

1901. JANUÁR HAVA.

XXV. ÉVFOLYAM.

1. SZÁM.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTIK

HEGEDÜS LORÁNT   MANDELLÓ GYULA

TARTALOM:

Gaal Jenő: A külön vámterület felállítása és hasznosságának feltételeiről	1
Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozásunk kezdetei	22
Vécsey Loránd: Törvény a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről	49
Közlemények és ismertetések	49
Törvényjavaslat a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyainak szabályozásáról. — Az ország közállapota. — Mezőgazdasági statisztika. — Államtudományi Lexikon. — Külkereskedelmi statisztika. — Kereskedelmi politika. — Vasutak és vízi utak viteldíjai. — Progressiv adó. — Lakásügy. — Jótékonyág. — Lukács Béla †.	
Közgazdasági irodalom	70
A Magyar Közgazdasági Társaság tagjai	75

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

Szerkesztőség és kiadóhivatal: V. Hold-utca 7.

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« e számmal XXV. évfolyamát kezdi meg.

A »Közgazdasági Szemle« megjelenik minden hó közepén 5 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egész évre 16 korona; egyes szám ára 1 korona 50 fillér. Előfizetéseket elfogad a »Közgazdasági Szemle« kiadóhivatala (V. Hold-utca 7.) és minden könyvkereskedés.

MUNKATÁRSAK :

Acsády Ignác, akadémiai tag.	Cserhádi Sándor, akad. tanár.
Áldássy Antal, egyetemi m. tanár.	Csiky Kálmán, műegyet. tanár.
Almási Balogh Elemér, szöv. titkár.	Csillag Gyula, egyet. tanár.
Ambrozovics Béla, min. tanácsos.	Csorba Ferencz, min. o. tan..
Andor Endre, min. fogalmazó.	Czeisler Emil, bankhiv.
Antal Géza, akad. tanár.	Dárday Sándor, számv.-szék alelnöke.
Arató Gyula, főerdész.	Dékány Mihály, közigazgatási bíró.
Asbóth Emil, igazgató.	Demkó Pál, orsz. képviselő.
Balás Arpád, mezőg. mus. igazgató.	Dessewffy Arisztid, író.
Bálint Imre, közg. szaktudósító.	Deutsch Antal, közg. író.
Ballagi Aladár, egyetemi tanár.	Dobokay Lajos, min. o. tan.
Ballagi Béla.	Dorogány Zakariás, orvos.
Ballagi Géza, jogakad. tanár.	Dubravszy Róbert, min. o. tan.
Ballai Lajos, min. o. tanácsos.	Eber Antal, bankhivatalnok.
Balogh Jenő, egy. tanár.	Ecseri Lajos, ügyvéd.
Bamberger Béla, közg. író.	Edvi Illés Aladár, tanár
Bánfi Oszkár, bankhiv.	Egerváry Gyula, vadászati felügyelő.
Baross Géza, postatak. titkár.	Ehrenhöfer Aladár, min. o. tan.
Baross Károly, közg. író.	Emich Gusztáv, udv. tanácsos, igazgató.
Baróthy Lajos, tanár.	Emich Gusztáv ifj., minist. titkár.
Bartóky József min. o. tan.	Engel Aurél, ügyvéd.
Barcza Imre, bibliographus.	Enyedy Lukács, minist. tan., orsz. képv.
Barta Ödön, orsz. képv.	Exner Kornél, egy. m. tanár.
Beck Dénes, igazgató.	Fábry Sándor, alispán.
Beck Gyula, banktitkár.	Falk Miksa, orsz. képviselő.
Beck Hugó, kuriai bíró.	Falk Zsigmond ifj., h. igazgató.
Beck Lajos.	Faller Károly, bányatanácsos.
Bedő Albert, orsz. képviselő.	Faragó Lipót, műszaki tanácsos.
Beksics Gusztáv, orsz. képviselő.	Farbaky István, orsz. képviselő.
Benedek Sándor, közig. bíró.	Fayer László, egyet. tanár.
Berényi Pál, tanár.	Fejérpataky László, egyet. tanár.
Bernát István, közg. író.	Fekete Ignác, közg. író.
Berzeviczy Albert, vbtt. orsz. képviselő.	Félegyházy Agost, tőzsdei titkár.
Bezerédj Pál.	Fellner Frigyes, banktitkár.
Biró Tamás, min. tanácsos.	Fenyvessy Adolf, közg. író.
Bochkor Károly, egy. tanár.	Fenyvessy József, min. s. titkár.
Bokor Gusztáv, közg. író.	Fest Aladár, főgymn. igazgató.
Boncz Ferencz, min. tanácsos.	Fodor Armin, törv. bíró.
Borovszky Samu, író.	Fodor István, igazgató.
Bosányi Endre, közg. író.	Forrai András, közg. író.
Braun Sándor, közg. író.	Forster Gyula, minist. tanácsos.
Buday László, min. fogalmazó.	Földes Béla, egyet. tanár.
Concha Győző, egyet. tanár.	Földváry József, közg. szaktudósító.
Chorin Ferencz, orsz. képv.	Fridrich Tivadar, író.
Csatáry Frigyes, főfelügyelő.	Fridrich Vilmos, egy. m. tanár.

M. KÖZGAZD. EGYETEM
S. elhelt. sz. 5/a 42733/26

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTIK

HEGEDÜS LÓRÁNT   MANDELLÓ GYULA

1901. — XXV. ÉVFOLYAM. — 25. KÖTET.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1901.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
EGYETEM KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

1901. XXV. ÉVFOLYAM. — 25. KÖTET.

I. Értekezések.

			Oldal	
325	Bánfi Oszkár: A valutareform az Északamerikai Egyesült-Államokban	π. s. c.	281	-293
326	Barabás Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete	" " " "	424	-452
327	Buday László: Az ipartestületekről	" " 8. c.	191	-205
328	Czeisler Emil: A sóbányajegyek	" " 5. c.	272	-281
329	Eber Antal: A fővárosi pénzügyintézetek 1900-ban	" " 5. d.	351	" " 9. e
330	Friedrich Vilmos: Az alkoholizmus és az ellene való védekezés. I.	" " V. 1. a.	95	
331	Gaal Jenő: A külön vámterület felállítása és hasznosságának feltételeiről	" " " "	1	-22
332	Gorove László: Az agrársocializmus adatainak gyűjtése	" " 4. π. 1. d. 1.	453	-462
333	Harmos Zoltán: A pénzügyi igazgatás reformja	" " 6. b.	261	-272
334	Havas Miksa: A pénzügyintézetek ellenőrzése, tekintettel a biztosító-társaságokra	" " " "	212	-222
335	Hieronymi Károly: Az osztrák csatorna-tervek és feladataink vízi utaink fejlesztése körül	" " 10. e. 1.	329	-350
336	Horváth János: Új ipari szövetkezeteink rendszere	" " 4. 2. 4.	294, 363	-383
337	Lang Lajos: A kereskedelmi politika kilátásai	" " 9. c. 2.	409	-423
338	Legányi Gyula: A szükségéről	" " " "	205	
339	Návay Lajos ifj.: Gazdasági munkás- és cseléd-segélypénztárak szervezése	" " " "	85	-94
340	Poór Jakab: Az élet- és kárbiztosítási díjtartalékok elhelyezéséről	" " 5. 3.	104	-111
341	Ráth Zoltán: Népelegünk szaporodásáról	" " " "	249	-260
342	Szapa Sándor: A létminimum biztosítása szövetkezeti úton	" " 4. a.	358	
343	Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozásunk kezdetei	" " " "	22	-42
344	Vajda Zoltán: A checkrendszer elterjedésének nehézségeiről	" " " " 1. d. 1.	112	-125
345	Vargha Gyula: Jekelfalussy József	" " 1.	169	
346	Vécsey Loránd: Törvény a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről	" " 7. b.	43	
347	Vekerle Sándor: Hitelviszonyainkról	" " 5. c. d.	174	-190

II. Közlemények és ismertetések.

Allamtudományi Lexikon	55
Drezdai Gehe-Stiftung	302
Egyesült-Államok termelése	126
Gabonavámok	470
Ipari szövetkezetek	387
Jótékonyosság	68
Kartelek	146
Kereskedelmi politika	56, 228, 462
Külkereskedelmi statisztika	56
Lakásügy	66
Lukács Béla	69
Magyar Közgazdasági Társaság	151, 238, 316, 392, 477
Magyar pénzügyi jog	308
Megelőző szegény-gyámoltás	311

	Oldal
Mezőgazdasági munkabérek	139
Mezőgazdasági statisztika	55
Munka	389
Munkás-betegségélyezés reformja	223
Munkáshivatali közlemények	141, 475
Népesség-statisztikai törzstérképekről	304
Orosz közigazdasági állapotok	313
Ország közállapotai	54
Otthon dolgozó munkások	474
Polgári törvénykönyv	152
Progressiv adó	65
Social-Anthropologia	133
Törvényjavaslat a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyainak szabályozásáról	49
Uj vámtarifa	226
Vasutak és viziutak viteldíjai	62
Világgazdasági problémák	384
Vita a pénzüntézetek, illetőleg biztosító-társaságok ellenőrzéséről	237
Közgazdasági Irodalom	70, 153, 239, 320, 399, 478
A Magyar Közigazdasági Társaság tagjai	75

III. Ismertetett munkák.

A budapesti keresk. és iparkamara jelentése a kereskedelemügyi miniszterhez az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának revíziója tárgyában. Budapest, 1900.	226
A földművelésügyi m. kir. minister: Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1898-ban. Budapest, Pallas, 1900.	139
Ammon: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Jena, 1900. Dritte umgearbeitete Auflage	133
A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, Athenaeum, 1900.	54
Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik I. — Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXX. — Leipzig, 1900.	56, 232
Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik. II. kötet. Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXXI. Leipzig, 1901.	464
Board of labor statistics of the State New-York: Seventeenth annual report 1900. Albany, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Report on standard time rates of wages in 1900. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Report on standard piece rates of wages and sliding scales in 1900. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Wages and earnings of agricultural labourers in the United Kingdom. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Report on trade unions in 1899. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Report on the strikes and lockouts of 1899. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Report on changes in rates of wages and hours of labours in 1899. London, 1900.	141
Board of trade. Labour Department: Seventh Annual Abstract of Labour Statistics of the United Kingdom. 1899—1900. London, 1901.	475
Borgh: Handel und Handelspolitik. Leipzig, 1900.	228
Bonjansky: Die gewerblichen Genossenschaften Belgiens. Leipzig, 1900.	387
Bureau of Labor Statistics, State of Connecticut: Public Document Nr. 23. Sixteenth Annual Report for the year ended November 30, 1900. Hartford, 1900.	475
Bureau of Statistics of Labor and Industries of New-Jersey: Twenty-Third Annual Report for the year ending October 31 st 1900. Camden, N. J. 1901.	475
Caviglia: L'imposta progressiva. Cuneo, 1900.	65

Commissioner of labor: Fourteenth annual report 1899. Water, gas and electric-light plants under private and municipal ownership. Washington, 1900.	141
Dietzel: Die Theorie von den drei Weltreichen. Berlin, 1900.	384
Dietzel: Weltwirtschaft und Volkswirtschaft. Dresden, 1900.	384
Dietzel: Kornzoll und Socialreform. Berlin, 1901.	384
Die Wohnungs- und Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäscheconfection. Herausgegeben vom k. k. arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien, 1901.	474
Direction du Travail: Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage. Survenus pendant l'année 1899. Paris, 1900.	141
Direction du travail: Repartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1900. I. Moteurs à vapeur. Paris, 1900.	141
Eisenbahntarife und Wasserfrachten. — Studien zur Frage der Gebührenerhebung auf Binnenwasserstrassen von M. Rossmann, R. Kustermann, St. Pernaczynszky, P. Weryho und E. Heubach. Im Auftrage des Vereins für Socialpolitik herausgegeben und eingeleitet von Walther Lotz. — Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXIX. Leipzig, 1900.	62
Exner: Magyar pénzügyi jog. Budapest, 1901. Athenaeum.	308
Frankl: Getreidezoll und nationaler Getreidepreis in Oesterreich. Wien, 1901.	470
Gache: Les logements ouvriers à Buenos-Ayres. Préface de M. le Prof. Brouardel. Paris, 1900.	66
Jenks: The trust problem. Newyork, 1900.	146 ✓
K. k. Finanzministerium: Tabellen zur Währungs-Statistik. Zweite Ausgabe zweiter Theil. 1. Wien, 1900.	56
Kunz: A munka. Tanulmány. Budapest, 1901.	389
Kurella: Wohnungsnot und Wohnungsjammer. Beiträge zur Boden- und Wohnungsfrage. Herausgegeben in Verbindung mit Mitgliedern deutscher Arbeiter- und Mieter-Körperschaften und des Vereins »Reichs-Wohnungsgesetz«. Frankfurt a/M. 1900.	66
Lehmann und Parrus: Das hungernde Russland. Reiseeindrücke, Beobachtungen, Untersuchungen. Stuttgart, 1900.	133
London County Council: Housing of the working classes. Boundary Street Area, Bethnal Green etc. London, 1900.	66
Lukas: Etude sur les habitations à bon marché en France et à l'étranger. Paris, 1900.	66
Mangini: Les petits logements dans les grandes villes et plus particulièrement dans la ville de Lyon. Paris, 1900.	66
M. kir. központi statisztikai hivatal: A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. V. köt. Végeredmények. Budapest, Pesti könyvnyomda, 1900.	55
Njemetzki: Die Industrialisierung der Landwirtschaft, nebst einer Antwort auf die Frage Brotzoll oder Handelsverträge? Berlin, 1901.	470
Nouvion: Les habitations ouvrières. Extrait du Journal des Economistes. Paris, 1900.	66
Oppenheimer: Die Wohnungsnot und Wohnungsreform in England. Leipzig, Duncker & Humblot 1900.	66
Rabe: Vierzig Jahre Brodgetreidebau. Ein Beitrag aus der Praxis zur Frage der Kornzölle. Berlin, 1901.	470
Ráth: Emlékirat a kartelekéről. Budapest, 1900.	146
Rausch: Französische Handelspolitik vom Frankfurter Frieden bis zur Tarifreform von 1882, dargestellt auf Grund der parlamentarischen Annalen. Duncker und Humblot, Leipzig, 1900.	230
Recueil des travaux du congrés international d'assistance publique et de bienfaisance privée. (1900. július 30. — augusztus 5.) I.—VI. kötet. Paris, 1900.	68
Ruhland: Gegengutachten zu Prof. Dr. Conrad's Stellung der landwirtschaftlichen Zölle in den 1903 zu schliessenden Handelsverträgen Deutschlands. Neuwied, 1901.	470
Smith: The housing question. London, 1900.	66
Szalay: A szegényügy. Adatok és tervek Budapest székes-fővárosa szegényügyének végleges rendezéséhez. Budapest, 1901.	311
Tischert: Unterwegs zu den neuen Handelsverträgen. Eine kritische Darstellung der Vorbereitung der neuen Handelsverträge 1897—1900. Berlin, 1901.	462

A külön vámterület felállítása és hasznosságának feltételeiről.*

A részünkről tanusított legnagyobb jóakarattal mellett sem tudtuk az 1897-ben lejárt osztrák-magyar forma szerinti vám- és kereskedelmi szövetséget megújítani, minél fogva, ha nem is tényleg, de jogilag valósággal az önálló vámtörvényhozás álláspontjára kellett helyezkednünk, minek következményeit azonban, az osztrákok részéről hasonló eljárásnak feltételezése mellett, eddig nem vontuk le. De az a meggyőződés, hogy az események logikája, ha nem is minden ellentőrekvés nélkül, de esetleg nem nagyon sokára, könnyen rákényszeríthet bennünket erre is. Az 1899. évi XXX. t.-cz.-ben ugyanis, habár a vámközösséget 1907-ig a jelzett kölcsönösség feltétele mellett Ausztriával kimondja is, kijelentik, hogy a mennyiben 1903-ig nem sikerül Ausztriával közös autonóm vámtarifát megállapítanunk, a magyar kormány megteendő az intézkedéseket, hogy Magyarország a külkereskedelmi viszonyokat önállóan szabályozhassa. E végből azon kereskedelmi szerződések is, melyek lejáratát ideje az 1903. éven túl terjedne, az egyik állam kormányának kívánságára a monarchia nevében felmondandók lesznek.

Köztudomású, hogy az osztrák pártok heves és makacs nemzetiségi és faji tusát folytatnak a hegemoniáért egymás ellen, mely miatt alig remélhető, hogy Ausztriában az alkotmányosság egyhamar szabályszerűen működhesse. Ebből világosan következik, hogy az 1867. évi XII. t.-cz. szerint közösen elintézendő ügyeknek valamelyes lebonyolítása végett rendkívüli, remélhetőleg csak kiegészítő, törvényes intézkedésekre lesz szükség, melyek az említett

* Az Országos Iparegyesület összes szakosztályainak 1900. december 20-diki ülésén tartott felolvasásból.

törvény hatályát csak ideiglenesen függesztik fel. Sőt legújabb hírek szerint a közös ügyek formaszerű elintézése elé a pártok nem is fognak áthághatlan akadályokat gördíteni. De hogy Ausztriával meg tudjunk állapotodni oly közös autonom vámtarifában, mely azután a külfölddel való kereskedelmi és vámszerződési alkudozások alapjául szolgálhatna, hogy az alkotmányosság ott egyhamar simán functionáljon, valószínűnek nem tekinthető. Nagy kérdés már most, hogy ily helyzet mellett az ország és a monarchia érdekeinek megóvása mily eljárás követését tünteti fel tanácsosnak.

Az ez iránti elhatározás ideje, melyet sokan óhajtva, még többen közönyösen, egyesek pedig, a kik Magyarország sorsát igazán szívéükön viselik, főleg politikai, de gazdasági okok miatt is bizonyos aggodalommal várnak, történeti pillanat lesz. Ettől az elhatározástól igen sok függ arra nézve, hogy a politikai helyzet Ausztriában végre-
valahára tisztuljon s a pártok a gazdasági érdekek kijózanító nyomása alatt kiszabaduljanak abból a térkörből, melyben szünni nem akaró módon keringenek, valamint arra nézve is, hogy gazdasági önállóságunk adott, mint egy reánk kényszerített pillanatát okosan és bölcsen fel tudjuk-e használni. Ez az elhatározás ma még igen kétségesnek tekinthető, mert úgy látszik sokan és épen a mértékadó körökben azt hiszik, hogy az osztrák-magyar vámközösséget a kölcsönösség kimondása mellett az 1899. évi XXX. t.-cz. rendelkezései ellenére az absolut módon kormányzott Ausztriával is fenn lehet tartani, tehát azt vélik, hogy egy alkotmányos és egy autokratikus kormányzatú állam együtt és egyszerre még vámszerződéseket is köthetnek a külföldi államokkal, ha erre alkalom kínálkozik.

Meggyőződésem szerint azonban az ily vámközösség fentartása oly bonyodalmakra adna alkalmat, hogy annak minden tekintetben káros volna, ha tényleg belevinnék is a két államot és az uralkodót, csakhamar kiderülne, minélfogva az ily felmerülendő fonák helyzetek és türhetetlen visszasságok csak állomásokul volnának tekinthetők a kikerülhetetlennek bizonyulandó külön vámterület felé.

Az absolut módon kormányzott Ausztria nevében ugyanis az osztrák császárnak kellene intéztetni a külkereskedelmi összes ügyeket és pedig a saját erkölcsi és politikai felelőssége mellett. Ebből az uralkodóra és Magyar-

országra nézve egyaránt igen kényes, sőt veszedelmes bonyodalmak támadnának. Az uralkodónak is nehéz vagy helyesebben mondva állandóan lehetetlen lenne Ausztria és Magyarország érdekeit méltányosan kielégítő vámpolitikát folytatni, mivel ennek intézése közben majd a magyar alkotmányos tényezőkre, majd a kibékítendő osztrák ellentétes politikai elemekre kellene tekintettel lennie. Az első esetben vajjon remélhető-e, hogy Ausztria úgyszólván bomlásnak indult politikai csoportjai egymással és az osztrák államesszémevel könnyebben ki fognak békülni, mint eddig? Ha pedig az osztrák nemzetek békéje érdekében Magyarországtól fog az uralkodó áldozatokat kívánni, akkor vajjon itt nem hasonló helyzet támadna e ahhoz, melyben hazánk harminczad-ügyét idegen érdekek szempontjából intézték hajdan? De nem is valószínű, hogy az a fejedelem, a ki tudvalevőleg a quóta ügyében is saját magas személyének döntésétől igen tiszteletre méltó okok miatt annyira idegenkedett, ha az említett helyzet okvetlenül beállandó veszélyeiről felvilágosittatik, azt elkerülni ne igyekeznék, vagy ha már el nem kerülheti, az egyre jobban tornyosuló nehézségek ellenére abban továbbra is megmaradjon.

És ugyanily eljárás kötelessége háruland a magyar államférfiakra is. Helyes volna-e az ő részükről, ha a közös fejedelmet ilyen kísértéseknek tennék ki s egyúttal az ország vámügyét oly mederbe terelnék, melyben az századokon át roppant károsodásunkat vonva maga után, ha nem is formailag, de tényleg már csakugyan volt?

Még két körülmény járul ehhez. Az egyik, hogy a politikai természetű közös ügyek alkotmányos és abszolút vegyületű elintézése lényegesen különbözik a vámügyek ilyen alakban leendő rendezésétől. Amazoknál a monarchia két államának érdekei korántsem juthatnak oly gyakran és oly mérvű ellentétbe, mint ezeknél, a hol a népesség megélhetésének kérdései naponként előtérbe nyomulnak. A közösügyek legnagyobb része belügye a monarchiának, vagy ha, mint a külügy, nem az is, de gyakorlása első sorban fejedelmi jog. Ellenben a vámügyek sok aprólékos anyagi külviszony szabályozásából tömörülnek össze s annyi félnek van abba beleszólása, mint a hánynyal szerződni akarnak. És minő hatással lenne a monarchia tekintélyére a külföldön az, ha belső nyomorúságait minden velünk alkudozó nagy és kis állam jogosan és tüzetesen szóvá tehetné, mert hiszen mindegyik szerződő fél egész

alaposan akarhatná az egyezmények által neki kölcsönösen biztosított előnyöket a szerződések joghatályának tisztázása által biztosítani.

Második megjegyzésem az, hogy vámközösséget huzamosan és előnyösen még az alkotmányos Ausztriával is csak úgy tarthatunk fenn, ha az Magyarország közgazdasági érdekei iránt elég méltányos tud lenni, hogy ezek elengedhetlen erőteljes fejlődését a jövőben nem akarja akadályozni és a maga gyarapodását nem attól várja, hogy hazánk lehetőleg gyarmati állapotban maradjon az ő számára. Pedig sajnos, Ausztriában mindinkább bűnül rójják fel nekünk, hogy egyenletesen, részarányosan akarjuk közgazdaságunkat kifejleszteni, s mind gyakrabban hallhatni kifakadásokat, melyek az ipar fejlesztésére irányuló itteni törekvéseket a vámközösség szellemével meg nem egyeztethető perfidia gyanánt bélyegzik meg. Sőt ezzel sem elégedvén meg, nem atallnak belépni rágalmazóink sorába a művelt világ előtt, a mi annál nagyobb baj, mert gyakran nem is védekezhetünk eléggé aknamunkájokkal szemben, melylyel hitelünket kívánják az európai pénzpiaczkon megrendíteni, vagy aláásni. Így nem tartható fenn benső viszony e két állam között, mely nélkül meg a vámközösség ölthet magára könnyen igen káros, sőt veszedelmes jelleget.

Meggyőződésém tehát, hogy ha az alkotmányosság rendes életműködésének helyreállítása nem sikerül még egy évig, sőt ha sikerülne is, de akármiféle, szövetséges társnak meg nem engedhető ellenséges érzelmek jutnának Ausztriában azontúl is uralomra: minden, a közös vámterület fentartására irányuló erőlködés oly fonák helyzeteket fog teremteni, melyek tarthatatlanságának kiderülése csak rövid idő kérdése lehet.

Milyen nyomorult állapotban lennénk ily viszonyok közt, ha nem lenne visszavonulásunk útja a külön vámterületre legalább jogilag teljesen tisztázva. Áldanunk kell azért államférfiaink, különösen pedig Széll Kálmán miniszterelnök bölcs szilárdságát, melylyel meg tudták akadályozni azt, hogy gazdasági önállóságunk ezen legmagasabb jogi formulája egészen hatálytalan alakszerűséggé aljasuljon. Sőt szerintem a magyar államférfiúi bölcsesség ezzel a negatív eredménnyel nem is érheti be. A külön vámterület felállítási jogának egy minden pillanatban használható és nem elhanyagolt, ugyszólván a saját hüvelyébe rozsdásodott fegyvernek kell lenni, mert különben Ausztriának köz-

gazdasági érdekeink megóvása közben csak úgy ki volnánk szolgáltatva, mintha ez a jogunk nem is léteznék. Pedig én úgy tapasztaltam, hogy a külön vámterületnek eddig még eszméje sem bontakozott ki az embryonalis állapotból, mivel a helyzet mindig olyan volt, hogy megvalósítását sem ellenségei, sem barátai nem tartották valóban actualis kérdésnek.

Feltűnő az idegenkedés, melylyel egész napjainkig még elvi lehetőségének behatóbb bonczolgatása elől is kitérnek, mert az a tarifa-enquête, melyet 1898-ban a külön vámterület eszméjével kapcsolatban a kereskedelmi minis-
teriumban tartottak, ennek nem kijegeczedésére, hanem csak compromitálására volt alkalmas. — Pedig abból a tévkörből, melyet az Ausztriával való gazdasági kiegyezésnek hívnak, általában nincs más menekvés soha, mint a külön vámterület minden részleteiben teljesen kidolgozott hadi-
tervének a rögtöni alkalmazásra is folyton készen tartása. Most pedig, midőn a külön vámterület az egyesek félelme vagy óhaja szerint nyakunkba szakadhat vagy ölünkbe eshetik, higgadtan, teljes tárgyilagossággal kötelességünk mérlegelni annak horderejét és oly félelmes fegyverré tenni ellenfelünkre nézve, hogy látása is üdvös tartózkodásra hangolja őket, esetleg kijózanítsa. Ehhez azonban minde-
nek előtt az szükséges, hogy esetleges alkalmazásától ön-
magunk ne ijedjünk meg előre.

Szerintem tehát nem a szó közönséges értelmében mellette folytatandó agitatio szükséges, mert az tudvalevőleg e téren vajmi kevés sikerrel kecsegtet, hanem első sorban az kívánatos, hogy mindazok, a kik akár érdekeik és tapasztalataik, akár állásuk és tanulmányaiknál fogva hivatva vannak tüzetesebben foglalkozni a külön vámterület politikai hatásával és közgazdasági természetével, mindkét irányú esetleges veszélyeivel, elkerülhetlen hátrányaival, a tőle észszerűen várható előnyökkel, szóval felállításának és hasznosságának összes feltételeivel valóban behatóan foglalkozzanak és velök a közönséget is ismertessék meg. Ez sok iránta táplált balvéleményt, egyfelől az indokolatlan félelmet tőle, másfelől a nagyon is vérmes reményeket vele szemben a maguk kellő mértékére szállítaná le. Hatalyát ennek folytán minden körülmények könt fokozni fogja s a megvalósítását nehezítő akadályok elhárításánál is nagyban közreműködnék.

Ez akadályok legfőbbike az, hogy sokan — még-

pedig politikai életünk főtenyezői — a külön vámterület felállításának a monarchia nagyhatalmi állására és a *pragmatica sanctio* által tartós közjogi kapcsolatba jutott államok *cohaesio*jára romboló hatást tulajdonítanak. Azonban, ha e kérdést a nemzetek életének legújabb alakulataiból merithető tanulságok világánál tüzetesebben vizsgáljuk, akkor arról kell meggyőződünk, hogy a máskülönben talán igazolható vámközösséget semmivel sem lehet kevésbé helyesen indokolni, mint éppen a monarchia hatalmi követelményeinek előtérbe tolásával. Mert mi egyebet jelenthet ez a követelés, mint azt, hogy az egyik állam tetemes közgazdasági hátrányával, esetleg nemzetgazdasági jövőjének feláldozásával is, járuljon a vámszövetség fentartásához, mivel a másik állam talán e nélkül a fennálló közjogi kötelékben nem jól érezné magát s a benne dúló faji harcz csak úgy küzdhető le, az ott felmerülhető centrifugalis áramlatok elé csak akkor vethető gát, ha jogos vagy jogosulatlan, természetes vagy túlhajtott politikai aspirációk meg nem valósíthatásáért valamely busás anyagi kárpótlást remélhetnek? Ezt az egyoldalú anyagi hasznot pedig nem adhatja más, mint az az állam, melynél az ily separatistikus törekvések az összes földirati és ethnographiai viszonyoknál fogva ki vannak zárva. Végső következményeiben ez a követelés tehát egyértelmű azzal, hogy a bizonyos áldoztassék fel — legalább az által, hogy jövődöbeli fejlődése megnyirbáltatik — annak, a mi bizonytalan, vagy körülményei és természetes ösztönénél fogva megbizhatatlan. Álljon a politikai főhatalom szívéhez közelebb az így feltételezett variabilis és kívánja ennek erősülését esetleg az állandónak nagyobb mérvű gyengülésével is, de ez utóbbi azért nyugodjék meg sorsában, ne veszítse el élet- és munkakedvét, hanem fejtsen ki fokozott erélyt, mivel a fennálló közjogi kapcsolat megmaradása reá nézve politikai életkérdés! Hát az ily felfogás végső eredményében nem számol a népek politikai téren is mind fontosabbnak bizonyuló lélektanával és a nemzetek életének előre senki, még a legbölcsebb által sem látható esélyeivel szemben mesterséges uton, ingoványos alapra igyekszik a természetellenest és méltánytalant megdönthetlen országglási axiomaként felépíteni. Hogy ebben a követelésben nincs józan bölcsesség, arról nem kételkedhetik az, a ki meggondolja, hogy annak illegitim eredeténél fogva minden észszerű határt áttörő túltengés a benső természete, a mi.

azután kiderülvén, a kiindulási pont képtelenségét is fényesen bizonyítani fogja.

Nem szenved kétséget, hogy a két államot egyaránt illető közgazdasági kérdéseknek is van politikai oldaluk, csak hogy ez az előbb érintettel épen ellenkező irányban keresendő. Minél méltányosabb módon, a két állam minél több valódi és jogos gazdasági igényének megfelelőbb, minél tartósabb és jövő fejlődését nemcsak el nem záró, de azt lehetőleg előmozdító módon tudjuk az ily kérdéseket megoldani, a megoldás politikailag is annál megnyugtatóbb lesz, mert a küzdelmek mindkét fél egészséges versenyét, ez pedig folytonos haladásukat, tehát végeredményben együttélésök harmóniáját, a monarchiának pedig megerősödését idézendi elő. Legtanácsosabb ezeknél fogva a külön vámterületet kizárólag nemzetgazdasági szempontokból vizsgálódás tárgyává tenni.

Ennek során én arról győződtem meg, hogy a vámközösség mellett csak két körülmény szól nyomatékosabban. Az egyik, hogy tényleg megvan s számos irányban beleértük már magunkat, a másik pedig az, hogy a külön vámterület ma voltaképpen csak egy nagy keret, melynek tartalma, a bele való kép, még eszmeileg is a legtöbb gondolkozó főben csupán rendkívül vázlatosan van meg, legtöbbször pedig majdnem teljesen hiányzik. Az ennél fogva oly ismeretlen mennyiség, melylyel lehetetlen számítani.

Az első gátló okot az események gyors fejlődése, a másodikat pedig az háritja el, ha a külön vámterület gondolata minél realisabb módon úgy domborodik ki, hogy úgyszólván érinteni lehessen, mert csak akkor szűnik meg egyfelől rémkép, másfelől ábrándos utopiaként szerepelni.

Igy azután ki fog derülni, hogy a külön vámterület felállításának nem kell még az átmenet idején sem akár a magyar nyerstermelés, akár az osztrák ipar válságára vezetni. Ki fog derülni, hogy azzal Magyarország igen okos, végső elemzésben senkire sem káros közgazdasági és vámpolitikát folytathat. Ez ország így fokozatosan és nagy politikai feladatainak követelményeihez képest gyorsabban gyarapodhatik, mint eddig, a nélkül, hogy Ausztriának ez bármily maradandó valódi érdekét veszélyeztetné, vagy csak csorbíthatná is.

De ennek természetesen oly, főleg erkölcsi szempontból nehéz, mert nagy önuralmat kívánó feltételei vannak, melyek hiányában nincs kilátás a kedvező eredményre.

E feltételek elseje szerintem az, hogy Magyarország és Ausztria vámháborújának esetleges kitörését egyszer-mindenkorra lehetetlenné tegyük. Szükséges továbbá az is, hogy az uralkodóház felbonthatlan közössége által egybefűzött államok továbbterjedő kölcsönös vámkedvezményekben részesítsék egymást, mint a minőket egészen idegen államoknak nyújtani hajlandók. És ezzel kapcsolatban végül arról is gondoskodni kell, hogy az occupált tartományok vámviszonyainak a két államhoz és a külföldhöz való illesztése czéljából a meglevő törvényes alapon a szükséges további intézkedések közös egyetértéssel megtétesenek. Mindezen törvényszerű előzetes rendezkedéshez tartozik az iránt is kölcsönös biztosítékokat felállítani, hogy az átvitel a másik állam területén és vasuti vonalain teljesen szabad és minden mesterséges akadálytól mentes fogmaradni.

A vámháborút a monarchia két állama között kizárná egy-egy oly törvény, mely a másik államban alkotandó hasonló törvény létrejöttének feltétele mellett kijelentené, hogy a vám- és külkereskedelmi viszonyok tekintetében mindenkor legtöbb kedvezményben fogja azt részesíteni. A külföldi államokkal kötendő szerződéseiben azoknak biztosított előnyöket Magyarország tehát ipso facto kiterjesztené Ausztriára is, a melynek a dolog természete szerint hasonló eljárást kellene követni Magyarországgal szemben. Ez a kijelentés hasonlítana az 1871. évi frankfurti német-francia békekötési okmány 11. pontjában foglalthoz és valamint e záradéknak sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt sikerült, úgy a javasolt állandó jellegű clausulának is okvetlenül sikerülne a monarchia belső vámháborúját egyszerűen kizárni. Ez azonban kevésbé politikai viszonyainknál, mint kölcsönös gazdasági érdekeinknél fogva nem lenne elegendő. Ugyancsak oly feltétel mellett, mint a már említett törvényben, kellene kimondani azt is, hogy ha pedig Ausztriának a külforgalom és vámkezelés tekintetében nyújtanánk valamely kedvezményt, ez nem volna oly előny, melyet a velünk szerződéses viszonyba kerülendő külföldi államok az irányunkban megállapított legtöbb kedvezményi záradék alapján a maguk részére igénybe vehetnének. Meg volna tehát adva a lehetőség arra, hogy mi Ausztriával s viszont az velünk a külföldre való különös tekintet nélkül szabályozhatnók be- és kiviteli forgalmukat időről-időre érdekeink követelményeihez képest teljesen szabadon.

Ilyformán bekövetkeznék az is, hogy a monarchiát a két szövetséges állam külföldi szerződéseiből keletkezett vámsorompó venné körül, a belső vámvonalat pedig vagy az alkotandó magyar, illetve osztrák autonom vámtarifák, vagy a még életbeléptetésök előtt megindítandó tárgyalások során az alapjára fektetendő külön kereskedelmi és vámszerződés szabályozná.

Bosznia és Hercegovina együttesen nem lehetvén sem a magyar, sem az osztrák vámterület egyszerű függeléke, mivel arról sem mi nem mondhatunk le, sem Ausztria nem lesz erre hajlandó, azok vámkezelése a két állam között vagy megosztandó, vagy pedig belőlük egy harmadik vámterületet kell alkotni. Hogy e két alternatíva közül melyik választandó, az bővebb megfontolás tárgyául szolgálhat. E részben nagyon sok függ attól, hogy a két állam mit fog magára nézve előnyösebbnek tartani. Az első megoldási módozatra számtalan példa van; hiszen Németország egy kis országának vámügyeit az egészen idegen osztrák-magyar vámterületével együtt intézik ma is. A másik megoldás választása esetén úgy a bosnyák általános vámtarifát, valamint a mindkét állam irányában a bosnyák tartományi kormány által követendő eljárást 1880. évi VI. t.-cz. 4. §-ának 1. és 2. pontja értelmében az 1879. évi LIII. t.-cz. mintájára a két törvényhozás, esetleg kormány e célból kötendő egyezménye lenne hivatva megállapítani. Mind a két esetben el volna háritva a külön vámterület felállításának azon akadályai, melyet az occupált tartományok vámügyeinek első pillanatra legyőzhetlenné látszó nehézségei okoznának.

A vámügyeknek ezen hármassal intézkedés által jelzett szempontok szerint való rendezése a magyar állam tekintélyének és a dualistikus monarchia nagyhatalmi állásának is megfelelne, e mellett pedig megadná a módot arra, hogy mind a két állam közgazdasági önállóságának és érdekeinek megóvása mellett bizonyos irányban csakugyan létező anyagi érdekközösségök parancsai is megfigyeltesenek. Ezek pedig igen nagy nyomatékkal bírnak.

Ezer millió koronás állami költségelőirányzatunkkal és nyerstermelésünk mai súlyos helyzetében ki merne arra gondolni, hogy magas védvámokkal rögtön erélyesen kezdjük meg a lendületes iparfejlesztést és ez által nyersterményeink legjobb piacát egy csapással elveszítjük. A válság, melyet így felidézünk, összes közállapotaink alapjait,

államháztartásunk egyensúlyát, az ország legnagyobb vásárló közönségének fizetőképességét s köz- és magánhitelünk egész rendszerét úgy megingatná, hogy még valutánk szabályozásának befejezésére sem gondolhatnánk. De mindezen bajok miatt az ipar is inkább nagymérvű hanyatlást, mint haladást tüntetne fel.

Egyébiránt a viszonyaink között túlzott védvamos iparpolitikától, ha a válság veszélyére nem lennénk is tekintettel, már annak meggondolása is eltiltana bennünket, hogy hiszen csupán védvámokkal ipart teremteni nem lehet. Erre vonatkozólag van Oroszországban, Romániában és más nyers-termelő országokban idevágó szaktapasztalat elég, melyeket jó lesz folyton szemeink előtt tartanunk.

Igy tehát Ausztriának annál inkább tehetnénk engedményeket az ipari vámoknál abból a célból, hogy nyers-terményeink számára az osztrák piacot még jó ideig megtartsuk, a mi némely fejlődési előfeltételekkel bíró iparágak vámmal való támogatását korántsem zárja ki. De viszont a mai világverseny mellett Ausztria iparának is még jó ideig szüksége lesz a magyarországi piacra. Ennélfogva a mily mértékben Ausztria beengedné a magyar nyers-terményeket és félgyártmányokat a maga piacára, épen oly mértékben adhatunk mi helyet itthon az osztrák iparczikknek. De valamint nekünk, úgy Ausztriának is jórészt már elégtelen a monarchia területe, másokkal szemben pedig még csak kevéssé vagyunk versenyképesek. Mindkét fél érdeke az idegen vámterületeken való térhódítás is. A külön vámterületnek nem legkisebb előnye, hogy erre rá fog bennünket kényszeríteni. Bizonyos nyomás és nehézség nélkül erre egyikünk sem határozná el magát. Mellesleg jegyzem meg, hogy ezen vámpolitika folytán az osztrák mezőgazdasági érdekeltség lenne természetes ellenfelünk, nekünk tehát Ausztriában már ezért is a liberális elemek uralomra jutása volna kedvező, mint a melyek az ipari érdekeket inkább képviselik. — Hanem azért a magyar autonom tarifának, mivel ennek alapján kellene a külföldi vámtárgyalásokat is folytatni, sem az ipari, sem a nyers-terményekre kirótt vámtételei nem lehetnének alacsonyok. De viszont túl magas, találomra megállapított tételeket sem tartalmazhatna, mivel a mai kereskedelempolitikai világhelyzet mellett nincskizárva az az eset, hogy a külföldi államok néhány fogyasztójával szemben, nem levén képesek velök megegyezni, kénytelenek lennénk autonom vámtarifánk tételeit alkalmazni. Ennek

különben, hogy kezeink mennél kevésbé legyenek megkötve, egyszerű és nem kettős, t. i. maximalis-minimalis, tarifának kellene lenni.

Az Ausztriával kötendő vámszerződésbe, mely a tapasztalatok teljes hiánya miatt hosszú időre nem szólhatna, voltaképen sok oly latitude-öt kellene belevenni, mely meghatalmazás alakjában a kormánynak megadná a jogot, hogy az osztrák kormánynyal kötendő részletesebb egyezmények útján szabályozhassa a még meg nem állapított osztrák-magyar forgalmat. Mert valószínű, hogy sok előre nem látott baj és nehézség merül fel, melyek gyors elhárítást igényelnek, nehogy nagyobb veszteségek és egész termelési ágakat sújtó károk keletkezessenek belőlük. Ki láthat ugyanis ily körülmények közt mindent előre? Azért a magyar törvényhozás bölcseségének el kell találni a helyes középutat, mely az anyagi érdekek és az alkotmányos élet biztosítékainak súlyosabb megsértése között vezet el.

A külföldi államokkal való alkudozások alakszerűségeit illetőleg csak annyit tartok kiemelendőnek, hogy azok egyfelől Magyarország külön állami léte, másfelől a külügyi képviselők közösségének tényei által tulajdonképen adva vannak. Ő Felségének követségei a magyar kormány kiküldötteinek közbejöttével fogják Magyarország részére a külföldi államok kormányaival a vám- és egyéb nemzetközi szerződéseket megköthetni és azok ratificatiója az illető idegen ország törvényhozása, de a monarchiában természetesen egyedül a magyar országgyűlés elhatározása alapján válik megejthetővé. A monarchia államszövetségi szerkezetét ismerheti az egész világ. Nincs semmiféle érdek, mely annak akár eltitkolását, akár elhomályosítását tanácsosnak tüntethetné fel. A kereskedelempolitikai viszony is köztudomású lesz, s ez teljesen megfelelne a két állam egymáshoz való közjogi viszonyának. Ily körülmények közt én nem látom be, hogy a fennálló állapotokhoz képest követendő eljárás miért és miben árthatna a monarchia prestige-ének. Ezt nem a benső valósággal ellentétben levő látszat, hanem a folytonos tényleges erősödés és békés fejlődés biztosíthatja egyedül.

A kereskedelem és így annak külképviselete sem levén a *pragmatica sanctio*ból folyó közösügy, közjogilag helyesen egészen külön is szabályozható. De vajon tanácsos lenne-e az önálló *consulatusok* kérdésének kezdetben való

bolygatása által az a nélkül is bonyolult helyzetet még inkább bonyolítani?

A magyar államnak, remélem, kezdetben is, azontúl pedig hovatovább inkább lesznek szakavatott képes emberei, a kiket bátran bocsáthat éretten megfontolt utasításokkal ellátva a külföldi megbizottakkal való tárgyalásokba. Eleinte a legjobb erőket e célra onnan kellene venni, a hol találhatók, később pedig az ilyenek nevelésére, nézetem szerint, az alább kifejtendő módozatok mellett igen nagy súlyt kell majd fektetni.

A külön vámterület pénzügyi hatása tekintetében — különösen az első átmeneti korszak alatt — nem tanácsos illusiókban ringatni magunkat. Az nem lesz valami fényes; de viszont a pénzügyi tekintet bizonyára nem alakulna úgy, hogy a miatt e nagy horderejű közgazdasági elhatározástól tartózkodnunk kellene.

A vámjövedelmek közössége megszünvén, az összes quotaszerű közös kiadásokat készpénzzel kellene fedeznünk. A vámkezelés céljaira, miként most, valamint Bosznia és Hercegovina, ugy természetesen mi sem kapnánk átalányt. A vámvonat felállítása maga is eleinte mindjárt nagy beruházást, később pedig tetemes évi kiadási többletet tenne e czímen szükségessé. Együttvéve e tételek jelentékeny összegekre rugnának. De a rendes kiadási többletet, bizton remélem, a vámjövedelem emelkedése ellensúlyozná. Igaz, hogy a mai pénzügyi vámok reánk eső részénél fogyasztásunk vámjövedelme eleinte talán valamivel kisebb lesz, de annyi meg másfelől bizonyos, hogy sok külföldi árú, mely eddig osztrák közvetítéssel jött ide, ezentúl egyenest hozatnék be, tehát itt fizetné a vámot. Az osztrák egész vámköteles árúbehozatal is gyarapítaná azt. — A közjólét később várható emelkedése pedig, a mi a vámok hozadékának erősbödését szintén maga után vonná, ellensúlyozná a vámvonat felállításához nélkülözhetlen beruházás összegét.

Figyelembe veendő itt még két körülmény. A mi határunk Ausztria irányában csak egy oldalon, t. i. nyugat felé nyílt, máshol mindenütt igen nagy hegység választ el bennünket attól. Azt pedig tudjuk a magyar-román határforgalom tapasztalataiból, hogy az ilyen kevesebbe kerül, mint a másféle. De nem szabad még azt sem feledni, hogy a külön vámterület egyúttal megteremtené és pedig minden áldozat nélkül, a külön fogyasztási területet is. Azon-

túl szesz-, czukor-, sör- és ásványolajadó-törvényeinket szintén önállóan állapíthatnók meg, a mi ha a mostani átutalási eljárással szemben eleinte pénzügyileg csak kis bevételi többletet biztosítana is, de közgazdasági haszna felszámíthatatlan lenne. Hiszen nekünk termelési viszonyaink különböző volta folytán nem valók ugyanazon fogyasztási adótörvények, a melyek Ausztriának jók. Ez okozta, hogy a mai kormánypárt nagyrésze, midőn mint ellenzéki párt működött, a külön fogyasztási vonalat a vámvonal nélkül is fel akarta állíttatni. A külön vámterület pénzügyi áldozatait tehát ez a nagy közgazdasági előny már magában is igazolná. Valószínű, hogy később a vámbevételek a magyar állami pénzügyek mindjobban szilárduló támpontjai lennének, habár eleinte a fiskális tekinteteknek épen oly kevéssé volna szabad nagyobb érvényesülési tért engedni, mint az iparfejlesztés mohó vágyának. Egészben véve mindazáltal a pénzügyi szempontok még sem szólnak a külön vámterület felállításá ellen.

Attól sem tartok, hogy a vámközösség megszüntetésének a közösügyi quotára lenne minket terhelő káros hatása, mivel semmi körülmény közt sem állhatunk el annak az álláspontnak érvényesítésétől, hogy a monarchia két állama közösügyek költségeinek fedezéséhez valódi fizetési képességük arányában járuljanak. Tiltakoznunk kellene továbbá annak még csak szóba hozatala ellen is, hogy a vámközösség megszüntetéseért mi bármily néven nevezendő kárpótlással tartoznánk Ausztriának. Különben, mint általában a közösügyeknél, a quota megállapításánál is lehetőleg ki kellene minél előbb küszöbölni mindent, a mi az érdekharcból fejlődhető politikai ellentétek keletkezését elősegítené. Szerencsére Ausztria higgadtabb politikusai is így gondolkoznak. Komolyan meg kellene tehát kezdeni oly modalitások keresését, melyek mellett a quótamegállapítási vita ne foroghasson más, mint azon kérdés körül, hogy miféle számítási tényezők fogadandók el előzetesen.

A quota-bizottságok által tehát a nemzetek teherviselési képességeit jelző ismérvek volnának csupán, de szabatosan megállapítandók, s a következő tíz évig az azokra vonatkozó adatok kellő hitelességgel gyűjtetnének. Ezen idő leteltével a quota egyszerű arithmetikai művelet útján állapíttatik meg, s az így kijövő eredmény kötelező lenne mind a két félre. Ha valamelyik azután az új quótával nem lenne megelégedve, a tárgyalások másra, mint az új

időszak alatt gyűjtendő adatok alapjára, t. i. a teherviselési képesség ismerveire, nem terjedhetnének ki. Így azok folyton elvi keretben maradván, nem is okoznának a közvéleményben oly mozgalmakat, mint a minőket a szám-tételek merev szembeállításai rendszeren maguk után vonnak.

Nem feladatomban most ezt az általában nem új és nekem is már régi meggyőződésemet kifejező eszmét részletesebben indokolni. Itt elég arra csak reámutatnom, s vele kapcsolatban abbéli hitemet megemlítenem, mely szerint ha azután a külön vámterületen a monarchia létérdekeinek sérelme nélkül oly okos és szerencsés kereskedelmi politikát tudnánk folytatni, hogy annak következtében az ország érezhető és kimutatható gyarapodásnak indulna, a quótának ehhez képest való megállapítása ellen senkinek sem lehetne alapos kifogása. A quótának a vámközösség folytán várható felemelése ezek szerint üres fenyegetésnél nem egyéb.

Behatóbban kell azonban szólanom itt a külön vámterület hasznosságának föltételét tevő észszerű kereskedelmi és iparpolitikáról, mert hiszen e nélkül az a tespedésre igen, de végzetes válságokra nem vezető közös vámterületnél sokkal veszedelmesebbé válhatnék és oly csapássá alakulna, a minő ez utóbbi tulajdonképen sohasem lehet. Az iparfejlesztés módja és üteme körül fordulna meg e részben minden.

Az ipari haladásról mi épen oly kevésbé mondhatunk le, mint a mennyire a nemzetet és államot ma túlnyomó nagy részben fentartó mezőgazdaságot nem szabad válságos helyzetbe juttatni. Versenyképes ipar nélkül ugyanis a magyar nemzetgazdaságot magasabb fokra sohasem fogjuk felemelhetni, mivel elvitázhatlan történeti tény, hogy ipar hiányában a mezőgazdaság egy bizonyos ponton túl sehol sem haladhatott. Az iparfejlesztés céljaira a mai eszközök mellett az ipari vámok is rendelkezésünkre fognak állani. De a többször említett okok miatt kezeinket e tekintetben jól felfogott actualis megélhetési érdekeink, sajnos, meglehetősen szorosan kötve tartják. Hogy e részben mennyire fogják az ipari védvámokat felhasználni, azt előre megmondani senki sem képes. Az bizonyos, hogy a termeléssel kapcsolatos fogyasztási adók szabad rendezése épen a mezőgazdasági iparágaknak adhat nagy lendületet. Bizonyos az is, hogy mindazon iparágakban, melyek terén a monarchia üzletemberei, itt és a Lajthán túl, területre

szóló kartellekkel eddig is közösen védekeztek, a vámokat alkalmazni lehet. A textilipar egyes életképességet tanúsított ágai számára a benső vámok behozhatók, habár azok eleinte nem lehetnek is magasak. Esetleg még ezek érvényesülésére is várni kell, míg nem látjuk, hogy nyers-terményeinkkel miként tudunk a határainkon kívül fekvő összes piaczon elhelyezkedni

Elemi erővel fog reánk rontani az a kényszerűség, hogy terményeinket lehetőleg feldolgozva, vagy félgyártmányok alakjában vigyük ki. Ez a törekvés ma hihetetlennek látszó erőfeszítésre képesítendi azt a sok szunnyadó tehetséget és munkaerőt, mely gazdaközönségünkben mostanság parlagon hever. A mezőgazdaságnak sem szabad mai versenyképességével megelégedni, hanem annak lehető fokozására leend szükség, de ez iránt több hajlamot is fog érezni, mert látni fogja, hogy nem a vám chinai falai, hanem csak az igazi versenyképesség védi meg a jövőben. Azonban a nyerstermékek átviteli forgalmától, a modern üzleti élet fogalmának alakszerűségeitől nem lesz szabad nagyon idegenkednie, azért ha áll az, hogy — mint Lord Roseberry nemrég mondotta — még Angliának is haladni kell a mercantil szellem elsajátításában, ez mezőgazdaságunkra nézve egyszerűen életkérdéssé vált már ma is.

Örökös védelmet a nyerstermelés a külön vámterületen sem kaphat, a mint hatályost nem kapott a közösön sem. Ez egyértelmű volna ipari haladásunknak ad graccas calendar való elhalasztásával. Pedig a mennyire a válságok felidézése nélkül lehetséges, minél gyorsabb ütemben kell ez utóbbi téren előre törtetnünk, mert sebesen élő korunk szelleme a túlságosan fontolva történő előmenetellel nem elégíthető ki. Nemcsak állami teherviselési képességünk ennek lehető biztosítása, társadalmi igényeink fokozódása és ezek folytán közgazdasági általános emelkedésünk szükséges volta kívánja az ipari haladást, hanem annak a nemzet fejlesztés szempontjából is nagy hordereje van. A kereskedelemmel együtt az iparnak kell a magyarságot éberebb figyelmű, élelmesebb, a tőkét jobban gyűjtő és ügyesebben forgató néppé átalakítani. Az ipar fogja nyerstermelésünk figyelemreméltón megindult átalakulását is befejezéséhez közelebb juttatni. Csak általa nyerhet a belfogyasztás szilárdabb alapot, a mezőgazdaság széles körű biztos piacot, kifelé pedig oly versenyképességet, a minőt az ipar közelsége s a kereskedelem nagyhatású szervezete máris nyújt

az amerikai, nyerstermelésnek. Általában az ipari élet élénkebb lüktetése tanítand meg, ha még nem tudja, mindenkit arra, hogy a gyorsan tüzelő, füstnélküli fegyverek korában azok ellen dárdával és fringiával sikeresen nem lehet küzdeni, és hogy ép így az új kor új eljárásokat, eszközöket és módokat követel a termelés terén is

Az ipari haladásról e nemzet tehát még ma valóban elsőrangú fontossággal bíró mezőgazdaságának nem életérdekei, hanem kényelmi szempontjai kedvéért sem mondhat le. Attól ennél fogva a neki nyújtott kedvezmények és ápolás fejében követelhetni, hogy a saját lábán mennél jobban és hamarabb megállani igyekezzenek.

Iparunk fejlesztése addig sem szünetelhetvén, míg a vámokat később nagyobb mértékben leszünk képesek javára felhasználni, iparpolitikánk nem nélkülözhetné annak előmozdítása céljából azokat a mechanikus és a szerves iparfejlesztési segédeszközöket sem, melyek ma egyedül állanak e célból rendelkezésünkre. A mechanikus ily eszközök az eleinte csak mérsékelten alkalmazható vámmal szaporodnának, de a gyorsabban fokozódó verseny viszont az adómentesség és a pénztőkével való segélyezés körét megszükitené. Különben ezek alkalmazhatóságának határai napjainkban is megvannak, mert a tapasztalás azt mutatja, hogy azokkal az egyes új iparágak fejlesztését csak bizonyos pontig vezethetjük, sőt mondhatni, hogy ezekkel, valamint a közszállításokkal is új iparvállalatokat kisebb számmal alapítani igen, de új egész iparágakat meghonosítani, illetve meggyökereztetni nem lehet. Nem kicsinylem az oly egyes vállalatok létesítését sem, melyek új ipari tevékenységet képviselnek, mert azok az illető ipari ismeretek maghíntői és saját terükön az ipari élet gyakorló iskoláiként szerepelnek. Ha azonban ott verseny kezd mutatkozni, akkor az ily egyoldalú kedvezményezés ideje lejárnak tekinthető és a szélesb körű, általánosabb hatású iparfejlesztési eszközök használatának korszaka következett be. A vám ilyen természetű segédeszköz s megfelelő helyen alkalmazva más mechanikus intézkedések által nem pótolható; de annál kisebb és kevésbé égető szükség leend rá, a mi helyzetünkben a külön vámterület mellett is nagy nyereség lesz, ha a szerves iparfejlesztési segédeszközökkel és eljárásokkal nagyobb sikereket tudunk elérni.

A mit tehát az ipar elméleti és gyakorlati ismereteinek terjesztésére, a hitelfejlesztés érdekében, a verseny-

képesség előmozdítása céljából, a szállítások javításával és olcsóbbításával ma teszünk, azt nem kisebb mértékben meg kell majd tennünk a külön vámterület felállítása után is. *Iparpolitikánk a második ezredév küszöbén* * című dolgozatomban ebbeli teendőinket a közös vámterületen részletesen kifejtettem, arra tehát ezen alkalommal nem terjeszkedem ki bővebben. Csak rá akarok egy pár szóval mutatni arra, hogy az alapozás gondosabb munkálatai nélkül nekünk magasra törő és szilárd talajon nyugvó ipari életünk sohasem lesz.

Ha az iparos szellemet a lakosság széles rétegeibe is be akarjuk vinni, akkor ezt már a nevelés elején kell kezdenünk. A kézügyességi oktatást már a népiskolákban általánossá kell tennünk. A háziipari tevékenység terjesztése által kell különösen az ipari jövővel kecsegtető vidékek lakosságát előkészíteni arra, hogy majdan ipari érzékkel, a rendszeres dologhoz kellő önfegyelmeléssel bíró, szorgalmas munkások tömegeit legyenek képesek a keletkezendő gyáraknak szolgáltatni.

A háziipar azonban nem hagyható ma már magára, hanem annak kereskedelmi vezetést kell adni és az célszerűen szervezendő. Iparunk lassú haladásának tudvalevőleg a jó, megbízható munkások és művezetők hiánya nem a legkisebb oka. Tehát ezenkívül az iparoktatás javítása és hatályosításával sem lankadhatunk. A külföldtől való tanulás még erélyesebben folytatandó, mint eddig, midőn tapasztalataink értékesítésére kevesebb volt az alkalom. A kézműiparnak a maga jogosult terén való megtartása, sőt fejlesztése a tanonczügy intézményes gondozása és más erre alkalmasaknak bizonyult intézkedések által biztosítandó. Ha a jobbmódú, értelmesebb elemeket meg akarjuk nyerni az iparnak, akkor a tanoncz-otthonokkal megindult kísérletezésnek gyakorlati tág körű reformmá kell átalakulni. A magas ipari és kereskedelmi képzés már most is szépen fejlődik, azt egészen gyakorlati irányban, konkrét céljaink szem előtt tartásával kell tovább fejleszteni.

Az ipari szervezkedés tökéletesbitése és az ipari közgazgatás javítása a külön vámterület mellett is égető szükség marad. Óhajtandó továbbá, hogy a keletkezendő nagy iparvállalatok minél tetemesb része a hazai iparosság talajából nőjön ki, azt ez okból mint ilyet is

* Lenyomat a *Közgazdasági Társaság Emlékkönyvéből*. Budapest, 1896.

gondozni, ápolni és termékenyíteni kell. A haladás, erősbülés és magasb fejlődési fokra való törekvésnek tehát minden útja kiigazítandó és szabadon tartandó részére, melyeket annak buzgón és teljes odaadással fel kell majd használni, mert a külön vámterület másként általában is igen keserű csalódásokat hozhat az iparosztály ma élő nemzedékének. Ha ugyanis ez nem állja meg helyét és a gyorsan változó viszonyokhoz nem tud alkalmazkodni, a hazai iparos elemeket csakhamar letaszítanák a gyarapodás útjáról az idegenek, a kik — biztosak lehetünk benne — jönni fognak, de a kiknek rohamos beözönlése már csak nemzeti szempontból sem kívánatos. Ellenben ha erős magyar iparosztály fogadhatná azokat a maga kebelébe, akkor bevándorlásuk, mely rövid időn meghonosodásukra vezetne, egyáltalán nem okozhatna e tekintetben aggályokat. Azonban iparosztályunknak nemcsak anyagilag, hanem tudásban, tekintélyben és mindenek felett önbizalomban és önérzetben is meg kell erősödnie. Ha a nagyiparos tőkéjét sokszor nem is jól jövedelmező földbirtokba siet elhelyezni, ha fiait hivatalnokoknak vagy általában úgynevezett uraknak neveli és ezt a társadalom lajtorjáján felfelé való hágásnak tekinti, akkor ugyan miként várhatjuk, hogy ezen előítéletben és gazdasági bűnben szenvedő társadalmunk reformja emberileg belátható idő alatt csakugyan bekövetkezzék? A társadalmi osztályok egymásba átfolyása általában kívánatos, de hogy a csekély számú és gyenge iparosztály tagjai vagy ivadékai szaporítsák az a nélkül is túltengésben szenvedő többieket, arra a mi korunkban ugyan semmi szükség sincs.

Csak az ellenkező áramlat fejtheti ki hazánkban azt a szellemet, melynek hivatása meggyőzni a nemzetet, hogy elsőrendű, nagy közgazdasági functiókat életképes nép nem bízhat idegenekre, hogy a modern üzleti élet új, czélszerű alakulatai nem visszaélések és azok a piacokon tolongó keresletnek és kínálatnak nem felesleges bonyodalmi.

Szükséges mindezeknek megértetése a magyarsággal, mivel az egészséges közgazdasági érzék keletkezése, melynek hiánya annyi kárt okozott eddig is, s mely a külön vámterületen épenséggel megélhetésünket tenné lehetlenné, alig várható más egyébtől.

Ezzel együtt ugyanis a világgazdaság szabadabb fuvalmait kezdenők érezni, s annak érintése úgy végig borzongatná a nemzetet, mint a tavaszi éles szellő a téli meleg

szobában elpuhult emberi szervezetet. A mezőgazdaság és ipar egyaránt úgy éreznék magukat, mint az a hajós, a ki mindig csak parthajózást folytatott a szárazföld közelében és a ki egyszerre a sik tengeren találja magát, a hol kellő felszerelés hiányában sem magát tájékozni nem képes, sem a vészszel és viharral szembeszállani nem mer. A külön vámterületen tehát mindenekelőtt iránytűre van szükségünk, melynek birtoklása és szemlélete már magában is bátorságot alkalmas önteni a szepegő szivekbe. De e mellett egész felszerelésünknek sokkal ellentállóbb természetűnek kell lenni, mint eddig volt. Nézetem szerint az egyes termelőknél mulhatatlan fokozott szakértelmen, körültekintésen, szabatos számítási képességen kívül kettő semmi körülmények között nem nélkülözhető a külön vámterületnél folytatandó észszerű kereskedelmi politikához: a jól értesültség folytonossága és a külkereskedelmi tárgyalásoknál közegekként szolgálni hivatott világműveltséggel bíró szakemberek egész gárdája. Az egyiket gyorsabban és pedig egy megfelelő szervezet létesítése által igen könnyen megszerezhetjük, az utóbbit azonban céltudatos gondolkodással minél előbb nevelni kell magunknak.

Az a berendezés, mely felett a bel- és külföld folyton változó közgazdasági viszonyainak, s az esetre vonatkozó mindenféle intézkedéseknek a vámügyek fő vezetése céljából folytatott tanulmányozása és világlatban tartása tekintetében rendelkezünk, egyáltalán nem kielégítő.

Én tehát feltétlenül szükségesnek tartanám, hogy már most létesítsünk egy vámügyi szervet, melynek neve — részben társas jellege folytán — vámügyi kamara lehetne s a mely a kereskedelmi miniszterium vámügyi főosztályával olyforma kapcsolatban állana, mint a vasuti és hajózási főfelügyelőség a vasuti osztálylyal. Feladata volna az anyagi szempontból bennünket érdeklő egész világ kereskedelemi fogalmát minden gyakorlati szempontból folyton élénk figyelemmel kísérni s észleleteit a consulok és magyar miniszterek megbizottainak jelentéseivel kiegészítve és Magyarország szempontjából feldolgozva bocsátani intéző köreink rendelkezésére, hogy az adathalmaz így életet nyerjen és az életnek folytonos táplálékául szolgáljon. Mi nem nyugodhatunk meg csupán a közös consulátusok gyakran igen szép, de nem szabályszerűen a mi kiviteli érdekeink céljaira szerkesztett jelentéseivel és azzal az egy pár, személyhez kötött tudomással, melyet

részleteiben csak mindenkori kereskedelmi miniszterünk rendelkezésére bocsátanak.

A vámügy intézése tekintetében sajnálatos kiskorúságban sinlődtünk s a vámügyi tárgyalásoknál eddig rendesen a jobban értesült és felszerelt osztrák kiküldöttek tartották kezeikben a vezetést. Helyettünk ezentul sem ők, sem a külügyminiszterium vámügyi közegei nem gondolkozhatnak többé. A jövőre ez állapot egyszerűen tarthatatlan.

Különben ennek a vámügyi szervnek az is feladata lenne, hogy a hazai termelő összes osztályok hivatott képviselőivel szakadatlan érintkezésben legyen. Nem a folytonos nagyszabású szaktanácskozás, hanem a lehető alapos és részletes információ e részben nagyon szükséges. A szaktestületek által megjelölt, vagy a miniszter által bizalmi férfiakul kinevezett közgazdasági tudósítók kisebb vagy nagyobb számmal, esetleg egyenként is, zárt ajtók mellett úgy volnának szükség esetén mindig kihallgatandók, hogy a nevezett organum összes szakmabeli tudomásuknak úgyszólván letéteményesévé válják. A közgazdasági értesültség így lánczolatlan egymásutánban egyre élne, mindig világlatban tartatnék, s a miniszterek vagy főhivatalnokok változásának lényegesebb befolyással nem volna arra.

A kereskedelmi politika intézésénél is felhasználható gyakorlati közgazdák képzésének és számuk szaporításának eszméje már régi szerelmem. Több ízben kifejtettem azt a nyilvánosság előtt is, hogy a czélszerűen reformálandó kereskedelmi és iparkamarák s az állam szolgálata között bizonyos viszonyosságot kellene teremteni. Ezt az eszmémet most azzal egészitem ki, hogy azon fiatal, munkaképes erőket, a kik majd a kamaráknál, majd a gazdasági miniszteriumokban szolgálnának, időnként a consulátusokhoz, illetve a miniszteri külföldi kiküldöttekhez szolgálattételre ki lehetne rendelni, hogy azok a nélkülözhetetlen nyelvismereten kívül a kül- és belföldi gazdasági élet alapos megfigyeléséhez és az államnak gazdasági téren méltó képviseléséhez szükséges sokoldalú gyakorlati készültséget és ügyességet is megszerezhessék. Ez a kettős javaslat egyébiránt nézetem szerint az esetre is megvalósítandó lenne, ha a vámközösség még huzamosabban találna fenmaradni, mivel közgazdaságunk lehető önállósítására akkor is törekednünk kell.

A külön vámterületre való higgadt, alapos, körültekintő, de azt actualitással bíró feladatnak tekintő készülések sok minden iránt felnyitná szemünket és meggyőzne arról,

hogy anyagi függetlenítésünk munkájában sohasem szabad szünetelnünk. A közös vámterület mellett is a magunk lábán kellene járnunk, a magunk fejével gondolkoznunk, s a zsebünk felett való rendelkezést akkor sem bizhatjuk másokra. Fellépésünknek biztosságot, kijelentéseinknek és komoly öntudatos akaratunknak pedig súlyt fog kölcsönözni, ha tudják Ausztriában, hogy a vámelkülönítésre vonatkozó jogunk nemcsak papíron álló lehetőség, hanem oly élő valóság, mely felett nem egyedül névleg rendelkezünk, s melynek kimondásától magunk éppenséggel nem tartunk. Ha pedig ennek pillanata tényleg elérkezett, akkor mint a jó haditervnek, a külön vámterület életbe léptetése minden előfeltételének fel és lefelé, összes részleteinek és összes alternatíváinak, hogy mindenféle körülményhez azonnal alkalmazhatók legyenek, tökéletesen kidolgozva kell lenni. A mennyiben ez rem úgy volna, intéző köreink vállait csaknem elviselhetlen felelősség súlya terhelné.

Gouverner c'est prévoir! Az előrelátás a mi bonyolult viszonyaink között még százszorosán fontosabb kívánalom a mi államférfiaink irányában, mint kedvezőbb viszonyok közt levő országok kormányzóival szemben. De attól a felelősségtől a hazai közvélemény sem menekülhetne, mert méltán gáncsolható volna, hogy miért nem követelte hát kellő erélylyel az idején való készülődést és miért nem járult maga is eszmékkal és alaposan megokolt igényeinek formulálásával a szükséges teendők tisztába hozatalához.

A helyzettel és önmagával tisztában levő hatalmas, de a tárgy komolyságához és nehézségeihez illő mérsékletet tartó közvélemény nyomása nélkül a külön vámterület még akkor is nehezen lesz meg, ha észszerűen mást alig lehetne kimondani. Az a politikai hurok és a termelő osztályok legfontosabbikának érthető idegenkedése, mely a külön vámterületet körül veszi, szükség esetén csak úgy hámozható le róla, ha az nemcsak mint üres, tartalmatlan jelszó hangzik és visszhangzik mindenfelé tovább is, hanem a maga összes követelményeivel, valóságos előnyeinek és hátrányainak őszinte, tartózkodás nélküli bevallásával, nem mint egyik vagy másik termelő osztály külön érdeke, hanem mint a jelen részéről öntudatosan hozott nagy hazafias áldozat jelenik meg a fejlődés ezen suggestiv hatású tényezőjére feltétlenül utalt jövő számára.

Gaal Jenő.

Mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozásunk kezdetei.

A sociáldemokratia reménytelenségéről írott munkájában megállapítja Schäffle a socialistikus törekvések egyetlen világtörténeti feladatát. »A sociáldemokratiának — ugymond — meg kell maradnia, sőt gyarapodnia kell mindaddig, a míg a meglevő társadalmat rá nem kényszerítette, hogy az egész vonalon valósággal hozzá lásson a positiv sociális reformokhoz s azt fentartás nélkül meg is valósítsa, a mi még távolról sem következett be. Ha teljesítette ezt a történelmi küldetését, akkor magának tulajdonítsa, hogy a proletárság is ott fogja hagyni a jövő sült galambját a socialista állam háza tetején és meg fog barátkozni a sociáldemokratia támadásainak hatása alatt kihajtott reformpolitika kézzelfogható gyümölcseivel.*)

Magyarország épen a sociálpolitikai törvényhozás terén messze elmaradt az európai culturállamok mögött. S hogy elmaradt, azt kétségtelenül az úgynevezett negyedik osztály erős társadalmi mozgalmának teljes hiányára kell visszavezetni. Sombart kifejtette a sociálistusmusról írt művében, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó népek nem fogékonyak a socialistikus eszmék és törekvések iránt s ezt a tételt elfogadta az egész tudomány. Már pedig Magyarország kiválóan mezőgazdasági állam, ipara gyenge, az ipari munkások száma elenyésző csekélység az összes lakosság számához arányitva. Ily körülmények közt még halvány remény sem lehet arra, hogy közel időben erősebb socialistikus áramlat érvényesüljön nálunk, mely rugójává válhatnék az egészszéges sociális reform és helyes társadalompolitikai törvényhozás megindításának. S hogy nemcsak azok nem bizakodtak ebben, a kik csak ezért, t. i. a sociális reform érdekében, nem pedig a socialismus ideái és törekvései iránt való vonzalomból látták volna szivesen munkásainknak erősebb osztálymozgalmát, hogy nemcsak az egész magyar közvéleménynek vált büszke axiomájává, hogy nálunk nincsen talaja semmiféle socialistikus törekvésnek s még az Apponyi Albert kívánta azon bizonyos sociális olajcseppre sincsen szüksége a magyar törvényhozás gépezetének, hanem hogy maguk a budapesti sociáldemokraták is meddőnek találták minden ilyen irányú törekvésüket, azt bizonyítja egyik pártcongressusuknak az a határozata,

---

*) Schäffle: *Die Aussichtlosigkeit der Socialdemokratie*. Tübingen, 1885. (III. lapon.)

hogy csatlakozik azokhoz a törekvésekhez, melyek Magyarországnak az önálló vámterület alakjában biztosítani kívánják a gazdasági függetlenséget, mert csak így lehet Magyarországon ipart teremteni, már pedig »Magyarországon csakis a nagyiparral egyetemben képződhetik izmos és hatalmas munkásosztály, mely az osztályellentéteket felismerve, nagyban elősegítené a szociáldemokratia fejlődését«.

Az események azonban ezúttal is alaposan ráczáfoltak a tudományra s a közvéleményre. A XIX. század utolsó évtizede meghozta Magyarországnak is az ő munkásmozgalmát; meghozta váratlanul nagy terjedelemben s olyan körben, a mezőgazdasági munkások körében, a melyet immunisnak tartottunk minden szocialistikus propaganda ellenében.

A német birodalmi gyűlés 1886. május 31-iki ülésében történt, Winterer képviselő foglalkozott a szociálismus terjedésének okaival s mint legfőbb okra rámutatott a nép folyton növekvő elproletárosodására. »Igaz, ez az a forrás«, válaszolt neki Bebel, »a melyből a szociálismus táplálkozik. Mődjünkben áll-e ezt a forrást betömni? Mődjünkben van-e a tömegek elproletárosodását feltartóztatni? Ha igen, akkor urrá lehetnek a szociálismuson.« Bebel e szavai helyesek. A szociálismust, mint politikai pártot, semmi sem fejleszti, semmi sem öregbiti annyira, mint a terjedő elszegényesedés, mint a kizsákmányolás és elnyomás, bármely alakban jelentkezzék is.

S Bebelt igazolta a magyarországi mezőgazdasági munkások mozgalma is. Hiába vallottuk mi, hogy ipar hiányában nem kell tartanunk a szociálismustól, a míg a józan magyar paraszt, az egyedüli számbavehető munkásosztályunk; hiába hirdeti a tudomány, hogy mezőgazdasággal foglalkozó népfajok közt nincsen talaja a szocialistikus törekvéseknek. Nem nekünk s nem a tudománynak volt igaza, hanem a német szocialisták vezérének. Az elszegényesedés, anyagi helyzetük megromlása a magyar földműves munkások közt is megérlelte a szociális mozgalmat s a magyar országgyűlést, mely néhány éve még azt az egyetlen szociális olajcseppet is sajnálta a törvényhozás gépezetétől, két év óta egymásután foglalkoztatja a földművelésügyi miniszter szocialpolitikai reformjavaslataival és Magyarország, hol pár évvel előbb még a csiráját sem lehetett fedezni holmi szociális reformpolitikának, a mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozás terén hova-tovább irányadó szerephez jut. Ez a törvényhozás nem fog járt utakon haladni, mert a magyar mezőgazdaság sajátos viszonyai s mezőgazdasági munkásaink mozgalmának sajátos okai rá kell nyomják munkásvédelmi politikánkra is sajátos bélyegüket. Nem lesz tehát felesleges mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozásunk eddigi kezdeteinek ismertetése előtt, ha csak nagyjában is, vázolni azokat a speciális okokat, melyekből földműves munkásaink szociális mozgalma keletkezett.

✱

Az 1848. évi törvényhozás megszüntetvén a jobbágyságot, szabad birtokossá tette a jobbágyot. A közép- és nagybirtokra ez azzal a káros következménnyel járt, hogy felszerelés és munkaerő nélkül maradt. A mezőgazdasági üzemnek ilyen körülmények között az volt hosszú ideig a legfontosabb kérdése, hogy mi módon szerezze be és biztosítsa a szükséges munkaerőt a lehető legkedvezőbb feltételek

mellett. A mezőgazdasági üzemnek akkori külterjessége s a föld bősége mellett is elég bajt okozott ez a birtokosoknak, de a kérdés nem volt megoldhatatlan és rendszerré vált a mezőgazdasági munkálatok ellenértékéül a kukoriczaföldek termésének részben vagy egészben való átengedése, mintegy ez tevén a mezőgazdasági munkás állandó és fő bérét, míg a learatott és betakarított gabona egy bizonyos hányadának átengedése csak mint accessorium jelentkezett. Mint mondtam, a mezőgazdasági üzemre akkori külterjessége és a rendelkezésre álló földterület bősége mellett a munkaerő biztosításának ez a módja volt a legkedvezőbb, de feltétlenül kedvező volt a munkás szempontjából is, a ki egész évre elláthatta magát ebből a fizetségéből, mely kenyeret adott s lehetővé tette egy-két disznó hizlalását is.

A munkáskéz kínálatának csekélysége, keresletének nagysága jellemzi ezt a korszakot gazdaságilag, társadalmilag pedig az, a mit Vadnay Andor »A Tiszamellékről« irt tanulságos cikksorozatában így fejez ki: »(a mezőgazdasági munkás) . . . a földes parasztgazdával egy sziv, egy lélek volt. Külön munkásosztály, mint társadalmi fogalom, csak az utóbbi időben fejlődött ki. Azelőtt a munkás vele tartott, vele élt, egyformán ruházkodott a jobbágyból lett gazdaosztállyal. Ezért nem maradt el tőle a művelődés terén sem.« *

Évtizedekig tartott ez a helyzet s hatása alatt általánossá vált az a felfogás, mely a mezőgazdaság állapotát csupán abból a szempontból tekintette, mekkora áldozattal tudja a gazda a szükséges munkaerőt megszerezni. A tudományos könyvek is úgy tárgyalták a kérdést, hogy annál kedvezőbb a gazdasági helyzet, minél olcsóbb a munkaerő s egy szempont alá vonták a gazdasági munkást az élő leltárral és a motorikus erővel. Kétségtelen, hogy nagyon szűkkeblű ez a felfogás, de érthető, a mikor a gabona aratása, takarmány takarítása, de még a kapásnövények megmunkálása is oly feladatkép állt a gazda előtt, a mit a kukoriczaföldek fél vagy egész termésének átengedéseért birt csak magának biztosítani; akkor is legalább egy fél esztendővel előre kellett a munkásszerződések megkötéséről gondoskodni.

Talán nem érdektelen az a tünet, hogy még a 80-as évek elején, mikor az állami ménesbirtokok belterjesebb gazdálkodáshoz fogtak, a környékbeli gazdakörök egyre arra kérték a kormányt, hogy a felvidékről fogadjon az állami birtokokra munkásokat, mert különben a tömeges munkával szerfölött megnehezíti a többi birtokosnak a szükséges munkaerő beszerzését.

Fokozta a munkáskéz kínálatának csekélységét az Alföldön a vasutépítés és vízszabályozás hatalmas fellendülése. Egész munkásrajokat vont el a kubikos munka a mezőgazdaságtól s nemcsak közvetlenül ez által hatott emelőleg a munkabérekre, de közvetve is az által, hogy a kubikos munkás igen jó keresetre tett szert. »Mikor a tiszai védművek készültek«, mondja Szilágyi Albert hódmezővásárhelyi munkásvezér (reproducálva Vadnay említett cikksorozatában), s a 80-as években még a téli fagy jószerint el sem múlt, még csak imitt-amott engedett, s már húshagyó körül megindult a munka.

* Vadnay Andor: *A Tiszamellékről*. IV. A munkás-tömegek. Budapesti Hírlap XX. évf. 196. sz. 1900. július 19.

Előbb a védekezés, a gátak emelése, aztán, ha áradás történt, azok helyreállítása, jó keresetet adott. Húsz-huszonöt forintot könnyű volt megkeresni havonként.« *

A viszonyok aztán hirtelen az ellenkezőre fordultak. Részben a munkáskéz hiányával való állandó küzködés, részben pedig a mezőgazdasági ismeretek szélesebb elterjedése folytán belterjesebbé vált a mezőgazdasági üzem s abban a mértékben, a melyben szaporodott a gépek használata, csökkent a munkáskéz kereslete. A mezőgazdasági üzemnek ezzel az átalakulásával összeesett a kubikos munka alábbhagyása, majd teljes megszűnése az Alföldön s a külföldi, különösen olasz és dalmát olcsó munkaerő versengése és alkalmazása ezekre a munkákra. A kubikos munka jövedelmezősége megszűnt s a kubikos mezei munkás ismét a mezőgazdasági munkához tódult. A munkáskéz keresletének csökkenése és kínálatának növekedése adja meg tehát az utolsó évtized gazdasági fejlődésének képét, eredménye pedig a munkabér folyton csökkenő irányzatában jutott kifejezésre.

A munkabér csökkenésének megállapítására elég jó mértéket nyújt, épen az előbb említett rendszer általánossága folytán, a kukoriczaföldekben való részeltetés mértéke. A hetvenes évek vége felé még szinte országszerte szokás volt a munkást a kukoriczaföld felében részeltetni, azután csak harmadában kaphattak a mezőgazdasági munkások kukoriczaföldet, de még mindig annyit, a mennyit csak tudtak megmunkálni, minden mellékszolgáltatás nélkül. »Ma — mondja a már említett Szilágyi Albert az idézett helyen — nemcsak a kisbirtokos, hanem eke segítségével a középbirtokos is maga műveli kukoriczaföldjét, vagy minden hold harmados után két napszám robotot, 1 forint készpénzt, s a babnak, töknek, napraforgónak is felét követeli tőlünk«. Érdekesen illusztrálta a munkabérek hanyatlását Szász Pál csorvási munkásvezér is, a ki a földműves munkások 1897. évi congressusán ezeket mondotta: »1874-ben a takarás, tisztán letakarni, keresztékbe rakni volt szokás, tizenegyeden; 1875-ben etettünk, tizelő napokat szolgáltunk; 1876-ban a napok elmaradtak, hanem egy táblát be kellett hordani; 1877-ben kettőt, 1878-ban a hordásnak felét kellett elvégezni s minden hat ember kapott az uradalomtól egy szekér kaparékot; 1879-ben az egészet be kellett hordani egy szekér kaparékért, azóta az igához is embert kell adni, a szekérkaparék pedig teljesen elmaradt.«

Kevesebb munkaalkalom, rövidebb és rövidebb munkaidő, megnyírbált munkabér egyfelől, a gabonaárak tartós hanyatlása, a közterhek növekedése és az életmód drágulása másfelől: ez adja meg röviden annak a helyzetnek a képét, melybe mezőgazdasági munkásaink a nyolczvanas évek végéig eljutottak s mely őket a kilenczvenes évek elején nyílt elégedetlenségbe hajtotta. A socialismus örökké éltető forrása: a nyomor ezuttal is kifakadt s nemsokára bőven voltak, kik vizet meritettek belőle a maguk malmára.

A magyarországi sociáldemokrata párt hamar elérte ez állapotok jelentőségét s igyekezett tőkét kovácsolni belőle. Megkezdte a földműves munkások szervezését a sociáldemokratia zászlaja alatt s

* Ugyanott. II. A munkások saját helyzetükről. Budapesti Hirlap XX. évf. 183. sz. 1900. július 11.

ez már csak azért is könnyen sikerült az agitátoroknak, mert földmíves munkásaink addig minden szervezet nélkül szükölködtek. Sehol sem találtak semmiféle anyagi segítséget vagy erkölcsi támasztékot. Társadalmi szervezkedésüket pedig, mely a kölcsönösség és az önsegély fejlesztésére szolgálhatott volna, a hatóságok sok helyütt megakadályozták. Ezek a körülmények oda terelték a munkás-osztályt, hogy a közjük jött és köztük is támadó népszónokok, ujságok és röpiratok csábító eszméit mohó fogékonysággal elsajátították. Annak a lelki állapotnak a jelensége ez, a mit az amerikai Lowell a »Midland Institute« 1885. évi birminghami nagygyűlésén így fejezett ki: »Csak ha a józan és czélszerű törekvéseknek útját álljuk, fordul az emberek figyelme oktalan és czélszerűtlen vágyak felé; csak ha a lehetséges haladást megnehezítjük nekik, akkor hitetik el magukkal, hogy a lehetetlent könnyű volna elérniök.«

Békés megyében indult meg a szervezkedés. Az orosházi földmíves munkásoknak már 1889-ben volt ugynevezett »munkáskörük.« Innen átszivárgott a mozgalom a közeli községekbe és városokba: Csorváásra, Békés-Csabára, Hódmező-Vásárhelyre. A hatóságok kezdettől fogva figyelemmel kísérték ezt a szervezkedést, de — noha a gazdakörök mind jobban aggódtak miatta és egyesületeik útján sürgették az interventiót — közbelépésre csak akkor határozták el magukat, a mikor 1891-ben a munkások elégedetlensége erőszakos és gyűlöletes formában nyíltan is kitört, veszélyeztetve a személy és vagyon biztonságát. Ez erőszakos kitörés folytán a munkásköröket feloszlatták, a forrongás értelmi szerzőit és részeseit pedig bíróság elé állították.

A mozgalom tovaterjedését azonban a hatóságok sem akaszthatták meg, mert — mint Urbán Pál czeglédi munkásvezér találóan mondja — »a valódi okozókat nem vihették börtönbe: a gazdasági viszonyok fejlődését nem terelheték más irányba.« Az orosházi esetnek csak annyi hatása volt, hogy most már óvatosabban és öntudatosabban folyt a szervezkedés s a mikor a hódmezővásárhelyi katastropha hatása alatt néhány évvel később valósággal kivételes állapotot volt kénytelen teremteni az akkori kormány az Alföld szívében s a nyílt szervezkedés teljesen lehetetlenné vált, az »eszmét« titokban, a hatóság ellenőrzése alól kivontan terjesztették, keresztelőn, lakodalmon, egyéb családi összejöveteleken s munka közben, mikor messze a várostól s a hatóság éber szemétől csak magukra maradtak.

A mozgalom nagy haladását bizonyítja, hogy pár évi szervezkedés után az 1896. évi országos képviselő-választások alkalmával tizenegy tiszta földmívelő-kerületben sociáldemokrata jelöltekét léptettek föl. a kikre összesen 509 szavazatot adtak le. Ebből a számból 13-at Szentes szolgáltató; ugyanitt az 1900. év elején lezajlott pótválasztáson már 103 szavazatot esett a socialista jelöltre. Nincs semmi okunk feltenni, hogy a többi tiz kerületben nem ily mértékben szaporodtak volna a socializmusnak választójogú földmíves hivei, annál kevésbé, mert tudjuk, hogy az időközi községi képviselő-választások 15 községben összesen 130 sociáldemokratát juttattak a községi képviselőtestületekbe.

A szervezkedés oly gyorsan fejlődött, hogy már 1897. január 31-én összeülhetett Budapesten a földmíves munkások első országos congressusa 37 község földmíves munkásainak kiküldötteiből. A congressus tárgyalásai több napon át tartottak, a résztvevők megismertet-

ték egymással panaszait, s élénk vitatkozás közepett formulázták kívánságaikat.

A panaszok és kívánalmak egy része méltányos, nagyobb része azonban utopistikus volt, fölforgató törekvésekkel vegyítve. Természetes jelenség ez a gyülekezésében háborgatott, tanácskozásaiban zaklatott, fegyelmezetlen észjárású mezei munkások első nyilatkozataiban. Nem egy szónoklat és határozati javaslat pedig, mely ott elhangzott, alkalmasint a budapesti sociáldemokrata párt vezetőségétől került ki, a mi bizony nagyon csökkentette e congressus komolyságát és értékét, nagy kárunkra, mert milyen jó lett volna akkor a munkások igaz hangját hallanunk. Ha akkor olyan osztályszervezetük lett volna a mi mezei munkásainknak, mint például az angol ipari munkások trade unionjai; ha kívánságaikat ezek útján tolmácsolhatják s a birtokos osztálylyal tárgyalhattak volna: a kölcsönös megértés lehetősége és reménye bizonyára megnyugvást keltett volna bennök.

De így önálló szervezet hiányában teljesen a budapesti socialista pártvezetőség befolyása alá kerültek, mely földműves munkásaink igaz helyzetének ismerete nélkül az iparos munkások ismeretes követeléseinek mintájára készült határozati javaslatokat fogadtatott el a congressussal s pártcéluktól vezéreltetve oly útra terelte az egész mozgalmat, mely egyértelmű volt a társadalom ellen való nyílt hadüzenettel.

A congressus által elfogadott határozati javaslatok a következők voltak:

mindenféle mezőgazdasági munkában a munkaidő egyelőre tizenkét órában állapítandó meg;

az összes általában adott munkák megszüntetendők (ide számítva a részes, hetes, hónapos és éves munkásokat is) és helyette a napszámos munka honosítandó meg, mindenféle robotmunka pedig eltörölendő; ha a munkánál olyan elkerülhetetlen dolog fordul elő, hogy a munkanapon túl is kell dolgozni, a túlmunka óránként fizetendő;

minden munka készpénzben fizetendő;

minden nagyobb szabású földműves munkánál meghonosítandó a munkaközvetítés a központi titkárság útján, nehogy a munkások a vállalkozók által kiszipolyoztassanak;

a női munkás egyenlő munkáért épen olyan bért kapjon, mint a férfimunkás, a tizennégy éven alóli gyermekek pedig kiszorítandók a munkából;

a munkaközvetítés országosan szervezendő, mert vannak helyek, a hol a munkaközvetítés hiányossága miatt sok ember nem talál munkát;

az 1891. évi XIV. t.-cz. (betegsegélyző pénztárak) hatálya kiterjesztendő a földműveléssel foglalkozó férfi- és nőszemélyekre, valamint gyermekekre is;

a földművelésügyi felügyelői intézmény haladéktalanul életbe léptetendő és abba a földművelő munkások által választandó felügyelők hatósági jogkörrel kinevezendők;

az elaggottak és rokkantak segélyezése állami feladat lévén, annak törvényhozás útján való rendezése haladéktalanul fogantositandó;

a munkásvédelmi intézmények költségeivel a földbirtokosok, mint munkaadók terhelendők meg és azok esetleg a földadóba beszámíthatók;

az 1876. évi XIII. t.-cz. (a cselédtörvény) teljesen eltörölendő, a cselédi viszony egészen megszüntetendő.

Általában elmondhatjuk, hogy a munkásvédelem kérdésében nem lépte túl az országos gyűlés a chablonos mértéket, de számos követelésének épen az a hibája, hogy nagyon is külföldi minták után készültek. A viszonyoknak teljesen meg nem felelő ilyen követelés a munkaidőnek korlátozása, a készpénzfizetés, a mezőgazdasági felügyelőknek a munkások köréből való kinevezése. Számos itt kifejezett kívánságát munkásainknak azonban, ha nem is ebben a formában, megszívlelendőknek kell tartanunk, így a betegség, rokantság és aggság esetére való biztosítást, a munkaközvetítés szervezését, sőt a földművelői felügyelők intézményének létesítését is, hiszen a sokkal kisebb számú iparos munkásság részére megcsináltuk az ipari felügyelet intézményét.

Teljesen helytelen irányba tévedt a congressus a cselédtörvény eltörlésének, a cselédi viszony teljes megszüntetésének követelésével. Igaz, hogy e törvényünk elavult, hiszen kormányunk már évek óta foglalkozik módosításának kérdésével s Tallián Béla volt békésmegyei főispán figyelemre méltó tervezetet is dolgozott ki; igaz az is, hogy a cselédi állapot nem valami nagyon irigylésre méltó, a miért az alföldi földműves még akkor is idegenkedik tőle, ha egyébként alig tud megélni. De ennek az egész viszonyoknak megszüntetése aligha válna javára akár csak a munkásoknak is.

Ha már a javaslatok formulázásánál is ki-kitört ilyenformán a radikálisabb, társadalomellenes irányzat, még erősebben érvényesült ez a szervezkedés és küzdelem kérdésében. Kimondták, hogy ha kell, titkon és a hatóságok ellenőrzése alól kivontan is fognak munkás-egyesületeket alakítani s a congressusnak a munkabérekre vonatkozó határozatát erőszakkal is érvényre fogják juttatni.

Ez az elhatározás aztán egészen az aratási strike szervezéséig ragadtatta a fölzigatott kedélyeket, a legérzékenyebb helyen támadva meg a magyar gazdaosztályt. Országszerte meg akarták akadályozni az aratást, hogy elzárják az ország fő jövedelmi forrását s kényszerhelyzet elé állítsák a gazdákat. Erre a szervezkedésre az egész országban fölöttébb fogékonynya tette a mezei munkásokat az a körülmény, hogy az 1897. évi termés rossznak ígérkezett, úgy, hogy a részes munkabér úgy sem volt kielégítő.

Minden esztendőben volt rá eset, hogy az aratók a rosszabb termésű táblákat, sőt néha egy-egy birtoknak egész termését is vonakodtak az elvállalt részért learatni. Ezek azonban szórványos jelenségek voltak s a birtokos és munkás mindig megtalálta a méltányos megegyezés határát, mely abból állt, hogy a kikötött 11-ik, 12-ik, 13-ik rész helyett a 8-ik, 9-ik stb. részt adta a birtokos munkabérül.

Aratás idején a munka megtagadása mindig kényszerű helyzetbe hozza a gazdát, mert akkor szerfölött nehéz, sokszor lehetetlen is mingyárt más munkásokat szereznii, az aratás pedig nem várhat. Ezért már évtizedek óta szokásban van az aratási szerződésekben gondoskodni arról, mily mértékű rossz termés esetén van helye új egyezkedésnek és hogy megegyezés híján mily választott bíróság dönt rögtön a kérdésben, de hogy a munkát az alatt sem szabad félben hagyni.

Az ilyen esetek azonban, csak szórványosak voltak; általános gazdasági jelentőségük nem volt egészen a socialista földműves munkások mozgalmának odafejlődéséig, hogy '1897-ben általános arató-strike-ot szerveztek.

Az alföldi vármegyékben, hol a mozgalom fészke volt, a köz-igazgatási hatóságok sokszor megakadályozták az idegen helyről jött agitátorok tevékenységét, a strike előkészítésére való gyűlések tartását, de családi és társadalmi érintkezés útján mégis folyton terjedt a mezei munkások közt az erre vonatkozó egyértelműség s a törekvés, hogy a viszonyok jármát, ha kell, erőszakkal is lerázzák és országos strike-ra szervezkejenek.

Az alföldi vármegyékben jóval az arató munkálatok megkezdése előtt mutatkoztak oly tünetek, melyekből következtetni lehetett arra, hogy a mezei munkások nagy része, noha megkötötte a szerződéseket, nem fog munkába állani, sőt esetleg a más vidékekről hozott aratókat is meg fogja gátolni munkájukban. Itt-ott zavargások is voltak már, a mi a hatóságokat energikus közbelépésre indította. A belügyminiszter intézkedett, hogy a hatóságok tegyék előre lehetővé az idegen munkások zaklató és fenyegető agitálását. Szaporította az érdekelt vármegyékben a csendőrség létszámát s a legexponáltabb pontokra katonai erőt rendeltetett ki. A törvényhatósági tisztviselőket, különösen a főszolgabirákat felmentették az aratás idejére a folyó ügyek vezetése alól, úgy, hogy egész figyelmüket a felmerülő munkáskérdéseknek szentelhették s abba a helyzetbe jutottak, hogy a munkaadók és munkavállalók közt netalán felmerülő ügyekben a helyszínén a legrövidebb uton igazságot tehessenek.

Két héttel az arató munkálatok megkezdésének szokásos ideje előtt oly erősnek bizonyult különösen az alföldi vármegyékben a munkások szervezettsége s a strike végig küzdésére való komoly készsége, hogy az aratási munkálatoknak általános közgazdasági érdeket jelentő, zavartalan biztosítására a kormány a felsorolt rendszeti intézkedéseket nem találta elegendőnek, hanem szükségét látta annak, hogy gondoskodjék egyuttal a netalán munkaszünető munkások gyors pótlásáról.

Ennélfogva a földművelésügyi miniszter összeíratta az országnak a munkaszünetéstől távol álló, szerződés nélkül levő munkásait s e munkások közül 3000-et a strike által veszélyeztetett vidék közelében, de a mozgalomnak ki nem tett helyen, a mezőhegyesi állami ménesbirtokon, mely az Alföldnek központja, készenlétbe helyezett. E tartalék-munkásokat kincstári gazdatisztek válogatták ki s szállításuk alkalmával kellőképen gondoskodtak biztonságukról. E készletek fokozatos kiegészítéséről is intézkedett a földművelésügyi miniszter úgy, hogy abból a strike által fenyegetett gazdálkodók részére a szünető munkások helyébe a szükséges munkásokat a leggyorsabban átengedhette.

Munkások bérharczába való ekkora mértékű állami beavatkozásra talán még soha sehol sem volt példa. Érezte ezt kormányunk is és nehogy ez a beavatkozás akár a gazdáknak, akár a munkásoknak azt a meggyőződést érlelje meg, hogy a kormány ebben a bérharcban egyenesen a munkások ellen foglalt állást, szigorúan és eleve rendeleti úton szabályozta a tartalékmunkások igénybe vételének módját.

A rendelet szerint a szervezett munkáskészletből csak az a gazda nyerhetett munkásokat, ki az aratásra tényleg szerződött munkásokat, de azok az ő hibája nélkül a szerződés teljesítését megtagadták s a szerződés teljesítése végett alkalmazott törvényes eszközök sem vezetvén eredményre, a gazda sem helyben, sem a környéken a köz-

vetetlen szomszédjai által fizetett munkabér és feltételek felajánlása mellett semmikép sem kaphatott munkásokat.

A munkások bérét a Mezőhegyesről való elindulást követő naptól kezdve a munkaadó volt köteles fizetni s a munkásokat teljes élelmezéssel ellátni. A tartalékmunkások bére a következő volt: arató férfié naponként 1 frt 50 kr., marokverőé 1 frt. A tartalék-munkáskészlettel a földművelésügyi miniszter telefon útján rendelkezett.

Intézkedés történt továbbá az iránt is, hogy a mennyiben ez a munkástartalék elégtelennek bizonyulna, kiegészítésül az első táviratra Mezőhegyesre lehessen küldeni a kincstári famunkásokat és számbavették ezenkívül mindazokat a szabadságvesztésre ítélt egyéneket is, a kiket veszedelem nélkül lehetett volna aratásra használni olykép, hogy Mezőhegyesen elkülönített pusztákon dolgoztak volna és így a Mezőhegyesre szerződötett éves munkásokat is át lehetett volna szükség esetén engedni a strike által veszélyeztetett birtokosoknak. A Mezőhegyesről elszállított munkáscsapatokat a leggyorsabb, sőt külön vonatokon is szállították a munkahelyekre és hasonlóképen történt a munkásoknak Mezőhegyesre való szállítása.

A mezőhegyesi munkástartalékkészlet szervezése egymagában is hatással volt a munkásokra: azokon a vidékeken, a melyeken a tartalékmunkások átutaztak s főleg Mezőhegyes környékén a tartalék-munkások pusztta megjelenése is elégséges volt, hogy a mezei munkások abbahagyják a szüntetést.

Az aratás megkezdésének első napján a strike első esetei Jász-Nagykún-Szolnok és Biharmegyében merültek föl. Békésmegye három járásában volt eset rá, hogy a munkások megtagadták a szerződés teljesítését. E helyeken többnyire a hatóságok közbelépése sem vezetett sikerre s így tartalékmunkások pótolták a szüntetőket. Az említett megyékben azonban már az első munkásszállitmányra munkába állottak a szüntetők. Veszedelmesebb volt a helyzet Csongrád, Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kiskún és Fejér megyékben. Csongrádban valamennyi aratómunkás csatlakozott a strikeszervezethez, hasonlóképen Bácsmegye bácsalmási és bajai járásában, a hol egészen az aratás befejezéseig folyton voltak súrlódások s még ott is, a hol az aratók részben vagy egészben munkába állottak, napirenden voltak a közigazgatási hatóságok előtt a panaszok s tartani lehetett, hogy a munkások ismét abbahagyják a munkát. Pestmegye solti felső és Fejérmegye sárbogárdi alsó járásában később ütött ki a strike, mint az alföldi megyékben, de sikerre itt sem vezetett.

A szüntetők pótlására részint az árvizsújtotta csángó telepes községekből, részint pedig Mezőhegyesről rendelt ki a földművelésügyi miniszter munkásokat. Hogy mekkora arányokat öltött ez a mozgalom, azt jellemzik a tartalékból átadott munkásokra vonatkozó következő adatok: a mezőhegyesi munkástartalékból átengedett a miniszter 2110 arató munkást; a Máramaros, Bereg és Torontálmegyékben összeirt fölösleges munkásokból közvetített 3167 munkást, összesen tehát 5277 munkás volt szükséges a szüntetők pótlására.

A mozgalom egyes helyeken sikerre vezetett annyiban, a mennyiben a munkaadók tényleg új egyezséget létesítettek a munkásokkal magasabb munkabér-feltételek mellett; de egyetlen helyen sem érték el a munkások a congressusuk által megállapított követeléseket.

A mezei munkások mozgalma így egészében véve kudarcot vallott. De még sem zajlott le minden eredmény nélkül. Az 1897. év eseményei, melyekhez még a félrevezetett szabolicsmegyei parasztok izgatottságának erőszakos kitörése a rá következő tél folyamán járult, meggyőzték a törvényhozást, hogy itt mélyen lappangó társadalmi bajról van szó, melyen okvetetlenül segíteni kell, ha az elégedetlenség tovaterjedésének útját akarja állani. De talán még nem is az a meggyőződés irányította a törvényhozást, a mikor elhatározta magát a cselekvésre, hanem inkább csak a munkások hasonló kitörésének lehetetlenné tétele, a halaszthatatlan mezei munkák (aratás, cséplés, takarítás) zavartalan teljesítésének biztosítása lebegett előtte cél gyanánt. Erre vezethető vissza, hogy mezei munkástörvényhozásunk a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló 1898. évi II. törvényzcikkkel indult meg s csak ennek folyamányakép jelentkezik azután a többi törvényhozási intézkedés, melyek — úgy látszik — még csak csirái a gyökeres mezőgazdasági sociális reform-törvényhozásnak s a pártatlan bíráló is csak ilyenek gyanánt veheti számba.

A munkaadók és mezei munkások közötti jogviszonyokat a házi és gazdasági cselédek ügyeinek szabályozása mellett szintén az 1876. évi XIII. t.-cz. rendezte eddigelé. A mezei munkásokra vonatkozó rendelkezései e törvénynek azonban már különösen elavultak s úgy a birtokosok, mint a munkások régóta sürgették módosítását. A gazdasági egyesületek is több ízben foglalkoztak e kérdés rendezésének szükségességével. Az a körülmény, hogy e sürgető követelések ellenére is csak közvetlenül az 1897. évi események után látott a törvényhozás a kérdés rendezéséhez, azt a látszatot keltette az 1898. évi II. t.-cz. ellen, hogy ötletszerűen készült volna. Ez a vád minden bizonynyal csak annyiban jogosult, hogy a mozgalom kétségtelenül beigazolta, hogy az 1876. évi XIII. t.-cz. többé nem alkalmas a kérdéses jogviszonyok szabályozására s így ez a mozgalom mintegy az utolsó csepp szerepét játszotta a csordultig telt pohárban.

Az 1898. évi II. törvényzcikkkel, első sorban és főleg azt akarta a törvényhozás elérni, hogy a halaszthatatlan mezei munkák zavartalan teljesítését biztosítsa. Ez a törvény uralkodó irányeszméje. Ezért a gazdasági munkásokat — könnyebb ellenőrzésük végett — munkásigazolvány váltására kötelezi, a melybe a nem napszámért teljesítendő munkára nézve létrejött minden szerződés megkötését és teljesítését, vagy esetleg felbontását be kell jegyezni. Az ilyen szerződést a községi előljáráóság előtt írásba kell foglalni.

E rendelkezés célja szembetűnő. Lehetetlenné teszi, hogy nagyterjedelmű munkaszünetetésre készülő munkások szinlelt szerződésekkel többfelé elszegődjenek.

A törvény felhatalmazza a földművelésügyi ministert, hogy egyes vármegyéket felmenthessen a szerződés írásba foglalása alól.

Csak következetes a törvény önnönmagához, a mikor az elszegődött munkások szerződészegését drákói szigorúsággal sujtja. A szünetetésre vagy a szerződés megszegésére való bármiféle ösztönzést, fenyegetést, segédkezést szabadságvesztéssel és pénzbüntetéssel sujtja. Maga a szegődött munka megszegése 15 napig terjedhető elzárást és 100 koronáig terjedhető pénzbüntetést von maga után. A már elszegődött munkások közt való szünetelés szítását vagy előmozdítását 60 napig

terjedhető elzárással és 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel bünteti a törvény. De az elszegődés előtt való összebeszélés nem esik büntetés alá, csak hogy az ilyen megállapodásoknak nincs jogi hatásuk. A gazdára viszont 600 koronáig terjedhető pénzbüntetést szab a törvény a munkaszerződés okadatolatlan megszegéseért. Mind a két felet pedig — gazdát és munkást egyaránt — vagyoniilag felelőssé teszi a szerződésszegésért.

Szokatlan dolog maga az intentiója a törvénynek: az állami beavatkozás a munkások bérharczába olyanformán, hogy — mint némelyek állítják — lehetetlenné teszi, vagy legalább is szerfölött megnehezíti a bérmozgalmat. De csak a korunkat annyira jellemző sociális sentimentalismus helytelenitheti ezt föltétlenül. A bérharcz, mint általában minden harc, csak ultima ratio. Igaz, hogy erre a fegyverre szüksége van a munkásságnak, hogy helyzetét javíthassa, de csak ott, a hol nem áll mögötte egy sokkal nagyobb hatalom: az állam tekintélye, mely intézkedéseivel fölöslegessé teszi azt, hogy a munkások ehhez a végső eszközhöz nyúljanak. Helyteleníteni tehát a magyar törvényhozás ezen intézkedését csak akkor lehetne föltétlenül, ha más úton-módon nem gondoskodnék magának a bérharcznak fölöslegessé tételéről is. Ennek pedig éppen ellenkezőjét bizonyítja munkásvédő-törvényhozásunknak az utóbbi időben való serénysége.

Még szokatlanabb és jogi szempontból erősen meg is támadták, hogy az állam nem elégszik meg azzal, hogy a szerződésszegésből eredő kárért megállapítja a vétkes fél anyagi felelősségét, hanem büntetőjogi szentesítéssel is ellátja, pénzbüntetéssel, sőt elzárással is üldözi. Szokatlan, de nem példátlan. Angol törvények a községi vízvezetékekhez és gázművekhez szegődött munkások szerződésszegésére állapítanak meg hasonló büntető megtorlást.

Mint Angliában, nálunk is a közérdek igazolja ezt a megtámadott szigorúságot. »Salus rei publicae — suprema lex«. Az az előny, melyet a mezei munkások elérhetnének, ha egy szüntetésük esetleg sikerre vezetne, elenyészik ama nagy általános, nemzetgazdasági kár mellett, mely az aratás megghiúsításából, vagy csak késleltetéséből is az egész nemzetre hárulna akkor, a mikor még mindig a mezőgazdaság Magyarországnak legbőségebb és legfőbb jövedelmi forrása, melynek megtámadása egyértelmű volna az egész nemzet megélhetésének megtámadásával.

Való igaz azonban, hogy ez intézkedésekkel azt a nagy erkölcsi kötelességet vállalta el a törvényhozás, hogy a munkások helyzetének fokozatos javítását maga veszi kezébe. E kötelessége teljesítésére megtette az első lépést már az 1898. évi II. t.-cikkben. Nem állapítja ugyan még meg, — a mit, tekintve hogy magát a termelést ily rendkívüli eszközökkel biztosította a szüntetés ellen, talán már itt meg kellett volna tennie — hogy a termés eredményéből mennyi illeti meg a munkást, mennyi a gazdát, vagyis nem rendezi teljesen a munkások kereseti viszonyait, de magát a munkabért a munkások számára minden körülmények közt biztosítja.

A mezei munkát tudvalevőleg a termésnek bizonyos hányadrészeért vállalják fel nálunk a munkások. E rendszer mellett az a veszedelem fenyegeti mindig a munkást, hogy rossz termés esetén annyi keresethez sem jut, a mennyit a fő dologidőben napszámban

kereshetne. Elő is fordult — mint fennebb említettük — bár csak szórványosan, már régebben is, hogy a rossz termés miatt itt-ott megtagadták a részes munkások a munka teljesítését. A legtöbb aratási szerződés úgy számolt ezzel az eshetőséggel, hogy elemi csapás esetén, ha a termésnek egy harmadánál nagyobb része kárba vész, új egyezkedés követelésére vagy választott bíróság igénybevitelére jogosította a munkásokat. Némely uradalom bizonyos minimális munkabér megfizetésére kötelezte magát nagyobb elemi károk esetében.

Az 1898. évi II. t.-cikk tovább ment ennél. Kötelezővé tette ugyanis ezekben a szerződésekben a munkabér alternatív megállapítását a következő módon:

Az aratási, hordási, nyomtatási és cséplési munkára nézve, ha a munkabér a termésnek bizonyos hányadrészeben állapittatik meg, akkor a munkabért vagylagosan mindig készpénzben is, vagy e helyett a termésnek bizonyos meghatározott mennyiségében meg kell állapítani. A munkabér fizetésének módját, hogy t. i. részt kapjon-e a munkás, vagy a meghatározott gabonamennyiséget, illetőleg készpénzt kívánja-e, a munka befejeztével a munkás választja.

Az eddigi helyzeten kétségtelenül lényegesen javított a törvénynek ez az intézkedése, de a bérharcz lehetetlenné tételeért, vagyis azért, hogy a szerződés megkötésénél amúgy is rendszerint gyöngébb szerződő felet, a munkást, még gyöngébbé tette, nem lehet teljes kárpótlásul tekinteni, a mint hogy törvényhozásunk sem tekinti annak. A törvényhozás helyzete ugyanis tagadhatatlanul nem volt könnyű a törvény megalkotásánál. Ez az első törvényünk, mely a keresetnek a tőke és a munka közt való megosztásáról gondoskodik. Mint első lépésnél e téren érthető, hogy tartózkodott a törvényhozás e legnehezebb sociálpolitikai probléma gyökeresebb megoldásának megkísérlésétől. De így sem szabad kicsinyleni a törvény emez intézkedésében nyilvánuló szociális elv fontosságát. Megmenti a munkást a rossz termés eshetőségeitől, de részesíti a jó termés előnyében.

A tőke és munka közt folyó bérharcz szabályozása szempontjából nagyon fontos sociális elv ez. A harcztot teljesen megszüntetni sohasem lehet. De el lehet érni azt, hogy a harcztot csak tisztességes fegyverekkel küzdjék végig. A termés rossz esélyei ugyanis a gazdának csak megtakarított tőkéjét támadják meg, ellenben a munkásnak a megélhetését veszélyeztetik. Amott a tőkegyűjtés, emitt a létfontartás volna megtámadva. A törvényhozásnak ezt az utóbbit kellett a másik rovására védelmébe fogni.

Ez elvnek felel meg aztán a törvénynek az a további intézkedése is, hogy a munkabért kivonja a végrehajtás tárgyai alól, akár kincstári, akár magánköveteléssel szemben. Ezzel is documentálja a törvény, hogy a munkabért a létfontartás nélkülözhetetlen elemének tekinti.

A munkás érdekében való harmadik intézkedése végül a törvénynek az, hogy kötelezi a munkaadót, hogy a megbetegedett, idegen községbeli munkás gyógyításáról nyolcz napig gondoskodni tartozik.

Kevés törvényt fogadott még a magyar közvélemény jórésze oly idegenkedéssel, mint a mezőgazdasági munkások és a munkaadók közötti jogviszonyok szabályozásáról szólót. A nagyközönség, mely min-

denütt a gyöngébb fél pártjára áll, csak a szigorúságát vette észre a törvénynek s elítélte, noha a strike erősen diszcreditálta előtte is a sociális mozgalmat. S talán a parlament sem fogadta volna el, ha nem állott volna az 1897. évi strike közvetlen hatása alatt. Leghevesebben tiltakoztak azonban a törvény ellen a jogászok és maguk a földmíves munkások. Amazok a törvénynek már szóvá tett azon intézkedését helytelenítették, melylyel magánjogi kötelemből származó vétséget büntető uton üldözi. E kifogás, mint láttuk, nem állja meg helyét.

A földmíves munkások leginkább azért foglaltak állást a törvény ellen, mert ellenük intézett támadásnak, az 1897. évi szüntetés retorsiójának tekintették s egyfelől nagy szigorúságát, valamint a gazdák kötelemszegésének enyhébb megbüntetését perhorrescálták, másfelől a benne foglalt munkásvédelmi intézkedéseket keveselték, sőt kicsinyelték.

Legfőbb kifogásuk az volt, hogy a részes kukoriczaföldekkel kapcsolatos mellékszolgáltatásokat továbbra is megtűri a törvény, noha a munkások épen az ellen panaszkodtak legjobban. Tény, hogy e mellékszolgáltatások nagyon gyűlöletesek a magyar paraszt előtt, amire vall az is, hogy uzsorának nevezték el. De megszüntetni, eltüntetni a mellékszolgáltatásokat s meghagyni a részes kukoriczaföldeket annyi volna, mint oly szolgáltatásra kötelezni a gazdákat, melyért ellenszolgáltatást nem remélhetnek. A kukoriczaföldek átengedése ugyanis — mint fennebb már láttuk — épen e mellékszolgáltatások ellenértéke volt mindig. Igaz, hogy e szolgáltatások az idők folyamán átalakultak s pénzszolgáltatások jellegét is felvették, legalább részben, valamint igaz az is, hogy a szolgáltatások nőttön-nőttek, hisz éppen ebben nyilvánult legjobban a munkabér csökkenő irányzata, de ez mit sem von le annak igazságából, hogy a kukoriczaföldek átengedése a gazda részéről csak eszköz volt azon cél elérésére, melyet épen e mellékszolgáltatások képviseltek s melyet a munkások lehetlenné akartak tenni. Egyébként constatálhatjuk, hogy e mozgalom és a sajtó állásfoglalása folytán tényleg sikerült a munkásoknak az »uzsora«-szolgáltatásokat annyira népszerűtlenné, sőt gyűlöletessé tenni, hogy ujabban mind több-több helyen mondanak le róluk a gazdák. Mezőgazdasági munkásaink sociális mozgalmának egyik nem kicsinylendő eredménye ez.

A másik támadást azért intézték a socialista munkások organumai a törvény ellen, mert ellentétben az 1897. évi congressus határozatával, meghagyta a munkabér fizetésének eddigi módját s a készpénzfizetést csak facultative rendelte el. Ez a támadás teljesen oktalan volt. Minden erősebb munkásmozgalommal bíró államban erős a törekvés, hogy a munkások érdeke mennél jobban egyezzen meg a munkaadóéval s tudjuk, hogy ezt a célt Angliában, Franciaországban és Belgiumban sok iparvállalat a nyereségben részesítés intézményével igyekszik elérni, részeltetve a munkásokat is a vállalat nyereségében. Már pedig ily eszköz az említett cél elérésére a részes munka is, mely azonban csak a mezőgazdaságban kínálkozik. Megfelel ez a gazda érdekének is, mert lehetővé teszi, hogy a szorgos munkaidőben kiterjedt helyen nagy erőfeszítéssel folyó munka teljesítése ne vegye igénybe a munkaadó felügyeletét s maguk a munkások is szeretik, ha a termésnek bizonyos megállapított részét

kapják bérül, kivált jó földön s ha jó a termés. A munkabér készpénzben való fizetésének általánosan és feltétlenül való kötelezővé tétele azonban nemcsak e cél elérését tenné lehetetlenné, hanem komoly veszedelmekkel járna az egész mezőgazdasági üzemre, mely azontúl jóval nagyobb forgó tőkével volna kénytelen dolgozni s a mezőgazdasági üzem a pénzpiacz váltakozó alakulásától, az ingó tőké-től még nagyobb függésbe jutna. Ez például a drága pénz mai korszakában kiszámíthatatlan bajokat okozna a mezőgazdaságnak, melynek hiteligénye már is igen nagy s melynek mai nehéz helyzetét jórészt épen hitelének megszorítása idézte elő.

A törvény ellen annak idején hangoztatott kifogások ma már teljesen elhallgattak, sőt épen a munkások közt tett szert a legnagyobb népszerűsége. annyira, hogy újabb panaszaik már nem is a törvény ellen irányulnak, mint inkább az ellen, hogy a törvénynek netán kedvező intézkedéseit nem hajtják végre mindenütt és mindenkor a törvényhozó intentióinak megfelelően.

A földműves munkások sociális mozgalmára is nagy átalakító hatással volt az 1898. évi II. t.-cz. meghozatala. Kivetkőzött forradalmi jellegéből s — látván, hogy a törvényhozás nem idegenkedik a munkásvédelmi politikától — újabban főleg e védelem mentül nagyobb kiterjesztésére irányul.

1898-ban ugyan még egy kísérletet tett a nemzetközi socialdemokrata párt budapesti vezetősége, hogy erőszakos kitörésre bírja a munkásokat. Eszközül az elégületlenség szítására épen az általa »rabszolgatörvénynek« elnevezett 1898. évi II. t.-cikket használta föl. A tervezett strike azonban nem sikerült. Meghiúsították azt egyfelől az oly nagy port felvert rendőri intézkedések, melyek megbénították a socialista párt budapesti vezetőségének működését, másfelől azok az intézkedések, melyeket a földművelésügyi minister a munkásközvetítés tekintetében megtett. A községi hatóságoktól beszerzett adatok alapján ugyanis abban a helyzetben volt a miniszter, hogy mindenkinek, a ki arató munkásokat helyben nem kaphatott, értésére adhatta, hogy hol szerezhethet munkásokat. Azonkívül a szüntető pótlására 5500 munkást tartott a minister négy kincstári uradalomban készletben s mintegy 40.000 munkásról vezetett nyilvántartást, a kiket rövid idő alatt igénybe lehetett venni. Továbbá több aratógépet tartott a minister Budapesten minden eshetőségre készletben, a nagyobb szabású állami földmunkálatokat pedig, nehogy ezek az aratótól szükséges munkaerőt elvonjanak, az aratás idejére beszüntette. Ily körülmények közt még ott sem fordultak elő munkabeszüntetések, a hol a jégverés az arató terményekben nagyobb kárt okozott.

A socialista izgatás elnyomására szánt rendőri intézkedések is kijózanítólag hatottak a munkásokra, a kik azonban a szervezkedést nem hagyták abba, sőt meg nagyobb erővel folytatták, de a törvényes rendet jobban megóvták. Második országos congressusuk azonban csak 1899. husvétján ült össze Budapesten. Az előző két év eseményeinek visszhangja volt ez a gyülekezet s a vitatkozás főleg az 1898. évi II. törvényczikkely s az 1897. évi aratósi szüntetésbe való állami beavatkozás körül folyt. Az előbbire nézve megelégedtek a már említett kifogások felhozásával, teljesen elejtették azonban az előző congressusnak a munkabérnek készpénzben való fizetésére irányuló

határozatát, követelve csupán »a fönnebb említett törvény hatályon kívül helyezését és a földművelő munkásoknak a munka terén legalább is annyi joggal és szabadsággal való felruházását, a mennyivel az ipari munkások rendelkeznek.« Tehát kizárólag a szüntelés lehetetlenné tétele az, a mi nekik a törvényben nem tetszik. Ugyanerre vall az a további határozatuk, hogy követelik »a biztosítékok körüli visszaélések megszüntetését és a biztosítékoknak oly mennyiségben való megállapítását hogy abból a munkásnak egész évi kenyere biztosítottassék, továbbá, hogy az arató tartalékcsoportok szervezése, mely nem más, mint a munkásoknak egymásra uszítása azon célból, hogy egymás szájából a kenyeret kivegyék, azonkívül pedig törvényszerűsítés (?) — megszüntetessék.« Ezenkívül csupán két, az első kongressuson hozott határozat ismétlésére szoritkoztak, így nevezetesen a betegsegélyezésről szóló törvénynek a földműves munkásokra való kiterjesztésére, a földművelésügyi felügyelői intézmény létesítésére, az elaggottak és rokkantak állami segélyezésére vonatkozó határozatokéra.

Az 1898. év utolsó hónapjaiban beállott parlamenti válság, mely áthúzódott egészen az 1899. évbe, lehetetlenné tette a törvényhozásnak, hogy folytassa azt a munkásvédelmi politikát, melyre az 1898. évi II. t.-cikkelyben erkölcsi kötelességet vállalt. A válság elmúltával azonban ismét felvette az elejtett tónalat s még 1899. őszén a földműves munkásokra vonatkozó két újabb törvényjavaslatot fogadott el a magyar országgyűlés: egyik a gazdasági munkavállalkozókról és segédmunkásokról, a másik a vízi munkálatoknál, az út- és vasutépítéseknel alkalmazott napszámosokról és szakmányosokról szól.

Ez a két törvény folyománya az 1898. évi II. t.-cikknek s egészen annak szellemében van alkotva. Az első munkástörvény főleg csak az aratás és takarás munkájának zavartalan teljesítéséről, a gazda és munkás közt ebből eredő jogviszonyok szabályozásáról gondoskodik. Az újabb két törvény az egyéb mezei és földmunkákra nézve állapít meg jogszabályokat, melyek külön megállapodás hiányában irányadóul szolgálnak a gazda és munkás közti jogviszonyok megítélésénél. E törvényekben is világosan nyilvánul célzatuk, mely nem egyéb, mint a munkások mozgalmának lecsendesítése s ezért igyekeznek a félreértésekre, pörlekedésre gyakori alkalmat adó ellentéteket szabványaikkal lehetőleg elhárítani, vagy gyorsan kiegyenlíteni.

A munkásvédelem terén pedig ez a két újabb törvény egy további lépést jelent az előhaladásban.

A cséplésre nézve előírja a törvény a részes munkások számára vagylagosan bizonyos legkisebb terménymennyiség biztosítását, épen úgy, mint az aratásra nézve elő van írva. Ha pedig a felek a szerződésben e legkisebb mennyiség tekintetében meg nem állapodtak, a munkások a termés hányadrészében megállapított munkabér helyett, annak esedékességkor, a szerződés időtartamára oly napibért követhetnek, a milyent azon a vidéken és időben hasonló munkáért rendszerint fizetnek.

A hogy ezek a határozmányok megóvják a munkást a rossz termés esélyeitől, épen oly szellemben gondoskodik az új törvény a földmunkások keresetének is az előreláthatatlan esélyektől való biztosításáról. Kimondja ugyanis a törvény, hogy »ha a munkások a

változott munkáltatási viszonyok miatt a szerződésben meghatározott egységárok mellett a munkát teljesíthetőnek nem találják, új egyezkedésnek van helye.« Ellenben a munkaadó a szerződésnek utólagos módosítását nem követelheti,

Sociálpolitikai szempontból munkásvédő-törvényeinknek ezt a célzatát kell legfontosabbnak tartanunk, mert voltaképen nem egyéb, mint a munkabérek emelése, a mi a bérküzdelmek célja s a mire az 1898. évi II. t.-cikk, a sztrájkot lehetetlenné téve, vagy legalább is nagyon megnehezítve, erkölcsileg kötelezte a törvényhozást.

Tényleg volt is e törvényeknek kedvező hatásuk mezei munkásaink keresetére. Jövedelmük emelkedett, nemcsak azzal, hogy a gyöngé termésből közvetlen kár nem hárul rájuk, hanem azzal is, hogy a szerződésekben valósággal nem minimális munkabéreket szoktak rész fejében vagylagosan kikötni, hanem a tapasztalt átlagos termésből várható rész egyenértékét. Hogy mennyire rug ez a bér-emelkedés, arra nézve még nincsenek számbeli adataink, de remélhetőleg legközelebbi munkabér-statisztikáink erről is tájékoztatást fognak nyújtani.

Annyi tény, hogy a mezei munkások e törvényes rendelkezések üdvös célzatát — de magát a törvényeket is, melyeknek teljes szövege milliónyi példányban forog a nép kezén — megismerték és ennek nagy része van abban az eredményben, hogy a mezei munkások mozgalmá országszerte lecsillapult és békességes mederbe tért.

Meglátszott ez a legutóbbi husvétkor ismét Budapesten tartott harmadik országos congressusán is a mezei munkásoknak, a melyben jóval kevesebb vidéki küldött vett részt, mint az előző két nagygyűlésen, összesen csak 32 község volt képviselve. Ugyancsak erre vall a mezei munkások országos bizottságának az a jelentése is, hogy az elmúlt évben nem fejthetett ki kellő működést — anyagi erő hiányában; ebből is látszik, hogy a munkások nagy zöme elfordult a belső viszálykodásba esett sociáldemokrata párttól. Sőt a congressuson egyenesen be is vádolták a sociáldemokrata párt vezetését, hogy nem támogatja kellőképen a földműves munkások mozgalmát; ezért nem fejthettek ki kellő működést s ezért kellett a földművelők lapját is megszüntetni. A hódmezővásárhelyi küldött maga is kénytelen volt constatalni, hogy a socialista munkásmozgalom főfészkeben nem akkora már a mozgalom, mint 5—6 évvel előbb volt, de hozzátette, hogy öntudatosabb, a mi ezúttal azt jelenti, hogy csendesebb, az erőszakos kitérésektől idegenkedik. Mondta is, hogy »mi socialisták csillapítottuk le a népet, ha nagy volt az izgatottság«. Ilyen hangon bíralták a munkástörvényeket is, melyeknek részletezésébe egyáltalán nem is bocsátkoztak: »Szentesített törvényt — mondá a kérdés előadója — tiszteletben kell tartanunk, de ha fogyatékos, hiányos és egyoldalú ez a törvény, akkor rá kell arra mutatnunk, mert ha a hiányokat nem ismerik, nem fogják azt módosítani.« Még nagyobb mértékben lehetett a mozgalom elülését és nyugodt mederbe térését a decemberben Szegeden és Hódmezővásárhelyen tartott congressusokon észlelni. Ha egyéb eredménye nem volna is az eddigi munkásvédőtörvényhozásnak, mint hogy a munkások sociális mozgalmát erre az egyedül helyes útra terelte, mely a helyes és békés társadalmi reform felé vezet, már egymagában ez is nagy vívmány. A kormány és a törvényhozás azonban nem állapodott meg itt sem s újabb két

intézményt létesített, melyeknek jelentősége szélesebb körben való méltánylásra is számot tarthat, ha egyébert nem, hát azért, mert első congressusukon maguk a munkások kivánták hasonló intézmények létesítését: az egyik a mezőgazdasági munkásközvetítés országos szervezése, a másik a községi segélyalapok létesítése. A mezőgazdasági munkásközvetítés 1900. februárjában kormányrendelettel lépett életbe. Az intézmény lényege a következő. Minden község és város köteles hatósági munkaközvetítőt alkalmazni, a kinél a munkaadók munkást kereshetnek, mind a munkások, a kik csoportonként el akarnak szegődni, szóval vagy írásban jelentkezhetnek. A munkaközvetítő nyilvántartja a bejelentéseket s így a helyi és szomszédos munkakeresletet és kínálatot könnyen és gyorsan ki lehet egyenliteni.

Tudvalevő ugyanis, hogy a különböző birtok- és népeleszlási viszonyok mellett nem minden mezei és földmunka számára lehet elég munkást a helyszínen kapni, míg a sűrűbb népességű községek lakosai sokszor kénytelenek községük, sőt járásuk határán kívül is munkát keresni. Ismeretes továbbá, hogy az ország északibb részeiben az aratás és takarítás nem ugyanabban az időben történik, mint a délibb megyékben s így lehetséges, hogy a felvidéki munkások munkát vállalnak a délibb megyékben s annak befejeztével még mindig kellő időben végezhetik el saját vidékükön a szükséges munkát. Vannak községek, melyek lakosainak, köztudomás szerint, különös képességük van bizonyos, ilyen különös képességet és gyakorlati ügyességet igénylő mezei munkák elvégzésére s arra hajlandók is. Aratásra, takarításra, kazalépitésre, cséplésre a legtöbb magyar munkásnak megvan a kellő kezűgyessége. De munkaképességük és munkabírásuk nagyon különböző, a mi a természeti viszonyoktól befolyásolt, rövid időn elvégzendő mezei munkánál nagyon fontos körülmény. De vannak munkák, melyekre csak gyakorlott munkásokat lehet alkalmazni: pl. a szőlőművelés, különösen amióta a szőlő különböző betegségei ezt a művelést is nagyon bonyolulttá tették. Ilyen továbbá a komló- és dohánytermelés is, aztán a különböző erdőmunkák, a gyapjúnyírás, csatornázás, kubikos munka stb. A magyar gazda a legtöbb esetben tudja, hogy mely vidéken vagy községben kaphat az egyik vagy másik munkához különös képességű munkásokat. Ha már most ir az odavaló munkaközvetítőnek, 2—3 nap alatt elláthatja magát a szükséges munkaerővel.

A hatósági munkaközvetítő minden kérdésre megfelelő választ ad az általa vezetett nyilvántartás alapján, de köteles is írásos megkeresésekre levélben, táviratilag vagy telefon útján válaszolni, sőt a jelentkezők kívánságára köteles más hatósági munkaközvetítőkhöz vagy bizonyos munkaadókhöz levélben kérdést intézni. Ilyen esetben azonban a jelentkező a szükséges levéldíjat és írásdíj fejében 20 fillért tartozik megtéríteni. A mennyiben a helyi kereslet és kínálat nem fedi egymást, a községi munkaközvetítő a törvényhatósági munkaközvetítőnek és a földművelésügyi miniszteriumnak rövid jelentést tesz a nála történt jelentkezésekről. E jelentésekhez portómentes nyomtatványokat használ, hogy azok kitöltése csak kevés időt vegyen igénybe. Minden vármegye székhelyén van ugyanis egy hatósági munkaközvetítő, kit az illető törvényhatóság alkalmaz erre. Ez a munkaközvetítő hatósági jelleggel van felruházva s működéséért az államtól kap évi fizetést.

A törvényhatósági közvetítő hivatalokba érkeznek az illető megye területén levő községi közvetítő hivatalok heti jelentései, valamint a szomszédos törvényhatóságok munkaközvetítőinek kimutatásai. Ezeket egybeállítják, sokszorosítva megküldik a szomszédos törvényhatóságok munkaközvetítő hivatalainak, valamint az illető megye községi közvetítőinek. A célzat ugyanis az, hogy a munkakereslet és kínálat lehetőleg a legközelebbi környéken egyenlítődjék ki, nehogy esetleg lábra kapjon a munkások túlságos vándorlása. A törvényhatósági munkaközvetítő hivatalok a hozzájuk forduló feleknek szóval, írásban vagy táviratilag díjtalanul adnak felvilágosítást; csak a levélportót kell a magánfeleknek megtéríteniök.

A munkakereslet és kínálat lehető legtökéletesebb kiegyenlítése érdekében a földművelésügyi miniszterium is foglalkozik munkaközvetítéssel. A községi és törvényhatósági munkaközvetítő hivatalok megküldik ide heti jelentéseiket, a szükséges adatokat itt is nyilván tartják s magánfelek vagy közvetítő hivatalok megkeresésére szóval, írásban vagy táviratilag felvilágosítást adnak.

Látni való, hogy a mezei munkások közvetítésének ez az egész országra kiterjedő, egységes intézménye a lehető legegyszerűbben és kevés munkát igénylő módon van szervezve. Oly országban, a hol a lakosság túlnyomó része a mezőgazdaságból él, fontos érdek, hogy minden mezei munka kellő időben, akadály nélkül elvégeztessék s hogy a szegényebb néposztály százalécai gyorsan és olcsón juthassanak a szükséges munkához. Az intézmény összes költségeit az állam, megyék és községek viselik. A magánvállalkozók, a kik iparszerűleg foglalkoznak a munkaközvetítéssel, hatósági engedéllyel ezután is folytathatják foglalkozásukat. De működésük eddig is jelentéktelen volt, ezentúl még csekélyebb jelentőségű lesz. Nagyon fontos socialis politikai intézkedés a községi segélyalapok létesítése, továbbá a mezőgazdasági munkásoknak balesetre és rokkantság esetére való biztosítása; amazt helyhatósági rendeletek léptetik életbe, emezt az 1900. évi XVI. t.-cz. mondta ki és a földművelésügyi miniszter 1901. január 1-én életbe léptette. A munkásoknak a keresetképtelenség idején való ellátására eddig még igen keveset tett a magyar törvényhozás. Az 1891. évi XIV. t.-cz. csak az ipari és gyári alkalmazottaknak betegségük esetén való segélyezéséről gondoskodik; a baleset, rokkantság, aggság vagy a keresetképtelenség egyéb eseteire nem terjed ki ez a gondoskodás. A sokkal nagyobb számú mezei munkások biztosítására pedig rendszeres intézményeink egyáltalán nincsenek s e tekintetben — mint láttuk — a mezei munkások congressusaikon az 1891. évi XIV. törvénycikknek rájuk való kiterjesztését követelték.

A mezőgazdasági munkások baleset és rokkantság esetén való segélyezésére községi segélypénztárak állítottak fel, melyek a törvényben felsorolt esetben ez év eleje óta ellátják a mezei munkásokat az előirt segedellel. A segedelem abban áll, hogy ha a munkást munka közben baleset éri, a segélypénztár gondoskodik a gyógyításáról. Ha a baleset után egy hét múlva még nem állhat munkába, mindaddig, míg ereje helyreáll, napi egy korona pénzbeli segedellel is ellátja a pénztár. A gyógyításról a segélypénztár mindaddig gondoskodik, míg szükség van reá, pénzbeli segedelmet azonban egy munkásnak egy baleset után 60 napnál tovább nem ad.

Ha a baleset halállal végződik, akkor a munkás hátramaradt

családja mindössze 400 korona segélyt kap egyszer s mindenkorra. Ha azonban házastárs vagy gyermek hátrahagyása nélkül hal meg a munkás, az örökösök 100 korona temetési segélyt kapnak.

A rokkanttá vált munkás havi tíz korona segedelmet kap a pénztártól. Rokkantnak azt tekinti a törvény, a ki nem bírja megkeresni felét annak az összegnek, a mennyi bért kap azon a vidéken az ő korabeli gazdasági cseléd.

A ki 65 éves koráig sem baleseti, sem rokkantsági segélyt nem vett igénybe, az 65. életéve betöltésekor 100 koronát kap a segélypénztártól, de azért bárminemű segedelemre való igénye épségben marad. E rendelkezésnek az a célja, hogy jelentéktelen sérülések bejelentésétől visszatartsa az embereket. Az ilyen esetek nem gátolják a munkást keresetében, ő maga is több órai időt veszít az utánjárásal, mint a mennyi segedelemre joggal igényt tarthat, a pénztárnak is többbe kerül az eset megvizsgálása és ellenőrzése, szóval a kezelési költség, mint a mennyit a munkás tényleges segedelmére fordít. Ez a száz koronás jutalom továbbá — akármily kis összeg is — sokszor nagyot segít a már erejefogyó vagyontalan munkáson: vagy lovat vesz rajta, vagy gazdasági eszközt, szerszámot, a mivel munkáját könnyebbé, eredményesebbé tudja tenni. Épen azért fölöttébb kívánatos volna, hogy ez a segélyösszeg — mihelyt a pénztár fizetőképessége állandó javulást mutat — fölemeltetnék.

Végül még arról gondoskodik a törvény, hogy a munkás halála esetén, ha nem baleset ölte meg, özvegye vagy árvái 200—270 korona segedelemben részesüljenek, a szerint, hogy a családfentartó rövidebb vagy hosszabb ideje volt már tagja a pénztárnak. Szerény alakja volna ez a halál esetére való tőkebiztosításnak, a minek szükséges voltáról nemcsak az intelligens, hanem a szegényebb néposztály is eléggé meg van győződve, a mit bizonyít, hogy az Alföldön nagy mértékben el tudtak terjedni a temetkezési pénztárak. Ha pedig már a temetkezési pénztárak primitív szervezetükkel, hiányos viszontszolgálataikkal és a tagjaikra rótt aránylag magas teherrel is annyira elszaporodtak: ez annak a jele, hogy a vagyontalan magyar munkásokban is megvan a hajlandóság a halál esetére való gondoskodásra és az e célból való önkéntes társulásra. Erre az erkölcsi jelenségre támaszkodott a törvény, a mikor az intézményt nem kötelező alakban, törvényes kényszerrel valósítja meg, hanem a mezei munkások önkéntes elhatározására bizza.

Az önkéntes társulásnak az a természetes következménye, hogy kiváló gonddal kell az intézményt azoktól a károsodásoktól megóvni, melyek a nyilvánvalóan ellátásra szoruló tagok tömeges belépéséből származhatnak. Az intézmény t. i. nem vállalkozhatik másra, mint a mezei munkával járó átlagos baleseti és rokkantsági kockázatok viselésére, holott ha kiválogatott csupa rokkantak lépnének az intézmény kötelékébe, akkor a tervezett anyagi eszközökkel nem lehetne fentartani. Bizonyos korhatárt kellett tehát felállítani, melyen túl már nem vehet föl tagokat a segélypénztár.

A törvény szerint minden mezőgazdasági munkás 14. és 35. életéve közt beléphet a segélypénztárba. Átmenetileg a törvény hatályba lépésének első öt évében korosabb, de legfőlegb csak 50 éves gazdasági munkások és cselédek is beléphetnek a segélypénztár tagjai sorába. Ezek valamivel nagyobb beiratási díjat fizetnek, két korona

helyett négy koronát, a mi nem nagy különbség. Hanem a korhoz vagy a tagsági időhöz kötött segedelemre, u. m. a baleset nélküli rokkantsági ellátásra, az aggkori segélyre, hátramarodottainak a végkielégítési tőkére csak öt évvel később van igényük, mint a fiatalabb korban belépett tagoknak.

Hogy a felvételnél ne kelljen orvosi vizsgálatot követelni, a törvény bizonyos várakozási időt állapít meg arra nézve s ennek letelte előtt nem lehet igényt szerezni rokkantsági járadékra. Kimondja ugyanis, hogy ha belső betegség vagy elaggás következtében valaki rokkanttá válik, csak az esetben van igénye rokkantsági járadékra, ha legalább tíz éven át, illetőleg a 65 évesnél idősebb korban belépett munkás legalább 15 éven át rendes fizető tagja volt a segélypénztárnak, mielőtt rokkanttá vált volna. A balesetből származó rokkantság azonban bármikor – akár a tagság első évében is – igényt ad a rokkantsági járadékra.

A segélypénztár gondoskodására legnagyobb szükségük azoknak van, kiknek nincs állandó keresetük, tehát a napszámosoknak és a szakmányba járó mezei munkásoknak. De az éves cselédekre is fontos a baleseti és rokkantsági ellátás. Vannak ugyan gazdaságok, a hol az erejevesztett cselédet nem küldik el a szolgálatból, hanem inkább könnyebb munkára alkalmazzák, csak hogy kenyere legyen. Az ily birtokokon fölös számmal vannak az »udvarosok«, »szerűpásztorok« s egyéb nevezetű nyugdíjazott cselédek. De ez mégis csak kegyelemkenyér, a mit bármikor megvonhat tőle a gazda s akkor a munkát már nem bíró cselédnek nincs hova lennie. Sőt még az ilyen gondoskodás is a kivételek közé tartozik. A baleset érte vagy rokkanttá vált cseléd többnyire koldulásra van utalva.

A róluk való gondoskodás szüksége javasolta a törvénynek abbeli intézkedését, hogy minden gazda köteles gazdasági cselédei után fejenként évi 120 fillért fizetni a segélypénztárba. Ezért a pénztár a munkást vagy hátramarodottait ellátja azzal a segedelemmel, a mi a segélypénztár rendes tagjait munkaközben beálló baleset következtében megilleti (gyógyítás, baleset- és rokkantsági ellátás, temetési segély, végkielégítés). Ebben tehát a mezőgazdasági cselédekre nézve a balesetbiztosításnak már egy kötelező formája nyilvánul.

Nézetünk szerint czélszerű volna megadni a lehetőségét annak, hogy a segélypénztár az igényjogosult kérelmére megválthassa a rokkantsági járadékot egy összegben adott végkielégítéssel; sok biztosítási szakember a magyar népre nézve többre becsüli a tőkebiztosítást az életjáradék biztosításánál. Kevés tőkéjű országban ugyanis, a milyen Magyarország, nem ritka az az eset, hogy néhány száz korona készpénz egyszerre, kedvező körülmények közt nagyobb keresetbe juttatja az embert, mint a mennyi az ő rokkantsági járadéka. A ki a gyalog munkát, vagy a nehéz mezei munkát nem bírja, ha kocsija, lova van, fuvaros lehet, vásárolhat vagy bérelhet kertészeti telepet stb. Ily esetekre szólna a végkielégítés lehetősége. Hogy ez ne pazarlásra csábítsa az illetőt, a miből újabb és teljes keresetképtelenség támadhat, arra a segélypénztár intézőinek kellene gondot viselni.

Mindezeket a segedelmeket és a velök járó kezelési költséget a tagok (vagyis a cselédek és egyéb gazdasági munkások) befizetéseiből, továbbá a munkaadók és az állam hozzájárulásából fedezi a pénztár.

A tagok két korona felvételi és heti 20 fillér tagsági díjat fizetnek. Hogy a még korlátozottabb módú munkások is beiratkozhatnak, heti 11 fillér tagsági díjjal is fölvesz a pénztár tagokat, csak hogy ezek a baleseten kívül szükségessé váló egyéb segedelmeknek csak fele összegére tarthatnak igényt.

A munkaadók hozzájárulása minden cselédjük után évi 120 fillér. Ez a kötelező balesetbiztosítás díja. De ez alól fel van mentve a munkaadó abban az esetben, ha cselédeit rendes tagokul beiratja s ő fizeti értük a tagsági díjat.

Az állami hozzájárulásról az évi költségvetési törvényben gondoskodik a kormány, melynek számítása szerint addig, míg a tagok száma az egy milliót meg nem haladja, évenként körülbelül százezer korona lesz szükséges.

Az intézmény részben az érdekeltek autonomiáján nyugszik, részben pedig a kormány hatásköre alatt áll. Minden községben, ahol a segélypénztárnak legalább 50 tagja van, helyi bizottság alakul az érdekelte munkaadók, munkások és a községi képviselőtestület választottjaiból. A helyi bizottság veszi fel a tagokat, ellenőrzi a segélykérők igényjogosultságát, szóval teljesíti a tagokkal való személyes érintkezést, a mire ily intézménynél igen nagy szükség van.

A segélypénztár általános igazgatását egy központi igazgatóság intézi, mely a helyi bizottság kiküldötteiből és a kormány megbizottaiból alakul. Az igazgatóság ellenőrzi a helyi bizottságok működését is.

Látni való, hogy ez a törvény nem lép fel azzal az igényvel, mintha a munkásbiztosítás fontos kérdését akarná megoldani; azért az intézményt is csak segélypénztárnak nevezi. Ép ezért alaposnak látszik az a remény, hogy ez az első lépés a keresetképtelen mezei munkásokról való gondoskodás terén — nem az utolsó.

Ugyanezt lehet mondani mezei munkásvédő törvényhozásunk valamennyi eddigi alkotásáról. Egészséges magvak csak, a melyekből kellő gondnal és ápolással ép növény fog fejlődni.

E tekintetben különösen a községi segélypénztáraktól várhatunk sokat. Hivatásuk volna, hogy a gazdasági munkások körében megteremtse azt az igazi osztályszervezetet, melynek megalkotására a sociáldemokratia képtelennek és hivatatlannak bizonyult nemcsak nálunk, hanem saját bevallása szerint másutt is. Kell hogy megszerettesse a néppel a kölcsönösség eszméjét. Az angol- és németországi munkások legnagyobb sikereiket, erkölcsi és anyagi nagy haladásukat, a kölcsönösség élő eszméjének köszönik. Az angolországi mezei munkások szövetsége, melynek már ezelőtt 25 évvel több mint 50,000 tagja volt, sohasem kalandozott socialistikus utópiák után, hanem józansága, kitartása és a törvényesség tisztelete súlyt adott mindig a szövetség szavának és megvalósuláshoz segítette méltányos igényeit. A vagyontalan magyar munkások körében, kivált az Alföldön, sok élénk jele mutatkozik a társulásra való hajlandóságnak, az iránta érzett szükségnek. Ezt a hajlandóságot kell a községi segélypénztárnak kifejleszteni. A kölcsönösség érzetét egy község területén, csupa személyes ismerősök körében nem nehéz ápolni.

Ez fogja — reméljük — a hazai munkásmozgalom máris észlelhető egészségesebb irányát győzelemhez juttatni.

Szántó Menyhért.

Törvény a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről *)

Magyarország olyan vízszabályozási műveletekkel rendelkezik, a milyenekkel kevés állam dicsekedhetik. »Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota és az 1896. évi kiállítás eredménye«, melyet Sztéryni József közreműködésével szerkesztett Matlekovics Sándor, a VI. kötet 645—708 lapjain Kovács Sebestyén Aladár tollából a vízépítéssel képét vázolván, sokféle becses adatot közöl velünk. A többek közt tudatja, hogy az 1895. év végéig az árvíz ellen védett területi ártér: 4,682.500 kat. hold. Az árvédő töltések hossza 4032 kilométer. A töltésekbe beépített földtömeg 210 millió köbméter. A költség 97,300.000 frton felül volt. Ebből 8,640.000 forintot 1867-től 1895-ig az országgyűlés szavazott meg, mely állami dotatióból a Közép-Duna, a Tisza és mellékfolyóinak szabályozása 1885—1895. közt 54,300.000 forintot vett igénybe.

Az állami budgetból nyert összegekhez kell még adni az autonóm befektetéseket, a melyeknek tekintélyes mennyiségére mutat az, hogy a társulatok terhét tevő tőkertartozás már 1895. végén 105,000.000 forintra rugott. Nem csoda, hogy az árterekre kivetett évenkénti járulék katasztrális holdankint 10 krtól 6 frt 75 krig változik. Átlag 1 frt 95 kr. Kovács közleménye szerint egy-egy kat. holdnak ármentesítése átlag 22·7 frtba került. Holdankint 100 frt értékemelkedést irhatunk az ármentesítés számlájára. A 4,682.500 kat. hold árterület érték gyarapodása majdnem 500,000.000 frt, Ehhez adhatjuk a népkereseti viszonyainak javulását és az ipar gyarapodását. Ha ezt is 500,000.000 forintra becsüljük, ezer millió frtra tehetjük a nemzeti vagyonosodást, melyet az ármentesítésnek köszönhetünk.

Az 1896-iki országos kiállítás óta a vízszabályozási munkákat szakadatlanul folyt, úgy hogy jelenleg, a mint Darányi miniszter képviselőházi beszédéből tudjuk, az utolsó öt év alatt mentesített az árviztől 834.193 kat. hold. Ezt az előbbi 4,682.500 kat. hold mentesített területhez adva, ma már több, mint 5,516.693 kat. hold terület van árvizek ellen védelmezve. A védtöltések 1698 kilométerrel hosszabbak ma, mint öt évvel ezelőtt és így a 4032 kilométer védtöltés most legalább 5730 kilométer. E munkálatok 1896. óta 45,200.000 forintba kerültek és így vízszabályozási költségeink ez idő szerint a 142 és fél millió forintot meghaladják.

A fentebbi adatok szerint sok történt az árvizek ellen való védelem s a folyók szabályozása tekintetében, de kapcsolatban a belvizektől is sokat elhódított már az eke és kasza.

*) 1900: XXX. t.-cz.

A belvizektől mentesített 1,595.000 kat. hold. Az e célra készült főcsatornák hossza 3011 kilométer, sőt mostanában Kvassay közleménye szerint 5143 kilométer, a főcsatornákból kiemelt földtömeg 29,800.000 köbméter volt 1895-ben.

De midőn e szabályozásoknak közhasznú és nagyszabású voltát kiemeljük, ugyanakkor arról sem feledkezhetünk meg, mennyire kívánatos, hogy a vízszabályozást a vízhasznosítás kísérje, vagy ha már nem kísérhette, hát legalább kövesse, mert a vízhasznosítás is nagyban fogja emelni a nemzeti vagyonosodást.

A vízszabályozás a folyóink termékenyítő kiöntéseit meggátolja, a párolgási terület szűkítésével a harmatképződést csökkenti, ennek folytán rétjeink és legelőink terméshozama megcsappant és ezzel együtt némely vidéken az állattenyésztés szembetűnően hanyatlott, a trágya kevesbedett s így a gazdaságok jövedelmei is alászállottak. Széchenyi jóslatszerűen figyelmeztette 1846-ban Paleokapa, hogy a Tisza vidéke fölött igen magasan lebegnek a felhők s nyomtalanul szállnak messzemesse a Kárpátok felé, hol akkor is bő a csapadék, midőn a Nagy-Alföld tikkadtan szomjazik. A Nagy-Alföldön alig 600 mm., a Kárpátok közt 1300 mm.-en felül van az évi csapadék. »Ég a napmelegtől a kopár szik sarja« és a kopár szik kevés gulyát és nyáját táplál. A legelő elkülönítés, meg a rablógazdálkodás következtében sok helyütt a mag alá nem való talaj is feltöretett.

A takarmány-növény sok rétet és legelőt pótol ugyan, de az istállózás mindent nem pótolhat. A legelőn való szabad mozgás edzi meg az állatokat és látja el ezeket a különféle betegségeknek, pl. a gümőkórnak, ellentálló, erős szervezettel. A jó rétet és legelőt szolgáltatja a legtermészszerűbb, különösen növendékállatoknak legmegfelelőbb takarmányt. A rétnak s legelőnek termése biztos, a termelési költségek e mellett a legkisebbek. A mesterséges takarmányozás mellett is szükséges marad a jó rétet és legelőt, mert a tenyésztésre czélzó marhatartásnak az a legtermészetesebb alapja, a gazdának az a legbiztosabb jövedelemforrása. Hiszen a paraszt szójárás szerint a trágység a gazda aranybányája. Ez az aranybánya pedig csak ott nem merül ki, a hol a jó rétet és legelőt táplálja az élőleltárt. Igaz ugyan, hogy a réti szénát a szántóföldön termelt szalmaszál takarmány felválthatja, de a szántóföld nem szolgáltat sem oly természeteszerű, sem oly finom, sem oly egészséges, sem oly olcsó takarmányt. A legelőn növekedett s a rétekről táplálkozott »Kis-Kunságnak száz kövér gulyája«, midőn még a folyók évenként elárasztván iszapos vizeikkel a rónaságokat, ezek termő erejének fentartásáról gondoskodtak és pótolták a termelés okozta tápanyag-veszteséget. Lassú, kanyargós folyású vizeink, mint például a Rába, Tisza, Bodrog, Szamos, Maros stb. több millió hold területre termékenyítő, ásványi részekben gazdag iszapot raktak le. Ez ugyan kezdetleges, de olcsó és jó trágység volt.

Folyóinkat szabályozván, magas földtöltésekkel véve körül, a természet bölcs gondoskodását más uton-módon kell nélkülözhetővé tenni, míg nem késő, hogy a világversenyt meglábolhassuk. A mi víz most a töltések alatt átszivárog, az vajmi keveset érő, tápanyagokban szűkölködő víz. Trágysággal nagyon kevés birtokos javíthatja rétjeit s legelőit, mert a legtöbb gazdaságban az előállított trágya a szántóföld termőerejének fentartására is alig elegendő. A mindig zsarolt és soha nem javított és ennek következtében csekély hozamúvá vált

réteket, legelőket a rövidlátók feltörték és átalakították szántóföldekké. De ezeknek egy része, kötött, nehezen művelhető talajánál fogva, gabonatermést is gyöngén ad. Ehhez járult még a gabona nagy mértékű árcsökkenése és ingadozása. Innen van, hogy az ország egyes vidékein a gazdaságok jövedelme sem biztosság, sem magasság tekintetében nem versenyezhet a régiakkal. A nemzetközi verseny, az állami, községi és egyházi közterhek emelkedése, a munkásviszonyok kedvezőtlenége mellett egyre terjedt a rét és legelőpusztító irányzat, mindamelllett, hogy az alacsony gabona-árak határozottan figyelmeztetnek az állattartás előnyére.

Ha ez mind igaz, még igazabb az, hogy nem a szabályozás oka a bajnak, hanem az, hogy a szabályozott víznek hasznát venni nem siettünk. Átérezte ezt a földművelési minister és ezért kezdeményezte a törvényt, a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről, melynek célja az, hogy minél több öntöző társulat keletkezzék, az állam erkölcsi és anyagi támogatása és kedvezményes jogokban való részesítés mellett. Azt célozza a törvény, hogy a jövőben ne siettessük folyóink vizének felhasználás nélküli távozását az országból, mint történt pl. a Tiszánál, melyen száznál több átmetszést tettek, s így a Tisza-Ujlaktól Titelig terjedő 1234 kilométer hosszú folyását, 476 kilométerrel megrövidítették. E rövidített uton rövidebb idő alatt levonul a víz és gyorsan odahagyja az Alföldet. Jövőben igyekezzünk folyóink vizeit minél tovább benttartani és áldásos hatásaikat ezentúl a mezőgazdaság és ipar céljaira az eddiginél jobban kihasználni. Kétséget sem szenved, hogy ha a törvény célzata sikerül, az ország közgazdaságának nagy hasznára fog válni, hiszen Alföldünk megkettőznék a termést, ha jól öntöznék.

Az öntözés jelenleg csekély hozamú rétjeink és legelőink termését növelni fogja és lehetővé teszi ezen helyeken kétszer, sőt háromszor annyi állat tartását. De nemcsak a nagyobb kiterjedésű állattartást fogja lehetővé tenni, hanem belterjesebb állattartást is és így az állatállomány értékesebbé is fog válni. Mutatja ezt Hollandia példája, hol az állatok egész nyáron csak a jó legelőre vannak utalva s ezzel minő kitűnő szarvasmarha fajtát tudtak ott előállítani. Nálunk az Alföldön a legelő még ma is 23—24°/_o, sőt Hajdumegyében 30°/_o-ra tehető. Ezen a nagy területen a nyári nap hevétől s a tartós szárazságtól elperzselve hónapokig szünetel a vegetáció s az állatok nem találnak eleséget. Az öntözés által, mily nagy, eddig parlagon heverő nemzeti kincs válnék kiaknázhatóvá.

De menjünk tovább! A kereskedelmi zöldségkertészet, nagy városok közelében, ott, hol e belterjes gazdaság folytatására sűrű, nagy fogyasztó közönség van, a legjövedelmezőbb termelési ágak egyike. A telek, tőke és munka itt a legbensőbb frigyben él. Ilyen helyeken jelenleg is 40—50 forint, sőt még magasabb haszonbért is fizetnek egy-egy hold kerti földért. De természetes, hogy a magas haszonbért csak ott bírja meg a telek, a hol évenként 3—4 termést is le lehet venni a földekről, a talajt pedig az ilyen fokozott termékenységre az öntözés képesíti. Öntöző csatornák létesítése által, nagyobb városaink közelében, a zöldségkertészet fejlődvén, a jobb és egészségesebb táplálkozás olyanoknak is osztályrészül fog jutni, a kiknek élmezése most a legfogyatékosabb s 3—4 holdas kisbirtok is biztos adóalap és családfentartó lesz.

Nagy előnye lesz a csatornázásnak az is, hogy ipari czélokra is fog jutni a vízből sok olyan vidéknek, mely a vízhasználatot mostan csak hiréből ismeri. A vízi erőnél csak a szél ereje olcsóbb. De mennyivel biztosabb az előbbi, az utóbbinál. Gazdasági szeszgyárak, sörgyárak, czukorgyárak stb. mind nagymennyiségű tiszta vizet igényelnek, mit kútakból nyerni sok helyütt lehetetlen. Hogy még az oly lassú folyású víz is, mint a Rába, milyen villamos áramot tud fejleszteni, mutatja ezt a többek közt a világhírű ikervári elektromos telep, a mely villamos erőt szolgáltat az ikervári uradalom cséplő-, takarmányelőkészítő s talajmivelő-gépeinek hajtására, továbbá világítja a több mérőföldnyi távolságra fekvő Szombathely és Sopron városokat és hajtja azoknak villamos vasutait.

A közérdekű öntöző csatornák nemzetgazdasági becsét felismerte a képviselőház pártkülönbség nélkül, midőn a törvényt szakszerű vita után megszavazta. Még azok is, a kik a javaslatot napirendről most levenni kívánták, azért indítványozták ezt, hogy azzal — a nagy rendszeres hajózási és öntözési csatornázási javaslattal, melynek tervezetét a kereskedelmi minister már elkészítette — egyesítve hozzák a Ház elé és tűzzék napirendre.

A nagy többség azonban ezt nem tartotta opportunusnak, mert igaza van Darányi ministernek, hogy a két dolog bajosan kombinálható. A hajózási csatornánál a megoldandó czél az, hogy a víz sebessége minimalis legyen. Az öntöző csatornánál ellenben az a czél, hogy a víz sebessége olyan erős és olyan eleven legyen, hogy az iszap, mely a vízben úszik, ne ülepedjék le a mederbe, hanem a folyóvíz sebessége erejénél fogva vitessék tovább arra a földre, a melyet öntöz, mert azt ez az iszap termékenyíti meg. Továbbá az öntöző csatornáknál éppen az esés előmozdítása tekintetéből iparkodunk a legmagasabb ponton vezetni a csatornát, holott a hajózási csatornánál a víznyerés és költségkimélés szempontjából iparkodni kell azt, a legalacsonyabb völgyeken vezetni.

Hieronymi Károly szaktekintélye kétségtelenné tette, hogy a hajózási csatorna építésénél nem határozók a terepviszonyok, ellenben öntöző csatornát mindig a terepviszonyokhoz simulóan szabad építeni. Mind a két czélt minden útmenetben azért sem lehet összeegyeztetni, mert a közlekedési főirányok szabják meg a hajózási csatornát, mit az állam köteles építeni, az öntözésit pedig a terepviszonyok regulázzák, mit az érdekeltég saját előnyére épít. A két czél csak kivételes, kedvező helyeken egyeztethető össze.

Aszályos climánk mellett nem minden alap nélküli az az aggodalom, hogy folyóink nem igen tudják majd elegendő vízzel ellátni az Alföld öntöző csatornáit. Ez aggodalom eloszlatására czéloz a törvényjavaslathoz csatolt »Indokolás«, a mely szerint a Vizrajzi osztály beható tanulmányokat tett közvetlen vízmérésekkel is két körülmény szabatos ismeretére, t. i. mennyi víz kell klimatikus viszonyaink között egy rétterület kat. holdjának kellő nedvesítésére és hogy mennyi a nyári kisebb és az őszi kis víz idején folyóinkban a lefolyó vízmennyiség. Ezen tanulmányok eredménye, hogy a törvényben felvett területek öntözésére elegendő vízzel rendelkezünk, más különleges intézkedés nélkül is. Idővel pedig, midőn Alföldünk népesebbi viszonyai az öntözésnek nagyobb arányokban való felkarolását fogják követelni, akkor a vizeket tározhatjuk a hegyek közt víz-

tartók építése által, mint Francia- és Spanyolországban, Algirban, Egyiptomban, Indiában történik a tavaszi nagy vízbőség alkalmával. Ily irányú tanulmányok a Temes és Béga folyók felső] völgyében már folyamatban vannak.

Tagadhatatlan, hogy az öntözés nagy terheket ró a gazdára, kit amúgy is terhel az ármentesítési költség és az adó. De ha tiz forintra tesszük is egy holdnak évenkénti öntözési költségét, csak egy szekér szénával teremjen többet az öntözött rét, már megvan a tiszta haszon s az indirect haszon is számot fog tenni.

Sokat nyerhet az öntözéssel a nagybirtokos, de a kisbirtokos is bizalommal számíthat rá, hisz az öntözés a kertészeti cultura fellendítésére is hat, mely első sorban a kisembereknek nyújt kedvező alkalmat munkásságuk hasznos értékesítésére.

Önkormányzathoz szokott és ahhoz szoktatandó közönségünk érettsége s tettereje mellett helyesen teszi a törvény, hogy az öntözési csatornák ügyét az érdekelt birtokosok autonom társulatára bizza, nem pedig részvénytársaságokra, melyek minden áron osztalékot akarnak juttatni a részvényeseknek és csak másodsorban néznék az öntözésre számító birtokosnak olcsó kiszolgálását, miből természetesen az öntözők és a társaság közti surlódások fejlődnének ki, melyek a vízművek elhanyagolásával, esetleg a részvénytársaságok bukásával végződnének, mint annak Spanyol-, Olasz- és Franciaország számos példáját látta. Az öntöző csatornák és művek létesítését tehát a törvény maguknak az érdekelteknek kezébe teszi le és autonom működéssel felruházott társulatokat kíván. Ezek mellett szól a takarékoság elve is, mert az érdekeltségi társulatok működése a legolcsóbb. Az érdekeltek köréből választott elnök és választmányi tagok fizetés nélkül végzik a társulat teendőit, teljes helyi ismerettel és közvetlenséggel rendelkeznek és saját érdekeiktől is sarkalva, jól, olcsón és gyorsan szolgálják közös érdekeiket.

Az sem volna czélszerű, ha az állam létesítené az öntöző csatornákat, mert az állami kezelés nagy apparatussal jár és az öntözők igényei a nap-nap mellett változó szükségletekkel szemben, melyek a víz mennyisége, eloszlása stb. tekintetében felmerülnek, alig fognának kielégíttetni, mert az állami kezelés hivatalos, nehézkes formákhoz van kötve és oly szorosan kimért keretben mozog, a mely az öntözési munkálatok természetével össze nem egyeztethető, mit maga az indokolás őszintén elmond.

A törvény azon intézkedése, mely kimondja, hogy ha valamely község kétharmada kívánja az öntöző csatornát, a kisebbségnek ehhez feltétlenül hozzá kell járulnia, nem tekinthető az egyéni szabadság sérelmének. A kötelező csatlakozás nem új. Már a vizek szabályozása iránt rendelkező 1832/6 : XXXVI. t. cz. is kimondja a csatlakozási kötelezettséget. Nem nézhető az el, hogy ott, hol sok gazda együtt kíván öntözést alkalmazni, egy-két rosszhiszemű, konok ember akaratosságára következtében az öntözés elmaradjon.

A közfolyók szabályozása hazánkban állami feladat. De az öntözés az érdekelt magánosok s ezekből alakult érdekeltségi társulatok körébe van utalva, állami ellenőrzés mellett, melyet a minister gyakorol, az általa kinevezett biztossal, addig, míg az állami segélyezés tart. A törvény azon intézkedésében, hogy a földművelési miniszternek joga van a társulatok mellé állandó biztost kiküldeni, nem az auto-

nomia kiforgatását, hanem az állami közérdek megóvását látjuk. A magyar állam érdekében áll, hogy a társulati élet mozzanatait közvetlenül megfigyelje s a felügyelet jogát gyakorolja, míg az állami segély tart. Az autonomia sérelmet nem szenved ott, hol a biztosnak csupán ellenőrző szerepe van.

Kivánatos, hogy a magyar gazdaközönség minél szélesebb körben tudja felhasználni a törvénynek azon előnyeit, melyeket az érdekeltségnek nyújt, egyrészt az anyagi támogatással, másrészt azzal, hogy az állami vizrajzi osztály kitűnő szakértőit és tapasztalatait az érdekeltség rendelkezése alá bocsátja.

Most már hadd induljon meg az eszmecsere s a műszaki tanulmány: a trágyázó és nedvesítő öntözésekről; az árasztó, a csörgedezettő és egyéb öntözési rendszerekről s a kiviteli módokról, melyek vidékenkint is különbözők.

Már a kiállításon láttuk a mezőhegyesi rétöntözés mintáját, mely első útmutató az alföldi nagy öntözésekhez s az elért és bemutatott siker buzdításul szolgálhat alföldi birtokosainknak.

Vécsey Loránd.

Közlemények és ismertetések.

*Törvényjavaslat a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyainak szabályozásáról.**

1. §. Kereskedősegéd (magánhivatalnok) csak írásbeli szerződés mellett alkalmazható. A szerződésben pontosan megjelölendő: 1. az alkalmazás minősége (cég- vagy üzletvezető, bolti segéd, pénztárnok, könyvelő, utazó stb.); 2. a segéd munkaköre; 3. a pénzben és természetben a segéd részére biztosított fizetés. A szerződésben megállapított feltételek csak újabb írásbeli szerződéssel változtathatók meg. A főnök a szerződés megkötésekor annak egy eredeti példányát a segédnek, nem önjogú személyeknél a segéd szülőinek vagy gyámjának átadni tartozik. Írásbeli szerződést nem szükséges kötni olyan segéddel, a ki csak ideiglenesen, 14 napnál kifejezetten rövidebb időre fogadtatik fel. E határidő után a szolgálati viszony csak a szerződés előzetes megkötésével hosszabbítható meg. Részvénytársaságok és szövetkezeteknél a segédek szolgálati viszonyait szabályozó és a segéd által elfogadott alapszabályok, vagy a külön e célra alkotott szolgálati szabályzatok írásbeli szerződéssel egyenlők.

2. §. Ha a segéd által teljesítendő szolgálatok és az általa igényelhető fizetés tekintetében a főnök és a segéd között vitás kérdések merülnek fel, szerződéses rendelkezés hiányában a kérdés eldöntésénél az illető helyen és üzletágban hasonló alkalmazásban levő segédeknek szokásos munkakör és fizetés veendőik alapul.

3. §. A főnök az üzleti s az azokhoz tartozó irodai, raktár és egyéb helyiségek berendezésénél, a munkaidő megállapításánál s ha segédet lakással és étellemezzel is ellátja, a lakó- és hálólhelyiségek berendezésénél, valamint az étellemezésnél gondoskodni tartozik arról, hogy a segéd élete és egészsége azok által ne legyen veszélyeztetve. Tartozik továbbá gondoskodni arról, hogy azokban az üzleti helyiségekben, melyekben a segédek foglalkoztatva vannak, megfelelő számú ülőhelyek álljanak a segédek rendelkezésére. Az iparhatóság, esetleg szakértőkkel, a kereskedelmi üzleteket s az azokhoz tartozó helyiségeket, a segéd lakó- és hálólhelyiségét, valamint étellemezését megvizsgálhatja s a főnöknek utasításokat adhat arra, hogy az első bekezdésben megállapított kötelezettségeinek miképpen tegyen eleget.

4. §. A kereskedelmi üzletekben alkalmazott segédek napi munkaideje a munkaközi szünetek beszámításával 12 óránál több nem

* A kereskedelmi ministerium előadói tervezete.

lehet. Kivételnek van helye: a) leltározásnál, vásári előkészületeknél, az üzlet berendezésénél és áthelyezésénél; b) olyan munkálatoknál, melyek az áruknak romlástól való megvédése céljából haladéktalanul foganatosítandók; c) a másodfokú iparhatóság által egyes üzletágakra vagy valamennyi kereskedelmi üzletre nézve meghatározandó, évenként azonban legfeljebb 30 napon. Ha a munkaidő meghosszabbított, a segédnek a meghosszabbított munkaidőtartam alatt külön díjazásra van igénye, melynek legcsekélyebb mértéke az az összeg, mely a segéd évi, vagy havi fizetéséből egy-egy munkanap hasonló időtartamára esik.

5. §. Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről szóló 1891. évi XIII. törvénycikk rendelkezései a nyílt árusítási üzletekre ünnepnapokon is alkalmazandók.

6. §. A főnök segédeknek a munkaidő alatt az étkezésre megfelelő időt tartozik biztosítani. Az e célból engedélyezendő déli munkaközi szünetnek, ha a segéd az ebédet nem az üzleti helyiséget magában foglaló épületben költi el, Budapest székesfőváros területén legalább 1½ órának, a vidéken pedig legalább 1 órának kell lennie.

7. §. A főnök segédeknek a fizetésből való minden levonás nélkül, évenként legalább egy heti, vagy kétévenként legalább két heti pihenő időt tartozik biztosítani. Arra a főnökre, a ki kereskedelmi üzletében az elárusításnál csak egy segédet alkalmaz, kinek a főnök által, vagy más ideiglenesen alkalmazott segéd útján való helyettesítése a végzendő munka természeténél fogva akadályokba ütközik, ez a kötelezettség nem terjed ki. Az első bekezdés szerint engedélyezendő pihenő időbe a törvényes vásár-, illetve ünnepnap munkaszünetek be nem számíthatók.

8. §. A főnök a segéd fizetését legkésőbb minden hó utolsó napján tartozik kifizetni.

9. §. Ha a főnök és a segéd úgy szerződött egymással, hogy az utóbbinak minden ügyletért, melyet ő kötött, vagy közvetített, jutalék jár s a jutalék nagyságát kölcsönös megegyezéssel nem állapították meg, a segéd az illető üzletágban az alkalmazás helyén szokásos jutalékot követelhet. Eladási ügyleteknél, más megállapodás hiányában, a jutalék csak a tényleg befolyt összeg arányában követelhető. A leszámolás a fizetendő jutalékokra nézve legkésőbb minden fél év végén kell, hogy történjék. A segéd a leszámolásnál azokról az ügyletekről, melyeket ő kötött, vagy közvetített, könyvkivonatot követelhet.

10. §. Ha ki van kötve, hogy a segéd az üzleti nyereségből bizonyos részt kap, a részesedési összeg megállapítása, más kikötés hiányában a lefolyt üzleti év mérlege alapján történik. A leszámolásnál a segéd a mérleg írásbeli közlését követelheti s a mennyiben a mérleg helyességének megállapításához szükséges, az üzleti könyveket is megtekintheti. A nyereség-részesedés fizetés jellegével bir s az arra kapott előlegek csak annyiban számíthatók be, a mennyiben a nyereség-részesedés a kikötött vagy szokásos évi fizetést meghaladja.

11. §. A főnök és a segéd között létrejött az a kikötés, hogy a segéd a szolgálat elhagyása után üzletet nem nyithat, a segédre nézve csak akkor kötelező: 1. ha ez a kikötés a szolgálati szerződésbe felvétellett; 2. ha a segéd a megállapodás létrejöttékor nagykorú volt; 3. ha a tilalom a szolgálat helyére, ugyanazon üzletágra

és legfeljebb három évre szól. Oly kikötés, mely szerint a segéd más főnökhöz nem szegődhetik, érvénytelen.

12. §. A segéd önálló iparüzési jogát korlátozó kikötés (11. §.) nem érvényesíthető, ha a segéd a 18. §. 2. és 3. pontjában meghatározott okokból hagyja el szolgálatát, vagy ha a főnök bocsátja el a segédet, kivéve, ha a főnöknek az elbocsátásra a 19. §-ban meghatározott, vagy a körülmények szerint mérlegelendő egyéb alapos oka volt, vagy ha a főnök a segédnek az általa legutoljára élvezett fizetést tovább kiszolgáltatja. Ha a korlátozás biztosítására kötbér kötött ki, a főnök a kötbéren felül kártérítést nem követelhet. Túlmagas kötbér a bíróság által leszállítható.

13. §. Ha a segéd szolgálata teljesítésében vétlen betegség vagy baleset miatt ideiglenesen gátoltatik, ezért fizetési igényét nem veszti el. E kedvezmény azonban öt legfeljebb három hónapig terjedő időtartamra illeti s ha a segéd az 1891: XIV. t.-cz. értelmében alakult betegsegélyező pénztár tagja, a főnök azt az összeget, melyet a segéd a betegsegélyező pénztártól táppénzként kapott, a fizetésből levonhatja.

14. §. Ha a segéd vétlen betegség, baleset vagy rokkantság következtében keresetképtelenné válik vagy elhalálozik, a főnök köteles a segédnek, illetve özvegyének vagy árváinak a segéd által legutóbb élvezett évi fizetésének felét, 10 évi szolgálat esetében egész, 20 évi szolgálat esetében kétszeres fizetését kiszolgáltatni. A főnöknek jogában áll a segédet az első bekezdés szerint fizetendő, vagy kölcsönös megállapodás esetén esetleg nagyobb összeg erejéig is, saját veszélyére biztosítani. Ez esetben a biztosításért fizetendő díjak felét egyenlő havi részletekben a segéd fizetéséből levonhatja. Ha a segéd tagja valamely nyugdíjintézetnek, vagy keresetképtelenség, illetve halál esetére egyébként biztosítva van, de a biztosítási díjakat egészen sajátjából fizeti, a főnöknek jogában áll a 2. bekezdés alkalmazását az abban megállapított díjfizetési kötelezettség elvállalása mellett követelni.

15. §. A segédnek, illetve özvegyének és árváinak a 14. §-ban biztosított igényei át nem ruházhatók, el nem zálogosíthatók és le nem foglalhatók, s az azokról való lemondás érvénytelen.

16. §. A szolgálati viszony, ha az határozatlan időre kötött, rendszerint csak előzetes felmondással bontható fel. A felmondási idő a szolgálat első három hónapja alatt mindkét részről két hét. Három hónapnál hosszabb szolgálati idő esetén oly segédnél, ki évi 2400 koronánál több fizetést nem húz, mindkét részről hat hét, évi 2400 koronánál több fizetést élvező segédnél három hónap. Ezeknél rövidebb felmondási idő kölcsönös megállapodással sem köthető ki. Ugyane rendelkezések alkalmazandók abban az esetben is, ha a határozott időre szóló szolgálati szerződés ugy kötött, hogy az a szolgálati idő letelte előtt történt felmondás hiányában bizonytalan időre meghosszabbítottnak tekintendő, vagy a szolgálati viszony a kikötött idő letelte után hallgatólagos megegyezéssel folytatatik.

17. §. Ha a szolgálati szerződésben a 16. §-ban megállapított felmondási időnél hosszabb idő kötött ki, annak mindkét félre nézve egyenlőnek kell lennie; ha nem egyenlő a szerződésben megállapított felmondási idő, mindkét felet a hosszabb felmondási idő illeti meg. A felmondás a szolgálat első három hónapja után csak a hó közepére, vagy végére szólhat.

18. §. A segéd szolgálatát felmondás nélkül elhagyhatja: 1. ha szolgálatának teljesítésére képtelenné válik, vagy szolgálatát egészségének vagy életének veszélyeztetése nélkül nem folytathatja; 2. ha a főnök a 3. §-ban megállapított kötelezettségének az iparhatósági utasítás daczára sem tesz eleget; ha a segéd fizetéséből jogosulatlanul levon, vagy a fizetést kellő időben nem szolgáltatja ki; ha a segédet a kikötötnél más munkára alkalmazza, vagy más lényeges szerződéses megállapodást sért meg; 3. ha a főnök vagy helyettese őt, vagy családja tagjait tetteleg bántalmazza, vele vagy velük szemben súlyos becsületsértést, vagy a jó erkölcsöket sértő cselekményt követ el, őt vagy családtagjait erkölcstelen vagy törvényellenes tette csábítja, vagy pedig a segédet, illetve családtagjait más alkalmazott vagy a főnök, illetve helyettesének családtagjai részéről eredő hasonló bántalmaktól és cselekményektől nem óvja meg.

19. §. A segéd felmondás nélkül azonnal elbocsátható: 1. ha a szerződésileg elvállalt munka teljesítésére képtelen; 2. ha a főnök bizalmával visszaélve az üzlet érdekeit veszélyeztető cselekményt követ el, vagy ha az 1875: XXXVII. t.-cz. 53. §. ellenére saját vagy más részére kereskedelmi ügyletekkel foglalkozik; 3. ha a köteleseit nem teljesíti, vagy szolgálatát a fenforgó körülmények szerint jelentékeny időig, legalább azonban három napig igazolatlanul elhagyja, vagy ha más alkalmazottat a főnöke vagy annak helyettesével szemben engedetlenségre ingerel; 4. ha nyereségvágyból eredő bűncselekményt követ el, vagy ha 8 napnál tovább tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéltetik; 5. ha tartós betegség, távollét, vagy 8 hétnél hosszabb ideig tartó katonai szolgálat következtében szolgálatának teljesítésében gátolva van; 6. ha a főnököt, annak helyettesét, vagy családtagjait tetteleg bántalmazza, velük szemben súlyos becsületsértést, vagy a jó erkölcsöket sértő cselekményt követ el; 7. ha megintés daczára a ház vagy az üzlet biztonságát vigyázatlansága által veszélyezteti; 8. ha valamely undorító vagy ragályos betegségben szenved.

20. §. Ha a határozott időre kötött szolgálati viszony a kikötött idő lejárta előtt, vagy a felmondással felbontható szolgálati viszony a 16. §-ban, illetve a szolgálati szerződésben megállapított felmondási idő betartása nélkül bontatik fel, a törvényt, illetve a szerződést megsértő fél kárpótlással tartozik. Hasonlóképen kártérítéssel tartozik a főnök, ha a segédnek a 18. §. alapján és a segéd, ha a főnöknek a 19. §. 2., 3. és 6. pontja alapján a szolgálati viszony azonnali felbontására okot adott. A kárpótlás mérve minden bizonyítás kizárásával az a fizetés, mint a segéd a határozott időre kötött szolgálati viszony hátralevő része, illetve a felmondási idő alatt élvezett volna.

21. §. Tekintet nélkül a felmondási időre, a segéd a főnök általi felmondás vagy súlyos hiba nélküli elbocsátás vagy a főnök okozta kilépés esetén végkielégítést követelhet, ha legalább 10 évig állt a főnök szolgálatában. A végkielégítés összege: 10—20 évi szolgálat után az utolsó évi fizetés fele; 20—30 évi szolgálat után az egész utolsó évi fizetés; 30 éven túli szolgálat után az utolsó évi fizetés kétszerese, mely a főnök által a fizetés felével egyenlő nyugdíjjal helyettesíthető. A 14. §. 2. és 3. bekezdése itt is alkalmazást nyer.

22. §. A főnök a segéd által elkövetett szabálytalanságok és mulasztások miatt csak oly bírságot szabhat ki, hogy az egy hónap-

ban kiszabott birságok összege a segéd illető havi fizetésének egy tizedrészét meg ne haladja. A főnök a birságotól okáról és a kiszabott birság összegéről a segédnek írásbeli elismervényt tartozik adni. A segéd a kellő ok nélkül kiszabott birságokat a főnöktől visszakövetelheti.

23. §. A szolgálati viszony megszűnése esetén a főnök a segédnek bizonyítványt köteles adni, melyben az alkalmazás minősége, a szolgálati idő tartama és a segéd által élvezett fizetés feltüntetendő. Ha a segéd kívánja, a bizonyítvány magaviseletének és tevékenységének jellemzését is kell, hogy tartalmazza.

24. §. E törvényben említett »fizetés« alatt a segéd évi vagy havi pénzbeli fizetése, a lakáspénzek, a természetbeni szolgáltatások helyben szokásos egyenértéke, a részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél alapszabályszerűleg vagy külön szolgálati szabályzatban meghatározott nyereség-jutalékok, személyes pótlékok s általában mind az a javadalmaság értendő, mely a segédnek szolgálatai fejében szerződészerűleg jár.

25. §. A segédnek vagy özvegyének és gyermekeinek azon igényei, melyeket e törvény vagy a szolgálati szerződés biztosít, csőd, az üzlet feloszlása, átruházása vagy más üzletbe való beolvadása esetén sem enyésznek el. Csőd esetében a nevezetteknek e törvényen, vagy a szolgálati szerződésen alapuló követelése az 1881. évi XVII. törvény 60. §-ának 1. pontjába, illetve Horvát-Szlavonországra nézve az ott érvényben levő csődrendtartás 20. §-a 2. pontjában említett követelések közé soroztatnak. Az üzlet átruházása vagy más üzletbe való beolvadása esetén a jelzett igények erejéig az új és régi üzlettulajdonos egyetemlegesen felelős.

26. §. A főnök és a segéd között semmis minden olyan kikötés és megállapodás, mely e törvény rendelkezéseitől a segéd hátrányára eltér.

27. §. E törvény hatálya azokra a segédekre is kiterjed, kik annak életbeléptekor már alkalmazásban állanak. Ha az 1. §. rendelkezéseinek megfelelő szerződés még nem kötött volt, az e törvény életbeléptétől számított 60 nap alatt pótlendő.

28. §. Kihágást követ el és az illetékes iparhatóság által 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, behajthatatlanság esetén megfelelő elzárással büntetendő az a főnök: 1. a ki az 1., 4., 6., 7., 8. §-ok rendelkezései ellen vét; 2. a ki a 3. §-ban megállapított kötelezettségeknek az iparhatóság utasítása daczára a kitűzendő záros határidő alatt eleget nem tesz; 3. a ki a segédnek a birságotól okáról és a kiszabott birság összegéről a 22. §-ban megállapított elismervényt vagy szolgálati viszony megszűnése esetében a 23. §. értelmében kiállítandó bizonyítványt nem adja ki. A kiszabott és befolyt pénzbüntetések az 1884: XVII. t.-cz. 165. §-ában meghatározott célra fordítandók.

29. §. Azok a vitás kérdések, melyek a főnök és a segéd között e törvény vagy a szolgálati szerződés alapján a szolgálati viszony megkezdésére, folytatására vagy megszűnésére, az annak tartama alatt fennálló kölcsönös kötelezettségek teljesítésére vagy a szolgálati viszony megszűnéséből keletkező kártérítési követelésekre vonatkozólag felmerülnek, az 1884: XVII. t.-cz. 176. §-a szerint bírálendók el.

30. §. A kereskedők és kereskedelmi társaságok által alkalmazott

iparosságok és mindennemű tanoncok szolgálati viszonyaira nézve tovább is az ipartörvény (1884: XVII. t.-cikk) irányadó.

31. §. Jelen törvény kihirdetése napjától számított 3 hó után lép életbe s végrehajtásával a kereskedelemügyi miniszter, Horvát-Szlavonországban a horvát-szlavon-dalmátországi bán bizatik meg.

Az ország közállapotai.

A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, Athenaeum, 1900. XXIII. 770. old.

Ugy látszik, hogy minálunk a kritikának nincsen fogantatja. Mert a mit most egy éve e nagyfontosságú jelentéssel szemben kifogásképen felhoztunk, azt újból mind el kell mondanunk e sok becses adatot és összeállítást tartalmazó munkálatról, melynek értékét azonban a formahibák lényegesen csökkentik. A munka tartalomjegyzéke csak az egyes kormányzati ágak nagyobb csoportjait sorolja fel, de részletes betűsoros tárgymutatója nincsen. Már pedig önámítás, hogy egy ily nagy művet haszonnal forgathasson és tőle felvilágosító tanácsokat kérhessen az ember, ha hiányzik a megfelelő index. Ismételnünk kell azt is, hogy e munkálat úgyszólván a nyilvánosság kizárásával jelent meg, a nagyközönség még könyvkereskedői úton sem tud hozzáférkezni. Mily távol állunk az amerikai állapotoktól, a hol minden állampolgár ingyenesen kaphatja meg a hivatalos kiadványokat! A statisztikai évkönyv táblázatait ismét csak részenként számozták, pedig a számozásnak az egész évkönyvön végig folytatólagosan kellene haladnia és külön tárgymutatónak kellene e 440 oldalnyi adathalmazt megvilágítania.

Ily munkának részletes ismertetése természetesen lehetetlen, mert a benne foglalt anyagcsoportok mindegyike külön-külön tanulmányt igényelne. Ismét csak találomra lapozva, helytelenítjük, hogy a pénzügyministerium az adókról és illetékekről, valamint az egyes egyedárúsági állami jövedelmekről nem közöl adatokat, pedig tudunkkal igen értékes összeállításokat végeznek évről-évre a ministeriumban, sőt azok egy részét belső használatra ki is nyomatják. A kereskedelmi ministerium fejezetében az iparügyekről mondott általánosságok csak naiv lelkeket elégíthetnek ki, mert vajon ki írná alá e bevezető sorokat: »Ipari közigazgatásunk általában véve rendezett; az ipartörvény végrehajtásánál nehézségek nem fordultak elő, de nem merültek fel e téren oly figyelemreméltó concret jelenségek sem, melyekről itt beszámolni lehetne.« Erősen kifogásolandó, hogy a gyárvizsgálati jelentés, a mely minden külföldi államban köteteket tesz ki s azelőtt minálunk is terjedelmes volt, összesen 16 sorban letárgyalatik. Az az egyszerű tény, melyet a jelentés megállapít, hogy a 2666 gyár vizsgálatánál 1983 esetben volt intézkedésre szükség, bizonyíthatja, hogy az olyannyira szegényes munkásvédelmi törvényhozásunk sincs, kellően tiszteletben tartva és végrehajtva. De valóságos fogalomzavarnak kell uralkodnia az iparügyek legfelsőbb kormányzatában, ha azt olvassuk, hogy az ipari termelési statisztikai adatgyűjtéssel kapcsolatos vizsgálatok az összes gyárak gyárvizsgálatát illetőleg felvételét szükségtelemmé tették. Az a szerencsétlen összekeverése az iparfejlesztés és gyárvizsgálat ügyének, a melyet végtelen rossz 1893. iparfelügyeleti törvényünk tartalmaz,

ebben is visszatükröződik. Minden sociálpolitikus előtt világos, hogy termelési statisztikai adatok gyűjtése vámpolitikai vagy iparfejlesztési czélokra szolgál s hogy ezektől teljesen eltér, velök gyakran ellenkező irányú is a gyárvizsgálatok sociálpolitikai rendelkezése.

M.

Mezőgazdasági statisztika.

M. kir. központi statisztikai hivatal: *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. V. köt. Végeredmények.* Budapest, Pesti könyvnyomda, 1900. 89* + 234 oldal + 17 térkép

E kötettel a nagy jelentőségű mezőgazdasági statisztikai felvétel, a melyet az 1895: VIII. t.-cz. elrendelt, befejeződött. Annak idején sok aggály merült fel az iránt, vajon a statisztikai technika, melylyel a felvételt rendezték, megfelelő volt-e? Ennek bírálatába most nem bocsátkozhatunk. De ha ezt nem tekintjük, úgy e kötet roppant értékes anyagot tár elénk, a mi különösen agrárpolitikai kutatások számára elsőrendű forrás. Az első fejezet az összeírás főbb eredményeit közli. (A területnek művelési ágak szerint való megoszlása; a különböző termények által elfoglalt terület nagysága; vetésterületek; igaerő; házi állatok létszáma; a gazdaságok száma és területe;* a gazdaságoknak a birtoklás jogcíme szerinti megoszlása; a gazdasági gépek és eszközök megoszlása.) A második fejezet a közös erdőkről, közös legelőkről, korlátolt forgalmú birtokokról, házi állatok súlyáról, értékéről, a tehének fejési eredményéről és a vetőmagszükségletről tartalmaz részletes táblázatokat. A munkát befejezi egy 87 oldalra terjedő, gondosan összeállított könyvészeti címjegyzék, a mely az irodalmat 30 külön szakcsoportban tárgyalja. Hogy a graphikai ábrák a magyar nyelvű magyarázaton kívül más nyelvűt is tartalmaznak, azt a statisztikai kutatások nemzetközi jellege teljesen indokolja. De nincsen ok, melynél fogva a magyar nyelv mellett a németet kellene használni. A magyar nyelv mellett nemzetközi nyelvül a francziát kellene alkalmazni.

M.

Államtudományi Lexikon.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Herausgegeben von J. Conrad, L. Elster, W. Lexis, Edg. Loening. Zweite Auflage, 5. Band. Fischer Gustav, Jena, 1900. 1051 old.

E kötet K. betűtől bezárólag O-ig terjed. Sok apró cikket, kevesebb nagy tanulmányt tartalmaz; majdnem azt lehet mondani, hogy a kiadók az eddig megjelent kötetekkel szemben aránylag kisebb terjedelmet engedélyeznek igen fontos cikkeknek, a mi kitűnik abból, hogy például a tőke elméletének csak 7 oldal, a kartelleknek 6 oldal jutott. De az összes cikkeket úgyszólván a leg-hivatottabb szakértők irták meg és sok új anyag került a kötetbe. Futólagos áttekintésnél kitűnnek a fogyasztás cikke, melyet Lexis és Bauer irtak, a crisisek cikke, melyet Herkner irt, Walterhausennek tanulmányai a kulikról és négerekről, az éremügy cikkei több szerző tollából. Nagy súlyt helyeztek természetesen a gyarmati cikkekre és érdekes a mezőgazdasági szakoktatás cikke. Hazai

* Itt csak a főeredmények közöltetnek, a részletek a IV. kötetben vannak.

mezőgazdasági szakoktatásunk röviden van ismertetve, de például az olyannyira fontos népszerű gazdasági előadásoknak intézménye említve nincs. A földművelési ministerium kiadásában megjelenő népszerű irodalom sem ismeretes a cikk szerzője előtt és pénzügyi adatai sem teljeseek, 1897-ből valók. A magyar viszonyok több más cikkknél, a hol különböző nemzetközi adatok tartalmazzanak, kimaradtak, így például a zálogházak, a mintavédelem kérdésénél. A mezőgazdasági szövetkezeteknél a megfelelő cikk úgy tünteti fel a dolgot, mintha az 1899-iki szövetkezeti törvény előtt nem lettek volna szövetkezetek. De hiszen megszokhattuk, hogy a németek különben híres alapossága a magyar viszonyok ismertetésénél megszűnik. Ez különben részben a mi saját hibánk, mely onnan ered, hogy keveset törődünk azzal, a mit rólunk külföldön irnak. Általánosságban véve e kötet is, mint az előzőkről elmondottuk volt, nélkülözhetetlen segédeszköze minden modern társadalomtudományi és közgazdasági kutatásnak.

Külkereskedelmi statisztika.

K. k. Finanzministerium: *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Zweite Ausgabe, zweiter Theil. 1. Wien, 1900. 67 old.

Az osztrák ministerium valutairományainak ezen új füzete nagyon kapóra jön, mert e füzet a külkereskedelem forgalmának összes adatait egész 1899-ig bebarólag feldolgozza és így nemcsak a valuta céljaira, hanem vámpolitikai célokra is felhasználható. Magyarországról külön fejezet szól és a Magyarország és Ausztria közötti forgalom is kellően meg van világítva. Egy utolsó rész az összes nagyobb külföldi államok külkereskedelmének legfontosabb statisztikai adatait szolgáltatja, úgy hogy bátran állithatjuk, hogy a gonddal és nagy szakértelemmel kidolgozott külkereskedelmi statisztikai adatfüzet a küszöbön levő vámpolitikai vitatkozásoknál nélkülözhetetlen forrásmunka.

Kereskedelmi politika.

Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik. I. — Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXX. — Leipzig, 1900.

Kereskedelempolitikai korszakunk megalakulásakor a V. f. SP. négy kötetre terjedő tanulmányt tett közzé, mely az egyes államok kereskedelempolitikai fejlődésére vonatkozó értekezéseket tartalmaz kiváló tudósok tollából. E munka, a mint Schmoller jogos önérettel írta, nem kis hatással volt Németország jelenlegi kereskedelempolitikájának választására és azokra nézve, kik az 1860—1890-ig terjedő évek kereskedelempolitikai történetével foglalkoznak, nélkülözhetlen. A V. f. SP. 1899. évi szeptemberi közgyűlésén elhatározta, hogy a kereskedelmi szerződések megújítása alkalmából igyekszik újból érvényt szerezni a számos pártszózat között a pártokon felül álló tudomány szavának. E célból több a kereskedelempolitikai helyzettel foglalkozó értekezés kiadását határozta el. A jelen mű, melynek első kötete már megjelent, nem egészen az 1891—92-iki munka mintájára készült. Abban az összes fontosabb államok kereskedelempolitikai története fel

van dolgozva; ily terjedelmes munkálatot a V. f. SP. most nem kíván nyújtani; inkább csak egyes főbb kereskedelempolitikai kérdéseknek tisztázására és arra kíván szorítkozni, hogy feltüntesse Németország kereskedelempolitikai viszonyát a nevezetesebb államokhoz. A munkának ezen, inkább a Németországban jelenleg felmerült kereskedelempolitikai kérdésekre való vonatkoztatása az 1891—92-iki műhöz hasonlítva, annyiban sajnálható, a mennyiben így az egyes értekezések sokkal szűkebb keretben mozognak, de a mű hatása a német irányadó körökre így mindenestre nagyobb lesz.

Midőn a felette érdekes munkát a kezünkbe vesszük, csak sajnáljuk, hogy Schmoller, ki a Jahrbuchjában megjelent egy-két közleményéből kitetszőleg mélyebben foglalkozott Németország és Európa kereskedelmi politikájának jövőjével, a műnek csak sajtó alá rendezését vállalta el, de nem vállalkozott maga is valamely kérdés kidolgozására.

A kötet első értekezése George M. Fisk amerikai tanár tollából folyt és az Egyesült-Államok kereskedelmi politikájának legújabb történetét (1890—1900) fejtegeti. Németország az Unióval tudvalevőleg még a nyolczvanas évek óta kereskedelempolitikailag hadi lábbon áll. Az amerikai disznóhús bevitele elleni 1880-iki tilalom kiadása óta nem egyszer kötött a két fél fegyverszünetet (pl. 1891-ben), mégis a Mac Kinley bill megállapította vámkezelési szabályok szigorú alkalmazása, a Dingley-tarifa magas tételei és a legnagyobb kedvezmény kérdése egyre feszültebbé tették a két állam közti kereskedelempolitikai viszonyt. Pedig a német piac az Egyesült-Államoknak ép úgy fontos, mint az amerikai piac Németországnak. Az érdekeit oly pontosan mérlegelő és mélyrehatóan vizsgáló német nemzet a feszült viszonyból folyó hátrányokat nagyon is felfogja. Ez az oka, hogy annyit foglalkozik vele. A német kereskedelempolitikai irodalomnak legújabb termékeiben az Unióhoz való viszony vizsgálatával folyton találkozunk. Természetes, hogy ezt a tárgyat a V. f. SP. sem mellőzhette jelen kiadványában.

Fisk munkájában az Egyesült-Államoknak nemcsak vámpolitikáját kívánja vázolni, hanem egész kereskedelmi politikáját. Minthogy a kereskedelmi politika fogalmának legtágabb értelméből indul ki, munkája erősen nemzetközi jogi jellegű. A tarifa történetével csak igen röviden foglalkozik. Már az Egyesült-Államok vámkezelésének vázolását fontosabb dolganak tartja.

Igen érdekes adatok találhatók az ezt tárgyaló (II.) fejezetben; nagyon sokat tanulhatunk a vámkezelés terén gyakorlatilag működő hivatalnokoknak a mai vámkezelés fogyatékoságait illető nézeteiből, melyeket Fisk idéz.

Ezután a reciprocitás történetére tér át. Ezt az elvet, mely az Egyesült-Államok kereskedelmi politikájának egyik lényeges vonása, Fisk értekezése aránylag röviden tárgyalja; a vele foglalkozó rész nagyjában arra szorítkozik, hogy a Mac Kinley és Dingley-bill reciprocitási záradéka alapján kötött szerződések jelentőségét vizsgálja. A IV. fejezetben annak a kérdésnek a tárgyalása következik, vajon az Unió és Németország legnagyobb kedvezményi viszonyban vannak-e egymással. E kérdés alapja tudvalevőleg az 1828. évi szerződés, melyet az Egyesült-Államok Poroszországgal kötöttek. Németország azt állítja, hogy Poroszország szerződése a német birodalom megalá-

kulása után az egész birodalomra kiterjedt, az Unió pedig arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Poroszszággal kötött szerződés nem kötelezi az Egyesült-Államokat az egész német birodalommal szemben. Egyik állam sem maradt meg egyszer elfoglalt álláspontja mellett, hanem mindig úgy igyekezett a kérdést felfogni, a hogy adott körülmények közt reája nézve legelőnyösebb volt. Különösen összebonyolította a kérdést az 1891. évi, u. n. Saratoga-conventió; ebben ugyanis Németország az osztrák-magyar monarchiának engedett leszálított vámtételeket az Egyesült-Államoknak a Mc. Kinley-bill megtorló záradékának mellőzése, tehát ellenengedmény fejében adta csak meg, holott e tételeket ellenengedmény követelése nélkül kellett volna az Unióval szemben alkalmaznia, ha a két állam közt fennálló és előbb hangsúlyozott legnagyobb kedvezményi viszonyt tekintetbe vette volna. E kényes kérdéssel szemben Fisk nem foglal állást; Borgiustól, Sartorius von Waltershausentól és a többi német írótól eltérően csak arra törekszik, hogy a rendelkezésre álló diplomatai levelezésekben rejlő anyag felhasználásával a kérdés történetének lehetőleg hű rajzát adja. Bár a feldolgozott anyag igen érdekes és a kérdésre vonatkozólag nem egy új adatot tartalmaz, sajnálni kell, hogy a szerző a maga nézetét elhallgatja.

Miután Fisk az amerikai hajók lajstromozásának, a differentialis vámoknak, a parti hajózás és a consuli rendszernek kérdéseit röviden érintette, az Egyesült-Államok expansiójával kezd foglalkozni. Az erre vonatkozó fejtegetésnek az értekezésben talán aránylag kelleténél több hely jutott; az expansiót tárgyaló (VI.) fejezet mindamellett a munka egyik legérdekesebb része. Fisk bizonyítani igyekszik, hogy az Egyesült-Államok milyen gyorsan tértek át az expansió politikájára. Lodge senator öt évvel ezelőtt azt a kijelentést tette, hogy az Unió politikájával nem egyezik meg, mint Anglia teszi, minden világrészben területeket szerezni; az Uniónak ez nem is való, mert saját hazájában is eléggé el van foglalva. E szavakkal Fisk szembeállítja a mai közvéleményt, mely nagyrészt az expansio mellett foglal állást. A foglalások ellen felhozott alkotmányjogi ellenvetésekkel szemben Fisk igen helyesen hangsúlyozza, hogy az expansio jogosultsága vagy jogosulatlansága mellett való állásfoglalás nem annyira alkotmányjogi, mint inkább politikai indokokból származik. Alapjában nem alkotmányjogi vita folyik az expansionisták és antiexpansionisták közt, hanem csak arról van szó, czélszerű-e az expansio, vagy nem.

Az expansióval kapcsolatban a Monroe doktrínára is kitér. Ez Fisk szerint nem abban áll, hogy az Egyesült-Államok valaha igyekeztek volna valamely közép-, vagy délamerikai állam fölött uralkodni, a Monroe-doctrina lényege szerinte az, hogy az Egyesült-Államok az Unió ellen nyilvánított rosszindulatnak tekintik, ha egy európai hatalom valamely amerikai állam fölött uralomra szert tenni törekszik. Nem minden elfogulatlanság nélkül hozzáteszi e szavakhoz Fisk, hogy az Unió az amerikai államok souverainitását akarja biztosítani, de a nemzetközi jog szabályainak megsértése nélkül.

Az értekezésnek kiválóan érdekes részét teszik Alaska, a Hawaii szigetek, Portorico, a Philippinák és Cuba elfoglalásának története is.

Az ezután következő rész a statisztikai anyag felhasználásával behatóan foglalkozik az Unió külkereskedelmével. E részből kitűnik, hogy a kivitelnél a legnagyobb szerepet a nyerspamut, kenyérter-

mények, egyéb élelmi szerek, ásványolajok és aczélárúk teszik, melyekből az Egyesült-Államok kivitelének körülbelül 70%-a áll. A bevétel főbb czikkei gyapjú és gyapjúárúk, czukor, kávé, vegyi termékek növényi rostok és ezekből való gyártmányok, selyem és selyemárúk, gyapot és gyapotárúk meg bőrök.

Fisk főképe a hí krónikás szerepét akarja játszani, ki az egyes kérdésekre vonatkozó nézeteket híven ismerteti, maga azonban nézetét lehetőleg elhallgatja. Ezt, úgy látszik, az objectivitas érdekében teszi, elfelejtvén, hogy az objectivitas csak abban áll, hogy a tények előadása legyen a valóságnak megfelelő és pártatlan, a mi azonban épen nem zárja ki, hogy az író a maga véleményét is elmondja. Az egyes politikusok és írók nézeteit lehetőleg szó szerint idézi. Ennek meg van az az előnye, hogy az Egyesült-Államok törvényhozásának és irányadó köreinek a kérdésekkel szemben elfoglalt álláspontját megismerjük, de másrészt az egyes kérdések áttekinthetőségének nagyon is hátrányára van. Ha az egyes szerzők beszéltetése helyett Fisk álláspontjukat a maga szavaival ismertette volna, az értekezés sokkal kellemesebb olvasmány lenne.

Fisknek előadott módszerénél fogva értekezésében igen kevés támpontot találunk arra nézve, hogy az ő véleménye szerint az Egyesült-Államok kereskedelempolitikája mily irányban fog haladni. A végén mintegy összefoglalás és eredménykép odavetett szavak: »die Vereinigten Staaten verfolgen eine aufstrebende Handelspolitik und man kann sich darauf verlassen, dass ihre Regierung alle entwicklungsfähigen, nationalen und internationalen Interessen beschützen und fördern wird, die mit ihrer politischen, wirtschaftlichen und ethischen Expansion zusammenhängen« erre igen kevés alapot nyújtanak. Egyedül a vámtarifa alakulására nézve mondja ki Fisk határozottan, hogy a jelenlegi védvámok mérséklésében hisz.

A gabonavámoknak a német agráriusoktól oly szivóssággal követett felemelése ellen a V. f. S. P. a csatatérre Conrad tanárt küldi, a ki az 1879., 1885. és 1891-ben közzétett cikkeivel rég bebizonyította, hogy ő a leghivatottabb ismerője ez anyagnak. Conrad Bismarcknak akkoriban népszerű vámemeléseinek éles megbirálásától sem riadt vissza. Mint akkor, úgy most is objective a pártokon felül állva, vizsgálja a gabonavámok felemelésének kérdését és állításaiban arra szoritkozik, a mit nagy szorgalommal gyűjtött statisztikai adataival be tud bizonyítani. Az idevágó adatok csoportosítását első feladatának tartja, saját nézetét pedig csak másodsorban kívánja előadni, azonban azt az értekezés nagy előnyére Fisktól eltérőleg épen nem vonakodik kimondani.

Conrad az agrárvámok jogosultságát nem vonja kétségbe, ha a fogyasztók túlságos megterhelése nélkül képesek a mezőgazdaságot lábra segíteni. Ez azonban csakis akkor lehetséges, ha a mezőgazdaság felsegítésére ideiglenesen alkalmazott agrárvámok elegendők. Az állandó és magas gabonavámok Conrad szerint elvetendőek és pedig két okból. A mezőgazdaságon nem segítenek; hasznot csak azoknak a földbirtokosoknak hoznak, kik épen a vámok felemelésének idejében gazdálkodnak. Ezt abból következteti, hogy a mezőgazdasági depressio ellenére a földbirtokok ára, valamint a bérleti összegek nem csökkennek. A magas gabonavámok tehát csak a föld tőkeértékét növelik; a következő birtokos, ki a birtokért ennél fogva magasabb árat, vagy

magasabb bérösszeget kénytelen fizetni, az értékemelkedésből már nem húz hasznot. Bizonyos idő múlva a földbirtokos osztály ugyanolyan helyzetben lesz a vámemelés után, mint volt annak előtte. Az állandó és magas gabonavámok ellen szól másodszer az, hogy a fogyasztókat túlságosan és aránytalanul terhelik. Az ily vámok valóságos fejlődő jellegét öltik magukra és főképp a szegény osztályokra nehezdednek.

Mínt hogy kiváló érdeke van annak, hogy a gabonavámok a lakosságra mily terhet rónak, nem mulaszthatom el Conrad ide vonatkozó adatai közül néhányat felemlíteni. 1880-tól 1899-ig a gabona, hüvelyesek és maláta után befolyó vámoknak terhe fejenként 32·4 Pf-ről 232·0 Pf-re emelkedett. A városban egy öt tagból álló munkáscsalád Conrad számításai szerint 11—13 márka gabonavámot fizet, mi 900 márka jövedelemnél az egész jövedelemnek 1·5°/o-át, a szabad jövedelemnek pedig 5°/o-át teszi.

Miután Conrad az általános szempontokat tisztázta, áttér a német mezőgazdaság helyzetének vizsgálására, hogy megállapítsa, vajon az elvi álláspontja szerint a jelen esetben mily gabonavámok jogsultak. Adataiból azt olvassa ki, hogy a német mezőgazdaság helyzete nem oly kétségbeejtő, mint a hogy az agráriusok feltüntetni szeretik. A föld bérének emelkedése azt mutatja, hogy a gazdaosztály maga sem itéli meg oly sötéten a mezőgazdasági viszonyokat és jobb jövőben remél. A kényszerárverések száma is tetemesen csökkent. Egyedül a telekkönyvi adósságok szaporodása mutat arra, hogy a termelési költségek emelkedése és az árak sülyedése folytán a mezőgazdák helyzete rosszabodott. (Bár a telekkönyvi adósságok növekedését mellékes okok is befolyásolták; p. o. hogy a parasztosztály csak újabb idő óta veszi nagyobb mértékben igénybe a telekkönyvi hitelt.)

A statisztikai adatok azonban Conradban azt a meggyőződést keltik, hogy a német mezőgazdaság természetes fejlődése a helyzet javulását fogja előidézni. A gabonatermelés tetemes megszorítása nélkül az egyéb termelési ágaknak (főzelék- és gyümölcstermelés) felkarolásában és főképen az állattenyésztés emelésében látja e fejlődés útját, mely a sülyedt gabonaárakért kárpótolni fogja a mezőgazdákat. Az állattenyésztés az adatok szerint kisbirtokokon nagyobb kiterjedésű, mint a nagybirtokokon; mínt hogy pedig a mezőgazdasági depressió hatását legerősebben a nagybirtokokosok érzik, a nagybirtokok feldarabolása fog nézete szerint bekövetkezni, mi azután az állattenyésztés emelkedését fogja maga után vonni.

És e fejlődést, mely egész csendesen magától fog bekövetkezni és mely Conrad szerint a jövőben előbb-utóbb be kell, hogy következék, a magas gabonavámok nemcsak, hogy nem segítenék elő, hanem egyenesen feltartóztatnák, ennél fogva magának a mezőgazdaságnak is hátrányára volnának.

Ezek után Conrad rátér arra, hogy az ő véleménye szerint mily agrárvámokat kellene az alkotandó tarifába felvenni. Tekintettel a jelen mezőgazdasági depressióra, a ma fennálló gabonavámok mérséklését nem kívánja; némi módosításokkal azoknak továbbra is fentartását javasolja. Módosítása abban állna, hogy az árpavám a rozsvám magasságára emeltetnék, a zabvám pedig lehetőleg leszállítatnék. Az árpavám emelését azzal okolja meg, hogy az árpatermelés kiterjesztése a német mezőgazdaságra nézve nagyon kívánatos

volna, a zabvám csökkentése pedig az állattenyésztés szempontjából volna fontos. Óva int Conrad a rozsvám felemelésétől, mert ez volna a munkások tömegére nézve a legnagyobb csapás.

A többi agrárvámnak Conrad nem tulajdonít oly nagy fontosságot, mint a gabonavámoknak, mi onnan származik, hogy az agráriusok és iparosok közti vámpolitikai küzdelemben ezek nem álltak úgy a vita középpontjában. Mindamellet megteszi ezekre nézve is javaslatait. Az állatvámok közül főkép a lovakra vetett vám emelését kívánja; kevesebb súlyt helyez a szarvasmarhák vámjára. Ez utóbbinak felemelését, az összeség érdekét tekintve, szintén megengedhetőnek tartja. Az állati termékeknek magasabb vámmal terhelését sem ellenzi, csak a szalonna és zsir vámjának emelése ellen foglal állást.

Conrad utolsó kérdése, hogy nem egyedül a mezőgazdaságnak, hanem a hatalmas német kiviteliiparnak érdekeit is szem előtt tartva, mily gabonavámokat szabad Németországnak felállítania, azaz inkább mily irányban kell a vámemelésektől különösen tartózkodnia. A szerződéses politika fentartását látja ő is első feladatnak és pedig a kivitel érdekében hosszabb tartamú szerződések kötését véli szükségesnek. Ezért ellensége a mozgó gabonavámoknak és a kettős tarifának egyaránt. Mint Vosberg-Reko, Sartorius von Waltershausen és Borgius úgy Conrad is kiváló súlyt helyez arra, hogy Németország Oroszországgal minél kedvezőbb szerződést kössön és a gabonavámok emelését már csak ebből a szempontból is a legelhibázottabb lépésnek tartja. Értekezését is azzal a figyelemeztetéssel zárja, hogy a köendő szerződéseknel mindenekelőtt az orosz birodalommal való forgalom felszabadítására kell törekedni.

Conrad ismertetett cikkében azokat a gondolatokat igyekszik határozottabban és tömörebben újból előadni, melyeket Bismarck gabonavámemelései idejében és a kilenczvenes évek szerződésai kötése alkalmával a Jahrbücher-ekben kifejtett. Lehetetlen érdeklődésünket e kiváló tudós azon meggyőződésétől megvonni, hogy a német mezőgazdaság jövője és az egész német agrár kérdés megoldása nem a gabonavámok felemelésében, hanem a mezőgazdaság természetes fejlődésében, belterjesebbé válásában van. Conrad meggyőződését nem elvont okoskodásokból, hanem a gazdasági élet történetének komoly tanulmányozásából merítette; Anglia, Belgium és Hollandia fejlődése lebegnek szemei előtt. Nagy és mély igazság rejlik meggyőződésében. Az ipar kifejlődése és az ennek folytán szükséges gazdasági politika — magas gabonavámok mellőzése — nem bénítja meg a mezőgazdaságot, sőt ép e fejlődés hozza magával a mezőgazdaságnak magasabb fokát is. A német agráriusok hallatára azt hinné az ember, hogy a gabonavámok emelésének megtagadása esetén egy szem gabona sem lesz többé elvetve és az egész föld parlagon marad, Anglia, Hollandia példája egészen mást mutat; itt gabonavámok nincsenek ugyan, de a szemtermelés azért abban nem maradt. Igaz, hogy a gabona-termelés oly nagy kiterjedésben, mint eddig volt, a gabonavámok csökkenésével nem lesz fentartható; de hiszen a zöldség és gyümölcs-termelés s állattenyésztés is csak a mezőgazdaság körébe tartoznak. Ezekben van a német mezőgazdaság jövője.

Conrad jóslata hazánk közgazdaságát tekintve még csak a távolabbi jövőre vonatkozik. A magyar közgazdaság szervezetében a

mezőgazdaság ma és még sokáig más helyet foglal el, mint Németországban. Egyet azonban a magyar gazdaságpolitikus is tanulhat Conrad szavaiból. A Németországban jelenleg végbemenő gazdasági folyamaton talán nem is oly távol jövőben a magyar közgazdaság is keresztül fog menni. És e fejlődésnek kevésbé fájdalmassá tétele nem magas gabonavámok alkalmazásával, hanem az által sikerülhet, hogy a magyar gazda az eddig annyira előtérben álló szemtermelés mellett az egyéb mezőgazdasági ágaknak is az őket egy fejlett gazdasági szervezetben megillető helyet megadja. — Legközelebb rátérünk majd az előttünk fekvő kötet többi tanulmányára is.

Heller Farkas Henrik.

Vasutak és vízi utak viteldíjai.

Eisenbahntarife und Wasserfrachten. — Studien zur Frage der Gebührenerhebung auf Binnenwasserstrassen von M. Rossmann, R. Kustermann, St. Pernaczynszky, P. Weryho und E. Heubach. — Im Auftrage des Vereins für Socialpolitik herausgegeben und eingeleitet von Walther Lotz. — Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXIX. Leipzig, Duncker & Humblot, 1900. XLIII. + 498 old.

A vízi utakon való illetékszedés kérdése körül az elmúlt évtizedben heves harczok folytak, a melyek még most sem értek teljesen véget. De mind általánosabbá válik az a nézet, hogy csak az esetben érdemes mesterséges vízi utakat létesíteni, vagy hajózásra alkalmatlan folyókat műszaki létesítményekkel használható vízi utakká átalakítani, ha rajtuk nagy forgalom várható. Ugy, hogy azon körülmény, hogy az e célból tett kiadások kamatoztatására és törlesztésére, továbbá a fentartási és üzemköltségek fedezésére illetékeket szednek, a vízi uti fuvardíjak alacsony voltát ne akadályozza meg. Mert egyenlő viteldíjak mellett a vízi utaknak sem versenyképességük, sem céljuk nincsen.

A harcz kiindulópontja az volt, hogy a vízi utak körül érdekelt gazdasági pártok, szakegyesületek és congressusok a vízi közlekedés olcsóságára utalva, azon voltak, hogy Közép-Európában a vízi utak oly hálózata építtessék ki, a mely sikeresen fölveheti a versenyt a vasutakkal. A természetes vízi utak hajózhatóvá tételét és a közönségnek minden ellenszolgáltatás nélkül való rendelkezésre bocsátását az említett érdekkörök az állam olynemű természetes feladatának tekintették, mint a milyen például a közutak létesítése és jókarbantartása, a melyet szintén minden ellenszolgáltatás nélkül vehet igénybe mindenki. Ezt a felfogást sikerült is sok államban győzelemre juttatni; még a legnagyobb költségekbe került csatornákon sem igen szednek illetékei, vagy oly csekélyek ezek, hogy alig elégségesek a csatornák fentartási és üzemi költségeinek fedezésére.

Utóbbi időben, főképp Ulrichnek 1894-ben »Staffeltarife und Wasserstrassen« című művének megjelenése óta ezt az álláspontot mind nagyobb erővel és sikerrel megdönteni igyekeznek főképp azok, a kik a vasutak érdekeit sértve látják a vízi utaknak állami dédelgetése által. A vasutak díjszabási politikájánál mindig szem előtt tartják az állam pénzügyi érdekét; a vasutak az állam fontos jövedelemforrásai és a vasuti fuvardíjak leszállítása ellen az állami háztartás érdekeivel érvelnek. Vízi utakra azonban sok milliót költenek, tekintet nélkül azok jövedelmezőségére. Az állam tehát esztelenül a vasutak

nyereségéből létesíti a vasutaknak versenyt támasztó vizi utakat. A vizi közlekedés továbbá alacsonyabb színvonalon áll, mint a vasuti, mert lassúbb, bizonytalanabb, és csak idényszerű. A legerősebb érv a vizi utak egyoldalú dédelgetése ellen azonban, hogy egyforma elbánás esetén a vizi utak sem szállíthatnának olcsóbban a vasutaknál és hogy a vizi szállítás olcsósága legnagyobb részben annak köszönhető, hogy a vizi utak létesítésébe fektetett tőkének kamatoztatására és törlesztésére az állam súlyt nem helyez, míg a vasutak szállítási díjainak a megállapításánál ez magától értetődik, sőt arra is törekednek, hogy a vasuti forgalom az államnak állandó nyereséget nyújtson. Igazsággal és méltányossággal ellenkezik, hogy a vizi utak, a mikor közpénzen épülnek, de használatuk ingyenes, egyes területeknek és csak bizonyos termelőknek válnak javára; közpénzekből egyeseknek kedveznek tehát a vizi utak építésével.

A két álláspont körüli harcz még nem ért véget, de már több államban foglalkoznak a vizi utakon való illetékszedés behozatalának kérdésével; új vizi utak létesítésénél pedig vezérlő szempontnak fogadták el a jövedelmezőségre való kilátást. A kérdésnek ily félig-meddig megoldott állapotában a német sociálpolitikusok egyesülete arra vállalkozott, hogy a nézetek tisztázása czéljából anyagot gyűjtsön. A kitűzött kérdés az volt, hogy a vasutaknak és vizi utaknak mi a jelentősége a gabona szállítása körül. A kérdés ily formulázása hibás. Először azért, mert arra a túlhaladott álláspontra utal, mely szerint a vizi utak hivatása a gabonaszállítással ki van meritve. A forgalmi statisztika adatai világosan bizonyítják, hogy a vizi közlekedésnél gabona s tömegárúk époly arányban állanak az egyéb szállítmányokhoz, mint a vasuti közlekedésnél. Elhibázott a kérdésnek tisztán a gabonára való irányítása azért is, — a mint azt Lotz is kifejti — mert Németországban az olcsó díjtételű vizi utak a gabonabevitelt előmozdítják, a vasuti tarifapolitika pedig annak megnehezítésére alkalmas.

Igy a vizi utak megítélése egyeseknél a szerint történik, hogy általánosságban az idegen gabona behozatala mellett vagy ellen vannak-e, a mi természetesen objektív véleményalakításra nem alkalmas.

A kötetet kiadó és hozzá bevezetést író Walther Lotz következtetéseket von le a közzétett tanulmányokból, azonban olyanokat, a melyek tulajdonképp nem alapszanak e tanulmányokon. Hiszen eddig csak öt tanulmány készült el, másrészt Lotz, a ki régi harczosa a vizi utak pártjának, bevezető tanulmányában is nagyrészt azt adja elő, a mit számos előadásban, belvizi congressuson tartott beszédben és egy-két ismert művében többször kifejtett. Érdekes azonban, hogy ő nem azonosítja magát a közzétett tanulmányokkal, hanem saját következtéseiért is maga vállalja a felelősséget. Kétségkívül helyesen teszi, mert munkatársainak az anyaggyűjteménye egészen más, gyakran az övével homlokegyenest ellentétes következtetésekre adhatna alkalmat.

Az előttünk fekvő kötet közlekedési monographiái és a bevezető összefoglaló tanulmány között tehát nincs meg a kapcsolat. Ezért most a monographiákról ezúttal csak annyit említünk, hogy az anyagot azonos módszer szerint gyűjtötték és állították össze az egyes munkatársak, a mi Lotznak nagy, de e téren tán egyedüli érdeme. Bővebben a monographiákról majd csak akkor fogunk beszé-

molni, ha majd a következő kötetet kitevő egyéb tanulmányok is megjelentek. Most csak az összefoglaló bevezetés ismertetésére szorítkozunk.

Lotz a vizi utakon való illetékszedés kérdését három szempontból vizsgálja:

1. az igazság elveinek szempontjából, 2. a vasutak és hajósok különleges érdekeinek szempontjából, és végül 3. a közgazdasági érdekek és a nemzeti gazdasági politika szempontjából. Lotz mindjárt az első kérdést két részre osztja: *a)* A vizek szabályozására és vizi utak létesítésére fordított kiadásokról megállapítható-e, hogy mennyit adtak ki árvízvédelmi, lecsapolási, öntözési stb. célokra és mennyit a hajózhatóvá tétel tulajdonképeni céljára? *b)* S ha a válasz erre igenlő, méltányos-e illetékeket szedni az e célból tett kiadások utólagos fedezésére? A felelet mind a két kérdésre tagadó, mert Lotz szerint, a viziút érintette területeken a nép adózóképessége és adózása is bizonynyal emelkedett, a mi már is bizonyos fokig kárpótolja az állampénztárt az e vidékek speciális érdekében tett, közvetlenül nem jövedelmező kiadásokért. Azután egészen bizonytalan, hogy esetleges hajózási illetékek a hajósokat vagy pedig a községeket terhelnék-e, a mely utóbbiak pedig az illetékmentesség fenmaradása reményében különféle berendezéseket tettek, a melyek most esetleg értéküket veszítik. Lehet továbbá, hogy az illető vidéken a viziúti olcsó közlekedés reményében letelepült kereskedők és iparosok vallják az illetékszedés behozatalának kárát s az iparosokkal karöltve a munkások, a kik esetleg munka nélkül maradnak; végül valószínű, hogy a gazdák és földművesek is károsodnának, a kik a szállítás megdrágulása folytán terményeik fogyasztó piaczeit veszítenék el. Lotz szerint következtelen eljárás volna az illetékszedést behozni azért, hogy közpénzekből külön érdekek ne istápolttassanak, mert ez a modern államban az utóbbi időkben úgyis rendszerre vált. A cukoripar kiviteli praemiumot élvez, a szeszipar számára a termelés kartellszerű kontingentálását az állam törvénynyel biztosítja, új iparágak különös állami kedvezményekben részesíttetnek, a mezőgazdaság és állattenyésztés érdekében milliók adatnak ki, a vámvédelem egyes iparosoknak az árdrágítás folytán mérhetetlen hasznot szerez a fogyasztók összessége rovására stb. Mikor az állam így fogja föl közgazdasági feladatát, nem kívánható, hogy az államnak egyes vidékek javára olcsó közlekedést biztosító vizi utakat közpénzekből ne teremtsen.

Ezek után áttér Lotz a hajósok és vasutasok külön érdekére. És kérdi, vajon azért kell-e illetékeket szedni, mert az illetékmentes vizi utak versenye kellemetlen a vasutaknak? Vizsgálódásai során arra az eredményre jut, hogy ép a verseny közérdekű voltánál fogva kell a viziutaknak illetékmenteseknek maradniok. A magánvasutak országaiban erre a versenyre szükség van a vasutvállalatok nyereszkesedési hajlamának ellensúlyozására. Az államvasuti rendszer országaiban pedig szintén örvendetes a verseny, mert elvégre ez országokban is gyarló emberek állapítják meg és esetleg tévesen a díjtételeket.

Ezzel szemben a vasutasok arra szoktak rámutatni, hogy az államvasutak bevételeinek nagysága közvetlenül érinti az adófizetőket, mert a mennyivel kisebb a vizi utak versenyénél fogva a vasutak jövedelme, annyival több adót kell fizetniök. Lotznak ellenérve erre az, hogy a magánvasuti rendszerrel annyira elitelt osztalékpolitiká-

nak államosítását jelentené, ha ez az elv gyakorlatilag megvalósulna.

Szerinte egyáltalában kérdéses, hogy van-e verseny a vízi és a vasutak közt. A hajósok nézete szerint nincs, mert ott, a hol egy meglévő forgalmi mód mellett egy másik is áll rendelkezésre, a forgalom új szállítmányok folytán gyarapodik. Tehát a verseny új forgalmat teremt s csak javára válik a közlekedés mind a két nemének. A vasutasok szerint azonban a forgalomba kerülő teher emelkedése verseny esetén nem jár együtt a jövedelmezőség emelkedésével, mert ilyenkor a vízi utak veszik át a hosszabb útra szóló szállítmányokat és a vasutak csak rövid távolságokon vétetvén igénybe, a vízi utak forgalomszerzőivé süllyednek. Lotz szerint mind a két álláspont általánosításokon alapuló túlzás. A verseny fenforgásának és hatásának kérdése sokkal bonyolódottabb, semhogy általános kiindulási alapelvekkel megoldható volna. Minden egyes eset a maga speciális természete szerint ítélendő meg. Így több törvényszerűsége bukkanhatunk. Ezek közül Lotz néhányat kifejt s végeredményül azt állítja, hogy a behajózás csak kapcsolatban a vasutakkal virágozhatik, mert gyakran megfelelőbb és olcsóbb a tiszta vasuti szállítás, mint vegyes (vasuton és átrakodva vízi utakon történő) szállítás. A vízi közlekedés fejlődésének föltétele, hogy a vasutak vele ép oly barátságos viszonyban álljanak, mint pl. a tengeri hajózással, melynek elősegítésére a tengeri kikötők felé kedvezményes díjszabást engedélyeznek.

A szóban forgó kérdésnek német gazdaságpolitikai szempontból való tárgyalása messze viszi szerzőt az illetékszedés problémájától s azért az idevágó fejtegetések közvetlenül nem is érdekelhetik az olvasót. Németországban ez idő szerint a vámpolitikai problémák minden egyéb kérdést csaknem teljesen háttérbe szorítanak s így érthető, ha szerző ez alkalommal a tulajdonképi kérdéstről csaknem megfeledkezve, fejtegetései utolsó részében kizárólag a német vámpolitika jövőjével és multjával foglalkozik.

Vágó József.

Progressiv adó.

Ernesto Caviglia: *L'imposta progressiva*. Cuneo, G. Salamone, 1900. 66 old.

Rövid történeti bevezetés után a szerző a különböző adóelméleteket vizsgálja és a progressiv adónak az irodalomban vitatott előnyeit, hátrányát bírálja. Célja kimutatni, hogy a legsúlyosabb adók eltörlését, illetőleg csökkentését észszerű progressiv adó útján lehetne elérni. A tőkeképződést nem akarja megakadályozni, de lassítani óhajtja. Vázolja a porosz osztályadót és a svájci progressiv cantonalis adókat. Javaslatára szerint mindenféle jövedelem-minimumnak, akár ingó, vagy ingatlan vagyon után ipari vagy más foglalkozás folytán ered jövedelem, adómentesnek kell maradni. Minimumnak 1000 lirát vesz fel, az ennél nagyobb jövedelmek progressiv adót fizetnek még pedig az egyes egyének összjövedelme szerint. A házasokat kiskorú gyermekeikre való tekintettel könnyebben adóztatná meg, mint a nem házasokat. Szerző adóprogressióját tabellák mutatják, a melyből kitűnik, hogy ő 200 liránként 5 centesimóval fokozza az adót. Az adókules 1000 liránál 0.05, 100.000 liránál 4.95, 500.000 liránál 24.95. 500.000 lirán túl az a feletti jövedelemnek felerésze fizettetik adóképen. Jótékony intézetek, kórházak, közoktatásügyi alapítványok stb. progressiv adó alá nem esnének.

—7—

Lakásügy.

1.] Hans Kurella: *Wohnungsnot und Wohnungsjammer*. Beiträge zur Boden und Wohnungsfrage. Herausgegeben in Verbindung mit Mitgliedern deutscher Arbeiter- und Mieter-Körperschaften und des Vereins »Reichs-Wohnungsgesetz«. Frankfurt a/M., Reinhold-Hülsen 1900. 68. old.

2.] Felix Freih. von Oppenheimer: *Die Wohnungsnot und Wohnungsreform in England*. Leipzig, Duncker & Humblot 1900. 167. old.

3.] London County Council: *Housing of the working classes. Boundary Street Area, Bethnal Green etc.* London, P. S. King & Sons 1900. 16. old.

4. Samuel Gache: *Les logements ouvriers à Buenos-Ayres. Préface de M. le Prof. Brouardel*. Paris, G. Steinheil 1900. XIV. 190. old.

5.] Alfred Smith: *The housing question*. London, Swan Sonnenschein & Co. lim. 1900. 77. old.

6.] Georges de Nouvion: *Les habitations ouvrières*. Extrait du *Journal des Économistes*. Paris, Guillaumin & Cie 1900, 23. old.

7.] Charles Lukas: *Étude sur les habitations à bon marché en France et à l'étranger*. Paris, Aulanier & Cie.

8.] F. Mangini: *Les petits logements dans les grandes villes et plus particulièrement dans la ville de Lyon*. Paris & Masson 1900.

Az amerikai munkásstatisztikai hivatal 1895-ben adta ki összefoglaló jelentését, a mely a lakásügy kérdésének állását Európában, Amerikában egyaránt kimerítően megvilágította. Érthető azonban, hogy a lakásügy kérdése folyton újabb és újabb irodalmat teremt. Hiszen a felszínre vetett irodalmi mennyiség mintegy fokmérője az egyes társadalmi kérdések fontosságának. Mert kétséget nem szenved, hogy a modern életben a lakásnyomor sürgősen igényel törvényhozási és társadalmi reformokat, melyek késleltetése a népesség természetes növekedésével folyton súlyosabbá és elviselhetlenebbé teszi a lakásnyomort.

Az utóbbi időben ismét számos, a lakáskérdéssel foglalkozó füzet és könyv jelent meg, a melyekről immár röviden beszámolunk:

1.] Mozgalom indítására irt könyvecske. Szerzője szándékosan keveset törődik az elméleti tételekkel és ama tapasztalatokra hivatkozik, a melyeket Európa déli részeiben és Észak-Amerikában szerzett. Élénk színekkel festi a mindenfelé uralkodó lakásnyomort, világos számösszeállításokkal bizonyítja a nép nagy rétegeinek borzalmas lakásviszonyait és ezeknek keresi kihatását az egészségre, erkölcsösögre és a nép lelkiületére egyaránt. Az egész lakásbaj fő oka szerinte a teleküzérkedés és telekuzsora. Segítséget csak a városi kormányzat demokratizálása nyújthatna. Ha a lakásbérlők, a kik a városi népesség 97⁰/₀-át teszik, a kormányzati hatalmat a választások alapján magukhoz ragadnák, radikális változtatások még lehetségesek volnának. A vezető elv akkor a piszok és a levegő hiány iránti küzdelem volna a telekuzsora e két legerősebb fegyvertársa ellen. Erős kisajátítási jog kellene a városoknak erre, a melyet a magántulajdoni érdekek teljes mellőzésével, noha állami felügyelet alatt gyakorolnának. Ha pedig a telektulajdon ellen irányuló ezen támadást szocialistikusnak és a magántulajdon eltörlésének mondják, akkor a szerző szerint bátran azt lehet állítani, hogy a mai viszonyok mellett a lakás magántulajdona van elkobozva a monopolista telektulajdonosok által.

A város által megszerzett telkeket azután kifogástalan olcsó lakóházak építésére kellene szálni. Üzleti utcákat és lakóutcákat rendszeresen el kellene választani stb. Minderre törekszik különben az az egyesület, a mely a füzetet is kiadta. Mert hiszen a német

szellemnek megfelelően minden nagyobb reform egyletalakítás útján történik. A Reishohnungsgesetz című egylet számos más gazdasági és politikai párttal egyetértve, a megfelelő törvényhozási munkálatok előkészítésén fáradozik. A füzetet egyes kis bibliographiai összeállítás zárja be.

2.] Általánosságban tájékoztat az angol lakásnyomor természetéről és okairól, az egészségügyi törvényhozásról, az idevágó újabb törvényhozásról, a municipiumoknak már foganatosított és még csak tervben levő reformjáról; a társaságok és magánosok alapításairól; a nyilvános szállóházakról; a helyi közlekedés decentralisáló hatásáról stb. Az egész könyv kevés mást tartalmaz, mint a mit az utóbbi években megjelent ismeretes angol könyvek magukban foglalnak. De hiszen a szerző célja főleg az, hogy a német birodalomban és Ausztriában a lakásügyi reformok iránt érdeklődőkkel az ide vágó angol viszonyokat megismertesse. Épen ezért haszonnal olvasható nála az angol lakásügyi törvényhozás története lord Shaftesbury 51-es törvényeitől egészen a housing of the working classes act 1890 és a small dwelling acquisition act 1899-ig; a Peabody és Guinness alapítványok, számos társaságnak és szövetkezetnek, London, Glasgow, Manchester, Liverpool, Birmingham tényleges lakás alkotásainak leírása, Octavia Hillnek és Ruskinnek a lakásügygel kapcsolatos nevelési kísérlete stb.

3.] Az angol törvényhozás gyakorlati értékét semmi sem világítja meg jobban, mint ez a leírás, a mely egyszerű adatokkal és térképekkel beszámol arról, hogy a londoni county council az 1890-es törvény felhatalmazása alapján egy bizonyos kerületben — és mondjuk mindjárt, hogy e kerület London legszegényebb és legrosszabb viszonyú részeihez tartozik — mit végezett. A már létesített új lakások száma 1069, 5424 személy számára; kisajátítási költség 63,010 £, építkezési költség 267,597 £. Máris megkezdve, de még befejezve nincs 839 további lakás 4,536 személy számára, összesen 278,830 £ költséggel. A legközelebbi két év programja szerint még 1,190 lakást 2,900 személy számára 327,040 £-ért készítenek. A kétéven túli terv szerint még 3,718 lakást 19,900 személy számára 188,799 £ költséggel fog készülni. Összesen tehát majd 41,201 személy számára 6,816 lakást 1,945,278 £ költséggel teremtenek. Azonkívül 1.104,800 £ költséget okoz 16,160 egészségtelen lakásokban lakó személyeknek kényszerkiköltöztetése és ezen egészségtelen területek megjavítása.

4.] E pályakoszorúzott munka arról győz meg bennünket, hogy a legtávolabbra eső vidékeken is, a hol nagy városok fejlődnek, a lakásnyomor és annak borzalmas kísérő tünetei jelentkeznek. Buenos-Ayres lakossága 1874 óta megnégyszereződött; a házak száma azonban csak megháromszorosodott. Az óriási halandóságot, járványszerű betegségeket és nagy nyomort mutató munkásházaknak egy részét conventillos-oknak hívják, melyeknek leírása bennünk ugyanazokat az érzelmeket támaszthatja, mint Budapesten bármely tömegszállásnak szolgáló zsúfolt ház vagy pinczehelyiség vizsgálata. A könyv szerzője a fősúlyt a közegészségügyi szempont kidomborítására fekteti. Könyvének nagy részében az európai és amerikai lakásviszonyokat vizsgálja, alkotja, természetesen csak másod, harmad kézből merítvén, újat nem nyújt, legfeljebb az Oroszországra és Dél-Amerikára vonatkozó

adatok tartalmaznak az e kérdéssel foglalkozó számára eddig nem ismert részleteket.

5.] E könyvecske ügyes áttekintést nyújt az angol lakásügyi intézmények jelen állásáról. A reform szempontjából a fősúlyt a városi közlekedésre helyezi, mely által a külső üres nagy territoriumok népesíthetők, és másodszor, a községi adóztatásnak teljes megváltoztatására. Szerinte nem a hozadékot kellene a házak megadóztatásánál alapul venni, hanem az illető teleknek fekvését, mert ama belső részekben levő házak értékéhez képest nem kellő arányban fizetnek adót, a mi az angol házadó kivetésének sajátságos berendezésével függ össze.

6.], 7.], 8.] E füzetek mintegy a párisi lakásügyi congressus előkészítésére jelentek meg. 6.] Részletesen vázolja Marseille, Rouen, Havre, Roubaix, Duncerque, Bellfort, Páris stb. lakásjavítási kísérleteit, továbbá a munkaadók által létesített nagyobb munkáslakás-telepeket. 7.] A munkáslakások építésének technikai részleteiről szól. 8.] Főleg a lyoni viszonyokat vázolja.

Mandelló Károly.

Jótékonyág

Recueil des travaux du congrés international d'assistance publique et de bienfaisance privée. (1900. július 30. — augusztus 5.) I.—VI. kötet. Paris, 1900. (XCIV+418+369+472+364+296+547 old.)

Az 1900. év folyamán Párisban tartott congressusok ritka gazdag és értékes anyaggyűjteményeket eredményeztek. De a mint az előrelátható volt, ez anyagnak felhasználása és értékesítése nagy technikai akadályokba ütközik. Mert kellő gondoskodás nem történt, hogy a különböző congressusokon bemutatott tanulmányok bibliographiája elkészíttessék és így minden egyes kutatónak nagy nehézséget fog okozni, hogy az anyag roppant tömegéből az ő különös szempontjából fontos elemeket kiválassza és összegyűjtse. Ekkép tudományos téren is az erőpazarlás jellemzi a különben oly fényes párisi világkiállítást. És most, mikor az egyes congressusok jelentései lassacskán megjelennek, e technikai feldolgozási tökéletlenség még nyilvánvalóbbá lesz. Mert úgy látszik, a francziák nem érzik át az elemi tudomány-technikai követelmények e jogosultságát, melyet Angliában, Amerikában, sőt újabban Németországban is annyira beláttak, hogy t. i. nagy gyűjteményes munkáknál indexnek, vagyis kimerítő tárgymutatónak elkészítése valóban elsőrendű szükség.

Igy az előttünk levő hat vaskos kötet a közjótékonyágnak és magánjótékonyágnak bármily becses anyagalmazat tartalmazza is, részletes tárgymutató híján csak nehezen értékesíthető az idevágó kutatások számára. Természetes, hogy mi ez alkalomból e köteteknek csak körvonalos tartalmát vázolhatjuk.

Az I. kötet a congressus általános iratain és bevezető beszédein kívül számos jelentést tartalmaz az otthon való segélyezésről, továbbá a nyilvános szegénysegélyezés és a magánjótékonyág közti kapcsolatokról. A II. kötet az oly gyermekekről való intézkedésről

és nevelésről szól, a kiket erkölcsi okoknál fogva a családokban elhelyezni nem lehet, hanem javító iskolákban vagy intézetekben kell gondozni. Továbbá a munkanyújtás után való segélyezésről és a tüdővészéseknek nyújtandó segélyről szól. Az I—II. kötetben feldolgozott kérdéseket a teljes ülésen tárgyalták, míg a III—VI. kötet anyagát szakosztályüléseken vitatták meg. A III. kötet a gyermekvédelem és gyermeksegélyügy részletes elemzését foglalja magában. A IV. kötet a betegeknek, rokkantaknak, gyógyíthatatlanoknak és aggoknak segélyezését tartalmazza. Az V. kötet mindenféle oly jótékonyaságról szól, a munka útján való segélyezésen kívül, mely egészséges bennszülötteknek nyújtandó, — s általános kérdéseket tárgyal. A VI. kötet pedig a munka útján való segélyezésnek összes részleteit különös részletességgel elemzi. —7—

Lukács Béla †.

A magyar közgazdasági életet súlyos veszteség érte. Lukács Béla mint politikus, mint kereskedelmi miniszter, mint író s különösen mint Magyarország kormánybiztosa az 1900. párisi világkiállításon nagy érdemeket szerzett magának. A magyar közgazdaságnak és művelődésnek fényes bemutatása Párisban, az az egyhangú elismerés, a mely a művelt nemzetek sajtójában ezért nekünk részül jutott, az ő fáradhatatlan buzgóságának, lelkiismeretes kitartásának köszönhető. És ha, a mint hiszszük, Magyarország párisi szereplésének meglesz az a haszna, hogy teljes állami önállóságunk ott kifejezésre jutván, immár átmegy az összes nemzetek tudatába, ha a Párisban bemutatott kitűnő termékeink új kereskedelmi összeköttetéseket eredményeznek majd hazánk számára: akkor az az erkölcsi és gazdasági haszon, mely mindebből ered, Lukács Béla érdeméül rovandó fel.

Lukács Béla Zalatnán született 1847-ben. Középiskolai tanulmányait Gyulafehérvártt, a jogot Budapesten végezte. Az állami számvéviszéknél, majd a pénzügyminiszteriumban hivatalnokoskodott. 1872-ben országgyűlési képviselő lett; az adóügyi bizottságnak, majd a pénzügyi bizottságnak számottevő tagja volt. Egyideig a *Közvélemény* politikai lapot szerkesztette. Rövid ideig államvasuti igazgató volt, majd Baross Gábor mellett kereskedelmi államtitkár. Baross halála után pedig Wekerle kormányában miniszter volt. A Wekerle-kormány visszalépésével ő is letette tárczáját s ekkor a király belső titkos tanácsosi méltóságot adományozott neki. Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállításnak kormánybiztosa volt.

Irodalmi működését a következő összeállítás mutatja:

1. A magyar keleti vasut. Kolozsvár, 1870.
2. Az 1848/49-iki pénzügy. Pest, 1871.
3. A választások előtt. Pest, 1872.
4. Ausztria és Magyarország pénzügyi és adórendszere. Budapest, 1876.
5. Különvélemények a vámszerződés, vámtarifa és a Lloyd-szerződés tárgyában. Budapest, 1878.
6. Beszéde a képviselőház 1878 nov. 22-iki ülésében. Budapest, 1879.
7. Államháztartás és adózás Angliában, Budapest, 1884.
8. Államháztartás és adózás Franciaországban. Budapest, 1884.

Közgazdasági irodalom.*

7. Ipar.

- A n n u a i r e** du Ministère des travaux publics pour l'année 1900. Paris: Dunod 1900. (860) 12°. fr. 12.—.
- A n n u a l r e p o r t**, 14th, of the Commissioner of Labor 1899. Water, gas and electric light plants. New-York: 1900. (983) 8°.
- A s s o c i a t i o n s** de productions, les; compte rendu du Congrès national et international. Paris: Impr. nouv. 1900. (263) 8°.
- B o e h m e r**, E. v.: Offenkundiges Vorbenutztsein von Erfindungen als Hindernis für die Patentertheilung und als Nichtigkeitsgrund für Patente. Berlin: Springer 1901. (X, 148) 8°. M. 3.—.
- C h a n n e r**, C. C. and M. E. Roberts: Lace-making in the midlands, past and present. London: Methuen 1900. (86) 8°. 2 s. 6 d.
- J a h r b u c h** der internationalen Vereinigung für gewerblichen Rechtsschutz. Jg. 3. 1899. Berlin: Heymann 1900. (158) 8°. M. 5.—.
- J a h r e s b e r i c h t** der preussischen Regierungs- und Gewerberäte und Bergbehörden f. 1899. Berlin: Decker 1900. (LV, 916) 8°. M. 10.24.
- J a h r e s b e r i c h t** über die Untersuchungen und Fortschritte auf dem Gebiete des Zuckerfabrikation, hrsg. v. J. Bock. Jg. 39. Braunschweig: Vieweg & S. 1900. (XI, 338) 8°. geb. M. 12.
- P i n c h e t t i**, P. e A. Lenticchia: Le industrie della seta all'esposizione Voltrana, 1899. Como: tip. coop. Comense 1900. (173, 20 tav.) 8°. l. 3.—.
- R á t h Z.**: Emlékirat a kartellekről. Budapest: Pátria ny. 1900. (282) 8°. 2 kor.
- R e p o r t s** from her Majesty's representatives abroad on trade-marks laws and regulations. Part 1. London: pr. by Harrison & Ss. 1900. (307) 8°. 1/6.
- S c h m i d t**, V.: Braubetrieb und Braustätten in Südböhmen. Prag: Calve 1900. (134) 8°. M. 1.60. (Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen i. Böhmen)
- S c h u r t z**, H.: Das afrikanische Gewerbe. Leipzig: Teubner 1900. (11-146) 8°. M. 7.—.
- Y o u n g**, J. P.: Protection and progress: a study of the economic bases of the American protective system. Chicago: Mc. Nally & Co. 1900. (586) 12°. cloth Doll. 1.25.

8. Kereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- A u t o n o m** vámtarifa, Az, ügyében jelentése a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamarának 1900. Marosvásárhely: Grün V. ny. 1900. (21) 8°.
- B e r i c h t** über die Ergebnisse des Betriebes der kgl. bayerischen Staatseisenbahnen, der Bodensee-Dampfschiffahrt, des Ludwig-Donau-Main Kanals und der Kettenschleppschiffahrt auf dem Main, 1899. München: Druck v. Mühlthaler 1900. (74, 50 Beil.) 8°.
- B e r i c h t e** über Handel und Industrie. Zusammengest. im Reichsamt des Innern. Bd. 1. Berlin: Heymann 1900. (818) 8°. M. 10.—.
- C h e m i n s** de fer de l'État. Documents

* Deczemberi számunkból a Közgazdasági irodalom utolsó 6 csoportja kimaradt; ezuttal pótoljuk.

- statistiques concernant les transports généraux et les recettes d'exploitation pendant l'exercice 1899. Paris: impr. nat. 1900. (173) 4°.
- Codovilla, E.: La legge sulle camere di commercio, 6 luglio 1862, commentata. Torino: Frat. Bocca 1901. (88) 8°. l. 2.—
- Congrès des chambres de commerce de la région du nord de la France. Procès-verbaux. Lille: impr. Danel 1900. (57) 8°. (Enqu. du cons. sup. du commerce s. l. voies de communic.)
- Eisenbahntarife und Wasserfrachten. Studien zur Frage der Gebürenehebung auf Binnenwasserstrassen von (Genannten), hrsg. u. eingel. von W. Lotz. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XLIII, 498) 8°. M. 12.— (Schr. d. V. f. Soz. Bd. 89.)
- Entwicklung, die, des Post- und Telegraphenwesens im Hzgt. Sachsen-Altenburg. Festschrift. Altenburg: Schnuphase 1900. (23) 4°. M. 1.50.
- Fahie, J. J.: History of wireless telegraphie, 1838—1899. incl. bare-wire proposals for subaqueous telegraphs 2nd impr. London: Blackwood 1900. (344) 8°. 6 s.
- Garnier, J.: Traité complet d'arithmétique théorique et appliquée au commerce, à la banque, aux finances et à l'industrie. 5e éd. Paris: Guillaumin 1900. 8°. fr. 8.—
- Germerhausen, A.: Das Wege-recht und die Wegeverwaltung in Preussen. Bd 1. 2. Aufl. Berlin: Heymann 1900. (XI, 596) 8°. M. 10.—
- Hamon, F.: L'avenir de la politique française en matière de chemins de fer. Complément à l'ouvrage de M. R. de Kaufmann. Paris: Béranger 1900. (351) 8°.
- Jahresbericht der Centralkommission für die Rheinschiffahrt 1899. München: Straub 1900. (120, 10 Taf.) 4°.
- Kaufmann, R. de: La politique française en matière des chemins de fer. Traduit, mis à jour et précédé d'une étude complémentaire par F. Hamon. Paris: Béranger 1900. (1000) 8°.
- Levasseur, E.: Des changements survenus au 19e siècle dans les conditions du commerce par suite du progrès des voies et moyens de communication. Paris, 1900. (36) 8°.
- Lordereau, H.: Vente et nantissement des fonds de commerce Orléans: impr. Fourniquet 1900. (190) 8°.
- Maginnis, A. J.: The Atlantic ferry; its ships, men, and working 3d. rev. enlarg. ed. New-York: Macmillan 1900. (310) 12°. cloth Doll. 2.—
- Matsunami, N.: Abordages entre navires de guerre et navires de commerce. Paris: Larose 1900. 8°. fr. 20.—
- Nebel, H. C.: Der südafrikanische Krieg und seine handelspolitische Bedeutung für Deutschland. Berlin: »Dtsche Exp.-Ztg.« 1900. (16) 8°. M. 0.40.
- Pétin, H.: Les États — Unis et la doctrine de Monroe. Paris: Rousseau 1900. (452) 8°. fr. 8.—
- Raab, Fr.: Die Notflagge weht! Die Tiefladelinie für Seeschiffe und die Seeberufsgenossenschaft. Berlin: Walther 1900. (VII, 88) 8°. M. 1.—
- Railway accidents and casualties during three months ending March 31, 1900; with Reports of inspecting officers etc. of Railway Department to Board of Trade upon accidents inquired into. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 1 s. 5 d.
- Reed, H.: Commentary on Law relating Money Leaders Act, 1900, annotated by sections. London: Waterlow 1900. (122) 8°. 3 s. 6 d. net.
- Schmid, A.: Die Reformen auf dem Gebiete des kommerziellen Unterrichtswesens in Oesterreich und die Lehrerbildung. S. A. Wien: Manz 1900. (174) 8°. K. 3.—
- Schneider, S.: Die deutsche Baghdâd-Bahn und die projektirte Ueberbrückung des Bosphorus in ihrer Bedeutung für Weltwirtschaft und Weltverkehr. Wien: Weiss 1900. (146) 4°. K. 3.—
- Tournier, E.: La crise de notre marine marchande. Paris: Chapelot & Cie 1900. (23) 8°.
- Wengler, A.: Elektrizität und Recht im deutschen Reiche. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XIV, 478) 8°. M. 9.60.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy.

- Banque populaire de Menton, la, à l'exposition universelle 1883—1900. Menton: impr. coop. 1900. (100) 2°.
- Bayard, E.: La caisse d'épargne et de prévoyance de Paris, origine, histoire, législation 1818—1900. 2e éd. Paris: Hachette & Cie 1900. (559) 8°.
- Bianchini, G.: Borsa di commercio; operazioni e tasse di borsa: repertorio pratico. Milano: Sonzogno 1900. (61) 12°. (Bibl. d. popolo.)
- Bigelow, M. M.: The law of bills, notes, and cheques. 2nd ed. Boston: Little, Brown & Cie. 1900. (378) 8° cloth Doll. 3.—
- Cassa di risparmio in Parma: qua-

- rant'anni di esercizio, 1860—1899. Parma: tip. Ubaldi 1900. (XX, 53) 4°.
- Circolazione monetaria, la, e le banche di emissione. Estr. Roma: tip. Balbi 1900. (67) 8° l. 2.—
- Compte rendu de la Caisse générale d'épargne et de rétraite du Royaume de Belgique. 1899. Bruxelles: Bruylant 1900. (172, XLV) 4°.
- Ganzer J.: Utmutató a pénzintézeti felügyelő-bizottságok teendőire nézve. 3. kiad. Kalocsa: Szerző kiad. 1901. (32) 8° l. 1 K.
- Halász S.: A chequerendszer és fejlesztése Magyarországon. Budapest: Athenaeum 1900. (VIII, 256) 8° 5 K.
- Henderson, E. P.: The insurance question. London: Wilson 1900. (44) 8° l. 1 s.
- Hönig, F.: Die österr.-ungarischen Lebensversicherungsgesellschaften i. J. 1899. Wien: Gerold & Cie 1900. (46, 4 Tab.) 12° M. 1.20.
- Men of note in finance and commerce. London: Basset 1900. 8° 12 s. 6 d.
- Neumann, C.: Die »Volksversicherung« in Deutschland. Berlin: Mittler & S. 1900. (112) 12° M. 1.25.
- Perthes, E.: Eine moderne Gründergeschichte. Berlin: Walther 1900. Walther 1900. (31) 4° 50 Pf.
- Phillips, M.: Token money of the Bank of England, 1797—1816. London: Wilson 1900 (44) 8° 2 s. 6 d.
- Vallat, H.: Étude théorique et pratique des ventes à tempérament des valeurs de bourse (loi du 12. III 1900) et d'objets mobiliers. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1900. (286) 8°.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Bartha B.: A magyar pénzügyi jog vázlat. Pozsony: Stampfel 1900. (142) 8° 60 f. (Tud. zsebkvt. 57 f.)
- Bericht des Bundesrates an die Bundesversammlung betreffend die Geschäftsführung und die Rechnung der Alkoholverwaltung pro 1899. Bern, 1900. (181) 8°.
- Caine, W. S.: Local option. Rev. ed. London: Sonnenschein 1900. (136) 8° l. 1 s.
- Compte général de l'administration des finances, rendu pour l'année 1899. 1er vol: Comptes généraux; comptes de divers services publics. 2e vol: Comptes de la dette publique. Paris: impr. nat. 1900. (960, 236) 4°.
- Creanga, G. D.: Die direkte Besteuerung in Preussen und die relative Anwendung derselben auf das rumänische Steuerwesen. Mit einem Steuerreformentwurf. Berlin: Ebering 1900. (237) 8° M. 6.—. (Rechts- u. staatsw. St. H. 8.)
- Fogyasztási adóeredmények, az 1897. évi statisztikai egybeállítására vonatkozólag. Összeáll. a m. k. pénzügymin. számvevőség fogyasztási adóügyi csop. Budapest: Államny. 1900. (50) 4°.
- Glasson, W. H.: History of military pension legislation in the United States. New-York: Macmillan Co. 1900.
- Granata-Grillo, G.: Le saline demaniai del regno: monografia. Roma: tip. Bertero 1900. (202) 4° (Pubbl. d. Minist. d. finanza.)
- Impôt, l', de demain ou le travail dégreuvé. Étude sur la refonte de notre système fiscal par I. P. Angoulême: impr. »La Charente« 1900. (68) 18° fr. 0.40.
- Magyar korona országainak, a, állami zárszámadása az 1899. évre Budapest: Toldi 1900. 12 f. 4° 24 K. 50 f.
- Merla, G.: Indolo giuridico e limiti delle concessioni municipali: memoria. Napoli: tip. Tessitore & figlio, 1900. (XIV, 437) 8° l. 8. (Contiene: Teorica e specie della concessioni. — Politica sociale dei comuni).
- Moulin, L. et G. Salaun: Des moyens de réduire ou d'éteindre la dette publique en France. Paris: Soc. d'Éc. soc. 1900. (76) 18°.
- Nieden, W.: Die zweckmässige Ausgestaltung der Grund- und Gebäudesteuer als Gemeindesteuer. Düsseldorf: 1900. (31) 8°.
- Noizette, E.: Étude sur l'expropriation pour cause d'utilité publique et la réforme de la loi du 3 mai 1841. Paris: Larose 1901. 8° fr. 5.—.
- Prechia, G.: Delle tasse di registro: regole per l'applicazione e per la liquidazione secondo la legge italiana. Napoli: tip. Giannini & Figli 1900. (741) 8° l. 12.
- Rehm, H.: Gegen den Entwurf einer neuen Gewerbesteuerordnung für Dresden. Rechtsgutachten. Dresden: Müller 1900. (39) 8° M. 0.60.
- Romstorfer, C. A.: Dauer, Entwertung, Erhaltungskosten u. Amortisierung der Gebäude sowie die Personaleinkommensteuer aus den Erträgen der letzteren. Czernowitz: Pardini 1900. (22) 8° Kr. 1.—.
- Württembergische Steuerreform, die, 1895/99. Ein Beitrag zur Wahlkampagne, von einem Finanzbeamten. Stuttgart: Metzler, 1900. (30) 8° M. 0.30.

11. Statisztika.

Általános.

- Bowley, A. L.: Elements of statistics. London: King & Son 1901. (428) 8°. 10 s. 6 d.
- Mucke, J. R.: Das historische Prinzip der Statistik gegenüber G. v. Mayrs Begriff der Statistik als Wissenschaft von den sozialen Massen. Dresden: Höckner 1900. (134) 8°. M. 2.—
- Statistical abstract for the principal and other foreign countries in each year from 1888 to 1900. 26th No. London: pr. by Wyman & Sons 1900. (365) 8°.
- Statistique de la production de la soie en France et à l'étranger, 29e année: Récolte de 1899. Lyon: Rey 1900. (56) (Publ. de l'Union d. marchands de soie de Lyon.)

Ausztria.

- Mitteilungen des arbeitsstatistischen Amtes im k. k. Handelsministerium. H. 1: Die Lohnarbeiter der k. u. k. Kriegsmarine von R. Kesslitz. Wien: Hölder 1900. (77) 8°. Kr. 1.20.
- Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statist. Centralcommission. Bd. 53, H. 2: Die Ergebnisse des Konkursverfahrens (in Oesterreich) i. J. 1896. Wien: Gerold & S. 1900. (XVI, 55) 4°. Kr. 4.40.
- Oesterreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Nebst e. Anh. für die gemeinsamen Angelegenheiten der österr.-ung. Monarchie. Hrsg. von der k. k. statist. Centralcommission Jg. 18, 1899. Wien: Gerold & S. 1900. (365) 8°.
- Statistik des böhmischen Braunkohlenverkehrs i. J. 1899. Jg. 31. Teplitz: 1900. (L, 90) 8°. (Dir. d. Aussig-Teplitzer Eisenb.)
- Statistisches Handbuch der Hauptstadt Prag und der Vororte f. 1897. Hrsg. von der Statist. Kommission der Hauptstadt unter d. Red. v. J. Erben u. J. Husák. N. F. Jg. 17. Deutsche Uebers. Prag: Rivnáč in Komm. 1900. (XII, 450) 8°.
- Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums für 1897. H. 2: Der Bergwerksbetrieb Oesterreichs i. J. 1897, Lief. 3: Die Gebarung und Ergebnisse der Krankheits-, Mortalitäts- und Invaliditätsstatistik der Bergwerksbruderladen i. J. 1896. Wien: Hof. u. Staatsdr. 1900. (191) 8°.

Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums f. 1899. H. 1: Statistik der Ernte d. J. 1899. Wien: Hof. u. Staatsdr. 1900. (285, 15 Taf.) 8°.

Brit-India.

- Agricultural statistics of British India for 1894—95 to 1898—99. 15th issue. Calcutta: Statist. Bureau 1900. 2°.
- Judicial and administrative statistics for British India for 1898—99. and the four preceding years. 4th issue. Calcutta: Statist. Bureau 1900. 2°.

Északamerikai Egyesült-Államok.

- Foreign commerce, the, and navigation of the United States for the year ending June 30. 1899. Vol. 2: Imports and domestic exports of merchandise, 1890—1899. Prepared in the Bureau of Statistics. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (1182) 4°.

Franciaország.

- Statistiques coloniales pour l'année 1897. Commerce. Paris: impr. Dupont 1900. (717) 8°. (Publ. du Min. d. col.)
- Statistique des naufrages et autres accidents de mer pendant l'année 1896. Paris: impr. nat. 1900. (146) 8°. (Publ. du Min. de la marine.)

Nagy-Britannia.

- Agricultural returns. Statistical tables showing acreage under crops and grass and number of horses, cattle, sheep and pigs in the United Kingdom with particulars for each country of Great Britain, 1900. London: publ. by the Board of Agric. 1900. (41) 8°.
- Report on changes in rates of wages and hours of labour in United Kingdom in 1899. Statistical tables. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 8°. 1 s. 6 d. (Board of trade.)
- Statistical abstract for the United Kingdom in each of the years from 1885 to 1899. 47 No. London: pr. by Wymann & Ss. 1900. (VI, 268) 8°. (Parliam. paper.)

Német birodalom.

- Bevölkerungs- und Wohnungsaufnahme, die, vom 2. XII. 1895 in Berlin. Bearb. von R. Böckh. T. 1. Berlin: Simion 1900. (XXVII. 144) 4°.
- Kalender und statistisches Jahrbuch für das Kgr. Sachsen auf d. J.

1901. Hrsg. vom statist. Bureau des Sächs. Ministeriums des Innern. Dresden: Heinrich 1900. (94, VIII, 281) 8°.
- Landwirthschaftliche Jahrbücher. Bd. 28, Ergbd 6: Beiträge zur landwirtschaftlichen Statistik von Preussen f. d. J. 1898. T. 2. Berlin: Parey 1900. (VI, 615, 98) 8°. (Minist. f. Landw., Domänen und Forsten.)
- Statistik des Deutschen Reichs. Bearb. im kais. Statist. Amt. N. F. Bd. 121, 127. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht. 4°. Bd. 121: Statistik der Krankenversicherung im J. 1897. Einleitung. 1900. (XII, 78). Bd. 127: Statistik der Krankenversicherung im J. 1898. 1900 (38, 191) 4°. M. 5.—.
- Statistik der Spar- und Darlehnskassen-Vereine Raiffeisenscher Organisation f. d. J. 1897. Neuwied: Raiffeisen & Kons. 1900. (207) 8°.
- Statistik des Unterrichts- und Erziehungswesen im Kgr. Württemberg auf das Schulj. 189-99. Stuttgart: Kohlhammer 1900. (81) 8°.
- Verkehrsstatistik des Eisenbahndirektionsbezirkes Köln, 1899. Köln: Kölner Verlagsanst. u. Dr. 1900. (238) 8°.

12. Vegyes.

- Rlock, M.: Aphorismes politiques et moraux. Paris: 1900. 16°
- Buchholtz, A.: Die Volksbibliotheken, und Lesehallen der Stadt Berlin 1850—1900. Berlin: Druck v. Holten 1900. (56) 4°
- Cohn, G.: Ueber die staatswissenschaftliche Vorbildung zum höheren Verwaltungsdienst in Preussen. Berlin: Springer 1900. (51) 8°. M. 1.20.
- Cotgreave, A.: A contents-subject Index to general and periodical literature. London: Stock 1900. (756) 8°. 10 s. 6 d. (West Ham Public Lib.)
- Drandar, A. G.: La situation des slaves et des Roumains en Autriche-Hongrie. Les croates. Bruxelles: Falk fils 1900. (136) 8°.
- Ferri, E.: Sociologia criminale. 4a ed. Torino: Frat. Bocca 1900. (XVI, 999) 8°. l. 16.—.
- v. Hoensbroech (Graf): Das Papsttum in seiner sozial-kulturellen Wirksamkeit. Bd. 1: Inquisition, Teufelspuk und Hexenwahn. Leipzig: Breitkopf & Härtel 1900. (L, 683) M. 12.—.
- Loria, A.: La sociologia, il suo compito, le sue scuole, i suoi recenti progressi. Padova: Frat. Drucker 1900.

Olaszország.

- Movimento commerciale del regno d'Italia nell'anno 1899. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (XII, 1106) 4°. (Pubbl. d. Minist. d. fin.)
- Movimento della navigazione nel 1899. Roma: tip. Elzeviriana 1900. (XXIV, 808, 7 tav.) 4°. (Pubbl. d. Min. d. fin.)
- Scotti, C.: Dati statistici sullo stato della classe provera nel comune di Bergamo. Bologna: 1900. (38) 8°.
- Statistica giudiziaria civile e commerciale e statistica notarile per l'anno 1896. Parte 2: Statistica notarile. Roma: tip. Bertero 1900. (XXIV, 77) 8°. (Pubbl. d. Dir. gen. d. stat.)

Svájcz.

- Schweizerische Handelsstatistik. Jahresbericht 1899. Hrsg. vom schweizer. Zolldepartement Bern: Druck v. Benteli & Co. 1900. (106) 4°.
- Statistik des Warenverkehrs des Schweiz mit dem Auslande i. J. 1899, 3 Tle. Hrsg. vom schweiz. Zolldepartement. Bern: Druck v. Benteli & Co. 1900. (VIII, 249, 98, 42) 2°.

- New House of Commons, 1900. Mems. about Members. 500 portraits and caricature sketches, 20 electoral maps, and particulars of polls; complete record of general elections of 1886, 1892, 1895, 1900. London: »Pall Mall Gazette« 1900. 8°. 1 s.
- Pfannkuche, A. H. Th.: Was liest der deutsche Arbeiter? Auf Grund einer Enquête beantwortet. Tübingen: Mohr 1900. (79) 8°. M. 1.25.
- Reiner J.: Az egyházi személyek utáni örökösödési jog Magyarországon. Budapest: Pfeifer biz. 1900. (88) 8°. 2 K. 40 f.
- Schultze, E.: Freie öffentliche Bibliotheken, Volksbibliotheken und Lesehallen. Stettin: Danneberg & Cie 1900. (362) 8°.
- Year-book of the scientific and learned societies of Great Britain and Ireland comprising lists of the papers read during 1899 before societies. 27th issue. London: Griffin & Co 1900. (VII, 292) 8°.
- Zsögöd B.: Magánjogi tanulmányok stb., főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. Budapest: Politzer és fia 1901. 2 k. 8°. 28 K

A Magyar Közgazdasági Társaság elnöksége,
igazgatóválasztmánya, számvizsgálói és a társasági tagok
névsora 1900. december 31-én.

I. Elnökség.

<i>Elnök:</i>	Láng Lajos.
<i>Igazgató:</i>	Halász Sándor.
<i>Főtítkárok:</i>	Mandelló Gyula. Ráth Zoltán.
<i>Pénztáros:</i>	Körösi Imre.
<i>Ellenőr:</i>	Lovag Falk Zsigmond
<i>Könyvtáros:</i>	Bamberger Béla.
<i>Ügyész:</i>	Fekete Ignác.

II. Igazgató-választmány.

1. Acsády Ignác	23. Hollán Sándor
2. Bálint Imre	24. Horváth János
3. Bedő Albert	25. Jankovich Béla
4. Bernát István	26. Jekelfalussy József
5. Concha Gyöző	27. Jellinek Henrik
6. Deutsch Antal	28. Kautz Gyula
7. Enyedy Lukács	29. Kilényi Hugó
8. Falk Miksa	30. Körösy József
9. Fenyvessy Adolf	31. Krejcsi Rezső
10. Forster Géza	32. Láczy Leó
11. Földes Béla	33. Lévay Henrik br.
12. Gaál Jenő	34. Liphay Sándor
13. Gelléri Mór	35. Lukács Antal
14. Gerő Lajos	36. Mandello Károly
15. Ghyczy Béla	37. Mándy Lajos
16. Gonda Béla	38. Mariska Vilmos
17. Gorove László	39. Matlekovits Sándor
18. Halász Imre	40. Mende Bódog
19. Hegedüs Loránt	41. Miklós Ödön
20. Hegedüs Sándor	42. Nagy Ferencz
21. Heltai Ferencz	43. Neményi Ambrus
22. Hevesi Ödön	44. Neumann Ármin

45. Neumann Károly	53. Teleszky János
46. Pap Dávid	54. Tisza István gr.
47. Popovics Sándor	55. Tolnay Lajos
48. Schmidt József	56. Vargha Gyula
49. Schwarz Gusztáv	57. Vizaknai Antal
50. Szabó Jenő	58. Vörös László
51. Széll Kálmán	59. Walkó Lajos
52. Szilassy Zoltán	60. Wickenburg Márk gr.

III. Számvizsgálók.

Baross Géza	Emich Gusztáv	Fritz Péter
Beck Dénes		Székely Ferencz

IV. A Társaság tagjai.

a) Alapító tagok.

Burchard-Bélaváry Konrád, főrendiházi tag, Budapest, Sándor-u. 10.
 Budapesti kereskedelmi és iparkamara, Budapest.
 Budapesti nagykereskedők és nagyiparosok Társasága, Budapest.
 Földváry József dr., min. titkár, Brüsszel.
 Magyar országos központi Takarékpénztár.

b) Budapesti rendes tagok.

Almási Balogh Elemér, Thonet-udvar.
 Acsády Ignác dr., akadémiai tag, Lónyay-u. 16.
 Ágoston József kir. tanácsos, képviselő, Újvilág-u. 2.
 Aranyosi Miksa keresk. iskolai igazgató, Váci-körút 22.
 Arányi Miksa dr., képviselő, New-York palota.
 Bacher Emil malomigazgató, Viktória-gözmalom.
 Bäcker Béla pesti hazai takarékp. főpénztárnok, Csepregi-u. 4.
 Balás Árpád kir. tanácsos, Kerepesi-út 72. Mezőgazdasági muzeum.
 Bálint Ernő dr., ügyvéd, Erzsébet-körút 35.
 Bálint Imre keresk. attaché Konstantinápoly.
 Ballai Lajos dr., osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Bamberger Béla dr., ügyvéd, Erzsébet-tér 5.
 Bánfi Oszkár pénzügyintézeti tisztviselő, Nádor-u. 4.
 Baross Géza postatakarékpénztári első titkár, Postatakarékptár.
 Baross Károly, Agrárbank.
 Baross Lajos dr., ügyvéd, Közp. hitelszövetkezet.
 Barta Arnold, vezérigazgató, Agrárbank.
 Bartóky József dr. osztálytanácsos, Földmívelési ministerium.
 Batthyány Ervin gr., jogtudor, London.
 Batthyány Tivadar gr., képviselő, VIII., József-u. 33.
 Beck Dénes bankigazgató, Bálvány-u. 22.
 Beck Gyula dr. ügyvéd, Nádor-u. 7.
 Beck Miksa bankelnök, Leszámitoló bank.
 Beck Nándor bankelnök, Nádor-u. 7.

- Bedő Albert ny. államtitkár, képviselő, Alkotmány-u. 10.
 Beer Béla főkönyvelő, Nádor-u. 11.
 Benke Gyula képviselő, Andrássy-út 5.
 Benedikty Béla osztálytanácsos, Budapest, Pénzügyministerium.
 Bernát István dr., szerkesztő, Egyetem-u. 2.
 Biró János bankhivatalnok, Agrár-bank.
 Biró Tamás min. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Bischitz Arthur tőzsdetanácsos, Széchenyi-tér 3.
 Blum Brunó bankhivatalnok, Bankegyesület r.-t.
 Bokor Gusztáv dr. jogtudor, Erzsébet-körút 34.
 Bossányi Endre igazgató, Széchenyi-u. 1.
 Böszörményi Oszkár dr., ügyvéd, Széchenyi-u. 8.
 Braun Arthur gyáros, Üllői-út 60.
 Braun Sándor szerkesztő, Budapesti Napló.
 Bródy Lajos dr. szerkesztő, Neues Pester Journal.
 Bródy Zsigmond főrendiházi tag, Alkotmány-u.
 Brüll Ignác dr., angol konzul, Váci-körút 26.
 Buday László dr., min. fogalmazó, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Concha Győző dr., egyetemi tanár, Muzeum-u. 19.
 Concordia gözm. r. t.
 Csillag Gyula dr., egyet. tanár, Földhitelint., Bálvány-u.
 Czeizler Emil bankhivatalnok, Hazai bank r.-t., Dorottya-u. 3.
 Dékány Mihály közigazgatási bíró, Vár, Közigazgatási bíróság.
 Delmár Emil ügyvéd, Széchenyi-u. 8.
 Deutsch Antal szerkesztő, Pester Lloyd.
 Dobránszky Péter dr., egyetemi tanár, Rökk Szilárd-u. 2.
 Eber Antal dr., jogtudor, Agrárbank.
 Éble Gábor, író, Egyetem-u. 6.
 Egger Gyula gyáros, Városligeti fasor 24.
 Elek Pál igazgató, Váci-körút 32.
 Első budapesti gözm. r. t.
 Emich Gusztáv udv. tanácsos, igazgató, Athenaeum.
 Emich Gusztáv ifj., dr., min. titkár, Keresk. Ministerium.
 Engel Aurél dr., ügyvéd, Tükör-u. 5.
 Enyedy Lukács min. tanácsos, Eötvös-u. 11.
 Erdélyi Sándor, bankhivatalnok, Kereskedelmi bank.
 Erdős Kálmán dr., hírlapíró, Nefelejts-u. 54.
 Erzsébet gözm. r.-t.
 Exner Kornél dr., egyetemi m. tanár, Uri-u. 23.
 Fábry Sámuel igazgató, Agrárbank.
 Fayer László dr., egyetemi tanár, Zöldfa-u. 31.
 Falk Miksa dr., képviselő, Pester Lloyd.
 Falk Zsigmond lovag, elnökigazgató, Hold-u. 7.
 Falk Zsigmond dr., igazgató, Hold-u. 7.
 Farkas Géza dr., fogalmazó, Közoktatási Ministerium
 Farkas László dr., főorvos, Muzeum-körút 18.
 Farkas Zoltán min. titkár, Váci-utcza 52.
 Fekete Ignác dr., ügyvéd, Béla-u. 3.
 Félegyházy Ágost dr., ügyvéd, Tőzsde.
 Fellner Frigyes dr., ügyvéd, Kecskeméti-u. 1.
 Fellner Henrik igazgató, Keresk. Bank.
 Fenyvessy Adolf gyorsíró-főnök, Kertész-u. 51.
 Fenyvessy József dr., min. titkár, Kereskedelmi Ministerium.
 Fischer Gyula cégvezető, Belvárosi takarékp. Koronaherczeg-u.
 Fischer Ignác igazgató, Erzsébet-körút 27.
 Flittner Frigyes dr., igazgató, Osztrák-Magyar Bank.
 Fodor Jenő dr., min. fogalmazó, Keresk. minist.

- Földes Béla dr., egyetemi tanár, Zerge-u. 27.
 Follinus Emil vasuti titkár, Váczi-körút 37.
 Forster Géza igazgató, Köztelek.
 Forray András dr. min. s. fog., Közp. stat. hiv.
 Fried Ödön joghallgató, Kigyo-u. 4.
 Friedmann Lipót szerkesztő, Pester Lloyd.
 Fritz Péter kamarai titkár, Keresk. és iparkamara.
 Fuchs Lajos igazgató, Vigadó-tér 1.
 Fuhrmann Ferencz dr., min. titkár, Keresk. Minist.
 Fülöp Kornél, stat. főtitkár, M. kir. közp. stat. hivatal.
 Gaál Jenő dr., min. tan., műegyetemi tanár, Műegyetem.
 Gaár Vilmos dr., min. titkár, Alkotmány-u., törvényszék palota.
 Gajári Ödön képviselő, Vámház-körút 5.
 Gásztmán Samu, Teréz-körút 24/B.
 Geber Antal, joghallgató, Hunyadi-tér 12.
 Geiger B. Zsigmond tőzsdetanácsos, Király-u. 76.
 Gelléri Mór kir. tanácsos, Uj-u. 4.
 Gerő Lajos dr., igazgató, »Pallas«.
 Gergely Károly nagykereskedő, Király-u. 76.
 Ghyczy Béla altábornagy, Vas-u. 14.
 Gizella gőzmalom.
 Glücksthal Lajos, V., Alkotmány-u. 21.
 Goldmann Mihály kereskedő, Erzsébet-körút 27.
 Gömör Olivér dr., min. fog., II., Zsigmond-u. 11.
 Gonda Béla osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Gonda József államvasuti tisztviselő, Podmaniczky-u. 19.
 Gorove László dr., földbirtokos, József-körút 59—61.
 Gratz Gusztáv dr., szerkesztő, Muzeum-körút 35.
 Grósz Emil dr., egy. tanár, József-u. 15.
 Gunya Béla bankhivatalnok. Agrárbank.
 Gyarmathy Viktor dr., jogtudor, József-tér 5.
 György Aladár író, Orsz. közp. stat. hivatal.
 Hagenmacher Henrik, gőzmalmai
 Hajdu József hivatalnok, Hazai takarékp.
 Hajdu László min. titkár, Orsz. közp. stat. hivatal.
 Hajduska Emil dr., ügyvéd, Földhitelintézet, Bálvány-u.
 Hajnal Vilmos államvasuti felügyelő, Keresk. Ministerium.
 Halász Imre, író, Pesti Napló.
 Halász Manó, Salgótarjáni köszénb. r.-t.
 Halász Sándor dr., osztálytanácsos, Postatakarékp.
 Halász Vilmos cégvezető, Izabella-u. 81.
 Halászy László dr. min. titkár, Keresk. Ministerium.
 Haller Károly dr., ministeri fogalmazó, Pénzügyministerium.
 Hatvany-Deutsch Károly nagyiparos, Nádor-u. 3.
 Hatvany-Deutsch Sándor, nagyiparos, Nádor-u. 3.
 Havas Emil bankigazgató, Leszámitolóbank.
 Hazay István dr., min. titkár, József-körút 9.
 Hegedüs Dezső bankár, Mária Valeria-u. 19.
 Hegedüs Ferencz közigazgatási bíró, Apród-u. 1.
 Hegedüs Károly kir. tanácsos, Népszínház-u. 8.
 Hegedüs Loránd dr., képviselő, Andrássy-út 77.
 Hegedüs Sándor dr., kereskedelmi minister, v. b. t. t., Hunyadi-tér 12.
 Hegyeshalmy Lajos dr., min. titkár, Keresk. Minist.
 Heller Farkas Henrik dr., kam. fogalmazó, Akadémia-épület.
 Harsányi Oszkár igazgató, Alkotmány-u. 31.
 Heltai Ferencz dr., képviselő, Oszlop-u. 24.
 Hennyey Vilmos dr. posta- és táviratigazg. P. és t. vezérigazgatóság.

- Herz József igazgató, Bécsi-u. 5.
 Herz Vilmos igazgató, Mérleg-u. 9.
 Herz Zsigmond igazgató, Erzsébet-tér 19.
 Herzfeld Samu dr., ügyvéd, Váci-körút 32.
 Hevesi Ödön takarékpénztári igazgató, Tükör-u. 2.
 Hoffmann M. Mihály szerkesztő, Andrassy-út 6.
 Hollán Sándor min. tanácsos, Pauler-u. 24.
 Hollán Sándor ifj. dr., min. titkár, Pauler-u. 24.
 Horánszky Lajos bankhivatalnok, Agrárbank.
 Horn Antal Ede szerkesztő, Vécsey-u. 3.
 Hornyánszky Viktor nyomdatulajdonos, Akadémia-épület.
 Horváth Elemér min. tanácsos, Mária-Valéria-u.
 Horváth János dr., ügyvéd, Sütő-u. 6.
 Horváth Tivadar ügyvéd, Nádor-u. 4.
 Izsák Ernő min. főmérnök, Keresk. Ministerium.
 Jankovich Béla dr., földbirtokos, Kerepesi-út 6.
 Jekelfalussy József dr., min. tanácsos, Orsz. központi statisztikai hivatal.
 Jellinek Arthur dr., ügyvéd, Lipót-körút.
 Jellinek Henrik vezérigazgató, Lipót-körút.
 Jeney Lajos bizt. igazgató, Vigadó-tér 1.
 Kádár József Ferencz banktisztviselő, Leszámitoló bank.
 Kán Béla dr., kir. tanácsos, Hajó-u. 2.
 Kanitz Géza nagykereskedő, Szabadság-tér.
 Kármán Elemér dr., Kisbirtokosok földhitelint.
 Károlyi Sándor gr., val. belső titkos tanácsos, képviselő, Eszterházy-u. 21.
 Kautz Gyula dr., val. belső titk. tanácsos, Kaplony-u.
 Kégly Sándor ny. osztálytanácsos.
 Kenessey Kálmán kir. tanácsos, Keresk. Miniszterium.
 Kenéz Béla dr., min. fogalmazó, Orsz. közp. stat. hivatal.
 Keppich Emil földbirtokos, Szobi-u. 3.
 Kéry Gyula, min. titkár, Földművelési Ministerium.
 Kilényi Hugó ny. min. tanácsos, Lógody-u.
 Koch Antal ifj., bankhivatalnok, Osztrák-magyar bank.
 Kochmeister Frigyes br., főrendiházi tag, Nagykorona-u. 32.
 Kohner Zsigmond keresk. bank alelnöke, Nádor-u. 19.
 Komin János dr., min. fogalmazó, V., Ker. adófelügyelőség.
 Kondor Alfréd, pénztári főnök, Giro és pénztári egyesület.
 Koós Mihály dr., min. titkár, Földművelési Ministerium.
 Koppély Géza földbirtokos, Andrassy-út 31.
 Kormos Alfréd szerkesztő, Almássy-tér 2.
 Kormos Pál hírlapíró, Almássy-tér 2.
 Korányi Frigyes ifj. min. titkár, Erzsébet-körút 56.
 Kornfeld Zsigmond bankigazgató, Andrassy-út 98.
 Kornis Miksa főtisztviselő, Generali.
 Körösy József dr., a főv. stat. hivatal igazgatója, Andrassy-út 48.
 Kovács Aladár dr., min. s. titkár, Orsz. közp. stat. hivatal.
 Kovács Gyula dr., kir. tan., ker. muzeum aligazg., Keresk. Muzeum.
 Kovács Lipót, szerkesztő.
 Kovácsy Sándor dr., ny. min. tanácsos, képviselő, Andrassy-út 21
 megyeri Krausz Izidor nagyiparos, Örömvölgy-u. 8.
 megyeri Krausz Lajos kir. tanácsos, Andrassy-út 12.
 Krejcsi Rezső dr., kam. titkár, keresk. és iparkamara.
 Lánczy Leó udv. tanácsos, képviselő, kam. elnök, Keresk. Bank.
 Láng Lajos dr., val. b. titk. tan., egyetemi tanár, Thonet-udvar.
 László Zsigmond min. tanácsos, József-körút 2.

- Lechner Agost dr., főrendiházi tag, Váci-u. 20.
 Leipziger Vilmos nagyiparos, Nagy János-u. 7.
 Leitgeb Imre földbirtokos, Knezits-u. 15.
 Leitner Zsigmond bankigazgató, Andrásy-út 13.
 Lendvay Sándor szerkesztő, Pénzügyi Hírlap szerk., Miksa-u 11.
 Lers Vilmos dr., min. titkár, Keresk. Ministerium.
 Lestyánszky Sándor min. tanácsos, Földmív. Minist.
 Lévy Henrik báró főrendiházi tag.
 Lévy József dr., min. titkár. Igazságügymin.
 Lichtenberger Ignác bizt. vezértitkár, Riunione, Váci-u. 20.
 Liphay Sándor udv. tan., műegyetemi rektor, Ujvásártér 19/a.
 Liptay Béla hivatalnok, Zsibárus-utca 1.
 Losonczy Lajos dr., min. fog., Podmaniczky-u. 29/a.
 Lujza gőzmalom r.-t.
 Lukács Antal főrendiházi tag, földhitelintézet.
 Lukács József bankigazgató, Fürdő-u. 6.
 Lukasich Béla min. titkár, Pénzügyministerium.
 Máday Izidor, min. tanácsos, Andrásy-út 94.
 Magyar keresk. csarnok.
 Mahler Gusztáv bankár, Kristóf-tér 2.
 Malcomes Gyula báró, Ujvilág-u. 2.
 Mandello Hugó bányatulajdonos, Kerepesi-út.
 Mandello Károly dr., szerkesztő, Sas-u. 6.
 Mándy Lajos dr., min. tanácsos, Keresk. Ministerium.
 Mantuanó Rezső dr., keresk. attaché, Bukarest.
 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, József-körút 59.
 Mariska Vilmos dr., egyet. tanár, Lónyay-u. 7.
 Markbreit Gyula dr., ügyvéd, Nagykorona-u. 34.
 Matlekovits Sándor dr., val. belső titk. tan., képviselő, Árpád-u. 5.
 Mátray Elemér államv. főellenőr, Keresk. Ministerium.
 Mattyasovszky Miklós minist. fogalmazó, Röck Szilárd-u. 34/36.
 Mende Bódog szerkesztő, Lónyay-u. 14.
 Metzler Jenő dr., Bécsi-u. 4.
 Mezei Gyula kereskedő, Erzsébet-tér 7.
 Mezei Mór dr., képviselő, Nagykorona-u. 13.
 Miklós Ödön ny. államtitkár, képviselő, Délibáb-u. 29.
 Morzsányi Károly dr., ügyvéd, Dohány-u. 36.
 Murányi Elemér dr., ügyvéd, Alkotmány-utca 15.
 Múth Gáspár jogtudor, Kálvin-tér 2.
 Nagy Ferencz dr., államtitkár, képviselő, Lovrin.
 Nagy Sándor szerkesztő, Alkotmány-u. 28.
 Navratil Ákos dr., min. fogalm., Lipót-u. 20.
 Nedeczky Gyula osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Neményi Ambrus dr., képviselő, Andrásy-út 31.
 Németh József dr., min. titkár, Földmív. Ministerium.
 Neumann Ármin dr., udv. tan., képviselő, Andrásy-út 5.
 Neumann Frigyes nagykereskedő, Nagy János-u.
 Neumann Károly dr., min. titkár, Nagy János-u. 7.
 Neuschloss Marczel kir. tanácsos, Apostol-u. 11.
 Nizsnyánszky István dr. postatak. s. titkár, Postatakarékpénztár.
 Nyiry István dr., ügyvéd, Bálvány-u. 21.
 Olgyay Kálmán dr., min. s. fogalmazó, Keresk. Ministerium.
 Ormai Mór nagykereskedő, Podmaniczky-u. 39.
 Ormody Vilmos bizt. igazgató, Vigadó-tér 1.
 Paikert Alajos földmívelésügyi attaché, Washington.
 Pálos Géza dr., min. fog., Nagy-János-u.
 Pap Dávid dr., ügyvéd, Nádor-u. 9.

- Pap Lőrincz bankhivatalnok, Kereskedelmi bank.
 Papp Árpád dr., min. osztálytanácsos, Keresk. Ministerium.
 Parchetics László, Bristol-szálloda.
 Parczner Gyula, bankhivatalnok. Alkotmány-u. 31.
 Parlagi Ferencz igazgató, Mérleg-u. 11.
 Pásztó Jenő, a Magy. Kel. Tengerhajózási r. t. főkönyvelője, Lipót-körút 3.
 Pekár Imre dr., ügyvéd, Dorottya-u. 6.
 Perényi Lajos, tanár, Mária Terézia-tér 8.
 Perlmutter Alfréd dr., min. fog., Andrássy-út 60.
 Pesti hengermalom r.-t.
 Pesti molnárak és sütők gözm. r.-t.
 Pesti Viktoria gőzmalom r.-t.
 Picker Ernő dr., Agrárbank.
 Picker Frigyes, Damjanich-u. 30.
 Pikler Gyula egyet. tanár, Jávör-u. 3
 Pless Mór, takarékpénztári igazgató, Károly-körút 19.
 Pollák Illés dr., ügyvéd, Nagy-Korona-u. 34.
 Poór Jakab főnök, Generali.
 Popovics Sándor dr., min. tanácsos, Bécsi-u. 4.
 Popper István mérnök, Eötvös-u. 7.
 Pósa Ernő bankhivatalnok, Nádor-u. 4.
 Pósch Gyula dr., bankigazgató, Epreskert-u. 4.
 Preiser Miklós bankhivatalnok, Lipót-körút 3.
 Rakovszky Géza orsz. képviselő, Röck Szilárd-u. 18.
 Ráth Károly kir. tanácsos, Keresk. Muzeum.
 Reich Mór igazgató, Foncière.
 Reiner Zsigmond magánzó, Eskü-u. 3.
 Róth Pál dr., ügyvéd, Erzsébet-körút 16.
 Röser Alfréd Edvin, tanár, Aradi-u. 16.
 Rózsavölgyi Manó dr., ügyvéd, Podmaniczky-u. 6.
 Rubinek Gyula o. gazd. egyes. titkár, Köztelek.
 Ság Manó dr., ügyvéd, Teréz-körút 35.
 Sarbó Leó igazgató, Andrássy-út 2.
 Sarbó Vilmos igazgató, Andrássy-út 2.
 Sasvári Ármin keresk. muzeumi titkár, Keresk. Muzeum.
 Schmidl Miklós dr., nagykereskedő, Károly-körút 15.
 Schmidt József dr., ny. államtitkár, Bécsi-u. 4.
 Schober Albert min. tanácsos, államvasuti igazgató.
 Schober Béla dr., igazgató, Agrárbank.
 Schwarcz Felix bankigazgató, Nádor-u. 4.
 Schwarcz Gusztáv dr., udv. tan., egyetemi tanár, Városligeti fasor 26.
 Sebestyén Henrik hivatalnok, Sas-u. 14.
 Singer Zsigmond szerkesztő, Nagykorona-u. 18.
 Smialovszky Valér dr., képviselő, Alkotmány-u. 24.
 Soltész József, bankhivatalnok, Kmetty-u. 18.
 Soltész Vilmos, Stefánia-út.
 Somló Bódog dr., egyetemi m. tanár, Andrássy-út 75.
 Somogyi Kornél banktisztviselő, Agrárbank.
 Somogyi Manó dr., pénzügyi titkár, Nagymező-u. 19.
 Soós Miklós banktisztviselő, Agrárbank.
 Stankovits Szilárd, min. fogalmazó, New-York palota.
 Steiner József kereskedő, Wurm-u. 3.
 Steinhardt Emil főnök, Generali.
 Stetina József dr., min. tanácsos, Államvasutak igazgatósága
 Stettner László dr., igazgató, Ált. Hitelbank.
 Strasser Sándor tőzsdetanácsos, Lendvay-u. 16.

- Strasser Vilmos földbirtokos, Zrinyi-u. 9.
 Surányi Béla nagyiparos, Városligeti fasor 24.
 Szabó Jenő főrendiházi tag, Váci-körút 37.
 Szabó Ferencz földbirtokos, Kemnitzer-u.
 Szalai Béla, a keresk. r.-t. titkára, Váci-körút 32.
 Szántó Frigyes főtitkár, Agrárbank.
 Szántó Menyhért min. titkár, Földmív. Ministerium.
 Szápáry László gr., fiumei kormányzó, Szép-u.
 Szathmáry Gyula főkönyvelő, Agrárbank.
 Szathmáry Károly, postatakp. titkár, Rudolf-rakpart 6.
 Széchényi Imre gr. ifj., főrendiházi tag, Eötvös-u.
 Székely Aladár joghallgató, Csengery-u. 20.
 Székely Ferencz takarékp. vezérigazgató, Koronaherczeg-u. 3.
 Székely Miksa dr., gyáros, Wurm-u. 3.
 Széll Kálmán m. kir. miniszterelnök, val. belső titkos tanácsos.
 Szikora Zoltán szerkesztő, Sándor-u. 15.
 Szilassy Zoltán orsz. egyes. titkár, Köztelek.
 Szirmai Oszkár igazgató, Zrinyi-u. 4.
 Szitányi Ödön min. tanácsos, Döbrentey-u. 1.
 Szivák Imre képviselő, Egyetem-tér 5.
 Szokolay Kornál szerkesztő, Nemzet szerk.
 Sztérenyi József min. tanácsos, Keresk Ministerium.
 Tagányi Károly orsz. levélt. igazgató, Orsz. levéltár.
 Teleszky János dr., min. titkár, Pénzügyministerium.
 Thirring Gusztáv dr., főv. stat. hiv. aligazg., Vigadó-épület.
 Thorotzkai Miklós gr., képviselő, Andrássy-út 98.
 Tisza István gr., képviselő, Kerepesi út, Egyes. főv. takarékp. épület.
 Tolnai Arnold igazgató, Erzsébet-tér 15.
 Tolnay Lajos képviselő, Üllői-út 19.
 Török Jenő Endre szerkesztő, Vörösmarty-u. 14.
 Török Kornél bankár, Merkur r.-t., Váci-u. Merkur-palota.
 Ullmann Adolf igazgató, Magy. ált. hitelbank.
 Ullmann Emil kir. tanácsos, Andrássy-út 23.
 Unger Alajos dr., ügyvéd, Dorottya-u. 3.
 Uray Zoltán államvas. hiv., Csömöri-u. 19.
 Vágó József kamarai fogalmazó, Szöllőkert-u. 16.
 Vajda Izidor igazgató, Váci-körút 32.
 Vargha Sándor Izabella-u. 65.
 Vargha Gyula dr., osztálytanácsos, Orsz. közp. stat. hivatal.
 Vas Ferencz igazgató, Keresk. bank.
 Vásárhelyi Lajos dr., ügyvéd, Délibáb-u. 30.
 Veith Béla igazgató, Teréz-körút 24.
 Vértessy Sándor ifj., min. fog., Pénzügyministerium.
 Visontai Soma képviselő, Nagykorona-u. 34.
 Vizaknai Antal dr., min. osztálytanácsos, Fő-út 75.
 Vörös László ny. államtitkár, képviselő, Báthory-u.
 Walkó Lajos bankigazgató, Leszámitolóbank.
 Wallon Dezső dr., min. titkár, Pénzügyministerium.
 Weber Frigyes Alfréd bankhivatalnok, Giro- és pénztáregylet.
 Weinmann Fülöp dr., kir. tanácsos, Andrássy-út 9.
 Weisz Fülöp bankigazgató, Keresk. Bank.
 Wekerle Sándor dr., val. belső titk. tanácsos, Damjanich-u. 5.
 Wickenburg Márk gr. min. tan., bankigazgató. Magy. Ált. Hitelb.
 Wiener Moskó gazda, Erzsébet-körút 1.
 Wittmann Mór dr., ügyvéd, Sétatér-u. 6.
 Wolfner József gyáros, Váci-körút 12.
 Wolfner Nándor gyáros, Károly-körút 3.

Wolfner Tivadar képviselő, Andrássy-út 6.
 Zerkovitz Imre dr., ügyvéd, Akadémia-u. 14.
 Zigány Zoltán tanár, Elemér-u. 46.
 Zilahi Simon igazgató, Budapesti Hírlap.

c) *Nem budapesti rendes tagok.*

Agrár takarékpénztár r.-t. Maros-Vásárhely.
 Ajkai Béla, földbirtokos, Kisfalud, Sopron vármegye.
 Antal Géza, tanár, Pápa.
 Ballagi Béla dr.
 Ballagi Géza dr., jogakadémiai tanár, Sárospatak.
 Bartha Béla dr., » » Debreczen.
 Beniczky György, földbirtokos, Csehi.
 Berényi László, hírlapíró, Bécs.
 Berényi Pál, tanár, Kolozsvár.
 Borbély Lajos, vezérigazgató, Salgó-Tarján.
 Breuer Mór ifj. földbirtokos, Eger.
 Bródy Sándor, kereskedő, Ungvár.
 Csöke Ferencz, min. tanácsos, Fiume.
 Czeiner Nándor közg. előadó, Beregszász.
 Deil Jenő, kamarai titkár, Kassa.
 Déri Miksa, igazgató, Bécs.
 Deutsch Zsigmond dr., ügyvéd, Pécs.
 Ecseri Lajos, ügyvéd, Szentés.
 Engel Arnold dr., ügyvéd, Miskolcz.
 Fölkel Károly, árvaszéki ülnök, B.-Gyarmat.
 Gaal Gyula, földbirtokos, Busu, Sopron vármegye.
 Gedeon András, banktisztviselő, Miskolcz.
 Greiner Arnold, földbirtokos, Eger.
 Havas Lipót, igazgató, Szolnok.
 Havas Miksa, tanár, Pozsony.
 Herz Jenő, gyáros, Miskolcz.
 Hlatky Endre, ügyvéd, Nagyvárad.
 Holesch István, kamarai titkár, Besztercebánya.
 István gőzmalom, Debreczen.
 Janky József, kamarai elnök, Nagyvárad.
 Jónás János, keresk. akad. igazgató, Pozsony.
 Kanitz Dezső, takarékpénztári igazgató, Eger.
 Kanitz Jenő, gyáros, Eger.
 Kereskedelmi és iparkamara, Arad.
 » » Besztercebánya.
 » » Brassó.
 » » Fiume.
 » » Győr.
 » » Kolozsvár.
 » » Maros-Vásárhely.
 » » Miskolcz.
 » » Pozsony.
 » » Sopron.
 » » Szeged.
 » » Temesvár.
 Kovách Kálmán, műszaki tanácsos, Eger.
 Kovách János, főkönyvelő, Szabadka.
 Kovács Pál dr., jogakad. igazgató, Kecskemét.
 Kovács István dr., ügyvéd, Sopron.

Kövály László, igazgató, Kolozsvár.
 Králik Lajos, Ipoly-Szécsénke, u. p. Hont-Nagyfalu.
 Kulinyi Zsigmond, kamarai titkár, Szeged.
 Lányi Mór, vezértitkár, Szabadka.
 László Gyula, Marosvásárhely.
 Leopold Gusztáv, gazda, Szegzárd.
 Linzer Béla, földbirtokos, Nagykanizsa.
 Lippich Gusztáv, főispán, Szolnok.
 Lukács György, főispán, Békés-Gyula.
 Magyary Géza dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Manaszy György, képviselő, Temes-Murány, u. p. Bruckenu.
 Mandello Gyula dr., jogakadémiai tanár, Pozsony.
 Mayer József, gyáros, Murány.
 Milhoffer Sándor, gazda, Ecséd.
 Miskolczi terménycsarnok.
 Nagy Ernő dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Niamesny Mihály ifj. ügyvéd, Temesvár.
 Okolicsányi Miklós, vezértitkár, Eger.
 Pflugler Ferencz, kamarai alelnök, Miskolcz.
 Pisztóry Mór dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
 Protovin Géza, kamarai fogalmozó, Temesvár.
 Radvány István, kamarai elnök, Miskolcz.
 Ráth Zoltán, egyet. tanár, Kassa.
 Reiter Gyula, tisztviselő, Szabadka.
 Roszner Ervin b., főispán, M.-Sziget.
 Rózsa Károly üzletvezető, Szatmár.
 Sarkady Lajos, kamarai titkár, Nagyvárad.
 Sigmond Dezső, nagyiparos, Kolozsvár.
 Solymássy Endre tengerészeti főfelügyelő, Fiume.
 Somogyi Béla, hivatalnok, Ipolyság.
 Sümeghy Árpád, földbirtokos, Eger.
 Sugár Ignác, kamarai titkár, Miskolcz.
 Szabadi József, tanár, Székesfehérvár.
 Szabó József dr., ügyvéd, Miskolcz.
 Szabó Kálmán, kamarai elnök, Debreczen.
 Szabó Sándor, jogakadémiai tanár, Sárospatak.
 Szabó Vilmos, földbirtokos, Pusztá-Drahi, u. p. Balassa-Gyarmat.
 Szávay Gyula, kamarai titkár, Győr.
 Székely György, képviselő, Sepsí-Szent-György.
 Székelyhidy Viktor, Nagy-Enyed.
 Szentpály István, kamarai titkár, Miskolcz.
 Szmollényi Nándor, tanár, Szeged.
 Szolcsányi Hugó dr., jogakadémiai tanár, Nagyvárad.
 Szolnoki mezőgazdasági takarékpénztár r. t. Szolnok.
 Erényi Ullmann Jenő, min. titk., Bécs, közös pénzügymin.
 » Ullmann Lajos, udv. tanácsos, Bécs.
 Vági Jakab, intéző, Győr.
 Vályi Gábor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 Vannay Ignác, kir. tanácsos, B.-Gyarmat.
 Ybl Felix dr., földbirtokos, Szvetnek, u. p. B.-Gyarmat.
 Zorn Vilmos dr., jogakadémiai tanár, Kassa.

Gazdasági munkás- és cseléd-segélypénztárak szervezése.

Az új századot a magyar társadalom egy nagyjelentőségű socialis alkotással kezdi meg. Január 1-én lépett ugyanis életbe a munkások és cselédek segélypénztáráról szóló 1900. évi XVI. t.-czikk. E nap óta nem szólhatunk többé az elaggott és munkaképtelenné vált munkások elhagyottságáról, mert az új törvény, bár a kezdet szerény keretében, gondoskodik a munkásokról életük oly időszakában, a midőn a munkaképtelenséggel párosult szegénység a társadalom jóakarátára és támogatására szorúl, hogy nyomorra ne válják. Dicséret és elismerés az úttörőknek, mert az ő munkájuk erre feltétlenül érdemes, tekintet nélkül arra, vajon a mai törvény végleges megoldást jelent-e, vagy csak kezdetet, mely fejlesztést és fokozatos kiegészítést kíván. Sőt nézetünk szerint az úttörők érdeme annál inkább ki fog domborodni, mennél inkább szélesedik az út, melyen a haladás várható, mert meggyőződésünk, hogy az 1900. évi XVI. t. cz.-ben lefektetett alapelvek még igen nagy kiépitést igényelnek, hogy az eszközök a kitüzött czélnak mindenben megfeleljenek. Fejtegetésünk iránya azért nem is lehet kritikai, még azon részeiben sem, a melyekben azon ma még szükségképeni hiányokra utalunk, melyek az intézmény mai alakjában tapasztalhatók.

Az 1900. évi XVI. t. cz. az önkéntes biztosítás alapján áll, azaz a munkások szabad tetszésére és belátására bizza az intézménybe való belépést és kötelezővé csakis a munkaadók hozzájárulását teszi, azon 1 k. 20 fillér évi járulék alakjában, melylyel minden gazda minden egyes cselédje után tartozik. Ezen kötelező hozzájárulással óhajtja megoldani a törvény a jobbmódúak aránylagos hozzájárulását oly intézményhez, mely nagy céljainál fogva nem szorit-

kozhatik csupán egy osztályra, a munkás-osztályra, hanem szükségképen számot tarthat az egész nemzet érdeklődésére, első sorban pedig a nemzet azon tagjaiéra, kik, mint a munkaadó gazdák, a munkások anyagi és erkölcsi jóllétében a társadalmi kötelességérzet szempontjából is föltétlenül érdekelve vannak. A hozzájárulásnak a törvényben körülírt ezen módját nem mindenben találjuk szerencsésnek és pedig sem az aránylagosság, sem pedig a kezelés szempontjából. Mert a hozzájárulás aránylagossága egyenesen megkövetelni látszik, hogy kiki vagyona viszonylagos arányában járuljon az alap növeléséhez. Erre pedig a cselédek létszáma nem nyújt biztos alapot, mert e rendszer folytán ott, a hol a művelés nehezebb vagy a gazdálkodás intenzívebb — a birtokosok cselédeknek aránylagos magas száma folytán — viszonylag jobban meg lesznek terhelve, mint pl. az alföld könnyű műveltetű de azért jövedelmezőbb területének birtokosai. Ezt az aránytalanságot pedig el lehetett volna kerülni úgy, hogy a hozzájárulás a földadó megfelelő százalékában, avagy ennek hányadában az egész országban egységes kulcs után állapított volna meg. (Az eredeti javaslatban ez tényleg úgy is volt.) A mi továbbá a kezelést, azaz a járulék kivetését és beszedését illeti, ez a rendszer határozottan nehézkes és a mi ennél még fontosabb, ismét szaporítja, még pedig lényegesen, a községi jegyzők munkáját. E momentumot e karnak mai túlterheltsége mellett kétségkívül figyelembe kell venni. sőt mielőbbi orvoslásáról is gondoskodni. A jegyzőknek ugyanis *a)* össze kell majd irni a határbeli birtokosok cselédjeit, *b)* azokat nyilvántartásba kell vezetniök, *c)* a jegyzet rovatban kitüntetni, hogy esetleg melyik cseléd után fizeti a gazda az egész, avagy a fél járulékot, *d)* a kivetést minden cseléd, illetőleg gazda után teljesíteni, *e)* a helyváltozásokat nyilvántartani, azaz a nyilvántartást megfelelően a »bejelentések« után kiigazítani, a mi azonban még nehezebbé válik az esetben, ha pl. a gazda az ujonnan beállott cseléd helyett a járulékot már befizetni nem hajlandó, mi által a kivetés is változást szenved, *f)* a járulékot behajtani, elkönyvelni és végül elszámolni, a mi együttvéve felelősséggel teljes, sok munkát és gondosságot kívánó új munkakört jelent. Kétségtelen, hogy a törvény ezen intézkedése, ha már általánosabban ismert lett volna, a közigazgatás egyszerűsítése tárgyában egybehívott tanácskozmányoknál sem maradt volna szó nélkül. Ezért reméljük, hogy az irányadó körök a jövőben nem fognak elzárkózni

egy ily irányú módosítástól, mely minden tekintetben csak javítást jelenthet, — s ezáltal magának az intézménynek is közvetett előnyére vál. Mert amúgy is nagy szüksége van a segélypénztárnak a községi jegyzők lelkes támogatására, mert az ő társadalmi befolyásuktól remélhető elsős orban a munkások bizalmának megnyerése. Ezt pedig nem a bürokratikus munka szaporításával, hanem ellenkezőleg, csak úgy lehet elérni, ha a jegyzőknek általában több időt biztosítunk a néppel való közvetlen és minél gyakoribb érintkezésre. Illúziókban ringatná magát, a ki azt hinné, hogy a munkások belépése, az előző időszakban legalább, könnyű és tömeges lesz. Ellenkezőleg valószínű, hogy a nép nagy része eleinte idegenkedni fog még ott is, a hol az intézménynek áldásait egyébként felfogni és méltányolni képes. Sőt azt hisszük, hogy a belépés ott lesz eleinte leglassúbb, a hol a nép már önálló gondolkozáshoz szokott, tehát tényleg buzdítani kell, ha eredményeket akarunk elérni. Tagadhatlan különben, hogy a nép bizonyos fokú idegenkedésének megvannak a természetes okai, hogy ezek közül csak egyet említsünk, pl a tapasztalatok, melyeket az iparos betegsegélyező-pénztárak működése körül esetleg egyes családtagjai által közvetlenül, vagy hallomásból közvetve szerzett. Ehhez járul még a bizalomnak hosszú időre szóló előlegezése, mivel a törvényes belépési korhatártól — a 35. évtől — az alap segélyének élvezetéig legtöbb esetben majd egy emberöltő fog eltelni, mely alatt a biztosított fizeti évi járulékát a nélkül, hogy az alap adományait akár a maga, akár elaggott szülei személyében igénybe vehetné. Ismerve népünk józan és gyakorlati felfogását, nem is kételkedünk abban, hogy a jövő nemzedék még önkéntes biztosítás esetén is általánosítani fogja a biztosítást, mivel az előttük lévő példák a legnyomósabb érvei lesznek a belépés célszerűségének, mely érveket ma az illetékes, vezető tényezők rábeszélésének kell pótolnia. Általában véve korainak látszik ma még e rábeszélés sikeréről avagy sikertelenségéről szólni, mivel jelen esetben nemcsak a tapasztalatoknak, de a következtetéseknek is híján vagyunk. A szövetkezeti élet fellendüléséből túlzott biztatást meríteni téves számítás lenne, mert bár igaz, hogy pl. a hitelszövetkezetek körülbelül hason járulékkal a nép jelentékeny részét voltak képesek a maguk körébe vonni, de fájdalom, a vonzerő első sorban nem a szövetkezeti szellem, hanem az olcsóbb

hitel volt, melyre népünk oly általánosan rá van utalva. Nem tekintve azokat, a kik társadalmi kötelezettségből jegyezték néhány üzletrészt, a belépők túlnyomó részénél a belépési nyilatkozatot a váltó kísérte és csak kisebb számban találunk oly üzletrészeseket, a kiknél a szövetkezetbe való belépést nem a kölcsön szükséglete idézte elő.

A segélypénztárba való belépésnél a közvetlen előny biztató motivuma elesvén, itt első sorban a nép bizalma, belátása és előrelátása azon rugók, melyektől az eredmény várható.

Hogy mégis a jövőt illetőleg némi tájékozást nyerhessünk, ezt akként érhetjük el leginkább, ha a törvény egyes intézkedéseit azon szempontból vizsgáljuk, hogy mennyiben pótolnak a nép által átérzett hiányokat, mi »népszerűségüknek« talán leglényegesebb előfeltétele. A ki népünk életét, megélhetési és kereseti viszonyait ismeri, az velünk együtt el fogja ismerni azt is, hogy a szorgalom és munkásság legalább is nem mindenütt elegendők arra, hogy a munkásnak a szerzést, tőkegyűjtést lehetővé tegyék s hogy munkásaink tekintélyes részénél az egészség, a munkaképesség marad az életfentartás tőkéje, mely ha bármely okból megszűnik, az aránylagos jobb megélhetést a nyomor és nélkülözés váltják fel. Hozzájárul ezen szomorú helyzethez az »eltartottság« nyomorúsága is, mely, fájdalom, nem mindenkor legkisebb ott, hol az eltartók az eltartott befogadására egyébként a kegyelet és szeretet szárai által kötelezve látszanak. Hány oly család van, melynél az eltartott atya fogyasztó pária-számba megy, kivel néha-néha rosszul is bánnak és kinek közeli haláláról füle hallattára mint örvendetes reményről folyik a szóbeszéd? Tagadhatlan azonban, hogy ezen ostromozandó és természetellenes viselkedés indító oka nemcsak a durva lelkületben, hanem a megélhetés fent érintett visszásságaiban is rejlik, mert ott, a hol az egészséges karok munkája ép elegendő arra, hogy e karok munkaképességét fentartsa, illetőleg fejleszse, ott ezen egészséges karok képviselik az egész értéket, melylyel szemben annál szembetűnőbb az elerőtlenedett értéktelensége. Az olyan intézmény tehát, a mely akkor áll a munkás mellé, a midőn gyámolításra szorul, a mely az eltartásban való részesedé; által könnyít egyúttal a munkabíró karok amúgy is súlyos feladatán, a nép igényeinek helyes felismerésén alapszik s mint ilyen »népszerűsége« tarthat számot. Mert képzeljük el a pénz-

tárat már teljes működésükben és hasonlitsuk egybe a mondjuk 30 év multáni rokkant, elaggott munkást, ki a segélypénztár révén havi 10 korona hozzájárulással könnyít eltartója háztartásán, a mai korbéli szegény és kizárólag könyörületre utalt munkással? Vajon az előny nem oly szembetűnő-e, hogy ennek folytán az áldozatok, melyek árán elérhető, elenyészőknek, csekélyeknek látszanak? A 10 korona 40 fillér évi járulék, melylyel a munkaképes egyén némi önmérséklettel magát biztosíthatja, nem térül-e meg bőségesen az elaggott által élvezett 120 korona évi segélyben? És végül társadalmi szempontból kicsinyelhető-e az eredmények, melyek az intézménnyel karöltve járnak, melyek közül nem legutolsó az, a mely az anyagi szempont kérlelhetlenségét enyhíti ott, hol az isteni parancsolat és a természet rendje szerint is a tiszteletnek és szeretetnek kellene uralkodniok. Ha sikerül tehát a néppel e nagy előnyöket a jövőt illetőleg a jelenben megértetni, s főleg ha sikerül a nép bizalmát az intézmény realitása iránt felkelteni, azaz bizalmatlanságra hajló természete felett győzedelmeskedni, remélhető, hogy már az első években is a segélypénztárak tagjai örvendetesen szaporodni fognak. Lényegükben kevésbé találjuk vonzóknak, az előnyöket, melyek a balesetek ellen való biztosításból háramlanak, mivel a balesetek a mezei munkák alkalmával ritkák és a mennyiben előfordultak is, a legtöbb esetben a szerencsétlenül járt munkás gyógyításáról és segélyezéséről már eddig is történt gondoskodás. Különösen áll ez a több géppel dolgozó nagyobb uradalmaknál, hol a munkaközben sérült, avagy rokkanttá vált munkás gyámolításának társadalmi kötelezettségét általában felismerték, s mint ilyet követték is. Míg tehát az aggsági és rokkantsági ellátás biztosításánál az aránylag nagy évi terhet kell a nép előrelátásában ellensúlyoznunk és az előnyök előtérbe állításával az aggodalmakat legyőznünk, addig a balesetek biztosítására jogosító 1 koronás rendkívüli tagságnál ellenkezőleg nem a biztosítás reális szükségé, mint inkább a járulék csekély volta az, a mi eredménynyel, sőt, azt hisszük, aránylag nagyobb eredménynyel kecsegtet. Nagy előnyére vált volna a törvénynek, azaz nagyban hozzájárult volna népszerűsítéséhez, ha a biztosítás, ha nem is minden betegség esetére, de ezeknek legalább is azon részére kiterjedt volna, mely a munkásra nézve eredményeiben a legnagyobb baleset, mivel életfen-

tartását a legközelebbbről érinti. Tudvalevő, hogy nevezetesen az alföldön a nyári aratási munkák nyújtják a tulajdonképeni keresetet, s hogy a tél megélhetési viszonyai, a gyermekek ruháztatásának és iskoláztatásának lehetősége első sorban attól függ, hogy a családfőnek milyen volt nyári keresete. A törvényhozás bölcsességét hirdeti, hogy az 1898 : II. t.-cz. megalkotásánál első sorban e nyári kereset biztosítására fordította figyelmét, tudva azt, hogy a minimális (megélhetési) kereset biztosítása a munkásnép békéjének és fejlődésének egyik alapfeltétele. De ép mivel ezt így érezzük, azért óhajtanánk, ha a munkás megélhetése ne csak a termés, ne csak az időjárás viszonyosságai, hanem saját természete, saját énjé betegsége ellen is biztosítva látszanék, oly formán, hogy elvállalt szerződése teljesítésében a betegség miatt gátolt munkás segélyezésben, részleges keresetpótlékban részesülhetne. Meggyőződésünk, hogy ha a segélypénztárak szervezése keretében helyt foglalhatott volna egy intézkedés, mely szerint azon szerződött és biztosított munkás részére, kivel a szerződés a munkástörvény 22. §. c), szintúgy a 25. §. c) pontjai alapján felbontatott, a szerződésben kikötött minimális kereset pénzbeli értékének pl 50⁰/₀-a a pénztár terhére folyósítandó, hogy akkor a belépések száma lényegesen nagyobb lett volna, egyszerűen azért, mert ily intézkedés oly hiányt pótolta volna, mely ma a munkás existenciáját állandóan fenyegeti s melynek létéről minden munkás fogalommal is bír. Tudjuk és méltányoljuk a finandális természetű okokat, melyek ezen eszme megvalósításának most útjában állottak, reméljük azonban, hogy a biztosítás intézményének megerősödése esetén, a gondosság a munkás azon életkörülményeire is ki fog terjesztetni, melyek súlyos következményeiknél fogva a gondosságra különösen rá vannak utalva. Azon esetleges aggodalmakat pedig, hogy ilyen biztosítás esetén egyes hanyag munkások a segélylyel visszaélhetnének az által, hogy színleléssel a nehéz munka teljesítése alól kimenekülni próbálnának, nem tartjuk indokoltaknak. Mert egyrészt a munkásnép túlnyomó részét sokkal szorgalmasabbnak s számítóbbnak ismerjük, semhogy a keresetet részlegesen pótoló segélyért az egész keresetet feláldozná, másrészt pedig a betegség megállapítása az orvos révén történik s így a visszaélésre itt sincs több lehetőség, mint a biztosítás többi ágánál, sőt annyiban még kevesebb, a mennyiben a szerződött mun-

kás a szerződés megtartásával vagy feloldásával egybekötött minden lépése a szerződés érvényét biztosító törvényes kényszerek alatt áll. Szerencsés intézkedése az új törvénynek az a mód, a melylyel a cselédek biztosítását megoldja azzal, hogy mintegy figyelmezteti a munkaadó gazdákat cselédjeik biztosítására. Ilyenképen közvetve hozzájárul azon jó patriarchalis viszony fentartásához, illetőleg helyreállításához, melynek nyomát ma is sokhelyütt felleljük és pedig mindenütt mint olyat, a mely jó és békés egyetértésnek és ezzel a hű szolgálatnak is legbiztosabb záloga. Valószínű, hogy ezen új intézkedés, legalább eleinte, a gazdák részéről, mint új teher, bizonyos idegenkedéssel találkozik.

De hiszszük, hogy a mi ma a törvény paragrafusában óhajként szerepel, a társadalom tudatában hovatovább kötelezettséggé alakul át, mely alól nem fogja magát kivonni azon gazdaosztály, melynek túlnyomó és legkiválóbb része mindenkor cselédjeinek emberiesen érezni tudó munka- és kenyéradójának bizonyult. Kétségtelen, hogy gazdatársadalmunk anyagi helyzete ma nem a legrózsásabb és hogy az utóbbi években a társadalmi terhek több irányban és lényegesen szaporodtak, de viszont nem szenved kétséget az sem, hogy munkásaink és cselédeink megélhetési viszonyai sem valami fényesek s hogy a legutóbbi időig e nagy társadalmi osztály bajai csak vajmi kevés figyelemben és rendszeres támogatásban részesültek. Társadalmi és kulturális viszonyaink javulását jelentik azért az utolsó évek alkotásai, melyek ha segítenek is a szegények bajain, a jobbmódúak tényleges kára nélkül teszik, mert még feltéve azt is, hogy a szegényeknek juttatott áldozat az egyéni luxus-kiadások rovására esik, ezt kárnak nem tekinthetjük, mivel társadalmi szempontból a takarékoság elve helyesebben alkalmazható a személyes kiadások feleslegénél, mint ott, hol annak gyakorlása egyesek életszükségleteit érdekli. Az egyéni szabadság és az egoismus korlátozása az altruistikus társadalmi és emberi felfogás nevében kétségkívül a XX. század egyik vezéreszméje lesz, mely mint ilyen idegenné többé sem a politikában, sem a társadalmi felfogások alakulásában ez idő szerint nem lehet. Különben is mi a cselédek biztosítását mindenkor olyan-
nak képzeljük, hogy általa egyrészt a jó és hű szolgálat jutalmazása és elismerése jusson kifejezésre, másrészt viszont az önsegélyezés elve a cselédeknel se menjen veszen-

dőbe s ez csak úgy érhető el, ha a) a gazdák a biztosítási összeg járulékát csak a már kipróbált cselédek után és nem általában — a szolgálati viszony pusztán tényéből kifolyólag — vállalják el, ha b) még ezen esetben is a járulék egy részét a cselédnek bérébe betudják, fentartva az egész járulék átvállalását a különös figyelmet érdemlő szolgálatok (kivételes) jutalmazására. Mert ellenkező esetben mi történhetik? A gazda saját költségén biztosítja összes cselédjeit, a mit ezek természetesen köszönettel fogadnak, a nélkül azonban, hogy magát az intézményt és alapelvét, az önségelyt megismernék.

Egy-két év múlva a biztosított cseléd elhagyja a szolgálatot, mely esetben a törvény azon jogot biztosítja a gazdának, hogy, a mennyiben a szolgálatból való kilépés öt éven belül történik, a cseléd helyett befizetett díjakat a cselédől visszakövetelhesse. Ezen intézkedés, mely a gazdák érdekeit van hivatva védeni, gyakorlatilag alkalmazva surlódásokra fog vezetni, főleg ott, a hol a cseléd a pénztárba tulajdonképpen be sem lépett, hanem csupán a beléptetést élvezte és azért nem is hiszszük, hogy a 39. §. felhatalmazásával a gazdák gyakorta éljenek. De még azon esetben is, ha a cseléd a már befizetett járulék visszatérítésére nem köteleztetik, pl. hat évi szolgálat után, a mi a visszatérítés követelésének lehetőségét is kizárja, fennáll az eltávozott cselédre már a további befizetések kötelezettsége, azaz egy olyan teher, melyet eddig mint olyat nem ismert. Pedig meglehet, hogy a helyváltozás anyagi kárával járt, vagy hogy hónapokig hely nélkül marad. Kérdés már most, vajon ezen anyagi gondok közepett nem sokallja-e a 10 korona 40 fillér évi befizetést? És ha — egy éni befizetése által érdekelve nem lévén — a fizetést esedékességkor nem teljesíti, tagsági jogosultságát, gazda által meghozott áldozat ellenére, elveszti Ezen lehetőség, melynek bekövetkezése pedig épen nem elképzelhetlen, sőt ellenkezőleg igen természetesen, semmi esetre sem egyeztethető össze a törvény célzatával.

Ezért annak elkerülése végett magának a törvénynek szellemével is megegyezőbbnek tartjuk, ha a gazda a hű cseléd helyett fizetett járulék egy részét (felét) a cseléd bérébe betudja. Így a cseléd anyagi érdeklődése is felkeltetik, a mely anyagi érdek azután a cseléd további és önállóan teljesítendő befizetéseinek is ösztöne lesz. Egyébként a többi munkásokéhoz viszonyítva, a cseléd helyzetét

a segélypénztárak szervezetében, még a járulék részleges, sőt egész mértékben való viselése esetében is kedvezőnek kell találnunk, mert hisz a baleset ellen, a mely pedig a cselédeknel többször előfordulhat, a cselédek ipso facto biztosítva látszanak. S ennek, párosulva a cselédek amúgy is biztosítottabb existenciájával, remélhetőleg a nép jobb elemeiből alakult cselédosztály lesz az eredménye. A törvény többi intézkedéseit, így azokat is, a melyek a pénztárak kezelésére vonatkoznak, azon humánus szellem hatja át, a mely a földművelésügyi minister alkotásait első sorban jellemzi. Avagy nem a társadalmi kérdések helyes felismerésén alapszik-e a helyi bizottságok megalakítási módja, a mely egy a nép javát előmozdító intézmény ellátásánál a »kollegiálitást« teremti meg a munkaadók és munkások között, közös és nemes munkában egyesítve ez által olyanokat, kik eddig legtöbb esetben mint idegenek, néhol meg mint ellenségek állottak egymással szemben. Hiszszük és reméljük, hogy minél közvetlenebb lesz a megismerkedés és minél sűrűbb az érintkezés, annál inkább háttérbe fognak szorulni az előítéletek, az elzárkózottság és elfogultság érzetei, hogy helyet adjanak egy tisztultabb, modernebb társadalmi felfogásnak, mely egyesít ott, hol mindnyájan egyformán érdekeltek vagyunk — az emberi tudatban. A magasabb társadalmi osztályhoz tartozók hadd érezzék, hadd ismerjék fel, hogy társadalmi állásuk előnyei nagy kötelességeket rónak reájuk, hogy erejük és kiváltságuk nem az izoláltságban, hanem ellenkezőleg abban rejlik, hogy ők előőrsei a társadalmi, a nemzeti haladásnak, mely viszont őket, mint vezetőket sohasem nélkülözheti. Ezt a néppel széles körben megértetni vezető társadalmunk egyik elsőrendű feladata, melyet előbbre visz minden oly intézkedés, mely mint a segélypénztáraké is, a munkásnép javát a jobb módúak közvetlen részvételével és támogatásával szolgálja és munkálja. De nagy mértékben emeli az 1900. évi XVI. t.-cz. jelentőségét még az a körülmény is, hogy a munkásügy terén hozott egyéb alkotásokat szerencsésen kiegészíti, úgy hogy a segélypénztárak életbeléptetésénél többé-kevésbé már meglevő alkotásokra támaszkodhatunk. Így az 1898. évi II t.-cz. értelmében minden községben már megelőzőleg szerveztettek az u. n. munkássegély-alapok, azon munkások támogatására, a kik átmenetileg kisebb-nagyobb segélyre (kamatmentes kölcsönre) szorultak. Nézetünk szerint a segélypénztárak és segélyalapok között szorosabb kapcsolatot

kellene létrehozni, olyformán, hogy a segélyalapok előlegeznék a pénztárba belépendőknek a belépési illetéket esetleg az első félévi részletet is, mi által maga a belépési kedv nagyban fokozódnék, illetőleg megvalósítható lenne ott is, a hol különben téli időben már néhány korona kiadás is nagy teher. A segélyalapok ez által nemcsak hogy nem vonatnak el rendeltetésüktől, sőt ellenkezőleg akkor szolgálják azt leginkább, a midőn a munkásra nézve a »leghasznosabb« kiadás, illetőleg befektetés elviselését megkönnyítik.

A jövőnek feladata, hogy az 1900. évi XVI. t.-cz. gyakorlati eredményeit véglegesen megállapítsa. Most arra szoritkozhatunk csupán, hogy a törvény általános rendelkezéseit és leglényegesebb intézkedéseit fejtegetésünk tárgyává tegyük. Tettük ezt azon benyomás alatt, melyet e kitünő törvény szelleme reánk gyakorolt. A szellem pedig, mely a munkás- és cselédsegélypénztárak törvényét áthatja, nem a kishitűségé, hanem azon legnemesebb értelemben vett önbizalomé, mely a jóérzésűeket eltölti akkor, a midőn a jóért fáradva, a jót remélik. Kivánjuk is, még pedig első sorban nem a törvényhozó, hanem a magyar munkásnép érdekében, hogy mindezen remények valóra válva az ígét testté, a kitűzött célt mielőbb elértté tegyék!

itj. Návay Lajos.

Az alkoholizmus és az ellene való védekezés.

(Első közlemény.)

A felvidék népének vagyoni pusztulása, erkölcsi züllése és velök karöltve az egészség tönkremenetele sajnos, de ismeretes tény; ezek következménye a kivándorlás előidézte népességi csökkenés, a gazdasági erők elveszése, a nemzeti vagyonnak a kivándorlás mérvével fokozatos elpusztulása s tönkremenetele. Mindezeknél azonban kevésbbé ismert s még kevésbbé elfogadott tény az, hogy a különben szívós, az erős munkával foglalkozó s kemény keresethez szokott faj tönkremeneteléhez az első lökést az alkohollal való szertelen visszaélés adja meg.

Annak, hogy a szegényebb néposztály közt, beleértve az ipari osztály nagy részét is, az elszegényedés mindinkább terjed s a köz-erkölcsök hanyatlanak, hogy mindinkább nő az elégtelenséggel párhuzamosan a termő föld vagy a munkaadó iránti hálátlanság és a haza iránti elkeseredés, nem kis részben oka az, hogy nemcsak a főváros, hanem az egész ország ipari és mezőgazdasági munkásai között el van terjedve az a balhiedelem, az az előítélet, hogy az alkohol a nép tápláló eleme, nem élvezeti czikk, hanem a testi erők fentartója. Akaratlanul és céltudatlanul is hivei Moleschottenak, ki azt a régen megczáfolt tételt állította fel, hogy az alkohol a szövetek takarékperselyének (»Sparbüchse der Gewebe«) tekintendő, mert szerinte a szesz a melegfejlesztés forrása (»der genossene Alkohol ist eine neue Quelle der Wärmeentwicklung«).

A munkás ezen szent meggyőződésben él, mert hiszen úgy hallotta mindig szüleitől, úgy hallja környezetében társaitól, hogy az éhgyomorra való naponkénti vagy a munkaközben való pálinkaivás erősít, hogy fentartja a testet, hogy a hideg ellen védi, melegít télen, hogy nyáron át pótolja a reggelit, mert szerinte kitűnően táplálja. Nem is csodáljuk azt a gyakran tapasztalható tényt, hogy megbetegedések alkalmából a körelőzmények felvételekor oly ideg- vagy bel-esetekben, melyeket csakis az alkohol mérgező hatásának lehet tulajdonítani, az illető az iszákosságot tagadja, nem mintha bevallani restelné, hanem azért, mert a naponként két-három izben mindenkor 3—4 krajczárért éveken át folytatott pálinkaivást nem tartja iszákosságnak. A munkás az alkoholnak ily alakban való, naponként egy-két, vagy az időjáráshoz mérten többszöri bekebelezését mintegy tápanyagnak tekinti, holott ez már mennyiségénél fogva is károsan hat, lévén az alkohol ezen nemének — a pálinkának — tápértéke teljesen elenyésző, de meg az elfogyasztott mennyiség kicsiny volta lerontja annak esetleges minimalis tápértékét. Az alkohol a szervezetre gyakorolt hatá-

sánál fogva csak kis mennyiségben tekinthető élvezeti szernek, mert nagyobb mennyiségben méregként hat. Az alkoholnak u. n. fehérjekimélési hatása az újabbi vizsgálatok alapján kizártnak tekinthető és róla csakis a zsír felhalmozódását elősegítő hatást tehetjük fel. Az alkoholnak mérsékelt mennyiségben való fogyasztása Hirschler¹ s Terray¹ szerint az egészségre semmi esetre sem lehet káros hatással. Évvel szemben Jaksch² és Bókay³ határozottan a mellett foglalnak állást, hogy minden alkoholos itala boroktól és söröktől kezdve a legerősebb égetett szeszekig természetesen alkoholtartalmuk s elfogyasztott mennyiségük mértékében mérgező. Bókay szerint az alkohol a testet elsatnyítja, a lelket elhomályosítja, az életet megrövidíti, a további nemzedéket testileg, lelkileg elkorcsosítja, lévén az a társadalom legnagyobb ellensége, mely magát az emberbe behizelegte.

Az élvezeti szerül használt alkoholtartalmú anyagok a sör, a bor s a különféle pálinkaneműek, melyeknek tápértékű összetételét az alábbi, a Hirschler-Terray-féle diaetetikából vett táblázatok adják meg. 100 köbcm., vagyis egy deciliter sörben van:

S ö r f a j o k	Viz %	Alkohol %	Extract %	Fehérje %	Czukor %	Tejsav %	Dextrin %	Hamu %
Bajor téli sör	91·81	3·21	4·99	0·81	0·44	0·116	2·92	0·20
» nyári sör	90·71	2·68	5·61	0·49	0·87	0·128	4·39	0·22
Müncheni Hofbräu	90·64	3·70	5·87	—	—	—	—	—
Spatenbräu	90·55	3·23	6·61	—	—	—	—	—
Pilseni polgári	91·15	3·46	4·97	0·37	—	0·16	—	0·20
Müncheni Bock	88·72	4·07	7·23	0·71	0·90	0·17	—	0·27
Angol Ale és porter	83·1	4·89	6·03	0·53	0·84	0·31	—	0·31
Kőbányai polg. sörfőző:								
kőbányai barátsör	88·3	4·2	7·50	—	—	—	—	0·25
» királysör	89·72	4·6	5·69	—	—	—	—	0·23
» polg. sör	88·43	4·8	6·77	—	—	—	—	0·22
» szt. István sör	91·01	3·9	4·8	—	—	—	—	0·21
Magyar részv. sörfőző	89·62	4·85	5·53	—	—	—	—	0·25

Rubner szerint egy liter sörben legalább is annyi a fehérje, mint 120 gramm tejben vagy 60 gramm kenyérben vagy 15 gramm húspan, a szénhidrátokból pedig annyit tartalmaz, mint 100—150 gramm kenyér, viszont azonban az is igaz, hogy egy liter sör fogyasztása közben 880—998 gramm vizet s 32—48 gramm alkoholt kebelezünk be a szervezetbe, holott a fehérje-tartalom csak 3—8 grammot tesz ki. Ezen számítás pénzértékekbe átszámítva olyképp hangzanék, hogy a szervezetbe 38 fillérnyi összegért — ez átlag egy liter sör ára Budapesten — a sör útján annyi fehérje tápanyag kebeleztetik be, mintha hozzávetőleg 4·0, 0·50, illetve 1 fillérért tejet, kenyeret vagy húst fogyasztottunk volna.⁴

A sör ivásának általánosságban tulajdonított nagy tápláló értéke tényleg nem áll fenn; ezen érték pedig, mely tulajdonképen csak a

¹ *A diaetetika tankönyve*, Hirschler és Terray. Budapest, 1900.

² *Die Vergiftungen*, von R. v. Jaksch. Wien, 1897.

³ *Gyakorlatilag fontosabb mérgezések*. Bókay Árpád (Belgyógyászat kézikönyve) 1900.

⁴ Egy liter sörben átlag öt gramm fehérnye van; egy liter tejben, melynek átlagos ára 22 fillér, 30 gramm, egy kiló husban 184 gramm, egy kiló kenyérben (ára 8 kr.) 85 gramm fehérnye; megemlítendő azonban, hogy ugy a hus, mint a tej s kenyér a fehérnyén kívül még egyéb tápanyagot is tartalmaznak.

nagyobb mennyiségben való fogyasztásnál (egy liter) kezdődik, a sörnek magas árával egyáltalában nincsen arányban. Az egy liternél nagyobb fogyasztás, gazdasági okokat nem is tekintve, határozottan hátrányos, mert az ily nagyobb mennyiségben fogyasztott sörnek állandó élvezete az emésztést zavarja s előbb-utóbb az emésztési szervek megbetegedéséhez vezet.

Hazánkban élvezeti ital gyanánt a sörnél jóval elterjedtebb a bor, melynek összetétele igen változó. Könnyű borok 6—8, közép erős borok 11, jó borok egész 14, erős borok 16—18 térfogat százalék alkoholt tartalmaznak. A bornak szerves savtartalma finom fehér boroknál 0·5—0·6⁰/₀, vörös boroknál 0·45—0·55⁰/₀ között, a hamutartalom 0·1—0·4⁰/₀ között ingadozik; a kivonati anyagokból 1·3—5·6⁰/₀ tartalmaz.

A legelterjedtebb boroknak átlagos összetételét a következő táblázat tünteti fel:

	Alkohol %	Kivonati anyag %	Czukor %	Sav %	Glycerin %	Hamu %
Rajnai	11·5	2·3	0·4	0·8	0·8	0·2
Moseli	10·1	2·6	0·5	0·6	—	0·2
Bordeauxi	9·4	2·6	0·3	0·6	0·7	0·25
Tiroli	12·6	3·7	0·7	0·6	0·65	0·2
Sherry	17·0	3·5	1·5	0·5	0·6	0·3
Franczia pezsgő	9·0	13·4	11·5	0·6	0·1	0·1
Szamorodni	11·41	3·70	3·47	0·77	1·228	0·286
Magyar aszú	11·27	15·33	11·10	0·69	—	0·358

A bornak ezen vegyi összetétele bizonyítja, hogy míg az alkoholnak nagyobb tartalmánál fogva a sörnél három, sőt négyszerre veszélyesebb is lehet, addig tápláló képessége a benne foglalt fehérje, cukor és só kis mennyiségénél fogva majdnem semmisnek tekinthető, holott a magyar borok csak néhány fillérrel olcsóbbak a megfelelő mennyiségű sörnél.

Az alkoholtartalmú élvezeti italok közt legjobban vannak elterjedve a különböző pálinkaneműek és sajnos, ép azok, melyeknek szesztartalma a legmagasabb értékeket képviseli. Ezeknek vegyi összetételét a következő táblázat tünteti fel:

	Víz %	Alkohol %	Kivonat %	Czukor %	Hamu %
Pálinka	55·0	15·0	—	—	—
Arrac	39·42	60·05	—	0·04	0·02
Cognac	29·85	69·5	—	0·65	0·01
Rum	47·34	71·4	—	1·26	0·06
Absynth	40·33	58·9	—	0·77	—
Benediktiner	12·	52·	32·57	36·0	0·04
Anisette	23·28	42·	34·44	34·82	0·04
Curacao	16·40	55·	28·5	28·6	0·04

Ezen pálinkaneműek, nem tekintve, hogy majdnem semmi directe tápláló anyagot nem tartalmaznak, rendkívül károsak nagy alkohol tartalmuknál fogva, mert a bekebelezett pálinka százaléktartalmától függ a bekövetkező alkohol-mérgezés különböző neme, a mérgezésnek rövidebb, vagy hosszabb idő alatt beállta, lévén a szervezetnek ellenálló képessége egyénenként szerfelett változó. Bár a pálinka-ivásnak káros hatása nemcsak a minőségtől, hanem a bekebelezett

mennyiségtől is függ, tagadhatlan, hogy úgy a gyenge, mint az erős szervezet előbb-utóbb meg lesz támadva a mód nélküli alkohol-ivás folytán.

A pálinkaivás nálunk — sajnos — a nép és a műveltebb s vagyonosabb osztályok között van elterjedve, azon különbséggel, hogy az utóbbiak a drága boron és sörön kívül a magas alkoholtartalmú cognac-nak fogyasztói, míg a népesség nagy részét képező szegényebb néposztály az olcsó pálinkás italokat fogyasztja.

A pálinkafogyasztás nálunk és más országokban is egyenes arányban áll a népesség elszegényedésével, úgy hogy majdnem igazat lehetne adni Marthaler¹ azon tételének: »Die Trinksucht ist die Ursache des Elends, das Elend die Ursache der Trinksucht.« A pálinka ivásának elterjedése mily arányokat ölthet, azt mutatja példának okáért, hogy a székely vidéken egy 2800—3000 lakosú helyen évente 50.000 liter pálinka fogy el csak az italmérésekből,² oly helyen, hol alig van ház, melyben szilvapálinkát ne készítenének. (Minden lakosra évente 17 liter pálinka esik.) Még szomorúbbá válik ez a kép, ha a leírónak további megfigyelését olvassuk, hogy e vidéken nemcsak az asszonyok, hanem a leányok is versenyt isznak a férfiakkal és alig van gyermek, kinek szájából a pálinkaszagú leheletet nem lehetne érezni. Hasonlók a viszonyok Magyarországnak számos más helyén, főleg a felső magyarhoni részekben és a többnyire tótok által lakott megyékben. Ezen vidékeken s a nagyobb városokban ép oly gyakran találkozunk a szesz okozta heveny mérgezéssel, a részegséggel, a mámorral mint az idült mérgezés nagy tünetesortjának egyik vagy másik alakjával.

A mérgezés előidézte szervezeti megbetegedés számos, igen különböző testi és szellemi tünetben nyilvánul. E tünetek váltakozva vannak előtérben; a betegség kezdeti szakában felismerve, még gyógyíthatók. Az alkoholos mámorban a részegnél mutatkozó tünetek az idegrendszer bántalmazottságának jelei s az alkohol élettani hatásának folyamányai; ezek muló hatásúak és néhány órai eszméletlenség után javulással végződnek, bár nem csekély azon alkoholisták száma sem, kik a mérgezés ezen heveny szakában elhalnak. A svájczai statisztika szerint az 1875—77-ig tartó időszakban a heveny alkoholmérgezés folytán elhaltak száma 3·16⁰/₀-ra volt tehető. Nálunk a fővárosban sem tehető csekélyre azoknak száma, kiket a rendőrség heveny alkoholismus, részeges mámor miatt vesz oltalmába s kik ily állapotban a börtönben meghalnak. De még mindig jobbak a viszonyok, mint Angliában, hol a gyenge nem is erősen kiveszi részét ezen élvezetből; így például 1880-ban Londonban 16.525 asszonyt csuktak el részegség miatt.

Az egy vagy többszöri mámornál sokkal károsabb a nap-nap után, bár látszólag kis mennyiségű, de tömény alkohol-tartalmú italok élvezete, mely az alkoholismushoz, az iszákossághoz vezet. Az alkoholismus oka ama meglepő észleletnek, melyet a belbetegekkel foglalkozó munkás rendelő-intézetekben lelhetünk, hogy majdnem minden

¹ *Ein Wort zur Gründung einer Trinker-Heilanstalt im Kanton Bern.* Im Auftrage des Ausschusses christlicher Liebeshätigkeit von H. Marthaller.

² *A Kisbér vidéki székely köznép táplálkozása és a táplálkozás befolyása a közegészségre.* Keményfi Katinka állami tanítónő. Egészség. XIV. 5.

negyedik betegnél fel lehet találni az alkohol-okozta szervi elváltozásokat; megbetegedéseket a garat, gyomor, bél, máj, vese, szív, vér-
edények s idegrendszer részéről, melyek a szervezet ellenálló képes-
ségét csökkentik s előbb-utóbb az életet is megrövidítik. Ezen különböző
tényezők együttes hatásának tudható be azon, az életbiztosítási inté-
zetek által tett statisztikai észlelet, mely szerint az alkoholisták rövidebb
életűek.

Ezt bizonyítván, érdekesnek tartom felemlíteni s rámutatni az
»United Kingdom Temperance and General Provident Association«-nak¹
alábbi táblázatára, mely igazolja, hogy a »total abstainer«-ek csoport-
jából biztosítottak közül a bekövetkezett halálozási számarány nemcsak
hogy nem volt kisebb, mint az általános számítás alapján várható
volt, hanem e szám jóval alul maradt az alkohollal élők az úgynevezett
nem abstainer-ek csoportjánál.

I d ő p o n t	Alkohollal nem élők osztálya		Általános osztály.	
	Várt halálesetek száma	Bekövetkezett halálesetek száma	Várt halálesetek száma	Bekövetkezett halálesetek száma
1866—1870	549	411	1008	944
1870—1875	723	511	1268	1330
1876—1880	933	651	1485	1480
1881—1885	1179	835	1670	1530
1886—1887	553	390	713	700
	3937	2798	6144	5984

Még szembeötlőbb e viszony, ha a Scepter angol biztosító társaság
által közzétett halálozási táblázatokat áttekintjük. Az 1884—1896-ig
biztosított egyének közül tapasztalati számítások alapján vártak 744
halálesetet az alkoholtól teljesen tartózkodók részéről és 1339 halál-
esetet a nem abstinensek részéről; tényleg bekövetkezett a halál az
előbbiekből 432 esetben, vagyis a várt halálozás 58°/o-ban; az
utóbbiak közül pedig 1131 esetben, vagyis a várt halálozás 80°/o-ban.
Az alkoholismusnak ezen, az életkort megrövidítő hatásánál fogva
egyes angol társaságok a kifejezetten alkohol-ivókat működési körükből
teljesen kizárják.

Egyebekben a foglalkozási statisztikai táblázatok is igazolják,
hogy az alkohollal foglalkozók, mint p. o. korcsmárosok, pálinka-
mérők, vinczellérek életkora jóval kisebb az általános élettartamnál.

A szervezet a véráramba jutott s a vér útján kórtani hatását
kifejtő szeszhez ép úgy szokik, mint a kávé, tea, dohány vagy opium,
morphium, cocain vagy arsenhez, oly módon, hogy míg az előző
kis adagok esetleg és látszólag káros hatást nem fejtettek ki,
ugyanily nagy adagnak bekebelezése után e hatás váratlanul kumu-
lálva s hatványozva a régen bevett adatokat, veszedelmes módon
jelentkezhetik.

A testi bajokat előidéző nagy károkkal egyenértékű a szeszivás
által létrejött azon kár, melyet az e szerrel való állandó visszaélés a
szellemi képességre gyakorol. Az alkoholtól eredő hatás, hogy az illető
beszédessé válik, gondolatai kritika nélküliek lesznek, idővel elveszti
önbizalmát s önuralmát és végeredménykép elmebeteggé válik.

Elmegyógyintézeti statisztikai feljegyzések azt a következtetést

¹ Die Trunksucht und ihre Abwehr von Dr. A. Baer 1890. p. 5.

engedik meg, hogy az elmebetegek nagy százaléka az alkohollal való visszaélés folytán került megfigyelés vagy gyógykezelés céljából ezen helyekre. A különböző országokban e szám váltakozó, 12°/o-tól egészen 45°/o-ig emelkedik. Moravcsik¹ szerint a perczentbeli ingadozásokat azon körülmény okozza, hogy az elmegyógyító intézetek beteganyaga nem egyforma társadalmi osztályokból kerül ki s az alkoholfogyasztás sem minden országban egyforma. Míg a lipótmezei országos tébolydában ápolott 8800 beteg közül 830 esetben, az esetek majdnem egy tizedrészében az alkohol szerepelt a megtébolyodás kórokául, addig a fő- és székvárosi elmebeteg-megfigyelő gyógyosztályon 11 év alatt 6642 ápolott közül 1000-ról, tehát $\frac{1}{6}$ részről, vagyis majdnem 16·6°/o-ról volt kimutatható, hogy alkoholizmus okozta a bántalmakat. Ezen adatokhoz hasonlókat nyújt a három svájci elmegyógyintézetben elhelyezett alkohol okozta elmebeteg:

Idő	St. Pirminsberg		Waldau		Rosegg	
	férfi %	nő %	férfi %	nő %	férfi %	nő %
1856—1860	10·5	0·8	5·0	—	—	—
1861—1870	14·1	1·2	5·3	—	8·4	2·8
1871—1872	23·1	3·0	13·9	1·1	30·2	7·4

Az angolok helyesen jelzik az iszákosságot betegségnek: »intemperance is disease«. E betegség egyúttal azonban nagyon súlyos baj, mely messze kihatással bír a társadalmi és közgazdasági kérdésekben, mert a részeges és iszákos nem törődik énjével, még kevésbé foglalkozik családjával, nem gondoskodik annak tisztas megélhetéséről és végül úgy maga, mint övéinek elszegényedését eredményezi. Baer² szakmunkája bő alkalmat nyújt annak igazolására, hogy a mi áll az egyesre, az vonatkozik az egész társadalomra, a községre, a városra és az egész országra, hogy t. i. a szeszivás terjedésével lépést tart a népesség elszegényedése. Az iszákosságot Picard szerint a nyomor s szegénység követi, miként az árnyék a testet. A házasságtörés s a válások oka Dániában az esetek 25°/o-ban az iszákosságban leli okát.

Vagy kiszámítható-e az a kár, melyet az alkoholos mámorban levő elkövet embertársaiban verekedés és saját magában öngyilkosság folytán. Bähr az összes öngyilkossági esetek 12°/o-át, Brierre de Boismont Párisban 12·5°/o-át, Dávid Dániában az esetek 17·5°/o-át az iszákosságra vezeti vissza. Legújabbán Heller³ foglalkozott beható szakszerűséggel 300 bonczolás alá került öngyilkos hullájában előfordult és az alkohollal való visszaélésre vezethető arra jellegzetes elváltozással. Ezen kórbonczotani jelek nyomán részben a hozzátartozók bemondása alapján ama megdöbbenően magas számot találta, hogy 300 öngyilkossági esetben az alkoholizmus 143-szor = 47·6°/o-ban ki volt mutatható. Ezen magas számból ama következtetést vonja le, hogy az öngyilkosság rohamos emelkedése a növekvő kórral az alkoholizmusnak, az iszákosságnak következménye.

A rendőri statisztikák hazánkban s minden országban beszámol-

¹ *Az iszákosság ellen való védekezés.* Dr. Moravcsik Ernő Emil. Huszadik Század I. 5.

² *Der Alkoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und sozialen Organismus.* A. Baer, 1878.

³ *Zur Lehre vom Selbstmorde nach 300 Sectionen* von Prof. dr. Heller in Kiel. (Münchener med. Wochenschr. 1900. 48.)

nak arról, hogy mily szoros a kapcsolat a szeszfogyasztás emelkedése s a bűntények között s mennyivel több a lopás, verekedés, gyilkosság, erkölcstelen cselekedet okozta kihágások száma ünnepeken s az azt követő napokon, mint munkanapokon. Elég volna rámutatni Yvernès, Lacassagne, Ferri, Almquist nyilatkozataira vagy számadataira, de mindezeknél is feltűnőbbé teszi e kérdést Wieselgrennek, a svéd fegyházak központi igazgatójának újabb keletű jelentésében az a pont, mely szerint a fegyházi munkára ítélték közül 69·8°/_o férfi (1403 közül: 979), és 9·3°/_o nő (216:20), a börtönbe ítélték közül 73·3°/_o férfi (659:486) s 33·3°/_o nő (33:11) a bűntényt ittas állapotban követték el. Mindezek után nem is egészen megvetendő Coleridge bírónak 77-ben tett nyilatkozata: »Die Verbrecher der Gewaltsthatigkeiten entstehen mit sehr geringen Ausnahmen im Wirthshaus und sind durch Trunkenheit bedingt. Neun Zehntel der Gefangnisse würden wir leeren können, wenn wir England nüchtern machen könnten.«¹

A nagy emberbarátnak e szavai a gyakorlati életbe átvitt viszhangja Léon Lévi jelentőségteljes mondásának: »Die Trunksucht ist auf dem Gebiete der sittlichen Krankheit das, was das Fieber auf dem körperlichen ist, sie verschlimmert die Ursachen, welche dem Leiden zu Grunde liegen, sie reizt die Neigung zum Verbrechen und ruft Rachegefühl hervor.«

Az iszákosság felbontja a családi élet boldogságát, a házas életnek s az otthonnak szorosra fűző kapcsait, előidézi a prostitúció terjedését s növeli, mint ezt fentebb kifejtettem, az öngyilkosságok máris meglevő nagy számát. Schlegel úgy vélekedik, hogy Anglia, Német- és Oroszországban az alkoholizmus az öngyilkosságok főokozója, a mennyiben az alkohol okozta öngyilkosság száma a különböző országokban 38°/_o-ig emelkedik. Ezen magas számmal szemben valóban megnyugtató amaz észlelet, melyet Svédországban az alkoholeltenes actióval párhuzamosan észleltek, hogy t. i. ott az iszákosság okozta öngyilkosság nyolcz év leforgása alatt 46·6°/_o-ról 11·8°/_o-ra szállt alá.

Az ittasság zavarja az egyént rendes, megszokott munkájában, eltereli attól a figyelmet, a mi rája veszélyes következményekkel járhat a gyári iparban, hol minden meggondolatlan vagy elhamarkodott valamint céliránytalan cselekvény a gép vagy szerszám körül sérülést vált ki. A gyárakban előforduló sérülések nagy száma a gyári s ipari foglalkozást szerfelett veszélyesnek tüntetnék fel, ha nem vennők figyelembe egy hazai orvosi írónak Axmannnak² megbízható statisztikai munkálati eredményét, mely szerint bizonyos sérüléseknek körülbelül 61°/_o-a a pálinkanemű italok élvezete folytán jön létre.

Az alkoholista társadalmi s socialis következményekkel járó veszélyt rejt úgy magában mint egyénben, de úgy is, mint családfentartó, mert utódai bizonyos testi és szellemi ellenálló képességi gyengeséggel, Morel³ szerint oly terheltséggel kerülnek a világba, mely a különböző generatiókon át erkölcsi züllesztésben, fix ideákban, butaság, idiotismus, melancholia vagy agylágyulásban nyilvánul. Az ily iszákos családokból származott s többnyire helytelen irányban nevelt szellemileg

¹ *Die Trunksucht und ihre Abwehr* von dr. A. Baer p. 45.

² Axmann Béla: *Sérülések szeszes italok folytán s a munkaidő befolyása azokra.* Jelentés a VIII. nemzetközi közegészségi s demographiai congressusról. 1896.

³ 1. *Grundriss der öffentlichen und privaten Gesundheitspflege* von Dr. Kühner. 491. oldal.

gyengébb képességű gyermekek az esetek nem megvetendő számában újból iszákosokká válnak . . . Legrain¹ négy generation át vizsgált 215 iszákos családot s úgy találta, hogy azok leszármazottjai 42°/o-ban váltak szokványos szeszivókká, azaz iszákosokká.

A részegség előidézője az esetek nagy számában a korhelykedési, az utánzási s virtuskodási vágy, valamint az a lehetőség, hogy az emberek a jókedvet, az izgalmat, vagy kábulást, a bűt, a bajt s a hétköznapi kellemetlenségeket elfelejtető mánort olcsó áron s könnyű módon képesek maguk részére teremteni; az iszákosságra való hajlam pedig nem egyedül a megszokásban leli magyarázatát, hanem abban is, hogy ez az esetek nagy számában öröklött tulajdonság.

Az alkohollal való visszaélésnek a közgazdasági viszonyokra, a társadalomra és az emberiségre kiható következményei mérlegelhetők, ha figyelembe vesszük Everett² kijelentését, mely szerint Észak Amerikában az 1860—70-ig tartó időszakban az alkohol 300.000 embert elpusztított, 100.000 gyermeket az árvaházba, 150.000 egyént fegyház- s szegényházba terelt, 2000 esetben öngyilkosságot okozott, 20.000 asszonyt özvegységre, egy millió gyermeket árvaságra juttatott, míg az ezen időn belül okozott, az alkoholnak betudható tűzkár 10 millió dollárt tett ki. Ezen időn belül a szeszconsumból eredő egyenes bevétel három milliárd s az indirect bevétel 600 millió dollárt hozott a nemzetnek.

Magyarországra ilyenmű statisztikai adatokkal nem rendelkezünk, de ismerve az alkoholnak felsorolt s érintett sokoldalú veszélyeit és fennebb vázolt káros következményeit, valamint ama tényt, hogy pálinkát erősen fogyasztó vidékeken — mint azt a katonai sorozási statisztikák igazolják — a lakosság satnyul s evvel párhuzamosan a szolgálatra alkalmasnak találtak száma folyton csökken, könnyen alkothatunk magunknak képet arról, hogy mily nagy s pusztító károkat okozhat hazánkban a pálinkaivás, különösen, ha az általam összeállított, a szesztermelést, az államnak szeszből való bevételét tárgyaló táblázatait szemügyre vesszük.

I. Szesztermelés Magyarországon.

1891. évben	95,399.112 hektoliter
1892. »	113,207.595 »
1893. » . . —	109,705.722 »
1894. »	109,827.509 »
1895. »	94,143.479 »
1896. »	98,430.113 »
1897. »	102,659.343 »
1898. »	105,395.694 »

Látni való, hogy a szesztermelés, mely az 1895-ik évben rohamos csökkenést mutatott, az utóbbi három év alatt ismét emelkedik s máris közeledik az átlagos magas értékhez.

¹ Legrain: *Sociale Consequenzen der alkoholischen Nachkommenschaft in Bezug auf Moral, Entartung und Verbrechen.* (Congress f. Criminal Anthropologie in Genf. Vorlesung.)

² Dr. Bunge: *Die Alkoholfrage.* 1894. o. 15.

II. Szeszes italok.

Év	Behozatala		Kivitele	
	Mennyiség métermázsa sz.	Értéke forintban	Mennyiség métermázsa sz.	Értéke forintban
1877	—	4,600.000	—	13,500.000
1880	—	4,700.000	—	26,500.000
1888	381.995	18,635.382	1,718.495	22,875.908
1889	368.177	16,840.240	1,754.806	27,068.500
1890	467.402	21,151.748	1,726.151	30,659.752
1891	660.091	33,149.168	1,448.865	31,956.798
1892	1,106.177	24,138.862	1,101.462	25,188.929
1893	1,643.708	27,587.844	1,109.804	29,616.264
1894	1,573.832	23,575.000	1,044.911	24,446.000
1895	1,235.809	18,847.000	1,077.600	25,557.000
1896	1,445.190	22,954.000	1,138.389	26,439.000
1897	1,687.479	23,924.000	1,154.316	24,663.000
1898	1,669.452	22,690.000	1,135.950	23,064.000

E táblázatból kitűnik, hogy míg a szeszes italok behozatala 1877-ben 4·6 millió frt értékű, a kivitel akkoriban 13½ milliót tett ki, tehát majdnem háromszorosa, 1880-ban pedig hatszorosa volt a behozatalnak; addig 1897-ben, tehát 20 esztendő alatt a behozatal 23,924.000 forintra rúg, a mi azt jelenti, hogy a behozatal több, mint ötszörösen megnövekedett, ezzel szemben azonban kivitelünk 1897-ben 20 esztendő után 24,663.000 frtot tesz ki, tehát még csak kétszer akkora sem, mint volt 1877-ben. Míg 1877-ben kivitelünknek értéke 8·9 millió frttal haladta meg a behozatalt, addig 1897-ben kivitelünk értéke csak 374.000 frt többletet tüntet föl. A kivitel csökkenése összfüggésbe hozható a szőlővidékek filloxera okozta pusztulásával. (A bevétel vonatkozik finom borokra, sörökre s cognac-ra, gazdagok által fogyasztott italokra.)

III. Állam bevétele.

Szeszes italok után fogyasztási adókból:

	1877. év	1879. év	1881. év
Szeszadó	5,538.000 frt	6,667.000 frt	7,167.000 frt
Boradó	2,918.000 »	3,090.000 »	3,409.000 »
Söradó	995.000 »	971.000 »	930.000 »
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	9,451.000 frt	10,728.000 frt	11,506.000 frt
	1884. év	1885. év	1889. év
Szeszadó	8,125.698 frt	11,040.898 frt	22,950.209 frt
Boradó	3,649.801 »	3,719.353 »	6,154.819 »
Söradó	1,323.169 »	1,306.564 »	1,002.219 »
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	13,098.668 frt	16,066.815 frt	30,105.893 frt
	1890. év	1895. év	1896. év
Szeszadó	24,651.336 frt	28,550.482 frt	30,734.206 frt
Boradó	6,154.819 »	4,060.497 »	4,136.593 »
Söradó	1,190.414 »	2,943.663 »	3,643.188 »
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	31,996.569 frt	35,554.642 frt	38,153.987 frt
	1897. év		
Szeszadó			31,364.191 frt
Boradó			3,880.460 »
Söradó			3,259.131 »
			<hr/>
			38,503.782 frt

Ha az öszszadóbevételt veszszük szemügyre, azt látjuk,* hogy a szeszfogyasztás az 1877-ik évtől az 1897. évig, tehát 20 év alatt több mint négyszer akkora lett, 9,451.000 frtról 38,503.782 frtra emelkedett. Rohamos emelkedést tüntet fel a szeszadó összege, mely 1877-ben 5,538.000 frt, 1885-ben 11,040.898 frt, 1895-ben (10 év alatt) 28,550.482 forintra, 1897-ig pedig 31,364.191 frtra emelkedett, husz év alatt hatszor akkora lett a szeszadó összege. Jellemző az is, hogy míg 1877-ben a boradó a szeszadónak több, mint felét tette ki, 20 év múlva 1897-ben alig egy nyolczad részét teszi.

E három táblázatból együttesen azt a tanuságot s következtetést vonhatjuk le, hogy nálunk az utolsó évek során sem nem a bor, sem nem a sör ivása számba vehető módon nem terjedt el, az előbbi a rossz szőlőtermés s a phylloxera pusztítása, az utóbbi valószínűleg az ital drágasága folytán, hanem hogy rohamosan emelkedett a mindkettőjüknél jelentékenyen ártalmasabb de olcsóságánál sokkal szélesebben elterjedt pálinkával való visszaélés, mely idő-, munka- s pénzbeli veszteségeket okozva, mintegy csapásszerűen megteremti az erkölcsi s anyagi károk sokféleségét.

Friedrich Vilmos.

Az élet- és kárbiztosítási díjtartalékok elhelyezéséről.

Az első komoly, számottevő kísérlettel, mely a biztosítási ügyletek törvényes rendezésével foglalkozni kívánt, Apáthy István: A magyar kereskedelmi törvény tervezete (Budapest, 1873) című munkájában találkozunk. E munkában a hetedik cím három fejezete foglalkozik a biztosítási ügygyel; az első fejezet az általános határozatokról, a második az elemi csapások és a vitelezés veszélyei elleni biztosításokról, a harmadik az életbiztosításról szól. A díjtartalékokról és elhelyezésükről azonban még egy fejezetben sincs említés. Ezekről már csak a kereskedelmi törvény 456. §-a emlékezik meg, a mennyiben előírja, hogy az életbiztosítási díjtartalék miben helyezendő el.

Nem érdektelen, hogy a kereskedelmi törvénynek e liberális irányzata a későbbi javaslatokban mily támadásokat szenved.

Legjobban igazolja ezt, ha az egyes javaslatokat az eredeti intézkedéssel szembe állítjuk. Az I. és II. számú táblázatban a vízszintesen haladó számok mutatják, hogy az illető javaslat hányadsorban engedi meg az illető elhelyezési módozatot, s ebből arra a fontosságra lehet következtetni, a melyet a javaslat minden egyes esetben annak az épen megjelölt értéknek, mint tartalékelhelyezési módozatnak tulajdonít, a szerint, a mint azt első sorban, vagy a sorrend bizonyos későbbi helyén engedélyezi.

1. Életbiztosítási díjtartalék elhelyezendő.

<p>1875. XXXVII. kereskedelmi törvény 456. §-a szerint</p>	<p>1. jelzálogkölcsönökben, a fekvőségek nem terhelte erejéig</p>	<p>2. állampapírokból</p>	<p>3. állami kamatbiztosítást élvező vállalatok elsőbbségi kötvényeiben</p>	<p>4. a budapesti tőzsdén jegyzett záloglevelekben</p>	<p>5. a vállalat életbiztosítási kötvényeire adott kölcsönökben</p>	<p>6. állampapírokból, állami kamatbiztosítást élvező vállalatok elsőbbségi kötvényeire és a budapesti tőzsdén jegyzett záloglevelekre adott kölcsönökben</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>Dr. Beck-féle javaslat 5. §-a szerint</p>	<p>—</p>	<p>1. belföldi állampapírokból</p>	<p>2. állami kamatbiztosítást élvező belföldi vállalatok elsőbbségi kötvényeiben</p>	<p>3. a budapesti tőzsdén jegyzett belföldi záloglevelekben</p>	<p>5. a vállalat életbiztosítási kötvényeire a megfélelő tartalék határain belüli adott közli zálogkölcsönökben</p>	<p>4. belföldi állampapírokból, állami kamatbiztosítást élvező belföldi vállalatok elsőbbségi kötvényeire és a budapesti tőzsdén jegyzett belföldi záloglevelekre adott és a tőzsdéi árfolyamnak s kisorsolás alá eső papíroknál a névértéknek 90/100-át meg nem haladó zálogkölcsönökben</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>A második (újabb) javaslat 13. §-a szerint</p>	<p>4. belföldi ingatlanokra adott jelzálogkölcsönökben a becsérték fele részének erejéig a zálogjognak első helyen való telek-könyvi bekebelezése mellett</p>	<p>1. magyar állampapírokból</p>	<p>2. a magyartól kamatbiztosítást élvező értékpapírokból</p>	<p>5. a budapesti értéktőzsdén jegyzett záloglevelekben</p>	<p>7. a biztosító vállalat életbiztosítási kötvényeire a kötvényfeltételek értelmében adott kölcsönökben vagy kölcsönökben</p>	<p>6. magyar állampapírokból, a magyar államtól kamatbiztosítást élvező értékpapírokból, a budapesti értéktőzsdén jegyzett záloglevelekre, ugyancsak az 1897. XXXII. t. cikk alapján kibocsátott kötvényekre adott zálogkölcsönökben névértéküknek, ha pedig ez az árfolyamértéknél kisebb, ennek 80/100-a erejéig</p>	<p>4. az 1897. XXXII. t. cikk alapján kibocsátott kötvényekben</p>	<p>—</p>
<p>A harmadik javaslat 12. §-a szerint</p>	<p>—</p>	<p>1. magyar papírokból az egész díjtartaléknak legalább 50/100-a</p>	<p>2. mint fent</p>	<p>3. az 1889. XXXI. t. cikk alapján kibocsátott és a budapesti értéktőzsdén jegyzett záloglevelekben</p>	<p>4. a vállalat életbiztosítási kötvényeire a megfélelő tartalék határain belül adott kölcsönökben vagy kölcsönökben</p>	<p>—</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>A negyedik (újabb) javaslat 14. §-a szerint</p>	<p>—</p>	<p>1. mint fent</p>	<p>2. a magyar államtól kamatbiztosított értékpapírokból</p>	<p>4. a budapesti értéktőzsdén jegyzett záloglevelekben, a melyekre az 1889. XXX. t. cikk 11. §-ának rendelkezései kiterjednek.</p>	<p>5. mint fent</p>	<p>—</p>	<p>—</p>	<p>3. az 1896. V. t. cikk alapján kibocsátott kötvényekben</p>

II. Karbiztosítási díjtaralék elhelyezendő.

<p>1875: XXXVII. kereskedelmi törvény</p>	<p>Non intézkedik</p>			
<p>Dr. Beck-féle javaslat 5. §-a szerint</p>	<p>1. belföldi állampapirokban</p>	<p>2. állami kamabiztosítást élvező belföldi vállalatok elsőbbségi követélyében</p>	<p>3. a budapesti tőzsdén jegyzett belföldi zálogleveleken</p>	<p>—</p>
<p>A második (újabb) javaslat 13. §-a szerint</p>	<p>Nem tűnik ki a javaslatból, hogy vajon az intézkedés csak az életbiztosítási díjtaraléokra vagy a díjtaraléokra egyáltalában és akkor a karbiztosítási díjtaraléokra is szól-e? Az első esetben: a karbiztosítási díjak elhelyezéséről nincs előírás, azaz megszorítás; az utóbbiban pedig a karbiztosításra nézve ugyanazon célok merednek, mint az életbiztosításnál</p>			
<p>A harmadik javaslat 12. §-a szerint</p>	<p>1. magyar állampapirokban az egész díjtaralékunk legalább 50 %-a</p>	<p>2. a magyar államtól kamabiztosítást élvező értékpapirokban</p>	<p>3. az 1889: XXXI. t.-czikk alapján kibocsátott és a budapesti értéktőzsdén jegyzett zálogleveleken</p>	<p>—</p>
<p>A negyedik (legújabb) javaslat 14. §-a szerint</p>	<p>1. mint font</p>	<p>2. a magyar állam által kamatokra nézve biztosított értékpapirokban</p>	<p>3. a budapesti értéktőzsdén jegyzett oly zálogleveleken, amelyekre az 1889: XXX. t.-czikk 11. §-ának rendelkezésével kiterjednek</p>	<p>4. jöhitelei belföldi pénzügyintézeteknél pénzügyi jegyekre vagy folyószámláira is elhelyezhető</p>

Érdekes, hogy a jelzálogkölsönöket csak a kereskedelmi törvény és a második javaslat engedélyezi, de míg az előbbi ezt az engedélyt az első helyre teszi, addig utóbbi a negyedik helyre utasítja. A többi javaslat a jelzálogkölsönt egyáltalában kizárja. A kereskedelmi törvény továbbá általánosságban csak állampapirokról beszél; a dr. Beck-féle és a második javaslat már belföldi illetőleg magyar állampapirokat ír elő, a harmadik és negyedik javaslat ugyanezt teszi, de már azzal a további megfontással, hogy az egész díjtartaléknak legalább 50⁰/₀-a helyezendő így el. A kereskedelmi törvény szintén csak általánosságban állami kamatbiztosítást élvező vállalatok elsőbbségi kötvényeiről beszél, míg az összes újabb javaslatok helyesen csak a belföldi vállalatokat, illetőleg csak a magyar államtól élvezett kamatbiztosítást ismerik el. A kereskedelmi törvény és a második tervezet általánosságban csak a budapesti tőzsdén jegyzett zálogleveleket említi, a dr. Beck-féle javaslat helyes megszorítással csak belföldi zálogleveleket említi. A harmadik és negyedik javaslat még nagyobb megszorítással él és ezzel már elhagyja az óvatosság határait is, a mennyiben csak az 1889 : XXX¹, illetőleg az 1889 : XXXI² törvényczikkek alapján kibocsátott zálogleveleket veszi figyelembe. Ez a megszorítás már nem a biztosító társaságokat, hanem az összes jelzálogleveleket kibocsátó bankokat és intézeteket érdekli, mert ha a negyedik javaslat intézkedése törvényerőt nyer, a szóban forgó intézetek nagy állandó vevőktől esnek el.

Az életbiztosítási üzlet természetéből kifolyólag mind a kereskedelmi törvény, mind az összes későbbi javaslatok engedélyezik, hogy a díjtartalék a biztosító társaság életbiztosítási kötvényeire adott kölcsönökbe is elhelyezhető; a harmadik és negyedik javaslat csak azzal a megszorítással él, hogy ezek a kölcsönök csak a megfelelő tartalék határain belül adhatók és ez a megszorítás helyes is.

De beállhat az az eset, hogy a biztosító társaság a legjobb akarat mellett sem képes az imént kifejtett előírásnak megfelelni, mely szerint az egész díjtartaléknak legalább 50⁰/₀-a magyar állampapirokban helyezendő el. A mai nehéz gazdasági viszonyok között a biztosító felek nagy része él kötvény- és törvényadta jogával és kötvényeire kölcsönöket (előlegeket) vesz fel. Már most könnyen beállhat az az eset, hogy a felek 6—7⁰/₁₀ vesz fel, kötvényeire kölcsönöket úgy, hogy a díjtartalékból csak 40⁰/₀, avagy csak 30⁰/₀ marad szabadon a társaság rendelkezésére. Ebből a 30—40⁰/₀-ból a társaság nem képes 50⁰/₀-ot állampapirokba fektetni. E célra neki 10 vagy 20⁰/₀-ot máshonnan kellene előteremtteni. De honnan? Mert hisz itt milliókról lehet szó. Még kinosabb lehetne a helyzet, ha a társaság szerencsétlen viszonyok miatt kénytelen volna az egész díjtartalékot kötvénykölsönökre kiadni. Honnan teremtsse elő már most az összeget, hogy a törvény rendelkezésének megfelelőhessen?

Törvénynek így könnyen beállható eshetőséggel számolnia kellene. Olaszország és Románia az egyedüli államok, hol a díjtartalék felét

¹ 1889 : XXX. törvényczikk. A magyar földhitelintézet által engedélyezendő szabályozási és talajjavítási kölcsönökről szól.

² 1889 : XXXI. törvényczikk az 1880 : XX. törvényczikk némely határozatainak módosításáról szól; az 1880 : XX. törvényczikk pedig a Tisza és mellékfolyói mentében alakult vízszabályozó és ármentesítő társulatok és Szeged szabad királyi város részére kötendő állami kölcsönről szól.

tényleg el kell helyezni állampapirokba és ezen két állam is, noha ez intézkedés még igen fiatal, már is készül azt megváltoztatni.

A második javaslat az 1897: XXXII.¹ törvényczikk alapján és a negyedik az 1896: V.² törvényczikk alapján kibocsájtott kötvényeket is engedélyezi.

Ezen megszorítás is igen sokban ártani fog az általános záloglevél üzletnek és ezzel országunk hitelügyének.

A kárbiztosítási díjtartalék elhelyezése a fenti II. tabellában van kitüntetve. A kereskedelmi törvény e tekintetben nem intézkedik, mert abból a helyes alapeszméből indult ki, hogy a kárbiztosításnál a díjtartalék nem olyan, mint az életbiztosításnál. Mert míg utóbbinál a díjtartalék egy hosszú évsorra kötött szerződésből kifolyó tőkegyűjtésnek eredménye, hogy abból a később bekövetkező eseményből a társaságra háruló kötelezettségek kiegyenlítést nyerhessenek, addig a kárbiztosításnál a díjtartalék nem egyéb, mint egy díjátvitel, mely abból származik, hogy az összes biztosítások nem épen az üzleti év végével is végződnek. A negyedik (legújabb) javaslat csak annyiban tesz különbséget élet- és kárbiztosítási díjtartalék között, hogy

¹ 1897: XXXII. törvényczikk a hazai pénzintézetek által kibocsátott némely kötvények biztosításáról szól. Minthogy a megjelölés némely kötvénynél nem elég világos, a közelebbi meghatározást magából a törvényből iktatjuk ide. 1. §. »A jelen törvény hatálya alá azok a kamatozó és sorsolás útján visszaváltandó kötvények tartoznak, melyeket a magyar korona országában székhelylyel bíró részvénytársaságok vagy szövetkezetek a 2. §-ban meghatározott követeléseik vagy értékek alapján a jelen törvény által megszabott korlátok között és módoszatok mellett bocsátanak ki«. 2. §. »Jelen törvény hatálya alá eső kötvények csakis az alább meghatározott követelések, illetőleg értékek alapján bocsáthatók ki. Ezek a követelések és értékek a következők: 1. A kibocsátó intézetnek feltételtől nem függő olyan követelése, melyek: a) közterhek kivetésére jogosított testületekkel vagy ilyen társulatokkal szemben állanak fenn és a mely követelések és járulékaik törlesztésére a közterhek jogérvényes határozattal vagy törvény erejénél fogva le vannak kötve; b) az állammal, vagy állami intézetekkel (vállalatokkal) szemben állanak fenn; c) az 1894: V. t.-cz. rendelkezései értelmében létesített telepítvényi birtokra (3. és 4. §.), továbbá talajjavítás tárgyát képező vagy feldarabolás útján létrejött földbirtokra (5. és 6. §.), mint jelzálogra be vannak kebelezve. — 2. Közforgalomban levő hazai vasutaknak és ezekhez közvetlenül csatlakozó, szintén közforgalomban levő külföldi vasutaknak elsőbbségi kötvényeiből, kölcsön-kötvényeiből és a törzsrészvények kivételével egyéb részvényeiből, nemkülönbön hajózható csatornák építésére alakult hazai vállalatoknak az engedélyokmányban megállapított építési, illetőleg alaptőkét képező elsőbbségi kötvényekből, kölcsön-kötvényekből és a törzsrészvények kivételével egyéb részvényekből a kibocsátó intézet által tulajdonilag megszerzett és az intézet birtokában meglevő czimletek, valamint az ilyen elsőbbségi kötvényekre, kölcsön-kötvényekre és részvényekre a kibocsátó intézet részéről adott kézi zálogkölcsönök.

Az állammal, állami intézetekkel (vállalatokkal), törvényhatóságokkal és községekkel szemben fennálló és feltételtől nem függő követelések alapján jelen törvény hatálya alá tartozó kötvények akkor is kibocsáthatók, ha az illető követelésről kiállított okmány, a követelés tőkeösszegének megjelölése nélkül, a meghatározott számú éven át fizetendő összegekről szól.

Csatlakozó külföldi vasutak czimletei alapján kötvények csak akkor bocsáthatók ki, ha a czimletek hazai törvényeink szerint elsőbbségi kötvényeknek, kölcsönkötvényeknek, illetőleg elsőbbségi részvényeknek tekinthetők. A kibocsátó intézetnek szabadságában áll a kötvények kibocsátását a jelen §-ban meghatározott valamennyi, vagy csak egyes követelésre, illetőleg értékre alapítani.

A kibocsátási értékek meghatározása. Ezek az alapok mind olyanok, hogy azokra a közforgalom tárgyát képező hitelpapirokat is megnyugvással lehet fektetni.

² Az 1896: V. törvényczikk a phyloxera által elpusztított szőlők felujításának előmozdítása tárgyában szól.

utóbbinál kivételesen megengedi, hogy az jóhitelű belföldi pénzügyintézeteknél pénztári jegyekre, vagy folyószámlára is elhelyezhető.

A felemlített különféle javaslatokkal szemben nem érdektelen annak vizsgálata, hogy Ausztriában mikép szabad, illetőleg lehet a díjtartalékokat elhelyezni.

Az osztrák belügyi, igazságügyi, kereskedelmi és pénzügyminis-
teriumok 1896. márczius 5-én kelt, a biztosító intézetek alapítására,
szervezetére és üzletmenetére vonatkozó rendelet 30. §. szerint
ugyanis

Azon értékek, melyek úgy a bel-, mint a külföldi biztosító intézetek által a belföldön kötött biztosításokra vonatkozó díjtartalék fedezetére szolgálhatnak, a következők: 1. pupillaris vagy befektetésére alkalmas belföldi értékpapírok; 2. az államnak vagy a birodalmi tanácsban képviselt királyságoknak és országoknak nyújtott kölcsönök; 3. belföldi kamatozó ingatlanok, a mennyiben a vételárnak legfeljebb csak egy harmadrészig maradnak megterhelve; 4. belföldi pupillaris jelzálogok; 5. belföldi takarékpénztáraknál elhelyezett betétek; 6. olyan váltók leszámítolásai, melyek az osztrák-magyar banknál leszámítolásra elfogadtnak; 7. saját életbiztosítási kötvényekre adott kölcsönök, de ez semmi esetre sem lehet nagyobb a visszavásárlási értéknél; 8. az 1. pont alatt említett értékekre adott kölcsönök és pedig a tőzsdei árfolyamértéknek csak legfeljebb 80%-áig, mely összeg azonban semmiesetre sem haladhatja meg a kisorsolható értékpapíroknál a sorsolási tervszerinti, a kezelési költségek levonásával fenmaradó legkisebb összeget; 9. oly belföldi kereseti és gazdasági szövetkezeteknek adott kölcsönök, melyeknél idegen pénzek elfogadása azon alapszabályszerű feltételhez van kötve, hogy ezek nem haladhatják meg a szavatosságszerű betéteket; 10. biztosítottaknak adott óvadékkölcsönök, a mennyiben ezen tőkeelhelyezés biztonságáról külön intézkedések, különösen pedig külön tartalékok létesítése által gondoskodva van; 11. betétek jóhitelű hitelintézeteknél folyó számlára vagy pénztárjegyek ellenében, de csak annyiban, a mennyiben az üzlet vezetése készenlétben tartandó készpénzt igényel.

Az oly gyakran reactionariusnak mondott osztrák gazdasági politika tehát inkább liberalis és a gyakorlati kereskedelmi szempontot követi, míg a mi javaslataink e tekintetben, nézetünk szerint, meg nem felelők.

De nem egyszer hallottuk azt is, hogy a német birodalmi javaslat még szigorúbb a mi javaslatainknál. Hogy ez sem áll, mutatja legjobban az épen folyó évi november havában a birodalmi tanács által elfogadott javaslat szószerinti szövege. Ennek a javaslatnak idevágó 59. és 60. §-ai így szólanak:

59. §. A díjtartalékokat képező értékek (57. §.) elhelyezése történhetik: 1. oly módon, a mint azt a polgári törvénykönyv 1807. §-a első kikezdésének 1.—4. pontjai az árvavagyon elhelyezésére nézve előírja. A díjtartalékoknak legfeljebb egy negyed-részig elhelyezhetők azonkívül olyan értékpapírokból, melyek országos törvények előírása szerint árvavagyon-elhelyezésre megengedtetnek, valamint német jelzálog-részvénybankok olyan névre szóló zálogleveleiben, melyekre a német birodalmi bank első helyre ad kölcsönt; 2. olyan jelzálogok vagy értékpapírok elzalogosítása ellen, a melyekben való elhelyezést az 1. pont megengedi, de a névértéknek csak legfeljebb 80%-áig; a mennyiben azonban az árfolyamérték alacsonyabb, az árfolyam-értéknek 80%-áig; 3. oly módon, hogy az általános biztosítási feltételek értelmében a vállalat saját kötvényeire előleget vagy kölcsönt ad (kötvény-kölcsön). A mennyiben az első kikezdésben említett módok valamelyikén a körülmények miatt az elhelyezés nem történhetik meg, a birodalmi banknál, valamely állami banknál, vagy a felügyelő hivatal által erre alkalmasnak nyilvánított más belföldi banknál vagy nyilvános takarékpénztárnál átmeneti elhelyezés engedtetik meg. 60. §. A díjtartalékokul szolgáló értékeknek az 59. §. első kikezdésének 1. pontjában előírt elhelyezésénél valamely jelzálog, telekkönyvileg bekebelezett adósság vagy járadék-adósság biztonsága csak akkor vélelmezhető, ha a telek megterhelése az érték első háromötöd részét meg nem haladja. A mennyiben azonban valamely szövetséges állam központi hatósága a jelzálogbank törvény 11. §-nak második pontja értelmében a mezőgazdasági telkek megterhelését az érték kétharmad részéig megengedte,

a biztonság ilyen megterhelésnél is vélelmezhető. A megterhelések szabály szerint csakis első helyre történhetnek. Házhelyek és olyan új épületek, melyek még nem készek és nem jövedelemképesek, valamint olyan telkek, melyek nem nyújtanak állandó jövedelmet, különösen pedig kő- és egyéb bányák dologi megterhelései ki vannak zárva. A telkek megterhelésénél vélelmezett érték nem haladhatja meg a gondos utánjárás által megállapított eladási értéket. Ezen értékmegállapításnál a teleknek csakis állandó sajátága és azon hozadék veendő tekintetbe, a melyet a telkek rendes gazdálkodásnál minden tulajdonosnak állandóan nyújthat. Különben pedig a felügyelő állami hivatalnak alárendelt vállalatok kötelesek az értékmegállapításról jegyzéket kibocsátani, mely a felügyelő hivatal jóváhagyását igényli.

Ime tehát még a félelmet és szigort lehelő német javaslat is sokkal nagyobb tért enged a biztosító társaságoknak, hogy mikép helyezték el az életbiztosítási díjtartalékokat, míg a kárbiztosítási díjtartalék elhelyezését teljesen az intézetekre bizza. A jelzáloglevelekben való elhelyezésnek itt is, mint Ausztriában, a legnagyobb tér nyílik, míg nálunk az ebbeli megszorítás a jelzálogleveleket kibocsajtó bankokra nézve igen káros és súlyos következményekkel járhat.

Ismeretes, hogy jó pénzügyi viszonyok között a külföld veszi fel jelzálogleveleink nagy részét. Ha azonban most törvénybe iktatjuk, hogy ezek a jelzáloglevelek ott, a hol feltétlen biztos befektetésről van szó, figyelembe nem vehetők, akkor az a külföldi vevőre nézve nem lehet nagyon megnyugtató és így féltő, hogy ezek a záloglevelek a máris félig-meddig elveszett piacot teljesen el fogják veszíteni.

Hogy az életbiztosítási díjtartalékot, a mely rendszeren évtizedekre van lekötve, miért ne lehessen jól jövedelmező bérházakba is befektetni, majdnem érthetetlen. A ki Párisban járt, annak fel kellett tűnni, hogy néha egész utcasorokon végig a házakon kifüggesztett táblák jelzik, hogy azok életbiztosító társaságok tulajdonai, mert még Franciaországban is, hol tudvalevőleg megvan a hajlam az értékpapírok vásárlására, belátják, hogy czélszerű a tőkék elhelyezésénél különböző módokat alkalmazni. Az elsőrangú francia életbiztosító társaságok mérlegei ezt világosan bizonyítják. A »Compagnie d'assurances générales sur la vie des hommes«-nek Párisban nem kevesebb, mint 101, Nantesban 4, Marseillesben 4, Le Havresban 3 háza van 104,651.280 francs értékben; jelzálogos kölcsönökben pedig van 9,242.440 francs. A La Confiance Párisban 30, Lillesben 4 házzal bir 17,652.219 francs értékben; jelzálogos kölcsönei 1,385.000 francsot tesznek. A La Foncière párisi házai száma 15, 20,426.442 francs értékkel; jelzálogos kölcsönök 7,678.966 francs. A La France-nak 38 háza van Párisban 41,199.918 francs értékben: a jelzálogos kölcsönei 430.000 francs. A La Monde házainak száma 34 (ebből 27 Párisban, 7 Limogesban) 17,744.914 francs értékben: a jelzálogos kölcsönei 1,560.907 francsot. A La National Párisban 44, Nantesben 1 házzal bir, értékük 96,472.279 francs és jelzálogos kölcsönei 27,954.703 francsra rugnak. A Le Phénix Párisban 56, Algerben 3 és Nantesban 1 házzal bir 71,850.185 francs értékben; jelzálogkölcsönei 28,120,902 francs. A L'Union 18 párisi házzal bir 37,827.138 francs értékben; jelzálogkölcsönei 13,123.527 francs. A L'Urbain Párisban 39, Puteauxban 4, St.-Denisben 3 és Neuillyben 12 házzal bir 43,884.372 francs értékben; szentpétervári házainak értéke 2,390.274 francs; jelzálogkölcsönei 13,287.769 francs stb.

Ámde nemcsak Franciaországban van napirenden, hogy a biz-

tosító társaságok a díjtartalékból ingatlanokat szereznek és jelzálogkölcsönöket adnak, hanem Németországban is. A németországi életbiztosító társaságok 1898. év végén 57,261.390 márkát érő ingatlanok felett rendelkeztek és a kiadott jelzálogkölcsönök összege 1.873,840.077 márkára, az összes német biztosító társaságok által kiadott jelzálogkölcsönök összege pedig 2.066,786.028 márkára, vagyis az egész vagyron 72·8⁰/₀-ára rugott. Ily óriási összegek mellett nem csoda, ha a német jelzálogbankok némi féltékenységgel tekintenek a biztosító társaságok ezen működésére és azt korlátozni kívánják, de nálunk ezen féltékenység nem indokolt, mert az összes osztrák és magyar biztosító társaságok által a bel- és külföldön jelzálogokban elhelyezett összeg 1898. év végén csak 151 millió koronát tett ki. Biztosító társaságaink ezen működése épen a legutolsó évben, midőn a jelzálogleveleket alig lehet eladni és a bankok a jelzálogkölcsönök kiadását kénytelenek voltak megszorítani, igen sok esetben rendkívül üdvös hatással volt piacunkra. Nálunk nem lehet és nem szabad arról beszélni, hogy a biztosítók a jelzálogbankoknak versenyt okoznak; ők ott nyújtanak segítséget, a hol az utóbbiak nem tudnak közbelépni.

Végül vissza kell még térnünk az újabb javaslatok ama követelésére, hogy az egész díjtartalék legalább 50⁰/₀ magyar állampapírokban helyeztessék el. Már kimutattuk fent, hogy az életbiztosításra adandó kölcsönök és előlegek lehetetlenné tehetik, hogy a biztosító-társaságok ezen intézkedésnek megfelelhessenek. Most még csak azokra a veszélyekre akarunk rámutatni, a melyek ilyen intézkedésből a biztosító intézetekre és egyuttal biztosítottakra háramolhatnak.

Számításunk szerint a magyar biztosítási üzlet díjtartalékai összesen 200,000.000 koronára rugnak. Ha ezekből 1897-ben már 50⁰/₀-ot kellett volna állampapírokba elhelyezni, a veszteség, a melyet az intézetek máig az árfolyamcsökkenés folytán szenvedtek volna, nem kevesebb, mint 10,000.000 koronát tenne. Tíz millió árfolyamvesztéséget a magyarnál sokkal erősebb üzlet sem bírna el; a társaságok egész nyeresége felét sem tette ki e 10 milliónak. De bizonyos az is, hogy háborús időkben, a melyek pedig mindig bekövetkezhetnek, még jelentékenyebb árfolyamcsökkenések sincsenek kizárva.

Meggyőződésünk szerint a törvénynek az összes érdekek szemmel tartása mellett a díjtartalékok elhelyezését a következőképen kellene előírnia:

1. Magyar állampapírokban; 2. a magyar állam által kamataikra nézve biztosított értékpapírokban; 3. a budapesti értéktőzsdén jegyzett záloglevelek és községi kölcsönkötvényekben; 4. a vállalat életbiztosítási kötvényeire, a megfelelő tartalék határain belül adott előlegek- vagy kölcsönökben; 5. belföldi ingatlanokra adott jelzálogkölcsönökben a becsérték felerészének erejéig a zálognak első helyen való telekkönyvi bekebelezése mellett; 6. belföldi jövedelmező tehermentes ingatlanokban, (azonban a díjtartalékok legfeljebb 25⁰/₀-át szabad ezekben elhelyezni); 7. jó hitelű belföldi pénzintézetek pénztári jegyeiben vagy folyószámlájukon. A díjtartalékoknak csak 10⁰/₀-a helyezhető el ekképen; e korlátozás csak átmenetileg függesztendő fel.

A checkrendszer elterjedésének nehézségeiről.

A check- és girorendszer elterjedésének akadályait jellemzőleg Franciaországban és hazánkban találhatjuk meg. Ezen akadályok a két országban főleg a közvetlen okokban egyeznek, mint a jegybank kiváltságos helyzetében, a letéti bankok hiányában, a közönség szokásaiban; de e körülmények elemzése, ezen okok előzménye, már sok tekintetben elütő a két országban s a különbséget főleg a gazdaság más-más foka teszi. A francia jólét közepett igen különös jelenség a fizetések rendszerének elmaradottsága; nálunk azonban sajnos, könnyen magyarázható már az általános gazdasági állapotra való utalással is. Hol kevés a forgalom és kislelt a gazdaság, ott nem lehet erős szükség a fizetési folyamatnak megkönnyítésére, kivált ha a bankszerű pénztárkezelés közvetlen föltételét, a megbízott fél és megbízott bank szükségletét annyi különös egyéb gátló ok ellensúlyozza, mint nálunk.

Azon előnyök szükségének érzetét, melyek a bankszerű pénztárkezelést Angliában kifejlesztették, jobbra hiába keressük Magyarországon. A magyar szereti ugyan a kényelmet, de olyannyira, hogy legtöbbször lemond az újabb kényelemről, csak hogy ne kelljen fáradnia érte. A checkrendszert nem honosítja meg, mert megszokta a régit, de azért sem, mert nem tud vele elég jövedelmet juttatni a pénztárkezelőnek. Sok készpénzre van szükségünk, mivel nincsenek tőkéink, megtakarított fölöslegünk, melyekkel a készpénzt helyettesítő eszközöket s az azokat szolgáltatókat megfizethetnők. A tőkeképződés csak újabb keletű hazánkban. Elődeink századok fölöslegének jótékony hatásától fosztották meg a mai nemzedéket. A szükségletet meghaladó jövedelem meglett volna a múltban, de nincs meg oly arányban a jelenben, midőn viszont a tőke gyümölcsöztetésére már megvolna az alkalom, s a nép takarékosági hajlama, vagyoni- és személybiztonság, a társadalmi és állami rend szilárdsága, a javak és különösen a tőke termékenységének felismerése, a tőkegyűjtésnek ezen föltételei erősödtek.

Ha takarékbetéteink évről-évre növekednek is, még sem mondhatjuk, hogy az országnak fölöslegei vannak, mert ime folytonosan és nagy mértékben rászorulunk a külföldi tőkékre s erősen érezzük a hiányt, melyet a külső segítség megvonása okoz s melyet a megtakarítások nem képesek betölteni. Ha, úgy mint az utóbbi két-három évben, a külföldi tőke otthon is elég alkalmazást talál, s arról, mi eddig hozzánk jött, le kell mondanunk, sőt a korábban hitelezett összegeket is vissza kell fizetnünk, a vállalkozói kedv élénkülése nélkül is állandóan magas kamatláb uralkodik pénzpiacunkon, jeléül annak, hogy kevés a szabad tőke. A tőke hiányára mutat a kamatlábnak a különböző források szerint való alakulása is. Mint szegény országokban egyáltalában, nálunk is a legolcsóbb hitelt a jegybank nyújtja s többi bankjainknak és a magántőkéseknek kamatlába magasabb, ellentétben azon gazdag országokkal, hol a magánbank kamatláb szokott a jegybankénál alacsonyabb lenni. Magas kamatlábunk pedig — mint a kevés tőkének következménye — szintén egyik akadály a checkrendszer elterjedésének. Tőkeszükségünk oly nagy, hogy a pénztárkészleteket is lefoglalja kielégítésére; minden kölcsöntőkét nagy

kamattal jutalmaz s a tőkék utáni verseny kényszeríti a bankokat, hogy a felmondás nélkül visszafizetendő letétek után ép oly magas kamatot térítsenek meg, (4⁰/o-ot!) mint fölmondási időhöz kötött takarékbetétek vagy pénztárjegyre történő betétek után. Más helyütt kifejtettem, hogy a tulajdonképen checkbeváltásra szolgáló pénztárkészletek magas kamatoztatása megváltoztatja a letétek természetét s ez által gátolja a check használatát. Epen hazánkban tapasztalhatjuk ez állítás igazságát. Bankjainkat a magas kamatláb kényszeríti arra, hogy a pénztárkezelési szolgálat díját a költségek és jutalékok felszámításában keressék, közönségünk pedig, minthogy a magas kamatlábról lemondani nem hajlandó s látva azt, hogy a bank e szolgálat fejében a megállapított kamat egy részét költség vagy jutalék címen levonja, lemond a bank szolgálatáról s önmaga teljesíti fizetéseit. A bankra bizott pénztárkészletek állandó tőkebefektetési jelleget öltenek s nem szolgálnak folyton mozgó fizetések alapjául. Nem kielégítő ezen állapot, de tőkeszegénységünk következménye s általános gazdasági törvényeknek okozata. Mint rossz, helytelen szokást is szokták úgy bankjainknak, mint közönségünknek szemére vetni, de e szokás nem kapott volna lábra ok nélkül. Gazdaságunk nem maradt azon középkori fokon, melyen e század közepéig állott, s csakis hitel segítségével fejlődhetett. A rendelkezésre álló fölöslegek csekély mennyisége azonban megdrágítja a hitelt s a magas kamatláb minden lehető készletet kihasználásra vonzott. Ennek következménye ismét azon állapot, melyben a tőkék drágasága folytán vállalatunk minél kevesebb készpénzzel dolgoznak s így újabb akadályát adják a check-rendszer elterjedésének. E tekintetben jogos vád illeti üzleti vállalatunkat. A vállalat érdekében nem szabad oly iránynak lábra kapnia, mely a hitelnek kiváltságos igénybevételében egészségtelen állapotokat teremt s végeredményben nemcsak az állam összes gazdaságának, de maguknak a hibás egyéni vállalatoknak is kárára van. A készpénzkészletek hiánya természetesen a készpénzfizetések elkerüléséhez és a hitelnek állandó és mértéktelen igénybevételéhez vezet, nemcsak a pénztárkészletnek, hanem az alap- — befektetett — tőkének is hitel útján való pótlásához. A hitelforrásnak pedig csak mozgó kölcsönt volna szabad nyújtania, miből ime az újabb káros kölcsönhatás: bankjaink kénytelenek activ üzleteikben is állandó kölcsönnyújtásokkal foglalkozni s megfelelően a passiv állapot is állandóbbá iparkodnak tenni. Egyik ok vonja a másikat, az okozatok láncolata az egészségtelen hitelviszonyokban tükröződik vissza és ez végül a check elterjedésének is akadályos.

Gazdaságunk hitelviszonyaira sokáig az államhittel szomorú állapota nyomta bélyegét. Az államhittel drágasága okvetlenül emelőleg hatott a magánhittel kamatlábjára is és az állam példája bizonynyal nem gyakorolt jó hatást magángazdaságainkra sem. Nemcsak az államnál látjuk, hogy újabb kölcsönökkel fizeti régi adósságait, hanem még sokkal fokozottabb mértékben magángazdaságainknál. Lucannak azon ismert mondása, hogy Magyarországon a váltókat »6 hónap mulva prolongáljon Ön« s nem »fizessen Ön« szavakkal kellene kiállítani, sajnos, még ma is igen sok esetben találó. A fizetéseket lehetőleg elodázzák s a hitelt túlzott mértékben veszik igénybe. E körülménynek azonban nem a fizetések körüli hanyagság a főjellemvonása, hanem inkább maguknak a hiteligenyeknek helytelensége. Azt már többször emli-

tettük, hogy nemcsak az álló, hanem a forgó tőkét is kölcsön veszik. A kereskedő-bank kölcsöne pedig csak pénzkölcsön lehet s nem állandó tőkekölcsön. Ezen hitelezésnek nagy baja az is, hogy nemcsak álló, de gyakran és hosszú ideig meddő befektetésekre szolgál. Közönségünket és bankjainkat számtalan oly vállalat beruházott tőkéje terhel, mely még gyermekkorát sem élte át s melynek fölvirágoztatásához a már felhasználtakon kívül újabb tőkék kellenek, nemhogy régiék felszabadulhatnának. A hitelügyeknek igen gyakori faja nálunk a fogyasztási, fényűzési célokra felvett kölcsön is, mely természetesen szintén csak nehezen és hosszú ideig törlesztetik. Ha a jegyző fürdőre készül, elmegy a bankba, otthagyt váltót s viszi külföldre a pénzt.¹ A visszafizetés azután lassan megy. Társadalmunkban sok a cifra nyomorúság, csekély jövedelem mellett is gazdagnak kívánnak látszani, jól akarnak élni, de dolgozni gazdasági téren már kevésbé. Mindenki gazdag szeretne lenni, de lehetőleg erősebb munka nélkül; nem elégszenek meg a közepes étellel, kedvelik az ügyvezett intelligens életpályákat, tódulnak a jogi és hivatalnoki térre és a gazdasági életet kerülik. Kereskedő, iparos, gyáros kevés van Magyarországon s a meglévőknek is csak kis része nyert szakszerű kiképzést. A szakműveltség hiányának következménye a számos rossz vállalat, a hitelnek hibás felhasználása. Egyéni gazdaságainknak baja nemcsak a tőkeszegénység, hanem a szakértelemnek, a szorgalomnak, a kitartásnak, a kisebb nyereséggel való beérésnek hiánya. Nem fejlesztenek fokozatosan, türelemmel, hanem egyszerre akarnak mindent elérni s a kellő pontosság hiányában az igénybe vett kölcsön és saját tőke sokszor elvesz. Látjuk ezt főleg a nyilvános számadásra kötelezett részvénytársaságoknál, melyek a kiapadt tőkekészletek és a szenvedett veszteségek folytán újabb részvény- és kölcsön- (elsőbbségi-) kötvény kibocsátására vannak utalva, vagy fusiók, leírások útján kísérik a csorbát kiköszörölni. A magánvállalatoknál pedig nem épen ritkák a fizetéseképtelenségek és bukások. Ily irányban, sajnos, nincs megbízható statisztikánk s még kevésbé lehet az egyes országokban nehezen összeszedett adatokat összehasonlítani. Hazánkban ugyan a törvényszéknél bejelentett csődök száma jóval elmarad a külföldiek mögött (1886-ban Magyarország: 491, Ausztria: 963, Németország: 4789, Franciaország: 8759), ez azonban távolról sem adja a helyzet képét, részben mivel épen az adós vagyoni állapota oly rossz lehet, hogy a törvényes út ki nem fizetődik, másrészt a csődök nagyrészt kereskedői vállalatokból kerülve ki, ott, hol oly kevés a kereskedő, mint nálunk, csőd is csak kevesebb lehet. A bécsi Creditoren-Verein 1898-iki 1674 lebonyolítandó esetéből csak fele esett Magyarországra s ebből csak 207 esetet sikerült átlag 53,06%-kal bíróságon kívül rendezni; mindenesetre gyenge eredmény. Gyakorlati hamis bukások is, miért általános a kívánság új csődtörvény után.

Ezen állapotok nemcsak ingadozó vállalatainkat készítetik arra, hogy hitelügyleteiket homályba burkolják, hanem a jókat is bizonyos titokzatosságra kényszerítik, mert az általános felfogás már minden hitelt gyanus szemmel kísér. A jó hirnév érdekében vállalataink ügy-

² L. Vargha idézetét (Hiteltörténet 479 l.) az aradi keresk. kamara 1894-iki jelentéséből: »A vidéken évről-évre egészségtelegebb viszonyok mutatkoznak a túlhajtott hitelezés következtében.«

vitelüket titokban akarják tartani, a bankkal való szoros összeköttetést kerülik s ez által már a gyógyítás lehetőségének is elejét veszik. Vállalataink nemcsak egy bankkal dolgoznak, melynek összes pénz- és értékpapirkészletüket átadnák s melytől összes hitelüket nyernék, de ellenkezőleg még a legelsőknél is látjuk, hogy más intézet a pénzbeszedő (postatakarékpénztár, Giro- és Incassoegylet), más a legjobb váltók leszámítolója (Osztrák-Magyar Bank), a másodrangú váltók vevője (a melyik bank épen kedvezőbb feltételeket szab), a külföldi fizetések teljesítője stb. A bankszerű ügyletek szétforgácsolása elidegeníti a bankokat a közönségtől s ezáltal hitelintézeteink is oly ügyvitelt teremtettek, mely szintén akadály a szoros üzleti összeköttetésen alapuló bankszerű pénztárkezelésnek. Bankjaink egészen természetes dolognak tartják, hogy üzletfeleik hitelszükségletének csak egy részét elégítsék ki s esetről-esetre versenyezzenek az egyes tételekért; megállapítanak valamely hitelmaximumot s azt túllépni nem engedik, bár tudják, hogy ugyanazon félnek más bankoknál is van »megszavazott« hitele s a szerint, hogy egy helyen a hitel kimerül, vagy pedig kedvezőbb feltételeket kap, megy a másikkhoz; ezen sem a bank, sem a hitelt kereső nem ütődik meg. Azt is láthatjuk, hogy valamely vállalat váltóit telepíti és ezáltal a telepés bankkal bizonyos mértékben pénztárkezelési összeköttetésbe lép, de a telepítést azért eszközli, hogy váltóinak leszámítolását ne a telepés, hanem más bank könnyebben eszközölje, vagy mert az Osztrák-Magyar Banknál giroszámlája lévén, kötelezve van rá.¹ A bankok is határozottan utalják üzleteiket arra, hogy bankszerű ügyleteiket megoszszák. Sok banknak még a szervezete is olyan, hogy épen a pénztárkezelése alkalmatlan s nem is gondolkodik rá, hogy ily irányban változtassanak a viszonyokon. A szoros pénztárkezelési összeköttetést csak legújabbán kezdik egyes bankjaink ápolni.

A leírt hitelviszonyokkal karöltve jár a bizalmatlanság, úgyis mint ok, úgyis mint okozat. A bizalom pedig a chekrendszernek egyik főfeltétele lévén, ha hiányzik, akkor a check sem terjedhet el. A bizalmatlanságot nemcsak bankjaink és a közönség között, hanem magában a közönségben s külön a bankoknál egymás között is tapasztalhatjuk. A bizalom hiánya a fizetéseket oly alakban kényszeríti, melyben azok lehetőleg végkép le legyenek bonyolítva s kétség, vita többé föl ne merülhessen. Az általános felfogás után ítélve közönségünk lehetetlennek tartaná, hogy vásárlásainál checkkel fizessen, hiszen nem kívánhatjuk, hogy a kereskedő bizzék benne, vagy hogy még a check bevételezésével is fáradjon. Üzleti köreink ép így vélekednek, a checket hajlandók »prolongálás«-nak tekinteni, melylyel a fizetést csak újra elodázni akarják és szintén oly kényelmetlen eszköznek tekintik, melyet még előbb bevételezni kell s így kettős munkát ad. Kizártnak tartják azt is, hogy checkkel teljesített fizetést végérvényesen nyugtázzanak s a nyugtatásra ismét a bizalmatlanság folytán nagy súlyt fektetnek. Nem gondolkodik arra, hogy a fizetés checkalakjának elismervényben való megjelölése már azon tentartást foglalja

¹ Az Osztrák-Magyar Bank giróüzlet szabályzatának 10. pontja. Minden számlatulajdonos köteles elfogadványait a számlát vezető bankintézetnél vagy ezzel rendes elszámolási összeköttetésben álló valamely bankháznál fizetendővé tenni. Így telepített váltókra ezenkívül még a leszámolásnál és bevételezésnél némely kedvezményt is adott.

magában, hogy a nyugta érvényessége a check befolytához van kötve, sem arra, hogy a check is magában foglalja a követelést és viszkere-setre jogosít. Vagy éppen a visszkere-setben nem biznak? De hiszen ha valaki checkkel nem tud érvényesen fizetni, akkor készpénzzel sem tudna s jó, szigorú törvény mellett a check ép oly jó követelési papír, mint a váltó, s mindenesetre jobb, mint a nyílt hitel, vagy más alakú követelés-papír. E téren azonban még nagy kétség uralkodik; check-törvényünk nincs, szokásjog a check gyér és hibás használata folytán nem fejlődhetett ki s így bizonytalanok az emberek, hogy per esetén mi is történhetik. A törvényes szabályozásra nálunk mindig nagy súlyt fektettek, sok oly intézményt rendeztek már ily módon, melynek csak a törvény egyengette útját. A míg írott jog nincs valamire, addig nem mernek hozzányulni, hosszú ideig ahhoz voltak szokva, hogy még a törvényben rendezett ügyeket is végnélküli perekkel nyújtották el s magántörvénykezésünk még ma is hosszadalmas. A checkre nem lévén törvény, arra külön törvényt is sem ismernek s így éppen a leggyorsabb lebonyolítást igénylő végső fizetési ügyletek tekintetében a jog szabályozottságának hiánya elnyújtást okozhat. Checktörvény hiánya főleg a checken szereplő jogviszonyainak kérdésében akadályozza a check elterjedését hazánkban, s csakis ezen kérdés rendezése teszi nemcsak fontossá, hanem sürgőssé is a checktörvény behozatalát.¹

Azon bizalmatlanság, mely a checket a közönség körében idegen-szerűvé teszi, nem hiányzik bankjainknál sem s főleg ennek tulajdoníthatjuk, hogy a bankok a checkekkel történő befizetéseket nem részesítik azon előnyökben, mint a készpénzzel történőket. Bankjaink sem saját teljesítendő fizetéseiknél, sem üzletfeleik fizetéseinél nincsenek áthatva a check szereplésének fontosságától s úgy, mint a checkletéteket elriasztják, úgy maguk sem használnak checket, hanem mindent lehetőleg készpénzzel fizetnek. Úgy helyi, mint az ország egyéb városaiban teljesítendő fizetések készpénzzel egyenlítettnek ki, csak a külföld kivétel e szabály alól. A postatakarékpénztár clearing-forgalmának érdeméül róhatjuk föl, hogy újabban a bankok is kezdenek »átutalni« és nem fizetnek készpénzzel, de éppen a legtöbb s leginkább bank-szerű ügyletet, a bankoknak egymás közti fizetéseit, még majdnem kizárólag készpénzzel teljesítik; úgy látszik, nálunk is a kiküldött hivatalnokoknak útközben találkozniok kellene, hogy valamely a kétszeres pénzüsszeget és munkát elkerülő kiegyenlítési mód honosuljon meg. E készpénzfizetések főoka ismét az elismervény, mely nélkül a bankok még egymás között sem mernek fizetéseket teljesíteni. A közönségről ragad át a bankokra ez a szokás, vagy a bankokról a közönségre, az mellékes, de a kiegyenlítésre utaló eszközök használatának mind a két félnél elveszi alapját. Tekintsük a bankok és közönség közt ma fennálló pénztárkezelési viszonyt. Abból, hogy valakinek fizetési kötelezettsége lévén, elment a bankhoz, fölvette a pénzt s azután tovább ment, s lefizette az esedékes összeget rendeltetési helyén, elismervény ellenében; nem volt nagy lépés ezen folyamattól odáig, hogy a fizetést maga a bank is elvégezheti s az üzletfél máskor már

¹ Érdemes megemlíteni Georg Cohn-nak egy megjegyzését: Obwohl der Check auch nach Ungarn, Russland, Skandinavien, Südamerika, China und Japan gelangt ist, so fehlt es doch in diesen Ländern noch an Checkgesetzen. (Handwörterb. d. Staatsw. II. köt. 821. lap.)

megbizta a bankot, hogy teljesítse helyette a fizetést s az elismervényt neki küldje be. A bankszerű pénztárkezelés ezáltal nálunk a checktől eltérő útnak indult, mert nem a két fél áll szemközt fizetéseinél, hanem egyik is, a másik is, külön-külön a bankkal s így a bank a kapocs, de nem a check.

A banknak még így is kezeügyében volna, hogy készpénz helyett checkkel fizessen s a kiegyenlítést ismét a bankok bankjára bizza, de kötve lévén az időhöz és az elismervényhez, legtöbbször kénytelen is készpénzt használni. Ily fizetéseknél még egyik bank a másiktól sem fogadja el a készpénzzel egyenrangúnak az átutalást vagy a checket s utóbbi kiegyenlítési módnál az üzletfélnek rendesen kamatvesztést okoz. E kamatvesztés miatt nem adják még azok sem a checket bankszámlájukon való jóváírásra, kik azt fizetés fejében kapják; a bank szabály szerint még az önmagáraszóló checket is a lefizetést követő hétköznap értékével írja a letevő javára, míg a készpénzt a lefizetési nap értékével. Észrevettem, hogy két vállalat közül, melyeknek közös bankjuk van, az egyik (A) checkkel fizet a másiknak (B), de B a checket nem adja a banknak jóváírásra, hanem a kifizetési pénztárnál felveszi a check összegét, a befizetési pénztárnál pedig újra lefizeti számlája javára. Azon kérdésre, hogy miért teszi ezt, azt feleli, hogy minek menjen az a check a bank szövevényes ügyvitelén keresztül s miért legyen neki abból, hogy a bank ily bonyolult kezelést végez, kamatvesztése? A készpénzfölvétel egyszerűbb, gyorsabb, előnyösebb a készpénzhasználatot elkerülő útnál, mert a banknak nincs a checkrendszerhez illő szervezete s ügyvitele. Ez nem elszigetelt jelenség, hanem általános. A jegybank kivételével egyik bankunknak sincs határozottan pénztárkezelésre szolgáló »check« vagy »giroosztálya« s a többi ügyvitelben a folyószámlához sorozzák s nem adnak a checkszámlának semmi könnyítő kezelést, mint milyen pl. a bankkönyv, melynek használata megszüntetné azon mai szokást, hogy minden egyes csekélyeségről, felvételről, lefizetésről, bankjaink üzletfelükkel levelet váltanak, s így nehézkessé és költségessé teszik a kezelést. Még a valóban fizetésül adott checkek sem szolgálnak nálunk készpénz-, idő-, munkamegtakarításra, hanem ellenkezőleg, mindegyiket csak szaporítják s így a checket legtöbbször mint kényelmetlen, idő-, munka-, kamatvesztést okozó eszközt tekintik. Főoka ennek az, hogy bankjainknak nincs meg a kellő technikai szervezete s a checkszámlák magas kamatozása. Kisebb kamatláb mellett nem volna lényeges egynapi valutadifferentia; Angliában egyáltalában nem merülhetett fel oly akadály a számlák kamatozatlansága folytán, de nálunk, ha holnapi értékkel irnak egy összeget a fél javára s ma beváltott checkjét mai értékkel terhére, akkor ez a különbség már az összeg nagyságától függő nagyobb kamatvesztést is okoz. S úgy, mint a magas kamatláb a készpénz-készleteknek tőkeszerű befektetéséhez vezet, úgy igen érzékenynyé teszi nemcsak az üzletfeleket, hanem a bankokat is az értékben való különbségek iránt. Közönségünk minél több kamatot fizetne, bankjaink minél kevesebbet iparkodnak adni s ebből számtalan viszály és huzavona származik, mi épen nincs a szoros üzleti összeköttetésnek, békés és barátságos együttműködésnek javára.

A bankok technikai hiányainak tekinthetjük a fiókhálózatok hiányát is. Csak egy budapesti intézetnek, a »Magyar Leszámitoló és

Pénzváltó Bank«-nak van vidéken 3 fiókja¹ s így nélkülözzük azon hálózatot, mely a checket a vidéken is könnyen terjesztené. Vidéken teljesítendő fizetéseket a legritkább esetekben teljesíthetnek checkkel, mivel ez a rendkívényesnek a bevételezéssel csak újabb költséget okoz s legtöbb esetben csak késlelteti a pénzküldést, de el nem háritja. A ki a checket kapja, beküldi a banknak s készpénzt kér érte postával. A fővárosi bankok a vidéki pénzüintézetekkel csak ritkán állnak szoros összeköttetésben s így még azon mód sincs meg, hogy a vidéki helyi intézet mint ügynök pótolja a fiókot. Bankjaink többnyire bizalmatlanok az idegen helyen lévő intézetek iránt s a fedezetlen és szoros összeköttetést lehetőleg kerülnek.

A checkrendszerhez szükséges technikai szervezet hiánya azonban főleg a bankok üzleti szellemének következménye, mely úgy, mint a történet elején a 80-as évekig, azóta is és még ma is nagy súlyt fektet a vállalkozói, társas, kibocsátási, értékpapir-ügyletekre és a kereskedő-hitelbank üzletágait csak a szerint ápolja, a mint a crédit mobilier üzletek jobb vagy kevésbé kielégítő nyereséget adnak. Főleg az 1895-iki tőzsdecrisis óta tapasztalhatjuk, hogy a vállalkozó banküzletek nem eléggé jövedelmezők s tényleg bankjaink azóta jobban törődnek is a közönséggel való szoros üzleti összeköttetéssel. Üzletjelentéseikben kiemelik, hogy a »folyó-banküzlet« (mint a vállalkozói ügyletek ellentéte!) mennyire emelkedett ismét s mikép fokozódik a közönség bizalma. A »Pesti Magyar Kereskedelmi Bank« jár elől e téren; 1898-iki üzletjelentésében így szól: »Türekvésünk az, hogy nemzetközi összeköttetéseink ápolásával az ország közgazdasági érdekeinek is szolgálatot téve, üzleteink jövedelmezőségét emeljük, valamint az, hogy bankunk szervezetének intensiv fejlesztése s vonzókéességének emelése által clientelánkat minél bensőbbben a bankhoz fűzzük és szaporítsuk.« S tényleg, a check terjesztése terén, a banknak a közönséggel való szoros pénztárkezelési összeköttetése tekintetében egy intézet sem tud oly eredményeket felmutatni, mint a »Pesti Magyar Kereskedelmi Bank«. Ugyanmájd nem mind »megelégedéssel constatálja a folyó rendes banküzletnek kielégítő jó eredményét«, de mindegyiknél — és e tekintetben a kereskedelmi bank sem kivétel — ott találjuk a szembeállítást a »vállalkozói kedv pangásával, a kibocsátási, consortiális nyereségek apadásával«, minek ellenére a crédit mobilier üzletek a jelentések legnagyobb részén uralkodnak s a tárgyalt tételek túlnyomóan vállalkozásokról szólnak. Ime:

Magyar ált. Hitelbank . . .	szól jelentésében	18	ügyről,	közte	15	vállalkozói
Pesti Magy. Keresk. Bank . . .	»	16	»	»	7	»
Magy. Leszám-, és Pénz. Bank . . .	»	22	»	»	12	»
M. Ipar- és Keresk. Bank . . .	»	24	»	»	19	»
Hazai Bank	»	15	»	»	12	»
Budapesti Bankegyesület . . .	»	14	»	»	11	»

A mérlegek adataiban újabban már hanyatlak a vállalkozási ügyletek arányszáma, de épen erről panaszkodnak bankjaink, bár absolute még mindig erős részük van. Ime tiz budapesti bank mérlegének főbb adatai:

¹⁾ Az 1894-iki hitelstatisztika Magyarországon minden 7-ik bankra juttat egy fiókot.

VAGYON.

Bankok neve	Váltó tárca millió frt	Előlegek millió frt	Adósok millió frt	Consor- tialis és értékp. télékek millió frt	Jelzálog- üzlet millió frt	Készpénz millió frt	Külfön- félék millió frt							
	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o							
Magy. Ált. Hitelbank . . .	20'642	23'7	—	45'647	52'5	15'371	17'7	—	—	2'711	3'1	2'860	3'3	
P. M. Kereskedelmi Bank .	33'818	14'3	27'778	11'5	17'538	7'4	26'150	11'0	128'703	54'0	2'182	0'9	1'018	0'5
M. Leszám. Pénzv. Bk. . .	11'305	22'0	9'454	1'7	12'180	23'6	7'601	14'7	4'000	—	0'552	1'0	3'785	7'2
M. Ipar Keresk. Bank . . .	4'550	17'8	6'883	27'1	7'978	31'5	4'972	19'9	0'020	—	0'652	2'8	—	—
Hazai Bank	7'354	21'8	2'714	8'1	20'209	57'0	2'542	7'5	0'019	—	0'456	1'3	0'421	1'2
Budapesti Bankegy.	4'907	26'5	0'597	3'2	6'154	33'2	5'980	32'3	—	—	0'680	0'3	—	—
Első Magy. Iparbank . . .	4'530	60'5	1'401	18'7	0'768	10'2	0'045	0'6	—	—	0'209	2'8	0'489	6'4
Általános Bank	1'297	92'6	—	—	0'010	6'5	0'004	0'3	—	—	0'040	2'8	—	—
Fővárosi Bank	0'380	63'3	—	—	0'115	19'2	0'049	8'0	—	—	0'026	4'3	—	—
Bpesti Giro és Pénzv. Egy.	—	—	—	—	1'365	54'6	0'496	19'8	—	—	0'625	25'0	—	—
10 Bank összesen	88'792	18'9	48'827	10'5	112'005	23'9	63'209	13'5	128'742	27'5	7'521	1'6	8'893	1'9
9 » Keresk. Bk.nélkül	54'974	23'9	21'049	9'1	94'467	41'1	37'059	16'1	0'039	0'01	5'339	2'3	7'875	3'4

TEHER.

Bankok neve	Alap-és rend. tőke millió ft	%	Elfogadva- nyok millió ft	%	Pénziár- jegyek millió ft	%	Takarék- betétek millió ft	%	Hitelezők (Check- betétek) millió ft	%	Záloglevelek millió ft	%
Magy. Ált. Hitelbank . . .	21.800	25.1	5.594	6.4	1.515	1.9	—	—	51.647	59.5	—	—
P. M. Kereskedelmi Bank .	26.6	11.1	—	1.0	—	—	60.011	—	7.501	25.2	128.5	53.9
Magy. Lészám. Pénzv. Bk.	17.5	34.1	2.718	5.2	1.405	2.7	5.472	10.6	14.524	28.2	—	—
M. Ipar Keresk. Bank . . .	10.8	42.5	0.606	2.4	0.618	2.5	3.072	12.1	9.360	36.9	—	—
Hazai Bank	5.4	16.0	1.647	4.9	—	—	—	—	25.683	76.2	—	—
Budapesti Bankegy. . . .	7.—	37.8	0.314	1.7	—	—	—	—	8.793	47.5	—	—
Első Magy. Iparbank . . .	2.4	32.0	—	—	0.069	0.9	3.353	44.7	1.226	16.3	—	—
Általános Bank	0.46	32.9	Reesc. 0.540	38.3	—	—	0.218	15.6	0.093	6.6	—	—
Fővárosi Bank	0.46	76.2	—	—	—	—	0.097	16.2	0.038	6.3	—	—
Bpesti Giro és Pénzv. Egy.	0.54	21.6	—	—	—	—	—	—	1.861	74.4	—	—
10 Bank összesen	92.96	19.8	11.419	2.7	3.607	0.8	72.223	15.5	120.734	25.8	128.5	27.5
9 » Keresk. Bk. nélkül.	66.36	28.8	11.419	4.9	3.607	1.5	12.212	5.3	113.230	49.3	—	—

1872-vel szemben az arány némileg megváltozott s kivált a kereskedelmi bank kihagyásával, melynek nagy jelzálogüzlete erős befolyást gyakorol az arányszámokra, a folyó kereskedői banküzlet halad előre. De ha épen ezen legkiterjedtebb üzletkörű bankot tekintjük is, mely már 1872-ben is gyakorolta a jelzálogüzletet, akkor a mobilüzlet hátrányára főleg a lekötött, álló jelzálogüzlet emelkedett. Az activák közt a leszámítolás (1898 : 18·9 1872 : 18⁰/₀) alig változott, az előleg némiképp emelkedett (9·7-ről 10·5⁰/₀-ra), de az adósok nagyon csökkentek (45·2⁰/₀-ról 23·9⁰/₀-ra) s leginkább azon üzletek emelkedtek, melyek nem tartoznak a kereskedő bank üzletkörébe: az értékpapír és consortialis tétel (1872 : 9·3⁰/₀, 1898 : 13·5⁰/₀) s a jelzálogüzlet (1872 : 10·5⁰/₀, 1898 : 27·5⁰/₀). A jelzálogüzletet ellensúlyozza a záloglevelek mennyisége (1872 : 10·2⁰/₀, 1898 : 27·5⁰/₀) s a vállalkozói üzleteket is fedezi a saját tőke; (1872 : 37·8⁰/₀, 1898 : 19·8⁰/₀); szépen megnöttek bankjainknál az idegen tőkeletések (1872 : 12·8⁰/₀, 1898 : 16·3⁰/₀) hitelezők (1872 : 31·89⁰/₀, 1898 : 25·8⁰/₀), elfogadványok (1872 : 2·4⁰/₀, 1898 : 2·7⁰/₀), záloglevelek (1872 : 10·2⁰/₀, 1898 : 27·5⁰/₀), összesen idegen tőke 1872 : 57·2⁰/₀, 1898 : 72·3⁰/₀, de épen a betétek ⁵/₆ része a kereskedelmi bankra esik s míg ennek tekintetbe vételével a saját tőke a passiváknak csak 19·8⁰/₀-a, nélküle a saját tőke aránya 28·8⁰/₀-ra szökik és a betétek 6·8⁰/₀-ra csökkennek. Viszont a hitelezők tétele a kereskedelmi bank nélkül 25·3⁰/₀-ról 49·3-ra szökik, miből láthatjuk, hogy a különbséget főleg a különféle könyvelések okozzák; egyik bank a checkbeváltásra szolgáló letéteket folyószámla követelésnek tekinti s a hitelezők tétele alá sorozza, másik a takaré-, pénztár-jegy és checkszámla letéteket veszi egy kalap alá. A vizsgálódás így nagyon meg van nehezítve. De ha azon bankokat tekintjük, a melyek a checkletéteket is külön tüntetik ki, ezeknél az arányszám a fent kimutatott hitelezőkéhez közelíti meg s 45⁰/₀-ra rug. Az idegen tőkék úgy absolute, mint relative emelkedtek bankjainknál s ez arra mutat, hogy idővel a bankok és közönség közti viszony mégis bensőbb lesz s alapjául szolgálhat a pénztárkezelésnek. Ma azonban a nyereség jelentékeny részét nyerik bankjaink vállalkozói ügyletekből. A legnagyobb hat budapesti banknál a nyereség 1898-ban a következőképen alakult:

Bank	Folyó- üzlet kamatja	Érték- papírok kamatja	Jutalé- kok	Idegen valuták	Érték- papírok	Vállal- kozási ügyl.	Váltó- üzl. és külön- félék	Jelzálog üzlet
	millió forint							
Hitelbank	1'686	1'185	—'510	—'077	—'203	—'222	—'060	—
Kereskedelmi Bank . .	2'019	—	—'433	—'169	—'134	—'061	—'437	0'506
Váltó és lesz. Bank . .	1'027	—'302	—'276	—'012	—'109	—'086	{ —'185 —'234	—
Ipar és keresk. Bank . .	—'798	—'226	—'180	—	—	—'198	—'020	—
Hazai Bank	—'458	—'187	—'195	—'013	—'020	—'022	—'011	—
Bankegyesület	—'630	—'201	—'088	—	—'005	—'019	—'036	—
6 banknál összesen . .	6'618	2'101	1'684	—'271	—'471	—'608	—'984	—'506
%	50·1	15·9	12·7	2·—	3·5	4·6	7·4	3·8

Vállalkozói nyereségnek tekintjük az értékpapírok kamatjainak tételét is, mivel bankjainknál ezek főleg nem befektetésül, hanem speculativ czélokra szolgálnak. A vállalkozói nyereséget így körülbelül 24°/_o-nak tekinthetjük, mi a hetvenes évek elején felmutatott 25—65°/_o-os részszel szemben elég erős hanyatlást jelent. De míg a vállalkozói ügyletek hanyatlásáról panaszkodnak, teljesen meg vannak elégedve a »folyó banküzlet« eredményeivel. Ugy látszik, hogy e téren sokkal nagyobb haladást már nem is tartanak lehetségesnek; pedig ha tekintetbe vesszük, hogy a fizetési ügyleteknek mily csekély részét bonyolítják le bankjaink, akkor meg lehetünk győződve, hogy e téren igenis nagyon sokat lehet még tenni, fejleszteni s nyerni is. Csakhogy le kell mondani a vállalkozói ügyletekről. Németországban is a checkrendszer fejlesztése ügyében ezen jelszót adták ki: »Trennung von Bank und Börse« s az értékpapir-speculatióban, a vállalkozó üzletekben, a checkrendszer, a letéti bankrendszer nagy akadályát látják. A bank, ha vállalkozó, akkor a közönségnek versenytársa s a közönség nem lesz hajlandó versenytársára bizni pénzkészletét és fizetési ügyleteit. A ki a bank közvetítésével speculál, szintugy visszariad attól, hogy a banknak betekintést engedjen benső viszonyaiba. A vállalkozó bankok természetének következménye, hogy ép oly kevésbé vonzzák a pénztárkészleteket, mint a mennyire az angol letéti bankok igen¹ s hogy speculativ tőkebefektetések folytán az előbbieknél a letétkezelést — ha egyáltalában felveszik ügykörükbe — csak csekély mérvben szabad gyakorolniok. E tekintetben is szükséges a munkamegosztás; nem tilthatjuk meg bankjainknak, hogy vállalkozói ügyletekkel foglalkozzanak, nem is kívánhatjuk, hogy vállalkozó bankjaink ne legyenek. De ha letéti, tisztán kereskedő bankjaink nincsenek, nem is várhatjuk, hogy a bankszerű pénztárkezelés erősen fellendüljön, mert hiányzik ezáltal azon bankári kar, mely a pénztárkezelésben főérdekét találván, mindenképen annak terjesztésére hatna.

Takarékpénztárainkat szokták letéti bank jellegűeknek nevezni; Halász² például azt mondja róluk, hogy »egész szervezetükben és működési körükben a letéti bankok jellegével bírnak. Milliókra rugnak az ott elhelyezett tőkék közül az olyanok, melyek nélkülözik a takarékbetétek tulajdonképeni ismérveit, melyek szorosán véve a folyószámlára való elhelyezés tárgyai. S mégis ily takarékpénztári számlatulajdonosok előtt úgyszólván ismeretlen fogalom a check, mely a tőkék felett való rendelkezésnek a legegyszerűbb és legkényelmesebb formája lenne. Nem czélunk itt a takarékpénztárak bírálata. De a takarékbetétek mozgékonyosságát már jellemeztük s láttuk, hogy azok távolról sem olyan mozgók, mint a folyószámla-betétek s így tulajdonosaik nem is kívánják általában a könnyebb módú rendelkezést; a mely rész pedig ily természetű, az ügyis nagyrészt átváltozik checkletétté. Takarékpénztáraink felvették ezen üzletágot is ügykörükbe s a kimutatott gyengébb eredmény (az összes budapesti takarékpénztárak checkletéte 37¹/₂ millió frt) mutatja, hogy nem

¹ Cohn, *System* III. 613. I. 100. M. alaptőkére 5 német banknál 1896. végén esett 50 M. letét 100 M. alaptőkére 5 londoni banknál 1896. végén csak 1207 M. letét.

² *A postatakarékp. check és clearing forgalmáról.* Nemzetg. Szemle 1889.

alkalmasak a kereskedővilág pénztárkezelésének munkájára. Takarékpénztáraink *activ* üzlete igen erős mérvben jelzálogkölcsonból áll s a mozgó alapra nem lehet álló felépítményt rakni; szervezetük többnyire nehézkes és így még a bankokénál is kevésbé alkalmas a checkrendszer meghonosítására. Általában ezen intézetekre is azt mondhatjuk, mint a bankokra, hogy megvolna a jóakaratum a checkrendszer fejlesztésére, de nem elég a szép szó, tenni is kell valamit. Pénzintézeteink azt hirdetik, hogy készen állnak a pénztárkezelési szolgáltatatra, de fennállásuk óta keveset változtattak szervezetükön és kezdetben sem azért alakultak, hogy közönségünket ily irányban szolgálják. A mi haladás történt, azt is inkább külső befolyásnak, fejlődő gazdaságunk hatásának tulajdonították, mint bankrendszerünk megváltoztatásának. Az alak nem elég, a szellem a fő. Az alak esetleg csak akadály lehet, ha rossz, de a szellem hiánya a jó alakot is hideggé teszi s oly gép, melynek nincsen hajtóereje, nem sok hasznot ad.

Ilyen kész alaki dolog nálunk a leszámoló-egylet és a checkre vonatkozó egyéb alaki jelenség. Magát a »check« szót 1862-ben találjuk először, még pedig a jegybanknál s az osztrák törvény csak a bélyeg miatt emlékezik meg róla, 1867-ben először 10 krral, 1864-ben 2 krral szabva meg, ekkor is még elég szűkkeblűen.¹ E törvény ma nálunk is érvényes. A bélyegyet is olybá tekinthetjük, mint a check használatának akadályát; közönségünk mindenkor ellensége a bélyegnek s adónak és nem igen fogja föl, hogy miért fizessen adót akkor, ha saját pénzéről rendelkezik. Nincs is sok értelme ezen adónak, a checkforgalom kicsinysége mellett csak igen csekély jövedelmet adhat s bizonyynyal több haszna volna gazdaságunknak, ha a bélyeg eltörlésével is fejlesztenők a bankszerű pénztárkezelést hazánkban.

Egy másik alakszerűség, a clearing-house 1888 óta megvan Budapesten; célja tagjai kölcsönös követeléseinek közös elszámolás útján való kiegyenlítése és a giro-forgalom fejlesztése a budapesti piacon. De az Osztrák-Magyar Bank vezetése alatt álló elszámoló egyletek élénk checkforgalom lebonyolítására csak készen állnak, jelentőségük csak ebben áll s nem valóságos működésükben; elszámoló egyleteink csak mutatványok, nem gyakorlatilag érvényesülő intézmények. A mi checkforgalom nálunk van, az is rajtuk kívül bonyolódik le s így nem bizonyíthatják be hasznukat. Nem akadályozzák a checkforgalmat, de nem is fejlesztik. Mind a két irány más hatásnak következménye.

Végigtárgyalván Magyarországon a checkrendszer állapotára befolyást gyakorló tényezőket, még csak két körülményt kell figyelembe vennünk: a rendszer természetéből következő akadályokat és az átmenet nehézségeit. A check főleg nagy fizetések lebonyolítására alkalmas; kivált a míg be nem gyökeredzett, alkalmatlan kis fizeté-

* Két krajczár bélyeg csak oly checkeken használható, »welche im Grunde des an eine zur Uebernahme fremder Gelder in laufender Rechnung berechnigte Gesellschaft geleisteten Depôts von dem Erleger auf den von dieser Gesellschaft zu diesem Zwecke eingehändigten Blanquetten gezogen sind.« 1876-ban pedig a következő rendelet szól e tárgyról: »Die ausnahmsweise niedere fixe Gebühr zu 2 kr. ist nur auf jene Checks anwendbar, welche auf eine zur Uebernahme von Geldern in laufender Rechnung statutenmässig berechnigte Anstalt auf Grund eines an dieselbe geleisteten Depôts von dem Einleger auf den von der Anstalt eben zu diesem Zwecke eingehändigten Blanquetten gezogen werden.«

seknél használata. Okvetlenül pénztárkezelőnek szolgálatához van kötve, mely szolgálatnak díja vagy a jutalék, vagy azon követelés, mely állandóan a számlán marad. Mindkét esetben csak bizonyos fokú vagyonossággal bíró személyek léphetnek a pénztárkezelővel összeköttetésbe, mert szegény néposztályok sem a jutaléket fizetni, sem nagyobb letétet tartani nem képesek.¹ »A rendszer előnyeit csak azok élvezik, kiknek bankszámlájuk van, tehát nagyobb összegű pénz fölött rendelkeznek, és kik oly állást foglalnak el a bank szemében, hogy az a checkkönyvet rájuk bizza, sőt esetleg hitelt is nyit nekik. Ily körülmények közt természetesen a közönség nagyrésze a bankok közvetítő szolgálatából teljesen ki van zárva.² A check, a folyószámla magasabb gazdasági műveltséghez való, a mily egyszerű a széles látkörű, kifejlett gazdasági eszmékkal bíró szemében ez a rendszer, oly bonyolultnak s érthetetlennek tűnik annak, ki gazdaságilag elmaradt és sem a jelent a papíron számokba foglalni, sem a jövőre gondolni nem képes. Ha a checkrendszer arra hat, hogy a gazdasági szellemet fejlessze, nagyobb készpénzkészletek tartására bírja a vállalatokat, felülvizsgáló szerepével józanabb, gazdaságosabb, egészségesebb üzletkezelésre tanítsa őket, viszont azon körülmény, hogy ezen tényezőket megkivánja, fejlődésének elmaradt gazdaságú országban erős akadálya. Nemcsak az, hogy vállalataink nem tudnak elég készpénzt tartani, hanem az is, hogy a bankok ellenőrzésétől félnek s azt elkerülni iparkodnak, gátolja a checkrendszer fejlődését hazánkban s ez a gát épügy a leirt különös magyar viszonyoknak, mint magának a rendszernek is okozata. A rendszer ezen kívánságokat magával viszi mindenüvé és ha a helyi viszonyok azokat ki nem elégithetik, akkor a kívánságok akadályául szolgálnak elterjedésének.

A bankszerű pénztárkezelést nem lehet varázsütéssel egyszerre sehol sem meghonosítani. Még Angliában is hosszú ideig tartott, míg elterjedtségének mai mérvét elérte. Hazánkban pedig alig tíz éve használják a checket, ez idő még a legkedvezőbb viszonyok közt sem volna elég ahhoz, hogy mélyen gyökerező szokásokat honosítson meg s régi szokásokat kiirtson. Tapasztalás szerint a népek épen a fizetési ügyletek tekintetében igen conservatívok; pénzláb-változás esetén még ötven év múlva is megtörténik, hogy a nép a régi mértéket használja. A checkrendszer szintén fizetési ügyletekben áll; ha nem is oly változást jelent, mint az új pénzláb, mégis megszokása fáradtsággal jár és oly munkát, melyre nem kényszerül, a legtöbb ember nem csinál lelkesedéssel, kivált ha nincsen meggyőződve szükségéről. Sajnos, közönségünk többnyire még azt se tudja, hogy mi a check, nemhogy előnyeit és fontosságát ismerné és fontosságáról meg volna győződve. Társadalmunkat előbb fel kellene világosítani a check mi-voltáról, hogy aztán az átmenet nehézségeit kedvvel és belátással

¹ Ezt mutatja az is, hogy a takarékkönyvet kedvelik nálunk, mert arra legtöbbször még egyforintos betétek és felvételek is eszközölhetők s a kamaton kívül semminemű számítás nem fordul elő. Folyószámlára bankjaink legkisebb letétként 50 frtot fogadnak el. A Bank of England pl. úgy számítja, hogy a házbér, hivatalnoki munka, stb. fedezésére legalább £ 500— letét szükséges egy számlán, miből 100 £-t mindig készletben tart, míg 400 £-t körülbelül 3%-kal gyümölcsözőleg helyez el. Kisebb betéteket nem szeret. (Hankey Th., Pinc. of Banking 1866.)

² Jevons, Geld und Geldverkehr 297. 1.

küzdje le és némi fáradságtól, apró kellemetlenségtől vissza ne riadjon. Nemcsak szellemi akadályok mutatkoznak az átmenetnél, hanem technikai nehézségek is. A fizetési ügyleteknek eddig is megvolt valamely lebonyolítási módja s azok a régi rend szerint alakultak; az új szokás mindenesetre változásokat hoz létre és eleinte keverve lesz új és régi, az által okozva csekély kellemetlenséget. Ha azonban valaki meg van győződve a bankszerű pénztárkezelés előnyeiről és szükségéről, nem riad vissza az átmenetnél mutatkozó csekély nehézségektől s a kifejtett fáradság fejében csakhamar élvezi az új rend kellemes és hasznot hozó hatását.

Vajda Zoltán.

Közlemények és ismertetések.

Az Egyesült-Államok termelése.

Azon versenyről, melyet világrészünknek az Egyesült-Államok hatalmas közgazdasága, őszerejének hatványozott kizsákmányolása támaszt, már sokat halottunk beszélni. Nem is akarunk az alábbiakban ismétlésekbe esni, hanem oly oldalról óhajtjuk az Egyesült-Államokat bemutatni, mely nemcsak minden közgazdasággal foglalkozót érdekel, hanem a mely hű képét adja azon tevékenységnek, mely az Egyesült-Államok gazdasági culturájában kezdettől fogva nyilvánult. A kezdetből, a homályból való kibontakozást szándékozunk itt bemutatni, a napjainkban észlelhető óriási fejlődést küszöbéig óhajtjuk nyomozni, nyomról-nyomra kísérni, hogy láthassuk, mily arányban érte el ez a hatalmas állam a jelenlegi magaslatot, mily erővel hatott időnkint az európai termelésre, hogy képes volt a gazdasági válság fenyegető rémének felidőzésében oly hatékonyan közreműködni.

Az Egyesült-Államok fejlődése minden téren óriási. Népsűrűsége 1790-ben négyzetmérföldenkint 4·89 volt, 1800-ban 6·61, 1810-ben 3·69, 1820-ban 4·91, 1830-ban 6·35, 1840-ben 8·43, 1850-ben 7·93, 1860-ban 10·84, 1870-ben 13·30, 1880-ban 17·29 és 1890-ben 21·31. Ezen rohamos haladás óriási tevékenységgel járt, mely hatványozódva fejlesztette az állam gazdaságát; a népesség e fokozott gyarapodása a munkáskezet, a munkaalkalmat szaporította, mely az állam gazdaságát nagyobbította.

Nézzük csak, hogy az utóbbi negyed században mily arányban növekedett arany s ezüst pénzük:

Év július 1-én	Kincstárban		F o r g a l o m b a n			fejenkint	Népesség június 1-én
	ércpé- náz	papír- pé- náz	é- rcpé- náz	papír- pé- náz	össze- sen		
1875	102,141.562	445.000	696,131.947	57,970.000	754,101.947	17·16	43,951.000
1876	95,638.896	275.000	695,044.388	32,565.000	727,609.388	16·12	45,137.000
1877	94,563.964	1,135.000	668,489.883	53,825.000	722,314.883	15·58	46,353.000
1878	106,910.422	2,025.520	682,880.554	46,252.080	729,132.634	15·32	47,598.000
1879	260,058.398	3,636.350	773,582.493	45,049.300	818,631.793	16·75	48,866.000
1880	240,156.568	6,985.401	945.393.759	27,988.469	973,382.228	19·41	50,155.783
1881	2,1874.500	12,354.201	1.057,717.870	56,520.249	1.114,238.119	21·71	51,316.000
1882	307,887.580	11,673.720	1.101,510.309	72,780.110	1.174,290.419	22·37	52,495.000
1883	387,676.705	38,883.415	1.084,817.640	145,488.056	1.230,305.696	22·91	53,693.000
1884	423,087.520	50,825.700	1.064,162.318	179,763.651	1.243,925.969	22·65	54,911.000
1885	502,710.611	52,164.110	1.034,722.939	257,845.676	1.292,568.615	23·02	56,148.000
1886	491,117.849	83,241.320	1.070,289.925	182,410.600	1.252,700.525	21·82	57,404.000

Év július 1-én	Kincstárban		F o r g a l o m b a n				Népesség június 1-én
	ércpénz	papírpénz	ércpénz	papírpénz	összesen	fejenkint	
			o	l	l	r	
1887	557,987.016	33,996.513	1.075,425.689	242,113.454	1.317,539.143	22'45	58,680.000
1888	655,789.464	49,410.615	1.035,651.563	336,519.307	1.272,170.870	22'88	59,974.000
1889	669,551.558	42,632.504	989,120.855	391,240.794	1.380,361.649	22'52	61,289.000
1890	696,649.256	31,215.633	988,974.173	440,277.097	1.429,251.270	22'82	62,622.250
1891	679,755.789	41,807.579	1.048,266.672	449,174.035	1.497,440.707	23'41	64,002.000
1892	750,211.165	21,041.149	1.103,720.103	497,627.084	1.601,347.187	24'44	65,403.000
1893	720,478.191	6,222.656	1.165,520.208	431,181.037	1.596,701.245	23'85	66,826.000
1894	749,120.255	10,505.818	1.208,543.123	452,265.585	1.660,808.708	24'28	68,275.000
1895	786,928.724	9,710.213	1.178,519.223	423,449.250	1.601,968.473	22'93	69,753.000
1896	827,968.657	12,902.383	1.101,689.656	404,745.310	1.506,434.966	21'10	71,263.000
1897	836,749.031	20,507.022	1.184,114.868	456,094.651	1.640,209.519	22'49	72,807.000
1898	788,424.926	11,148.554	1.386,356.796	451,503.099	1.837,859.895	24'71	74,389.000
1899	834,607.840	6,670.786	1.449,004.345	455,067.536	1.904,071.881	25'00	76,011.000

A pénz szaporodása természetes következménye a gazdasági fel-
lendülésnek, úgy az, mint ez óriási mérvű. Amerika arany s ezüst
productiójának nagy volta mindenki előtt ismeretes; ha az előző nem
következik is ebből, bizonyos, hogy vannak körülmények, melyek
között ez is gyarapítólag hat a pénz szaporodására. Amerikában is
ez az eset áll; mint minden irányú termelésük, a nemesércz-
bányászat is tetemes s az e körül kifejtett munkásság a productio
nagyságával karöltve a pénz gyarapodására is hat.

Az arany s ezüst be- s kivitel pénzben és rudakban a következő
arányokat öltötte:

Év	Aranypénz és rúd		Ezüstpénz és rúd	
	kivitel	bevitel	kivitel	bevitel
	d	l	á	r
1850	—	1,776.706	—	2,852.086
1851	—	3,569.090	—	1,884.413
1852	—	3,658.059	—	1,846.985
1853	—	2,427.356	—	1,774.026
1854	—	3,031.964	—	3,726.623
1855	—	1,092.802	—	2,567.010
1856	—	990.305	—	3,217.327
1857	—	6,654.636	—	5,807.163
1858	—	11,566.068	—	7,708.428
1859	—	2,125.397	—	5,309.392
1860	—	2,508.786	—	6,041.349
1861	—	42,291.930	—	4,047.681
1862	—	13,907.011	—	2,508.041
1863	—	5,530.538	—	4,053.567
1864	100,661.634	11,176.769	4,734.907	1,938.843
1865	58,381.033	6,498.228	9,262.193	3,311.844
1866	71,197.309	8,196.261	14,846.762	2,503.831
1867	39,026.627	17,024.866	21,841.745	5,045.609
1868	72,396.344	8,737.443	21,387.758	5,450.925
1869	36,003.493	14,132.568	21,134.882	5,675.308
1870	33,635.962	12,056.950	24,519.704	14,362.229
1871	66,686.203	6,883.561	31,755.780	14,386.463
1872	49,548.760	8,717.458	30,328.774	5,026.231
1873	44,856.715	8,682.447	39,751.859	12,798.490
1874	34,042.420	19,503.137	32,587.985	8,951.769
1875	66,980.977	13,696.793	25,151.165	7,203.924
1876	31,177.050	7,992.769	25,329.252	7,943.972
1877	26,590.374	26,246.234	29,571.863	14,528.180
1878	9,204.455	13,330.215	24,535.670	16,491.099
1879	4,587.614	5,624.948	20,409.827	14,671,052
1880	3,639.025	80,758.396	13,503.894	12,275.914
1881	2,565.132	100,031.259	16,841.715	10,544.238

Év	Aranypénz és rúd		Ezüstpénz és rúd	
	kivitel d	bevitel o l	kivitel l á	bevitel r
1882	32,587.880	34,377.054	16,829.599	8,095.336
1883	11,600.888	17,734.149	20,219.445	10,755.242
1884	41,081.957	22,831.317	26,051.426	14,594.945
1885	8,477.892	26,691.696	33,753.633	16,550.627
1886	42,952.191	20,743.349	29,511.219	17,850.307
1887	9,701.187	42,910.601	24,296.504	17,260.191
1888	18,376.234	43,934.317	28,037.949	15,403.669
1889	59,952.285	10,284.858	36,689.248	18,678.215
1890	17,274.491	12,943.342	34,873.929	21,032.984
1891	86,362.654	18,232.567	22,500.988	18,026.880
1892	50,195.327	49,699.454	32,810.559	19,955.086
1893	108,680.844	21,174.381	40,737.319	23,193.252
1894	76,978.061	72,449.119	50,451.265	13,286.552
1895	66,468.481	36,384.760	47,295.286	20,211.179
1896	112,409.947	33,525.065	60,541.670	28,777.186
1897	40,361.580	85,014.780	61,946.638	30,533.227
1898	15,406.391	120,391.674	55,105.239	30,927.781
1899	37,522.086	88,954.603	56,319.055	30,675.056

Mig tehát az ezüstpénz-kivitel Amerikából állandóan nagyobb, mint a bevitel, addig ez az aranyról nem mondható 1864—77-ben az aranypénz-kivitel nagyobb volt ugyan, mint a behozatal, de 1873—88-ban csak két év vált ki nagyobb kivitellel, egyébként a bevitel volt nagyobb: 1889—96-ban ismét nagyobb volt az aranykivitel, mig az utolsó 3 évben a behozatal emelkedett fölül. Mindent egybevetve azonban eddig a kivitel sokkal nagyobb mint a bevitel. Pedig itt nem is tekintetbe vettük a nem pénz, hanem más alakban kivitt mennyiséget, a mi szintén jelentékeny, mert hisz csak ezüst kivitetett, mint ilyen, 1899-ben, mintegy 21 millió dollár értékben.

Az Egyesült-Államok azonban a kereskedelmi árúk kivitele tekintetében állanak különösen előnyösen. A hetvenes évek eleje óta rengeteg összeggel állnak e tekintetben elől, mig azelőtt egy-két év kivételével rendszeren bevételre szorultak.

Alábbi táblázatunk nagyon érdekesen tárja elénk, hogyan emelkedett az ország fokról-fokra a magasba. Maga e táblázat hatalmas tényezője a hetvenes évek eleje óta jelentkező gazdasági válságnak.

É v június 30.	Kivitel	Bevitel	Összesen	Kiviteli t ö b b l e t	Beviteli
	D o l l á r.				
1850	144,375.726	173,509.526	317,885.252	—	29,133.800
1851	188,915.259	210,771.429	399,686.688	—	21,856.170
1852	166,984.231	207,440.398	374,424.629	—	40,456.167
1853	203,489.282	263,777.265	467,266.547	—	60,287.983
1854	237,043.764	297,803.794	534,847.558	—	60,760,030
1855	218,909.503	257,808.708	476,718.211	—	38,899,405
1856	281,219.423	310,432.310	591,651.733	—	29,212.887
1857	293,823.760	348,420.342	642,252.102	—	54,604.582
1858	272,011.274	263,338.654	535,349.928	8,672.640	—
1859	292,902.051	331,333.341	624,235.392	—	38,431.290
1860	333,576.057	353,616.119	687,192.176	—	20,050.662
1861	219,553.833	389,310.542	508,864.375	—	69,756.709
1862	190,670.501	189,356.677	380,027.178	1,313.824	—
1863	203,964.447	243,335.815	447,300.262	—	39,371.368
1864	158,837.988	316,447.283	475,285.271	—	157,609.295
1865	166,029.303	238,745.580	404,774.883	—	72,716.277
1866	348,859.522	434,812.066	783,671.588	—	85,952.544
1867	294,506.141	395,761.096	690,267.237	—	101,254.955

É v junius 30.	Kivitel	Bevétel	Összesen	Kiviteli többlet	
				D o l l á r	
1868	281,952.899	357,436.440	639,389.339	—	75,483.541
1869	286,117.697	417,506.379	703,624.076	—	131,388.682
1870	392,771.768	435,958.408	828,730.176	—	43,186.640
1871	442,820.178	520,233.684	963,043.862	—	77,403.506
1872	444,177.586	626,595.077	1.070,772.663	—	182,417.491
1873	522,479.922	642,136.210	1.164,616.132	—	119,656.288
1874	586,233.040	567,406.342	1.153,689.382	18,876.698	—
1875	513,442.711	533,005.436	1.046,448.147	—	19,562.725
1876	540,384.671	460,741.190	1.001,125.861	79,643.481	—
1877	602,475.220	451,323.126	1.053,798.346	151,152.094	—
1878	694,865.766	437,051.532	1.131,917.298	257,814.234	—
1879	710,439.441	445,777.775	1.156,217.216	264,661.666	—
1880	835,638.658	667,954.746	1.503,593.404	167,683.912	—
1881	902,377.346	642,664.628	1.545,041.974	259,712.718	—
1882	750,542.257	724,639.574	1.475,181.831	25,902.683	—
1883	823,839.402	723,180.914	1.547,020.316	100,658.488	—
1884	740,513.609	667,697.693	1.408,211.302	72,815.916	—
1885	742,189.355	577,527.729	1.319,717.084	164,662.426	—
1886	679,524.830	635,436.136	1.314,960.966	44,088.694	—
1887	716,183.211	692,319.768	1.408,502.979	23,863.443	—
1888	695,954.507	723,957.114	1.419,911.621	—	28,002.607
1889	742,401.375	745,131.652	1.487,533.027	—	2,730.277
1890	857,828.684	789,310.409	1.647,139.093	68,518.275	—
1891	884,480.810	844,916.196	1.729,397.006	39,564.614	—
1892	1.030,278.148	827,402.462	1.857,686.610	202,875.686	—
1893	847,665.194	866,400.922	1.714,066.116	—	18,737.728
1894	892,140.572	654,994.622	1.547,135.194	237,145.950	—
1895	807,538.165	731,969.965	1.539,508.130	75,568.200	—
1896	882,606.938	779,724.674	1.662,331.612	102,882.264	—
1897	1.050,993.556	764,730.412	1.815,723.968	286,263.144	—
1898	1.231,482.330	616,049.654	1.847,531.984	615,342.676	—
1899	1.227,023.302	697,148.489	1.924,171.791	529,874.813	—

Öt-hatszáz ezer dollár körül van tehát az évi kiviteli többlet az utóbbi években. Nem csoda ha az Egyesült-Államok felvirágzását nyomon követte más államokban a gazdasági pangás. Még századunk közepe táján mindennek nyoma sem volt: az Egyesült-Államok bevitelre szorultak, jöllehet jelentéktelenre. 1858. és 1862. kivételével, egész 1873-ig bezárólag beviteli többlettel kell számolnunk, ami kivált egyes években 1860. után jelentékeny volt. 1874-ben már oly nagy összegű a kiviteli többlet, hogy előre vetheti árnyékát a későbbi óriási mérvű emelkedésnek. Igaz, hogy 1875-ben újra beviteli többlettel találkozunk, de az oly alacsony színvonalon áll, mint eddig még egy évben sem. 1888., 1889. és 1893. kivételével folyton kiviteli többlettel kell számolnunk, mely ez években rengeteg összegekre ugrik; bizonyos azonban, hogy oly nagy még soha sem volt, mint az utóbbi két évben.

A bevitel s kivitel összege 1872. évben száll föl arra a magasságra, mely szinte bámulattal töltheti el a szemlélőt. Egyébiránt 1875-ről 1886-ra majdnem 400 millió dollár az emelkedés: ily nagy ugrással nem is találkozunk többlet, mert szinte lépcsőzetesnek mondható a haladás, olykor némi visszaeséssel. Egyébiránt az 1866-iki ugrásszerű emelkedést is visszaesés követ, de azért 1872-ben 1070 millió dollár a be- és kivitel összege. Ötven év alatt mintegy meg-hatszorozódik a kereskedelmi árúk forgalma.

Érdekessé válnak különösen akkor e száraznak látszó adatok, ha nézzük, hogy a kivitel a különböző foglalkozási ágak között hogy oszlik meg. Melyek vannak jobban, melyek kevésbé képviselve. Akkor láthatjuk meg a legjobban, hogy mely foglalkozási ágakra hatott a külföldön a leghátrányosabban Amerika rengeteg arányú versenye.

A hazai árúk kivitele a következőkép alakult:

Év június végén	Mezőgazdasági		Bánya t e r m é k e k		Erdészeti		Halászati	
	Érték	%	Érték	%	Érték	%	Érték	%
1860 .	256,560.972	81·13	999.465	0·31	10,299.959	3·26	4,156.480	1·31
1870 .	361,188.483	79·35	5,026.111	1·10	14,897.963	3·27	2,835.508	1·62
1878 .	536,192.873	77·07	6,732.119	1·97	17,750.396	2·55	6,434.182	1·92
1879 .	546,476.703	78·12	6,405.813	1·92	16,366.943	2·34	6,282.368	1·90
1880 .	685,961.091	83·25	5,863.232	1·71	17,321.208	2·11	5,255.402	1·64
1881 .	730,394.943	82·63	7,401.282	1·84	19,486.051	2·20	5,556.439	1·63
1882 .	552,219.819	75·31	8,175.692	1·11	25,580.264	3·50	6,197.752	1·85
1883 .	619,269.449	77·00	10,446.719	1·30	28,636.199	3·56	6,276.375	1·78
1884 .	536,315.318	73·98	15,022.255	2·07	26,222.959	3·62	5,614.111	1·77
1885 .	530,172.966	72·96	15,797.885	2·18	22,014.839	3·03	5,955.122	1·82
1886 .	484,954.595	72·82	13,654.286	2·05	20,961.708	3·15	5,138.806	1·77
1887 .	523,073.798	74·41	11,758.662	1·67	21,126.273	3·01	5,155.775	1·73
1888 .	500,840.086	73·23	17,993.895	2·63	23,991.092	3·51	5,518.552	1·82
1889 .	532,141.490	72·87	19,947.518	2·73	26,997.127	3·70	7,106.388	1·97
1890 .	629,820.808	74·51	22,297.755	2·64	29,473.084	3·49	7,458.385	1·88
1891 .	642,751.344	73·69	22,054.970	2·53	28,715.713	3·29	6,208.577	1·71
1892 .	798,328.232	78·60	20,692.885	2·04	27,957.423	2·75	5,403.587	1·53
1893 .	615,382.986	74·05	20,020.026	2·41	28,127.113	3·38	5,541.378	1·67
1894 .	628,363.038	72·28	20,449.598	2·35	28,000.629	3·22	4,261.920	1·49
1895 .	553,210.026	69·73	18,509.814	2·33	28,576.235	3·61	5,328.807	1·67
1896 .	569,879.297	66·02	20,045.654	2·32	33,718.204	3·91	6,850.392	1·79
1897 .	683,471.139	66·23	20,804.573	2·01	40,489.321	3·92	6,477.951	1·63
1898 .	853,683.570	70·54	19,410.707	1·60	37,900.171	3·13	5,435.483	1·45
1899 .	784,989.087	65·20	28,832.608	2·39	42,126.964	3·51	6,025.446	1·50

Év június végén	Különféle		Összes t e r m é k e k		Gyári		Főösszeg hazai termékekről	
	Érték	%	Érték	%	Érték	%	Érték	%
1860	3,879.655	1·23	275,896.531	87·24	40,345.892	12·76	316,242.423	
1870	2,980.512	1·66	386,928.577	85·00	68,279.764	15·00	455,208.341	
1878	4,833.164	1·70	571,942.734	82·21	123,807.196	17·79	695,749.930	
1879	7,021.186	1·00	582,523.013	83·28	117,015.729	16·72	699,538.742	
1880	6,689.345	1·81	721,040.338	87·52	102,856.015	12·48	823,946.353	
1881	6,854.013	1·78	769,692.728	87·08	114,233.219	12·92	883,925.947	
1882	6,271.859	1·85	598,445.386	81·62	134,794.346	18·38	733,239.732	
1883	5,366.807	1·67	669,995.549	83·31	134,228.083	16·69	804,223.632	
1884	5,417.322	1·75	588,591.965	81·19	136,372.887	18·81	724,964.852	
1885	5,554.607	1·76	579,495.419	79·50	147,187.527	20·25	726,682.946	
1886	4,713.156	1·71	529,422.551	79·50	136,541.978	20·50	665,964.529	
1887	5,173.310	1·73	566,287.818	80·55	136,735.105	19·45	703,022.923	
1888	5,218.392	1·76	553,562.017	80·95	130,300.087	19·05	683,862.104	
1889	5,414.579	1·74	591,607.102	81·01	138,675.507	18·99	730,282.609	
1890	5,141.420	1·61	694,191.452	82·13	151,102.376	17·87	845,293.828	
1891	7,612.364	1·41	703,342.968	80·63	168,927.315	19·37	872,270.283	
1892	3,838.947	1·38	857,221.074	84·39	159,510.937	15·70	1.015,732.011	
1893	3,336.164	1·47	673,007.667	80·98	158,023.118	19·02	831,030.785	
1894	4,400.944	1·52	685,476.129	78·86	183,728.808	21·14	869,204.937	
1895	4,171.974	1·52	609,796.856	76·86	183,595.743	23·14	793,392.599	
1896	4,135.762	1·48	634,629.309	73·52	228,571.178	26·48	863,200.487	
1897	3,479.228	1·34	754,722.212	73·13	277,285.391	26·87	1.032,007.603	
1898	3,164.638	1·26	919,594.559	75·98	290,697.354	24·02	1.210,291.913	
1899	3,281.559	1·27	865,255.664	71·87	338,675.558	28·13	1.203,931.222	

Még kívánjuk jegyezni, hogy ezen hazai árúkon kívül a külföldi eredetűek forgalma, illetve kivitele kitett 1893-ban 23,092.080 dollárt, de az előző években mindig kevesebbet, úgy hogy 1890-ben ez mindössze 12,534.856 dollárra rugott: tehát elenyésző csekély ez fenti táblázatunk adataihoz képest, a melyek mellett úgyszólván szóba sem jöhet.

Az első pillanatra is láthatjuk, hogy a mezőgazdaság adatai mellett a többiek szinte elenyésznek. Még az utolsó években is mintegy kétharmadát teszi az ki a főösszegnek, míg ha az évekkel visszafelé haladunk, úgy az arány még kedvezőtlenebb. A hatvanas és hetvenes években körülbelül az egész $\frac{5}{6}$ része a mezőgazdaság javára esett. Ez adatok magukban véve megmutatják, hol van a gazdasági visszahatás egyik főoka. Az Egyesült-Államok gazdasági árúinak külforgalma rengeteg testével elnyomja a világ mezőgazdaságát. A mezőgazdaság tehát az a foglalkozási ág, mely a legtöbbet szenved Amerikától. Igaz, hogy az utóbbi években a külforgalom más ágak tekintetében is nagyobb arányú, de a mezőgazdasági árúkhöz az nem is hasonlítható. Rengeteg quantumot producál tehát Amerika, s rengeteg értéket ad abból a külföldnek. Nehéz a feladata más államok mezőgazdaságának, ha ezzel szembe akar szállni, ha ezt egyensúlyozni akarja: tudjuk, hogy az egyensúlyozás nehéz munkája már évek hosszú sora óta tart, de az eredmény kielégítőnek nem mondható. Főképp a talaj termőképességének fokozása az az eszköz, melylyel az egyes gazdák nehéz helyzetükön segítenek, míg az agrárpolitikai feladatok végrehajtásának kötelessége az okszerűen szervezett gazdák összességére jut. De kívánjuk még az Egyesült-Államok termelését a négy főgabonaterményt illetőleg, hogy így annak nagyságáról is áttekintsünk legyen.

É v	Buza terület acre	átlag bushel	Rozs terület acre	átlag bushel	Árpa terület acre	átlag bushel	Zab terület acre	átlag bushel
1866	15,424.496	9·9	1,548.033	13·5	492.532	22·9	8,864.219	30·2
1867	18,321.561	11·6	1,689.175	13·7	1,131.217	22·7	10,746.416	25·9
1868	18,460.132	12·1	1,651.321	13·6	937.498	24·4	1,665.736	26·4
1869	19,181.004	13·6	1,657.584	13·6	1,025.795	27·9	9,461.441	30·5
1870	18,992.591	12·4	1,176.137	13·2	1,108.924	23·7	8,792.395	28·1
1871	19,943.893	11·6	1,069.531	14·4	1,177.735	22·7	8,365.809	30·6
1872	20,858.359	11·9	1,048.654	14·2	1,397.082	19·2	9,000.769	30·2
1873	22,171.676	12·7	1,150.355	13·1	1,387.106	23·1	9,751.700	27·7
1874	24,967.027	12·3	1,116.716	13·4	1,580.626	20·6	10,897.412	22·1
1875	26,381.512	11·1	1,359.788	13·0	1,789.902	20·6	11,915.075	29·7
1876	27,627.021	10·4	1,468.374	13·8	1,766.511	21·9	13,358.908	24·0
1877	26,277.546	13·9	1,412.902	15·0	1,614.654	21·3	12,826.148	31·7
1878	32,108.560	13·1	1,622.700	15·9	1,790.400	23·6	13,176.500	31·4
1879	32,545.550	13·8	1,625.450	14·5	1,680.700	24·0	12,683.500	28·7
1880	37.986.717	13·1	1,767.619	13·9	1,843.329	24·5	16,187.977	25·8
1881	37,709.020	10·2	1,789.100	11·6	1,967.530	20·9	16,831.600	24·7
1882	37,067.194	13·6	2,227.894	13·4	2,272.103	21·5	18,494.691	26·4
1883	36,455.593	11·6	2,314.754	12·1	2,379.009	21·1	20,324.962	28·1
1884	39,475.885	13·0	2,343.963	12·2	2,608.818	23·5	21,300.917	27·4
1885	34,189.246	10·4	2,129.301	10·2	2,729.359	21·4	22,783.630	27·6
1886	36,806.184	12·4	2,129.918	11·5	2,652.957	22·4	23,658.474	26·4
1887	37,641.781	12·1	2,053.447	10·1	2,901.953	19·6	25,920.906	25·4
1888	37,336.138	11·1	2,364.805	12·0	2,996.382	21·3	26,998.282	26·0
1889	38,123.859	12·9	2,171.493	13·1	3,220.834	24·3	27,462.316	27·4
1890	36,087.154	11·1	2,141.853	12·0	3,135.302	21·4	26,431.369	19·8

É v	Buza terület acre	átlag bushel	Rozs terület acre	átlag bushel	Árpa terület acre	átlag bushel	Zab terület acre	átlag bushel
1891	39,916.897	15·3	2,176.466	14·6	3,352.579	25·9	25,581.861	28·9
1892	38,554.430	13·4	2,163.657	12·9	3,400.361	23·6	27,063.835	24·4
1893	34,629.418	11·4	2,038.485	13·0	3,220.371	21·7	27,273.033	23·4
1894	38,882.436	13·2	1,944.780	13·7	3,170.602	19·4	20,023.553	24·5
1895	34,047.332	13·7	1,890.345	14·4	3,299.973	26·4	27,878.406	29·6
1896	34,613.641	12·4	1,831.201	13·3	2,950.539	23·6	27,565.985	25·7
1897	39,465.066	13·4	1,703.561	16·1	2,719.116	24·5	25,730.375	27·2
1898	44,015.278	15·3	1,643.207	15·6	2,583.125	21·6	25,777.110	28·4
1899	44,592.516	12·3	1,650.308	14·4	2,878.229	25·5	26,341.380	30·2

A bevetett terület általában véve nagyobbodott: a buzaterület majdnem megháromszorozódott s átlaga is szépen javult. Területe magában véve is óriási: vele szemben a rozs s árpa-terület szinte elenyészlik. Különben is a rozsterület nem igen változott, jóllehet néhány évvel ezelőtt nagyarányú emelkedést tüntetett föl, most azonban körülbelül ott áll, mint 1866-ban. Az árpa területe nagy arányban emelkedett, a mi különben leginkább a zabról mondható el. Az átlagok a zab kivételével mindenütt javultak.

Az Egyesült-Államok tehát mintegy közgazdasági óriás áll előttünk, melyet eddig az idő mindjobban erősített. Az a nyers erő, mely az újvilág földjében és népében felhalmozva áll, az utolsó huszonöt évben elementaris erővel tört magának utat az érvényesüléshez. Bizonyos azonban, hogy a termelés már ott is nagyobb nehézségekbe ütközik, mint ennek előtte, az előállítási többség már aránytalanul nagyobb, mint volt a közelmúltban. Az amerikaiak napjainkban már küzdeni kell a véletlen száz és száz esélyével, segítségére kell jönni annak a termelő erőnek, mely eddig minden nagyobb nehézség nélkül producálta azt a rengeteg mennyiséget, mely előtt bámulva áll meg a közgazda, s melyet megrettenve szemlélt az európai termelő. Amerika ma már ép úgy a legintenzívebb munka hazája mint a vén Európa, ott sem mossa már ki a patak a szinaranyat a kalandor kapzsi szeme elé. A ki boldogulni akar, annak túlnan (a másik oldalon, other side) ép úgy kell dolgozni, mint ez oldalon. Ha a termelők szervezkednek s elkészülve várják a túloldali versenyt, ha intenzív termeléssel csökkentik az egységenkénti termelési költséget, úgy az amerikai verseny nem marad az a fenyegető rém, mint volt a közelmúltban, jóllehet annak hatásával most már állandóan számolni kell. A gazda helyzete épen nem rózsás, de hazai mezőgazdaságunkban még sokkal több az őserő, semhogy eredményesen, productiv módon termelni ne tudna. Az a fellendülés, mely az utóbbi időben a gazdaság terén általában mutatkozik, egy jobb jövő előjelét képezi. A gazdasági válsággal való küzdelemnek hatályos eszköze, erős oszlopa lesz az a társadalmi tevékenység, mely egy szép jövő reményét önti a mezőgazdasággal foglalkozókba.

Milhoffer Sándor.

Social-Anthropologia.

Otto Ammon: *Die Gesellschaftsordnung und ihre natürliche Grundlagen.* Jena, G. Fischer 1900. Dritte umgearbeitete Auflage. 303 lap.

Ammon munkája social-anthropologiai kísérlet, melynek célja kimutatni, hogy a társadalom az emberi tehetségek és tulajdonságok különbségei szerint tagozódik. Hogy tehát természetes megváltoztathatatlan alapokon nyugszik, hogy benne is végbemegy a Darwin-féle természetes kiválasztás és hogy a természet ez örök törvénye, vagyis az isteni gondoskodás folytán keletkezett social-aristocratiát illeti minden társadalomban a vezérszerep. Az ember képes ugyan az események idő és térbeli, azaz külső lefolyására módosítólag hatni, de akkor is a természeti egyetemes törvények alatt áll, mert az ész maga is természeti erő, mely csak így és nem másként működhetik. Ennélfogva az ujitók ábrándozhatnak bármily jövődőlállamról: helyes, természetes és életképes csakis az a társadalmi szervezet lehet, melyben a kiváló kisebbséget illeti a vezetés. Különben, ha a tömeg ezeket elnyomja, mint a görög államok példája mutatja, az a bukáshoz vezet. Pedig ez a rém kísért ma is újból a socialismus képében.

Könyve két részre oszlik. Az elsőben a tagosulás elméletét adja. A másodikban pedig korunk égető kérdéseit veszi sorra és azokat az ujitásokat, melyek szükségesek, hogy a társadalom rendje a változott külső viszonyoknak megfelelő legyen. Eddig, úgymond, a társadalomtan tisztán gazdasági tényekből indult ki és egyoldalú következtetésekre jutott. Észlelték pl. azt, hogy vannak nyomorgó munkások, bőségben élő vállalkozók és olyan birtokososztályok, melyek ha semmit nem dolgoznak is, mégis megélhetnek. Következtették tehát, hogy az utóbbiak valóságos herék. A vállalkozó a munkásoktól elvett többletértékből él, igazi belső becse pedig csupán a becsülettel szerzett munkabérnek van. Miután azonban azt mégis belátták, hogy az az ember, a ki bár tőkeamatjából él, de önfeláldozóan szolgálja a közt: ér annyit, mint az a munkás, ki megszerzi bérét, de azt maga megeszi: kezdték a dolgot úgy magyarázni, hogy a társadalom ilyen berendezése mégis csak szükséges a munkamegosztás szempontjából, hogy nagyobb tőkék keletkezhesse- nek, hogy egyesek kiválóbb képzettséghez juthassanak. De arra nem felel ez az okoskodás, hogy miért legyen épen én a szegény munkás és amaz a gazdag és képzett vállalkozó! Ennek oka pedig a velünk született különböző emberi tehetségekben rejlik. Születésünktől fogva vagyunk olyanok, hogy egyik ember meg tud élni ott, hol egy másik okvetlenül elpusztul. Ez a »létért való küzdelem«. Győz az erősebb, tehetségesebb, ki a maga adott körülményeit szükségleteinek fedezésére jobban fel tudja használni, illetve jobban tud azokhoz alkalmazkodni. Az állati társaságokban nincs tagosultság, alá- és fölérendeltségi viszony. Mert csakis az emberi egyedek különböznek tehetségükre nézve, csak az embernél kapcsolódik valamely foglalkozás annak egész életére az egyénhez. A munkamegosztás pedig a valamely munkára való született képességet jelenti; hogy az egyén a benne lappangó tehetségénél fogva képes magát valamely munkára testileg és szellemileg kiképezni. Mikor pedig kiválasztás és alkalmazkodás útján, minden helyet a legarravalóbb tölt be, a munkamegosztás

az egész társadalom alapjává lesz. Mi tehát az a »társadalmi kérdés«? Köznapi értelemben az alsóbb osztály helyzetének emelését jelenti. De Ammon szerint nem, hanem azt teszi, hogy olyan intézmények állittassanak, melyek helyesen végzik a kiválasztást, hogy mindenki a tehetségének megfelelő legfelső helyet is elérhesse, a legmagasabb születésű is, ha nem tudja helyét úgy betölteni, a mint a köz kívánja: csináljon helyet amannak.

Ilyen intézmények általában az iskolák, a vizsgák, kiállítások és a szabad verseny. Mindenekfölött azonban a társadalmi rendek. Mert ezek korlátozzák a panmixiát, azaz a legkülönbözőbb tehetségűek összeházasodását és így kiválóan tehetséges egyének nemzését gyakoribbá teszi. Kiválasztás nélküli elegyedése két egyének nem hozhat magasabb fajtát létre. De sőt visszaesést jelent. A faj nem tarthatja meg magát a fejlődés fokán sem. A rendiség azután a születési kiválóság kifejlesztésének, a helyes nevelésnek is kiválóan kedvező intézmény. Mert a túlnyomólag silányabb tulajdonságokat örököltektől elkülönítettnek a felsőbbek gyermekei. És azért vetendő el az egységes népiskola, mert a jó csak az egyformán kiválóak közötti versenyben fokozódik, nem ha a közönséggel hasonlítjuk össze. Végül előnye a rendiségnek, hogy a felsőbbek nagyobb jóléte és becsülete az erők folytonos megfeszítésére, a legszebb erények kifejtésére vezet, hogy az alsóbbak azokhoz felemelkedhessenek. E verseny nélkül megszűnnék a kiválasztás és a nemzet elsenyvedne. A szabad verseny nemcsak az egyén emelkedésének eszköze, hanem kívánatos a közre nézve is. Ma tehát a pályaválasztás, a foglalkozás szabad. Az egyén felemelkedésének csak egy alapfeltétele van: a képesség! Mutatja ezt, hogy a jövedelmi osztályoknak egészben és nagyjában megfelelnek a tehetség-osztályok. A mily ritkák a nagy tehetségek, ép oly ritkák a nagy jövedelmek. Ellenben túlnyomó a közepes tehetség és a közepes jövedelem. És megint kevesebb az egész kis jövedelem, a mint a kevésbé tehetséges ember is ritkább.

A legfelsőbb rendbe tartoznak ma: az értelmiség és a gazdagok. A középsőbe a subaltern-hivatalnokok és jómódúak. A legalsóba pedig a vagyonnélküli és csekély képzettségű munkások. Végül egészen különös jelentőségénél fogva negyedik rend: a parasztság. A felsőbb rendek a túlfeszített idegmunka, a mozgás nélküli életmód miatt, de főleg társadalmi okokból: kipusztulnak. Az egyéni fejlődés minden foka ugyanis a fajszaparodás csökkenésével jár. A sok tagból álló család nehezíti az emelkedést. Ezért halnak ki a felsőbbek. Ellenben a parasztságban nagy a születési többlet, melyet nem képes többé eltartani a föld, a mely tehát bevándorol a városba és más foglalkozásra megy át. Itt kiselejteződnek. Kiválóbbjuk a polgári rendbe lép. Gyermekeit iskoláztatja és másod-harmad ízében az értelmiséghez tartozik már. A nagy tömeg azonban alantas foglalkozást vállal, családalapításhoz nem jut, silány tulajdonságait egy következő nemzetség át nem öröklí. Arra való tehát e rend, hogy mindig új anyagot szállítson a városba, hol a kiválóak közülök a pusztuló felsőbbek helyébe lépnek. Ez az egészséges őserő kiapadhatatlan forrása, ez a formálható anyag szilárd alapja minden egészséges társadalomnak.

Ilyen értelemben kell ime felfognunk az u. n. társadalmi kérdést! Hogy tehát az alsóbbak nagy szaporasága nem társadalmi baj, hanem ellenkezőleg, a kérdés megoldásának a kulcsa. Szükség van nagy anyagra, hogy belőle az igazán jók kiválasztassanak. A többi pedig csak hulladék. Ez Ammon social-anthropologiai elmélete, mely mint minden társadalmi elmélet, hogy ha az annyira bonyolult emberi életjelenségeket valamely egyszerű és egészen kézzelfogható világos okra képzelettel visszavezethetőknek, téves, mert egyoldalú.

Ha a munkamegosztás egyszerűen csak a velünk született természeti különbségeken alapulna, akkor annak mindig kellett volna léteznie. Pedig maga is mondja, hogy a nomád, vadásznépeknél jó formán teljesen hiányzik. Ép ott áll tehát ő, a hol Smith Ádám, ki azt az emberi veleszületett csereösztönre vezeti vissza s kinek szintűgy ellentmondanak példái. Nem találjuk kellő magyarázatát Ammonnál annak, hogy mi az, a mi az embereket készíti, hogy különböző tehetségeiket különböző munkára fordítsák. A népesség sűrűsödése nem elég ok. Hisz vannak egész nagy, főleg patriarchalis törzsek, melyeknél legfőljebb tárgyi értelemben vett munkamegosztást találni. Az emberek mind szaporodhatnak és a szükségletek is, mégis minden házilag készül. A munkamegosztás csak akkor áll be, midőn az emberek reá jönnek arra a nagy találmányra, hogy a munkaerő gazdaságosabb kihasználását szüli ez. Kitűnő példákat hoz fel erre Bücher (Entwicklung d. Volksw.) A rabszolgaság egyforma munka egyesítése által az ókor kiváló intézménye volt óriási mennyiségű termelésére. Megbomlik azonban akkor, mihelyt belátják, hogy a felügyelet igen nehéz és hogy az egyes rabszolga erejének kihasználása könnyebb úgy, ha átmenve az akkordmunkára, az úr mindenikre reá ró valamely különös feladatot, melynek elvégzéseért felelőssé teszi őt. Ugyancsak ez az oka, hogy a középkorban a tized gyakran egy határozott terményben, iparcikkben szedetik. Így a jobbágyság között specialisálódás áll be, mely gyakran örökletesen kapcsolódik a telekhez, az illető határozott ügyességre tesz szert és ha felszabadul, abban a szakmában mester lesz. De példa erre az is, midőn különböző éghajlati és talajviszonyok következtében más és más termelési ág fejlődik ki előbb és némelyek átvándorolnak a más vidékre, hogy ott tudásukat jobban kihasználhassák.

Természetesen számba jön ekkor az egyén mire való alkalmassága. De ez csak járulékos, másodlagos jelenség és nem oka, létrehozója a megosztásnak. Sőt minden további lépés is a munka megosztás terén találmányoktól, alkalmasabb eszköz feltalásától, a természeti erők szolgálatba vételétől függ, melyek a termelést intenzívebbé teszik.

Mivel tehát a társadalom tagosulását a különböző tehetségek alapján már a természettől adottnak veszi Ammon, a munkamegosztásnak következőleg más hatást nem is tulajdoníthat, mint hogy a munka termelési képességét növeli. És így az emberek szaporodását segíti elő. Talán itt megint Smith könyvének első fejezetére gondolt, hol a tügyártás menete van példaként felhozva a munkamegosztásra. És az tagadhatatlan is, hogy a tügyártás nem hoz létre társadalmi rendeket. Ellenben midőn a munkamegosztásból termelési megosztás lesz, midőn a javak több egyedgazdaságon mennek keresztül míg a fogyasztóhoz jutnak, midőn a gyapjat más termeli, más szövö meg

és más a ki megfesti: előttünk áll a tagosult társadalom. A föld a végtelenig osztható nem lévén, mind többen szakadnak ki a családból és keresnek a földtől elszakadva más foglalkozást. Kifejlődik az ipar és kereskedelem s elkülönülnek egymástól és keletkezik a szellemi és politikai munka-megosztás. Végül az ugyanazon cél felé törekvők csatlakoznak és a régi mechanikus együttlét helyébe a szerves lép.

A munkamegosztás következtében idővel különböző vagyontárgyak keletkeztén a birtok minémősége is alapjává lesz rendek keletkezésének és azok a külső életkörülményekből fakadó elvek, melyek koronként és pedig határozott sorrendben uralkodnak a társadalmon. U. m. a vérségi, vagyoni, rendi, szabad versenyi és hivatalnoki elv. Ammon a vérségi, a születési és örökletességi elvnek tulajdonítja a legnagyobb fontosságot és azt igyekszik bizonyítani, hogy a szabad versenyt is ez uralja. Mert igaz, hogy ki-ki szabadon kifejtheti erőit s előállíthat és megszerezhet tetszés szerinti szellemi vagy gazdasági javakat, de ebben is determinálva van eleve születés és örökletesség által.

Azt hiszem, túlzás van ebben és elfelejti, a mit maga mond, hogy az ember képes a természeti erőket céljaira felhasználni és módosítani. Főleg a gazdasági javakat termelőknél, a munkamegosztás terén létező finom nuancirozás mellett bizony az örökletesség, az élettani megrögzítés alig képzelhető. Az ösztönt, a velünk született tulajdonságokat előlik a szerettek, a természeti kellékek fölött pedig a képzettségnek van nagyobb szerepe és okvetetlenül igaz az, mit Schäffle mond, hogy: »A nemzés és születés adományai holt kincs, ha az élet iskolája és a nevelés hosszas és céltudatos munkája a velünk született adományokat nem törekszik emelni. E második actus oly tulajdonságok elérésére segít, melyek magukban a szülőkben sohasem voltak meg.«

Ammon szerint a társadalom rendje a természettől adott lévén, azt sem ismerheti el persze, hogy a rendek egymás felé való helyezkedését, hol ezt, hol azt a foglalkozást üzőknek tulajdonítván több becsét, az állam szabályozhassa időnként. Úgy, hogy az államélet jelenségeit nem is különbözteti meg az egyéni erők hatásainak összetételétől és a társadalom felett álló, ezt szabályozó, öncélú államszemélyiséget nem is ismer. Ez nála nem vált ki a társadalomból.

Könyvének második része abból indul ki, hogy az emberi külső életkörülmények folyton változván, a társadalomnak is újításokra van szüksége. Kiváólag Németországot nézve, mindjárt szembetűnik a nagy politikai változás, melyen az az utóbbi időben keresztülment. Egységessé lőn a birodalom. Azután előttünk a tény, hogy a népesség óriási növekvése folytán a mesés gazdasági fellendülés és a technikai haladás által mezőgazdasági államból iparossá lett. Az iparban pedig uralomra jut a nagyüzem. A mezőgazdát és főleg a parasztot elnyomja a tengerentúli verseny. Németország versenyez a világpiaczon. De Franciaországnak előnye van felette, mert a csekélyebb gyermeklétszám engedte, hogy munkásai erkölesi életszínvonalra jussanak, tanultabbak és nagyobb munkaképességűek legyenek. Angliának régi iparszintén egy kiselejtezett munkástársadalmat teremtett. Amerikának pedig előnye, hogy az európai munkások színét-javát vonta magához.

Mi a teendője Németországnak ezek után? Oda törekedni, hogy társadalmában minden helyet a legkiválóbb, a legarravalóbb

töltsön be. Alkalmazni kell tehát a szigorú kiválasztást minden téren, a hivatalnokoknál, a hadseregben, ipari téren és a munkásoknál egyaránt. Mert csak a kiválasztás vezet emelkedéshez, ha mind nagyobb követelmények mellett a tehetségtelen lesülyed és kipusztul.

Igy a munkásoknál is. Sem a béremelés, sem a munkafeltételek könnyítése még nem jelenti az emelkedést, ha minden béremelésnek újabb gyereknemzés és még több iszákosság felel meg. Csak akkor vezet a rövidebb munkaidő nagyobb munkaképességhez, ha a munkás egy gép helyett kettőre, háromra tanul meg ügyelni. Akkor remélhető, az erre képtelenek kiválása után, hogy előáll egy elite, a mely nem fog túlkorán házasodni, nem fog tulsok gyermeket nemzeni, hanem azokat iskoláztatja és jól táplálja. Természetesen a haladásnál mind többen lesznek gyengék, kik lépést tartani nem tudnak és kidőlnek útközben. Ezek a munkanélküliek. A socialisták által »az ipar tartalék-hadá«-nak nevezettek. Valóban pedig a halálra szánt hulladék.

Igaz ugyan, hogy a kézműipar hanyatlott és a munkás elválasztatott a munkaeszköztől. A kisipar felszívódott. Minden nagyüzem hármát nyelt el. De 1882—1890-ig 119°/_o-kal nőtt a felső kereskedelmi és technikai képzettséggel bíró magánhivatalnokok száma. Azaz: a képzett kisiparos magánhivatalnökká lett, a többi pedig vezető munkássá. Mindezek pedig polgári jövedelemmel bírnak és bizonynyal magasabban állanak, mint az egykori kisiparos. Hogy ki sülyedt le munkássá, az nem a gépen, hanem az egyéni tulajdonságok eloszlásán mulott. A korlátolt látkörű, az erélytelen, ki csak passiv munkára való, kiselejteztetett. Az életrevaló, a ki tud vezetni, szervezni, emelkedett.

De azért a tőke halmozódása kevesek kezében korántsem igaz. A gazdagok nem lesznek mind gazdagabbak, a szegények mind szegényebbek, a hidfők nem vastagodnak és a hid nem keskenyedik folyton, mig nem le fog szakadni és csak proletárok és pénz-zsákok maradnak. Marx 1867-ben, Schippel 1883-ban kimutatják ugyan, hogy az óriási termelés mellett mily nyomorban sinylődik a munkás. De két távolabb eső időpont adatait egybe nem vetik. Úgy, hogy kérdéses marad, vajon a még mindig nem kielégítő helyzet a régiebbhez rosszabbodást avagy javulást jelent-e?

Wolff, Bücher, Simcox ellenkezőleg a középosztály pusztulását hirdették, de a jövedelmek növésénél feledték levonni abból az adókötelesek számának szaporodását. Ezek hibáit jóvátéve vizsgálja Ammon a szászországi 1879—1890-ig terjedő adatokat. És arra az eredményre jut, hogy csak az egész kis jövedelmek fogytak (a mi kívánatos), ellenben a munkásjövedelmek, ámbár élvezőik meggondolatlan szaporasággal nemzettek gyermekeket és gördítettek így magok akadályt útjukba: legjobban nőttek. Az egész nagy jövedelmek pedig fejenként kevéssel nőttek bár, de igen sokan léptek fel ebbe az osztályba. A mi szintén csak örvendetes. Az 1890—98-ig való statisztika pedig azt bizonyítja, hogy a kis jövedelmek megint fogytak. És most nem az előbbi korszakban legjobban nőtt osztály áll megint első helyen: hanem az ezt követő. Azaz sok munkás polgári jövedelemre tett szert és jólétnek örvend. A gazdagok közé pedig csak félannyian léptek, mint előbbi korszakban. Azaz jólétre jutni könnyebb, mint meggazdagodni. Hozzávéve az élelmi czikke emelkedő fogyasztását, ámbár, a pénz vásárlóképessége hanyatlott; továbbá a takarékbetétek

oly mérvű növekvését, hogy minden második emberre jut egy betétkönyv (tehát nemcsak a gazdagokra!): lehet állítani, hogy az általános jólét emelkedett. És még soha, a mióta a világ, szorgalmas és törekvő alsó osztálynak nem sikerült ily nagy tömegben ily magasra emelkedni! De különben is, nem félős a tőkék halmozódása, mivel a felsőbbek vagy gyorsan kihalnak, avagy a tőkék örökösödés által ismét elforgácsolódnak.

Ime tehát a szabad verseny és a kiválasztás mindenütt tökéletesedésre vezetett. Csak az egész társadalmi épület alapkövének kell érintetlenül maradnia. A paraszti osztály változatlanul fentartandó! Nem szabad magunkat azzal vigasztalni, hogy a szabad verseny révén birtoka ügyesebb kezekbe jut. Mert elébb lehet elvárásolni egy parkot százesztendőszőlőkkel, mint új paraszti osztályt. A patriarcalis gondoskodásnak van helye itten. Ne legyen gazdaságilag tarthatatlan helyzetben, hogy ki ne pusztuljon. Ne legyen a javak bőségében, hogy el ne puhuljon. Ajánlatos a járadék birtok és állagörökösödés. A jelzálogterhek bankok által járadékokká alakíttassanak. Személyi hitelét szolgálja a szövetkezet. Ne vigyük az ipart a falvakba, mert nincs ennél nagyobb veszedelem a parasztra. De hogy jövedelme is legyen: kell a gabonavám.

A mit könyvének második részében mond a paraszti osztályról, azt mindenki elfogadhatja. A kérdés csupán az, vajon az ajánlott módszer, járadék-birtok és állagörökösödés, megfelelő-e? Mert hisz épen ez vezet a paraszt eladósodására, másfelől pedig korlátozza az annyira kívánatos szaporaságot.

Mégis könyvének nem ez a része a legérdekesebb, hanem a melyben Marx tőke- és vagyoneeloszlási elméletével száll szembe. Ugyanis Marx is természeti jelenségként tekinti a társadalmi életet és a tőkében látja ennek irányzóját. Az emberi akarat és cselekvés tehát szintén a tőke uralma alatt áll, melynek természete pedig, hogy kevesek kezében halmozódik, a mit semmi meg nem akadályozhat, csak a proletariatus, ha azt kisajátítja.

Ammon felfogása a helyesebb bizonynyal, hogy a tőke csak holt anyag, felette az emberi ész uralkodik, mely azt mint a termelés eszközét céljai elérésére fordítja. De a vagyoneeloszlásra vonatkozó számításai is hatalmas czáfolat Marx sokáig hittételként vallott elronyosodási elméletére, melyet azonban immár a socialisták is elejtettek. Mert nyilvánvaló, hogy Marx és Engels adatai csak az akkori Angliára találtak. És hogy most Ammon épen az ellenkezőjét bizonyítja, az csak annyit jelent, hogy ma és a különös gazdasági föllendülésnek örvendő Német birodalomban a dolog nem úgy van. A jövedelemeloszlás új törvényét nem fedezte fel Ammon, de számításainak pontossága érdemel figyelmet és elismerést.

Ellenben a mit a munkások kiválasztásáról, hasonlóképpen a kisipar pusztulásáról mond, a legnagyobb mértékben egyoldalú, helytelen nézet. Bár különböző alaptól indul ki, mint a szabadelvű iskola, teljes mértékben osztozik annak hibáiban. Amaz a közgazdaságot az államtól teljesen elválasztva fogta fel, sőt az államban, államférfiakban, a hivatalnokokban annak csak zavaróját látja és semmi tekintettel nincs az államérdekre; ő ellenben a legnemzetibb eszményt akarja elérni: mégis mindketten úgy fogják fel a világot, mint egy órát, melyet hagyni kell, hogy lejárjon, mint egy isteni összhangzatos

rendet, melyhez nem szabad hozzányulni, mert így van az a legjobban. Miután szerinte a társadalom tagosultsága természetből adott és a vagyoni osztályok a tehetségek különbözőségén nyugsznak, szörnyű jóhiszeműséggel hiszi, hogy a vagyonon alapuló osztálykülönbségeket mindenki, ha tehetséges, könnyedén át is lépheti: mert jogi akadályja ennek nincs. A szabad verseny által felszabadult erőket hagyja magára, azok majd önmaguk megtalálják a helyes egyensúlyt és pusztításaiktól sem fél, mert az az aristokratikus felfogás tölti el, hogy csak a silánya fog kihullani. Sem enyhítéséről, sem szűkebb körre szorításáról a válságnak nem kell gondoskodni. A társadalomtól magától jövő segítségnek, a felebaráti szeretetnek csakúgy, mint az állam irányzó, egyeztető, avagy kényszerítő tevékenységének semmi szerepet nem szán, mert az állam külön tevékenységét egyáltalában csak a külügyekben látja nyilvánulni. Azért megilletődés nélkül látja, hogy van egy emberek alkotta társadalom, mely tanuja annak, miként lép a felszabadított jobbágyság helyébe ismét egy osztály, melynek munkája felett más rendelkezik, mely munkája örömét, sohasem látja, annak semmi egyéb hasznát nem veszi, mint élelmét, melyet mint hitvány állattól nem vontak meg tőle. Az emberiség egy széles rétege mint veszteti el megint erkölcsi lényegét és bár jobb módba jut: lealacsonyíttatik, hogy nagyobb legyen, megöletik, hogy meggyógyuljon. Sőt épen a social-demokratia ellen fordulva, melynek jövőendő állama természetellenes, mert megszünteti a szabad versenyt, a kiválasztást és a rendeket — felhívja a felsőbbeket, ne engedjék, hogy az ítélőképesség nélküli tömeg politikai befolyásra tegyen szert. Szálljanak szembe e tévtanokkal és azokkal, kiket e ferde tanok és romlott eszmények megmételyeztek; kiknek minden törekvésök csak osztályérdek, melyet bennök a gyűlölet szít. És ne ámitsák magokat: engedékenység mit sem használ! A haladás csak ő tőlük indulhat ki, a kik egyedül képesek önfeláldozóan gondolkodni és cselekedni. Valóban nemzeti politikának csak ők lehetnek képviselői. »Mindent a népért — ha nélküle is.«

De nem úgy van! Nem való, hogy az államnak nincs semmi szerepe és főleg kötelessége a társadalommal szemben. És nem való, hogy az alsóbb rendek kizárandók az önmeghatározásban való részvételből. Ellenkezőleg, oda kell törekedni, hogy a legutolsó munkást is büszkeséggel töltsse el az a tudat, hogy ő is tagja a nemzetnek. Gondoskodni kell, hogy a munka ne legyen lélekölő, túlságos, túleröltető. Hogy a munkás is szert tehessen szellemi képességekre, hogy technikai képzettségre nézve mindjobban elkülönülve bár, mégis lelki életökben, erkölcsi felfogásukban, társadalomról és államról alkotott alapnézeteikben mindjobban hasonlitsanak. Társadalmi intézmények, testi és szellemi kiképzés által megvalósítani ezt: az épen az állami feladat!

Géber Zsigmond Antal.

Mezőgazdasági munkabérek.

A földművelésügyi m. kir. minister: *Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1898-ban.* Budapest, Pallas, 1900. 204. old.

Ismét előveszszük a mezőgazdasági munkabéreknek évről-évre megjelenő kötetét. És ismételten elmondhatjuk véleményünket, hogy valóban felesleges kiadás az, a mibe e kötet nyomtatása kerül. Tudvalevőleg a gazdasági tudósítók szolgáltatják ez anyagot kérdő-

ívek betöltése útján. Az anyag feldolgozását a földművelésügyi ministeriumban végzik. E helyütt nem szólhatunk róla, hogy milyen félszeg alkotás a közgazdasági tudósítók intézménye, de hogy a munkabérstatisztikának az a módja, a melyet évről-évre e kötetben látunk, teljesen hasznavehetetlen, azt bárki, a ki valaha bérstatisztikával vagy általában véve csak socialstatisztikai kutatásokkal foglalkozott, rögtön beláthatja. A megyék szerint közölt férfi, női és gyermeknapszámok idősorok szerint és a szerint vannak tagolva, vajon ellátással vagy ellátás nélkül értendők-e? Összesen tehát 24 számrovatot találunk. A férfi, női és gyermeknapszámnak őszi, tavaszi, nyári és téli, mindenütt ellátásos vagy ellátás nélküli adatai vannak összegyűjtve. Kérdjük már most, mily alapon állapították meg ez adatokat? Az a mi köztudomású dolog, még nem a bérstatisztika alapjául szolgálható tény s így ez adatok csak mint durva átlagok szerepelhetnek. De fokozza használhatatlanságukat az, hogy semmiféle támpontunk sincsen az iránt, körülbelül hány munkásra vonatkoznak az adatok, vagy hányra vonatkozólag gyűjtötték őket. És a naiv statisztikakészítésnek netovábbja az, a mikor az egyes vármegyei járások számadatai összegezve és a járások számával elosztva, mint vármegyei átlagberek tüntettetnek fel. Mert meggyőződésünk, hogy az átlagokat így állapították meg; de bizonyos az, hogy a mennyiben nem így állapították meg, erről említést a kötetben nem találunk. Kérdjük azonban, hogyan lehet különböző nagyságú járásokat, a hol különböző számú munkások vannak, de az egyes járások gyakran egészen más természetű munkát igényelnek, hogy lehet ezeket összevetni és belőlük átlagokat megállapítani? Az ellátásról közölt adatok, noha egész étlapokat tartalmaznak, nem egységes módon készültek, s különösen az ellátásnak pénzbeli értékmegbecsülését csak egyes esetekben engedik meg. De a mi minden munkabérstatisztikánál a legfontosabb s a mi nélkül egyáltalában a bérekről közölt számok sutba valók, az e kötetből teljesen hiányzik. S ez az, hogy megtudjuk, hogy a munkásoknak nemcsak mekkora az állítólagos bérük, hanem mi a keresetük? Vagyis hogy feleletet kapjunk arra, hogy egy-egy munkás az év különböző szakjaiban hány napon dolgozott s ez idők alatt milyen keresetre tudott szert tenni.

A kötet II. része a szakmáymunkabéerekről szól és felületes becslésünk szerint 10 ezer adatot tartalmaz, de ezek minden feldolgozás nélkül, csak sor sor után vannak lenyomtatva. A ministeriumnak statisztikai osztálya, a mely a bevezetés szavai szerint »a feldolgozást végezte«, bizony könnyen vette feladatát. A gazdasági tudósítóktól beérkező jelentéseket a vármegyék abécéje szerint egyszerűen összegyűjtötte. Ha a ministeriumban elővennék pl. az angol munkáshivatal jelentését a szakmáybéerekről, úgy az ipar, mint a mezőgazdaság terén, megtanulhatnák, hogy mit jelent »feldolgozni«. Láthatnák abból, hogy minő összeállítási, százalékszámítási és egyéb statisztikai munkálatokat kell végezni, míg az ember a hasznavehetetlen nyers anyagból közölhető, feldolgozott anyagot kap.

Nem lehet feladatunk e helyen, hogy a munkabérstatisztika tudományának annyira kiművelt elméletét vázoljuk s mintegy kioktassuk azokat, a kiket ez illetne, arra, hogy mit kellene tenniök, de mégis néhány szabatos pontban össze akarjuk foglalni azt, a minek teljesítése nélkül mezőgazdasági munkabérstatisztikának a jövőben is

csak satirikus torzkép marad. Mezőgazdasági munkabérstatisztikáinknak tehát a következő feltételeknek kellene megfelelnie:

1. A napszámoknál meg lehetne tartani a férfi, női és gyermekrovatoknak megkülönböztetését, valamint a tavaszi, nyári, őszi és téli időszakokét; az ellátásos és az ellátás nélküli alosztályozást is. De skálaszerűen meg kellene állapítani, 5 vagy 10 fillérenként, különböző napszámokat s megfelelni arra a kérdésre, hogy odavetőleg hány munkás részesült a napszám skála ez egyes fokaiban. Megállapítván egyszersmind az illető járásban összesen munkálkodó napszámosok számát, percentualiter ki kellene számítani az egyes napszámfokokra eső részét az egész munkásságnak. Ez alapon aztán valódi átlagbéreket lehet megállapítani. Az ellátásra vonatkozólag pedig bizonyos kriteriumok szerint közösen eljárva, annak a helyi árak szerint megbecsülendő értékét kellene megtudnunk.

2. A fenti pont helyes megértése megmagyarázhatja, hogy miért nem kívánjuk mi a különben divó maximalis és minimalis bérek megállapítását. Mert, ha mi különböző béreket skálaszerűen megkülönböztetünk s tudjuk, hogy egy-egy járás munkásságának hány % -ja részesül a bérskála bizonyos fokaiban, akkor ebben benne foglaltatnak a maximalis és minimalis tételek is. De ez az eljárás arra is képesít, a mi a szemléltető megértésre legegyszerűbb, hogy a munkabérek nagyságbeli különbözősét az ország különböző részeiben, valamint változásukat is az időben graphikailag könnyen ábrázolhassuk.

3. A szakmáymunkabéreknél lehetőleg a központban meg kellene bizonyos átlagos szakmáymunkákat állapítani és már a kérdést ily pontosan körülírt munkamennyiségekre és minőségekre vonatkoztatni. A mennyiben azonban az adatokat gyűjtő közegek e kérdésekre megfelelni nem tudnának, akkor a beérkező adatoknál részletesen meg kellene tudni, hogy miből áll tulajdonképen egy-egy fajta szakmány s azokat megközelítő pontossággal át kellene számítani az előre megállapított egységekre. Így azután a különböző szakmáymunkák után fizetendő összegek az ország különböző részeiben, összehasonlítás alapjául szolgálhatnának. M.

Munkáshivatali közlemények.

1.] Board of trade. Labour Department: *Report on trade unions in 1899.* London, 1900. LXXXVI + 316 old.

2.] Board of trade. Labour Department: *Report on changes in rates of wages and hours of labours in 1899.* London, 1900. LXXVIII + 291 old.

3.] Board of trade. Labour Department: *Report on standard time rates of wages in 1900.* London, 1900. XII + 210 old.

4.] Board of trade. Labour Department: *Report on standard piece rates of wigest and sliding scales in 1900.* London, 1900. XXV + 308 old.

5.] Board of trade. Labour Department: *Report on the strikes and lockonts of 1899.* London, 1900. XLIX + 124 old.

6.] Board of trade. Labour Department: *Wages and earnings of agricultural labourerers in the United kingdom.* London, 1900. 296 old.

7.] Board of labor statistics of the State of New-York: *Seventeenth annual report 1900.* Albany, 1900. 126 old.

8.] Commissioner of labor: *Fourteenth annual report 1899. Water, gas and electric-light plants ander private and municipal ownership.* Washington, 1900. 975 old.

9.] Direction du travail: *Repartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1900. I. Moteurs à vapeur,* Paris, 1900. XVI + 219 old.

10.] Direction du Travail: *Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage. Survenus pendant l'année 1899.* Paris, 1900. XVIII + 632 old.

Az angol munkásügyi hivatalnak hat kötete fekszik előttünk. Ezek közül négy folytatólag megjelenő munka, kettő pedig különös vizsgálatok alapján tárgyal kérdéseket.

1.] A trade uniókról szóló jelentés szerint 1899 végén az összes unióknak tagszáma 1,802.518 volt. A múlt évi eredménnyel szemben ez majdnem 9°/o-es emelkedést jelent; ily erős emelkedés az e kötetben vizsgálatra kerülő 1892—1899-iki időszakon belül még sohasem volt. Ez erős emelkedés minden fajta uniónál egyaránt következett be, csak a ruházati iparban volt egy csekély csökkenés; a bányáipar terén volt a legerősebb emelkedés. Az uniók száma 1899-ben 1310-ről 1292-re csökkent, mely változás kisebb unióknak nagyobbakba való olvadása útján jött létre. E jelentés, mint az azelőtti években is, a száz legnevezetesebb trade unio viszonyait részletesen tünteti fel, e száz unio az összes szervezett munkásságnak 62°/o-át foglalja magában. E száz uniónak vagyona 1899 végén 3,282.922 £ volt. Fejenként ez 58 sh. 9 d.-t tesz ki, a legmagasabb átlagszám, a melyet a trade uniók az elmúlt időszakban értek. A bevételek és kiadások csekélyebbek voltak, mint az azelőtti években, a mi annak tudandó be, hogy 1899-ben munkás és munkaadó között aránylag kevés viszály volt. A kiadásokból 18^s^o/o-ba került az igazgatás, majd 60°/o-ot fordított pedig munkátlanok segélyezésére és más támogatásra. A strike támogatása 1899-ben 21⁴^o/o-át vette igénybe a kiadásoknak, az átlag hozzájárulás fejenként 1899-ben 1 £ 10 sh. 7¹/₄ d. volt (maximum majd 4 £ minimum 6 sh. 1¹/₄ d.).

Az 1292 trade unió közül 614 majd 1¹/₂ millió taggal a trade unió törvénye szerint be volt jegyezve, vagyis testületi jogokkal birt.

A trade unió szövetkezetek száma 1899-ben 112 volt és 1¹/₂ milliónál több tagot számlált, 1898-ról több, mint ¹/₂ millióval növekedett a tagszáma, a mi a general foederation of trade unions 1899-ben történt megalapításának tudandó be.

2.] A munkabérekéről és munkaidőről szól. 1899-ben a munka alkalmazása még intensivebb volt, mint az azelőtti évben; a trade uniók által bejelentett munkátlanok száma csekélyebb volt, mint bármely esztendőben 1890 óta. 1,175.576 egyénről megállapította a hivatal, hogy bérük 1899-ben változott; a vizsgálat nem terjedt ki a mezőgazdasági, tengerészeti, vasuti alkalmazottakra, noha a róluk gyűjtött adatok is megerősítik, hogy nekik is részük volt a bérváltozásban. És bár már az 1898-iki év jelentékeny béremelkedést mutatott, 1899-ben a megkezdett irányzat folytatódott. A béremelkedésnek egy hétre kiszámított összege 1899-ben 115 ezer £ (1898-ban az emelkedés egy-egy hétre kiszámítva 95 ezer £ és 1897-ben 45 ezer £ volt), de az 1899-iki év sem befejező korszaka a béremelkedésnek, mert az 1899-iki év első nyolcz hónapjáról már is ismeretesek az adatok és kitűnik, hogy 1 milliónál több egyén vett részt a bérváltozásban és hogy a béremelkedés egy-egy hétre kiszámítva 150 ezer £-ot tesz ki. A béremelkedés különösen a bányászatban és különösen a kőszén-, acél- és vastermelés terén mutatkozott. Hogy az emelkedés még most is érezhető, okát abban birja, hogy Angliában a bérek nagy részét az előző időszak eladási árainak számbavételével állapítják meg és így noha a kőszén- és vasipar terén már is visszaesés mutatkozik, még egyelőre az azelőtti időre megállapított magas árak megmaradnak. A munkaidő terén nem nagy változások következtek be

1899-ben, összesen 35.949 egyén munkaideje csökkent átlag 3⁵⁴ órával hetenként. A legerősebb okot e munkaidő csökkentésre a közhatósági vállalatok alkalmazottainak időcsökkentése (különösen a londoni és liverpooli tramwaynál) szolgáltatta.

3.] E jelentés, a hivatal 1894-ben kiadott munkálatának folytatása, a standard időbérekről szól. Tudnunk kell azt, hogy Angliában, a mezőgazdaságot is beleértve, a munkásoknak 74⁰/o-a, a mezőgazdaság nélkül pedig a munkások 61⁰/o-a nyeri fizetését időbérben. Az időbér alapeszméje, hogy a munkás bizonyos megállapított összegért eladja azt a munkát, a melyet ő meghatározott időn belül végezni tud. Egyes esetekben a minimummennyiség, melyet a meghatározott időn belül végezni kell, meg van határozva, de átlag Angliában az a tétel alkalmaztatik »to do a fair day's work« vagyis átlagos munkaeredményű munkaidő szerint fiztetik a bér, olyannyira elfogadott mennyiségek ez átlagok, hogy gyakran a darab szerinti bért időbérben olyaténképen fejezik ki, hogy »time and a quarter« »time and a half« beszélnek, a mi annyit jelent, hogy a darab szerinti bérek akkorák, hogy a munkás 25, illetőleg 50⁰/o-kal többet kereshet az időbérnél.

Standard időbéreknek nevezik már most azokat a béreket, a melyek általánosságban el vannak fogadva bizonyos helyen, bizonyos iparágon belül tekintélyes számú munkások számára, mint minimalis napszám. Ily körülmények között egy megfelelő munkásról fel nem tehető, hogy e standard bérnél csekélyebb fizetést elfogadjon. Egyes munkások, a kik különösen ügyesek, vagy veszedelmes, vagy nehéz fajta munkát vállalnak, a standard bérnél magasabb összeget kapnak, a trade uniók pedig a standard béreknél alacsonyabbak elfogadását csakis kezdőknek és igen öreg munkásoknak engedik meg, kikről bizonyos, hogy nem képesek egy becsületos munkanap munkáját elvégezni. E standard béreket vagy a munkás-egyesületek, vagy a munkaadók egyesülései külön, vagy közös egyetértéssel állapítják meg.

4.] E kötet a standard darab szerinti bérekről és a sliding scale-kről szól. Részletesen elemzi a darabbérnek viszonyát az időbérhez; a darabbér felosztását accord munkánál a munkáscsoport egyes tagjai között. Megállapítja, hogy a munkások közül 39⁰/o kap darab szerinti bért, ha a mezőgazdasági munkát nem számítjuk, azt beszámítva csak 29⁰/o. Részletezi a standard darab szerinti béreket és az ide vonatkozó munkás és munkaadó egyesületi egyezményeket, különösen figyelemmel elemzi a darab szerinti bérmegállapítási módok részleteit és azok átváltozását, valamint a darab szerinti bérjegyzékekben 1893 óta bekövetkezett változásokat.

5.] A strikeokról és kizárásokról szóló jelentés, a mint azt már fentebb említettük, a viszályok csökkenését mutatja. Mig 1897-ben több, mint 10 millió, 1898-ban több mint 15 millió munkanap volt e viszályok okozta veszteség, 1899-ben 2,516.416 munkanapot tett ki. Az 1900. év első nyolcz hónapjáról ismeretes adatok is csak csekély emelkedését a viszonyoknak mutatják. Az 1899-iki strikeokban érdekelt személyek száma 180.217 volt. A viszonyok főoka a bér kérdése volt, a viszályok 26⁰/o-a a munkások, 44⁰/o-a a munkaadók érdekébe fordult el, majd 30⁰/o pedig egyeztetés útján ért véget.

6.] Mr. Wilson Foxnak nagy jelentése ez a mezőgazdasági munkások keresetéről és béreiről. Roppant gazdag és tanulságos adat-

halmaz van itt együtt, a mely úgy a készpénzfizetéseket, mint a conventiókat és egyéb természetbeni jövedelmét a munkásoknak teljességében elének tárja. Csak a végeredményeket közölhetjük, melyek szerint 1898-ban, a mely évről a jelentés készült, átlagos hetibér

Angliában	16 sh. 10 d.
Walesben	16 » 5 »
Skotiában	18 » 1 »
Irorszáiban	10 » 1 »

Jelentékeny számú gazdaságban 50 évre visszamenőleg is gyűjtöttek adatokat, a melyek Anglia számára 48°/o-os emelkedést eredményeznek. A mezőgazdasági béremelkedés különben a mezőgazdasági népességnek folytonos apadásával kapcsolatos.

Az Egyesült-Államokból eddigelé két munkáshivatali kiadványt kaptunk.

7.] A new-yorki munkáshivatal évi jelentése öt részből áll.

Az I. rész tárgyalja a szervezett munkások gazdasági helyzetét. A New-York állambeli szövetkezetek (trade uniók és egyebek), a munkaidő, az évnegyedes kereset, a munkabérek s a munkanélküliség részletes statisztikai táblázatokkal világítatnak meg.

A II. rész a baleset elleni biztosításnak, illetőleg a balesetek esetében nyújtandó kártalanításnak kérdését elemzi széles alapon. E részben nemcsak a New-York állambeli viszonyok törvényhozási állása, mint statisztika kerül szóba, hanem elemzik benne az Egyesült-Államok többi államainak s Angliának összes kártalanítási, illetőleg szavatossági törvényét s feldolgozták mind a baleseteknek, mind a nyújtott segélyeknek részletes statisztikáját. Külön fejezetek szólnak azután Németország, Ausztria, Norvégia, Finnország, Dánia, Olaszország, Franciaország és Spanyolország baleseti ügyeiről. Svájc, Belgium, Hollandia, Svédország, Oroszország, Magyarország, Románia, Luxemburg és Uj-Seelandról ismét külön tanulmány szól. A Magyarországról szóló jelentés igen szegényes. Zacher ismeretes munkálata alapján készült s különösen új mezőgazdasági törvényhozásunkat nem ismeri.

A III. rész az 1896—1899-ig terjedő időszakról iparágak szerint külön mutatja be a munkások alkalmazásának számarányait, a kifizetett béreket és a szóban forgó iparágak üzleti viszonyait.

A IV. rész a New-York ollami free employment bureau jelentése, a mely a munkaközvetítés ügyének körülményeit nagy részletességgel tárja elének.

Az V. és befejező rész az 1899-ben alkotott New-York állambeli munkástörvények szövegét tartalmazza. Mi sem jellemzi jobban az Egyesült-Államok keleti részének socialpolitikai haladását, mint az a részletesség és technikai szakszerűség, melylyel ők már meglevő munkásvédelmi törvényhozásukat évről-évre kiegészítik és javítják.

8.] A washingtoni hivatalnak e kötete az amerikai víz- és gáz-művek és villamos világítási telepekről szól, akár magántulajdonban vannak azok, akár községi tulajdonban vagy községi ellenőrzés alatt működnek. A ki tudja, hogy az u. n. városi monopolumok terén az újkorban a víz-, gáz- és villamossági vállalatok mily nagy szerepet játszanak, mily óriási tőkét képviselnek s az ily városi monopolumok

liumoknak helyes szervezése mennyire létfeltétele nemcsak a nagyvárosi lakosság jóllétének, hanem a helyes községi háztartási politikának is, az nagy köszönettel veszi majd hasznát ezen, a maga nemében egyedül álló gyűjteményes munkálatnak. De az is kétségtelen, hogy ilyenmő vizsgálatot csak az Egyesült-Államokban lehetett végezni, a hol a közszellem már annyira fegyelmezett, a socialpolitikai jelentőségő kutatások fontossága annyira elismert, hogy közhivatalok és magánosok egyaránt megengedik a statisztikai hivatalnak könyveik átkutatását és az üzemek személyes megvizsgálását. Minthogy az Amerikában létező összes vállalatoknak több, mint 56%-a szolgáltatott adatokat a vizsgálatnak, bizvást alá lehet irni a jelentésnek azt az állítását, hogy a kötetben foglalt adatok tényleg alapos világot vethetnek a víz, gáz és villamosság termelésének és szolgáltatásának viszonyaira. Mindazonáltal az a főkérdés, vajon a magánvállalkozás, vagy pedig a községi vállalat-e a helyesebb forma, a körülmények complex volta miatt el nem dönthető. A kötetnek statisztikai táblázatai, annyira, a mennyire lehet, kerülnek az egyes vállalatok pontos megjelölését, mert nem akartak anyagot szolgáltatni egyes helyeken vita szítására. Az Egyesült-Államokban öszszesen van:

Vizmű		Gázmű		Villamvilágítási telep	
magán	községi	magán	községi	magán	községi
1.539	1.787	951	14	2.572	460
267 millió	513 millió	330 millió	2 millió	265 millió	13 millió
é r t é k k e l					

Különösen érdekesek az összehasonlító termelési költség- és eladási ár-táblázatok, a melyek a két rendszernek, a magán- és községi rendszernek összehasonlítását engedik meg. A felderített valódi termelési költségeknek alacsony számai lepik meg legjobban az olvasót. A munkálatot kitünő tárgymutató fejezi be, a mely minden kérdésnek azonnal való megkeresését megkönnyíti.

9.] A francia munkásügyi hivatal e tanulmánya a gőz és víz hajtóerők használatáról és megoszlásáról szól. A vizsgálatból azonban természetesen ki voltak zárva a vasutakon és hajókon alkalmazott gőzgépek. Az egész munkálat egyéni czédulák kitöltése útján készült és nagy gonddal dolgozták fel. Az előttünk levő I. kötet tisztán a gőzgépekről szól. A benne foglalt adatok érdekes világot vetnek különösen két kérdésre. Az egyik az, hogy a különböző lóerejű gőzgépek hogyan oszlanak meg az egyes iparágak között, mely vizsgálatnak legérdekesebb jelensége, hogy a nagy üzemekben van a hajtóerőnek java része. A másik a kapcsolat a gőz hajtóerő és az illető üzemben alkalmazott munkások száma között, a hol a legérdekesebb megfigyelés a mechanikus hajtóerőnek folytonos előtérbe lépése. Összesen 47.680 üzem került vizsgálat alá, a melyekben 14 36.000 lóerejű gőzgépet vizsgáltak meg.

10.] E kötet a munkaszünetetről és az egyeztetésről, illetőleg a választott bíróságok működéséről szól. Összesen 740 strike volt 4.290 üzemben; 176.826 személy volt bennök érdekelve. A munkanapokban kifejezett veszteség 3,550.734 nap volt. Az utolsó tíz évről a strikeok évi átlaga 421. A munkaszünetések 22⁶²/₁₀₀ esetében fordultak az 1892-es a conciliationról és arbitragéről szóló törvény segélyéhez. Egy érdekes összeállítás a törvény alkalmazásának 1893-tól 1899-ig azt mutatja, hogy a törvény folytonosan nagyobb mérvben gyakorolt üdvös hatást.

Kartelek.

1.] Jeremiah Whipple Jenks: *The trust problem*. Newyork 1900, XIX. és 281. oldal 5. diagramm.

2.] Ráth Zoltán: *Emlékirat a kartelekről*. Budapest 1900. 282. oldal.

Két nagyon figyelemre méltó mű azon új gazdasági alakulások természetéről, melyek a capitalisticus közgazdasági fejlődésben a verseny hatásának meggátlására mindinkább szaporodnak s a közfigyelmet magukra vonják. Mindkét munka bizonyos tekintetben a törvényhozási szabályozás óhajának nyomása alatt készült. Az amerikai munka egyrészt azon nagy agitatio nyomása alatt, melyet a legutolsó elnökválasztás alkalmából a megválasztott Mac Kinley ellenjelöltjének, Bryannak a trustök megfékezésére irányuló program pontja nyújtott, de másrészt az egyesült amerikai államok Industrial-Comissionja által a trustökről szóló jelentése folytán készült; a magyar munkát a kereskedelmi minister hivatalos megrendelése hozta létre, még pedig hasonlóképp azon körülmény következtében, hogy a képviselőházban ismételten hangoztatták a kartelek kinövéseit és a törvényhozás közbenjárását követelték.

Jenks művében tisztán amerikai viszonyokra szoritkozik, de igéri, hogy legközelebb Európa állapotait is tanulmányozta és hiszi, hogy az európai viszonyok a tárgyra újabb világosságot vetendenek. Nem akar definitiót adni, hanem trust alatt a tőkének azt a szervezkedését érti, a mely helyesen-e vagy nem, tőke-monopolnak nevezetik; de nem a vasutak, táviró vagy hasonló közszolgáltatási szervezetekről, hanem csak az ipari egyesületekről akar szólni, a melyek most már oly nagy tőke és erő felett rendelkeznek, hogy a közönség jólétét látja általuk veszélyeztetve. Vizsgálódásában szerzőnk mindenekelőtt a szabad verseny hatására utal; a szabad versenyben a versenyzők sok oly kiadást kénytelenek tenni, mely az árúczikk termelési költségeit emeli, úgy hogy a versenyzők egyesülése (kibékülése) abba a helyzetbe hozza őket, hogy árúkat olcsóbban adhatják; tényleg Amerikában elég példa van rá, hogy a versenynek alkalmas egyesületek által való korlátozása olcsóbb árúkat hozott forgalomba. De nemcsak a verseny hátrányai terelik az iparosokat egyesülésre, vannak közgazdasági jelenségek, melyek ily egyesületek, illetőleg monopolok fejlődéséhez nagyban hozzájárulnak. Ezek közé tartozik a magas védővám és a különböző szállítási díjak, mely utóbbiak főképp Amerikában, hol a vasutak díjszabási ügyét az illető vasuti társaságok egészen saját tetszésük szerint intézik s a hol csak erős és nagy vállalatok tudják a vasutakat díjkedvezményekre birni, nagy jelentőségű tényező, úgy hogy az egyesült államok legalább az állam közt, szállításnál a különböző díjkedvezményeket kénytelenek voltak eltüntetni. A trustök hatásában a természetes vagy törvényes monopolhoz hasonló; maga a nagy tőke mindazáltal nem elegendő ily hatás előidézésére, hanem a vezetés és a szellemi erő, mely az illető capitalisticus egyesülés rendelkezésére áll, döntő. A trustök Amerikában is bizonyos fejlődésen mentek át; kezdetben egyszerű egyezmények jöttek létre az illető iparosok közt, melyek sok helyütt »pool«-oknak nevezettek, a nélkül, hogy az egyezménybe lépett vállalatok közös tőkével dolgoztak volna, csak megegyeztek a verseny szabályozásában; megállapították az árt, vagy a területet, melyben árúkat eladják. De már 1882. évben a Standard Oil Company az

egyezményes alakot céljainak megfelelőnek nem látta és trust-öt létesített, melynek szervezete lényegileg a következő: minden egyes részvénytársaság részvényesei tőkéjüket bizonyos számú 7—9 megbizottnak (trustee) adják át; e megbizottak a részvények helyébe meghatalmazottsági igazolványokat (trust certificates) szolgáltatnak ki. Ekkép az egyes részvénytársaságok mint egyesek megszűnnek, a különböző társaságok kezelői és igazgatói trusteeek lesznek s a közös nyereség a trust certificates alapján jut a volt részvényesek kezeibe. A midőn azonban Newyork főtörvényszéke a trustnak ezt az alakját, mint a mely a részvénytársaságok életföltételét, az egyedi elhatározást megsemmisíti, törvénytelennek jelentette ki: a trust-ök akkép alakultak át, hogy a különböző vállalatok részvényeiket egy közös nagy vállalat részvényeivé változtatták át, vagyis a trustban egyesült vállalatok egy egységes nagy részvénytársaságot képeztek.

A trustök hatásáról nagy a vélemények különbsége; a nagy közönség azt hiszi, hogy a fogyasztók számára megdrágítják az illető áru árát, holott a trustök hivei az árak leszállítását és a munkabérek emelkedését mondják eredményüknek Szerzőnk érdekes ártáblázatokat közöl a cukor, a szesz, a petroleum, az aczél, ón és bádog, valamint a vas áraitól, mint a mely cikkeknel Amerika hatalmas trustjei tevékenységüket leginkább kifejtették. A táblázatok mindazáltal az áraknak a trustök hatása alatt való alakulására biztos következtetést nem engednek, mert oly sok befolyás hatott időközönként az árakra, hogy e részben a végső döntés még nem lehetséges. Tagadhatlan, hogy a trustök a munkabérek emelésére képesek, már csak azért is, mert a termelés rendszerességét s vele a munkások biztos alkalmaztatását célozzák; de másrészt éppen tőkeerejüknel fogva a munkások felett biztosabban dominálnak és így a munkásokat nagyobb függőségben tartják. Az amerikai tapasztalatok inkább a mellett szólnak, hogy a trustök a munkabérekre kedvező hatással vannak és a trustök a trade unionokkal ellenséges helyzetbe nem igen jutottak. Egy faja az alkalmazottaknak szenved a trustök uralma alatt s ezek a kereskedelmi utazók, miután a vállalatok egységesítése folytán az árúczikkeknek nagy személyes utánjárás mellett való kínálgatása, illetőleg az előbbeni egyes vállalatok mesterséges versenye szükségtelenné vált. Szerzőnk összefoglalva nézetét a trustök jelentőségéről, talán több jó és előnyös hatást talál, mint hátrányost és így a törvényhozási intézkedésekre nézve is nem mer határozott véleményt nyilvánítani. Nézete szerint a főteendő oly törvényhozási intézkedés, mely lehetőleg a nyilvánosságot juttatja érvényre s miután Amerikában, úgy látszik, a trustök egyik legfőbb káros hatása a részvények és értékpapírok kibocsátásnál mutatkozik, az alapítások körül követel szigorúbb eljárást, illetőleg kellő nyilvánosságot s az alapítók és igazgatók felelőségének megszigorítását óhajtja. Ha a nyilvánosság meghonosul, alkalom lesz egyszersmind arra, hogy a trustök működése és hatása behatóbban tanulmányozható lesz és így esetleg további törvényhozói intézkedésről is lehet majd szó. Amerikában eddig 27 állam tiltja a trustöket és 15 állam szabályozta működésüket, a nélkül mindazáltal, hogy mást értek volna el ezek a törvények, mint hogy a trustök más és más, a törvény szerint nem tiltott alakulásban újra megkezdték előbbi működésüket. Egy amerikai író tehát, a ki a trustök közepette él, működésüket részle-

tesen ismeri és a közvéleménynek a trustök szabályozására vonatkozó hangos követeléseit naponkint hallja, mégis abban a nézetben van, hogy ezt az anyagot egyelőre törvény útján szabályozni közgazdasági hátrányok nélkül nem lehet.

Ráth Zoltán, már feladatánál fogva is más eredményre jut. Megbízást kapván a kartel-ügynek törvényhozási rendezésére, emlékiratát három részbe foglalja. Az első részben a kartelek lényegéről és hatásáról, valamint a kartelpolitika vezérelveiről szól. Mindenekelőtt a kartel fogalmát állapítja meg s alatta »egy-egy termelési szak vállalkozóinak oly szerződéseit érti, a melyek a verseny mérséklésére vagy teljes kizárására irányulnak.« Ezen felfogás szerint a közlekedési vállalatok, a biztosító intézetek és egyéb nem termelő vállalkozók hasonló szerződéseivel nem akar foglalkozni. Felemlítvén ezek után a kartelek különböző alakulását és működését, a különböző országokban eddig ismert fejlődést, a kartelek hatását a következőkbe foglalja össze: a kartelek a közgazdasági élet minden ágára, a termelésre, a forgalomra, a megosztásra s a fogyasztásra igen jelentékeny hatással vannak, sőt a gazdasági életen túl is éreztetik befolyásukat; a kartelek közel állanak hatásukban az egyéni monopolhoz, azonban legtöbb irányban mérsékeltebbek és kevésbé veszélyesek az összességre, mint a monopolok; minden kartelnek ellenszere egyfelől a verseny, másfelől az ellenkartel; hogy a kartel minő mértékben él, esetleg él vissza monopolos helyzetével, az ár és a termelési költség közti különbség nagyságáról ítélhetni meg; miután azonban ez kívülről nem látható nagyság, a vállalkozói nyereség mérsékelt vagy mérséktelen volta juttatja legtömörebben kifejezésre a kartel jellegét; bizonyos ponton túlemelkedő nyereségnél kizsákmányoló, az összességre káros a kartel, míg azon alúl annak jótékony, a termelést egyenletessé tévő, válságokat elhárító s az érdekelteteket békés együttműködésre szervező hatása túlsúlyban van. Ezen felfogása természetesen iránytadó a kartelpolitikájára nézve is; nem pártolja a nemtörődomség politikáját, de nem is tart a túlzókkal, kik akár a karteleteket teljesen eltüntetni kívánják, akár mint némely socialreformerek a kartel alkotást kötelezővé óhajtják tenni. A karteleteket általában sem büntetőjogi fenyegetésekkel, sem a szerződés magánjogi érvénytelenség kimondásával akadályozni vagy fejlődéseikben gátolni nem akarja. De igenis közigazgatási beavatkozást követel és a kartelpolitika vezérelvéül a karteletek nyilvántartását, ellenőrzését és oly rendszabályok életbeléptetését óhajtja, melyek a karteletekből eredő veszélyeket elhárítani alkalmasak. A nyilvántartásnál főszólyt fektet a karteltagok nyereségének megállapítására. A nyilvántartás mindazáltal csak abba a helyzetbe juttatja az államot, hogy a karteletek esetleges káros befolyását könnyebben és biztosabban felismerheti; a káros hatások ellenében közvetlen és közvetett intézkedéseket kell alkalmaznia. Ügyelnie kell arra, hogy a kartel ellenében a verseny lehetőleg fentartassék, nevezetesen védeni kell az egyes vállalkozót a kartel fojtogató versenyétől, kiterjesztve a tisztességtelen verseny fogalmát mindazon esetekre, a melyekben bebizonyítja a vállalkozó, hogy vele szemben a monopolos kivételes, az ő üzletét veszélyeztető vagy vevőit elidegenítő magatartást követ. A verseny megkönnyítésén kívül a termelők és fogyasztók, valamint a munkások érdekeinek védelme szempontjából való szövetkezése előmozdítandó. Ha mindezek az

eszközök nem elegendők, az államnak közvetlenül is kell hatnia a kartelek ellenében, sőt ha szükséges, a kartelek feloszlatását kell elrendelni. A kizsákmányoló árképződés megakadályozására előnyös eszköz gyanánt kínálkozik a nyereségnek progresszív megadóztatása.

A második rész hazai karteleink ügyének van szentelve s a szerző az e részben, statisztikai fölvételek hiányában, rendelkezésre álló anyagot teljesen kimerítően dolgozta fel. Tüzetesen foglalkozik a malmok karteljeivel, melyekre nézve nézetünk szerint csak az a sajnós, hogy malmaink soha kartelre, de sőt általában egyezsége jutni nem tudnak és jellemző példát szolgáltatnak arra, hogy ott, hol elég erős tőke áll az egyes vállalkozók rendelkezésére s hol az önálló intézkedés és hatalom megtartása erősebb, mint a verseny kizárásának reménye, ott a kartel nem képezi az alakulás könnyű eszközét; malmainknál összeférhetetlenebb vállalatok alig képzelhetők s azok az egyesülések, melyek eddig működtek, a kartel tulajdonképi jellemzőségére soha sem emelkedtek. A czukorkartel, a szörpkartel, a műtrágyakartel, a kalapgyárosok és kalapnagykereskedők kartelje, a téglagyárosok kartelje tüzetesen tárgyalatnak. Sajnos, hogy a vaskartel és a kőszénkartel mint összes karteljeink legnagyobb jelentőségű alakulataira nézve nem terjedt ki bővebben, miután ezek hatnak legnagyobb mértékben az összes ipari és gazdasági életre.

A harmadik rész a kartelekre vonatkozó törvényhozást és judikaturát a multban és jelenben vázolja. A római jog, a közép és újkor intézkedéseit a XVIII. századig mint történeti fejtegetést érdeklő olvasók, de a kartelek új alakulataira ezek a régiebb intézkedések alig bírnak jelentőséggel. Franciaországban a Code pénal 419. §. adna némi támaszt az árakat szabályozó egyesülések ellen, de alkalmazása a kartelekre nem lehetséges. Németországban szintén nincs eddig törvényhozási intézkedés, de főképp Poroszországban ismételtén kijelentették, hogy az állam közbenjárása a kartelek hatásának szabályozásánál szükséges volna. Ausztriában 1897-ben törvényjavaslatot terjesztett be a kormány, a mely első sorban az indirect adó alá eső cikkeknek akarja a karteleket korlátok alá vetni. Legtöbb törvényhozási intézkedéssel találkoztak az egyesült amerikai államokban; maga az unio csak az államok közti forgalomra nézve tehetett intézkedéseket, de az egyes államok többé-kevésbé szigorú, illetőleg tiltó rendelkezéseket tett; eredményük mindazáltal nagyon kevés, mert sehol sem dominál a kartelek hatalma oly mérvben, mint éppen Amerikában. A többi államokban az általános magán- és büntetőjogi törvényes intézkedéseken kívül kartel-törvények nincsenek.

Törvényhozási feladataink cím alatt szerzőnk a teendőket felsorolja. Kiindulási pontja az, hogy a kartelügy törvényhozási uton szabályozandó. Nézetünk szerint legalább Magyarországon és főképp a meddig Ausztriával egy vám- és közgazdasági területet képezünk, a kartelek ügyét törvényhozásilag szabályozni nem kell nemcsak azért, mert nálunk a kartelek tényleg nem is fejlődtek oly hatalommá, hogy közgazdasági hatásukban ártalmas jelenségeket mutathatnának, hanem és főképp mert a legtöbb kartel tulajdonkép védelme a gyöngébb magyar iparnak az erőteljes osztrák iparral szemben; már pedig ha ez így áll, nem magyar érdek a kartelek viszonyait bolygatni s nevezetesen amúgy is gyöngé alapjukat a magyar ipar rovására megintatni, pedig minden törvényhozási intézkedés lazítja a kartel erejét.

De lássuk a törvényhozási szabályozást. Mindenekelőtt a kartelek és magánmonopolok ellenőrzés és nyilvántartás alá vetendők; egy külön kartelhivatal állíttatnék fel, melynél az összes kartelek bejelentendők, alapszerződéseik benyújtandók; a hivatal összes ügyeikbe betekintést nyerne és működésükről évenként az országgyűlésnek kimerítő jelentést tenne. Egy további intézkedés lenne a kartelek magánjogi szabályozása, még pedig meg kellene nekik a teljes magánjogi érvényességet adni; tehát a jelenlegi birói eljárással szemben, mely a kartelek megállapodásaiban a közjó-ellenes viszonyt, nevezetesen turpis causa t lát, ellenkező magánjogi eljárást követel, »mert föltehető, hogy a bejelentett kartel nem fog oly megállapodásokat tartalmazni, a melyek a közérdeket sértik«. A kartel-vállalat azon működését, mely a versenytárs boycottálása vagy az árú piacra dobása, és a rendes vevők elhalászásában nyilvánul, szerzőnk a tisztességtelen verseny megrendszabályozásában látja korlátozva.

A monopol hatalmának lehető ellensúlyozására szerzőnk a szövetkezeti ügy, a munkásügy, az adó és vámpolitika terén kíván gondoskodni és tökéletesen igaza van, hogy minél erősebben fejlődik ki a szövetkezés és minél szabadabb mozgást engedünk a munkások összetömörülésének, annál ellentállóbb elemeket képezünk a tőke túlsúlya s így természetesen a kartelek hatalma ellenében is. Ezek az intézkedések általában a capitalisticus irányzat túlkapásai ellen aczélozzák a társadalmat s az újabb közgazdasági fejlődésnek kiváló alakulásai, melyek a kartelektől eltekintve is gondosan ápolandók. A vámok egy vámterületen belől természetesen nagy hatásúak; így nálunk a vaskartel a magas vasvámok nélkül alig szabályozhatná az árakat; a vámok mérséklése tehát okvetlenül alkalmas eszköz a kartelek ellenében, csak hogy helyesen jegyzi meg szerzőnk, hogy Ausztriával fennálló viszonyunk mellett ezen eszközt nem használhatja törvényhozásunk oly könnyedén, a miként a körülmények talán szükségessé tennék. Az adóügyet szerzőnk akkép kívánná a kartelek hatalma ellen alkalmazni, hogy a kartelált vállalatok jövedelmét fokozatosan progressiv adó alá vetné s ekkép a túlságos nyereségre való törekvése vagy megakadályozná, vagy a közjólét számára igénybe venné.

Ezen állandó intézkedések mellett mégis megtörténhetnek, hogy egyes kartelek a közjólétre károsak lehetnének. A káros kartel fogalmát a szerző abban látja, hogy a kartel monopolos helyzetben van, vagy hogy az árak (esetleg a munkabérek) szabályozásával a maga hasznára s a többiek kárára visszaél. Ily kartelekre a rendes bíróság valamelyik minister, a kartelhivatal, a kereskedelmi és iparkamarák, vagy hasonló hatósági szaktestület kérelmére kimondhatná a káros hatású működését s erre az állam megkapná a kisajátítás jogát, a melyet abban a mértékben venne igénybe, a mely mértékben az a monopol megtörésére szükségesnek látszanék.

Ráth munkája a szorgalmas tudós átgondolt dolgozatául jelentkezik, mely a kartelek szabályozását elméleti uton a maga összes következményeivel elének tárja. Egészen más kérdés azonban az, hogy gyakorlati-e épen nálunk a kartelek törvényhozási szabályozása. Ez nem tudományos, hanem czélszerűségi kérdés, és a czélszerűség'iránt eltérők lehetnek a nézetek, ha a tudományos alapra nézve meg is egyeznek. Részünkről abban a véleményben vagyunk, hogy Magyarország közgazdasági fejlődése sokkal kisebb, semhogy a kartelek

monopolszerű hatásukban tartósan jelentkezhethetnének; vannak ugyan egyes kartelek s ilyenek az oszlófélben levő vaskartel és a legújabban megerősödött szénkartel, a melyek hatalmukban itt-ott káros hatással vannak; de ezek ellenében a magyar állam oly eszközökkel rendelkezik, melyek által minden pillanatban a káros hatást teljesen ellensúlyozhatja. A vaskartel ellenében az állam mint vastermelő intézkedhetik; a szénkartel ellenében egyrészt mint nagyfogyasztó, de másrészt mint vasut megteheti a mérséklő intézkedéseket; a vasuti szállítási díjaknak a porosz és sziléziai szenekre való mérsékeltebb alkalmazása s így az idegen szénnek a magyar piacra könnyebb juthatása egymagában oly ellenszer, melynek lehető alkalmazása (eltekintve a tényleges alkalmazástól) egymagában tönkre tesz minden szénkartelt. A többi kartelek nagyobbbrészt az osztrák ipar ellenében a piac békés megosztását célozzák. Ezeket magyar intézkedésekkel szabályozni lehetetlen, mert csak az osztrák iparosok hatalma növekednék; itt esetleg csak Ausztriával közös törvényhozói intézkedés vezetne célhoz. Hogy az amúgy is zilált osztrák viszonyok mellett egyhamar efféle — nagyon is komolyan tárgyalandó s így teljes közgazdasági békés állapotokat feltételező — tárgyalások nem lehetségesek, azt bővebben megokolni nem szükséges. —*vits.*

Magyar Közgazdasági Társaság.

Az 1901. január 12-ikén tartott választmányi ülés igen látogatott volt. Jelen voltak: Láng Lajos, Halász Sándor, Mandelló Gyula, Ráth Zoltán, Popovics Sándor, Gaál Jenő, gróf Wickenburg Márk, Vargha Gyula, Vizaknai Antal, Gorove László, Acsády Ignác, Teleszky János, Horváth János, Kilényi Hugó, Hegedüs Lóránt, Bamberger Béla. Két fontos ügyről folyt a tanácskozás.

Az egyik a füzetes vállalat. Ennek megindítását még a folyó évben a választmány elhatározta. Egyelőre három füzet fog megjelenni. (Popovics Sándor: A valutáról; Acsády Ignác: A jobbágy-ságról; Vizaknai Antal: A zónatarifáról.)

A másik a polgári törvénykönyv tervezete. Az igazságügyminis-ter a tervezetet azzal a kéréssel küldte meg a társaságnak, hogy azt közgazdasági szempontból tanulmányozza és bírálatának eredményét vele közölje. Bamberger Béla már előzetesen bejelentett volt egy tájékoztató előadást a polgári törvénykönyv gazdasági jelentőségéről, melyet márczius hó folyamán fog megtartani. De azonkívül a választmány a polgári törvénykönyv tervezetének tanulmányozását napi-renden akarja tartani és az előmunkálatok elvégzésére Popovics Sándor elnöklete alatt bizottságot küldött ki, melynek célja lesz, hogy egyrészt tájékoztatást nyújtson ama különösen fontos gazdasági és social-politikai tárgyokról, melyeket a polgári törvénykönyv tervezete érint; másrészt, hogy a legalkalmasabb szakembereket szólítsa fel egy-egy kérdésnek vagy egy-egy kérdés csoportnak gazdasági szempontból való bírálatára.

A *P. T. K.* indokolásának megjelenését azonban be kell várni a behatóbb tárgyalás megkezdésére.

A választmányi ülést felolvasó ülés követte, melyen Horváth János *Új ipari szövetkezeteink rendszeréről* olvasott fel.

1901. február 9-én Havas Miksa *A pénzüintézetek ellenőrzéséről, tekintettel a biztosító társaságokra* olvasott fel.

Polgári Törvénykönyv.

A *P. T. K.*, a magánjognak természeténél fogva, úgyszólván minden szakaszával érinti a gazdasági életet. Mégis egyes benne szabályzott intézmények kevésbé esnek gazdasági elbírálás alá, hanem inkább csak alakilag, a juristikai technika szempontjából tárgyalandók.

A socialpolitika szempontjából is a *P. T. K.* mint *jus generale* természetszerűen csak ott érinti az alsóbb néposztályok érdekét, vagy csak ott domborodik ki a népesség socialpolitikailag oly fontos fogyasztói érdeke, a hol egyegy, a *P. T. K.*-ben szabályzott jogintézmény természeténél fogva főleg az alsóbb néposztályok életviszonyaira hat ki, vagy a mindennapi fogyasztásnak képezi jogalakját (pl. különösen Munkaszerző-dés. Bérlet).

A *P. T. K.*-nek csak tüzetesebb elemzése fogja felderíteni mind-ama gazdasági és socialpolitikai vonatkozásokat, melylyel az bir, valamint csak e tüzetesebb elemzés mutathatja majd meg, hogy mily lényeges, gazdaságilag vagy socialpolitikailag jelentőségteljes kérdések maradtak ki a *P. T. K.*-ből. Egyelőre azonban általános tájékoztatásul ide iktatjuk ama címeket, melyek talán legelső sorban alkalmasak arra, hogy gazdasági vagy socialpolitikai szempontból vizsgálat tárgyává tétessenek.

Alapítvány 66—84. §§.

Gazdasági célú egyesületek, köztestületek és közintézetek 85—86. §§.

Női szabadvaqyon 107—111. §§.

Hozomány 112—120. §§.

Közszerzemény 121—169. §§.

Eltartás kötelezettsége 249—269. §§.

A szülő és a gyermek közti jogviszony 270—342. §§.

A törvénytelen gyermek jogviszonyai 343—360. §§.

A tulajdon 560—685. §§.

A szolgalmak 686—784. §§.

Az épületjog 785—798. §§.

A jclzátogjog 852—903. §§.

Szerződőképesség 916—931. §§.

Pénztartozás Kamat 1132—1137. §§.

Kártérítés 1138—1143 §§.

Az adós késedelme 1177—1191. §§.

A hitelező késedelme 1192—1202. §§.

Kölcsön. Haszonkölcsön. Letét 1360—1368. §§.

Vétel és cscre 1395—1497. §§.

Bérlet és haszonbérlet 1526—1599. §§.

Munkaszerződések. Díjkitűzés 1600—1658. §§.

Felelősség vétkesen okozott vagy másnak vétkességéből eredő kárért 1778—1793. §§.

Törvényi öröklés 1804—1817. §§.

Köteles rész 1953—1982. §§.

Közgazdasági irodalom.*

(Lezárva 1901 február 4-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar Gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum.	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSO	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di sociologia.
HS	Huszádik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatsschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Social. und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswissenschaft, Socialp. und Verw.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- George, H. jun.: Life of Henry George. New-York: Reeves 1901. (650) 8°. 7s. 6d.
- Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Hrsg. von J. Conrad u. A. 2. gänzl. umgearb. Aufl. Bd. 5: Kaffeeschenken-Owen. Jena: Fischer 1900. (XII, 1051) 8°. M. 17.50.
- Leroy-Beaulieu, P.: Traité théorique et pratique de l'économie politique. 3e éd. revue. T. 1—4. Paris: Guillaumin & Cie 1900. 4 vol. 8°. 36 fr.
- Roscher, W.: System der Volkswirtschaft. Bd. 1: Grundlagen der Nationalökonomie. 23. Aufl. bearb. von R. Pöhlmann. Stuttgart: Cotta 1900. (XVI, 908) 8°. M. 11.—.
- Wagner, A.: Allgemeine und theoretische Volkswirtschaftslehre oder Sozialökonomik. Grundriss zu seiner bezügl. Universitätsvorlesung. 3. Aufl. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (IV, 52) 8°. M. 1.20.

2. Elmélet.

- Bücher, K.: Die Entstehung der Volkswirtschaft. 3. verm. Aufl. Tübingen: Laupp 1901. (466) 8°. M. 6.60.
- Bücher, K.: Etudes d'histoire et d'économie politique. Trad. par A. Hansay. Préf. de H. Pirronne. Bruxelles: Lambertin 1901. (XII, 359) 8°. fr. 6.

* Bibliographiánkba a nevezetesebb magyar és külföldi szakfolyóiratok kiválóbb cikkeit is fölveszszük ezentúl. A folyóiratok címrövidítésének jegyzéke mindenkor a rovat elején található.

- Carlioz, J.: Études sur les associations industrielles et commerciales. Paris: Chaix, 1900. (116) 8°.
- Gover, W. H.: Concise treatise on law of capital and income as between life-tenant and remainderman. London: Sweet & M. 1901. 8°. 7/6.
- Hansemann, G.: Die doppelte Buchführung in der Weltwirtschaft. Versuch zur Einführung des Prinzips von der Erhaltung der Kraft in die Sozialwissenschaften. Leipzig: Teubner 1900. (VIII, 108) 8°. M. 2.60.
- Kleinwächter, F.: Soziale Gruppe und Strafrecht. Vortrag. Wien: Manz 1900. (47) 8°. M. 1.— S. A. aus: Allg. österr. Gerichts-Ztg.
- Marx, K.: Le capital. Critique de l'économie politique. Préf. de F. Engels. Livre 2: Le procès de circulation du capital. Trad. par J. Bor-
- chardt et H. Vanderrydt. Paris: Giard & Brière 1900. (XXII, 595) 8°. fr. 10.
- Simmel, G.: Philosophie des Geldes. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (XVI, 554) 8°. M. 13.
- Tugan-Baranowsky, M. v.: Studien zur Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England. Jena: Fischer, 1900. (VIII, 425) 8°. M. 8.—
- Worms, R.: Le 4e congrès de l'Institut international de sociologie. Paris: Giard & Brière. (1900). (8) 8°. — Extr. de la **RIS**.
- Cassel, G.: Die Produktionskostentheorie Ricardo's und die ersten Aufgaben der theoretischen Volkswirtschaftslehre **ZSG** 1.
- Cunow, H.: Arbeitsteilung und Frauenrecht, 1—IV. **NZ** 4—6, 9.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leirása.

- Abgabenbuch der Stadt Stettin. Hrsg. vom Magistrat der Stadt Stettin. Stettin: Niekammer 1900. (VIII, 167) 8°. M. 2.—
- Am tlicher Katalog der Ausstellung des Deutschen Reichs. Berlin: Reichsdruckerei 1900. (440) 8°. Weltausstellung Paris 1900. (Das Deutsche Reich und seine Bewohner am Ende des 19. Jahrhunderts, von E. v. Halle. — Einleitende Artikel zu jeder Gruppe).
- An née, l', sociologique, publ. sous la dir. de E. Durkheim. 3e année, 1898—99. Paris: Alcan 1900. (618) 8°. fr. 10.—
- Annuaire des syndicats professionnels, industriels, commerciaux et agricoles en France et aux colonies. 11e année, 1900. Paris: Impr. nat. 1900. (688) 8°.
- Benger, G.: Rumänien i. J. 1900. Stuttgart: Engelhorn 1900. (VIII, 304) gr. 8°. M. 10.—
- Benger, G.: Rumania in 1900. Trans. by A. H. Keane. London: Asher 1900. Imp. 8°. 10 s. net.
- Beyerle, K.: Grundeigentumsverhältnisse und Bürgerrecht im mittelalterlichen Konstanz. Bd. 1. T. 1: Das Salmannenrecht. Heidelberg: Winter 1900. (169) 8°. M. 5.—
- Bloch, J. de: La guerre au point de vue technique, économique et politique. Vol. 1—6. Paris: Guillaumin & Co. 1900. 6 vols. 8°.
- Bloch, J. de: Evolution de la guerre et de la paix. 4: Résultats économiques et financiers. Paris: imp. Dupont 1900. (76) 8°. Extr. de l'ouvr. ci-dessus.
- Bloch, J. de: Impossibilités techniques et économiques d'une guerre entre grandes puissances. 3 conférences, tenues à la Haye, juin 1899. Paris: imp. Dupont 1900. (122, 111) 8°.
- Bougie. Monographie: Productions; Commerce et Industrie; Climatologie; Minéralogie. Bougie: imp. Biziou 1900. (36) 8°.
- Bulgarie. La Bulgarie à l'exposition universelle de 1900. — Catalogue spécial. Paris: imp. Chaix 1900. (93) 8°. (La Bulgarie au point de vue de la culture intellectuelle et économique, p. 7—50.)
- Catalogue spécial. — Exposition de pays de la Couronne hongroise. Publ. par le Commissariat roy. hongr. Budapest: Pallas 1900. (539) 8°. — Expos. univers. 1900 à Paris. Monographie de la Hongrie, p. 1—318.
- Catalogue spécial des Pays-Bas. Paris: Imp. Lemerier 1900. (216) 8°. (Introduction, p. 13—58).
- Chamberlain, H. S.: Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts. Bd. 1—2. 2. Aufl. München: Bruckmann 1900. (1034) 8°. M. 18.—
- Columbia University studies in history, economics, and public law. Vol. 12, 1899—1900. London: King & Son. 1900. (586) 8°. 14/—
- Cunningham, W.: Essay on western civilisation in its economic aspects. (Mediaeval and modern times.) London: Clay 1901. (312) 8°. 4/6.
- Deutsche Arbeit in Böhmen. Kulturbilder (von Genannten) hrsg. v. H. Bachmann. Berlin: Concordia 1900. (XVI, 466) 8°. M. 6.— Aus d. Inhalt: Deutsche Industrie in Böhmen, von

- J. Grunzel. — Handwerk und Hausindustrie in Deutsch-Böhmen von K. Kostka. etc.
- Documents relatifs à l'histoire de l'industrie et du commerce en France, publ. par G. Fagniez. Paris: Picard & Fils 1900. (LXXIX, 350) 8°. 10 fr.
- Dumas, F.: Les corporations de métiers de la ville de Toulouse au 18e siècle. Toulouse: Douladoure-Privat 1900. (19) 8°. — Extr. des Annales du Midi.
- Équateur. La République de l'Équateur et sa participation à l'exposition universelle de 1900. Paris: imp. »Correo de Paris« 1900. (79) 8°.
- Faguet, E.: Problèmes politiques du temps présent. (Sur notre régime parlementaire; Le socialisme dans la révolution française, etc.). Paris: Colin 1901. (XIX, 335) 16°. 3 fr. 50.
- Geschichte, die, des Mansfelder Kupferschieferbergbaues und Hüttenbetriebes. Festschrift zur Feier des 700 jährigen Jubiläums. Eisleben: Druck v. Schneider 1900. (98, 2 Taf.) 8°. M. 2.25.
- Höck, P.: Beiträge zur Geschichte der Stände im Mittelalter. 1. Die Gemeinreien der Karolingischen Volksrechte. Halle: Niemeyer 1900. (XVI, 449) 8°. M. 12.—.
- Hesse R.: Entwicklung der agrarrechtlichen Verhältnisse in Verden. Jena: Fischer 1900. (244) 8°.
- Hirschberg, L.: Denkschrift zum 25 j. Bestehen der Handelskammer zu Bromberg; und historischer Rückblick auf die wirtschaftliche Entwicklung Brombergs vor 1875 von E. Schmidt. Bromberg: Verl. d. Kammer 1900. (50) 4°.
- Jackson, Mrs. H. N.: History of hand-made lace. Ed. de luxe. London: Gill 1900. 4°. 84 s.
- Kautsky, K.: La lutte des classes en France en 1789. Trad. par E. Berth. Paris: Jacques & Cie 1901. (131) 18°. 2 fr. — Bibl. d'études socialistes, 3.
- Le Cointe, A.: Inventaire des institutions économiques et sociales de la Suisse à la fin du 19e siècle. Genève: Georg & Co. 1900. (424) 4°. M. 15.—.
- Medina, C.: Le Nicaragua en 1900. Paris: imp. Kugelmann 1900. (54) 18°.
- Minoret, M.: La contribution personnelle et mobilière pendant la révolution. Paris: Rousseau 1900. (700) 8°.
- Niboer, H. J.: Slavery as an industrial system. Ethnological researches. Hague: Nijhoff 1900. (XXVII, 474) 8°.
- Norvège. La — à l'exposition universelle de 1900 à Paris. — Catalogue spécial réd. par K. V. Hammer. Kristiania: Aktie-Bogtrykkeriet 1900. (130) 12°. (La Norvège, le pays et le peuple, p. 1—40.)
- Origines, sur les, de la petite propriété. Angoulême: imp. Chasseignac 1900. (54) 8°. — Extr. d Procès-verb. de la Soc. archéolog. et hist. de la Charente.
- Parker, E. H.: China; her history, diplomacy and commerce. From earliest times to present day. London: Murray 1901. (352) 8°. 8 s. net.
- Pesti Lloyd, a, évkönyve 1899-re. Jahrbuch des Pester Lloyd für 1899. Budapest: Pesti Lloyd-Társ. ny. 1900. (LXV, 188) 8°.
- Roumanie. La Roumanie à l'exposition de 1900. Catalogue des exposants. Paris: imp. Lemercier 1900. (LXII, 190) 8°. (Le Roy. de Roumanie. Notice historique, économique et statistique, p. IX—LXII.)
- Schalk, K.: Soziale Momente in der Verfassungsgeschichte der Florentinischen Republik. S. A. aus: Mitteil. d. Inst. f. österr. Geschichtsforsch. Erg.-bd. 6.
- Sorel, A.: Recherches historiques sur les corporations d'arts et métiers à Compiègne et leurs vœux en 1789. Compiègne: Decelle 1900. (40) 8°.
- Stein, W.: Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jh. Giessen: Ricker 1900. (VI, 151) 8°. M. 3.20.
- Weissenborn, B.: Die Elbzölle und Elbstapelplätze im Mittelalter. Halle: Kaemmerer & Cie 1900. (VII, 246) 8°. M. 3.60.
- Zehnter, Joh. A.: Geschichte des Ortes Messelhausen. Ein Beitrag zur Staats- und Wirtschaftsgeschichte. Heidelberg: Winter 1901. (XII, 355) 8°. M. 6.—.
- Zycha, A.: Das Böhmisches Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau. Bd. 1—2. Berlin: Vahlen 1900. 2 Bde. 8°. M. 20.
- Geöcze S.: A Bodrogköz. MGS 1, 2.
- Molinari, G. de: Le 19e siècle. JE 1.
- Vierkandt, A.: Die Verbreitung der Sklaverei und ihre Ursachen ZS 1.
- Weber, A.: Zur wirtschaftlichen Lage in den tropisch-amerikanischen Staaten. JGV 1.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- A**nnuaire général des sociétés coloniales pour 1900—1901.; par R. Foville. Paris: imp. Lamy 1900. (XIV, 363) 8°. 5 fr.
- A**rnaud, A. et H. Méray: Les colonies françaises. Organisation administrative, judiciaire, politique et financière. Paris: Challamel 1900. (220) 8°.
- C**ouhé, L.: Pourquoi devenir propriétaire en Tunisie? Lille: imp. Danel 1900. (63) 8°. — Extr. de la Politique coloniale.
- D**avidson, J.: Commercial federation and colonial trade policy. London: Sonnenschein 1900. (162) 8°. 2 s 6 d.
- D**es Cilleuls, A.: La population française en 1800 et en 1900. Paris: imp. Levé 1900. (14) 8°. — Extr. de la **ReS**.
- D**utt, R. C.: Famines and land assessments in India. London: Paul 1900. (344) 8°. 7 s. 6 d.
- F**alot, E.: Comment la Tunisie colonise. Paris: imp. De Saye 1900. (19) 8°. Extr. du Correspondant.
- F**ournier, R.: Notice sur Madagascar... Paris: Imp. nation. 1900. (VI, 148) 8°.
- G**alinier, O.: Six ans à travers la Tunisie. Considérations pratiques à l'usage du futur colon. Carcassonne: imp. Serrière 1900. (56) 8°.
- H**ermann, J.: Colonisation de l'île Bourbon et fondation du quartier Saint-Pierre. Ed revue, avec préf. de L. Brunet. Paris: Delagrave 1900. (408) 18°.
- H**ollard: Missions coloniales et missions non coloniales. Rapport. Paris: imp. Noblet 1900. (16) 16°.
- I**mbart de la Tour, J.: La question du domaine et de l'organisation de la propriété dans les colonies françaises. Paris: Challamel 1900. (100) 18°.
- M**orris, H. E.: History of colonisation from earliest times to the present day. London: Macmillan 1901. 2 vols 8°. 15 s. net.
- N**oufflard, Ch. et Piolet: Madagascar. — La Réunion, Mayotte, les Comores, Djibouti. Préf. de J. Chaillay-Bert. Paris: Firmin-Didot & Cie 1900. (220) 8°. — Empire colonial de la France 1.
- S**chön, J.: Ueber die Ziele Russlands in Asien. 2. Aufl. Wien: Seidel & Sohn 1900. (96) 8°. 3 K.
- S**tengel, K. Frh. v.: Die Rechtsverhältnisse der deutschen Schutzgebiete. Tübingen: Mohr 1900. (IX, 239) 8°. M. 4.50.
- B**randt, M. v.: Die gelbe Gefahr. **ZS** 1.
- K**autsky, K.: Bevölkerung und industrielle Entwicklung in Frankreich. **NZ** 13.
- L**éonardon, H.: L'Espagne et la question du Mexique, 1861—1862, **ASP** 1.
- P**rinzing Fr.: Die eheliche Fruchtbarkeit in Deutschland. 1. **ZS** 1.
- R**oncel: La politique coloniale américaine. **JE** 1.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- A**chtstunde-Arbeitstag und die kommende Arbeitergeneration. Von einem Fabrikbeamten. Wiesbaden: Limbarth 1901. (31) 8°. 50 Pf.
- A**lmanach des Deutschen Holzarbeiter-Verbandes f. 1901. Hrsg. v. Th. Leipart. Jg. 2. Stuttgart: Verl. d. Verbandes 1900. (100) 8°.
- A**lmanach de la question sociale illustré pour 1901. Réd. par P. Argyriadès. Paris: chez Strauss (1900). (112) 8°. 1 fr.
- A**lmanach socialiste illustré pour 1901. 7e année. Paris: à la Petite Républ. 1900. (122) 8°. 30 c.
- A**rbeiterschutz, der, bei Vergabung öffentlicher Arbeiten und Lieferungen. Bericht des k. k. arbeitsstat. Amtes ü. die bezüglichen Versuche und bestehende Vorschriften in den Industriestaaten. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (X, 163) 8°. 1 K 20 h.
- A**ssistance aux enfants des familles indigentes. Melun: Imp. administr. 1900. (108) 4°. — Cons. sup. de l'assist. publ. Fasc. 78.
- B**ericht des Verbandes der Genossenschaft-Krankenkassen Wiens sammt der Statistik der Verbandskassen für 1899. Wien: Verl. d. Verbandes 1900. (125) 8°.
- B**erliner Arbeiter-Kalender 1901. Jg. 7. Berlin: Mayhofer Nachf. 1900. (124) 8°. 20 Pf.
- B**onne, H.: La répression du vagabondage et de la mendicité. Discours. Besançon: imp. Millot & Cie. 1900. (61) 8°.
- B**ornhak, C.: Die deutsche Sozialgesetzgebung. Systematisch dargest. 4. Aufl. Tübingen: Mohr 1900. (IV, 85) 8°. M. 1.75.
- B**oulard, E.: Philosophie et pratique du collectivisme intégral révolution-

- naire. Paris : Soc. d'éd. scientif. 1900. (373) 18°.
- Bracke : Leur congrés. A la salle Wagram. Pièces justificatives. Paris : Jacques & Cie 1901. (62) 16°. 10 c. Bibl. du Parti ouvr. franç.
- Brants, V. : Société belge d'économie sociale. Rapport sommaire sur les travaux de la 19e session, 1899—1900. Paris : imp. Levé 1900. (11) 8°. — Extr. de la *ReS*.
- Braun, L. : Der Kampf um Arbeit in der bürgerlichen Frauenwelt. Berlin : Heymann 1900. S. A. aus : *ASG* 1901. 1.
- Brunhes, J. : L'orientation nouvelle du patronage. Rapport générale du congrés international du patronage de la jeunesse ouvrière. Extr. de l'Association cath. Blois : imp. Rivière 1900. (23) 8°.
- Buehl : Die einheitliche Gestaltung der Armen-Finanzstatistik. — Stern : Die armenärztliche Tätigkeit. Leipzig : Duncker & Humblot 1900. (V, 72) 8°. M. 1.80. — Schr. d. d. Ver. f. Armenpfl. u. Wohlt. 48.
- Caron, R. : Le salaire et sa protection juridique. Thèse. Paris : Pédone 1901. (178) 8°.
- Cassel, G. : Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag. Eine Einführung in die theoretische Oekonomie. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht 1900. (168) 8°. M. 4.—.
- Champeaux, M. : Essai sur l'alcoolisme. Causes sociales ; conditions mentales. Thèse. Lyon : imp. Storck & Cie. 1900. (94) 8°.
- Cheysson, E. : La coopération et la mutualité. Paris : imp. Levé 1900. (14) 8°. — Extr. de la *ReS*.
- Compte rendu et documents du congrés international des habitations à bon marché, Paris juin 1900, publ. sous la dir. de J. Challamel. Paris : imp. Chaix 1900. (458) 8°.
- Congrés international pour l'amélioration du sort des aveugles, Paris août 1900. Versailles : imp. Gérardin 1900. (307) 8°. — Exp. univ. de 1900.
- Conseil supérieure du travail. 9e session, juin 1900. Paris : Imp. nat. 1900. (527) 4°. — Minist du commerce.
- Crapules et compagnie (Jaurès et la Petite République). (Recueils de documents). Préf. par E. Roche. Paris : imp. Cheneau 1901. (14) 16°.
- Cuno und Schmidt : Die Organisation der Gemeindewaisenpflege. Leipzig : Duncker & Humblot 1900. (V. 120) 8°. M. 2.80. — Schr. d. d. Ver. f. Armenpfl. u. Wohlt. 47.
- Derouin H., A Gory et F. Worms : Traité théorique et pratique d'assistance publique. Paris : Larose 1900. 2 vol. 8°. 28 fr.
- Descamps, D. : L'alcoolisme et la question sociale. Lille : Descamps & Cie 1900. (281) 16°. fr. 3.50.
- Duboin : La législation sociale à la fin du 19e siècle. Discours. Paris : Marchal & Billard 1900. (195) 8°.
- Earnings of agricultural labourers. — Report by W. Fox on the wages and earnings of agricultural labourers in the United Kingdom with statistical tables and charts. London : Eyre & Spottiswoode 1900. (X, 295) 4°. 3/4. — Board of trade.
- Edwards, W. N. : Platform, pulpit and desk ; or, Tools for workers. 128 outline addresses on all phases of temperance movement. Intro. by W. Barker. London : Partridge 1900. (304) 8°. 2 s.
- Ergebnisse, die, der Sommerpflege in Deutschland (Ferienkolonien etc.) im J. 1899. Bericht der Zentralstelle der Vereinigungen für Sommerpflege in Deutschland. Berlin : Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (59) 8°. M. 1.50.
- Evert, G. : Handbuch des gewerblichen Arbeiterschutzes. 2. Ausg. Berlin : Heymann 1900. (VII, 383) 8°. M. 4.—.
- Eycken, P. : Du fondement de la responsabilité patronale en matière d'accidents de travail. Lille : Masson 1900. (225) 8°.
- Fischer, E. : Der deutsche Michel, Richard Rösicke, Prof. Schmoller und die Sozialdemokratie. Berlin : Gose & Tetzlaff 1900. (31) 8°. 30 Pf.
- Follin, H. L. : Questions du travail. A propos des grèves du Havre. Paris : Guillaumin & Cie 1900. (51) 8°. 1 fr. — Extr. de la Province.
- Françotte, H. : Les pensions ouvrières (loi du 10 mai 1900) 2e éd. Liège : Demarteau 1900. (31) 12°.
- Gaudian, M. : Das innere Ziel der Frauenbewegung. Dresden : Naumann 1901. (31) 8°. 60 Pf.
- Gebhard, H. u. Weicker : Fürsorge für Genesende. Leipzig : Duncker & Humblot 1900. (V, 83) 8°. M. 2.60. — Schr. d. d. Ver. f. Armenpfl. u. Wohlt. 50.
- Giuliani, G. : La borghesia ed il popolo in questa fine del secolo. Trani : Vecchi 1900. (LI, 368) 8°. l. 4.—.
- Grävèll, A. : Die Wohnungsnot. Kritische Untersuchung des Begriffes der Wohnungsnot, ihrer geschichtlichen Entwicklung und sozialen Bedeutung. Dresden-Blasewitz : Steinkopf & Springer 1900. (80) 8°. M. 1. — Wohnungsfr. u. Wohnungsref. 1.

- Gratry, P. A.: Les sources de la régénération sociale. 3e éd. Paris: Téqui 1901. (109) 18°.
- Guesde, J.: La loi des salaires et ses conséquences. Suivi d'une réponse à la »Réponse de M. Clémenceau. 3e éd. Paris: Jaques & Cie 1900. (36) 8°. 20 c.
- Guillemin, J.: De la protection des enfants du premier âge. Dépopulation de la France. Etudes sur la loi du 23 déc. 1894 et le décret du 27 févr. 1897. Paris: Giard & Brière 1901. (206) 16°. 2 fr. 50.
- Habitations ouvrières. Comité départemental de la Sarthe. Rapport, prés. par M. Morancé. Le Mans: imp. de l'Inst. de bibliogr. 1900. (40) 8°. — Expos. univers. de 1900.
- Herboldshimer, J. B.: The enslavement and emancipation of the people; being a full presentation of the condition of the industrial world, with an original and practical solution of the problems. Gibson City: 1900. (175) 12°. cl., Doll. 0.75.
- Hoch, G.: Worte und Taten des arbeiterfreundlichen Zentrums. Berlin: Vorwärts 1900. (32) 8°. 10 Pf.
- Hürzeler, H.: Die jugendlichen Arbeitskräfte in Handwerk und Gewerbe, in der Hausindustrie und in den Fabriken. Ein Beitrag zur Förderung des Arbeiterschutzes. Bern: Wyss 1900. (18) 8°. 20 Pf.
- Jahresbericht des schweizerischen Grütlivereins f. 1899. Bearb. v. Vereinssekretariat. Zürich: Buchh. d. Grütlivereins 1900. (124) 2°. M. 1.50.
- Kampffmeyer, P.: Die Baugenossenschaften im Rahmen eines nationalen Wohnungsreformplanes. Hrsg. vom Verein Reichs-Wohnungsgesetz. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht 1900. (53) 8°. M. 1.—. Wohnsfr. u. d. Reich. 3.
- Kanócz, I.: L'assistance publique en Hongrie. Budapest: imp. Buschmann 1900. (82) 8°.
- Kautsky, K.: Parlamentarisme et socialisme. Étude critique sur la législation directe par le peuple. Trad. par E. Berth. Préf. de J. Jaurès. Paris: Jacques & Cie 1900. (IX, 199) 18°. 3 fr. — Bibl. d'études socialistes, 1.
- Kayser u. Hildebrand: Die Stellung der ehrenamtlichen Organe in der Armenpflege. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (V, 94) 8°. M. 2.80.— Schr. d. d. Ver. f. Armenpf. u. Wohlt. 49.
- Klotz, A.: Das deutsche und badische Sonntagsrecht. Enth. die reichsgesetzlichen Bestimmungen über die Sonntagsruhe. Karlsruhe: Lang 1900. (XXXIX, 482) 12°. geb. M. 5.—
- Kugler, Gy.: Ébredjétek kereskedelmi alkalmazottak! Éljen a teljes vasárnapi munkaszünet! A 8 órás zár-idő! Röpirat, kiadja a kereskedelmi alkalmazottak szakegylete. Budapest: Fried & Krakauer ny. 1900. (7) 4°. 10 kr.
- Ladányi B.: A birtokos és gazdaszt közti jogviszonyok szabályozásáról szóló törvény magyarázata. Budapest: Grill 1900. (164) 8°. 2 K. 40 f.
- Lanzel, M.: Manuel du coopérateur socialiste. Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1900. (100) 8°. 50 c. — Bibl. socialiste 1.
- Lechartier, G.: L'anarchie. Conférence. Paris: Conard 1900. (48) 8°. fr. 1.50.
- Legien, K.: Die deutsche Gewerkschaftsbewegung. Berlin: Verl. d. Socialist. Monatsh 1901. (18) 8°. M. 0.20.
- Léothier, C.: La grève des tramways C'est nous qu'on trinque! chanson. Lyon: imp. Odoux, 1901. 10 c.
- Liebrecht: Reichshilfe für Errichtung kleinerer Wohnungen. Hrsg. vom Verein Reichs-Wohnungsgesetz. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1900. (16) 8°. 40 Pf. — Wohnungsfr. u. d. Reich. H. 2.
- Lois, règlements et instructions sur les habitations à bon marché. Paris: Imp. nat. 1900. (38) 8°. — Minist. du commerce.
- Mandré, P.: Poesie sociali. Prep. di Ant. Labriola. Roma: tip. coop. soc. 1900. (40) 8°.
- Mirveaux, L.: De la question sociale. Paris: Giard & Brière 1901. (288) 8°. fr. 3.
- Nepluyeff, N. de: La confrérie ouvrière et ses écoles. Tours: imp. Arrault 1900. (220) 8°. fr. 2.
- Notice sur l'oeuvre des cercles catholiques d'ouvriers, par V. M. Paris: imp. Levé 1900. (16) 8°.
- Oppenheimer, F. v.: Die Wohnungsnot und Wohnungsreform in England m. bes. Bez. der neueren Wohnungsgesetzgebung. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (VI, 167) 8°. M. 4.
- Paillart, C.: Rapport sur le projet de loi de M. Millerand, conc. l'arbitrage et la grève obligatoires. Abbeville: Paillart 1900. (15) 8°.
- Patria. Jahrbuch der »Hilfe« 1901. Hrsg. von Fr. Naumann. Berlin-Schöneberg: Verl. d. »Hilfe« 1901. (VI, 196) 8°. M. 3. (Aus d. Inhalt: Wenck: Geschichte der jüngeren Christlich-Socialen und die »Hilfe«. — Naumann: Die Politik des Bauern. — Weinhäuser: Das Beamtentum der deutschen Arbeiterbewegung, etc.)

- Peabody, F. G.: Jesus Christ and the social question: Examination of teaching of Jesus in its relation to problems of modern social life. London: Macmillan 1901. (380) 8°. 6 s.
- Pesch, H.: Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung. T. 1. III.: Freiwirtschaft oder Wirtschaftsordnung. 2. Aufl. Freiburg i. Br.: Herder 1901. (420—772) 8°. M. 3. (Die soc. Frage beleucht. durch d. »Stimmen a. Maria« — Lach. H. 10 u. 11.)
- Pöhlmann, R.: Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus. Bd. 2. München: Beck 1900. (XI, 617) 8° M. 12.—
- Protokoll über die Verhandlungen des 1. allg. Fachkongresses der Gastwirtsgehilfen Deutschlands, Berlin 1900. Berlin: Verl. d. Kongressausschusses 1900. (128) 8°.
- Rapport sur les opérations de la Bourse du travail de Bruxelles 1899—1900. Bruxelles: Imp. nouv. 1900. (55, 2 diagr.) 8°. — Bull. du travail.
- Rapport présenté par les membres de la commission des habitations à bon marché à la séance de la caisse d'épargne de la ville de Dieppe. Dieppe: imp. de la Vigie 1900. (26) 8°.
- Razous, P.: La sécurité du travail dans l'industrie. Moyens prévenir contre les accidents d'usines et d'ateliers. Paris: Gunod 1901. (378) 8°. fr. 12.50.
- Recueil des travaux du congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée, Paris 1900. T. 3 à 5. Melun: Imp. administr. 1900. 2 vols. 8°. — 3. 1re section: Enfance. (484). — 4. 2e section: Malades; Infirmes; Incurables; Vieillards (372). — 5. 2e section: Indigents valides; Oeuvres autres que celles d'assistance par le travail; Questions générales. — Exp. univers. 1900.
- Rovel, H.: Association du capital et du travail. Suppression des grèves. Nancy: imp. coop. de l'Est 1900. (28) 8°.
- Schriften der Centralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen. Nr. 18. u. 19. Berlin: Heymann 1900. 8°. 18. Die Erziehung des Volkes auf den Gebieten der Kunst und Wissenschaft. Vorberichte und Verhandlungen der 9. Konferenz, Berlin 1900. (IV, 163). M. 3.— 19. Fürsorge für die schulentlassene Jugend. (IV, 379) M. 6.—
- Senhouse, R. M. M.: The Case Law of the Workmen's Act, 1897, Intended to Supplement Part 3 of Accidents to Workmen 2nd ed. London: Wilson 1900. (XXVI, 100) 8°. 3/6.
- Senhouse, R. M. M.: Workmen's Compensation Cases. Being Reports of Cases decided under the Workmen's Compensation Act. Vol. 2. London: Clowes 1900. 1 vol 8°. 6 s.
- Smyth I. P.: Social service ideals: programme for new century. London: Sands 1900. (152) 8°. swd. 1 s.
- Sozialdemokratic, die, in Mainz. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. (53) 8°. 30 Pf. — Flugschr. d. nationallib. Part. 23.
- Statistique des grèves de 1890. à 1899. Paris: Imp. nation. 1900 (30) 8°. — Minist. du commerce.
- Strikes and lock-outs. — Report by the Chief Labour Correspondent on the strikes and lock-outs of 1899 with statistical tables. London: pr. by Darling & S. 1900. (XCIV, 124) 8°. 11.— Board of trade.
- Szalay M.: A szegényügy. Adatok és tervek Budapest szegényügyének végleges rendezéséhez. Budapest: Singer & Wolfner 1901. (XII, 90) 8°. 3 K.
- Taschenkalender zum Gebrauche bei Handhabung der Arbeiter-versicherungsgesetze, hrsg. von Götze-Schindler. Jg. 13. 1901. Berlin: Liebel 1900. 12°. geb. M. 9. —
- Thévenet, A.: Les maisons ouvrières de Dizy-Magenta et Notice historique de ce village. Epernay: imp. Villers 1900. (42) 4°.
- Trade unions. — Report by the Chief Labour Correspondent of the Board of trade on trade unions in 1899 with comparative statistics for 1892—98. London: pr. by Darling & Son 1900. (LXXVI, 316) 8°. 1/6 1/2.
- Trap C. et O. Schmith: Les habitations ouvrières en Danemark et principalement de Copenhague. Paris: Soc. d. habit. à bon marché 1900. (51) 8°.
- Turman, M.: Le catholicisme social depuis l'encyclique Rerum Novarum. Paris: Alcan 1900. (334) 8°.
- Vadnay A.: A Tiszamellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Budapest: Rákosi J. 1900. (159) 8°. 3 K.
- Vaterlandslöse Gesellen. Kurze Biographien der verstorbenen hervorragenden Sozialisten des 19. Jh. Stuttgart: Dietz 1900. (105) 112°. 50 Pf.
- Vázsonyi Jenő.: Védelmet a bal-esetek ellen. Magyar munka-egészségügyi múzeum alapítása. Budapest: Polytechnikai Szemle 1900. (31) 8°. 1 K.

- Vialles, P.: La scission du marxisme. Montpellier: imp. Manuf. de la charité 1900. (65) 8°.
- Ansele, E.: Die Genossenschaftsbewegung und der Sozialismus. **NZ** 15.
- Arbitrage, l', et la grève obligatoire devant la presse socialiste étrangère. Mouv. Soc. I 1.
- Bánffy M. gr.: Munkáshiány Németországban. **HS** 1.
- Bernstein, E.: Englische Gewerkschaftsprobleme **SM** 1.
- Bernstein, E.: Die gegenwärtige Lage der englischen Landarbeiter. **ASG** 1/2.
- Blondel, G.: La code civil allemand et les ouvriers. Bull. mens. de légis. comp. 1.
- Braun, L.: Der Kampf um Arbeit in der bürgerlichen Frauenwelt. **ASG** 1/2.
- Domanski, L.: La charité. **JE** 1.
- Engels, Fr.: Briefe über die französische Arbeiterpartei. **NZ** 14.
- Fischer, Em.: Die Werftarbeiteraussperrung in Hamburg. **NZ** 2.
- Foerster, J. W.: Klassenkampf und Ethik. Eine Entgegnung. **NZ** 14.
- Franz, J. L.: Der Strike der Kohlengräber in den Vereinigten Staaten. I—II. **NZ** 8, 11.
- Fuchs: Die Gewerbeinspektion in Deutschland. **JGV** 1.
- Hirsch, P.: Kommunale Wohnungspolitik, I—II. **NZ** 6, 7.
- Kautsky, K.: Die Aussichten des Arbeiterschutzes. **NZ** 1.
- Kautsky, K.: Klassenkampf und Ethik. **NZ** 8, 15.
- Kautsky, K.: Die sozialistischen Kongresse und der sozialistische Minister. **NZ** 2.
- Lagardelle, H.: Die Ausstände in Frankreich. **NZ** 15.
- Lange, E.: Die Reform der Unfallversicherungs-Gesetzgebung. **ASG** 1/2.
- Loi sur les accidents du travail; ses premières conséquences. (Discussion dans la société d'économie pol.). **JE** 1.
- Luxemburg, Rosa: Die sozialistische Krise in Frankreich. **NZ** 16, 17. 200
- Olberg, O.: Der Parteitag der italienischen Sozialisten. **NZ** 2.
- Páris F.: Társadalmi reformok. **MGS** 1, 2.
- Parvus: Das landwirtschaftliche Elend Russlands, I—II. **NZ** 3, 4.
- Poetzsch, H.: Obligatorische Schiedsgerichte und Strikezwang. **SM** 2.
- Schmoller, G.: Die englische Gewerkevereinsentwicklung im Lichte der Webbschen Darstellung **JGV** 1.
- Schwiedland, E.: Die Krankenversicherung der Verlagsarbeiter. **JGV** 1.
- Stasoff, P.: Die Abnahme der Tuberkulose in England. **NZ** 7.
- Szántó, M.: Mezőgazdasági munkásvédő-törvényhozásunk kezdetei. **KS** 1.
- Szántó, M.: Unfall- und Invaliditätsversicherung der landwirtschaftlichen Arbeiter in Ungarn. **ZS** 1.
- Vandervelde, E.: Das Wachstum des internationalen Sozialismus. **NZ** 13.
- Woltmann, L.: Die wirtschaftlichen Grundlagen des Klassenkampfes. **SM** 2.
- Zetterbaum, M.: Probleme der jüdisch-proletarischen Bewegung. I—II. **NZ** 11, 12.
- Zigány Z.: A szegényügy. **HS** 1.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Adatok a csemegeezőző értékesítése kérdése tárgyában tartandó értekezlet használatára, Budapest: Pallas ny. 1900. (26) 4°. — A m. k. földmiv. min. kiadv.
- Atti del congresso inter-regionale di pesca ed acquicoltura, Venezia 1899. raccolt. dal D. Levi-Morenos. Venezia: tip. Visentini 1900. (X, 386, 5 tav.) 8°, l. 15.—
- Balkay B. és Szeőke J.: Magyar bányajog. A teljes joganyag. Budapest: »Apolló« rt. 1901. (384) 8°. Kötve 6 K.
- Bancharel, E.: La crise agricole. Aurillac: imp. Bancharel 1900. (16) 16°.
- Belgique. Organisation du Ministère de l'agriculture. Bruxelles: imp. Bu-lens 1900. (VII, 157) 8°.
- Boppe, L. et A. Jolyet: Traité pratique de sylviculture. Les forêts. Paris: Baillièrre & Fils 1900. (XI, 488) 8°.
- Brown, E.: Industrial poultry-keeping. 4th ed. rev. London: Arnold 1900. (124) 8°. 1 s.
- Coal. Foreign markets for american coal. Reports from consuls of the United States in the various countries of the world. Washington: Gov. pr. off. 1900. (312) 8°. 5/—.
- Congrès viticole et agricole de Carcassone, oct. 1900. Carcassone: imp. Gabelle 1900. (108) 8°.
- Constitution et organisation du crédit agricole en Algérie. Rapport et Projet de loi. Alger: imp. Fontana & Cie 1900. (32) 8°. — Soc. d. agriculteurs d'Alg.
- Dambri-court, G.: Rapport sur les succédanés des chiffons et la crise

- des charbons. St.-Omer: imp. d'Homont 1900. (14) 8°.
- Deutsche, die, Landwirtschaft auf der Weltausstellung in Paris 1900. Bonn: Druck v. Georgi 1900. (XX, 468) 8°.
- Direction nationale du service des eaux en Hongrie. Publication dir. par L. Faragó. Budapest: Imp. »Patria« 1900. 10 broch. 8°. 1. Faragó, L.: L'administration des eaux en Hongrie. (23, 2 tabl.) 2. Péch, J.: Le service national hydrométrique en Hongrie. (12, 1 tabl.) 3. Szilágyi, B. de: Nivellements de haute précision de 1890 à 1895 de la section hydrographique. (39). 4. Hajós, S.: L'état actuel des jaugeages en Hongrie. (35). 5. Józsa, L.: Le service de l'hydraulique agricole en Hongrie. (19, 5 tabl.) 6. Ud-ránszky, J.: École roy. hongroise des commis de l'hydraulique agricole. (20). 7. Kolozsváry, E. de: Les travaux de regularisation et d'endiguement en Hongrie. (207, 1 carte). 8. Péch, A.; Sociétés de dessèchement, d'amélioration et d'utilisation des eaux en Hongrie, relevant des bureaux de l'hydraulique agricole. (6, 1 carte). 9. Farkas, K. de: Le service des ingénieurs sanitaires en Hongrie. (6, 1 carte). 10. Répássy H.: Le pêche et la pisciculture en Hongrie. (19, 3 tabl.)
- Forêts, les, et la chasse (en Serbie). Paris: imp. Chaix 1900. (50) 8°. — Minist. de l'agricult., du comm. et de l'ind. de Serbie.
- Fuehrer durch die Sammel-Ausstellung aus dem Gebiete des Wasserbaues veranstaltet vom Kgl. preussischen Minister der öffentl. Arbeiten. Berlin: Stankiewicz Buchdr. 1900. (VIII, 112) 8°. — Weltaustell. in Paris 1900.
- Fürer, F. A.: Salzbergbau- und Salinenkunde. Braunschweig: Vieweg & S. 1900. (XX, 1124) 8°. M. 36.—
- Jahrbuch der preussischen Forst- und Jagdgesetzgebung und Verwaltung. Hrsg. v. B. Danckelmann. Gesamtregister f. Bd. 21—30. (Jg. 1889—1898.) Berlin: Springer 1900. (VIII, 53) 8°. M. 1.20.
- Jahresbericht über die Erfahrungen und Fortschritte auf dem Gesamtgebiete der Landwirtschaft. Für praktische Landwirte. Jg. 14, 1899, hrsg. von E. Pommer. Braunschweig, Vieweg & Sohn 1900. (XXIII, 594) 8°. M. 9.80.
- Jelentés a m. k. gyapjuminősítő intézet 1899—1900. évi működéséről. Irta Rodiczky Jenő. Budapest: Pallas 1900. (99) 8°. — A m. k. földmív. min. kiadv. 1900. 15.
- Journal forestier. Index bibliographique des principaux articles contenus dans les années 1871—1898. St.-Petersbourg: Imp. Économique 1900. (104) 8°. — Soc. forest. de St.-Petersbourg.
- Kerourio, G.: Les forêts de la Réunion. Chalons s. Saône: imp. Bertrand 1900. (34) 8°. — Expos. univ. de 1900. Colonies Franç.
- Kosutány T.: A magyar buza és a magyar liszt sikértartalma. Budapest: Pallas ny. 1900. (44) 4°. — K. l. a »Kísérletü. közl.« 3. k.-éből.
- Kvassay J.: A Duna- és Tiszavölgyi ármentesítő társulatokra von. statisztikai adatok. Budapest: »Patria« 1900. (XXII, 138) 8°. — A m. k. földmív. min. kiadv. 1900. 5.
- Laurent, K.: Le tabac. Sa culture et sa préparation. Production et consommation dans les divers pays. Paris: Challamel 1900. (IX, 338) 8°.
- Liebermann L.: Magyar k. vegy-kísérleti állomások. Budapest: Pallas ny. 1900. (7) 4°. — K. l. a »Mezőgazd. kísérletü. intézm. Magyarországon« cz. műből.
- Magyar, a, k. gazdasági tanintézetekben előadott tantárgyak csoportosítása, foglalatja és terjedelme. Budapest: Pallas ny. 1900. (136) 8°. — A m. k. földm. min. kiadv. 1900. 13.
- Magyar, a, szent korona országai balneológiai egyesületének évkönyve, 1900. Összeállította Löw Samuel. Budapest: Hornyánszky ny. 1900. (226) 8°.
- Magyarország földművelésügye az 1899. évben. Budapest: Athenaeum ny. 1900. (445) 4°. — K. l. »A m. k. kormány 1899. évi működéséről...« cz. műből. — A m. k. földm. min. kiadv. 1900. 17.
- Matlekovits, S.: Die Landwirtschaft Ungarns. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (VII, 412) 8°. — S. A. aus: Matlekovits, Das Königreich Ungarn.
- Merlin, R.: Enquête sur le métayage. (37). Extr. du Bull. de la particip. a. bénéfices.
- Mezőgazdasági kísérletügyi intézmények Magyarországon. Közrebocsátja a földművelésügyi ministerium mezőgazdasági kísérletügyi központi bizottsága. Budapest, Pallas ny. 1900. (61) 8°. — A m. k. földmív. min. kiadv. 1900. 8.
- Mines, les, carrières, eaux minérales et thermales de Bulgarie. — Loi sur les mines et les carrières. Paris: imp. Dupont 1900. (46) 8°. — Expos. univers. de 1900.

- Mines and quarries — Home Office. General report and statistics for 1899. Part 3. London: Eyre & Spottiswoode 1900. 1 s. 5 d.
- Mines, les, et usines au 19e siècle. Les mines et la métallurgie à l'exposition universelle de 1900. Red. par Fr. Laur. Classe 64: Grosse métallurgie. T. 5. Paris: imp. Laur 1901. (349) 8°. 10 fr.
- Moritz, E.: Die Familienfideikommiss Preussens. Ein Beitrag zur Frage des Grossbetriebes in der Landwirtschaft. Berlin: Siemenroth & Troschel 1901. (XII, 88) 8°. M. 2.50.
- Moyat, L.: Etude historique, critique et comparée sur le droit de chasser en général. Thèse. Paris: Rousseau 1900. (314) 8°.
- Ronce, P.: La crise agricole. Préf. de E. Levasseur. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (XV, 146) 8° fr. 2.
- Roussel, A. et J. Bouër: Dictionnaire général des forêts. Administration et législation. 2e éd. Digne: imp. Chaspoul 1900. (151) 8°.
- Rozéray, A.: Etude sur les beurrieres coopératives et l'industrie laitière dans le département des Deux-Sèvres. Niort: Clouzot 1900. (192) 8°. fr. 2.50.
- Schilberszky, K.: Monographie de la horticulure en Hongrie. Budapest: imp. Athenaeum 1900. (64, 47 tabl.) 4°. 10 c.
- Steiner G.: Reformeszmék vízszabályozási rendszerünk és jogunk köréből. A vízszabályozás és öntözés államosítva. Budapest. Lampel bizom. 1900. (88) 8°. 2 K.
- Szecséy J.: A kolozs-monostori m. k. gazdasági tanintézet ismertetése. Institut R. agronomique de Kolozs-Monostor. Aperçu historique. Kolozsvár: Ajtai ny. (1900.) (56) 8°.
- Szövetkezeti és gazdasági évkönyv. Szerk. Szilassy Z. és Buday B. 1. évf. 1901. Budapest: Pátria. 1901. (160) 8°. 1 K.
- Vererbung, die, des ländlichen Grundbesitzes in Preussen, hrsg. von M. Sering. 10: Provinz Pommern, v. Housselle u. Hillmann. Berlin: Parey 1901. (X, 181) 8°. M. 5.—
- Western Australian goldfields. Mining Statistics, August 1900. Perth: Pether pr. 1900. 2°. — Suppl. to Gov. Gaz. of West. Austr. No. 58.
- Wiener M.: A magyar paraszttálya emelése. Budapest: Eggenberger 1901. (77) 8°. 1 K. 60. — K. l. a »Huszadik Század«-ból.
- Yovanovitch, L. R.: L'agriculture en Serbie. Paris: imp. Chaix 1900. (106) 8°. — Minist. du commerce, de l'agricult. et de l'ind. de Serbie.
- Anton, G. K.: Neuere Agrarpolitik in Algerien und Tunesien. 2. JGV 1.
- Bebel, A.: Der Kohlenwucher. NZ 8.
- Buchenberger: Bodenentschuldung und Verschuldungsgrenze ZGS 1.
- Dauprat, A.: La révolution agricole suivant la méthode d'observation. 2: Le travail. — La spécialisation commerciale de la culture. Sa supériorité, SS 1.
- Deichen, F.: Die Winzergenossenschaften und die deutsche Gesetzgebung über Wein. JGV 1.
- Fuld: Die Unzulässigkeit eines Kohlen-Ausfuhrverbotes. ADR 1.
- Gorove L.: A középirtokosságról. BS 1.
- Hué, O.: Kohlenversorgung und Grubenverstaatlichung. NZ 9.
- Hué, O.: Woher die Kohlennot und der Kohlenwucher? I—II. NZ 4, 5.
- Kautsky, K.: Der Kohlenwucher und die Verstaatlichung des Kohlenbergbaues. NZ 6.
- Kautsky, K.: Die Verstaatlichung der Kohlenbergwerke. NZ 10.
- Schmidt, R.: Die Kohlenteuerung. SM 1.

7. Ipar.

- Amar, M.: Manuale della proprietà industriale. Milano: Sonzogno 1900. (510) 12°.
- Bericht der k. k. Gewerbeinspektoren über die Heimarbeit in Oesterreich. Hrsg. vom Handelsministerium. Wien: Hölder 1900. (XV, 471) 8°. K. 3.
- Bonnet, J.: Rapport sur l'organisation, les attributions et le fonctionnement du Patentamt allemand. St.-Cloud: imp. Belin fr. 1900. (62) 8°.
- Congrès, 5e, de la Fédération nationale des préposés des manufactures et magasins des tabacs et manufactures d'allumettes de France, Paris 1900. Lille: imp. Lefebvre-Ducrocq 1900. (74) 8°.
- Nouvion, G. de: Les sociétés coopératives de production. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (19) 8°. 1 fr. — Extr. du JE.
- Sammel-Ausstellung der deutschen chemischen Industrie. Berlin: Gedr. bei Feyl & Co 1900. (VIII, 215) 8°. — Weltausstellung Paris 1900. Ausd. Inhalt: 1. Die Gesamtentwicklung der chemischen Industrie Deutsch-

- lands. — 2. Der gegenwärtige Zustand der einzelnen Zweige der chemischen Industrie (S. 1—52).
- Strausz A.: Bulgária ipara. Budapest: Lampel 1901. (111) 8°. 1 K 20 f. Iparosok olvasótára VII. 1—2.
- Tayenthal, M. v.: Die Gablonzer Industrie und die Produktivgenossenschaft der Hohlperlenerzeuger im Bezirk Gablonz. Tübingen: Mohr 1900. (IV, 90) 8°. M. 3.20. — Wr. staatsw. St. Bd. 2. H. 2.
- Ueber die Produktion und volkswirtschaftliche Bedeutung der schweizerischen Gewerbe. Bern: Michel & Buechler 1901. (26) 4°. M. 1.—. Aus: Jahresb. d. schweiz. Gewerbever.
- Verhandlungen, Mitteilungen und Berichte des Centralverbandes deutscher Industrieller, hrsg. von H. A. Bueck. Nr. 8. Berlin: Mitscher & Röstel 1900. (88) 8°. M. 1.50.
- Was der »Wirtschaftliche Schutzverband« will! Hrsg. vom Vorstande in Harburg. Harburg: Elkan 1901. (III, 48) 8°. M. 1.20.
- Kollmann, P.: Die gewerbliche Entfaltung im Deutschen Reich nach der Gewerbezahlung vom 14. VI. 1895. (Schluss). JGV 1.
- Rauchberg, H.: Gewerbe und Handel im Deutschen Reich. Auf Grund der Gewerbezahlung vom 14. VI. 1895. ASG 1/2.
- Voigt, P.: Zur Frage des Bauhandwerkerschutzes. ASG 1/2.

S. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Bailly, A.: Code des usages professionnels. Us et coutumes des metiers (région de Paris). Paris: Beilliére et fils 1901. (89) 4°.
- Bedeutung, die, der gegen den Rhein-Elbe-Kanal vorgebrachten Gründe. Hannover: Gebr. Jänecke 1900. (41) 8°. 50 Pf. — Vervollst. S. A. aus: Zeitschr. f. Binnenschiff.
- Bersch, W.: Zusammensetzung, Bewertung und Ankauf der Handelsfuttermittel. Vorschläge zur Reform des Futtermittelhandels. Wien: Hartleben 1900. (56) 8°. M. 1.—.
- Borgius, W.: 1903. Ein handelspolitisches Vademecum. Berlin: Heymann 1900. (IV, 61) 8°. 60 Pf. — Burschenschaftl. Bücherei, Bd. 1, H. 4.
- Brentano, L.: Das Freihandelsargument. Erweiterter Vortrag. Berlin-Schöneberg: Verl. d. »Hilfex« 1900. (23) 8°.
- Brunner, J.: Das Postwesen in Bayern in seiner geschichtlichen Entwicklung bis zur Gegenwart. München: Lukaschik 1900. (VIII, 244) 4°. M. 4.—.
- Budapest székesfőváros vásárcsarnokainak évkönyve az 1899. évről. 3. év. Budapest: Házinyomda 1900. (121, 25 tábl.) 8°.
- Bunzel, G.: Der Handel. Triest: Schimpff 1900. (56) 8°. M. 1.—.
- Chinapolitik und Sozialdemokratie vor dem Reichstag. Reden der Regierungsvertreter und der Abg. Bebel und Singer im Reichstag. Mit e. Einleitung: Die Kaiserreden. Berlin: Buchh. d. Vorwärts 1900. (80) 8°. 20 Pf.
- Commerce, le, parisien et le gaze. Paris: imp. Lamy 1901. (8) 8°.
- Conant, C. A.: The United States in the Orient; the nature of the economic problem. Boston: Houghton, Mifflin & Co. 1900. (10, 237) 4°. cl., doll. 1.25.
- Dehn, P.: Kanal und Flotte. Berlin: Gose & Tetzlaff 1900. (27) 8°. M. 1.—.
- Delandre, A. et E. Doussin: Traité pratique des douanes. 4e éd. 4e et 7e suppl. Rouen: imp. Cagniard 1900. (38, 43) 8°.
- Deutsch L.: Jelentés 1900 nyarán Egyiptomban tett tanulmányutamról. Győr: Pannonia ny. 1900. (29) 8°.
- Eaton, J. S.: Railroad operations: how to know them, from a study of the accoauts and statistics. New-York: Railroad Gazette 1900. (332) 12°. cl. doll. 2.—.
- Eger, C.: Die Eisenbahn-Verkehrsordnung vom 26. Oktober 1899. 2. Aufl. Berlin: Guttentag 1901. (XVI, 713) 8°. M. 15.—.
- Espinas, G. et H. Pirenne: Les coutumes de la Gilde marchande de St.-Omer. Paris: Bouillon 1900 (7) 8°. — Extr. du Moyen Age.
- Gobbi, U.: Sul principio della convenienza economica: memoria. Milano: Hoepli 1900. (31) 4°. l. 1.20.
- Hitchcock, F. H.: Our foreign trade in agricultural products, 1890—99. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (62) 8°. — Departm. of agricult. Bull. 19.
- Hitchcock, F. H.: Sources of the agricultural imports of the United States, 1894—98. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (118) 8°. — U. S. Departm. of agricult. — Bull. Nr. 17.
- Hoffmann, A.: Deutsches Zollrecht. Bd. 1. Rechtsgeschichte. Abt. 1. Geschichte des deutschen Zollrechtes

- bis zum bayerisch-württembergischen Zollvereine von 1828. Leipzig: Rossberg & Berger 1900. (VIII, 164) 8°. M. 4.—
- J a h r b u c h** des Deutschen Flottenvereins 1901. Hrsg. vom Kanzleramt des Deutschen Flottenvereins. Jg. 2. Berlin: Mittler & Sohn. 1901. (VI, 700) 8°. M. 2.50.
- J o u r d a n**, E.: Les écoles de commerce en Russie. Paris: Nony & Cie 1901. (22) 8°.
- K u r s**, V.: Der Mittelland-Kanal begünstigt nicht die holländisch-belgischen Seehäfen vor den deutschen. Berlin: Druck v. Hayn 1900. (12) 4°. S. A. aus: Zeitschr. f. Binnenschiff.
- K u r s**, V.: Die neue Kanalvorlage und die preussischen Staatseisenbahnen. Hannover: Gebr. Jänecke 1901. (27) 8°. 50 Pf.
- K u t s c h e r a**, M.: Macao, der erste Stützpunkt europäischen Handels in China. Wien: Hölzl 1900. (69) 8°. M. 3.—
- L a n g s t r o t h**, Ch. S. and W. Stilz: Railway cooperation. An investigation of railway traffic associations. Intro. by M. A. Knapp. Philadelphia: Publ. of the Univers. of Philadelphia 1900. (XV, 210) 8°.
- L o i r e t d e C a q u e r a y**: La marine et le progrès. Les luttes de l'avenir par la science, par les millions. Paris: Hachette & Cie 1901. (36) 18°.
- M a g y a r**, a, kir. kereskedelemügyi minister jelentése 1899. évi működéséről. Budapest: Athenaeum ny. 1900. (57) 4°. — K. I. »A m. k. kormány 1899. évi működéséről...« cz. müből.
- M ü l l e r**, H.: Wesen, Grundsätze und Nutzen der Konsumvereine. Hrsg. vom Ausschuss des schweizer. Genossenschaftsbundes. Zürich: Buchh. d. Grütlivereins 1900. (48) 8°. 25 Pf. Genossensch. Volksbibl. H. 2.
- N a g y v a s u t a k** elektromos vontatása. 1. **K a n d ó K.**: Az elektromos vontatás nagy vasutakon nagyfeszültségű váltakozó árammal. 2. **C s e r h á t i J.**: Az elektromos és gőzlokomotiv-vontatás összehasonlítása kül. gazdasági szempontból. Budapest: »Patria« 1901. (51) 8°. 1 K. — Ganz & Társa rt.
- N a u m a n n**, Fr.: Handelsverträge o. Brotwucher? Vortrag. Berlin-Schöneberg: Verl. d. Hilfe 1900. (28) 8°. 30 Pf.
- P a b o n**, L.: Traité-manuel théorique et pratique du service des douanes. Préf. par M. F. Thibault. Paris: Larose 1901. (VII, 677) 8°. 6 fr.
- P a p i r o s b u z a**, a, ellen. Szemelvények a bécsi tőzsde-enqueteről. Budapest: Stephaneum ny. 1901. (23) 8°. 30 f. — A magy. gazdaszöv. kiad. 36.
- P é t i n**, H.: Les États-Unis et la doctrine de Monroe. Paris: Rousseau 1900. (445) 8°.
- P o h l m a n n**, A.: Die vergessene Grundrente. Ein Beitrag zur Kanalfrage. 3. Tsd. Berlin: Harrwitz 1900. (27) 8°. 50 Pf. — Soz. Streitfr. 9.
- R a b e**, O.: 40 Jahre Brotgetreidebau. Ein Beitrag zur Frage der Kornzölle. Berlin: Parey 1901. (52) 8°. M. 1.20.
- R e l a z i o n e** sull'esercizio delle strade ferrate italiane per l'anno 1898. Roma: Unione coop. ed. 1900. (VII, 402) 4°. Pubbl. d. Minist. d. lavori pubbl.
- R o u x**, F. de: Insuffisance des moyens de transport pour les marchandises du commerce marseillais sur Madagascar. Marseille: imp. Barlatier 1900. (17) 8°.
- S i e b l i s t**, O.: Die Post im Auslande. Eine Darstellung der Posteinrichtungen des Auslandes. 3. gänzl. umgearb. Aufl. Berlin: Springer 1900. (XII, 442) 8°. M. 7.—
- T a u s s i g**, J. W.: The tariff history of the United States. A series of essays. 5th ed., rev. New-York: Putnam 1900. (XI, 422) 8°.
- T e p p i c h e**, die, des Orients und der unreellen Handel damit. Stuttgart: Geiger 1900. (11) 8°. 25 Pf.
- T e s o**, A.: L'Italia e l'Oriente. Studi di politica commerciale. Torino: Un. tip. edit. 1900.
- T h i r i o n**, C.: Renseignements pratiques sur les marques de fabrique en France et à l'étranger. Nouv. éd. St.-Cloud: imp. Belin fr. 1901. (55) 8°.
- T i s c h e r t**, G.: Unterwegs zu den neuen Handelsverträgen. Eine kritische Darstellung der Vorbereitung der neuen Handelsverträge 1897—1900. Berlin: Siemenroth & Troschel 1901. (XV, 101) 8°. M. 3.—
- V a s u t i** szaknaptár az 1901. évre. 14. évf. Szerk. Ocskay G. Budapest: Franklin társ. 1900. (422) 8°. 4 K.
- V o s n e s s e n s k y**, N.: Notice sur les voies navigables, les chaussées et les ports de commerce de la Russie. Paris: Motteroz 1900. (50) 4°. — Expos. univers. 1900.
- W e l t v e r k e h r**, der, und seine Mittel. Mit einer Uebersicht über Welthandel und Weltwirtschaft. 9. Aufl., bearb. v. C. Merckel u. A. Leipzig: Spamer 1900. (X, 981) 8°. M. 12.50.
- W i e d e n f e l d**, K.: Die sibirische Bahn in ihrer wirtschaftlichen Bedeutung. Berlin: Springer 1900. (III, 202) 8°. M. 3.—. S. A. aus: Arch. f. Eisenbahnw.

- Fleissner, H.: Stellung der Konsumvereine und Allgemeiner Genossenschaftverband. **NZ** 3.
- Gaal J.: A külön vámterület felállítása és hasznosságának feltételeiről. **KS** 1.
- Herbert, F.: Konsumvereinliches. **NZ** 12.
- Papirósbuza, a, hatása. **MGS** 1. (Schippel, M.) Karl Marx, Rittinghausen und Prince-Smith über die internationale Rolle des Freihandels. Von Isegrim. **SM** 2.
- Wilhelm, J.: La commission de 1897 sur la marine marchande et ses résultats. **ASP** 1.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Budapesti áru- és értéktőzsde. Áruüzleti szokások és az áruüzleti leszámolás rendje. Az 1900. november 1-ig tett módosításokkal. Budapest: Grill 1901. (184) 8°. 2 K.
- Callin, A.: *Credito e lavoro*. Vicenza: tip. Fabris 1900. (36) 8°.
- Cannon, J. G.: *Clearing-houses; their history, methods and administration*. New-York: Appleton 1900. (14, 383) 8°. cl. doll. 2.50.
- Casasus, J.: *Les institutions de crédit*. Paris: Welter 1900. (550) 8°. fr. 10.—
- Compass. *Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*. 1901. Hrsg. von S. Heller. Jg. 34. Wien: Hölder 1901. (XXXI, 1451) 8°.
- Conant, C. A.: *The law of the value of money*. Philadelphia: Amer. Acad. of Pol. a. Soc. Science 1900. (13, 35) 8°. 25 c.— Publ. of the Society, Nr. 281.
- Corsi, E.: *Table des arrérages quotidiens des rentes françaises*. Paris: Guillaumin & Cie 1900. 18°. 1 fr.
- Debrock, L.: *Les assurances contre l'incendie. Réformes nécessaires*. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (213) 18°. 3 fr.
- Dellor, E.: *Les warrants agricoles et leur rôle économique. Étude de la loi du 18 juillet 1898*. Paris: Rousseau 1900. (VIII, 147) 8°.
- Descostes, Ad.: *Les warrants et l'agriculture française. Étude sur la loi du 18 juillet 1898 dans ses rapports avec le crédit agricole*. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (480) 8°. fr. 7.
- Entwurf eines Gesetzes über die privaten Versicherungsunternehmungen. Berlin: Heymann 1900. (123) 4°. M. 2.40.
- Gräväll, A.: *Der Verkehr mit der Landesbrandversicherungsanstalt in Sachsen*. Dresden-Blasewitz: Steinkopf & Springer 1900. (68, V) 8°. M. 1.—
- Hauser, H.: *L'or*. Paris: Nony 1901. (593) 8°. 10 fr.
- Irányi, B.: *Die Geschäftsergebnisse der österr.-ungar. Lebensversicherungsgesellschaften und der ausländischen Lebensversicherungsgesellschaften in Oesterreich-Ungarn im J. 1899*. Jg. 24. Wien: Eisenstein & Cie 1900. (24) 8°.
- Irányi, B.: *Die deutschen Privatversicherungsgesellschaften im J. 1899*. Jg. 6. Wien: Selbstverl. 1900. (23) 8°.
- Irányi, B.: *Die österr.-ungarischen Privatversicherungsgesellschaften im J. 1899*. Wien: Selbstverl. 1900. Tab. in 2°.
- Jaeger, A.: *Denkschrift zur Erinnerung an das 25 j. Bestehen der Rheinischen Viehversicherungsgesellschaft zu Köln*. Köln: Kölner Verlagsanst. 1900. (45) 8°.
- Journal des assurances contre l'incendie, sur la vie, les accidents, la grêle etc. Répertoire des années 1883 à 1899, par Badou-Pascal et Ganhard. Paris: Adm. du Journal 1900. (580) 8°. fr. 10.—
- Landmann, J.: *System der Diskontpolitik*. Kiel: Lipsius & Tischer 1900. (XIII, 187) 8°. M. 3.50.
- Le Chartier, E.: *Dictionnaire international des assurances, publ. en 10 langues sur un plan nouveau*. Paris: impr. Chaix 1900. (218) 8°.
- Luzzatti, L.: *Banche popolari. Relazione*. Roma: tip. Bertero 1900. (CXXXV, 275) 8°. — Pubbl. d. Minist. di agricolt., ind. e comm.
- Maréchal, C.: *Les marchés à terme. Conditions. Validité. Exception de jeu*. Paris: Chevalier-Maresq 1901. (33) 8°.
- Molt: *Zur Haftpflichtversicherung*. Stuttgart: Lindemann 1900. (40) 8°. 40 Pf.
- Neal, E. V.: *Modern banking and bank accounting*. Rochester: Williams & Rogers 1900. (227) 4° cl., doll. 2.25.
- Neymarck, A.: *Les capitaux français en Italie*. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (7) 8°. 1 fr. 50.
- Neymarck, A.: *Les capitaux français en Russie*. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (7) 8°. fr. 1.50. — Extr. du **JE**.
- Neymarck, A.: *Les valeurs à lots. Statistique et législation*. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (8) 8°. fr. 1.50.

- Quérézieux, H. de: La monnaie et les prix. Thèse. Bourg: imp. Villefranche 1900. (XII, 139) 8°.
- Raffalovich, A.: Les méthodes employées par les Etats au 19e siècle pour revenir à la bonne monnaie. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (24) 8°. 1 fr.
- Rapport sur les opérations de la Caisse nationale d'épargne (Caisse d'épargne postale). Année 1899. Paris: Imp. nation. 1900. (106) 8°. - Minist. du commerce.
- Schnapper, E.: Zur Entwicklung des englischen Depositenbankwesens. Zürich: Müller 1900. (IX, 71) 8°. M. 2.—.
- Zustand und Fortschritte der deutschen Lebensversicherungsanstalten im J. 1899. Jena: Fischer 1900. (73, 2 Tab.) 8°. M. 2.40.
- Carusso, C. D.: Titelscheine nach dem Torrens'schen Systeme betr. das unbewegliche Eigentum. ZGS 1.
- Goldenbaum, F.: Auflösung und Wiederherstellung der Berliner Produktenbörse. 2. JGV 1.
- Lévy, R.-G.: Les marchés à terme. ASP 1.
- Minrés, B.: Ergebnisse der 4-jährigen Tätigkeit der obligatorischen gegenseitigen Hagelversicherung in Bulgarien. ASG 1/2.
- Raffalovich, A.: Le marché financier en 1900. JE 1.

10. Allami és községi pénzügy. Adók.

- d'Alvise, P.: Nozioni teorico-pratiche di contabilità di Stato. Firenze: Barbéra 1900. (450) 12°. l. 3.—.
- Besnard, G.: De la suppression des taxes communales d'octroi. Poitiers: imp. Blais & Roy 1900. (178) 8°.
- Caviglia, E.: L'imposta progressiva: storia, teorie, applicazioni, proposte. Cuneo: G. Salomone 1900. (66) 16°. l. 1.—.
- Compte en matières et en deniers de l'exploitation du monopole des tabacs pour 1899. Paris: Imp. nat. 1900. (XII, 252) 4°. — Dir. gén. d. manufact. de l'Etat.
- Dupont, H.: Les impôts communaux en Belgique. Liège: Desoer 1900. (XXXII, 744) 8°. fr. 10.—.
- Finances, les, de la Russie. (Budgets; Dette publique; Commerce extérieur; Chemins de fer.) Paris: Chaix 1900. (347) 4°.
- Frascara, G.: Economia e finanza; Programma e proposte. Roma: Nuova Antol. 1900. (23) 8°. — Della Nuova Antologia.
- Huszár P. és Vilsinszky Károly: A pénzügyi igazgatás kézikönyve. Budapest: Orsz. közp. közs. ny. rt. 1900. (XV, 254) 8°. 6 K.
- Kann, A. u. Br. Wellek: Anleitung zur Bemessung der Erwerbsteuer. Wien: Manz 1900. (V, 75) 8°. Kr. 2.43.
- Kricsfalvi Lukács: Adósorsjáték a magyar egyenes adót rendes időben fizetők részére. Budapest: Stephaneum ny. 1900. (47) 8°. 60 f.
- Lévy, R. G.: Le budget de 1901. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (25) 8°.
- Masayoski, M.: Report on the post bellum financial administration in Japan. Tokio: Gov. Press 1900. (256) 8°.
- Moulin, L. et G. Salaun: Des moyens de réduire ou d'éteindre la dette publique en France. Paris: Alcan 1900. (76) 8°.
- Neymarck, A.: La dette publique de l'Allemagne. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (19) 8°. fr. 1.50.
- Oelrichs, H.: Die Domänenverwaltung des preussischen Staates. 3. umgearb. Aufl., mit einer Nachweisung von sämtlichen Domänenvorwerken des preussischen Staates und deren Pachtverhältnissen, von P. Günther. Breslau: Kern 1900. (XXIV, 377) 8°. geb. M. 9.—.
- Rapport et déclarations générales de la Cour des comptes sur les comptes de l'année et de l'exercice 1893... Paris: Impr. nation. 1900. (XIII, 596) 4°. — Minist. d. finances.
- Root, J. W.: Studies in british national finance. London: Constable 1901. (528) 8°. 12/6 net.
- Rubini, G.: Exposé financier, fait à la chambre des députés, le 2 déc. 1900. Rome: imp. Bertero 1900. (55) 8°.
- Uebersicht über die Reichseinnahmen und Ausgaben für das Rechnungsjahr 1899. Berlin: 1900. (562) 4°.
- Ziemssen, F.: Die Einkommensteuerpflicht des Agio nach dem preussischen Einkommensteuergesetz vom 24. VI. 1891. Berlin: »Berl. Actionair« 1900. (IV, 80) 8°. M. 1.50.
- Eberstadt, R.: Die deutschen Staatsanleihen von 1894 bis 1900. JGV 1.
- Friedenfels, J. v.: Hauptsächl. Ergebnisse der allgemeinen Erwerbsteuer 1898/99. (467, 88). — Mitteil. d. k. k. Finanzmin. 1.
- Nothhardt, J.: Zur Lehre vom steuerfreien Existenzminimum. ZGS 1.
- Picot, Ch.: Les finances de la Ville de Paris de 1798 à 1900. ASP 1.

11. Statisztika.

Általános.

Neymarck, A.: La statistique internationale des valeurs mobilières. Paris: Guillaumin & Cie 1900. (19) 8°. fr. 1.50.

Ausztria.

Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statist. Central-Commission Bd. 53., H. 3. und Bd. 56., H. 2. Wien: Gerold's Sohn 1900. 4°. 53.3: Ergebnisse der Strafrechtspflege in Oesterreich (XLVI, 209). 6 K. 56. Ergebnisse der Grundbesitzstatistik in Oesterreich nach dem Stande vom 31. XII. 1896. 2: Ober-Oesterreich und Salzburg. (II, XLVI, 21). 2 K. Statistische Daten über Wien f. 1898. Wien: Verl. d. Wr. Magistrats 1900. (39) 12°. Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien f. 1898. Jg. 16. Bearb. von St. Sedlaczek, W. Löwy u. W. Hecke. Wien: Verl. d. Wr. Magistrats 1900. (XII, 936) 8°.

Belgium.

Belgique. Section belge. Catalogue officiel. Bruxelles: imp. Bulens 1900. (458) 8°. — Expos. univers. 1900. (Statistique de la Belgique, par le Bureau de statistique générale. p. 47—107.) Statistique générale des recettes et des dépenses en Belgique, 1840. — 1895. Bruxelles: imp. Hayez 1900. (424) 2°. — Publ. du Minist. d. travaux publ.

Franciaország.

Annexe à la statistique médicale de l'armée française pendant l'année 1898, p. s. à l'étude de la statistique internationale. Paris: Impr. nat. 1900. (20) 4°. (Min. de la guerre.) Documents statistiques réunis par l'administration des douanes sur le commerce de la France. 11. premiers mois des années 1898, 1899 et 1900. Paris: Impr. nat. 1900. (204) 8°. — Minist. d. finances. Statistique agricole annuelle, 1899. Paris. Imp. nat. 1900. (285) 8°. — Minist. de l'agricult. Statistique de l'enseignement primaire. T. 6: 1896 à 1897. Paris: Impr. nat. 1900. (CCXIX, 557) 4° Publ. du Minist. de l'instruct. publ. Statistique générale de la France. Statistique annuelle du mouvement de la population et des institutions d'assistance. T. 28, année 1898. Paris: Imp. nation. 1900. (X, 197) 8°.

Statistique des naufrages et autres accidents de mer pour 1897. Paris: Impr. nat. 1900. (112) 8°. — Minist. de la marine.

Statistique pénitentiaire pour 1898. Exposé général de la situation du service et des divers établissements, prés. par. M. Duflos. Melun: imp. administr. 1900. (CLV, 419) 8°.

Magyarország.

Magyar korona országainak, a mezőgazdasági statisztikája. 5. k.: Végeredmények. Szerk. és kiadja a m. k. központi statiszt. hivatal. Budapest: Nagel O. biz. 1900. (VI, 89, 234). 4°. 8 K. Ugyanaz: Magyar és német szöveg (X, 118, 234). 8 K. Magyar Statisztikai évkönyv. Uj f. 7. 1899. Szerk. és kiadja a Magy. k. közp. statiszt. hivatal. Budapest: Athenaeum ny. 1900. (XVI, 442) 8°. 10 K.

Német birodalom.

Beiträge zur Statistik des Herzogtums Braunschweig. Hrsg. vom Statist. Bureau. H. 15: Die hypothekarische Belastung des Grundbesitzes in Braunschweig am 1. Jan. 1897. Abt. 1. Bearb. von F. W. R. Zimmermann. Braunschweig: 1900. (215). 4°.

Beiträge zur Statistik des Handels von Reval und Baltischport. Jg. 1899, hrsg. vom handelstatist. Bureau des Revaler Börsencomités. Reval: Kluge & Ströhm 1901. (VI, 137) 2°. M. 12.—.

Statistik des Deutschen Reichs. Hrsg. vom kais. statist. Amt. Neue F. Bd. 131, 134. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. 4°. 131. Die Binnenschiffahrt i. J. 1899. (IV, 215). M. 5.—. 134. Streiks und Aussperrungen i. J. 1899. (IV, XXVIII, 171) M. 2.—.

Statistik der deutschen Reichs-Post- und Telegraphenverwaltung f. 1899. Berlin: Reichsdruckerei 1900. (119) 2°.

Olaszország.

Annuario statistico italiano, 1900) Roma: tip. Bertero 1900. (XI, 1151). 8°. l. 6. — Min. di agricolt., industria e commercio.

Oroszország.

Aperçu statistique des chemins de fer et des voies navigables de Russie. St.-Petersbourg: Impr. du Minist. d. voies de communication 1900. (IX, 180) 8°. — Expos. univers. 1900.

Statistique de l'enseignement primaire en Russie, 1898. St.-Pétersbourg: imp. Evdokimov 1900. (XLI, 277) 4°. — Minist. de l'instruct. publ.

Svájcz.

Mitteilungen des Bernischen statistischen Bureaus. Jg. 1900. Lief. 2: Landwirtschaftliche Statistik. f. 1899. Bern: Schmid & Francke 1900. (105—171) 8°. M. 1.20.*

China.

China: Imperial Maritime Customs. I. statistical series: n°. 3 a. 4. Returns of trade and trade reports for 1899. Part. 2: Reports and statistics for

each port. With report on foreign trade in China. Shanghai: Kelly & Walsh 1900. (XVI, 754) 4°. doll. 5. —

Északamerikai Egyesült-Államok.

Annual report, 17th, of the Bureau of Labor Statistics of the State of New-York for 1899. Albany: Lyon pr. 1900. (XXIII, 1260) 8°.

Report on the Census of Cuba 1899. Washington: Gov. Pr. Off. (786) 8°.

Queensland.

Statistics of the colony Queensland for 1899; compiled in the Registrar-General's Office. Brisbane: Gregory pr. 1900. (X, 419) 2°.

12. Osztályozatlan.

Actes des conférences de la Haye chargées de régler diverses matières de droit international privé. 1—3. La Haye: Nijhoff 1900. 2°. 1e conférence, 12—27 septembre 1893. (84, 4, 110) fl. 2.50. 2e conférence, 25 juin — 13 juillet 1894. (137, 9) fl. 2.50. 3e conférence, 29 mai — 18 juin 1900. (II, 10, 247, III, 184) fl. 2.50.

Au voleur! par Un professeur d'économie politique. Neuilly imp: Poinçon 1900. (36) 18°.

Bax, E. B.: Jean Paul Marat, the people's friend. London: Grant Richards 1900. (353) 8°. 10/6.

Bombard, E.: La marche de l'humanité et les grands hommes, d'après la doctrine positive. Paris: Giard & Brière 1900. (317) 8°. — Bibl. sociol. intern. 22.

Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1899. évi működéséről. Budapest: Rózsa K. ny. 1900. (500) 8°.

Junker, C.: Die Berner Konvention zum Schutze der Werke der Literatur und Kunst und Oesterreich-Ungarn. Wien: Hölder 1900. (III, 108) 8°. M. 2.—.

Klupaty A.: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve. 2. átdolg. kiad. 1. Budapest: Athenaeum 1901. (VIII, 495) 8°. 9 K.

Notice sur les services des eaux et de l'assainissement de Paris. Paris: Béranger 1900. (524) 8°. fr. 7.50. — Expos. univers. de 1900.

Paulhan, F.: Psychologie de l'invention. Paris: Alcan 1901. (189) 16°. 2 fr. 50. — Bibl. de phil. contemp.

Plus de 100 millions de francs remboursés aux consommateurs de gaz par l'association des consommateurs (en Paris). Neuilly: imp. Roche (1901) (4) 4°. 5 c.

Rothschild, H. de: Bibliographia lactaria. — Bibliographie générale des travaux parus sur le lait et sur l'allaitement jusqu'en 1899. Préf. de E. Duclaux. Paris: Doin 1901. (XII, 584) 8°. 20 fr.

Sendler, R. und O. Kobel: Uebersichtliche Darstellung des Volks-erziehungswesens der europäischen und aussereuropäischen Kulturvölker. Bd. 1. Breslau: Woywod 1900. (366) 8°. M. 6.—.

Stead, W. T.: Mrs. Booth of the Salvation Army. London: Nislet 1900. (256) 8°. 2/6.

Kisch, Mich.: Individuum und Gesellschaft am Ende des 19. Jahrhunderts, in der Beleuchtung ungarischer Zustände. ZGS 1.

Jekelfalussy József †

(1849–1901.)

A közrészvét ritkán nyilatkozik akkora melegséggel, mint Jekelfalussy József kora elhunytá fölött, világos bizonyosságául annak, hogy a boldogult, erős egyéniséggel, mily mély nyomokat hagyott hátra közéletünkben.

Erejének javát, munkásságának túlnyomó részét a magyar hivatalos statisztika fejlesztésének szentelte, de azért közéletünk több más terén is figyelemreméltó kezdeményezések s maradandó eredmények fűződnek nevéhez. E folyóirat is egykori nagyérdemű szerkesztőjét gyászolja benne, azt a férfiút, ki tizenegy éven keresztül buzgólkodott közgazdaságunk e fontos organumának felvirágoztatásán. 1889-ben vette át a folyóirat szerkesztését s azzal a lázas tettvágygyal, mely egész egyéniségét jellemzi, igyekezett annak működését hozzákapcsolni a gyakorlati élet szükségleteihez, a legkiválóbb írókból erős gárdát szervezni körülötte s minél nagyobb olvasóközönséget toborzani számára.

Midőn pár év múlva a közigazgatás reformja napirendre került s a kérdés a közvéleményben erős hullámokat kezdett verni, Jekelfalussy — kiváló érzéssel az aktualitások iránt — azonnal átlátta, hogy mily üdvös lenne a megoldásra nézve, ha mindazok a férfiak, a kik a kérdéssel akár elméletileg, akár gyakorlatilag alaposan foglalkoztak, az eszmék tisztázása s a nagyközönség tájékoztatása végett elmondanák nézetöket, tapasztalataikat egy tekintélyes folyóirat hasábjain. Elhatározását gyorsan követte a tett, a *Közgazdasági Szemlét* átalakította *Közgazdasági és Közigazgatási Szemlévé*, kétszeresre emelve terjedelmét s bőrt juttatva benne a közigazgatási kérdések megvitatásának.

A jól kigondolt tervet az első sikerek igazolni látszottak, de a remények még sem valósultak; a buzgó szerkesztő sem az írók, sem a közönség részéről nem tapasztalta a várt támogatást, úgy hogy pár év múlva kénytelen volt visszatérni a régi szűkebb kerethez. Magától értetődileg ez a visszafejlődés nem történhetett a folyóirat színvonalának, tekintélyének némi csökkenése nélkül. Később a szerkesztőségről is önként lemondott, fiatalabb erőknél, friss, eleven becsvágynak engedve át a tért.

Maradandóbb emlékek, fényesebb sikerek őrzik emléket munkásságának tulajdonképeni terén, a magyar hivatalos statisztika fejlesztése körül. Mint egészen fiatal ember került a magyar statisztikai hivatal szervezője s a statisztikai tudomány halhatatlan képviselője, Keleti Károly oldala mellé. A hivatalos ranglétrán eleinte csak lassan haladt, s egy jó évtized mult el, míg érdemlegesebb munkakörhöz jutott. Az 1880. évi népszámlálás végrehajtásában és feldolgozásában, melyet Keleti Károly a hivatott szakember merész bátorságával az egyéni számláló-lapok rendszerére fektetett, jutott először Jekelfalussy Józsefnek jelentékeny szerep, s már ekkor kitűnt erős administratív tehetsége, melyet későbbi működése még fényesebben kitüntetett.

Ez időtől fogva nem volt a statisztikai hivatalnak nagyobb munkálata, melyben Jekelfalussy József tevékeny részt nem vett volna, sőt a legfontosabbak egyenesen az ő nevéhez fűződnek. Ilyen volt 1883-ban a községiháztartások statisztikája, melyet a hivatalos közlemények sorában saját neve alatt dolgozott fel, s mely a magyar tudományos akadémia jutalmában részesült. Ugyanigy dolgozta fel 1885-ben Magyarország háziiparát, 1886-ban Magyarország iparstatisztikáját és malomiparát, a következő évben pedig fogházaink statisztikáját. Keleti Károly mellett kiváló részt vett a jelzálogos terhek statisztikájának nagyszabású tervezetében és próba-fölvételében is, mely a fenforgó nehézségek miatt nem vezetett ugyan végleges eredményre, de mindenesetre oly korszakos kísérlet, mely így is egyik mérföldmutató a statisztikának ezen az igen fontos, de rendkívüli akadályokkal borított terén.

Munkásságával hivatali előmenetelét is kiküzdötte, 1881-ben ministeri titkárrá neveztetett ki, 1886-ban pedig ministeri osztálytanácsossá s a hivatal aligazgatójává. Egyénisége ettől fogva mind jobban érvényesült úgy a

hivatal munkálataiban és vezetésében, valamint tudományos téren is, mely utóbbi munkássága 1888-ban a magyar tudományos akadémia levelező, 1893-ban pedig rendes tagságát szerezte meg számára. Már ekkor világosan állt lelki szemei előtt az elérendő cél, mely felé habozást és ingadozást nem ismerő határozottsággal törekedett: a statisztikának egyrésztől közállapotaink hű tükrevé, másrésztől közszükségletté tétele. Ezt a célt szolgálta *Magyarország statisztikájával*, melynek megírására Keleti Károlylyal és Láng Lajossal szövetkezett, ezt a célt szolgálta a *Közgazdasági és Statisztikai Évkönyvvel*, melyet évek hosszú során keresztül e sorok irójával szerkesztett.

Gazdag tapasztalatokkal s világosan kitűzött célokkal fogott az 1890. évi népszámlálás munkálatába, melynél Keleti Károly, a hivatal igazgatója, széles tevékenységi kört engedett e kitűnő munkatársának, s melyet Keleti Károly halála után, már mint a hivatal igazgatója, Jekelfalussy József juttatott befejezésre. Az 1890. évi népszámlálás feldolgozásának fényes sikerét nemcsak e hazában ismerik, hanem külföldön is teljes mértékben méltányolták; különösen a foglalkozási statisztikának az iparra vonatkozó része oly ujitás volt, mely hazánknek biztosította a kezdeményezés dicsőségét.

Jekelfalussy József, nagy célokat tűzvéen maga elé, éles szemmel válogatta ki a hivatal személyzetének régibb és újabb tagjai közül az alkalmas munkatársakat, tért nyitva a tehetségek érvényesülésének. Birt a vezetésre született embereknek azzal az értékes adományával, hogy nemcsak ki tudta választani a tehetségeket, hanem azok munkarejét, a hivatal érdekében, teljesen ki is tudta használni. Csak így volt lehetséges, hogy aránylag kis személyzettel oly nagy eredményeket ért el. Az ő vezetése alatt a hivatal tisztikara gyakran emberfölötti munkát végzett.

A statisztikai hivatal munkásságának keretei folyvást tágultak, a statisztikának különböző ágai egymás után reformáltattak s új és új ágak kerültek széles alapon mivelés alá. A hivatalnak gazdag tartalmú s jól szerkesztett kiadványai, melyek lassankint egész könyvtárra szaporodtak, a közönségnek mind szélesebb köreiben váltak ismertté és keresetté s maga a hivatal korábban nem is sejtett tekintélyre emelkedett.

Jekelfalussy igazgatóságának két legkimagaslóbb emléke azonban a statisztikai hivatal díszes palotájának eme-

lése s a magyar kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897. évi XXXV. törvényczikk létesülése. A hivatal három évtized alatt kilencszer volt kénytelen költözni s az örökös vándorlás, egyre növekedő ritka szép szakkönyvtárral, folyvást terhesebbé vált, s a hivatal nyugodt munkálkodására is bénítólag hatott. Jekelfalussy az ő szívós akaraterejével minden akadályon keresztül tört, s kivitte, hogy a hivatal egy külsőleg is díszes, belső berendezés tekintetében pedig valóban mintaszerű palotát nyert a budai Rózsadomb kies lejtőjén, melynek csendes vidéke épen alkalmas a hivatal személyzetének nagy figyelmet kívánó zavartalan munkálkodására. Czélszerű elhelyezést nyert itt a hivatalnak hatalmas szakkönyvtára is, mely a külföldi szakmunkák nagy számával szinte páratlan, s mely szakkönyvtár részére a törvény a nyomdatermékek köteles példányainak kedvezményét is biztosította.

De még nagyobb vívmány volt az 1897. évi XXXV. törvény, mely hazánkban a hivatalos statisztikát oly szilárd törvényes alapra helyezte, minővel a külföld statisztikai hivatalai sem dicsekedhetnek. Már a hivatalnak új neve is, »országos« helyett »központi«, részben jelzi a fejlődést. A törvény a statisztikai munkák erős központosítását fogadta el, de egyúttal gondoskodott arról is, hogy a hivatal kiadványai ne csak a magyar anyaországra szorítkozzanak, hanem az egész Magyar-birodalomra kiterjedjenek. Az adatszolgáltatási kötelezettséget e törvény még a magán személyekre is kiterjesztette, de egyúttal gondoskodott erős garantiákról, hogy a közszabadság csorbát ne szenvedjen. A statisztikai hivatalnak tekintélyét is nem csekély mértékben emelte, midőn a miniszerelnök által az országgyűlés elé terjesztendő kormányjelentés és statisztikai évkönyv szerkesztését a hivatal jogkörébe utalta s ez által a hivatalnak ezt a munkálatát a parlamenti akták sorába emelte.

A külföldi szakkörökben is méltán feltűnést keltett s teljes méltánylással találkozott a magyar statisztikai törvény s úgy ez, mint a hivatalnak nagy arányú s a modern tudományosság színvonalán álló működése általános elismerést és rokonszervevet szerzett Jekelfalussy Józsefnek, kit ma mondhatni egész Európa, mint a statisztikai szaktudomány kidőlt jelesét, mint az egész tudományos világ halottját gyászol. De még nagyobb ürt hagyott hátra maga után hazánkban folyó évi február 12-én bekövetkezett halálával. Nagy ürt és nehéz örökséget. A magyar hivatalos statisztikának

megalkotott, de még üresen álló vagy félig kitöltött kerekei új gazdag tartalmat kívánnak s ezenkívül a haladó kor s a gazdasági és socialis élet egyre sokasodó feladatai új és új követeléseket támasztanak a statisztika iránt. Az ő példája szolgáljon buzdításul az utódoknak, az ő kimagasló, erőteljes alakja, a lázas tettvágy jellegzetes kinyomatával, mutassa mindig az irányt a haladásra.

Vargha Gyula.

Jekelfalussy József irodalmi munkásságát a következő jegyzék tünteti fel:

1. Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Budapest, 1882. (Értekezések a nemzetgazdaság és statisztika köréből. I. 3.) — 2. A községek háztartása és pótdóujuk 1881. U. ott, 1883. (Hivatalos statisztikai közlemények.) — 3. A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban. U. ott, 1883. (Értek. a nemzetg. és stat. 10. A m. tud. akadémia a m. általános biztosító társulat 500 frtos jutalmára érdekesítette.) — 4. Hazánk bűnügyi statisztikája 1873—80. különös tekintettel a büntett miatt elítéltek személyi és társadalmi viszonyaira. U. ott, 1883. (Értek. a nemzetg. és stat. kör. I. 5.) — 5. Magyarország házi ipara az 1884. év elején. U. ott, 1885. (Hivat. stat. közlemények. Ism. Budapesti Szemle XLV. Németül: Stat. Monatschr. Bécs, 1887.) — 6. Magyarország malomipara 1885. év elején. U. ott, 1886. (Hivat. stat. közlemények. Németül: Stat. Monatschr. Bécs 1887.) — 7. Magyarország iparstatisztikája 1885-ben U. ott, 1886. (Hivat. stat. közlemények. Németül: Stat. Monatschr. Bécs, 1887.) — 8. Fogházaink állapota 1872—1886. A kir. főügyészségek közreműködésével. U. ott, 1887. (Hiv. stat. közl.) — 9. Magyarország népességi statisztikája. U. ott, 1884. 12 táblával, 20 színnyomatú képpel és 2 graph. rajzzal. (Láng Lajos, Magyarorsz. stat. I. köt. Ism. Pesti Hírlap 284. sz.) — 10. Emlékbeszéd Keleti Károly fölött. U. ott, 1893. (Emlékbeszédok VII. 10.)

Ezenkívül számos kisebb-nagyobb tanulmány jelent meg tőle a Közgazdasági Szemlében s más hazai és külföldi folyóiratokban.

Hitelviszonyainkról.

A népek vagyonának jelentékeny részét az az erkölcsi emelkedettség és az a szellemi tőke képviseli, a melyet a műveltség ad meg. A szakismereteket s a szakbeli műveltséget pedig nemcsak szellemi tőkének, hanem a gyakorlati életben is hasznosítható, valóságos vagyonelemnek kell tekinteni. Relatív becsét értékösszegekben alig tudjuk ugyan kifejezni, leltározni sem vagyunk képesek, de ha a gyakorlati életben érvényesítjük, a legdúsabb kamatokat hajtja.

Hazánk anyagi javai 1867. óta alig gyarapodtak oly mértékben, mint szellemi kincsei s ezek között a gazdasági életben dúsán kamatoztatható szakismeretek. A vasuti, a postai és távirdai, a mérnöki szakismeretek és — hogy a többiekét mellőzzem, — a pénz- és hitelviszonyok terén széles köröket átölelő szakismeretek annyira fejlődtek, hogy a legelőrehaladottabb nemzetek szakismeretének magas színvonalán állanak.

Pénz- és hitelviszonyainkról kívánok némelyeket elmondani s ezekre vonatkozó néhány ideát felvetni.

Annak a nagy ideának gyakorlati alkalmazását kívánom néhány vonatkozásban taglalni, a mely a társadalom öntevékenységén alapszik. Azt a nagy igazságot óhajtom újból és újból megvilágítani, hogy nem a véletlentől, nem a conjuncturáktól, nem is az államtól vagy egy harmadiktól kell és szabad a gazdasági haladás feltételeit várnunk, hanem saját tevékenységünknek kell a haladás és fejlődés kellékeit magában rejtenie. A vezérlő politikusoktól megkivánhatjuk, hogy irányítsanak, a conjuncturák kedvező kihasználását elősegítsék, a gazdasági érdeklődést felkeltésék, megerősítsék és folyton ébren tartsák és a különböző gazdasági ágazatoknak jobbára csak látszólagos ellentéteit elsimitva, kitörésre jutni ne engedjék; az államtól és a törvényhozástól elvárhatjuk, hogy a működést könnyítő

és biztosító törvények által szabják meg a gazdasági tevékenység körét és feltételeit; de az igazi életet a felállított kereteknek csak önmagunk adhatjuk meg.

Különösen a pénz- és hitelviszonyok körében egyedül az öntevékenységtől várható a siker biztosítéka, a tevékenység módozatainak megállapítása, a bajok sanálása, sőt a visszaéléseknek a megtorlása is. A pénz- és hitelviszonyokat közvetlenül érintő törvények, a váltó- és kereskedelmi jogok a gyakorlati élet mezejéről mint érett gyümölcsök kerültek a törvényhozások termébe és a törvényhozások alig is tehettek mást, mint egyszerűen regisztráltak, unificáltak a szokásokat. Minden kereskedelmi jog ma is széles tért nyit a kereskedelmi szokásnak s ez által a gazdasági élet folyton változó fejlődésének szabja meg útját az igazságszolgáltatásban, sőt azt merem mondani, hogy még a bajok sanálásában, a visszaélések orvoslásában is jelentékenyebb szerepe van az öntevékenységnek, mint az állami törvények intézkedéseinek. A legjelentékenyebb intézkedések, a melyek a gazdasági életet előbbre vitték, fejlesztették, a kor és tudomány nagy vívmányainak gyakorlati értékesítését elősegítették és lehetővé tették, a bajokból a kibontakozás útját megjelölték, az öntevékenységnek szülöttei s a visszaélések orvoslásánál és megtorlásánál is azt tapasztaljuk, hogy a pénz- és kereskedelmi világ rendszerint már rég megtorolta, erkölcsi halálra ítélte a visszaéléseket akkor, midőn a büntető igazságszolgáltatás szerepe kezdődik.

Ez előzményekből levonva a tanulságot, arra a következtetésre kell jutni, hogy a cselekvési szabadság megóvása érdekében csak az elkerülhetetlenül szükséges körre kell a törvényhozás intézkedéseit szorítani s az egész gazdasági élet mezejének, ezen belül tehát a pénz- és hitelviszonyok ügyének is közelebbi rendezését az öntevékenységnek kell fentartanunk; továbbá arra a következtetésre kell jutnom, hogy mivel a pénz- és hitelviszonyok nem külön tagolt egészet tesznek, hanem a közélet viszonyaiban gyökeredznek, az öntevékenységnek a szűkebb értelemben vett magánérdek körén túl a közviszonyokra is ki kell hatnia, az érdekelt köröknek kell a saját maguk érdekében és a köznek ezzel összefüggő érdekében oda hatni, abban közreműködni, hogy a különleges szakértelem terjedjen, a soliditas és realitas gyökeret verjen, a szak tudás legalis téren maradjon, a bajok sanáltassanak, a visszaélések orvosoltassanak, sőt meg is toroltassanak.

Csakis az öntevékenységnek szünetelése képes felvetni és a plausibilitas színezetét adni az oly irányú követeléseknek, a minőkkel ma minduntalan találkozunk, hogy mindig és mindent a törvényhozás szabályozzon. A legtöbb esetben és a legtöbb vonatkozásban az öntevékenység sokkal nagyobb sikerrel képes minden irrealitásnak útját szegni, a soliditást a legmesszebbmenőleg érvényre juttatni, a gazdasági igényeket kielégíteni s a biztos fejlődés útjait egyengetni, mint bármilyen törvény vagy állami intézkedés. A pénz- és hitelviszonyok történetének sötét pontjai jobbára az államok patrocínálása mellett keletkeztek: az államok beavatkozására, a bankok túlságos állami igénybevételére vezethetők vissza. Ki ne emlékeznék a mult századból a francia mercantilistáknak állami patrocínatus alatt inaugurált és nagy catastrophára vezetett vakmerő vállalataira? Ki ne emlékeznék azokra a nálunk is megkísérlett tőkegyűjtésekre, a melyek a mult század második felében állami kezdeményezésre keletkeztek és az első pénzügyi megrázódtatás homoktalaján elszikkadtak? Ki ne arra, hogy az angol bankacta felfüggesztésénél is többszörösen az állami beavatkozás és az állam általi túlságos igénybevétel adták az okot a felfüggesztésre?

Másfelől pedig azt látjuk, hogy az egészséges öntevékenység még az állami intézkedések ellenére is utat tör az egészséges haladásnak. A pénzt, mint értékmérőt, a magántevékenység állami intézkedések ellenében emeli kereskedelmi jelentőségre; megdönti a tartalom nélküli állami pénzek becsét s nem a külső jeleket, hanem a nemes fémeket teszi igazi pénzzé, nem az államok külső legirozását, hanem e fémek belső becsét teszi értékmérővé, sőt minden állami intézkedés ellenére, azokkal szemben a valutát is maga állapítja meg és maga teszi az aranyat egyedüli nemzetközi értékmérővé, úgy, hogy az államok szerepe e tekintetben is csak a gazdasági jelenségek regisztrálására, az elhaló értékek becsének átmeneti felgalvanisálására szorítkozhatik. A magántevékenység a gazdasági élet alapvető, természetes törvényeinek, a szükséglet és felesleg, a kereslet és kínálat törvényeinek hatása alatt áttöri a nemzetközi határokat, a vámsorompók által nem korlátozható legjelentősebb árút, a pénzt, nemzetközi áruvá teszi, ez által inaugurálja a hitelgazdaságot s megteremti azt a nagy világgazdaságot, a melynek kényszerítő nagy törvényei fel nem tartóztathatók, a melyek átluggatnak

minden azokkal ellenkező törvényt és intézkedést, a melyek hatása alól sem az állami, sem a magángazdaságot kivonni nem lehet

Azért említem fel ezeket a jól ismert igazságokat, mert a logika egyszerű következtetésével ezekből vonom le tételeimet

Első tétel az, hogy az államok szerepe a közgazdasági s ezek között a most szóban forgó pénz- és hitelviszonyok szabályozásában ma sokkal kisebb jelentőségű, mint volt annak előtte, azon egyszerű okból, mert törvényeivel kevésbé képes határokat szabni vagy irányítani a nagy világgazdaság törvényeinek érvényesülésével szemben.

Második tétel az elsőből folyik és az, hogy ezek a törvények vagy egyéb intézkedések nem állhatnak ellentétben a világgazdaság nagy törvényeivel, nem azok meghiusítására, hanem csak azok természetszerű és a helyi érdekeknek megfelelő érvényesülésére irányulhatnak.

Harmadik és pozitív tétel az, hogy ezek a törvények óvják meg és biztosítják a gazdasági cselekvés szabadságát.

A gazdasági élet hullámszerű menetében két nagy kelléke van a haladásnak. Az egyik a szabadság s a másik a folyton változó viszonylatokhoz való alkalmazkodás. Ezért a gazdasági tevékenység általában véve a legkevésbé alkalmas terrenum arra, hogy törvényi intézkedésekkel szabályoztassék. Ezek a törvényi intézkedések, ha túlterjednek a nélkülözhetlenség határán, csak korlátozzák a cselekvési szabadságot s a nemzet egészét tekintve, értékesítetlenül hagyják vagy épen más népeknek juttatják azokat a gyümölcsöket, a melyek joggal minket illetnének, vagy a melyeket mi hasznosíthatnánk. Azután a gazdasági élet fejlődő változatai között a maradandó jellegű törvények, ha széles körre kiterjedve, mindent szabályozni akarnak, minduntalan anachronismusra vezetnek, mert a fejlődő, az új élet alakulatai nem szoríthatók a régi keretekbe, nem idomíthatók élettelenekké vált alakulatok rég túlhaladott formáivá.

Tévedés volna azt hinni, hogy minden törvényi intézkedés felesleges. Igaz ugyan, hogy korunk egyik legnagyobb kinövése a folytonos paragrafus-gyártás, a mely az anyagi igazság érvényre jutását sokszor lehetetlenné teszi és végeredményében az anyagi igazság mellett az alaki igazság túltengésének kíván bebocsáttatást a jogéletbe

és vezet a *summum jus — summa injuria* tételére. Az is igaz, hogy a régi tizenkéttáblás törvény uralma alatt, midőn a római polgár a forumon szerezhette és szerzett is magának biztos tudomást a törvényekről, bátran fel lehetett állítani azt a theoriát, hogy a törvények nem tudásával senki sem védekezhetik, míg ma egy Molière-i vígjáték elsőrendű hőse lehetne az a tudós jogász, a ki a rendeletek és törvények alapos ismerete ellenére leledzik öntudatlanul is az általa nem is sejtett kihágások tömegének eredendő és másnemű bűneiben.

Mind e mellett nem mellőzhető a törvény általi szabályozás. A törvény a jogok biztosítója, a gyengék védelme, a szétágazó erők egyesítése, új alakulatok bevezetése a jogéletbe. De maradjon e körben; csakis azokat a gyermekbetegségeket kellene elkerülni a gazdasági törvényhozás terén, a melyeken az általános európai jogszolgáltatás átment, hogy az egyszerűsítést, a kibontakozást keresni immár e törvények és rendeletek labirintusából. Azt az ideát kellene átvinni a köztudatba és abban megerősíteni, hogy a gazdasági életben, a pénz- és hitelviszonyok körében, a hol még noviciusok vagyunk, a hol még nincsen túlságosan sok törvényünk, az elkerülhetetlenül szükségesre szoritkozunk és mindazon kérdések megoldását, a melyek a magán tevékenység, az érdekelt körök szakismeretei segítségével, azok szakmunkája, rendes napi tevékenysége körében megoldhatók, bizzuk az öntevékenységre. A gazdasági életben, a pénz- és hitelviszonyok terén a cselekvési szabadság, a gazdasági fejlődésnek ez a mellőzhetetlen előfeltétele. sértetlenül óvassék meg, s ne kisértsenek minduntalan azok a törekvések, a melyek egy-egy felmerülő baj, visszaélés, vagy egyéb visszásság esetén mindjárt tiltó, felügyelő, ellenőrző s egyéb korlátozó intézkedések által törvény útján kívánjanak mindent szabályozni. A baj és visszásság orvoslást kívánnak, de nem tesznek rögtön törvényt szükségessé. A külföldi példákra való hivatkozás sem mindig találó, sőt, minthogy mások a bajok, mások a megóvandó érdekek, a felhozott példák igen ritka esetben jogosultak. Egy-egy takarékpénztár bukása nem ok a takarékpénztárak ügyműködésének törvényi szabályozására; egy-egy biztosító intézet insoliditása nem valamennyinek béklyóba verésére, vagy állami intézményekkel való pótolni akarására; a tőzsdei visszaélések nem tőzsdei törvény alkotására s a pénzárának mód nélküli drágítása, a magas kamat szedése, a

legtermészetesebb gyógymódnak, az olcsóbb árú pénz elősegítésének elkerülésével ép oly kevéssé lehet ok és jogczím a különleges törvényi intézkedések hosszú sorozatára, mint a hogy régen napirendre tértünk az elsőrendű élelmiczikék: a hús és a kenyér árának limitálása felett.

Nem a visszaélések megtorlásának abbahagyása az az idea, a melyet én propagálni kívánok. Hiszen ki akarna, ki merne egy modern Shylock védelmében lándzsát törni, vele erkölcsi közösséget vállalni? Csak a bonyolult természetellenes gyógyszerek helyett a legtermészetesebb, legegyszerűbb gyógymódnak, az érdekelt hasonló szakbeliek morális érzékének felkeltése, öntevékenységüknek érvényre juttatása a cél, a melyet elérni kívánok.

A ki figyelemmel kíséri pénzügyi s hitelviszonyaink fejlődését s nem csak a hírlapok törvényszéki rovatából meríti adatait, hanem betekint a nagyobb és kisebb pénzintézetek működésének műhelyébe is, bizonyoságot teend arról, hogy pl. kisebb pénzintézeteinknek. teszem a vidéki takarékpénztáraknak rendes ügykezelésére, soliditására, a mód nélkül magas kamatok korlátozására minő jelentékeny befolyással volt az üzleti összeköttetés a nagyobb pénzintézetekkel, ezek felügyelete, ellenőrzése. S a ki, figyelemmel kísérte azokat az összejöveleteket, a melyek vidéki takarékpénztáraink liquiditása érdekében nem is valami momentán fenyegető veszély elkerülése végett, hanem tisztán óvatos előrelátásból az eshetőségekre való tekintettel egyik nagyobb pénzintézetünk aegise alatt tartattak s bizonyára, fognak többször is tartatni s látta azt a kölcsönhatást, a melyet ezek az összejöveletek előidéznek, az ebből következtetést vonhat azokra a gyümölcsökre, a melyeket az öntevékenység felkeltése képes megérlelni. Tagadhatatlan, hogy az a, még csak kezdetleges befolyás, a melyet a nagyobb intézetek a kisebbekre gyakorolnak, a kölcsönös érintkezés sokkal eredményesebb, intenzívebb befolyást gyakorolt az üzleti soliditás emelésére, mint bármely törvény, elhelyezési kötelezettség, felügyelet vagy hivatalos ellenőrzés gyakorol. S ez a dolog természetében fekszik, mert először az állam csak tilalomfákat állithat fel, azokat a határokat jelölheti ki, a melyeken túlmenni nem szabad, takarékpénztáraknál megjelölheti a betétek elhelyezésének módját, a tartalékok, részvénytőke viszonylagos nagyságát, helyesebben: arányát, de ezen az élettelen kereten túl nem adhat útmutatást az üzletek mikénti vitelére, berendezésére; pedig nem a külső keret,

hanem a berendezés, az üzletvitel adja meg a lelkét a sikeres gazdasági tevékenységnek. Az államnak felügyeleti és ellenőrzési joga sohasem terjedhet ki ily intensive; nélkülözi is azt a szakszerűséget, az üzleti conjuncturákkal nem lehet oly közvetlen relatióban, hogy ilyenekre sikerrel vállalkozhatnák, míg az önkéntes, az üzleti összeköttetéseknek kölcsönös érdeken alapuló ellenőrzés és intimálás, a mely önmagától fejlődik, nemcsak negatív jellegű, hanem épen ellenkezőleg, az üzlet menetét befolyásoló positiv természetű is.

Másodszor az állami felügyelet és ellenőrzés, a szabályozó törvények, bármily részletes dispositiókra terjednek is ki, nélkülözik a különleges viszonyok ismeretét, megnehezítik a változó szükségletek kielégítését, a kínáló conjuncturák megfelelő kihasználását, szóval: az egyseges intézkedés nem honorálhat megfelelőleg különleges érdekeket; pedig a gazdasági viszonyokat Prokrustes ágyának méretei szerint sem kitágítani, sem megkurtítani nagy érdekek sérelme nélkül nem lehet.

Egy gyakorlati példa világosan illusztrálja ezt. Ugyan nálunk, a hol a takarékpénztárak, bármily sok legyen is még a kívánni való, valóságos kis bankok közgazdasági tevékenységét fejt ki, mi lenne a vidék kis érdekeltjeinek földhiteléből, a kis emberek családi vagyonmegosztásából, a kisbirtok értékéből, megszerzésének lehetőségéből, ha a betéteknek, pl. 50 százaléka korlátozhatnák a jelzáloghitel nyujthatásának maximuma? S viszont az inkább crédit mobilier-k jellegével bíró nagy intézeteknek mivé válnék bankszerű tevékenysége, ha e határig kötnék le betéteiket jelzálogokban? A különleges helyzetek különleges honorálást igényelnek; egyforma chablonok felállítása csak rombolólag hathat Bizonyos azonos szempontokat, célokat, a realitást, bonitást, liquiditást szem előtt kell tartanunk, azokra minél nagyobb praecisitással törekednünk, de a cél elérésének helyileg és időbelileg változó eszközeit szabadon kell hagynunk.

Harmadszor: Állami törvények és egyéb rendelkezések csak a végső határvonalakat jelölhetik meg, a melyeken túl már csak tiltott gyümölcsöket lehet leszakítani. Pedig e határokon belül még igen sok állomás van. A hol az egyikre nézve még a teljes soliditásnak, a másokra nézve már az irrealitásnak van fordulópontja. Egy állami törvény például csak a nyujtott kölcsön kamatainak maxi-

mumát állapíthatná meg; pedig e végső határon belül még igen olcsó lesz egy kis vidéki intézet, ha magas kamatot szed s már irreális egy központi nagyobb intézet, ha, bár a törvény maximalis korlátain belül is, a pénz forgalmi árához, vagy az elhelyezési papírok az idő szerinti kamatozásához mértén szed indokolatlanul magas kamatokat.

Negyedszer: Az állami ellenőrzés s az öntevékenység által kifejtett ellenőrzés között nagy és mindenkép megszivlelendő különbség van. Az állami ellenőrzés és felügyelet, ha tud is végcélokat elérni, kitűzött elveket valósítani, ott, a hol bajokra, visszásságokra akad, csak tiltó, büntető hatalmával léphet közbe, s ezért jobbára rombolólag hat s csak igen kevés esetben conserválólag, míg ellenben az üzletérdeken és összeköttetéseken alapuló ellenőrzés saját érdekében törekszik a bajok és visszásságok megszüntetésére, nem rombolólag, hanem épen azért, mert saját érdeke is kockán forog, még segítőleg is közbelép, megment, conservál, de sohasem rombol.

És végül ötödször: Egy nagy fegyver van a magánellenőrzés kezében, a melylyel az állam egyáltalában nem rendelkezik, a mely, esetleg szintén rombolólag hat s ez az összeköttetések megszakításának, hitelek megvonásának, korlátozásának eszköze s végszükség esetében a megbélyegzésnek fegyvere. Kételű fegyver ez, de talán épen azért egyik kiváló biztosítéka az üzleti soliditas és realitas megoldásának.

A kereskedelmi és pénzvilágnak is megvan a maga etikája, a mely, lehet, nem a humanismusban gyökeredzik, hanem érdekekre van alapítva. Ennek az etikának alaptétele az érdekek kölcsönös elismerése és tisztelete; mert az érdekek kölcsönössége azoknak legnagyobb biztosítéka. Ennek az etikának szabályai sokszor és sokban különbözhetnek egy moralhumanista detail-felfogásától, de azért ez az ethika érzékenyebb, kényesebb minden positiv törvényintézkedés szabályainál s végeredményében és egészében egy nagy, humanitarius törekvés, az általános jólétnek elérése a célja, mert az általános jólét a kereskedelmi és pénzvilág érdekeinek legtermékenyebb talaja. Félszeg munkát végez azért az a politikus, az az államférfiú, a ki a közügyek rendezésében a helyett, hogy felkeltené, erősbítené és elérendő céljaira kihasználná ezt az ethikai erőt, egyoldalúlag csak törvényhozási intéz-

kedésekkel kívánná a pénz- és hitelviszonyokat szabályozni, azok körében a közérdeket megóvni.

Minthogy nem lehet itt actualis politikai kérdéseket felvetni, a törvényhozási intézkedések positiv megjelölése helyett inkább a negatív formára szoritkozva azt igyekezem megértetni, hogy miket nem volnának a törvénybe felveendők; de ez természetesen nem menthet fel a megoldandó kérdések keretének betöltésétől, az öntevékenység felvetett eszméjének vázolásától, s megjelölésétől azon czélok-
nak és teendőknél, a melyek elérése illetőleg megvalósítása a pénz- és hitelviszonyok érdekelt szakköreinek rendes tevékenységébe vonandók.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy semmiféle külön pénzüntézeti szakképviselőt, érdekképviselőt, testületi szervezkedést nem kívánok, sőt minden ilyen idegen és külön elemnek bevonását, közbelépését mellőzendőnek tartom. Az üzleti összeköttetéseknek természetes, mesterkéletlen, önkéntes folyama legbiztosabb kielégítője a gazdasági élet szükségleteinek, fejlesztésének, bajai orvoslásának. A pénz- és hitelviszonyok fejlődésének mellőzhetlen előfeltétele a bizalom. Ezt nem idegen elemek bevonása, hanem csak a természetesen, üzletszerűleg keletkező és megszilárduló vonatkozások képesek felkelteni és megszilárdítani. A világgazdaság leghatalmasabb vívmányai: a pénznek, mint árúnak bevittele a világforgalomba, a pénzforgalomnak hitelpapirokkal való pótlása, a hitelátutalások, az egész clearing forgalom nem testületi szervezkedéseknek, hanem a rendes kereskedelmi forgalomnak szülöttei, a melyek a rendes üzletmenet emlőin táplálkoztak, fejlődtek nagyokká s alkalmi megbeszélések, egyesülések által is csak akkor nyertek megerősítést, a midőn ők gyakoroltak már szabályozó befolyást a kereskedelmi világ menetére.

Ellenben nemcsak kitűzendők, hanem az üzletvitel egész folyamán szem előtt tartandók azok a czélok, a melyeket elérni, azok a bajok, a melyeket orvosolni kívánunk.

Fentebb már említettem, hogy nagyobb pénzüntézetek milyen jótékony befolyást gyakoroltak a kisebb pénzüntézetek, különösen a vidéki takarékpénztárak ügyvitelére. Erős meggyőződésöm, hogy ha az üzleti összeköttetések létesítése és fentartásánál, a megbízások adásánál, hitelek nyújtásánál, közvetítések ellátásánál nagyobb pénzüntézetek állandó gondot fordítanak s utmutatólag a mostaninál nagyobb befolyást igyekeznek gyakorolni a

kisebbség üzletmenetére s ha azt a soliditást és realitást, a melyet minden kétségen kívül saját üzletmenetükben egész a kényességig megóvnak, a kisebb pénzügyintézetektől is megkivánják, teljesen el lesz érve ez a cél. Kisebbség bankjainknak, ezek között takarékpénztárainknak bonitása ritkán hagy fenn kívánni valót. Egyes megviselt intézetek liquidációjánál, melyet közeli figyelemmel kísértem, elenyészőek voltak azok a követelések, a melyek elvesztek, habár nem voltak is mind azonnal realizálhatók, de kellő vártatra biztosan befolytak. Több kívánni valót hagyott hátra s hagy is hátra még ma is ez intézetek liquiditása, fennakadás nélküli fizetési képessége válságok esetén, úgy, hogy teljesen jogosult a jelzálogkövetelések fokozatos apasztásának, az értékpapírok növelésének követelése s különösen annak megkivánása, hogy az átváltoztatott jelzálogkölcsonök helyett kapott értékek ne újabb jelzálogokba helyeztessenek.

Sok kívánni valót hagy a magas kamatok szedése, még inkább az irásdíjak és egyéb mellék járulékok külön felszámítása, szóval: az intézetek nyereségét tevő kamatkülönbözetnek a legalis kereskedői nyereségre való szorítása. Találkoztam olyan insoliditással is, hogy a résztörlesztések a tőketartozás teljes törlesztéséig betétként kezeltetnek a betétnek mérsékelt kamata mellett, míg az adós terhére mindig az egész eredeti tartozás után számítatik a kölcsön magasabb kamata, irásdíja és mellékjutalékai. Az a jelenség, hogy még a jelzálogilag fedezett kisebb tartozások is kisebb váltóval fedeztetnek, egy talán csak fokozatosan és lassan kiküszöbölhető baj, a mely a bírói érvényesíthetőség gyorsabb menetében, a rövidebb lejáratú kölcsönök aránytalan magas bélyegterhében s leginkább az ily kölcsönök könnyű leszámíttatása által az újabb pénzszerzésben leli, ha nem is mentségét, legalább magyarázatát. De mindenestre és azonnal kiküszöbölendők azok a váltók, a melyeket irásnemtudók nevében szemmelláthatólag maguk az intézetek állítatnak ki s a melyek, sajnos, néha még nagyobb intézeteknél is visszszámíttolás tárgyául szolgálnak.

Ezek a visszasságok vezetnek azután azoknak a retrograd követeléseknek a felvetésére, a melyek a társadalmi szükség egészen jogosultnak látszó mezében jelennek meg, hogy meg kell szorítani a váltóképességet, arra az állításra, hogy a hitel teszi tönkre a parasztot s általában azokra

a panaszokra, a melyek kisebb pénzügyintézeteket, vidéki takarékpénztárainkat az uzsoráskodás színében szeretik feltüntetni. Ezek adtak tápot azoknak a mind tágabb tért nyerő követeléseknek, hogy a nagy tőkével szemben szövetkezetek útján kell a bajokat orvosolni.

Távolról sem kívánnék a szövetkezetek ellen állást foglalni, sőt ellenkezőleg, a mig módomban volt, mindent elkövettem azok fejlesztésére, életképessé tételére. Megbecsülhetlen közegei a takarékoság és tőkegyűjtés elősegítésének s a hitelnyújtásnak ott, a hol közgazdasági érdekeknél fogva nemcsak azt kell figyelemmel kísérenünk, hitelképes-e az adós, hanem azt is, hogy mire és miként használja fel a nyert hitelt. Nálunk kétségtelenül a kis takarékpénztárak nagy kamatkövetelésével szemben is, megvan nemcsak morális jogosultságuk, hanem gazdasági igazoltságuk is; sőt annyira megyek, hogy a midőn az intenzívebb mezői gazdálkodás s a kisipari érdekek megóvása és czélszerűbb kielégítése végett még intimálnunk is kell egyeseket a hitel igénybevételére és czélszerű felhasználására, én a szövetkezeteket már abból a szempontból is mellőzhetetleneknek tartom, mert nevelőintézetei a népnek a pénzügygazdaságra való átmenetelnél, annak a félismeretnek a megszüntetői, a mely támpontot nyújt arra a képtelen állításra, hogy a hitel teszi tönkre a parasztot. De a szövetkezetek e nagy jelentősége mellett sem tudok egyetérteni avval a tendenciával, a mely a nagy tőkével szereti őket szembeállítani, nem azzal a törekvéssel, a mely a helyett, hogy helyes vonatkozásba hozná a nagy tőkével, különálló egésznek igyekszik azokat feltüntetni, a helyett, hogy természetes tagolatává, levezető csatornájává tenné a nagy tőkének.

Ime a pénz- és hitelviszonyok terén felmerülő bajok még egészséges eszméknek is milyen félszeg feltüntetésére és megoldására vezetnek, s mennyire nem lehet a fennálló bajokat és visszasságokat orvosolatlanul hagyni.

Azt hiszem, eléggé világosan kifejeztem, hogy a fennálló visszasságok orvoslása, megszüntetése végett, teszem, külön takarékpénztári törvényt szükségesnek nem tartok; legfőlebb az igazatóság nagyobb anyagi felelősségét s a betéteknek más követelésekkel szemben való elsőbbségét vélném vonatkozó törvényeinkben — ezt is közhiteli szempontból — nagyobb mérvben kimondandónak, illetőleg biztosítandónak. De mellőzhetetlenül szükséges az

öntevékenység felkeltése, a bajoknak a kölcsönös üzletszerű érintkezés folyamán való kiküszöbölés s erre pénzügyintézeteknek morális ereje elég kiadó és célhoz vezető is.

Midőn az öntevékenység szerepéről és feladatáról szólva, két különösen fontos teendőről kell megemlékezni, a melyben a pénz- és hitelviszonyok hivatott kezelőinek, a pénzügyintézeteknek nemcsak jelentékeny szerep jut, hanem a melyeknek megvalósítása egyenesen rájuk hárul.

Az egyik az árú- és értéktőzsde viszonyainak szabályozása, a másik a pénzhelyettesítők bevezetése a közéletbe, a társadalom minden rétegébe.

A tőzsdeviszonyok szabályozásának módozataival okadatoltan foglalkoznom e helyen nem lehet, de mivel ez is a gazdasági pénzforgalmat és hitelviszonyokat közelről érdeklő azok közé a kérdések közé tartozik, a melyek igen kevésbé alkalmasak a törvényhozás általi szabályozásra, hanem inkább a tőzsde autonom jogkörében nyerhetnek a viszonyoknak s a kölcsönös érdekeknek megfelelő megoldást, ki kell mondanom, hogy külön tőzsdetörvényt szükségesnek nem tartok, hanem igenis mellőzhetetlennek tartom, hogy mezőgazdasági érdekeink megóvása mellett a tőzsdeügyleteink akként tartassanak fenn, a mint azt a kereskedelem és ipar érdekei kívánják meg, de a személyeket illetőleg korlátoztassék a valódi érdekkörökre. Mellőzhetetlen továbbá, hogy ez a korlátozás, a mint bizonyos tekintetben már meg is történt, mielőbb finalizáltassék s ez által a bizonytalanságnak az az egyik eleme, a mely közállapotainkat zavarja, ez által visszahat az egész közgazdasági életre, valahára elimináltassék.

Sokkal fontosabb ennél a pénzügyintézeteknek az a feladata, a mely a pénzhelyettesítő eszközök propagálásában vár rájuk. Pénzügyintézetünk e tekintetben, ha nem is épen semmit, de vajmi keveset tettek. Az 1888-ban alapított leszámolási egylet, valamint a, ha jól emlékszem, 1894-ben alapított giro- és pénztáregylet lényegesen elősegítették ugyan a pénzforgalmi eszközök nélküli kölcsönös leszámolást, de a dolog természeténél fogva csakis a szorosabb értelemben vett üzleti körökre terjedőleg. A bank azon. 1893-ban életbeléptetett intézkedése, hogy minden váltóleszámitólótól giro-contót is követel, lényegesen elősegítette a pénzhelyettesítők forgalmának terjedését s ámbár intézetünk cheque-forgalmáról kimutatásaink nincsenek, nem kétlem, hogy különösen a posta-

takarékpénztár közbelépésével lényegesen terjedt ez a forgalom, de még mindig csak az üzleti körökre s ezeknek is, fájdalom, csak kis részére szorítkozik; a közéletben tért hódítani nem tud. Nem hozok fel ezen állításom igazolására többet, mint hogy egészen művelt, a kor színvonalán álló egyének még intézményeinkről sem birnak tudomással, nem hogy az eljárás formáival lennének tisztában, a mint erről bárki ismerőseinek körében napról-napra közvetlen meggyőződést szerezhet.

Ez a kérdés vajudik és nem halad. Az állam részéről várja legalább az adófizetéseknek a postatakarékpénztár útján való befizethetését, a mint ez Ausztriában már 1896 óta megvan. Várja ezenkívül az állam részéről az intézmény ismertetésének komoly és rendszeres terjesztését. A bank részéről várja a giro-forgalomnak a mellékintézetekre való terjesztését s pénzügyintézetektől várja az egész intézménynek a társadalom minden rétegében való terjesztését.

A modern gazdasági életnek követelménye, a pénzgazdaságnak mellőzhetetlen feltétele, hogy a pénzforgalmi eszközökön kívül hitelünket is belevigyük a csereviszonyba s pénzhelyettesítőkkel bonyolítsuk le a forgalmat. Nem helyes nagyrészt önkényű becsléseken alapuló statisztikai adatokra hivatkozni, de annyi kétségtelen, hogy Anglia, Amerika és immár Németország is forgalmuknak legnagyobb részét pénzhelyettesítő utalványokkal és átutalásokkal bonyolítják le s Angliában épen minimalis az a forgalom, a mely a készpénzre esik. Pénzügyi szaklapokból veszem ki, hogy Angliában azelőtt minden öt font sterlinget meghaladó követelés pénzhelyettesítőkkel egyenlített ki; s ezek annyira tért foglalnak, hogy immár egy fontot tevő követelésekig alászállott a pénzhelyettesítők általános használata. Általában csak az egy fonton aluli fizetések, vagy a szegényebb osztály fizetései eszközöltetnek készpénzzel. Ezért nevezik a bankjegyet a szegény ember utalványának, mert minden valamennyire situált ember nem bankjeggyel, hanem a saját utalványával fizet. Mennyivel inkább utalva lennénk mi a pénzhelyettesítők kiterjedtebb használatára úgy gazdasági, mint pénzforgalmi szempontokból! Valóban gondolkodóba ejtő, hogy Németországnak majd három akkora, Angliának közel ötvenszer akkora csereforgalma ugyanannyi pénzforgalmi eszközzel bonyolittatik le, mint a mennyi az osztrák-magyar monarchiában van forgalom-

ban. A legutóbbi szűk években, midőn tőke-elhelyezéseink annyi nehézséggel jártak, mily szolgálatot tehettek volna a szétszórtnan gyümölcsözetlenül heverő pénzkészletek!

A pénzhelyettesítők gazdasági előnyei abban állanak, hogy a készlet nagy részét feleslegessé teszik, összegyűjtik. Mindenkinek készpénzkészlete a minimumra reducáltatik és tulajdonképeni forgalmi tőkéje is gyümölcsözik. Az, ha a gyümölcsözőleg elhelyezett tőkék felszaporodnak, természetesen csak csökkentő befolyást gyakorolhat a kamatlábra; emeli és fejleszti az üzleti soliditást és takarékosságot, mert mindenki nagyobb depôt-kat tart, mint a mennyire mellőzhetetlen szüksége van s mivel a hitel igénybevétele a pénzforgalomban depôt-t feltételez, elősegíti a fizetés ellenébeni vásárlást, ez által megtakarítással jár, erősíti az üzletmenetet, erősíti a bankokat, mert nagy készletek állanak rendelkezésükre s mivel a pénzhullámozás normalis szokott lenni, ha nem is szünteti meg, de lényegesen apasztja a különböző időszakokban beálló nagyobb esetén a pénzforgalmi eszközökben mutatkozó hiányokat, mert nem pénzzel, hanem jobbra hitelátruházással bonyolítottatik le a forgalom.

A pénzhelyettesítőknek pénzforgalmi előnyei abban állanak, hogy teljesen elváltatják a pénzforgalmat az áruforgalomtól, ez által lesznek a pénzforgalmi eszközök intensive kihasználva s egy nagy fizetési processus viszonylag kis eszközökkel lebonyolítva.

De leginkább előtérbe lép a pénzhelyettesítők pénzforgalmi jelentősége, pénzforgalmi előnye kríziseknél, midőn a pénzforgalmi eszközök keveseknek bizonyulnak, mert mindenki a válságtól tartva készleteit növelni iparkodik. Ott, a hol helyettesítőkre esik a forgalom lebonyolításának főszerepe, ez a válságos jelenség kevésbé lép előtérbe, mert a depôt-k egyszerű növelése vagy az utalvány alapjául szolgáló hitelek nagyobbítása segít a bajon s az átutalást közvetítő bankok sincsenek feltehető szükségleteik biztos fedezése végett készleteik növelésére, a thesaurizációra utalva, mert a pénzforgalom lebonyolítása nem készpénzfizetések, hanem átutalások útján történik.

Mindezen gazdasági és pénzforgalmi előnyöktől eltekintve, mellőzhetetlennek tartom a pénzhelyettesítők bevezetését a közéletbe a valutarendezés szempontjából és pedig nem tartom azt a kényelmes álláspontot elfoglalhatónak, hogy majd a fémforgalom kényelmetlensége lesza pénzhelyet-

tesitők terjesztésének leghathatósabb rugója. A pénzhelyettesítőket nem kényelmi eszközül, hanem a pénz intenzív kihasználásául, fontos gazdasági célok segédeszközéül s azok minél szélesebb körben való használatba vételét a készfizetések felvételének egyik előfeltételéül kell tekinteni. Így is lett a valutarendezés megindításakor programmu felállítva, így lett az eszme elfogadva, így mutatkozik ma is szükségesnek s ezért bír az eszme jogosultsággal. Azt hiszem, mindenki tisztában van azzal, hogy részemről nem nyujtanék segédkezet különböző aggodalmak felvetése, előfeltételek teljesítésének kívánása általe a valutaművelet mielőbbi keresztülvitelének késleltetéséhez. Hisz úgy is a sok aggodalom és előfeltétel volt útvesztője az egész rendezésnek s gazdasági érdekeink rendszeres fejlődésének s egyik főoka annak a nagy gazdasági vereségnek, a melyet más népek nagymérvű haladásával szemben visszamaradásunk által szenvedünk. A valuta fennakadás nélküli rendezésének, a pénzgazdasági eszme keresztülvitelének, egész társadalmunk bevezetésének a pénzgazdasággal való élni tudásba a pénzhelyettesítőknak széles körökbe, az egész társadalomba való átvitele mellőzhetetlen feltétele. Szakítani kell avval a régi felfogással, a mely a pénzhelyettesítőknben csak kényelmi eszközt és nem fontos gazdasági tényezőt lát. Az államnak, a banknak és a pénzintézeteknek mindent el kell követniök, hogy azok ne csak polgárjogot nyerjenek, hanem uralják a gazdasági csereforgalmat, mert nem a kényelem és nem a használás lehetősége, hanem annak általános elterjedése bizonyítja a gazdasági előnyöket, háritja el a felmerülő veszélyeket.

A valutarendezésnek nem komoly kísérletnek, hanem biztos és meghatározott actiónak kell lennie közgazdasági viszonyaink rendezésére és fejlesztésére, mely épen a biztos haladás érdekében nem tűr megrázkódtatásokat, a bizalmatlanság felkeltésére vezető elemeket vagy mulasztásokat. Ez az oka, hogy a biztonság érdekében a kicsinyeknek látszó feltételek teljesítését sem szabad semmi körülmények közt elmulasztani.

A készfizetések felvételének első idejében a legnagyobb nehézségként szokták odaállítani a forgalomnak aranynyal való telítését, az aranynak átvándorlását a bank készletéből a közönség kezébe a nagy forgalomba, — s annyi kétségtelen, hogy ez a legbizonytalanabb eleme a rendezési műveletnek, mert nélkülözzük azokat a biztos tám-

pontokat, a melyek alapján az átvándorló arany mennyiségét határozottan megállapíthatnók. Az is kétségtelen, hogy ez a telítési processus a hivatalosan kimutatható készletek apasztásával jár s épen azért igen alkalmas, széles körökre terjedő kételyek támasztására, a bizalmatlanság felkeltésére s arra az ellenőrizhetetlen aggályra hogy az arany immár külföldre vándorol, mert a legkevesebb ember van tisztában azzal, hogy az arany egyszerű áru, a mely a kereslet törvényei szerint vándorol oda, a hol szükség van rá; nem tartóztatja fel magát az államok határai által, hanem ha már a valutarendezés feltételei jól és helyesen vannak megállapítva, a rendes gazdasági tevékenység folyamán megtelíti a ráutalt piacokat. Mi alkalmasabb inkább a bizonytalanság ezen elemének kiküszöbölésére, a forgalom által valóban igényelt arany mennyiségnek reducálására, mint a pénzhelyettesítők? A csereforgalom lebonyolítása értékmérőket, mondjuk: pénzt kíván; a hol pénzhelyettesítők nincsenek, a váltópénzekon kívül a couranspénz, vagyis az arany és az ennek alapján kibocsátott, de az aranyhoz képest szintén korlátolt bankjegyek hivatvák a processus lebonyolítására. Arany- és bankjegyek is korlátoltak; csakis azok a csereeszközök nincsenek korlátozva, a melyeket a pénzhelyettesítők képviselnek.

Azt hiszem, hogy egészen világos a tétel: A forgalom lebonyolításánál addig a határig nem lesz aranyra és bankjegyre szükségem, — a váltópénzt mindig mellőzve, — a mely határig pénzhelyettesítőkkal vagyok képes a forgalmat lebonyolítani, vagyis ha pénzhelyettesítővel lebonyolítom a forgalom felét, fele annyi, ha lebonyolítom annak kilencz-tizedét, egy tizedrész annyi aranyra és bankjegyre lesz csak szükségem, mintha az egész forgalom lebonyolítása csak arannyal és bankjeggyel történhetik.

De ép oly fontos a pénzhelyettesítők gazdasági szerepe a valutarendezés után bármikor, mint a milyen fontos az átmeneti időszakban. Fontos, mert állandóan kevesbiti az aranyszükségletet és fontos, mert aranyelvonás esetében relative sokkal kisebb a pénzforgalmi eszközök kevesbedése.

Csak megközelítőleg találó példával kívánom tételemet megvilágítani. Ha a banktól, teszem, nyolczvan millió korona elvonatik, ez, tegyük fel, a szokásos fedezet arányában, tényleg 120 millió korona bankjeggynek, meg-

közelítően tehát a forgalomban levő bankjegyek egy tizedének felel meg. A pénzforgalmi eszközöknek egy tizeddel való apadása gondolkodóba ejt, sőt rendszerint óvatossági intézkedéseket, a kamatláb felemelését vonja maga után. Ha a forgalom nagy részben pénzhelyettesítővel bonyolítottatik le, sokkal kisebb lesz a visszahatás, mert a fent feltételezett esetben csak öt százalékát teszi a pénzforgalmi eszközök apadásának, ha a forgalomnak fele s épen alig érezhető egy százalékát, ha a forgalomnak kilencz tized-része bonyolítottatik le pénzhelyettesítőkkal.

Azt hiszem tehát, minden kisebbítés nélkül emelhetem ki a kérdés kiváló fontosságát s annak a kivánalomnak nem csak jogosultságát, hanem imminens szükségességét is, hogy állam, bank- és pénzügyintézetek karöltve, rendszeresen és folytonosan kövessenek el mindent, hogy a pénzhelyettesítők társadalmunk legszélesebb rétegeiben meghonosodjanak.

A főszerep ebben a pénzügyintézetekre — nemcsak azok vezetőire, hanem azok minden alkalmazottjára is esik. Az állam csak a használat lehetőségének feltételeit állapíthatja meg, a keretet állíthatja fel; annak betöltése első sorban az önök feladata. A gazdasági életnek éltető eleme a munka. Munka nélkül halottakká válnak az intézmények, míg maga a munka egész új intézményeket képes életre kelteni. Hiába hajtjuk végre a valuta rendezését, hiába inaugurálunk bármely intézményt: nagy eredményeket nem magukkal az intézményekkel, hanem azok kihasználásával, a munkával fogunk csak elérhetni. A magyar közgazdaság felvirágoztatásának kulcsa is nem annyira intézményekben, mint a céltudatos, következetes munkában van. Munkálkodjunk!

Wekerle Sándor.

Az ipartestületekről.

A hirlapok hasábjain ujabban gyakran találkozunk azzal a hírrel, hogy a kereskedelemügyi ministeriumban az ipartestületi intézmény fejlesztésén fáradoznak s a kereskedelmi és iparkamarákat is felszólították, nyilvánítsák véleményüket és tegyék meg javaslataikat ebben a kérdésben. Jelentősnek mondhatjuk ezt a hírt kisiparunkra nézve, mert, azt hiszem, az egyetlen fogantyú, a melylyel a kisipar helyzetén javítani és mostani tespedő állapotából fölsegíteni lehet, az ipartestületi intézmény. És hogy ez az intézmény maga is legjobban rászorul az istápolásra, hogy az ipartestületek most már tizenhét éves fennállásuk óta alig tudtak valami számbavehető eredményt fölmutatni, az viszont rávall a kisiparosoknak általános sanyarú helyzetére, a melyet emlegetnek régóta mindenfelé, de a min alaposabban segíteni csak a most intensivebben megindult iparfejlesztési akció tudhat.

Hosszú ideig — tizenkét esztendeig — még csak képet se tudtunk magunknak alkotni arról, hogy milyen helyzetben vannak ipartestületeink, mekkora a számuk, a népességük, milyenek anyagi viszonyaik, mit tettek és mit tesznek az iparosokért? A kereskedelemügyi ministeriumnak az 1897. évi jelentésében találunk először adatokat az ipartestületek működéséről s ez adatoknak folytatását, bár szűkebb keretekben, azóta évről-évre megkapjuk a statisztikai évkönyvben. Ugy látszik, az ipartestületekre vonatkozó adatoknak ez a buzgóbb gyűjtése már előfutára volt az ipartestületi intézmény fejlesztésére való törekvésnek. Bárhogy álljon is a dolog, ezek az adatok már kétségtelenül elég tájékoztatást nyújtanak ipartestületeink helyzetéről és némi támpontot is arra, hogy megítéljük, hogyan töltötték be a testületek szerepüket eddig a kisiparosok érdekeinek védelmében és micsoda szerep várhat rájuk ezentúl?

Az ipartestületi intézményt tudvalevőleg második ipartörvényünk, az 1884. évi XVII. törvényczikk hozta létre. Az 1872. évi ipartörvény, a mely a czéhrendszernek véget vetett, némileg folytatását alkotta meg a czéheknek az ipartársulatokban, a melyek, úgy mint korábban a czéhek, többnyire iparágak szerint külön-külön csoportosították a kézműiparosságot. A czéhrendszernek elveszett tehát a tartalma, de megmaradt valami a formái közül. Az 1884. évi törvény ezeket a megmaradt formákat is lerombolta; az ipartársulatokat minden nagyobb jelentőségüktől megfosztotta s egy új intézményt tölt előtérbe, az ipartestületeket, a melyekbe — a budapestieket kivéve — betelereltek minden kézműiparost, a csizmadiákat, szabókat, kéményseprőket egy-

aránt. A budapesti iparosoknak van meg csupán az a kiváltságos helyzetük, hogy (a törvény 123. §-a) iparágak vagy iparcsoportok szerint külön-külön ipartestületekbe sorakozhassanak; egyébként egy város vagy község területén csak egy általános ipartestületet lehetett alakítani.

A törvény intentiója nagyon érthető: ne forgácsoljuk szét az erőket s ott a hol ügyis kevesebb kézműiparos van, ezek legalább szálljanak egy táborba és úgy erősítsék meg egymást. S a hol egy-egy iparág a maga nagyobb arányaival mégis kiválik, ott még mindig megvan a lehetőség arra, hogy az ipartestület kebelén belül szakcsoportot alakítsanak a maguk közös érdekeinek istápolására. A törvénynek ez a világos, áttetsző okoskodása azonban a gyakorlatban nem vált be: sok helyütt épen azért huzódott, maradozott az ipartestület megalakítása, mert csak egy általános ipartestületet kellett volna alakítani s ott csizmadiának, szabónak, kéményseprőnek békességben megférni. A szakcsoportok szelid intézménye nem nyújt elég önállóságot; külön egyesület, külön alkotmányos élet tetszetősebb és népszerűbb lett volna. A törvény elfelejtett némely emberi gyöngeséggel számolni; azzal, hogy a czéhrendszer óta a separatizmusra való hajlandóság különösen még akkor nagyon meg volt iparosainkban, s hogy az egyesülésnek erkölcsi előnyeiért a különállás külső dekorumait a kevésbé intelligens elem — s ez volt a túlsúlyban — nem szívesen áldozta fel. S mert mindezek mellé a törvény nem írta elő kötelezőleg az ipartestületek alakítását, hanem mindenütt a kézműiparosok kétharmad részének akaratától tette függővé, hogy ipartestület létesüljön-e vagy sem, a testületeknek nagyobb számban és idején való alakulását, azt hiszem, a törvénynek már ez az első jóhiszemű tévedése is hátráltatta. Az ipartestületeknek területi elhelyezkedése is e mellett bizonyít; felvidéki városaink nagy részében, a hol azelőtt a czéhbéli élet ugyancsak ki volt fejlődve, maig sincs ipartestület; az Alföld és Erdély nem egy iparos városában szintén vagy általában nem, vagy csak későn alakult meg az ipartestület. Viszont például a dunántúli részek több vármegyéjében egyre-másra létesültek ipartestületek olyan falusi községekben is, a melyeknek számbavehető iparos népességük és élénkebb ipari életük teljességgel nincs. Ezekben a helyeken az iparáganként való csoportosulás lehetetlen lett volna; az összes kézműiparosok együttvéve is épen csakhogy kiadják az ipartestület létesítésének előfeltételül kikötött minimalis létszámot, a százat.

Nehéz hamarjában eldönteni, hogy a törvénynek melyik intézkedése szorul correctivumra, az-e, a mely Budapestet kivéve egyáltalán nem engedi meg a szakipartestületek alakítását, vagy az, a mely a testületek létesítését csak facultative írja elő, nem pedig kötelezőleg. Attól függ, hogy az ipartestületi functiók közül melyiket tartjuk előbbre valónak: az iparos osztály érdekeinek előmozdítását-e, vagy az átruházott iparhatósági teendők végzését?

Akkor tudniillik, ha az ipartestületek főfeladatául azt tekintenők, hogy az iparhatósági feladatoknak egy részét (a tanonczszerződést és szabaditást, segédék lajstromozását) autonomiájukba vonják és maguk intézzék: akkor nem volna semmi különösebb ok szakipartestületek alakítására, sőt ezeknek a — mégis egységesen és egyöntetűen gyakorlandó functióknak talán egyenesen kárára volna

a szétdarabolás. Viszont ez esetben helyén valónak tartanám az ipartestületi kényszer kimondását, függetlenül attól, hogy az iparosok vonakodnak-e a testület megalakításától. Ezért a kényszerért cserébe az iparosság végre is becses ajándékokat kap, több fontos ügyének autonomikus intézését. Így ezeket a functiókat általánosan az ipartestületek látnák el, s nem történnék meg, hogy egy fejlett iparú és intelligens iparos népességű városban például a hatóságra marad ezeknek a teendőknél a végzése, csak azért, mert az iparosok gyakran személyi kicsinyes okokból, gyakran a testületi tagdíjtól való féltükben, legtöbbször pedig a különböző szakmáknak egymásra való féltékenykedése miatt, nem akarnak ipartestületté tömörülni; másfelől pedig talán épen egy szomszédos kis faluban, a hol az iparosság számra és intelligentiára nézve egyaránt jelentéktelen, de épen e jelentéktelensége miatt örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy nagyobbnak lássék és ipartestületet alakított, önállóan és a maga hatáskörében végezheti ezeket a functiókat. Az ipartestület megalakítása nemcsak törvényhatósági és rendezett tanácsú városokban volna kötelezőleg kimondandó, hanem több község, esetleg egész járás területére kiterjedő hatáskörrel egyéb községekben is. Az ipartörvény ugyan hallgat az ily több községre kiterjedő hatáskörű ipartestületekről, de a gyakorlatban már is van példa rájuk, s különösen az újabb időben sűrűn nyernek jóváhagyást olyan ipartestületek alapszabályai, a melyek a szomszédos községekből is toborozzák tagjaikat. Ennek a kezdetnek folytatásaként be lehetne hálózni egyenletesen az egész országot ipartestületekkel és országosan, egyöntetűen rájuk bízni a törvény által is már hozzájuk utalt iparhatósági functiókat.

Ha azonban a testületek céljai közül a másikat, az iparososztály szellemi és anyagi érdekeinek előmozdítását tartjuk kiválóbb feladatnak, akkor e feladat előmozdítására inkább helyén való lenne, hogy bizonyos körülmények között Budapesten kívül is engedessék meg a szakipartestületek alakítása. Egy általános ipartestület kebelén belül alakított szakcsoportban még sem tud úgy érvényesülni egyik vagy másik szakmának az érdeke, mintha az kifelé is önálló testületként jelentkezhetik. S a mi a legfőbb, úgy hiszem, nagyon sok iparosnak idegenkedése legyőzetnék a szakipartestületek engedélyezésével; ott, a hol eddig nem alakult ipartestület, szakmák szerint szívesebben tömörülnének az iparosok, s a hol már eddig is megvolt, a korábbi lanyha, tengődő testületi életet élénkebb pezsgés váltaná meg. Nem pótolja — e szempontból ítélve meg, — a szakipartestületek hiányát az ipartársulatokban való szervezkedés lehetősége sem, mert a testületnek már maga a törvény is több-kevesebb hivatalos jelleget s így tekintélyt kölcsönöz, a mit az ipartársulat inkább nélkülözni kénytelen, s mert az ipartársulatba lépés mellett még mindig vissza van — legalább ott, a hol testület alakult — az ipartestületbe való belépés kényszere is. Természetesen óvatosan kellene megszabni a határokat, a melyek között Budapesten kívüli városokban szakipartestületek alakulhatnak, nehogy a kelletén túl szétforgácsoltassanak az erőik, s a szakipartestületek előnyei helyett csak a szakok szerint való alkotmányosdi és a szakmák szerint megosztott gyöngeség és tehetetlenség legyen az eredmény. Az ipartestületek főfeladatául ily esetekben a tagjaik szellemi és anyagi erejének fejlesztését tekintvén, önként érthetőleg semmi szükség se volna arra, hogy az

ipartestületi kényszer a mostaninál még jobban kiterjesztessék, mert hiszen a saját érdekeinek istápolására kényszeríteni senkit se kell és nem is lehet.

Az ipartestületek feladatát azt hiszem, legfőképen ebben az irányban kellene felfogni, s most, hogy a kisipar helyzetének javítása van szóban, s erre a célra az ipartestületi intézmény fejlesztése jelöltette meg legkivánatosabb eszközzül, minden fejlesztésnek és javításnak különösen ezt kellene szem előtt tartania. Múló értékű javulást elő lehetne idézni állami áldozatokkal, az ipartestületi szakcsoportoknak, szakszövetkezeteknek, közös műhelyeknek, árúraktáraknak stb. anyagi támogatásával. Ennek az anyagi haszna azonban csak ideig-óráig tartó lehetne, erkölcsi eredménye pedig minden valószínűség szerint még kevesebb. A legujabb évek iparfejlesztő politikája ritka öntudatossággal és méltó sikerrel használja föl az állami támogatást buzdító eszközzül a nagyiparban s szórványosan a kisiparban, sőt az ipartestületeknél is, mindenütt oly helyen, a hol egyesek derék kezdeményező munkája, vagy érdemtelenül válságba jutott helyzete ezt indokolttá teszi és eredményt ígér. Ily esetekben csakugyan helye is van az állam anyagi támogatásának, mert egyes emberre, vagy egy szűkebb társaságra az mindig buzdítólag fog hatni és a legtöbb sikerre is vezet. De egy egész társadalmi osztálynak láburaállítását azzal kísérelni meg, hogy állami segítséggel kényeztessük őket az egész vonalon, valószínűleg azt eredményezné, hogy az a társadalmi osztály az állami protectorátusban elbizakodva, még kevesebb energiát fejtene ki, mint korábban, s ha egyszer az állami támogatás mankóját kihúzzák botorkáló léptei alól, még nagyobbat buknék. Gyökeres javítást és változást az ipartestületi életben csak úgy képzelnek, ha magának az intézménynek iránya megváltoztatnák, úgy hogy egyéb mellékes feladatainak elhagyásával minél tisztábban és erőteljesebben domborodnék ki legelső célja, a kézműiparosok szellemi és anyagi érdekeinek előmozdítása.

Elhagyandó volna a testületek feladatköréből az a néhány iparhatósági functió is, a mit az ipartörvény rájuk ruház. Ezeket a teendőket, tanonczok szegődttetését, szabadítását, segédek lajstromozását úgy az ipartestület, mint maga az iparhatóság is szorosán e törvény értelmében tartozik végezni; kára abból az iparosságnak nem lehet, ha ezek kiesnek is autonómiaja köréből, a minthogy ez időszerint sem vallja kárát ennek az oly városokban lakó iparosnép, a hol ipartestület eddig nem alakult még meg, s az iparhatóság végzi ma is ezeket a teendőket. Nem annyira azért nem valók ezek a functiók az ipartestületek elsőrendű céljaihoz, mert a testületekre kétségtelen munkát is háritanak, hanem főleg azért nem, mert bizonyos burocratikus eltérést okoznak az eredeti céltól, s az egyes iparosok szemében is ennek folytán inkább valami hatóságnak, mint érdekeik képviselőjének tünnek fel.

Elvéve az ipartestületek hatásköréből ezeket a hatósági teendőket, szükséges volna keresztül vinni azt a főntebb már említett változtatást is, hogy Budapesten kívül is engedélyeztessenek szakipartestületek, egyes nagyobb iparosnépességű városokban, s ott is a fejlettebb és népesebb iparágak részére, a többi iparágak is megadván a lehetőséget, hogy mikor a számbeli fejlődésnek bizonyos fokát elérték, kiváljanak a vegyes ipartestületből és külön szaktestületbe tömörüljenek. Ennek a változtatásnak — ugyancsak a főntebbiek sze-

rint — nem annyira logikus, mint inkább tapasztalati indoka volna, az, hogy az általános ipartestületekben egy szakma érdekeinek képviselőjére hivatott szakcsoportokat iparosaink csak helylyel-közzel karolták föl, illetve alakították meg, sokkal kisebb mértékben, mint az az egyes iparágaknak némely városban meglévő nagyobb fejlettsége mellett várni lehetne; s ez a lanyhaság csak úgy fordulhatna nagyobb kedvre, ha a szakcsoportok helyett egy szembetűnőbb, önállóbb szervezetbe, külön szakipartestületbe sorakozhatnának a közös érdekeik védelmére kelő egy szakmabeli iparosok.

Hogy az ily külsőleg önállósított szervezet tényleg a helyes irányban működjen, annak biztosítására már előzetesen fel kellene állítani bizonyos szabályokat. Nevezetesen, hogy a szakmák különválása csakugyan a külön érdekek érvényesülését segítse elő és ne vezessen arra, hogy egy tehetősebb ipartestület helyett több szegény és tengődő szaktestület keletkezzék, különösen kellene ügyelni arra, hogy új szakipartestület csak akkor alakulhasson, ha maga is megfelelő anyagi existenciára nyújt kilátást, másfelől pedig nem veszélyeztetni kiválásával az általános ipartestület anyagi erőit sem. Olyanformán volna ez rendezhető, mint a hogy új községek alakulására, vagy jellegváltoztatására szabályul van kimondva, hogy az érdekeltek többségének óhaján kívül figyelembe kell venni azt is, hogy a korábban főnállott kötelek az új tag kiválása után is teljesítheti-e hivatását?

Az ipartestületi kényszer a testületi intézmény ilyen irányú újjászervezése mellett megmaradhatna abban az alakjában, a mint azt az ipartörvény kimondja: a testület a kézműiparosok kétharmad részének kivánságára (illetőleg szaktestület az azon szakbeli iparosok kétharmadának kivánságára) alakulna meg, mihelyt azonban ez a kétharmad többség együtt van, akkor a testületbe való belépés kötelező minden kézműiparosra (illetőleg szaktestületnél minden azon szakbeli iparosra) nézve.

Az egyik feltétel, tudniillik az érdekeltek kétharmadának óhajtása azért volna továbbra is szükséges, mert a testületek működése főleg az iparérdekek megvédése felé tereltetvén, ezt az érdekszövetkezést kényszereszközökkel előmozdítani nem lehet, s az illetők belátására és akaratára kell bízni, hogy ügyük védelmére tömörülni kívánnak-e. A másik feltétel pedig, hogy az egyszer már megalakult ipartestületbe a belépés kötelező legyen, azért kívánatos, hogy a testületek birjanak is kellő súlylyal tagjaik érdekeinek képviselőjében, s a mit tesznek, azt csakugyan az egész iparosság nevében tehessék.

Épen ebből az okból főnntartandó volna az ipartörvénynek az az intézkedése is, hogy a testületi tagsági díjak késedelmezés esetében közigazgatási úton a közadók módjára legyenek behajthatók.

Viszont azonban az állam által nyújtott ezen engedménnyel szemben az állam is követelhetne valami ellenszolgáltatást. Nem azt, hogy, mint eddig, igazgatósági functiókat végezzenek a testületek ingyenesen, hanem azt, hogy tagjaik védelmében bizonyos, az állam által előre részletesen megjelölt minimális működést fejtsenek ki.

A kereskedelemügyi ministerium 1897. évi jelentésében foglalt táblázatokból szembetűnik, hogy mily irányokban mutat fel legtöbb kívánni valót az ipartestületek működése, hol volna tehát legkívánatosabb, hogy az állam közbeszóljon és bizonyos követelményeket állítson fel a testületi működéssel szemben.

A vagyoni viszonyokat ismertető számadatokból azt a tanuságot meríthetjük, hogy ipartestületeink most is elég vagyonosak volnának arra, hogy élénkebb munkásságot fejtsenek ki. 1896-ban csak 300 ipartestület volt az országban és ezeknek közel három millió korona értékű vagyonuk volt, a mit csak mintegy 800.000 korona adósság terhelt. Már is elég tekintélyes vagyon ez, és mindenestre szép dolgot lehetne művelni vele, ha kellő értelemmel mobilizáltatnék; az ipartestületek azonban ellenkezőleg sietnek vagyonukat ingatlanokba lekötöni: a föntemlitett összes vagyonnak kétharmadát ingatlanok teszik.

Érthető és elég tiszteletreméltó ez a vagyonszerző hajlandóság, s annyi eredménye bizonyára volt, hogy a testületi intézményt kezdetben bizonyos gyanakvással vagy legalább is közönyt fogadó iparosok könnyebben neki melegedtek, s mindjárt több bizalmat s talán rokonszenvet is éreztek a testület iránt, mihelyt az házat tudott szerezni. A kis embernek szívós vágyódása ingatlan, saját hajlék után jut kifejezésre, úgy látszik, az ipartestületek legtöbbszörénél. Más kérdés azonban az, hogy vagyonbefektetésre, különösen vidéken, nem találkoznék-e alkalmasabb mód a házvételnél, és ismét más kérdés az, hogy oly intézményeknél, a minők az ipartestületek, szükséges-e a nagyobb vagyon és indokolt-e a vagyongyűjtés? Bizonyára nem; rendes bevételeik fedezik a kiadásokat, rendkívüli esélyekre tartalékot nem kell gyűjteniök, s a mi fölöslegük van, azt a testület céljait és a tagok érdekeit intensivebben szolgáló kiadásokra fordíthatják. Az ugyan a testületi önállóságnak nagyfokú körünyírbálása volna már, ha az állam az ipartestületi vagyon elhelyezésének módjába is bele akarna avatkozni, de a fölösleges vagyonképzés megakadályozása körül azt hiszem, egyéb úton is érvényesíthetné befolyását, nevezetesen úgy, hogy már az alapszabályokban kimondatná, hogy a bevételi fölöslegnek mekkora százaléka fizetendő bizonyos tüzetesen meghatározott, vagy alternative kimondott ipari célokra, és mekkora rész volna az, a melynek hova fordítása iránt teljesen a testület szabad elhatározása lenne az irányadó. Ily alapszabályszerű kikötéseket az állam annyival is inkább tehetne, mert hiszen a tagdíjhátralékoknak a közadók módjára való behajtásával a testületeknek vagyoni viszonyaikat illető különös kedvezményt biztosított. S hogy másfelől ez a beavatkozás igen sok ipartestületnél nagyon is üdvös volna, arról meggyőzhetnek a testületek bevételeit és kiadásait ismertető táblázatok. A két legjellemzőbb adat e táblákból az, hogy 1896-ban ipartestületeink kiadásaiknak 40,94 százalékát vagyonképzésre fordították és 4,65 százalékát az ipari érdekek előmozdítására. Ezen az utóbbi czímen összefoglalt kiadások között ott szerepelnek a tanonczjutalmakra, az ipariskolákra, szaklapokra, sőt az elszegényedett iparosoknak nyújtott adományokra és segélyekre kiadott összegek is, mindössze 40.000 koronát tévén a testületeknek közel 900.000 koronára rugó összes kiadásaiból. A meddig az ipartörvényben biztosított kedvezményeket azért élvezik az ipartestületek, mert ipari igazgatási teendőket látnak el az állam helyett, addig nem igen lehet beleszólás kiadásaiknak ilyen aránytalan arányok szerint való felosztásába sem; ha azonban a testületek kedvezményes különállásukat csak a testületi tagoknak s a testületben szereplő iparágaknak védelméért kapják, akkor az állam beleavatkozhatnék a testületek költségvetésébe, s

már az alapszabályokban kimondathatná, hogy a testületek költségvetésében az ipari céloknak mily minimális százaléku dotatióban kell részesülniök, s viszont vagyoneképzésre — tehát az aktuális ipari céloktól való elvonásra — a bevételi fölöslegnek milyen maximális hányada fordítható.

Azok közül az ipari célok közül, a melyek a testületek támogatására appellálnak, lehetőleg törlendő volna minden olyan, a mi állami, községi vagy egyéb feladatok átvállalásából áll, hogy a testület annál inkább azoknak a feladatoknak szentelhesse erejét, a melyeket kivüle senki más nem támogat és nem igyekszik keresztülvinni. Így például iparostanoncz- és szakiskolák fentartása és támogatása egyelőre legalább nem illenek az ipartestületek feladatkörébe; teljesíti ezt részben a község, részben az állam, őket is illeti meg, hogy erről gondoskodjanak, az ipartestületek ereje hadd szabaduljon föl egyéb célokra. Hasonlóképen nem volna szabad, hogy az ipartestületek anyagi erejét a segélypénztárak lekössék. Kevés helyen történik ugyan ez meg már most is; de egy esetnek se kellene rá lenni, mert a hol az ipartestületi betegsegélyző pénztár a maga törvényes bevételeiből a törvényszabta szolgálmányokat nem tudja teljesíteni, ott nyilvánvaló a pénztár életképtelensége, s a leggyökeresebb javítási módnak kínálkozik a pénztár beszüntetése, a kerületi betegsegélyző pénztárba való olvasztása. A betegsegélyző pénztári intézmény legtöbb esetben csak nyerne ezzel s az ipartestületek se vallának kárát, valamint a testületi tagok sem, a kik ugyanazon járulékért ugyanazt a szolgálmányt kapják meg a kerületi pénztárnál is, mint a saját pénztáruknál.

A tanonczjutalmakra fordított összegek annál több joggal szerepelhetnének a testületek költségvetésében. 1896-ban 101 ipartestület körülbelül 4800 koronát fordított erre a célra. Ha az összeget nem kicsinyeljük is, ezt a szép szokást szeretnők valamennyi ipartestületnél meghonosítva látni. A szorgalmas és igyekvő tanonczra alig lehet nagyobb erkölcsi súlya valamely jutalomnak annál, mint a melyet ipartestületétől kap, a szakmájabeli mesterek összeségétől. S ha nemcsak szórványosan, hanem mindenütt és nem csak esetenként, hanem állandóan gyakorolnák az ipartestületek ezt a nem nagyon költséges és mégis elég eredményes, szép szokást, annak buzdító és nevelő hatását egyetemesen meg lehetne érezni a tanonczok növekvő munkakedvében és becsvágyában. Hasonlóképpen aránylag csekély összeggel nagy erkölcsi hatást lehetne elérni a jóra való és buzgó segédek kitüntetésével is; az a körülmény, hogy ez a kitüntetés magától a testülettől jő, az apró összegeknek is megadná a maga súlyát és becsét.

Ez különben, valamint a tanonczok jutalmazása is csak egy kis részét képezné az ipartestületek tervszerű működésének, a mit tagjaik szellemi és erkölcsi támogatása érdekében kellene kifejteniök; az anyagiakban való támogatás külön megérdemel néhány szót.

Az ipartestületnek kellene megadni tagjai részére mindazt a szellemi szórakozást, a mire azoknak szüksége van. Legyen a testület a tagoknak kaszinója és szakképző, tudományos társasága is egyszerre, hogy az iparos szabad idejében megtalálhassa a maga szórakozását és okulását mindig magában a testületben s ne kelljen azt más helyen keresnie. Minél több kapcsolattal tudja a testület magához fűzni

tagjait, annál jobban ragaszkodnak azok hozzá s keresik boldogulásukat a testület segítségével.

Az 1896. évi összeírás 18 olyan ipartestületet jegyzett fel, a mely iparos olvasókört tart fenn és 9-et olyant, a mely ifjusági kört alakított. A többi testületnél az olvasni, társalogni szerető iparos kávéházra vagy más társas-egyletre van utalva, esetleg épen olyanokra, a melyekben csak izgatást hall és elégedetlenséget, elkeseredést sziv magába, nem is említve azt, hogy bárhová megy, mindenütt csak nagyobb idővesztéssel és több költséggel szórakozhatik, mint az ipartestületnél. Pedig a testület aránylag kevés költséggel mindenütt szerezhetne szórakozást tagjainak, néhány újságnak, egy-két szakfolyóiratnak az előfizetésével; az érdemesebb folyóiratok később még a testületi könyvtár gazdagítására is szolgálnak. 1896-ban 49 ipartestületnek volt könyvtára, az összeírás szerint elég magas, 11.279-re rugó kötetszámmal. Ebből tudományos és szakmunka 2364 volt, a többi szépirodalmi. Természetesen népszerűbbek a szórakoztató szépirodalmi könyvek, hiszen nemcsak az iparos maga, hanem főleg annak családja is igénybe veszi a testületi könyvtárt; a kisiparosnak való, népszerű modorban tartott szaklitteraturánk se nagyon gazdag még. Nem is a szépirodalmi és szakmunkák arányában volna a hiba, hanem abban, hogy 300 ipartestület közül csak 49 gondoskodik tagjai szellemi igényeinek a kielégítéséről azzal, hogy könyvtárt tart fenn a részükre. Egyre gyarapodó iparos olvasmányaink is (Iparosok Olvasótára stb.) jobban fellendülnének és szerkesztésük is nagyobb lendületet venne, ha megrendelőik sorában ott találnák az ipartestületeket.

Minden ipartestület könnyü szerrel megtehetné, hogy tagjainak olvasókört tartson fenn, könyvtárt rendezzen be számukra, bármily szerényet is, az iparossegédek részére is ifjusági kört szervezzen, vagy a hol ilyen már van, azt lehetőleg a maga protectorátusa alá vonja. Mennyi éretlen izgatástól, elbolonditástól mentené meg ezzel a segédek.

Az iparosmesterek és segédek szellemi képzésére egyéb úton is rendszeres — és szintén nem költséges — tevékenységet fejthetnének ki az ipartestületek azzal, hogy időnként előadásokat, megbeszéléseket rendeznek részükre, akár az iparost legközelebbiről érdeklő szakbeli témákról, akár egyéb tudományos és közéleti tárgyokról. Megtörténik ez ma is nem egy, ügyesebben szervezett ipartestületnél; de a testületek nagy többségénél egyáltalán nem. A hazai iparoktatás vezetősége eddig is igyekezett a felnőtt iparosok elméleti és gyakorlati továbbképzését lehetőleg az ipartestületekkel kapcsolatba hozni, a testületeknek maguknak meg kellene ragadni ezt az előzékenyen feléjük nyújtott kezet. A kereskedelemügyi minister úr bizonyára szívesen átengedné szakközegeit arra, hogy időnként ennél vagy annál az ipartestületnél előadást vagy magyarázatot tartsanak valamely ipari újdonságról s az iparosokat érdeklő szakkérdésekről; szerencsére iparoktatási intézeteinknek immár gazdag és tervszerű hálózata mellett minden ipartestület elég közel találhat ily szakerőt, a ki tanulságos és hasznos előadásokkal támogatja őt tagjainak szellemi továbbképzésében. A kereskedelemügyi minister úr által ambuláner tartatni szokott gyakorlati tanfolyamok rendezését, illetőleg helyi előkészítését is mindenütt magukhoz kellene ragadniok az ipartestületeknek,

hogy lehetőleg minden, az iparosokra háramló szellemi és anyagi előny a testületek közvetítésével érkezzék hozzájuk. Az ipari szakkérdéseken kívül eső tudományos és közéleti tárgyakról való előadásokat és magyarázatokat még közelebbről, rendszeren a helyi tanár- és íróvilágból is megszerezheti a testület. Ezekre csak egy megjegyzésem volna, a melyet általánosítani lehetne nemcsak az iparosok részére tartatni szokott, hanem az egyéb célú népszerű ismeretterjesztő előadásokra is. Általános a panasz, hogy minden ilyen kísérlet kezdetben — a mig a hallgatóságra nézve is az újság ingerével hat — biztató eredményt mutat föl, később elsekélyesedik s végre általános részvétlenség között mulik ki. Azt hiszem, része van ebben annak, hogy a rendezés nem elég találékony és élelmes és olyan témákat akar hallgatóságára erőszakolni, a melyek iránt azok nem igen érdeklődnek. Tanárelőadók kedvencz irodalmi vagy természettudományi témáikat fejtegetik s ha csak valami kísérleti mutatványnyal nem kísérik magyarázatukat, nem sok érdeklődést tudnak ébreszteni. A heti munkában kifáradt, elernyedtt iparosembert, vagy mást is — a kinek éppen az előadás szól — mindig a legérdekesebb tárgyakkal kellene az ily magyarázatokra csalogatni s actualitással megczukrozott tudományos csemegét adni eléje. Hogy példát is említek, az elmúlt télen bizonyára semmi phisikai, irodalmi ismeretterjesztő előadás nem találkozhatott oly érdeklődéssel, mintha valaki Délafrika földrajzáról, népeiről s ezzel kapcsolatban a burokról beszélt. Az ilyennek bizonyára volt érdeklődő, figyelmes hallgatósága; a napfogyatkozásokról szóló értekezésnek majd akkor lesz, ha napfogyatkozásnak nézünk elébe; közjogi előadásnak a választások idején. Találékony rendezés minden actualitásból tud ismeretterjesztő, tudományos témát kovácsolni s éppen az actualitás révén remélheti, hogy kellő érdeklődéssel találkozik az előadása s maradandóbb, értékesebb hatása is lesz mint az az obligát taps, a melylyel a rendező jeladására az előadót honorálni szokták.

Nagyjában ezekkel a teendőkkal kellene gazdagítani az ipar-testületeknek a tagjaik szellemi képzésére irányuló programját. A részletekben persze nagy lehet a különbség az egyes ipar-testületek, az erősebbek és gyöngébbek között, ámbár mindezek a pontozatok aránylag oly kevéssel terhelnék meg a testületeket, hogy egy kis jóakarattal és ügyességgel a legszegényebbje is tisztességes eredményt tudna fölmutatni s elérhetné azt, hogy a testület kötelékébe tartozó minden iparos a testületben keresné szellemi érdekeinek istápolóját.

Nem egészen a szellemi s nem is csupán az anyagi érdekek védelmét illeti az ipar-testületeknek egy igen fontos functiója, a melyről az ipartörvény is kimerítően rendelkezik, a testületi békéltető bizottságok működése. Békéltető bizottságok alakítását az ipartörvény kötelezőleg előírja ugyan, de nincs megszabva az idő, a mikor ennek a rendelkezésnek eleget kell tenni s tényleg van ma is néhány régi ipar-testület az országban, a hol a békéltető bizottságot még nem alakították meg. Pedig a fennálló békéltető bizottságok működésére vonatkozó adatok (Magyar Statisztikai Évkönyv. VII. évf.) tanuskodnak mellette, hogy mily üdvös hatása van ezeknek a bizottságoknak a munkás és munkaadó közötti vitás ügyek elintézésében. 1899-ben Magyarországon 7718 ügyet vittek a békéltető bizottságok elé; 3731

esetben a bizottság kibékítette a vitázó feleket; 3473 ízben nem sikerült ugyan mindjárt a kibékítés, de a bizottság határozatába belenyugodott mind a két fél s csak 514 esetben vitték tovább panaszukat az iparhatóság foruma elé.

Az ipartörvény ugyan hihetőleg azért bizta meg a békebirósági teendőkkel az ipartestületeket, mert azok egyéb hatósági functiókat is végeznek; de ha a testületektől az iparhatósági teendők el is vétetnek s azok nem lesznek mások, mint csupán érdekképviselői az iparosoknak, akkor is meg volna hagyható náluk ez az autonómikus bíraskodás, mert a hogy az eddigi eredmények is mutatják, a mesterek és segédek egyaránt szívesen fordulnak ehhez az intézményhez és megnyugvással fogadják határozatait. Sokkal fontosabb alkatrésze azonban az ipartestületi működésnek a békebiróság intézménye, hogysen annak megalakítását a testület tetszésére lehetne bizni s az egyik város iparosait — és főleg segédeit — így megfosztani attól az előnytől, a melyben a másik községéi részesednek, csak azért, mert ipartestületük buzgóbb volt a békéltető bizottság megalakításában. A törvény rendelkezéseinek tehát szigorúan érvényt kellene szerezni, illetőleg ha az ipartestületek viszonyait új törvény szabályozná, ebben imperative kimondani, hogy minden ipartestület mulhatatlanul alakítsa meg a békéltető bizottságot, a már működő ipartestületek valamely rövid záros határidő alatt, az ezután keletkezők pedig megalakulásuktól számított rövid terminuson belül.

Az ipartestületi intézmény ujjaszervezése esetén még egy ily imperativ rendelkezés felvétele volna kívánatos; az, hogy minden ipartestület végezzen munkaközvetítést és tartson fenn munkásszállót. Úgy tudom, hogy a kereskedelemügyi minister úr az ipari munkaközvetítés országos szervezése körüli tervezetében a munkaközvetítés vidéki helyi szerveiül csakugyan az ipartestületeket szemelte is ki, sőt ez ellen sietett is már néhány ipartestület protestálni. A testületeknek nincs ugyan érdekükben, hogy a tagjaikat érdeklő kézműiparon kívül egyéb ipari és kereskedelmi munkákat közvetítsenek; de a mint a budapesti munkaközvetítő intézet is kormány- és fővárosi segélylyel folytatja működését, azonképen a vidéki testületek is számíthatnának némi segélyre az illető városoktól azon a réven, hogy a város és közeli környéke részére mindennemű ipari és kereskedői munka közvetítését elvállalnák. S ennek a segélynek nem is kellene magasnak lennie, mert a hol a közvetítő szervezetnek a kézműiparosok kedvéért már úgyis működnie kell, ott néhány új iparágnak a közvetítő hálózatba való bevonása már nem igen okoz érezhető különbséget. Erkölcsi szempontból pedig az ipartestületi közvetítésnek elsőbbséget adnék minden egyéb fölött, mert a közvetítésnek az iparosok autonómiájában való teljesítése sociális oldalról nem élezi ki úgy a dolgot, mint akár az állam vagy a község közvetítése, akár másrésről kisebb rangú munkásszervezeteknek, vagy éppen magánüzérkedésnek közvetítő tevékenysége.

A munkaközvetítést az ipartörvény nem sorolta fel a testületek feladatai között; talán innen van, hogy 1896-ban még csak 28 ipartestület közvetített munkát, s ez a szám azóta is bizonyára csak nagyon kevéssel gyarapodott. Ezen a téren is, azt hiszem, nem volna elég a jóakarató ajánlás és buzdítás, hanem imperativ intézkedésre volna szükség: minden ipartestület legalább a kézműiparosokra nézve

a maga erejéből folytasson munkaközvetítést, s a mennyiben a munkaközvetítő intézetek országos hálózatába bevonatik, külön megállapítandó feltételek mellett tartozzék az egyéb iparágak s a kereskedői hivatás körébe tartozó munka közvetítését is elvállalni.

Átutazó és munkát kereső segédek számára 1896-ban 43 ipartestület tartott fenn munkásszállót. Ez a munkásszálló a kisebb ipartestületeknél valószínűleg nem áll egyébből, mint a testületi helyiség előszobájában elhelyezett egy vagy két tábori ágyból; de ha nagyobb arányú is, a testületeknek nemhogy költséget okozott volna, hanem a legtöbb esetben még bevételeiket is gyarapította, a mit bizonyít az is, hogy sok helyen a munkásszállót bérlő által kezeltették, s a bérlőnek is meg volt rajta a maga haszna. A munkásszállók fenntartása nemcsak általános humanitárius, hanem különleges iparos érdek is; s mert valamelyes költséget csak a berendezése okoz, s a fenntartása azontúl legtöbbször jövedelmez is, a testületeknek sem anyagi érdekeit, sem pedig nimbusát nem sértené, ha az állam a munkás-szálló létesítését is azok közé a föltételek közé sorolná, a melyek teljesítése nélkül ipartestületek alakítását vagy fennállását nem engedélyezi.

Az ipartörvénynek többször említett 126. §-a az ipartestületek feladatai között külön pontban említi föl, hogy az iparosok anyagi érdekeit szövetkezetek alakítása által előmozdítsák. 1896 végén, tehát éppen tizenkét évvel ennek a törvényes buzdításnak kelte után az egész országban hat ipartestület kebelében volt nyolcz szövetkezet. Igaz, hogy a legutóbbi évekig nálunk a szövetkezeti mozgalom sehol sem vert erősebb gyökeret, s az is igaz, hogy az ipartestületek keretén kívül is álltak már fönn 1896-ban is ipari szövetkezetek; de mégis feltűnő, hogy éppen az ipartestületeknél, hol már egy kész kongregációja van együtt az azonos érdekű embereknek, a hol tehát nem kellene fáradságosan, messziről összetoborozni a résztvevőket, épen itt, a legjobb talajban oly satnyán fejlődött a szövetkezeti intézmény. Az okát, úgy hiszem abban kereshetjük, a mi az ipartestületi egyéb functiók elhanyagolásának is oka, hogy tudniillik az együvé tartozás, az egymásra utaltság érzése egyáltalán nem volt kifejlődve eddig a testületi tagok között, s az ipartestületek keretei fönnállottak ugyan, de a testületi szellem nem töltötte ki azokat. Minél inkább sikerül az ipartestületi intézményt, egyéb sallangjaitól megtisztítva, csupán az iparosok érdekképviselői intézményévé tenni, s minél inkább sikerül az iparosembert érdekeinek minden szálával a testülethez fűzni, annál biztosabban remélhetjük ennek a meglehetősen sivár lanyhaságnak jobbra fordultát, s az ipartestületekkel kapcsolatos szövetkezeteknek elszaporodását és föllendülését. Egy-egy nyert csata és kivivott új posztó ugyan minden ipari szövetkezet alakulása, akár van kapcsolatban az ipartestülettel, akár nincs, s nem is annyira a szövetkezeteknek kell keresniök az alkalmat, hogy az ipartestületekhez fűzzék lételüket — ámbár ez is támaszt és biztosítékot nyújt nekik — hanem megfordítva a testületeknek kellene igyekezniök, hogy maguk is részt vehessenek a szövetkezet-alakítás áldásos munkájában. A legalkalmasabb és legjobban kínálkozó kiindulási pont az ipari szövetkezetek létesítésére a testületi intézmény, a hol együtt van már egy szervezetben minden közös érdekű és közös törekvésű iparosember. A hitelszövetkezetre egyformán szük-

sége van egy általános ipartestületben is minden tagnak; anyagbeszerző szövetkezet alakítására készek nemcsak az ugyanazon szakmabeli iparosok, hanem több rokon iparág is, a melyeknek ugyanazon nyersanyagra van szükségük; termelő szövetkezetbe összeállhatnak ismét nemcsak az ugyanazon iparágakat folytató iparosok, a kik közösen szerezhetik be munkagépeiket ez úton, hanem különböző iparágak mesterei is, hogy együtt szerezzenek be és használjanak ki valamely erőgépet; az áruértékesítő és előlegező, továbbá a raktárszövetkezetek szintén egyesíthetik magukban a testületben képviselt különféle mesterségeket is. Oly nagy változatosság a kínálkozó alkalmakban és — eddig legalább — olyan elenyésző csekély hajlandóság ezeknek az alkalmaknak a kihasználásában! Az ipartestület aegise alatt, annak erkölcsi és a mennyiben lehet, anyagi támogatásával (szövetkezeti részjegyek vásárlása útján) könnyebben alakulhatnának és biztosabban virágoznának föl az ipari szövetkezetek. Bármily kezdetleges viszonyok közt éljen is némely taglétszámban szegény, anyagi viszonyait tekintve erőtlen falusi ipartestület, a szövetkezés egy vagy más — helyesen megválasztott — formájának mégis csak áldását érezné, mert hiszen több szegény ember garasa összetéve mégis csak többet ér, mint külön-külön elforgácsolva.

Önként érthető, hogy az ipartestületeknek a szövetkezetek alakítását csak tanácsolni, javasolni lehetne, útmutatást nyújtani azok alakítására, állami támogatást adni a helyes alapon szervezett szövetkezeteknek a kezdet nehézségeinek leküzdésére, de sem közvetve, még kevésbé közvetlenül elő nem lehetne irni nekik, hogy minden áron szövetkezeti alapításokba bocsátkozzanak és gründoló kísérleteket tegyenek oly körülmények között is, a mikor arra semmi alap és jogcím nincsen. De ha általában helyes irányba tereljük az ipartestületek fejlődését s ha másrésről a közelmúltban alakult ipari szövetkezetek eredményes működése mindinkább szemmel látható lesz, akkor önként megindul az ipartestületekben is a mozgalom a szövetkezetek alakítására, s az államnak nem marad fenn más beavatkozása, mint hogy jóakarólag segítő kezet nyújtson a szárnypróbálgató vállalkozásoknak. A kisipar megrendült helyzetének ez lesz az egyedüli gyökeres orvossága; de éppen ez az orvosság az, a melyet nem lehet erőszakkal beadni a betegnek, csak példálózgatni előtte és biztatni őt, hogy vegye be és dokumentálni előtte, hogy mennyire használ az egészségnek ez az orvosság.

Nem a szövetkezetek jogi formái között ugyan, hanem a szövetkezési eszme lényegének alkalmazásával az ipartestületek alkalmi szövetkezeteket is létesíthetnének tagjaik között esetről-esetre, oly nagyobb munkálatok végzésére, a melyekre az egyes kisiparos a maga kisebb erejével nem vállalkozhatik. Szórványosan, úgy hiszem, erre is akadt már kísérlet s bizonyára nem végződött eredménytelenül; de a mindennapi üzleti élet ezer és ezer alkalmat kínál ilyen ad hoc szövetkezések létesítésére s éppen ezek volnának a legalkalmasabbak megszüntetni a kisiparnak azt a panaszát, hogy közszállításokba, nagyobb vállalkozásokba nem bocsátkozhatik, mert a nagyipar nagyobb erejével kérelhetetlenül agyonversenyzi őt. Ilyen ideiglenes szövetkezésre alkalmúl kínálkoznék minden állami szállítás, minden nagyobb, — akár állami, akár egyéb — építkezés s az ipartestületnek az ily szövetkezéseknél játszott közvetítő szerepe megadná mindjárt a vál-

lalkozásnak azt a biztosítékot is, a melylyel a szövetkező kisiparosok csakugyan nagyobb reménnyel vehetnék fel a küzdelmet a versenyző nagyipari vállalkozókkal szemben. A testület feladata az volna a vállalkozás körül, hogy a készülő nagyobb munkákra figyelmeztesse tagjait, a vállalkozni óhajtók között az egyezséget s a szövetkezést létrehozza, a pályázat s a vállalkozás külsőségei körül őket kitanítsa s esetleg — a mennyiben szükséges — egyetemleges kötelezvény ellenében a pályázathoz szükséges óvadékot, vagy annak egy részét a testületi pénztárból előlegezze. Természetesen, ily alkalmi szövetkezés nemcsak közös productió esetére volna helyén való, hanem együttes bevásárlás stb. céljaira is. Egy kedvező feltételek mellett eladásra kerülő erdőrészt ép úgy tömörülésre bírhatja a vásárolni kívánó kisiparosokat, mint egy nagyobb építkezés vagy közszállítás.

A szövetkezés formáin kívül egyéb módon is anyagi segítségére siethetne az ipartestület szegényebb tagjainak. A mennyiben szövetkezeti úton nem lehetséges, maga állíthatna fel közös műhelyt motorral, a melyet a kismesterek regieárakon igénybe vehetnének; ugyanitt foglalkoztathatná a testület a közvetítő irodája által még el nem helyezett és a munkásszállóját igénybe vevő munkanélküli segédeket, egy eszközzel két baj orvoslására is igyekeztvén ezzel.

Azt az, úgy látszik nemzeti, jellemvonásunkat, hogy hazafiságunk igen hamar eldarabolódik localpatriotismussá s a honi ipar pártolására föllobbant buzgalmunk a helyi ipar támogatásává szűkül, az ipartestületek szintén eredményesen kihasználhatják, s a helyi ipari termékeket folyton a fogyasztó közönség szemei előtt tarthatják akár időleges, akár, ha lehet, állandó kiállítások tartásával és elárúsító csarnokok létesítésével. A kik az iparpártolási mozgalmat legújabbán szerencsés kézzel oly előre vitték, azok tudni fogják, hogy munkájukban a legokosabb tanácsnál is nagyobb segítségükre volt olykor a társadalmi divat egy-egy új áramlata. Nos, helyi divatot mindig könnyebb csinálni, mint országosat és a helyi divat után futni mindig kötelezőbb, mint az országos után: egy ügyes rendező kéz kell csak, hogy a helyi divat felkarolja az ipartestület árúcsarnokát, ezt vagy azt az intézményét s a testület oly szép eredményt érhet el tagjai érdekében, a minőt azok külön el nem érhettek volna, mert hiszen egy-egy nyomorgó mester sohase tudja a divat hangadó köreit megnyerni magának.

Tovább is lehetne részleteket felsorolni arról, hogy mik volnának az ipartestületek teendői a kisiparosság anyagi érdekében. De talán az eddigiekből is kitetszik, hogy milyen irányban képzelném a testületi élet reformját, ha a kisiparosok megmentését várjuk az ipartestületektől. A testületek eddigi történetéből kitünőleg az iparosok — kevés kivétellel — alig tudtak megbarátkozni a testületi intézménnyel; meg kell tehát ezt szabadítani hatósági functióitól és úgy szervezni, hogy működésének minden része közvetlenül és szemmel láthatólag az iparosok érdekét szolgálja s hogy minél több szállal tudja az iparosokat magához fűzni.

Nevében és jelentőségében azonban maradjon ipartestület, ne pedig az újabbán propagált kézműveskamara. A kereskedelmi és iparkamarák rendszerét nem érintené az ipartestületeknek ez az újjászervezése s a testületeknek magasabb szerepkörre való előléptetése

esetleg azt eredményezné, hogy ezt a magasabb szerepkört még kevésbé tudnák betölteni.

A kisipar érdekeinek védelmében előírandó feladataikat elég könnyűséggel teljesíthetnék, s igen szerény anyagi eszközökkel is tudnának egy vagy más téren eredményt elérni. Mindehhez azonban egy dolog szükséges volna, a mi ma úgy látszik a legtöbb ipartestületnél hiányzik: agilis, értelmes, képzett vezető erő. Ma az ipartestületek általában oly rosszszól fizetik titkárukat, illetőleg jegyzőjüket, hogy képzett ember egész élethivatást az ipartestület szolgálatában nem keres. Másfelől ha valamely jobban dotált titkári állásban ügyesebb ember foglalt is helyet, annak is lefoglalták minden idejét a segédek, tanoncok lajstromozása s egyéb iparhatósági teendők mechanikus munkái. Ezek az időt rabló, gépies teendők elválasztatván az ipartestülettől, a testületi személyzet is felszabadulna munkája legnagyobb részétől s a testület adminisztrációja igen kevés munkaerővel is megtörténhetnék. Nem hihetni, hogy — a legnagyobbakat kivéve — egy fejlett, népes és virágzó ipartestület irodai teendőit el nem tudná látni egy, legföljebb két ember, az egyik a titkári stb. teendőkre, a másik a pénzkezelésre, nyilvántartásokra és egyéb alsóbb rendű irodai munkákra. Az pedig az ipartestületek anyagi erejét aligha múlja felül, hogy a kisebbek egy, a nagyobbak két állandó alkalmazottat tartsanak, s azokat olyképen díjazták, hogy minden idejüket és erejüket tényleg a testület érdekeinek szentelhessék. Azon előfeltételek közé, a melyektől új ipartestület alakítása függővé volna teendő, fölvenném annak kötelező kimutatását is, hogy a testület képes lesz alkalmazottjait a megélhetéshez szükséges díjazásban részesíteni. Hogy pedig ne történhessék meg, mint eddig igen gyakran, hogy a testületi alkalmazott a tagok hiúságának legyezgetésével s a különféle torzsalkodó érdekek közötti, sokszor lealázó balançirozással tudja csak állását fentartani, alapszabályszerű biztosítékot kellene nyújtani az iránt, hogy az ipartestület alkalmazottja bizonyos próbaidő elteltével állásában véglegesnek tekintendő, s csak fegyelmi úton büntethető, de ekkor is a legnagyobb büntetést, elbocsájtást a testületi elüljáróság még valamely más független fórum, például az iparhatósági biztos közbejöttével szabhatja ki. Ha az ipartestületi tisztviselőnek így egyrészt anyagi megélhetését biztosítják, másrészt függetlenítik is állását az elüljáróságnak esetleges pillanatnyi szeszélyeitől: akkor több képzetebb, agilisabb ember fogja keresni ezt az állást, nem csekély hasznára a testületi intézménynek.

Az ipartestületek mellett az iparhatósági biztosok intézménye az ipartörvény 139. §-a értelmében továbbra is fenn volna tartandó; az iparhatóságok pedig a testületek informatív tevékenységét szintén igénybe vehetnék, sőt az eddiginél mindenesetre eredményesebben, ha a testületi élet élénkebbre válik, a testületeknek képzetebb tisztviselői lesznek, a kik az ipar helyzetével és viszonyaival több kedvvel foglalkoznak, mint korábban.

Az állam ellenőrző szerepét azonban jobban körül kellene írni és sok tekintetben ki is tágítani. Ez az ellenőrző szerep már az alapszabályok átvizsgálásánál és jóváhagyásánál, illetve az ipartestületek engedélyezésénél is nyilvánulna, a mikor ügyelni kellene, hogy a testület képes legyen teljesíteni és akarja is teljesíteni mindazokat

a részletesen megnevezendő feltételeket, a melyekhez az állam a testület engedélyezését kéri. Évi jelentéseik és zárszámadásaik is utólagos állami revisión kellene, hogy keresztül menjenek, annak a megállapítására, hogy az alapszabályokban elvállalt kötelezettségeknek megfelel-e az ipartestület.

A testületi intézmény ilyen irányú fejlesztésének, azt hiszem, legtöbb hasznát látnák kisiparosaink s ez a kisipar helyzetének kérdését is nagy lépéssel vinné a megoldás felé, mert segítő kezet nyujtana a kisiparosok jobbainak a boldoguláshoz. A gyöngébb és életképtelenebb elem intézményszerű változtatás nélkül is el fog hullani.

Buday László.

A szükségéről.

Minden szerves élet és így az emberi élet föltétele is a szükség kielégítése, azért az élet célja nem lehet egyéb, mint a szükség könnyű kielégítése. Ha az ember szükségét kielégíti, akkor a boldogság érzete árasztja el, ha ki nem elégíti, fájdalmat érez. E ténynek magyarázata abban rejlik, hogy a szükség érzés, a mi kielégítésre vár, például az éhség érzés. Ha ezt az érzést kielégítik, akkor kellemes közérzet követi, ha ki nem elégítik, fájdalmat okoz, később elgyengülést és elpusztulást. Mivel tehát az élet föltétele a szükség kielégítése, nyilvánvaló, hogy az állam feladata a szükség kielégítésének biztosítása és megkönnyítése. Vajjon ma az egyes államok biztosítják-e és megkönnyítik-e a szükség kielégítését? Ma még az államok gazdasági berendezkedése olyan, hogy a gazdaságilag erősnek ki van szolgáltatva a gazdaságilag gyöngé, szóval az erős kisajátítja a gyengét, olyanforma a viszony, hogy hasonlattal éljek, mint hajdanában az úr és a zsellér között. A gazdasági szabadság még nem érvényesült, a politikai szabadság ugyan lassankint diadalra segíti, de ma még csak a hajnal pirkadását látjuk, a gazdasági szabadság hajnalhasadását csak akkor érzük meg, ha újabb és helyesebb gazdasági elvek az osztályoknak ma még fennálló féltékenységét eloszlatják, ha a helyesebb közgazdasági elvek közkinccsé válnak, a mikor nyilvánvalóvá lesz, hogy a köznek a boldogulása nem ellensége az egyesek boldogulásának.

Mivel a szükség kielégítése az élet föltétele s mivel a gazdaságtan az élet föltételeivel foglalkozik, nyilvánvaló, hogy a gazdaságtan elsőrendű feladata a szükség meghatározása, mert különben nem végezhet az élet föltételeivel. De mivel a gazdaságtan eddig a szükségeket szorosán nem tudta meghatározni, világos, hogy az államnak útmutatással sem szolgálhatott, mi módon szervezkedjék gazdaságilag és mi módon tegye lehetővé a szükség kielégítését.

Eddig nemcsak nagy zürzavar uralkodott a szükség meghatározása körül, hanem a legtöbb író azt hangoztatta, hogy a meghatározás teljesen lehetetlen, mert a szükség oly sokfélék és oly különböző természetűek, hogy még az alapszükségeket sem lehet felsorolni. Így vélekedik Spenzer is, a ki azt tartja, hogy »a szükség meg-

határozhatatlanok, mert az egyik kenyérrel és szalonnával éri be, a másik két szobás lakást követel, a harmadik hurikkal megtelt háremre áhitozik.«¹ Pikler is Spencer véleményében osztozkodik és azt tartja, hogy »az alapszükségek teljes felsorolása lehetetlen.«² Pisztóry is úgy vélekedik és azt mondja, hogy »az emberi szükségek oly sokfélék és változatosak, annyira viszonylagosak és változók, hogy rendszeres osztályozásuk alig képzelhető.«³ Szerinte a szükségeket rendszerint természetesekre és mesterségesekre szokás felosztani.⁴ Földes még jobban összekuszálja a kérdést és oly sokféle szükségéről beszél és annyi osztályozást sorol föl, hogy a kivezető utat csakugyan nem lehet megtalálni. Szerinte vannak »első-, másod- és harmadrendű szükségek, körülbelül hat az elsőrendű és hat a másodrendű szükségek száma.« A szükségek sorrendjét részletesebben következőképpen állapítja meg: 1. Elsőrendű életszükségek. 2. A jövőről való gondoskodás. 3. Társadalmi érintkezés. 4. Szellemi élet. 5. Művészeti élvezetek.« Továbbá így folytatja: »Megkülönböztethetjük még a szükségeket következőképpen: a) feltétlen és feltételes, b) magasabb és alsóbb, c) bentermett és szerzett, d) halaszthatatlan és halasztható, e) pozitív és negatív, f) közvetlen és közvetett, g) szabad, korlátolt, szabályozott és tiltott, h) általános és különös, i) folytonos és időszaki, k) rendes és rendkívüli, l) jelen és jövő, m) egyéni és köz, n) nyilvános és magán, o) valódi, képzelt és hamis szükségek.«⁵

En azt tartom, hogy a szükségek ismert mennyiségek és nemcsak megállapíthatók, hanem számtani szabatosággal meg is határozhatók, mert különben lehetetlen volna bármely állami vagy családi berendezkedés és a család, a község és állam háztartása sohasem volna meghatározható és a költségvetések ismeretlen fogalmak volnának. Nézetem szerint a zűrzavar a szükségek meghatározása körül onnan ered, hogy összezavarják a szükséget a kivánság fogalmával. Más a szükség és más a kivánság, az egyik határozott, a másik határozatlan, az egyik korlátolt, a másik korlátlan. Valaki kívánhat hurikkal megtelt háremet, a nélkül, hogy arra szüksége volna. E példa bizonyítja, hogy Spencer is összetévesztette a kivánságot a szükség fogalmával. A nyelv logikája nagyon helyesen különböztette meg a szükség és a kivánság fogalmát, a mikor a fősvény és a tékozló szót megalkotta. A tékozló igyekszik minden kivánságát pazarul kielégíteni, a fősvény pedig minden szükségét a legkisebb mértékre szabni.

Véleményem szerint a szükségek kétfélék, élettaniak és társadalmiak.⁶ Az élettani szükségek: a táplálkozás és a nemzés. Ezek állandó és változatlan mennyiségek. A társadalmi szükségek: a lakás, a ruha, a gyermeknevelés, az adó és a szórakozás. Ezek változó mennyiségek és a polgárosodás haladtával egyenes arányban nőnek, azaz minél polgárosodottabb egy állam, annál nagyobbak a társadalmi szükségek. De bár a társadalmi szükségek a polgárosodás fokához

¹ *Social Statistics*. London, 1892. 7. 1.

² *Jogbölcselet*. 171. (11.) l.

³ *Nemzetgazdaságtan*. 2. l.

⁴ u. o. 1. l.

⁵ *Társadalmi Gazdaságtan*. I. köt. 116. és 117. l.

⁶ Lásd: *Az erkölcs és a társadalom* című értekezésemet a Természettudományi Közlöny 1900. évfolyam 265. lapján.

képezt változó mennyiséget adnak, mégis meghatározhatók, mert a mindenkori polgárosodás fokához illeszkednek s az illető korban a társadalmi fejlettséghez bizonyos arányban állanak, tehát ismert mennyiséget jelentenek. A polgárosodás mai fokán, a mai korban például a lakás, a ruha, a gyermeknevelés és az adó annyira ismert mennyiségeket képvisel, hogy mindenki ahhoz képezt rendezi be háztartását és ahhoz képezt szabja meg évi költségvetését.

E meghatározásból kitetszik, hogy mind az élettani, mind a társadalmi szükségek ismert mennyiségek és felsorolhatók.

A polgárosodás mai fokán tehát mindenki szükségeinek legkisebb mértékét kiszámíthatjuk, ha élettani és társadalmi szükségait egybevetjük, azaz ha az élelmet, lakást, ruházatot, a gyermeknevelést és az adót vesszük alapul. E kiszámításnál azonban rögtön szembeötlik, hogy a legtöbb ember a legkisebb mértéken alul marad, mert nem részesedik annyiban, amennyivel élettani és társadalmi szükségait kielégíthetné, kénytelen szükségeinek egy részéről lemondani. És miről mond le.

Először lemond a társadalmi szükségek legnagyobb részéről s ha e lemondás után még mindig szükséggel küzd, akkor lemond az élettani szükségek egy részéről is és csak azokat elégíti ki, a melyek a puszta élet tengésére föltétlenül elengedhetetlenek. Mivel pedig az élet föltétele a szükségek kielégítése, nyilvánvaló, hogy a lemondás az egészséget és az életet veszélyezteti. A szükségek ki nem elégíthetése tehát első sorban a közegészségügyi viszonyokat rontja. E szabály nem szorul bővebb magyarázatra, mert mindenki átlátja, hogy a hiányos táplálkozás, a nyomorúságos lakás, az elégtelen ruházkodás és a silány gyermeknevelés az egészség megrontásával és az élet veszélyeztetésével oksági kapcsolatban van.

A szükségek ki nem elégíthetése azonban másodsorban a közgazdasági viszonyok megrontásával is jár. E szabály már bővebb magyarázatra szorul, mert a gazdaságtan mai elveiből ki nem tetszik és mert a köztudat a mai inség okát éppen ellenkező irányban véli föltalálhatni. A közfelfogás azt tartja, hogy a mai inség oka a túlköltekezésben rejlik és szálló igévé vált e mondás, csak addig takaródzál, ameddig a takaró ér. Honnan ered e balfölfogás?

A gazdaságtan hibás elveiből. A gazdaságtan ugyan elismeri, hogy a munkamegosztás az állam föltétele, de azt már nem tanítja, hogy az arányos részesedés is az állam föltétele, pedig senki sem tagadhatja, hogy a munkamegosztásban elvileg benne van az arányos részesedés is, tagadni csak azt lehet, hogy a gyakorlatban benne van. Mert tény, hogy ez esetben az elv a gyakorlattal homlokegyenest ellenkezik, a mi azonban az elv helyességét nem dönti meg. És mire vezet a munkamegosztás elvének helytelen végrehajtása? A közfelfogás megmételtyezésére és az állam gazdasági tönkretételére. A közfelfogás nyomása alatt igyekszik az állam a munkamegosztás mai gyakorlatát továbbra is megóvni és minden ellenkező törekvést tüzzelvással üldözni, nem tudván, hogy ezzel az eljárással saját jól fölfogott érdeke ellen vét, mert azzal a ténnyel, hogy a munkamegosztás élvét csak félig hajtja végre, elesik a nép nagyobb része szükségei kielégíthetésének eszközétől, minek következtében előáll a fogyasztás szűk volta, a fogyasztás szűk volta pedig egyértelmű a túltermeléssel, az értékek hanyatlásával, a gazdasági válsággal, az

általános inséggel, szóval mindazzal a bajjal, a mit az állami háztartás egyensúlya megzavarásának vagy a mit a termelés és fogyasztás egyenes aránya megrontásának neveznek.

Az arányos részesedést ugyan sokan elvben igazságosnak, de a gyakorlatban kivihetetlennek tartják. Az olyan lángelméjű író, mint Spencer, kiérezte, hogy a mai inség oksági kapcsolatban van a részesedés kérdésével, de abba a nagy hibába esett, hogy az arányos részesedést bár elméletben igazságosnak, de a gyakorlatban kivihetetlennek tartja, mert lehetetlen a megosztás mértékét megállapítani. Szerinte a részesedés egyedüli szabályozója a kínálat és a kelet. »Ha mindnyájan földművelők volnánk, akkor talán arányosan megoszthatnók a munka gyümölcsét, de az értelmi és testi munka különféleségénél fogva lehetetlen az élet szükségzeit egy kaptára szabni.«* Ő szerinte tehát a kínálat és a kelet az egyedüli mérték s az az arányos részesedés elvét lehetetlenné teszi.

A legtöbb gazdasági író nagyon nagyra van a kínálattal és a kelettel, így Spencer is; minden gazdasági tünetet a kínálat és a kelet elve szerint szoktak elbírálni és magyarázni, pedig ez az elv legfeljebb a termelés szabályozója, de csak akkor, ha a szabad kereskedést vesszük alapul, mert a vámmal való védelem rendszerén már megtörik. A részesedés szabályozója sohasem volt a kelet és a kínálat, hanem a rabszolgaság korában a gazda, a hűbériség korában a földes úr és ma az állam. Az állam nemcsak a tisztviselők fizetését szabja meg, hanem a napszamos bérét is. Ezt az igazságot sokan félreértik azért, mert a napszamos bérét nem szabja meg egyenesen az állam, mint a tisztviselők fizetését, de azért mégis föltétlen igazság, mert megszabják az állami intézmények, az intézményeket pedig az állam hozza létre. A vagyonjogot az állam hozza létre, a vagyonjog oksági kapcsolatban van a részesedés ügyével. A közvagyon és a magánvagyon rendezése állami hatáskör, mind a kettő kapcsolatban van a részesedés kérdésével. A részesedés megállapítása vagyonjogi kérdés, nyilvánvaló tehát, hogy az állam hatáskörébe esik. Egy-két gazdasági író el is ismeri e föltétlen igazságot és ki is nyilatkoztatja, hogy a részesedés mértéke tisztán és kizáróan az állami intézményektől függ. Oly államokban, a hol nincsen alkotmányos szervezet, a kényúr rendelkezik az ország vagyonával s maga állapítja meg a jogot, alkotmányos országokban pedig a parlamentek útján rendezik az uralkodók a vagyonjogot.

Az a kérdés merül föl már most, hogy közgazdasági szempontból mért oly nyomatékos az arányos részesedés kérdése? Azért, mert szervi kapcsolatban van a fogyasztás kérdésével, a fogyasztás pedig éppen olyan elsőrendű gazdasági tényező, mint a termelés, el sem lehet egyik a másik nélkül, de akkor is megbomlik az állam gazdasági szerkezete, ha mind a kettő megvan ugyan, de nem egyensúlyban.

Azt ma már mindenki tudja, hogy az állam gazdasága és jóléte a termények mennyiségétől függ. Minél nagyobb a termékek mennyisége, annál nagyobb az állam gazdagsága. Ugy de csak abban az esetben boldogul az állam, ha a terméket el is fogyasztják, mert különben nemcsak a befektetett tőke nem kamatozik, hanem a kamattal együtt a tőke is odavész. A mai államok pedig így tesznek, sokat termelnek

* Spencer: *Social Statics*. London 64. l.

és keveset fogyasztanak, minek következtében előáll az a képtelen állapot, a mit túltermelésnek neveznek s a min kivittel igyekeznek túladni. Más szóval az ország határan belül mestersége; úton megszorítják a fogyasztást s ez intézkedés nyomán járó veszélytől úgy igyekeznek szabadulni, hogy a felesleget a határon túl törekeshnek értékesíteni, a mi ha nem sikerül, azaz ha piacot nem tudnak hódítani, akkor sok pénz- és véráldozattal igyekeznek országot hódítani, melylyel aztán mint föltétlen piacczal rendelkeznek. De ez az eljárás sem menti meg az államokat a gazdasági elzülléstől. A teljes elzülléstől csak egy eszköz menti meg az államokat, ha tudniillik a népesség szaporodása és a termékek fogyasztása között az egyenes arányt helyreállítják. A mai államokban ugyanis az a közgazdasági képtelenség uralkodik, hogy a népesség és a termékek szaporodása között fennálló egyenes arányt egy visszás arány dönti meg, a mely a termékek szaporodása és a fogyasztás szűk volta között fennáll, a mely tény minden állam gazdasági egyensúlyát megbillenti és válságot és általános inséget teremt. E visszás arány következtében előáll az a gazdasági képtelenség, hogy minél jobban szaporodik a nép, aránylag annál kevesebbet fogyaszt, mert a mint feljebb kimutattam, a nép legnagyobb része kénytelen szükségeinek legnagyobb részéről lemondani, szóval kénytelen a fogyasztás legnagyobb részéről lemondani.

E visszás arányt kell az államoknak kiküszöbölni, azaz helyre kell állítani a népesség szaporodása és a fogyasztás nagysága között az egyenes arányt, ha a teljes gazdasági elzülléstől akarnak szabadulni.

E fejtegetésből kitetszik, hogy az egyén szükségeinek kielégítése elsőrendű állami érdek, tehát oly intézményeket kell föltétlenül életbe léptetnie, melyek az egyén szükségeinek kielégítését lehetővé teszik. Szóval a termelés növekedésével a fogyasztás arányos növekedését kell biztosítani. Ez a Kolumbus tojása s e rejtvényt eddig azért nem bírták megfejteni, mert maga a gazdaságtan is hibás nyomon haladt s magok a legjelesebb gazdasági írók is hibás elveket hangoztattak. Először abba a hibába estek, hogy a szükségeket nem tudták meghatározni, másodsor nem vették észre, hogy a fogyasztás szűk volta általános. Mindig csak azt hangoztatták, hogy megvan ugyan a fogyasztás szűk volta, de az csak különös és részletes, általános voltát el nem ismerték. Földes ugyan elismeri, hogy »a termelésnek és a fogyasztásnak egyensúlyban kell állania, mert minden termék, a mely el nem kél, veszteséget okoz.«* De ez elvben rejltő nagy igazságot nem tudja érvényre juttatni, mert más helyütt azzal a téves elvvel hozakodik elő, hogy »nincsen általános, csak különös túltermelés, azaz bizonyos termékekben aránylag nagy, másokban kicsiny a termelés, bizonyos termékekben nagyobb a fogyasztás, mint másokban. Az, a mit túltermelésnek neveznek, nem a termelés és fogyasztás aránytalansága, hanem a termelés egyes ágainak aránytalansága más termelési ágakkal szemben, épen úgy, mint a fogyasztás egyes ágainak aránytalansága más ágaival szemben.«** Egyedül Révai jár helyes nyomon, a mikor kinyilatkoztatja, hogy »a mai gazdasági berendezkedésben válságos ellentétbe került a termelés és a fogyasztás, a helyett, hogy egyensúlyba illeszkednének és e rendszer sem a termelőnek, sem

* *Társadalmi Gazdaságtan*. I. köt. 409. 1.

** U. o. 410. 1.

a fogyasztónak nem nyújt biztos megélhetést s így züllött gazdasági képet mutat az állam.«* Bernhardi is helyes nyomon jár, a mikor azt tartja, hogy »a legszaporább termelés is hiábavaló, ha a részese-
dés helytelen«. Így vélekedik Sismondi is: »A részese-
dés kérdése elsőrendű társadalmi tényező. A mai részese-
dés helytelen.«

A legnagyobb hiba végre abban a tényben rejlik, hogy maga a nép nem tudja, mire van szüksége. Folytonosan a politikai szabadság elvét hangoztatja, pedig neki tulajdonképen gazdasági szabadságra van szüksége. Gazdasági szabadságát kell érvényre juttatnia, hogy a maga jólétével együtt az állam jólétét is biztosíthassa. Gazdasági szabadságon azt a jogot értem, hogy mindenki szabadon érvényesít-
hesse tehetségét a munkamegosztás elvében és munkája gyümölcsét szabadon élvezhesse. A mai gazdasági rendszerben a nép legnagyobb része gazdaságilag gyönge és ki van sajátítva azoktól a kevesektől, a kik gazdaságilag erősek. Csak a gazdasági szabadság megteremtésével szűnik majd meg e kisajátítás és válik ténynyé az arányos részese-
dés eszménye. Helyesen mondja Schäffle: »A részese-
dés eszménye a társadalom haladásának és tökéletesedésének leghathatósabb biz-
tosítóka.«

E fejtegetésből kitetszik, hogy a részese-
dés nem egyéni, hanem állami érdek s azért az államnak elodázhatatlan feladata a részese-
dés elvét minél hamarabb érvényre emelni. E cél elérésére tudományos szempontból a részese-
dés mértékét kell megállapítani, mert különben lehetetlen az osztozkodást foganatosítani. Előre bocsátom, hogy nem egyenlő részese-
désről van szó, hanem arányos részese-
désről, mert a munkamegosztásban sem egyenlően veszen kiki részt. Az arányos szóban különben benne van a mérték fogalma. A részese-
dés mértéke más, mint a teljesített munka, nem lehet, mert a munka értéke maga a munka terméke, szóval a munka díja a munka terméke. A régi gazdaságtan ezt az elvet nem fogadta el, mert a munka termékének nagyobb részét lefoglalta a tőke javára. Az új gazdaságtan azonban kimutatta, hogy a munka díja nem a tőkéből telik, hanem a magából a munkából, mert hiszen maga a tőke sem egyéb, mint el nem fogyasztott és összehalmozott munkatermék és mert a munka szaporítja magát a tőkét.

Ha a munka elnyeri a munka gyümölcsét, akkor azonnal helyre-
áll a termelés és fogyasztás egyensúlya, akkor ki van zárva a szük-
ségek ki nem elégíthetése, ki van zárva a szükségek jelentékeny részéről való lemondás kényszerűsége s akkor rögtön megszűnik a túltermelés réme s elesik a kartellek, ringek és trust-ök szüksége.

Az államnak kötelessége tehát a maga jól felfogott érdekében minden oly törekvést istápolni, a mely az egyén kereseti forrását növeli. Eddig az államok nagyon következetlenek voltak ily törekvé-
sekkel szemben s a kereseti forrás növelésének kérdését osztálykérdés-
nek s nem általános állami érdeknek tekintették s míg a tisztviselők és katonák fizetését időnként a polgárosodás haladásához képest fel-
emelték s míg a kartellek és ringek felállítását szó nélkül tűrték és elnézték, addig a napszámosok abbeli törekvését, hogy jövedelmüket fokozzák, nemcsak nem istápolták, hanem akadályozták, tüzzel-vassal üldözték a sztrájkot, a mi pedig nem egyéb, mint széles rétegeknek a jövedelem fokozására irányuló törekvése.

* A társadalmi jólét föltételei. 281. l.

A kartell nem egyéb, mint a tőke sztrájkja, a sztrájk pedig a munkások kartellja s mind a kettő nem egyéb, mint a kereseti forrás emelésére szolgáló törekvés, csakhogy a bérfőlemelés a tisztviselők fizetésének főlemelésével egyenrangú és céljuk is egyenlő, mindkettő a szükségek kielégítését segíti elő, a kartellek pedig sokszor éppen ellenkező eredményre vezetnek, a jövedelmet apasztják s azonfelül hiábavalók, mert a kartellen kívül állók versengésén megtörnek és romba dőlnek.

A sztrájk szükségszerű és természetes, forrása a helytelen állami gazdasági berendezkedés; nem egyéb a sztrájk, mint öntudatlan állami »reflex«-tünet s a helyesebb gazdasági berendezkedés hirnöke és úttörője. Minden élő szervezetnek vannak »reflex« mozgásai, melyek célszerűek, maga az állam is élő szervezet, a melyben a tudatos működések mellett öntudatlan, úgynevezett »reflex« működések is jelentkeznek, melyeket mint célszerűeket számba kell venni, de semmi esetre sem szabad mellőzni vagy megakasztani.

A bevezetésben kifejtettem, hogy az ember szükségei kétfélék: élettaniak és társadalmiak. Élettaniak a táplálkozás és a nemzés, társadalmiak minden egyéb szüksége. Ha az ember élettani szükségait ki nem elégíti, elpusztul, de elpusztul akkor is, ha társadalmi szükségait nem elégíti ki. Azonban az államnak is vannak szükségei és azok is kétfélék, úgymint élettaniak és társadalmiak. Élettani szüksége a szaporodás, társadalmi szüksége a termelés és fogyasztás egyensúlya. Ha élettani szükségét ki nem elégíti, elpusztul, ha társadalmi szükségét ki nem elégíti szintén elpusztul. Látni való, hogy egyén és állam szükségei egyneműek; egyén és állam annyira egybeforrott, mint egy test és egy forrásból táplálkozik. Az állam nem is egyéb, mint számtalan egyénekből álló élő szervezet, az egyén pedig nem egyéb, mint annak az élő szervezetnek egyik alkotó eleme. Így érdekeik is azonosak, egymás támogatására és istápolására vannak utalva s mindkettő csak akkor boldogul, ha e támogatást és istápolást becsülettel végrehajtják.

És ma miképen támogatják egymást? Kölcsönös félreértés következtében egymás ellen vétének. Az állam vét az egyén élettani és társadalmi szükségei ellen; e szükségek nagy része kielégítetlen marad, minek következtében a polgárok munkabírása csökken, egy részök pedig, elesvén az élet feltételeitől, hűtlenné válik és elköltözik. Az egyén pedig kényszerűségből és önvédelmi célból vét az állam élettani szüksége ellen s a szaporodást, a mennyire teheti, megakasztja mesterséges úton. Így áll az ember és az állam egymással harczban sok ezer év óta, minek természetesen mind a kettő kárát vallja. És bár a harcz eleitől fogva mindig a szükségek kielégítése körül forgott, az ok eddig nem ötlött szembe, mindig mellékes okoknak és céloknak tulajdonították. A fejlődés mai fokán azonban, a mikor az eredeti okot nem homályosíthatják el többé s a mikor a politikai szabadság hosszú és nemes küzdelem és számtalan áldozat árán a gazdasági szabadság útját egyengette: semmi sem áll útjában az áldatlan gazdasági harcz megszüntetésének, semmi sem áll útjában az állam és az egyén kibékülésének. Az állam levetheti féltékenységét, a mely fiainak boldogulását megakasztotta s az egyén kiirthatja gyűlöletét, a mely az államban ellenségét és nem anyját láttatta.

Legányi Gyula.

A pénzüintézetek ellenőrzése tekintettel a biztosító társaságokra.

Hírlapjaink közgazdasági rovatában időről-időre felbukkanik az a kísértetes közlemény, hogy X város jónevű pénzüintézetének közbizodalját élvező tisztviselője fejbeltte magát; a takarékpénztár kárt nem szenvedett, az ok családi körülményekben keresendő. Másnap azonban már olvassuk, hogy lázasan rovincsolnak, harmadnapra constálnak kisebb rendellenességeket, míg végre kipattan a titok, hogy a pénzüintézet összeomlott s romjai alá temette megannyi egyén vagyonát, összekuporgatott fillérét. A tényleges veszteségnél is nagyobb baj, hogy ily esetek meggyöngítik a magyarnak amúgy sem erős takarékosági érzékét. De hát csakhamar elhordják az omladékokat, felszáradnak a kárvallottak könnyei, az idő balzsamos ujjával behegeszti a sebeket és felejtjük az egészet. Azaz hogy felejtlenők, ha rövidesen az eset nem ismétlődne, kicsit odább, más városban. Megdöbbenve taglaljuk e híreket és azt a merész kijelentést is megkoczkáztatjuk, hogy tenni kellene valamit. Mit és mennyit, azt még nem tudjuk, de már megindul a megnyugtató eljárás. Nem kell aggódni, a szórványosan fellépő bajokból következtetnünk nem szabad, külföldön is vannak hasonló kellemetlenségek, szóval jól van minden ügy, mint van; maradjon tehát minden ügy, mint régente volt.

S csakugyan első pénzüintézeteink alapítói, azok a költői lelkű régi jó táblabírák nem hagyták magukat ellenőrizni, ők nemcsak becsületből, de becsületesen is szolgálták az ügyet. Csakhogy velük szemben a közönség is türelmesebb és elnézőbb volt.

A mai embert megfogta a dividenda-láz, osztalék legyen, még pedig nagy, mert e nélkül a vezetők számára nincsen irgalom, nincsen kegyelem. Bölcsesség, becsületesség, pontosság, szakértelem akkor és csakis akkor ér valamit, ha a mérlegszámla követel oldalán áll a záró-tétel és szép nagy számok pompáznak ott. E tételtől függ a részvényesek bizodalma, szeretete, ragaszkodása. Megsüvegelik, égig magasztalják, lehordják, sőt el is csapják a vezetőt, a szerint, a mint nagy vagy kicsi a kifizetésre jutó osztalék.

»Minden áron osztalékot adni« ez elv érvényesülése tántorított már meg nem egy jobb sorsra érdemes igazgatót. Kis furfanggal, szerény elkönyveléssel megjavítják az üzletmenetet, teszik ezt abban a biztos reményben, hogy a jövő szebb esztendőben majd helyreütik a hibát, addig pedig szent titok marad az egész.

A manipuláció sikerült, a helyreütést azonban prolongálják még jobb esztendőre. Sőt az a könnyedség, melylyel a közgyűlésnek imponálni lehet, elragadja a vezetőt és saját céljaira is felhasználja

az intézet pénzét, megint természetesen azon megnyugtató elhatározással, hogy mindent pótolni fog.

De hát hol marad a végrehajtó közegek örködése? A ki a helytelenséget elköveti, az rendszerint a pénzügyintézetnek nemcsak az esze, hanem a maga szűk körében egyszersmind oly hatalmas, hogy összetiporja azt, ki útjába állani merészkedik. Az a kis hivatalnok vagy egyszerűen nem is érti a dolgot, vagy észreveszi, de fűtött szobájára, családjára gondol és behunyja szemét, elaltatja lelkiismeretét, hogy ne lásson, ne halljon; teljesíti a parancsot s iparkodik nem okoskodni. Mert hát kihez forduljon panaszával? Az intézeten belül nem hallgatja meg senki, a közgyűlésen nincsen helye, a részvényessel szemben gyenge az ő szava. Feljebbvalóját senkisem képes ellenőrizni.

S hol marad a független, felelős felügyelőbizottság? Nem titok az előttünk, hogy a felügyelőbizottság mai szervezetében egyszerűen csődöt mondott. Csak nem hiszi valaki, hogy az a néhány száz úri ember, ki itt-ott mint felügyelő szerepel, valóban érti is azt az üzletet, melyet ellenőriznie kellene. A néptanító, a hentes, a cukrász, a járásorvos, a plébános meg a szolgabíró kisebb-nagyobb akadékoskodás után aláírják az eléjük tett számadást; megnyugtattják lelküket azzal az unalmas munkával, hogy megolvassák a pénztárban a filléreket is. Arra is van eset, hogy a mérleg tételeit összeüttetik az üzleti könyvek tételeivel, talán előkérnek egy-két nyugtát, de ennél tovább ritkán mennek.

Egészítsük ki a képet még azzal, hogy nem is tanácsos a felügyelőnek kutatnia az intézet irataiban, mert különben a legközelebbi választásnál igen könnyen kívül találja magát. Hosszú évek tapasztalataiból úgy látom, hogy a szorgoskodó felügyelőt nem kedvelik. Eltűrnék kis okoskodást, de csak úgy, ha megnyugszik a személyzet magyarázatában és változás nélkül láttamozza az iratokat.

A felügyelőtől megkövetelik, hogy legyenek részvényei, hogy a maga körében legyen befolyása, de egészen mellékesnek vélelmezik, hogy a tartozik-követel rejtelseiben kiismerje magát.

Arra termett, arra hivatott felügyelőbizottság mellett nem fordulhatna elő, hogy éveken át elkönnyvelésekkel javítsák meg a rossz üzletmenetet, hogy lezáró számlák, kiegyenlítő számlák segítségével egészítsék ki a hiányos számadásokat, hogy a nyomdába adott mérleg-számla tételeit kefelevonatban helyesbitsék.

Az ekkép felülvizsgált számadás egy példánya a törvényszékhez kerül, hol az irattárba helyezik. Hisz a bíró megint nem szakember az üzletvitelben, ha ért is hozzá, akkor meg nincsen ideje, ha pedig szakítana magának időt, akkor meg a kapott adatokból édes-keveset lát. Hisz a törvényszék emberének nincsen alkalmja meggyőződést szereznie arról, hogy a kimutatott számok igazak-e, hogy a feltüntetett értékpapír-készlet létezik-e, hogy a váltó aláírója fizetésre képes-e, hogy a jelzálogos kölcsönnek megvan-e a fedezete?

Erezzük mindannyian, hogy valaminek történnie kellene, olyas valaminek, mi némi megnyugvást ad, hogy a nemzeti vagyont helyesen kezelik; persze a nélkül, hogy rendőri beavatkozás megbénítaná intézeteink tevékenységét, a nélkül hogy útját állaná a haladásnak, a fejlődésnek, a nélkül hogy egy és ugyanazon szabályzat keretébe szorítaná a különböző hivatású, különböző rendeltetésű más és más

czélokért küzdő, más és más eszközökkel dolgozó részvényes vállalatokat.

A kereskedelmi élet nem nélkülözheti a szabad levegőt, nem bírja meg a burocracia békóit. Az intézőnek alkalmazkodnia kell a viszonyok változásához, még pedig gyorsan, habozás, ingadozás nélkül; számolnia kell a tényleges helyzettel s ehhez kell simulnia működésében, cselekedeteiben.

Hogy tehát mégis mit lehetne, mit kellene tennünk, a nélkül hogy az ellentétes érdekeket összeütközésbe hozzuk: megmutatta maga a gyakorlati élet.

A mint egyik-másik intézetünk meghibban, legott felhangzik az ismeretes mondás: szakértőt kérünk. S csakugyan elő is keresik a szakértőt, ki hűségesen kimutatja — visszafelé menőleg, — hogy mint kezelték el mások tulajdonát, megmutatja a hamis tételeket, a lehetetlen számlákat, a műfogásokat, szóval elénk állítja a dolgot, a maga rideg de igaz valójában.

A nyert kép nélküli még csak az eredetiség színezetét is, egészen chablonos munka, eléggé ismert és sokszor letárgyalt helytelenségek közönséges utánzása, mely azt mutatja, hogy az elkezelő urak meg sem erőltették fejüket, hogy valami imponáló új csalafintát eszeljenek ki.

S mikor elmélyedünk e szomorú kép vizsgálásában, önkénytelenül kérdezzük, hát miért nem fordultak előbb a szakértőhöz? Hisz már az a tudat, hogy jöhet valaki, ki számon kéri a sáfárkodást, ki megnézi a leltárt, kit csengő-bongó phrasisokkal kielégíteni nem lehet, kinek nem imponál még az atyafiság sem: fékezi az embert egész tevékenységében, gondosságra inti a feljebbvalókat, gyengíti a felületességet, fokozza a rendet és pontosságot.

Ezt óhajtom, semmi mást. Évente egyszer nézze meg a közvagyonot kezelő intézet működését erre nevelt, erre hivatott független, felelős közeg.

Jól tudom, hogy a szakértő bevonása mellett is lesznek bajok, hisz a legnagyobb szakértő is ember és csakis ember. Ez azonban csak azt bizonyítja, hogy nincsen oly általános szerünk, mely minden bajt meggyógyít, minden fájdalmat eloszlat. De erős hitem és meggyőződése, hogy a szakértői intézmény szerencsés szervezése, felette csökkentené a gyanus esetek számát és ez már oly nagy cél, melyért szabad, lehet de sőt kell is valamit próbálnunk, valamit áldoznunk.

Angliában maga a társadalom teremtette meg a vonatkozó intézményt, értem alatta a szabadalmazott számvizsgálók egyesületét (The institute of chartered accounts in England and Wales). Minden részvényes vállalat, sőt egyesület is kötelességének tartja számadásait évről-évre egy ily hivatalos szakértővel átvizsgáltatni; meg is találjuk a mérlegeken ezek nyilatkozatát (auditor's certificate).

Ha valaki a szabadalmazott egyesület tagja kíván lenni, be kell igazolnia gyakorlati készségét és három igen komoly, elméleti vizsgálatot kell kiállania. A vizsgáló bizottságban együtt találjuk az elmélet és a gyakorlat embereinek legjelesebbjeit. Volt alkalmam sok jót hallani a szabadalmazott számvizsgálók szakértelméről, megbízhatóságáról, általában ezen alkotással ott, a csatornán túl, nagyon megvannak elégedve.

Ilyen intézmény lebeg szemeim előtt, sokat merek hasonló alko-

tástól reményleni, különösen, ha nem vesszük át egyszerűen az angol mintát, hanem a mi viszonyainknak megfelelőleg módosítjuk.

Nem rég hangzott el az a szép és igaz mondás, hogy: »Az egészséges gazdasági fejlődés a társadalom öntevékenységén nyugszik«. S tényleg Angliában nem is vár a társadalom mindent felülről, hanem megcsinálja maga. Nem egy oly angol intézményt ismerek, mely a kormány befolyása nélkül alakult meg s annak támogatása nélkül sikerrel működik. Csakhogy hazánkban a központi kormány a jogok összesítésében már oly messzire ment, hogy társadalmunk a köteleseket is reá háríthatja, vagy legalább is reá hárítja. Kormány támogatása nélkül, gazdasági téren, erőteljes actióra egyszerűen képtelenek vagyunk. Epen e miatt a pénzügyintézetek ellenőrzésének megalkotásában is appellálnunk kell kormányok közreműködésére, csakis ezen az úton reménylek igazi felügyeletet, olyant, mely szakszerű de jóakarátú, szigorú de igazságos, alapos de nem kicsinyes. A felügyelő ne keressen minden áron hibát, hanem nevelje, oktassa a kezelőt, ha valamit nem úgy talál, mint szerinte lennie kellene. A kiméletlenséggel határos szigorúságot kérek a lényegben, az elnézéssel határos jóakaratot a mellékesben. Volt ministerelnökünk rá mutatott arra, hogy fővárosi intézeteink nevelőleg tudnak hatni a vidékre. E hatást óhajtom egyetemessé és általánossá tenni.

Előttünk áll azonban a nagy kérdés, hogy vannak-e ilyen felügyelőink, kiknél a szakértelem párosul a tapintattal, a bíró szigora a tanító jóakarátával, kik elfogulatlanul vizsgálnak, függetlenül ítélnék és... nem fecsegnek.

Nézetem szerint bizonyos mennyiségű szakerővel már rendelkezünk, de ha nem volnának is ilyenek, akkor nevelnünk kellene. Hisz senki sem hiszi el, hogy például a napirenden levő biztosítási törvényt megfelelő és alkalmas férfiak közreműködése nélkül érdemlegesen keresztül lehet vinni. És épen ez azon pont, melyet nagyon melegen ajánlok egyesületünk figyelmébe, melylyel eddigelé meglehetősen mostohán bantunk el. Minden reformtörekvést alkalmas erők nevelésével kell bevezetni, mert ezek hiányában törést szenved a legnemesebb szándék, a legigazabb törekvés.

Bécsben úgy az egyetemen, mint a műegyetemen foglalkoznak a biztosítási számításokkal; Göttingában seminariumot szerveztek a biztosítási szakemberek nevelésére, hol Lexis és Cohn adja elő a közgazdaságtant, Ehrenberg a biztosítási jogot, Bohlmann a matematikát; Cantor a matematika történetének nagynevű művelője, kereskedelmi számtant irt hallgatói számára. Nálunk pedig a kereskedelmi főiskola első évfolyamában még a politikai számtannak sem adtak helyet. Ki tudná ezt megokolni.

Hosszú hat évvel ezelőtt egyesületünk két tiszteletre érdemes tagja szóvá tette a szakemberek hiányát, sőt szakosztályunk elnöke épen e miatt ellenezte az egész ellenőrző hivatalt. Kár volt elröppenni hagyni e hat évet, mert mondhatom, hogy ennyi idő alatt lehetett volna szakembereket nevelni és ez lett volna az állami ellenőrzés megalkotásához a legszebb bevezetés.

A közgazdasági társulatnak egyik hivatása a tudomány ápolása és előbbrevitele, ez alapon joga, kötelessége, hogy szavát felemelje ez ügyben, melynek bizonyára lesz súlya az illetékes helyen is.

Törvényeinkbe a végrehajtó közeg lehel lelket, a legszebb tör-

vény is hatálytalan marad, ha kormányunk nem rendelkezik igazi szakérőkkel, ezek kiképeztetése az ellenőrzés meghonosításának első és elengedhetetlen feltétele.

Magam úgy képzelem, hogy a kormány gondoskodik a szükséges tárgyak tanításáról, szervez vizsgáló bizottságot, mely előtt megszereshető a hivatalos szakértői minősítés. A kormány felállítja azután az ellenőrző hivatalt, kevés belső emberrel és sok kültaggal. Az intézetnek külső tagja lehet mindenki, ki e vizsgálatot kiállotta és kijelenti, hogy a központ felszólítására hajlandó megszabott díjért számvizsgálattal foglalkozni.

A részvényes vállalat befejezván könyveink lezárását, jelentést ad erről az ellenőrző hivatalnak, a honnan legott kiküldenek két tagot, kik a könyveket és számadásokat felülvizsgálják. Ha mindent rendben találnak, kiállítják erről a bizonyítványt, ellenkező esetben jelentést adnak a központnak, mert csakis magát a hivatalt illetné meg az intézkedés joga, de nem az egyes kiküldöttet.

A munkatömörülés enyhítésére lehetne az eljárást akkép módosítani, hogy az ellenőrző hivatal közege az év folyamában jelennek meg a részvényes vállalatnál, mikoris átvizsgálná a mult évi zárlatot és a folyó esztendő könyvelését, az ezen alkalommal kiállított bizonyítvány alapján a folyó év mérlege újabb átvizsgálás nélkül is közrebocsátható volna.

A szakértői intézmény bevezetése nem tenné feleslegessé a felügyelőbizottságot, sőt a kettő egymást kiegészítené. A szakértőnek feladata a számvitel ellenőrzése, míg a felügyelőbizottság inkább magát az üzletvitelt nézné meg. A kétféle közeg egymást munkájában támogatná és egyesült erővel az ellenőrzést ellenőrzéssé tenné.

A kitűzött cél tehát abban áll, hogy az ellenőrző hivatal közege minden évben egyszer jól megnézze a nyilvános számadásra kötelezettek munkálkodását. Így tudnók elejét venni sok téves, helytelen, hamis könyvelésnek és ezzel együtt a sok váratlan bukásnak. Igaz, hogy e rendszer mellett is lehet sikkasztani, avagy szerencsétlenül végződő üzletekbe bocsátkozni, de nem lehet képzeletes tételekkel éven át félrevezetni az intézet tulajdonosát.

Hallom az ellenvetést: hátha a szakértő is megtéved, véletlenül vagy szándékosan? Nincsen kizárva ennek a lehetősége sem, de a következő évben már más felülvizsgálók jelennek meg az intézetben s így a hiba kiderül. Hisz nem a részvényes vállalat választja az ellenőrt, hanem a központi hivatal küldi ki azokat, válogatva belső vagy külső tagjai között. A hivatalos szakértők hajlamaik, tehetségük szerint egyik-másik szakmával behatóbban foglalkoznak, lassan specialistákká lesznek. Az alkalmas férfiakat meglesni, azokat megfelelő helyre állítani a központi hivatalnak lesz tiszte. Bizonyára fellendülne a közgazdasági és kereskedelmi tudományok művelése, a hivatalos szakértők között akadna nem egy, ki gazdag tapasztalatáról egy cikkben, röpirátban vagy könyvben beszámolna. És a részvényes vállalatok alkalmazottjai is reá szánnák magukat, hogy gyakorlati készségüket némi elméleti ismerettel egészítsék ki.

A felülvizsgálásnak eme most vázolt módját általánosságban eleendőnek tartom, de csak általánosságban, mert azoknál az intézeteknél, melyek az államtól bizonyos jogokat kérnek, ott az ellenőrzés is kiterjesztendő. Nevezetesen, ha valamely részvényes vállalat meg-

kivánja, hogy kötvényeit árvák pénzei elhelyezésére, biztosítékok nyújtására az államhatalom elfogadhatónak nyilvánítsa, akkor a központi ellenőrző hivatalnak kötelessége és joga legyen, e papirok fedezetéről, kezeléséről meggyőződést szerezni.

Már 1876-ban szükségesnek látták a záloglevelek biztosításáról külön törvényben gondoskodni. Most már azonban arra is lehetne ügyet vetni, hogy megtartják-e szentesített törvényünket. Ne mondják, hogy ennyi év óta nem fordult elő e téren szabálytalanság, tehát nem kell fontoskodni. Épen ellenkezőleg áll a dolog, a nyugalmas idő legalkalmasabb az alkotásra. Isten mentsen meg bennünket attól, hogy zavarok közepett alkossuk meg az ellenőrzés törvényét, a mikor a felizgatott kedélyek oly pontokat is beleerőszakolnának a törvénykönyvbe, melyek később károsaknak bizonyulnának. A megtorlásnál nemesebb hivatás a baj beállításának megakadályozása. »Gouverner c'est prévoir.«

Nem gondolok a német Treuhänder intézmény meghonosítására, melyet a Hypothekenbankgesetz oly büszkén vall magáénak, melynek tekintélyét az utóbbi napok megdöbbenően szomorú eseményei sem tudták elhomályosítani. A »Mitverschluss« kissé rideg. A Treuhänder hatásköre már magát az üzletvitelt is érinti, ez pedig kizárólag a vállalat joga. Az államhatalom maradjon az ellenőrzésnél és tartsa távol magát a kereskedéstől.

Elegendőnek vélem, ha a központi hivatal beköveteli fél-évről-félévre a zálogleveles kölcsönök lajstromát és egy-két próbával meggyőződést szerez a gazdálkodás mikéntjéről, melyet a hivatalos szakértő az évi átvizsgálásnál még kiegészít. De nem óhajtom, hogy a zálogleveles kölcsönök biztosítékát képező okmányokat letéteményezzék, avagy az állam közegével közös zár alatt őrizzék. Ha a váratlanul, bejelentés nélkül megjelenő hivatalos szakértő valóban megnézi a könyveket és az okmányokat, az nyújt annyi garantiát mint a »Mitverschluss«.

Hogy hivatalos közegre szükség van, mutatja az a tény, hogy az érvényben levő törvény megtartásáról a törvény őre meggyőződést mindaddig nem tud szerezni, míg csak a csőd el nincsen rendelve. Zálogleveleink becsületétől függ, hogy mezőgazdáink kapnak-e és milyen áron kölcsönt. A záloglevelek árfolyamának emelkedése földbirtokosaink érdeke, ezt fokozni a vezetők kötelessége.

Hiába hozunk törvényt, mely megkönnyíti a jelzálogos kölcsönök convertálását, ha rossz az árfolyam, akkor nincsen conversió.

Azt hiszem, zálogleveleinknek s így az ingatlanok tulajdonosainak, s ez által egész közgazdaságunknak csak előnyére válnék, ha a központi hivatal megbízható közege örködnék a vonatkozó törvény miként való végrehajtása felett.

Ugyanezen intentió hatása alatt kívánom a biztosítótársaságok hathatós ellenőrzését. S tekintve, hogy a biztosítási ügylet szövevényesebb, mint a takarékpénztári ügylet, a felügyelet e téren még sürgősebb. Vegyük ehhez, hogy a bankkal kötött szerződés felbontható, míg az életbiztosítás egy egész életre szól. Legalább felette óhajtom, hogy az egész életre szolgáljon, hisz a biztosítás csakis akkor tölti be közgazdasági szerepét, ha azt nem stornirozzák, ha az elvállalt kötelességet hűen teljesítik. Minden stornó, úgy az egyénre, mint az ország közgazdaságára veszteség.

Át kell plántálnunk a köztudatba, hogy az életbiztosítás szükséges minden házban, de egyenesen nélkülözhetetlen azoknál, a melyek feje mindennapi munkájával keresi meg kenyerét, kinek halálával sirba száll egész vagyona is.

Fel kell világosítanunk a kétkedőket, le kell fegyvereznünk a hitetleneket, hogy az eszme tért hódítson társadalmunk minden rétegében. És ennek egyik hatalmas eszköze az állami ellenőrzés, mert ez fokozza a bizodalmat és az ember nyugodtabban mond le a biztosítási díj elhasználásáról, mert tudja, érzi és hiszi, hogy ezzel özvegyéről és árváiról gondoskodik. Ez a hívés az, melyre az ügynek szüksége van, melyet hathatósabban mi sem képes előmozdítani, mint a felügyelet.

Épen ezért maguknak az intézeteknek sem szabad idegeskedniök az ellenőrzéssel szemben. Jól tudjuk, hogy a problémát csak velük és általuk lehet megoldani. Agyonrendszabályozott társulat tehetetlenségre van kárhóztatva, csak életerős, szabadon mozgó intézet képes az eszmét a közérdek szempontjából szolgálni.

De azért nem tudom felejtteni, hogy a vállalat prosperálása nem cél, hanem eszköz. A biztosítás ügye nem a társulatok kizárólagos tulajdona, az a miénk, mindnyájunké. Azok a férfiak, kik a pislogó mécs halvány világánál, hosszú átvirrasztott éjszakák fárasztó munkájával megteremtették az életbiztosítást, azok nem a részvényes vállalatokért dolgoztak, hanem az egész emberiségért, a szenvedők és szűkölködők emésztő fájdalmának enyhítése volt céljuk és nem a dividenda.

Biztosító társaságaink a kritikával szemben nagyon is érzékenyek, a mint valaki merészkedik a kérdéshez szólni, mindjárt felhangzik az erőteljes »noli me tangere«.

Azoknak a birálatoknak egy része, mely a javaslattal szemben állást foglalt, már valóban a személyeskedés mesgyéjén jár, kétségbe vonja nemcsak azt, hogy a tervezet készítői szakemberek, hanem azt is, hogy egyáltalán emberek. Jogunk van más véleményen lenni, de hajoljunk meg a tervezők igaz törekvése, tiszta szándéka előtt. Ezzel tartozunk az ügy munkásainak és ha mi közzgazdák ezt az adósságunkat lerójjuk, csak kötelességünket teljesítjük.

A tervezők iránti tiszteletünk nem akadályoz bennünket a kritikában, ellenkezőleg arra ösztökél, hogy szavunkkal járuljunk hozzá, hogy a mű minél tökéletesebb legyen.

Felfogásom szerint a nyilvános számadásra kötelezett intézetek mindmegannya állami ellenőrzés alá helyezendő. De ha ez nem megy gyorsan, elfogadom, hogy a felügyeletet a biztosító társaságoknál kezdjük meg. Folytatása majd következik.

Az ellenőrzés azonban ne legyen névleges, hanem alapos. Ehhez oly hivatal kell, melynek van tekintélye, súlya és hatalma. Sehogy sem tudnék megbékülni azzal a gondolattal, hogy az új intézmény a törvényszékeknek legyen a szolgája, hogy vizsgáljon, de ne intézkedjék, hogy ne orvosoljon, hanem feljelentsen, hogy véleményét a törvényszék felülbirálhassa. Mi alapon ítélhet a törvényszék? A meghallgatott szakértő jelentése alapján. Csakhogy nézetem szerint az ellenőrző hivatalban olyan szakember legyen, kivel ne mérközhessék a törvényszék bizalmi embere, kinek más a foglalkozása, más a kenyere és csak úgy mellékesen foglalkozik a biztosítás kérdéseivel.

Nem azt mondom, hogy az ellenőrző hivatal ítélete megmáshatatlant legyen, alkotmányos országban kell fellebbezési forum. Ez nem lehet más, mint a közigazgatási bíróság.* E nagytekintélyű testület kiegészíthető néhány szakemberrel. A szabadalmi bíróság kebelében helyet foglal chemikus, mérnök, miért ne lehetne a közigazgatási bíróság kebelében a jogászok mellett közgazda és matematikus. Ide kell állítanunk legjobb szakemberünket, de úgy, hogy egész működését, teljes tevékenységét kizárólag ennek az ügynek szentelje. Az ekkép összeállított tanács ítélete nem fogja csorbitani az ellenőrző hivatal nélkülözhetetlen tekintélyét.

Ne mondják, hogy a törvényszékhez is lehet szakembert beállítani, mert nem lehet. Törvényszékünk mai szervezete nem bír meg oly rangú és oly jövedelmező állást, minőt biztosítási szakember joggal megkíván.

Az ellenőrző hivatal még ministerétől is lehetőleg független legyen. A felügyelet közgazdasági és nem politikai tevékenység, a minimumra óhajtom csökkenteni azon esetek számát, melyek a minis-terhez fellebbezhetőek. Lehetőleg ennek a hivatalnak ne legyen más feljebbvalója, mint a közigazgatási bíróság.

Heves támadást intéztek a tervezet 10-dik szakaszában említett igazolvány ellen, állítván, hogy ezzel törvénybe csempészik az engedélyezést. Javítsuk meg e szakasz rendelkezését avval, hogy ha a vállalat a törvénynek eleget tesz, a hivatal köteles kiadni az igazolványt és hogy nincsen joga azt kutatni, hogy szükség van-e vagy nincs-e új biztosító intézetre.

Sokat vitatott kérdés a díjtartalék elhelyezése. E pontban a tervezet kissé rideg. Az intézet létkérdése, hogy összehalmozott tartalékát gyümölcsöztetni tudja, még pedig jól. Ezt kívánja a biztosítottak érdeke is. Maradjunk az ellenőrzésnél és ne akarjunk a kereskedelmi vállalat helyett kereskedni is. Váltók leszámítolása, értékpapírok zálogba-vétele, ingatlanokra való kölcsönadás csak úgy megengedhető, mint állampapírok vásárlása. Sőt üzleti szempontból jobb az elhelyezés megosztása, hogy az egyik üzletág esetleges gyengéit a másik rész erőssége pótolja. Persze téves volna a tartalék nagy részének jelzálogos kölcsönben való megkötése, de bizonyos határig nyugodtan megengedhető.

Nem lehet az sem akadály, hogy a díjtartalék értékeit az állampénztárba deponálni kell, mert ha tetszik, a törvény elrendelheti a jelzálogos kölcsön alapjául szolgáló okmányok letéteményezését és kimondhatja, hogy ilyen kölcsönök a telekkönyvből csakis az ellenőrző hivatal engedélyével törölhetőek. A magam részéről erre ugyan valami nagy súlyt nem fektetek, elegendőnek tartanám a kölcsönök lajstromának benyújtását.

Semmi esetre sem tartható fenn a 14-ik szakasz azon intézkedése, hogy a díjtartalék fele magyar állampapírookban helyezendő el, mert ezen intézkedés következménye volna, hogy biztosító társaságaink zálogleveleket egyszerűen nem vásárolhatnának. Ugyanis a tartalék szabadon maradó másik felének nagy részét lekötik a biztosítási kötvényekre adott előlegek.

Es ha mi magunk ajtót mutatunk saját zálogleveleinknek, akkor nagyon valószínű, hogy Ausztria követi a példát, a mi pedig azt jelen-

* Ennek hatásköre Horvátországra is kiterjed.

tené, hogy zálogleveleink számára alig akad piac. Megbénulna jelzalog-bankjaink működése, elakadna mezőgazdánk tevékenysége.

Ha azt mondják, hogy ez agrárismus, akkor agrár-érdekeket védelmezek, bár nézetem szerint, ez nem csupán agrár-kérdés, hanem hazánk közgazdaságának ügye is.

Az osztrák és más külföldi biztosító társaságok tárczájában kereken 36 millió korona névértékű magyar záloglevél van; a hazaiak záloglevél-készletét 24 millió koronára becsülöm, ez összesen 60 millió. A biztosító társaságok tehát nemcsak új záloglevelet nem vásárolhatnának, hanem még kénytelenek volnának 60* millió korona készletüket majdnem egyszerre piacra vetni. Ennek hatását, e helyen magyaráznom nem kell.

Vagyis a tervezet ezen pontján enyhíteni kell. Állapítsa meg a törvény az elhelyezési módokat, de kissé szabadabb mozgást engedve és legfeljebb a jelzalogos kölcsönökbe fektethető rész maximumát szabja meg, a többit pedig bizza magára a vállalatra.

Vitás marad a deponálás kérdése. Ugy látszik, ahhoz ragaszkodnunk kell, hogy a külföldi társaságok tegyék le a díjtartalékot, mely esetben a belföldieknek se adjunk kivételt. Hisz ezzel fegyvert nyujtanánk az idegen társaságok kezébe, annak igazolására, hogy az ő vállalatuk a biztosabb.

És ha a társaság kénytelen kiadni kezéből díjtartalékát, akkor inkább az állampénztárban, mint valamely bankban helyezzük el. Ez utóbbi eset sértő lehetne a biztosító-társaságokra, míg az államnál való elhelyezés nem. Mindenesetre az ügyet akkép kell szervezni, hogy a papírok bármikor könnyen kicserélhetők legyenek, hogy ez ne járjon idővesztéssel, hogy a szelvényekhez idejekorán hozzájusson a társaság.

Ha sikerül kieszközölni a díjtartalék ily módon való elhelyezését, akkor módosítani kell a 17-ik szakaszt, mely a díjtartalék értékpapirjainak árfolyamkülönbözeti tartalékáról intézkedik. Nem akarok a felett vitatkozni, hogy jogilag kié az árfolyamkülönbözet. Hisz szerintem a díjtartalékig minden a társaságé; a biztosítottnak nem jár se több, se kevesebb, mint a mennyi a szerződést helyettesítő kötvényben ki van tüntetve. A vállalat kötelezettsége teljesítésének biztosítására deponálja a díjtartalékot.

Ha a társaság veszít értékpapirjain, a kedvezményezett azért nem fogad el kevesebbet, mint a mennyi neki jár, következésképp az árfolyamnyereség iránt se érdeklődjék a szerződő fél. Ha a vállalat a papírok árfolyamán elveszti tartalékának 10%-át, ezt az év végén pótolnia kell, akár van árfolyamkülönbözeti tartalék, akár nincsen.

Erre a másodrendű tartalékra csakis csőd esetén kerül a sor, midőn a díjtartalék értékeiből az érdekeltet kielégíteni nem lehetne. Az intentió megszívlelésre méltó, csak fogalmazzunk élesebben és világosabban. Mondjuk ki, hogy az életbiztosító társaság köteles a díjtartalék értékeiben netalán beálló veszteség fedezetére külön tartalékot alkotni, mely nem lehet kisebb a díjtartalék 8%-ánál.

A világirodalomban kemény tusákat vivnak a díjtartalék jogi természetéről, mert ezzel kapcsolatos a vállalatokat oly közelről érintő stornó ügy szabályozása. A magam részéről az egyszer meg-

* Irányi összeállítás szerint az osztrák és a magyar társaságok osztrák és magyar zálogleveleiknek értéke 137 millió korona.

kötött életbiztosítási ügylet felbontását lehetőleg kerülendőnek tartom; de hiába, a gyakorlati élet azt nem egyszer megköveteli. A szerződő fél anyagi viszonyai oly rosszra fordulhatnak, hogy a jelenért fel kell áldoznia a jövőt és kénytelen a díjfizetést vagy reducálni, vagy egészen beszüntetni. Ilyen esetben legczélszerűbb az, mit a társaságok már eddigelé is megtettek: a kötvényt új, díjmentes, de értékében leszállított kötvénnyel becserélni.

Ezen intézkedést a 9-ik szakasz tényleg előmozdítja, mert a tőkésítésnél az egész díjtartalékot rendeli számításba venni, míg a visszavásárlásnál megelégszik annak 75°/o-ával. Ezt a magam részéről teljesen helyesnek és megvalósíthatónak találom.

Az eljárás a szerződő felekre nem egészen igazságos, mert egyenlő elbánásban részesül az egészséges és a beteg, pedig a beteg ember örökösei már rövid idő alatt megkapnák, nem a díjtartalékot, hanem a biztosított tőkét. De hát jobb elv hiányában bele kell nyugodnunk a lehetőleg méltányosba és ennek felel meg az agyonbirált 9-ik szakasz, melynek épségben való fentartását felette óhajtom.

Kijelentem, hogy jól tudom, vannak, helyesebben lehetnek combinatiók, melyeknél ezen általános elvtől el lehet, sőt el kell térni. Előfordul ez, a kizárólag megélésre vonatkozó szerződésnél. Például, valamely hivatalnok jó állást kapott, de csak 10 évre. Jövőjéről akkép kíván gondoskodni, hogy 10 évig fizet a társaságnak, hogy 10 év után, ha ezt a kort megéri, kapjon tőkét vagy járadékot. Ha a 10 éven belül hal meg, befizetései a társaságé maradnak. Teszi ezt azért, hogy aránylag kis összeggel nagy tőkét biztosíthasson magának. Tegyük fel, hogy öt év után súlyos betegségbe esik és stornirozni kívánja a szerződést. Mennyi jár neki? Absolute semmi; pedig ennek a kötvénynek is van matematikai díjtartaléka.

Sőt lehetséges, hogy a díjtartalék negatív. Például, ha valaki igen fiatalon köt halálesetre szóló biztosítást. Bizonyos számú esztendő mulva oly kort ér el, a melyben a halandóság kisebb, a biztosítás olcsóbb. Tehát okvetetlenül stornirozza a szerződést, hisz ugyanazon jogokat olcsóbban tudja már megszerezni. A társaság olcsó díjért viselte a nagy koczkázatot. Ilyen esetben matematikailag eljárva, a félnek reá kellene fizetnie, hogy a társaság reá álljon a stornóra. Itt jelentkezik a negatív díjtartalék.

Hogy ezek ellenére ragaszkodom a 9-ik szakaszhoz, teszem abban a tudatban, hogy ezek a kivételes esetek valóban kivételek és abban a meggyőződésben, hogy az ilyen kötvénynél az ellenőrző hivatal megadja a felmentést. És ha ezzel megnyugtadjuk az aggódoskodó társaságokat, vegyük bele a törvénybe, hogy kivételnek, ha azt a kötvényben világosan megmondják, az ellenőrző hivatal engedélyével, hely adható.

Csőd esetére a 13-ik szakasz azt mondja, hogy szétosztandó a díjtartalék. A csőd nem más, mint nagyszabású és erőszakos stornó. Ezen általános stornónál, a halálesetre szóló szerződéseknél, megkárosítjuk a betegeket és előnyben részesítjük az egészségeseket. Ez pedig határozottan ellenkezik a biztosítás szellemével.

Azon töprengem, nem volna-e czélszerű belevenni a törvénybe azt, hogy csőd esetén, az ellenőrző hivatal hasson oda, hogy a díjtartalék átengedéseért, életre képes más társaság vegye át az összes életbiztosítást s csak akkor, ha ez nem sikerül, osszák szét a díjtartalékot.

Nem szólok e helyen az ügynökök kényes kérdéséről, csak azt akarom felemlíteni, hogy a társaság központja mindenkor fentartja magának az életbiztosítási ajánlat elfogadását, vagy visszautasítását, míg a kárbiztosításnál felhatalmazza az ügynökséget a kötvény aláírására. E pontban a tervezők figyelmen kívül hagyták az életbiztosítás és a kárbiztosítás közötti lényeges különbséget. Pedig épen e pontban, nézetem szerint még meszszebb kellene mennünk.

A norvég javaslat egyenesen kimondja, hogy az a vállalat, mely életbiztosítással foglalkozik, másnemű biztosítási ügyletet nem köthet. Ez felelne meg az én meggyőződésemnek. De ha ennyire nem is megyünk, kívánatosnak tartom, hogy a társaság külön-külön mérleget állítson fel az életbiztosításra és a kárbiztosításra és ebben a mérlegben az osztályt illető aktívák és passzívák felsorolándók. Vagyis megengedhetőnek találok a közös igazgatást, a közös vezetést, de vagyoni szétosztás alapján, még pedig oly ridegen, hogy egyik osztály tartozásáért a másik osztály vagyona megtámadható se legyen.

A tervezetnek épen abban áll gyengéje, hogy a kétféle üzletágot nem választja el eléggé szigoruan egymástól. Biztosítás mind-egyik, az igaz, de azért egy kalap alá nem hozhatók. Nem pedig azért, mert az egyik egy egész életre szól és nagyobb veszteség nélkül fel nem bontható; a másik pedig egy, legfeljebb néhány évre vonatkozik és lényegtelen károsodással abban hagyható. S mert az életbiztosítás kipróbált, megbízható matematikai alapon épült fel, míg a tűz, jég stb. kárbiztosítás az ilyen szilárd fundamentum nélkül szűkölködik. Az életbiztosítás eredményében alig fordulnak elő meglepetések, míg a jégbiztosítás története kellemes és kellemetlen meglepetések emlékeit őrzi.

Sajnálom, hogy a tervezetben nem talált helyet a mérleg felállítására vonatkozó részletes szabályozás, hogy nem vették bele a kötvény oly általános feltételeit, melyeket a külön megegyezések nem ronthatnak le.

S még egyet. Adjunk helyet e törvényben annak az egy kis pontnak, hogy az adó kivetésénél a bevallott vagy kipuhított évi jövedelemből, a fél által fizetett évi biztosítási díj, 600 koronáig levonandó. Ismerve a magyarnak »nem adózunk« hajlamát, ilyen intézkedés fokozná a kedvet a biztosításra és a mit a kincstár e révén elvesztene, megnyerné hazánk közgazdasága a vámon. Vegyük fontolóra a kérdést, tartsuk szemünk előtt, hogy abban a rideg Poroszországban ezt már megcsinálták.

Befejezésül még csak a 12-dik pont azon helyes határozatára akarok reámutatni, hogy a díjtartalék kiszámításának helyessége legalább egy szakértő aláírásával igazolandó. Tehát gondoskodjunk szakértők neveléséről, nehogy külföldről kelljen ilyeneket importálnunk.

Járuljunk hozzá, hogy a javaslat megtisztulva gyengeségeitől, a tervezők megérdemlett örömeire minél előbb törvénynyé legyen, hogy hathatós ellenőrzés védje a nagy közönséget és óvja a vállalatokat, hogy az aggok segélyezésére, az özvegyek támogatására, az árvák megmentésére fellendüljön, felvirágozzék a hazai biztosítás nemes ügye.

Havas Miksa.

Közlemények és ismertetések.

A munkás-betegsegélyzés reformja.

Az 1891. évi XIV. t.-cz.-kel életbeléptetett törvény, a mely a munkásoknak betegség esetén való segélyezéséről intézkedik, közel 10 év tanulságai szerint, nem vált be. E tény okát a legellen-
tétesebb körülményekben keresik. A törvény megváltoztatása céljából a kereskedelmi ministeriumban készült törvénytervezetnek és indokolásának szerzője, de még inkább a törvénytervezet megvita-
tása céljából összehívott enquêten résztvett kerületi betegsegélyző pénztári kiküldöttek és Sarkadi, a ki külön füzetben* tárgyalja ezt a kérdést, a munkás-betegsegélyzés nálunk meghonosított módjának a főhibáját abban találják, hogy a törvény részéről betegsége esetére biztosítani kívánt munkások túlságos sok pénztár közt oszlanak szét. Ehhez képest a jelenlegi bajokból kivezető utat a pénztárak számának csökkentésében látják.

Az enquêten résztvett többi szakférfiak a bajok okát viszont abban találják, hogy a kerületi pénztárak túlságos nagy területen széteszló, heterogen elemű munkásokat egyesítenek magokban. Ez utóbbi nézetnek adott kifejezést Kármán Elemér is, a ki a Közgazdasági Szemle múlt évi 9. számában beható statisztikai adatok alapján kimutatta, hogy »a kerületi pénztárak intézményében rejlik ama szű, a mely betegsegélyző ügyünk bensőjén rág.« Kimutatta, hogy ezek a pénztárak nyújtják tagjaiknak a legcsekélyebb segélyezést, kezelési költségeik aránytalanul nagyok, igazgatásuk nehézkes, a minek okát meg abban találja, hogy a pénztári kerület sem a közigazgatási, sem a közgazdasági viszonyokkal összeköttetésben nincs.

Nehéz volna megoldani azt a kérdést, hogy a központosítás, vagy a decentralisatio felel-e meg jobban a betegsegélyezés intézményének. Schäffle és mások nézete szerint a pénztárak tagoltsága a megfelelőbb és a német betegbiztosítási törvény valóban a minél nagyobb számú kis taglétszámmal bíró pénztárak álláspontján van, még pedig a legjobb eredménnyel. Másrészt azonban nem lehet tagadni azt sem, hogy a munkások részéről befolyó bevételekből akkor fordítható nagyobb rész a betegsegélyezés tulajdonképeni céljaira, illetve az esetben csökkennek leginkább a bevételeket föl-
emésztő kezelési költségek, ha egy-egy pénztárban mentől több tag

---

* *A betegsegélyzés reformja.* Irta Sarkadi Ignác, a budapesti ker. betegsegélyző pénztár igazgatója. Bpest, 1901. 24. oldal.

egyesül. Ennél az intézménynél is kétségtelen, hogy a nagy üzemnek föltétlen előnyei vannak a kisüzem fölött és mindazok az érvek, a melyek a »charity organisation« mellett fölhozhatók, a betegsegélyzés központosítása mellett is szólnak. Csakhogy a mint a jótékonyág szervezése tekintetében is el kell ismerni az atomisztikus kezelésnek bizonyos előnyeit, úgy nem lehet elvitatni a betegbiztosításnál sem azt, hogy a »durva visszaélések elhárítására« és az egyes tagok egyéniségéhez való alkalmazkodásra a kisebb pénztárak alkalmasabbak.

Hogy melyik rendszer volna tehát inkább választandó, az oly kérdés, a mely csak a valóságos viszonyok alapján oldható meg. Ott, a hol a pénztári kezelés költségei nem a tagok járulékaiból találnak fedezetet, mint pl. Németországban a községi pénztáraknál, vagy nálunk a gyári és vállalati pénztáraknál, a kis taglétszámmal bíró nagymennyiségű pénztárak mutatkoznak indokoltaknak. A hol ellenben a pénztár kezelésével járó személyi és dologi kiadások magát a pénztárt terhelik, ott minden bizonynyal a minél több tagot magában foglaló, minél kisebb számú pénztár a helyénvalóbb. Ezzel némileg rámutattunk a jelenlegi válságos helyzetből kivezető útra. A kerületi pénztárakban biztosított munkások a községek vagy járások hatóságai által biztosítandók és e községi vagy járási pénztárak kezelési teendőit a községi vagy járási hatóságokra kellene bízni; az ipartestületeket rá kell venni arra, hogy tagjaikat betegség esetére biztosítsák s e célból pénztárakat alakítsanak, a melyeknek kezelési költségeit azonban az ipartestület fedezze. A gyárak eddig is csak ily föltételek mellett alakíthattak pénztárt. Ha pedig magánegyesületek kívánnak elismert jellegű betegsegélyző pénztárakat alakítani, viseljék azok a pénztárak kezelésével járó költségeket.

A törvénytervezet azonban a reformnak nem ezt az útját választja hanem egészen más irányban keresi az orvoslást. Meghagyja a pénztáraknak eddig ismert nemeit, csakhogy az egyes pénztárak alakításához nagyobb taglétszámot követel. A fősúlyt a kerületi pénztárakra helyezvén, gyári, ipartestületi és magánegyesületi pénztárak alakulását csak az esetre engedi meg, ha azok léte a kerületi pénztár érdekeit nem veszélyezteti s ha azok nem a kerület székhelyén s nem oly helyen kívánnak alakulni, a hol a tagok ellátása a kerületi pénztár útján is megtörténhetik. De még ezek mellett a föltételek mellett is csak akkor, ha a gyári, magánegyesületi és az ipartestületi pénztárak 1000-nél több taggal bírnak, de az utóbbiak 500 taggal is engedélyezhetők, ha kimutatják, hogy így is képesek tagjaiknak betegség esetére való kellő ellátásáról gondoskodni.

Ezeket a rendelkezéseket a tervezet nem ruházza föl visszaható erővel, mert az ez idő szerint 1000 tagnál kisebb létszám mellett is fennálló nem kerületi pénztárak továbbra való megmaradását lehetővé teszi, ha ezek a kereskedelemügyi ministerhez intézendő felterjesztésben kimutatják, hogy csekélyebb taglétszámuk mellett is kellőleg ellátják törvényes feladataikat és 20%-nál többre nem rúgnak kezelési költségeik.

Ilyeténformán a tervezet alig változtat valamit a jelenlegi helyzeten. Mert hiszen új nem kerületi pénztárak a közel jövőben úgy se alakultak volna. A közigazdasági pangás mostani korszakában 1000-nél több munkással úgy sem igen keletkezik gyártelep. Oly községekben pedig, a hol 1000-nél több a mesterembereknél alkalmazott

segédek száma, már régen van ipartestület. A régóta fennálló nem-kerületi pénztárak továbbra való megmaradása esetén pedig marad minden a régiben, illetve a pénztárak helyzete még rosszabbodni fog, mert a törvénytervezet több irányban fölemeli a segélyezési igényeket s avval, hogy egy új intézményt: a pénztárak szövetségének az intézményét létesíti, újabb terheket ró az egyes pénztárakra. Az új intézmény szintén a kerületi pénztárak érdekében tervezetik, de hatásköre kiterjedne a többi pénztárakra is, a melyek a fölöttük gyakorolt ellenőrzés és felügyelet fejében a szövetség fentartásához hozzájárulni tartoznának. Ezt a feladatot eddig az iparhatóságok látták el és pedig díjtalanul. Csakhogy miután a pénztárak bevételeit: a járulékokat is az iparhatóságok hajtották be (ha maguk a pénztárak nem voltak képesek azokat behajtani), a pénztárak feszélyezett helyzetben voltak az iparhatóságokkal szemben. Sarkadi Ignác a betegsegélyezés reformjáról írt könyvecskéjében ennek a gène-es helyzetnek tudja be azt, hogy behajthatatlan követelések czimén több, mint 200.000 korona bevétele maradt el a pénztáraknak, holott ha az iparhatóságok nem lesznek többé fölöttes hatóságai a pénztáraknak, akkor ezek a mulasztó közigazgatási hatóság részéről a kárt az országos fegyelmi törvény alapján maguknak megtérítenék s így követeléseik nem kallódnának el. Egyéb hasznát a központi szövetségnek úgy sem látnák a pénztárak. Mert a mi egyéb functió ezekre bízatik, azt elvégezhetné a törvénytervezet által életbe hívni szándékolt szintén új intézmény: az állami munkásbiztosítási hivatal, a mely közpénzekből és nem a pénztári tagok közvetlen hozzájárulásából tartatnék fenn.

Érdekes újítást tervez a törvényjavaslat a kerületi pénztárak székhelyén kívül eső községekben ellátandó betegpénztári tevékenység tekintetében. Ezt tudniillik a községi előljáróságokra bizza. Továbbá az orvosi teendőket szintén a községi és körorvosokkal végezteti az esetben, ha más orvossal a pénztár a gyógykezelési és egyéb pénztárorvosi teendőkre és az ezek fejében járó fizetésre nézve megállapodásra jutni nem tud. Innen már csak egy lépés lett volna az általunk megpendített javaslatához, hogy tudniillik az egész betegbiztosítás a községi, esetleg a járási hatóságokra bizassék. Mert ha a községi előljáróságoknak már feladatává tétetik az, hogy »készletben tartsa a szükséges nyomtatványokat, hogy azokkal a pénztári tagokat, illetve a munkaadókat ellássa, közvetítse a bejelentéseket, beszedje a járulékokat és behajtsa a járulékhátralékokat, segédkezzék a tagok biztosítása és ellátása körül s általában mindazokat a teendőket végezze, a melyeket a kormány a hatáskörébe utal«, az már körülbelül kimeríti az egész pénztári igazgatási munkát. Mert ebből már csak az hiányzik, hogy a községi előljáróság a felmerülő segélyigények fölött itélkezzék. Ezt pedig sokkal alkalmasabban végezhetné egy, a községi előljáróság mellé beosztott és a pénztári tagok által megválasztott tanács, a mely a saját községebeli tagokat jobban ismeri, mint a kerület székhelyén tartózkodó s a viszonyokkal nem ismerős pénztári igazgatóság.

A tervezet mostani alakjában azonban csak megalkuvás a községi és a központosított biztosítás között és semmiféle irányban lényegesebb változtatást nem eszközölve, a mostani helyzeten csak alig javíthat.

Mennyivel egységesebb, bár kétségtelenül radicalisabb Sarkadi

Ignáczt tervezete, a melylyel ugyan nem értünk egyet, de el kell ismerünk róla, hogy minden optimismusa mellett is a viszonyok tüzetes ismeretén alapszik. Sarkadi egy központi szövetségbe foglalná az összes pénztárakat; ezek a pénztárak tulajdonkép csak vidéki expositurái volnának a központi szövetségnek. A szövetség által okozott költségeket a pénztárak vagyonának, alapjainak és az évi feleslegeknek kamataiból, a retaxált vények árkülönbözeteiből, a tisztviselői nyugdíjalap kamatjaiból, az eddig leírásba hozott kétes követelésekből fedezve látja. Ez a központi szerv a betegellátást idealis magaslatra fejleszthetné és később basisa lehetne a baleset-, rokkantság és aggkor esetére való biztosításnak is. Optimistikusnak tartjuk ezt a számítást, mert kétségtelen, hogy a felsorolt források nem szolgáltatnának kellő alapot a központi szövetség fentartásához, hanem ennek létesítése vagy nagyon igénybe venné magukat a jelenlegi terheket is már csak alig elviselő pénztárakat, vagy állami áldozatokat igényelne, a minek elnyerésére kilátás nincsen.

Az ez ügyben kidolgozott törvényjavaslat tehát alapos átdolgozást igényel. Legfelsőbb munkásügyi kormányzatunknak állást kell foglalnia vagy az egyik, vagy a másik irányban, ha csak a jelenlegi állapotok további elposványosodását tétlenül nézni nem akarja. A február havában a törvénytervezet tárgyában tartott szaktanácskozmány nem szolgáltatott a kormánynak irányokat a reformra nézve, mert oly ellentétes nézetek kerültek felszínre, a melyek közt eligazodni nehéz. E tekintetben a kormány kezdeményezésétől várhatunk csak helyes megoldást.

Vágó József.

Az új vámtarifa.

A budapesti keresk. és iparkamara jelentése a kereskedelemügyi miniszterhez az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának revíziója tárgyában. Budapest, 1900. 190. old.

Vámtarifánk revíziója ügyében már több gazdasági érdekképviselő véleménye került nyilvánosságra; így több vidéki kamaráé, a Lloyd-társaságé, az országos iparegyesületé és az O. M. G. E.-é. Ama jelentések közül, a melyeket e testületek a miniszterhez felterjesztettek, a legtöbb csak általánosságban foglalkozik vámpolitikánkkal, vagy kijelenti, hogy csak a kényszerhelyzetnek engedve megy bele az osztrák-magyar vámterület tarifájának tárgyalásába. Az önálló vámterület hívei ezek, a kik ez állásfoglalásukhoz híven az Ausztriából való gazdasági különválást óhajtják és így természetesen fölöslegesnek tartják a közös vámterület új tarifáját megszerkeszteni. Ellenkezőleg azok, kik e fáradságos munkára vállalkoztak: a közös vámterület hívei. Így az O. M. G. E., melynek javaslatát a K. Sz. 1900. októberi számában ismertette, első sorban a vámközösség fentartása mellett van, ennél fogva alapos tanulmányozás után részletes tarifát is dolgozott ki. A budapesti keresk. és iparkamara jelentésében ugyan szint nem vall, határozottan nem mutatja a vámközösség iránti barátságát, de részletes tarifajavaslatából és más jelenségek-ből is nyilvánvaló, hogy az önálló vámterületnek nem hive.

Két részre oszlik a kamara jelentése: 1. általános bevezetés, 2. tarifaindokolás és tervezet. Az első részben a kamara kifejti, hogy

a szerződéses nemzetközi compromissumokon alapuló vámpolitika ajánlatos a jövőben is »Magyarországnak és ennek következtében a közös vámterületnek«. A fejlődő magyar ipar és a fejlett osztrák ipar igényeinek eleget kell tenni; az iparfejlesztést a mezőgazdasági érdekekkel össze kell egyeztetni. Bizonyos, alább tárgyalandó föltételek mellett az agrárvámok emelésébe beleegyeznek. Az Ausztriából importált félgyártmányok vámjának leszállítását kívánja. A készgyártmányoknak ellenben csak abban a mértékben akar vámvédelmet nyújtani, a mennyiben ez nem erősítené túlságosan a virágzó osztrák ipart. Egy szóval a status quo föntartása mellett van és ennek következtében túlságosan magas vámtételekből óv. Az általános egytételű vámtarifarendszer és a súlyszerinti vám további megtartását kívánja. Változtatásokat csak egyes osztályoknál a technika fejlődése miatt óhajt. Végül pedig a transito küldemények, az üres zsákok, valamint a kikészítés miatt importált áruk ügyében tesz néhány czélszerű megjegyzést.

Az elmondottak bizonyítják, mennyire divergens érdekek azok, a melyeket a kamara összeegyeztetni akar. A különös részben tárgyalt egyes vámtételekből is kitűnik az a vajudás, nehézségekkel küzdés, mely a mezőgazdaság és a fejlődő ipar, másrésről a fejlett és a fejlődő ipar érdekeinek egy rendszerbe való szorításából következik. Mindegyiknek kedvezni akarván, egyiknek sem kedvez igazán. Valóban nehéz föladat a nagyközönség számára mindebből kiigazodni és a kamara álláspontja helyességéről véleményt alkotni.

De ez még nem indokolja azt a sajtószzerű eljárást, melyet határozottan el is ítélünk, hogy t. i. a kamara a nyilvánosság kizárásával terjesztette föl e munkálatot. Az ország minden lakosának joga, sőt kötelessége megtudni, hogy az ország első kereskedelmi érdekképviselője a jövő vámpolitikája számára mily konkrét tervvel bír. Hogy a jelentés rosszul van megírva és germanismusoktól csak úgy hemzseg, valamint, hogy az o. é. forint és nem a korona értéket alkalmazza, alkalmasint a jelentés bizalmasságának és a bizalmasságból eredt hanyagságnak következménye.

A jelentés különös részében, melyet részletesen nem tárgyalhatunk, vegyest vannak czélszerű, megindokolt és kevésbé czélszerű javaslatok. Hibáztatnunk kell, hogy sok ipari terméknel csak az általános vámtarifa tételei vétettek tekintetbe; az ebben megállapított tételek az 1887 óta kötött kereskedelmi szerződések óta fontosságukból vesztek. A papír, vas és gépipar részére javaslatba hozott vámtételeket nem a kamara, hanem az illető érdekkörök állapították meg; egyoldalú érdekek előmozdítására irányuló kívánságok ezek.

Feltétlenül helyes, hogy a kamara egynémely pénzügyi vám, így p. o. a kakaobab és a kakaobabhüvely vámjának leszállítását követeli. Jelenleg e vám az érték 33%-a és a hazai csokoládé és kakaopar fölvirágozását megakadályozza, ezenkívül e tétel nincs egyhangban az alacsony csokoládévámmal. A bor és pezsgőborra javaslatba hozott magasabb vámtétel, véleményünk szerint, szintén indokolt és csodálatosképen egyezik az O. M. G. E. minimális vámtételével.

A mezőgazdasági vámokról, különösen a gabonavámokról szól legkimerítőbben a jelentés. Ezek között is a búzavámról. A kamara szerint jó termés esetén még mindig viszünk ki búzát és ekkor

minden búzavám fölösleges. Az ipari terményeinket leginkább fogyasztó Balkán Államok magas agrárvámokra csak ipari termékeink kizárásával felelhetnének. Az agrárvámok megdrágítják a nyersterményeket, ez által csökkentik gyárparunk versenyképességét. Elismeri a kamara, hogy a mezőgazdaságunk tényleg válságos helyzetbe jutott az alacsony búzaárak következtében. Az utolsó esztendőben beállott ár hanyatlást az őrlési forgalom beszüntetésének tulajdonítja. Mindezt azzal a kéréssel fordul a kereskedelemügyi miniszterhez — ezt a jelentésben többször ismételve — hogy kövessen el mindent az őrlési forgalom visszaállítására. *Ha ez megtörténik*, a kamara indokoltan tartja a búzavámnak 1·50 frtról 2·50 frtra és ezzel arányosan a rozsvámnak 1·50 frtról 1·80 frtra való emelését, különös tekintettel az orosz-oztrák búzaforgalomnak ránk nézve kevésbé kedvezőtlen tarifális viszonyaira.

Mit jelentsen ez? Egyszerűen ennyit: ha az agráriusok beleegyeznek az őrlési forgalom visszaállításába, úgy a kamara nem ellenzi a búzavám csekély emelését. Mert a kamara azon állítása, hogy a magasabb búzavám őrlési forgalom nélkül úgy sem fog functionálni, komoly indokolás számba csak nem mehet.

Véleményünk szerint úgy a magasabb búzavám, mint az őrlési forgalom külön-külön is kedvezően hatnak a búzaárakra. Kivánatos tehát mindkettőt keresztülvinni, mert ha van behozatal, melyet a magasabb vám némiképp megakadályoz, akkor indokolt a magasabb búzavám; ha nincs behozatal, akkor a magasabb búzavámnak sincs értelme, akár van, akár nincs őrlési forgalom. A kamara tehát az agrárvámoknál az összes termelő érdekek figyelembevételét csak hangoztatja, tényleg azonban compromissumot ajánl.

De közgazdasági érdekképviselőnek csak egyféle, határozott véleménye legyen. A compromissum már a politika dolga. Ugy látszik, a kamara is érezte azt a nagy ellentmondást, mely az agrárvámok fölemeléséhez fűződő jó tanácsában rejlik, és ezért közölte ezt »bizalmasan« a miniszterrel.

d—n.

Kereskedelmi politika.

1.] E. van der Borcht: *Handel und Handelspolitik*. Leipzig 1900.

A Frankenstein-Heckel-féle Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften XVI. kötete gyanánt jelent meg van der Borcht tanárnak, ki a forgalom elméletének ismert nevű specialistája, »Handel und Handelspolitik« című könyve. A mű két részre oszlik. Az első a kereskedelem elemi jelenségeinek elméletét nyújtja, a második a kereskedelmi politikát. A kereskedelem fogalmát a társadalmi munkamegosztásból vezeti le: Kereskedelem, a szó tágabb értelmében, a termelők és fogyasztók személyes, térbeli és időbeli különváltságának az áthidalása. E tágabb fogalom körén belül két nagy csoportját különbözteti meg a kereskedelemnek: egyik a saját termelésű áruk forgalomba hozatala, mint a gyári és a kézműveskereskedelem (»Fabriks- und Handwerkshandel«); a másik, és ez a szorosabb értelemben vett kereskedelem, vagy, mint szerző nevezi, »Kaufmannshandel«, oly áruk iparszerű kínálata, melyeket a kínáló nem maga termelt, hanem

a termelőtől szerzett be, a nélkül, hogy a fogyasztók megrendelését bevárná. A kereskedői minőséget tehát nem az árúk forgalomba hozásától teszi függővé, mint ez rendesen történik, hanem már a kinálatától, mert szerinte kereskedő az is, ki üzletet nyit, habár még egy adás-vételi szerződést sem sikerült kötnie. A kereskedelemnek végre még egy legáltalánosabb fogalmát állítja fel, s ez az országhatáron belül és azon túl lefolyó mindennemű jószágforgalmat felöleli, tekintet nélkül arra, vajon e forgalom a szorosabb értelemben vett kereskedelem közvetítése mellett megy-e végbe, vagy sem. A kereskedelem fogalmának felállítása után fejtegeti a természet, a tőke és a személyi elem, meg a munka szerepét a kereskedelemben. A természet befolyást gyakorol egyrészt a jószágok termelőhelyeinek megoszlására, másrészt a forgalmi utak keletkezésére, de általában csekélyebb jelentőségű itt, mint a termelésnél. A tőkeelem egyrészt az üzleti berendezések, a személyzet fizetésére és a biztosításra szükséges pénzalap alakjában, másrészt az árúkba fektetett tőke alakjában lép fel. És itt érdekes az a megfigyelés, hogy az üzleti berendezés sokkal tettelesebb tőkemennyiséget igényel a külkereskedésnél, különösen annak legmagasabb alakzatánál, a modern nagyvárosi árúházaknál, mint a nagykereskedésnél. Némely több világrészre kiterjeszkedő nagy »háznak« nincs is árúraktára; egész üzleti felszerelését egy szerényen berendezett iroda teszi ki, míg az ezernyi tonnára menő árúk a hajókon és vasutakon röpködnek tova, egy tollvonással dirigálják az átrakodást egyik vonalról a másikra. A személyi elem tárgyalásából kiemeljük, mint különösen érdekeset, a következőket. Összehasonlító statisztikai munkálatok bizonyítják, hogy a kereskedelmi vállalatok túlnyomó része egyéni vállalat; az egyéni vállalatok túlnyomó részében pedig csak a vállalkozó s esetleg családja tagjai dolgoznak. Az alkalmazottak kizsákmányolása a vállalkozók részéről még mindig hallatlanul nagy; általában elmondhatjuk, hogy bármily lelkes tisztelője is szerzőnk az aranypálczás Hermesnek, nem zárkózik el ez Isten cultusának árnyoldalai elől sem. Az újabb socialpolitikai alkotásokat e téren teljesen méltányolja, de a vasárnapi munkaszünetnek csak azt az alakját tartja jogilag igazolhatónak, mely a vállalkozónak megengedi, hogy maga személyesen vasárnap is üzlete után láthasson. A maga nemében remek a könyv azon fejezete, mely a reklámot tárgyalja. Németországban vannak oly folyóiratok, melyek kizárólag a reklám elméletével foglalkoznak, s érdekes, hogy még a socialista munkáslapok hasábjainak is kétharmadát kereskedői hirdetések borítják. A tőzsdei kereskedés ismertetését a tőzsdék keletkezésének művészileg tömör előadása előzi meg, majd a fontosabb európai és amerikai tőzsdék szervezetét, hogy úgy mondjuk, közjogát és közigazgatási jogát ismerteti, s ezen annyira megtámadott intézményt, mint a nagytermelés és nagybani forgalom nélkülözhetlen, szükség-szerűen kifejlődött piacát méltatja. A tőzsdei ügyletek mechanizmusába is jó betekintést enged. A mű második része a kereskedelmi politikát tartalmazza, mely »azon intézkedések összessége, melyekkel a közhatalom közvetlenül kíván belenyúlni a kereskedelem menetébe.« A belső kereskedelmi politika egyenlően fontos tárgya a kis- és a nagykereskedelem, sőt társadalmi politikai szempontból talán fontosabb a kiskereskedelem politikája. A külkereskedelmi politikában azonban úgyszólván kizárólag a nagykereskedés az állami gondoskodás

tárgya. E részből alig lehet kikapni egyes részleteket, s csak annyit jegyezhetünk meg, hogy az egészet az az erőteljes germán chauvinismus lengi át, melyet már Wagner, Schmoller, Adler s mások részéről megszoktunk. A könyvet lelkes felhívás fejezi be, hogy teremtsen magának a német kereskedelem hatalmas haditengerészetet, hogy érdekeiért mindenkor helyt állhasson! A függelék gazdag irodalmi repertoriumot tartalmaz, melyre jellemző, hogy még az orosz irodalmat is eredetiben dolgozza fel. Magyar könyvet azonban nem látunk említve.

Neumann Jenő.

2.] Rausch E.: *Französische Handelspolitik vom Frankfurter Frieden bis zur Tarifreform von 1882, dargestellt auf Grund der parlamentarischen Annalen.* Duncker und Humblot. Leipzig, 1900. XVIII és 206 old.

Felette érdekes történeti munkálat, mely most, mikor a közép-európai vámpolitika ismét erősen vajudik, tanulságos olvasmányul szolgálhat. A könyv behatóan tárgyalja azt a harcot, melyet 1870-ben a védekezést követelő köztársasági elnök egész erejével fölkelített s mely 1882-ben a szabad kereskedés hívei által győzelemre vezetett ugyan, de egyuttal megvetette csiráját a francia elzárkózási politikának és nagyra növesztette Melinet és az agráriusokat. A munka Thiers köztársasági elnök vámpolitikai terveit adja. Thiers — mindig védővám — ügyesen felhasználta Franciaország pénzügyi szomorú helyzetét arra, hogy a vámjövedelem fokozásának ürügye alatt a III. Napoleon által meghonosított szabadkereskedelmi (jobban mérsékelt védekező) vámpolitikán változtasson és a védővám rendszerét honosítsa meg. Az 1871. évre szóló költségelőirányzat 488 millió frank deficittel záródott. Ez fedezendő volt indirect adók felemeléséből 149, vámok fölemeléséből 244 millió frank erejéig. A vámoknál a kávé vámja ismét 50 frankkal volt emelendő; ásványolajra vám volt tervezve; a textilipar nyers anyagaira 20°/_o-os vám volt kilátásba véve, hasonlóképp számos nyersanyag, mint bőrök, fa, olajos magvak, festőanyag stb. szintén 20°/_o-os vám alá vonatott volna; ezzel szemben — minthogy a belföldi ipar összes nyersanyagja vám által megdrágított — a megfelelő iparczikk a behozatalnál hasonlóképp az eddigieknél magasabb vámok alá lehettek volna vonandók. Bármily erősen küzdött is Thiers ebbeli javaslat mellett, az akkori szabadkereskedelmi párt könnyen győzött, mert az egész tervezet a fennálló kereskedelmi szerződések határozmányain hajótörést szenvedett a kivitelben. A törvényhozás — miután Thiers lemondással fenyegetőzött — elfogadta ugyan 1872. július 26-án a törvényjavaslatot, de azzal a határozattal, hogy mindaddig az illető nyersanyag vámja nem alkalmazható, míg a megfelelő iparczikk felemelt vámjának érvényre jutása a kereskedelmi egyezmények következtében lehetetlen. Thiers megkísérelte az egyes szerződéses nemzeteknél azt, hogy mondjanak le a lekötött előnyös vámtételekről és tegyék így lehetővé Franciaország pénzügyi regeneratióját; de a »beati possidentes» kereskedelmi érdekeiket többre tartották, mint egy lesujtott nemzet pénzügyi reformjait és Thiers a nemzetközi tárgyalások útján nem ért célra. A francia törvényhozás Thiers bukása után nem is késett a volt elnök egyéni makacssága által megteremtett törvényt 1873. júliusban hatályon kívül helyezni.

Az a körülmény, hogy Franciaország a Thiers által szándékolt vámtarifa reformot a fennálló kereskedelmi szerződések következtében nem tudta keresztülvinni és hogy ezen szerződéseknek lejártá 1876-ban közeledett, a francia kormányt épúgy, mint a közvéleményt az általános vámtarifa felé terelte. Franciaország általános vámtarifája tulajdonképen egy régi időtől származó és tilalmakkal telt tarifa volt, melyet a fennálló szerződések egészen fölöslegessé tettek; de épen szerződések hiányában alkalmazása lehetetlenség lett volna. Az egész jövődöbeli kereskedelmi politika megállapítása okából de Meaux kereskedelmi minister 1875. évben egy írásos enquétet indított meg. A beérkezett vélemények alapján 1877. évben Teisserenc de Bors kereskedelmi minister az általános vámtarifa tervezetét nyújtotta be; a kamara felosztatása folytán ez a tervezet nem jutott tárgyalásra s így ugyancsak Teisserenc de Bors 1878-ban ismét egy javaslatot tetjesztett be. Ez a javaslat az iparczikkeknél az addigi szerződéses vámokat 24% erejéig emelte, még pedig azzal a czélzattal, hogy a folyamatban levő szerződési tárgyalásoknál legyen engedni való.

Tanulmányunk szépen vázolja azokat a nehézségeket, melyeket Franciaország kénytelen volt viselni azért, mert legtöbb szerződéseit felmondván, egyszerre általános vámtarifát kellett megállapítania s mely utóvégre is odavezetett, hogy a francia agráriusokat és a védekező politika hiveit nagyra növesztette.

Időközben a francia képviselőkamara bizottsága behatóan tárgyalja az előterjesztett általános tarifát és e czélból majdnem egy éven át szakértőket hallgat ki, melyről a bizottság elnöke Malézieux azt jelentette, hogy a legteljesebb, leggyakorlotiabb és a legjobban ellenőrzött, egy szóval a legkomolyabb enquéte volt, mely valaha tartatott. A bizottság tárgyalta azt a kérdést is, vajjon kettős tarifát maximalis és minimalis tételekkel hozzon-e javaslatba, de arra a meggyőződésre jutott, hogy egységes tételeket javasoljon, s hogy e tételek ne legyenek oly alacsonyok, hogy az ipar meg ne élhessen, de ne is legyenek oly magasak, hogy az idegen verseny egészen elnyomassék. A mezőgazdasági terményekre csak kis vámok hozattak javaslatba, mert Franciaország nem termel elegendőt a hazai ipar kívánsága számára; iparczikkekre elég mérsékelt vámokat tervezett.

A képviselőház 1880-ban tárgyalta az általános vámtarifát s a kormány részéről Tirard kereskedelmi minister védte a szabadkereskedés elvét s a védekezés hiveinek a többiek közt mondja: »Sokkal egyszerűbb eszköz áll önöknek rendelkezésükre, mint a védővám; tömjék be a Mont Cenis alagutat s kényszerítsék ismét az árúkat, hogy a hegyen át vándoroljanak«. És midőn a legnagyobb kedvezés záradékát támadták meg, fölkiáltott: »Ép ez a záradék a leglényegesebb egy kereskedelmi szerződésben. Ugyan mit ér az a kereskedelmi szerződés, melyről tudjuk azt, hogy egy harmadik nemzet még nagyobb előnyben részesül, mint mi?« Méline akkor már a védekező irány mellett nyilatkozott, de tette azt még oly óvatosan, hogy de Kerjégus — az agráriusok mostani főembere — szabadkereskedői félvérnek nevezte őt. A képviselőházban a kormány szabadelvű irányra győzött.

A senatus több tételében megváltoztatta a képviselőház határozatait s így a képviselőház ismét kénytelen volt foglalkozni a vámpolitikával, míg végre a tarifa 1881. május 7-én törvénynyé vált. Az

akkor már erőssé váló agráriusok mégis azt az ígéretet csikarták ki a kormánytól, hogy az amúgy sem inagas mezőgazdasági vámokat kereskedelmi szerződések megkötésekor sem leszállítani, sem lekötni nem fogja s így Franciaország szabad kezet tart fenn magának a tételekre nézve.

Az általános vámtarifa meghozatala után megindultak a kereskedelmi szerződések megkötésére a tárgyalások, a mely alkalommal több állam, így Belgium, Olaszország, Portugal, Spanyolország, Svéd- és Norvégország, a Svájc lényegesen mérsékelték az általános francia vámtarifa tételeit.

A szabadkereskedelmi politika azonban 1881. óta lassan-lassan tért vesztit. Méline, mint földmívelési minister, a mezőgazdasági vámokat fölemeli; a gazdák szövetkeznek az iparosokkal és a hazai termelés védelme képezi a hangzatos jelszót, mely körül az egész francia nép csoportosúl, hogy 1892-ben a védekezés rendszere alapján létesüljön az általános vámtarifa.

A munka előadásában kivált érdekesek a parlamenti tárgyalásokról szóló tömör kivonatok, a melyekből a közgazdasági átalakulás csirái és az a kemény harc, melyet akkor már a kereskedelmi szabadság hívei kénytelenek voltak kiküzdeni, élénk színekben tárul elénk. — *vits.*

3.] *Beitrag zur neuesten Handelspolitik Deutschlands.* Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik I. — Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXX. — Leipzig, 1900.

A S. P. V. CXXX. kötetéből a januári számban ismertetett két értekezésnél közelebbről érdeklizünk hazánkat Francke berlini tanár cikkére a középeurópai vámunióról. A mint már címéből is »*Zollpolitische Einigungsbestrebungen in Mitteleuropa während des letzten Jahrzehnts*« kitűnik, szerző nem annyira a középeurópai vámunió czélszerűségének vagy czélszerűtlenségének kérdését kívánja fejtegetni, mint inkább csak a kérdésre vonatkozó nézeteket ismertetni. E végből sorra veszi a középeurópai államokat, Németországot, az Osztrák-magyar-monarchiát, Olaszországot, Franciaországot, a Svájcot, Németalföldet és Belgiumot, s képet igyekszik nyújtani arról, hogy ezekben az államokban a kereskedő és iparos körök, valamint az egész közvélemény milyen állást foglal el avval a tervvel szemben, hogy Középeurópa államai kereskedelempolitikai érdekeik könnyebb megvédhetésére véd- és daczsövetséget kössenek.

Legbővebben természetesen Németországgal foglalkozik. Miután röviden utalt arra, hogy a nyolczvanas és kilenczvenes évek eseményei, kivált a Mac Kinley-tarifa, mennyire befolyásolták a középeurópai vámunió létesítésére irányuló törekvéseket, rátér az 1892. évi szerződésekre, melyekben akkorában sokan az első lépést látták arra, hogy a középeurópai vámpolitikai véd- és daczsövetség létrejőjön. Francke szerint kétségtelen, hogy e szerződések Németország, az Osztrák-magyar monarchia, Olaszország, a Svájc és Belgium forgalmára nagyon kedvező hatással voltak, de a középeurópai vámszövetség felé irányuló első lépésnek nem tekinthetők. Egy ily szövetségnek ugyanis kettős czélzata volna: a forgalom lehető könnyítése a szövetség államai közt és a szövetségen kívül álló nemzetekkel szemben a lehető vámpolitikai elzárkozás. Az 1892. évi szerződések rendszere csak a forga-

lom könnyítését eredményezte, a többi államokat ellenben a szerződő államok részére tett engedményekből ki nem zárta. Következett ez abból, hogy a középeurópai államok számos egyéb állammal is legnagyobb kedvezményi viszonyban voltak és ezért, a mennyiben e szerződéseket nem akarták felmondani, kénytelenek voltak az egymásnak adott kedvezményekben emez államokat is részesíteni. Így Anglia, Franciaország, az északamerikai Egyesült-Államok és Argentína is élvezték e szerződések jótéteményeit. 1894-ben Németország Oroszországgal is szerződésre lépett és e szerződésben a vámleszállításokat Oroszországra is kiterjesztette. A kedvezményeknek ilyen általános alkalmazása kizárt minden szorosabb szövetséget.

A következő (III.) fejezetben megkapjuk a feleletet arra, hogy Németország, mely úgy a szerződések kötésénél, mint azok tételeinek általánosításánál a vezérlő állam volt, miért nem elégedett meg a középeurópai államokkal kötött szerződésekkel, s miért terjesztette ki e kedvezményeket más államokra is. A feleletet Francke a német külkereskedelmi statisztikából meríti. Németország kivitelének 10⁰/₀-a irányul Oroszországba, míg az orosz kivitelnek 45⁰/₀-a megy Németországba; az Angliával és gyarmataival való forgalom Németország összes külkereskedelmének egy negyedrészt teszi ki; az Északamerikai Egyesült-Államokból Németország felé irányuló behozatal az összes német behozatal 15·7⁰/₀-ára rúg és az Unióba való kivitel az összes német kivitel 8·6⁰/₀-a. Ezekből a számokból kitűnik, hogy Németország a világforgalomban mily élénk részt vesz. Ezután csak természetesnek fogjuk találni, hogy Németország nem volt hajlandó a középeurópai piac kedvéért 1892-ben a többi államokkal való forgalomról, vagy legalább annak akkori terjedelemben való folytatásáról lemondani. A fenti számok egészen érthetővé teszik, hogy Németországra nézve mennyire fontos az, hogy kereskedelempolitikai téren békés viszonyban maradjon Angliával, Oroszországgal és az Egyesült Államokkal, tehát ép azokkal az államokkal, melyek ellen a középeurópai vámunió éle irányúlna.

A ki a kilenczvenes évek szerződéseinek, kivált az orosz szerződésnek a német birodalmi gyűlésben való tárgyalásait tanulmányozza, azokból okvetlen azt a képet nyeri, hogy a német kormány már a középeurópai szerződések előkészítésénél is tisztában volt avval, hogy azok tételeit nem csupán a középeurópai államokkal szemben fogja alkalmazni. A kormány képviselői részéről főképp az orosz szerződés tárgyalása folyamán felhozott érvekből látszik, hogy épen nem a vámpolitikai elzárkozás, mely az unióval a kivüle álló nemzetekkel szemben okvetlenül együtt járna, hanem inkább az a gondolat vezette a kormányt a szerződések megkötésénél, hogy a német iparnak piacra és pedig minél terjedelmesebb piacra van szüksége.

Francke, úgy látszik, nincs egészen ezen a nézeten. Bár nem fogadja el bizonyosnak, hogy Caprivit a szerződések kötésében egy középeurópai vámunió gondolata vezette volna, mégis az értekezésében idézett számos parlamenti és egyéb nyilatkozatokból azt olvassa ki, hogy az 1892. évi szerződések kötésénél a vámunió gondolatának döntő szerepe volt. Az egyesülés gondolatától való eltérést inkább a későbbi fejleményekből következteti.

A szerző Németországról áttér monarchiánkra, hogy vizsgálja, mily állást foglal el a monarchia közvéleménye a középeurópai vám-

unió tervével szemben. Főkép a »Centralverband der Industriellen Oesterreichs« és a »Gesellschaft österreichischer Volkswirthe« nyilatkozataival foglalkozik. Magyarországra nézve azt állítja, hogy hazánknak igen nagy érdeke kereskedelempolitikailag a nyugoti államokkal, kivált Németországgal minél szorosabb viszonyba lépni. Az egész monarchiára vonatkozólag a következő eredményre jut: »Trennen sich Oesterreich und Ungarn zollpolitisch, so haben beide ein Interesse, sich durch Anlehnung an eine dritte Macht zu stärken; bleiben sie verbunden, so werden die deutschfreundlichen Richtungen in Pest mit denen in Wien zusammen arbeiten können.«

Hollandiában a vámszövetség barátai Francke szerint mindenestre szaporodtak, de a szövetség ellenzői még túlsúlyban vannak; ezek ugyanis egyrészt Németalföld politikai önállóságát féltik, másrészt arra hivatkoznak, hogy Hollandia a szabad kereskedelmi elv követője és ezzel védelmi célra alakult szövetségek ellenkezik. Franciaországban főkép a németek iránti gyűlölet következtében kevésbé hajlik a közvélemény a vámszövetség felé, Olaszországban és Svájcban ellenben e tervek fogékonyabbak talajra találnak.

Ezek után Francke még egyszer visszatér Németországra, hogy külön vizsgálja az iparos, kereskedői és tudós körök legújabb nézeteit a kérdéstről. Az iparos és kereskedői körökben legújában kevés a vámszövetség barátja, ellenben a tudósok körében Schmoller vezetése alatt Wagner Adolphot, Brentanót, Seringet, Rathgent és még többeket találunk a középeurópai vámunió mellett sikra szálló táborban.

Francke nézete szerint a középeurópai államoknak közös vámterületbe való egyesülése teljesen ki van zárva, mert egyik állam sem mondhat le arról, hogy kereskedelempolitikáját önállóan, minden külső befolyástól függetlenül intézze; legkevésbé teheti ezt Németország, mely egyébként is az összes középeurópai államok közül leginkább lesz képes magát a nagy világhatalmakkal szemben megvédeni. Az olyan vámszövetségnek, mely egységes tarifát létesítene a külfölddel szemben és a közbenső forgalmat lehetőleg felszabadítaná, szintén kevés kilátása van megvalósulásra, mert ennek a frankfurti békében Németország és Franciaország között örökre megállapított legnagyobb kedvezményi záradék útját állja. Így Francke véleménye szerint a középeurópai államoknak egymáshoz való közeledésére csakis egy eszköz marad: az egyszerű kereskedelmi és vámszerződés. Ez esetben csak arra van szükség, hogy a legnagyobb kedvezményi záradék mai felfogásában rejlő amaz akadály elháríttassék, mely a kilenczvenes évek elején a szövetség útjában állt.

A középeurópai vámunió magvát Németország és a mi monarchiánk egyesülése tenné és így létrejövetele első sorban azon fordul meg, vajon e két hatalom hajlandó-e az első lépést megtenni. Francke tanulmányából tisztába jöhetünk azzal, hogy Németország nem szándékozik egyelőre a középeurópai piac elnyerése végett a világpiaczról lemondani és így a vámunió létrejövetelére nincs jelenleg kilátás. Németország a nagy világhatalmak ellen csakis akkor fog középeurópai társainál támaszt keresni, ha azok az Északamerikai Egyesült-Államoktól megkezdett támadásokat a német kivitel ellen tovább folytatják, maguk lépnek fel támadólag és szerződés kötésére nem hajlandók. Ez azonban, a mennyire ma meg lehet itélni, nem valószínű. Nagy-Britanniában hallunk ugyan védvamos hangokat

megszólalni, melyek az anyaországnak a gyarmatokkal való egyesülését követelik, de többek közt az angol kereskedelmi kamaráknak 1900. évi conferentiáján kitünt, hogy az anyaország még erősen ragaszkodik a szabad kereskedelmi politikához, melylyel minden differentiális kedvezmény ellenkezik. Oroszországról nebezebb ítéletet mondani, de valószínű, hogy a szerződések kötésére kínálkozó alkalmat nem fogja elmulasztani. Magában az északamerikai Unióban a Dingley-bill reciprocitási záradékával jelentékeny lépés történt a szerződéses politika felé és valószínű, hogy megfelelő engedmények fejében az Egyesült-Államok készen lesznek Németországgal szerződésre lépni és annak behozatalát megkönnyíteni.

De ha a politikusok a középeurópai vámunió fölött egyelőre napi-rendre térhetnek is, a tudomány, mely a gazdasági élet fejlődésében nyilvánuló általános irányzatokat vizsgálja, nem mellőzheti a kérdést. A forgalom fejlődésével a világ kétségtelenül nem a gazdasági területek szétDarabolása, hanem egyesítése felé halad. A történet mutatja, hogy az egyes államokon belül a forgalmat gátló vámvonalak ledőltek; Németországnak a század elején fennálló számos vámterületét a hatalmas egységes német vámterület váltotta fel. A szivósság, melylyel folyton meg-megújuló szövegetek úgy az ó, mint az új világban váme egyesüléseket követelnek, csak megerősíthet abban a hitben, hogy a távolabbi jövőben nagyobb vámterületek alakulása nincs kizárva és hogy ennél fogva a középeurópai vámunió sem tekinthető merő álomképnek.

A kötet negyedik és utolsó tanulmányát Ballod írta a német-orosz kereskedelmi viszonyokról. Ballodnak egészen hasonló feladat jutott, mint Fisknek: mindketten megbízást nyertek megvilágítani azokat a szempontokat, melyekből eldönthető, hogy Németország a külkereskedelmi forgalmára nézve kiválóan fontos egy-egy állammal szemben a jövőben minő magatartást kövessen. Ballod ellenben feladatát egészen másképp fogta fel, mint Fisk; ő nem a történelmi szempontokra, hanem arra helyezi a súlyt, miként állnak az orosz-német versenyviszonyok, mely mezőgazdasági és ipari termékeknek kicserélésére van a két állam természeti és gazdasági viszonyainál fogva az egymásközi forgalomban utalva. Hogy az ekkép körvonalozott kérdésre felelhessen, először az orosz ipari, majd pedig az orosz mezőgazdasági termelést veszi vizsgálat alá, a német termelési viszonyokat a német olvasó közönség előtt ismereteseznek tétélezvén fel.

Az orosz államférfiak reményei a vasipar körül csoportosulnak, azt remélik, hogy Oroszország egy-két évtized alatt oly magasra fogja vasiparát emelni, hogy Nyugot-Európának vasat fog szállithatni. Ezért Ballod leginkább az orosz vasipar felé fordítja figyelmét, melynek két főterülete Dél-Oroszország és az Ural vidéke. Déli Oroszországban a vasipar a modern technika színvonalán áll. E területen a vasipar azonban inkább a prohibícióig magas védvámoknak köszönheti létét, mint a természeti viszonyoknak. A vidék ugyanis elég gazdag vasérczekben és az érczek jóminőségűek is, a vasérczek lelhelye azonban a Donez melletti széntelepektől távol esik; e mellett a Dél-Oroszországban levő szén minősége nem kiváló, mert sok ként tartalmaz és a telepek Ballod állítása szerint épen nem oly gazdagok, mint a milyeneknek még néhány év előtt tartották. Mindezeknél fogva déli Oroszországban a vas termelése kevésbé kedvező körülmények közt történik, mint Németországban, Angliában és Észak-Amerikában.

A vasipar másik góczpontja, az Ural vidéke, régen, a midőn a vas előállítása mindenfelé még faszénnel történt, igen nagy szerepet játszott. A XVI. században Oroszország e vidékről nagyobb mennyiségű vasat szállított Angliába, minthogy Nyugat-Európában ez időben az erdőségek már meg voltak dézsmálva, míg az Uralban a fa úgyszólván korlátlan mennyiségben állt rendelkezésre. A mint azonban a vas előállításához a kokszt kezdték használni, Oroszország az uralvidéki vassal többé nem versenyezhetett a nyugat-európai piacon. Az Ural-vidék mai nap is főképp a faszén használására van utalva; a kőszéntelepek nagyrészt innen is távol esnek, a közelebb levő szén pedig kokszt készítésére nem alkalmas. Ezért az uralvidéki vasművek sem igen fognak a következő évtizedekben a nyugat-európai piacon versenyezhetni; hiszen az Ural nagy távolsága e piacoktól a versenyt még egyenlő termelési viszonyok közt is nagyon megnehezítené.

Rendkívül érdekesek Ballod adatai az orosz mezőgazdaságra vonatkozólag, mert a kivált Németországban annyira rettegett orosz gabonakivitel jövőjére nézve némi tájékozást nyerünk belőlük. Az orosz mezőgazdaság még nagyon fejletlen; kitűnik ez eredményeiből. A felszántott terület ötször oly nagy, mint Németországban, a learatott gabonamennyiség ellenben, tekintve a négy főgabonanemet (búza, rozs, zab és árpa), csak kétszer akkora, mint a német termés. Miután pedig a német lakosságnak csak 36°/_o-a, az oroszoknak pedig 85°/_o-a foglalkozik mezőgazdasággal, Oroszországban a mezőgazdasági lakosság fejenkint 2¹/₃-szor kevesebbet arat, mint a német földműves. Ebből és egyéb adatokból Ballod azt következteti, hogy Oroszország gabonakivitelének nagy része nem fölöslegből származik, mint az észak-amerikai Unió gabonakivitele, hanem csak a nép táplálékának elvonásával lehetséges. Főképp a rozskivitel, melytől pedig a német mezőgazdák legjobban félnek, tartja Ballod egészségtelen jelenségnek, minthogy a rozstermelő vidékek sűrűn lakottak és terméküket könnyen maguk is elfogyaszthatnák. A buza kivitelét egy kicsit kedvezőbben ítéli meg; a buzatermelő vidékeken kevésbé sűrű a lakosság; a kivitt mennyiség azonban a búzánál sincs arányban a hazai fogyasztással.

A mi a buzatermelés kiterjeszhetőségét illeti, Ballod arra az eredményre jut, hogy európai Oroszországban a buzatermelés tetemes növelésére nem sok a kilátás. Jelentékenyebb emelkedés csakis a Kaukázus északi vidékén, Samar, Orenburg és Ufa kerületekben várható. Szibériában annak nyugoti részén a termelés tetemes emelkedése előrelátható ugyan, de nagyobb mennyiségben innen is aligha fognak exportálni, részint a nagy távolság miatt, mely e vidéket a gabonapiacoktól elválasztja, részint pedig azért, mert a közép- és kelet-szibériai bányavidékek lakossága a szibériai termést maga fogja elfogyasztani.

Látjuk ezekből, hogy Ballod nem tartja az orosz mezőgazdaságot a középeurópai mezőgazdaság jövőjére oly veszedelmesnek, mint a milyennek azt főképp a német agráriusok feltüntetni szeretik. Inkább a sorok közt olvashatjuk, hogy nézete szerint Oroszország kivitele a nép jólétének emelkedésével meg fog csappanni és hogy a termelés túlságos kiterjesztése sem fenyegeti Közép-Európát nagy veszedelemmel. Ballod adatai helyességének bírálata nagyobb statisztikai tanulmányt igényelne, ezért abba most nem bocsátkozhatom. Megvallom,

rám ez adatok azt a benyomást teszik, mintha nem volnának mentek minden egyoldalúságtól. De bármint legyen is ez, Ballod egy tényezőt kifejejtett a számításból: az orosz mezőgazdaság fejlődni és ezzel a termés is okvetlen nőni fog.

Azt azonban Ballod is elismeri, hogy Oroszország kitünő minőségű búzájában oly terméket állít elő, mely természeténél fogva a világforgalom tárgya és melyet Németország is kénytelen lesz tőle állandóan vásárolni, minthogy a silányabb minőségű német búza sütésre csakis orosz vagy egyéb búzával keverve alkalmas.

A Ballod tanulmányában foglaltak nagyjában igazat adnak Vosberg-Rekownak és a többi német irónak, kik a német-orosz gazdasági viszonyra kiváló súlyt helyeznek. Oroszország legalább a legközelebbi évtizedekben még nagyon is rá lesz szorulva a nyugot-európai ipar termékeire; még legkényeztetettebb ipara, a vasipar is csak idők múltán fogja a hazai szükségletet kielégíthetni. Az ipari termékek fejében pedig Oroszország a legjobb minőségű búzáját adja cserébe.

Az Oroszország és Németország közt ma fennálló szerződéssel Ballod nincs nagyon megelekedve. Azt tartja, hogy a Németország részéről tett engedmények az Oroszországtól nyert kedvezményekkel nincsenek arányban, míg ugyanis Németország a szerződés értelmében a legfőbb orosz kiviteli cikktől, a gabonától csakis 29·7⁰/₀-nyi vámot szed, addig a legfőbb német kiviteli cikkektől, vas és gépektől Oroszország részéről szedett vám 52·9⁰/₀-ot tesz ki. Egyéb cikkekre nézve is nagyjában prohibítív maradt az orosz tarifa.

Heller Farkas Henrik.

Vita a pénzintézetek, illetőleg biztosító-társaságok ellenőrzéséről.

Havas Miksa február hó 9-én tartott felolvasásához érdekes vita fűződött. Elsőnek a Generali vezértitkára, Poór Jakab szólott a kérdéshez, ki rámutat a felolvasó constalálta tényre, hogy a takarékpénztárak terén fordultak elő zavarok és bukások s mégis felolvasó is, a nagy közönség is, a biztosító-társaságokat kívánja felügyelet alá helyezni. Tiltakozik az ellen, hogy a biztosító-társaságok idegesek volnának a törvénytervezettel szemben, hisz ők ugyanazon a nézetten vannak, mint maga a felolvasó, kinek megjegyzéseit készséggel elfogadják. Megjegyzi, hogy a központ nemcsak az életbiztosítási ajánlatok elfogadása vagy visszautasítása felett való döntést tartja fenn magának, hanem még nagyobb kárbiztosításban sem intézkedhetik a főügynökség önhatalmulag. A biztosító társaságok ugyan feleslegesnek tartják az állami ellenőrzést, de ha az zaklatás és az üzlet megakasztása nélkül foganatosítható, örömmel fogják üdvözölni, mert az állami felügyelettől nem félnek. A vagyonfelosztástól felszólaló nem várja azokat az előnyöket, melyeket felolvasó remél.

Utána az Első Magyar Biztosító Társaság életosztályának főnöke, Havas Rezső vette át a szót és csatlakozott Poór szavaihoz, hisz 30 esztendő óta, biztosító-társaságnál senki sem vesztett egy fillért sem. Ez a törvénytervezet máris sokat ártott; nagyközönségünk gyanak-

szik, hiszi, hogy valami baj van, mert különben nem hoznának külön törvényt. Pedig abban az előadónak nagyon is igaza van, hogy nálunk aránytalanul kevés biztosítást kötnek és azt a keveset is veszélyeztetik a zaklatások. Egyébként a társaságok nem félnek az ellenőrzéstől, sőt azt helyesen szervezve, egyenesen óhajtják.

A kereskedelmi akadémia tanára, Bogyó Samu jegyezte most meg, hogy az igaz, hogy jelenleg a kereskedelmi főiskolában politikai számtant nem adnak elő, de a jövőben majd másképp lesz. Óhajtja, hogy azokat a fontos tárgyakat, melyek tanítását felolvasó sürgeti, a kereskedelmi főiskolában hallgathassák. Kívánja, hogy a stornirozott kötvényeknél a társaságnak joga legyen, kezelési díj címén, a díjtartalékból valamit levonni.

Az Első Magyar Biztosító-Társaság matematikusa, Bein Károly, óhajtja, hogy a tőkésítésnél a díjtartalékot ne netto-, hanem bruttódíjnak tekintsék; tiltakozik azon felfogás ellen, mintha a felet a díjtartalék megilletné; általában egyéni díjtartalékról beszélni nem is lehet.

Raffmann még azt fejtegeti, hogy ha a papírok árfolyama csökken, engedték meg a társaságoknak, hogy a díjtartalékot ne azzal a kamatlábbal számítsák, melyet a díjak kivetésénél használtak, hanem a csökkenésnek megfelelőleg magasabb kamatlábbal.

Az előadó, Havas Miksa, válaszképen kifejti, hogy nézete szerint valamennyi részvényes pénzintézetre ráfér az állami felügyelet, azért azonban nem felelős, hogy a munkát a biztosító-társaságoknál kívánják megkezdeni, ez nem az ő bűne, nem az ő érdeme. De inkább valami, mint semmi; tehát a viszonyok alakulása miatt abban is megnyugszik, hogy kezdjük a biztosító-társaságoknál, csak már egyszer megkezdjük. A vagyonmegosztást pedig még elég szigorúan nem valósították meg. A papír türelmes, ott lehet könyvelni, de kritikus pillanatban lefoglalnák azt, a mit találnak, nem kérdeznék, hogy melyik osztályé. S ha a vagyonmegosztás tényleg megvan, akkor nyugodtan belevehetjük a törvénybe. Megjegyzi, hogy a kötvények tőkésítésénél a díjtartalékot maga is bruttódíjnak tekinti, de hogy a díjtartalék a biztosítottaké, az előtte oly világos és tiszta, hogy a felett ma már vitatkozni nem lehet. Azt is tudja, hogy nincsen egyéni díjtartalék, de tény, hogy a biztosító-társaságok e nem létező egyéni díjtartalékkal számolnak. Visszaváltják a kötvényt és többet térítenek meg, mint a mennyit a törvény előír, tehát e ténykedésükkel is bizonyítják az előadó felfogásának helyességét. Végül az előadó a szakképzés fontosságának kérdését fejtegeti.

Halász Sándor, mint a M. K. T. igazgatója, kijelenti, hogy ennek megvalósítása túllépi a társaság munkakörét és így Poór indítványa is tárgyaltalan, mely szerint az előadót határozott javaslat kidolgozására fel kellene kérni.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Folyó hó 16-án volt Ambrozovics Bélának felolvasása e címmel: *Az ár és fogyasztás közti viszonyra vonatkozó tételnek új alapon való bizonyítása.*

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 márczius 4-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGs	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest). =	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verv.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Blackmar, F. W.: Economics. Topeka, Kan.: Crane & Co. 1901. (526) 12°. \$ 1.
- Cohn, G.: Die Kameralwissenschaft in 2 Jahrhunderten. Rede. Leipzig: Duncker & Humblot 1901. (78-92) 8°. M. 1.—. Aus: Nachr. v. der kgl. Gesellsch. der Wissensch. Göttingen.
- Sismondí, J. de: Neue Grundsätze der politischen Oekonomie oder der Reichthum in seinen Beziehungen zu der Bevölkerung. Nach der 2. Ausg. von 1827 übertr. von R. Prager. I. Berlin: Prager 1901. (XXVII, 359) 8°. M. 5.—. Bibl. d. Volksw. u. Gesellschaftswiss. 9.
- Bonet, H.: William Petty et son oeuvre économique. JE 2.
- Castelot, E.: Coup d'oeil sur la littérature économique de l'Espagne au 16e et au 17e siècle. JE 2.

2. Elmélet.

- Bancel, A.-D.: Le coopératisme. Paris: Schleicher 1901. (192) 18°. 2 fr.
- Berard, C.: Industrial revolution. Pref. by F. York Powell. London: Sonnenschein 1901. (120) 8°. 1/ net.
- Croce, B.: Matérialisme historique et économie marxiste. Essais critiques, trad. par A. Bonnet. Paris: Giard & Brière 1901. (326) 18°. 3 fr. 50.
- Levasseur, E.: Comparaison du travail à la main et à la machine. Paris: Chamerot & Renouard 1900. (106) 8°.
- Marken, J. C. van: Industrial social organisation. London: Sonnenschein 1901. 4°. 2.6 net.
- Negro, L.: La centralizzazione capitalistica. Torino: Piccarolo 1900. (61) 8°.

- A c k e r m a n n: La jurisprudence de l'église sur l'usure. Le Sillon 1.
 B a r t h o n, L.: Des atteintes à la liberté du travail. La nouv. rev. 3.
 B u l l o c k, Ch. J.: Trust literature: a survey and a criticism. **QJE** 2.
 C o n s i d é r a t i o n s sur l'évaluation de la richesse publique en France. (Discussion dans la société d'éc. pol.) **JE** 2.
 C o r n é l i s s e n, Ch.: La dialectique hégélienne dans l'oeuvre de Marx. **RSO** 2.
 T u t t l e, Ch. A.: The fundamental economic principle. **QJE** 2.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- B é k é s i G.: Magyarország közegészségi viszonyai 1898—99. Budapest: Orsz. közp. közs. ny. 1901. (IV, 107) 8°. 2 K 40 f. — Közig. könyvt.
 B o u c h e r, L.: Berlin au point de vue industriel et commercial. Rouen: imp. Gy 1900. (20) 8°. Extr.
 B y r n, E. W.: The progress of invention in the 19th century. New-York: Munn & Co. 1900. (480) 8°. \$ 3.—
 F r a n c o t t e, H.: L'industrie dans la Grèce ancienne T. 2. Bruxelles: Soc. de lib. 1901. (376) 8°.
 I m b a r t de la Tour, J.: La Loire. Étude de ce fleuve en Nivernais, précédée de l'histoire de la communauté des marchands. Nevers: imp. Vallière 1900. (VIII, 391) 8°.
 K a m p f f m e y e r, P.: Wohin steuert die ökonomische und staatliche Entwicklung? Berlin: »Sozialistische Monatsh.« 1901. (54) 8°. M. 1.—
 K e i t h, Hannah L.: An historical sketch of internal improvements in Michigan, 1836—1846. Ann Arbor: Mich. Polit. Sci. Assoc. 1901. (48) 8°. 50 c.
 K o w a l e w s k y, M.: Die ökonomische Entwicklung Europas bis zum Beginn der kapitalistischen Wirtschaftsform. 1. Römische und germanische Elemente in der Entwicklung der mittelalterlichen Gutsherrschaft und der Dorfgemeinde. Aus d. Russ. von L. Motzkin. Berlin: Prager 1901. (VIII, 539) 8°. M. 7.50. — Bibl. d. Volksw. u. Gesellschaftswiss. 11.
 M a t h é: Les tisseurs en soie de Lyon (1769—1900). Lyon: Rey & Cie. 1900. (75) 8°. Chambre synd. d. tiss. de Lyon.
 N y e g r e L.: Máramaros megye. Budapest: M. T. Akadémia 1901. (50) 8°. 60 f. — K. l. a **KS**. 1900. évi f.
 S é e, H.: Les classes rurales et le régime domanial en France au moyen-âge. Paris: Giard & Brière 1901. (638) 8°. 12 fr. — Bibl. intern. d'éc. pol.
 S p e a r s, I. R.: American slave trade: its origin, growth and suppression. Illus. by W. A. Clark. London: Bickers 1901. (250) 8°. 67.
 U n siècle. Mouvement du monde de 1800 à 1900. Paris: Oudin 1901. (914) 8°.
 W a l l a c e, A. R.: Wonderful century; its successes and its failures. London: Sonnenschein 1901. (412) 8°. 76.
 B e l o w, G. v.: Ueber Theorien der wirtschaftlichen Entwicklung der Völker, m. bes. Rücks. auf die Stadtwirtschaft des deutschen Mittelalters. Hist. Zeitschr. 1.
 B l o n d e l, G.: L'essor économique du Japon d'après quelques publications récentes. **REP** 1.
 D u n e l m, B. F.: Progress. **ER** 1.
 K a s s a i céhek árszabásai a 17. századból 1—15. Közli Kemény Lajos. **MGT** 1.
 K e r e k e s Gy.: Az Árpádok törvényeinek közgazdasági vonatkozásai 1—4. Keresk. szakokt. 3—6.
 L a s c h, R.: Die Anfänge des Gewerbestandes. **ZS** 2.
 N é m e t h A.: Selyemtenyésztési mozgalmak Győrött 1771—1831-ig. **MGT** 1.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- d'Almada Negreiros, A.: Colonies portugaises. Angola. Paris: imp. Alcan-Lévy 1901. (48) 8°.
 C o e n, G.: La questione coloniale e i popoli di razza latina. Livorno: Giusti 1901. (XIV, 367) 8°. l. 3.—
 C o s t e, A.: Les lois de la population, d'après Gust. Cauderlier. Réctification de la théorie de Malthus. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (15) 8°. 1 fr.
 C o u t u r i e r, D. M.: Demain. La dépopulation de la France. Paris: imp. Féron-Vrau 1901. (XXVII, 131). 16°.
 D e n k s c h r i f t betr. die Entwicklung des Kiautschou-Gebiets in der Zeit vom Okt. 1899 bis Okt. 1900. Berlin: Reimer 1901. (53, 3 Kart., 5 Taf.) 4°. M. 5.—
 D u m o n t, A.: De l'infécondité chez certaines populations industrielles.

- Essai sur la natalité dans le canton de Condé-s-Noireau. Nancy: imp. Berger-Levrault & Cie 1900. (24) 8°. — Extr. du Journ. de la Soc. de statist. de Paris.
- Fitzner, R.: Deutsches Kolonial-Handbuch. Bd. 1 2. Aufl. Berlin: Paetel 1901. (VIII, 412) 8°. Bd. 1—2 geb. M. 10.—
- Offenbacher, M.: Konfession und soziale Schichtung. Studie üb. die wirtschaftliche Lage der Katholiken und Protestanten in Baden. Tübingen: Mohr 1901. (III, 102) 8°. M. 4.— Volksw. Abh. d. badischen Hochsch. Bd. 4, H. 5.
- Pecker, P.: L'assistance maternelle à domicile et la dépopulation. Paris: imp. Davy (1901). (35) 8°. — Extr. de la Rev. pol. & parl.
- Rauber, A.: Weibliche Auswanderung und ihr Verhältnis zu einer biologisch begründeten Bevölkerungspolitik. Leipzig: Georgi 1901. (IV, 167) 8°. M. 5.—
- Rothschild, H. de: Dépopulation et protection de la première enfance. Conférence. Paris: Doin 1900. (32) 8°.
- Strauss, Paul: Dépopulation et puériculture. Paris: Bibl. Charpentier 1901. (308) 18°. 3 fr. 50.
- Doucet, R.: La dépopulation en France et la réforme du régime successorial. Rev. pol. & parl. 1.
- Hall, P. F.: New problems of immigration. Forum, Jan.
- Louis, P.: La colonisation contemporaine. Revue blanche 3.
- Prinzling, Fr.: Die eheliche Fruchtbarkeit in Deutschland 2. ZS 2.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Accidents du travail. Jurisprudence. T. 3. Paris: Imp. nationale 1900. (568) 8°. — Minist. du comm.
- Aperçu des faits principaux dans le mouvement ouvrier des Pays-Bas depuis 1896. Recueillis par le Comité directeur du Social-democratische Arbeiderpartij in Nederland à l'usage du Congrès international de Paris 1900. Paris: imp. Allemane 1900. (15) 8°.
- Arbeitsstellungen und Aussperrungen, die, in Oesterreich 1899. Hrsg. v. arbeitsstat. Amte. Wien: Hölder 1901. (125, 264) 8°. K. 3.—
- Béchaux, A.: L'école de la paix sociale devant le socialisme. Paris: imp. Levé 1901. (76) 18°.
- Bergwerksinspektion, die, in Oesterreich. Berichte der k. k. Bergbehörden üb. 1897. Veröff. v. k. k. Ackerbauministerium. Jg. 6. 1897. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (XIII, 620) 8°. M. 3.—
- Bourgin, H. Proudhon.: Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1901. (97) 8°. 50c. — Bibl. socialiste 5.
- Bruderzweist, zum, in Frankreich. 2 Reden von J. Jaurès und J. Guesde über die Taktik der Socialdemokratie, übers. v. A. Südekum. Dresden: »Sächs. Arb.-Ztg.« 1901. (32) 8°. 30 Pf.
- Brunhes, H. J.: Ruskin et la bible. Paris: Perrin & Cie. 1901. (X, 270) 16°.
- Cailloux, E.: La législation belge sur les règlements d'atelier; exposé de l'état de la question en France. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (XV, 297) 8°.
- Calwer, R.: Die Berufsgefahren der Steinarbeiter. Hrsg. von der Zentralleitung der Steinarbeiter Deutschlands. Rixdorf-Berlin: Mitschke 1901. (196) 8°.
- Congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Impr. nat. 1900. (80) 8°. Exp. univers. 1900. Minist. de comm.
- Déhon, L.: La rénovation sociale chrétienne. Conférences. Paris: Bloud & Barral 1900. (VI, 295) 18°.
- Doumergue, E. (prof.): Appel aux membres de l'Université et de l'académie de Toulouse pour la campagne antialcoolique. Toulouse: imp. Chauvin & Fils 1900. (14) 8°.
- Dreyfus, L.: Misères sociales et études historiques. Paris: Ollendorff 1901. (224) 8°. 3 fr. 50
- Dulucq: Congrès d'entente socialiste. Appel à la raison. Paris: imp. Clair 1900. (16) 8°. 10 c.
- First of May, the, celebration committee. Report of executive committee on festival of 1900. London: 20th Cent. Press 1900. (12) 8°.
- Franok, K.: Kann ein Christ Sozialdemokrat sein? Halle: Mühlmann 1901. (23) 8°. 20 Pf.
- François, C. v.: Staat oder Gesellschaft in unseren Kolonien? 2. u. 3. Tsd. Berlin: Harrwitz Nachf. 1901. (16) 8°. 50 Pf. — Soz. Streitfr. 10.
- Fuster, E.: Capitalisation ou répartition dans les nouvelles lois allemandes sur l'assurance ouvrière. Paris: 20, rue Louis-le Grand 1901. (19, 1 pl.) 8°. — Extr. du Bull. du com.

- perm. du Congr. d. accid. du trav. et d. assur. soc.
- G a i l h a r d - B a n c e l, H. de: 15 ans d'action syndicale. Paris: Lamulle & Poisson 1900. (388) 8°. 4 fr. 50
- G u e s d e, Jules de: collectivisme. Conférence. 3e éd. Lille: imp. Lagrange 1900. (28) 16°. 10 c. — Bibl. du Parti ouv. franç.
- H i r s c h, P. Die soziale Gesetzgebung im 19. Jh. Berlin: Verl. Aufklärung 1901. (62) 8°. 30 Pf. — Am Anfang d. Jahrhunderts 3.
- H u b e r t - V a l l e r o u x, P.: Le projet de loi sur les établissements libres de bienfaisance. Paris: imp. Lavy 1901. (16) 8° Extr. de-la Re S.
- J a u r è s, J. et J. Guesde: Les deux méthodes. Conférence. Lille: imp. Lagrange 1900. (15) 8°. 10 c. — Bibl. du Parti ouv. franç.
- J o u i t o n, M.: Des garanties du droit de l'ouvrier victime d'un accident de travail, d'après la loi du 9 avril 1898. Thèse. Paris: Chevalier-Maresq & Cie. 1901. (II, 120) 8°.
- K o r n, A.: L'alcoolisme en France et le rôle des pouvoirs publics dans la lutte contre le cabaret. Préf. de H. Truchy. Paris: Larose 1901. (339) 8°. 6.50 fr.
- K ü s s n e r, G.: Zur Frauenfrage. Kiel: Lipsius & Tischler 1901. (136) 8°. M. 2.—
- L a u r i s c h, G.: Gewerberecht und Arbeiterschutz. Führer durch die Gewerbe- und Arbeiterschutzgesetze. Berlin: Guttentag 1901. (120) 12°. Kart. M. 1.50.
- L e e, H. W.: The first of may: the international labour day. London: 20th cent. press. pr. 1900. (16) 8°. 1 d.
- L e i p z i g e r B u c h d r u c k e r - S t r e i k, zum! (Der sozialdemokratische Parteivorstand.) Dresden: Druck v. Kaden & Co. (1901) (24) 8°.
- L o u i c h e - D e s f o n t a i n e s: Congrès international du patronage des libérés, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nation 1900. (24) 8°. — Exp. univers. se Paris 1900. Minist. du comm.
- M a u r i a c, E.: La défense du vin et la lutte contre l'alcoolisme. Paris: Doin 1901. (115) 8°. 2 fr.
- M o r g e n s t e r n, H.: Die in Oesterreich geltenden (24) Dienstbotenordnungen, samt dem Entwurfe der neuen Wiener Dienstboten-Ordnung. Wien: Manz 1901. (XII, 212) 8°. geb. M. 3.
- M o u v e m e n t, le, syndical en Allemagne. Rapport pour le Congrès international socialiste ouvrier et syndical Paris 1900, prés. par la Commission générale des syndicats de l'Allemagne. Hambourg: Auer & Co. 1900. (48) 8°.
- N e i s s e r A.: Geschlechtskrankheiten und Krankenkassen. Berlin: Troschel 1901. (9) 8°. 60 Pf. — Aus: Arbeiter-Versorgg.
- P a r t i o u v r i e r f r a n ç a i s. Fédération du Nord. Compte rendu du 28e Congrès régional, à Caudry 1900. Lille: imp. Lagrange 1900. (23) 8°.
- P a r t i, le, socialiste ouvrier espagnol au Congrès international de Paris en 1900. Madrid: Teodoro 1900 (11) 16°.
- P r o t o k o l l ü b e r d i e V e r h a n d l u n g e n der 2. Konferenz der sozialdemokratischen Gemeindevertreter der Provinz Brandenburg, Berlin 1900. Berlin: Exp. d. Vorwärts 1901. (56) 8°.
- P l i c q u e, A. F.: Hygiène sociale. Alcoolisme et tuberculose. Paris: imp. Maurin 1901. (11) 8°. Extr. de la Tribune médicale.
- R a p p o r t d e l a c o m m i s s i o n s u p é r i e u r e de la Caisse nationale des retraites pour la vieillesse sur les opérations et la situation de cette Caisse. 1899. Paris: Impr. nation. 1900. (110) 4°.
- S a r k a d i I.: A betegsegélyezés reformja. Budapest: Valter 1901. (24) 8°.
- S e e m a n n.: Die Wohlfahrtspflege auf dem Lande. Vortrag. Neu-Brandenburg: Brunslow 1901. (12) 8°. 25 Pf.
- S o m b a r t, W.: Sozialismus u. soziale Bewegung im 19. Jh. 4. Aufl. 18. bis 23. Taus. Jena: Fischer 1901. (V, 130) 8°. M. —75.
- S o z i a l d e m o k r a t i e, die, im Heere. Reform des deutschen Heeresdienstes zur Abwehr des Sozialismus. Von einem Offizier. Jena: Costenoble 1901. (V, 11) 8°. M. 1.—
- S o z i a l e F r a g e, die. Versuch zur Lösung durch praktisches Christenthum. München: Schupp 1901. (13) 8°.
- S p r i e t, H.: Dupont-Witthe. Etude sur les origines du socialisme d'État en France. Thèse. Paris: Giard & Brière 1901. (IX, 202) 8°.
- S u s t, Th.: Die Vertreter in der Arbeiterversicherung. Hamburg: Verl. d. Generalkomm. der Gewerksch. Dtschlds. 1901. 8°. 50 Pf.
- S z o c z i á l p o l i t i k a i t ö r v é n y z i k k e k g y ü j t e m é n y e. Jegyzetekkel, magyarázatokkal és végrehajtási rendeletekkel. Budapest: Ráth 1901. 8°. 5 K.
- V a n d e r v e l d e, E.: Le collectivisme et l'évolution industrielle. Paris: Bellais 1900. (286) 16°. 1.50 fr. — Bibl. socialiste, Nos 2—4.

- Verbandsstag, 5., der Metallarbeiter Oesterreichs. Wien: Verl. d. Metallarb.-Verb. 1900. (275) 8°. 60 h.
- Vorschriften üb. die Ausführung der Unfallversicherungsgesetze vom 30. VI. 1900 im Ressort der kais. Marine. Berlin: Mittler & Sohn 1901. (15) 8°. 20 Pf.
- Whittelsey, S. S.: Massachusetts labor legislation. An historical and critical study. Intro. by A. T. Hadley. Philadelphia: Amer. Ac. of pol. and soc. science 1901. (158) 8°.
- Willoughby, W. W.: Social justice. New-York: Macmillan 1900. (385) 8°. 12 s. 6 d. nat.
- Briat, E.: Les congrès ouvriers. HN 2.
- Bureau, P.: Questions du jour. — Le contrat du travail. — Le rôle des syndicats professionnels. — La règle de l'anarchie dans les relations entre employeurs et employés. SS 2.
- Cousin, L.: L'avenir du socialisme. Le Sillon 1.
- Dagan, H.: L'alcoolisme; critique des remèdes. HN 2.
- Frankenberg, H. v.: Stimmen zur Reform der Krankenversicherung in Deutschland. ZS 2.
- Friedrich V.: Az alkoholizmus és az ellene való védekezés. 1. KS 2.
- Hamon, A.: Les congrès et la situation du socialisme contemporain. HN 1.
- Harrison, Amy: The inspection of women's workshops in London. ER 1.
- Herbert F.: Der Konflikt in Leipzig. NZ 20.
- Katayama, Sen J.: Orizine et progrès du socialisme en Japon. HN 2.
- Lever, W. H.: Prosperity-sharing versus profit-sharing in rel. to workshop management. ER 1.
- Luxemburg, Rosa: Die sozialistische Krise in Frankreich: 2. Die Taktik Jaurès und der Radikalismus. — 3. Die Sozialreformen Millerands. NZ 18, 20.
- Métin, A.: La conciliation et l'arbitrage obligatoires en Nouvelle-Zélande. REP 1.
- Millerand'sche Streikgesetz, das. (Begründung.) NZ 19.
- Naquet, A.: Guesde et Jaurès. Rev. franco-allemande. 1.
- Návay L., ifj.: Gazdasági munkások cseléd-segély-pénztárak szervezése. KS 2.
- Parti socialiste polonais, le. RSo 2.
- Sarraute, J.: Socialisme d'opposition, socialisme de gouvernement et lutte de classe (suite). RSo 1.
- Schwarzenau, Frh. v.: Zur Reform der österreichischen Arbeiter-Wohnungsgesetzgebung. ZVS 1.
- Willoughby, W. F.: Accidents to labor as regulated by law in the United States. Bull. Departm. Lab. 1.
- Zadeck, J.: Arbeiterinnenschutz. SM 3.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Allgemeiner Bergmannstag in Teplitz 1899. Festbericht und Verhandlungen. Hrsg. v. Verein f. die bergbaul. Interessen im nordwestl. Böhmen. — Teplitz-Sch.: Becker 1901. (251, 5 Taf.) 8° Geb. M. 5.—
- Carville, F.: Agriculture. (Législation nouvelle.) Syndicats professionnels. Crédit agricole mutuel. Caisses d'assurances mutuelles. Assurances diverses et pour l'emploi des warrants agricoles. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (393) 8°. 3 fr. 50.
- Glasser, E.: Notes sur les richesses minérales de la Sibirie et sur l'état actuel de leur exploitation. — Paris: V^o Dunot 1900. (79) 8°. — Extr. d. Ann. d. mines.
- Grandeau, L., Cathelineau et Schriebeaux: Congrès international des stations agronomiques, Paris 1900. Procès-verbeaux sommaires. Paris: Impr. nat. 1900. (10) 8°. — Exp. univ. 1900. Min. du comm.
- Jahrbuch f. das Berg- und Hüttenwesen in Sachsen. Jg. 1900, hrsg. v. C. Menzel. Freiberg: Craz & Gerlach in Komm. 1901. (X, 66, 291, 252) 8° M. 8.—
- Dasselbe. Beilageheft: Kretschmar: Die Neuerungen in den Vorschriften und den Dienstvertrag. (67—126). M. 1.20.
- Jahresbericht üb. das Veterinärwesen in Ungarn. Bearb. von F. Hutyra. Jg. 11. 1899. Budapest: Nagel jr. 1901. (III, 180) 8°. 2 K. Publ. d. ung. Ackerbaumin. 10.
- Jelentés Magyarország selyemtenyésztése és selyempiparának állapotáról az 1900. évben. Szegzárd: Báter J. ny. 1900. (23) 4°. — A magyar földm. min. orsz. selyemteny. felügy.
- Kieseritzky, A. v.: Livländische Bauer-Verordnung v. 13. XI. 1860, mit allen Abänderungen und Entscheidungen. 1. Hlfte. Riga: Jonck & Poliewsky 1900 (CVIII, 208, 193, 1 Taf.) 8°. M. 8.50.
- Leclère: Note sur la législation des mines en Chine. Paris: V^o Dunot 1900. (16) 8°. Extr. d. Ann. d. mines.

- Nemo**: A telepités kérdésehez. Budapest: Singer & Wolfner 1901. (77) 8°. 1 K.
- Njemetzki**: Die Industrialisierung der Landwirtschaft. Nebst e. Antwort auf die Frage: Brotzoll oder Handelsverträge? Berlin: Hofmann & Co. 1901. (50) 8°. M. 1.25.
- Nomblot, A**: Congrès international d'arboriculture et de pomologie, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1900. (32) 8°. — Exp. univ. 1900. Minist. du comm.
- Tätigkeitsbericht** des Deutsch-österreichischen Bauernbundes in Budweis, 1898—1901. Verf. v. Kaiser. Budweis: »Moldavia« 1901. (31) 8°. 20 Pf.
- Tomalski, J.**: Die Rindviehzucht in Bayern und ihre wirtschaftlichen Ziele. München: Schweitzer 1900. (68) 8°. M. 1.80.
- Vajda E.**: Csöd elött. Budapest: Márkusny. 1901. (27) 8°. 60 f.

Grandeau, L.: Le mouvement agricole. JE 2.

Kautskv, K.: Die Elektrizität in der Landwirtschaft NZ. 18.

7. Ipar.

- Conseiller, le, du commerce et de l'industrie pour 1901.** 2. année. Lois et règlements des grands administrations, des compagnies de chemins de fer. Bordeaux: imp. Gounouilhou 1901. (352) 8°. — 2 fr.
- Grandgeorge, G. et A. Mortier**: L'industrie textile en France en 1899. Rapport. Paris: Imp. nat. 1900. (XIV, 265) 8°. — Minist. du comm.
- Katzenstein, L.**: Die Trusts in den Vereinigten Staaten. Votr. Berlin: Simion 1901. (31) 8. M. 1.—. Volksw. Zeitfr. 176.
- Lensch, P.**: Die Wandlungen in der Verfassung der Zuckerindustrie. Schiltigheim: Bartl & Möllendick 1900. (50) 8°.
- Rossmüller, G.**: Die Frachtkostenfrage in der Müllerei. Anhang: Erzeugung und Bedarf Deutschlands an Brotgetreide und Mehl. Hannover: Jänecke 1901. (18) 8°. M. —.50.
- Routier, G.**: L'industrie et le commerce de l'Espagne. 3. éd. Paris: Le Soudier 1901. (168, 8. tabl.) 8°, 5 fr.
- Trillot, J. A.**: L'industrie chimique en Allemagne: organization économique, scientifique et commerciale. Paris: Baillières 1900. (490) 12°.
- Huard, G.**: Les brevets d'invention. SS. 2.
- Marburg, Th.**: Trusts in America. ER. 1.
- Mareiner, K.**: Angloindische Produktionspolitik. ZS 2.
- Mathieson, G.**: Some economic aspects of the sugar problem. ER 1.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Alibaux, A.**: Des navires de commerce dans les eaux étrangères au point de vue de la juridiction criminelle. Thèse. Lyon: Rey 1901. (247) 8°.
- Bericht über die 3. ordentliche Generalversammlung der Centralstelle für Vorbereitung von Handelsverträgen**, Berlin 1901. Berlin: Gutten-tag 1901. (128) 8°. 2.50 M. — Schr. d. Centralst. f. Vorber. v. Handelsverträgen. 15.
- Cordemoy, C. de**: Les ports modernes T. 1—2 et atlas. Paris: Bernard & Cie. 1900. (587, 656) 8°. 120 fr.
- DalPiaz, et C. de Bethencourt**: Congrès international de la marine marchande. Paris, 1900. Compte rendu sommaire. Paris: Imp. nation. 1900. (20) 8°. — Minist. du comm.
- Debreczeni, a, keresk. és iparkamara felterjesztése az autonom új vámtarifa ügyében.** Debreczen: Hoffmann & Kronowitz ny. 1901. (22) 8°.
- Deutsche Volkswirtschaft, die, und der Weltmarkt.** 2. Aufl. Berlin: Springer 1901. (28) 8°. M. —.60. — Handelspol. Flugschr. hrsg. v. Handelsvertragsver. 1.
- Dietzel, H.**: Kornzoll und Sozialreform. Berlin: Simion 1901. (56) 8°. M. 2.— Volksw. Zeitfr. 177/178.
- Enseignement commercial.** Budapest: imp. Hornyánszky 1900. (55) 8°. — Minist. hongr. d. cult. et de l'instr. publ.
- Frankl, L.**: Unsere künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Land- und Forstwirtschaft. Wien: Frick 1900. 8°. 2 K.
- Gaget, M.**: La navigation sous-marine. Paris: Brandy & Cie 1901. (476) 18°.

- Girard, B.: Le canal maritime de Suez. Bordeaux: imp. Gounouilhou. 1901. (ε6) 8°. Extr. du Bull. de la Soc. de géogr. comm. de Bordeaux.
- Guttmann, M.: Fogyasztási szövetkezetek. A miskolczi 3. orsz. kereskedelmi kongresszus elé terjesztett határozati javaslat. Budapest: Kosmos ny. 1900. (40) 8°.
- Hitchcock, Fr.: Our trade with Japan, China and Hongkong 1889—1899. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (168) 8°. — U. S. Depart. of agric. Bull. N° 18.
- Krauss, J.: Deutsch-türkische Handelsbeziehungen seit dem Berliner Verträge m. bes. Ber. der Handelswege. Jena: Fischer 1901. (VII, 114) 8°. M. 2.50.
- Lenthéric, C.: Côtes et ports français de l'Océan. Paris: Plon, Nourrit & Cie 1901. (VIII, 401, 11 cart) 16° 5 fr.
- Luckhardt, F.: Der deutsche Buchhandel an der Jahrhundertwende. Leipzig: Luckhardt. 1901. (31) 8°. 50 Pf.
- Magyar tengerészeti évkönyv 1901. Kiadja a fumei m. k. tengerészeti hatóság. 11. évf. — Annuario marittimo ungherese per 1901. Fiume: tip. Mohovich 1900. (342, 23 tábl.) 8°.
- Mémin, Th.: Code de l'automobile et du cycle 1-er fasc. Paris: Richard. 1901. (32) 8°.
- Newcomb, H. J.: The postal deficit. An examination of some of the legislative and administrative aspects of a great state industry. Washington: Ballantyne & Co. 1900. (158) 12°. \$ 1.—.
- Nübling, E.: Die Handelswege des Mittelalters. Ein Beitrag z. Frage der deutschen Weltpolitik. Ulm: Gebr. Nübling. 1901. (VIII, 50) 8°. M. 1.—. Aus: Ulms Handel im Mittelalter.
- Rapports commerciaux des agents diplomatiques et consulaires de France. Année 1901. Nos 4—8. Paris: Dupont 1901. 8°.
4. Espagne. Mouvement maritime et commercial de Barcelone en 1899. (36) 30 c.
5. Bulgarie. (28) 20 c.
6. Costa-Rica. 1899—1900. (20) 20 c.
7. Turquie d'Asie: L'industrie et le commerce d'Alep en 1899. (19) 20 c.
8. Allemagne: Bavière septentrionale en 1899. (20) 20 c. — Annexes au Mon. off. du comm.
- Ruhland, G.: Gegengutachten zu Conrad's Stellung der landwirtschaftlichen Zölle in den 1903 zu schliessenden Handelsverträgen Deutschlands. Leipzig: Haessel 1901. (VI, 120) 8°. M. 1.50.
- Symphor: Die wasserwirtschaftliche Vorlage. Berlin: Mittler & Sohn 1901. (IV. 148, 3 Kart.) 8°. M. 1.50.
- Voipat, J.: Cochers, charretiers et tramways. Etude sur les accidents de tramways à Marseille. Marseille: imp. Frua 1901. (7) 8°. 10 c.
- Vollversammlung, 27., des deutschen Handelstags in Berlin, Jänner 1901. Stenographischer Bericht. Berlin: Liebheit & Thiesen 1901. (XV, 102) 4°. M. 1.50.
- Zander u. Fehrmann: Danziger Handelsgebräuche. Gutachten des Vorsteheramtes der Kaufmannschaft in Danzig. Danzig: Kafemann 1901. (VIII, 158) 8°. M. 3.—.
- Zucker, J.: Lose Blätter über die österreichische Zoll- und Handelspolitik, nebst einem Blicke auf die inneren Verhältnisse. Wien: Manz 1901. (43) 8°. M. —.80.
- Barré, P.: Les chemins de fer asiatiques. Rev. de géogr. 1.
- Bernstein, Ed.: Principielles zur Frage der Agrarzölle. SM 3.
- Kautsky, K.: Wieder einmal Isegrim. NZ 21.
- Lippert, G.: Rückblick auf die Entwicklung der Triester Lagerhäuser. ZVS 1.
- Parvus: Die Handelspolitik und die Doktrin. NZ 19.
- Parvus: Die landwirtschaftlichen Einfuhrzölle. NZ 20.
- Schmidt K.: Ausztria, Németország, Franciaország és Svájc fakereskedelmi és faipari viszonyai. Erdész. Lapok 2.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Asssekuranz - Jahrbuch. Begr. v. A. Ehrenzweig. Fortges. v. M. Wittner. Jg. 22. Wien: Manz 1901. (IV, 208, 224, 455) 8°. Geb. M. 12.—.
- Bigo, A.: Des stipulations pour autrui et des assurances sur la vie en tant qu'elles s'y rattachent. Thèse. Tourcoing: imp. Debisschop 1901. (185) 8°.
- Bosredon, H. M.: Histoire des assurances sur la vie; origines; développement en France. Bordeaux: 1900. (232) 8°.
- Bullock, C. J.: Essays on the monetary history of the United States New-York: Macmillan 1900. (292) 12°. \$ 1.25.

Congrès international des sociétés par actions, Paris 1900. Compte rendu sténographique. Paris: Rousseau 1900. (XXXII, 594) 8°.

Félegyházy, A.: Das Buch der Budapester Börse. Sammlung aller bezügl. Vorschriften und Gesetze und der Börsenusancen. 2. vollst. umgearb. Ausg. Budapest: Grill 1901. (490, IV.) 8°. K. 6.—.

Hamilton, A. B.: Law and practice of banking in Australia and New-Zealand. 2nd ed. Sidney: Sweet & M. 1901. 8°. 25/ net.

Neumann, J.: Die Versicherung mit Gewinn-Anteil bei den Lebensversicherungs-Gesellschaften des Deutschen Reichs, nebst Uebersichten des Vermögensstandes Ende 1899 sowie der Prämien f. die wichtigsten Versicherungsformen. Berlin: Mittler & Sohn 1901. (V, 233, 2 Tab.) 12°. Geb. M. 2.—.

Phillips, J. B.: Methods of keeping the public money in the United states. Ann Arbor: Mich. Polit. Sci. Assoc. 1901. (167) 8°. \$ 1.—.

Robinson, P. A.: Coin, currency and commerce. Washington: The Neale Co. 1900. (278) 8°. \$ 1.25.

Schlachtvieh-Versicherung. Verhandlungen e. v. der Centralstelle f. Viehverwertung veranzt. Konferenz üb. e. obligatorisches Schlachtviehversicherungsgesetz in Preussen. Okt. 1900. Berlin: Parey 1901. (160) 8°. M. 2.50.

Towne, E. C.: The story of money. New-York: Willingham Co. 1900. (248) 12°.

Vajda Z.: A check- és girorendszer fejlődése és ennek akadályai Magyarországon. Előszóval ell. Földes B. Budapest: Kilián 1901. (X, 205) 8°. 3 K.

Werney: Projet de loi sur les conseils de prud'hommes. Rapport, prés. à la chambre des huissiers de Lyon. Lyon: imp. Rey 1900. (32) 4°.

Wittenberg, M.: Staats-Hypothekenbanken. Ein Vorschlag z. Reform des Hypothekenbankwesens. Berlin: Berl. Montagsztg. 1901. (9) 8°. 25 Pf.

Zadig, G.: Der Terminhandel und seine Behandlung durch Rechtssprechung und Gesetzgebung. Breslau: Koebner 1901. (IV, 64) 8°. M. 1.30.

Bernhard, G.: Privatkapitalismus und städtischer Hypothekarkredit. SM 3.

Cooke, Th.: The effect of the new currency law on banking in the west. QJE 2.

Cunningham, W.: American currency difficulties in the 18th century. ER 1.

Leth, K.: Der Checkverkehr der österreichischen Postsparkassa. ZV 1.

Levasseur, E.: Révolution monétaire du 16e siècle. REP 1.

Póór J.: Az élet- és kárbiztosítási díjtartalékok elhelyezéséről. KS 2.

Sayous, A.-E.: Les prêts et les avances dans les banques modernes. REP 1.

Vajda Z.: A checkrendszer elterjedésének nehézségeiről. KS 2.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

Bigwood, G.: Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens. Étude historique de législation financière. Bruxelles: Castaigne 1900. (381) 8°. 6 fr.

Casaretto, P. J.: Finanza e avvenire. Torino: Roux & Viarengo 1900. (127) 8°.

Desclozeaux: Le régime douanier des boissons. Paris: impr. Davy (1901). (19) 4°.

Digeaux, P.: L'impôt sur les titres de rente. Thèse. Paris: Giard & Brière 1900. (XV, 304) 8°.

Exner K.: Magyar pénzügyi jog. Budapest: Athenaeum 1901. (512) 8°. 8 K.

Fogyasztási adóeredmények, az 1899. évi. statisztikai egybeállítására a magyar korona országaira vonatk.

Összeáll. a pénzügyminiszteri számvevőség fogy. adóügyi csoportja. Budapest: Államny. 1900. (80) 4°.

Frage, zur, der Besteuerung der Aktiengesellschaften in Oesterreich. Eingabe der Handels- und Gewerbekammer in Prag. Prag: Řivnáč 1901. (28) 8°. M. —.80.

Judson, F. N.: A treatise on the law and practice of taxation in Missouri. Columbia: Stephens 1901. (358) 8°.

Madariaga, R. de: La dette publique en Espagne de 1801 à 1850. Paris: impr. Dupont 1900. (7) 8°. Congr. intern. d. valeurs mob.

Malzac, M.: L'impôt communal sur le revenu. Paris: impr. Davy (1901). (11) 8°. Extr. de la Rev. pol. & parl.

Schreiber, H.: Das preussische Etats-, Kassen- und Rechnungswesen, in dem Rahmen des Gesetzes vom 11. V. 1898. Potsdam: Selbstv. 1901. (VIII, 846) 8°. M. 15.—

Wallon D.: A magyar állami számvitel kézikönyve. Budapest: Athenaeum 1901. (336) 8°. 6 K. 40 f.

Gray, I. H.: Competition and capitalization, as controlled by the Massachusetts Gas Commission. *QJE* 2.

Parvus: Die gegenwärtige Finanzlage Russlands. *NZ* 18.

Ullmann, J.: Die Budgets der bewaffneten Macht Oesterreich-Ungarns f. 1900. *ZVS* 1.

11. Statisztika.

Általános.

Bowley, A. L.: Elements of statistics. London: King 1911. (342) 8°. 6/ net.

Campagnac, E. T., and C. E. B. Russell: An essay in statistics *ER* 1.

Ausztria.

Mitteilungen des statist. Landesamtes d. Kgr. Böhmen. Deutsche Ausg. Bd. 2, H. 2, 3. Prag: Calve 1901. 8°.

2. Ernteergebnisse und landwirtschaftliche Industrie 1898—99. (III, LII, 53 und XVII, 21). M. 2.—

3. Die Finanzen des Landes und grösserer Ortsgemeinden f. 1896. (III, XXVI, 88). M. 2.—

Provisorischer Nachweis des Zwischenverkehrs zwischen (Oesterreich) und (Ungarn) im Jahre 1900. Hrsg. vom k. k. Zwischenverkehrsstatist. Amte. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (51) 4°. 1 K.

Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbau-Ministeriums f. 1899. H. 2, Lief. 1: Die Bergwerksproduktion. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (197) 8°. M. 3.—

Francziaország.

Album de statistique graphique, 1897—99. Paris: Minist. d. trav. pub. 1900. (23 plates) 4°. 10 fr.

Statistique de la navigation intérieure. Relevé général du tonnage des marchandises. Année 1899. Paris: Impr. nat. 1900. (285) 4°. 8 fr. — Minist. d. trav. publ.

Statistique du service de la protection des enfants du premier âge. 1. année, 1898. Melun: Imp. admin. 1900. (368) 4°. — Minist. d. l'intér.

Statistique médicale de l'année pendant l'année 1898. Paris: Impr. nat. 1900. (471) 4°. — Minist. de la guerre.

Statistique sanitaire des villes de France. Tableaux récapitulatifs et Résumés généraux, 1886 à 1898. Melun: Imp. adm. 1900. (144) 4°. — Minist. de l'intér.

Tableau général du commerce et de la navigation. Année 1899. 2. vol: Navigation. Paris: Imp. nat. 1900. (777) 4°. Dir. gén. d. douanes.

Magyarország.

Landwirtschaftliche Statistik Ungarns. Bd. 5. Ernteergebnisse. Verf. u. hrsg. v. k. ung. statistischen Centralamt. Budapest: Nagel jr. 1901. (X, 118, 234) 4°. Geb. K. 8.—

Nagybritannia.

Inham, A. H.: Domesday and feudal statistics. London: Stock 1901. 8°. 10/6.

Német birodalom.

Beiträge zur Statistik der Stadt Frankfurt a. M. Neue F. Hrsg. durch das statist. Amt. H. 4: Bleicher H.: Frankfurter Krankheitstafeln, auf Grund des Materials der Ortskrankenkasen. Frankfurt: Sauerländer 1901. (56, LXXXI) 8° M. 2.50.

Beiträge zur Statistik der Stadt Strassburg i. E. Hrsg. v. statist. Amt der Stadt. H. 5: Geissenberger, N.: Die Vertheilung des Gebäudebesitzes in Strassburg, mit wohnungs- und steuerpolitischen Betrachtungen. Strassburg: Bull 1901. (48) 8°. M. 1.50.

Preussische Statistik. Hrsg. v. kgl. statist. Bureau in Berlin. 164: Geburten, Eheschliessungen u. Sterbefälle 1899, bezw. 1816—99. Berlin: Selbstv. 1901. (XXII, 310) 4°. M. 8.40.

Protokolle üb. die Verhandlungen der Kommission f. Arbeiterstatistik vom 28. XI. 1900 und Bericht über die Erhebungen betr. Sonntagsruhe bei der Binnenschiffahrt. Berlin: Heymann 1901. (III, 18) 2°. 30 Pf. Drucks. d. Komm. f. Arbeiterstat.-Verhdlgn. 19.

Statistik des Deutschen Reichs. Hrsg. vom k. statist. Amt. N. F. Bd. 39, Th. 2, Abt. 6. und Bd. 130, Abt. 1. Berlin: Puttkammer & Mühl-

brecht 1901. 4°. — 39. Stromgebiete des Deutschen Reichs. Th. 2, 6: Gebiet der Weser. (IV, 105, 3 Kart., 3 Taf.) M. 2.—. 130. Seeschiffahrt, die, i. J. 1899. Abt. 1.: Bestand der deutschen Seeschiffe. Schiffsunfälle. Verunglückungen. (II, 175). M. 4.—

Statistisches Handbuch f. Württemberg. Jg. 1899. Bearb. im k. statist. Landesamt. Stuttgart: Kohlhammer 1901. (XXII, 285) 8°. M. 2.40. Aus: Württ. Jahrb. f. Statist. u. Landeskd.

Statistisches Jahrbuch der Stadt Berlin. Jg. 25. 1898, hrsg. v. R. Böckh. Berlin: Stankiewicz 1901. (XXVIII, 609) 8°. Kart. M. 10.—

Svájcz.

Statistik des Kantons St.-Gallen. H. 13-15. Bern: Buchdr. Stämpfli & Co. 1901. 4°. — 13. Die Brotpreise in 20 Gemeinden St.-Gallen i. J. 1898. Von C. Zuppinger. (20). — 14. Der St.-Gallische Staatshaushalt in seiner Entwicklung von Jahrzehnt zu Jahrzehnt. Von O. Müller. (75). — 15. Die Fleischpreise des Kantons St.-Gallen in 1897 und 1898. Von C. Zuppinger. (32).

Canada.

Statistical yearbook, the, of Canada for 1899. 15th year. Issued by the Depart. of agriculture. Ottawa: Gov. Pr. Bur. 1900. (625). 8°.

12. Osztályozatlan.

Francesco, M. J.: Municipalities versus private corporations; political and business management compared. Rutland: Tuttle & Co 1901. (172) 8°. § 1.

Gerlach, O.: Die rechte Stellung des Studenten zur Tagespolitik und zur sozialen Frage. Vortr. Königsberg: Gräfe & Unzer 1901. (24) 8°. M. —.60.

Labriola, Teresa: Del concetto teorico della societa civile. Roma: Loescher & Co 1901. (35) 8°.

Misera, H.: Die historische und wirtschaftliche Bedeutung der Gemeinde.

Wien: Mayer & Co 1900. (32) 8°. 72 h. — Vortr. m. Abh. hrsg. v. der Leo-Gesellsch. 13.

Möhl, F.: Kunst und soziale Bewegung. Festvortrag. Bamberg: Handels-Dr. u. Verlagshdlg. 1901. (31) 8°. 50 Pf.

Bedorez, L.: Les oeuvres municipales d'enseignement à Paris de 1871 à 1900. Rev. municipale 3.

Richard, G.: Philosophie du droit et le droit économique. Rev. philosophique 2.

Népességünk szaporodásáról.

A századforduló népszámlálását megtartottuk. A szokásos időpontban, épen a XX. század megszületése perczében volt állapotot kellett összeírni. Mintha a természet is ki akarta volna mutatni, hogy rosszul választottuk a számlálás idejét: a legzordabb téli idő uralkodott az országban s nehezítette a biztosok munkáját, mely különösen a szétszórt falvakban amúgy sem valami könnyű. Bizonyos balsors üldözi a mi újévi népszámlálásainkat. Az 1891. évi összeírás oly időben fogatosított, a mikor az orsz. meteorologiai intézet adatai szerint Budapesten az utolsó negyven év alatt előfordult leghidegebb pentad napjait éltük s az 1901. év hajnalára az addig egészen tavaszias időjárás egyszerre olyan téliessé, hóviharossá vált, minőre már évek óta nem volt példa.

No de megtörtént s már csak az a remény biztathat, hogy ez a törvényben nem gyökerező közösügy, vagy, helyesebben, Ausztriához való igazodásunk e kelletlen példája az utolsó lesz demographiánk történetében.

Az új népszámlálás eredményei elé okunk van nagy érdeklődéssel tekinteni. Tíz év nagy idő oly nemzet életében, melynek rohamlépésekben kellene utólni a fejlődésükben meg nem akasztott, mesterségesen vissza nem tartott népeket. Nagy idő, ha a szabad, modern Magyarország születési évétől, 1867-től számítunk — majdnem egy harmada az azóta lefolyt egészidőköznek. Nagyon fontos lesz tehát megtudnunk, mennyit haladtunk 1891 óta. Mennyire szaporodott a nemzet legdrágább kincse, az emberanyag; hogyan

¹ Az *Időjárás* V. évf. 1. füzeté 31. lapján. »Budapesten a legalacsonyabb hőmérséklet az utolsó 40 év alatt 1879. decz. 25. volt és pedig — 20° C. míg ötnapi középértékeinek minimuma — 14,1 fokkal 1891. január 1—5-ikére esik.« »Az idei január 1—5-ének középhőmérséklete — 8,7, 6—10-ikéé pedig — 9,7 C.« Északon és keleten, főleg Erdélyben, természetesen még jóval hidegebb volt.

alakultak a korosztályok s nevezetesen mily erős az ifjú sarj és növekszik-e az élettartam? Halad-e s milyen arányokban a magyarosodás s ezzel a nemzeti consolidatio egyik legfontosabb előfeltétele? Mint változtak a nagy foglalkozási ágak arányai? erősödik-e — legalább személyi elemeiben, az ipar s azon belül mint gyarapszik a gyáripar s mi marad meg a kisiparnak? Mint vagyunk a proletárosztálylyal? nő-e az s az ország egyes részein hova fejlődik számaránya, mint viszonylik a birtokos elemhez?

Csak szemelvényeket adtam az új népszámlálásunk által megoldandó kérdésekből. Nem is említettem a munkáviszonyokra vonatkozó, eredeti újitáskép a népszámlálással egybekapcsolt kérdéseket, a melyek a statisztika módszertana szempontjából legalább is merész kísérletszámba mennek. Nem a belső és külső vándorlások egyre fontosabbá váló mozzanatait s így tovább.

Ám még jó időbe fog kerülni, míg népszámlálásunk felettébb gazdag anyagát a Központi Statisztikai Hivatal feldolgozza és közzéteszi. Hallunk ugyan már ma is híreket a városok lakosságának gyarapodásáról. Különösen a nagy városok gyarapodása erős. Budapest, bár válsággal küzd, rohamosan nőtt, felülmulva a hivatalos várakozást.¹ Örömmel hallunk a nagy alföldi városok erős növekedéséről épúgy, mint az ipari központok fejlődéséről. De természetesen ezekből az adatokból az egész ország szaporodására következtetni nem lehet, s még be kell várnunk a városi lakosság foglalkozására vonatkozó kimutatásokat, hogy megítélhessük, van-e igazán okunk örülni nagyobb városaink gyors növekedésének s nevezetesen nem a munkanélküli proletárosztály duzzasztja-e fel jó részben a városok népességét? A városoknak a vidék rovására történő gyarapodása kétségtelenül együtt jár a mai civilizációval: ám a beköltözés céljától, a bevándorlottak kereseti elhelyezkedésétől függ az, hogy e modern népvándorlás áldásos-e vagy sem? Nem kell Tolstoj pessimistikus szemüvegén át néznünk a városok felé irányuló mozgalmat, hogy annak előnyei mellett meglássuk az árnyoldalakat is. Reméljük, hogy népszámlálásunk feldolgozói a lehetőségig ki fogják aknázni a számlálás nyújtotta anyagot, hogy a városok gyarapodásának tényezőit elemeikre bontsák.

¹ Ha a napisajtó közléseinek hihetünk: Bécs és Budapest gyarapodása közt feltűnő éles ellentét van. A számbeli gyarapodás ugyan nem igen tér el, de, míg Budapest a 10 év alatti belső szaporodásnak több mint kétszeresére menő tömeget szítt fel a vidékből, Bécs még vesztett volna elköltözés czimén.

Habár tehát még évek választanak el attól az időponttól, a mikor a XX. századba lépő Magyarország demographiai és közgazdasági képe tisztán fog előttünk állani: természetesen látszik, hogy már ma szeretnők megsejteni legalább azt, hogyan szaporodott az ország népessége. Ezt az érthető kíváncsiságot óhajtom kielégíteni a következőkben, már a mennyire a rendelkezésünkre álló népmozgalmi — helyesebben népesedési — statisztikai anyag azt megengedi.

A Központi Statisztikai Hivatal, mely az 1897. évi XXXV. t.-cz.-kel mint alaptörvénynyel immár másodizben biztosított és kibővített hatáskörrel intézi statisztikai adatgyűjtésünket és végzi a feldolgozás nagy munkáját: az 1893 óta évenként megjelenő Magyar statisztikai Évkönyvben teszi közzé sommásan a házasságkötések, születések, halálozások és a kivándorlás statisztikáját. Sommásan, mondtam, mert hiszen még az utolsó, 1899. évi Évkönyvben is csak 38 lapot foglalnak el az idevágó táblázatok, a mi nagyon kevés, ha meggondoljuk, hogy az állami anyakönyvezés életbeléptével az adatgyűjtés oly arányban bővült, minőre a külföldön sincs példa s a mely lehetővé teszi a népesedés elemeinek szinte kimerithetlen gazdagságú egybevetését a demographiai és közgazdasági-társadalmi tényezőkkel. Nem kell statisztikai szakképzettség hozzá, hogy elképzelhessük, mennyi mindenféle viszonyt, kapcsolatot lehet kideríteni a három egyéni lap adataiból, melyek közül a születési kérdőlap 15, a házasságkötési 13, a halálozási 17, sőt 7 éven aluli gyermekeknél 20 kérdőpontot foglal magában. A mit az Évkönyv ad, az csak nagyon sovány, többnyire az egész országot egybefoglaló összegezése a legegyszerűbb alapszámoknak.

Tüzetes, az új adatgyűjtést legalább a főbb irányokban kiaknázó tanulmányt népesedési viszonyainkról eddig csak egyet közölt központi organumunk, értem »A Magyar korona országainak 1897. évi népmozgalmi statisztikája« című kiadványt.¹ Hogy ez a 282 lapnyi nagy ívrét táblázaton kívül 108 oldalra terjedő magyarázó szöveggel ellátott munka feltűnést nem keltett és kellő méltatásban nem részesült,²

¹ Megjelent a *Magyar Statisztikai Közlemények* új folyama XXII. kötete gyanánt 1900-ban. A hivatal ujabban elhagyván azt a régi jó s a külföldön is általánosan követett szokást, megnevezni a szaktanulmány-számba jövő közlések szerzőjét, sajnálattal kell nélkülöznünk az író nevét.

² Egyetlen ismertetést, illetve méltatást a *Huszdik Század* I. évf. 7-ik számában találtam dr. Vizaknai Antal *Társadalmi szempontok az új magyar népmozgalmi statisztikában* című értekezésében. Értekezésben van okunk a nagy mű szerzőjét magát sejtteni.

azt csakis annak tulajdoníthatjuk, hogy hazánkban statisztikai irodalom — a hivataloson kívül — úgyszólván nem létezik s az érdeklődés a statisztika iránt — kivéve tán a közgazdaságit — körülbelül a fagypontra áll.¹ Pedig e munka jóval többet nyújt, mintsem czíme sejtetné. Néhány vonatkozásban visszamegy a kilenczvenes éveknek elejéig s legtöbbször felöleli az 1898. évet, előbbi irányban tehát mintegy áthidalja azt az űrt, mely a hazánk 1890—93. évi népmozgalmát tárgyzó régebbi hasonló közlések² s az új alapon álló korszak első kiadványa közt tátong.

Miután népesedési statisztikánk legújabb menete nem egy irányban jelentős átalakulásra mutat és több oly mozzanattal bir, melynek felderítése és minél szélesebb körökben való megismertetése nagyon is kívánatos: az 1900. év legutolsó hónapjáig terjedő adatok és nemzetközi összehasonlitások segítségével óhajtom e helyen jellemezni népszaporodásunk legújabb eredményeit.³

Az egész magyar államot s a szűkebb közjogi értelemben vett Magyarországot külön tekintve, voltak népesedési arányszámaink a kilenczvenes években (a természetes szaporodás egészét számbavéve s ezer lakosra számítva):

	e g é s z á l l a m			Magyarország (Fiumével)		
	élve- szülött	elhunyt	természetes szaporodás	élve- szülött	elhunyt	természetes szaporodás
1891	42·6	33·4	9·2	42·5	33·4	9·1
1892	40·6	35·2	5·4	40·5	34·6	5·9
1893	42·8	31·3	11·5	42·9	31·0	11·9
1894	41·7	30·5	11·2	41·4	30·7	11·2
1895	41·8	29·7	12·1	41·5	29·5	12·0
1896	40·5	28·8	11·7	40·4	28·4	12·0
1897	40·3	28·5	11·8	40·1	27·9	11·2
1898	37·7	27·9	9·8	37·4	27·8	9·6
1899	39·2	27·1	12·1	38·9	27·1	11·8
1900 ⁴	38·7	26·7	12·0	38·7	26·7	12·0

Már e számsorból is feltűnik az, hogy születési arányunk és a halálozási arány a XIX. század utolsó tizedé-

¹ Némi mulasztás főorganumunkat is terheli azzal, hogy a *Közgazdasági és statisztikai Évkönyv* című elterjedt s igen jól kidolgozott kiadványát beszüntette, illetve megfelelő újabbal nem pótolta.

² A *Magyar Statisztikai Közlemények* új folyama V. és VIII. kötetei.

³ Részletesebben tárgyaltam azokat *Népszaporodásunk kérdése a XX. század küszöbén* cím alatt a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1901. évi január 14-iki ülésén tartott felolvasásomban.

⁴ E sorok megírásakor még csak az 1900. évi november havi adatok állottak a *Statisztikai Havi Közlemények* IV. évfolyamában rendelkezésemre. A december havi eredmények hozzávetőleges interpolatioja adja a felhozott arányszámokat. Miután az 1900. évi kimutatások amugy is csak az előleges adatokat tartalmazzák: e kiegészítéssel együtt számaink jó megközelítőül tekinthetők csupán.

ben erősen csökkenő. A két első rovat csökkenése azonban nem teljesen párhuzamos; miért is a harmadik rovat, a természetes szaporodás vagyis a születési többlet rovata, mely az évtized két első évében alacsony volt, 1893. óta meglehetősen állandóan magas. Az évtized első két évét ugyanis főleg az ország déli részén pusztított gyermekjárványok tették gyászos emléküekké. 1891-ben száz újszülöttre 41·1, 1892-ben pedig 46 1 öt éven aluli halott jutott, ami rendkívül sok még nálunk is, a hol a gyermekélet oly olcsó. 1893. óta ez arányszám állandóan 40 alatt áll, sőt 1899-ben leszáll 32·4 re: oly alacsonyra, minővel régebbi években nem találkozánk. Ezzel egyuttal reáakadtunk legújabb népesedési statisztikánk legörvendetesebb vonására: hogy a gyermekhalandóság s azzal egyuttal az összes halandóság jelentékenyen csökkent. S bár 28⁰/₀₀ körül járó halálozási arányszámunk a nyugati és északi germán népekhez ¹ viszonyítva még mindig igen magas: az elért javulás biztató jel arra, hogy az egészségügyi igazgatás fejlődése, a városok csatornázása, vízvezetékek ellátása hovatovább jobb viszonyokat fog teremteni. Hogy mikép alakultak a viszonyok a vidéki és városi népességnél s különösen, hogy a gyermekhalandóság javulása oly örvendetes-e városainkban, a mint azt a nyugati országokra vonatkozólag Prinzing² kimutatta: azt természetesen csak a népszámlálás alapján fogjuk megállapíthatni. Budapest kedvező fejlődése minden bizonynyal nemcsak magában örvendetes tény, hanem fényes bizonyítéka annak, hogy szakszerű egészségügyi igazgatás mennyire leszoríthatja még a sok tekintetben kedvezőtlenebb feltételek közt élő nagyvárosi népesség halálozását is.³

Ám nemcsak a halálozások rovata közeledett a nyugat-európai arányokhoz, hanem európaiasodtunk a születések dolgában is. Ha összeállítjuk annak az egész időszaknak születési arányszámát, a melyről megbízható statisztikánk van, a következő táblát kapjuk.

¹ A kilenczvenes évek első felét véve Anglia ezerre 18·7, Németalföld 19·6, Dánia 18·5, Norvégia 16·8, Svédország 19 halálesetet mutat ki

² Prinzing értekezése *Die Kindersterblichkeit in Stadt und Land* megjelent a Conrad-féle *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* III. Folge 20. Band (1900. novemberi számában.)

³ Budapest főváros statisztikai havi füzetek XXVIII. évf. 1900. márczius hó 107. l. közölt összeállítás szerint az ujonnan egyesített főváros halálozási aránya 1874-ben 44·9⁰/₀₀ volt, 1877-ben szállott először 40⁰/₀₀ alá — 39·8, a fertőző bajok ellen fogatosított óvintézkedéseket követő 1882 évben már 32·9⁰/₀₀ állott, 1886-ban leszállott a 30⁰/₀₀ alá — 29·8⁰/₀₀ s az utolsó 3 évben (1897—99) már 22—23 közt mozgott, tehát sokkal az országos átlag fölött.

	egész állam	Magyarország Fiumével
1876—80	44·0	44·0
1881—85	44·6	44·6
1886—90	43·7	43·7
1891—95	41·9	41·8
1896—1900	39·3	39·1

Közbevetőleg mondva, nagy kár, hogy régebbi népesedés-statisztikai adataink — ilyenek az ötvenes évek óta vannak, — kellő kritikai elbírálásban nem részesülvén, azok felhasználása legalább is aggályos. Egyébiránt még a hetvenes évek adataira is ráfér a kételkedés;¹ általában kívánatos volna, hogy központi statisztikai szervünk egy visszatekintő összeállítás kapcsán tisztázza azt, a mit a multból ma még tisztázni lehet. Más, mint az eredeti adatok birtokában levő vagy legalább azokhoz hozzáférközni tudó testület nem végezheti el e fontos munkát, melynek meg kell történnie s minél előbb, annál jobb: a késedelem itt csökkenti a munka értékét.

Habár tehát az új népszámlálás eredményeinek megismertetése előtt a kilenczvenes évekre s különösen a századfordulóhoz közel eső évekre csak hozzávetőleg lehet az arányszámokat megállapítani:² annyi világos, hogy a XIX. század utolsó évtizede rohamos süllyedést hozott s az újszülöttek aránya az utolsó években legalább egy tizedrészszel kisebb, mint a nyolczvanas évek átlagában. A régi 44⁰/00 születési arányszám, melyet megszoktunk rendesnek tekinteni, ma már elavult emléke a multnak. Arányszámunk először az inséges 1897. évet követő évben szállott ugyan le 40⁰/00 alá, de a következő két évben is alulmaradt ez arányon,³ úgy, hogy a XX. századba már 40⁰/00-en valamivel alul álló születési arányszámmal lépünk be.

Nos, a születési arány e csökkenésének okait a statisztikai módszer-adta eszközökkel csak akkor fogjuk tüzetesen nyomozhatni, ha majd az új népszámlálás eredményei teljesen előttünk állanak. Ma csak annyit láthatunk, hogy a szaporaság e hirtelen és erős megcsappanásában része van a házassulási hajlam csökkenésének, de része van a

¹ Ld. Láng Lajos *Magyarország statisztikája* I. kötet 464—467. l.

² A *Magyar statisztikai Évkönyv* az 1891. évi népszámlálást követő években az egész természetes szaporodást hozzáadja a számlálás eredményéhez. Miután azonban tudvalevőleg jelentékeny kivándorlási veszteségünk van évről-évre: a fenti módon kiszámított osztó túl magas s az arányszámok a valóságban egy csekélységgel magasabbak, mint a fent közöltek. A hiba azonban, az 1899. évben sem haladta meg valószínűleg a 0·6⁰/00-t.

³ Lásd az előző jegyzetet. A pontos arányt csak a népszámlálási adatok alapján fogjuk megállapíthatni.

házassági termékenység apadásának is. Házasulóink arányszáma a nyolczvanas évek $19\cdot 2^0/00$ -éről már a kilenczvenes évek első felében lement $18^0/00$ -re s azok második felében a hivatalos számítások szerint $16\cdot 9^0/00$ állott, mi vagy $12^0/0$ apadást jelent. De valószínű, hogy a házassági termékenység is vesztett; máskép nem magyarázhatnók meg, hogy hosszabb évsort véve is fel, az újszülöttek aránya az újonnan kötött házasságokhoz változatlanul egyforma maradt.¹ Az új népszámlálásnak a korra s a családi állapotra vonatkozó adatai fognak majdan pontos választ adni arra, miként alakult, mennyire hanyatlott a két tényező, a házassági hajlam és a családok szaporasága. A házassági hajlam csökkenésében végre nincs semmi feltűnő: a városi élet s általában a magasabb igények terjedése az egyszerű agricol viszonyok régi arányait előreláthatólag hovatovább mindinkább meg fogják bontani. De szomorú volna, ha a házassági termékenység számbavehetően továbbhanyatlott volna. Házasságunk, mint Bodio nagyhirű Confronti internazionali-jéből² kitűnt, eddig is nagyon rosszul állottak szaporaság dolgában. S bár saját számításaim³ legalább annyival kedvezőbbek, hogy a francziák házasságain kívül a skandináv népek, Svájc és Anglia házassági termékenysége is valamivel alacsonyabbnak mutatkozik, mint a mienk: bizonyos annyi, hogy szaporaságunkkal nincs okunk dicsekedni s hogy minden további hanyatlás aggasztó jel. Már az 1890 körüli évek adataiból kimutattam volt, hogy a házas nőkhöz viszonyított törvényes szülöttek arányszáma hazánk egyes részeiben oly alacsony, hogy egész Európában, a stagnáló Franciaország s részben Norvégia kivételével, nem találunk országot, melyben oly szaporátlanok volnának a házasságok.⁴ E részek: a Dunán-

¹ Volt ugyanis 1881—90 közt 4·2, 1891—99 közt 4·3. Bővebben szoltam e számításomról akadémiai értekezésem 21. és 22. lapjain.

² Az *Institut international de statistique Bulletin*-jének VII. kötetében. »*Movimento della popolazione e in alcuni stati d'Europa e d'America*« cím alatt. Ez összehasonlításokban hazánk nem foglaltatik benne; de a megfelelő számítás 1879—1882. évek születési s az 1881. népszámlálási korstatisztikája segélyével véghezvive, ezer 15—50 éves házas nőre 231 törvényes szülöttet kapunk, mely számon a Bodio által felvett 10 ország közül csak Franciaország marad alul.

³ Közölve *Magyarország statisztikája* stb. című 1896-ban megjelent munkám 162. lapján.

⁴ *Magyarország statisztikája* 166. l. Finomabb összehasonlítási alapot kapnánk még, ha az egyes korcsoportok szerint különválaszthatnók a házas nők szaporaságát. Mert természetes s úgy Kőrösink, mint az olasz Raseri által táblázatokba foglalva szemlélhetővé tett különbség van a fiatalabb és idősb, bár 50 éven aluli nők szülési valószínűsége közt. A natalitas egyébiránt függője a házasság tartamának is: azzal együtt apad. Ebből következik az, hogy korán kötött házasságokban élő nőkre átlagban kevesebb újszülött esik, mint késői házasságokban, minek számbavevétele némileg mérsékli hazánk rossz arányszámainak jelentőségét.

túl, a Tisza-Maros szöge és Erdély, mely utóbbi elmarad még a zord Norvégia arányszáma mögött is. S ime, a nyers arányszámítás, az összes népességhez való viszonyítás azt mutatja, hogy a Duna jobbpartja és a Tisza-Maros szöge azok, hol a születések leginkább fogynak. Az 1896—1899. évek közepesét véve a Dunántúl $5\cdot3^0/00$ -szel, a Tisza-Maros szöge pedig éppen $8\cdot3^0/00$ -szel romlott s ez utóbbi már csak kevéssel áll felül a legrosszabb országrész, a Királyhágón túli megyék születési arányán. Mily feltűnő átalakulás! Ép az ország legáldottabb vidékei, a magyar Dunántúl, az ország e gyöngye s aztán a legjobb buza hazája, a Tisza és Maros öntözte síkság romlanak legnagyobb mértékben. S ha tovább elemezzük az ország egyes részeit, lemenve egészen az egyes megyéig, még rosszabb szinten tűnik fel a változás. Látjuk, hogy a szaporátlanságáról már jó ideje szomorú hírnévre szert tett sarka a Dunántúlnak, a Baranya-, Tolna- és Somogy megyékből álló oliganthropikus terület, ez a »magyar Franciaország«, a kilenczvenes évek második felében $6\cdot5$ — $7\cdot9^0/00$ -szel kevesebb gyermeket mutat fel, mint a nyolczvanasokban. De még megdöbbentőbb a nagy magyar Alföldön végbement átalakulás. Csanád vármegye, a nyolczvanas években az egész magyar állam legszaporább megyéje, ezerre $10\cdot5$ újszülöttet veszített az 1896—1899. évek adatai szerint. Békés vármegyében és Csongrádban is a romlás $7^0/00$ körül jár; meghaladja azonban ezeket a Temes és Torontál, amaz 9, emez éppen $11^0/00$ -szel, míg Bács a középen áll kettejük közt, $9\cdot6^0/00$ t veszítve.

Mit jelent ez? Szomorú visszhangját annak a gazdasági válságnak, mely a legtermékenyebb rónák kisbirtokosait és munkásait sújtja. Demographiai mértéke ez annak a nyomornak, melyet oly megkapóan jellemzett legújabbban¹ egy ékes magyar szavú agitatorunk, a ki az ország nyugati részéből került a legmagyarabb alföldi megyék egyikének élére. Jelenti azt, hogy immár eljutottunk ahhoz az időponthoz, melyről Vadnay azt írja, hogy »a magyar faj missiója elvesztésének, ezeréves európai martir-életünk végének kezdetét jelenti«² — mert a magyar faj szaporaságának, ter-

¹ Vadnay Andor *A Tisza mellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről.* Budapest, 1900.

² A 118. lapon. »... ez a terület adja... a magyar faj zömét. Ha szaporodni és terjeszkedni tud e terület népessége, az a magyar faj erősödését jelenti. Ha pusztul, ha kivándorol vagy szaporodásában valami kényszerűség miatt megakad... következik az idézet)«.

jeszkedési képességének büszke mintaképe, a Tiszavidék magyarsága, szaporaságából sokat veszített s ma már alig áll az országos átlag fölött

Népesedésünk komoly figyelemre méltó mozzanatai közé tartozik még a kivándorlás nagymértékű növekedése. Számszerű adataink ugyan nem pontosak: csak az új népszámlálás eredményeinek a régivel való összevetése fog tiszta képet adni arról, hogy hazánk egyes részei mennyit veszítettek e czímen. Az 1881—91. évtizedben a népszámlálások tanúsága szerint az egész magyar állam 182.000 embert veszített a kivándorlás folytán; ennyivel haladta meg a kivándorlottak száma az országba költözöttékét. A kilenczvenes években a helyzet köztudomás szerint rosszabbodott. Az Amerikába irányuló kivándorlás az évtized vége felé igen megnövekedett; az európai kikötők feljegyzései szerint 1899-ben magában 43.394 magyar kivándorló hagyta el az óvilágot. A belügyministerium által 1899-ben rendszeresített adatgyűjtés, melynek hiányosságát illetékes helyen is elismerik,¹ ezzel szemben csak 37.193 kivándorlót tüntet ki, egyidejűleg bevándorolt 10.170 egyén mellett. A visszavándorlottak száma ugyanezen kimutatás szerint 5259 lett volna. Ám az 1899. évi kivándorlási statisztika még hiányosságai mellett is szerfölött tanulságos. Látjuk abból, hogy a kivándorlók zöme még mindig a tótok közül kerül ki, 100 kivándorló közül 43. Ámde már a magyarok is jókora hányaddal, kerek 25⁰/o-kal szerepelnek. S távolról sem csak a székelyek azok, kik elhagyják a hazát. A 8322 magyar kivándorló közül a székely megyékre csak 2019 jut, tehát nem egészen egy-negyedrész. Ellenben a Tisza jobbpartjáról, főkép Abauj-Torna és Zemplén vármegyékből, összesen 4355 magyar vándorolt ki. E két megye magyarsága már követi a tót példát s hozzájuk csatlakozik a szomszédos Szabolcsmegye is, 563 egyénnel. Félős, hogy a kivándorlási láz tovább terjed a magyar Alföld szive felé, mint-hogy jelentkezik már a Dunántúl is, honnét 1260 egyén ment ki, majdnem felerészben magyar anyanyelvű.

Semmi sem világítja meg élesebben a gazdasági viszonyok mérlegét, mint a vándorlások statisztikája. Itt van például az ellentét Németország és hazánk között. A Németbirodalomból még 1891-ben 120.089, 1892-ben 116.339 egyén vándorolt ki a tengerentúlra, azóta, a gazdasági élet erős

¹ Lásd *A magyar kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* 221. és 222. lapjait.

fellendülésével párhuzamosan apadt e szám, 1895-ben már 37.498-ra, 1896-ban 33.824-re s az 1897—99 években 20—22 ezer közt mozgott. Nálunk a hetvenes évek végének szomorú viszonyai közt indult meg a felvidéki mozgalom s bár az Egyesült Államok magatartása a beáramlókkal szemben nyilván erős nyomokat hagy az ő számuk hullámlásán, a kilenczvenes évekkel újból növekedik az áramlat s az utolsó rossz évek hatása alatt immár aggasztó méreteket ölt.

S a végeredmény? A századforduló népszámlálása, ha a népesedési statisztika minden elemét számba vesszük, valamivel több, mint tizenkilencz millió lelket találhatott a magyar állam területén. Hogy többet vagy kevesebbet, az vándorlási veszteségünktől, e meglehetősen ismeretlen nagyságtól, valamint attól is függ, hogy az összehasonlítás alá kerülő két utolsó összeírás viszonylagos pontossága mekkora volt. Hiánytalan népszámlálás nem létezik — ám valószínű, hogy évtizedről évtizedre megbízhatóbb lesz a népszámlálás s a legujabbnak lelkiismeretes előkészítése arra enged következtetni, hogy a hézagok kisebbek lesznek, mint valaha. Már most, ha az 1891. évi számlálásból indulunk ki, a születéseknek többlete czímén, vagyis tisztán a belső szaporodás alapján 19,413.000¹ lelket kellene várnunk. Ebből azonban le kell vonni a legalább is erős 300.000 főre tehető kivándorlási veszteséget;² ellenben hozzájő az új számlálás nagyobb pontossága által elért — látszólagos — gyarapodás.

Annyit tehát elmondhatunk máris, hogy a lefolyt XIX. században hazánk lakossága — hozzávetőleg szólva — megkétszereződött. Tehát távolról sem gyarapodott ugyan oly gyorsan, mint a XVIII. században,³ a mi nagyon is érthető — de gyarapodása megközelítette a vén Európa átlagos gyarapodását, a hogy azt felbecsülni szokták.⁴ Messze elmaradtunk ugyan Angliától, melynek népessége a XIX. század küszöbén még nem volt egészen akkora,

¹ A természetes szaporodás alapján 1899. év végére kiszámított polgári népesség 19,069.000 volt, mihez az 1900. évi szaporodás czíjén megközelítőleg 231.000 főt s a katonai népesség 1891. évi állományát hozzáütve, kapjuk a jelzett számot.

² A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai Évkönyv 209. lapján 1899. végéig közel 300.000 kivándorlottat vesz fel.

³ Az 1715—20 évi összeírásoknak a József-féle népszámlálással való összevetéséből — Acsády J. nyomán — két emberöltő alatt megháromszorozódásról beszélhetünk.

⁴ A XVIII. század elején 175—187 millióra becslik, a végén 390 millió körül jár.

mint hazánké József császár alatt (1785—87-ig) s most a 32 millió körül járhat. Elmaradtunk jóval a continens germán népeitől s a mennyiben általában a becsléseknek valami nagy jelentőséget tulajdonítunk, messze alatta állunk a szláv tömeg népszaporodásának. De viszont megelőztük a latin faj népeinek gyarapodását, nem csak a francziákét, a mi nem volna nagy vigasz, — hanem a spanyolok és olaszokét is.

A mi a XIX. század utolsó évtizedét illeti, az kétségkívül kedvezőbb volt az egész század átlagánál, bár alatta maradt az előző évtized szaporodásának. És pedig, viszonylagos számokat véve, már a természetes szaporodás is kisebb volt, mint a kilenczvenes években, de nem sokkal, sőt abszolút számokban meg is haladta azt.¹ Hogy az eredmény a nagyon megcsappant születési arány mellett nem rosszabb, azt a halandóság említett örvendetes apadásának köszönhetjük. A természetes szaporodás mérlegéből azonban még további levonást kell tennünk a vándorlási veszteség czímén, úgy, hogy az évi tényleges népességszaporodás alighanem alul marad az 1°/o-on. Már pedig a körülöttünk levő germán és szláv népek gyarapodásához viszonyítva az 1°/o is alacsony s az utolsó évtizedekben Európa vezető több államai számbavehetően túljártak az 1°,0-os évi gyarapodáson.

Összegezve a mondottakat, kitűnik azokból annyi, hogy Magyarország a népszaporodás dolgában meglehetősen hátul jár. Nem csak a kivándorlás apasztja sorainkat, hanem a bölcső versenyében is elmaradunk még a régi culturállamok mögött is. A mentség és vigasz, melylyel társadalmi bajainkat szépíteni, panaszainkat elhallgattatni szoktuk, hogy fiatal, életerőtől duzzadó nép vagyunk, a demographia terén nem állja meg helyét. Sokat emlegetett szaporaságunk, elemeire bontva, épen nem tűnik fel rózsás színben és amugy is csökkenőben van. Ha az utolsó évek jelei nem csalnak, szembeötlően megcsappant propagatív erővel lépünk át az új századba.

A népszámlálás feldolgozóinak lesz feladata, bonczolgatni és területről-területre nyomozni népszaporodásunk akadályait. Számba kell venni, mérlegre kell tenni majdan mezőgazdaságunk fejlődésének, extensiv vagy intensiv voltának, a birtokmegosztás mikéntjének, a munkabérek ala-

¹ 1881—90. közt volt 1,906.000, 1891—1900. közt megközelítőleg 1,943.000. Százalékokban ott 1·16, itt 1·07 évente.

kulásának hatását a szaporodásra. Keresni kell azt, mint hatott a kisipar sülyedése a népesedésre, mennyire javított azon a hányászat s a gyáripar egyes ágainak lendülete, minő hatása volt a határszéli területekre a szomszédos államok gazdasági politikájának s így tovább. A statisztikai módszer fegyvertárának összes eszközeit segélyül kell majd venni, hogy a magyar népesedési politikának tudományos alapjait megteremtsük.

Addig is, míg a nagy munka elkészül, nem zárkozhatom el egy benyomástól, mely inkább csak sejtés-szerű ma, de tán biztossá válik holnap. S ez az, hogy gazdasági fejlődésünk a közelmultban nem volt oly gyors, hogy lépést tudott volna tartani népességünk és igényeink gyarapodásával. A megélhetés nehézsége lidércnyomásként nehezedik népszaporodásunkra. Négyszögkilométerenkint 60 lakos oly extensív őstermelés és kevésbé fejlett ipar s kereskedelem mellett, a minővel ma rendelkezünk: nem élhet meg jól egymás mellett, még ha nem támaszt is az élet iránt hasonló igényeket, minőkkel a nyugati nagy nemzetek bírnak.

Az utolsó napokban lefolyt képviselőházi budgetvita megmutatta, hogy államférfiaink figyelme hovatovább mind nagyobb mértékben irányul gazdasági életünk fejlesztésére, mulasztásaink pótlására, új jövedelmi források feltárására. Ám bármily jelentékeny hányadát kezeli is a mai magyar állam a magyar nemzeti jövedelemnek: annyi kétségtelen, hogy a közgazdasági igazgatásunkat vezető szakavatott és fáradhatlan buzgóságu kezek csak megannyi lökést adhatnak gazdasági emancipationknak: a teremtő erőt a társadalomnak önmagából kell merítenie. Az új század magyarjának hasonlíthatlanul több gazdasági érzéssel, vállalkozási szellemmel és munkabirással kell felfegyverkeznie, hogy helyét megállja, mint a letűnt század embe-reinek. Gazdasági életünk új, jobb korszakának kell felvirradnia és pedig haladéktalanul, mert demographiai jelenségeink már nagyon is hangosan kiáltják: »Periculum in mora«.

Ráth Zoltán.

A pénzügyi igazgatás reformja.

A magyar pénzügyi igazgatás ma is homlokán hordja eredetének bélyegét: az idegenszerűséget. Az a harmiczhárom év, a mióta magyar kezek gondozzák közigazgatásunknak ezt az ágát, nem volt elegendő arra, hogy az idegenből a magyar földbe plántált növényt a hazai flórának színeivel teljes harmoniába hozza, hogy ezen intézmény és a vele rokon többi közigazgatási ág között szerves kapcsolatot létesítsen.

Köztudomású ugyan, hogy nyilvánultak bizonyos törekvések, melyek ezt az irányzatot látszottak szolgálni, de az is kétségtelen, — legalább az én nézetem szerint — hogy ezek a törekvések sokkal hatástalább eszközökkel dolgoztak, mintsem a nagy cél eléréséhez szükséges lettek volna. A most említett törekvések az 1876. évi VI., XV. és 1883. évi XLIV. t. cikkben jutottak kifejezésre; ezek a törvényes intézkedések vonták a pénzügyi igazgatás addig légmentesen elzárt körébe a megyei és községi önkormányzati közegeket. A kötelek azonban, a melyeket ezek az intézkedések létrehoztak s a melyek hivatva voltak a két, külön alapon álló, egymástól meglehetősen idegen szerveket (az általános és pénzügyi közigazgatást) összefűzni, nem bizonyultak elég erőseknek arra, hogy a közigazgatás e két nagy ágazatát együttes szellemben működő, karöltve járó szervvé egyesítették volna, sőt ellenkezőleg mindenik egy alkalmatlan kölönczöt látott a másiktól nyakába akasztva, a mely kölöncztől szeretne ma is mindenik megszabadulni. Nem tagadom, sőt szívesen hirdetem, hogy az 1876. évi XV. t.-cikknek az az intézkedése, a mely a községi közegeket a pénzügyi igazgatás szerveivé tette meg, s a közigazgatási két nagy ágazat egyesítését a legalsó fokban végrehajtotta, a huszonöt éven át szerzett tapasztalatok igazolása szerint, jónak és üdvösnek bizonyult; viszont azonban nagyon nehéznek (ha nem lehetetlennek) tartom annak bebizonyítását, hogy az idézett törvényes intézkedések egyéb oly rendelkezései, a melyek a két különböző közigazgatási ágazat összhangzatos, együttes működését s ennek révén a közügy helyesebb szolgálatát segítették volna előmozdítani s így a közigazgatás eszményéhez közelebb vittek volna bennünket. A pénzügyi igazgatás a magasabb fokban, belsőleg sem jobb, külsőleg sem gyorsabb, sem közvetlenebb nem lett az idézett intézkedések következtében, sőt az 1891. évi XVIII. t.-cikknek sem sikerült a most említett kellékeket megteremteni, habár az idézett XVIII. t.-cz. 11. §-a legalább a közvetlenséget megvalósítani igéri bizonyos irányban. Nagyban és egészben a magyar pénzügyi igazgatás ma is oly burokratikus, elszigetelt, szervileg oly

különálló intézmény, mint volt 1876 előtt, s ettől csakis a legalsó fokban van némi eltérés. Annak a nagy gépezetnek, a melynek köz-igazgatás a neve, nézetem szerint, olyannak kell lenni, hogy annak egyes részei összhangzatosan működjenek, egymás tevékenységét támogassák, elősegítsék. Csak az ekként működő gépezet képes rendeltetésének, a mi az egyes és az összesség (állampolgár és állam) érdekeinek szolgálatából áll, megfelelni. Ebből kifolyólag elengedhetlen feltételnek tartom, hogy a közigazgatás szervei az állampolgároknak azt a részét, a mely értelmileg kiskorú, különös gondozásban részesítse. A magyar pénzügyi igazgatás — nézetem szerint — két nagy hibában szenved; az egyik: elszigetelt állása a magyar közigazgatásban, a másik: az állampolgárok, az adózó közönség, főleg a kis emberek ügyeinek hiányos kezelése, sérelmeik olcsó és gyors orvoslási módjának hiánya. Az először említett hibát akként vélem kiküszöbölhetőnek, ha a pénzügyi igazgatást szerves összeköttetésbe hozzák az általános közigazgatással; a második hibát pedig, ha a közvetlenséget az adózó közönség és a pénzügyi igazgatás között létesítik.

Szerves kapcsolat és közvetlenség, ez az a két alapkö, a melyeken a jövő pénzügyi igazgatás épületét felemelve látni szeretném; ez az a két irányelv, melyet szem előtt tartva, megkísérlem a pénzügyi igazgatás újjászervezésének mikéntjét tárgyalni, kifejteni. Mindenekelőtt kijelentem, hogy a pénzügyi igazgatás újjászervezését csak a közigazgatás államosításával kapcsolatban vélem végrehajthatónak, miután a két különböző alapon szervezett közigazgatás között a szerves kapcsolatot létrehozni előbb sem tanácsosnak, sem megvalósíthatónak nem tartom. Elméleti szempontból ezt a nézetemet nem fejtegetem; elég legyen nézetem mellett az eddigi kísérletek balsikerére rámutatni; minden elméleti bizonyításnál ékesebben szól a gyakorlatban szerzett tapasztalat. Ezek után áttérek tervezetem fejtegetésére, az új épület felemelésére s azt hiszem, természetesnek fogja találni mindenki, ha munkám közben, részben új alapok teremtése mellett, a régi, vagy helyesebben a mai épületnek még alapköve t is feiszedem ott, hol akadályoznak az építésben. Gyökeres újítást akarván, elvágom azokat a gyökereket is, a melyek nem hajtottak egészséges törzseket és ágakat. Nyílt titok, hogy a pénzügyi igazgatás mai főszervei, a pénzügyigazgatóságok és adóhivatalok, nem működnek kifogástalanul s hogy a pénzügyi igazgatás 1889 óta nem igen lett jobb s hogy az még messze áll az igazgatás ideáljától. Az egyetlen üdvös és figyelemre méltó eredmény, mit az 1889 évi szervezéssel elértek, nem más, mint a pénzügyi igazgatás két ágának, a közvetett és egyenes adó (pénzügyigazgatóság és adófelügyelő) egyesítése s megszüntetése miatt magában a pénzügyigazgatásban nyilvánult széthúzás és ellenlábaskodásnak; a másik figyelemre méltó, de már üdvetlen eredmény pedig az, hogy a pénzügyi igazgatás középfokán (pénzügyigazgatóság) az ügyek egyharmad részszel megsaporodtak s ennek következtében a tisztviselői kar megnőtt; még 12—15 év múlva, a jelenlegi szervezet mellett, e szaporodás száz százalékot fog elérni, a hivatalnoki sereg még inkább meg fog nőni s maga a pénzügyi igazgatás eljut a csőd határához. Ezen az állapoton és ennek természetszerű fejlődésén nem lehet a belkezelésben kétségkívül mutatkozó túltengősség, czikornyásság kiküszöbölésével, egy pár czopf levágásával segíteni, itt hathatósabb eszközökre van szük-

ség. A mai pénzügyigazgatóság erejének tekintélyes részét az adók kivetése és az államkincstári követelések behajtása körüli intézkedések kötik le. Nem csekély ereje fecsérlődik el a pénzügyigazgatásnak a külső szolgálatban sem. Ennek a két ágazatnak ellátása java erejét foglalja le a pénzügyigazgatásnak a nélkül, hogy az eredmény arányban állana a ráfordított idő és erővel. Meg kell tehát szabadítani e két nyügtől a középfokú pénzügyi hatóságot. Az adóhivatalok, leszámítva a pénztári kezelést és illetékkiszabást, önálló hatáskörrel nem bírnak, sőt még az illetékszabási ügyek tekintélyes részénél is csak javaslatokat, tervezeteket készítenek. Mint az állami követelések nyilvántartó közegei, ezek behajtásánál csak a kimutatások elkészítésével működnek közre. Rendelkező joguk nincs s még a saját hatáskörben nyilvánuló hibák kiigazítása sincs nekik megengedve. Egyebekben pedig mind csak keze-lába a magasabb hatóságoknak. Az adóhivatalok számottevő munkaereje tehát meddő munkát végez. Önálló hatáskörrel, rendelkező joggal kell felruházni az adóhivatalt, hogy munkaereje gyümölcsöző tevékenységet szolgáltasson. A másodfokú pénzügyi hatóságot (mai pénzügyigazgatóságok), miként fentebb már említettem, meg kell szabadítani jelenlegi nyügtől, ki kell hasítani ügyköréből az egyenes adó kivetését s a köztartozások behajtását, mindkét teendőt amúgy is jobban elláthatja egy területileg szűkebb körre utalt hivatal. Ajánlatos volna ezentúl elvonni a középfokú pénzügyi hatóságtól a közvetett adóknak azt a részét is, a melynek intézése nincs kapcsolatban a nagyobb területtel s a melyek jelentősége alárendeltebb. A másodfokú pénzügyi hatóságnak, a melyet a jelenleginél nagyobb önállóság és hatáskörrel kellene felruházni, meghagyható volna a jog és bélyegilleték, fogyasztási adó, egyenes adóügyek fővezetése, a pénzügyi jogszolgáltatás, az adóhivatalok és pénzügyőrség feletti felügyeletet. Az ily működési körrel ellátott másodfokú hatóságot mint önálló, külön nevet viselő hatóságot meg kellene szüntetni, s beleolvasztani a megye székbélyén szervezendő másodfokú közigazgatási hatóságba, úgy, hogy a pénzügyi hivatal a másodfokú közigazgatási hatóságnak csak egyik ügyosztálya lenne, s kiadványai is a megyei hatóság czége alatt látnának napvilágot. A pénzügyi ügyek ellátására magasabb rangú pénzügyi tisztviselők volnának alkalmazandók — legalább is a VII. fizetési osztályba sorozottak — s csak mint segédek lehetne nagyobb megyékben — a VIII. fizetési osztályba sorozott tisztviselőket kirendelni. Számvevősége és segédhivatala ennek a pénzügyi ügyosztálynak nem lenne, ezeknek teendőit végezné a megyei számvevőség és segédhivatal. Az ekként szervezett pénzügyi ügyosztály teendőinek ellátására, közép és kisebb terjedelmű megyékben elegendő lenne két, legfeljebb három tisztviselő, miután ügyforgalma 3—4000 érdemleges számnál magasabbra aligha rugna. Elsőfokú hatóságul az adóhivatal lenne szervezendő, részben más alapon, rendelkező, önálló hatás- és tágitott munkakörrel. Mint pénztár és nyilvántartó hivatal a jelenlegi szervezetben volna meghagyható, azzal a különbséggel, hogy a pénztárnok és ellenőr fölé- és alárendeltségi viszonya szüntettessék meg, miután szervezeti képtelenségnek kellene tekinteni, ha valóban elevenen szemünk előtt nem állana, hogy az ellenőrzött az ellenőrzőnek főnöke. Az adóhivatalnak, mint elsőfokú hatóságnak, körülbelül azt a hatáskört lehetne adni, a mi az adófelügyelőké volt, kitágítva a közvetett adók alárendeltebb

jelentőségű ügyeinek, intézésével, a bélyeg- és jogilletékek kiszabásával, ebben az ágazatban nyilvánuló kétszeres kiszabások, számítási hibák, kiigazítási s a birságok és felemelt illetékek mérséklési jogával. Az adóhivatal főnökévé a VIII. fizetési osztályba tartozó tisztviselőt kellene kirendelni s hozzá beosztani a mostani pénzügyigazgatóságnál fölöslegessé vált személyzetet. A pénzügyi közigazgatás legalsó szerveül minden községbe (nagy) és minden körjegyzőségbe egy pénzügyi közeg lenne alkalmazandó, a mely közeg ellátná a hatáskörébe utalt adókivetéseket, kincstári követelések behajtását s mindazokat a teendőket, a miket ma községi közegek látnak el. Az eddig változt szervezethez szükséges munkaerő kiképzéséhez két-éves tanfolyamot vélek berendezni, mit középiskolát végzett ifjak látogathatnának. Ennek a tanfolyamnak tárgyai lennének: elméleti és tételes pénzügytan, számviteltan; a tételes pénzügytan és számviteltan széles alapokon s a gyakorlati élet szükségletéhez mérten tanítva.

A jogvégzettséget nem zárnám ki a pénzügyi szolgálat keretéből, sőt külön honorálnám ezt a magasabb képzettséget, de a jogvégzett egyéntől is megkivánnám a tanfolyam tárgyaiból való vizsgálatot, s a magasabb elméleti képzettséget személyi pótlékban részesíteném. A mostani pénzügyi fogalmazói és adótiszti vizsgákat eltörölném, miután a tanfolyam tárgyaiból kiállott vizsga a pénzügyi szolgálatra ezeknél tartalmasabb képesítést adna. A pénzügyi tanfolyam létesítését különösen üdvösnek tartom a pénzügyi közigazgatásra nézve, minthogy azoknak az ifjaknak, kik a pénzügyi közigazgatás szolgálatába lépnek, legyenek bár végzett jogászok avagy csak középiskolákat végzettek, még csak sejtelmük sincs arról a munkakörrel, melyet betölteni vannak hivatva. A mai viszonyok között az adóhivatalhoz beosztott gyakornoknak fogalma sincs a naplóról, főkönyvről, stbiről; hasonlóképen a fogalmazó-gyakornok előtt az illetékkiszabás, vagy kereseti adó teljesen ismeretlen; ez utóbbi csak hallott valamit az egyetemen a pénzügyigazgatás létezéséről, de az előbbi még azt sem tudja, van-e a világon pénzügyigazgatóság és ministerium, s ha van, mire valók azok? Az ifjak, a midőn a pénzügyi szolgálatba lépnek, teljesen idegen világban találják magukat, s csak hosszas tapogatózás után képesek ebben a világban úgy-ahogy eligazodni. A javasolt pénzügyi tanfolyam következtében, a melynél, ismétlem, fősúlyt a gyakorlati élet követelményeire kellene fektetni, a pályakezdő tisztviselő ismert munkakörbe lépne, élethivatása tanulmányainak csak folytatása volna. A közzolgálat kész munkaerőt nyerne a kezdő tisztviselőben, mint a technikai pályán a technikát végzett ifjakban.

Az elmondottak után megkísértem kifejtetni, hogy a javasolt szervezet mellett miként valósítható meg a részemről hangoztatott szerves kapcsolat és közvetlenség. A községi pénzügyi közegnek, a fentebb említett adókivetés és behajtáson kívül, hivatása lenne minden oly panaszt, a mely a közadók kivetésénél elkövetett hibákra, nyilvánvaló tévedésekre vonatkozik, jegyzőkönyvbe foglalni s az adóhivatalhoz beterjeszteni. Az adóhivatalnak szintén kötelessége volna a közadók kivetése, behajtása ügyében az adózók részéről ott előadott panaszokat jegyzőkönyvbe venni, s úgy ezeket, mint a községi pénzügyi közegtől beérkezetteket megvizsgálni és gyorsan elintézni. Az ily rendszer mellett — nem is említve, hogy a szolgabírók a

végrehajtó tisztétől felmenthetőek lennének — biztosítva volna egyrészt az államkincstárnak az az érdeke, hogy az adókiivetésnél és kincstári követelések behajtásánál saját, ahhoz értő közege, az ismert és a valóságnak megfelelő viszonyok között és szerint járna el, másrészt meg volna adva a mód, a műveletlen, iskolázatlan, az irás mesteriségében járatlan, az adótörvényeket nem ismerő adózóknak, hogy a terhükre elkövetett, hibák vagy törvénytelenlések minden költség nélkül kiigazítást, orvoslást nyernének. A mily fontosnak tartom egyrészt az államkincstár érdekét, legalább oly súlya van előttem a kis emberek sérelmei orvoslásának is. Ez utóbbi az, mit az adózó közönség mindeddig nélkülözött, miután az erre vonatkozó 1893. évi 1990. P. M. sz. utasítás végrehajtva ma sincs, az ily kis embereket pedig okvetlenül támogatni kell magasabb állami és közönséges emberbaráti szempontból. Az ily sajnálatraméltó embereket küldözi a község-előljárásság az adóhivatalhoz, az adóhivatal a pénzügyigazgatósághoz. Itt a pénzügyigazgatóságnál talál ugyan orvoslást bajában, de hányadik panaszos tartja érdemesnek 2—5 korona értéket képviselő panaszát a pénzügyigazgatóságnál előadni akkor, a midőn ez neki talán két-három napi idővesztésbe, vagy uti költségben nagyobb értékbe kerül? Maga irni, vagy legalább folyamodást irni, nem tudván, ha mégis irás útján szándékozik — vagy inkább kényszerül — panaszát előadni, vagy kénytelen erről lemondani, vagy pedig a panaszolt sérelem pénzértékének nagy részét kénytelen annak adni, ki panaszát irásba teszi. Adóügyekben a kis embernek ma nincs gyámolítója, s valamely összeírási vagy kivetési helytelenségből származó, csak pár koronára rugó összeget. noha panaszának alapossága napnál fényesebb, kénytelen mégis a legtöbb esetben megfizetni. Az ily igazságtalanságok kész melegágyai az elégedetlenségnek, az elkeseredésnek s a tisztviselők iránti bizalmatlanságnak. Mindezekben a bajokon pedig — nézetem szerint — legkönnyebben lehet segíteni, ha a községben egy közbenjáró a legközelebbi városban, a mely a környéknek piacza, hol a nép heti és országos vásárok alkalmával amúgy is meg szokott jelenni, sérelmeinek orvoslására — adóhivatalra — talál a nélkül, hogy ez neki csak egy fillérjébe is kerülne.

Közvetlen érintkezés a néppel, az adózó közönséggel, a kincstár érdekében, közvetlen érintkezést a népnek a p. ü. hatóság közegeivel a nép érdekében, ebben látom a közvetlenséget.

A szerves kapcsolatot egyrészt a p. ü. igazgatás közegei között, a mi most még itt is hiányzik vagy legalább is hézagos, másrészt pedig a közigazgatás egyéb ágazatai között a következőkben vélem létesíthetőnek: a községi p. ü. közeg tagja volna a községi előljárásságnak és a p. ü. igazgatásnak mit a p. ü. tárcza alkalmazottja ennek közvetlen előljárája az adóhivatal lenne, az adóhivatalnak pedig a megyei másodfokú hatóság; a p. ü. közeg előléptetését az adóhivatalnál találná fel, az adóhivatali tisztviselő pedig a megyei p. ü. osztályhoz volna előléptethető. Ezek az előléptetési viszonyok nem volnának épen kedvezőtlenek, miután a községi p. ü. közegek száma és az ezek által az adóhivatalnál elérhető állások száma körülbelül úgy viszonylanának egymáshoz, mint 1 : 3-hoz; az adóhivatali főnökök száma a megyei p. ü. tisztviselők számához szintén úgy, mint 1 : 3-hoz. A községi közegek néhány év után már számíthatnának az előléptetésre, hasonlóképen azok az adóhivatali főnökök is,

kik fizetési osztályuk első fokozatában már néhány évet eltöltöttek. A mai viszonyok között ez mind lehetetlen. — Az adóügyek községi kezelője — a jegyző — igen jól tudja, hogy ő a kötelesség leglelkiesmeretesebb teljesítése után is csak községi jegyző marad; az adóhivatali főnök előtt sem titok, hogy az ő előmenetelének világa el van deszkázva. Minden törekvő községi p. ü. közeg és minden adóhivatali főnök előtt nyitva állana az előmenetel útja, a közszolgálat mezején pedig nem támolyogna annyi munkaunt ember, mint jelenleg, a mi szintén nyereség volna. — A megyei p. ü. tisztviselő és az általános közigazgatás tisztviselői között oly személyi szerves kapcsolat, mint a megyei p. ü. osztály, adóhivatal és községi p. ü. közeg között volna, nem létesíthető, már csak azért sem, mivel a megyei p. ü. tisztviselő a vidéken elérhető legmagasabb fokot rendszerint már elérte, noha éppen nem tartom kizártnak, hogy a megyei p. ü. tisztviselő a megyei közigazgatás feje is lehet, ha arra képes és alkalmas. A kapcsolatot a megyei p. ü. osztály és az általános közigazgatás között abban látom kidomborodni, hogy úgy a megyei p. ü. osztálynak, mint a többi közigazgatási ágazatnak egy közös feje lenne: a megyei közigazgatás főnöke (főispán). — A különböző közigazgatási ágazatok fővezetésének (másodfokban) egy kézben való összpontosítása által biztosítva volna az egész közigazgatási szervezetnek összhangzó működése. A megyei (másodfoku) hatóság ily formán nemcsak a pénzügyek másodfokban való kezelésére nyerne befolyást, hanem valamennyi alantasabb fokon jelentkezőkre is; viszont a p. ü. igazgatás az általános közigazgatás támogatásában részesülhetne az egész vonalon. Ez a kölcsönös egymásra való hatás, azt hiszem, első sorban magának a közigazgatásnak volna hasznára. — A pénzügyigazgatás szervezetének eddig adott rövid vázlata után áttérek annak a nem éppen mellékes kérdésnek tárgyalására, vajon a javasolt szervezet emelné-e a pénzügyigazgatás mai költségeit, vagy nem?

E kérdés taglalása elején kijelentem, hogy a községi p. ü. közeget, bár a p. ü. tárcza egy újabb terhének tekintem, de mindamellettt olyan tehernek, a mely az állami közigazgatás életbeléptével okvetlenül jelentkezni fog, ha lesz a pénzügyigazgatásnak a községben külön szerve, ha nem. A közigazgatás legalsó körének (nagyközség vagy körjegyzőség) a közigazgatás államosítása után is legalább arra a munkaerőre lesz szüksége, a melylyel a mai közigazgatást ott ellátják, de nagyon valószínű, — én egészen bizonyosnak tartom — hogy az eddigi munkaerő a községi közigazgatás iránt támasztandó nagyobb igényeknek nem fog megfelelni. Ma is a legtöbb alsó foku közigazgatási körben egy jegyző és egy segédjegyző működik, tehát két ember. Ezt a munkaerőt a közigazgatás új rendszere semmi esetre sem fogja alább szállítani, sőt feltétlenül emelni lesz azt kénytelen. Mai közigazgatásunk egyik nagy hibáját épen a községi közigazgatásban kell keresni, a mely sokoldalú teendőihez mérten silányul van munkaerővel ellátva. — Az állami közigazgatás rendszerének tehát első rendű feladata a legalsó közigazgatási szervnek a szükséghez mért munkaerővel való ellátása, miután jó és gyors közigazgatást kellő munkaerő nélkül képzelni nem lehet. Ha ezen — nézetem szerint — alapigazságnak az állami közigazgatás megteremtésénél elég lesz téve, úgy minden legalsó közigazgatási körben, a jelenlegi teendőket tartva is csak szem előtt, legalább két

alkalmazott fogja annak ügyeit ellátni. A községi közigazgatásnak az adóügy ma is körülbelül felét szolgáltatja a teendőknek; hasonló körülmények között tehát a jövőben is megmarad ez az arány s így az adóügyek ellátására egy ember lesz szükséges. Ezt a munkaerőt nem az a tervezet kívánja, mit vázoltam, hanem részint megvan az már ma is a községben vagy körben, részint pedig az állami közigazgatás követelményeként jelentkezik. Ezeknél az okoknál fogva nem számíthatom a községi p. ü. közeg költségeit tervezetem költségéhez. Mellőzve tehát a községi adókezelés költségének tekintetbevételét, lássuk miként állunk a felosztandó pénzügyigazgatóság és az újra szervezendő adóhivatal személyzetével? — Egy középterjedelmű és népességű megyei pénzügyigazgatóságnál van legalább 18—20 tisztviselő (főnök, fogalmazó személyzet, számvevőségi, irodai tisztviselők, végrehajtók); meghagyva a megyénél 2—3 fogalmazói és két számvevőségi tisztviselőt, beosztható lenne az adóhivatalokhoz 13—15 tisztviselő, tehát minden adóhivatal részesülhetne legalább 2—3 személyből álló szaporításban, a mi elegendő lenne új munkakörének betöltéséhez. A pénzügyigazgatóság mai díjnoki személyzetének, valamint napidíj- és utiköltségeinek legnagyobb része megtakarítható volna. — Költségkimelés decentralisatio mellett! Igaz, kissé furcsán hangzik, sőt talán nem is bír a valószínűség látszatával, de ha tekintetbe vesszük, hogy az adóhivatal megszűnnék kimutatás-gyár lenni, az ügyeket pedig önállóan intézi, hogy megmenekül a mai meddő munkától s érdemleges munkát végez ezután s így kevesebb munkaerővel többre mehet, azt hiszem, hogy a költségapasztásról mondott szavaim nem viselik többé a valószínűtlenség köpenyét. Ha pedig mindezek után tudjuk azt, hogy az adóhivatal a községi ellenőrzést, a mi most igen sok időt és pénzt fogyaszt, legnagyobb részben székhelyén teljesíthetné, úgy a költségapasztás valószínűsége kétségen felül áll. Fél rendszabálynak tartanám azonban, ha szervezétváltozásnál az ügykezelés megmaradna a régi (mostani) keretek között. Részemről okvetlenül szükségesnek tartom az ügykezelés egyszerűsítését, természetesen csak ott, hol ez sem az államkincstárnak, sem pedig az adózóknak érdekeibe nem ütközik. A »Közigazgatási Szemle« f. é. 7. számában és a »Közgazdaság« idei 31. számában már jeleztem, miként vélem a bélyeg- és jogilletékek kezelését egyszerűsíteni. Ismétlésekbe nem akarok bocsátkozni, a miért is csupán hivatkozom érintett közleményeimre. Nevezetes egyszerűsítést lehetne elérni az oly sok munkát adó dohány-haszonberek kezelésénél, vagyis inkább ezeknek a béreknek a megszüntetése útján* olyképen, hogy az eddigi haszonbérért, az árulási díj leszállításában kapna a kincstar megfelelő kárpótlást. Hasonlóképen reformra szorul az italmérési illetékek kezelése is úgy a kivetés, mint a beszedés tekintetében. A kivetés mai módját — megszabott évsorozat — elejthetőnek tartom, miután mindaddig, a míg a jogosultnak üzletviszonyaiban változás nem állott be, az illetéktétel sem eshet változás alá; az illetéktétel megváltoztatásának szüksége csak akkor áll be, ha a jogosult viszonyai azt kívánják, — meg kell tehát ezt az esetet várni s csak akkor másítani meg a kirovást. A mi az italmérési illetékek lerovását illeti, mindazokat, kik engedélyt kérnek, kötelezném már a kérvény benyújtása alkal-

* Szigeti Vilmos javaslata *Pénzügyi Igazgatás* 1900. 9. sz., 131. oldal.

mával az egy évi illetékösszegnek lerovására; a joggyakorlatában levőket pedig három osztályba soroznám a fizetett illetékösszegek alapján; a legnagyobb tételt negyed, a közép tételt fél évi, az alacsony tételt évi részletekben fizettetném be.

Az egyenesadó-ügyek kezelésére vonatkozólag most, a midőn az adókezelés és az adórendszer reformja előtt állunk, nézetem szerint véleményt kockáztatni nem lehet, egyrészt azért sem, mivel maga az intézkedés (törvény) még nem született meg, tehát annak mikénti végrehajtásáról sem lehet szó; másrészt nem volna helyén arra a — reményem rövid, — időre a mely bennünket az adóreformtól elválaszt, a mai kezelési módot megbolygatni. Óhajtandó mindenestre, hogy a reform az adónemek sokféleségét szüntesse meg, s a mai nehézkes, czikornyás iránynyal szakítson.

Habár, mint előbb mondtam, a reform megszületése előtt nem lehet ahhoz szólni, mégis a már meglevő s a jövőben is minden valószínűség szerint fentartani kívánt közvetlen fizetők rendszerére vonatkozólag egyet-mást s csak annyit, a mennyi tervezetemből önként folyik, felemlitendőnek vélek. A közvetlen fizetők rendszerének (értem az 1876: XV. t.-cz.-ben megállapítottat) behozatala valószínűleg azt célozta, hogy a nagyobb adótételek bizonyosabban és pontosabban folyjanak be. Megengedem, hogy a jelenlegi közigazgatási szervezet mellett e rendszabály helyes és jó, de azt gondolom, hogy akkor, a midőn a községben a pénzügyigazgatás egyik alkalmazottja működik, nem feltétlenül szükséges. A közvetlen fizetést elegendő volna facultativ meghagyni, mint 1876. év előtt. A mely adózónak könnyebbségére van adóját az adóhivatalnál fizetni, (feltéve, hogy évi előírása a 200 kor. meghaladja), ám engedjék meg ez neki, de a kötelezettséget elejteném, már csak azért is, mivel ez a legtöbb adózóra nézve fáradsággal, idővesztés- és költséggel jár. De a mellett, hogy a közvetlen fizetés kötelezettségét az államkincstár érdeke a javasolt rendszer mellett nem kívánja s az adózók túlnyomó részének határozottan kárára van, az adóhivatalnak nagy teher vétetnék le válláról, miután 4—800, sőt 1000, de ennél is nagyobb az egyes adóhivatalokhoz utalt közvetlen fizetők száma s így jelentékeny az a munkaerő, a mit ez az ügy lefoglal; a községhez visszadva ezeket, ott számitásba sem vehető munkaszaporulatot okozna csak. A bélyeg- és jogilletékek, dohányhaszonberek, italmérési illetékek kezelésének egyszerűsítése s az egyenes adónál csupán a közvetlen fizetési kényszer megszüntetése által minden adóhivatalnál legalább egy tisztviselővel lejjebb volna szállítható a személyzeti létszám, de a nagyobb ügykörű adóhivataloknál legalább is két tisztviselő lenne a felesleg. A létesítendő decentralisatió az ügykezelés egyszerűsítésével kapcsolatban jelentékeny személyzetapasztást vonna maga után. Reformtervezetem fejtegetésének végéhez jutottam. E terv lehet jó, lehet rossz, egyik kérdésben sem tartom magamat illetékes birónak. A köznek véltem szolgálatot tenni akkor, a midőn nézeteimet a papirosra bízam. Ha ez nem sikerült, nem jóakaratomon mult.

Le is tehetném az elmondottak után tollamat, ha a »Közgazdasági Szemle« f. é. 6-ik száma nem feküdnék előttem, a mely Róka Józsefnek »Pénzügyi igazgatásunk reformja« című tervét foglalja magában. Erre a tervre van néhány észrevételem, ezeket akarom még megtenni. Mindenekelőtt kiemelem, hogy Róka és az én terveze-

tem között vannak érintkezési pontok, nevezetesen: mindketten csakis a közigazgatás államosítása esetén látjuk terveinket megvalósíthatónak; mindketten kívánjuk, hogy a pénzügyi igazgatásnak a községben külön szerve legyen, mindketten a közvetlenség mellett foglaltunk álláspontot. Az első pontra nézve teljesen egyetértünk, a másik kettőnél azonban terveink már nem fődik egészen egymást, különösen nem a harmadik pontnál. Itt Róka csak a kincstár érdekében kíván közvetlenséget, én egy lépéssel tovább megyek, én kétoldalúan szeretném a közvetlenséget életre hívni; én az adózó közönség javára is megteremténém a közvetlenséget. Róka, úgylátszik, nem idegenkedik a pénzügyi közigazgatást a legalsó fokban — község — kapcsolatba hozni az általános közigazgatással; én ezt a kapcsolatot feltétlenül megkívánom, sőt kiterjesztem azt a másodfokú hatóságra is. A két terv között ezek a rokonvonások, a miknek teljes összeegyeztetése azt hiszem könnyű szerrel teljesíthető volna, a többi részek azonban, nagy sajnálatomra, annyira elütők egymástól, hogy azok között az összhangot létrehozni nem lehet. Róka a mai pénzügyi igazgatóságot még szélesebb alapokra kívánja fektetni és ebbe a mai adóhivatalt mindenestül bele kívánja olvasztani. Én ezzel ellentétben a pénzügyi igazgatóság ügykörét jelentékenyen szűkebb körre akarom szorítani s mint önálló hatóságot megszüntetni ohajtom; viszont az adóhivatalt meghagyom, rendelkező joggal ruházom fel, sőt ügykörét kitágítva, mint elsőfokú pénzügyi hatóságot szervezem meg. Engemet ebbeli nézetemben az az általánosan helyesnek ismert elv erősített meg, hogy jó közigazgatás csak szűkebb körre utalt alsófokú hatósággal érhető el, ezért kívánom a legalsó pénzügyi hatóságot csak egy adókerület, avagy egy közigazgatási járásba szorítani. Róka nagy területre, egész megyére és csak a nagyobb megyét osztaná fel pénzügyi igazgatás szempontjából, kívánja kiterjeszteni az elsőfokú pénzügyi hivatal működési körét, mert hiszen Róka pénzügyi hivatala nem más, mint elsőfokú pénzügyi hatóság. Róka tervének ez a része ellentétbe van helyezve a jó közigazgatás előbb említett követelményével s o y unicumot létesít, a melyet sem az általános közigazgatás, sem az igazságszolgáltatásnál nem találunk. Mire való ugyanis — részben — az alsófokú közigazgatási hatóság? Arra, hogy a néppel közvetlenül érintkezzék, a népet és ennek szükségletét közvetlen közelségből ismerje meg, ne csupán a hivatalszoba ablakából s hogy az állampolgárok a közelben találják az ügyüket intéző hatóságot s azzal, ha kívánják, személyesen is érintkezhessenek. A mint nem tudta ezt az alsófokú hatóságot eddig sem a közigazgatás, sem az igazságszolgáltatás nélkülözni, ép oly kevéssé lesz erre a jövőben képes. S ha a pénzügyi igazgatás eddig nélkülözötte az ily hatóságot, az csak a pénzügyi igazgatás hátrányára volt, valamint kárát fogja látni a jövőben is, ha ily hatóság nélkül lesz kénytelen adminisztrálni. De a mellett, hogy az elméleti kritikát Róka terve nem állja ki s hogy ez a terv épen azt növeszti nagyra, mit Róka ur eltüntetni szeretne — a bureaucratismust — gyakorlatban az igazgatást rendkívüli módon megnehezítené.

A mai pénzügyigazgatóságnak egyik — nem utolsó — fogyatéksége épen abban nyilvánul, hogy nem képes sem a vezetést, sem az ellenőrzést jól ellátni; oka pedig ennek a jelenségnek nem más, mint a nagy terület, a melyen működik. Ha a jelenlegi hatás-

körhöz még az adóhivatal teendőit is hozzáadjuk, úgy működése még nehezkesebb, lassúbb, pontatlanabb lesz. Az adóhivatalok felszólításának egyik következménye a beadványok felduzzadása volna. A mai rendszer mellett ugyanis egy adóhivatal évenként százakra menő beadványtól menti meg a pénzügyi igazgatást azáltal, hogy a nála személyesen jelentkező ügyfeleknek felvilágosítást ad, vélt sérelmeiket eloszlatja.

A községi pénzügyi közeg, a legtöbb esetben, nem lesz erre képes, mivelhogy látköre mindenesetre szűkebb lesz, mint a mai adóhivatalé s ezentúl iratok sem állnak rendelkezésére, a melyekből a felvilágosítást megadhatná. A másik elmaradhatlan következménye pedig: a községi közegekkel való személyes érintkezés lehetetlensége. Hogy mit jelent ez a közigazgatásnál? azt minden gyakorlati ember tudja. Ma ezt az érintkezést az adóhivatal tartja fenn, oda fordulnak felvilágosításért, utasításért, a vett rendeletek értelmezéseért stb. De ha az eddig elmondottakban csak czélszerűtlenségét gáncsoltam a megyei pénzügyi hivatalnak, úgy az állami pénztáraknak a megye székhelyén leendő összepontosítását egyenesen lehetetlennek tartom ma, a midőn oly rendkívüli módon van az minden oldalról igénybe véve s a nagy közönség annyi szállal van ahhoz kötve.

Igaz ugyan, hogy a miként Róka mondja, az érintkezést a közönség és a pénztár között a posta fentarthatja, de azt sem lehet kétségbevonni, hogy ezen az úton való érintkezés a közönség részére nagyon balul ütne ki. Ismeretes mindenki előtt, kinek már járandósága volt az állampénztárból, hogy a pénz kiadása milyen sok formához van kötve; azt is tudjuk, hogy ezeket a formákat csak az utalványozó hatóság, a pénztári tisztviselők s azok az ügyfelek ismerik, kiknek hasonló járandóságuk már több ízben volt. A közönség többi része előtt — még az u. n. literatus előtt is — ezek a formák ismeretlenek s tiz nyugtatvány közül legalább hatra nem lehet a fizetést teljesíteni. Mit fog azzal a sok hibás nyugtatvánnyal a pénztár egyebet csinálni, mint hogy útbaigazítással ellátva az illetőnek visszaküldi. Lesz tehát annyi irka-firka, ide-oda küldés, hogy a postajövedéknek lesz benne csupán gyönyörűsége.

Ma az ily hiányokra a jelenlevő felet pár szóval figyelmezteti a pénztár, az pedig pár percz alatt pótolja a hiányt s megkapja a pénzt. Milyen formát öltene Róka rendszere mellett a községi adókönyvek hitelesítése, a melynél, legtöbb esetben, a községi közegnek jelen kell lenni? Avagy az adópénz beszállítása s a hiányosan összegezett naplók? S ebből folyólag a hiányos pénzszállítás? Előreláthatólag oly zavarok támadnának ezekben az ügyekben, ha mindezt posta útján bonyolítanák le, hogy nagyon rövid évek után az egész szervezet felmondaná a szolgálatot. Mert ne bizakodjunk el valami nagyon közlekedési eszközeink fejlettségében. A legtöbb megyei községnek egyáltalán nincs, vagy csak rossz összeköttetése van a székvárossal s e miatt az oda való utazgatás nagy idővesztés és tetemes anyagi áldozatba kerül. Hasonlóképen ne támaszszunk igen nagy igényeket a községi pénzügyi közeg iránt; ez csak kezdőember lesz s fog az elkövetni annyi hibát, — posta útján — hogy csak győzze a megyei pénzügyi hivatal helyrehozni. A felhozott példákat és felvetett kérdéseket még lehetne folytatni, de nem akarom egyrészt igen hosszúra nyújtani dolgozatomat, másrészt pedig abban a hitben élek, hogy az eddigi felemlítettek is elég bizonyítékot szolgáltatnak

arra, hogy úgy a közönség, mint az államkincstár érdeke parancsolólag kívánják a közigazgatási szervnek és állampénztárnak minél könnyebb hozzáférhetőségét. A mi az adóhivataloknak jelenlegi szervezetében külön hivatásátilleti, tökéletesen egyetértek Rókával s ha minden czélszerűségi szempontot félretolunk, valóban, »semmi olyast nem teljesítenek, a mit másutt elvégezni nem lehetne«. Ebből kifolyólag a dicsőszentmártoni adóhivatal teendőit ép úgy el lehetne látni Kis-Kun-Halason, mint Balmaz-Ujvároson. De ha áll ez az adóhivatalra nézve, mit nem ritkán 50—100 ember is felkeres naponként, úgy méginkább áll a pénzügyi igazgatóságra, a mely hatóságot sokkal kevesebben keresnek fel, sőt szorosan véve, nem is szükséges a felekkel való érintkezés. A pénzügyigazgatóságot, a közigazgatási bizottság kivételével, semmi sem köti székhelyéhez és Sopronmegyét — ismét minden czélszerűséget sarokba dobva — ép úgy el lehetne pénzügyileg adminisztrálni Kassáról, mint Pozsonymegyét Nagy-Szebenből. Ha pedig az állami közigazgatás beköszöntésével, a közigazgatási bizottság felveszi a jól megérdemelt néhai nevet, úgy a pénzügyigazgatóság is megszabadul minden területi köteléktől, mint a hogy megszabadította Róka ettől az adóhivatalt. De ha gyakorlati oldalát nézzük az igazgatásnak és ezt a kérdést tesszük fel bármelyik közigazgatási kapacitásnak: czélszerű volna e bizonyos területet elsőfokúlag csak száz kilométernyi távolságból is igazgatni, nem hiszem, hogy találkozónék olyan, ki erre a kérdésre igennel felelre. Nem osztozhatom Rókának abban az aggodalmában sem, a mi az igazgatás egységességére vonatkozik; ámbár elismerem, hogy az igazgatás annál egyöntetűbb, egységesebb, mentül inkább összepontosítva van az s akkor legtökéletesebb — egységesség szempontjából — ha egyetlen testület vagy egyén intézi. Amde ez utóbbi lehetetlen, az előbbi pedig épen az igazgatás jó volta miatt nem ajánlatos. Maga Róka sem barátja a centralisációnak és megsokalta — nézetem szerint egészen helyesen — a pénzügyigazgatásban lábra kapott erős centralisációt. Szigorú körülírása a hatáskörnek, jó ügyviteli szabályzat megóvja az igazgatás egységességét. S ha ezeknek ellenére mutatkoznék itt-ott oly jelenség, a mely az egységesség hátrányára szolgál, el kell ezt tűrni azért a nagy előnyért, mit a decentralisáció nyújt. Hasonlóképen nem vehetek részt abban a kételyben sem, a melyet Róka olyanformán fejez ki, hogy aligha lesz majd olyan tisztviselő, ki mint adóhivatali főnök valamely faluban hosszabb időn át eltemesse magát. Azok az idők, a mikor még zsákban vittek Liptóba vicispánt, rég elmúltak; az újabb idők tapasztalata arra tanított bennünket, hogy egyetlen egy falusi helyre sem kellett még járásbirót vagy főszolgabirót kötéllal fogni, pedig ezek az állások sem sokkal rosszabbak, lenézettebbek, mint a leendő adóhivatali főnöki állás. Még csak a falusi tisztviselő gyermekének neveltetésére óhajtok néhány szerény észrevételt tenni. Nagy bajnak tekintem én is, hogy az állami tisztviselők kénytelenek falun is szolgálni, de csak a miatt tekintem nagynak a bajt, mivel hogy nem lehet rajta segíteni. Ez a baj azonban nemcsak a pénzügyi, hanem a közigazgatási és igazságügyi alkalmazottakat is nyomja. Ezt a bajt megszüntetni nem lehet, mivel az államnak faluhelyen is kell alkalmazottjainak lenni, hogy miért? mindenki tudja. A gyermeknevelési bajokon azonban lehetne segíteni, ha a magyar tisztviselői karban csak némileg is ki volna fejlődve az

összetartozóság érzete, ha volna bennük annyi erős akarat a helyzetten való javításra, mint van a tanítóknak, kik sokkal nehezebb viszonyok közt élve, képesek voltak gyermekeik számára a fővárosban palotát emelni. Álljanak össze a magyar tisztviselők, adjon mindenik csak tíz koronát évenként, pár évtized lefolyása után, minden oly városban, hol felsőbb iskola van, lesz a tisztviselők gyermekei számára internátus is és a neveltetés kérdése meg van oldva. Erősen hiszem, hogy az állam tisztviselőinek ily irányú tevékenységét nem fogja támogatás nélkül hagyni; de a tisztviselők ne várjanak mindent az államtól, főleg ne kívánják annak érdekeit elhanyagolni önzésből, segítsenek maguk magukon.

Harmos Zoltán.

A sóbányajegyek.*

1900. november elsején a közös pénzügyministerium formalisan is átadta a sóbányajegyeknek, vagy a mint hivatalosan nevezték, a részleges jelzálog-utalványoknak (Partial-Hypothekar-Anweisungen) kezelését az osztrák pénzügyministernek. A fenti datum kiváló fontosságú lesz Magyarország financiáinak történetében, mert Magyarország valutájának teljes szabadsága ezzel a nappal kezdődött. Bár Magyarország eddig is minden tekintetben független volt állam-pénzügyeit illetőleg, mégis volt bizonyos elvi jelentőségű lekötöttsége a sóbányajegyek forgalma révén, mely függő viszonynak a megszüntetése egyike a legnagyobb sikernek, melyet a valutarendezés Magyarországnak hozott. A sóbányajegyeknek az államjegyekkel volt összetartozására célzok, mely viszony nagyon kevésbé van eddig a tudományos irodalomban belső értéke szerint feltárva, azon egyszerű okból, mert az osztrákok politikai észszerűségéből tartózkodtak attól, hogy a magyarok figyelmét a maga nemében páratlanul visszas helyzetre felhívják. Akárhány osztrák kézből eredő forrásmunkát olvastam el, egyetlen egyben sem találtam támpontot arra nézve, hogy a magyar érdekeknek volna Ausztriában szószólója, ha más egyébből nem, hát méltányossági okokból.

Most, hogy a sóbányajegyek időszakáról mint multról beszélhetünk, elmondhatjuk a sóbányajegyeknek több, mint félszázados

* Bibliographia: Kornfeld Zsigmond: *A sóbányajegyekről* Budapesti Szemle 1887. év folyam CXIV. száma; Gruber: *Die österr. Gesetzgebung über Münze, Papiergeld und Geldzahlungen* Wien, 1886; Hankiewicz: *Bestimmungen über Münzwesen, Staatspapiergeld & Staatschuld in Oesterreich*, Wien 1887; *Denkschrift über das Papiergeldwesen der oesterr.-ung. Monarchie*, verfasst im k. k. Finanz-Ministerium, Wien 1892.; a Dr. E. Mischler és Dr. Josef Ulbrich szerkesztésében megjelent. »Oesterr. Staatswörterbuch« második kötetének »Salinenscheine« című cikke (1015 és köv. oldal) Wien. 1897. Alex. Dorn-nak a »Volkswirtschaftliche Wochenschrift« XXI. kötetének 1894. január 11-iki 514. számában »Zur Frage der Salinenscheine« cím alatt megjelent értekezése; a k. k. Finanzministerium által szerkesztett »Tabellen zur Währungs-Statistik« című munka 1893. évi kiadásából 61. és 62.; az 1896. évi kiadásból a 69. és 70. számú tabella; *I. Beilage zu den stenogr. Protokollen des österr. Abgeordnetenhauses* (XV. Session 1898.) sub VII.: »Motivenbericht zum Gesetzentwurf über die Ordnung der schwebenden Schuld in Partial-Hypothekar Anweisungen« a tabelláris áttekintés B-től G-ig.

történetét, különösen kiemelve azokat a gazdasági tényezőket, melyeket 1867. óta a sóbányajegyek forgalma Magyarországon is befolyásolt. Az 1848-as év tavaszának eseményei Ausztriát pénzügyi zavarokba sodorták. E pénzügyi bajokon segitendő, 1848. április 20-án az osztrák pénzügyi igazgatóság oly értelmű szerződést kötött az Osztrák Nemzeti Bankkal, hogy a gmundeni sóbányának mint jelzálognak fedezetül való lekötése mellett 30 millió forint erejéig részleges jelzálog-utalványokat hozzon forgalomba.* A sóbányajegyek kiállításának költségeit az osztrák kormány viselte, az osztrák nemzeti bank csak a kibocsátást és a későbbi kicserélést vállalta magára. A sóbányajegyeket 50, 100, 500 és 1000 forintos címletekben bocsátották ki és a négy hónapi lejáratú jegyek után 5, a nyolcz hónapi lejáratúak után $5\frac{1}{2}$, a tizenkét hónaposok után 6°/o-ot fizettek. A sóbányajegyekkel azt a célt akarták elérni, hogy a rövid időre fel szabaduló tőkét az állam magához vonhassa és a bankjegyeket a jegybank a forgalomban kevesbithesse. Ámbár sok előnyük volt a sóbányajegyeknek (rövid lejárat, jelzálogi biztosíték, magas kamatozás), még sem sikerült a banknak a sóbányajegyek elhelyezése, minek folytán azokat a bank saját számlára átvette. Ez történt 1848. május 15-én; ettől a naptól datálódik a sóbányajegyek forgalma. Hogy a forgalmat megkönnyítse, elrendelte az osztrák kormány, hogy a már lejárt sóbányajegyeket vagy készpénz ellen beváltsák, vagy új jegyekre kicseréljék vagy pedig bármelyik állami pénztárnál készpénz-fizetés gyanánt elfogadják.

Ennek a könnyítésnek csakhamar meg volt a kedvező hatása. Az 1849., 1850. és 1851. években mind a 30 millió forintnyi sóbányajegy forgalomba került. Ezt a kedvező alkalmat felhasználta az osztrák kormány és 1851. áprilisában további 30 millió forintnyi sóbányajegy kibocsátását határozta el. És pedig ezeket a sóbányajegyeket a banknak adta át az állami központi pénztár leszámított utalványainak ellenértéke fejében. Az új kibocsátású sóbányajegyek ismét a bank nyakán maradtak. Ekkor kötötte, 1852. február 23-án az osztrák kormány a bankkal azt az egyezményt, hogy a sóbányajegyek maximalis forgalma 40 millió forinttal lesz fixirozva. Az osztrák kormány ezzel egyidejűleg felhasználta a kedvező alkalmat arra, hogy a bankkal szemben fennálló összes tartozásának, mely $71\frac{1}{2}$ millió forintra rugott, a 140 millió forintra becsült halleini és ausseei bányákkal, a sóbányajegyekkel egyenlő rangsorozatban, jelzálogi fedezetet adjon.

A 40 millió forintnyi fix összeg azonban nem sokáig maradt érvényben, mert Ausztria kedvezőtlen pénzügyi helyzete hamarosan arra kényszerítette a kormányt, hogy a megengedett határösszeget túl is bocsásson ki sóbányajegyeket. E mellett pedig az 1853. április 17-iki pénzügyministeri rendelettel eltörölték azt, hogy a sóbányajegyek az állami pénztáraknál készpénz helyett felhasználhatók és kimondták azt, hogy a sóbányajegyek csak azon pénztáraknál válthatók be akár készpénzre, akár új utalványokra, a melyeknél azokat

* A szerződés szövege szerint a jelzálogi fedezetet a gmundeni sóbánya szolgáltatta, azaz »Salzberge in Hallstadt und Ischel sammt den daselbst aufgestellten Maschinen und Solenleitungen zu Pfannhäusern in der Hallstadt, Ischel und Ebensee, den dazu gehörigen Manipulations- und Bringungs-, Amts- und Werksgebäuden, kurz allen beweglichen und unbeweglichen Zugehörungen.«

váltották. 1858-ban már 60 millió forintnyi, 1859-ben 80 millió forintnyi, 1860. október végén pedig kerek számban 65 millió forintnyi sóbányajegy volt forgalomban. Ezek a számok egyúttal Ausztria financiáinak szomorú állapotát jelentik. 1860 októberében felemelték a sóbányajegyek forgalmának fix összegét 60 millióra és hogy megkönnyítsék a közforgalomba való jutását, a kamatlábat is magasabban (5¹/₂% helyett 6%-kal) szabták meg. De sem a magasabb kamatláb, sem a ministeri rendeletekkel ígért fixirozás nem használt. 1861 október végén már 80 millió forintnyi, 1862-ben pedig 97·8 millió forintnyi sóbányajegy volt forgalomban.

Mindez ideig a sóbányajegyek forgalmát ministeri rendeletekkel szabályozták. Törvényes intézkedés nem történt ebben az ügyben. Az első lépést ezen a téren az 1863. november 17-iki törvénnyel tették meg, melylyel a sóbányajegyek maximalis forgalmát 80 millió forintban, majd atmenetileg 100 millió forintban állapították meg. Végleges törvényes rendezést azonban csak az 1866. évi augusztus 27-iki törvény 6. szakaszával nyert a sóbányajegyek intézménye, mely szerint a maximalisan 300 millió forinttal fixirozott államjegyforgalmat oly kapcsolatba hozták a 100 millió forint maximalis forgalommal kibocsátandó sóbányajegyekkel, hogy az államjegyek és a sóbányajegyek összességének forgalma 400 millió forintot meg nem haladhat. Ugyanez a törvény felhatalmazta az osztrák pénzügyministert, hogy a mennyiben a sóbányajegyek forgalma 100 millió forint alá süllyedne, ezt a hiányt államjegyekkel pótolhatja; ha azonban a sóbányajegyek forgalma ismét növekednék, megfelelő mennyiségű államjegyeknek kell a forgalomból kivonatnia.

Minket magyarokat ez az 1866. évi augusztus 27-iki törvény kiválóan érdekel, mert ez volt alapja a kiegyezés erre vonatkozó részének és úgy az osztrák 1867. évi december 24-iki törvény 5. §-a, mint a magyar 1867. évi XV. törvényczikk 5. §-a ennek az alapján készült.

Mielőtt a sóbányajegyek forgalmának Magyarország pénzügyeire gyakorolt hatásáról szólnék, fel akarom itt tüntetni azt, hogy megnyit fizetett Ausztria kamat fejében a sóbányajegyek alakjában felvett függő kölcsön után egész 1867-ig. Erre az adatra főként azért van szükség, hogy meg tudjuk később itélni azt, mily nagy anyagi előnye származott Ausztriának abból, hogy az 1867. évi XV. törvényczikket saját előnye szerint magyarázta és érvényesítette. A fizetett kamattételek magassága a következő volt:

		12 hónapos	8 hónapos	6 hónapos	4 hónapos
		s ó b á n y a j e g y e k u t á n			
1848-tól	1853-ig . . .	6 ⁰ / ₀	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	nem volt	5 ⁰ / ₀
1853-tól	1858-ig . . .	—	—	»	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀
1858-tól	1860-ig . . .	—	—	5 ⁰ / ₀	—
1860-tól	1861-ig . . .	—	—	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	—
1861-től	1863-ig . . .	—	—	6 ⁰ / ₀	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀
1863-ban	. . . . .	—	—	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	5 ⁰ / ₀
1863-tól	1865-ig . . .	—	—	5 ⁰ / ₀	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀
1865-től	1866-ig . . .	—	—	6 ⁰ / ₀	5 ¹ / ₂ ⁰ / ₀
1866-tól	1868-ig . . .	—	—	5 ⁰ / ₀	4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀

Ezek a számadatok azt mutatják, hogy Ausztriának jó drágán kellett pénzszükségletét fedeznie. Az 1848-tól 1867-ig terjedő időszak azonban Ausztriára nézve oly szerencsétlen volt, hogy minden eszközt

meg kellett ragadnia a szükséges pénz előteremtésére. Ilyen időszakban, tehát pénzügyi kényszer nyomasztó súlya alatt, folyamodott a sóbányajegyek kibocsátásához. Minthogy ez a pénzügyi kényszer az egész idő alatt nem szűnt meg, a függő kölcsönnek ez a fajtája 100 millió forintra emelkedett. E körül az összeg körül állott a sóbányajegyek forgalmi összege a kiegyezés megkötése idején.

Szinte csodálatosnak kell tartanunk, hogy míg a kiegyezésben kiváló gondot fordítottak magyar részről arra, hogy a »birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok« államadósságainak a közösségét valahogy kifejezésre ne juttassák, addig — tévedésből, vagy hozzájárulással-e, meg nem állapítható — a sóbányajegyeket illetőleg a törvény szövegében bizonyos közösséget megállapító kifejezések találhatók fel. A vonatkozó 1867: XV. t.-czikk, mely az államadósságok után a magyar korona országai által vállalandó évi járulék-ról szól, 5. §-ában a következőket mondja:

»Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló s összesen 312,000.000 frtot tevő függő adósság mindkét fél közös jótállása alá helyeztetik.

Mivel pedig a gmundeni, ausseei és halleini sóbányákra bekebelezett 100,000.000 forintnyi zálogjegyek, a melyeknek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges összegekből a Magyarországra eső évi járulék az 1. és 2. §§-ban* megállapított állandó és változhatlan összegekben már befoglalva van, oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttevée 400 milliót meg nem haladhatnak ugyan,** de ezen véghatáron belül a zálogjegyek időnkinti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótolandó: a két fél jótállása az államjegyeknek ez összefüggéséből időnkint eredhető többletére is kiterjesztetik.

Az államjegyekből és váltó-pénzjegyekből álló függő adósságnak minden más szaporítása, valamint jövőben a megállapítására (Fundirung) szóló rendszabályok csak a két ministerium kölcsönös beleegyezésével s a két törvényhozás (birodalmi tanács és országgyűlés) jóváhagyása mellett jöhetnek létre.«

A sóbányajegyek tehát specialisan Ausztria adósságát jelentették, azonban méltányossági okokból Magyarország is hajlandónak mutatkozott a kamatok fizetéséből és az egész tartozás törlesztéséből eredő terhekhez hozzájárulni. Hogy ez a hozzájárulási összeg, mely a most idézett törvény szavai szerint az 1867. évi XV. t.-cz. 1. és 2. §-aival van meghatározva, nem csekély, az kitűnik e paragrafusokból, melyek szó szerint a következőket rendelik:

1. §. Az 1868. évi január 1-jétől kezdve a magyar korona országai, az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 29,188.000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső évi járulékot fizetnek s ebből 11,776.000 forintot ércpénzben.

2. §. . . . A mi azon adósságcímek visszafizetéseit illeti, melyek természetöknél fogva ily egységes járadékadóssággá átváltoztatásra

* Már ebből látszik 1. hogy Magyarország hozzájárult Ausztriának a sóbányajegyek után járó kamatfizetéséhez; 2. hogy már ekkor contemplálva volt a sóbányajegyeknek Ausztria által leendő törlesztése.

** A váltópénzzel együttesen ez a maximalis forgalom 412 millió forintot tett. Ebből 312 millió forint esett az államjegyekre és a váltópénzre, 100 millió forint pedig a sóbányajegyekre.

nem alkalmasak, ezekre nézve törvényesen megállapítandó, hogy a visszafizetésükre megkívántató összegek jövőben évenként egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek be s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet ő Felsőge többi országai és királyságai vállalják el s hozzá a magyar korona országai által évenként egymillió egyszázötvenezer forintnyi állandó összeg fizetessék és ebből 150.000 frt ezüstben.

Ezek mellett ugyancsak a törvényre hivatkozhatunk arra nézve, hogy egyáltalában nem úgy képzelték magyar részről a kiegyezés megkötésekor, hogy Ausztria minél nagyobb összeg erejéig igénybe vegye a neki nyújtott bene-t és rendszeres, évről-évre fizetett kamathozzájárulásunk mellett saját anyagi előnyére, sőt igen gyakran a mi egyenes anyagi megkárosításunkkal, sokszor nagy gazdasági érdekeink feláldozásával igénybe vegye, sőt hogy gyakrabban ellenünk fegyverként használja fel.

Ugyanis az 1868: XLVI t.-cz., mely a függő adósságok ellenőrzéséről szól, a 12. §. c) pontjában az ellenőrző bizottság feladatául a többi között a következőket mondja: »felügyelni, hogy az 1867: XV. t.-cz. 5. §-ában a sóbányai utalványok és államjegyek között megállapított viszony a törvény értelme szerint akképen tartassék fenn, hogy a sóbánya-utalványok időnkinti kevesbedése folytán az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló és összesen 312 milliót tevő függő adósságnak növekedése állandóvá ne váljék.«

A kiegyezés megkötésekor inkább csak a jogi aggodalmak eloszlatása végett vették fel a törvénybe ezt a paragraphus-t. És mit mutatott a jövő? Azt, hogy ennek a paragraphusnak az alkalmazására igenis nagy szükség lett volna, érvényesítését azonban mindig megakadályozták. A kiegyezési tárgyalásokból kitűnik, hogy annak idején mindkét részről úgy contempláltak, magyar részről azt követelték, osztrák részről azt ígérték, hogy a sóbányajegyek forgalmát a törvényes maximum színvonalán fogják megtartani. A míg azonban egyrészt pusztán követelés, másrészt pedig pusztán ígélet maradt ez a maximum, addig az osztrák pénzügyminister hatalmas eszközt nyert a sóbányajegyekkel egy egészen különleges kamatlábpolitikának megállapítására. Pedig contemplálva úgy volt, hogy az osztrák pénzügyminister mindent el fog követni a sóbányajegyek maximalis forgalmának fentartása érdekében. Lónyay pénzügyminister 1867. december 21-én a vonatkozó törvényjavaslat tárgyalása folyamán tartott beszédében ki is emelte, hogy »világosan kitűnik (az 1867. évi átlag adataiból), hogy ha a forgalomból több folyrna ki, mint a forgalom által kívántatik, ez évi tapasztalat szerint a maximum 2,432,588 forint, a minimum 26.508 forint. Ennélfogva azt tartom, hogy miután a rendelet értelme szerint is, ha bizonyos összeg zálogjegy befoly, időről-időre ismét folyóvá teendő s azért államjegy beváltandó, a szaporulat rendes viszonyok között nagy nem lehet.«

E kijelentéshez méltóbb pendant-t nem lehet adni, mint a sóbányajegyek forgalmának számbeli feltüntetését. E szerint forgalomban volt december 31-én:

	Forint		Forint
1866-ban	99,986.292	1869-ben	90,515.632
1867-ben	98,863.312	1870-ben	59,886.432
1868-ban	98,516.482	1871-ben	38,398.532

	Forint		Forint
1872-ben	36,008.082	1883-ban	61,046.892
1873-ban	67,966.432	1884-ben	57,750.342
1874-ben	66,717.707	1885-ben	73,748.362
1875-ben	65,498.907	1886-ban	67,822.162
1876-ban	56,555.007	1887-ben	74,604.447
1877-ben	66,038.707	1888-ban	75,154.997
1878-ban	47,997.597	1889-ban	54,767.340
1879-ben	98,969.397	1890-ben	41,633.850
1880-ban	84,261.297	1891-ben	33,150.150
1881-ben	91,563.797	1892-ben	68,023.800 *
1882-ben	60,505.342		

Mindezekből tehát kitűnik, hogy a két törvényhozás intentióját a gyakorlatban nem tartották meg. Nem, mint Lónyay pénzügyminister fentidézett beszédében mondotta, $2\frac{1}{2}$ millió maximalis eltérés mutatkozott a sóbányajegyek forgalmában, hanem 60—67°-os hiány, tehát 60—67 milliós eltérés (az államjegyek terhére) sem tartozott a ritkaságok közé. Ausztria kamatterhe tehát nem volt valami óriási, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy az államjegyekkel való forgalomkapcsolat óta a kamatlábat nem alkalmazták a piaci viszonyokhoz, hanem lényegesen alacsonyabban szabták meg azt, így vetvén gátat annak, hogy valahogy ne jusson eszébe a közönségnek heverő tőkéjének egy részét sóbányajegyekbe fektetni és így az osztrák kincstárt kamatfizetésre kötelezni. Itt ismételten hangsúlyozandónak tartom, hogy Magyarország e sóbányajegyek kamatterhének viseléséhez külön is hozzájárult, miről az 1867: XV. t.-cz. 1. és 2. §§-ai intézkednek.

Érdekes az összehasonlítás az 1867. előtti időben és az 1867. utáni időben fizetett kamatok között. Míg az 1867. előtti kamatok összeállítása előbb látható, addig itt felsorolom a későbbi időkben fizetett kamatokat. Fizettek:

	6 hónapos	4 hónapos	3 hónapos
	sóbányajegyek után		
1866-tól 1868-ig	5 ^o / ₀	4 ¹ / ₂ ^o / ₀	—
1868-tól 1872-ig	4 ¹ / ₂ ^o / ₀	4 ^o / ₀	—
1872-től 1874-ig	5 ^o / ₀	4 ¹ / ₂ ^o / ₀	—
1874-ben	4 ¹ / ₂ ^o / ₀	4 ^o / ₀	—
1874-től 1880-ig	4 ^o / ₀	—	—
1880-tól 1885-ig	3 ¹ / ₂ ^o / ₀	—	—
1885-től 1891-ig	3 ^o / ₀	—	—
1883-tól 1891-ig	—	—	2 ¹ / ₂ ^o / ₀
1892-től 1894-ig	3 ^o / ₀	—	2 ¹ / ₂ ^o / ₀
1894-től 1899-ig	3 ¹ / ₂ ^o / ₀	—	3 ^o / ₀

Nem tekintve a sóbányajegyek forgalmának csökkentése révén osztrák részről elért kamatmegtakarítást, melyhez Ausztriának jogát kétségbe lehet vonni, más szempontok szerint fogom a kérdést megvilágítani és pedig abból a szempontból, hogy sóbányajegyek forgalmának csökkentéséből micsoda hátrányok hárultak külön Magyarországra és milyenek a monarchia gazdasági complexumára.

Magyarországot első sorban sújtotta az az indirect teher, mely az ő kezessége alatt is álló államjegyek szaporításából származott.

* A statisztika csak azért szól 1892. december 31-ig, mert az 1892. aug. 2. törvénnyel megbízták az osztrák pénzügyministert, hogy a sóbányajegyek és az államjegyek viszonyának szabályozásáról törvényjavaslatot terjesszen a képviselőház elé.

A sóbányajegyek csökkentése ugyanis csak államjegyek kibocsátása révén történhetett, melyek beváltásáért Magyarország is kezességet vállalt, míg a sóbányajegyek terhe Magyarországot egyáltalában nem érintette. Bár az egész idő alatt soha szóba sem jöhetett e kezességnek komoly érvényesítése, mégis mint jelentékenyen emelkedő függő adósság, sokban nyomta Magyarország hitelét. Már pedig Magyarország pénzügyi, főként a hetvenes években, amugy is igen rosszul állottak, nemhogy még a függő adósságok emelkedésének odiumát anyagi hátrányok nélkül elviselhette volna.

E mellett a sóbányajegyek helyébe kibocsátott államjegyek versenye megnehezítette az osztrák-magyar bank jegyeinek értékesítését. Míg ugyanis az osztrák-magyar bank a kamatláb emelése vagy csökkentése révén szabályozhatta volna a papirpénz-forgalmat, azaz befolyást gyakorolhatott volna a bankjegyek vissza- vagy kiözönlésére, addig az osztrák pénzügyminister bármikor keresztvonást húzhatott e számításokra. Ugyanis ha az osztrák-magyar bank kamatláb-emelésével oda célzott, hogy a kölcsönzési szükséglet apadása folytán visszafolyjanak a bankjegyek, akkor természetesen be kellett annak következnie, hogy a sóbányajegyek visszafolytak, mert a magasabb piaci kamatláb mellett inkább fordult a disponibilis tőke a nyílt piacához, mintsem hogy sóbányajegyekben keresett volna elhelyezést. Ennek természetes következménye az lett, hogy a visszafolyó sóbányajegyek helyébe államjegyek kerültek forgalomba. A mikor tehát az osztrák-magyar bank külön intézkedéssel a forgalomban levő bankjegyek mennyiségének apadását akarta elérni, ugyanakkor ez intézkedésének útját állotta az államjegyek mennyiségének szükség-szerű emelkedése. Megfordítva is áll az eset; azaz ha az osztrák bank a kamatlábat csökkentette, hogy bankjegyei forgalomba juthassanak, akkor a sóbányajegyek után támasztott kereslet viszont az államjegyekből vont el megfelelő mennyiséget. Szóval kétféle kamatlábpolitika volt: az Osztrák-Magyar Bank és az osztrák-magyar pénzügyminister kamatlábpolitikája. És Magyarország egyik helyen sem érvényesíthette szavát. Az osztrák pénzügyministerhez egyáltalában semmi köze sem volt, az Osztrák-Magyar Banknál pedig a paritás akkor még nem állt fenn.

Egész természetesnek tűnik fel tehát, hogy valahányszor Ausztria iparának másféle kamatlábpolitikára volt szüksége, mint Magyarország mezőgazdaságának — és azt nem is kell bizonyítani, hogy erre igen gyakran volt eset — mindig Magyarországnak kellett a rövidebbet huznia. Mert a monarchia körén belül — a sanyarú valuta-viszonyok folytán — egészen külön, önálló, a környező aranyvaluta országokétól eltérő, az ott levő gazdasági viszonyokkal csak laza összeköttetésben álló kamatlábpolitika jutott érvényre. A kamatlábpolitikában még az sem volt annak idején Magyarország segítségére, hogy talán magasabb gazdasági, külkereskedelmi vagy a nemzetközi piacokkal összefüggő financialis okok Magyarországra nézve kedvezően fogják azt befolyásolni.* A kamatlábpolitika az 1870—1880-as években egészen

* Bankjegyeink csak az országban forogtak. Ilyeneket a külföldről nem hozhattunk. De aranyat és ezüstöt sem, mert pénzügyi szükség esetén ezek nem voltak folyó pénzzé átalakíthatók. Bármily nagy lehetett tehát körülöttünk a pénzhiány, mi mégis pénzügyi hiányban voltunk és magas kamatot voltunk kénytelenek fizetni vagy megfordítva.

önállóan fejlődött az osztrák-magyar monarchiában és épen ezért kell magyar szempontból kiváló fontosságot tulajdonítani a sóbányajegyek forgalmának.

E mellett még az az egyetlen mód sem volt kihasználható, hogy talán időközönként, pénzsűk időben, a külföldi tőkét magunkhoz édesgethettük volna a sóbányajegyek magasabb kamatozásával. Erre nem volt hajlandó az osztrák pénzügyminister, a mint ez korábban előirt tabellából kitűnik, mert nem akarta az osztrák kincstárt terhelni, helyesebben mert mentesíteni akarta az osztrák kincstárt természetes terhétől, holott a sóbányajegyek szaporítása az államjegyek forgalmának és a piaczi kamatlábnak csökkenését vonta volna maga után.

Pedig az osztrák kincstár a sóbányajegyek révén még egy indirect hasznót is húzott. És pedig az által, hogy a sóbányajegyek versenye révén csökkentette az osztrák-magyar bank hasznát az államjegyek nagyobb irányu versenye folytán. Az osztrák-magyar bank üzleti nyereségéből az egyes államokat megillető részesedést ugyanis a banknál fennállott 80 millió forintos tartozás törlesztésére fordították; a mikor tehát a bank jövedelme akár direct, akár indirect uton csökkent ez, e 80 millió forintos adósság törlesztésének a terhére történt. Ez a körülmény azonban még magában csekély jelentőségű.

Egészen más szempontok azok, melyek oda vezetnek, hogy a sóbányajegyek forgalma megszűnt okozati kapcsolatban állani a közös függő adósság összegével. Az okok, melyek ide vezettek, a következőkben vázolhatók:

Az ország, vagy mondjuk a monarchia valutájának rendezése megkívánta azt, hogy az államjegyek eltűnjenek a forgalomból és az ország szorosán vett valuta-gazdálkodásának a központja a jegybank legyen. Hogy tehát az államjegyeket eltüntethessük a forgalomból, első sorban a sóbányajegyektől kellett megszabadulnunk. A valutarendezés törvényhozási előkészítésének első munkája tehát az volt, hogy a sóbányajegyek kérdését rendezte, még pedig oly alapon, hogy 1892. évi augusztus 2. törvény által felhívta az osztrák Reichsrath az osztrák pénzügyminisztert egy oly értelmű javaslat előterjesztésére, hogy a sóbányajegyek forgalmának az államjegyekhez való viszonya végleg feloldassék. Ennek eredményeként terjesztették be 1894. februárjában azt a törvényjavaslatot, hogy a sóbányajegyek maximális forgalmát 100 millióról 70 millióra leszállítják. E törvényre támaszkodva jelent meg az 1894. november 20-ki és az 1895. december 15-ki osztrák pénzügyministeri rendelet, melyek szerint a sóbányajegyek maximális forgalmát 10—10 millió forinttal apasztva 80 millió forintban állapítják meg. És az apasztás oly módon történt meg, hogy 10—10 millió forintnyi sóbányajegy megsemmisítettek és a helyettük forgalomban levő államjegyeket onnan kivonták. Így tehát 1896. július végén a törvényes forgalom maximuma 79,985.302.50 frtra rugott (mert 14.697.50 frt értékű sóbányajegy elévült). Ezzel szemben azonban a sóbányajegyek forgalma a valutarendezés előkészítésének éveiben a következőképen alakult. Forgalomban volt

1893-ban	39,892.900 frt.
1894-ben	38.606.105 »
1895-ben	41,309.600 »
1896-ban*	46,073.450 »

* Julius végén.

A monarchia pénzforgalma annak idején, a mikor nálunk a valutarendezés munkáját megkezdték a szó szoros értelmében telítve volt pénzjegyekkel, melyek számát ezenkívül mesterségesen is lehetett növelni a sóbányajegyek révén, eltekintve a reális leszámítolási üzlet e nemű hatásától. Hogy a pénzjegyek nagyarányú forgalmának hatása miben nyilvánult, csak egy szaktekintélynek a véleményét akarom felhozni. Mikor ugyanis a 70-es évek vége felé a szabad ezüstveretés a magánosokra nézve is nagy haszonnal járt, a monarchiában az 1878., 1879. és 1880-as években körülbelül 60 millió forint értékű ezüstöt vertek pénzzé, mely ércpénz hamarosan megtalálta útját a bankba, hol helyettük bankjegyeket voltak kénytelenek kiadni. A legtekintélyesebb nemzetgazdák azon véleményben vannak, hogy ezen 60 milliónyi ezüst helyett forgalomba került bankjegyek tartották nálunk állandóan alacsonyan a kamatlábat.

A bankot tehát két oldalról szorították kamatláb-politikájában, az ezüst helyett kibocsátott bankjegyek és a sóbányajegyek versenyével. Nem tagadhatjuk, hogy a valutarendezés előmunkálatai folyamán sokszor szomorúan tapasztalta a bank ennek hátrányait. A sóbányajegyekkel azonban most november 1-ével véglegesen leszámoltunk. A bank kamatláb-politikája teljesen függetlenné lett és nem befolyásolhatja azt senki többé oly értelemben, hogy az egyik országnak több joga legyen annak irányításában, mint a másiknak.

Az tény, hogy az osztrák pénzügyministernek nem kis gond a most már kincstári utalványféle szerepre jutott sóbányajegyeknek a kezelése, illetőleg elhelyezése. Ezentúl nem lehet majd a kamatlábat önkényesen alacsonyan megszabni, hanem a mennyiben az osztrák pénzügyministernek pénzre lesz szüksége, kénytelen lesz azt a piaczi viszonyok mérlegelésével megállapítani. A sóbányajegyek forgalma teljesen érintetlenül fogja hagyni a pénzjegyek forgalmát, legfőleg csak annyiban lesz hatással reá, hogy a sóbányajegyek kibocsátása esetén a bankjegyek nagyobb mennyiségben áttelepülnek a forgalomból az állami pénztárba; azoknak visszaváltása esetén pedig e pénzjegyek az állampénztárból a forgalomba jutnak. A forgalmi összegre nézve azonban semminemű befolyást sem fognak gyakorolhatni. Semmiben sem fog különbözni ez a transactió magánosok financialis transactiójától. A sóbányajegy azelőtt a pénzforgalom eszköze volt, ezentúl a pénzbeszerzése lesz.

*

Még egyszer röviden összefoglalhatjuk a sóbányajegyekről elmondottakat. A kiegészítés nagy munkájában nem szentelhetek ennek az elsőrendű fontosságú kérdésnek oly nagy figyelmet, a minőt az megérdemelt, megkívánt volna. Ez valószínűleg azért történt — sőt nemcsak valószínű, hanem a képviselőházi beszédek tekintetbe vételével valóság is — mert nem voltak tisztában az e fajta függő adósság financialis súlyával és gazdasági szempontból majdnem végzetesnek mondható hatásával. Mint nagy financialis zavarok kiegészítő eszköze nem is lehetett a sóbányajegyek forgalma minden visszahatás nélkül az ország valutájára. Mindenekelőtt megcsorbitotta a monarchia kamatláb-politikáját, egy embernek: az osztrák pénzügyministernek kezébe financpolitikai szempontból olyan hatalmat adott, a minő egyetlen más embernek sem volt és nem is lesz soha a világon. Mert hiszen csakis az osztrák pénzügyminister kényétől függött a monarchiában

a kamatlábalakulás. Eltekintve az ez irányú befolyásolástól, jövedelmében is sujtotta az Osztrák-Magyar Bankot a sóbányajegy államjegy-helyettesítő jogánál fogva, mely jövedelemnek egy része Magyarországot illette volna.

De az éremnek nemcsak ezt az oldalát kell nézni, hanem a másikat is, hogy mi mindent nyert Ausztria. Nem tekintve most említett nagy hatalmi befolyását, kamatokat takarított meg kölcsöne után, melyet állandóan élvezett, mely után azonban a szó szoros értelmében csak saját tetszése szerint fizetett kamatot. A valutarendezés vívmányai között nem utolsó az, hogy megszabadított minket ettől a nagy és igazán súlyos tehertől.

Czeisler Emil.

A valutareform az Északamerikai Egyesült-Államokban.

1900. márczius 13-án fogadta el a washingtoni congressus a valutareformot tartalmazó törvényjavaslatot, s ezzel végre megtette egyikét azon intézkedéseknek, melyek a bimetallismust csakhamar történelmi fogalomná teendik. De a törvény nemcsak ez okból közérdekű, hanem a gazdasági viszonyok mai helyzete és fejlődése mellett kivált azért is actualis, mert számos jel arra mutat, hogy Európa és Amerika között oly gazdasági verseny indult meg, mely kiterjedés és fontosság tekintetében páratlan a gazdaságtörténelemben. Az aranyvaluta behozatalával az Unio részben elhárította azon nehézségeket, melyeket pénzrendszere ezen versenyben mai napig okozott, mit már be is bizonyított azon rendkívüli könnyedséggel, melylyel a körülbelül 12 millió fontra rugó angol és német kölcsönöket folyósította.

A következőkben foglalkozni óhajtok az Egyesült-Államok pénzrendszerével, a mint az a reform előtt fennállott, valamint a törvény azon határozmányjaival, melyek fontosabb módosításokat tartalmaznak.¹ Előzőleg azonban, hogy az ok és okozati összefüggést munkálatomban megóvhassam, röviden meg fogom említeni azon intézkedéseket is, melyekkel az Unio két törvényhozó testülete, a Sherman-bill felfüggesztése óta a pénzrendszeren javítani igyekezett.

I.

1893. november 1-én függesztette fel a congressus a Sherman-billt. A károsnak bizonyult törvény három évnél tovább volt érvényben, sok millióra rúgó kárt okozott az Unio népességének és mindenkor mint egy speculáns törvényhozás kiméletlen önzésének példája fog szerepelni.

A felfüggesztést egy gazdasági válság közepett, a felháborodott közvélemény erőszakolta ki. Az ezüsttel fedezett treasury note-ok

¹ Kitünő útmutató és adatgyűjtemény e kérdésben dr. Max Prager *Die Währungs- und Bankreform in den V. St. v. Amerika* cz. műve, mely m. év szeptemberében jelent meg Berlinben. Más forrásaimra esetről-esetre hivatkozom.

legal tender jelleggel bírván, a vámfizetésnél is elfogadtattak, minek következtében, ellenére Mac Kinley védvámtarifájának mind kevesebb arany került a kincstárba.¹ Az állampapírpénz beváltási tartaléka ilyen módon csak nehezen volt a minimális 100 millió dollár felett tartható és 1893 tavaszán 97 millióra süllyedt. Carlisle pénzügyi titkár április 15-én közzétette a sajtóban, hogy ily módon az aranyfizetések fentartásáért jót nem állhat.

A Sherman-bill felfüggesztésekor 346 millió greenback és 153 millió treasury note, tehát körülbelül 500 millió állami papírpénz, úgynevezett legal tender volt forgalomban,² melynek esetleges beváltására a 97 millióra apadt tartalék szolgált. Az arany egyenetlen volta azonban a kisebb baj, tekintve hogy a kormány költségvetési hiányok fedezetére is legal tender-eket használt fel, s így első sorban nyújtott segédkezet ezen aranykivonási művelethez, mely a »végtelen lánczolat« (endless chain) elnevezés alatt ismeretes. A new-yorki clearingben terhére mutatkozó egyenleget ugyanis legal tenderekkel egyenlítette ki, melyek rendszeren letétek alapján a new-yorki bankok tartalékait szaporították és a kamatlábat lenyomták. Ily viszonyok mellett a greenback bárki által, ki exportálni óhajtott aranyat, olcsón volt megszerezhető, és praesentálva azt a kincstárban, megkapta az óhajtott nemes érczet, mely ezután Európának vette útját, miglen a beváltott greenback az említett módon ismét forgalomba került, hogy csakhamar megint visszakerüljön a kincstár pénztárához.³

1894 elején az aranybevétel a vámnál csaknem megszűnt, mely okból a megszorult pénzügyérnek nem maradt mit tenni, mint az aranytartalékot kölcsön segítségével kiegészíteni.

Az utóbbi 1894. február havában 65 millióra esett A pénzügyi államtitkár kölcsönt vett fel, mely 58⁶ millió dollárt jövedelmezhetett volna, tényleg azonban a kincstárnak csak 38 millió jutott. A befizetés t. i. részletekben történt, azok, kik a kötvényeket jegyezték, a befizetéshez szükségelt aranyat legal tenderek beváltása által magától a kincstártól szerezték be, melyhez ily módon saját aranya került vissza.

A kölcsön ellenére a tartalék már ez év augusztusában ismét csak 52·1 millió állott, s minthogy az 1894 június 30-án letelt pénzügyi év is 69 millió hiánynyal zárult, ismét egy 50 millió dollárra rügő, 5⁰/₀-os kölcsönhöz fordult a köztársasági kormány, mely azonban ugyanoly módon lévén befizetendő, mint az első, ellenértékét is hasonló sors érte, más szóval rendeltetése helyére csak kevés jutott.

1894. december 1-én a tartalék ismét csak 41·3 millió volt. Két és fél hónap alatt körülbelül 80 millió dollár értékű aranyat vontak ki a kincstárból, úgy, hogy a kormány szorult helyzetében egy

¹ 1892-ben a vámbevételben a greenback-ek és treasury note-ok 86·4⁰/₀-kal, silver certificate-k 9·2⁰/₀-kal, arany csak 4·4⁰/₀-kal szerepeltek. 1890-ben a vámbevételek 95⁰/₀-át goldcertificate-k tették.

² A greenback-ek mennyisége az 1878. május 3-iki törvény által változhatatlanul 346,681,016 dollárban van megállapítva. A treasury note-ok a Sherman-bill alapján vásárolt ezüst vételára erejéig lettek kibocsátva. A bill felfüggesztéseig vásároltak 163·6 millió unziát 155·9 millió dollárért.

³ I. T. W. Taussig »The United States Treasury in 1894—1896« Quart. Journ. of Econ. 1899 januári füzetében.

angol és amerikai pénzintézetekből alakult syndicatussal megkötötte az úgynevezett syndicate loan-t, melynek értelmében ezen csoport 4°/_o-os állami kötvények ellenében 3·5 millió unzia standard aranyat szállított a kincstárnak és ezen felül elvállalta még azon erkölcsi kötelezettséget is, hogy egész finánciális erejével és befolyásának latbavetésével oda fog törekedni, hogy az arany kivonását megakadályozza. Ezen ígéretnek eleget is tettek oly módon, hogy a csoport az üzlet lebonyolítása után is még egy ideig, legal tenderek kiszolgáltatása ellen, arannyal látta el a kincstárt.

Hasztalan! 1895. utolsó hónapjaiban újabb 67 millió dollár vándorolt ki az állampénztár pinczéiből és 1896. február 1-én a tartalék 49·8 millióra süllyedt.

Hogy illetékes helyen felismerték a pénzrendszer fogyatkozásait, bizonyítja a demokrata Cleveland elnöknek 1895. december 2-án a congressushoz intézett leirata, mely t. k. következőképen szól: »Annak ellenére, hogy kamatozó adósságunkat 162 millióval szaporítottuk, hogy az aranytartalékot épségben tartsuk, csaknem visszatértünk azon ponthoz, melytől elindultunk. Midőn 1894. februárban az első kötvényeket kibocsátottuk, csaknem 65,438.377 \$ ára aranyunk volt, míg a jelenlegi állomány 79,333.966 \$. 1895. január 28-án a kincstári titkár jelenté, hogy a közelmúlt évben tesaurálás és kivitel céljából 172 millió dollárt vontak ki a kincstárból. Ma pedig azt jelenti, hogy az 1879. január 1. és 1890. július 14. közti időben csak kevéssel több, mint 28 millió \$ vonatott ki a kincstárból, míg az ezüstvételi törvény 1890. július 14-én történt kibocsátásától 1895. december 1-éig. tehát alig 5¹/₂ esztendő alatt, 375 millió \$ vonatott ki. A kincstár összes aranyvesztesége tehát 1879. január 1-étől, tehát azon naptól kezdve, melyre a törvény a greenback-ek bevonását tervezte volt, 403 millió \$ volt.«

Az elnök baljóslatú szavait politikai bonyodalmak követték, melyek elősegítették az aranykivitel fokozódását. Midőn ezek következtében az aranytartalék az előbb említett alacsony színvonalat (49·8 millió) elérte, a kormány a 4°/_o-os u. n. subscription loan-t bocsátotta ki, melyet, mint neve is mutatja, nyilvános aláírás útján szerzett be.

Ezen kölcsön felvétele után az aranytartalék, kevés kivétellel, emelkedik és 1898. július havában eléri a 190 milliót.

Minthogy ezen emelkedés azóta folyvást tart, állandónak, nem pedig múló természetűnek tarthatjuk. Mi okozta ezen az Unio pénzügyeire, pénzrendszerének fejlődésére és összes gazdasági életére oly felette fontos fordulatot? Törvényhozási intézkedés nem történt, mert a később említendő Mc. Cleary bill erre nem vonatkozik. A változás a kereskedelmi mérleg kedvező alakulásának tudható be, melynek következtében oly mennyiségű arany ömlött és maradt az Egyesült-Államokban, hogy a fokozódott vámjövödelmek nemesak hogy eltüntették a deficitet az államháztartásban, hanem a kincstár aranykészlete is annyira szaporodott, hogy az idén elérte az eddig legmagasabb összeget, a 455 millió dollárt és a newyorki bankok tartaléka is lényegesen erősödött.

Az aranymozgalom az utolsó tíz évben következő volt:

Év junius 30—junius 30	Behozatal \$	Kivitel \$	Behozatali többlet \$	Kiviteli többlet \$
1890	13,035.021	19,250.419	—	6,215.398
1891	18,447.370	86,397.405	—	67,950.035
1892	49,948.758	50,247.656	—	298.898
1893	22,069.380	108,922.975	—	86,853.595
1894	72,989.563	77,141.909	—	4,152.346
1895	36,384.760	66,468.485	—	30,083.721
1896	33,525.065	112,409.947	—	78,884,882
1897	85,014.780	40,361.580	44,653.200	—
1898	120,391.674	15,406.391	104,985.283	—
1899	88,954.603	37,522.086	51,432.517	—

Fenti táblázatból kitűnik, hogy a javulás 1896-ban köszöntött be. Túl az oceánon kitűnő, continensünkön rossz termés volt. A kivitel rendkívül szaporodott, mihez még az aranybányászat erős fejlődése is járult.¹ Következett a spanyol háború sikeres kimenetele, utána a nemzeti öntudatnak és vállalkozási kedvnek hatalmas fellendülése, mely ez év első felében góczpontját látszott elérni, mert az üzlet, az 1900. év második felében, tekintettel a közeledő elnökválasztásra, erősen megcsappant. Ha azonban az előjelek és Amerikából érkező hírek nem csálnak, a republicanus, vagyis a nagyiparos párt nagy győzelme újabb és még erősebb lendülettel fogja ismét megindítani a tavasszal félbeszakadt mozgalmat.

Az alább összeállított adatok feltűntetik egyrészt azon kedvező mérleget, melyet az Unio kereskedelmi forgalma eredményez, másrészt azt is bizonyítják, hogy a köztársaságnak mily hatalmas része van a világkereskedelemben.² Az eredmény mutatja, hogy Mac Kinley előrelátással mondotta 1897. márczius 4-iki székfoglaló beszédében, hogy az aranyvaluta behozatala előtt az államháztartási egyensúly

¹ Az Egyesült Államok aranytermelése millió dollárokbán:

1890	32·8	1895	46·6
1891	33·1	1896	53·0
1892	33·4	1897	57·3
1893	35·9	1898	64·4
1894	39·5	1899	70·5

² Az észak-amerikai Egyesült-Államok részesedése a világkereskedelemben. (l. *Deutsches Handelsarchiv* 1900. augusztus.)

A világkereskedelem forgalmi végösszege 1898-ban \$ 9.264,712.000. Ezen összegből az Unióra esik: \$ 2.033,475.000.

Bevitel millió \$	1898	1899	Kivitel millió \$	1898	1899
Angliából	111·2	142·3	Angliába	538·7	509·9
Franciaországból	55·7	70·4	Franciaországba	80·1	70·1
Németországból	77·6	89·5	Németországba	163·7	101·4
Európából	324·7	402·5	Európába	981·2	959·2
Összbevitel	634·6	798·8	Összkivitel	1.255·5	1.275·4

A múlt év junius 30-ával végződött pénzügyi évben a bevitel \$ 850 millió, a kivitel \$ 1.394 millió volt.

Még szembetűnőbb a haladás, ha egy évtizedet tekintünk át:

Bevitel millió \$	1891	1900	Kivitel millió \$	1891	1900
Angliából	194·7	159·5	Angliából	445·4	533·8
Franciaországból	76·6	72·9	Franciaországból	60·6	83·3
Németországból	97·3	97·3	Németországból	92·2	187·3

helyreállítása és a kereskedelmi mérleg javítása a vámrendszer kiképzése segélyével lesznek első törekvései.* Kétségtelenül a természetnek és a körülmények összejátszásának kell betudnunk az elért eredményekben az oroszánrészt, de tagadhatatlanul elismerést érdemel az elnök pártjának következetes politikája, melyet most a nemzet túlnyomó többséggel is jóváhagyott.

Négy évi elnöksége alatt ő sem nyomhatta el nemzete gyengéjét, az ezüst iránti vonzalmat, mert Európában, bár sikertelenül bimetallistikus szándékú lépéseket tétetett. Az 1898-ban létrejött Mc Cleary-bill, egyidejűleg a spanyol háború költségeinek fedezetére felvett 200 millió dollárnyi kölcsönrel, a Sherman-bill folytán vásárolt ezüstnek, mely azóta a kincstár pinczéiben hevert, folytatólagos kiveretését rendelte el oly módon, hogy havonta 1½ millió dollár értékű verendő ki addig, míg a 155·9 millió készlet fel nem emésztetett. Minden forgalomba kerülő ezüst dollár fejében a megfelelő treasury note bevonandó, illetve silver certificate hozható forgalomba. Ily módon a papírpénzforgalom lényegesen egyszerűsítettetni fog.

Visszatérve kiindulási pontunkra, láthattuk, hogy 1893-ban az Unio gazdasági viszonyait a Sherman-bill hatása alatt azon veszély fenyegette, hogy aranyát kivonják. Sőt a törvény felfüggesztése után a kereskedelmi mérleg kedvezőtlen volta következtében ezen veszély éveken át elhárítható nem volt és csak akkor szűnt meg, mikor a vámbevételek fordulatot idéztek elő. Azóta a fejlődés tartós volt, nemcsak hogy az ország aranyszükséglete ki van elégítve és a kincstár aranybirtoka is nem remélt módon szaporodik, hanem az Egyesült-Államok nagy követeléseket halmozhatnak fel más világrészekben és úgy látszik, hogy kölcsönkeresők zarándoklási helyévé fejlődnek.

II.

Az állami papírpénz beváltásának biztosítására szolgáló aranytartalék a kincstár tulajdonát tette, mely védtelenül ki volt szolgáltatva ezen érczkészlete soknemű megtámadhatásának, akár természetes tényezők összehatásából, akár speculatióból származott légyen is. A kincstár nélkülözte a védő fegyvert, a kamatláb-csavart, melyet continensünk hatalmas jegybankjai esetről-esetre sikerrel alkalmaznak azon szelepek elzárására, melyeken keresztül aranykészletük elillanhatna. Ezen eredmény annál figyelemreméltóbb, mert az európai jegybankok oly országok pénzforgalmát szabályozzák, melyek aranytermelése az Unióéhoz képest vagy nulla, vagy elenyészően csekély.

Lényeges változás állott be a be- és kivitelben szereplő nyerstermények és ipari készítmények arányában, és pedig:

Bevitel millió \$	1898	1899	Kivitel millio \$	1898	1899
Élelmiszerek	187·8	229·9	Mezőgazdasági cikkek	£51·9	781·1
Nyersanyagok	199·2	267·4	Kézműárúk	307·9	380·7
Kikészítésre szánt anyagok	59·1	75·3	Bányászati termékek .	25 8	33·2
Készárúk	104·8	118·3	Erdészeti	39	47·3
Fényüzési cikkek . .	83·9	107·6	Halászati	58·1	56·3
			Különfélék	30·1	35·3

A múlt év ismét lényeges haladást mutat iparcikkek kivitelében.

* 1899/1900-ban a zárszámadás 80 millió \$ többletet mutatott ki. A jövő évi előirányzat bár 18 millió \$ hiánnyal zárul, mely azonban a tárgyalás folyamán el fog tűnni.

A kamatláb-politika náluk nem is szolgál csupán védőfegyverül, hanem egyidejűleg a családok, melynek segítségével érczkészletüket a külföldi aranytermelésből táplálják, helyesebben kiegészítik.

Az Egyesült-Államok jegybankjai szervezet és működés tekintetében lényegesen elütnek az európai jegybankoktól. A különbség jelesen két tekintetben szembeötlő: 1. Míg Európában minden országnak csak egy, szabadalommal felruházott jegybankja van, odaát a bankszabadság elve uralkodik. 2. Európában a bank által kibocsátott jegyek biztosítékát egy birtokában levő nemes érczalap teszi (az arany, melyben az érczalap a jegyforgalomhoz áll, különböző), az Unió jegykibocsátó bankjai jegyforgalmának biztosítékát, a kibocsátó bank által a kincstárnál nyugvó és a köztársaság adóssági kötvényeiből álló letéte szolgáltatja.

A jelen értekezés tárgyául szolgáló valutareform előkészítésekor, a reform felölelvén a jegybankkérdést is, találkoztak szakférfiak, kik hivatkozva az Európában elért eredményekre, az Egyesült-Államokban is az egy-bankrendszer behozatalát javasolták, de ajánlataikkal kudarcot vallottak. E kérdésben is szembeszökő a yankee azon jellemvonása, hogy ő, ki különben magánügyekben, értve ez alatt üzleti működését is, gyors elhatározásában, rendkívüli éleslátást és erélyt képes kifejteni, nem hódol a sablonnak és nem ragaszkodik példához, hanem önállóan és saját jó belátása szerint cselekszik, politikai és államgazdasági ténykedésében erősen rabja a hagyománynak s rég mult idők elvei és nézetei által befolyásoltatja magát. Így a jegybankkérdésben is. Jefferson és Jackson ellenszenve a tönkrement két »Egyesült-Államok bankja« iránt, melynek annak idején lehetett jogsultsága, de mai viszonyaink között bizonyára tárgytalan, még a közvetlenség varázsával szítja a népben az előítéletet a bankszabadság ellen.

Akadnak azonban szakférfiak, kik sokkal magasabb szempontból indokolják a több-bankrendszer czélszerűségét az Unióban. Érdekes egy nyilatkozat, melyet egy amerikai egyetem folyóiratában találtam és melynek írója kifejti, hogy az Egyesült-Államok demokratikus állami szervezete, mely a szabadságot és jogegyenlőséget semmiképen sem korlátozza, szükségképen a jegybankrendszerben is hasonlót tétel fel, elütően Európától, hol az egyes ország centralistikus szervezete a jegybanknak hasonló alapon való vezetését vonta maga után.*

Nem ily magas és elvont érvekkel, de annál érthetőbben magyarázták a régi, rossznak bizonyult rendszerhez való ragaszkodást azok, kik azt egyrészt a bankalapítási szabadságokat osztó államok, másrészt a törvényhozás tagjai önzésének és nyereszkeskedési vágyának tulajdonítják. Mert míg egyrészt — úgy mondják — a szabadságosztás jogával az illető államok önálló rendelkezési joga kifejezésre jut, másrészt az illető kormány a bankalapítási engedélyt drágán adja el, tehát e jog egy elsőrendű bevételi forrás, a congressusi tag pedig szintén jó pénzen bocsátja áruba szavazati jogát, melylyel egy fogyatkozásokkal túltengő rendszert támogat.

Az eddigi bankrendszer, és mint látni fogjuk, a módosított is,

* »A mi rendszerünk — úgymond — a köztársasági kormányformához alkalmazkodik, a mint pl. a német rendszer az egyeduralkodó eszméjével van összhangzásban.« *Polit. Science Quart.*

az 1863-iki, illetve 1874-iki törvényeken alapult. Szerzőit befolyásolta a pénzügyi zavar, melybe az Uniót a polgárháború sodorta, és melynek következtében a kormánynak arra kellett törekednie, hogy a bankok támogatását biztosítsa magának.*

Bennünket említett törvények azon intézkedése érdekel főleg, hogy városokban, melyeknek 6000-nál kevesebb lakosuk van, legalább 50.000 \$, 6000—50.000 lakossal bíró városokban legalább 100.000 \$, népesebb városokban legalább 200.000 \$ legyen az alapítandó bank alaptőkéje. Minthogy a déli és nyugoti államok lakossága, mely főleg földműveléssel, állattenyésztéssel és bányászattal foglalkozik, sokkal gyéresebb, mint a keleti államoké, önként értendő, hogy amott, a törvény említett intézkedése következtében, jegy kibocsátó bank alapítása sokkal nagyobb nehézségekbe ütközik, mint a keleti államokban. Emitt a kereskedelmi forgalom és a pénzgazdaság azért is sokkal fejlettebb fokú, mert az Atlanti-tenger közvetíti a forgalmat Európával, hova az Unio kereskedelme első sorban irányul.

A déli és nyugoti államok ennél fogva a keleti kereskedelmi központok támogatására szorulnak, mely függelmi viszony az aratás időszakában, juniustól novemberig, domborodik ki legélesebben. Ezen hónapokban a helyszínen fennálló bankok nem képesek a vidék pénzsükségletét kielégíteni, annál kevésbé, mert ott a pénzsurogatumok használata nincs annyira kifejlődve, mint Keleten.

A jegybank-törvény értelmében, a bank letétei — deposit — összegének 15⁰/o-át az u. n. tartalékvárosokban egy nemzeti banknál, legal tenderekben tartozik elhelyezni, ellenben a tartalék városok a letétek 25⁰/o-át tartoznak ily módon készen tartani, csakhogy ez összeg felét egy new-yorki banknál helyezhetik el.

Ha a pénzkereslet, az említett okok következtében nőtt, a bankok legelőbb letéteiket hívták vissza a tartalék városokból, illetve New-Yorkból, minthogy azonban az így nyert összegek rendszeresen korántsem elegendők, hitelre szorulnak, melyet drágán kénytelenek megfizetni. Rendszerint szorultságuk annyira megy, hogy a bankok önhatalmúlag teremtik elő a pénzhelyettesítőket, többnyire az által, hogy clearing-nyugtatóványokkal egyenlítik ki kölcsönös követeléseiket.

Nagyon megnehezíté a jegyforgalom szaporítását a contingens megszabása, melyet a törvény 300 millió dollárban állapított meg, továbbá azon körülmény is, hogy a kincstárnál a jegykészlet nem volt mindenkor elegendő nagy, úgy hogy gyakran fordult elő, hogy az államkötvények letétele után hetek multak el, míg a kívánt jegyek nyomtatásával elkészültek. Mire a bank birtokába kerültek, a nagy kereslet rendszeren elmúlt. Végül a törvény elrendelte, hogy azon esetre, ha a bank forgalmát reducálta, tehát a kincstárnál levő letétjét részben vagy egészben visszavonta, csak hat hónap elteltével kezdhetette meg ismét a kibocsátást.

Már az említett körülmények is elegendők volnának arra, hogy az Egyesült-Államok bankjegyforgalmát megfoszszák főkellékétől, a ruganyosságtól. Az intézmény főbaja azonban nem ezekben, hanem a fedezeti módszerben rejlik. Az Unio bankjegyforgalmának fedezetét

* Ez sikerült is, mint az 1863. évben kezdődő pénzügyi műveletek, főleg a greenbackek kibocsátása bizonyítja.

a kincstárnál letett államadóssági kötvények teszik, melynek 75—90°/o-a erejéig a kincstár jegyeket szolgáltat ki a banknak. A kötvény árfolyama tehát lényegesen befolyásolja a jegykibocsátási üzlet jövedelmezőségét, mert a bank vezetőinek első sorban beszerzési árával kell számolniok.

A rendszer fogvatkozásai csak akkor tűnnek fel tisztán, ha tekintetbe vesszük az amerikai bank üzlettermészetét. Deposit alatt nemcsak mint nálunk, tényleges letétet, hanem az u. n. nyílt könyvhitelt is értik, melynek erejéig az adós az illető bankra chequeket irhat ki. A sűrű népességű és fejlett forgalmú kereskedelmi városokban a cheque certifikálva szintén pénzsurrogatum, melyet fizetesképpen bárhol elfogadnak. A gyér népességű déli és nyugati államokban ezen forgalmi eszközt nem kell tekinteni, sőt a deposit-üzlet is megnehezítettetik az által, hogy a cheque használata meg van nehezítve. Így a bank azon visszás helyzetben van, hogy ép e helyeken, a hol a kamatláb jóval magasabb, mint Keleten, sokkal kevésbé cultiválhatja a deposit-üzletet, hanem a bankjegy-kibocsátási üzlethez van kötve.

Hogy alakul már most gyakorlatilag a helyzet az aratás idejében?

Ismerve ezen hónapok nagy szükségletét, a bankok készülnek reá. Minthogy a jegykibocsátás szaporítása államadóssági czimletek beszerzését tételezi fel, ezek ára felszökik, annál is inkább, mert tulajdonosaik, ismerve a viszonyokat, nem sietnek piacra hozatalukkal. A jegy forgalmát szaporítani akaró bank tehát vagy drágán fizeti meg a kötvényt és ezzel eleitől fogva csökkenti várható nyereségét, vagy pláne a birtokában levő czimleteket eladja, hogy az árfolyamnyereséget megszerezze. Mindkét körülmény tehát indokul szolgál a jegyforgalom megszorítására, sőt csökkentésére épp akkor, mikor nagy kiterjesztésre volna szükség.

A pénzkereslet felszökteti a kamatlábat, a deposit-üzletet felette jövedelmezővé teszi. A bank vezetői tehát természetsszerűleg azon igyekeznek, hogy tőkéiket más üzletekből kivonva, ebben gyümölcsöztessék. Ennek következtében a déli és nyugati államokban a legnagyobb jegykereslet idejében a bankok azon kérdés előtt állanak, hogy vagy nem felelnek meg a szükségletnek és pénzüket depositokra adják ki, vagy pedig lemondanak a nyereségről és szaporítják jegyforgalmukat.

A jegybankrendszer ezen szerves hibáinak tulajdonítható, hogy a bankjegyforgalom az Unióban nem tud kiterjedni. A jegykibocsátó bankok száma 1863-tól 1900-ig 66-ról 3858-ra szaporodott, míg az 1866-ban megvolt 280·3 millió jegyforgalom 1900-ig csak 286·4 millióra emelkedett. Ennek ellenében a depositüzletben 1866-ban csak 603·3 millió \$, 1899-ben azonban 2496·7 millió dollár volt befektetve. Ezen időszakban a bankok alaptőkéje 7·2 millió \$-ról 631·1 millió \$-ra szaporodott.

Természetes is e fejlődés, ha meggondoljuk, hogy a bank pl. 100.000 dollár fejében a depositüzletbe. minthogy annak legfeljebb 25°/o-át tartozik törvényes pénzben készen tartani, 400.000 dollárt helyezhet el nagy kamatnyereséggel, jegykibocsátással azonban csak ezen összeg kamatjára számíthat és arra sem biztosan, mert nyereségét vagy felemésztheti az államadóssági kötvények árfolyamemel-

kedése, vagy pedig pénzbőség idején jegykészlete egy része, melyet elhelyezni nem tud, improductive hever.

Az Egyesült-Államok jegybanktvényének intézkedései egyrészt, a banküzlet természete másrészt összehatásukban azt eredményezik, hogy a jegyforgalom csökkentése akkor legindokoltabb, ha szaporítására van szükség és ellenkezőleg.

A jegyforgalom biztosítékát államadóssági kötvények képezvén, minden államgazdaság azon törekvése, hogy adósságát lehetőleg apassza, az Egyesült-Államokban ellentétbe jut a kereskedői forgalom bankjegyszükségletével. Az államadósság törlesztése a jegyforgalom csökkenését vonja maga után. Rosz jegybanktvényének köszönheti az Unió, hogy úgy a Bland bill, mint a Sherman bill által forgalomba hozott ezüst pénz eleinte forgalmi szükségletet elégített ki, mert a jegyforgalom folyton csökkent. Midőn azonban 1893-ban a válság kitört és az utána következő pangásban, a bankjegyforgalom részint a depositok csökkenése, részint az államadóssági kötvények olcsó ára következtében növekedett, oly pénzbőség állott be, hogy az arany, melynek készlete nagy termelés következtében amúgy is rendkívül szaporodott, útnak indult Európa felé.* Erről különben már az első részben szólottam volt, itt csak kapcsolatban a jegybanktvény hibáival óhajtottam felemlíteni.

III.

Az északamerikai Egyesült-Államok pénzrendszere tehát a reform előtt két szerves hibában szenvedett: 1. a kincstár végezte a jegybank teendőit, melyeket az államgazdasági teendőkkel gyakran összevegyitettek, minek következtében a papírpénze beváltására szolgáló aranytartalékot nagy anyagi áldozatokkal kellett ismételten kiegészítenie; 2. bankjegyforgalma teljesen nélkülözte a ruganyosságot és rendszerint akkor mondta fel a szolgálatot, ha szaporítására legnagyobb volt a szükség.

Ezek után áttérhetünk a tulajdonképeni valutareformra, melyet mult év márczius 13-án ígattak törvénybe. Intézkedéseit szintén két főcsoportba oszthatjuk: 1. céljuk egyrészt az aranyfizetések biztosítása; 2. a bankjegyforgalom általános érzett és panaszolt hibáinak orvoslása.

Az első pont szerint a pénzrendszer alapja a $25\frac{3}{10}$ grain súlyú, $\frac{9}{10}$ finomságú arany dollár és hogy az Unio által kibocsátandó vagy verendő bárminemű pénznem paritása az arany dollárral fentartandó. A következő pont értelmében pedig a pénzügyér, a polgárháború alatt kibocsátott u. n. greenback-vel, valamint a Sherman bill alapján kibocsátott treasury note-ok aranyra való bármikori beválthatásának biztosítására, egy 150 millió dollárra rúgó aranytartalékot tartozik a kincstárban tartani, mely csakis e célra fordítható, semmi esetre sem államháztartási hiányok fedezetére.

Ujat eddig a törvény nem mond, mert az aranyvaluta s a tartalék eddig is megvolt az Unioban, sőt a gazdasági élet számos fennakadása a 90-es években főleg azon aggályra vezethető vissza, hogy a Treasury aranytartaléka nem leszen elegendő e célra. Annyiban azonban határozott haladást tartalmaz a törvény, hogy világosan és kétséget kizárólag kimondja, hogy az állami papírpénz beváltása

* v. ö. Johnson *The currency act of 1900*. Polit. science Quart.

aranyban történjék, míg az eddigi törvényekben a »coin« (ércz) szót használták, mely kétértelmű és félremagyarázásokra nyújthat alkalmat.

A tartalék-alap épentartása végett a törvény megengedi a kincstárnoknak, hogy 1. a beváltott greenback-eket a főalapról arannyal cserélje be, 2. a beváltott greenback-eket hasonló értékű aranyletétel ellenében ismét forgalomba hozhassa,¹ 3. velük aranyat vehessen. Ha azonban a tartalék-alap 100 millióra apad, a pénzügyér 3⁰/₀-os, aranyban kamatozó államadóssági kötvények kibocsátása által szerezheti be az alapnak 150 millióra való kiegészítéséhez szükséges aranyat.² A kiegészítés ez esetben oly módon történik, hogy a kölcsön fejében befolyó arany a főalapba kerül, melyből a kincstárnak a tartalék-alapban levő beváltott greenback-ekkel becserélhető.

A törvény a kincstár összes aranykészletét ily módon két külön részre osztja: 1. a papírpénz beváltására szolgáló tartalék-alap, 2. az államháztartás többi funkciójának szentelt főalap. A kincstárnak újjászervezése ezen alapon történt. Mintául az angol bank szervezete szolgálhatott, mert emitt is külön kibocsátási és beváltási osztálylyal találkozunk. A lényeges különbséget a régi és új szervezet között a két táblázat tünteti fel, melyek egyike a kincstárnak kimutatása ez év márczius 13-áról, tehát egy nappal a reform elfogadása előtt készült, míg a másik, márczius 14-éről, már az új módszer alapján tünteti fel a pénztárállományt.

Az eszaki amerikai Egy.-Államok kincstárának állománya 1900. márczius 13-án

Készpénz a kincstárban.			
Vert arany	\$ 288,166.694 89		
Veretlen arany	» 127,889.340 99	\$ 416,056.035 88	
Arany certif. forgalomban	\$ 212,947.779 —		
» » a kincstárban	» 40,408 449 —	\$ 172,539.330 —	\$ 243,516.705 88 ³
Standard ezüst dollár verve	. . . . .	\$ 409,938.837 —	
Ezüst certif. forgalomban	\$ 408,378.504 —		
» » a kincstárban	» 6,174.783 —	\$ 402,203.721 —	\$ 7,735.116 —
Standard ezüst dollár (1890. veretű)	. . . . .	9,373.308 —	
1890. törv. szerinti ezüst vételáron	. . . . .	77,402.692 —	\$ 86,776.000 —
Forgalomban levő kincstári jegyek (Treasury notes)	»	86,776.000 —	\$
United States notes	. . . . .	\$ 27,524.293 —	
Forgalomban levő currency certif.	. . . . .	\$ 16,070.000 —	
Kincstárban levő currency certif.	. . . . .	» 915.000 —	\$ 15,155.000 — \$ 12,369.293 —
1890. tv. szerinti kincstári jegyek	. . . . .	\$ 799.757 —	
Nemzeti bankjegyek	. . . . .	» 3,769.548 42	
Hibás ezüst érmek	. . . . .	» 5,308.565 12	
» papírpénz	. . . . .	» 80 34	
Gyengébb ötvény	. . . . .	» 437.005 44	
Letétek nemzeti bankoknál	»	111,757.872 13	
Kötvények és szelvények	»	429.031 05	\$ 122,501.909 50

¹ Ez által a greenback a gold certificate jellegét nyeri.

² Ezzel a törvény csak az 1898. jun. 13-i törvény által adott felhatalmazást ujitja meg, melynek értelmében a pénzügyér egy hasonló kölcsön kibocsátására felhatalmaztatott, ha annak piacra hozatalát jónak látja.

³ Ezen összegben bennfoglaltatik az 1882: VII. 12-i tv. szerinti 100 millió \$ beváltási tartalék.

Nemzeti bankok 5% letéte	\$	9,393.818	32		
Forgalomban levő utalványok	»	6,881.502	39		
Biztosítéki letétek	»	57,164.550	91		
Póstai számadások	»	6,588.692	03		
Különfélék	»	2,518.757	05	\$	82,547.320 70 \$ 39,954.588 80
Főösszeg (beletudva 100 mill. \$ beváltási tartalékot.)				\$	303,575.703 68

Az északamerikai Egyesült-Államok pénztárának állománya 1900. márczius 14-én.

Készpénz a kincstárban.

I. Tartalékalap.

Vert és veretlen arany beváltási fedezetül . . . . . \$ 150,000.000 —

II. Fedezeti alapok.

Beváltás céljából:	Forgalomban levő:
Arany érmek . . . . . \$ 212,799.779	Gold certificate . . . . . \$ 212,799.779
Ezüst dollárok . . . . . » 408,447.504	Silver » . . . . . » 408,447.504
» » (1890) . . . . . » 9,399.308	Treasury notes . . . . . » 86,770.000
Veretlen ezüst . . . . . » 77,370.692	(kincstári jegyek) . . . . . » 15,045.000
United States notes . . . . . » 15,045.000	Currency certificates . . . . . » 15,045.000
\$ 723,062.283	\$ 723,062.283

III. Fő alap.

Vert és veretlen arany . . . . . \$	53,418.410	23	
Arany certificate . . . . . »	41,117.182	—	
Standard ezüst dollár . . . . . »	1,510.973	—	
Ezüst certificate . . . . . »	6,132.998	—	
» (veretlen) . . . . . »	113.314	93	
United States notes . . . . . »	12,264.358	—	
Kincstári jegyek (1890) . . . . . »	773.563	—	
Nemzeti bankok jegyei . . . . . »	3,683.654	92	
Hibás érmek (ezüst) . . . . . »	5,284.216	72	
» papírpénz . . . . . »	80	34	
Gyengébb ötvény . . . . . »	434.791	32	\$ 124,733.542 46
A nemzeti bankoknál letett:			
a kincstár javára . . . . . \$	105,543.454	69	
pénzügyi tisztviselők rendelkezése . . . . . »	6,064.276	78	
	\$ 111,607.731	47	
Kötvények és szelvények . . . . . »	438.387	19	\$ 112,046.118 66
			\$ 236,779.661 12
Nemzeti bankok 5% bizt. letéte . . . . . \$	9,427.702	52	
Forgalomban levő utalványok . . . . . »	5,520.038	79	
Biztosítéki letétek . . . . . »	57,699.204	79	
Postai számadások . . . . . »	6,631.525	11	
Különfélék . . . . . »	2,515.200	29	\$ 81,793.671 50
	\$ 154,985.989	62	

Kizárja-e a kincstárkezelés ezen újabb módja a rettegett »végtelen lánczolat« újabb megindulását? A nézetek megegyeznek abban, hogy nem. Ha a törvény intézkedései folytán a tartalékalap, mely az arannyal beváltandó papírpénz beváltására szolgál, meg van is védve a »végtelen lánczolat« esetleges jelentkezése esetére, a »general fund« a főalap fog szenvedni, mert ez a forrás, melyből a tartalékalap mindenkor kiegészítendő.

Az unió kereskedelmi mérlege és ennek következtében államháztartásának állapota egyelőre kizárják bár ezen lehetőséget,¹ de a valutareform nem máról holnapra készült, miért is előre nem látható, hogy nem következnek-e be körülmények, például háborúk, rossz termékek, gazdasági válságok, melyek fordulatot idéznek elő. Ez esetben ismét igen nagy anyagi áldozatokba kerülne a tartalékalap épen tartása.

Szintén távol fekszik bár, de kizárva nincs egy újabb aranykiáramlás előidézése a forgalmi eszközök nagymérvű szaporítása által. Johnson tanár ennek tulajdonítja nagyrészt az 1893. utáni bajt. Szerinte egyrészt a bankjegy forgalom szaporodása a válság lecsendeseése után, melyet üzleti pangás idézett elő, másrészt a Treasury noteok megtörtént forgalomba hozatala, végül a folyton növekvő arany-termelés annyira szaporították a forgalmi eszközöket, hogy a nem szükségelt mennyiség aranyban kiáramlott. A válság utáni üzleti pangással járó nagy készpénz készletek és ennek következtében a leszámítolási kamatlábak olcsósága megkönnyíti a processust.

Mint említém, egy ily oldalról jövő nehézséggel belátható időben számolni nem kell. A greenback megmarad forgalomban, a treasury note pedig silver certificate-tá leend.² Erre annál nagyobb szükség van, mert a bankjegyforgalom nem igen akar szaporodni.

A törvény szerzői emelni kívánták a bankjegyforgalom ruganyosságát, mélyreható intézkedéseket azonban nem fogantatosítottak.

Ezentúl 6000-nél kevesebb lakossal bíró városokban legalább 50.000 dollár alaptőkével, 3000 lakosnál népesebb helyen 25.000 dollárral is lehet jegybankot alapítani. Ha a jegyforgalom biztosítására a kibocsátó bank az aranyban fizetendő új 2⁰/₀-os államkötvényeket helyezi letétbe, jegyforgalmát letéte teljes névértékeig terjesztheti ki, és jegyforgalma után az eddigi 1⁰/₀ helyett csak 1/2⁰/₀-ot fizet.

Ellenére ezen kedvezményeknek, a bankjegyforgalom nem igen akar szaporodni, mert bár a törvény életbelépése óta a bankok száma 3612-ről 3858-ra szaporodott (aug. 1-ig), a jegyforgalom 631.1 millió dollár alaptőke mellett 213.6 millióról csak 286.4 millióra emelkedett.

Tapasztalatok alapján előre látható, hogy a szaporodás a közel jövőben sem lesz nagy.

Mac Kinley megválasztása alighanem a vállalkozási tevékenység egy új korszakát nyitja meg. Az európai államok pénzszükséglete szintén erősen igénybe veendi az amerikai pénzpiacot. Valószínű tehát, hogy a kamatláb odaát emelkedni fog, mely esetre azonban inkább a deposit-üzlet kiterjedése, nem pedig a bankjegy-forgalom szaporodása várható.

¹ A Treasury aranykészlete októberben 451.4 millió dollár volt. A június 30-ával végződött pénztári év eredménye rendkívül kedvező volt. A bevételek 567 millióra rugtak és 51 millióval multák felül az előirányzatot. A kiadások 117 millióval csökkentek, mi főleg a hadügyi tárca kisebb szükségletének tulajdonítható.

² Laughlin tanár kifogásolja ezen eljárást, minthogy ily módon az ezüst dollár mennyisége beletudva a Bland bill alapján kivert 378 milliót, 578 millióra fog szaporodni. Ennyi ezüstpénz paritásának fentartására szerinte csak egy mód van, kimondani, hogy arannyal beváltható. Taussig ellenben helyesli a törvény intézkedéseit, mert nem kívánja az aranypénz kérdését az ezüsttel összevegyíteni. Különben az Unió népességének szaporodása oly nagy, hogy előrelátható, hogy néhány év múlva ezen ezüstmennyiség sem fogja kielégíteni a forgalmi szükségleteket.

Positiv eredménye a törvénynek az államadósság conversiója 2°/o-ot kamatozó kötvényekre. A törvény életbeléptekor az Unio államadóssága következőképen állott:

1.	4 ^o /o-os kötvények	\$	559,652.300
2.	5 ^o /o-os »	»	100,000.000
3.	2 ^o /o-os »	»	25,364.500
4.	4 ^o /o-os »	»	162,315 400
5.	3 ^o /o-os »	»	198,678 720
	Összesen	\$	1.046,010.920

A conversióból a 3. és 4. szám alatti címletek kivételével, fennmaradt 858 millió, melyre június 1-ig 280 millió lett bejelentve, tehát a bankjegyforgalom fedezete. A megmaradt mennyiségre nézve érvényben marad az 1870. július 14-iki törvény, mely szerint »coin«-ban, ércben, fizethetők vissza, minek következtében esetleg a szintén legal-tenderrel bíró ezüst volna használható e célra.

A törvény első sorban nem igyekezett megtakarítást elérni a conversio által, sem pedig, mint utóbbi körülmény mutatja, az összes államadósságot a kétségbevonhatatlan arany alapra fektetni. Célja a jegyforgalom kiterjesztésének megkönnyítése volt, melyet azonban nem igen ért el. Ha azonban kivált a déli államokban a jövőben élénkülni fog a bankalapítási mozgalom, úgy ez annak tulajdonítandó első sorban, hogy az Unio iparosai a nyerstermények előállítására helyén emelik ujabban gyáraikat és ily módon eddig gyér lakosságú vidékeken népes központokat teremtenek.

***

Az Unio pénzrendszerének főhibája, hogy a több-bank-rendszeren alapszik. Ezért van az aranytartalék a kincstárnak kezében, ez akasztja meg a bankjegyforgalom fejlődését is. A pénzrendszer nem tud a forgalom igényeihez simulni, mert hiányzik a kéz, mely azt szükség esetén kitágítsa, vagy összehúzza. Hiányzik az Európában oly fényesen bevált kamatlábpolitika, mely az öntudatosan dolgozó kereskedőnek megadja a jelt, hogy üzletei körét kibővitse-e, vagy tartózkodjék? E helyett van azonban egy értékén túl fedezett bankjegyforgalom, mely ha kell, nem szaporítható, s oktalan fedezeti módszere következtében végeredménykép megakadályozza az államadósság törlesztését. Van óriási aranykészlete, mely egy négy évenként változó pénzügyér gondjaira van bízva, ki százmilliókra rugó összegeket helyezhet el a newyorki bankoknál, melyek visszavonásával hirtelen pénzszükséget idézhet elő.

Minthogy azonban az Unio kereskedelmi és fizetési mérlege az utóbbi időben annyira javult, hogy nemcsak nagy összegeket hevertethet Európában, hanem kölcsönöket is folyósíthat számunkra, örömmel kell üdvözlölnünk ezen haladást is, mert csakis az aranyvaluta behozatala után léphettek fel az Egyesült-Államok mint hitelezőink, mi által azonban elhárították piacainktól a fenyegető pénzdrágulást.

Ha nem is radicalis reform, a márcziusi törvény határozott haladást jelent. Remélhető, hogy az ujonnan megválasztott Mac Kinley tovább fog építeni az ily módon előkészített alapon és nem felejtí el, hogy győzelmét csakis a »sound money« elméletének köszönheti.

Uj ipari szövetkezeteink rendszere.

I. Uj ipari szövetkezeteink alakulása.

Az ipari szövetkezetek szervezésének módozatait az 1893. évi miskolczi és az 1896. évi millennáris ipartestületi congressusok körvonalozták. Ez utóbbinak többségi határozata alapján a congressus központi bizottsága a kereskedelemügyi minsterhez fölterjesztést intézett, melyben kifejtette egy önállóan létesítendő: »Kisiparosok központi hitelintézetének« tervezetét és az önszegély alapján álló ezen »független« központ részére a kormánytól a megállapítandó biztosítékok mellett egymillió koronát kért kamat nélkül rendelkezésére bocsátani. Ezenfelül ezt az összeget lehetőleg tíz év alatt mérsékelt kamatozás mellett fokozatosan fölemeltetni kérte egészen kétmillió korona erejéig.

Ezek szerint a »Kisiparosok központi hitelintézeté«-t egymillió korona állami segélylyel, vagy mint a fölterjesztés mondja, segédesszközzel alakították és kétmillió korona állami segélylyel tartották volna fönn.

Ezzel a tervvel szemben e sorok írója az 1896. évi millennáris ipartestületi congressuson viszonyaink tekintetbe vételével arra a gyakorlati álláspontra helyezkedett, hogy az ipari szövetkezetek is csatlakozzanak a gróf Károlyi-féle szövetkezetekhez és a »Hazai szövetkezetek hitelintézeté«-nek vezetése alatt szervezkedjenek és kapjanak állami segélyt. Ezt az indítványt néhány gyakorlati felfogású vidéki iparos támogatta ugyan, de azért az a congressuson törpe kisebbségben maradtak. Mindamelllett a valóságban ez az elv győzött, midőn az 1898. évi XXIII. t.-czikk értelmében a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek részére egy közös központ: az »Országos központi hitelszövetkezet« létesült.

Arra a kérdésre, vajon czélszerű és gyakorlati szempontból helyes volt-e nálunk a mezőgazdasági és ipari szövetkezeteket egy közös központban egyesíteni és egy kalap alá vonni, most már az Országos központi hitelszövetkezet két évi működése után, határozottan megadhatjuk a feleletet.

Mivel az ipari szövetkezetek alakításánál a központ egyes iparosköröknél bizonyos tartózkodást tapasztalt, sőt nehézségekre talált,* ez okból csak az 1899. évi márczius hó végén tudta megtörni a jeget, a mennyiben ekkor egy kisebb ipari szövetkezetet a székes főváros-

* L. az Országos központi hitelszövetkezet 1899. évi jelentésének 4. oldalát.

ban és egy kisebbet a vidéken sikerült alakítania, de ezek is csak hónapok múlva kezdték meg működésüket; ezeknél fogva az ipari szövetkezetek létszáma az 1900. év végén egy újonnan alakultnak feloszlata után 45-re rugott. Ezek közül 36 új, 9 pedig átalakított ipari szövetkezet, még pedig Budapesten 7 új és 1 átalakított, a vidéken 29 új és 8 átalakított ipari szövetkezet van. Az előbbieket között azonban 4 olyan ipari és gazdasági hitelszövetkezet található, melyekben mezőgazdák is vannak, de azért a tagok túlnyomóan iparosok.

Viszont van öt gazdasági és ipari szövetkezet, de ezek nem az ipariak mintájára lévén szervezve, itt figyelembe nem jönnek, valamint nem lehet itt szó azokról a gazdasági szövetkezetekről sem, melyekben iparostagok is vannak; holott e 918 szövetkezetben 2—3-szor annyi iparos található, mint a valódi ipari szövetkezetekben. Azt mondhatjuk tehát, hogy az Országos központi hitelszövetkezet szövetkezeteinek 193.605 tagja között mintegy 15—16 ezer iparos tag van.

De mivel itt csak a 45 valódi ipari szövetkezetet ismertetjük, ki kell emelnünk, hogy ezen ipari szövetkezetek közül egyik rész kizárólag hitelügyletekkel foglalkozik, a másik rész pedig szakszövetkezet is egyben. Nevezetesen Budapesten 4 szövetkezet csak hitel-, 4 pedig hitel- és szakszövetkezet is. Ellenben a vidéken 28 kizárólag hitelszövetkezet, 9 pedig szakszövetkezet is. Ha most már a 4 ipari és gazdasági szövetkezetet szintén e hitelszövetkezetekhez vesszük, a hova tartoznak is, akkor azt látjuk, hogy a 45 szövetkezet közül 32 kizárólag hitelszövetkezet, 13 pedig szakszövetkezet is egyuttal.

A szakszövetkezetek között legtöbb a bőripari. Különösen a csizmadiáknak és cipészeknek van 6 szakszövetkezetük, melyek közül egy Budapesten termelő-szövetkezet, mely virágzó üzlettel bír, ezenkívül Gyulán, Miskolczon, Pápán, Resiczán és Szegeden egy-egy nyersanyagbeszerző szövetkezet; tehát összesen van öt nyersanyagbeszerző szövetkezet.

Az asztalosoknak Budapesten és Szegeden van egy-egy árúcsarnok-szövetkezetük. Az előbbi a legnagyobb szakszövetkezet hazánkban és mintaszerűen van vezetve. Raktárszövetkezet van Zomborban többféle iparágra és Budapesten a fodrászok számára, a mi összesen van 4 raktárszövetkezet. Kósárfonószövetkezet van Apatinban, posztós (pokrócz-készítő) szövetkezet Pinkafőn; végül a szabóknak Budapesten termelő szövetkezetük. Ha ehhez vesszük még a budapesti cipészeknek már említett termelőszövetkezetét, akkor a termelő szövetkezetek száma is 4-et tesz ki.

Arra a kérdésre, hogy az ipartestületek milyen részt vettek a szervezkedésben, a következő adatok adják meg a feleletet. Budapesten 6 a testületi szövetkezet, 2 nem az; a vidéken pedig 16 a testületi szövetkezet, 21 nem az; vagyis összegezve 22 szövetkezet ipartestülettel kapcsolatos, 25 pedig semmi kapcsolatban sincs az ipartestületekkel. Ez a kedvezőtlen eredmény onnan van, hogy az átalakított régi szakszövetkezetek már kezdettől fogva az ipartestületeken kívül alakultak és állottak fenn.

Mindezen szövetkezetekbe a megalakuláskor összesen 4611 tag lépett be 12.063 üzletrészszel; a taglétszám tehát a 282 ezer kisiparosnak csak jelentéktelen töredékét tette. Az üzletrészek névértéke majdnem mind 50 koronás és összes értékük kerek számban

700.000 koronára rugott.* Erre a központ ennek kétszeres összege, vagyis 1.400.000 korona erejéig nyitott hitelt, melyet a szövetkezeti tagok szövetkezeteik jótállása útján, mint leszámítolási hitelt élveznek a szövetkezeteik által a központra forgatott váltóik, vagy erre engedményezett kötelezvényeik alapján.

De mivel a kereskedelemügyi ministerium az ipari szövetkezeteknek 3—20 ezer korona közt váltakozva eddig 250.000 korona állami segílyt adott, melyet azok üzleti forgótőke gyanánt kamattalanul használhatnak, ennek ellenértékeül a központ még ugyanoly összeget ad kölcsön az illető szövetkezetnek. Ezt a szövetkezetek mint szövetkezeti kölcsönt az igazgatóság által kiállított váltókra kapják.

A mennyiben pedig voltak olyan ipari szövetkezetek, melyek annyi üzletrészt sem birtak összehozni, a mennyi a szövetkezet fennállását biztosíthatta volna, a kereskedelemügyi ministerium öt ipari szövetkezet részére üzletrészeket jegyzett és így az ötszörös felelősséget szintén magára vállalta. E czímen kaptak a szövetkezetek 22.000 korona üzletrész-segélyt, melynek ötszörös összegét a központ az illető szövetkezeteknek kölcsön adja; ily módon tehát ez még 110.000 koronát juttat az ipari szövetkezeteknek.

Ezek szerint mind a 45 szövetkezetnek összes üzleti forgótőkéje 2,732,000 koronára rugott, miből átlag egy-egy szövetkezetre 65.000 korona esett; de tényleg ennek az összegnek legkisebb mennyisége a Kovászna és vidéke ipari hitelszövetkezetnél 21.000 koronára, legnagyobb mennyisége pedig a kolozsvári ipartestületi hitelintézetnél 243.000 koronára rug.

Az állami segíly kellő feltüntetése végett ki kell azonban még emelnünk azt is, hogy az új ipari szövetkezetek nagy része a kereskedelemügyi ministeriumtól 500 és 1000 korona közt váltakozó berendezési segílyt is nyert, melynek főösszege 18.000 koronára tehető.

Nem megvetendő állami segíly végre az adó- és bélyegmentesség sem, mert e czímen sokat megtakarítanak szövetkezeteink.

Mindezekből az tűnik ki, hogy az önsegély útján összegyűlt 700.000 korona tagsági üzletrészösszeggel, mint saját alaptőkével szemben az állami segíly, vagyis az idegen tőke összege 2,032.000 koronára rug, mi amannak háromszoros összege és így eme szövetkezeteknél a pénzbeli önsegély csak annyiban fontos, hogy ez és az ezen összegre épített ötszörös felelősség képezi a központi kölcsönök és az állami segílyek alapját és biztosítékát. Nem kell azonban ezen kétségbeesnünk, ha tudjuk, hogy a Raiffeisen-féle szövetkezetek, melyeknél üzletrész nincs, egyáltalán mindig idegen tőkével dolgoztak; a Schultze-Delitzsch-félék forgalmában pedig — mint köztudomású — a 80-as évektől kezdve szintén több az idegen, mint a saját tőke, sőt az újabb időben az idegen tőke már ötszörösen túlhaladja a szövetkezetek saját tőkéjét.

Mi tehát ebből a tanulság? Az, hogy míg a központ megalakítása előtt az iparosok, habár szövetkezeteik több-kevesebb állami segílyben akkor is részesültek, évtizedekig alig tudtak valamire

* Ezek az adatok az 1900. év végéig axként emelkedtek, hogy ekkor a taglétszám 5966, az üzletrészek száma 16.989 és ezek értéke 881.729 korona volt.

menni szöveteikkel, sőt a meglevők * — három-négy kivételével — majdnem mind a tönkrement szélén állottak, midőn a központ, mint mentő angyal jelent meg köztük, addig a központi kezdeményezés nemcsak a régi, valamire való szervezeteket állította helyre, hanem az új alakítás terén is oly nagy eredményeket ért el, melylyel megdöntöttnek vehetjük azok nézetét, kik mindig azt hirdették, hogy alulról kell az ipari szervezetek szervezését kezdeni és ha kellő számú ipari szervezet kizárólag az önszegély elve alapján létesül, akkor lehet ezeknek központot létesíteni, mely őket segítyezi és tovább vezeti. **

Ez az álláspont megfelelt a németországi szervezetek történeti fejlődésének. Nálunk azonban a szervezetek történeti fejlődése ellenkező volt, mit a Károlyi-féle szervezetek alakulása bizonyít, melyek kezdete szintén a központból indult ki.

Az előbbi álláspontot ugyan maguk az iparosok megczáfolták már congressusaikon, sőt központi és állami segély nélkül az újabb időben nem is alakítottak ipari szervezeteket, épen azért itt ki kell emelnünk, hogy a kellő eredményt az ipari szervezetekkel csak a felülről való kezdeményezéssel, támogatással és vezetéssel lehet elérni.

Mindezekben azonban csak az ipari szervezetek külső történetét tüntettük föl. Ha ezek belső működését is meg akarjuk érteni, akkor tudnunk kell, miként vannak új ipari szervezetek szervezve, osztályozva és mily irányú az üzletkörüik.

E részben üzleti szervezetük háromféle, nevezetesen: 1. tisztán hitelszövetkezeti; 2. ezek keretében szakcsoporthoz; végül 3. szakszövetkezeti.

Mindezek működéséből érthetjük csak meg új ipari szervezetek rendszerét, miért is ezeket külön-külön kell ismertetnünk és tárgyalnunk.

II. Az ipari hitelszövetkezetek üzletköre.

Az ipari szervezetek alakítása, szervezése és vezetése felülről történvén, ezek működése csak akkor állhat tisztán előttünk, ha az Országos központi hitelszövetkezetnek iparszövetkezeti tevékenységét megismerjük. E végből tudnunk kell, hogy az Országos központi hitelszövetkezet, mely a gazdasági és ipari hitelszövetkezetek ügyének előmozdítására és hiteligenyeik kielégítésére alakult. nem pénzintézet a szó szoros értelmében, mert habár alapszabályai szerint bármely bankszerű ügylettel foglalkozhatnék, mégis magánfelekkel nem áll üzleti összeköttetésben, hanem egyfelől a szövetezeti ügyeket vezető és intéző hivatal, másfelől pedig a kötelekbe tartozó azövetkezetek pénzközvetítő és leszámolási irodája. Ez alapon öt osztályra oszlik, u. m.: 1. jogi, 2. váltó, 3. kötvény, 4. ellenőri és 5. könyvelői osztályra. Az egyes osztályok czime kifejezi azok munkakörét is.

Ezek mellett van felállítva az ipari szakosztály ***, melynek

* »Ipari szakszövetkezeteink országos szervezése« című munkámban az 1899. év elején 47. ipari szakszövetkezetet mutattam ki Ezek közül csak 9 lépett be a központba; nagy része még fennáll, 14 pedig időközben megszűnt.

** L. erre nézve dr. Matlekovits Sándor cikkét a Magyar Ipar 1897. évfolyamának 33. számában a 601. o.

*** L. erre nézve a »Magyar Ipar« 1900. évi folyamának 10. számában »Iparszövetkezeti szakosztály« című cikket a 293. o.

hatásköre és feladata ipari szövetkezetek és szakcsoportok alakítása, szervezése, vezetése és irányítása; a szükséges szervezési és üzleti szabályok kidolgozása és az ezek alapján vagy önállólag az egyes szövetkezetek által megállapított szabályok felülbírálása és jóváhagyása, szóval az ipari szövetkezetek elvi kérdéseinek és ügyeinek elintézése, valamint a felügyeleti és ellenőrzési jogból folyó érdemleges intézkedések megtétele.

De az üzleti dolgokat és ügyeket, valamint az ipari szövetkezetek helyszíni megvizsgálását a többi osztályok a gazdasági szövetkezetek ügyeivel közösen és együttesen intézik, természetesen az ipari külön viszonyoknak és külön szabályoknak megfelelőleg és azok értelmében.

Az ipari szakosztály intézi el ezeken kívül a gazdasági szövetkezetek értékesítési ügyeit is. Nevezetesen a mezőgazdasági házi-ipar szervezését és vezetését, a pinczeszövetkezetek értékesítési ügyeit és a gabonaraktárak szervezését és üzleti ügyeit; a mennyiben ezek, mint nagy részben kereskedelmi ügyek, az ipari szövetkezetek módjára vannak szervezve és vezetve.

De miben áll ezek mellett az ipari szövetkezetek szervezete és működési köre?

Az ipari szövetkezeteknek a közgyűlésen, az igazgatóságon és felügyelő-bizottságon mint törvényes és rendes közegeken kívül még bíráló-bizottságuk is van. A bíráló-bizottság hivatása főleg a tagok hitelképességének megállapítására szorítkozik, a mennyiben az iparosnál a személyi hitel és a hitelképesség megállapítására igen körülmenyes és az illető iparos személyi és üzleti viszonyainak alapos ismerésétől és megvizsgálásától függ. Nevezetesen a hitelképesség megbírálásánál kiváló figyelem fordítandó arra, vajon a kölcsönkérőnek saját személyes vagy családi szükségleteire és netalán beruházásaira csakugyan szüksége van-e a pénzre és hogy vagyoni állapotánál, üzleti viszonyainál, munkaképességénél, megbízhatóságánál vagy biztos kereseténél fogva van-e arra kilátás, hogy tartozását pontosan törleszsze.

A hitelképesség megbírálásánál tekintetbe kell venni az illető tag üzletrészeinek mennyiségét és azt is, vajon ezek be vannak-e teljesen fizetve? Mindamelllett a hitelképesség megállapításánál ez a körülmény mellékes szerepet játszik.

De úgy ezekben, mint minden más ügyben, melyet az igazgatóság a bíráló-bizottsághoz utasít, ez utóbbi csak mint véleményező közeg szerepel.

Ipari szövetkezetekben csak iparos lehet tag, ipari munkást az iparosok rendszerint nem vesznek föl. Némely helyen, hol az értelmiség az ipari szövetkezetet támogatni akarja, kültagok gyanánt nem-iparosok és jogi személyek is fölvétettek; de ezek kölcsönökre rendszerint igényt nem tarthatnak, habár csak nem-tagokra nézve van az alapszabályokban kimondva az, hogy a szövetkezet szövetkezeti üzletét azokra ki nem terjesztheti.

A mennyiben minden ipari szövetkezet első sorban hitelügyletekkel foglalkozik, ki kell emelnünk, hogy az ipari szövetkezetek úgy váltóra, mint kötelezvénnyre adnak kölcsönöket. Nevezetesen kultiválják a személyi hitelt; leszámítolják tagjaiknak váltó követé-

léseit; behajtják és értékesítik tagjaik számla- és egyéb követeléseit; kézizálog kölcsönt adnak tagjaik ipari készítményeire, értéktárgyaira* és értékpapírjaira s úzik a szokásos jelzálogos hitelt is. Ha még ezekhez hozzáveszszük azt, hogy az ipari szövetkezetek betéteket is elfogadnak, elmondhatjuk, hogy az ipari szövetkezetek a kisiparosok bankjai.

A szövetkezet váltókölcsönt csak hitelképes tagjainak és legfeljebb hat havi lejáratra adhat. A lejárt váltó meghosszabbítható, de rendszerint csak az eredeti kölcsönösszeg egytized részének törlesztése mellett hosszabbíttatik meg. A törlesztésnek elmaradása esetén a meghosszabbítás megtagadható és ha három ízben elmarad, mindenesetre megtagadandó. Szabály az, hogy a váltókon legalább két aláírás legyen; az egyik az adós tagé, a másik az iparos nevéé vagy esetleg idegen egyéné, mert kezes lehet nem-tag is. Arra nagy súlyt kell fektetni, hogy az iparos neje úgy a váltón, mint a kötelezvényen mint készfizető szerepeljen, mert e nélkül az iparosok személyi hitele ingataggá válik, a mennyiben az iparos ipar-igazolványát 24 óra alatt nevére irathatja át.

De ha az iparos ipari készítményét kézi zálogul leköti, ha számlaköveteléseire vagy értékpapírjaira avagy értéktárgyaira kap kölcsönt, akkor elégséges, ha a tartozás igazolására szolgáló váltót vagy kötelezvényt egyedül maga írja alá. Ily esetekben a kölcsön az illető zálogtárgy értékének 60—70°/o-ig terjedhet. Az értéket a bírálóbizottság állapítja meg; ugyancsak ez jelöli meg azt az összeget is, melyet valamely számlakövetelésre, melyhez a vállalkozásoktól és szállítóktól eredő követelések is tartoznak, — kölcsön adni lehet. Különben a számlakövetelések behajtása és értékesítése külön szabályzatban a lehető legpontosabban és legrészletesebben körül van írva, a mennyiben előre láthatólag nálunk, hol az a szokás, hogy az iparossal hitelbe dolgoztatunk, és a hol a közhatóságok évek mulva fizetik ki az iparos keresményét vagy szállított munkájának árát, — az ipari szövetkezetnél ez lesz a legfontosabb üzletág.

Az ipari szövetkezetek leszámítolják tagjaik váltóköveteléseit, melyek az ő rendelőkkel szemben állanak fenn s a központra telepíthetők.

Végül tagjai helyett a szövetkezet egyes munkavállalatoknál a biztosíték letételét közvetíti, a mi abban áll, hogy a tag helyett, de ennek szavatossága mellett a hitelszövetkezet saját nevében teszi le a biztosítékot s ezért kamatmegtérítést követel. Ha a hitelszövetkezetnek tartalékalapja van, ez a központ kötvényeibe fektetendő és biztosítékul ezeket kell letenni, mely esetben ezért a szövetkezet 1—2°/o jutalékot vehet kamat címén tagjaitól a biztosítéki összeg után.

De mivel az iparosok nemcsak ingatlanaira való jelzálogos kölcsönöknél, hanem kézizálog kölcsönöknél is rendszerint nem váltót, hanem kötelezvényeket vesznek igénybe, ez okból tudnunk kell, hogy a kötelezvények, melyekre az Országos központi hitelszövetkezet a kötelékébe tartozó szövetkezetek tagjainak kölcsönököt ad, kétfélek.

* Ezek alatt ékszerek és drágaságok értetnek, mint az az 1877. évi XX. t.-cz. 17. és 18. §-aiban foglaltatik.

Vannak egyszerű kamatozó, egyszerre egészben vagy előre megállapított részletekben visszafizetendő kötvény-kölcsönök; vagy pedig bizonyos éveken át fizetendő, tőkét és kamatokat magában foglaló teljesen egyenlő részletekben törlesztendő kölcsönök.

Az egyszerű kölcsönök, melyek öt évnél hosszabb időre csak betáblázás mellett engedélyezhetők, oly egyének részére adhatók, a kik irni, olvasni nem tudnak s így váltót sem képesek kiállítani, vagy olyanoknak, a kik a kölcsönt tetszésük szerinti, vagy esetről-esetre kölcsönösen megállapított részletekben, esetleg az egészet egyszerre, a visszafizetésre kitűzött határnapon akarják megfizetni, s addig csak a megállapított kamatokat rójják le félévenként. Biztosítékul akár jelzálog, akár kezesek, akár mindkettő elfogadhatók. Az iparosok ezeket inkább kézzizálog kölcsöneik esetében használják, mert a váltótól félnek, s míg az bélyegmentes, addig a váltó bélyegköteles. Az ily kötelezvényeket az iparosok rendszerint hat hónapra állítják ki.

Az egyenlő részletekben törlesztendő kölcsönök bekebelezés mellett vagy a nélkül is, kitűnő kezesek jóállása mellett, adhatók. Míg azonban ezek csak kezesek jóállása mellett legfeljebb 10 évre adhatók, addig bekebelezés mellett 15, sőt 20 évre is szólhatnak. A bekebelezés által nyújtott biztosíték szükség esetén még jó kezesek által is növelhető.

Ha az adós tartozásának biztosítására a zálogjog ingatlanra kebeleztetik be, ebben az esetben a kölcsönösszeg a lekötött ingatlan becsértékének 60%-áig terjedhet.

Ha az adós nő, a kötelezvényt rendszerint a nőnek is, mint egyenes adósnak, alá kell írnia.

A törlesztési időtartam 20 évnél hosszabb nem lehet. Kétszáz koronánál kisebb összegű kölcsönök öt évnél hosszabb törlesztési időtartamra nem engedélyezhetők.

A kötvények szövegének tartalmaznia kell a szövetkezet azon jogát, hogy a kölcsönkövetelés a kötelezettek minden megkérdezése nélkül az Országos központi hitelszövetkezetre átruházható. Tartalmaznia kell továbbá a szövetkezet azt a jogát, hogy a kölcsönt 3 óra fölmondhatja és pedig: 1. a mennyiben az igazgatóság a kölcsönt veszélyeztetve látja, 2. ha a hitelező központi szövetkezet a kölcsönt egészben vagy részben felmondja, 3. ha a szövetkezet felszámol.

Az egész kölcsönösszeg visszafizetése azonnal esedékessé válik ha az adós a szabályszerű részletfizetést elmulasztja.

Ebben áll a hitelügyletek lényege.

De mindezek bizonyos feltételekhez vannak kötve. Nevezetesen egy tagnak sem adható nagyobb kölcsön, mint a szövetkezet összes jegyzett üzletrészei összegének 15%-a. Ez képezi azt a határvonalat, melyet a törvény akként kötött ki, hogy az alapszabályokban meg kell határozni az egyes tagnak nyújtható hitel legmagasabb összegét. Vajjon helyes mérték-e erre nézve a 15%, erre szolgáljon felvilágosításul az, hogy átlag egy-egy ipari szövetkezet összes üzletrészeinek főösszege 10.000 korona; a kisiparosnak szövetkezeti maximális hitele tehát általában 1500 koronára tehető.

E hitelösszegnek van azonban még egy föltétele s ez abban áll, hogy minden 1000 koronánál nagyobb kölcsön engedélyezését, hacsak

ez elsőhelyi betáblázással vagy kézizáloggal biztosítva nincs, a szövetség köteles a központnál bejelenteni s azt addig nem folyósíthatja, míg ez a kölcsön kifizetéséhez hozzá nem járul.

De van ennél még egy érdekesebb határozománya is az alapszabályoknak s az igen sok bajtól óvja meg a szövetkezeteket. A hitelszövetkezeteknél vagy önmaguknak szavazzák meg az igazgatók a kölcsönök nagy részét, vagy az alapszabályok megtiltják, hogy az igazgatósági és felügyelő bizottsági tagok kölcsönökben részesüljenek.

A központi hitelszövetkezet e két szélsőség közt a középutat követi, midőn szövetezeteinek alapszabályaiban kiköti, hogy az igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagok, valamint a szövetezeti hivatalnokok részére megszavazott minden kölcsön, tehát egy korona összegű is csak akkor adható ki, ha a központ a kölcsön engedélyezését jóváhagyta.

Úgy ezeket, mint az 1000 koronánál nagyobb kölcsönöket is kötelesek a szövetezetek a központnál bejelenteni, mire ez levélben adja meg hozzájárulását, vagy tagadja meg a folyósítást. A megtagadás csak nagy összegeknél és ritkán történik.

Ezenkívül a törvény értelmében a felügyelő-bizottság előzetes hozzájárulása szükséges: 1. az igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagoknak adandó hitel engedélyezéséhez; 2. az igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagok által a szövetezet irányában vállalandó jótállás elfogadásához.

Mindkét esetben a központi hitelszövetkezet igazgatóságának engedélye is szükséges, a mi a fentiekben már kifejezésre jutott.

Vannak még a hitelnyújtásnak egyéb föltételei is. Különösen ki van mondva az alapszabályokban, hogy a kölcsönök kamatai, valamint a 20 éves törlesztéses kötvénykölcsönök törlesztési részletei előlegesen fizetendők. A szövetezet által szedett kamat legfeljebb 2°/_o-kal lehet csak magasabb, mint a mennyit a szövetezet az országos központnak fizet. Az adós ezenfelül sem irásdíj, sem más czímen nem kötelezhető további fizetésre. Ha tehát a szövetezet magasabb kamatot vagy irásdíjat követelne, ezek fizetését a tag megtagadhatja.

Mivel a központ már kezdettől fogva 5¹/₂^o/_o-ra adja szövetezeteinek a pénzt, a kamatláb 7¹/₂^o/_o ra rughat; de a legtöbb ipari szövetezet azt 7°/_o-ban állapította meg, sőt van olyan is, mely 6¹/₂^o/_o-ot szed.

A kölcsönkérés az igazgatóság valamely tagjánál, vagy a könyvelőnél szóval jelenthető be és a legközelebbi igazgatósági ülésen tárgyalandó, mire nézve az ügyrendben igen részletes útmutatások foglaltatnak.

A kölcsön megszavazása alkalmával nemcsak a biztosíték képezi a bírálat tárgyát, de az is, hogy mi célra kívántatik és mily mértékben van a tagnak szüksége a kölcsönre.

Az igazgatóságnak jogában áll a megszavazott kölcsönt a kölcsönvevőnek ki nem adni, hanem az általa megjelölt célra fizetni.

Horváth János.

(Folytatása következik.)

Közlemények és ismertetések.

A drezdai Gehe-Stiftung.

Most, mikor a Magyar Közgazdasági Társaság elhatározta, hogy kivált a fontosabb gazdaságpolitikai problémáknak a művelt nagyközönséggel való megismertetésére népszerű tanulmányokat fog egy megindítandó vállalat során kiadni, talán nem lesz felesleges a fentnevezett — részben hasonló célokat követő — intézetet röviden megismertetni. Szászország szép fővárosában tizenöt esztendeje áll fenn a Gehe-Stiftung — alapítójáról, Gehe Ferencz Lajos ottani nagykereskedőről nevezve így — mely működése alapján mintegy társadalomtudományi szabad egyetemnek volna nevezhető: valami közbenső válfaj a párisi École libre des sciences politiques és a most már mindenütt meghonosított University Extension között. Nemrég jelent meg az alapítvány évkönyvének ötödik kötete, melyben Dietzel, a hirneves bonni tanár egy igen érdekes tanulmánya mellett a drezdai intézet szervezetének és eddigi működésének részletes ismertetését találjuk (Die Gehe-Stiftung zu Dresden in den ersten 15 Jahren ihrer Thätigkeit, von Th. Petermann). Az alapító főkép azon társadalmi osztályoknak az államtudományokban való gyakorlati kiképzésére gondolt, a melyek az alkotmányoknak népképviselési alapra való helyezésével lettek részeseivé a nemzet önmagát irányzó tevékenységének. »Das Hauptaugenmerk sei -- így szól az alapítványi oklevél — den umfanglichen gebildeten Schichten zuzuwenden, deren einsichtige und uneigennützigte Mitwirkung die Voraussetzung der modernen Staatsverwaltung bilde.« Lényegileg tehát a polgári önkormányzatra nevelő, arra szolgáló ismereteket terjesztő iskolával van dolgunk. A párisi Musée Social törekvéseinek központi elve az, mely a huszadik századé lesz: a munkás és a munkaadó közötti viszony minden vonatkozásával; a Gehe-Stiftung ellenben a középosztály szükségleteit igyekszik kielégíteni, bár működése anyagi tartalmában a munkáskérdések is helyet foglalnak. Az intézet tevékenységének súlypontja a keretében rendezett előadásokra esik, melyek két osztályba sorozhatók. A sorozatos előadások a jog, közigazgatás vagy társadalmi gazdaságtan egy-egy önálló fejezetét tárgyazzák lényegileg az ismeretterjesztés szempontjából. Az évkönyv 81 ilyen előadási ciklust sorol fel; képet adhat róluk, ha egynehánynak címét példázólag idejegyezzük: népesedési tan; a polgári törvénykönyv általános része, ugyanakkor kötelmi joga; váltójog; büntetőjog; a munkáskérdés Angliában; Szászország,

majd Amerika közgazdasága; agrártörténet és agrárpolitika; munkásbiztosítás, szövetkezeti ügy; Németország vámpolitikája, stb. E ciklusok összesen 932 előadást vettek igénybe, egy-egy sorozatra tehát átlagban tizenegy előadás esett. Az előadók sorában több nevesebbet is találunk; érdemes megemlíteni, hogy 1893-ban az intézet két rendes tanszéket állított, az egyiket az állam- és jogtudományok, a másikat a nemzetgazdaságtan és statisztika számára. Hallgató lehet minden érdeklődő, sem előképzettség igazolása nem kívántatik, sem tandíjat nem szednek. Az utóbbira nézve azt a helyes megjegyzést olvassuk, hogy az, ha csekély összegben állapítanak meg: jelentéktelen jövedelmet szolgáltatna, ellenkezőleg pedig könnyen prohibitív hatása lehetne. A sorozatos előadások a Gehe-Stiftung mindennapi kenyere, de gondoskodva van nagykanalas ebédekről is. Ezeknek nevezhetőek azon egyes előadások, melyek már meghaladva a létező állapotok egyszerű ismertetését, valamely actualis kérdést egy hozzá kiválóan értő szakemberrel öleltetnek fel. Ez utóbbiak csak kivételesen kerültek ki az intézet székhelyéről, túlnyomóan berlini, lipcsei, hallei, strassburgi, jénai, boroszlói, göttingai stb. egyetemi tanárok neveit látjuk a felolvasók között. Mindenesetre jellemző a német professorok szolgálatra készsége a nemes cél érdekében. Az előadók sorában valóban a legjobb hangzású neveket találjuk, alig van a német tudománynak oly kitűnősége, ki egy-két felolvasással ne szerepelt volna. Megtudjuk az évkönyvben részletesen közölt statisztikai adatokból, hogy a 83 felolvasást 37.324 egyén hallgatta, átlagban 450; háromszáz főnél kisebb hallgatóság csak 13 felolvasáson volt, hatszáznál több csak hét előadáson. Az egyes és a sorozatos előadásokat együtt 106.210 személy hallgatta. Mivel egy-egy személy többször fordul meg az intézetben, e körülmény figyelembe vételével — az azonosságot azonban csak egy-egy évadon belül követik — az egyes előadásokra 19 054, a sorozatokra 7436 hallgatót kapunk. Ezeknek foglalkozások szerint való osztályozása azt mutatja, hogy az egyes előadásokat túlnyomólag mindenrendű iparosok (5303), a sorozatokat pedig kereskedők (1368) és kisebb hivatalnokok (1518) látogatják. A hallgatóság általában eléggé vegyes összetételű, nagyobb számmal szerepelnek az említeteken kívül forgalmi hivatalnokok, bírák, ügyvédek, papok, tanítók, mindenféle tanulók, járadékosok, technikusok, orvosok, stb. Koronkint az intézet u. n. vitagyakorlatokat is rendez, midőn egy-egy jelentkező valamely kérdéstről előadást tart, melyet aztán 12—15 érdeklődő megbeszél, megvitat. E gyakorlatokat szintén az intézet vezeti nyilván valamely szaktanár által, a ki az érdeklődőknek irodalmi útmutatásokat is ad. A Gehe-Stiftung ugyanis nagyobb államtudományi szakkönyvtárt is tart fenn, mely több, mint ötvénezer munkát tartalmaz és úgy az olvasó-teremben, mint házon kívül használható. Ha még megemlítjük, hogy az intézetben tartott egyes előadások nyomtatásban is megjelennek (Zahn et Jaensch kiadásában) és így a legtágabb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tételnek: úgy vázlatos képet adtunk a drezdai Gehe-Stiftung sokoldalú és hatásában kétségtelenül áldásos tevékenységéről.

Bokor Gusztáv.

A népesség-statisztikai törzstérképekről.

A statisztika ugyis mint önálló tudomány, ugyis mint bázisa az egyéb tudományos kutatásoknak, oly nagy horderejű és általánosan elismert fontosságú, hogy méltatása e helyen valóban fölösleges. Nagy jelentőségét régen elismerték már akkor, midőn önálló tudományyá emelték, de elismeri minden ország kormánya a jelenben is, midőn áldozatot nem kimélve, mindenképen arra törekszik, hogy azt tökéletesítse, mert benne látja az egyedüli eszközt az állam életére kiható legfontosabb momentumok észlelésére és belőle vonhatja le a consequenciát arra nézve, hogy a fejlődés érdekében követett irány helyes-e, ha nem helyes, miben rejlik a hiba s miként lehetne azt az adott viszonyok és körülmények tekintetbe vételével a legcélszerűbben orvosolni?

A statisztika általában, de különösen annak egyik alfaja, a népességi statisztika az, mely e kérdések eldöntésénél első sorban lép előtérbe s így különösen azzal akarunk e helyen bővebben foglalkozni.

A népességi statisztika nemcsak az állam közigazgatási céljainak szolgál, hanem egyuttal az életnek, mint az emberi cultura alapjának és tárgyának mintegy sematizmusát teszi. A lakosságra vonatkozó számadatok ugyanis egyrészt az egész gazdasági helyzet képét tárják elénk, azokból ítélhetjük meg és vonhatjuk le a következtetést arra nézve, hogy a lakosság mily arányban haladt a művelődés, különösen pedig a közgazdaság terén.

Ugyancsak a népességi statisztika vonja meg a határt, a melyen belül egyesek gazdasági és szellemi fejlődésükben mozoghatnak, a barátságos és ellenséges érintkezés fokát, megismertet bennünket a talaj termő képességével és bemutatja nekünk többek között azt az eredményt is, a melyet a lakosság a közegészségügyre, közoktatásra stb.-re vonatkozó közös institutiók és actiók útján elért.

Mindmegannyi fontosabbnál fontosabb körülmény, mely a népességi statisztika nagy értékét igazolja és azt a legnagyobb figyelemre érdemesnek tünteti fel. De nem czélunk e helyen a statisztika fontosságának méltatását illetőleg további részletekbe bocsátkozni, csak annak megállapítására szoritkozunk, hogy épen ezen nagy jelentőségénél fogva érdekünkben áll, hogy azt lehetőleg tökéletesítsük, észleléseink módját egyszerűsítsük, hogy ez által megfigyeléseink eredményeképen minél precisebb adatokat nyerjünk, annyival is inkább, mert hiszen tudjuk s a tudományos geographiában is rég elismert dolog, hogy az a mód, a melylyel a statisztikusok a lakosság számviszonyait jelenleg összeállítják, nem épen idealisan precis és így tudományos kutatások alapjául nem a legalkalmasabb és pedig azért nem, mert rendszerint államok, tartományok, kerületek, járások stb, vagyis nem természetes államegységek népességi viszonyait tárgyalja, sőt még az egyes községekre vonatkozó számadatok sem tekinthetők megbízhatóknak, a mennyiben az illető község nem zárt helység, hanem egy bizonyos számú lakóhelyből áll. Már maga a népesség sűrűségének, vagy a relativ népességnek fogalma sem helyes, a népességnek egy bizonyos területen való egyenletes megoszlásáról szó sem lehet, mert hiszen nincsen a földön egyetlen ország, tartomány, kerület, de a politika vagy közigaz-

gatás által vont határok alkotta oly minimalis terület sem, melynek felületén a lakosság egyenletesen volna elosztva. Az egyik hely igen népes, más hely meg egész lakatlan, úgy, hogy az emberek nem az egész területen, hanem tényleg annak csak egyes részein laknak, így tehát a lakosságnak átlagos sűrűségéről nem lehet szó, minthogy nem alkalmazhatjuk ezen számot egyaránt a felette sűrűn lakott és a teljesen lakatlan részekre is. Csak úgy nyerhetünk tehát teljesen precis képet valamely terület népességének tényleges megoszlásáról, ha a lakott és lakatlan területek között megvonjuk a természet adta határt, vagyis kisebb természeti területi egységek népességi viszonyait tárgyaljuk és pedig külön-külön a népesebb és kevésbé lakott helyeket, a lakosságnak lakóhelyeikhez való viszonyát véve kizárólag tekintetbe.

Egyoldalúak s így a követelményeknek meg nem felelők az újabb ábrázolások is, a mennyiben a lakosság száma és sűrűsége azokon nem annyira mint más jelenségek oka, előidézője, hanem csaknem kizárólag azok hatásaként tűnik fel. Ennek természetes következményeképen az ábrázolások ab ovo a népességnek csak bizonyos csoportjára szorítkozhatnak, holott az első és főfeladatnak oda kell irányulnia, hogy az összlakosság egységesen ábrázoltassék és ehhez csatoltassanak az egyes néprétegekre vonatkozó, szociális, gazdasági és ethnographiai megfigyelések. Szóval a népességi statisztika mindenképen helyes és czélszerű reformra szorul, ezzel tisztában vannak a competens körök, csak a »hogyan« kérdése nem dőlt még el.

A külföld, de különösen Németország utóbbi időben sokat foglalkozik a népességi statisztika reformjával. Nálunk e kérdést most kivált az országszerte folyó népösszeírás teszi actualissá, a mennyiben a nyert anyagot már ez alkalommal új alapon lehetne feldolgozni. Ezért érdekel bennünket különösen Hettner heidelbergi egyetemi tanárnak egy erre vonatkozó javaslata, melyet az 1899. év őszén Berlinben tartott VII. nemzetközi földrajzi congressuson nyújtott be és a melynek egyelőre megvolt az a nagy morális hatása, hogy a congressus azt elfogadta és magáévá tette.

A javaslat maga a következő: »A VII. nemzetközi földrajzi congressus a népesség statisztikájára vonatkozó törzstérképek előállítását igen kívánatosnak tartja, kinevez nemzetközi választmányt, mely az ezen térképekre vonatkozó alapelveket összeállítja és a különféle országok geographusaihoz felhívást intéz, hogy nemzeti bizottságok választása által a térképek ügyét kezükbe vegyék és e terv megvalósítását lehetővé tegyék és előmozdítsák.«

A javaslat általános tetszésre és helyeslésre talált a congressuson egybegyült földrajz-tudósok között, a mennyiben abban látták az első lépést ezen rég vajudó kérdés czélszerű megoldásához.

Javaslatát kísérő előadásában Hettner többek között kifejti, hogyan véli a reformot keresztülvihetőnek és felszólítja a különféle országok geographusait, hogy nemzeti bizottságokká alakulva, közösen megállapítandó elvek szerint karöltve és egymást kölcsönösen támogatva munkálkodjanak a közös cél elérésén, annyival is inkább, minthogy a kitűzött cél csak akkor tekinthető elértnek, ha a föld, vagy egyelőre legalább Európa összes államairól lesznek ily térképeink és ezek alapján megtehetjük a tudományos kutatások bázisául szolgáló összehasonlításokat.

Hettner javaslatának lényege az, hogy a lakosság quantitativ megoszlását az eddigi szokástól eltérőleg nem tabellákban és nem politikai vagy közigazgatási területek szerint osztályozva, hanem térképeken, tehát kartographikus úton fejezzük ki oly módon, hogy a népszámlálás eredményeképen nyert számadatokat jó topographiai térképekre rávezetjük és ezzel elérjük azt, hogy míg egyrészt a népesség megoszlását precisebben fejezhetjük ki, addig másrészt az áttekintés is sokkal jobb, mint a száraz számadatokat tartalmazó tabelláknál.

A térképeket oly módon nyerjük, hogy megvonjuk az illető terület határait, feltüntetjük a főbb folyókat, hegyeket, közlekedési eszközöket, a városok helyére geometriai alakokat helyezünk és pedig azok népességéhez képest nagyobb vagy kisebb ily alakot és a precizitás kedvéért a megfelelő város neve mellé oda teszszük a legutóbbi népszámlálás szerinti lakosság számát is, minthogy technikailag egyáltalán keresztülvihetetlen, hogy a lakosság száma graphikailag teljesen pontosan kifejezhető legyen, 1—2, sőt 5—10 lélekkel több vagy kevesebb a lakosság számát jelző alakocskán nem fog kifejezést nyerni. Egyébként Hettner maga is bevallja, hogy maga a grafikai ábrázolás már azért sem lehet hajszálig pontos, mert hiszen szigorúan véve az embereket azon a helyen kellene feltüntetni, a hol azok a népszámlálás alkalmával tényleg tartózkodtak, már pedig ez merő képzelenség s így első sorban és főképen arra szoritkozik, hogy az egyes lakóhelyeket, tehát a községeket, mint zárt helyeket, illetve azok egyes részeit jelölje meg. Minthogy a lakóhelyeket mintegy a benne lakó emberek symbolumának tekinti, nem azok nagyságára, illetve alakjára, hanem az azokban lakó emberek számára helyezi a fősúlyt. A helységek alakját, illetve a lakóhelyek fekvését csak annyiban veszi tekintetbe, hogy az ember megközelítőleg azon a helyen lesz feltüntetve, a hol tényleg lakik, más szóval pl. egy hosszúkás alakú község lehetőleg ily alakban s nem kör alakban lesz feltüntetve stb. A fődolog azonban az, hogy az ábrázolási mód a lakosság számát helyesen kifejezze, vagyis minél nagyobb valamely város népessége, annál több ily bizonyos egységet kifejező geometriai alakkal jelezzük a helyét. A térképen levő jelmagyarázatban tehát fel lesz tüntetve, hogy pl. 1 mm²-nyi négyszög 500, 10 mm²-nyi négyszög 5000, ugyanez egyszerűen srafirozva 50.000, kétszeres árnyalattal 500.000 lakosnak stb. felel meg. Ezen srafirozást fokozhatjuk mindaddig, míg a jelző alak egészen ki van töltve, ezzel elejét véve annak, hogy a több millió lakossal bíró világvárosok lakosságát kifejező signumok esetleg aránytalanul nagy helyet foglaljanak el. Ugyanigy reducálhatjuk az egészen kis községek helyét jelző alakocskákat a szabad szemmel könnyen kivehető pont nagyságáig is, a tényleges népességet kifejező számnak természetesen szintén ott kell lennie a megfelelő város neve mellett.

Ugyanigy distinguálhatjuk valamely község területén belül a tömörebb lakosságot, melyet a sűrűbb és esetleg magasabb házak csoportja, vagy végül az egyes házak tömörebb lakossága idéz elő.

Ily térkép hű képét adná a népszámlálás eredményének, mintegy fordítása volna a statisztikai tabelláknak térkép alakjában s így mindazon előnyei megvolnának, a melyek a térképeket a száraz statisztikai tabellákkal szemben általában jellemzik.

Bármennyire ismerünk is valamely vidéket, a pusztá statisztikai adatokból nem alkothatunk magunknak teljes tiszta képet a lakosság tényleges megoszlásáról, holott ezt a czélt ezen térképek segítségével azonnal elérjük: ezeknek még az a nagy előnyük is megvan, hogy minden alkalommal nagyobb fáradság nélkül a legújabb adatoknak megfelelően kiigazíthatók, illetve kiegészíthetők és pedig úgy a városokat jelző jegyek, mint az azok mellett lévő és lakosságuk számát feltüntető számok is.

Ezen törzstérképek felette alkalmasak a lakosság szaporodásának vagy csökkenésének megfigyelésére, mert lehetővé teszik, hogy a helységek (ellentétben a községekkel) tényleges népességére vonatkozó számításainkat időről-időre minden nagyobb fáradság nélkül megismételjük. A helységek fekvésének összehasonlító tanulmányozásánál azonnal szembeötlik a különbség, mely a nagyságuk szerint különféle osztályokba sorozott helységek fekvését jellemzi. A viszonylagos népesség, vagyis a lakosságnak a területhez való viszonyának tanulmányozásánál e térképek csaknem nélkülözhetetlenek, egyetlenegy karakterisztikus jelenség sem kerülheti el figyelmünket, mert ott látjuk a kártyán a megfelelő terület tényleges dimenzióját és a népesség számát is ismerve, a kép teljesen tiszta előttünk. Ugyanezért nagy hasznát vehetjük e térképeknek például utak, iskolák vagy egyéb közhasznú institutiók tervezésénél, oly értelemben, hogy azok elhelyezését illetőleg belőlük kitűnő tájékozást nyerhetünk. Értékük és használhatóságuk jóval emelhető, ha egyidejűleg feltüntetjük rajtuk az egyes helységek gazdasági jellegét, ha t. i. a szerint, a mint azok lakossága túlnyomólag mezőgazdasággal, iparral, bányászattal stb. foglalkozik, különféle színt alkalmazunk azok megjelölésére. Habár egyes elméleti nehézségek, a melyeket a népesség sűrűségének fogalma nyújt, természetszerűleg továbbra is fennállanak, mindazonáltal a statisztikai törzstérképek beosztásukkal és rendszerükkel gyakorlati módon lehetővé teszik, hogy nagyobb területekről egységes alapelvek szerint oly rajzokat készítsünk, a melyen a lakosság sűrűsége a lehető legnagyobb pontossággal fel legyen tüntetve és az újabb adatoknak megfelelően mindenkor kiigazítva.

Hettner további fejtegetései folyamán a következőket mondja: »Nem állítom távolról sem, mintha a törzstérképek szolgáltatóknak az egyedüli biztos alapot a népesség számviszonyainak behatóbb tanulmányozásánál, mintha ezek a közigazgatásban és a kutatásoknál ép oly nélkülözhetetlenek volnának, mint a topographiai és geologiai térképek, a meteorologiai észlelések képe, vagy az úgynevezett történeti törzstérképek, én csak megjelölni véltem az utat, melyen haladnunk kell, megjelölni a czélt, a melyet azonban csak közös, egyöntetű és kitartó munkálkodással érhetünk el.«

Kétségtelen, hogy Hettner törzstérképeivel a statisztikának egészen új és helyesebb irányban való fejlődésének alapját vetette meg, a mellett a térképek előállítása sem technikai, sem anyagi szempontból nehézségekbe nem ütközik.

Eldöntendő volna még a készítendő térképek nagysága, illetőleg mértéke is. E kérdés annyival is inkább fontos, minthogy feltétlenül szükséges e tekintetben a teljesen egyöntetűen eljárás. Hogy milyen mérték volna a legczélszerűbb, az így általánosságban persze meg nem állapítható. Függ az különféle körülményektől, de

főleg attól, mily nagy az a terület, a melyet tanulmányunk tárgyává választunk s hogy minő részletességet kíván a cél, a melyre a térképet fel akarjuk használni. Hettner az 1:200.000 arányt tartja a leggyakorlatiasabbnak egyrészt azért, mert az európai államok legnagyobb részének van ilyen nagyságú térképe, vagy pedig olyan, a melyet könnyen lehet erre az arányra reducálni, másrészt az ily arányú térkép elég nagy ahhoz, hogy azon minden szükséges, tehát a lakhelyek, azok neve és lakosságuk száma, feltüntethető legyen. Ennél nagyobb arányú térkép sokat veszítene értékéből, mert a lakhelyeket jelző szabályos geometriai alakok túlnagy dimenzióban csak zavarólag hatnának és tulajdonképeni céljukat eltévesztenék. A mellett az ily nagyobb arányú térkép előállítása is természetesen drágább volna.

A berlini földrajzi congressus Hettner javaslatával együtt elfogadta annak propositióját a 1:200000-as arányra nézve is s nincsen okunk rá, hogy épen a fent felsorolt okoknál fogva e mérték gyakorlati voltát kétségbe vonjuk.

***

A haladás jegyében élünk. Minden téren és mindenkor oda irányul legfőbb törekvésünk, hogy institutióinkat tökéletesítsük, felhasználunk minden kínálkozó alkalmat és eszközt gazdasági helyzetünk javítására, megfigyeljük, észleljük államiságunk, politikai és gazdasági életünk egyes phasisait, a hol hiba vagy hiány mutatkozik, azt kijavítani, pótolni igyekszünk, miért ne tökéletesítsük, ne emeljük korunk niveaujára a népességi statisztikát, közmívelődésünk és közgazdaságunk leghivebb tükrét, culturánk kétségtelenül legmegbízhatóbb fokmérőjét?

A komoly tudósokról nem is szólva, azt hisszük, hogy nincsen higgadtan gondolkodó ember, ki be ne látná a népességi statisztika jelenlegi rendszerének hiányosságát s annak mielőbbi megoldását nem tartaná felette kívánatosnak.

Hettner ehhez részletes javaslatával megadta az iniciatívát, a különféle országok geographusaira és statisztikusaira vár már most a feladat, hogy közösen megfontolt munkával az eminenter fontos kérdést mielőbb teljesebbre segítsék.

Kezdetben sok akadálylyal kell majd megküzdenünk, de ha egyszer túl leszünk az első nehézségen, ha tisztában leszünk a népesség sűrűségének ábrázolásával, akkor nagyobb energiával láthatunk a munkához s mi sem fogja útját állani a cél megvalósulásának, feltéve, — a mint hisszük és reméljük — hogy akadnak férfiak, kika haza és tudomány iránti szeretetükből az illetékes hatóságok támogatása mellett idejük és tudományuk egy részét feláldozzák az ügy érdekében.

Szende Gyula.

Magyar pénzügyi jog.

Exner Kornél *Magyar pénzügyi jog.* Budapest, 1901. Athenaeum. Nagy 8°. 512 lap.

Tisza István gr. az egyetemről tartott legutóbbi beszédében rámutatott arra a körülményre, hogy egyetemi tanáraink túlnyomóan a német tudományosság forrásain táplálkoznak, azt követik és azt utánozzák, minek az az eredménye, hogy a magyar tudományosság nemzeti jellege fejlődni nem tud, tehát áldozatul esik. A napi sajtó

a beszédet sokfélekép magyarázta, a melyik rész vádként fogta fel, az az író-tanárokat védte is, a melyik rész lenne vádat nem látott, egyszerűen rámutatott az irodalmi tényekre, mert a mi jó, az megvédi magamagát. Hogy a tisztán nemzeti intézményeket és jogokat tárgyaló művek, mint a közjogról és alkotmánytörténetről szólók, a recriminációnak nem lehetnek tárgyai, bizonyos, de viszont hogy a támadás az államtudományi oktatás pénzügytani, tehát nemzetközi jellegű részére vonatkoztatható, az kétségtelen.

Ebbe a sphaerába tartoznak a magyar pénzügytani művek legújabbjai, mint a milyen Mariska Vilmos immár hetedik kiadást ért Pénzügyi joga, negyedik kiadást ért Államgazdaságtana, Földes Béla Társadalmi Gazdaságtana és nemrég megjelent Államháztartástana, továbbá a legújabb könyv e téren, a melylyel foglalkozni kívánunk, Exner Kornél Magyar pénzügyi joga.

Hogy úgy Mariska, mint Földes műveiben ép azt emelte ki a kritika, hogy hazánk viszonyai, történelme, irodalma folyton előtérben áll, közismeretű dolog, ép e lap múlt évi kötetének 959-ik lapján olvasható, hogy Földes a legbecsesebb nemzeti kútfőket keresi s még Kölcseyt is consultálta adókérdésben. Mindez fényes és objectiv czáfolat azokkal szemben, kik vádként minősítik Tisza gróf fejtegetését.

Előttünk fekszik még a legújabb czáfolat. Exner Kornél Magyar pénzügyi joga. Szerző az egyetem ifjú, törekvő magántanára s műve magyar is, kitűnő is. A pénzügyi közigazgatási jog, mint önálló tudományszak és szigorúan elválasztva a pénzügytantól, ebben az önállóságban leginkább nálunk fejlesztetett és ebben az úttörőt, Mariska Vilmost hervadhatlan érdemek övezik. Külföldön inkább az egyes ágazatoknak, adónemeknek van önálló irodalmuk, de a pénzügyi közigazgatás egésze rendszeresen feldolgozva nem tárgya a szakirodalomnak.

A pénzügyi jognak ezt az egész anyagát dolgozta fel Exner. még pedig rendszeres formában s így anyaga tisztán magyar.

De e mellett a mű kitűnő is és tetemes haladást mutat a meglévőkkel szemben, mert a mig utóbbiak az érvényes tételes jog merev tárgyalására helyezik a fő súlyt, addig Exner behatol az intézmények eredetének forrásába és azok értelmét, szükségszerűségét és pénzügyi jelentőségét kutatja, hogy aztán elénk tárja teljes képét annak, a mit talált. Benne van tehát ebben a módszerben az intézmények és törvények bírálata és mondhatni a fogamzástól az eredményekig. Minthogy pedig az elmélet és kritika a tételes joganyaghoz fűzve jelenik meg előttünk, kibontakozik az, a mi karaktert ad a könyvnek: a magyar állami pénzügytan. Szerző ezt a módszert dicséretes szerénységgel akként jellemzi előszavában, hogy a pénzügyi jogot az elmélet kritikáján keresztül bocsátva tárgyalja. Ez a programja fényesen sikerült.

De e rendszer alapján azt kellene hinni, hogy a könyv szinte óriási, tekintve, hogy Mariska Pénzügyi joga, mely elméleti kritika nélkül tárgyal, 984 oldal; és e mellett az anyag folyton nő, újabb törvényekkel, újabb rendeletekkel, a közigazgatási bíróság elvi határozataival, szinte kiapadhatatlan jogforrások anyagával. Mégis sikerült szerzőnek anyagát nemcsak az elméletekkel együtt feldolgozni 512 oldalon, hanem helyet talált az irodalom teljes mértékben való idé-

zésére is, minden legkisebb, még szaklapbeli czikk is idézve van, úgy, hogy a magyar pénzügyi jogi bibliographia mondhatni teljes. Ehhez járul még az a jó tulajdonság, hogy könnyen érthető példák kidolgozása által szerző szemléltetővé teszi a fontosabb törvények gyakorlati alkalmazását.

A munka öt részben tárgyalja az összes, érvényben levő pénzügyi törvényeket és rendeleteket, különös súlyt helyezve a legújabb alkotásokra. Az első rész, mint bevezetés, az alapfogalmakat fejtegeti s már ottan meglepő az a praecisitás, melylyel szerző a pénzügyi jog viszonyát a pénzügytanhoz és a közigazgatási joghoz meghatározza, egyszersmind Stein-szerű szellemességgel mondván, hogy az államtudományok mezején az egyes szakok nem határolhatók el egymástól oly élesen, mint a sakktábla koczkái. A második rész (alkotmányjogi rész) magában foglalja a költségvetési jogot és a számonkérés jogát, továbbá pénzügyi viszonyunk fejtegetését Ausztriával és Horvát-Szlavonországgal. Ez utóbbiaknak a pénzügyi jogban való önálló tárgyalását eddig következetesen mellőzték, holott a leszámolás és az ez alkalommal felmerült tapasztalatok az azonos törvényekkel szabályozandó ügyekre vonatkozó legutóbbi törvényalkotásunkat lényegében befolyásolták. A harmadik rész, a közigazgatásjogi rész, az összes pénzügyi hatóságok és hivatalok szervezetének, hatáskörének és működésének ismertetését tartalmazza, kiterjeszkedve a közadók kezelésére és a jövedéki büntető eljárásra is. Ez a rész egy ügyes és a tanulást megkönnyítő graphikus táblázatot tartalmaz, mely vonalrajzával világosan mutatja, hogy az alsófokú, középfokú és legfelsőbb fokú pénzügyi közigazgatási hatóságok között mily úton haladnak úgy felügyelet és számonkérés, mint a jogorvoslatok folyamán az elintézendő ügyek. A negyedik rész a legterjedelmesebb, a mennyiben ebben tárgyalatnak egyenkint az állam bevételei, az egyenes adók, a fogyasztási adók, az állami egyedárúságok, a vámok, az illetékek, a díjak, és az államvagyon. Minden egyes adónem ismertetése előtt előrebocsátja szerző az illető adó elméletét, áttér annak tárgyára, alanyaira, a kivetés módjára s a vonatkozó büntető határozatokra és egyben bírálatot is gyakorol a törvény, a casuistica és az eredmények felett. Mindezt akként teszi, hogy nem elégszik meg a törvény és szabályok ismertetésével, hanem rendszerbe foglalja azokat. Hogy e mellett mégis milyen részletességre képes, mutatja az, hogy a gyárakban és iparos műhelyekben alkalmazott egyének megadóztatása tárgyában a pénzügyministerium által 1899 óta megalkotott törvénytől azt a praxist, melynek következményeképp az I. osztályú kereseti adónak eddig csak papíron szereplő kivetése — mert azt behajtani nem lehetett — abba-hagyatott és ez által a segéd munkások túlnyomó része adómentessé lett, egész terjedelmében ismerteti, rámutatva ez intézkedés socialis jelentőségére. Ujítás az is, hogy a vadászati és fegyveradó, melyet eddig mindenki együtt tárgyalt, holott ez két különálló adónem, Exner egész helyesen külön tárgyalja. Ezzel szemben viszont együtt tárgyalja szerző a szeszadót a szeszadóptlékkel, a söradót a söradóptlékkel; mivel ezek tényleg együvé is tartoznak és együtt veendők számba, holott a szerzők mindegyike ezeket az egymást kiegészítő adókat elkülönítve, önálló adónemenként tárgyalják. Helyes ujítás a könyvben az is, hogy a bélyeg- és illetékszabályok, az ille-

téki díjjegyzék idevágó tételeivel együtt tárgyalatnak, mi által szembeötlik a szabályok minden olyan részlete is, mely ép e díjtételek mérvéből meríti jelentőségét. Hogy szerző minő gondot fordított arra, hogy a rendelkezésre álló legeslegujabb anyagot is felhasználja, mutatja az, hogy a közigazgatási bíróságnak egy a bianco váltók bélyegére vonatkozó már 1901-ben hozott elvi határozatát is felemlíti. Az illetékszabályoknak és díjjegyzéknek egyébként csak fontosabb és a gyakorlati élet forgalmasabb részét érintő részei fordulnak elő a könyvben, mi a tanulónak tetemes könnyítés. A könyv ötödik része az államadósság-ügygyel foglalkozik.

A könyvben kifejezést talál az a harmonia, melybe szerző a tanárt a gyakorlati tisztviselővel s mindkettőt az íróval tudta hozni, a mit a felette világos és érthető stilussal együtt megmagyaráznak szerző személyes tulajdonságai, mert ő kipróbált tisztviselő is, tanár is, még pedig olyan, a ki irodalmi munkásságát a tárcza-írással kezdte.

Wallon Dezső.

Megeelőző szegénygyámolítás.

Szalay Mihály: *A szegényügy.* Adatok és tervek Budapest székes-fővárosa szegényügyének végleges rendezéséhez. Budapest, Singer és Wolfner 1901. 98 oldal.

Székes fővárosunk szegényügye ez idő szerint rendezetlen s ha a székes fővárosi statisztikai hivatalnak a nyilvántartás alatt álló községi szegények, a készpénzzel segített szegények, a népkonyhajegyekkel és egyéb módon segélyezett személyek, a betegsegélyezés és ingyen temetés, a gyermekek hatósági gondozásba és dajkaságba adása, a szükséglakások forgalma, a hatósági népkonyhák, a községi zárt jótékony intézetek forgalma és a zálogházak forgalma tekintetében eszközölt központi adatgyűjtését nem tekintjük, minden központosítást nélkülöz. Itt tényleg »nem tudja a jobb, hogy mit tesz a bal«, minden kerület, minden egyesület, minden felekezet és minden emberbarát a maga jószántából öletszerűleg gyakorolja azokat a feladatokat, a melyek tervszerű socialpolitikai ténykedés mellett részben feleslegesek, részben az állam, a község vagy kölcsönösség alapján létesített emberbaráti intézmények által megoldandók volnának. Az ily szegénygyámolítás eredményeit uton-utfélen látjuk. Az iparszerűleg űzött koldulás a »mendant à lettres«-tól kezdve a templom mellett üldögélő valódi és tettetett nyomoréki: a kintornázási engedélylyel bíró nyomorék, a ki 2—3 épkézláb gyanús alakot tart állandóan szolgálatában; az utczasarokra kiállított didergő anyátlan árva gyermek. a ki betegen fekvő atyja számára fűtőanyagra és kenyérre valót koldul, míg apja és anyja a közeli pálinkás bolt ablakából a jövedelmet lesi; hirdeti a honi szegénygyámolítás dicsőségét. Ez tetőpontját éri akkor, a midőn Szent-István napjára Magyarország összes énekes és imádságos, vásáros és faluzó koldusa pereputtyostól megszállva tartja a várhegyi feljárókat, föltárva sebeit és fitogtatva eltorzulásait, környezve gyermekei, a koldulásban való örökősei által. Azt hinné az ember a magyar nemzet legmagasztosabb ünnepén, hogy a Kelet valamely leprafészkebe tévedett, pedig a királyi várlak s a koronázási templom szomszédságában áll. Ez az állapot tarthatatlan lévén, a belügyminister megkövetelte a fővárostól, hogy záros határidő alatt szabályrendeletet készítsen. A záros határidő letelte óta ugyan sok viz folyt le

a Dunán, de a rendezés még nem történt meg. A székes főváros szegényügyi osztálya azonban mégis szabályrendeletet, tervezetet készített, a mely úgy mint igen sok újabbkori §-okba szedett magyar alkotás, a vonatkozó német mintának — ez esetben az elberfeldi szabályzatnak — némileg módosított másolata. Hogy Elberfeld nem Budapest, hogy a boldog gyárváros legnagyobbára betegség és baleset esetére biztosított, leginkább homogén elemekkel bíró munkás lakossága össze sem hasonlítható azon emberáradattal, a mely Budapesten tömörül össze, csábitva az állítólagos kereseti alkalom, a pesti híres jótékonyosság, az ingyen kenyér, ingyen ebéd s a koldulási lehetőség által, az a tervezet kidolgozásánál figyelembe nem jött. A tervezet szerint a koldulás megrendszabályozása a rendőrség feladata. A szegényügyi és közjótékonyági alapokból — ha csak az alapító oklevél másként nem intézkedik — csak budapesti illetőségű szegények nyerhetnek segílyt. A segílyezésnek nemcsak végrehajtása, hanem nyilvántartása és intézése is a legszélesebb módon decentralisáltatnék. Most sem fogja tudni az egyik factor, hogy mit tett a másik; ezentúl is csak úgy végig koldulhatja valaki az összes jótékony tényezőket mint ezelőtt, mert a külföldi központi szervezetekről, a melyek az egyes segílyezettek ellenőrzését teszik lehetővé, itt hallani sem akarnak, hisz nagyobb hire van az elberfeldi közjótékonyáságnak, mint a többieknek pl. a drezdaiak. A központi nyilvántartó közeg ennél fogva teljesen hiányzanék. Senki sem fogja megmondhatni, hogy Péter vagy Pál, a ki ma a IV. kerület jótékonyági tényezőit jó- vagy rosszhiszeműleg végig koldulta, tegnap nem vette-e már ugyanily czímen az V. kerületbeli felekezeti s más jótékony intézményeket is igénybe. E mellett a hátrány mellett eltörpül a tervezet azon üdvös intézkedése, hogy az egyes kerületekben állandó szegényügyi bizottságok vannak, a melyek a hatósági és társadalmi jótékonyosság közötti kapcsolat létesítésére volnának hivatva s a segílyezetteket negyedévenként legalább egyszer ellenőriznék. Ha egy-egy bizottsági tagra úgy mint Elberfelden legfeljebb négy — a gyakorlatban csak két — segílyezett egyén vagy család állandó gondozása lesz bizva és ha itt úgy mint Elberfelden az egész város területén működő bizottsági tagok közös értekezleteken tapasztalataikat egymással közlik, ez az intézmény a gyakorlatban be is válnék. A tervbe vett negyedéves látogatás azonban nem sokat nyom a latban. A szegényügyi osztály által kidolgozott tervezet nem elégti ki Szalay-t sem, a ki a jelenlegi rendszer beható bírálata, a drezdai kötelező központi szervezet és a székes főváros szegényügyi osztálya által kidolgozott tervezet közlése mellett, egy önálló szegénygyámolító szabályrendelet-tervet dolgozott ki s művében alternatív javaslatot tesz; t. i.:

Létesíttessék a székes főváros szegényügyi osztályának vezetése alatt egy az önkéntesség elvén alapuló s a budapesti hatósági, egyházi, alapítványi és egyesületi jótékony intézmények együttes működésére hivatott szövetség, melynek a város területén működő összes jótékonyági és emberbaráti intézmények a tagjai; ez a központi szövetség vezessen törzskönyvet és tudakozó irodát, a mely minden egyes segílyezettre vonatkozó adatokat központilag nyilvántartson és minden segílykérvény ügyében felvilágosító véleményt mondjon, ezenkívül oly központi jótékony intézettel rendelkezzen, a mely a jóté-

konyság összes nemeinek pillanatnyi gyakorlására s a végleges segélyezés kieszközlésére van berendezve. Ezt az intézetet szerző, a mű »Jótelek« című fejezetében bővebben ismerteti. A »Jótelek« költségeit, miután leginkább nem budapestiek vennék igénybe, részben az állam viselné. A házi koldulás helyébe a perselygyűjtés lépjen és minden munkabíró ember szolgálja meg a főváros által nyert élelmezés árát valamely megfelelő munkával.

Ha ez a tervezet el nem fogadtatik, javasolja a szerző, hogy a főváros szegényügyi osztálya által kidolgozott tervezet egyes szakaszai oda módosíttassanak, hogy az egész szegénygyámolítás a szegényügyi osztály vezetése alatt a társadalmi tényezők bevonása mellett központosíttassék s az előljáróságokra csak az intézkedések végrehajtása bizassék.

Vajda Mihály.

Orosz közgazdasági állapotok.

D. Lehmann und Parrus: *Das hungernde Russland. Reiseindrücke, Beobachtungen, Untersuchungen.* Stuttgart, 1900. VI. és 536. old.

A könyv nagy része leírja azt az utat, melyet a szerzők 1899. május havában a rossz termés következtében éhínséggel, skorbittal és más az inség folytán kitört betegségekkel ellepett Kazan, Spassk, Tsisztopol, Wjatka, Ufa, Bugulma, Samara kormányzókerületekben tettek. Uti leírásukat mindazáltal közgazdasági következtetésekkel övezik körül, úgy hogy a munka határozottan közgazdasági; azt akarja bizonyítani, hogy Oroszország jelenlegi közgazdasági, pénzügyi és kormányzati politikája rendszeresen tönkreteszi a legdúsabb mezőgazdasági vidékeket, és hogy az időről-időre jelentkező éhség nem a véletlen szüleménye, hanem a rossz kormányzat természetes következménye.

Rövidke előszóban látjuk mindjárt ezt az irányt. A párisi kiállítás — mondja — ismét alkalmat adott Oroszországnak óriási reclamra. Pazar rendezéssel a gazdagság és bőség képét varázsolta a nézők elé. Nem a Potemkin faluinak régi mestersége ez? A párisi kiállítás a hivatalos, czári birodalmat, a dúsgazdag Oroszországot, könyvünk az éhező Oroszországot tünteti fel.

Szerzőink nézete szerint »Oroszország a meglepetések országa. Majd feloszlásban levő és a tönkremenés szélén álló birodalomul, majd vészthozó hatalmul jelentkezik, a mely az egész világot meg fogja hódítani. Gazdag és szegény, erős és gyöngye egyszerre; a reactio legfélelmetesebb fészke; és e műveltségben visszamaradt ország mégis modern irodalmat teremtett, mely az egész világon át tartja diadalmenetét. A barbár kegyetlenség és a legtisztább humanismus, a legsebbebb önfeláldozás képei tárulnak elénk!«

Hogy állnak a dolgok Oroszországban? Mi történik Oroszországban? Hogyan lehet megoldani hatalom és tehetetlenség közti hullámszállásának kérdését? Mit fog legközelebb ujat hozni? Igazán iparos országgá lett-e, vagy még mindig csak a parasztok és földbirtokosok országa? Milyenek most az ottani politikai viszonyok? Biztosítva van-e az absolutismus? Milyen Oroszország gabnakivitelének jövője? Ime ezekre a kérdésekre akar a munka választ adni s ezekkel az ügyekkel foglalkozik.

A munka közgazdasági részéből közöljük a következő adatokat: Oroszország gabnatermő vidéke 47 millió desjatin és 1898. évben

terméshiány volt 16 millió desjatinen, tehát egyharmada annak a területnek, mely a kivitelnél szerepel, inségben volt. De 1891. évben az inség még nagyobb területen mutatkozott s ép ebből következik, hogy az inség nem véletlen, hanem a gazdasági viszonyok rendszeres következménye. A tanulmányok igazolják, hogy 1. az ismételt rossz termések épen azon vidékeken mutatkoznak, a hol a fekete föld tulajdonosok; 2. a parasztföldeken van rossz termés, holott a földbirtokosok birtokain nincs; 3. ép ez okból nem klimatikus vagy véletlen körülményekből lehet ezt a jelenséget magyarázni, hanem csakis gazdasági fejlődési processust kell benne látni. Szerzőink utalnak arra, hogy a parasztok elhagyták a háromnyomásos rendszert és gabnatermelésre használják fel előbb ugarnak és legelőnek hagyott földeiket, úgy, hogy kimerítik a föld termő erejét a nélkül, hogy trágyával pótolnák; ebből következnek kisebb termések, az inséges évek szaporodása, a termés degenerálása. Az 1891. évi inség különösen a lovak számát apasztotta. Tíz az inség által meglátogatott kormányzásban a lovak száma az 1888/91. években 5,376.000-ról leszállt 4,222.000-re, 1893-ban tehát egy millióval megfogyott a munka-állatok száma. Oroszország, a szerzők nézete szerint, mezőgazdasági forradalom előtt áll.

Az Oroszországban gyakran előforduló éhség ellen az orosz kormány papiroson megtette a szükséges intézkedéseket. Elrendelte, hogy minden községben a megszámlált lélekaránynak megfelelő mennyiségű gabonát tartsanak készen; ezt a gabonát a paraszt volt kénytelen terméséből szolgáltatni, s miután e részben mindig nehézségek támadtak, 1891 óta kihasítottak a községben egy területet, melynek termése közös megmunkálás után, a községi gabnaraktárba ment. A gabnaraktárak eredményeit szerzőink a következőkép vázolják: a paraszttól jó termés idején eléggé jelentős mennyiségű gabonát vesznek el; a gabona megromlik, egerek megeszik, vagy máskép mennek veszendőbe és nem kis részükben el lesz lopva, úgy hogy a gazda jóterméskor termésének egy részétől megfosztatik, éhség idejében pedig a gabnaraktárakból nem kap segítséget. Ha a gabnaraktárak nem tudnak segíteni, a papiros törvény szerint a kormányzóságok táplálási alapja volna hivatva közbelépni. A kormányzóságok bevételeikből (tehát ismét nagyrészt a parasztok adóiból) kötelesek inségek enyhítésére alapot létesíteni; csak hogy ezeket az alapokat rendes időben felhasználják mindentélel más célra, úgy hogy tényleges inség esetében nem lehet ebből az alaptól semmiféle támogatást adni. Harmadsorban köteles a birodalom, tehát a pénzügyminister segítséget adni. Ekkép van szervezve az inség elhárítása. Az így sorban felelős (község, kormányzás, birodalom) segítő közegek mindegyiknél hosszabb tárgyalásokba bocsátkoznak arra nézve, hogy ki nyújtson segélyt; addig természetesen az éhezők éhezhetnek, a betegségek dulhatnak, a parasztok pusztulhatnak. Míg végre tisztázva van, hogy más, mint birodalmi segítség, nem várható. Az orosz közlekedési viszonyok azután is megteszik a magukét; feneketlen sár lepi el az egész vidéket s a hol nincs vasút, vagy a hol a hajózás nem áll rendelkezésre, lehetetlen ott egyáltalában rossz időben fuvarozni. A gyors segítség hiánya magával hozza azt, hogy az éhség mindinkább terjed, betegségek, scorbut, typhus és hasonlók uralkodnak s hogy a paraszt pusztul. Nehogy azonban az ilyen vidékek nyomora

nyilvánosságra jusson, gondoskodott a censura arról, hogy sem orosz, sem más lapokban hírek az inséges vidékekről ne terjedjenek.

Szerzőink már most az éhséget párhuzamba hozzák a parasztok megadóztatásával. Mindenekelőtt összehasonlítják a parasztok adóterhét Bajorország hasonló adójával. Oroszországban 237 fillért fizet a paraszt hektoliterenként államadó fejében, Bajorországban 282 fillért; de mivel Bajorországban a hektár 1290 kg. rozsot terem, Oroszországban pedig csak 639 kg.-mot, 100 kg. rozs után fizet az orosz paraszt 37, a bajor 22 fillért. De nemcsak ebben fekszik az orosz adóviszonyok baja; az orosz paraszt ötszörte több adót fizet, mint az orosz földbirtokos. Így a gabonatermő vidékeken desjatinánként fizet

	a paraszt	a földesur
Dél-oroszországban	207	37 kopekot
Délnyugat-Oroszországban	185	37 »
Kis-oroszországban	150	42 »
Kelet-oroszországban	67	10 »

Ehhez járul még az adóbehajtás rendszere. Az adó befolyásáért a község felelős, a község maga veti ki az egyesekre az adót, természetesen a hatalmasabbak az adó nagyobb terhét a gyöngébbekre igyekeznek háritani. Az adót a belügyministerium és a pénzügyministerium közegei (a rendőrség és az adóbiztosok) gyűjtik be a községtől; ezen egymással versenyző államközegek önkény szerint járnak el. Az orosz adókezelés rendszerének hiányai, melyekhez hasonlót még csak Törökországban lehet találni, ismételten a ministeri tanácskozások tárgyai voltak, de keresztülviteléhez oly nagy pénzüsszegek szükségesek, hogy e körülménytől megijedt a kormány mindannyiszor, a hányszor a kérdés ismét felmerült. De az adókezelés rendezése magában véve még nem segítene a bajon; a főnehézség az, hogy az orosz parasztot annyi adóhátralék terheli, hogy az orosz kincstár örökös adósává lett.

Az adóviszonyok átterelnek bennünket az orosz pénzügyek fejtegetéséhez. Az orosz pénzügyekről csak annyit lehet tudni, a megnyit a pénzügyministerek közzé akarnak tenni; parlamentáris nyilvánosság mellett is nehéz a pénzügyekben tisztán látni, hát még autocrat országokban! A földadóból az orosz kincstár az 1900. évre 45 millió rubel jövedelmet irányzott elő; a parasztság teljes tönkretétele s az inség hatása következtében ez az összeg még harmadrésében sem folyhat be. Az orosz állam legnagyobb bevétele az itáladóból, 292 millió rubel, és a szeszmonopolból, 23 millió rubel, származik. Az adóláb folytonos emelkedése ezeket az adókat teljes összegükben ugyan lényegesen fokozta, a mennyiben az 1864—66. években átlag évi 110 millió rubelről az 1892—95. években átlag 251 millióra emelkedett, de ugyanekkor a fejenkinti fogyasztás 4·27 literről 2·35 literre szállt alá; a mostani szeszadó vedrenként 10 rubel, a mi hektoliterenként 175 márkot tesz ki, pedig Németországban a legmagasabb szeszadó 70 márk. Szerzőink az orosz szeszmonopolt így jellemezik: az orosz szeszmonopol nem tekinthető a szeszfőzők államosításának, csak a szeszkereskedés és a szeszfinomítás monopolja. A szeszfőzők terményüket az államnak adják el s a szeszt az állam kicsiben hozza forgalomba. Az egész vállalkozásnak az alapja a vendéglőknek és korcsmáknak károsítása. Ezek jövedelmük és tőkájük

elvesztéseért — egész berendezésük értéktelenné válik — még csak egyetlen egy kopekkal sem kárpótoltatnak. Egyszerű rablójárat az, a mit az állam végez. Évenként újabb kormányzósági kerületeket vonnak be a monopolba és a terület kiterjesztésével évenként nagyszámú existenciák mennek tönkre. A dohányadó 37 millió rubelt jövedelmez; a fogyasztás nem emelkedik, az adóláb pedig fokozatosan nagyobbodik; egy-egy kilogramm dohányra 1·20 márka dohányadó esik, míg Németországban ez az adó csak 0·66 márka. A cukoradó 61 millió rubelt jövedelmez; a cukorfogyasztás igen csekély, egy kilogramm cukor 24 fillért, Németországban 18 fillért fizet adóban. Miután az orosz vasutak nagy része állami vasut, a vasutak nagy szerepet játszanak az orosz költségvetésben és 1899. évre 76 millió rubellel jelentkeznek. Szerzőink azonban határozottan tagadják azt, mintha Oroszországnak a vasutakból tiszta jövedelme volna, a mint ezt Witte pénzügyminister hieszteli. Kimutatják, hogy Oroszország 1897—1899. években a vasutak révén bevett 70·2 millió rubelt, és pedig az államvasutak tiszta üzleti bevétele 47·4, a magán vasutak járuléka 10·5, a magánvasutak nyereség-részesedése 1·8 és a forgalmi adó 10·5 millió rubel; ezzel szemközt terheli az államot 131·5 millió rubel, még pedig az államvasutak befektetési tőkéjének kamatja 110·6, az új befektetéseknek kamatja 15·0 és kamatgarantia 5·9 millió rubel. Ehhez hozzá kell egyáltalában venni azt, hogy a vasutak Oroszországban aránylag csekély forgalmat közvetítenek, a mi már magában véve a vasutak rentabilitására nem előnyös; a vasuti forgalom nem bír a szomszédos forgalom jellegével, hanem a távol forgalom játszik nála főszerepet; a forgalom 30°/_o kivitelre irányul, holott például Németországban ez a forgalom csak 14°/_o-ra rug. Egy szóval szerzőink nézete szerint az orosz vasutak Oroszország számára nem képeznek jövedelmi forrást, hanem fontos kiadási tételt, a melynek fedezésére más jövedelmi forrásokat kell igénybe venni. Szerzőink egyáltalán az orosz pénzügyeket a lehető legrosszabb világításban tüntetik fel. A Witte által feltüntetni szokott egyensúlyt szemfényvesztő játéknak mondják; az évenként emelkedő államadósság és az, hogy rendszerint a birodalmi banknál kell pénzeszközökről gondoskodni, legjobban igazolják az orosz pénzügyek ziláltságát.

Hasonlóképp gyanus szemmel nézik az aranyvaluta meghonosítását, a melyet egyszerűen a középkori pénzrosszabbító rendszerrel azonosítanak. Így fejtegetve az orosz közgazdasági és pénzügyi állapotokat, szerzőink arra a meggyőződésre jutnak, hogy az Oroszországban időnkint meg-megújuló inség nem a természet véletlen szüleménye, hanem a közgazdasági rendezkedés természetes következménye; emberi mű, mely meggondolatlanul tönkretette az orosz parasztságot, úgy, hogy nem képes többet a természeti erőket a maga javára felhasználni és ebben az értelemben adták a szerzők munkájuknak e címet:
Éhező Oroszország.

—vits.

Magyar Közgazdasági Társaság.

A Magyar Közgazdasági Társaság f. év márczius 21-én *Láng* Lajos elnöklete alatt tartott ülésében a *Romániában élő* 200.000 főnyi *székelység* sorsáról tartott felolvasást *Barabás* Endre marosvásárhelyi tanár, ki maga is több éven át Romániában tartózkodott

s így alaposan ismeri az ottani magyarság elhagyottságát. Barabás a Romániában élő magyaroknak két csoportját különbözteti meg; román alattvaló csángókat és ideiglenesen, hosszabb vagy rövidebb ideig ott tartózkodó magyar állampolgárokat. E két csoport lélekszámát kétszázezerre teszi. Ezek mint iparosok, mezei munkások, cselédek csaknem nélkülözhetlenné váltak már ottan. Részletesen ismerteti az önálló kisiparosok helyzetét. Románia első iparosai magyarok voltak, ma is elsők mint kocsigyártók. Tehetős, jómódu magyar iparosok találhatók az asztalosok, lakatosok, czipészek, építőmesterek, szabók között még ma is. Az ipari és gyári munkások helyzetét ecsetelte azután. Megemlíti, hogy van oly romániai gyár is (Mandrea czipőgyár), a hol egyszerre 3—400 magyar munkás is volt foglalkoztatva, de ezeket a román kormány pressiójára a gyáros mind elbocsátotta és helyöket az 5—10 év alatt nevelődött román származású iparosokkal töltötte be. A Predeál határszéli állomás közelében levő Aruga gyártelepet is bemutatja s leírja, mily ügyességgel oláhosítják el ott a székely munkásokat. Az egyházakról is megemlékszik s azok működéséről. Fölsorolja Románia előnyeit, hogy neki nincs nemzetiségi törvénye, minek következtében radikális módon tud románosítani. Megdöbbenő, hogy a Romániában élő kétszázezer magyar róm. kat. és ev. reformátusoknak maholnap nem lesz egyetlen magyar származású papjuk sem. Magyar iskola volna egy pár református, de azokat az utóbbi pár év alatt a román kormány eloláhosította. A magyar ref. elemi iskolában gör. kel. vallású román származású tanítókat voltak kötelesek az egyházak alkalmazni. A romániai követség és consulátusok személyzete nem magyar érzelmű, ha mindjárt magyar állampolgárok is. Romániában már a magyarság meg is szokta, hogy legfeljebb egy-egy irnokhoz szólhatnak magyarul a közös hivatalokban. A magyarság nem bizik a Romániában levő hatóságának pártatlan s hazafias voltában s csak az elmúlt évben is, egy a magyarok között kitört pörben inkább a román hatóságokhoz folyamodtak, pedig a perelők mind magyar állampolgárok voltak.

A nagy figyelemmel hallgatott előadás után, melyet erősen megtapsoltak, e fontos tárgyról érdekes, szakszerű vita indult meg. Elsőnek *Balás Árpád* adott kifejezés abbéli nézetének, hogy a székelység maga is ébredjen veszedelmének tudatára. mire *Györffy Gyula* orsz. képviselő a székelyföld mostoha gazdasági viszonyaira s a székely ifjak elhelyezésének nehézségére utalt. *Borszékly Samu* ministeri tanácsos és dr. *Jancsó Benedek* drasztikus példákkal mutattak ki, hogy romániai consulátusaink semmit sem törődnek odavándorolt honfitársainkkal s a consuli hivatalnokok közül azok sem tudnak magyarul, kik magyar állampolgárok, de jobbadán szászok. Így történhetik csak meg az, hogy az ottani magyarok, hogy kellő becsülésben részesülhessenek, kénytelenek magukat — németeknek vallani. Végül *Láng Lajos* elnök összegezte az érdekes vita eredményét s kijelentette, hogy a Közgazdasági Társaság mindent el fog követni (a jelenlegi felolvasás kinyomatása és terjesztése által is), hogy a székely kivándorlókra irányítsa a magyar társadalom figyelmét.

A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató választmánya márczius 26-án élénken látogatott ülést tartott *Láng Lajos* elnöklete alatt. A választmány mindenekelőtt jegyzőkönyvileg adott kifejezést fájdal-

mának, a társaság kiváló tagjának, Jekelfalussy Józsefnek elhunytá fölött és elhatározta, hogy az elhunyt özvegyéhez részvétiratot intéz. Ez alkalommal Láng elnök azon reményének adott kifejezést, hogy az országos központi statisztikai hivatal, mely fejét tisztelte Jekelfalussy Józsefben, az ő halála után tovább is ápolni fogja azt az élénk szellemi viszonyt, mely a hivatal és a társaság közt a tudomány hasznára eddig fennállott. Vargha Gyula, mint a statisztikai hivatal tagja kötelességének tartja úgy a maga, mint tisztársai nevében kijelenteni, hogy a maguk hatáskörében minden erővel közre fognak működni a társaság céljainak előmozdítása körül. Ez után a társaság rendes tagjaiul megválasztottak: Ambrozovics Béla ministeri tanácsos, Vajda Zoltán banktisztviselő, Kovács Alajos ministeri segédfogalmazó, Hirsch Albert joghallgató (Budapest) és Maléter István birtokos (Kassa).

Teleszky János vál. tag előzetes jelentést tett azon bizottság eljárásáról, mely Popovics Sándor ministeri tanácsos elnöklete alatt oly célból küldetett ki, hogy a polgári törvénykönyv tervezetének gazdaságjogi vonatkozással bíró fejezeteit és cikkeit kiválasztva, ezeknek szakférfiak által való kritikai feldolgozásáról gondoskodják. A bizottság egyelőre kijelölte az illető részeket, valamint az illető szakembereket is, kikkel most folytat tárgyalásokat. A bizottság szükségesnek vélné, hogy a beérkező jelentések összegyűjtve a társaság közlönyében közzé tétessenek s hogy e jelentések külön is honoráltassanak. A választmány tudomásul véve az előadottakat, felkérte a bizottságot, hogy működését a jelzett irányban folytassa. A közzeendő irodalmi anyag honorálására nézve a választmány a gondoskodást csak a jövő 1901. évre látja szükségesnek; addig is megbizsa az elnökséget, hogy oly irányban folytasson tárgyalásokat, hogy a honorálás a társaságnak anyagi megterhelhetése nélkül váljék lehetővé, annál is inkább, mert a már elhatározott füzetes vállalat írói tiszteletdíjával a társaság költségvetése már is meg van terhelve.

Hegedüs Loránt vál. tag betérjeszti a kivándorlási ügy tanulmányozására kiküldött bizottság jelentését és javaslatait, melyek hét pontban foglalvák össze. A választmány a felolvasott pontozatokat megvitatás alá véve, azokat elfogadja és felkéri Hegedüs Loránt vál. tagot, hogy az elnökséggel karöltve a javasolt módon és fórumoknál (központi statisztikai hivatal, belügyministerium, posta és távirda vezérigazgatóság, hajósvállalatok stb.) járjon el, oly célból, hogy a kivándorlás méreteinek és fontosabb alkatelemeinek kipuhatólására szükséges adatok beszereztesse és ez által a kivándorlási ügy érdekében különféle egyesületeknél megindult és egységesen vezetendő actióhoz megbízható támpont nyujtassék.

Végül elnök jelentette, hogy tudomása szerint a Közgazdasági Lexikon utolsó kötete elkészült s indítványozza, hogy a társaság kezdeményezze e nagy vállalat befejezését a társaság jelen évi közgyűlése kapcsán megfelelően ünnepelje meg. E végből javasolja, hogy az évi közgyűlés ezuttal május havában tartassék meg, a mikorra a befejező kötetnek a könyvpiacra való megjelenése várható.

A választmány elhatározta, hogy az évi közgyűlést ezuttal május havában tartja meg s annak kapcsán a társaság tagjait ünnepi lakomára hívja össze. A közgyűlés napirendjének megállapításával az elnökség bizatott meg.

A Magyar Közgazdasági Társaság folyó évi április 4-én *Láng* Lajos elnöklete alatt felolvasó ülést tartott, melynek tárgya *Gerster* Miklós központi iparfelügyelő ily című előadása volt: A kézmivesség boldogulása az együttmunkáló (cooperativ) ipari szövetkezet keretében.

A kézmivesség — mondja előadó — manapság minden egyetértésnek, összetartásnak hijával van. Még az ugyanazon szakbeli kézmivesek körében is az érdekek szertefutók. A szegényebb kézmivesnek nincs pénze szövetkezetbeli kísérletre, a gazdagabbnak pedig semmi szüksége sincs szövetkezetre. Csupán a kézmivesség aránylag vékony középső rétegének van érdeke és pénze szövetkezetek alapítására. A hitelszövetkezetből a kismester hamar kikopik. Az igazi ipari szövetkezetet, a tárházszövetkezetet, az anyagszerző és a termelő szövetkezetet pedig vagy megöli a tőkének, a termék kelendőségének és a fegyelemnek hija, vagy elzárkózik és társas, magánvállalattá fajul. Az eredmény mindig tengés, pusztulás, vagy elfajulás. Csak rendkívül ritka esetekben bír egy-egy ipari szövetkezet helyt állani. A boldoguló szövetkezet az általános szabálynak mindenkor csak kivétele.

Előadó a mondottak illusztrálásául két tipikus példával ismertette meg a hallgatóságot. Az egyik a fazékas legények alapította meissen-buschbadi termelő szövetkezet esete. Ez feloszlással végződött. A másik példa Németország legelső szövetkezetszerű tárházának: a mainzi iparcsarnoknak 60 esztendőről szóló története. Itt a lelkes emberbarátok alapította intézet az idők során a kézmivességet eltipró magánvállalattá deformálódott. Mindkét esetben főképp a tőke, a kereskedelmi szervezet és az érdekközösség hija boszulta meg magát. Franciaországban és Angliában is hasonló jelenségeket tapasztaltak. A bajok mindenütt két főforrásból fakadnak. Az egyik az elégtelen tőke. A másik a nélkülözött kereskedelmi műveltség. Ezekhez járul végül még a vagyonosabb mesterek önzése. Ha tehát azt akarjuk, hogy az ipari szövetkezet a kézmivesség boldogulását valóban szolgálja, e három kórnemző okot kell előbb megszüntetnünk, vagyis az ipari szövetkezetek számára mindenekelőtt elégséges tőkét és a mai kor követelményeinek megfelelő kereskedelmi vezetést kell biztosítanunk, ugyszintén módot kell találnunk arra is, hogy az ipari szövetkezet magán vállalattá ne torzulhasson.

Az előadás kapcsán, mely élénk tetszést keltett, néhány felszólalás is volt. *Horváth* János teljesen hozzájárul ahhoz, a mit előadó a szóban forgó szövetkezetek vezetésére nézve mond; s hangsúlyozza, hogy az ujabban alakuló szövetkezeteknél a kifejtett szempontok már is érvényesülnek. *Sugár* Ignác azt hiszi, hogy előadó kissé pessimistikusan itéli meg a kisipari szövetkezeteket. Az általa kívánt föltételek minden más vállalatokra nézve is szükségesek. Az értékesítés módjában látja a nehézségek egyik legnagyobbikát. *Gerster* viszonzválasza után *elnök* constatalja, hogy az ipari szövetkezeteknél az értékesítés jár a legnagyobb nehézséggel s ezért vannak azok hátrányban a mezőgazdasági szövetkezetekkel szemben, a hoi az nem okoz gondot. A kereskedelmi képzettség bizonyos tekintetben nemzeti sajátság. Az előfeltételeket kell megteremteni, hogy az ipari szövetkezetek nálunk is föllendüljenek.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 márczius 31-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RIS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSO	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KSJ	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verv.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- D e s s a i x, P.: Montchrétien et l'économie politique nationale. Thèse. Paris: Pédone 1901. (128) 8°.
- D e v a s, Ch. S.: Political economy. 2nd ed, enlarg. New-York: Longmans Green & Co. 1901. (XXII, 662, XXIV.) 8° 7/6.
- F e s t g a b e für Albert Schäffle zum 70. Geburtstage, dargebr. von K. Bücher, K. V. Fricker, F. X. Junk, G. v. Mandry, G. v. Mayr, F. Ratzel. Tübingen: Laupp 1901. (VIII, 390) 8°. M. 11.—
- K a i z l, J.: Finanzwissenschaft. T. 2, übers. von A. Körner. Wien: Manz 1901. (274) 8°. K. 4.—
- Q u e s n a y. Historique du monument de François Quesnay. Livre d'or. Versailles: imp. Aubert 1900. (118 et grav) 8°.
- R o s c h e r V.: A kereskedés és az ipar története és elmélete. Ford. Kiss J. Szeged: Schulhof 1901. (XV, 816) 8°. 12. k.
- U e b e r s i c h t der gesammten staats- und rechtswissenschaftlichen Literatur d. J. 1900, hrsg. von O. Mühlbrecht. Jg. 33. Berlin: Puttkammer & M. 1901 (XXXII, 300) 8°. M. 6.—
- V a r g h a Gy.: Jekelfalussy József †
KS 3.

2. Elmélet.

- d'A v i s, E.: Die natürliche Volkswirtschafts-Ordnung und die staatliche Wirtschaftspolitik. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (106) 8°. M. 1:80.
- H a u s e r, H.: Congrès international de l'enseignement des sciences sociales, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1900. (20) 8°. Exp. univ. 1900. — Min. du comm.

- Velardita, A.: La proprietà secondo la sociologia. Napoli: tip. Pansini 1900. (59) 8°.
- Weitemeyer, M.: Die Arbeit und ihre sociale Bewertung. Vortrag. Erfurt: Villaret 1901. (26) 8°. 50 Pf.
- Worms, St.: Das Gesetz der Güterkonzentration in der individualistischen Rechts- und Wirtschaftsordnung. Hlbd. 1: Das Gesetz der Güterkonzentration und seine Bedeutung für die Wirtschaftspolitik. Jena: Fischer 1901. (XIV, 238) 8°. M. 5.—
- Dechesne, L.: La spécialisation et ses conséquences. **REP** 2.
- Padan, R. S.: J. B. Clark's formulæ of wages and interest. **JPE** 2.
- Legányi Gy.: A szükségekről. **KS** 3.
- Schurtz, H.: Das Bazarwesen als Wirtschaftsform. **ZS** 3.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- Artignan: Le commerce des Arméniens au 17e siècle. Nancy: imp. Berger-Levrault & Cie. 1901. (17) 8°.
- Beck, L.: Die Geschichte des Eisens in technischer und kulturgeschichtlicher Beziehung. Abt. 5: Von 1860 bis 1900. Lief. 1. Braunschweig: Vieweg & S. 1901. (1-176) 8°. M. 5.—.
- Békéfi R.: A rabszolgaság Magyarországon az Árpádok alatt. Budapest: Akadémia 1901. (40) 8°. 80 f. Ért. a tört. tud. kör. 19. 4.
- Doren, A.: Studien aus der Florentiner Wirtschaftsgeschichte. Bd. 1: Die Florentiner Wollentuchindustrie vom 14. bis zum 16. Jh. Stuttgart: Cotta 1901. (XXII, 583) 8°. M. 12.—.
- Franklin, A.: La vie privée d'autrefois. Arts et métiers. Modes, moeurs, usages des Parisiens du 12e au 18e siècle. Paris: Plon, Nourrit & Cie. 1901. (335) 18°.
- Funk-Brentano, F.: La formation des villes dans l'Europe occidentale aux origines de la civilisation moderne. Paris: imp. Levé 1901. (16) 8°. — Extr. de la **ReS**.
- Handel und Wandel. Jahresberichte über den Wirtschafts- und Arbeitsmarkt. Jg. 1900, hrsg. v. R. Calwer. Berlin: Akad. Verl. für soz. Wiss. 1901. (290) 8°. geb. M. 10.—.
- Hua, A.: Mouvement économique au 19e siècle. Paris: imp. Levé 1900. (44) 8°.
- Industrielle und kommerzielle Schweiz, die, beim Eintritt ins 20. Jh. Lief. I. Zürich: Polygr. Inst. 1901. (1-84) 2°. M. 4.—.
- Jose, A. W.: Australasia, the commonwealth, and New-Zealand. London: Dent 1901. (172) 12°. 1 s. net.
- Lea, H. C.: Esquisse d'une histoire de la mainmorte. Paris: Soc. nouv. de lib. et d'éd. 1901. (24) 8°. 50 c.
- Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft i. J. 1900. Hrsg. von A. Deutsch. Budapest: Pester Lloyd 1901. (200) 8°. S. A. aus: Pester Lloyd.
- Sayous, A. E.: La spéculation sur les fanons et l'huile de baleine en Hollande au 17e siècle. Paris: chez l'auteur 1900. (16) 8°.
- Schmitt, E. H.: Leo Tolstoj und seine Bedeutung für unsere Kultur. Leipzig: Diederichs 1901. (482) 8°. M. 5.—.
- Totomjanz, V. u. E. Toptschjan: Die sozial-ökonomische Türkei. Berlin: Prager 1901. (124) 8°. M. 2.—.
- Towne, E. C.: The story of money. New-York: Dillingham Co. 1900. (264) 8°. cloth \$ 1.25
- Turquan, V.: Evaluation de la fortune privée en France et à l'Etranger dans ses rapports avec la fécondité des familles. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (219) 8°. 8 fr.
- Wéry, P.: Note sur la république de l'Équateur et sur la ville de Guayaquil, capitale du commerce. Paris: imp. Picard 1900. (67) 8°.
- Wirth, A.: Volkstum und Weltmacht in der Geschichte. München: Bruckmann 1901. (VII, 236) 8°. M. 4.50.
- Karski, J.: Le capitalisme en Chine. Mouvement Socialiste, 15 févr.
- Pestvármegye 1789. évi kataszteri fölmérése. Másolta: Horváth S. **MGT** 2/3.
- Wissowa, F.: Die wirtschaftliche Gesetzgebung der deutschen Bundesstaaten im J. 1899. **JNS** 1.
- Zahn, Fr.: Deutschlands Volkswirtschaft beim Eintritt in das 20. Jh. **JNS** 1.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Almanach des colonies françaises pour 1901, publié par Ch. Halais. Paris: Plon, Nourrit & Co. 1901. (381) 8°. 1 fr. 50.
- Bernard-Dutreuil, M.: Djibouti. Création d'une colonie française. Laval: imp. Barnéoud & Cie. 1900. (112) 8°.

- Brunet, L. et L. Giethlen: Dahomey et dépendances. Paris: Challamel 1900. (XI, 545) 8°.
- Charles-Roux, J.: Les colonies françaises. Introduction générale. Paris: Challamel 1901. (256) 8°. — Exp. univ. 1900.
- Chemins de fer, les, aux colonies et dans les pays neufs. 3 vol. Bruxelles: Inst. col. intern. 1900. 8°. fr. 60.
- Coste, A.: Les lois de la population, d'après Gustave Canderlier. Rectification de la théorie de Malthus. Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (16) 8°.
- Honoré, M.: Le Transsaharien et la pénétration française en Afrique. Thèse. Paris: Pédone 1901. (144) 8°.
- Hunter, W. W.: A history of British India. 2: To the union of the Old and New Companies, 1708. London: Longmans, Green & Co. 1900. (VI, 420) 8°. 16/.
- Jahresbericht üb. die Entwicklung der deutschen Schutzgebiete im Jahre 1899/900. Berlin: Mittler 1901. (266) 2°. M. 2.50.
- Legendre, P.: Notre épopée coloniale. Paris: Tallandier 1901. (IV, 607) 4°.
- Leutz, H.: Die Kolonien Deutschlands. Karlsruhe: Scherer 1900. (151) 8°. M. 2.60.
- Meinecke, G.: Der deutsche Export nach den Tropen und die Ausrüstung für die Kolonien. Berlin: Deutsch. Kolonialverl. 1900. (282) 8°. M. 3.—
- Morris, H. C.: The history of colonisation from the earliest times to the present day. New-York: Macmillan Co. 1900. 2 vols. 8°. 15 s. net.
- Ráth Z.: Népszaporodásunk kérdése a 20. sz. küszöbén. Budapest: Akadémia 1901. (48) 8°. 90 f. — Ért. a társ. tud. kör. 12. v.
- Semenov, P.: La Russie extra-européenne et polaire, Sibirie, Caucase, Asie centrale, Extrême Nord. Paris: imp. Dupont 1900. (242) 8°.
- Thomas, W. H.: American negro, what he was, what he is. New-York: Macmillan 1901. 8°. 7/6 net.
- Vohsen, E.: Zur deutsch-ostafrikanischen Seebahnfrage. Berlin: Reimer 1901. (30) 8°. 60 Pf.
- Wagner, H.: Falsche Propheten. Gouverneur v. Lieben und seine Presse. Eine Kulturbetrachtung aus Deutschlands erster kolonialer Epoche. Charlottenburg: Selbstv. 1900. (44) 8°.
- Mailáth J. gr.: A kivándorlásról. MGS 3.
- Van Kol: La question coloniale en Hollande. Mouv. Socialiste, 53—54.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Allan, F. J.: Housing of the working classes. 2nd ed. London: Butterworth 1901. 8°. 7/6.
- Annual report, 14th of the factory inspector of the State of New-York for 1899. Albany: Lyon pr. 1900. (883) 8°.
- Appia, H.: Le christianisme social. Conférences. Paris: Fischbacher 1900 (XI, 191) 8°.
- Arbeiter-Sekretariat in Frankfurt a. M. 2. Jahresbericht f. 1900, nebst Jahresbericht des Gewerkschafts-Sekretärs und einer Abhandlung: Ein Musterfall nach dem neuen Unfallversicherungsgesetz. Frankfurt a. M.: Union-Dr. 1901. (119) 8°.
- Bompart, O.: Congrès international du repos du dimanche, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (23) 8°. — Exp. univ. 1900. — Min. du comm.
- Bonnaud, F.: Cabet et son oeuvre. Appel à tous les socialistes. Paris: Soc. lib. d'éd. d. gens de lettres 1900. (IV, 202) 18°. 3 fr.
- Bunge G.: Az alkoholkérdés. Előadás. Függetlenül: Egy szó a munkásokhoz. Ford. Wankó K. Budapest: Roth & Krausz ny. 1901. (31) 8°. 12 f.
- Burchardt, Fr.: Die Rechtsverhältnisse der gewerblichen Arbeiter. Berlin: Vahlen 1901. (VI, 108) 8°. M. 1.80.
- Cailleux, E.: La législation belge sur les réglemens d'atelier. Thèse. Paris: Rousseau 1900. (XV, 297) 8°.
- Caron, M.: Le mariage de l'ouvrier. Thèse. Caen: imp. Valin 1901. (201) 8°.
- Chaughi, René: La femme esclave. Paris: »Temps nouveaux« 1901. (8) 16°. Groupe de propag. comm.-anarch. 5.
- Cohen, H., Howell, G.: Trade union law and cases: a text-book. London: Sweet & M. 1901. 8°. 6s. net.
- Courtney, L.: Working constitution of the United Kingdom and its outgrowths. London: Dent 1901. (346) 8°. 7/6 net.
- Csizmadia S.: Szózat a földmivelő munkásokhoz. Budapest: »Népszava« 1901. (12) 8°. 8 f. — Mezőgazd. munk. kv.

- Dubreuilh, H.: L'organisation socialiste. 1: Le comité. Troyes: imp. Arbouin 1900. 8°. — Bibl. du »Petit Sou«.
- Dufresne, J.: Quelques réflexions rel. aux conseils d'études sociales catholiques. Blois: imp. Rivière 1901. (27) 16°.
- Erhebungen der kgl. bayerischen Fabriken- und Gewerbe-Inspectoren über das Maurergewerbe. München: Ackermann 1901. (78) 8°. M. 1.—
- Eycken, P.: Du fondement de la responsabilité patronale en matière d'accidents de travail. Thèse. Lille: Masson 1900. (225) 8°.
- Gide, Ch.: Les restaurants coopératifs. Vals-les-Bains: Aberlen & Cie 1901. (24) 8°. — Extr. de la Revue du christianisme soc.
- Grève, la, générale. Rapport au Congrès antiparlementaire. Paris: »Temps Nouveaux« 1901. (32) 16°. 10 c. — Groupe d. étudiants soc. rév. intern.
- Inghels, A.: Compte rendu du 4e congrès international des syndicats de l'industrie textile, Berlin 1900. Préf. de H. Ghesquièrre. Lille: imp. Lagrange 1901. (48) 8°.
- Jahresbericht über die Tätigkeit des Gewerbeaufsichtsbeamten für Lübeck im J. 1899. Lübeck: Lübecke & Nöhring 1900. (27) 8°. 70 Pf.
- Jahresberichte der kgl. bayerischen Fabriken- und Gewerbeinspectoren f. 1900. Mit e. Anh. betr. das Maurergewerbe. München: Ackermann 1901. (XXI, 287, 78) 8°. M. 5.—
- Jaurès J. et P. Lafargue: Idéalisme et matérialisme dans la conception de l'histoire. Conférences. Lille: imp. Lagrange 1901. (46) 18°. 20 c.
- Keidel, J.: Sämtliche Entscheidungen des Reichsgerichts, der Verwaltungsgerichtshöfe und anderer Gerichte auf dem Gebiete der Krankenversicherung. 2. Aufl. Giessen: Roth 1901. (VIII, 576) 8°. M. 10.—
- Lagardelle, H.: Les intellectuels devant le socialisme. Paris: Cahiers de la quinzaine 1901. (72) 18°.
- Lefebvre, Y.: L'ouvrier étranger et la protection du travail national. Paris: Jacques & Cie 1901. (138) 8°. 4 fr.
- Le Hire, D.: Les salaires des ouvriers au point de vue du droit civil. Thèse. Paris: Rousseau 1900. (285) 8°.
- Le Roy: Le rôle social des missions. Conférence, suivie d'un discours de M. E. M. de Vogüé. Paris: imp. Levé 1901. (29) 8°. — Extr. de la Ré S.
- Lichtenberger, A.: Congrès international pour la protection légale des travailleurs, Paris 1900. Compte rendu sommaire. Paris: Imp. nat. 1900. (35) 8°. — Exp. univ. 1900. — Min. du comm.
- Mamy, H.: Comment on défend les ouvriers contre les éclats et les poussières de l'atelier. Paris: Éd. médic. franç. 1901. (55, 37 fig.) 16°. 1 fr.
- Marchand: Le vol en cas d'extrême misère et l'état de nécessité. Nancy: imp. Vagner 1900. (62) 8°.
- Martin, G.: Les associations ouvrières au 18e siècle, 1770—1792. Paris: Rousseau 1900. (285) 8°. 7 fr.
- Mayen, C.: Les sociétés de secours mutuels, de prévoyance et de retraite. Paris: Rousseau 1901. (539) 8°. 8 fr.
- Merges, E. et G. Darimont: Les habitations ouvrières. Liège: Dessain 1900. (100) 8°. fr. 1.—
- Müller, J.: Das Berliner Brockenhaus. Ein Beitrag z. Armenpflege der Gegenwart. Berlin: Froben 1901. (64) 8°. 50 Pf.
- North, E.: Rich man and Lazarus: Practical exposition. 4th ed. London: Thynne 1901. (156) 12°. 1 s. net.
- Protokoll über die Verhandlungen des nationalsozialen Vereins zu Leipzig 1900. Berlin-Schöneberg: »Hilfe« 1901. (160) 8°. 50 Pf.
- Raddi, A.: La redenzione dei lavoratori: riforma giuridica sotto il regime monarchico-costituzionale in Italia. Torino: Baglione 1900. (95) 8°. l. 1.—
- Rivière, L.: La réforme de la bienfaisance en Belgique. Paris: imp. Levé 1901. (28) 8°. Extr. de la Ré S.
- Robertson, M.: Modern humanists: Sociological studies of Carlyle, Mill, Emerson, Toynbee, Ruskin, and Spencer. Epilogue on social reconstruction. New ed. London: Sonnenschein 1901. (278) 8°. 2/6 net,
- Schriften des Verbandes deutscher Arbeitsnachweise Nr. 3. Berlin: Heymann 1901. gr. 8°. 3. Verbandsversammlung, 2., u Arbeitsnachweiskonferenz vom 23. bis 26. IX. 1900. in Köln. Stenographischer Bericht. Die Arbeitsvermittlung f. weibl. Personen u. Dienstboten. — Arbeitsnachweise in kleineren Orten und ländl. Arbeitsvermittlung. — Erhebung von Gebühren bei den gemeinnütz. Arbeitsnachweisen. — Subventionen f. Arbeitsnachweise. — Anstellungsbedingungen der Arbeitsnachweisbeamten. — Die Organisation der Facharbeitsnachweise und ihr Anschluss an den allgemeinen Arbeitsnachweis. (VIII. 212) M. 4.—

- Skarzynski, L.: Le progrès social à la fin du 19e siècle. Préf. de L. Bourgeois. Paris: Alcan 1901. (495) 18°. 4 fr. 50.
- Socialisme, le. Paris: imp. Dupont 1900. (184) 8°. fr. 1.10. — Encycl. pop. ill. du 20e siècle.
- Socialist campaign book of 1900. Chicago: Kerr & Co. 1900. (154) 8°. 25. c.
- Voigt, P.: Grundrente u. Wohnungsfrage in Berlin und Vororten. T. 1, hrsg. vom Inst. für Gemeinwoh in Frankfurt a. M. Jena: Fischer 1901. (XIV, 276) 8°. M. 6. .
- Wagner, A.: Wohnungsnot u. städtische Bodenfrage. Mit e. Anhang: Die soziale Bedeutung des Erbbaurechts, von P. Oertmann u. R. Sohm. Berlin: Harrwitz Nachf. 1901. (43) 8°. 50 Pf. — Soz. Streitfr. 11.
- Wolff, K.: Sozialer Geist. Sein Wesen und seine Entfaltung. Mannheim: Aletter 1901. (152) 8°. M. 2.40.
- Wollner, B.: Die Verstaatlichung der Arbeitsvermittlung. Vortrag. Prag: Neugebauer 1901. (15) 8°. 60 h.
- Bieder, H.: Die Organisation der Schweizer Hotelangestellten. Schw. Bl. f. Wirtsch.- u. Socialpol. 1.
- Bunzel, J.: Das Armenwesen in Ungarn. Blätt. f. d. Armenw. 6.
- Buquet, P.: La déclaration de 1789 et le socialisme. **RSO** 3.
- Cohn, L.: Sozialdemokratie u. Bau-genossenschaften. **NZ** 25.
- Dauprat, A.: La révolution agricole. 2e partie: Le travail; le personnel. **SS** 3.
- Ebhardt: Landarbeiterverhältnisse im preussischen Osten. **NZ** 24.
- Erdmann, A.: Ein Beitrag zur ultramontanen Arbeiterpolitik. **NZ** 24, 25.
- Frank M.: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete és a vagyontalanok. 1. **HS** 3.
- Gibbons, H. J.: The opposition to municipal socialism in England. **JPE** 2.
- Karski, J.: Die polnischen Wanderarbeiter. **NZ** 23.
- Luxemburg, R.: Die sozialistische Krise in Frankreich: Der Fall Mille- rand und die sozialistischen Parteien. **NZ** 22.
- Métin, A.: La question ouvrière aux antipodes. La Rev. Blanche, 1er mars.
- Naquet, A.: Guesde und Jaurès. **SM** 4.
- Peyron, E.: Benoit Malon. **RSO** 3.
- Rosenfeld, S.: Ein gewerbehygienischer Entwurf in Oesterreich. **NZ** 22.
- Zinner, D.: Amtlich veröffentlichte Haushaltsbudgets bayerischer Arbeiter. **NZ** 22.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Aal, A.: Das preussische Rentengut. Seine Vorgeschichte und seine Gestaltung. Stuttgart: Cotta 1901. (VIII, 170) 8°. M. 4.—. Münch. Volksw. St. 43.
- Aereboe, F.: Landwirtschaftliche Rentabilitätsfragen. Berlin: Parey 1901. (VIII, 63) 8°. M. 2. — Arb. d. Dtsch. Landw.-Gesellsch. 55.
- Borde, J. de: La dépopulation des campagnes. Gray: imp. Roux 1901. (19) 8°.
- Brochard, P.: Une loi méconnue (en faveur de la petite propriété). Paris: Larose 1901. (32) 8°.
- Congrès, 6e, international d'agriculture. Paris 1900. — Organisation. Programm. Rapports. Compte rendu. Paris: Masson & Cie. 1900. 2 vols. 8°. fr. 20.—.
- Couquaux, M.: L'apiculture en France au commencement du 20e siècle. Paris: Chamuel 1900. (235) 8°. 3 fr.
- Courtin, J.: La mine aux mineurs. Vals-l.-B.: Aberlen & Cie. 1900. (V, 4) 8°. — Et. soc. et psychol.
- Durand, L.: Union des caisses rurales et ouvrières françaises. Domois: Une typogr. 1901. (19) 8°.
- Foa, E.: Relationship of landlord and tenant. 3e ed. London: Clowes 1901. 8°. 26 s.
- Guilloux, E.: Les produits agricoles à l'exposition universelle de 1900. Extr. Meaux: Le Blondel 1901. (63) 8°.
- Kaerger, K.: Landwirtschaft und Kolonisation im spanischen Amerika. Bd. 1—2. Leipzig: Duncker & Humblot 1901. 2 Bde. 8°. M. 42'80.
- Kuss, H.: L'industrie minière de l'Australie occidentale. Paris: Dunod 1901. (27) 8°. Extr. d. Annales d. mines.
- Magyar agrárpart! Választási program. (Javaslat.) Budapest: Nagel biz. 1901. (12) 8°. 30 f.
- Neumann, C.: Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in Deutschland. Stuttgart: Ulmer 1901. (VIII, 222) 8°. M. 1.50.
- Rouvière, F.: L'expédition des mines nationales du Gard (1792—1810). Nîmes: Lavagne-Peyrot 1901. (X, 346) 16°. 5 fr.

- Schindler, F. v.: Die gesetzlichen Bestimmungen über das Jagdwesen in Württemberg. Mit e. Anhang, betr. die Fischerei. Stuttgart: Kohlhammer 1901. (VII, 87) 8°. 50 Pf.
- Schumacher, H.: Über Korn-erträge in der Landwirtschaft. 1—2. Berlin: Parey 1901. (IV, 112) 8°. M. 3.—. Mater. f. d. dtsh. Handels-pol., hrsg. v. dtsh. Landwirtschafts-rat. 2.
- Schumacher, J.: Das landwirt-schaftliche Pachtrecht. Berlin: Parey 1901. (VIII, 215) 8°.
- Stand, der, des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens in Bayern, 1899. Ausgearb. im k. Staatsminis-terium des Innern. München, Olden-bourg 1901. (VI, 195, 3 Kart.) 8°. M. 3.—.
- Bernát J.: Római latifundiumok MGS 2—3.
- Carassai, C.: Il bonificamento idrau-lico dell'agro romano. GE 1.
- Hitier, J.: L'agriculture moderne et sa tendance à s'industrialiser. REP 2.
- König, F. Ph.: Die englische Agrar-krise nach der Enquête der Royal Commission on Agriculture. JNS 1.
- Landwirtschaft und Fachbil-dung. Preuss. Jahrb. 1.
- Métin, A.: La question agraire en Australie et en Nouvelle-Zélande. Musée soc. 1.
- Mezőgazdasági érdekképviselő. MGS 3.
- Sorel, G.: Économie et agriculture. RSo 3.
- Vécsey L.: Visszapillantás agrár-törvényhozásunkra az 1900. évben. MGS 2.

7. Ipar.

- Bénard, J.: La question des sucres. Meaux: Le Blondel 1901. (13) 8°.
- Bericht des k. k. Handelsministe-riums über die Förderung des Klein-gewerbes im J. 1899. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. (220, 4 Kart.) 4° 2 K.
- Church, S. R.: Analysis of pig iron. S. Francisco: Church 1900. (173) 2°. cloth \$. 2.50.
- Geitel, M.: Die Entwicklung des deut-schen Warenzeichenwesens u. bes. Ber. der Eisen- und Stahlindustrie. Berlin: Elsner 1901. (1.) 8°. 60 Pf. Aus: Centralbl. d. Walzwerke.
- Jung, H.: Die Handwerkskammern. Vortrag. 2. Aufl., m. e. Anh.: Ver-zeichnis der deutschen Gewerbe- und Handwerkskammern. Arnstadt: Frot-scher 1901. (18) 8°. 30 Pf.
- Maass, L.: Der Einfluss der Maschine auf das Schreiner-gewerbe in Deutsch-land. Stuttgart: Cotta 1901. (X, 122) 8°. M. 1.—. Münch. volksw. St. 44.
- Michel, C.: Geschichte des Bieres von der ältesten Zeit bis zum J. 1900. m. Einschl. der einschlägigen Gesetze, Statistik. — Augsburg: Reichel 1901. (155) 8°. M. 4.—.
- Rausch, E.: Die Sonneberger Spiel-waren-Industrie und die verwandten Industrien der Griffel- und Glasfab-rikation, u. bes. Ber. der Verhältnisse des Hausindustrie. Berlin: Siemen-roth & Troschel. 1901. (VII, 170) 8°. M. 2.—.
- Wender, N.: Die Kohlensäureindustrie. Entwicklung u. gegenwärtiger Stand. Berlin: Brandt 1900. (176) 8°. M. 2.—.
- Buday L.: Az ipartestületekről. KS 3.
- Schmidt, A.: Die Glas- und Perlen-fabrikation im Fichtelgebirge. JNS 1.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Annual diplomatic and consular re-ports: Report of trade and com-merce of Austria-Hungary, Bosnia and the Hercegovina for 1899. Lon-don: Eyre & Spottiswoode 1901. 1 d.
- Bacmeister, J.: Das Büchersyn-dikat. Eine Neugestaltung des deut-schen Buchhandels. Zürich: Müller & Zeller 1901. (16) 8° 40 Pf.
- Dietzel, H.: Kornzoll und Sozial-reform. Vortrag. Berlin: Simion 1901. (156) 8°. M. 2.—. Volksw. Zeitfragen 177/178.
- Eckert, Ch.: Rheinschiffahrt im 19. Jh. Leipzig: Duncker & Humblot 1900. (III, XIX, 450) 8° M. 10'60. Staats- u. sozialw. Forsch. 81.
- Etude du projet de loi sur les vi-naigres du 11. déc. 1900. Orleans: Imp. orléan. 1901. (19) 16°. — Synd. du comm. d. vins, spiritueux etc.
- Goldberg, J.: Das deutsche Lager-hausgeschäft und Lagerhausrecht. Zittau: Fiedler 1901. (87) 8°. M. 2.50.

- Kautsky, K.: Handelspolitik und Sozialdemokratie. Populäre Darstellung der handelspolitischen Streitfragen. Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (96) 8° 50 Pf.
- Lohmann, M.: Auf zum Kampfe gegen die Agrarier und Zöllner. Ein Vorschlag zur Beseitigung des Protektionssystems in Deutschland. Berlin-Friedrichsh.: Verlagsh. f. Volkslit. 1901. (23) 8° 50 Pf.
- Notice sur le port de Bordeaux. Description, commerce et industrie. Bordeaux: imp. Delmas 1900. (129, 9 graph.) 8°.
- Riesenfeld, C. E.: Die Anstellung von Handels- und Schiffahrts-Sachverständigen durch die amtl. Kaufmännischen Interessen-Vertretungen in Preussen. Berlin: Gaertner 1901. (XVI, 226) 8°. M. 4.—.
- Solliers, F. de: La questions des chemins de fer d'intérêt général dans la nouvelle organisation administrative de l'Algérie. Alger: imp. Fontana & Co. 1901. (24) 8°.
- Stretton, C. E.: History of the Midland Railway. London: Methuen 1901. (370, 6 diagr.) Roy. 8°. 12/6.
- Verwaltungsbericht der kön. württembergischen Verkehrsanstalten f. 1899. Stuttgart: Metzler 1901. (VI, 434) 8°. M. 10.—.
- Wetzler, B.: Ein österreichisches Wasserstrassennetz. Wien: »Die Wage« 1901. (34) 8°. — S. A. aus: »Die Wage«.
- Aftalion, A.: Le développement des principaux ports maritimes de l'Allemagne. REP 2.
- Bertolini, A. e A. Graziadei: La rinovazione dei trattati di commercio e gli interessi della provincia di Bari. GE 1.
- Fogg-Meade, Emily: The place of advertising in modern business. JPE 2.
- Franz, J. L.: Trusts, sogenannte und echte, und Schutzzoll in den Vereinigten Staaten. NZ 24.
- Hodégos: Még valami az örlési forgalomról. MGS 3.
- James, E. J.: Street railway franchises in the City of Berlin. JPE 2.
- Kauffmann, H.: Der Zusammenschluss der Konsumgenossenschaften zu Grosseinkaufsgesellschaften. SM 4.
- MacLean, S. J.: The railway policy of Canada, 1849 to 1867. I. JPE 2.
- Marx über den Schutzzoll. NZ 25.
- Parvus: Die Industriezölle und der Weltmarkt. NZ 23, 25.
- Ratoin, E.: Un nouveau monopole: La rachat des chemins de fer. JE 3.
- Régime douanier du blé. (Discussion dans la Société d'éc. pol., Paris). JE 3.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Amtliche Nachrichten des Reichsversicherungsamtes 1900. 1. und 3. Beiheft. Berlin: Asher & Co. 1900 2 Bde. 4°. 1. Statistik der Unfallversicherung. Tabellen: Umfang, Ausgaben u. Einnahmen, 1885 bis 1898. (IV, 331) M. 10.—. 3. Unfallversicherung der in gewerblichen Betrieben Beschäftigten. Unfallstatistik f. 1897. T. 2. (VI, 479). M. 8.—.
- Annual report of the Superintendent of Banks (state of New-York), rel. to saving banks, trust companies, safe deposit companies etc, for 1899. Albany: Lyon pr. 1900. (642) 8°.
- Asssekuranz-Compass. Jahrbuch für Versicherungswesen, hrsg. von J. J. Wischniowsky. Jg. 9, 1901. Wien: Perles 1901. (XII, 736) 8°. 20 K.
- Cordingley, W. G.: Dictionary of Stock Exchange terms. London: Wilson 1901. (96) 8°. 2/6 net.
- Eberstadt, R.: Der deutsche Kapitalmarkt. Mit stat. Tabellen. Leipzig: Duncker & Humblot 1901. (VI, 280) 8°. M. 7.—.
- Instafré, G.: L'assurance en cas de décès. Assurance entre époux. Thèse. Montpellier: imp. Firmin & Montane 1901. (XII, 202) 8°.
- Kalkmann, Ph.: Untersuchungen über das Geldwesen der Schweiz und die Ursachen des hohen Standes der auswärtigen Wechsel-Kurse. St. Gallen: Fehr 1901. (187, 4 Tab.) 4°. M. 3.60.
- Liman, C.: Die Ursachen der Krisis bei der National-Hypotheken-Kredit-Gesellschaft in Stettin und den Spielhagen-Banken in Berlin. Berlin: Simion 1901. (30) 8°. 60 Pf.
- Van Schevichaven, J.: De la vie et de la mort. Le passé et le présent de l'assurance sur la vie. Trad. par J. P. Valetton. Paris: Dulac 1901. (217, VI) 8°.
- Woodruff, E. H.: Selection of cases on the law of insurance. New-York: Baker, Voorhis & Co 1900. (13, 592) 8°. cloth \$. 4.—.

Havas M.: A pénzügyellen-
őrzése, tek. a biztosító-társaságokra.
KS 3.
Salvioni, G. B.: Zecche e metalli
preziosi nel 1899. **GE 1.**

Sz. M.: Takarékpénztáraink reformja.
HS 3.
Wekerle S.: Hitelviszonyainkról.
KS 3.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

Antheaume, L.: L'alcool en Bel-
gique au point de vue fiscal et hy-
giénique. Paris: Vigot 1901. (284) 8°.
Berényi P.: Államszámvitel. Po-
zsony: Stampfel 1901. (69) 8°. 60 f.
Tud. zsebkönyvt. 74.
Bodinier, A.: De l'impôt sur la rente.
Thèse. Rennes: imp. Simon 1901.
(120) 8°.
Dominguez, J.: La question des
octrois, et not. celle des droits mun-
icipaux sur les boissons hygiéniques.
Thèse. Paris: Delmar 1901. (III, 216)
8°.
Donald, R.: Municipal Year-book of
the United Kingdom, 1901. London:
Lloyd 1901. 8°. 2/6.
Fritsch, Th.: Zur Frage der Um-
satzsteuer. Leipzig: »Deutsch. Müller«
1901. (38) 8°. 40 Pf.
Fuisting, B.: Die preussischen di-
rekten Steuern. Bd. 1: Kommentar
zum Einkommensteuergesetz. 5. Aufl.
Berlin: Heymann 1901. (XVI, 796)
8°. M. 12.—
Gemeindevverwaltung, die, der

Stadt Wien im J. 1898. Bericht von
K. Lueger. Wien: Braumüller in
Komm. 1901. (XXXII, 482, 6 Taf.)
8°. K. 6.
Marcé, V.: Le contrôle de l'exécution
du budget de l'Etat en Angleterre.
Paris: imp. Davy 1901. (44) 8°. —
Extr. de la Rev. pol. et parl.
Seidler, G.: Leitfaden der Staats-
verrechnung. T. 1: Grundsätze der
allg. Verrechnungslehre. 5. Aufl. Wien:
Hölder 1901. (VIII, 98) 8°. M. 2.40.
Stein, H.: Bibliographie de l'impôt
sur le revenu. Paris: Picard & fils
1900. (31) 8°. Extr. du Bibliogr. mod.
Badeni, St. Graf: Die Landesfinanzen
Galiziens. **StM 1.**
Buchenberger, A.: Die deutsche
Besteuerung des 19. Jahrhunderts.
ZS 3.
Lehmann, M.: Der Ursprung der preus-
sischen Einkommensteuer. Preuss.
Jahrb. 1.
Puviani, A.: Sulla ragione dell'im-
posta. **GE 1.**

11. Statisztika.

Általános.

Landau, Helene: Die Organisation
der kommunalen Statistik, insb. in
Oesterreich-Ungarn. **StM 1.**

Ausztria.

Nachrichten über Industrie, Han-
del und Verkehr. Bd. 75, H. 1, 2:
Statistik des österreichischen Post-
und Telegraphenwesens, 1899. Mit
einer Uebersicht über die Post in
Europa. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901.
(V, 356) K. 5.—
Oesterreichische Statistik. Hrsg.
von der k. k. statist. Central-Commis-
sion. Wien: Gerold's Sohn. Bd. 54.
H. 3, Abth. 2. Imp. 4°. K. 3-20. 3. Sta-
tistik des Verkehrs in den im Reichs-
rathe vertretenen Königreichen und
Ländern f. die J. 1896 u. 1897. 2. Abth.
Seeschiffahrt und Seehandel, Eisen-
bahnen, Posten, Telegraphen u. Tele-
phone, Aussenhandel und Handel
zwischen Oesterreich und Ungarn.
(IV, XLVI, 62 S.)
— dasselbe. Bd. 56. H. 3. Imp. 4°. K.
2.—. 3. Ergebnisse der Grundbesitz-

statistik in den im Reichsrathe ver-
tretenen Königreichen und Ländern
nach dem Stande vom 31/XII. 1896.
H. 3, Steiermark. (II, XXXIX, 21 S.)
Statistisches Handbuch der Stadt
Prag und der Vororte f. 1898. Hrsg.
v. der statistischen Kommission der
Stadt. N. Folge, Jg. 18. Dtsch. Ueber-
setzung. Prag: Selbstverlag 1901. (XI,
381) 8°. 5 K.

Ernteergebnisse der wichtigsten
Körnerfrüchte i. J. 1900. Zusammen-
gestellt im k. k. Ackerbauministerium.
StM 1.

Franciaország.

Résultats statistiques du recense-
ment des industries et professions.
(Dénombrement général du 29 mars
1896). T. 3: Région de l'Ouest au Midi.
Paris: Berger-Levrault & Cie 1900.
(CIX, 633) 4°. 10 fr. Min. du comm.
Statistique sanitaire des villes de
France, 1886 à 1898, dressé par P.
Roux et H. Reynier. Melun: imp.
admin. 1900. (2, 16 planch.) 2°.

Magyarország.

Kőrösy J.: Budapest halandósága az 1891—95-iki években és annak okai. Budapest: Grill 1901. (VIII, 216) 8°. 4 K. — Bp. stat. hiv. közl. 31.

Német birodalom.

Beiträge zur Forststatistik v. Elsass-Lothringen. Hrsg. vom Minister für Elsass-Lothringen. H. 18, 1899. Strassburg: Strassburger Druckerei 1901. (XII, 138) 8°. M. 3·50.

Beiträge zur Statistik des Grossherzogthums Hessen. Hrsg. von der grossh. Centralstelle f. Landesstatistik. Bd. 44, H. 3, Bd. 45, H. 1. Darmstadt: Jonghaus 1901 4°. 44. 3. Fertsch, G.: Die Volkszählung in Hessen vom 2/XII. 1895. (IV, XXVII, 141). M. 3·50. 45. 1: Statistik der Straf- und Gefangen-Anstalten in Hessen, 1898/99. (IV, 32). 80 Pf.

Geissenberger, N.: Die Vertheilung des Gebäudebesitzes in Strassburg mit Wohnungs- und steuerpolitischen Betrachtungen. Strassburg: Bull 1900. (48) 4°.

Statistik des Deutschen Reichs, N. Folge, Bd. 128, 129. Berlin: Puttkammer & Mühlbrecht 1900. 4°. 128. Auswärtiger Handel des deutschen Zollgebietes im J. 1899. T. 1: Der Verkehr mit den einzelnen Ländern 1899—1897. M. 8 —. 129. T. 2: Darstellung nach Warengattungen. (392) M. 6.—.

Statistik der Eisenbahnen Deutschlands, bearb. im Reichs-Eisenbahn-

amt. Bd. 20, 1899. Berlin: Mittler & Sohn 1901. 2°. M. 10.—.

Statistisches Jahrbuch f. Baden. Jg. 31, 1900. Karlsruhe: Macklot 1901. (XXII, 559) 8°. M. 16.—.

Olaszország.

Istruzioni per il 4. censimento generale della popolazione del Regno; Legge e regolamento. Roma: tip. Bertero 1900. (38, 23) 8°.

Svájcz.

Statistische Mittheilungen betr. den Kanton Zürich, 1898. H. 2: Gemeinde-Finanzstatistik. Nebst Anhang: Staatsbeiträge »an die« Armenausgaben der Gemeinden. Winterthur: Dr. Ziegler 1900. (X, 248, 11) 8°.

Egyiptom.

Engel: Statistique sanitaire des villes de l'Egypte. Résumé de la période 1886—1890. 3-e partie: Mortalité, Le Caire: imp. nat. 1900 (60—87, 5 graph.) 2°. Publ. du Min. de l'intér.

Ausztrália.

Coghlan, T. A.: Statistics of the 7 colonies of Australasia, 1861 to 1899. Sydney: Gullick pr. 1900. (VI, 72) 8°.

Queensland. Vital statistics, 1899. 40th annual report of the Registrar-General. Brisbane: Gregory pr. 1900. (XXXVII, 66) 2°.

Statistical register of Western Australia for 1898 a. previous years. Perth: Pether pr. 1900. 12 parts 2°.

12. Osztályozatlan.

Alengry: L'alcoolisme. Paris: Picard & Kaan 1901. (32) 16°. 30 c.

Auboeuf, J.: Français et allemands. Étude démographique et militaire, l'Alliance franco-russe et l'Allemagne. Paris: Charles-Lavanzelle 1901. (121) 8°. 2 fr.

Bibliographie der deutschen Zeitschriftenliteratur mit Einschluss von Sammelwerken und Zeitungen. Bd. 7: Juli—Dez. 1900, hrsg. v. J. Dietrich. Lief. 1. Leipzig: Dietrich 1901. 4° cplt. M. 18·75.

Bode, W.: Das gothenburgische System in Schweden. Weimar: Bode 1901. (32) 8°. 80 Pf. — Stud. z. Alkoholf. 1.

Bode, W.: Das staatliche Verbot des Getränkehandels in Amerika. Weimar: Bode 1901. (40) 8°. 80 Pf. — Stud. z. Alkoholf. 2.

Dangers, les, de l'alcool et de

l'alcoolisme. Petit manuel à l'usage de l'armée. 25° éd. Paris: Charles-Lavanzelle 1901. (36) 32°. 30 c.

Lebon, M.: Rapport fait au nom du jury de la classe 106 (groupe de l'Economie sociale). Paris: imp. Chaix 1900. (86) 8°. — Exp. univ. de 1900.

Legrain: La réforme du cabaret et les restaurants de tempérance. Paris: Un. franç. anti-alcool. 1901. (132) 16.

Novicow, J.: Die Föderation Europas. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1901. (737) 8°. M. 6.—.

Richard (capitaine). Une campagne en temps de paix. La lutte contre l'alcoolisme. Conf. faites aux sous-officiers et chasseurs du 29° chasseurs à pied. Paris: Chapelot & Co. 1901. (96) 32°.

Bernstein, E.: Einige Klippen der Internationalität. SM 4.

Az osztrák csatornatervek és feladataink vízi utaink fejlesztése körül.

Az osztrák államvasutakon teendő nagyobb beruházásokra és a Triesztbe építendő második vasutra vonatkozó kormányelőterjesztésnek az osztrák Reichsrathban való tárgyalása során nem kevesebb mint öt indítvány tétetett, hogy a szóban forgó vasuti munkákkal egyidejűleg a Dunát az Elbával és a Dunát az Oderával összekötő csatornák építése azonnal foganatba vétessék, az Oderát a Visztulával és Dniesterrel összekötő csatornának előmunkálatai pedig készítettessenek el.

A magyar közvélemény ezen Ausztriában megindult mozgalmat élénk figyelemmel kíséri, annál inkább, mert az indítványozók nagyobb része indokolásában hazánkra és a hazai hasonirányú mozgalmakra is utalt s arra keres megbízható feleletet, vajjon minő hatással lesznek az Ausztriában tervezett csatornák megvalósulásuk esetén hazai közgazdasági viszonyainkra.

Az említett indítványok közül az elsőt, január 31-én, Kaftan, dr Sileny és társai adták be, melyben felszólítják a kormányt, hogy minél előbb vizsgálta át a Duna-Moldva csatornára és ezzel kapcsolatosan a Moldva folyó csatornázására és a Duna-Odera csatornára vonatkozó már kész terveket és ezen csatornaterveknek a nagy vasuti építkezésekkel egyidejű foganatba vétele iránt tegyen mielőbb javaslatot. Egyidejűleg készíttesse el a Visztula folyónak a Duna-oderai csatornával leendő összeköttetésére és a felső Elbának csatornázására vonatkozó terveket is.

Február hó 12-én hasonló három indítványt adtak be: az egyiket dr. Lueger, Strobach és társai, a másikat Hofman, Kaiser és társai; a harmadikat pedig a lengyel képviselők.

Az indítványok érdeme ugyanaz; közülök reánk nézve a Lueger és Strobach indítványa a legérdekesebb, az annak indokolásában foglaltaknál fogva.

A Lueger-féle indítvány indokolása a többiek között azt mondja:

»További halasztása az ügynek az időközben változott viszonyok folytán Ausztriára nézve végzetszerűvé válnék; mert Magyarország, mely Ausztriával való közjogi kapcsolata daczára, annak gazdasági ellenfelének tekintendő, szintén foglalkozik a Dunát az Oderával összekötő utnak létesítésével.

Nem szorul bővebb indokolásra, hogy Magyarország ezen kérdések megoldásánál vezérelvül kizárólag a magyar érdekeket fogja tekinteni; ha Ausztria a két hajózási csatornának létesítését elmulasztja és Magyarország által magát megelőztetni engedi, úgy az évek óta óhajtott mű közgazdasági értékének jelentékeny részét Ausztriára nézve elvesztené.

Különösen Bécsre nézve, mely mint birodalmi fő- és székváros természetszerűleg oda törekszik, hogy ezen csatornák a városból vagy legalább annak közvetlen közeléből induljanak ki, a magyaroknak ilyen térhódítása, a kik kétségkívül Pozsonyt vagy valamely a folyó mentén lejjebb eső pontot választanak a csatorna kiindulási pontjául, egyenesen közgazdasági catastrofát jelentene.»

Végre márczius 4-ikén dr. Menger, dr. Chiari és társai törvényjavaslatot nyújtottak be, mely szerint a szóban forgó csatornák építésének azonnali megkezdését indítványozzák.

A törvényjavaslat 3. §-a szerint ezen hajózási csatornák létesítése céljából építési alap alkotandó, melyhez 1901-től 1920-ig évről-évre a pénztári feleslegekből 22 millió korona lesz utalandó, és a mennyiben a pénztári feleslegekből ezen összeg fedezhető nem lenne, a hiány állami járadékkölcsön útján fedezendő.

Ezen törvényjavaslat indokolása is utal a magyar törekvésekre, nevezetesen azt mondja:

»Magyarországban a hajózható csatornák kiterjesztésének kérdése gondos tanulmányok tárgyát képezi. Az a terv, a Dunát a Vág völgyén át az Oderával összekötni és ezen az uton az egész közép-európai forgalmat, a mennyiben az a vízi utakat követi, Magyarországon át vezetni, a közvéleményben élénk viszhangra talál és erőteljes támogatásban részesül.»

Az indokolás azután élénken ecseteli annak hátrányait, ha a csatornák építésének terve elodáztatnék arra az időre, a mikor a tervezett vasuti beruházások be lesznek fejezve, és ezen veszélyek részletezésénél azt mondja:

»Ennek (t. i. az elhalasztásnak) szükségszerű következménye az lenne, hogy egyfelől Magyarország a tervezett csatornahálózat legélénkebb forgalmú és legbiztosabb vonalát t. i.: a Duna-Odera-csatornát Pozsonyból kiindulva a Vág-völgyön át megépítené és ezen vízi közlekedési vonallal a tömegárúknak forgalmát Galicziából, Morvaországból és Sziléziából magához vonzaná. Másfelől a nagy mennyiségű tömegárúk forgalma a német csatornákra térítetnék. Ausztria közgazdasági fejlődése ezzel beláthatatlan mértékben megzavartatnék, és alig pótolható károsodást szenvedne.«

Az osztrák Reichsrath mind az öt indítványt a viz-építési bizottsághoz utasította előleges tárgyalás végett, mely bizottság tanácskozásainak során a miniszerelnök a kérdéses csatornák létesítésére vonatkozó kormányi előterjesztést helyezett kilátásba, mely ígéretének meg is felelt azzal, hogy f. évi április 26-án a csatornák építésére vonatkozó törvényjavaslatot nyújtott be a Reichsrathnak. Eme törvényjavaslatnak főbb határozatai:

Az 1. §. szerint az állam megépíti:

a) a hajózható csatornát a Dunától az Oderáig;
 b) a hajózható csatornát a Dunától a Moldváig, Budweis közelében és csatornázza a Moldova folyót Budweistól Prágáig;

c) a hajózható csatornát a duna-oderai csatornának valamely alkalmas pontjától az Elba felső szakaszáig, és csatornázza az Elbának ezen felső szakaszát Melnikig;

d) új hajózható csatornát a duna-oderai csatornának valamely alkalmas pontjától a Visztula völgyeig és a Dniester hajózható szakaszának egy alkalmas pontjáig;

azon feltétel alatt, hogy az érdekelt királyságok és tartományok, melyeknek az egyéb érdekelteket is belevonni feladatuk lesz, nemkülönben Bécs és Prága városai megfelelő hozzájárulásokra kötelezik magukat.

A 2 §. szerint utasítatik a kormány, hogy a hozzájárulások biztosítása iránt a tárgyalásokat az érdekelt királyságokkal, tartományokkal és városokkal azonnal indítsa meg.

Az 5. §. szerint az 1. §-ban megjelölt azon csatornák

építése, melyekre nézve a 2. §-ban előrelátott hozzájárulások mérve tárgyában jogerős egyezmény létrejött, legkésőbb 1904-ben megkezdendő. Az előtanulmányok úgy készítendőek, hogy ezen határidő betartható legyen és a csatornák építése legkésőbb husz év múlva teljesen be legyen fejezve.

A 6 §. szerint a csatornák építésének költsége, a mennyiben azt az érdekeltek hozzájárulása nem fedezi, az állam által kötetendő, 4⁰/₀-ot kamatozó, 90 év alatt törlesztendő kölcsönnel fedezendő. A kormány felhatalmaztatik, hogy ezen kölcsönből az 1904—1912-ig terjedő építési első időszakra névértékben 250 millió koronát meg nem haladó kölcsönt köthessen.

A kormány által benyújtott törvényjavaslat indoklásából különösen kiemelendő, hogy ennek adatai szerint az összforgalomnak csak 5·7⁰/₀ esik a hajózható utakra, míg 94·3⁰/₀ a vasuti forgalomra esik, a mi a hajózó forgalomnak más államokhoz képest nagy elmaradottságát tanúsítja; utal továbbá arra, hogy a tervbe vett csatornák összes hossza 1600—1700 kilométert tesz és hogy létesítésük azon feltevésben, hogy a csatornák 600 tonnás hajók járathatására épülnek, mintegy 750 millió koronára fog ragni.

Megemlíti az indoklás azt is, hogy a nagy német csatornák létesítésénél a porosz kormány arra számít, hogy az érdekelt tartományok és magánvállalatok a csatornák építési költségeihez mintegy 30⁰/₀-al járulnak. Különben a javaslat sem az építendő csatornák vonalának részleteit meg nem állapítja, sem azon fontos kérdést el nem dönti, hogy a vízvázalástokon zsilipek vagy emelő gépek építtessenek-e. A csatornadíjak tekintetében is csak azon általános kijelentésre szorítkozik, hogy a kormány nem helyezkedik arra a magánvállalati álláspontra, hogy a csatornáknak tiszta jövedelme mennél nagyobb legyen.

Annak biztosítéka, hogy a törvényjavaslatot az osztrák Reichsrath el fogja fogadni és hogy a kormány előterjesztésében felsorolt csatornák meg fognak épülni, abban van, hogy a kérdéses csatornák terveit részben az érdekelt felek már évek előtt készítették el és hogy az egész mozgalom a Reichsrath kezdeményezéséből keletkezett.

Ha Ausztriában a tervezett csatorna-vállalatok tényleg létesülnek, Ausztria egész árúforgalmára nézve egy új korszak kezdődik, mely nem maradhat visszahatás nélkül hazai viszonyainkra sem.

Az osztrák Reichsrathban az indítványozók egy része azzal az indokkal sürgette a csatornák építését, hogy Ausztriának nagy károsodására lenne, ha az Oderának a Dunával való összeköttetése Magyarországon át történnék. Felmerül tehát a kérdés, vajjon viszont kárunkra lesz-e, ha a tervezett csatornákat Ausztriában megépítik; és vajjon érdekeink csakugyan megkívánják-e, a mit az osztrákok nekünk imputálnak hogy a duna-oderai csatornát hazánk területén létesítsük, vagy más irányban kell-e intézkednünk.

Hogy e kérdésre megfelelhessenek, első sorban a tervezett csatornák vonalirányát kell ismertetnem; azután a csatornáknak mint közlekedési eszközöknek előnyeit kívánom feltüntetni, különösen azt, mennyiben bírnak előnnyel a vasutak felett; és ezeknek előrebozsátása után teendem azt vizsgálat tárgyává, minő befolyással lesznek az Ausztriában tervezett csatornák hazánk áruforgalmára.

Az Ausztriában tervezett csatorna-hálózatnak gerinczét a duna-oderai és a Dunát az Elbával összekötő csatornák képezik.

A duna-oderai csatornának első terveit az Anglo Bank készítteté el, mely ezen csatornát mint magánvállalatot szándékozott létesíteni. Az osztrák kormány 1872. évi június 11-én terjesztett a Reichsrath elé egy törvényjavaslatot ezen csatornának építése tárgyában, mely törvényjavaslatot a Reichsrath képviselőháza 1873 márczius 23-án, az urakháza ugyanazon évi ápril 22 én szavazott meg. A csatorna létesítése érdekében a Becsván és az Oderán Weiskirchentől Oderbergig minden malomjog már kisajátított, midőn az 1873 ik évi pénzügyi katasztrófa mind e tervet meghiusította.

1891-ben francia tőkepénzesekből syndicatus alakult, mely hajlandó volt a szóbanforgó csatornát mint magánvállalatot kiépíteni; ebből a czélból Hallier és Dietz-Monin vállalkozó cég által újabb terveket készíttetett, a kik zsilipek helyett ferde sikok építését ajánlották; a csatorna azonban ekkor sem jutott a megvalósulás stadiumába.

A tervezet szerint a csatorna Bécsből indulna ki, és Angernnél találna összeköttetést a Morva folyóval, mely folyó Prerauig csatornáztatnék; Preraunál a vonal a Morva medrét elhagyva, egy ideig a Becsva medrét követné s azt

Weisskirchen táján elhagyva, a Becsva és Odera közötti vízváltáson át építendő csatornával Oderberget érné el, hol egyelőre egy építendő kikötőben végződnek. A német kormányval létesítendő megállapodások után, és ezeknek megfelelően az Odera medre Coseltől egész az osztrák határig csatornáztatnék, mely munkáknak befejezése után a Dunától Stettinig szakadatlan út állana a hajózás rendelkezésére.

A csatorna Morvaországnak és Sziléziának keleti szélét érinti; Bécsre és Alsó-Ausztriára nézve rendkívül nagy fontossággal bír; mert a sziléziai gazdag kőszén vidéket köti össze Béccsel és Alsó-Ausztriával, és ezen iparos vidéket a mostaninál sokkal olcsóbban fogja kőszénnel ellátni.

Az egész vizi utnak hossza Bécstől Oderbergig 275 kilométer.

A távolság ezen a csatornán Budapesttől
 Oderbergig . . . . . 563 kilom.
 és Budapesttől Stettinig . . . . . 1322 »

A másik tervezett csatorna a Dunát az Elbával fogja összekötni. Ezen csatornavonalra vonatkozó több rendbeli terv van készen. Valamennyi tervnek közös vonása, hogy a Moldva medrét csatornázza Budweistól Prágán át Melnikig, a hol a Moldva az Elbába ömlik; Melniktől az Elba medrét csatornázza a szász határig, a honnan az Elba már hajózható, s ily módon Budweistól a szász határig s onnan tovább szakadatlan hajóutat létesít.

A Moldvának Budweistól a Dunával való összekapcsolására három alternatív terv áll készen. Nyugatról kelet felé haladó sorrendben az első alternatíva szerint az építendő csatorna Budweistól Krumauig a Moldva völgyét követné; onnan Haslachon és Neufelden át vezetne és Neuhaus mellett köttetnék össze a Dunával, a mi megközelítőleg 35 kilométerrel fekszik a Dunamentén Linz felett. Ennek a csatornának hossza Budweistól a Dunáig 93 kilométer.

A másik alternatíva Budweistól egész Rosenbergig felhasználja a Moldva medrét és azt csatornázza; innen vezeti a csatornát Linzig a vízváltáson át. Ezen vonalon a csatornázendő Moldva Rosenberg és Budweis között 50 kilométer; az újonnan ásandó csatorna 49 kil.; az egész vonal tehát Budweistól Linzig 99 kilométer.

Vége a harmadik csatornaterv abból indul ki, hogy a Dunán Bécstől Linzig különösen kis víz mellett a hajó-

zásnak sok akadálya van, s ennél fogva Budweistól Gmünden át Bécsig épít mesterséges hajózó csatornát, melynek hossza 210 kilométer.

Ezen hajózási útnak az a része, mely Prágától Melnikig a Moldvának csatornázásából, és Melniktől a szász határig az Elbának csatornázásából áll, már tényleg folyamatban van; az ezen munkákra megkivántató 13 millió forinttal előirányzott költséget a Reichsrath és a cseh tartománygyűlés megszavazták és a munkák közvetlen végrehajtásával megbizott, a kormány és Csehország kiküldötteiből alakult bizottság 1896. évi november 23-án megalakult és a munkák ezen bizottság vezetése alatt serényen folynak.

A három alternatív terv akármelyike épüljön ki, az árúk vízi úton eljuthatnak a Dunából Csehországnak észak-nyugati legsűrűbben lakott és iparilag legfejlettebb részébe és mint-hogy az Elba a szász határtól már hajózható, a spree-elbai új vízi úton Berlinbe és az Elbát követve Hamburgba.

A távolságok ezen a vízi úton:

Béctől Prágáig	585 kilométer.
Béctől a szász határig	743 »
Budapesttől Prágáig	877 »
Budapesttől a szász határig	1035 »
Budapesttől Berlinig	1332 »

Az Ausztriában tervezett többi csatorna közül még a duna-oderai csatornától az Elbéig tervezett csatorna bir reánk fontossággal, a mennyiben Morva- és Csehországot ezen csatorna derekán szeli át és ennek segélyével akár a duna-elbai, akár a duna-oderai csatornán át Morvaországnak és Csehországnak majd minden pontjáig eljuthatunk. Ellenben a duna-oderai csatornából kiágazó és a Visztula völgyébe és onnan a Dniesterig tervezett hajózó utak hazai forgalmunkra kevesebb fontossággal birnak.

Áttérek azoknak az előnyöknek taglalására, melyeket a vizen való szállítás és mint annak egyik eszköze, a csatornák az áruforgalomnak nyújtanak.

Az a nagy átalakulás, melyet a vasutak építése az áruforgalomban okozott, három körülménynek tulajdonítandó.

Az első, hogy a vasutak az árúknak addig nem ismert nagy tömegekben való szállítását tették lehetővé; a második, hogy az árúk szállítása sokkal olcsóbb a vasuton, mint

fuvarokkal; a harmadik, hogy a szállítás rendkívül gyorsan történik.

A csatornákon a vasutaknál is nagyobb tömegben szállíthatók az árúk. Egyetlen egy uszályban elszállítható 600 tonna, a mi egy középmegeterhelésű egész vonatnak felel meg és minthogy a csatornákon egy gőzös rendszerint két uszályhajót vontat, egy ilyen hajócsoport szállítási képessége két vonatnak felel meg. S ha a csatornán a hajók egymásnak bárhol kitérhetnek, a csatorna szállítóképességét csak a zsilipezésre szükséges idő korlátozza.

Nem így áll a viszony a szállítás gyorsaságát illetőleg. Míg a tehervonatok a vasutakon 30—35 kilométer sebességgel, megszakítás nélkül éjjel és nappal haladva, 24 órában 700 egész 800 kilométer utat tehetnek meg; a csatornákon a hajók által óránként megtett út hossza alig haladhatja meg az öt kilométert, s ennél fogva, ha a hajózási üzem csak a nappali órákra van szorítva, az egy nap alatt megtett út mintegy 60 kilométer; éjjel és nappali üzemnél sem haladja meg a 24 órán át megtehető út a 100 kilométert. A csatornákon való szállításra ezért csak a nyerstermények alkalmasak, melyeknél a szállítás sebessége nem szükséges és a melyek romlásnak alávetve nincsenek. Ilyenek a szén, érczek, fémek, gabona stb. Ellenben nagyobb értékű iparcikkek csak kivételesen lesznek a csatornákon szállíthatók, mert ezen cikkeknel, nagy értékűknél fogva, a szállítás gyorsasága nagy szerepet játszik.

A mi a szállítási költségeket illeti, a vasutakon tudvalevőleg az árúk nem fizetnek egyforma viteldíjakat. Azok az árúk, a melyek a csatornákon való szállításra alkalmasak, a következő osztályokba vannak sorozva:

gabona és liszt	1. külön díjszabásba,
fémek, nevezetesen vas	C. osztályba,
szén	I. kivételes díjszabásba,
érczek	3. külön díjszabásba,
fa	2. külön díjszabásba.

A C. osztályba és a 2-ik külön díjszabási osztályba tartozó árúknak, tehát a fémeknek és fának fuvardíjaként számítatik, kezelési illeték 100 kilogrammonként bármely távolságra 8 fillér,

ezenkívül 1—200 kilométerig minden kilométerre .	0·32 fillér,
további 201—400 kilométerig » »	0·26 »
400 kilométeren túl minden további kilométerre .	0·18 »

Az 1-ső külön díjszabási osztályba tartozó árúknak, tehát a gabonának és lisztnek fuvardíjaként számíttatik 100 kilogrammonként bármily távolságra 10 fillér kezelési illeték,

ezenkívül 1—200 kilométerre	0 54 fillér,
további 201—400 kilométerre	0 30 »
400-on túl minden további kilométerre	0 20 »

A 3-ik külön díjszabás és I. kivételes díjszabási osztályba sorozott árúknak, tehát a szénnek és érczeknek fuvardíjaként számíttatik 100 kilogrammonként bármily távolságra 6 fillér kezelési illeték,

ezenkívül 1—200 kilométerre	0 26 fillér,
további 201—400 kilométerre	0 20 »
400-on túl minden kilométerre	0 14 »

A II. kivételes díjszabás szerint a kezelési illeték 6 fillér,

ezenkívül 1—200 kilométerre	0 22 fillér,
további 201—400 kilométerre	0 18 »
400-on túl minden kilométerre	0 12 »

A vasutakon való szállításnál tehát állandó tételt fizet az árú kezelési illeték czímen, bármily távolságra szállittassék is, és ezen állandó díjtétel azon árúknál, melyekkel különösen foglalkozunk, 10 egész 6 fillér 100 kilogrammonként.

A hajózó csatornákon valóállítás költségei is hasonlóan alakulnak; mert ezen költségek két főcsoportra osztandók. Az egyik csoportot képezik azok a költségek, melyek a hajóknak ki- és berakodása idején át való veszteglésből, a ki- és berakodás költségeiből, és a kikötődíjából, karópénzekből stb. származnak; míg a másik csoportot az utazás alatt felmerülő költségek, nevezetesen a vontatás költségei és a csatornadíjak képezik. A kiadásoknak első csoportja, úgy mint a vasutaknál a szállítási illeték, teljesen független a megtett úttól, míg a másik csoport az út hosszával növekedik.

A csatornákon való viteldíjak számszerinti nagysága függ a csatornában közlekedő hajók nagyságától és a csatornán szedett díjaktól. A szállítási költségek annál olcsóbbak, mennél nagyobbak a hajók, melyek a szállításra használtatnak, és mennél alacsonyabbak a csatornadíjak. A csatornának építési költsége azonban annál nagyobb,

mennél nagyobb hajók járatására rendezik be; a nagyobb építési költségek pedig nagyobb kamatozást és ennél fogva nagyobb csatornadíjakat vonnak maguk után.

Ez idő szerint a magyar Dunán közlekedő hajók nagyobb részének hordképessége 320 tonna; vannak azonban 600 tonnás hajók is forgalomban. Az osztrák csatornák olyan méretekkel tervezetnek és fognak épülni, hogy azokon 600 tonnás hajók fennakadás nélkül közlekedhetnek; a magyar hajózási vállalatok kénytelenek lesznek tehát saját érdekükben és versenyképességük fentartására hajóállományukat úgy átalakítani, hogy uszályaik nagyobb része 600 tonnás hajókból álljon. Ezért a csatorna-szállítás költségeit azzal a feltevéssel fogom számítani, hogy a szállítás 600 tonnás hajókon történik.

Tapasztalati adatok és számítások alapján a csatorna-szállítási költségeknek a szállítási távolságtól független része 100 kilogrammonként 16 fillért tesz, tehát a vasutak által beszedett kezelési illetéknél jóval magasabb.

A csatornán a megtett út távolsága arányában felmerülő költségek 100 kilogrammonként és kilométerenként 0·036 fillért, és ha felteszszük, hogy a csatorna-illeték Ausztriában is, úgy a mint Németországban tervezetik, 100 kilogrammonként és kilométerenként 0·06 fillér lesz, úgy a kilométerenkinti összes költségek 0·096 fillért tesznek, vagyis a legolcsóbb vasuti díjtételnél sokkal alacsonyabbak.

Hazánkban az egyetlen csatorna-vállalat a Ferencz-csatorna, melynek fővonala a Dunától a Tiszáig 123 kilométer hosszú. Ezen a csatornán, úgymint a vasutakon, a különböző árúk szintén osztályokba vannak sorozva. Nevezetesen

a gabonaneműek a II. osztályba,
földneműek a III. osztályba,
fa, homok, téglák stb. a IV. osztályba.

A 113 kilométer hosszú fővonalon a szállítási költségek, a vontatási költségeket és csatornadíjakat is beleértve, tesznek 100 kilogrammonként

a II. osztályú árukért . . .	10·5 fillért
a III. » » . . .	6·3 »
a IV. » » . . .	5·7 »

vagyis 100 kilogrammonként és kilométerenként

a II. osztályú árukért . . .	0 085 fillért
a III. » » . . .	0·051 »
a IV. » » . . .	0·046 »

A következőkben az építendő csatornákon való szállítás költségeit az általam fennebb közölt alapon fogom számítani; ezen számítási alapon a szállítási költségek a Ferenczcsatorna 123 kilométer hosszú vonalán tennének

$16 + 123 \times 0.096 = 27.8$ fillért, vagyis 100 kilogrammonként és kilométerenként 0.23 fillért. A Ferenczcsatornán való tényleges szállítási költségek tehát csak harmadát teszik annak a költségnek, melyet a következőkben számítási alapul veszek; a mit azért emelek ki különösen, nehogy azon szemrehányással találkozzam, hogy a csatornaszállítási költségeket nagyon is alacsonyra vettem.

A vasutak és a csatornákon való szállítás költségei között fennálló különbség szembeszökő a következő táblázatban, melynek a csatornaszállítási költségekre vonatkozó adatai az általam fennebb közölt alapon számítottak.

A szállítási távolság kilométerekben	Vasuti szállítási díjak 100 klgkint fillérekben					Csatornaszállítási díjak 100 klg. fillérekben.
	C. kocsirak. és 2-ik külön díjszabás	1-ső külön díjszabás	3-ik külön díjszabás és I. kivét.	II. kivét. díjszabás		
10	11	14	10	10	17	
20	13	18	10	10	18	
30	16	24	13	12	19	
40	19	29	15	14	20	
50	22	34	18	16	21	
60	26	40	20	18	22	
70	29	45	23	20	23	
80	32	51	26	23	24	
90	35	56	28	25	25	
100	38	61	31	27	26	
200	70	115	67	49	35	
300	97	147	77	67	45	
400	123	177	97	85	54	
500	141	197	111	97	64	
600	159	217	125	109	74	
700	177	237	139	121	83	
800	195	257	153	133	93	
900	213	277	167	145	103	
1000	231	297	181	157	112	
1100	249	317	195	169	122	
1200	267	337	209	181	131	
1300	285	357	223	193	141	
1400	303	377	237	205	150	

A táblázatból kitűnik, hogy a csatornán való szállítás rövid távolságokra nemcsak nem olcsóbb a vasuti szállításhoz képest, hanem drágább, s a csatornán való szállítás kétség-

telen előnye csak a 100 kilométert meghaladó távolságoknál kezdődik.

A gabonaneműeknek hajón szállításánál, melyeknek fuvardíja a vasutakon az 1-ső külön díjszabás díjtételei szerint számíttatik, azoknál a távolságoknál, a milyenek a búza kivitelénél előfordulnak, a megtakarítás igen jelentékeny; így például 700 kilométer távolságra

vasuton a díjtétel	237 fillér
csatornán	83 »
tehát a megtakarítás	154 fillér,

vagyis a vasuton való szállítás költségeinek 65⁰/₀-a takarítható meg.

Azokban a viszonylatokban, melyek gabonakivitelünk szempontjából a legfontosabbak, a szállítási költségek a következőképen alakulnak:

	Távolság	Szállítási díj vasuton fillérben	Átrako- dás	Szállítási díj vasuton és hajón	Leendő szállítási költség csatornán	Meg- taka- ritás
Budapest-Prága	695	256	Bécs	244	83	161
Budapest-Berlin	1332	422	Laube	398	144	254
Budapest-Stettin	1322	436	Boroszló	382	144	238
Budapest-Hamburg	1466	482	Laube	352	156	196
Budapest-Mannheim	1416	518	Regensburg	410	154	256

a megtakarítás tehát a csatornák megépítése után 100 kilogrammonkint 1¹/₂—2¹/₂ korona lesz.

Faragó Lipót szaktársam a magyar mérnök- és építészegyletben a tervezett osztrák csatornákról tartott jeles előadásában a magyar terményeknek szállítási költségeit a létesítendő vízi utakon valamennyi viszonylatban az általam közölteknél magasabbra számította. Így a budapest-prágai viszonylatban a csatornán való szállítás költségeit 128 fillérre tette, míg én ezeket 83 fillérrel számítottam. A különbség onnan ered, hogy ő a budapest-bécsi mai hajózási díjtételekhez hozzáadta a bécs-prágai csatornavonalon fizetendő szállítási díjakat. Vagyis azon feltevésben számította a díjakat, hogy az árúk Bécsben át fognak rakatni, míg én Budapestről Prágáig való folytonos megszakítatlan szállításból indultam ki. Minthogy minden szállitmánynál az állandó, a megtett út hosszától független költségek 100 kilogrammonkint 16 fillért tesznek, a fuvardíjak, a Faragó számítása szerint legalább 16 fillérrel magasabbak azoknál, a melyeket én számítottam.

Ismerve már most azokat a megtakarításokat, a melyek a tervezett csatornák megépítése után a szállítási költségekben elérhetőek lesznek, külforgalmunk természetét kell taglalnunk, hogy a kérdéses csatornáknak hazai gazdasági viszonyainkra való befolyását megítélhessük.

Mint hogy Magyarország nyerstermelő állam, mely terményeinek fölöslegét határán túl kénytelen értékesíteni, míg ipari szükségleteit a külföldről hozza be; másfelől a csatornákon való szállításra, mint már említém, főleg a nyerstermények alkalmasak, míg az ipari cikkek jövőre is túlnyomóan vasuton fognak behozatni: a csatornák által nyújtott előnyök főleg kiviteli kereskedésünkre lesznek befolyással, mely túlnyomóan gabonaneműekből, állatokból, fából és érczekből áll. Mindezek a cikkek, az állatok kivételével, a hajón való szállításra alkalmasak, és mint hogy a hajószállítás a vasuton való szállításnál sokkal olcsóbb, nincsen ok, a miért a csatornák megépítése után ne azokon szállittassanak.

Ezen cikkekből a következő mennyiségeket vittük ki:

Gabonaneműekben kivitelünk az 1895-től 1899-ig terjedő öt év átlagában volt:

	Métermázsa	Koronaérték
1. Buzában	4,591.000	79,316.000
2. Rozsban	1,961.000	27,547.000
3. Árpában	3,750.000	55,755.000
4. Zabban	1,836.000	23,590.000
5. Kukoriczában .	2,633.000	27,055.000
6. Lisztben	5,984.000	156,653.000
Összesen	20,755.000	369,913.000

Ebből az összes mennyiségből pedig volt kivitelünk Ausztriába:

	Métermázsa	Koronaérték
1. Buzában	4,369.000	75,793.000
2. Rozsban	1,957.000	27,485.000
3. Árpában	2,171.000	32,312.000
4. Zabban	1,794.000	22,878.000
5. Kukoriczában .	2,479.000	25,470.000
6. Lisztben	4,884.000	126,925.000
Összesen	17,654.000	310,863.000

És Németországba:

	Métermázsa	Koronaérték
1. Árpában	1,369.000	20,376.000
2. Lisztben	188.000	4,848.000
Összesen	1,557.000	25,224.000

Ausztriába és Németországba irányuló összes gabona- és lisztkivitelünk volt tehát 19,211.000 métermázsa 336,087.000 korona értékben, vagyis szóban forgó nyersterményeinkből súly szerint 92°/_o irányul Ausztriába és Németországba.

Hogy Ausztriának melyik tartományába mennyi magyar gabona megy, pontosan nem tudjuk, de minthogy Alsó-Ausztria, Csehország, Morvaország és Szilézia Ausztriának legsűrűbb népességgel bíró tartományai és az osztrák örökös tartományok állami szolgáltatásaihoz mintegy 80°/_o-al járulnak, azt hiszem, nem tévedek abban, ha felveszem, hogy fentebb kimutatott gabonakivitelünk 70—80°/_o-a, tehát mintegy 13 millió métermázsa gabona az imént említett északi tartományokba vitetik ki, vagyis azokba a tartományokba, melyekkel a csatornák megépítése után közvetlen vízi összeköttetésünk lesz. Fel lehet továbbá venni, hogy a Németországba kivitt lisztnak és árpának igen jelentékeny része a vízi utat fogja választani, mihelyt a Duna a német csatornahálózáttal a közvetlen összeköttetés be lesz hozva.

A gabonaneműeken kívül Németországba kivitt azon árúk, melyek bizonyára az olcsóbb vízi utat fogják használni, az utolsó öt év átlagában a következők:

Vasércz	1,652.000 mm.	2,611.000 Kor.
Cserzőhéj	325.000 »	2,930.000 »
Donga	189.000 »	2,644.000 2
Aszalt szilva	109.000 »	3,630.000 »
Faárúk	211.000 »	2,475.000 »
Összesen	2,486.000 mm.	14,390.000 Kor.

Habár nem valószínű, hogy a Magyarországból a Cseh és Morvaországba kivitt összes gabonamennyiség a csatornákon fog szállíttatni, az nem vérmes számítás, ha felteszszük, hogy az Ausztriába exportált magyar nyersterményekből mintegy tízmillió métermázsa, a Németországba exportált nyersterményekből pedig mintegy hárommillió métermázsa fog a csatornákon szállíttatni

Nyersterményekben való kiviteli kereskedelmünk imént vázolt irányából világos, hogy a szóban forgó két csatorna reánk nézve távolról sem egyenlő fontosságú; mert míg a duna-elbai csatorna Alsó-Ausztriát és Csehországot, tehát Ausztriának ezen tartományait, a hová kiviteli forgalmunk irányul, közepén szeli át, addig a duna-oderai csatorna Sziléziának csak keleti szélét érinti, reánk nézve

tehát nem bir azzal a fontossággal, a mivel az elbai csatorna.

Ugyanezen szempontokból döntendő el az a kérdés is, vajjon hasznos vagy szükséges vállalkozás lenne-e, ha mi a Dunát az Oderával a Vág völgyön át kötnők össze. Eltekintve attól, hogy a Vág völgyéből az Odera-völgyén át egy magas vízválasztót kellene áthágni, a mi ezen csatorna építését felette költségessé tenné, azokat a vidékeket, a hová kivitelünk irányul, ezen csatornavonallal el nem érhetjük. Mert a Vág völgyén vezetendő csatornán, mely Ausztriában Szilézián vezetne át, Csehországba gabonánk el nem juthatna.

A duna-oderai csatornának a Vág völgyén való megépítése s Szilézián át Odbergig való folytatása reánk nézve is birna ugyan azzal az előnnyel, hogy a sziléziai kőszén olcsóbban jutna el hozzánk, mint ma; hogy továbbá a német piacokra az Oderának a határtól Coselig való csatornázása után olcsó utat nyitna; de tekintettel arra, hogy kivitelünk nagyobb Ausztriába, mint Németországba, csak azon esetben lenne megépítendő, ha bármely intézkedés által érdekeink az osztrák csatornák útján kielégítést nem találnának.

A sziléziai szénnek olcsóbb behozatala egymagában alig indíthatna arra, hogy ezen költséges csatornát megépítsük; az arra fordított költség sokkal gyümölcsözőbben lenne elhelyezve, ha azzal a Dél-Magyarországon lévő jó szénben bővelkedő széntelepeket, melyek ma megközelíthetetlenek, látnók el a szükséges közlekedési eszközökkel.

Az a haszon, mely a duna-elbai csatorna megépítésével az által éretik el, hogy buzánkat szakadatlan vízi úton szállíthatjuk Budapestről azokba a tartományokba, melyek búzáknak ma legnagyobb és legbiztosabb fogyasztói, igen jelentékeny.

Az osztrák-magyar közös vámterület a gabona behozatala ellen behozatali vámokkal van védve. A vámoknak hatása azonban nem egyforma a vámterület minden búzapiaczán. Az osztrák örökös tartományok sohasem termelnek annyi gabonát, a mennyi szükségletük kielégítésére elegendő; ellenben Magyarországnak saját szükségletén felül mindig van kiviteli fölöslege. Ezért a gabonavédvám a maga teljességében a cseh gabonapiaczokon érvényesül, míg a magyar piacokon az árak annyival alacsonyabbak, a mennyi a szállítási költség a magyar piacról a fogyasztó piaczig.

Vegyük például a prágai és budapesti piaczkon a búzaárakat.

Budapesten szükségszerűen a szállítási költség összegével olcsóbb a búza ára, mint Prágában, mert különben nem Budapestről, hanem máshonnan látná el magát a prágai piac. Ha tehát a szállítási költség Budapestről Prágáig csökken, a búza ára Budapesten annyival emelkedik, mint a mennyit a szállítási díjban való csökkenés tesz. A viszonyok kivételes esetekben alakulhatnak ugyan úgy is, hogy a szállítási költség csökkenésének haszna nem a maga teljességében érvényesül a magyar piaczkok javára; hanem hogy ennek folytán a buza Prágában a szállítási költségkülönbséget egy részével olcsóbb lesz; de bizonyos és kétségtelen, hogy a magyar piaczkokon a búza a szállítási költségeknek legalább egy részével, sőt valószínűen az egész különbséggel drágább lesz.

Kimutattam fentebb, hogy a Magyarországból Ausztriába és Németországba a csatornákon kiszállítandó gabona és liszt mennyisége évenként mintegy 13 millió métermázsára tehető és hogy a szállítási költségekben való megtakarítás métermázsánként mintegy 2 korona; az ebből Magyarországra háramló haszon azonban nemcsak a tényleg kivitt gabona szállítási költségeinél elért megtakarításban fog állani, hanem abban is, hogy a piaczkra kerülő összes búza ára felmegy, a mi évi 25—30 millió métermázsára piaczkra kerülő termésünknel számba menő összeget fog tenni.

Az az ellenvetés, hogy az osztrák csatornák esetleg kárunkra lesznek, mert a tengerentúli gabonát megépítésük után olcsóbban lehet Ausztriába behozni, azért nem áll meg, mert Hamburgtól a cseh határig az Elba már is hajózható és ennek daczára a tengerentúli gabona a gabonavédvám folytán Csehország határszéli részeibe sem jut el.

Sőt az a körülmény, hogy a szász határtól a vízi út Prágáig már készül és ennél fogva a tengerentúli búza szállítása Hamburgból Prágába átrakodás nélkül hajón, s ennél fogva a mostaninál olcsóbb áron történhetik, reánk nézve nagyon kívánatosá teszi, hogy a duna-elbai csatorna mielőbb megépüljön és a magyar búza szállítása a tengerentúllal szemben hátrányban ne legyen.

Az elmondottak nézetem szerint újabb bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a nyers terményeket kivivő államoknak mily nagy érdeke van abban, hogy terményeiknek a fogyasztási piaczkokra való szállítási költségei minél

alacsonyabbak legyenek. Az exportáló állam a szállítási költségeknek egy részét minden körülmények között sőt abban az esetben, a melyben mi vagyunk, hogy a beviteli vámok nekünk Ausztria piaczat biztosítják, azoknak egészét meg fogja nyerni a termények emelkedő árában.

Ezért feladatunknak tartom hazánk termelő vidékeinek helyzetét javítani azzal, hogy csatornák építése által az olcsó szállítás előnyeiben részesítsük.

Az osztrák csatorna-tervezeteknek megvalósítása lehetővé teszi nekünk, hogy a hazai csatorna-hálózatot haszonnal és a vízi közlekedési eszközök nyújtotta összes előnyök érvényesítésével létesítsük. Gabonatermő vidékeinkről a fogyasztó piacokra való szállításnál ez idő szerint csak kivételesen és az útnak csak egy részére vehető igénybe a hajószállítás, mert hajózható folyóinknak, nevezetesen a Tiszának és Dunának főiránya északról délre van; a Dunának csak Budapest feletti része folyik nyugatról keletre; a keletről nyugatra vezető hosszabb folyóink, nevezetesen a Maros és a Kőrösök ez idő szerint nem hajózhatók. A hol a vizen való szállítás lehetséges, így különösen a Duna alsó vidékeiről és a Tisza alsó szakaszáról érkező gabonaküldemények már ez idő szerint is túlnyomólag a vízi szállítás veszik igénybe; de a vízi út csak Bécsig használható, honnan a vasuton történik a szállítás Cseh- és Morvaországba. A legtöbb búzát termő vidékekről Jász-N.-Kun-Szolnok, Csongrád, Békés, Csanád, Arad és Biharmegyéből a vízi szállítás nem lehetséges, mert a Kőrös és Maros nem hajózhatók és a Tiszából a Duna valamely állomására csak a Ferencz-csatornán át, vagy a Tisza torkolataig menő kerülővel lehet jutni.

Egészen másként fognak a viszonyok alakulni, ha hazánk gabonatermő vidékeit látjuk el csatornákkal, melyek lehetővé fogják tenni, hogy a gabonát az Alföld szivéből a Dunán és az osztrák csatornákon a fogyasztó piaczokig átrakodás nélkül hajón szállítsuk.

Ha Szatmártól Budapestig és Temesvártól Budapestig építtetnék csatorna oly méretekkel, hogy azon 600 tonnas hajók közlekedhetnének, a gabonaszállítás Szatmárról és a közbeneső állomásokról, nemkülönben Temesvárról és Aradról Csehországba szakadatlanul hajón történhetnék, minő változás állana be kereskedelmi viszonyainkban.

- A szállítási díjtételek tesznek, illetve fognának a csatorna létesítése esetére tenni:

	Vasuti díjtétel 100 kgrkint fillérekben	Távolság a csatornán klméterekben.	Hajózási díjté- tel 100kgrkint fillérekben	Megtakarítás 100 kgrkint fillérekben
Szatmár—Budapest . . .	186	362	51	135
» Bécs . . .	244	654	79	165
» Prága . . .	385	1029	115	270
Debreczen—Budapest . . .	126	332	48	78
» Bécs . . .	214	624	76	138
» Prága . . .	365	990	111	254
Gyoma—Budapest . . .	94	232	38	56
» Bécs . . .	182	524	56	126
» Prága . . .	339	899	102	237
Csongrád—Budapest . . .	94	162	32	62
» Bécs . . .	182	454	60	122
» Prága . . .	339	829	96	243
Temesvár—Budapest . . .	150	372	52	98
» Bécs . . .	212	664	80	132
» Prága . . .	378	1039	116	262
Arad—Budapest . . .	135	308	46	89
» Bécs . . .	223	600	74	149
» Prága . . .	371	975	110	261

Valamennyi itt felemlített viszonylatban a megtakarítás, ha a szállítás hajón átrakodás nélkül közvetlen a fogyasztó piacokra történik, 2—2¹/₂ koronát tesz méter-mázsánként, s ennél fogva a búza ára a feladási állomásokon ugyanazon összeggel drágább lesz.

De nemcsak gabonát, hanem fát, bort, szóval valamennyi terményt olcsóbban lehet szállítani, s ennél fogva mind e terményeknek piaci ára a termelési helyen emelkedni fog. Ellenben kőszén, vasat stb. mind e vidékek olcsóbban fognak beszerezni.

A magyar alföldi csatornáknak létesítésénél természet-szerűleg a duna-tiszai csatorna megépítése az első lépés; mert a Tiszán túli alföldi csatornáknak a Tiszába kell torkolniuk és ha a közép Tisza a Dunával csatornával össze nem köttetik, a hajóknak a Ferencz-csatornán át nagy kerülőt kellene tenniök.

Köztudomású dolog, hogy a magyar kormány a duna-tiszai csatornának terveit most készítetteti és hogy e célra a kereskedelmi minister úr egy külön osztályt szervezett.

Az építendő duna-tiszai csatornának forgalmi tekintetben legelőnyösebb vonala a Dunából Budapestten ágaznék ki és Szolnokon torkollanék a Tiszába. Ezen csatornavonalnak azonban rendkívüli akadályai a Duna és Tisza

között Czegléd vidékén lévő magaslatok, melyekről már Beszédes József kitűnő mérnökünk 1839-ben azon cím alatt »a Kolozsvártól Gráczig építendő nagycsatorna« című könyvében megemlékezik a következő szavakkal:

»Duna s Tisza közti nagycsatorna tárgya többszöri méréseken s vizsgálatokon ment által már én előttem, de a melyek lehetséges tervet azért nem szerzének, mivel a csatornát Pestről Szolnokba akarók vinni, és pedig állóvizűt. Ezen elvet meggyőzhetetlen akadályok ostromolják, melyek közül legnagyobb az, hogy a csatornának tápláló vizét a Zagyva és Tápió patakok adták volna, azok pedig nyáron ki szoktak száradni; de ha elegendő viz volna is e két patakban, e viznek Czegléd alatt Pestig oly emelten hozatala, és pedig száraz homokos hegyoldalban, hogy Pesttől alányuló szakadatlanul 20 öltől 13 ölig magas homokos ormot át lehessen vízzel hatni, már ezen feladat annyiba kerülne, mint külön a hajókázó csatorna számos és költséges rekesztőivel együtt, melyek abba javasoltattak.«

Beszédes terve szerint a csatorna a budapesti soroksári Duna-ágból Harasztinál térne ki, Némedi, Ócsa, Vári s Dabas községek alatt vonulna el és Kerekegyháza, Ágasegyháza Bugacz-Szt.-László és Galambos pusztákon áthaladva Félegyháza alá fordul, honnét Csongrád felé folytatja útját, a hol a Tiszába torkollik.

Ezen vonalnak indokolásánál felemlíti Beszédes, hogy több más vonalat is tanulmányozott, nevezetesen:

»1-szor Soroksárról Pilisre, 2-szor Dabasról Czeglédre, 3-szor Tatár-Szent-Györgytől Nagy-Körösre ott több utakon Kerekegyházától Kecskemétre vinni a csatorna huzamát, de oeconomicus lehetetlen, mivel az ásás mélysége husz ölet felülhaladna több ezer öl hosszúságban.

Kecskemét város kilencz öllel emeltebb helyen fekszik, mint Pestnél a Duna közép vízszine áll. Az ágasegyházi határban a csatornavonal és Kecskemét közt levő legalacsonyabb dombhát 14 öllel emeltebb, mint Pestnél a Duna-viz színének középállása.

Beszédes terveit és adatait a később történt mérések mind igazolják. Mindezeknél fogva, minthogy kívánatos, miszerint a duna-tiszai csatornának a Tiszába torkolása a Közép-Tiszának minél feljebb fekvő pontján történjék, nehogy a keleti irányból jövő és a Felső-Dunára törekvő hajók délfelé nagy kerülőt legyenek kénytelenek tenni, azt hiszem, hogy a duna-tiszai csatornának helyes vonala a

budapest-csongrádi irány. A csatornának a Tiszába Csongrádnál való torkolása azért is czélszerű, mert a Kőrösök, melyek Békéstől, esetleg Gyulától Csongrádig hajózhatóvá teendők, hogy a szatmár-csongrádi csatornának kiegészítő részét képezzék, Csongrádnál ömlenek a csatornába.

Az általam javaslatba hozott két alföldi csatorna a következő vonalon lenne létesítendő.

A szatmár-csongrádi csatorna Szatmár-Németinél ágaznék ki a Szamosból és Nagy-Majtény és Nagy-Károly alatt a debreczeni határt annak déli részén szelné át, azután lefordulna B.-Ujfalu felé és a Berettyó medrét követve Békés és Gyoma körül torkollanék a Kőrösökbe, melyek egész a Tiszába ömlésükig hajózhatóvá lennének teendők. Ily módon szakadatlan hajózási út létesítenék Szatmártól és Debreczentől Budapestig s tovább a Dunán egész az osztrák csatornáig.

Ezen csatorna tápvizét a Szamosból nyerné és az általam megjelölt vonalon sehol nehézségekbe nem ütköznék.

A Szamos vízszíne magassága kis vízállásnál 119·56 m. az Adriai tenger színe felett; Debreczenben a terepmagasság 112 m., a csatornának tehát ezen a vonalon 7 $\frac{1}{2}$ m. esése lesz. Berettyó-Ujfalunál a kis víz színe 89·3 m., tehát a csatorna vize a Szamosból ezen pontig elegendő eséssel vezethető le. Berettyó-Ujfalutól már a Berettyónak és Kőrösöknek természetes esése van s ezen folyóknak medre oly módon lesz csatornázandó, hogy a mederbe mozgó gátak lesznek építendőek, melyek a vizet felduzzasztván, a hajóknak elegendő vízmennyiséget biztosítanak; árvizek közeledtével pedig felnyitattak. Minden ilyen mozgó gát által okozott esésen át a hajók zsilippel haladnak át.

Tudomásom szerint a Kőrösnek hajózhatóvá tételére vonatkozó terveket a földművelésügyi minister úr már el is készíteté.

A másik csatorna, mely Temesvárról lenne építendő, állana a temesvár-perjámosi csatorna-szakaszból, a hajózhatóvá tett Maros-szakaszból Aradtól Szegedig, onnan a hajók a Tiszán mennének Csongrádig s a csongrád-budapesti csatornán haladnának tovább. Ezen csatorna-vonalnak azért kellene Perjámosnál és nem Aradnál a Marosból kiágazni, mert az arad-temesvári vonalon a vingai magaslaton kellene a csatornának áthaladnia.

Ezen csatorna létesítésének sincsenek akadályai; mert a Maros kis vízállása Perjámosnál 91·16 méterrel

magasabb az Adriai tenger színénél, míg a Béának kis vizsine Temesvárnál 84·0 méterrel magasabb a tenger színénél s ennél fogva a csatorna a Marosból táplálható vízzel.

Temesvár városa és az ottani érdekeltség eddig a Béga-csatornának minden vizállásnál való hajózhatóvá tételét kérelmezte, míg én azt javaslom, hogy a Maros Aradtól a Tiszába torkollásáig hajózhatóvá tétessék és Temesvártól Perjámosig építtessék csatorna; mert ezen általam javasolt vonal összes hossza Budapestig 312 kilométer, ellenben Temesvárról a Béga-csatornán Titelig, s onnan Szlankaméne át Budapestig a megtett út 600 kilométert tesz; s míg a perjámos-szegedi vonalon a szállítási költség 52 fillér, a kerülőn át 74.

A napilapokban a Budapestről Fiuméba építendő csatorna terve is szellőztetett s ezért néhány szóval indokolni kívánom azt, miért nem helyeztem én azon csatornát az első sorban megépítendőik közé. Fiumén át irányuló tengerentúli kivitelünk is olyan árúczikkekből áll, melyeknél a szállítás olcsó volta nagy szerepet játszik; ilyen különösen a liszt, mely Fiuméba vezető csatorna létesítése után kétségtelenül hajón szállíttatnék oda, de a magyar királyi államvasutakon a Fiumén át kivitelre kerülő liszt már ma is oly olcsó díjtétel mellett szállíttatik, melynél a csatornán való szállítás sem lenne sokkal olcsóbb. A beviteli czikkek között első sorban a bor szerepel, mely amúgy is nagy tömegekben árasztja el az országot, melynek bevitelét elősegíteni alig lehet közgazdasági politikánk feladata. De mindezekről eltekintve, összes tengeri bevitelünk 3¹/₂ és 4 millió métermázsára, kivitelünk pedig 5—6 millió métermázsára szorítkozik, tehát észak-nyugotra irányuló kivitelünknel sokkal kisebb fontosságú.

Teendőinkre vonatkozó nézeteimet röviden összefoglalva, javaslatom az lenne, hogy az előkészítés stádiumában lévő budapest-csongrádi csatornán kívül a szatmárdebreczen-gyoma-csongrádi csatornavonal és a temesvár-perjámos-szeged-csongrádi hajózási vonal építése minél előbb foganatba lenne veendő, hogy ezzel a magyar alföld, az ország szive mielőbb ezen olcsó szállítási eszköz birtokába jusson.

Az általam javaslatba hozott csatornáknak építési költségeit ma biztosan megállapítani nem tudjuk; mert ezen csatornákra vonatkozó terveink nincsenek. Ezek a

költségek mindenesetre jelentékenyek lesznek, mert mintegy 500 kilométer új víziutnak létesítéséről van szó, melynek legnagyobb része újonnan ásandó csatorna és csak kisebb részben csatornázandó folyó, mint a Kőrös és Maros. Távolról sem lesznek azonban ezen hazai csatornáink építési költségei oly nagyok, mint az osztrák csatornáké; mert míg ezek nehéz és magas vizválasztókon át dombos vidékeken építendőek, a magyar csatornák az alföldi rónákat fogják átszelni, a hol a csatornaépítésnek akadályai egyáltalán nincsenek. Az sem tévesztendő szem előtt, hogy ezen építkezések befejezése csak évek sora múlva várható csak és hogy ennél fogva a költségek nem egyszerre, hanem hosszú időre elosztva fogják az országot terhelni.

Bármily nagyok legyenek is a költségek, hibának tartanám, ha azoktól visszariadnánk. Vajjon minő helyzetben lenne ma az alföld, ha az érdekeltek a negyvenes években a gróf Széchényi kezdeményezte Tiszaszabályozástól a költségek nagy volta miatt visszariadtak volna. És vajjon hol tartana ma az ország gazdasági helyzete, ha 1867-ben az akkori kormány súlyos, a maiaknál mindenesetre sokkal súlyosabb pénzügyi viszonyok között meg nem vetette volna a mai vasúthálózat alapját, melynek az ország gazdasági helyzetének emelkedésében oly nagy szerepe van.

Ezért azoknak a csatornáknak építését, melyekre a tervek már ki vannak dolgozva, minél előbb megkezdendőnek, a többi csatornáknak pedig tervezését foganatba veendőnek tartom.

Hieronymi Károly.

A fővárosi pénzüintézetek 1900-ban.

Tekintve azt a nagy fontosságot, a melylyel fővárosi pénzüintézetek helyzete és eredményei egész gazdasági életünkre bírnak, sajnálatos, hogy a fővárosi statisztikai hivatal összefoglaló táblázatos kimutatását ezen pénzüintézetek üzleteredményeiről csak a statisztika tárgyát tevő esztendő követő év végén teszi közzé, akkor, a mikor ennek az összeállításnak már actualitása nincs, mert az év végével a figyelem már nem az elmúlt, hanem a folyó és végéhez közeledő év eredményei felé fordul. Nem szándékunk a hivatal ezen eljárási módja fölött kritikát gyakorolni, bár kimutathatók, hogy az összes évi zárszámadások elkészülvén, a hivatal szokásos táblázatait két hét alatt könnyű szerrel elkészíthetné és így májusban már közre is adhatná. Inkább azt tűztük ki célul, hogy a hivatalos statisztika ezen fogyatékoságának ellensúlyozásául összeállítsunk a fővárosi pénzüintézetek múlt évi eredményeiről egy-néhány táblázatot, a melyek — mint magánúton készült munkálatok — teljességre ugyan nem állhatják ki a versenyt a hivatalos kimutatásokkal, de az a félév, a melylyel előbb jelennek meg amazoknál, bőven ellensúlyozza — úgy véljük — esetleges fogyatékoságukat.

Mielőtt dolgozatunk tulajdonképeni céljára, a táblázatos kimutatókra áttérnénk, első sorban meg akarjuk határozni azok terjedelmét, azt tudniillik, hogy mely intézetek vétettek föl kimutatásaink keretébe. E részben irányadóul azt vettük, hogy azon részvénytársasági alakban működő intézetekre terjeszkedjünk ki, a melyek a tulajdonképeni banküzletágakat, vagy azok főbjeit művelik, a melyek tehát homogen üzletkörük révén összehasonlításnak, a táblázatok során beálló összeolvasztásnak kellő alapját szolgáltatják. Kihagytuk tehát a magyar földhitelintézetet, a kisbirtokosok földhitelintézetét és a központi hitelszövetkezetet, a melyek egyrészt nem részvénytársaságok, másrészt hivatásuknál és szervezetüknél fogva teljesen különbözők a tulajdonképeni pénzüintézetektől, de kihagytuk a váltóüzleteket, giró- és pénztár-egyletet, a kereskedelmi részvénytársaságot, vasuti bankokat és az osztálysorsjáték-társulatot is, a melyeknek annyira specialis üzletkörük van, hogy egybevetésük az általunk tárgyalt intézetekkel az együttes képet minőségileg inkább homályosítaná, mint a mennyire mennyiségileg tökéletesebbé tenné.

Az így kimutatásaink keretébe fölvetett intézetek száma 21-re rúg, egygyel kevesebbre, mint a mennyi 1899. végén a működött, mert

a fővárosi bank r. t. a múlt év óta fölszámolás alatt áll, s így mérleget nem ad, ellenben új, kimutatásunk keretébe vágó pénzüintézet az 1900. év folyamán nem alakult.

Első táblázatunk ezen 21 pénzüintézet tiszta nyereségeinek összehasonlítását adja az 1899. és 1900. évekre. Tiszta nyereségül nem a mérlegszámla, illetve az üzleteredmény számla egyenlege van fölvéve, hanem ebből le van vonva az 1898-ról 1899-re, illetve 1899-ről 1900-ra áthozott nyereségmaradvány, úgy, hogy egybevetés tárgyát csak az illető években elért tiszta keresmények képezik. Ezen táblázat a következő:

	Tiszta nyereség k o r o n a		Tiszta nyereség emelkedés csökkenés korona	
	1899	1900		
Pesti Hazai első takarékpénztár-egyes.	4,989.721	4,727.224	—	262.497
Pesti magyar keresk. bank	6,004.382	5,736.815	—	267.567
Magyar Atalános Hitelbank	3,561.015	3,574.366	13.351	—
Magyar Jelzáloghitelbank	4,185.225	4,186.422	1.197	—
Magyar Leszámitoló- és Pénzváltóbank	2,334.828	1,885.036	—	449.792
Hazai bank r.-t.	1,082.138	831.072	—	251.066
Magyar Ipar- és keresk. Bank	1,526.104	1,139.934	—	386.170
Magyar Agrár- és Járadékbank r.-t. .	1,249.925	1,174.939	—	74.986
Budapesti Bankegyesület r.-t.	826.332	763.971	—	62.361
Egyesült Bpesti Fővárosi takarékpénzt.	2,325.473	2,038.424	—	287.049
Magyar Orsz. központi »	1,490.416	1 380.399	—	110.017
Magyar Általános »	368.095	363.980	—	4.115
Bpesti tkptár és orsz. zálogkölcson r.-t.	803.132	760.202	—	42.930
Belvárosi Takarékpénztár	444.377	436.580	—	7.797
Első Magyar Iparbank	366.736	324.545	—	42.191
Általános Bank r.-t.	82.381	79.885	—	2.496
Köbányai Takarékpénztár r.-t.	65.688	29.324	—	36.364
Budapesti III. kerületi takarékpénztár	45.730	25.604	—	20 126
Magyar takarékpénztárak központi jel- zálogbankja	346.228	410.471	64.243	—
Budapest-Lipótvárosi tkpénztár r.-t. .	152.669	150.407	—	2.262
Budapest-Erzsébetvárosi tkpénztár . .	173.740	195.162	21.422	—
Folyószámla-leszámitoló Bank r.-t. .	4.252	71.245	66.993	—
	32,428.587	30,286.007	167.206	2,309.786

Első pillantásra szembeötlök, hogy az 1900. év a budapesti pénzüintézetekre nézve rendkívül kedvezőtlen volt. Ennek magyarázatát az elmúlt év általánosan kedvezőtlen üzleti viszonyai adják. A kibocsátási és alapítási üzlet teljesen pangott, ezzel a jelzálog és hasonló üzletágak cultiválása igen szűk térre volt szorítva. Másfelől az 1900. év elején érvényben volt magasabb betéti kamatláb és az egész év folyamán fennállott, az 1899. évinél jóval alacsonyabb bank- és nyílt piaci kamatláb természetesen idézték elő a folyó kamatjövedelem csökkenését. E mellett pedig a rossz gazdasági conjunctura teteme-
sebb veszteségeket is idézett elő az egyes üzletágaknál, különösen pedig azon intézetek, a melyeknek nagyobb tárczájuk van befektetési értékekben, ezek árfolyamhanyatlása révén érzékeny veszteségeket szenvedtek. Így jön azután létre eredményül az a kedvezőtlen számadat, hogy az összegezett tiszta nyereség 32,428.587 koronáról 30,286.007 koronára csökkent, a csökkenés tehát 2,142.580 K, az 1899. évi főeredménynek 6.6%-a. A nagyobb intézetek közül mind nyereség-csökkenést mutat, kivéve a hitelbankot, a jelzálog-hitelbankot és a központi jelzálogbankot, a melyek mérsékelt emelkedést tüntet-

nek föl; a folyó számla leszámítoló banknál kimutatott nagy emelkedés nem jön tekintetbe, mert ez a kis intézet csak 1899-ben alakult és csak a múlt évben fejthetett ki tulajdonképeni üzleti tevékenységet.

Ez a táblázat azonban természetesen csak a mérlegadatokkal számolhat, nem juttathatja azonban hiven kifejezésre a valóságos üzleteredményeket mérleg-technikai okoknál fogva. Először is azért nem, mert egyes intézetek bizonyos üzletágakból származó veszteségeiket nem a folyó nyereségből, nem az üzleteredmény-számla terhére fedezik, hanem külön, e célra alapszabályszerűen rendelt tartalék-alapokból egyenlítik ki. Különösen gyakori eset ez az értékpapír-készleten elért árfolyamnyereség-, illetve az ennél szenvedett árfolyam-veszteségnél. Ilyen alap van például – hogy csak nagyobb intézeteket említsünk – a pesti hazai és az egyesült fővárosi takarékpénztáraknál és a jelzáloghitelbanknál. Ezek közül az 1900. év folyamán az alap összege a hazainál 18,682.556 koronáról 18,034.679 koronára, a fővárosinál 1,015.588 koronáról 550.000 koronára zsugorodott össze, vagyis az előbbi intézet kerek 650 ezer, az utóbbi kerek 465 ezer korona olyan veszteséget szenvedett az év folyamán, a mely a fent kimutatott tiszta nyereség összegében nem jut kifejezésre, tehát abból külön lenne leszámítandó.

Másfelől itt vannak az ugynevezett rejtett tartalékok, a melyek a régi fővárosi intézeteknél igen tetemes összegekre rugnak, a melyek azonban a mérlegekből nem mutathatók ki s így azok változásai a tiszta nyereség összegében nem nyernek kifejezést. Hogy ezek a változások a múlt évben csökkenő irányban elég tetemes mértékben állhattak be, az abból a körülményből következtethető, hogy veszteségek, leírások czimén a mérlegekben igen jelentéktelen, a kedvezőtlen gazdasági viszonyokkal arányban sem álló összegek szerepelnek, sőt azok az intézetek, a melyeknek külön e célra teremtett alapjaik nincsenek, de nagy befektetési értékpapír-tárczával bírnak (kereskedelmi bank, központi takarékpénztár stb.) értékpapír-veszteséget egyáltalán nem tüntetnek ki, világos tehát, hogy ezen leírások, veszteségek javarészből a rejtett tartalékokból fedeztettek. Megjegyezzük, hogy a mennyiben a rejtett tartalékoknak egyáltalában van létjoguk, ez az eljárási mód nem kifogásolható, mert a rejtett tartalékok épen rendkívül jó években az osztalék-alap csorbitásával szereztetnek, így tehát jogos, hogy rendkívül rossz években az osztalék stabilizálása érdekében igénybe is vétessenek.

A táblázatos összehasonlítás szóval csak ezen correcturák szükségességének tudtával használható föl, a mely correcturákat azok természeténél fogva számszerűleg keresztülvinni nem lehet.

A nyereségek ezen számszerű összeállítása a helyzet és eredmények megítélésére szükséges képnak csak egyik oldalát tünteti föl, a kép kiegészítésére okvetlen szükséges, hogy az egyes intézetek két évi rentabilitását hasonlítsuk össze. Ennek az összehasonlításnak pedig két módon kell történnie. Először is arányba állítjuk az elért tiszta nyereséget, illetve az évi keresményt a részvénytőkével, a mi által megtudjuk azt, hogy a tényleg befizetett részvénytőke mennyit jövedelmezett a múlt, mennyit az azt megelőző évben, illetve, hogy mennyi a különbség a két esztendő rentabilitása között.

Ezt a táblázatunkat itt mutatjuk be:

	Hány százaléka a rész- vénytőkének a tiszta nyereség		Emelkedés százalékokban	Csökkenés százalékokban
	1899	1900		
Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület	49·9	47·3	—	2·6
Pesti magyar keresk. bank	20—	19·1	—	—·9
Magyar általános hitelbank	10·5	10·5	—	—
Magyar jelzálog-hitelbank	13·9	13·9	—	—
Magyar leszámítoló- és pénzváltóbank	7·8	6·3	—	1·5
Hazai bank r-t.	10·8	8·3	—	2·5
Magyar ipar- és keresk. bank	7·6	5·7	—	1·9
Magyar agrár- és járadékbank r-t.	5·2	4·9	—	—·3
Budapesti bankegyesület r-t.	6·9	6·4	—	—·5
Egyesült budapesti fővárosi takpt.	25·8	22·6	—	3·2
Magyar országos központi takpt.	17·7	16·5	—	1·2
Magyar általános takpt.	9·1	9·1	—	—
Budapesti tptár és országos zálogkölcson r-t.	8—	7·6	—	—·4
Belvárosi takarékpénztár	8·8	8·7	—	—·1
Első magyar iparbank	9·1	8·1	—	1—
Általános bank r-t.	9—	8·9	—	—·1
Kőbányai takarékpénztár r-t.	10·6	5·8	—	4·8
Budapesti III. kerületi tptár	41·5	25·8	—	15·7
Magyar takarékpénztárak közp. jelzálogbankja	5·8	6·8	1—	—
Budapest-Lipótvárosi takpt. r-t.	7·6	7·5	—	—·1
Budapest-Erzsébetvárosi takpt.	8·9	9·7	—·8	—
Folyószámla leszámítoló-bank r-t.	2·1	35·6	33·5	—

A rentabilitásnak ez az összehasonlítása és egybevetése azonban bizonyos mértékben csak formális eredményre vezet, a mennyiben az elért tiszta keresményt a társulat tőkéinek csak egy jogilag megkülönböztetett részével, a részvénytőkével helyezi arányba. Az itt ki-mutatott eredmények azonban a tényleges rentabilitást épen azért nem is fejezik ki hiven, mert például a hazai takarékpénztárnál 47·3, a kereskedelmi banknál 19 1/0 jövedelmezőséget mutat, holott a két intézet tőkéinek gyümölcsöztetése között koránt sincsen ily óriási eltérés. Tekintetbe kell ugyanis venni, hogy a tiszta nyereség eléré-seért nem csupán a részvénytőke, hanem a társulat összes tőkái, a részvénytőke és a tartalékok egyesített összege dolgozik; ha tehát a tulajdonképeni rentabilitást akarjuk vizsgálni, ha meg akarjuk álla-pítani, vajon az egyes társulatok saját tőkéjének minden 100 koro-nája mennyi jövedelmet hajtott az egyik, mennyit a másik évben, akkor nem érhetjük be a fent közölt táblázattal, hanem tovább menve, arányba kell állítanunk az elért tiszta keresményt a részvény- és tartaléktőkék egyesített összegével. Ezt a célt szolgálja következő táblázatunk:

	Tiszta nyereség hány %-a részvény- és tarta- léktőkéknek		Emelkedés százalékokban	Csökkenés százalékokban
	1899	1900		
Pesti hazai első takarékpénztár-egyesület	12—	11·1	—	0·9
Pesti magyar kereskedelmi bank	11·1	10·1	—	1—
Magyar Általános Hitelbank	8·1	8·1	—	—
Magyar Jelzálog-Hitelbank	7·8	7·8	—	—
Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank	6·6	5·3	—	1·3
Hazai bank r. t.	9·9	7·3	—	2·6
Magyar ipar- és keresk. bank	7·0	5·2	—	1·8
Magyar agrár- és járadékbank r. t.	5·1	4·8	—	0·3
Budapesti Bankegyesület r. t.	6·3	5·8	—	0·5
Egyesült Budapesti Fővárosi takarékpénztár	11·7	9·7	—	2·0
Magyar országos központi takarékpénztár	10·5	8·6	—	1·9

	Tiszta nyereség hány %-a részvény- és tartaléktőkéknek		Emelkedés százalékokban	Csökkenés százalékokban
	1899	1900		
Magyar általános takarékpénztár	8.4	8.1	—	—3
Budapesti tpenztár és országos zálogkölsön r. t.	7.2	6.7	—	1.5
Belvárosi takarékpénztár	8.0	7.8	—	—2
Első magyar iparbank	7.5	6.7	—	—8
Általános Bank r. t.	8.6	8.3	—	—3
Kőbányai Takarékpénztár r. t.	8.2	4.5	—	3.7
Budapesti III. kerületi tpenztár	18.8	10.9	—	7.9
Magyar takarékpénztárak központi jelzálog- bankja	5.5	6.4	—9	—
Budapest-Lipótvárosi tpenztár r. t.	7.4	7.1	—	—3
Budapest-Erzsébetvárosi tpenztár	8.2	9.0	—8	—
Folyószámla leszámítoló Bank r. t.	2.1	35.6	33.5	—

Ha a tartaléktőkének ezen hatását a rentabilitás mikénti alakulására látjuk, önként szemünkbe ötlük a tartalék-tőkéknek nagy jelentősége, a mely tekintetben a tulajdonképeni alaptőkéktől csak mennyiségileg különböznek, míg minőségileg csakis jogi, de nem gazdasági szempontból van eltérés. Épen ezért a pénzüintézetek helyzetének megítélésére, erejük megmérésére elsőrangú fontosságú a tartalékok összegeinek megállapítása, azok aránya a részvénytőkéhez, úgy szintén a tartalékok összegének módosulása az üzleti év folyamán.

Ezekre az adatokra terjeszkedik ki következő táblázatunk:

	Részvénytőke	Tartaléktőke	A tartalékok összege hány %-a a részvény- tőkének	Tartalékalapok + vagy — az 1899. évvél szemben (korona)
	k o r o n a			
Hazai takarékpénztár	10,000.000	31,070.202	317	— 631.372
Kereskedelmi bank	30,000.000	24,800.000	83	+ 800.000
Általános hitelbank	34,000.000	10,300.000	30	+ 300.000
Jelzálog hitelbank	30,000.000	22,785.627	76	— 437.807
Leszámítoló bank	30,000.000	5,666.987	19	+ 171.965
Hazai bank	10,000.000	1,200.000	12	+ 250.000
Ipar-és kereskedelmi bank	20,000.000	1,900.000	9	+ 200.000
Agrárbank	24,000.000	349.230	2	+ 109.986
Bankegyesület	12,000.000	1,248.927	10	+ 41.089
Fővárosi takarékpénztár	9,000.000	12,027.818	133	— 465.356
Központi takarékpénztár	8,400.000	6,664.553	79	+ 89.649
Általános takarékpénztár	4,000.000	400.017	10	+ 57.639
Budapesti takarékpénztár	10,000.000	1,140.144	11	+ 70.096
Belvárosi takarékpénztár	5,000.000	570.000	11	+ 60.000
Első magyar iparbank	4,000.200	830.000	21	+ 20.000
Általános bank	900.000	57.000	6	+ 12.000
Kőbányai takarékpénztár	500.000	152.000	30	+ 4.000
Ó-budai takarékpénztár	99.200	144.000	145	+ 24.000
Takarékpénzt. jelz. bankja	6,000.000	320.100	5	+ 20.100
Lipótvárosi takarékpénzt.	2,000.000	100.000	5	+ 30.000
Erzsébetvárosi takarékp.	2,000.000	160.000	8	+ 40.000
Folyószámla leszámítoló bank r.-t.	200.000	—	—	—
	252,099.400	121,886.603		+ 2,300.524 — 1,534.535

Ha a táblázat mennyiségi végeredményeit tekintjük, látjuk, hogy a budapesti pénzüintézetek tartaléktőkének összege 48.3%-a

azok részvénytőkéinek, ha pedig a nyereség előviteleket, mint függő tartalékokat hozzáadnók, a tartalékok összege körülbelül felére rugna a részvénytőkék összegének. Vagyis az intézetek által kezelt saját tőkének mintegy kétharmad része a részvénytőke, egyharmad része pedig tartalék.

A mi a tartalékok végösszegének szaporodását illeti, látható, hogy ez a múlt év folyamán aránylag igen csekély volt. A 21 intézet közül ugyan tizenhétnél emelkedett a tartalékok összege 2,300,524 K-val, ellenben három intézetnél (hazai, fővárosi takarékpénztár, jelzáloghitelbank) apadt összesen 1,534.535 K-val, a minek oka — mint már kifejtettük — az, hogy ezek az intézetek az értékpapírkészletük-nél szenvedett árfolyamvesztéséget tartalékaik terhére egyenlítették ki. Végző eredményben tehát a tartalékok végösszege 765.989 K-val szaporodott, alig $\frac{3}{4}\%$ -kal, a mi mindenesetre elég kedvezőtlen arány, különösen egybevetve az előző évekkal, a mikor a szaporodás néha 15—16 millióra is rugott.

Végül még annak a vizsgálatára kívánunk kiterjeszkedni, hogy a kimutatásunk keretébe fölvetett intézetek mily módon használták föl elért tiszta nyereségüket. Megjegyzendő, hogy az itt részletezett összegek nem vágnak egybe a fönt tiszta nyereségként kimutatott tételekkel, a minek az a természetes magyarázata, hogy előbb csak az 1900. év tiszta keresményét vettük számításba, itt pedig a nyereség-felosztás teljes alapját, tehát az 1900. évi tiszta-nyereséget kell tekintetbe vennünk és ehhez hozzáadnunk az 1899-ről áthozott maradékot.

A nyereségfelosztásra vonatkozó táblázatunk a következő:

	Az 1900. évi tiszta nyereségből (+ elővitel 1899-ről) fordított				
	osztalékra	tartalékok és leírásokra	tantiémekre és díjazásokra	nyugdíjalap és jótékony-célra	elővitel 1901-re
Hazai takarékpénztár	4,275.000	—	532.059	60.000	479.981
Kereskedelmi bank	4,200.000	800.000	643.154	58.168	770.512
Általános hitelbank	3,060.000	300.000	187.436	—	136.923
Jelzáloghitelbank	3,577.500	300.000	269.767	30.000	625.843
Leszámitoló bank	1,800.000	100.000	38.503	20.000	203.979
Hazai bank	600.000	116.500	128.779	30.000	73.658
Ipar és kereskedelmi bank	1,000.000	100.000	16.792	15.000	288.328
Agrárbank	1,200.000	50.000	—	—	150.370
Bankegyesület	600.000	70.000	27.875	10.000	117.588
Fővárosi takarékpénztár	1,860.000	20.384	211.842	30.384	618.353
Központi takarékpénztár	1,120.000	67.608	177.648	30.000	141.517
Általános takarékpénztár	291.640	40.000	29.118	—	25.137
Budapesti takarékpénztár	600.000	50.000	108.826	10.000	23.854
Belvárosi takarékpénztár	300.000	60.000	69.852	6.000	17.369
Első magyar iparbank	266.680	21.624	38.945	12.981	17.860
Általános bank	54.000	12.856	14.379	—	3.700
Kőbányai takarékpénztár	25.000	2.000	4.184	—	857
Obudai takarékpénztár	13.888	8.000	5.161	—	3.207
Takarékp.-rak jelz. bankja	300.000	60.000	20.674	15.000	25.400
Lipótvárosi takarékpénzt.	100.000	30.000	24.065	—	2.538
Erzsébetv. takarékpénzt.	120.000	40.000	35.129	—	7.583
Folyószámla leszám. bank	18.000	33.494	13.493	1.000	7.510
	25,381.708	2,282.466	2,597.681	328.533	3,762.068

Ha már most a végösszegeket tekintjük és azokat az előző év eredményeivel hasonlítjuk össze, a következő kimutatást nyerjük:

	A nyereségből fordított					
	1899		1900	1900-ban	1899	1900
	korona			kevesebb	százalék	
						1900-ban +
osztalékra	26,319.958	25,381.708	938.250	72.9	74.—	+ 1.1
tartalékok és leírásokra . .	2,522.212	2,232.466	239.746	7.—	6.6	— 0.4
tantiémek és díjazásokra . .	2,716.470	2,597.681	118.789	7.5	7.5	—
nyugdíjalapésjótékonycélra	512.588	328.533	184.055	1.4	—9	— 0.5
elővitelre	4,044.202	3,752.068	282.134	11.2	11.—	— 0.2
Összesen	36,115.430	34,352.456	1,762.974	100.—	100.—	

Mindenek előtt azt látjuk, hogy a fölosztásra szánt nyereség végösszege 1.7 millió K.-val kevesebb, mint volt az 1899. év zárszámadatai alapján. A tiszta nyereségnek majd $\frac{3}{4}$ része az, a mit a részvényesek osztalék fejében megkapnak, tartalékba helyeztetett és leírásokra fordított 6.6⁰/₀, tantiémekre 7 $\frac{1}{2}$ ⁰/₀, a nyugdíjalapok dotációjára és jótékony célokra majdnem 1⁰/₀, a nyereségnek 11⁰/₀-a pedig az 1901. év számlájára vezettetik elő.

Ha pedig a két év eredményeit hasonlítjuk össze, látjuk, hogy a nyereségek csökkenése folytán a részvényesek 938 ezer, az igazgatók, tisztviselők stb. tantième címén 118 ezer K.-val kevesebbet kaptak, mint az előző évben. A nyereségnek csökkenését azonban nem követi egyenes arányban az osztalék apadása, ezt némileg azzal ellensúlyozták, hogy a nyereségnek 1.1⁰/₀-kal nagyobb részét használták föl osztalékra, mint a múlt évben. Ennek ellensúlyozására viszont a tartalékok dotálása 0.4⁰/₀-kal, a nyugdíjalap és jótékonycélok javadalmazása 0.5⁰/₀-kal, az új számlára való elővitel 0.2⁰/₀-kal kevesebbet vett igénybe, mint a múlt évre.

Befejezésül még az alábbi táblázatban bemutatjuk a két évben kifizetett osztalékokat számszerű összegükben és a részvény-névértékhez viszonyított százalékos arányban, összehasonlítva:

	Osztalék		1900-ban	Osztalék a részvény névérték		1900-ban
	korona			o/o-a		
	1899	1900	+	1899	1900	+
Pesti Hazai első tptár-egyesület . .	850	850	—	42.5	42.5	—
Pesti Magyar keresk. bank	150	140	—10	15	14	—1
Magyar Általános Hitelbank	36	36	—	9	9	—
Magyar Jelzálog Hitelb. (frank) . . .	25	25	—	10.—	10.—	—
Magyar leszámít. és pénzv.-bank . .	28	24	—4	7	6	—1
Hazai bank r.-t.	12	12	—	6	6	—
Magyar Ipar és Keresk. Bank	12	10	—2	6	5	—1
Magyar Agrár és Járadékb. r.-t. . .	20	20	—	5	5	—
Budapesti Bankegyesület r.-t. . . .	12	10	—2	6	5	—1
Egyesült Budap. Fővárosi tptár . .	124	124	—	20.7	20.7	—
Magyar országos központi tptár . .	80	80	—	13.3	13.3	—
Magyar általános tptár	36	36	—	7.2	7.2	—
Bpesti tptár és orsz. zálogk. r.-t. . .	24	24	—	6	6	—
Belvárosi Takarékpénztár	12	12	—	6	6	—
Első magyar iparbank	20	20	—	6.7	6.7	—
Általános Bank r.-t.	12	12	—	6	6	—
Kőbányai Takarékpénztár r.-t. . . .	16	10	—6	8	5	—3
Budapesti III. kerületi tptár	14	14	—	14	14	—
M. takarékp.-rak közp. jelz.-bkja . .	50	50	—	5	5	—
Budapest-Lipótvárosi tptár	10	10	—	5	5	—
Budapest-Erzsébetvárosi tptár . . .	10	12	+2	5	6	+1
Folyószámla leszámítoló bank . . .	—	18	+18	—	9	+9

Látjuk, hogy a gazdasági viszonyok kedvezőtlen alakulása öt fővárosi intézetet készítetett arra, hogy 1899. évi osztalékát redukálja. Ezek közül a kereskedelmi-banknál, leszámítoló-banknál, ipar- és kereskedelmi-banknál és bankegyesületnél 1—1⁰/₀ a csökkenés, míg a kis Kőbányai takarékpénztárnál, a melynek veszteségei nagy leírásokat tettek szükségessé, 3⁰/₀ a hanyatlás. Az osztalék csak egy intézetnél, az Erzsébetvárosi takarékpénztárnál emelkedett 1⁰/₀-kal, mert a folyószámla leszámítoló banknál kimutatott nagy emelkedés csak fictiv, a mennyiben ezen intézet most fizetett először osztalékot.

Éber Antal.

A létminimum biztosítása szövetkezeti uton.

A munkásbiztosítási törvények célja a munkásoknak az élet bizonyos viszontagságai között a megélhetést biztosítani. Minthogy pedig ma a legnagyobb kulturállamok elfogadták a munkásbiztosítás valamely fajtát, ma elfogadottnak mondható az elv: hogy az állam köteles a munkásoknak az élet viszontagságai között a létminimumot biztosítani. Betegség, baleset, rokkantság — aggkor — már az állami biztosítás keretébe vonattak. A munkásra nézve socialis szempontból legfontosabb biztosítás, a munkanélküliség elleni biztosítás, eddig csak communalis alapon kíséreltetett meg.

Legfontosabb socialis szempontból a munkanélküliség elleni biztosítás azért, mert a munkás jobb munkafeltételekért való harczában csakis ezen biztosításnak veheti hasznát s csakis ha a munkanélküliség elleni biztosítás a munkanélküliség nyomorát enyhíteni fogja, csak akkor fog a munkások reservehadserege (Marx) elállni attól, hogy a bérek emelkedését akadályozza.

Kétségtelen azonban ép ezen oknál fogva, hogy a mai osztályállam ez okból a kötelező munkanélküliség elleni biztosítást vagy sohasem fogja létesíthetni, vagy ha létesítené, csak oly alakban létesíthetné, hogy a munkások bérharczára befolyással ne legyen.

Igy tehát a munkanélküliség elleni biztosítás elvi okból önségély útján oldandó meg.

A szakegyesületek (Trade Union, Gewerkschaften, Syndicat) legtöbbje tényleg feladatai közé is vette a munkanélküliség elleni biztosítást s a tagok befizetéseiből gyűjtött tőkéből törekszik a munkanélkülieken segíteni. A szakegyesületek által való biztosításnak főhátrányai, hogy ha az illető szakban üzleti pangás áll be, a szakegyesület legtöbb tagja munkanélkülivé válik, így a reservtőke csakhamar felemészttetik, másodszor csakis a befizetések tevén az alapot, ez rendszerint csak igen csekély s elégtelen.

Ha tehát a munkanélküliség elleni biztosítást elvi okokból az állam s község támogatása nélkül akarjuk elérni, úgy ezen biztosításnak a szakegyesületnél tágasabb keretet kell adni, s a tagok egyszerű befizetésénél hatalmasabb, gazdagabb anyagi forrást kell keresni.

Az utolsó évtizedek gazdasági története mutatta, hogy a munkások gazdasági hatalmat jelentenek, ha mint fogyasztók organisálva lépnek

fel. A fogyasztó-szövetkezetek hatalmas vagyonai, a fogyasztó-szövetkezetek évi sok milliót kitevő nyereségei ismereteseek, részleteket a fogyasztó-szövetkezetek óriási nyereségeiből e lapok is ismételten hoztak. A brüsseli Maison du peuple, az angol és skót Whole sale company, a Leipzig-Plagwitzi fogyasztó-szövetkezet, a Hamburger Grosseinkaufsgenossenschaft bámulatba ejtő sikerei már a köztudatba átmentek.

A fogyasztószövetkezetek nagy nyereségeinek vagy legalább egy azok részének socialis célokra való fordítása már régi törekvés s mindinkább divatba jön. A belga óriási sikerű fogyasztó-szövetkezetek alapszabályszerűen fordítják nyereseményük egyrészét a socialista párt alapjának nagyobbitására, a nélkül, hogy azért ezen szövetkezetek kedveltsége a legkevésbé szenvedett volna, sőt ellenkezőleg.

Kétségtelen tehát, hogy azon gazdagság, azon vagyoni erő, mely a munkásokban mint fogyasztókban rejlik, a munkanélküliség elleni biztosításra felhasználható lesz.

Hogy ezen erő mily méretű a mai viszonyok között, hozzávetőleg a következő számítás mutatja. A budapesti általános munkás-betegsegélyző pénztárba a tagok önként lépnek be s ma ezen pénztárnak közel 40.000 tagja van. Ez nem sok, mert a brüsseli s boroszlói nagy fogyasztó szövetkezeteknek még több tagja van. Tegyük fel, hogy ezen 40.000 munkás fogyasztószövetkezetet alakít. Egy szövetkezeti tag Angliában évente közel 400 forintért fogyaszt, legkevesebb évi fogyasztás esik a francia fogyasztási szövetkezetekben egy tagra. Ott egy szövetkezeti tagra 120 forint évi fogyasztás esik.

Vegyük a budapesti fogyasztószövetkezet alapjául ezen összeget, úgy a negyvenezer tagú fogyasztási szövetkezet évi 4 millió 800.000 forint forgalmat csinálna. Ebből a külföldi tapasztalatok alapján rendszeren 10% a nyereség, úgy 480.000 forint állana évenként a munkanélküliség elleni biztosítás számára rendelkezésre. Tudom, hogy a külföldi fogyasztó-szövetkezetek nagy sikereiket annak köszönik, hogy a rochdali rendszer szerint vagyis a fogyasztás arányában osztják szét a nyereséget a vevők között. Így tehát elvileg el is fogadom, hogy a nyereség fele a fogyasztók között volna felosztandó, s még ekkor is marad évi egy negyed millió céljainkra. Vagyis a fogyasztás minimumát véve, nem számítva azon valószínűleg nagyobb fogyasztást, melyet ezen szövetkezet el fog érni azáltal, hogy szétosztandó nyereségen kívül tagjait még más, életbevágó praemiumokkal, mint elsősorban a munkanélküliség elleni biztosítással fogja kínálni, ezen biztosra vehető fogyasztási többletet nem számítva, az egyszerű fogyasztószövetkezet 5% rabatt szétosztása után minden tag számára évente 6 forintot rak félre, vagyis az egy napi segélyt 50 krajczárba számítva, 12 napot biztosít minden tagnak.

De még ennél sokkal hatalmasabb vagyoni forrás áll a szervezett munkástömegek rendelkezésére. E vagyoni forrás a munkanélküliek munkaerejének felhasználása, a munkanélküliek productiv foglalkoztatása. Tudjuk, hogy a budapesti munkaközvetítő nem igen népszerű a munkások köreiből, mégis átlagosan naponta körülbelül 4000 munkakeresőt mutat. Feltehetjük, hogy ezen 4000 munkás naponta legalább egy koronát volna képes teremteni; 300 munkanapot véve évente, ez 1,200.000 korona munkát jelent.

Kétségtelen, hogy óriási vagyoni forrást jelentene, ha a munka-

nélküliek karjainak productiv felhasználása sikerülne. Ez számtalanszor megkíséreltetett már. A Trade Union történetében is ismételt kísérleteket találunk. Minden siker nélkül. A rendelkezésemre álló irodalomban csak egyetlen egy sikerült kísérletet találtam. A mannheimi szivarmunkások szakszövetkezete munkanélküli tagjainak nem ad pénzbeli segélyt, hanem munkát s e módszerével kitűnően reussál. De ez csak kivétel; rendszeresen a munkanélküliek foglalkoztatása mint productiv vállalat nem sikerült, de nem is sikerülhetett. A sikertelenség okai ugyanazok, melyek által az összes productiv szövetkezetek nem sikerültek — vagy pedig alig szóra érdemes sikereket birtak csak elérni közgazdasági szempontból. Ez okokat Oppenheimer: *Die Siedlungsgenossenschaft* című művében classikusan megállapította.

Az utolsó évtizedek szövetkezeteinek története megmutatta azonban azon utat, melyen munkások productiv célokra sikerrel szövetkezhetnek. Ez út a fogyasztószövetkezetekhez csatolt termelőtelep. Az angol fogyasztószövetkezetek gyárai Anglia legnagyobb gyárai közé tartoznak. Ezen utat kell tehát akkor is választanunk, ha a munkanélküliek karjait tőkésíteni akarjuk a munkanélküliek segélyezésére. A saját fogyasztószövetkezetük számára kell a munkanélkülieknek dolgozniok.

Természetes, hogy csak olyan cikkeket szabad a munkanélkülieknek termelni, melyeknek gyors és biztos kelendősége van. E cikkek között áll első sorban minden munkássziv ideálja: a munkásház. Nálunk ez különösen alkalmas objectum. Munkásaink legnagyobb számban ügyis építőmunkások. A munkásház biztosan és rögtön kiadható. Ára pedig betáblázási kölcsönnel gyorsan folyósítható. További cikkek: ruházati cikkek, fa kicsinyítése, szén-csomagolás stb. stb. A tapasztalat fogja legjobban megmutatni a további cikket.

De ha elfogadjuk is, hogy a munkanélküliek foglalkoztatása által termelt árúk egy általuk alakított fogyasztószövetkezetben biztosan el is adhatók, még mindig fenmarad a kérdés, nem-e kockáztatja az egész szövetkezet sikerét a termelés. Lehetséges-e oly bizonytalan számú, oly bizonytalan összetételű munkaerővel, mint a milyen a munkáttalanok tömege, lehetséges-e ily munkásokkal rendszeres productiót végezni.

Nem! Bizonyosan nem lehetséges. S ha egy fogyasztási szövetkezet rendszeres műhelyeket állítana fel, melyek célja munkanélküli tagjainak foglalkoztatása volna, úgy majdnem bizonyos, hogy ily vállalkozás deficitel végződne. Ha a munkanélküliek foglalkoztatását nyereggel akarjuk végezni, úgy ezek foglalkoztatása csak reserv keretekben történhetik a következő módon:

A fogyasztószövetkezet egy vagy több cipészszel szerződést köt cipő szállítása iránt. A cipő minősége s ára meg van határozva. Egyúttal meghatároztatik a cipő munkabére. A fogyasztószövetkezet fizeti a cipésmesternek egy pár cipőért az árat minus-munkabérben. A munkabér helyett egy cipészszégedet állit a szállítónak. Természetesen egy ép munkanélküli cipész-tagját. A munkanélküli cipész a szállítónál végzett munkáért a fogyasztószövetkezetek által fizetetik. Minthogy szükségletmunkáról (Nothstandsarbeit) van szó, a fogyasztószövetkezet e foglalkozásnélküli tagjának nem fogja az egész

munkabért fizetni, hanem egy részét, talán felét, talán többet, talán ha jó reussál a fogyasztószövetkezet az egész munkabért fizeti majd, mely esetben persze a hivatalos munkaközvetítőnek kellene a munkanélküliséget igazolni.

Ugyanily szerződést fog a fogyasztószövetkezet szabóval, asztalossal, téglagyárral, kosárfonóval, fakisebbitőteleppel, takácscsal stb. kötni. A mesterek szívesen fogják e szerződéseket megkötni, mert hisz egy hitelképes vevővel, a fogyasztószövetkezettel állanak szemben, s az ár a concurrentia által meghatározott, melyben az ő vállalkozói nyeresége benn van. Az, hogy csak akkor kell neki szállítani, ha van ép munkanélküli, az nem fogja a vállalkozót zavarni, mert kevés oly műhely vagy telep van, melynek teljes kerete ki volna töltve s mely műhelyébe több munkást be nem illeszthetne. Ha ily állapotok több műhelyben állanak be, úgy ezen szakmában oly nagy lesz a munkáskereset, hogy munkanélküliek e szakmában nem is lesznek.

Látjuk tehát, hogy ily módszer mellett úgyszólván magában a megürült műhelyben végzi inségmunkáját a munkás. E módszernél a fogyasztószövetkezet csak nyerhet. Az áru minőségeért felelős mester szállítja az árut, mely a levont bérrellettal olcsóbb. A mester is nyer. Csakis a munkás veszítette el bérének egy részét az által, hogy máshol munkát nem találván, kénytelen volt a saját fogyasztószövetkezete számára dolgozni.

Nézzük ezt közelebbről. Akar-e majd a munkás rövidített bér mellett dolgozni? Nagyon sokan minden bér mellett vállalnak munkát. Látjuk a sok ezer munkást a német Arbeitercoloniekben, a hol ellátáson kívül semmi bérre igényt nem tarthatnak. Látjuk, hogy nálunk a VIII. kerületi foglalkoztató műhelynek mindig van munkása, bárha megszegyenítő alamizsnát s nem bért kapnak. Tehát csekély munkabér mellett dolgoznak, semhogy éhezzenek.

De dolgozni fog ily szövetkezeti műhelyben az a munkás is, ki strikeba lép, ha munkaadója csak egy hatost is akar neki levonni. Dolgozni fog, mert egészséges, józan esze meg fogja neki mondani, hogy akkor, midőn beleegyezik, hogy munkaadója bérét leszállítsa, akkor standard of lifejét hosszú időre leszállítja, míg ha abba beleegyezik, hogy a fogyasztó szövetkezet, melynek ő is tagja, bérének egy részét visszatartsa s vagyona gyarapítására fordítsa, akkor nem szállította le standard of lifejét, hanem ellenkezőleg felemelte, mert e szövetkezeti vagyon az ő érdekében lesz felhasználva, s ő e nagy vagyon gyümölcseiben a levont betétjei arányában fog részesedni.

S ez a formula fogja a nem gondolkodó munkásokat is legyőzni. »Teljes bért kapnak, de a bér egy része visszatartatik betétként a közös vagyon (capital social inaliénable) számára, mely vagyonból ő betétje arányában fog részesedni.«

De nem állna elő a foglalkozásnélküliek ily munkálkodása által túltermelés, mely azután a rendes munkát feleslegessé teszi? Nem. Mert a munkás ezen keresetét elkölti, tehát fogyaszt s így a többtermeléssel a többfogyasztás lépést tart. A mai viszonyok között, hol egyes munkások az év felében munka nélkül vannak, egyesek jövedelme meg fog kétszereződni.

Kétségtelennek tekinthetjük tehát, hogy a munkanélküliek nevezett módon való foglalkoztatása tetemes vagyoni forrást juttat a mun-

kások közé s a levonások révén tetemes vagyon fog a szövetkezet kezeiben összegyülni.

E két vagyonforrás ugyanis legjobban szövetkezet keretében aknázható ki. A szövetkezet biztosítja legjobban az egyesülés számára a politikai neutralitást, a szövetkezet alakja függetleníti másrészt legjobban a politikai hatóságoktól.

Egy ily szövetkezet már most oly tekintélyes erők felett fog rendelkezni, hogy a fogyasztás szabályozásában s a munkanélküliek foglalkoztatásával feladata ki nem merül. Saját érdekében ki kell terjeszteni működési körét. Egy fogyasztó szövetkezet ugyanis annál hatalmasabb, mennél nagyobb mértékben képesek tagjai vásárolni s mennél kevesebbszer csökken vevőképességük. Ezen szövetkezet már az által is erősebb lesz, mint minden eddigi munkás fogyasztószövetkezet, mert tagjai munkanélküliség által sohasem veszítik el vevőképességüket. E szövetkezetnek, hogy tagjai minden körülmények között vevőképesek legyenek, biztosítást kell nyújtani az élet minden viszontagságai ellen, tehát betegség s rokkantság ellen is.

Betegség ellen törvényeink megteremtették már a biztosítást. Hol a pénztárak betegsegélye csekély, a német Zuschusskassenek módjára működhetik e szövetkezet.

Rokkantság s aggkor elleni biztosításra a szövetkezet tagja a »Magyarországi munkások rokkant s nyugdíjegyületét« használhatja fel, mely munkások által kitűnően vezetett egyesület heti 10 krajczárért rokkantság esetén minimális heti 5 forintot fizet. A tagság az egyesületnél kötelezővé tehető.

Kétségtelen, hogy egy ily szövetkezet tagjai standard of life-jének emelésére még sok egyebet is fog tehetni. Munkás-secretariatust fog alakítani a tagok jogainak érvényesítésére, a tagok gyermekeinek ösztöndíjakat fog juttatni jobb iskolák végezhetésére stb. stb.

A létminimum biztosítása mint czég egy ily szövetkezet számára már azért is jobb, mert ha a munkanélküliség elleni biztosítás egyedül a czél, ugy félő, hogy csak a saisonmunkások jelentkeznek, mi mindenestre megnehezíti a működést. Mig ha »gondoskodás az élet minden viszontagságai között« a czél, ugy a kellő organisatio mellett, szerény tagdíjak mellett a munkások zöme bevonható.

De a szövetkezet, mely a leirt módon akarát s hatalmas fogyasztó tömegek felett rendelkezik, a vagyonnak még egy harmadik forrása felett is rendelkezhetik.

Ha az első két vagyoni forrás alapja a szövetkezés, ugy emennek az alapja ennek az ellenkezője. Nálunk Magyarországon, ezenkívül Franciaországban és Svájcban alkalmazzák a földeknek »felébe« való bérbeadását. A földbirtokos vagy bérlője munkásembernek adja a földet egy évre. A munkásember adja a vetőmagvat, munkáját s az aratás felét kapja bérül. Sok helyen bizony a harmadát. Ezen feles bérletek a munkaerő legtökéletesebb kihasználását jelentik. A munkás minden képességét átviszi e munkára. Oppenheimer idézett munkájában több kísérletet sorol fel, melyek nagyobb birtokoknak feles gazdálkodásával történtek. Mind fényesen vált be, vagy ha nem sikerültek, ugy a rendszeren kívül fekvő hibák történtek. De érthető is, hogy a föld kiadójára csak sikeres lehet a feles bérlet. Kockázata a föld egy évi bére. Nyeri ezzel szemben a legoeconomikusabb gazdálkodást, mely csak lehetséges.

Mily fényes eredményeket lehetne most már elérni, ha egy fogyasztó szövetkezet földet bérelne vagy venne s a létminimumhoz szükséges kis parcellákban adná ki »felébe« földmives tagjai közt.

Ezekon a földeken a legintensívebb gazdálkodás, kertészet, ipar-növény-termesztés stb. volna üzhető, mert hisz a hatalmas fogyasztó szövetkezet mindezen terményeket mindjárt értékesíthetné tagjai között. A városi tagok így olcsó, biztosan ellenőrizhető minőségű termények birtokába jutnak, viszont a szövetkezet felesei iparcikkeiket mind a szövetkezetnél szerzik be, a szövetkezet szükségletét emelve s így a termelő munkanélkülieknek biztos foglalkozást szerevezve. Nyereség kínálkozik mindkét félnek. A földművelő ma nem tud az intenzív munkálkodás terére lépni, mert a sok tejet, burgonyát, zöldséget, főzeléket nem tudja értékesíteni, vagy csak nagy idő s munkaveszte-séggel — az ipari munkás mindezeket a czikkeket csak kis mértékben tudja fogyasztani, mert túlsok időn át foglalkozás nélkül van.

A létminimumot biztosító szövetkezet megteremti végre a kiegyenlítő utat. Fogyasztóképességét emeli az ipari munkásnak s piacot teremt a mezőgazdaságnak.

Hogy az ily alapon létesítendő szövetkezet* a közgazdasági kérdések mindegyikére befolyással volna, kétségtelen.

Az ily szövetkezet a munkanélkülieknek fizetett munkabért fel-emelve, ez által a város összes béreire befolyást gyakorol. A munkanélküliség rémét eltüntetve, a szervezett munkástömegek követeléseinek komolyabb háttérrel kölcsönöz. Az egységes munkaidő, a munkafeltételekért való harc kilátásosabb lesz. Szóval hatalmas lépést jelent majd egy ily szövetkezet a mai productio ferdeségének javításában.

Szana Sándor.

Új ipari szövetkezeteink rendszere.

II. Az ipari hitelszövetkezetek üzletköre.

(Folytatás.)

A központi hitelszövetkezet igazgatósága határozza meg, vajjon elfogadhat-e a szövetkezet takarékbetéteket és ha igen, mily értékben és minő módozatok mellett, nevezetesen elfogadhat-e idegenektől is; avagy elhelyezheti-e pénzét más pénzügyintézetnél, mert szabály szerint kötelesek a szövetkezetek fölösleges pénzeiket a központhoz küldeni betétül. A központhoz folyósított állami segélyeket, mivel ezeket a szövetkezetek fokozatosan veszik igénybe, szintén betétként kezeli az illető szövetkezet javára a központ.

A központi hitelszövetkezet igazgatóságának engedélye szükséges ahhoz, hogy a szövetkezet harmadik személyektől kölcsönt vehessen föl. Ez képezi egyik biztosítékát annak, hogy a szövetkezetek üzletmenete a rendes mederben haladjon és hogy a tagok érdeke az ötszörös felelősség mellett megóvassék.

* Részletes terve a szövetkezetnek *Das Land ohne Armuth* czimen, Leipzig Verlag von Ed. Demme 1901 jelent meg.

S ezekkel az ipari hitelszövetkezetek elég tág üzletköre ki van merítve. De az ipari hitelszövetkezetek működése körének még egy külön ága is van. E részben nem annyira maga a törvény, mint inkább a törvényhozás intentiója szolgál irányadóul. A törvényjavaslat indokolásában * a jogi személyekre, mint szövetkezeti tagokra vonatkoztatva, ki van mondva a következő tétel: »megtörténhetik, hogy a hitelszövetkezet tagjai külön fogyasztási, nyersanyagbeszerzési, értékesítési stb. szövetkezetet is alapítanak, mely a hitelszövetkezet által, mint ennek tagja, pénzügyileg gyámolítottatik«.

Az itt jelzett elv megvalósítása azonban a gyakorlati életben csak úgy történhetett, hogy a jogi személy fogalmát és minőségét el kellett ejteni és ennek keretén kívül az alkalmi egyesülésekre és az ipari szakcsoportokra kellett figyelmet fordítani. Az alkalmi egyesülésekről a kereskedelmi törvény 62. §-a rendelkezik ugyan, de az ipari hitelszövetkezetek alkalmi egyesülései, consortiumai olyanok lehetnek, melyekbe több-kevesebb szövetkezeti tag, a hitelszövetkezet felügyelete és vezetése alatt írásbeli szerződés alapján összeáll és azután a consortium vállalkozik valamely ipari munka elkészítésére és szállítására, nevezetesen a katonai és közhatósági szállításokra, esetleg a magánosok nagyobb munkálataira; a hitelszövetkezet pedig a consortiumot pénzzel és a biztosíték letételével támogatja, az egyesült tagok keresményeit leszámítja és érdekeiket minden más irányban megvédi és előmozdítja; de a munkavállalatokért és szállításokért s az ipari munka minőségeért stb., maga a hitelszövetkezet vagyoni felelősséget nem vállal.

A szervezkedésnek ez a módja előre láthatólag igen gyakori lesz és a kisipari munka leginkább ezen az úton fog érvényesülni.

Eme hitelszövetkezeti vállalkozó csoportoktól jól meg kell különböztetni a külön ipari *szakcsoportokat* és a külön *szakszövetkezeteket*, melyeknek úgy a hitelszövetkezettől, mint egymástól eltérő külön szervezetük és üzletkörük van, miért is ezeket külön és egymástól különválasztva kell ismertetnünk és fejtegetnünk.

III. Az ipari szakcsoportok szervezete és jogköre.

Az országos központi hitelszövetkezet ipari szakcsoportjainak rendszere lényegileg az ipartörvény ipartestületi rendszerén alapszik, a mennyiben a központ az ipari hitel- és szakszövetkezeteket a székesfővárosban az egyes iparágak és szakmák szerint létesíti, a vidéken pedig az általános ipartestületek mintájára rendszerint az illető vidéki városokban vagy községekben csak egy ipari hitelszövetkezetbe egyesíti az összes, különféle szakmát űző kisiparosokat. De miként az ipartestületekben az egyes iparágak és szakmák szerint egyes szakosztályok alakultak és fejlődtek ki, úgy kellett az Országos központi hitelszövetkezeteknek is e szakosztályi rendszerre helyezkednie, ha azt akarta, hogy iparszövetkezeti rendszere megfeleljen a mi ipari szervezetünknek és ipari viszonyainknak.

S ez volt egyik alapja a központ szakcsoport-rendszerének. A másik alapot azonban a Raiffeissen-féle különböző gazdasági szövetkezetek egyesítésében és az egy fő, valamint annak mellékszö-

* L. a 23. oldalt.

vetkezetei (Untergenossenschaften) rendszerében kell keresnünk. De a Raiffeissen-féle mezőgazdasági alapelveket itt az ipari szövetségek terére vittük át s alkalmaztuk a mi ipari és ipartestületi viszonyainkhoz. Ily módon azonban a fenti kiindulási pontokból is egészen önálló és sajátos alkotásnak kell tekintenünk az Országos központi hitelszövetkezet szaksoportrendszerét, melyet ez már ugy a budapesti, mint vidéki hitelszövetkezetei kebelében meg is valósított.

Az ipari hitelszövetkezetek alapszabályaiban ki van mondva, hogy a hitelszövetkezet saját kebelében egy vagy több iparágra nézve az illető szakiparos tagok sorából nyersanyagbeszerző, termelő, elárúsító szaksoportokat alakíthat és szervezhet. Míg tehát az ipari hitelszövetkezetekben a kisipari hitelt szervezzük, addig a szaksoportok oly intézmény, melyben a kisipari munkát juttatjuk érvényre, még pedig akár nyersanyagbeszerzés, akár ennek feldolgozása, akár a készítmények értékesítése által, vagy mind a három módon is.

A szaksoportok felállításának, vezetésének és működésének módozatait azután ez alapon külön szervezési szabályok állapítják meg. S mivel ezek az alapszabályok kiegészítő részét képezik, ezekből mindarra nézve, miről a szervezési szabályok nem intézkednek, a hitelszövetkezeti alapszabályok, az igazgatósági ügyrend és kezelési szabályok rendelkezéseit a dolog természetének megfelelően kell alkalmazni. Az ötszörös felelősség tehát a szaksoportbeli tagokat is ez alapon terheli.

De mivel a szervezési szabályok kivételes intézkedéseket tartalmaznak, ezeket szigorúan kell értelmezni és kiterjesztőleg alkalmazni nem szabad.

A szaksoport tagja csak oly képesített szakiparos lehet, ki a hitelszövetkezetnek már tagja. Mivel pedig a szaksoportot kizárólag képesített szakiparosok részére szervezzük s mivel az üzletvezetővel dolgozó iparosnál a tőkepénz játssza a főszerepet, s az ilyen egyén rendszerint kereskedelmi ismereteivel, nem szaktudásával, visz üzletet, ez okból, de főleg azért is, mert ipari hitelszövetkezetekbe kereskedőket elvi szempontból sem enged a központ fölvetetni, e szaksoportból is távol kell tartani az üzletvezető iparosokat.

A szaksoport megalakulása szakiparos elemekből oly módon történik, hogy a belépők a szaksoport üzleti tőkéje létesítéséhez betéteket kötelesek jegyezni és két év alatt havi részletekben befizetni. A szaksoportbeli betét összege nem lehet kisebb, mint egy hitelszövetkezeti üzletrész értéke.

Mihelyt legalább 15 hitelszövetkezeti tag 25 betétet jegyez, a hitelszövetkezeti igazgatóság a szaksoportbeli aláírókat alakuló ülésre hívja össze. Az alakuló ülés a hitelszövetkezet igazgatósági elnöke vezetésével megállapítja a szervezési szabályokat és ezek értelmében teljesíti a választásokat. De a szaksoport működését addig meg nem kezdheti, míg a hitelszövetkezeti közgyűlés az alakulást tudomásul nem veszi és az Országos központi hitelszövetkezet a szervezési szabályokat jóvá nem hagyja.

Ezekből látható, hogy a hitelszövetkezetek kebelében a gyengébb iparágakra nézve is lehet a kisipari munkát szervezni, mert míg a szaksoport 15 taggal megalakítható, addig a központ önálló szövetséget 50 taggal sem alakít, a mennyiben a kezelési költségeket 50 tagnál is nehéz fedezni, a szaksoport szervezésének pedig egyik

előnye az, hogy ennek a hitelszövetkezet kebelében kevés kezelési költsége merülhet föl, a mennyiben mindenkor a hitelszövetkezetre támaszkodik és ennek nemcsak helyiségeit, hanem közégeit is igénybe veszi.

De azért a szakcsoporthoz is van szüksége alaptőkére s a tagok betéteiből képződő alaptőkéhez a központ rendszerint ennek kétszeres összege erejéig hitelt engedélyez a szakcsoporthoz, mely nem leszámítolási, hanem szövetkezeti hitel, mely a szövetkezeti igazgatóság által elfogadandó váltókra és egyéb biztosítékokra adatik. Ezenfelül a szakcsoporthoz illő a kereskedelemügyi ministerium által esetleg engedélyezendő állami segély és ennek még egyszeres összege erejéig terjedő újabb központi kölcsön.

Bármily csekély összeget irjanak is alá a tagok, ily módon a szakcsoporthoz üzleti forgó tőkéje mégis jelentékeny összegre fog emelkedni.

Ily pénzerővel aztán lehet nyersanyagraktárt, szövetkezeti műhelyt vagy árucarnokot felállítani és egy szövetkezetben ezek közül több is állhat fönn, mert a nagyobb iparágak mindegyike létesíthet például nyersanyagraktárt. De célszerű ezeket egymás után fokozatosan létesíteni és felállítani.

Felállítható ezek szerint egy hitelszövetkezetben nemcsak bőr- ipari, hanem faipari és fémipari stb. nyersanyagraktár is. A szakcsoporthoz üzletének tehát akként különböző minősége szerint változnak ahhoz a tagok jogai és köteleességei és változik az üzleti forgó tőke felhasználásának a módja is.

Nevezetesen a forgó tőke nyersanyagraktárnál rendszerint bevásárlásra fordítatik, közös műhelynél ennek berendezésére, gépek bevásárlására vagy munkavállalatokra szolgál; árucarnoknál pedig vagy a tagok készítményeit vásárolják meg a csarnok részére, vagy a tagok beraktározott készítményeire, mint kézi zálogra — ha az árucarnok pénzét másra be nem fekteti — újabb kölcsönt kaphatnak vagy hitelre eladhatnak, de vállalatokba is befektethetik üzleti tőkéjüket.

Mindamellettt a hitelszövetkezet és a szakcsoporthoz közti különbség abban áll, hogy míg a tagok kölcsönügyleteit a hitelszövetkezet bonyolítja le, addig a nyersanyagok közös beszerzése, a tagok készítményeinek előállításának és értékesítése a szakcsoporthoz útján történik, de bevásárlási és eladási árúhitelt, valamint munkaelőlegeket innen is élvezhetnek a szakcsoporthoz tagjai s ez esetben ezek a hitelezések a hitelszövetkezeti könyvekben is följegyzendők.

A szakcsoporthozbeli tagok árúhitel az ötszörös felelősség alapján, tényleg befizetett betéteik összegének 3—4-szörös értékéig terjedhet.

Az ezen alapelvek szerint létesülő szakcsoporthozok külön közégei a szakcsoporthoz választmánya, ennek ülései és a szakcsoporthoz teljes ülése.

Habár a szakcsoporthoz választmánya önkormányzati közeg jellegével bír is, a mennyiben a választmányi tagok felét a tagok a szakcsoporthoz alakuló, illetve évi rendes teljes ülésükön maguk közül választják, másik felét pedig a hitelszövetkezeti igazgatóság ugyancsak a tagok közül választja, mégsem vehető a választmány önálló és független közegnek, mert míg egyrészt a választmány elnökét lehetőleg mint szakcsoporthozbeli tagot a hitelszövetkezeti igazgatóság választja, illetve küldi ki és így a többség fölött mindig a hitelszövetkezeti igazgatóság rendelkezik, addig másrészt a választmány hatás- és

munkaköre is akként van szabályozva és korlátozva, hogy a választmány a hitelszövetkezetnek csak kereskedelmi meghatalmazottját képezi, melyet a hitelszövetkezet igazgatósága a szakcsoport ügyeinek intézésével és üzletének vezetésével megbiz.

A választmány jogköre ez alapon kiterjed: a szakcsoportbeli tagok árúhitelének megállapítására, az árszabások és munkabérek meghatározására, a szakcsoport vagyonának kezelésére és úgy azon ügyletek megkötésére, melyek a szakcsoport üzletének folytatásával rendszerint járnak, mint ama jogeselekmények teljesítésére, melyeket a szakcsoportbeli üzlet folytatása rendszerint szükségessé tesz.

Ellenben váltói kötelezettségek elvállalására, kölcsönök felvételére és perek folytatására a szakcsoport választmánya nincs feljogosítva, a mennyiben ezek a hitelszövetkezeti igazgatóságnak vannak fentartva.

Ezenkívül azokat a nagyobb beszerzési, eladási, vállalkozási és szállítási jogügyleteket, melyek külön írásbeli vagy szóbeli szerződés mellett jönnek létre, a hitelszövetkezeti igazgatóság köti meg. Az ily jogügyletek megkötése szintén a hitelszövetkezet czége alatt ugyan, de azért kizárólag a szakcsoport javára és terhére történik.

A szakcsoport üzleti alkalmazottait a választmány fogadja föl és bocsátja el, de ezekre a tényekre nézve az igazgatóság előzetes engedélyét kell kikérni. Ezenkívül az igazgatóság hatáskörébe tartozik a szolgálati szerződések jóváhagyása, különösen az alkalmazottak javadalmazásának megállapítása. Az igazgatóság állapítja meg az üzleti alkalmazottak számát és alkalmazásuk módját is.

Ezen hatáskörben legfontosabb szerep jut a választmány elnökének, ki a hitelszövetkezeti igazgatóság és szakcsoport közt a közvetítő szerepét viszi, a mennyiben míg egyfelől a szakcsoport ügyeit a hitelszövetkezeti igazgatóságban a választmány elnöke adja elő, addig másfelől az igazgatósági határozatokat is ő közli a választmánynyal.

A szakcsoport elnöke ezenkívül foganatosítja a hitelszövetkezet igazgatóságának és a választmánynak határozatait; az ő jogkörébe tartozik a szakcsoport üzletének közvetlen vezetése, kizárólag ő rendelkezik az összes alkalmazottakkal és munkásokkal s ő teljesíti az üzleti levelezéseket. Ezek szerint a tényleges vezetés és rendelkezés egy kézbe lévén pontosítva, az idegen üzletvezető pedig teljesen melőzve és kizárva, a választmány többi tagjainak mintegy tanácsadó szerepe van,

A szakcsoport választmánya köteles hetenkint legalább egyszer rendes ülést tartani s azon az összes folyó ügyeket és ügyleteket elintézni. A választmányi ülés határozatképes, ha azon legalább három választmányi tag jelen van. De, hogy az igazgatóság intézkedéseinek és határozatainak keresztülvitele minden körülmények közt biztosítva legyen, ki van mondva a szabályokban az is, hogy a választmány elnöke saját rendes szavazatán kívül még döntő szavazattal is bír, azaz ő mindig szavaz és ha így egyenlő szavazat esete áll elő, az ő szavazata kettőnek vétetik.

De nemcsak ily módokon van meg a szerves kapcsolat és összeköttetés a hitelszövetkezet és az ő szakcsoportjai közt, hanem azért is, hogy a szakcsoport tagjai részére legalább egy igazgatósági és három bíráló bizottsági állás biztosítatik a hitelszövetkezet igazgatá-

sában. Ezen állások fokozatosan a hitelszövetkezeti választások alkalmával töltenek be, de a jelöléseket a szakcsoport évi rendes teljes ülése teljesíti, s minden állásra legfeljebb két szakcsoportbeli tagot ajánl.

Ez tehát a szakcsoport befolyását biztosítja a hitelszövetkezet ügyeinek vezetésére. Ezzel szemben viszont a hitelszövetkezet igazgatóságának tagjai a választmányi üléseken bármikor megjelenhetnek s ott felszólalhatnak, de a mennyiben egyuttal nem választmányi tagok is, szavazati joggal nem bírnak.

A szakcsoportok fölött a felügyeleti és ellenőrzési jogot — az Országos központi hitelszövetkezet eme jogaitól eltekintve — a hitelszövetkezeti igazgatóság gyakorolja ugyan és a törvényes felelősség is ezt terheli, de azért ezzel a hitelszövetkezeti felügyelő bizottság hatásköre érintve nincs, a mennyiben ez jogait a szakcsoport fölött is a kereskedelmi törvény, a hitelszövetkezeti alapszabályok és az ügyrendek értelmében érvényesíti. A hitelszövetkezeti felügyelő-bizottságnak jogában áll a szakcsoport teljes ülését is összehívni.

Ez a teljes ülés voltaképpen a közgyűlés, melyet évenként legalább egyszer, még pedig a hitelszövetkezeti közgyűlés előtt kell megtartani. A teljes ülés hatásköre a szervezési szabályzatban oly módon, mint a szövetkezeti közgyűléseké a törvényben, tüzetesen meg van határozva. A közgyűlés, illetve teljes ülés felülvizsgálati és felülbíráló jogai közt legfontosabb a szakcsoport külön számadásainak megvizsgálása, a nyereség felosztásának meghatározása és az esetleges veszteség s fedezési módjának megállapítása.

A szakcsoport vagyonkezelésére nézve tudnunk kell, hogy ez vagyonát önállóan kezeli és számadásait külön vezeti s a szakcsoport zárszámadásának összeállításánál ugyanazok a szabályok követendők, melyek a hitelszövetkezetnél irányadók.

A tiszta nyereségből: 1. 5% a szakcsoport választmányának díjazására, 2. 5% a szakcsoport külön tartalékalapjára és 3. 5% a hitelszövetkezeti tartalékalapra fordítandó, mintegy viszontszolgáltatásul a szakcsoport részére teljesített szolgáltatásokért. A fennmaradó részt a szakcsoportbeli tagok közt az általuk a szakcsoporttól bevásárolt árúk, vagy árúcsarnoknál a szakcsoportba beszolgáltatott ipari készítményeik, végre termelő szakcsoportnál az igénybe vett közös műhelybeli munka értéke arányában kell felosztani.

A szakcsoport zárszámadásai és évi üzleti jelentése a szakcsoport évi rendes teljes ülése elé terjesztetik, s ha ez a számadásokat jóváhagyta, annak eredményeit a hitelszövetkezeti nyereség- és veszteség-számlába, illetve mérlegbe is föl kell venni és azok ily módon a hitelszövetkezeti rendes évi közgyűlésnek bemutatandók. A jóváhagyást és fölmentvényt ez a közgyűlés adja vagy tagadja meg a szakcsoportra nézve is, de a hitelszövetkezeti igazgatóságnak.

Ebből is kitűnik, hogy a szakcsoportok nem önálló és független kis szövetkezetek, de nem is fiókjai a hitelszövetkezetnek, hanem a közös hitelszövetkezeti törzsnek egyes külön ágai, melyek a közös talajból merítik az éltető nedvet, de annyira össze is függenek az alappal, hogy ettől elválasztva meg nem élhetnének. Ha a közös törzs beteg, akkor ez ki fog hatni az ágakra is. Hogy tehát a szakcsoport jól működjék, a hitelszövetkezetnek és a hitelszövetkezet vezetőségének egészségesnek kell lennie. Ha azonban a szakcsoportokban van

baj és betegség, ez kevésbé hat vissza a törzsre, ezt le lehet vágni, el lehet választani a közös törzstől a nélkül, hogy ezt is ki kellene dönteni és irtani.

Ha tehát a szakcsoport nem működik szerencsésen, vagy a szabályokat be nem tartja, a működéséért felelős igazgatóság azt fel is oszlathatja. De úgy a feloszlatus, mint a szakcsoport egyéb ügyei, a hitelszövetkezeti alapszabályok értelmében a hitelszövetkezeti közgyűlés elé is vihetők.

IV. Alapelvek az ipari szakszövetkezeteknél.

Az ipari és gazdasági hitelszövetkezetekről szóló törvény az ipari szakszövetkezeteket nemcsak ki nem zárta köréből, hanem határozottan kimondotta, hogy az e törvényben foglalt határozatok szerint a hitelszövetkezeteken kívül más célú gazdasági és ipari szövetkezetek is alakulhatnak és átalakulhatnak. De szakcsoportok és szakszövetkezet egymás mellett fenn nem állhatnak, hanem kizárják egymást. S ezen alapelveknek megfelelőleg az Országos központi hitelszövetkezet eddig 5 szakszövetkezetet alakított, a régi létező szakszövetkezetek közül pedig 9 átalakított.

De mivel a központ a szakszövetkezeteket is a hitelszövetkezetekkel kapcsolatban szervezi, s mivel az egész iparüzleti életnek alapját és éltető elemét a hitel képezi, nem volt szükséges ezekre nézve sem külön szervezetről, sem külön alpszabályokról gondoskodni, hanem elégséges volt ezeket csak néhány szakasszal kiegészíteni.

Ezek értelmében szakszövetkezeti célokból az ipari szövetkezet 1. nyersanyag-raktárt létesíthet, melyben a tagoknak iparüzletükhöz szükséges nyersanyagokat, félgyártmányokat, hozzávalókat és szerszámokat előnyösen elad vagy közvetít; 2. közös termelés céljából műhelyt állíthat fel, melyben a szakmabeli anyagokat feldolgoztatja vagy azokat feldolgozásra tagjainak vagy a tagok egyes csoportjainak kiadja; 3. közös árúcsarnokot tarthat a tagok szakmabeli készítményeinek értékesítése céljából; 4. a szövetkezet vagy maga vállalkozik ipari munkálatokra, vagy tagjait ily vállalkozásokban akár egyenként, akár mint alkalmi egyesületek tagjait támogatja és — a miről már szó volt — munkavállalataiknál a biztosíték letételét közvetíti.

De a nyersanyag- és árúraktár, valamint a szövetkezeti műhely csak közgyűlési határozattal és az Országos központi hitelszövetkezet hozzájárulása után állíthatók föl és kezdetük meg.

Ha pedig a szövetkezet maga vállalkozik ipari munkák szállítására, e vállalkozások ügyében hozandó igazgatósági határozatok érvényességéhez az Országos központi hitelszövetkezet által kinevezett igazgató hozzájárulása szükséges. Ha ez ily határozatokhoz nem járul hozzá, akkor az ügy haladéktalanul az Országos központi hitelszövetkezet igazgatósága elé terjesztendő, mely azután legkésőbb 14 nap alatt végérvényesen határoz.

De nemcsak ezek a főelvek vannak a minta-alapszabályokban jelezve, hanem ki van ott mondva az is, hogy a nyersanyagbeszerző, termelő és elárusító üzletágak és a munkavállalatok üzletvitelének föltételei, módozatai és biztosítékai az ügyrendben, a kezelési és üzleti szabályokban a helyi és üzleti viszonyoknak megfelelőleg s időről-időre

az Országos központi hitelszövetkezettel egyetértőleg állapittatnak meg.

Az ez alapokon kidolgozott ügyrend és üzleti szabály-mintákban és a szakszövetkezeti üzletágak szervezésénél és vezetésénél mindig az a főelv irányadó, hogy a vezetés minden áron egy erős kézben legyen, és a vezető kéz sohase legyen alkalmazott üzletvezető, hanem mindig egyik igazgatósági tag. Azzal, ha az igazgatóság az üzlet közvetlen vezetésével az egyik igazgatósági tagot bizza meg és ha az egyik igazgatósági tag lesz az üzletvezető, az igazgatóság a főhatalmat még nem adja ki kezéből, mert az intézkedési jog azért fennmarad az igazgatóságnál és az igazgatósági ülésekben, s csak a közvetlen rendelkezési, a végrehajtási jog száll át az üzletvezető igazgatóra.

Míg tehát az intézkedési jognál fogva az igazgatóság intéz el minden fontos ügyet, nevezetesen a bevásárlásokat, az árszabásokat, alkalmazottak föl vételét és elbocsátását, ezek fizetésének megállapítását, munkálatok felvállalását stb. — addig az üzletvezető igazgató végrehajtója az igazgatóság határozatainak, végezteti a napi eladásokat, felügyel az egész üzletre, ellenőrzi az alkalmazottakat, vezeti a levelezéseket stb., — minélfogva e kétféle munkakör igen könnyen elválasztható és elhatárolható s így e részben semmiféle nehézség föl nem merülhet.

Eddig szakszövetkezeteinknek az volt a legfőbb hibájuk, hogy szövetkezeti üzleteiket fizetéses alkalmazottak vezették, kik csak magukra néztek és kiket nem az igazgatóság irányított, hanem megfordítva az üzletvezető mozgatta az igazgatókat. Természetes, hogy ily módon a szövetkezeti üzlet hamarosan az alkalmazott üzletvezető üzletévé vált vagy tönkre ment.

Ha az igazgatóság intézkedik és határoz minden fontos ügyben, ez által az igazgatóság teendői nem válnak túlságos sokká és így azokat ők egy kis jóakarattal magánüzletük elhanyagolása nélkül teljesíthetik. De az üzletvezető igazgató teendői már súlyosakká válhatnak és saját üzletének kárára lehetnek.

Ez akként oldható meg, hogy az üzletvezető igazgató mint szövetkezeti hivatalnok alkalmazandó s alkalmazotti minőségében megfelelő, vagyis oly javadalmazásban részesítendő, a mit a szövetkezeti üzlet elbir, s ez, lehet részben fix fizetés, részben pedig a tiszta üzleti eredmény bizonyos százalékában álljon. Ezenkívül az üzletvezető igazgató legalább három évre nyerje megbizását. Ezek alapján azután beoszthatja idejét úgy, hogy délelőtt is és délután is hosszabb ideig tartózkodjék és rendelkezék a szövetkezeti üzletben.

De e mellett az üzletvezető igazgatónak tekintélyes szakembernek kell lennie, mert csak ilyen egyén bir fegyelmet és rendet tartani; és nem lesz a tagok közt irigykedés és cselszövések tárgyává.

Szóval a vezető egyének megválasztásától és ezek működésétől függ a szakszövetkezetek és szakcsoportok felvirágoztatása. Ott, hol egy vagy két vezető egyén reá szánja magát és kitart a szövetkezet ügyei élén, sikerülni fog, a mint több helyen már sikerült is minden; de a hol egyenetlenségek, civakodások, irigykedések és vetélykedések lesznek napirenden, a hol mindenki elnök és vezető akar lenni, — vezetni, fáradni és időt áldozni azonban egyik sem akar, ott nem sokra fognak menni.

A vezető egyének kiválasztása tehát az első legfontosabb dolog. Ha a vezető egyén megvan, az alkalmazottak jog- és munkakörét könnyű megállapítani.

De e mellett a második fontos dolog az üzlet berendezése és vitele. Ezekre nézve igen részletes üzleti szabályokat dolgoztunk ki, melyek értelmében könnyű az üzlet vezetése és vitele. Ezeknél a szakszövetkezeti üzletágak természetes sorrendjét vettük alapul és figyelembe vettük az ipari foglalkozás ama folyamatát is, mely szerint először a feldolgozandó anyagokat kell beszerezni, azután azokat feldolgozni s végül a feldolgozottat, a kész ipari munkát elárusítani. Más szabályok vannak tehát szerkesztve a nyersanyagbeszerzésre, mások a feldolgozásra vagyis a termelésre, s végül mások az elárusításra, azaz a raktár-szövetkezetekre.*

Mivel pedig minden iparosnak első sorban és a legnagyobb előnyt a bevásárlásban kell keresnie, mert a ki azt ki nem tudja használni, a ki a bevásárlásnál elszámítja magát, az e hibát az eladásnál többé már be nem hozhatja, ez okból a nyersanyagraktár üzleti szabályai a lehető legrészletesebbek, a legapróbb dolgokra is kiterjednek, ezeket felölelik, szabályozzák, sőt utmutatásokat is foglalnak magukban. Nevezetesen a bevásárlásnál a hazai ipar pártolásának szempontjából indulnak ki, radikális intézkedéseket tettünk a provisiók ellen, utmutatások vannak adva a kereskedők és kereskedelmi ügyletekről, főleg az áru megvizsgálásáról és a rendelkezésre bocsátásról, a raktározásról, eladásról és a tagok áruhiteléről, melynek összege rendszerint a tag üzletrészei értékének háromszorosában van megállapítva.

A vegyes intézkedésekben nemcsak a raktári üzlet mellékágai vannak föltüntetve, hanem utmutatás van adva arra nézve is, hogyan kell a kisiparosokat, mint szövetkezeti tagokat, ha az áruuzsora érdekköréből önerejükből szabadulni nem bírnak, a szövetkezetnek kiváltania és a szövetkezet kötelékében nyersanyaggal fölsegélnie.

A nyersanyagbeszerzés után következik ennek szövetkezeti feldolgozása, a termelés. De ma a termelő szövetkezeteket többé nem a régi elméletek szürke kódében látjuk, hanem szövetkezeti műhelyek czimén a kisiparos üzleti önállósága fenntartásával meg is valósítjuk. A mai termelő szövetkezet céljai: ipari gépek közös beszerzése, a gépi munka kihasználása s ez alapon szövetkezeti műhelyek, üzemtelepek létesítése.**

Ha tehát a mai termelő szövetkezetben a kisiparos üzleti önállóságát megtarthatja, ha nem szükséges, hogy az önálló kisiparosok a közös szövetkezeti műhelybe, mint munkások lépjenek be, hanem önállóságuk megtartásával is igénybe vehetik a közös műhelyt és az ebben elhelyezett gépeket, a kérdés az, miben áll ilyen szövetkezeti közös műhely munka- és üzletköre?

* L. mindezeket a szabályzatokat a *Magyar Ipar* 1900. évfolyamának 37. 40. 42. és 45. számaiban szerzőnek: »*Szövetkezetek*« című cikksorozata XXIII. XXV. XXVI. és XXVII. cikkeiben.

** A szövetkezeti műhelyek abban különböznek a közműhelyektől, hogy míg ezek mindenféle iparágra valók, addig a szövetkezeti műhelyek csak egy ipari szakmák részére állíthatók föl. L. erről bővebben szerzőnek a *Magyar Ipar* 1900. évfolyama 39. számában az 1169. oldalon: »*Szövetkezeti műhelyek*« czimén megjelent cikkét.

Abban, hogy az egynemű-ipart üző kisiparosok a gépek által előállítható félgyártmányokat, alkatrészeket, kellékeket és hozzávalókat többé ne kézzel állítsák elő, hanem azokat a szövetkezeti műhelyekben a szövetkezeti gépek, a legjobb modern szerszámok és munkaeszközök segítségével dolgozzák vagy dolgoztassák föl egészben vagy egyes részeiben. Feldolgozott anyagkészletüket, egész vagy félkészítményeiket ily módon sokkal egyenletesebben, sokkal jobban, sokkal gyorsabban és olcsóbban állíthatják elő, mint kézi munkával és külön-külön.

De azután szükséges, hogy az ily félgyártmányokat és hozzávalókat a kisiparos a maga műhelyében használja föl, dolgozza ki és állítsa össze. Ily módon a szövetkezeti műhely minden kisiparos tag műhelyének kiegészítő részét is képezi. E mellett azonban nincs kizárva az sem, hogy a kisipari szövetkezeti műhely teljes készítményeket is állítson elő s teheti ezt vagy kizárólag a tagok, vagy kizárólag a szövetkezeti árucarnok, vagy vállalkozások avagy végül vegyesen mindezek részére, mely esetben nemcsak a szövetkezeti munkavállalatban vehet a kisiparos részt, hanem dolgozhatik saját műhelyében is a szövetkezet részére ipari kész munkát, vagy átveheti a szövetkezet készítményeit eladás céljából saját üzlete részére.

A szövetkezeti műhely berendezésére és vezetésére a jelzett célok irányadók ugyan, de a szövetkezeti műhely felállítása, gépekkel, jó szerszámokkal és munkaeszközökkel való ellátása és felszerelése nem könnyű dolog, mert iparosaink ezeket szövetkezeti pénzen beszerezni nem bírják, a mennyiben üzletrészeik értéke és a központtól ezekre adott hitel rendszerint fölmege az üzleti forgó tőkére, az üzemi költségekre.

Ez okból gondoskodni kell arról is, miként lehessen gépeket beszerezni.

A szövetkezeti műhelyeket gépekkel ellátni, munkaeszközökkel és szerszámokkal felszerelni csakis állami segélylyel és szövetkezeti kölcsönrel lehet. A mennyiben pedig a kereskedelemügyi minisztérium erre hajlandó és több termelő szövetkezetnek már szerzett is be gépeket, sőt a székesfővárosi állami keztyüvarró telepet nemcsak teljesen felszerelve, hanem még öt évre évi 15.000 korona állami segélylyel támogatva adta át a budapesti könyvkötők ipartestületi hitelszövetkezete keztyüs-zaksoportjának, — a nehézség ez úton könnyen meg van oldva.

De a beszerzésnek nem általánosságban, hanem mindig a már szervezett és meghatározott szövetkezeti műhely részére kellene történnie.

A mennyiben pedig a gyakorlati megvalósítás és alkalmazás terén a mi bizalmatlan és kételkedő kisiparosainkkal minden tervet csak a fokozatosság elve szerint lehet kivinni és megvalósítani, célszerűnek tartjuk az eljárási módot akként megállapítani, hogy a szövetkezeti műhelyek első sorban csak munkagépekkel, melyek emberi kézzel együtt végzik a munkát, láttassanak el. Ilyenek például a különféle ipari szakmák varrógépei.

Ha azután az ezekkel való bánásmódot és ezek kihasználását mind a műhely vezetője, mind a tagok megtanulták, lehet áttérni a hajtóerőt szolgáltatató erőgépek, motorok beszerzésére.

Ez lenne ugyan a szabály; de azért ott, hol a kellő anyagi és szellemi tőke megvan, ettől el lehetne térni s föl lehetne a szövetkezeti műhelyeket úgy erőgépekkel, mint munkagépekkel mindjárt kezdetben szerelni.

Ha a gépek beszerzését ily módon akár a ministerium, akár szövetkezeti kölcsön útján föltételezzük, akkor a szövetkezeti műhely szervezése könnyű dolog lesz, mert nyersanyagot maguk az iparosok is tudnak beszerezni, a munkaerőket birják egyesíteni és alkalmazni s az üzletvitel költségei fedezésére képesek is lesznek elég forgó vagy üzleti tőkét maguk közt előteremteni.

Ha azután az ily szövetkezeti műhelyekben vagy ezekkel összeköttetésben dolgozó szövetkezeti tagok műhelyeiben elkészülnek az iparcikkek s a mennyiben ezek nem rendelőknek, hanem a fogyasztó piac számára készültek, azokat a szövetkezeti árúcsarnokban kell eladni, elárúsítani.

Habár ily szövetkezeti árúcsarnokban az üzletvitel súlypontja a tagok készítményeinek beraktározására, ezekre való előlegek adására, és eladására van fektetve, mégsem zárható ki teljesen, hogy a szövetkezeti árúcsarnok kivételesen a tagok készítményeit készpénzen is megvegye. De elhibázott dolog volna ezt szabálylyá tenni, mert akkor a mai tultermeléssel a kisiparosok hamarosan elárasztanak a szövetkezeti raktárt vagy árúcsarnokot készítményeikkel s ha ezek árát azonnal ki kellene fizetni, előbb, mintsem a szövetkezet az iparcikket eladná, — biztosra vehető, hogy a szövetkezet pénze nagyon hamar kifogyna s a mennyiben az elárúsítás és az eladás különösen kezdő szövetkezeteknél, manapság sok nehézségbe ütközik, ez okból a raktárszövetkezet hamar szétbomlana és feloszlana, avagy ha pénzzel győzné is, a tagok, ha készítményeik árát a szövetkezettől megkapnák, azután ezzel többet nem sokat törődnének mindaddig, míg újra reá nem szorulnának.

Okos szövetkezeti vezetőség tehát nem ezt teszi, hanem a tagokat folyton a szövetkezet érdekkörében tartja, pénzzel és a hitelosztályban előlegekkel látja el és így készítményeiket kedvezőbben értékesíti, vagyis más szóval eladási bizományi ügyletekkel foglalkozik.

De mivel bizományi ügyleteknél a készítő iparos háttérben marad és majdnem teljesen eltűnik, a mennyiben eladóként a bizományos szövetkezet szerepel, oda kell törekednünk, hogy e bajt is eltávolítsuk s a gyakorlati és mindennapi élet követelményeit és az iparos tag jogos érdekét elégítsük ki. S ezt úgy tehetjük, ha olyan bizományi üzleteket kötünk, melyeknél eladóként mind a szövetkezet, mind a készítő szövetkezeti tag is szerepel, sőt egy-egy eladásnál, ha többféle tárgyról van szó, a számlában több készítőiparos szövetkezeti tag neve is előfordulhat és szerepelhet.

Ezenkívül a bizományba adott és a szövetkezeti raktárban elhelyezett készítményeit a szövetkezeti tag a raktárból bármikor ki is veheti és önmaga is eladhatja. Ily módon az iparos egyénisége és szakismerete nem olvad föl a szövetkezetbe, hanem inkább ennek keretében fog igazán érvényesülni.

* K. ennek megvalósításáról a budapesti asztalosok butorcsarnokának szabályait a *Magyar Ipar* 1900. évfolyama 28. számában a 847. s. k. o. szerzőnek »*Szövetkezetek*« című czikk sorozata XX. czikkében.

A raktárszövetkezet ezek szerint már akkor megfelel hivatásának, ha az átvett és beraktározott ipari készítményekre azok értékének 60—70%-ka erejéig képes előleget adni és azok eladását bizományban eszközli, igazi hivatását azonban e mellett képezze még az is, hogy tagjainak a munkaszerzést közvetítse és tagjainak készítményeit, hogy azok teljessé, valódi kereskedelmi áruczikké váljanak, más iparcikkokkal kiegészítse, szóval egész raktárt tartson.

Tévedne azonban, ki azt hinné, hogy az ipari szakszövetkezetek üzletköreit és a kisipari munka szövetkezeti szervezését ezzel befejeztük volna és megoldottnak tekintendők. Sem a bevásárlási előny, sem az előnyös értékesítés a szövetkezetek helyi piacain rendszerint föl nem található, azért szükséges, hogy az egész országot anyagbeszerzési és munkaértékesítési piacnak tekintsük. Ha pedig azt tesszük, akkor a kisipari munkát országosan kell szerveznünk s az ipari szakszövetkezeteket országos kapcsolatba hoznunk.

Az Országos központi hitelszövetkezet úgy fogja föl hivatását, hogy ő ipari szakszövetkezeteinek országos képviselője is. S ezt nemcsakára teljesíti a nyersanyagbeszerzésnél, a katonai és közhatósági szállításoknál és később teljesíteni fogja az ipari készítmények értékesítésénél is.

Nevezetesen a nyersanyagok beszerzésének központi vezetésére nézve a következő elvek vannak megállapítva:

1. A nyersanyagbeszerzésnél első alapelv az, hogy a központ kötelékében levő szövetkezetek szükséges nyersanyagjaikat szintén a kötelékben levő megfelelő szövetkezettől vagy szövetkezeti szakcsoporttól szerezzék be, például bőryanagraktár-szövetkezetek, a mennyire csak lehet, a bőrt a szövetkezeti timároktól kötelesek beszerezni. E közvetítést a központ eszközli.

2. Ezenkívül a szakszövetkezetek és szakcsoportok a központ vezetése alatt kereskedelmi összeköttetéseket létesítsenek, a legjobb és legolcsóbb beszerzési forrásokat fölkeresik, biztosítják és megállapodnak abban, hogy bizonyos anyagokat mely kereskedésből vagy gyárból szerezzék be; azután összeköttetésbe lépnek ezekkel és az árakra, az elküldésre és a szállítási módzatokra nézve, valamint a rendelkezésre bocsátás tekintetében megállapodnak az illető kereskedőkkel és gyárosokkal. Ily módon a központ felügyel szövetkezeteinek megrendeléseire, nehogy ezek túl nagy mennyiségben történjenek, de ellenőrzi az árak minőségét és az árak nagyságát is.

3. Az árak kifizetését az illető szövetkezetek számlájára és utalványra folytán a nagyobb rendeléseknél rendszerint a központ eszközli.

A mi pedig a katonai és közhatósági szállításokat* illeti, e részben tervbe van véve, hogy az alkalmi egyesülésekbe, a szakcsoportba és szakszövetkezetekbe szervezkedett kisiparosok részére az Országos központi hitelszövetkezet a munkaszerzést és átadást központilag vezeti és eszközli a következő alapelvek szerint, még pedig a katonai szállításoknál:

1. Az Országos központi hitelszövetkezet szövetkezetei nevében és felelősségére, mint közvetítő beadja az ajánlatot az összes fel-

* L. erről bővebben szerzőnek a *Magyar Ipar* 1900. évfolyama 51. számában az 1566. oldalon »Az O. K. H. s a katonai és közhatósági szállítások« című cikkét.

vállalando ipari cikkekre az illetékes katonai hatósághoz és felkéri ajánlatának támogatására a kereskedelemügyi ministeriumot.

2. Az elnyert munkákat a megállapítandó elvek szerint külön-külön kiosztja a jelentkezett szövetkezetek között s ezek azután a központ felügyelete alatt vagy közös szövetkezeti műhelyben készítettetik el a föl vállalt és kapott munkákat, vagy tagjaikkal saját műhelyeikben dolgoztatják föl azokat.

3. Ily munkálatok föl vállalására és elkészítésére a hitelszövetkezetek kebelében külön csoportok és alkalmi egyesülések, consortiumok is alakulhatnak.

4. Beszállítás czéljából a szövetkezetek beküldik az átvétel helyére a kész munkákat, hol azokat először a központ külön szakértővel megvizsgáltatja s ennek eredménye szerint vagy visszautasítja, vagy ha átveszi a munkát, akkor ezt a központ egy megbízottja adja át a katonai hatóságnak, mi által az iparosok eddigi sérelmei meg fognak szünni.

A közhatósági szállításoknál irányadók a következő elvek:

1. A helyi és vidéki hatóságoknál a szövetkezet vagy a saját nevében adja be az ajánlatot a központ által kinevezett igazgató hozzájárulásával, vagy a kebelében alakult szakcsoport vagy alkalmi egyesülés (consortium) ajánlatát ajánló záradékkal látja el és ezt aláírja a szövetkezeti igazgatóság; de mind a két esetben köteles az Országos központi hitelszövetkezet támogatását is kieszközölni, mit ez a viszonyoknak és körülményeknek megfelelőleg teljesít.

2. Központi szállításoknál az Országos központi hitelszövetkezet támogatása a fentiekén kívül már előre kieszközölnélő ügy, hogy a központ a szükséges lépéseket már az ajánlat beadása előtt megtehesse.

3. Vállalkozások és szállítások biztosítékaira a központ kötvényei használtassanak. E czélból az ipari hitelszövetkezetek tartoznak tartalékalapjukat lehetőleg ily kötvényekben elhelyezni. Ha aztán a szövetkezetek kötvényeiket tagjaiknak vagy tagjaik csoportjainak, avagy a szövetkezet kebelében alakult alkalmi egyesüléseknek engedik át biztosítékul, illetve azok helyett teszik le a biztosítékot, akkor jogosítva vannak a szövetkezetek kötvényeik után az illetőktől 1—2% kamatot szedni és azokért kellő szavatosságot szerezni. A hitelszövetkezetek egyéb uton is jogosítvák kellő fedezet mellett tagjaik részére a biztosíték letételét közvetíteni.

4. Az Országos központi hitelszövetkezet szintén hajlandó a biztosítékok letételét eszközölni. Ily esetekben a központ az illető szövetkezet kellő szavatossága mellett letétbe helyezi kötvényeit 1—2% kamatmegtérítés mellett úgy a vállalkozó ipari szövetkezetekért és szakcsoportokért, mint esetleg egyes consortiumokért és tagokért is.

5. A szövetkezeti igazgatóság ily vállalkozási munkákat is ellenőrizni köteles és tartozik a munka átadásánál közbenjárni, esetleg a központ közbenjárását kieszközölni.

A mi pedig végül a kisiparosok és a termelő szövetkezetek készítményének értékesítését illeti, ennek módjaira sem kisiparosaink, sem termelő szövetkezeink nem igen gondolnak, holott ezzel volna az ez egész szervezkedés betetőzve.

A magyar kisiparos azt mondja: én dolgozni akarok, nekem munka kell, s ha ezt megadja a termelő szövetkezet, akkor belépek

a szövetkezetbe! Ez szép és jó dolog volna, de ez az éremnek csak egyik oldala.

Egy termelő szövetkezet sem aggódik arról, hogy munkást nem kap, de minden termelő szövetkezetnek legfontosabb teendője, legnagyobb gondja az, hol talál fogyasztási piacot, hol és hogyan értékesíti készítményeit, a kisipari munkát.

A helyi piac természetesen rendelkezésére áll ily kisipari termelő szövetkezetnek; de a mi kisiparosaink ezt is nehezen fogják megszerezni, ha csak nem tudnak úgy az ár, mint a munka minősége, csinosága és kedveltsége tekintetében a külföldivel versenyezni.

A központi szervezkedés azonban az értékesítés terén más módon volna megoldható.

Ha a kisipari és szövetkezeti munkát értékesíteni, az ily készítményeknek lendületet adni akarunk, úgy meg kell találnunk a módját annak, hogyan lehet a kisipari és szövetkezeti munka beszerzését minél könnyebbé, minél hozzáférhetőbbé tenni a nagy közönségnek.

Erre csak egy mód van. S ez abban áll, hogy az Országos központi hitelszövetkezet egyrészt ipari szövetkezeteinek készítményeit hirdesse, ajánlja és minden befolyása felhasználásával odahasson, hogy az egész országban lévő szövetkezeti tagok a szövetkezetek készítményeit, iparcikkeit és munkáit vásárolják és használják, másrészt pedig ipari szövetkezeteivel együtt először a székesfővárosban, azután pedig fokozatosan a vidéki nagyobb városokban bizományi raktárakat fölállítania és szerveznie, s ezekben olyan kisipari és szövetkezeti készítményeket árusítania és értékesítenie, melyeknek az illető helyen fogyasztó közönsége, értékesítő piacza van. A kisiparosok agyagipari készítményei például nemcsak a székesfővárosban, hanem a vidék bármely nagyobb városában is kelendőségre találnának, azt tehát minden körülmények közt lehetne ily szövetkezeti bizományi raktárakban és árucarnokokban központilag forgalomba hozni és értékesíteni. De kiterjeszhető volna ez a ruházati, sőt a butoriparra is.

A főczél, a mire ezekben törekednünk kellene, az, hogy a közönség eme szövetkezeti árucarnokokból teljes bizalommal és megnyugvással szerezhesse be szükségleteit, mit azonban csak szolid üzletvezetés mellett lehet majd idővel elérni.

A szervezkedés lényege minden esetre abban állana, hogy először egy központi árucarnokot kellene felállítani és ez képezné alapját a tovább fejlesztésnek s ily központi szövetkezeti árucarnok létesítését, mint végcélzt ki is kell tűznünk czéltudatos működésünk végeredményeként.

Mindez előttünk áll; de mögöttünk még kevés van.

V. Az iparszövetkezeti helyzet megvilágítása.

Az előadottak szerint az új ipari szövetkezetek szervezésének nemcsak első nehézségeit küzdöttük le, az új szövetkezeti rendszernek nemcsak alaprajzát, tervzetét, körvonalait és részletterveit dolgoztuk ki, hanem ezek alapján fölépítettük már az egész rendszert is, melyről még a tetőzet sem hiányzik.

Mire van tehát most szükség, hogy a rendszer életképes, hasznos és áldásos legyen?

Minden intézményhez, ha ezt megeleveníteni és sikeres működésbe hozni óhajtjuk, két lényeges tényező szükséges. Az egyik tényező az egyénekből, kik az intézmények életet adnak, azt irányítják és vezetik, fog állani, a másik tényezőt pedig az intézmény környezete, az a levegő képezi, melyben az egyének és az intézmény él, mozog és működik, melyre egyfelől az intézmény van hatással, de másfelől az is visszahatással van erre.

Hogyan állunk tehát egyrészt a kisiparosokkal, mint szövetségi tagokkal és szövetségi vezetőkkel és minő kihatással lesznek másrészt az ipari viszonyok, gazdasági és társadalmi körülményeink az ipari szövetségekre?

Azok, kik iparosainkat és kisipari viszonyainkat alaposan nem ismerik — s ilyen nálunk a nagy többség — némi csalódással fogják hallani, hogy míg a központ kötelékébe eddig 918 gazdasági szövetség tartozik: addig oda csak 45 ipari szövetség lépett be. A beavatottak előtt azonban, a kik tudják, hogy a nagy Németországban, a szövetségek hazájában 11.000 szövetség közül körülbelül csak 350 az ipari szakszövetség, a nálunk elért és feltüntetett eddigi eredmények is siker számba mennek.

Minő viszonyok közt és minő elemekkel indítottuk meg az új iparszövetségi mozgalmat?

Az ipartestületek megalakítása körül az 1885. év óta iparosaink alkotó és szervező tehetsége imponáló erővel nyilvánult, mert minden kényszer nélkül, sőt az iparhatóságok akadékoskodása daczára is iparosaink megalkották és máig is fentartanak 320 ipartestületet. Ebből tehát bátran azt következtettük, hogy az ipartestületekkel az ipari alkotások kora elérkezett.

De most már bevallhatjuk, hogy e részben csalódtunk, mert iparosaink újabb időben az ipartestületi betegsegélyző pénztárak alakításában és vezetésében bizonyos bágyadtságot és a szervező erő lanyhaságát mutatták. S ez az oka annak, hogy az ipartestületi betegsegélyző pénztárak, melyeket a törvény alkotói a pénztárak jegyezési központjainak, az egész rendszer törzsének tekintettek, nemcsak meg nem feleltek eme hivatásuknak, hanem aránylag is csekély számban alakulva, megalakulásuk után hamar hanyatlásnak indultak, sőt nagy részük a feloszlás csiráját rejti magában.

Nem csoda tehát, ha a harmadik ipari önkormányzati intézmény létesítésénél, az ipari szövetségek alakításánál iparosainkból hiányzott már a kezdeményező erő és beállt a szervezési képtelenség, holott az ipartestületi és a betegsegélyző pénztári intézmények csak az ipari szövetségek intézményével lettek volna betetőzve, illetve ez a három együtt képezné a modern kisipar teljes szervezetét, a modern czéhet.

De mindennek okát nem kizárólag az emberekben, hanem inkább gazdasági és társadalmi viszonyainkban, a kisipar hanyatlásában, siralmas helyzetében kell keresnünk. Midőn az iparszövetségi actiót megindítottuk, a kisiparosok egyik része, mely a kereskedők zsebében volt fogva, megijedt a szövetségtől és azt kiabálta, hogy őket, mihelyt szövetségbe lépnek, nyomban megfojtják a kereskedők.

A második rész, melynek még meglehetősen ment üzlete, vállvonogatással fogadta a szövetségi tervet, majd ócsárolni kezdte, sőt a megalakuláskor hévvel fejtegette annak hátrányait, mert attól félt

és fél, hogy az ipari szövetkezetek, főleg ha szakipari szövetkezetek lesznek, a közös üzletkezelés, a közös munkálkodás és vállalkozás alapján neki versenytársává válnak, bizonyos térről leszoritják s így a szaktársak egyesüléséből nem huz annyi anyagi hasznot, mint a mennyit veszít, ha a szakipari szövetkezet megalakul.

A harmadik rész, melynek verejtékes munkája mellett is alig volt betevő falatja, azt mondta: mind hiába, mi rajtunk már az Isten sem segít, nem hiszünk senkinek, eleget hitegettek, ígértek és semmit sem tettek érettünk.

Ime ezek voltak és ilyenek voltak azok az elemek, melyekkel az új iparszövetkezeti actiót megindítottuk és eddig folytattuk. De az a kérdés még, kik és minők a vezetők.

A gyakorlati siker és szervezkedés problémája abban áll: fölkeresni, megtalálni és megválasztani az alkalmas és tehetséges egyéneket s a megválasztottakat a megfelelő helyre állítani. S hol kellett az alkalmas és tehetséges egyéneket keresni? Az ipartestületekben.

Mivel pedig az ipartestületi elnök egyuttal elnöke az ipartestületi betegsegélyző pénztárnak is, azt kellett hinnünk, hogy az iparszövetkezeti mozgalmat is az ipartestületi elnökök és a többi vezetők indítják meg, vezetik és állanak a megalakult ipari szövetkezet élére. Ebben azonban nagy csalódás érte a kisiparosokat is, meg a központot is.

A régi és átalakított szövetkezeteknek alig van valami közük az ipartestületekhez és ipartestületi elnökökhöz; az újonnan alakítottak közül is csak $\frac{2}{3}$ részét vehetjük mint testületi kezdeményezést és alakítást. De ha a testület vezette is a szövetkezeti alakítást, mégis csak néhány ipari szövetkezetről mondhatjuk, hogy a testületi elnökök azt jól, példásan, de ezek azután mintaszerűen is vezetik. Ha azonban ezt mindenhol várni nem lehet is, azért azt mondhatjuk, hogy ha az ipartestületek és elnökeik jobban felkarolták volna az iparszövetkezeti mozgalmat, bizonyosra vehető, hogy most már legalább kétszer annyi ipari szövetkezet létesült volna, mint amennyi tényleg alakult.

Mivel pedig ott is, hol az ipari szövetkezet némi összefüggésben van az ipartestületekkel, rendszerint nem a testületi elnökök és vezérférfiak állanak a szövetkezet élén, — meg kell világítanunk az ipari szövetkezetek vezetőségét is.

S itt meg kell vallani a keserű igazságot, hogy a szövetkezeti igazgatói tisztségre a tehetősebb és vagyonosabb, a tehetséges és megbízható elemek nem akarnak vállalkozni, sőt az egész szövetkezeti mozgalmától is távol tartják magokat, holott a mintaalapszabályokban nemcsak a 10%-os javadalmazást biztosítottuk az igazgatóknak, hanem ha tisztséget töltenek be, még külön díjazást is kilátásba helyeztünk. Eltekintve attól, hogy számos ipartestületi elnök és vezető férfiú a pénzüntézeteknél mint vezető van érdekelve, vagy azokon mint adós csüng, — a távolmaradás okát egyfelül a versengésben, az összetartási érzet hiányában, a rút önzésben, a gőgben és a szegényebb lenezésében kell keresnünk, de másfelől a vagyonosok és tehetségesebb félnek is az igazgatói súlyos felelősségből, főleg pedig az bántja őket, hogy a közgyűlés az igazgatóság tagjait bármikor elmozdithatja és így jutalom és elismerés helyett meggyalázásban részesülhetnek. Ennek oka ismét abban rejlik, hogy kisiparosaink közt sok

a megbizhatatlan, zajongó, izgága elem, s ezeket a jobbak maguk közt anarchistáknak nevezik. Az igaz, hogy Schultze-Delitzsch, a német iparszövetkezetek apostola, maga is nemcsak az ellenséges táborral és nemcsak az iparosok közönyével küzdött, hanem folyton harcban állott a demagógiával is. A demagógok és anarchisták ellen azonban adtunk védelmet az alapszabályokban, mert azokat könnyű szerrel ki lehet zárni a szövetkezetből, a mennyiben minden alapszabályban benne foglaltatik, hogy azt, a ki tagtársaival szemben összeférhetlenséget tanusít, vagy a szövetkezet érdeke ellen izgat, avagy cselekszik, — a szövetkezetből ki kell zárni.

Szolgáljon ez megnyugtatóul azoknak az ipartestületi elnököknek és vezérférfiaknak, kik a szövetkezeti mozgalmat, ismerve az irigykedő, veszekedő és izgága elemeket, meg sem merik indítani, hanem a megalakult ipari szövetkezetektől is rendszerint távol maradnak.

Mivel tehát sem az ipartestületi vezetőség, sem a vagyonosabb és tehetségesebb elemek az ipari szövetkezetek élére rendszerint nem állottak, a létező tényezőket ki kellett egészítenünk, idegen elemekkel pótolnunk. Így történt, hogy abba az egy igazgatói és egy felügyelő-bizottsági állásba, melyet a központ kinevezés útján tölt be, legtöbbször az értelmiségi osztályba tartozó egyéneket ültettünk, ezekkel pótoltuk a vezetők hiányát ott és mindenütt, hol az értelmiségből iparbarátok és ipari pártfogók jelentkeztek.

Mig azonban a gazdasági szövetkezeteknél a szövetkezeti ügy eme harcosai rendszerint a földbirtokosok, papok és tanítók közül jelentkeztek, addig az ipari szövetkezeteknél azokat leginkább a tisztviselői, ügyvédi és orvosi karból toborzottuk össze, habár tagadhatatlan, hogy a papok az ipari szövetkezetekhez is megfelelő vezetői létszámot szolgáltatottak.

Azt azonban az iparosság javára kell irnunk, hogy ezeket a kinevezett idegen és értelmiségi elemeket az iparosok megbecsülik s úgy az igazgatósági, mint a felügyelő-bizottsági elnökségre megválasztották. Ezek pedig azután, mint tekintélyes egyének — kevés kivétellel — személyiségük súlyával rendet tartani, az egyenetlenségeket és viszálykodásokat megszüntetni és eloszlatni képesek.

De az intelligencia bevonása csak a hitelszövetkezeteknél járja meg, hol a hitelügyleteket az értelmiségi osztályba tartozók tudják vezetni, azokban eléggé jártasok.

Mi lesz azonban a szakcsoportokkal és szakszövetkezetekkel?

Ezek irányításánál és vezetésénél az értelmiség rendszerint nem segíthet, hanem csak árthat; mert ha kisiparosaink nem bírnak üzleti és kereskedői szellemmel, mennyivel inkább hiányzik ez értelmiségünkönél, sőt még hajlandóság sincs rá benne. Ezekkel a bajokkal is számoltunk. Alakításainknál mindig az volt az irányadó, hogy első sorban csak ipari hitelszövetkezetek alakuljanak. S ha iparosaink a hitelügyletek vitelébe és vezetésébe beletanulnak, a szövetkezeti életbe beleélik magukat, fokozatosan és egymás után térhetnek át a szakcsoportok alakítására, a kisipari munka szervezésére és a kereskedelmi ügyletek cultiválására. A vezetők kevés száma belejátszik a szakcsoportok felállításába is; a mennyiben a szakcsoportokban a vezetésre alkalmas egyének egyesítve maradnak és nem forgácsolódnak úgy széjjel, mintha a szakcsoportok helyett külön szakszövetkezeteket alakítanánk.

Csak így van és lehet reményünk, hogy az új rendszer meg fogja állani helyét, ezzel a kisipari hitelt és a kisipari munkát szerencsésen az egész országban szervezni fogjuk, sőt azt hisszük, hogy szöveteinkben a jövő kisipari nemzedéket már kereskedelmi szellemben és jó üzletemberekké fogjuk nevelni.

De hát a bajok másik része nem az ipari viszonyokban, nem az iparosok személyében van, hanem azokat gazdasági és társadalmi körülményeinkben kell keresnünk és megtalálnunk.

Az ipari szöveteink alakításának és fejlődésének sok akadálya van társadalmi és közgazdasági életünkben. Nevezetesen nálunk az ipari szöveteink alakulásának és fejlődésének legnagyobb akadálya az volt, hogy pénzügyeink nem fogadták be hitelszervezetükbe és hitelhálózatukba az ipari szöveteinket, hanem mindig arra törekedtek, hogy ezeket elszigeteljék, kiközösítsék és magukra hagyva elpusztítsák. Ma már ezt a célt az Országos központi hitel-szöveteinkkel szemben el nem érhetik; de most meg mint a szöveteink ügy ellenségei lépnek föl sok helyen pénzügyeink, a meny-nyiben, ha ellenükre megalakul valamely ipari hitelszövetkezet. azoktól az iparosoktól, kik náluk tartoznak és ide is belépnek, azonnal megvonják a hitelt és őket kilépésre kényszerítik. S ezzel az ipari szöveteink szervezetét azonnal megbolygatják.

A pénzügyekhez csatlakoznak azután az ezekben első sorban érdekelt kereskedők, főleg pedig azok, kik az ipari szakszövetkezetek működésétől saját üzleti forgalmukat féltik, mint a bőr-, fa- és posztó-kereskedők. Ezek, ha a kisiparosok szervezkedni kezdenek, néhány szóval szétrebbentik őket; ha pedig a szervezkedés előre halad, az áruhitel megvonásával robbantják föl a mozgalmat, sőt annyira mennek, hogy felizgatnak a szöveteink ellen néhány könnyen kapható kisiparost, a kik azután az alakuló közgyűlésen ugyan-csak nagy riadalmat tudnak csinálni, esetleg az egész actiót is megakasztják.

Miért történik mindaz? Nem azért, mintha a szöveteink kárára volnának iparosainknak, hanem azért, mert a pénzügyek és kereskedők a központi hitelszövetkezet kötelékében létesülő ipari szöveteinkben erős, veszélyes versenytársaikat látják és félnék tőlük.

Habár az ipari hitelszövetkezetek sohasem lesznek képesek a többi pénzügyek forgalmát csökkenteni, mert a kisiparosokkal csak új elem jön a hitelhálózatba és habár az ipari szakszervezetek sohasem fogják a rendes és szolid kereskedőket elfoglalt terükről leszorítani, mégsem szól erősebb bizonyíték az ipari szöveteink szükségére és jóságára mellett más, mint az, hogy vannak ellenségeik, versenytársaik, kik féltékenyek az ipari szöveteink sikereire.

Nagy baj az, főleg az ipari szakszervezetek létesítése szempontjából, hogy a tagok a szöveteinkből minden évben kiléphetnek és üzletrészeiket felmondhatják. Ily körülmények közt a szöveteink léte és állandósága, ha megalakulnak is, biztosítva nincs, sőt ez a szöveteink megbízhatóságát, hitelét, főleg pedig ipari munkavállalataik sikerét folytonosan veszélyezteti.

Habár a kereskedelmi törvény 235. §-a az alapszabályoknak engedi át megállapítani, hogy a tagok kötelezettsége hány évre terjedjen és habár az 1894. évi jóváhagyott szöveteink alapszabá-

lyok a tagsági kötelezettséget rendszerint az évek egész sorozatára terjesztették ki, mégis ezen évtől fogva a Curia és ennek egyik elvi kijelentése alapján »az állandó birói gyakorlat« a fenti törvényszakasz helyes és gyakorlati értelmét elferdítette és tengelyéből kiforgatta annyira, hogy a bajon most már csak törvényhozási uton lehet, sőt kell is segíteni és ekként szükséges biztosítani, hogy a tagsági kötelezettségek, a külföldi törvények mintájára, legalább 3—6 évre szóljanak, ha azt akarjuk, hogy az iparszövetkezeti intézmény állandósuljon és minden viharok ellenállani tudjon.

Nagy baja ipari szövetkezeteinknek az is, hogy abban a munkában, a mit ők az Országos központi hitelszövetkezettel az alakításban és fejlesztésben kifejtének, a lehető legkevesebben támogatják; sokan, kiknek az iparszövetkezeti mozgalmat támogatniok kellett volna, ezt nemcsak közönyösen nézték, hanem ellene is dolgoztak.

Az új iparszövetkezeti alakítási actió az Országos iparegyesületből indult ki s ez folyton támogatta is a mozgalmat; de a kereskedelmi és iparkamarák, mint a kereskedelem és ipar érdekeinek együttes előmozdítására hivatott közegek, úgy látszik, azt hiszik, hogy az ipari szövetkezetek nem mozdítják a kereskedelmet és ipart együttesen elő, hanem inkább a kereskedelemre hátrányosak, ez okból távol tartják magukat nemcsak a vezetéstől, hanem az anyagi támogatástól is.

A 16 magyarországi kamara közül a marosvásárhelyi az egyetlen, mely az ottani iparszövetkezet létesítését kezdeményezte és vezette. A kolozsvári kamara közreműködött néhány szövetkezet alakításánál és a kolozsvári ipartestületi hitelszövetkezetet üzletrészjegyzéssel is támogatta. Ezenkívül még három kamara működött némileg közre az alakításnál, 11 pedig közönyösen fogadta az actiót és távol tartja magát a szövetkezeti intézménytől.

Van ugyan ennek a szomorú ténynek a constatálásában jogos vád is, de ennek a célja csak az, hogy felhívjuk a kamarákat e részben is fennálló köteleességeikre és ezek teljesítésére. Tegyenek a kamarák is valamit, jegyezzenek legalább néhány üzletrészt a kerületükben alakult és alakuló ipari szövetkezeteknél; mert ez a legkevesebb, a mit tenniök kell.

Hát az iparfejlesztési teendőket gyakorló iparfelügyelők! Hol vannak ezek? Az utóbbi időben egyetlen egy tett kezdeményező lépéseket, kettő pedig többé-kevésbé részt vett az alakításban. A legnagyobb része azonban ipari szövetkezetek nélkül fejleszti a kisipart.

De hagyjuk ezeket és ne csodálkozzunk, ha kisiparosaink is közönyösek és visszahúzódók, ha nem érznek kedvet a kezdeményezésre, mikor a főleg hivatott közegek nem járnak elől.

Mindezek után még az a kérdés: időszerű-e jelenleg ipari szövetkezeteket alakítani?

Annyi bizonyos, hogy 1849-ben, midőn Schultze-Delitzsch megkezdte az ipari szövetkezetek alakítását, de az azóta lefolyt ötven év alatt is, folytonosan kedvezőbbek voltak úgy a külföldön, mint minálunk az ipari viszonyok a szervezkedésre, az alkotásokra s ipari szövetkezetek alakítására, mint napjainkban. De nálunk még az is megtörtént, hogy maga a törvényhozás és államférfiaink öntudatlanul és fokozatosan tették tönkre a kisipart a sok rossz és külföldről átül-

tetett szabadelvű törvénnyel, az osztrák iparnak a 70-es években még a honvédségi ruházati cikkeknel való támogatásával és a magunkénak hátraszorításával; sőt nálunk sem a társadalom, sem maga az iparosság sem tett semmit az ipari viszonyok megjavítására.

A kisiparosok egy része már elpusztult, vagy tanult mesterségét elhagyva és megátkozva elment gyári munkásnak vagy hivataloszlógnak; azokra nézve is, kik az örvényben keringenek — és ilyenek sokan vannak — az ipari szövetkezetek alakítása már késő, de a nagy többség még csak az örvény szélén áll, ezeket az ipari szövetkezetekkel még föl lehet támasztani és meg lehet menteni a jövőnek. De ezt a nagy többséget is csak ott lehet összetartásra vezetni, hol már nagy a szegénység, hol egymásra utalvák a kisiparosok. A Dunántúl, hol még túrhatók a viszonyok, ipari szövetkezeteket máig sem birtunk alakítani. Nálunk összetartásra és nagy dolgokra mindig csak a nagy veszély, a nagy baj kényszerítette az embereket. Szomorú vigasztalás az iparszövetkezeti központra, hogy az iparosok csak akkor fognak szervezkedni és kötelékébe lépni, ha már a tönk szélén állanak.

De azért a munkától visszariadni, elcsüggedni s a jövőtől félni nem szabad.

A központ egy ujjonnan alakított ipari szövetkezetet már felosztatott: ezt fogja talán követni a mostaniak 10—15°/_o-a. A létező szövetkezetek nagyjából azonban jó, kifogástalan, sőt vannak köztük mintaszerűek is. Az intézmény tehát nemcsak fenmaradni, hanem fejlődni, megizmosodni is fog s erre kisiparunk sanyaru helyzete daczára gazdasági alap is van.

Mig ugyanis a magyar földbirtok értékének 80—90°/_o-ig adóssággal van terhelve, és ily mértékben élvez hitelt, addig kétségtelen az is, hogy a kisiparos osztálynak az a része, mely az eddigi eredmények után a szövetkezeti szervezésre képes is és hajlandó is, nincs hitelképességének még 30—40°/_o-áig sem eladósodva, mert hitelt nem élvezett, kölcsönt eddig sehol sem kapott.

Azzal tehát, hogy az ipari hitelszövetkezetek oly kisiparosoknak is adnak kölcsönöket, kik eddig a takarékpénztáraktól vagy más pénzintézetektől hitelt nem élveztek, azokat pénzhez és ezzel munkához juttatják. Azzal pedig, hogy az ipari szövetkezetek tagjaik váltóit és kötelezvényeit a központhoz beküldik és ez meg azok pénzértékét küldi meg az ipari szövetkezeteknek, a kisiparosokat olcsó pénzhez juttatjuk, a kisiparosok szövetkezetét pénzzel látjuk el s így ezek pénzereje nem merül ki hamarosan. Végre azzal, hogy a központ a kisiparosok váltóit a nagy pénzintézetekbe tovább adja és ezek azokat leszámítolják és a kisiparosok kötelezvényeire is a központ kötvényeket bocsát ki, melyeket a pénzpiaczon értékesít, a kisiparosokat is üzleti összeköttetésbe hozza a pénzpiaczczal és a nagy pénzintézetekkel.

A kisiparosok tehát hitelszövetkezeteik és a központi hitelszövetkezet útján bevonatnak a modern hitelszervezetbe és hitelhálózatba, annak tagjaivá lesznek és részesülhetnek a modern hitelezés összes előnyeiben, a miket nálunk eddig csak a nagyiparos és gyáros élvezett.

Ily módon a kisiparos is részesévé válik a modern közgazdasági életnek, ennek előnyeit élvezi és tényezőként szerepel, holott eddig magára volt hagyatva, mozdulatlanságra, szűk körre kárhóztatva és így kellő üzleti tevékenységet ki nem fejthetett.

Most tehát a hitel útján a kisipari munka tevékenységi köre tágul, a kisiparos munkaereje, versenyképessége fejlődik és a szervezett kisipari munka érvényesülni tud. A módok és eszközök erre megvannak adva kisiparosainknak az új szervezetben és az új iparszövetkezeti rendszerben.

Tőlük függ, tudnak-e jól szervezkedni és szervezkedve működni; tőlük függ, bírnak-e válságos helyzetükből kiemelkedni; s tőlük függ, képes lesz-e kisiparunk az új időkhöz és viszonyokhoz alkalmazkodva és idomulva, fennmaradni, fejlődni és felvirágozni.

Horváth János.

Közlemények és ismertetések.

Világgazdasági problémák.

H. Dietzel: *Die Theorie von den drei Weltreichen*. Berlin, 1900. H. S. Hermann. 60.l.
U. a.: *Weltwirtschaft und Volkswirtschaft*. Dresden, 1900. Zahn & Jaensch. 120.l.
U. a.: *Kornzoll und Socialreform*. Berlin, 1901. Simon Leonhard. 56. l.

A tudós bonni tanárnak fölemlített három művében egy és ugyanazon eszme domborodik ki, s egy és ugyanaz a közgazdasági axioma érvényesül, még pedig a Németországban most vajudó vámpolitikai mozgalmak által napi kérdéssé vált kereskedelem-politika szempontjából szerzőnk mind a három művében az elzárkózási rendszer és a védekezés ellenében a szabadkereskedés indokoltságát más-más nézpontról fejtegeti.

A »három világbirodalom elmélete« című munkájában állást foglal azon nézet ellen, hogy Németországnak vagy a vele kapcsolatos középeurópai államoknak azért kellene védekezniök, mert a három nagy birodalom: Amerika, Britannia és Oroszország vámpolitikája Németország- és Európa-ellenes s így az ezen birodalmak részéről fenyegető áramlattal szemben ellenintézkedések szükségesek. Szerzőnk kifejti, hogy az amerikai Egyesült-Államoknak az a törekvése, mely által egész Amerikát egy kereskedelmi tömeggé kívánja egyesíteni és Pánamerika egész önálló és független vámpolitikát követelhetne, a melylyel szemben Európa s főleg Németország érdekei sértenének, sohasem fog célra vezetni. A délamerikai államok érdeke nem azonos az északamerikai államokéival és már régóta ismeretes, hogy Monroe tana (Amerika Amerikának) valósulásra sohasem jutand. Szerzőnk még tovább megy és azt fejtegeti, hogy az északamerikai Egyesült-Államok már is elérték az elzárkózási vámpolitika zenitjét és okvetlenül beáll legközelebb a fordulat, mert egy oly mértékben kivitelre berendezett világrész nem maradhat rendszeres bevétel nélkül s így a túlságos elzárkózást maga Amerika saját érdekében, még pedig kivitelének megtartása érdekében meg fogja szüntetni. Az Amerika elleni védekezés szempontjából tehát Németországnak nem kell elzárkóznia. Nagybritanniában egy idő óta a Greater-Britain eszméje egy az anyaország és a gyarmatok közt létesítendő vámegyesülés-félét kíván megteremteni, a melynél az európai országok kedvezőtlenebb vámozást szenvednének; a hosszú időn át folytatott tárgyalások eredményre eddig nem vezettek. Ausztrália ugyan

egy foederalistikus complexummá alakult és kereskedelmi politikáját most készül megállapítani; ámde alig kell attól tartani, hogy Ausztrália a Greater-Britain eszméjét megvalósítsa; oly czikkeben van óriási kivitele, mely czikkek Angolországon kívül a többi európai országokban találnak kelendősegre s így Ausztrália sem idegenitheti el magától az európai kereskedést. Canada tényleg alkalmazta a differentialis vámozást és Nagybritanniát előnyösebb vámtételekben részelteti; ámde — szerzőnk nézete szerint — Canada eljárása inkább oda fog vezetni, hogy kereskedelempolitikailag az északamerikai államokkal egyesül és nem arra, hogy Nagybritanniával alkosson egy vám- és kereskedelmi területet. Nagybritannia tehát még kevésbé követheti Németország elzárkózási politikáját. A harmadik világbirodalom, Oroszország, területénél fogva hasonlóképp alkalmasnak látszik egészen független vám- és kereskedelmi politika követésére; de bármily magasra emelte is vámjait és bármennyire igyekezett is saját területén iparokat teremteni, nem volt képes Európa iparos államainak iparcikkeit kizárni, mert a nélkülözhetlen szükség behozatalukat állandóan biztosította. Szerzőnk nézete szerint a legintensívebb vámpaedagogikának két évtizeden át folytatott alkalmazása szükségképen arra a meggyőződésre vezette Oroszországot, mely szerint az iparpolitikának védvámval való folytatását megváltoztassa. Oroszország az utolsó tíz év alatt négy nagyon rossz termésben s inséges években szenvedett; mezőgazdaságának intensív fejlesztése számos gazdasági eszköz és gépnek könnyebb megszerzését követeli s így a vas és vasárúk, valamint a mezőgazdasági gépek magas vámjait az orosz mezőgazdaság romlása nélkül meg nem tűri. Úgy a miként Amerika, úgy Oroszország saját gazdasági állapotából kell, hogy arra a meggyőződésre jusson, hogy a külföldtől való függetlenítés törekvése ma már elavult theoria és hogy ellenkezőleg arra kell törekednie, hogy más nemzetek gazdaságával jobb kapcsolatba jusson.

»Világgazdaság és nemzetgazdaság« című művének alapeszméje az, hogy egyes ország a mostani forgalmi és gazdasági technika mellett gazdaságilag okosan nem akkor cselekszik, ha a többi országoztól elzárkózik és saját nemzetgazdaságának fejlesztésében találja feladatát, hanem akkor, ha minél szorosabban csatlakozik más országokhoz és minél élénkebb forgalomba jut a világ többi nemzetgazdaságával, szóval a nemzetek gazdasági állapota a világgazdaságban jobban találja fejlődését, mint a nemzetgazdaságban. Szerzőnk szerint a gazdasági politika főcélja, hogy az adott viszonyok közt a nemzeti vagyonosodás lehető maximuma éressék el, s hogy a nemzet gazdasági élete lehetőleg állandóan fejlődjék. Ezt a célt minden nép az által éri el, ha minél több más nemzettel forgalomban áll; saját gazdálkodásában a nemzeti munka nem lehet oly productiv, sem oly következetes, mint a világgazdasághoz való csatlakozásában. Az által, hogy valamely ország a világgazdasághoz csatlakozik, a nép minőségileg és mennyiségileg gazdagabb lesz. Minőségben gazdagabb lesz, mert oly terményeket szerezhet meg, melyeket saját országában vagy egyáltalában vagy abban az időben nem tudna előállítani. Mennyiségben gazdagabb lesz, mert a fogyasztásra kerülő javak nagyobb tömege felett rendelkezhetik; egyenlő összes munka alkalmazásával egy a forgalomban levő állam sokkal nagyobb összes termelést ér el azaz nemzeti munkája productivabb, mint egy elszigetelten gazdál-

kodó országé. A természet ugyanis minden országban azokat a területeket, a melyeken nyers anyagok a legnagyobb jövedelmezőséggel állithatók elő, csak korlátolt mennyiségben adja meg; ezen termények előállításánál tehát a kisebbedő vagy fogyó hozadék törvénye uralkodik; mert minél jobban kiterjesztetik a termelés a mondott korlátokon túl, annál kisebb a hozadék, vagyis annál szegényebb lesz a nemzet. Ellenkezően az ipari, kereskedelmi és szállítási vállalatoknál a nagyobbodó hozadék törvénye áll; minél jobban kiterjesztetik a vállalat, annál nagyobb hasznot hoz. A mezőgazdaságnál az utolsó hektoliter termés a legdrágább, az iparnál az utolsó méter szövet a legolcsóbb. Az az ország, a mely a kisebbedő hozadék termelésére kénytelen áttérni, ezen kényszer alól felszabadulhat, ha az illető nyers-terményt nem maga termeli, hanem a külföldről hozatja. Ép ezért helytelen az agráriusoknak az a törekvése, hogy magas vámok által meg akarják nehezíteni a külfölddel való forgalmat s így az országot kényszeríteni, hogy kevesebb haszonnal járó termelési ágat műveljen. Szerzőnk igazolja ezután, hogy a forgalom növekedése folytán a gazdasági haladás általában nagy; így Németországban az élelmezés ha nem is olcsóbb, de mindenesetre jobb, mint volt annakelőtte. Végül bírálatával foglalkozik azon újabb időben főképp Németországban ismét lábrakapott tannak, mely a hazai termelés és a nemzeti gazdaság erősítése szempontjából az elzárkózási politikát követeli.

A »Gabnavám és a socialis reform« című munkája a gabnavámok indokolatlanságát fejtegeti. Szerzőnk nézete szerint Bismarck, a ki óriási tettejével a munkásbiztosítás egész rendszerét meghonosította, akkor a mikor a gabnavámokat elrendelte, mint kereskedelmi politikus lerontotta azt, a mire mint socialpolitikus törekedett. Ha az állam vámok által a földbirtokosnak egy minimális földjáraadékat biztosít, a munkás ép oly joggal követelheti, hogy számára más uton egy minimális munkabér biztosítottassék. A gabnavámoknak a munkásokra vonatkozó hatása szempontjából fölveti azt a kérdést: a gabnavám következtében a munkások foglalkozása állandóbb lesz-e, vagy pedig nem? A gabnavám a gabna és a kenyér árára hat; a kenyér megdrágulásával minden dolognak kereslete kisebbedik, a mely nem olyan szükséges mint a kenyér; a gazdasági és az ipari vállalatok, melyekben ily dolgok készülnek, áruik kelendőségében kisebbedést fognak tapasztalni, s ennek következtében munkásaik egy részét elbocsátják. A gabnavámok hatása tehát a munkásosztályra kellemetlen. Igaz, az agráriusok felfogása szerint a gabnavám arra való, hogy a gabna árát állandóbbá, kevésbé változékonnyá tegye, ámde ez az állítás nem felel meg a valóságnak, mert a gabnavám a gabnaárak állandósítására nem szolgál, hanem ellenkezőleg annál jobban hat ezen állandóságnak megváltoztatására, minél magasabb. Minél magasabb ugyanis a gabnavám, annál jobban megnehezíti a bőség és alacsony árak idejében a gabna kivitelét, s inség és magas árak idejében a szükséges behozatalt. Az agráriusok mindazáltal épen azt állítják, hogy magas gabnaárak magas munkabérekre vezetnek, azzal érvelve, hogy a magas gabnaárak a földbirtokosokat abba az állapotba hozzák, melyben többet adhatnak ki, jobban fizethetnek mindent s így ezzel karöltve a munkabérek is emelkednek. Szerzőnk az agráriusoknak ezt az állítását tüzetesen czáfolja és kimutatja, hogy alacsony gabnaárak magas munkabérrel, és magas gabnaárak

alacsony munkabérekkel kapcsolatosak. Ezen állítását egyrészt a tapasztalattal igazolja; utal arra, hogy Nagybritanniában ép úgy, mint Európa többi nyugati államaiban a gabnaárak folytonos csökkenése mellett a munkabérek emelkedtek; de másrészt szigorú deductió útján is tárgyalja a kérdést s Thümen rendszere szerint, izolált gazdasági állapotot tételez föl, melyben a különböző termésű földeket több osztályba sorozza és a rosszabb termésű osztálynak gabnatermesre való igénybevételekor, vagyis akkor, a midőn a gabna megdrágul, a munkabérnek leszállítását mutatja ki. A gabnatermes ugyanis ily izolált állapotnál a földjáradék és a munkabér közt oszlik meg, s minél magasabb lesz a földjáradék, annál kevesebb jut a munkabérnek, már pedig minél rosszabb földek kerülnek megmunkálás alá, annál nagyobb a földjáradék. Az így elméletileg izolált viszonyból következtetett tan természetesen a complicált valóságban s a pénz- és hitelgazdaságban nem jelentkezik ily szabályszerűséggel; de hatásában mégis kidomborodik. A gabnavámok, mint melyek a gabna árát határozottan emelik, socialreform-ellenesek s már ez okból sem helyeselhetők. —vits.

Ipari szövetkezetek.

Josef Boujansky: *Die gewerblichen Genossenschaften Belgiens.* Leipzig, 1900. Dunker & Humblot. 98 lap.

E munka a helyszínen személyes tapasztalatok alapján készült. Belgiumban a szövetkezeti ügy s főkép az iparosoknál nehezen fejlődik. 1848-ban Párisból Belgiumba visszajött több munkás, a kik az akkor Franciaországban állami támogatással kezdeményezett termelő szövetkezetek mintájára szabó-, cipész- és nyomda-termelő szövetkezeteket alapítottak; de ezek, ép úgy, mint francia példaképeik, csakhamar feloszlottak. Később a hatvanas években a fogyasztási szövetkezetek megteremtésével tettek kísérletet, de ekkor sem nagy eredménnyel. A szövetkezeti ügy ezen nehézkes fejlődésének oka egyrészt abban található, hogy a munkások nagyon kevés összetartozási hajlandóságot tanusítottak s másrészt törvény sem támogatta a szövetkezés alakulásait. Ez utóbbi bajon segített a törvényhozás, a midőn az 1873. május 18-iki törvény a kereskedelmi törvénynek a kereskedelmi társaságokra vonatkozó részét átdolgozta, habár korántsem oly szellemben, mint akár Németország, akár Franciaország. Ez a törvény is kevés hatással volt a szövetkezeti ügyre, így például még 1878-ban is csak 13 szövetkezet működött, köztük 10 népbank. A 80-as években fordulat áll be; az állami tisztviselők fogyasztási szövetkezeteket teremtenek, a segédpénztárak szövetkezeti gyógyszer-tárakat állítanak föl, a munkáspártok különböző szövetkezeteket alapítanak; létrejött szövetkezet:

évben		évben		évben	
1885 . . .	13	1890 . . .	44	1895 . . .	94
1886 . . .	42	1891 . . .	53	1896 . . .	179
1887 . . .	45	1892 . . .	42	1897 . . .	312
1888 . . .	33	1893 . . .	53	1898 . . .	268
1889 . . .	28	1894 . . .	72	1899 . . .	175

1898. év végén Belgiumban 1128 szövetkezet működött, még pedig 567 mezőgazdasági és 561 ipari. De ipari elnevezés alatt

korántsem iparüző szövetkezeteket kell érteni, hanem nagyjából a munkásosztály körében létrejött fogyasztási szövetkezeteket. Belgiumban a fogyasztási szövetkezetek felette nagy terjedelemben működnek; létesültek pártonkívül, a socialisták körében, katolikus irányzattal és munkáskörökben. A politikai pártjelleget nélküli szövetkezetek, a hivatalnokok szövetkezetei és a szövetkezeti gyógyszertárak; köztük első sorban említendő a hivatalnokok szövetkezetei; jelenleg 18 ilyen szövetkezet működik 10.000 taggal, köztük legnagyobb az Union économique Brüsszelben, melynek nagy péküzlete, fűszeres boltjai, szövetraktárai vannak és számos műhelye. Mészárszéket is tartott, de a nagy veszteségek folytán két év elteltével megszűntette. A szövetkezeti gyógyszertárak a segélypénztárak mellett keletkeztek; segélypénztárak különböző célokból rendszerint betegsegélyezésre létesültek; csakhamar úgy találták, hogy főképp Brüsszelben a gyógyszertárak felette drágák s így lassan-lassan gyógyszerek beszerzésére más utakon törekedtek, míg végre szövetkezeti gyógytárakká fejlődtek; a brüsseli szövetkezeti gyógyszertár 35 betegsegélyező pénztár számára 9 üzletben működik s évi forgalma 436.000 frank volt; a genfi szövetkezeti gyógyszertárak 1891 óta működnek, 5000 tag javára szolgálnak; vannak még Charleroi-, Lüttich-, Verviers-, Dison, Antwerpen- és Jolimontban ily szövetkezeti gyógyszertárak. A socialisták által létesített szövetkezetek között a legnevezetesebbek a Vooruit Gentben, a Maison du Peuple Brüsszelben és a Progrès Jolimontban; ezek a szövetkezetek leginkább fogyasztási célból működnek és többnyire saját üzletekben készítik a keresett fogyasztási cikkeket. A Vooruit 1898. évben a péküzletben 1,146.000 franc és a többi üzleteiben 1,052.000 franc forgalmat mutat; a szövetkezet rokkant tagjait járadékkal támogatja és népkönyvtárakat, olvasótermeket, egyleti helyiségeket ad tagjai rendelkezésére. A Maison du Peuple Brüsszelben péküzlettel kezdte működését, most naponként 4000 kenyert hoz forgalomba, fűszerkereskedést nyitott, most 15 üzlete van; mészárszéket tart; nagy szövetkezeti házában rőfös üzlettel foglalkozik és nagy kávéházzal rendelkezik; szénüzletet rendezett be és tejgazdasággal bír; a gyógyszerészetet és a betegsegélyezést üzletkörébe vonja. A Progrès Jolimontban egy belga kőszénvidéken — a Borinage-on — működik gyógyszertárral, péküzlettel, sörfőzdével, ruha és élelmiszerek ellátásával és betegsegélyezéssel.

A katolikus szövetkezetek a »ligue démocratique belge« működésének az eredményei. Ez a liga 1891-ben keletkezett abból a célból, hogy a munkások erkölcsi és anyagi helyzetét javítsa és hogy a tőke és munka közt békét teremtsen. Részben antisocialistikus törekvései folytán sok helyütt nehezen tud gyökeret verni, de azonkívül nehézségekkel küzd azért is, mert a fogyasztási szövetkezetek a kiskereskedők érdekeit is sújtják, már pedig ezek Belgiumban jó katolikusok s így őket a katolikus liga kimélni tartozik. Most 31 szövetkezet tartozik a liga működési körébe. Legnevezetesebb köztük a Les ouvriers réunis Charleroiiban.

A termelő szövetkezetek Belgiumban sem mutatnak nagy eredményt. Most van összesen 30 termelő szövetkezet, még pedig 7 nyomda, 6 cipészeti, 4 textilszövetkezet, 3 kőfaragó, 2 sabotiers, 2 dohány- és szivarkészítő, 2 asztalos, 1 gyémántcsiszoló, 1 bádogos, 1 cuk-

rászda, 1 művirágkészítő és 2 szabóműhely. Ezek a szövetkezetek ép oly kevésbé mutatnak föl nagy eredményt és ép oly kevésbé hatottak a munkásviszonyok átalakulására, mint más országokban; nincs egyetlen egy termelő szövetkezet sem, melynek sikerült volna a termelést más alapokra helyezni vagy nagy munkásszámot foglalkoztatni. Tőkehiány, kellő szervezet és kelendőség hiánya okozza itt is a szövetkezetek haladását. A cél, melyet a termelő szövetkezetek maguk elé tűznek: a rövidebb munkaidő és a nagyobb munkabér egyetlen egy esetben sem volt elérhető; mert ha munkabér fejében itt-ott magasabb összegek szerepelnek, a tőke vagy a vállalat nyeresége kisebb; tehát a mi egy oldalon kedvezőbb színben tűnik fel, a másik oldalon kedvezőtlenebbnek jelentkezik. —vits.

A munka.

Kunz Jenő: *A munka*. Tanulmány. Budapest, 1901. Kilián F. utóda kiadása. 382 lap. Ajánlva Hodossy Imrének és Láng Lajosnak.

A magyar sociologiai irodalom, mely tiznél nem számlál több önálló könyvet, váratlanul egy érdekes és érdemes kötettel gyarapodott, Kunz Jenő munkájával — a munkáról. Szokatlan tüneménynek mondhatjuk »A munka« megjelenését, azért is, mert a »literary gentlemen«-ek sora oly ritka nálunk, de azért is, mert ez új dolgozat egész kigondolásában és előadásában elüt a mi könyvtermelésünktől, elüt annyira, hogy bizonyára sokan lesznek, kik életbölcse-ségnek fogják keresztelni. Am különösen az amerikai irodalomban nagy kelendősege és divatja van az ily fajta kísérleteknek, hol egy-egy fürkésző fej, megtermékenyülve szabadon választott olvasmányai-nak érdekességétől, neki megy a társadalomnak, kérdőjeleket dob föl és tűz le maga elé s mindenekelőtt — bár nem mindig rendszeresen — arra törekszik, hogy sokféle jelenséget fogjon át tekintetével s azokat egy deductiv alapra vezesse vissza. Mig így működnek, sok kisebb virág is elcsábitja őket útvonalon s azokat stilusukba tűzdelik. Ugyanez jellemzi Evans, Emerson és Henry George munkáit, s ez utóbb nevezettnek hatása látszik meg legjobban szerzőnkön is, főként a gazdasági formák kialakulását mutató példáin.

Kunz, önálló élettapasztalatai és széleskörű olvasmányai alapján »a munka természetrajzát« akarja adni, illetőleg a vele találkozó fogalmak és szavak közül megragad egyet, a »munkát«, a melyet nemcsak legfontosabbnak tart (méltán), hanem a melyet egyuttal arra is fel akar használni, hogy ennek segítségével, ezen a résen át bevezessen a társadalom szövevényébe. Szerzőnk vonzódása a társadalom misteriumai iránt oly belső s annyira kiüti magát minden során, hogy a mely kritikusa ezt nem venné észre »A munká«-ban, az bizonyára sohasem érezte ezt az emésztő sociologiai vonzalmat és szenvedélyt. A mint említém tehát, a »munka« fogalmával indulunk el, melyről K. a következő meghatározást adja: »a nem önmagáért, hanem egy más, rajta kívül fekvő cél kedvéért és így ezen szempontból kénytelenül akart működés, végső céljainknak szivesen elkerült vagy megrövidített útja és módja: a munka«. (7. l.) S most evvel a fogalommal megyünk addig, mig a társadalmi szervezkedés módjaihoz, sőt szabályaihoz el nem visz szerzőnk. A cél s feladat tehát, mely előttünk lebeg, ugyancsak érdemes a fáradságra s maga

az út sem kietlen, mert K. több kitűnő példázatot mutat nekünk, egy-egy élesen határolt élettapasztalata pedig a legjobb aphorismákkal verzenyez. (Igy midőn azt bizonyítja, hogy a szerzett vagyont nagyobb irigység veszi körül, mint az érdemetlenül örököltet, vagy a midőn erre az eredményre jut: »Az állami élet a férfihiúság leglátogatottabb korzója és a practikus hiúságé is, mert a piperészek szám-láját elégszer a közpénztár fizeti.« 241. lapon.)

Lássuk most már, hogy hová vezet bennünket K. »a munkával«. Legelőször meglehetősen scholastikus fölosztásokat kapunk a munka nemeiről és termékeiről, ezek után azonban a munkához való haladást s a »szorgalom törvényét« állítja fel előttünk szerző; ezekhez a fejtegetéséhez sorozza a munkaeszközök fejlődéséről szóló nézeteit. Itt érkezik el, az I. fejezet végén, a társadalmi hatalom intézményéhez, mint olyan eszközhöz, »melyhez a természet a végből folyomodik, hogy a fogékonytalanabbakat, a nagy tömegeket a munka magasabb fokára emelje.« (54.) Ebből az expositióból indul ki a mű felépítése s halad a következőképen. A társadalmi akarat valamely parancsoló akaratnak (szerzőnk nomenclaturája szerint: úri akaratnak) az uralma alávetettjei felett s ez az uralom vagy az erőszakon, vagy a tekintélyen, vagy a cserefölényen (a do ut des viszonyában fölénynyel föllépő akaraton) sarkallik. Mind e három formát széleskörű példák-
kal, egybevetésekkel rajzolja le könyvünk; megmutatja azután azokat a különböző, de egybefolyó ellenhatásokat, a melyeket e »hatalmak« fölkeltének. A fejtegetés itt nem egy helyütt schematikussá és ismétlővé válik, de fölöttébb erőteljes és megkapó az, mikor K. az uralkodó akaratnak az alárendeltekbe való »beoltását« (e szó is igen szerencsés!) adja elő. A III. fejezetben maga a társadalmi hatalom kerül a bonczoló asztalra s benne két elemet láttat meg velünk. Az egyik a parancsolás s a munkaeredmények felett való rendelkezés, ez a hatalom úri eleme s mindig a hatalmasnál marad; a másik a meghódoltak munkájának igazgatása, »az administrationalis elem« s ez az uralkodó, midőn »a hatalom nyugdíjasává lesz« sáfárjai és bérlői által kezelteti. K. mindez alakulásoknak egymásra következősét s a társadalomra, különösen annak munka-eredményére való hatását is bemutatja. A IV. fejezetben most már az következik, hogy a társadalmi hatalom meghódoltjai beillesztetnek az egész társadalom munkaeszközei közé. Ennél a pontnál, valamint még egy másik helyen, tudniillik ott, a hol szerzőnk a túltermelést az első osztályok fogyasztási képességének emelésével akarja legyőzni (185. l. jegyzete), érintkezik felfogása Hertzánk a *A társadalom gazdasági problémái* című művében kifejtett, természetesen egészen más alaptól kiinduló álláspontjával. A következőkben megtaláljuk a társadalmi hatalomnak munka-szerző erejét s a munka felosztására irányuló, kényszerű törekvéseit. A VI. fejezet ugyanezeket a kérdéseket egy másik szempontból nézi, tudniillik a verseny szempontjából, a mely szintén arra szolgál, hogy a munkában való haladást siettesse. A versenynek mindkét oldalú sociologiai visszahatásával megismerkedünk, t. i. először az uralkodók, másodsor a meghódoltak egymásközi versenyével s e kettős versenynek összekapcsolódásával. Erős színekben, széles ecsevonásokkal festi ez a fejezet a túlversenynek degeneráló, idegpusztító következményeit s közben a megkötöttségi állapotnak, vagyis a verseny kizárásának képeit is elének rakja.

»A munka« evvel eléri fölépítésének magas szintjét s az következők, hogy most már itt széjjeltekintsünk s megvetvén lábunkat a felsorolt alapon, megvizsgáljuk, vajon mennyit láthatunk meg a társadalom igazságaiból. Könyvünknek két legnagyobb fejezete, a VII. és VIII. felel meg erre a kérdésre, még pedig úgy, hogy két irányban állit föl a kutatások eredménye gyanánt tételeket. Mindezeket érdemes elolvasni; rövid sommázatuk ilyen fogható össze. Mint említém, két csoportra válnak szét szerzőnk végső következtetései: egy részök a társadalmi munka szervezetére, másik felök a társadalomban való viselkedés szabályaira vonatkozik. A munkának a szervezete a legfőbb munkaeszköznek megteremtését jelenti s azért a társadalomra nézve életbevágó fontosságú. Kétféle »tisztá« formája van ennek; a szabad szervezet (cooperatio) s a hatalmi (autoritativ) szervezet, ezeket »tisztá« alakjukba egymás mellé állitva s beléjük hatolva, azt látjuk, hogy a társadalmi munka megtakarítása nagyobb a szabad cooperationnál. Azonban a valóságban csak vegyes szervezeteket engednek meg a körülmények s így a választás mindig csak a több-kevesebbre irányul, a döntés pedig viszonylagos marad. A másik kérdésre nézve igen praecis és igen találó tételben fejt ki szerzőnk azt, hogy a társadalom tagjainak a társadalom fenmaradása érdekében egy igen fontos, bár leggyakrabban észre sem vett munkát kell végezniök: a helyes viselkedés munkáját. A helyes viselkedésnek általános törvénye az, hogy az ember haladjon előre a munkában; ezt akkor éri el, ha elkerüli a következő vétségeket: 1. a szorgalom elégtelensége és észszerűtlen munka, 2. az élveknek és munkának túlhajtása, 3. az előrelátás hiánya és 4. a haladás elmulasztása. A viselkedésnek relativ szabálya az, mely az illető munka-szervezet természetével megegyezik; ezek a szabad és a hatalmi szervezetben egészen eltérök, azonban összeütközéseiknek legfelsőbb bírása az az igazság, hogy a munkaszervezet maga is csak munkaeszköz s az eszköz szabályainak engedniök kell ott, a hol a viselkedés általános törvényei mást parancsolnak. A relativ viselkedési szabályoknak és az ezekhez fűződő »közvéleményeknek« egymásba nyúlásai és küzdelmei igen színes és igaz példákban jelennek meg itt azután előtünk, a »relativ szabályokat« áttörő forradalmi szellemtől kezdve egészen addig az »egyenlősítő« törekvésig, mely a szabad szervezet nevében rossz néven veszi, ha a munkás nyolcz óránál tovább dolgozik, de megköveteli a 15 órai munkát — a ministertől. Végezetül ismét föllendül a »munka« a kikristályosodott, leverődött viselkedési szabályoknak, azaz a jognak ismertetésével és világos szerep-meghatározásával.

Az olvasónak e rövid kivonat, úgy reménylém, csak arra fog szolgálni, hogy kedvet kapjon Kunz Jenő könyvének elolvasásához, mely egy önálló autodidaktának megérlelt, gondolatra serkentő műve. Maga előadási módja is érdemes a követésre, mert (egy-egy truiszusokat leszámítva) nyugodt és színes s a tételeken, ha néha tulságos általánosságban mozognak is, mindig meglátszik, hogy nem kívülről lógnak szerzőjükön, mint a fogason a ruha, hanem belülről fejlődtek nála, egy töből. Külön megemlítem azt, hogy Kunznál látom először annak a helyes külföldi szokásnak a meghonosítását, hogy a sociologus a hirlapi közleményeket is egészségesen felhasználja s a közelmúlt eseményeiből is levonja a consequentiákat; e tekintetben

hivatkozhatom Giddingsre, a ki »Principles of Sociology«-jának egyik tételét a budapesti Kossuth-tüntetésekkel illusztrálja. Stylusában van egy bizonyos Carlyle-szerű vonás is annyiban, a mennyiben szeret az általa meglátott kategoriáknak új, bátor nevet is adni, miként azt a »sáfár« s »a hatalom nyugdíjasa« nevezetekkel bizonyítja.

Mikor így tiszta nyereségét látom »A munká«-ban sociologiai irodalmunknak s örömmel üdvözlöm szerzőjét, két bírálati szempontot kell fölemlítenem vele szemben, s úgy gondolom, hogy nem fogok velök messze járni az igazságtól. Mindakettőt csak pedzem, mert ha eltaláltam a helyes hűrt, olvasó is, szerző is ugyanazokat fogja constatálni, a miket én találtam »A munká«-ban. Az egyik szempontom ez: könyvünk annyira hajlik az abstractióra, hogy néhol a gyakorlati köntös sem tudja elfeledtetni azt, hogy tiszta deductiókkal van dolgunk, melyek nem »gyakorlati valóságok«. Ez leginkább ott tűnik ki, a hol a szerző a »tiszta« hatalmi szervezeteket vizsgálja s azokból von le következtetéseket; ily tiszta szervezetek, melyek voltaképen Spencer »industrial type« és »military type«-jének felelnek meg, sehol sem léteznek s azért kiindulási pontul sem fogadhatók el, mert hisz a sociologus nem a társadalomba akar abstractiókat belevinni, hanem a tényleges törvényszerűségeket akarja kilesni a társadalomból. A másik szempontom az, hogy »A munka« nincs befejezve; nincs befejezve azért, mert a végső tényeket érintő okoskodásai mindig avval végződnek, hogy »ezt a természet oltotta az emberbe«. A »természet« azonban, ily teleologikus felfogásban egy egyszerű abstractio, a mely magyarázatul nem szolgál már csak azért sem, mert a sociológiának épen az a feladata, hogy kiderítse, mely természeti erők alkotják a társadalmat és jelenségeit. Magát »a természetet« teleologikus tudatossággal felruházni bizonyára szerzőnk sem akarja. Épen azért azt a további kutatást s annak érdekes eredményét még nagyobb érdeklődéssel várjuk »A munká« kiváló szerzőjétől.

Hegedüs Loránt.

Magyar Közgazdasági Társaság.

A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmánya f. évi május 6-án Láng Lajos elnöklete alatt tartott ülésén az évi közgyűlés napját f. évi május 30-ára tűzte ki a következő napirenddel:

1. Elnöki megnyitó.
2. Az igazgató-választmány 1900. évi jelentése.
3. A számvizsgáló-bizottság jelentése az 1900. év számadásairól.
4. Az 1901. évi költségvetés megállapítása.
5. Egy választmányi tag és öt számvizsgáló választása.
6. Indítványok. (Az alapszabályok 9. §-a értelmében a közgyűlés elé viendő minden önálló indítvány legkésőbb 3 nappal a közgyűlés előtt benyújtandó az elnökségnél.)

A választmány megbizta egyúttal az elnökséget, hogy a közgyűlést követő bankettre úgy a társaság tagjait, mint a Közgazdasági Lexikon munkatársait hívja meg. Ugyanezen ülésen új tagokul fölvétettek ifj. Návay Lajos, Csanád vármegye főjegyzője és Dér Sándor kir. iparfelügyelő.

A választmányi ülést Ráth Zoltán fölolvasása követte e cím

alatt: *A monopol kérdéséhez.* Láng elnök a társaság köszönetét fejezte ki az előadónak, azon reménynek is adván kifejezést, hogy a társaságnak többször is lesz alkalma a fölolvasó asztalnál üdvözölhetni őt.

I. A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmányának 1900. évi jelentése.

Midőn visszapillantást vetünk társaságunknak lefolyt évi munkásságára és ennek eredményeire, legyen szabad mindenekelőtt a Közgazdasági Lexikonnak a legutóbbi jelentésünk óta tényleg bekövetkezett és általunk melegen üdvözölt befejezésére rámutatnunk. Aránylag rövid idő: négy év alatt készült el a jelentékeny mű, melynek eszméje körünkben érlelődött meg s melynek gazdag tartalmához a javarészt a mi társaságunk tagjainak szellemi tőkéje szolgáltatta.

A Közgazdasági Lexikont a magyar közgazdasági irodalom nagy nyereségének tekintjük és pedig két oknál fogva. Mindenekelőtt birtokában a magyar tudomány oly megbízható forrásmunkával rendelkezik, mely alkalmas pótolni a hasonló tárgyú és földolgozású külföldi műveket. Ezek nálunk is általános elterjedtségnek örvendenek, s így reméljük, hogy a magyar Lexikonban most már erős versenytársuk akad. De gazdagabb irodalmunk egy valóban nemzeti irányú munkával is, mert a Lexikon — igen helyesen — első sorban a hazai viszonyok gondos számbavételével dolgozta föl anyagát, s mint ilyen reánk nézve specialis fontossággal bír. Most, hogy a mű utolsó kötete is előttünk fekszik, lehetetlen köszönetünket megtagadni azoktól, a kik a vállalatot ily sikeres befejezéshez juttatták. A szerkesztők és a körjük csoportosult írói gárda, valamint a mű kiadója egyaránt rászolgálnak arra, hogy elismeréssel legyünk buzgalmuk, munkálkodásuk és áldozatkészségük iránt.

Társaságunk hivatalos közlönye, a Közgazdasági Szemle, az új vezetés alatt jelentékenyen gyarapodott úgy szellemi tartalomban, mint külső terjedelemben. Miután e folyóirat kiadásának jogát a Tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottsága tudvalevőleg reánk ruházta át, a kereskedelemügyi minister úr a Szemlének már korábbi idők óta engedélyezett évi segélyt társaságunk számára kegyeskedett utalványozni. Ezen 2000 koronát kitévő segélyösszeg tehát ezentul mint költségvetésünk egyik tétele fog szerepelni.

Habár a Szemle igényeinknek teljesen megfelel, nevezetesen egészen jól betölti abbeli hivatását, hogy a szakba vágó tudomány eszméit a művelt közönség soraiban propagálja, mégis megfontolas tárgyává tettük: nem volna-e czélszerű oly módozatról is gondoskodni, mely által lehetővé válnék a közgazdasági ismereteknek a társadalom szélesebb rétegeiben való terjesztése és népszerűsítése. Ezt bizonyos időszakokban megjelenő és egy-egy épen napirenden lévő themát fölölelő füzetek kiadásával reméljük elérhetni. A vállalat megindítása és a lehető legtágabb alapon való terjesztése iránt a tárgyalások folyamatban vannak.

Tudományos munkálkodásunk körébe vontunk ezúttal a közvéleményt foglalkoztató több oly kérdést, mely elsőrendű gyakorlati fontosságú ugyan, de a melynek megoldása érdekében az elméleti szakemberek közreműködése nem igen nélkülözhető.

Áthatva a kivándorlás ügyének nemzeti és gazdasági jelentőségének tudatától, a kérdésnek különféle szempontból való megvilágításáról és a közvélemény tájékoztatásáról több nagyérdekű fölolvadás rendezésével gondoskodtunk. Hegedüs Loránt tagtársunknak az amerikai viszonyokat tárgyzó, két estélyre terjedő előadásához sorakoztak a lefolyt évben Balás Árpád (a kivándorlás-ügyről), László Gyula és Barabás Endre (mindketten a székely kivándorlásról) élénk figyelmet keltett fölolvadásai. Az ügy további tanulmányozására azonban külön bizottságot is küldtünk ki, melynek jelentése alapján első sorban a kivándorlás méreteinek és fontosabb alkatelemeinek kipuhatólása érdekében az illetékes forumokhoz fordultunk. Miután a kivándorlás kérdésével több egyesület hasonlóképen foglalkozik, sőt e tárgyban bizonyos egységes actió megindítására van kilátás, gondunk lesz rá, hogy az actióból társaságunk is kivegye a maga részét.

Az igazságügyminister úr az általános polgári törvénykönyv tervezetét véleményezés végett társaságunknak is megküldvén, külön bizottságnak tettük föladatává, hogy a tervezetnek gazdaságjogi vonatkozású fejezeteit és cikkeit kiválasztva, azoknak szakemberek által leendő kritikai ismertetéséről gondoskodják. A bizottság Popovics Sándor min. tanácsos elnöklete alatt működését megkezdette s ennek eredménye elé mindenestre nagy érdeklődéssel tekintünk. Intézkedni fogunk, hogy a majdan egybegyűlő tudományos anyag lehetőleg a Közgazdasági Szemlében közzététessék s az igazságügyi kormányzat rendelkezésre bocsáttassék.

Azon nagy figyelemnél fogva, melyet Németországban és főleg Ausztriában a mesterséges vízi utak, csatornák kérdésében megindított törvényhozási actio nálunk is, s pedig joggal keltett, közvetlenül az ülésszaknak berekesztése előtt, fölkértük Hieronymi Károly val. belső titkos tanácsos urat, hogy nézeteit az osztrák csatornatervezetről és ennek Magyarországra leendő kihatásairól társaságunk körében elmondja. Ez előadás bizonyára azzal az érdeklődéssel fog találkozni, melyet az előadónak világszerte elismert nagy szaktekintélye és a tárgy fontossága megérdemel.

Fölolvadási ciklusunk a lefolyt évben igen élénken fejlődött. Legutóbbi jelentésünk óta helyiségünkben sorrend szerint a következő előadások tartattak:

1. Czeisler Emil: A külföldi váltó mint bankpapir.
2. Jeszenszky Ignác: A telepítés irányelvei és kivitele.
3. László Gyula: A székely kivándorlás.
4. Lukács György: Az agrárszocializmus és orvoslása.
5. Kőrösy József: A részvénytatisztika reformja.
6. Balás Árpád: A kivándorlási ügyről.
7. Éber Antal: A jelzálogos kölcsön conversionalis törvény megújítása.
8. Horváth János; Új ipari szakszövetkezeteink rendszere.
9. Havas Miksa: Pénzintézeteink ellenőrzése, tekintettel a biztosító társaságokra.
10. Ambrozovics Béla: Az ár és fogyasztás közti viszonyra vonatkozó tételnek új alapon való bizonyítása.
11. Barabás Imre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete.

12. Gerster Miklós: A kézművesség boldogulása az együttmunkáló (cooperativ) ipari szövetkezet keretében.

13. Ráth Zoltán: A monopol (kartell stb.) kérdéséhez.

A fölolvadások nagyobb részét instructiv vita egészítette ki; Kőrösy József előadásának megvitatására további két ülést hívtunk össze, Ambrozovics Béla fölolvadását a magyar mérnök- és építészegylettel szövetkezve, az utóbbi helyiségében rendeztük.

Tagjaink létszáma nem igen változott, mert az új belépéseket ellensúlyozza a létszámban beállott csökkenés, melynek előidézésében a könyörtelen halálnak is szomorú része van. Legutóbbi jelentésünk óta elvesztettük társaságunk két előkelő, legrégebbi tagját: Hollán Ernőt és Lechner Ágostont, s elvesztettük társaságunk egyik oszlopos alakját, Jekelfalussy Józsefet. Férfikora delén dőlt ki sorainkból a központi statisztikai hivatal neves igazgatója, a kinek érdemei a hazai statisztikai tudomány körül elévülhetlenek s a kinek emlékét társaságunk is kegyelettel fogja megőrizni. Jekelfalussy egyesületünk egyik megalapítója volt; számos éven át vezette a Közgazdasági Szemlét, mely társaságunkkal, mint ennek hivatalos közlönye, a legszorosabb kapcsolatban áll; tudományos törekvéseinket méltányolta és támogatta. Csak kötelességet teljesítettünk, midőn elköltözött barátunk ravatalát babérkoszorunkkal ékesítettük és a midőn maradandó érdemeinek jegyzőkönyvben való beiktatását elhatároztuk.

Jekelfalussy József a választmány tagja lévén, helye az alapszabályok értelmében a jelen közgyűlés által lesz betöltendő.

Társaságunk pénztári kezelése és vagyoni helyzete iránt a jelentésünkkel egyidejűleg bemutatott évi zárszámadások tájékoztatják a t. közgyűlést. Kitűnik ezekből, hogy jövedelmeink túlnyomó részét a társaságunk tudományos céljai által indokolt igények kielégítésére fordítottuk; az általunk képviselt ügy szolgálatában álló tudományos szemlék anyagi támogatásán kívül további összegeket áldoztunk a saját helyiségünkben fentartott társasági könyvtár felszerelésére és gazdagítására. Könyvtárunkat a tagok most már fokozottabb mérvben veszik igénybe, jeléül annak, hogy az — fölolvadásaink mellett — hasznos szolgáltatokra van hivatva az ismeretterjesztés és a tudományos buvárkodás előmozdítása körül.

E kettős szempont fogja tevékenységünket jövőben is irányítani s midőn erre nézve tagjaink további támogatására számítunk, tisztelettel kérjük a t. közgyűlést, hogy jelentésünket jóváhagyólag tudomásul venni méltóztassék.

Budapest, 1901 május hó 6-án.

Az igazgató választmány nevében:

Láng Lajos,
elnök.

Halász Sándor,
igazgató.

II. A Magyar Közgazdasági Társaság 1900. évi zárszámadása.

Tételszám	B e v é t e l e k	Összesen		Tételszám	K i a d á s o k	Összesen	
		K.	f.			K.	f.
1	Befolyt tagsági díjak	7710	—	1	Egyleti helyiségek bére	2400	—
2	Alomány (névtelen adakozótól)	1000	—	2	Hozzájárulás a Közgazdasági Szemléhez	2800	—
3	Leszámolás Millenaris Emlékkönyv után	6	48	3	Hozzájárulás a Gazdaság-történeti Szemléhez	400	—
4	Kamatok	42	83	4	Könyvtár gyarapítására és hirtlapelőfizetésekre	837	44
5	Pénztámaradvány 1899. évről	90	58	5	Irodai és nyomdai költségek	873	30
				6	Postadíjak	166	16
				7	Fűtési és világitási költségek	176	70
				8	Szolga díjazására	400	—
				9	Leltári tárgyak beszerzésére	100	—
				10	Pénztári maradvány 1899. december hó 31-én	696	29
		Főösszeg	8849			Főösszeg	8849
			89				89

Budapesten, 1900. december 31-én.

Lány Lajos s. k.   *Körösi Imre s. k.*
elnök.   *pénztárnok.*

Halász Sándor s. k.   *Lovag Falk Zsigmond s. k.*
igazgató.   *ellenőr.*

Ezen zárszámadást tételenként megvizsgáltuk és a vonatkozó okmányokkal összehasonlítván, helyesnek találtuk, miért is az elnökség részére a fölmentvény megadását ajánljuk.

Budapest, 1901. február 14-én.

A számvizsgáló bizottság:

Emich Gusztáv s. k.   *Beck Dimes s. k.*

Fritz Péter s. k.

Baross Géza s. k.

Székcsey Ferencz s. k.

III. A Magyar Közgazdasági Társaság 1900. évi december 31-iki vagyonkimutatása.

Tételszám	V a g y o n		T e h e r		Összesen	
	K.	f.	K.	f.	K.	f.
1	Kézpénz maradvány 1900. decz. hó 31-én	696	29	Tartozás a »Közigazdasági Szemlé«-ért 1900 II-ik felére	1400	—
2	Gyümölcsözőleg elhelyezett alapítványi tőkék . .	2000	—	Tartozás a »Gazdaság-történeti Szemlé«-ért	200	—
3	Ezeknek 1900. decz. 31-én hátralékos kamatja . . .	53	—	Tartozás irodai és nyomdai költségekért	409	16
4	Hátralékos tagsági díjak	3215	—	Egyleti vagyon:		
5	Leltári tárgyak értéke 10% loirása után	1202	64	a) alapítványokban	2000	—
6	Könyvtár értéke a beszerzési 15856 K. 62 f. ár egy harmadában	5285	54	b) vagyontöbblet	8443	31
	Összesen	12452	47	Összesen	12452	47

Budapest, 1900. évi december hó 31-én.

Láng Lajos s. k.
elnök.

Kőrösi Imre s. k.
pénztárnok.

Halász Sándor s. k.
igazgató.

Lovag Falk Zsigmond s. k.
ellenőr.

Ezen vagyonkimutatást tételenként megvizsgáltuk és a vonatkozó okmányokkal és könyvekkel összehasonlítván, helyesnek találtuk.

Budapest, 1901. február 14-én.

A számvizsgáló bizottság:

Emich Gusztáv s. k.

Beck Dénes s. k.

Fritz Péter s. k.

Baross Géza s. k.

Székelly Ferencz s. k.

IV. Tagsági jegyek forgalma 1900. évben.

1900. évben kiállított	Fővárosi à 10 kor.	Vidéki à 10 kor.	Vidéki à 5 kor.
I. félév	379	15	89
II. félév	381	16	83
Összesen	760	31	172
Hátralék az előző évekről	170	12	67
Összesen	930	43	239
Befolyt 1900. évben	665	31	150
Hátralék	265	12	89

Befolyt érték	Hátralék
665 × 10 = 6650 K.	265 × 10 = 2650 K.
31 × 10 = 310 »	12 × 10 = 120 »
150 × 5 = 750 »	89 × 5 = 445 »
7710 K.	3215 K.

Budapest, 1900. december 31.

Halász Sándor, s. k.
igazgató.

V. Költségvetési előirányzat az 1901. évre.

Kiadások	Összeg		Bevételek	Összeg	
	kor.	fil.		kor.	fil.
1. Egyleti helyiség bére:			1. Pénztári maradvány 1900. decz. 31-ről	696	29
a) házbér	} 2400	—	2. Tagdíjakból	7800	—
b) házmester díja					
2. Hozzájárulás a Közgazdasági Szemléhez	4800	—	3. A kereskedelemügyi minis- terium segélye	2000	—
3. Hozzájárulás a Gazdaság- történeti Szemléhez	400	—	4. Hátralékok befolyásából	200	—
4. A létesítendő Közgazda- sági Füzetek irói tiszte- letdíjára	600	—	5. Kamatjövdelem	100	—
5. Könyvtár gyarapítására	800	—			
6. Irodai és nyomdai költsé- gekre	800	—			
7. Postai díjakra	240	—			
8. Fűtés és világítás	200	—			
9. Szolga díjazása	400	—			
Összes kiadás	10640	—	Összes bevétel	10796	29
			Előirányzott kiadás	10640	—
			Várható több bevétel	156	29

A Magyar Közgazdasági Társaság 1901. január 12-iki üléséből.

Láng Lajos s. k.
elnök.

Halász Sándor s. k.
igazgató.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 április 30-án.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatsschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Agnelli, A.: L'economia politica nel secolo 19. Milano: tip. Martinelli & C. 1900. (30) 12°.
- Bardoux, J.: Le mouvement idéaliste et social dans la littérature anglaise au 19e siècle. John Ruskin. Paris: Calman-Lévy, 1900. (XII, 351) 18°. 3 fr. 50.
- Picot, G.: Leon Say, notice historique avec une bibliographie complète. Paris: Hachette & Co. 1901. (129) 18°.
- Robinson, E. C.: Text-book of political economy. London: Simpkin, 1901. (238) 8°. 2/6 net.
- Sarduy, A. L.: Practical economics. Chicago: Donohue br. 1900. (81) 8°. 10 c.
- Liesse, A.: Un professeur d'économie politique sous la restauration: J.-B. Say. JE 4.

2. Elmélet.

- Bancel, A. D.: Le coopératisme. Paris: Schleicher frères 1901. (251) 16°.
- Laveleye, E. de: De la propriété et de ses formes primitives. 5e éd., revue. Paris: Alcan 1901. (XI, 563) 8°. 10 fr. — Bibl. de philos. contem.
- Loria, A.: Il capitalismo e la scienza. Studi e polemiche. Torino: Bocca 1901. (265) 18°. 1. 3.50.
- Macrosty, H. W.: Trusts and the State: Sketch of competition. London: Richards 1901. (326) 8°. 5 s. Fabian Series.
- Ottolenghi, C.: Delle perturbazioni economiche. Torino: Bocca 1901. (83) 8°. 1. 2. — Bib. di scienze soc. 34.
- Paul-Boncour, J.: Le fédéralisme économique. 2e éd., rev. et aug. Préf.

- de Waldeck-Rousseau. Paris: Alcan 1901. (XL, 446) 8°. 6 fr.
- Porte, M.: Entrepreneurs et profits industriels. Paris: Rousseau 1901. (227) 8°. 5 fr.
- Solvay, E.: Etudes sociales. Notes sur le productivisme et le comptabilisme. Bruxelles: Lamertin 1900. (172) 8°. 2 fr.
- Solvay, E. et E. Anseele: Lettres sur le productivisme et le collectivisme. Bruxelles: Lamertin 1900. (52) 8°. 1 fr.
- Sombart, W.: Technik und Wirtschaft. Vortr. Dresden: Zahn & J. 1901. (24) 8°. M. 1.—
- Benoiist, Ch.: Le travail, le nombre et l'État. **RDM** 6.
- Conant, Ch. A.: Crises and their management. Yale Rev. Febr.
- Croce, B.: Sul principio economico, replica all' articolo del Pareto. **GE** 2.
- Jaeger, O.: Die Lohnfonds-Theorie. **ZVS** 2.
- Jay, E.: Une forme nouvelle d'organisation du travail par les groupements professionnels. **REP** 3.
- Montemartini, G.: La teorica economica della municipalizzazione dei pubblici servizi. **GE** 2.
- Pareto, V.: Sul principio economico. **GE** 2.
- Steinbach, E.: Genossenschaftliche und herrschaftliche Verbände in der Organisation der Volkswirtschaft. **ZS** 4/5.
- Weber, A.: Die volkswirtschaftliche Aufgabe der Hausindustrie. **JGV** 2.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leirása.

- Broggi, T.: La Marsica antica, medioevale e fino all'abolizione dei feudi. Roma: tip. Salesiana 1900. (435) 12°. l. 2:50.
- Cat, E.: Découvertes et explorations du 16e au 19e siècle. 5e éd. Paris: Delagrave 1901. (283) 8°.
- Demolins, E.: Les grandes routes des peuples (essai de géographie sociale). Comment la route crée le type social. T. 1: Les routes de l'antiquité. Paris: Firmin-Didot & Co. 1901. (XII, 462) 18°. 3 fr. 50.
- Gautier, E.: L'année scientifique et industrielle, 1900. Paris: Hachette & Co. 1901. (XII, 411) 16°. 3 fr. 50.
- Geöcze S. A Bodrogeköz. K. l. Budapest: Kilián 1901. (34) 8°. 30 f. A Magy. gazdaszöv. kiadv. 39.
- Gloy, A.: Beiträge zur Geschichte der Leibeigenschaft in Holstein. Kiel: Lipsius & T. 1901. (III, 76) 8°. M. 1.60.
- Lhopital, C. L.: L'Allemagne contemporaine au point de vue économique. Extr. Le Puy: imp. Marchesson 1901. (31) 16°.
- Milhoffer S.: A régi Svájc mezőgazdasága. A mezőgazdaság őstörténelmének ismertetése. Kassa: Vitéz 1901. (14) 8°. 60 f.
- Nikaschinovitsch, B.: Bosnien und die Hercegovina unter der österr.-ung. Monarchie und die österr.-ung. Balkanpolitik. Politisch-ökonomische Darstellung. Bd. 1: Berliner Kongress 1878 und die Agrarfrage. Berlin: Thormann & Goetsch 1901. (VIII, 171) 8°. M. 5.—.
- Sutherland, G.: 20th. century inventions: a forecast. London: Longmans 1901. (302) 8°. 4/6 net.
- Szilvássy J.: A Székelyföld. Budapest: Rákosi J. 1901. (38) 4°, 1 K.
- Volkswirtschaftliche Chronik f. d. J. 1900. Jena: Fischer 1901. (588) 8°. 12 M. — Aus Jahrb. f. Nat. u. Stat.
- Aragon, M.: La Compagnie d'Ostende et le grand commerce en Belgique au début du 18e siècle. **ASP** 2.
- Beer, M.: Betrachtungen über den Niedergang Englands. **NZ** 26.
- Creanga, S. D.: Der Bauernstand in Rumänien, seine geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Lage. **ZVS** 2.
- Thirring G.: Városaink lakosságának kereseti viszonyai a 18. század második felében. **MGT** 4.
- Nuglich, A.: Das Finanzwesen des Deutschen Reichs unter Sigismund. **JNS** 2.
- Pflügl, R. v.: Schweden, sein Volk und seine Industrie. **StM** 2/3.
- Woodruff, R.: A Year's municipal development. **AJS** 1.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Balestre, A. et A. Gilletta: Etude sur la mortalité de la première enfance dans la population urbaine de la France. Paris: Doin 1901. (59) 8°. 3 fr.
- Benini, R.: Principii di demografia. Firenze: Barbera 1901. (IX, 296) 8°.
- Bonnet, L.: La dépopulation. Discours. Paris: imp. Mangeot 1900. (16) 8°.

- D e m o r g n y, G. :** Les principales réformes financières en Indo-Chine de 1897 à 1899. Paris: Rousseau 1900. (XV, 496) 8°. 8 fr.
- F a b r e, A. :** Le travail de la colonisation algérienne. Conférence. Extr. Le Puy: imp. Marchesson 1901. (39) 18°.
- H a s s e r t, K. :** Der Kampf um Südafrika und die deutschen Interessen. Hrsg. von der Deutsch. Kolonialgesellschaft. Berlin: Süsserott 1901. (27) 8°. 60 Pf.
- M a i l á t h J. gr. :** A kivándorlásról. Budapest: Kilián 1901. (32) 8°. A M. Gazdaszöv. kiadv. 42.
- M u r a r i, B. V. :** Dati statistici, storici, politici e militari sulle colonie degli stati europei e degli Stati Uniti d'America. Torino: Roux & V. 1900. (77) 4°. 3 l.
- R a p p o r t** au président de la République sur les opérations des banques coloniales pendant l'exercice 1899—900. Paris: Imp. nat. 1901. (55) 8°.
-
- R á t h Z. :** Népesedésünk szaporodásáról. **KS** 4.
- S t u d n i c k i, L. :** Zur Bevölkerungsfrage auf Grund russischen Materials. **ZS** 4/5.
- W o l f, J. :** Ein neuer Gegner des Malthus. **ZS** 4/5.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- A l m a n a c h** de la coopération française pour 1901, publié par le comité central de l'Union coopérative des sociétés françaises de consommation. Paris: imp. Mangeot 1901. (160) 16°. 40 c.
- A s s o c i a t i o n s, les, de production.** Comptes rendus des congrès nationaux et internationaux tenus à Paris 1900. Paris: imp. Mangeot 1900. (263) 8°. 1 fr.
- A s s o c i a t i o n s, les, professionnelles ouvrières.** T. 2: Cuir et peaux; Industries textiles; Habillement; Ameublement; Travail du bois. Paris: Berger-Lévraut & Cie. 1901. (895) 8°. — Min du commerce. Off. du trav.
- A s t r e s s e, P. :** Traité général théorique et pratique des assurances mutuelles. T. 1: Sociétés de secours mutuels, d'assurances contre les accidents du travail, d'assurances mutuelles agricoles. Paris: Fontemoing 1901. (XIII, 338) 8°. 6 fr. — Bibl. jurid. contemp. 11.
- B a n t l i n, A. :** Die deutsche Industrie und die Arbeiterversicherung. Festrede. Stuttgart: Bergsträsser 1901. (48, 14 Taf.) 8°. M. 1.20.
- B e c k e r:** Die Wohnungsfrage und ihre Lösung auf baugenossenschaftlichem Wege. Dresden: Zahn & Jaentsch 1901. (44) 8°. M. 1.—.
- B e n e f i c e n z a, la, veneziana:** note e memorie pubbl. a cura del comitato ordinatore del 5° congresso nazionale delle opere pie. Venezia: tip. all'Orfanotrofio 1900. (VIII, 299) 8°.
- B r a u n, A. :** Zum Achtstundentag. Historisches und agitatorisches üb. Arbeiterschutz. Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (48) 8°. 20 Pf.
- C a r l i e r, C. :** Contre la grève générale. Lille: Lagrange 1901. (32) 16°. 10 c.
- C o m p t e r e n d u** du 8e congrès national de la Fédération française des travailleurs du livre, Paris 1900. Paris: Imp. Mangeot 1900. (224) 8°.
- C o n g r è s** international des accidents du travail et des assurances sociales, Paris 1900. T. 1: Rapports prés. par Boediker, Zacher etc. etc. Paris: au Comité perm. du Congrès 1901. (V, 704) 8° — Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- C o n g r è s, 11e, national corporatif** (5e la Confédération générale du travail), Paris 1900. Compte-rendu de travaux. Paris: Imp. Mangeot 1900. (22) 8°. — Conféd. générale du travail.
- C o n g r è s, 10e, de l'Union coopérative** des sociétés françaises de consommation, Paris 1900. Rapports et projets de résolution. Compte rendu. Paris: Imp. Mangeot 1900. (114) 4°.
- C o n t e n t o, A. :** La legislazione operaia: origini, sviluppo, stato attuale. Torino: Roux & V. 1901. (237) 8°. l. 2.50.
- D a r b o t, M. :** L'agriculture et les question sociales. T. 2. Paris: Berger-Lévraut & Co 1901. (653) 8°.
- D e l p l a, R. :** La mort au secours de la misère. Pamiers: Galy 1901. (206) 16°.
- D e s R o t o u r s, A. :** Le congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée et l'Office central des oeuvres de bienfaisance. Paris: imp. Levé 1901. (11) 8°. Extr. de la **Ré S.**
- F o r n a r i, P. :** Società e socialismo. Milano: Agnelli 1901. (198) 12°. l. 1.25.
- F r a n k e n b e r g:** Die Stellung des deutschen Arbeiters nach dem bgl. Gesetzbuche. Hamburg: Verlagsanst.

1901. (37) 8°. 75 Pf. — Samml. gemeinverst. wiss. Vortr. 360.
- Friedländer, B.: Die 4 Hauptrichtungen der modernen sozialen Bewegung kritisch und vergleichend dargestellt. T. 1: Marxismus und Anarchismus. Berlin: Calvary & Co. 1901. (XX, 220) 8°. M. 3.--.
- Gibson, J.: Die Wohnungsnot in Danzig. Vortrag. Leipzig: Leineweber 1901. (23) 8°. 70 Pf.
- Gratry, A.: Les sources de la régénération sociale. 3e éd. Paris: Téqui 1901. (131) 18°.
- Grève générale, la. Paris: Imp. Mangeot 1901. (16) 8°. — Comité de prop. de la grève gén.
- Griffaton, P.: Congrès international du patronage de la jeunesse ouvrière, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (27) 8°. — Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- Guesde, J.: Etat, politique et morale de classe. Avant-propos de E. Fortin. Paris: Giard & Brière 1901. (467) 18°. 3 fr. 50.
- Haussonville, d'Assistance publique et bienfaisance privée. Paris: Calmann-Lévy 1901. (119) 15°. 1 fr.
- Hobson, I. A.: Social problem, life and work. London: Nisbet 1901. (308) 8°. 7/6 net.
- Hugo, C.: Die deutsche Städteverwaltung. Ihre Aufgaben auf den Gebieten der Volkshygiene, des Städtebaus und des Wohnungswesens. Stuttgart: Dietz 1901. (XII, 512) 8°. M. 10. —
- Jahresbericht, 2., des schweizerischen Genossenschaftsbundes für 1900 nebst Protokoll des 2. Genossenschafts-Kongresses zu Basel 1900. u. einen Anhang: Der britische Genossenschafts-Kongress in Cardiff 1900. Zürich: Grütliverein 1901. (116, 1 Tab.) 8°. 80 Pf.
- Lapeyre, P.: Le catholicisme social. Paris: Lethielleux 1901. (3 voll.) 8°. à 3 fr 50.
- Le Play, F.: La réforme sociale en France, déduite de l'observation comparée des peuples européens. 8e éd. T. 1-3. Paris: Dentu 1901. 3 vols. 18°. 6 fr.
- Leroy, A.: Au pays de la charité. Abbeville: Paillart 1901. (125) 8°.
- Letainturier-Fradin, G.: Le devoir social et ses conséquences. Châteaudun: imp. Prudhomme 1901. (55) 16°.
- Magyar kir. iparfelügyelő, a, szolgálatára von. utasítás. Hivat. kiad. Budapest: Toldi 1901. 8° 1 K 70.
- Marx, K.: La Commune de Paris. Trad., préf. et notes de Ch. Longuet. Paris: Jaques & Cie. 1901. (LIII, 114) 18°. 2 fr 50.
- Notice historique sur la fondation de la Société de l'Union des travailleurs du Tour-de-France 3e éd., rev. et augm. Tours: imp. Boussez 1900. (XXII, 334) 32°.
- Rapports sur l'application, pendant l'année 1899, des lois réglementant le travail; Rapports des inspecteurs divisionnaires du travail. Rapport des ingénieurs en chef des mines. Paris: Imp. nat. 1900. (CLXXVIII, 726) 8°. Minist. du commerce.
- Razous, P. et A.: Réglementation du travail industriel. Commentaire pratique. Paris: Berger-Levrault & Cie 1901. (X, 328) 8°. 6 fr.
- Renault, A.: Les pensées d'un paysan. Union fraternelle de tous les travailleurs. Tours: imp. Arrault & Cie 1901. (16) 18°.
- Ritter, H.: Ueber die materielle und soziale Lage des Orchestermusikers. München: Poessl 1901. (39) 8°. 60 Pf.
- Roques, L.: La médecine des accidents et les hôpitaux des corporations industrielles en Allemagne. Thèse. Paris: Carré & N. 1901. (87) 8°.
- Sanders, W.: Die moderne Arbeiterbewegung in England. Frankfurt a. M.: Schnapper 1901 (32) 8°. M. 1.20.
- Simonds, A. B.: What the socialists would do if they won in this city. Chicago: Kerr & Co. 1901. (29) 8°. 5 c.
- Socialisti e contadini: osservazioni di un campagnuolo. Faenza: tip. Novelli 1900. (112) 12°.
- Strong, J.: Religious movements for social betterment. New-York: Baker & Taylor Co. 1900. (139) 12° \$. 0.50.
- Stübben, J.: Rheinische Arbeiterwohnungen. Bonn: Strauss 1901. (14, 10 Taf.) 8°. M. 3.—.
- Sutter, J.: Colony of Mercy; or, social christianity at work. New ed. London: Marshall 1901. (248) 8°. 1 s.
- Swienty, W.: Die Wohnungsverhältnisse der Arbeiter in Halle a. S. Halle a. S.: Volksbuchh. 1901. (93) 8° 8J Pf.
- Tolman, W.: Que doit le patron à ses ouvriers en plus du salaire? Communication, suivie d'observations de MM. Lévassier, Gigot, Blondel, Delaire. Paris: imp. Levé 1901. (19) 8°. Extr. de la Ré S.
- Trombert, A.: Congrès international de la participation aux bénéfices, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (40) 8°. Exp. univ. 1900. Min du commerce.

- Trombert, A.: Les institutions de prévoyance des grandes compagnies de chemins de fer et de quelques établissements industriels. Paris: Chaix 1900. (IX, 80) 8°. — Extr. du Bull. de la particip. a. bénéfices.
- Winterer: Le socialisme contemporain. Histoire du socialisme et de l'anarchisme. 4° éd., continuée jusqu'en 1901. Paris: Lecoffre 1901. (450) 18°.
- Wohnungs- und Gesundheitsverhältnisse, die, der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäschekonfektion. Hrsg. vom arbeitsstatist. Amt. Wien: Hölder 1901. (IV, 121) 8°. 2 K.
- Worthington, T. L.: Dwellings of the poor and weekly wageearners in and around large towns. Intro. by G. V. Poore. 2nd ed. London: Sonnenschein 1901. (180) 8° 2/6.
-
- Barthou, L.: Le syndicat obligatoire. Nouv. Rev. 7.
- Bellom, M.: Des relations mutuelles de l'assistance et de l'assurance ouvrière. Rev. pol. et parl. 3.
- Berth, E.: De l'utopie à la science. RSo 4.
- Bourguin, M.: La nouvelle réglementation de la journée de travail et ses premiers effets dans la grande industrie du Nord. REP 3.
- Bureau, P.: Le régime de l'anarchie dans les relations entre employeurs et employés. Les grèves d'Elbeuf. SS 4.
- Calwer, R.: Die Akademiker in der Sozialdemokratie. SM 5.
- Cheysson, E.: Les rapports des lois d'assurances ouvrières et de la santé publique. Rev. philantr. mars.
- Cohn, L.: Sozialdemokratie und Bau-genossenschaften. NZ 25.
- Cunow, H.: Die sozialistischen Gewerkschaften in Spanien. NZ 28.
- Düwell, W.: Zur Frage der Fabrikinspektion. SM 5.
- Eichthal, E. de: Le projet de loi sur l'arbitrage et la grève obligatoire. Rev. pol. et parl. 3.
- Fanny, J.: Die Züricher Arbeitskammer. SM 5.
- Heffter, W.: Fabrik und Werkstatt, ihre Merkmale und ihre gesetzlichen Beschränkungen in der Beschäftigung von Arbeiterinnen und jugendlichen Arbeitern. ZS 4/5.
- Heiss, Cl.: 13th a. 14th annual report of the Commissioner of labor 1898 a. 1899. JGV 2.
- Herbst, R.: Die Entwicklung der französischen Gewerkschaften und der Entwurf Millerand. Deut. Worte 1.
- Hugo, C.: Weiträumiger Städtebau und Wohnungsfrage. NZ 26.
- Jaurès, J.: L'entrée de Millerand au ministère. Mouv. socialiste 56.
- Kautsky, K.: Akademiker und Proletarier. NZ 29.
- Leblond, M.-A.: Le prolétariat français aux colonies. La Revue 6.
- Matter P.: La question du vagabondage. ASP 3.
- Münsterberg, E.: Bericht üb. die 20. Jahresversammlung des Deutschen Vereins für Armenpflege und Wohltätigkeit. JGV 2.
- Niehaus: Die Pensionskasse, die Krankenkasse und die Unfallversicherung der Arbeiter bei der preussisch-hessischen Eisenbahngemeinschaft i. J. 1899. Arch. f. Eisenbahnw. 1.
- Prinzing, Fr.: Die Witwen- und Waisens pensionen in einer Anzahl deutscher Verwaltungen und Fabriken. ZS 4/5.
- Schwiedland, E.: Die Gewerkschaftsateliers zur Bekämpfung der Heimarbeit. JGV 2.
- Szántó M.: Az állam és a társadalom szerepe a munkásvédelem terén. HS 4.
- Vandervelde, E.: Syndicats agricoles et coopératives socialistes. Mouv. Socialiste 54.
- Waentig, H.: Das Aufsteigen des Arbeiterstandes in England. JGV 2.
- Warne, F. J.: The anthracite coal strike. AAP 1.
- Whittelsey, S. S.: Massachusetts labor legislation. AAP 1. Suppl.
- Wolff, H. W.: Die sozialistische Bewegung in England. JNS 3.
- Woltmann, L.: Die wirtschaftlichen und politischen Grundlagen des Klassenkampfes. SM 5.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Bailly, L.: L'avenir économique et financier de l'industrie houillère et de la sidérurgie en France. Paris: Dunod 1901. (31) 8°.
- Bericht üb. den 18. Verbandstag der Genossenschaften des niedersächsischen Verbandes zu Hannover 1900. Hannover: Manz & L. 1901. (95) 8° M. 1.50.
- Berti, G.: Della vecchia e nuova coltivazione della canapa nei rapporti fra il capitale e il lavoro. Bologna: Zanichelli 1901. (63) 8°.

- Congrès international de l'enseignement agricole, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Impr. nat. 1901. (19) 8°. — Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- Convert, F.: La vigne et le vin depuis 1600. Paris: imp. Levé 1901. (41) 8°. Extr. de la Rev. de viticult.
- Dubor, G. de: Viticulture moderne. Paris: Larousse (1901). (162, 100 grav.) 8°. 2 fr.
- Hoffmann, P.: Die öffentlich-rechtliche Interessenvertretung der gesamten badischen Landwirtschaft in e. Landwirtschaftskammer. Karlsruhe: Kundt (III, 87) 8°. 50 Pf.
- Landwirtschaftliches Jahrbuch der Schweiz. Hrsg. v. Schweizer. Landwirtschaftsdepartement. Bd. 14. 1900. Bern: Wyss 1901. (III, 453, 6 Taf.) 8°. M. 5.—.
- Oliphant, F. H.: The production of petroleum in 1899. Washington: Gov. Pr. Off. 1900. (298) 8°.
- Schwackhöfer, F.: Die Kohlen Oesterreich-Ungarns und Preuss.-Schlesiens. 2. Aufl. Wien: Gerold & Co. 1901. (246) 8°. Geb. M. 15.—.
- Conrad, J.: Neuere agrarpolitische Werke, besprochen. JNS 2.
- Gide, Ch.: La crise du vin en France et les associations de vinification. REP 3.
- Möller, H.: Einige Argumente für die Verstaatlichung des Bergbaues. NZ 28.
- Zimmermann, F. W. R.: Die Verfügungsfreiheit über ländliches Grundeigentum in ihrem Einfluss auf die Grundbesitzverhältnisse in Braunschweig. JNS 2.

7. Ipar.

- Beyendorff, R.: Die Geschichte der Reichsgewerbeordnung. Leipzig: Hirschfeld 1901. (VI, 89) 8°, M. 2.20.
- Congrès, 2e, international de la boulangerie, Paris 1900. Paris: imp. Mouillot 1900. (298) 8°.
- Congrès international de l'enseignement technique, commercial et industriel, Paris 1900. Rapports, Discussions, Travaux et Résolutions du Congrès. Paris: Nony & Cie 1900. (714) 8°. — Exp. univ. 1900.
- Enseignement, l', technique en France, T. 3: Ecoles de commerce et d'industrie; t. 4—5: Etablissements divers d'enseignement technique. Paris: Imp. nat. 1900. (560, 718, 780) 8° — Minist. du comm.
- Gravier, G.: L'industrie et le commerce de l'Espagne. Extr Rouen: imp. Gy. 1901. (20, 8 tabl.) 8°.
- Praktische Ausgestaltung, die, der Handwerker-Innungen und Genossenschaften. 3 Vorträge v. Grunenberg, Retzbach und Schweitzer. 6. Taus. Crefeld: Greven 1901. (64) 8°. 30 Pf.
- Rocheleau, W. F.: Great American industries. 3^d book: Manufactures. Chicago: Flanagan Co 1900. (239) 12°.
- Sugár, J.: A kisipar sorsa. Budapest: Singer & W. 1901. (IV, 150) 8°. 2 K 40 fill.
- Tombesi, N.: L'industria cotoniera italiana alla fine del sec. 19. Pesaro: Federici 1901. 8°.
- Harms, B.: Handwerkersöhne an höheren Lehranstalten. JNS 2.
- Horváth, J.: Uj ipari szövetkezeteink rendszere. KS 4.
- Schomerus, F.: Die freien Interessenverbände für Handel und Industrie und ihr Einfluss auf die Gesetzgebung und Verwaltung. JGV 2.

S. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Balteau: Le chemin de fer transsibérien. Reims: imp. Monce 1901. (20) 8°.
- Berichte üb. die Weltausstellung in Paris 1900. Hrsg. v. dem k. k. österr. General-Commissariate. Bd. 3 u. 7. Wien: Gerold's Sohn 1901. 4° à 2 K. — 3. Sozialökonomie, Hygiene, Handel. (III, 101). 7. Elektrotechnik. (III, 55).
- Curti, E.: Untersuchungen üb. den Rückkaufwert der schwizerischen Nordostbahn. Mit e. Uebersichtskarte. Zürich: Zürcher & Furrer 1901 (III, 122) 8°. M. 2.—.
- Enquête sur les voies de communication. Paris: Imp. nat. 1900. (261) 8°. — Min. du commerce.
- Esposizione universale, l', del 1900 a Parigi. 2 voll. Milano: Frat. Treves 1900. (620, 50 tav.) 2°. l. 25.—.
- Ferrovianus: Der preussische Eisenbahnvertrag. Den Süddeutschen zur Nutzenwendung. Stuttgart: Metzler 1901. (22) 8°. 30 Pf.

- Frage, die, der Wasserstrassen für Preussen und das Deutsche Reich. Von Vox Populi. Berlin: Schreyer 1901. (13) 8°. 30 Pf. — Briefe e. alten Politikers 1.
- Gerstl, S.: Unsere Zoll- und Handelspolitik bez. des landwirtschaftlichen Maschinenwesens. Wien: Eisenstein & Co. 1901. (VII, 167) 8°. M. 2.50. Mitteil. d. öst. Centralst. z. Wahrg. d. land- u. forstwirtschaftl. Interessen beim Abschl. v. Handelsvertr.
- Lietke, R.: Die wirtschaftliche Selbstständigkeit des deutschen Nationalstaats. Berlin: Lietke 1901. (27) 8°. 50 Pf.
- Navarrini, U.: I magazzini generali nella loro costituzione e nelle loro funzioni. Torino: Bocca 1900. (VII, 295) 8°. 1. 6.
- Pohle, L.: Die neuere Entwicklung des Kleinhandels. Vortr. Dresden: Zahn & J. 1901. (62) 8°. 1.—.
- Prager, R. L.: Warenhäuser und Buchhandel. Berlin: Prager 1901. (8) 8°. 40 Pf. Aus: Börsenbl. f. d. deut. Buchh.
- Sainte-Croix, L. de: 4e congrès de l'Alliance coopérative internationale, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1900. (31) 8°. Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- Colrat, M.: Le terme sur laine peignée et la crise de Roubaix. Rev. pol. et parl. 1901. jan.
- Marx über den Schutzzoll. NZ 25.
- Nagel: Die ungarischen Staatsbahnen i. J. 1900. Arch. f. Eisenbahnw. 1.
- Raffalovich, A.: La lutte contre les relèvements du droit sur les céréales en Allemagne. JE 4.
- Rouanet, G.: Les accaparements à la chambre. RSo 4.
- Simons, G.: Die Brotfrage und die Brotantwort. Soest: Hoffmann 1901. (32) 8°.
- Wiedefeld, K.: Der Getreideverkehr und die Eisenbahnen in den Ver. Staaten von Amerika. Arch. f. Eisenbahnw. 1.
- Z...: La marine française. 1. ASP 2.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Brenning, E.: Geld und Währung. Vorträge. Göttingen: Wunder 1901. (46) 8°. 60 Pf.
- Cetto, W., v.: Die Entwicklung der Organisation des landwirtschaftlichen Kreditwesens in Bayern. München: Oldenbourg 1901. (VI, 88.) 8°. M. 1.50.
- Dop, L.: Le crédit agricole. — Le Crédit Foncier de France dans le rôle de Banque Centrale. Préf. de D. Zolla. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (279) 18°. 3 fr. 50.
- Dufourmantelle, M.: Congrès international du crédit populaire, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1900. (72) 8°. Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- Longuerrère, J.: L'assurance obligatoire en matière d'incendie. Thèse. Périgneux: imp. Dordogne 1901. (101) 8°.
- Neumann's Bilanz-Tabellen. 1901. Ig. 1. Tabellarische Zusammenstellung der drei letzten Bilanzen aller an der Berliner Börse gehandelten Bank- und Industrie-Werte nebst höchsten u. niedrigsten Coursen des lauf. Jahres sowie des Vorjahres. Einnahme- und Betriebs-Ausweise. Coursaufstellung Londoner Minen und Eisenbahnwerte, 1. Tl. Bilanzen der Banken und Brauereien. Berlin: Neumann 1901. (51) 8°. M. 2.—.
- Reichsbank, die, 1876—1900. Jena: Fischer 1901. (XI, 485, 1 Karte) 4°. M. 10.—.
- Sayous, A. E.: Les banques de dépôt, les banques de crédit et les sociétés financières. Paris: Larose 1901. (350) 18°. 5 fr.
- Schulte, J.: Die Entwicklung des Sparkassenwesens im Grossh. Baden. Tübingen: Mohr 1901. (IV, 88) 8°. M. 3.50. — Volkswirtschaftl. Abhdlg. badisch. Hochsch. 5.1.
- Stefan, A.: Assecuranz-Atlas. — Atlas des assurances. Geogr.-statist. Darstellung der Entwicklung des Versicherungswesens aller Staaten und Branchen. Wien: Freytag & Berndt 1901. (VIII, 55, 161 Diagr.) 2°. 50 K.
- Stenographisches Protokoll üb. die Enquête betr. die Reform des börsemässigen Terminhandels mit landwirtschaftl. Produkten. Wien: Frick 1901. 3 Bde. 8°. 20 k.
- Straffa, A.: Sul progetto di legge per la repressione dell'usura. Milano: Soc. edit. libr. 1901. (16) 16°. 50 c.
- Willis, H. P.: History of the Latin monetary union. Chicago: Univers. Press. 1901. (339) 8°. cloth \$. 2.—. Econ. stud. of the University of Ch. no. 5.

- Bánki O.: A valutareform az Észak-amerikai Egyesült Államokban. **KS 4.**
- Crivellari, G.: La riforma monetaria in Austria Ungheria. **GE 2.**
- Dunker: Geldersparende Zahlungsmethoden im heutigen Bankverkehr Deutschlands **ADR 3.**
- Engel, A.: Pénzintézetek financia- és pénzügyi politikája. **HS 4.**
- Fleischhammer, H.: Centralisation im Bankwesen in Deutschland. **JGV 2.**
- Lebius, R.: Zur Verstädtlichung der Stadtbanken. **SM 5.**
- Rosenberg, W.: Der Spieleinwand bei Börsen-Spekulationsgeschäften. **ZVS 2.**
- Schullern-Schrattenhofen, H.: Ergebnisse der über den börsenmässigen Terminhandel in landwirtschaftlichen Produkten in Oesterreich abgehaltenen Enquête. **JNS 3.**
- Seidel: Der hessische Gesetzentwurf über die öffentlichen Sparkassen. **ADR 3.**
- Zablet, M.: Le mouvement financier et commercial. **JE 4.**

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Bo, F.: La legislazione italiana sui dazi di consumo: commento. Torino: Un. tip. ed. 1901. (VIII, 959) 8°. 12 l.
- Hammond, J. H.: Taxation of business corporations in New-York State. New-York: Baker, Voorhis & Co. 1901. (37, 275) 8°. cloth \$. 2.75.
- Mercier, F.: Contribution foncière. Propriété bâtie. Revision décennale du revenu et des exemptions. Beauvais: imp. Avonde & B. 1901. (28) 8°. 20 c.
- Richard, E.: Vorschläge zur Revision des Staatssteuergesetzes des Kantons Zürich. Zürich: Müller 1901. (VII, 172) 8°. M. 5.—.
- Situation financière des départements en 1898, prés. par M. Bruman. Melun: Imp. admin. 1901. (XX, 452) 4°. — Min. de l'intér. et d. cultes.
- Sodoffsky, G.: Die Besteuerung der Gebäude in Beziehung auf Riga. Riga: Stieda 1901. (117) 8°.
- Tyndall, L.: L'impôt sur le revenu et la projet Caillaux. Lyon: imp. Jevain 1901. (74) 8°.
- Buchenberger: Die Steuerreform in Baden. **F 1.**
- Czeisler, E.: Asóbányajegyek. **KS 4.**
- Harmos, Z.: A pénzügyi igazgatás reformja. **KS 4.**
- Laspeyres, E.: Statist. Untersuchungen zur Frage der Steuerüberwälzung, geführt an der Geschichte der preussischen Mahl- und Schlachtsteuer. **F 1.**

11. Statisztika.

Általános.

- Bliss, H. L.: Plutocracy's statistics: statistical lies and liars. Chicago. Kerr & Co 1901. (32) 8°. 10 c.
- Krose, H.: Der Einfluss der Konfession auf die Sittlichkeit. Nach den Ergebnissen der Statistik. Freiburg i. B.: Herder 1900. (101) 8°. M. 1.—.
- Szende, Gy.: A népességi statisztikai törzstérképekről. Budapest: Singer & W. 1901. (20) 16°. K. 1. a Közg. Sz.-böl.
- Gebarrung, die, und die Ergebnisse der Unfallstatistik der Arbeiterunfallversicherungsanstalten im J. 1898. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (281) 4°.
- Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statist. Central-Commission. Bd. 53., H. 2, 3. Bd. 58, H. 1, 4. Wien: Gerold's Sohn. 1901. Imp. 4°. 53. 2. Ergebnisse, die, des Concursverfahrens im J. 1896. 2. Heft der »Statistik der Rechtspflege« f. d. J. 1896. (II, XVI, 55 S.) K. 2.20.

Ausztria.

- Ergebnisse der Grundbesitzstatistik in Oesterreich nach dem Stande vom 31. XII. 1896. H. 2: Ober-Oesterreich und Salzburg. Wien: Gerold's Sohn 1900. (XLVI, 21) 4°.
- Gebarrung, die, und die Ergebnisse der Krankheitsstatistik der nach dem Gesetze v. 30. III. 1888 eingerichteten Krankenkasse im J. 1898. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1900. (173) 4°.
3. Ergebnisse, die, der Strafrechtspflege im J. 1896, 3. Heft der »Statistik der Rechtspflege« f. d. J. 1896. (II, XLVI, 209 S.) K. 6.—.
58. 1. Ergebnisse, die, der Civilrechtspflege im J. 1897. 1. Heft der »Statistik der Rechtspflege« f. d. J. 1897. (II, XLVIII, 115 S.) K. 5.—.
- 4. Statistische Übersicht, der Verhältnisse der österreichischen Straf-anstalten u. d. Gerichts-Gefängnisse

im J. 1897. Bearb. im k. k. Justiz-Ministerium. (II, XXVII, 89 S.) K. 4.60.
 Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. XII. 1900 in Oesterreich. Bearb. u. hrsg. v. d. k. k. statist. Centralcommission. Wien: Hölder 1901. (XXXI, 157) 8°. M. 3.20.

Bratassević: Die Sterblichkeit in den grösseren Städten und Gemeinden Oesterreichs im J. 1900. *StM* 2/3.
 Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 31. XII. 1900 in Oesterreich. *StM* 2/3.

Belgium.

Statistique judiciaire de la Belgique 1e année: Statistique pénale 1898, statistique civile et commerciale 1897—98. Bruxelles: Lancier 1900. (XLII, 109, XI, 52) 4°. — Min. de la justice.

Franziasország.

Statistique annuelle du mouvement de la population et des institutions d'assistance. T. 28, année 1898. Paris: Imp. nat. 1900. (X, 197) 8°.

Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage survenus pendant l'année 1899. Paris: Imp. nat. 1900. (XVIII, 632) 8°. 7 fr. Min. du commerce.

Statistique de l'industrie minérale et des appareils à vapeur en France et en Algérie pour 1899, avec un appendice conc. la statistique minérale internationale. Paris: Imp. nat. 1900. (XXII, 266) 4°. 10 fr.

Statistique de la navigation intérieure. Relevé général du tonnage des marchandises, 1899. T. 1. Paris: Imp. nat. 1900. (490) 4°. 8 fr. — Min. d. trav. pub.

Statistique du port de Marseille, 1900. Marseille: Imp. Barlatier 1900. (VII, 61) 8°.

Statistiques coloniales pour l'année 1898. Commerce. Melun: Imp. admin. 1901. (XII, 930) 8°. — Min. d. colonies.

Német birodalom.

Aus den Ergebnissen der Volkszählung vom 1. XII. 1901. (2, 7) 4°. 20 Pf. Aus: Mitteil. d. statist. Amtes der Stadt München.

Beiträge zur Statistik der Stadt Frankfurt a. M. Neue F. Hrsg. durch das Statist. Amt. H. 3: Tabellarische Uebersichten betr. den Civilstand v. Frankfurt a. M. 1892—1900. Eingel. v. H. Bleicher. Frankfurt a. M.: Sauerländer 1901. (17, CCLIX) 8°. M. 2.—.

Beiträge zur Statistik der Stadt Karlsruhe. Hrsg. vom statist. Amt. Nr. 10: Krankenkassenstatistik f. 1899. Karlsruhe: Braun 1900. (13) 4°.

Forststatistische Mitteilungen aus Württemberg f. 1899. Hrsg. von der k. Forstdirektion. Jg. 18. Stuttgart: Stahl 1901. (106) 4°. M. 1.—.

Geburten, Eheschliessungen und Sterbefälle, die, in Preussen i. J. 1899, nebst einer Uebersicht üb. die J. 1816—1899. Berlin: K. stat. Bureau 1901 (XXII, 310) 4°. M. 8.40,

Mecklenburg-Schwerinscher Staatskalender. Hrsg. v. grossh. statist. Amt. Jg. 126. 2 Teile. Schwerin: Bärensprung 1900. 8°.

Mitteilungen aus der Verwaltung der direkten Steuern in Preussen. Statistik der Einkommensteuerveranlagung f. 1900. Berlin: Verl. des k. stat. Bureau 1900. (XIV, 279) 2°.

Rauchberg, H.: Die Berufs- und Gewerbezahl im Deutschen Reich vom 14. VI. 1895. Berlin: Heymann 1901. (XVI, 422) 8°. M. 8.—.

Statistik des Deutschen Reichs. Bearb. im kais. statist. Amt. N. Folge, Bd. 130: Die Seeschiffahrt i. J. 1899. Abt. 1: Schiffsbestand; Schiffsunfälle. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (175) 4°. M. 4.—.

Statistischer Bericht üb. den Betrieb der unter k. sächsischen Staatsverwaltung stehenden Staats- und Privateisenbahnen i. J. 1899. Dresden: Druck v. Heinrich 1900. (V, 288) 4°.

Statistisches Jahrbuch der höheren Schulen und heilpädagogischen Anstalten Deutschlands, Luxemburgs und der Schweiz. Jg. 21. Leipzig: Teubner 1900. (XXVI, 248, 395) 12°. geb. M. 4.40.

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 1. XII. 1900 für Bayern. München: Lindauer 1901. (15) 4°. —. 80. Aus: Ztschr. d. k. bayer. stat. Bureau.

Vorläufige Ergebnisse der Volkszählung vom 1. XII. 1900 in Preussen sowie in Waldeck und Pymont. Hrsg. von k. preuss. stat. Bureau. Berlin: Selbstv. 1901. (XVIII, 66) 2°. M. 3.20.

Bielefeld, O.: Ueber Möglichkeit und Wert einer allgemeinen Statistik der liegenschaftlichen Verschuldung in Baden. *JGV* 2.

Olaszország.

Ferrari, A.: 4° censimento generale della popolazione. Como: tip. Ostinelli 1901. (171) 12°. l. 1.25.

Statistica del commercio speciale 1900. Roma: tip. Elzeviriana 1901. (157) 8°.

Stalistica della emigrazione italiana avvenuta negli anni 1898 e 1899 e confronti coll'emigrazione da altri Stati d'Europa. Con append.: Leggi e regolamenti di alcuni Stati d'Europa e d'America e delle colonie inglesi d'Australia sull'emigrazione e sull'immigrazione. Roma: tip. Bertero 1900. (XXII, 188) 8°. 2 l.

Oroszország.

Stellmacher, A.: Von der ersten russischen Volkszählung. JNS 2.

Svájcz.

Ergebnisse der eidgenössischen Volkszählung vom 1. XII. 1900 im Kanton Zürich festgest. vom Kanton

nenal. statist. Bureau. Zürich: Buchdr. Kirsten & Z. 1901. (24) 8°.

Schweizerische Handelsstatistik. Provisorische Zusammenstellung des Spezialhandels der Schweiz i. J. 1900. Hrsg. v. schweiz. Zolldepartement. Bern: Druck v. Beuteli 1901. (16) 2°.

Schweizerische Statistik. Lief. 125: Die Ergebnisse der schweiz. Kriminalstatistik während d. J. 1892—1896. Bern: Buchdr. Neukomm & Z. 1900. (56) 4°.

Statistisches Jahrbuch der Schweiz. Hrsg. vom eidgen. statist. Bureau. Jg. 9. Bern: Buchd. Stämpfli & Co. 1900. (313) 8°. (Schweiz. Statist. Lief. 126.)

Vorläufige Resultate der eidgenössischen Volkszählung vom 1. XII. 1900. Bern: 1901. (16) 4°.

12. Osztályozatlan.

Bornhak, C.: Die Rechtsverhältnisse d. Hochschullehrer in Preussen. Berlin: Reimer 1901. (V, 104) 8°. M. 2.40.

Buell, C. E.: Industrial liberty; our duty to rescue the people of Cuba, Porto Rico and the Philippine islands from poverty. Plainfield: Buell 1900. (116) 12°.

Dumont, A.: La morale basée sur la démographie. Paris: Schleicher 1901. (X, 191.) 16°. — Bibl. intern. d. scienc. sociolog. 11.

Goodrich, W. F.: Economic disposal of towns refuse. London: King 1901. (356) 8°. 10/6 net.

Morché, H.: Le droit de la femme mariée sur les produits de son travail. Thèse. Angers: imp. Burdin & Cie 1901. (XI, 229) 8°.

Paillart, C.: La loi sur les associations au point de vue économique, industriel et commercial. Abbeville: Paillart 1901. (4) 8°. Chambre de comm. d'Abbeville.

Piot, St.: L'édit d'août 1749 sur les biens de mainmorte. ASP 2.

Veroni, D.: Les conditions sociales de l'Italie en rapport avec le développement de la sociologie. RIS 1

A kereskedelmi politika kilátásai.

Elnöki megnyitó a Közgazdasági Társaság 1901. május 30-ikán tartott közgyűlésén.

A magyar közgazdaság minden körében és vonatkozásában úgy a mezőgazdasági, mint az ipari termelő és nem kevésbé a mai napság meglehetősen mostoha sorsra juttatott fogyasztó szempontjából, mindenütt a legnagyobb érdeklődést kelti az a kérdés, milyen kilátásaink vannak az 1903-ban lejárandó kereskedelmi szerződéseink megújítása dolgában. Első sorban természetesen a német és olasz forgalom jön tekintetbe, nemcsak azért, mert oda irányuló kereskedelmünk általában tetemesen nagyobb, hanem azért is, mert különösen exportunk és főleg nyerstermékeink exportja majdnem egészen a nyugatra esik, a miből természetesen következik, hogy a nyugati országok és különösen Németország részéről elért vámok jelzik azon maximális határt, a meddig a keleti országok nyers termékei és állatai részére adható vámok tekintetében, a mi ipari kivitelünknek nyújtandó megfelelő kedvezmények fejében, elmehetünk. Ugy e társaságban, mint a parlamentben ismételt volt alkalmam azt az álláspontot kifejteni, hogy mindaddig, míg a nyugati határok egyrészt nyerstermékeinknek és állatainknak magas vámok, másrészt az állatoknál egészségügyi intézkedések által el vannak zárva, mindaddig mi sem áldozhatjuk fel a mi mezőgazdasági és állattenyésztési érdekeinket a kelet felől beözönlő nyers termékek és állatok versenyének. Azon nagy megpróbáltatások közepette, melyekkel az amerikai termelés mezőgazdaságunkra nehezedik, a szabad forgalom legmelegebb barátja is, és én magamat is azok közé számítom, kénytelen az agrár védelem szükségét beismerni. Ha akkor, a midőn a nyugati országok, nevezetesen Német- és Franciaország, nem nyitják meg határaikat a keleti nyerstermékek és állatok előtt, mi nem követnők ezt a példát, hanem, egy balul magyarázott forgalmi szabadság kedvéért, ledönténénk

sorompóinkat, abban az esetben ide a mi piaczainkra tódulna a kelet minden felesleges nyersterméke és állatja, nemcsak a magyar, hanem az osztrák mezőgazdaságnak is végtelen kárára, ha nem teljes pusztulására. Mi oly kényszerhelyzetben vagyunk, a melyben a szabadverseny általam is nagyra-becsült elvei nem találhatnak alkalmazást, mert a nyugati országok elzárkozása elvonja alóla a talajt.

Nem szükséges talán mondanom, hogy én is örülnék annak, ha a keleti országokban nemcsak a magyar ipar, hanem az osztrák ipar is minél nagyobb piacra tehetne szert. Azt is kétségtelennek tartom, hogy a keleti országoktól annál kedvezőbb föltételeket nyerhetünk ipari kivitelünknek, minél előzékenyebbek leszünk az ő kiviteli érdekeikkel szemben. De ép oly kétségtelen az is, hogy az adott viszonyok közt a keleti országoknak nyújtható kedvezmények egyedül elfogadható mértékét a nyugati országoktól elért megfelelő engedmények nyújtják.

Ez volt az álláspont, melyet kereskedelmi szerződésünkre nézve különösen Magyarország érdeke kijelölt, és a melynek helyességét végül Ausztria is kénytelen volt elismerni. Ezen az alapon keletkeztek fennálló kereskedelmi szerződéseink és ezen az alapon lehetséges egyedül a jövődő kereskedelmi szerződéseket fölépíteni.

Lássuk tehát, minő kilátásaink vannak a nyugaton? Az elzárkózó irány erősödik-e ez országokban avagy számíthatunk-e arra, hogy a világgazdaság nagy érdekei, ha nem terelnek is bennünket vissza a szabadforgalom oly hamar elhagyott áldásos utaira, legalább enyhítik vagy csak megállítják a védvamos áramlat diadalmenetét?

Az elzárkózás barátai évek óta hirdetik, hogy a szabadforgalom utolsó nagy erőssége, Anglia, is meghódol a védelmi irányzatnak, s hogy ellenállhatatlan erővel közledek az idő, a midőn Anglia a maga gyarmataival szorosabb kapcsolatba lépve, megvalósítja a Greater-Britain eszményképét gazdaságilag is, hátrányosabb elbánásban részesítve az idegen országok termékeit. Pár évvel ezelőtt ugyanerről a helyről nyilatkoztam e rémkép valószínűségéről. Anglia nem drágíthatja meg élelmezését és ipari nyers anyagát a nélkül, hogy meg ne rendítse ipari fölényét, gazdaságának legfőbb alapját. Erre a kérdésre most nem szándékozom a maga egész terjedelmében visszatérni, hanem csak utalni akarok arra a két intézkedésre, melyeket Anglia a legutóbbi hetekben hozott, s a melyeket

sokan úgy akarnak feltüntetni, mint a védelmi irányzat kétségtelen jeleit. Értem a cukor behozatali vámjának visszaállítását és a kőszén kiviteli vámjának behozatalát.

Valóban nagyfokú elfogultság kell ahhoz, hogy ezekben a rendszabályokban valaki a védvamos irányzat dialalát lássa. A német agráriusok és osztrák védvamosok képzelő tehetsége volt a legizgatottabb. A helyett, hogy ez intézkedéseket vették volna annak, a mik valójában: pénzügyi forrásoknak a délafrikai háboru által nagyon megtámadott angol budget megjavítására — találtam már oly okoskodást is, mely azt akarja elhíttetni a continenssel, hogy most már Anglia is a répaczukortermelésre fogja magát adni. Én nem akarok arról szólni, hogy a répaczukortermelésről szóló kimutatásokban hiába keressük Angliát, s hogy már azért sem valószínű, hogy angol államférfiak ily czélzattal állították volna vissza a cukor beviteli vámját. A londoni *Economist* az új vám első hírére, ápril 20-iki számában, a pénzügyi kényszer hatása által helyeselve a cukorvám visszaállítását, éppen azt hozza fel kifogásul, hogy praemiumul szolgálhatna a répaczukortermelés meghonosítására, a mi nagyon elkese-rithetné a nyugatindiai gyarmatokat, melyeknek nádczukortermelését eddig Anglia fogyasztja, és utal arra, hogy ez esetben belső fogyasztási adóval kellene megróni a cukrot, a mi óriási és csaknem legyőzhetetlen nehézségekkel találkozónék. Vagyis ugyanazok, kik védelmi lázukban eddig Angliát azzal gyanusították, hogy gyarmatai kedvéért el fogja magát zárni a többi Európától, ugyanegy lélekzettel azzal akarnak bennünket megfélemlíteni, hogy Anglia annyira beleszeretett már a védelmi irányzatba, hogy saját gyarmatait is maga ellen zúditja.

Még érthetlenebb a kőszén kiviteli vámjában a védelmi irányzat megnyilatkozását felfedezni. Kiviteli vám semmi körülmények közt nem lehet előnyös a termelőre nézve, még ha egészen az idegen fogyasztó viselné is azt, mert kétségtelenül kedvezőtlenebb helyzetbe hozza őt az idegen piaczon vele versenyző más országok termelőivel szemben. Nem is alkalmazzák ezt más esetben, mint a midőn abban a hitben élnek, hogy az illető ország termelője más országok termelői fölött határozott előnnyel bir. Angliában a kőszén kiviteli vámja, mely egy shillinggel terheli meg a kivitelre kerülő kőszén tonnáját, nagy aggodalmakat keltett abban az irányban, hogy az meg fogja károsítani az angol tengeri

hajózást, minthogy a kivitelre kerülő kőszén egy harmadát maguk az angol hajók fogyasztják és minthogy a kivitt kőszén egy nevezetes részét teszi az angol kikötőkből kiinduló hajók rakományának. Ha a javaslat még sem bukott meg, abban sok része van a gyűlöletnek, melyet az angol szénbányatulajdonosok az utolsó év magas árai miatt magukra vontak, úgy hogy a midőn az angol szénbányatulajdonosok a termelés beszüntetésével fenyegetőztek, a londoni *Economist*, mely addig hevesen ellenezte a kőszén kiviteli vámját, annak biztos elfogadását helyezte kilátásba. Mennyire nem gondoltak a kőszénbányászat védelmére ez új kiviteli vám behozatalakor, mutatja még is, hogy Hicks-Beach pénzügy-minister egyik érvelése oda irányult, hogy Angliának meg kell nehezítenie kőszénbányáinak kimerülését. Ez az érv azonban alig vehető komolyan, mert hiszen, ha a kiviteli vámnak meglesz ez a hatása, akkor a pénzügyi eredmény jóval szerényebb lesz. Még kevésbé fogadhatjuk el azonban azt a continentális okoskodást, mely a szén kiviteli vámjában az európai ipar ellen irányult csapást akar felfedezni.

Mind a két vám, mint említettem, a pénzügyi kényszerhelyzet kifolyása. Anglia jövő évi költségvetésében a kiadás meghaladja a 180 millió fontot, holott a háború előtt alig ment túl 110 millió. A rendes bevételek 130 millióval vannak előirányozva, marad egy 50 millió fontot meghaladó deficit. Ezt a hiányt, a józan angol finánczpolitikának megfelelőleg, csak részben fedezik kölcsönnel, egy nevezetes részben fedezik az adók felemelésével. Első sorban az income-tax-et emelik föl 2 pennyvel: 8-ról 10-re, a miből várnak közel 4 millió fontot. S minthogy Angliában a 160 fonton aluli jövedelem adómentes, igazságosnak tartják, hogy a deficit fedezetének egy részét az alsóbb osztályokat jobban terhelő fogyasztási adók szolgáltatassák. Így jutottak a cukorvám visszaállításához, 2 shillinggel a nyers cukor és 4 shilling 2 pennyvel a finomított cukor angol mázsája után. Ebből remélnék öt millió fontot. A kőszén kiviteli vámjánál pedig, melynek eredményét 2 millió fontra teszik, az egyszerű magyarázat az, hogy a kőszénbányatulajdonosok kiváló népszerűtlensége mellett a termelés ezen ágának kétségtelen megterhelésénél reméltek legkevesebb ellenállással találkozni.

Ezen kitérés után a bennünket legközelebből érdeklő két nyugati országgal: Olaszországgal és Németországgal akarok foglalkozni. Az előbbenivel is csak nagyon röviden, hogy azután kizárólag a német szerződés esélyeire térhessek át.

Olaszországgal való kereskedelmi viszonyainkban a legfontosabb szerepet az ismeretes borzáradék játszsza, a melynek következtében ma az olasz bor a korábbi 20 frt helyett 3 frt 20 kr. vám mellett elárasztotta ugy az osztrák, mint a magyar piacot. Az olasz bor behozatalának folytonos emelkedése 1898 ban érte el tetőpontját, a midőn meghaladta az 1,500.000 hektolitert 30 millió forint értékben, a miből közel kétharmad Magyarországra esik. Hogy ez, a szőlőgazdák egyéb bajai mellett, egyenesen tarthatatlan állapot, azt nem szükséges mondani. Az osztrák védvamos iparosoknak folyó évi január 28-ikán Bécsben tartott tanácskozásán Neuber kamaratanácsos elismerést érdemlő őszinteséggel jó bécsiesen »Aufsitzer«-nek nevezte az engedményt, mely kétségtelen igazságtalanság a bortermeléssel szemben. A nagy előny mellett, melyet az a kikötés Olaszországnak nyújt, akadhatnának egyesek, kik azt hinnék, hogy a borzáradék elejtése esetén Olaszország nem lesz hajlandó velünk ujból szerződni. A közös vámterület behozatali és kiviteli forgalma Olaszországgal a mi adataink szerint egyenként mintegy 50—60 millió frt körül forog, s az oda irányuló kivitelnél Magyarország 11—13 millió forinttal van érdekelve, mely összegben ló, fa, selyemgubó és nyers cukor szerepel a legnagyobb számokkal. De különben is a benső politikai viszonymál fogva, mely bennünket Olaszországgal egybefűz, nem lehet közönyös ránk nézve e kérdés békés megoldása és egy esetleges vámháboru elkerülése. Ily körülmények közt kiváló érdekel bir, hogy Luzzati tanár, a 87-iki védvamos olasz tarifa előadója és szellemi szerzője, ki nemcsak magas állásokat töltött be, hanem a gazdasági mozgalmakban ma is irányadó szerepet visz, épp a napokban oly nyilatkozatot tett, mely éppen nem zárja ki azt, hogy az olasz közvélemény is meg fog barátkozni ezzel a teljesen indokoltan nagy kedvezménynek megszűnésével.

A *Neue Freie Presse* folyó havi 18-iki számában egy rövid jelentést adott a megelőző napon Florenczben tartott mezőgazdasági congressusról, melyben Luzzati oda nyilatkozott, hogy a tárgyalások Németországgal és Ausztria-Magyarországgal jó eredményre fognak vezetni, hogy azonban az utóbbival a szerződés megújítása a borvám szabályozása nélkül nem lehetséges. A távirat a maga rövidségében már sejtetni engedte, hogy még Luzzati sem gondolja a borvámot a mai alakjában fentarthatónak. Az

olasz lapok közül, melyek rendelkezésemre állottak, egy bolognai lapban, a *Gazetta de l'Emiliában* találtam a beszéd legterjedelmesebb közlését, melynek idevonatkozó része következőkép hangzik:

»Ausztria-Magyarországot illetőleg a nehézségek nagyobbak (mint Németországgal) a borzáradék miatt. Elfogadva azonban a föltevést, mely majdnem bizonyos, hogy számíthatunk Németország jóindulatára Olaszország iránt és arra, hogy Németország tevékenyen közreműködik a szerződéses kereskedelmi politika megmentésére, végül meg fogunk egyezni Ausztria-Magyarországgal oly szerződésben, mely kiterjed minden fajta könnyebb fehér borra.«

»Ha a bornál az olasz kivitel elveszti Ausztria-Magyarországot, akkor megtörik a kölcsönös engedmények egyensúlya és hiányoznák az ok szerződés kötésére. Ámde ez a szerződés elengedhetetlen, tekintettel az osztrák-magyar és olasz határok szabálytalanságára, melyek a határozott megállapodások enyhítése nélkül elviselhetetlenekké válnának; és tekintettel különösen arra, hogy a legsúlyosabb következmények elkerülése nélkül lehetetlen, a természet, a történelem és a népesség kölcsönös érdekei ellenére, két ellenséges táborra osztani az Adriai-tengert. A szerződés a parti hajózásra és halászatra vonatkozó megállapodásokkal és más bölcs intézkedésekkel összeköti azt, a mit a politika elválaszt. Minthogy tehát lehetetlen megegyezni Ausztria-Magyarországgal a bor nélkül, és mint-hogy még nagyobb mértékben lehetetlen szerződés nélkül maradni, a tárgyalás igen heves lesz ugyan, de végül a megegyezés el nem maradhat.«¹

A kiváló olasz államférfi bizonynyal maga sem hiszi,

¹ Rispetto all' Austro-Ungheria le difficoltà sono maggiori per la clausola dei vini; ma amena la ipotesi, che è quasi una sicurezza, nelle buone disposizioni della Germania verso l'Italia e sull'azione della Germania per salvare la politica dei trattati di commercio, si finirà per trovare col Austro-Ungheria una tariffa per ogni specie di vini bianchi da taglio.

Se si taglie il vino alle esportazioni italiane Austria-Ungheria si romperebbe l'equilibrio dei reciproci compensi e mancherebbe la ragione di fore un trattato. Ma questo trattato è indispensabile, data la irregolarità dei confini fra l'Austria-Ungheria e l'Italia, che senza i temperamenti di speciali accordi diverrebbero insopportabili, e data la impossibilità senza conseguenze gravissime, di dividere in due campi avversi il mare Adriatico contro la natura, la storia e gli interessi vicendevoli della popolazione. Il trattato col cabotaggio, con la pesca e con altri savii provvedimenti, riunisce ciò che la politica divide. Quindi poichè è impossibile intenderci coll Austria Ungheria senza i vini, e poichè ancora è più impossibile rimanere senza trattato, il negoziato sarà asprissimo, ma l'accordo finale sarà indispensabile.

hogy a német birodalom iránt táplált minden tiszteletünk és rokonszenvünk daczára, az Olaszországgal folytatandó tárgyalásoknál más vezethetne bennünket, mint saját gazdasági érdekeink köteles megvédése és a velünk benső barátságban élő olasz nép érdekeinek a legmesszebb határig terjedő méltánylása. Ez okból az itt közölt szavak elejére nem akarok semmi megjegyzést tenni, hanem csak arra szoritkozom, hogy megnyugtatósnak adjak kifejezést a felett, hogy az olasz érdekek igen erélyes hangsúlyozása mellett Luzzati elég igazságos elismerni, hogy Olaszországnak magasabb érdekei is vannak velünk szemben, mint a borvám, s hogy ezeket az érdekeket csak kereskedelmi szerződés útján lehet biztosítani. S azért remélem, hogy látszólag bármily távol álljunk is ma még egymástól, a megegyezés csakugyan létre fog jönni, és pedig a nélkül, hogy akár Magyarország, akár Ausztria bortermelői oly teljesen igazolatlan áldozatokat legyenek kénytelenek hozni, mint jelenleg.

És most térjünk a német kereskedelmi szerződés esélyeire. Ne várja tőlem senki, hogy ez alkalommal hosszasan beszéljek a német birodalomban megindult nagy vitáról agrariusok és iparosok közt. Legfeljebb röviden utalni fogok arra, hogy a német tudomány körében mind hangosabban érvényesül az az áramlat, mely a szerződéses politikának kedvez. Sőt egész kiváló férfiak a forgalmi szabadság erélyes szószólói lesznek és a német ipar hatalmas fellendülésének hatása alatt a régi szabadkereskedelmi iskola eltemetett elvei a világgazdaság új jelszava alatt ismét tért foglalnak. Nagynevű tagtársunk, Matlekovits Sándor, kinek kiváló tekintélyét e kérdések körül nem szükséges kiemelnem, szemlénknek éppen utolsó füzetében igen érdekesen ismerteti Dietzel bonni tanár idevágó munkáit. S a *Socialpolitischer Verein*-nek Schmoller által kiadott új füzeteiben egy agrarius író, Dade mellett, Conrad, a nagy tudományú hallei professor, a legmeggyőzőbb érvekkel és a legékekesszólóbb nyelven kél a szerződéses politika védelmére. Szemlénk ezt a munkát is ismertette egy fiatal buzgó kartársunk, Heller Farkas Henrik ügyes tollából.

Azt a fontos változást, mely a porosz kormányzat körében csak a napokban ment végbe, szintén csak érinteni akarom, mert hiszen a mit e részben mondhatnék, az mindnyájunk előtt ismeretes és conjecturalis fejtegetésekbe bocsátkozni nem szándékom.

Részemről abból a felfogásból indulok ki, hogy a német agrariusok minden ereje mellett, Németországban megvan a hajlam a szerződéses politikára. Tudjuk azt, hogy a német export az utóbbi időben is hatalmas lendületet vett. A kilenczvenes évek elején, midőn a szerződéseket megkötöttük, alig haladta meg a 3000 millió márkát, míg ellenben ma már tetemesen meghaladja a 4000 milliót is. Ennek a nagy kivitelnek megvan a maga természetes érdekköre, mely érvényesülni fog, ha a megfelelő országokban támogatásra talál, de szükségkép gyöngye és hatástalan lesz, ha ezekben az országokban ellenséges áramlattal kellene megütköznie. A német export a közös vámterületre megközelíti a félmilliárd márkát s azért nagyon természetes, hogy az osztrák iparosok magatartása nagy fontossággal bír arra nézve, mily irányzat fog Németországban felülkerekedni. Ha a német ipar számíthat arra, hogy a közös vámterület nem nehezíti meg eddigi kivitelét, ha van kilátás arra, hogy azt megtarthatja, sőt fejlesztheti, akkor lesz ereje megküzdeni az agrarius ellenáramlattal, mely a kettős vámtarifával, a gabona- és állat-import kizárásával, egyenesen lehetetlenné tenné a szerződéses politika folytatását. De ha az osztrák iparosok védvamos törekvéseinek sikerül megnyirbálni a német iparnak eddig nyújtott kedvezményeket, ha az osztrák iparosok meg tudják valósítani azt, a miért annyi szemrehányással illetik az agrariusokat, hogy az ú. n. nemzeti termelésnek akarják biztosítani a belső fogyasztást és a német ipar minden legkisebb terjeszkedése előtt elzárják a piacot, akkor Németországnak semmi érdeke sincs velünk szerződni és akkor a német agrariusok szava lesz az egyedül döntő.

Ezért gondolom én, hogy az adott viszonyok közt a helyzet súlypontja épp úgy keresendő az osztrák iparosok magatartásában, mint akár a németországi irányadó körökben. És mert az osztrák iparosok kívánságainak megvalósulásához nekünk is van bizonyos hozzászólásunk, sőt közvetlenül csakis erre van befolyásunk, azért akarok e helyen az osztrák iparosok magatartásáról szólni, a mint az az egyesült osztrák ipar és kereskedelmi kamarák emlékiratában köztudomásra jutott. Sem az osztrák, sem a magyar agrariusok álláspontjáról most nem óhajtok tüzetesebben megemlékezni, mert hiszen Németországgal szemben ez csak másodsorban jön tekintetbe. Lesz arról még elég alkalmunk szólni, különösen ha keleti kereskedelmünk szabályo-

zása kerül a szőnyegre. Ennyi kérdésnek felölelése különben is lehetetlen egy előadás keretében.

Még mielőtt az egyesült kamarák emlékiratának óhajai kiszivárogtak volna, f. évi januárban az iparosok egyezkedni próbáltak az agráriusokkal, de eredménytelenül. Mert daczára annak, hogy a két ellentétes tábor márczius elsején még egyszer találkozott, az érintkezés az ellentéteket nem enyhítette, hanem még jobban kiélesbitette. Az agráriusok részéről gróf Kolowrat kijelentette, hogy ő 8 koronás vámot akar a buza részére, hogy 24 korona legyen a métermázsa ára, mint volt 15 év előtt, s azzal indokolta a követelését, hogy a védvám vagy mindenkinek jó vagy senkinek, a mely érveléstől a logikát megtagadni nem lehet. Egy másik agrárius, Guttenberg tanár és udvari tanácsos pedig az erdészeti érdekeiért szállt sikra, mint a mely a művelés alatt álló terület egy harmadát alkotja és különösen az iparosok által követelt fakiviteli vám ellen kelt ki igen hevesen, olyannak minősítve ezt a követelést, milyent csak Chinában lehet elképzelni. S a mellett megfenyegette az iparosokat, hogy ha nem ejtik el ezt a követelésüket, akkor a küzdelem a késig fog menni, természetesen képletes értelemben. Még nagyobb izgalmat keltett egyik agrárius urnak az a nyilatkozata, melylyel az osztrák iparosok azon panaszára, hogy mennyi külföldi piacot vesztek el, indokul az osztrák iparosok hanyagságát és megbizhatlanságát hozta fel, utalva arra, hogy az egyiptomi czipőkivitel az osztrák ipar, egy consuli jelentés szerint, azért veszette volna el, mert a talpak bőr helyett papirból készültek. Történtek kimagyarázások, de a kibékítési kísérletek sikertelenek maradtak. A megjelentek négy órai tanácskozás után éjfélkor oszoltak szét, és többé össze nem jöttek.

És most lássuk az egyesült kamarák emlékiratát a maga legfőbb vonásaiban, a mint azok a *Neue Freie Presse* közleményeiben, az utolsó hónapokban nyilvánosságra jutottak.

Az első jellemzetes vonás a pénzügyi vámok, nevezetesen a kávé és thea vámjának leszállítása. Indokolják ezt a csökkentést azzal, hogy ezen áruk az utóbbi időkben mindig olcsóbbak lettek, a minek folytán a vám aránylag sokkal magasabb lett, és mint egy aránytalan fényüzési adó e cikkeknek szélesebb körökben való elterjedését nagyon gátolja. Ez az érvelés alig tartható, mert a fogyasztóra

nézve csak az a kérdés, mibe kerül az a jóság a maga egészében, annak előállítási ára és adója együttvéve. Ha ez az összköltség ma kisebb mint régebben, mint azt az emlékirat maga is bevallja, akkor a jóság elterjedése a szélesebb néprétegekben meg van könnyítve. Mert a fogyasztó csak azzal törődik, mibe kerül neki a jóság megszerzése; és az az akadémikus kérdés, hogy mennyi esik ebből az összes költségből a jóság előállítási árára, mennyi annak adójára, meglehetősen hidegen hagyja. Az igazság tehát az, hogy ezek a jóságok, a vám változatlansága mellett is, ma könnyebben szerezhetők meg mint korábban; sőt a multhoz képest valószínűleg könnyebben terjedhetnek el az alsóbb osztályok körében akkor is, ha vámjaikat megfelelőleg föl-emeljük. Az emlékirat nagy súlyt látszik fektetni az alsóbb osztályok fogyasztásának megkönnyítésére, a mi igen szép és helyes. Csak az a különös, hogy a fogyasztók kétségtelen érdeke egyedül ott ötlük szemébe, a hol a vámban rejlő magasabb teher az állam pénztárába folyik, míg ott, a hol a vámban rejlő magasabb teher az iparosok magánérdekének kedvez, semmi érzéket nem tanusít a fogyasztók oly fennen hangoztatott érdeke iránt. Honnan ez a sajátos kettős könyvvitel, mikor kétségtelen közgazdasági igazság, hogy a fogyasztó megadóztatása az állam javára mindig igazságosabb, mint ha az csak a magánosok hasznára történik. A magyarázat igen egyszerű. Ausztriában abból indulnak ki, hogy a vám közös bevétel, s mint ilyen, a quóta arányában, tehát 65·6 és 34·4⁰/₀ arányában jut az osztrák és magyar kincstár javára, holott a fogyasztás szerintök 85⁰/₀ arányában terheli Ausztriát és 15⁰/₀ arányában Magyarországot. Egészen eltekintve attól, hogy a fogyasztás arányát határozottan megállapítani oly czikkeknél, melyek nem esnek a belső adók ellenőrzése alá, majdnem lehetetlen, ez az érvelés igen szomoruan tanulságos színben tünteti föl az osztrák fölfogást. Az államnak növekedő politikai, gazdasági és culturalis feladatai mellett mi sem kívánatosabb, mint a már megszokott adóforrások fejlesztése. Ausztria ellenben szívesen lemond az eddigi jövedelmekről és hajlandó megcsökkenteni saját gazdasági és culturalis kiadásainak könnyű, mert természetes fedezését, mihelyt azt látja, hogy a közjövödelmek ezen apasztása súlyosabban érinti Magyarországot mint Ausztriát. Sohasem jut eszünkbe azt várni, hogy Ausztria a maga érdekei rovására segítsen rajtunk. De odáig talán még sem szabadna

Ausztriában elmenni, hogy szívesen megrövidítik saját államukat, ha ugyanakkor a magyar állam bevételeit még erősebben sujthatják.

Áttérve a tulajdonképeni védvámokra, mindenütt heves panaszokra találunk az agráriusok ellen. Kifogásolják azok magas gabna- és állatvámjait, mert azzal megdrágítják a fogyasztást; kifogásolják a nyersbőr vámjainak felemelését, mint a mely megdrágítja a bőrpar nyersanyagát, kifogásolják a pamut és juta vámjának fölemelését, mint a melynek nem lehet más hatása, mint a len és kender használatának fokozása, a minek következtében ezeknek a vámjai nemcsak a pamutot és jutát, hanem a lent és kendert is megdrágítanak. De a mikor a maguk érdekeiről van szó, ugyanazt az egyoldalúságot tanusítják, melyért az agráriusoknak szemrehányást tesznek.

Az iparosok eljárását legrövidebben jellemzi az a tény, hogy tarifajavaslatuk ismét újabb megkülönböztetéseket tartalmaz. 32 osztályban 219 tétel helyett 377 tételt vesznek föl, a mi természetesen mindmegannyi vámemelésnek felel meg. És hogyan indokolják ezeket az emeléseket? Megemlékeznek talán itt a fogyasztók vagy a többi gazdasági osztályok termelő érdekeiről? Sehol egy árva szóval. Vagy legalább indokolják azt az ipar kedvezőtlen helyzetével? A legtöbb esetben még azzal sem, mert majd látni fogjuk, hogy az ipar bevallott fejlődése mellett is képesek a védelem fokozását követelni. Szóval a védelem oly minden alapot nélkülöző és erőszakos tulzásaiba esnek, a minőre az általuk annyira megvádolt agráriusoknál alig találunk példát.

A védelem legmesszebb menő fokozását a textilipar körében látjuk. A fonók és szövők ellentétes érdeke kissé megnehezítette a különböző kivánságok összeegyeztetését, de a szerkesztő-bizottság a legtöbb esetben megtalálni vélte a kiegyenlítést, mely persze mindig a fogyasztó rovására megy.

A pamutfonók a finomabb fonalak vámjainak fölemelését követelik. Érvelésük abban foglalható össze, hogy a fonóipar még mindig nem fedezi teljesen a belső szükségletet. És követelik azt a fölemelést akkor, a midőn kénytelenek beismerni, hogy az idegen pamutfonal behozatala 1895 óta folyton csökkenik. Csakhogy ők a behozatal ezen hanyatlását a kedvezőtlen gazdasági viszonyoknak tulajdonítják. De arra nem gondolnak, hogy éppen ezen mos-

toha helyzetben kerülni kellene a fogyasztó minden újabb megterhelését. És a mikor a fonal-gyárosok a védelem emelését követelik, kénytelenek elismerni, hogy a gyártás épp a finomabb fonalakban gyarapodott, a minek súlyát azzal igyekeznek megdönteni, hogy az csak a nagyon kedvező körülmények hatása alatt történt, s mihelyt ezek megszűnnek, a finomabb fonalak gyártása fokozott védelem nélkül veszélyeztetve lenne. Ily kényelmesen még a mai napokban is alig érvelt valaki a vámemelést mellett. A pamutszövőők a fonalak védelmének fokozását mindenben ellenzik, de viszont a maguk részére kivétel nélkül magasabb vámokat követelnek. És ez történik akkor, midőn a pamutfonalnál a behozatal 1891–1899, 2¹/₂ millió frttal csökkent és a kivitel majdnem 2 millió frttal emelkedett, a pamutárúknál pedig a behozatal ugyan növekedett 800.000 frttal, de a kivitel mintegy 1¹/₂ millió frttal, tehát még jobban gyarapodott.

A lenipar, melynek főleg kiviteli érdeke van, nem kér emelést, hasonlóképp a kenderiparnál szintén kevés a változás.

A jutaiparnál nemcsak a zsákok vámjának fölemelését kéri, hanem a visszaküldött üres zsákok vámmentességének megszüntetését is, a mi a gabonakereskedők részéről természetesen heves megtámadásokat fog maga után vonni.

A gyapjuiparnál, az osztrák ipar ezen leghatalmasabb ágában, mely közel 40 millió frt kivitelt mutat föl, szintén kívánnak vámemelést, habár főleg a megkülönböztetések szaporítása által.

A szövött és kötött áruk védelmének fokozására egy külön tarifa-osztályt akarnak felállítani vámemelésekkel. Az ezen szakban dolgozó iparosok nem elégszenek meg azzal, hogy a behozatal ma fele akkora, mint a kereskedelmi szerződések megkötésekor volt. Nekik a belső piac teljes lefoglalása és kizárólagos monopolizálása kell. S hogy ezt igazolhassák, a német behozatal csökkenését azzal magyarázzák, hogy annak idején a német behozatal csak átmenetileg és azért volt oly nagy, mert a Mac Kinley bill kényszerítő hatása alatt Németország minden áron túl akart adni termékein, és az amerikai piac egy újabb elzárása ismét felénk irányíthatná a német kivitelt. Egy újabb példája annak, mily felületes indokolással képes az osztrák ipar vámfelemelést követelni.

Ugyanigy új osztályt ajánlanak a szalagoknak és paszomántoknak. Az indokolás itt abban áll, hogy ez az

iparág már is jelentékeny és a vám emelésével még tekintélyesebb lehet. Oly érvelés, a melyet persze majdnem minden iparágnál lehetne alkalmazni.

A bőriparnál egyes bőrnemek vámjának emelését azzal indokolják, hogy a behozatal kész árúban ugyan nem emelkedett, de a kivitel nyers bőrben mégis fokozódik, a mi más szóval annyit tesz, hogy azért, mert a nyers-termelő külföldön is képes árúczikkét értékesíteni, büntessük meg a készárú hazai fogyasztóját, hogy annál drágábban fedezze szükségletét.

Minden szakember élénken fog visszaemlékezni arra a nagy harcra, melyet az osztrák védvamosok annak idején a kikészítési eljárás ellen folytattak, mint a mely egyenesen lehetetlenné teszi az ipar teljes kifejlését. A keztyűbőr gyártásának fejlesztésére most mindazáltal, a félgyártmánynak olcsóbb és jobb megfestése érdekében, ismét vissza akarják azt állítani.

Az egykor nagy fénynek örvendett bécsi bőrdíszműipar fölsegitése érdekében szintén követelnek vámemeléseket, és pedig azzal az indokolással, hogy a kivitel ujabban ismét emelkedik és a külföld ismét kezdi megbecsülni az osztrák gyártmányt. Pedig ez az érvelés csak azt mutatja, hogy a vámemelésre nincs semmi szükség.

Még eredetibb a vámfölemelések indokolása a gummiiparnál. Itt egyenesen utalnak a nagy fellendülésre, mely az iparágban ujabban bekövetkezett.

De még ezt is túlhaladja merészségében a linoleum vámfölemelésének indokolása, mely igazi gyöngy a maga nemében, s abban foglalható össze, hogy e cikkben még mindig van 100.000 forintnyi behozatal.

A papirtapéta vámját pedig fokozni kell azért, mert daczára annak, hogy a kivitel 1891 óta 4 millió forinttal emelkedett, a behozatal is gyarapodott és pedig 6¹/₂ millió forinttal. Szóval a vámfölemelésre elég ok már az is, hogy valamely cikkben nemcsak kivitel, hanem behozatal is van. A papiriparosok egy része különben odáig megy, hogy a miatt is panaszkodnak, hogy a külföldről behozott könyvekkel a papir vámentesen jön be a közös vámterületre. És az emlékirat szerkesztői bizonyos határig még ezt a panaszt is méltányolják, mert azt követelik, hogy az osztrák és magyar használatra szánt nép- és iskola-könyveknél és hivatalos kiadványoknál a papir vámköteles legyen. Ilyen kívánságokkal állanak elő olyan iparágnál, melynél

12 millió forint behozatallal 20 millió forint kivitel áll szemben.

A vasiparnál a nyers vastermelés és a vasfeldolgozó ipar ellentétes érdekeit az emlékirat a legnagyobb könnyűséggel úgy egyenliti ki, hogy a nyersvastermelésnek meghagyja az eddigi vámokat és fölemeli a vasárúk vámját, megfelelő vámvisszatérítéssel az export emelése érdekében.

Mint láttuk, az osztrák iparosoknak minden körülmény a legjobb érvet szolgáltatja arra, hogy a meglevő vámvédelmet fokozzák. Az iparág kicsiny vagy nagy volta, úgy a kivitel, mint a behozatal emelkedése vagy csökkenése, szerényebb vagy jelentékenyebb volta mind egyformán alapos ok arra, hogy a meglevő vám lehetőleg emeltesék. Hogy a fogyasztó érdekét semmi termelési ágánál sem veszik számba, azt nem kell külön kiemelni. Ez nagyon is általános a mai gazdasági felfogások mellett. Nagyobb baj, hogy sehol semmi tekintet arra, hogy a velünk versenyző országok sem akarják elveszíteni a mi piacunkat, hogy kölcsönös engedmények nélkül nem képzelhető kereskedelmi szerződés, a mire pedig az osztrák iparosok is súlyt fektetnek. Szintúgy még sejteni sem látszanak azt a nagy átalakulást, melyen ma a nagy népek gazdasági élete átmegy és a melynek következtében az egyes országok ipari munkássága ugyanegy foglalkozás különböző ágaiban egymásba belenyul, a termelés fokozására és tökéletesítésére.

Mindenütt csak a legszűkkeblűbb és elmaradott felfogás, mely a hazai piacot minden zugában a külföldi versenytől megszabadítani törekszik és azt minden idegen behozatal kizárásával egyedül a hazai termelésnek akarja biztosítani, abban a rövidlátó és elfogult gondolatban, hogy ezért a nagy eredményért a fogyasztás semminemű megdrágítása sem elég nagy áldozat és hogy az idegen nemzetek összetett kezekkel fogják nézni, mint zárják ki őket a mi piacainkról, s mindamelllett a legnagyobb örömmel fognak bennünket saját piaczaikon kényeztetni és dédelgetni. Hogy az ilyen irány mellett a belföldi ipar fejlesztése csak nagy veszteségek árán érhető el és a külfölddel való szerződések kötése szinte lehetetlenné válik, azt talán felesleges mondani. Az elfogulatlan közvélemény és a minden osztályérdeken felül álló kormányok dolga lesz a kiváltságok e pazar garmadájából kihüvelyezni azt,

a mi jogosult és a mi az egész közgazdaság kára nélkül meg is valósítható.

Ily nagy és életbevágó kérdések körül a végleges megállapodás csak az érdekek hosszas küzdelme és az ellentétes felfogások lassú kiegyenlítése után történhetik. És én részemről csak örvendeni fogok, ha az Önök kegyes figyelme lehetővé tette, hogy a nézetek tisztázásának nehéz munkájához csak egy porszemmel is járulhattam.

Láng Lajos.

A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete.

Marosvásárhelytt ezelőtt másfél évvel alakult egy szűkebb körű társaság: a Székely Társaság. E kis társaság tagjai között a székely főváros társadalmának minden rétege képviselve van. Tagja lehet mindenki, aki a székelység közgazdasági és kulturális elmaradottsága- és elhagyatottságában rejlő nemzeti veszedelmet felfogni képes s azok ellensúlyozását nemcsak szükségesnek látja, hanem a legszerényebb eszközöket sem tartja oly jelentékteleneknek, hogy azok által is ne igyekezzék felébreszteni a közvéleményt a már nagyon is aktuális székely-kérdés érdekében. E kis társaság rövid fennállása óta is szerény eszközeivel képes volt valamelyes eredményt elérni. Mert már az is eredmény számba mehet, ha a székely társadalom kezd szűkebb hazájára vonatkozó kérdésekkel is foglalkozni; ha pedig eljön majd annak is az ideje, hogy a haza társadalma és kormánya munkába álljon a székelység érdekében, nagyon fontos, hogy a kis székely társadalomban hathatós segítőtársra találjanak. Azonban társaságunk nem szorítkozik kizárólag csak a helyi érdekelttség felkeltésére, hanem hírlapi munkássága folytán oda törekszik, hogy a hazai sajtó is gyakrabban foglalkozzék, mint ezelőtt a székely kérdéssel. Sőt legújabbán azon kérdést is napirendjére tűzte, hogy valamelyes módon a Romániában élő magyarokkal kapcsolatot létesítsen, hogy a tette kerülés pillanatában még Romániában élő honfitársaink segítségére is számíthassunk.

Nagy hálával tartozunk mint Székely Asztaltársaság is a Magyar Közgazdasági Társaságnak, mert rövid időn belül már másodszer tűzte felolvasásainak sorrendjére a már veszedelemmel fenyegető székely-kérdést; alkalmat adott arra, hogy a közvetlen érdekeltek is elmondhassák e tárgyról nézeteiket. Magam részéről is nagy hálával tartozom s ennek jelen alkalommal is kifejezést adok, hogy volt szíves a Társaság alkalmat nyújtani, hogy én is elmondhassam azt, a mit a székelyek kivándorlásának okairól és a Romániában élő magyarokról tudok.

Elemi csapások, mint a kivándorlás előidézői.

Hogy társaságunk bizalma felém irányult s engem bizott meg a kérdés előadásával, egyedüli oka csak az, mert én ezelőtt 23 évvel mint kis gyermek szegény székely szülőimmal szintén azok között voltam, a kik jelenleg is leggyakrabban csak azért kénytelenek odahagyni a Székelyföldet, mert azt a 2—3 hold földet, mely a nagyszámu családot ellátta a mindennapi kenyérrel, a Nemere szele megfosztotta Isten áldásától egy évre, vagy egy rendkívüli jégpusztítás elverte a termést, avagy valamely állatbetegség lábas jószágait dézsmálta meg. Rendszeres dologgá vált az a Székelyföldön már, hogy

ilyen elemi csapások következtében a székely családfentartó kimint, vagy a mint otthon mondják, bement a »belföld«-re Romániába kézimunkára avagy cselédnek, hogy megkeresse azt, ami átsegíti családját a bajon.

Ha kedvezett a szerencse egy-két kirándulás után, itthon maradt a székely; ha azonban, a mint legtöbbször megesett, nem volt szerencséje, úgy magához vette az anyát, hogy ő is segítsen azáltal, hogy ő is bement Romániába cselédnek. Ezalatt kiadta kis gazdaságát szomszédjainak felébe, gyermekeit pedig elosztotta közelebbi és távolabbi rokonai között. Így kettesben próbálnak most szerencsét. Eltelik egy év, el kettő — mindhiába, a kívánt eredmény nem mutatkozik. Most aztán magukhoz veszik gyermekeiket is s így az egész család bekerül Romániába. Ily körülmények között a hazajövetés lehetősége még messzebbre kitolódik, azonban szívükben mindig ápolják azt a reményt, hogy végre valahára az Isten mégis csak haza fogja segíteni őket. Néhánynak nagy sokára sikerül is, a nagy többség azonban még azt a kis gazdaságot is elveszíti idő közben, a mit itthon hagyott. Ezután reményüket csak abba vetik, hátha gyermekeiket sikerül felnevelhetni s legalább azokat haza fogja segíteni a jó sors. Bámulnunk kell, hogy az a kétségbeesett erőfeszítés, az a lealacsonyító foglalkozás, mire az a szegény szabad székely vetemedik idegenben, nem öli ki az elhagyott hazához való törhetlen ragaszkodást.

Egy társadalmi félszegség, mint kivándorlási ok.

A kivándorlást előidéző okok között is megtaláljuk magyar társadalmunknak egyik nagyon veszedelmes félszegségét, mely talán egy nemzetnél sem szed annyi áldozatot, mint nálunk. El kell ismerünk, hogy uri nemzet vagyunk s a kasztrendszer maradványai még ma is nagyon érezhetők rajtunk. Ki látta még azt nálunk, hogy a gazdag földbirtokos, midőn vagyoni helyzete megrendült, háztartását összébb vonta volna s uri passzióival alább hagyott volna? Vagy ha vagyonilag tönkrement, beállott volna munkásnak, elől kezdve az életet? — Nem, nálunk ha valaki az által akarná megmenteni magát, családját és vagyonát, hogy igényeit leszállítja: azonnal kinéznék a megszokott társaságból, jó barátai elkerülnék, hogy a pletykának annál mérgeesebb nyilalaival lövöldözhessenek rá s hogy lehetetlenné tegyék becsületes uton helyreállítani anyagi egyensúlyát. Rákényszeríti társadalmunk anyagilag megrendült tagját, hogy minden elérhető örült módon maradjon meg azon a polcon, melyen tudják: minek következménye nemcsak az anyagi rohamos bukás, hanem legtöbbször az erkölcsi is. A hivatalnok ha félrelépett, itthon jó útra nem térhet, azt társadalmunk meg nem engedi, azért veszi utját azonnal Amerika felé. A bukott bankár, földbirtokos, hivatalnok ottan a legtöbbször dologhoz lát, mint az ottani viszonyok azt meg is kívánják: beáll utczaseprőnek, favágónak, pinczérnek stb. s megtörténik nem egyszer, hogy a becsületes munka — ott az idegenben, melyet ottan nem kell szégyelnie, mint itthon — visszaadja lelkiismeretének az önbecsülést — a becsületet. Lehetséges ez a mi társadalmunkban? Sajnos, nem. Hogy Amerika sok szegény egyszerű és uri embert tanított önmegtartóztatásra, munkára — az köztudomású.

Ezek a társadalmi bajok még fokozottabb mértékben vannak

meg a Székelyföldön. Mindnyájan tudjuk, hogy 1848 előtt minden székely ember szabad és nemes volt. Ezen előjogra, most azonban inkább csak címre, a székely még ma is nagyon büszke az ő szűkebb hazájában, daczára hogy a többség átlagos vagyona, az erdőbirtokot nem számítva, alig 4—5 hold szántóföld. Már most az alantas műveltséggel bíró székely gazdák, a mind inkább növekedő számú és gyarapodó betelepülőkkel, jövevényekkel szemben önhittek, gőgösök lesznek. Minden módon gyakorolni akarják fölöttük a fölényt, s kimutatni nemes voltukat. Természetesen az ily uri passziók megtámadják kis vagyunkájukat s gyakran el is emésztik azt. Itthon elől kezdeni az életet, összehuzódva élni a jövevények között, nem engedi a nemesi büszkeség, még kevésbé esetleg azoknak szolgálni. Inkább veszik utjokat Románia felé, a hol nem ismerik s a kik ismernék, azoktól nincs miért szégyelniek sorsukat. Székelyföldön még ma is sokat adnak arra, hogy a székely paraszt gazdák gyermekei, ha nemesek különben, vagy katona részen levők, csak hasonló származásúakkal házasodjanak össze. Emlékszem, hogy kis falunkban egyszer milyen felháborodást okozott egy földmivelő nemes ifjú, mikor egy jó módú jobbágy gyermekét vette el feleségül.

Az erdei gazdálkodás hanyatlása.

A nagyobb mérvű kivándorlásnak egy másik oka még az erdei gazdálkodás hanyatlása. A mint az állandó határörzés megszűnt, a székely katonaság egy csapásra a földművelésre adta magát a szűk folyamvölgyekben, a mit azelőtt az öregek és asszonyok üztek leginkább állandóan. A székelység egyik kisebb része már az iparos életet is összeegyeztethetőnek találta nemes voltával, mert a természetes szaporodás folytán a szántóföldekből álló birtokok annyira leapadtak, hogy azokat tovább osztani nem lehetett. Kezdetben még a földművelő rész, habár egy-egy családra alig jutott 2—3 hold szántóföld, mégis megélt. Tarthatott a család 2—4 darab szarvasmarhát, pár disznót, 50—100 darab juhot a különben nem értékesíthető közös erdőbirtokon. Kikerült így a kis szántóföldekről a kenyér és puliszkának való a család részére; az erdőről kapott fával építhetett, télen készíthetett szerszámfákat, a mi egy kis aprópénzzel is ellátta a családot. Szarvasmarhái, disznói, juhait tartása a gazdag hegyi, erdei legelőkön nem került semmibe, de volt a család szükségletére elég tej, sőt a gazdasági állatokkal való állandó kereskedés folytán, egyes befektetéseihez elegendő tőkéje is. Gyapjat, túrókat a juhok után annyit kapott, hogy az nemcsak a családot látta el bőségesen, hanem azokból jókora mennyiséget el is adhatott.

Ma azonban megszűnt a székelység életében az erdő ilyen szerepet vinni, már többé nem emlékeztetnek arra a bizonyos bibliai korszakra, melyben ha nem is sok, de mindig elegendő olaj volt a család számára. Élelmes emberek kivetették hálójukat, mert talán előre megérezték, hogy a Székelyföldnek végre valahára mégis csak lesz vasuti hálózata, azért nevetséges áron összevásároltak annyi »erdőjogot«, a mennyit csak tudtak. A tagosítások előtt a községek erdei közösek voltak, egy-egy gazdának 5—20—30 erdőjoga is volt a közösen. Használatuk is közös volt az erdőknek, ki-ki annyi hasznot húzott belőle, a mennyit tudott. Az élelmes betelepülők ily körülmények

folytán könnyen rávették a székely gazdákat, hogy abból a 20—30 erdőjogból adjanak el nekik is 5—10 jogot, hisz a kinek 2—3 joga van, az is épúgy használhatja azokat jövőben is. A székely erdőbirtokosok belementek az eladásba s midőn így jól megszédték magukat a jövevények és módosabbak lettek, keresztülvitték a tagosítást. A tagosítás aztán megadta a kegyelemdőfést a földmivelő székelységnek. Az olyan udvarokról, honnan korábban 4—6 marha-fogat járt ki naponta, ma alig látunk egyet-kettőt. A virágzó állattenyésztés megszűnt s ma már a házi állatok után még a daróczöltözeti czikkeket sem képesek a székely asszonyok otthon szőni, hanem a kényszerűség rávitte, hogy cseh portékákban járjanak. A meglehetősen szapora székely család mit csináljon azután, ha az apa kis birtokát felosztja is gyermekei között, oly kevés jut egyre, hogy abból meg nem élhetnek, mi természetesebb aztán, mint hogy a család széteszlik, ki-ki keresi kenyerét ott, a hol tudja. Egyik, a kisebbik rész iparosnak megy, a másik cselédnek vagy mezei munkásnak Romániába.

A kivándorlásról általában.

Azért sem ítélendő el a székely, mert Romániába jár megélhetését keresni, hisz az megkereste őt, kínálta a munkát, míg a magyar haza sohasem vett tudomást nyomoráról, annyira le volt foglalva oláh, szász, ruthén, tót, horvát stb. testvéreink kiengesztelésével. Mi pedig ott a keleti Kárpátok tövében fogytunk és fogyunk napról-napra, de soraink ritkulásával gyengül a magyar nemzet is. Mert nem lehet közönbös reánk nézve, mint kis nemzetre, hogy e nemzet törzsökös fiai közül kétszázezer beolvad egy szomszéd nemzetbe, míg hazai nemzeti-égeink folyton duzzognak, követelnek és kapnak s mégis elégedetlenkedve szoritják ki a nemzet fiait az édes haza földjéről.

A szépen fejlődésnek indult székely kisipar is csak szép emlék már. Hosszú időn keresztül egyedüli és jó piacza a székelységnek Románia volt, de — mintha Isten átka volna e népen — 1884-ben a vámháborúval ezt is elveszítették. Sem a földművelés, sem az ipar már nem volt képes a székelységet itthon eltartani, azért még inkább menekült kiki, a merre tudott: Romániába.

A régebbi időben is voltak a székelyek közül a mai Románia területén szolgálat végett, de mivel ez időben csak a nagykorúak jártak ki, semmi kárára és szégyenére nem voltak nemzetünknek. De 1849 óta, midőn nemzetünk anyagi és erkölcsi romlására tört minden, nagyobb tömegekben kezdődött meg a kivándorlás. Most azonban nemcsak a nagykorúak vándoroltak már ki, hanem a serdülő fiatalság is. Ezzel kapcsolatban megindult aztán a székely leányokkal való szégyenletes kereskedés.

Ezrenként tódultak székely testvéreink Romániába, egy része iparát értékesíteni, másik része mezei munkásnak és házi cselédnek. Oly munkákra vállalkoztak, melyet otthon a székely büszkeség és nemesi öntudat nem engedett volna meg, de itt képesek mindenbe belefogni, a mi megélhetést biztosít. Így lett aztán a gyanutlan, tudatlan és teljesen magára hagyatott székelység kivándorlóvá és Romániának szolgájává!

Kimentek Romániába, itt is magukra hagyattak s nem törődött az Istenen kívül senki a veszni indult székelységgel. Románia légköre

s a keleti munkátlan, élvezeteket hajhászó élet nem csoda, ha a vitéz, katonás székelységet megmétélyezték úgy ott künn, mint a folytonos érintkezés által itthon is. Mily óriási tőkét veszített a magyar haza, midőn idejében nem sietett értékesíteni annak a félmilliónyi harczedzett, kitartó székelységnek kiváló tulajdonságait?! A mint a székelység soraiból nagy számban kivált tanult elemet a nemzet magába fogadta és nyert vele, izmosodott, úgy a másik részt is nagy kár volt nem értékesíteni a haza javára. Nem volt e népnek nyomorúságában szószólója, ki a nemzet figyelmét felhívta volna a nemzet testétől hatalmas nemzetiségi gyűrű által elszigetelve élő, de folyton pusztuló fiai szomorú sorsára. Nem volt azért csoda, ha a kivándorlásra adta fejét, mely már megsemmisítéssel fenyegeti a székelységet. Vajon csupán e szerencsétlen nép-e az oka, mely mintegy öntudatlanul válik ádáz sorsának martalékává?

Itt van a legfőbb ideje, hogy végre valahára fölszínre kerüljön a székelykérdés s míg ez megoldva nincs, a magyar nemzet önmaga ellen követ el helyrehozhatatlan bűnt, midőn lefoglalja magát a szász, oláh, ruthén, tót stb. kérdésekkel, míg nemzetalkotó, védő fiait ezrelvel engedi elveszni úgy szülőföldjén, mint idegenben. Nem mesebeszéd az, midőn hirdetjük, hogy a szász és oláh bankok részére számtalan székelly birtok van lekötve és átírva, minek következménye, hogy az oláhság Háromszék, Csik és Udvarhely megyékben ellenállhatatlan erővel tör előre s egyre-másra alakítva az új oláh egyházakat és a pásztorokként betelepülő oláhság maradványai, kik elmagyarosodtak, ma az oláhság térhódítása folytán megerősödve, külső segítséggel oláhosodnak vissza, elfeledett nyelvüket is újra tanulva. Így vesztí a tért a székelység Székellyföldön szemlátomást és tolatik be Romániába a románizmus karjai közé.

Hosszasan lehetne vázolni még a székelység pusztulásának okait, hanem mivel a többi okokat ugyis részletesen tárgyalta László Gyula »Székelly-kivándorlás« című múlt évi felolvasásában s bő adatok állanak ezen felül is rendelkezésre a marosvásárhelyi kereskedelmi és iparkamara jelentéseiben, azért én ezek után a Romániában élő székelységről szerzett tapasztalataimat és megfigyeléseimet óhajtom a továbbiakban előadni.

II. A Romániában élő magyarokról.

A székellyeknek, még általánosabban a magyaroknak Romániában való helyzetéről többen irtak s hogy nagyobb érdeklődés sorsuk iránt még sem nyilvánult, annak okát én abban látom, hogy az ottan élő magyarok közjogi helyzetét nem méltatták kellő figyelemre, minek következtében nem elég világos, sőt téves fogalmakat alkottak nagyon sokan Romániában élő honfitársainknak a hazához való jogairól s a magyar hazának velük szembeni kötelességeiről. Mielőtt azért hozzáfognék a romániai magyarok közgazdasági és kulturális helyzetének ismertetésére, meg kell jegyezmem, hogy a Románia területén élő magyarokat két nagy csoportra kell osztanunk, u. m. moldvai csángókra és Románia területén ideiglenesen letelepedett s magyar állampolgárságukat fenntartó magyarságra.

Moldvai csángók.

A régi Moldvában, a Prut és Szereth folyók mentén — Etelközben — elődeink hosszabb ideig laktak. Itt választották fejedelmévé Árpádot és itt kötötték a vérszerződést is. A magyarok eltávozása után a rokon besenyők és kunok laktak e vidéket. Eltűntek e vidékről a magyarok, el a besenyők és kunok is, de vajon e néptörzsek-ből nem maradtak-e ott egyes telepek? A történelem is bizonyítja, hogy a moldvai csángók a IX és X-ik században itt lakó magyarok és rokonainak maradványai; valamint az is eldöntött kérdés már, hogy nemcsak Erdélyből vándoroltak ki Moldva felé magyarok, hanem egyes moldvai csángó-telepek is jöttek át a Kárpátokon és telepedtek le a mai Gyimesben. A magyar kivándorlás első jeleivel már az Árpád-házi királyok alatt is találkozunk; azonban nagyobb mérvet csak akkor kezdett öltetni a kivándorlás, midőn éhség s más elemi csapások, politikai viszonyok, túlnépesedés következtében voltak kénytelenek kisebb-nagyobb tömegekben odahagyni hazájukat s letelepedni a mai Romániának moldvai részében, melynek földje sokkal termékenyebb, mint Csik- és Háromszékmegye szűk völgyei. A kivándorlásnak célja a múlt század elejéig kizárólag csaknem Moldvának a Tatros és Tászló vizei vidékének benépesítése volt, a hol a régi hazához is közelebb voltak a kivándorlók s a hol rokon népek laktak már: a csángó magyarok.

1764-ben Zöld Péter még 62 tiszta magyar községet említ egy tömegben négyezer négyszög-kilométer területen ily nevek alatt: Bácsfalva, Aczélfalva, Madaras, Csik, Burjánfalva, Farkasfalva, Nagypatak, Talpfalva, Sasfalva, Urakfalva, Forrófalva, Szabófalva stb. Nagyobb arányú kitelepülésről e vidékre legutóbb az 1811—18-ig tartó nagy inség idejéből tudunk, a midőn főleg Pusztina vidékén telepedtek meg a kivándorlók.

Sorsuk a csángóknak mindenestre jobb volt akkor, midőn Moldva még a magyar királyok vagy a török szultán fennhatósága alatt állott, de mióta egyesült Havasalfölddel s megalkotta a mai Romániát, azóta a csángó községek száma napról-napra apad. A csángóságnak vallása és nyelvéért kétségbeesett harcot kellett folytatnia, miközben többször fordult jajkiáltásaival a magyar nemzet-hez, de siket fülekre talált mindig.

A csángók mint benszülöttek, mind román alattvalók s ezért közjogi helyzetük olyan Romániához, mint a mi oláhainknak Magyarországhoz. De vajon egy pillanatra is összehasonlíthatjuk-e sorsukat a mi oláhjainkéval? Míg ott még a pap sem beszélheti hivei anyanyelvét, csak a románt, addig itt az oláhoknak virágzóbb kulturájok van, mint Romániának.

Székely kivándorlottak.

A Romániában élő magyarok másik csoportjába azok sorozhatók, a kik útlevéllal és tartózkodási engedéllyel vannak Románia területén s ezek az úgynevezett székely kivándorlók. Ezeknek száma a Rumanischer Lloyd szerint is meghaladja a százezeret. Legnagyobb részük Csik-, Háromszék- és Udvarhelymegyékből ment be ipari tudását értékesíteni, avagy cselédi és mezei munka keresés szempontjából.

Magyarország azonban, ha a szegény és magára hagyatott székely nép a határt átlépte, nem létezőknek tekinti ellenére annak, hogy a hazát elhagyni kényszerültek, nemcsak nyomoruságukat viszik magukkal, hanem a magyar hazához való hűséget is. Legelső gondjuk, hogy keserves keresményükből biztosítsák magyar állampolgári jogaikat a tartózkodási igazolvány kiváltása által, melyekért az osztrák-magyar consulatások évenként szép összegeket vételezhetnek be. Tehát a nyomorúság által kiüldözött székelység magyar állampolgárságáért évente adózik a Magyar Államnak, bár ez védelmét nem igen érezteti vele ott idegenben, mint teszik a más államok idegenben élő polgáraikkal. A legvérlázítóbb igazságtalanságok követtetnek el a magyarokkal Romániában, de azzal sem a magyar sajtó, sem a consulatások nem törődnek, pedig ez volna legelső kötelességük ezeknek, hisz a védelmükre bizottaknak kilencztized része magyar alattvaló.

Románia közgazdasági és közművelődési helyzete.

Románia 1881-ben vált független királysággá. A függetlenség kimondása a román nemzeti önérzetet nagyban felkorbácsolta s minden téren rohamos alkotásokat vont maga után. A politikai függetlenség lehetővé tette a közgazdasági függetlenség utáni vágyat is és a románok első nemzeti felbuzdulásukban e téren is egy csapásra véget óhajtottak vetni minden idegen befolyásnak. A nemzet mint olyan, szellemileg és anyagilag is szegény volt, de mindent pótolta az első időkben a nemzeti függetlenség érzete, tudata és a nagyszabású alkotások egymást követték. A szomszéd államok közgazdasági befolyásától óhajtottak legelőször megszabadulni s már 1884-ben vámháborút üzent monarchiáknak.

A monarchiáinkból importált cikkek kiszorítására óriási erőfeszítésekkel törekedtek s a külföldi, főleg német és francia tőke nagymérvű igénybevételével egymásután emelkedtek a nagyszabású gyártelepek. A hazai kisipar fellendítésére is minden lehetőt megtettek, elkövették s nem mondhatjuk, hogy eredménytelenül. Különböző kiállításokat rendeztek, melyben kizárólag csak a románok és francziák vehettek részt. Emlékezem, 1895-ben volt egy ily országos kiállítás Bukarestben, melyből a magyar származású kocsigyártók előre ki voltak zárva, bár elismert dolog Romániában, hogy ezen iparág terén senki sem versenyezhet a magyarokkal. Sok, jó módban élő magyar kocsigyártó van csak magában Bukarestben, de minden törekvésük, hogy a kiállításon kiállithassanak, dugába dőlt.

A nemzeti chauvinizmus Romániában csodákat művelt. Nemcsak jelszó volt, hogy minden román legyen, hanem tűzzel-vassal érvényesíteni is akarták azt. Szinte csodálnunk kell, hogy a villámgyors átmenetnélküli állapot nem boszulta meg magát hamarabb. Hogy az előidézett közgazdasági válság visszahatása csak napjainkban követeli Romániától, a nemzeti lelkesedés lohadása után az áldozatokat, az nagy szerencse még e kis államra, mivel ma talán jobban megbírja azokat, mint ezelőtt 20—25 évvel.

A nemzeti lelkesedést a román kormányok jól kiaknázták, mert míg a hangulatot csinálták, a nyomában kelt mámorban minden elképzelhető közszükségletre kimondotta az állam egyedáruházi jogát. Lekötötte az összes bányák, földbirtokok, hajózás, gyárak jövedelmeit

külföldi pénzcsoportoknak. Legujabban az államvasutak jövedelmét is árulja kölcsön fejében. Igaz, hogy e jövedelmekből jutott a legbadarabb befektetésekre és építkezésekre, de ma, midőn a nagyzási hó-bortból kezd a nemzet ébredezni, keserűséggel gondol vissza korábbi meg gondolatlanságára.

Szólnom kell egy pár szót még a románok francziáskodásáról is. Csodálatos az, hogy Románia, daczára annak, miszerint reá hatással inkább a szomszéd államok voltak, mégis mindenben hiven akarja utánozni, utolérni Franciaországot. Hadserege francziás egyenruhába van bujtatva, de azért belső szervezete német. Pénze a franc; nyelve pedig napról-napra több és több franczia szót vesz át, melyet a népre is igyekeznek ráerőszakolni; ruházkozásukban pedig a franczia divat teljesen kiszorította a nemzeti elemet. Még nemzeti ünnepeik alkalmára is udvarképtelen lett a nemzeti öltözet. Étkezés-rendjükben, konyhájukban hiven igyekeznek utánozni a francziát. Az iparczikkék értéke 50—100°/o-kal emelkedik, ha a boldogító Páris szó rajta van. Volt idő, mikor az erdélyi lóvakarók nagy kelendőségnek örvendettek Romániában, de kelendőségüket főleg annak köszönhatték, mert mindeniken rajta volt: din Paris. Társas érintkezésük csak ugy előkelő, ha azon valamelyes módon rajta van a franczia jelleg. Nevelésük és közoktatásuk is franczia utánzat. A tudományos pályákon levőknek tudománya csak ugy tudomány, ha azt is ki tudják mutatni, hogy jártak legalább Párisban. Az iparos tudása sem tudás, ha nem bocsátja előre, hogy mesterségét Párisban tanulta. Szóval nem az a fő, hogy valaki jól érti-e szakmáját, hanem az, hogy volt-e Párisban. A franczián és románon kívül minden nemzet barbár. Igy tartanak minket is annak, még pedig az első rangúak közül valóknak.

Mig a nagyobb városokban ez a tulzó francziáskodás dühöng, addig a vidék szegény népe nemcsak az anyagi nyomorral küzd, de a sötét tudatlansággal is. Jellemzésül elég lesz felhoznom a folyó évi népszámlálás eredményét, hogy láthassuk mennyire nem egészségesek Romániában a közművelődési viszonyok.

Romániának az összes román lakossága 1900. végén	5,495.040 lélek.
Idegen állampolgár	161.056 lélek.
Egy állam kötelékébe sem tartozik	374.425 lélek.

Tehát az összes lakosság kitesz 6,030.521 lelket s ezek közül 535.481 lélek nem román alattvaló. Az összes lakosságból irni és olvasni 1,124.090 lélek tud csak s ezek közül is közel egy negyed millió idegen állampolgár. Tehát csaknem ötmillió lélek nem tud irni és olvasni Romániának még hat milliót is alig kitevő lakosságából. Ha mindent egybevetünk, kitünik, hogy a hazai oláhok műveltségi viszonyai sokkal jobbak mint a romániai románoké. Nem tünik-e fel azért különösnek, hogy mindezek daczára Románia mégis egy millió koronát áldoz a hazai oláhság közművelődési czéljaira (Brassó) a magyar törvényhozás hozzájárulásával akkor, midőn hazánkban a két milliónyi oláhságnak több népoktatási intézete van, mint egész Romániának.

A kisipar legnagyobb részt a németek és magyarok kezében van, a kereskedelem pedig görög, zsidó és német kezekben. A román vagy földesúr (boer) vagy földbirtok nélküli paraszt. Középosztálynak még csirái is alig mutatkoznak s ezek helyét az idegenség tölti be. A román boer francziáskodó keleti despota s féltékeny a paraszt-

sággal szemben jogaira; a parasztnép tudatlan, tisztátalan és kétségbe-
ejtő nyomorúsága miatt bizalmatlan földesurával szemben, a kik aztán
alkalomadtán szívesen is mellőzik őt, ha lehetséges. Pedig e nép
rendkívül haza- és szabadságszerető s mivel ma is elnyomottnak, rab-
szolgának tudja magát, nem az úgynevezett nemzeti hősökért, hanem
a rablóvezérekért (Hajduk) lelkesedik és ezeket tiszteli nemzeti hősök
gyanánt.

Ily körülmények között aztán nem csoda, ha az idegenek oly
nagy számmal keresik fel Romániát, midőn a vagyonos román osztály
őket többre becsüli, mint a haza vagyontalan polgárságát. Lehet-e
tehát azon csodálkozni, hogy a szorgalmas, munkabíró székelység
mindig nagy szeretettel kereste fel Romániát akkor, midőn itthon a
hazában az ő harczedett karjaira a nemzetnek nem volt többé szük-
sége. Köztudomású, miszerint a román boerok évente többször keres-
tették fel a Székelyföldet munkások toborzása végett, míg itthon
senki sem kereste őket, lassanként hozzászoktak, hogy munkát csak
Romániában keressenek. A mi aztán a székelység erkölcsi romlását
okozta, az önként következik a romániai viszonyokból. A ki a
kivándorlásokat figyelemmel kísérte, tapasztalhatta, hogy a mely nép
útját nyugat felé veszi, ott a nagyobb műveltség következtében ha
változik is erkölcsileg, inkább javára változik meg, mit bizonyít az
a jelentéktelennek látszó körülmény is, hogy a pár évig Amerikában
élő kivándorló nagyon sokszor leszokik a pálinka ivásról. Nem úgy
azonban azok, a kik kelet felé vándorolnak ki. Itt a keleti munkátlan
és élvezeteket hajhászó élet, a kellő műveltség nélküli bevándorlót
nemhogy megtartaná azon az erkölcsi magaslaton, melyen azelőtt
állott, hanem beolvasztja őt. Ez a hatás kétségtelen, meglátszik a
székelységen is és sajnos, nemcsak a Romániában élő székelyeken,
hanem a hazain is, a folytonos érintkezés és hullámozás következtében.
Ha már egyéb nem is, de magában ez a körülmény is gondolkozóba
ejtheti a hazai nemzetgazdászokat, hogy a magyar nemzetre nézve
nem volna-e helyesebb és kívánatosabb, hogy a székelység utirányát
a haza belseje felé irányítsuk.

A magyarok szerepe Romániában.

Románia a fenntebb vázolt közgazdasági viszonyok közepette
csaknem csáberővel vonzotta a székelységet magába. Egy századon
át megszokta a székely és román nép egymást és a gyakori mester-
ségesen felszított gyűlölködések ellenére, még ma is vonzódnak
egymáshoz Romániában. Nem régen az elmúlt század alatt nélkülöz-
hetlen lett a székely, mint kisiparos, fuvaros, mezei munkás és házi
cselédség. Mert természetéhez híven itt is munkás, rendes, tiszta
maradott. Nem nagyon régen s talán ma is megszokott és termé-
szetes dolog volt az, hogy Romániában oly vendéglőkben s magán
házaknál is, a hol nem idegenek s főleg székelyek teljesítették a
házi szolgálásokat, ott veszedelmes volt leülni vagy étkezni, meg-
hálni pedig azt jelentette, hogy reggelre többed magával fogja
elhagyni a házat. Ezek a dolgok különben keleti speciálítások s a ki
kelet felé utazott valaha, az bizonyára megtart igazamban.

Ezelőtt tizenöt évvel egy kiváló, előkelő román boer szájából
hallottam, hogy ő ugyan nem rajong a magyarokért, de azért

Románia mindig hálát érezhet Magyarország iránt. A Romániában élő székelyek pedig épen a civilizációt terjesztették közöttük és megérdemelnék, hogy Bukarest két legfőbb terén felállítsa hálája jeléül a román nemzet egy székely szobaleány és egy székely szakácsné szobrát. Mert Romániában, ha található tisztaság, az egyenesen a székely szobaleányoknak köszönhető; főzni pedig még ma sem tud senki oly izletesen, mint a székely szakácsnő. Sokszor megtörtént, hogy a nagy magyarelleses tüntetésekről hazajövő házi úr a jelentkező román vagy hazai oláh cselédet a világért sem fogadta volna meg, neki okvetlen magyar cseléd kellett, a kinek pedig igénye sokkal nagyobb, mint a többieknek. Ezek a nagy ágitátorok képesek a Csikmegyéből ma érkezett leányt vagy asszonyt felfogadni, pedig tudják, hogy hónapok fognak eltelni, míg csak értekezni tud vele, avagy elfogadható ételt tud főzni, de azért nem tágit a magyar cselédtől.

Hogy a székely mezei munkásokat mennyire becsülik Romániában, elég tudnunk azt, hogy napjainkban is ezereként mennek Romániába akkor, a midőn a romániai parasztságnak sem vagyona, sem birtoka nincs.

A székely iparosok is nagyban hozzájárultak Románia közgazdasági fejlődéséhez; hiszen nem nagyon régen még egyes iparágak csaknem kizárólag a székely iparosok kezeiben voltak. Románia legelső iparosai székelyek voltak. Volt idő, midőn az ügyvédek, orvosok és mérnökök között is nagy számmal fordultak elő magyarok. Azonban ezeket kiszorították lassanként az itthon kitanult hazai oláhaink, a kik bevonulva Romániába, előidézték a magyarelleses tüntetéseket s mesterségesen szították a magyarok elleni gyűlöletet. Ezek az erdélyi oláhok aztán annyira előzönlötték az állásokat, hogy pár év előtt mondta ki egyik román minisztertanács, hogy minden állás betöltésénél a benszülött románok előjoggal bírnak. Ez volt első hivatalos kijelentése annak, hogy a mi oláhjainkat Románia sem ismeri el románoknak. Gyakran voltam tanuja szegény erdélyi oláhok megsegényítésének, midőn magyarul sem tudva, román voltukat erősítették, hivatalosan kimondták rájuk az ítéletet: magyarok, mert a hegyeken túlról jöttek. Nem mondhatnám, hogy a székelységnek hálátlan szerepe volna Romániában, ha soraik között intelligens vezető egyéneket is láthatnánk; de a midőn az egyszerű jóakarató, tudatlan nép magára van hagyva, kiszolgáltatva mindenki kényének s ez által az elnemzetlenedésnek: magyar nemzeti szempontból, a mellett, hogy anyagilag is nagy kár, mert a nemzetfentartó törzs adózik százezer léleknél többel ezen idegen országnak, a magyar nemzet erkölcsi megítélése szempontjából is ártalmas.

Végül áttekintve a Romániában élő százezer magyar alattvalót, a következő három csoportba oszthatjuk be őket:

Az első csoportba azok sorozhatók, kik rendezett viszonyok között élnek, mint önálló kereskedők vagy iparosok és ezek segédszemélyzete, kiknek tagjai régebben és közelebbről családotól ide kiszármazva, munkájuk, iparuk által úgy saját, mint nemzetünk becsülését vívták ki.

A második csoportba tartoznak azok, kik mezei vagy cselédi munkát végeznek s helyzetüket csak ideiglenesnek tekintik.

A harmadikba azokat sorozhatjuk, kik a társadalmi lépcső legalsó fokán állnak s erkölcsileg züllöttek.

A következő fejezetekben szólni fogok a két első csoportról, a harmadikra, mely meglehetősen számos s főleg nőkből áll, ezúttal nem terjeszkedem ki, csak annyit jegyzek meg róluk, bár ne a magyar nemzet testéből váltak volna ki!

A Romániában élő magyarok, mint kereskedők és iparosok.

A legnagyobb intelligenciát a romániai magyarok között kétségtelen a kereskedők képezhetnék, hanem sajnos, ezeknek a száma elenyésző csekély s a kik vannak, azok is az erős chauvinista irány miatt, meg a magyarság nagy többségének kevés műveltsége miatt, nagyon rövid időn belül vagy levetkeznek magyar nemzeti voltukat, románokká válva, vagy eltagadva magyar voltukat, németeknek adják ki magukat. Levetkőzik főleg azért, mert számuk csekély lévén, a magyarság zömétől külön élnek, mivel annak legnagyobb része cselédség, vagy kevés műveltséggel rendelkező iparos.

Ha valaki a magyarság zöméről ítéletet alkot a magyar nemzetről, az csak kedvezőtlen lehet; már pedig ott ezek szerint ítélik meg nemzetünket. Mint 10—15 éves ifjú Bukarestben élve, bevallom, azt hittem, hogy uri ember nem is lehet magyar. Ha nagy ritkán, augusztus 18-án ő felsége születése napján a bukaresti ref. templomban megláttam egy fiatal követségi, vagy consulátusi hivatalnokot katonai vagy magyar díszruhában, sirtam örömben és szerettem volna Bukarest utcáin végig szaladva kikiáltani: ime a magyar is lehet uri ember! Sajnos azonban, ezen díszruhás magyar urak közül egyet sem láttam a Magyar Társulat helyiségeiben megjelenni a szegény, egyszerű magyar emberek között.

A román chauvinizmus minden idegen nyilvánulást igyekszik még csirájában elfojtani. Ha valamelyik kereskedő vagy iparos csak a legkisebb jelzést is megengedi czégtábláján más nyelven, mint a román nyelven, nem büntetést, de egyszerre több évre terjedő adót vetnek ki rá a betűk nagysága és száma szerint. Ily körülmények között természetes aztán, hogy Románia területén sem a hivatalos sem a magán életben más jelzést, czégtáblát vagy hirdetést nem láthat az ember, mint románt. A románok ezen követelése előtt mindenkinek meg kell hajolnia, azért nem csoda, ha az a pár magyar kereskedő is, kiknek vevői legnagyobb részt magyarok, még azt is eltagadja, hogy magyar; hogy gyanuba se foghassák vagy eloláhosítja nevét, vagy egyszerűen czégtábláján nem is szerepelteti nevét. Ez a leggyakoribb eset az idegen származású üzlettulajdonosoknál.

A tekintélyes magán vagyonnal bíró magyar iparosok Romániában ezelőtt 10—15 évvel még szép számmal voltak képviselve. Hisz volt idő, midőn Romániában a kisipar csaknem kizárólag a magyarok kezében volt. Iparcikkkel vagy a Románia területén élő magyarok vagy a háromszéki és brassói iparosok látták el Romániát jó nagy részben — természetesen francia felirattal. Voltak azonban olyan iparcikkek is, melyek csak akkor voltak jók, ha azok »Brasov« jelzéssel kerültek kereskedésbe, pl. a cipő és szövött árúk. A magyar kasza, koci, szekér, asztalos árúk, szőttesek és szücsárúk nagy kelendőségnek örvendettek. Ma azonban, az 1884-iki vámháború kezdete óta, a magyar iparosok száma, a mint növekedett a vámháború következtében bevándoroltakkal úgy csökkent a kereslet és szorított-

ták ki a kisipari termékeket a gyári árúk. Csak német, francia, osztrák, sőt angol gyári termékek találhatók az iparcikkek között. Ezekkel a helyi gyárak, még a kezdet nehézségeivel küzdve, alig-alig tudnak versenyre kelni, a nagymértékben felkorbácsolt nemzeti chauvinizmus mellett is.

A régi híres magyar ipar romjai, maradványai még ma is küzdenek fennmaradásukért, de számuk napról-napra fogy. Nem lesz érdektelen, azt hiszem, felsorolni azokat az iparágakat, melyeket hosszú időn át nagy sikerrel űztek a magyarok s melyeket még ma is, daczára a megváltozott viszonyoknak, elég tekintélyes számmal űznek.

Bukarestben vannak a magyar iparosok a legtömegesebben, ezeket is ismerem a legjobban, azért felsorolom az általam ismert, jobb módban élő önálló iparosokat is.

1. A kocsigyártás terén szereztek a magyarok legjobb hírnevet s e téren még ma sem igen versenyezhetik velük egész Romániában senki. Ilyenek: Hajdu András és Hajdu Sándor, Salamon János, Nagy János, Sándor József, Vida Károly, Gönczi János és mások.

2. Az asztalos mesterek is tekintélyes számmal vannak, közöttük 10—15—20—25 segéddel dolgoztatva. Ismerem közülök: Fejes Dénest, Cseh Mózes, Cseh Pétert, Hóner Jánost és Simont, Gondát és Feifer Ferenczet. Ezeken kívül azonban még többen vannak önálló asztalos mesterek.

3. A lakatos mesterek közül: Hencze, Végesi László (eloláhosodott), Eichinger stb.

4. Ács mesterek: Szörnyű Mihály, Thuri Mihály, Czipszer Károly stb.

5. Építőmesterek: Vajda Mihály, Exner János stb.

6. Szabók: Bakai Antal, Fülöp Antal, Nagy Sándor, Mikulik János stb.

7. Czipészek: Bukarest legelső czipésze: Csatlós Mihály, Bara János, Király Albert, Bálint János, Egyed János stb. Ezeknek száma meghaladja a százat csak Bukarestben.

8. Bérkocsi-tulajdonosok: özv. Bunáné, Hajdu Antal, Gaál Domokos és mások.

9. Első rangú szobrász műterme van Már Lajosnak.

Vannak ezeken kívül szép számmal jómódú mészárosok (Nagy István, Huszti János), szijgyártók, timárok és szűcsök. Bukarest két leghíresebb fényképésze, Mándy és Szathmári is magyar emberek.

Van még egy pár Brassóból betelepült gyógyszerész is: Czirner és Frank.

A gyógyszerészek, fényképészek, szobrászok, szóval a nagyobb intelligenciát képviselő magyarok, ép úgy, mint a kereskedők, a magyarok társadalmától távol tartják magukat.

A Romániában élő magyarok mint ipari munkások.

Az ipari munkások között igen tekintélyes számmal vannak magyarok. Ipari képzettségüket a székely vármegyékben, néhányan Budapesten, vagy az ország más városaiban szereztek, a nagy többség azonban Romániában, leginkább magyar iparosoknál. Mivel számuk a kereslethez képest igen nagy, már kezd közöttük is hódítani a

szocialismus. A mi azonban a legszomorúbb, már-már a magyar ipari munkások szívesen cserélik fel iparos minőségüket a cselédi szolgáltatásokkal. Ma egy asztalos segéd heti 20—25 frankot keres meg, míg a kerekes és kocsigyártó segédek 20—50 frankig. Találhatók még kereskedő-segédek is, de ezeknek száma elenyésző csekély az ipari segédekéhez képest. Itt kell megemlítenem, hogy a pincérek között is tekintélyes számban akadnak magyarok, kik azonban legkevésbé látszanak törődni magyar voltukkal.

Önként felmerülhet a kérdés, hogy a Romániában élő s ott tanult iparosok részesültek-e valamelyes oktatásban inaséveik alatt? Örömmel töltheti el szívünket az a tudat hogy a hatvanas években, midőn még itthon sem igen voltak tanoncziskolák, Koós Ferencz akkori bukaresti ref. lelkész már létesített ilyet Bukarestben. A ref. tanítóval egyetértőleg összeszedtek a bukaresti magyar iparosoktól száznál több tanonczot s vasárnap délutánonként nagy szorgalommal oktatták azokat. A ma is élő tekintélyesebb bukaresti magyar iparosok közül nagyon sokan köszönhetik ezen tanoncziskolának elméleti tudásuk alapjait. Sajnos csak az, hogy Koós Ferencz hazajövetele után e nemes hivatású intézmény is megszűnt, a mint több közhasznú alkotása az utódok kezei között s a román kormány nyomására visszafejlődött. Az újabb iparos nemzedék, nem élvezve még az elemi iskola áldásait sem, tudás, intelligencia tekintetében nagyon sok kívánni valót hagy fenn. A Romániában nevelődő iparos tanulók elenyésző csekély százalékát leszámítva, sem írni, sem olvasni nem tudnak. Az ilyenek aztán a beözönlő olasz és német ipari munkásokkal a versenyt ki nem állhatván, a cseléd sorba süllyednek le

A Romániában élő magyarok mint gyári munkások.

Romániában a gyáripár 1884-ik év után vett lendületet s ez szoros kapcsolatban áll az ugyanekkor kiütött vámháborúval. A külföldi, német, francia tőke több gyártelepet alapított akkor ottan a melyek a román államtól 20—25 évre szóló rendkívüli kedvezményekben részesültek. A vámtarifa felemelése, az adó- és szállítási kedvezmények lehetővé tették, hogy egy pár év alatt a romániai gyári termékek a hasonló külföldieket nagyobbbrészt kiszorították, kivéve a luxustárgyakat.

Az egyszerre létesülő gyárak természetesen kezdetben munkáshiányban szenvedtek. A román nép maga alig foglalkozott iparral; mint már említém, Románia területén az iparosok hosszú időn át a magyarok voltak s így a gyárak a román kormányval kötött egyezés szerinti román nemzetiségű munkásokat nem alkalmazhattak. A magyar kisiparosból és iparos segédekből gyári munkásokká válni akarók természetes, hogy a gyárakban szívesen alkalmaztattak. Kezdetben az állami fegyvergyár és államvasutak gépgyáraiban nagy számmal kaptak alkalmazást a magyar lakatos munkások, azonban ezeket 1894-ben egyszerre elbocsátották s a 8—10 év alatt nevelődött román iparosokkal és a vallásilag, névvel együtt román alattvalókká lett magyarokkal töltötték be helyüket.

Bukarest Tabács (timár városrész) nevű város részében még kezdetben alakult egy nagy magán gép- és öntőgyár, melynek kezdő munkásai: a művezetők, mintázók és segédmunkások legnagyobbbrészt magyarok

voltak. Ezek is a gyár és az állam között kötött szerződés következtében 1894-ben mind elbocsáttattak; hiában kérelmezett a gyár tulajdonosa még pár évi haladékért, csak annyit ért el, hogy az azonnal nem helyettesíthető magyar munkásokat még egy félévig megtartották. A *Mandrea*-féle nagy czipőgyár 600 munkást foglalkoztatott, a kik között 3—400 magyar munkás volt, úgy hogy ezek számára külön magyar munkásosztályok voltak fenntartva s ott nem is alkalmaztak más nemzetiségű munkásokat. E gyárnak művezetője is magyar volt, Budapestről hozatta a gyáros és daczára annak, hogy 15 évre volt szerződötve, a román kormány nyomása következtében, mivel vallását, nevét és állampolgárságát nem volt hajlandó elhagyni, őt is el kellett bocsátani 1894-ben a többi munkásokkal együtt. Az állami gyufa- és dohánygyárakban is, daczára annak, hogy ilyeneket csak az állam alapíthatott, mivel úgy a dohány, mint a gyufa állami monopoliumot képez, nagyszámban dolgoztak 4—5 évig magyarok. A magyarok közül még többen találtak, különösen nők, a papirdoboz gyárban és az államnyomdában is alkalmazást, de ezeket is újabban vagy elbocsátották pár év után, vagy kénytelenek voltak radikális módon románokká lenni.

A vidéki gyárak közül különösen a Predeál határszéli állomás közelében levő Azuga gyártelep érdekelhet bennünket. E kis városkában van nagy üveggyár-, kékfestő-, posztó- és sörgyár. E gyárak munkásai ma is nagyobb részben magyarok, főleg székelyföldiek. Jól is keresnek ezek itten, de az utóbbi pár év alatt már arra kezdik kényszeríteni őket, hogyha tovább is ott akarnak dolgozni, úgy kötelesek lakóhelyet vásárolva arra építeni. Igaz, hogy e művelet költségeit a gyárak fedezik egyelőre s később egyenlő részletekben levonják a munkabérekből. Az ilyen munkáslakással bíró munkások aztán véglegesen odaköttetnek és az ismert módon elrománosítatnak. Az első nemzedék még beszél magyarul, de gyermekeikkel otthon már románul beszélnek. Még csak azt említem itt meg, hogy bár nagyon sokan engedtek a kényszernek, de tekintélyes azoknak is a száma, a kik inkább kiléptek a gyárból, semhogy román állampolgárokká legyenek.

A Romániában élő magyarok mint cselédek.

Az állandóan Romániában tartózkodó magyarok, illetve székek legnagyobb tömegét a cselédség teszi. A cselédi szolgálatot kereső székelység leggyakrabban egymásnak szerez helyet, azonban gyakran veszik igénybe a hivatásos cselédszerzők, valamint a rendőrhivatalok szolgálatait is.

Romániában a cselédek elhelyezésével a rendőrség hivatalból foglalkozik. A cseléd tartó gazdák ide jelentik be cseléd-szükségletüket, kiemelve különös kívánalmaikat s kitüntette a bérösszeget is. A jelentkező cselédek pedig, ha vállalkoznak valamelyik hely betöltésére, cselédkönyvük letétbe helyezése után elmennek szegődni s ha nem sikerül az, úgy újra jelentkeznek a rendőrségnél, mely vagy újabb gazdát jelöl ki, vagy visszaadja cselédkönyvüket. A rendőrség cselédközvetítése díjtalan. A hivatásos helyszerző irodák is elég keresettek. Ezen irodák várótermében tartanak szemlét a jelen levő cselédeken a cselédet kereső háziasszonyok vagy urak. Itt a jelentkező leányok, míg alkalmas helyre akadnak, éjjeli szállást is kapnak. Gyakran

megtörténik, hogy a jókinézésű székely leányok itt esnek áldozatául a nagyhangú ígéretek- s megfélemlítés folytán a csábitásnak és leánykereskedésnek.

Minden cselédnek hatóságilag kiállított cselédkönyvvvel (Condicuța) kell magát igazolnia, mely arczképével van ellátva. A cselédkönyv ára két franc* s a rendőrség által hivatalosan eszközölt fénykép-felvételért újból két francot kell minden cselédnek fizetnie.

Mint már említém, a székely szakácsnők és szobaleányok annyira megszokottak, hogy ma már csaknem nélkülözhetetlenek Romániában. Hol tanulják ezek a Csik, Háromszék és Udvarhely vármegyék-ből bekerülő egyszerű székely leányok és asszonyok ezen elismerést és megbecsült tudományukat? Valóban az embert bámulat fogja el, ha látja, hogy ebbe a nagyvárosias életbe hogyan tudják rövid idő alatt beletalálni magukat, hozzá minden nyelvismeret nélkül, a székely falukból most először kimozduló székely nők. Talán a rendes voltuk-, megbízhatóságuk- és tisztaságukba vetett hit ösztönzi őket oly jól megfelelni szolgálatuknak, mint a minőhöz már hozzászoktak a román boerok. Főző művészetök oly elismert, hogy vannak nagy számmal uri román házak, hol évtizedek óta más, mint székely szakácsnő, nem volt. Nem ritka eset az sem, hogy egy-egy ilyen kiváló szakácsnő egész életét éli át egy helyen, sőt gazdája férjhez is adja, úgy hogy férjével együtt lakást és ellátást biztosít neki, és hozzá a férj, ha helyben nem alkalmazták, a házon kívül bármely foglalkozást üzhet.

A bérvizonyok francziásan nagyok s általában a gazdag boerok luxust üznek a cselédtartásból. Nem ritka az ilyen cselédszemélyzet: egy szakácsnő, 2–3 szobaleány, egy mosogató konyhaszolgálo, pesztra, dajka, állandó mosónő, férfi konyhacseléd, egy-két asztali inas, nem tekintve a guvernántokat és társalkodónőket. Egy szakácsnő havi bére 30–80 franc; kötelessége: ha külön lakást tart, mint a férjes szakácsnők rendszeren, úgy reggel 7–8 órakor megjelenik uránál, midőn a reggeli készen várja; kiveszi a napi konyhapénzt, a darabanttal (árendás) elmegy a piacra bevásárolni, 9–10 órakor hazakerülve, a főzéshez fog s 12 órakor betálatja a dejeunerert. Ezután rendszeren délutánonként egy-két órai szabad ideje van. Délután elkészíti az ebédet, hat órára feladja azt s már esti 8–10 órakor otthon lehet családjá körében. A szakácsnő rendszer bérén felül kap napjára még 30 báni kenyérpénzt s néhol két deci bort is. Az ünnepi és évközi ajándékok is tekintélyes összeget képviselnek. Ha még azt is hozzávesszük, hogy a piaci vásárlások után is szép jutalékokat kap az eladóktól s hozzá a családjá is, a maradékokból tisztességesen takaríthat meg élelmi szerek utáni kiadásaiból: úgy beláthatjuk, hogy nem épen legutolsó foglalkozás arra a szegény székely asszonyra nézve szakácsnőnek lenni.

A szobaleányok és konyhacselédek havi bére 15–30 francig, ezen felül naponta 20 báni kenyérpénz. Ezek azonban gazdájuk házá-nál laknak s felváltva két hetenként egy egész délutáni sétaidőt élveznek. Ritka az a boer ház, hol a cselédeknek külön-külön ne volna cselédszobájuk.

* Egy franc = 100 báni = 97 fillér.

A férficselédék közül a konyhaszolga (árendás), a ki a küldönc szerepét is viszi a háznál, havonta 20—40 franc bért, naponta 20 báni kenyérpénzt, teljes ellátást és lakást kap. A házi kocsisok pedig 40—100—120 francot, kosztot, kenyér- és borpénzt, továbbá egy szobából álló külön lakást, hol családjával is lakhatik. Az istálló-legények 30—40 francot kapnak havonta. A gyógyszerértári laboránsok, a kik csaknem kizárólag magyarok, havonta 30—40 francot a lakáson, teljes ellátáson s a szokásos kenyérpénzen kívül, még minden második vasárnapra külön egy francot kapnak sétapénzül. A bérkocsisok — muszka szabású egyenruhában — a rendes havi 30 franc béren felül még azt az összeget is kapják, melyet a rendszeren beszolgáltatandó napi bevételen felül meg tudnak keresni. A bérkocsisoknak fele részénél több a székely. Az asztali inasok (ficsórok), a kik a román nyelven kívül még rendszeren tudnak keveset francziául, sőt néha németül is, havi 40—80 franc bért kapnak a szokásos mellékjárulékokon felül. Csodálatos, hogy az egyszerű székely fiúk közül több található az asztali inasok gárdájában.

A magyarok Romániában mint mezei munkások.

A mezei munkások helyzetét azért tárgyalom legutoljára, mert ezek közül a legkevesebb telepedik meg Romániában, inkább csak a munkaidő alatt élnek itt, folytonosan hullámozva az ország területén.

Az itthon valamelyes vagyonnal bíró székelység, mint már sokak előtt tudva van, mezei munka keresése végett nagy csapatokban keresi fel Romániát azon okból is, mert itt a munkaidő hamarabb beáll két héttel, mint a Székelyföldön. Általában 5—6 ezerre lehet tenni azoknak a számát, a kik a Székelyföldről évente megfordulnak Romániában e célból. Nem kell azonban azt hinni, hogy mindnyájan, a véletlenre bizva magukat indulnak útra. Biztos tudomásom van arról, hogy a múlt 1900. év nyarán is több uradalmi ispán (logofet) járt a Székelyföldön, a kik összetoborozva a mezei munkásokat, jó bért kínálva nekik, rávették a székelyeket, hogy június elsején itt meg itt jelentkezzenek munkára. Kisebb csapatokba összeállva, átkelési munkásigazolvánnyal átmentek Romániába. Azaz, mielőtt átmentek volna, a vámhivataloknál a magukkal vitt egy-két napra való élelmi cikkeket úgy megvámolták a román pénzügyőrök, hogy legtöbben minden garasuktól megfosztattak. Megteszik a román pénzügyőrök e szegény néppel, hogy ott helyben egyeseket teljesen levetkőztetnek, állítólag abból az okból, nehogy egy pipára való dohány legyen náluk, vagy egy pakk kénköves gyufa. A múlt nyáron történt, hogy több ily székely csapat, midőn rendeltetési helyére érkezett, az eső három hétig a munkában megakadályozta őket s ezalatt annyira beadósodtak, hogy midőn a munkát elvégezték, nem volt mivel hazajönniök. Elcsigázva, rongyosan, midőn gyalog hazafelé tartottak, a vámnál a román pénzügyőrök újból kezelés alá vették a kereseti adó lefizetése czimén. Kiróttak rájuk 2 és fél franctól 10, esetleg 15 francig terjedő adókat a szerint, hogy hányan tartoztak együvé s milyen keresetképeséget néztek ki belőlük. Ha nem tudtak fizetni, ott tartották lefogva 2—3 napig, még a tettelegességtől sem riadtak vissza s ha csakugyan meggyőződtek, hogy valóban nem tudnak fizetni, csak úgy engedték őket tovább gyalogolni a hazába.

Az előre fel nem fogadott, de a munkát Romániában kereső székelység — leginkább vonaton — Bukarestbe, Ploiestre stb. nagyobb városokba özönlik, felfegyverkezve kaszával, kapával és sarlóval. Ottan egyes, jól ismert magyarországi származású korcsmárosoknál ütik fel tanyájukat. Ilyenek Bukarestben a nevezetesebbek: Tódor, Gyuricza és az ifj. Gyuricza. Az uradalmi ispánok (logofetek) több szekér kíséretében aztán egyenesen ezekre a központokra jönnek. Ezek a romániai magyar munkásközvetítő irodák, melyek az egész Székelyföldön általánosan ismertek a munkásnép között.

Az alkudozásoknál a korcsma tulajdonosa viszi a közvetítő szerepet, a ki nemcsak azért érdeklődik a dolog iránt, mert az uradalom részéről is részesül nem megvetendő provizióban, hanem azért is, mert a nála időző székelység 2—5 napig is néha az ő előlegezett hitelén él nagyon gyakran. A logofet az alku megtörténte után előpénzt ad a felfogadottaknak, a körülményekhez képest legtöbbször annyit, a mennyivel korcsmai tartozását kifizetheti. Ezután szekerre ülnek és kihajtatnak a tanyára avagy az uradalomba. Meg kell jegyezni még itt, hogy a munkaidőre 2—3—4—6-os csoportokba állnak a székelyek, asszony és férfi vegyesen, s minden ilyen csoportnak van, közmegegyezés szerint, egy vezetője, a ki az alkudozást végzi és mindenben képviseli társait a munkaidő alatt.

A rendes munkabér következő: a 28 kévéből álló kalongya (kereszt) búza learatásáért kapnak 1 franc és 20 bánit; minden négy learatott kalongya után egy liter pálinkát; személyenként minden két napra egy czipót; hetenként kétszer húsos ételt. Az élélmezés ilyen forma: reggelire semmi, 11 órakor a munkások száma szerint egy-két cseber leves, melyben hetenként kétszer juhhús is van a kikötés szerint, különben egy romániai tökfaj (doblecsel), ugorka, alma, szilva s más közönséges zöldségfélék adják a lének lényegét; a léhez hetenként ötször puliszka és kétszer egy-egy czipó; délután 4 órakor egy-egy fej hagyma, kökeménységű oláhtúró (erősen sózott s szárított nyers sajt), azonban legtöbbször ilyenkor is egy-egy tál lé, olyan, mint délben. Szóval ételfélét napjában kétszer kapnak a mezei munkások. Természetes azután, hogy mivel az élelem ily silány, az uradalmi korcsmáros jó keresetre tesz szert a munkaidő alatt. Innen szereznek be hitelben mindennemű élelmi cikket, melylyel pótolják az ellátás hiányosságait. Vasár- és ünnepnapokon ide huzódik a munkásnép, a hol a czujka (pálinka) a jó kereset reményében meglehetősen bőven fogy. Megtörténik még az is, hogy az egyes csoportok maguk közül egyet elküldenek — ha van pénzüik — a legközelebbi városba vagy faluba bevásárlás céljából, hogy ne fosztassák ki magukat az uradalom korcsmárosa által. Ilyenkor aztán a kiküldött részét is levágják társai.

Napjában egy jó arató levág 3—4 kalongya búzát s így a székely munkások az egy helyen 10—14 napig tartó munka mellett mértékletes étellel elég jó keresetre tehetnek szert. A munkaidő rövidségét az magyarázza meg, hogy mindenik uradalomba annyi munkást fogadnak fel, a mennyit csak kapnak.

Ha lefogyott a határ, a logofet, a ki különben mindig a munkások között van, az ő gyakorlott szemével folyton figyelemmel kíséri a munkát, kiszemel magának jó előre mindenik kalongya sorból, — mert mindenik csoport külön-külön egy-egy sorba rakja maga

után kalongyáit — egy kalongyát s abban a legkisebb kévét. A csoportvezető munkást maga mellé véve, összeszámlálják a kalongyák számát s megállanak az előre kiszemelt kalongya előtt, a logofet kihúzza a legkisebb kévét, derekáról leoldja a mérőszíjat és ezzel azt annyira összeszorítja, a mennyire csak tudja. Ennek megtörténte után megállapítja, hogy mennyi hiányzik abból a törvényes nagyságig s a learatott 40—50 kalongya csak 30—45 törvényes kalongyának felel meg. A kimondott ítélet szent s ez ellen nincs felebbezés. Most következik a fizetés. Itt is jelen van a korcsmáros, mint a szegődte-tésnél — az ő rovásaival — számlájával s midőn a megállapított kalongyák után járó összeg meg van határozva, a korcsmatartozás azonnal levonatik, a munkás aztán kezéhez kapja a munkabérből megmaradó összeget. Most már szabad mindenki részére az út s mehet gyalog ki-ki arra felé, a merre akar.

A zabot, árpát kaszálják s ezeket holdanként adják ki 5—6 francjával alkú szerint. A kapálást és takarmánykaszálást is egyes vidékeken nagyrészt székelyek végzik. Vannak olyanok is, kik az egész évet Romániában töltik. Ezek tavasszal csapatokba verődve, kapa, kasza és sarlóval ellátva indulnak téli szállásaikról munkát keresni. Végzik a kapálást, utána a kaszálást és végül az aratást. Sokan még a cséplés körül is segédkeznek. A mezei munkaidény májustól augusztusig tart. A Romániában maradók télire valamelyik városban húzódnak meg, hol a család tagjai szolgálatba állanak s az apa házról-házra járva, favágó munkát keres, vállal a kecskével, fűrész- és fejszével.

A Romániában élő magyarok egyházairól és iskoláiról.

A Romániában élő magyarok magyarsága megtartásának érdekében legtöbbet tehetnénk a magyar egyházak révén, mivel az egyházak kebelében nyilvánuló nemzeti törekvéseket még elnézik, megtűrik valahogy a románok. Az ily magyar egyházak száma a magyarok számához képest elenyésző csekély és azok száma is napról-napra fogy. Itt kell megemlítenem Románia azon szerencsés helyzetét, hogy neki nincs nemzetiségi törvénye, nincsenek nemzetiségei, bár a lakosság négytizede idegen nemzetiségű. Ott egy nemzetiség van elismerve csak: a román. Ez a körülmény mindent megmagyaráz s ez a mi véreink magatartására irányuló törekvéseinket nagyon megnehezíti. A romániai csángók száma meghaladja a százezeret, valamint kitesz százezeret a nem honosodott magyarok száma is; de azért emlékszik-e valaki hogy valaha Románia hivatalos köreiben megemlítette volna valaki, e körülményt s felszólalt volna azok érdekében? Elvük az: ha valaki Románia területén letelepszik, sorsát ezen állam sorsához köti, az csak román lehet úgy vallását, nemzetiségét, mint nevét illetőleg. Semmi néven nevezendő nemzetiségi törekvést nem engednek ott meg, sőt az ilyet még csirájában sikerült eddig mindig erélyesen, csendben megakadályoznia, megsemmisítenie a hivatalos Romániának.

E pár szó bevezetés, azt hiszem, eléggé megmagyarázza, hogy miért hangsúlyozom oly erővel a magyar egyházak missióját, mint egyedüli eszközt, mely a Romániában élő kétszázezer magyar magyarságának megtartása körül még tehet valamit, — mindent, a mit tehetünk értük.

A Romániában élő magyarság vallás szerint két nagy csoportra osztható: római katolikusokra, kiknek száma a csángókkal együtt bátran tehető százötvenezerre és reformátusokra, kiknek száma meghaladja az ötvenezeret. A többi vallásfelekezetek magyar hiveinek száma ezekhez képest elenyésző csekély.

Magyar római katolikus egyházak, Romániának moldvai részében, már 1235 óta ismeretesek, a mit bizonyít Hyacinth és Pál szerzetesek itteni megjelenése, a nevezett időben. Valamint a XIII—XIV. században itt keletkezett több magyar kolostor és templom is e mellett bizonyít. Hogy többet ne említsek, a bukaresti »Barácia« is a magyar kapisztránusok alapítása, mely nevét is a magyar »barát« elnevezéstől kapta.

Moldvában 30 négyszög-kilométeren még ma is csaknem tiszta magyar községek vannak saját templomaikkal, melyeket hazai hit-sorsos testvéreik segélyével alapítottak. A XVIII. században és XIX. századnak elején még minden magyar faluban volt magyar származású római katolikus lelkész, hisz a csángók alig egy-két kisebb községet leszámítva mind római katolikusok ma is. A régi időkben e vidék püspöke, a milkoviai püspök, a kalocsai érsekség alá volt rendelve, de e kapocs még a XVIII. században megszakadt. A további fennhatóságot azután közvetlen a római *propaganda fidei* gyakorolta. Róma el is árasztotta Moldvát és Havasalföldet olasz missionáriusokkal, a kik minden korábbi alapítványt maguknak foglaltak le. Hogy a politikai hatóságok előtt kedvező színben tűnjenek fel, megtanulták a hivatalos román nyelvet, mindamellett, hogy román hívük alig volt és van; de szervezetük azon parancsát, miszerint kötelesek hiveik nyelvét megtanulni, számba sem vették. Így aztán a magyar származású katolikus lelkészek kihalása után a szegény csángó nép el volt zárva még papjától is, hisz az nemcsak a templomban, hanem az életben is csak román nyelven érintkezett vele. E visszás helyzet sokaknak feltűnt s így gróf Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspöknek is, ki 1787-ben hazafias előterjesztést nyújtott be a római pápának, melyben lefestette a csángók szomorú helyzetét s kérte, hogy egyházi tekintetben helyezze ezen csángó községeket magyar püspökség, még pedig az erdélyi római katolikus püspökség fennhatósága alá. Mai napig még válasz sem érkezett.

Ma alig van egy-két magyar származású római katolikus lelkész a csángók között s ha a csángók ügyét magyar nemzeti szempontból sürgősen nem tűzi napirendre a magyar klérus, úgy nem sokára a moldvai telepek emléke csak a történelemben fog élni. Elismeréssel kell megemlítenem, hogy a marosvásárhelyi minorita papnevelő-intézet értesülésem szerint jövőben gondot fog fordítani arra, hogy ezen intézetből olyan szerzetesek is kerüljenek ki, kik a moldvai csángók közé lelkészekül mehessenek.

Az iskolaügy Romániában kezdettől fogva politicum volt. Ebből következett aztán az, hogy a csángó községek magyar iskoláit a román kormány betilthatta. Ha mégis mindenáron fenn akarták tartani, úgy abban csak az általa kinevezett, román születésű, görög keleti vallású és magyarul nem tudó tanítókat volt szabad alkalmazni. A magyar ajkú római katolikus iskolás fiúknak csak úgy szabad a vallástant tanítani, ha az román nyelven történik. A kizárólag magyar növendékek által alkotott iskolában nem szabad magyar szónak

elhangzania. Nagyon természetes tehát, hogy az utóbbi 50—60 év alatt, mióta a magyar papok és tanítók véglegesen kiszorítottak, az elrománosítás akadálytalanul folyhatott, midőn az egyház és iskola is teljes erélylyel szolgálta azt.

Ezek a csángók román alattvalók, a mint magyar alattvalók a mi oláhaink, tessék már most összehasonlítani azok helyzetét ezekével! Nem gúny-e az, midőn minket tüzzel-vassal magyarosítóknak kiáltanak ki nemzetiségeink a mint azt csak a napokban is világgá kürtölte a Rumänischer Lloyd című bukaresti ujság?

A nem honosodott 50—60 ezer róm. katolikus magyar vallásos életére már most bizonyára mindenki azt hiszi, hogy nagyobb gond van fordítva a hazai magyar róm. kath. egyház által. A ki ezt hiszi, sajnos, csalódik. Igaz, hogy a magyar Szent László Társulat segíyezi a bukaresti Baráciát s ez tart is egy ferenczrendi szerzetest ottan, de mi ez az országban szétszórt római katolikus magyarok nagy számához képest? A Romániában élő római katolikus magyarság részére tartanak Bukarestben a Baráciában minden hét egyik köznapján délelőtt 9 órakor magyar isteni tiszteletet s ezzel, azt hiszik, elég van téve a magyar hívők lelki szükségének.

Római katolikus iskolákról ne is beszéljünk. A magyar alapítású Barácia leányiskolájában a tannyelv román, német és francia, tanítják ugyan a magyar nyelvtant is szemszurásból a magyar iskolás lányoknak, de az a tanítónő sem tud jól magyarul, a ki tanítja; így is csak azért, hogy a Szent László Társulat nehogy megvonja tekintélyes évi subvencióját ezen iskolától. Ennyi mind az, mit a római katolikus egyház tesz Romániában a magyar hívők gyermekeinek nevelésére.

A magyar reformátusoknak, kiknek száma Románia területén körülbelül ötvenezer, több egyházuk és saját költségükön fenntartott iskolájuk van: Bukarestben, Ploiesten, Pitesten, Galatzon, Braillán, Sósikuton stb. A legelső református egyházat 1815-ben alapította Sükei Imre ref. pap Bukarestben, kinek Károly fia 1848. márczius 15-én Petőfi oldalán egyik lelkes vezére volt az ifjúságnak. Minden ref. egyház mellett, melyek mind a hívek filléreiből épültek, azonnal keletkezett magyar tannyelvű iskola is. Nem az elfogultság mondatja velem azt, hogy az egész magyar társadalom, már a milyen az ott levő szomorú körülmények között lehet, a református egyházak körül csoportosul s azokban csúcsosodik ki. Ünnepek alkalmával az az elfeledett szegény népség, napszámosok, cselédek mind egy pont felé, a református templom felé törekednek, mondhatom vallási és nemzetiségi különbség nélkül. A hazai oláh ottan nem tud érvényt szerezni román voltának, kénytelenségből huzódik azokhoz, kikkel elhagyott hazája egy s gyakran van eset rá, hogy Bukarestben tanul meg a mi oláhunk magyarul és a románoktól kapott lecke folytán vallja büszkén magyarnak magát. A református templomokba szívesen mennek el a magyar katolikus és lutheránusok is. A mit itthon elfogni sem vagyunk képesek, van abban valami isteni, valami fenséges: magyarul fohászni az Istenhez, magyar szónoklatot, éneket hallgatni s ekkor mindenkit magyarul beszélve látni! Annak az egyszerű műveltségű, de erősen magyar érzésű embereknek ez felér a fél üdvösséggel! Ráéheznek a szegény emberek magyarságukra és szívük, lelkük ezen szükségletét itt az idegenben ezek a kisdéd, szegény református

egyházak elégitik ki csak. Lehet-e valami magasztosabb, mint ezen egyházak hivatása és magasztosabb papi szolgálat, mint itt szolgálni az Istent és a magyar hazát?

A bukaresti református egyház lelkesze, a ki egyedül bir jelenleg egész Románia területén lelkeszi képesítéssel, az összes romániai református egyházaknak esperese. Az egész romániai ref. missió: egyházaival, iskoláival, lelkeszei- és tanítóival együtt az erdélyi ref. egyházkerület fennhatósága alá tartoznak; míg politikailag a közös konzulátusok és a követség védelme alá vannak rendelve.

A ref. egyházak és iskolák a 60-as évektől körülbelül 1890-ig örvendetesen fejlődtek és virágoztak. Minden egyháznak volt papja és tanítója. Ma azonban minden rohamos léptekben fejlődik vissza. Az egyetlen ref. pap Romániában, a bukaresti esperes is már hazajön maholnap, hisz lelketlenség kívánni, hogy ezer forint fizetéssel valaki méltóképen betöltse azt az állást. Papot, tanítót ma nem kapnak a romániai magyarok, hisz az általuk adható fizetésnél ma már itthon a legutolsó faluban is többet kapnak. Volt idő, a romániai ref. egyházak és iskolák virágzása idejében, hogy a magyar elemi iskolát végzett ifjak közül a papok és tanítók többeket hazaküldöttek a hazai középiskolákban való továbbtanulhatás végett, kik közül többen lettek itthon ügyvédek, orvosok, tanárok, tanítók, papok, kereskedők és iparosok; sőt a hatvanas években hazakerült fiak közül egyik ma egyik elsőrangú közmívelődési egyesületünk élén áll és országos képviselő is. Ma azonban a ref. iskolák ilyen missiót nem töltenek be, mert magyarságuk alapján meg van támadva. A mily lelkesedéssel és áldozatkészséggel segítette kezdetben a hazai társadalom ezen ref. egyházakat kulturális céljaikban, ép oly közömbös lett, mikor virágzásba indulva, a legéberebb figyelemmel és gondossággal kellett volna támogatnia és védenie továbbra is. A mily mértékben lazult a hazai közvélemény érdeklődése ezen iskolák iránt, a román kormány ép oly erővel erőszakolta ki azokat a gyenge egyházak kezei közül. Legelőször is kényszerítette a ref. egyházakat, hogy iskoláikban a román nyelv, történelem, földrajz sikeresebb tanítása céljából kötelesek görög-keleti vallású, magyarul nem tudó tanítókat alkalmazni saját költségükön. Nagy anyagi áldozatok árán teljesítették a kormány kívánságát. Azután azt kívánta, hogy a ref. magyar iskolákban — a melyek megjegyzem az osztrák-magyar követség és konzulátusok védelmére vannak bízva, — ne történjék a magyar tantárgyak tanítása oly magyar hazafias szempontból s mivel ennek a könyv is lehet okozója, mindennemű magyar földrajzot, magyar történelmet, nyelvtant és olvasókönyvet azonnal kitiltott. Egyben utasította a ref. esperesi hivatalt, hogy hirdessen azonnal pályázatot az egyház költségén, hogy a román kormánynak tetsző magyar abéczését és olvasókönyveket irjanak, addig is megengedi, míg a pályázat sikerrel jár, hogy ha már okvetlenül akarnak magyar nyelvet tanítani a ref. iskolákban, az abéczés könyv helyett használhatnak valamely magyar-nyelvű állattant vagy számtani könyvet. A bukaresti egyház hirdetett is pályázatot könyvek írására, de a pályadíj miatt a tanító fizetését kellett megcsonkítani s ma nincs magyar tanítója, van azonban idegen vallású oláh tanítója és lesz magyar abéczés könyve, melyből hiányozni fog ez a szó: magyar, ámbár magyar nyelven le-z írva.

Ma ez iskolák a végső küzdelmüket vívják, megvan még

valamelyes magyar jellegük, de ha az erdélyi ref. egyházkerület, melynek fennhatósága alá tartoznak, diplomatiái uton nem kel védelmükre s a magyar kormány a romániai követség és konzulátusok erélyesebb ellenőrzését és védelmét ezen magyar intézményeknek nem biztosítja: úgy nemsokára a moldvai csángók egyházainak és iskoláinak sorsára jutnak. Pedig itt szerzett és élvezett nemzetközi jogok megsértéséről van szó.

»E szigorú rendszabályokra pedig nem szolgáltak rá a ref. magyar iskolák és egyházak. Mert a mint természetes is, minden iskolában tanították az ország hivatalos nyelvét: a románt. Ez ellen nem is tiltakoztak soha a magyarok, mert önként belátták, daczára a hazai számos ellenkezőt bizonyító példának, hogy érdekükben áll tudni azon ország nyelvét, hol élnek. Tiszteletben tartották mindig az ország törvényeit. Szerették az országot, annak lakóit; résztvettek nemzeti ünnepélyeikben a függetlenség kikiáltásakor; hódoltak a román királynak, midőn megkoronázták. De a mellett eddig szabad volt szeretni a magyar hazát, nemzetet, mint annak adófizető polgárai. Bár külföldön éltek, de magyarok voltak és maradtak érzésben, cselekvésben.

Miért nem lehet ez így tovább is? Mi indította a román kormányt ilyen értelmű rendeletek kibocsátására? Miért nem alkalmazza ezt az ottan élő értelmiségben nagyobb, vagyomban gazdagabb evangélikus óvoda, elemi, reál fiú- és leányiskolákra? Miért rendszabályozza meg csak a magyar ref. iskolát? Hát a viszonyosság elvén alapszik ez? Hát alkotmányos eljárás ez? Ezek után mégis mi vagyunk a nemzetiségek elnyomói s azok jogainak lábbal tiprói? Hát a magyar kormány kizárólagosan csak a magyar nyelvet oktrojálja a hazai oláh iskolákra, daczára annak, hogy itthon vannak és magyar alattvalók? Bizony megelégszik azokban a magyar nyelv csekély vagy több helyen semmi eredményű tanításával. A román felekezetek tanítóit nyugdíjban részesíti, sőt iskoláikon az ilyen felírást is eltűri: »scola nationale romana.« Így ír Gyárfás Albert volt bukaresti s most bethleni ref. lelkész az Erdélyi Protestáns Lap folyó évi márczius 7-iki számában.

Itt csak példának hozom fel, hogy az aránytalanul csekélyebb számban levő német lutheránusoknak nemcsak elemi iskolái, de Bukarestben főreáliskolájuk is van — német tannyelvvel. Ezeket nem bántja a román kormány, de az is igaz, hogy ezen intézmények a német követség és konzulátus védelme alatt állanak, a mely védelem nemcsak névleges, mint a magyaroké, hanem erélyes, tiszteletet parancsoló.

A Romániában élő magyarok egyesületei.

A Romániában élő magyarok, bármily kevés az intelligens, képzett vezető elem soraik között, mégis az egymással és a hazával való kapcsolat fenntartása érdekében több egyesületet alakítottak. Ezen egyesületek természetesen legnagyobb részt Bukarestben vannak, mert itt van a legtöbb magyar. A fényes Osztrák-Magyar Egyesület magyar szempontból szóba sem jöhet, mert az csak annyiban magyar, hogy nevében néha-néha emlegetik azt is. Ez a követség és konzulátus hivatalnokainak, meg az osztrák németeknek egyesülete. Van ennél egy régibb s hozzá tisztán magyar egyesület a *Bukaresti Magyar Társulat* (ezelőtt Hunnia). Alapítója Koós Ferencz bukaresti ref. lelkész volt az ötvenes években. Egyik patronusa gr.

Mikó Imre, az áldozatkész hazafi volt. Ezen egyesület tömöríti maga körül a magyar iparosokat s mondhatom, hogy nagy szolgálatokat tett fennállása óta a magyarságnak. Saját helyisége van, olvasó-, játék- és előadási díszteremmel. E helyiségekben a magyarság java ad találkát egymásnak naponta, de sem a követség, sem a konzulátus nagy számú (?) magyar hivatalnokai közül soha senkit sem lehet ott látni. Ezen egyesülettel kapcsolatban van a Magyar Temetkezési Egylet, mely a bukaresti magyarság minden rétegét felöleli. Eredeti eszmét valósított meg a Magyar Társulat, midőn a Temetkezési Egylet minden tagjától, a rendes illetményekkel kapcsolatban, évente két frankot szed be, melyért előadással kapcsolatos magyar bált rendez, hova minden tag hivatalos és ingyen belépésre jogosult. Itthon az ilyen bálon sokan megbotránykoznak, hisz ott gyakran a gazda cselédjével kerül össze s együtt kell mulatnia vele; de ott a legfinnyásabb magyar érzelmű főúron is erőt venne a hazafias meghatottság. Egy ily jelenet valóban felemelő s bárki is szívesen kell meghozza az áldozatot a nemzeti együvé-tartozás ily lélekemelő megnyilatkozásáért. Itt egyetlen egy érzés hatja át a szívet: mindnyájan magyarok vagyunk. *A Magyar Dal- és Műkedvelő társulat* is szép hivatást tölt be, mely főleg az iparos ifjúságot hozza össze, hasznosan, nemesen szórakozni.

Alakult még a napokban egy magyar Protestáns Nőegylet is szegény magyar iskolás gyermekek felruházására, melynek tagjai az önálló magyar emberek feleségei és leányai, kik egyszer s mindenkorra lefizetnek 30 frankot, mint alapítványt, s azután havonta 25 báni tagsági díjat.

Hogy a vidéki városokban volnának magyar egyesületek, bizonyosan nem tudom, ámbár hiszem, hogy a hol ref. templom van, ott a társas érintkezést szolgáló valamelyes intézmény is van bizonyára.

Romániai osztrák-magyar követség és consulátusok.

Az osztrák és magyar követség székhelye Bukarest. Consulátusok pedig Bukaresten kívül több vidéki városban vannak. Ezen állami hivatalok tisztviselőiről azt hinné az ember, mivel egyuttal a magyar államnak is a tisztviselői, hogy a védelmük alá helyezett polgárokkal nemcsak hivatalaikban érintkeznek, hanem a társadalmi életben is s nagyobb műveltségüknél fogva vezető szerepet vállalnak egyesületeikben; ezáltal súlyt adva védettjeik szemében állásuknak, ébren tartva azokban a nemzeti öntudatot. Ezek által sok olyantól megóvják azokat, melyek által nemzetüknek szégyenére válhatnak. Sajnos nem így áll a dolog Romániában, a consuli hivatalokból kiáramló közömbösséget, sőt talán ellenszenvet is érezve, inkább eltüri a magyarság anyagi megkárosítását, mint hogy esetleg oly hivatalnokhoz forduljanak segítségért, a ki a védelme alá helyezett magyarságot javíthatatlan, züllött népnek nézi, avagy a román hatóságok segítségét veszik igénybe. (Példa a közelebbiről lefolyt per: Saier Német Ignác kontra Magyar Társulat.)

Jól esett hallanom egyik székely iparostól a napokban, ki hosszabb ideig élt mint segéd Párisban, hogy az ottani magyar egyesület elnöke gróf Esterházy Miklós, az osztrák-magyar követség titkára, ki nemesen fogva fel hivatását, ott a távol idegenben sem veti meg

egyszerű iparos polgártársait, hanem élükre állva, nemcsak az összetartozandóság érzetét ápolja szivükben, hanem féltékenyen őrködik, nehogy a magyarok közül valamelyik meggondolatlan tettevel a magyar nemzeti becsületen csorbát ejtsen. Hallottam, hogy többen vannak ezen társulat tagjai között olyanok is, kik más külföldi városokban nemcsak szocialista, de anarchista eszmékkel is megfertőztettek, de Párisba érkezve, látva a magyar egyesületben a szíves testvéri szeretetet, megtanulva az elnöktől, hogy becsületüknek is tartoznak: felébredett lelkükben magyar nemzetük iránti kötelességük s azonnal megszüntették összeköttetéseiket nemzetközi elvtársaikkal és azok társulataival. E főúrnak bizonyára nem esett nehezére, hogy a durvakezű iparossegédek és munkásokat saját lakásán is vendégül lássa, nem, mert annak a magasztos eszmének hódolt ott az idegenben: Nincs közöttünk különbség, mert mindnyájan magyarok vagyunk. Hasonló hazafiúi munkásságot fejteni ki a romániai kétszáz ezer magyar között, nem volna-e magasztos feladat. Hiszem és erős meggyőződésemmel, hogy egy gróf Esterházy s hazafiúi erényekben hozzá hasonló magyar érzelmű követségi és konzulátusi hivatalnokok, ha úgy élére allanának a romániai magyar kolóniáknak, mint gróf Esterházy tette Párisban, nem volna oly lenézett, oly semmibe vett a magyar Romániában s nem volna szégyen magyarnak vallania magát.

A marosvásárhelyi Székely Társaság a napokban adott ki egy kis füzetet a Romániai Székelyekről és ebben fel volt panaszolva az is, hogy a romániai követség és consulátusok tisztviselői között még a kvóta arányának megfelelőleg sincsenek magyarok, sőt daczára, hogy itt a magyarok óriási többségben vannak az osztrákok fölött, alig tud magyarul egy-kettő közülök, azok is irnokok csak. A Budapesti Hirlap vezércikkhezett is e körülményről s azonnal megjött a félhivatalos dementi folyó évi február 17 én, hogy bukaresti követség és consulátus ötven hivatalnoka közül harminczöt magyar állampolgár, valamint a többi consulátusoknál is nagy számban vannak ilyenek.

Magyar állampolgár!? Istenem, ha ezt úgy érthetnők, mint mikor például a román kormány állítja valamelyik hivatalnokáról, hogy román állampolgár! Hány magyar állampolgár van, a ki nem tud magyarul, de még hozzá, nem is akar tudni. Nézzünk csak szét a hazai oláhok és szászok sorain, azonnal tisztában vagyunk a magyar állampolgárság nagyon is tág fogalmával. A közös állami hivatalok magyar állampolgár tisztviselői között hány lehet olyan, a kik nem tudnak egy szót sem magyarul, vagy ha tudnak is valamit, csak muszájból beszélnek magyar nyelven. Ismertem magyar törvényszéki és táblai birót is, ki családjában kizárólag az oláh nyelvet használja s olyat is, ki csak a német nyelvet. Volt olyan tanítványom, kinek atyja járásbiró és fia mégis 12 éves korában kezdett magyarul tanulni s addig mindig oláh iskolába járatta. Csak a napokban indult meg Kolozsvártt egy hagyatéki tárgyalás, melyen egy m. kir. ügyész végrendeletét tárgyalták, melyben kizárólag oláh culturális czélokra egy milliót hagyott. Ezek is magyar állampolgárok voltak, még pedig itthon. Már most elképzelhetjük, hogy az ilyen hazafiak külföldön hogyan képviselik a magyar államot s annak igaz fiait. Az ötvenes és hatvanas években, midőn csak osztrák consulátus volt Bukarest-

ben s ennek élén br. Eder Károly volt, a magyar ügyek nagyobb védelemben részesültek, mint ma. Ő alatta létesült Bukarestben a ref. iskola és épült a ref. templom, melynek alapkö-letételénél nemcsak ő jelent meg ő felsége képviselőjében, hanem ott volt a román fejedelem is, kit neje Helena képviselt; megjelentek a román ministerek és a főbb katonai méltóságok is és aláírták azt az okmányt, mely azt mondja hogy: ezen magyar templomnak ő felsége I. Ferencz József osztrák császár és magyar király a védura (1863. márczius 25-én). Ezek az intézmények tiszta magyar jellegüket épségben meg is tartották alatta, míg a közös védelem ideje alatt minden eddig élvezett jogaiktól a román kormány megfosztotta. Nem tulzok, ha azt állítom, hogy a bukaresti osztrák-magyar követség és consulátus a magyar állampolgárokkal szemben elkövetett erőszakosságokról és jogfosztásokról még ma sem tud semmit.

De mégis az igazsághoz hiven be kell vallanom, hogy a kilenczvenes évek elején a magyarság is kapott elégtételt a követség útján — egy esetben. Az eset következő: A Magyar Dal- és Műkedvelő Társulat majálist tartott a »Teé« nevű ligetben Bukarestben, természetesen hatósági engedély alapján. Borus idő lévén, az elnökség az egyleti zászlót, mely, megjegyzem, még nem is volt magyar nemzeti színű, csak a város végéig vitette a menet elején s onnan hazavitték az elnök lakására, hogy ne ázzék meg. Egy-két órával a magyarok megérkezése után az oláh diákság nagy tömegben vonult ki kocsikon a majálistozó helyre. A magyarság már el volt széledve a ligetben, a bejárónál csak pár embert találtak, ezeknek neki estek és elverték, az alelnököt ezeken felül kocsira tették erőszakkal, s mivel a zászlót nem tudta előadni, életveszélyes fenyegetések közt kényszerítették, hogy vezesse oda őket, a hol el van dugva. A pénztárnokot is szorongatták, de az jó idejében még, a pénztárul szolgáló pénzes vasládikát észrevétlenül a közel levő tóba dobta. Most megindult a menet vissza a városba, éktelen orditózás és éneklés közepett. A szegény magyar emberen természetesen mindenki igyekezett kitölteni boszuját. A mi emberünk arra számított, hogy Bukarest főutczáin csak megszabadul kinzóitól, több felé vezette őket, hogy ott van a zászló. Minden állomásnál újabb ütlegek kíséretében kényszerítették, hogy vezesse egyenesen a zászlóhoz. Ez megunva, illetve megsokalva a brutalitást, elvezette az elnök lakására őket s mivel a ház zárva volt, azt feltörték s kézre kerítették a keresett zászlót. Volt ujjongás, köré gyűltek s egy magyarelles dal eléneklése közben rongyokra tépték azt. Így megtépve diadalmenetben járták be a főbb utcákat, diadal-orditózások közt. A menet végre megállapodott a Mihály Vitéz lovas szobránál, mely a Román Nemzeti Múzeum előtt áll a boulevardon. Egyik vitéz ifjú felmászott a szoborra s a zászló rongyait a ló farkára felkötve meggyújtotta. A tüntető tömeg pedig sorakozva örömmámor közepette ének és zeneszó mellett eszeveszettül járta a »Hórátk«. De ezzel sem elégedtek meg a tüntetők, még vakmerőbbekké téve eddigi zavartalan sikereik által, az osztrák-magyar követség palotája elé vonultak, mely csak pár lépésre van a királyi palotától s ennek összes ablakait beverték s már meg akarták ostromolni, midőn a rendőrség, megerősítve katonasággal, szétverte a tömeget. Az a pár ablak aztán észretérítette a román hivatalos köröket; a mig csak a magyar állam-

polgárok életéről volt szó s azok zászlójáról, tétlenül nézték a szerintük ártatlan mulatságot.

Természetesen a követségen ejtett sérelem orvoslást követelt, s csodák csodája, a magyar egyesület panaszára a zászlókérdés is megoldást nyert, mert kártérítésül az egylet 700 francot kapott új zászló készíttetésére. Azok ügyét azonban, kiket tetteleg bántalmaztak, az egylet anyagi vesztesége kérdését stb. levették napirendről s ment tovább minden, mint azelőtt.

Husz év óta kísérem figyelemmel a romániai magyarok ügyét, de ez az első eset, midőn a szenvedett megalázásért valamelyes elégtételt kaptak a követség útján. Volt öröm a magyarok között, hogy mégis csak van hatalma a magyar nemzetnek és ennek következtében nagyon felemelkedett azoknak a jelentkező magyaroknak a száma, kik évenként tartózkodási igazolványt váltanak ki a consulátusról. Tették ezt az osztrák-magyar követség és consulátus további energikus védelme reményében.

*

Az elmondottakban óhajtottam röviden a Romániában élő magyarság közgazdasági, közművelődési és társadalmi helyzetét ismertetni. Czélem főleg az volt, hogy ha már végre valahára eljutottunk oda, hogy hazánk közvéleménye s kormánya számolni akar a Székelyföld bajaival s elismeri azt, hogy a székely kivándorlás súlyos veszteséget jelent az országra, kötelességünk a kivándoroltakról meg nem feledkezni. Úgy gazdaságilag, mint erkölcsileg nemcsak súlyos veszteség, hanem nemzeti könnyelműség is volna a Romániában élő magyarság sorsa iránt közömbösnek maradnunk, eltaszítani, elszakítani a nemzet testétől és azt a közgazdasági és erkölcsi erőt, melyet ez a kétszáz ezer magyar képvisel külföldön, a saját és hazánk kárára parlagon hevertetni. Ha sikerülne is teljesen megakadályozni, a mit nem hiszek, hogy a Székelyföldről a kivándorlás ne Románia felé, hanem az ország belseje felé irányuljon, még abban az esetben is le kell mondanunk arról, hogy a Romániában élőket teljesen visszatelepítsük. Már pedig róluk lemondani magyar fajszeretetünk sem engedheti meg. A mint más nemzetek teszik, hogy a hol 2—300 polgára a hazának letelepedik, annak érdekeit minden körülmények között megoltalmazzák s mintegy állomásává teszik e kis szigetet a hazai ipar- és kereskedelemnek: úgy értékesíthetné a magyar állam, annak ipara és kereskedelme a szomszéd keleti államban, oda kitelepedett fiaiban birt gazdasági előnyöket. Csak ki kell nyujtanunk kezünket, hogy ezen önként kínálkozó előnyöket azonnal hasznunkra fordíthassuk.

Iránypontok a Romániában élő magyarok helyzetének javítása érdekében.

Az elmodottakat áttekintve, azokból a következő iránypontokat állíthatjuk össze a Romániában élő magyarok helyzetének javítása érdekében.

1. A kivándorlás csökkentése szempontjából a legszigorúbban el volna rendelendő s annak végrehajtása szintén szigorúan ellenőrzendő volna, hogy útlevelet nőknek 20 éves koruk előtt ne adjanak ki s ilyenek mint utitársak se szerepelhessenek az útleveleken. A férfiak közül is, a kik katonakötelezettségüknek eleget nem tettek, szintén utitársként sem volnának átengedhetők a határszélen.

2. A két határszéli székely vármegyében, Csik és Háromszék vármegyék székvárosaiban munkásközvetítő irodák volnának felállítandók, hogy ezek a székely ipari és mezei munkásokat, kiket eddig a romániai munkás-közvetítők a román alföldre szegődtettek, jövőre a magyar alföldre tereljék.

3. A cseléd leányok, s általában a cselédek itthon való elhelyezése is hatóságilag volna eszközrendő. Hogy a székely cselédeknek itthon is jó kelete volna, bizonyítja a László Gyula és Kis Jenő által megindított ilyenmő mozgalom nyomában keletkezett óriási érdeklődés, az a sok százra menő tudakozó levél, mely e tárgyban László Gyula kamarai titkárhoz érkezett. Egy kis lelkes jóakarát, hazafias buzgalom kellene s a mily nagy számmal mennek évente Romániába a székely leányok napjainkban, kitartó munkássággal épp oly nagy számmal volnának elhelyezhetők itthon a nagyobb városokban. Megakadályozva ezáltal azt is, hogy idegen országban a magyar nemzet szégyenére lelketlen üzerek karmai közé kerüljenek.

4. A romániai székely iparosokkal kapcsolat volna létesítendő oly módon, hogy a midőn ottani megélhetésük jobban biztosíthatnák, felhasználhatók volnának arra, hogy ottan a magyar ipari termékek számára állandó piacz teremtsék.

5. Igaz, hogy nem vagyunk még kiviteli állam, de azért valamelyes kivitelünk mégis csak van s idővel több is lesz. Nekünk nem a legközelebbi, legtermészetesebb piacz volna-e Románia, ha megfelelő consuli szervezetünk volna? Vannak ugyan konzulaink névlegesen, de valójában azok osztrák konzulok. Nem lehet azért csodálkozni, ha a magyar czikkeket teljesen háttérbe szorítják, hogy az osztrák czikkeket kivitelének biztosítsák a sikert és a piaczot. Eddig ugy történt, hogyha az osztrák iparért nem tehettek, a magyar iparért kezüket sem mozdították. Szóval ha az osztrák iparnak nem használhatnak, a magyar se boldoguljon; ha pedig az boldogulhat, ez ugy sem lehet, a testvéri viszonyból kifolyólag, vetélytársa. Minden esetben vesztesek csak mi vagyunk és voltunk.

Azért a méltányosság is azt hozná magával, hogy mivel az osztrák polgárok elenyésző csekély számmal vannak a magyarokhoz képest Romániában, a consuli hivatalnokok ne csak magyar állampolgárok legyenek, hanem gazdaságilag képzett magyar hazafiak is.

6. A leendő, valóban magyar consulátusok, hassanak Romániában a magyarság társadalmi életviszonyainak javítására, ne mint eddig a magyarul sem tudó, különben magyar állampolgári joggal bíró tisztviselők tették, hogy távortartsák magukat azoktól. Mint más állam consuli hivatalnokai a kolóniákban élő honfitársaikkal teszik, vegyenek részt személyesen honfitársaik társadalmi, kulturális és közgazdasági mozgalmaiban. Vezessék, irányítsák s tekintélyükkel vivják ki a békés együttélést és működést az idegen állam polgáraival.

7. A romániai consulok köteleztessenek, hogy jelentéseikben terjeszkedjenek ki a magyar iparosoknak, mezei munkásoknak érdekeire is. Tegyenek koronként véleményes jelentést a magyar belügyministernek a kivándorlásról, a romániai munkás-viszonyokról, az oláhosítási törekvésekről, hogy ezekhez képest fejthessen ki actiót idegenben élő honfitársaink érdekében.

8. Úgy a Romániában élő magyarok, mint a szomszédos Székelyföld érdekében Romániával fönnt kell tartani a jó viszonyt, hisz előbb-utóbb valószínű, hogy kereskedelmi összeköttetéseket kell létesítenünk ottan, miből a székely nép húzhatná a legnagyobb hasznot. Erre előre számítva, legyünk azon, hogy lehetőleg inkább a műveltebb, tehetősebb elem igyekezzék Románia felé, melyet kevésbbé lehet féltetni az elnemzetlenedéstől; a kik aztán ott ipari és kereskedelmi összeköttetéseket létesítve, a magyar fajnak is nagyobb becsületet szereznének, mint a túlnyomó számban levő cselédség.

9. Egyházi téren úgy a róm. katolikus érsekek és püspökök, mint a protestánsok püspökei külön-külön romániai hitsorsosaik érdekében, akár a társadalom áldozatkészségét is igénybe véve, a nagyobb koloniákon állítsanak minél több magyar róm. katolikus és református egyházat és iskolát. Ezen romániai missziói állásokra képe-sítsenek, neveljenek papokat, tanítókat, a kik képesek legyenek, ne csak a hitélet mezején, de magyar nemzeti szempontból is vezetői lenni az idegenben élni kényszerült magyar fajnak; s a kik, hogy hiveik érdekét még a hatóságok erőszakosságaival szemben is megvédhessék, a magyar nyelv mellett a románt okvetlen s esetleg a francia- és német nyelvet is tudják.

10. A róm. katolikus klérus úgy a szentszéknél, mint a magyar kormány útján diplomatiái úton a román kormánynál indítsanak meg egy hatalmas actiót, hogy a Romániában élő magyar róm. katolikusok s azok egyházai helyeztessenek az erdélyi róm. katolikus püspökség fennhatósága alá. A Szent László Társulat pedig — talán a Szent István Társulat is — a legteljesebb szigorúsággal vizsgálja meg, hogy azt a tekintélyes évi subvenciót, melyet a Romániában született és ott élő magyar alattvalók gyermekeinek magyar nemzeti szempontok szerinti neveléséért fizet, valóban a magyar gyermekek érdekében használják-e fel, nem szolgál-e ezen magyar pénz is a magyar alattvalók gyermekének elrománosítására?

11. A magyar kormány tegyen lépéseket az iránt, hogy bukaresti követségünk mellett állittassék fel egy magyar tannyelvű elemi iskola, a hol a f. évi febr. 17-én hivatalosan kimutatott nagyszámú követségi és consulatusi hivatalnokok és ideiglenesen Bukarestben tartózkodó magyar állampolgárok gyermekei előkészittessenek a hazai középiskolákban való továbbtanulhatásra. Ilyen van tudomásom szerint a belgrádi és konstantinápolyi követségek mellett is; Belgrádban talán inkább magyar, míg amott tisztán német tannyelvvel. Csak a napokban olvashattuk, hogy konstantinápolyi osztrák-magyar követségi iskola felszerelésére újabb tizezer koronát utalványozott a közös külügyminister.

Semmi sem bizonyítja a romániai osztrák-magyar tisztviselők nem magyar voltát, mint az, hogy a hirdetett nagyszámú magyar állampolgárjoggal bíró tisztviselői kar soha sem érezte ily intézmény szükségét, mert akkor sürgették és keresztül tudták volna vinni azt, vagy legalább tudomást szereztek volna az egyetlen magyar iskola erőszakos elrománosításáról és közbe léptek volna. De ők csak a papiroson magyarok s így magyar iskolára sincs szükségük, mert igényeiknek teljesen megfelelő a fiú és leány lutheránus német óvoda, elemi és középiskola.

12. Az arra hivatott tényezők: kereskedelmi és iparkamarák

középiskolák, egyesületek fejtsenek ki olyan hazafias működést is, hogy a romániai magyarok gyermekeit segítsék hazai tanintézetekben való továbbtanuláshoz és azután hajlamaik szerint tudományos, kereskedői, ipari vagy gazdai pályára való előkészülésüket segítsék elő.

A hatvanas és nyolczvanas évek között volt már egy ilyen mozgalom, melynek Koós Ferencz bukaresti ref. lelkész volt a megindítója. Ezen áldásos actio nagyon sok hazafit adott vissza a hazának, kik közül ma többen itthon a közéletnek kiváló, ismert alakjai. Abban az időben több hazai protestáns közép- és főiskola nyújtott anyagi segítséget a romániai magyar fiúk itthon való továbbneveléséhez, úgy, hogy mindenik egy-két fiúnak gondozását és nevelését magára vállalta. Újabban azonban úgy e nemes actióról, mint a romániai magyarokról mindenki megfedekezett s még nem bontakoztak ki a magyar társadalomból Koós Ferenczek, kik az első Koós Ferencz munkáját tovább folytatva, hazafias működést fejtsenek ki a romániai magyar alattvalók érdekében és a magyar haza javára.

Barabás Endre.

Az agrársocialismus adatainak gyűjtése.

Mivel a socialista mozgalmakat egyedül az izgatók művének nem tekinthetjük és azok sikere bizonyos területekhez s időleges viszonyokhoz van kötve: szükségessé válik, hogy e mozgalmak terjedésének feltételeit rendszeres adatgyűjtéssel kinyomozzuk. Így lesz csak láthatóvá az is, hogy mekkora része van benne az izgatók rábeszélő képességének és egyéni érdekeszközeinek, a bizalmatlanság és megengedett jogosulatlan indulatok felköltésének és mekkora része van benne a tényleges bajok indokolt lelki visszahatásának, vagyis az objectiv jelenségeknek és tényeknek. A rendszeres adatgyűjtésnek teljesnek, határozottnak és felvilágosítónak kell lennie. Dolgozatom feladata lesz ezen kérdésnél azt tisztázni, hogy mely határokig, mely körben kell az adatgyűjtésnek véghez mennie, hogy a fenti három főkélléknek, tehát a tudományos megbízhatóságnak, az igazság rendszeres, azaz alapos kiderítése érdekének megfeleljen. Továbbá meg akarom fejteni, hogy mely eszközök a legcélszerűbbek s válogathatók meg akként, hogy általuk rendszeres, azaz a teljesség, határozottság és felvilágosítás három kéllékének megfelelő adatgyűjtés létesüljön.

Szerintem tehát három tervezet kell. Az I., a mely megállapítja, hogy kérdésünknel mely jelenségek felvétele szükséges; a II., mely a kérdésünknel megkívánt teljességről gondoskodik; a III., mely az ugyancsak itt elérhető határozottságról szól.

Kezdjük az első tervezeten.

Ennek az a célja, hogy összehasonlítások útján a socialista jellegű állapotok okait, tehát magát a kérdés lényegét tisztázzuk. Ezen előleges megjegyzés után legyen szabad nézetemet röviden a következőkben összefoglalni.

Azt hiszem, lehetőleg olyan területeket kell összehasonlitanunk, a melyek a socialismus tekintetében különbözve, egymással legkönnyebben egybevetethetők. Nem tartom célszerűnek a megyék összehasonlítását e tekintetben, miután magukban az oly megyékben, melyekben a socialismus föllépett, az ki nem terjed egész területükre s így nagyon általános kereteket hasonlitanánk össze egymással. Sokkal helyesebbnek itélem, hogy csak járásokat hasonlitsunk össze egymással; még pedig ilyenformán nem is volna szükséges minden megyét felölelni, hanem csak a socialismustól inficiált megyéken belül háromféle egymáshoz közel eső járást. Az egyik fajta, melyben a socialismus legerősebb jelleget öltött, a másik, a melyben gyengébben, de képviselve volt, végül a harmadik, a melyik ment maradt. Az időre nézve természetesen a legutóbbi időt tartom felveendőnek; legpontosabb

adatokat a statisztikai felvételünket közvetlen megelőző évre nézve remélhetünk. Czélszerűnek látom azonban kiegészítésül azon legközelebbi időszak adatait is beszerezni, melyben a socialismus legerősebben jelentkezett. Ez körülbelül három éve (1897) volt az egész országban. Másfelől azon időt tartom felveendőnek vizsgáladásunk alapján, melyben a nélkül, hogy a viszonyok minden tekintetben elütők lettek volna éa oly messze esők, hogy azokról tiszta képet magunknak nem alkothatnánk, socialismusról még szó sem volt és csak több évre rá kezdett a viszonyok átalakító hatása alatt fejlődni. Azt hiszem, elegendő máttól 15 évre visszamenni, vagyis 1885-re. Hogy ez év netalán kivételes adatai zavart ne okozzanak, meg lehetne jegyezni az előző évek átlagától való nevezetesebb eltérést. Ugyanezt meg lehet tenni a jelenbeni kutatás événél is.

Igy képzelem én az első szempontot szolgáló tervezetet, de döntőleg megállapítandónak csak egy tudományos központi közeg, még pedig a magyar közgazdasági társaság választmánya által vélem. Ez előzetesen informáltatná magát az itt számításba jövő megyék mezőgazdasági bizottságaival, hogy az adott körülményeknek megfelelőleg gondosan legyen mérlegelve, mely járások és mely mult időszak legyen tanulmány, illetve statisztikai felvétel tárgyává teendő.

Áttérhetünk arra, hogy kik által hajtassék végre az így végleg formulázott tervezet. Önként kínálkoznak az illető megyék mezőgazdasági egyletei, illetve bizottságai. Miután magának a statisztikai adatgyűjtésnek is az illető megyék ez arra alkalmas vezető organumaiban kell összpontosulni és annál egyik fő szempontot s a tudományos eredményhez szükséges általános keretet e tervezet jelöli meg, természetesen ennek megtartása és megvalósítása is reájuk vár.

A második tervezet, melyre szükség van, foglalkozzék azzal, hogy a kérdé-nél mely határokig kell adatszerzésünk tárgykörének terjednie, hogy kihagyás nélkül teljesen mindazt felöleljük, a mi fontos és tudományosan számbavehető. Tisztázzuk a kérdést. Az agrársocialismus direct nyilvánulásain kívül a feltételezésünk szerint a socialismusra vezető tényleges bajokat, a nép minden közös viszonyat, gazdasági és törvényes rendjét, melylyel szakítani akar, az egyes ember helyzete szempontjából át kell vizsgálnunk. Miután a socialismus főkép a mai törvényes állapotokon nyugvó gazdasági renddel akar szakítani, leginkább a nép gazdasági viszonyait úgy a mint azok az egyesest érintik, kell felölelni. És miután ugyanazon viszonyok az egyesek sorsát mely ebben vagy kevésbé érinthetik, a szerint, a mint azon egyesek több vagy kevesebb rosszat és jót elbirnak, a nép különböző csoportjainak és vidékeinek speciális körülményeiben és speciális népjellemében fekvő súlyosbító és kedvező dolgokat sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Miután positiv kutatást csak határozott területen lehet végezni, tehát vegyük fel kutatási alapterületekül a részeire bontott járás elemeit a községeket. Szükség van ez alapterületek megállapítására még akkor is, ha helyesen nem annyira a község mértani fogalmát, mint inkább a községi életet a maga egészében, a külvilágtól el nem választva nézzük is.

Tekintve tárgyunkat, egy járás községeire vonatkozólag kutatásunk anyaga következőleg: 1-ször. A socialismus hiveinek, tanainak, mozgalmainak, s a strikeoknak adatai. Az utóbbiak előkészí-

tését, naptári tartamát, részvevők nemeit és számát, a mulasztott munkanapokat, a sajtóban és kolomposok által hangoztatott követeleéseket, a különféle hitet, melylyel a tömegek és vezérek a strike-okba belementek, megszűnésük okait, sikerét és sikertelenségét felölő adatokat.

2-szor. A községben lakó családok életére kiható legfontosabb ténybeli változásokra terjed ki kutatásunk. Ilyenek a birtokkategorikák, állapotok változásai, melyek agrárkrisishez, eladósodáshoz, tagosításhoz, közös fordulókban való gazdálkodáshoz, közös gazdálkodási terek fentartásához, telepítéshez, földvételár alakulásokhoz, bérletviszonyokhoz és a birtokmegkötöttség fennállása és alakulásához fűződhetnek. Ilyenek a foglalkozási csoportok változásai, melyek új kereseti forrásokhoz, a mezőgazdasági termelés különböző ágai és irányai felkarolásához, támogatásához, csökkentéséhez, vagy abbanhagyásához, a mezőgazdasági ipari és tágabb ipari alakulásokhoz és rendkívüli közérdekű munkálatokhoz fűződhetnek. Ilyenek aztán a földérték változások, melyek a mezőgazdasági természeti csapásokhoz, a munkáltatási és munkásviszonyokhoz, a termények áralakulásához és az agrárkrisis egyéb okaihoz fűződhetnek. Ilyenek az állami, megyei, községi, víztársulati közterhek változásai, melyek természetük szerint többnyire nem egyformán érintik az egyesült mezőgazdasági osztályokat, itt kimélnek, ott sujtanak. Ilyenek továbbá a kölcsönök nemeinek, kamatlábainak, értékeinek és számainak változásai, melyek a telekkönyvezéshez, a takarékpénztárak, szövetkezetek, vagy más hitelintézetek bizonyos mértékű és alapú létezéséhez, és bizonyos arányban való működéséhez, a magánuzsora különböző nemei gyakorlásához és az adósok helyzetéhez fűződhetnek. Ilyenek még a fogyasztás, forgalom és értékesítés terhein könnyítő intézmények változásai, hova a különféle fogyasztási értékesítési szövetkezetek, elevátorok, hajózási, vaauti és más forgalmi eszközök, a vásárok, házaló kereskedések stb. tartoznak. Ilyenek a pusztulástól óvó vállalatok tekintetében való változások, milyenek a tűz és egyéb biztosítási intézetek, vizitársulatok stb. Ilyenek végre a népesedési, vagyis születések, ha!álozások, törvénytelen születések arányában való változások, melyek gazdasági okok és erkölcsi szokásokra vezethetők vissza; a ki- és bevándorlás, munkáshozatalok adatai. Legvégül a műveltségi változások, mint az iskoláztatás, írni, olvasni tudás, a szülők és a népesség nevelése és erkölcsi nézetei és szokásai terén.

3-szor. Azután kutatások tárgya még, hogy az egyes osztályok átlag megélhetésük szempontjából mivel rendelkeznek és hajdan mivel rendelkeztek.

Megállapítandó tehát egy átlagos számú, közös háztartású család anyagi sorsa, a mint az egy község különböző rétegeiben jelentkezik. Persze az átlagos szám a rétegekkel együtt határozottan megállapítandó. A néprétegeket következőként vehetnők fel: Háztalan munkás, conventiós cseléd, dohányos vagy más feles, csak házas munkás, 5 holdon alul bíró kis földműves, 10 holdon aluli birtokos, 10 és 20 hold közti, esetleg ilyen birtokú lovasgazda, 20—50 hold közti, 50—100, 100—500, 500—1000 holdas, 1000 holdon felüli birtokos, utóbbi közt hitbizomány vagy más kötött birtok ura. A birtok tekintet nélkül csak községi voltára vétetnek föl, ámde a birtokos községben lakó legyen s ő kitüntethetné birtokából, mennyi esik e

községre, mennyi másra, hogy zavar elháríttassék.* (A községben adózó 500 holdon felüli, vagy hitbizományi és más kötött birtokok akkor is kimutattatnának, ha tulajdonosuk más községben lakik, s az uradalom nagyobb része más községhez tartozik, a mi terjedelme mellett szintén megjegyeztetne.)

A kisbirtokosok közt, ha iparos, kereskedő vagy más kereső-foglalkozású is, külön alkategóriákban tüntetjük ki; ez esetben, s ha nem maga gazdálkodó a tulajdonos, a kezelő megbizottakat és bérlőket is külön számba vesszük. Továbbá még következő osztályokat állapítjuk meg: csak házas iparos, kereskedő, szellemi foglalkozású egyén, házatlan és birtoktalan ilyen egyének.

E rétegek egyenkénti anyagi sorsa részben egyforma, részben különböző körülményekből lesz meghatározható. Az átlagos számú család egyformán összeszámlálásból. Sokszor különböző számú lesz rétegenként, a mennyiben tudjuk, hogy a szaporodást a szokások és egészségi viszonyok különféle osztályoknál máskép befolyásolhatják.

Az egyes osztályok anyagi helyzeténél a jövedelem és keresmény, a közterhek, a hitelképesség, az eladósodás, az igények és stb. mind léteznek, de más és más természetűek. Persze ez adatgyűjtés sem lehet egyformán.

Kisértsük meg most már a fensorolt néprétegek szerint a jövedelem és keresmény és a többi adatok kijelölését, közelebbi meghatározását, hogy melyik néposztálynál milyen adat szerzendő t. e. A házatlan munkásnál jövedelem és keresménynél gyűjteni kell a napszámbernek idő, kor és nem szerinti változatait egy éven belül; még pedig a napszám napok évi átlagának a bér különfélesége szerinti megállapításával egyetemben; gyűjteni kell a részes munka, például az aratás díjának, vagy reá eső részének nagyságát, s azon értéket, melyet háztartásában képvisel, kapcsolatban a munka átlagos időtartamával; hasonlóképp meghatározandó a harmados föld és szakmáymunka értéke és ideje. Mindezeknél fontos megállapítása annak, hogy ezen osztály mindezen munkakeresményekből mennyiben részesedik. Lehet, hogy alig van szakmáymunka s harmados föld kiosztás stb. és akkor pláne tekintve más osztályok részesedését is, e rétegben alig jut egy átlagos számú családra valami. A közterhek-nél, miután más rájuk róva nincs, csak a II. osztályú kereseti adó, s gondolom közmunka, hadmentességi adó, egyházadó adatai veendőek fel. Hitelképességnél magán uzsora, legfeljebb jótállás mellett drága vidéki takaréktári váltó adatai. Az eladósodásnál ugyanez korcsmaszámlával, adóhátralékkal, orvosnak tartozással egyetemben. Az eladósodásnál a tartozás nagysága és éveinek száma, a hitelképességnél a visszafizetések százaléka, a követelt kamat nagysága és közvetve a a takarékbetétek nyujtanak felvilágosítást. Az igényeknél az egy átlagos család napi eleségének, egy évi ruházkodás kiadásának, esz-köz, szeszes ital, dohány stb. költségének kell adatokban megállapítatnia. A többi néprétegnél természetesen mind e dolognál más anyagot kell figyelembe venni.

A csak házzal bíró munkás nála keresménynél már egy kis baromfi-tartás is számba jó. Az adóknál már házadó, községi adó, községi pótagó

* Agrárstatisztikánk is gondolkodik arról, hogy egy birtok több községbe tartozása zavart ne okozzon.

is előfordul, tehát figyelembe veendő. Az eladósodás egyik alakja már betáblázott jelzálogadósság, melynek oka többi közt az örökltő társ részének, valamint az örökösödési illetékek betáblázása is lehet. Ha lehet, az utóbbiak is megállapítandók. Mindenesetre megtörténhetik ez az utóbbira, az örökösödési illetékre nézve, a mennyiben a közterheknél az örökösödési illetékek kivetése is figyelemmel kísérhető. Tovább menve, a földbirtokos osztályok jövedelménél már számba jó gazdaságuk hozadéka, földjük művelési ágai és költségei, községbeli és községen kívüli terjedelme, egybefüggése vagy szét-szórtsága, élő és holt felszerelése (ingó s ingatlannal), állattenyésztése, a birtok termékeinek a gazdaságban maradó s eladó része a gazdasági év minőségének megjelölése mellett stb. Ez osztályoknál fontos lesz tudni, hogyan jutottak, esetleg mennyiért és mekkora terjedelemben birtokaikhoz.

De talán nem is kell minden osztályon végig mennünk, hogy lássuk, hogy viszonyaik más dolgokra terjedvén községenkint, a statistikában is más és más dolgok is lesznek a különböző osztályoknál felölelendők. A conventiós cselédnél a természetbeni conventió és fizetésen kívül alig lesz más keresmény számba vehető, azonban ezen belül is számos változat lesz, a melyre mindre ki kell terjeszkedni, ha helyzetét ismerni akarjuk. Lehet, hogy négy család lakik egy szobában; lehet, hogy mindegyik külön-külön: lehet, hogy van állattartása, sőt állatnevelése is, lehet hogy nincs, lehet, hogy gyermekei napszámban kereshetnek, esetleg fél conventiót huznak, mely esetben a család jövedelme lényegesen nagyobb, lehet, hogy nem stb. Pedig mind e részletkérdések világítják meg csak helyzetét.

Eddigi vizsgálódásunk eredménye, 1-ször, hogy a viszonyok tömkelegében egyes osztályok szerinti különböző csoportokat észlelhetünk, tehát minden csoportnak végére kell járni; 2-szor, hogy e csoportokon belül is annyi változat tárul elénk, hogy mind e változatoknak végére kell járnunk, ha csakugyan azon csoport és néposztály viszonyait ismerni akarjuk. Csak úgy lehet a statistikai teljességnek eleget tenni.

Nem mentem végig azon, hogy minden osztálynál mi mindent tartok fölölelendőnek. Azonban a különböző osztályok és az azokon belül felölelendő tárgykör megállapítása a megyei gazdasági egyesületekre, illetve bizottságokra volna bizható. E bizottságok állapítanak meg ezeket egy tervezetben, s azt megküldenek a községi jegyzőknek, a képviseleti tagoknak, a községi hitelszövetkezeteknek, természetesen végmegállapítása előtt és mindezek véleményét záros határidő alatt bekérnék s ennek alapján a tervezetet kiigazítanák és végleg megállapítanák.

A megyei mezőgazdasági bizottságok egymással érintkezve legalább az osztályok nemére nézve lehetőleg egyöntetű tervezetet állapítatnának meg, a szükséghez képest a magyar közgazdasági társaság választmányának véleményét is kikérve, illetve az e választmány által nyújtandó irányításokat figyelembe véve. A községi jegyző és képviselőtestület, a közterhek és közmunkákra nézve, a ház és földtulajdonról, annak mennyiségéről és elosztásáról adhat felvilágosítást; a községi hitelszövetkezetek az eladósodás nemeire, mérveire és fokaira nézve. A nagyobb birtokok kezelői, tulajdonosok, bérlők vagy gazdatisztek a conventiós cselédekre, dohányosokra, feles földekre,

valamint a különböző munkabérekre, a munkák időtartamával kapcsolatban, adhatnak különösen felvilágosítást és mind e tényezők az összes kérdésekre nézve is.

Láthatjuk, hogy míg a cél kitűzésénél, illetve adatgyűjtésünknek, a felvilágosítás főszempontja szerint való általános rendezésénél az egésznek vezérlője, lehetőleg egy központi tudományos közeg, a közgazdasági társaság választmánya volna, addig a hol az adatgyűjtés tárgykörének részletes megállapítását a teljesség szempontja alatt célozzuk, ott a megyei, községi és társdalmi organumokra, úgy a mint a helyszínén kínálkoznak, egész az egyes birtokok kezelőig, kívánom a súlyt helyezni.

Nagy részben ugyanezeu organumok eszközölnék a második tervezet végrehajtását is. Hiszen részleteztük is, hogy hol melyik bir legtöbb információt szolgáltatni. Azonban még a harmadik tervezetnek marad fenn, hogy mely határozott, konkrét egyes adatok fognak bekivántatni, miután a határozottság követelményeire is tekintettel kell lenni és megbízható, összeszámlálható, pontos adatokra szorunk. Maga az adatgyűjtés csak a harmadik tervezet végrehajtásával lesz foganatosítva.

Lássuk most, hogy mely határozott és megbízható adatokat szerezhethünk össze, mely a harmadik tervezet tárgya? Külön tanulmány kellene ahhoz, hogy minden osztályon végig mehessek, hogy mindeütt a legmegbízhatóbb s összeszámlálásra, feldolgozásra legalkalmasabb adatok kérdő lajstromát és forrásait összeállítsam. De talán elég illusztrálnom, hogy milyen külön nehéz-égekkel jár azon harmadik követelmény teljesítése, hogy az adatok ne csak jelentős, felvilágosító összehasonlításnak nyissanak tért és ne csak kihagyás nélkül öleljék fel a kérdés egész tárgykörét, hanem határozottak, megbízhatók is legyenek. Mellőzöm annak taglalását, hogy ezen terv eldöntését miért s kire bizzuk, mert hiszen már az eddigiek után is mindenki gondolni fogja, hogy ezt is csak a megyei mezőgazdasági bizottságok, a közgazdasági társaság választmányának felhívására állapíthatnák meg ugyanazon tényezők véleményének s talán még a közigazgatási bizottságnak figyelembe vételével. De egyuttal nekik kellene döntenie a tekintetben is, hogy kik haj'sák végre e tervezetet és vele az anyagbeszerzés egész munkálatát. Ez együtt is jár, mert mint említettük, ha konkrét adatokat akarunk, konkrét forrásokat is kell tudni. Én is kiterjeszkedem néhány ilyen forrásra, a végrehajtás szükséges eszközlőire e kérdésnél, ha az egészet ki sem meritem.

Micsoda határozott adatgyűjtést gondolok a házzal nem biró munkásnál?

Először is megtudandó családtagjainak száma és kora. A háztulajdonosoknak küldetnének ívek s az ilyen munkások az ő ellenőrzésük mellett töltenék ki az adatokat s ha írni, olvasni nem tudnak, úgy a háztulajdonosnak bediktálnák. Hogy az adatok pontosak és el nem titkolhatók legyenek, arra szoritkoznának, hogy maguknak és asaládbelijüknek mi a nevük és hol a keresztlevelük. A keresztlevelék aztán a kort pontosan elárulnák. Meg lévén így a névlajstrom állapítva az állami adót és hátralékait, közmunkájokat a jegyző, egyházi kötelezettségüket a pap mutathatná ki, hogy mennyiben tettek eleget a legutóbbi évben és időben. Az orvosi díjakat a körorvos

mutathatná ki, a fentemlitett ív illető rovatában. Ez ív további rovata volna a házbérösszeg, melyet munkás és tulajdonos együttesen töltenének ki egymás aláírásával ellenőrizve. Azután volna egy rovat adósság címmel, még pedig kereskedői számla, hitelintézeti és magántartozás. E három alrovatot a községi hitelszövetkezet igazgatósága vagy ilyen hiányában a jegyző és bíró által kijelölt egyének töltenék ki legjobb tudomásuk szerint a kereskedőkkel stb. érintkezve. Itt tehát hitelszövetkezetnek szerepe volna, mert ezek utján az adatok legalább megközelítőleg beszerezhetők volnának.

E mellett a háztulajdonosok által a keresményre vonatkozó évnegyedes ívek is fölveendők volnának. A munkás és családtagjai az ő ellenőrzésük mellett bediktálnák, vagy kitöltenék, hogy melyik tag az illető lefolyt évnegyedben kinél, milyen munkával, mennyit keresett, még pedig I-szor mennyi napi élelmet ottani munkaideje alatt, II-szor ha terményt, hol — milyent és mekkora súly- vagy űrmennyiséget, III-szor ha pénzt, hol — mennyit. Ehhez jön segítségül az aratási bérszerződésekkel feltüntető munkakönyvek (munkás igazolványok), melyekből a község házában a jegyzék készíthető és ezek alapján, valamint főképp a nagybirtokok kezelőségének bemondása folytán pontosan megtudható, hogy kinek mennyi volt aratási keresete.* A vallomások alapján, de meg a rendes munkásszerző főmunkásoktól, bandagazdák, felügyelőktől is kitudható, hogy ki hol keresett aratáson kívül is, s így tudomásul jutván az illető munkaadók kimutatásai alapján az illető bemondások ellenőrizhetők. Nagy uradalmakban különben is pontosan vezetik a munkabéri kimutatásokat. De a hol nem vezetnek is pontosan, a kezelőség (tulajdonos, bérlő vagy gazdatiszt), a munkáskerítő és vezető főcselédek, mezőcsőszök és a többi segítségével könnyen összeállíthatja. A hol munkásközvetítő-intézet volna, már ott az legtöbbre maga is nyújthatna felvilágosítást.** Az évnegyedes vallomásokat azért kívánnám, mert egy évnegyedre csak elég pontosan vissza lehet emlékezni, de már egy egész évre ilyen bonyolult dolognál sokkal nehezebb. Természetesen czélszerű volna, — hogy az illető munkaadók felkutatása, a velük, valamint a főmunkások és a felügyelő cselédekkel való érintkezés, s a mindezek által nyújtott ellenőrzés kihasználására helyesen fogatosítottassék, — ha a megyebeli mezőgazdasági bizottságok erre illető külön megbízottakat alkalmaznának. Így folytathatnám a többi osztályokon, de fönt említett okokból ezt mellőzöm, fogalmat, tájékozást, ennyi is nyújtván.

A községi vagyont, a ki- és bevándorlást, részben a vásárokat, a községi jegyző, az állatbetegségeket az állatorvos, a szövetkezetek tagjai számát és üzleti adataikat maguk a szövetkezetek, a strikeokat, többi közt, a munkaadó és főszolgabíró mutathatná ki konkrétan, stb.

Ezekben csak tájékozást akartam nyújtani a részletes adatgyűjtésről. Hanem kiemelem a pontos adatgyűjtésnek egy másik módját is. Ez másszerű és nem teszi nélkülözhetővé a most érintett részletes adatgyűjtést; azonban, a statisztikai munkálat kézzelfog-

* E munkásigazolványok törvény szerint csak a nagyobb szerződéses aratási munkákra kötelezők; legújabbán dohánykertészi munkakönyveket is behozni készülnek.

** Sajnos, a kormány szándéka szerint a jegyzőket akarják munkaközvetítéssel terhelni, mi a telefon közelterjedése után is bajos lenne.

hatóbb lesz, ha erre a második módszerre is kiterjeszkedik. Ez abból áll, hogy minden osztályon belül községenként bizonyos határozottan megállapítható ismérvek szerint három alcsoport különböztessék meg és ez utóbbiakból, ismét egy-két tipikus család ragadtassék ki. E családok összes viszonyai aztán tüzetesen kinyomozandók lennének. Magából a határozott ismérvek szerinti felosztásból megtudnák, hogy melyik alcsoportba hány család tartozik. Az illető egy-két család bírálatából pedig, hogy általában milyen sorsa van azokban minden családnak. Így például a házatlan és birtoktalan munkásnál fölvenném három alcsoportul I-szor a pontos adófizetőket, II-szor a pontatlan, bár nem hosszabb időn át hátralékosokat, III-szor a több évről hátralékosokat, végrehajtásokkal fenytettek, vagy lakoltakat. Továbbá a birtokos osztályoknál e mellett felvehetnők alcsoportjaikra nézve ismérvekül: I-szor pontosan törlesztett jelzálogadósságot, II-szor a késedelmesen törlesztettet, III-szor a rosszul törlesztettet, végrehajtást maga után vonva. A tipikus családok kiragadásánál lehetőleg átlagos számú és korú család jöhetne figyelembe, hogy az általánosításnak kellő alapja legyen. E mellett a szocialista járásokban minden osztály, minden alcsoportjába háromféle család volna kiválasztandó, erős szocialista (vezér), kevésbé szocialista, csöppet sem szocialista. Ez utóbbi szempont tekintetbe vételének az a haszna volna, hogy az egyes családok sorsát a szocialista hittel közvetlen összefüggésben bírni bemutatni. E hit terjedésének az egyéni viszonyokban levő okát is napvilágra tudná hozni, már pedig az egyéni és közös viszonyok kölcsönössége soknak kulcsát adhatja meg. Aztán a szocialista tanok és cikkek közvetlen hatását is bemutatná. Egy néhány tipikus családot így alkalmasan megválasztva, teljes körűmennyességgel kiismerni sokkal könnyebb, mint minden család viszonyain kellően végig menni. Például így eldönthetni, hogy a keresmény háztartásukban mekkora tényleges értéket képvisel; behatolhatni igényeik, kiadásaik, háztartásuk minden titkaikba. Tehát megvan ennek a második módszernek is a jogosultsága. Ehhez azonban ismét alkalmas, még pedig kitűnően megfigyelő és megbízható, fáradságot nem kimélő alkalmas adatbeszerző emberek kellene. Ilyeneket is a mezőgazdasági bizottságoknak kiválasztani volna feladatuk, az odavaló s az illető helyek viszonyaival ismerős egyes emberekből.

Végig mentem mind a három körülményt felölelő tervezéten, a felvilágosító teljes és pontos adatgyűjtés kellékein. Ha az adatgyűjtés így megtörtént, akkor a földolgozás lesz még hátra. E földolgozás technikai része lesz egyszerűen a községek nyert leírása alapján az adatoknak alapterületenként és osztályonként való összehasonlítása, illetve összeállítása. Ezt minden egyes vármegyei gazdasági egyesület egy-egy kebelébe tartozó, statistikával foglalkozó egyénre bízhatná, illetve a közigazdasági társaság választmányára által bízhatná. Az ilyen egyének saját érdeklődésüket is kielégítendő, vállalkoznának is erre. Azután ezeknek a községek leírása alapján készített járásonkénti összeállításai, melyekhez az egyes községekből vett különböző csoportbeli tipikus családok leírását csatolnák, a közigazdasági társaság választmányához mennének. A választmány 4—5 tagú bizottságot bízna meg, mely aztán ezek alapján a felvett statisztikai kutatások eredményeit összefoglalná, az összehasonlításokat eszközölné és a tanulságokat levonná. Ez adhatna aztán feleletet arra nézve, hogy

melyek azon különféle okok és állapotok, melyek az agrár-socialistust létrehozták. Ez albizottság tagjai a munkát egymásközt felosztanák és így hamarább dolgoznának, mintha csak egy emberre bízna a társaság választmánya. Mindez bizony könnyebben menne, ha a munkásstatistikára illetékes vezetők egy külön társadalmi muzeumi testület volna, mely hivatásból szellemileg s anyagilag áldozhatna reá, de hogy ez nálunk mihamar létesüljön, mint Franciaországban, nem várható. Tervem ellen talán föl lehet hozni a túlnagy munkamegosztást. De maga a teljesítendő statistikai munka bonyolultsága a munkamegosztást írja elő, a mely bizony tervszerű együttes munkálkodást és egységes vezetést is igényel a megosztás perczétől fogva a munka befejeztéig. Ez mindég nehézség, de itt sem nagyobb, mint másutt. Ha a vezető tudományos közegben (a közgazdasági társaság választmányában), ha a megyei közgazdasági egyletekben s az egyes községek intelligentiájában az ügyért lelkesedő néhány férfi akad, úgy a munka gyorsasága s egyöntetősége, a munkaegyesítés tekintetei ép úgy érvényesülnek, mint a munka megosztásé. Azonkívül nem hivatali közeg hivatalos vezetéséről, nem nagy apparatus mozgásba hozataláról van szó, hanem a közéletben fennálló és működő organismusok és közegek önkényt kínáló munkájáról és közreműködéséről, szabad hatáskörükben, vagy hivatásukban eljárva.

Hátra volna még egy dolgról szólni. Az egész munkálat, előkészítés, adatszerzés, feldolgozás, nagyon természetes meglehetősen költségbe kerülne. E költségek ama részéről, a melyek a vármegyei mezőgazdasági bizottságok hatáskörébe tartoznak, azoknak kellene gondoskodni. Tekintve, hogy az odatartozó munkálatok egy részét nobile officiumként is vállalnák egyesek, egy részét a bizottságok folyó kiadásaik közé vehetnék, más részét önkénytes adakozásból beszerezhetnék, a bevétel további forrásairól alig kellene gondoskodniok. A mi a közgazdasági társaság kiadásait illeti, úgy ezek egy része is a folyó kiadások közé volna felvehető, de a mennyiben megfelelő, önkénytes adakozást várni alig lehet, különösen a földolgozók díjazása, anyagi támogatással volna kivihető, melyet a társaság a tudományos munkálat czéljára az akadémiától vagy a földművelési és netán közoktatásügyi ministeriumtól vagy mindeniktől kérne.

Gorove László.

Közlemények és ismertetések.

Kereskedelmi politika.

Georg Tischert: *Unterwegs zu den neuen Handelsverträgen*. Eine kritische Darstellung der Vorbereitung der neuen Handelsverträge 1897—1900. Berlin, Siemsenroth und Troschel 1901. — 101. lap,

Valamely magyar gazdasági munka, melynek egyedüli forrásául a szerző a napi lapokban megjelent közleményeket jelölné meg, mindenestre kevés bizalomra találna, sőt alig is volna megírható, mint-hogy a mi napi sajtónk csak igen ritkán foglalkozik bőven és szakszerűen a gazdasági kérdésekkel. Nem így van ez a nyugoti államokban, hol a napi lapok szerkesztése és azok egyes rovatainak vezetése tudományos képzettségű egyének kezében van. Itt az újságközlemények történeti forrásul kétségkívül használhatók és helyesnek kell tartanunk Tischert módszerét, a midőn a jelen kereskedelempolitikai eseményeit a lapok közlései alapján állította össze az előttünk fekvő füzetben.

Igen természetes, hogy egyedül a közlemények összeállítása és kivonatolása nem elegendő, mert ily módon a témérdek adathalmaz nem nyújt az eseményekről megfelelő és áttekinthető képet. Az adatokat bizonyos rendszer szerint kell csoportosítani és az anyag gondos megrostálása is elengedhetetlen. Tischert témérdek közleményt használt fel munkájában, de a csoportosítást és rostálást csak nagyjában végezte. Szerves egész nem lett a feldolgozott anyagból és így a szerződések előkészítéséről elénk tárt kép csak kevéssé áttekinthető. Sokat ront a munkán szerző azzal, hogy sokszor hosszabb közleményeket is szószerint idéz, mi által kivált az első fejezeteket nehézkessé, helyenkint élvezhetlenné teszi. A címbe tett és az előszóban ismételt ígéretét, hogy a szerződések előkészítésének kritikai leírását adja, csak nagyon kevéssé váltja be, miután egy-két fejezetet kivéve az események méltatásáról mit sem találunk a munkában. Megjegyzem különben, hogy politikai alkalmi iratnál, hol a szerzőnek nem sok idő áll rendelkezésére, a felsorolt fogyatékokat nem szabad túlszigorúan megítélni.

Miután a szerződések előkészítése máshol aligha történik oly nagyszabású modorban, mint Németországban, azért a feldolgozott anyag felette érdekes.

Az első lépés a jövő kereskedelempolitikai feladatok megoldására nézve a különböző érdekkörök (Landwirthschaftsraht, deutscher Handelstag és Centralverband deutscher Industriellen) képviselőiből meg-

alkotott »Wirtschaftlicher Ausschuss« összehívásával történt 1897-ben. E testületnek a német alapossághoz hiven első teendője volt a hazai termelés iránt tájékozódni. E végből nagyszabású termelési statisztikai felvételek történtek. Az egybeállított ujságközleményekből kitetszik, hogy a termelési adatok felvétele Németországban is sok nehézséggel járt és sok támadásnak volt kitéve.

A termelési statisztika adatainak feldolgozásával egyidejűleg a ministeriumban az új vámtarifa schemáján is dolgoztak. Tudvalevőleg a jövő német vámtarifa az egyes cikkek lehető részletezésével készül. Bár Tischert tagadja, mégis igazat kell adnunk Matlekovitsnak, ki a Neue Freie Presseben megjelent cikkeiben azt állította, hogy az árúknak a vámtarifában való nagy részletezése már magában biztos jele a vámtarifa védvamos irányzatának; igen közelfekvő tudniillik, hogy az egyes cikkek részletes felsorolása külön-külön vámoknak a felállítása végett történik és nem szabad elfelejtenünk, hogy a szabadkereskedelmi államoknak, mint p. o. Angliának vámtarifája csak igen kevés tételből áll.

A vámtarifa schemájának közzététele után a közvélemény főképen arra a kérdésre fordította figyelmét, hogy mily rendszer szerint kell a vámtételeket tarifába illeszteni. Az agráriusok a kettős tarifa mellett foglaltak állást, hogy ez által a kormány kezei megkötötven, a szerződések iránti alkudozások folyamán a meghatározott minimális gabonavámtételeknél alacsonyabbakat ne engedhessen. A szerződések barátai, főkép a kereskedelem és a kiviteli ipar képviselői igen természetesen tőlük telhetőleg tiltakoztak a kettős-tarifa rendszere ellen, mert ez a szerződések létrejövetelét teljesen illusoriussá tenné, kivált akkor, ha a gabonavámok minimalis tételei az agráriusok kívánságához képest magasak volnának. Erre az agráriusok azt indítványozták, hogy — minthogy őket csak a mezőgazdasági vámok érdeklik — a kettőstarifa rendszere csakis ezekre nézve vitessék keresztül, a többi tételre nézve ellenben a mostani rendszer legyen a jövő tarifában is megtartva.

Egyre több és több kereskedelmi és iparkamara s egyéb szaktestület szólalt fel a kettős-tarifa rendszerének bármilyen alakban való keresztülvitele ellen és főkép azt hangsúlyozták, hogy a külföld sokkal kisebb engedményekre lesz hajlandó, ha előre meg van határozva a nyújtható ellenengedmények legnagyobb mértéke. Ezért az agráriusok azt ajánlották, hogy a minimalis tarifa tételeit ne tegyék közzé; e tételek csakis a kormánynak álljanak rendelkezésére a szerződések megkötésénél mihez tartás végett; így a kettős-tarifa, rendszernek fentemlített hátránya elesne. A kereskedő- és iparoskörök természetesen ez ellen is állást foglaltak. A kormány, mely Tischert szerint sokáig nem volt tisztában, vajon elfogadja-e az agráriusoktól ajánlott kettőstarifa-rendszert, úgy látszik, ujabbán a kérdést a jelenlegi rendszer fentartásának oldalára döntötte el.

Már a vámtarifa rendszere iránti küzdelem igen heves volt. A vámok magassága iránti harc azonban még sokkal jobban felizgatta a kedélyeket. Az agráriusok a jelenlegi buzavám kétszeresét kívánták, mint minimalis tételt. A »Deutsche Tageszeitung« mondta ki először az agráriusok követelését: a minimalis tétel 7.50 M., a maximális 10 M.

Az agráriusok kívánatainak hallatára az ellentábor is erősebb

szervezkedéshez látott. Számos német tudóst sikerült megnyernie, hogy az agrariusok túlzott követeléseivel szembeszálljon. A kereskedelmi kamarák, a »Centralstelle für Vorbereitung der Handelsverträge« és számos kereskedelmi és ipari testület folyamodott a kormányhoz a szerződéses politika további fentartása iránt; végre megalakult a »Handelsvertragsvereine«, melynek célja egyenesen a szerződéses politikának híveket toborozni. —e—

Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. Herausgegeben vom Verein für Socialpolitik. II. kötet. Schriften des Vereins für Socialpolitik. LXXXI. Leipzig 1901.

A S. P. V. igen helyes elvet követ, midőn egy-egy tárgyat illetőleg jelentéstételre lehetőleg több irót igyekszik megnyerni, hogy így a kérdésnek minél több oldalról való megvilágítása biztosítottassék. Az egyesület törekvése az egyes kérdéseket a pártokon felül állva a komoly tudomány szempontjából vizsgálat alá venni. Ennek legszembetűnőbb bizonyítékát kiadványainak legújabb (LXXXI.) kötetében adta, a midőn ebben Conrad cikkének correferatúmát az agrárvámokról egy ismert német agrárius író, Dade tanár tollából hozza. *Audiatur et altera pars!*

Dade nagy tudományos apparatusát tekintve, melylyel a gabonavámok kérdésének megoldásához fog, el kell ismernünk, hogy benne Conrad méltó ellenfélre talált.

Mielőtt hozzáfogna a tulajdonképeni kérdés megoldásához, az agrárvámok magasságának a vizsgálásához, Dade két ténnyel igyekszik tisztába jönni: 1. milyen nagy tulajdonkép a mezőgazdasági termékekben úgy szólván kivétel nélkül beállott ár hanyatlás? és 2. egyedül a kereskedelmi szerződések következménye-e az — Kiindulási pontja, hogy ha a beállott árcsökkenés egyedül a gabonavámok mértékléséből származott volna, akkor az ársülyedésnek egyenlőnek kellene lennie avval az összeggel, melylyel a gabonavámok leszállítottak. Miután a buza- és rozsvám q-nkint 5. M-ról 3.5 M-ra, tehát 1.5 M-val lett leszállítva, a buza árában pedig az 1860—99. évi átlagárákhoz hasonlítva 4 M, a rozs árában pedig 2.7 M-ot kitevő sülyedés állt be, arra az eredményre jut, hogy a szerződésekben eszközölt vámleszállításokon kívül egyéb tényezőknek is közre kellett hatniok a gabonaárak rohamos sülyedésében. A vámleszállítás mellőzése szerinte csak annyit használt volna a mezőgazdaságnak, hogy a gabona árában bekövetkezett sülyedés kisebb lett volna és a buzánál körülbelül 2.5—3 M-t, a rozsnál pedig csak 1—1.5 M-t tett volna ki. Midőn így egyrészt a tényleg bekövetkezett ársülyedést nem írja egészen a gabonavámok leszállításának rovására, másrészt kétségtelennek ismeri el azt, hogy a kilenczvenes évek kereskedelmi szerződéseinek a mezőgazdaság helyzetének válságossá tételében tetemes részük van.

Ehhez képest a jövőben felállítandó vám mérvének megállapítása alkalmával is Conradétól egészen eltérő eredményre jut. A vám legbiztosabban és legigazságosabban úgy volna megállapítható, ha a mezőgazdaság termelési költségeit ki lehetne puhatolni. Bár pontosággal ezt a feladatot az ő véleménye szerint sem lehet megoldani, mégis kísérletet tesz ez irányban. Tapasztalat és megfigyelés alapján Dade elfogadja, hogy a termelési költségek buzánál q-nkint 17—20 M, rozsnál 14—17 M közt ingadoznak, a miből a buza átlagos terme-

lési költségét 18·5 M-ban, a rozsét 15·5 M-ban állapítja meg. Miután azonban ezek az adatok, a mint maga is bevallja, csak becslésen alapulnak, más módhoz, a tényleges árak alapul vételéhez folyamodik, hogy megállapíthassa, mily árat kell a német mezőgazdának biztosítani, hogy a gabonatermelésből megélhessen. Feltételezvéen t. i., hogy az 1860—99. átlagárak adják meg ezt az árat, emez átlagok kiszámításához fog. Feltétevését arra alapítja, hogy az említett 40 év áraiban úgy a 60. és 70-es évek kedvező, mint a 80. és 90-es évek kedvezőtlen conjuncturái érvényre jutnak. Nem mulaszthatom el már e helyen figyelmeztetni arra, hogy Dade egész számítása e szerint egy teljesen önkényes feltévésen alapul. Mert hiszen tény az, hogy a kérdéses 40 év úgy kedvező, mint kedvezőtlen conjuncturákban gazdag volt, de mi jogosít fel arra, hogy ebből arra vonjunk következtetést, mily ár biztosítaná a német gazdának a szemtermelés jövedelmezőségét?

Az 1860—99. évi átlagár buzára nézve Poroszországban q-nkint 19·5 M, rozsra nézve 15·6 M. Ebből mindenekelőtt azt következteti Dade, hogy a buza- és rozsvám helyesen nem állapítható meg egyenlő tételben, mint azt számos mezőgazda követelte. A buza és rozs vámja között joggal követelhető legalább 1 M-os különbség. Számításai szerint q-nkint legalább is 7·5 M-os buza- és 6·0 M-os rozsvám lett volna szükséges, hogy az utolsó 8 évben a buza, illetőleg a rozs ára az említett átlagárnak megfelelő magasságra emelkedjék. Számításának eredményétől maga is megijedvén, a biztosabb alapon (a tényleges átlagárak alapján) kiszámított eredményt mellőzve ismét az előbb már bizonytalannak elismert becslési alapra helyezkedik és 6·5 M-ban állapítja meg a követelendő buzavámot és 5·4 M-ban a rozsvámot.

Ezután annak a vizsgálására tér át, vajon nagy fontossága van-e a gabonavám kérdésének a német fogyasztóközönségre, illetőleg mennyire képes Németország gabonaszükségletét maga termelni? A felelet súlypontja a gabona, főkép a rozs, mint a német föld fönterményének különböző használatai közti arány megállapításában van. A rozs árának sülyedése, Dade szerint, arra indította a német gazdát, hogy a rozstermés tetemes részét állati takarmányul használja fel. miáltal a rozstermés jelentékeny része elvonatik az emberi élvezettől. A takarmányul használt rozs számításai szerint 1,659.409 tonnával felülmulta a rozsbaviteli többletet. Rozsot és buzát összefoglalva, a takarmányul használt gabona 566.645 tonnával volt több, mint a beviteli többlet. Ebből azt következteti, hogyha a takarmányozási célokra használt gabona 80%-át emberi élvezet számára lehetne biztosítani, akkor a német föld képes volna az ország egész gabonaszükségletét fedezni. Ennélfogva szerinte a gabonabevitel oka Németországban az, hogy a rozsot emberi élvezetre fordítás helyett takarmányul használják, és ha ezt lehetséges volna az állattenyésztés érdekeinek sérelme nélkül megakadályozni, akkor Németország gabonabevitelre alig szorulna és így a gabonavámok a fogyasztóra nézve nem birnának nagy jelentőséggel. Miután a mai gazdasági tudomány a buza- és rozstakarmányt igen czélszerűen véli helyettesíthetni korpa, olajpogácsa, árpa stb. által, ennélfogva Dade habozás nélkül elfogadja, hogy az eddig takarmányul használt buza és rozs az emberi élvezetre rendelkezésre állhat.

Áttérvén az áruforgalmi statisztika alapján annak a vizsgálására,

mely államok gabonabevitelével kell majd a jövőben a német mezőgazdaságnak küzdenie, főképp az Egyesült-Államok, Argentína, Románia és Bulgária versenyét jelzi a jövőben is figyelemre méltónak.

Az árpa és zab vámjával alig foglalkozik. Mélyebb vizsgálat helyett beéri arra való utalással, hogy a mezőgazdaság e cikkek tekintetében dilemma előtt áll, mert az állattenyésztést tekintve mérsekelt vám, az árpa- és rozstermelésre való figyelemmel ellenben magas vám volna kívánatos. Ő, úgy látszik, az állattenyésztés szempontjából kívánja a kérdést eldönteni. Az árpánál a sör és a takarmányárpara, amennyiben vámtechnikailag lehetséges külön tételt kíván: a sörárpara 3·5 M-t, takarmányárpara pedig 1 M-t. A zabvám szerinte 3·5 M-ban volna megállapítandó.

Előrebocsátván azt, hogy a nagy tudományos apparatus, mellyel szerző munkához fog, kétségkívül igen nagy értéket biztosít az értekezésnek, még sem lehet a munka egynéhány nem épen jelentéktelen hibája és tévedése előtt szemet hunyni. A főhibák a kiindulási pontokban vannak. Szerző egész okoskodásának alapja, hogy a német mezőgazdaság érdekeinek megóvása szempontjából okvetlenül szükséges a gabonatermelést oly kiterjedésben fentartani mint a mily kiterjedésben azt a német mezőgazdák ma folytatják. Szükségesnek tartja ezt nemcsak a német mezőgazda, hanem az egész lakosság érdekében, mert Németország csak így lehet független a külföldtől. »Die geographische und politische Lage Deutschlands erheischt für den dauernden Bestand des Reiches, dafür zu sorgen, dass ihm in Zeiten der Not Brot und Fleisch, vor allem aber Brot, ebensowenig ausgehen, wie Pulver und Blei.« Mai közgazdaságtani ismereteink mellett semmi esetre sem találhatjuk az állam gazdagságának és jólétének, vagy épen fennállásának feltételeit abban, hogy a szükséges termékek minél nagyobb részét maga állítsa elő. És ezért a szemtermelésnek a mai kiterjedésben való fentartását életszükségletnek Németországban nem lehet mondani. A háború esetében való függetlenség szükségére való utalás pedig mindenhol inkább helyén van, mint a gabonavámok kérdésének elbírálásánál.

A mi Dadenak tagadhatatlanul felette érdekes, igen tanulságos számítása illeti, meg kell jegyeznünk, hogy azok is gyakran hibásak. Hogy csak egy példát említsünk, a gabona átlagos termelési költségeinek kiszámításánál a búzánál 17—20 és a rozsnál 14—17 M-os költségekből az átlagot egyszerűen a két szélső összeg összeadása és felezése útján határozza meg. E számítás csak akkor volna helyén, ha Németországban a rossz és jó föld, a magas és alacsony termelési költségek mellett termelt gabona egyenlő mértékben volna.

Mint okoskodásának, úgy számításainak is épen a döntő elemei tévesek. Példának okáért, a mint már utaltunk is rája, egész önkényes az 1860—99. évi átlagárat olyannak elfogadni, mint a melyet a mezőgazdának kapnia kell, hogy a szemtermelésből megélhessen.

Dade maga is érezte, hogy számításai nem egy helyen az általa védelmezett irány előnyére tévedtek és ezért azokból a következőket teljesen levonni nem meri. Miután 7·5 és 6·0 M-os buza-, illetőleg rozsvámot, később 6·5 M-os buza és 5·4 M-os rozsvámot számított ki, az eredmény összefoglalásánál csak 6 M-os buza és 5 M-os rozsvámot követel, engedményeit semmivel sem indokolván.

Főképp német körökben mar néhány év óta nagy feltűnést kelt,

hogy a szabad kereskedelem classikus földjének tekintett Angliában mozgalmak észlelhetők, melyek legalább is azt juttatják a többi, magukat védvámokkal körülsánczó államoknak eszébe, hogy Angliának nem kell okvetlenül a feltétlen szabad kereskedelem hívének maradnia. Az előttünk fekvő kötetben egy angol és egy német író czikke foglalkozik e kérdéssel. Hewins megmutatja a kapcsolatot az imperialismus és az angol kereskedelmi politika között, Rathgen a tényeket, melyekben az angol kereskedelmi politikának az imperialistikus czélok szolgálatába hajtása már eddig is nyilvánult. Mindkét czikkből elég világosan kitűnik, hogy Angliában a szabad kereskedelmet már nem tartják megdönthetetlen elvnek, mely önczél.

Az északamerikai gyarmatok elszakadásával kezdődik Anglia új gyarmati politikája. Az Egyesült Államok függetlenségi harca tudvalevőleg első sorban kereskedelempolitikai okokból származott. Az angol nemzet tanulván ez eseményekből, a gyarmatoknak nagyobb önállóságot adott és ez önállóságot nemcsak politikai, hanem gazdasági életükre is kiterjesztette. Így keletkezett a *laisser faire* gyarmati politika, mely a gyarmatok egyre nagyobb önállósítását vallotta főelvnek és nem riadt vissza attól a gondolattól sem, hogy ez idővel a gyarmatoknak politikai és gazdasági teljes elválásához fog vezetni, sőt ezt természetes szükségnek tartotta.

A teljes *laisser faire* politika híveivel szemben állnak azok az imperialisták, kik a gyarmatok elszakadását nem tartják sem természetesnek, sem szükségesnek. Ők a külpolitikát imperialistikus czélok szolgálatába kívánják hajtani és a *laisser faire* elvét csakis a gazdasági politikára szorítani. Szerintük az anyaország feladata a gyarmatokat védeni és gondoskodni arról, hogy az angol alattvaló mindenütt megtalálja az őt megillető szabadságot és biztosságot. A belpolitikával és a pénzügyi kérdések megoldásával e törekvéseket nem hozzák kapcsolatba. Hewins e párttal nem ért egyet, mert nem nyujtanak biztosítékot oly gazdasági támadások ellen, melyek a gyarmatok kereskedelmi és ipari érdekeit sértik és azokat az anyaországtól elidegenítik.

A harmadik csoport a »constructiv imperialisták«-é, kiké Hewins szerint a jövő, mert ők értik meg egyedül az összefüggést az imperialismus és a gazdasági politika között. A constructiv imperialismust olyan politikának definiálja, mely az imperiumot főczélnek tekinti és a gazdasági politikát ezentul nem mint eddig, az anyaország fogyasztóinak, hanem az imperium érdekei szempontjából kívánja vezetni. A constructiv imperialismus ennél fogva szakít a *laisser faire* elvével, de egyuttal, a mint Hewins több helyt is kiemeli, avval a nézettel is, mintha a feltétlen szabad kereskedelem megdönthetetlen elv volna. Kereskedelempolitikai tekintetben is új cél keletkezett a birodalom egyesítése és minden kereskedelmi politika, tehát a szabad kereskedelem is csak addig jogosult, a mig e czélnek szolgál.

Hogy az itt jelzett irányban már tényleg történtek is lépések, arról Rathgen czikke számol be. E lépéseket erős agitatio előzte meg, mely azt hirdette, hogy a német ipar túlszárnyalta az angolt, és mely agitationnak a czélja az volt, hogy az angol nemzetet a gyarmati piacok megtartása érdekében teendő intézkedések és az iparosokat erejük megfeszítésére sarkalja.

Eddig főképp három oly esemény következett be, mely az angol

kereskedelmi politika közeli változására enged következtetni: az indiai cukorvám a kiviteli jutalmat fizető államokból behozott cukorra, továbbá az Angliának Canadában nyújtott differentialis kedvezmények és végre a német és a belga kereskedelmi szerződés felmondása.

A cukorkiviteli jutalmakkal szemben elfoglalandó álláspont már régebb óta vitás Angliában. Az 1899. évi márczius 20-iki törvény, mely az indiai kormányt felhatalmazza, hogy az oly árukat, melyek az azokat előállító államban kiviteli jutalmat élveznek, vámpótlékkal terhelhesse, azért oly fontos, mert eddig az egész angol kereskedelmi politika azon az állásponton állott, hogy a különbözeti vámok ellenkeznek a szabadkereskedelemmel. Az a körülmény, hogy az indiai cukor érdekében kivételt tettek, mindenesetre ellenkezik az eddig követett politikával és csak az imperium érdekeinek szem előtt tartásából magyarázható meg.

Az 1897. évi canadai vámtörvénynek, mely Angliát differentialis kedvezményekben részesíti, a jelentősége abban rejlik, hogy ezzel megtörtént az első lépés az anyaállam termelésének a gyarmatokban a többi államok termelése fölött való előnyben részesítése ügyében. Az anyaország és a gyarmatok közti kereskedelempolitikai közeledésre nézve az anyaország a gyarmatoktól, a gyarmatok pedig az anyaországtól, vagy valamely másik gyarmattól várták az első lépést. A midőn Canada az 1897. évi vámtarifát megalkotta, ezzel ezt a várva várt első lépést tette meg, mely úgy az anyaországban, mint néhány gyarmatban nagy lelkesülést szült.

A mi végre a szerződések felmondását illeti, ez egész határozottan a gyarmatokhoz ez iránt intézett kérdés folytán, és a gyarmatok világos óhajára következett be. Hogy ez által az anyaállam és a gyarmatok közeledésének lehetőségét kívánták biztosítani, az is bizonyítja, hogy csak a német és belga szerződést mondták fel, mert ezekben ki volt kötve, hogy a német és a belga árúk az angol gyarmatokban nem fognak magasabb vámokkal vagy illetékekkel megrovatni, mint Anglia hasonló árucikkei.

Természetesen az, hogy a jelzett tényeket mennyiben, mikor és mily irányban fogják újabb hasonló tények követni, előre meg nem mondható. Annyi bizonyos, hogy a nehézségek nagyon nagyok. A legnagyobb nehézség a vámegyesülésnél abban volna, hogy Angliának pénzügyi vámokra épített vámtarifájában teljesen hiányzanak az eszközök, a gyarmatoktól nyert kedvezményeket más kedvezmények cserébe adásával viszonzni. A gyarmatok kivitelének kedvezményekben részesítése csak a kevés vámköteles áruknál lehet, míg a többi áruknál legfeljebb differentialis vámok útján történhetnék. Erre Anglia Chamberlain szerint is csak úgy határozhatná magát, ha érte cserébe nagy előnyt nyerne, t. i. a gyarmatokban cikkek számára teljes vámmentességet. És itt van a kérdés sarkpontja. Mert a legtöbb gyarmat iparát nehezen fogja kitenni az angol versenynek és a vámbevételek legnagyobb részét nem is nélkülözheti.

A kötetet Ballod tanulmánya zárja be az amerikai-német kereskedelmi viszonyokról. Az értekezés főképp annak vizsgálatára van szentelve, hogy az amerikai verseny mely téren fenyegeti Németországot a jövőre nézve leginkább és milyen cikkekben remélhet Németország továbbra is kivételt. E végből főképp a vasipar és a mezőgazdasági termelés költségeit hasonlítja Németországban és Ame-

rikában. Számításai természetesen csak hozzávetőlegesek. A vasipar Amerikában igen kedvező feltételek közt termel, kivált Alabamában, ahol vas és szén együtt található. Ez előnyt azonban ellensúlyozza, hogy az itteni vasérczek átlag csak 37—40% vasat tartalmaznak és foszfortartalmuk jelnetékeny. A vasérczek mellett előforduló szén hátránya, hogy kéntartalma igen nagy. Ballod adatai szerint általánosságban a vasipar feltételei Németországban nem mondhatók kedvezőtlenebbeknek, mint Amerikában.

Az Unió mezőgazdasági versenyétől a német gazdák Ballod szerint joggal félnek. A míg a mivelés Amerikában extensiv lesz, addig a gabonaárakra gyakorolt nyomás is többé-kevésbé meg fog maradni.

Az amerikai vámpolitika hatása elég határozottan meglátszik a német-amerikai forgalmon is. Az amerikai bevétel jelentékenyen nő, míg Németországnak az Unioba irányuló kivitele elég tekintélyes csökkenést mutat fel és a kilátások a jövőre nézve sem kedvezők. A cukorkivitel előbb-utóbb minimumra fog alászállni, mert főképp Cuba egyre jobban fogja eláraszthatni nádcukorral az Uniot és e mellett magában az Unioban is gyorsan fejlődik a cukorgyártás. A gépek és vasárúk kivitele az Unio hatalmas gép- és vasiparának kifejlődése folytán jelentékenyen csökkent, sőt az utóbbi években Németország több idevágó cikket visz be Amerikából, mint a megnyit oda exportál. A textilipar fellendülése a német szövő-fonóipari kivitel megbenitotta; csakis finomabb gyapjú- és selyemárúkból lehetséges továbbra is kivitel Amerikába, mert ezekben Németország kiváló minőségeket állít elő.

Minthogy Németország forgalma Amerikával szemben ily kedvezőtlenül alakul, már több gazdaságpolitikus azt a kérdést vetette fel, nem lehetne-e az eddig Amerikából beszerzett árukat máshonnan is behozni és ezzel az Uniot az eddig követett erőszakos kereskedelmi politika elhagyására kényszeríteni? Ballod is foglalkozik a kérdéssel és mint a többi német írók, úgy ő is Oroszországban látja azt az államot, mely a legtöbb most Amerikából beszerzett cikket szállíthatná, ha Németország hozzája gazdaságilag közeledne. Sőt Ballod szerint itt-ott előnyvel is járna ez. Az orosz buza p. o. jobb minőségű, mint az amerikai. Csakis két cikk tekintetében tartja az amerikai bevételt nehezen nélkülözhetőnek; ezek a réz és a gyapot. Bár a német, spanyol, japán és ausztráliai bányákból is beszerezhetni a szükséges rezet, ez mégis előreláthatólag áremelkedéssel járna, mi a német ipart tetemesen károsítaná. Gyapotot Oroszország is termel ugyan, e mellett az afrikai német gyarmatokban is lehetne kísérletet tenni a gyapottermeléssel, mégis veszteség volna a német szövő-fonóiparra nézve az amerikai gyapotbehozatal megnehezítése.

Ballod nézete szerint mindezek után Németország ne keresse az alkalmat arra, hogy Amerikával vámháborúba keveredjék, de ne is rettegjen ettől túlságosan, mert, a mint a sorok közt olvasható, a jelenlegi állapotnak továbbra való fentartása sokkal veszedelmesebb Németországra nézve, mint esetleg a vámháború.

Gabonavámok.

Gustav Ruhland: *Gegengutachten zu Prof. Dr. Conrad's Stellung der landwirtschaftlichen Zölle in den 1903 zu schliessenden Handelsverträgen Deutschlands.* Neuwied, 1901. V. és 120. l.

Otto Rabe: *Vierzig Jahre Brodgetreidebau. Ein Beitrag aus der Praxis zur Frage der Kornzölle.* Berlin, 1901. 52. l.

Ludwig Frankl: *Getreidezoll und nationaler Getreidepreis in Oesterreich.* Wien, 1901. 59. l.

Njemetzki: *Die Industrialisierung der Landwirtschaft, nebst einer Antwort auf die Frage Brotzoll oder Handelsverträge?* Berlin, 1901. 50. l.

A kereskedelmi szerződések előkészítése és főképp a gabnavámok kérdése Németországban élénken foglalkoztatja a közvéleményt; az irodalomban is napról-napra újabb röpiratok jelennek meg és a harcz itt is minden téren folyik.

Ruhland legújabb művét Conrad tanárnak azon szemlénk januáriusi füzetében is ismertetett tanulmánya folytán írta, amely a Verein für Socialpolitik kereskedelem-politikai füzeteiben megjelent. Conrad régi álláspontját, hogy a gabnavámok Németország hátrányára szolgálnak, ebben a dolgozatában is bő adatokkal és alapos érvekkel fejtegeti. E munka ellenében szükségét látta Ruhland, a német agráriusok tudományos védője és agitátora ismert álláspontját kifejteni, mely a gabnavámok szükséges voltát és igazoltságát bizonyítja. Ruhland abból indul ki, hogy az individualismus alapján álló irók a régi iskolához tartoznak, s ezen iskola követői a jelenlegi közgazdasági viszonyok megbíráására nem képesek. Egy új iskola van hivatva a mai állapotok fölismerésére; ezen új iskola a szerzőnk által adatok alapján szerzett tapasztalatok szerint a következő eredményre vezetett: 1. a gabnaárak jelenlegi hullámozása csak annyiban természetes, a mennyiben minden beteges jelenség is természetes; a mikép azonban esztelenség volna az orvosnak közreműködését a betegség ellen a természetes lefolyásnak mesterséges befolyásolásának tekinteni, épúgy nem lehet a gabnaárak mai beteges hullámozásának megjavítását mesterséges beavatkozásnak mondani; — 2. a gabnaárak hullámozása jelenleg beteges és abnormal, mert az árszabályozás kizárólag a kereskedelem és a speculativ tőke által történik; az ármeghatározás egészségtelen szervezésének tetőpontja a nagy gabnataridőüzleti tőzsdékben van; — 3. ez az egészségtelen és ép azért tulajdonképpen természetellenes gabnaáralakulás első sorban a kereskedelem kezében levő készletek arányában történik; ezek a készletek a világtermés 3—5% közt váltakoznak; a szerint, a mint vagy a gazdák szállítása, vagy a fogyasztás alá bocsátás folytán a kereskedelem rendelkezésére álló készletek 1%-kal emelkednek vagy csökkennek, a szerint esnek vagy emelkednek a gabnaárak is; — 4. az ár meghatározásának ez a módja már azért is esztelen, mert a naponként változó helyzettől függ; annál igazságtalanabb, mert ez a napi helyzet a hamisítások és csalások egész hihetetlen tömegének eredménye; hónapokon keresztül a piacra jutó gabna statisztikája valótlan; a rendelkezésre álló készletek nagyságát Amerikában az amerikai elevátorring állandóan hamisítja; ehhez járul a termékek állásáról, a bevetett területekről, az aratásról stb. szóló hazug jelentések rendszeres terjesztése; — 5. ekkép a nemzetközi gabnapiaczon a baisse-párt állandó szervezete működik, melynek élén az északamerikai elevátorring áll. Ezen nagy tőkés syndicatus érdekében fekszik a gabnaárak rendkívüli alacsony volta,

mert ez esetben a gabnatulajdonosok a raktározásra ösztönöztetnek; — 6. de az európai piacokon is kénytelenek az északamerikai baissepárt hatásának hódolni, miután az arbitrage-üzletet rendszeresen folytatják; mert ha a chicagói árhanyatlást Európa el nem fogadja, minden tőzsde határidő-buzát vehetne Chicagóban és határidőre leadhatja Európában s nyereségre tehetne szert. Ezekből kitűnik, hogy a régi iskolának az a tana, mely szerint a gabonaáraknál a keresés és kínálás aránya volna a döntő, üres phrasis. R. ezután a régi kortól kezdve a népek gazdasági hanyatlásának történeti vázlatát adja és ezen vázolata alapján eddigi tanulmányait, mint a lefolyt háromezer évnek tapasztalati eredményeit, a következő pontokba foglalja: 1. a gazdasági betegség, a melyben eddig minden magasabban kifejlett nép kizárólag tönkrement, a pénznyereség utáni vágy: a capitalismus. A pénz utáni vágy, miután tönkretette a parasztságot és a középosztályt, a népet kis számú túlgazdagokba, és egy tömeg elszegényedettekbe osztja; 2. mihelyt e fejlődés a reménytelenség jellegét érte el, a capitalismus elfajulási alakjai: a socialismus, communismus és anarchismus jelentkeznek; 3. a ki a nemzeteknek ily uton való elpusztulását nem óhajtja, az csak arra irányítsa törekvéseit, hogy a középosztály, a mely alapját a parasztságban és a gabnatermelésben bírja, a capitalismussal szemben fentartassék; compromissum a capitalismussal e középosztály fentartása czéljából lehetetlen. — Ezen elveket Németországra alkalmazva és a gabnatermelésre vonatkoztatva R. azt kívánja, hogy egész erővel ellene kell működni annak, miszerint Németország Angolországhoz hasonló kiviteli állammá fejlődjék; hogy a gabona áralakulása a capitalismus körmeiből kiszabadíttassék; hogy a gabnatermelők a solid kereskedéssel és a maiakkal egy nemzeti gabnakereskedő syndicatust képezzenek és a gabnaárakat a termelési költségek alapján állapítsák meg. Ezen gazdasági politika eszközei pedig R. szerint a letételi pénzeknek nemzetiesítése, a birodalmi banknak nemzetivé tétele és a részvénytársasági jognak a szabad uzsora üzésétől való felszabadítása. Mindaddig, míg azonban ez megtörténhetnék, Németország és Franciaország számára egyelőre palliativ és átmeneti eszköz gyanánt a gabnavámok szükségesek. A gabnaáraknak a capitalismus uralma alatt lehetséges óriási hullámozása mellett R. meghatározott vámok alkalmazását hatástalannak tart, s az árak szerint változó scalaszerű vámok mellett nyilatkozik. Ez alapvető nézeteinek kifejtése után R. foglalkozik azzal a sokat vitatott kérdéssel, vajjon a belföld vagy a külföld viseli-e a vám terheit és arra a következtetésre jut, hogy a gabnaárak csökkenő irányzatánál a gabnavámot a külföld viseli, mivel pedig a csökkenő irányzat uralkodik a gabnaáraknál évtizedek óta — kevés és kivételes megszakítással — a gabnavámokat tényleg a külföld fizette. A szóban levő munka utolsó fejezetében a gabnavámok socialis hatása képezi a fejtegetés tárgyát. R. azon elterjedt nézettel szemben, hogy a gabnavámok a munkások helyzetére kellemetlenül hatnak, a mennyiben az élelmi szerek legfontosabbját, a kenyeret megdrágítják, rendszerének azon alapelvével küzd, hogy egész gazdasági politikája a középosztály erősítésére irányul s ez okból minden intézkedés, mely erre törekszik, tehát a gabnavámok is, a munkások előnyére vannak; mert ha a középosztály sorsa biztos, a munkás nemcsak munkájára nézve talál állandó elhelyezést, hanem saját maga számára is a társadalmi

önállósítás lehetőségében haladását biztosítva látja. Ruhland jelen művéhez mint hasonló tárgyú mellékleteket csatolja azokat az értekezéseit, melyeket időközben különböző folyóiratokban közzétett; jelesül bizonyítja az első mellékletben azt, hogy a gabnaárakat nem a különböző országok termelési viszonyai s az azokról szedett adatok combinatioja, hanem a piacznak napi helyzete, tehát szerinte a véletlen határozza meg; — második értekezésében adatokkal igyekszik kimutatni, hogy az északamerikai látható készletekről megjelenő statisztika hamisítva van; — harmadik értekezésében az amerikai nyugoti gabnaszállítások és a látható készletek egymáshoz való viszonyát, nevezetesen a gabnatermelésre káros hatását fejtegeti; — a negyedik értekezésében az amerikai elevatorring és üzletei tárgyalatnak és természetesen a gabnatermelők hátrányos helyzete egy ily erős testülettel szemben bizonyítottatik; — az ötödik értekezést az északamerikai, francziai és argentiniai termésekről szóló termésjelentések bírálatának szenteli, természetesen azzal az eredménnyel, hogy ezek a jelentések teljesen hamis képet adnak és megbizhatlanok; — hatodik értekezése azon nemzetközi tárgyalások történetét adja elő, melyeket 1896. évben Oroszország az északamerikai államokkal a végből kezdeményezett, hogy ez a két hatalmas gabnatermő állam államilag hasson a buzaárak megállapításához; — hetedik értekezése a gabnavámok hatásáról és jelentőségéről szól és azon emlékiratot tartalmazza, melyet Ruhland 1890. évben a német birodalmi külügyi hivatalhoz nyújtott be. Végül Meyer Emil tőzsdeügynöknek 1885. évi jelentéséből a buzára vonatkozó rész közöltetik azért, mert ebben a jelentésben constatáltatik, hogy az 1885-ik évben bekövetkezett vámemelések ellenére, a buzaárak az említett évben nem emelkedtek, hanem csökkentek. Ruhland jelen műve ugyanazon túlzásokban szenved, melyekkel egész működése telve van; mint a német agráriusok szellemi és irodalmi előharczosa a kereskedés mostani szervezetében és a nemzetközi mozgó tőkében látja a közgazdasági bajok egyedüli kútforrását és az ellen küzd a gabnavámok kérdésének fejtegetésénél is.

Rabe »Negyven év kenyértermelés« című művében hasonlóképp a német gabnavámok fölemelését követeli, még pedig ezen követelésénél kiindul egy nagyobb porosz lovagbirtok viszonyaiból, a mely a szász és anhalti kerületben fekszik s melynek legnagyobb része 2372 hold területű. Ezen nagybirtokok negyven évi adatait sorolja fel. A vám nagyságának meghatározására a gabnatermelés jövedelmezőségét kívánja alapul vétetni és a termés hozadékának a termelési költségekkel való összehasonlítását követeli. Adatai szerint az említett birtokon a buza tonnája:

Években	Nyershozadéka	Termelési költség	Tiszta jövedelem	Ára
1870—1879 . . .	136·76 M.	84·98 M.	+ 51·78 M.	231·99 M.
1880—1884 . . .	119·01 »	123·59 »	— 4·58 »	202·88 »
1885—1887 . . .	120·94 »	112·28 »	+ 8·06 »	163·95 »
1838—1891 . . .	151·07 »	121·87 »	+ 29·20 »	201·58 »
1892—1899 . . .	123·82 »	107·07 »	+ 16·75 »	153·72 »

Ha tehát az 1870/9 évek átlagát vennők oly tiszta jövedelemnek, mely a német gazdaságokban elérendő, akkor a négy időszakban 56·36, 43·72, 22·58 és 35·02 márkával kisebb volt a tiszta jövedelem. Igaz, újabb időben a jószág intensivebb művelés következtében hol-

dankint (Morgen) többet termesztett; ugyanis az öt időszakban átlag termett holdankint 11·88, 11·80, 14·68, 14·95, illetőleg 16·07 mázsa buza; ennek következtében a buza tonnájának ára legalább 96·20, 59·40, 30·20, illetőleg 43 60 márkával magasabbnak kellett volna lennie az újabb időszakban, s így a vámnak

10	márka	helyett	az	1880—1884.	időszakban	106·20	márkának
30	»	»	»	1885—1887.	»	89·40	»
30	»	»	»	1888—1891.	»	80·20	»
35	»	»	»	1892—1899.	»	78·60	»

kellett volna lennie, hogy az említett jószág buza-termelése azt a jövedelmezőséget érje el, a melyet az 1870—1879. években élvezett. Szerzőnk a rendelkezésre álló adatokból a következő következtetéseket vonja le: a kenyértermények szemtermése évről-évre emelkedik, még pedig a népességgel összehasonlítva nagyobb arányokban; a buza és rozs ára a hatvanas évek végéig emelkedett, azóta csökkenő irányt mutat, még pedig a buza ára jobban csökkent mint a rozsé; a szemtermények termése annyira növekedett, hogy az árcsökkenést kiegyenlítette, ez okból az utolsó évtized bruttó-jövedelme az 1870—79. évtized bruttó-jövedelmével egyenlő; a gazdálkodásnál szükséges kiadások — kivéve a trágyázás- és a takarmányzásra fordítandók — állandóan emelkednek; a magasabb gazdasági kiadások következtében az utolsó évtizedben a buza-, de főképp a rozstermelésre fordított költségek a jövedelemből nem fedezhetők; ez az állapot az utóbbi években állandó lett volna, ha a vámok nem nyújtottak volna védelmet; de még az 50 márka vám uralma alatt is a védelem nem volt elegendő, hogy csak azt a jövedelmezőséget biztosítsa a gazdaságnak, a mely megvolt az 1870—79. évtizedben; hogy ez a jövedelmezőség ezentúl meglegyen, a buzára és a rozusra egyformaképp legalább 80 márkás vám lenne szükséges.

Frankl munkája, mely a gabonavámról és a nemzeti gabonáról Ausztriában szól, egyszerűen agrárius felelet egy cikkre, melyet Ebermann a »Zeit« című folyóiratban ugyanerről a tárgyról írt s amelyben az utóbb említett szerző a gabonavámok ellen szól. A füzet az osztrák agráriusok megbízásából készült s így természetesen a magasabb gabonavámok mellett nyilatkozik. Szerzőnk megküzd azzal az állítással, hogy a gabonavámok csak a nagybirtokosok előnyére szolgálnának, hogy a gabonavámok az összes népességet terhelik a gazdák előnyére s így csak legfőlebb átmeneti jelentőségük lehetne, és csak így volnának igazolhatók, hogy a gabonavámok a legszükségesebb élelmiszereket drágítják meg s ez okból a legszegényebb népre egész erővel nehezednek; hogy a gabonavámok Ausztriában alkalmasabbak, mint Németországban, mert a német ipar fejlettebb s így könnyebben viselheti a vámok által megdrágított munkát, mint Ausztria. Mint tisztán polemikus jellegű munkát egészen egyoldalú álláspontra helyezkedik és a gabonavámok föltétlen szükséges voltát tünteti föl.

Njemetzki munkája »A mezőgazdaság iparosítása«, a most említett három dolgozattal ellentétes állásponton áll. A gabonavámok ellen és hosszú tartalmú kereskedelmi szerződések mellett szólal fel. Utal arra, hogy Németország mezőgazdasága intensivitás tekintetében messze áll még a szomszéd államokétól, hiányzik a szövetkezeti alak kellő

felhasználása s az újabb technikai eszközök és eljárások alkalmazása. Az eddigi kereskedelmi szerződések előnyös volta Németországra nézve abból áll, hogy Amerikával és Oroszországgal sikerült kereskedelmi szerződéses viszonyba jutni, a mely két ország nyersterményekben bővelkedik és iparczikkékben hiányt szenved s ép ezért Németország olcsó nyersterményeket kaphat és iparczikkékének fölöslegeit eladhatja. A mennyiben tehát a gabonavámok ezt a politikát hátráltatnák, ez az ország jólétére veszélyes s ez okból a gabonavámok emelését kárhóztatja. —*vits.*

Otthon dolgozó munkások.

Die Wohnungs- und Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäscheconfection. Herausgegeben vom k. k. arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium. Wien, 1901. 121 l.

Az osztrák munkásstatisztikai hivatal tudvalevőleg a ruha- és fehérneművarró otthoni munkások helyzetének megismerése czéljából két évvel ezelőtt szóbeli enquéte-ot tartott; az ily módon nyert anyagot azonkívül a munkások lakás- és egészségügyi viszonyainak a helyszinén való tanulmányozása útján szerzett adatokkal egészítette ki. E helyszini vizsgáldás eredményeiről számol be az elől említett füzet.

E helyszini fölvételek természetesen nem terjedtek ki a vizsgálat alá vett munkásosztály egész körére, hanem annak csupán kis töredékére, mindössze 409 munkáslakásra, illetve háztartásra. Miután ezek között azonban több város, többféle anyagi helyzet és foglalkozási ág (női-, férfi-ruha-, fehérnemű- és nyakkendő-készítés) volt képviselve, a munkások e csoportjáról közölt adatok meglehetősen világos fogalmat adnak ezen iparág valamennyi otthon dolgozó munkásának helyzetéről.

A fölvételeket statisztikai és műszaki hivatalnokokból, tiszti és betegsegélyzőpénztári orvosokból és az ipartestületeknek és a segédegyleteknek bizalmi férfiak gyanánt szereplő tagjaiból álló bizottságok végezték, és pedig oly módon, hogy míg a statisztikus a lakásívnek a személyi és családi adatokra vonatkozó részét a lakókhöz intézett kérdések alapján kitöltötte, addig a műszaki hivatalnok az épület és a lakás méreteit állapította meg, az orvos pedig az egészségügyi vizsgálatot teljesítette. Az említett bizalmi férfiak feladata végre az volt, hogy a lakókat a felvétel czélja tekintetében felvilágosítsák és megnyugtassák s lehető őszinte és kimerítő válaszok adására bírják, a mi, bár a bizottság gyakorta találkozott bizalmatlansággal és gyanakvással, több-kevesebb fáradozás után nagyobbára sikerült is.

A terjedelmes kérdőív tartalma nagyjában a következő volt: az épület leírása, az otthoni munkás személyi viszonyai, a háztartás tagjainak felsorolása, az egyes lakhelyiségek leírása, a lakbér, az illemhely állapota, a vízzel való ellátás módja, a lakás berendezése és állapota, végül az egészségi viszonyok.

A felvétel mindössze 6 városra és vidékére terjedt ki és pedig a következőkre: Bécs (247 lakás), Prága (45 lakás), Lemberg (30), Prossnitz és környéke (51), Boskowitz és környéke (31) és Rozdól (5). A 407 lakás közül csupán 2 volt pinczében és mindössze 11 a

félemeleten, 134 ellenben földszinten, az I. és II. emeleten 193, a III. és IV. emeleten pedig 69 lakás volt. Ez emeleti lakások nagyjára természetesen udvari és hátsó épületi lakások voltak és főleg a nagy városokban találtattak. A lakhelyiségek száma 1038 volt, ezeknek 10% nedves. Hálásra használtak ezek közül 742 helyiséget, de ebből 108 egyszersmind konyhául, 317 egyuttal munkahelyiségül szolgált, 53 pedig mind a három célnak egyaránt. A 742 hálólhelyiségben 2493 személy hált, egy-egy helyiségben tehát átlag 3.4, de az átlagot 298 helyiség haladta meg, melyek közül 6-ot 9, egyet 10 és 3-at 10-nél több személy használt éjjeli pihenőhelyül. Az egy fejre eső légtérfogat minimumát 10 m³-ben véve föl, a 409 lakásból 74 maradt ezen alul, köztük 7-ben 5 m³ sem esett egy lakóra. Ugyancsak rosszak voltak a lakások világítási viszonyai. Ágyrajárókat 65 lakásban tartottak.

Csak ennyit mutatunk be a füzetben közölt gazdag és érdekes számszerű anyagból, melynek közelebbi megvilágítására és kiegészítésére több lakás egyéni leírása szolgál. A fölvételtől teljesen független a füzet harmadik fejezete, mely a fehérnemű és ruhavarró munkások betegedési és halálozási viszonyairól szól; ez ugyanis nem a helyszini tanulmányozás eredményeit tárgyalja, hanem 15 szabóipartestületi betegsegélyzőpénztár 1892—1896. évi statisztikai adatait részletesen feldolgozva mutatja be.

A füzet, bármily érdekes is tartalma, alig ismertet meg bennünket új dolgokkal, miután ily szomorú viszonyok, mint a milyeneket számadataiban és leírásaiban elénk tár, nem csupán a ruha- és fehérnemű varró otthoni munkások körében, hanem kétségtelenül más iparág munkásainál is észlelhetők, mint ezt különben az 1890. évi népszámlálás eredményei is, főleg Bécsre vonatkozólag, mutatták. A lakásnyomor nem a munkásstatisztikai hivatall által imént tanulmányozott iparágnek specialis baja, hanem majdnem az egész munkásosztályé, leginkább pedig az otthon dolgozóké. Rendkívül becses adalékok az e füzetben foglaltak a szegény néposztály lakásviszonyainak ismeretéhez és hasznosak, mert a figyelmet ujlag e közérdekű és állandóan égető kérdésre terelik. Alig hinnők azonban, hogy e helyszini vizsgáladás eredményei értékesithetők lennének annak a gyakorlati célnak szolgálatában, mely erre a fölvételre alkalmat adott. Az osztrák kormány ugyanis ez iparág helyzetének vizsgálatát azért indította meg, hogy az ennek körében mutatkozó visszásságokat esetleg törvényhozás utján megszüntesse, vagy legalább enyhítse. Valószínűtlen azonban, hogy a törvényes szabályozás annak idején a lakásviszonyok javítására is kiterjedjen, miután ez egy bizonyos iparágra, illetve a munkások egy bizonyos csoportjára nem szoritkozhatik.

Fenyvessy József.

Munkáshivatali közlemények.

1. *Seventh Annual Abstract of Labour Statistics of the United Kingdom.* 1899—1900. London, 1901.

2. *State of Connecticut. Public Document Nr. 23. Sixteenth Annual Report of the Bureau of Labor Statistics for the year ended November 30, 1900.* Hartford, 1900.

3. *Twenty-Third Annual Report of the Bureau of Statistics of Labor and Industries of New-Jersey for the year ending October 31 st 1900.* Camden, N. J. 1901.

1. Az angol munkásstatisztikai hivatal évkönyvének 7. évfolyama az előző évekkel azonos besztásban közli az 1899. és 1900. évi adatokat, az utóbbiakat azonban csak részben és nem végleges eredmények gyanánt. Ez adatok közül felemlítjük, hogy a szervezkedett munkásoknak mindössze 2·9¹/₀-a volt munka nélkül, tehát valamivel több, mint előző évben (2·4⁰/₀). 1,088.300 munkásnak bérében állott be az 1900. év folyamán változás, a mi összeségében 203.240 \$.-tal emelte a béreket; ez emelkedés tulnyomó része a bányamunkásokra esik és az előző évinél jóval nagyobb. Ugyancsak kedvező irányzatot mutat a munkaidő csökkentése, ez ugyanis 55.560 munkásnál hetenkint 227.700 óra volt. Kevésbé örvendetes képet mutat a baleseti statisztika, mely szerint a megsérültek összes száma 104.464 (1899-ben 96.369) volt, a halálos kimenetelű baleseteké pedig 4785 (előző évben 4619). A strikeok száma: 623 kisebb, mint az előző 6 év bármelyikében, a közvetlenül vagy közvetve a strike által érintett munkások száma pedig alig valamivel haladja meg az előző évit, a strikeok átlagos tartamánál e többlet már jelentékenyebb: 1900-ban 3,784.985 munkanap, 1899-ben 2,516.416, de azért még jóval visszamarad az 1897. és 1898. évi számok mögött.

2. A hivatalos munkásstatisztika szülőföldjén: az Északamerikai Egyesült Államokban manapság már 32 munkáshivatal működik. Kiadványaik száma sokkal nagyobb, mint semhogy azok rendszeres méltatása e folyóirat hasábjain helyet találhatna, adatgyűjtéseik eredményei különben is, miután azok nem az egész köztársaságra, hanem annak csak egy-egy részére vonatkoznak, különösebb érdeklődésünkre számot alig tarthatnak. Érdemes mindazonáltal e kiadványok egyikével-másikával foglalkozni már csak azon szempontból is, hogy e hivatalok változatos működése körét és adatgyűjtési módszereit megismerjük. Jellemző például szolgál erre a Connecticut állam hivatalának jelentése. Tartalmának csak kisebb részét szolgáltatják a statisztikai kimutatások, melyek elsője 712 ipari vállalatnak az átlagos munkáslétszámra, a munkanapokra, a fizetett bérekre, a termelt cikkek értékére vonatkozó adatait egyenként közli, az előző öt évi adatokkal összehasonlítva. Részletes összeállítást ad továbbá az 1900. évben épült gyárakról azok építésmódjáról, terjedelméről és építési költségéről. Statisztikai adatok foglaltatnak végül a munkásszervezetekről szóló fejezetben, melyeket az egyesületeknek és azok főtisztviselőinek teljes címirtára egészít ki. Közli továbbá a kiadvány az állam területén előállított ipari és mezőgazdasági cikkek teljes lajstromát, cikkek az olasz munkások helyzetéről, a köztársaság területén működő ingyenes hatósági munkaközvetítő-intézetek szervezetéről és tevékenységéről, részletes monographiákat a connecticuti strikeokról és lockoutokról; mindezeket függelék gyanánt az állam munkásügyi törvényeinek teljes szövege zárja be.

3. Ugyancsak ily egyvelegszerű tartalma van a New-Jersey-i hivatal évkönyvének; ez ugyanis négy fejezetre oszlik: az első a gyárstatisztika, mely a vállalatok számát, beruházott tőkéjét, a felhasznált anyagok és az előállított cikkek értékét, átlagos munkáslétszámot és a munkás-fluctuatiót iparágankint, a munkaidőt és a béreket mutatja ki; a második fejezet a bér- és foglalkoztatási viszonyokkal és az élelmi cikkek áraival foglalkozik; a harmadik a trade-uniók helyzetét és működését ismerteti statisztikai adatok kíséretében. Ugyane

fejezet keretébe foglalja a jelentés a new-jersey-i gőz- és közuti vasutak alkalmazottjainak munkaviszonyaira vonatkozó adatokat. A negyedik fejezetet South-Jersey üvegiparáról szóló cikk nyitja meg, melyet az ugyanott létesült zsidó-telepítvények leírása követ, majd az 1900. évi munkás törvények és a munkásügyekre vonatkozó bírászkodásból eredő döntvények, végül a lefolyt évben előfordult nevezetesebb ipari események időrendben való felsorolásával záródik az évkönyv.

Fenyvessy József.

Magyar Közgazdasági Társaság.

A Magyar Közgazdasági Társaság május 30-án tartotta rendes évi közgyűlését a tagok élénk részvétele mellett. A gyűlésen Láng Lajos elnökölt, a ki elnöki megnyitóul *A kereskedelmi politika kildtásai* című értekezését olvasta fel, a melyet a jelenvoltak nagy tetszéssel fogadtak. Ezután a napirend többi tárgyát intézték el, jóváhagyták az évi jelentést, a zárszámodásokat és elfogadták a költségvetést. A választásnál a választmányban megüresedett helyre Fellner Frigyes dr.-t, számvizsgálóvá pedig Baross Gézát, Beck Dénest, Emich Gusztávot, Fritz Pétert és Székely Ferenczet választották meg.

A közgyűlés után este lakomára gyűlt össze a társaság, hogy vidám kedvvel ülje meg a *Közgazdasági Lexikon* harmadik, befejező kötetének megjelenését. A lakomán mintegy ötvenen vettek részt, köztük Láng Lajos v. b. t. t., Hollán Sándor, Vargha Gyula min. tanácsosok, Hegedüs Ferencz közigazgatási bíró, Láczy Gyula és Grósz Emil egyet. tanárok, Ambrozovics Béla ny. min. tanácsos, Mandello Gyula jogtanár és Halász Sándor osztálytanácsos, a lexikon szerkesztői, Teleszky János min. titkár, Acsádi Ignác, Hegedüs Loránt orsz. képviselő és a lexikon számos előkelő munkatársa.

Az első köszöntőt Láng Lajos mondotta, Halász Sándort és Mandello Gyulát, mint a közgazdasági lexikon szerkesztőit éltetve. Halász Sándor az üdvözlést megköszönve a lexikon munkatársaira üritett pohárt. Mandello Gyula pedig a Magy. Tudományos Akadémia nemzetgazdasági bizottságának és a Magy. Közgazdasági Társaságnak fejezte ki a szerkesztők köszönetét a nyert támogatásért és Láng Lajost éltette, mint a Nemzetgazdasági Bizottság és a Közgazdasági Társaság elnökét. Vargha Gyula ugyancsak Láng Lajosra emelte poharát; Láng Lajos pedig a Közgazdasági Szemle felvirágozására utalva, ennek szerkesztőit éltette. Hegedüs Loránt Láng Lajosra emelte poharát, Sugár Ignác kamarai titkár pedig a sajtót köszöntötte fel.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 május 31-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- D e n o e l, F.: Catéchisme d'économie sociale. Liège: Cormaux 1901. (245) 8°.
- G h i n o, V.: Economia politica. Modena: lit. Pizzolotti 1900. (223) 8°.
- J o c h r, A.: Jean Herrenschwand. Ein schweizerischer Nationalökonom des 18. Jh. Bern: Wyss 1901. (18) 8°. M. 1.— Berner Beitr. z. Gesch. d. Nationalök. 13.
- K ö z g a z d a s á g i lexikon. Közgazdasági ismeretek tára 3 kötetben, szerk. Halász S. és Mandelló Gy. 3. k.: Munkásvédelem—Zsellérek. Budapest: Pallas 1901. (824, XII) 8°. 20 k.
- M a l a r c e: Note sur Schulze-Delitzsch et George Howel. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (48) 8°.
- M ü h l b r e c h t, O.: Wegweiser durch die neuere Literatur der Rechts- und Staatswissenschaften. Bd. 2., enth. die Literatur der J. 1893—1900 nebst Nachträgen zu Bd. 1. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (XVI, 651) 8°. M. 30.—
- N a v r a t i l Á.: A gazdasági élet elemi jelenségei. Budapest: Politzer 1901. (XIV, 200) 8°. 5 k.
- B l a n c, A.: Les idées économiques de Luther. Rev. du Christianisme social, 20 av.

2. Elmélet.

- A u p e t i t, A.: Essai sur la théorie générale de la monnaie. Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (295) 8°. 10 fr.
- C a r l i l e, W. W.: Evolution of modern money. London: Macmillan 1901. (498) 8°. 7/6, net.

- Kunz J.: A munka. Budapest: Kilián 1901. (XI, 382) 8°.
- Marx, K.: Le capital. Critique de l'économie politique. Livre 3: Le procès d'ensemble de la production capitaliste. Trad. par J. Borchardt et H. Vanderrydt. Paris: Giard & B. 1901. (521) 8°.
- Porte, M.: Entrepreneurs et profits industriels. Paris: Rousseau 1901. (227) 8°.
- Bourgouin, M.: La valeur dans le système collectiviste I. Rev. pol. & parl. 4.
- Kellès-Kranz, C. de.: Comtisme et Marxisme. **RS** 5.
- Loria, A.: Theory of international trade **EJ** 1.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- Böttger, H.: Vom alten und neuen Mittelstand. Berlin: Heymann 1901. (56) 8°. 60 Pf. — Burschensch. Bücherei 8.
- Cheyney, E. P.: An intro. to industrial and social history of England. London: Macmillan 1901. (330) 8°. 6s. net.
- Crüger, H.: Die internationalen Genossenschafts-Kongresse in Paris im J. 1900. Berlin: Guttentag 1901. (113) 8°. M. 2:50. — Genossensch. Zeit- und Streitf. 5.
- Engels, F.: L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello Stato. Trad. P. Martignetti, pref. E. Bernstein. Milano: »Crit. sociale« 1901. (241) 8°. l. 3.—
- Gleyrose, P.: Petrucia—Peyrusse. Histoire politique, administrative, économique et sociale d'une commune française. Paris: Giard & Brière. 1900. (XII, 270) 8°. 5 fr.
- Kelemen G.: A mikádó országa. Budapest: Lampel 1901. (44) 8°. 60 f. — Iparosok olvtára. 8.
- Malagodi, O.: Imperialismo, la civiltà industriale e le sue conquiste: studi inglesi. Milano: Treves 1901. (XI, 414) 16°. l. 4.—
- Matteuzzi, A.: Les facteurs de l'évolution des peuples ou l'influence du milieu et de l'hérédité des caractères acquis dans l'évolution des peuples. Trad. de l'italien par J. Gatti. Bruxelles: Mayolez & A. 1900. (411, VIII.) 8°. 6 fr.
- Moreau, C.: Monographie agricole, économique, industrielle et commerciale de la commune de Courtenay. Montargis: imp. Laurent 1901. (44) 8°.
- Nineteenth century: review of progress during past 100 years in chief departments of human activity. London: Putnam 1901. (504) 8°. 10/6.
- Pariset, E.: Histoire de la fabrique lyonnaise. Etude sur le régime social et économique de l'industrie de la soie à Lyon, depuis le 16e siècle. Lyon: imp. Rey 1901. (433) 8°.
- Perkins-Stetson, Ch.: Mann und Frau. Die wirtschaftlichen Beziehungen der Geschlechter als Hauptfaktor der sozialen Entwicklung. Uebers. v. M. Stritt. Dresden: Minden 1901. (VIII, 286) 8°. M. 3.—
- Pestalozza, N.: La vita economica ateniense dalla fine del secolo 6 alla fine del 4 sec. avanti Cristo. Milano: Cogliati 1901. (115) 8°.
- Petrenz, O.: Die Entwicklung der Arbeitsteilung im Leipziger Gewerbe von 1751 bis 1900. Leipzig: Duncker & H. 1901. (V, 92) 8°. M. 2:20. — Staats- u. socialw. Forsch. 19.2.
- Ricaumont, de: Le Bordelais. Son sol; Produits; Vigne et vins; Commerce. Bordeaux: Maleville 1901. (23) 8°. 1 fr.
- Sée, H.: Les classes rurales et le régime domanial en France au moyen âge. Paris: Giard & Brière 1901. (XXXVII, 639) 8°. 12 fr. — Bibl. intern. d'éc. pol.
- SzereMLEI J.: Hód-Mező-Vásárhely története. 2. k.: Az ököljog kora, I. Istvántól a mohácsi vészig. Kiadja a város közönsége. Budapest, Hornyánszky biz. 1901. (XI, 476) 8°.
- Turquan, V.: La fortune de la France, des familles et des individus. Paris: imp. Levé 1901. (28) 8°. Extr. de la **Ré S.**
- Viollet, P.: Les communes françaises au moyen âge. Extr. Paris: Klincksieck 1900. (158) 4°.
- Wright, C. D.: L'évolution industrielle des États-Unis. Trad. par J. Lepelletier. Préf. de E. Levasseur. Paris: Giard & B. 1901. (XXII, 380) 8°. 8 fr. — Bibl. d'éc. pol.
- Zabel, R.: Cuba. Die wirtschaftliche, sociale und politische Entwicklung der Insel. U. bes. Ber. der deutschen Handelsinteressen. Neue (Titel-) Ausg. Leipzig: Luckhardt, 1901. (IV, 88) 8°. M. 1:50.
- Bastable, C. J.: Some fractures of the economic movement in Ireland, 1880—1900. **EJ** 1.

- Below, G. v.:** Der Untergang der mittelalterlichen Stadtwirtschaft (Über den Begriff der Territorialwirtschaft). **JNS** 4.
- Brentano, F. F.:** La formation des villes dans l'Europe occidentales aux origines de la civilisation moderne. **ReS** 2.
- Caro, S.:** Die Grundbesitzverteilung in der Nordostschweiz zur Karolingerzeit. **JNS** 4.
- Leigh, J. G.:** Life in manufacturing towns of Lancashire and Yorkshire. **ER** 2.
- Lepelletier, F.:** L'évolution industrielle des Etats-Unis. **ReS** 5.
- Poinsard, L.:** La guerre des classes chez nos aïeux. — Un essai de révolution bourgeoise au 14e siècle. **SS** 5.
- Rauchberg, H.:** Entwicklungstendenzen der deutschen Volkswirtschaft. **ASG** 3/4.
- Turquan, V.:** La fortune de la France des familles et des individus. **ReS** 6.
- Wissowa, F.:** Die wirtschaftliche Gesetzgebung Ungarns im J. 1899. **JNS** 4.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Almanach des colonies françaises pour 1900.** (1e année) publié par Ch. Halais. Paris: 1901. (320) 18° 1 fr. 50.
- Aspe-Fleurimont:** L'organisation économique de l'Afrique occidentale française. Rapport. Paris: imp. Levé 1901. (99) 8°.
- Chappon, J.:** Britain's title in South Africa; or, story of Cape Colony to days of the Great Trek. London: Macmillan 1901. (352) 8° 7/6.
- Jarrin, A.:** La dépopulation en France, conférence. Chambéry: imp. Ménard 1901. (48) 8°.
- Prentout, H.:** L'île de France sous Decaen (1803—1810). Essai sur la politique coloniale du premier Empire et la rivalité de la France et de l'Angleterre dans les Indes orientales. Paris: Hachette & Cie 1901. (XLV, 689) 8°.
- Romániai székelyek.** Kiadja a marosvásárhelyi székely asztaltársaság. M.-Vásárhely: Collegiumi ny. 1901. (15) 8°
- Thirring G.:** Buda népessége a 19. sz. elején. Bp. stat. havifüz. 3.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Allan:** Housing of the working classes. 2nd ed. London: Butterworth 1901. 8°. 7/6.
- Arbeitersekretariat Bremen.** 1. Jahresbericht nebst Berichten über die Gewerkschaftsorganisationen, Gewerbebericht und Frauenarbeit. Bremen: Selbstv. 1901. (153) 8°.
- Barassi, L.:** Il contratto di lavoro nel diritto positivo italiane. Milano: Soc. ed. libr. 1901. (XX, 914) 8°. 1. 20.—
- Barthès:** Memoire sur l'action limitée de l'assistance publique en France. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (15) 8°.
- Barthès:** Memoires sur les bureaux de bienfaisance. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (8) 8°.
- Bericht über die Tätigkeit des k. k. arbeitsstatistischen Amtes im Handelsministerium seit seiner Errichtung bis Ende 1900.** Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (53) 8°. 1 K
- Bericht über die Tätigkeit der Arbeiterunfallversicherungsanstalt für Mähren und Schlesien f. 1899.** Brünn: Rohrer 1901. (52) 4°. 2 K.
- Bernaui, A.:** Hunger und Liebe in der Frauenfrage. Minden: Bruns 1901. (31) 8°. 60 Pf. — Freie Warte 5.
- Beschäftigung, die, verheirateter Frauen in Fabriken.** Nach den Jahresberichten der Gewerbe-Aufrichtsbeamten f. 1899. bearb. im Reichsamt des Innern. Berlin: Decker 1901. (VIII, 259) 8°. M. 4·80.
- Bingner, H.:** Wohnungsfrage und Wohnungspolitik in ihren Beziehungen zur allgemeinen Socialreform. Berlin: Hoffmann 1901. (32) 8°. M. 1.—
- Blondel, G.:** Etude sur le nouveau Code civil allemand et les ouvriers. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (11) 8°.
- Blum, L.:** Les congrès ouvriers et socialistes français. 1—2. Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1901. 2 vol. 8°. 1 fr. — Bibl. socialiste, 6—7.
- Braun, L.:** Frauenarbeit und Hauswirtschaft. Berlin: »Vorwärts« 1901. (31) 8°. M. —50.
- Budapesti, a, (ipari) munkaközvetítő intézet 1. évi jelentése életbeléptetésétől 1900. decz. végéig.** Budapest: Az int. kiadv. 1901. (47) 4°.
- Chéron, G.:** Un coup d'oeil sur les tendances sociales. La crise; les remèdes. Rouen: imp. Leprêtre 1901. (29) 8°.

- Congrès, 2e, général des organisations socialistes françaises. Paris 1900. Compte rendu sténographique officiel. Paris: Bellais 1901. (IX, 392) 18°. 3 fr.
- Congrès international de la participation aux bénéfices, Paris 1900. Compte rendu in extenso. Paris: Chaix 1901. (287) 8°.
- Congrès, 5e, socialiste international, Paris 1900. Compte rendu analytique officiel. Paris: Bellais 1901. (123) 18°. 1 fr. 25.
- Cosby, D. S. A.: The compulsory expropriation of irish landlords. A rejoinder to A. R. Wallace. Westminster Rev. June.
- Daganet, A.: Justice et charité. Conférence. Extr. Le Puy: imp. Marchessou 1901. (31) 16°.
- Des Prez de la Ville Tual: Enseignement social. La solidarité humaine. Paris: Rondelet & Cie 1901. (24) 8°. — Extr. de l'Asso. cathol.
- Faure, L.: La condition eivile des ouvriers en France, contérence. Extr. Le Puy: imp. Marchessou 1901. (16) 16°.
- Ferrari, G.: Le rivoluzione ed i rivoluzionati in Italia dal 1796 al 1844. Palermo: Sandron 1901. (XX, 160) 16°. l. 1:20.
- Fleury, A.: De l'assistance publique à Paris. Paris: Rousseau 1901. (X, 260) 8°.
- Franck: Kann ein Christ Socialdemokrat sein? Vortrag. Halle: Mühlmann 1901. (23) 8°. 20 Pf.
- Gabba, B.: 30 anni di legislazione sociale. Torino: Bocca 1901. (VII, 135) 8°.
- Gaudian, M.: Das innere Ziel der Frauenbewegung. 2. Tsd. Dresden: Naumann 1901. (32) 8°. 60 Pf.
- Geschäftsbericht, 2., des Arbeitsvermittlungsamtes der Stadt Wien f. 1900. Wien: Braumüller 1901. (29) 4°. 1 K.
- Gewerkschaftskartell für Berlin. Erster Bericht seit der Gründung. Berlin: Fischer 1901. (33) 8°.
- Greenwood, M.: Law rel. to the poor law medical service and vaccination. London: Baillière 1901. 8°. 2/6. net.
- Haushaltungsrechnungen Nürnberger Arbeiter Bearb. im Arbeiter-Sekretariate Nürnberg. Nürnberg: Arb.-Schr. 1901. (XXXII, 109) 8°. M. 1:50.
- Ingram, A. F. W.: Addresses to working lads. London: S. P. C. K. 1901. (64) 12°. 6 d.
- Ingram, A. F. W.: Papers for working men. London: S. P. C. K. 1901. (62) 12°. 6. d.
- Koehne, C.: Die Arbeitsordnung vom Standpunkte der vergleichenden Rechtswissenschaft. Vortrag. Stuttgart: Enke 1901. (IV, 47) 8°. M. 1:60. Aus: Ztschr. f. vergleich. Rechtswiss.
- Koigen, D.: Zur Vorgeschichte des modernen philosophischen Sozialismus in Deutschland. Zur Geschichte der Philosophie und Sozialphilosophie des Junghegelianismus. Bern: Sturzenegger 1901. (XIII, 319) 8°. M. 3.—. Berner Stud. z. Philos. 26.
- Labor, Ch.: Das Land ohne Armut. Einfachste Lösung der Arbeiterfrage durch Selbsthilfe. Leipzig: Demme 1901. (75) 8°. M. 1.—.
- Livre d'or des oeuvres ouvrières du Marais. Mesnil: Firmin-Didot 1901. (42) 8°.
- Louis, P.: Histoire du socialisme français. Paris: »La Revue blanche« 1901. (VII, 313) 12°. 3 fr. 50.
- Lüttich, A.: Das Leipziger Gewerkschaftskartell und die Entwicklung und wirtschaftlichen Kämpfe der Leipziger Gewerkschaften. Leipzig: »Lpger Volksztg.« 1901. (VII, 190) 8°. M. 1.—.
- Mackay, T.: Public relief of the poor: 6 lectures. London: Murray 1901. (222) 8°. 2/6. net.
- Mackenth, A.: Ueber die Rechtsstellung der Frau im Vorentwurf zum schweizer. Zivilgesetzbuch. 4 Vorträge. Zürich: Schröter 1901. (III, 76) 8°. M. —80.
- Marx, K. et F. Engels: Manifeste du Parti communiste. Trad. par L. Lafargue. Nouv. éd. Paris: Parti ouv. franç. 1901, (63) 8°. 20 c.
- Mehring, F.: 12 anni di leggi eccezionali. Prof. di C. Treves. Milano: »Critica Sociale« 1901. (287) 8°. l. 3.—.
- Merlo, C.: Der Entwurf eines Gesetzes betr. die Umlegung von Grundstücken in Frankfurt a. M. (neue lex Adickes) und die Wohnungsfrage. Köln: Neubner (1901. (42, 11) 8°. M. 1.—.
- Mirveaux, L.: De la question sociale. Paris: Giard & Brière 1901. (292) 18°. 3 fr.
- Monod, W.: A la recherche d'une société nouvelle. Vals-l.-Bains: ABERLEN & Cie. 1901. (10) 16°. 15 c.
- Musco, A.: I progressi del socialismo. Napoli: Soc. coop. tip. 1900. (43) 8°.
- Namann, J.: Nationaler und internationaler Sozialismus. Vortrag. Berlin-Schöneberg: Buchverl. Hilfe. 1901. (15) 8°. 10 Pf.
- Nouvelle loi fixant les conditions du travail des femmes employées dans les magasins, boutiques et autres locaux en dépendant. Paris: Hayard (1901). (8) 8°.

- Palm, E.: Was muss man vom Sozialismus wissen? Berlin: Steinitz. 1901. (104) 8°. M. 1.—.
- Paton, D. N., Dunlop, J. C., Inglis, Elsie Maud: Study of the diet of labouring classes in Edinburgh carried out under the auspices of the Edinburgh Town Council. Edinburgh: Schulze 1901. 16°. 4 s. net.
- Puaux, J.: L'esprit de la réforme. 2e éd. Paris: Revue chrétienne 1901. (IV, 40) 16°. 30 c.
- Richter (E.): Képek a szociáldemokrácia jövőjéből. 1—2. f. Átdolg. Mikes Lajos. Budapest: Lampel 1901. (122) 8°. 40 f. — Munkásfüz. 5/6.
- Rignano, E.: Di un socialismo in accordo colla dottrina economica liberale. Torino: Bocca 1901. (523) 8°, 10 l. — Bibl. di scienze soc.
- Rochetin, E.: Les institutions d'assistance et de prévoyance en Espagne. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (20) 8°.
- Roháček, F.: Lohnverhältnisse der landwirtschaftlichen Arbeiter in Mähren. Brünn: Verl. d. mähr. Landeskulturrats 1901. (75) 8°.
- Royalistes, les, et les questions ouvrières. Paris: Libr. nat. 1901. (28) 16°.
- Russie, la, en révolte. Par le comité russe à Paris. Paris: »Pages libres« 1901. (28) 8°.
- Schäfer, F.: Die Lohnverhältnisse der städtischen Arbeiterschaft von Karlsruhe. Karlsruhe: Verl. d. Stadtrats 1901. (32) 4°.
- Schneider, R.: Die Entwicklung des allgemeinen Knappschafts-Vereins. Leipzig: Felix 1901. (23) 8°. 40 Pf.
- Schulpe Gy.: A munkáslakásokról. Pozsony: Heckenast 1901. (63) 8°. 1 K.
- Schulpe Gy.: Törvényjavaslatok a szociális reformok terén. 2 k. Pozsony: Heckenast 1901. (41) 8°. 1 K.
- Seriosus: Lehrlinge und Volontäre im Buchhandel. Neue Ausg. Leipzig: Pfau 1901. (9) 12'. 30 Pf.
- Seriosus: Unsere Herren Gehilfen im Buchhandel. Neue Ausg. Leipzig: Pfau 1901. (14) 12°. 40 Pf.
- Sherard, R. H.: Cry of the poor: true account of a 3 months tour amongst pariahs of the U. K. during last half-year of 19th century. London: Digby & L. 1901. (224) 8°. 3/6. net.
- Simonson, G.: A plain examination of socialism. London: Sonnenschein 1900. (X, 155) 8°. 2/6.
- Sorgue: Socialisme ministeriel. 2e éd. Paris: Bureau du Socialiste 1901. (23) 18°.
- Stückmann, H.: Die Fürsorge für die gefährdete und verwaarloste Jugend m. bes. Ber. des Gesetzes über die Fürsorge-Erziehung Minderjähriger v. 2. VII. 1900. Vortrag. 9. Aufl. Dortmund: Krüger 1901. (32) 8°. 20 Pf.
- Teszársz, K.: A művelődés munkája. Visszapillantás a »Magyarországi vasöntők szakegyletének« és a »Budapesti érczöntők, satumunkások és segédmunkásaik szakegyletének« 10 éves működésére. — Kulturarbeit. Rückblick über die 10j. Wirksamkeit des »Gewerkvereines der Eisengiesser Ungarns«. Budapest: Wellesz & K. ny. 1901. (35) 8°.
- Thomson, R. T.: Workman's Compensation Act; a plea for revision. London: Wilson 1901. 8°. 2/6. net.
- Vedie, E.: L'Église et les oeuvres sociales en 1900. Paris: Poussielgue 1901. (212) 8°.
- Verkauf, L.: Wie der Staat die Metallarbeiter schützt! Kritik der Gewerbeordnung. Wien: Verl. d. Verb. d. Metallarb. Oest. 1901. (20) 8°. 8 h.
- Weiss M.: Vélemény a betegsegélyzőpénztárak reformja ügyében. Kolozsvár: Gámán ny. 1901. (10) 4°.
- Wohlfahrtseinrichtungen, die, Nürnbergs. Ein Auskunftsbuch, hrsg. von der Ortsgruppe Nürnberg des allg. deutschen Frauenvereins. Nürnberg: Korn 1901. (VIII, 284) 8°. Geb. M. 3.—.
- Wood, H.: Political economy of humanism. New ed. Boston: 1901. 12°. 6/6.
- Zentralverband der Handels-, Transport- und Verkehrsarbeiter Deutschlands. Rechenschaftsbericht des Vorstandes 1898—1900. Berlin: Schumann 1901. (77) 8°.
- Barnett, C.: The housing problem. 19th Cent. May.
- Bernstein, E.: Die Arbeiter-Unfallentschädigungs-Gesetzgebung in England ASG 3/4.
- Bernstein, E.: Zur Literatur der Gewerkschaftsbewegung in Deutschland. ASG 3/4.
- Cohn, H.: Städtische Grundrente und Wohnungsfrage. NZ 32.
- Crawford, V. M.: Philantropy and wage-paying. EJ 1
- Dramas, P.: Coopérative et petite production. RSo 5.
- Enquête sur la presse socialiste à l'Étranger. Mouv. Socialiste 58.
- Fortescue, J. W.: Cooperative profit-sharing canteens. 19th Cent. May.
- Foxwell, E.: The protection of labour in Japan. EJ 1.

- G h i o, P.: Quelques aspects de la question ouvrière en Italie. **JE** 5.
- G o l d s c h m i d t, O.: Das Koalitionsrecht der Arbeiter. Ein Beitrag zur Geschichte unserer Sozialpolitik. **ADR** 5.
- G u n t e r, S.: Sozialismus und Ethik. **SM** 6.
- H a u s e r, H.: Les coalitions ouvrières et patronales de 1830 à 1848. **RSO** 5.
- H o f m a n n, E.: Arbeitslosigkeit und Arbeitslosenversicherung in der Schweiz. **JNS** 4.
- J a u r è s, J.: Der Eintritt Millerands ins Ministerium. **NZ** 30.
- J a u r è s, J.: La réglementation des grèves et l'arbitrage obligatoire. **RSO** 5.
- J a y, R.: Die französische Unfallversicherungsgesetzgebung. **ASG** 3/4.
- K a m p f f m e y e r, P.: Ueber die deutschen Arbeitersekretariate. **ASG** 3/4.
- K e l l e y J.: Das Fabrikinspektorat von New-York und seine Stellung zur Arbeiterschutzgesetzgebung. **ASG** 3/4.
- K e r a v i c, J.: The demands of the French miners in the Pas-de-Calais. **ER** 2.
- L a n g, O.: Die kommunalen Arbeitsämter des Schweiz. **ASG** 3/4.
- L u x e m b u r g, R.: Zum französischen Einigungskongress **NZ** 33.
- M a u c l a i r, C.: L'art devant le socialisme. *La Revue*, 15 av.
- M o r l e y, E.: Hooliganism and working-boys' clubs. *Westminster Rev.* May.
- P i l o t y: Die Revision der Invaliden- und Unfallversicherung. *Bl. f. admin. Prax.* 1.
- R i v i è r e, L.: La réforme de la bienfaisance en Belgique. **ReS** 2.
- R o t o u r s, A. des: Le Congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée et l'Office central des oeuvres de bienfaisance. **ReS** 5.
- R o u s i e r s, P. de: Les ouvriers du port de Hambourg. *Rev. de Paris*, avr.
- R o u s i e r s, P. de: Le paternalisme allemand. Comment il empêche la constitution d'une élite ouvrière. **SS** 5
- S e i l h a c, L. de: La grève des tullistes de Calais. *Musée social*, 4.
- S k a r z y n s k i, L.: Le progrès social et ses conditions nécessaires. **ReS** 4.
- S z a n a S: A létminimum biztosítása szövetkezeti úton. **KS** 5.
- T o l m a n, M.: Que doit le patron à ses ouvriers en plus du salaire. **Re S** 4.
- V a i l l a n t, E.: Der Eintritt Millerands ins Ministerium. **NZ** 31.
- V a l l e r o u x, H.: Le propt de loi sur les établissements libres de bienfaisance. **ReS** 1.
- V l i e g e n, W. H.: Der jüngste Parteitag der niederländischen Socialdemokratie. **NZ** 31.
- W i l l i a m s, A. a. H. Vivian: Recent progress of labour co-partnership. **ER** 2.
- W i l s o n, M.: Contracting-out from the Workman's Compensation Act. **EJ** 1.
- W i l s o n (Miss) E. C.: John Woolman: A social reformer of the 18th cent. **ER** 2.
- W o l t m a n n, L.: Die wirtschaftlichen und politischen Grundlagen des Klassenkampfes. **SM** 6.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- B e a u v e r i e, J.: L'enseignement supérieur agronomique dans les universités. *Chalon-s.-S.*: Bertrand 1901. (23) 8°.
- B e r i c h t über die Verhandlungen der 26. Generalversammlung der Vereinigung des Steuer- und Wirtschaftsreformer, Berlin 1901. *Charlottenburg*: Allg. Verl.-Ag. 1901. (IV, 228) 8° M. 2°—.
- C h a r l e m a g n e, E.: Mémoire sur l'effort de la population rurale, à partir du 15e siècle, pour acquérir la terre. *Extr. Paris*: Imp. nat. 1901. (7) 8°.
- C s i z m a d i a S.: A föld. Kiadja A földművelők országos 9-es bizottsága. *Budapest*: »Népszava« 1901. (15) 8°. 10 f. — *Mezőgazd. munk. könyvt.* 2.
- E h e b e r g, K. Th.: Die Jagd in volkswirtschaftlicher Beziehung. *Leipzig*: Deichert 1901. (30) 8°. M. 1°—. *Aus*: *Festschr. d. Univ. Erlangen f. Prinzreg. Luitpold*.
- G e r n e t, A. v.: Geschichte und System des bäuerlichen Agrarrechts in Estland. *Reval*: Kluge 1901. (VIII, 402, XL) 4°. M. 16°—.
- G l a c k e m e y e r: Die Zentral-Genossenschaftskasse für Niedersachsen in Hannover. *Hannover*: Manz & L. 1901. (31) 8°. 20 Pf. *Genoss.-Bibl.* 1.
- G r ü n b e r g, K.: Studien zur österreichischen Agrargeschichte. *Leipzig*: Duncker & H. 1901. (VI, 281) 8°. M. 6°—.
- H ü f f e l: Rapport sur la 3e réunion de l'Association internationale des stations de recherches forestières, à Zürich. *Paris*: Imp. nat. 1901. (11) 8°. *Extr. du Bull. du min. de l'agricult.*

- L a j o y e, M.: L'enseignement agricole féminin en France et à l'étranger. Paris: éd. La France scil. 1901. (39) 8°.
- L e m b e r g, H.: Die Steinkohlenzechen des niederrheinisch-westfälischen Industriebezirks. 7. Aufl. Dortmund: Krüger 1901. (IV, 112) 8°. M. 3.—.
- N a m m, E. und H. Buer: Nachrichten aus den hervorragendsten Pferde-zuchtgebieten des In- und Auslan-des. Statistik; Gestütswesen; Orga-nisation... Leipzig: Schmidt 1901. (XVI, 312) 8°. Geb. M. 10.—.
- N e u b u r g, C.: Der Einfluss des Berg-baues auf die erste Entwicklung der Forstwirtschaft in Deutschland. Leip-zig: Deichert 1901. (36) 8°. M. 1.20. Aus: Festschr. d. Univ. Erlangen f. Prinzreg. Luitpold.
- S c l o p i s, V. e A. Bonacossa: Mono-grafia sulle miniere di Brosso. Torino: Paravia & C. 1901. (90) 8°. l. 6.—.
- S e b a s t i a n, V.: L'agriculture mo-derne. Encyclopédie de l'agriculteur. Paris: Larousse (1901). (560) 8°
- S i e m e n s & H a l s k e: Die Elektri-cität in der Landwirtschaft. Berlin: Parey 1901. (III, 127) 8°. Geb. M. 3.—.
- V i d a l, A.: La culture du maïs en France. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (12) 8°.
- V i l l a i n, G.: Le fer, la houille et la métallurgie à la fin du 19e siècle. Paris: Colin 1901. (XVI, 342) 16°.
- V i l l i e r s, I. E. R.: History of legis-lation as to real and personal pro-perty in England during reign of Victoria. London: Clay 1901 (256) 8°. 3/6.
- W i l l i a m s, T. C.: Principles of the law of real property. 19th ed. Lon-don: Sweet & M. 1901. 8°. 21 s.
- F a r k a s s R. K.: Agrárius reform-kisérletek Magyarországon és Ausz-triában. MGS 4.
- F r a n z, J. L.: Zur Konzentrations-bewegung in der amerikanischen Landwirtschaft. NZ 33.
- G r a n d e a u, L.: Le mouvement agri-cole: l'agriculture, la science et l'as-sociation. JE 5.
- J a n c s ó B.: A romániai parasztság helyzete. MGS 4—5.
- M a g y a r o k a párisi agrárkongressu-son. MGS 4.
- S c h i t l o w s k y, Ch.: Zur Frage des bäuerlichen Gemeindegrundbesitzes in Russland. SM 6.
- S c h n e i d e r, K.: Agrarpolitik und Lebensversicherung. ZGS 2.
- W e r n e r, L.: Zur Frage des Land-besitzes in Amerika. NZ 32.

7. Ipar.

- C o n g r é s international de l'industrie du gaz, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (35) 8°. Exp. univ. 1900. — Min. du commerce.
- G u t a c h t e n zum Industrieförde-rungs-Gesetz. Referenten-Entwurf für den grossen Ausschuss des Central-verbandes der Industriellen Oester-reichs. Wien: Verl. d. Centralverb. 1901. (33) 8°.
- G u y o t, Y.: La question des sucres en 1901. Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (160) 18°. 3 fr.
- G y ö r g y A.: A kisiparos pusztulása. Budapest: Lampel 1901. (47) 8°. 60 f. Iparosok olvtára. 7.
- K e r p e l y, A.: Vas- és aczél az 1900. párisi világkiállításon. Kiadja az orsz. m. bányászati és kohászati egyesület. Selmeczbánya: Joerges 1901. (170) 8°. 4 K 50 f.
- M e l l m a n n, P.: Die chemische In-dustrie auf der Pariser Weltausstel-lung 1900. Berlin: Gärtner 1901. (24) 4°. M. 1.—.
- N a s k e, A.: Denkschrift zur Feier des 40j. Bestandes des mährischen Gewerbevereines in Brünn. Brünn: Winkler 1901. (177) 2°. 3 K.
- S z é k e l y f ö l d i ipar, a, fejlesztése ügyében javaslatai a marosvásárhelyi keresk. és iparkamarának, 1901. Irta Sz. Szakács Péter. M.-Vásárhely: Adi ny. 1901. (81) 8°.
- G e w e r b e f ö r d e r u n g s a k t i o n, die, des k. k. Handelsministeriums. Öst. wirtschpol. Arch. 2.
- M a c q u a r t, E.: La question des sucres en 1901. JE 5.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- A f t a l i o n, A.: Les ports francs en Allemagne et les projets de créatiou de ports francs en France. Bar-le-Duc: imp. Contant L. 1901. (39) 8°.
- A l l i a n c e, l' coopérative internatio-nale. Compte rendu officiel du 4e congrès 1900. London: King 1901. (203) 8°. 2/6. net.

- Bloch, C.: Mémoire sur le traité de commerce de 1786 entre la France et l'Angleterre. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (15) 8°.
- Csatay Gy.: A vasuti üzemkezelés megbirálása. Budapest: Grill biz. 1901. (32) 8°. 50 f.
- Dehn, P.: Nationale Verkehrspolitik. Ein Beitrag zur Wasserstrassenfrage. Berlin: Gose & T. 1901. (52) 8°. M. 1.—.
- Denkschrift der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin betr. die Neugestaltung der deutschen Handelspolitik. Berlin: Boll'sche Dr. 1901. (43) 4°.
- Dix, A.: Deutschland auf den Hochstrassen des Weltwirtschaftsverkehrs. Jena: Fischer 1901. (X, 218) 8°. M. 4.50.
- Entwurf e. Gesetzes, betr. die Herstellung und den Ausbau von Kanälen und Flussläufen im Interesse des Schifffahrtsverkehrs und der Landeskultur, und die über die Kanalisierung der Wesel abgeschlossenen Staatsverträge. Berlin: Moeser 1901. 2°. M. 15.70. — Druck. d. Hauses d. Abgg. Nr. 23.
- Erdmann, G. A.: Deutschlands Seeherrschaft im 20. Jh. 2. [Titel]-Aufl. Leipzig: Luckhardt 1901. (88) 8°. M. 1.50.
- Frey, G. A.: Die Wasserfallenbahn. Ein volkswirtschaftl. Untersuchung. 2. Aufl. Solothurn: Lütty 1901. (III, IV, 105) 4°. M. 3.60.
- Für den Donau-Moldau-Kanal. Hrsg. vom Donau-Moldau-Elbe-Kanalkomiteé. Wien: Lehmann & W. 1901. (79) 8°. 80 Pf.
- Galine, L.: L'exploitation technique des chemins de fer. Paris: Dunod 1901. (X, 704) 8°.
- Gothein, G.: Der deutsche Aussenhandel. Materialien und Betrachtungen. 1. Hälfte. Berlin: Siemenroth & T. 1901. (XVI, 420) 8°. M. 10.—.
- Helfferich, K.: Handelspolitik. Vorträge. Leipzig: Duncker & H. 1901. (207) 8°. M. 4.60.
- Hieronymi K.: Az osztrák csatornatervék és feladataink vizutaink fejlesztése körül. Budapest: Kilián biz. 1901. (22) 8°. 1 K. — K. l. a KS-ből.
- Koenigsmark, Graf v.: Deutscher Handel und Wandel im Auslande. Vortrag. Berlin: Paetel 1901. (32) 8°. M. 1.50.
- Laneuville, E.: Café. Production et consommation 1820 à 1900. De l'influence des prix sur la production et la consommation. Situation financière et économique du Brésil. Theorie de la crise des changes des protectionnistes. Le Havre: imp. de la Bourse 1900. 4°.
- Magyarország a párisi világiállításon, 1900. Budapest: Hornyánszky 1901. (VII, 204) 4°. 40 K.
- Newentlow, Graf: Die deutsche Flotte. Ihre Entwicklung und Organisation. Zweibrücken: Lehmann 1901. (VI, 300) 8°. M. 3.—.
- Országos kereskedelmi kongresszus, a Miskolczon 1900. évben tartott 3., jegyzőkönyve. Kiadja a kongresszusi végrehajtó bizottság. Miskolcz: Forster, K. & L. 1901. (44) 4°.
- Pötteers, A. v.: Ostergedanken eines Buchhandlungs-Reisenden über das Kartell der Reisebuchhandlungen und die Lage der Bücher-(Lexikon-) Reisenden. Stuttgart: Leupoldt 1901. (16) 8°. 20 Pf.
- Rapports commerciaux des agents diplomatiques et consulaires de France. Année 1901. Nr. 24 et 29. Paris: Dupont 1901. 8°. à 20 c. 24. Turquie (le commerce en Bosnie et Herzégovine en 1899) (20). 29. Autriche-Hongrie (Commerce extérieur de la Hongrie en 1899; Echanges avec la France) (32).
- Schweiger-Lerchenfeld, A. v.: Das neue Buch von der Weltpost. Geschichte, Organisation und Technik des Postwesens von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Lief. 1. Wien: Hartleben 1901. (1-32) 50 h.
- Soldi, R.: Contro il dazio sul grano. Roma: Bicheri 1901. (33) 8°. 10 c.
- Stubmann, P.: Holland und sein deutsches Hinterland in ihrem gegenseitigen Warenverkehr m. bes. Ber. der holländischen Haupthäfen. Jena: Fischer 1901. (X, 130) 8°. M. 2.50. — Abhdlgn. d. staatsw. Seminars Jena 1. 1.
- Symphér: Emschertallinie und Kanalisierung der Lippe. Berlin: Mittler & S. 1901. (16) 8°. 40 Pf.
- Szokolay K. jelentése a kereskedelmiügyi miniszterhez Poznia és Herzegovina kereskedelmi, ipari, közlekedési és hitelviszonyairól, különös tekintettel a bosnyák-magyar forgalomra. Budapest: Kilián biz. 1901. (159) 8°. 2 K.
- Unabhängiges Wort, ein, zur Reform der Handelsschulen in Oesterreich. Prag: Calve 1901. (48) 8°. 2 K.
- Wagner, A.: Rede in der 26. Generalversammlung der Vereinigung Steuer- und Wirtschaftsreformer über die sozialen und wirtschaftlichen Gesichtspunkte, welche für einen wirksamen Schutz der deutschen Landwirtschaft im Bereiche der Zollpolitik massgebend sind. Charlottenburg: Allg. Verl.-Ag. 1901. (16) 8°. 15 Pf.

- Wasserstrassen - Frage, zur, in Oesterreich. Prag: André 1901. (30) 8°. 50 h.
- Auer, J.: Die Aussichten der Getreidezollerhöhung. **SM** 6.
- Calwer, R.: Eine Wendung der englischen Handelspolitik. Die Zeit, 18. Mai.
- Cunow, H.: Bismarcks »geniale« Wirtschaftspolitik. **NZ** 32.
- Cunow, H.: Die Freihandelsbewegung vor der Aera der Bismarckschen Wirtschaftspolitik **NZ** 30.
- Czettler J.: A német agrárkrízis és a gabonavám. **MGS** 5.
- Eger, G.: Die Tarifgrundsätze der neuen Eisenbahn - Verkehrsordnung vom 26. X. 1899. **ADR** 4.
- Hieronymi K.: Az osztrák csatornatervek és feladataink vízi utaink fejlesztése körül. **KS** 5.
- Hunziker, O.: Zur schweizerischen Handelspolitik. Vortrag. Schweiz: Bl. f. Wirtsch.- u. Socialpol. 3.
- Meade, E. S.: The reorganization of railroads. **AAP** 2.
- Munkás L.: A magyar k. posta a 17. sz. közepén. **MGT** 5.
- Schumacher, H.: Theoretische Betrachtungen üb. das Binnenschiff-fahrtsabgabewesen in Deutschland. Arch. f. Eisenbahnw. 2.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Bericht der 7. Kommission (des Reichstages) betr. den Entwurf eines Gesetzes über die privaten Versicherungsunternehmungen. Nr. 5 der Drucksachen. Berlin: Heymann 1901. (188) 2°. M. 3.—.
- Biermann, W. E.: Die deutsche Viehversicherung und ihre Reform. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (84) 8°. M. 1.20.
- Bigelow, M. M.: Law of bills, notes and cheques. Boston: 1901. 8°. 15 c.
- Bloch, C.: Mémoire sur un projet de crédit agricole au siècle dernier. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (7) 8°.
- Gesell, S.: Das Monopol der schweizerischen Nationalbank und die Grenzen der Geldausgabe im Falle einer Sperrung der freien Goldausprägung. Bern: Wyss 1901. (42) 8°. M. —.60.
- Lefort, J.: Les assurances sur la vie et la Cour de cassation en 1900. Lyon: Imp. Vitte 1901. (19) 8°.
- Rosenstern, M.: Das Börsengesetz und seine Umgehung. Ein Beitrag zur Lehre von den Börsentermingeschäften. Berlin: Struppe & Wimmer. 1901. (54) 8°. M. 1.50.
- Schultze, P.: Die Organisation der Berliner Börse. Eine Verteidigungsrede. Vortrag. Dresden: Burdach 1901 (23) 8°. 25 Pf.
- Willis, H. P.: History of the latin monetary union. Chicago: 1901. 8°. 10/6.
- Bernhard, G.: Städtischer Hypothekarkredit. **SM** 6.
- Carlile, W. W.: The Indian currency »experiment«. **ER** 2.
- Colenbrander, H. T.: Das erste Auftreten des Wortes »Aktie« in den Niederlanden. Zeitschr. f. d. ges. Handelsr. 3/4.
- Éber A.: A fővárosi pénzüintézetek 1900-ban. **KS** 5.
- Ford, W. F.: The prospects of a stock exchange boom. **ER** 2.
- Rochetin, E.: Le problème des retraites. **JE** 5.
- Seidel: Der Gesetzentwurf üb. die Errichtung einer hessischen Pfandbriefbank. **ADR** 5.
- Trumpler: Die Differenzgeschäfte nach dem Bgl. Gesetzbuch und nach dem Börsengesetz. Ztschr. f. d. ges. Handelsr. 3/4.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Charton, P.: La réforme fiscale en France et à l'Etranger. Historique, théorie, assiette et incidence de l'impôt . . . Paris: Guillaumin & Cie 1901. (791) 8° 12 fr.
- Christolphe, A.: La loi sur le régime des boissons, 29 déc. 1900. Historique, commentaires et documents. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (67) 8°. 3 fr.
- Heber, K. Th.: Finanzwissenschaft 6. Aufl. Leipzig: Deichert 1901. (VIII. 506) 8° M. 7.80.
- Jean, A.: Traité pratique du régime fiscal des successions, au courant de la nouvelle législation. Paris: imp. de la Gaz. du Palais 1901. (591) 8°.
- Mayet, Ch.: Voyage autour de l'octroi de Paris. Paris: Colin 1901. (206) 18°. 2 fr.
- Say, L.: Les finances de la France sous la 3e République. T. 4: La liberté économique; Protectionnisme; Socialisme (1870—1896). Paris: Calman-Lévy 1901. (V, 696) 8°. 7 fr. 50.

- Situation financière, la, des communes de France et d'Algérie en 1900, prés. par M. Bruman. Melun: Imp. adm. 1901. (XIX, 648) 4°. — Min. de l'intér.
- Wieser, F.: Die Ergebnisse und die Aussichten der Personaleinkommensteuer in Oesterreich. Leipzig: Duncker & H. 1901. (III, 14) 8°. M. 3.20
- A verbury: The growth of municipal and national expenditure. Jour. of the R. Stat. Soc. 1.
- Comment rentre l'impôt. (Discussion dans la Société d'économie politique) JE 5.
- Jacobs: Die Reichserbschaftssteuer. ZGS 2.
- Lévy, R.-S.: Les finances chinoises RDD 9.
- Meaux, C. de: Les nouveaux droit sur les successions et la propriété foncière. ReS 1.
- Raffalovich, A.: The State monopoly of spirits in Russia. Jour. of the R. Stat. Soc. 1.
- Row-Fogs, J.: The statistics of municipal trading. EJ 1.
- Statistische Mitteilungen üb. das österr. Tabakmonopol f. 1899. Mitteil. d. k. k. Finanzmin. 2.

11. Statisztika.

Általános.

- Hartleben: Kleines Taschenbuch über alle Länder der Erde. Jg. 8, 1901, bearb. v. J. Umlauf. Wien: Hartleben 1901. (IV, 103) 16°, geb. K. 1.50.
- Hartleben's, A. Statistische Tabelle über alle Staaten der Erde. Jg. 9, 1901. Wien: Hartleben 1901. (101×71 cm.) 50 h.
- Statesman's Yearbook, the; statistical and historical annual of the states of the world, 1901. Ed. by J. S. Keltie a. J. P. A. Renwick. 38th publ. London: Macmillan & Co. 1901. (XLIV, 1320) 8°. 10/6.
- Statistique générale du service postal, pub. par le Bureau international. Année 1899. Berne: imp. Suter & L. 1901. (34) 2°.

Ausztria.

- Oesterreichische Statistik. Hrsg. von der k. k. statist. Central-Commission. Bd. 57., H. 2: Statistik der Sparkassen F. 1898. Wien: Gerold's Sohn. 1901. (II, XLIX, 65) 4°. 3 K 40.
- Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. Hrsg. v. landesstatist. Amt. Jg. 1, Abt. 2, und Jg. 2, 1900. Troppau: Verl. d. Landesausschusses 1901. (IX, 413) 8°.
- Statistische Mitteilungen über Steiermark. Hrsg. v. Stat. Landesamte des Hzgt. Steiermark. H. 7: Die Sparkassen und die Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften in Steiermark i J. 1899. Graz: Leuschner & L. 1901. (56) 8°. 1 K.

Franciaország.

- Annuaire de la Société de statistique de Paris p. 1901. Nancy: imp. Berger-Levrault & Cie 1901. (63) 16°.
- Statistique des chemins de fer français 1899. Documents principaux.

Paris: Imp. nat. 1900. (VI, 514) 4°. 5 fr. Min. d. trav. pub.

- Statistique des naufrages et autres accidents de mer p. 1898. Paris: Imp. nat. 1901. (122) 8°. Min. de la marine.

Magyarország.

- Magyar statisztikai közlemények. Uj f. Szerk. és kiadja a m. k. központi statisztikai hivatal. 25. k.: A magyar kor. országainak betegsegélyző pénztárai 1898-ban. Budapest: Pesti könyvny. 1901. (99, 125) 4°.

Nagybritannia.

- Annual abstract, 7th, of labour statistics of the United Kingdom 1899—900. London: Darling & S. pr. 1901. (XV, 232) 8°. 1 s. — Board of Trade (Lab. Depart.).

Német Birodalom.

- Amtliche Nachrichten des Reichs-Versicherungsamtes 1900. 2. Beiheft: Statistik der Unfallversicherung. H. 2, Abt. 1. Berlin: Asher & Co. 1901. (54, 188) 4°. M. 5.—.
- Beiträge zur Statistik der Stadt Frankfurt a. M. Neue F. Hrsg. durch das statist. Amt. H. 4: Frankfurter Krankheitsstafeln, auf Grund des Materials der Ortskrankenkassen bearb. v. H. Bleicher. Frankfurt: Sauerländer 1901. (56, LXXXI) 8°. M. 2.50.
- Breslauer Statistik. Hrsg. vom Statist. Amt der Stadt. Bd. 20, H. 3. u. Bd. 21, H. 1. Breslau: Morgenstern 1901. 8°. 20. 3: Jahresberichte städtischer Verwaltungen f. 1899/1900. (VIII, 379) M. 3.—. 21. 1: Bevölkerungswechsel, Erkrankungen, meteorologische und physikalische Verhältnisse, Preise für Nahrungsmittel etc. i. J. 1899. (102) M. 1.—
- Jahrbuch für Bremische Statistik. Hrsg. v. Bureau für bremische Sta-

- tistik. Jg. 1900. H. 1: Zur Statistik des Schiffs- und Warenverkehrs im J. 1900. Bremen: Halem 1901. (VIII, 296) 8°. M. 7.50.
- Rauchberg, H.: Die Berufs- und Gewerbezahl im Deutschen Reich v. 14. VI. 1895. Berlin: Heymann 1901. (XVI, 422) 8°. M. 8.—.
- Statistik des Deutschen Reichs. Hrsg. v. Kais. stat. Amt Neue F. Bd. 130: Die Seeschiffahrt i. J. 1899. 2. Abt.: Seeverkehr in den deutschen Hafenplätzen. — Seereisen deutscher
- Schiffe. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (VIII, 121) 4°. M. 4.—.
- Wermbter, H.: Die höhere Schullaufbahn in Preussen statistisch beleuchtet. Schalke: Kannengiesser 1901. (III, 66) 8°. M. 1.—.

Olaszország.

- Annali statistica. Ser. 4, N° 98: Atti della Commissione per la Statistica giudiziaria e notariale, sessione del luglio 1900. Roma: tip. Bertero 1901. (XXVI, 214) 8°.

12. Osztályozatlan.

- Blaskovich S.: Érdekösszeférhetlenség. Budapest: Hornyánszky 1901. (177) 8°. 3 K.
- Dahlmann, F. W.: Philosophie des Sichselbstbewussten, im Hinweis auf den Fortschritt der Wissenschaft, der Kulturgeschichte der Menschheit und der sozialen Frage. Chicago: Koelling & K. 1901. (V, 146) 8°. geb. M. 3.—.
- Damm, A.: Weltpolitik und Völkerdegeneration. Berlin: Damm 1901. (16) 8°. 10 Pf.
- Denis, H.: L'oeuvre d'Auguste Comte et son influence sur la pensée contemporaine, discours. Paris: Soc. positiviste 1901. (40) 8°.
- Liquière (Mlle) et Mme Vergnes-Vernier: Une révolution en éducation: Culture humaine; Culture sociale; Écoles coopératives (projet de loi). Paris: imp. Maton 1901. (64) 16°.
- Lord A.: Budapest telekpolitikája. Városrendezési tanulmány. Budapest: Hornyánszky 1901. (23) 8°. 1 K.
- Plancardon, L.: Mémoire sur les questions vexinoises d'économie sociale. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (27) 8°.
- Vandalin-Mniszech, Graf: Quo vadis Austria? Ein Maigeschenk für das k. k. Ministerium und die — Socialdemokratie. Wien: Stetter 1901. (101) 8°. 1 K.
- Varache, F.: Materialisme; Naturalisme; Socialisme. Valenciennes: Imp. moderne 1901. (31) 16°.
- Veuelin, E.: Mémoire sur l'idée de la mutualité et de la solidarité en 1794. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (7) 8°.
- Giffen, R.: Further notes on the economics aspects of the war. EJ 1.

Illés József, min. fog.
 Imling Konrád, k. t. tan. elnök.
 Jankovich Béla, közg. író.
 Jankó János, muzeumi ör.
 Jász Géza, közg. író.
 Jellinek Arthur, ügyvéd.
 Jeszenszky Ignác, ev. lelkész.
 Jónás János, akad. igazgató.
 Kállay Miklós, k. törv. albiró.
 Kálnoki Henrik, közg. író.
 Károlyi Sándor, gr., vbtt., orsz. képviselő.
 Kármán Elemér, író.
 Kautz Gyula, vbtt.
 Kende Zsigmond, közg. író.
 Kilényi Hugó, min. tanácsos.
 Kmety Károly, egyet. tanár.
 Komáromy András, akad. tag.
 Korányi Frigyes ifj., minist. s. titkár.
 Kornfeld Zsidmond, vezérigazgató.
 Kosutány Tamás, akad. tag.
 Kovács Adár, minist. s. titkár.
 Kovács Ferencz, közg. író.
 Kovácsy Sándor, min. tanácsos.
 Köllner Károly, orvos.
 König Tivadar, minist. s. titkár.
 Körösy József, föv. stat. hiv. igazg.
 Krejcsi Rezső, kamarai titkár.
 Krisztinkovich Ede osztálytanácsos.
 Krsnjavi Izidor, tanár.
 Kvassay Jenő, minist. tanácsos.
 Lánczy Gyula, egyet. tanár.
 Lánczy Leó, kamarai elnök.
 Landgraf János, halászati főfelügyelő.
 Láng Lajos, vbtt., egyet. tanár.
 Lányi Bertalan, minist. tanácsos.
 László Gyula, kam. titkár.
 Lázár Pál, műegyetemi tanár.
 Lehrer Péter, o. tanácsos.
 Leipziger Vilmos, nagyiparos.
 Leitgeb Imre, közg. író.
 Lendvai Sándor, közg. író.
 Lestyánszky Sándor, min. o. tanácsos.
 Lévvay József, minist. titk.
 Lers Vilmos, minist. titkár.
 Liebermann Leó, chem. int. igazg.
 Liphay Sándor, műegyet. tanár.
 Lónyay Ferencz, minist. titkár.
 Lukács György, főispán.
 Lukács Sándor, min. o. tanácsos.
 Magyary Géza, jogakad. tanár.
 Mailáth József, nagybirtokos.
 Makovecz Gyula, kam. fog.
 Mandelló Gyula, jogtanár.
 Mandelló Károly, közg. író.
 Marczali Henrik, egyet. tanár.
 Mariska Vilmos, egyet. tanár.
 Matlekovits Sárdor, vbtt.
 Mattyasovszky Miklós, minist. fogalmazó.
 Máday Andor, t. szolgabíró.
 Máday Izidor, minist. tanácsos.
 Mándy Lajos, minist. tanácsos.
 Márkus Dezső, törv. bíró.
 Mátray Elemér, államv. ellenőr.
 Mechwart András, vezérigazgató.
 Mende Bódog, közg. író.
 Miklós Ödön, orsz. képviselő.
 Millhoffer Sándor, gazd. író.
 Molnár István, minist. biztos.
 Munkácsy Bernát, akad. tag.
 Nagy Ferencz, államtitkár.
 Natorp Tivadar báró, minist. titkár.
 Navratil Ákos, min. fog.
 Návay Lajos, főjegyző.
 Neményi Ambrus, orsz. képviselő.
 Neumann Armin, o. képvis.

Neumann Károly, minist. titkár.
 Németh József, minist. titkár.
 Németh Péter, kuriai bíró.
 Niamesnyi Mihály ifj., közg. író.
 Nyegre László, orsz. képvis.
 Paikert Alajos, közg. szaktudósító.
 Pap Dávid, közg. író.
 Pap Dezső, min. fog.
 Páris Frigyes, ny. kir. ügyész.
 Perleberg Arthur, minist. tanácsos.
 Péterfy Lajos, minist. titkár.
 Pikler Gyula, egyet. tanár.
 Pirkner János, állatteny. főfelügy.
 Poór Jakab, igazg.
 Popovics Sándor, minist. tanácsos.
 Poisa Ferencz, min. o. tanácsos.
 Rakovszky István, vbtt., áll. szv. szék eln.
 Ráth Zoltán, jdgakad. tanár.
 Rejtő Sándor, műegyet. tanár,
 Rodiczky Jenő, közg. író.
 Róka József, pénzügyi igazgató.
 Rózsa Károly, h. é. vasuti igazgató.
 Ruffy Pál, orsz. képvis.
 Rubinek Gyula, O. M. G. E. titkár.
 Schnierer Gyula, miniszt. tanácsos.
 Schober Albert, m. tan., államv. igaz.
 Schober Béla, igazgató.
 Schönherr Gyula, akadémiai tag.
 Schreiber Viktor, osztálytanácsos.
 Schwarz Gusztáv, udv. tan., e. tanár.
 Smialovsky Valér, orsz. képviselő.
 Solymássy Endre, főfelügyelő.
 Somogyi Manó, egy. m. tanár.
 Sugár Ignác, kamarai titkár.
 Szabó Ferencz, közg. író.
 Szabó Jenő, miniszt. tanácsos.
 Szadenczky Lajos, egyet. tanár.
 Szalai Béla, közg. író.
 Szalay László, min. tan.
 Szántó Menyhért, minist. titkár.
 Szápáry László gr., vbtt., fiumei korm.
 Szegedy-Maszák Elemér, iparfelügy.
 Szende Pál.
 Széchenyi Imre gr. ifj., nagybirtokos.
 Székely Ferencz, takarékp. igazgató.
 Szilassy Zoltán, O. M. G. E. főtítkár.
 Szily Pongrácz, műszaki tanácsos.
 Szokolay Kornél, közg. író.
 Szukováthy István, áll. számv. tan.
 Sztérényi József, minist. tanácsos.
 Sztérényi Sándor, minist. fogalmazó.
 Tagányi Károly, orsz. levéltárnok.
 Teleky Sándor gr., orsz. képviselő.
 Teleszky János, min. titkár.
 Telkes Simon, min. számtanácsos.
 Thallóczy Lajos, udv. tanácsos.
 Thirring Gusztáv, föv. stat. hiv. aligaz.
 Tisza István gr., orsz. képviselő.
 Tormay Béla, minist. tanácsos.
 Vajda Zoltán, bankhiv.
 Vargha Gyula, osztálytanácsos.
 Vágó József, kam. fogalmazó.
 Vámbéry Rusztem, albiró.
 Vásárhelyi Zoltán, min. fog.
 Vízaknai Antal, minist. osztálytanácsos.
 Wallon Dezső, min. titkár.
 Wekerle Sándor, vbtt. közg. bir. eln.
 Vécsey Loránd.
 Wickenburg Márk gr., m. tan. igazg.
 Wolfrumb Károly, pénzügyi igazgató.
 Zigány Zoltán, közg. író.
 Zipernovszky Károly, műegyet. tanár.
 Zoricsics Milován, horv. stat. hiv. ig.
 Zsögöd Benő, udv. tan., e. tanár.

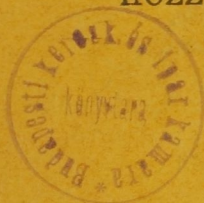
1901. MÁJUS HAVA.

XXV. ÉVFOLYAM.

5. SZÁM.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTIK

HEGEDÜS LORÁNT   MANDELLÓ GYULA

TARTALOM:

Hieronymi Károly: Az osztrák csatornatervek és feladataink vizi utaink fejlesztése körül	329
Éber Antal: A fővárosi pénzüzetek 1900-ban	351
Szana Sándor: A létminimum biztosítása szövetkezeti uton . . .	358
Horváth János: Uj ipari szövetkezeteink rendszere II.	363
Közlemények és ismertetések	384
Világgazdasági problémák. — Ipari szövetkezetek. — A munka. — Magyar Közgazdasági Társaság.	
Közgazdasági irodalom	399

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

Szerkesztőség és kiadóhivatal: V. Hold-utca 7.

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« e számmal XXV. évfolyamát kezdi meg.

A »Közgazdasági Szemle« megjelenik minden hó közepén 5 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egész évre 16 korona; egyes szám ára 1 korona 50 fillér. Előfizetéseket elfogad a »Közgazdasági Szemle« kiadóhivatala (V. Hold-utca 7.) és minden könyvkereskedés.

MUNKATÁRSÁK:

Acsády Ignác, akadémiai tag.	Cserhádi Sándor, akad. tanár.
Áldassy Antal, egyetemi m. tanár.	Csiky Kálmán, műegyet. tanár.
Almási Balogh Elemér, szöv. titkár.	Csillag Gyula, egyet. tanár.
Ambrozovics Béla, min. tanácsos.	Csorba Ferencz, min. o. tan.
Andor Endre, min. fogalmazó.	Czeisler Emil, bankhiv.
Antal Géza, akad. tanár.	Dárday Sándor, számv.-szék alelnöke.
Arató Gyula, főerdész.	Dékány Mihály, közigazgatási bíró.
Asbóth Emil, igazgató.	Demkó Pál, orsz. képviselő.
Balás Árpád, mezőg. mus. igazgató.	Dessewffy Arisztid, író.
Bálint Imre, közg. szaktudósító.	Deutsch Antal, közg. író.
Ballagi Aladár, egyetemi tanár.	Dobokay Lajos, min. o. tan.
Ballagi Béla.	Dorogány Zakariás, orvos.
Ballagi Géza, jogakad. tanár.	Dubravszy Róbert, min. o. tan.
Ballai Lajos, min. o. tanácsos.	Eber Antal, bankhivatalnok.
Balogh Jenő, egy. tanár.	Ecséri Lajos, ügyvéd.
Bamberger Béla, közg. író.	Edvi Illés Aladár, tanár
Bánfi Oszkár, bankhiv.	Egerváry Gyula, vadászati felügyelő.
Baross Géza, postatak. titkár.	Ehrenhöfer Aladár, min. o. tan.
Baross Károly, közg. író.	Emich Gusztáv, udv. tanácsos, igazgató.
Baróthy Lajos, tanár.	Emich Gusztáv ifj., minist. titkár.
Bartóky József min. o. tan.	Engel Aurél, ügyvéd.
Barcza Imre, bibliographus.	Enyedy Lukács, minist. tan., orsz. képv.
Barta Ödön, orsz. képv.	Exner Kornél, egy. m. tanár
Beck Dénes, igazgató.	Fábry Sándor, alispán.
Beck Gyula, banktitkár.	Falk Miksa, orsz. képviselő.
Beck Hugó, kuriai bíró.	Falk Zsigmond ifj., h. igazgató.
Beck Lajos.	Faller Károly, bányatanácsos.
Bedő Albert, orsz. képviselő.	Faragó Lipót, műszaki tanácsos.
Beksics Gusztáv, orsz. képviselő.	Farbaky István, orsz. képviselő.
Benedek Sándor, közig. bíró.	Fayer László, egyet. tanár.
Berényi Pál, tanár.	Fejérpataky László, egyet. tanár.
Bernát István, közg. író.	Fekete Ignác, közg. író.
Berzeviczy Albert, vbtt. orsz. képviselő.	Félegyházy Ágost, tőzsdei titkár.
Bezerédj Pál.	Fellner Frigyes, banktitkár.
Biró Tamás, min. tanácsos.	Fenyvessy Adolf, közg. író.
Bochkor Károly, egy. tanár.	Fenyvessy József, min. s. titkár.
Bokor Gusztáv, közg. író.	Fest Aladár, főgymn. igazgató.
Boncz Ferencz, min. tanácsos.	Fodor Armin, törv. bíró.
Borovszky Samu, író.	Fodor István, igazgató.
Bosányi Endre, közg. író.	Forrai András, közg. író.
Braun Sándor, közg. író.	Forster Gyula, minist. tanácsos.
Buday László, min. fogalmazó.	Földes Béla, egyet. tanár.
Concha Győző, egyet. tanár.	Földvály József, közg. szaktudósító.
Chorin Ferencz, orsz. képv.	Fridrich Tivadar, író.
Csatáry Frigyes, főfelügyelő.	Fridrich Vilmos, egy. m. tanár.

1901. JUNIUS HAVA.

XXV. ÉVFOLYAM.

25. KÖT. 6. SZÁM.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTIK

HEGEDÜS LORÁNT   MANDELLO GYULA

TARTALOM:

Láng Lajos: A kereskedelmi politika kilátásai	409
Barabás Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete	424
Gorove László: Az agrársocialismus adatainak gyűjtése	453
Közlemények és ismertetések	462
Kereskedelmi politika. — Gabonavámok. — Otthon dolgozó munkások. — Munkásstatisztikai közlemények. — Magyar Közgazdasági Társaság.	
Közigazdasági irodalom	478

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

Szerkesztőség és kiadóhivatal: V. Hold-utca 7.

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« e számmal XXV. évfolyamát kezdi meg.

A »Közgazdasági Szemle« megjelenik minden hó közepén 5 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egész évre 16 korona; egyes szám ára 1 korona 50 fillér. Előfizetéseket elfogad a »Közgazdasági Szemle« kiadóhivatala (V. Hold-utca 7.) és minden könyvkereskedés.

MUNKATÁRSAK:

Acsády Ignác, akadémiai tag.	Cserháti Sándor, akad. tanár.
Áldássy Antal, egyetemi m. tanár.	Csiky Kálmán, műegyet. tanár.
Almási Balogh Elemér, szöv. titkár.	Csillag Gyula, egyet. tanár.
Ambrozovics Béla, min. tanácsos.	Csorba Ferencz, min. o. tan.
Andor Endre, min. fogalmazó.	Czeisler Emil, bankhiv.
Antal Géza, akad. tanár.	Dárday Sándor, számv.-szék alelnöke.
Arató Gyula, főerdész.	Dékány Mihály, közigazgatási bíró.
Asbóth Emil, igazgató.	Demkó Pál, orsz. képviselő.
Balás Árpád, mezőg. mus. igazgató.	Dessewffy Arisztid, író.
Bálint Imre, közg. szaktudósító.	Deutsch Antal, közg. író.
Ballagi Aladár, egyetemi tanár.	Dobokay Lajos, min. o. tan.
Ballagi Béla.	Dorogány Zakariás, orvos.
Ballagi Géza, jogakad. tanár.	Dubravszky Róbert, min. o. tan.
Ballai Lajos, min. o. tanácsos.	Eber Antal, bankhivatalnok.
Balogh Jenő, egy. tanár.	Ecseri Lajos, ügyvéd.
Bamberger Béla, közg. író.	Edvi Illés Aladár, tanár
Bánfi Oszkár, bankhiv.	Egerváry Gyula, vadászati felügyelő.
Baross Géza, postatak. titkár.	Ehrenhöfer Aladár, min. o. tan.
Baross Károly, közg. író.	Emich Gusztáv, udv. tanácsos, igazgató.
Baróthy Lajos, tanár.	Emich Gusztáv ifj., minist. titkár.
Bartóky József min. o. tan.	Engel Aurél, ügyvéd.
Barcza Imre, bibliographus.	Enyedy Lukács, minist. tan., orsz. képv.
Barta Ödön, orsz. képv.	Exner Kornél, egy. m. tanár
Beck Dénes, igazgató.	Fábry Sándor, alispán.
Beck Gyula, banktitkár.	Falk Miksa, orsz. képviselő.
Beck Hugó, kuriai bíró.	Falk Zsigmond ifj., h. igazgató.
Beck Lajos.	Faller Károly, bányatanácsos.
Bedő Albert, orsz. képviselő.	Faragó Lipót, műszaki tanácsos.
Beksics Gusztáv, orsz. képviselő.	Farbaky István, orsz. képviselő.
Benedek Sándor, közig. bíró.	Fayer László, egyet. tanár.
Berényi Pál, tanár.	Fejérpataky László, egyet. tanár.
Bernát István, közg. író.	Fekete Ignác, közg. író.
Berzeviczy Albert, vbtt. orsz. képviselő.	Félegyházy Ágost, tőzsdei titkár.
Bezerédj Pál.	Fellner Frigyes, banktitkár.
Biró Tamás, min. tanácsos.	Fenyvessy Adolf, közg. író.
Bochkor Károly, egy. tanár.	Fenyvessy József, min. s. titkár.
Bokor Gusztáv, közg. író.	Fest Aladár, főgymn. igazgató.
Boncz Ferencz, min. tanácsos.	Fodor Armin, törv. bíró.
Borovszky Samu, író.	Fodor István, igazgató.
Bosányi Endre, közg. író.	Forrai András, közg. író.
Braun Sándor, közg. író.	Forster Gyula, minist. tanácsos.
Buday László, min. s. titkár.	Földes Béla, egyet. tanár.
Concha Győző, egyet. tanár.	Földvály József, közg. szaktudósító.
Chorin Ferencz, orsz. képv.	Fridrich Tivadar, író.
Csatáry Frigyes, főfelügyelő.	Fridrich Vilmos, egy. m. tanár.

Friedmann Lipót, közg. író.
Fritz Péter, kam. titkár.
Gaál Jenő, műegyet. tan., min. tan.
Galánfi Sándor, szab. bíró.
Gárdonyi Zsigmond, min. titkár.
Gaul Károly, szab. bíró.
Gelléri Mór, iparegyes. igazgató.
Gerő Lajos, igazgató.
Gömöry Olivér, minist. fogalmazó.
Gonda Béla, osztálytanácsos.
Gonda József, államv. hivatalnok.
Gopcsa László, min. titkár.
Gorove László, közg. író.
Grósz Emil, egy. tanár.
György Endre, közg. író.
Hagara Viktor, főispán.
Hajdu László, minist. titkár.
Halász Imre, közg. író.
Halász Sándor, osztálytanácsos.
Harmos Zoltán, adótárnok.
Hatvány-Deutsch József, nagyiparos.
Havas Miksa, tanár.
Hegedüs Ferencz, közigazg. bíró.
Hegedüs Károly, áll. iparisk. igazgató.
Hegedüs Loránt, orsz. képviselő.
Hegedüs Sándor, vbtt., keresk. min.
Hegyeshalmy Lajos, minist. oszt. tan.
Heil Faustin, közigazg. bíró.
Heim Péter, minist. tanácsos.
Heltai Ferencz, orsz. képviselő.
Heller Farkas Henrik, min. seg. fogalm.
Hennei Vilmos, posta-igazgató.
Hensch Árpád, akadémiai tanár.
Hercegh Ferencz, min. s. titkár.
Hertzka Tivadar, író.
Hollán Sándor ifj., minist. fogalmazó.
Hoór Mór, műegy. tanár.
Horánszky Nándor, orsz. képviselő.
Horn Antal Ede, közg. író.
Horváth Elemér, min. tan., igazgató.
Horváth Géza, muzeumi igazgató-őr.
Horváth János, közg. író.
Hutyra Ferencz, tanár.
Illés József, min. fog.
Imling Konrád, k. t. tan. elnök.
Jankovich Béla, közg. író.
Jankó János, muzeumi őr.
Jász Géza, közg. író.
Jellinek Arthur, ügyvéd.
Jellinek Henrik, igazgató.
Jeszenszky Ignác, ev. lelkész.
Jónás János, akad. igazgató.
Kállay Miklós, k. törv. albiró.
Kálnoki Henrik, közg. író.
Károlyi Sándor, gr., vbtt. orsz. képvis.
Kármán Elemér, író.
Kautz Gyula, vbtt., bankkormányzó.
Kende Zsigmond, közg. író.
Kilényi Hugó, min. tanácsos.
Kmetz Károly, egyet. tanár.
Komáromy András, akad. tag.

Korányi Frigyes ifj., minist. s. titkár.
Kornfeld Zsigmond, vezérigazgató.
Kosutány Tamás, akad. tag.
Kovács Aladár, minist. s. titkár.
Kovács Ferencz, közg. író.
Kovácsy Sándor, orsz. képvis.
Köllner Károly, orvos.
König Tivadar, minist. s. titkár.
Körösy József, főv. stat. hiv. igazg.
Krejsi Rezső, kamarai titkár.
Krisztinkovich Ede, osztálytanácsos.
Krsnjavi Izidor, tanár.
Kvassay Jenő, minist. tanácsos.
Lánczy Gyula, egyet. tanár.
Lánczy Leó, orsz. képviselő.
Landgraf János, halászati főfelügyelő.
Láng Lajos, vbtt., egyet. tanár.
Lányi Bertalan, minist. tanácsos.
László Gyula, kam. titkár.
Lázár Pál, műegyetemi tanár.
Lehrer Péter, főfelügyelő.
Leipzig Vilmos, nagyiparos.
Leitgeb Imre, közg. író.
Lendvai Sándor, közg. író.
Lestyánszky Sándor, min. o. tanácsos.
Lévay József, minist. titk.
Lers Vilmos, minist. s. titkár.
Liebermann Leó, chem. int. igazg.
Lipthay Sándor, műegyet. tanár.
Lode Rezső, szab. bíró.
Lónyay Ferencz, minist. titkár.
Lukács György, főispán.
Lukács Sándor, p. ü. tanácsos.
Magyary Géza, jogakad. tanár.
Makovecz Gyula, kam. fog.
Mandelló Gyula, jogtanár.
Mandelló Károly, közg. író.
Marczali Henrik, egyet. tanár.
Mariska Vilmos, egyet. tanár.
Matlekovich Sándor, vbtt. orsz. képvis.
Máday Andor, t. szolgabíró.
Máday Izidor, minist. tanácsos.
Mándy Lajos, minist. tanácsos.
Márkus Dezső, törv. bíró.
Mátray Elemér, államv. ellenőr.
Mehwart András, vezérigazgató.
Mende Ródog, közg. író.
Miklós Ödön, orsz. képviselő.
Milhoffer Sándor, gazd. író.
Molnár István, minist. biztos.
Munkácsy Bernát, akad. tag.
Nagy Ferencz, udv. tan., államtitkár.
Natorp Tivadar báró, minist. titkár.
Navratil Ákòs, min. fogalmazó.
Návay Lajos, főjegyző.
Neményi Ambrus, orsz. képviselő.
Neumann Ármin, udv. tan., o. képvis.
Neumann Károly, minist. titkár.
Németh József, minist. titkár.
Németh Péter, kuriai bíró.
Niemesny Mihály ifj., közg. író.

Nyegre László, orsz. képvis.
Paikert Alajos, közg. szaktudósító.
Pap Dávid, közg. író.
Pap Dezső, min. fog.
Perleberg Arthur, minist. tanácsos.
Péterfy Lajos, minist. titkár.
Pikler Gyula, egyet. tanár.
Pirkner János, állatteny. főfelügy.
Poór Jakab, igazg.
Popovics Sándor, minist. tanácsos.
Potsa Ferencz, min. o. tanácsos.
Pulszky Ágost, orsz. képviselő.
Rakovszky István, vbtt. áll. szv. szék eln.
Ráth Zoltán, jogakad. tanár.
Rejtő Sándor, műegyet. tanár.
Rodiczky Jenő, közg. író.
Roka József, pénzügyi igazgató.
Rózsahagyi Aurél, főfelügyelő.
Rózsa Károly, h. é. vasuti igazgató.
Ruffy Pál, orsz. képvis.
Rubinek Gyula, O. M. G. E. titkár.
Schnierer Gyula, miniszt. tanácsos.
Schober Albert, m. tan., államv. igaz.
Schober Béla, igazgató.
Schönherr Gyula, akadémiai tag
Schreiber Viktor, osztálytanácsos.
Schwarz Gusztáv, udv. tan., e. tanár.
Smialovsky Valér, orsz. képviselő.
Solymássy Endre, főfelügyelő.
Somogyi Manó, egy. m. tanár.
Sugár Ignác, kamarai titkár.
Szabó Ferencz, közg. író.
Szabó Jenő, miniszt. tanácsos.
Szadeczky Lajos, egyet. tanár.
Szalai Béla, közg. író.
Szalay László, min. tan.
Szana Sándor, orvos.

Szántó Menyhért, miniszt. titkár.
Szápáry László gr., vbtt., fiumei korm.
Szegedy-Maszák Elemér, iparfelügy.
Szende Pál.
Széchény Imre gr. ifj., nagybirtokos.
Székely Ferencz, takarékp. igazgató.
Szilassy Zoltán, O. M. G. E. főtitkár
Szily Pongrácz, orsz. képviselő.
Szokolay Kornél, közg. író.
Szukováthy István, áll. számv. tan.
Szerényi József, miniszt. tanácsos.
Szerényi Sándor, miniszt. fogalmazó.
Tagányi Károly, orsz. levéltárnok.
Teleky Sándor gr., orsz. képviselő.
Teleszky János, min. titkár.
Telkes Simon, min. számtanácsos.
Thallóczy Lajos, udv. tanácsos.
Thirring Gusztáv, főv. stat. hiv. aligaz.
Tisza István gr., orsz. képviselő.
Tormay Béla, miniszt. tanácsos.
Ugron Gábor, orsz. képviselő.
Vajda Zoltán, bankhiv.
Vargha Gyula, min. tan., stat. aligazg.
Vágó József, kam. fogalmazó.
Vámbéry Rusztem, törv. jegyző.
Vázsonyi Jenő, főv. biz. tag.
Vizaknai Antal, miniszt. osztálytanácsos.
Waldmayer Károly, O.-M. bank hiv.
Wallon Dezső, min. titkár.
Wekerle Sándor, vbtt., Közig. bir. eln.
Wickenburg Márk gr., m. tan. igazg.
Wittmann Mór, ügyvéd.
Wolfrumb Károly, miniszt. titkár.
Zigány Zoltán, közg. író.
Zipernovszky Károly, műegyet. tanár.
Zoricics Milován, horv. stat. hiv. ig.
Zsögöd Benő, udv. tan., e. tanár.

A következő számokban megjelenő cikkek:

Bokor Gusztáv: *A nemzetközi statisztikai intézet*. Friedrich Vilmos: *Az alkoholizmus és az ellene való védekezés*. II. Hólek Samu: *Északafrika és Magyarország*. Leitgeb Imre: *Állatforgalmunk Szerbiával*. Milhoffer Sándor: *A járulékbirtokokról*. Ráth Zoltán: *A monopoli kérdéséhez*. Ruffy Pál: *Bars megye közgazdasági állapota*

Számos olvasónk fejezte ki előttünk azt az óhajt, hogy a terjedelme megnövekedése miatt a K. Szemle évfolyamát osszuk két részre. Ez óhajnak eleget teendő elhatároztuk, hogy a jövőben félévenként lezárjuk a Szemle egy-egy kötetét s külön címlapot és tartalomjegyzéket mellékelünk minden kötethez. Az évfolyamot továbbra is római számmal, a kötetet arabs számmal jelöljük. *A szerk.*

Friedmann Lipót, közg. író.
Fritz Péter, kam. titkár.
Gaál Jenő, műegyet. tan., min. tan.
Galánfi Sándor, szab. bírő.
Gárdonyi Zsigmond, min. titkár.
Gaul Károly, szab. bírő.
Gelléri Mór, iparegyes. igazgató.
Gerő Lajos, igazgató.
Gömöry Olivér, minist. fogalmazó.
Gonda Béla, osztálytanácsos.
Gonda József, államv. hivatalnok.
Gopcsa László, min. titkár.
Gorove László, közg. író.
Grósz Emil, egy. tanár.
György Endre, közg. író.
Hagara Viktor, főispán.
Hajdu László, minist. titkár.
Halász Imre, közg. író.
Halász Sándor, osztálytanácsos.
Harmos Zoltán, adótárnok.
Hatvany-Deutsch József, nagyiparos.
Havas Miksa, tanár.
Hegedüs Ferencz, közigazg. bírő.
Hegedüs Károly, áll. iparisk. igazgató.
Hegedüs Loránt, orsz. képviselő.
Hegedüs Sándor, vbtt., keresk. min.
Hegyeshalmy Lajos, minist. titkár.
Heil Faustin, közigazg. bírő.
Heim Péter, minist. tanácsos.
Heltai Ferencz, orsz. képviselő.
Heller Farkas Henrik, min. seg. fogalm.
Hennei Vilmos, posta-igazgató.
Hensch Árpád, akadémiai tanár.
Hercegh Ferencz, min. s. titkár.
Hertzka Tivadar, író.
Hollán Sándor ifj., minist. fogalmazó.
Hoór Mór, műegy. tanár.
Horánszky Nándor, orsz. képviselő.
Horn Antal Ede, közg. író.
Horváth Elemér, min. tan., igazgató.
Horváth Géza, muzeumi igazgató-őr.
Horváth János, közg. író.
Hutyra Ferencz, tanár.
Illés József, min. fog.
Imling Konrád, k. t. tan. elnök.
Jankovich Béla, közg. író.
Jankó János, muzeumi őr.
Jász Géza, közg. író.
Jekelfalussy József, min. tanácsos.
Jellinek Arthur, ügyvéd.
Jellinek Henrik, igazgató.
Jeszenszky Ignác, ev. lelkész.
Jónás János, akad. igazgató.
Kállay Miklós, k. törv. albirő.
Kálnoki Henrik, közg. író.
Károlyi Sándor, gr., vbtt. orsz. képvis.
Kármán Elemér, író.
Kautz Gyula, vbtt., bankkormányzó.
Kende Zsigmond, közg. író.
Kilényi Hugó, min. tanácsos.
Kmetz Károly, egyet. tanár.

Komáromy András, akad. tag.
Korányi Frigyes ifj., minist. s. titkár.
Kornfeld Zsigmond, vezérigazgató.
Kosutány Tamás, akad. tag.
Kovács Aladár, minist. s. titkár.
Kovács Ferencz, közg. író.
Kovácsy Sándor, orsz. képvis.
Köllner Károly, orvos.
König Tivadar, minist. s. titkár.
Körösy József, főv. stat. hiv. igazg.
Krejcsi Rezső, kamarai titkár.
Krisztinkovich Ede, osztálytanácsos.
Krsnjavi Izidor, tanár.
Kvassay Jenő, minist. tanácsos.
Lánczy Gyula, egyet. tanár.
Lánczy Leó, orsz. képviselő.
Landgraf János, halászati főfelügyelő.
Láng Lajos, vbtt., egyet. tanár.
Lányi Bertalan, minist. tanácsos.
László Gyula, kam. titkár.
Lázár Pál, műegyetemi tanár.
Lehrer Péter, főfelügyelő.
Leipzig Vilmos, nagyiparos.
Leitgeb Imre, közg. író.
Lendvai Sándor, közg. író.
Lestyánszky Sándor, min. o. tanácsos.
Lévay József, minist. titk.
Lers Vilmos, minist. s. titkár.
Liebermann Leó, chem. int. igazg.
Lipthay Sándor, műegyet. tanár.
Lode Rezső, szab. bírő.
Lónyay Ferencz, minist. titkár.
Lukács György, főispán.
Lukács Sándor, p. ü. tanácsos.
Magyary Géza, jogakad. tanár.
Makovecz Gyula, kam. fog.
Mandelló Gyula, jogtanár.
Mandelló Károly, közg. író.
Marczali Henrik, egyet. tanár.
Mariska Vilmos, egyet. tanár.
Matlekovics Sándor, vbtt. orsz. képvis.
Máday Andor, t. szolgabírő.
Máday Izidor, minist. tanácsos.
Mándy Lajos, minist. tanácsos.
Márkus Dezső, törv. bírő.
Mátray Elemér, államv. ellenőr.
Mechwart András, vezérigazgató.
Mende Ródog, közg. író.
Miklós Ödön, orsz. képviselő.
Milhoffer Sándor, gazd. író.
Molnár István, minist. biztos.
Munkácsy Bernát, akad. tag.
Nagy Ferencz, udv. tan., államtitkár.
Natorp Tivadar báró, minist. titkár.
Navratil Ákos, min. fogalmazó.
Návay Lajos, főjegyző.
Neményi Ambrus, orsz. képviselő.
Neumann Ármán, udv. tan., o. képvis.
Neumann Károly, minist. titkár.
Németh József, minist. titkár.
Németh Péter, kuriai bírő.

Niamesnyi Mihály ifj., közg. író.
Nyegre László, orsz. képvis.
Paikert Alajos, közg. szaktudósító.
Pap Dávid, közg. író.
Pap Dezső, min. fog.
Perleberg Arthur, minist. tanácsos.
Péterfy Lajos, minist. titkár.
Pikler Gyula, egyet. tanár.
Pirkner János, állatteny. főfelügy.
Poór Jakab, igazg.
Popovics Sándor, minist. tanácsos.
Potsa Ferencz, min. o. tanácsos.
Pulszky Ágost, orsz. képviselő.
Rakovszky István, vbtt. áll. szv. szék eln.
Ráth Zoltán, jogakad. tanár.
Rejtő Sándor, műegyet. tanár.
Rodiczky Jenő, közg. író.
Roka József, pénzügyi igazgató.
Rózsahegy Aurél, főfelügyelő.
Rózsa Károly, h. é. vasuti igazgató.
Ruffy Pál, orsz. képvis.
Rubinek Gyula, O. M. G. E. titkár.
Schnierer Gyula, miniszt. tanácsos.
Schober Albert, m. tan., államv. igaz.
Schober Béla, igazgató.
Schönherr Gyula, akadémiai tag
Schreiber Viktor, osztálytanácsos.
Schwarz Gusztáv, udv. tan., e. tanár.
Smialovsky Valér, orsz. képviselő.
Solymássy Endre, főfelügyelő.
Somogyi Manó, egy. m. tanár.
Sugár Ignác, kamarai titkár.
Szabó Ferencz, közg. író.
Szabó Jenő, miniszt. tanácsos.
Szadeczky Lajos, egyet. tanár.
Szalai Béla, közg. író.
Szalay László, min. tan.
Szana Sándor, orvos.

Szántó Menyhért, miniszt. titkár.
Szápáry László gr., vbtt., fumei korm.
Szegedy-Maszák Elemér, iparfelügy.
Szende Pál.
Széchény Imre gr. ifj., nagybirtokos.
Székely Ferencz, takarékp. igazgató.
Szilassy Zoltán, O. M. G. E. főtitkár.
Szily Pongrácz, orsz. képviselő.
Szokolay Kornél, közg. író.
Szukováthy István, áll. számv. tan.
Szerényi József, miniszt. tanácsos.
Szerényi Sándor, miniszt. fogalmazó.
Tagányi Károly, orsz. levéltárnok.
Teleky Sándor gr., orsz. képviselő.
Teleszky János, min. titkár.
Telkes Simon, min. számtanácsos.
Thallóczy Lajos, udv. tanácsos.
Thirring Gusztáv, főv. stat. hiv. aligaz.
Tisza István gr., orsz. képviselő.
Tormay Béla, miniszt. tanácsos.
Ugron Gábor, orsz. képviselő.
Vajda Zoltán, bankhiv.
Vargha Gyula, osztálytanácsos.
Vágó József, kam. fogalmazó.
Vámbéry Rusztem, törv. jegyző.
Vázsonyi Jenő, főv. biz. tag.
Vizaknai Antal, miniszt. osztálytanácsos.
Waldmayer Károly, O.-M. bank hiv.
Wallon Dezső, min. titkár.
Wekerle Sándor, vbtt., Közig. bir. eln.
Wickenburg Márk gr., m. tan. igazg.
Wittmann Mór, ügyvéd.
Wolfrumb Károly, miniszt. titkár.
Zigány Zoltán, közg. író.
Zipernovszky Károly, műegyet. tanár.
Zoricsics Milován, horv. stat. hiv. ig.
Zsögöd Benő, udv. tan., e. tanár.

A következő számokban megjelenő cikkek:

Barabás Endre: *A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete.* Bokor Gusztáv: *A nemzetközi statisztikai intézet.* Friedrich Vilmos: *Az alkoholizmus és az ellene való védekezés.* II. Gorove László: *Az agrár-socializmus adatainak gyűjtése.* Hólek Samu: *Északafrika és Magyarország.* Leitgeb Imre: *Állatforgalmunk Szerbiával.* Milhoffer Sándor: *A járulékbirtokokról.* Ráth Zoltán: *A monopól ellen.* Ruffy Pál: *Barsmegye közigazdasági állapota.*

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A M. T. AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTIK

HEGEDÜS LORÁNT   MANDELLO GYULA

1901. — XXV. ÉVFOLYAM. — 26. KÖTET.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1901.

TARTALOM.

1901. XXV. ÉVFOLYAM. — 26. KÖTET.

I. Értekezések.

	Oldal
Bokor Gusztáv: A nemzetközi statisztikai intézetről	581
Buday László: A nemzetközi statisztikai intézet Budapesten	740
Éber Antal: A mezőgazdasági hitel reformja	519
Farahó János: Magyar kivándorlók Canadában	818
Fellner Frigyes: A magyar nemzeti vagyon megbecslése, tekintettel egyéb államokra	889
Friedrich Vilmos: Az alkoholizmus és az ellene való védekezés	748
Hieronymy Károly: A csatorna-kérdés	569
Holek Sámuel: Magyarország és Északafrika	833
Mattyasovszky Miklós: A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból	502
Návay Lajos ifj.: Robot és engária	729
Neményi Ambrus: Az új magyar iparkataszter	598
Poór Jakab: A magánhivatalnokok biztosítása Ausztriában	758
Putnik Béla: A magyar kivándorlók Galacson (Romániában)	826
Ráth Zoltán: A monopol kérdéséhez	489
Ruffy Pál: Bars vármegye közgazdasági leírása	602, 687, 766, 843

II. Közlemények és ismertetések.

A bányák államosítása	714
A chequerendszer	554
A fővárosi pénzügyintézetek statisztikája	539
A közgazdaságtan elmélete	699
Állami számvitel	551
Amerikai mezőgazdaság	713
A nemzetek vagyona	797
A Nemzetközi Statisztikai Intézet congressusa	698
A népszámlálás codexe	928
A socialdemokratia és a vámpolitika	870
A tőzsde	635
Bosnyák-magyar forgalom	862
Észak-Amerika kereskedelme	920
Francia munkásélet	547
Gazdaság és jog	916
Kereskedelmi politika	627
Kereskedelmi politika	791

	Oldal
Kereskedelmi politika	863
Magyar iparfelügyelet	874
Magyar közgazdasági társaság	926
Magyar sociologusok	623
Munkáshivatali kiadványok	923
Öröklési jog	795
Pénzügyintézeteink	925
Pénzügyintézetek üzletvitele	717
Selyemtenyésztésünk	638
Socialpolitikai telepítési kísérlet	540
Társadalmi reformok	715
Védvám és agrárizmus	799

III. Ismertetett munkák.

A magyar királyi iparfelügyelők tevékenysége 1899. és 1900. évben. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1901.	874
Baross János: Az öröklési jog kérdései. Budapest, 1901.	795
Baumgarten Nándor: A tőzsdebiróság hatásköre és a különbözeti ügyletek perelhetősége. Budapest, 1901. 43 oldal	635
Berényi Pál: Pénzügyintézetek üzletvitele. Budapest, 1901. Grill Károly kiadása. 416 l.	717
Board of Trade (Labour Department): Report on changes in rates of wages and hours of labour in the United Kingdom in 1900. London 1901.	923
Board of Trade (Labour Department): Report on the chief labour correspondent on the strikes and lockouts of 1900. London, 1901.	923
Denkschrift der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin betreffend die Neugestaltung der deutschen Handelspolitik. Berlin, 1901. Folio 43 l.	627
Diehl: Kornzoll und Socialreform. Jena, 1901. 57 l.	863
Die Versuche zur Beseitigung des Börsengesetzes. Stimmen aus dem agrarischen Lager. Herausgegeben vom Bund der Landwirthe. Berlin, 1901. 33. l.	636
Die Wirkungen der Handelsverträge von 1892—1894. Berlin, 1901. Herausgegeben vom Handelsvertragsverein. 19 l.	627
Direction du Travail: Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage survenus pendant l'année 1900. Paris 1901.	923
Dolencz: A selyemtenyésztés közigazgatása. A selyemtenyésztés védelmére és előmozdítására vonatkozó törvényes szabályok. Átnézte és kiegészítette az országos selyemtenyésztési felügyelőség Szegzárdon. Megjelent a Közigazgatási könyvtár 1901. évi márcziusi füzetében. 100 oldal	638
Etienne, Decernent der Centralstelle für Vorbereitung von Handelsverträgen: Zur Frage des handelspolitischen Systems. Berlin, 1901. 63 lap	627
Fernand et Maurice Pelloutiér: La vie ouvrière en France. Paris 1900. 342 l.	547
Geider: A jelszámok kölcsönügyletek lebonyolítása. 95 l. 1901.	925
Dr. Gengler G. H.: Ueber die deutschen Städteprivilegien des XVI., XVII. und XVIII. Jahrhunderts. Erlangen és Lipcse, 1901.	916
Gothein: Der deutsche Aussenhandel. Materialien und Betrachtungen. Berlin, 1901. Siemenroth und Troschel. Erste Hälfte XVI és 420 l.	791
Grunzel: System der Handelspolitik	865
Halász Sándor: A chequerendszer és fejlesztése Magyarországon. Budapest, 1900.	554
Intosh: Report on village settlement. South Australia. Adelaide, 1900.	140
Kampffmeyer P.: Wohin steuert die ökonomische und staatliche Entwicklung. Berlin, 1901.	916
Kautsky: Handelspolitik und Socialdemokratie. Populäre Darstellung der handelspolitischen Streitfragen. Berlin, 1901. 96 l.	870
Lehmann: Auf zum Kampf gegen Agrarier und Zöllner Ein Vorschlag zur Beseitigung des Protectionssystems in Deutschland. Allen Zollgegnern und Volksfreunden gewidmet. Berlin, 1901. 23. l.	799
Leo: Entwicklungstendenzen und Welthandel. Eine handelspolitische Skizze. Berlin, 1901. 38 l.	920
Navratil: A gazdasági élet elemi jelenségei. Budapest, 1901. XIV és 30 lap. Ára 5 korona	699

	Oldal
Office du Travail: Législation ouvrière et sociale en Australie et Nouvelle-Zélande. Mission de M. Albert Métin. Paris, 1901.	923
Office du Travail: Répartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1899. Tome I.: Moteurs à vapeur. II. Moteurs hydrauliques. Paris, 1900—1901.	923
Páris Frigyes: Társadalmi reformok. Különlenyomet a Magyar Gazdák Szemléjéből. Budapest, 1901. Kilián Frigyes bizománya. (A Magyar Gazdaszövetség kiadványai. XL.)	715
Révai Sámuel: A társadalmi jólét feltételei. Budapest, 1901. XXXII és 640 l.	623
Schlefer: Das Volkseigenthum an den Bergwerken. Wien, 1900. 58 l.	714
Szokolay Kornél jelentése a kereskedelemügyi minister úrhoz Bosnyákország és Herzegovina kereskedelmi, ipari és hitelügyi viszonyairól, különös tekintettel a bosnyák-magyar forgalomra. A nm. kereskedelemügyi minister úr engedélyével kiadja a Magyar Kereskedelmi Csarnok. Budapest, 1901. 159 lap	862
Tegze Gyula: Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének theoriája. Budapest, 1900. X és 390 l.	623
Turquan: Évaluation de la fortune privée en France et a l'étranger. Dans des rapports avec la fécondité des familles. Étude économique et géographique de la répartition de la richesse. Paris, 1901. 219 l.	797
Vajda Zoltán: A csekk- és girorendszer fejlődése és ennek akadályai Magyarországon. Budapest, 1901.	554
Vigouroux: Les villages communistes de l'Australie meridionale. Paris, 1900.	540
Waltershausen: Die Handelsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika. Berlin, 1901. 71 l.	920
Wallon Dezső: A magyar állami számvitel kézikönyve. Budapest, Athenaeum, 1891., nagy 8-r. 331 oldal	551
Wolf: Das Deutsche Reich und der Weltmarkt. Jena, 1901. 78 l.	863
Year book of Australasia for 1899. Sidney	540
Yearbook of the United States Department of Agriculture. 1899. Washington, 1900. 880 l.	718
—————	
Közgazdasági Irodalom.	557, 639, 721, 801, 877

A monopol kérdéséhez.

Szaporodnak a jelek arra nézve, hogy a szabad verseny korszakát megint a monopol uralma váltja fel.

A jövő gazdasági történetirója, a ki előtt már befejezett tényekként fognak állani a mi napjaink óriási vajudasai: tán rövid átmeneti korszaknak fogja csak nevezni a mienket, azt, a melyben a gazdasági élet a vállalkozók ezreinek és millióinak versenyén épült fel. Rövid átmenetnek, a melyet a monopol uralmának évezredek előztek meg — a forgalom bölcsőjétől a XVIII—XIX. század szabad iparáig és kereskedelméig — s a melyet aztán a verseny kimúlása után ismét a monopol követ az idők végeig, vagy legalább egy újabb gazdasági forradalomig.

A multa nézve egyre valószínűbbé válik, hogy a forgalom a monopol jegyében született és növekedett fel.

A mióta Bücher genialis kézzel megrajzolta¹ a társadalmi gazdaság kifejlődésének hosszú és nehéz útját s a történelem és ethnographia tanulságait egyesítve, az eddig csak sejtett egymásutánba a fejlődési törvény szükségszerűségét vitte bele: azóta világosan látjuk, hogy a forgalom mai jelentősége vajmi új s hogy a munkamegosztáson nyugvó modern nemzet-, s még inkább a világ-gazdaság csak az utolsó századok vívmánya. Megelőzték azt a gazdasági életnek végtelen hosszú időn át, sőt a földtekejórészen még ma is uralkodó olyan alakjai, a melyekben az egyes család, nemzetség stb. elég volt önmagának, csak abból és azzal élt, a mit maga elő tudott állítani. Rabszolgákkal, majd jobbágyokkal kiegészítve, avagy nagy családdá, házközösséggé, faluközösséggé fejlődve: a maga lábán állott és élt meg az egyes gazdaság, nem szorúlva cserére, vásárlásra.

¹ *Die Entstehung der Volkswirtschaft* cím alatt először 1893-ban jelent, hat értekezést egyesítő művében, melyeket kiegészít *Die Wirtschaft der Naturvölker* című, 1897-ben Drezdában tartott felolvasása.

Csak kivételesen, ritka, a saját égalj alatt nem termő javak tekintetében létezett forgalom; nem a hétköznapi, hanem az ünnepnap fogyasztási cikkeit kellett megvásárolni. Ám a kereskedelem, mely e fényüzési cikkeket messze földről sok viszontagság közt elhozta s mely egyúttal a tőke első fellépését képviselte, monopolizált élvezett. E monopolizált sokszor — kezdetben tán általában, — az erőszak teremtette meg: tengeri rablás, foglalás, kereskedelmi háború voltak az eszközei s a vad és félvad népekkel szemben még ma is azok maradtak. De a békés kereskedelem is monopolizált volt, féltékenyen őrzött monopolizált egyes előrehaladt nemzeteknek, a melyek tagjai erre közösen szervezkedtek. A törzsfők, fejedelmek sokszor a maguk kezében egyesítik a kereskedés szálait,¹ kizárva abból másokat: de a hol ezen túlnőtt is a forgalom, az érdekeltek testületszerű egyesülése elejét vette a versenynek. Csakis a monopolizált állás magyarázhatja azokat az óriási nyereségeket, melyekre a kereskedő fejedelmek, osztályok szert tesznek. A phoenicziaiak, etruszkok, görögök gazdagsága épúgy, mint a középkori olasz kikötő városok virágzása, majd a Hansa, a németalföldi és angol tengerentúli társulatok óriási sikerei ezen alapulnak. Ez utóbbiaknak 50—70°/_o-os osztalékai méltó irigységet kelthetnek a mai tőkésnek szívében s egyúttal eléggé jellemzik a monopolizált kereskedelem hatását² s megmagyarázzák azt, hogy miért volt a tőkekamat oly rendkívül magas a régi világban.

Ám azt, hogy a kereskedők oly hallatlan arányokban megdrágították az árukat, csakis az a körülmény teszi érthetővé, hogy a forgalom útján beszerzett javak csak igen kis részét tették az egyes gazdaság szükségletének. Annyira közönyös volt a gazdára, hogy mennyit kellett feleslegéből a fűszerért, sóért, prémért stb. adnia, a mennyire közönyös ma egy dúsgazdagnak, hogy mit kell egy elsőrendű művész hangversenyén a páholyért fizetnie. Ha nem volt feleslege, a mit odaadhatott: nem vásárolt; ha volt, adott belőle annyit, a mennyit a kereskedő kívánt.

¹ Így tettek Izráel királyai Salamontól kezdve, kik is a tengerentúli forgalom révén gazdagodtak meg; ugyanezt találjuk a kisázsiai városokban. Sieber: *Beiträge zur Wirthschaftsgeschichte der Naturvölker*. Moskau 1883: Petri: *Verkehr und Handel in ihren Ursprüngen*, St.-Gallen, 1888 stb., számos esetét sorolják fel a vad népek fejedelmei által közvetített kereskedelemnek.

² Nagy adathalmazzal és széles látkörrel tárgyalja ezt Kulischer J. *Zur Entwicklungsgeschichte des Kapitalzinses* cím alatt a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* III. F. 18. B. 3. füzetében közölt nagyérdekű tanulmányában. Ugyanígy különben Schmoller: *Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, Leipzig, 1900. a. 334. s k. l.

A vad népekkel folytatott kereskedelemben tudvalevőleg mindennapi dolog, hogy egypár rozsdás vaseszközért, tükörért, üveggyöngyökért, tollakért és egyéb lim-loméért juhokat, sertéseket és ökröket, sokszor embereket kap a kereskedő. Ám vitatkozzanak a felett, hogy van-e primitív embernek gazdasági érzéke, bizonyos az, hogy a múlt századok európai emberei sem csináltak sokkal jobb üzletet, mikor a kevés idegen égalj és talajtermette czikkért, meg a kézmű termékeiért becserélték gabnájukat, állataikat s így tovább¹

Monopol² és kizsákmányoló árszabás volna tehát mai terminológiánk szerint az az állapot, a melyben a forgalom leledzett, mikor még az kivételes, mellékes volt a zárt házigazdaságok életében.

Ám tudjuk, hogy az ipar önállósulása, a városi kézműipar fénykora is a monopol jellegével birt; az idegen iparosok kizárása, közös árszabások, az önálló mesterek számának korlátozása s a termelés módjának, eszközeinek megszabása — a mai terminologia nyelvén szólva — valóságos termeléscontingentálással ért fel. A czéhuralom századai élő bizonyságok arra, hogy nemcsak a nagytőke, hanem a földtől önállósult munka első területe, a kézműipar is a monopol jegyében született.

Ám nem csoda, hogy a régi világ finomabb gondolkozói ép úgy, mint a közvélemény erős kifejezésekkel rótták meg a kizsákmányoló monopolosokat. Plátótól kezdve, a ki maga aristocratus moráljával inkább megsemmisülve szerette volna látni népét, semhogy abból kereskedők nemzete legyen, a középkori egyházi atyákig s a reformátorokig mindenütt találkozunk a kereskedőosztály megvetésével; a közvélemény pedig elég hangosan bélyegezte meg a kizsákmányolást a bibliai publicanusoktól a tengerentúli kereskedőtársulatokig. A czéhek ellen képződött reactió története úgyszólván napjainkig ér s nem egyéb a monopol elleni harcznál. Hogy mennyire ment az ellenszenv minden iránt, a mi testületi monopolt teremt: azt kiolvashatjuk a XVIII. század legradicalisabb törvény-

¹ Elmaradottabb, a forgalmi góczponttól távoleső vidékeinken házalók még ma is így zsákmányolják ki a nép tudatlanságát és hiszékenységét. A hol ritkán van alkalom valami csecsebecsét vásárolni: az eladó oly tényleges monopolt élvez, mint a barbár népekhez utazó kereskedő.

² Mondanom sem kell, hogy itt a monopolt a szó tág értelmében használom, nemcsak a jogi, hanem a tényleges monopolt is odaértve s a nem teljes monopolt esetére is kiterjesztve a fogalmat.

hozásának, a francia forradalomnak ünnepélyes manifestációból, melyek közül egyik¹ nem kevesebbet mond, mint azt, hogy »az egyállású és foglalkozású polgárok mindennemű testületeinek megsemmisítése egyik sarkalatos elve a francia alkotmánynak«. Ugyanez a rendelet aztán folytatólag »a szabadság elleni merényletnek, az emberi jogokba ütközőknek« minősíti az ármegállapító összebeszéléseket s büntetést szab azokra.

Az új korszak liberalis közgazdasági politikája, mely okult a múlt tapasztalatain, parányaira akarja felaprózni a társadalmat, hogy e parányok egymástól függetlenül és egymással versenyezve elégítsék ki a szükségleteket. A munkamegosztásos társadalom fejlett közgazdasága már nem akarja tovább magán hordani a bilincseket s az emberi jogok nevében felszabadítja az egyes gazdaságot a társai részéről eredő korlátozásoktól s a szervezet gyámkodásai alul. Igazi demokratikus érzülettel szabaddá akarja tenni a teret mindenkinek a boldogulásra saját erejéhez képest, megsemmisítve minden hatalmi szervezetet.

Eljött tehát a verseny korszaka: a physiocrata Smith-féle közgazdasági iskola eszménye testet öltött.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a XVIII—XIX. század előtt nem volt verseny, sem azt, hogy ez időponttól kezdve csakugyan általános és élénk verseny uralkodott a forgalomban, döntött az áralakulás felett.

A multat illetőleg valószínű, hogy egyes haladottabb népeknél, időközönként legalább, sok czikknél volt verseny. Attika, Róma kereskedelme például elég tekintélyes volt arra², hogy az ottani piaczon élénk versenyt tegyünk fel. Ám a classikus ókor culturnépei gazdaság dolgában is kivételes magasra emelkedtek: előttük és utánuk sokáig hasonlíthatlanul egyszerűbb viszonyok uralkodtak, a melyek nem teremtették meg az igazi verseny előfeltételeit.

Végre az az óriási gazdasági lendület, mely Angliában már a XVIII. század második felében, a continensen pedig az alig letűnt XIX. században bekövetkezett, emancipálta

¹ Az 1791. évi június 14—17. decretum 1. szakasza: »L'anéantissement de toutes espèces de corporations de citoyens du même état et profession étant l'une des bases fondamentales de la Constitution française, il est défendu de les rétablir de fait sous quelque forme que ce soit.«

² Ld. Beloch *Die Handelsbewegung im Altertum* című czikkét a *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* III. F. 18. B. 5. füzetében. A nagytekintélyű történetulós itt Athén kikötőjének forgalmát 401/0 Kr. e. a mai pénzértékre átszámítva 40 millió márkára becsüli (627 l.), miből Attika egy-egy lakójára 220—270 márka esnék.

az emberiséget a monopolok alul. De egészen más kérdés, hogyminden téren hozott-e komoly, hatásos versenyt magával?

Sajátságos, hogy erre a kérdésre már Smith Ádám tagadó választ adott. Ő, a ki a javak értékét és árát a termelési költségek révén a versenyből vezette le, ott, a hol a munkabérről szól,¹ egyszerre elhagyja a kiinduláspontot, sőt egyenesen és egészen nyersen kijelenti, a ki azt hiszi, hogy a munkaadók ritkán beszélnek össze, épen annyira nem ismeri a világot, mint a hogy nem ért e tárgyhoz.² S aztán felállítja a tételt, hogy a munkaadók (masters) mindig és mindenütt hallgatólagos, de állandó és egyforma megegyezésben vannak az iránt, hogy a munkabért az adott színvonal fölé ne emeljék. S hozzáteszi, hogy ritkán hallunk az e nemű megegyezésekről, mivel azok megszokottak s a dolgok természetes állapotát képviselik, a miről nem szokás beszélni.

Ime tehát a liberalis közgazdaság nagymestere a gazdasági élet egyik óriási terén megtagadja a verseny létét.

De menjünk tovább s valljuk be, hogy a kiskereskedelem, sőt a helyi kisipar sem szokott komoly versenyt folytatni. Boltról boltra lesz ugyan valami különbség az árak között, — a szép berendezésű belvárosi boltban minden drágább, mint a külvárosi egyszerű szatócsnál, — de itt s ott a közönség is más: mindegyik megmarad a maga üzletkörében. S ha már el akarja is hódítani a másiktól a vevőket egy-egy kereskedő vagy kisiparos: tüzetesebb megfigyelés mellett rájöhethünk, hogy ezt rendszeren nem olcsó árakkal vagy jobb minőséggel, hanem nagyobb választékkal, olcsóbb, de rosszabb portékával, reclammal s a legkülönbözőbb, nem mindig tisztességes fogásokkal teszi³. A minthogy régi és állandó a panasz, hogy akármint szaporodjanak is a kereskedők, nem lesz olcsóbb az élet — sőt talán drágább, mert, hogy az újabbak megélhessenek a régiek mellett, ha a forgalom nem nő, nagyobboknak kell lenni egy-egy jószágnál a nyereségnek.⁴

¹ Book I. Chapter VIII. Of the wages of labour.

² »... whoever imagines... thath masters rarely combine, is as ignorant of the world as of the subject. Masters are always and everywhere in a sort of tacit, but constant and uniform, combination, not to raise the wages above their actual rate, etc.«

³ Hallottunk panaszokat gyógyszerészek ellen, a hol árverseny nem is fejlődhetik, hogy a cselédeknek nyújtott apró ajándékok útján halászszák el egymástól a vevőket. Ez is egy neme a versenynek — egyenlő árak mellett.

⁴ Sok a panasz ép hazánk kigazdái részéről a gabonakereskedelem közvetítő elemei ellen, a kik a hetivásárokon uralkodnak a piacon s bármily számosan legyenek is, egymással egyetértenek abban, hogy a gazda termékéért egyik a másiknál többet nem ígér.

De azért maradt elég tér a verseny számára. Ott van az ujonnan keletkezett nagyipar, a nagykereskedelem s a mióta a közlekedési eszközök tökéletesbülése lehetővé tette a távolba szállítást a nagy térfogatú őstermékeknel is: ott van a mezőgazdasági verseny.

A nagyiparnál maradván, azt kell tartanunk, hogy az árszabályozó verseny classikus talaján állunk. S mégis, gyakorlati megfigyelések azt mutatják, hogy igazi árcsökkenő verseny itt sem általános. Nincs verseny az ár dolgában az egyes gyárak különleges productumaiban: a nagy-hírű védjeggyel ellátott cikk, melyet mindenki szívesen vesz, rendesen nem annak köszöni kelendőségét, hogy olcsóbb vagy jobb más ilyenmű cikknel, hanem annak, hogy előállítója ügyesebb a reclamcsinálásban.

Egyéb ipari termékeknel is inkább úgy kell tekintenünk a versenyt, mint a mely koronkint igen élesen és hatásosan végigseper az ipari termékek áralakulásán, de rendes időkbén szunnyadozik. Valahányszor egy új termelő helyet akar magának szorítani, vagy egy régi szokatlan utakat is felhasznál, hogy vevőkört hódítson el másoktól: kitör a verseny egész hevességével, lemennek az árak, sokszor egészen addig, hogy egyik-másik régi cég is meginog, néha válság, de mindenesetre ugynevezett depressio áll be az illető ágban. Ám ez nem a rendes, hanem valami kivételes, hogy ne mondjuk beteges állapot. A rendes viszonyok közt mintegy hallgatólagos megjegyzés uralkodik itt is, vagy jobban mondva, a legtöbb iparos követi azokat, a kiket mintegy vezetőkül ismer el. Hogy mennyire vakon követi, azt mutatják azok a sajátságos jelenségek, melyek Angliában, a kereskedelmi érzék classikus földjén, kartellalkotási kísérletek alkalmából mutatkoztak, a mikor is kisült, hogy legtöbb iparos távolról sem tudja megmondani, hogy mekkora vállalatának általános üzleti költsége. Pontos, a tiszta nyereség kiszámításának minden elemét tartalmazó könyvvezetést még az angol iparosnál is csak kivételesen találni; mennyivel inkább mondhatjuk, hogy másutt az árak rendes színvonalát nem a verseny, hanem az utánzás állapítja meg.

De, ha kisebbitettük is ezzel a verseny szerepét közgazdaságunkban, nem czélunk kétségbevonni, hogy az adta meg a XIX. századnak uralkodó vonását s hogy döntő része volt abban a csodaszerű haladásban, melyet az emberiség gazdasági téren annak folyamán felmutathat.

Most azonban, különösen az utolsó évtized óta, ugy

látszik, mintha a versenyt ismét a monopol akarná felváltani.

Tudjuk, hogy a socialisták ezt rég jósolgatják. Kezdve Blanc-on, a ki szerint »la concurrence conduit au monopole«, folytatva Pronolhonnal, a ki a versenyben az önmagát felfaló szörnyeteget látja s végezve Marx evolutióján, a mely a gyengébb versenyzők bukásával, — mint ő mondja — kisajátításával végződik: a radikális reform emberei átmeneti jelenségnek tartják a versenyen alapuló árképződést és forgalmat.

De a másik táborban is sok ellenséget számlál a szabad verseny. Az u. n. ethikai vagy sociálpolitikai iskola foltot folt után fedez fel annak arcán, úgy hogy a dicssugarakból, melyek azt a Smith-féle iskola szeméi előtt körülvették, nem marad semmi, helyöket egészen sivár, fekete háttér foglalja el. Az annyira alapos német tankönyvek egész hosszú bűnlajstromát adják a versenyszabadságnak s hogy egy más világrészből is hozzak fel példát, Jenks, a trustkérdés elismert specialistája, bár épen nem rokonszenvez a monopollal, egy hosszú fejezetben foglalja össze a versenyokozta közgazdasági pazarlást, veszteséget.¹

Am a mi többet jelent minden szürke elméletnél: az érdekelték magok sokszor igen keserű tapasztalatok után rájöttek, hogy a verseny rossz dolog s megindult a versenykorlátozó szövetkezés az egész vonalon s mind nagyobb arányokban és mind szilárdabb szervezettel halad előre.

Nem kell mondanom, hogy a kartellek és trustök, a monopol e modern alakjai, épen oly ellenszenvvel találkoztak a nagyközönség részéről, mint a régi világ tényleges és jogi monopolai annak idején. Az árfelhajtás, kizsákmányolás vádjával illették őket s a vállalkozók magok jó ideig úgy érezték magukat kartelljeikkel, mint a kik tilosban járnak: eltagadták szervezkedésüket, elrejtőztek a nyilvánosság szeméi elől. Európában a bíróságok elővették régi korok porlepte codexeit, hogy azokból olvassák reá ítéleteiket a monopolos szervezetekre; az Ujvilág törvényhozői csak úgy gyártották a trustok ellen a büntető szakaszokat s ma — miután Mac Kinleyvel a trustok pártja győzött, — azzal a monstruosus vállalattal szemben, mely az Unio egész vas- és aczélermelését legujabban egy ka-

¹ *The trust problem.* New-York, 1900. Chapter II. The wastes of competition, a 21—43. lapon.

lap alá akarja vonni,¹ az amerikai közvélemény Bryanért kiált, a levert ellenfélért, hogy védje meg az országot a monopoltól.

Bizonyos annyi, hogy a törvényhozásoknak az új fejleményekkel szemben, melyek mintegy óriási sphinx zárják el a békés közgazdasági haladás utját, előbb-utóbb, de határozottsággal állást kell foglalniok.

Milyen lesz ez az állásfoglalás? Ki érezne magában elég prófétai erőt arra, hogy ezt szabatosan megjósolja? A jóslás nem csak a meteorológiában hálátlan dolog, hanem — tán még inkább — a társadalmi tudományok óriási mezején, melyekben az igazán szilárd, mély alapot még csak korunk akarja megtalálni. Ám e nélkül lehet ugyan valamely logikus egésznek látszó merész, tán csillogó, de könnyű épületet emelni s azt tudománynak nevezni, de jóslatokba bocsátkozni nem. A jóslás a legkérlelhetlenebb bírálata minden elméletnek,² mert a mult homályába bele lehet ugyan magyarázni mindenféle mozgó erőt, de ezek hatását előre látni a jövőben csak úgy lehetséges, ha azokat szabatosan ismerjük, azokat, hogy úgy mondjam, lemérni képesek vagyunk.

Ám két általános tételt mégis legyen szabad megkoczkáztatnom.

Az egyik az, hogy az új monopolképződést egyszerűen hatalmi szóval elnyomni nem lehet. Nem csak az amerikai ilyenmű kísérletek sikertelenségéből következik az, de következik abból is, hogy a vállalkozók szervezkedése, sőt a vállalatok centralisatioja is természetes fejlemény s — a mi ennél még fontosabb — magasabb fejlemény. Mert az, hogy természetes fejlődéssel állunk szemben, még magában nem igazolja ez alakulatokat. A mint Walker Fr. A. szellemesen megírta, a modern vasuti rabló is természetes evolutioja a régi világ országuti szegénylegényének. Nem akarok ezzel hasonlatot faragni a kartellekre, de nyilvánvaló, hogy nem minden fejlődés kívánatos, jogosult és tarthat számot állami elismerésre. De a vállalkozók modern tömő-

¹ A J. P. Morgan-féle, a Carnegie-féle óriás vállalatból kiinduló trust, melynek tőkéje az egy milliárd dollárt meghaladja. Igazgatója állítólag évi 1 millió dollár fizetést huz, huszszor annyit, mint az Unio elnöke.

² Igen figyelemreméltó adatokat tartalmaz a sociologiai prognosiskra vonatkozólag az a rendkívül tanulságos, mélyen járó vita, mely újonnan alakult Társadalomtudományi Társaságunk f. évi február 15-én tartott vitaestélyén folyt le Pulszky Ágost *Demokrácia és nemzetiség* című felolvasása felett. Concha Győző, különösen Pikler Gyula és maga az elnök, Pulszky Ágost nyilatkoztak e jóslatok értéke, illetve előfeltételei tárgyában.

rülései csak egyik oldalát teszik annak a fejlődésnek, a mely az izolált egyén küzdelmét, a mely egyenlőtlen, helyettesíti az érdekcsoport, a zárt csatasorokban fellépő rokonsorsuak harczával, a mely sokkal sikeresebb s egyuttal igazságosabb. Az, a mit ma általában a szövetkezeti eszme előrenyomulásának neveznek,¹ ennek a magasabb társadalmi életformának a térfoglalása. Ma mindenütt látjuk a szervezkedés lázas munkáját; a trades unionoktól meg a fogyasztási szövetkezetektől a mezőgazdasági syndicatusokig s az iparos testületektől a legszorosabban egybefűzött kartellek-, sőt trustokig. A szervezkedési irányzat, melyet egy Schmoller az ő végtelen széles történelmi látkörével méltán nevezett korunk uralkodó vonásának, a gazdasági téren egyre messzebb megy, egyre nagyobb köröket foglal egybe. Látjuk e terjeszkedés meglepő méreteit a nemzetközi kartellekben s hogy hova fejlődhetnek a dolgok, arra legujabban meglepő feleletet az angol alliance-ok adnak, melyeket a continens szakembereinek a kartellkérdés egyik legbuzgóbb munkása, Liefmann mutatott be a Conrad-féle Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik hasábjain.²

Nem kevesebről van itt szó, mint arról, hogy vállalkozók és munkások szervezetei egy kalap alatt egyesüljenek, érdekközösségbe lépjenek. Hogy ezzel az az ür, melynek áthidalhatatlanságára a socialdemocratia az ő tételeit és politikáját alapította volt, szemlátomást megszűnik s hogy itt a gazdasági szervezkedésnek oly perspectivája nyílik meg, mely összeegyezteti az egyéni érdekelttség és kezdeményezés óriási és emberileg örök előnyeit a társadalmi béke követelményeivel — a mire a socialdemocratia naiv psychológiája nem volt képes — azt alig kell említenem. S ha a nevek véletlen találkozására gondolva, a gazdasági individualismus leghirnevesebb apostolát az egy és egynegyed századdal utána élő Smithtel, az alliance-ok kieszelőjével állítjuk szembe: azt hiszem, a gazdaság-társadalmi evolutio két határkövét jelöltük meg, melyek közül az első az egyének versenyén alapuló közgazdaság kezdetét, a másik annak alkonyát mutatja. Az ugynevezett

¹ Jellemző, hogy Coste Ad. *L'expérience des peuples et les prévisions qu'elle autorise* című legujabb munkájában egyenesen »syndicalisme«-nek nevezi ez irányzatot. Francziában »coopérativisme, associationnisme« név alatt szokott előfordulni.

² Az 1900. októberi számban *Die Alliancen, gemeinsame monopolistische Vereinigungen der Unternehmer und Arbeiter in England*.

szabadverseny hanyatló napjával szemben egyre erősebben emelkedik a láthatár fölé a szabad (és részben a kényszeren nyugvó) szervezetek monopolának kelő napja.

Am bármint fejlődjenek is a dolgok, annyi bizonyos, hogy a szövetkezés általánossága, bár megannyi monopol terezt, egyuttal lesurolja annak éleit, értelmetlenné teszi azt. A monopolos csak addig zsákmányolhatja ki önzően kedvező helyzetét, míg vele szemben gyenge, egymással versenyző érdekeltség, eladó és vevőközönség áll. A mint ez érdekeltségek hasonlóan vannak szervezve: egyenlő erők állanak egymással szemben. Ha például a jövő O. M. G. E. vagy Gazdaszövetség cukorrépa szakosztálya fogja kialakulni, az egész ország gazdáira kötelezően, a répa beváltási árát stb. a magyar cukorkartell igazgatóságával s ugyanezzel a magyarországi fogyasztási szövetkezetek központi vezetősége meg a magyar cukrászok kartelljának igazgatósága fog megállapodni a kész cukor métermázsájának ára fölött: akkor monopol lesz ugyan az egész vonalon, de olyan, mely az ellentétes érdekek legteljesebb kielégítésén, összeegyeztetésén alapul; kizsákmányoló árszabások lehetetlenek volnának.

Elképzelhetjük tehát — má még bizonyos adag merészséggel — hogy a monopol egészen jól működik s hogy a verseny előnyeit nemcsak elfeledteti, hanem azok helyébe nagyobbakat nyújt. S elképzelhetjük, hogy ez az általánossá vált monopolja a jövőnek egészen jól ki fogja elégíteni az ellentétes érdekeket minden mélyebb állami beavatkozás nélkül.¹

Ámde ép a mondottakból következik — a contrario — hogy az átmeneti időszak, a monopol egyes tereken való uralmának korszaka igenis komoly veszélyekkel jár és kihívja az állam közbelépését.

Mert a kartell, ring, trust és bárminemű néven nevezendő új monopol, míg csak a gazdasági élet egyes ágaiban jelentkezik, felbillenti az erők természetes egyensúlyát, új olygarchiát teremt, megadóztatja az összes többi foglalkozások embereit az ipar, nevezetesen a nagyipar

¹ Nem érték tehát egyet Papp Dávidnak az *Uj Magyar Szemle* 1900. márczius 15-ki számában *A kartell* czim alatt közzétett cikkével, mely szerint »a kartell már előkészítője valaminek, a mi nem a mai társadalmi rend« s aztán (394. l.) az általános államosítás előfutárának jelzi a kartellt. Szerény nézetem szerint a kartellek általánosulása épen nem a socialdemocratia vagy az államsocialismus malmára hajtja a vizet, hanem az egyesült magánerők békés küzdelmét hozza meg, a mint azt a trades union-oknál látjuk.

javára, fokozza a tőke nyereségét a munka rovására. A fel-lépő verseny erőszakos elnyomása, a kivételes helyzet uzsoraszerű kiaknázása, óriási nyereségek és osztalékok, melyekre, hogy mást ne hozzak fel, az Egyesült Államok Industrial Commission-a egész halom példát gyűjtött össze, mutatják, hogy komoly bajok állhatnak elő, melyeket az összesség érdekeit szíven viselő állam összetett kezekkel nem nézhet.

Ezzel kimondottam a második általános tételt, melyet — nézetem szerint — az állam állásfoglalására vonatkozólag fellehet állítani. Csak azt kell hozzátennem, hogy az állami beavatkozás kevésbé lesz szükséges ott, a hol magok a monopol, a kartell, trust stb. vezetői mérsékeltek, előre-látók, a hol az üzletvilág általában szigorúbb a túlhajtá-sokkal szemben, avagy erősebb a közvélemény nyomása, a hol fejlett vállalkozási szellem és tőkegazdagság versenyt bír szembeszállítani a helyzetével visszaélő monopolnak s a hol a szövetkezés, összetartási képesség a megtámadott érdekkörökben elég élénk. A hol e tényezők nincsenek együtt, ott nagyobb mértékben lesz szükség az állam beavatkozására. Hogy ezek szerint hazánk melyik csoportba tartozik, annak megítélését bátran olvasóimra bízhatom.

Elismerem készséggel, hogy viszonyaink közt, önálló vámterület hiányában és Ausztriával való összekötteté-sünk következtében, a kartellügy törvényhozási szabályo-zása különös nehézségekkel jár. Azonban nem bírom ezek-ből azt következtetni, hogy e szabályozás hazánk ipari fejlődésére szükségkép hátrányos lenne, sem azt, hogy egy-idejű és egyenlő elvek szerint való szabályozás, vagyis egy Ausztriával való újabb közös érdekű ügy teremtése nélkül nem boldogulhatunk.¹

A mi az elsőt illeti, valóban szomorú volna, ha ipari haladásunk azon akadna meg, hogy a törvényhozás a kartellek jogviszonyait tisztázó s azok esetleges vissza-élései⁺ lenyeső intézkedéseket léptet életbe. Ez más szóval annyit jelentene, mint hogy Magyarországon ipar vissza-élések, kizsákmányolás nélkül nem fejlődhetnek, a mikor aztán komolyan fel kellene vetnünk a kérdést, hogy ily

¹ E két tételt állítja fel nagytekintélyű bírálóm, Matlekovits, a Közgazda-sági Szemle XXV. évf. 1901. februári számában *Kartellek* cím alatt a 148—151. l. foglalt ismertetésében. Az első tételt bizonyítgatja még Pap Dávid is előbb idézett tanulmányában a 395 s. k. l., hol azt vitatja, hogy csak a magyar ipar ellen-sége lehet ellensége kartelljeinknek, melyek védvárakként hatnak Ausztriával szem-ben, biztosítják a magyar paiczot iparunknak.

körülmények közt kívánhatjuk-e egyáltalán, hogy iparunk kifejlődjék.

Ám az egész okoskodás azon a tételen alapul, hogy a kartellek, a közösöket értve, a gyengébb magyar ipart megvédik az erőteljesebb osztrák ipar versenyétől.

Már most — nem is említve, hogy semmi oly szabályozást nem kívánhatunk mely a mérsékelt monopolt, az úgynevezett védelmi kartellt megbénítaná — nézzük, mi rejlik a fenti tétel alatt?

Általánosítva azt, nem kevesebbet jelent, mint hogy a mai magyar ipar conserválására, életbentartására szükséges, hogy az osztrák iparral szövetkezzenek. Hogyan? Példa gyanánt feltéve, hogy kartellált árúknál a magyar fogyasztás 50⁰/o-át a magyar-, 50⁰/o-át az osztrák ipar látja el: ez arány fentartására szolgál a kartell, a mely contingentálja a termelést. Nos, mi ez más szóval? A magyar ipar kiskorúságának állandósítása, lemondás in optima forma arról, hogy a hazai ipar elfoglalja saját természetes piacát, kiszorítsa az osztrákot,¹ egyszóval megállítása iparfejlesztési actiónknak. Azokban a közös kartellekben, melyekbe betekintést nyertem, általánosan azt láttam, hogy a gyáralapítás megszűnt Magyarországon, sőt nem egyszer egészségtelen központosítást, létező vállalatok abbahagyását észlelhetni. Különben is általában nagy jóhiszeműség kell ahhoz, hogy elképzeljünk oly osztrák-magyar gazdasági kapcsolatot, a melyből a magyar iparra valami komoly előny háramlanék.

A mi pedig a másik tételt illeti, hogy t. i. Ausztriával közösen kellene eljárni a kartellekkel szemben, nehogy hazai iparunk szenvedjen: e tételre részben az előző okoskodás is megadta a választ. Ha egyáltalán nem célunk a mérsékelt kartellek megbontása: az egyoldalú szabályozás nyilván nem árthat iparunk legitim érdekeinek. De tegyük fel, hogy mégis zavarja valamelyest ez egyoldalú szabályozás a kartellek köreit: nem látom át, hogy csak a magyar kartelleknek kelljen azt megérezni. A mai jogállapot, mely Ausztriával való gazdasági kapcsolatunkat szabályozza, az 1899. évi XXX. t.-cz. által a viszonyosság feltétele alatt fentartott 1878. évi XX. t.-czikkben van körvonalazva. A bennünket érdeklő rész² csak annyit mond, hogy »az

¹ Ugyanigy már *Emlékirat a kartellekről* című tanulmányom (könyvalakú kiadás) 162. lapján. A puszta ármegállapító, tökéletlen kartellekre a fentiek természetesen nem alkalmazhatók, de ezek jelentősége csekély.

² A XIV. czikk első bekezdése.

egyik állam területének lakosai, kik a másik állam területén kereskedést és ipart akarnak üzni stb., a belföldiekkel egyforma elbánásban részesülnek.« Nos, ebből az következik, hogy ha a magyar állam a kartellügyet szabályozza, e szabályozás szigorúbban ugyan nem terhelheti az osztrák kartellt, mint a magyart, de ugyanazon korlátokat igenis emelheti az utóbbi elé, melyekkel a belföldi kartellt körüveszi. Sőt felmerülhet az a kérdés is, hogy nem lehetne e a kartellek szabályozása révén gátakat emelni az osztrák árú beözönlése ellen, a mint azt egy más téren legutóbb a megrendelések gyűjtésére vonatkozó rendelkezésekkel¹ tudva és akarva tettük is. Ha lehetne, ugy az érvek megfordulva, ép e jogi szabályozás mellett s nem ellene szólanának.

A monopol szabályozásának kérdésére vonatkozó általános tételeim tárgyalását ezzel befejeztem s csak egy megjegyzést, egy jóslatot — *l'appétit vient en mangeant* — legyen szabad a fentiekhez fűznöm s ez az: Akár megkezdjük mi az ügy törvényhozási rendezését, akár várjunk, mint azt már megszoktuk, másokra, hogy aztán járt úton haladhassunk: előre is biztosra vehetjük, hogy egy csapásra nem fogjuk eltalálni az igazi, a helyes utat, hogy alkotásaink a gyakorlat próbakövét nem fogják kifogástalanul kiállani. Ám ez minden új problémával szemben ismétlődő, természetszerű jelenség. Így volt Anglia a munkásvédelemmel, az 1802. évi *moral and health act* bizonyára nem volt tökéletes alkotás. Így vagyunk a munkás-betegsegélyző pénztárakkal mi magunk, az ipartörvénynyel, a kereskedelmi törvénynyel s így végig. Az azonban, hogy a szabályozás tökéletlenségéről előre meg vagyunk győződve, nem ok arra, hogy arról egészen lemondjunk. Valamint az sem ok, hogy a kartellek nálunk még nem hatalmasodtak el annyira, mint Nyugaton. Vajon mit mondanánk arról a mérnökről, a ki akkor rendeli el az óvóintézkedéseket, mikor az árvíz már megérkezett? S nem az-e a jó kertész, a ki addig egyengeti, szabályozza növéseiben a fát, míg az gyenge és hajlitható?

¹ Az 1900. évi XXV. t.-cz. az 1884. évi XVII. t.-cz. 50. §-ának a megrendelések gyűjtésére vonatkozó rendelkezései módosításáról. Köztudomású, hogy e törvény főleg az osztrák vigéczek üzelmeinek megakadályozására irányult.

A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból.

I.

A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete, habár lényegileg jogi munka, mert codificálni annyi, mint a létező jogot rendszerbe öntve megállapítani, mégis társadalompolitikai és közgazdasági szempontból is a legnagyobb jelentőségű. Ez utóbbi szempontból a magánjogi codex sokkal mélyrehatóbb változásokat idézhet elő, mint a magánjog és büntetőjog terén létesített bármily más codificálás, mert ez a polgárok összes életviszonyaival szükségképen és a leggyakrabban jut érintkezésbe.

Socialpolitikai és gazdasági szempontból az öröklési jog az, minek egy magánjogi törvénykönyvben a legnagyobb súlya van, mert a nemzeti vagyonnak egyik nemzedékről a másikra való átszállását szabályozván, a jövő társadalmi alakulataira döntő befolyást gyakorolhat.

Igy tekintve az öröklési jog codificálását, az valóságos socialpolitikai tett, s azért a törvénykönyvnek öröklési jogával szemben lehet első sorban felállítani azt a követelményt, hogy a gazdasági és társadalmi szempontok a jogiak mellett kellő mértékben érvényre jussanak.¹

Két irányban lehet a tervezet öröklési jogát vizsgálat tárgyává tenni és pedig:

1. hogy vannak-e benne oly rendelkezések, melyek elhagyandók, vagy módosításra szorúlnak,
2. hogy nem hiányzanak-e belőle bizonyos rendelkezések, a melyeknek felvétele kívánatos.

Az első pont értelmében a tervezet törvényi öröklési jogát és különösen az ági öröklést, a második pont értelmében a végrendeleti öröklést és a köteles részt, valamint az örökösök egymásközti jogi helyzetét kívánjuk vizsgálat tárgyává tenni, különös figyelemmel a törzsöröklési jogrendszerekre s a német birodalmi polgári törvénykönyv álláspontjára, de annak a szem előtt tartásával, hogy a javasolt változtatások a tervezet jogi rendszerébe beilleszthetők legyenek s a különleges jogi szabályozást igénylő reformjavaslatok, a mennyiben az szükségesnek mutatkoznék, inkább specialis törvények számára legyenek fentartva.

¹ Gierke *Die Stellung des künftigen bürgerlichen Gesetzbuchs zum Erbrecht im ländlichen Grundbesitz*, Schmollers Jahrbuch XII. 2. 402 l.

II.

A tervezet a törvényi öröklést nagyban és egészben a mai jognak megfelelően szabályozza. Az eltérések közül általános jogpolitikai szempontból a rokonok törvényi öröklési jogának a szépszülői parentélán túl való megszakítása, (1810. §.) és az ági öröklést tartalmazó (1811—1815. §§.) szakaszok kívánnak behatóbb tárgyalást.

A rokonok törvényi öröklésének a szépszülői parentélán túl való megszakítása (1810. §.) olyan újítás a mai magyar joggal szemben, a mely mellett a közvélemény soha sem nyilatkozott s a mely elméletileg is több oldalról kifogás alá eshetik.

A közérzület az elhunyt vágyonát szivesebben látja még a legtávolabbi rokon kezében is, mint az összeség zsákjában, a hol az a közszolgáltatások révén felhalmozott állami pénzvagygonban úgyszólván nyom nélkül elvesz.

Addig, a mig található egyes ember, a ki bármily távoli összeköttetés révén elnyerheti az örökséget, helyesebb ezt az egyest, mint az összességet tenni örökössé. Az elhunytak vagyonának átszállásából az államnak mint örökösnek vagyonszerzési alkalmat adni, a rokonok öröklési igényét mintegy kisajátítani, ellenkezik azzal a *raison d'état*val, mely végelemzésben az egész öröklési jog alapjául szolgál. Az örökhagyó vélelmezett akaratóból és a vérségi kötelékből¹ az öröklési jognak csak egynémely intézményét lehet levezetni. Az öröklési jogot a maga egészében, minden részletében azonban csak az állami czélszerűség elvén lehet helyesen felépíteni. Az elhunyt akarata és a vérségi kötelék csak módok, a melyek segélyével adott esetekben az örökösök személye meghatározást nyerhet, de nem igazi oka annak, hogy az örökség egyáltalán meghatározott átszállás tárgyát teszi. Tévednek tehát azok, a kik a távolabbi rokonok helyébe azért teszik meg örökössé az államot, mert azok a távoli rokonok az örökhagyó vélelmezett akarata, vagy a vérségi kötelék szerint örökösöknek el nem fogadhatók. Az összesség érdeke, a mely az öröklési jogot egyáltalán fentartotta, sokkal inkább az, hogy a vagyon, a mennyire csak lehet, az egyesek kezén maradjon, mint az, hogy csak azok lehessenek örökösök, a kiket az örökhagyó valószínűleg örököseinek nevezett volna, vagy a kik vele vérségi összeköttetésben álltak. A közérdek az, hogy a vagyon öröklés alkalmával az egyesek kezén maradjon. Az egyén átlag megfelelőbben hasznosítja gazdaságilag a javakat, sikeresebben gazdálkodik és minél több, vagyonnal bíró existencia van, annál biztosabb a társadalom szervezete.

De nem helyes a rokonsági sphaerát sem szűkebbre venni az állam öröklése kedvéért. Az egyént nem czélszerű atomisálva az állammal szembe állítani, hanem a család, a minél szélesebb körű család tagjaként kell az egyest többszörös fokozaton át, a mindent átölelő legnagyobb családdal, az állammal összeköttetésbe hozni. A mig tehát öröklés útján egyesek kezén maradhat a vagyon, legyenek azok bármily távoli rokonok is, addig ne tegyük örökössé az összességet.

A családi érzésnek erősítése és kiterjesztése socialis érdek, mert

¹ Törvénykönyv-előkészítő bizottság jegyzőkönyvei, III. füzet, 105, 121, 133. és 173. lapjai.

minél szélesebb körű családokat tart együtt a társadalom érzelmi közösségben, annál szilárdabb lesz annak szerkezete. Mindenesetre áll az, hogy a közlekedés, a foglalkozások elkülönzése szétszórták az embereket egymástól és lazították a családi kötelekeket; de ezzel csak olyan valami constatálható, a mi a modern fejlődésnek talán nem a legelőnyösebb oldala s a mi ellen épen azért a családi érzés ápolását erősíteni célirányosnak látszik.

Az, hogy a feladatoknak közfunctiókat magában foglaló részét (hadviselés, közbiztonság, nevelés) a családtól az állam és a község vette át, lényegileg csak azt jelenti, hogy a családi érzés ma más formákban talál kifejezést és hogy a családnak az államhoz való viszonya változott.

Az individualismus áramlatával szemben, mely az egyént kiszakítja azon kötelekekből, melyekhez őt születése vagy hivatása fűzik s a mely felfogás a gazdasági és társadalmi alakulatokban csak az egyedek összetételét, de nem szervezetét látja s a mely ellen épen a socialis eszme, a szövethozó áramlat lépett fel, a családnak nagy szüksége van arra, hogy az egészséges családi érzés minden alkalmas eszközzel erősítették.¹

Az államnak a rokonok helyét elfoglaló öröklése azon elmélet szempontjából is kifogás alá eshetik, mely a törvényi öröklés alapját a vérrokonságban találja; hiszen épen ebből a szempontból legkevésbé indokolt élő rokonok mellett az államot tenni örökössé. Az, hogy az örökhagyó vagyonának keletkezésében, megtartásában az államnak is van része, igaz, de ha csak azok örökölhetnek, a kiknek a vagyon szerzésében részük volt, akkor hogyan indokoljuk az ivadékok öröklését, a kik ritka kivétellel az örökhagyó vagyonának szerzéséhez hozzá nem járultak.²

Mondják, hogy az állam örökössé tételével a vagyontalanokat kívánja a törvényhozó némi kárpótlásban részesíteni, s a tervezet 1810. §-nak második bekezdése is erre mutat, ámde a proletárságot az, ha az állam örököl, a vagyontalanság keserű érzetétől meg nem mentheti; a jótékony intézményekben való részesedés pedig az örökléssel semmiféle kapcsolatot fel nem mutat és még ha az államra jutott örökségek kizárólag mint a vagyontalanok öröksége kezeltetnék is, az a köztudatban nem mint örökség, hanem mint az állam adománya jelennék meg.³

Társadalompolitikai szempontból egyáltalán aggályos a jótékony-ságot államilag szervezni, mert az mindig általánosításokra vezet, holott a jótékony-ságnak, hogy áldásos legyen, épen az esetekhez kell alkalmazkodni és specialisálva gyógyítani, a legkülönbébb, legegységesebb módon, a mire csak az egyes ember képes. Állami jótékony-ság növeli a jótékony-ságra szorulókat számát és megbénítja, lelohasztja azok működését, a kik a maguk körében csendesen, de annál hatásosabban, mert a helyi viszonyokhoz mérten gyakorolják a jótékony-ságot. Az állami alapokból gyakorolt jótékony-ság annak a lelkiületében, kivel a jótétemény történt, tapasztalás szerint nem a hála és kielégítettség megnyugtató érzetét kelti, hanem azt a tévhitet táp-

¹ Miaskowski *Das Erbrecht etc.*, 241. l.

² Miaskowski *Das Erbrecht etc.*, 246. l.

³ Miaskowski *Das Erbrecht etc.*, 254. l.

lálja, hogy ezzel az állam, segélyre szoruló polgáraival szemben fennálló kötelezettségét törlesztette.

Politikailag az államnak a törvényi örökösökkel egy sorba állítása annak az irányzatnak a szülötte, melyet Bentham és utóbb a saint-simonisták fejtettek ki,¹ s mely az állam öröklési jogát a *gouvernementalis communismus* egyik eszközévé avatta. Ez irányzatnak Magyarországon történeti előzményei nincsenek, és a magyar codexben az államnak, mint törvényi örökösnek megjelenése teljesen idegen és olyan valami lenne, a mi a honi jogfejlődésben indokát nem találná.

A kérdés gyakorlati oldalát tekintve, a szépszülei fokon túl is van jelentősége a rokonok öröklésének. A birói pályán működő férfiak kijelentése szerint is (Törvénykönyv-előkészítő bizottság jegyzőkönyvei III. füzet, 185. l.) nem oly ritkák az esetek, midőn a szépszülei parentélan túl még actualis az öröklés. Abból, hogy ily örökösödési perek ritkán fordulnak elő, az ellenkezőre biztos következtetést vonni nem lehet, mert ilyen esetekben nagyobbbrészt barátságos egyezkedés útján létesül az osztály, már csak azért is, mert az örökösök nem várt vagyonhoz jutnak s ezért mintegy hangozva vannak a békés egyezségekre. Hivatkoztak arra is, hogy ily esetek a »Döntvénytárakban« ritkán fordulnak elő, de ez abban találja magyarázatát, hogy, a mire más kérdés tárgyalásánál a törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottságban is rámutattak (Jegyzőkönyvek III. füzet 183. l.), főleg az elvi szempontból való érdekesség az, mi az esetek gyűjtését befolyásolja. Annyi tény, hogy a hazai jogfejlődésnek az a felfogás felel meg, a mely a rokonok törvényi öröklési jogát végnélkül elismeri s az elhunyt vagyonát csak mint uratlan jószágot (*bona vacantia*) juttatja az államnak.

Ennek megfelelően az 1810. §. akként lenne módosítandó, hogy:

»Ha szépszülei ivadék sincsen, örökös az, a ki az örökhagyóval való rokonságát bármily távoli ágon kimutatja. A közelebbi ág kizárja a távolabbt. Ugyanazon ág ivadékaik közül az örököl, a ki legközelebbi izen rokona az örökhagyónak; több, egyenlő izen rokon egyenlő részekben örököl. Ha örökös nem található, az elhunyt vagyona az államkinestárra száll.«

Mint hogy pedig e szerint az államkinestár nem örökölne és az elhunyt vagyona csak az esetben szállna az államra, ha örökös nem találkoznék, az ilyen uratlan javak hováfordítása tekintetében különös cél megjelölni nem lenne szükséges, hanem elég lenne kimondani azt, hogy az ekként az államra hárult javak értéke felerészben azon községnek jusson, melyben azok a jószágok hátramaradtak, fele részben pedig a pénzügyminister kezelése alá adassék.*)

»Az ilyen vagyontárgyak értéke fele részben azon községet illeti, melyben az elhunyt vagyona hátramaradt, másik fele-részében pedig a pénzügyminister kezelése alá adandó.«

III.

A tervezet az ági öröklést, 1811—1815. §-aiban szabályozza. Az ági öröklés a tervezetben másként nyer szabályozást a leszállók

¹ Miaskowski *Das Erbrecht etc.* 232. l.

² Per analogiam a közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről készített törvényjavaslat 23. §-nak rendelkezéseihez.

öröklése és másként a felmenők és oldalági rokonok öröklése tekintetében. A leszállók öröklése, melyen tulajdonkép az intézmény súlypontja nyugszik, a mai jognak megfelelően, a felmenők és oldalági rokonok öröklése, mely kisebb jelentőségű, a fennálló jogtól eltérően került bele a tervezetbe.

Az ági öröklés sajátságai jogiak, gazdaságiak és társadalmiak. Jogi sajátsága, hogy egy bizonyos vagyona nézve singularis successiót állapít meg és azon a körön belül a hagyaték felosztását egyszerűbbé, áttekinthetőbbé és nagyrészt igazságosabbá teszi.¹ Gazdasági és társadalmi sajátsága, hogy a vagyon összetartását bizonyos fokig elősegíti és a társadalmi osztályok conserválásában bizonyos mértékig közreműködik. Tőkeszegény országban és ott, hol a gazdasági élet kevésbé fejlett, a vagyon összetartása gazdaságilag indokolt. A tőke ugyanis elaprózva akár ipari, akár kereskedelmi, de főleg mezőgazdasági vállalatban nagyobb feladatokra képtelenné válik. De nemcsak a tőke túlságos elaprózódásának megelőzése szempontjából, hanem a gazdasági üzem folytonosságának megóvása tekintetében is vannak előnyei a vagyon együttmaradásának. Az állandóság, a traditionalismus, bizonyos jőzan mértékig a gazdasági élet minden terén, őstermelésben, iparban, kereskedelemben jótékonyan hat, de tagadhatatlanul a mezőgazdaságban van legnagyobb jelentősége az úgynevezett »Werkvortsetzung«-nak.² Az ágiság ellenfelei nem is mulasztották el, hogy úgy tüntessék fel az ági öröklést, mint az ingatlanok kiváltságos jogát és azt hangoztatták, hogy az ingó vagyon jelentőségének túlsúlyra jutásával, az ősiség eltörlésével s a földbirtok mobilisálásával az ági öröklés túlélt intézménynyé vált.³ Ezzel szemben a törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottságban is rámutattak arra, hogy az ági öröklést olyan codexek is ismerik, (schaffhauseni és neuchâteli codexek, Jegyzőkönyvek III. füzet, 169. lap), a melyek nem az ősiséghez hasonló intézmények talajából nőttek ki és hogy ha Magyarországon a földbirtok mobilisatioja tényleg nagy arányokat öltött, ez inkább az ági öröklés mellett szól, mert akkor a földbirtoknak, illetve az ország mezőgazdaságának olyan intézményre, a mely a birtoknak elaprózását akadályozza, tényleg szüksége van. Elismert tapasztalati tény ugyanis, hogy az ingatlan és különösen a földbirtok nem a forgalomban és nem bármily kis részre elaprózva teljesíti igazán hivatását, hanem az állandó, folytonos gazdálkodásban és csak bizonyos birtoknagyságokban. Ha tehát ezt az ági öröklés elősegíti, akkor annak gyengítése a codexben általános gazdasági szempontból nem helyeselhető. Magyarországon, mint par excellence agricultur országban e körülménynek mindenesetre különös súlya van. De a magyar történeti jog is az ágiság fentartása mellett szól.⁴ A leszármazók öröklésénél nem is bolygatta meg a tervezet az ági öröklést, hanem azt a mai jogból változatlanul átvette az 1811. §-ban, mondván: »A szülő azt az értéket, mely róla, vagy elődjéről az örök-hagyóra öröklés vagy ajándék útján szállt, az 1805. §. és 1806. §. esetében követelheti.«

¹ Törvényelőkészítő bizottság jegyzőkönyvei, III. füzet, 164. l.

² Miaskowski *Das Anerbenrecht und das Reichscivilgesetzbuch*, Conrad Jahrbücher XII., 535. l.

³ Törvényelőkészítő bizottság jegyzőkönyvei III. füzet, 122., 150., 179. lapok.

⁴ Jegyzőkönyvek III. füzet, 125., 162., 173. lapok.

»Ha a szülő előbb elhalt, e jog ivadékait törzsönként illeti.«

A szakasz utolsó bekezdésén nyugszik az ági öröklés tulajdonképeni erőssége és érdeme. Ez az utolsó mondat ugyanis azt jelenti, hogy testvér után, — ha gyermeke és házastársa nem maradt — a szülőtől származó vagyonban a testvér örököl. A míg egyáltalán vannak leszármazók, addig a szülei vagyon ezeknek a kezén marad. A parentális öröklési rendben, leszármazó után, — ha ennek ivadéka és házastársa nem maradt — az atya és anya s ezek után esetleg a féltestvérek örökölnék. Az ági öröklésnek vagyontömörítő hatása első sorban itt mutatkozik, szemben a parentális rendszernek a vagyont szétszóró hatásával és a jogérzetet is a legteljesebben kielégíti; főleg, ha a kiskorúak utáni és azon öröklési esetekre gondolunk, a hol a vagyon átszállása gyors egymásutánban történik, a mikor az egyes halálesetek közt esetleg csak órák vannak. Pld. meghal az apa és vagyonát két gyermekére hagyja, egy órával később meghal az egyik gyermek, erről ági öröklés mellett a vagyon testvéreére száll — parentális öröklés mellett ellenben fele részben az anyára, a kiről esetleg, ha újból férjhez megy, idegen gyermekekre szállhat a vagyon.

Zsögöd Benő a törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottság teljes ülésén részletesen kifejtette, hogy az ági öröklésnek mily nagy hivatása van a vagyon összetartása terén és hogy a parentális rendszer mennyire önkényes vagyonmegosztást idézhet elő. Az ági rendszer gyakorlatiasabb és könnyebben végrehajtható, ellentétben a parentális rendszerrel, mely, ha több haláleset jön közbe, igen bonyolult számtani műveletet tehet szükségessé és végeredményében oda vezethet, hogy a vagyonos ág ivadékait a vagyontalan ág ivadékai javára kifosztja a vagyonból.¹

Még e szembetűnő előnyök mellett is bizonyos oldalról ellenzésre talált a törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottság tanácskozásai során az ági öröklés fentartása. A római jog és az ausztriai polgári törvénykönyv feltétlen hívei az ági vagyonra is az általános öröklési rendet óhajtották volna kiterjeszteni.

Ha az örökösöket csak elvont x-eknek tekintjük s a részletetésnél a vagyoneredet különbségeit mellőzzük, matematikailag ugyan igazságosabban osztjuk el a vagyont, de legtöbbször úgy, hogy az mint gazdaságilag számbavehető tényező teljesen szétfoszlik a sok örökös kezén. Ha pedig valahol, úgy épen az öröklési jog codicálásánál van helyén legkevésbé a jogi doctrinarismus túlhajtása, mert itt első sorban a konkrét életviszonyokból kell kiindulni és igyekezni kell a létező gazdasági és társadalmi helyzettel az érintkezést fentartani.

A mit a tervezet a felmenők és oldalrokonok ági öröklésén változtatott, az a lemenők ági öröklésével szemben csekélyebb jelentőségű. Mindazonáltal, tekintve azt a nagy gazdasági és társadalmi érdeket, a mely ahhoz fűződik, hogy bizonyos vagyontárgyak a rendeltetésszerű használatot lehetetlenítő módon szét ne osztassanak és hogy azok annak a családnak, annak a társadalmi osztálynak a kezén maradjanak, a melyben eddig is megvoltak, az ágiságnak nagymérvű gyengítése itt sem helyeselhető.

¹ Jegyzőkönyvek III. füzet 160. l.

Ha némelyek azt mondják, hogy az ági öröklés hivei annak hatását, jelentőségét gazdasági és társadalmi szempontból túlozzák és arra hivatkoznak, hogy az ágiság még régi, dologisággal körülbástyázott, 1848. előtti formájában sem volt képes a földbirtok elaprózását s a birtokos osztály tönkrementését megakadályozni, úgy ez csak azt bizonyítja, hogy az ági öröklés egymagában véve erre képes nem volt. Az ági öröklés csak lassította ezt a folyamatot, csak a kerékkötő szerepét tölthette be, de azt megakasztani, vagy épen ellenkező mederbe terelni, képes nem is lehetett. A kik ebből a szempontból kicsinylik az ágiság jelentőségét, azok nagy feladatot várnak egy oly intézménytől, mely a feladathoz mért eszközökkel felruházva nincs.

A felmenők és oldalági rokonok öröklésénél a tervezet korlátozásai közül főleg birtokpolitikai és általános mezőgazdasági szempontból az hívja ki a bírálót, hogy az ági öröklés tárgya a vagyonérték és hogy az örökhagyóra halálát megelőző 32 évnél régebben szállt vagyon ági öröklés tárgyát nem lehet.

Ha ugyanis az általános örökös (pl. házastárs, egyik nagyszülő, vagy nagyszülői ivadék) ági földbirtokot örökölt és az ági örökösöknek (pl. másik nagyszülő, vagy nagyszülői ivadék) azt a vagyonmértéket kell kiadni, a mely róla, vagy elődjéről szállt az örökhagyóra, akkor az általános örökös vagy adósságot vesz a birtokra, hogy az ági örököst kifizesse, vagy áruba bocsátja a földet. Mindkét eset ellenkezik azzal az érdekléssel, mely a földbirtok helyes gazdasági használatához fűződik. Egyik esetben adóssággal terheltén indul a birtok a nehéz gazdasági harcba, a mi annak okszerű kihasználását akadályozza, sőt akárhányszor a birtokos bukásához vezet; másik esetben gazdát cserél és pedig egy és ugyanazon öröklés ötletéből már másodszer. Szóval az értékelmélet alkalmazása mellett s az ági örökség ugyanolyan bajoknak a kútforrása, mint a minőkkel a köteles rész kiadása jár. Ha azonban az általános örökös első sorban a meglévő vagyonállagot köteles az ági örökösnek kiszolgáltatni és csak, ha ez már nincs meg, kerül a sor az átszállott érték kiadására, akkor az universalis successor átengedi a birtokot az ági örökösnek s ebben az esetben a mezőgazdaság nem károsodott, mert a gazdaságot úgy kapja az örökös, ahogy azt az örökhagyó hagyta. A jogérzet is a mellett szól, hogy a család munkássága és a szerző »vélelmezett akarata« első sorban a meglévő vagyon természetbeni kiadásához fűződik, hogy tehát addig, a míg az ági vagyon in natura meg van, az ági örökös azt állagban követelhesse és csak, ha az természetben nem volna meg, lépjen helyébe az érték szerinti öröklés.

Az állag szerinti öröklést persze nem kellene a szó szerinti szigorú értelemben, hanem a rendelkezés szelleméből kifolyó értelmében venni. Ezért ki kellene mondani, hogy a tagosított birtok az állagöröklés szempontjából a tagosítatlan helyébe lépettnek tekintendő. Ki kellene mondani továbbá, hogy a birtok területében történt csekélyebb jelentőségű és a birtok gazdasági egységét nem érintő változások, pl. apróbb birtokrészletek elcsérézése, eladása vagy hozzászerzése ági öröklés szempontjából az állag megváltoztatásának fogalma alá nem tartozik és hogy ily esetben a netaláni birtokszaporulatot mint beruházást, hozadéki érték szerint térítse meg az ági örökös az universalis successoroknak.

A kérdésnek az állagöröklés alapján való rendezése ritkábbá tenné azt az igazságtalanságot is, a mit az 1814. §. a két nagyszülőtől származott vagyon aránylagos leszállítása tekintetében rendel akkor, ha a nagyszülői vagyon időközben kisebbedett. E szakasz szerint ugyanis, — ha például az egyik nagyszülőről készpénz, a másik nagyszülőről ugyanolyan értékű földbirtok szállott az örökhagyó szülőjére és a pénz elment, a birtok azonban megmaradt, a birtokból ki kell adni a félértéket, a mi rendes körülmények közt a birtok tönkrehajtásával egyenlő.¹

Az ági öröklésnek szűk térre szorítását jelenti az 1815. §., mely így szól: »Oly érték, mely az örökhagyó halálát megelőző harminczkét évnél régebben szállt reá, az 1811—1814. §-ok alapján nem követelhető.« A 32 éves korhatár az ági öröklést a felmenő és oldalrokonokra nézve a legtöbb esetben kizárná. Lehet mondani, hogy ha ez megmarad a codexben, akkor ezzel az ági öröklést, — ha nem is nyíltan, de kerülő úton, — a leszállók öröklésére szorítottuk.

Birtokpolitikai szempontból a 32 éves korhatár ellen kell nyilatkozni, mert ez az ágiság birtokösszetartó hatását az esetek nagy számában meghiusítaná. Ellene kell nyilatkozni annál is inkább, mert a gazdálkodásnak hosszú időn át egy családban való folytatásával járó közgazdasági előnyök (Werkvorsetzung) annál nagyobbak, mennél hosszabb ideje van a birtok egy család kezén. A 32 év hosszú ugyan egy emberi élet, de nem hosszú egy földbirtok szempontjából. Minél régibb a föld egy család birtokában, annál nagyobbak a hozzá fűződő gazdasági és társadalmi, tehát közérdekek. De nem fogadható el a 32 éves korlátozás azért sem, mert annak indoka a »bizonyítás nehézsége«.

Már magában véve tarthatatlan az, ha fontos, közérdekeket szolgáló intézménynek, mint a minő az ági öröklés, fentartását, vagy fenn nem tartását a bizonyítás nehézségétől teszszük függővé. A bizonyítás nehézsége még nem jelenti annak lehetetlenségét és az, hogy egy adott esetben a bizonyítás nehéz, az egész intézmény elejtésére okul nem szolgálhat.

Bizonyítási nehézségek a jog minden terén gyakran előfordulnak és a mi különösen az ági örökség értékének kimutatását illeti, a nehézségek e tekintetben épen nem legyőzhetetlenek. Maga Plósz Sándor igazságügyminister is kiemelte ezt a törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottságban, (Jegyzőkönyvek, III. füzet, 156. l.), mondván, »hogy ma, a midőn telekkönyvek vannak és midőn az öröklött vagyon értékét az illetékkiszabás céljából megállapított értékkel, hagyatéki leltárral stb. kívánják bizonyítani, a bizonyítás nehézsége nem indokolja a 32 évre való korlátozást.« A tervezet különben is praclusiv határidőként állítja fel a 32 évet és nem elévülési határidőnek. A bizonyítás nehézségét pedig csak mint az elévülés alap gondolatát lehetne joggal felhozni, a mi az ági öröklésnél nincs helyén, mert itt egy változatlan öröklési értéknek és nem időközben történt tényeknek bizonyításáról van szó s ebből a szempontból a 32 éves időhatár felállítását merőben önkényes.

Általában túlzott az az állítás, mintha a bonyolult örökösödési

¹ Baross János: *Az öröklési jog kérdései, Magyar Gazdák Szemléje* 1901. januári füzet, 23. l.

perek főként az ági öröklés intézményéhez fűződnenek. Ennek főokát a becslés nehézségében látják, de elfelejtik, hogy bizonyos vagyonek értékek megállapítása minden perben nehézségekkel jár. Az örökösödési perekben pedig, ha az ági öröklési vitákat nem tekintjük is, az értékelés megmarad mint olyan, a mi például a betudásnál, a köteles rész kiszámításánál stb. a perek kiugró pontja. (Jegyzőkönyvek, III. füzet, 164. l.)

A mi az ágiságnak a nagyszülői ágra való korlátozását (1811., 1812. §§.) illeti, erre nézve nagyban és egészben ugyanaz áll, a mit a törvényi öröklésnek korlátozása ellen lehet felhozni. Ha aránylag ritkán is fordul elő az az eset, hogy nagyszülői ágnál távolabbi ág követel ági örökséget, ennek a néhány esetnek a kedvéért is érdemes lenne az ágiságot, mint vagyonösszetartó, a tételes jogban meglévő intézményt, fentartani.

IV.

Közgazdasági szempontból kívánatos, hogy az öröklési jog, az önállósággal bíró gazdasági egységek átszállását, az ági öröklés kivételes esetét nem tekintve, több általános örökös osztozkodása esetén is, akként tegye lehetővé, hogy azok az öröklés ötletéből önálló gazdasági létüket el ne veszítsék.

A mezőgazdasági ingatlanok, az ipari és kereskedelmi vállalatok általában a köz szempontjából termelésre, a gazda, iparos, kereskedő szempontjából pedig jövedelemszerzésre valók. Hivatásukat a köz- és magángazdaságban egyaránt úgy töltik be helyesen, ha állandóan termelnek és hozzáértők kezelésében vannak. Az öröklési jognak tehát lehetővé kell tenni, hogy az örökségi osztálynál a földbirtok, az ipari és kereskedelmi üzlet az arra való egyik örökösre szálljon. A mostani jog és a tervezet joga ezt csak annyiban teszi lehetővé, a mennyiben az örökhagyó végrendelettel a vagyon felét leszármazói egyikére hagyhatja, úgy, hogy a vagyon másik felében az összes leszármazók egyformán osztozzanak. Ez a legvégső határ, a meddig az örökhagyó a vagyon összetartásában elmehet.

Kérdés azonban, vajon nem indokol-e a földbirtok, az ipari és kereskedelmi vállalat osztatlan átszállásának érdeke különleges szabályokat? Az egyenlőség eszméjét épen akkor sértjük meg legjobban, ha nem teszünk különbséget ott, a hol a viszonyok különlegessége azt megköveteli. Ha a termelésre, illetve jövedelemszerzésre hivatott vagyontárgyakat az öröklési osztálynál mint forgalmi értékeket vesszük tekintetbe, akkor ezzel nem egyenlő, de egyenlőtlen elbánásban részesítjük azokat, a többi vagyontárgyakkal szemben. Leginkább áll ez a földbirtokra, mert ennek gazdasági és társadalmi feladata meghatározottabban elüt más, az öröklési osztályra kerülő vagyontárgyaktól.

Az ipari és kereskedelmi vállalatok rendszerint nagyobb jövedelmezőségüknél fogva könnyebben teszik lehetővé, hogy az örökhagyó leszármazóit még életében megfelelően kielégítse, illetve a jövőbe osztozkodásnál felmerülő kérdéseket rendezze. A kereskedelmi társaságok formái is (például úgynevezett családi részvénytársaságok) megkönnyíthetik azt, hogy a vállalat az örökhagyó halála után is a családban maradjon. A földbirtok ellenben kisebb hozadéki képességénél és annál fogva, hogy egy gazdálkodót kíván s bizonyos

határon túl fel nem osztható, csak különleges öröklési jog mellett tartható meg állandóan a földbirtokos osztály kezén.¹

Két ellentétes irányelvből indulnak ki, az öröklésnek agrárjogi reformja szempontjából. Az egyik a törvényi öröklésben állít fel különleges szabályokat, a másik a végrendelezési szabadságot tágítja a földbirtok átszállására való tekintetből.

A történeti fejlődés azt mutatja, hogy valamikor a földbirtok mindenütt egészen különleges szabályok alatt állt. A földbirtok eredetileg a fejedelemé, a koronáé, az egész nemzeté, vagy legalább is a hódító nemzetségeké volt. Csak lassan jegecedett ki a családnak és egyénnek haszonélvezeti jogából a tulajdonjog. De még napjainkban is, mikor pedig eszmeileg az ingatlan és más vagyontárgy közt különbség nincs, vannak egészen specialis jogintézmények, mint pl. a telekkönyv, az adókataszter és a többi, a melyek csak az ingatlanra vonatkoznak.²

A tényleges különbség ma is fennáll ingó- és ingatlan vagyon között. A föld, mint termelési eszköz adott mennyiség és egyúttal az államnak mint terület, egyik alkatrésze. Társadalmilag a földbirtok külön állást jelent. Közigazgatásilag, politikailag minden nagyobb actionak alapja.

A XVIII. század egyenlősítő doctrinarismusa idealiter egyenlővé tette a személyeket és vagyontárgyakat a jog- és törvény előtt. Franciaországot kivéve azonban talán sehol sem szüntették meg olyannyira egy csapásra a földbirtok külön jogi állását, mint Magyarországon. Németországban, Ausztriában a birtok kötöttsége, a különféle korlátozások csak lassan, lépésről-lépésre engedtek³ Angliában az első szülőtség joga ingatlanok öröklésénél ma is fenáll. Németországban, Ausztriában a particularis fejlődés minden állam, tartomány sőt kerület részére külön jogszabályokat hozott létre a földbirtok öröklési jogára vonatkozólag is, a melyek nagyobb részt ma is érvényben vannak és általában a földbirtok külön törvényi öröklési jogának alapján állanak.

Ez úgynevezett törzsöröklési, vagy egyéni öröklési rendszereknek⁴ alap gondolata az, hogy a földbirtok az örökhagyó halála ellenére eddigi funkcióját lehetőleg megtartsa. Ezért a birtok egy örökösre száll — már akár a maioratus, akár a minoratus szabályai szerint — a ki örököstársait kielégíti, vagy egy másik jogi constructio szerint a birtok illetve a birtok értékének bizonyos része a praelegatumhoz hasonlóan az egyik örököst illeti meg a többiek előtt.

Közös vonása valamennyi »Anerbenrecht«-nek, hogy a többi

¹ Igy Rodbertus, Stein Lőrincz, Miaskowski.

² A földbirtok jogi különállását bizonyítja a vadászati, halászati, erdőtörvény, a bányajog és vízjog.

³ A Schwarzwaldban a feloszthatatlanságot az 1888. máj. 23-iki törvény is fenntartotta. (Buchenberger *Agrarwesen und Agrarpolitik* 455. l.)

Ausztriában a tehermentesítés után is fenmaradtak 1868-ig a volt jobbágyok földbirtokaira vonatkozó különleges öröklési jogi szabályok (*Verkauf Das bauerliche Anerbenrecht, Archiv für sociale Gesetzgebung u. Statistik* 1889. II. füzet, 318, 319., l.)

⁴ Talán leghelyesebb lenne a »birtoköröklés« elnevezés. Pólya »állagöröklés«-nek nevezi a mi azért nem jó, mert általában mindig »állagöröklésről« beszélünk, ha az »értékörökléssel« szemben való ellentétet akarjuk kifejezni, így különösen az ági öröklésnél, köteles rész kiadásánál.

örökös a földbirtok hozadéki értéke alapján kapja meg örökrészét. Minthogy a földbirtok az átvevő örökös kezében tényleg csak annyit ér, a mennyit a birtok jövedelmez, örökös társait csakis az annak alapján kiszámított értékből fizetheti ki úgy, hogy a birtokot további gazdálkodásra megtarthassa.

Míg ő továbbá csak munkája befektetése mellett kapja ki a birtokból annak hozadékát, addig örököstársai a kifizetett összeg kamatait ellenszolgáltatás nélkül nyerik és munkájuk mint hasznosítható érték, szabadon áll rendelkezésünkre. Végül pedig az örökös társak nem jutnak rosszabb helyzetbe, mint a minőben voltak az örökhagyó halála előtt. Apjuk is csak a birtok jövedelméből juttathatott nekik, most pedig az ennek megfelelő tőkét nyerik és apjuk helyét a birtokban a törzsörökös foglalja el, ki a család társadalmi súlyát, az azzal járó előnyökkel, de egyúttal kötelezettségekkel együtt öröklí. Az agrárjog szempontjából fő a birtok és annak osztatlan átszállása, s másodsorban áll azoknak személye, a kik az örökhagyó után örökölnék.¹

Az egyes törzsöröklési törvények az érték kiszámítása és az egyéb előnyösítések tekintetében eltérnek egymástól. Poroszországban, a Hannover számára alkotott törvény szerint² (életbelépett 1875. július 1-én) a telek tartozékaival együtt, de a felszerelés leltári értékét oda nem számítva, azon évi tiszta jövedelem alapján lesz megbecsülve, melyet az, jelenlegi művelési állapotában, rendes kezelés mellett hoz. Az évi jövedelemből levonják az adókat és szolgáltatásokat. A törvény a jövedelem húszszorosában állapítja meg a telek értékét, hozzáadva ehhez a leltár forgalmi, eladási értékét. A törzsörökös előnyös osztályrésztül kapja az érték $\frac{1}{3}$ -át s a fennmaradó $\frac{2}{3}$ -on az örökösök, köztük a törzsörökös is, egyenlően osztottnak.

A braunschweigi törvény³ (1874. márcz. 28.) a becsérték egyharmadáig terjedőleg állapítja meg a törzsörökös előnyös osztályrészét. A Weszfáliában érvényes törvény (életbelépett 1882. júl. 1.) szerint a törzsörökös a földadó kataszter tiszta jövedelmének húszszorosából, a brandenburgi szerint annak harminczszorosából, a sziléziai szerint negyvenszereséből fizeti ki örököstársait. Nagyban könnyítik a törzsörökös helyzetét az Anerbenrecht-törvények előnyös fizetési módokat megállapító szabályai is. A hannoveri törvény szerint például az örökhagyónak jogában áll akkép intézkedni, hogy a törzsörökös az örököstársak részeit csak akkor tartozzék kifizetni, midőn azok nagykorúságukat elérték; a braunschweigi törvény szerint a testvérek, a meddig az apai házban maradnak, nem követelhetik osztályrészeiknek sem kamatoztatását, sem kifizetését.

A törzsöröklés vagy ab intestato, vagy végrendekezésnél fogva következik be. A modern törvényi törzsöröklési szabályok azonban nem kényszerítőek. Végrendelettel, öröklési szerződéssel megváltoztathatja azokat az örökhagyó.

A végrendekezésnek különleges formája az, mely szerint a birtok a telékkönyvbe, vagy egy külön e célra nyitott jegyzékbe

¹ Gierke *Die Stellung des künftigen bürgerlichen Gesetzbuches zum Erb-recht etc.* Schmollers Jahrbuch XII. 2. 12. 1.

² Pólya *Agrárpolitikai tanulmányok* 165. 1.

³ Pólya *Agrárpolitikai tanulmányok* 170. 1.

(Höferolle) való bevezetés által esik a törzsöröklés szabályai alá, mint a hogy az a porosz tartományi törvényekben (Hannover, Lauenburg, Westfalia, Brandenburg, Szilézia, Schleswig-Holstein), Brémában és Oldenburgban van megállapítva. Lehet továbbá oly combinatiót is elgondolni, mely szerint az ab intestato törzsöröklést nemcsak közönséges végrendelettel, hanem egy jegyzékbe (Höferolle) való bevezetéssel is meg lehessen változtatni, úgy hogy a törzsöröklés helyébe az általános magánjogi öröklés szabályai lépjenek.

A törzsöröklés kérdését általános, elvi szempontból eldönteni nem lehet. Életbeléptetésének jogosultságát csakis a különleges helyi viszonyok alapján lehet elbírálni. Általában az agrárjog összes kérdései specialisálást igényelnek, mert a mezőgazdaság viszonyai az általánosítást el nem tűrik. A társadalmi gazdaságtan újabb irányai már kellő figyelemmel vannak az egyes gazdasági ágak, így a mezőgazdaság sajátosságaira is. A régi, Angliából kiindult theoria, mely első sorban a kereskedelem, ipar, szóval az ingó vagyon természetét tartotta szem előtt, hajlandó volt a gazdaságtan összes szabályait egyforma általánosítással alkalmazni a gazdasági élet minden terén.

Az ingó vagyon tényleg jobban eltűri az általános szabályokat, nagy különbségek itt a terület, népesség, éghajlat miatt nincsenek, bár a »helyi szokásokat« a kereskedelmi jog is elismeri. A mezőgazdaság ellenben a helyi viszonyok figyelembevételét megköveteli s ezért az agrárjognak intézményei felállításánál a különleges, helyi viszonyokat szem előtt téveszteni nem szabad.¹

A törzsöröklés alkalmazásba vételének kérdése ezek szerint ténykérdés. A hol az objectiv és subjectiv előfeltételek megvannak, ott életbeléptetése a kis- és középbirtok fentartásának egyik eszköze gyanánt sikerrel alkalmazható.

Objectiv szempontból a törzsöröklés nem lesz helyesen alkalmazható ott, a hol a föld jó minőségű, a gazdálkodás belterjes, kerti és kereskedelmi növények termelése otthonos, sok a munkaalkalom, magas a cultura. Ellenben sziklás, erdős talajon, magtermelés és állattenyésztés mellett, ott, hol alacsony a cultura és kevés munkaalkalom kínálkozik, a birtok átvétele a törzsörökös által, gazdasági szempontból kívánatos lesz.²

Subjectiv szempontból ott, a hol a föld jóságánál és a belterjes gazdálkodásnál fogva a természetbeni felosztás népszokássá vált, a törzsöröklés ellenszenvvel találkozónék és míg egyrészt a természetbeni felosztást megakadályozni sokáig még azután sem tudná, addig másrészt a családok békéjét és a családi érzést is megronthatná.

Ott ellenben, a hol a birtok átvétele egy örökös által szokásos, vagy legalább a leányok kifizetése és a földnek csak a fiúk közti megosztása van gyakorlatban, a törzsöröklés visszatetszésre nem találna.³

A középbirtokot és kisbirtokot két oldalról fenyegeti veszély. Az egyik az, hogy a nagybirtok felszívja őket, a másik az, hogy túlságos elaprózás következtében elzülленnek. Ott, a hol a talajviszonyok rosszak, művelés és cultura alacsony fokon áll, mindkét irány-

¹ Buchenberger, *Agrarwesen u. Agrarpolitik* 385 l. és 450. l.

² Kleinwächter, *Die österreichische Enquête vom Jahre 1882.* (Schmollers Jahrbuch IX. 2. 201. l.).

³ Miaskowski, *Das Anerbenrecht u. das Reichscivilgetetzbuch* (Conrad Jahrbücher XII. 542. l.).

ban aránylag hamarabb következik be a közép- és kisbirtok pusztulása és kivándorlás következtében egyes vidékek teljesen elnéptelenedhetnek. Jó földön, belterjes gazdálkodás, szőlő, dohány, cukorrépa, kerti növények termelése mellett, sokkal tovább mehet a felosztás, gazdaságilag még hasznosítható részletekig. Szaporodó népesség s a közegészségügy javulása mellett, itt is szükségkép be kell következnie a kivándorlásnak, csak hogy itt rendes körülmények közt csak a fölösleg az, a mi elvonul s a mezőgazdaságnál megmarad a normális létszám. A gyér népességű, rossz gazdasági viszonyok közt lévő vidéken tehát a törzsöröklés nagyobb szükségét van hivatva enyhíteni; ott nemcsak a birtokos parasztsztyá fentartására, hanem esetleg az elnéptelenedés megakadályozására is lehet hivatva.

A törzsöröklés mindenesetre közvetett kivándorlási kényszert foglal magában. Ritka kivétel lesz az, hogy a többi örökösök a törzsörökös birtokán mint ennek munkatársai megmaradnak. Többnyire elvonulnak más vidékre, városokba, gyári, ipari központokba, esetleg külföldre vándorolnak.

Csak hogy a kivándorlás a törzsöröklés nélkül is bekövetkezik, rossz földön, külterjes gazdálkodás mellett előbb, jó földön, belterjes művelés mellett, később. A törzsöröklés mellett azonban a kivándorló nem mint tönkrement, mindenéből kifogyott, elkeseredett ember hagyja el otthonát, hanem egy kis tőkével, a mit a szülei földből kapott s a mivel új existenciát alapíthat magának. A törzsörökös pedig megmarad a birtokban s a gazdálkodás folytonossága megszakítást nem szenved. A kivándorlás főleg akkor kóros tünet, ha a nép elszegényedés következtében kénytelen kivándorolni. A törzsöröklés tehát bizonyos tekintetben szabályozhatja a kivándorlást, mert azokat, a kik az adott gazdasági viszonyok mellett a földbirtokon megélhetnek, a mezőgazdaság számára megtartja, a fölösleget pedig a legkedvezőbb körülmények közt, vagyis akkor vezeti el, mikor az új élet kezdését megkönnyítő örökrészük birtokában vannak. A törzsöröklés természetesen csak hosszabb idő multával érezhető hatását és a mezőgazdaság válságán rögtönösen nem segíthet. Sőt a mennyiben a birtokok tulnyomó része el van adósodva, vagy a birtokelaprózás már nagy mérveket öltött, tulajdonképeni célját, a birtokoknak a családokban való megtartását sem valósíthatja meg. Az egész intézménynek első sorban conserváló hatása van s ezért alkalmazásba vételénél az egyik kérdés, a mit el kell dönteni, az, hogy vidékenként vannak-e conserválásra érdemes gazdasági egységek és gazdálkodó egyedek. A törzsöröklés szakít azzal a gazdasági elvvel, hogy a birtok annak a kezére jusson, a ki azt, mint értéket a legjövődélmezőbben tudja hasznosítani és ezzel szemben a gazdálkodás folytonosságát, a stabilitást magasabbra helyezi. A törzsöröklés elismeri azt, hogy a birtokos a földben nemcsak tőkeértéket, hanem egyúttal munkája elhelyezésére megfelelő alkalmat is kap. Jogilag a törzsöröklés egy nagy elvet tör át, a római jog universalis successiójának elvét, a mennyiben a mezőgazdasági ingatlanokra külön, singularis successiót állapít meg. Politikai szempontból erős támadásoknak van kitéve azok részéről, a kik általában ellenzői az agrárreformoknak és a mezőgazdasági érdekek külön védelmének szükségét el nem ismerik. Erről az oldalról úgy jellemezték a törzsöröklést, mint visszaesést a középkorba.

Viszont azok, a kik a gazdasági és társadalmi élet minden terére kiterjedő, nagyszabású agrárreform mellett harcolnak, keveslik a törzsöröklést, mert az a földbirtok eladósodásának csak egyik okát szüntetheti meg, sőt némelyek szerint még ezt sem, hacsak egyidejűleg más intézményeket (járadékbank, magas gabonavámok) is életbe nem léptetnek. A mint ténykérdés az, hogy a törzsöröklés egy ország, vagy vidék gazdasági és társadalmi viszonyai szempontjából kívánatos-e, épügy ténykérdés az is, hogy a törzsöröklés ab intestato, vagy külön jegyzékbe való bevezetéssel, — a mi lényegileg nem egyéb, mint egy minta végrendelet, — lépjen hatályba.

Ismerni kell apróra a népnek az öröklési osztályoknál nyilvánuló szokását, hogy az általános magánjog törvényi öröklési rendjét mennyiben szokta megtartani, vagy miképen szokta megkerülni; szokásos-e különösen a szülők életében való osztozkodás, elterjedt-e a végrendekezés? stb.

A törzsöröklés ab intestato minden esetre hatásosabb, csak az a kérdés, hogy oly vidékeken, hol a természetbeni osztály megfelelőbb, nem fog-e károsan hatni. A mi a törzsörökös előnyösítésének mikéntjét illeti, megfelelőbbnek látszik a birtok becsértékének alacsonyabb kulcs szerinti megállapítása, mint a törzsörökös praecipuumos részeltetése. Ez a törzsörökös állását ferde világításba helyezheti. A hozadéki érték szerinti méltányos becsléssel szemben a törzsörököst nem mint kivételes lényt állítja oda, hanem mint egyszerű gazdálkodót, a ki birtokából a hozadéknál többet nem fizethet ki. De különösen ajánlatos az értéket előre megállapított szabályok szerint s nem esetről-esetre való szakértői becslés útján meghatározni, mert csak ily módon tehet biztos számításokat úgy az örökhagyó, mint az átvevő és a többi örökös is. Az a fejlődésmenet, a melyen a törzsöröklés a modern törzsöröklési törvényekig átment, egyelőre és talán hosszú időre lezárattott a német birodalmi polgári törvénykönyvvel. A mint ugyanis az újabb törzsöröklési jog a régítől eltávolodott és mindinkább közeledett a közönséges magánjoghoz az által, hogy kötelező erejét úgy élők közti átruházással, mint halál esetére tett intézkedéssel szemben elvesztette, hogy továbbá a törzsörökös nem az egyedüli, hanem csak előnyösített örökös és hogy az, mint eredetileg csak a parasztbirtokokra érvényes különjog, kivétel nélkül minden mezőgazdasági ingatlanra ki lett terjesztve, addig másrésről az általános magánjogból kiinduló reformtörekvésekkel próbáltak a mezőgazdaság érdekeinek megfelelő jogot alkotni.¹ Ez a reform a végrendeleti szabadság kiterjesztéséből, illetve a köteles rész megszorításából indult ki és az örökösödési osztálynál a mezőgazdasági ingatlanoknak hozadéki érték szerint való becslését vette alapul. Ez a reform nem lép fel oly követelményekkel, mint a törzsöröklési jog, nem alkot külön jogintézményt, nem veszi ki a mezőgazdasági ingatlanokat a törvényi öröklési jog általános szabályai alól. Úgy, a mint a német birodalmi polgári törvénykönyvbe bejutott,² még csak nem is külön végrendeleti jogi intézmény, hanem pusztán egy végrendeleti magyarázati szabály, a mely az örökösök egymás

¹ Buchenberger, *Agrarwesen und Agrarpolitik.* 507. l.

² Lexis, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften.* 2-ter Supplementband 30. l.

közi osztályára van befolyással. A német birodalmi polgári törvénykönyv 2049. §-a ugyanis azt mondja, hogy »ha a végrendelkező úgy rendelkezett, hogy az örökösársak közül egynek legyen joga a hagyatékhöz tartozó földbirtokot átvenni, akkor kétség esetén azt kell feltételezni, hogy a földbirtokot hozadéki érték szerint kell az osztálynál számításba venni«. Ez tulajdonképen csak az örökösök egymásközi viszonyának rendezésére vonatkozó szabály, mely igyekszik a végrendelkező valószínű akaratának megfelelni.

Mégis hatására nézve a törzsöröklésnek végrendeleti úton való visszaállítása, mert a földbirtokot átvevő örökös a köteles részre jogosultakat is a hozadéki érték szerint van jogositva kielégíteni. (Német birod. polg. tvkönyv. 2312. §.)

A törzsörökös itt külön előnyökben nem részesül. Egyedül a birtoknak a hozadéki érték alapján való becslése az, a mi itt az átvételt megkönnyíteni hivatva van. Lehet mondani, hogy ez a törzsöröklésnek úgy formailag, mint lényegileg legenyhébb alakja. Formailag azért, mert sem a törvényi öröklésben, sem valamely különleges, a végakarát nyilvánítását megkönnyítő formában, mint a minő a »Höferolle«, érvényre nem jut, hanem csak mint a közönséges végrendelet egyik kitételének magyarázata jelentkezik, lényegileg pedig azért, mert a törzsörököst a lehető leggyengébben előnyösíti. Ha ekként a német birodalmi polgári törvénykönyv kevésbé kedvez a birtok összetartásának, mint a törzsöröklési rendszerek, viszont az általános magánjog szempontjából nagy közeledést jelent a mezőgazdasági érdekek védelméhez. Elvileg nagy haladás van ebben, mert a jog elismeri a mezőgazdasági ingatlan tényleges gazdasági különállását és ezért, — habár csak bizonyos körülmények közt, — singularis successio tárgyává teszi a mezőgazdasági ingatlant és elveszi azt az általános forgalmi érték szerinti becslés alul.

Gyakorlatilag a birtok megtartását jelentékenyen elősegitheti a német birodalmi törvénykönyv idézett két szakasza. Az átvevő örökös, ki a birtok hozadéka szerint fizeti ki örökösársait, rendes gazdálkodás mellett, minden valószínűség szerint betöltheti azt a gazdasági és társadalmi szerepet, melyet az örökhagyótól a birtokkal együtt átvett. Segítségére is jön a törvény az örökhagyónak e cél érdekében és a birtok természetének megfelelő hozadék szerinti értékelést már a végrendelkező azon kijelentésében, hogy a birtokot egy örökösére hagyja, benlévőnek vélelmezi. A legfontosabb azonban az, hogy a hozadéki értéket a köteles rész kiszámításánál is alkalmazza. Ezzel azt a végső határt, a meddig az örökhagyó a birtok megtartása iránti törekvésében elmehet, jelentékenyen kitolja.

A tárgyalt szakaszok mindenestre csak azon társadalmi osztályokban fogják a birtok megtartását elősegithetni, a melyek magasabb műveltségüknél fogva végrendelkezni szoktak. A parasztbirtokok öröklési osztály miatti elaprózásának megelőzését a törzsöröklésnek csak mint törvényi öröklési rendnek behozatalától lehet remélni. A középbirtok és nagybirtok osztatlan átörökléséhez azonban elegendő az általános magánjog keretében a német birodalmi polgári törvénykönyv által felvett szakaszok rendelkezése is.

A magyar polgári törvénykönyv tervezete a mezőgazdasági ingatlanok tekintetében külön öröklési jogi szabályokat nem vett fel.

Az első kérdés az: kívánatos-e ily különleges szabályok felvétele?

A második kérdés pedig az, hogy ha indokolt ily specialis, mezőgazdasági irányban intézkedni, az a törzsöröklésből induljon-e ki, vagy pedig a német birodalmi polgári törvénykönyv példájára az általános magánjogból?

Magyarország első sorban földmivelő állam, létérdeke tehát, hogy a mezőgazdaság különleges viszonyai minden téren kellő méltánylásban részesüljenek. A túlságos birtokelaprózás vidékenkint s a birtokok eladósodása országszerte egyik okát Magyarországon is az öröklési osztályban találja. A törzsöröklés felvétele a magánjogi codexbe kétségkívül heves ellentállásra találna a jogászság körében Elvi szempontból mindenesetre áll az, hogy ily különleges jogintézmény beillesztése az általános magánjog codexébe megbolygatná annak, mint rendszeres egésznek szerkezeti egységét. Igaz ezzel szemben, hogy a törzsörökléssel egybekötött gazdasági és társadalmi czélok ezt az áldozatot a jogtól megkövetelhetnék. De figyelembe véve azt, hogy a törzsöröklés Magyarországon merőben új, idegen jogintézmény lenne, a melynek életbeléptetése ez idő szerint még hiányzó előtanulmányokat igényelne és ilyen gyökeres újítás a codicálásnak feladatával, mely első sorban a létező jog rendszerbe szedése, össze nem fér, helyesebb lenne az általános magánjogból kiinduló és annak keretébe beilleszthető szabályokkal a német birodalmi polgári törvénykönyv mintájára megkönnyíteni a földbirtok osztatlan öröklését.¹

Magyarországon ez idő szerint a középirtok helyzete a legválságosabb, arányszáma² is a legkedvezőtlenebb. A középirtok osztatlan átszállását pedig a végrendekezési jog kiterjesztése, illetve a köteles rész megszorítása által is elő lehet mozdítani, mert a végrendekezés középirtokosainknál nem szokatlan s valószínű, hogy ha hozadéki érték szerinti becsű lehetőségét megadjuk, ezt középirtokosaink a végrendelet alkotásánál megfelelően fogják alkalmazni is.

E mellett még mindig megmaradna annak a lehetősége, hogy a törzsöröklést mezőgazdasági ingatlanokra külön törvény statuálhatná. Kivánatos lenne azonban úgy a törzsöröklésnél, mint a hozadéki értékbecslés végrendeleti alkalmazásánál a birtok bizonyos maximumát meghatározni, mert a nagyirtok összetartása ily támogatásra nem szorúl,³ a mennyiben pedig a kis- és középirtok osztatlan átszállását előmozdító rendelkezések kivétel nélkül, tehát a nagyirtokokra is érvényesek lennének, a hitbizományi kötelék rugalmasabbá tételének lehetőségét is meg kellene adni az által, hogy a hitbizományt megszüntető okokat szaporítani kellene. Ilyen új megszüntési okok lehetnének: a hitbizomány fennállása bizonyos maximális időtartamon át, a hitbizományi vagyon értékének a minimum alá csökkenése és végül feloldás az összes érdekeltek beleegyezésével.⁴

¹ A törzsöröklés pártatlan bírálói is elismerik, hogy annak általánossá tétele nem kívánatos. (Buchenberger *Agrarwesen etc.* 484. l.)

² A gazdaságok összes területéből középgazdaság (100—1000 holdas), Magyarországon 14,22%; a Németbirodalomban 23,72%. (Mezőgazd. statisztika IV. kötet 9. l.)

³ Gierke id. értekezés 29. l.

⁴ Tvkönyv tervezetét előkészítő bizottság jtkönyvei, V. füzet 173, 174. l., másként ugyanott 261 l. Lányi Bertalan: *A családi hitbizományok reformjának jogászai szempontjai* 48. l.

V.

Az önálló gazdasági egységeket alkotó mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi üzemek együttmaradásának lehetőségéről az örökösök közti osztály esetében is gondoskodni kell. Ugyanazon okok szólnak e mellett, amelyek az ági öröklés fentartását és a végrendeleti szabadság kiterjesztését és ezzel kapcsolatban a köteles rész megszorítását az előadottak szerint indokoltá teszik.

Ha több általános örökös van, akkor a hagyatéki vagyona nézve közöttük vagyonszövetség keletkezik. A jognak egyrészt a szövetség tekintetében kell szabályokat felállítani, másrészt azt az eljárást kell szabályozni, mely szerint a szövetség az örökösök között megszűnik.

A tervezet első sorban az örökösökre bizza a vagyon felosztását. (2029. §.) Ha megegyezni nem tudnak, vagy a végrendelet azt rendeli, akkor az osztályt a bíróság végzi. (2029. §.) A bírói osztály mikénti szabályozása nagy horderejű, mert az örökösök átlag ahhoz szabják a felosztás tekintetében magatartásukat, hogy mit várhatnak abban az esetben, ha az osztályt a bíróság végzi. A tervezet első sorban a hagyatéki tárgyak elárverezését, második sorban pedig azt a két esetet szabályozza, mikor az örökösök a hagyatéki tárgyakat természetben, vagy úgy kívánják felosztani, hogy az átvevő a többiek részének megfelelően kielégítse. (2031. §.) Ilyenkor a bíróság bármely örökös kérelmére osztálytervet készíthet az egyes osztályrészeket kiegyenlítési érték megállapítása mellett állíthatja össze.

Az osztályterv készítése igen helyes minden esetben, mikor az eszmei részek szerinti felosztás keresztülvitele gyakorlati, különösen gazdasági nehézségekbe ütközik. Az osztálytervnek az a jelentősége, hogy a bíróság a hagyatéki tárgyakat nem azok természeti részeiben osztja fel az örökösök közt, hanem magukat a hagyatéki tárgyakat osztja bizonyos csoportokba. Itt különösen arra kell törekedni, hogy az önálló mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi üzemek lehetőleg a maguk egészében egy osztályrészbe kerüljenek.

A 2031. §. szerint a bíróság oszthatatlan, valamint oly hagyatéki tárgyak tekintetében készíthet osztálytervet, melyek együttmaradását az örökösök kívánják. A szakasz két irányban szorul kiegészítésre:

1. közelebbről kellene meghatározni, hogy itt milyen hagyatéki tárgyakat kell »oszthatatlannak« tekinteni, annál is inkább, mert a »dolgok« felosztásánál (485—504. §.) a tervezet az oszthatatlanság fogalmát egyáltalán meg nem határozza;

2. részletesebben kellene az osztályrészek összeállítását is körülírni, különösen abban az irányban, hogy az ingatlanok egy örökös kezén való megtartása lehetővé tétessék, legalább is úgy, mint a hogy azt a tervezet a szövetség megszüntetésénél (1741. §.) teszi.

Az »oszthatatlanság« körülírása a 2031. §. szempontjából a következőképpen lenne szövegezendő: »Mezőgazdasági ingatlanok, továbbá ipari és kereskedelmi vállalatok, melyek önálló gazdasági egységük sérelme nélkül fel nem oszthatók, a 2031. §. értelmében oszthatatlannak tekintendők.«

Az osztályrészek összeállítására vonatkozólag figyelmet érdemel

a III. Napoleonhoz összehívott bizottság (1867—1870.) által a Code civil módosításához kidolgozott javaslat, melynek nyomán (Miaskowski »Das Erbrecht etc.« I., 200 l.) a következő szakaszt lehetne pótlólag felvenni: »Az osztályrészek megállapításánál kerülni kell az önálló gazdasági egységet alkotó mezőgazdasági ingatlanoknak, továbbá ipari és kereskedelmi vállalatoknak szétosztását. Az osztályrészeket úgy is meg lehet állapítani, hogy egy-egy osztályrész csak ingókból, vagy csak ingatlanokból álljon.«

Mattvasovszky Miklós.

A mezőgazdasági hitel reformja.

A »Közgazdasági Szemle« mult évi kötetében (l. 779. o.) ismerttettem Grabmayr Károlynak memorandumát, a mely a tiroli földbirtok egy részének, az u. n. zárt udvaroknak hitelviszonyait volt hivatva szabályozni. Röviden összefoglalva a Grabmayr javaslata a következőkben jegecedik ki: 1. Zárt udvarokra jelzálogos hitelt csak a tiroli országos jelzálogintézet s csakis minden egyéb tehernek egyidejű kitorlése mellett nyújthat; 2. a tulajdon átruházás minden esetében (végrehajtás, eladás, örökösödés) az új jog akként érvényesítendő, hogy a tulajdonjog átruházása csakis az országos hitelintézet kölcsönterhével történhetik, vagyis csak akkor, ha az ingatlant más zálogjog nem terheli, vagy az országos intézet az összes többi terheket egyidejűleg convertálja; 3. a személyi hitel föntartása céljából a szövetkezetek sem szerezhethetnek ugyan zálogjogot, de a személyi hitelezők az ingatlan haszonélvezetét zár alá vehetik és azt árverésre is hajthatják.

Fönt idézett cikkemben részletesen kiterjeszkedtem a javaslat ismertetésére, kiemeltem többek között azt a szempontot is, hogy a Grabmayr javaslat csak elméleti szempontból lehet reánk nézve érdekes, mert az egész speciálisan a tiroli viszonyokra mérve, azok tekintetéből készült. Legujabban azonban ez a javaslat súlyban és jelentőségben nagyban emelkedett, a mennyiben Hattingberg József lovag, a Niederösterreichische Landes-Hypotheken-Anstalt igazgatója, a ki e téren egyike a legkiválóbb gyakorlati szakembereknek, az osztrák közgazdasági társaságban előadást tartott, a melynek célja az volt, módot találni arra, hogy a Grabmayr-féle javaslat szélesebb körben, egész Ausztria mezőgazdasági ingatlanaira, nyerhessen alkalmazást.

A dolog historicuma az, hogy az osztrák mezőgazdasági tanács 1899. május 31-iki ülésén a földmivelésügyi ministerium kezdeményezésére elhatározta, hogy jelentést fog tenni a mezőgazdasági lakosságának hitele, különösen pedig a jelzálogos hitelszükséglet kielégítésére az egyes tartományokban fönnálló intézményekről, valamint az ezeknek kiépítésére esetleg szükséges intézkedésekről. Ezen jelentések elkészítésére a tanács albizottságot küldött ki azzal az utasítással, hogy ez az albizottság: 1. tegyen jelentést arról, mily módon lennének a parasztbirtokok gazdasági viszonyai és eladósodási fokozatai kimutathatók, 2. a földbirtok célba vett tehermentesítése szem-

pontjából nyilatkozzék az Ausztria egyes tartományaiban a mezőgazdasági hitel kielégítésére fönnálló intézmények czélszerűségéről és azok esetleges kiegészítéséről, 3. vizsgálja meg az összes, az eladósodás csökkentésére és a túlterhelés megakadályozására irányuló javaslatokat és fontolja meg, milyen törvényes intézkedések szükségesek a jelzálogos tehertől való mentesítés általános keresztülviteléhez. Ennek az albizottságnak az előadója Hattingberg, a ki a második utasításnak már eleget is tett, a mennyiben a múlt évben kiadott munkájában behatóan ismertette az osztrák mezőgazdasági hitelintézeteket,¹ a harmadik utasításnak pedig az 1902. évi tanácsgyűlés elé terjesztendő jelentésben kíván megfelelni. Ezen jelentésnek vázlatát adta elő most az osztrák közgazdasági társulat ülésén. Az előadás főbb vonásaiban a következő:²

A mezőgazdasági hitelügy legnagyobb baja, hogy a birtokhitel (Besitzcredit) nincs elkülönítve az üzemi hiteltől (Betriebscredit), a mennyiben a mezőgazdák üzemi hitelszükségletüket is ingatlanokra bekeblezett, nem törlesztéses jelzálogkölcönökből elégítik ki, ez által pedig a föld eladósodása egyre növekszik. Ennélfogva ma a földbirtok megterhelési határának kötelező szabályozása elkerülhetetlenek látszik és csak oda kell törekedni, hogy ezt a szabályozást a jelenlegi hitelalakzatok és hitelforrások fölhasználásával lehessen keresztül vinni. Ebből a czélből Hattingberg mindenekelőtt a törlesztési kényszert kívánja kimondatni olyképen, hogy a közhasznú jelzálogos intézetek (tartományi jelzálog hitelintézetek, takarékpénztárok, árvapénztárok) a kényszertörlesztés rendszerének legyenek alá vetve. Ezt a célt, a fölmondhatlan törlesztéses kölcsönök egyeduralmát, azonban csak a záloglevél segítségével lehet elérni, Hattingberg második követelménye tehát az, hogy azok a hitelintézetek, a melyek a tartományi hitelintézetek mellett eddig a birtokhitelt kielégítették (takaré- és árvapénztárok) ezentúl az új igényeket csak záloglevél-kölcsönök alakjában elégítsék ki.

Minthogy pedig az eladósodási véghatár keresztülvitele, mint a továbbiakból ki fog tűnni, olyképen van contemplálva, hogy a záloglevelés kölcsönöknek bizonyos monopóliumot adunk, szükséges arról gondoskodni, hogy az ilyen kölcsönöket nyújtó intézetek a legitim birtokhitel szükségletet tényleg ki is elégítsék, a mi pedig csak úgy érhető el, ha ezen intézetek megterhelési értékül a tényleges forgalmi értéket fogadják el, az egyes esetek által kívánt correcturákkal. Ezzel azonban bizonyos veszély is van egybekötve, mert a forgalmi érték $\frac{2}{3}$ -áig adott záloglevélkölcsön kedvezőtlen időkbén kimeríti az elérhető árat. Ezen veszély ellensúlyozására az életbe léptetendő mezőgazdasági érdekképviseletek (Berufsgenossenschaft) lennének hivatva, ezeknek lenne feladatukká tehető, hogy az árverésre kerülő és értékük $\frac{2}{3}$ -áért, vagyis pupilláris biztonságu megterhelésükért el nem adható ingatlanokat egy szorgalmas, törekvő és a szükséges üzemtőkével rendelkező földművelőnek adják oda egy fölmondhatatlan járadékkölcsön ellenében. Az átmeneti idő alatt fölmerülő kamat- és

¹ *Die gemeinwirthschaftlichen Credite der österreichischen Landwirthe* von Josef Ritter von Hattingberg. Wien und Leipzig. Franz Deuticke 1900.

² *Bodenentschuldigung, Entschuldigungsgrenze und Hypotheken-Monopol*. Der Antrag Dr. Grabmayr's auf Entschuldung der Tiroler Höfe in seiner Anwendung auf die übrigen Kronländer Oesterreichs. Különlenyomat kézirat gyanánt.

költség-veszteséget az állam és a tartomány egyenlő részekben viselnek; a járadékkölcsön kezelését pedig a tartományi hitelintézet venné át, a mely e czélból nem bocsátana ki külön járadékjegyeket, mert a lebonyolítást egyszerűen záloglevelei segítségével eszközölhetné.

Hattingberg még a végrehajtási törvénynek egy (a mi törvényünkben nem létező) rendelkezésének módosítását és a conventionalis törvény oly módosítását kívánja, hogy az illeték-kedvezmény kamatlábleszállítás nélkül is megadassék, ha az új kölcsön fölmondhatlan, ha meghatározott kamatlába van s ha a kényszertörlesztés ki van mondva.

Ezek lennének a megterhelési értékhatár (Verschuldungsgrenze) kötelező megállapításának előfeltételei a jelzálogos kölcsönök terén. Minthogy azonban ezen rendszabály által a jelzálogos hitellel való megterhelés csak az érték $\frac{2}{3}$ -áig adott záloglevelés kölcsönök erejéig lenne lehetséges, annak életbeléptetése előtt a személyi hitelforrások megfelelő kiegészítéséről is kellene gondoskodni. A mezőgazdasági személyi hitel kielégítésére Hattingberg a Raiffeisen-féle szövetkezeteket jelöli ki, a melyeket azonban előbb gyökeres reformnak kellene alávetni. Ezek a Raiffeisen-pénztárak a személyi hitelüzletet betétek segítségével cultiválják, de nem rendelkeznek a kellő készpénzeszközök fölött és így az első megrohanással szemben sem tudnának helyt állani, ha a betevők betétpénzüket visszakövetelnék. Ugyancsak betétekből ezek a pénztárak előlegeket, kölcsönöket adtak egyéb mezőgazdasági szövetkezeteknek, fogyasztási, értékesítő és raktárszövetkezeteknek.

Ha már most az üzemi hitelt egyfelől, másfelől mindazon hitelszükségleteket, a melyek a megállapított érték $\frac{2}{3}$ -án belül nem nyernek fedezetet, a Raiffeisen-pénztárakhoz akarjuk utalni, először is ezek szervezetének rendszeresen fundált kiépítéséhez kell hozzá látni. Első sorban a mezőgazdasági szövetkezeteknek meg kell adni a szükséges pénztőkéket megfelelő biztosíték ellen és ez által a Raiffeisen-pénztárak betéteit természetes hivatásuknak, a személyi kölcsönigények kielégítésének kell átadni. A Raiffeisen-pénztáraknak, illetőleg azok kerületi központjainak pedig meg kell adni a szükséges tartaléktőkéket, hogy a betéteket szükség esetén vissza is bírják fizetni. Azután pedig ezeket a szövetkezeteket tartományonként egységesen kell szervezni, úgy, hogy a személyi hitel forrásai tartományonként egy-egy központtal birjanak, a melyek az egyes szövetkezetek pénzkészleteit kölcsönösen kiegyenlítsék és föntartsák az egyes szövetkezetek egységes működését a jelzálog-üzlet teljes kizárása és az egyszerű adóslevél-kölcsönök lehető cultiválása által.

Végül mint az előkészítő intézkedések utolsóját Hattingberg még azt kívánja, hogy a végrehajtási törvény azon rendelkezése, a mely szerint az ingatlan tulajdonosa ellen vezetett végrehajtás esetén végrehajtási zálogjogot lehet annak ingatlanára bejegyezni, szüntettessék meg, illetve úgy módosíttassék, hogy személyi tartozás alapján csak az ingatlan haszonélvezetének zár alá vételét, vagy annak elárverezését lehessen kérelmezni, mert ilyen módosítás híján a megterhelési értékhatár szabályozása illusoriussá válnék, mert a telekkönyvek megtelénének végrehajtási zálogjogokkal.

Ezen előintézkedések megtétele után lenne a tulajdonképeni tehermentesítési actio megindítandó, s pedig első sorban annak a ki-

mondása által, hogy mezőgazdasági üzem céljaira szolgáló ingatlanok ujjonnan csak záloglevelek hitelalakjában terhelhetők meg. Ez által nem egyes intézetnek, hanem a fölmondhatlan járadékkölcsönnek, a mezőgazdasági kölcsön-gazdálkodás ideáljának, lenne a megterhelési monopolum megadva; kétségtelenül előnyös eltérés a Grabmayr javaslatától, a mely a tiroli országos hitelintézetnek kizárólagos privilégiumot kíván adni. A mi már most a Hattingberg tervének részleteit illeti, első sorban a »mezőgazdasági üzem« fogalmát kellene meghatározni. Ezt Hattingberg a létesítendő mezőgazdasági érdekképviseltekre bizná, ezek lennének hivatva arról dönteni, vajon mily üzemi módszer, mily területi kiterjedés mellett valósul meg a tartományi fölfogás szerint a mezőgazdasági üzem fogalma. A rendelkezés által nem érintetnének a napszámos és zsellér-telek, továbbá az ipari üzemek, a melyeknél a mezőgazdasági birtok csak alárendelt jelentőségű, úgy, hogy a tervezett rendszabály csak az összes tiszta és vegyes mezőgazdasági üzemeket érintené.

Ezen hitel-megszorítás és monopolizálás hatása az lenne, hogy minden kölcsön-fölvételnél, tehát minden tulajdoni változásnál is, a mely kölcsön fölvétel tesz szükségessé, csak fölmondhatlan, kötelező törlesztésű járadékkölcsön lenne bekebelezhető, a mennyiben a megállapított érték $\frac{2}{3}$ -án belül egyáltalán van hely ilyen kölcsönre, továbbá az, hogy ezen bekebelezéssel egyidejűleg drágább terhek conversiója is végbemegy a megterhelési értékhatáron belül. A már fennálló zálogjogokat azonban a reform nem érintené, ezek törlesztésükig fennmaradnának, úgyszintén a drágább terhek conversiója esetén is olcsóbb, conversióra nem érett tehertételek visszafizetésig változatlanul fennmaradnának.

Ha Hattingbergnek ezt a tervezetét a Grabmayr javaslatával egybevetjük, két lényeges eltérést találunk, és pedig: 1. Grabmayr a monopolumot egy intézetnek adja meg, míg Hattingberg azt minden intézet zálogleveles, fölmondhatlan, törlesztéses kölcsönének juttatja; 2. Grabmayr a conversiót kötelezővé teszi minden tulajdoni változás esetére, úgy, hogy a tulajdoni változás csak akkor kebelezhető be, ha az ingatlanon csakis a tiroli záloglevél-intézet kölcsöne fekszik, míg Hattingberg javaslata a kényszer csak új teher bekebelezése esetére mondja ki, vagyis az ő terve szerint a tulajdoni változás akadálytalanul végbemehet minden teherállás mellett is, a záloglevél-kényszer csak arra az esetre áll be, ha az ingatlanra új kölcsön fölvétele tervezetik.

Ezzel áttérhetünk a Hattingberg javaslatának részletes birálatára, fonálul azt a magas színvonalu vitát tartva meg, a mely az előadás-hoz az osztrák közigazdasági társaságnak ez év április 23-iki ülésében fűződött. Grabmayrnak két fő észrevétele volt. Az egyik, hogy az ő javaslatának általánosítása az összes mezőgazdasági ingatlanokra aggályos, mert azt a nehézséget idézi elő, hogy nyilvánvalóvá kellene tenni minden egyes ingatlanra nézve, vajon az mezőgazdasági üzemben van-e s így alá van-e vetve az ajánlott szabályozásnak, vagyis minden egyes ingatlan telekkönyvében ki kellene tüntetni, vajon az a régi hiteljognak vagy az új korlátozó hiteljognak uralma alá tartozik-e? Tirolra nézve a kérdés egyszerű, mert ott az u. n. zárt udvarok ugyis külön telekkönyvekben vannak fölvéve, itt tehát mindenki tudhatná, hogy mely ingatlan van az új, melyik a régi hiteljognak

alávetve. Ezzel szemben más tartományokban és országokban a javasolt rendszabály életbeléptetése föltételezi azt, hogy előbb megtörténjék a különválasztás a szabad és az új hiteljog által korlátozott ingatlanok között, a mi pedig óriási munkával és különösen a hol az ingatlannak többféle rendeltetése van, vagy a hol többféle ingatlanból áll egy telekkönyvi egész, rendkívüli nehézségekkel járna. A másik észrevétele Grabmayrnak pedig az, hogy a záloglevelek monopoliumát nem szabad kifejezni, mert hiszen teljesen mindegy, vajon a célnak megfelelő, fölmondhatlan, kötelező törlesztésű járadékkölcsönökhöz a hitelező a pénzt a záloglevelek eladásából, vagy pedig — mint a takarékpénztárak — betétekből, vagy mint az árvapénztárak: árvapénzekből teremti elő. Csak azt lehet kívánni, a mi iránt már történtek is lépések, hogy mindezen intézetek a jelzálogos kölcsönöket csak törlesztéses, fölmondhatlan kölcsönök alakjában adhassák.

Philippovich azon a nézeten van, hogy Hattingberg tulbecsüli a jelzálogos pénzügyintézetek szerepét a mezőgazdasági hitel terén. Az öt legnagyobb osztrák tartomány ingatlanain 1896. végén 1857 millió forint jelzálogteher nyugodott, míg a jelzálogintézeteknek ezen tartományokban 400, a takarékpénztáraknak 874 millió jelzálogos kölcsöneik voltak kihelyezve, a melyek közül legfeljebb 600 millió frt. volt mezőgazdasági ingatlanokon. Ha tehát el fogadjuk is, hogy az 1857 milliónyi összteherből is nagy rész jut nem mezőgazdasági ingatlanokra, mégis világos, hogy itt a magánhitel oly tényező, a melylyel még hosszú időre kell számítani. Ezért Philippovich nézete szerint Tirolon kívül egyelőre nem lehet a jelzálogos hitelre nézve általános szabályokat léptetni életbe, hanem csak arra kell törekedni, hogy a pénzügyintézeti kölcsönök keretében a fölmondhatlan törlesztéses kölcsön jusson egyeduralomra.

Ezen, osztrák szakemberek részéről fölmerült aggályokat előre bocsátván, vizsgáljuk már most, vajon a Hattingberg javaslata a mi viszonyainkra mennyiben nyerhetne alkalmazást? A mikor erre a kérdésre választ akarunk adni, először is ráakadunk arra a nehézségre, a mely minden, a földhitelre vonatkozó kérdésnek magyar szempontból való tárgyalását lehetetlenné teszi, arra t. i. hogy a földbirtok megterhelhetőségéről semmiféle statisztika sem áll rendelkezésünkre. Nem lehet eléggé helyteleníteni, hogy ezen a téren a mértékadó körök a legnagyobb közönnyel viseltetnek, holott mindenki tudja, hogy a magyar földbirtok megterhelése óriási, egyre növekszik és hogy ez ellen agrárpolitikai rendszabályokkal, orvoslással föllépni megbízható statisztika híján merő lehetetlenség. Az országos magyar gazdasági egyesület, a mely jóval kevésbé fontos kérdésekben befolyásának egész súlyát latba veti, még soha sem tett egy erélyes lépést sem ezen szembeszökő fogyatkozás megszüntetésére, a földművelési kormány és a statisztikai hivatal pedig, a melyeknek hivatalos kötelességük lenne ezt a nagy munkálatot fogantatba venni, talán a munkától, talán a költségtől való félelemben úgy látszik irtóznak még csak hozzányulni is ehhez a kérdéshez. Pedig végtére is miről van szó? Meg kell készíteni a statisztikai munkálat tervezetét, a mi kétségtelenül nehéz, de szakemberek meghallgatása és a kérdés áttanulmányozása után végre sem megoldhatatlan föladat. A többi pedig tisztán gépies munka, a melynek elvégzéséhez tisztán idő és munka-

bér kell. Hogy mennyi költség, azt alig lehet előre kiszámítani. Keleti annak idején 105.103 forintra becsülte, de ha kétszer, vagy háromszor annyi lesz is: ily fontos cél érdekében talán van még az országnak 2—300.000 frtja áldozni való?

Visszatérve tárgyunkra, kétségtelen, hogy a magyar földbirtokot igen nagy mennyiségű olyan kölcsön terheli, a melyre nézve nincs kényszertörlesztés statuálva. Világos az is, hogy ezen nem törlesztéses kölcsönök egyik főoka a földbirtok túladosódásának, a melynek véget vetni a magyar földbirtokra nézve legalább ép olyan fontos föladat lenne, mint az osztrák mezőgazdaságra nézve. Ezek folytán nálunk is kívánatos lenne a földbirtok megterhelési értékhatárát szabályozni és e részben elvileg teljesen a Hattingberg álláspontjára helyezkednénk, a mely szerint a megterhelési értékhatár olyképp szabályoztassék, hogy a mezőgazdasági ingatlanokra új bekeblezések csakis zálogleveles fölmondhatlan törlesztéses kölcsön alakjában legyenek eszközölhetők — tehát nem a Grabmayr egyes intézetnek adott monopoliumát és nem a tulajdoni változással egybekötött absolut convertálási kényszert fogadnók el. Elvileg tehát a Hattingberg álláspontjára helyezkedünk, de sajnos, egyuttal kénytelenek vagyunk azt is bevallani, hogy ezen álláspont gyakorlati érvényesítése a mi viszonyaink között egyelőre és belátható időkig teljességgel lehetetlen.

Ha ugyanis a monopoliumot a zálogleveles kölcsönöknek megadjuk, akkor sokkal tovább megyünk el, mint a meddig az ugyanily szövegezésű osztrák javaslat terjed. Ausztriában ugyanis a pupilláris biztonság az ingatlan értékének $\frac{2}{3}$ -áig terjed, a záloglevél-kölcsönök privilegizálása tehát azt jelenti, hogy a mezőgazdasági földbirtok legföljebb az érték $\frac{2}{3}$ -áig terhelhető meg. Ellenben nálunk tudvalevőleg zálogleveles kölcsönök csak az érték feléig adhatók, a megterhelési értékhatárt pedig ily alacsonyan megszabni nem lehet, mert az egyértelmű volna a mezőgazdasági ingatlanok értékének általános és válságos leszállításával, az érték felén túl eladósodott birtokok kiszajátításával azok javára, a kik megfelelő tőkeerővel rendelkezve az érték feléig terjedő teherrel beérhetik. A zálogleveles kölcsönök megterhelési arányszámát pedig ma fölemelnünk nem szabad, mert ez zálogleveleink deprecialását vonná maga után és nem is lenne jogosult, mert a mi tőkeszegény országunkban — mint épen a legutóbbi évek bizonyítják — nincs még kizárva az ingatlan értékének kereslet hiánya folytán való oly csökkenése, a mely az érték $\frac{2}{3}$ -áig adott jelzálogos kölcsönt biztonságában valósággal veszélyeztetné.

De talán segíthetnénk a dolgon úgy, hogy — Grabmayr megjegyzése szerint — a megterhelési privilégiumot nem csak a zálogleveles, hanem minden fölmondhatlan, törlesztéses kölcsönnek megadjuk. Ez által a hitelforrások terjedelme tényleg kiszélesítenénk, mert akkor a megengedett hitelforrások keretébe beléphetnének a zálogleveleket ki nem bocsátó pénzüzetek, árvapénztárak, alapítványok is, a melyek ugyan ma törlesztéses kölcsönöket alig engedélyeznek, de a melyek kétségtelenül túlnyomó részben fölvennék ezt az üzletágat, ha egyébként a jelzálog-hitelület köréből teljesen kizárva maradnának. Csakhogy a privilégium ilyenén kiterjesztése már az alapelv áttörését jelentené, mert hiszen ezek a pénzüzetek az ingatlanok megterhelése tekintetében semmi törvényes tilalom által — kivéve az árvapénztárakat — nincsenek kötve, ezeknek bebocsátása által tehát

segítenénk az előbb említett bajon, de viszont áttörnök a javaslat tulajdonképeni alapelvét, a megterhelési értékhatárnak természetes behozatalát, a privilégium kimondása által.

Mindezeknél azonban sokkal nagyobb akadály az, a mire Philipovich Ausztriára nézve is utalt, hogy t. i. nálunk a jelzáloghitel keretében még a magánhitel, sajnos, oly fontos szerepet játszik, viszont a személyi hitel kielégítésére szolgáló intézmények még oly kezdetleges fejlődési stádiumban vannak, hogy a mezőgazdasági hiteligényeket egy forrásra, a törlesztéses kölcsönökre utalni, nagy veszedelem nélkül nem lehet. Nem tudjuk, hogy mennyi magánterher nyugszik a magyar földbirtokon. Fellner számítását, a ki a nem pénzügyi terheknek a földön nyugvó összegét körülbelül egy milliárd forintra becsüli,¹ tulzottnak tartjuk, de viszont kétségtelen, hogy a magánosok jelzálogos követeléseinek összege száz millióra megy, azt pedig már a statisztika is bizonyítja, hogy az utóbbi években magyarországi ingatlanokra bekeblezett új terheknek több, mint felét nem pénzügyi kölcsönök teszik ki, vagyis az ingatlanokra való hitelnyújtásban kisebb szerepet játszanak a pénzügyi intézetek, mint az egyéb hitelforrások. Igaz, ezek közül az új magánterhek közül sok van olyan, a melyeknek megakadályozása épen az új rendszernek egyik legszebb hivatása lenne, de igen is sok van köztük olyan is, a melyeket productiv célokra és csak azért vettek föl magánegyénektől, mert a szükséges kölcsönt pénzügyi intézettől törlesztéses alakban nem volt lehetséges megszerezni. Nem volt pedig azért lehetséges, mert a mi záloglevél-elhelyezésünk teljesen véletlenekre van bízva, sokszor évekig is majdnem tökéletesen stagnál, a záloglevél-hitelre, mint állandó és biztos hitelforrásra épenséggel nem lehet számítani.

Már pedig ha a zálogleveles törlesztéses kölcsönök egyeduralmát kívánjuk declarálni, ezt egyedül csak akkor tehetjük, ha viszont köteleességüké tehetjük az ily kölcsönök nyújtásával foglalkozó pénzügyi intézeteknek azt, hogy a pupilláris biztonság mellett megajánlott kölcsönügyleteket feltétlenül contrahálni is fogják. Ezt a kötelezettséget a magyar hitelintézetek ez idő szerint nem vállalhatnák el, addig pedig, a míg egy állandó és kedvező hitelforrást a mezőgazdaságnak nem biztosíthatunk, nincs jogunk azt az eddigi sokféle, részben nem előnyös, de minden esetre létező hitelforrásokból elzárni.

Másfelől meg itt van akadályul a személyi hitel kérdése. Ha a birtokhitel ügyét úgy kívánjuk szabályozni, hogy e részben a megterhelés maximumát megállapítjuk és egyidejűleg minden egyéb zálogjog bekeblezését a telekkönyvből kizárjuk, ezt csak úgy tehetjük, ha előzetesen a személyi hitelforrások kiépítéséről gondoskodunk, ha berendezünk oly hitelszervezetet, a mely a mezőgazdaságnak személyi garantiák mellett bekeblezés nélkül is hajlandó lesz üzemi hitelt nyújtani. Ilyen szervezetünk pedig eddigelé épenséggel hiányzik, a központi hitelszövetkezet hálózata egyrészt nem rendelkezik biztos, állandó, elegendő tőkével, másrészt nem kizárólag a mezőgazdasági hiteligényeket szolgálja s a mennyiben teszi, a hitelt szintén nem annyira személyi hitel, mint inkább bekeblezett jelzálogos hitel alakjában nyújtja.

¹ *A járadékirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon.* Irta Dr. Fellner Frigyes 147. és köv. lapok.

Összefoglaljuk a mondottakat. Ahhoz, hogy Magyarországon a földbirtok folytonos eladósodásának a Hattingberg javaslata szerint, vagy ahhoz hasonló módon lehessen gátat vetni, három előzménynek kell teljesülnie :

1. A zálogleveles kölcsönök megterhelési értékhatárát 50⁰/₀-ról 66⁰/₀-ra kell fölemelni és a mennyiben a zálogleveles kölcsönöket nem akarjuk privilegizálni, ugyanezt az értékhatárt kell az egyéb pénzüzetek jelzálogos kölcsöneire is kötelezően alkalmazni;

2. a záloglevél-elhelyezésnek oly mértékben kell consolidálnia, hogy a záloglevél-kibocsátó intézetekre azt a kötelezettséget lehessen róni, hogy az érték $\frac{2}{3}$ -áig menő kölcsönöket állandóan és biztosan kiszolgáltassák;

3. meg kell teremteni a valóságos mezőgazdasági személyi hitel-szervezetet, a mely a földbirtokos osztálynak a szükséges üzemi hitelt nyújtja.

Addig, míg ezek az előzmények nem mennek teljesebbé, a mire bizony jó ideig alig van kilátás, a Hattingberg javaslata magyar szempontból csak érdekes és utbaigazító tervnek, de megvalósítható programnak nem tekinthető.

Ugyancsak a mezőgazdasági hitelügy reformjára vonatkozólag érdekes tanácskozások folytak a Deutscher Landwirthschafts-rath ez évi teljes ülésén. Az erre vonatkozó adatokat Hammerstein bárónak, a ki mint bizottsági előadó szerepelt, jelentéséből meritjük.

A német mezőgazdasági tanács — mondja a jelentés — már évek óta foglalkozik azzal az ez időszerint legkomolyabb gondokat okozó kérdéssel, hogyan lehetne a földbirtok mind jobban emelkedő eladósodásának útját állani. Miután már 1884-ben behatóan tárgyalták a mezőgazdaság hitelviszonyait, a tanácsnak 1896. évi ülésein ezt a fontos kérdést Sering tanár újból megpendítette.¹ A több sziléziai községben eszközölt tényleges fölvételek és újabb agrár-enquêtes eredményei meggyőzően bizonyították a földbirtok már létező és egyre emelkedő eladósodásában rejlő veszélyeket és bizonyították azt is, hogy a jelenlegi időkben, nem tekintve a tiszta bevételeknek igen szükséges, de többé-kevésbé lehetetlen fokozását, a földbirtokon nyugvó terhek csökkentése szükséges ahhoz, hogy egyáltalán újból egészséges mezőgazdasági viszonyok következzenek be. A Sering-féle fejtegetésekhez fűződő tanácskozásoknak eredménye egy külön bizottság megalakítása volt, a mely azt a megbízatást nyerte, hogy a földbirtokon nyugvó terhek könnyítésére és csökkentésére irányuló terveket és kezdeményezéseket vizsgálja meg. Ez a bizottság azután a következő években az ide vágó kérdéseket főképen három irányban tárgyalta és ehhez képest mintegy három részben tett jelentést:

1. a mezőgazdasági hitelügy szervezetéről;

2. a mezőgazdasági birtokok megterhelésének értékhatáráról és a másodhelyű jelzálogok átvállalásáról;

3. az életbiztosítás intézményének fölhasználásáról a földbirtok tehermentesítésének céljaira. A tanácskozások és tárgyalások alapjául megtartották a tanács által már 1884-ben hozott azon határozatot, hogy a birtokhitel közintézetek által fölmondhatlan és törlesztéses

¹ Javaslatai ismertetve fönt idézett közleményünkben.

kölcsönök útján, a személyi hitel pedig helyi kölcsönpénztárak (Raiffeisen-rendszer) útján elégitendők ki.

Ez értelemben azután a mezőgazdasági tanács 1897-ben elismerte, »hogy a mezőgazdasági birtok és személyhitelre vonatkozólag főnálló, illetve fölállítás alatt levő szervezetek a mezőgazdák hitel-szükségletének egészben megfelelnek és hogy csak arról van szó — ezen intézmények javításától eltekintve, — hogy a főnálló szervezetek kiterjesztessenek és fölhasználásuk nevezetesen a kisbirtok részére megkönnyíttessék«. Azt a javaslatot, hogy a megterhelési értékhatárt Landschaftokra és hasonló nyilvános hitelintézetekre nézve emeljék föl, határozottan elutasították, ellenben ajánlották egy eladósodási határ szabályozását az utójelzálogok leváltásával kapcsolatban. Ezen speciális kérdés aztán a következő években behatóan tárgyalatott. Az életbiztosítás jelentőségét a földbirtok tehermentesítése szempontjából először 1897-ben általános vonásokkal megállapították, 1899-ben hosszú bizottsági tárgyalások után újból behatóan tárgyalták, a múlt évben pedig meghatározták a dr. Hecht-féle javaslatok¹ alapján az életbiztosításnak a földbirtok tehermentesítésére való alkalmazhatóságának vezérelveit. Ezen vezérelvek tárgyalásánál a legutóbbi teljes ülésen Havenstein elnök azt indítványozta, hogy először kíséreljék meg a törlesztési módszer reformja által a gyorsabb tehermentesítéshez szintén eljutni, miután hatályos törlesztési módozat magában véve előnyösebb és olcsóbb az adósok összeségére, mint az életbiztosítás. A tanács ennél fogva elhatározta, hogy az ügyet a bizottságnak azzal az utasítással adja vissza, vizsgálja meg a Havenstein javaslatát és azután úgy az amortisatiós kölcsönök esetleg szükséges reformjáról, mint az életbiztosítás hasznáról is tegyen jelentést.

A bizottság ezen utasításnak eleget is tett és részletes jelentés kapcsán javaslatot terjesztett a tanács elé, a mely azt — igen csekély módosításokkal — ez év februári teljes ülésén határozattá is emelte. Ez a határozat a következő:

I.

A mezőgazdasági birtokhitel helyes alapja a *fölmondhatlan, törlesztéses jelzálogkölcsön*.

A fölmondhatlan törlesztéses jelzálogkölcsön jobb kihasználása a mezőgazdasági földbirtok tehermentesítésének céljaira szükségessé teszi, hogy

A) a mezőgazdasági érdekképviseletek (mezőgazdasági kamarák, gazdasági egyletek stb.) élőszóval és írásban való kitanítás és alkalmas esetben támogatás által is mozdítsák elő a nem törlesztéses kölcsönök lehető általános átváltoztatását fölmondhatlan törlesztéses kölcsönökké, előnyben részesítvén a közhasznú és nyilvános hitelintézeteket ott, a hol ilyenek léteznek, és

hogy maguk ezek a hitelintézetek hitelük fölhasználását, közvetítését és becslési módozatait, különösen a kisebb és középbirtokosokra nézve alakítsák át kényelmessé és egyszerűvé.

B) a nevezett hitelintézetek a fölmondhatlan törlesztéses jelzá-

¹ Ismertetve fönt idézeit közleményünkben.

logkölsön reformját a következő irányokban lehetőleg egységesen vigyék keresztül:

1. A törlesztés a megterhelési értékhatáron belül fönnálló teljes adósságra kötelezővé teendő.

2. A törlesztési minimális quota — ha csak a kerület gazdasági viszonyai nem engednek meg magasabb quotát — új kölcsönvételnél rendszerint ne legyen kevesebb, mint $3/4^0/0$ -a a hitelintézet által nyújtott összterhelésnek.

3. A törlesztési föltételek lehetőleg mozgékonyan állapítandók meg s az adósok kívánságához és gazdasági erejéhez alkalmazandók, különösen úgy, hogy

a törlesztés a kényszer-hányadon túl, úgy kezdettől, mint a törlesztési időtartam folyamán fölemelhető,

az így fölemelt tétel újból a kényszer-hányadra mérsékelhető, a törlesztési hányad emelése külön az adósság egy részére is eszközölhető és ez a rész annak törlése és megújítása tekintetében mint önálló adósság is kezelhető legyen.

Megfontolandó, vajon megengedhető-e az is, hogy az összes törlesztési hányad, a mennyiben az egész adósságra nézve a kényszerquotát eléri, először az adósság egy részére koncentrálható-e úgy, hogy annak letörlesztése után az adósság fönnmaradt része megint az annak megfelelő kényszerhányaddal legyen törlesztendő.

4. A törlesztési alap kiszolgáltatása, a mennyiben ez idő szerint meg van engedve, a jövőben a birtokváltozás (halál, vagy eladás) és magasabban kamatozó utójelzálogok convertálásának eseteire korlátozandó.

Megfontolandó, vajon a törlesztési alap kiszolgáltatása

a) föltételesen melioratiók teljesítése céljából is megengedhető-e talán akkor, ha a birtokos kötelezi magát, hogy az összadósság azon részére nézve, a mely a kivett törlesztési alappal egyenlő, a törlesztést rendkívüli módon ($2-3^0/0$ -ra) fölemeli,

b) az összes, vagy egyes esetekben csak egy, biztosítéki alapul visszatartandó részösszeg (talán az összadósság $5^0/0$ -a) levonásával engedték-e meg.

5. Törekedni kell a fölmondhatatlan törlesztéses kölcsönök törlesztési alapjai lefoglalhatlanságának törvényes elismerésére, a mint ez porosz Landschaftoknál már fennáll.

C) A fölmondhatatlan törlesztéses kölcsönök általánosabb fölhasználása és a B) alatti reformok könnyebb és lehetőleg általános kivitele érdekében, különösen a már fönnálló törlesztéses kölcsönökre nézve ajánlatos

1. a már fönnálló megterhelés fölemelését és a B) 3. alatti könnyítések igénybe vételét attól tenni függővé, hogy az adós a korábbi megterhelésre nézve is alávesse magát az új elveknek,

2. a reformált fölmondhatatlan törlesztéses kölcsön fölhasználására az által pénzügyi ingert adni, hogy

a) a hitelintézetek a netán még beszédett kezelési költségjárulékokat mérsékeljék, esetleg a kamatlábat is némileg mérsékeljék és a törlesztési hányadnak az intézet pénzéből való emelését is kilátásba helyezzék, de csak azon adósok számára, a kik a törlesztési hányad fölemelésébe (lehetőleg $1^0/0$ -ig) és a törlesztési alap kivételének korlátozásába (B 4) beleegyeznek,

b) az állam a törlesztési hányadot a jövedelmi adó kivetésénél bizonyos mértékig a jövedelemből levonhatónak jelentse ki,

c) fölmondható kölcsönöknek fölmondhatlan törlesztéses kölcsönökké való átváltoztatása illetékmentességben részesíttessék.

II.

Ajánlatosnak látszik, hogy hasson oda az állam, hogy a közhasznú és nyilvános hitelintézeteknek, amelyek a fölmondhatatlan jelzáloghitelt szolgálják, kötvényeik tekintetében a magánkereseti társulatok bemutatóra szóló értékei előtt bizonyos előjogok (pupillaritás) biztosíttassanak és ezen előjogok a többi közértékpapírokkal együttesen lehetőleg (befektetési kényszer) kibővítettessenek.

III.

A fölmondhatlan törlesztéses kölcsön mellett és annak mellőzése nélkül az életbiztosítás sok esetben alkalmas arra, hogy az adósságok törlesztését hatályosan előmozdítsa. E részben a következő tételeket kell figyelembe venni:

1. Életbiztosítást erősen eladósodott földbirtokosok szabály szerint csak akkor köthetnek, ha ez által az évi teher nem emelkedik lényegesen.

2. Az életbiztosítás különböző formái között a fönnálló adósságokkal való összeköttetésre leginkább alkalmasak:

a) a körülbelül a 65. életévig rövidített egyszerű életbiztosítás,

b) a körülbelül a 65. életévig megkötött törlesztéses életbiztosítás a Hecht-féle rendszer szerint.

A biztosítás egyéb formái alkalmas esetekben nincsenek kizárva.

3. A megrövidített egyszerű biztosítás a biztosított tőke kifizetését eredményezi a biztosítási idő lejártával, vagy korább bekövetkező halál esetére.

4. A törlesztéses életbiztosításnak a törlesztéses kölcsön szükség-szerű előfeltétele. Az egyszerű megrövidített biztosítás független az a mellett fölvelt kölcsöntől.

5. Az évi járulék a biztosítás mindkét neménél rendszerint megközelítőleg egyenlő, azaz a megrövidített biztosítás egyszerű díjtétele egyenlő a törlesztéses biztosítás díjtételeivel, hozzáadva a kölcsön annuitását.

6. Az adós összterhének a biztosítás által beálló emelése mindkét formánál majd mindig több 2⁰/₀-ánál az összadósságnak, ha ennek teljes összege fedezve van életbiztosítással. Az évi tehernek ezt az emelését erősen eladósodott mezőgazdák rendszerint nem bírják elviselni.

7. Az adóra nézve azonban már biztosított helyzet áll elő, ha az összadósságának legsúlyosabb részétől szabadul. Ez a részleges tehermentesítés életbiztosítás által a két említett forma egyikében az évi teher lényeges emelése nélkül vihető keresztül.

8. Nem törlesztéses adósságoknál, a melyek nem változtattnak át törlesztésesekké, a megrövidített egyszerű életbiztosítás, törlesztéses adósságoknál a törlesztéses biztosítás ajánlatos.

9. Az életbiztosítást lehetőleg a földhitelintézetek útján kell megkötni.

Ezek a német mezőgazdasági tanács ez évi teljes ülésének nagy gyakorlati érzékre valló, körültekintő gonddal és minutiosus pontossággal megszerkesztett határozatai. Tekintsük már most, mennyire nyerhetnének ezek a határozatok a mi viszonyaink szempontjából alkalmazást?

A mit a tanács határozatai I. fejezetében *A.* és *B.* 1—3. pontok alatt kimondott, mindezt szóról-szóra átvehetjük mi is, mint oly kívánalmakat, a melyek teljesítése a magyar mezőgazdaság birtokhitelügyének javára és előnyére szolgálna. Ha a mi két közhasznú jelzalog-intézetünk, a magyar földhitelintézet és a kisbirtokosok földhitelintézete épen annál fogva, hogy nem állanak kereseti alapon, tényleg legelőnyösebben szolgálják is a mezőgazdasági birtokhitelügyét, viszont kétségtelen az is, hogy ezek az intézetek teljesen központosított szervezetüknél, a gazdaközönségtől való teljes elszigeteltségüknél fogva, de meg becsléseik túlságos scrupulositásánál, a kölcsönök lebonyolítási módozatainak hihetetlen nehézkességénél és a lebonyolítás rémes lassúságánál fogva sokkal kevésbé voltak képesek a mezőgazdasági hitelügy keretében — szemben a részvénytársulati alapokon működő intézetekkel — döntő szerepet játszani, semmint ez agilis, mozgékony szervezet mellett lehetséges és a gazdaközönség érdekében kívánatos lett volna. Különösen áll ez a kisbirtokosok földhitelintézetéről, a mely semmit sem tett oly vidéki szervezet létesítéseért, a mely a kölcsönre szoruló kisbirtokosokat mintegy automatikus úton hozzáterelte volna, hanem összetett kezekkel nézte és nézi, miként terelik lelketlen és haszonleső közvetítők a hitelre szoruló birtokost — nem oda, a hol a legolcsóbb kölcsönt kaphatná, de oda, a hol ő — a közvetítő — leghamarább és legmagasabb jutalékban részesül.

A két földhitelintézetnek olyatén szervezése, a mely azokat a birtokos-osztály számára hozzáférhetőkké teszi, a kölcsön lebonyolítási és különösen a becslési módozatoknak olyatén megállapítása, a mely a mai nehézkességet és túlzásba vitt scrupulositást megszünteti: oly követelmények, a melyek a magyar mezőgazdasági hitelügy lényeges érdekeit képviselik. Épen úgy a folyton emelkedő eladósodásnak állaná útját, ha a két földhitelintézet magasabb törlesztési hányadot igyekeznék meghonosítani, a helyett, hogy a törlesztési időtartam minél hosszabbra való kitolása s így az annuitás mesterséges csökkentése útján igyekeznék a részvénytársulatokkal való versenyben előnyöket keresni, a mint ezt a földhitelintézet annak idején 63 éves kölcsöneinek kezdeményezésével tette.

A *B.* 4. és 5. a. határozatok a magyar viszonyokra nem alkalmazhatók, mert nálunk a törlesztési quotából nem képeznek törlesztési alapot — a kisbirtokosok földhitelintézete által így nevezett alap tiszta mérleg-szépítés, — hanem azt egyenesen és közvetlenül az adósság csökkentésére fordítják. Pedig nagyon is megfontolandó lenne, nem kellene-e a földhitelintézeteknek kísérletképen a német rendszert behozni a mezőgazdasági tanács által javasolt korlátozásokkal, a mi által könnyebben el lehetne azt kerülni, hogy az adós, a ki a földhitelintézeti kölcsön egy részét már letörlesztette, ha a letörlesztett összeggel egyenlő új kölcsönre szorúl, más intézethez

fordúl és drágább kölcsönné változtatja át egész tartozását, míg az esetben, ha a törlesztési alap rendszere meglenne, egyszerűen ezt az alapot visszavenné az intézettől. Az alap kiadására vonatkozólag azonban — ismételjük — a fent szabott föltételeket és korlátozásokat kellene betartani.

A további határozatok közül nagyon megfontolandó az a terv, hogy fölmondható kölcsönök konvertálása törlesztéses kölcsönök által — tekintet nélkül a kamatlábra — illeték-kezdményben részesíttessék, bár ennek kimondása a magyar törvényben egyelőre alig birna több jelentőséggel egy elvi kijelentésnél, miután nálunk a törlesztéses kölcsönök kamatlába úgylis, majdnem kivétel nélkül, alacsonyabb, mint azon egyszerű jelzálogos kölcsönöké, a melyek conversiójára fordíthatnak.

A mi végül a törlesztéses életbiztosítást illeti, nagy elégtételünkre a mezőgazdasági tanács határozatai ugyanoda csúcsosodnak ki, a mit múlt évi fentidézett közleményünkben a Hecht-féle javaslat ismertetésekor mondtunk. Kétségtelen, hogy egyéni szempontból föltöbb kívánatos volna, ha minden nemzedék törlesztené azokat az adóságokat, a melyeket contrahált. De ennek elérése a törlesztéses biztosítás útján egyfelől oly teherrel jár, a melyet eladósodott birtokos még a német kamatlábak mellett sem bir meg, tehát még kevésbbé a mi kamatlábaink mellett, másfelől pedig a két járulék összege sokkal hatályosabban fordítható, mint tiszta kölcsön-annuitás a föld terheinek apasztására. A mi természetesen nem azt akarja jelenteni, hogy a földbirtokos ne kössön életbiztosítást, csak azt, hogy a földbirtokos életbiztosítása semmivel sem nagyobb közgazdasági érdek, mint bárki másé.

Éber Antal.

A nemzetközi statisztikai intézetről.

Ez év őszen, a szeptember 29-ikétől október 5-ikéig terjedő héten tartja fővárosunkban a nemzetközi statisztikai intézet nyolczadik ülészakát. Magyarország székes fővárosa ezuttal harmadszor látja vendégeit a modern statisztikai tudomány és gyakorlat külföldi képviselőit, a statisztika termelőinek és fogyasztóinak előkelő testületét. Még élénken emlékezhetünk a nemzetközi közegészségi és demographiai congressus 1894-iki ülésére, mely oly fényes auspiciumok között folyt le körünkben, de már sokkal kevesebben idézhetik emlékeztükbe a IX. nemzetközi statisztikai congressus szép napjait. Miként az *Institut International de Statistique* 1897-iki szeptemberi ülészakája, úgy az ideai budapesti is épen egy negyedszázaddal követi congressusi elődjét. Minő elődök! A szakemberek fiatalabb nemzedéke a tárgyalási iratokban és az irodalomban foglaltak alapján ismerheti ugyan a statisztikai congressusok számos eredményeit és a még nagyobb számban történt kezdeményezéseket, de csak az egykoru leírások adhatnak fogalmat azon nagyszabásu és fényes fogadtatásról, a melylyel ama statisztikai parlamentek Európa fővárosaiban

találkoztak.¹ Budapesten 442 tag volt jelen a congressuson (köztük 175 külföldi), Szt.-Pétervártt és Hágában 488, Bécsben (1857-ben) 542, tiz évvel utóbb Firenzében nem kevesebb mint 751!

Képzeljük el az érdeklődők e nagy seregei élén az államok delegátusai gyanánt megjelent hivatalos statisztikusokat, nemkülönb a vendéglátó országok kormányának sőt gyakran uralkodóházának tagjait, és fogalmunk lesz a statisztikai congressusok nagyszerű voltáról. Kétségtelen ugyan, hogy tulzottan demokratikus szervezetük számos vizzásságra, nevezetesen a laikus elem tultengésére vezetett. Igazat kell adnunk Mischler ama megjegyzésének (*Handbuch der Verwaltungs-Statistik*. Stuttgart, 1892. I. 304. l.), hogy e laikus elemek — a parlamenttel való összehasonlítást folytatva, azt mondhatnák: az általános választó jog alapján bejutott népképviselők háttérbe szorították a tulajdonképi statisztikusokat, a kik gyakran sem szavukkal, sem szavazatukkal nem érvényesülhettek. Számos congressusi határozaton meglátszik, hogy a tanácskozást vagy formulázást elsiették, hogy az előbbi ülésszakokon történekről a résztvevők nem tudtak, stb. Mindent összefoglalva azonban lehetetlen el nem ismerni, hogy a congressusok a maguk idejében jelentékenyen előmozdították a statisztika nemzetközi összehasonlithatóságát. E tulajdonképeni céljukon kívül még felettébb jó hatással voltak az egyes országok statisztikai hivatalainak ugy administratív fejlesztésére — e részben a congressust fogadó nemzetek hiúsága is ösztökélte a kormányokat, nehogy elmaradjanak, — mint a technika folytonos javítására is. Végül közelébb hozták egymáshoz a hivatalos és magán-statisztikusokat és megalapították ama jóbaráti kölcsönösség viszonyát, mely a különböző statisztikai hivatalokat minden formális nemzetközi jogi megállapodás hiján is mind a mai napig összefüzi.

Nem akarjuk e folyóirat szakavatott olvasóinak a statisztikai congressusok történetét előadni. Ismeretes, hogy a Szt.-Pétervártt szervezett *commission permanente* volt az a zátony, melyen a congressus hajótörést szenvedett. Ez az állandó bizottság bizonyára szükséges volt az egyes ülésszakok közötti kapcsolat létesítésére, a congressus hagyományainak, munkálatai folytonosságának fentartására. Az ellen sem lehet komoly ellenvetést támasztani, hogy a bizottságnak jelentést tettek a congressus határozatainak végrehajtásáról, az utóbbi nehezítő akadályokról, nemkülönb a Hágában elhatározott nagyszabású nemzetközi statisztikai munkálat (a 24 águ *Statistique Internationale*) koronkinti állapotáról. Minderre bizonyára alkalmasabb volt a bizottságban megtestesült válogatott többség, mint a congressus nagy egyeteme. Nincs igaza tehát Chervin-nek, az ismert francia orvos-statisztikusnak, a ki az állandó bizottság »exclusiv és aristokratikus pretensióit« okozza az intézmény romlásáért. Hiszen egy szűkebb collégium — aminőre pedig szükség volt — fogalmánál fogva exclusiv és exclusivitásánál fogva természetesen »aristokratikus«. Ugy hisszük, nem az volt a bizottság hibája, hogy a congressusi parlamentben a főrendiház szerepét kívánta betölteni, hanem inkább az, hogy összezavarta a törvényhozás és végrehajtás functióit. Amig a congressus csak tudományosan indokolt kívánságokat (»voeux«) for-

¹ A budapesti congressus munkálatainak és külsőségeinek rövid vázlatát ld. *A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete* cz. 1896-ban megjelent munkám 75. és köv. lapjain.

mulázott, a különböző statisztikai hivatalok és kormányok mind lehető megvalósításukra törekedtek. Mihelyt azonban — az állandó bizottságnak 1878-iki párisi sessióján elfogadott szabályzatban — bár csürvecsavarva, kimondták, hogy a bizottsági határozatok a statisztikai hivatalok főnökeit, tehát az egyes államokat kötelezik,¹ abban a pillanatban megtették a congressust zátonyra viendő végzetes ballépést. A bizottság és Párisban tervezett irodája nemzetközi közigazgatási szervezet lett volna: pendantja a már akkor fennállott internationalis táviró-, posta-, métermérték-hivataloknak. Sőt tegyük hozzá: még sokkal több azoknál. Kötelezőleg; egységesen megállapítani, melyek legyenek a közegészségi statisztika berendezésének alapvonásai Angliában ugy mint Magyarországon: ez sokkal mélyebb beavatkozás az egyes államok különleges viszonyaiba, mint a minő a nemzetközi hivataloknak bár sokkal fontosabb életviszonyokat szabályozó hatáskörében foglaltatik. A statisztikai igazgatásnak kivált a belügyi közigazgatással érintkező részei az utóbbihoz kénytelenek simulni, a miből következik, hogy ezek az ágak a nemzetközi szabályozásnak csak csekély engedményeket tehetnek. Ám legyen a statisztikának élő szervezete, mely a határai között megvalósítható nemzetközileg egyöntetű szabályozás útjait kijelöli, a különböző nemzetek hivatalos statisztikusainál nem hiányzott és nem fog hiányozni a jóakaró készség, hogy kövessék azokat — ha az út számukra is járhatónak bizonyul. Hiszen az összehasonlíthatóság legbensőbb érdeke mindennemű statisztikának, mely annál tanulságosabb, minél inkább hasonlítható egybe más államok stb. hasonló munkálataival. Ezért tehát fölösleges jogilag biztosítani akarni azt, a mire az egyes államok statisztikai hivatalai amugy is folyton törekeshetnek, kivált ha egy arra való intézmény folyton ébren tartja e törekvéseket.

Mégis jó pár esztendőbe telt a congressusok csendes kimulta után, míg a statisztika legkiválóbb művelőinek sikerült a congressus eszméjének további életét újabb és helyesebb formában biztosítani. Neumann-Spallart, a korán elhunyt kiváló osztrák statisztikust illeti az érdem, hogy az egyesülésre irányuló latens törekvéseket sikeres megvalósulásra juttatta. Külső alkalmul szolgált a statisztikusok eszmecseréjére és megállapodására a párizsi és londoni statisztikai társaságok negyed-, illetve félszázados jubileuma, mely 1885-ben nagy fénynyel tartatott meg. Ekkor, 1885. évi június 24-ikén alakult meg Londonban a *nemzetközi statisztikai intézet* (Institut international de statistique — International Statistical Institute). Mivolta szerint talán úgy jellemezhetjük, hogy az intézet: a statisztika gyakorlati és tudományos művelésére rendelt, nemzetközi jellegű *akadémia*.² Célját körülményesen részletezi az alapszabályok legelső cikkelye:

¹ A szabályzat szerint az állandó bizottságnak célja: A congressus határozatainak a statisztikai hivatalok segítségével érvényt szerezni. Szavazásoknál, ha azok a stat. hivatalfőnökök kötelezettségét involválják, az egyes államok megnevezendők és csak a bizottság tulajdonképi tagjai vehetnek bennök részt. A hivatalfőnökök továbbá »erkölcsileg kötelezvék« a bizotts. tagoknak a Stat. Internationale céljaira kivánt mindennemű felvilágosításokat megadni. Tartoznak továbbá a bizottságot értesíteni, hogy kormányaik mily álláspontot foglalnak el a bizottság határozataira nézve, stb. A szabályzat a részes államok többségének hozzájárulásával emelkedett volna érvényre.

² E megjelölést helyesebbnek tartjuk mint az irodalomban szokásos »szabad tudományos egyesület« és eféle kifejezéseket. Az intézet ugyanis teljes ülésében

»A nemzetközi statisztikai intézet nemzetközi egyesület, melynek célja, hogy a közigazgatási és tudományos statisztika haladását előmozdítsa. E végből:

1. Keresi és ajánlja ama módszereket, melyek a statisztikai felvételek tárgyainak és feldolgozásának lehető egyöntetűségét (l'uniformité dans les cadres et dans le dépouillement des relevés de la statistique) biztosítják, hogy a különböző államokban nyert eredmények egybeazonosíthatókká tétessenek;

2. kívánságok kifejezésével felhívja a kormányok figyelmét egyes kérdésekre, melyek a statisztikai megfigyelés segélyével oldandók meg;

3. nemzetközi kiadványokat készít a statisztika problémáinak megvilágítására és az összes országok statisztikusainak állandó kapcsolatba hozatalára;

4. lehetőség szerint egyéb kiadványokkal, a tanítás eszközeivel és más módon hozzájárul a statisztikai ismeretek terjesztéséhez és érdeklődést ébreszt az államférjokban és tudósokban a társadalmi jelenségek kutatására (à l'exploration des faits sociaux)«.

A nemzetközi statisztikai intézet tagjait azon különböző nemzetbeliek közül választja, a kik az administratív vagy tudományos statisztika terén kiténtek, akár mint a hivatalos statisztika főnökei, az államok vagy nagyvárosok statisztikai hivatalainak vagy bizottságainak tagjai, akár mint statisztikai társulatok tagjai vagy mint egyéb tudósok. Kétrendbeli tagok vannak, u. m. tiszteletiek és címzetesek (honoraires et titulaires). Az utóbbiak száma nem haladhatja meg a 150-et (egy napirenden levő indítvány e maximalis számot 200-ra kívánja emelni). Egy-egy államra nem juthat több, mint legfeljebb egy ötöde a választott tagoknak.¹ Minden második esztendőben tartja az intézet rendes ülését, melyen a tagokon kívül más szakférjak is résztvehetnek tanácskozási joggal, ha az intézet vezetősége meghívja őket. E joggal tényleg meglehetősen liberalitással éltek, a mint ez az eddigi ülésszakokon résztvettek következő statisztikájából kitűnik:

Az ülés helye és éve	T a g o k		Vendégek		Tagok és vendégek		Összesen jelen voltak
	külföldi	belföldi	külföldi	belföldi	külföldi	belföldi	
1. Róma 1887 . . .	39	17	3	33	42	50	92
2. Párizs 1889 . . .	21	18	6	21	27	39	66
3. Bécs 1891 . . .	48	14	11	8	59	22	81
4. Chicago 1893 . .	10	12	8	49	18	61	79
5. Bern 1895 . . .	42	4	17	43	59	47	106
6. Szt.-Pétervár 1897	37	9	15	33	52	42	94
7. Krisztiánia 1899 .	34	1	34	39	68	40	108

választja tagjait. Öt tag ajánlása szükséges a jelöléshez, $\frac{3}{4}$ szótöbbség a megválasztáshoz, mely titkos szavazás útján történik. Az alapszabályok XII. cikkelyének e határozmányai nyilván elég szigorúak. Most van az intézet előtt egy indítvány, mely csupán abszolút szótöbbséget kíván a tagok megválasztásához.

¹ A tagok előttünk levő legújabb lajstroma szerint az intézetnek 160 tagja van, még pedig 138 címzetes és 22 tiszteleti tag. Legelől jár Franciaország 28 taggal, utána következik Németország 23, Anglia 19, Oroszország 18, Olaszország 16, az amerikai Egyesült-Államok 14, Ausztria 11 taggal. Magyarország jelenleg 6 szakférjával szerepel az intézetben, ezek: Földes Béla, Kautz Gyula (tiszt. t.), Körösy József, Láng Lajos, Meltzl Oszkár országgyűlési képviselő és Zoricics Milán, a horvát stat. hivatal igazgatója.

Láthatjuk ez adatokból, hogy a statisztikai intézet — bár kivált legelső és három legutóbbi ülészakára szép számban gyülekeztek a statisztikai civilisatio előőrsei — külső hatásában nem is hasonlítható a hajdani congressusokhoz. De már itt megjegyezhetjük, hogy felülmulja azt munkálatainak komoly szakszerűségével, melylyel máris több becses eredményt sikerült elérnie.

Az intézet működésének súlypontja a statisztika különböző ágai-
ban alkalmazott technikai módszerek lehető egyöntetűségén való munkálkodásban van. A felvetett kérdések beható tárgyalására egy-egy bizottság küldetik ki az illető tárgy iránt érdeklődő tagok sorából; előadó rendszerint az, a ki a kérdést felvetette. E bizottságok állandók, tehát az egyes ülészakok között is folytatják munkájukat.¹ Könnyen belátható, hogy ez nagy mértékben biztosítja az intézet munkálatainak, határozatainak alaposságát és a folytonosság megőrzését. A szakbizottságok határozatait a teljes ülés felülvizsgálhatja; statisztikai technikai kérdésekben határozatok hozatnak, melyek azután a kormányok elé terjesztetnek. Az utóbbiak hivatalosan is képviselik magukat a sessiókon, a mi természetesen fokozza a tárgyalások jelentőségét. Feltűnő azonban, hogy a német hivatalos statisztikusok — bár a legfontosabb hivatalok, így a birodalmi, a porosz, a bajor és szászországiak igazgatói, bennülnek az intézetben — alig-alig vesznek részt annak munkálataiban. Így pl. a legutóbbi, krisztániái üléseken egyikök sem volt jelen.² Annál lelkesebb zászlóvivője az intézet törekvéseinek Németországnak talán legkiválóbb jelenkori statisztikusa, a ki bajor hazájának administratív statisztikáját a hetvenes években olyan nagy hivatottsággal vezette: Mayr György, jelenleg a müncheni egyetem tanára, kinek nevét tudományos munkái révén nálunk is ismerik. Mellette honfitársai közül még Lexis Vilmos tanár, a hirneves nemzetgazda buzgólkodik az intézet körül, melynek különben alelnöke is. Az utóbbi tisztet töltik be még Levasseur Emil, továbbá Trojniczki (Trojitsky) Miklós, az orosz belügyministeriumban fennálló statisztikai bizottság főnöke. Elnöke volt az intézetnek alapításától az 1899-iki sessión betegsége folytán elfogadott lemondásáig az azóta el is hunyt Sir Rawson W. Rawson, helyébe választott csaknem egyhangúlag Inama-Sternegg osztályfőnök, az osztrák stat.

¹ A krisztániái ülészak bezártakor a következő statisztikai ágak tanulmányozására állottak fenn ily bizottságok: elvadások; népességi lajstromok; anthropometria; közegészségügy; bűnügyi stat.; mezőgazdasági, erdőszeti és földbirtok stat.; munkásügy; áruk; alkohol-fogyasztás; külkereskedelem; belső közlekedés; takarékpénztári betevők stat. a foglalkozás megkülönböztetésével; ingó értékek; a középosztályok jövedelmének válságát kutató biz. (Cheysson javaslata); polgári törvénykezés; a reprezentatív vagy tipikus módszernek a statisztikában való alkalmazhatósága; jótékonyági stat.; ismeretlen országok demografiai felkutatását előkész. biz.; a nemes érczek ipari használatának statisztikájával foglalkozó bizottság. Végül van egy bizottság, mely a stat. kiadványok kölcsönös kicserélését hivatott szabályozni.

² A német statisztikusok ez absentismusát Rauchberg szintén élénken sajnálja a krisztániái tárgyalásokról irt beszámolójában (ld. a bécsi Statistische Monatschrift 1899. évi folyamában, 621—638. ll.) már azért is — mint teljes jogosultsággal jegyzi meg — mert Németország ma irányadó szerepet visz a hivatalos statisztika tudományos szellemű művelésében. A német szakférfiak nélkül — úgy mond R. — számos fontos problémát épen séggel lehetetlen modern színvonalukon tárgyalni. Már pedig, így folytatja, a németeknek — kiknél úgy a városi mint az állami statisztikusok rendes értekezleteket szoktak tartani — nincs szükségük az intézetre, de igenis az utóbbinak rájuk.

központi bizottság elnöke. A fontos főtitkári állásban kezdettől fogva Bodio Lajos, a nagynevű olasz szakférfiu működik, míg a pénztárosi tiszt mindig Angliának jutott: jelenleg Sir A. E. Bateman tölti be, aki Giffen-nek utódja a *Board of Trade* kereskedelmi, munkásügyi és statisztikai osztályainak vezetésében. Ezek az intézet oszloposai; mellettük a francziák közül Bertillon, Neymarck, Cheysson, az osztrákok közül Juraschek, Rauchberg, tőlünk Kőrösy, állandó látogatói az ülészakoknak, a melyeken ezáltal a folytonosság, a hagyományok letéteményeseivé lettek.

Az intézet tárgyalásainak súlypontja, mint említettük, a módszertani és technikai kérdésekre esik, ezért tehát főképp a szakosztályokban összpontosul. E mellett azonban hely jut a statisztika fogyasztó tanulmányainak is, a melyek — mivel már kész eredményeket nyújtanak — természetesen sokkal alkalmasabbak a művelt laikus közönség érdeklődésének felkeltésére. E felolvasásokat a teljes üléseken tartják. Igaz ugyan, hogy a velök elérni óhajtott eredményt a nyomtatásban való közzététel is legalább oly jól, ha nem jobban szolgálja, de gondoljuk meg, mily kellemes változatosságot hoz az intézetek különben meglehetősen száraznak látszó tanácskozásaihoz egy-egy oly előadás, mely művészileg értékesíti jórészt azokat a statisztikai eredményeket, a melyek épen ama »technikai tanácskozások« által váltak igazában összehasonlíthatókká. Így szép kilátást élvezve a palota tornyáról, megbecsüljük ama gondosan számító munkásokat, a kiknek a fundamentum biztossága köszönhető. Mert a statisztikában csak a munkálatokat irányító és azokat saját terve szerint felhasználó építő-művész szerepe mondható hálásnak, míg az a szorgalmas hangyamunka, a mit a munkások és pallérok serege végez, csupán fáradságos. Nos, az assemblée générale-ok előadói rendszerint ily nagystilú építészek: Levasseur, Mayr, Bodio, Inama és más hasonló szakférfiak szokták itt egy-egy újabb tanulmányukat bemutatni.

Ugy az utóbbi előadások, mint egyáltalán az ülészakok teljes naplói az intézet többnyelvű közlönyében (*Bulletin de l'Institut International de Statistique*, megjelenik Rómában, 1886. óta eddig 13 terjedelmes kötet) a nagy nyilvánosságnak is hozzáférhetővé tételnek. E folyóirat azonkívül még összehasonlító statisztikai dolgozatokat, nemzetközi bibliographiát és jelesebb statisztikusokról nekrológokat szokott közölni. Hézagot pótolna az intézet alapszabályaiban tervezett másik kiadvány, egy nemzetközi statisztikai évkönyv¹ de mindeddig nem sikerült ezt létrehozni. Mennél inkább válnak a különböző országok statisztikai munkálatai, legalább nagyban és egészben, összehasonlíthatókká, annál könnyebb lesz az évkönyv tervének sikeres megoldása.²

¹ A XIV. cikkely utolsó bekezdése: Cet Annuaire contiendra les comparaisons internationales de statistique qui pourront être établies d'après les renseignements fournis par les différents pays.

² Talán nem fölösleges a nemzetközi évkönyv kapcsán nálunk hasonló irányban érvényesült törekvéseket néhány szóval megemlíteni. A nemzetközi évkönyvet már a stat. kongresszus állandó bizottságának fentemlített 1878-iki szabályzata is tervebe vette és ime az még két évtized múltán sem valósult meg. Már ebből is megítélhetjük, mily dicséretes és valóban uttörő vállalkozása volt Akadémiánk nemzetgazdasági bizottságának a *Közgazdasági és Statisztikai Évkönyv*, melyet a nyolczvanas évek elején Földes Béla, majd (1887-től 1896-ig) az országos stat.

Minden esetre érdekes volna tüzetesen kimutatni, mennyit nyert a statisztikai összehasonlíthatóság az intézet eddigi tevékenysége által. Sajnos, nincs terünk e részletes vizsgálódást e rövid cikk keretében még csak meg is kísérteni. Megemlítjük azonban a népszámlálások egyöntetűségét célzó törekvéseket, melyeket kiváló részben épen egy magyar tudós — Kőrösy József — mozgatott.

Tudvalevő, hogy már az 1872-iki pétervári statisztikai congressus ajánlott bizonyos elveket a népszámlálások berendezésére, kérdéseinek tartalmára nézve.¹ Egy szakbizottság, mely az intézet berni ülészakában küldetett ki, constatálta, hogy a pétervári program, melyhez nagyban és egészben az államok gyakorlatilag is hozzájárultak, általánosságban még ma is fentartható. Csupán a foglalkozásra vonatkozó kérdéseket kell gazdagabban ré zletezni, míg a testi fogyatkozásban szenvedőket illető kérdések, legalább is a jó közegészségügyi igazgatással rendelkező államokban, fölöslegesek volnának. A mi azonban a népszámlálás időpontját illeti, az e tárgyban történt kérdezősködések megmutatták, hogy egyelőre még lehetetlen egységes terminusra nézve megállapodni. Kőrösy 1897-ben részletes tervezetet mutatott be, melyben utalva a különböző népszámlálások feldolgozásának nagy eltéréseire, kijelölte amaz egységes keretet, melyhez az egyes államok népességi leltárainak alkalmazkodniok kellene. Jelenleg oly nagy a sokszor még meg sem indokolt divergencia, hogy pl. az Egyesült Államok 1890 iki censusából a népesség tízéves korosztályok szerint való tagozódását sem lehet összeállítani. Az intézet természetesen nem akarja az egyes államoknak — speciális adminisztratív szükségleteikkel oly szorosban egybeforrott — népszámlálásait részleteiben is egységesen szabályozni; ezzel bizony kudarczot vallana. Csupán bizonyos létminimumot kívánt a nemzetközi összehasonlíthatóság számára biztosítani akkor, midőn Krisztianiában elhatározta, hogy figyelmezteti a statisztikai hivatalok vezetőit azon hiányokra és eltérésekre, melyeket népszámlálási munkáik az intézettől elfogadott egységes kerettel szemben felmutatnak és egyben megkéri őket azok pótlására illetve kiküszöbölésére.

A népszámlálások ma mindenütt a tényleges népességre lévén

---

hivatal tevékeny támogatásával Jekelfalussy és Vargha szerkesztettek. Ez évkönyv, melynek újabb folyamából hat vaskos kötet, közöttük három kettős évfolyam jelent meg, igen szerencsés alakban — számszerű alapon, szöveges magyarázattal ellátva — adott képet hazánk és a külföld népességi, gazdasági és műveltségi viszonyairól. Hogy minő élénk szükségletet mily sikeresen elégített ki e munka, azt amaz osztatlan elismerés is bizonyítja, melyben úgy szakköreink mint a művelt nagyközönség részesítették. Ezért felettébb sajnáljuk a munkának 1896-ban elhatározott megszüntetését, annál is inkább, mert az akkor helyébe ígért hivatalos kiadvány immár öt esztendeje késik. Pedig azóta az 1897: XXXV. tcz. legelső szakaszának utolsó bekezdésében kimondta, hogy a közp. stat. hivatal összehasonlítás céljából nemzetközi adatokat is gyűjt. Szerény véleményünk szerint okvetlenül megtartandó volna a nemzetközi évkönyv eddigi magyarázó szöveges formája. Csak röviden indokoljuk: a jó magyarázat megírásához megkívánt elmélyedés a tárgyba egyúttal legjobb biztosítéka annak, hogy valóban összehasonlítható adatokat adunk. Viszont ha az összehasonlíthatóság kellekeit megállapítottuk, könnyűség a magyarázatot megírni. Persze nem szabad beérnünk üres »magyarázó« szöveggel, melylyel úgy vagyunk, mint némely ételhez feltálat *sauce* szal: kár a jó falatot belemártani.

¹ E 16 pontból álló congressusi megállapodást magyarul közli Matlekovits: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor*. I. köt. 40. és 41. lp.

alapítva, általa nemcsak az országban lakó honpolgárokra vonatkozó adatok, hanem egyúttal az ott tartózkodó külföldiek is teljes biztonsággal kitudhatók. A külföldiekre vonatkozó adatok kölcsönös kicserélése útján pedig minden állam kényelmesen és hiven állíthatja össze, vajon cselekvő vagy szenvedő saldoval szerepel-e a nemzetközi népcseré mérlegében, egyúttal megláthatja a mérleg egyes tételeit. Már az intézet 1891-iki bécsi ülészakán kijelöltettek ama módzatok, melyek között az idegen állampolgárokra vonatkozó számlálólapok kölcsönös átengedése teljesítendő volna. Monarchiánk külügyministere, úgy a magyar mint az osztrák állam nevében már akkor nemzetközi szerződéseket kötött az államok egy egész sorával: biztosítandó a külföldön élő osztrák és magyar állampolgárokra vonatkozó censusanyag kiadását a megfelelő ellenszolgáltatás fejében.¹ Hasonló actiót folytatott a német birodalmi kormány is. Megjegyezzük még, hogy az intézet 1895-iki berni ülészakán ez ügygyel foglalkozva, régibb határozatát azzal egészítette ki, hogy nem csupán az állampolgári jogviszonnyal, hanem még a születésük révén hazájukhoz kapcsolt külföldön tartózkodó kivándorlottak is számba veendők.

Még a halálokok egyöntetű lajstromára vonatkozó munkálatokat említhetnők meg olyanokul, melyek máris bizonyos eredményre vezettek. Ezuttal azonban csak általános tájékozást óhajtván adni a nálunk kellőképp nem ismert nemzetközi stat. intézetről, egyelőre búcsut veszünk tőle. Reméljük, hogy ezidei sessiója, melyet a Láng Lajos elnöklésével működő magyar szervező bizottság nagy buzgalommal készít elő, be fogja bizonyítani, hogy nálunk is vannak az intézet törekvéseit méltányoló oly szakemberek, a kik emelni tudják a statisztikusok e nemzetközi akadémiájának tanácskozásait.

---

¹) Sajnos azonban, hogy Románia sem az 1890-iki, sem az 1900-iki népszámlálásában nem mutatta ki külön a magyar állampolgárokat, hanem csupán az osztrák-magyarokat, a minők voltaképp nincsenek.

Bokor Gusztáv.

Közlemények és ismertetések.

*A fővárosi pénzüintézetek statisztikája.**

A »Közgazdasági Szemle« utolsó számában Éber Antal úr, a fővárosi pénzüintézeteknek 1900. évi üzleteredményeit ismertetvén, egyúttal a következő megjegyzést teszi: »Sajnálatos, hogy a fővárosi statisztikai hivatal összefoglaló táblázatos kimutatását ezen pénzüintézetek üzleteredményeiről csak a statisztika tárgyát tevő esztendő követő év végén teszi közzé... Nem szándékozunk a hivatal ezen eljárási módja felett kritikát gyakorolni, bár kimutathatnók, hogy az összes évi zárszámadások elkészülvén, a hivatal szokásos táblázatait két hét alatt könnyű szerrel elkészíthetné és így májusban már közzé is adhatná.«

Az az állítás, hogy a statisztikai hivatal pénzüintézeti cikke a rákövetkező év végén jelennék meg, határozott tévedésen alapul. Az utolsó 20 év alatt a pénzüintézetek statisztikája 14-szer az április májusi füzetben, 4-szer a júniusi füzetben látott napvilágot és csak kétszer késett el az augusztusi, illetve szeptemberi füzetig: egyszer a sürgős népszámlálási munkák, egyszer pedig azon sajnós körülmény következtében, hogy ezen cikknek feldolgozója kezét-lábát eltörte és így a hivataltól több hónapig elmaradt.

A fővárosi pénzüintézetek állapotának gyorsabb feldolgozása különben azon egyszerű oknál fogva physikai lehetetlenség, mivel több közgyűlés márczius végén, illetve április elején tartatik. A hivatal tehát, melynek kötelessége teljes munkát szolgáltatni, a feldolgozáshoz április előtt hozzá sem foghat. A magániró magát a teljesség követelményén túl is teheti. Így például az említett cikkben is a következő intézetek mérlegei hiányoznak: székes-fővárosi takarékpénztár, általános óvadékbank, központi váltóüzlet, magyar kereskedelmi részvénytársaság, a helyi érdekű vasuti bank, Hermes váltóüzlet, giró- és pénztáregylet, bankegyesületi váltóüzlet, Mercurbank. A szerző ugyan a kilencz mérleg közül hétnek elmaradását avval indokolja, hogy ezen bankoknak »specialis üzletkörük van.« A hivatalos statisztika azonban nem engedhet meg magának ily könnyítéseket: ha a fővárosi pénzüintézetek által kiadott záloglevelek állapotát, vagy a folyószámlabetétek statisztikáját adja, nem hagyhatja ki sem a földhitelintézeteket,

* E közlemény csak június hó 13-ikán jutott kezünkbe. Ekkor a június 15-ikén megjelenő 25. köt., 6. számunk már ki volt nyomva és így csak most közölhetjük azt.

sem a váltóüzleteket; szintűgy sem ezeket, sem a többi említett intézeteket, ha a fővárosi pénzüzetek váltóforgalmáról, vagy váltótárcajáról, lombardüzletéről, betéeteinek nagyságáról, részvénybirtokuk értékéről stb. teljes képet akar nyújtani.

Éber Antal úr kész annak a bizonyítására is vállalkozni, hogy ő az egész anyagot két hét alatt elkészítené. Bajos a felett vitatkozni, vajon ki tud gyorsabban dolgozni, a statisztikai hivatal, vagy Éber Antal úr. Annyit azonban mégis állithatunk, hogy az Éber-féle tanulmány csakis $\frac{1}{3}$ rész akkora, mint a hivatalé, a mennyiben ez utóbbi az amott tárgyalt fejezeteken kívül még a következőket tartalmazza: megállapítjuk az összes cursusnyereségeket és veszteségeket, az árfolyam szerinti jövedelmezőséget, a nyers osztalékszámítás helyett adjuk a tiszta részvényjáradékszámítást is és pedig nemcsak a névértékhez, hanem a tényleg befizetett tőkéhez is viszonyítva, mely utóbbi körülmény a felpénzeknek fáradságos összeállítását teszi szükségessé; azonfelül kimutatjuk a betétek, a váltótárca, a lombardüzlet statisztikáját, valamint a pénzüzetek értékpapírjainak állományát. Mindezekon felül — a végből, hogy a bécsi intézetekkel való igen tanulságos és érdekes összehasonlítást megejthessük, — nem sajnáljuk azt a nagy fáradságot, hogy évről-évre magunk csináljuk meg a bécsi bankok statisztikáját is Ezenfelül figyelembe veendő még, hogy a mérlegeknek mindenféle irányban való tanulmányozása és azoknak a bankok által hozzánk havonként beküldött kimutatásaival való összehasonlítása folyton arra kényszerít, hogy a fővárosi részvénytársulatokkal az egyes tételek értelmezése és csoportosítása iránt tárgyaljunk, miért is a kész cikket minden pénzüzetnek (illetve minden egyes részvénytársaságnak!) kefélenyomatban a végből beküldjük, hogy esetleges megjegyzéseiket megtehessék, mely eljárás a közzétételt ismét hetekkel hátráltatja. Ezek után a részrehajlatlan olvasó ítéletére bizhatjuk, vajon megérdemli-e a fővárosi statisztikai hivatal a késedelmes munka vádját, midőn hézagos feldolgozás helyett egyrészt teljes, másrészt háromszorta nagyobb statisztikát nyújt, mint az előbb említett magáncikk, a melymindezek dacára mégis csak annyit érhetett el, hogy mindössze 4—5 héttel előzte meg a hivatalos közleményt.

Kőrösy József,

a f. v. statisztikai hivatal igazgatója.

Socialpolitikai telepítési kísérlet.

1. Vigouroux: *Les villages communistes de l'Australie meridionale*, Paris 1900.
2. Mc Intosh: *Report on village settlement*. South Australia. Adelaide 1900.
3. *Year book of Australasia for 1899*. Sidney.

Az 1894. évi februárius havának 22-ik napján különvonat szállított 100 családot, kerek számban 350 főre rúgó kis sereget, a Murray folyó menti Morgan területére, mely Adelaidétől 169 kilométer távolságra fekszik. A családfők foglalkozás nélküli munkások voltak, kik egymást azelőtt nagyobb részben nem is ismerték. Közülök csak igen kevésnek lebegett holmi socialis ideál a szeme előtt, a többségnek csak az volt a célja, hogy a nagyvárosi nyomor elől meneküljön, magának a vidéken házi tűzhelyet alapítson és munkát szerezzen. A dél ausztráliai kormány megfelelő kölcsönöket bocsátott rendelkezésükre, elküldte őket Lyrupra, a hol egy 1893. évi törvény

alapján területet engedett át nekik, hogy ott letelepedjenek, egyelőre csak mint birtokosok, de az állami előlegek lefizetése után mint tulajdonosai annak a földnek, a melyet akkor egymás közt feloszthatnak.

Kevés idő múltán ugyanazon a vidéken, t. i. Morgan közelében, új telepek is keletkeztek: Pyap, Holde, Waikerie, Gillen és New-Era; majd ismét New-Residence, Moorook és Kingston. Ezek már sokkal jobban valának szervezve és az az előnyük is megvolt, hogy egyfelől tagjaik nagyobb részét egymást már Adelaideban is ismerték, másfelől meg némi vagyonuk is volt. A tizedik és utolsó, egyszermind legkisebb és legfélreesőbb falu; Murtho, Henry George tanainak hiveiből alakult, kik személyenként 60 font sterlinget hoztak magukkal. Ez a telep teljesen communistikus alapon szervezkedett, de 1900. márcziusában feloszlott. Ezt a területet a kormány aztán olyképp adta bérbe, hogy földjavítási czélokra adott előlegei általa fedezetet nyerjenek.

A dél ausztráliai parlamenti ellenzék a ministerium ellen azt a különben felületes aaptalan vádat emelte, hogy költséges communistikus kísérletekbe bocsátkozott. Innen ered, hogy ezeket a letelepedéseket általában »dél ausztráliai comunista falvak«-nak nevezik, bár ezt a nevet, mint láttuk, csupán csak egyetlen egy telep érdemelte meg. Azok a szakértők persze, kik e helyeken jártak, e tévedéstől mentek. Davits Mihály, az ismert ir politikus »munkás-telepek«-nek nevezi, Walker R. Henrik »szövetkezetek«-ről beszél, a hivatalos megjelölés pedig »falusi telepek«. Az előirt közös megművelés és az ezt szükségkép kísérő mellékjelenségek tagadhatatlanul bizonyos félcommunistikus jelleget adtak az egésznek, de ez csak múló tünet volt, nem maradandó és nem igazi communismus. Eszébe se jutott a kormánynak, hogy communistikus kísérleteket támogasson, aztán meg a legtöbb telepes a communismus tanait egyáltalában nem is ismerte, hanem oly célok elérésére törekedett, melyek e tanokkal homlokegyenest ellenkeznek.

Az 1893-ik év végén a jelenlegi dél ausztráliai szövetséges államokra súlyos gazdasági és pénzügyi válság nehezedett, mely a kormányt a nagy terjedelmű közmunkák beszüntetésére kényszerítette, a polgárok fogyasztási képességét csökkentette és a colónia külkereskedelmére igen súlyosan hatott. Ennek természetesen következménye el nem maradhatott. 1894. elején tekintélyes számú munkás kenyér nélkül maradt, a mihez még az is hozzájárult, hogy az 1890—91-ben beállott nagy munkabeszüntetés folytán amúgy is gyengített munkás-egyletek sem támogathatták őket. De segíteni kellett rajtuk, annál is inkább, mert a kormány a kivándorlást nem látta volna szivesen, hiszen a 97 millió hektár területű országnak lakossága úgyis csak 32.000 főre rúgott. Az összes ausztráliai államoktól 1861. óta követett politika, hogy a felhasználatlanul heverő területek megművelését munkára kész telepésekkel előmozdítsa, vezette az adelaide-i vezető férfiakat arra az eszmére, hogy a munkanélküliek egy részét erre a czélra felhasználja, már csak azért is, mert összegyülemlésük a fővárosban könnyen zavarokra és a piaci munkabér leszorítására vezethetett volna. Ezt a pompás tervet, sajnos, rendszertelenül, elszietve valósították meg.

1893-ban törvényt hoztak, melynek az volt a czélzata, hogy a

kis tőkéseket, a kiknek a régebbi törvények nem nyújtottak elegendő segítséget a földnek birtokba vételére, a coloniához kösse, a meny nyiben megállapította, hogy minden »eléggé alkalmas« személynek joga van legalább húsz társsal egyesülve »falusi telep«-et alapítani, még pedig »önkormányzati és szövetségi alapon«. Ilyen közületbe való belépéshez legalább 50 font sterling készpénzvagyron szükséges. Nem tarthatnak erre igényt: »ázsiaiak, angolul nem tudó külföldiek, vadházasságban élők, hasonló telepekből már kizárt egyének, ragályos betegségben szenvedők, férjükkal nem élő asszonyok, végül 18 éven aluliak és 50 éven felüliek«. Viszályok és peres kérdések elintézésére a rendes bíróságok megkerülésével választott bírákat rendel a törvény alkalmazandónak. A telepéseknek a kormány földet bocsát rendelkezésükre, fejenként 640 hektár terjedelmig, a következő feltételek mellett: A földjavításokra tíz éven át hektáronként és évenként 6¹/₂ shilling fordítandó. A kormány évi kerek 5 shilling haszonbért kap, adhat azonban földjavítási célokra előlegeket, a melyek személyenként az 50 font sterlinget meg nem haladhatják. Ezen előlegek tíz éven belül visszafizetendőek és utánuk a harmadik évtől kezdve 5⁰/₁₀₀ kamat jár. Az egész összegért egy-egy falusi telep lakói egyetemlegesen felelnek s míg vissza nem fizettetett, a telep fel nem oszolhatik. Ha azonban a visszafizetés megtörtént, minden telepésnek magántulajdonába megy át az általa elfoglalt telep.

Számos munkásnak már említett nyomorára való tekintettel az adelaide-i ipar- és munkatanács Gillen földmívelési ministerhez azzal a kérelemmel fordult, hogy a kis tőkések számára akotott új törvényt kivételesen és próbaképen azokra a vagyontalan munkásokra is terjeszse ki, a kik hajlandók a Murray folyó mentén letelepedni. A kormány ehhez hozzájárult, megfizette a jelentkezők úti költségeit, megfelelő készpénzelőlegeket adott és tekintélyes területnek, összesen 27.850 hektárnak birtokbavételét engedélyezte. A közönség is támogatta a vállalatot kisebb összegekkel. Gillen a kísérlettel nemcsak a kenyérműködőket akart segíteni, hanem azt remélte, hogy az államnak is használ, mert az új telepéseknek vízi munkálataitól az esőzési rendellenességek miatt eddig nem művelhető Murray-menti földek használhatóvá tételét várta. E reménye teljesült is, persze nem oly simán és gyorsan, mint hitte.

Az esős évszakban, a mely ott főleg májusra esik, a folyó gyakran kilométer szélességűvé árad és bőséges iszapot hagy hátra; némely esztendőben azonban augusztustól februáriusig egy cseppnyi csapadék sincsen, a minek következtében az ürgék oly óriás mód felszaporodtak, hogy sok mindent tönkretesznek. Néhány évvel ezelőttig ezért csak halászok és favágók élhettek meg ezen a vidéken. Hogy a Murraynak igen fontos kihasználását előmozdítsa, elfogadta a kormány 13 évvel ezelőtt Chaffey kanadai nagytőkés cég ajánlatát, hogy a folyó jobb partján vízi társulatot alakít. A cég 100.000 hektárnyi területet kapott ingyen, azon kötelezettség ellenében, hogy 20 év alatt 300.000 font sterlinget fektet bele. Megkapta továbbá a jogot, hogy kellő bevizesítés biztosítása esetén egyes földterületeket el is adhat, ezért azonban magára vállalja, hogy öt éven belül nagy gyümölcszárító és gyümölcselrakó telepeket alapít és a kormánynak a megvizesített földnek huszadrészét földmives-iskola nyitására és más állami célokra átengedi. A Chaffey-féle munkálatok 1888-ban

kezdődtek meg. Mikor a Lyrup-telep a Chaffey-féle földek tőszomszédságában megalapult, a kanadai vállalat már 100.000 fontot adott ki emelő gépekre, 2.000 h-nál nagyobb területet gyümölcsfákkal ültetett be és az így rendbe szedett helyeken 600-nál több személy lakott. Renmarkban már posta, bank, iskola, áruházak, templomok voltak és egy a község tulajdonában álló szálloda is, a — gothenburgi systema szerint — azzal a rendeltetéssel, hogy hozadéka közczélokra forditassék. Ily kedvező környezetben telepedtek meg az adelaidi munkanélküliek Morgan és Renmark közt (vagyis kerek 160 km. hosszú területen). Az első telep, mint már mondtuk, 1894 februáriusában, az utolsó 1895. januáriusában alapított.

Az állammal kötött egyezség és a helyi viszonyok a telepeseket »közös« munkára kényszerítették, de jogukban állott ezt a közös munkát szabad tetszésük szerint szervezni. A lyrupiak készítették, minthogy ők voltak az elsők, az első szabályzatot, a melyet azután a többi falvak szinte szó szerinti szövegében átvettek. Hogy e letelepedések szervezetét megvilágítsuk, a következőkben a »statutumok« főpontjait idézzük.

Uj tagok beiratási díjat fizetnek. Felvételük a telepések közgyűlésén történik, még pedig szótöbbséggel. Ha valaki a közösségből kilép, tovább is felelős marad a közös tartozásért, de csak a maga része erejéig. A körülményekhez képest az intézőtanács biztosítékot kívánhat tőle, vagy kártérítést adhat neki. Hogy valamely tag a maga üzletrészét más kívülállóra ruházhassa, ahhoz az intézőtanács engedélye szükséges. Ugyancsak ez a tanács zárhatja is ki a közösségből a tagokat, persze az összességhez való felebbezés fentartásával, nyolcz okból. A kizárt tag összes jogait elveszti, de a maga része erejéig felelős marad a közösségnek, hacsak ez utóbbi ez alól fel nem oldja. Az engedetlen tag esetleg karhatalommal is eltávolítható. Az intézőtanács öt tagból áll, kik közül félvévenként kettő visszalép. Nevezetesebb teendői a parcellák kiosztása a tagok közt, építkezések, az ipari telepek berendezése, az összes szükséges anyagok megvétele és felhasználása, a tagok élelmi czikkei számára raktárok létesítése és vezetése, a készítmények eladása, a részletek megállapítása, a rend és fegyelem fentartása, a közgyűlés határozatainak végrehajtása és a községi érdekek általános megvédése. A jegyzőt a tanács nevezi ki. Ez vezeti felügyelet alatt a könyveket, végzi a pénztári teendőket stb. stb. A tanács minden fontosabb határozata a plenum jóváhagyására szorul. A tiszta nyereségnek legfeljebb $\frac{2}{3}$ -a osztható fel a tagok közt. A telepések a tanács tagjai iránt engedelmességgel és tisztelettel tartoznak. A kijelölt parcellákon kell lakniok, engedély nélkül nem távozhatnak. Évenként mindenki két heti szabadságot kap, az időpontot a tanács határozza meg. A maga telkével a telepes tetszése szerint élhet, de sem a föld maga, sem a melioratiók nem az ő tulajdona, ellenben az övé a többi magával hozott termelési eszköz, ép úgy mint a rendelkezésére bocsátott ingó tárgyak. A község szállítja minden egyes tagjának az összes szükségleti czikkeket bérszelvény ellenében a készlet nagysága szerint megállapított árszabás alapján, a mely a családtagok száma és kora szerint igazodik. Az esetleg el nem használt szelvényeket a szövetkezet később, ha vagyoni állapota megengedi, beváltja. Az előleg, a bér és adók kifizetése után a társaság feloszolhatik, a földet és a vagyont a tagok közt feloszthatja.

Ez a szabályzat számos vonást mutat, a melyek az egésznek communistikus jelleget adnak, így a közös gazdálkozás a választott tanács vezetése alatt, az összes szükségleti cikkeknek községi raktárakból való beszerzése, a parcellák feletti személyes tulajdonjog hiánya. De ezt a jelleget teljesen ellensúlyozzák más határozományok: telkével mindenki azt tehet, a mit akar, biztosítva van az együttműködés egész idejére a haszonélvezet, feloszlás esetén csekély bér ellenében a tulajdonjog is életbe lép, a haszon osztalékok alakjában szétosztásra kerül, a fel nem használt utalványok (szelvények) úgyszólván magántőkévé alakulnak, a kötelezettségek teljesítése után a szövetkezet feloszlása a vagyon felosztásával egyetemben egyszerű szótöbbséggel elhatározható. Ez individualistikus vonások bizonyítják a communistikus jellegnek csak ideiglenes átmeneti voltát.

A legnehezebb akadályok közé, a melyekkel a telepeseknek meg kellett küzdeniök, tartozott az, hogy az igazgatás élére tapasztalt személyeket kellett volna szerezni. Hogy az egész vállalkozás balul ne üssön ki, gondoskodni kellett arról, hogy úgy az előkészületek, mint később az egésznek vezetése arra képesített férfiak kezében összpontosuljon. Ez azonban nehezen ment, mert a telepesek egyrészt csak keveset voltak hajlandók az érdekükben kifejtett munkálkodásért fizetni, másrészt meg csak igen kevés, vezetésre alkalmas egyéniség akadt köztük. Ennek természetes következménye voltak aztán az ügyetlenkedés, veszekedés, pénz- és idővesztés, érzékenykedés, bukta-tás, új választás, fegyelemellenesség stb. egész sora. Az ilyesmi, mint tudjuk, más gyarmatosításnál sem igen marad el, kezdve Cabot Ikariajától egész Lane Uj-Ausztraliájáig. Aztán meg ott, hol az ilyes telepek saját pénzükkel dolgoznak és csak ritkán tartanak közgyűléseket, mindez nem oly veszélyes, mint a Murray völgyben, a hol kölcsönpénzzel gazdálkodtak és havonként gyűlést tartottak. Ehhez járult nemsokára még az is, hogy a telepek bevásárlásaikat csak terhes feltételek mellett eszközölhették, mert az állami előlegek és a magánosok adományainak (utóbbiak 4000 f. st-re rugtak) elköltése után az elárusító kereskedők áraikat óriásilag felemelték. Szóval a finansiális helyzet kezdettől fogva sokkal nyomottabb volt, sem hogy képesek lehettek volna igazán megfelelő, tehát drága erőket a vezetéssel megbizni. A helyzet megromlására vezetett végül a hiányos szervezet is, a mint az a szabályzatból kitünik.

Mikor a földmívelési minister 1895 derekán azt látta, hogy az előlegek törvényes határát (fejenként 50 f.-ot) már átlépte a nélkül, hogy csak kilátás is lett volna a visszafizetésre, hogy alkotását életképessé tegye, felhatalmazást kért a törvényhozástól, hogy a kölcsönökkel fejenként 100 f. st.-ig mehessen és hogy a fizetési határidő háromtól öt évre hosszabbtassék meg. Mivel tisztába jött azzal is, hogy a szövetkezeteknek engedett túlnagy önállóság csunya visszaélésekre vezetett, úgy, hogy szükkörű, felügyelet behozatala igenis kívánatos volna, a parlament bizottságot küldött ki, a mely a viszonyokat a helyszínén tanulmányozta, 115 személyt kihallgatott és november havában jelentést tett. Kitént, hogy a kormány előlegei már L. 26.000-et meghaladták, nem tekintve az államtól szállított árúk fejében keletkezett adósságokat, a bér- és adóhátrálékokat, a csalá-

dok száma 592-re 440-re apadt. Művelhetővé tétetett 263 hektár művelés alatt pedig körülbelül ennek fele állott. A felállított emelőgépek kerek 111 Ha. megvizesítésére voltak elegendők, ennek is csak $\frac{1}{4}$ -e volt már bevizesítve, gyümölcsfákkal, szőlővel, főzelékekkel és takarmánynyal beültetve. Az idénynek termékei L 6624 értéket képviseltek a gépek beszerzési árának, a szerszámoknak, épületeknek és meliorációknak beszámításával az activák L 47624-et tettek ki, a mivel szemben összesen L 37416 passiva állott.

A bizottság jelentése alapján nemsokára néhány falu feloszlatott, egyrészt azért, mert Morgan a maga korcsmaival igen közel volt, másrészt a tulságos veszekedések miatt, végül meg a földnek csekély értéke miatt is. Csak nyolcz telep maradt, most már csak hét van, mivel Murtho, mint már fentebb említettük, tavaly megszűnt. Az egész felügyeletet a kormány Mac Intosh nevű »telepszakértőre« bízta, a ki Overland Cornerben lakik, a falvakat gyakran meglátogatja és a tanácsokat szóval és tettel támogatja, »Kinevezése óta«, írja Vigouroux, »alábbbhaésgytak a veszekedések a munkálatokat sokkal jobban végzik. Ez a szakértő igen művelt uri ember, a telepeseket sok időveszteségtől és csalódástól menti meg.«

Azon enquête óta 1897. június végéig a megművelt terület nagyot nőtt (193 ha-ra), ezzel szemben azonban a lakosság rohamos csökkenése a terhek, az adósságok súlyának megnagyobbodását okozta. Ekkoriban a finaciális helyzet egyáltalában nem volt kielégítő. Egyéb körülmények is, a melyek a szabályzat végrehajtásával függtek össze, pl. a szelvényrendszer, a ratiók felesleges bősége, a lusták és szorgalmasak egyenlő ellátása stb. elégedetlenséget okoztak. Felmerült ennél fogva a viszonyok alapos megváltoztatásának szükségessége és Mc Intosh ki is gondolt oly rendszert, a mely a szövetkezeti üzem előnyeit egyesíteni hivatva volt az individuális munkáéval. Ezt a rendet először Ramcuban próbálták behozni — ott ugyanis a viszonyok különösen kedvezően alakultak, mivel az ottani telepések kevesebb hibát követtek el, adóterhük is kisebb volt a többiekénél, továbbá mind agglagények voltak és így munkájuk eredményéből semmit sem sem kellett család fentartására fordítaniok, — Lyrup pedig engedélyt kapott arra, hogy átmeneti módussal élhessen. A következőkből mindkét systema főbb vonásai ki fognak derülni.

Ramcuban a közös tulajdon 25 részre osztatik, mindegyik tag 1 részt kap, a minek ellenében az intézőtanácsnak a passivák huszonötöd részeért felel. Lyrupban mindegyik tag $6\frac{1}{3}$ shillingért ha-on és évenként a tanácstól neki kijelölt telket — legalább 2 ha — elfoglalhatja és kihasználhatja, Ramcuban minden tag az összes bevizesítési költségek reáeső hányadát viseli, Lyrupban csak a saját földjének bevizesítésére megkivántató vizet fizeti meg. Ramcuban a munka még az egyes parcellákon is közösen végeztetik, míg Lyrupban kiki a maga részén tetszése szerint dolgozhatik. A ramcoiak bérükből hetenkint 15 shillinget költhetnek el, a maradékot pedig az év végén kapják. A lyrupiak kedvezőtlen finaciális helyzetük miatt keresetüknek csak felét adhatják ki, a többire pedig addig a bizonytalan időpontig kell várniok, mikor a viszonyok annak kifizetését megengedik.

Látjuk tehát, hogy a ramcoiak az 1893-iki törvény rendelkezése

és az előlegezési feltételek ellenére a föld egyéni tulajdonba vételét még kötelezettségeik teljesítése előtt is bizonyos fokig keresztül vitték és hogy náluk az egyetemleges felelősség helyébe az egyéni lépett. Mindkét faluban az egyes egyidejűleg úgy a saját számára, mint a köz javára is dolgozik. A hol csak lehetséges, az akkordbéreket alkalmazzák, a ki pl. egy tonna tüzelő fát vág a vízi művek számára 2 sh-et kap, a ki két tonnát vág, 4-et. Mindkét faluban a közös munka — az összes munkának még mindig nagy része — szakértő igazgató vezetése alatt történik, a kinek nagy hatásköre van és kinek esetleges visszaélései ellen a földművelési ministerhez lehet felelőbeadni. Egyebekben pedig Vigouroux a következőket írja: Mikor én a telepeket meglátogattam (1898 májusában), azokban már oly szabályzatok valának érvényben, a melyekben a parlamenti bizottság által szükségesnek mondott reformok kifejezésre jutottak; az egyes tag jogainak teljesebb biztosítása, rend- és fegyelmi büntetések pontos megállapítása, a mi sok esetben fölöslegessé teszi a kizárást; felhatalmazása a kormánynak, hogy a tanácsot felfüggeszsze, utóbbinak ellenőrzése a telepszakértő által... Ramco és Lyrup lakosságának nagyobb része, úgy látszott nekem, az új renddel teljesen meg van elégedve.

Ezt a benyomást nyerte Davit Mihály is, valamint a telepek egyéb látogatói is, köztük a földművelési minister. Az asszonyok el vannak ragadtatva — jegyzi meg Vigouroux, mert a közelben sehol korcsma és mert a gyermekek egészségesek. Egyes vidékeken, különösen Holderban a lakóházak sokkal kényelmesebbek és jobban építvők, mint a városi munkások rendes lakásai. Az egészségi állapot általában kitűnő... Az anyagi életfeltételek kielégítőek. A mi a szellemieket illeti, ezek kielégítést nyernek idegenek látogatásai és könyvek által. A társadalmi elemet kölcsönös látogatások, hangversenyek, piknik, táncmultságok stb. szolgáltatták.

»Most, hogy a fő nehézségeket már leküzdötték, az emberek a földhöz nagyon ragaszkodnak... A szegény kenyérszűkeket többsége nem igen csalódik abban a reményességben, hogy a Murray mentén saját tűzhelyet nyer. Dél-Ausztrália kormánya sem bánja meg az ebbe a kísérletbe fektetett pénzt, ha így sikerül neki az, hogy száz meg száz családnak nevezett folyó mentén kielégítő megélhetést biztosítson; különben is azon van — és ez az összes ausztráliai kormányokról áll — hogy a munkanélkülieket jól elhelyezze és telekbirtokos középosztályt teremtsen. A visszafizetésekre vonatkozólag úgy vélekedik Vigouroux époly érdekes, mint értékes iratának más részében, hogy igen kétséges ugyan, hogy az állam az előlegezett tőkének akár csak egy részét is valaha viszontlássza, de igen valószínű, hogy ha az időjárás vagy rossz aratás útját nem állja, állandóan 5% kamatot fog húzhatni.

Az ausztráliai évkönyv a telepeken az 1898-iki év végén élők számát 787-re teszi Mc Intosh legújabb jelentése (1900. július 24-iki kelettel), az 1900. évi június 30-án meglévő népességet 513-ra teszi, közte 338 gyermek, a mi tekintélyes apadás. Ezzel szemben a bevezetett és megművelt föld nagysága aránytalanul nőtt. Nevezett szakember így ír: »Az utolsó 12 hónapban a telepek (most már csak hét van), kielégítőbb haladást mutatnak, mind eddig valaha. Habár kevesebb tag van, mint az előző évben, mégis több hasznos és maradandó

munkálat végeztetett, különösen a parcellákon való végleges megtelepedés és annak tulajdonba vétele érdekében.«

Ezen czél felé törekszik valamenyi falu, habár egyikük sem tehet eleget az eredeti feltételeknek (visszafizetés stb.) Az egyes szövetkezetek, mert hisz voltaképen ilyenekkel van dolgunk, mai állásáról Mc Intosh kimerítő jelentéséből néhány szűkszavú adatot meritünk:

A lyrupi aratás 1899/1900-ban kétszeres hozadékkal végződött, mint 1898/99-ben és az 1900/1901-iki előre láthatólag ismét meg fog kétszereződni. A pyapi telepések eddigi rendjükkel nincsenek megelégedve és oly változásokat akarnak, a melyek őket a ramcoi és lyrupi rendszerekhez közelebb viszik. Csak igen erős kéz és individualisatio biztosíthatja e telep felvirágzását, különben fenn sem tartható. A mi Moorokat illeti, az a küszöbön álló aratásból alkalmasint tekintélyes hasznot fog huzni, ha a gyűjtéshez elég munkáskéz lesz; ha a tagok száma nem szaporítható, kívülről lesz kénytelen munkaerő után látni. Ha e telepen a parcellázás végbe megy, a telepések igen jó földbirtokra tesznek szert, s csakhamar jólétbe jutnak. Kingston: Ha a legközelebbi két évben szigorú takarékoságot tartanak szem előtt, az önköltségek a jövőben fedezetet nyernek, sőt helyes igazgatás mellett Kingston lassanként a legjövedelmezőbb vállalatok egyike lesz a Murray mentén. Holder az idén valószínűleg fedezi költségeit, de csak akkor maradhat fenn, ha két évig a végletekig takarékoskodik. Waikerienek fényesebb kilátásai vannak, mint bármelyik falunak, de csak akkor, ha a legközelebbi két évben a gyakorlat, és erős vezetés karöltve jár a legnagyobb takarékosággal; Ramcoban most a telepések saját parcelláikon laknak és ez a telep sokkal kedvezőbb benyomást kelt, mint a többi, körültekintő és takarékos vezetés esetén itt további pénzsegélyre szükség nem igen lesz.« Mc Intosh jelentését a következő szavakkal zárja: »A telepések nagy érdeklődéssel várják a tervezett új törvényt. A szándékolt reformok, kétségtelenül igen hasznosak lesznek, mert hiszen arra vannak hivatva, hogy az embereket takarékosabbakká, függetlenebbekké és öntudatosabbakká tegyék.«

Gillennek minden kellő előkészület nélkül megkezdett kísérlete úgy látszik mégis csak sikerülni fog, ha kisebb mértékben is, mint tervezetett. Igaz, hogy Vigouroux véleménye szerint az egész már rég zátonyra jutott volna, ha a Chaffey-féle vállalat nem készítette volna elő a talajt, a mi a nagyvárosi tehetetlen kenyérelkülieknek a dolgot tetemesen megkönnyítette. A kanadai czég által létesített piaczok és hajójáratok, az ő 600 blockmunkása által tett tapasztalatok nélkül az adelaidi munkások a Murray mentén valószínűleg igen rosszul jártak volna.

Kacser Lipót

Francia munkásélet.

Fernand et Maurice Pelloutier: *La vie ouvrière en France.* Paris 1900. 342. l.

Igazi francia munka. Szellemes, könnyed és vonzó modorban, a szokásos felületességgel is, kiragad a munkásviszonyokból egy-egy megkapó részletet, hogy az olvasót megnyerje a munkásügynek.

Szeret feltárni szomorú állapotokat és fest sötéten, és látunk ismét olyan jeleneteket és képeket, mint a milyeneket annak idején a negyvenes években a nagy angol enquête-ek hoztak napvilágra. A francia munkás nyomora élénk színekkel tárul fel, de a munkás sorsa érdekében történekről egy szót sem találunk e munkában. Gyűlölet a capitalismus ellen és részvét-felköltés a munkás irányában, ez vonul végig az egész könyvön, positiv javaslat vagy tájékoztató irány nélkül.

Mindenekelőtt a munka hosszasságáról és tartamáról szól a szerző. És már itt a könyv elején jellemző színekben tűnik fel a szerző irányzata. »A könyörületesség szavára ép úgy, mint az okosság tanácsára süketen, a vállalkozók a munkást gépnek tekintik. A társadalmi rendnek utolsó szava számukra: az osztalék. Ha ez emelkedik, akkor a társadalom legjobb rendben van; ha csökken, ez a zűrzavaros anarchia.« A munkaidő tartamára egy 300 évvel ezelőtt megjelent jelentésből Brabant vidékéről közli, hogy a munkás körülbelül 3300 órán át dolgozott 350 napon s így átlag naponként 9 óra 15 percig dolgozott; és most, a midőn a technica oly sokféle segéd-esszéköt ad rendelkezésre, Európában átlag majdnem mindenütt a rendes munkaidő 10 óra és egy negyed; tehát éppen egy órával több, mint a tizenhatodik században. Az északamerikai államokban 9 óra, sőt némely államban $8\frac{1}{2}$ óra; Ausztráliában 8 óra a munkaidő. Szerzőnk példázgatva felsorolja, hogy Franciaországban egyes foglalkozásoknál mily hosszú a munkaidő; így Párisban a bérkocsisok 14—18 óráig vannak munkában, a párisi bazároknak az alkalmazottak 15, 16, sőt 17 óráig vannak elfoglalva; a kávéházak garçonjai reggel 8 órától kezdve éjfélig dolgoznak, rendes fizetést nem kapnak, hanem a borralalókból élnek, sőt vannak olyanok is, kik napi váltságot fizetnek, csak hogy a helyiségek vendégeit kiszolgálhassák; a mészárossegédek 15—18 órai munkában vannak. A hosszú munkaidő megrövidítésére sok államban történtek is törekvések. »Meghosszabbítani a munkaidőt, az nem gazdaságos módszer. A fizikai erőlködés az izmok energiájának elfogyasztásával jár. De ez a fogyasztás, ha túllép a minden egyes egyén sajátosságának megfelelő fokot, a szervezetre úgy hat, mint a méreg. Ez a fok túl van lépve akkor, ha az egyéntől meghatározott időben többet követelünk, mint a megnyit energiája elbir. Ekkor az izmok ellankadása következik be, hasonlóan a lóhoz, a melyet meg nem szokott gyors futásra használtak.« A tapasztalás azt mutatja, hogy a munkaidő megrövidítése a munka eredményét nem csökkentette. Angolországban a hadügyi minister 8 órára szállította le a napi munkát, a munka eredménye mennyiségben nem volt kisebb, minőségben pedig jobb volt; hasonló eredmény számos magánvállalatnál is volt tapasztalható. Így Lettowitzban (Morvaországban) egy túll- és csipkegyáros a holt évadban leszállította a munkaidőt $9\frac{1}{2}$ órától $7\frac{1}{4}$ órára; miután a munkások darabszámra kapták fizetésüket, a két és egynegyed órával rövidebb időben ugyanazt a mennyiséget készítették el. Engel-Dolfus Mülhausenben a 12 órai munkanapnak 10 órára való leszállítása után azt tapasztalta, hogy a balesetek száma kisebbedett, a gyártott cikkek minősége jobb lett, az általános gyári költségek kisebbedtek és a termelés egyenlőbbé vált. Szerzőnk figyelmezteti azonban a munkásokat arra, hogy a törvényhozástól ne kérjék a munkaidő leszállítását, mert a munkásokra nézve a munkaidő leszállítása csak akkor előnyös,

ha a kisebb időre is megkapják a hosszabb időre járó munkabért; ezt pedig törvénnyel biztosítani nem lehet. Társadalmi úton, a meggyőződés terjedésével lehet csak célt érni.

A munka második része foglalkozik magával a munkabérrel. Mindenütt az a tapasztalás, hogy a proletariatus serege megfordított arányban nő, mint az ipari vállalatok száma, tehát a termelési eszközök koncentrációjával egyenes arányban áll és hogy a gazdagodás geometriai arányban nő a munkabérekkel. A tapasztalás továbbá mutatja, hogy minél inkább nagyobbodik a munkaidő tartama, annál inkább kisebbedik a munkabér; ez talán különös jelenségnek látszik, de igaz.

A nők munkája külön fejtegetésnek tárgya. Mindenekelőtt utal arra, hogy Európában nők nagyban vannak még a mezőgazdasági munkálatoknál is elfoglalva. A nők alkalmazása az ipar terén abból az okból keletkezett, hogy munkabérük kisebb a férfiak munkabérénel. Ép ezért a nők alkalmazása folyton nagyobbodik. Hiába utalnak némelyek arra, hogy a nő rendszeretete, takarékosága és józansága következtében alkalmasabb és jobb munkás a férfinnál; az egyszerűen phrasis. A nőmunka olcsóbb, de nemcsak ezért játszik szerepet a gyár-iparban a női munka; hanem mert alkalmazása folytán a férfi munkára is lehet hatást gyakorolni és a gyári munkást egyáltalában olcsóbb munkabérré szorítani. A gyári munka és számos, főképp állva végzendő foglalkozás a női szervezetre károsan hat. Hogyan szülhetnének ilyen nők egészséges gyermekeket? Azok a nők, a kik az egészségre veszélyes üzemekben (pl. dohánygyárak, nyomdák, agyag-árú-műhelyekben) vannak alkalmazva vagy nem is táplálhatják gyermekeiket, vagy mérges tejet adnak nekik. A gyermekhalandóság az olyan családokban, a hol a nő is gyári munkás, aránytalanul nagy. Így Erfurtban 100 ujonszületetre esik halott:

Korban	a felsőbb osztály körében	a közép	a munkás
1 hónapos	20	45	84
2 »	9	19	40
3 »	6	16	30
4 »	10	17	26
5 »	7	10	16
6 »	8	11	18
7 »	3	6	11
8 »	6	9	13
9 »	4	8	15
10 »	5	7	10
11 »	4	6	11
12 »	7	19	31
Összesen	89	173	305

A nő sokkal kevésbé tűri a gyári élet nehézségeit; így a Svájczról adatok állnak rendelkezésre, mely szerint a halálozás a férfiaknál 100, a nőknél 127, a betegnapok száma 100:150, a betegség átlagos tartama 100:117. És hogy tud a nő oly kevés fizetéssel megélni? A takarékoság és a józanság micsoda csodás mesterműve által tud a munkabérből, mely nem elegendő, hogy egy külvárosi korcsmában a legsoványabb ételt lehessen megfizetni, élelmezést, lakást és ruházatot megszerezni? Vannak jótékony és emberszerető egyesületek, melyek Párisban a munkásnők élelmezése céljából külön

étkező termeket rendeztek be s a hol 70 centimesért tisztességes ebédet adnak; de mi ez a nagy tömegben alkalmazott munkásnők serege számára? Sajnos, épen a párisi nőmunkásoknál lehet tapasztalni azt, hogy tápláló ételmezés helyett inkább holmi pipere és ruházati czikkre adják ki nehezen szerzett pénzüket! És csudálatos, míg a férfimunkásoknál sorsuk ellen a felháborodás gyakori, a nők a capitalismus zsarnoksága ellen nem igen lázadnak fel, de sőt a társulás előnyeivel sem igen törődnek, alig egy ezer női munkás van syndicatusban. A női munka szabályozásával az egyes országok törvényhozásai ismételten foglalkoztak.

A gyermekeknek alkalmazása a munkánál megelőzte a nőkét. Angolország már 1833. évben kénytelen volt azon visszaélések ellen állást foglalni, melyeket a gyári és bányaélet a gyermekek alkalmazásával felmutat. De ezek az intézkedések tényleg nem sokat használtak.

A könyv tüzetesen foglalkozik a munkások nagy halandóságával. E nagyobb halandóság okaiul tekinti a műhelyek és gyárépületek egészségtelen voltát; a gyárakban legtöbbször rossz a szellőztetés, a gépek nincsenek kellően védve balesetek tekintetéből, a padlózat piszkos és poros, állandó léghuzam uralkodik; egyszóval a gyáros minél nagyobb takarékoságot fejt ki épületei és felszereléseinek érdekében a munkás egészségének romlása árán. Igen sok gyárban a nyersanyag, melylyel a munkás foglalkozik, az egészségre káros hatású; így porcellángyárakban ólomsavval kell bizonyos manipulatiót végezni, mely az illető munkásnőkre halálos következményekkel jár; egy limogesi gyárban egy év alatt husz munkásnő halt meg. A balesetek is nagyban hatnak a halálra. Így 476 bányászra, 365 vasuti munkásra, 65 tengeri halászra jut egy-egy munkás, a ki baleset folytán hal meg. A balesetek nagy száma a munkások elfoglaltságából, illetőleg a hosszú munkaidőből is származik; Németországban a balesetek a nap különböző szakasza szerint így oszlottak meg:

6—8 óra közt reggel	1229 baleset
8—10 » » »	1884 »
10—12 » » »	3188 »
1—2 » » délután	645 »
2—3 » » »	1037 »
3—4 » » »	1243 »
4—5 » » »	1198 »
5—6 » » »	1306 »
6—7 » » »	979 »

A halál okai közt első sorban szerepel a tüdővész; a poros légkör, melyben igen sok munkás állandóan működik, okozza azt, hogy a tüdő és a légzőszervek támadtatnak meg. A munkások élettartamáról dr. Popper (Prága) a következő érdekes összeállítást adja; az átlagos élettartam:

aranyozóknál és aranyverőknél	30 év
keztűsöknél	31 »
nyomdászok és könyvomóknál	32 »
bányászoknál	33 »
köszörűsök és szobrászoknál	35 »
lakatosoknál	36 »
könyvkötőknél	39 »
kalaposok, nyergesek, czipészek és kovácsoknál . . .	41 »

asztalosoknál	42 év
szabók és pékeknél	43 »
hajósok és halászoknál	45 »
kőművesek és festőknél	46 »
mészárosok, takácsok, posztósok és köteleseknél . . .	47 »
ácsok és kerékgyártóknál	48 »
sörfőzőknél	49 »
kertészek és erdészeknél	50 »
kocsisoknál	51 »

Hogyan él tehát a munkás, hogy élettartama aránylag rövid? Élelmezése a lehető legrosszabb; a húsfogyasztás évről-évre kisebbedik; így Franciaországban fejenként és évenként volt a húsfogyasztás 1850. évben 10 kg., 1893. évben 7 kg. A tojás ára nagyobbodott, a bor drágább, a lakások szűkebbekké és nagyobb árúakká váltak, szóval a munkásosztály minden tekintetben rosszabb helyzetbe jutott. Ha összehasonlítjuk a munkások évi jövedelmét az évi kiadásaival, mindjárt szembeötlök az, hogy a munkás sanyargó életmódra van utalva. Így Charleroi-ban egy kőszénbányász évi bevétele 969 fr. 80 c., kiadása pedig 1384 fr. 50 c. Ily körülmények közt a munkás igyekszik kiadásait kisebbiteni; de ez csak úgy lehetséges, ha élelmezésében, ruházatában és lakásában rosszabbal elégszik meg; hamisított vagy elromlott eledeleket eszik, rosszabb ruházatban jár, kisebb és egészségtelenebb lakásban él.

—vits.

Állami számvitel.

Wallon Dezső: *A Magyar állami számvitel Kézikönyve.* Budapest, Athenaeum, 1891. nagy 8. rét. 331 old.

A számvitel magyar irodalmát még a legnagyobb jóakarat sem mondhatná gazdagnak. Műveljük úgy, a hogy azt a szakszerű tanítás megkivánja. A félkezem ujain is elszámolhatnám azokat a műveket, a melyek a számvitel nagy területének valamelyik mezőjét nem azért művelték, hogy a tanítás egyik-másik fokán azok használják, a kiknek majd vizsgálatot kell tenniök belőle. Gazdasági fejlődésünk sok alkotásnak a számvitel adja meg az életképes formát; de azért nem szeretünk mélyebbrehatóan foglalkozni vele és nem tanítunk, nem is tanulunk belőle többet, mint a mennyivel beelégszik a censor a vizsgálaton. Innen van azután, hogy talán a tudomány egyetlen ágában sem vagyunk annyira az önállóság híján, mint a számvitelben. Tankönyveket írunk, jól rosszul utánozva azt a módszert, a melyet idegenben készült tankönyvek már réges-régen megállapítottak, mint olyant, a mely a tanuló igényének és érdekeinek legjobban megfelel. A számvitel tudományával nem igen foglalkozunk és szolgálja bár a gazdasági életnek bármelyik terét, mi nagyobbára csekély önállóság nélkül tanítjuk a gazdaság egyes formáihoz simult számviteli törvényeket úgy, a mint azt legközelebbi szonszédaink is legkönnyebben hozzáférhető munkákban tanítják. Még a kifogástalan, jó, nyelvtanilag helyes, magyaros terminológiát se csináltuk meg; és ép az államszámvitel az, a melyre nagyon ráférne, hogy megbarátkozzék nyelvünkkel.

Pedig nem esnék épenséggel nagy nehezünkre ezen a téren is a magunk lábán járni. Multunk is van benne, meg a rátermetség nélkül se szűkölködnénk. Olyan sok értékes munkáját őrzik a régi

irattáarak ezen a téren is a magyar szellem genialitásának, hogy csak a kezünket kellene kinyujtanunk annak a hidnak a megépítésére, a melyen áthozhatnánk a multat, hogy megcsináljuk az életképes jelent. Az a nemzet, a melynek szellemi műhelyében készült az 1887: XX. törvénycikkely bátran odaállhat a számvitel irodalmában és alkotásaiban klasszikus nemzet az oldala mellé. Azok a számvevők, a kik maguk közé sorozhatják Szarkát, az 1812-iki bécsi számviteli pályázat tudós díjnyertesét, többet tehetnének, mint a mennyit eddig is tettek.

Hogy mennyire közönyösek, talán cynikusak is vagyunk a számvitel érdeksphaerája iránt, azt feltűnő nyilvánossággal bizonyítja az a hidegség, a mely most jellemzi a számvitel irodalmát, a mikor közgazgatásunk reformkérdései nyomán már is szőnyegen, sőt közvetlen elintézés előtt vannak a számvevőségek rendezésének és a törvényhatóságok számvitelének fontos kérdései. A törvényhatóságok főszámvevői országos congressust is tartottak, javaslatokat is dolgoztak ki, a melyekről nem igen mondhatnám, hogy föltétlenül helyeslendők; de azért a számvitel irodalma hallgat, talán majd csak akkor szólal meg, ha a kész törvény, vagy a kiadott ministeri rendelet hiányait lehet bírálgatni; a készítés munkájában nem vesz részt.

Bizonyára nagy akadály a ezen a téren való haladásunknak az a roppant korlátoltság, a melylyel tanügyi kormányunk a számvitelnek felsőbb oktatásáról gondoskodott. A budapesti tudomány-egyetem falain túl sehol sincsen a közoktatásügy felsőbb tagozatában a számvitelnek rendes tanszéke. Még a kolozsvári Ferencz József egyetem is né küle szűkölködik; a vidéki jogakadémiákon pedig csak olyaténképen tanítják néhol, mint a vivás ügyességét. A műegyetemen, a hol egyidőben meleg otthona volt a számvitel tudományának és azoknak a tudományágaknak, a melyek fejlődését segítik és nagyra-növését támogatják, olyan szűkre szabták világát, hogy önálló életre, tudományos munkásság művelésére módot nem enged.

A magyar számviteli irodalom nagy sivatagában oásis Wallon műve. Kiváló elsősegeit a következőkben látom. A számvitelt tanítja és nem kalandozik el a közgazdaságtan és államháztartás fogalmainak útvesztőjében; ezeknek tisztázását azoknak hagyja, a kiknek ezek e tudományágak teszik tanulmányuk tárgyát. Mivel pedig nem nyult tárgya határain túl, egész erejével azon munkálkodhatott, hogy okos és könnyen áttekinthető rendszerben ismertesse meg a számvitel mivoltát abban a keretben, a melyben az törvényeink és a pénzügyek kezelésére alkotott szabályok szerint helyt foglal. Általános tanokkal kezdi Wallon dr. tanításait. Ezek során meg is jelöli azt a helyet, a mely az államszámvitelnek az államtudományok között jutott és pontosan határolván körül a maga birodalmát, határozottan kijelölt úton halad tovább. Bizonyára nagyon emelte volna a tudós szerző jeles munkájának értékét, ha a bevezetéképen adott általános tanok során helyet kerit rövidre mért és szabatos értelmezésére azoknak a kifejezéseknek, a melyekkel a számvitel dolgozik; a számvevő nyelveinek és nyomtatványok, meg könyvek hasábrendjének a szabatos fogalom meghatározásait értem. Igaz, hogy úgy a második, mint a harmadik részben alkalomadtán szabatosan magyarázza a szerző az állami számvitel eszközeit és az ellenőrző szolgálat menetét; de vannak közben olyan fogalmak, a melyek régi kolonczaik a számvitelnek, és a laicus, a ki nem ismeri azt a különös nyelvet, a mely a számvevők

hivatalaiban fejlődött ki, alig is érti. Csak két szóra utalok: hasáb, rovat. Ez az utóbbi nem is jó szó, s már csak azért is el kellene temetni, hogy szálljon vele együtt megérdemelt sirjába a rovacns (!), de meg a köztudat, a jó nyelvérzék nyomán ép a hasáb szóval kezdi kiszorítani; milyen jó lenne bevilágítani az ilyen nomenclatura sejtelmesnek látszó világába, hogy legyen a számvevő nyelve is olyan tiszta és világos, mint a minő az a tartalmas könyv, a melylyel Wallon gazdagította irodalmunkat.

Az általános tanok után az állami számviteli hatóságoknak és azok szervezetének rendjét tanítja a szerző. Szabatos, határozott leírását adja ebben a részben az állami számvitel közegeinek, a pénztárak meg a számvevőségek szervezetének és hatáskörének. De miként az egész műben, ebben sem pusztá leírást, illetőleg kész fogalmakat ad a szerző: nagy irodalom bírálatos ismeretén keresztül szűrődött tudással, egy-egy rövidke mondatban megadja annak a szerepnek a mivoltát is, a mely hivatva van az illető intézményt betölteni.

Az állami számvitel eszközeit tanítja a szerző műve második részében. A könyvek vonalrendjét, szerepkörét és mintáit tanítja ebben. Leszáll arról a pöffeszkedő magaslatról, a melyen igen sok író van, a ki számvitelt tanít, de csak úgy, hogy megmondja a számvitel rendjében használt könyvek rendjét, nagy ritkán vonalrendszerét is, de könyvük tudós mivoltának lefokozásául tekintik, ha a mintalapokat is közölnék. Persze nem kérdik, hogy a könyv tudományos külső máza mellett tanul-e belőle valamit az olvasó. Házat senki se épít fa, meg téglá nélkül. Csak a számvitel felfújttudósai hiszik, hogy lehet számvitelt tanítani a nélkül, hogy megismertetnék a számvitel eszközeit. Wallon nem ezek közé való. Nem a maga nagy tudásával akar munkájában dicsekedni, hanem azt akarja, hogy tanuljon a könyvéből, a ki a kezébe veszi; meg is teheti.

Az állami számvitel és az ellenőrző szolgálat menetét tanítja a munka harmadik része. Végigkíséri a szerző ebben a részben az állami költségvetést szerkesztésétől egész a zárszámadás országgyűlési tárgyalásáig. Az állami adósságok mivoltának és azok kezelésének, majd a számadási perrendtartásnak részletes tárgyalásán kívül le-tárgyal még néhány, különleges szabályok által rendezett számviteli ügyet, nagy szaktudással és a hazai számviteli kezelés pontos és alapos ismeretén kívül a megfelelő nagy külföldi irodalom adta tudomány bírálatos megjegyzéseivel.

A munka ötödik részében a kettős számvitel rendszerét tárgyalja a szerző; valószínűleg abból az ötletből, hogy az állami számvitel főkönyve — miként Wallon is megjegyzi, alig megmagyarázható okból — a kettős számvitel törvényei szerint készül. Talán, mert csakis itt alkalmazzák a kettős számvitelt, kerített a tudós szerző alkalmat arra, hogy ennek törvényeit is magyarázza. Rövidre szabott helyéhez mértén eléggé kimerítőn, és határozott pártállás szerint, a kettős számlasor hiveinek tanítása alapján.

Wallon, a ki a budapesti tudom. egyetemen az államszámvitel-tan előadója, első sorban hallgatóinak kívánt jó könyvet írni a magyar számvitelről. A törvényeknek, a megfelelő irodalomnak, az összes utasításoknak alapos és részletes tudásával olyan munkával gazdagította ebben a törekvésében a számvitel irodalmát, a mely menten oda nem tartozó sallangtól, lehetőleg rövidre véve,

nélkülözhetetlen munka mindazoknak a kezében, a kiket hivatásuk, szolgálatuk a számvitel tudására kényszerít. Én csak a mű tudományos értékének fokozása érdekében óhajtottam volna, hogy a czím-ben is megszabott határvonal ellenére egy rövidke fejezetben megismertette volna a szerző azokat a rendszereket, a melyek szerint az európai államok készítik számvitelüket; hadd tanulták volna meg a magyar számvevők azt is, hogy miféle rendszer keretében készítik a számadásokat másfelé.

Berényi Pál.

A chequerendszer.

1. Halász Sándor: *A chequerendszer és fejlesztése Magyarországon.* Budapest 1900.

2. Vajda Zoltán: *A csekk és girorendszer fejlődése és ennek akadályai Magyarországon.* Budapest 1901.

Arany-standardre törekszünk. Éveken át jelentékeny áldozatokkal készülünk erre, s ha egyszer elérjük, akkor a más államokban már gyökeret vert cheque-rendszert alig nélkülözhetjük. A papir-gazdálkodás szomorú korában még csak elvergődünk e nélkül is, bár így is veszünk eleget, de rendezett valutának giro és cheque kiegészítő része. A kezdet első nehézségein ugyan már átestünk, hisz postatakarékpénztárunk és az Osztrák-Magyar Bank tevékenysége már egyengette az utat, s eljutottunk oda, hogy legalább érezzük a cheque-forgalom hiányát, hogy gondolkodunk a felett, mikép is lehetne ez idegen csemetét a hazai földbe átültetni, hogy mint is lehetne a vezető nemzetek vívmányait itthon honosítani.

Hála és köszönet tudományos akadémiánknak azért, hogy pályakérdéseivel provocálta szakembereinket, kik becsületes törekvéssel, európai színvonalon álló tudással és magyaros lelkesedéssel nekidültek a munkának s oly dolgozatokkal ajándékozták meg szegényes irodalmunkat, melyek a kérdés egész terjedelmét felölelve, ismertetik a multat, taglalják a jelent és megmutatják a haladás és fejlődés útját.

A koszorút Halász Sándor munkája nyerte el s méltán. Széleskörű olvasottság, nagy gyakorlati ismeret jellemzi a művet, melynek beosztása, rendszere és kidolgozása mutatja, hogy gondolkodó fővel állunk szemben, ki nemcsak átértette, de át is érezte a problema fontosságát, ki a tudás mellé bevitte a szeretetet is s így a könyv nemcsak tanulságos, hanem vonzó is. Különösen az a rész érdekes, a melyben a jövő teendőit taglalja.

Igaza van abban, hogy lépés volna előre, ha az Osztrák-Magyar Bank a cheque-számlán is adna kamatot. Magam is úgy látom, hogy a kamat hiánya sietteti a tőkék kivonását és kergeti másfelé, hol gyümölcsözik is. Igaz, hogy jegybunkunk az átutalást díjmentesen végzi, miből a tagnak van haszna, de ennek mérlegelésétől még bizonyos körök messze esnek. A fejlődés érdekében magam is azt mondom, adjon a bank szerény kamatot még az esetben is, ha kénytelen volna ezt kis kezelési díj kirovásával ellensúlyozni. Az intézménynek alkalmazkodni kell a nép jelleméhez és gondolkodásához.

Halász a postatakarékpénztár centralisatiója mellett tör lándzsát, e pontban nem tudom követni érdemes szerzőnk érvelését, mert azt hiszem, hogy az ügynek csak előnyére válnék, ha Budapest mellett más középpontokat is teremtenének. Ugy gondolom, hogy négy-öt

vidéki városban is berendeznék a nyilvántartást, s mindegyik fél választhatna, hogy melyikkel akar levelezni. A költségtöbblet nem lehet akadály. A chequenek megismertetése és megkedveltetése egyelőre a főtörekvés. Nemes cél volna a gazda-osztály megnyerése. Ez irányban nagyot lendítene a dolgon, ha jelzálogbankjaink bevezetnék a betáblázott folyószámlás hitelt. Az engedélyezett hitelösszegekről a gazda cheque-vel rendelkeznék. A Köztelek termeiben nem egyszer szólottunk már erről, most már a cselekedet következhetnék. Időmegtakarítás céljából felette kívánatos volna, hogy az adót fizethessük cheque-vel, kis jóakarattal ez csakugyan megvalósítható. Nem helyeselhetem a »clearing« szónak olyan értelemben való használatát, mint postatakarékpénztárunk teszi. Ezen intézetnél clearing nincsen, a mit így neveznek, ez nem más, mint giro. Halásznak fejtegetéseiből is világosan kiderül, hogy clearing alatt különböző intézetek elszámolását értjük, mely együtt jár a scontrirozással, a jegyzékek kicserélésével és a különbözet elszámolásával. Ez ellen már régebben is irtam, s bármily kicsinyesnek lássék is, az ügy érdekében felette kívánatosnak tartom a fogalmak tisztázását, a hibás kifejezés mellőzését.

Ha még megemlítjük, hogy Halász munkájában megtaláljuk a különböző országok cheque-törvényeinek magyarra való fordítását, akkor végezhetjük ismertetésünket avval az igaz óhajjal, hogy olvassuk el a művet.

Vajda munkájáról, mely a pályázaton dicséretet nyert, annak előszavában Földes Béla írja meg véleményét, mondván:

»Szerző teljes alaposággal tárgyalja a kérdést, annak történeti fejlődését, jelenlegi alakulását a különböző államokban ismeri, a kérdés irodalmát nagy gondnal felkutatta, a mellett gyakorlati érzékkel itéli meg az intézmény természetét, feltételeit, hazánkban való meghonosítása elé gördülő nehézségeket és ebből kiindulva, teendőink programját. Már a kérdés előzményeinek vázolásában talán egy lépéssel tovább megy, mint azt a kérdés szigorú oekonomiája követeli . . .«

Tényleg Vajda itt-ott kissé terjengős, eltér a tárgytól, de csakhamar megint a kérdéshez fordul és érdekesen szövi tovább gondolatmenetét. A rendszer középpontjává nem a postatakarékpénztárt állítja, szivesebben terelné az üzletágot a passiv üzletekkel is foglalkozó bankok felé. Elismeri a postatakarékpénztár üdvös működését, de itt-ott feléje suhint, de csak suhint s nem vág, mert idejekorán visszarántja karját. Kár is volna bántani azt az intézetet, mely ha nem is tökéletes, de fejlődésre képes s eddigi működése is hasznos volt. Magam is átlátom, hogy a hitelnyújtással foglalkozó bankoknál is akad tér a cheque bevonására, de egyelőre még oly kevesen vannak, hogy postatakarékpénztárunk tevékenységét, a passiv üzletek hiánya mellett is csak üdvözölni lehet.

Szabadjon még egy csekélységre reflectálnom. Halász írja cheque, Vajdánál pedig check. Az angol könyvekből úgy látom, hogy cheque a használatosabb. Bár legszivesebben fogadnám az írás harmadik módját, mely szerint volna »csekk«. Talán ilyen kicsinységgel is előmozdítanók, hogy a cheque vagy check mentül előbb csekk legyen.

Közgazdasági tudományunk lassú haladásának egyik okát mindig abban láttam, hogy pénzügyintézeteink hivatalnokai, az iskolától való megszabadulásuk után, irodalommal alig foglalkoznak, pedig épen az

üzleti életet ismerő tisztviselő arra is hivatva volna, hogy szerzett gyakorlati ismeretét adja át a nagyközönségnek. Csakhogy kissé irtóznak a betűvetés mesterségétől. Vajda munkája örvendetes kivétel. Mint egyik egyik előkelő intézetünk activ hivatalnokáé bepillantást nyert a valódi életbe és ez is egy ok arra, hogy fejtegetéseit megsziívléljük.

A cheque-ről külföldön már eleget irtak, sőt magyar nyelven is akad egy-két derék mű, melyek legjobbjai mellé sorakozik e kettő. A problema azért még nincsen kimerítve, olyan kis munka, mint például Seyd—Sjöström dolgozata, még el kelne irodalmunkban. A tollforgatók tiszte a talaj előkészítése, az alap megépítése, oly szilárdan, hogy azon magasra emelkedhessék a gyakorlati berendezés.

Az alkotásra hivatott és illetékes körök hasznát vehetik Halász és Vajda munkájának, felette kívánatos, hogy vegyék is, hogy mentől hamarabb megvalósuljon az az ige, melyet Földes idéz az előszóiban: »un étalon fiduciaire sur un rocher d'or.«

Havas Miksa.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 június 30-án.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSO	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RIIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszádik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatsschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw.

A rövidítés után levő arabszám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Fuchs, C. J.: Volkswirtschaftslehre. Leipzig: Göschen 1901. (139) 12°. 80 Pf. — Samml. Göschen, 133.
- Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Hrg. v. J. Conrad (u. A.). 2. Aufl. Bd. 6: Paasche—Syndikat. Jena: Fischer 1901. (XII, 1187) 8°. geb. M. 14.50.
- Nazzari, E.: Sunto di economia politica. 8^a ed. Torino: Bocca 1901. (XXI, 261) 8°. l. 3.—.
- Nicola, R. F.: Esposizione sintetica et sistematica dei principii di scienza delle finanze. Napoli: 1901. (113) 8°. l. 2.50.
- Petri, C.: Volkswirtschaftslehre. Berlin: Parey 1901. (VIII, 102) 8°. Geb. M. 1.20. Landw. Unterrichtsbücher.
- Tangorra: La dottrina economica di F. Ferraris. **RIIS** 1.

2. Elmélet.

- Garnault, E.: Etude sur la balance du commerce Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (12) 8°.
- Honestas: Threads and patches of political economy. London: Digby & L. 1901. (174) 8°. 3/6. net.
- Jannaccone, P.: Il costo di produzione. Torino: Un. tip. ed. 1901. (380) 8°.
- Landry, A.: L'utilité sociale de la propriété individuelle. Etude d'économie politique. Paris: Soc. nouv. de lib. et d'éd. 1901. (511) 8°. 7 fr. 50.
- Marx, K.: Value, price, and profit. Addressed to workingmen. Intro. a. anno. by L. Sanial. New-York: N. Y. Labor News Co. 1901. (74) 8°. bd. 50 c.

- Mayr, G. v.:** Begriff und Gliederung der Staatswissenschaften. Tübingen: Laupp 1901. (III, 66) 8°. M. 1.80. Aus: Festgabe f. A. Schäffle.
- Myrbach, F. v.:** Die Arbeit und ihre Stellung in der menschlichen Wirtschaft. Prag: Harpfer 1901. (19) 8°. 60 h. — Samml. gemeinnütz. Vortr. 272.
- Natoli, F.:** Sul valore di monopolio. Torino: Roux & V. 1901. (40) 8°.
- Reinhold, K. Th.:** Der Weg des Geistes in den Gewerben. Grundlinien zu einer modernen Lehre von den Gewerben, insb. vom Handel. Bd. 1: Arbeit und Werkzeug. Leipzig: Hirschfeld 1901. (XVI, 392) 8°. M. 6.60.
- Schmoller, G.:** Einige prinzipielle Erörterungen über Wert und Preis. Berlin: Reimer 1901. (43) 8°. M. 2.—. Aus.: Sitzgsber. d. preuss. Akad. d. Wiss.
- Tangorra, V.:** Saggi critici di economia politica. Torino: Bocca 1901. (228) 8°. l. 5.—.
- Valenti, G.:** La proprietà della terra e la costituzione economica. Saggi critici int. al sistema di A. Loria. Bologna: Zanichelli 1901. (261) 8°. 10 l.
- Bedeutung, die, der Marx'schen Werttheorie.** NZ 37.
- Berardi, D.:** Utilità limite e costo di riproduzione. GE 3.
- Cornélissen, Ch.:** Les théories de Marx sur la rente foncière. RSo 6.
- Ely, R. T.:** Competition: its nature, permanency, and beneficence. Publ. Amer. Econ. Asso. II. No. 1.
- Ferrero, G.:** The evolution of luxury. Internat. Jour. Ethics, apr.
- Fetter, F. A.:** The passing of the old rent concept. QJE 3.
- Fetter, F. A.:** The next decade of economic theory. Publ. Amer. Econ. Asso., II., No. 1.
- Graziani, A.:** La teoria del salario nella storia delle dottrine e dei fatti economici. GE 3.
- Keasbey, L. M.:** The study of economic geography. PSQ 1.
- Loria, A.:** Theory of international trade. EJ 3.
- Meade, E. S.:** The limitations of monopoly. Forum, April.
- Seligman, E. R. A.:** Social elements in the theory of value. QJE 3.
- Shaw, C. G.:** The theory of value and its place in the history of ethics. Intern. Journ. Ethics, apr.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- Bienaymé, G.:** Le coût de la vie à Paris à diverses époques. Profits, étrennes et pourboires. Paris: Berger-Levrault & Co. 1901 (19) 8°. Extr. du Jour. de la Soc. de statist. de Paris.
- Bonolis, G.:** La giurisdizione della mercanzia in Firenze nel sec. 14: saggio storico giuridico. Firenze: Seeber 1901. (140) 8°. l. 2.50.
- Boulger, D. C.:** India in the 19th century. London: Marshall 1901. (368) 8°. 6 s. net.
- Chambres syndicales de la ville de Paris et du département de la Seine.** Historique des métiers composant le groupe et de leur syndicats, par les présidents de ces chambres avec la collaboration de F. Husson. Paris: Watelet & V. 1900. (461) 8°.
- Cheyney, E. P.:** An intro. to the industrial and social history of England. New-York: Macmillan 1901. 8°. \$ 1.40.
- Cordier, H.:** Histoire des relations de la Chine avec les puissances occidentales, 1860—1900. L'empereur T'oung-Tché. Paris: Alcan 1901. (574) 8°. 10 fr.
- Delffs, O.:** Deutschlands Aufgaben als Gross- und Weltmacht. Dresden: Pierson 1901. (54) 8°. M. 1.—
- Diercks, G.:** Spanien. Kulturgeschichtliche und wirtschaftspolitische Betrachtungen. Berlin: Gutten-tag 1901. (V, 123) 8°. M. 2.50. — Schr. d. Centralst. f. Vorbereit. v. Handelsverträgen 16.
- Engels, F.:** L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato in rel. alle ricerche di L. H. Morgan. Vers. di P. Martignetti. Milano: »Crit. sociale« 1901. (277) 16°. l. 3.—
- Flour de St.-Genis:** Mémoire sur l'effort de la population rurale, à partir du 15e siècle, pour acquérir la terre. Ext. Paris: Imp. nat. 1901. (11) 8°.
- Griffith, W.:** History of Kansas City illustrated in three decades: founding, rise, present position. Kansas City: 1901. 8°. 7/6.
- Jahrbuch des deutschen Wirthschaftslebens.** Hrsg. vom Institut für Gemeindewol, Frankfurt a. M. Frankfurt a. M.: Baer & Co. 1901. (IV, 308) 8°. M. 3.—

- Mihaesco, N.: La Roumanie à l'exposition universelle de 1900. Paris: Giard & B. 1901. (23) 8°. Extr. de la RIS.
- Reports by H. M. Agent and Consul-General on finances, administration, and condition of Egypt, and the Soudan in 1900. London: Eyre & S. 1901. 9 d.
- Skarzynski, L.: La Pologne à l'exposition universelle de 1900. Paris: Giard & B. 1901. (14) 8°. Extr. de la RIS.
- Vieffville, J. de: Le Japon contemporain (Sa politique; son commerce) Ext. Paris: imp. Hennuyer 1901. (37) 8°.
- Bastable, C. F.: Some features of the economic movement in Ireland. EJ 2.
- Calisse, C.: Studi recenti di storia economica italiana. RIIS 1.
- Goetze, A.: Die Artikel der Bauern 1525. Hist. Vierteljahrschr. 1.
- Utasítás a murányi udvarbíró részére 1662-ből. MGT 6.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Ball, T. H.: North-Western Indiana from 1800—1900; or, a view of our region through the 19th century. La Porte: 1901. 12°. 10/6.
- Bernard, F.: L'Indo-Chine. Erreurs et dangers, un programme. Paris: Fasquelle 1901. (III, 312) 18°. 3 fr. 50.
- Birth, deaths, marriages registered in England in 1900, General abstract of. London: Eyre & S. 1901. 1 d.
- Births, deaths, and marriages in England — 62 nd Annual report, for 1899, of the Registrar-General. London: Eyre & S. 1901. 8°. 1 s. 9½ d.
- Births, deaths, and marriages in Scotland — 46th Annual report, for 1900, and 36th annual report on vaccination. With appendix and index. London: Eyre & S. 1901. 8°. 5 d.
- Boell, P.: L'Inde et le problème indien. Paris: Fontemoing 1901. (326) 18°. 3 fr. 50.
- Brousseau, G.: Les richesses de la Guyane française et de l'ancien contesté franco-brésilien. Paris: Soc. d'éd. scientif. 1901. (VIII, 248) 8°. 10 fr.
- Devauz: L'Afrique occidentale française. Gap: Vollaire & Ce. 1901. (20) 8°.
- Etienne: L'Algérie au point de vue politique, administratif et économique, conférence. Ext. Paris: imp. Laffray (1901). (19) 8°.
- Froideveaux, H.: La politique coloniale de Napoléon I. Extr. Besançon: imp. Jacquin 1901. (12) 8°.
- Jahresbericht der deutschen Kolonialgesellschaft. 1900. Bearb. in der Geschäftsstelle. Berlin: Heymann in Komm. 1901. (82) 8°. M. 1.—.
- Norman, H.: Peoples and politics of the far east: Travels and studies in British, French, Spanish, and Portuguese colonies, Siberia, China, Japan, Korea, Siam, and Malaya. New ed. London: Unwin 1901. (624) 8°. 7/6.
- Noyer, A.: Questions coloniales. Les Ouled-Sidi-Cheikh et Bon-Amama. Evreux: imp. Lamaury 1901. (15) 8°. 5° c.
- Penant, D.: Questions de droits colonial. Le nouveau régime financier des colonies françaises. Paris: Tribune des colonies 1901. (12) 8°.
- Perrin, R. de: De l'armée coloniale. Ses rapports avec la colonisation. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (160) 8°.
- Raisin, C.: La dépopulation de la France et le Code civil, ou Influence du régime successoral sur le mouvement de la natalité française. Thèse. Bourg-e.-B.: imp. Allombert 1901. (181) 8°.
- Robinson, C. H.: Nigeria, our last protectorate. New-York: Mansfield & Co. 1901. (235) 8°. cloth \$ 2.—.
- Salzano, A.: Un po' di luce, a proposito della nuova legge sull'emigrazione. Napoli: 1901. (31) 16°. l. 1.—.
- Supan, A.: Die Bevölkerung der Erde. Periodische Uebersichtüb. neue Arealberechnungen, Gebietsveränderungen, Zählungen der Bevölkerung. 11. Asien und Australien. Gotha: Perthes 1901. (IV, 107) 8°. M. 6.40. — Petermann's Mitteil. aus J. Perthes' geogr. Anst. 135.
- Théry, E.: Le péril jaune. Préf. par d'Estournelles de Constant. Paris: Juven 1901. (320) 16°. 3 fr. 50. — Etudes éc. et financ.
- Wilson: The truth about Newfoundland. Being an account of our senior colony. London: Richards 1901. (240) 8°. 3/6.
- Zimmermann, A.: Die deutsche Kolonialgesetzgebung. Tl. 5: 1899 bis 1900. Berlin: Mittler & S. 1901. (XLII, 223, XXXIV) 8°. M. 7.—.
- Barabás, E.: A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete. KS 6.

Mohr, P.: Frankreichs Erfolge und Pläne in Innerafrika. **ZS** 6.
 Pey erimhoff, H. de: L'oeuvre française d'Algérie. **ASP** 3.
 Schefer, Ch.: La politique coloniale

de la première restauration: le dessin. **ASP** 3.
 T anner, E. P.: Colonial agencies in England. **PSQ** 1.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- B anks, C. B.: All sorts and conditions of women. Cheap ed. London: Stock 1901. 8°. 2/6.
- B assermann u. Giesberts: Die Arbeiterberufsvereine, Referate. Jena: Fischer 1901. (32) 8°. 20 Pf. — Schr. d. Gesellsch. f. soz. Reform. 2.
- B ebel, A.: Christentum und Sozialismus. Eine religiöse Polemik mit Kaplan Hohoff. Neue Aufl. Berlin: Buchhandl. Vorwärts 1901. (16) 8°. 10 Pf.
- B ék ésy, S.: Az ipari muokák balaset elleni biztositása külföldön. Budapest: Franklin-társ. 1901. (83) 8°. 2 K.
- B elmin, A. C.: Le Congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée. Clermont: imp. Daix 1901. (27) 8°. Extr. de la Rev. d'assistance.
- B ericht der k. k. Gewerbeinspektoren über ihre Amtstätigkeit i. J. 1900. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (LXXV, 417) 8°. 4 K.
- B ericht des k. k. Gewerbeinspektors für die öffentlichen Verkehrsanlagen in Wien, aus dem Berichte der k. k. Gewerbeinspektoren ü. ihre Amtstätigkeit 1900. Wien: Hof- u. Staatsdruck. 1901. (381—395) 8°. 40 h.
- B erichte der k. k. Gewerbeinspektoren über die Heimarbeit in Oesterreich. Hrsg. vom k. k. Handelsministerium. Bd. 2. Wien: Hölder 1901. (XII, 380) 8°. 3 K.
- B ernstein, E.: Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich? Berlin: »Sozialist. Monatshefte« 1901. (50) 8°. M. 1.—
- B ert h, E.: Dialogues socialistes. Paris: Jacques & Co. 1901. (319) 8°. 3.50 fr. Bibl. d'études socialistes 4.
- B lanc, A.: L'immigration en France et le travail national. Thèse. Lyon: Rey 1901. (194) 8°.
- B uilding societies, 6th Annual report by Chief Registrar of friendly societies, of proceedings of registrars under Building Societies Acts; with abstract of annual accounts and statements of societies, for 1900. Part 1: Report. London: Eyre & S. 1901. 2½ d.
- C habrol, L.: La réglementation légale de la durée du travail dans l'industrie française. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (253) 8°.
- C habrol, L.: La réglementation du travail dans l'industrie du papier. Paris: imp. Capiomont & Ce. 1901. (169) 8°. 10 fr.
- C harity Commissioners for England and Wales. 48th report, for 1900. Appendices. London: Eyre & S. 1901. 8°. 3½ d.
- C ompte-rendu des séances du congrès international du repos du dimanche, Paris 1900. Paris: imp. Picquoin (1901). (140) 8°.
- C ompte-rendu du 29e congrès régional de la Fédération du Nord du Parti ouvrier français, Douai 1901. Lille: imp. Lagrange 1901. (24) 8°
- C ongrès international pour la protection légale des travailleurs, Paris 1900. Compte-rendu analytique des séances. Paris: Rousseau 1901. (XXX, 118) 8°. — Expos. univ. 1900. Minist. du comm.
- C ongrès international pour la protection légale des travailleurs, Paris 1900. Rapports et Compte-rendu analytique des séances. Paris: Rousseau 1901. (XXX, 567) 8°. 15 fr. — Expos. univ. 1900. Min. du commerce.
- D reux, E.: Le congrès international de la mutualité. Tours: imp. Dubois 1900. (48) 8°.
- D yke, Ch. B.: The economic aspects of teachers salaries. New-York: Macmillan 1901. (84) 8°. \$ 1.— Columbia univ. contribu.
- E llis, H.: The 19th century: an utopian retrospect. Boston: Small, Maynard & Co. 1901. (166) 12°. \$ 1.—
- E scard, F.: La paix sociale par la liberté d'association. Extr. de la **ReS**. Paris: Imp. Levé 1901. (11) 8°.
- E senwein, A.: Die Nationalsozialen und die Bauern. Berlin-Schöneberg: Verl. der Hilfe 1901. (15) 8°. 10 Pf.
- F onsegrive, G.: La crise sociale. Paris: Lecoffre 1900. (518) 18°. 4 fr.
- G eorge, H.: Our land and land policy: speeches, lectures, and miscellaneous writings. Map. New-York: 1901. 8°. 12/6.
- G runer, E.: Congrès international des accidents du travail et des assuran-

- ces sociales. 5e session, Paris 1900. Compte-rendu sommaire. Paris: Imp. nat. 1901. (38) 8°. — Exp. univ. 1900. Min. du commerce.
- Guesds, J.: Quatre ans de lutte de classe à la Chambre, 1893—98. Vol. 1—2. Paris: Jacques & Ce. 1901. 2 vol. 18°. à 3fr. — Bibl. d'études socialistes.
- Guesde, J.: Services publics et socialisme, 4e éd. Paris: Jacques & Ce. 1901. (36) 18°. 20 c.
- Hirsch, M.: Democracy versus socialism: a critical examination of socialism and an exposition of the single tax doctrine. London: Macmillan & Co. 1901. (XXXIV, 481) 8°. 10/net.
- Holt, H.: Talks on civics. New-York: Macmillan 1901. (516) 8°. \$ 1.25.
- Hyndman, J. A.: Time of transition; or, hope of humanity. London: Sonnenschein 1901. (446) 8°. 6 s.
- Infortuni degli operai sul lavoro: legge, regolamento, rr. decreti, normali, moduli. Roma: Tip. Bertero 1901. (199) 8°, l. 1.— Minist. d'agricolt., ind. e. comm.
- Jahresbericht, 3., des Arbeitersekretariates München, 1900. Geschäftsbericht des Gewerkschaftsvereins München. Uebersicht üb. den Stand der Münchener Gewerkschaftsbewegung. Berichte üb. Lohnbewegungen... München: »Münchener Post« 1901. (IV, 95) 8°. 30 Pf.
- Kelly, E.: Government and human evolution. Vol. 2. Collectivism and individualism. London: Longmans 1901. 8°. 10/6.
- Kropotkin, P.: Field, factories, and workshops; or, industry combined with agriculture and bain work with manual book. New ed. London: Sonnenschein 1901. (270) 6° swd. 1 s. net.
- Lassence, A. de: Des unions de sociétés de secours mutuels. Conférence. Pau: Imp. Empéranger 1901. (26) 18°.
- Lechler, P.: Die Wohnungsfrage und die preussischen Ministerialerlasse vom 19. III. 1901. Vortrag. Berlin: Hofmann & Co. 1901. (27) 8°. 75 Pf.
- Légitimus, H.: La lutte. Paris: Imp. Clair 1901. (29) 16°. Parti socialiste franç. Fédér. auton. de la Guadeloupe.
- Levasseur, P. E.: The American workman; an American trad. by. T. S. Adams. Baltimore: J. Hopkins Press 1901. (529) 8°. cloth \$ 3.—
- LioRET, G.: Les principes de la prévoyance et de la mutualité. Moret: Imp. Féjard 1901. (34) 32°.
- Losinsky, E.: Waren die Urchristen wirklich Socialisten? Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (15) 8°. 15 Pf.
- Louis, P.: Histoire du socialisme français. Paris: Éd. de la Revue blanche 1901. (314) 18°. 3 fr. 50.
- Marx, K.: L'Allemagne en 1848. Karl Marx devant les jurés de Cologne. Récitations sur le procès des communistes. Trad. par L. Rémy. Paris: Schleicher fr. 1901. (XII, 403) 12° 5 fr. Bibl. intern. scienc. sociolog. 12.
- Matteotti, M.: L'assicurazione contro la disoccupazione, Torino: Bocca 1901. (VII, 276) 8°. l. 5.—
- Millot (abbé): Que faut-il faire pour le peuple? Paris: Lecoffre 1901. (XI, 523) 18°.
- Muenier, A.: La part du pauvre. Tours: Mame & F. 1901. (71) 12°.
- Naumann, F.: Nationaler und internationaler Sozialismus. Vortrag. Berlin-Schöneberg: Verl. der Hilfe 1901. (15) 8°. 10 Pf.
- Nihil Sine Deo: Le socialisme, l'église, l'armée, ou Dialogue entre le Père Peinard et MM. le Bon et le Sage. Amiens: imp. Clochez 1901. (16) 18°. 10 c.
- Nossig, A.: Revision des Sozialismus. Bd. 1: System des Sozialismus. Tl. 1. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1901. (277) 8°. M. 4.—
- Pachnike u. v. Berlepsch: Die Errichtung eines Reichsarbeitsamtes. Referate. Jena: Fischer 1901. (22) 8°. Schr. d. Gesellsch. f. soz. Reform 1.
- Piché, E.: Conférences sur les oeuvres sociales, données au grand séminaire de Poitiers. Paris: Oudin 1901. (247) 18°.
- Pommer, M.: Miethwohnung oder Eigenhaus? Beitrag zur Reform der Wohnungsfrage in Sachsen. Leipzig: Rossberg 1901. (10) 8°. 25 Pf.
- Po ar relief (England and Wales) — Statement of the amount expended for in-maintenance and out-door relief during the half-year ended Michaelmas 1900. London: Eyre & S. 1901.
- Rapport du Conseil supérieur des habitations à bon marché, année 1900. Paris: Imp. nat. 1901. (51) 8°. — Min. du commerce.
- Sarraute, J.: Socialisme d'opposition, socialisme de gouvernement et lutte de classe. Paris: Jacques & Ce. 1901. (143) 8°. 2 fr. Bibl. d'études socialistes.
- Shuey, E. L.: Factory people and their employees: how their relations are made pleasant and profitable. New-York: Lentilhon & Ce. 1901. (224) 8°. 75 c.

- Sitzungsprotokolle des ständigen Arbeitsbeirates, 1900. Hrsg. vom k. k. Arbeitsstatist. Amt. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (VII, 218) 8°. 2 K.
- Sorgue: L'unité révolutionnaire Paris: »Petit Sou« 1901. (24) 8°. 15 c.
- Sterza, A.: La questione sociale. Roma: 1901. (811) 16°. l. 250.
- Stubbs, C. W.: Pro patria: sermons on special occasions in England and America. New-York: Longmans, Green & Co. 1901. (187) 8°. cloth \$ 1.50
- Tiring, J.: Die sociale Frage und das Prinzip der Solidarität. Bd. 1: Grundlegung. Dresden: Pierson 1901. (XV, 200) 8°. M. 3.50.
- Toniolo, G.: Indirizzi e concetti sociali nell'esordire del secolo 20: conferenze. 2^a ed. Parma: 1901. (275) 16°, l. 250.
- Tortorici, M.: Il socialismo concentrato nel vuoto. Vol. 1. Catania: 1901. (265) 1°. l. 250.
- Trénit, E.: De l'extension aux employés de commerce des lois ouvrières de 1848, 1892, 1893 et 1900. Bordeaux: imp. Gounouilhou 1901. (19) 8°.
- Vorlage, allgemeiner Bericht und Bericht über den 1.—21. Aufsichtsbezirk aus dem Berichte der k. k. Gewerbeinspektoren, 1900. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. 21 Hefte. 8° à 40 h.
- Vorlage, allgemeiner Bericht und Bericht des Special-Gewerbeinspektors f. das Schiffergewerbe auf Binnengewässern aus dem Berichte der k. k. Gewerbeinspektoren. 1900. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. (XLVII, 369—380) 8°. 40 h.
- Vorträge über Arbeiterversicherung und Arbeiterschutzgesetzgebung. Geh. im Charitékrankenhaus, 1901. Berlin: Hirschwald 1901. (III, 205) 8°. M. 5.—.
- Watt, W. A.: A study of social morality. Edinburgh: Clark 1901. (308) 8°. 6 s.
- Willoughby, W. F.: State activities in rel. to labor in the United States. Baltimore: J. Hopkins Press 1901. (9.) 8°. — J. Hopkins Univer. Studies.
- Women worker's conference, 1900. Papers read at the conference held at Brighton, arr. by the National Union of Women Workers. London: King & S. 1901. (213) 8°. 3 s.
- Wood, H.: The political economy of humanism. New ed. Boston: Lee & S. 1901. (318) 12°. \$ 1.25.
- Arbeitskammern, die, in den Niederlanden und ihre Tätigkeit im J. 1899. Soziale Rundsch. 1.
- Auten, W. M.: Some phases of the sweating system in the garment trades of Chicago. **AJS** 2.
- Beloch, J.: Sozialismus und Kommunismus im Altertum. **ZS** 6.
- Bernstein, E.: Friedenau im Kriegszustand. **SM** 7.
- Bogart, E. L.: The Chicago building trades dispute. **PSQ** 1.
- Bowley, A. L.: Statistics of wages in the United Kingdom during the last 100 years. Part 8: Wages in the building trades. Journ. Sta^t. Soc., March.
- Campredon, E.: De l'influence morale de la grande industrie sur la femme et l'enfant. Rev. du christianisme social, 20 mai.
- Chikadzumi: L'assistance publique en Tokio. Rev. municipale, 4 mai.
- Commons, J. R.: A new way of settling labor disputes. Amer. Rev. of Rev., March.
- Crawford, V. M.: Philantropy and wage-paying. **FJ** 3.
- Dalla Volta, R.: Un capitolo di storia sociale della Francia. La scuola san-simoniana. **GE** 3, 4.
- Foxwell, E.: The protection of labor in Japan. **EJ** 3.
- George, J. E.: The Chicago building trades conflict of 1900. **QJE** 3.
- Gesetzliche Regelung der Arbeitszeit im Kohlenbergbau Oesterreichs. Soziale Rundsch. 5.
- Gilman, N. P.: Social economics at the Paris Exposition. Bull. Depart. of Labor, may.
- Gorove L.: Az agrárszocializmusz adatainak gyűjtése. **KS** 6.
- Hauptsächlichsten Ergebnisse, die, der Krankenversicherung in Oesterreich i. J. 1898. Soziale Rndsch. 1.
- Humphreys, M. G.: Trade unions in Japan. Century Mag, April.
- Ipartestületi segélypénztárak, az, sérelmei. Magy. Ipar 25.
- Jacobson: Die wirtschaftliche Lage der Bureau-Arbeiter. Dtsch. Juristenzeitg. 4.
- Kampffmeyer, P.: Kautsky und der »freie, kritische Sozialismus«. **SM** 7.
- Kautsky, K.: Bernsteins alte Artikel und neue Schmerzen. **NZ** 35.
- Kautsky, K.: Problematischer gegen wissenschaftlichen Sozialismus. **NZ** 38.
- Lage, die, der Textilindustrie und ihrer Arbeiter. Von e. Textilarbeiter. **NZ** 35.
- Louis, P.: Blanqui und der Blanquismus. **NZ** 35, 37.

- Luxemburg, R.: Nach dem Kongress. **NZ** 36.
- Maunclair, C.: L'oeuvre sociale de l'art moderne. **RSO** 6.
- Meyer, B. H.: Fraternal beneficiary societies in the United States. **AJS** 2.
- Quejido, A. G.: Der Sozialismus in Spanien. **NZ** 36.
- Rouanet, G.: Le congrès de Lyon. **RSO** 6.
- Schiavi, A.: L'organisation des paysans en Italie. *Mouv. socialiste* 60.
- Schmidt, R.: Der Anteil der Gewerkschaftsbewegung an der materiellen Hebung der Arbeiterklasse. **SM** 7.
- Simon, H.: Aerzte im Gewerbeaufsichtsdienst. **NZ** 35.
- Stokes, J. G.: On the relation of settlement work to the evils of poverty. *Intern. Jour. Ethics*, April.
- Vahlteich, J.: Die Sozialisten in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. **NZ** 36.
- Veblen, T.: Industrial and pecuniary employments. *Publ. Amer. Econ. Asso.*, II., No. 1.
- Vollmar, G. v.: Nachwort zum Fall Millerand. **SM** 7.
- Willoughby, W. F.: Labor legislation in France under the 3d republic. 1. **QJE** 3.
- Wilson, M.: Contracting-out from the workmen's compensation act. **EJ** 2.
- Wrigley, C. W.: Socialism in Canada. *The Intern. Socialist Rev.*, mai.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Agricultural rates act, 1896. — Return showing rateable value of agricultural land and other property, amount of poor rates collected... in 1896 a. 1899. Counties of Carmarthen, Carnarvon, Dorset, Essex, Leicester, and Yorks. London: Eyre & S. 1901. 6 d.
- Andereg, F.: Eine Sammlung freier Vorträge zur Hebung der Landwirtschaft. 1. Hftbd. Bern: Sturzenegger 1901. (196) 8°. M. 3.—.
- Anglès-Dauriac: Note sur le bassin houiller de la Boule. *Extr. Paris: Dunod* 1901. (47) 8°.
- Angot-Coullon, E.: Mémoire sur le régime actuel de la propriété et de l'exploitation foncière dans l'ouest de la France; ce qu'il devrait être en 1900. Solesmes: imp. St.-Pierre 1901. (26) 8°.
- Archiv des deutschen Landwirtschaftsrats. Jg. 26. Bericht über die Verhandlungen der 29. Plenarversammlung, 1901. Hrsg. v. Dade. Berlin: Parey in Komm. (II, 511) 8°. M. 4.—.
- Board of agriculture — Annual report of proceedings, for 1900, under the Tithe, Copyhold, Inclosure, etc. Acts. London: Eyre & S. 1901. 8°. 2½ d.
- Boisson, F.: Les sociétés de secours mutuels dans l'agriculture. Paris: Rousseau 1901. (151) 8°.
- Cadore, A.: Agriculture ardéchoise. Annonay: Royer 1901. (203) 18°.
- Congrès international des mines et de la métallurgie, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (32) 8°. — *Expos. univ. 1900. Min. du comm.*
- Darbot: L'agriculture et les questions sociales. T. 2: La crise agricole, la police sanitaire des animaux. Paris: Berger-Levrault & Ce. 1901. (560) 8°. 7 fr. 50.
- Dorner B.: A sertés Magyarországban. Budapest: Franklin társ. 1901. (VIII, 372) 8°. 5 K.
- Günther, F.: Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft des österr. Grossgrundbesitzers und Güterbeamten. 2. Aufl. Wien: Frick 1901. (93) 8°. K, 2.—.
- Guffanti, A.: La colonizzazione dei terreni incolti in Italia e le leggi agrarie allo scopo. Stradella 1901. (298) 8°. l. 3·50.
- Haguet, L.: Des chambres d'agriculture. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (132) 8°.
- Jamain, P.: La vigne et le vin. Avec la collaboration de G. Bellair et C. Moreau. Atlas vinicole de la France et de ses colonies, contenant 19 cartes. par R. Hausermann. Paris: Doin 1901. (XLIII, 961, 16 planch.) 8°. 30 fr.
- Laborde, A.: La crise vinicole en Gironde et le moyen d'y remédier. Bordeaux: Feret & F. 1901. (14) 8°.
- La Tour-du-Pin La Charce: De la représentation de l'agriculture près des pouvoirs publics. Paris: Rondet & Ce. 1901. (8) 8°. *Extr. de l'Asso. catholique.*
- Njemetzki: Die Ueberwindung der Getreidebrot-Krisis durch ländliche Bäckereigenossenschaften. Berlin: Hofmann & Co. 1901. (50) 8°. M. 1·50.
- Pêche fluviale en France. Principaux engins et modes de pêche autorisés on interdits. Sous la direction de L. Daubrée par R. de Drouin. Paris:

- Imp. nat. 1900. (VII, 653) 4°. — Exp. univ. 1900. Min. de l'agricult.
- Peters, J.: Das belgische Pferd und seine Zucht. Mit Notizen über die Wiesen- und Weideverhältnisse in Belgien. Leipzig: Schmidt 1901. (VIII, 78) 8°. M. 2.50.
- Plehn, B.: Die landwirtschaftlichen Genossenschaften. S. A. aus. Milchztg. Leipzig: Heinsius 1901. (39) 8°. M. —80. — Schr. d. Dtsch. milchwirtsch. Ver. 88.
- Roth, F.: On the forestry conditions of Northern Wisconsin. Map. London: Wesley 1901. (78) 8°. 2 s. net.
-
- Barth, Th.: Les agrariens dans l'Allemagne nouvelle. Rev. de Paris 11.
- Diensbotenfrage, zur, in der österr. Landwirtschaft. Sociale Rundschau 1.
- Jessopp, A.: England's peasantry — then and now. 19th Century, Jan.
- Kereskedelmi miniszterünk szövetségünkhöz. MGS 6.
- Limburg-Stirum: Skizzen von einer Studienreise durch die nördlichen Weizengebiete der Vereinigten Staaten. ZS 6.
- Morris, W. O'C.: The compulsory purchase of Irish land. Contemporary, March.
- Pedder, D. C.: Farmers villages. Contemporary, Jan.
- Price, L. L.: An agricultural excursion in Lombardy. EJ 3.
- Russel, T. W.: Ireland and Irish land once more. Fortnightly, Feb.
- Schippel, M.: Agrarbewegung und Parteizustände in Süddeutschland. SM 7.
- Verney, E.: Science in agriculture. Contemporary, Feb.
- Williams, T.: The anthracite coal crisis. Atlantic, April.

7. Ipar.

- Actes de la conférence de l'Union internationale pour la protection de la propriété industrielle, Bruxelles 1897 et 1900. Leipzig: Hedeler 1901. (VIII, 248) 4°. M. 8.—.
- Auscher, E. S. et C. Quillard: Les industries céramiques (terres cuites, briques, tuiles, faïences, grès et porcelaines). Paris: Baillièrre & Fils 1901. (280) 18°.
- Couhin, C.: Deux inventeurs et la loi française de 1841 sur les brevets d'invention. Paris: Larose 1901. (66) 8°.
- Couhin, C.: Les inventeurs et les artistes industriels en France et à l'étranger. 3e éd. Paris: Larose 1901. (30) 8°.
- Eddy, A. J.: Law of combinations, embracing monopolies, trusts, and combinations of labour and capital, conspiracy, and contracts in restraint of trade, with federal and state anti-trust-legislation and the incorporation laws of N. J., West Va., and Delaware. Chicago 1901. 2 vols. 8°. 63 s.
- Freese, H.: Das Pfandrecht der Bauhandwerker. Georgenthal: Perthes 1901. (VI, 340) 8°. M. 3.60.
- Gerster M.: A kézművesség jövő alakulása, a kisipar jövője. Előszóval ellátta Sztérényi J. Szeged: Kiadja a m. keresk. és iparkam. szakirod. alapja 1901. (VIII, 194) 8°. 2 K.
- Licht, St.: Mittel und Wege zur genossenschaftlichen Organisation des kleingewerblichen Kredites in Oesterreich. Brünn: Winiker 1901. (100) 8°. 1 K 50.
- Nansouty, M. de: L'année industrielle. Découvertes scientifiques et inventions nouvelles en 1900. Paris: Juven 1900. (270) 8°.
- Russlands Industrie und Handel. Von W. K. Aus d. Russ. v. E. Davidson. Leipzig: Wigand 1901. (IV, 183) 8°. M. 4.—.
- Thouvenot, M.: Les tribunaux industriels et les conseils de prud'hommes. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (226) 8°.
- Limousin, Ch. M.: Une transformation industrielle: l'industrie du ruban à St.-Étienne. JE 6.
- Richter, J.: Erfahrungen eines Handwerkers über das Innungswesen in Oesterreich, Italien, der Schweiz, Frankreich und Deutschland von 1832—1901. Arbeiterfreund 1.
- Tridon: La crise de l'industrie du fer en Allemagne. Monde éc. mai. provisoires afférents à l'année 1900. Paris: Imp. nat. 1901. (259) 8°. Min. du commerce.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Annales du commerce extérieur. France. Situation commerciale. Exposé comparatif pour la période 1885—1899 et comprenant les chiffres

- Beaumont, G.: L'industrie cotonnière en Normandie. Son histoire sous les différents régimes douaniers. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (216) 8°.
- Beiträge zur neuesten Handelspolitik Oesterreichs. Hrsg. vom Verein für Sozialpolitik. Leipzig: Duncker & H. 1901. (IX, 314) 8°. M. 6·80. Schr. d. Ver. f. Sozialp. 93.
- Châle, J.: Transformation du problème douanier rel. au blé. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (139) 8°.
- Coal exports etc. — Return for 1900. London: Eyre & S. 1901. 2½ d.
- Coermann, W.: Die deutsche und internationale Frachtgesetzgebung. Berlin: Häring 1901. (VI, 228) 8°. Kart. M. 3.—.
- Dimitrief-Mamonof et Zdsiarsky Guide du grand chemin de fer transsibérien. S.-Petersbourg: Soc. d'imp. artist. 1900. (570) 16 fr.
- Etienne, A.: Zur Frage des handelspolitischen Systems. Berlin: Gutten-tag 1901. (63) 8°. M. 1·20.
- Falkenberg, A.: Der deutsche Postverband. Versuch zur Vertiefung seiner Aufgaben. Berlin-Schöneberg: Verl. der Hilfe 1901. (46) 8°. 50 Pf.
- Ferber, K.: Das hamburgische Lotswesen auf der Unterelbe bis 1820. Cuxhaven: Rauschenplat 1901. (28, 16) 4°. M. 2.—.
- Fritsch, Th.: Die Arbeiter und die Kornzölle. Ein Wort zum »Brotwucher«. Leipzig: »Dtsch. Müller« 1901. (24) 8°. 10 Pf.
- Grunzel, J.: System der Handelspolitik. Leipzig: Duncker & H. 1901. (IX, 614) 8°.
- Herbert, T. E.: Telephone system of British post office: practical handbook. Rev. ed. London: Whittaker 1901. (230) 8°. 3/6.
- Jasmund, R.: Die Arbeiten der Rheinstrom-Bauverwaltung 1851—1900. Berlin: Mittler & S. 1901. (XI, 242) 4°. Kart. M. 11.—.
- Löbe, E.: Das deutsche Zollstrafrecht. 3. Aufl. Leipzig: Hirschfeld 1901. (VIII, 317) 8°. M. 7·50.
- Magne, L.: Des raccordements internationaux de chemins de fer et des gares frontières. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (126) 8°.
- Neugestaltung, die, der deutschen Handelspolitik. Denkschrift der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin. S. A. veranstaltet von der volkswirtschaftlichen Gesellschaft zu Berlin. Berlin: Simion 1901. (V, 94) 8°. M. 2.—. Volksw. Zeitfr. 179—81.
- Ollech, v.: Ueber Zölle und kleine Mittel zur Hebung der Landwirtschaft. Berlin: Walther 1901. (39) 8°. 50 Pf.
- Paisant, R.: L'admission temporaire des blés et les bons d'importation en France et en Allemagne. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (294) 8°.
- Post office telegraphs — Account for 1899—1900. London: Eyre & S. 1901. 8°. ½ d.
- Quignon, E.: Chemins de fer. Suppression des tarifs communs. Boulogne s. M.: imp. Baret 1901 (18) 8°.
- Reform des Kleinhandels zur Selbsthilfe der Detaillisten. Braunschweig: Ehlers 1901. (36) 8°. 50 Pf.
- Reinhard, L.: Drei Jahre als Kaufmann im Hinterlande Kameruns. Leipzig: Mancke 1901. (23) 8°. 50 Pf.
- Return of trade and shipping of Asia (South-East). London: Eyre & S. 1901. 8°. 1 s. ½ d.
- Rieul Paisant: La question du blé à l'heure actuelle, conférence. Paris: imp. Levé 1901. (36) 8°. Extr. de la **ReS.**
- Roy, F.: Compte rendu du congrès international pour l'unification du numérotage des fils, Paris 1900. Paris: Belin fr. 1901. (115) 8°.
- Schloss, M.: Congrès international de la réglementation douanière, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (37) 8°. — Expos. univ. 1900. Min. du commerce.
- Siebertz, P.: Brodwucher? Eine populäre Zurückweisung sozialdemokratischer Hetzreden zur Getreidezollfrage. Kempten: Kösel 1901. (31) 8°. — 45.
- Sorel, R.: Comment les chemins de fer français facilitent la décentralisation comp. avec les chemins de fer allemands. Le Havre: Soc. de géolog. comm. 1901. (23) 8°.
- Vincienné, E.: La taxe du pain. Rapport présenté en 1889. Nouv. éd. Vitry-le-François: imp. Tavernier 1901. (19) 8°.
- Wagner, E.: Kann Deutschland seinen Bedarf an Brotgetreide erzeugen? Ein Wort zum Schutze deutscher Arbeit. Breslau: Busse 1901, (32) 8°. 60 Pf.
- Ware, F.: Educational foundations of trade and industry. London: Harper 1901. (312) 8°. 3/6.
- Whitfield, E. E.: Commercial education in theory and practice. London: Methuen 1901. (324) 8°. 5 s.
- Wines imported in the United Kingdom — Return for 1900. London: Eyre & S. 1901. ½ d.

- Wirkungen, die, der Handelsverträge von 1892/94. Berlin: Springer 1901. (19) 8°. 40 Pf. — Handelspol. Flugschr. 2.
- Wolf, J.: Das Deutsche Reich und der Weltmarkt. Jena: Fischer 1901. (78) 8°. M. 2.—.
- Young, J. P.: Protection and progress. A study of the economic bases of the American protective system. Chicago: Rand, McNally & Co. 1901. (586) 8°. \$ 1.25.
- Beardsley, Ch.: The tariff and the trusts. **QJE** 3.
- Cunow, H.: Das letzte Jahrzehnt deutscher Handelspolitik. **NZ** 38.
- Czettler J.: A német agrárkrízis és a gabonavám. **MGS** 6.
- Dillon: The Russian commercial crisis and M. Witte. *Contempor. Rev. apr.*
- Emory, F.: The foreign trade of the United States. *Pop. Sci. Monthly*, April.
- H(olek) S.: A magyar viziutak kérdéséhez **MGS** 6.
- James, E. J.: Relation of the college and university to higher commercial education. *Publ. Amer. Econ. Asso.*, II., No. 1.
- Láng, L.: A kereskedelmi politika kilátásai **KS** 6.
- Lebon: The situation of France in international commerce. *Intern. Monthly*, March.
- Lecarpentier, G.: L'industrie cotonnière française et les débouchés coloniaux. **ASP** 3.
- Ly-Chao-Pee: La situation actuelle en Chine au point de vue politique, moral et commercial. *Revue Ampère* 5.
- Schlecht, A.: Die Stellung des unlauteren Wettbewerbes im System des Strafrechts. *Ztschr. f. d. ges. Strafrechtswiss.* 1.
- Tridon: La politique douanière de l'Allemagne. *Monde éc., avr.*
- Wirminghaus, A.: Neuere Literatur über den Handel, besprochen. **JNS** 5.
- Zedlitz, O. v. u. Neukirch: Wirtschafts- und finanzpolitische Betrachtungen zu der wasserwirtschaftlichen Vorlage. *Preuss. Jahrbücher*, Mai.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Apt, M.: Das Börsengesetz und seine Reform. (Aus: *Arch. f. bgl. Recht*) Berlin: Heymann 1901. (VII, 40) 8°. M. 1.—.
- Baumgarten N.: A tőzsdebiróság hatásköre és a külömbözetű ügyletek perelhetősége. Budapest: Grill biz. 1901. (45) 8°. 1 K 20.
- Bericht des eidg. Versicherungsamtes über die privaten Versicherungs-Unternehmungen in der Schweiz 1899. Bern: Schmid & F. in Komm. 1901. (II, LXIV, 135) 4°. M. 3.—.
- Clavel, P.: Des valeurs mobilières et de leur négociation au comptant et à terme. Paris: Soc. d'éd. scient. 1901 (210) 18°. 2 fr. 50.
- Cordingley, W. G.: Dictionary of stock exchange terms. London: Wilson 1901. (93) 8°. 2/6.
- Degnid, C.: How to read the money article. London: Wilson 1901. (138) 8°. 2/6.
- Du Bois, L. E.: Die vereinigte landschaftliche Brandkasse zu Hannover. Hannover: Meyer 1901. (66) 8°. M. 2.—.
- Dugnid, Ch.: The story of the stock exchange, its history and position. London: Richards 1901. (X, 463) 8°. 6 s.
- Dunbar, C. F.: Chapters on the theory and history of banking. 2nd rev. ed. New-York: Putnam 1901. (260) 12°. \$ 1.25.
- Gesetz über die privaten Versicherungs-Unternehmungen. Vom 12. V. 1901. Berlin: Heymann 1901. (70) 16°. 50 Pf.
- Godehot: Sur le crédit agricole en Algérie. Alger: imp. S. Léon 1901. (15) 8°.
- Lahaye, P. L.: Recherches sur les chambres de compensation. Création, organisation et développement en France, Angleterre, Allemagne, Autriche, Italie, Australie, au Japon et en Amérique. Thèse. Caen: imp. Valin 1901. (IV, 278) 8°.
- Lairolle, E.: Conférence sur la législation des caisses d'épargne. Nice: Gauthier & Co. 1901. (35) 8°.
- Lavand, E.: Les chèques. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (259) 8°.
- Neumann, C.: Gesetz über die privaten Versicherungsunternehmen. Vom 12. V. 1901. Textausg. m. Erläut. Berlin: Mittler & S. 1901. (102) 16°. Kart. M. 1.50.
- Obst, G.: Organisation des Zahlungsverkehrs. 2. Aufl. Stuttgart: Strecker & Sch. 1901. (VI, 49) 8°. M. —50.

- Öffentlichen Sparkassen, die, in Bayern im J. 1898. München: Lindauer 1901 (15—58) 4°. M. 1.—. Aus: Ztschr. d. bayer. statist. Bureaus.
- Privaten Versicherungsunternehmungen, die, in Oesterreich im J. 1898. Amtl. Publ. des Ministeriums des Innern. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (III, 295) 4°. 8 K.
- Repertorisches Assekuranz-Almanach. Handbuch, hrsg. v. A. F. Elsner's Erben. Bd. 34. Berlin: Elsner's Erb. 1901. (XII, 311, 4 Tab.) 8°. M. 6.—.
- Schwerin, F. E.: Die Altersversorgung des Landwirts durch Lebensversicherung und durch Selbstversicherung. Berlin: Parey 1901 (25) 8°. 60 Pf.
- Trustee savings banks. 9th annual report of proceedings of inspection committee for year ended nov. 20, 1900. Appendices. London: Eyre & S. 1901. 8°. 2¹/₂ d.
- Walsh, C. M.: The measurement of general exchange-value. New-York: Macmillan 1901. (580) 8'. 17 s. net.
- Muhleman, M. L.: The stock of gold in the United States. **PSQ** 1.
- Raffalovich, A.: La prospérité des États-Unis en 1900 et la crise du stock-exchange de New-York. **JE** 6.
- Richter, Fr.: Studien über die Diskontpolitik der Zentralnotenbanken unter näherer Berücks. der Bank von England, Bank von Frankreich und Reichsbank. **ADR** 6.
- Rosendorff, R.: Die Goldprämienspolitik der Banque de France und ihre deutschen Lobredner. **JNS** 5.
- Sayons, A. E.: La spéculation dans les Pays-Bas au 16e siècle. **JE** 6.
- Takarékpenztáraink reformja Sz. M.-től. **HS** 6.
- Willis, H. P.: The deposit and clearing house system of Austria-Hungary. Pound Currency, March.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Bervid, A.: Die Landesfinanzen der Markgrafschaft Mähren. Hrsg. vom Landesausschuss. Brünn: Winiker 1901, (VIII, 89) 8°. 2 K.
- Cadoux, G.: Les résultats de l'exploitation directe du gaz en Angleterre et dans quelques villes étrangères. Nancy: Berger-Levrault & Cie. 1901. (8) 8°. Ext. du Jour. de la Soc. de statist. de Paris.
- Calcker, W. v.: Das badische Budgetrecht in seinen Grundzügen. Tl. 1: Geschichtliche Entwicklung. Tübingen: Mohr 1901. (III, 272) 8°. M. 6.—.
- Dupont, H.: Les impôts communaux en Belgique. Traité théorique et pratique. Paris: Larose 1901. 8°. 10 fr.
- Gaschard, F.: Les dépenses des ministères. Recueil des règles applicables à leur payement. Paris: Berger-Levrault & Cie. 1901. (VI, 316) 8°. 7 fr. 50.
- Lavergne, R. de: Le contrôle du budget. Thèse. Angers: Germain & G. 1901. (VIII, 231) 8°.
- Naquet, E.: Commentaire de la loi du 25 fév. 1901: Réforme du régime fiscal des successions etc. Paris: Larose 1901. (126) 8°. 3 fr. 50.
- Root, J. W.: Studies in British national finance. Liverpool: Root 1901. 8°, 2'6.
- Roschnik, R.: Leitfaden des österr. Gebührenrechts. Wien: Manz 1901. (VII, 144, 3) 8°. 2 K 70.
- Conant, Ch. A.: The growths of public expenditures. Atlantic, Jan.
- Howe a. Judson: Taxation of quasi-public corporations. Publ. Amer. Econ. Asso., II., No. 1.
- Rouxel: L'évolution budgétaire. **JE** 6.
- Row-Fogo, J.: The statistics on municipal trading. **EJ** 2.

11. Statisztika.

Általában.

- Sauerbeck, A.: Prices of commodities in 1900. Journ. Stat. Soc., March.

Ausztria.

- Statistik der österreichischen elektrischen Eisenbahnen, Drahtseilbahnen und Tramways mit Pferdebetrieb für 1898 u. 1899. Bearb. im k. k. Eisen-

- bahnministerium. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. (VIII, 115) 8°. 2 K.
- Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums f. 1899. H. 2. Der Bergwerksbetrieb Oesterreichs i. J. 1899. Lief. 2. Bergwerksverhältnisse. Naphtastatistik. Schlagwetterstatistik. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. (280) 8°. 4 K.

Magyarország.

Schullern-Schrattenhofen,
H. v.: Die landwirtschaftliche Statistik Ungarns. Sociale Rundsch. 4.

Nagybritannia.

Ireland emigration statistics. Report and tables for 1900. London: Eyre & S. 1901. 2 d.

Trade of the United Kingdom — Annual statement with foreign countries and british possessions, 1900. Compared with 4 proceeding years. Vol. 1: Abstract and detailed tables of imports and exports. London: Eyre & S. 1901. 5/10.

Német birodalom.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Hrsg. v. kais. statist. Amt. Jg. 22, 1901. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (VI, 234, 3 Taf.) 8°. Kart. M. 2.—.

Statistische Nachrichten von den Eisenbahnen des Vereins deutscher Eisenbahnverwaltungen. J. 1899. Jg. 50. Berlin: Nauck & Co. 1901. (249) 2°. Kart. M. 12:50.

Olaszország.

Popolazione: Movimento dello stato civile, anno 1899. Roma: tip. Bertero 1901. (130) 8°. l. 1.—. Min. di agricolt. ind. e comm.

Statistica giudiziaria penale per l'anno 1898. Roma: tip. Bertero 1901. (290) 8°. l. 2:50. Direzione d. statist. Statistica giudiziaria civile e commerciale e statistica notarile per l'anno 1898. Parte 1: Statistica civile e commerciale. Roma: tip. Bertero 1901. (291) 8°. l. 2:50. Direzione d. statist.

Osztrák-magyar monarchia.

Statistik des auswärtigen Handels des österr.-ungar. Zollgebietes im J. 1900. Verf. u. hrsg. vom k. k. Handelsministerium. Bd. 2 u. 3. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. 2 Bde. 8°. — 2. Spezialhandel (VIII, 855) 6 K. — 3. Vormerkverkehr. Durchfuhr (VI, 406). 6 K.

Svájc.

Schweizerische Statistik. Hrsg. vom statist. Bureau des eidg. Departements des Innern. Lief. 127. Die Bewegung der Bevölkerung in der Schweiz i. J. 1899. Bern: Schmid & F. 1901. (32) 8°. M. 2.—.

Északamerikai Egyesült Államok.

Statistical abstract of the United States. 1900. 23rd number. Washington: Gov. Pr. Off, 1901. (XV, 467) 8°.

12. Osztályozatlan.

Eglauer, Th.: Wahre Interessenvertretung. Ein Beitrag zur Reform der Reichsratswahlordnung. Wien: Perles 1901. (18) 8°. 60 h. Aus: Oesterr. Zeitschr. f. Verwaltg.

Francke, K.: History of german literature as determined by social forces. London: Bell 1901. 8°. 10 s. net.

Internationaler Kongress, 8., gegen den Alkoholismus, Wien 1901. Inhaltsangaben der Vorträge. — Resumés des discours. Wien: Deuticke 1901. (VII, 143) 8°. 1 K 50.

Palten, H. v.: Kunst und Proletariat. Dresden: Pierson 1901. (III, 32) 8°. M. 1.—.

Pellier, A.: L'Europe et la Chine. Limoges: Barbou (1901). (327) 2°.

Rameau, P. C.: La Chine. Souvenir de conférences. Versailles: imp. Géraudin 1901. (54) 16°.

Schmidt, P.: Bibliographie des Alkoholismus der letzten 20 Jahre. Th. 1: Deutsche Literatur. Dresden. Böhmert 1901. (IV, 71) 8°. M. 1:80.

Woerl, L.: Die Hebung des Fremdenverkehrs in Stadt und Land. Anhaltspunkte, Winke u. Anregungen f. Stadtverwaltungen etc. 2. Aufl. Leipzig: Woerl 1901. (44) 8°. M. 1.—.

Yvert: Les juifs et la propriété. Paris: imp. Dumoulin 1901. (24) 8°.

Barbagalla, D.: Storiografia, sociologia e materialismo storico. **RHS** 1. Piry, A.-T.: Le peuple chinois et la réforme. **RDM** 1 juin.

A csatorna-kérdés.

Az osztrák törvénytár (Reichsgesetz-Blatt) június 13-án tette közzé azt a törvényt, melylyel a kormány a duna-oderai és a duna-elbai csatornának, továbbá ezt a két csatornát összekötő és Csehországot keletről nyugotra átszelő transversalis csatornának, végre a duna-oderai csatornától a Visztula völgyébe és a Dniesternek hajózható szakaszáig vezető csatornának építésére utasítatik.

A szentesített törvény a kormány előterjesztésétől annyiban tér el, hogy míg ezen előterjesztés az érdekelt országoknak a csatornák építéséhez való hozzájárulási kötelezettségét csak általában javasolta kimondatni, a szentesített törvény a csatornáknak államköltségen való építését ahhoz a feltételhez köti, hogy az érdekelt országok a területükön építendő csatornaszakasz építési költségeihez az ezen célra kibocsátott állami kötvények egy nyolczadának kamatozására és törlesztésére szükséges járulék megfizetésére magukat kötelezik.

A másik eltérés az, hogy míg a kormány előterjesztése csak hajózható utak építésére vonatkozott, a szentesített törvény elrendeli, hogy a felveendő kölcsönből 75 millió korona folyószabályozásokra forditassék.

A csatornák használatáért beszedendő díjak tekintetében a törvény 4. §-a a következőképen intézkedik:

»Az 1. §. értelmében létesítendő hajózási utak kezelése, valamint a hajózási utak használatáért fizetendő díjak megszabása és beszedése a kormány feladata.

A használati díjak megszabásánál a hazai termelés érdekeire, különösen tarifalis intézkedések útján, teljes figyelem fordítandó.«

Az 1904-től 1912-ig terjedő első építési időszak tartama alatt felmerülő kiadások fedezésére a kormány 250 millió korona névértékű kötvényt bocsáthat ki, mely

összegeből, mint már említém, 75 millió korona folyószabályozásokra fordítandó.

Az összesen tizenhét szakaszból álló törvénynek egyéb intézkedései hazai szempontból különös érdekekkel nem bírnak.

Habár az elhatározás és megvalósítás között hosszú, néha csalódásokkal teljes út van, azért nem vonható kétségbe, hogy a hajózási utak hálózatának megvalósítása érdekében Ausztria az első és legfontosabb lépést megtette; és számolnunk kell azzal, hogy a törvényben felsorolt csatornák, megépítésük technikai nehézségei ellenére, el fognak készülni.

Ausztria közgazdasági helyzetében a szóbanforgó hajózható utaknak megépítése nagy változásokat fog előidézni, mert azokban az útirányokban, melyekben a hajózó utak építtetni fognak, a szállítási költségek jóval olcsóbbak lesznek, mint most. Ausztria közgazdasági életében új tényező jut érvényre; mert Ausztriának, — ha figyelmen kívül hagyjuk az Elbának Aussigtól az ország határáig terjedő rövid szakaszát — csak egyetlenegy számottevő hajózható folyója van, tudniillik a Duna Dévénytól Passauig. A Dunának ezen szakaszán azonban a folyóviznek nagy sebessége és sekély mélysége a hajózásnak nagy akadályokat okoz, annál inkább, mert a főforgalmi irány nem a víz folyásának mentén, hanem annak ellenében van. Ezeknek a kedvezőtlen körülményeknek következtében a dunai forgalom Ausztriában nem is fejlődhetett, a mint azt a következő számok mutatják:

Az osztrák statisztika szerint szállított összesen az osztrák Dunán:

az 1881—1885. évig terjedő öt évi időszak átlagában évenként	2,201.721 mm.
az 1886—1890. évig átlagban évenként	2,811.389 »
az 1891—1895. évig átlagban évenként	2,386.051 »

Az osztrák statisztika, sajnos, csak a szállított mennyiségeket közli, de nem szolgáltat pontos adatokat arra nézve micsoda távolságra szállítottak az áruk; tekintettel azonban arra, hogy az áruk túlnyomó mennyiségét az ország határán túl szállítják és hogy a Dunának hossza osztrák területen 186 kilométer: az áruforgalom 40 millió tonnakilométerre tehető.

A hajózási forgalomnak ezen stagnálása feltűnő ellentétben áll a külföldi tapasztalatokkal, a hol a vasútháló-

zatnak erélyes fejlesztése ellenére, a hajózási forgalom nagyobb arányokban nő, mint a vasuti forgalom.

Németországban az 1875-től 1895-ig lefolyt husz év alatt a hajózható vizi utak hossza egyáltalán nem változott; a vizi utakon szállított áruk forgalma pedig, mely

1875-ben 2.900,000.000

tonnakilométer volt,

1895-ben : 7.500,000.000

tonnakilométerre szaporodott, tehát husz év alatt majdnem megháromszorosodott.

Ugyanezen husz év alatt a német vasutak hossza, mely 1875-ben . . . . . 26.500 kilométer

volt, 1895-ben . . . . . 44.800 kilométerre

tehát lényegesen megsaporodott; a vasutakon közvetített áruforgalom pedig, mely

1875-ben volt 10.900,000.000

tonnakilométer,

1895-ben 26.500,000.000

tonnakilométerre emelkedett. A vizi utak forgalma tehát sokkal intensivebben fejlődött, mint a vasuti forgalom

Franciaországban a csatorna hálózat ugyanezen husz év alatt csak 300 kilométerrel szaporodott, míg a forgalom,

mely 1875-ben 1.960,000.000

tonnakilométer volt,

1895-ben 3.770,000.000

tonnakilométerre emelkedett, tehát megkétszereződött.

A francia vasutak hossza volt:

1875-ben . . . . . 19.800 kilométer

1895-ben . . . . . 36.300 »

a forgalom pedig:

1875-ben 7.360,000.000

1895-ben 12.980,000.000

a forgalom tehát a vasutakon is megkétszereződött; de majdnem kétszer olyan hosszú hálózaton.

Ugy Német- mint Franciaországban az összforgalomnak mintegy 22%-a esik a hajózási utakra, míg Ausztriában az összforgalomnak csak 5.7%-át teszi a hajóforgalom.

Annak példáját, hogy a belhajózási forgalom, ha az a kereskedelmi utiránynak megfelel, minő fellendülést vehet, Ausztriában is megtaláljuk. Az aussigi átrakodó állomás Csehországban közel a német határhoz a hetvenes években

létesült. Lehetővé tette, hogy a Németországba irányuló kőszén, cukor s egyéb árúk Aussignál az elbai hajókra átrakassanak és az Elbán szállittassanak tovább.

Ezen átrakodó állomás forgalma a létesítése óta lefolyt 25 év alatt minden állami támogatás nélkül oda fejlődött, hogy ma háromszor akkora, mint az osztrák kormány által roppant pénzáldozatokkal több mint egy félszázad óta dédelgetett triesti kikötőé.

Az 1895-től 1899-ig terjedő öt évi időszakban Triestnek ki és beviteli összes forgalma 5.735,000 tonna volt, míg az aussigi átrakodó állomás ugyanazon öt év alatt összesen 16.524,000 tonna forgalmat közvetített.

1899-ben Triesztnek forgalma volt . . .	1.369,000 t.
Aussignak » » . . .	3.671,000 t.
Fiumének pedig	1.147,000 t.

Annak oka, hogy a hajózási forgalom, mindazokban az államokban, hol czélszerűen épített és jól fentartott hajózó utak állanak rendelkezésre, intensivebb módon fejlődik a vasuti forgalomnál, annak ellenére, hogy a vasuti hálózatot nagy arányokban és gyorsan fejlesztik, abban rejlik, hogy a vizi szállítás különösen nagy távolságokra, olcsóbb a vasuti szállításnál. A vizi utakon nagy mennyiségű nyers terményt nagy távolságra lehet olcsón szállítani; lehetővé válik a kenyérterményeket, — mint azt Amerika példája nagyban mutatja, — olcsóbban a piacra juttatni, mint vasuton; érczetek és tüzelő anyagot olcsóbban lehet a felhasználás és feldolgozás helyére juttatni, mint vasuton s ezzel a földművelésnek és iparnak megmérhetetlen szolgálatokat tenni.

Az osztrák csatornák hatása azonban nemcsak az osztrák viszonyokra fog szoritkozni, hanem érvényesülni fog, — a mint azt május 14-ikén a Közgazdasági Társaságban tartott felolvasásomban kimutattam, — hazai közgazdasági viszonyainkban is; mert Magyarország mezőgazdasági terményeinek nagy részét Csehországba szállítja és ezek, a Csehországban épülő csatornák segélyével, olcsóbban lesznek oda szállithatók, mint most a vasutakon.

A Dunamenti és alsó Tisza-menti vidékekről a gabona jó része már ma is a Dunán szállittatik Bécsig s onnan tovább vasuton Csehországba. Az osztrák csatornák megépítése után ezeket a szállitmányokat nem fogják Bécsben a vasutra átrakni, hanem a Dunáról közvetlenül hajón fognak átmenni

az osztrák csatornákra s így fogják rendeltetési helyüket elérni, s vizen szállítva meg fogják takarítani a bécsi átrakás költségeit és Bécsből a rendeltetési helyükig a csatorna-szállítás javára mutatkozó különbözetet. A dunai és tiszai állomásokról Csehországba rendelt szállitmányok tehát az osztrák csatornák megépítéséből azonnal hasznot fognak húzni.

A magyar Alföldről jövő szállitmányoknak azonban az osztrák csatornák megépítéséből csak abban az esetben lesz hasonló előnyük, ha az alföldi csatornákat megépítjük; míg ez meg nem történik, ezen szállitmányokat vasuton kell Budapestre vagy valamely más dunai állomásra szállítani, hogy ott hajóra átrakva, rendeltetési helyüket vizen, tehát olcsóbban érhessék el, mint most; ezen szállitmányoknál a Budapest és Csehország közti vízi uton megtakarított szállítási költséget részben megemészti a vasutról hajóra való átrakás költsége.

A most előadott oknál fogva addig, míg a csehországi csatornák meg nem épülnek, illetőleg míg a csehországi csatornák építése el nem határozottatott, Alföldünknek csatornákkal való ellátása kétes értékű vállalkozás lett volna; mert ezen csatornákon eljuthatott volna ugyan a magyar termény Budapesten át Bécsig, de ott azt vasutra kellett volna átrakni és a Bécsig való szállítás költségeinél elérhető amugy is csekély megtakarítást a bécsi átrakódás költsége ellensúlyozta volna.

Az osztrák csatornák építése tehát hazánknak a Duna és részben a Tisza mentén fekvő vidékeire közvetlen haszonnal fog járni; de ezen hozzájárulásunk nélkül elérhető haszon csekély ahhoz képest, melyet elérhetünk azzal, ha hazánkban a szükséges csatornákat szintén megépítjük. Az osztrák csatornák építéséből reánk háramló legnagyobb előny az, hogy lehetővé tesz nekünk, hogy saját víziút-hálózatunk kiépítésével terményeinket azon piacokra, hol a legjobb kelendőségük van, sokkal olcsóbban fogjuk elszállíthatni, mint most.

Azoknak a lapoknak némelyikében, melyek május 14-én tartott felolvasásomat szivesek voltak figyelmükre méltatni, azt olvastam, hogy én az osztrák csatornák építéséből hazánkra háramló hasznot ötven millió koronára számítottam. Azok, kik ezen állítást — tévesen — nekem tulaj-

donitják, úgy jutottak erre az eredményre, hogy miután számításaim szerint némely viszonylatban a csatornán való szállítással két korona költség takarítható meg és a piacra kerülő mintegy 25—30 millió métermázsza magyar buza ára annyival lesz magasabb, a mennyit a szállítási költségen meg lehet takarítani; ennél fogva a reánk az osztrák csatornákból háramló előny $25 \times 2 = 50$ millió korona.

Ezt a most leírt okoskodást a szives olvasó felolvasásomban nem fogja találni; nem is állítottam ehhez hasonlót soha.

Felolvasásomban nem azt állítottam, hogy az osztrák csatornák építése folytán közreműködésünk nélkül fog a szállítási költség két koronával métermázsánként csökkenni, hanem azt, hogy ha a szatmár-csongrádi és temesvár-aradszeged-csongrádi vízi-utat kiépítjük, de csakis ebben az esetben fog a szállítási költség az Alföldről Prágáig mintegy két koronával csökkenni. Nem is lehet az osztrák csatornákból Magyarországra háramló hasznót ilyen egyszerű sokszorosítási művelettel meghatározni; mert a összes magyar gabona nem egy helyen termeltetik, a búza ára nem egyenlő mindenütt az országban, a búza nem egy helyen kerül feladásra és azért a megtakarítás a különböző feladási állomásokról különböző.

Az osztrák csatornák megépítése után nemcsak Magyarországnak termékei, hanem a galicziai és a mennyiben a gabonavám azt lehetetlenné nem teszi, az orosz gabona is olcsóbban fog Csehországba eljutni, mint ez idő szerint. Galicziának ezt az előnyt nem a Csehországban építendő, hanem a Vistula és Dniester völgyében tervezett csatornák fogják megszerezni. Ezt az előnyt részben ellensúlyozza ma már, hogy a Dunával elsőrendű hajózó út áll rendelkezésünkre; teljesen azonban csak azzal tudjuk ellensúlyozni, sőt Galicziával szemben fölényt gyakorolni, ha az alföldi csatornákat hazánkban minél előbb kiépítjük. Nézetem szerint ez is egy ok arra, hogy hajózó utaink hálózatát minél előbb céltudatosan fejlesszük.

Az osztrák és magyar csatornák építésétől csak úgy várhatjuk a vázolt előnyöket, hazai csatornahálózatunk kiépítése csak abban az esetben indokolt, ha a csatornákon való szállítás tényleg olcsóbb a vasuti szállításnál; és az osztrák csatornák építéséből csak úgy várható hazai közgazdasági viszonyainkra előny, ha az olcsóbb szállítás

lehetőségétől a magyar terményeket az osztrák kormány díjszabási intézkedéseivel el nem zárja.

A csatornáknak a vasutak felett való előnyét azonban kétségbe vonja egy kiváló szakember a Budapesti Napló május 23-án megjelent számában.

A Budapesti Naplóban megjelent cikk írója, fölolvasásomat taglalva, elismeri, hogy a közvéleményt helyes irányba tereltem, osztja azt a nézetemet, hogy az Ausztriában tervezett csatornák Magyarországra nem lesznek hátrányosak; helyesli, hogy olyan magyar csatornáknak építését hoztam javaslatba, a melyek aránylag kevés költséggel és technikai szempontból is a sikeres kivitelre való teljes kilátással létesíthetők; de nem ismeri el, hogy a csatornákon oly olcsón lehessen szállítani, a mint azt felolvasásomban állítottam, s ennél fogva túlzottnak és vérmesnek látja azon állításomat, hogy a csatornák építése és a szállítási költségeknek csökkenése a magyar mezőgazdasági termelésnek nagy előnyére válnék. Nem tartja valószínűnek, hogy a nagy költséggel megépítendő osztrák csatornákon, melyek Körber miniszterelnök nézete szerint az üzemi költséget sem fogják fedezni, a gabonát minden kényszerítő ok nélkül kilométerenkint 1·0—1·2 fillérért fogják szállítani. Végre Nördling Vilmosnak, a kitűnő szakembernek 1885-ben »Die Selbstkosten des Eisenbahn Transportes und die Wasserstrassen Frage« czim alatt megjelent könyvében közölt adatok alapján arra az eredményre jut, hogy a szállítási díj az osztrák csatornákon és csatornázott folyókon tonnakilométerenkint, vagyis egy tonnának egy kilométer távolságra való szállítását véve 2 fillér lesz, a mi kétszer annyi, mint az általam a számítás alapjául felvett 0·96 fillér; a létesítendő hajóuton a szállítási költség Budapestről Prágába 100 kilogrammonként 147 fillért és nem, mint én számítottam, 83 fillért teend; a megtakarítás tehát 1 korona lesz métermázsánként, ha az érdekelt vasutak díjtételeiket le nem szállítják

Ezen előzmények után arra, a birálat céljául kitűzött eredményre jut, hogy ha az állam lemond arról, hogy vasutjai jövedelmet hajtsanak, más szóval a díjszabásokat a vasut tiszta jövedelmére való tekintet nélkül leszállítja, a vasutakon is oly olcsón lehet szállítani, mint az építendő csatornákon. Fényes példa erre az, hogy a kivitelben a cukor, vasárúk, faneműek stb. tonnakilométerenként 2 fillérért, a vámkülföldre rendelt őrlemények pedig a Károlyváros-fiumei vonalon 100 kilogrammonként 1·6 fillérért szállítatnak.

Minthogy a bíráló ezen ellenvetésének igazolására kizárólag Nördlingnek már idézett könyvére hivatkozik, Nördlingnek könyvét kell birálatom tárgyává tenni és az ő állításait czáfolnom.

Nördling könyvét abból az alkalomból írta, midőn az osztrák Reichsrath a most már törvénnyel elhatározott csatornák építésének érdekében első határozatait hozta. Az osztrák Reichsrath nevezetesen 1881. évi november 23-án és 1884. évi május 24-én kelt határozatával utasította volt a kormányt, hogy a Bécs-Oderberggel összekötő és a Bécs-Budweis közti csatorna építése és a Moldvának Budweistól Melnikig leendő csatornázása tárgyában tegyen előterjesztést.

Nördlingnek végkövetkeztetése, melyet azonban, mint ki fogom mutatni, saját adatai sem támogatnak, a következő:

»A mennyiben az úgynevezett csatornakérdésnél Ausztriában első helyen arról van szó, hogy Bécs olcsóbb kőszénnel láttassék el, úgy erre a célra a csatorna építésénél egyszerűbb és czélszerűbb eszköz áll rendelkezésre, az az eszköz tudniillik, hogy az északi vaspályán a szén fuvardíja leszállitassék, a mi különböző módon érhető el. Ugyanez áll más árukra nézve is, a mennyiben ezek fuvardíjának leszállítása közérdekű lenne.«

És a könyv zárszavai ezek:

»Mindezen indokoknál fogva azzal az óhajtással zárjuk szavainkat: Ne engedje magát Ausztria a csatornabarátok siren-hangjai által elcsábíttatni.«

Nördling álláspontjának igazolására, hogy a vasuti forgalom mai fejlettsége mellett anachronismus csatornákat építeni, és hogy az olcsó szállítás a vasuti díjtételek leszállítása útján újabb befektetések nélkül is elérhető, a vasuti szállítás önköltségeit összehasonlítja a francia csatornákon és folyókon való szállítás önköltségeivel; mert a vasuti szállítási díjak és a hajózási szállítási díjak összehasonlítása útján nem mindig lehet arra biztosan következtetni, melyik szállítási mód a gazdaságosabb.

A vasut ugyanis tulajdonosa az útnak, melyen a szállítás történik, azt jókarban fentartja és egyúttal az egyedüli szállító is. A felektől beszedett szállítási díjakkal fedezi a fentartási költségeket, a szállítással járó üzemi kiadásokat és ezen kiadások fedezése után marad még rendesen tiszta jövedelem is, mely a vasutba fektetett tőkének kamatozására fordíttatik.

A csatorna ellenben az állam tulajdona, használatáért a hajósok újabb időben — így nevezetesen Franciaországban és Amerikában — használati díjat nem fizetnek, ennél fogva a csatornának fentartási költségeit és a csatorna létesítésére fordított tőkék kamatait az állam fedezi, hajóit rajta járatni és azokkal árukat szállítani pedig mindenki jogosult.

Mig tehát a vasuti szállítási díjban benfoglaltatik a vasut fentartása, a szállítással járó üzemi költség és rendszeren a befektetett tőkének kamatja, addig a hajósnak fizetett szállítási díj csakis az üzemi költséget fedezi, míg a hajó-út fentartásának költségét és a befektetett tőke kamatját az adózók összessége fizeti meg.

Abból tehát, hogy a vasuti szállítási díj magasabb a hajózási szállítási díjnál olyan folyón vagy csatornán, melyen használati díjat nem szednek: még nem következik az, hogy a vasuti szállítás drágább a hajón való szállításnál.

De még abban az esetben is, ha a csatornán használati díjat szednek és a hajón való szállítás költségébe beleértetik a használati díj is, a szállítási díjak összehasonlításánál figyelembe kell venni azt, vajjon a csatorna-használati díjak fedezik-e a csatorna fentartási költségeit és ezeken felül marad-e tiszta jövedelem, mely a csatornába fektetett tőke kamatozására fordítható.

Ennélfogva Nördling egészen helyesen abból indul ki, hogy annak a kérdésnek eldöntése, vajon a vasuton vagy hajón való szállítás gazdaságosabb-e, az mérvadó, hogy a vasutnak önköltségei, mely alatt a vasutnak jókarban tartására és a szállítás üzemére fordított kiadásokat érti, vagy a hajón való szállítás üzemi költségei olcsóbbak-e?

Az összehasonlításnak ezen az alapon való eszközölhetése végett Nördling kiszámította a tiszavidéki vasutnak önköltségeit s az osztrák és magyar vasutaknak átlagos önköltségeit; az előbbenieket lehető pontosan, mert a tiszavidéki vasutra vonatkozó részletes adatok rendelkezésére állottak, az utóbbiakat csak megközelítően azon nagyban és egészben helyes alapon, hogy egy személynek egy kilométer távolságra való szállítása ugyanannyiba kerül, mint egy tonna árúnak egy kilométer távolságra való szállítása.

Számításainak eredménye, hogy a tiszavidéki vasuton egy tonnakilométer önköltsége, vagyis egy tonna árúnak egy kilométer távolságra való szállítási költsége 1.56 krajczár, az osztrák és magyar vasutakon pedig átlagosan 1.33 krajczár.

Ezzel szemben (könyvének 120. lapján) a francia csatornákon való szállítás költségeit az 1872-iki enquete-bizottság által kipuhatolt adatok alapján (csatornadíjak nélkül) tonnakilométerenkint 0.70 krral és folyókon 0.96 krajczárral közli. Ugyancsak Nördling adatai szerint a Berry-csatornán a szállítás költsége csak 0.59 krt tett tonnakilométerenkint; Saarbrückentől a Saar csatornán, a Marne-Rajna, és Rajna-Rhone csatornán át Mühlhausenig a szén szállítása 1877-től kezdve tonnakilométerenkint 0.71 krajczárt tett, a mi mellett megjegyzendő, hogy ezen vízi úton semmiféle visszfuvar nem volt.

A 171. lapon a Záró-fejezetben ismétli, hogy Elzász-Lothringiában a szállítási költség tonnakilométerenkint 0.71 krt, az Erie csatornán New-York államban pedig 0.62 krajczárt tesz.

Az 1890-ben tartott hajózási congressus iratai szerint a francia csatornákon (csatornadíjak nélkül) a szállítási költség átlagosan 0.75 kr., a folyókon 1 kr. tonnakilométerenkint, a mi Nördlingnek a francia csatornákra vonatkozó adatainak helyességét bizonyítja.

Nördling szerint tehát a vasuti szállítás önköltsége az osztrák-magyar vasutakon tonnakilométerenkint átlagosan . . . . . 1.33 kr
 míg a francia csatornákon a szállítás önköltsége . . . . . 0.70 kr, tehát megközelítőleg félannyi.

A Nördling saját adatai sem bizonyítják tehát azon állításának helyességét, hogy a vasutakon épen olyan olcsón lehet szállítani, mint a csatornákon; mert ha a vasutak a szállítási díjakat annyira szállítanak is le, hogy a bevételeket a fentartási és üzemi költségek teljesen felemésztenék, vagyis, ha a vasutak olyan olcsón fuvaroznának, hogy semmi tiszta jövedelmük nem maradna, azért az önköltségekig leszállított díjak még mindig magasabbak, mint a csatornákon való szállításnak Nördling adatai szerinti költségei.

A német vasut-egylet statisztikai adatai szerint 1899-ben az osztrák és magyar vasutakon az átlagos szállítási díj volt tonnakilométerenkint . . . . . 1.95 kr.,
 az önköltség volt szintén tonnakilométerenkint 1.23 kr,
 marad tehát tiszta jövedelem, mely a befektetett tőke kamatainak fedezésére volt fordítható, tonnakilométerenkint . . . . . 0.72 kr.

Ha csatornahasználati díj fejében tonnakilométerenkint szintén 0.72 kr. fog beszerezni és a csatornába fektetett tőke kamatozására fordíttatni, a csatornán való szállítás összes, a csatornahasználati díjat is magában foglaló költsége 1.42 krajczár lesz, tehát a vasuti szállítás összköltségénél még ebben az esetben is 27⁰/₀-kal lesz olcsóbb.

A Nördling adatai azonban, melyeknek alapjára helyezkedtem annak bebizonyítására, hogy saját adatai sem tanuszkodnak állításai mellett, helyesek voltak ugyan 1885-ben, s talán helyesek ma is, a mennyiben a francia csatornákra vonatkoznak, de sem a hazánkban, sem másutt szerzett tapasztalatokkal meg nem egyeznek.

Nördling szerint a folyókon a szállítási költség tonnakilométerenkint 0.96 fillér; ámde a Dunának Budapest alatti szakaszán a következő szállítási díjak vannak tényleg alkalmazásban:

Budapest	Pancsova	524 kilom.	52 fillér	0.50 kr.	tonnakm.-ként.
»	Zimony	520 »	48 »	0.46 »	»
»	Titel	487 »	46 »	0.47 »	»
»	Ujvidék	436 »	44 »	0.50 »	»
»	Szeged	653 »	50 »	0.88 »	»
»	Becskerek	518 »	52 »	0.50 »	»

és a Duna egész hosszában:

Bécs	Pancsova	815 kilom.	106 fillér	0.65 kr.	tonnakm.-ként.
»	Zimony	795 »	102 »	0.60 »	»
»	Titel	762 »	100 »	0.65 »	»
»	Ujvidék	711 »	96 »	0.65 »	»
»	Szeged	928 »	104 »	0.55 »	»
»	Becskerek	793 »	106 »	0.65 »	»

A Dunának Budapest alatti szakaszán tehát a szállítási díj átlagosan 0.47 kr. és az 5⁰/₀ szállítási adónak levonásával, hogy Nördling adataival az összehasonlítás ugyanazon alapon történjék, 0.45 kr. tonnakilométerenként.

A Dunának egész hosszában pedig átlagosan 0.62 kr. és a szállítási adó levonásával 0.59 kr. tonnakilométerenként.

Sympher német kormány- és építészeti-tanácsos, Die wirtschaftliche Bedeutung des Rhein-Elbe Kanals című munkájában (Anlage 12. a 38. lapon) közli a Rajnán, Elbán és Oderán az 1892., 1893. és 1894. években tényleg alkalmazott hajózási díjtételeket, a melyek szerint az átlagos szállítási költség volt:

a Rajnán	0·43	kr. tonnakilométerenkint
az Elbán	0·50	»
az Oderán	0·80	»

A Nördling adata és a most közölt adatok közötti nagy eltérés onnan ered, hogy Nördling — ki maga tanulmányait Franciaországban végezte és fiatal éveit francia vasutak szolgálatában töltötte — csak a francia viszonyokból merítette következtetéseit és nem vette figyelembe, hogy ott, a hol az áruk a folyókon hosszabb utat tesznek és a francziáknál nagyobb hajók vannak használatban, a szállítási költség lényegesen alacsonyabb, mint Franciaországban.

Épen úgy, a mint nem alkalmazhatók a francia folyókon szerzett tapasztalatok az európai nagyobb folyókra, úgy nem állanak helyt Nördlingnek a csatornán való szállítás önköltségeire vonatkozó adatai sem; különösen nem olyan csatornákon, a melyeken 600 tonnás hajók nagy távolságra közlekednek.

A francia csatornákon a szállítási távolság csekély, holott nálunk, ha az Al-Dunáról a hajók átrakodás nélkül átmehetnek a csatornákra, valamint abban az esetben, ha a magyar alföldi csatornák megépülnek és a hajók az Alföld szivéből az építendő Tisza-dunai csatornán, a Dunának Budapest-Bécs szakaszán és az osztrák csatornákon át közvetlenül mehetnek Csehországba, 1000 kilométert meghaladó szállítási távolságokat kell tekintetbe venni.

A francia folyókon és csatornákon a közlekedő legnagyobb hajók hordképessége 250 tonna és a csatornahajók nagyobbbrésze ennél is kisebb; míg nálunk a hajók jórésze már 600—800 tonna hordképességű és úgy az osztrák csatornák tervei, valamint a felolvasásomban foglalt minden számítás arra van alapítva, hogy az építendő csatornákon 600 tonnás hajók fognak közlekedni.

Hogy Nördlingnek a csatornákon való szállítás önköltségeire vonatkozó adatai tényleges viszonyainknak meg nem felelnek, az a Ferencz-csatornán való szállítás tényleges költségeivel való összehasonlításból kiviláglik. Más közel fekvő tapasztalati adatra nem hivatkozhatom, mert Ausztriában és Magyarországon a Ferencz-csatorna az eddig létező egyetlen mesterséges hajó-út, és az európai continensen sincsen csatorna, mely olyan távolságokra, mint a minőkkel nekünk kell számolni, 600 tonnás hajók járatását tenné lehetővé.

Már felolvasásomban közöltem, hogy a Ferencz-csatornán 123 kilométer távolságra a gabona szállítási költsége

100 kilogrammonként és kilométerenként 0·085 fillér, vagyis tonnakilométerenként 0·42 kr.

A nagyméretű, 600 és több tonnás hajók által használható csatornákon való szállítás önköltségét Sympher már idézett munkájában részletes tanulmánya tárgyává tette.

Számításainak eredményét közli ezen munkájának 35. lapján, és az ezen munkához tartozó 12. számú függelékben. Számításainak alapjai a következők:

1. A vontatás gőzerővel történik.
2. Minden hajóvonat (Schiffszug) áll egy vontató hajóból és két uszályból.
3. A hajók sebessége óránként öt kilométer.
4. Egyik irányban a hajó terhelése teljes, a másik irányban hordképességének $\frac{1}{5}$ -e.

Ezen feltevés alapján számította Sympher a hajószállítás önköltségeit és pedig megkülönböztetve a klimatikus viszonyokat, s feltéve, hogy 270 napig, vagy 250 napig vagy végre csak 230 napig lehetséges a hajózás; továbbá külön számítva az éjjel és nappal szakadatlan és külön a kizárólagos nappali szolgálatot s végre a szállításra használt hajók hordképességét.

Nem lehet feladatomban itt Sympher számítási módját és azon számításának eredményét közölni; a kit az ügy közelebb érdekel, az idézett forrásmunkát fogja elolvasni.

E helyütt számítási eredményeinek csak azt a részét fogom közölni, mely megvilágítja azt, mennyire csökkennek a szállítási költségek a hajók hordképességének növekedésével s a hajó által megtett út, vagyis a szállítási távolság nagyobbodásával. Symphernek azon adatait véve a számítás alapjául, a melyek azon feltevésből indulnak ki, hogy a hajózási időny évenként 270 napon át tart, a csatornákon való szállítás önköltsége tonnakilométerenként 400 kilométer távolságnál

150 tonnás hajókkal	. . .	0·77	kr.
200 » »	. . .	0·63	»
300 » »	. . .	0·51	»
600 » »	. . .	0·34	»
800 kilométer távolságra			
150 tonnás hajókkal	. . .	0·63	»
600 » »	. . .	0·24	»

A fennforgó kérdés megítélésére bő anyagot szolgáltatnak az észak-amerikai Erie csatorna hajózási viszonyairól rendelkezésünkre álló hivatalos adatok is. Minthogy ezek a viszonyok hazánkban kevésbé ismeretesek, másfelől a gabonatermelésben legfélelmeesebb versenytársunk viszonyainak ismerete reánk nézve tanuságos, az olvasó elnézésére vélek számíthatni, hogy az Erie csatornán szerzett tapasztalati adatokat hivatalos jelentések alapján ismertetem (lásd az észak-amerikai Congressus hivatalos kiadványaiban 54th Congress 2nd Session House Documents 48-ik kötet Document Nr 231).

Az Erie csatorna az Erie tóból Buffalónál szakad ki és azt összeköti a Hudson folyóval West Troy és Albanyál. A csatorna hossza 352·18 angol mérföld; a távolság a Hudson folyón Albanytól New-Yorkig 160 a m., tehát az egész távolság Buffalótól New-Yorkig vízi úton 512 an. mfd. vagyis 823·5 kilométer.

A csatorna engedélyese és első kezdeményezője 1792-ben Washington tábornok volt; egy kis szakasza 1796-ban adatott át a hajózásnak. 1812 és 1820 között New-York állam az engedélyt magához váltotta, és ezzel történt az első lépés a mostani csatornának kiépítésére. A csatornának eredeti méretei következők voltak: 26 láb fenékszélesség, 40 láb szélesség a víz színében, 4 láb mélység; a zsilipek hossza 90 láb, szélessége 14 láb. A hajók hossza 61 láb, szélességök $7\frac{1}{2}$ láb. Ezen hajókat egy ló vontatta.

A forgalom gyors növekedése folytán a csatorna méretei megnöveltettek, és pedig 56 láb fenékszélességre, 70 láb szélességre a víz színében és 7 láb mélységre; a zsilipek 110 láb hosszúságra, 18 láb szélességre és 7 láb vízmélységre. Ezen bővítési munkák 1836-ban vétettek foganatba és 1862-ben fejeztettek be.

A most használatban lévő hajók hossza 98 láb, szélessége 19 láb 5 hüvely és 6 láb merülésnél hordképességük 240 tonna.

Az egész vonalon 144 zsilip van. Ezen zsilipek mind párosan vannak építve, mindig két-két méreteiben egyforma zsilip egymás mellett; úgy hogy a hajónak, mely a csatorna egész hosszán végig megy, 72 zsilipen kell átmennie. A legnagyobb emelkedés, mely egy zsilippel hágatik át, $15\frac{1}{2}$ láb.

1885-től kezdve a zsilipek újabb meghosszabbítása vétett munkába és 1896-ig a 72 zsilipből 40 már meg volt

hosszabbítva, míg 32-nél ezen munka még csak ezután volt végzendő.

Az 1896-ig meghosszabbított zsilipek hossza 220 láb; miből a hajók által használható hossz 208 láb; 1898-tól kezdve a zsilipek 236 láb használható hosszra alakíttatnak át.

A zsilipek meghosszabbításán kívül a csatorna mélysége 9 lábra fokoztatik, úgy hogy a hajók 8 láb mélységre merülhetnek.

A buza szállítási költsége (lásd az alábbi táblázatot) volt Buffalótól New-Yorkig az 1892-től 1896-ig terjedő 5 évi időszak átlagában a buffalói átrakodási és new-yorki kirakási költségek nélkül bushelenként 3·181 cent, vagyis minthogy egy cent = 2·467 krajczár és egy bushel 27·2 kilogram, egy mm. gabona szállítása került Buffalótól New-Yorkig 28·85 krba; és minthogy a távolság 824 kilométer, a tonnakilométerenkénti szállítási költség volt 0·35 kr.

Ezen hivatalos adatok alapján kimutatott tapasztalati tény tanuságot tesz a mellett, hogy daczára annak, hogy a csatorna ez idő szerinti méretei mellett csak 250 tonnás hajók közlekedhetnek, a szállítási költség nagy távolságra tonnakilométerenként mennyire csekély.

Nördling könyvében az Erie csatornán való szállítás költségét tonna kilométerenként 0·62 krnak mondja. Az alább következő táblázatból látható, hogy a csatorna díjak megszüntetése előtt, ezen díjakkal és a buffalói átrakodási költségekkel együtt az 1878-tól 1882-ig terjedő 5 évi időszakban a szállítási költség bushelenként átlagosan 5·92 cent volt, vagyis tonna kilométerenként 0·65 krajczár; Nördling ezen adata tehát könyvének megírásakor helyes volt, de ma már nem az.

Az Erie csatorna forgalma volt:

1892-ben	. . . .	10.920 hajó	1,007.000 tonna
1893	»	15.450 »	1,586.238 »
1894	»	13.242 »	1,435.293 »
1895	»	9.092 »	709.346 »
1896	»	11.579 »	1,570.743 »

(Lásd 55th Congress 2d Session House Documents Volume 3 Report of the Chief of Engineers U. S. Army p. 468.)

1896-ban a congressus utasította a hadügyministert, (a kinek hatósága alá tartozik az állami mérnöki kar, mely katonailag van szervezve), hogy az Erie csatornának oly

módon való bővítéséről készítettessen terveket, hogy a csatornán át torpedo-naszádok és más hasonló méretű hadihajók az északkeleti tavakra juthassanak, az ezen tavak mentén lévő városokat háború esetén megvédhessék; erre a célra 2 millió dollárt engedélyezett.

A congressus ezen határozata folytán az amerikai állami mérnökök a csatorna átalakításának kérdését alaposan tanulmányozták; nevezetesen bírálat alá vették azt a kérdést, vajon a csatornának olynemű átalakítása, hogy a nagy tavakon járó hajók a csatornán át a tengerre mehesenek, indokolt-e? s azon eredményre jutottak, hogy ilyen mérvű átalakítás legalább 200 millió dollárba kerülne, a nélkül, hogy az áruszállítást megfelelően olcsóbbá tenné; mert a tavakon és a tengeren járó nagy hajóknak a csatornán járatása nem lenne gazdaságos vállalkozás.

A csatornazsilipek szélességének megfelelő bővítése esetére az ágyúnaszádok nagyobb része néhány kivétellel a zsilipeken át haladhatna, s az áruszállítás a mostaniaknál némileg nagyobb, a csatorna viszonyaihoz alkalmazott hajókkal tetemesen olcsóbb lenne, mint most.

A congressus által honvédelmi szempontból elhatározott javítások természetesen a kereskedésnek is nagy hasznára lesznek.

A tervek készítésével megbizott Symons őrnagy jelentésében erre nézve a következőket mondja:

»Ha a folyamatban lévő javítási és bővítési munkák be lesznek fejezve, 115 láb hosszú és 8 láb mély hajókkal, és azon nagy időmegtakarítás folytán, mely a hajók zsilipezésénél fog elérni, a csatorna teljesítési képessége 75 százalékkal fog növekedni, vagyis más szóval minden nagyobb méretű hajó egy hajózási idényben 75 százalékkal több gabonát fog szállítani annál, mint a mennyit a mostani körülmények között egy kisebb méretű hajó szállít.

Ezen többszállítmánynak teljesítésével járó többköltség azonban csak 25⁰/o-a lesz annak a költségnek, a mibe a mostani viszonyok között a kisebb mennyiség szállítása kerül.

Ennélfogva egy bushel buzának szállítási költsége Buffalótól New-Yorkig a mostani szállítási költségnek csak mintegy 71⁰/o-át tenné, és bushelenként 2¹/₂ centről, 115 láb hosszú és 8 láb mély hajók járatása esetén 1.78 centre szállana alá.«

Számításokat tesz azután Symons, mennyire apadnának a szállítási költségek a csatornazsilipek bővítése esetén, s arra az eredményre jut, hogy

115 láb hosszú, 24 láb széles és 8 lábat merülő
hajókkal a szállítási költség . . . . . 1½ cent,
30 láb széles 8 lábat merülő hajókkal . . . . . 1¼ »
36 láb széles, 8 láb merülésnél . . . . . 1·11 »
lenne.

Végül azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a csatorna berendezésének tökéletesbitése, nevezetesen a zsilipek méreteinek nagyítása és a csatorna mélységének öregbitése útján a szállítási költségeket 1 centre lehetne leszállítani. (Lásd House Documents 48 kötet Document Nr. 231.)

Tekintettel arra, hogy egy bushelnek súlya 27 2 kilogram, és hogy 1 cent = 2·46 krajczárral, és hogy a befutott távolság 824 kilométer, a tonnakilométerenkénti költség lesz abban az esetben, ha a

szállítási költség bushelenként Buffalótól New-Yorkig	
2½ Cmt	0·27 kr.
1·78 cent	0·20 »
1·50 »	0·16 »
1·25 »	0·13 »
1·11 »	0·12 »
1·00 »	0·11 »

Összegezve a mondottakat, arra az eredményre jutunk, hogy míg Nördling a folyókon való szállítás önköltségeit tonna kilométerenként 0·96 krra teszi, a Dunának Budapest alatti szakaszán a tonna kilométerenkénti átlagos szállítási költség . . . . . 0·45 kr.,

a Dunának egész hosszán	0·59 »
a Rajnán	0·43 »
az Elbán	0·50 »
az Oderán	0·80 »

Mint hogy az Oderán csak kis hajók közlekedhetnek, és általában ezen a folyón a hajózási viszonyok nem kedvezőek, az Oderára vonatkozó adatot bátran figyelmen kívül hagyhatjuk, a mely esetben az európai nagyobb folyókon a szállítás költségét tonna kilométerenként átlagban 0·50 krba számíthatjuk, vagyis félannyiba, mint a mennyibe azt Nördling számította.

A csatornákon való szállítás költségét Nördling tonna kilométerenként 0·70 krba számítja. Ezzel szemben a csak

123 kilométer hosszú Ferencz-csatornán a tonna kilométerenkénti költség	0·42 kr.,
az Erie csatornán az utolsó öt év átlagában	0·35 »
az Erie csatornán 1895-ben tényleges költség	0·28 »
Sympher számításai szerint pedig 600 tonnás hajókkal 800 kilométer távolságra	0·24 »

A felolvasásomban közölt csatornaszállítási költségekben befoglaltatnak a csatorna használati díjai is és pedig úgy, mint a német csatornákon tervezve van, tonnakilométerenként 0·6 fillért, vagyis 0·3 krajczárt számítva. Irányadóul szolgált ebben, hogy az osztrák csatornajavaslatok parlamenti tárgyalása során szintén ezen feltevésből indultak ki. Más biztosabb alapot nem volt, mert sem az osztrák kormánynak javaslata, sem a törvény ez iránt tájékoztatást nem nyújt.

Ha az általam közölt szállítási tételekből a csatornadíjakat levonjuk, azt látjuk, hogy én felolvasásomban a 600 tonnás hajókon való szállítást feltételezve, 400 kilométer távolságra az önköltségeket tonnakilométerenként . . . . . 0·38 és 800 kilométeres távolságra . . . . . 0·28 krajczárba számítottam, tehát valamivel nagyobbra, mint Sympher, s annyiba, a mennyibe az Erie-csatornán 1895-ben tényleg kerültek.

Ide iktatom még a következő, hivatalos adatból (lásd 55th Congress 2d Session-House Documents Vol. 6. 3196 lap) vett táblázatot, mely a gabonának Chicagótól New-Yorkig való szállítási költségeit hosszabb időközben tünteti fel.

A gabona szállítási költsége Chicagótól New-Yorkig bushelenként:

Az év száma	A tavakon és csatornán, beleértve az átrakodási költséget Buffalóban		Egészen vasuton	A szállítási költség Chicagótól Buffalóig, beleértve a kirakodást Buffalóban		Költségek a csatornán	
	A tavakon és Buffalótól vasuton, beleértve az átrakodási költséget Buffalóban			A csatornán Buffalótól New-Yorkig, beleértve a csatornahasználati díjat, az átrakodást Buffalóban és kirakást New-Yorkban	Csatornahasználati díj	Tiszta szállítási költség a csatornán	
	Cts.	Cts.	Cts.	Cts.	Cts.	Cts.	Cts.
1874	15·39	16·9	28·7	4·03	10·11	3 10	—
1875	12·43	14·6	24·1	3·42	8·01	2·07	—
1876	10·58	11·8	16·5	2·90	6·68	2·07	—
1877	12·24	15·8	20·3	3·72	7·52	1·03	—
1878	10·15	11·4	17·7	3·07	6·08	1·03	—
1879	12·60	13·3	17·3	4·74	6·86	1·03	—
1880	13·27	15·7	19·9	5·76	6·51	1·03	—
1881	9·065	10·4	14·4	3·44	4·75	1·03	—
1882	8·765	10·9	14·6	2·50	5·39	1·03	—
1883	9·245	11·5	16·5	3·41	4·96	—	—
1884	7·185	9·55	13·12	2·18	4·13	—	—
1885	6·745	9·02	14—	2·02	3·85	—	—
1886	9·585	12—	16·50	3·68	5·03	—	—
1887	9·385	12—	15·74	4·13	4·38	—	—
1888	6·805	11—	14·50	2·56	3·37	—	3·095
1889	7·765	8·70	15—	2·51	4·38	—	4·105
1890	6·725	8·50	14·31	1·96	3·89	—	3·615
1891	6·835	8·53	15—	2·38	3·58	—	3·305
1892	6·485	7·55	14·23	2·19	3·42	—	3·145
1893	7·185	8·44	14·70	1·66	4·65	—	4·375
1894	5·315	7—	12·88	1·27	3·17	—	2·895
1895	4·985	5·90	10—	1·92	2·19	—	1·965
1896	6·325	6·75	12—	1·70	3·75	—	3·525
Átlag az utolsó 5 évben	6·059	7·128	12·762	1·748	3·436	—	3·181

Ezen tábla tanúsága szerint a szállítási költség Chicagótól New-Yorkig az utolsó huszonhárom esztendő alatt folyton csökkent; a vizen való szállítás 1874-ben bushelenként 15·39 centbe, vagyis métermázsánként 139 krba került, tehát annyiba, mint ma Budapestről Prágába, noha

a távolság Chigagótól New-Yorkig a vizen 2250 kilometer, vasuton 1720 kilometer, Budapesttől Prágáig pedig 600 kilometer; a vasuton való szállítás ugyancsak 1874-ben 28·7 centbe, vagyis métermázsánként 260 krba. Az 1892 – 1896-ig terjedő öt év átlagában Chicagótól New-Yorkig a vizen való szállítás métermázsánként már csak 63·9 krajczárba s a vasuton való szállítás 115·75 krba került.

A vizen való szállítás költsége tehát 1874 óta 54⁰/o-kal lett olcsóbb és ezzel lépést tartott a vasuton való szállítás, mely ugyanezen idő alatt 55⁰/o-kal lett olcsóbb.

Magán az Erie-csatornán a szállítási költségek a csatorna-díjaknak 1882-ben történt eltörlése óta nagyban és egészben állandóak maradtak, csak 1895-ben szálltak alá 2·19 centre.

Az Erie-csatorna versenyének köszönhető kétségkívül az, hogy a vasutak díjtételeiket leszállították, úgy hogy azok a vizi-úton való szállítási költségekkel mindig párhuzamosan csökkentek.

Hogy milyen rendkívüli szolgálatokat tett ezzel a hajózható csatorna az amerikai közgazdaságnak, kitűnik abból, hogy 1896-ban New-Yorkba érkezett (lásd 55 th., Congress 2 d. Session House Documents Vol. 6. p. 3219) összesen 112,121.954 bushel gabona, a melyből 80,014.066 bushel vagyis az egész mennyiségnek 71·36⁰/o a vasuton, ellenben 32,107.888 bushel, vagyis az egész mennyiségnek 28·64⁰/o-a vizi uton érkezett.

A mi mértékünkre átszámítva a vasuton hozott gabona volt	21,764.000 mm.
a vizen érkezett	8,733,000 »
Összesen	<u>30,497.000 mm.</u>

Ezzel áttérhetek arra az ellenvetésre, illetve okoskodásra, hogy a csatornákon nem fog az általam kilátásba vett árumennyiség szállíttatni, mert a vasutak a maguk díj-szabásai mérsékelni fogják.

Tényleg a m. kir. államvasutak rendes díjtételeiket mindazon állomásaikról leszállítják, melyek vizi versenynek vannak kitéve. A magyar államvasutaknak és az általuk kezelt helyi érdekű vasutaknak több mint 200 olyan állomása van, mely vizi versenynek van kitéve és mely valamennyi ezen verseny következtében leszállított díjtételeket élvez. Ezen a vizi verseny folytán leszállított díjtételek közül néhányat ide iktatok, melyekből kitűnik, mily jelentékenyek a díjmérséklések.

	A hajózási díjtétel	Rendes vasuti díjtétel	Leszállított vasuti díjt.	A mérséklés %o-okban
Temesvár-Budapest	68	150	128	15 %o
Pancsova »	47	224	120	47 %o
Becskekerek »	48	192	100	48 %o
Szeged »	50	110	96	13 %o
Titel »	41	151	124	31 %o
Ujvidék »	39	141	84	40 %o

Ugy, a hogy az államvasutak az aldunai és tiszai, a hajózás által fenyegetett állomások díjtételeit leszállítják, úgy fogják az alföldi csatornák megépítése után azon alföldi állomások díjtételeit leszállítani, a melyek forgalmukat a csatornákon is lebonyolíthatják; és habár ennek következése az lesz, hogy a csatornákon kevesebb áru fog szállíttatni, mint a mennyi szállíttatnék arra az esetre, ha a vasut részéről ezen díjmérséklések be nem következnének, a vasutaknak ezen az uton elérendő díjmérséklése csak a közgazdaság hasznára lesz.

A vasuti díjtételek magasabbak lesznek a hajózási díjtételeknél, mert a vasutakon való szállításnak nagy előnye — a gyorsaság — annak mindig fölényt fog adni; de a vízi verseny nyomása alatt a vasuti díjtételeknél egész 50°/o-ig menő megtakarítás lesz elérhető.

A vasuti díjtételeknek ilyenemű leszállítása a csatornák megépítése nélkül elérhető nem lesz. Nördling könyvének megírásával elérte azt, vagy legalább hozzájárult annak eléréséhez, hogy 1885-ben az osztrák csatornák meg nem épültek. Egyik indok, a melylyel a csatornák ellen harczolt, az volt, hogy az áru-szállítás a vasutakon is éppen olyan olcsón eszközölhető mint a csatornákon; de a csatornák építésének elmaradásával elmaradt a vasuti díjtételek leszállítása is.

Az északamerikai Egyesült-Államok nem államosították a vasutakat; a vasuti szállítási ipart meghagyták a szabad ipar körében, a mely Amerikában az európaiktól sokban eltérő módon fejlődött, s ha megvannak is kinövései, mindenesetre megvan az az előnye, hogy sok sajátos, a mienktől eltérő berendezés folytán olcsóbban szállítanak a mi vasutainknál; de a vasutak tarifa-politikáját az Egyesült-Államok hathatósan befolyásolják a saját kezelésükben lévő csatornák által, melyeken 1882-ben a csatornailletékeket is eltörölték.

Azon nézetem ellenében, hogy az osztrák csatornák megépítése hazai gazdasági viszonyainkra is kedvező ha-

tással lesz, azzal az ellenvetéssel találkoztam, hogy ezen jó hatást ellensúlyozni fogná az osztrák kormány azzal, hogy tarifális intézkedésekkel lehetetlenné fogja tenni, vagy legalább meg fogja nehezíteni azt, hogy hazai terményeink az új közlekedési eszköz teljes hasznát élvezzék.

Az kétségtelen, hogy az Ausztriában megépítendő csatornák közgazdasági haszna nagy mértékben fog attól függni, mekkorák lesznek a csatornadíjak; mert a csatornákon való szállítás önköltsége oly csekély, hogy még alacsonyan megszabott csatornadíjak is számot tesznek.

Azt az aggodalmat azonban, hogy a csatornák építéséről szóló törvénynek általam idézett azon intézkedése, hogy a csatornadíjak akként állapítandók meg, hogy azzal az osztrák termelés érdeke a leghathatósabban megvédessék, akként fog alkalmaztatni, hogy a magyar szállítmányok az osztrákoknál súlyosabb díjakkal terheltessenek, indokolatlannak tartom, mert ez idő szerint ez ellen a vám- és kereskedelmi szövetség intézkedései védnek meg.

A magyar korona országai és ő Felsége többi királyságai és országai között kötött, az 1878. évi XX. törvényczikkben foglalt vám- és kereskedelmi szövetség VII. cikkében ugyanis a következő intézkedés foglaltatik:

»Valamennyi belső-vizeknek a hajók vagy talpakkal használatára nézve a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek.«

Ezen intézkedés hatályát meghosszabbította az 1887. évi XXIV. t.-cz. 1897. évi december 31-ig, és továbbra újra meghosszabbította az 1898. évi I. t.-cz. és az 1899. évi XXX. t.-cz., úgy hogy a magyar hajósoknak és hajóknak az osztrákokéval egyenlő elbánásban való részesítése a vám- és kereskedelmi szövetség érvényének idejére biztosítva van.

Arra az esetre azonban, ha a vám- és kereskedelmi szövetség bármikor felbontatnék, minden valószínűség szerint Ausztriával vámszerződést fogunk kötni, mert nem képzelhető, hogy ugyanazon uralkodó alatt álló két állam egymással vám-háborúban álljon és azon esetben a két állam hajóinak és hajósainak egyenlő elbánásban való részesítése az azon esetre kötendő vámszerződésben lesz biztosítandó. Minden ez idő szerint külállamokkal kötött és érvényben levő vámszerződésben ezen egyenlő elbánás szerződésileg van biztosítva. Így a Német birodalommal 1891. évi december hóban kötött és az 1892. évi

III. t.-cikkkel becikkelyezett kereskedelmi és vámszerződés 13. cikke a következőképen szól:

»A szerződő felek területén levő minden természetes és mesterséges vízi utakon a hajózás az azok egyikéhez tartozó hajósoknak és járműveknek ugyanazon feltételek alatt, s a hajó- vagy rakománytól fizetendő ugyanazon illetékek mellett fog megengedtetni, mint a hogy az a saját hajósoknak és járműveknek van megengedve.«

Az Olaszországgal 1891. évi deczember 6-án kötött és az 1892. évi VI. t.-cikkkel becikkelyezett kereskedelmi és hajózási szerződés XXI. cikke a következőképen szól:

»A magas szerződő felek területén levő minden természetes és mesterséges vízi utakon a hajózás a másik szerződő félhez tartozó hajók vezetőinek ugyanazon feltételek mellett és a hajótól vagy rakománytól fizetendő ugyanazon illeték mellett fog megengedtetni, mint a nemzetbeli hajósoknak.«

Rémlátás tehát nézetem szerint az, hogy a magyar termények és magyar hajók osztrák részről teendő díj-szabási intézkedések által megfosztassanak azoknak az előnyöknek élvezetétől, a melyeket a csatornák az osztrák hajósoknak és osztrák árúk forgalmának nyújtani fognak.

Eddigi fejtegetéseimben azokkal az ellenmondásokkal foglalkoztam, a melyeket felolvasásommal kapcsolatosan a csatornákon való szállítás olcsó és előnyös volta ellen felhoztak. Áttérek most azokra az észrevételekre, a melyek kétségbe vonják azt, hogy a szállítási költségekben elérendő megtakarítás gabonaárainkat kedvezően fogja befolyásolni.

Május 14-ikén tartott felolvasásomban annak előre-bocsátásával, hogy Magyarországnak évről-évre gabonában jelentékeny feleslege van, melyet kivitel útján kénytelen értékesíteni, és hogy kivitelünk zöme ez idő szerint az északnyugoti osztrák tartományokba, nevezetesen Csehországba irányul, erről a kérdésről a következőket mondtam:

»Budapesten szükségszerűen a szállítási költség összegével olcsóbb a búza ára, mint Prágában, mert különben nem Budapestről, hanem máshonnan látná el magát a prágai piac. Ha tehát a szállítási költség Budapestről Prágáig csökken, a búza ára Budapesten annyival emelkedik, mint a mennyit a szállítási díjban való csökkenés tesz. A viszonyok kivételes esetekben alakulhatnak ugyan úgy is, hogy a szállítási költség csökkenésének haszna nem a maga tel-

jességében érvényesül a magyar piacok javára; hanem hogy ennek folytán a búza Prágában a szállítási költségkülönbség egy részével olcsóbb lesz; de bizonyos és kétségtelen, hogy a magyar piacokon a búza a szállítási költségeknek legalább egy részével, sőt valószínűen az egész különbséggel drágább lesz.«

És továbbá

»az ebből Magyarországra hármló haszon azonban nemcsak a tényleg kivitt gabona szállítási költségeinél elért megtakarításban fog állani, hanem abban is, hogy a piacra kerülő összes búza ára felmegy, a mi évi 25—30 millió métermázsa piacra kerülő termésünkénél számba menő összeget fog tenni«.

Az ellenvetés ezen állításaimmal szemben az volt, hogy nem valószínű, miszerint a szállítási költségeknek, — bár a kivitel tekintetében a legfontosabb relációkban való — leszállítása az egész magyar gabonatermés értékét oly irányban befolyásolná, hogy a búza ára az egész országban annyival emelkednék, a mennyivel a szállítási költség olcsóbb lesz.

Állításaim helyességének igazolására közlöm a budapesti és prágai buzaárakat 1886-tól egész 1900-ig havi átlagokban. Hogy ne legyenek kénytelen túlsok számot összehalmozni, azokat a havi átlagárakat közlöm csak, a mely hónapokban a búza ára változni szokott.

		Budapesten	Prágában	A budapesti ár		Évi átlagban
				alacsonyabb	magasabb	alacsonyabb
				forintokban		
1886	Január	8·36	9·33	0·97	—	
	Április	8·28	9·79	1·51	—	
	Julius	7·62	9·72	2·10	—	
	Augusztus . .	8·54	9·70	1·16	—	
	Szeptember . .	8·78	9·72	0·94	—	
	Október	9·14	9·84	0·70	—	1·23
1887	Január	9—	10·32	1·32	—	
	Április	8·32	11·54	3·22	—	
	Julius	7·02	10·80	3·28	—	
	Augusztus . .	6·93	9·30	2·37	—	
	Szeptember . .	6·79	8·80	2·01	—	
	Október	7·06	8·87	1·81	—	2·33
1888	Január	7·59	8·87	1·28	—	
	Április	7·40	9·01	1·61	—	
	Julius	7·27	8·74	1·47	—	
	Augusztus . .	7·61	8·87	1·26	—	
	Szeptember . .	7·75	8·89	1·14	—	
	Október	8·57	9·01	0·44	—	1·20

		Budapesten	Prágában	A budapesti ár		Évi átlagban alacsonyabb
				alacsonyabb	magasabb	
				forintokban		
1889	Január	7.63	8.71	1.08	—	
	Április	7.24	8.52	1.28	—	
	Julius	8.56	8.19	—	0.37	
	Augusztus . . .	8.50	8.38	—	0.12	
	Szeptember . . .	8.45	8.63	0.18	—	
	Október	8.50	8.25	—	0.25	1.30
1890	Január	8.72	10.20	1.48	—	
	Április	10.06	10.27	0.21	—	
	Julius	8.34	9.84	1.50	—	
	Augusztus . . .	7.67	9.45	1.78	—	
	Szeptember . . .	7.39	9.23	1.84	—	
	Október	7.49	9.41	1.92	—	1.45
1891	Január	7.76	9.66	1.90	—	
	Április	9.20	10.65	1.45	—	
	Julius	9.12	10.80	1.68	—	
	Augusztus . . .	9.83	12.26	2.43	—	
	Szeptember . . .	10.49	12.23	1.74	—	
	Október	10.94	12.27	1.33	—	1.75
1892	Január	11.14	12.34	1.20	—	
	Április	9.60	11.25	1.65	—	
	Julius	8.72	9.94	1.22	—	
	Augusztus . . .	8.31	9.55	1.24	—	
	Szeptember . . .	8.03	9.21	1.18	—	
	Október	7.96	9.39	1.43	—	1.32
1893	Január	7.67	9.10	1.43	—	
	Április	7.74	9.20	1.46	—	
	Julius	8.11	9.30	1.19	—	
	Augusztus . . .	8.10	9.26	1.16	—	
	Szeptember . . .	7.70	9.01	1.31	—	
	Október	7.51	8.93	1.42	—	1.33
1894	Január	7.57	8.82	1.25	—	
	Április	7.55	8.79	1.24	—	
	Julius	7.46	8.51	1.05	—	
	Augusztus . . .	6.66	8.13	1.47	—	
	Szeptember . . .	7.51	7.96	1.45	—	
	Október	6.42	8.04	1.62	—	1.34
1895	Január	6.72	7.39	0.67	—	
	Április	7.10	7.94	0.84	—	
	Julius	7.05	7.57	0.52	—	
	Augusztus . . .	6.37	7.39	1.12	—	
	Szeptember . . .	6.45	7.63	1.18	—	
	Október	6.52	7.87	1.35	—	0.95
1896	Január	7.12	8.14	1.02	—	
	Április	7.—	8.30	1.30	—	
	Julius	6.70	8.25	1.55	—	
	Augusztus . . .	6.72	8.19	1.47	—	
	Szeptember . . .	7.17	8.28	1.11	—	
	Október	7.42	8.62	1.20	—	1.27
1897	Január	8.45	8.84	0.39	—	

	Budapesten	Prágában	A budapesti ár		Évi átlagban alacsonyabb
			alacsonyabb	magasabb	
			forintokban		
	Április	7.72	8.73	1.01	—
	Julius	9.87	10.16	1.09	—
	Augusztus . .	11.99	12.25	0.26	—
	Szeptember . .	12.01	11.93	—	0.08
	Október . . .	12.51	12.01	—	0.50
1898	Január	12.85	12.81	—	0.04
	Április	13.32	13.66	0.34	—
	Julius	12.16	11.62	—	0.54
	Augusztus . .	9.26	10.01	0.75	—
	Szeptember . .	8.95	9.56	0.61	—
	Október . . .	9.45	10.22	0.77	—
1899	Január	10.24	10.55	0.31	—
	Április	9.71	10.07	0.36	—
	Julius	9.57	9.98	0.40	—
	Augusztus . .	8.56	9.52	0.96	—
	Szeptember . .	8.45	9.18	0.73	—
	október . . .	8.40	9.08	0.68	—
1900	Január	7.83	8.43	0.60	—
	Április	7.75	8.74	0.99	—
	Julius	7.41	8.35	0.94	—
	Augusztus . .	7.48	8.54	1.06	—
	Szeptember . .	7.44	8.53	1.09	—
	Október . . .	7.53	8.59	1.06	—

E táblázat világosan mutatja, hogy azon években, midőn kivitelre szoruló terméstebbletünk van, a budapesti búzaár megközelítőleg a szállítási költséggel, mely Budapesttől Prágáig átlagosan 1 frt 25 krt tesz, alacsonyabb a prágainál. Ez az árkülönbözet nem minden időben egyenlő; néha a szállítási költségnél jóval magasabb, a mi a kereskedőket arra indítja, hogy Magyarországból Prágába búzát szállítsanak; ezt követi rendszeren az árkülönbözetnek csökkenése, a mi annak jele, hogy a kedvező conjunctura folytán a szükségletnél nagyobb mennyiség került a prágai piacra.

Az a körülmény, hogy 1897-ben 1898-ban és 1899-ben a budapesti és prágai buzaárak közötti különbség a szállítási költségnél csekélyebb volt, nem dönti meg állításomat, mert Magyarországnak 1897-ben oly rossz termése volt, hogy a közös vámterületnek nemcsak nem volt kiviteli fölöslege, hanem ellenkezőleg szükségletét a vámkülföldről behozott gabonával volt kénytelen pótolni. Így nevezetesen a behozatali többlet volt gabonaneműekben

1897-ben	2,740.715 métermázsa,
1898-ban	4,276.194 »
1899-ben	924.032 »

Az 1897-ik évi termés kivételes gyenge voltát igazolja még az is, hogy Magyarországnak külön 1898-ban összes kiviteli többlete csak 350.000 métermázsa volt.

Kimutattam volt felolvasásomban, hogy Magyarországnak kivitele az utolsó öt év átlagában búzában $4\frac{1}{2}$ millió métermázsa volt, lisztben pedig majdnem 6 millió métermázsa. Búzában és lisztben tehát összesen $10\frac{1}{2}$ millió métermázsa. Ez összes évi 35—40 millió métermázására tehető buza-termésünknek és még inkább a termés piacra kerülő részének — mert egy nagy részt maguk a termelők fogyasztják és vetőmagnak használják fel, — oly jelentékeny hányada, hogy ha ezen kivitelre kerülő mennyiség jobb áron értékesíthető, ez az ár fog érvényesülni az egész piacra kerülő mennyiségre nézve is. Mert senki sem adja el búzáját azon legmagasabb áron alól, melyet egyáltalán elérhet.

Azt, hogy az egész országban mindenütt egyformán fog emelkedni a buza ára, bizonyára nem várhatni; mert a csatornák nyújtotta előnyök sem fognak az ország minden helyén egyenlően érvényre jutni. De mindazon helyeken, a honnan jövőre a csatornák építése vagy más okoknál fogva a szállítás a fogyasztó piacra olcsóbb lesz, mint ez idő szerint, a termények ára emelkedni fog.

Hazánk szempontjából a legfontosabb kérdés az, vajon az Ausztriában immár elhatározott csatorna-építésekkel szemben szabad-e tétlenül maradnunk, vagy kell-e és minő intézkedéseket tennünk.

Vizsgáljuk első sorban, mi lesz annak az eredménye, ha tétlenek maradunk. Az osztrák csatornák megépítésének teljes előnyét élvezni fogják ebben az esetben is a duna menti vidékek és részben az alsó-tiszamentiek is, mert közvetlen hajóutat nyernek Csehországba. Némi előnyét fogják élvezni az alföldi vidékek is; mert gabonakivitelük, mely most a feladási állomástól a rendeltetési állomásig egészében a vasutat használja, az osztrák csatornák megépítése után részben Budapestre fog szállítatni, hogy itten hajóra átrakva, a Dunán és az osztrák csatornákon Csehországba szállitassék.

A budapest-bécsi viszonylatban ez idő szerint a vasuti és hajózási díjtétel között tizenhat krajczár különbözet van; ennek a tizenhat krajczárnak megtakarításáért ma nem érdemes az ország alföldi állomásairól a búzát vasuton Budapestre hozni, itt hajóra rakni, hogy Bécsben ismét hajóról vasutra átrakassék, mert a tizenhat krajczárnak megtakarítása fejében

a búzát kétszer, tudniillik Budapesten és Bécsben át kellene rakni.

Kérdéses azonban, hogy az osztrák csatornák megépítése után az alföldi állomásokról vasuton érkező gabona Budapestre fog-e szállíttatni és itt átrakatni hajóra és nem fogják-e a szállításnak azt a módját előnyösebbnek találni, hogy a gabonát Bécsig szállítsák vasuton s onnan küldjék tovább csatornán.

Annak előnye, hogy a gabonaszállítmányok Bécsig menjenek vasuton, az időmegtakarítás lesz, mert hamarabb fog a küldemény Csehországba érkezni, ha Bécsig teszi meg az utat vasuton, mintha Budapesten rakatnék át hajóra. Ezen időmegtakarítással szemben pedig csak az a tizenhat krajczárnyi többkiadás fog állani, melylyel a budapest-bécsi vonalon a vasuti szállítás a hajón való szállításnál drágább. Annak a veszélynek leszünk tehát kitéve, hogy a magyar gabonának legalább részben átrakó állomása Bécs lesz s ezzel a gabonakereskedés egy része is Bécsbe helyeztetik át. Ezt a bajt sem kikötőépítéssel, sem más rendszabályokkal megelőzni nem lehet; csakis akkor kerüljük el, ha az alföldi csatornákat megépítjük s ezzel folytonos, meg nem szakított hajóutat teremtünk az alföldi terményeknek.

Tétlenségünknek továbbá az a hátránya lesz, hogy Ausztria, mely most is már kedvezőbb viszonyok között termel, mint hazánk, ezen előnyét még fokozni fogja azzal, hogy a csatornák megépítésével a vasutaknál sokkal olcsóbb szállítási eszköznek jut birtokába. Ausztriának mai előnye, hogy tőkében gazdagabb ország lévén, a kamatláb alacsonyabb; régi, iskolázott ipara lévén, jobb munkásokkal rendelkezik; olcsóbb kőszén áll rendelkezésére; közigazgatása jobb a miénknél; útjai ki vannak építve s ha mindehhez még a vasutaknál olcsóbb szállítási eszközhöz jut, gazdasági fölénye velünk szemben növekedik, a mi különösen a közös vámterület intézménye mellett súlyosan latba eső körülmény.

Mindaddig, míg Ausztriával közös vámterületben élünk, minden előny, melyben az osztrák termelés részesül, amugy is gyenge és elmaradt iparunknak a versenyt még nehezebbé teszi.

Gazdasági erőforrásunk ez idő szerint a mezőgazdaságban van; minden erőfeszítést meg kell tennünk, semmi áldozattól nem szabad visszariadnunk, hogy a mezőgazdasági termelést mennél eredményesebbé, mennél jövedelme-

zőbbé tegyük. Ez idő szerint nem nyújthatunk a mezőgazdaságnak nagyobb, hatásosabb segílyt annál, hogy terményeinek a piacra szállítását olcsóbbá tesszük. Ezért hoztam javaslatba, hogy mezőgazdasági termelésünk fő fészkrét, a magyar Alföldet lássuk el csatornákkal, melyek hasznának teljes érvényesülését az osztrák csatornák megépítése teszi nekünk lehetővé.

Az előtt az alternatíva előtt állunk, hogy az osztrák csatornák megépítése után tétlenségünk esetére, ezen csatornáknak némi előnyeit élvezni fogjuk, de hátrányos következtéseit is viselni leszünk kénytelenek; vagy pedig magunk is megépítve azokat a csatornákat, melyeket forgalmi szükségleteink igényelnek, az osztrák csatornaépítkezéseket is, a mennyire csak lehet, hasznunkra fordítsuk.

Meggyőződésöm, hogy nincs is választásunk, annyira parancsolólag jelölik ki a viszonyok teendőinket.

Legnagyobb szerencsétlenségnek tartanám, ha kishitűségből a kényelmesebb semmittevést választanánk, a helyett, hogy megragadjuk a kínálkozó alkalmat gazdasági érdekeink megóvására és fellendítésére.

Hieronymus Károly.

Az új magyar ipar-kataszter.

»A magyar korona országainak gyáripara« címmel* jelent meg most húsz kötetben az az alapvető munka, melyet hivatalosan »ipari statisztikának« neveznek. Jó lesz azonban az új könyvet hamarosan elkeresztelni, mert a közönségben — még a közgazdasági kérdésekkel foglalkozó közönség nagy részében is — az a lelki állapot, melyet németül »üdvös félelemnek« neveznek, sohasem áll be biztosabban, mint mikor statisztikát emlegetnek. Pedig ez olyan mű, a melyhez még sokan fognak folyamodni: politikusok, közgazdák és a társadalmi politika hívei. És tanulságai ennek a munkának olyanok, a melyeket kizárólag az úgynevezett szakkörök számára lefoglalni valami erkölcsi sikkasztás-forma volna.

A munka, melyet ismertetünk, Hegedüs Sándos kereskedelemügyi minister kezdéséből indult. Emlékszem, hogy már Baross Gábor értekezett a néhai országos statisztikai tanács tagjaival arról, miképen lehetne a magyar ipar való állapotát fixirozni számokban is, rendszeres leirással is, a statisztikusnak is, a közgazdának is módszereivel. Ilyen munkának hiányát mindinkább éreztük azóta minden egyes iparos természetű törvénynek megalkotásakor, még inkább a kereskedelempolitikai tárgyalások alkalmával, melyekre nézve rendszeres, tárgyilagos és számottevő magyar anyagunk alig volt. Ezért rendelte el a minister azt a több ezer telepre vonatkozó aprólékos felvételt, melynek alapján számos szakiró mindegyik külön monographiában irta le a szakmájába vágó iparágat. Az első kötethez bevezető tanulmányt irt Sztérényi József, az iparfejlesztési ügyek vezetője, ki az egész actiónak eredményeit összegezte és néhány lapon oly anyagot foglalt össze, mely nemcsak a magyar ipart, hanem a magyar iparpolitikát is hiven visszatükrözi.

Bármely oldalról nézzük is, ez a mű egyike a legfontosabb és legtanulságosabb documentumoknak. Politikailag azt mutatja, mennyire minden komolyság nélkül való utánczása az a külföldi agitatio divatos szólamainak, mikor Magyarországon arról értekeznek, hogy az industrialismus elhatalmasodását meg kell szoritanunk. A kereskedelmi politika szempontjából ezuttal először kapunk teljes áttekintést arról, milyen szűk az a terület, a melyen a vámvédelem egyálta-

---

* *A magyar korona országainak gyáripara az 1898. évben.* Hegedüs Sándor kereskedelemügyi m. kir. minister rendeletéből az 1899. évben végrehajtott iparstatisztikai fölvételek adatai alapján Hegyeshalmi Lajos dr. és Farkas Ferencz közreműködésével szerkesztette Sztérényi József. Húsz kötet. Budapest, 1901.

lában a mi számunkra is gyümölcsöztethető. Végül a magyar társadalmi politika embere megtudja, hogy az industrialismussal járó betegségeknek egynémelyike már itt van a nyakunkon, bárha a nagy magyar ipartelepeket mindegyikünk még fejből képes elszámolni, mivel oly kis számmal vannak.

A ki az egész munkán végighalad és megszivleli különösen a Sztérényi bevezetésében közölt adatokat, az inkább azon fog csodálkozni, hogy ennyire is eljutottunk. Ha a magyar állam iparospolitikájának ezt a tükrét elénk nem tartják, bizonyára senki sem hinné el, hogy 32 év alatt, azaz 1868-tól az 1900-iki év végéig az állam iparoktatásra, iparfejlesztésre és munkásvédelemre összesen nem egészen 24^{1/2} millió koronát adott ki, minélfogva erre a három tételre (beleértve az ösöktől átöröklött tanoncziskoláknak költségeit is) évenként átlag 738.000 koronát költöttünk. El lehet mondani, hogy az iparfejlesztési actió nem rontotta meg a magyar állami pénzügyeket. Egyetlen valamire való közös póthitel akkora összeget szokott elnyelni, a mekkorát a magyar iparfejlesztésre egy egész nemzedék fordított.

Pedig milyen generatio volt ez! Az, a mely az alkotmány helyreállítása után átvette az ország kormányzását és szinte megittasult a vágytól, hogy európai mintára iparos országot teremtsen; az a generatio, a mely a legnagyobb gazdasági átalakulásnak volt szemtanuja, melyet az újabb századok feljegyeztek; az a generatio, a mely csodálatos önhittségben mindig dicsekedett az országnak rohamos haladásával. Ez a generatio fordított 32 év alatt annyit az iparra, mint a mennyit nem egy rossz garantált vasut hitelezőinek kétes követelései fejében kifizettek. Ez fordított egy évtized alatt az egész iparügyre oly összeget, a melynél nagyobbat hajdan egy-egy évben a lótenyésztés címénél túlkiadásképen szoktak kiadni. És mégis dicsekedtek az ország ipari haladásával! Ugyanaz az önhittség szól ebből a dicsekvésből, a mely minden budapesti bérkaszárnnyát elnevez palotának és a mely minden ilyen palotának a láttára »amerikai dimenziókról« áradozik, egészen figyelmen kívül hagyva, hogy az utolsó évtizedek alatt a legrégebb országokban is nagy és kis városok valamennyien rohamosan növekedtek és magukhoz vonták a vidéknek tőkéjét és munkaerejét. Sohasem mértük össze a mi haladásunkat a külföld haladásával, hanem mindig csak a saját jelenünket állítottuk szembe a saját multunkkal. Ezen az alapon aztán tisztunk abban, hogy majd csak utólérjük, hogy többet ne mondjak, legalább Ausztriát. Olyan volt ez a bizakodás, mint mikor a gyermek azt mondja az ifjúnak: »Pár év alatt utolérlek« — abban a hiszemben, hogy ezalatt a pár év alatt csak ő fog nőni, de az ifjú az marad, a ki volt. A magyar iparnak ilyen volt a végzetes illuziója, minthogy némileg és elvértve ő is nőtt, nem gondoltunk arra, hogy mekkorát haladt ez idő alatt félelmetes versenytársunk a közös vámterületen: az osztrák ipar. Egyetlen osztrák tartományban, Csehországban fél tuczat önálló és virágzó új iparvállalat jutott egy-egy külföldi pénzzel alapított és szegényes állami segélylyel ellátott új magyar vállalatra. Közös vámterület mellett kiterjedt és jól fundált magyar gyáripart csak úgy lehetett volna megteremteni, ha az állam valóban nagy arányokon segíyezi az ipart, röviden szólva, ha egyetlen esztendőben annyit költ iparos czélokra, a mennyit valójában 32 év alatt költöttünk az egész iparügyre. Ámde azok az összegek, melyeket Baross Gábor idejéig iparfejlesztésre köl-

töttünk, egyszerűen szájalmasak; de mégha az ez idő szerint rendelkezésre álló összegeket tekintjük is, mondhatjuk, hogy szinte ki van zárva, hogy ily eszközökkel a nagy czélokot megközelithessük. Innen van aztán, hogy egészen különös iparos betegségekben leledzünk. Mig más országokban a gyáripár felszívja ugyan a rokontermészetű kis üzemeket, de egyttal számtalan más rokon kis üzemnek ad életet és foglalkozást, úgy, hogy a kisipár mérlege a végén mégis csak kielégítő, addig hazánk a kis üzemeknek abszolút hanyatlásáról tesz tanúságot. Lassú a nagyipár gyarapodása és rohamos a kisipár pusztulása. Az iparos lakosság még abban az arányban sem növekszik, mint a népesség általában, azonkívül pedig az önálló üzemek száma ijesztő módon hanyatlik.

Pár táblázatot közöl Szterényi, melyről minden embernek, ki Magyarországon közügyekkel foglalkozik, elmélkednie illenék. Folyton az iparos állam ideálját emlegettük és kiderül, hogy az iparos össznépesség és azonfelül még önálló vállalatoknak arányszáma 20 év alatt nemhogy emelkednék, de csökkent. 1869—1880-ig az össznépesség 12·53%-kal, az iparos népesség csupán 11·13%-kal emelkedett. Úgy szemre szinte hihetetlennek gondolja az ember, hogy ez megtörténhetett. Pedig a látszat csal. A való helyzet ennél is kedvezőtlenebb, mint a hogyan ezt a nagy átlagszám sejtetnünk engedi. Meg kell nézni az egyes városok — tehát az iparos népesség góczpontjainak — képét. Az arányszám, mely szerint az iparos népesség viszonylik az össznépességhez, 1869-től az 1890. évig visszament: Arad, Debreczen, Győr, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Komárom, Maros-Vásárhely, Nagyvárad, Pécs, Sopron, Szabadka, Szatmár-Németi, Székes-Fehérvár, Temesvár, Uj-Vidék, Versecz, Zombor városokban, ellenben emelkedett Budapesten, Pozsonyban, Selmecz és Béla-Bánya városokban. Ennyi az egész. De ebből a pár adatból is látjuk, hogy közvéleményünk mennyire felületes minden gazdasági és kereskedelmi dolgokban.

Csak nem rég valóságos dicshimnuszszal fogadták, hogy az 1900-ik népszámlálás szerint a városok népessége tetemesen gyarapodott. Pedig ha nemcsak a nyers számokat látjuk majd, hanem mikor a tavalyi népszámlálásnak eredményeit is a foglalkozási statisztika részletezve tárja majd élénk, akkor alighanem hasonló arányszámokkal fogunk majd találkozni, mint a melyeket Szterényi táblázatai az előző évdizedre vonatkozóan kimutatnak. Igaz, hogy minden komoly szemlélője a dolgoknak eddig is sejtette ezt az állapotot. A magyarázat egyszerűen az, hogy a város felszívja ugyan a vidék népességét, de ezen az uton nem gyarapszik sem munkabírásban, sem önálló vállalkozásban, sem vagyonságban, Inkább a vidék hajótöröttei tódulnak a város felé, a melynek nagyon kétes értékű gyarapodását jelentik. Innen van részben az a végtelenül keserű sok recriminatió, a melyekkel tele vannak a vidéki városoknak az országgyűléshez küldött feliratai.

De milyen színben tünnek fel ezeknek az adatoknak a világában azok az örök igazságok, melyeket a magyar városok nemzeti és culturális hivatásairól eldeclamálni szoktak. Hát miféle hivatást teljesítsen vajon oly város, a mely a mai viszonyok között iparos népességben kevesebb erővel disponál, mint ezelőtt egy negyed századdal?

Igenis úgy van, europai processus az, hogy a kisipár hanyatlik,

csak azzal a különbséggel, hogy másutt a kisipart felszivja a gyári ipar, a mely az egyént nem mindig sülyeszti le rosszabb életviszonyokba. Ellenben nálunk a hézagokat nem tölti be semmi és azon a részen, a mit a város hajdani bástyáin ütni engedtünk, némely helyen már is betódul a proletiárusnak sötét áradata.

Nos hát ez az ipar. De ugyanez a kép tárul elénk, ha azt tekintjük, a mit mezőgazdasági kis- és középiparnak lehetne nevezni. Miért illessük szemrehányással az ipart, a mely nem tudja meghódítani a hazai piacot, mikor a mezőgazdaság sem képes a magyar városi népességnek élelmezését ellátni? Egyenesen megszegyenítő a magyar mezőgazdaságra azok az adatok, a melyekkel itt találkozunk. Nem segít ezen a nagyobb vám, csak a nagyobb intelligentia és több törekvés. A Magyarországon fogyasztott gyümölcs- és főzelékconservekből egytized részt állítunk elő, a másik kilencztized rész nem messzi külföldi, hanem osztrák mezőgazdasági termény. Az ezen csekély conservgyártásunkhoz felhasznált hüvelyes veteményeknek egyharmad részét Ausztriából vásároljuk. Hántoló malmaink borsó szükségletét 98⁰/₀-on felül is, köles szükségletéből 83⁰/₀-on felül osztrák és más piacokon szerzik be. Hogy sonka és husneműekből milliókra menő behozatalunk van Ausztriából, az szinte tréfaszámba mehetne. Nagy lótenyésztéssel bíró ország vagyunk, de a lovaink patkóvasát sem mi állítjuk elő. Malomiparunk még mindig a legelső helyet foglalja el, de egyik kiegészítő segédipara a szita- és a gazzészövet előállítása kizárólag külföldi. Ez is egy adat annak bizonyítására, hogy a nagyipar árnyékában nálunk kis ipar nem fejlődött.

Ime, ezek az adatok vannak előttünk, mikor megindulnak a kereskedelempolitikai tárgyalások. Előnyben vagyunk a multtal szemben annyiban, hogy most legalább lehetne komoly közvéleményünk, a mely a helyzet teljes ismeretében mond ítéletet. Régebben megállapítani sem birtuk az egyes iparágaknak terjedelmét és helyzetét. Ez a 20 kötet, a melyet most közre bocsájtanak, bevilágít iparos helyzetünknek minden zúgába. Minden egyes iparágaknak vesszük a történetét, látjuk, hogyan illeszkedett be az új korba, milyen hatással volt rá a nemzetközi kereskedelmi politika, valamint az Ausztriához való viszony. Látjuk a munkásoknak számát, bérviszonyait, elhelyezését és a jóléti intézményeket. Tisztább fogalmat alkothatunk magunknak, mint az előző időknek bármely pillanatában. Ez a hivatalos munka pótolja azt, a mit Németországban és Ausztriában a közvélemény irodalmi téren összehordani szokott. Tudományos módszer tekintetében is elismerés illeti mindazokat, kik ebben a munkában részt vettek. Legnagyobb elismerés érheti mégis a ministert, a ki a való igazságot leleplezetlenül feltárta és nem akart azzal a hivatalosan denaturált igazsággal szolgálni, melylyel ministeriális jelentésekben elég gyakran csalatkozni szoktunk.

Neményi Ambrus.

Bars vármegye gazdasági leírása.

I.

Ide s tova egy éve lesz, hogy kitüntető megbízatást nyertem, mutatnám be Bars vármegye közgazdasági életének képét.

Bár számoltam erőm fogyatékosságával, még sem birtam kitérni a megbízatás elől, mert ahhoz a vármegyéhez engem a fiúi kegyelet köteléke fűz és mert ezt a vármegyét nálamnál nem szeretheti jobban senki.

A miben a tudás gyenge volt, szakavatott kiváló erők segítségemre voltak, és én már ez előljáró szavaimban köszönöm nekik, hogy tudásukat velem megosztották.

De fogjunk ígéretünk beváltásához.

I. Általános rész.

Területe 2723 □ km. Alakjára ez a terület törzsében keskeny, északnak két irányban szétágazó földdarab. Közigazgatási határai Hont, Esztergom, Komárom, Nyitra, Turócz és Zólyom vármegyék, természetes határai keleten a Szikincze-patak és a selmeczi hegycsoport, nyugaton a Zsitva folyó és a Tribecs-hegység, északon a nagy Fáttra csoport. Délről természetes határa nincs, egész a Dunáig nyitva áll.

Ez a határ ezer év alatt ha változott is, ennek a változásnak az oka inkább a határfalvak hovatarozandóságának bizonytalanságában keresendő, és akkor, midőn a török félhold Léváig ért és a vármegye a saját határain kívül tartotta közgyűléseit, nem is volt fontos, hogy mi hova tartozzék. Egyre ment az akkor.

Területének eleven hú képe a vármegye czimere, melynek paizsát felülről lefelé balra dülő ezüst sávban vágja két részre a Garam folyó, melyen rajta van a sziklabércz, a termő róna és a három regia civitas, a három régi szabad királyi város: Kőrmöczbánya, Ujbánya és a régi székes Bars, mely hatszáz évig a vármegye székhelye volt.

Földterületének alakulatai szerint három vidékre oszlik. Egyik a barsi alföld, melyet a Garam-áradvány lerakódása alakított gazdagon termő rónává, második a délnyugati dombvidék, mely a Tribecs, az ujbányai és a selmeczi hegyek ellapuló földhullámaiból alakult, harmadik pedig az északi hegyvidék, melyet a nagy Fáttrának elágazásai alkotnak.

Hegyei a nagy Tátra heglánczolatához tartoznak, melynek

hegytömegei közül ebben a vármegyében ágaznak el a Tribecs, a Madaras, a körmöczbányai, újbányai és selmeczbányai hegycsoportok.

A *Tribecs* Pálos—Nagymező északi oldalán Radócz és Felfalu helységeken át az Oszlányba vezető völgyekig, tehát Nyitra és Zsitva-folyók között terjed el. Főgerinczét több völgyelés fodorozza. Legnevezetesebb hágója az a.-maróth—kistapolcsány—szkiczó—ugróczi törvényhatósági út, egyike a legszebb hegyi utaknak, mely a vándor figyelmét mindvégig lekötve tartja. Legmagasabb pontja 496 m. Ennek a hegységnek magva granit és quarcz. Oszlánynál neakomi mész és dolomit jelentkezik. Brogyánnál emlős állatok maradványaival találkozunk. Jól gondozott erdőségek borítják ezeket a hegyeket, melyek közül nevezetesebbek a kolosi vallásalapítványi uradalom, József kir. herczegnek kistapolcsányi, Odescalchy Arthur herczegnek szkiczói s a Thonet-családnak ugróczy erdőuradalma.

A madarasi, körmöczy, újbányai és selmeczi hegycsoportoknak főtömege a trachit, mely már Verebély és Léva között Győrödnél jelentkezik. Újbánya malomkő-porfírral bir, melynek feldolgozása a várost állandóan foglalkoztatja. A körmöczbányai és a selmeczvidéki vihnyei bányák nemes ércei leginkább zöldkőben fordulnak elő, de található sienit és gneiszban is. A karvalyi medenczében tajtkő, tuff, a Dallos melletti Zuza-hegyen mező-ázalag, pánczélókból álló suroló pala és földopál fordul elő. A lutillai völgy kvarcstelepet, a handlovai völgy Nemes-Kosztolányban barna széntelepet tartalmaz.

A *Madaras*-csoport barsi része P.-Nagymezőtől az északra eső Fehérkőig terjed. Nevezetesebb kúpjai a Rusberg, Vapenó, Rubanó. A vármegye legmagasabb kúpjai az 1346 m. magas Madaras, a Foglyászhegy és Fehérkő. A Madaras csoport szélesen elterjedő zord hegység, csak szélein találunk helységeket. Ezek közül nevezetesebbek a keleti oldalon: Pálos-Nagymező, német telepítvény, Gyertyánfa, Élesmart és a Madaras tövében épült Madarasalja. A hegylánc nyugati oldalán épült Radócz és Felfalu.

A *körmöczbányai* hegycsoport a körmöczy völgy két oldalán terjed egyfelől a Garamig, másfelől a handlovai és szentkeresztii medenczéig. Nevezetesebb kúpjai a Kecskéhát, mely a Nyitra és Garam folyók vizválasztója és a Szkalka, melyen keresztül Körmöcz és Beszterczebánya között út vezetett. A turista ma is örömmel keresi fel, mert a Garam völgyére pompás kilátást nyújt. Zólyommal határos hegy a Laurin, melynek kúpja már Zólyomé.

Ezt a hegységet hasítja az államvasutak északnyugati (budapest-ruttkai) vonala, melynek ezen részét, mely kigyózva a hegyoldalakon, körbe kerülve egyes hegykúpokat, sok alagútjával, felséges völgyeivel, erdei tisztásaival és nyájas falvaival méltán nevezik magyar Semmeringnek.

Az *újbányai* hegycsoport. A Tribecstől keletre, a Madarastól délre terül el a Zsitva és Garam között. Délfelé mind alacsonyabbá lesz, majd dombos fensikká törpül kisebb-nagyobb hegyhátakat alkot lerakódásokat, dombokat képez, míg a Dunáig nem ér. Egyes részei ennek a vidéknek a határt képező Hosszú-hegy Mária-családnál s a Cseresnyés-hegy Baracska mellett.

Nevezetesebb kúpjai Újbányán a Menyország (730 m.), a Kálvária, a Kereszthegy, a Nyereghegy. Ebedecz vidékén Aranyos-Maróthtól északkeletre a Zsitvavölgy egyik mellékárka barnaszén-teleppel bir.

Ezt a hegységet is sűrű erdőség borítja, mely leginkább a zsarnóczai kir. erdőkinctár tulajdona.

Ötödik hegycsoportunk az osztrovszki és Vepor hegylánczolat-hoz tartozik. Ez a *selmeczbányai* hegycsoport, mely a garam bal oldalát foglalja el, még pedig a Garamszőlős Csejkő és Solymosig terjedő hármás kiágazásig magasabb hegységet, azon alul a határon, különösen Léva vidékén hatalmas agyaglerakodást képező csudai dombig dombhátaikat alkot, melyek közül nevezetesebb a lévai és a siklósi hegy; meredekebb részeik szőlővel, a lankásabbak gabonával beültetve. Léva fölött Garam Szent-Benedeknél a szőlők megszűnnek s az erdővel borított hegyek déli lejtőin tölgy és bükk, északi lejtőin már fenyvesek diszlenek.

A selmeczbányai völgyteknőből sugárként kiágazó völgyek közül nevezetesebbek a határt jelölő kozelniki völgy, a saskői völgy, mely a Saskő várának romját uralja, a szklenői, vihnyei és a hámori völgy. Az ezen völgyeket elválasztó hegyhátnak nevezetesebbje a 411 m. geletneki hegy, mely a kitűnő malomporfirt adja s a 619 m. pusztai vár (pusztihrad), mely elnevezése után következtetve valaha erődtített hely volt.

Geológiája*. Barsmegyének legnevezetesebb kőzete nagy terjedelménél fogva a trachit. A vármegye északi, hegyes felének jó része ebből való. A Nagy-Fáttra déli nyúlványa a vármegye éjszaki részén feloleli Körmöcz vidékét a madarasi, az újbányai hegységet, és Sz.-Benedekig egy összefüggő s alászálló lánczot alkot. Innen délfelé már csak szórványosan bukik fel egy-egy kisebb dombja, így Mohi-Csiffár tájékán. A vármegye keleti részén a körmöczvidéki hegység délről összefügg a Magyar-Érczhegységgel, vagyis a selmeczi trachit-lánczozal, mely fokról-fokra alacsonyodik, délnek, Garam-Szőlősig terjed megszakítás nélkül, de egyes dombja még ezen alul is felüti fejét, így Léván, melyen a ma romokban meredező fellegrvár épült.

Ez a geologiai III. korban előtört vulkanikus kőzet, számos eruptiv-cyclusba sorozható, ehhez képest sokféle a fajváltozata is. Legérdekesebb a körmöczvidéki pyroxén-andesit, melyben ős idő óta aranyat bányásznak és a szklenői-, geletneki-, ó-körmöcske-és újbányavidéki rhyolit, mely évszázadok óta jó malomkővet szolgáltat. A trachit-tuffa több helyütt, így B.-Szöllősön és Dallos mellett könnyen idomítható építkezési kőben válik be. Kiváló az ebedeczi kő, melyből 3–4 m³-nyi kockát is fejtenek.

A harmadkorszakbeli kőzetek során felemlítendő még a bazalt, különösen Karvaly-Bartos, Garam-Sz.-Kereszt, Magasmart, Berzencze mellett; a vihnyei nummulitmész, továbbá a barnaszén, mely számos ponton fordul elő, de rendszeresen csak kevés helytt bányásszák.

A trachit elmállásából származik az agyagtalaj; nevezetesebb megjelenése, fehér változatban Körmöczbányán, Svábfalun, Újbányán; sárganyirok mutatkozik Zsarnoczán, Geletneken, melynek Hlinik tót neve innen ered, Garamréven; Magosmart falu 80 fazekasa ebből idomítja a legkezdetlegesebb módon azt a közönséges fazekat,

* Barsvármegye az 1896. évi országos kiállításon bemutatta geológiai térképét, nevezetesebb kőzeteivel együtt. A leírást hozzá Teschler György körmöczbányai főreáliskolai tanár úr írta meg. Az ő szivességének köszönöm e következő részletet is, mely nagy munkájának kivonata.

melyet messze vidékre széjjel hord s árul. Az agyagról szólva rátérhetünk a vármegye déli részét, továbbá a Garam felső folyását, a Zsitva és Nyitra stb. folyókmenti kisebb lapályt felölölő síkság, alföld talajára, mely tiszta sárgaföld, lösz, s geológiailag egyike a legifjabb képződményeknek (IV. korszak).

Ez a vármegye legdélibb szélén, Csata vidékén, a tenger felszínétől számítva 120 m., főleg 174 m. s annál magasabb. A leirt két uralkodó kőzeten, a trachiton és sárgaföldön kívül található a gnaisz, mely Szkiczó közelében Nagymezőig terjed és ugyanilyen az átmérője nyugati és keleti irányban is. Ezt a kőzetet apró csillámártól, melyet részben chlorit helyettesít, sok helyütt sötét csillámpalának nézhetné az ember, de másutt öregszerű szögletes kvarcot is zár be. Konglomerátját találjuk Dóczy-fürész vidékén. Néhány évtizeddel ezelőtt ezen vidéken az ólom, ezüst- és vasérczet szorgalmasan bányászták. Hogy mekkora mennyiség telt belőle, legjobban bizonyítja az az óriás salakhalmaz, melylyel Felső-Hámor és Zsarnócza-kohón találkozunk. Tőszomszédja a gnaisznak délnyugaton az őszágyapala, mely Szkiczótól (Kameni kopecz) a fenyőkosztolányi liaszkori márgáig nyulik el. Szkiczótól délnyugatnak fekszik a vármegye egyetlen nagyobb, de hatalmas granittömege, mely a Tribecs heglánczot alkotja és nyugati felével már Nyitrának lejt. Szövetére nézve finom, váltakozva öregszerű és jól idomítható. Odescalchy Arthur herczegnek Szkiczón román stílusban épített várkastélyához is részben ezt használták, nagyobb mértékben pedig azt a liaszkorbéli mészkövet, melyen maga a kastély is áll. Ilyen mészkőnek nagyobb összefüggő tömegét Radóczytól délkeletnek, a werfeni pala és andesit közé ékelve találjuk, elszigetelt kisebb tömegét pedig Keresztur mellett a werfeni pala középpontjában. A werfeni pala (triaszkorú) Nagymezőtől Dóczy-fürészig, sőt azon túl is keletnek, délen pedig Fenyőkosztolányig terjedő hatalmas háromszöget alkot. Dolomitos mészkő és tiszta dolomit (triasz kori) nagyobb terjedelmű szalagként vonul el Kis-Ugróczytól Kis-Kolosig, Osztri vrchig és szélesen elterül Oszlány vidékén Felfalu és Nagyugróczytól keletnek Nagymezőig. Kiváló jó hydraulikus meszet égetnek belőle sok helyütt; így Nagy-Ugrócz és Szklenó fürdön. Homokos a dolomit Fenyőkosztolányon. Márga (Keuper, triasz kori) található Radóczy és Dóczyfürész közt. Jegeczes, tömött édesvízi mész (III. kori) Oszlány közelében a Nyitra jobb partján Kis-Keresnyén meg Simony mellett található, éjszakon Nagy-Keresnyén felől eocen-conglomerat homok határolja. A mészfalu Léva közelében jeles kőfaragó és építkezési anyag (IV. kori).

A kvarczit (II. kor palaeozoi, Dias) éles, hegyes, szemcsés s hatalmas kiterjedésű homokkő. Az osztri vrch, Szuha, Vecserova-hegy a vármegye éjszaknyugati részén ebből való; kiválóan alkalmas malomkőnek. Végül még egy érdekes, de geológiailag ifjúkori testvéréről t. i. az édesvízi kvarczról, limnoquarczitról is kell szólnunk. Hajdani gázirforrások üledékeképp hatalmas sziklát alkot Ó-Kör-möcske, Lutilla s Kaproncza meg Geletnek vidékén. Francia malomkőnek dolgozzák fel évszázadok óta. Régebben egy darabból való köveket idomítottak, jelenleg azonban három, sőt több darabból is, melyeket czeментомtel megragasztva, kívül vasabronccsal kötnek össze.

A vármegyének főfolyója a Garam,* mely a vármegyét hosszában átszeli. Gömörben ercd az alacsony Tátrához tartozó 1943 m. magas Királyhegy délkeleti lábánál 950 m. magasságban a tenger színe fölött. Innen 280 km.-nyi útjának legnagyobb részét Zólyom és Bars vármegyékben futja meg, Berencze vasút állomásnál lép a vármegye területére. Délnyugati irányt követ; a selmeczi és körmöczi hegyek által alkotott krátert áttörve, Jalnánál jut a hegygyűrű belsejébe és Saskő vár romját megkerülve, Garam-Szent-Kereszt és Geletnek érintésével átszeli a valaha tófenékül szerepelt Susol völgyét. Szénás falunál a hegygyűrűt elhagyja és a selmeczi és ujbányai hegyek között Revistye vár romját, majd Ujbányának Gupnya nevű kúpját érintve a garam-szent-benedeki kőfalat képező sziklához ér, melynek ormán a híres szent-benedeki monostor épült csúcsives remek templomával.

Majd áttöri a »tót kapunak« nevezett sziklatömböt Tolmács mellett s innen elhagyva Csata alatt a határt, Hont és Esztergom vármegyéket érintve, Esztergommal szemközt 104 méter magaságban a Dunába ömlik s egészen a Dunába betorkolásáig a lapályvizek természete szerint kerülve, kanyarodva, iszapolva, rombolva fejezi be pályáját.

Folyásának felső $\frac{2}{3}$ részét mindkét oldalról 600—2000 m. magas hegységek határolják.

Forrásától torkolata felé haladva völgyét jobboldalról az Alacsony-Tátra, a Nagy-Tátra és a Madaras hegység, baloldaltól pedig az Osztrovszki-Vepor hegycsoport és a Magyar-Érczhegység övezi.

Számos apróbb mellékpatakja közül lényegesnek egy sem mondható.

A Garam 5439 km² terjedelmű vízgyűjtőterületének geologiai alkotása nagyon változatos. Legfelsőbb, Gömörmegyébe eső részét főleg a gneisz, Zólyomgyébe eső részét a triászmező, barsmegyei középső szakaszát a trachit, legalsó részét pedig a dilluviális lösz jellegzi.

Vízgyűjtőjén uralkodó kőzetnek főleg mégis a trachit mondható, de a felsorolt kőzeteken kívül találunk a felső szakaszon palás és márgás homokkővet, kevés agyagot, mézsmárgát, sőt gránitot is.

A Garam vízvidékén az erdőviszonyok kedvezők. Forrásvidékétől Beszterczebányáig a fenyő az uralkodó fafaj; innen Szent-Benedekig a hegyeket vegyes erdők borítják, a vízgyűjtő alsó harmadán pedig Esztergommegye dunán-inneni felében, Hontban és Barsmegye déli részén csak gyéren találunk erdőket.

A vízgyűjtőterület tulajdonképeni erdős részei: a forrásvidék Gömörmegyében, a hol ugyanis az összes területnek 80⁰/₁₀₀-a erdőség, a vízgyűjtő határai továbbá Zólyom- és Barsmegyék, melyek teljesen közé esnek. Az erdők területi aránya Zólyomban 56⁰/₁₀₀, Barsban 35⁰/₁₀₀.

A folyó völgy-hossz-szelvényének általános képét, a részletes katonai térképeken található adatokból összeállítva, az alábbi táblázat mutatja be:

* A Garam és Zsitva folyóknak vízrajzi adatait a m. kir. orsz. vízépítési igazgatóság vízrajzi osztályának főnöke, Bolla Mihály minist. oszt. tanácsos úr szíveségének köszönöm.

Távolság folyó- kilóméterben a torkolattól	Hely- és helységnevek	Völgykották az Adria felett méterekben	Kilóméteren- kénti és méterekben
0·0	Torkolat a Dunába	104	
29·4	Csata	123	0·65
111·5	Zsarnócza	208	1·04
163·4	Zólyom	292	1·59
197·0	Zólyom-Lipcese	372	2·38
231·6	Breznóbánya	493	3·50
256·0	Závadka	608	4·72
274·0	Vöröskő!	790	10·10
280·0	Forrás	950	26·70

A Garamon 4 állami kezelésben levő mércze van elhelyezve. Ezen vízmérczék adatait a következő táblázatban foglaljuk össze:

Vízmércze-állomás	Maximalis	Legtartó- sabb	Minimalis	Az észlelési idő tartama
	vizállás cm.-ben			
Csata	399	50	26	1891—1899
Zsarnócza	250	55	20	1892—1899
Zólyom-Lipcese	136	65	44	1900
Breznóbánya	150	45	20	1900

A legtartósabb vizállások időszaka a Garam vidékén augusztus-november.

A vízjáték Csatánál 364 cm, Zsarnóczánál 230 cm, Zólyomlipcsénél 92 cm és Breznóbányánál 121 cm.

A Garamban végzett víztömegmérések a következő eredményeket szolgáltatják.

A víztömeg mérés helye	Kelet 1899	Másodpercen- kint lefolyó víz- mennyiség m ³	Vizállás a mérés idejében
Csata	VIII. 15	26·8	70 cm. a vízmércze 0 pontja felett
»	XI. 4	19·5	62 » »
Zsarnócza	VIII. 14	27·5	72 » »
»	XI. 2	25·6	55 » »
Zólyom	VIII. 13	28·2	54 » »
»	X. 31	18·4	46 » »
Zólyomlipcese	VIII. 13	21·7	76 » »
»	IX. 1	12·0	60 » »
Breznóbánya	VIII. 11	7·0	48 » »
»	X. 28	4·6	43 » »
Závadka	VIII. 10	4·3	— 70 cm. } a jobbparti szelvény
»	X. 27	2·9	— 78 » } karó teteje alatt

Hogy az ipari szempontból fontos legalacsonyabb és legtartósabb vizállásoknak megfelelő vizierőket kiszámíthatassuk, a fentebbi csekély számú vizállási és tömegmérési adatokból összesítés útján kell előbb megállapítanunk a szóban forgó vizállásoknak megfelelő vízmennyiségeket. Ennek az összesítésnek eredményeit és ennek alap-

ján a Garam mentén a legalacsonyabb és a legtartósabb vizállások idején előállítható vizierők nagyságát a következő kimutatás közli:

Esés m/km.	Távolság folyó km-ben, a torkolattól	Hely és helységnevek	A leg- alacsonyabb	A leg- tartósabb	A leg- alacsonyabb	A leg- tartósabb
			vizállásoknak megfelelő vizmennyiség m ³ /1 c.		vizállások alkalmával nyerhető elméleti vizi- erők lóerőben másod- percenként és kilo- méterenként	
—	0	Torkolat	—	—	—	—
0·65	29·4	Csata	16·0	27·0	139	234
1·04	111·5	Zsarnócza	18·5	26·0	256	360
1·59	163·4	Zólyom	12·5	21·5	265	455
2·38	197·0	Zólyomlipcse	8·0	14·5	254	460
3·50	231·6	Breznóbánya	2·5	4·0	116	187
4·72	256·0	Závadka	1·5	2·5	94	157
10·10	280·0	Forrás	—	—	—	—

A Garam hajózásra mind eddig nincs berendezve. Hajók nem közlekednek rajta. Tutajozás szempontjából azonban rendkívül fontos viziút, mert a Garam vidékén elterülő erdőségek faanyagát jórészt ezen az úton szállítják az alantabb elterülő vidékekre; a folyó ilyenképpen a garamvölgyi vasútnak veszedelmes versenytársa.

A Garam folyóval párhuzamosan halad a sokkal csekélyebb Zsitva folyó. A Zsitva a megyében a 600—800 m. magas Nyitra hegység délkeleti oldalán Palos-Nagymező határában a Száraz-hegyen ered 580 m. magasan az Adria tengersizin felett; egy darabig Bars és Nyitra vármegyék határán folyik, majd Bessenyő alatt elhagyja a határt Komárommegye területére lép és Ó-Gyalla közelében Martos alatt 107 m. magasságban a Nyitrába ömlik. Eredeti torkolata Zsitvatónál van, hol 1606-ban a zsitvatoroki békét kötötték. Forrásvidékét kivéve, a Zsitva vidéke inkább dombvidéknek mondható. Egész hossza 103 km. Lényeges mellékfolyója nincs.

A Zsitva 1218 km²-nyi vízgyűjtő területének geológiai alkotása nagyon egyszerű. Majdnem kivétel nélkül diluviumi lösz, csak épen a folyó legközvetlenebb közelében alluvialis alakulás. A vízgyűjtő szélét övező magasabb hegyekben található azonkívül — az egész területhez mérten kisebb arányokban — mész, granit és trachit.

A Zsitva vízgyűjtő területe nem erdős. Csak a forrásvidéket koszorúzzák kiterjedtebb tölgyerdőségek, melyek közé kisebb mértékben bükk is vegyül. Az alantabb fekvő vidékeken az erdők nagyon szórványosak. Az erdők területi aránya a Zsitvavidéken mintegy 20%.

Elfogadható víztömegmérés csak egy ízben történt, még pedig Verebélynél 1900. évi október 9-én. A talált vízmennyiség mindössze 0·341 m³.

A folyónak Verebély alatti szakasza kis eséssel bír. A kilométerenkénti átlagos esés Verebély és a torkolat között 0·50—1·00 méter között váltakozik.

A Verebély és Aranyos-Maróth közötti felső szakasz már inkább nagy esésűnek mondható, a mennyiben itt az átlagos kilométerenkénti esés Verebély és Malonya között 1·90 m., Malonya és Aranyos-Maróth között 4·30 m.

Miután víztömegmérés csupán Verebélyen történt, a Zsitva vize ereje csupán a Verebély feletti és alatti szakaszon állapítható meg megközelítőleg. Az 1900. október 9-én végzett víztömegmérés igen alacsony vízállásra vonatkozik, tehát a közölt lóerők megközelítőleg minimalis értékűnek tekinthetők. Ehhez képest a Zsitvánál nyerhető lóerők nagyságáról ezen táblázat tájékoztat:

Távolság folyókilométerben a torkolattól	H e l y s é g n é v	Vízierő elméleti lóerőkben kifejezve másodpercenként és 1 kilométerenkint
42	Gyorok	
53	Verebély	3·3
63	Malonya	8·6

Van a vármegyének még egy vízvidéke, melyet a Nyitra folyó öntöz. Ez a Tribecs hegység által a vármegye főtestétől elválasztott oszlányi járás.

Az összes mellékvizek ennek a három vízlevezető főérnek egyikébe ágaznak. Egyetlen kivétel a Körmöcz fölött eredő Turcsek patak, mely a Turócz patakba s ezzel a Vág folyóba ömlik.

Bars vármegye hőmérsékleti viszonyai* szorosan összefüggnek a vármegye domborulati viszonyaival. Északon a hegyes vidéken leszál az évi középhőmérséklet 8 C. fokra, míg délen, a lapályos helyeken felmegy 9·5 fokra, tehát eléri a kis magyar Alföld évi isothermáját. Két helyről van hosszabb hőmérsékleti megfigyelésünk, úgymint Körmöczbányáról és Léváról. Ezen két helynek középhőmérséklete havonként a következő:

	Jan.	Febr.	Márcz.	Ápr.	Május	Junius	Julius	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Decz.	Évi közép
Léva	-2·4	-0·8	4·3	10·7	15·2	18·9	21·0	20·1	16·2	10·4	4·2	-1·7	9·7
Körmöczbánya	-2·5	-1·2	2·5	8·1	13·0	16·7	18·6	17·8	14·0	8·9	2·9	-1·5	8·1

A két helynek hőmérsékletét egymással összehasonlítva, azt találjuk, hogy az az év két leghidegebb havában, decemberben és januárban, a két helyen közel egyenlő, annak ellenére, hogy Körmöczbánya közel 400 méterrel fekszik magasabban, mint Léva. Kifejezést nyer e feltűnő jelenség még abban, hogy Léván jóval lejjebb száll a hőmérséklet mint Körmöczbányán, így például 1871—80-ig a legalacsonyabb hőmérséklet Léván 25·6 C. fok volt, míg az Körmöczbányán ugyanezen időben csak 19·0 C. fokra szállott le. Nyáron a két hely magasságának megfelelően Léván van melegebb és azért azt mondhatjuk, hogy a hőmérséklet ingadozása a megye déli részén nagyobb, mint az északi részen. Számokban kifejezve a hőmérséklet abszolút ingadozása Léván 62·0, C. fok, Körmöczbányán 54·1 C. fok.

* Ezeket az igen becses adatokat Konkoly-Thege Miklós ministeri tanácsos úr, az országos meteorologiai intézet igazgatója lekötöztető szives közreműködésének köszönöm.

E feltűnő jelenség okát valószínűleg Körmöczbánya védettebb fekvésében kell keresnünk; hasonló hőmérsékleti viszonyok vannak Selmeczbányán is.

Bars vármegye csapadékeloszlásának részletes képét nyújtani a csekélyszámú észlelések miatt nem lehet. Általánosságban a 25 évi átlagok alapján annyit állapíthatunk, hogy a megye délkeleti részében az évi átlagos csapadékmennyiség 500–600 (Léva 557) milliméter, északi hegyes vidékén 900–1000 milliméter (Körmöczbánya 915 mm.) és a völgyekben pedig 600–800 milliméter között váltakozik. (Aranyos-Maróth 646, Geletnek 734, Zsarnócza 772 milliméter).

Az évszakonkénti eloszlás a vármegyében seholsem egyenlő; legtöbb a csapadék nyáron és legkevesebb télen; a két évszak csapadékmennyisége oly viszonyban áll egymáshoz, mint kettő az egyhez, azaz nyáron kétszer annyi a csapadékmennyiség, mint télen; ősszel aránylag csak kevéssel esik több, mint tavasszal. Ez különben kitűnik a következő táblázatból:

Állomás	Tél	Tavasz	Nyár	Ősz	Év
Aranyos-Maróth	108 mm 16·8 ‰	163 25·3	210 32·5	165 25·5	646 mm
Geletnek	127 mm 17·3 ‰	178 24·3	210 28·5	219 22·9	
Körmöczbánya	191 mm 20·9 ‰	227 24·8	259 28·4	238 26·0	915 mm
Léva	99 mm 17·8 ‰	138 24·8	179 32·1	141 25·3	
Zsarnócza	165 mm 21·4 ‰	190 24·6	207 26·8	210 27·2	772 mm

Megjegyzem, hogy minden évszak három hónap csapadékát jelenti, t. i. tél = december, január és február összegét stb.; az állomásokhoz irt felső szám az abszolút csapadék mennyiségét (milliméterekben) jelenti, az alsó szám pedig annak százalékát az évi csapadékmennyiséghez viszonyítva, és végül egy milliméter csapadékmennyiség alatt értjük egy négyzetméter felületen eloszlott egy liter vízmennyiségnek a magasságát.

Hogy a csapadékmennyiség havonkénti eloszlásáról, azaz a csapadékeloszlás menetéről némi tájékozást nyerjünk, egybeállítottuk két állomásnak havi átlagait, illetve ezek százalékait az évi mennyiséghez viszonyítva, t. i.:

Január	Február	Márcz.	Április	Május	Junius	Julius	Aug.	Szept.	Október	Nov.	Decz.
--------	---------	--------	---------	-------	--------	--------	------	--------	---------	------	-------

Geletnek :

44 mm	33 mm	46 mm	58 mm	74 mm	70 mm	78 mm	62 mm	74 mm	83 mm	62 mm	50 mm
5·9‰	4·5‰	6·3‰	7·9‰	10·1‰	9·5‰	10·6‰	8·4‰	10·1‰	11·3‰	8·5‰	6·9‰

Körmöczbánya :

60 mm	56 mm	73 mm	63 mm	91 mm	93 mm	85 mm	81 mm	75 mm	96 mm	67 mm	75 mm
6·6‰	6·1‰	8·0‰	6·9‰	9·9‰	10·2‰	9·3‰	8·9‰	8·2‰	10·4‰	7·4‰	8·2‰

Ha ezeket az adatokat a vármegyével szomszédos állomásokban végzett észlelések átlagaival egybevetjük, azt találjuk, hogy Bars vármegye hegyes vidékén októberben van az első vagy fő- és júniusban a második vagy mellékmaximum, ellenben a síkságon júniusban van a fő- és októberben a mellékmaximum; a csapadék minimuma pedig az egész vármegyében februárban szokott fellépni.

A vármegye legnagyobb területén tehát a főmaximum októberben van, mégis a nyári csapadék jóval több, mint az őszi; ennek oka abban van, hogy a juliusi és augusztusi csapadékmennyiség jóval több, mint a szeptemberi és novemberi.

Ha megszámláljuk a napokat, a melyeken mérhető csapadék esett, akkor általános képet nyerhetünk a csapadék gyakoriságáról. Jó lesz itt megjegyezni, hogy csak azokat a napokat tekintjük csapadékos napoknak, a melyeken legalább is 0.5 mm. csapadékot mértek, vagyis a harmatból, zuzmarából, ködből stb. származó csapadékot ne vegyük számítás alá, akkor pl. Körmöcbányán egy évben átlagosan 123 napon mérhetnek csapadékot. Ez a szám évszakonként következőzén oszlik meg:

Télen	Tavaszzsal	Nyáron	Őszszel
28	32	34	29

Leggyakoribb a csapadék tehát nyáron, aztán tavasszal és legritkábban fordul elő télen, majd őszszel.

Ha a csapadékos napok számát és a csapadékmennyiséget egymásra vonatkoztatjuk, átlagos képet nyerünk az egy 24 óra alatt esett csapadékmennyiségéről, azaz a csapadék intenzitásáról. Eszerint legintenzívebb a csapadék őszszel, és legkevesebb esik egy nap alatt télen, vagyis az őszi csapadék bőséges, a téli szegényes; ellenben tavasszal meg nyáron a csapadékintenzitás nem mutat lényeges eltérést.*

* A Garam és Zsitva vidék csapadékviszonyairól Bolla Mihály min. o. tanácsos urtól a következő adatokat nyertem: a Garam és Zsitva vidéke a csapadék eloszlása dolgában azt az általános szabályt mutatja, hogy a magas hegyvidéken jóval több az évi csapadék, mint az alvidéken. A Garam vízgyűjtő területének legmagasabb részén, a magas Tatra környékén 1100—1200 mm. az évi csapadék átlaga, a közép részen 800—900 mm., míg a legalsó részen, mely a kis magyar Alföldre olvad be, 550—600 mm. az évi átlag.

A csapadék havonkénti eloszlására nézve itt közöljük néhány csapadékmérő állomás 10 esztendő csapadék átlagát milliméterben, megjegyezvén, hogy az átlagok az 1882—91. évekből alakítvák.

Ó-Hegy.

Jan.	Febr.	Márcz.	Ápr.	Máj.	Jun.	Jul.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Decz.	Egész év.
77	46	91	95	112	139	120	69	94	144	104	59	1150

Selmeczbánya.

Jan.	Febr.	Márcz.	Ápr.	Máj.	Jun.	Jul.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Decz.	Egész év.
63	35	61	72	72	89	100	62	71	93	81	64	884

Ó-Gyalla.

Jan.	Febr.	Márcz.	Ápr.	Máj.	Jun.	Jul.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Decz.	Egész év.
32	19	31	61	50	61	59	51	50	51	47	50	562

E kimutatásokból látható, hogy csapadékban legszegényebb hónap február. A legtöbb esik június, július és augusztus hónapokban. Ó-Hegyén a legesősebb hónap az október.

Az esős napok száma évenként 100—400. Még pedig az alvidéken kevesebb, mint a felvidéken. Évszakonként a csapadékos napok száma között nincs nagy különbség; mégis legkevesebb csapadékos nap van télen, legtöbb nyáron.

A felhőzeti viszonyok Hegyfoky Kabos szerint a következők. A legborultabb hónap a december, a legderültebb augusztus, utána a július; közel egyforma borultsága van a márcziusnak, áprilisnak, májusnak és júniusnak. Általában véve Bars vármegye az ország borultabb vidékeihez tartozik.

A mi a szélviszonyokat illeti, ugyancsak Hegyfoky szerint a vármegye északi, hegyesebb vidékén az északi, a megye déli részén pedig a nyugati szél az uralkodó.

Régebbi időkből a zivatarokat illetőleg csupán Léváról vannak megbízható adataink, melyek szerint a zivataros napok száma:

1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	Évi átlag
19	23	20	19	25	19	12	16	20	41	23	21·5

ezenfelül a 90-es évek elejéről Körmöczbányáról, a hol ugyancsak a zivataros napok száma:

1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	Évi átlag
20	27	23	19	14	22	20	20·7

Ezen adatok szerint a nevezett helyeken s a nevezett időközben évenként átlag 21 napon szokott zivatar lenni mennydörgéssel, villámlással.

Hogy ez a két állomás körülbelül jellemzi is a vármegye zivataros viszonyait, az kitűnik a zivataros napok 25 évi átlagos eloszlásából Magyarország területén, a hova Bars vármegye átlagos 21 zivataros napjával egészen jól beilleszkedik. Néhány helyet nem tekintve ugyanis, az 1881-től 1895-ig terjedő szórványos zivatarmegfigyelések alapján az egész Északi Felföldön 20—25 napra esik a zivataros napoknak évi átlagos száma.

1896 óta egyre sűrűdő s rendszeres zivatarmegfigyelő hálózatunk van; innentől 1900-ig már több állomás megfigyelésével rendelkezünk s már a zivataros napok számát az egyes hónapokról is meg tudjuk adni, a mint következik:

Körmöczbánya:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	Évi
1896	—	—	—	1	4	5	7	5	1	—	—	—	23
1897	—	—	2	—	6	3	4	—	—	—	—	—	15
1898	—	—	2	1	9	3	0	5	1	—	—	—	23
1899	—	—	1	4	2	6	10	4	1	—	—	—	28
1900	—	—	—	3	5	5	5	6	1	—	—	—	25
5 évi átlag . .													22·8

Zsarnóca:

	jan.	febr.	márcz.	ápr.	máj.	jun.	jul.	aug.	szept.	okt.	nov.	decz.	Évi
1896	—	—	—	—	2	2	2	5	2	—	—	—	13
1896	—	—	1	—	2	6	4	1	—	—	—	—	14
1898	—	—	1	1	3	5	—	3	—	—	—	—	13
1899	—	—	—	3	1	5	2	3	5	—	—	—	19
1900	—	—	—	—	4	3	4	3	—	—	—	—	14
5 évi átlag . .													14·6

Aranyos-Maróth:

1896	—	—	—	—	4	6	4	7	3	—	—	—	24
1897	—	—	2	—	7	6	5	1	1	—	—	—	22
1898	—	—	—	4	4	7	1	6	1	—	—	—	23
1899	—	—	—	3	3	6	10	3	4	—	—	—	29
1900	—	—	—	1	3	4	6	4	—	—	—	—	18
<hr/>													
5 évi átlag . . 23·2													

Kis-Kálna:

1898	—	—	1	1	4	8	4	6	—	—	—	—	24
1899	—	—	—	3	3	7	8	7	—	—	—	—	28
1900	—	—	—	2	3	8	6	5	—	—	—	—	24
<hr/>													
3 évi átlag . . 25·3													

Zseliz:

1898	—	—	—	—	9	6	3	6	—	—	—	—	24
1899	—	—	—	3	2	6	11	7	2	—	—	—	31
1900	—	—	—	—	4	9	8	—	—	—	—	—	21
<hr/>													
3 évi átlag . . 25·3													

Génye puszta:

1897	—	—	—	—	7	5	5	3	—	—	—	—	20
1898	—	—	3	2	7	10	3	7	—	1	—	—	33
1899	—	—	—	5	5	7	10	9	4	—	—	—	40
1900	—	—	—	1	5	13	7	6	1	—	—	—	33
<hr/>													
4 évi átlag . . 31·5													

Léva:

1897	—	—	1	—	6	6	3	—	—	—	—	—	16
1898	—	—	—	1	4	5	1	5	—	—	—	—	16
1899	—	—	—	4	2	3	7	4	2	—	—	—	22
1900	—	—	—	1	2	3	2	4	—	—	—	—	12
<hr/>													
4 évi átlag . . 16·5													

Ezek az újabb megfigyelések egymásközt nem eléggé egyeznek, mert a zivataros napok néhány évről nyugtotta átlaga több állomáson nagyon eltérő eredményt mutat. Ennek oka — a legnagyobb valószínűség szerint — magában az észlelők eljárásában rejlik. Egyik csupán a helyszínén kitörésre jutó zivatarokat jegyzi fel, míg a másik minden távoli zivatart is feljegyez. Az előbbire példa Zsarnócza, vagy Léva, 14·6, illetve 16·5 átlagos zivataros nappal, az utóbbira példa Génye puszta (Léva mellett) 31·5 átlagos zivataros nappal. Középuton vannak a többi állomások — s ez felel meg leginkább a tényleges állapotoknak — nevezetesen Körmöczbánya 22·8, Aranyos-Maróth 23·2, Kis-Kálna 25·3 és Zseliz 25·3 átlagos zivataros nappal az évben. Ezek a számok Körmöczbánya és Léva hosszabb idejű sorozatához is elég közel állanak.

A mellékelt megfigyelésekből már az is kitűnik, hogy a legtöbb zivatar rendszerint júniusban van s ezután következik július, augusztus és május körülbelül egyforma gyakorisággal; kora tavasszal és késő ősszel is csak szórványosan vannak zivatarok.

A Magyar Statisztikai Évköny újabb folyamaiban fel vannak

sorolva azok az esetek is, a melyekben a tűzvész oka villámcsapás. E szerint Bars vármegyében 1890-ben 5, 1891-ben 3, 1892-ben 9, 1893-ban 5 és 1890-ben 2 esetben volt a tűzvész oka villámcsapás. 500 km²-re ebből átlag 4·5 eset esik, a mely számmal Bars vármegye azok vármegyék közé sorakozik, a melyekben elég gyakran oka a tűzvésznek a villámcsapás. Ebben a tekintetben Bars vármegyét az összes vármegyék közül csupán Fejér, Vas és Zala vármegyék mulják felül.

*

A vármegye öt közigazgatási járásra oszlik. Ezek az aranyosmaróti, garam-szent-keresztii, lévai, oszlányi és verebélyi járások. Van három rendezett tanácssal bíró városa: Körmöczbánya, Ujbánya sz. kir. városok és Léva város. A Körmöczbányát körülövedző hét község a város fenhatósága alatt áll anélkül, hogy a város területéhez tartoznék vagy annak kiegészítő része lenne, mintegy kis járást teszen s ügyeit főszolgabírói hatáskörrel a város egyik tisztviselője (tszbt. főszolgabíró) látja el. A vármegyének a *pragmatica sanctio* korában csak négy járása volt, az aranyos-maróti járás az oszlányival egy járást képezett.

Községeinek száma sem változott nagyon. A török hódoltság korában sok község elpusztult egészen, melynek nyoma sincs. Ilyenek Petend, Kiszelfalu, Bezeréte, Leánd, Szent-Mihály, Baratka. De az elpusztult község helyén vagy annak határában új község épült, és új elnevezés alatt fenn áll ma is.

Az 1531. évben foganatosított adóösszeírás szerint a vármegyének 208 községe volt, — 1720-ban pedig volt 201 községe. Ezek közül 2 sz. kir. város, 11 mezőváros, 27 curialis, 158 urbéres és 3 lakatlan község. 1865-ben volt 210 községe, mai községeinek száma 209. Házartásainak száma volt: 1720-ban 8.443, 1865-ben 35 333. Az 1880. évben házainak száma 18.793; ez a szám az 1890. évig 19.907-re emelkedett, a szaporodás tehát házban 6·26°/o.

A népesség szaporodásának feltüntetésére a következő adatokkal rendelkezünk. A vármegye népessége 1720-ban * 52.814 lélekből állott, tehát az akkor 2,582,598 lelket számláló Magyarország lakosainak 2°/o-át képezte. Ujbánya város lakossága 1.497 lélek volt. A lakosság a következő években rohamosan emelkedik; a vármegyének 1787-ben már 107.353 lakója van, a lakosság száma tehát 103·27°/o-al emelkedett. Fényes Elek 1847-ben megjelent »Magyarország leírása« című könyvében a népesség számát 130.248-nak mondja. 1865-ben a vármegye lakossága 118.304 lélek volt, ebből Körmöczbánya lakossága 4.715, Ujbánya városé 4.368 lélek, Léva város lakossága 4.211 lélek. Az 1880-ik népszámlálás 142.691 lakost, az 1890-ik népszámlálás 152.910 lakost, végre az 1900-ik népszámlálás 164.570 lakost irt össze. Bars megye népessége sűrűségben az országos átlagot meghaladja. Egy km²-re 62 lélek esik, az országos átlag pedig 59·6. Az 1899. évi adatok szerint az élve szülöttek száma 6.386, mely szám az ország összes szülötteinek 0·99°/o-át teszi, tehát ez is magasabb az országos átlagnál, viszonyítva a területhez, mely az országos területnek 0·97°/o-a.

* *Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában.* Irta: Dr. Acsádi Ignác. Az orsz. m. statisztikai hivatal kiadványa.

A házassági esetek is viszonyítva az országhoz, magasabb százalékat adnak, mint a terület. A házasságkötések száma az országos kötéseknél 1·01⁰/₀-a. A barsi ember idejében házasodik, a vőlegények többsége (53⁰/₀) még 25 éves sincs, a menyasszonyok nagyrésze (36⁰/₀) 19 éven alúl van s 76⁰/₀ van 24 éven alúl. Amint katonakötelezettségének megfelelt s hazajő, siet megteremtetni otthonát és abba belevezetni választottját, kit már a katona sor előtt kiszemelt.

De a mily örvendetes a születéseknek és a házasságkötéseknek száma, annál inkább lehangoló a halálesetek viszonya az országos halandósághoz, melyből mint a házasságkötésnél szintén 1·01⁰/₀-al osztozik, vagyis házasságkötés és halálozás az országos viszonylatban egyenlő számadattal szerepel. Ennek az elszomorító jelenségnek az egyik oka, hogy a gyermek Barsban sem részesül abban a szeretetben, mely az anya gondosságában nyilatkozik. A gyermek még mindig teher, melyet elveszíteni szerencse. Míg ugyanis az országos átlag szerint 100 halálesetre 46·5 gyermekhalál esik, Barsban a viszonylagos gyermekhalál 47·8 számmal szerepel, tehát az országos átlagot 1·3⁰/₀-kal meghaladja. Majdnem ugyanaz előtt a kedvezőtlen helyzet előtt állunk, ha a 7 éven alóli gyermek halandóságát tekintjük, mert míg itt az országos átlag szerint 100 halálesetre 49·5 esik, Barsban ez a viszonylat 50·2-ot tüntet fel. Barsban tehát a szülötteknek a fele nem éri el a 7-ik esztendőnek betöltését. Ez a nemzetgazdasági kár első sorban a teljesen szegény mezei munkás néposztály számlájára esik, mely a természet propagatív erejének szabad folyást enged és mert vagyona nincs, nem retteg úgy a gyermek-szaporodástól, mint a magyar földművelő gazda, mely önzésből az egy gyermekrendszernek híve, engedi elszünni az abortust és az azzal járó életveszélyes kockázatot. De a gyermekhalandóságnak más oka is van. Az 1899. évben fertőző betegségben pusztult el az elhalt gyermekeknek 33·16⁰/₀-a, ennek pedig az az oka, hogy az egyes lakásokban különösen pedig a gazdasági béresházakban oly nagy a zsúfoltság, hogy azokban a hevenyfertőző korok lokalizálása kizárva van.

Ha a halálozásoknak számát az ötévenként fokozódó évek sorozatával összehasonlítjuk s a nő és a férfi halandósága között párhuzamot vonunk, akkor két életkorszak ötlük szemünkbe. Az egyik a serdült kornak 15—34-ig terjedő évei. Ez a 20 év az országos átlagban előnyösebb a férfira, hátrányosabb a nőre. Míg ebben a korban a nő halálozásának 20·8⁰/₀-ával találkozunk, a férfi-halálozás csak 17·9⁰/₀-ot tesz ki. Barsban az eredmény eltér az országos átlagtól. Itt a férfi sorsa mostohább 15·1⁰/₀-al áll szemben a nő 14·8⁰/₀-ával. Ez a különbség arra enged következtetést, hogy a barsi férj jobban óvja az asszonyt és a szülések nem pusztítanak el annyi anyát. Ez utóbbit a statisztika igazolja is, mert míg országos átlagban a szülésből eredő halálok a nők halálozásának 0·76⁰/₀-a, addig Barsban 0·67⁰/₀. Fölötte érdekes a munkabírás teljének kora, a 35—59-ig terjedő idő. Itt a férfi sorsa mostohább, mint a nőé és mindkettő mostohább, mint az országos átlag. Ebben az idő-zakban Barsban a halálozás 38⁰/₀-al szerepel a férfinél, 29⁰/₀-al a nőnél. Az országos átlag a férfinél 32·6⁰/₀, a nőnél 28⁰/₀.

A közegészségügyi igazgatás éberrel őrködik a vármegyében évek hosszú során. A gondviselés oly közegészségügyi kezelőket adott

a vármegyének, kiknek tudományuk, lelkök és szivök is volt. Így a vármegye már az 1877. évben szabályozta a törvénytelen gyermekek fölötti hatósági felügyeletet és a körorvosi intézmény fejlesztésének úttörője volt akkor, midőn szemben az országos igazgatás álláspontjával meg-megujult küzdés árán már az 1892. évben szabályrendeletileg kimondotta, hogy a körorvost a községek által befizetett járulékokból havonként előzetes részletekben a vármegye pénztára fizeti. A barsi nyomnak azóta sok vármegye lett a követője, hogy így együttműködve előkészítsék a közegészségügy állami ellátásának a közel jövőben remélhető megoldását.

Ha a szoros értelemben nem is közgazdasági kérdés, hogy a népesség számában mily erővel jelenik meg a magyar faj, mint államfentartó elem, mindaddig, míg magyar nyelven Magyarországról vagy annak bármely szerves részéről szólunk, ez elől a kérdés elől kitérnünk nem szabad, mert legyünk bármily gazdagok, bármily hatalmasok, ha magyarok nem vagyunk, nem használ nekünk.

Bars vármegyében a hegyvidék lakossága tót, s a tót tengerben ma már elenyésző sziget a bányászat művelése céljából letelepített német elem. A dombvidék lakossága eredetileg magyar volt, de kipusztította a török hódoltság, ma kevert ajkú népesség lakja. A rónavidék ma is magyar.

Ezer éves ennek a három népelemnek a becsületes együttes küzdése.

A vármegye déli vidéke magyar. Itt vonult fel a honfoglaló Bars vezér, itt építette fel várát, melynek eltűnedező romjain épült az a kis falu, mely alapítójának nevét a mai napig megtartotta. Barstól északra tornyosodik két hatalmas pilléreként az a kettős trachit szikla, mely a Garam folyó medrét szoritja össze és melyet tótkapunak nevezünk ma is.

Azért nevezzük így, mert a mi azon a kapun túl elterül, az már a tótság. Az onnan süvöltöző északi szél a tót szél, az onnan torlódó jégzajlás a tót jég. Azon a kapun evez lefelé a talpas tót, hogy talpfáját Garam-Kövesdre vagy megszakítás nélkül Budapestre leúsztassa, azon a kapun szállítja le — most már a vonat — a munkást minden tavasszal, hogy kenyerét ott keresse, hová a Garam víztömege leszállítja és raktározza a felföld erdőségeinek televényalkotta vastag iszapját. A tótkapu küszöbén épült Tolmács falu, ott az érintkezési ponton, hogy egymást magyar és tót megértse. Meg is értették egymást egyezer év óta.

Azt megírta a történelem, hogy Bars vezér megszállotta Bars vármegyét, arról azonban mit sem tud, hogy döntő harcokat vívott volna. A Garam mentén lakó népek szívesen fogadták a magyarokat, a kik sem nem öltek, sem nem raboltak, hanem a kik baráti jobbot nyújtottak nekik és azt mondták, maradjunk együtt. Maradtak is. Ezer év óta együtt véreztek, és akárhányszor az északi európai tótság berzenkedett, mint a Giskra idejében is, a barsi tót meg tudta különböztetni a magyar barátságot a cseh barátságtól, mert ennek a tolakodó rokonnak a kezeszorításától mind a tiz körme sajgott.

De ugyan mit is kezdett volna a mi tótunk a cseh zsebrákokkal? Ezek nem hoztak neki, hanem vinni akartak tőle, már pedig ha hullámzik az Alföld görnyedő kalásza, a mi jó tótunk tudja, hogy azt

számára is ringatja a szellő, és viszi a kaszáját meg köszörűkövét ahhoz az ezer éves baráthoz, a ki borral, búzával, szalonnával várja. Azután meg a tót, ha kiképezte magát pappá, bíróvá, hivatalnokká, ha nagy emberré lett, nem mondta neki senki, hogy te tót vagy, mit akarsz te a haza nagyjai között.

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a felső-Garam völgye oly népes volt akkoron, mint a mily népes ma. Sok erdőség volt akkor ottan, melyben csak az erdei vad tanyázott. A népesség akkoron csak a Garam széleit és azt a természet által lecsapolt tófenéket lakhatta, melyet a régiek susol-völgyének neveznek, mely Saskő várától Revistye váráig terjedt, mely völgy neki kenyeret és állatainak legelőt adott. Későbbi királyok hozták be a német vendégeket, a Kunesokat, Hanesokat, kik megépítették a Kuncshänt (a mai Kunesvágása) a Haneshänt (a mai János rét), kik erdőket irtottak, bányákat nyitottak, városokat építettek és meghonosították az ipart.

Annak, hogy a tót nyelv annyira elterjedt, sok oka van. Első a husziták, második a török, harmadik a reformatió, negyedik mi magunk. A husziták fanatismusa gyilkos szerszámmal dolgozott. A török kétszer irtotta ki a Garam völgyét; 1530-ban Mohamet szendrői basa, 1599-ben pedig Ibrahim nagyvezir. Azután jött a reformatió. A fő urak elűzték a protestans jobbágyokat és idegent telepítettek helyette. De nemcsak a magyar elem pusztult el, hanem a német is. Székes-Barson kiveszett a magyarság, Léva vidéke eltótosodott, Ujbányán a török kiirtotta a németet, tót lépett helyébe, s midőn elvonult minden veszély, a Morvaországtól beözönlött tót papok elvégezték a többit.

Mindezeket pedig megirtam röviden azért, mert a vázoltam halvány háttér nélkül Bars vármegyének ethnographiai viszonyait megérteni nem lehetne.

Az 1720 évi összeírás alkalmával a lakosság egészen magyar volt 17 községben, többségben volt 27 községben. Az összeirt nevek magyar vagy más nyelvű jellegének egymás közötti aránya szerint, az akkor összeirt 52.814 lakos között:

magyar	15.791	tehát	29·90%
tót	35.644	»	67·49%
német	1.378	»	2·61%

Fényes Elek szerint a vármegyének 130.284 számot kitevő lakossága anyanyelv szerint a következőképen oszlik meg:

magyar	39.526	tehát	30·40%
tót	76.664	»	59·19%
német	13.454	»	10·41%

A vármegyének három rendezett tanácsú városa közül *Körmöczbánya* 1720-ban népesség szempontjából is egyike az ország előkelő városainak; 5.257 lakóból álló népességével, lélekszám szerint az ország 13-ik városa volt. Elseje a hét alsó magyarországi bányavárosnak és ezt az elsőséget a sz. kir. és fő bányaváros (libera regia montanarumque primaria civitas) czimében ma is viseli.

A város fenhatósága alatt áll az azt környékező hét község, melyek határában terül a város uradalmainak egy része; mert birtokainak zöme Turócz vármegyében fekszik. Eredetileg quad-telepít-

vény, de szász bevándorlók építették a tatárjárás után várossá. Lakosai közül 1720-ban magyar csak 3·72°/_o volt, ellenben német 80·77°/_o, tót pedig 15·51°/_o.

Az 1890. évi népszámlálás szerint a városnak és a hozzácsatolt hét községnek 9179 lakója közül 5·74°/_o magyar, 70·65°/_o német és 23·61°/_o tót.

Újbánya sz. kir. bányaváros lakossága 1720-ban 1.497 lélek volt. Ezek közül magyar 5·77°/_o, német 64·42°/_o, tót 29·81°/_o.

Az 1890. évi népszámlálás szerint a városnak 4.284 lakója közül 3·83°/_o magyar, 2·59°/_o német, 93·58°/_o tót.

A városnak a bányászat adott életet, népének jólétet, gazdagságot; a mint bányáit elborította a víz, megszűnt a jólét, haldoklik az élet. A roppant hanyatlás már kétszáz éve tart; a bányák már 1715-ben miveletlenek voltak, a nép elszegényedett és nagy része koldulásból élt. A fazekasok és kádárok gyártmányaikat az ország más részeibe vitték eladni.

Léva mindig magyar volt, nem ártott meg nemzeti jellegének sem a török hódoltság, sem a belvillongások. A város rohamosan épül, fejlődik, népessége szaporodik. Mig lakóinak száma 1865-ben 4.211 volt, az 1880. évi népszámlálás már 6.000 lelket talált. A városnak 1890-ben már 7.400 lakosa van, lakosainak száma az 1900. évi népszámlálás szerint: 8.321 lélekre emelkedett.

A mint a vármegye népe a magyar, a német s a tót elem között megoszlik, a szerint változik az egyes községeknek alakja, az utcasorok, épületeknek formasága, belső berendezése, maga a nép, annak ruházkodása; a hol pedig ez a három faj egymással szomszédos, ott a fajok szokásai, azok viselete, izlése, mintegy egymásba folynak.

Említettem, hogy a rónalapályt a magyarság, a hegyvidéket a tótság lakja. Ennek tömegében a német elem a tótság által mindinkább alámosott kisebb-nagyobb szigeteket képez. Mig a lévai járásban és a verebélyi járásnak arról szomszédos keleti részeiben. a magyar faj társadalmi felfogásának tipikus alakulataival találkozunk, viszont a garam-szent keresztii járás teljesen tisztán őrizte meg a tót ajkú népek hagyományos szokásait. A három rendezett tanácsú város is, a népsűrűsödésnek ez a három jegeczedő pontja, a három faj szerint oszlik meg. *Léva* magyar és faji erejének teljével sugározza ki jellegét környékére és ha lassan, ha nehezen is, mindegyre inkább elmállóban van az a tót félkör, mely a várost északról körül fogja. *Újbánya* tót, eredeti német jellegét elvesztette. *Körmöczbánya* még német.

Ha az egyes falvakban a lakóházak építési modorát tekintjük, a lévai járás földmivelő gazdája vert fal, fecske rakás vagy vályogból épített tisztán fehérre meszelt házban lakik, abban nappali és háló szobája van s ezek közé épül a konyha. A ház oldalán fedett tornác fut végig, az utcahomlokzat előtt egy kis kert virul. Az udvarnak faragványos vagy rácsos deszkakapuja van, bálványfával, az udvaron gémes vagy kává s kút. Viszont a tót vidéken, mivel ott a követ majdnem a közvetlen közelből veszik, a ház kőből épül, de a hegyi szurdokokban faházakkal is találkozunk, a ház fedelén deszka csúcsfal, azt vagy zsindey, vagy szalma fűdi. A fűdél vagy sima, vagy garádos. Az utcára néz a lakószoba, a konyha melletti udvari helyiséget azonban kamrának rendezi be. Az utcára

nyiló két ablak közé képet vagy szobrot illeszt a falba, tornácza nincsen. A tót szereti az eleven tarka színeket. Szeretettel ékesíti fel házának utczára nyiló homlokzatát piros, kék vagy sárga színű földfesték szegélylyel. Az utcza ablakba agyagból gyúrt fedőlapokat illeszt, s azokon is festett virág díszlik. Ott, hol a magyarság a tót-sággal érintkezik, különösen pedig ott, hol a török hódoltság és az ellenreformáció hatása alatt a magyar elem elpusztult, s tót telepés foglalta el helyét, ott a magyar szokások s viseletek a tót szokások és viseletekkel jelennek meg, mégis inkább a magyar izlés az uralkodó.

A magyar szereti a tisztaságot s annak hódol, midőn minden berendezésében a fehér színnek ad előnyt. Fehér a fal, fehér az ágy-nemű, melyet a nyoszolyán egész a padlásig felhalmoz. A magyar asszonynak ez a büszkesége. Hosszú pad vonul el a szobában az utczára néző ablak mellett, előtte asztal, pár szék. Ez a butorzat. Tót vidéken a szobák falain színes nyomatú képekkel zsufolva találkozunk és a fehérenemű piros, kék vagy sárga színekkel van kivarrrva. A magyar földműves öltözetében kerül minden feltűnőt. A magyar paraszt leginkább fekete posztóból készült ruhában jár, a zordabb idősorokban bőrrrel bélelt bekecset hord s arra subáját veti. A tót ember fehér daróczban jár, fehér nadrágja néha egészen sima, néha varrottással van diszítve. Az a vastag bőr, sárga csattos, gazdagon diszített tüző, az opások, melyben összes szükségletét, pipáját, dohányát, kését tartja, mindinkább kiszorul a divatból. Fehér darócz ruhát hord, mely a világtól inkább elzárt helyeken barna vagy fekete guba. Lábán bocskort, ünnepies alkalommal csizmát visel, mely fénylő szegekkel van kiverve.

A magyar asszony öltözete az unalmasságig egyszerű, s idomait teljesen eltakarja. Szereti a fekete színt. Fején fekete kendőt visel, felső ruhája fekete, mint zubbonya a vizitke és festő vászonból varrott a szoknya is. Nagy ünnepségeken veszi fel ezüst nyaklánczát, ezüst csattos, áttört ezüstgombos mentéjét, mely teljesen azonos a férfi ezüstgombos mentéjével. A tót nő izlése felette változatos és sokszor valóságos fényűzést fejt ki. Selyem mellényén, melyeket pitykével, aranyzsinórokkal gazdagon felékesít, s mely a magyar vállfűzöt pótolja, a himzett fehér ingbetéttel fölötte kaczér. Itt is különbséget kell tennünk a garamvölgyi vagyonos és a hegység fodrai közé temetkezett szegény tót asszony között. Így a geletneki, a garamszentkereszti az oszlányi nő kasmir selyem ruhába öltözik és nagy gyakorlatot fejt ki a színek tarka-barka megválasztásában. Gazdag aranyrojtos mellénye van, arany paszomántos fejkötője, melyet a csipke gazdagon szegélyez. A német nő szoknyát (Warbe), kötényt (schirztoch), ingbetétet (ibbe middele) és mellényt (pruszlek) visel. Hosszú téli kabátja van (longe rouch).

De nemcsak a vagyonosobbja szereti a diszt, olcsóbb eszközökkel a szegényebbje is czifrálkodik. Festői szép a fenyőkosztolányi, a kis- és nagyülési népviselet, rövid inge kerek, gallérját és vállát saját maguk megrajzolta motívumaik szerint piros, kék, sárga, barna és fekete pamutból kivarrott ékitmények díszítik. Ezeknek változatos faja valóban meglepő. Ez a nagyon szegény nép annyi izlést tanusít varottasainak elkészítésében, hogy az nagyon felette áll a pöstyénvidéki nyitramegyei házi ipar készítményeinek. Több évvel ezelőtt e sorok

írója egy nagyobb gyűjteményt állított össze ily barsmegyei varot-
tasokból s azokat illetékes helyen be is mutatta. A dolog azonban
annyiban maradt és ennek a népnek izlése ma sincs felfedezve, az ma
is teljes szegénységben, ma is nélkülözések között tölti el napjait
azzal az angyali szelidséggel, melyről megírva van, hogy ők birják
a földet. Az ő lelküknek jól esik, ha vasárnap a templomban mutat-
hatják be saját készítésű ékességüket. A vármegye lakóinak általában
alapjellemben a mély érzésű vallásosság, mely igaz, hogy sokszor
babonává süllyed, de ennek változatai sem károsak, azok inkább a
romlatlan gyermekkor felfogásából eredők. Természetes, hogy itt is
különbséget kell tenni a komolyabb, a józanabb, a megfontoltan cse-
lekvő magyar nép és az inkább gyermekies kedélyű, fölötte szelid és
türelmes tót nép között és ez a két ellentét jól megfér egymással;
igazolja ezt a folytonos érintkezés közvetlensége. A magyar elemnek
szemben a tóttal inkább atyáskodó, a tótnak a magyarral szemben
inkább fiúi vonatkozása nagyban hozzájárul ennek a két, egymással
barátságban élő népnek kölcsönös megértéséhez.

A vármegye lakosságának táplálkozása különböző a rónalapy-
lyon és a hegyvidéken.

A hegyvidék népességének táplálkozása is a szerint különbözik,
a mint a lakosság a Garam folyó szélesebb völgyületét vagy a hegy-
oldalakat foglalja el.*

A hegység párkányzatai között elrejtett lakosság táplálkozása
fölötte szegényes. Elsősorban ennek élelmezését mutatom be. A fő
étkezés ezeknél reggelre esik, s a reggeli maradványát teszik el
délre. A nyári étkezés rántott leves csipetkével (mrovnica), helylyel-
közzel a reggelit a galuska egészíti ki. Est-ebédre burgonyát fogyasz-
tanak savanyú levessel vagy ritkábban tejsavó levessel (zvara).
A kenyérrel takarékosan bánnak, mert a liszt kevés, a húsétel
pedig ritkaság.

Néha változatosság okáért bablevest, borsódara levest vagy sa-
vanyú saláta levest fogyasztanak. Télen a lakosság jobban él, a fő
étkezés akkor is reggelre esik. Rendes eledele a perántott káposzta,
melyhez különféle változatosságban burgonyát fogyaszt, sőt néha
kenyeret is. Néha galuskára is telik, s ezt savanyú levessel fogyasztja
vagy tejlevessel. Telik néha hüvelyes és kalászos terményekre is; bab,
borsó és árpakása váltakoznak. Vasárnapokon és ünnepnapokon a
rendes étlapot füstölt disznóhús és birkahús is élénkíti. Hogy a
húsétel és a tej rika eledel, annak oka, hogy kevés a marhája és a
szárnyasa, a mije pedig terem tejben, vajban, tojásba és csirkében,
azt a városokban és nyáron a fürdőhelyeken adja el, hogy egy kis
pénzmagra szert tegyen.

A Garamvölgyének népe, mely számra csekélyebb, mint a hegy-
lakóké, jobb módnak örvend, s így táplálkozása is jobb, tartalma-
sabb. Itt a dúsabb reggeli mellett délre is külön főznek, sőt estére
is. Nyáron fő tápszerük a liszt és tejféle étel, a hüvelyes termény és
szórványosan a hús is, mely leginkább a télről visszamaradt füstölt
húsból áll. A savóleves galuskával vagy rántott leves csipetkével
divatos eledel itt is. A nyári ebéd borsó, bab, árpakára és burgonya
keverékből készített sűrű leves (poludnajsó) és rizs vagy árpakása

* Dr. Gonda Péter g.-szentkereszti járásorvos úr levele nyomán.

vajjal. A salátalevest itt sem vetik meg. Vasárnap telik marhahús-levesre is metélt tésztával. A téli étkezés során a káposzta, burgonya és tej a főtényezők, de a füstölt hús sem marad el. Vacsorára az ebédmaradékot költik el, savanyú levest vagy tejet kenyérrel fogyasztanak. A tejes burgonya gyakori étel.

Fölötte egyszerűen él a magyar paraszt is, vagyonszerző képességének ez az alapja.* Mindszentek napjától Szent-György napig kétszer étkezik naponként, mert a rövid napot pótolni kell.

Reggel 6 óra tájban eszik sűrűbb bablevese burgonya és tészta levest, ebéd idején út, vagy munkaközben kenyeret és szalonnát, vacsorára ismét levest fogyaszt, azonkívül hetenként kétszer tésztát, a többi napokon pedig káposztát, burgonyát, burgonya és kukoriczákását. Vasárnap marha- vagy baromfi-levest, káposztát füstölt disznó hússal.

Szent-György naptól mindenszentekig már van reggeli ebéd és vacsora is, melynek ereje a munka mérve szerint változik.

Reggelije kenyér szalonnával vagy nyers hagymával, déli ebédje ugyanaz mint téli este-ebédje, vacsorája pedig délről maradt leves s majd mindennap haluska. Kapálás, kaszálás és aratás idején az életmód erőteljesebb, a mennyiben füstölt disznóhús vagy baromfi nemcsak vasárnap kerül asztalra, de hétköznapiokon is, sajnos, hogy borhiányban a magyar földműves újabban reggel, délben, este egy-egy mérték pálinkát is megiszik. A nyári hónapok alatt uzsonna is van s ekkor kenyérrel szalonnát, hagymát vagy túrót esznek.

A sertésvész miatt a táplálkozás a sertéshús és szalonna hiánya miatt gyakran szegényes, mert ha ősszel a sertések elhullanak, azokat pótolni többé nem lehet.

A sertésvész óriás károkat okozott s okoz ma is, mert mig ezelőtt minden negyedtelkes gazda 2—3 sertést ölt eddig, most megtörténik, hogy semmit sem ölhet s húst, zsirt, és szalonnát pénzen kénytelen vásárolni, és emiatt természetesen kevesebb húst is eszik.

A sertéshúst némileg a baromfi pótolja s a baromfit csak a szegényebb sorsú ember adja el, a közepes módu gazda csak annyit ad el belőle, a mennyi sóra, paprikára és egyéb fűszer beszerzésére kell. A csirkét és libát csak kinőtt korában eszi meg, a csirkét főzve, a hízlalt libát sütvé. A lúdtenyésztéssel nagy kedvvel foglalkozik s annak fogyasztása novembertől tavaszig tart. Egy közepes gazda körülbelül 20—25 libát eszik meg évenként és 40 drb. egyéb kinőtt baromfit.

A magyarnak kedvencz itala a bor, azt azonban sokáig nélkülözte. Most már, mióta a homoki bornak ára csökkent és a szőlőfelújítás megindult, a borfogyasztás némileg emelkedik. A bor rovására a sör- és pálinkaivás terjedt el nagyon, ez utóbbi pedig nagy hátrányára népünknek. Azelőtt a magyar a sört alig ismerte, ma már hozzá szokott.

A vármegyét majdnem minden részében életerős, egészséges nép lakja és még a hegyvidék lakója is, az egyes nagyon szegény községek kivételével, melyek lakói a keresetüket vesztett bányászok, bár

* Ordódy Endre úrnak, a lévai járás főszolgabirójának leveléből közlöm ez érdekes részleteket.

egyszerűen él, szorgalommal és kitartással mégis megszerzi mindennapi kenyerét. Ez a nép józan, becsületos és takarékos, igaz, hogy a szesz különösen a tótajkú vidéken érezteti már romboló hatását, de szemben a szeszfogyasztással ma már az egészséges kijózanodás útjára léptünk.

A magyar középtermetű, erős, zömök faj, arcza barna, haja fekete, a szeme sötét; ezzel ellentétben a tót, különösen a Garamvölgy termékeny részének lakója, magas s inkább vörhenyes szőke. Mindkét faj női szépek, szabályos arcz, üde arcszín, nyájas tekintet és egy költő énekére alkalmas természetes báj ömlik el egész valóján.

Az ujonczállításokról és azok eredményéről nem vezetnek nyilvános statisztikát. Nekem is csak 9 év áll rendelkezésemre, 1891-től 1900-ig. Az 1895. év adatait nem birom.

Ezek szerint állítottatott a vármegyében:

1891-ben	3002	ujoncz, besoroztatott	664,	tehát az állítottak	22·11 ⁰ / ₀ -a
1892 »	3245	»	»	510	»
1893 »	3513	»	»	541	»
1894 »	3851	»	»	618	»
1895 »	—	»	»	—	»
1896 »	3437	»	»	853	»
1897 »	3289	»	»	990	»
1898 »	3096	»	»	1090	»
1899 »	3135	»	»	1090	»
1900 »	2978	»	»	789	»
összesen	28496			7145	

Hogy az ujonczozás eredményéből egyes vidékek hadi képességére következtetni tudjunk, összehasonlítottam a teljes magyar és lapály lakta lévő járás ujonczozási eredményét a teljesen hegyvidéken élő és tót ajku nép lakta garam szent-keresztzi járás ujonczozási eredményével. E következő adatokat nyertem:

Állítottatott:	G.-Szent-Kereszten	Léván
1891—1900-ban	6540	6273
Ebből bevált I. koroszt. . .	46·65 ⁰ / ₀	47·44 ⁰ / ₀
» » II. »	27·82 »	32·05 »
» » III. »	25·53 »	20·51 »

Míg tehát a g.-szent-keresztzi járásban az összes állítottak közül 20·6⁰/₀ vált be, a lévő járásban bevált 27·7⁰/₀.

Még élénkebb az eltérés az egyes vidékek között, ha az 1901. évi ujonczozás eredményét tekintjük:

Az eredmény, a besorozottakat százalékban kifejezve, következő: Körmöczbányán 17·7⁰/₀, Ujbányán 21·1⁰/₀, Garam-Szent-Kereszten 24·4⁰/₀, Aranyos-Maróthon 24·4⁰/₀, Oszlányban 21·1⁰/₀, a lévő járásban 34·4⁰/₀, Léva városban 42·8⁰/₀, az egész vármegyében 26·8⁰/₀.

Arra a kérdésre, hogy mi az oka annak, hogy az 1900. évben a hadkötelesek katona-képessége majdnem 20⁰/₀-al csökkent, megfelel a történelem. 22 évvel az előtt volt Bosznia megszállása, mely Bars vármegyének életerős fiait, a 26. gyalog ezredben lekötve tartotta. A többi hadd derítse ki a statisztika.

Ruffy Pál.

Közlemények és ismertetések.

Magyar sociologusok.

1. Tegze Gyula: *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája.* Budapest, 1900. — X és 390 l.
2. Révai Sámuel: *A társadalmi jólét feltételei.* Budapest, 1901. — XXXII és 640 lap.

Rendkívüli szorgalommal s nálunk eléggé nem dicsérhető alapos-sággal szerkesztette meg derék könyvét Tegze Gyula, a kecskeméti jogakadémia tanára. Egyik folyóiratunk meg is bírálta munkáját, de úgy látszik, több érdeklődés nem igen akar irányában mutatkozni, a mit határozott igazságtalanságnak kell tartanom »tudományos közvéleményünk« részéről. Ki kell mondanom ezt annak ellenére, hogy magam is inkább bírálója vagyok a könyvnek, mintsem követője; vele nem evezek egy hajóban, de fájlalom, hogy a mikor szenvedélylyel sőt valósággal sportszerűleg idézünk mindent, a mi idegen nyelvű citatumot ad, addig a kis hazai tudománynak a fölhasználását rendesen méltóságunkon alul levőnek tartjuk. Mommsentől hallottam, hogy a magyar tudománynak az a baja, hogy eredményeit nem tudja belevinni, belekapcsolni a »tudományok nagy villamossági lánczába«; de vajon mit szóljunk ahhoz, mikor még magunk használatára sem akarjuk minmagunk az itthoni lánczot egybekötni? Pedig ez tényleg így van s az a szép hallgatás, mely Tegze könyve körül támadt, csöndes, de alapos bizonyítéka ennek a ferde állapotnak.

Reményilem azonban, hogy Tegze sokkal jobban szereti a sociológiát, semhogy elkedvetlenítené eddigi tapasztalata. Szereti bizonyára ezt a nálunk most serkedő tudományt, mert különben nem vállalkozott volna arra a nagy fáradságú, sőt aprólékos munkára, melyet mostani könyve megírásánál végzett, pedig, mint előszavában maga panaszolja, »tudományos központtól távol, könyvtár hijján, gyakran talán a joggal elvárható erkölcsi támogatást is nélkülözve, volt kénytelen munkáját végezni«. A nagy fáradság vele jár azzal a czállal, a melyet kitűzött maga elé, mikor az organikus társadalmi elmélet történetét (sőt szorosabban: irodalom-történetét) akarta megírni. Ez lévén célja, egy hét oldalból álló bevezetésen s mintegy húsz oldalnyi befejezésen kívül valóban egy messzeágazó, részletes irodalomtörténetet tartunk kezünkben. Iskolák szerint letárgyalvák a görög írók, a renaissancenak s ujkornak »szerves« szerzői; ez utóbbiak külön-külön felkutatva és bemutatva csoportonként Németországban, francia és olasz földön s végül nálunk; az összeállítás

közepén igen kiemelkedő helyet foglalnak el a középkori egyházatyák, a kikre Tegze különös súlyt helyez s a miben munkájának önállóbb felfogását is látom. Maga a vizsgálódás azonban még tovább is vonta magával szerzőnket, a mennyiben az állam személyiségének elméletével is foglalkozik, ennek is csoportosítja rövidesen theoretikusait, azonban e politikai kérdés már kívül esik úgy ezen bírálatnak, mint e folyóiratnak megszabott keretén.

Nem győzöm hangsúlyozni, hogy mind e hosszas irodalomtörténeti és összehasonlító bűvárlatokat Tegze ritka alapossággal végezte, féltékenyen ügyelve a teljességre; az a hétszázötvenöt szerző, kiket névmutatójában felhoz, nemcsak figurának szerepel (a mihez mi szintén hozzá vagyunk szoktatva), hanem tényleg idevonatkozó részében feldolgozott anyagot képvisel. Egy szóval: mindazoknak, kik a társadalmi szervezés elméletéhez irodalomtörténeti kézikönyvet akarnak használni, föltétlenül szükségük lesz Tegze pedáns művére.

Azt gondolom, hogy elég pontosan megállapítottam ezenképen Tegze munkájának minéműségét, annyival is inkább, mert szerzőnk maga is azt jelenti ki, hogy »az egyes organicus theoriák bírálatával nem foglalkozott«, »az egész tannak egy más állásponttól jövő, részletekbe menő bírálatát viszont e műben helyénvalónak nem találta«. Egyszóval az önmehtagadásig háttérbe vonul az író, s míg másokat beszéltet, maga nem szólal meg. Ugy látom, hogy Barth *Die Philosophie der Geschichte als Sociologie* című könyvének I. kötete lebegett előtte mintaképpül, azonban Barth jóval bátrabb és individualisabb összeállításában is. A magam részéről mindenesetre jobb szerettem volna, ha Tegze derék munkásságát valamely sociologiai kérdésnek (hisz annyi van!) eredeti megfejtésére indította volna el; de ha már itt vagyunk, nekem is el kell foglalnom a bírálandó könyv álláspontját s ebből a szempontból tenni meg megjegyzéseimet; e megjegyzések közül kettő részletes, egy pedig általános.

A részletekhez első megjegyzésem az, hogy a mikor Tegze az organikus elméletnek mintegy incarnatiója gyanánt Worms Rónének 1896-ban megjelent *Organisme et société* című művét mutatja be mindjárt előszavában: akkor szerintem mindenesetre túlzást követ el szerzőnk, mert bár Worms munkáját én is szeretem, sokkal helyesebbnek találtam volna, ha akár egy alapvető mestert (Spencer), akár, ha már újat akar, több új organicus írókat szemel ki az elmélet képviselője gyanánt. Annyival is inkább jogom volt ehhez a megjegyzéshez, mert mindjárt a következő bekezdésben Tegze maga is ellentétbe jut Wormssal, midőn szerzőnk a szerves elmélet irodalmi uralkodásának fénykorát a múltban, a francia sociologus pedig a jövőben látja. Ez lenne egyik megjegyzésem. — Másodszor attól félek, hogy Tegze nem eredetiben, hanem német fordításban használta Spencert; innét lehet az, hogy szerzőnk, midőn Spencer elméletének vázlatát adja (255. és köv. l.), azt írja róla, hogy »Spencer szerint különben a társadalom külön érzési központtal s így szellemi étellel, öntudattal sem bír; a tudat szét van osztva a társadalom egész testében«. (265. l.) Ily absolute fölfogva ez ellentmond Spencer tanításainak. Azt, hogy a társadalom nem bír külön szellemi étellel, Spencer sehol sem mondja, ellenkezőleg mindenütt e külön szellemi élet nyilvánulását bizonyítja. Az idézett helyen Spencer nem is ezt tagadja le, hanem azt mondja ki, hogy a társadalom ezen külön szellemi életének a szerve nem egy egységes

központ, miként szerinte az embernél, hanem a társadalom egysége a szétszórt egyedek által működik.

Ezen részletes kifogásaim után, a melyekkel természetesen mit sem akarok levonni a könyv érdeméből, általános megjegyzésemre térek át, melyet röviden, azt hiszem, ekként foghatok egybe: Tegze Gyula igen messzire akarja visszavinni az organikus (s sociologiai) elmélet keletkezését. Még pedig azzal indul meg, hogy »Az organikus társadalomtani felfogás egész határozottan két korszakban lép fel: először a középkorban a keresztyénséggel s hatása tart a főhatalom megerősödéséig a nemzeti alapokon nyugvó államokban; másodizben a század elején jelentkezik e tan. E két szak tárgyalásával az eszme fejlődésének hű képét azonban még nem adnánk. Az elmélet nyomait már a görög bölcselek műveiben látjuk.« (7. l.) A mennyiben az ily irodalomtörténeti gondos kutatógatások csak arra vonatkoznak, hogy bizonyos schemáknak egyes írónál való megújulását tüntessék fel, semmi kifogásom nem lehet ez ellen, érdekességét nem is tagadom, bár termékenyítő hatását nem látom. Ellenben mihelyest »szervesen« akarjuk összekapcsolni a görög írókat a mai sociologusokkal, akkor mindössze azon külső hasonlatokban találunk (s itt is csak egészen más alapokból kiinduló) egyezéseket, a mely külsőségeket, éppen a mai sociologia szempontjából, nem is tartok elfogadhatóknak. — A mi most már Spencer iskolájának a középkori theologikus és teleologikus elméletekkel való összefűzését illeti, erre nézve, ha egyéb nem, már az a körülmény, hogy ez utóbbiak mily közletről érintkeznek egyrészt a deductiv természetjogászokkal, másrészt az individualistákkal is, már eleve kizárja az ilynemű kísérletezést. De úgy az ilyen összekapcsolást, mint minden egyéb hasonló fáradságot hiúvá tesz annak az egyszerű meggondolása, hogy a jelenlegi sociologia teljesen lehetetlen volt addig, míg nem születtek meg főgyökerei: a positivizmns (Comte értelmében), az evolutio természettudományi tana (Darwin és Spencer), a sejtán és végül (ezt már magam teszem hozzá) az új-kori munkáskérdés. Ezek előtt hasztalanul keressük a mai sociológiát és szerves elméleteit. (Rövid összeállításban a három pontot Hertwig Oszkárnak, a berlini egyetem boncztan-élettani intézete igazgatójának, *Di Lehre vom Organismus und ihre Beziehung zur Staatswissenschaft* című beszédjében megtaláljuk.)

Legvégül azt kell megemlítenem, hogy a bevezetésben szerzőnk, mint mondja, saját felfogásának alapeszméjét vázolta. E vázlat azonban oly rövid s általános, hogy csak felosztási szempontokat, de nem sociológiai nézeteket vagy éppen világnézetet ad. Szeretnők, ha mihamarább ezt a drágább portékát kapnók.

Révai Sámuelnek igen nagy terjedelmű könyve, mely *A társadalmi jólét föltételei*-t akarja megállapítani, csak egyetlen tekintetből osztozik Tegze művének sorsában. Hiába gondolkozott és töprengett Révai is sokat, hiában irt tele hetedfélszáz oldalt, (a melyet igaz, hogy jócskán össze lehetett volna vonni), sem dicsérője, sem szidója nincs, s éppen csak azt az egy »bevezető« ismertetést kapta meg, a mely rendesen kijár nálunk. Pedig bizonyára egész életének gondolkozásbeli eredményét látja a bőven megírt s szépen nyomtatott kötetben.

Ez általános megjegyzésen kívül azonban Tegze könyvéhez lámpással sem találhatnánk nagyobb ellentétet, mint Révai munkáját. Az előbbinek irodalomtörténeti gondos és aprólékos gyűjtése helyett

R. egy elnagyolt communistikus programmot ad. Amannak pedáns-sága és óvatossága helyett itt egy öblös, mindent fölforgató vita-iratot kapunk. S az irány, mely Tegzénél a szárazságig visszahúzódó, R. könyvében bőséges, sőt sok helyt túlaradással fenyeget. Míg első szerzőnk alig halljuk a maga hangján beszélni, e második műben mindig csak az író beszél, támad és szónokol; Tainen és Combes d'Estradenak Oroszországról szóló dolgozatán kívül másokat legföllebb azért szólaltat meg, hogy elhallgattassa őket.

A munka szerzője egy nehéz kérdéseket forgató, vitató elme s mivel az összes társadalmi jelenségeket át akarja fogni gondolkodá-sával, azért a sociologiai hajlandóságokat is el kell ismernünk nála. Ám mindjárt kiindulási alapja olyan, hogy a sociologiai felfogásnak mindennemű formájával ellentétbe kerül. Munkájának első könyve ugyanis »az ember és természet viszonyát« akarja megállapítani, s evvel kapcsolatban tér át (második könyvében) a »közösségi élet« vizsgálatára. Ez alapvető részeiben azon fundamentális álláspontot foglalja el Révai, hogy »a természet a maga háztartásában gondos-kodik minden teremtett lényről« (sajnos, ezt a gondoskodást a termé-szettudósok nem igen tanítják), az emberi társadalom azonban sokszor hibás berendezésével ellentétbe helyezkedik a természet törvényeivel, azokat meg akarja nyesni; ekként a társadalom és természet összeüt-köznek, az ily társadalmi rend nem lesz »igazi jogrend« (106. l.), maguk »a történelmi fejlődmények igen gyakran nagy kárral járnak a társa-dalomra nézve, tehát az a körülmény, hogy szükségszerűleg fejlődtek, még nem bizonyossága egyúttal általános hasznuknak és célszerű vol-tuknak« (103. l.). Mindennek következménye gyanánt a nyomor kér-dése nem természeti, hanem társadalmi kérdés (53. l.), s ennek a nyomornak oka egy hibás társadalmi gondolatban van s ez a magán-tulajdon intézménye. Abban a pillanatban, mikor szerzőnk ekként fejezte be nagy munkájának alapszerkezetét, elhagyta a socio-logiai okoskodást, sőt attól félek, elhagyott minden objectiv alapot, hogy a propaganda terére s az egyéni (magasabb értelemben vett) politikai utópiák virágos, de gyümölcstelen [mezejére lépjen. Mert mindennemű sociologiai okoskodásnak az alfája az a meggyőződés, hogy a társadalmi fejlődés is szükségszerű és természeti törvényeken nyugszik, tehát nem is juthat ellentétbe a »természettel« (mely Révainál megint céltudatos és jótékony fogalom gyanánt szerepel). Ha evvel a sociologiai alapfelfogással ellentétben azt hirdetjük, hogy mindez nincs így, hanem, hogy a bölcs természettel harcolnak az elhibázott társadalmi gondolatok —, akkor mi következik be? Ter-mészetesen az, hogy objectiv, szükségszerű tényekkel subjectiv kriti-kákat és meggyőződéseket állítunk szembe, s a törvényszerű társa-dalmi fejlődéstől saját politikai programmunk beteljesedését várjuk. Ez a jövődőlésünk Révai könyvénel csakugyan szükségszerűleg és törvényesen beválik, mert mit kapunk alapnézeteinek ilyenén kifej-tése után? Kapunk egy teljes és színes communista programmot s jelen állapotainknak communista szempontból való bírálását. A ki a communista hitet vallja, el fogja fogadni e nagy könyvet, de a ki nem communista, az egy betűt sem fog elhinni belőle, hanem az író subjectiv meggyőződése helyett meg fogja tartani a saját subjectiv meggyőződését. Ez következett be a sociologiai felfogás elhagyásából s más nem is következhetett.

Mert hiszen, hogy erről fényesen meggyőződjék olvasóm, ki velem együtt nem communista, arra nézve izelítőül csak egy-egy példát fogok felhozni e tényleg nagy következetességgel megírt könyvnek úgy bíráló, mint jövőt-teremtő részéből. A jelenlegi gazdasági rendszert épp oly sorrendben s éppen oly érvekkel bírálja szerzőnk, mint a többi socialista-communista író. A pénzgazdaság bírálatától a túltermelés támadásáig minden a socialista recept szerint kerül elénk, s végül a szerző, a ki egész *gyakorlati* életével benne élt a kereskedelmi életben, melyet mi érték-termelőnek tartunk, *elméleti* fölfogásával azt hirdeti, hogy »közvetítő műveletei révén a kereskedelem abból él, a mit mások szereztek« (218. l.) és »gazdasági életünkben a kereskedelem van ama szivacs szerepére, kázhoztatva, a mely a körülötte élő, gyanútlan, apró fajtákat magába szivja« et sic porro. . . . Azt hiszem, ez elég példa kritikájából. A mi most már szerzőnk jövő államát illeti, abban tökéletes egyéni szabadságot ígér; azt nem magyarázza ugyan meg, hogy ki fogja a munkát kinek-kinek tehetsége szerint kiszabni: e helyett azonban az egyéni szabadság biztosítása mellett »a lakások berendezése hivatalból állapittatik meg« (562. l.), a törvénytelen gyermekek védelme végett minden nő csak a klinikán szülhet (562. l.) és »a napilapokra nézve az lesz az alapelv, hogy minden önálló egyénnek joga van egy (1) ujsághoz« (516 l.). Tisztelettel jelentem ezek után, hogy én ebből az egyéni szabadságból nem kérek és sem az ily utopiákból, sem az ezek alá támasztott bírálatokból egy betűt sem hiszek, sőt jobban tamáskodom a communismusban, mint eddig bármikor.

Az új államba való átmenetelt Révai egy »köteléki« szervezettel képzei, a melynél bizonyára sokkal tetszetősebb az a mód, melyet Bellamy második utópiájában, az *Equality*-ban lefestett. Bármenyire elismerem is tehát szerzőnknek bátor és mélyre hajló gondolkodását, semmiféle eredményével egyet nem érthetek. A munka irálya színes, könnyen olvasható, de sok helyett erőltetett a magyarsága.

Hegedűs Lóránt.

Kereskedelmi politika.

1. Dr. August Etienne, Decernent der Centralstelle für Vorbereitung von Handelsverträgen: *Zur Frage des handelspolitischen Systems*. Berlin, 1901, 63 l.
2. *Denkschrift der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin betreffend die Neugestaltung der deutschen Handelspolitik*. Berlin, 1901. Folio. 43 l.
3. *Die Wirkungen der Handelsverträge von 1892 - 1894*. Berlin, 1901. Herausgegeben vom Handelsvertragsverein. 19 l.

Mindhárom munka a szabad kereskedés szellemében a kereskedelmi szerződések fentartása mellett szól.

Etienne munkája a kereskedelmi politika megállapításánál arra az ellentétre utal, mely a termelők és a fogyasztók közt fennáll és az érdekek összeütközését vonja maga után. A fogyasztás érdeke tulajdonképen a vám határa; épen azért a termelők kívánsága védvám tekintetében a fogyasztók kívánságával összhangzásba hozandó. De a kereskedelmi politika megállapításánál nemcsak az ország piacza veendő tekintetbe, hanem az is, hogy a termelők a belső fogyasztáson kívül a külföldi piacon is kelendőséget keresnek s így érdeklükben áll a külföldi piacok megtartása is. A kiviteli kereskedésnek megtartása és fejlesztése bizonyos tekintetben előfeltétele az

anyagi jólét fokozásának. A kivitel elvesztését nem lehet kárpótolni semmiféle magas vámmal vagy vámvédelemmel. A kivitel érdeke és a védvám ennél fogva újabb érdeellentéteket kelet. A kereskedelmi politikának feladata tehát a kivitel és a védvámot egymás mellett lehetővé tenni, s a netalán keletkező visszaállásokat elhárítani. A kivitel érdeke megköveteli, hogy a külföld a vámokat oly mértékben kösse le, mely mellett a kivitel lehetővé tétessék. A külföld ezzel szemben ismét tőlünk követeli, hogy vámjainkat csak oly magasságban állapítsuk meg, mely mellett még behozatal lehetséges. Ebből a két követelményből következik, hogy Németország, mert kivitelét biztosítani akarja, túlságosan védvámos nem lehet. Szerzőnk a jövőben követendő vámpolitika egyes alapvető fogalmait tárgyalja, és ez alkalmalmmal vizsgálódásaiban oda jut, hogy a legnagyobb kedvezés záradéka tovább is fentartandó és hogy a kettős tarifa rendszere mellőzendő. Szerinte a kettős tarifa kevésbé számít békés megegyezésre mint gazdasági erőkisérletekre, melyek közé a vámháború, mint rendszeres eszköz tartozik.

Nagyobb jelentőségű a berlini kereskedelmi testületnek (Aeltesten der Kaufmannschaft) emlékirata, mely könyvárusi uton nem kapható és a testületnek beadványa képezi a német kormányhoz a most tanulmányozás tárgyát tevő kereskedelempolitikai kérdésekben. Az emlékirat mindenekelőtt igen helyesen utal arra, hogy a kormány elé vámügyekben oly sűrűn érkező előterjesztések rendszerint csak egyoldalú külön érdekeket képviselnek, s túlnyomólag a termelők részéről adatnak elő, holott a fogyasztók kívánságairól szó sincs. Pedig Németország vámtarifáját a német nemzetgazdaság összességének érdekei szerint kellene megállapítani. A német kereskedelmi politika feladata Németország gazdasági érdekeinek a külföldi viszonyokban való előmozdítása. El kell hárítani azokat a gátakat, melyek a német kereskedésnek a külföldön útjában állanak; ez pedig a védvámok megszorítása és hosszú időre szóló kereskedelmi szerződések megkötése által válik lehetővé. Sajnos, hogy újabban a »nemzeti munka védelme« jelszó által oly törekvések akarnak érvényesülni, a melyek a mondott czél elérését gátolják; pedig e jelszó sokakat téveszt meg és a nemzet összességének gazdasági jóléte helyett egyesek magán érdekeit mozdítja elő rendszeren.

Ha Németország külkereskedését vesszük taglalás alá, mindenekelőtt feltűnik az a nagy összeg, mely a kivitel által jut érvényre. Az 1897—99 években átlag évenként 4 milliárd márka volt a Németországból kivitt áruk értéke és $5\frac{1}{3}$ milliárd márka a behozott áruké; holott a mezőgazdaság összes aratása rozs, buza, árpa, zab, és burgonyában évi átlagban csak $4\frac{1}{2}$ milliárd márkára rüg. Legjobban tűnik ki a külkereskedés jelentősége, ha azt az ország termelésével összehasonlítjuk. E szerint volt az 1897. évben millió márkában:

	Német termelés	A behozatal	A kivitel
nyers vas	350	23	7
nyers horgany	50	7	17
nyers ólom	29	9	6
vaslemez és pléh	108	4	20
vasdrót	59	2	26
öblös üveg	72	0	19
tükör, tábla és ablaküveg	42	2	6

	Német ter- melés	A beho- zatal	A kivitel
pamut- és posztófonál	474	78	56
kender-, len- és juttafonál	84	17	3
fésüs fonál	275	77	1
pamutszövetek	448	33	80
gyapjúsövetek	630	11	158
selyemszövetek	195	19	18
paszomántárúk	104	1	43
papiros és papiroslemez	205	3	28
tapéták	17	1	3
köszén	715	113	134

A kivitel fokozódása természetesen maga után vonja a behozatal emelkedését, mert a kivitt árúk értékét első sorban a behozott árúk értékével lehet és kell megfizetni »minél finomabban alakúl a nemzetközi munkamegosztás, annál productivabb lesz a saját nemzetgazdaság, annál több gazdasági javak állanak a belföldi népesség rendelkezésére és annál jobban részesedhetnek a nép szegényebb rétegei azoknak fogyasztásában«. A nemzetközi kereskedelem fejlődése hatott arra, hogy a gabonaárak nagyobb hullámzása megszűnt. Így volt a buza ára Berlinben:

Években	Legmagasabb ár	Legalacsonyabb ár	Különbség
1857 61	288 márka	120 márka	168 márka
1862—66	268 »	120 »	148 »
1867—71	330 »	158 »	192 »
1872—76	306 »	160 »	146 »
1877—81	275 »	150 »	135 »
1882—86	238 »	120 »	118 »
1887—91	252 »	145 »	107 »
1892—96	236 »	112 »	124 »

Az emlékirat azután áttér arra az állításra, hogy Németország a külföldtől nagyon nagy függőségbe jut, ha főbb szükségleteit a külföldről hozott árúkkal fedezi. Utal egyszerüen arra, hogy a mostani forgalom mellett attól tartani, miszerint egy esetleges háború alkalmából tényleg a külföld nem fedezhetné Németország illető szükségletét, majdnem a lehetetlenségek közé tartozik.

A német kereskedelmi politikának föladata az előadottak szerint az, hogy a német árúknak a külföldön leendő elhelyezését és a külföldi árúknak Németországba leendő bevitelét elősegítse. Az állam a közgazdaság előmozdítására tényleg sokat tehet, nevezetesen egyes munkásörök fejlesztésére hathat, a tőkegyűjtésre alkalmas berendezéseket szervezhet, a hitelforgalmat támogathatja, az adóteher egyenletes megosztását eszközölheti stb., de a külkereskedést mesterséges korlátok közé vetnie nem szabad, mert ezáltal a termelés természetes fejlődését gátolja és a nemzetgazdasági erőknek különböző termelési ágak felé törekvését a rendes mederből kizökkenti. A védvámok hatása egészen olyan, mintha az állam a termelés fokozására nézve erőszakosan belenyúl és a magán tevékenység helyébe az állami közreműködést alkalmazza.

Védvámok rendszerint a hazai termelés emelése czéljából követelnek. Pedig a termelés fokozása csak az üzemnek technikai javítással való fejlesztése útján következhetik be; már pedig a védvámok ily újabb technikai javításokra nem vezetnek, mert a külföldi versenyt meg-

neheztik s abba a helyzetbe hozzák a termelőket, hogy régi berendezésükkel folytassák a termelést. A védvámok hatása rendszerint abban nyilvánul, hogy a termelésben a rendes fejlődéssel ellenkező viszonyok létesülnek; a tőke erőltetve a védett iparokban keres alkalmazást s nem keresi föl azokat az iparágakat, melyek különben legjövődelmesebbek lennének. A védvámoknak egyik ismert jelensége az, hogy a belföldi szükségleten fölül termelt czikkek a külföldre szállítatnak s ott olcsóbb áron kelnek, mint a belföldön. A mennyiben a védvám félgyártmányokra szól, a külföldi piac a kész gyártmányra nézve sok esetben meg nem tartható s a gyárosok ily körülmény közt a külföldön előbb elfoglalt helyüket csak úgy tarthatják meg, ha a külföldön magán külön fiókgyárakat állítanak föl.

A védvámok hatását vizsgálva, azt látjuk, hogy közvetlenül előnyt élveznek azon vállalkozók, a kik a védett termelési ágat üzik. De a védvámok által fokozott árak az illető czikkek vevőire nehezednek; a fogyasztó tehát bizonyos tekintetben károsul; de a fogyasztók károsodása igen sok esetben a termelők károsodását idézi elő, mert a fogyasztók megszorítják vásárlásaikat, mi által a termelők árúinak kelendősége is csökken. Legjobban kitűnik a károsodás akkor, ha a termelő oly félgyártmányt használ fel készítményeihez, melyek vám alá vetvők, és készítményeit a külföldön értékesíti. A világpiacon más nemzetek iparczikkeivel kellően versenyeznie, ez utóbbiakkal szemben a vámmal megdrágított félgyártmányok felhasználása folytán rosszabb helyzetben van; ez okból védvámos országok a kikészítési eljárás alkalmazásával akarnak segíteni saját termelőikön; ez által az eljárás által lehetővé válik, hogy az iparos a külföldről nyers terményt vagy félgyártmányt vámmentesen kapjon, azzal a feltétellel, hogy a belőlük előállított iparczikkeket a külföldre vigye. A védvámok káros hatása abban is nyilvánkozik, hogy a kartellek alakítására módot ad és hogy a belföldön előidézett magas árak segítségével a külföldön olcsóbb árakon helyezik el czikkeiket, sőt még a kivitel lehetővé tétele czéljából kiviteli prémiumokat is adnak. A védvámok még társadalmi szempontból is felette fontos hatásúak; ha a vámok nélkülözhetlen élelmi czikkekre vetvők, akkor hatásukban a kevésbé tehető osztályokat, kivált a bérmunkásokat sujtják, kik az élelmezésre jövedelmüknek aránylag sokkal nagyobb részét kénytelenek fordítani, mint a vagyonosabb osztályok. Ezzel szemben rendszeren azt szokták mondani, hogy az élelmi szerek árának emelésével a vámok hatása folytán a bérek is emelkednek; de ez nem áll, mert ha a védett árú termelésénél esetleg a bérek emelkednek is, ezek a béremelések más iparágakból a munkásokat átterelik, s így ismét leszálnak a bérek.

A védvám biztosabb kieroszakolása végett rendszerint a védvámosok solidaritását szokták hirdetni, értvén alatta azt a törekvést, hogy minden termelési és foglalkozási ág kapja meg a maga czikkei számára a védelmet. Csakhogy ez ismét oly jelszó, mely tényleg keresztülvihetetlen. A védvám ugyanis sok czikknél, így különleges árúknál, nehezen szállíthatóknál vagy könnyen elromolhatóknál, egészen hiábavaló. De a foglalkozások egész serege saját üzletében a vám iránt egészen közönyös; így a kereskedés, a szállítás, a biztosítás, és az efféle foglalkozási ágak vámok útján általában nem támogathatók. Annál nagyobb hatású a vám más foglalko-

zási ágakban, és így egészen téves annak az elvnek hirdetése, hogy a védvámokban az összes foglalkozási ágak solidárisok lehetnének.

A védvámok szükséges voltát rendszerint azzal a hangzatos szó-lammal szokták igazolni, hogy a védvámok hivatvák bizonyos hátrányo-
kat, melyekben a belföldi termelés a külföldivel szemben van, ellen-
súlyozni. Jelesül a külföld természetes előnyökben van az által, hogy
esetleg a munkabérek ott kisebbek, a socialis törvényhozás következté-
ben Németország iparosai nagyobb terheket viselnek, az állam által
adott subvenciókkal szemben támogatás kell. Emlékiratunk ezen hang-
zatos érveket egyszerűen hamisaknak mondja. Természetes, hogy a
különböző államok természetes viszonyai különfélék; de ép ez az
alapja a nemzetközi kereskedésnek és ezeket a természetes elő-
nyöket, védvámokkal ellensúlyozni lehetetlen. A mi a munkabérek
különféleségét illeti, itt az összehasonlítás valóban majdnem lehetet-
len; egy és ugyanazon ország különböző vidékein is eltérők a bérek
anélkül, hogy ezért a termelők versenyükben nagy kárt szenved-
nének. A német socialis törvényhozás nagyobb terheit sem lehet
okul felhozni a védvámok igazolásául; mert ezek a terhek más orszá-
gokban is csak megvannak, ha a törvényhozás nem is szabályozta oly
alakban, mint Németországban. A más államok által adott segélyek
közül a kiviteli díjak ellensúlyozása vámok által indokolt, csakhogy
felette nehéz megállapítani a kiviteli praemiumnak megfelelő össze-
get; az a kívánság, hogy más államok védvámjaival szemben egyenlő
védvámokkal védekezzünk, szintén plausibilisnak látszik, de keresztül-
vitele még nehezebb, miután a különböző államok vámtételei külön-
bözők lévén (különböző árukat foglalván magában), az elv keresztül-
vitele már ezáltal is lehetetlenné válik.

Ha így az emlékirat a védvámokat ellenzi is, mégis szükségesek-
nek tartja bizonyos föltételek mellett őket. Első sorban a már fenn-
álló védvámok fentartását indokoltnak találja, mert bizonyos ipar-
ágak a védvámok hatása alatt rendezkedtek be, s így rögtöni meg-
szüntetésük esetleg megrázkódtatásokra adhatna alkalmat. Ezzel
azonban nem kívánja a statusquo változatlan fentartását, hanem ellen-
kezőleg a nemzetközi kereskedés akadályainak lassankinti megszü-
ntetését akár autonom intézkedések, akár szerződéses megkötések által
óhajtja. A védvámok indokoltak akkor is, ha valamely termelési ág
válságos állapota ezt megkívánja; de ezek az esetek nagyon komolyan
megvizsgálandók és az illető termelési ágak képviselői előtt tisztába
kell hozni azt, hogy a vámvédelem csak ideiglenes, és ha a válságos
állapot elmúlt, ismét meg fog szünni.

Ezen elvek tüzetes kifejtése után a vámtarifa körül felmerült
nagy kérdésekről nyilatkozik. Elveti a kettőstarifa rendszerét és e
részben egészen helyesen mondja, hogy a kettőstarifa rendszere tulaj-
donképen nem akar mást, mint a kormány kezét megkötni, akkép, mi-
szerint a vámmérséklésnél a minimális tételeknél messzebb ne menjen;
a minimális tarifa tehát a vámszerződések megkötését roppant meg-
fogja nehezíteni, ha egyáltalában teljesen lehetetlenné nem teszi. Sőt
a kettőstarifa rendszere bizonyos tekintetben a német alkotmánynyal
ellentétbe jön, a mennyiben a német alkotmány szerint a kereskedelmi
szerződések a szövetségi tanács hozzájárulása után a császár által köt-
tetnek meg; ha már most a megkötés határát a minimális tarifa
szabályozza, az alkotmány által a császárnak adott jog korlátoztatik.

A kettőstarifa rendszerének az a sarkalatos hibája van, hogy a parlament a minimális tételek megállapításával kereskedelempolitikai complicatiókhöz vezet, melyeket a parlament előre nem láthat, s melyek csak a tárgyalások közepette merülnek föl. A külföldi vámtételeknek szerződés által tűrhető magasságban leendő biztosítása a német közgazdaságra nézve sokkal nagyobb jelentőségű, mint az egyes érdekcsoportok által követelt s a birodalmi tanács többsége által meghonosított védvámok. Kereskedelmi szerződések kötésekor a kormánynak a nép összérdekét kell gondoznia; ha ez alkalommal egyes gazdasági külön érdekeknek megsértése nem mellőzhető, találkozik mód és eszköz a nagyjában előnyös kereskedelmi szerződés megkötése után az egyes érdekek sérelmeit más uton is orvosolni.

Az emlékirat fentartandónak tartja a legnagyobb kedvezés clausuláját is. A legnagyobb kedvezésnek nyújtása oly általános az eddigi német közgazdasági politikában, hogy Németország most a világ majdnem minden államával a legnagyobb kedvezés viszonyában van. Ezzel szemben újabban a különböző államoknak különböző vámkedvezményekben leendő részeltetése tartatik czélszerűnek. Ezen utóbbi rendszernek mindazáltal már vámkezelési szempontból is nagy a hátránya; mert minden áru származása szerint másképen lévén vámozandó a származási igazolványok előmutatását követeli; ez a kereskedésnek óriási zaklatásával jár. A legnagyobb kedvezés a külkereskedésnek nagyobb állandóságot biztosít és a német kivitel meg nem tűrhetné, hogy a külföldön más nemzet bármikép előnyben részesüljön; számára a legnagyobb kedvezés biztosítandó, a miből természetesen következik, hogy Németország a legnagyobb kedvezést másoktól sem tagadhatná meg.

A vámtörvény egyes főbb vitás pontjaira nézve az emlékirat a következő álláspontokat foglalja el: fentartandónak tartja a hajók építésére szükséges anyagok vámmentességét; nincsen kifogása az ellen, hogy a szövetségstanács nem szerződéses államokra is kiterjesztheti a legnagyobb kedvezés alkalmazását; hogy harci vámok lehetősége az eddigi német törvény kétszeres összege erejéig kimondassék; hogy a specifikus vámok rendszere fentartassék és az értékvámok mellőztessenek; hogy a kiviteli díjakkal szemben a vámok arányos fölemelése bekövetkezhezzék; hogy az egyes áruknak vámtételek alá sorolása a szövetség tanács által történjék; hogy az áruknak vámolása továbbra is a nyers és tiszta súly szerint eszközöltessék; hogy az áruk göngyölése továbbra is a vámozásnál figyelmen kívül hagyassék, azaz külön meg ne vámolassék. Az átviteli raktárak, malomszámlák és a vámhitel kamatmentessége tekintetében az emlékirat álláspontját részletesebben ismertetjük, minthogy e kérdéseket nálunk is ismételten fölvetették.

A szabad átviteli raktárak az azonossági eljárás megszüntetése óta Németország némely városában nevezetesen Berlinben már nem bírnak azzal a jelentőséggel, mint előbb. De Danzig, Königsberg és Memel helyi viszonyainál fogva fentartásuk most is kívánatos és a tengeri kikötők forgalmának akadályozása oly megfontolandó dolog, mely egyes felmerülő panaszokkal szemben sohasem döntendő el a kikötők kárára; még azt a korlátozást sem lehetne megengedni, hogy ily átviteli raktárak készleteiknek legalább kétharmadát külföldre kénytelenek szállítani, mert a kereskedelmi és üzleti viszonyok vál-

tozatossága mellett ily kényszerítő szabály sokszor felette nagy károsodással járhatna.

A malomszámlák intézménye megfelel a mi őrlési eljárásunknak; a malom ugyanis az azonossági eljárás megszüntetése óta is, könyveiben vámhatósági ellenőrzéssel kimutatja mennyi gabonát hoz be külföldről és ezen gabna utáni vám hitelbe adatik mindaddig, míg a meghatározott mennyiségű lisztnak külföldre kivitele bizonyos idő alatt bekövetkezett; midőn Németországban az azonossági eljárás helyébe 1894. évben a kivitt gabona és liszt vámjának behozatali engedélyekkel való visszatérítése honosított meg, a német agráriusok a malomszámlák intézményének megszüntetését követelték. Az emlékirat a német malmok érdekében fentartását követeli, mert különben versenyképességük veszélyeztetve volna; a behozatali engedélyek a dolog természeténél fogva az üzlet tárgya és 35 márka értéküknél 1 márka erejéig hullámoznak; már pedig annál az éles versenynél, melyet főképp Amerika exportmalmái folytatnak, a malmok kénytelenek biztos calculatióval föllépni, ez pedig a behozatali jegyek rendszerénél nem lehetséges, s így az őrlési eljárásnak megfelelő malomszámlák fentartása szükséges. Az a vélemény, hogy a malmok e rendszerrel az árak csökkenésére hatnának, nem áll; mert a megtakarított kamat oly csekély, hogy vele az árak lenyomására hatni nem lehet, ugyanis a Németországban fennálló hitelezési rendszer szerint a 35 marka hitelezéséből legfőlebb 34 fillér megtakarítás nyílik, s így egy tonna buzánál ezzel a csekély összeggel árleszállításra hatni nem lehet.

Az emlékirat befejezéseül a berlini kereskedők testülete így foglalja össze véleményét: »az előadottak alapján a német közgazdaságra nézve felette veszélyesnek tartanók, ha a vámtarifának legközelebbi revisiója a német birodalom védvámpolitikájának élesbitésére vezetne, és ezáltal az idegen államokat is a védvámok nagyobbítására hívná fel. Ajánljuk azon pályán való továbbhaladást, melyet Németország az 1891. és 1894. évek óta a kereskedelmi politikában követ. Elvileg óhajtjuk a hazai közgazdaságra oly áldásos nemzetközi árucserre minden akadályának fokozatos elhárítását, s ezért azt ajánljuk, hogy a vámtarifa akként állapittassék meg, miszerint az idegen államok azt a biztonságot nyerjék, hogy a német birodalom a békességes kereskedelmi forgalmat nemcsak föntartani, hanem fejleszteni is akarja. A mi az egyes vámtételek megállapítását illeti, minden egyes esetben fontolóra veendő a most érvényes autonom, illetőleg szerződéses vámtétel mérséklésének lehetősége; ha a bel- és külföldi termelési és kelendőségi viszonyoknak szorgos megfontolása után a leszállítás aggályosnak látszanék, a jelenlegi vámtétel egyelőre fentartandó. Magának a vámtörvénynek revisiójára nézve — némely csekélyebb jelentőségű részleten kívül — nagyban és egészben a fennálló törvény megtartását tartjuk czélszerűnek, miután az a gyakorlati igényeket kielégíti. Ezzel szemben határozottan ellenezzük azokat az elvi módosításokat, melyek ismételten szóba jöttek; így a maximal és minimal tarifa rendszerét, a legnagyobb kedvezés mellőzését és az értékvámozást. Egy forgalom-barátságos vámpolitika, miként azt mi ajánljuk, lényegesen közreműködnék arra, hogy hosszú tartamú kereskedelmi szerződések jönnének létre, a melyek a német külkereskedésre és így az összes német közgazdaságra nagy előnnyel lennének.«

A harmadik munka a német kereskedelmi szerződések kötése mellett működő egyesület közleménye. A forgalmi adatok felhasználásával kimutatja, hogy a most fennálló kereskedelmi szerződések a szerződő felek előnyére voltak. Vácolja Németország, Ausztria-Magyarország, Olaszország, Svájc és Belgium forgalmát és pedig volt:

	Behozatal		Kivitel	
	1889/91	1896/98	1889/91	1896/98
	millió márka érték			
Ausztria-Magyarországé a többi négy állammal	490·5	613·1	878·4	849·8
Olaszországé	»	»	332·7	413·6
Svájczé	»	»	223·3	227·4
Belgiumé	»	»	284·0	364·7
Németországé	»	»	744·8	978·9

A mi különösen Németország viszonyait illeti, Németországból volt a behozatal (millió márka):

	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
Ausztria-Magyarországba	380·9	392·7	419·2	438·8	440·2	437·7	458·7	479·0	508·3
Olaszországba	108·7	115·3	118·2	113·4	117·4	117·3	121·5	126·6	155·6
Svájczba	234·0	182·4	190·2	194·3	219·1	244·0	245·1	251·7	276·2
Belgiumba	142·7	132·6	142·7	146·2	155·2	170·1	185·0	195·2	228·3
Oroszországba	232·4	208·4	215·5	314·5	386·4	412·4	390·3	438·8	426·6
Rumániába	111·7	90·8	94·3	93·6	64·7	76·6	79·3	88·4	72·9

Németország pedig behozott (millió márkát):

	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
Ausztria-Magyarországból	586·6	563·0	571·0	572·4	513·0	546·8	582·7	627·2	715·5
Olaszországból	123·7	125·3	134·8	125·1	137·8	132·0	146·5	160·6	193·3
Svájczból	139·5	136·7	139·0	132·0	139·1	138·5	152·5	167·9	168·4
Belgiumból	247·1	204·3	187·8	169·6	177·0	173·2	181·9	197·1	243·4
Oroszországból	578·7	381·7	352·4	439·3	567·9	628·2	706·6	734·7	635·0
Rumániából	28·7	36·7	83·1	58·1	35·0	68·7	52·1	33·9	26·8

E számokból kitűnik, hogy Németország forgalma a szerződéses nemzetekkel mind a behozatalnál, mind a kivitelnél fokozatosan és állandóan emelkedett, s ezek jelentőségükben még nyernek, ha Németország összes forgalmával hasonlítottatnak össze. Németország behozatala 1899. évben 1891-hez képest 1380·2 millió márkával, kivitele pedig 1028·7 millió márkával nagyobbodott; a hat említett állam ugyanazon években 457·5 millió márkával többet vett Németországból és 294·1 millió márkával többet hozott be Németországba.

Németország összes behozatala az 1891—1899. években 33·7 milliárd márka és az 1891—1900. években, tehát az új szerződések uralma alatt 47·8 milliárd márka; Németország kivitele pedig az 1881—1890. években 32·1 milliárd és 1891—1900. években 36·7 milliárd volt. Az egyes szerződéses államokkal való forgalom pedig a következő képet mutatja:

	Kivitel Németországból	Behozatal Németországra
	1891. évben	1891. évben
	1892—1899. évek átlagában	1892—1899. évek átlagában
	m i l l i ó m á r k a	
Ausztria-Magyarországé	380·9	586·4
Olaszországé	108·7	141·9
Svájczé	182·4	146·8
Belgiumé	142·7	197·8
Oroszországé	232·4	555·2

Ezekből a számokból kitűnik, hogy a most érvényes szerződések a német birodalom összforgalmára rendkívül előnyös hatással voltak.

A tőzsde.

I. Dr. Baumgarten Nándor: *A tőzsdebiróság hatásköre és a különbözeti ügyletek perelhetősége.* Budapest, 1901. (43. oldal.)

A tőzsde és a tőzsdebiróság reformja napjainkban, azt lehet mondani, az összes európai államokban napirenden van. Ezt egyrészt a speculatio túlkapásai folytán előállott válságok idézték elő, másrészt, mint különösen Németországban és hazánkban, az agráreszmék felszínre kerülése és illetőleg az agrariusok azon törekvése, hogy a tőzsdén kötött különbözeti ügyletek által a gabonafélékre nézve szerintük előidézett árdepressziót megszüntessék, úgyszintén, hogy a tőzsdeügyletekben és kereskedelmi szokásokban járatlan gazdákat a tőzsdejáték káros következményeitől megvédjék.

Szerzót jelen munkájának megírására, úgy látszik, az új polgári perrendtartás tervezete készítette s így az igen actualis és hivatva van ezen, közgazdasági életünkre oly fontos kihatású kérdést a megoldáshoz egy lépéssel közelebb vinni.

Kár, hogy a kérdés tárgyalásánál a közgazdasági szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyja s azt kizárólag jogi szempontból tárgyalja; holott szerintünk e kérdésnek jogi szempontból való megoldásánál is a közgazdasági tekinteteket különösen szem előtt kell tartani.

A tőzsdebiróságot mai hatáskörében a jelenleg érvényes perrendtartás tette szükségessé, mert a kereskedelmi forgalom megkívánta, hogy némely jogviták egy szabadabb és gyorsabb eljárású bíróság elé vihetők legyenek. Az új perrendtartás életbeléptetése azonban a tőzsdebiróság eddigi hatáskörének fentartását fölöslegessé teszi s az, szerző javaslata szerint, most már tárgyi értelemben megszorítandó volna, a mennyiben ezentúl már csakis a tőzsdebiróság elé utalt ügyek szakszerűsége és az alapul szolgáló ügyleteknek tőzsdei és szorosan kereskedelmi jellege teszi a tőzsdebiróságot szükségessé.

Bonczkés alá veszi szerző az 1881:LIX. törvényczikknek a tőzsdebiróság hatáskörét megállapító 94. §-át és az abban a tőzsdebiróság hatáskörébe utalt ügyleteket egyenként bírálathoz alá vonva igyekszik megállapítani a tőzsdebiróság hatáskörét s elismeri jogászai szempontból is az agrariusok azon kívánságának helyességét, hogy elejét kell venni annak, hogy nem-kereskedő egyáltalán a tőzsdebiróság elé kerülhessen; mert a mily kiválóan alkalmas a tőzsdetanács a kereskedők szerződéseinek értelmezésére, olyannyira alkalmatlan a nem-kereskedők cselekvéseinek helyes megítélésére.

A különbözeti ügyletekről szólva, melyek ép úgy, mint az összes tőzsdei ügyletek, ugyanabban a tipikus formában, a határidőre szóló kötések alakjában jönnek létre, azok létjogosultságának egyik okát abban látja, hogy azok bármelyik fél kívánatára a készfizetési ügyletek alakját ölthetik magukra s viszont megfordítva a készfizetési ügyletek átalakíthatók különbözeti ügyletekké. Ezért a tőzsdei különbözeti ügyletek a realis ügyletektől nehezen választhatók el; ez teszi nehezzé a tőzsdejátéknak törvényhozási vagy birói úton való korlátozását.

Ismerteti e kérdés jogi szabályozásának történetét a külföldi államokban. Angliában, Franciaországban és Olaszországban az 1870-es években többé-kevésbé megszorították a különbözeti ügyletek perel-

hetőségét, később azonban jórészt visszavonták e korlátozó intézkedéseket. Nem így Németországban, hol csak épen az újabb időben, 1896-ban hoztak a határidőügyletek perelhetőségét korlátozó törvényt. Ez irányban halad újabb időben hazai judicaturánk is, mely azonban még több tekintetben ingadozást mutat és átalakuláson megy keresztül.

Mutatja ezt, hogy a Curia és a tőzsdebiróság praxisa mindinkább távolodik egymástól. A Curiánál is tovább megy ez irányban a polgári törvénykezési rendtartás tervezete, mely a bíróság nem érvényesíthető különbözeti ügyletek perelhetőségét még inkább megszorítja.

Szerző igyekszik a két irány közt közvetítő álláspontot elfoglalni, midőn azt javasolja, hogy a különbözeti kifogás a tőzsdetagok és bejegyzett kereskedők közötti ügyletekben mellőzendő.

Fejtegetéseiből levont conclusióinak egyéni értékét azonban tetemesen leszállítja azzal a megjegyzésével, hogy »korunk és judicaturánk irányzatával szembeszállani — bizonyos ponton túl — hiábavaló küzdelmet, tehát eredménytelenséget jelentene.« *Vásárhelyi Zoltán.*

II. *Die Versuche zur Beseitigung des Börsengesetzes.* Stimmen aus dem agrarischen Lager. Herausgegeben vom Bund der Landwirthe. Berlin 1901. 33. l.

Most, a midőn Németországban a kormánykörök is belátják azt, hogy a tőzsdetörvénynyel, a tőzsdeüzletek megrendszabályozásával túlmentek azon a határon, mely a közgazdaságnak érdekében volna, a német agráriusok ismét szükségét látják annak, hogy a tőzsde törvényes szabályozása és főképp a határidő-üzlet tekintetében újra a harci trombitát fújják. A szóban álló munka erre a célra készült. A röpirat mindjárt kiindulási pontul veszi azt az állítást, hogy a német tőzsdetörvény intézkedései a határidő-üzlet megszüntetésére sikertelenek voltak. A főbaj az, hogy az u. n. különbözeti üzletek megtiltását a törvény nem mondta ki, s pedig állítólag azért, mert a határidő-üzletet az effectiv szállítási üzlettől elválasztani és megkülönböztetni nem lehet; pedig a munka nézete szerint Ruhland az agrár szövetség megbízásából egy fejtegetésben egészen helyesen és alaposan megmondta a különbséget és pedig »az időre szóló effectiv szállítási üzletnél a megkötés minden egyes részletei adott concret szükségletek alapján esetről-esetre külön állapíttatnak meg, holott a tőzsdei határidő-üzletnél a szállítási idő, az árú minősége és mennyisége, valamint szállítási helye általános és előre megállapított szokások által előre meg van határozva. «Ezen megkülönböztetést a birodalmi törvényszék is helyesnek találta és ítéleteiben alkalmazta. Hasonlóképp tisztába hozta a német agrár-szövetség a tőzsde fogalmát is, miután Berlinben a kereskedők ép a tőzsdetörvény kijátszása céljából a tőzsdén kívül új helyiségekben folytatták régi üzleteiket. A német agrár-szövetség intencióival teljesen megegyezik a közigazgatási főtvényszéknek 1898. november 26-án hozott ítélete, mely szerint tőzsdéről van szó akkor: a) ha az illető gyülekezet nagyobb számú egyén által látogatott; b) egy és mindenkorra meghatározott helyen tartatik; c) általában meghatározott időben — ha nem is naponkint, de mégis aránylag rövidebb időközökben — rendszerint tartatik, és ismétlése kezdettől fogva szándékba vétetett; d) ha a gyülekezők túlnyomó részben önálló kereskedők vagy kereskedelmi alkalmazottak; e) ha ezek a gyülekezetek nemcsak a helyen lévő árúk kereskedésére valók.

Ezen definitiók alapján a törvényszék tényleg eljár mindazon

esetekben, a midőn a tőzsde emberei a tőzsdetörvény kijátszása szempontjából különösen Berlinben rendezkedtek be. Röpiratunk bizonyos szomorúsággal constatálja, hogy a kormány a tőzsdetörvény keresztülvitelénél nem járt el azzal az erélylyel, melyet az ügy követelt volna. A törvény végrehajtásánál a kormánynak — szerinte hanyag — eljárását következőleg vázolja: — Ismeretes, hogy midőn a német törvényhozás a határidő-üzletet a törvényjavaslatba fölvette, a kormány ezt ellenezte, és a javaslathoz nem akart hozzájárulni. Miután a törvényhozás azt mégis elfogadta s a törvény 1896. június 22-én a legfelsőbb szentesítéssel ellátott, a kormány a helyett, hogy az oly szükséges végrehajtási intézkedésekhez látott volna, 5 hónapig késlekedett és nem tett semmit; csak november hóban hitt össze egy ideiglenes tőzsde-bizottságot, melynek többsége oly személyekből állott, kik a törvény legfontosabb pontjaival ellentétes állást foglaltak el. Hét napi tárgyalás után a bizottság működése rögtön abbanmaradt, és daczára annak, hogy a törvény 1897. januárban életbelépett, még egy fél évig tartott, míg a törvény által elrendelt tőzsde-bizottság kineveztetett ebben a végleges bizottságban ismét leginkább a tőzsdebeli érdekeltek voltak a többségben. De a kormány késett a törvény végrehajtási rendeletével is; és csak közvetlenül a törvény életbeléptetése napján adott ki egy meglehetősen felületes rendeletet, melyben a terménytőzsdére nézve semmi oly intézkedés nem volt, a minőt a határidő-üzlet megszűnése követelt volna. A kormány különben türte a törvény határozott megszegését is; így annak ellenére, hogy a tőzsdetörvény a határidő-üzletet csak 1897. január elsejéig engedte meg, úgy hogy az esetleg már megkötött efféle üzleteknek mindenestre már az említett napig teljesen lebonyolítottaknak kellett lenniök, türte a kormány, hogy 1896. októbertől kezdve deczemberig még mindig 1897. tavaszára köttettek meg határidő-üzletek. Ily körülmények közt nem csoda, hogy a tőzsdereform-ellenes üzletemberek a tőzsdetörvény ellen nagy ellenszenvet mutattak s kijátszására mindent elkövettek. A Feenpalastban új tőzsdét nyitottak, a melyet a rendőrség csak 1897. június 11-én zárt be; utána a tőzsde emberei a Klosterbörse helyiségében szervezkedtek; ezek az összejövetelek csak 1900. április 1-én lettek megszüntetve, még pedig nem hatósági intézkedés útján, hanem a résztvevők önkéntes elhatározása folytán.

Ezen tapasztalatokból az agrárius irat azt következteti, hogy a tőzsdetörvényt revideálni és intézkedéseit szigorítani kell, jelesen a törvénynek minden intézkedéséhez büntetésekkel kell a kellő hatályt szerezni. Első sorban szigorú büntetést kell szabni a határidő-üzlet tilalmának áthágóira. Alkalmas büntetésekkel kell sújtani a tőzsdének hatósági engedély nélkül való fentartását; büntetendő: oly érték-papiroknak nyilvános jegyzésre való felhívása vagy forgalomba hozatala, a melyek a tőzsdére való forgalomra nem engedélyeztetettek; tőzsdhelyiségeknek átengedése; végül törvényes tőzsde-üzleteknek kötése, ha az illető felek a tőzsderegisterben feljegyezve nincsenek. Természetesen a szigorúbb tőzsdetörvény szigorúbb ellenőrzést is igényel a hatóság részéről, a végből, hogy a törvényszékek a törvény megszegésének eseteiről minél előbb tudomást szerezzenek; ehhez az ellenőrzéshez első sorban megkivántatnék az, hogy minden egyes tőzsde-üzlet bevallattassék, s a bevallás elmaradása bűnvádi üldözést és büntetést vonna maga után.

Selyemtenyésztésünk.

Dr. Dolencz József: *A selyemtenyésztés közigazgatása. A selyemtenyésztés védelmére és előmozdítására vonatkozó törvényes szabályok.* Átnézte és kiegészítette: az országos selyemtenyésztési felügyelőség Szegzárdon. Megjelent a *Közigazgatási könyvtár* 1901. évi márcziusi füzetében. 100 oldal.

Hogy a selyemtenyésztés mily fontos szerepet tölthet be egy nemzet gazdaságában, ezt mutatja a selyemtenyésztéssel hosszú időn át kizárólag foglalkozó kínai birodalom azon intézkedése, hogy halálbüntetés terhe alatt megtiltotta a selyembogár petéinek külföldre való kivitelét. E szigorú intézkedés ellenére a selyemtenyésztés mégis elterjedt úgy Ázsia, mint Európa több államában.

Hazánkban azonban, mint oly sok más hasznos gazdasági ág, ez is csak lassan s nem tekintve a század közepe táján gróf Széchenyi István és Bezerédj István által megindított, de csakhamar elaludt mozgalmat, úgyszólván kizárólag az állam, hatalom intézkedései folytán honosult meg s indult virágzásnak. Pedig hogy nemzetgazdasági szempontból nálunk is mily előnyös lenne ezen gazdasági ág nagyobb elterjedése, azt mutatják a lefolyt husz év eredményei. Mig ugyanis 1880-ban csak 71 községben alig ezer család űzte a selyemtermelést, addig az 1900. év végén már 2.430 községben 87.825 család foglalkozott a selyemtermeléssel s az ma már évenként átlag négy millió koronát hoz a legszegényebb néposztályoknak.

Felemlítésre méltó, hogy az állam által a selyemtenyésztés érdekében tett intézkedések összes költsége a gubóbeváltás alkalmával megtérül, az által, hogy a selyemtenyésztési felügyelőség a tenyésztőktől a világpiaczi áraknál mintegy 10—15¹/₃-kal olcsóbban váltja be a gubókat.

Dolencz munkájának azonban nem annyira a selyemtenyésztésre vonatkozó ezen közérdekű adatok ismertetése a célja, hanem az, hogy a selyemtenyésztés iránt érdeklődőknek, de különösen az eljárni hivatott hatósági közegeknek, népiskolai tanítóknak stb. biztos kézi könyvvel szolgáljon. Ép azért közli a selyemtenyésztés védelméről szóló 1885. évi XXV. t.-cz.-et, az arra vonatkozó végrehajtási rendeletet; ismerteti a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894: XII. t.-cz.-nek a szederfák védelmére s általában a faiskolák és fásításokra vonatkozó intézkedéseit, úgy szintén a mezőrendőri kihágási eljárást s általában a selyemtenyésztésre vonatkozólag kiadott mindenféle szabályzatot, rendeletet s az eljáró közegek által felhasználandó űrlap- és jelentésmintákat.

Bonyolult közigazgatási rendszerünk mellett mindig örömmel kell üdvözlőnünk oly munkát, mely az amúgy is oly sokféleképen igénybe vett hatósági közegeknek a közigazgatás egy-egy ágazatában az eljárást megkönnyíteni hivatva van s e célnak jó szolgálatot tett szerző a selyemtenyésztési közigazgatásra vonatkozó adatok összeállításával.

Vásárhelyi Zoltán.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 július 30-án.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar Gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw.

A rövidítés után levő arabszám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Congrès, le 1er, de l'enseignement des sciences sociales. Compte rendu et texte des mémoires. Paris: Alcan 1901. (358) 8°. 7 fr. 50.
- Duvoir, L.: Recherche des tendances interventionnistes chez quelques économistes libéraux français, de 1830 à 1850. Paris: Rousseau 1901. (227) 8°
- Földes B.: Társadalmi gazdaságtan. 1. k.: A társadalmi gazdaság elemei. 3. átdol. kiad. Budapest: Athenaeum 1901. (VII, 523) 8°. 9 K.
- Giudice, A.: Prescienza economica: nuova teoria economica. L'uomo. P. 1. Catania: Tropea 1901. (16) 8°. 50 c.
- Jentsch, K.: Friedrich List. Berlin: Hofmann & Co. 1901. (VIII, 216) 8°. M. 4. Geisterhelden 41.
- Lehr- und Handbuch der politischen Oekonomie. In einzelnen selbst-
- ständigen Abtheilungen. Hrsg. v. A. Wagner. Hauptabt. 4: Lehrbuch der Finanzwissenschaft. Tl. 4: Spezielle Steuerlehre. Die deutsche Besteuerung des 19. Jahrhunderts. Hlbd. 2: Baden. Hessen. Elsass-Lothringen. Mecklenburg. Sämtliche Kleinstaaten. Deutsches Reich. Leipzig: Winter 1901. (XXIII, 245—852) 8°. M. 15.—.
- Minoretti, C. D.: Appunti di economia sociale. Fasc. 1. Milano: Artigianelli 1901. (96) 16°.
- Ripert, H.: Le Marquis de Mirabeau (l'ami des hommes). Des théories politiques et économiques. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (454) 8°.
- Katscher, L.: A bibliographical discovery in political economy. JPE 3.
- Pinard, A.: Ricardo. JE 7.

2. Elmélet.

- Aupetit, A.: Essai sur la théorie générale de la monnaie. Paris: Guillaumin & Co. 1901. (299) 8°. 10 fr.
- Bochtler, K.: Die Arbeit, ihre sittliche und sociale Bedeutung. Ravensburg: Dorn 1901. (140) 8°. 60 Pf. Kathol. Volksbibl. 15.
- Leuthropulos, A.: Wirtschaft und Philosophie. Abt. 2: Die Philosophie und die Lebensauffassung der germanisch-romanischen Völker auf Grund der gesellschaftlichen Zustände. Berlin: Hofmann & Co. 1901. (XV, 422) 8°. M. 12.—.
- Porte, M.: Entrepreneurs et profits industriels. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (XII, 229) 8°.
- Underhill: On trusts and trustees. 5th ed. London: Butterworth 1901. 17/6.
- Böhm-Bawerk, E.: The function of saving. AAP 3.
- Diehl, K.: Besprechung von Böhm-Bawerk, Kapital und Kapitalzins, und Einige strittige Fragen der Kapitalstheorie. JNS 6.
- Goldstein, J.: Ueber die Ursachen der schwachen Entwicklung des Kartellwesens in England. ZS 7.
- Langhlin, J. L.: Economies in the schools. JPE 3.
- Ráth Z.: A monopol kérdésehez. KS 7.
- Schmoller, G.: Simmels Philosophie des Geldes. JGV 3.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- Aubert, G.: Les Nouvelles Ameriques (notes sociales et économiques). Etats-Unis, Mexique, Cuba, Colombie, Guatemala, etc. Paris: Flammarion 1901. (442) 18°. 4 fr.
- Audiffrent, G.: Actualités politiques et sociales. (La politique; l'Empire allemand; le Socialisme etc.) Paris: Leroux 1901. (94) 8°.
- Bergmann, R.: Geschichte der ostpreussischen Stände und Steuern 1688—1704. Leipzig: Duncker & H. 1901. (X, 216) 8°. M. 5.—. Staats- und socialw. Forschungen 19. 1.
- Carlebach, E.: Die rechtlichen und sozialen Verhältnisse der jüdischen Gemeinden: Speyer, Worms und Mainz bis zur Mitte des 14. Jh. Frankfurt a. M.: Kauffmann 1901. (V, 90) 8°. M. 2.—.
- Coquelle, P.: Le Royaume de Serbie. 2° éd. Paris: Revue diplomat. 1901. (294) 16°. 3 fr.
- Gömöri L.: A magyar ipar és kereskedelem korszakai. Tört. vázlat. 2. átdolg. kiad. Budapest: Szerző kiad. 1901. (163) 8°.
- Handbuch der Wirtschaftskunde Deutschlands. Hrsg. im Auftrage des d. Verbandes für das Kaufmännische Unterrichtswesen. Bd. 1. Leipzig: Teubner 1901. (VII, 331) 8°. Geb. M. 12.—.
- Hartmann, L. M.: Preussisch-österreichische Verhandlungen über den Crossener Zoll und über ein General-Commerz-Tractat zur Zeit Karls VI. Tübingen: Mohr 1901. (V, 86) 8°. M. 3.20. Wiener staatsw. Studien, 3. 1.
- Heiderich, J. H.: Das Wachstum Englands. Wirtschaftsgeschichtliche Skizze. Cassel: Victor 1901. (66) 8°. M. 1.20.
- Hovelaque, E.: Situation économique de la France à l'extérieur. Marseille: imp. Barlatier 1901. (49) 16°.
- Inama-Sternegg, K. Th. v.: Deutsche Wirtschaftsgeschichte. Bd. 3: In den letzten Jahrhunderten des Mittelalters. Tl. 2. Leipzig: Duncker & H. 1901. (XVIII, 559) 8°. M. 14.60.
- Pernot, H.: Documents sur le mouvement industriel et commercial de l'île de Chio en 1897—1898. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (15) 8°.
- Debreczeni mézeskalácsosok, a, 1713. évi czéhszabályai. MOT 7.
- Kaindl, R. J.: Die bauerlichen Unfreiheitsverhältnisse und ihre Beseitigung in der Bukowina (nebst: Erwiderung darauf von K. Grünberg). JGV 3.
- Magyar gazdasági politika, a, öt éve. MGS 7.
- Ráczy Gy.: Küzdelem a világ uralmáért 1. Az Egyesült Államok. HS 7.
- Ströhl, M.: Ueber südeuropäische Staats- und Volkswirtschaft. JGV 3.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Böckh, R. u. M. Klatt: Die Alters- und Sterblichkeitsverhältnisse der Direktoren und Oberlehrer in Preussen. Denkschrift. Halle: Buchh. d. Waisenhauses 1901. (VI, 36, 20 Tab.) 8°. M. 2.—.

- Conturier, D. M.: Demain. La dépopulation de la France. Craintes et espérances. Paris: Imp. Féron-Vran 1901. (XXVII, 131) 16°.
- Dethayes, C.: Notes et rapport sur le 10° congrès international d'hygiène et de démographie, Paris 1900. Extr. Rouen: imp. Gy 1901. (19) 8°.
- Dubreuil, T.: Aux colonies! Appel aux jeunes français, à mes amis. Melle: Lacuve 1901. (39) 18°.
- Gascard, A.: Rapport sur le 10° congrès international d'hygiène et de démographie, Paris 1900. Extr. Rouen: imp. Gy 1901. (14) 8°.
- Gernhard, R.: Die Rio Grande Nordwest-Bahn, G. m. b. H. Kolonialwirtschaftliche Studie über ein zukunftsreiches deutsches Siedlungs-Unternehmen. Breslau: Schlesische Buchdr. 1901. (V, 67) 8°. M. 1.50.
- Labbé, P.: La colonisation russe en Bachkirie. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (24) 8°.
- Smith, H. A.: Thirteen colonies. Vol. 1—2. London: Putnam 1901. 2 vols. 8°. 12 s.
- Zimmermann, J. W. R.: Lässt sich die zukünftige Bevölkerungsentwicklung für ein bestimmtes Gebiet mathematisch formulieren? JGV 3.

5. Társadalmi kérdés és reform. Töke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Alhaiza, A.: Lettre ouverte à M. Jean Jaurès. Tours: imp. Arrault & Co. 1901. (8) 16°. — Ecole sociétaire phalanstérienne.
- Arbeitsstatistik der deutschen Gewerkvereine (Hirsch-Duncker) f. d. J. 1900. Hrsg. v. M. Hirsch. Berlin: Verl. d. Verbdes d. Dtsch. Gewerkvereine 1901. (127) 8°. M. 3.
- Bellefond, J. de: Les crises ouvrières et patronales à Montceau-les-Mines. Paris: imp. Levé 1901. (40) 8°. — Extr. de la **ReS**.
- Bellom, M.: Les résultats de l'assurance ouvrière à la fin du 19 siècle. Nancy: imp. Berger-Levrault & Co. 1901. (49) 8°.
- Bericht der k. k. Gewerbeinspektoren über die Heimarbeit in Oesterreich. Hrsg. vom k. k. Handelsministerium. Bd. 2. Wien: Hölder 1901. (XII, 380) 8°. 3 K.
- Berlepsch, Frh. v. Soziale: Entwicklungen im ersten Jahrzehnt nach Aufhebung des Sozialisten-Gesetzes. Vortrag. Göttingen: Vandenhoeck & R. 1901. (32) 8°. 80 Pf.
- Boissard, A.: La question des retraites ouvrières. Paris: Rondelet & Co. 1901. (18) 8°.
- Bonomi, J. e C. Vezzani: Il movimento proletario nel Mantovane. Aggiuntovi: Nuovi patti colonici—Regolamento delle Camere arbitrali, ecc. Milano: Critica Sociale 1901. (96) 8°. 50 c. Bibl. della Crit. Soc.
- Bourdau, J.: L'évolution du socialisme. Paris: Alcan 1901. (334) 16°. 3 fr. 50. Bibl. d'histoire contemp.
- Carbonat, J.: Traité des accidents du travail... T. 1. Paris: Larose 1901. (III, 463) 8°.
- Chiosse, C.: Les oeuvres sociales à l'exposition universelle de Paris, 1900. Grenoble: imp. Brotel 1901. (142) 8°.
- Colajano, P.: A proposito di statistica per gli infortuni del lavoro. Roma: tip. Artero 1901. (22) 4°.
- Congrès international des accidents du travail et des assurances sociales. 5e session, Paris 1900. T. 2. Comptes rendus des séances et visites du congrès. Paris: Béranger 1901. (355) 8°. — Expos. univ. 1900. Min. du comm.
- Congrès national des mineurs de France, Sens 1901. Compte rendu officiel des travaux. Lille: imp. Lagrange 1901. (32) 8°.
- Constançow, M.: En grève. Paris: imp. Levé 1901. (8) 16°.
- Contenson, L. de: Les retraites ouvrières. Extr. Paris: imp. de Soye & fils 1901. (27) 8°.
- Desrousseaux, F.: De la rupture du contrat de travail à durée indéterminée. Thèse. Lille: imp. Ducoulombier 1901. (228) 8°.
- Discussion sur l'unification et l'organisation du parti socialiste français (novembre 1900—février 1901). Paris: Bellais 1901. (320) 16°. 2 fr.
- Drucksachen der Kommission f. Arbeiterstatistik. Verhandlungen No. 20: Protokolle über die Verhandlungen v 24. IV. 1901. und Bericht über die Erhebungen betz. Sonntagsruhe bei der Binnenschiffahrt. Berlin: Heymann 1901. (III, 28) 2°. 30. Pf.
- Escard, P.: La question des logements à New-York. Paris: imp. Levé 1901. (36) 8°. Extr. de la **ReS**.
- Frank M.: A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete és a vagyontalanok. Budapest: Politzer és fia 1901, (67) 8°. 1 K. K. l. a HS-ból.
- Fritze: Wie sollen Wohnungen für Minderbemittelte gebaut werden?

- Meiningen : Bruckner & Renner 1901. (17, 6 Taf.) 4°. 60 Pf.
- Graef, C. : Die Unfallversicherungsgesetze des Deutschen Reichs, nebst den Materialien. 3. Aufl. Berlin : Asher & Co. 1901. (VIII, 564) 8°. M. 6.—.
- Guérin, R. : La doctrine socialiste, d'après l'ouvrage de M. Maisonnabe. Amiens : imp. Jennèl 1901. (16) 8°.
- Guieysse : Projet de loi sur les retraites ouvrières. Paris : Comité centr. d. houillères de France 1901. (30) 8°.
- Hémard, J. : Etude critique sur l'insaisissabilité du salaire. Thèse. Paris : Larose 1901. (128) 8°.
- Jourdan, M. : De l'intervention des pouvoirs publics en matière d'assistance par le travail. Paris : Rousseau 1901. (195) 8°.
- Lavoro delle donne, sul, e dei minorenni. Relazione e disegno di legge del Gruppo parlamentare socialista, aggiuntovi il disegno di legge del ministro carcano. Milano : Critica Sociale 1901. (16) 8°. 5 c. Bibl. della Crit. Soc.
- Lesneur, D. : Die Entwicklung der Frauenbewegung und ihre wirtschaftlichen Resultate. Referat. Berlin : Walther 1901. (39) 8°. M. 1.—.
- Magyar kir. iparfelügyelő, a, tevékenysége 1899. és 1900. éveken. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest : Franklin-társ. ny. 1901. (VIII, 480) 8°.
- Mertens : Das Erbbaurecht als Mittel zur Bekämpfung der Wohnungsnot. Hannover : Schulze 1901. (40) 8°. 75 Pf.
- Mesnard, E. : Loi du 29 décembre 1900 sur les conditions du travail des femmes dans les magasins, boutiques et autres locaux en dépendant. Extr. Paris : Larose 1901. (17) 8°.
- Mirman : Proposition (de la commission de la Chambre) modifiant la loi des accidents du travail du 9 avril 1898. Paris : Com. centr. d. houillères de France 1901. (107) 8°.
- Montet, E. : Etude sur le socialisme municipal anglais ; Entreprises industrielles ; Logements à bon marché. Paris : Rousseau 1901. (186) 8°.
- Morelli, G. A. : La municipalizzazione dei servizi pubblici. Pref. di F. Virgilio. Torino : Bocca 1901. (172) 8°. 3 l. — Bibl. di scienze sociali, 36.
- Morgari, A. : L'arte della propaganda socialista. P. 1. Firenze : Tip. elzeviriana 1901. (131) 16°. 50 c.
- Mun, A. de : L'organisation professionnelle (grèves, arbitrage et syndicats), discours. Paris : imp. Levé 1901. (27) 8°. Extr. de la **ReS**.
- Nussbaum, H. Ch. : Bau und Einrichtung von Kleinwohnungen. Berlin : Heymann 1901. (IV, 197) 8°. M. 4.50. Schrift. d. Centralst. f. Arbeiter-Wohlfahrtseinricht. 20.
- Participation, la, du capital et du travail ; par un industriel. Paris : imp. Pariset 1901. (16) 8°.
- Plytas, T. : L'organisation ouvrière et le contrat collectif de travail. Paris : Rousseau 1901. (161) 8°.
- Puech, L. : Plus de grèves ! La paix sociale par la participation de l'ouvrier aux bénéfices de son travail. Marseille : imp. Achard 1901. (4) 2°. 15 c.
- Roger, L. : Le domaine industriel des municipalités. Distributions d'eau, de gaz, d'électricité, transports en commun. Paris : Rousseau 1901. (101) 8°.
- Saint-Aubert : L'organisation de l'assurance ouvrière ; Avantages et inconvénients de la décentralisation ; Statistiques allemandes. Paris : Rondelet & Co. 1901. (31) 8°. — Com. d'action p. l'assurance ouv. r.
- Seilmann, H. : Die Feststellung der Invalidität im Sinne des Invalidenversicherungsgesetzes. Berlin : Trotschel 1901. (61) 8°. M. 1.20.
- Sorgue : L'unité révolutionnaire. Paris : Jacques & Co. 1901. (24) 18°. 15 c.
- Stehelin, L. : Essais de socialisme municipal. Paris : Larose 1901. (272) 8°.
- Vanlaer, M. : L'action sociale des catholiques belges. Extr. Paris : Sueur Charmey 1901. (40) 8°.
- Verhandlungen, die, des 12. evangelisch-socialen Kongresses, Braunschweig 1901. Göttingen : Vandenhoeck & R. 1901. (III, 140) 8°. M. 2.—.
- Verkauf, L. : Die Alters-, Invaliditäts- und Stellenlosigkeits-Versicherung der Privatbeamten und Handelsangestellten. Kritische Darlegung der Bestimmungen des Gesetzentwurfes, nebst Anhang : Wortlaut des Gesetzentwurfes. Wien : Wr. Volksbuchh. 1901. (96) 12°. 50 h.
- Willis : Workmen's Compensation Act. 7th ed. London : Simpkin 1901. (132) 8°. 3/6 net.
- Wilman : Krankenkassen und Krankenhäuser grösserer Betriebe. Berlin : Schröder 1901. (62, 2 Taf.) 8°. M. 2.—.
- Bernstein, E. : Idealismus, Kampftheorie und Wissenschaft. **SM** 8.
- Bonet, H. : Le municipalisme. **JE** 7.

- Cunow, H.: Erkenntnistheoretische Marx-Kritik. **NZ** 40—41.
- Deming, H. E.: A municipal program. **AAP** 3.
- Eisner, K.: Parlamentarismus und Ministerialismus. **NZ** 42.
- Elm, A. v.: Durch Gährung zur Klärung. **SM** 8.
- Fleissner, H.: Aus der deutschen Genossenschaftsbewegung. **NZ** 39.
- Flórián K.: Socialismus és magántulajdon. **HS** 7.
- Foubert, L.: Critique socialiste de la liberté d'enseignement. **RSo** 7.
- Frankenberg, H. v.: Die Versicherung Erwerbsloser. **JGV** 3.
- Hall, H.: Zur Frage der Arbeitslosenversicherung. Schweiz. Blätt. f. Wirtsch. u. Socialpol. 6/7.
- Hesse, P.: Zur Revision des Krankenversicherungsgesetzes — ein Vorschlag. **JNS** 6.
- Hoch, G.: Auch ein Beitrag zum Arbeiterinnenschutz. **NZ** 41.
- Hué, O.: Internationale Bergarbeiter-Kongresse. **NZ** 39.
- Lambert, S.: Des limites à la protection du travail. **RIS** 4.
- McDonald, J. R.: Die Trades-Unions und die Politik. **SM** 8.
- Miller, J. A.: Trade-unionism illustrated by the Chicago building-trades conflict. **JPE** 3.
- Molkenbühr, H.: Zum französischen Altersversicherungsgesetzentwurf. **NZ** 42.
- Museau, E.: Agricool Perdiquier. **RSo** 7.
- Nussbaum, A.: Die rechtliche Lage der Landarbeiter. **JGV** 3.
- Retraites ouvrières, les. (Discussion dans le Société d'économie politique.) **JE** 7.
- Salaun, G.: Les retraites ouvrières en Belgique. Musée Social, juin.
- Sansas, C.: Les pensions pour les vieillards en Angleterre. Rev. pol. & parl. 6.
- Schweichel, R.: Zum Gedächtnis Wilhelm Liebknechts. **NZ** 43.
- Socialdemokratie, die in Australien. **NZ** 40.
- Worms, R.: Le collectivisme et la propriété rurale. 1: La doctrine économique **RIS** 4.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Bentheim, O. v.: Anregungen zur Fortbildung der Forstwirtschaft und Forstwissenschaft im 20. Jahrh. Trier: Lintz 1901. (II, 280, 11) 8°. M. 3·50.
- Bericht über die Verbreitung der Reblaus in Oesterreich im J. 1900, sowie über die getroffenen Massregeln. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (157) 8°. 2 K.
- Bonis, P.: Essai sur les délits de chasse. Châteauroux: imp. Mellottée 1901. (176) 8°.
- Cot: La situation vinicole (campagne 1900—1901) Extr. Paris: imp. Levé 1901. (32) 8°.
- Gerber, A.: Beitrag zur Geschichte des Stadtwaldes von Freiburg i. B. Tübingen: Mohr 1901. (XII, 130) 8°. M. 5—. Volksw. Abh. d. badisch. Hochschulen 5. 2.
- Jahrbuch des allgemeinen Verbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften f. 1900. Jg. 7. Darmstadt: Anwaltsch. Verb. des dsch. landw. Genossensch. 1901. (IV, 277) 4°. M. 6.—.
- Larbalétrier, A.: Le sel, les salines et les marais salants. Paris: Gauthier-Villars 1901. (66) 18°.
- Lepelletier, F.: L'agriculture et les conditions nouvelles du marché international. Paris: Imp. Levé 1901. (24) 8°. Extr. de la **Ré S**.
- Rivet, A.: La crise viticole et le dégrèvement des boissons hygiéniques. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (173) 8°.
- Robillard, J. B.: Les coopératives. Monographie de la laiterie de Seschelle. Guise: Baré 1901. (61) 8°.
- Tharander forstliches Jahrbuch. Hrsg. v. M. Kunze. Bd. 51., 1. Hälfte. Dresden: Schönfeld 1901. (98) 8°. M. 8.—.
- Turrel, A.: La crise viticole. Extr. Paris: imp. Levé 1901. (20) 8°.
- Lair, A.: La mévente des blés et la situation agricole. La Quinzaine, 1-er juill.
- Lukáš, J.: Die Regelung der Rechtsverhältnisse zwischen Grundbesitzer und Wirtschaftsbeamten in Ungarn. **ZS** 7.
- Ortvay T.: A vadászat haszna és jövedelmezősége kül. tek. Pozsony-megyére. **MGT** 7.
- Schippel, M.: Die Agrarbewegung und die Nationalliberalen. **SM** 8.

7. Ipar.

- Bericht des k. k. Handelsministeriums üb. die Förderung des Kleingewerbes im J. 1900. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (207) 4°. 2 K.
- Führer durch das industrielle Riga. Mit e. Einleitung: Die Fabrikindustrie in Riga. Entwicklungsgang und gegenwärtiger Zustand. Von W. Held. Riga: Jonck & Potiewsky 1901. (75) 8°. M. 1.25.
- Kiessler, J.: Die gewerbliche Fortbildungsschule. Wittenberg: Herrosé 1901. (39) 8°. 50 Pf.
- Kochendörffer, K.: Buchhandel und Pflichtexemplare. Marburg: Elwert 1901. (26) 8°. 60 Pf.
- Kuhn, C.: Ein Beitrag zur Geschichte der Acetylen-Industrie nebst Anhang: die kgl. Verordnung Acetylen-gas und die Lagerung von Karbid betr. München: Oldenbourg 1901. (38) 8°. 80 Pf.
- Kunfalvi N.: Az első építő-ipari orsz. kongresszus története. Budapest: Dobrowsky & F. 1901. (89, 236) 8°. 3 K.
- Tombesi, N.: L'industria cotoniera italiana alla fine del secolo 19: studio economico-sociale. Pesaro: Federici 1901. (6, 259) 8°. 3 l.
- Wender, N.: Die Kohlensäure-Industrie. Entwicklung und gegenwärtiger Stand. S. A. Berlin: Brandt & Co. 1901. (IV, 176) 8°. M. 2.—.
- Delbrück, M.: Die Lage des Brenneigewerbes. JGV 3.
- Frankenberg, H. v.: Die Umgestaltung des deutschen Gewerbe-gerichtsgesetzes. ZS 7.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Abshoff, E.: Kanäle in aller Welt. Hannover: Gebr. Jänecke 1901. (7) 8°. 40 Pf.
- Abshoff, E.: Der Mittellandkanal in seiner selbständigen Bedeutung. Hannover: Gebr. Jänecke 1901. (16) 8°. 40 Pf.
- Bodenschwingh, F. v.: Ein offenes Wort aus Anlass der Kanalvorlage. Berlin: Walther 1901. (83) 8°. M. 1.—.
- Calwer, R.: Arbeitsmarkt und Handelsverträge. Frankfurt a. M.: Schnapper 1901. (39) 8°. 90 Pf.
- Colin, A.: La navigation commerciale au 19e siècle. Paris: Rousseau 1901. (VIII, 460) 8°. 8 fr.
- Denkschrift zur Eröffnung der Bahn Ebingen—Onstmettingen. Ebingen: Neffen 1901. (19) 8°. 40 Pf.
- Diehl, K.: Kornzoll und Sozialreform. Jena: Fischer 1901. (57) 8°. M. 1.20.
- Francesco: Alla vigilia della scadenza de' trattati di commercio. Cagliari: Tipo-litogr. Commerciale 1901. (33) 8°. 50 c.
- Frascara, G.: Sul bilancio degli esteri. La politica doganale. Discorso. Roma: tip. della Camera 1901. (34) 8°.
- Freytag, G.: Die grossen Arbeiten der österreichischen Regierung. Lokalbahnen, Wasserstrassen, Hauptbahnen. 1:1,500,000. Wien: Freytag & Berndt 1901. (67 × 86.5 cm, 4 S.) 8°. 90 h.
- Freytag, G.: Exportatlas für Welt-handel und Industrie. Darstellung der Ein- und Ausfuhr aller wichtigen Handelsartikel. Wien: Freytag & Berndt 1901. (29 Taf., 7 S. Text) 2°. Geb. M. 17.—.
- Gesetz betr. den Verkehr mit Wein, weinhaltigen und weinähnlichen Getränken v. 24. V. 1901, nebst Einleitung, Ausführungsbestimmungen, Begründung, Reichstagsberatung etc. Zusammengest. von der Redaktion der Deutschen Wein-Zeitung. Mainz: Diemer 1901. (V, 198) 16°. Geb. M. 2.40.
- Gothein, G.: Der deutsche Aussenhandel. Materialien und Betrachtungen. 2. Hfte. Tl. 1. Berlin: Siemenroth & T. 1901. (421—666) 8°. M. 6.—.
- Haacke, H.: Handel und Industrie der Provinz Sachsen 1889—1899 unter dem Einfluss der deutschen Handelspolitik. Stuttgart: Cotta 1901. (X, 152) 8°. M. 4.—. Münch. volksw. Stud. 45.
- Handelsbericht über das In- und Ausland. Hrsg. vom Reichsamt des Innern. Nr. 33: Ungarn, Belgien. Berlin: Mittler & S. 1901. (35) 8°. 45 Pf.
- Hausmann, C.: Eisenbahnpolitik, Tarifreform und preussisch-hessische Eisenbahngemeinschaft. Rede. Stuttgart: Grüniger 1901. (58) 8°. 50 Pf.
- Heinz, R. v.: Staffelfölle. Berlin: Hofmann & Co. 1901. (40) 8°. M. 1.25.
- Hitchcock, F. H.: Foreign markets for American agricultural products. Testimony before the Industrial Commission. Washington: Gov. Pr. Off. 1901. (53) 8°. — U. S. Departm. of agriculture. Report Nr. 67.
- Leclère, A.: Projet de chemin de fer de Haiphong à Yunnan-Sen; Ressources minières du Yun-Nan. Paris: Imp. nat. 1901. (19) 8°. — Gouvern. gén. de l'Indo-Chine.

- Leitgeb J.: Közgazdasági tanulmányok. 4. és 5. Ausztria és Szerbia élőállat- és nyerstermelvényforgalma kül. tek. Magyarországra. Budapest: Hornyánszky-ny. 1901. (151) 4°.
- Leo, V.: Entwicklungstendenzen im Welthandel. Berlin: Guttentag 1901. (40) 8°. M. 1.—.
- Le Vasseur, A.: Projet d'une exposition à Alger en 1903—1904. Rapport. Alger: imp. Fontana & Co, 1901. (20) 8°.
- Masè-Dari, E.: Il dazio sul frumento e la proprietà rurale in Italia. Mantova: Modovi & f. 1901. (59) 8°.
- Miranny, L.: Projets de grands travaux destinés à développer le trafic international français, principalement avec l'Extrême-Orient. Paris: Saignet & Marquet 1901. (8) 8°.
- Moltke, O. Graf: Die Entwicklung der deutschen Verkehrsmittel unter der Konkurrenz des Auslandes. Berlin: Mittler 1901. (18) 8°. 60 Pf.
- Poggi, F.: Le strade di Milano: studi e proposte dell'ufficio tecnico municipale. Milano: Vallardi 1901. (246) 8°.
- Protat, E.: Litiges et réclamations en matière de transports par chemins de fer. Commentaire de la loi du 11 avril 1888... 5e ed. Paris: Chaix 1901. (272) 18°. 4 fr.
- Rachat, le, du canal du Midi par l'État. Documents rel. à la préparation et à l'exécution de la loi de rachat. Paris: Imp. nat. 1901. (VI, 635) 8°. — Min. d. trav. publ.
- Rien, A.: Monographie du canal de Vaucluse. Avignon: Seguin 1901. (87) 8°.
- Roux, J. Ch.: L'Isthme et le Canal de Suez; Historique; Etat actuel. Paris: Hachette & Co. 1901. 2 vols. 8°. 20 fr.
- Saint-Pierre, C.: Le régime douanier franco-tunisien. Lyon: Storek & Co. 1901. (105) 8°.
- Saint-Yves, G. M.: Les consulats du Levant et leurs origines. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (8) 8°.
- Sarrant, M.: Le problème de la marine marchande. Paris: Berger-Levrault & Co. 1901. (XIV, 411) 8°. 6 fr.
- Sartorius, A. Frh. v.: Die Handelsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika. Berlin: Guttentag 1901. (VII, 71) 8°. M. 2.—. Schrift. Centralst. Vorbereit. Handelsvertr. 17.
- Schumacher, H.: Zur Frage der Binnenschiffahrtsabgaben. Berlin: Springer 1901. (IX, 389) 8°. M. 7.—.
- Siemens, G. v.: Rede des Abgeordneten —, Vorsitzenden des Handelsvertragsvereins. Magdeburg 1901. Berlin: Bellings Dr. 1901. (15) 8°. — Veröff. d. Ortsgruppe Magdeburg d. Handelsvertragsver.
- Städtische Handels-Hochschule, die, in Köln, die erste selbständige Handelshochschule in Deutschland, eröffnet am 1. V. 1901. Berlin: Springer 1901. (60) 8°. M. 1.—.
- Tortau-Bayle, X.: L'enseignement commercial à ses divers degrés et le développement économique de l'Allemagne. Rapport. Paris: Imp. nat. 1901. (129) 8°. — Min. du comm.
- Traité de commerce (Conseil supérieur de l'industrie et du commerce. Bruxelles: imp. Lesigne 1901. (36) 4°.
- Werfel, R.: Die österreichische Handschuhindustrie und die neuen Handelsverträge. Denkschrift. Prag: Řivnač 1901. (61) 8°. 70 h.
- Hains, P. C.: An Isthmian canal from a military point of view. AAP 3.
- Hewins: Az imperialismus és Anglia kereskedelmi politikája. MGS 7.
- Munro W. B.: The neutralization of the Suez canal. AAP 3.
- Sievekings, H.: Die österreichischen Bahnprojekte. JGV 3.
- Thiess, K.: Die Entwicklung der Hamburg-Amerika-Linie 1847—1901. JNS 6.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Andréadès, A.: Essai sur la fondation et l'histoire de la Banque d'Angleterre, 1694—1844. Paris: Rousseau 1901. (XII, 380) 8°.
- Barbin, V.: Les sociétés de secours mutuels; étude de la loi du 1er avril 1898. Paris: Rousseau 1901. (228) 8°.
- Bourne: Handy assurance manuel, 1901. London: Wilson 1901. 8°. 1/6.
- Budapesti áru- és értéktőzsde, a, tanácsa által az áruüzleti szokások
16. §-ának módosítása tárgy. egybehívott értekezlet jegyzőkönyve. Budapest: Pesti Lloyd társ. ny. 1901. (56) 8°.
- Dop, L.: Le crédit agricole. Le crédit foncier de France dans le rôle de banque centrale. Préf. de D. Zolla. Paris: Giard & B. 1901. (XXXVIII, 288) 18°. 3 fr. 50.
- Guichard, G.: De la protection de l'épargne nationale et des syndicats

- de porteurs de valeurs étrangères. Thèse. Poitiers: imp. Blais & Roy 1901. (142) 8°.
- Instruction sur le service de la Caisse nationale d'épargne. Paris: Courrier d. examens d. postes etc. 1901. (204) 8°. 1 fr. 50.
- Irányi, B.: Die deutschen Lebens- und Unfallversicherungs-Gesellschaften. Darstellung der Geschäftsergebnisse in d. J. 1896—1900. Jg. 10. Wien: Eisenstein & Co. 1901. (44) 8°. 75 h.
- Lindenberg, O.: Die Gefahren im deutschen Bankwesen. Berlin: Hayn's Erben 1901. (35) 8°. M. 1.—.
- Rehm, H.: Reichsgesetz über die privaten Versicherungsunternehmungen v. 12. V. 1901. Erläutert. München: Beck 1901. (XIV, 228) 8°. Geb. M. 3.—.
- Thirouin, A.: Les loteries. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (143) 8°.
- Urseau, C.: La Banque de Law d'après un chroniqueur angevin. Extr. Paris: Imp. nat. 1901. (8) 8°.
- Verdié, H.: Considérations élémentaires sur le crédit agricole en France et à l'étranger. Bordeaux: imp. Gounouilhon 1901. (28) 8°. 40 c.
- Vernet, A.: Etude théorique et pratique des comptes courants et d'intérêts. Paris: Guillaumin & Co. 1901. (272) 8°. 5 fr.
- Vidand, M.: De l'emploi des fonds déposés aux caisses d'épargne. Thèse. Limoges: imp. Perette 1901. (108) 8°.
- Éber A.: A mezőgazdasági hitel reformja. KS 7.
- Freund, G. S.: Zur Reform des Börsengesetzes. JNS 6.
- Goldschmidt, J.: Zur Kritik der deutschen Hypothekenbanken. JGV 3.
- Körösy J.: A budapesti pénzügyek üzleteredményei az 1900. évben. Bp. statiszt. havifüz. 5.
- Raffalovich, A.: La réforme de la législation de bourse en Allemagne. JE 7.
- Zablet, M.: Le mouvement financier et commercial. JE 7.

10. Allami és községi pénzügy. Adók.

- André, A.: Des droits de mutation par décès. 5e éd. Paris: Marchal & Billard 1901. (214) 8°. 4 fr.
- Besson, E.: La réforme fiscale des successions, des donations et des mutations d'une propriété et d'usufruit. Paris: chez l'auteur 1901. (336, LIX) 8°. 8 fr.
- Charbalié, A.: Loi du 25 février 1901. port. modification du régime fiscal des successions, donations et ventes de meubles, commentée. Paris: imp. Noël 1901. (180) 18°.
- Chomel, A.: De la suppression des octrois de Lyon et de leur remplacement par des taxes nouvelles. Critique du projet de loi. Lyon: imp. du Salut public 1901. (24) 8°.
- Dauvert, P.: Le tourisme et l'impôt (Voitures; Chevaux; Voitures automobiles; Vélocipèdes; Prestations; Reclamations). Paris: imp. Pochy 1901. (105) 16°.
- Desjardins, F.: L'état actuel de la législation financière. Paris: Berger-Levrault & Co. 1901. (VIII, 166) 8°. 2 fr. 50.
- Geller, L.: Gesetz v. 18. VI. 1901 betr. Gebühren von Vermögensübertragungen nebst den Vollzugsverordnungen und den in Geltung verbliebenen älteren Vorschriften, erläutert. Wien: Perles 1901. (60) 8°. 1 K.
- Lenoble, H.: Commentaire pratique des taxes de remplacement des droits d'octroi de la ville de Paris supprimés sur les boissons hygiéniques. Paris: Larose 1901. (IV, 80) 8°. 2 Fr.
- Rossi, E.: Il bilancio finanziario. Roma: Soc. ed. Dante Alighieri 1901. (XVI, 516) 8°. 7 l.
- Vigié, A.: Le régime fiscal des successions. (loi du budget de 1901) 2e éd. Extr. Paris: Larose 1901. (108) 8°. 3 fr. 50.
- Vindry, P.: Réforme de la taxe d'enregistrement sur les polices d'assurances contre l'incendie. Rapport. Lyon: imp. Rey 1901. (7) 4°.
- Zeglicki, L.: La réforme des boissons. Commentaire de la loi du 29 décembre 1900. Paris: imp. Pichon (1901). (43) 8°.
- Adams, T. S.: The financial problems of Porto Rico. AAP 3.

11. Statisztika.

- Hübner's, O.: Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde. 50. Ausg. für d. J. 1901. Mit einer graph. Beilage: Die Volkszunahme im 19. Jh. Hrsg. v. F. v. Juraschek. Frankfurt a. M.: Keller 1901. (VII, 97) 8°. M. 1.50.

Hübner's Statistische Tafel aller Länder der Erde. 50. Aufl. J. 1901. Hrsg. v. F. v. Juraschek. Frankfurt a. M.: Keller 1901. 2°. 60 h.

Bokor G.: A nemzetközi statisztikai intézetről. KS 7.

Winslow, C. E. A.: Notes on vital statistics. Quart. Publ. of the Am. Statist. Asso., June.

Ausztria.

Definitiven Ergebnisse, die, der Volkszählung vom 31. XII. 1900 in Wien. Wien: Verl. d. Magistrats 1901. (6) 2°.

Statistisches Handbuch für die Selbstverwaltung in Schlesien. Hrsg. v. landesstatist. Amte. Jg. 1, Abt. 2 und Jg. 2. 1900. Troppau: Buchholz & Diebel 1901. (IX, 413) 8°. 8 K.

Statistische Mitteilungen über Steiermark. Hrsg. vom statist. Landesamte. H. 8: Ländliche Besitz- und Schuldverhältnisse in 27 Gemeinden. Unter der Leitung von E. Mischler bearb. Th. 1: Die Besitzverhältnisse. Graz: Leuschner & L. 1901. (VII, 131) 8°. 2 K.

Franciaország.

Instruction pour l'établissement de la statistique medicale de l'armée. Éd. nouv. Paris: Charles-Lavauzelle 1901. (98) 8°. 1 fr.

Renseignements directes et aux taxes assimilées. 11e année. Paris: Imp. nat. 1901. (91) 8°.

Magyarország.

Budapest statisztikai hivatalának közleményei. 29. 1: A részvénytársulatok pénzügyi eredményei 1874—1898. Irta Körösy J. 1. f. Budapest: Grill biz. 1901. (92) 8°. 1 K. 50.

Magyar, a korona országainak gyár- ipara az 1898. évben. Hegyeshalmi L. és Farkas F. közreműködésével szerk. Sztéryni J. Kiadja a kereskedelmi miniszter. 1—20 f. Budapest: Franklin társ. ny. 1901. 20 k. 8°. 20 K. 1. Általános rész (305). — 2—4. Vas- és fémipar (424, 327, 214). — 5. Gépgyártás és közlekedési eszközök gyártása (192). — 6. Villamosági ipar (119). — 7. Mész-, magnezit-, cement- és agyagárúgyártás (213). — 8. Üveggyártás (165). — 9—10. Faipar (164, 207). — 11. Bőr-, sörte- és szőripar (157). — 12. Fonó- és szövőipar (262). — 13. Papirosanyag és papirosgyártás (139). — 14—17. Élelmezési és élvezeti cik-

kek gyártása: 1. Malomipar (175). 2. Cukorgyártás (171). 3., 4. (253, 247). — 18—19. Vegyészeti ipar (169, 168). — 20. Ruházati ipar, sokszorosító ipar, papírárúgyártás és könyvkötőipar, hangszeripar (189).

Statisztikai adatok Fiume városáról és forgalmáról. Szerk. és kiadja a m. k. közp. statiszt. hivatal. Bpest: Athenaeum ny. 1901. (149) 8°. 4 K.

Nagybritannia.

Census of England and Wales, 1901. — Preliminary report and tables of the population and houses. Census of Ireland for 1901. — Preliminary report. Census of Scotland, 1901. — Preliminary report. London: Eyre & S. 1901. 3 vols. 2/1.

Német birodalom.

Charlottenburger Statistik. Hrsg. vom statist. Amt der Stadt. H. 10: Der Stand der Bevölkerung, die Eheschliessungen, Geburten, Sterbefälle, Zuzüge und Fortzüge, die Neubauten und die leerstehenden Wohnungen, sowie Mitteilungen aus der Grundstückaufnahme im J. 1900. Charlottenburg: Ulrich & Co. 1901. (III, 52) 8°. M. 175.

Deutsche Justiz-Statistik. Bearb. im Reichs-Justizamte. Jg. 10, Berlin: Puttkammer & M. 1901. (VIII, 298) 8°. M. 8—.

Preussische Statistik. Hrsg. von kgl. statist. Bureau in Berlin. 165 und 166. Berlin: Selbstverl. 1901. 2 Bde. 4°. — 165. Statistik der Landwirtschaft f. 1900. (IV, LXIV, 52) M. 360. — 166. Die Sterblichkeit nach Todesursachen und Altersklassen während d. J. 1899. (IV, XVI, 262). M. 720.

Statistik des Deutschen Reichs. Hrsg. v. kais. statist. Amt. Neue F., Bd. 126, 132, 135, 141. Berlin: Puttkammer & M. 1901. 4 Bde. 4°. — 126. Kriminalstatistik J. 1898. (IV, 102, 84, 331). M. 10—. 132. Kriminalstatistik J. 1899. Tabellenwerk (336). — 135. Auswärtiger Handel des deutschen Zollgebiets im J. 1900. Tl. 1., H. 11 (75). — 141. Strikes und Aussperrungen im J. 1900. (68, 261) M. 2—.

Osztrák-magyar monarchia.

Fogyasztási adóeredményeknek, az 1898. évi, statisztikai egybeállítására von. Összeáll. a m. k. pénzügyminiszteri számvevőség fogyasztási adóügyi csoportja. Bpest: Államny. 1901. (50) 4°.

Hauptergebnisse des auswärtigen Waarenverkehrs Bosniens und der Hercegovina im J. 1900. Hrsg. von der Landesregierung für Bosnien. Wien: Gerold's S. 1901. (40) 8°. 1 K.

Hickmann, A. L.: Das Verhältniss Oesterreichs zu Ungarn. Ein Beitrag zur Beurteilung der beiderseitigen volkswirtschaftlichen Verhältnisse. In populär-graph. Darstellung. Wien: Freytag & Berndt 1901. (6) 8°. M. 1.70.

Statistik des auswärtigen Handels des österr.-ungar. Zollgebietes im

J. 1900. Verf. u. hrsg. vom statist. Departement im Handelsministerium. Bd. 1. Abt. 1: Hauptergebnisse, Hafenverkehr (XXXI, 546) 4 K. Abt. 2: Gesamt- Ein- und Ausfuhr (VI, 742). 4 K. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. 2 Bde 8°.

Szerbia.

Statistique du commerce extérieur du Royaume de Serbie pour l'année 1900. Belgrade: Imp. de l'État 1901. (248) 4°. Min. d. finances. Dir. d. douanes.

12. Osztályozatlan.

Baross J.: Az öröklési jog kérdései. Budapest: Kilián biz. 1901. (84) 8°. 2 K. K. l. a MGS-bl. A Magy. Gazdaszövet. kiadv. 38.

Larrow, P.: Historische Briefe. Aus d. Russ. r. t. Dawidow. Mit e. Einleitung v. S. Rappaport. Berlin: Akad. Verl. f. soc. Wiss. 1901. (XLII, 368) 8°. M. 3.50.

Rapmund, O.: Das öffentliche Gesundheitswesen. Allgemeiner Theil. Leipzig: Hirschfeld 1901. (X, 336) 8°. M. 9.50. Hand- und Lehrb. des Statsw.

Spirgatis, M.: Die literarische Produktion Deutschlands im 17. Jh. und die Leipziger Messkataloge. S. A. Leipzig: Spirgatis 1901. (24—61) 8°. M. 2.50.

Eckert, Chr. Die volkswirtschaft: Bedeutung des deutschen Handelsgesetzbuches 10. V. 1897. (39) JGV 3.

Kahn G.: Le roman socialiste. La Nouvelle Rev., 1er juill.

Mattyasovszky, M.: A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági és társadalompolitikai szempontból. KS 7.

A magyar kereskedelmi politika legközelebbi feladata.

Midőn törvényhozásunk az 1899:XXX. törvényczikkben szabályozta Ausztriával való közgazdasági viszonyokat, egyúttal kijelölte a kereskedelmi politika tekintetében követendő irányt. Meghagyta a kormánynak, hogy legkésőbb 1901. évben kezdje meg a tárgyalásokat Ausztriával a vámszövetség létesítése céljából, azaz szükségesnek tartotta, hogy az 1907. év végéig ideiglenesen és egyoldalúan, de a viszonzosság föltétele mellett, még pedig az önálló vámterület jogi alapján szabályozott közgazdasági állapot, egy véglegesen közös egyetértéssel, tehát Ausztriával közösen megállapított és a közös vámterület elvén létesítendő vámszövetséggel helyettesíttessék, melynek végső határpontját, illetőleg tartalmát nem jelölte meg, mely tehát 1907. éven túl is terjedhet és a szerződő felek megállapodásától függ. Kimondta továbbá, hogy 1903. végére az összes fennálló kereskedelmi szerződések felmondassanak, de azzal a szándékkal, hogy a nemzetközi kereskedésben továbbra is a szerződéses politika tartassék fenn; ez az elv csak annyiban korlátoztatott, hogy az esetre, ha Ausztriával az új kereskedelmi szerződések megkötése előtt alkalmas vámszövetség nem jönne létre, azaz, ha továbbra is a közös vámterület tényleg csak Magyarország egyoldalú intézkedése alapján állana fenn, a külfölddel kötendő kereskedelmi szerződések az 1907. éven túl meg nem köthetők, tehát az új szerződések legfőlebb négy évre lesznek megköthetők. Végre a kereskedelmi szerződések tárgyalásainak megkezdése előtt egy új autonóm vámtarifa készítendő, melynek iránya is meg lett jelölve,

kimondván azt, hogy az új vámtarifa a két állam mezőgazdasági és ipari érdekeit egyaránt megvédeni.

Kormányunknak épúgy, mint a közvéleménynek tehát legközelebb állandóan foglalkoznia kell a kereskedelmi politikával, még pedig nem az önálló vámterület és a közös vámterület sokszor felszínre kerülő kérdéseivel, hanem egyelőre az 1899:XXX. törvényczikk intentiója szerint a közös vámterület alapján követendő kereskedelmi politikával. Tényleg szaktestületeink a kormány felhívására foglalkoztak is a leendő vámpolitikával és az új vámtarifával. Természetes, hogy ez alkalommal a gazdasági egyesületek és főkép az országos magyar gazdasági egyesület tisztán agrárius álláspontból fejtegette kívánságait. Az országos iparegyesület a magyar iparnak az osztrák iparral szemben elfoglalt gyöngye helyzete mellett az önálló vámterület szükségességét hangoztatta és a védvámoknak az osztrák ipar túlságos erősítésére ható befolyását emelve ki, a közös vámterületnek fentartása esetére a vámok emelését ellenzé. A kereskedők országos congressusa a mostani vámtarifa tételeinek megtartása mellett szólott. Az ipar- és kereskedelmi kamarák s első sorban a budapesti kamara véleménye nem lett közzétéve; sajnos, e részben — nem tudni, mi okból — nagy titkot csinálnak egy oly szakkérdésben, mely csak a teljes nyilvánosság mellett érhet meg helyesen. A mennyire ez a titok is a nyilvánosságba kiszivárgott, a budapesti kamara egyes iparágak számára az érdekeltek kívánsága alapján a vámemeléseket nem ellenzi, elvileg mindazáltal ő is a mostani vámok magasságát már elég nagyinak tekinti.

Ausztriában az agráriusok a magyar gazdákkal egy állásponton vannak és magas vámokkal kívánják a mezőgazdasági terményeket a külföldi versenynyel szemben védeni. Az ipari vámokra nézve Ausztriában is a titok rendszerét követik; az összes kereskedelmi és iparkamarák egy közös előterjesztést készítettek, melyet a kormány elé terjesztettek, a mely mindazáltal, bár nyomtatásban jelent meg, szigorúan bizalmasnak tekintetik. A mennyi ebből a munkából kiszivárgott, az osztrák iparosok a mostani vámokat annyiban kívánják módosítani, hogy a vámtételek számát jobban szaporítják és a finomabb árúkat magasabb vámok alá kívánják vetni, szóval a francia tarifa rendszeréhez közelednek, melyet már a német úgynevezett tarifschema is kedvvel utánozott és az idő-

közben nyilvánosságra jutott német vámtarifajavaslat is követ.

Autonom vámtarifánk épúgy, mint kereskedelmi politikánk egy nagy kérdés megoldásától függ. Közgazdasági állapotunk megköveteli-e azt, hogy a külföldi nemzetekkel élénk forgalomban maradjunk, avagy abban a helyzetben vagyunk-e, hogy a külföldtől függetlenül tetszés szerint rendezkedhetünk be; vagyis autonom vagy szerződéses vámpolitika jelölje-e kereskedelmi politikánk irányát. Ezúttal kizárólag ezzel a kérdéssel akarunk foglalkozni. Ennek a kérdésnek megoldását attól a tapasztalattól kell függővé tenni, vajon a jelenleg fennálló szerződések a közös vámterület és Magyarország közgazdaságára nézve előnyösek voltak-e vagy hátrányosak. És e tekintetben évek óta erősen küzd két nézet; a magyar agráriusok a fennálló szerződések hatását legalább is Magyarországra nézve károsaknak hirdetik; e részben az osztrák agráriusok nem értenek egyet magyar rokonérzésű társaikkal, s habár a jövőben agrár vámok mellett küzdenek, mégis azt a nézetet fejtik ki, hogy a szerződések a monarchia közgazdaságára előnyösek; a magyar iparosok és kereskedők épúgy, mint az osztrák iparosok és kereskedők határozottan azt a nézetet vallják, hogy a fennálló szerződések előnyösek. Midőn e kérdéssel tüzetesebben foglalkozunk, előrebocsátjuk azt, hogy ezúttal nem arról van szó, vajon a szerződések egyik vagy másik részlete bizonyos gazdasági ág fejlődésére nem volt-e hátrányos; mert oly nagy terjedelmű nemzetközi egyezményeknél több mint valószínű, hogy egyik-másik részlet bármi oknál fogva kedvezőtlen eredményekre is vezethet; ezúttal csak arról lehet szó, hogy nagyban és egészben milyen hatásúaknak bizonyultak be e szerződések.

A rendelkezésünkre álló forgalmi adatok igazolni fogják, hogy nagyban és egészben előnyös hatásúak a jelenleg fennálló szerződések. Nemes érczek nélkül az osztrák-magyar vámterület forgalma a következő táblázatból vehető ki:

Évek átlagában	Behozatal	Kivitel	Kiviteli	Behozatali
			t ö b b l e t	
m i l l i ó k o r o n a				
1851—1855	412·0	441·4	30·4	—
1856—1860	477·4	479·6	2·2	—
1861—1865	499·4	611·6	112·2	—
1866—1870	700·2	799·8	99·6	—
1871—1875	1.165·8	933·2	—	232·6
1876—1880	1.124·8	1.310·6	185·8	—
1881—1885	1.236·6	1.450·8	214·2	—
1886—1890	1.136·4	1.455·2	318·8	—
1891—1895	1.330·4	1.539·6	209·2	—
1896—1900	1.572·4	1.699·2	126·8	—

Az ötéves átlagok tisztább megbírálására közöljük 1886. óta az évenkénti forgalmat:

Évben	Behozatal	Kivitel	Kiviteli	Behozatali
			t ö b b l e t	
m i l l i ó k o r o n a				
1886	1.078·4	1.397·2	318·8	—
1887	1.137·2	1.345·8	208·6	—
1888	1.066·2	1.437·6	391·4	—
1889	1.178·4	1.532·4	354·0	—
1890	1.221·4	1.542·8	321·6	—
1891	1.225·8	1.573·4	347·6	—
1892	1.243·6	1.445·4	201·8	—
1893	1.341·4	1.611·2	269·8	—
1894	1.400·0	1.590·8	190·8	—
1895	1.445·0	1.483·6	38·6	—
1896	1.411·5	1.548·0	136·4	—
1897	1.510·5	1.532·4	21·9	—
1898	1.639·6	1.615·2	—	24·3
1899	1.608·8	1.861·5	252·7	—
1900	1.696·6	1.942·0	245·6	—

A kereskedelmi mérleg ezen adatok szerint a fennálló szerződések tartama alatt határozottan rosszabbodott, a mennyiben az 1881—1890. évtizedben az évi 266·5 millió korona kiviteli többlet az 1891—1900. évtizedben évi 168·0 millió koronára csökkent; sőt ha az 1891. évet, mint még a jelen szerződések előttit nem vesszük számításba, csak 152·2 millió korona az évi kiviteli többlet; látjuk továbbá, hogy közvetlenül a szerződések hatályba lépte előtt a kiviteli

többlet 347·6 millió koronára rugott, a mely összegre a kiviteli többlet a szerződések egész tartama alatt egyetlen egy évben sem emelkedett, sőt a folytonos csökkenés egy évben (1898.) a kereskedelmi mérleget passivvá is változtatta, a mennyiben 24·3 millió koronányi behozatali többlettel kell találkozoznunk.

Ha azonban az áruforgalom részleteit tekintjük, az osztrák-magyar monarchia kereskedelmi mérlegének ez az alakulása oly körülményekben leli magyarázatát, melyek a kereskedelmi szerződésektől teljesen függetlenek. Így az 1891. év egyike volt azoknak az éveknek, a melyben az osztrák-magyar monarchia és főképp Magyarország terményei rendkívüli kivitelnek örvendettek. 1890. évben Magyarországon a terméseknek egyik legkitünőbbje volt, búzatermése 52 millió hektoliterre emelkedett, holott 1898. évben volt legrosszabb termése, csak 23 millió hektoliterrel. Ugyancsak 1890. évben volt az északamerikai államoknak egyik legrosszabb termése, a mennyiben 1889. évben 172, 1890. évben 140·5 és 1892. évben 245 millió hektoliter terméseiből az aránytalan rossz termés világosan kitűnik. Ehhez járul az 1895. évben kitört sertésvész, a mely az osztrák magyar vámterület majdnem legelső kiviteli cikkét a kivitelből teljesen kizárta; a kivitt sertések értéke 1891. évben 12 millióról 1894. évben 58 millió koronára emelkedett és 1897. évben 187 ezer vagy 1900. évben 568 ezer koronára csappant. Ha ily körülmények közt a kereskedelmi mérleg részben rosszabb, mint volt 1891. évben, ez talán még sem tulajdonítható a kereskedelmi szerződések hatásának.

A következő táblákban közöljük az osztrák-magyar vámterület forgalmát azon egyes államokkal, melyek velünk a legélénkebb forgalomban vannak.

	1900	1899	1898	1897
	m i l l i ó k o r o n a			
Németországból . . . . . behozatal	634·9	598·0	563·5	539·6
Németországba . . . . . kivitel .	941·7	897·0	776·6	742·4
különbség	+ 306·8	+ 299·0	+ 213·1	+ 202·8
Nagybritániából . . . . . behozatal	148·9	148·1	138·6	138·3
Nagybritániába . . . . . kivitel .	201·3	165·1	148·8	141·0
különbség	+ 52·4	+ 17·0	+ 10·2	+ 2·7
Olaszországból . . . . . behozatal	114·2	119·4	118·5	110·1
Olaszországba . . . . . kivitel .	147·0	142·5	115·9	118·9
különbség	+ 32·8	+ 24·1	+ 2·6	+ 8·8
Egy. Amerikai államokból behozatal	152·8	124·9	134·3	111·5
Egy. Amerikai államokba kivitel .	37·9	32·2	28·9	33·6
különbség	— 114·9	— 92·7	— 105·4	— 77·9
Oroszországból . . . . . behozatal	89·1	86·7	136·4	112·1
Oroszországba . . . . . kivitel .	71·7	80·9	64·4	51·8
különbség	— 17·4	— 5·8	— 72·0	— 60·3
Brit-Indiából . . . . . behozatal	84·2	87·4	84·3	83·2
Brit-Indiába . . . . . kivitel .	45·7	36·4	32·9	24·1
különbség	— 38·5	— 51·0	— 51·4	— 59·1
Svájczból . . . . . behozatal	56·3	55·3	50·2	45·6
Svájczba . . . . . kivitel .	68·6	71·2	64·1	63·9
különbség	+ 12·3	+ 15·9	+ 13·9	+ 18·3
Franciaországból . . . . . behozatal	55·9	55·4	48·9	48·2
Franciaországba . . . . . kivitel .	68·5	59·8	54·3	55·1
különbség	+ 12·6	+ 4·4	+ 5·4	+ 6·9
Törökországból . . . . . behozatal	41·9	37·4	34·3	35·7
Törökországba . . . . . kivitel .	63·6	60·8	62·7	52·6
különbség	+ 21·7	+ 23·4	+ 28·4	+ 16·9
Rumániából . . . . . behozatal	32·2	28·3	76·7	37·4
Rumániába . . . . . kivitel .	43·2	66·0	65·9	52·7
különbség	+ 11·0	+ 37·7	— 10·8	+ 15·3
Szerbiából . . . . . behozatal	42·2	36·0	34·3	36·6
Szerbiába . . . . . kivitel .	24·2	26·2	22·0	24·1
különbség	— 18·0	— 9·8	— 12·3	— 12·5
Egyiptomból . . . . . behozatal	27·7	17·4	14·9	13·0
Egyiptomba . . . . . kivitel .	26·2	20·7	22·0	20·1
különbség	— 1·5	+ 3·3	+ 7·1	+ 7·1
Braziliából . . . . . behozatal	43·5	31·9	36·5	41·3
Braziliába . . . . . kivitel .	5·4	3·6	3·6	3·6
különbség	— 38·9	— 28·4	— 32·9	— 37·7
Belgiumból . . . . . behozatal	26·1	39·0	30·8	27·0
Belgiumba . . . . . kivitel .	14·9	13·1	11·6	13·2
különbség	— 11·2	— 25·9	19·2	— 13·8

1896	1895	1894	1893	1892	1891
m i l l i ó k o r o n a					
513·3	515·3	515·2	490·5	459·2	440·2
735·3	700·2	774·1	754·3	711·6	744·9
+ 222·0	+ 184·9	+ 258·9	+ 263·8	+ 242·4	+ 304·7
147·0	150·6	149·1	133·9	123·3	129·2
148·2	127·5	142·2	134·7	92·4	107·0
+ 1·2	— 23·1	— 6·9	+ 0·8	— 30·9	— 21·2
94·4	95·0	99·7	101·5	83·9	68·1
120·2	124·5	104·6	114·5	106·6	93·6
+ 25·6	+ 29·5	+ 4·9	+ 13·0	+ 22·7	+ 25·5
84·8	75·4	62·6	57·8	50·2	47·1
34·6	33·6	25·7	23·6	27·7	20·7
— 50·2	— 41·8	— 36·9	— 34·2	— 22·5	— 26·4
88·2	93·8	85·1	62·1	48·1	55·8
55·3	53·7	58·5	47·3	33·1	35·6
— 32·9	— 40·1	— 27·4	— 14·8	— 15·0	— 20·2
35·5	80·2	87·8	104·1	93·2	96·1
13·8	13·1	13·6	14·8	10·5	8·9
— 71·7	— 67·1	— 74·2	— 89·3	— 82·7	— 87·2
44·3	42·5	45·2	47·6	52·4	46·2
70·1	69·3	84·0	75·1	62·5	84·8
+ 25·8	+ 26·8	+ 38·8	+ 27·5	+ 10·1	+ 38·6
49·3	51·8	47·4	46·5	43·4	43·5
59·2	60·8	65·9	60·0	50·4	66·5
+ 9·9	+ 9·0	+ 18·5	+ 17·5	+ 7·0	+ 23·0
32·3	31·0	24·6	36·5	30·0	24·8
49·7	39·1	49·1	50·4	44·2	32·5
+ 17·4	+ 8·1	+ 24·5	+ 13·9	+ 14·2	+ 7·7
21·1	27·8	21·0	12·2	11·3	8·2
52·5	49·8	57·4	62·5	54·6	44·6
+ 31·4	+ 22·0	+ 36·4	+ 50·3	+ 43·3	+ 36·4
30·7	34·6	34·8	27·9	30·3	40·7
20·2	18·7	23·4	28·0	25·5	30·3
— 10·5	— 15·9	— 11·4	— 0·1	— 4·8	— 10·4
11·6	14·1	10·5	10·0	8·7	6·6
19·0	16·7	16·1	13·0	13·7	8·9
+ 7·4	+ 2·5	+ 5·6	+ 3·0	+ 5·0	+ 2·3
55·7	68·4	61·0	53·5	46·2	42·6
5·2	4·4	3·8	3·2	2·6	5·2
— 50·5	— 64·0	— 57·2	— 50·3	— 43·6	— 37·4
25·6	26·5	21·2	20·7	18·9	20·4
15·8	14·9	13·9	12·1	10·5	14·9
— 9·8	— 11·6	— 7·3	— 8·6	— 8·4	— 5·5

Ezekből az adatokból bárki is azt a meggyőződést szerezhetheti, hogy (főképp ha az 1891. év, mint rendkívül kedvező kivitelünkre, nem vétetik az összehasonlítás alapjául, hanem helyette inkább a normalisnak vehető 1892. év, mint melyben az új szerződések egész teljességükben még nem juthattak érvényre) a kereskedelmi szerződések uralma alatt azokkal a nemzetekkel, melyekkel tarifaszereződésekben állunk, összes forgalmunk jóval emelkedett. Összes forgalmunk Németországgal 1185·1 és 1170·8 millió koronáról 1891. és 1892. években 1576·6 millió koronára emelkedett 1900. évben; Olaszországgal ugyanakkor 161·7 és 190·5 millió koronáról 261·2 millió koronára; Oroszországgal 91·4 és 81·2 millió koronáról 160·8 millió koronára; Svájc-czal 114·9 koronáról 124·9 koronára (1891. évvel szemben, a mikor az összes forgalom 131 millió koronát tett, hanyatlást látunk); Szerbiával 55·8 millió koronáról 66·4 millió koronára (itt is 1891 évvel szemben 71·0 millió korona forgalomnál csökkenés mutatkozik); Rumániával 52·8 és 65·9 millió koronáról 75·4 millió koronára; Belgiummal 35·3 és 29·4 millió koronáról 41·5 millió koronára emelkedett.

Ha főképp Magyarország fő czikkeit vesszük figyelembe, tagadhatatlan, hogy a szerződések hatását kedvező színben látjuk. Első sorban áll ez állatkereskedésünkre; a mint ez a következő számokból kivehető.

	1900	1899	1898	1897	1896	1895	1894	1893	1892	1891
	d a r a b									
ökör	{kiv. 70.982	68.700	50.600	45.500	47.100	54.300	84.900	21.400	30.000	59.100
	{beh. 50.395	66.300	59.500	34.200	48.400	59.000	56.000	39.300	49.100	53.900
tehén	{kiv. 38.986	40.500	37.000	30.400	30.300	49.700	77.100	12.800	21.500	32.600
	{beh. 6.408	7.400	11.200	6.800	7.900	8.400	7.400	8.700	11.300	8.000
juh	{kiv. 41.852	99.400	50.000	90.900	189.200	240.900	343.100	226.900	202.200	41.400
	{beh. 20.428	12.300	13.600	15.400	32.600	33.400	9.800	13.700	33.900	143.400
sertés	{kiv. 7.200	4.700	13.800	2.100	6.600	113.600	485.000	430.600	349.100	143.700
	{beh. 84.100	94.500	132.200	136.500	86.000	164.100	279.200	213.400	185.800	167.300
ló	{kiv. 66.152	59.900	45.800	59.100	54.300	46.000	34.400	28.000	25.900	26.500
	{beh. 3.519	3.600	3.700	3.800	4.700	4.400	4.600	6.100	7.700	5.700

Az összes vágó- és vonó állatok forgalma millió koronában volt:

évben	kivitel	behozatal	kiviteli többlet
1800	119·2	28·4	90·8
1899	113·2	29·0	84·2
1898	88·9	34·6	54·2
1897	91·0	31·0	60·0
1896	93·6	27·8	65·8
1895	114·2	36·2	78·0
1894	197·6	31·0	166·6
1893	92·6	24·6	68·0
1892	84·8	27·2	57·6
1891	93·0	37·4	55·6

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy forgalmunk a lovaknál állandóan emelkedett; hogy sertés kivitelünk 1895-ig vagyis a sertésvész kitöréseig felette emelkedő irányt vett; hogy juh kivitelünk is 1896-ig eléggé előnyösen fejlődött és hogy marhák kivitelünk az állandóság jellegével bír. Hogy az 1895. évben a sertésvész kitört, s annyira dühöngött sertésállományunkban s így kivitelünket teljesen megbénította, azt csak nem lehet a kereskedelmi szerződéseknek tulajdonítani, a melyekben Németország 6 márkás vámját 5 márkára, Olaszország 10 francos vámját 3.75 francra, és Svájc 8 francos vámját 5 francra szállították le. Juh kivitelünk, igaz, a szerződések tartama alatt csökkent, de e részben kizárólag Franciaország magatartása okozta a változást; ez az ország agrár irányzatában és főképp Algir terményeinek előnyökkel elhalmozó törekvésében oly szigorú állategészségügyi intézkedéseket léptetett életbe, hogy az egykor viruló juh- és ürükivitelünk Franciaországba majdnem teljesen megszűnt. Marhák kivitelünk állandóbb jelleget öltött, s ha Németország részéről állategészségügyi ürügyek alatt a határon felesleges ellenőrzési intézkedések s olykor-olykor tilalmak nem alkalmaztatnának, forgalmunk felette kedvező képet mutatna.

Igaz, hogy a kereskedelmi szerződések az állatok behozatalánál Szerbia irányában kedvezményeket nyújtanak, s így talán a behozatal túlságos előnyökben részesül, a mit agrár köreink a jelenlegi szerződések hátrányául szoktak fölemlíteni. Szerbiával szemben az ökör vámja 15 frtról 4 frtra, a sertés vámja pedig valamennyi szerződéses állammal szemben 3 frtról 1.50 frtra szállított le. Az ökör behozatal a szerződés tartama alatt nem emelkedett és az az állandó behozatal, mely forgalmunkban mutatkozik, főképp Budapest fogyasztásának természetéből magyarázható; a főváros lakossága inkább a középminőségű szerb marha husával táplálkozik (mert olcsóbb), és a jobb minőségű hizott magyar marha inkább Bécs és Ausztria nagyobb városai felé gravitál, a hol árát megfizetni készek. Sertésekben pedig a szomszéd Szerbia és Románia nemcsak saját fogyasztásunkat, hanem rendes időkben kiviteli kereskedésünket látja el a szükséges anyaggal.

Egészben véve az állatok forgalmi mérlege közel évi 100 millió koronányi kiviteli többlettel jelentkezik, a mi mindenestre oly tekintélyes összeg, a mely a kereskedelmi szerződések tartama alatt a közös vámterület előnyére jut,

hogy ebből a szempontból a kereskedelmi szerződések mellett kell dönteni.

Egy másik nagyjelentőségű gazdasági ág a gabona-termelés, mely a nemzetközi viszonyokban hasonlóképp és talán még fokozottab mértékben találja támaszát. A gabonaneműek forgalmánál tekintettel kell lenni az 1892. évig fennállott teljes szabad őrlési forgalomra, mely bizonyos megszorításokkal még 1900. július 1-éig is alkalmazásban volt; épen ez oknál fogva az összes forgalom adatait közöljük, azaz a rendes forgalom adatait (Specialverkehr) kiegészítjük a kikészítési forgalom adataival és így egységesen egy adatban adjuk.

A gabonaforgalomnak most jelzettadatait a következő táblázatban közöljük:

	1900	1899	1898	1897	1896	1895	1894	1893	1892	1891	
	ezer méter mázsa										
búza . . .	{kivitel . . .	82	13	34	285	567	688	656	771	760	1556
	{behozatal . . .	359	2467	3941	2829	1325	1280	1989	2078	1454	1065
kukoricza	{kivitel . . .	22	33	30	188	226	44	110	337	1075	829
	{behozatal . . .	1827	1550	6652	2312	1208	2148	2240	749	543	517
árpa . . .	{kivitel . . .	2997	4142	3318	3582	4275	2674	4178	5126	3243	3323
	{behozatal . . .	218	154	567	470	117	411	623	368	82	67

A felsorolt és egyéb gabonaneműek összes (tehát a kikészítési forgalommal kiegészített) forgalmának értéke a következő számokból vehető ki:

É v	kivitel	behozatal	kiviteli többlet	behozatali többlet
	millió korona			
1900	58.2	31.2	27.0	—
1899	82.6	56.4	26.2	—
1898	64.0	181.0	—	117.0
1897	80.0	108.8	—	28.8
1896	82.0	37.2	44.8	—
1895	57.6	50.0	7.6	—
1894	87.6	66.2	21.4	—
1893	123.8	42.2	81.6	—
1892	107.8	36.8	71.0	—
1891	127.2	33.0	94.2	—

Mielőtt e számokból következtetést vonunk, a liszt és a maláta forgalmát is figyelembe kell venni, mert gabona-termelésünk ezen két hatalmas iparczikk forgalmában nagyjelentőségű tényezővel bír. Itt is a kikészítési eljárás adatait vettük figyelembe.

	1900	1899	1898	1897	1896	1895	1894	1893	1892	1891	
	ezer méter mázsa										
liszt . . .	{kivitel . . .	1019	1137	771	987	1354	1392	1363	1370	1109	1378
	{behozatal . . .	10	16	39	31	13	17	13	12	10	10
maláta . .	{kivitel . . .	1853	1823	1645	1684	1544	1413	1292	1368	1222	1188

A gabona, liszt és maláta forgalmának összes értéke s így az ezen cikkekben jelentkező kereskedelmi mérleg a következő számokból tűnik ki:

É v	kivitel	behozatal	kiviteli többlet	behozatali többlet
	m i l l i ó k o r o n a			
1900	126·8	31·2	95·6	—
1899	170·0	56·3	113·7	—
1898	141·0	182·0	—	41·0
1897	163·2	109·6	53·6	—
1896	158·0	37·4	120·6	—
1895	128·4	50·2	78·2	—
1894	159·8	66·4	93·4	—
1893	213·6	42·6	171·0	—
1892	174·2	32·0	137·2	—
1891	202·8	33·2	169·7	—

Ezekből a számokból mindenekelőtt az árpa és maláta kivitelének óriási emelkedése tűnik ki; a német szerződés az árpa vámját 2·25 márkáról 2 márkára, a malátáét 4 márkáról 3·60 márkára, a svájci szerződés a maláta vámját 1·50 francról 1 francra szállította le.

Kukoriczánál kivitelünk állandóan csökkent; kereskedelmi szerződésünkben erre semmi ok. Németország, hová legtöbbet viszünk, leszállította vámját 2 márkáról 1·60 márkára; ha tekintetbe vesszük, hogy 1891. óta a kukoricza mindig nagyobb és nagyobb területeket vesz igénybe Magyarország szántóföldjeiből, akkor a kivitel csökkenését nem a kereskedelmi szerződésekben, hanem a közös vámterület fogyasztásának emelkedésében kell keresni; a vámterületen a szeszgyártás és az állattenyésztés nagyobb mennyiségben veszi igénybe a saját termelésű kukoriczát s így a külföldi piacokra kevésbé szorult.

A mi a búzát illeti, kétségtelenül a forgalomban lényeges átalakulás látható és csak az őrlési forgalom tartotta fenn ebben a cikkben is a forgalom mérlegének aktivitását. Ugyanis volt a buza és a liszt értéke:

Év	kivitel	behozatal	kiviteli t ö b b l e t	behozatali t ö b b l e t
	e z e r k o r o n a			
1900	29.288	4.268	25.010	—
1899	34.290	34.973	—	686
1898	29.222	74.480	—	45.258
1897	40.152	33.172	—	13.020
1896	43.372	15.356	28.016	—
1895	45.684	13.762	31.922	—
1894	48.104	19.458	28.646	—
1893	53.254	22.370	30.884	—
1892	50.346	26.788	23.558	—
1891	79.142	20.650	58.492	—

Említettük már, hogy az 1891. év saját jó termésünk és Amerika rossz termése következtében forgalmunkban kivételes, s így összehasonlítási alapul nem szolgálhat. Ha ezt az évet nem vesszük tekintetbe, a többi év 1897-ig meglehetősen egyenlő activ mérleget mutat a buza és liszt forgalmában. Igaz, sokan nálunk abban a véleményben voltak, hogy a mikor 1891. évben Németország velünk tarifaszereződést kötött, a gabnavámok mérsékelt tételeit csak nekünk és semmi esetre Oroszországnak és északamerikai Egyesült-Államoknak nem fogja nyújtani; szóval hogy ezen szerződések nekünk különbozeti kedvezményt biztosítanak és két hatalmas versenytársunk a magasabb általános vámtarifa tételei mellett fog velünk egy piaczon, a nagy német piaczon megjelenni, s ez esetben több mint valószínű lett volna, hogy ismét azok a kedvező viszonyok álltak volna be Magyarországra nézve, melyeket 1878. előtt a gabna vámmenteségének korszakában élveztünk, a midőn Németországnak és a nyugoti államoknak gabnakinestára Magyarország volt. Ámde ezek az akkori remények csakhamar hiú ábrándoknak bizonyultak. Németország az északamerikai Egyesült-Államok gazdasági és kereskedelmi túlsúlyával szemben kénytelen volt ezen hatalmas államoknak a legnagyobb kedvezés révén mindazokat az előnyöket s így a mérsékeltabb gabnavámokat is megadni, melyeket az 1891. évi tarifaszereződésekben a középeurópai államoknak s első sorban Ausztria-Magyarországnak hosszas alkudozások és kölcsönös áldozatok után biztosított. Oroszországgal pedig tarifaszereződés gabnavámok mérséklése nélkül nem is képzelhető; pedig Németország kereskedelmi politikájának ez a mesterműve a mostani szerződéses politikának fénypontja és Németország ipara és egész közgazdasága számára tagadhatlanul oly előnyökkel járt, melyeket ez a birodalom nem nélkülözhet. Ha tehát a gabnavámok leszállítása következtében Oroszország és az északamerikai Egyesült-Államok gabnakivitele Németországban nagyban emelkedett s vele szemben az osztrák-magyar vámterület kivitele aránytalanul csökkent, úgy nagyon plausibilis ezt a fennálló szerződések hatására visszavezetni; de jogosan ezt már azért sem lehetne tenni, mert a különbozeti kedvezmény, mely az osztrák-magyar vámterületről jövő gabonát az orosz és amerikai gabonával szemben előnyösebb vámtétel alá helyezte volna, a szerződésben kikötve nem volt, s magában véve az a körül-

mény, hogy a német szerződés a gabnavámokat mérsékli, káros hatású nem lehetett.

Egyébként nálunk kezd a vélemény általános lenni, hogy búzában az osztrák magyar vámterület gazdasági állapota már elérte azt a fejlődési fokot, a melynél a belföldi termés a belföldi fogyasztás által teljesen igénybe vétetik és hogy a búza kivitele mint rendes üzlet megszűnt. A tények mindazáltal ezt a véleményt nem erősítik meg. Igaz, a búza kivitele megcsökkent és behozatala emelkedik. Ámde a búza forgalmának megítélésénél nem szabad a liszt (nagyobb részt buzaliszt) forgalmát figyelmen kívül hagyni, mert a magyar gazdaság szempontjából sokkal előnyösebb a búzát nem szemben, hanem liszt alakjában kivitelre hozni. Ha tehát arról van szó, vajon az osztrák-magyar vámterület elérte-e a gazdasági fejlődésnek azt a fokát, a melyben a saját búzatermelés a saját fogyasztás által annyira igénybe vétetik, hogy kivitelre többé nem marad semmi, akkor nemcsak a búza forgalmi adatait, hanem a lisztét is számításba kell venni és nemcsak a speciális kereskedés adatait kell számítani, hanem az őrlési forgalomban behozott búzát és kivitt lisztet is fel kell venni a behozatal, illetőleg a kivitel adatai közé. A következő számcsoporthoz a liszt métermázsáját 130 kg. búzával vettük számításba s e szerint a következő eredményt kapjuk:

Évben	kivitel	behozatal	kiviteli t ö b b l e t	behozatali
	e z e r m é t e r m á z s a b ú z a			
1900 . . .	1.460	359	1.101	—
1899 . . .	1.491	2.484	—	993
1898 . . .	1.135	3.996	—	2.861
1897 . . .	2.295	2.873	—	578
1896 . . .	2.501	1.332	1.169	—
1895 . . .	2.676	1.304	1.372	—
1894 . . .	2.603	2.007	596	—
1893 . . .	2.738	2.095	633	—
1892 . . .	2.344	1.466	878	—
1891 . . .	3.524	1.077	1.447	—

Az 1897., 1898. és 1899-ik évek, mint rossz termések hatása alatt állók, nem vehetők figyelembe; a többi évben mindig nagyobb volt a kivitel a behozatalnál és az osztrák-magyar vámterület búzaszükségletének teljes kielégítésén felül mindig még nem megvetendő mennyiségeket kellett a külföldre szállítani; hogy az a többlet nem nyers búzában, hanem lisztben jelentkezik, ez a magyar gazdaság oly előnye, melynek örülni kell s melyet fentartani egyik legnagyobb kötelességünk.

Mindezekből az adatokból kitűnik, hogy a kereskedelmi szerződések Magyarország gazdasági életének két főágára, a gabonatermelésre és az állattenyésztésre határozottan előnyös hatásúak voltak, s azok a visszaesések, melyek egyik-másik gazdasági cikk kivitelében mutatkoznak, nem e szerződések következménye, hanem más körülményekben keresendők, s a mostani kereskedelmi szerződések nélkül mindenestre sokkal súlyosabb hatásban nyilatkoztak volna.

Mindezekhez járul még, hogy egész árúcsoportok vannak nemzetközi forgalmunkban, melyeknél a kereskedelmi szerződések tartama alatt lényeges lendület állt be kivitelünkben. Az osztrák-magyar vámterület árúcsoportosítása szerint a következő táblázatban négy árúcsoport forgalmát látjuk:

		1900	1899	1898	1897	1896
		m i l l i ó k o r o n a				
Főzelék, gyümölcs, növény stb. . . .	{ kivitel	73·2	83·8	68·2	54·2	65·0
	{ behozatal	74·2	60·2	54·2	55·0	57·2
Állatok (mások mint vonó és vágómar- hák)	{ kivitel	29·5	29·0	22·6	22·6	20·2
	{ behozatal	15·1	14·2	14·8	11·6	11·0
Állati termény . .	{ kivitel	167·7	155·8	145·4	151·6	139·0
	{ behozatal	97·2	83·2	85·4	89·0	82·2
Fa	{ kivitel	254·3	232·6	199·0	168·0	145·4
	{ behozatal	10·1	7·6	9·2	10·2	10·0
		1895	1894	1893	1892	1891
		m i l l i ó k o r o n a				
Főzelék, gyümölcs, növény stb. . . .	{ kivitel	62·6	77·4	79·6	62·0	71·8
	{ behozatal	53·2	49·6	52·6	37·2	29·4
Állatok (mások mint vonó- és vágómar- hák)	{ kivitel	21·2	22·0	18·2	16·2	13·4
	{ behozatal	9·6	7·8	5·6	5·2	4·2
Állati termény . .	{ kivitel	145·6	132·6	107·2	107·6	91·4
	{ behozatal	79·4	72·0	63·2	61·2	70·0
Fa	{ kivitel	130·4	123·6	118·6	111·2	127·2
	{ behozatal	8·8	7·2	7·8	6·4	6·6

Mennyiben van érdekelve épen Magyarország e cikkekben, a melyekben az összes fa- és fűrészárú, gyümölcs, baromfi, vad, tojás foglaltatik, ezt külön nem kell bizonyítani s hogy az e cikkekben beállt lendületes kivitel a kereskedelmi szerződések hatása, az már abból is következtethető, hogy e cikkek közül igen soknál a szerződések a magas általános vámtarifák tételeinél lényeges leszállításokat nyújtanak.

Az 1891. és 1894. évből eredő és most fennálló kereskedelmi szerződések Magyarország közgazdasági érdekeire nézve határozottan előnyösek voltak. Meglehet, hogy a szerződéseknek megkötésekor talán nagyobb reményeket

fűztek hozzájuk, mint melyek most teljesezésbe mentek; de erről a szerződések valóban nem tehetnek.

Egyről kell mindazáltal még megemlékezni s ez az olasz szerződésnek ugynevezett borzáradéka. A borüzlet s vele a bortermelés ezen záradék által nagy versenyzőre akadt, s az olasz bornak nagymérvű behozatala következtében érdekeit sértve látja. A bor forgalma az osztrák-magyar vámterületen a következőkép fejlődött:

Évben	Behozatal		Kivitel		Kiviteli többlet +
	méter- mázsa	ezer korona	méter- mázsa	ezer korona	Behozatali többlet. — ezer korona
1891	30.963	1.868	332.409	16.022	+ 14.154
1892	514.744	11.598	182.297	10.484	— 1.140
1893	1,207.085	22.892	188.371	10.330	— 12.362
1894	901.487	19.176	162.796	8.808	— 10.368
1895	791.895	18.626	177.150	9.436	— 9.190
1896	866.590	20.368	161.912	8.360	— 12.008
1897	1,427.644	32.738	139.736	7.458	— 25.280
1898	1,523.764	34.812	140.871	7.620	— 27.192
1899	1,407.567	29.398	152.538	8.480	— 21.118
1900	1,022.235	24.901	142.520	7.805	— 17.096

A borvám-záradéknak hatása közvetlenül életbelépte után egész erőteljességében nyilvánul; az osztrák-magyar vámterület borkereskedése, a mely azelőtt erősen activ mérleget mutat, rögtön passivvá válik és ez a passivitás évről-évre fokozódik. Ha a filloxera pusztításai, s a borszüret csökkenése megmagyarázhatóvá tenné is az előbbeni nagyobb kivitel csökkenését; a behozatalnak tízszeres, sőt néha harminczszoros emelkedése mégis csak az Olaszországnak nyújtott rendkívüli kedvezményben keresendő.

De az olasz borvám-záradéknak is megvan a maga sajátos története. Az olasz bor már az 1867. ápril 23. szerződésben külön kedvezményben részesítettett, a menyiben az ezen szerződés VII. cikkéhez a zárójegyzőkönyvben kimondatik: »A sziciliai, nápolyi és közönséges piemonti boroknak Ausztriába való bevitelükkor az Ausztria és a két Szicilia királysága közt 1846. július 4-én és Sardiniával 1851. október 18-án kötött szerződések által nyújtott kedvezmények az ezen szerződésekben kikötött föltételek alatt és a bennük megjelölt mértékben továbbra is fentartatnak.« Ezen kikötés folytán a közönséges piemonti borok, ha szárazföldön hozattak be, métermázsánként 2 45 frttal, a nápolyi és sziciliai borok, ha tengeren hozattak be, 3.78 frttal vámoztattak. Az 1867-ik évi szerződés lejártával az 1878. december 27-én kötött szerződés az olasz

borokra nézve a következő intézkedéseket tartalmazta: »Az 1867. ápril 23. szerződés zárójegyzőkönyvében fentartott különös kedvezmények továbbra is érvényben maradnak, mindazáltal métermázsánként a vám 3·20 frtban egységesen állapittatik meg, és Közép Olaszország, Lombardia és Velence tartományok boraira is kiterjesztetik.« Tehát már az 1878-ik évi szerződés tartalmazta a 3·20 frtos vámot, a nélkül, hogy akkor hatásában érezni lehetett, vagy panaszra okot adott volna. Az 1887. december 7. szerződés az olasz vámoknak a külön kedvezményt csak föltételesen adta meg; e szerződés zárójegyzőkönyvében ugyanis az mondatik: »Arra az esetre, ha a jelen szerződés tartama alatt Olaszországban a hordóbornak vámja 5·77 francra, vagy ennél kisebb összegre szállíttatnék le, ez a vám egyuttal az osztrák-magyar monarchiából jövő borokra is alkalmazandó. Erre az esetre kötelezi magát az osztrák-magyar monarchia, hogy az olasz borokra nézve azokat a kedvezményeket alkalmazza, melyek az 1878. szerződés zárójegyzőkönyvében említvék. A vám ekkor métermázsánként 3·20 fr. lesz és tekintet nélkül arra, vajon szárazon vagy tengeren jön-e a bor, alkalmazandó lesz.«

Akkor ugyanis Olaszország borvámját Ausztria-Magyarországgal szemben lekötni azért nem akarta, mert Franciaországgal szemben szabad kezet kívánt magának fentartani, illetőleg Franciaországgal szemben a bor vámjában egy hatályos compensationális eszközt kívánt magának biztosítani. Az 1887-ik szerződés tartama alatt Olaszország tényleg nem vehette igénybe a kedvező borvámot, miután Franciaországgal folytonos viszálykodásban állt és saját borvámját a föltételül kitűzött összegre le nem szállította. Az 1891. december 6. szerződés — mely most is érvényes — szórul-szóra ugyanazt mondja a borra nézve, mint az 1887-ik évi. Olaszország akkor is még azt hitte, hogy Franciaországgal mégis csak kedvező vámszerződést köthet. Olaszország ebbeli reményében azonban teljesen csalatkozott. Olaszország 1887. óta folytonos viszálykodásban állt Franciaországgal, újabb szerződéskötés nem volt lehetséges s így 1888. márczius 1-vel elkezdődik a vámháború a két állam közt és Franciaország az olasz borokra 2 franc helyett 20 fr. vámot vetett ki. Milyen hatással volt ez az olasz boroknak Franciaországba való kivitelére, kitűnik a következő adatokból. Olaszország kivitt Franciaországba hordóbort:

1885 évben	62.017 hektoliter
1886 »	46.921 »
1887 »	18.325 »
1888 »	4.511 »
1889 »	2.897 »
1890 »	2.155 »

Az 1891. évi szerződés kötésekor Olaszország még mindig abban a reményben volt, hogy Franciaországgal valamikép csak kibékül; ép ezért az 1887-iki szerződésben előfordult borvámzáradék szóról-szóra minden változás nélkül fölvetetett az új szerződésbe. Akkor sem Olaszország, még kevésbé a szerződést megkötő osztrák-magyar monarchia nem gondolt arra, hogy az 1887-iki szerződés záradéka valaha életbe léphet. De alig hogy 1892. február havában az új szerződés érvényesült, Olaszország tisztában volt Franciaország ellenséges magatartásával és 1892. augusztus havában teljesítette azt a föltételt, melynek ellenkedvezményeül már az 1887-iki szerződés értelmében is, ép úgy mint az 1891-iki szerződés szerint az osztrák-magyar monarchiában, 3·20 frt vámmal behozhatta borait. Leszállította az olasz bor vámját 5·77 francra és így 1892. augusztus 27-től kezdve élvezte e borzáradék által biztosított 3·20 frt. vámot. Olaszország borkivitele az osztrák-magyar monarchiába azóta ekkép fejlődött:

1891 évben	1.565 métermázsa
1892 »	475.867 »
1893 »	1,188.202 »
1894 »	885.704 »
1895 »	776.681 »
1896 »	847.449 »
1897 »	1,400.643 »
1898 »	1,507.396 »
1899 »	1,389.000 »
1900 »	1,002.000 »

Kétséget sem szenved, hogy a vámnak 20 forintról 3·20 forintra történt leszállítása nagyban hatott az olasz bor behozatalára; de Franciaországnak magatartása Olaszországgal szemben s végre a filloxa pusztítása következtében a bortermésnek kisebbedése az osztrák-magyar vámterületen is oly tényezők, melyeket számításon kívül hagyni nem szabad. A bortermés volt:

Évben	Ausztriában	Magyar- országon	Az osztrák-magyar monarchiában
	e z e r h e k t o l i t e r		
1885	4.000	6.619	10.620
1890	3.623	3.776	7.400
1891	2.998	1.481	4.479
1892	3.459	983	4.443
1893	4.535	1.110	5.645
1894	3.774	1.607	5.382
1 ⁸ 95	3.582	2.191	5.774
1896	3.885	1.571	5.056
1897	2.774	1.308	4.082
1898	4.224	1.304	5.528
1899	3.367	2.041	3.408

A bortermésnek fokozatos csökkenése érthetővé teszi a borkivitelnek csökkenését és mindenestre előmozdította az olasz bornak behozatalát. De természetesen senki sem tagadhatja, hogy az olasz bor behozatalának fő előmozdítója maga a borvám-clausulának érvényre jutása volt.

*

Mindezt összefoglalva, a fennálló kereskedelmi szerződések hatására nézve azt kell mondani, hogy az nem volt kedvezőtlen és hogy az osztrák-magyar vámterület forgalmára épügy, mint összes közgazdasági viszonyaira a szerződéses állapotok fentartása kívánatos. Kívánatos az főkép a közös vámterület fentartásakor Magyarország szempontjából is; mert habár Magyarország terméseinek közös vámterület mellett első vevője a közös vámterület felét tevő osztrák tartományok, mégis miután még mindig tekintélyes mennyiség marad fenn, melynek kelendősége a közös vámterületen kívül keresendő, biztos külföldi piacok okvetlenül szükségesek, mivel különben a közös vámterületbe szoruló túlnagy mennyiség az árak természetellenes csökkentését vonja maga után, és mivel szerződések hiányában a vámtételek ingadozásának lehetősége az üzleti életet megfosztja a számításnak azon biztonságától, a mely minden kereskedésnek alapja. Az 1876—1891. évi korszak eléggé megmutatta az autonom vámrendszer hiányát és kétes természetét. Egy ország, mely terményeivel kénytelen a külföldre menni, meg nem tűrheti azt, hogy főpiaczainak vámtarifája szerződések által szabályozva ne legyen.

De nem egyedül mezőgazdasági érdekek követelik a szerződéses vámpolitikát; Magyarország a közös vámterületen érdekelve van ipari szempontokból a külállamok ipari vámtételeinél is. Egy egész serege az iparcikkeknek

a közös vámterületből nagy jelentőségű kivittel bir.
A következő számok e részben kellő felvilágosítást adnak.
Kivitetett az osztrák-magyar vámterületből:

Kivitetett		1891.	1892.	1893.	1894.	1895.
		é v b e n				
Czukor	{ezer métermázsza	5.031	3.950	4.532	4.401	4.387
	{ezer korona	176.044	148.012	184.410	146.806	135.986
Liszt	{ezer métermázsza	1.373	1.109	1.370	1.363	1.392
	{ezer korona	41.860	35.312	39.528	36.714	33.900
Maláta	{ezer métermázsza	1.188	1.122	1.368	1.292	1.413
	{ezer korona	33.734	31.116	40.308	35.460	36.814
Szesz	{ezer métermázsza	372	239	275	206	201
	{ezer korona	12.814	8.362	9.358	5.982	4.888
Benzin	{ezer métermázsza	11	13	30	45	87
	{ezer korona	186	168	386	570	978
Hajlitott fabutor	{ezer métermázsza	103	105	96	104	119
	{ezer korona	7.108	7.228	6.842	7.840	8.984
Donga	{ezer métermázsza	1.996	1.321	1.515	1.606	1.462
	{ezer korona	20.454	16.674	22.560	23.544	21.926
Vasuti talpfa	{ezer métermázsza	1.031	602	496	310	353
	{ezer korona	4.478	2.454	2.216	1.382	1.578
Kemény fűrészárú	{ezer métermázsza	907	781	890	807	1.006
	{ezer korona	10.514	9.458	11.444	10.466	12.478
Puha fűrészárú	{ezer métermázsza	7.590	6.171	6.132	6.408	7.009
	{ezer korona	46.900	37.862	39.440	41.494	42.930
Vasárú	{ezer métermázsza	258	253	231	246	233
	{ezer korona	35.922	28.270	27.488	29.284	30.058
Gépek	{ezer métermázsza	102	93	119	138	107
	{ezer korona	9.974	9.004	11.556	12.772	9.796
Kivitetett		1896.	1897.	1898.	1899.	1900.
		é v b e n				
Czukor	{ezer métermázsza	5.194	4.797	4.916	6.539	6.574
	{ezer korona	150.266	122.746	134.114	173.138	186.534
Liszt	{ezer métermázsza	1.354	987	771	1.136	1.059
	{ezer korona	33.036	34.256	28.622	34.030	27.836
Maláta	{ezer métermázsza	1.544	1.684	1.645	1.823	1.853
	{ezer korona	41.020	48.906	48.576	50.498	20.802
Szesz	{ezer métermázsza	208	228	264	305	255
	{ezer korona	4.488	5.200	8.344	8.392	7.101
Benzin	{ezer métermázsza	172	210	226	206	183
	{ezer korona	1.424	1.700	2.764	3.624	3.360
Hajlitott fabutor	{ezer métermázsza	140	142	136	143	164
	{ezer korona	10.434	10.898	10.778	11.586	13.797
Donga	{ezer métermázsza	1.593	1.366	1.292	1.480	1.478
	{ezer korona	22.804	19.574	17.342	18.618	19.625
Vasuti talpfa	{ezer métermázsza	625	825	872	1.271	1.458
	{ezer korona	2.800	3.618	3.978	6.248	7.392
Kemény fűrészárú	{ezer métermázsza	1.209	1.367	1.451	1.765	2.019
	{ezer korona	15.084	17.518	18.712	22.716	26.062
Puha fűrészárú	{ezer métermázsza	7.792	9.243	10.764	11.632	12.584
	{ezer korona	47.946	40.024	70.264	79.740	86.399
Vasárú	{ezer métermázsza	275	313	352	455	550
	{ezer korona	29.248	33.448	36.172	37.732	43.183
Gépek	{ezer métermázsza	104	141	196	283	350
	{ezer korona	9.376	8.136	17.986	23.682	32.836

Ezekben a kiviteli mennyiségekben és értékekben bizonyára igen sok az osztrák iparos cikk is; ámde a magyar iparnak már abban is nagy az előnye, ha a vele közvetlenül és vámsorompók nélkül versenyző erős osztrák ipar készítményeinek nagy részével a külföldön is talál piacot, mert ekkép a magyar ipar természetes piacza, a magyar fogyasztó terület részben megkönnyebbül az osztrák verseny nehéz harcától. Sőt ha a szerződések mást nem tennének, mint lekötnék a külállamok vámtarifáiban a magyar és az osztrák iparcikkeket érdeklő vámtételeket, már ez is részben előny, habár a vámtételek leszállítása a cél, melyet a szerződéses politikánál követni kell. Ha a magyar ipar még oly fejletlen, legtöbb iparágainak mégis csak érdekében áll a külföldi piacznak biztosítása. Nemcsak hatalmas malomiparunk, maláta- és szeszgyártásunk, hanem cukorgyáraink, a vas- és fémipar, a kosárkötés, kefekötés, nyerges-, szűcs- és bőripar, ha a magyarországi fogyasztási területet a maguk számára még meg nem hódították is, és itt az osztrák ipar versenyét túrniök kell is, cikkeikkel a külföldet föl kell keresniök. Az osztrák gyárak szomszédságának sajátságos viszonyai kényszerítik a magyar gyárakat, hogy osztrák versenytársaikkal kartellekbe lépjenek és legtöbb kartell a fogyasztási területet körülhatárolja és a belső piaczon elhelyezhető cikkek mennyiségét megállapítja; az illető kartelezett iparág a korlátolt mennyiségen felül előállított iparcikkeit a kartell határozatai következtében kénytelen külföldön értékesíteni s így legtöbb magyar ipar létfeltétele a külföldi piaczoknak szerződések által leendő biztosítása.

Az iránt tisztában lehetünk, hogy az autonóm vámpolitika egyes osztrák iparágakra nézve talán előnyösebb; most már azonban még az osztrák iparosoknak legnagyobb része is arra a meggyőződésre jutott, hogy biztos külföldi piaczok nélkül az osztrák ipar túltermelése nem tartható fenn és hogy az osztrák-magyar vámterület fogyasztása nem elég nagy az osztrák ipar számára, s hogy ép ezért szerződések által biztosítani kell a külföldi piaczokat. Magyarország ipara számára pedig az autonóm vámpolitika határozottan végzeteljes, mert ennél az osztrák iparos kényszerítve van cikkeinek fölöslegével még nagyobb erővel Magyarország piaczaira nehezedeni és az amúgy is nagy versenyt külföldi piaczok hiányában

Magyarországon még inkább fokozni, szóval a magyar ipart megfojtani.

Magyarország vámpolitikája a közös vámterületen csak szerződéses lehet; mindent el kell követni, hogy az 1891. óta fennálló szerződések szellemében új szerződések köttessenek és az a nemzetközi solidaritás fentartassék, mely a szerződéses nemzetek forgalmában 1891. óta nyilvánul. Igaz, nem tőle egyedül függ ez és amiként az e részben első sorban mérvadó, német birodalomból jövő hírek mutatják, talán épen az a birodalom lesz megbontója az eddigi irányzatnak: a meddig azonban csak legkisebb remény mutatkozik, épen Magyarországnak föladata az, hogy a jövőben követendő vámpolitika alapelveül a szerződéseket tűzze ki és szerződéses politikára törekedjék.

Matlekovits Sándor.

A socialismus multja, jelene és jövője.

I. A socialismus multja.

A történelem minden korszaka ismerte a sociális kérdést, annak izgalmai az ókorban épúgy jelentkeztek, mint a középkorban és a mostani időkben; felváltva nagyobb mozgalmakat idézve elő, vagy erőszakos kitörésekben jelentkezve, vagy csak az eszmékben idézve elő forradalmat. Már az ókor bölcsészei is foglalkoztak e kérdésekkel, de a létező dolgok kritikáján és bizonyos elméleti rendszerek felállításán túl nem igen jutottak. A görög és római cultura eltűnésével a hatalmassá lett egyház a maga szolgái által a kolostorok négy fala közé temette a tudományt. Az úgynevezett renaissance csak művészetel, philosophiával és politikai kérdésekkel foglalkozott. A reformatió sem tárgyalt gazdasági vagy sociális kérdéseket, az is csak hatalomkérdésekkel vesződött. Midőn Amerika felfedezésével a kereskedelem nagyobb lendületet vett, akkor jöttek csak a gazdasági kérdések jobban előtérbe. A középkorban és az újkort megelőző háborúkban csak két szempont dominált: hogy a népek gazdagabbak, vagyis adóképesebbek legyenek és egyuttal megerősödjenek, vagyis a háború viselésére képesebbek legyenek. A technika haladásával, az új felfedezésekkel karöltve járt a nagy ipar megteremtése; a capitalismus növekedni kezdett úgy, hogy az emberek tömegét mindjobban a maga hatalmába, a maga önző céljaira és szolgálatába kerítette.

A francia forradalom az eszmék felvilágosodásával a gazdasági kérdéseknek is nagyobb jelentőséget és lökést adott. A mint az egyes emberek is külső behatások alatt fejlődnek és generatiókon keresztül anyagilag és szellemileg tökéletesednek, úgy látjuk, hogy az emberek tömege is a külső behatások súlya alatt megmozdul, de a tömegek csakis egyes kiváló egyéniségek által jutnak tudatára annak, a mit csak sejtenek; az egyes kiváló elmék képesek az összgondolatokat a kellő kifejezésre juttatni. Így látjuk, hogy az egyes nemzetgazdászok irataikban több vagy kevesebb ügyességgel és világossággal csak azt fejezték ki, a mit az akkori időkben az emberek nagy része érzett vagy gondolt. Egy Adam Smith, egy Ricardo, egy Malthus, egy Lassalle, egy Marx nélkül a sociális kérdések még mindig azt a bizonytalan formát ölténék, a melyet az ó-kor bölcsészei csak érintettek. Egy I. Napoleon nélkül világraszóló események nem történtek volna, egy Bismarck nagy elméje és vasakarata nélkül a nagy Németország egysége sem született volna meg. Nem lehet feladatunk, hogy a multnak mindazon jelenségeit, mindazokat a mozzanatokat, melyeken az úgynevezett sociális épület alapjához és felépítményéhez

az egyes köveket egymás után felrakták, felsoroljam, csak egyes különös momentumokat akarok kiemelni, melyek az egész kérdés megértéséhez szükségesek és melyekből képesek vagyunk a socialis kérdés jelenlegi alakját megérteni, felfogni. Az ó-kor legrégibb államáról csak lézagos feljegyzéseink vannak, de azért sejtjük, hogy ott nagy cultura lehetett. Ezt onnan gyanítjuk, mert nagy városok, metropolisok cultura nélkül nem létesülnek. Így Babylon, Theba, Memphis. Ha az emberek csak őstermeléssel, földműveléssel foglalkoznak, akkor nincs szükségük monumentális építkezésekre, pedig ezek az építkezések nagy mérvűek lehettek, ott a technikai eszközlések nem lehettek primitívek. A vízszabályozás és hasznosítás, a közlekedési utak felhasználása ezen népeknél virágzó állapotban volt. Hogy egyebet ne említsek, már ezer évvel ezelőtt a chinaiaknál a socialis kérdés meg volt oldva, legalább átmenetileg; az állam ugyanis mindenki és minden felett rendelkezett; az »állami socialismus« in sua optima forma. Szövetkezetek sem voltak ott ismeretlenek. Innen magyarázható az, hogy ez a különben kevés igényű nép magát az európai culturától mindig elzárta. Ismeretes, hogy Plátót tartják a modern socialismus ősapjának. Plátó törvényeinek könyvében olvassuk, hogy az állam felügyeleti jogát az iparral szemben már akkor gyakorolhatta, tehát már akkor voltak iparfelügyelők. Hogy a socialis kérdés a görögöknél és a rómaiaknál nem nyert tudományos formát, az onnan is magyarázható, hogy az ó-korban úgynevezett munkáskérdés nem volt. Az ó-kor csak a rabszolgaságot ismerte. A görög philosophia azonban már ismerte az állam vagyona mellett vagy a közös vagyon mellett a magánvagyonot is. Annak törvényességéről és hasznáról magának fogalmat is alkotott. A rómaiaknál a munka még kevesebb becsben állott, mint a görögöknél, mert midőn a rómaiak világhatalmukat hódítás útján Itália különböző népeinek leigázásával maguknak megszerezték, azt fentartani igyekeztek, arra pedig a leigázott népeket vagy idegen rabszolgákat használták. Vagyonkérdésekben a római jogfelfogás még most is uralkodik. Érdekes az a jelenség, hogy Itáliában a nagy vagyonok az állami bérletekkel való visszaélés által születtek és az által, hogy a különböző provinciákat kiaknázták. Ezen visszaélések hozták létre a lyciniai törvényeket, a hol nem volt szabad senkinek egy bizonyos maximumon túl terjeszkedni vagy bérelni. De ezen törvények tulajdonképen végre nem hajtottak. Tehát már ott is megvolt egy neme az összeférhetlenségnek, melyet törvényhozásilag szabályoztak, de úgy látszik, végre nem hajtottak. Miután a rómaiak csak rabszolgákkal dolgoztak és az azokkal való kereskedés jó keresetforrás volt, ugyanazt a jelenséget észleljük, melyet napjainkban is látunk, hogy ellentét fejlődik ki a kisipar és a nagyipar között, a kisipar pusztul, a parasztok pedig elhagyják országukat, önként vagy elűzve, kisajátítva vagy kiaknázva. A vagyon nélküliek a városokba özönlenek, ott proletárokká lesznek és a gazdagok kíséretévé, később eszközévé válnak. Ha hozzávesszük, hogy a macedoniai háború után a gazdagok adómentességet is élveznek, meg fogjuk érteni, hogy az ür gazdag és szegény között mindig nagyobb lesz. A plebeiusok harcza a patriciusokkal a hatalomért csak a corruptiót és az erkölcsök sülyedését eredményezte, úgy, hogy a köztársaság utolsó éveiben a gazdasági és politikai helyzet ez volt: belső rothadás, külső jólét és vagyon emelkedés látszatával.

A Gracchusok kísérlete által egy izzó zsarátnok szállt világgá, mely csak századok után aludt ki, sőt akkor sem aludt el egészen, tudniillik az a kísérlet, hogy a szegényebb osztályokat államilag ellássák.

A Gracchusok végrendeletének tulajdonképeni végrehajtója Julius Caesar volt, a ki egyuttal a modern szegényügynek is megvetette alapját. Ettől fogva vált szükségessé a népnek nemcsak kenyeret adni, hanem játékokat is. De a néplegalsóbb réteggel szemben állt a többnyire jogtalanul meggazdagodott csoportja és az a jelenség, hogy középosztály majdnem teljesen hiányzott, innen a nagy decadentia. A középosztályt a pénzzel foglalkozók csoportja helyettesítette. Hiába voltak később a különböző reformok, köztük igazán hasznos létesítmények, mint a parcellázás, telepítés; a mezőgazdaság válságát és a népesedés visszafejlődését nem lehetett megakadályozni. A római világban kevés socialis gondolatot találunk a társadalom anyagi és szellemi felrissítésének megteremtésére. A császárság legnagyobb reformatora, Diocletianus is csak egy maximális tarifát bocsátott ki, az élelmi és egyéb árúczikkekre és a munkabérre. De ez az intézkedés sem tudta az alapjában rothadt építményeket az összeroskadástól megmenteni. Magától értetődik, hogy a socialis kérdés Rómában változó alakot öltött a szerint, a mint a római hatalom formája változott. Azon rendi harczok, melyek a köztársaság első századaiban (később még inkább) lezajlottak, tényleg nem egyebek, mint socialis harczok, csak hogy az első időben a socialis pártokat törvényes rendi határvonalak választják szét. A jelenkor socialis harczának természetes előtörténetét a rendi előjogokban találjuk, a melyek még ott is, a hol jogilag egy század óta megszűntek, java részükben tényleg fennállanak. A római birodalom történetéből mindazáltal azon tanulságot vonhatjuk, hogy a társadalmi osztályoknak egymásra való kölcsönös hatását az igazságon alapuló intézményekkel kell biztosítani.

»Semmi sem új a nap alatt,« mindig vissza visszatérő jelenségeket látunk; ugyanaz az ok ugyanazt az okozatot szüli. Így látjuk, hogy államok, nemzetek vesznek, a romokból azonban felszállnak az eszmék és egyes emberek agyában megtermékenyednek.

S így lehetetlen meg nem emlékeznünk az angol humanistáról, Thomas Morusról és az ő Utópiájáról, a ki egy egész iskolát alapított meg, utopisták neve alatt. A gyakorlati angolt Plátónak szorgalmas olvasása vitte a nemzetgazdasági térre. Ő oly utánczókra talált, a kik többnyire ép oly ideálisan fogták fel a dolgot, mint ő maga, de kétséget kizárólag előkészítői voltak a modern socialis musnak. Még napjainkban is a közgazdasági íróknál minduntalan az utopisták gondolatmenetével találkozunk.

A XVII. és XVIII. században Franciaország vezet. A mai nap-ság sokat felemlített és sokat hánytorgatott »mercantilismus« ott veszi eredetét; megteremtője volt Colbert, az ő ideái, az ő tevékenysége hozták ugyanis létre a nemzetgazdák azon nagy sorozatát, kik a mercantil systemának esküdtek örök hűséget! A mercantil systema, mint tudva van, a physiokratákat hozta létre mint ellentétet. Legfőbb képviselőjük volt Jean Jaques Rousseau és Turgot.

De ha Franciaország politikában művészetben, irodalomban és tudományban vezetett is, Anglia, melynek ipara és kereskedelme kifejlődöttebb volt, vette át a vezetést a gazdasági kérdésekben, a

XVIII. század vége felé. Itt különösen három névvel találkozunk, a kik megalapítói voltak az u. n. elasztikus nemzetgazdasági tudomány-nak: Adam Smith, Ricardo és Malthus. Azoknak tanait Lassalle és Marx átvették és így megalapították az úgynevezett tudományos socialismust. E három angol nemzetgazda különben megalapítója az úgynevezett manchesteri iskolának is, mely a legutolsó ideig dominált a continensen, Angliában talán még ma is érezteti hatását. Ha be kell is ismernünk, hogy Rousseau-nak politikai eszmemenete a francia forradalomnak irányt szabott, sociális alkotásai ezen nagy reformmozgalomban nem érvényesülhettek, ez a nagy forradalom csakis a felső rétegekben változtatta meg a hatalmi köröket és így az ellentét gazdag és szegény közt nem hogy megszűnt volna, csak még érezhetőbbé vált és így nem csoda, hogy a francia forradalom ismét olyan férfiakat teremtett, kik az úgynevezett romantikus communismust akarták behozni. Ezeknek főképviselői Saint Simon, Fourier, Cabet, Saint-Just és Babeuf, a cooperatív szellem testesítője Robert Owen és Proudhon. Mindezeknél azonban sokkal érdekesebb az a két férfiú, a kik egymástól sokban eltérő nézeteket vallva, egész más tulajdonságokkal ellátva, mégis a tudományos socialismusnak Németországban megalapítói lettek. Tanaik a szélrózsa minden irányában elterjedtek; értem a nagy agitátort: Lassallet és a nagy kritikust: Marx-ot. Miután különösen ez utóbbi iskolát alapított, s mint minden nagy elmének és nagy embernek, rajongó hívei és ellenségei voltak, előbbi pedig Bismarckkal együtt működött s az általános választói jogot Németországban keresztülvitte — érdemes velők külön s hosszasan foglalkozni.

Ha Marxot a socialismus doctorának szokták nevezni, akkor Lassalle méltán annak apostola. Bár mint tudós utóbbi gyengébb amannál, azonban mint agitátor, mint néptribun felülmulja. Lassalle által válhatott Hegel metaphysikai Németországból Bismarcknak positiv Németországa. Lassalle túlságos becsvágygyal birt, egész életpályája nyugtalan lelkét tükrözi vissza. 1848-ban a forradalom karjai közé veti magát, 1859-ben pedig egyik iratában Poroszországot az Ausztriával való szövetsége ellen izgatja, már akkor előre sejtve, hogy Németország egysége a socialismus útját egyengetni fogja. Érdekes, hogy viszont Bismarck, hogy a német egységet megteremtse, Lassallehoz simul és segélyével, vagyis az általános szavazati joggal, megteremti az állami socialismust. De legnagyobb volt Lassalle mint organisator. 1843-ban megteremti a német munkások általános szövetségét, részükre megköveteli az általános szavazati jogot, hogy fegyelmet hadai az általános szavazati jog által támaszt nyerjenek. Bismarck, ki a német egység megteremtésén fáradozik, Lassalle ez eszméjét magáévá teszi és evvel megteremti a német egységet.

Lassallenak egy nagy előnye Marx-szal szemben, hogy míg utóbbi nemzetközi, internationalis socialista volt, addig ő maga nemzeti. Innen a jó viszony, mely közte és Bismarck közt kifejlődött. A két férfi, úgy látszik, vonzódott egymáshoz, mert egyenlően rajongtak a dictaturáért és egyenlő mérvben vetették meg az úgynevezett liberalis bourgeoisiet. Jellemző Lassalle nagy tevékenységére és nagy ügyességére, hogy még a híres mainzi érsek, Ketteler is érintkezett vele. Lassalle híres theoriáját: »Das eherne Lohngesetz«-et francia és angol nemzetgazdák, többek közt Turgot,

Say, Ricardo, Malthus, Adam Smith művei után építette fel. De ennek a teoriának is csak a neve maradt meg, mint történelmi emlék, de a nagy agitátor a socialdemocratiának Németországban és tán az egész continensen útját egyengette. Különben Lassalle érdekes költői lélek volt; mint egy homályos eredetű család sarja, érthető, hogy elnyomatva, kellő méltatásban nem részesülve, lázadást szított azon társadalom ellen, mely őt nem fogadta be egyenrangú tagnak kebelébe. Igaza van Sombartnak, midőn azt mondja:

»Lassalle a németajkú socialisták között az egyedüli művészi hajlamokkal bíró természet, a miért is a kiaszott philisterek réme és minden szabad ember éltetője fog maradni.«

Nagyobb bonczoló elme, szigorú logicával megáldott kritikus volt Marx.

Ő tulajdonképp egy materialista, socialis vallás megalapítója. Egy könyv és egy alkotás maradt utána. A könyv: »Das Kapital« (»A tőke«), a mű: az úgynevezett »Internationale«.

Marx mint újságíró kezdte pályáját.

Erős cikkei miatt Poroszország kiutasítja, Párisba megy, de onnan is kiutasítják, 1844-ben, Brüsseltől pedig 1848-ban Németországba visszatérve, folytatja a sajtó útján izgatásait, természetesen ő is a bourgeoisiet üldözi. 1854-ben pedig Németországból újlag kiutasítva Londonba jut, a hol az »Internationale«-t megalapítja.

Altalánosan ismert dolgot említék, de bizonyos characteristikus vonásokat ki kell emelnem. Így például igen fontos, hogy az a két elv, melyre az Internationale felépült és mely elvet nemcsak a német, hanem az egész continentalis socialismus magáévá tett, már 1847-ben az ismert »Kommunistisches Manifest«-ben formulázott, t. i., hogy a munkások harcza a tőkepezések ellen mindenütt egyenlővé lévén, a nemzeti megkülönböztetés elhagyandó, vagyis nemzetközivé kell e harcnak válni; a második, hogy a munkások csak úgy fogják a tőkepezések hatalmát megtörni, ha a politikai hatalmat megszerzik. Elmondhatjuk, hogy a collectivismusnak evangeliuma Marx könyve »A tőke« (»Das Kapital«) és pedig annak első része. A Marx, Engels és a marxismus körül folyó irodalom egy egész könyvtárt képes megtölteni és mindig szaporodni fog, mert még hosszú éveken keresztül a marxismus lesz a socialpolitikai és socialtudományi harcok középpontja, mondja Sombart.

Marx munkáinak megjelenésével megszűnt az úgynevezett utopistikus socialismus és következett a tudományos socialismus. Marx egész teoriájának minden érdekessége és szellemessége mellett minket meglep az, és mondhatom kellemetlenül, hogy az emberek jobb érzését tagadja és hogy a morális, ethikai momentumokat nélkülözzük, a mi az utopistáknál oly jóleső volt. Mindazonáltal be kell ismerünk, hogy Marx az ő nyers, de őszinte modorával és az ő helyes következtetéseiével, különösen a történelem és psychologia terén, a forradalmi és tullelkes utopistáknak jó leczkét adott, mert azok, különösen a XVIII. században, azt képzelték, hogy elég lesz egy pár törvényt hozni, hogy az emberiség megszabaduljon mindazoktól a bajoktól, melyekben szenved és egy jó rendelet elegendő arra, hogy a földön az aranykor uralma bekövetkezzék. Érdekes és

jellemző továbbá az, hogy Marx ugyanazon fegyverekkel harczol az előző idők nemzetgazdáival és socialista íróival, azon fegyverekkel, melyeket ő tőlük kikölcsönzött, mert tulajdonképen az egész okoskodása azon elveken nyugszik, melyeket a híres nemzetgazdasági írók, így többek közt Adam Smith és Ricardo vallottak.

Marx theoriája lehet igen okos, lehet igen logikus, de a melegséget nélkülözzük benne, azt a melegséget, a mely minket arra emlékeztet, hogy emberek vagyunk. Ha az emberiségnek jóra való képességét tagadjuk, ha elveszítjük hitünket abban, hogy az emberek egy nemesebb célért lelkesedni tudjanak és mindent bizonyos szükségszerűségnek és törvényességnek gondolunk, akkor nincs, a mi az embereket lelkesítené és a mi a testvéri szeretetben ösztönözné, akkor a földi lét igazán nem volna egyéb, mint »harcz az etető válú körül«. Innen magyarázható az, hogy Marxnak theoriája a legnagyobb ellenállást, a legnagyobb megtamadtatást épp arról az oldalról nyerte, a mely oldalról legkevésbé várták: maguktól a socialistáktól. Az emberek nagy tömegei hús- és vérből állanak, azokat utóvégre valami megfoghatóval kell lebilincselni, ha tőlük a túlvilági lét (paradicsom) ideáját elveszik, mert itt fogják még a paradicsomot e földön élvezhetni a socialisták szerint, utóvégre rájönnek, hogy csak ámitják, bolonddá tartják őket, azért őket hovatovább száraz theoriákkal nem lehet összetartani. A marxizmus krízise bekövetkezett. Bernstein volt az első, a ki megtámadta. De nemcsak Németországban, hanem a continens többi államaiban is Marx theoriája az ütköző pont, melynél a nézeteltérések érvényesülnek.

Ezzel eljutottunk volna a socialismus harmadik phasisához, az úgynevezett opportunistá-socialismushoz. Eddig láttuk: 1. az utopista, 2. a tudományos, 3. az opportunistá, vagyis a gyakorlati élet igényeihez simuló socialismust.

Ebben igyekeztem vázolni a socialis kérdést és a mi ezzel nem egy, de a socialis kérdésnek egyik alkotó része, a socialismus multját. Már most nézzük meg, miképen állunk a socialis kérdéssel jelen napjainkban? Erre megkapjuk a feleletet, ha a főbb országokat sorba vesszük.

II. A socialismus je'ene.

Ha kutatni akarjuk és megállapítani, hogy a socialis kérdés jelenleg milyen állapotban van, azon főbb országokat kell legelőször tekintetbe vennünk. a melyeknél a socialis kérdés egy bizonyos jelleget öltött magára, mely őket más országokétól megkülönbözteti és így mindenek előtt Sombart szerint három typust állapíthatunk meg: az angolt, a francziát és a németet. A három typust általánosságban az jellemzi, hogy Anglia a politikától egész távol áll, ott a socialis kérdés nem politikai kérdés. A francziának a jellege az összeesküvéshez való hajlam, tehát ez már tisztán forradalmi. A német pedig tisztán politikai, de egyuttal parlamentáris is. Az angol fejlemények minden esetre nagyon érdekesek és jellemzők, mert ott tulajdonképeni munkáspárt nem existál és a munkások mégis összetartanak. Ennek oka az, hogy a munkások rég időktől fogva szervezkedtek, az úgynevezett Trade Unions útján és ezért a munkáviszonyok természetesen és egészségesen fejlődhetek. Sok körülmény

játszott különben közre, hogy ott ily kedvező alakulások vannak és hogy ez a kérdés nem mérgecsitette el úgy a kedélyeket, mint például a continensen. Ezek a főbb okok: első sorban Angliának szerencsés gazdasági helyzete, az a körülmény ugyanis, hogy ipara és kereskedelme korán fejlődött és az egész világot uralta. Hozzájárult Angliának egészséges politikai élete, a miért mintául is szolgálhat a világ összes országainak, mert már az a körülmény, hogy a két nagy párt, a toryk és a whigek egymást mindig felváltják, a munkásoknak és a munkásérdeknek csak előnyére vált, mert az egyik párt az által jut rendszerint a hatalomhoz, hogy a munkásoknak concessiókat tesz és így a socialpolitikai alkotások a törvényhozás terén folyton szaporodnak és tökéletesednek. Igen érdekes, a mit ez irányban maga Liebknecht egy alkalommal mondott: »A socialismus minden culturállamban beteges láztüneteket idézett elő a socialis testben, minden culturállamban, az egyedüli Angolország kivételével. Mert Anglia az egyedüli ország, a melynek államférfiai vannak és pedig férfiai a kormányban és a pártéletben, a kik az államot nem tekintik egy clique, kaszt, vagy egy osztály birtokának, hanem egy, az egész népeiséget fölölelő szervezetnek, a melynek a különböző nép- és pártelemeket magában egyesíteni, mindegyikből az erőt meríteni és az összesek erejét önmagában egyesíteni kell. De bármint alakuljon a jövő, jövendőlésekbe nem bocsátkozom, Anglia ebben a pillanatban és már évtizedek óta az egyedüli culturállam, a mely a socialismustól való félelemnek betegségétől meg volt kímélve és a mely a jövő államának gyermekes kérdésfeltevésétől is távol tartotta magát.«

Végül hozzájárult a szerencsés alakuláshoz az angol munkás jelleme. Az a komoly, gyakorlati, szolid felfogás, mely az angolt egyáltalában jellemzi. Angliában tulajdonkép nincs socialis kérdés, mert ott mindenki socialista és azon feladatok, melyeket a socialis probléma vet fel, tehát első sorban a munkásérdek folytonos szemmeltartása ott egyszerűen magától értetődőnek tartatik, és mint előbb megjegyeztem, az egymást folyton felváltó politikai pártoktól is folytonos figyelemre lesz méltatva.

A francziáknál a socialis kérdés az ő heves vérmérsékletükből kifolyólag, mindig forradalmakban jelentkezett és inkább rhapsodikus és beteges volt. Sombart a franczia socialismusnak 3 fajtaját különbözteti meg: a factionismust, vagyis azt a tendentiát, több pártra szakadni; a clubismust, vagyis azt a törekvést, ezeket az ideákat clubokban tárgyalni és végül a putschismust, vagyis azt a tulajdonságot, meglepetéseket csinálni. A francziáknál ez legtöbbszörre utcai úgynevezett barricadharcokban jutott kifejezésre. Látjuk is, hogy a francziáknál a socialista pártok egymás közt mindig veszekedtek, rendkívül sok árnyalat is volt ott.

1898-ban még 5 árnyalat volt:

1. Az allemanisták (les allemanistes). vagy a forradalmi socialista munkáspárt (parti ouvrier socialiste revolutionnaire). Főjellege volt, hogy tagjai ismeretlenek akartak maradni (stréberség hiánya) s a mellett a nagy fegyelmezettség. Programmjuk főpontjai a) az osztályharc, b) az általános munkaszünet (strike). Elvük volt, hogy a munkások csak magukat emancipálják; mindig megemlékeztek arról, hogy a »bourgeois forradalom« helyzetüket nem javította. Feje: Allemane, lelke:

Lavand vezértitkár. Az orthodox allemanistákkal szemben állottak a dissidensek, az úgynevezett faillietisták.

2. A broussisták (Les Broussistes) a francia munkások szövetsége (Fédération des travailleurs socialistes de France). Megalapítója: Brousse, a ki Marx és később Guesde erőszakoskodása elől az Internationale-ből kilépett s külön politikai pártot alakított. Ezek az állami és helyhatósági socialismussal beérik.

3. A guesdisták (Les Guesdistes) a francia munkáspárt (parti ouvrier français) az általános szavazatjog mellett törtek lándzsát és mert szavazatokra van szükségök, a vidékre vetették hálójukat; a földműveseknek kedveznek avval, hogy az apró birtokot a munkának eszközéül (szerszámául) nyilvánítják. Jelenleg legszamosabban vannak.

4. A blanquisták (Les Blanquistes) forradalmi központi bizottság (Comité révolutionnaire central), ez forradalmi és politikai párt.

A blanquismussal párhuzamosan jár és mintegy összekötő kapcsol szolgál az egyes socialista árnyalatok közt:

5. A forradalmi communista szövetség (l'alliance communiste révolutionnaire).

A francia socialisták soha sem lelkesedtek valami nagyon Marx theoriái mellett; az úgynevezett »német ideákra« megvetőleg tekintettek.

A Waldeck-Rousseau-kabinet socialista tagjának, Millerand-nak sikerült oly politikát kezdeményezni, mely a munkások érdekeit váratlanul elősegíti, hogy támogatásukat az ellenzéki pártokkal szemben megnyerje. A munkásbiztosítás, a congregatiók ellen hozott törvény s egyes közigazgatási intézkedések határozottan a socialistáknak kedvez.

A lyoni congressus lefolyása élénk világot vetett a socialista árnyalatokat szétválasztó törekvésekre és az ebből keletkezett összeütközés a socialistákat már most két táborra osztja: a forradalmárookra és a kormányt támogatókra; ez utóbbiak vannak most többségben Jaurès vezetése alatt, a kik szívesen fogadják azokat az eredményeket, a melyeket Millerand ministersége nekik hozott, míg a többiek kárhóztatják, hogy egy socialista egy bourgeois ministeriumban helyt foglalt.

A közeledés a polgári társadalom felé tehát Franciaországban általános; a fölforgatás hivei lassan háttérbe szorulnak.

Legérdekesebb a socialis kérdés fejlődése Németországban. Az úgynevezett tudományos socialismus itt született, azt azonban most már az úgynevezett opportunistá socialismus váltotta fel, a mennyiben a nem orthodox marxisták (a fiatalok) Marx theoriáját megtámadták és úgyszólván szétszaggatták. 1863-ban alakult meg a munkáspárt és azóta a socialismus mindig jobban erősödik; egyrészt Bismarck megteremti Lassalleval együtt a titkos szavazás útján az államsocialismust, másrészt pedig ők maguk a socialisták megalapítják 1868-ban a socialdemokrata munkáspártot Eisenachban. 1875-ben Marx, respective Bebel és Lassalle egyesülnek és megalkotják a socialdemokrata pártot Gothában. 1891-ben következik a híres erfurti programm. Tény az, hogy a socialisták ma, illetőleg a socialdemokrata párt a parlamentben ül, jelenleg 54 képviselővel és törvényes úton igyekeznek maguknak mindig több előnyt szerezni. Mennyire változott az irány, mutatja, hogy ők már nem az erőszak útján akarnak előbbre menni, hanem békés úton. Az úgynevezett német socialismusnak elve a

politikai emancipatio és ennek folyományaként a socialis emancipatio. Ha sok tévedés van is Marx theoriájában, el kell ismerni, hogy sokban igaza van és hogy egy oly művet alkotott, melynek ha összes tévedéseit és szélsőségeit lassan le fogják tördelni, meg fog mégis maradni a közepében egy oly mag, a melyen azután tovább lehet fejleszteni a socialis kérdést esetleg az emberiség javára.

Németországban a socialistikus ideák a XIX. századdal egyidősek. Előkészítői voltak Pestalozzi, Fichte, Heinrich Heine. Ez utóbbi földieit a francia socialismussal igyekezett megismertetni. Az u. n. classikus tudományos nemzetgazdaság egész Rotbertusig teljesen Adam Smith befolyása alatt állt. Csakhogy a legszélsőbb laissez-aller, laissez-faire elv volt uralkodó benne. Az 1848 iki forradalom a socialistikus ideákat kidomborította. Az »Új rajnai ujság«, Marx, Engels, Freiligrath szerkesztésében megindul, de miután Németország nem volt még akkor elég iparállam, ezen ideák az egyes fejeket nem termékenyítették meg, ez csakis Lassallenak sikerült. Márczius 1-én 1863-ban, Lassallenak a leipzig-i központi bizottsághoz, mely hivatva volt egy általános német munkás-congressust összehívni, adott nyílt válaszában a következő három elvet találjuk: 1. Az ércszilárd-ságú munkabér-törvényt; 2. állami hitelnek követelését; 3. az általános egyenlő és egyenes szavazati jogot.

Mint már az imént hallottuk, Lassallenak theoriái eltűntek. Hisz már az erfurti programban 1891-ben is kihagyják Lassalle ideáit. Lassallenak érdeme, illetőleg jelentősége abban az eredményben rejlik, a mit ő tényleg elért. T. i. a német munkásokat tétlenségükből, álmoságukból felrázta, a politikai életben való részvételre ösztönözte őket és felkeltette bennük a vágyat, hogy követeljék maguknak részüket a modern cultura javaiból. Az ő érdeme továbbá, hogy Bismarckban a socialpolitikust kiérezte. Ebben a híres agitátor és a vaskezű kancellár találkoztak: megértették és felfogták ugyanis azt, a mi az ő korukat mozgásba hozta és bátorságuk volt a kor követelményét teljesíteni is. A mig Lassalle, mint előbb jeleztem, nemzeti socialista volt, Marx nemzetközi, mert az ipar magasabb fokán álló más államok példáját tartotta szem előtt, azért is oly egyoldalú, ellentmondó az ő theoriája, azért élte is magát mintegy túl. De a történeti fejlődés szempontjából a marxismus szötte át egész Németországot. Az ő theoriája 1847-ben már készen volt és csak 1862-ben jött Liebknecht Angliából Marx ideáival Németországba. Liebknecht Marx halála után a Lassalle által alkotott munkásszövetségekre vetette figyelmét és szemét. Bebel segítségével Schulze-Delitschtől elvitte a munkásokat és átvitte Marxhoz (t. i. Liebknecht két munkásszövetséget talált, az egyik, melyet Lassalle alkotott, a másik, a mely Schulze-Delitsch elnöksége alatt volt). A 70 es években a francia háború szerencsés kimenetele után, melyet a németek állítólag a német tanítóknak köszönhetnek, jöttek be a francia milliárdok, ezzel a gazdasági élet egyszerre óriási virágzásnak és fejlődésnek indult. Hogy ez a németeket némileg elkábította, mutatja nemsokára az 1873-ban bekövetkezett krach és az a körülmény, hogy mindazok a pénzügyi műveletek s pénzintézetek, melyek alapítása abban az időben történt, most egymás után megbuknak.

A 70-es évek generációja nem volt még érett a gazdasági jólétre és így érthető, hogy a capitalismus ez időtől fogva valóságos orgiákat

ült és a legsolidabb embereket sikerült a legegészségtelenebb alapításokba belevonni. Ez időtájtól kezdenek a gyakorlati, mérsékelt, solid németek speculálni, kezdődik a táncz a Mammon körül. Ez állapotokból nyert előnyt és nyereséget a socialdemokratia, mely folyton gyarapodott és erősödött.

Bismarck a munkáskérdés fontosságát átérezve és az úgynevezett feudális, valamint a liberális Manchester-iskola felfogásán magát túl téve, már 1871-ben Jtzenplitz kereskedelmi miniszterrel közölte későbbi socialpolitikai programjának alapgondolatait. Az egyik, hogy a munkásosztályoknak azon kívánalmait, melyek a termelési, közlekedési és árképződési folyamatban jogosultsággal birnak, törvényhozási, közigazgatási úton kell teljesíteni, — a másik, hogy az államellenes és az államra nézve veszedelmes izgatásokat tiltó és büntető törvények által kell megakadályozni.

Ekkor következett 1878-ban a két merénylet I. Vilmos császár ellen. Ezeket joggal, vagy jogtalanul a socialdemokratia izgatásainak tudták be és ekkor következett az úgynevezett culturharcz aerája után rögtön a »socialista törvények« aerája, 1878—1890-ig.

A mint egyes írók feljegyzéseiből látom, a socialista törvények körülbelül úgy hatottak, mint a májusi törvények a katolikusokra nézve, elkészerítőleg és az ellentéteket kiélesítve.

A Lassalle által képviselt nemzeti vonás és érzés a socialdemokratiából eltűnt, ez volt első jelensége és következménye a törvénynek, de azon bánásmód folyamánya is, melyben a főbb socialista vezéreket részesítették. A másik következménye volt, hogy a párt kebelében az ellentéteket elsimitotta, vagyis marxisták és a lassalianusok egyesültek. Hogy a német socialdemokratia tagjai közt tudományosan képzett emberek, kiváló szónokok, esetleg becsülendő magánjellemek is találhatóak, főképp a socialista törvényeknek tulajdonítható, mert nyomás ellennyomást gyakorol, üldöztetés martyrokot teremt és az emberiség története azt bizonyítja, hogy mindent el lehet nyomni, csak a gondolatszabadságot nem, mert az utat tör magának, az akadályokat nem ismer. És valóban ha az ember a német parlamenti vitákat olvassa, ottan a socialista szónokoknál sokkal több idealismust, sokkal több emberbaráti szeretetet talál, mint a mi parlamentünkben, a hol a gazdasági kérdések iránt vajmi kevés érzék van. De Bismarck nem hiába volt a vaskezü kancellár, ha programjának repressiv oldalát teljesítette, akkor reformok után is látott. És így álltak elő a »socialpolitikai törvények«, a melyek Németországban az úgynevezett állami socialismust megalapították és Lassalle és Bismarck egymást kölcsönösen kiegészítették, mert az általános titkos szavazati jogban találták meg azt az eszközt, melylyel külön-külön mindegyikük a saját célját elérni vélte és a következmények megmutatták, hogy el is érték. Hogy ezen nagy reformalkotások céljukat mégsem érték el egészen, annak okát ismét a socialista törvényekben keressük, mert míg a socialista törvények életben voltak, azokkal lehetett a socialpolitikai alkotások ellen a tömeget izgatni. Azért okos dolog volt az, hogy 1890-ben, midőn a socialista törvény lejárt, azt többé meg nem ujitották és ezen ténynyel a béklyóba vert szellemek felszabadultak, az elnyomott kedélyek ismét szabadabban kezdtek lélekzeni. A socialismus egy világnézet, de, mint láttuk, tudomány is és egy neme a val-

lásnak, ezért tehát csak szellemi fegyverekkel lehet legyőzni, ha egyáltalában legyőzhető. A socialista törvényeknek megszűntével az első hatás abban nyilvánult, hogy a socialdemokraták a góthai programot megváltoztatták, ehhez jött az ismert erfurti fogalmazvány. Evvel tehát a marxizmus a socialdemokráciában teljes diadalra jutott. A Lassalle-féle ideák onnan kiküszöböltettek. De nem sokára a párt kebelében különböző irányok és felfogások jöttek túlsúlyra. Ez a stuttgarti pártnapon jött kitörésre, a hol különösen a socializmus végczéljára vonatkozólag igen érdekes eszmecsere folyt. De a socializmus nemcsak a munkáspárt körében terjedt, hanem lassan észrevétlenül átment az egész német nemzet gondolkozásába, csak arra a jelenségre akarok utalni, a melyet mi a »kathedra-socializmus« neve alatt ismerünk. Egy egész sora kitűnő nemzetgazdasági íróknak és tudományos férfiaknak kezdett a socialis kérdéssel foglalkozni, 1872-ben pedig a nemzetgazdasági írók, képviselők, ujságírók, nagyiparosok és hivatalnokok megállapították a szocialpolitikai társaságot, »Verein für Sozialpolitik«, melynek célja, mint azt Schmoller 1897-ben tartott megnyitó beszédében érinti, pártkülönbség nélkül az embereket a socialis dolgok alaposabb megértésére, szóval, tollal, gyűlésezéssel ösztönözni és ha ma a német gazdasági íróknak műveit figyelemmel kíséjük, azt találjuk, hogy ők többé-kevésbé át vannak hatva az államsocializmus (collectivismus) eszméjétől, csak az eszközökben különböznek, a mennyiben az egyik jobban, a másik kevésbé akarja az állam közbenjárását igénybe venni.

Igy látjuk tehát, hogy Németországban a tudomány a legmagasabb individualismustól lassan az államsocializmus, vagyis a collectivismushoz közeledik és ennek, bármit mondjanak, azon mozgalom volt előidézője, melyet Lassalle annak idején kezdeményezett. De ha látjuk, hogy egy országban sem növekedett az úgynevezett socialdemokrata párt oly erősen, mint Németországban, be kell azt is ismernünk, hogy sehol sem tette meg ezen mozgalommal szemben az állam, illetőleg a törvényhozás úgy a kötelességét, mint éppen Poroszországban, mert a socialpolitikai törvények, különösen pedig a munkás- és betegsegélyező pénztárak, a baleset és az aggság elleni biztosítások létesítése egy oly példa, melyet előbb-utóbb Európának minden állama többé-kevésbé, természetesen képességeinek korlátain belül, de teljesíteni fog. Mert szél és hullám lassan, de következetesen, mintegy észrevétlenül oda terelik, oda kényszerítik az emberiséget. A socialis törekvésekben kétségkívül sok jó van, de sok veszedelemnek csirája is rejlik. A socialdemokrata ideák minden önálló gondolkozású, akarat-erős gondolkozóra erős vonzóerővel bírnak, hisz látjuk, hogy ezen új eszméknek oly erős a hatalma, hogy a XIX. század végével, a XX. század elején a művészet, az egyház államsocialis húrokat penget. A socialdemokráciának nagy veszedelme abban rejlik, hogy a tömegeknek fékezhetlen vágyait bizonyos teljesíthetetlen utopiákkal összekötik és mihelyest elismerjük azt, hogy a tömegek igénye van sorsának javításához, abban a pillanatban a socialis reform teljesítésének szüksége előállt. A socialis kérdés jövője tehát mindig attól fog függni, hogy mily mértékben, mily fokig lehet ezen vágnak eleget tenni. És mert minél több előnyt biztosít az állam tagjainak socialis téren, annál inkább kisiklik a socialista agitátorok kezéből az az eszköz, a melylyel a tömeget felizgathatják. Már ezen egy oknál

fogva sem szünhetik meg a socialis kérdés. Az 1890-ik év február havában II. Vilmos német császár Németországot és a világot avval a két ismeretes rendeletével lepte meg, melyben Németország felhívja Franciaország, Anglia és a Svájc kormányait, hogy nem lehetne-e nemzetközi úton a munkások azon igényeinek és óhajának teljesítésére tanácskozássra összejönni, hogy a különböző munkászavargásoknak eleje vétessék. A bányamunkások nagy mozgalma indította a császárt első sorban ezen lépésre és a német császár hangsúlyozta, hogy itt nem annyira a socialdemokratia elnyomását célozza, mint inkább a jogos kívánságok és igények kielégítését kívánja kieszközölni. Úgy látszik, hogy ezen eszméjétől: a munkások panaszait és óhajait közvetlen a munkásokkal elintézni, már 1896-ban eltért, mert azon a híres ebéden, melyet Hohenlohe kancellár adott, a császár a hamburgi kikötőmunkások mozgalma kiterjeszkedve egy socialpolitikai programot fejtett ki, melyen a munkaadók coalitiójának gondolatát vetette fel. Itt látjuk, hogy a socialis kérdést mégis minden országban máskép kell megoldani, számolni kell azon ország oekonomiai, politikai viszonyaival első sorban, másodsorban magukkal a munkásokkal, mert a hol azok organizálva vannak, és érettek a fejlettebb fokú intézményekre, mint pl. Angliában, ott a dolog könnyen megy. Ott azonban, a hol a socialistikus ideák nincsenek tisztán és világosan kifejlődve, ott az ilyen magasabb fokú intézkedések bizalmatlanságra és ellen-szenvre találnak. Különben a socialdemokraták rendkívül óvatosak. Ők csak szóval agitálnak és a választási urnánál, de különben minden forradalmi mozgalomtól távol tartják magukat, az ő egész erejük abban van, hogy törvényes eszközökkel harcolnak.

Ime látjuk a nagy különbséget a Kommunistisches Manifest megjelenése óta. Ott hangzott el először Marxnak az a híres mondanása: »Proletarier aller Länder vereinigt Euch!« Azóta a marxismus krízise is bekövetkezett és a német socialdemokratia napjainkban a politikai opportunismusnak hódol.

A continens többi országaiban többé-kevésbé a Marx-féle eszmék hódítottak. Az ipari fejlődés magasabb polczán álló minden országban van ma már socialdemokrata párt. Svájcban és Angliában jelentéktelen, Ausztriában, Franciaországban és Belgiumban erősebb. A socialdemokrata tanok harcosokra találtak még Amerikában és Ausztráliában is s socialdemokrata képviselők a legtöbb parlamentben már helyet foglalnak. A különböző államok socialdemokratái között az érintkezést a nemzetközi socialista-congressusok tartják fenn. Magától értetődik, hogy ezen congressusokon hozott határozatok többnyire csak akademikus jelleggel bírnak. Itt helyén valónak találom, hogy Ausztria-Magyarország viszonyaira socialpolitikai tekintetben kissé bővebben kiterjeszkedjem. Ausztria mint iparállam a socialista-eszméknek termékeny talajt adott. Ottan a parlamentben a socialistáknak két árnyalata foglal helyet: a tulajdonképeni socialisták és a keresztyén-socialisták. De a socialpolitikai alkotások terén Ausztria előbbre van, mint mi vagyunk. Ott a parlament kebelében egy külön socialpolitikai bizottság működik, mely az ez irányú kérdések és törvényjavaslatok kezdeményezésével és ellenőrzésével van megbízva. De Ausztriának közigazgatása és egész bürokratizmusa úgyszólván úgy van berendezve, hogy a politikától lehetőleg távol tartja magát és így ráér dolgozni, mi már abban is jelentkezik, hogy a ministe-

riumok ott nem politikai ministeriumok, hanem hivatalnoki ministeriumok, ott a minister-változások nem okoznak zavart vagy fennakadást. A jogfolytonosság és egyöntetőség az alkotásokban ott nem szenved csorbát, miért is Ausztriában, különösen a mi a socialis közigazgatást illeti, különösen a socialgazdaság (— oekonomia) a hygienia, és a nyilvános segedelem körében igen előhaladtak. A ki az ez irányú intézkedések iránt közelebbről érdeklődik, az olvassa el a párisi, tavalyi kiállítás alkalmából szerkesztett következő című könyvet: »Soziale Verwaltung in Oesterreich am Ende des XIX. Jahrhunderts, aus Anlass der Weltausstellung Paris, 1900. herausgegeben.«

Már most hogyan állunk a sociálpolitikai törvényekkel, alkotásokkal, intézkedésekkel, különösen pedig a munkás-védelemmel? Magyarországon egyuttal a sociáldemokrata eszmék terjedéséről és a pártra vonatkozólag is tennék egy pár megjegyzést.

Magyarországban már 1868-ban kezdett a socialdemokratia szervezkedni, de csak 1873-ban alakult meg Pesten a magyarországi munkáspárt, melyet a kormány feloszlattott. 1880-ban alakult a magyarországi általános munkáspárt. A mozgalom a párt kebelén belül dult küzdelmek folytán nemsokára elaludt. Az 1889-iki párisi congressus hatása alatt újra felébredt; a »Népszava« és az »Arbeiterwochenchronik« megizmosodtak, számos röpirat jelent meg, munkáskönyvtárak és szak egyesületek alakultak. A pártnak nagyobb jelentősége nincs, mert a vezetők egymás között veszekednek. Legujabban, ma már a párt a mezőgazdasági munkások közt is kezd híveket toborozni, de az eredmény nem nagy. Az alföldi, úgynevezett agrársocialismus, melynek hullámai Szabolcsmegyét érintve, a Bodroghözbe is átcsaptak, a sociáldemokratiával nagyon távoli rokonságban áll, mint azt annak idején röpiratomban kifejtettem. De itt ez alkalomból két dologra akarom a figyelmet felhívni: 1. hogy a sociáldemokrata eszmék sohasem fognak parasztságunknál kedvező talajra találni, mert ép az ellenkezőjén dolgozik a mi népünk, mint a mit a sociáldemokraták az ő programjukban felállítanak. A parasztság ugyanis a magánvagyon gyarapítását tűzte ki életcélul, míg a collectivismus és communismus a privat vagyon ellen tör. De 2. ha a földműves osztály soraiba a socialista eszmék befészkelik magukat, ott mindig communalistiko-anarchismussá fejlődnek, mutatta ezt a szabolcsi és a bodroghözi zendülés, mert a föld felosztása, anarchistikus idea és a vagyon és életbiztonság elleni merényletekben nyert kifejezést. Ezen thesisemet, melyet én a gyakorlati életből egy példa után állítottam fel 1897-ben, Sombart Werner, a breslauer (boroszlói) egyetem híres tanára egyik művében 1898-ban tudományosan is bizonyítja. Ugyanis ő azt mondja, »A socialismus és socialis mozgalom a XIX. században« című könyvében, a 44. és 45. lapon:

»Ha az anarchistikus propaganda terjeszkedni kezdett, az mindig falusi helyeken volt észlelhető, így pl. Bakunin-nak eszméi Olaszországban és Spanyolországban a nép közt terjedtek, a hol pedig a földműveléssel foglalkozó népesség valamely önálló mozgalmat indított, ott a mozgalom mindig legalább is az anarchismushoz nagyon hasonlított. Ennek igazolásául ismét Olaszország, Spanyolország és Irlandra hivatkozom.«

Azért nem sikerül Németországban sem, Franciaországban sem a socialdemokratiának a vidéken, falu helyen nagy propagandát csi-

nálni. A Marx-féle socialistikus ideák a nagy iparállamok viszonyai-
ból kifolyólag születtek meg és így főképp az ipari munkások chab-
lonjára van elkészítve. Ez a chablon, akárhogy fordítjuk, a mezőgaz-
dasági munkásokra nem illik rá.

Hogy állunk már most Magyarország socialis törvényhozásával?
Jobban, mint sokan gondolják, mert itt egy egész sorozata van
a socialis törvényeknek, kezdve Szt. István királyunk rendeletétől,
mely a vasárnapi munkaszünetről szól. Egy igen érdekes füzetre
hivom fel a figyelmet, a melyet a magyar jogászegylet 1897-ben
tartott gyűlésén mutatott be dr. Szakolczai Árpád, czíme »Magyar-
ország socialis törvényhozása«. Természetesen 1893-ig jutott csak, az
1893-iki t.-czikkig: »a munkások védelme és az ipar felügyelete intéz-
ményéről«. 1893—97-ig nem volt socialis alkotásunk, azóta 97-ben
egy, 98-ban három, 99-ben kettő, 1900-ban négy, a földművelési
ministernek hires törvényei és 1901-ben egy, mely szintén nagyon
fontos, a közsegélyre szoruló hét éven alóli gyermekekről szóló, 1901:
XXI. törvényezikk.

Tehát, a törvények egész sorozata van meg. Egyik-másik
talán elavult, javításra szorul, de a mi a főbaj a mi törvényeinknél
egyáltalában, hogy azok vagy nem kellőleg, vagy egyáltalában
nincsenek végrehajtva és ezen állapotot én sokkal rosszabbnak
tartom, mintha egyáltalában nem volna törvényünk, mert Magyar-
országon sokaknak tudatába ment át észrevétlenül az a véle-
mény, hogy a törvényeket azért hozzák, hogy azokat ki lehessen
játszani.

A mi a munkásvédelmet illeti, ez nálunk nem áll oly rosszul,
mint sokan gondolják, csak végre kell hajtani a törvények azon intéz-
kedéseit, a melyek életrevalók, azokat pedig, a melyek nem felelnek
már meg a mi változott viszonyainknak, de talán egyáltalában nem
illettek a mi viszonyainkhoz, mert más, idegen példák után alkal-
maztattak, azokat meg kell változtatni és akkor elmondhatjuk azt,
hogy Magyarország munkásvédelem tekintetében megtette a köteles-
ségét és nincs mit röstelnie különösen a vele közösségben élő
Ausztriától. Hogy csak egyet említsek fel, a betegsegélyző pénztárak
intézménye nálunk jobb, mint a hire, azért is jobb, mert Német-
ország- és Ausztriában a balesettel kezdték meg, Baross pedig beteg-
segélyezéssel, a mi fontosabb, a mint azt ott és nálunk is a tapasztalat
bizonyította. Csak egy tévedés történt és itt is áll az, hogy »expe-
rientia te de plura docebit«. Az ipartestületi csoportoknál kezdték és
alakítottak ipartestületi segélypénztárakat. Ilyen van jelenleg 101.
Kerületi pénztár (Ausztriában Distriktskasse) van 97, gyári és vállá-
lati 158, magánegyesületi pedig 57. A kerületi pénztárakra kellene
a fősúlyt fektetni és pedig azokat járásonként szervezni. Most készül
a kereskedelmi ministerium kebelében egy reformjavaslat, tudniillik
a régi törvényjavaslatot át akarják dolgozni. Az új törvényjavaslat-
ban legalább is minden fősolgabirói járásban kellene egy kerületi
pénztárt felállítani, ez volna körülbelül 450 ilyen pénztár, a mely
megfelelne a mostani összes kategoriájú létszámnak.

Végül egy kérdést kell érintenem, mely a jelenkor socialista moz-
galmainál fontos: honnan magyarázható a socialdemocratiának hatá-
rozott vallásellenes iránya? Sombart a vallásellenes magatartást két
forrásra vezeti vissza, egy elméletire és egy gyakorlatira.

Az elméleti álláspont szerinte a »felvilágosodás« öröksége, mely különösen a 60-as és 70-es évek atheistikus irodalmában nyert kifejezést. Hozzáteszi azonban, hogy a dogmatikus atheismus, mely a Marx-Engels-féle felfogásban találta meg tetőpontját, ma már túlhaladott álláspont. Ugyanis ma már a tudománynak bármely színezetű számbavehető képviselője nem állithatja komolyan, hogy a tudomány az »atheismust« követelné, a vallást pedig kizárná. Évvel tehát a socialista tömeg a vallással szemben szabad és független lehetne, ha gyakorlati okok nem játszanának közbe. Ugyanis az egyház vagy maga gyakorolta mindig a hatalmat, vagy pedig a hatalommal tartott, innen származott, innen ragadt át a socialista tömeg ellenszenve a hatalom képviselőiről az egyház képviselőire, a kik a socialis harcban többnyire a hatalom mellé, tehát a tömeggel szembe állottak. Abban a pillanatban, a melyben az egyház socialiter indifferens lesz avagy maga socialpolitikával foglalkozik, megszűnt vallásellenes magatartásának gyakorlati oka (az elméletnek úgy sincs alapja.) És itt helyénvaló a socialismus azon árnyalatáról beszélni, melyet tágabb értelemben keresztyén socialismusnak, szűkebb értelemben pedig katolikus socialismusnak nevezünk.

A keresztyén socialismus régebbi keletű Angliában és Németországban, újabb keletű Ausztriában, csak az a sajnálatos, hogy időnkint ugynevezett antisemitikus vonásokat ölt magára, mi által csak a socialis reform oldala szenved csorhát, ugyanis socialis reformokat csak általánosítani lehet, egyeseknek kizárása ellenkezik a socialis gondolattal.

Az ugynevezett katolikus socialismus első kezdeményezője 1848-ban Ketteler volt, a későbbi mainzi érsek, a ki prófétai buzgósággal előzte meg Lassalle és Marx óvásait a fennálló gazdasági rendszer bizonyos kiáltó igazságtalanságai ellen. De ezen irány hatalmas lökést és megerősítést nyert XIII. Leó pápa nevezetes »Rerum novarum« encyclicája által. Ezen irat a katolikus egyházban a sociologikus tanulmányok valóságos renaissance-át eredményezte, mert nemcsak hatalmas ösztönző, de egyuttal egy értékes vezetőjévé vált mindazoknak, kik e kérdésekkel foglalkoznak. Ezen idő óta a katolikus socialismus terjed, a munkások és elhagyottak érdekében pedig emberbaráti intézmények lépnek életbe, melyeket mind egy gondolat vezet: a felebaráti szeretet.

Bármit mondjanak és bármint ítéljenek is egyesek XIII. Leó fentjelzett encyclicájáról, az az egy tény nem tagadható, hogy ezen hatalmas műnek megjelenése socialpolitikai tett volt, mely a föld összes katolikusainak irányt szabott a socialis kérdések egyöntetű felfogására és az alkotások egyirányú eszközlésére.

III. A socialismus jövője.

És most áttérek a kérdés harmadik, utolsó és befejező részére: a socialis kérdés jövőjére. A mi korszakunkat három nagy mozzanat jellemzi: 1. a technika haladása különösen a villanyosság terén, 2. az irodalmi termékek, különösen pedig a könyvek és ujságok általánossá tétele, 3. pedig intézmények létesítése, hogy a munkások és azok családjainak sorsát javítsuk, a gazdasági nevelés és a szövetkezés által. Gladstone helyesen fejezte ki magát, ezen

korszakról beszélve, hogy »ez a munkások korszaka«, és tényleg, a mint azt a philosophus Ruskin is mondja, soha sem mutattak a magasabb osztályok annyi szeretetet és rokonszenvet az alacsonyabb osztályokkal szemben, mint a mai napokban. De viszont azt is el kell ismerni, hogy maguk a munkások is nagyobb erőlködést tettek, mint valaha, hogy az individualismustól megszabaduljanak, a melynek nyomása és hatása alatt tényleg szenvedtek. Ezért is látjuk, hogy ha a munkások szabadon szövetkeznek egymással természetes úton, nem pedig a kényszer útján, boldogulhatnak, mert tudatára jönnek annak, hogy ki-ki a saját jólétét emelheti, a nélkül, hogy a máséból el kellene venni, s ezt mind el lehet érni munkával, takarékossgal és bölcs előrelátással. A keresetét öregbitve, a fogyasztást mérsékelve. Példa rá Anglia.

A francia forradalom (1789-ben) a harmadik rendnek diadala volt a nemesség felett, a mint az általánosan ismeretes. A nagy hiba, a melyet ez diadalmámoreában elkövetett, az volt, hogy a negyedik rendről, a munkásosztályról megfélemedezett és így látjuk, hogy ez a hatalom 1830-ban összeroskadt, mert nem volt azon egészséges elven fölépítve, hogy egy kormánynak még akkor is, ha egy osztály által lett megállapítva, első kötelessége mindnyája részére kormányozni, s mindnyája javára.

Az 1848-iki francia forradalom a nép szavazatát, a nép hatalmát, melynek akarata mindig bizonytalan, ingadozó, legtöbbször könnyen befolyásolható, gyakran túlságosan fölizgatható, nyilvánította uralkodónak. Amint látjuk, az általános szavazati jog egy oly postulatuma, mely mindig jobban előtérbe lép, de kétélű fegyver lévén, ennek behozatala roppant nagy óvatosságot követel. Az általános szavazati jog érett népet tételez föl, annál lehet alkalmazása áldást hozó, máskülönben csak fölforgató jelleget ölthet magára. A jövő azoké lesz, a kik a nagyobb tömegeket képesek lesznek vezetni, őket a nagy emberek erényeivel megaczelosítva, és pedig a mértékletesség, az előrelátás, az igazi testvériség vagyis a szabad szövetkezés által, de anélkül, hogy őket a gyűlöletre vagy irigységre izgassák. És azt hiszem, hogy a nagy tömegek szívesen is hagyják magukat vezettetni, ha vezetőik nem igyekeznek őket minden áron politikai, nemzetiségi vagy vallásfelekezeti ligákba és szövetségekbe erőszakolni, mely szövetségek többnyire csak kisebb ambíciók kielégítését czélozzák; szívesen fogják magukat vezettetni, hogyha a vezetők őszinték és önzetlenek lesznek. Igyekeztem végigtekinteni azon nagy processuson, melyet mi socialismusnak nevezünk és mely nem egyéb, mint a munkásosztályok sorsának javítására irányuló törekvés. Az emberi természetben megvan ez a vágy, megvolt és meglesz mindig és ha ebből valami teljesül, akkor ez a jobb sors (helyzet) utáni vágy csak nő. Hogy a capitalismus, ezen napjainkban sokat támadott intézmény, csak egyesek javára szolgál, nem áll, mert a mi az egyesek előnye, azt látjuk a világ fennállása óta, többnyire később a köz javára szolgál. A capitalismus többet használt a culturának és az emberiségnek, mint gondoljuk.

Hisz a trustok is, ez a legújabb jelenség a gazdaság terén, mely némelyek szerint, a collectivismus, az államsocialismus felé egyengetné az utat, azt bizonyítják, hogy a mai társadalom még képes a concurrentiát a maga kerékvágásába visszaszökkeníteni és a termelés anarchiájának gátat vetni. Mert épen a trustok által szabályoz-

zák és szervezik a termelést. Az egyes világpiacok nagy kiterjedése, a hitelnek nagy tágíthatása, a tőkének óriási növekvő képessége, a közlekedési eszközök tökéletesedése mutatják azt, hogy a Marx és Engels által kilátásba helyezett krízisek nem fognak bekövetkezni és sociális fölfordulásnak még csak ideája is ki van zárva.

Az 1848-iki forradalom kudarcza és később a communenek csalódásai mutatják a proletariatus tehetetlenségét, az államrudat terrorismussal tartani. Sőt azt bizonyítják, hogy az erkölcsi oldal a gazdasági fejlődéssel szemben is figyelmet érdemel: a trades unionsok, az azokat vezető férfiaknak jelleme annak bizonyító ereje. A munkásosztálynak saját kebelében kell a socialis eszmét és gyakorlatot meghonosítani. És ebben az értelemben a socialis kérdés mindenek előtt erkölcsi kérdés. A munkások csak akkor szabadok, ha önmagukat képesek kormányozni. Igyekeztem bebizonyítani, hogy az erkölcsi mozzanatok távol állottak az u. n. tudományos socialismustól; ahhoz kell az a magasabb felfogás, az a jól eső humanismus, melyet magánál Smith-nél és az utopistáknál láttunk.

A socialismus veszedelme, mondja Deschanel, a francia képviselőház elnöke és a szövetségi eszme bátor és szókimondó harczosa, a tudatlanságtól jön. Nem kell azt sem gáncsolni, sem gyűlölni, a mi gyermekes, hanem loyalian tanulmányozni. »A collectivismust tanulmányozni,« mondta különben már Schäffle, »egyike a legnagyobb és legconservatívabb feladatoknak«. Nincs annál fontosabb az emberiség jövőjére nézve. A socialismus, mint láttuk, tulajdonkép egy erőteljes óvás a létező bajok ellen, de mint socialis átalakulásnak kísérlete, el van ítélve. Az ideális állapot az lesz, ha a munkások maguk fogják sorsuknak elintézését békés úton kezükbe venni. Az emberiség nagy gőzkazánjában, melyben a socialismus tartja fenn a tüzet, van egy biztossági szelep; ez a socialis reformok higgadt, következetes sorozata, melyet minden ország gépészei: a vezető államférfiak és a törvényhozás a saját népe javára vagy kárára kezel. Az az ország fogja a socialis kérdést, — mely meg nem szűnik, míg emberek élnek, — legjobban megoldani, a mely az okos socialis reformok terén legtovább fog haladni, vagyis, a mint a bevezetésben mondtam, a legnagyobb okosság mindig az igazságosság és fennálló rend megtartására egy oly törvényhozás mindig a legjobb alap, mely az egyes társadalmi osztályoknak napot és szelet egyaránt oszt el.

Gróf Mailáth József.

Barsmegye gazdasági leírása.

II.

II. Különös rész.

Bars vármegye fémbányászata *) az alsó magyarországi bányavidékhez tartozik, melynek hét alsó magyarországi bányavárosa között első helyen áll Körmöczbánya, sz. kir. főbányaváros és Ujbánya. A fémbányászat ma, fájdalom, csakis a vármegye északi sarkában, a turócz-, zólyom- és barsmegyei vizválasztók között fekvő Körmöcz sz. kir. és főbányaváros területére és ennek közvetlen környékére szorítkozik. Keletkezésének ideje bizonytalan s a mennyiben a várost több ízben tűzvész pusztította el, és ilyenkor a levéltárak is elpusztultak, a régi bányászat történetéből csak igen kevés adattal rendelkezünk. Kétségtelen, hogy időszámításunk első századaiban Körmöcz város területe már élénk bányászat színhelye volt és a műveléseknek folytonos terjeszkedésével legnagyobb kiterjedését a XVII. és XVIII. században érte el, mely időben a bányászat megközelítőleg 5 km. hosszú és 2·5 km. széles területet ölelt fel, de mivel a műveléseknek a mélységbe történt lehatolása következtében a beömlő bányavizek azoknak folytatását sok helyen lehetetlenné tették, a XIX. században a bányászat kiterjedése már majdnem felényire csökkent.

A bányászat kezdetben kizárólag magán kézben volt, és csak a XV. és XVI. században bekövetkezett mostoha viszonyoknak tulajdonítható, hogy a kincstár, Körmöczbánya terhein könnyítendő, 1545-ben a legalsó bányarészt, az úgynevezett mély altárót minden jogaival együtt a várostól átvette. 1593-ban, megint csak a viszonyoknak kényszerítő befolyása alatt, a kincstár bányabirtoka a jelenleg is még művelés alatt álló »Goldkunsthdlgung« vagy jelenleg Ludovika-akna bánya néven ismeretes bányarészszel gyarapodott; és idők folyamán — többnyire a kincstárral szemben felhalmozódott tartozások fejében, — a legtöbb bányabirtok a kincstárra szállott át, míg 1893-ban a városnak utolsó bányabirtoka, az úgynevezett Rózsabánya csere útján, az 1900. évben pedig a dr. Rapaport Arnold tulajdonában volt »Körmöczi egyesült Károly és városi bánya« vétel útján a kincstár tulajdonává lett, úgy hogy jelenleg az egész körmöczi bányaterület a kincstár tulajdona.

A körmöczi bányadalom két bányaterületre oszlik, az északnyugatra (Ludovika-aknai bányamezők) és a dél-keletre (Nádor-aknai bányamezők), mely területeket a nagy Kalváriahegy augit-andesitje választja el egymástól.

*) A körmöczbányai bányászat leírását zarándi Knöpffler Gyula urnak, a kir. bányahivatal főnökének köszönöm.

Az észak-nyugoti telérvonulat Jánosrét község határától János-hegy községig terjed, hossza mintegy 4000 m. Főtelére a hatalmas Schrömen-telér éjszak-keleti csapással és dél-keleti düléssel, vastagsága helyenként 60 m.-re is tehető. Ez a telér éjszaki folytatásában több részre oszlik. A főteléren kívül úgy fedűjében mint fekűjében számos mellék ér is ismeretes, de ezek vastagsága 0·2—1 m. között váltakozik.

A telérek mellék közete általában zöldköves módosulatú andesit, míg töltményüket kizárólag pyritekkel gyéren impregnált quarcz képezi, melyben az arany véghetetlen finom — nagyítóval sem látható — szemcsékben van elszórva. A telérek nemes fémtartalma különböző. Általában azt tapasztalták, hogy a vékonyabb mellék erek dúsabbak, mint a hatalmas Schrömen ér, mert míg amazok anyagának egy tonnájából 10—12 gr. arany is nyerhető, a Schrömen-telér fémtartalma tonnánként legföljebb 3—4 gramm.

Az észak-nyugati terület jelenleg csak 3 aknával rendelkezik, a 180 m. mély Ludovika-aknával, a 270 m. mély Mária-aknával és a majdnem 400 m. mély Anna-aknával, számos aknáját már régen betömték, vagy összetörték, befödtek. A nevezett három aknán szállítják a bányaterményt, és pedig a Ludovika-aknán villamos erővel, a másik kettőn pedig vízerővel. A bányabeli szintes szállításra vasút szolgál.

A dél-keleti telérhálózat közvetlenül Körmöcz város alatt terül el, hossz kiterjedése majdnem 2000 m., szélessége pedig 1000 m. Ez a bányaterület számos telérnek és vékonyabb erecskének össze-vissza szőtt hálózatából áll, melyeknek vastagsága 0·1—0·2 m.-től legfőbb 2—3 m.-ig terjed, csapásuk hol éjszak-nyugati, hol éjszak-keleti, s dülésük is különböző. Főteléreknek tekintendők az ércz-telér, az aranyér, Zsigmond-telér, György agyag-telér, Nepomuk-ér, Ilona-ér és Gyula-erek, melyek átlós erek által mind kapcsolatban vannak. A tellérek mellékközete itt is zöldköves módosulatú andesit, csak hogy a mellék közet ritkán van élesen elválasztva a telérek töltményétől és mivel szintén pyritekkel van impregnálva, azt bizonyos kiterjedésben többnyire a telérek quarczos anyagával együtt fejtik. A telérek településének ezen sajátosságánál fogva, azok fémtartalma igen különböző, mert míg helyenkint több kg.-nyi mennyiségben 4—5%-os aranyérczeket nyernek, addig tonnánként csak 1 gr. aranyat tartalmazó bányaterményekkel is be kell érniök.

Általánosságban az aranytartalom tonnánként 3—4 gr.-ra tehető. Ennek a területnek két aknája van, a 110 m. mély Nándor-akna és a 160 m. mély Ferencz-akna, mindkettőnél a szállítás gőzerővel történik, míg a bányabeli szintes szállításra ezen területen is bányavasút szolgál.

A bányászat jelenlegi legmélyebb tárója az Ó-Mélyaltáró, mely a bányavizek levezetésére és a légkeringés előmozdítására szolgál. De a művelések már a megelőző századokban ezen altáró alá hatoltak, s a vizeket az altáró szintjére kellett emelni, a mi sok nehézséggel és tetemes költséggel járt, annyira, hogy ez idővel a mély művelések teljes beszüntetését vonta maga után. A mélységnek zavartalan kiaknázhatósa végett 1841-ben 240 m.-rel mélyebben fekvő altáró — Nándor altáró — hajtását határozták el és kezdték meg, melyet 4 légakna közbevetelével kereken 12.600 m. hosszúnak terveztek.

Nyílása a Garam völgyében van, végpontja pedig a Schrömen-telér harántolási pontja. A munka időközben 20 évig szünetelt s így a légaknák közötti összelyukasztás csak 1899-ben következhetett be, míg a tervezett hosszak a kihajtását az 1901. évben fejezték be. A Schrömen-telér még harántolva ma sincs.

A körmöczi bányadalom tehát ez idő szerint bár magas fémtartalmú aranyérczet is termel, de a termelésnek legnagyobb kontingensét az aránylag igen kevés nemes fémet tartalmazó úgynevezett zúzó érczek teszik.

A szórványosan előforduló aranyércznek anyaga quarcz, mely pyritok mellett 2—5% szabad aranytartalommal bír. A körmöczi foncsorarany 1000 súlyrészben 620—640 súlyrész szinaranyat és 380—360 súlyrész szinezüstöt tartalmaz.

Zúzóércz a telérek töltményének az a része, melynek aránylag csekély fémtartalma közvetlenül már nem nyerhető ki, hanem csak megfelelő előkészítés és töményítés után szolgáltat hasznosítható terményeket.

Körmöczbányán a zúzóérczeknek előkészítése zúzóművekben történik, de a múlt évben már Honntington-féle örlőmalmok is voltak üzemben.

A Ludovika-aknai zúzóérczeket hat közönséges zúzó dolgozza fel, a Nándor-aknai bányamű terményeit egy kaliforniai rendszerű zúzóban készítik elő.

Az üzemben lévő hat közönséges zúzó, melyeket a 16.000 méter hosszú, a turcseki fővízvezetékéből nyert vízerő hajt, 240 drb egyenként 110—130 kilogramm súlyú törővassal dolgozik, mely vasak egyenként és naponként 0.22—0.28 tonna zúzóérczet képesek 0.2 mm. szemnagyságú lisztté feltörni. A felzúzást víz alatt teljesítik. Egy tonna Ludovika-aknabeli zúzóérczből 1.2—10 gr. zúzóaranyat nyernek.

A Ludovika-aknai zúzóércz 0.8—2% színport ad, 100 kg. színporban van 15—150 gr. aranyos ezüst. 1 kg. aranyos ezüstben pedig 80—140 gr. szinarany.

A villamos erő által hajtott 40 drb egyenként 375 kg. súlyú forgónyíllal felszerelt kaliforniai zúzó a Nándor-aknai bányatermények feldolgozására szolgál. Ezekből a terményekből, melyek lágyabb anyagból valók, egy nyilván naponként 1.8—2.0 tonnát képes 0.2 mm. szemcsenagyságra összezúzni.

A közönséges és a kaliforniai zúzó üzeme között az a lényeges különbség, hogy míg amazokban a zúzóérczek szabad aranyát ponyvával és kézi szerkével választják ki és csak azután foncsorozzák, addig a kaliforniai zúzóban a foncsorozás már a zúzóköpüben történik olyképen, hogy egy önműködő adagolókészülék segítségével a köpükbe folytonosan kismennyiségű higanyt bocsátanak, mely a víz által teljesített zúzásnál keletkező hullámozás közben a feltárt fémszemcsékkel érintkezésbe jön és azokkal aranyfoncsorra alakul. Ezt a foncsort a zagygyal együtt a víz hullámozása a köpükből kisodorja és ez a köpük előtt elhelyezett foncsorozott rézlemezekre reá rakodik. A foncsort a lemezekről hetenként kétszer kaparják és mossák le és golyókba sajtolják.

Egy tonna Nándor-aknai zúzóérczből 1.5—2.5 gr. foncsoraranyat nyernek.

A Nándor aknai zúzó érczek 2—3% színport adnak, 100 kg.

szinporban van 7—8 gramm aranyos ezüst 1 kg. aranyos ezüstben 150—200 gramm színarany.

Az érczelőkészítési berendezések között a kaliforniai zúzó szolgáltatja a legkielégítőbb eredményeket, mivel egyrészt ugyanazon idő alatt nagyobb tömegeknek feldolgozására alkalmas, más részt pedig az eredmény is legalább 15—20%-kal nagyobb. Nagyon kevés kézi munkaerőt igényel és ez által az előkészítés költségei a minimumra szállanak alá. Míg ugyanis a közönséges zúzóknak egy tonnának előkészítése 3·30—3·50 koronát igényelt, addig a malmokban az csak 1·60—1·70 koronába, a kaliforniai zúzóban pedig csak 0·80—0·90 koronába kerül.

A körmőczi bányászatnál tehát igen szegény bányaterményekkel van dolgunk, minélfogva ez csak akkor nyerhet nagyobb lendületet, ha képesek leszünk bányáinkban nagy tömegeket olcsón termelni s ezen tömegeket olcsón és a legnagyobb eredmény biztossá tásával feldolgozni.

Az első követelmény beváltása céljából épül a Nándor altáró, mely által a bányavizeket levezetve, a Mély-altáróig terjedő 210 m. tömeg szükség szerinti arányban lesz megtámadható. Ez a kedvező helyzet a legjobb esetben is csak 10—12 év múlva fog bekövetkezhetni.

Az érczelőkészítésnek megfelelőbb berendezése már jelenleg is számmottevő haszonnal járna, a Nándor altárónak előrehaladásával pedig feltétlenül szükséges lesz. Azért a Ludovika aknai közönséges zúzó helyett is egy megfelelő, 60 drb forgó nyillal felszerelt kaliforniai zúzó felállítása szükséges, mely által nemcsak a fémkihozatal jobb, de általa a költségek is tetemesen csökkennek s ilyképen a bányadalomnak jelenleg el nem kerülhető veszteségei nagymértékben kisebbednek.

A körmőczbányai bányadalomnak 1900. évi eredménye a következő:

Feldolgozott aranyérczet 150·94 kgr., zúzóérczet 37·660 tonna súlyban. Ebből nyert színaranyat 63·5422 kg. színezüstöt 164·8410 kg. súlyban. A fémek teljes értéke 229·138 K. 95 fill. Az alkalmazottak száma 786. Az összes kiadások 437·782 K. A bányászat összes bevétele 230·228 K. 80 fill. Fizetésekre és munkabérekre kiadott 284·466 K. 34 fillért. Az összes veszteség 197·553 K. 20 fill.

A pénzverőnek berendezését és üzemét az iparvállalatok során fogom bemutatni.

Kőszénbányászatunk ma még csakis a fenyőkosztolányi bányászati üzemre szorítkozik, bár úgy G.-Szt-Benedek, mint G.-Szt-Kereszt táján nagy köszéntömegek várják egy gazdagabb kor hasadását.

A fenyőkosztolányi szénbánya feltárását 1859-ben engedélyezte a bányahatóság. A bányaterület az 1859. évig a kistapolcsányi uradalom területéhez tartozott, ekkor azt akkori tulajdonosa Gerson és Lippmann cégnek 5000 frtért örök áron eladta, kik a művelést megkezdték. A tulajdonosok 8 évig tárna-bányaműveléssel dolgoztak és a szén minőségét és mennyiségét tekintve kellő eredménnyel; de mert a bánya közelében nagyobb fogyasztó ipartelepek nem voltak, és maga az egész Zsitvavölgy sem birt még sem vasúttal, sem pedig járható utakkal, a bányászati üzem a szállítási nehézségekkel nem birt megküzdeni és e miatt a bányászati művelése lehetetlenné vált. Tulajdonosok a bányát

1876-ben adták el Szendropp berlini tőkepénzesnek és társainak. Szendropp és társai a művelést akna-telepítéssel igyekeztek fejleszteni és a felszínről lefele 60 méter mélységű aknát vájtak. De a tulajdonosok inkább arra gondoltak, hogy a bányát drágábban tovább adhassák és nem arra, hogy azt művelés alá vegyék.

Vevőt azonban 1894-ig, tehát 16 évig nem találtak s a bányauzem csak tengődött.

Az 1894. évben alakult egy részvénytársaság, mely Viktória nevet vett fel s a bányát megvette. Ez félmilliónyi befektetéssel a bányát kiépítette s az üzemet kibővítette.

De a régi rossz kezelés folytán keletkezett tüzek, vizek és bányabeomlások folytán támadt akadályokat nem voltak képesek legyőzni, a kezelés is lelketlen volt s így a bánya jövedelmezősége ismét megfeneklett.

A mint elfogyott a pénz, a bánya ismét gazdát cserélt és így jutott az 1900-ban József Agost kir. főherczeg birtokába, ki a bányát a részvénytársulattól 130.000 koronáért megvette. Így került vissza 41 év múlva a kőszénbánya a kistapolcsányi uradalom tulajdonába.

A bányát újból meg kellett az uradalomnak hódítani. A tüzek és vizek legyőzése volt a főczél és e küzdelem rövid idő alatt fényesen sikerült.

Ma két oly telep van feltárva, melyen a közlekedés teljesen biztos. A feltárt széntelep 800 m. hosszú a két telepben, vastagsága 2—3 méter, mennyisége 4,000 000 métermázsá. Megjegyzem, hogy a földtani alakulás szerint 20—30 millió métermázsá szén tárható még fel.

A szénképződés neogen. Jó minőségű fűtőszén ez, melynek kalóriája 4500—5200-ig terjed.

A bányatelep regényes fekvésű, hegyi erdő közepén fekszik. Van rajta 8 üzembeli és 12 lakóház, 1,650 kilométer földalatti és egy földszinti szállító pálya, 11,700 kilométer lóvasuti pálya, mely a telepet a kistapolcsányi vasutállomással köti össze. Van 2 gőzkazánja 16 lóerőre, 1 gőzgép 8 lóerőre, 2 szállítógépe 34 lóerőre, 90 bányakocsija, 2 vizemelő gépe 40 lóerőre, 1 szeleltető, 1 osztályozó és 1 teljesen berendezett javítóműhely.

A bányában alkalmazott személyzet 1 bányakezelő, 2 felőr, 1 felvigyázó, 1 gépész, 1 raktáros, 2 kovács, 1 ács, 1 asztalos, 140 férfimunkás és 16 nőmunkás.

Termelőképesége a bányának ma évi 3000 vagon.

A bányamunkásoknak társpénztára van, melynek mai vagyona 10.623 korona.

De a bányauzem még most sem mutathat fel jövedelmet; ennek oka a magyar ipar szomorú helyzete.

Ez a bánya lenne hivatva a felvidéket tüzelőanyaggal ellátni, de nem képes versenyezni az olcsó fuvarral beözönlő porosz és ostraui szénnel.

Az uradalom a magyar államvasutakkal van tárgyalásban évi 1800 vagon szén átvétele iránt, ha ez sikerül, akkor a további jövedelmező művelésnek alapja meg lenne vetve és sok munkás maradna tüzhelyénél, ki most kénytelen megragadni a vándorbotot.

A föld mélyében rejlő kincseink bemutatása után bemutatom a természetnek azokat a vízi erőit, melyekben a gondviselésnek a szen-

vedő ember iránti gondossága nyilatkozik. Ezek Szklenó és Vihnye fürdők gyógyító erejű forrásai.

Szklenó *) 382 m. magasban a tenger vízszintje fölött, a Garamvölgynek egyik Geletneknél torkoló mellékvölgyében fekszik, lombos és fenyves erdők által fedett hegyek védik minden szél ellen. Maga a fürdő a Tepla patak jobboldalán fekszik, annak lakó- és fürdőházai gyönyörű nagy árnyas park közepén szétszórva fekszenek. Szklenó az ország egyik legrégebb fürdője, melynek climája enyhe, egyenletes. Számos forrása van, melyeknek hőmérséklete 37—53,3° C. között váltakozik.

Fürdői a lakóépületekkel össze vannak építve s azok legtöbbször nagy tükörfürdők, de kád- és kőfürdői is vannak. Legnagyobb nevezetességű természetes gőzfürdője, melynek vize sziklahasadékból fakad. Ez a víz a Karolina-barlangban 40—42° C. hőmérsékletű, és annak üregét 38° C. vizgőzzel telíti. Az »uri«, »herceg«, »császár«, »Zipser«, »Mária« házban és a nagy vendéglőben 70 szoba áll a vendégek rendelkezésére, azokon kívül a közelfekvő község házaiban is kaphatni lakást.

Szklenónak langyos és meleg hévforrásai, enyhe climája, üde levegője sokféle betegségben bizonyultak eredményeseknek. Nemcsak a csúsz, köszvény, csont és bőrbántalmak, hanem az emésztő és légzőszervek bajai is, az idegbajok és a kimerülés is Szklenó-fürdő indiciójának körébe tartoznak.

Vihnye fürdő 310 m. magas, a festői szép Garamvölgy egyik kies mellékvölgyében Selmezbánya várossal határosan fekszik egy kis völgykatlanban, melyet minden oldalról lombos és fenyveserdőkkel borított hegyek védnek a szelek járása ellen. A régi 38,3° C. forrás vize nem volt elegendő, hogy a megnagyobbítandó telep követelményeinek megfelelhessen, azért Selmezbánya város, a fürdő tulajdonosa, az 1882-ik évben Zsigmond Vilmos által ártézi kutatású kutatást, mely nagy mennyiségben önti a 35° C. hévvizet. A nagy vízbőség hatása alatt az 1882—1886-ik években bővítették ki a fürdőtelepet. Ennek a telepnek központjául még mindig a »régifürdőház« szolgál, ebben vannak a társalgó, a táncsterem, az étkező helyiségek, kávéház, 50 vendégszoba, két kisebb családi tükör- és négy kád-fürdő. A ház előtt elterülő hársfasétahely a vendégek gyűlhelye. Néhány lépésre a régitől áll a díszes »új fürdőház«, mely csak fürdői célokra szolgál; egy nagy közös és 12 kisebb medence cementből és márványból, azonkívül itt vannak a hidegvíz-gyógyászati alkalmazására szolgáló helyiségek; ezt üvegfolysó köti össze az új lakóépülettel, melyben kényelmesen berendezett 36 szoba áll a vendégek rendelkezésére. Szemben a régi fürdőházzal a hársfasétánytól csak az út által elválasztva van a nagy »Hell-ház« szálloda 51 szobával. Ezekon kívül még 8 csinos villában és néhány egyszerűbb házban 70—80 kiadó szoba található. Az intézeti épületek mögött terül el a fenyvesliget, melyből jobbra-balra messzemenő sétautak vezetnek a lombos és fenyveserdőkkel borított hegyek csúcsaira, a honnan elragadó kilátás nyílik a Garamvölgyére a barsi, turóczi, és zólyomi hegyekre. A régi fürdőház és Hell-ház előtt elterülő parkból jól ápolt utak vezetnek a geológiailag nevezetes »kőtenger«-hez s onnan a fenyvesekbe.

*) Dr. Boleman István: *Magyar fürdők és ásványos vizek*. Budapest 1896.

A két hévforrás vizét most egyesítetten vascsövekben vezetik 36·2° C. hőmérséklettel a fürdőházakba és onnan a medenczékbe és kádakba. A kőtenger aljában fakad a 3—4° C. Angyalforrás, melynek üde, tiszta vizét vascsövekben vezetik a telepre, melyet így a legjobb ivóvízzel látnak el.

A vasas hévvízen kívül Vihnyének még jó fekvése, egészséges levegője, kiterjedt erdőségei is jelentőséget kölcsönöznek és mint klimatikus hely is ily módon figyelmet érdemel.

Több évszázadra terjedő tapasztalat kimutatta, hogy a viihnyei fürdő leginkább három betegségcsoport ellen használható nagy sikerrel u. m.: anaemia és chlorosis, az idegbántalmak és a női ivarszervek megbetegedései.

Van a vármegyének még egy becses forrása is, a *bükköskúti Albert-forrás*. A Garam jobb partján a hegység aljában, Bükköskút község határában nagy erdőség szélén fakad a savanyúvíz-forrás, melynek vize úgy Barsban, mint a közeli vármegyékben kedvelt élvezeti ital, a mely egyuttal anaemikus és dyspeptikus bajoknál mint gyógyító víz is bevált.

Áttérek a vármegye *földművelésügyi* viszonyainak ismertetésére. Művelési ágak szerint a vármegye területén az 1900. évben a következőképen oszlott meg:

A művelési ág	Kat. hold	%-ban	Az országos %
Szántó	206·964	43·86	42·81
Kert	6·368	1·35	1·34
Rét	42·403	8·99	10·19
Szőlő : beültetett	1·975	0·42	0·69
» parlag	1·285	0·27	0·30
Legelő	29·676	6·29	13·03
Erdő	166·149	35·21	26·60
Nádas	62	0·01	0·29
Nem termő	17·011	3·60	4·75
Összesen	471·893	100·00	100·00

A vármegye tehát az egyes művelési ágak szempontjából majdnem teljesen megközelíti az országos átlagot. A különbség, hogy az erdő, a legelő és a terméketlen terület együtt üt meg az országos átlagot, de ez a különbség mindhárom gazdasági ágazat szempontjából a vármegyének előnyére van.

Azt a törekvést, hogy a vármegye mindinkább értékesítse a föld erejének örök forrását, élénken igazolják az idők során teljesített feljegyzések. A főbb művelési ágak által elfoglalt terület ugyanis a következő változást mutat.

Volt katasztrális holdakban :

	szántó	rét	legelő	erdő
1847-ben	232.318	40.413	44.664	194.512
1865-ben	176.450	52.497	40.631	181.628
1891-ben	199.756	42.863	29.730	165.661
1900-ban	206.964	42.403	29.676	166.149

Az összes mivélés alatt álló terület a gazdaságok jellege és nagysága szerint az 1900. évben a következőképen osztott meg:

A gazdaságok jellege és nagysága	A gazdaságok száma	A gazdaságok területe mivélési ágak szerint								Összesen
		szántó-föld	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas	nem termő	
		katasztrális hold								
Tulajdon . . .	22·346	134·957	4·844	28·000	3·019	7·806	32·629	27	3·656	214·933
Haszonélvezeti	564	4·775	258	934	35	727	21·117	—	378	28·224
Haszonbér . .	485	24·951	337	2·616	40	1·647	6·402	17	966	36·970
Vegyes . . .	2·407	44·760	961	7·774	484	4·070	16·048	—	1·209	75·306
Együtt . . .	25·802	209·443	6·400	39·318	3·578	14·250	76·196	44	6·209	355·436

Ebből:

törpe gazd. 5 holdig . . .	14·579	16·996	1·728	4·044	1·072	646	120	1	626	25·233
kis gazd. 100 holdig . . .	11·029	111·757	3·399	26·300	2·118	4·637	3·045	8	1·966	153·230
közép gazd. 1000 holdig .	154	39·550	571	3·395	123	2·694	5·231	13	1·268	52·845
nagy gazd. 1000 holdon felül .	40	41·140	702	5·579	265	6·273	67·800	22	2·349	124·130

Az egyes birtoknemekből nagyság szerint esik tehát törpebirtokra 7·1⁰/₀ kisbirtokra 43·2⁰/₀ középbirtokra 14·8⁰/₀ nagybirtokra 34·9⁰/₀.

A középbirtok tehát rohamosan apad s az egyensúlyt kis birtok és nagy birtok között fenn nem tartja. Megjegyzem azonban, hogy a nagy birtokok területe a vármegye északi felében leginkább erdőbirtok, s a mint látni fogjuk, legnagyobb része az erdőkinestár tulajdona.

A korlátolt forgalmú birtokokat a terjedelemre nagyobb birtokok szerint kat. holdakban e következő táblázatban részletezem:

	Házi kezelésben								Haszonbérben								Összes terület		
	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas	nem termő	összesen	szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas		nem termő	összesen
Kincstári	624	81	1.113	—	3.625	40.077	—	460	45.980	319	11	1.145	—	84	30	—	44	1.633	47.613
Községi	548	43	747	5	2.378	11.781	7	8.606	24.115	3.344	53	1.288	5	362	1.136	—	641	5.829	30.944
Vallás és tanulmányi alap	—	6	—	—	—	1.532	—	48	1.586	1.414	17	134	—	119	—	—	67	1.751	3.337
Különféle alapítványi	56	1	15	—	24	18	—	97	211	309	1	—	—	34	—	—	7	351	562
Róm. kath. érsek és püspöki	2.099	36	344	4	36	22.376	—	249	25.474	1.613	5	689	—	2.276	1.523	—	116	6.222	31.696
Róm. kath. káptalani és papnevelő intézet	3.774	28	596	—	1.052	10.478	—	399	16.328	1.814	20	101	—	74	120	8	20	2.157	18.485
Apátság, prépostság és szerzetes rend	2	2	19	—	—	—	—	1	24	201	—	32	—	—	45	—	34	312	336
Róm. kath. templom és lelkeszi	2.514	96	467	18	320	1.045	—	148	4.608	1.221	7	131	2	66	19	—	27	1.473	6.081
Róm. kath. tanító iskola	574	24	100	1	131	235	—	27	1.092	143	2	15	—	10	7	—	1	178	1.270
Ágost. egyházi templom és lelkeszi	27	1	2	—	—	50	—	3	83	37	—	3	—	1	—	—	1	42	125
Ágost. iskolai és tanítói	9	1	6	—	28	—	—	—	44	4	2	—	—	—	—	—	—	6	50
Ev. ref. templom és lelkeszi	218	11	25	—	—	1	—	43	298	249	1	21	1	—	—	—	1	273	571
Ev. ref. tanítói és iskolai	113	3	4	—	—	—	—	5	125	50	—	—	—	—	—	—	2	52	177

A korlátolt forgalmú birtok az összes művelés alatt álló területből 181.671 kat. holdat foglal le, tehát annak 38·52⁰/o-át. Az ország egész birtokterületének korlátolt forgalmu területe 16,381,451 kat. hold, tehát az egész birtokterület 33·54⁰/o. Viszont azonban a vármegye korlátolt forgalmu birtok területe 113.410 kat. hold erdőből áll, az ország korlátolt forgalmu birtok területében pedig az erdő 8,176.005 kat. holdat tesz ki. Barsvármegyében tehát az erdőterület, melynek megkötöttsége közgazdaságilag kívánatos, a korlátolt forgalmu birtok 68·26⁰/o-a, míg az országban ez a terület csak 62·94⁰/o.

A vármegye *nagyobb uradalmi* közül nevezetesek a kistapolcsányi, a zselizi, lévai, nagyugróczyi és aranyosmaróthi uradalom.

A kistapolcsányi főhercegi uradalom József királyi főherceg tulajdona.

Ennek az uradalomnak a legrégebb tulajdonosai a Tapolcsányiak voltak, majd ezeknek kihalása után Hetesi Pethe László szerezte meg. Ennek leánya révén szállott a birtok a Rákóczyakra. Rákóczy László leánya Erzsébet halála által II-ik Rákóczy Ferencz örökölte, kinek elbujdosása után hűtlenség czimén szállott vissza az uradalom a koronára.

Később az uradalom a gróf Zichyekre, majd a gróf Keglevichekre szállott. Az 1890. évben az uradalom Károly Lajos főhercegé lett, kinek 1896-ban bekövetkezett halála után az uradalom vétel útján József királyi herceg tulajdonává vált.

A uradalom terjedelme Kis-Tapolcsányban 2.664, Zsikván 1.397, Lóczon 1.100, Kereszturon 3.623, Fenyőkosztolányban 2.908, Nagyülésen 1407, összesen tehát 13.102 katasztrális hold.

Az összes területből szántó 971, rét 76, legelő 356, szőlő 70, gyümölcsös 12 kat. hold. A többi erdő.

Az uradalom a központi jószágigazgatóság igazgatása alatt áll, élén egy jószágfelügyelő van alkalmazva. Fel van osztva egy gazdasági és négy erdőkerületre. A mezőgazdaságot belterjesen üzik. Talaja a Zsitva-völgyben homokos sárgás agyag, a dombokon nehéz vasas agyag, melynek megmunkálása sok nehézséggel jár. Főbb terményei a búza és sörárpa, mellékterményei a rozs, zab és tengeri. Takarmánynak termelnek burgonyát, répát, luczernát és lóherét. Az átlagos gabonatermés kat. holdanként 12 mm., rozsban 10 mm., sörárpában 13 mm., zabban 6 mm, tengeriben 12 mm., takarmányrépában 120 mm.

Műtrágyát, tekintettel az uradalom nagy marha-állományára, nem használnak. Az uradalomnak gazdasági ipara nincs. Szeszt csakis szilvából, szőlőtörkölyből és borseprőből főznek.

Öntözésre be van rendezve a kistapolcsányi gazdaságban 30, a fenyőkosztolányi gazdaságban 14 kat. hold rét. Ezeknek évi szénatermése holdanként 16-tól egész 20 métermázsára tehető.

A munkás viszonyok itt meglehetősen jók, de mivel az uradalom nagy kiterjedésű szőlője a helyi munkásokat legnagyobb részben lefoglalja, arató munkásokat más vidékről hoznak.

Az uradalomnak fűrészmalma nem működik, lisztőrlő malma bérben van.

Az uradalom a zsitvavölgyi vasut északi végállomása. A szabványos vágányú vasut pályaudvarába fut bele az uradalomnak lóerőre berendezett keskenyvágányú 14 km. hosszú iparvasutja, mely a

gazdasági területet, az ebedeczi kőszénbányát és a fenyőkosztolányi erdőszlakot köti össze a zsitvavölgyi vasúttal. Az iparvasut legmagasabb pontja az ebedeczi kőszénbánya, honnan a teherrakomány saját súlyával gördül le a pályaudvarra.

A *zselizi uradalom* Breuner Ágoston gróf örökösének a tulajdona. Az uradalom birtokai Zseliz, Garam-Vezekény, Aghó és Nyír községek határaiban oszlanak meg. Önálló pusztái kerekudvar puszta, kis- és nagymidszenti puszta. Az uradalom összes területe 12.012 k. hold, ennek kisebb fele azonban Hont vármegyében fekszik.

A barsi terület a következőképen oszlik meg: szántó 5.104, kert 11, rét 94, legelő 102, erdő 472, egyéb 380 kat. hold.

A gazdasági üzem a váltógazdaság elvei szerint van berendezve. Magot csak saját szükségletére termel, fő termelési tárgya az oroszokai csukorgyár tőszomszédságánál fogva a cukorrépa, melyet az uradalom 112 kat. holdon termel. Búzáját budapesti és német malmok, árpáját bajor sörgyárak veszik meg.

Gőzekével szánt, van 5 darab nyolcz és 2 darab hat lóerejű cséplőgépe, 12 marokrakó aratógépe.

Munkásait részben helyből, részben a vármegye felső vidékéről és Zólyom vármegyéből szerzi be. Átlagban mintegy 1.200 vándor munkást foglalkoztat. A napi munkabér férfiaknál 80—120 fillér, nőknél 70—90 fillér.

Az uradalmat a párkányána-lévai vasut szeli át, főállomása Zseliz, melybe az uradalomnak 10 km. hosszú lóerőre berendezett gazdasági iparvasutja vezet. Az iparvasut 6 km. szállítható mezei vasuthálózattal is fel van szerelve.

A *nagyugróczi uradalom* a Bossányiak, Kvassayak, Majláthok, Rudnayak, Kubinyiak, Keglevichék és Majthényiak kisebb birtokai-ból alakult az által, hogy azon birtokokat a Thonet testvérek az 1865—1890. években megvásárolták és kerekded egységes uradalommá rendezték be. Az uradalom a nagyugróczi, kalacsnai, pázsiti és kis-keresnyei uradalmak között oszlik meg. Összes területe 7.706 kat. hold. Ebből 6.512 k. hold erdő, 1.194 k. hold szántóföld.

Az ekeművelés alatt álló föld a völgyületekben enyhe anyagtalaj, mely az emelkedettebb részekben terméketlen agyaggá minősül. Az uradalom alapítása előtt a gazdasági rendszer külterjes és elhanyagolt volt, alapja ugar és legelő. A tulajdonosok pénzereje, tisztjeinek szakértelme ezt a dezolált birtokot, daczára a mostoha talajviszonyoknak, a gazdaságnak oly magas színvonalára emelték, hogy az uradalom ma a vármegyének mintaszerűn berendezett egyik legjövedelmezőbb gazdasága. Posványokat csapoltak le és alakították át gazdag termést adó rétekké, vizenyős területeket változtatták át alagsövezés által, dús trágyázással, mély szántással jól termő talajokká, oly annyira, hogy ma már egy kat. hold 9 mm. búzát, 7 mm. rozsot, 10 mm. árpát, 12 mm. zabot, 70 mm. burgonyát terem

(Befejezése következik.)

Ruffy Pál.

Közlemények és ismertetések.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet congressusa.

A magyar közgazdasági tudomány művelői ritka jelentőségteljes ünnepnapokra készülnek e hó végére, midőn a művelt világ legnagyobb és legtekintélyesebb közgazdasági intézete, a Nemzetközi Statisztikai Intézet tartja nálunk üléseit, melyeken Budapest az egész föld legkiválóbb közgazdáit fogja üdvözölhetni. Az »Institut International de Statistique«-nak s most tartandó üléseinek fontosságát a Közgazdasági Szemle juliusi száma méltatta részletesen. Most az ülések s ünnepélyek napirendjét bocsátjuk olvasóink rendelkezésére a következőkben:

Szeptember 28-án, szombaton este 6—8-kor összegyűlés a Margitszigeten, hol a rendezőbizottság társasbédet ad a vendégek tiszteletére.

Szeptember 29-én, vasárnap, délelőtt 11 órakor *teljes ülés*, megnyitja a Nemzetközi Statisztikai Intézet elnöke. *Megnyitó díszülés* a Nemzeti Múzeum nagytermében a következő sorrenddel:

Hegedüs Sándor kereskedelmi miniszter üdvözlő beszéde.

Inama-Sternegg, a Nemzetközi Statisztikai Intézet elnökének beszéde.

Láng Lajos, valóságos belső titkos tanácsos, a rendezőbizottság elnökének beszéde.

Szakülés: az elnökség és tisztikar megválasztása

Az osztályok megalakulása.

Az alapszabályok módosítását tárgyzó indítványok előadók: Bertillon (Páris), Troinitsky (Szentpétervár).

A megjelent tagok, valamint a kormány-kiküldöttek és a meghívottak névsorának kihirdetése.

Szeptember 30-án, hétfőn délelőtt 10—12-ig az osztályok ülése.

Délután 2—5-ig teljes ülés, új tagok beválasztása.
A főtitkár bemutatja a Bulletin újabb kiadványait.

A pénztárnok jelentése.

Az Intézet tagjai által kiadott művek bemutatása.

A népszámlálást nem tartó országok statisztikáját illető tervezet, a bizottság jelentése szerint, Baine (London) és Kiaer (Krisztiánia) előadása alapján.

Különböző közlések a statisztika jelen állásáról egyes országokban.

Indítványok a bizottságokhoz utasítandó kérdéseket illetőleg.

Október 1-én, kedden, délelőtt 10—12-ig az osztályok ülései.

Délután 2—5-ig teljes ülés

Az osztályok és bizottságok jelentései.

Október 2-án, szerdán. Különböző intézetek meglátogatása, nevezetesen az Országos Központi Statisztikai Hivatalban, a statisztikai munkálatok megkönnyítésére szolgáló gépekből rendezett kiállítás megtekintése.

Október 3-án, csütörtökön, délelőtt 10—12-ig az osztályok ülései.

Délután 2—5-ig teljes ülés.

Az osztályok és bizottságok jelentései.

Október 4-én, pénteken, délelőtt 10—12-ig osztály-ülések.

Délután 2—5-ig teljes ülés.

Az osztályok és bizottságok jelentése.

Záró ülés.

Az új bizottságok kiküldése.

A legközelebbi (1903.) congressus helyének kijelölése.

Az elnökök, főtitkár és pénztárnok választása.

Elnöki zárszó.

Október 5-én, szombaton. Kirándulás a Vaskapuhoz.

A közgazdaságtan elmélete.

Navratil Ákos: *A gazdasági élet elemi jelenségei.* Budapest, 1901. XIV. és 300 l. Ára 5 korona.

I.

Navratil Ákos új könyve kettős figyelmet érdemel. Figyelmet érdemel nemcsak azért, mert tisztán elméleti jellegű munka és közgazdasági irodalmunk az ily elvont, kizárólag a tudomány céljait szolgáló művekben épen nem mondható gazdagnak, hanem azért is, mert a gazdaságtannak egy, a hazai irodalomban még kevésbé érvényesült irányát honosítja meg: értjük a pszichológiai irányt, mely újabban, különösen a materialistikus socialista irány visszahatása és

correctivuma gyanánt tudományágunkban mind nagyobb jelentőségre emelkedik. Szélesebb lélektani alapokon kutat ez az újabb irányzat, mint a régi Smith-féle iskola, mely a gazdasági lélektant szintén nem mellőzte, kiindulási pontul azonban az emberi léleknek csupán egyetlen egy nyilvánulását, az önzést, ennek is csak a gazdasági előny elérésére irányuló válfaját választotta. A modern pszichológiai iskola, élén Wagner Adolffal, a gazdálkodásra indító önző és altruistikus motivumok felölelésével a gazdasági lélektannak egész rendszerét állítja már fel, úgy hogy méltán mondja Wagner, hogy a nemzetgazdaságtan mint tudomány bizonyos tekintetben alkalmazott pszichológiának tekinthető.

Ezen az alapon áll szerzőnk is és a pszichológiai iránynak praedominálása adja meg művének további jellemző vonásait. Tárgyalási módszere nevezetesen erősen deductiv irányú, bárha szerző a módszerről szóló fejezetben az inductionnak és deductionnak, mint egymást kiegészítő két módszernek egyenlő jogosultságát a gazdaságtanban elismeri. A gazdálkodást és jelenségeit az egyénből vezeti le, s bár hangsúlyozza, hogy a gazdaságtan is társadalmi tudomány, mert jelenségeinek messzeható társadalmi vonatkozásai is vannak, erős állást foglal az ellen, hogy a sociologia a gazdaságtant magába szívja. Ezekből következik végül, hogy a gazdasági törvény jellegének megállapításánál elveti a socialogiai törvények természetére vonatkozólag eddig érvényesült felfogásokat, azt is, a mely azokban természet-törvényt, azt is, mely azokban a természeti törvényekkel párhuzamosan haladó külön sociologiai törvényeket lát és egészen eredeti módon, ellentétben az összes úgynevezett sociologiai tanokkal, a gazdasági törvényeknek lélektani természetét vitatja.

A mű a gazdasági élet elemi jelenségeivel foglalkozik. Elemi jelenségek alatt azokat a tüneményeket érti a szerző, melyek vizsgálatánál nem kell tekintettel lenni a mindenkori társadalomban uralkodó vagyoni jogi viszonyokra, vagy csak közvetve itt-ott hatásaikban kell rájuk mutatni. Ha figyelembe vesszük, hogy szerző a pszichológiai iskola tanítványa, úgy a fentemlitett meghatározás alatt azokat a jelenségeket kell értenünk, melyeknek forrása főképp a lélektanban található, illetőleg a gazdasági élet jelenségeit, úgy, a mint azok a jogélet, a történelem és egyáltalán a gazdasági vonatkozásokkal bíró társadalmi viszonyok hatásától elvontan jelentkeznek, mert hiszen épen a mindenkori jogrend az, melyben e tényezők összműködése a legjobban kidomborodik. Ha szerzőnk csakugyan ezt akarta, úgy művének inkább a *Gazdasági lélektan* címét adhatta volna, mert úgy, a mint van, műve arra a feltevésre ad alkalmat, hogy szerinte a gazdasági élet elemi jelenségei és a gazdasági élet lélektani jelenségei azonos fogalmak. Ugy látszik, mintha szerinte a gazdaságtan elemi jelenségeit csak a lélektan szolgáltatná — hiszen szerinte a gazdaságtani törvény lélektani törvény — s a történelem, a jog, a társadalmi vonatkozások az elemi gazdasági jelenségekre kihatással nem volnának. Talán többet imputálunk így szerzőnek, mint a mennyi az ő célzatának tényleg megfelelt, mert hiszen ő maga fejti ki több helyütt az említett tényezők befolyását a gazdasági jelenségekre és pl. a gazdasági élet elemi és összetett, másodlagos jelenségeiről szólva (9 l. utolsó bekezdés) ő maga mondja, hogy »már a gazdasági élet két alapirányzatának főfolyamata, a jószágok használata, meg a

jószágok előállítására is a szerint módosul, hogy minő *vagyoni* alzattal rendelkezik a gazdálkodó egyén«, pedig azt, hogy a vagyon történelmi-jogi alakulat, (historisch-rechtliche Kategorie), azt szerzőnk fejti ki a leghatározottabban. Mindenesetre nagyon is kísért azonban szerzőnél, a mint egyáltalán a pszichológiai iskolánál, az a veszély, hogy a kétségtelenül jelentékeny lélektani momentumoknak túlságos szerepet biztosítana az alig kevésbé jelentékeny egyéb momentumokkal szemben a gazdaságtan terén. Az a veszély kísért így, mely egykor a jogot az észjoggal fenyegette, midőn a jognak egy minden időkre érvényes elméletét akarták abban felállítani. Mert jegyezzük meg, hogy minden időkre érvényes gazdaságtan ép oly kevésbé létezhetik, mint minden időkre szóló jogtudomány. Induljon ki bár a gazdaságtan a legdeductivabb módon tisztán pszichológiai motívumokból, vagy induljon ki inductive a gyakorlati élet jelenségeiből, a mint azokban a gazdasági, jogi, etikai, pszichológiai, történelmi motívumok összefonódva jelentkeznek, a dolog természeténél fogva minden időkre egyaránt érvényes, abszolút természetű szabályok felállítására sohasem lesz képes épen annál fogva, hogy a gazdasági élet törvényszerűségének alapvető tényezői a belső lelki élet, a külső társadalmi, jogi viszonyok maguk is változnak, a fejlődés törvénye alatt állnak. A gazdaságtan mindig csak valamely kor gazdaságtana, az ember lelki, pszichológiai és etikai fejlettsége, továbbá a történelem fejleményei és a tényleges jogrend által adott gazdaságtan, s jelentkezzenek bár törvényei akármily abszolút alakban, azok mindig csak az említett folyton változó tényezők által feltételezvék. Sőt még ha teljes mértékben magunkévá tesszük is szerzőnknek azt az álláspontját, hogy a gazdálkodás elemi jelenségeit lélektani alapon, a lelki rugókból kell megállapítani — minek, ismételjük, művében ő maga is többször kénytelen ellentmondani — abszolút értékű gazdasági igazságokról akkor is csak igen csekély mértékben lehetne szólni, mert kétségtelen, hogy maguk az emberi cselekedeteket vezérlő lelki motívumok változnak a korrallal, vagy legalább is múlt és jelen befolyása alatt intenzitásban, hatályosságukban nyernek vagy vesztenek. Más gazdaságtana lesz az egoistikus és más az altruistikus motívumok uralma alatt álló koroknak és hogy az utóbbi motívumok egyre erősödésben vannak, azt hisszük, tagadhatatlan. De nem is a gazdasági törvényszerűségek ezen relativitása az, mire első sorban utalni óhajtunk, hanem az, hogy még az abszolút jellegű gazdasági törvényekre való törekvésnek sem szabad arra csábítani, hogy a gazdasági élet — elismerjük — változékonyabb tényezőit az elemi jelenségek közt figyelmen kívül hagyjuk. Ellenkezőleg teljes mértékben alkalmazható a gazdaságtanra is, mit Lassalle a jogtudományra vonatkozólag kifejtett (*System der erworbenen Rechte* című művében), midőn kimondta, hogy nincsenek a jogban logikailag örök kategóriák, hanem hogy a jogintézmények *történetileg* alakult fogalmak megvalósulásai, csak a különböző történetileg alakult népszellemeknek és korszakoknak nyilvánulásai. Miként a jogtudomány, úgy a gazdaságtan is csak relativ törvényszerűségeket ad és a gazdaságtan törvényszerűségeinek épen a jog egyik legelemibb feltétele. Nem oly merev, mechanikus tehát a kettő közti kapcsolat, mint azt szerzőnk felteszi, midőn a kettőt két, belső kapcsolat nélküli jelenségkörnek tünteti fel, melyek közt csak annyi a kapcsolat, hogy a

gazdasági élet a jogrend alkotta keretben mozog és hogy a gazdasági törvények hatása alól a jogrend sok tekintetben elvonja a talajt. Lehet, hogy a gazdaságtani felfogás gyakran megelőzi a tényleges jogrendet, valamint az előrehaladottabb jogi meggyőződés is soká vár esetleg, míg a tényleges jogrend hozzá idomul, de azért a jogrend nemcsak elvonja, hanem megalkotni is segíti a gazdasági élet talaját, midőn hozzájárul annak az egyéni és társadalmi öntudatnak megalkotásához, mely a gazdálkodásnak is alapja.

De midőn a fentiekben állást foglalunk azon felfogás ellenében, hogy a gazdaságtan keresett törvényeit pusztán lélektani törvényekben véljük megtalálni, nem kicsinyeljük a lélektani iskolának és szerzőnknek azt a törekvését, melynél fogva a gazdaságtan törvényeit lélektani alapon igyekeznek megfejteni. A gazdasági jelenségek nagymérvű bonyolultsága, indító okaik nagy száma és különböző természetű mellett megbecsülhetlen *módszertani jelentősége* van annak, ha a jelenségeket előbb az indító okok egyik csoportja alapján vizsgáljuk s a törvényszerűségeket ez alapon állapítjuk meg. A lélektan erre kiválóan alkalmas, mert a gazdasági élet többi tényezői maguk is társadalmi természetűek, bonyolultak s a deductiv okoskodásra oly alapot, mint a könnyebben bonczolható lelki motívumok, nem nyújtanak. Ha azután sikerült ily módon a tudománynak bizonyos törvényszerűségeket találni, a többi tényezőnek befolyását és e befolyás alatt a törvényszerűségek módosulását könnyebb megállapítani. Nem a lényeg ellen van tehát kifogásunk, nem az ellen, hogy szerzőnk a gazdasági élet jelenségeit lélektani alapon kutatja, hanem az ellen, hogy csak a lélektani alapon megfigyelt jelenségeket tekintse a gazdasági élet elemi jelenségeinek és az így nyert törvényszerűségeket tekintse a gazdaságtan valódi törvényeinek.

Kissé hosszasan foglalkoztunk e kérdéssel már csak azért is, mert épen szerzőnk ebbeli felfogásának kell tulajdonítanunk, hogy a gazdasági élet több, a tárgyalási körébe bevontaknál nézetünk szerint nem kevésbé elemi tüneményével jelen műve keretében nem foglalkozik. Ilyenek pl. a jövedelem eloszlás, a népesség, a vállalkozás stb. kérdései. A jövedelemoszlás kérdéseivel pl. szerző kifejezetten azért nem foglalkozik, mert ezek »azon kérdések, melyeknél a mindenkori vagyoni jogi rend egyenes alakító hatással van a gazdasági jelenségekre«. De épen ezért lett volna tán igen érdekes a jövedelemoszlás jelenségeiben a tisztán lélektani motívumokat felkutatni, hogy az így elért eredményeknek a tényleges viszonyokkal való összehasonlítása folytán a többi tényezőnek befolyása annál könnyebben és tisztábban megállapítható legyen.

Küszöböljük ki azonban e megbeszélésünk keretéből azt, a mi szerzőnk művében nincs, elég hálás anyagot nyújt a foglalkozásra az is, a mi abban benne van. Tudományos célzattal szorítkozik ő a művében felölelt kérdésekre s hogy nem a nagy kérdések elől való meghátrálás készteteti erre, annak legerősebb bizonyítéka az, hogy a gazdaságtannak legnehezebben magyarázható jelenségeit is bevonta már ezúttal vizsgálódásai körébe; bevonta pedig olyképen, hogy világos, szinte dogmatikusan szabatos, az önálló gondolkozót jellemző azzal az előadási modorával, mely a már ismert dolgoknak is bizonyos újdonságot kölcsönöz, de eredeti eszméivel is a legnagyobb figyelmet és érdeklődést érdemli ki.

Bevezetésül szerzőnk külön címek alatt a gazdasági jelenségekkel, a közgazdasági törvény természetével és a közgazdaságtan módszerével foglalkozik. Ezekre a kérdésekre vonatkozó álláspontját nagyjában már a fentiekben volt alkalmunk megvilágítani. Itt csak még következőket emeljük ki. A *gazdasági jelenségekről* szólva rámutat arra, hogy a gazdálkodás az egyén belső életéből indul ki, így jut a gazdasági élet *belső alapjaira*, melyek a gazdasági élet *külső jelenségeinek* indító okait képezik. Itt talál alkalmat a gazdasági jelenségek individuális természetének hangsúlyozására azok társadalmi jelentőségével szemben. Ezzel kapcsolatban fejti ki a fentiek szerint nézetünknek nem egészen megfelelően a gazdasági élet *elemi jelenségeinek* fogalmát. A jelenségek természetének tárgyalása elvezeti a közöttük nyilvánuló rendnek, a törvényszerűségnek magyarázatára. A *törvény* fogalmának rövid bölcséleti tárgyalása után a közgazdasági törvény természetét iparkodik megállapítani. A gazdasági élet jelenségeinek sajátos felfogása vezeti el a gazdasági törvény ama sajátos felfogásához, mely szerint az, mint már szóltunk róla, lélektani törvény. Elismerjük, hogy nem egy gazdaságtani törvényszerűségben a lélektani momentum áll előtérben, de általában szerzőnknek ezt az álláspontját csak cum beneficio inventarii fogadhatjuk el. Szerettük volna hallani továbbá, hogy a gazdasági törvénynek mily hatályt tulajdonít ő. Oly exact törvények ugyanis, minők pl. a természettudományéi, a gazdaságtanban a mi nézetünk szerint alig fordulnak elő és az ily exact alakban jelentkező gazdasági törvények is a valóságban teljes mértékben egy esetben is alig érvényesülnek. Elismerjük továbbá mi is, hogy a gazdaságtan mai állapotában törvényszerűségek még leginkább azon jelenségek körében constatálhatók, melyekben a lelki motivumok érvényesülése legtisztábban megállapítható, de abban már, hogy szerzőnk ez alapon mindenféle gazdasági törvényszerűség lélektani jellegére következtessen, nem értünk vele egyet. Hogy a sok közül példaként csak egyre utaljunk: a csökkenő és növekvő termelékenységről szóló Marshall-féle törvényben a pszichikai momentum a természettanival szemben vajmi alárendelt szerepet játszik. Mint látjuk, szerzőnk a gazdasági törvény fogalmának megállapításánál deductive okoskodik, kiindulva abból az álláspontjából, hogy a gazdasági élet tünetenyei pszichikaiak. Az ellenpróba, a gazdasági törvényszerűségek egyenkénti, inductiv vizsgálata azonban meggyőz arról, hogy a lélektani szempont általánosítása úgy a jelenségek, mint a törvényszerűségek magyarázatára mégsem lehet egészen megfelelő. Pedig hogy a tiszta deductiv okoskodás eredményeivel a tudomány nem elégedhetik meg, azt szerzőnk maga is elismeri a *módszerről* szóló fejtegetéseiben, melyben igen szépen világítja meg a gazdaságtanban alkalmazható módszerek kérdését, különösen pedig a módszerek két főképviseelőjének az inductiv és deductiv módszer összekapcsolásának szükségét. Azt az álláspontot képviseli ő a különböző módszerek jelentőségét egyoldalúan hangsúlyozó szélsőségek közt, melyet a módszer fölötti vitában, nézetünk szerint is egyedül helyes módon, sok külföldi jeles író mellett kiváló hazai gazdaságtani elmélkedőnk, Földes is igen szépen kifejtett.

Érdekes részlete az előttünk fekvő műnek az, mely a *gazdasági élet belső alapjaival* foglalkozik részletesebben. Annál a jelentőségénél fogva, melyet szerzőnk a gazdasági tünetenyekek épen e csoportjá-

jának tulajdonit, természetes is, hogy azokat különös figyelemben részesíti, nagyobb figyelemben, mint Földesen kívül, kihez ethikai szempontból különben is igen közel áll, hazai gazdasági íróink bármelyike. A mű e fejezete a Wundt-féle physiologiai psychológiára támaszkodik. Tárgyalási módjában azonban sok az eredetiség. Így pl. mellőzi a gazdálkodásra indító hiányérzeteknek és a velük járó ösztönöknek egyes íróknál, különösen Wagner után szokásos osztályozását, minek, hiven az ő majdnem matematikai abstractiók közt mozgó tárgyalási módjához, a gazdasági élet törvényszerűségeinek megismerése szempontjából, különös jelentőséget nem tulajdonít, bár nézetünk szerint igen kérdéses, hogy azoknak az osztályozásoknak elvetésével nem mondunk-e le esetleg igen becses következtetésekről. A gazdálkodásra vezető ösztönöknek két főkategoriáját különbözteti meg, az egyéni és fajfentartási ösztönt. Az egyén fentartására és fejlesztésére irányuló ösztönök közös nyilatkozását a *szerezési* ösztönben találja. Szellemes az a felfogása, hogy a nemi, általában pedig a fajfentartási ösztönnek a legelemibb gazdálkodási ösztönök közt juttat helyet, mert ebből vezetheti le azt az ethikai felfogását, hogy a gazdálkodásnak nemcsak egoistikus, hanem oly rúgói is vannak, melyek az embertársak fentartására, boldogulására vonatkoznak, a nyers egoismus kitöréseit így mérsékelik s általában a gazdálkodásra szintén irányítólag hatnak. Még inkább kidomborítja magasabb ethikai felfogását a *gazdasági ösztönökről* szóló fejezet, melyben azonban az altruistikus ösztönök kétségtelen befolyásának elismerése mellett mégis oda concludál, hogy azoknak az egoistikus ösztönökkel szemben meglehetősen alárendelt szerepe van. Ha szerzőnk nem merülne el annyira az ő dogmatikus jellegű tárgyalási módszerébe, bizonyára igen szép és méltó feladatot látott volna e helyen annak kutatásában, hogy a gazdasági élet fejlődési menetében miként emelkedik az altruistikus ösztönök jelentősége s az eddigi fejlődés alapján mennyiben várható, hogy mai, megengedjük még alárendelt, szerepüket messzebbható befolyásuk váltsa fel egykor.

Annyival inkább megtehetette volna ezt szerzőnk, mert áttérvén a *gazdasági élet külső jelenségeire*, ezen fejtegetéseit a gazdasági élet fejlődésének ismertetésével vezeti be. Mint önmaga is utal rá, e részben nem annyira önállóságra, mint a meglevő anyag céljának lehetőleg megfelelő felhasználására törekedett. Sikerült is ezt elérnie, midőn röviden, de éles körvonalakkal dolgozó előadásban elvezet a gazdálkodás, a munkamegosztás kezdeteitől az ajándékozási-, csere-, pénz- és hitelforgalom, másrészt pedig a magángazdálkodástól a városi, társadalmi gazdálkodás magasabb fokozataihoz.

A mű legérdekesebb fejezetei közé tartoznak azok, melyek szerző jószág- és értéktanát tartalmazzák. A kettő szoros kapcsolatban áll egymással, mert értéktanát szerző épen jószágtanára alapítja. Csak röviden vázolhatjuk mindkettőt következőkben. Jószágnak nevez minden dolgot és viszonyt, mely alkalmas arra, hogy vele az ember hiányérzetét közvetlen, vagy közvetett uton kielégítse és így a régibb iskola szűk vizsgálódási körén felülemelkedve, jószágoknak nevezi nemcsak az anyagi javakat, hanem a mennyiben szükséglet kielégítésére alkalmasak, a szellemi javakat, a jogi viszonyokat is. Ez az álláspont nem új, megtaláljuk azt már nálunk pl. Földesnél is, de mindenesetre fontos annak hangsúlyozása, ha figyelembe vesszük,

hogy még a legujabbak közt is oly jelentékeny író, mint pl. Philipovich, csupán az anyagi javakra szorítkozik a gazdasági jószág fogalmának megállapításánál. Földes nyomán beviszi továbbá jószágtanába a *jószágforrás* igen tevékeny, sok zavart eloszlató megkülönböztetését is. Különös figyelmet érdemel, nevezetesen értéktanára kiható jelentőségénél fogva, a gazdasági és szabad javak közt tett megkülönböztetése. *Szabad javak* alatt nem azokat érti, melyek korlátlan mennyiségben állnak rendelkezésre, mely régebben dívott meghatározásnak ezen alakjában gazdaságtani kihatása alig van, hanem azokat, melyek megszerzése áldozatba nem kerül s az ember által le sem foglalhatók. A jószág fogalmának lényeges kiterjesztése mellett így a gazdasági jószág fogalmán is bővit, egyúttal azonban a szabad jószág fogalmi körét is szabatosan megvonja. A szabad jószágoknak nála található fogalma összeesik a Wagner-féle úgynevezett »általános jószágokkal«, melyek Wagner szerint a szabad javaknak csak egyik csoportját alkotják, ellenben kiküszöböli a szabad jószágok köréből az úgynevezett »feltételesen szabad javak«-at, vagy (Wagner szerint) »szabad, de birtokba vehető javak«-at, a mely szigorúbb, nézetünk szerint is helyes eljárása értéktanának alapjául szolgál.

Ez utóbbiban (melyet önálló értekezés alakjában a *Közgazdasági Szemle* 1898. évfolyama 8. és 9. számában fejtett ki körülményesen) kerüli azokat a szélsőségeket, melyeket egyfelől a határérték-elmélet hívei a szükségletek szempontjának hangsúlyozásával, másfelől pedig azok képviselnek, kik a termelési költségeket, az áldozati momentumot domborítják ki egyoldalúan. Fejtegetései végeredményükben a tudománynak eddig elért legmagasabb álláspontját tükröztetik vissza, a »legegyszerűbb törvényre« törekvő abstractioival azonban nem mindenben érthetünk egyet. Az érték lényegének magyarázatára egyfelől a szükségletekből és másfelől a jószágoknak e szükségletek kiegészítésére alkalmas minőségéből indul ki. E két szempont összekapcsolása bizonyos viszonyt teremt az egyén és jószág közt, mit a jószág *hasznosságának* nevez. Azonban nem minden hasznos jószág értékes is. Az érték a hasznosságnak fokozott, integrált alakja és a jószág értékessé csak akkor válik, ha megszerzése áldozatba kerül, mint a gazdasági javaké, míg szabad jószágok ezekhez képest csak hasznosak, de nem értékesek. Miért is az érték fogalma nála így alakul: viszonylat az abszolút ember és a gazdasági jószágok közt.

Rátér azután az érték mértékének vizsgálatára. Vizsgálja nevezetesen az érték fogalmát alkotó kétrendbeli tényezőnek, a szükségletnek és a jószág megszerzésére fordított áldozatnak alkalmasságát az érték mérésére. Kimutatni igyekszik, hogy mindkét rendbeli mérték alkalmazása azonos eredményre vezet, mit annak tulajdonít, hogy áldozat és élvezet egymást kiegészítő, correlatív fogalmak s hogy valamely jószág szempontjából mindkettő ugyanazon tulajdonság két ellentett oldalról kifejezett mineműségét mutatja. Miután azonban a jószágért adott áldozat mérhető mennyiség, míg ellenben a hasznossági érzetek megállapítására szükséges jelenségek meg nem mérhetők, az értéknek, bár elismeri, nem egészen tökéletes mértékét az áldozati momentumban találja. Az áldozati momentum pedig szerinte — és pedig igen helyesen — nem a termelési, hanem a reproductionalis költségekben keresendő, mert az értékelés idejében a termelés már változott viszonyok közt folyhat, mint eredetileg, már pedig az értékelés minden

mozzanatának az értékelés időpontjához kell igazodni. A nem szaporítható jószágok tekintetében az újraelőállítási költségekkel való mértékelés lehetősége természetesen elenyészik, ezen jószágok értékének azonban nincs is szerinte semminemű biztos mértéke.

Bármily csábító is, nem bocsátkozhatunk e helyen szerző fönt körvonalozott értékelméletének részletes taglalásába és bírálatába. Hogy ezt tehessük, indokolnunk is kellene ellenkező nézeteinket s ez nem kis feladat volna, ha tekintjük egyrészt magának szerzőnek is gyönyörűen felépített okoskodását, de meg azt is, hogy következtéseiben korántsem áll egyedül. Ilyféle kísérlet különben is túlhaladná e megbeszélés kereteit. Nem bocsátkozhatunk tehát annak vitatásába, helyes-e szerzőnk álláspontja, midőn a használati és csereérték megkülönböztetését elveti; midőn a cserének okát csupán a szükségletnek másnál lételében keresi; helyes-e az a, nézetünk szerint csupán hypothesisnek tekinthető feltevése, hogy az értékmérés egyenlő eredményre vezet, akár a szükségleti, akár az áldozati momentumból indulunk ki; hogy továbbá az érték legbiztosabb mértéke a reproductionalis költségekben keresendő. Nem kutatjuk azt sem, vajon az értéktörvények kutatását egyáltalán megilleti-e az a nagy jelentőség, melyekkel az ide tartozó problémákat a gazdasági írók nagy része kezeli, midőn ebből kiindulva vélik megtalálni a gazdasági jelenségek útvesztőjéből kivezető Ariadne-fonalat. Oly kérdések ezek mind, melyeknek óriási irodalma van s a melyekkel egykönnyen végezni nem lehet. Annyi bizonyos, hogy bár az érték kérdésébe szerzőnk nem hozott teljes világosságot s hogy fejtegetései ellentétes véleményeket sem zárnak ki — azt el kell ismerni minden olvasójának, hogy az értékről szóló fejtegetéseiben nem közönséges elmeélre valló munkát nyújt, hogy szép, physikai és mennyiség-tani hasonlatokban és magyarázatokban bővelkedő előadásával, erős dialectikájával még azt is lebilincseli, ki érdemileg nem mindenben adhat is neki igazat.

Rátérve a tulajdonképeni gazdálkodás tárgyalására, szerzőnk ezt, elfogadott szokás ellenére, nem a termeléssel, hanem a fogyasztással — szerinte a jószágok használatával — vezeti be. Indokolja ezt azzal, hogy a szükségletek tanával együtt a fogyasztás tanának kell a gazdaságtan kiindulási pontjául szolgálni. A gazdaságtan törvényei itt járnak karöltve az ethika törvényeivel és innen várja az ethikai iskola nagy eredményeit. Magát a használat tanát tényleg az ethikai, nálunk kiváltkép Földes által képviselt iskola alapján fejti ki.

A jószágok előállításáról, a termelésről és forgalombahozatalról szóló fejezet az előttünk fekvő mű egyik legérdekesebb, legeredetibb fejezete. Termelés alatt a hasznosságok előállítására irányuló törekvést érti, tehát nemcsak anyagi, hanem szellemi javak termelését is, mit azonban figyelmen kívül hagy a termelési ágak osztályozásánál, hol is csupán az anyagi javak előállításával foglalkozó őstermelést, ipart és kereskedelmet említi. A termelési költségekkel, sajnálatunkra, röviden végezvén, rátér a termelési elemek, termelési tényezők igen fontos kérdésének tárgyalására. Azt mondja itt, hogy a termelésre fordított *áldozatok* alkotják a *termelés elemeit*, melyek a termelés eredményeiben részesedni iparkodnak. A termelés elemei és áldozatainak ezt az összefoglalását részünkről nem tartjuk szerencsésnek. Philippovich a termelés elemeivel szemben, melyek

közé ő a természetet és munkát számítja, világosan megkülönbözteti a termelési költségeket, miket a termelés tényezőinek nevez és érti alatta a természetet, munkán kívül a tőkét is. Bennünket Philipovich felosztása sem elégít ki, de annyiban teljesen igazat adunk neki, hogy a termelés elemei és tényezői, költségei alatt egyet értenünk nem szabad. Szerzőnk úgy termelési elem, mint termelési tényező alatt a természetnyújtotta, megmunkálás substratumát tevő anyagot, a munkát és a munkaeszközöket érti. Az elem fogalmát illetőleg figyelembe veendő, hogy valamint a vegytan az alatt csak azokat a testeket érti, melyek bármilyen anyagi, physikai vagy vegyi elosztás mellett is csak oly részekre bonthatók, melyek tulajdonságai az elosztott test tulajdonságaival megegyeznek: úgy a gazdaságtanban is a termelés elemei alatt csak azokat a tényezőket kellene értenünk, melyeket bármikép is bonczolgattunk eszmeileg, az elemzett tényezőtől eltérő tulajdonságú alkatelemek már fel nem mutatnak, vagyis más szóval csak azokat, melyek termelő erejüket nem a termelés többi tényezőiből, hanem önmagukból származtatják, s így teljesen eredeti termelő erővel bírnak. Ily szempontból tekintve azonban a dolgot, azt kell mondanunk, hogy termelési elem tulajdonképen csak egy van és ez a természet. Ugy a munka, mint a természet azonban már bonyolultabb jelenségek, melyek előbbijében a természet és tőke, utóbbijában a természet és munka már bennfoglaltatik. A munka ugyanis nem működik önmagától. Ahhoz, hogy az emberi organismus, a gépezetek eme legtökéletesbije, céltudatosan működjék, először a természet, másodsor azonban a munka termeléséhez szükséges javak felhasználása kívántatik és ha a munka maga is jószág, a mint annak már szeltemben elismerik, nyilvánvaló, hogy a termeléséhez, mint jószágtermeléshez szükséges jószágokat méltán nevezzük tőkének. (Szerzőnk a tőkének szűkebb értelmet ad ugyan, mint a minőben mi itt használjuk, de erről alább.) Hogy továbbá a tőke, s ezek közt a szoros értelemben vett munkaeszközök, szintén nem elsődleges fogalmak, azt senki sem tagadja, mert hiszen ezekben épen a természet erőit használja fel a munka segélyével a termelés. Ez némileg ellenmondásnak látszik ugyan, mert ha pl. a munka a tőkének alkotó eleme, akkor a munkának, mint oknak, meg kell előzni a tőkét, ez esetben pedig nem lehetne a tőke a munkának alkotó eleme s nem határozhatná meg ez utóbbit. De ez az ellenmondás csak látszólagos. Úgy a gazdasági munka, mint a tőke összeesnek a gazdálkodás kezdetével. Ott kezdődik a gazdálkodás, hol az ember e célzattal munkálkodni kezd, mihelyt pedig munkálkodik, munkaerejének fentartására a javakat már a termelés célzatával használja s így mint termelésre, a termeléshez szükséges munka fentartására szánt javak, azok a tőke természetével bírnak. Igen fontos ennek hangsúlyozása nevezetesen a socialismus és a socialismus vonatkozó tanait átvett egyéb iskolák álláspontjával szemben, melyek csak a tőkét vezetik vissza a munkára, de viszont nem, s melyek így a munkának jelentőségét, nézetünk szerint egyoldalúan tolják előtérbe.

Termelési elem tehát csak egy van s ez a természet; épen ezért nem helyes nézetünk szerint, termelési elemet és termelési tényezőt egyazon értelemben használni, annál kevésbbé, mert termelési tényező már több van. Sőt a természet általánosságban nem is termelési tényező. Termelési tényezők a természetnek megnyilvánu-

lásai, melyek a termelésnél közreható, a termelés szempontjából eltérő sajátságaiknál fogva különböző elnevezést nyernek, s a föld, munka, tőke neve alatt szerepelnek, mely utóbbiban benfoglaltatik a föld és munka kivételével a természetnek termelésre alkalmas minden oly ereje, melyeket az ember munkával, termelés célzatával, termelés céljára szolgálatába hajt. A termelési tényezők e megkülönböztetése nemcsak azon alapul, hogy az illető jelenségek mindegyikében eltérő törvényszerűségek is észlelhetők; nemcsak azon továbbá, hogy a gazdálkodás történetében az egyes jelenségcsoportoknak változó, egymással szemben majd kisebb, majd nagyobb jelentőséget tulajdonítottak, mi azután a gazdálkodás fejlődésére is irányadó lett; hanem azon főképen, hogy a jószágok, melyek minden gazdasági termeléshez szükségesek, a jószágok e három csoportjának valamelyikéből kerülnek ki, melyek azonban a történeti fejlődés folyamán különböző gazdasági alanyok rendelkezése alá kerültek. Miután pedig az emberben élő *jogérzet* szerint — melynek befolyását a gazdálkodásra a pszichológiai iskola még nagyon kevésbé fejtette ki s melyet a tényleges jog különböző korokban különbözőképen hoz kifejezésre — a termelési tényezőknek a termelvényből hozzájárulásuk arányában kell részesedni, a termelési tényezők kérdésének szabatos megállapítása nemcsak a termelésre, hanem az annak célját alkotó fogyasztásra s az utóbbinak alapjául szolgáló jövedelemeloszlásra is nyilvánvaló. Szerzőnknek ide vonatkozó fejtegetései annál érdekesebbek tehát, mert a jövedelemeloszlásnak művében nem tárgyalt kérdésére vonatkozó felfogását innen állapíthatjuk meg hozzávetőleg, de meg azért is, mert eredeti gondolkodásmódja vonatkozó fejtegetéseiben nem egyszer kifejezésre talál.

Szerinte a természetnyújtotta anyagokból munkaeszközökkel a munka állítja elő a jószágokat. Három termelési tényező van tehát: a természet, a munka, a munkaeszköz. Gazdasági szempontból szerinte egyedül a munka az, mely működését nem vezeti vissza egyéb tényezőkre. Hogy sem a természet nem termelési tényező, sem a munka nem elemi termelési tényező, azt már fentebb igyekeztünk röviden kimutatni. Gazdasági szempontból tehát szerinte egyedül a munka termel, mert a föld csak fizikai szempontból termel az ember közreműködése nélkül, míg a tőke emberi közreműködés nélkül sem gazdasági, sem fizikai szempontból nem termel. Rámutattunk már arra, hogy ez az okoskodás, mely különben az egész modern gazdasági irodalmat áthatja, nem egészen megfelelő. A munka termelő ereje is visszavezethető a természetre és tőkére és önmagában gazdasági ereje egyik tényezőnek sincs, mert termelés csak úgy jöhet létre, ha a három termelési tényező, hogy úgy mondjuk, megtermékenyíti egymást, a kölcsönhatás folyamán egy új jószaggá egyesül, mely éppen az egyesülés folytán kifejlődött és az új jószág lényegében benrejlő energiánál fogva a gazdálkodó egyénre nézve az egyesült tényezők mindegyikénél nagyobb értéket jelent. Nem fogadhatjuk el az előbbi állásponton alapuló, bármily szépen kifejtett azon felfogást sem, hogy a termelés tényezőit a termelésnél játszott szerepük alapján bizonyos fokozatokba sorozhatjuk.

Nem oszthatjuk az előbbi állásponton alapuló bármily szépen kifejtett azon felfogást sem, hogy a termelés tényezőit a termelésnél játszott szerepük alapján bizonyos fokozatokba sorozhatjuk, akként, hogy a tulajdonképeni termelő erőt a munkában keressük és hogy a

természet és tőke a munkának csupán előbbi élő, utóbbi holt alzatát adja. Ilyen osztályozásnak, nézetünk szerint, tudományos szempontból nincs jelentősége, nincs legalább a gazdasági élet elemi jelenségei szempontjából. Ezen ma szelvében uralkodó felfogás alapja a korunk jellemző vonását alkotó ama visszahatásban keresendő, melyet a munkának a történelmi fejlődés folytán a tényleges jogrendben nyilvánuló elnyomása idézett elő. Mind a három tényező egyképen jelentékeny gazdaságtani szempontból is. Valamint az emberi természet a külvilággal oly szoros összefüggésben áll, hogy a nélkül nem létezhetik, valamint nem mondhatjuk azt, hogy a lélegzésnek a tüdő fontosabb feltétele, mint a levegő, úgy nem mondhatjuk azt sem, hogy a termelésnél az emberből kiinduló munkát fontosabb szerep illeti meg, mint a többi tényezőket. A föld, a tőke, mint a melyek mindkettejében a természet erőt használja fel a munka, nem kevésbé szükségesek a termeléshez, mint ez utóbbi önmaga. Tudományos szempontból azonban céltalan is ez osztályozás. A jelenségek ok- és okozatszerű láncolatában mindegyik oknak egyképen döntő szerepe van, mert essék el bár egyike is az okoknak, az a bizonyos okozati kapcsolat, az az eredmény már létre nem jöhet. Ha pedig gyakorlati jelentőségét vizsgáljuk a megkülönböztetésnek, úgy annak csak egy célja lehet: a jövedelemeloszlás irányítása. E megkülönböztetés azonban e célból is közömbös, mert az új terményben való részesedést mindig csak az a nyomaték állapíthatja meg, melylyel az illető konkrét esetben az egyes termelési tényezők az illető jószág előállításában részt vettek.

Szerzőnknek a termelési tényezőkre vonatkozó fejtegetéseit illetőleg következőket kell még kiemelnünk. Szerinte a természet az egyik termelési tényező. Fentebb rámutattunk már, hogy a természet, mint ilyen, eleme a termelésnek, mely mindegyik termelési tényezőben kifejti hatását, a tényleges termelésben azonban csak bizonyos szervei, bizonyos megnyilvánulásai révén vesz részt, melyeket, mint a föld, munka és tőke, termelési tényezőknél nevezhetünk. Hogy ez így van, azt szerzőnk is beismeri hallgatagon, midőn a termelési tényezőkkel foglalkozván, a természet címe alatt tulajdonképpen a föld szerepével foglalkozik. Jellemző sajátja továbbá, hogy az a megkülönböztetést, melyet álló és forgó tőke közt már előtte megtettek, ő teljesen kiélesíti és termelési tényezőnek ő csupán az úgynevezett álló tőkét tekinti, melyet ő saját terminológiájával *munkaeszközöknek* nevez. Igen szép, olvasásra és meggondolásra érdemes okoskodással iparkodik kimutatni, hogy az a jószág, melyet a termelés folyamán át- vagy feldolgozunk, a termelésnek csupán csak anyaga, de nem eszköze. Az eddig uralkodott felfogást, mely az álló és forgó tőkét egyképen a tőke elnevezése alá foglalja és mindkettőt termelési tényező gyanánt szerepelteti, arra vezeti vissza, hogy mindkét rendbeli jószág a magánvagyon alkateleme s eme közös vonásuk elhomályosította azt, hogy rendeltetésük azért nem egyenlő. Szerinte, ha a jószágelőállításnál játszott szerepüknél fogva a munkaeszközöket tőkének mondjuk, nem nevezhetjük következetesen tőkének a jószágok előállítására szükséges anyagkészletet, se a munkások fizetésére szolgáló jószágelemeket, »mert ezek egyikénél sem látjuk azt a tulajdonságot érvényesülni, mintha a termelésnél a termelés eredményét pozitív irányban növelve működnének közre.

Jelen vannak a termelésnél, szükség van ott rájuk, de szerepük az élettelen anyagé, melyet a termelésnél közreható tényezők a termelés célja érdekében ide- vagy odadobnak, mely nyomatékát egyszerűen áttelepíti az új jószágba, de mely holt súlyán kívül semmivel sem járul hozzá, hogy az új jószág használhatósága az eredetnél, az átalakítottnál, vagy a munkások fizetésére felhasználnál egyébként nagyobb legyen«. Egészen helyes, hogy szerző a munkaeszközök és a termelés anyagi alzatai közt élesebb különbséget tesz, de ebből azt következtetni, hogy az utóbbiak a termelésnek nem tényezői, épen gazdasági szempontból még sem lehet. A termelésnek ezen »anyagi alzatai« az új jószágban épúgy benne vannak, mint benne van abban a munka- és munkaeszközöknek, az ezek által működésbe hozott természeti erőknek, a fénynek, villanyosságának stb. energiája. Nem élettelen az az anyag sem, mint a hogy szerzőnk felteszi, van abban is energia, és ez energia épúgy hozzájárul az új jószág jószágminőségének, értékének megalkotásához, mint az át- vagy feldolgozására fordított munka- és munkaeszközé, úgy, hogy nézetünk szerint nincs ok arra, miért tekintjük ez utóbbiakat termelési tényezőknél, amazt pedig nem.

Messze vezetne, ha a szóban levő kérdés mélyebb elemzésébe bocsátkoznánk. Csak szempontokat állíthatunk itt fel, a nélkül azonban természetesen, hogy szerzőnk állásfoglalásával szemben feltétlenül érvényeseknek kívánnánk elismertetni azokat. A gazdaságtan törvényszerűségeinek egyáltalán nincs még, vagy csak igen jelentéktelen mérvben oly biztos mértékük, melyhez a vélt törvényszerűségeket próbaképen viszonyíthatnók, de épen azért azután minden új szempontot, különösen ha azok oly alakban, oly indokolással jelentkeznek, mint szerzőnkénél is, a legnagyobb figyelemmel kell fogadnunk.

Mintegy átmenetként a gazdasági élet másodlagos jelenségeihez, szerzőnk a túltermelés, a gazdasági küzdelem kérdéseit is behatóan tárgyalja, utóbbit különösen a verseny, a monopol helyzet, az egyesülés és az állami beavatkozás címe alatt. Részletes megbeszélésébe e fejezeteknek nem bocsátkozhatunk, csak annyit jegyzünk meg róluk, hogy különösen a monopol helyzet és az egyesülés magyarázatában szerzőnk érdekes, olvasásra érdemes, tanulságos munkát nyújt.

Ezek a vonások jellemzik különben az egész előttünk fekvő művet. Szerzőnk sokat tanult és olvasott, sokat gondolkozott, szorgalma és eredetisége vissza is tükröződnek művében. Előadási modora tömör és kétségtelen, hogy kezdőnek épen e tulajdonságánál fogva nehézségeket is okozhat, de az olvasó, ha e nehézségeken átküzdte magát, a mű megértésében megtalálja jutalmát. Azok pedig, kik a gazdaságtannal behatóbban foglalkoztak már, nem tagadhatják meg szerzőnktől elismerésüket amaz érdekességért, melyet átvett tanoknak is kölcsönöz, amaz eredetiségért, melylyel egyes fontos kérdéseket bonczol, egyáltalán azért az igazi tudományos irányért, mely az egész munkát áthatja. Nálunk kissé szokatlan, alaki szempontból talán kifogásolhatják is némelyek, hogy szerzőnk forrásait nem nevezi meg minden egyes tételénél. Mi azonban ezt az eljárását, mely tudományos műveink áttekinthetőségét sokszor hátrányosan befolyásolhatja, csak helyeslehetjük, annál inkább, mert szerzőnk épenséggel nem rejtegeti még a beavatlanok előtt sem, hogy kiktől tanult. Magában a szövegben, de különösen a minden fejezet végéhez csatolt irodalmi jegyzetekben az

írók egész sorát nevezi meg forrásaként és innét is tudjuk azt, a mit különben már egész irányzatával kifejezésre hoz, hogy legnagyobb hatással reá — és ezt a magyar tudományosság szempontjából örömmel constatáljuk — az ifjabb hazai közgazdasági irodalomnak vezére, a mi sokoldalú, kiváló elmélkedőnk, Földes Béla volt. Mi azt hisszük, hogy a megbeszélte könyvben, melyet szerzőnk fiatalságára való tekintettel csak méltó előfutaraként tekintünk sok más, még ezután következő kiváló műnek, a magyar irodalom s a gazdaságtan tudománya érdemes, szép munkát nyert.

Pap Dezső.

II.

Jelen munka tulajdonképen a társadalmi gazdaságtan általános része; egy rendszeres közgazdaságtani kézikönyv első kötete. Ha az egyes kérdések nem lennének monographiaszerűleg tárgyalva, tankönyvnek is beválnék. A magyar közgazdasági irodalomban, a már korábban közzétett és mindig az elmélet terén mozgó munkáiról is jelesen ismert szerzőnknek célja jelen dolgozatával is jó elméletet adni.

A dolgozatnak bevezető fejtegetései is elárulják, hogy szerzőnk önálló gondolkodó és vonzóan képes az elvont kérdéseket tárgyalni. Mivel a gazdálkodás és jogrend az életben egymástól el nem választható, mert »a gazdasági élet« — szerző szavai szerint — »mindig a jogi rend alkotta keretekben mozog«, fejtegeti a gazdasági és jogi élet közt fennálló viszonyt. A kapcsolat mikéntjét »a gazdasági jelenségek« cím alatt tárgyalja; itt adja a munka programját. Vizsgálódásai körébe csak az *elemi* jelenségeket vonja; a *másodlagos* gazdasági jelenségeket, vagyis a melyeknél a jogi momentum mint egyenrangú társul a gazdasághoz, nem fejtegeti ebben a könyvben. De reméli, hogy az elemi jelenségeknél sem hiányzanak a jogi szempontok, de csak mintegy a háttérben maradnak. A jogi mozzanatokat Navratil soha sem hagyja figyelmen kívül az elemi jelenségek fejtegetéseinél. Bevezetőleg szól még a közgazdasági törvényről és a módszerről.

A közgazdasági törvény czímen megirt pont világosan tisztázza szerzőnk álláspontját a sociologusokkal szemben. A társadalmi jelenségek megoldásához a kulcsot a sociologusok a természeti törvények között keresik. Nálunk is erősen érvényesül ez az organikus felfogás (Pikler, Hegedüs). Ezzel szemben Navratil utal arra a nemcsak fokozati, hanem lényeges különbségre, mely a természeti (kül-) világ és az ember lelki (bel-) világából kiinduló társadalmi élet közt fenforog. A modern irányzat a természeti és társadalmi élet jelenségeit azonos törvények alá keríti. Szerzőnk megengedi ugyan, hogy az ember, mint a társadalom sejtje, lényének egyik részével teljesen a természeti törvények uralma alatt áll, de viszont arra is figyelmeztet, hogy e természeti erőkkel szembe az ember szintén erőt helyez, mely a lelki élet forrásából táplálkozik. A sociologiai törvény helyett a pszichologiai törvényben látja a társadalmi élet jelenségeinek magyarázatához az utat. E cikk keretében nem lehet ily összetett kérdésben álláspontot foglalni és beleszólni abba a vitába, a melyet Navratil a sociologusokkal folytat. Csak arra utalunk, hogy a sociologusok a lelki élet nyilvánulatait is physikai törvényekre viszik vissza. Szerzőnk szerint — ha nem értettük félre — physikai és pszichologiai törvények

uralkodnak az emberi társadalmon. A sociologusokat nem fogja Navratil bifurcatioja megnyugtanni, mert hiszen szerintük a lelki élet nyilvánulatai is természeti törvényekre vezetendők vissza, míg tehát szerzőnk szerint a lélektani és természettani törvények egyenlő jelentőségűek a társadalmi jelenségek magyarázatánál, a sociologusok nem fogják egyenrangúnak elismerni e két törvényt, hanem a lélektanit a természettani alá rendelik, mint a mely ennek hatása alatt nyilvánul.

A módszerről szóló fejtegetéseiben világosan tünteti fel a két módszernek, az inductiv és deductiv okoskodásnak szükségképi kapcsolódását a gondolkodás munkájában (28—29. lap). E fejezet a legújabb tudományos eredmények ösmerete alapján van megírva.

A könyv a bevezetés után két részre oszlik; az egyik a benső, lelki állapotokat tárgyalja, a másik a külső jelenségeket. A jelenségek magyarázatát a lélektani alapokkal kezdi; kifejti a szükségletérzetet, a gazdasági élet terén szereplő ösztönöket (egoistikus, altruistikus ösztönök), tanítja a szükségletek törvényeit. Szépen foglalja össze a külföldi és hazai tudomány álláspontját a pszichologiai alapok fejtegetésénél.

Ezután áttér a gazdálkodás külső jelenségeinek magyarázatára. A gazdasági élet fejlődéséről szólva, a mai gazdaságtörténeti kutatás eredményének bemutatása után, Navratil a szokásos osztályozással szemben (falusi, városi stb. gazdaság) saját álláspontját fejti ki. Érdekes és szerző önálló gondolkodását bizonyító fejtegetések a jószágra és értékre vonatkoznak. Saját külön felfogását adja elő szemben az osztrák iskola jószágtanával. Állást foglal a »használati és termelő jószág« felosztása ellen. Az értékről szóló fejtegetései Navratil nagy készütségének és önálló gondolkodásának bizonyítékai. Az értékről különben Navratilnak külön monographiája is van. Elesen megkülönbözteti a hasznosságot az értékességtől. Az érték a hasznosság magasabb foka. Csak annak van értéke, a minek megszerzése áldozatba kerül.

A termelés előtt szól Navratil a jószágok használatáról, mert a jószágok használata vezet más jószágok előállítására. Ha általában az egész könyvön, úgy e fejezetben különösen meglátszik Földes hatása, mint a kinek iskolájából került ki szerzőnk. A jószágok előállítása alatt Navratil a termelést és forgalombahozatalt tárgyalja. Csak egy termelő erőt ösmer: a munkát; ehhez jön két, nem egyenlő rangú termelési tényező: a természet ereje és a munkaeszközök. Utóbbiakat mint a melyek, az emberi munkával és a természet erejével végzett termelés eredményének hatványozói gyanánt tekintendők, tőkének nevezi. Fejtegetései itt érdekesek, éles elméjűek, de nem osztjuk azokat. A tőkét alárendelt termelési tényezőnek tekinti, hogy úgy mondjuk a nyomatékosabb termelés biztosítékának. Szerző tévedése abban áll, hogy a tőkék bizonyos csoportjának ezt a tulajdonosságát tekinti a tőkék általános ismérve gyanánt. Példával megvilágítjuk; eke nélkül lehet termelni, mert ez csak fokozza a termelést, e szempontból megáll szerző fogalom meghatározása, de ha van földje, munkaereje valakinek, de nincs vetőmagja, úgy nem fog termelhetni; tehát a tőke itt constitutiv eleme a termelésnek, nélküle nem lehetne termelni.

Igen szép része a könyvnek a gazdasági küzdelemről szóló fejezet, a mely mintegy átmenet az elemi jelenségektől a másodlagos

vagyis azon jelenségek felé, a melyeknél a jogi momentumok már előtérbe kerülnek. A verseny, monopol-helyzet, az egyesülés, az állami beavatkozás mind igazán szép fejtegetések; tükrei szerzőnk társadalompolitikai felfogásának és bizonyítékai annak, hogy hivatva van a gyakorlati gazdaságpolitika szövevényes kérdéseire is hűzzá szólni.

A jövedelemeloszlásról, a melyet szintén az u. n. általános részben tárgyalnak, Navratil nem szól e könyvben. Mert ez már nem elemi jelenség, Azt hisszük, hogy az e kérdéstről szóló monografiával is nem sokára meg fogja ajándékozni szakirodalmunkat.

Összefoglalva a mondottakat, Navratil Ákos új könyve jeles, alapos és vonzó általános bevezetést nyújt a közgazdaság tudományába, bár nem azonosítjuk magunkat minden fejtegetésével. A szakember örömmel olvashatja Navratil fejtegetéseit, mert ügyesen tudja a lényegest kiemelni a nélkül, hogy a részletes fejtegetés szükségességét a maga helyén szem elől tévesztené. Megfontolt, világos ítélőképesség szól minden fejezetből és törekvés az önnálló felfogás megvédésére. Széles olvasókört kívánunk e könyvnek. (gy.)

Amerikai mezőgazdaság.

Yearbook of the United States Department of Agriculture. 1899. Washington, 1900. 830 lap.

Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás alkalmából az Egyesült-Államok földművelésügyének élén álló Mezőgazdasági Hivatal elhatározta, hogy az 1900. évben kiadandó jelentésében nemcsak rendszer évi jelentését teszi meg, hanem lehető teljes képét adja a mezőgazdaság mai állapotának és egész fejlődésének a lefolyt században, de különösen, hogy kimutatja, mily hatása van a tudomány gyakorlati alkalmazásának a mezőgazdaság különböző ágaiban.

Ehhez képest egy vaskos 880 oldalra terjedő könyvben számol be a nevezett hivatal, mely valóban megérdemli, hogy más államok, így különösen az amerikai verseny által legérzékenyebben sújtott hazánk földművelésének vezető férfiai és szakférfiai is figyelemmel átlapozzák.

Az eszme maga nem új, mert hisz ép Magyarország földművelésügyi ministere adott ki 1896-ban az ezredéves országos kiállítás alkalmával *Magyarország földművelése* czímmel egy ily tárgyú könyvet, mely bemutatja Magyarország földművelésének és mezőgazdaságának fejlődését és akkori állapotát. Új azonban az Egyesült-Államok kormányának azon czélzata, hogy e jelentésében a tudomány gyakorlati alkalmazásának hatását a mezőgazdaságra akarja kimutatni, s e tekintetben valóban becses munkát végzett.

Ezen céljának megfelelően külön-külön fejezetben tárgyalja a meteorológiának, entomológiának, ornithológiának, agrostológiának és chemiának a mezőgazdaság fejlődésére gyakorolt hatását. Majd külön fejezetet szentel az állatgyógyászat fejlődésének és az általa az állattenyésztés terén elért eredményeknek; ugyszintén a mezőgazdasági intézményeknek és a mezőgazdaság majd minden ágának.

E jelentések, melyek mindegyikét az illető szakma egyik kiváló mivelője írta meg, oly sok érdekes és tanulságos adatot tartalmaznak, hogy kívánatos lenne azok majd mindegyikét magyarra fordítani s az illető szaklapokban közzé tenni.

Olvasva e jelentéseket, lehetetlen, hogy ne imponáljon az olvasónak az amerikai nép gyakorlatias észjárása, mely a tudományt ily mértékben képes a mezőgazdaság szolgálatába szegődtetni s annak eredményeiből olyan gyakorlati előnyöket húzni, mint az e jelentés sok részéből kitűnik. Hogy csak egyet említsünk, a mezőgazdasági rovartan fejlődéséről szóló rész írója, Howard előadja, hogy Californiában tudományos kísérletek útján sikerült meghonosítani a *Blastophaga grossorum* nevű rovar, mely a Földközi-tenger melléki országokban a fügefákat megtermékenyíti s e rovar meghonosítása folytán reményli, hogy a fügetermelés Californiában is annyira meg fog honosodni és fel fog virágozni, hogy pár év múlva az amerikai füge megjelenhet a piacokon, sőt leplezetlenül kimondja azon reményét és nézetét is, hogy az amerikai smyrna-füge rövid idő alatt ki fogja szorítani azon államok termékeit, melyek az ugynevezett smyrnai fűgét állandó kereskedelmi cikké tették. Büszkén nevezi is Howard az amerikai népet »practical people«-nek.

Bizony e jelentést olvasva nem lehet csodálkozni azon, hogy ez ifjú nép és ifjú állam lassanként a gazdaság minden terén fölülmulja és leszorítja az európai államokat, sőt rövid idő múlva talán a tudomány és a világpolitika terén is átveszi a vezérszerepet, mint a hogy a gazdasági tudományok némelyikében már meg is tette.

Vásárhelyi Zoltán.

A bányák államosítása.

Dr. Adolf Schiefer: *Das Volkseigenthum an den Bergwerken*, Wien 1900. 581.

A szénbányászatban előfordult nagy strike hatása alatt készült munka, melyben sok való és sok túlzás arra az álláspontra vezet az író, hogy a kőszénbányászat államosítandó. A szerző utal arra, hogy a midőn 1889. évben Németországban a nagy kőszén-strike kitört, már akkor Németországban is publicistikailag kimutatták, hogy a kőszénbányászat a capitalistikus üzletformában nem talál közgazdaságilag helyes művelést s már akkor hangoztatták czélszerűségét annak, hogy a kőszénbányászat államosítsák. Tényleg — Sch. nézete szerint — alig van üzletág, a mely kevésbé illik a magántevékenység körébe és inkább való az állami üzlet körébe, mint a kőszénbányászat. A bányászat egyáltalában az állam fenhatóságában találja alapját; a bányák majdnem mindenütt az állam tulajdonául vagy főtulajdonául tekintettek és a bányász a bányára való tulajdont az állam engedélyéből szerezte meg. A kőszénbányászat minden országban nagy szerepet játszik; Ausztriában például az összes bányatermékeknek négyötöde kőszénre esik; Németországban 311 millió márka, Angolországban 39 millió font, az amerikai Egyesült-Államokban 182 millió dollár, Franciaországban 222 millió franc, Belgiumban 147 millió franc a kőszéntermelés értéke. Sehol sem jelentkezik annyira az individualistikus és capitalistikus termelés hátránya, mint épen a kőszénbányászatnál. Ez a bányászat határozottan monopolistikus jellegű és államosítása számos az egyéni bányászatnál mutatkozó hátrány mellőzésével járna. Az államosítás előnye abban állna, hogy a kőszén ára olcsóbb lenne, vagy ha ez nem következne is be azonnal, a kőszénbányászat jövedelme az összeségnek jutna előnyül. Nagy fontosságú volna az a körülmény, hogy a bányamun-

kásoknak kihasználása nem volna oly lelkiismeretlen, mint most. Különbösen senki sem tagadhatja, hogy az állam a kőszénbányászatot époly gazdaságosan üzheti, mint a magánvállalkozó. De ha már az állam nem is venné át a kőszénbányák kezelését, teljesen jogos volna, ha a kőszénbányászat jövedelmeiben legalább felerészben az állam részesítették. Szerzőnk ezek után foglalkozik az eddigi kőszénbányatulajdonosok kártérítési kérdésével. Kiindul abból a tételből, hogy sehol sem biztosította az állam bányatörvényben azt, hogy a bányajogositvány örökre érvényes és hogy bányatörvényeit soha sem fogja módosítani. Arra nézve, hogy az állam a bányavállalkozóknak, a kik a jogrendszerben bízva, vállalataikat berendezték, akkor, ha a jogositványt megszünteti, kártérítést tartozik adni és hogy ez a kártérítés miből álljon, nincs sem törvény, sem szabály. Az állam mindenestre jogositva van az esetleges kártérítést bizonyos bonyolódott esetekben, függetlenül és önállóan szabályozni és e részben a népszerűület és az általános jog és igazság tudatát fogja követni. Mindenestre jogosnak fogja találni, hogy az állam azon vállalkozóknak, a kik az új jogrend következtében valóságos kárt szenvednek vagyonukban, kártérítést adjon; de ez a kártérítés soha sem terjedhet azon nyerevényre, mely a vállalkozóra veszendőbe megy az által, hogy a jogrendszer megváltozott. Kár csak akkor van, ha a vállalkozó befektetéseket tett, melyek a jogrendszer megváltozásakor még nincsenek törlesztve. Magától érthető, hogy a bányaművel együtt megszerzett földtulajdon és építmények a tulajdonos kívánságára kisajátítandók. Egyébként szerzőnk a kőszénbányászatnak a magánvállalkozás kezéből leendő elvétele szempontjából a kőszénbányák sequestratióját is czélszerűnek tartja és bizonyos időig az eddigi bányatulajdonosoknak a nyereségben való részesítését is ajánlja. Szerzőnk most kifejtett azon nézetét, hogy a kőszénbánya tulajdona csak annyiban kártérítés tárgya, a mennyiben a beléje fektetett tőke még nincs törlesztve, Lassalle elméletével is megvilágítja, melyet a nagy socialis író nagy jogi munkájában: »a szerzett jogok rendszeré«-ben kifejtett. —*vits.*

Társadalmi reformok.

Páris Frigyes: *Társadalmi reformok.* Külön lenyomat a Magyar Gazdák Szemléjéből. Budapest, 1901. Kilián Frigyes bizománya. (A Magyar Gazdaszövetség kiadványai. XL.)

A 36 oldalnyi füzet, melyet a következőkben ismertetni akarunk, a szövetkezeti eszme propagalására készült. Czélzata azonban nem tisztán gazdasági. Az író lelkét betölti az a gondolat, a mely a szövetkezeti eszme angol életrekeltőit munkára ösztökélte s a mely a szövetkezeti elvben látja, ennek az elvnek megvalósításától várja az egészséges társadalmi reform legjobb eszközét. Mert hiszen a mint a gazdasági életviszonyok nemcsak száraz gazdasági körülmények egymásra hatásai, hanem a mint a gazdasági élet érző talajából nőnek ki tulajdonképen a társadalmi alakulások, úgy a gazdasági élet terén nagy szerepet játszó szövetkezés is a társadalmi téren sem marad hatás nélkül.

Ha e pár sor, melyekben Páris fentidézett munkájával akarunk foglalkozni, csak ismertetés akarna lenni, úgy megelégedhetnénk annak felemlítésével, hogy szerző a hitel- és fogyasztási szövetkeze-

tek, a termelő és értékesítő, valamint a biztosító szövetkezetek lényegével ismertet meg értekezése folyamán bennünket, végül pedig a szövetkezeti elvnek egyéb társadalmi téren való alkalmazásáról (bíráskodás stb.) is megemlékezik. Ehhez az ismertetéshez, ha igazságosak akarunk lenni, azt is hozzátehetnők, hogy szerzőnk élvezetes és tanulságos olvasmányt nyújtva, derekasan oldotta meg feladatát.

Azonban a legnemesebb gazdaságpolitikai eszmék egyikének, a szövetkezeti elvnek nagyfontosságú társadalmi szerepe egyfelől, másfelől az a legkülönösebb czélzat, melylyel az előttünk fekvő füzet iratott, hozzávéve még ehhez írónk érdekes egyéniségét, szinte kikerülhetetlenné teszik, hogy ez alkalommal néhány szóval ki ne térjünk arra a szerepre is, a melyet a szövetkezés hazánkban játszik, arra a gazdaságpolitikai irányzatra, mely a szövetkezeti elv térfoglalásától üdvös társadalmi eredményeket vár, s a mely utóbbi gazdaság- és társadalom politikai törekvésnek egyik jellegzetes irodalmi terméke az előttünk fekvő füzet is. Teszszük ezt annál szivesebben, mert a mondandók során alkalmunk lesz Páris érdekes munkájával részleteiben is foglalkozni.

Az a mély ethikai alapokon nyugvó gazdaságpolitikai mozgalom, mely legelőször Angliában keletkezett s a mely a szövetkezeti elv propagálását tűzte ki célul s a mely ezen elv megvalósításának első gyakorlati eszközéül az azonos érdekűek kölcsönös egyesülését jelölte meg, nem maradt a szigetkirályság határai közé szorítva. Egyetemes ethikai jellegénél fogva, de még azért is, mert a társadalmi viszonyok mindenütt egyenlők voltak — mindenütt szemben állt a gazdaságilag gyengébb erők nagy száma a nagy erejű tőkével — a szövetkezeti törekvés könnyen népszerűvé vált mindenütt.

Az egyesülés, a közös védekezés eszméje volt az, mely az embereket a szövetkezetek felé terelte, ezzel szemben az az ethikai alap, mely a szövetkezeti eszmének tulajdonképeni lényege, sokkal kevésbbé hódította meg az emberek szívét. Pedig az az ethikai érzés az, a melynek fejlesztésére ma is első sorban kellene nevelni a szövetkezeti eszme apostolainak az embereket. A szövetkezés czélja nem az egyes elvált érdekkörök egymás ellen való tüzelése, nem az, hogy a fogyasztót a termelő ellen s mindkettőt pedig a kereskedő ellen tüzelje, hanem czélja az egész emberiség és egész gazdasági társadalom ideális együttműködését létrehozni a mi közben arra törekszik, hogy embertársában minden ember felebarátját és ne ellenségét lássa. Ez a Carlyle gondolata, erre kellene a szövetkezeti eszme apostolainak ma is törekedniök s nem arra, hogy pl. a fogyasztási szövetkezetek száma bármi áron gyarapodjék. A mondott ethikai alapon lehet csak a szövetkezeti mozgalommal társadalmi politikát, jó politikát csinálni, míg azáltal, hogy ellentétes érdekköröket szövetkezetek alakítása útján még jobban szembeállítunk egymással, csak az áldatlan gazdasági küzdelmet erősítjük. Persze, hogy melyik törekvés vezet hamarább kézzelfogható, szemellátható eredményhez, azt eldönteni nem nehéz. De hasonlóképen könnyű egymással szemben megbecsülni az egyik s a másik munkának benső értékét is.

Páris könyve örömmel győz meg bennünket arról, hogy ő elevenen érzi annak az ethikai alapnak szükségét, a melyre a szövetkezeti mozgalom, helyesebben maga az egész társadalom oly igen nagyon rászorul. Csak itt-ott üti fel fejét munkája során a jellegzetesen magyar

»agrár«-jellegű szövetkezeti politikus. Nagyon igaza van, a mikor azt mondja, hogy »a kort szeretettel és türelemmel kell javítanunk«, de mindenkit szeretnünk kell s mindenki iránt türelemmel kell viseltetnünk! Igaza van, mikor azt mondja, hogy »minden társadalmi politikának legfontosabb tényezője a nevelés«, de ennek a nevelésnek nem szabad egyirányúnak, olyan célzatosnak lenni, hogy igaznak hirdesse azt, a mit pl. szerző tanít, hogy a közvetítő kereskedelem szövetkezeti úton lehetőleg kiküszöbölendő, hogy a szabad gazdasági verseny csak káros eredményeket teremt, hogy mindaz a társadalmi munka, mely ilyen módon foglalkoztatja az embereket, novezt, improductiv. A mily szép és megszívvelendő mindaz, a mit a túlhajtott szabad gazdasági versenynek a közegészségre és a közerkölcsökre való káros befolyásáról mond, éppen oly kevésbé oszthatjuk szerzőnk nem egy gazdaságtani tanítását, mikor pl. a válságok terjedésének okairól szól, a mikor pl. azt akarja bizonyítani, hogy a szabad verseny okvetetlenül az árak emelkedését idézi elő stb.

Ilyen állítást nem egyet idézhetnénk még a rövid munkából. De a részletezéstől elállhatunk, hiszen ily megemlézésekkel úgy sem az a célunk, hogy a dolgozat ellen részletes kifogásainkat kimerítően adjuk elő, inkább arra törekszünk, hogy az egész dolgozat irányát árnyalataival együtt jellemezzük.

Iránya pedig e dolgozatnak a szövetkezeti eszme diadalát sürgeti a társadalomban egészséges ethikai alapon — s ennyiben egyetértünk szerző állításaival, de egyúttal a gazdasági élet oly törvényeit és igazságait szeretné eszméje megvalósulásának feláldozni, a melyeket mi sarkalatosaknak és megdönthetetleneknek vélünk; — ennyiben tehát nem helyezhetjük magunkat szerzőnek munkája folyamán tanusított felfogásával egyenlő álláspontra. Mindemellett azonban örömmel üdvözljük Páris füzetét. Hiszen sorai annak a kornak jöttét sürgetik, a melyet alig győzünk várni s a mely a társadalomerkölcsi nevelés jobb eredményei nyomán akarja gazdasági életünk erkölcsi alapjait is mélyebbre, szilárdabb talajra építeni. —l.

Pénzüntézetek üzletvitele.

Berényi Pál: *Pénzüntézetek üzletvitele.* Budapest, 1901. Grill Károly kiadása 416. l.

Ezen munka megírásánál, mint a szerző előszavában előadja, az a cél lebegett szemei előtt, hogy a pénzüntézetek igazgatósági, felügyelő bizottsági tagjainak és hivatalnokainak olyan kézikönyvet adjon kezükbe, a melyből a pénzüntézetek üzletvitelének kereskedelmi, gazdasági, könyvviteli és jogi szabályait elsajátíthassák, illetve e részben fogyatékos ismereteiket a könyv segítségével kiegészíthessék. Igen szép cél, igen elismerésre méltó törekvés. Csak az a kérdés, vajon a szerző elérte-e kitűzött célját, eredményével járt-e dicséretes törekvése? Erre a kérdésre pedig nagy sajnálattal, de a legnagyobb határozottsággal tagadólag kell válaszolnom. A munka épenséggel nem nyújtja azt, a mit ígér, épenséggel nem áraszt világosságot a tárgyát tevő kérdések köré, hanem ellenkezőleg, igen fogyatékos szerkezete, a szerző rendkívül hiányos könyvelési, banktechnikai és bankjogi ismeretei folytán a tévedések és hibák egész tömkelegét, a hamis tanok egész seregét tárja elénk s benne nyilatkozó óriási chaos és tájéko-

zatlanság folytán egyedül azzal az eredményryel járhat, hogy pénzintézeti közegeinknek még meglévő — bizony sokszor fogyatékos — ismereteit is megrendítse, összekuszálja, elhomályosítsa. Ezen állításunk igazolására a munka legkülönbébb helyeiről mutathatnánk be idézeteket. Helyszúke miatt azonban elállunk ettől és csak arra szoritkozunk, hogy egy igen fontos üzletág, a jelzálog- és záloglevél-üzlet teréről vett szemelvényeknek éppen nem teljes sorozatával igazoljuk be állításunkat.

Ime a szemelvények. A szerző egyes számlák czélját és alkalmazását magyarázza. A jelzálogkölcönök számlájáról itt azt mondja: »ez a számla követel az engedélyezett és folyósított jelzálogkölcönökért és tartozik a visszafizetett összegekért« (71. l.) Ennek éppen az ellenkezője áll; tartozik a folyósított és követel a visszafizetett kölcönökért. Majd a jelzálogkölcönök kamatszámájáról: »e számla tartozik a jelzálogkölcönök útján fizetett kamatokért« (72. l.), holott az ellenkezőleg követel a fizetett kamatokért. Az annuitások elkönyvelését szerzőnk így adja elő: »sok helyütt, különösen nagyobb terjedelmű pénzintézetekben, az a szokás, hogy az annuitások lejáratának könyve alapján az egyes napokon esedékes törlesztések értékével megterhelik a naplóban a jelzálogadósok számláját a jelzálogkölcönök számlája javára. Minden befolyt részletfizetést azután nemcsak a pénztárkönyvben könyvelik a pénztár-számla terhére és a jelzálogkölcönök számlájára, hanem a naplóban a fentebb könyvelt tétel hatásának ellensúlyozására, megterhelik a jelzálogkölcönök számláját jelzálogadósok számlájának javára«. (298. l.) Ez teljesen helytelen. Az annuitás lejártakor megterhelik a jelzálogadósok számláját, az úgynévezett annuitási számlát a lejárt részlettel és elismerik a jelzálogkölcön számlát, az annuitásból tőketörlesztésre eső részszel, viszont a jelzálogkölcön- kamat- és jutalék-számlát az annuitásból kamatra és jutalékra eső részszel. Mikor pedig az annuitás befoly, egyszerűen a pénztár-számla terhére elismerik a jelzálogadósok annuitási számláját a befolyt összeggel. A záloglevél-kibocsátás elkönyvelését szerzőnk úgy képzeli: »A jelzáloglevél-számlát el kell ismernünk a jelzálogkölcönök számla terhére, valahányszor jelzálogkövetelést jelzáloglevél kiadásával biztosítottunk (?) magunknak.« (209. l.) Nyilvánvaló, hogy a szerző nem tudja, mi a záloglevél-kibocsátás. Máskülönben talány volna, hogy képzeli a záloglevél kibocsátását a jelzálogkövetelés biztosításának. Miután pedig nem tudja e művelet gazdasági értelmét, ezért állítja azt a képtelenséget, hogy a záloglevél-számla javára a kölcön-számlát kell megterhelni, holott a záloglevél-kibocsátáshoz a kölcön-számlának semmi köze és a záloglevél-számla javára irt összegeket a záloglevél-készletszámla terhére kell irni. A jelzáloglevél-számla szerepének folytatólagos kifejtése azután ép oly értelmetlen charivari. Az engedményezett kölcönök lejárt részleteinek könyvelésére nézve leírja szerző (315. l.), hogy az engedményes intézet megterheli az engedményezőt a teljes részlettel s elismeri azzal a jutalékrészszel, a mely szerződés szerint az engedményezőt illeti meg. Ez helyes, de az már helytelen, hogy »viszont pedig, ha az összegek befolytak, elismeri a befolyt és megterheli a neki járó összeggel«, mert ennek semmi értelme sincs, egyszerűen az engedményező intézet kiegyenliti folyószámlája egyenlegét, tehát a beküldött összeggel folyószámlája elismerendő. — Jellemző egyébként a munka alapos-

ságára, hogy két oldallal tovább a szerző már elfelejti a saját tanítását és azt írja elő az engedményező intézetnek (317. l.), hogy »valahányszor pénzt küldünk a központi jelzálogbanknak, mindannyiszor megterheljük a törlesztések-számláját a pénztárszámla javára«, holott az előbbieket logikus folyományaként a pénztárszámla javára az engedményező intézet, a központi jelzálogbank folyószámláját kell megterhelni.

A mily kevésbé ismeri a szerző a könyvelés szabályait, — a mi az eddigiekből teljesen kiviláglik — ép oly idegenek előtte a jelzálog-üzletág gyakorlati szabályai is. A mikor például előadja (278. l.), hogy »az osztrák-magyar bank azon összeg erejéig engedélyez jelzálogkölcsonöket és vesz át engedmény útján jelzálogköveteléseket, a mely a netán megelőző terhek hozzászámításával a bank által megállapított jelzálogérték első felében fedezve van«, nyilván hamis dolgot állít, mert a jegybank tudvalevőleg sem engedmény útján kölcsönöket át nem vállal, sem másként, mint első helyre kölcsönöket nem nyújt. Az üzletszabályok gyakorlatilag nem érvényesített részének ez az idézete ilyen munkában absolute nem lehet helyén. — Tovább azt olvassuk (278. l.), hogy »a földbirtokok értékének meghatározása érdekében megállapítják (t. i. a jelzálog-intézetek) a földadó alapján a katastrális tiszta jövedelmet és az ilyen kiszámított tiszta jövedelem 4—5⁰/₁₀-os kamatozás mellett kiszámított tőkeértékét veszik a földbirtok értékének«. Nagy tévedése a szerzőnek, hogy a földadó alapján állapítják meg a katasteri tiszta jövedelmet, holott épen a katasteri tiszta jövedelem alapja a földadó kivetésének. Az pedig, hogy az intézetek ezen a módon állapítanak meg a birtok-értéket, egyszerűen nem áll, ez tisztán a szerző képzeletének gyümölcse. Hallott valamit harangozni az adóalapon engedélyezett kölcsönökről és ezen homályos ismeretei alapján állítja föl ezt a becslési methodust, mint szabályt. — Ép ily kevésbé létezik »az az általános szokás, hogy az annuitás csak 1⁰/₁₀-kal nagyobb, mint a teljes kölcsön után fizetendő évi kamat« (285. l.), mert a tőketörlesztési hányad a nálunk szokásos 40 és 50 éves amortisatiós kölcsönöknél csak igen kivételes esetekben haladja meg az 1²/₁₀-ot. — Classikus példája azonban a munka értelmetlenségének ez az oktatás (289. l.): »Már utaltam arra, hogy miféle első-sége (!) van a pénzintézetnek abból, hogy a kamatokat előlegesen (anticipative) követeli. Ennek az elsőségnek a biztosítása érdekében arra kötelezi magát az adós, hogy késedelmes kamatfizetés esetében, az esedékessé vált kamatok után, késedelmi kamatot fog fizetni.« Szorgos kutatás mellett sem tudtunk rájönni, hogy hol magyarázta meg a szerző az anticipatív kamatoztatás előnyét a decursiv fölött, de a nélkül is merő képtelenség a késedelmi kamatok számítását az előleges kamatszámítással bármily kapcsolatba hozni. A késedelmi kamatok ép úgy számíttatnak és vannak indokolva anticipatív, mint decursiv kamatoztatás mellett. — Absolute nem igaz az sem, hogy a késedelmi kamatot (289. l.) »néhol csak a késedelmesen fizetett kamatok után számítják, máshol az egész annuitás után, levonva belőle — ha hozzá lenne számítva — a kezelési költség«, mert a késedelmi kamatot mindenhol, kivétel nélkül, az egész annuitás után számítják, a mint ezt másképp csak kis logika mellett sem lehet elképzelni.

Még csak egy idézetet. A szerző nem éri be azzal, hogy köny-

velési és üzlettechnikai oktatásokat adjon, hanem még az illetékszabályokra nézve is kíván utasítást adni. Így »a zálogkölcönök törlesztési részleteinek bélyegilletéke« czímen elkeresztelt fejezetben előadja (411. l.), hogy a részletek után II. fokú nyugtabélyeget kell fizetni, »de mivel az intézetek jelzálogadósaiknak nem igen adnak nyugtatót, hanem a teljesített fizetést azon törvényes rendelkezés alapján, hogy maga a nyugtató bélyegmentes, erre rendelt könyvecskébe jegyzik, a nyugtató bélyegárát pedig beszedik és minden hónap leteltét követő 14 nap alatt fizetik be az adóhivatalnál«. Ez már a fölületesség és könnyelműség tetőfoka. Hogyan kíván valaki illetékdolgokban oktatásokat adni, a ki az illetékszabályokat hirtől sem ismeri? Pedig a szerző nem ismeri, másként tudná, hogy a jelzálogkölcönök részletei után járó bélyegilleték lerovásának módját legutóbb a 32.153/94. sz. p. ü. m. rendelet szabályozza, tudná, hogy ez a rendelet lényeges különbséget tesz törlesztéses és egyszerű jelzálogkölcönök közt, hogy a készpénzbeli illetéklerovás csak az előbbiekre vonatkozik föltétlenül, az utóbbiakra csak feltételesen s tudná azt is, hogy az ezen rendeletben foglaltakat részletesen tartozik az előadni, a ki nem nagyhangú fejezeteket írni, de a pénzintézeteknek valószínű tájékoztatást nyújtani van hivatva.

Ennyit tartottam szükségesnek a munkából színvonalának ismeretetésére bemutatni. Ha tekintetbe vesszük, hogy itt csak egy üzletágra vonatkozó részből s abból is csak a legdurvább tévedéseket idéztük, nyilván igazoltnak látszik az az állításom, hogy itt nem egy az elméleti és gyakorlati ismereteken épült használható szakmunkával, hanem egy igen fogyatékos ismeretek alapján, csodálatos fölületességgel és szerkezeti homálylyal összeférczelt könyvvel állunk szemben, a melynek elolvasását és tanulmányozását senkinek sem ajánlhatjuk.

Éber Antal.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 augusztus 31-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen d. Deutschen Reichs.	MGT	Magyar Gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allg. statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv f. soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Jour. of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue d. deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie pol.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue intern. de Sociologie.
GE	Giornale d. Economisti.	RiIS	Rivista intern. di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal d. Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrb. f. Gesetzg., Verwalt. u. Volksw. (Schmoller).	StM	Statistische Monatsschrift.
JNS	Jahrbücher f. Nationalök. und Stat. (Conrad).	ZGS	Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss.
JPE	Journal of Pol. Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KSJ	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verw.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Dionnet, S.: Le Néomercantilisme au 18e siècle et au début du 19e siècle. Thèse. Paris: Giard & B. 1901. (230) 8°.
- Földes B.: Társadalmi gazdaságtan. 1. k.: A társadalmi gazdaság elemei. 3. kiad. Budapest: Athenaeum 1901. (VII, 523) 8°. 9 K.
- Garçon, J.: La bibliographie industrielle. Services qu'elle peut rendre. Paris: chez l'auteur 1901. (22) 8°.
- Valenti, G.: A. Messedaglia. GE 5. de Viti de Marco: Commemorazione di A. Messedaglia. GE 5.

2. Elmélet.

- Gottl, F.: Die Herrschaft des Wortes. Untersuchung zur Kritik des nationalök. Denkens. Einleitende Aufsätze. Jena: Fischer 1901. (V, 224) 8° M. 5.—.
- Lewinstein, G.: Actien-Gesellschaft, Volkswohlstand, Handelskrisen, Eine volkswirth. Betrachtung. Berlin: Simion 1901. (31) 8° 1.—. Volksw. Zeitfragen 182. Heft.
- Pawłowski, G. de: Philosophie du travail. Thèse. Paris: Giard & B. 1901. (249) 8°.
- Ponsot, H.: La balance du commerce. Thèse. Dijon: imp. Jobard 1901. (155) 8°.
- Salvadori, G.: La scienza economica e la teoria dell'evoluzione; saggio sulle teorie economico-sociali di H. Spencer. Firenze: Lumachi 1901. (168) 8°.
- Willet, A. H.: The economic theory of risk and insurance. New-York: Macmillan Co. 1901. (142) 8°.

- Blunt, H. W.: The case for private property. **ER** 3.
 Boninsegni, P.: Il principio della convenienza economica e la scienza delle quantità. **GE** 5.
 Guyot, Y.: Le sophisme de Karl Marx. **JE** 8.
 Heyn, O.: Die Wertschätzung bei der Preisbildung **ZGS** 3.
 Kelle s-Kranz, C. v.: Was ist der ökonomische Materialismus? **NZ** 47/48.
 Schmidt, C.: Zur Theorie der Handelskrisen und der Ueberproduction. **SM** 9.
 Schwoner, A.: Die Bewegung der Werte. **ZVS** 3.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leirása.

- Brentano, L.: Die Schrecken des überwiegenden Industriestaats. Berlin: Simion 1901. (55) 8° 1.—. Volksw. Zeitfragen. H. 183/184.
 Combes de Lestrade: La vie agricole, industrielle, commerciale et économique en Sicile. Extr. Paris: Revue gén. des sciences 1901. (79) 8°.
 Dalbavie: Ce que nous sommes au point de vue politique et économique; ce que nous devrions être. Conférence. Sarlat: imp. Lafaysse 1901. (16) 8°.
 Gogitschkayschwili, Ph.: Das Gewerbe in Georgien unter besonderer Berücksichtigung der primitiven Betriebsformen. Tübingen: Laupp'sche Buchh. 1901. (XI, 121) 8°. 3'60. Zeitschr. f. d. ges. Staatswiss.
 Huber, F. C.: Deutschland als Industriestaat. Stuttgart: Cotta (XIX, 512) 8°. 10.—.
 Milhoffer S.: A régi zsidók mezőgazdasága. Kassa: Vitéz 1901. (75) 8°. 2 K.
 Mummenhoff, E.: Der Handwerker in der deutschen Vergangenheit. Leipzig: Diederichs. 1901. (142) 8°. 4. Monogr. zur Deutschen Kulturgesch. 8.
 Norikus, F.: Die Organisation der Gesellschaft in Vergangenheit und Gegenwart. Eine Darleg. der soc. Organisations-Formen und Fragen. Stuttgart: Roth 1901. (VIII, 154) 8°. 1'50.
 Oeuvre, l', sociale de la Revolution française. Intro. par. E. Fagnet: Sur les idées maitresses de la Révolution; le Socialisme et la Révolution par A. Lichtenberger; la Propriété foncière et les paysans, par Ph. Sagnac etc. Paris: Fontemoing (1901). VII, 463) 16°.
 Pestalozza, N.: La vita economica ateniense dalla fine del sec. 7 alla fine del sec. 4 avanti Cristo. Milano: 1901. (117) 8°. l. 2.—.
 Steffen, G. F.: London als Mittelpunkt des englischen Lebens. Neue Ausg. der Schrift: In der Fünfmillionenstadt. Kulturbilder aus dem heut. England. Aus d. Schwed. v. O. Reyher. Stuttgart: Hobleing & Bückle. 1901. (III, 387) 8°. 2.—.
 Thonnar, A.: Essai sur le système économique des primitifs, d'après les populations de l'État indépendant du Congo. Bruxelles: Weissenbruch 1901. (121) 8°.
 Tranchant, C.: Histoire administrative, économique et sociale d'une commune française. Paris: Imp. nat. 1901. (12) 8°. Min. de l'instr. publ.
 Hauser, H.: L'entrée des États-Unis dans la politique mondiale. **ASP** 4.
 Levasseur, E.: Les périodes de l'histoire des classe ouvrières en France. **RIS** 5.
 Ruffy P.: Bars vármegye közigazdasági leirása. **KS** 8.
 Tricoche, G. N.: Lettre des États-Unis. **JE** 8.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Barthélemy: En Indo-Chine, Tonquin; Haut-Laos; Annam septentrional. Paris: Plon-Nourrit & Co. 1901. (379) 16°. 4 fr.
 Congrès internationale de sociologie coloniale, tenu à Paris 1900. T. 1er. Rapports et procès-verbaux des séances. Paris: Rousseau 1901. (X, 483) 8°.
 Garofalo, J. P.: Sulla popolazione della Gallia nel tempo di Cesare. Estr. Chartres: imp. Durand 1901. (11) 8°.
 Buzek, J.: Der Einfluss der Ernten resp. der Getreidepreise auf die Bevölkerungsbewegung in Galizien 1878—1898. **StM** 4/6.
 Jacques, A.: Finances coloniales: des rapports financiers entre la métropole et les colonies. **ASP** 4.
 Mourey, Ch.: Chronique coloniale (1900). **ASP** 3.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Albrecht, O.: Die socialen Rechtsverhältnisse der gewerblichen Gärtner in Deutschl. im Lichte d. Gerichtspraxis u. behördl. Verwaltungstechnik, hrsg. v. Hauptvorstand d. allg. deutsch. Gärtnervereins. Berlin: Verl. Buchh. d. allg. Deutsch. Gärtnervereins 1901. (VI, 104) 8°. 1.50.
- Artibal, J.: L'assurance ouvrière à l'étranger. Paris: Soc. d'éd. scientif. 1901. (116) 8°. 2 fr. 50.
- Bellom, M.: Du contrat de travail dans les mines saxonnes sous le régime du Code civil allemand. Extr. Paris: Dunod 1901. (43) 8°.
- Biéchy, J.: Conférence sur la révision de la Constitution et l'autonomie des corporations ouvrières. Marseille: imp. Fournier 1901. (8) 8°.
- Egapel, X.: Un vieux prolétaire, socialiste et philosophe sans le savoir. Paris: Vanier 1901. (327) 18°. 3 fr. 50.
- Eichthal, E. d': Socialisme, communisme et collectivisme. Aperçu de l'histoire et des doctrines jusqu'à nos jours. 2e ed., revue et aug. Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (VIII, 327) 16°. 3 fr. 50.
- Epstein, M.: Die Erwerbstätigkeit der Frau in der Industrie und ihre socialhygienische Bedeutung. Frankfurt a. M.: Schnapper 1901. (32) 8°. 80 Pf.
- Estève, L.: Des caisses de retraites, de secours et de prévoyance fondées au profits des employés et ouvriers. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (187) 8°.
- Fiorentini, L.: La evoluzione del socialismo alla fine del sec. 19. Torino: 1901. (245) 16°. l. 3.50.
- Gallarati Scotti: Per un problema di sofferenza sociale. Milano: 1901. (45) 16°. 1 l.
- Geschäftsbericht des Vereins f. Förderung des Arbeiterwohnwesens u. verwandte Bestrebungen f. d. J. 1900. Bericht üb. die in Gemeinschaft m. dem Verband der Baugenossenschaften Deutschlands abgeh. Versammlung v. 15. V. 1901. Vorträge u. Berichte v. Antoni, Baumeister, Adickes u. Heinze. Frankfurt a. M.: Detloff 1901. (62) 8°. — 75.
- Goyau, G.: Autour du catholicisme social. 2e série. Paris: Perrin & Ce. 1901. (VIII, 238) 16°.
- Jacot, C.: L'anarchie policière (1891 à 1894). Mémoires d'un séquestré. Les dessous des affaires Ravachol et Vailant. Paris: imp. Malverge 1901. (14) 16°.
- Kautsky, K.: The capitalist class. New-York: Socialistic Coop. Publ. Asso. 1901. (24) 8°. 10 c.
- Kautsky, K.: The proletariat. Adapted from the German. New-York: Socialist. Coop. Pub. Ass. 1901. (28) 8°. 5 c.
- Las Cases, de: La liberté du travail et l'arbitrage obligatoire. Paris: imp. Levé 1901. (32) 16°. — Extr. de la ReS.
- Lass, L. u. B. Maier: Haftpflichtrecht u. Reichs-Versicherungsgesetzgebung. 2 Aufl. 1. Lfg. München: Schweitzer 1901. (80) 1.80.
- Législation ouvrière et sociale en Australie et Nouvelle-Zélande. Mission de M. Albert Métin. Paris: Imp. nat. 1901 (VII, 230) 8°. — Min. du commerce. Off. du travail.
- Lindhammer, H.: Die Wohlfahrts-einrichtungen Münchens. Hrsg. v. Verein f. Fraueninteressen. München: Schupp 1901. (195) 8°. 1.20.
- Losinsky, E.: Waren die Urchristen wirklich Socialisten? Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (15) 8°. 15 Pf.
- Montet, E.: Etude sur le socialisme municipal anglais. Entreprises industrielles; Logements à bon marché. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (192) 8°.
- Mun, A. de: Grèves, arbitrage et syndicats. Paris: imp. Levé 1901. (52) 16°. — Extr. de la ReS.
- Nahas, J.F.: Situation économique et sociale du fellah égyptien. Paris: Rousseau 1901. (206) 8°.
- Nowotny, F. O.: Deutschvölkische Wohlfahrtspflege u. Schutzarbeit in Stadt u. Land. Wien: Schalk 1901. (96) 8°. 1.20.
- Pajot, C.: Socialistes? Pourquoi pas? Paris: imp. Levé 1901. (8) 16°.
- Proceedings of the 10th national convention of the Socialist labor party. New-York: Labor News Co. 1901. (325) 8°. 50 c.
- Ravidat, M.: De l'assistance par la colonisation. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (153) 8°.
- Roger, L.: Le domaine industriel des municipalités. Distributions d'eau, de gaz, d'électricité; Transports en commun. Paris: Rousseau 1901. (109) 8°.
- Romet, P.: Etude sur la situation économique et sociale des marins pêcheurs. Thèse. Paris: Inst. intern. de bibliogr. scientif. 1901. (VIII, 256) 8°.

- R o q u e s, L.: La médecine des accidents et les hôpitaux des corporations industrielles en Allemagne. Paris: Naud 1901. (119) 16°.
- S c h a n z, G.: Dritter Beitrag zur Frage der Arbeitslosen-Versicherung u. Bekämpfung der Arbeitslosigkeit. Berlin: Heymann. 1901. (XII, 399) 8°. 7.—.
- S c h u l p e de Török-Kanizsa, G.: Die Socialreform-Bewegung in Ungarn. Pressburg: Heckenasts Nachf. 1901. (91) 8°. 1·20.
- S t r a u s s, P.: Assistance sociale — Pauvres et mendiants. Paris: Alcan 1901. (302) 8°.
- Ü b e r s i c h t ü b. die in Preussen vorhandenen kommunalen od. m. kommunaler Unterstützung betriebenen allg. Arbeitsnachweisstellen nach dem Stande am 1. I. 1901. Berlin: Heymann 1901. (19) 4°. —'60.
- V a i l, Ch.: Die Mission der arbeitenden Klasse. New-York: Socialist. Coop. Pub. Asso. 1901. (15) 8°. 5 c.
- V i c q, C.: Protection sociale. Appel en faveur des classes ouvrières. Paris: Berger-Levrault & Ce. 1901. (21) 8°.
- W e b b (Mrs. S.): Case for Factory Acts. Pref. by Mrs H. Ward. London: Richards 1901. (250) 8°. 2/6.
- W i s s e n s c h a f t l i c h e Lösung, die, der soc. Frage. Jedem Bürger e. järl. minimal Einkommen v. e. Million M. Wiesbaden: Schobel 1901. (15) 12°. —'20.
- W o h n u n g s - E n q u ê t e in Augsburg. Veranstaltet u. bearb. vom wirtschaftl. Verband der Arbeitervereine v. Augsburg u. Umgeb. nebst Anh. über die Wohnungsverh. der sogen. Arbeiter-Quartiere der hiesig. Fabriks-Etablissements, der Fuggerrei u. über Arbeiter-Stiftungshäuser. Augsburg: Huttler 1901. (45) 8°. —'50.
- B a y e r, G.: Zwei Versuche zur Hebung der Wohnungsnot ZGS 3.
- B e r n s t e i n, E.: Die Arbeiterkonsumvereine und die Einkommensteuer in England. ASG 5/6.
- B u i s s o n, E.: Comment finira le régime capitaliste. La Grande Revue, août.
- B u n z e l, J.: Zur neueren Armen- und Heimat-Gesetzgebung in Oesterreich. ZGS 3.
- C a h n, E.: Wohnungsgesetzgebung in Bayern. ASG 5/6.
- C a l w e r, R.: Die sozialdemokratische Presse. SM 9.
- D a g a n, H.: Des grèves patronales. La Revue blanche, 15 juill.
- D a v i d, E.: Die Hamburger Akkordmaurer. SM 9.
- F l e i s s n e r, H.: Zum Generalstrike der Flaschenmacher. NZ 46.
- F o u i l l é e, A. R.: La morale socialiste. RDD 13.
- F u h r, E. A.: Neue Beiträge zur Gewinnbetheiligung. ZGS 3.
- H a w e l k a, F.: Fürst P. Krapotkin und der Anarchismus. ZVS 3.
- H e i n e, W.: Wie ist wissenschaftlicher Sozialismus möglich? SM 9.
- J o ó b L.: Socialis kérdések. BS 8.
- K a m p f m e y e r, P.: Zum Wohnungsprogramm der deutschen Sozialdemokratie. SM 9.
- L e e, W.: Tolstoy and socialism. Socialdemocrat 8.
- L e v e r, W. H.: Prosperity-sharing: a rejoinder. ER 3.
- M ü l l e r, H.: Die deutschen Arbeitersekretariate. NZ 46.
- P a r v u s: Der Opportunismus in der Praxis. NZ 46—48.
- P h e l p s, L. R.: Municipal trading. ER 3.
- P i c, P.: Congrès international et association légale des travailleurs. REP 7.
- R a p p o r t, Ch.: Y a-t-il un socialisme scientifique? RSo 8.
- S a v a r y, R.: Les salaires et les prix en France et aux Etats-Unis au cours du dernier demi-siècle. ASP 4.
- S c h a n z, S.: Die Bekämpfung der Arbeitslosigkeit. ASG 5/6.
- S e i l h a c, L.: La grève des docks de Marseille. Musée social.
- S i l b e r m a n n, J.: Die Arbeitszeit der kaufmännischen Angestellten in den Engros- und Fabrikgeschäften Berlins. ASG 5/6.
- T w i n i n g, L.: Some thoughts on the poor law and poverty. ER 3.
- V a h l t e i c h, J.: Der Einigungskongress der amerikanischen Socialisten in Indianapolis. NZ 47.
- W y n k o o p, D. J.: Harmonie zwischen Unternehmer und Arbeiter in England. NZ 45.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- A n n a l e s de l'Institut national agronomique (Ecole supérieure de l'agriculture). Administration, enseignement et recherches. Paris: Berger-Levrault & Ce 1901. (609) 8°. Min. de l'agriculture.

- Beuret, L. et R. Brunet: Manuel pratique de l'agriculteur. Paris: Mulo 1901. (VI, 640) 18°. 5 fr.
- Courtier, J.: Etude sur les divers systèmes de la représentation distincte des intérêts agricoles. Thèse. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (VIII, 238) 8°.
- Gallicher-Lavanne, L.: Le droit de chasse; ses rapports avec la propriété. Thèse. Orléans: Michau & Co. 1901. (215) 8°.
- Johannet, H.: L'agriculture et les moines. Nos associations agricoles en 1901. La mission sociale des propriétaires ruraux. Paris: imp. Féron-Vrau 1901. (64) 16°.
- Journé, M.: La pêche fluviale. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (221) 8°.
- Landwirtschaftskammer, Die, f. die Prov. Sachsen zu Halle a. S. u. ihre Institute. — Mit 10 Taf. u. Abbildgn. Berlin: Parey, 1901. (V, 258) 8°. 2.—.
- Lapeyrade, P. A.: La question des sucres. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (381) 8°.
- Meitzen, A. u. F. Grossmann: Der Boden u. die landwirt. Verhältnisse des Preussischen Staates. 6. Bd. Berlin: Parey, 1901. (XIII, 656 u. 526) 4°. 24.—.
- Ney, C. E.: Forstliche Dummheiten. Eine Busspredigt f. unsere Grünröcke. Neudamm: Neumann, 1901. (III, 287) 8°. 4.—.
- Nörner, C.: Das ungarische Staatsgestüt Mezöhegyes. Leipzig: Schmidt & Co. 1901. (III, 24) 8°. —80.
- Schniekel, A.: Die Verbilligung der landwirtschaftlichen Produktion. Neudamm: Neumann, 1901. (VIII, 208) 8°. M. 4.—.
- Servos, A.: Die Entwicklung des landwirtsch. Genossenschaftswesens in der Rheinprovinz. Diss. Meseritz: Haug, 1901. (136) 8°. 1.—
- Weiss, P.: L'exploitation des mines par l'Etat. Mines fiscales de la Prusse et régime minier français. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (126) 8°.
- Welderen, Baron Renyers E. von: Die staatlichen Massregeln zur Förderung der Rindviehzucht in der Schweiz u. in Dänemark. Halle: Reichardt. (260) 8°. 2:30.
- Year-book of the United States Department of Agriculture, 1900. Newyork: Wesley 1901. (888) 8°. 9 s. net.
- Bang, G.: Die landwirtschaftliche Entwicklung Dänemarks. **NZ** 45/46.
- Bellet, D.: La question du sucre aux Indes anglaises. **JE** 8.
- Grandeau, L.: Le mouvement agricole. **JE** 8.
- Karr, Ch.: La France agricole. **RSO** 8.
- Kühner, F.: Die Fideicommissa in Preussen am Ende des J. 1899. Zeitschrift d. kgl. Preuss. Stat. Bur. 1/2.
- Schippel, M.: Die Agrarbewegung und das Centrum. **SM** 9:
- Souchon, A.: L'organisation coopérative de la vente du blé. *Rev. pol. & parl.* 7.
- Vandervelde, E.: Das ländliche Genossenschaftswesen in Belgien. **ASG** 5/6.

7. Ipar.

- Bérillon, L.: Les industries indigènes en Algérie. Extr. Paris: Palais Royal (1901.) (8) 8°.
- Garçon, J.: Société industrielle de Rouen. Paris: chez l'auteur 1901. (232) 8°.
- Kerschensteiner, G.: Die gewerbliche Erziehung der deutschen Jugend. — Fest-Vortrag. Darmstadt: Koch 1901. (16) 8°. —.75.
- Lunge, G.: Zur Geschichte der Entstehung und Entwicklung der chemischen Industrien in der Schweiz. Zürich: Orell Füssli 1901. (71) 8°. 1.—.
- Rohrscheidt, K. v.: Die Gewerbeordnung f. das Deutsche Reich in der Red. vom 26. VII. 1900, mit sämtl. Ausführungsbestimmungen für d. Reich u. f. Preussen. Für d. Gebr. in Preussen erläutert. Leipzig: Hirschfeld. 1901. (XV. 1410) 8°. 23.50.
- Boissien, H. de: La fabrique lyonnaise. **SS** 7.
- Frankenberg, H. v.: Handwerker oder Fabrikant. **ASG** 5/6.
- Liefmann, R.: Die neueste Entwicklung der Allianzverbände in England und auf dem Kontinent. **JNS** 7.
- Schulz, M. v.: Die Gewerbegerichtsnovelle. **ASG** 5/6.
- Seidel: Gewerbeaufsicht und Gewerbebeförderung in übersichtlicher Darstellung. **ZGS** 3.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Barbier, V.: Monographie des directions des douanes de France. T. 2. Paris: Berger-Levrault & Co. 1901. (552) 8°. 8 fr.
- Blondel, G.: Le développement de la navigation maritime et fluviale en Allemagne. Paris: Roussseau 1901. (24) 8°.
- Blondel, G.: La France et le marché du monde. Paris: Larose 1901. (XI, 164) 18°. 2 fr 50.
- Coermann, W.: Weinbau und Weinhandel. Das neue Weingesetz v. 24. V. 1901. mit den Ausführungsbestimmungen, v. 2. VII. 1901. gemeinverständlich erläutert. Düsseldorf: Schwann, 1901. (83) 8°. 1.—.
- Colajanni, N.: Per la economia nazionale e per il dazio sul grano. Roma: 1901. (300) 16°. 3 l.
- Congrès international des sociétés coopératives de consommation, Paris 1900. Procès-verbaux sommaires. Paris: Imp. nat. 1901. (17) 8°. — Exp. univ. 1900. Min. du comm.
- Congrès de la vente du blé, Versailles, 1900. T. 2: Comptes rendus et travaux complémentaires. Versailles: imp. Aubert 1901. (271) 8°.
- Durand, G.: Le petit commerce et les sociétés coopératives de consommation. Paris: Rousset 1901. (128) 8°.
- Entwurf e. Zolltarif-Gesetzes mit Zolltarif. (Veröff. im Deutschen Reichs- u. k. preuss. Staatsanzeiger v. 26. VII. 1901.) Berlin: Heymann. (167) 2°. 2.—.
- Gentsch, W.: Die Weltausstellung in Paris 1900 u. ihre Ergebnisse in technisch-wirtschaftlicher Beziehung. Berlin: Heymann, 1901. (IV, 104) 8°. 2.—.
- Hieronymi, K.: Die österr. Kanalprojekte u. unsere Wasserstrassen. Wien: Braumüller 1901. (23) 8°. 1.—.
- Jahrbuch f. Deutschlands Seeinteressen. Von Nauticus. 3. Jahrg. 1901. Berlin: Mittler 1901. (IX, 451, 9 Taf., 1 Tab., 1 Karte) 8°. 3.80.
- Jourdan, E.: Les écoles de commerce en Danemark, en Suède et en Norvège. Paris: Nony & Co. 1901. (28) 8°.
- Kaufmann, W.: Zur Transvaalbahnfrage. Berlin: Siemenroth & Tröschel 1901. (44) 8°. 1.—.
- Lockroy, E.: Du Weser à la Vistule. Lettres sur la marine allemande. Paris: Berger-Levrault & Co. 1901. (XII, 300) 16°. 3 fr 50.
- Milhoffer, S.: A közraktárakról. Budapest: Grill 1901. (57) 8°. 1 K. K. l. a Közg. Híradóból.
- Memberg, P.: Die Belastung des Arbeitereinkommens durch die Kornzölle. Jena: Fischer 1901. (60) 8°. 1.—.
- Neubauer, P.: Die Stellung Chinas im Welthandel, im J. 1900. Berlin: Süsseroth, 1901. (55) 8°. 1.50.
- Paisant, R.: L'admission temporaire des blés et les bons d'importation en France et en Allemagne. Paris: Rousseau: 1901. (290) 8°. 5 fr.
- Pfordten, Th. v. Dr.: Gesetz, betr. den Verkehr m. Wein, weinhalt. u. weinähnlichen Getränken, v. 24. V. 1901, nebst den Ausführungsbestimmungen, v. 2. VII. 1901. über den Verkehr mit Wein, whalt. u. wähl. Getr. u. v. 2. VII. 1901. Vorschrift. f. die chem. Untersuchung des W. Textausg. m. Einleitg. Anm. u. Sachreg. München: Beck. (IV, 88) 12°. 1.20.
- Ruhland: Der internat. Markt u. die Getreidepreise. — Vortrag. Dresden: Schönfeld 1901. (13) 8°. —.60.
- Vitoux, G.: Les transports à Paris. Tramways et omnibus. Paris: Chamuel & Ce. 1901. (95) 18°. 1 fr.
- Bernstein, E.: Zum Kampf gegen die Zollschraube. SM 9.
- Cunow, H.: Zollkriegs-Betrachtungen. NZ 45.
- Hieronymi K.: A csatornakérdés. KS 8.
- Krickl, R.: Der auswärtige Handel des österr.-ung. Monarchie im J. 1900. StM 4/6.
- Lefébure, P.: A la conquête d'un isthme. 1: Espagne, Angleterre, Etats-Unis. ASP 4.
- Oelwein, A.: Der wirtschaftliche Wert der Wasserstrassen. ZVS 3.
- Rohé, H.: Das kaufmännische Auskunftsvesen. ADR 8.
- Rubinek Gy.: A német vámtarifa. MGS 8.
- Senn, O.: Une enquête sur les marchés de marchandises en France (Le marché du coton). Rev. pol. & parl. 7.
- Traité de commerce Allemand (Discussion dans la Société d'économie politique). JE 8.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- Ehrlich, H.: Die Viehversicherung im Deutschen Reiche und ihre geschichtl. Entwicklung m. e. Vorwort von K. v. Langsdorff. Leipzig: Schäfer & Schönfelder, 1901. (XX, 560) 8°. 15.—.
- Gobbi, N.: Le società di mutuo soccorso. Milano: Soc. ed. lib. 1901. (240) 8°.
- Hauenschild, R.: Die Lebensversicherung nach österr. Privatrecht. Berlin: Mittler & Sn. 1901. (IV, 47) 8° 1.—.
- Hignette, A.: Le crédit dans les colonies sucrières françaises. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (268) 8°.
- Perrond, J.: Essai sur le billet de banque. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (136) 8°.
- Raffalovich, A.: Le marché financier en 1900—1901. Paris: Guillaumin & Co. 1901. (812) 8°. 10 fr.
- Rapport sur les opérations des sociétés de secours mutuels pendant l'année 1898. Melun: Imp. administr. 1901. (XVI, 1012) 4°. Min. de l'intérieur.
- Théry, E.: Les finances ottomanes. Paris: imp. Simart 1901. (88) 16°. 1 fr. 50.
- Tranchant, C.: Historique de la caisse d'épargne de Lyon, rapport. Paris: Imp. nat. 1901 (8) 8°. — Min. de l'instr. publ.
- Dumas, J.: L'assurance contre les risques d'éviction des propriétaires fonciers aux Etats-Unis. **REP** 7.
- Ehrenberger, H.: Oesterreichs Sparkassen im J. 1899. **StM** 4/6.
- Sartori, F.: La casse postale di risparmio in Austria-Ungheria. **GE** 5.
- Wolff, H. W.: The coming savings banks inquiry. **ER** 3.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Besson, E.: Le contrôle des budgets en France et à l'étranger. Etude historique et critique. 2e éd. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (XVI, 640) 8°. 9 fr.
- Finances, les, et la politique au Luxembourg et au Palais-Bourbon par L. G. Paris: La Lettre financière 1901. (5) 32°.
- Fredrich, K.: Das Kommunalabgabengesetz v. 14. VII. 1893, nebst den ministeriellen Ausführungsbestimmgn., Nebengesetzen und Steuerordnungen für Verwaltungsbeamte und Steuerpflichtige erläutert und mit Beispielen für den prakt. Gebrauch. Gr. Lichterfelde: Schulze & Co. 1901. (VIII, 219) 4°. 3.60.
- Lambert, G. de: Apropos de l'impôt. Défendons notre bourse. Lyon: Imp. Geneste 1901. (16) 8°. 15 c.
- Léon, P.: La monopole de l'éclairage et du chauffage par le gaz à Paris. Thèse, Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (II, 166) 8°.
- Mitteilungen aus der Verwaltung der direkten Steuern im preussischen Staate. Nr. 41 u. 42, Berlin: Deckers 1901. 8°. (82, 98).
- Treméau, J.: Commentaire théorique et pratique de la loi du 25 février 1901 portant modification du régime fiscal des successions, donations, mutations. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (144) 8°.
- Vivarez, M.: Contre l'imprunt. Etude sur les moyens d'exécution des grands travaux publics en Algérie. Blida: imp. Manguin 1901. (35) 8°.
- Losch, H.: Zur württembergischen Eisenbahn- und Steuerpolitik. **ZGS** 3.
- Marcé, V.: Le système fiscal d'une ville d'eaux: Carlsbad. **ASP** 4.

11. Statisztika.

Általános.

- Beringer, H.: Notizen und Zahlen. Statist. Nachschlagebüchlein. Berlin: Deutscher Verlag. 1901. (32, 1 Karte) 12°. —.30.

Ausztria.

- Statistik des böhm. Braunkohlenverkehrs im Jahre 1900. 32. Jahrg.

Herausg. von der Aussig-Teplitzer Eisenbahn-Gesellschaft. Teplitz-Schönanau: Becker, 1901. (XIII, 98, m. 1 Farb. Taf.) 8°. K. 2.—

- Statistik der Ernte des Jahres 1900. Mit 5 Diagr. 2 Taf. und 8 Karten. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. (IV, 291) 8°. 3.—. Stat. Jahrb. d. Ackerb. Min. 1. Heft.

Statistik der registrierten Creditgenossenschaften in den im Reichsr. vertr. Königreichen u. Ländern f. d. J. 1898. 1. Abth. der »Statistik der registr. Erwerbs- u. Wirthschaftsgenossenschaft in den im Reichsr. vertr. Königr. u. Ländern f. d. J. 1898.« Bearb. v. d. k. k. statist. Central-Kommission. Wien: C. Gerolds Sn. 1901. (IV, LVIII, 153) 4°. 650. Öst. Statistik. 1. Heft.

Inama-Sternegg, K. Th.: Die erste allgemeine Betriebszählung in Oesterreich. StM 4/6.

Franciaország.

Annuaire statistique de la France. (20e vol. 1900). Paris: Imp. nat. 1901. (XXXVII, 583) 8°. Min. du commerce.

Répartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1899. T. 2: Moteurs hydrauliques. Paris: Imp. nat. 1901. (XXVI, 197) 4°. Min. du commerce. Office du travail.

Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage, 1900. Paris: Impr. nat. 1901. (XVI, 619) 8°. Min. du commerce.

Magyarország.

Budapest székesfőváros statisztikai zsebkönyve. 3. évf. 1897—1898. Szerk. Thirring G. Budapest: Grill biz. 1901. (48) 32°. 40 f.

Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. 3. évf. 1897—1898. Szerk. Thirring G. Budapest: Grill biz. 1901. (X, 460) 4°. 8 K.

Buday L.: A m. kir. közp. statisztikai hivatal adatgyűjtésének magyarázata. Budapest: Orsz. közp. közs. ny. rt. 1901. (288) 8°. — Közigazg. Ktár 4/5.

Krankenkassen, die, der Länder der ung. Krone im J. 1898. Budapest: Kilians Nachf. 1901. (VII, 164.

u. 131) 4°. 6°. — Ung. stat. Mittheilgn. XXV. Bd.

Neményi A.: Az új magyar iparkataszter. KS 8.

Nagybritannia.

Emigration and immigration from and into the United Kingdom in 1900. Statistical tables rel. to, and Report to the Board of Trade thereon. London: Eyre & S. 1901. 6¹/₂ d.

Navigation and shipping of the United Kingdom. — Annual statement for 1900. London: Eyre & S. 1901. 3/2.

Német birodalom.

Ergebnisse, die, der Volkszählung v. 1. XII. 1900 in der Stadt Leipzig. Bearb. im statist. Amt der Stadt Leipzig. 1. Thl. Leipzig: Duncker & Humblot. 1901. (96) 8°. 1.—.

Kalender u. stat. Jahrbuch f. das Königr. Sachsen, nebst Marktverzeichnissen f. Sachsen u. d. Nachbarstaaten auf d. J. 1902. Dresden: Heinrich. 1901. (IV, 319) 8°. 1.—.

Statistik der Güterbewegung auf deutschen Eisenbahnen, nach Verkehrsbezirken geordnet. Hrsg. im K. preuss. Minist. d. öff. Arbeiten. 67. Bd. 18. Jrg. Berlin: Heymann 1901. (405) 4°. 17.—.

Statistisches Jahrb. deutscher Städte. Hrsg. v. M. Neefe. 9. Jahrg. Breslau: Korn 1901. (VIII, 376) 8°. 11·20.

Statistisches Jahrb. f. die Stadt Dresden. Jahrg. 1900. Hrsg. v. statist. Amt der Stadt Dresden. Mit e. Chronik f. 1900. Dresden: v. Zahn & Jaensch 1901. (XII, 163) 8° 1.—.

Tabellarische Uebers. des Lübeckischen Handels im J. 1900. Zusammengestellt im Bureau der Handelskammer. Lübeck: Lübke & Nöhning 1901. (IX, 146) 4°. 2·80.

Robot és engária.

E cím első része kétségkívül anakronizmusnak látszik, tekintve, hogy a »robotot« az 1848-iki törvényhozás előörölte. S ha mégis e kifejezést használjuk, történik az azon okból, mivel a gazdasági művelésnél helyenkint divó szolgalmányok sok tekintetben tényleg a robot jellegével bírnak és különösen a munkásnép részéről ilyenekül tekintetnek.

Tényekkel szemben pedig csakugyan nevetséges lenne a törvény szavaiba kapaszkodni és a robotról panaszkodó munkásnépet azzal nyugtatni, hogy a robotok követelését az 1848. IX. t.-cz. egyszersmindenkorra eltiltotta. Ellenkezőleg, kötelességünk a panasz mibenlétének és jogosultságának felderítésére törekednünk, és kutatni különösen azt, hogy vajon a szerződés szabadsága nem volna-e korlátozandó ott, hol azt egy felsőbb társadalmi érdek megkövetelni látszik.

Mert socialis életünk mai fejlődésében már semmikép sem ignorálható a munkának, mint létfentartási eszköznek, kötelező védelme, mely védelemnek odáig kell terjednie, hogy a munka legközvetlenebb hivatásának, t. i. a munkás léte biztosításának, megfelelhessen. Ez egy primordialis social-politikai elv, mely következményei nagy súlyánál fogva mindinkább előtérbe lép, és meggyőződésünk, hogy ott is előbb vagy utóbb érvényesülni fog, hol ma még idegenkedésre és félremagyarázásra talál. Gazdai társadalmunk egy igen tekintélyes része a robotszerű szolgalmányokban és az engariák követelésében ma még egy becses jogát látja, nemcsak a szolgalmányok értéke szempontjából, de különösen, mivel ezekben a maga tulajdonjogát megvédve és kifejezve látja. Innen az ellenszenv, melylyel a robotok és engariák korlátozására irányult minden törekvés a gazdák túlnyomó részéről eddig találkozott, mely törek-

vésben legtöbben csak a tulajdon szabadságába való hivatlan avatkozást láttak.

Vajon nincs-e jogunk saját birtokunkon olyan munkafeltételeket szabni, — így okoskodnak az ellenzők, — a milyeneket jónak látunk, és vajon mi köze lehet a hatóságnak egy oly munka-szerződéshez, melyet mint teljes jogú birtokosok munkásainkkal kötünk? Az ellenérvnek kétségkívül megvan a helyes alapja, mert hisz az bővebb magyarázatra nem is szorul, hogy a tulajdonjog szabadsága általában tiszteletben tartandó. Csak az a kérdés, hogy vajon e tiszteletben tartásnak feltétlennek, illetve határtalannak kell-e lennie, azaz hogy ki kell-e terjednie azon térre is, hol a magántulajdon társadalmi vonatkozásai nyilvánvalók, hol tehát az egyén tiszteletet igénylő jogai mellett a társadalom nagy jogai és érdekei lépnek előtérbe. Szerintünk a magántulajdon védfalainak megszenteltetés nélkül igenis jogosult a social-politika azon törekvése, a mely a munkásosztály milliónak megélhetését a munka feltételeinek szabatos körülírása, esetleg enyhítése által óhajtja biztosítani. Mert a földbirtok lévén azon tér, hol társadalmunk munkás elemeinek tekintélyes része egyedüli tulajdonát, munkáját, értékesítheti, ennél fogva a munka feltételei sem ítélték meg kizárólag a gazdák szempontjából, hanem kell, hogy bennük a munkások tulajdona is kellő érvényesülésre találjon. Kérdés, hogy vajon ez a teljesen szabad verseny révén remélhető-e? Kérdés másrészt, hogy vajon a szerződő felek egymáshoz mért erőviszonyai nem teszik-e már ab ovo lehetetlenné magát a versenyt? Mert ott, hol rendszerint a legkisebb kereslet is a legnagyobb mérvű túlkinálatra számíthat, ott, hol arról csak elvétve lehet szó, hogy a gazda a contemplált munkabér emelése által a munka teljesítését biztosítsa, a rendszer ellenben az, hogy a munkások túlkinálata, a mi a munkabéreket leginkább leszoritja, ott csak az elfogultság láthat szabadon szerződő feleket, kik közt a »do ut des« elve szabatosan, azaz, hogy mindkét félre azonos körülmények közt működik. Jelenlegi egyoldalú munkaviszonyaink között nem csodálhatjuk, hogy a munkaszerződések megkötésénél az erősebb félnek érdeke a gyengébb félével szemben nem a szabad verseny, hanem az erősebb fél által megszabott feltételek útján jut kifejezésre, mely mozzanat állandósulása, míg egyrészt a munka feltételeit minél távolabb vitte a munkásnép meg-

élhetési igényeitől, addig másrésről nem maradhatott visszahatás nélkül a társadalom békéjére sem és ezáltal kötelességévé tette a kormányzat hivatott szerveinek, hogy a gyengébb fél érdekeiben magát a társadalmat is védjék.

Igy jött létre az 1898:II. t.-cz., mely 10. §-ában a kereset minimumának — a termés hozamától független — biztosítását rendeli. S így jöttek létre az 1899, és 1900 évi törvényalkotások is, mindannyian a munka feltételeinek szabadsága mellett, figyelemmel a munka feltételeinek társadalmi jelentőségére is. Járt uton haladunk tehát akkor, a midőn a helyenként divó és elterjedt robotszerű szolgálmányok és engariák követelésének jogosultságát tesszük kritikánk tárgyává. Nézetünk szerint a »*clara pacta boni amici*« közmondás helyes alkalmazást talál a munkaszerződéseknél is, és kétségkívül mi sem oly hátrányos a társadalmi békére, mint azon körülmény, ha a szerződő felek egyike állandóan azon gyanut táplálja (ha mindjárt alaptalanul is), hogy a szerződésnél kárt és rövidülést szenvedett. Tisztán ezen szempontból tekintve a kérdést sem helyeselhetjük tehát a szolgálmányok kikötését, mivel az ilyen külsőleges szolgálmányok leplezve leszállítják a kikötött és a szerződésben vagy megállapodásban mint ilyen kifejezésre jutó munkabért, tehát ezáltal arra vezetnek, hogy a munkást bizalmatlanná és gyanakvóvá tegyék. Példának okáért a harmados kukoriczamívelés névleg azt jelentené, hogy a munkás a kukoriczamíveléssel egybekötött és kapcsolatos munkálatok teljesítése után a kukoriczaföld termésének egy harmadát nyeri munkabér fejében. De vajon, ha a munkást a kukoriczaföld megművelésén kívül mindazonáltal a kukoricza egyharmad terméseért arra kötelezzük, hogy holdankint egy-két napig kaszáljon is, egy-két pár csirkét vagy tojást beszolgáltasson is, vajon ezáltal nem szállítjuk-e le tényleg a — névleges — munkabért és nem törekszünk-e arra, hogy a munka árát magunkra, létfenntartó értékét pedig a munkásra nézve csökkentjük? Ezt, azt hiszem, kétségbe senki sem vonhatja, mivel nem a munkást kötelezzük az ingyenes kaszálásra, a csirke, a tojás stb. beszolgáltatásra, hanem igenis a harmadost és pedig azért, mert harmados kukoriczát kapott. Bármint tiltakoznak is tehát némelyek a kifejezés korrektsége ellen, jelen esetben a »*vox populi*« ismét helyesnek bizonyult, a midőn ezen szolgálmányokat jellegükhöz képest »robotoknak« nevezte el.

Azon argumentummal szemben pedig, mely a robot elnevezése ellen tiltakozik ott, hol szabad szerződésről és szabad egyezményről van szó, a fönnebb előadottakra hivatkozunk, mint olyanokra, a melyek a szerződés állítólagos szabadságát a tényeknek megfelelő világításban mutatják be. Mert ki a gyakorlati életből ismeri a népet és a gazdálkodási viszonyokat, tudni fogja, hogy különösen az alföldön a kukoriczámivelés a nép életében milyen nagy és fontos szerepet játszik. De tudni fogja azt is, hogy a kukoriczaföld kiosztásának időpontja is oly évszakba esik, melyben a tél hosszú keresetnélkülisége a kereset és munka szükségéről a népet meggyőzi, s hogy ezért a nép rendszerint tódul a kukoriczaföld kiosztásához. Utóbbi években az u. n. ekekapák terjedése még fokozta a munkakinálat többletét, mivel a kisebb gazdák túlnyomó része az ekekapákkal házilig, családtagjaival mívelteti a kukoriczát, úgy hogy mindinkább constatálható a kukoriczaföld kiosztásánál. Madách mondásának keserű igazsága: »Sok az ember, de kevés a fóka«. Csupán a kereslet és kínálat kölcsönös hatása, hogy a kevés fóka a sok ember előtt nagyon értékesnek fog látszani, s hogy a sok ember között akadnak éhesebbek és akadnak vállalkozóbbak, a kik a »birhatásért« szívesen hoznak és ajánlanak külön áldozatot. A »szükség« licitációja tehát első sorban az, a mely a robotszerű szolgáltatások terjedését eredményezte, mert e szolgáltatások a helypénzek, melyekkel a munkás munkája értékesíthetését a »drága«, mert aránylag »kevés«, földön megváltotta.

»Volenti non fit iniuria« mondhatná valaki, és miért beszélni kényszerről ott, hol maga a munkásnép az, a mely a szolgáltatások felajánlását »saját érdekében« eszközli? Ezen, első tekintetre legalább, nagyon fogósnak látszó kérdésre válaszunk az, hogy mi a munkások szorult helyzetében is egy a munkaadók kezében lévő közvetett kényszereszközt látunk, melynek szabad alkalmazása, illetve teljes kihasználása a társadalom egészséges fejlődésére káros eredményeket szülhet, s ép ezért bizonyos mérvű ellenőrzést és korlátozást igényel. De tovább menve, alapos tévedés lenne azt hinni, hogy a munkás a szolgáltatások teljesítésénél is ugyanolyan készséget fog tanusítani, mint akkor, a midőn a szolgáltatásokat felajánlotta, illetve a feltételeket elfogadta. A munkás, a midőn az ajánlatot tette, illetve a feltételeket elfogadta, csak a földet látta, melyet ily úton művelés alá kapott és azon munkás társait, kik, mert eset-

leg tartózkodóbbak voltak, üres kézzel álltak odébb. Később azonban a harmados munkás — harmadosnak fogja magát érezni és mindazon többletet, a melyet a munkaadónak beszolgáltatni tartozik, azon »lap« terhére fogja vezetni, melyet elszenvedett vagy csak elszenvedni vélt megrövidítések feljegyzésére tart nyitva. S ha szóval nem tudja is mindenkor helyesen kifejezni, a munkás a »szolgálmányokban« a maga függését fogja kifejezve látni, függését, mely a jobb módúak által kihasznált nyomorán, szegénységén alapszik. S ha mindjárt tulzott, esetleg igazságtalan is a munkásnak ezen érzete, ezen érzet benne lakozik, a mint-hogy az u. n. agrár socialistikus mozgalmak alkalmával is ezen túlfeszített érzet volt a tulajdonképeni rugó, mely az izgatóknak, mint kész eszköz, rendelkezésükre állott. És ezért végzetes hiba a tények előtt szemet hunyni és a szélcsendes napok alatt megfeledkezni az elmúlt viharokról s az azokban rejlő tanulságokról. Ellenkezőleg, kötelességünk a nép lelkületét, gondolkozását és életviszonyait a maguk valóságában, illusiómentesen bemutatni, nehogy a szerfelett naivnak vagy együgyűnek ismert nép alkalom adtán ismét »kellemetlen« meglepetésekben részesítsen. Számolnunk kell a nép érzeteivel, főként azokkal, melyek legrejtettebbek, de ép ezért legnehezebben is ellenőrizhetők. A patriarchalis viszony szép, hasznos és üdvös dolog, — hisz mindenkor szószólói voltunk, — de csakis a modern néphez, a modern élet viszonyaihoz alkalmazva. A »modern« patriarchalismus nem paradox fogalom, hanem azt jelenti, hogy a nép mai műveltségi fokán egész más vezetést, egész más gyámolítást igényel, mint a sokak által visszakivánt, de azért vissza nem teremthető régi, jó nép. Mert az a világ, a hol az »uri« tekintély a népnek feltétlenül imponált, a hol a nép a maga »alacsonyosságában« áhitatos tisztelettel pillantott fel az »urak« által elfoglalt és őket egyedül megillető magaslatra, végkép elmúlt, s bizony titkos kritikának és irigy méregetésnek van ma az »uri rend« kitéve. S százszorta inkább, mint ez előtt csak 25 évvel is, elmondhatja a fiatalabb földműves nemzedék »Nil quid humanum me alienum esse puto!« Fájdalom, hogy az emberi érzetek fokozása nem járhat az emberi gyarlóságok aránylagos fokozása nélkül, de tényleg a fejlődő köznép körében is kisebb-nagyobb mértékben feltalálhatók mindazon gyarlóságok, melyek a felsőbb osztályok életében általában tapasztalhatók. Ezen gyarlóságok közé, ha ugyan fel-

tétlenül annak nevezhető, sorolható a »streberkedés« is, melylyel karöltve jár mindenütt az »elégedetlenkedés,« hol az óhajtott emelkedés nem érhető el, sőt meg sem közelíthető. És legyünk őszinték, ha van társadalmi állapot, hol a jobb utáni vágy, hol az emelkedés ösztöne jogosult és érthető, úgy ez kétségkívül azon társadalmi rétege, hol a megélhetés gondjai a maguk egész valóságában éreztetik állandó és nyomasztó hatásukat, s hol nem egy ízben áldozatot kell hozni a testi erőből, hogy magának az erőnek forrásai biztosíthatók legyenek. Nem gyarló embereknek, de stoikus hősöknek kellene a nép fiainak lenni, hogy helyzetük számos nehézsége közepett soha, de soha ne pillantának irigy és sóvár szemekkel azon embertársaikra, kik velük szemben a soha el nem érhető jóllétet képviselik, s kiket magukhoz viszonyítva a boldogság és kényelem teljében élőknek képzelnek.

Persze, hogy »nem mind arany a mi fénylik«, de nem tekintve is azt, hogy a külszin után indulók nem igen szereznek tudomást a jobb osztályok sokszor nagyon is súlyos gondjairól, ne feledjük, hogy a munkásnép sorsában a »talmi« arany is értéket képvisel. Meglehető naivitás szükséges tehát ahhoz, hogy épen a társadalmi élet legalsóbb fokán állóktól követeljünk olyan önmegtagadást, melynek példáját a nép sehol sem láthatja s követeljünk olyan keresztyén erényeket, melyeket magunk sem gyakorolunk; mert vajon mi jogon is számíthat meghallgatásra a vizet »predikáló«, ki csuhája alatt állandóan a boros üveget dédelgeti? Mindezt pedig azért említjük fel, hogy reáutaljunk a köznép körében lappangó elégedetlenségre, mint olyanra, mely természetes okokon és általános társadalmi törvényeken alapszik, s ép ezért mint állandó jelenség, állandó figyelmet és gondosságot is igényel. A »modern« patriarchalismusnak sem lehet ennél fogva célja azon meddő törekvés, hogy a népben a mindinkább ébredező általános emberi érzetet lehetőleg visszaszorítsa, hogy a népben azon öntudatot, mely minden ember számára azonos természetű törekvéseket szül, gyengítse, hanem csupán az, hogy a nép mellé állva és a népet modern fejlődésében megértve, a népet tanácsával, gyámolításával és önző érdektől lehetően ment vezetésével jogos törekvéseiben elősegítse.

A modern patriarchalismus becse ép azért nem a régi szokások pusztá felelevenítésében, hanem azon hagyomá-

nyos kötelességek megújulásában keresendő, melyek a felsőbb társadalmi körök vezető szerepét jogosulttá az által teszik, hogy a vezetést az alsóbb osztályok javára érvényesítik. A »patriarchalizmus« a jelenben inkább társadalmi együttérzést, mint függést és túlzott gyámkodást jelent, s ha nem nélkülözheti is a felsőbbség vezetését, úgy e vezetés sohasem lehet a vezetendők önkéntes bizalma és kiérdemelt tisztelete nélkül. Szükséges tehát, hogy számolva a nép hajlamaival és elfogadva a népben is nyilvánuló természetes emberi érzeteket, socialis tevékenységünk ennek megfelelően czéltudatos legyen. A helyenként divó robotszerű szolgálmányokat is nem annyira azon szempontból kifogásoljuk, mivel ezek által a munkások keresete csökken, mint főként azon, a munkásnép érzetére gyakorolt befolyások miatt, melyet a fennjelzett czéllal ellentétben állónak vélünk. Helyes mondás pedig az, hogy nem mindig a tényleg szenvedett sérelmek a legérzékenyebbek, hanem gyakorta azok, melyeket ilyenekül képzelünk. Különben ha áll az, a mit a szolgálmányok védelmére hallhatni, hogy t. i. a teher oly csekély, hogy azt a munkás megélhetési viszonyai meg sem érzik, úgy áll ennek megfordítottja is, t. i. hogy a szolgálmányokban rejlő csekély haszon elengedése a gazdákra nézve áldozatot sem jelenthet, főként ott nem, hol az elengedésnek a másik fél oly nagy fontosságot tulajdonít. De lehet, hogy a munkaadó gazdáknak is, ép úgy mint a munkásoknak is, van egy specialis érdeke, a mely függetlenül az anyagiaktól, a szolgálmányoknak jelentőséget tulajdonít. Számos kiváló gazda a szolgálmányok követelését nevezetesen azon körülménnyel hozza kapcsolatba, hogy a hányados munkásnak kétségkívül előnyösebb, ha földet oly uradalomban vagy gazdaságban nyerhet, hol a művelés intensivebb, hol a föld termőképessége drága művelés által fokoztatik, hol egy szóval a földbirtokos nagy regije a hányados keresetét is lényegesen növeli. Méltányos és igazságos tehát, hogy ott a hányados bizonyos mértékben -- és ha mindjárt elenyésző részben is -- hozzájáruljon azon nagyobb regie kiadások viseléséhez, melyeknek köszönheti, hogy ugyanazon területen és ugyanazon, sőt könnyebb munka mellett, más hányadosnál jóval nagyobb keresetre (termésben) tehet szert. Ezen felfogás szerint a különös szolgálmányok a »különös és fokozottabb« termelési kiadásokban való részvételét jelentik, tulajdonképen tehát terhet sem jelentenek,

mivel a bővebb hozamban ismét megtérülnek. Ezen felfogást azonban helytelennek vagyunk kénytelenek jelezni és pedig nemcsak azért, mivel igen sok helyütt tudunk robotról, hol a művelés a legprimitívebb, hanem azért is, mivel a fenebbi magyarázatot általában erőltetettnek és a benne nyilvánuló felfogást nagyon is egyoldalunak látjuk. Mert bár igaz, hogy a jobban művelt földek nagyobb hozamképeségűek, s hogy ezért az észszerű gazdálkodás nem az, a mely a termelés kiadásaiban túlságosan fukarkodik; de vajon kinek hasznára művelheti a gazda földjét drágábban, a maga hasznára e, avagy azokéra, a kik a föld terméséből épen csak egy kis hányadot nyernek azon munka fejében, melylyel a föld műveléséhez közvetlenül járultak? Bármily kívánatosnak tartjuk is az altruistikus irányt, azt azonban még sem tartjuk valószínűnek, hogy a gazda csak azért fokozná termelési kiadásait, hogy ez által a munkások hányadját a nagyobb hozamban emelje, ellenkezőleg úgy véljük, hogy még a legaltruistikusabb érző gazda is lesz oly egoista, hogy kiadásait és bevételeit irónja hegyére véve, gazdálkodását és földje művelését akként osztsa be, a mint abban saját hasznát leginkább biztosítva véli.

Távol áll tőlünk tagadni, hogy a munkásnak nem válik szintén hasznára, ha egy jól művelt birtokon nyer és talál hányados munkát, de viszont a gazdának is előnyére fog szolgálni, hogy a munkásnép legjava fog a munkára törekedni, mi által a jó művelés előnyei csak fokozásra és kiegészítésre találhatnak. Talán a valódi tényállásnak megfelelőbb conclusiora jutnánk, ha a fennebbi magyarázat kiegészítésével azon tételt állítanánk fel, hogy: kétségtelenül előnyösebb a munkásra nézve, ha jól művelt földön kaphat hányados munkát és ezért tekintettel a munkakinálat többletére, indokoltan cselekszik akkor, a midőn e »hányados föld« elnyeréseért a feltételekre reá kínál, illetve, ha a gazda által kívánt szolgálmányokat a nagyobb hozam reményében elvállalja. Viszont a gazda, a ki a földet drágán, mert jól műveli, a termelési kiadások egyéb lényeges részének, a munkabérnek mérséklése által iparkodik földje tiszta hozamát emelni. Talán kevésbé szépen hangzik a magyarázat ily alakban, de mindenesetre őszintébben védi meg a gazdák álláspontját ott, hol munkaadó és munkás érdeke egymással szemben áll. És ezzel mintegy visszajutottunk kiindulási pontunkhoz. Mert hisz épp azért, mivel a munkaadók és

munkások érdeke és álláspontja között a tényleges ellentéteket felismertük, épp mert beigazoltnak, s egyuttal indokoltnak látjuk az ellentétes érdekek harczát s végül, mert e harcz természetszerű következményét az erősebb fél kimaradhatlan győzelmében keressük, tettük vizsgálataunk tárgyává, hogy vajon az általános társadalmi érdekek nem mutatják-e kívánatosnak, hogy a harcz, a verseny egyenlőtlen esélyei, felsőbb intézkedésekkel némileg legalább enyhíttessenek? És midőn ezt tettük, távol állott tőlünk minden elfogultság, sőt annak adtunk kifejezést, hogy nem annyira a gazdák szűkkeblősége, mint inkább a munkások egymás közti versengése tette lehetővé a robotszerű szolgálmányok és felpénzek elterjedését. A munkaadók legfeljebb ott, a hol kihasználták a munkakinálat bőségéből reájuk háramló előnyöket azáltal, hogy a munkabérek csökkentésével termelési kiadásait apasztották. És távol áll tőlünk a munkaadók ezen jogának általános kétségbe vonása. Csupán a mód, az eszköz irányában voltak és vannak aggályaink, mivel a munkabéreknek a mellékes szolgálmányok általi leplezett csökkentésében olyan eljárást látunk, a mely hivatva van a munkásnép lelkiületében az elégedetlenségnek amúgy is elhintett csiráit termékenyíteni. Ha egy vagy más vidéken a kukoriczamívelés harmados rendszere felette drágának látszik, ám szállítsa le a birtokos a hányadot egy negyedre s akkor a munkás, ki a művelést elvállalta, teljesen tiszta számítás előtt fog állani, különösen pedig ment lesz azon függő, szolgai viszonytól, mely minden robotszerű munkában kisebb nagyobb mértékben kifejezésre jut s mely már mint ilyen, szabadságvágyó és önérzetes magyar népünknek feltétlenül ellenszenves.

Es valamint eddig sem formált a törvényhozás magának jogot ahhoz, hogy a munkásszerződések szabadságát a megállapítandó munkabérre nézve korlátozza, úgy jelenleg is távol áll tőlünk annak követelése, hogy a hányados művelésnél a hányadminimum fixiroztassék. Ez szabad egyezkedés tárgya munkaadó és munkás között és úgy véljük, hogy egyik félnek sem állana érdekében, ha a hatóság beavatkozása itt természetellenes módon érvényesülne. Ellenben azt igenis szükségesnek és kívánatosnak találjuk, hogy a munkának értéke mindenkor világosan kifejezésre jusson és mint ilyen, azokkal szemben védelemre találjon, a kik a munka értékének csökkentésére kerülő úton törekszenek. Mig tehát egy szavunk sincs és nem is lehet azon munka-

adó eljárása ellen, a ki kukoriczáját negyedese műveléssel termeli, mert itt a munka értéke világosan kifejezésre jut, addig igenis hibáztatjuk azon munkaadó eljárását, a ki harmadosával ingyen kaszáltat vagy szénát gyűjtet, mivel ezen ingyenes munkák a munka értékének elhomályosítására vezetnek.

Ennek elkerülése céljából pedig szükséges törvényhozási vagy legalább is helyhatósági intézkedés, mely kimondaná, hogy »a munkabér, mint a munkások által elvállalt munka értéke, az elvállalt munkához viszonyítva mindenkor világosan kifejezendő, s hogy ennél fogva tilos a hányados munkásokat olyan, akár pénzben vagy természetben, akár pedig munkában lerovandó szolgálmányokra kötelezni, melyek, mint az elvállalt hányados munka révén a munkásokra háritott különleges és egyoldalú terhek, a kikötött bér ellenére annak tényleges csökkentését eredményezik«. És nem hiszszük, hogy ezen intézkedés által a munkaadó gazdák bármily igaz érdeke sérelmet szenvedne, mert hisz ezen intézkedés semmit sem támad meg azokból, a mik a gazdáké, csupán védelmezi azt, mi a munkások legfőbb, mondhatni egyedüli vagyona: a munkát. Mert azon csekélyke áldozat, melyet egyes gazdákra nézve a szolgálmányok megszüntetése jelentene, azaz elvesztése azon plusznak, melyet megszorult munkások társaikkal szemben és sokszor azok kárára is a gazdáknak felajánlanak, többszörösen vissza fog térülni azon előnyökben, melyek a munkásviszonyok békéjének állandósulásában első sorban magára a gazdaosztályra háramlanak. Azzal pedig végtére valahára tisztába kell jönnünk, hogy a társadalom evolúciója az osztályadalom érdekeit mindig magasabbra fogja helyezni egyes osztályok különleges érdekeinél, s hogy ezért a robotot és engariát még az sem igazolná, ha ezen abusosokban csakugyan a gazdaosztály különleges érdeke nyilvánulna.

Két éve történt, hogy a szegedi gazdacongressuson résztvevő előkelő és nagyszámú gazdák lelkesen megtapsolták gr. Majláth József felolvasását a socialis kérdésről. Különösen tetszett az utolsó kép, melylyel az illustris felolvasó előadását befejezte, s mely arra utalt, hogy a »szeretet hidja« látszik egyedül hivatottnak a munkaadók és munkások érdek ellentéteinek áthidalására. A helyeslés és tetszés őszinte melegségéből azt következtettük, hogy a congressuson képviselt gazdatársadalom hajlandó is a

»szeretet hidjának« építéséhez teljes buzgalommal hozzáfogni, hogy ezen a hidon haladva, a munkásnépet »elsánczolt« otthonában felkeresse. Hogy azonban e nemes buzgalom célját érje, s hogy különösen a lelkesedés őszintesége tetteiben is visszatükröződjék, ehhez megkivántatik, hogy az anyag, melyből a hid épül, tiszta és kifogástalan legyen, s hogy szeretetünk, melylyel a munkásnép irányában viseltetni állittatunk, erősebb legyen azon ragaszkodásnál, melyet önérdelkeink iránt táplálunk.

Mert szeretet áldozatkészség nélkül nem létezhetik, legkevésbé ott, hol áldozatot csakis egyik fél hozhat, s hol ezért a szeretet legelső ténye az önzés, az önérdék legyőzése.

Itj. Návay Lajos.

A nemzetközi statisztikai intézet Budapesten.

A szeptember végéről októberbe átnyuló héten tartotta Budapesten nyolczadik ülészakát a nemzetközi statisztikai intézet. A leglátogatottabb sessio volt eddig a budapesti mindegyik között; tudományos munkálatai is — számukban, sokféleségükben, értékükben egyaránt — arra vallanak, hogy az intézet életrevaló szervezetét nem nyütte el az idő, s a kétévenként más-más országban tartott összejövetelek nem válnak oly chablonszerű congressusokká, a hová a tudomány csak vendégszerepelni jár, s a műsort egyébként a nemzetközi ölelkezés és barátkozás tölti ki.

A nemzetközi statisztikai intézet még fölfelé halad pályáján; első sorban exclusiv szervezete óvja meg az elsekélyesedéstől.)* És egyéb is; a statisztika nemzetközi művelése mind erősebb szükség, s az a gond, hogyan lehetne megoldani ezt a bizony sok vonatkozásban nagyon is utopistikus kérdést, mind jobban foglalkoztatja a tudós elméket. Az intézet címébe kiirt eszme nem hiányzik jóformán egyetlen munkálatából sem, s egységet, közösséget állapít meg köztük.

Nem baj, hogy máig sem sikerült az intézetnek egyetlen nemzetközi kiadványt kibocsátani. Nem baj, hogy még a budapesti ülés sem vitte sokkal előre ezeknek a dolgát; az intézet tulajdonképeni feladatát nem ebben látjuk, hanem abban, hogy a tudós meggyőződések erejével egyengeti ily nemzetközi összehasonlító munkák utját, segít megteremteni a lehetőséget azok megoldására. Kétes eredményű vállalkozás volna, s a régi statisztikai congressusok kimulására emlékeztető nemzetközi féltékenykedésre adhatna okot, ha az Institut maga bocsátkoznék ily munkálatokba, nemzetközi irodát tartva fönn, sőt — a mint egy indítvány, a Kiaeré fölvetette, — az egyes államok pénzbeli hozzájárulására tartva számot. Nagyobb munkát végez ennél az intézet, a mikor a kevésbbé kényes módszerkérdéseket tárgyalva, lassan-lassan mégis mind több államot nem annyira fölkér, mint inkább meggyőz arra vonatkozólag, hogy az intézet által jónak vallott módszerhez simuljon. A nemzetközi összehasonlítás lehetőségéhez így is mindig közelebb jut egy-egy lépéssel, s mindig könnyebb és könnyebb lesz majd a magánvállalkozásnak (ideértve valamely statisztikai hivatalnak nemzetközi mandátum nélkül való munkáját is) nemzetközi adatokat összeszednie és közrebocsátania.

---

*) Az intézet szervezetéről l. Bokor Gusztáv cikkét a *Közgazdasági Szemle* f. évi júliusi füzetében.

A budapesti ülészak három szakosztályban végezte munkáját: a demographiai, a közgazdasági s végre a közigazgatási, jogszolgáltatási és társadalmi szakosztályban. Azokat a munkálatokat, a melyeket tárgyuk szerint bajos volt szakosztályba sorozni, vagy a melyek általánosabb érdekűeknek látszottak, összes ülésben tárgyalták. Mindjárt az első ülésen egy, az intézet szervezetét érdeklő indítványt tárgyaltak: Bertillonnak, a párisi városi statisztikai hivatal főnökének és Troinitzky-nak, a szentpétervári statisztikai hivatal főnökének javaslatát az alapszabályok olyan módosítása iránt, hogy az intézet tagjainak maximális száma 150-tól 200-ra emeltessék föl s a tagválasztás érvényességéhez az összes szavazatoknak — ne, mint eddig, három negyedrésze, — hanem csak abszolút többsége kivántassék meg. A javaslat indoklása az volt, hogy az alacsony numerus clausus mellett máris sok jelese van a statisztikai tudománynak, a kik nem juthattak be az intézetbe, holott maga az intézet is csak nyerne fölvételükkel. Az a módszer pedig, hogy a szavazatok három negyedrésze volt szükséges a tagválasztásokhoz, egyre-másra meddő választásokat eredményezett, mert csak nagy ritkán kaphatta meg egy-egy jelölt az összes szavazatok három negyedét. Az első indítvány, a taglétszám fölemelése, népszerűbb volt és csak csekély ellenzékkel találkozott; a másodikat szelidítették (vagy sulyosbitották?) s a javasolt abszolút szótöbbség helyett a szavazatok két-harmadát kivánták meg a tagválasztás érvényességéhez. Pedig, hogy ez csak félorvosság, az mindjárt kitetszett a másnapi tagválasztáson: harminczkét tudós jelölt közül csak kettő kapta meg a szükséges két harmadnyi többséget s csak ketten lehettek az intézet új tagjaivá: Vargha Gyula, a magyar hivatalos statisztikának tudós főnöke és Penafiel Antal, a mexikói statisztikai hivatal vezetője. Néhány nappal később újabb szavazás történt, ezúttal már több sikerrel: az intézet kilencz érdemes tudóst választott tagjai sorába, és pedig Mandelló Gyulát, a *Közgazdasági Szemle* szerkesztőjét, Gruber Ignác bécsi osztályfőnököt és Philippovics egyetemi tanárt, a német Zahn Frigyes, a bulgár Boeff-öt, a szerb Jovanovics-ot, az angol Smith-et, a francia March-ot és az amerikai Hyde-ot.

Általános érdekű előadás volt, bár a demographiai szakosztály tárgysorozatába szorult, Turquan Victornak a francia statisztikai hivatal főnökének javaslata egy nemzetközi statisztikai évkönyv kiadása tárgyában. Ezt a munkát kilátásba helyezték már az intézet alapszabályai is, de mindeddig el nem készült. Turquan utal arra, hogy mily bő anyag áll már rendelkezésre az egyes államok statisztikai évkönyveiben; bemutatja egy nemzetközi évkönyv tervezetét s bizottság alakítását kéri az évkönyv szerkesztési munkálataira. Az intézet szívesen üdvözölte Turquan javaslatát, de ő maga nem vállalkozik a munka kiadására. Így természetesen nagy időbe kerül, míg az ige testet ölt s az évkönyv megjelenhetik. Különben ugyanazokból a forrásokból, a melyekből Turquan szerkeszteni évkönyvét, a magánvállalkozás most is merit s jelennek is meg használható ily évkönyvek; úgy tudjuk, a magyar statisztikai hivatal újabban ismét gondol egy ily munkának kiadására.

Elméleti tárgyú Kiaernek, a norvég statisztika főnökének rövid jelentése a representatív (tipologiai) módszerről.*) A szentpétervári

*) Kiaer módszerét részletesen ismertette e sorok írója a *Közgazdasági Szemle* 1898. évi szeptemberi füzetében.

sessió bizottságot küldött ki a módszer megvitatására; a bizottság véleménye megoszlott a módszer használhatóságát illetőleg: Mayr, a tömegészlelés dogmatikusa, a ki már korábban is megtámadta Kiaer kísérleteit, valamint Bodio és Kőrösy még nem látják egészen bebizonyítva a módszer hasznavehetőségét; Bertillon azonban, a ki natalitási tanulmányokat végzett ezzel a módszerrel, továbbá Carrol Wright meg vannak győződve életrevalóságáról. Kiaer ezúttal nem akarta az intézet véleményét provocálni e kérdésben s azt javasolta, hogy a bizottság tagjainak véleményét a budapesti sessióról kiadandó Bulletinben tegyék közzé. Az intézet csakugyan nem foglalt még állást a tipologiai módszer tekintetében, s a kérdés újabb tanulmányozását s a kísérletek folytatását ajánlotta ugy a bizottságnak, mint a statisztikusoknak általában.

Módszerkérdést tárgyal Bertillon is, a graphikai módszerről. A physiologusoknak Párisban, majd Turinban tartott congressusa adta az apropost Bertillonnak e tárgy föltevéséhez. A graphikus módszer kérdéséhez, melynek logikus és kimerítő tárgyalását birjuk Mayrtól,*) azzal az új javaslattal járul, hogy a graphikai ábrázolás módjában is bizonyos nemzetközi egyöntetűségekre kellene törekedni. Legpregnansabb kifejezése ennek az a rész, a mely a színek használatában is lehető egyöntetűséget kíván: ábrázolja például minden graphikonon a születéseket a már különben is megszokott zöld szín, jelezzék a halálozásokat feketével, a gabonatermést sárgával stb.

A francia Foville *Statisztika és közvélemény* czímen tartott előadást arról, hogy a statisztika még mindig mily nehezen tud a közvéleményben kellő méltánylásra találni.

Leggazdagabb volt a demographiai szakosztály programja: sok becses tanulmányt adott, sok új eszmét vetett fölszínre. Az angol Baines és a norvég Kiaer a christiániai ülés megbízása nyomán arról a tanulmányukról referáltak, hogy mi módon lehetne a népesség számát megállapítani az oly országokban, a hol még népszámlálás nem történt? Nagyjában mind a két előadó megegyezett abban, hogy a mennyire lehetséges, diplomatai közbenjárást kellene igénybe venni, s a független államoknál saját kormányukhoz, a gyarmatoknál a gyarmatos államokhoz kellene fordulni, hogy rendezzenek népszámlálásokat országaikban, illetőleg gyarmataikban; a vad népeknél pedig az utazókat, kereskedőket, hittérítőket kellene utasítással ellátni, hogy járjanak kézre a népszám lehető megállapításában. Kiaer tovább ment, s az intézet által létesítendő nemzetközi bureaura kívánta bizni ennek a munkálatnak az irányítását, s ugyan evvel a bureauval szerkesztetni egy nemzetközi népmozgalmi kiadványt. A bureau költségei — mint föntebb említettük — nemzetközi úton fedeztetnének. Az intézet hat tagú bizottságnak adta ki javaslattételre Baines és Kiaer javaslatát.

A bizottság még a budapesti ülés folyama alatt referált tanácskozásairól, s határozatba ment, hogy tervezet készíttessék ezekre a népszámlálásokra vonatkozólag, s a tervezetet az összes érdeklődő tudós társaságok kapják meg. Az előkészítő munkálatok vezetésére a dán statisztikai hivatalt kérték fel.

*) Első ízben 1874-ben a nemzetközi statisztikai kongresszus állandó bizottsága elé terjesztett emlékiratában, majd *A társadalmi élet törvényszerűsége és Statisztika és társadalom* című műveiben.

Levasseur a föld területéről és népességéről mutatott be érdekes adatokat, Bodioval készített munkájából, Kőrösy József pedig azt az örvendetes közlést tette, hogy a magyar kereskedelmi minister áldozatkészségéből összehasonlító kiadványt fog közzé tenni a legujabb népszámlálások eredményeiről. Kőrösy fáradhatatlan szószólója volt eddig is a népszámlálások lehető összehasonlíthatóságának, s legutóbb a christiániai ülésen is érdemes actiót fejtett ki ebben a tárgyban; a kereskedelmi minister igen jó kezekre bízta a fontos munkálat elkészítését.

A legutóbbi népszámlálások rövid számszerű ismertetését különben már Bertillon bemutatta az intézetnek, visszapillantással, a hol lehetett, a mult század közepéig. Abban az ötven esztendőben, a mit Bertillon kimutatása fölélt, szaporodás dolgában általában az utolsó évtizedé az elsőség; szomorú kivételt képez Franciaország. Hazánk szaporodása is kisebb, mint a megelőző tíz évben; 9·9°/_o-os szaporodásával bizony messze áll Poroszországnak 15, Szászországnak 20 százalékos szaporodásától. Bertillon az eredmények bemutatásán kívül szemlét tart a népszámlálási felvételi minták fölött is, összehasonlítván, hogy az egyes államok mily felfogást tanúsítottak a kérdő pontok feltételében.

Ugyanily összehasonlítást találunk Vizaknai Antalnak értekezésében is, de nem a demographiai, hanem csak a társadalmi és gazdasági szempontokra vonatkozólag. Vizaknai, 1890. évi kitűnő foglalkozási statisztikánk szerzője, főleg a népszámlálás foglalkozási kérdéseinek olyan feltevését tárgyalja, a melylyel a népesség társadalmi és gazdasági tagozódására lehet világot vetni. A közölt összehasonlításokból örömmel látjuk, hogy mult évi népszámlálásunk e részben is mily gazdag anyagot ígér, s a népszámlálás technikájában, a mely részletben nem kezdeményezők, ott legalább is a legujabb vivmányok kitűnő alkalmazói vagyunk. Igen becsesek magának a tanulmány szerzőjének kritikai megjegyzései is az egyes kérdőpontokhoz. Vizaknai munkájának behatóbb tárgyalása már a következő, 1903. évi ülésszakra maradt.

Ráth Zoltán dolgozata a házassági termékenység megméréséről már a népmozgalmi statisztika közébe vág. Ebből is a magyar statisztikának egy jelességéről győződünk meg: népmozgalmi, nevezetesen születési statisztikáknak mintaszerű, s a házassági termékenységet illetőleg is becses adatokkal szolgáló berendezéséről. Ráth javaslata még alkalmasabb ponton kívánja megmérni a házasság termékenységét: a házasság megszünésekor, a mikor tehát a házasság egészen le van bonyolítva, s azon egy házasság termékenysége is megszünik. Ekkor — akár elválás, akár halálozás révén szünik is meg a házasság — föl kellene vetni azt a néhány kérdést, hogy mi volt a házasság életkora, mióta állott fenn köztük a házassági kötelék, hány gyermek származott a házasságból? A javasolt módszer mindenesetre megérdemelné, hogy legalább nálunk, a hol életbeléptetésének feltételei annyira megvannak, kísérletet tegyenek vele, s tanulmányozzák azt is, hogy a szerző által oly lelkiismeretességgel felsorolt zavaró momentumok mennyire befolyásolják az eredményeket.

A termékenység kérdése más tudósokat is foglalkoztatott a budapesti üléseken. Szükségtelen ezek közül kiemelnünk Kőrösyt, a ki méltán híres natalitási dolgozatait szaporította egy becses tanulmánygyal. Verriijn-Stuart Hollandia néhány városában és falujában

végzett kutatásokat a születésnek, halvaszületésnek és gyermekhalandóságnak a gazdasági jóléttel való kapcsolatáról. Bertillon hasonló célú tanulmányainak módszerét követte, s nagyjában ugyanazokra az eredményekre is jutott. A finn Hjelt a hazájában gyakori magas élettartamról, a száz éven felüli egyének testi és szellemi állapotáról értekezett.

A közegészségügyi statisztikát érdekli Chyzer Kornél felolvasása a magyarországi elmebetegek statisztikájáról, a melyet a belügy-ministerium ez év elején hajtatót végre, közvetlenül a népszámlálás után, szakértő orvosközegeivel. Chyzer fejtegetései az ülést arra indították, hogy az elmebetegek és hülyék statisztikai számbavételének kérdését egy bizottság gondjaiba ajánlja, a mely a felvétel irányelveit tanulmányozni fogja, s kérdőívet is dolgoz ki ez irányban, valamint a gyenge elméjűek iskoláztatásának statisztikájára vonatkozólag is. Bertillon arról számolt be, hogy az általa ajánlott halálok-nomenclatura, melyet az intézet nemzetközi elfogadásra ajánlott, lépésről-lépésre hódít, s egy a múlt évben Párisban tartott nemzetközi konferencia egyezményileg kötelezte magát arra, hogy kiküldő kormányainak ajánlani fogja a nomenclatura elfogadását. Megegyeztek abban is, hogy tízévenként revisió alá veszik a nomenclaturát. (Ugy tudjuk, Magyarországnak voltak bizonyos észrevételei erre a jegyzékre, s még nem járult hozzá a tervezethez.)

Mayr György és Thirring Gusztáv a kivándorlási statisztika nemzetközi szervezetéről tartottak előadást. Mayr abból indul ki javaslatában, hogy a mint a szabad ipar mellett fennállhat az iparüzletek nyitására vonatkozó bejelentési kényszer, úgy a polgárok helyváltoztatási szabadsága mellett is elrendelhető volna a legszigorúbb bejelentési kötelezettség, a mely mellett, s ha a több helyütt divó népességi törzskönyvek általánosabbá válnak — könnyen és pontosan meg lehetne csinálni a vándorlásoknak ma nagyon is hiányos statisztikáját. Mind a két föltétel oly súlyos és annyira megkívánja a német rendszeret, hogy ily eszközökkel mi legalább nem tudnánk jó kivándorlási statisztikát létrehozni. Egyszerűbb módszerével úglátszik közelebb áll a kivihetőséghez Thirring javaslata, a mely a vándorlási főbb pontokon a közigazgatási hatóságok útján kíván adatokat szerezni a kivándorlókról. Az intézet maga is kifejezte azt az óhaját, hogy a kivándorlási statisztika nemzetközileg műveltessék s bizottságot delegált annak tanulmányozására, hogy mily módszerek vannak már eddig is érvényben az egyes államok kivándorlási statisztikájában?

A gazdasági szakosztályban Levasseur terjedelmes munkálatáról kell megemlékeznünk első sorban, a mely a különböző államokban alkalmazott mezőgazdasági statisztikai módszereket ismerteti. Bedő Albert a nemzetközi erdészeti statisztikáról jelentett be felolvasást, a mely kérdéssel különben ugyanő foglalkozott már az 1876. évi budapesti nemzetközi statisztikai congressuson is. Mandello Gyula a mezőgazdasági munkabérek statisztikájáról szólott, s ez volt az egyetlen értekezés a budapesti ülészakon, a mely a munkabér-statisztikának olyan fontos és olyan nehéz kérdésével foglalkozott. Már ezért is szívesen vehettük Mandelló tanulságos bevezetését a munkabér-statisztikáról általában, valamint érdekes fejtegetését a részint terményben, részint pénzben adott mezőgazdasági munkabérek statisztikájá-

nak sokféle nehézségeiről, azután a földművelési ministeriumban készülő magyar felvétel kritikájáról s az értekező saját javaslatairól.

A közelmúltban végrehajtott magyar ipari termelési statisztika módszeréről Hegyeshalmy Lajos értekezett, visszapillantva a magyar iparstatisztika multjára, s ismertetve úgy a termelési, mint a személyzeti viszonyokra vonatkozó legutóbbi adatgyűjtéseket. Iparpolitikánk irányáról és eredményeiről pedig Szterényi József ministeri tanácsos számolt be, tüzetes kifejtésével a magyar iparpolitika öntudatos elveinek, s az állami tevékenységre vonatkozó gazdag adatokkal.

Még egy iparstatisztikai tanulmány volt, a belga Waxweileré, a ki az ismeretes 1896. évi belga iparszámlálás módszertani tanulságait adta elő.

A külkereskedelmi statisztika kérdését — jóllehet az intézet kebelében külön comité van megbízva ennek a tanulmányozásával — csak egy előadás tárgyalta, Vargha Gyuláé. Az intézet eddigi törekvései a külkereskedelmi statisztika nemzetközi művelésére *) nem sok gyakorlati eredménnyel jártak; az egyes államok külkereskedelmi forgalmuknak a vámpolitikájuk kívánalmaihoz képest berendezett statisztikáján nem igen voltak hajlandók változtatni. Vargha szemlét tartva a külkereskedelmi statisztika összes vitás kérdései fölött, a nemzetközi összehasonlíthatóság ügyét két pontban láthatja legkönnyebben megindíthatónak: az áruosztályozás kérdésénél, a hol — úgy véli -- könnyen állíthatók fel bizonyos főbb csoportok, a melyekbe a legkülönfélébb árulajstromok speciális tételeit össze lehet vonni, azután szomszédos országok direct érintkezésével, az árúbevallásoknak kölcsönös ellenőrzésével, a tapasztalatok kölcsönös közlésével, a mint ez már gyakorlatilag is megtörténik Magyarország és Ausztria kölcsönös forgalmának számbavételénél. Az intézet a fölvetett javaslatokat érdemesnek találta arra, hogy megfontolásra ajánlja az egyes államoknak: s a külforgalmi adatok nemzetközi összehasonlíthatósága leghamarább bizonyára ezen az alapon indulhat meg. Kevésbé érdemes kívánalmak a Vargha javaslatai, mint a milyenek korábban foglalkoztatták az intézetet s a külkereskedelmi statisztika tanulmányozására kiküldött comitét: de sokkal inkább realizálhatók, különösen az első pontot, az áruosztályozást illetőleg.

A közlekedési eszközök statisztikáját négy tanulmány tárgyalta: magáról a vasuti statisztikáról kettő szólt, a francia Vacheré és az orosz Wéndriché. Vacher a magyar zónadíjszabást ismerteti, elég részletességgel és igen élénk simpathiával és elismeréssel. Megemlíti, hogy tudtával csak Oroszországban alkalmazták a zónadíjszabást hasonló alapon, s arra kéri az intézetet, hogy jelöljön ki bizottságot és előadót a nemzetközi vasuti statisztika ügyének tárgyalására, s a statisztika minél több helyet szenteljen az olyan díjszabási reformok méltatására, a minő a magyarországi is. Wéndrich a vasuti üzem fejlesztésének és helyes irányításának szempontjából a nemzetközi vasuti statisztikában azokra a kérdésekre kívánna biztos választ nyerni, hogy a fővonalak teljesítési képessége megfelelő-e, kellően bonyolítják-e le azok a forgalmat, mik a forgalmi költségek, üzemi költségek stb. Vacher az elektromosság statisztikájáról is értekezett, Henney Vilmos pedig a magyar posta statisztikájának módszeréről.

*) L. Batemannak, a comité előadójának jelentéseit a budapestit megelőző összes ülészekokon az intézet Bulletinjeiben.

Ez utóbbinál kifejezésre jutott az az óhaj, hogy a postafor-galom nemzetközi statisztikája készüljön a postai szállító-levelekből; a vasuti, s általában a közlekedési statisztika nemzetközi művelésének tanulmányozására pedig bizottságot küldöttek ki.

Igen érdekes a témája Fellner Frigyes értekezésének, a nemzeti vagyonság megméréséről. Reméljük, hogy nagy elméleti készült-séggel és fárasztó adatgyűjtéssel készült munkáját a magyar közön-ség részére is hozzáférhetővé teszi, annyival is inkább, mert eredmé-nyül Magyarország nemzeti vagyonáról állit elénk tanulságos adatokat.

A hitel és pénzügyek terén Kőrössynek ismert javaslatával talál-kozunk a részvénytársulati statisztika reformja tárgyában, azután a francia Neymarcknak három rendbeli dolgozatával. Az egyik Moron-nal együtt készült s azokról az adóterhekről szól, a melyek a külön-böző államokban különböző súlylyal nehezedenek az egyes ipari és kereskedelmi ágak üzőire. Egy példát idézve, egy szabó milyen ter-hekkel küzd ebben és abban a városban, ebben és abban az állam-ban? Neymarck és Moron monographiaszerű nemzetközi felvétellel óhaj-tanának feleletet nyerni erre a kérdésre s ezért azt javasolták, hogy az intézet küldjön ki a különböző államokhoz tartozó tagjaiból egy bizott-ságot, a mely a javaslattevőkkel együtt az adatgyűjtésben részt venne.

Neymarck második jelentése az ingatlan vagyon nemzetközi statisztikájáról szól, a melynek kérdését az intézet megbízásából már hosszabb idő óta tanulmányozza. Ezuttal a kérdés újabb irodalmát ismerteti. Harmadik referátuma a részvénytársaságok mérlegéről szól a nemzetközi statisztika szempontjából.

Olanesco terjedelmes dolgozatában a jelzálogi terhek statisztiká-járól értekezik; igen gazdag anyagát külföldi tudósokhoz és hivata-lokhoz intézett kérdőíveken gyűjtötte be, az intézettől korábban nyert megbízáshoz képest.

A takarékpénztárak statisztikájával Rostand és Rasp munkálata foglal kozik. Rostand rámutat arra, hogy mily kevésbé összehasonlit-hatók az egyes államok takarékpénztári statisztikájának adatai, s megjelöli azokat a főbb pontokat, a melyekben az adatgyűjtéseknek a nemzetközi összehasonlithatóság szempontjából egyezniök kellene. A mi hitelügyi statisztikánkban ezek közül ismeretlenek a betevők nemére, foglalkozására, nemzetiségére és családi állapotára vonatkozó kérdések. Rasp ezek közül egy kérdésre, a betevők foglalkozási statisztikájára, tér ki részletesen, a melynek már a berni ülésen is előadója volt. Ismerteti az azóta e téren történt kísérleteket; a bajor statisztika idevágó munkálatait tartja legmegfelelőbbnek.

A takarékpénztári statisztika kérdéseit is külön bizottság gond-jaiba ajánlotta az intézet.

Pénzügyi tanulmány még Vacheré, azokról az állami terhekről, a melyek Franciaországban egyrészt az ingatlan, másrészt az ingó vagyonra nehezedenek. Az ingó vagyon gyors felhalmozódását és szaporodását az ingatlannal szemben annak tulajdonítja, hogy az ingatlanra sokkalta súlyosabb terhek nehezedenek, mint az ingó vagyonra, a mely különben is könnyebben elkerülheti a megterhelést.

Gazdasági tárgyú volt még a porosz Blencknek utólag bejelentett felolvasása a tüzkarak nemzetközi statisztikájáról; ennek a kér-désnek is tüzetesebb tanulmányozását óhajtja az intézet, s bizottságot kér fel erre a munkára. Nemzetgazdasági és ethikai szempontból kívánják

a tűzkárstatisztikát tanulmány tárgyává tenni s egyébek közt azt vizsgálni, hogy az építkezési rendszereknek minő hatása van a tűzkárookra.

A harmadik (jogszolgáltatási, társadalmi és közigazgatási) szakosztály, a mely rövidesen egyesült a gazdaságival, nagy részben jogszolgáltatási kérdésekkel szolgált a programjában. A polgári jogszolgáltatás statisztikájáról az olasz Bosco és a svéd Fahlbeck értekeztek, élénk vitát és érdeklődést keltvén, a melynek során fölmerült az a nálunk is érzett kivánság, hogy a polgári jogszolgáltatás statisztikájában a társadalmi és morális szempontokat jobban érvényre juttató részletezésre kellene törekedni.

A magyar bűnügyi statisztikának az 1900. évvel bekövetkezett reformját Ráth Zoltán ismertette, a ki tudvalevőleg érdemes szerzője a reformjavaslatnak.*) Figyelemre méltó munka volt a belga De Lannoyé is, a ki a bűnügyi statisztikában leggyakrabban követett azt a módszert hibáztatja, hogy számlálási egységül a bűnügyet, vagy a bűncselekményt veszik, nem pedig a bűnös embert. Morálstatisztikai szempontból ez utóbbit tartja a leghelyesebbnek, és érdekesen illusztrálja, hogy ugyanazok a megfigyelési objectumok mily eltérő eredményre vezetnek, ha a bűncselekményt, vagy a bűnös embert (tehát ugyanazon egyén által elkövetett több bűncselekményt egynek véve) tekintjük számlálási egységnek.

A munkásstatisztika körébe vág Batemannak Craigie által bemutatott jelentése a londoni munkáshivatal új kiadványáról, továbbá Mischlernek, gráci egyetemi tanárnak a munkaközvetítés statisztikájáról írott tanulmánya, a dán Rubinnek dolgozata, a melyben dán munkáscsaládoknak fogyasztására vonatkozó adatgyűjtés tanulságait ismerteti.

Mischler a szegényügyről is irt jelentést, arról a módszerről, a melylyel Gráciban a szegényügyi statisztikát műveli, az általa be rendezett szegénykataszter alapján. Eredménye ez annak a megbízásnak, a melyet Mischler az 1897-iki szentpétervári üléstől kapott a jótékonyági statisztikai bizottság előadójaként e kérdés tanulmányozására. Ez a munkálat különben, Mischler másik dolgozatával együtt, már az 1903-iki ülésen kerül megvitatás alá.

Még Ferrarisnak a felső oktatás statisztikájára és Schnapper-Arndtnak a magángazdaságok statisztikájára vonatkozó előadásait említvén meg, (az előbbi javaslattételre külön bizottsághoz utaltatott) körülbelül befejeztük rövid szemlénket a nemzetközi statisztikai intézet budapesti ülésének munkálatai fölött.

Nem lehet elvitatni az eredményességét a budapesti üléseknek, s azt hisszük, hogy a fölszinre került sok életrevaló eszme gyümölcsöző lesz a nemzetközi statisztika javára.

Most a kiküldött comiték csöndes munkásságán van a sor, s azon, hogy az üléseken jelen volt statisztikusok azt a sok jeles indítványt, a mit egy vagy más tárgyban oly szívesen és udvariasan megtapsoltak, igyekezzenek is megtestesíteni, s közeledni munkálataikban a nemzetközi összehasonlíthatóság ideálja felé.

Az 1903-iki új ülés, melyet Berlinben tartanak, majd megítéli, hogy így történt-e?

*) A reform alapelveiről l. ugyanacsak Ráth értekezését a *Közgazdasági Szemle* 1895. évi júliusi számában.

Az alkoholismus és az ellene való védekezés.*)

Az orvos, a criminalista, a sociologus, az emberbarát valamint a nemzetgazdász tétlenül nem nézhetik a pálinka okozta pusztítás terjedését, hanem kell, hogy iparkodjanak egyrészt azt megakadályozni, másrészt óvintézkedésekkel korlátozni. Védekezni és küzdeni kell ezen baj ellen ép úgy, mint minden más, rohamosan terjedő kór ellen, annál is inkább, mert Norvégiának utánzásra méltó példája megmutatta, hogy kellő módon alkalmazott, célirányos törvényekkel, intézkedésekkel s egyéb társadalmi lépésekkel**) le lehet szorítani az alkohollal való visszaélést annyira, hogy míg 50 év előtti időben ott évente egy egyénre átlag 16 liter pálinka esett, ma alig jut 2¹/₂ liter.

Ezen egyéni s társadalmi baj ellen az intézkedések különböző irányban történhetnek, de azok megindítása s helyes mederbe való terelése csakis két arra hivatott tényezőtől várható: az állam és a társadalmi actio részéről.

Majdnem minden európai államban léteznek erélyesebb vagy kevésbé szigorú törvényes intézkedések a pálinkaivás korlátozása ellen, melyek azonban sehol sem mutatkoztak kielégítőnek és nem bizonyultak elegendőeknek. Legmesszebbmenő volt intézkedéseiben Amerikának némely állama az úgynevezett Maine-féle törvény behozatalával, mely utóbbinak alapeszméje az, hogy szeszes italokat gyártani, eladni tilos; kivételt csak vallási, mechanikai, gyógyászati és vegyészeti célok tesznek. A várt eredmény azonban e helyeken sem tartott lépést a nagy horderejű törvény életbeléptetésével, mert miként azon államokban, a melyekben a nyílt, az állam felügyelete alatt álló prostitutiót — az ismert állami bajt — üldözték és eltörölték, annak helyébe a sokkal veszélyesebb és elítélendőbb titkos kéjelgésnek minden csak elképzelhető rút és undorító neme jelentkezett, ezen amerikai államokban is a könnyű 0/0-os alkohol eltiltásával s a hozzáférhetőség megnehezítésével ezek helyébe a szeszes italok leg-erősebbjeivel, a magas alkoholtartalmú és vegyileg hamisított italokkal való titkos üzérkedés lépett. S így a titkos cselekmények megteremtésével lett kijátszva a legnemesebb intenciójú törvény.

De nem is az a fő, hogy az alkoholgyártás teljesen beszüntet-
tessék, valamint az sem, a mi különben a mi állami háztartásunkban
a jelen viszonyok mellett ki sem vihető, hogy pálinka és szeszes ital
el ne adassék, sem nem az, hogy korcsma- és pálinka-üzletek ne

*) L. a *Közgazdasági Szemle* f. évi februári számát.

**) *Der Kampf gegen den Alkoholmissbrauch* von Dr. W. Martins. 1883.

engedélyeztessenek, hanem az, hogy korlátoztassék a veszélyes, magas alkoholtartalmú italok könnyű hozzáférhetőségének lehetősége és háritassék el azon akadály, mely a kisebb százaléku alkoholos italoknak terjedését gátolja.

Az alkoholos italok eladásának korlátozását czélozza ama majdnem egész Európában divó, úgynevezett korcsmaengedélyezési concessió rendszer,*) melyet azonban keresztülvihető és erélyesebben végrehajtott ellenőrzési szabályokkal kellene összekapcsolni. Ezen kérdést nálunk az 1888. évi XXXV. t.-cz. s részben az italmérési jövedékről szóló 1899. évi XXV. t.-cz. iparkodik megoldani, különösen provideálja ezt az utóbb említett törvényczikk, mert ez az italmérési engedély kérdését összeegyeztetni óhajtja közrendészeti, közegészségügyi és állampénzügyi érdekekkel. Az előbb említett törvény hézagos pontjainak sokaságára igen helyes érzékkel és tapintattal rámutat Fekete az ő pályanyertes munkájában. Mindazon pontozatokat s kifogásokat a szűk helyi viszonyoknál fogva felsorolni lehetetlen lévén, azokat csak megtoldani óhajtanám azzal, hogy tiltassék el a jövőben hatóságilag a munkásoknak kifizetése korcsmákban vagy pálinkásboltokban, miszerint megakadályoztassék az, hogy a munkásfelvétel vagy bármilyen, a munkából eredő más jogviszony ily helyeken megköthető vagy tárgyalható legyen, hogy továbbá a törvény szigorú büntetés terhe mellett tiltsa el, miszerint szeszes ital munkabér vagy ellenértékképen a munkásoknak vagy azok családtagjainak kiadassék. Ide vonatkozólag tartalmaz ugyan valamelyes intézkedést az 1834. XVII. t.-cz. 118. §-a, melynek értelmében, a gyáros köteles munkásai bérét készpénzben kifizetni, árúkat s szeszes italokat munkásainak nem hitelezhet. A mindennapi gyakorlat azonban sokféle példáját mutatja annak, hogy ezen törvényt milyen módon játszhatja ki a ravasz üzleti speculatio.

A korcsma engedélyezési jogának kellő megszorítása, a kimérésre alkalmas helynek megválogatása független hatósági személy közbenjárásával, a kimérést eszközöndő egyén tisztos voltának és megbízhatóságának helyes elbírálása, büntetlen előéletének kipuhatlása, valamint mindazon sok nuance megállapítása, a mi e kérdéssel kapcsolatos, mindez csakis adjuvans szerének tekinthető az alkoholismus meggátlásának azaz oly szernek, melynek csakis az a hivatása, hogy esetleg megszorítsa a visszaélésekre való alkalmat szabályzatnak okszerű keresztülvitele egyrészt biztosítéka annak, hogy a fogyasztó részéről mennyiségi úton nem történik visszaélés, másrészt az eladó részéről is kizárja a túlságos ivásra való csábítást.

Kétségtelen, hogy azon helyek számának csökkentése által, hol az alkoholtartalmú italok kimérése meg van engedve, egyszersmind csökken alkalom is, mert hol sok a korcsma s az italmérési engedélylyel bíró üzlet, ott sok a csáb, az alkalom az ivásra s az ily helyeken tényleg sokat is isznak. Ámde e kérdést, a mint azt Belgium példája igazolja, ily módon megoldani nem lehet, mert e helyeken mintegy burjánözva szaporodnak ama titkos lebuajok s helyek, hol az alkoholos italt titokban mérik s e rendszabálynak hasznavehetetlenségét mi sem igazolja fényesebben, mint az, hogy e

*) Bővebbet l. Dr. Fekete Gyulá-nak az akadémiától pályadíjjal jutalmazott művében: *Az iszákosság, annak befolyása a társadalom életrendjére és az ellene való védelem irányelvei.* 1891.

helyeken a fogyasztás mennyisége emelkedett, sőt azt lehet mondani, hogy az ily alapon való intézkedés kétszeres veszedelmet rejt magában, mert az alkoholivást beviszi a családi körbe s annak tárt kaput nyit az alsóbb néprétegek otthonába.

Az alkohol hozzáférhetőségének megnehezítésével egymagában a visszaélések sorát megakadályozni nem lehet s ezért iparkodni kell, hogy a fogyasztás abszolút nagyságát leszállítsuk. D'Avenel ebben látja az iszákosság elleni akciónak főmozzanatát, mikor e fontos kérdéssel e mondatban végez: »Il n'y a qu'un seul remède à l'alcoolisme, c'est de diminuer la consommation de l'alcool.« Ezen az alkohol elleni kérdéssel röviden végző kijelentést mintegy kiegészíti Milliet-nek szűkszavú kijelentése: »La reduction du nombres des cabarets, en elle même, n'a qu'une valeur refreinte pour la repression de l'alcoolisme.« Az alkoholos italok s főleg a pálinka fogyasztásának gátat vetni, az iszákosság terjedését megakadályozni vagy a mértéktelen szeszélvezettel való visszaéléseket leszorítani, az alkoholárusításnak állami felügyelet alá való helyezése, az úgynevezett alkohol-monopolium behozatala által sem sikerült, miként azt Oroszország és Svájc példái bizonyítják (l. Champeaux.*). A különféle megszorításokkal az alkoholivás terjedésének útját állani nem lehet s így törekedni kell oda hatni, hogy az ital minősége olyan legyen, hogy az a szervezetre mérgező hatást ne gyakorolhasson, valamint különös súlyt kell fektetni arra is, hogy minél kisebb százalékban alkoholt tartalmazó italok jöjjenek forgalomba s hogy ezek nemcsak izletesek, de a mellett olcsók is legyenek.

A magyar büntetőtörvénykönyvben két helyen találunk erélyesebb védekezést az alkohollal való visszaélés ellen és pedig az 1879. évi XI. t.-cz. 85. §-ában, mely szerint: »A ki mást korcsmában, vendéglőben, utczán vagy más nyilvános helyen szándékosan lerészegít, továbbá a kik szeszes italok eladásával iparszerűleg foglalkoznak és ezek megbizottjai, ha részegnek, noha ezen állapotát tudják, még szeszes italt adnak: ötven forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendők. A pénzbüntetés száz forintig emelhető: ha a kihágás a tizennegyedik évet még be nem töltött kiskorú ellen követtetett el. Ha a kihágást oly egyén követi el ismételve, ki szeszes italok eladásával iparszerűleg foglalkozik és e miatt már két ízben büntetve volt, a mennyiben utolsó büntetésének kitöltésétől két év nem mult el: üzlete folytatásától is, három hónaptól egy évig terjedhető időtartamra, eltiltható«, továbbá az 1883. XXV. t.-cz. 22. §-ában, melynek értelmében »a törvényhatóságok a belügyminister jóváhagyásával meghatározzák a hitel maximalis összegét 2—8 forint határok között, melynél nagyobb összeget a bíróságok a vendéglőkben, korcsmákban és más italmérési helyiségekben kiszolgáltatótt szeszes italok ára fejében meg nem ítélnének«.

Mindkét törvényes intézkedés ellen azonban jogos kifogás emelhető, a mennyiben nemcsak túlkicsinynek kell tekinteni a maximális pénzbírság összegét, melylyel az illető büntethető, hanem mert mindkét büntetés alól kibuvót enged. Törvénymódosítás alkalmából az 1879. XL. t.-cz. 85. §-ából kihagyandó volna e mondat: »noha ezen állapotot tudják«, mert hisz azt sohasem akarja tudni egyetlen egy

*) *Essai sur l'alcoolisme* par M. Champeaux. Lyon 1900.

kimérő sem, mert üzleti érdeke ellen volna, ha tudná; helyette elegendő volna az »ittas« szó beillesztése, míg a szakasz záradékát így kellene átváltoztatni: »ha a kihágást oly egyén követi el ismételve, ki szeszes italok eladásával iparszerűleg foglalkozik s e miatt már két ízben büntetve volt, üzlete folytatásától eltiltható.« Az 1883. XXV. t.-cz. 22. §-a in toto törlendő volna. Mert bizonyos, hogy ha a törvény intézkedése értelmében a bíróságoknak még két forintnyi italért járó követelést sem volna szabad megítélniök, nem igen akadna koresmáros vagy üzletember, a ki italt hitelezne. És ez föltétlenül üdvös hatással lenne a szegényebb néposztályra, mely szeszes ital tekintetében hitelt nem élvezhetvén, akarva nem akarva leszoknék az alkoholos italról különösen munkanélküliség idejében, mikor gyakran semmit sem keres, de annál többet iszik, természetesen hitelre. Ha az italhitelt törvényileg megszüntetnék, a baj ezen részének egy csapással vége volna vetve.

A mindennapi tapasztalat mutatja, hogy mily nehéz megakadályozni azt, hogy az alkoholos italok nagyobb mérvben ne fogyasszanak, mert látjuk, mily csekély az elért és a várható eredmény, ha egyedül az alkoholfogyasztás nagy mennyiségének csökkentésére szoritkozunk, így tehát arra kell törekednünk, hogy lehetőleg szorítsuk ki a mindennapi használatból a nagyobb százalékban alkoholt tartalmazó italokat, hogy gyakori időszaki vizsgálat segítségével megakadályoztassék a mostanában erős mérvben történő hamisított italoknak forgalomba hozatala.

Mivel sajnos, épp a nagyobb alkoholtartalmú pálinkás italok azok, melyekhez a lakosság nagy zöme legkönnyebben és legolcsóbban hozzáférhet, a legnagyobb károkat és pusztításokat okozzák, — ezen italnemek kiszorítására kell főfigyelmünket irányítani és pedig olyképen, hogy a nagyobb százaléku alkoholos italok, — melyek tulajdonképen fényüzési cikkek, — a mainál jóval magasabb és az alkoholtartalom százalék nagyságához mért arányban progressive emelkedő adóval sujtassanak,*) hogy iparkodjunk feltétlenül érvényt szerezni ama régi jogos óhajnak, hogy a pálinkás boltok egész vasárnapon és minden nagyobb ünnepeken át, sőt a nagyobb gyártelepek közelében levő italmérések már szombat délután 6 órától kezdve zárva maradjanak. Anglia rendőri közegei bizonyítják, hogy már az úgynevezett »Wilson Patten's Act«-nak is, mely szerint vasárnap csak 1—2-ig s 6—10-ig lehetett pálinkát eladni, igen üdvös hatása volt nemcsak az iszákosság terjedése ellen, hanem ezzel karöltve a közérkölcökre is, hogy ezen törvény, valamint a nálánál szigorúbb »Forbes Mackenzie Act«-nak, mely Skócia területén betiltja a kimérési helyeknek vasárnapokon való nyitvatartását, életbeléptetése óta Anglia és Skóciában a vasárnapra eső delictumok száma $\frac{1}{3}$ -ra csökkent. Szükséges volna, hogy a pálinkás boltok engedélyezése és azokra nézve a záróidő meghatározása nagyobb szigorral és körültekintéssel eszközöltessék, hogy vonassék vissza a fűszerárusoknak, szatócsoknak, kereskedőknek és vendéglősöknek adott pálinkamérési engedély, hogy a pálinkának utcán át való eladása szigorúan eltiltassék és végül, hogy

*) E helyütt nem lehet czélom az alkoholismust érintő rendszerek bírálatába vagy tárgyalásába bocsátkozni s így az e kérdés iránt érdeklődőknek b. figyelmébe ajánlom Antheaume munkáját.

a kiskorúaknak való pálinkakiszolgáltatás vasszigorral büntettség. Ha ezen rendszabályokkal — melyek alól az ipari- és gyógyczélok-
nak szolgáló alkohol kiveendő volna, — kapcsolatosan a bor és sör-
nek állami adója csökkentetnék, ha a kormány a sörfőzdeket nagyobb
állami kedvezményekben részesítené, el volna érhető az, hogy ily
módon a pálinkázás veszélyes elterjedésének gátat vetvén, a lakosság
lassanként elszoknék a drága s a mellett megszokott kivánalmainak
meg nem felelő kis százalékban alkoholt tartalmazó italtól és ennek
helyébe rászoknék a bor vagy a gyengébb sör ivására, a melyek ár-
nak természetesen igen alacsonynak kellene lenni. Szükségesnek
tartjuk, hogy a pálinka helyét más ital foglalja el, vagy hogy a
közönség más élvezeti szerre szoktattassék, mert egy megrögzött.
jóformán a társadalom vérébe átment szokást egyszerre kitépni, a
nélkül, hogy annak — ha talán csak átmenetképen is — helyettesi-
téséről történék gondoskodás, még csak elképzelni is alig lehet,
annál kevésbbé, mert a teljes abstinencia szép s ideális, de a mi
hazai viszonyaink mellett keresztülvihetetlen. De még fel is
téve azt az eshetőséget, hogy az említett intézkedések nem válná-
nak be teljesen, a mennyiben a lakosság mégis megmaradna a meg-
rögzött pálinkaivás szokása mellett, nagyobb baj nem érhetné, mert
a régi pálinka helyett a jelentékeny mérvben felmerült adó folytán
megdrágult italt nyerne, az e célra költeni szokott összegért jóval
kisebb mennyiségű és azonfelül is még jóval kisebb alkoholtartalmú
pálinkát élvezhetne és ezek folytán nemcsak mennyiség, hanem minő-
ség tekintetében is gát volna vetve a pálinkázás okozta ártalomnak
és pusztításnak. Bizonyos, hogy a mi viszonyaink mellett nem any-
nyira a bornak és sörnek kell hadat üzeni, mint inkább a bármi
úton és módon, valamint bármily anyagból készült pálinkának.

Az állam által igen nagy áldozatok árán *esetleg* keresztül vitt
rendszabályok ellenére, mindez hiányos s célra nem vezető volna, ha
nem nevelnők a népet, ha nem szoktatnók el a pálinkától, ha nem
tanítanók vagy taníttatnók őt a pálinkázásnak messze kiterjedő s a
későbbi korban beálló pusztításaira. Midőn ezen rettenetes pusztító
társadalmi bajról és annak orvoslásáról vagy legalább az óriási puszt-
ítások mikénti csökkentéséről értekezünk, nem szabad szem elől
tévesztenünk azon sajnálatos, de igaz tény, hogy a mértéktelen szesz-
évezet különösen nálunk, valamint mindenütt, a hol munkásvédelmi
törvények nem korlátozzák eléggé a kiskorú és gyermekmunkásoknak
alkalmazását, az ifjú munkásnemzedék között is erősen el van ter-
jedve. Itt keresendők ezen nagy társadalmi bajnak gyökérszálai és
ha ennek rendszeres orvoslását komolyan keresztül akarjuk is vinni,
nagy gonddal és körültekintéssel kell figyelemmel kísérnünk a kis-
korú és gyermekmunkások életmódját, mert azt a helyes irányba
terelve, az alkoholizmus okozta veszedelmet még csirájában fojthatjuk
el. Éppen azért nem is lehet eléggé hangoztatni az antialkoholos
mozgalomnak az ifjúságot érintő fontosságát és annak kiválóan nagy
horderejét.

Ha socialis viszonyaink tényleg már olyan elszomorítók, hogy
az iskolaköteleseknek nagy száma fáradságos munkában kénytelen
eltölteni a fiatalságnak öröme és vidámságra, de főképen tanulásra,
testi és szellemi fejlődésre szánt napjait, ha a viszonyok kényszerítő
hatása alatt már tényleg elkerülhetetlen, hogy kiskorú és gyermek-

munkások erejüket meghaladó testi munkát végezzenek, a mely körülmények már magukban véve is elegendők arra, hogy az ifjú munkásnemzedék fejlődése testileg, szellemileg és erkölcsileg jelentékeny mérvben csorbát szenvedjen: legalább iparkodjunk elhárítani az erkölcsi züllés, a demoralizálás azon részének káros következményeit, melyek onnan erednek, hogy iskolaköteles gyermekek és kiskorú munkások, az öregebbek rossz példáját követve, szintén nagy mennyiségben élvezik a pálinkát. Nem egy esetben lehet látni, hogy a gyerekmunkásnak is szombat este, mikor heti bérét megkapja, első útja a pálinkás boltba vezet, a hol az egész hét alatt hitelbe fogyasztotta a testet és lelket ölő italt s a hol most heti keresetének egy részéből kifizeti a hét folyamán csinált adósságát, másik részéből pedig addig folytatja, a míg csak egy fillérje is marad. Sajnos, hogy ilyen és ehhez hasonló életmóddal nálunk elég gyakran találkozhatunk; nem is csoda ezután, hogy az ilyen emberek fokról-fokra süllyednek, testük is, szellemük is elkorcsosodik, kezdve a lopáson, utóbb mindenféle bűnre és gazságra vetemednek.

Az alsóbb rendű néposztályok ifjusága felé kell tehát első sorban is figyelmünket terelni. Világosítsuk fel a serdülő ifjúságot az iskolákban és pedig már az elemi iskolákban; oktatással lehet és kell is alapját megvetni az iszákosság elleni küzdelemnek. Az ifjúságot szellemi képességének mérvéhez képest figyelmeztetni kell mindazon testi és lelki bajokra s betegségekre, melyeket az alkohol és főleg a pálinkaivás egyrészt azonnal, másrészt évek multán előidézhet, mert miként azt a belga munkás a maga jó kereseti viszonyaival igazolja, nem a szegénység, de az anti-alkoholos szellemben való nevelés hiánya okozza első sorban az alkoholizmusnak irtózatossá terjedését. Az alkoholélvezet veszélyére való tanítás már kötelező egyes államokban, például Svajcban s Norvégiában 1892. óta, míg Franciaországban Marillier indítványa folytán, 1897. óta szintén tanítás tárgyául szolgál. Ámde ezen oktatásszerű intézkedés csak egyik része az eszközöknek, melyek az alkoholizmusnak az ifjuság körében való megakadályozására szolgáljanak. A baj orvoslására szolgáló eszközöknek egy másik része abban állana, hogy egyrészt szigorú munkásvédelmi törvény alkotásával és annak még szigorúbb végrehajtása által — a mennyire csak lehet — megakadályoztassék iskolaköteleseknek és 15 éven aluli gyermekeknek munkába szegődése; ezáltal elvonatnának az iskolakötelesek és kiskorúak a mértéktelen szeszélvezet példájának követésétől.

Gondoskodni kell arról is, hogy a munkába járó gyermekek ne vihessék el bérüket a pálinkásboltba, meg kell őket akadályozni, hogy szeszélvezethez hozzáférközhessenek. Így például az egyes városokban külön-külön alkotandó szabályrendelet útján lehetne intézkedni az iránt, hogy — a mint az Németországban a Rajnavidék több városában történik — a szülők a szükséghez képest veszik fel egészben vagy részben a kiskorú munkások fizetését, illetve heti bérét, vagy pedig úgy, hogy minden kiskorú munkás a kifizetésnél felmutatni tartozik ellenőrzőkönyvecskéjét, melyben szüleinek aláírásával igazolhatja, hogy a mult heti munkabért nekik átszolgáltatta. Ha az ellenőrző könyvecskéből hiányzik a szülők aláírása, a munkaadónak a szabályrendelet értelmében a bért a kiskorú munkás kezéhez adnia nem szabad. A kiskorú és gyerekmunkás ily módon nem

jutván pénznek birtokába, nem is jut abba a kísértésbe, hogy munkabérét pálinkára költse.

Bár tagadhatatlan, hogy az alkoholizmusnak az ifjuság körében leendő meggátlása elsőrendű fontosságú, mégis bizonyos, hogy felé is kell tartanunk az ismeretterjesztő, világító fáklyát a közép osztály s az egyetemi ifjuság felé.

Azon kell lennünk, hogy a népnek szánt ujságokban minél gyakrabban szóljunk az alkohol veszélyeiről, hogy nemcsak irással, de vándortanítók útján felolvasásokkal is oktassuk a népet. Végül gondoskodni kell népies hangon, azaz egyszerűen és világosan megírt, a czélszerű táplálkozás módját röviden feltüntető ismereteket terjesztő füzetek terjesztéséről, melyekben ama balhit eltüntetése kapcsán, mint ha az alkohol bőséges tápanyagot tartalmazna, főképen az alkohol okozta károk felsorolása foglaljon helyet.

Az ismeretterjesztéssel kapcsolatosan arra is gondot kell fordítani, hogy a törvényhozás szintén foglalkozzék ezen országos és nemzeti érdeket magában foglaló kérdéssel, hogy azok, kik utcán, nyilvános tereken, vasuton, korcsmákban, üzletekben vagy más nyilvános helyeken részeg állapotban találatnak, kik ittas viselkedésükkel botrányt okoztak vagy a szomszédságra veszélyt rejtenek magukban, bizonyos összeg erejéig pénzbüntetéssel büntetessenek s hogy az e hibába újólág visszaesők nagyobb pénzbüntetésre legyenek ítélhetők, esetleg elzárhatók.

Az állam az alkohol által hevenyen mérgezeteknek és lerészegedetteknek, kik a mámor folytán az idegrendszerük feletti uralmat elvesztették, pártját fogja ugyan s azokat törvényei segélyével oltalmába veszi, de sajnos, tovább nem halad s nem törődik sem azon ezrekkel, kik idült alkoholizmusban szenvednek, sem az iszákosokkal. Nem az iszákosság folytán elmezavarodottakat értjük, mert azok feltétlenül elmeógyógyintézetbe helyezendők el, hanem azon iszákosok nagy számát, kikben az ivásra való hajlam megvan, de kiknél az elmezavarnak tünetei még nem nyilvánvalók. Oly intézet létesítése szükséges, hol az akaraterő hiányában szenvedők, kiknél a lerészegedés szükségszerű szenvedélylyé nőtte ki magát, elhelyeztessenek. Ily intézetnek első alapja Európában 1851-ben Düsseldorf melletti Lintorfban létesült és számuk külföldön, különösen Svájcban, folyton nő. Amerika közel 50 ily intézettel rendelkezik. Ezen intézetek, melyekben a gyógyulási eredmények igen biztatók, a betegek testi és szellemi javulását czélozzák oly módon, hogy a részeges, iszákos, s a rendes mindennapi viszonyoktól elszokott egyén a rendes megszokott feltételek közé helyeztetik és pedig olyanok közé, hol újból tanítják munkára, tisztaságra, rendre s az alkoholtól való tartózkodás mellett az erkölcsi viseletre. Ezen intézetekben abstinens úgy az orvosi, mint a segédszemélyzet. A gyógyulás aránylag rövid idei tartózkodás, 6—12 hó alatt az esetek 55%-ában bekövetkezik.

És ha, mert az eltagadhatatlan, igaz, hogy az alkohol az akaratot és elhatározást befolyásolja, az akaraterőt bénítja, akkor mindent el kell követni, hogy az iszákos a saját helytelen akarata szerint maga ne intézhessen el ügyeit. Ne a hibás elméjű agy intézze, hogy az alkoholélvezettől leszoktassék, hanem a józan ész, a helyes megítélés, az igazságot óhajtó állami akarat.

Az egyes államok törvényhozásai újabban az alkoholizmus ter-

jedésével számolva, máris ily irányú intézkedéseket hoztak javaslatba. Az 1900. január 1. óta érvénybe lépett német polgári törvénykönyv — Bürgerliches Gesetzbuch — 6. §-ának 3-ik szakasza így hangzik: »Entmündigt kann werden, wer infolge von Trunksucht seine Angelegenheiten nicht zu besorgen vermag, oder sich, oder seine Familie der Gefahr des Nothstandes aussetzt oder die Sicherheit Anderer gefährdet. Die Entmündigung ist wieder aufzuheben, wenn der Grund der Entmündigung wegfällt.« E törvény minden szigora mellett is méltányos módon gondoskodik az iszákosok családjáról, jelentékeny módon óhajtja az iszákosság által beálló bajoknak elejét venni az által, hogy az iszákos már akkor is helyeztessék gondnokság alá, mikor az iszákos költségei által beálló nyomor veszélyei még nem fenyegetik sem őt, sem családját; az alkohollal élőknek intézeti kezelése mellett pártját fogja a betegnek, az iszákos egyénnek, mert nem jogaitól akarja megfosztatni a polgárt, hanem azt gyógyíttatni óhajtja. Igaz ugyan, hogy ezen törvényt a német elmeorvosok s a magán gyógyintézeti tulajdonosok nagy része kifogásolta,*) mert a törvényt a szövegének szószerinti értelmezése mellett ki van zárva, vagy legalább is szerfeletti módon meg van nehezítve az iszákosnak akarata ellenére intézetben való elhelyezése, hiányozván belőle a letartóztatási jog — Detentionsrecht — de azért tagadhatatlan, hogy e törvény nagy lökést fog ott adni az iszákosság elleni mozgalomnak. Németországban már jelenleg is működik 2 ilyen intézet gazdag betegek számára, kevésbbé vagyonos s szegény iszákosok számára pedig, kik ily helyeken díjtalanul vétetnek fel, 18 ily intézet áll fenn.

E törvény közel hozta Németországnak alkohol elleni törekvéseit az egyéni szabadságot kiválóan tisztelő Svájc egyik-másik kantonjában már 1884. óta alkalmazásban levő törvényes intézkedésekhez, melyek segélyével az államhatalom a korhelyeket, csavargókat**) közigazgatási úton, a hivatalos orvos közbenjöttével kényszerdologházakba, tehát iszákosság elleni menedékhelyekbe lehet zárni. A st.-galleni kanton erre vonatkozó törvényének 1—5. szakaszbeli szövege következőképen hangzik: »1. Egyének, kik szokásból ivásra adják magukat, iszákosok menhelyeibe helyezhetők el. 2. Az elhelyezés tartama rendszerint 9—18 hónapra terjed. Visszaesések esetén ezen határidő megfelelően meghosszabbítható. 3. Az elhelyezés történik rendszerint önkéntes elhelyezés, vagy az iszákos lakóhelye községtanácsának határozata folytán. 4. A községtanács ebbeli határozatát vagy saját elhatározásából hozza, vagy más hatóságnak, vagy rokonnak, vagy a gondnoknak indítványa folytán. 5. Az elhelyezés csak hivatalos orvosi vélemény alapján történhetik, melyben az iszákosság (alkoholizmus), valamint azon körülmény is meg van állapítva, hogy a baj orvoslására az elhelyezés szükséges. 6. Az elhelyezés költségei . . . , ha vagyontalan s családja az elhelyezés költségeit nem birná, a költségek a szegényügy megfelelő szabályai szerint fedeztetnek. Ott, a hol szükségesnek mutatkozik, az állam (azaz a kanton) hozzájárul a költségek viseléséhez.« Az ily

*) *Die Entmündigung wegen Trunksucht nach dem bürgerlichen Gesetzbuch* von Dr. A. Erlommeyer. 1899.

**) *Elmebetegügy, iszákosok menedékhelyei s védekezés.* Jelentés, benyújtva dr. Niedermann Gyula és dr. Chyzer Kornéltól. M. kir. belügyministerium. 1897. (101 oldal.)

intézetekben szegényebb sorsú letartóztatottak családjáról a magánjótékonyság gondoskodik.

A kiváló sikerrel járó intézeti gyógyeredmények, a hazai elme-gyógyintézetek, tébolydák túltömöttsége, valamint az ezen ügygyel hivatalosan foglalkozók e tárgy iránt mutatkozó érdeklődése *) ama biztató reménnyel kecsegtetnek, hogy hazánkban is mielőbb fognak felállítani ilyenemű intézetek és menhelyek akár állami vezetés alatt, akár állami támogatás mellett vagy társadalmi úton, mert az elvitázhatatlan, hogy míg az alkohol által elméjében megzavart tébolydába való, addig az iszakos, a szokványosan részeges olyan asyllum felkeresésére szorítandó, hol az italtól való tartós s teljes tartózkodás mellett kigyógyulhat.

Az intézetekből gyógyultán kikerült betegeket útbaigazítani, támogatni kell tőlünk telhető módon. Első sorban is elő kell segíteni, hogy polgári álláshoz jusson, nehogy nyomorba jutva újból neki adja magát a könnyen szerezhető méreg ivásának, mely szervezetét biztosan aláássa s tönkre teszi. Sajnos, hogy hazánkban még mindig nem tudott tért hódítani az az igazság, hogy az iszakosság betegség, mert különben nem is volna elképzelhető, hogy a gyógyult elme-betegeket segélyező egyesület az iszakosságból gyógyultat majdnem teljesen kizárja humánus és nemes működési köréből, midőn annak vezetői az 1891-ben ministerileg jóváhagyott alapszabályok 6-ik szakaszának *b)* és *c)* pontjait: »a segélyezés bármely módjánál következő elvek irányadók . . . igazolandó, hogy az elmebetegséget nem kizárólag szeszes italokkal való visszaélés idézte elő; folyamodók, kiknek elmebetegségét kizárólag szeszes italokkal való visszaélés vagy kicsapongó életmód idézte elő, csak rendkívüli szükség esetén s akkor is csupán első megbetegedésük után segélyezhetők« megtartják. Ezen különben nemes s az emberbaráti szeretettől vezérelt, magánosok által fentartott egyesület vezetőihez hasonló módon bánnak az összes az 1891. XIV. t.-cikk alapján megalakult betegsegélyező pénztárak intézői, mert nem segélyezhetik az iszakosság okozta betegeket. A törvényhozás csak emberbaráti kötelességet fog teljesíteni, ha a törvény revisiója alkalmával ezen különben nagyszámú félreértésekre alkalmat szolgáltató szakaszt kihagyja vagy azt kellően körülírja.

Mindezen említetten felsorolt és óhajtott intézkedéseknek hatalmas támogatója és kiegészítője ama actio, melyet a különböző országokban, — bár különböző alapokból kiindulva — ez irányban a társadalom kifejt. E társadalmi törekvés különösen két irányban halad e nemes cél elérésében; az egyik az, mely az alkohol minden neméről való teljes lemondásban keresi és hirdeti az emberi nem boldogulását, a faj életerejének fentartását; a másik, a mértékletesség jelszava alatt iparkodik magának hívőket hódítani. Mindkettő a társadalmi egyesülés különféle formáiban, vallási, politikai, vagy gazdasági alapokon törekszik célja felé; tanaik terjesztésére úgy az egyik, mint a másik hazafias, kozmopolita vagy egyéb jel-

*) Legújabbán Széll Kálmán m. kir. belügyminister úr körrendeletileg utasította a hatóságokat az alkoholisták összeírására. Ezen tény, valamint a Niedermann és Cnyzer jelentésében foglaltak, — t. i. »hogy kevesebb tébolydát s fegyházat kellene építeni, a »principiis obsta« elvére kell helyezkednünk s igyekeznünk megakadályozni azon társadalmi bajt, mely nagyban okozója tébolydánk s fegyházaink túltömöttségének, az iszakosságot«, — mérlegelése ama reménnyel biztatnak, hogy nálunk is e kérdéssel nemesak írásban és szóval, hanem gyakorlatilag is fognak nemsokára foglalkozni.

szavak alatt vagy azok segélyével halad s dolgozik könyvek, röpiratok, saját ujságaik révén, társas vagy egyesületi összejövetelekben, előadásokban s internationalis anti-alkoholista congressusokban, de sajnos — gyakran egymás ellen is. Az abstinens egyesületek s azok tagjai t. i. épp oly ellenesei a mértékletességgel megelégedő társulatoknak s azok tagjainak, mint az iszákosoknak, mert mint ezt az alkoholtól való teljes tartózkodást hirdető abstinens mozgalom egyik vezére, Bunge *), könyvében fennen hirdeti: egy alkohollal élő ember sem ment ama szemrehányástól, hogy csábító; míg tehát a mértékletesek mind csábítók, addig a mértékteleneknek legalább azon érdemök van (sic!), hogy a rossz példával elijesztenek. Az ilyen s ehhez hasonló tanok hirdetése mellett nem is csodálható, ha egyes fanatikusok, kik hivatásuknál fogva orvosok, még betegeiktől is megvonják nemcsak az alkohol minden nemét s alakját, mely pedig számos betegség esetén kitűnő gyógyszerként bizonyult, hanem még az alkoholos anyagokkal készített mindennemű gyógyszert is.

Az ily túlzásokkal nem lehet czélt érni, még kevésbbé borteremelő országban s így meg kell elégednünk oly egyesületek létesítésével, anyagi s erkölcsi támogatásával, melyek a mértékletességre szorítják s kötelezik tagjaikat, melyek a pálinka ivása s terjedése ellen küzdenek saját megengedett eszközeikkel s melyek végeredménykép oda törekednek, hogy a népnek alkalom adassék a pálinkás boltok helyébe oly tiszta, jól rendezett helyiségeket felkeresni, melyekben olcsó áron híg, kis alkoholtartalmú borok s sörök méretnek ki. Az ilyen, nem haszonra dolgozó üzletekben, melyekben a pálinka eladása tiltva van, a fősúly arra van helyezve, hogy a benne megfordulók egyuttal olcsón jussanak meleg ételekhez, vagy az alkoholt helyettesítő italokhoz — mint kávé, téa, csokoládé stb. —, ujságokhoz és szórakoztató játékokhoz. E helyiségek, miként ezt a norvég példa mutatja, lassan átalakulnak igen látogatott munkás-kaszinókká, különösen ha ott olvasó-termek, népszerű és közhasznú iratokat tartalmazó könyvtárak állanak rendelkezésre, melyekben időről-időre ingyenes hangversenyeket rendeznek. Ezen, körükből a politikát és vallási tendenciákat kizáró mértékletességi egyesületek helyenként — példa reá Stockholm — túllépik ugyan hatáskörüket, de mindig csak üdvös irányban, midőn socialis bajok enyhítésén fáradoznak, bevonva működésük körébe a betegség s baleset elleni biztosítást, az olcsó munkás-lakások beszerzését, a munkásbank létesítését stb.

Mintegy magától értetődik, hogy az alkohol terjedésének megakadályozásánál segítségünkre vannak az általános egészségügyi intézkedések, melyek közül első helyen említendő s kiemelendő a helyiségeknek, a városoknak jó ivóvízzel való ellátása s ama, a gyárakban szereshető észlelet, hogy a szódavíznek, fekete kávé vagy teának ingyen vagy igen elenyésző árban való szétosztása alkalmából mennyire csökken az iszákosok száma.

Az alkoholismus elleni védekezés nem könnyű feladat, mert új intézmények teremtését, sokoldalú kötelezettségeket ró reánk; nem is könnyen érhető el a cél: az iszákosságról való leszoktatás, mert jóleső megszokással és az előítéletek halmazával kell sikra szállanunk; de kezdeni kell: tenni valamit, lévén az okosan és tervszerűen megindított kevés minden bizonynyal több a jelenlegi semminél.

*) *Die Alkoholfrage* von dr. Bunge, Prof. in Basel.

A magánhivatalnokok biztosítása Ausztriában.

Ausztriában megjelent a »*magánszolgálatban és néhány nyilvános szolgálatokban alkalmazott személyek nyugdíjbiztosításáról*« szülő törvényjavaslat, mely országszerte a legnagyobb figyelemben részesül, mert nem kevesebb, mint 200.000 ember várja ettől jobb boldogulását és aggkorkban való ellátását.

Ennek elérhetése céljából a javaslat Bécsben állami felügyelet és a belügyministerium fenhatósága alatt álló *nyugdíjintézet* felállítását rendeli el. A nyugdíjintézet részére egy szabályzat állítandó fel, ügyeit az elnökség és a közgyűlés intézi. Az intézet feladatai keresztülvitelének megkönnyítésére a tagok lakhelyük arányában *helyi egyesületekbe* vonandók össze és pedig olyformán, hogy rendszerint minden közigazgatási kerületben egy helyi egyesület, az illető kerületi központban mint székhelyen alakítandó. A helyi egyesületnek nincs önálló hatásköre, hanem csak a nyugdíjintézet által átutalt ügyleteket és teendőket végzi. A helyi egyesület élén az egyesületi bizottság áll, mely az egyesület számára megállapítandó üzleti szabályzat értelmében intézi az egyesület ügyeit.

A nyugdíjintézet mellett létesíthetők az azt helyettesítő *pótintézetek*. A biztosítási kötelezettség egy ilyen pótintézetnél való biztosítás által is teljesíthető. Pótintézetek lehetnek magán biztosító intézetek, nyugdíjintézetek, nyugdíj- és jutalékpénztárak, bejegyzett segélypénztárak és hasonlóak, ha a törvényben előirt feltételnek megfelelnek és a belügyminister rendeleti úton pótintézeteknek nyilváníttja.

A politikai és községi hatóságok tartoznak a nyugdíjintézet és a helyi egyesületek megkereséseinek megfelelni és mindenben támogatni. A nyugdíjintézet kereseti és járadékadó fizetése alól fel van mentve, de az általa kifizetett illetmények személyes jövedelmi adó alá esnek. A nyugdíjintézet és tagjai között felmerülő tárgyalások vagy szükséges okmányok illeték- és bélyegmentesek.

Biztosításra kötelesek mindazok, a kik betöltött 18-ik életévüktől kezdve havi vagy évi fizetés ellenében olyképen vannak magánszolgálatban alkalmazva, hogy járulékaik egy és ugyanazon szolgálatadónál legalább is évi 600 koronát érnek el; továbbá oly nyilvános szolgálatban alkalmazott személyek is, a kik rokkantsági vagy aggkori nyugdíjakra nem birnak rendszeresített igényekkel, sem pedig hátrahagyott családjaik javára szóló nyugdíjakkal. Kivételnek az udvari és állami alkalmazottak, valamint oly férfiak és nők, a kik csak 50-ik, illetve 40-ik életévük betöltése után nyertek alkalmazást,

továbbá oly személyek, kikre a cseléd tartási rendeletek alkalmazást találnak, vagy a kik kizárólag vagy túlnyomóan cseléd szolgálatokat teljesítenek, továbbá olyan egyének, a kik a bányatársulások különös előírásai alapján biztosításra kötelesek vagy a kik már előbbi szolgálat alapján rokkantsági vagy aggkori járadékot (nyugdíj, jutalék és hasonló) élveznek, a mennyiben ezen járulékok az ezen törvényben megállapított legalacsonyabb igényeket rokkantsági és aggkori életjáradékra elérik vagy meghaladják és végre azon személyek, a kik állandóan külföldön foglalkoztatnak. Havonta fizetett napszám nem tekintetik havi fizetésnek. A belügyminister felhatalmaztatik azonban, hogy az érdekelt ministerekkel egyetértve az alkalmazottak egyes csoportjait a biztosítási kötelezettség alól fölmentse.

A biztosításra köteles személyek évi illetményeik mértéke szerint három fizetési osztályba soroztatnak, és pedig: I. fizetési osztály 1200 koronáig, II. 1200 koronánál nagyobb és III. 2400 koronánál több évi illetményekkel. A fizetési osztályok megállapításánál lakpénzek, ténylegességi és működési pótlékok, valamint a természetbeni szolgáltatások minden neme is a fizetésbe bevonzandók.

Biztosítás tárgyául szolgál: **A biztosított igénye** 1. *életjáradékra* a) keresetképtelenség esetében (rokkantsági járadék); b) magasabb kor esetén (aggkori járadék); 2. *segélyre* azon esetben, ha állás nélkül van. Ezen teljesítmények egyidejű élvezete (összesítése) meg nem engedhető. — **A hátrahagyott családtagok igénye:** 3. *életjáradékra* az özvegy számára; 4. *nevelési járulékra* a gyermekek részére; 5. *egyszeri végkielégítésre* a hátramaradt özvegy, illetőleg gyermekek részére. A törvényes teljesítmények közül rokkantsági járadék, segély állásnélküliség esetében, özvegyi járadék és nevelési pótlékok egy 60, aggkori járadék esetében pedig férfiak részére egy 480, nők részére egy 420 befizetési hónapra terjedő bevételek időszaka állapítottatik meg. Ha azonban a biztosított egyén keresetképtelensége vagy halála szolgálatközben áll be, erre a bevételek időre vonatkozó követelmény eselik.

Minden biztosítottnak életkorra való tekintet nélkül keresetképtelenség esetén (rokkantság) a következő *rokkantsági járadékra* van igénye: az I. fizetési osztályra nézve évi 600 korona; a II. fizetési osztályra nézve évi 900 korona és a III. fizetési osztályra nézve évi 1200 korona. A rokkantsági járadék megítélése azon legalacsonyabb fizetési osztály szerint történik, melynek a biztosított a legutolsó 60 befizetési hónapon belül rokkantságának beállta előtt tagja volt. Keresetképtelenség (rokkantság) az tekintendő, a ki testi vagy szellemi fogyatkozás következtében eddigi hivatásos kötelességeit tovább teljesíteni nem képes. A rokkantsági járadékra azonban nincs igénye: a kinek munkaerejének megfelelő foglalkozás révén oly keresete van, a mely a rokkantsági járadékot, a melyre igénye volna, meghaladja; a ki a keresetképtelenséget készakarva vagy pedig büntetőhatóságilag megállapított vétség elkövetésével előidézte. Ezen esetben azonban a rokkantsági járadék egészben vagy részben a család tagjainak ítélt oda, feltéve, hogy azok ezen törvény érvényességének területén belül élnek és a biztosított ellenében törvényes ellátási igényekkel bírnak. A rokkantsági járadék élvezete megszűnik: 1. Az élvezetre jogosult egyén halálával. 2. A keresetképtelenség ismételt megszerzésével.

Az *aggkori járadék* az I. fizetési osztályra nézve évi 900 a II. fizetési osztályra nézve évi 1350 és a III. fizetési osztályra nézve évi 1800 koronára rúg. Ha a biztosított tagsági ideje alatt különböző fizetési osztályokhoz tartozott, az aggkori járadék az egyes fizetési osztályokhoz való hozzátartozás aránya szerint kiszámítatik. Aggkori járadékra igénynyel bírnak a biztosított férfiak a 65-ik, nőnemű egyének a 60-ik életév betöltése után. E mellett lényegtelen, vajjon az illetők továbbra is alkalmazásban maradnak vagy sem.

Álláshidny esetén a biztosított segélyezésben részesül, ez a segélyezés havonta azon rokkantsági járadék egy tizenkettedrészével egyenlő, a melyet a biztosított igényelhetne, ha az állásnélküliség kezdetének időpontjában rokkanttá vált volna. A biztosítottnak, ha nincs állása, ezen segélyezésre csak akkor van igénye, ha a következő előfeltételek megvannak: 1. ha az utolsó szolgálatát nem a szolgálati kötelekből való önkéntes kilépése vagy lényeges szolgálati kötelesek durva megsértéséből eredő elbocsátása következtében vesztette el; 2. ha bebizonyíthatólag nem bír az életfentartás eszközeivel; 3. ha három hónapon belül szolgálati viszonyának feloldása óta, önhibáján kívül, ha csak ideiglenesen is, nem talál oly alkalmazást vagy foglalkozást, melynek jövedelme a legalacsonyabb rokkantsági járadékkal felér. Ha valamely egyén az állásnélkülieknek szánt segélyezést, bár megszakítással is, 12 hónapon át élvezte, a biztosítási kötelezettség újból való beállta esetén ily segélyezést ismét csak 60 havi további tagsági idő után érhet el.

Az *özvegyi járadék* az I. fizetési osztályban évi 300; a II. fizetési osztályban évi 450 és a III. fizetési osztályban évi 600 koronára rúg. Ha az elhalt férj a tagsági idő alatt különböző fizetési osztályokhoz tartozott, az özvegyi járadék az egyes fizetési osztályokhoz való hozzátartozás tartama szerint aránylagosan állapíttatik meg. Az özvegyi járadékra igénye van az e törvény szerint biztosított egyén özvegyének: 1. ha a házasság megkötése napjától legalább egy év elmúlt; 2. ha a házasság biztosítottal az 50. év betöltése előtt kötött; 3. ha az elhalt a házasságkötés idején még nem élvezett valamely ezen törvényben előrelátott rokkantsági járadékot; 4. ha az özvegy férje elhalálkozásának idején tőle nem volt önhibájából törvényesen elválasztva, vagy a házasság nem lett törvényesen felbontva; 5. ha az özvegyre büntető törvényszéki ítélettel nem bizonyult rá, hogy férjének halálában előre megfontolt cselekmény elkövetése által vétkes, vagy részes volt. Ha az özvegy ismét férjhez megy, végkielégítést nyer, mely özvegyi járadékának három évi összegével ér fel.

A *nevelési pótlék* minden egyes gyermek részére egy biztosított után 10 százaléka, minden egészen elárvult gyermek részére pedig 20 százaléka rúg azon rokkantsági járadéknak, melyet a biztosított és elhalt szülő élvezett, illetve a melyet igényelhetett volna, ha a halál idején, illetőleg az aggkori járadék elérése időpontjában rokkanttá lett volna. A gyermekek nevelési pótlékának összege azonban egy biztosított és elhalt apa után — ha anyjuk még özvegyi járadék élvezetében van — a fentemlített rokkantsági járadék 25 százalékát, ha anyjuk többé életben nincsen, pedig annak 75 százalékát túl nem haladhatja. A gyermekek nevelési pótlékának összege az elhalt biz-

tosított anyjuk után, ha apjuk még életben van, a fentemlített rokkantsági járadék 20 százalékát, különben pedig 75 százalékát túl nem lépheti. Ha a nevelési pótlékok összege az említett megállapítások szerint a meghatározott maximumot meghaladná, úgy az egyes járulékok addig, míg ezen viszonyok fennállanak, megfelelően leszállítandók. Teljesen elárvult gyermekeknél, kiknek mindkét szülőjük biztosítva volt, a nevelési pótlékok csak egyszerően teljesítettnek és mértékük azon elhalt szülő rokkantsági járadéka szerint igazodik, mely magasabb igény fölött rendelkezett. Nevelési pótlékokra igényt tarthatnak ezen törvény szerint biztosított személyek törvényes vagy törvényesített gyermekei, ha az özvegyi járadék kizárásának megjelölt okainak egyike sem forog fenn. A nevelési pótlékok élvezete azon naptári hónap első napjával kezdődik, mely a biztosított szülő halála napja után következik és a gyermek 14-ik életévének betöltésével vagy korábbi halálával megszűnik.

Ha a biztosított a bevárásai idő eltelte előtt meghal, özvegye vagy árvái egyszeri végkielégítésre tarthatnak igényt. Ez az egyszeri végkielégítés azon rokkantsági járadék évi összegének 50 százalékát teszi ki, mely az elhalt biztosítottat megillette volna. A járadékok, nevelési pótlékok és állás nélküliek segélyezése havi részletekben előre kifizettetnek. Ha az igényre való jogosultság valamely hónap folyamán belül megszűnik, a már elfogadott illetmények vissza nem térítendőek. Az igény élvezetére jogosultak minden kifizetés előtt életben létüket, illetve özvegyi állapotukat, illetőleg azon körülményt, hogy állásuk nincs, igazolni tartoznak. A végkielégítések azonnal az igényjogosultság igazolása után kifizetendőek. A rokkantsági, illetőleg özvegyi járadék és nevelési pótlék élvezetének joga azon személyekre nézve fel van függesztve: *a)* kik a balesetbiztosítási törvények alapján teljes vagy részleges rokkantságért járadékot huznak, ennek tartamára és összegének magasságáig. Ezen határozmány értelemszerű alkalmazást nyer a társláda-törvény szerinti baleset biztosításra is; *b)* kik ezen törvény érvényességének területén kívül élnek, tartózkodásuk tartamának idejéig. Ha azonban ezen személynek belföldi állampolgári minősége nincs, igénye van, hogy járadékáért egy, a viszonyokhoz mért tőkével kielégítettessék; *c)* a kik többre, mint egy havi szabadságvesztésre ítéltetnek, büntetésük tartamára. Ezen esetben azonban a rokkantsági vagy özvegyi járadék a család tagjainak átutalandó, ha azok ezen törvény érvényességének területén belül élnek és a biztosítottal szemben törvényes fentartási igényekkel bírnak. *b)* és *c)* betű alatti határozmányok aggkori járadék élvezete és állás nélküliek segélyezése tekintetében is érvényesek. A teljesítményekre való igény illetőleg élvezet elévülés által megszűnik.

A *biztosításra való kötelezettség* megszűnik: 1. A biztosításra kötelezett szolgálatból való kilépés esetén; 2. ezen törvény érvényességének területén kívül való állandó alkalmazás esetében; 3. a törvényben előirt teljesítmények valamelyikének kezdetével. Oly személy, kinek biztosítási kötelezettsége az előbbi 1. vagy 2. pont szerint megszűnik, tekintet nélkül arra, vajjon az állásnélküliek számára czélbavett segélyezésben részesült-e vagy sem, igénynyel bir arra, hogy saját maga által befizetett díjai kamatok nélkül visszatérítettessenek.

A teljesítmények ellenértéke fejében *díjak fizetendők* és pedig az I. fizetési osztályban a szolgálatadó részéről 4·5 korona, a biztosított részéről 3 korona, összesen 7·5 korona; a II. fizetési osztályban a szolgálatadó részéről 6·75 korona, a biztosított részéről 6 korona, összesen 12·75 korona; a III. fizetési osztályban a szolgálatadó részéről 9 korona, a biztosított részéről 9 korona, összesen 18 korona. A díjak minden naptári hó elején előre fizetendők. Ha a hozzájárulási kötelezettség a hó folyamán kezdődik, a díj az egész hónapra teljes összegben fizetendő. Az összdíjat a szolgálatadó tartozik lefizetni, de fel van jogositva a biztosítottra eső hányadot annak illetményeiből havonként levonásba helyezni. Ha a bevett díjakból a nyugdíjigények és az állásnélküliek segélyezése teljesen ki nem elégíthetők, a munkaadókra *pótdíjak* vethetők ki. A minden esztendőben szükségelt pótdíjjárulék számlájára az előző év pótdíjjárulékának összege erejéig előleg befizetendő. Ezen előleg négy egyenlő részletben minden negyedév kezdetén fizetendő. Az évi leszámolás után fenmaradó különbözet a következő év első előleg fizetésénél kiegyenlítendő. A munkaadók kötelesek járulék-fizetési kötelezettségük első évében az előleget azon összeg erejéig teljesíteni, melyet alkalmazottaik számának és fizetésének tekintetbe vételével fizettek volna, ha járulék fizetési kötelezettségük már a múlt esztendőben létezett volna. Hátralékos díjak, pótdíjjárulékok és ezek előlegei 4°/o-os késedelmi kamatokkal együtt közigazgatási és birói végrehajtás útján behajthatók és csőd esetén az adóhátralékok elsőbbségi jogát élvezik.

A törvény intézkedéseit korlátozni vagy megszorítani nem szabad. Ily megállapodásoknak jogérvényük nincs.

A büntető határozmányok 10 koronától 1000 koronáig terjedhető pénzbírságot, behajthatatlanság esetén egy naptól három hónapig terjedhető fogházbüntetést állapítanak meg. A munkaadó jogában áll, hogy a törvény szerint teljesítendő bejelentések, kimutatások stb. beszolgáltatását meghatalmazottakra bizzák. Ily esetekben a büntetőhatározatok ezen meghatalmazottakra szólnak, csakhogy a munkaadó a kiszabott pénzbírságért mégis szavatol.

Noha a törvény minden egyes részletezésére nem terjeszkedhünk ki, mert különben annak egész szövegét le kellett volna fordítani, mégis igen bő kivonatban mutattuk be, úgy, hogy minden fontosabb tételére rá lehet mutatni.

A legelső kérdés, mely felénk tárul, az:

Mibe kerül ez a biztosítás és mi várható annak fejében? Erre a kérdésre a következő táblázatos összeállítás fog legjobban megfelelni:

A biztosítottak osztálya	Koronáig terjedő illetmény-nyel	Évenként fizetendő díjak			Mit várhat a biztosított?		
		A biztosított	A munkaadó	összesen	aggkori	rokkantsági	özvegyi
		á l t a l			évi járadékot (koronákban)		
I	1200 koronáig	36	54	90	900	600	300
II	1200-tól 2400-ig	72	81	153	1350	900	450
III	2400-nál több	108	108	216	1800	1200	600

Ebből a táblázatból mindenekelőtt is két tény domborodik ki és pedig, hogy sem a díjazás nincs igazságosan felosztva, sem a járadék-élvezet nincs igazságosan beosztva.

Avagy igazság az, hogy egy 600 korona fizetést élvező tisztviselő évi 36 korona díjat fizessen, de ugyanannyit fizet a 900, az 1000 és az 1200 korona fizetést kereső hivatalnok is. Az 1200 koronás tisztviselő fizetésének csak 3°/o-át, míg a 600 koronás, kinek a megélhetése amúgy is nehezebb, fizetésének 6°/o-át, azaz kétszeresét, mint előbbi, tartozik díjak fejében befizetni. Igaz, hogy ennek ellenében a 600, 900, 1000 és 1200 korona fizetésben részesülő aggkori járadéka egyformán 900 korona. De ebben sem található a méltányos és igazságos felosztás. Ugyanez áll a II. osztályról. A III. osztály már más tekintet alá esik, mert itt ugyan a különbözetek igen magasra mehetnek, de minthogy a nagyobb fizetésű tisztviselő is csak ugyannyi díjat fizet be, mint a 2400 koronát élvező, de 1800 koronánál nagyobb aggkori járadékot nem kaphat, a különbözetek némi kiegyenlítést nyernek.

Százalékokban kifejezve a befizetendő díjak ily alakban jelennek meg:

Az *aggkori* járadékhoz arányosítva fizet:

a munkaadó az I. oszt.	6 ^o /o-ot	a II. oszt.	6 ^o /o-ot	a III. oszt.	6 ^o /o-ot
a biztosított az I. »	4 ^o /o-ot	a II. »	5 ¹ / ₃ ^o /o-ot	a III. »	6 ^o /o-ot
összesen	10 ^o /o		11 ¹ / ₃ ^o /o		12 ^o /o

A *rokkantsági* járadékhoz arányosítva fizet:

a munkaadó az I. oszt.	9 ^o /o-ot	a II. oszt.	9 ^o /o-ot	a III. oszt.	9 ^o /o-ot
a biztosított az I. »	6 ^o /o-ot	a II. »	8 ^o /o-ot	a III. »	9 ^o /o-ot
összesen	15 ^o /o		17 ^o /o		18 ^o /o

Ez a díjazás, valamint az évi járadék megállapítása csak abból magyarázható, hogy a törvényjavaslat egyszerűség szempontjából az alkalmazottak nagy összességét korra való tekintet nélkül csak három nagy csoportba szorította, hallgatagon azt mondva, hogy egyik biz-

tosított segítsen a másikon és az összesség önmagán, mert a mi az egyiknek hátrányára van, az a másiknak előnyére szolgál.

Ez minden esetre szép elv, mert a kölcsönös segélynek az alapelve, de itt nincs szerencsés formában alkalmazva. Mert nagy megterhelhetőség az a kis fizetésű hivatalnoknak, hogy addig, míg a fizetése kicsi, ugyanannyit fizessen, mintha az már több volna. A kis fizetés mellett a nagyobb befizetés nehezebbre esik, azt oly könnyen nélkülözni nem tudja, míg a nagyobb fizetés mellett a többletet előbb és könnyebben bírja.

Éppen azért nem tartjuk szerencsésnek a megválasztott formát. Elméletileg igen tetszetős, de a gyakorlatban, mikor a szegény hivatalnok filléreiről van szó, nem lehet általánosítani, hanem törekedni kell, a mennyire csak lehet, az egyént is figyelembe venni.

Más a munkásbiztosítás és más a hivatalnok biztosítása. A munkás-biztosítást azért kellett, hogy úgy mondjuk, egy kaptafára húzni, mert a biztosítandó elem igen alacsony műveltségi fokon áll, nem lehetett beható információkkal és útbaigazításokkal élni, hanem mennél egyszerűbbet kellett teremteni. A hivatalnokok biztosításánál ezek a tekintetek igen mellékesek, mert saját intelligenciájuknál fogva meg fogják tudni érteni, hogy mikép és mennyit kell fizetniök és azért ha mindjárt részletesebb és nagyobb munkával jár is, oly díjszabályt kellene megállapítani, mely a kort és tényleges jövedelmet veszi alapul.

Nem igazságos, de nem is teremthet megelégedést, ha a fiatal biztosított annyi díjat fizet, mint az idősebb és ha kisebb fizetése van is, ugyanoly megadóztatás alá esik, mint a nagyobb fizetésűek. Ezt a megelégedetlenséget csirájában kellene elfojtani, különben a törvény nem megnyugvást, hanem annak ellenkezőjét fogja szülni.

A mint a díjszabás most fel van állítva, tulajdonképen a jelenlegi fiatal kor fizeti azt, a mit az előrehaladottabbak elmulasztottak. Tagadjuk, hogy a fiatal koruaknak volna ez a feladata, vagy hivatása.

Ha az állam beavatkozásával ezt az ürt, mely addig fog elnyulni, míg csupa oly biztosított lesz, ki kezdettől fogva fizeti a díjat, át akarja hidalni, minthogy ez a kezdet nehézsége, akkor segítsen ezen a kezdeten át saját hozzájárulásaival. Igaz, ezek a hozzájárulások is, hogy úgy mondjuk, a fiatalabb hivatalnoki nemzedék zsebéből kerülnek ki, de csak részben és oly közvetett úton, hogy azt amúgy sem érzi meg. Az egész adófizető társadalom pedig nem vehetné zokon, ha ezen a kezdet nehézségein az állam anyagi áldozatok árán segítene.

A törvényjavaslat mai formájában az állam mit sem tesz. Az állam a felügyeletet fentartja magának, de kiköti, hogy azon esetre, ha a befolyt díjak nem lesznek elegendők, *a hiányt a munkaadók lesznek kénytelenek pótolni*. Tehát még arra sem vállalkozik, hogy szükség esetén segíteni fog.

Igaz, a nyugdíjintézetet a kereseti- és járadék-adók fizetése alól felmenti és irományait bélyegmenteseknek declarálja, de kimondja azonnal, hogy a biztosítottaknak egykor majd esedékes járadékai jövedelmi adó alá esnek és a kifizető pénztárnál azonnal levonásba hozandók.

Itt vannak a 300 koronás özvegyi és 600 koronás rokkantsági járadékok! Mint a bécsi közmondás mondja, kevés a megélhetésre,

sok a meghalásra és ebből a csekély összegből, melyből intelligensebb embereknek, talán kisebb-nagyobb családdal kell megélni, az állam még kivieszi a maga részét!

Az évjáradékok magasságához is sok szó fér, mert egy maximum 1800 koronára rugó aggkori, avagy egy 1200 koronás rokkantsági járadékból családdal megélni igen bajos; ehhez talán bővebb commentár sem kell!

Mint fentebb láttuk, nemcsak a biztosított, hanem a munkaadó is erősen meg van terhelve a díjfizetéssel. A munkaadó megterhelése azonban nincs is határolva, mert azon esetben, ha a nyugdíj-intézet veszteséggel zárul, ezt a hiányt az állami fenhatóság a munkaadókra fogja olyképen kivetni, hogy azok azt tartoznak megfizetni; sőt az állami fenhatóságnak jogában áll ezekre az esetleges pótfizetésekre a munkaadóktól előleget kérni. Ilyen körülmények között nem szabad majd azon csodálkozni, hogy a munkaadó iparkodni fog mennél kisebb számu és kisebb fizetésű alkalmazottakkal a törvénynél érdekelve lenni, mert ezzel azt a határozatlan szavatosságot mégis egy bizonyos kisebb hatáskörre szoríthatja. Ennek folyományaképen az lesz majd tapasztalható, hogy a havi fizetéses hivatalnokok félhavi vagy heti fizetéses alkalmazottakká fognak átalakulni, mert ezek a biztosításra nem kötelesek és hogy az a tervszerű iparkodás lesz észlelhető: kevesebb jól fizetett tisztviselők helyett inkább több gyenge fizetésű alkalmazottal dolgozni. Hogy ebből azután mily hátrányok fognak származni azon magánalkalmazottak zömére, kik az ugynevezett »kis embernél« vannak alkalmazva, de talán a »nagyobbak« jó része sem fog irtózni attól, hogy a saját bőrét ily módon óvja meg azon anyagi áldozatoktól, melyeket a törvény tőle követel — az előre meg nem jósolható. De annyi bizonyos, hogy különösen a kis fizetésű alkalmazottakra nem lesz üdvös következményekkel.

Az egész törvényjavaslat leggyengébb része azonban az, mely azon segélyről szól, melyben a biztosított részesüljön, ha állás nélkül van. Ez a biztosítás állásnélküliség (munkahiány) esetére igen szép eszme, szépen is hangzik és valóban, a nagy tömegbe dobva, hangulatot is lehet vele kelteni. Csakhogy a forma, melyben a javaslat az eszmének életet óhajt adni, nem állja ki még a leggyengébb kritikát sem.

A biztosított ugyanis nem részesülhet ily segélyben, ha saját elhatározásából hagyja el állását, ha súlyos hibát követ el és ennek folytán veszti el állását, ha van miből élnie és csak ha három hónapon át nem volt állásban, csak akkor kaphatja a segélyt.

Nem problematikus-e egy ilyen segély, különösen a kishivatalnokokra nézve? Van-e szegény tisztviselő abban a helyzetben, hogy három hónapig minden anyagi támasz nélkül éljen és mit ér neki az a segély, mely három hónapon át — úgy mint eddig — éhezni hagyja és csak a negyedik hónapban nyújtja feléje kezét. A három havi várakozási idő határozottan igen hosszú időtartam.

Az a kikötés, hogy a hivatalnok akkor sem kap segélyt, ha ő maga mondja fel állását, morális kényszer arra a szegény tisztviselőre, ki állásával okkal és joggal nincs megelégedve, azt el nem hagyhatja, mert az ő reá nézve igen súlyos joghátránnyal jár. Egy jó tisztviselőnek ezentúl nem is kell a fizetését felemelni, vagy csak igen elvétve, úgy sem mehet el. Intézkedések, melyekből ily kinövé-

sek burjánozhatnak, nem lehetnek áldást hozók. De menjünk tovább, ki fogja a hiba súlyos voltát megállapítani? Nem lesz-e ebből is számtalan kellemetlenség, baj és orvoshatatlan érdekösszeütközés?

Nem mulik majd el 1—2 év és nálunk is szóba fog kerülni a magánhivatalnokok nyugdíjbiztosítása. Nehogy vakon induljunk a fenti törvényjavaslat útján, idejekorán kiemeljük a nagyobb szembeszökőbb hibákat.

A magánhivatalnokok nyugdíjbiztosítása égető szükség már nálunk is, ezt senki vitatni nem fogja. Annak megvalósításához fogjunk hozzá mennél előbb, de oly alapon, a mely a munkásságban megtört alkalmazottnak úgy aggkorára mint munkaképtelenség esetében, úgy neki személyesen, mint családjának a létminimumot biztosítani legyen képes.

Poór Jakab.

Bars vármegye gazdasági leírása.

III.

Főterménye a burgonya, különösen azért, hogy az elgyomosodásra hajló talajt a nemesebb vetemények számára előkészítse. Tíz év óta folynak termelési kísérletek, hogy 20—30 legjobbnak ismert burgonya fajta közül a legtöbb keményítőt tartalmazó fajta megállapítsák és ma már ily irányban ez az uradalom nem csak Magyarországon, hanem az ausztriai tartományokban is a legnagyobb eredményt képes felmutatni. Eddig egy k. h. területen elért eredmény minimuma 15, maximuma 28 mm. keményítőtartalom. Ha most számításba vesszük, hogy 1 kg. keményítő 32 fillér, könnyű nagyobb területeknél a tiszta hozam értékének ingadozására rá utalnunk. Ezek a burgonyatermelési kísérletek élénk megvitatás tárgyát képezik úgy a hazai, mint a külföldi szakirodalomban és ennek egyik eredménye, hogy a nagyugróci uradalomnak már ma is sok az utánczója, a másik eredménye pedig, hogy a legnagyobb keményítő-tartalommal bíró fajták rohamos elterjedésben vannak.

A burgonyát kizárólag a szabadalmazott Skopil Ede-féle burgonyaültető géppel ültetik el, mi által nem csak 50% munka-megtakarítást nyernek, de mint minden jó gép, úgy ez is rendes munkát végez. A 12—16,000 mm. burgonyát az uradalom saját szeszfőzőjében dolgozza fel.

Ebben az uradalomban az összes alkalmazottak lakást természetben és javadalmat készpénzben élveznek. Abban a kettős könyvvitelt honosították meg, miáltal a gazdaság minden ágazatának hozama világosan feltüntethető és úgy földesur, mint gazdatiszt abból tisztán láthatják, hogy az egyes üzem mily jövedelmet biztosít.

Az aranyosmaróthi uradalom Migazzy Vilmos grófnak 1896-ban történt elhalálása és a fiának magvaszakadása folytán leányára, Migazzy Irma grófnőre, férjezett gróf Erdődi Imrénére szállott.

Az uradalom területe Aranyos-Maróth, Csarád, Felső-Kelecsány,

Hecse, Hizér, Szent-Márton, Kis-Koszmály és Nagy-Koszmály községek határaiban oszlik meg. Összterülete és pedig szántó 2123, kert 63, rét 123, szőlő 17, legelő 244, erdő 2089, adó alá nem tartozó terület 96 kat. hold s így összesen 4755 kat. hold.

A *lévai uradalomnak* sok tulajdonosa viselt emlékezetes szerepet a nemzet történetében. Hatalmas olygarcha család volt a lévai Cseh nemzetség, majd Balassa Menyhért, a hirhedt kalandor, a hős Dobó István, Kolonich Szigfried, a vitéz katona. Perényi Zsófia férje, Csáky László, kinek jólelkűsége a nép emlékezetében ma is él,*) herczeg Eszterházy Pál nádorispán. Ma az uradalom a lovag Schoeller-család tulajdona.

Terjedelme községenként Bars vármegyében: Ó-Bars 157, 1115; Új-Bars 1922, 800; Alsó-Győröd 870, 189; Kelecsény 287, 83; G.-Keszi 42, 472; N.-Kálna 9, 536; Ladány 617, 72; Léva 1472, 1186; Lök 1034, 1512; Mohi 1503, 6; Nagyd 48, 495; Néved 343, 13; Óvár 343, 452; Dobó-Berekalja 474, 860; Sólmos 600, 1399; Kis-Szecse 270, 877; Nagy-Szecse 120, 599; Töhöl 2355, 78. Barsi terület összesen 12.472, 144.

Hont vármegyében: Felső-Almás 1220, 398; Csánk 670, 697; Élesfalu 367, 586; Alsó-Fegyvernek 60, 870; Liszó 1042, 173; Alsó-Prandorf 1550, 1510; Felső-Prándorf 470, 818; Báth 1077, 1423. Honti terület összesen 6468, 075.

Az uradalom területe 18.940, 219 kat. hold.

Ez a terület művelési ágak szerint következőképen oszlik meg: belsőség 129, 791; kert 43, 925; szántó 6434, 536; rét 768, 508; legelő 806, 1143; szőlő 11, 1393; erdő 10.745, 1323; összes terület 18.940, 219.

Az uradalmi központ: Léva város.

Igazgató: a Schoeller cég egyik beltagja.

Helyettese: az uradalmi felügyelő.

Igazgatási kerületek: Léva, Nixprod, Génye, Dobogó, Lászlóműve, Lök, Ujbars, Töhöl, Sándorhalma.

A szántó talaja kétféle.

A Garam balpartján elterülő földek alluvinalis eredetű fekete humus talajok kavics altalajjal. A kavics 1½ méterre mindenütt megtalálható. A Garam jobb partján fekvő kerületek és Nixprod kerület földje sárga, mély agyag. Az összes földterület termőrétege mészszegény.

Alagcsövezve rendszeresen eddig körülbelül 1300 kat. hold van. Főbb termékei a búza, melyet 1700 kat. holdon; az árpa, melyet 1700 katasteri holdon; a czukorrépa, melyet 1500 kat. holdon; a burgonya, melyet 300 kat. holdon termelnek. Takarmánytermelésre 1000 kat. holdat fordítanak.

Műtrágyára az uradalom évtizedeken keresztül sokat költött. Volt esztendő, a hol 60.000 forint értékű műtrágyát szórtak el.

Az eredmény azonban a kockázattal nem állott arányban. Közvetlen eredményt nem tudtak felmutatni. Legkevesebbé vált be a chilisalétrom, mely tavasszal az úgy is kötött földeket még cserepesebbé

*) Szérús kertjeiből takarmány- és szalmaszükségletét könnyű szerrel szerezte meg a jobbágy. -- Innen ered a szálló ige »az nem a Csáki szalmája«, vagyis hogy az nem uratlan jószág.

tette. A mészszegény talajokon igen gyakran közvetlen ártalmasságáról is meggyőződtek, úgy, hogy chilisalétromot csak elvétve használnak.

A műtrágyák közül a superphosphatot alkalmazzák nagyobb mértékben még ma is. Az őszi búzák alá körülbelül 100 kilogrammot, a répa alá 150 kilogrammot adnak minden kat. holdra. Nagy gondozásban részesülnek a trágyatelepek, melyek ki vannak építve és el vannak látva betonlappal, trágyalé-kutakkal, fecskendőkkal. Mióta az oroszokai cukorgyár üzemben van, sok mészszipot is használnak. Évenként körülbelül 600—700 waggon mészszipot szórnak el. Holdanként 2 waggont számítva, ez körülbelül 300 hold. Azonkívül jó eredménnyel használnak égetett meszet is, porrá zúzva holdanként 10 mm.-át.

Rétek öntözésére még a hatvanas években rendeztek be egyes területeket, melyek berendezését később a kulturmérnökség átalakította.

Ma vizöntözésre mintegy 400 kat. hold van berendezve Génye-Dobogón. A Peczcsatorna vizével öntöznek.

Ez a terület azelőtt rét volt, de trágyahiány és nem elegendő lecsapolás miatt ez annyira leromlott, hogy a területeket alagsövezették és felszántották.

Egyideig szántóknak fogják használni, később újra rétekké alakítják át.

A munkásviszonyok, daczára a nagy keresletnek, még mindig kedvezők. A nép szeret dolgozni és a napszámot keresi.

Gazdasági gépekkel bőséggben vannak. A mely munkát lehet, géppel végzik, két gőzeke teljesíti a mély szántást. Külön-külön körülbelül 1400 kat. holdat szántanak fel évenként és pedig: répa alá 1500 holdat és répaszedés után a répatarlókat.

Az aratás szintén gépekkel történik, de csak marokrakó gépeik vannak és bár többször kísérleteztek kéveköti gépekkel is, de soha sem vettek egyet sem. A cséplést természetesen cséplőgépekkel, szalma-elevátorral végzik. A lóherét és a rétet fűkaszálokkal vágják. A réteken a gyűjtés és a forgatás gépekkel történik. Kapáló gépeik szintén vannak, de ezek csak kisegítő eszközök. A cukorrépat háromszor kapálják, de kézzel.

A takarmánykészítés szintén gépekkel történik. Rendesen egy 3 lóerejű benzin-motor hajtja a répavágót, a szecsavágót és a darálót.

Forgalmi eszközeik: A 70-es években épült 5 km. hosszú keskeny vágányú mezei vasút, mely ma kizárólag a mészkőbányából a vasutra hordja a követ, évenként körülbelül 600—700 waggonra valót. Ezenkívül van még Lászlóművén egy 3 km. hosszú mezei répavasút.

Midőn pedig én Bars vármegyének legrendezettebb uradalmáról az elmondottakban megemlékeztem, kötelességet teljesítek, midőn a kegyelet adóját rovom le az iránt a férfiú iránt, ki ezt az uradalmat az ő teremtető geniejével ilyennek megteremtette.

A mi alkotást a lévai uradalom ma felmutatni bír, az mind *Leidenfrost Lászlónak* érdeme, ki alkotásai által a köztudatban örökre él.

Nagynevű gazdákat adott a Gondviselés már hazánkknak, kik egy századdal haladtak előbbre, mint koruk, és tisztelettel emléke-

zünk meg róluk, hanem én az ő nevök mellé mindig oda merem állítani Leidenfrost László nevét, és tehetem érdek nélkül, mert a halottak nem adnak, nem kérnek.

Leidenfrost László, midőn 1861-ben édes atyjával a lévai uradalmat Schöller Sándor lovaggal együtt haszonbérbe vette és Léván megtelepedett, csak 26 éves volt. A német nevű idegent ridegen fogadta a város, a vármegye. Csakhamar meghódította mind a kettőt. Lévát, ezt az évszázadok során zaklatott, mellőzött várost ő tette ipari és kereskedelmi központtá még akkor, midőn vasuti állomása 52 km.-re, a mai Párkány-Nána volt. Teremtő genie volt, nem szeretett tört úton járni. A mihez hozzá fogott, azt létesítette, minden áron, mert félmunkát nem ismert. Igaz, hogy ha alkotása sikerült, odaadta másnak és nem foglalkozott többé vele, mert már más nagy gondolat foglalta le — és űzte cselekvésre.

Az uradalom birtokállománya 1861-ben volt: beltelek 89⁷⁸⁵, kert 26¹⁰⁵⁶, szántó 2502¹⁰⁰⁷, rét 710¹¹⁸⁰, legelő 860²⁶⁹, szőlő 5³³⁰, erdő 2025¹²⁵, hasznavehetlen 68¹¹¹¹. Összesen 6288 ^{$\frac{1063}{1600}$} h. Ezen a majori birtokon kívül volt közös legelő 5050¹⁴⁴⁸, dézsmás szőlő 2370¹²⁸, dézsmás föld és rét 10.720⁴⁰⁸, közös erdő 11.966⁴⁰⁸. Összesen 30.116⁷⁹². Mig az uradalmat nem tagosította, nem foghatott a szervezéshez. Tagosítás után nyomban hozzá fogott a földterület javításához, a majorok felépítéséhez. Lászlóműve, Dobogó, Lök, Sándorhalma, Kovácsi, Dobóberekalja, Kalna majorjai nem! léteztek, Génye és Nixpródon csak egy istálló és egy rozzant cselédlak állott. Ahol pedig majorsági épületek voltak, ott a tagosítás földet nem adott, így a lévai rengeteg majorhoz csak 75 holdat tagosítottak. Így történt ez Győrödön is, Ujbarson is.

A 70-es évek a földek lecsapolásával multak el. Lök, Sándorhalma szántói erdőterületek voltak. Génye, Dobogó, Lászlóműve pedig posványos legelő, s a hol László-műve majorja áll — megérdemelte, hogy az ő művének nevezzék — ott azelőtt a kisszecsői földművesek lovaikat usztatták. A nyílt árokásások nagy költséget okoztak, mert az altalaj mindenütt kavics, azt át kellett törni. Leidenfrost Lászlónak egyik legnagyobb alkotása a Percz csatorna rendezése, melynek méltatására a talajjavítási munkálatok ismertetésénél még visszatérek.

A 70-es években kezdett építeni szeszgyárakat Kálnán, Léván és Gényén, mind a hármat nagyobb stílusban, de itt is a kezdet nehézségeivel kellett küzdenie. Később a többi mezőgazdasági szeszgyár épült fel, a gényei gyárat is gazdasági szeszgyárrá alakította, a lévai gyárat a városból a nagy bűz miatt, melyet okozott, Nixprodra tette. Itt, mert vize nem volt, házilag egy 185 méter mély artézi kutat furatott, mely azóta a vizet bőven önti. Ilyen második 65 méter mély artézi kutat furatott Sándorhalmán.

A 80-as évek közepén, midőn a mezőgazdasági válság kezdetét vette, az alacsony gabona- és szeszárakat a termés emelésével akarta pótolni és nagyban dolgozott műtrágyával, gőzeke szántással. A terméseket azonban fokozni nem bírta, a gőzeke is sok nyers földet hozott fel és csak a kiadások növekedtek. Ez volt közvetlen oka, hogy az uradalom a bérösszeget felül jövedelmet többé kimutatni nem tudott.

Daczára a rossz szeszáraknak, az üzemet nem hagyta abba, mintha érezte volna, hogy az a bizonyos contingens, a minek akkor

semmi értéke nem volt, valamikor nagy értéket fog képviselni és így szerezhette meg az uradalom részére a 10.000 hektoliter contingenst, mely ma körülbelül kétmillió korona értéket képvisel.

Érdekes megemlíteni, hogy 42 évi működése alatt egyetlen egy gazdasági pöre nem volt.

Szerette az erdőt. Letarolhatta volna mindazt, a mit talált, a herczeg Esterházyakkal kötött szerződés neki megengedte volna. Nem tette. Ellenkezőleg, beszüntette az erdei legeltetést és a kopár területeket kiültette. Szakembereket hozatott, üzemterveket készíttetett, az erdőtörvény szellemének előtte járt. Ma a lévai uradalom erdei vetelednek bármely culturállam erdőségével. Ha nagyon elfáradt — visszavonult az erdő mélyébe, napokig elvult ott, egyedül, vadászfegyverével. Mert a vadászatot szerette és fegyvere ritkán tévesztett célzt.

Egész ember volt, nemes szív, nemes kedély, melyet azonban a nagy tömegnek zsákmányul nem dobott, de a kik igazán ismerték, azok igazán szerették és hiven követték a közéletben is — melynek egyik első vezéralakjává vált.

Ott pihen Léván, annak a városnak temetőjében, melynek egy emberöltőn át éltetője volt.

De térjünk vissza tárgyunkhoz.

A *kisgazda* érdekeivel foglalkozni ma már nem hangzatos szó többé, hanem komolyan átgondolt társadalom-politikai és közgazdasági program. Nem tartozik ennek a leírásnak a keretébe, hogy mily kitartással tartja fenn a mai földművelésügyi kormányzat a kisgazdának érdekeit, mint törekszik annak valódi kiművelésére, mint akar használni neki nem csak tanácscsal, de tettel is. A földművelésügyi kormányzatnak egyik legnagyobb érdeme, hogy felrázta tespedéséből a társadalom életerejét, hogy az egyes vidékek vezető tényezőinek mintegy megjelölte a gazdasági tökélyesedés útját, mely csak akkor lehet cél tudatos, ha az a kisgazda érdekeit nem hanyagolja el.

Ennek a jó szellemnek köszönhetjük mi is a Bars megyei gazdasági egyesületnek legújabb fellendülését.

A bars megyei gazdasági egyesület már a szabadságharcot megelőző nemzeti ébredés korszakában alakult meg; de ezt az egyesületet is megfojtotta az önkényuralom. Ujjászületése az 1860. év november havára esik, tehát egy oly időszakra, melyben társadalomnak a politika cselekvő teréről leszorult vezető osztálya hazafias bánatának, aggodalmának összes reményeit, összes küzdelmeit a társas együttérzésben kereste, hogy a passiv ellentállás politikájának a közszellemben gondviselője legyen. A gazdasági egyesület tagjai sorában látjuk a vármegye értelmiségének színe javát. Balogh Jánost, Bodó Lipótot, gr. Hunyady Lászlót, Kachelmann Károlyt, Kazy Istvánt, gróf Keglevich Istvánt, Konkoly Pált, Kosztolányi Lászlót, Kürthy Józsefet, Leidenfrost Lászlót, Lipthay Ágostont, Mailáth Istvánt, Majthényi Rudolfot, gr. Migazz Vilmost, Motesiczky Mórt, Pólya Józsefet, Rudnyánszky Flórist és Tituszt, Reidner Adolfot, Ruffy Kálmánt, Samassa Jánost, Szirányi Sándort, Várady Jánost. Az egyesület első tagjainak névsorában látjuk tehát mindazokat, kiket a Balogh Jánosok és Plathy Mihályok ébresztő korszaka nevelt.

Ez idő óta, és 40 év nagy idő, a mi hazánkban ez a gazdasági egyesület sok nehéz küzdelmet állott ki, sokszor merült tétlenségbe,

sokszor kellett anyagi erejének fogyatékoságával számolni, míg végre eljutott odáig, hogy munkássága nem rendszertelen kapkodás, hanem egy céltudatos programnak öntudatos követése.

Igy az egyesület*) 1883-ban mozgalmát indított egy földművesiskola szervezésére. Az egyesület mozgalmát a kormány is támogatta és midőn annak felállítását alapítványi helyek rendszeresítésével biztosította, a kormány összes költségeit elvállalta és azt Zsitva-Ujfalun életbe is léptette. A földművesiskolának helye azonban nem a legjobban volt megválasztva, mert távol esett a vármegye tehetősebb kisbirtokosai zömétől. De a kormánynak a földművesiskolákban követett tanítási rendszere és az iskolák szervezése nem felelt meg a célnak, az iskola nem földműveseket, hanem legalább is tisztartó jelölteket nevelt, e miatt az kontingensét nem a kisgazda fiai sorából választotta s a kik ezek közül valók voltak, azokat az intézet jellegéből kiforgatta; így történt, hogy 12 esztendei fennállás után, a midőn a kormány az iskola beszüntetését elhatározta, a vármegye gazdaközönsége azt megakadályozni nem is akarta.

Az egyesület, midőn a vármegye szőlőit a filloxera elpusztította, gondoskodását kiterjesztette a szőlők felújítására is. E célból 1890. év elején egyleti szőlőtelepet rendezett be, hol a védekezésre szükséges amerikai szőlővesszők beszerezhetők legyenek. Ez a kezdeményezés azonban az egyesület kedvezőtlen anyagi viszonyai miatt csak nagyon lassan haladhatott előre, míg 1894-ben a kormány lehetővé tette, hogy nagyobb szőlőtelepet létesítsen, melyben évenként 100 ezernél több alanyvessző lesz előállítható.

Az egyesület a magyaróvári átlami növénytermelési kísérleti állomással is összeköttetésben van és az állomás részéről nyert magvakkal és műtrágyával az a kisgazdák körében is különböző növénytermelési kísérleteket tesz.

Az egyesület nagy súlyt fektetett arra, hogy a vármegyében divó rossz ekeszerkezetek kiszoríttassanak, és ezért a vármegye különböző helyein, eke- és szántásversenyeket rendezett.

De a népies lótenyésztésének emelésénél is jelentékenyen közrehatott. Kiemelendők a minden két évben tartott parasztversenyek, és a díjazások.

A gazdasági jobb gépek elterjesztése céljából 1880-ban arató- és cséplőgép-versenyt rendezett; 1895-ben pedig a lévai uradalomban répa-sorközmivelő gépekkel próbált munkaversenyeket.

Az egyesület megalakulása évétől kezdve egész 1870-ik évi rendes közgyűlései alkalmával a vármegye gazdaközönségével együttesen értekezleteket tartott, a melyeken az aktuális gazdasági kérdéseket beszélték meg. Ezek az értekezletek jótékony hatással voltak a vármegye gazdasági viszonyainak fejlődésére abból a szempontból is, hogy ezeken az értekezleteken a helyi bajok mellett az országos kérdések is napirendre kerültek s a közreműködő gazdák közölve egymás eszméit, szükség esetén egyöntetű álláspontot tudtak elfoglalni.

Az egyesület a kiállítások terén sem maradt el a többi gazdasági egyesületektől, hogy a nemes verseny felkeltése által a vármegye területén a gazdasági haladást előmozdítsa.

---

*) *Bars vármegye gazd. egyesületének monographiája.* Irta Levatic László az egyl. titkára 1896.

Kiállítást tartott: 1861-ben terménykiállítást, a melyben 36 kiállító 360 maggal vett részt. 1862-ben a londoni kiállításon volt képviselve s ezen kívül két terménykiállítást tartott a vármegye különböző pontjain. 1864-ben lókiállítást, 1867-ben ló-, juh- és terménykiállítást, 1868-ban szarvasmarha- és lókiállítást tartott. 1882-ben a nyitrai megyei gazdasági egyesülettel együtt kezdeményezte az érsekújvári nemzetközi lóvásárt és erre 1886-ig évenként 300 forintot áldozott. Tartott borjudíjazásokat, melyeket később az egyesület anyagi viszonyainak rosszabbra váltásával be kellett szüntetnie. Az egyesület részt vett 1867-ben a marhavész elleni országos ankéten, 1882- és 1883-ban tanulmányozta a tenyészállat-kiállítást. 1884-től kezdve részt vett a szövetségbe lépett gazdasági egyesületek nagygyűlésein. 1888-ban a szeszgyárosok értekezletén jelentékeny szerepet vitt. 1890-ben mozgalmat indított és feliratot intézett a kormányhoz az állategészségügy államosítása tárgyában. 1883—1885-ig 50—80 forintot fordított azon tanítók jutalmazására, kik a gyümölcsfatenyésztés terén működésük területén eredményeket felmutatni képesek voltak.

A gazdasági egyesület már az 1863. évben Léván egy 50 holdas mintagazdaságot rendezett be, mely azonban csak négy évig állott fenn. Az egyesület kezdeményezése folytán a földművelésügyi kormányzat Bars vármegyében is létesített népies mintagazdaságot az 1898. év szeptember havában. *)

A gazdaság egész területe 19 k. hold 114 □ öl, a melyből 17 k. hold 1415 □ öl szántó, 1200 □ öl szőlő, 400 □ öl kert és 299 □ öl a belterület.

A szántóföld 7 darabban fekszik, legnagyobb része a községben elhelyezett épületektől fél kilométer távolságra esik. A szőlő a lévai határban fekszik Kis-Szecse községtől 10 kilométer távolságra. A szántóföldek fekvése egészen sík, a talaj homokos vályog.

A birtokon talált épületek: vályogból rakott cseréppel fedett lakóház, pajta és gépszin, építés alatt állott a fecskerakásból cseréptetővel tervezett istálló.

A birtokhoz tartozó gép- és eszközfelszerelés: 2 Sackrendszerű eke, 1 hármashenger, 1 szekér és 1 cséplőgép, 1 vasborona, 1 sorköz-művelő, 1 sorvetőgép, 1 gabonarosta, 1 konkolyozó, 1 tengerimorzsoló, 1 répvágó és 1 szecskavágó.

Az állatállomány 2 ökör, 2 tehén és 2 üsző.

Az 1899. év tiszta jövedelme 1498 K 06 f, vagyis a tiszta jövedelem kat. holdankint 80 K.

A mintagazdaságot a helybeli és környékbeli gazdák szorgalmasan látogatják s mindent szemügyre vesznek ilyenkor: benn az állatállományt, a gépeket és eszközöket, a trágyakezelést; künn a földeken a mély szántást, a kapás növények fogatos művelését, a vetések előhaladását, a műtrágyázott búzát összehasonlítják a nem műtrágyázottal. A mintagazdaságnak meg van a hatása, mert a haladás óriás; a szomszédos gazdák versenygenek szép piros-tarka marha beszerzésében és tenyésztésében; a mintagazdaság példája után terjedni kezd az árpának csak kapások után termesztése, tengeri alá már ősszel 8—9 hüvelyk mély szántás és a trágyának a tél elején való kihordása.

*) Károly Rezső: *Állami támogatással létesített mintagazdaságok*; *Köztelek* 1900. évf. 101. sz.

A gazdasági egyesület jelenleg elevator-szövetkezet létesítésén fáradozik, melynek gabona közraktára Léván a vasuti állomás tőszomszédságában lenne felállítandó. Célja lenne ezen szövetkezetnek módot nyújtani arra, hogy nagyobb és kisebb birtokosok aratás után terményeiket beraktározhassák, azokra előleget nyerhessenek. A közraktárt 10.000 mm. gabona befogadására tervezik és a szövetkezetet 100.000 korona alaptőkével kívánják létesíteni, melyet üzletrészek jegyzése által fognak fedezni.

Ugyancsak a gazdasági egyesület Léva vidékén tejszövetkezet alakításán is fáradozik. Ezt létesíteni olyképen tervezik, hogy a tagok egy-egy tehenre egy üzletrészt vállalnak, melyet 10 K-ban állapítanak meg s ez összeget akár készpénzben, akár a szállított tej értékéből egyenlítik ki. A tag köteles összes eladásra szánt tejét a szövetkezetnek beküldeni s a tehenek takarmányozási, a tej kezelése és beszállítására nézve előirt szabályokat betartani. A tagok adóságukért üzletrészüik arányában és csakis üzletrészeik erejéig szavatolnak. A tagok minden hó 10-ig kapják meg az előző hónapban szállított tejkövetelésüket. A tej értéke a szállított tej, zsir, vagy vajtartalma arányában állapítatik meg.

A szövetkezet alaptőkét az üzletrészekből alakít és tartalékokat gyűjt, mely utóbbi a tej értékesítési árának egy részéből és az ugyan belépett tagok felvételi díjából alakul. Az előnyökben és terhekben a szövetkezeti tagok oly arányban részesülnek, a mily arányban az üzletév eredményéhez hozzájárultak.

A vármegye *erdőségének* **) fő zöme, annak $\frac{9}{10}$ -ed része, az aranyos-maróthi, oszlányi és szentkereszti járásoknak összefüggő hegységén terül el, mely a nagy Tátra és az Osztrovszky-Vepor hegyláncolatoknak délnyugoti nyulványait képezi. Az erdőterületnek csakis mintegy $\frac{1}{10}$ része terül el szórványosan a lévai és verebélyi járásoknak dombos és lapályos vidékén.

A vármegyebeli összes erdőségek kiterjedése: az 1875. évi VII-dik s illetőleg az 1881. évi XL. t.-cz. értelmében országszerte foganatosított katasteri felvételek alapján összeállított, s időközben a bemutatott s jóváhagyást nyert rendszeres gazdasági üzemtervek területadatainak megfelelően helyesbített »Erdők nyilvántartási törzskönyve« szerint egészben 169.110 kat. hold,*) melyhez tartozik még 6910 kat. hold, mint az erdőhöz tartozó egyéb termékeny és 735 k. hold terméketlen s földadó alá nem eső terület.

Közigazgatási járásként részletezve, az erdőterület kiterjedése a következő:

*) Az 1896. évben Bars vármegye a saját közigazdasági viszonyairól emlékkönyvet akart kiadni. Ennek a meg nem jelent könyvnek a számára írta meg Lászlóffy Gábor kir. erdőfelügyelő úr közleményét: *Bars vármegye területén fekvő erdőségek gazdasági viszonyai*-ról. Miket az erdőkről elmondok, mind ez annak a becses kéziratnak a kivonata, sőt a szerző még ezt a kivonatot is a mai tényállás szerint helyesbítette.

**) Fentebb a terület elosztásánál az erdőterületet 166.149 k. holddal tüntetem ki; ezt a számot a *Mezőgazdasági Statisztika* IV. kötetéből vettem, az itt közölt szám a törzskönyv adata.

Sorszám	Közigazgatási járás neve	Erdőterület	Erdőhöz tartozó		Összesen
			s más mivélési ágban kezelt egyéb terület	terméketlen terület	
1	Garam-Szt.-Kereszti . .	79.301	4.872	407.0	84.640
2	Aranyos-Maróthi	40.347	1.748.0	210.0	48.305
3	Lévai	9.047	112	44.0	9.203
4	Verebélyi	9.565	79	53.0	9.697
5	Oszlányi	24.790	99.0	21	24.910
	Főösszeg . . .	109.110	6.910.0	735	176.755

A vármegyének összes területe 2673.45 négyszög kilométer, vagyis 484.982 kat. holdat és népessége a legutolsó népszámlálás adatait számba véve, összesen 164.570 lelket tesz ki.

Ezen adatokat viszonyítva a vármegye területén fekvő összes erdőszült területhez, kitűnik:

hogy a vármegye összterületének 34.65%-a, tehát több, mint $\frac{1}{3}$ -része még jelenleg is erdőszült és hogy minden egyes lélekre átlag 1.09 kat. hold erdőszült terület esik, és így a vármegye még mindig az ország erdőszült vidékeinek sorába tartozik.

Az egyes erdőcsoportok egyenlőtlen elosztása folytán a fentebb kitüntetett arányszámok közigazgatási járásokként változóak, sőt a verebélyi és lévai járásokra nézve elég kedvezőtlenül alakulnak, mit az alábbi kimutatás adatai részletesen kitüntetnek:

Sorszám	Közigazgatási járás megnevezése	Összes terület	Ebből erdő	Az erdő-terület aránya az összes területhez	Lélek-szám	Esik egy lélekre az erdőből
				%		kat. hold
1	Garam-Szt.-Kereszti . . .	147.645	79.361	53.45	45.592	1.73
2	Aranyos-Maróthi	107.958	48.347	42.61	27.873	1.63
3	Lévai	95.161	9.047	9.40	41.651	0.22
4	Verebélyi	78.449	9.565	12.11	25.254	0.38
5	Oszlányi	55.769	24.790	44.27	12.540	1.97
	A vármegye összesen .	484.982	169.110	34.65	152.910*)	1.10

A jelenlegi birtokjogi viszonyok. Birtokjog szerint: a vármegyebeli összes erdőszült közigazgatási járásonként elkülönítve, a következőképpen oszlanak fel:*) .

*) Ez a szám az 1890. évi népszámlálás adata.

**) Ez a táblázat, melynek adatai szintén nem egyeznek a stat. adatokkal, ugyanaz alá a szempont alá esik, mint az erdőszült terület járási beosztását feltüntető táblázat.

Sorszám	Közigazgatási járás	Állami	Községi	Egyházi	Közalapítványi	Hitbizományi	Urberes közbirtokossági	Magántulajdon képező
		kataszteri hold						
1	Gar.-Szt.-Kereszti . .	43.377	9.993	15.808	.	.	6.745	2.991
2	Aranyos-Maróthi . .	.	1.818	13.790	.	5.392	3.074	22.254
3	Lévai	.	.	3.904	158.0	426.0	1.508	2.981
4	Verebélyi	.	235	893.0	1.432	.	250	6.791
5	Oszlányi	.	1.802	877	.	.	4.908	17.700
	Összesen . .	43.377	13.848	35.272	1.590	5.818	16.485	52.717

Az állami erdő, mely a garamszentkereszti járás 37 községének határában a Garam folyó mindkét oldalán terül el, a zsarnóczai kir. erdőhivatal igazgatása alatt 7 gondnokságra oszlik. Ez az erdőuralom a XVII. sz. közepéig a nagyluchai Dóczy-család tulajdona volt, mely család Saskő és Revistye néven nevezett, ma már romokban fekvő váraiban székel. Ez az erdőuralom az ötvenes években a magyarországi bánya-, erdő- és jószágigazgatóság fenhatósága alá helyeztetett, az 1871. évben azonban az erdőgazdaság függetlenül a bányai igazgatástól a besztercebányai jószágigazgatósághoz osztott be, az 1881. év óta pedig a zsarnóczai kir. erdőhivatal kezelése alatt áll, mely hivatal közvetlenül a földművelésügyi miniszternek van alárendelve.

Nagyobb községi erdőtulajdonosok:

Ujbánya sz. kir. bányaváros 4892. kat. hold erdőterülettel. Ezt a birtokot a város 1364-ben Nagy Lajostól nyerte.

Körmöczbánya sz. kir. és főbányaváros, Bars vármegyében 3299 kat. hold erdőterülettel. Robert Károly ennek a városnak a város körül elterülő két mérföldnyi földet adományozott, ez volt az úgynevezett »planum civium«, melynek nagyobb területe Turócz vármegyére esik. Ezt a területet a város később vétel útján gyarapította. A város a XVII. században, hogy a bányauzemet folytathassa, több ízben a kincstártól kölcsönre szorult, mely kölcsön idők múló során felszaporodván, 1651-ben III. Ferdinánd a városnak 3000 tallér fejében elengedte ugyan tartozását, kikötötte azonban, hogy a kincstári bányaműveléshez szükséges mindennemű fát a város a bánya-kincstárnak díjtalanul adjon. Ezt a feltételt a város szorult helyzetében elfogadta és ez a függőség sok peresedésnek vált okozójává, mely csakis az 1879. évben nyert befejezést, midőn egyezség útján a város összesen 17.855 kat. hold területnek korlátlan tulajdonosává lett.

Pálos Nagy-Mező község, mely 1865 kat. holdat kitevő erdőbirtokát, mely eredetileg a Pálos szerzet-rend tulajdona volt, a m. kir. vallásalaptól az 1888. évben vette.

Magas-Mart község, mely 1767 kat. hold erdővel bir. Ezt az erdőbirtokot a község Mátyás királynak 1470-ben kelt adománylevele alapján bírja.

A vármegye területén erdőbirtokos *Selmeczbánya* sz. kir. bányaváros törvényhatóság 1495 kat. hold erdőbirtokkal.

Az egyházi birtokok közül nagyobb erdőterületnek urai:

A *besztercebányai püspökség* 22.240 kat. hold erdőterülettel. Ez az erdőbirtok az 1776. évben a püspökség alapításának évében az esztergomi érsekség birtokából hasított ki. Ennek az erdőbirtoknak elpusztítása a politikailag oly herostráteszi hirnévre vergődött Mojzes István zágrábi kanonok, majd besztercebányai püspök nevéhez fűződik, ki tékozlásai közben erdejének épület- és haszonfáját teljesen kizsákmányolta, ezáltal az erdőt tönkretette.

Az *esztergomi székes főkáptalan* barsvármegyei birtokai I. Ferdinánd király adománylevele által az 1536. évben szállottak a szent benedeki apátság tulajdonából a főkáptalanra, kárpótlásul az elvesztett csábrági uradalomért. Ezt a birtokát a főkáptalan később vétel útján gyarapította s az ma 10.336 kat. hold erdőterületből áll.

Az *esztergomi érsekség* 874 kat. hold, a *nyitrai káptalan* 249 kat. hold erdő tulajdonosa.

Hitbizományi tulajdonban van: az 1896. évben fiágon magvaszakadt és a gróf Erdődy családra szállott gróf Migazzy aranyosmaróthi uradalomnak 2094 kat. hold erdeje és a gróf Forgách család tulajdonát tevő s a gymesi uradalomhoz tartozó 3730 holdnyi erdő.

A vármegyének nagyobb magán erdőtulajdonosai:

József királyi herceg ő fenségének kistapolcsányi uradalma 12.145 kat. holddal, Thonet testvérek nagyugróczyi uradalma 5688 kat. holddal, Schöller Pál lovagnak lévai uradalma 5073 kat. holddal, herceg Odescalchy Arthur szkiczói uradalma 4973 holddal, herceg Oldenburg Elimárné brogyáni uradalma 1629 holddal.

Az összes véderdő kiterjedése a vármegye területén 3958 kat. hold. A vármegye területén a kopár területek befásítása szép sikert tüntet fel, a mennyiben az eddig befásított terület a 600 kat. holdat meghaladja. A befásításhoz szükséges csemete túlnyomó részét az állam ingyen osztotta ki.

A zsarnóczai kir. erdőkinestár gazdasága különös figyelmet érdemel. Az üzemtervek szerint a megállapított évi fahozam 116.167 m³ tett ki. Ennek a tömegnek mintegy 26¹/₀-a épület- és műszerfa, a többi tűzifa.

Az erdei fatermékek leszállításának főirányát a Garam folyó jelzi, melynek vízvidékéhez 70.000 kat. hold erdőterület tartozik, s melynek fő völgyébe jobbról 11, balról 16 völgy ágazik, a saját patakjaival. Nagyobb völgyek a dallosi, körmöczyi, lutillai, kelői, dóczifürészi és újbányai jobbról, a szklenói, vihnyei, hodrusi, reichai és magas marti balról. A Garam tutajozásra fölötte alkalmas, de mellékvizei közül is a dallosi, lutillai, dóczifürészi, vápenői, kapronczai és madarasaljai patakok az usztatásra berendezhetők lennének, sőt a madarasaljai patakon régen a fausztatás gyakorlatban is volt. Körmöczbánya erdőtermékeit a garam-berzencze-ruttkai vonalon szállítja. A Tribecs hegycsoport részben az aranyosmaróthi, részben az oszlányi medenczékbe nyílik. A Zsitva patak fausztatásra berendezve nincs.

A vármegye területén fekvő összes erdők közül csakis annak 2.81⁰/₀-a fekszik oly termőtalajon, mely más művelésre is alkalmas lenne, vagyis az erdőterület 97.19⁰/₀-a feltétlen erdőtalaj. Uralkodó fajok a kocsánytalan tölgy (*Quercus sessiflora*), a csertölgy (*Quercus cerris*), a bükk (*Fagus sylvatica*), a jegenyefenyő

(*Abies pectinata*), a luczfenyő (*Abies excelsa*), az erdei fenyő (*Pinus sylvestris*), a gyertyán (*Carpinus betulus*) a Garam folyó délvidékén található ligetekben a szil (*unus campestris*), a kőris (*Fraxinus excelsior*).

Nagyobb csoportokban jelenik meg a kocsányos tölgy (*quercus pedunculata*) új telepítvényeken az akác (*Robinea pseudo acazia*), a fekete fenyő (*Pinus austriaca*), a vörös fenyő (*Larix europea*), elhanyagolt vágásokban a nyír (*Betula alba*) úgy szintén szórványosan a hazánkban honos fánemek és cserjék valamennyije, a gyalogfenyő, molyhos tölgy, a juharok, hársak, a szil, a nyárfafajok, az eperfa, bálványfa, mogoró, fűz, berkenye, cseresznye, som.

A szántóterület összesen 206.964 kat. hold, vagyis az ország szántóterületének 10·2⁰/o-a.

A vármegye mezőgazdálkodása*) általában két főcsoportra osztható. A vármegye északi részét tevő aranyosmaróthi, garamszentkeresztii és oszlányi járás szegény népeiséggel bír, talaja sovány, szántóföldje kevés; ez legnagyobb részt a Garam, Zsitva és Nyitra-völgyét övező dombok oldalain keskeny szalagokban terjed el. A vármegye ezen részében a népesség a saját földbirtokán kevésbé gazdálkodik, hanem leginkább az erdők anyagának feldolgozásából él. A vármegye lévai és verebélyi járásának alsó része határozottan magas kulturájú. A vármegye ezen járásában a nagy- és közép-birtokok jóformán mintaszerűen vannak kezelve, s azokból a körülöttük levő kisebb birtokos osztály jó példát nyer az okszerű gazdálkodásra. A vármegye déli részén a növénytermelés magas fokon áll. Főterményeit a gabonafélék alkotják ugyan, de nagy és szép állattenyésztésének fentartására mesterséges takarmánynövényeket is termeszt. A vármegye területén levő oroszokai cukorgyár és a szomszédos Nyitramegyében fekvő nagysurányi gyár részére nagy mennyiségű cukorrépat termel.

A szántóterületből az 1900. évben bevetett terület volt: 183.263 kataszteri hold, ugar 22.161 kat. h., az ugar tehát a szántóterületnek 10·78⁰/o, vagyis az ugar a 10·8-ot kitevő országos átlagnak alatta áll.

Kiséreljük meg párhuzamot vonni a főbb veteményeknél a vármegye termelése és az országos termelés között:

Kat. holdakban az 1900. évben bevetve volt:

	A vármegyében.	A bevetett terület %-a.	Az országos %.
Őszi és tavaszi búza	52.330	28	31·2
» » » rozs	14.301	8	9
» » » árpa	50.048	27	18
zab	11.774	6	0·2
tengeri	8.503	4·6	20
burgonya	8.767	4·8	4·6
cukorrépa	6.936	3·8	0·8
bükköny	9.105	5	3·3
lőhere és luczerna	12.052	6·5	4

Ezek a számok kettőt bizonyítanak. Az egyik, hogy a főtermelési ágak területei ismét megegyeznek az országos átlaggal, mert azok Barsban 93·7⁰/o-ot az országos átlagban 91·1⁰/o-ot tesznek ki; és hogy a tengeri termés hiányát pótolja a kitűnő minőségű felvidéki árpa

*) A barsvármegyei gazd. egyesület monographiája 1896.

és a czukorrépa, mi által a mezőgazdaság intenzivitása az országos átlagnál kedvezőbb eredményre enged következtetést.

Talajjavítás. *) A víz életető erejének öntöző célokra felhasználása az emberemlékezetet meghaladja. A legrégebbi öntözéseket a völgyek felső vidékén találjuk, melynek lakosságában az öntözés iránti érzék a legkorábban fejlődött ki.

Egyes réteket még mai nap is vadöntözés útján öntöznek és pedig kiváló sikerrel. Tulajdonképpen viziműveik nincsenek, hanem a patakok medrébe számtalan rőzsegát van beépítve, melyekkel a vizet kiszorítják s apró barázdák segélyével szétosztják. A csurgalékviz a talaj felületének nagy esése következtében lecsapoló árkok nélkül is teljesen lefolyik.

Bars vármegyének külön szabályrendelete is volt, mely a vízkivételt öntözési célra még a malomárokból is megengedte; nagyobb birtokosok között még az öntözés sorrendje is meg volt állapítva.

Az ily módon öntözött rétek területe 2000 kat, holdra tehető. Sok helyen kopár és meredek hegyoldalak szép rétekké vannak átalakítva, néhol egyetlen kis árok segélyével.

Nem tekintve az előbb említett s a dombos vidéken szórványosan majdnem mindenhol felfedezhető kisebb terjedelmű öntözéseket, a hiv. kulturmérnökség szervezését megelőző időben a következő nevezetesebb talajjavítási munkálatokat fogatosították.

Gróf Keglevich István Kis-Tapolcsányban az 1854. évben 50 k. holdon rétöntözést rendezett be, közel 6000 frt költséggel Dörman hollandi mérnök terve szerint. A berendezés elpusztult.

A Thonet testvérek Nagy-Ugrócon szintén létesítettek különféle talajjavítási munkálatokat, különösen pedig:

A Nyitra folyót átmetszések által szabályozták 3400 frt költséggel.

Alagsövezésre és öntözésre berendeztek 12 hold rétét 1200 frt költséggel.

Alagsöveztek 20 hold szántóföldet 400 frt befektetéssel.

4200 méter vízvezetékét létesítettek 10.000 forint költséggel.

De a legnagyobb talajjavító munkálatokat a lévai uradalom létesítette.

Már 1842-ben rendezett be öntözésre egy 60 holdas területet Korizmics László a Percz patak mentén, mely azonban manapság már nincs meg. Ez az öntözési berendezés mint ritkaság a régi földrajzi tankönyvekben is fel van említve.

Nagy lendületet nyert a talajjavítás ebben az uradalomban Leidenfrost László vezetése alatt. Ezeket a munkálatokat az 1871. évben kezdték meg.

A talajjavítási terület kiterjed 2585 kat. holdra, a befektetett összeg 1880-ik évig 35.168 forintot tett ki.

Mindenekelőtt levezető csatornákat létesítettek a felületi vizek részére, melyek egyszersmind recipiensül szolgáltak a később létesített alagsövezések számára.

A gényei pusztán több negatív ártézi kutat (nyelő kút) létesít-

*) Az 1896. évben Szalay Dezső és Rozsnyay Károly kir. kulturmérnök urak nagyobb jelentést dolgoztak ki a Bars vármegye területén fogatosított talajjavítási munkálatokról. A jelentésből merítettem a talajjavításra vonatkozó összes adatokat, melyeket Tréger Lajos kir. kulturmérnök úr a mai állapot szerint helyesbített.

tettek oly czélból, hogy az alagsóvizek recipiens hiányában az át nem bocsjátó agyagos altalaj áttörésével a kutakon át az alsó át-bocsjátó kavicsrétegbe jussanak. Az uradalom alagsós ajtót is állított,

A szecsei pusztán alagsövezésre fordított 18.045 forint, melynek hatása 455 holdra terjed ki.

Öntözésre berendeztetett a gényei pusztán 191 kat. hold, átlag 62 forint költséggel.

Ezen munkálatokat egy német vízmester vezette.

A lévai uradalom a talajjavítási műveletek előtt nagyrészen hasznavehetetlen volt és Leidenfrost László szakszerű felügyelete és utasításai nyomán létesített talajjavítások a csodával határos eredményeket szereztek meg.

A Percz pataknak, mely a lévai hengermalmot hajtja, állandóan vízzel ellátása is mesterséges úton történik annak Tolmácsnál a Garam folyóból kivezetése által, a Percz-csatorna története azonban oly régi, hogy annak elmondása ennek a leírásnak a kereteit meghaladná. Ezt a csatornát ipari és gazdasági czélokra használják fel és azt egy tekintélyes és gazdag vidék főélető erejének méltán mondhatni

A Percznek vízzel ellátása és vitzartalmának fokozása szintén Leidenfrost László érdeme, ki 20 évvel ezelőtt a csatornát állandó jellegű és szilárdan szerkesztett vízkivételi művekkel látta el és ezen munkálatok eredménye, hogy a legnagyobb szárazság esetén is a Perczbe másodpercenként állandóan 4 köbméter viz folyik.

A vízjogról szóló 1885. évi XXIII. t.-cz. életbeléptetése előtt létezett és gyakorlatban levő öntözési vízhasználatokat 35 községbeli érdekeltség jelentette be. Ezen öntözések mintegy 2000—3000 hold területet ölelnek fel. Ismeretes, hogy a vízgazdaság a bányavárosok környékein mily magas fokon áll, hogy a viznek ipari és részben mezőgazdasági czélokra való kihasználása már réges-régen gyakorlatban van. Körmőczbánya és Ujbánya városok határában és környékén úgyszólván egy csepp vizet sem bocsjátanak ki addig, a mig ezen őselemnek hasznát nem vették volna s mintha csak minden időben szem előtt tartották volna Beszédes Józsefnek, a kiváló vizimérnöknek arany szavait: »Házad udvarából ne ereszd ki az eső vagy hó levét, mig nem használtad, úgy határodból, vármegyédből, országodból használatlanul a vizet ki ne bocsját, mert ez ingyen az Isten becses ajándéka.«

A kir. kulturmérnöki intézmény létesítése után a vármegye az 1879. évet követő időben úttörő volt a talajjavítások terén. A Barsmegyei Gazdasági Egyesület, gróf Keglevich István, báró Révay Simon és Klobusiczky János, a ministeriumnál kulturmérnök kiküldetését első sorban kérelmezték.

Zsitva-Ujfalun Klobusiczky János birtokán már 1880-ban rendezték be 91 holdon az öntözést; 1880-ban terv készült a Percz, Podluzsány és Szikince patakok szabályozása és a belvizek rendezésére, mely 10.000 kat. hold terület vízrendezését tűzte ki czélul. Sajnos, hogy habár a költségek holdankint csak 16 frt befektetést igényeltek volna, ez a nagyszabású művelet még mai napig sem került kivétel alá.

A teljesített kulturmérnöki munkálatokról a következő táblázatunk van:

Az 1900. év végéig foganatosított:

Öntözés	554 kat. holdon	22.244 korona költséggel.
Alagcsövezés	1115 » »	121.390 » »
Lecsapolás	3048 » »	22.196 » »

A legnagyobb eredményt a talajjavítás terén a lévai uradalomban érték eddig el. Az 1894. évi jelentés szerint 266 kat. hold területű réten az öntözés eredménye 5 évi időszakokra osztva a következő volt:

1870—1874. kat. holdanként	13·00 métermázsa.
1875—1879. » »	13·85 »
1880—1884. » »	20·16 »
1885—1889. » »	23·00 »
1890—1894. » »	26·55 »

A legnagyobb 1892-ben volt, midőn is kat. holdankint 33·79 métermázsa termés hozamot értek el.

Ezen rétek a 70-es évek előtt 7 métez mázsa rossz minőségű termést adtak.

De utalnunk kell azokra a talajjavítási munkálatokra is, melyek Bars vármegye területén a jövőben a mezőgazdaság emelése érdekében czélszerűen foganatosíthatók lesznek.

Említettük, hogy a Percz-csatorna mily éltető eleme egy tekintélyes vidéknek. Ily csatorna a Garam folyó jobbpartján is létesíthető lenne, mely szintén a Garam folyóból tápláltatnék és ezer meg ezer hold területnek öntözésre berendezését tenné lehetővé és a mellett a vízben rejlő erő ipari czélokra is felhasználható lenne.

A Garam folyót, Zsitvát és Nyitrát szabályozni, az árvizek garázdálkodásának gátat vetni, a belvizeket rendezni kell, mert a mai állapotok mellett nem ritkán a gazda legszebb reményeit egy csapással tétetik tönkre.

A mezőgazdasági gépek és eszközök elterjedése kiváló figyelmet érdemel, mert abból mezőgazdaságunk intenzívitására biztos következtetés vonható. Az 1895. évi összeírást véve alapul, a nevezetesebb gazdasági eszközöket a következő számban irták össze. Volt:

	Darab	esik tehát egyre katasztrális hold	orsz. átlagban
lokomobil	108	1.916	2.164
gőzeke	2	103.482	127.485
járgány	1.501	137	435
aratógép	116	1.784	6.659
vetőgép	747	277	458
rosta	3.881	53	80
eke (fagerendely)	10.655	19	29
» (vasgerendely)	3.262	63	127
kettős eke	304	684	375
hármás eke	183	113	989
szecs kavágó	4.587	45	116
répavágó	715	289	393
daráló	111	1.864	1.183
borona, henger, kultivátor	18.355	11	9
szekér	14.856	[13	9

Belső gazdasági cselédekben a vármegye nem szűkölködik. Azoknak megbízhatósága és becsületessége ellen panasz nem tehető. Az 1900. és 1901. évben a földművelésügyi minister 5 cselédet részesített jutalomban. A munkában kitartók, igényeikben szerények. Egy béresnek évi bére átlagos számítás szerint 200 kg. búza = 28 kor., 500 kg. árpa = 70 kor., 768 kg. rozs = 92 kor. 16 fill., 16 kg. só = 4 kor. 24 fill., 700 □-öl föld 23 kor. 20 fill., fajárandóság 2 kb. m. = 24 kor., lakás = 30 kor., készpénzbeli bér 64 kor. Összesen tehát 335 kor. 60 fill., vagyis kerekösszegben 336 kor. Ebből táplálkozik, ruházódik, táplálja és ruházza gyermekeit.

Belső gazdasági munkásokban sincs hiány. A vármegyében eddig 32.000 munkásigazolvány adatott ki. A vármegye összes mezei munkásait képes nemcsak saját területéről megszerezni, de belőle még az alföldnek is adhat. Mivel azonban több munkás távozik idegen vidékre, mint a mennyi a munkásfölösleg, ilyenképen míg a jobb munkaerő idegenbe szorul, ennek helyébe a barsi gazda kénytelen a selejtesebb munkát teljesítő, leginkább felső nyitramegyei, turóczyi és zólyomi munkással beérni. Természetes, hogy ezt én nem panaszképen mondom, mert hisz a munkásnak úgy sincs egyebe, mint kérges tenyere, a mit keres, azt haza hozza és mennél többet keres, annál inkább boldogul, annál inkább képes eltartani családját és képes viselni a közterheket.

A munkásoknak ezt a ki- és beözönlését élénken tüntetik fel a következő adatok.*)

Az 1899-ik évi hivatalos adatok szerint Bars vármegye területén, gazdasági munkát — barsi illetőségűeken kívül — végeztek még a következő megyékből behozott munkások, u. m.: a) Árva vármegyéből 6, b) Esztergom vármegyéből 12, c) Hont vármegyéből 25, d) Komárom vármegyéből 24, e) Nyitra vármegyéből 427, f) Trencsén vármegyéből 180, g) Zólyom vármegyéből 292, összesen 966.

Ellenben barsvármegyei illetőségű munkások saját megyéjükön kívül dolgoztak a következő törvényhatóságok területén, u. m.: a) Alsó-Fehér vármegyében 32, b) Esztergom vármegyében 122, c) Háromszék vármegyében 6, d) Hont vármegyében 417, e) Komárom vármegyében 133, f) Nyitra vármegyében 907, g) Pozsony vármegyében 188, h) Somogy vármegyében 100, i) Trencsén vármegyében 20, k) Turócz vármegyében 8, l) Zemplén vármegyében 36, m) Zólyom vármegyében 143, összesen 2112.

Természetes, hogy a mezei munkások érdekében is még sok a tennivaló.

A községi segélypénztár alapszabályai az 1899. év december havában jóváhagyattak ugyan, de a segélyalapok állami segélyben eddig nem részesültek, az igaz, hogy ilyet nem is kértek. Barsban ez ideig egyetlen népkönyvtár sem létesült és ilyennek létesítése érdekében kezdeményezés eddig nem is történt.

*) Ezekért Bartóky József min. o.-tanácsos úrnak mondok köszönetet.

A szőlőművelés állapotát a következő táblázat tünteti fel: *)

A járás neve	Szőlőterület a kataszteri felmérés szerint		Szőlőterület az 1899. végén							Szőlőterület az az 1900. évben			
	Szőlőterület a kataszteri felmérés szerint	Az 1899. év végéig elpusztult vagy bármely okból felhagyott szőlők kiterjedése	Régi szőlők			A kataszteri felvétel óta ujan ültetett vagy felújított szőlők				Ujan ültetett vagy felújított szőlők			
			Kötött talajon			Amerikaiak		Európaiak		Amerikaiak		Európaiak	
			filloxerás	filloxera-mentes	Immunitás homokon	beoltott	be nem oltott	szénkéngeszt	Immunitás homok	Elpusztult vagy felhagyatott	beoltott	be nem oltott	szénkéngeszt
Ar.-Maróthi járás	777	446	331	2	15	3	18	.	95	35	19	5	.
Verebélyi járás	1 546	1.404	142	.	26	5	42	18	60	8	6	16	1
Garam-Szt.-Kereszti	5	5	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Lévai járás	750	726	24	.	19	5	14	.	16	7	4	11	.
Léva r. t. város	358	346	12	.	42	14	1	.	3	3	7	5	.
Osszesen	3.436	2 927	509	2	102	27	75	18	174	53	36	37	1

A vármegye összes községeinek száma, melyekben szőlőműveléssel foglalkoznak, illetőleg foglalkoztak a következő:

aranyosmaróthi járás	39
verebélyi »	36
garamszentkereszti »	4
lévai »	20
Léva r. t. város	1
összesen	100,

tehát a vármegye összes községeinek 48⁰/₀-a.

A bortermelés a filloxera előtti időben évi 32.000 – 33.000 hektoliter volt. Fokozatosan apad (a filloxera pusztítása folytán), úgy hogy

1894-ben már csak	11.119 hl. volt,
1895-ben » »	5.842 » »
1896-ban » »	4.191 » »
1897-ben » »	4.665 » »
1898-ban » »	3.896 » »
1899-ben » »	1.859 » »

Bars vármegye hűvösebb éghajlata miatt a filloxera terjedése nem volt oly rohamos, mint más — délebb fekvésű — borvidékeken, ezért a termelés is viszonylag lassabban apadt. Az 1899. év — úgy látszik — a culmináló. Az új szőlők még nincsenek termőképes állapotban, a régiek pedig túlnyomó részben beadták már a kulcsot.

*Ezért mutat az 1899. év oly szomorú képet.

*) A szőlőszetre vonatkozó ezeket az igen becses adatokat Dobokay Lajos ministeri osztálytanácsos úr szívessegének köszönöm.

Valószínű, hogy 1900-al (a melynek bortermési statisztikája még nem áll rendelkezésünkre), már kezdődik a javulás s, ha egyszer megkezdődik, aztán előreláthatólag nagy ugrásokkal halad, (mint ez más vidéken is történt).

A haladást ezen a téren elő fogja mozdítani a Léván létesített állami amerikai szőlőtelep (összesen 14 hold). a melynek célja, hogy a filloxerának ellentálló amerikai fajtájú szőlőveszők termeltessenek, azokon szőlőtőlványok készíttessenek s mind ezekbe a munkákba a közönség, de különösen a telepen alkalmazandó munkások beoktatassanak és begyakoroltassanak.

A gyakorlati szakismeretek terjesztése céljából a szőlőszeti és borászati felügyelő (székhelye: Nyitra) nemcsak időszaki előadásokat és tanfolyamokat tart a munkák gyakorlati bemutatásával, hanem ha valamely község hozzáfordul, ki is utazik megfelelő időben a községbe s ott a szőlőkben (az összehívandó összes szőlőbirtokosoknak) be is mutatja az illető időszaki munkákat.

A vármegye legnagyobb szőlőgazdasága a kistapolcsányi uradalom szőlőterülete, melyből régi hazai tőkékkel be van ültetve 61 kat. hold. amerikai új ojtványtelepítés 20 kat. hold. hazai új telepítés 4 kat. hold. A régi szőlőt a philoxera megtámadta, ez évről-évre pusztul, s helyét amerikai ojtvánnyal pótolják; 14 kat. hold külön álló hazai szőlőterületet szénkéneggel tartanak fenn.

Terveznek még egy újabb 127 kat. hold szőlőtelepítést. Borai kitűnök. A hrussói vörös bor, melyet a régi hrussó vár romjai alatti hegyoldalon szűrnek, immár a világkereskedelemben is előkelő helyet küzdött ki.

A lévai uradalom szőlője csak 11 hold. Bora jó, nem könnyű, de megvan az úgynevezett földíze, mely a lévai borokat jellegzi.

Az utóbbi időben sokat vesződtek az amerikai vesszővel, nagy sikert nem értek el, míg a legutolsó három év óta újra európaiat ültetnek és ez teljesen sikerült.

A gazdasági egyesületnek *) megalakulása után legelső feladata volt a vármegye *gyümölcsstermelésének* fejlődését s a gyümölcsfatenyésztés emelését előmozdítani. E célból már az 1862. évben Léván a városhoz közel levő alkalmas területen 4 holdnyi telket bérelt, a melyet nemes facsemetékkal ültetett be. A gazdasági egyesület ezen ezen telepen 12 éven keresztül utmutatással szolgált a fatenyésztésben az ezen gyümölcsfa-telepen nevelt csemetéket az egyesület tagjainak és a gazdaközönségnek olcsó áron adta és gyümölcsfa-telepét oktatási célokra átengedte a Léván fennálló állami tanítóképző-intézetnek. Ezt a gyümölcsfakertet az egyesület 1874. évben beszüntetni volt ugyan, kénytelen de az 1884-ben, ugyancsak Léván egy 4 holdnyi nagyságu területet vett, s azt nemesített gyümölcsfa-iskolává alakította. A 80-as években maga a vármegye ragadta meg a gyümölcsfatenyésztés sorsát; szabályrendeletet alkotott a községi faiskolákról és a gyümölcsfatenyésztésről, sőt faiskola felügyelői állást is szervezett, de 2—3 év múlva a felügyelői állást beszüntette, s a faiskolák ismét terméketlen bozótokká, dögterekké, burgonyaföldekké lettek.

A vármegye *állatállományát* a tavaszi köteles marhavizsgálatok

*) A gazd. egyesület monographiája 1896.

eredményéhez képest a rendelkezésekre álló évekről e következő számadatok tüntetik fel. *)

	Ló	Szarvasmarha	Juh
1887	14.715	31.410	67.540
1892	15.674	36 073	59.183
1893	21.668	42.711	69.145
1894	16.961	46.446	57.608
1895	16.687	46.723	44.802
1896	—	—	45.034
1897	—	—	—
1898	17.467	46.766	—
1899	17.338	47.630	55.841
1900	—	—	—

Megbízhatóbb adatokat nyerünk az 1895. évi hivatalos összeírásban. Ekkor a marhalétszám volt:

	Darab
Szarvasmarha	55.422
Ló	18.049
Őszvér—szamár	322
Sertés	35.187
Juh	63.586
Kecske	1.209
Baromfi	268.011
Méhcsalád	6.357

Állattenyésztésünk tehát az országos átlagnak alatta áll. A vármegye állattenyésztését ugyanis párhuzamba állítva az országos átlaggal, a következő eredményt nyerjük:

	A vármegyében, Az országban 100 □ km.-re esik	
Szarvasmarha	2.073	2.086
Ló	675	706
Sertés	1.316	2.307
Juh	2.379	2.693

A visszamaradás okát részben a törpe gazdaságoknál és részben a nagy gazdaságokban kell keresnünk, mert a kisbirtok és a közép-birtok állatállománya nem mutat nagyobb eltérést. Ha ugyanis az 1895. évi országos összeírást vesszük itt is alapul és az ekkor összeírt állatlétszámot olyképen egységesítjük, hogy 1 szarvasmarha = 1 ló = 5 sertés = 10 juh = 15 kecske, az ekkor talált állatállomány a következőképen oszlik meg:

1. törpegazdaságban volt 154.589 drb, ebből 100 k. holdra esik 74, az orsz. átlag 115;

2. kiscgazdaságban volt 605.996 drb, ebből 100 k. holdra esik 48, az orsz. átlag 47;

3. középgazdaságban volt 117.378 drb, ebből 100 k. holdra esik 24, az orsz. átlag 28;

4. nagygazdaságban volt 110.690 drb, ebből 100 k. holdra esik 27, az orsz. átlag 32.

*) A mely tétel üresen maradt annak vonatkozó adata teljesen megbízhatatlan, a minek oka, hogy egy-egy járás a kimutatás összeállításánál számításba nem vétetett.

1000 lakóra esik	A vármegyében	Az országban
szarvasmarha	362	384
ló	118	130
sertés	230	425
juh	416	496

A vármegye egyes vidékének orographiai jellegét élénken tünteti fel a szarvasmarha- és a lóállományok járások szerinti tagoltsága. Így a hegyvidék jelleggel bíró ujbányai, körmöczbányai városi és garam-szent-keresztii járási területen együtt 399 szarvasmarha és csak 47 ló esik 1000 lakosra; ellenben a lapályt képező Léva városi és járási területen 1000 lakó után számított 335 szarvasmarhára 208 ló esik.

Közel áll a hegyvidékhez az aranyosmaróthi járás és itt ugyanabban a viszonylatban 384 szarvasmarha mellett 87 lóval rendelkezünk. A verebélyi járás dombhullámos területén a két állatfaj létszáma egymáshoz legközelebb áll, mert 339 szarvasmarha mellett 172 ló található. A legbelterjesebb földmívelést űző s a Nyitra folyó völgyébe szoruló oszlányi járás marhalétszáma a legnagyobb, mert 1000 lakóra 436 darab esik, de lóállománya sem a legkisebb, a mennyiben ugyanoly viszonylatban 52 ló van.

A marhatenyésztés szempontjából jelentős a legelőnek és a rétnak egyes vidékek szerinti tagoltsága. Említettem, hogy a legelő 29.676, a rét pedig 42.403 kat. holdat tesz ki. Az egyes járások szerint ez a két terület a következőképen oszlik meg:

	Rét	Legelő
az aranyosmaróthi járásban	8.513	4.781
garamszentkeresztii járásban	19.890	43.583
lévai járásban	4.198	3.675
oszlányi járásban	4.413	5.814
verebélyi járásban	5.389	1.823

Az összes szarvasmarha-állomány összeírásáról szóló országos kimutatás szerint a marhaállomány a következő fajták szerint oszlik meg:

1. magyar fajta	7.576 drb.
2. riska	3.115 »
3. piros-tarka	28.002 »
4. borzderes	3.688 »
5. egyéb színes	12.954 »
6. bivaly	87 »
Összesen	55.422 drb.

Ebből a faj szerinti megoszlásból figyelmen kívül kell hagynunk a magyar fajtát és a bivalyt, mert a vármegyében sem magyar fajtát, sem bivalyt nem tenyésztettek sehol. A két rovat contingense tisztán a jármos- és hizóökök számlájára esik. Annál inkább lehangoló, hogy a megmaradó 47.759 darab közül is fajnélküli kevert állagnak mondható a riska faj is és az egyéb színes faj is, úgy hogy csak 31.690 darab olyan marháról lehet szó, mely céltudatos fajtenyésztésnek alapul szolgálhat.

Kétségtelen, hogy mivel a vármegyének két vidéke van, a hegyvidék és a lapály, kétféle szarvasmarha tenyésztet is rendezhet be, de ily irányzatnak eddig nyomait nem látjuk, s a vármegye állat-

tenyésztése élénken megszenvedti azt a rendszertelen kapkodást, melyet a vezetésre hivatott birtokos osztály évek során kifejtett, mely hiúságát a különczkedésben kereste. Sajnos, hogy a vezető szerepet ebben a rendszertelenségben a gazdasági egyesület is viselte, mely a 80-as években rövid két éven belül kétféle drága pénzen importált fajtaival próbálkozott és pár év alatt mindkét fajta a falusi mészárszékek vágópadjain vérzett el. Így találkozunk hollandi, mürzthali, mariahofi, kuhlandi és berni, siementhali, sőt magyar fajta tehén korcsokkal is, mert természetes, hogy a nagybirtokos fajtája csakhamar elárasztotta az egész környéket és az esztelen keresztezések megtermették a korcsoknak különféle válfajait. Jobb jövőt ígérő reményekkel üdvözölhetjük az 1894. évi XII. t.-cz. rendelkezését, melynek alapján a vármegye szarvasmarha tenyésztete a kormányzati támogatás erejének hatályával a piros-tarka fajtáknak tenyészkerületébe osztatott be. Ez idő óta már is jelentkezik a határozott javulás. A piros-tarka szarvasmarha-állomány tért foglal, a garam-szent-keresztii járás községei vetekednek az állam közvetítésével siementhali fajta tenyészbikákra szert tenni s maga a gazdasági egyesület is, mely tenyészállatokat oszt ki s a céltudatos tenyésztést évenként rendszeresen megtartani szokott tenyészivadék díjazással előmozdítja.

A szarvasmarhatenyésztés irányítására nagy befolyással van az a kitartó munkásság, melyet a földművelési kormányzat ezen a téren kifejt és csak sajnálni lehet, hogy Bars vármegye községei és gazdaközönsége nem aknázzák ki kellő mértékben azokat az előnyöket, a melyeket nekik az állam biztosít.

De ezen a téren is van már haladás. Így az 1899. évben az állam a vármegyében csak 6 piros-tarka és 4 pinzgaui fajta tenyészbikát helyezett el és a vármegye állattenyésztési törekvéseit csak 1254 korona összeggel segítette; az 1900. évben már 42 piros-tarka és 1 pinzgaui tenyészbikát osztott ki s az államsegély 4245 korona összegre emelkedett.

Bars vármegyében a szarvasmarhatenyésztés iránya nem lehet más, mint hogy a lapályos és dombos vidéknek berni, siementhali marhát adunk s a pinzgaui fajtaival csakis a hegyvidékre szoritkozunk, egyéb fajtaival pedig nem is kísérletezünk.

A kistapolcsányi uradalomnak 40 darab bonyhádi fajtából álló tehenészete van. A növendék-marhát hároméves koráig nevelik, ekkor azokat részint az igás ökrök, részint a tehenek közé osztják be. Évenként 25—30 darab szarvasmarhát hizlalnak; ezeket a járomból és a tehenészetből kisorsolt haszonállatok közül selejtezik ki. A hizott marhát az istállóban adják el.

Az ugróczi uradalom bern-siementhali szarvasmarha tenyészeteinek híre messze túlszárnyalja a barsi határt. A vér felfrisítésére tekintettel vannak és nemcsak bikákat, de teheneket is importálnak.

Kiváló súlyt helyeznek a tenyészállat szabályos testalkatára. Az istállóban ebből a fajtából 100 tehén, 2 tenyészbika és 80 darab növendékmarha áll. Teljesen kifejlett bika-állatokban elérték a 12 mm., teheneknél a 8 mm. élő súlyt. A tejtermelés eredménye évenként minden darab után 2200 liter. A tej egy részét részben saját alkalmazottaik használják el, részben literjét 12—14 fillérrel értékesítik. A mi megmarad, abból vaját és túrót készítenek. A vaját Budapestre, Pozsonyba és Bécsbe szállítják, hol kilóját télen 2 koronával, nyáron

1 kor. 80 fillérrel értékesítik. A túró az uradalom hajlitott fabútor gyára veszi át, hol azt ragasztószerül használják a gyártott székeknek izasztás által előállított ülőlapjaihoz. A tehenészet azonban nem bir annyi túró termelni, mint mennyire a gyárnak szüksége van. Azonkívül van a gazdaságnak 50 igás lova, 60 jármos ökre, 80 egész, 90 növendék-marhája, 70 egész, 80 hizó marhája s ilyképen ez a marha-állomány olyképen oszlik meg, hogy abból minden kat. holdra 1 $\frac{1}{2}$ métermázsa élő súly jut, s ezáltal a talajnak trágyaszükséglete teljesen fedezve van.

A zselizi uradalom tehenészete 260 darab inthali és algaui keresztezésből áll és évi átlagban minden darab tehén után 3000 liter tejet termel, melyet Budapestre szállít.

A lévai uradalomnak volt annakelőtte berni és siementhali szarvasmarha tenyésztése, de azt a 90-es évek elején a tüdővész kipusztította. Ma a fősúlyt a marhahizlálásra fektetik. Körülbelül 2500 darabot hizlálnak évenként. A hizlálás tartama 200—220 nap. A nyers anyagot az e vidéki vásárokon szerzik be, s a kész árut a bécsi piaczon értékesítik. Az utóbbi években a nyers anyag ára nagyon felszökött. Azelőtt 24—25 frtért vették mm.-ját, ma 28—29 frtot fizetnek.

A *lótenyésztés* fejlesztése érdekében a földművelésügyi minister a vármegyében 13 fedezettési állomást tart fenn, úgymint Aranyos-Maróthon, Baracskán, Bessenyőn, Garam-Damásdon, Garam-Kelecsényen, Garam-Mikolán, Garam-Szent-Györgyön, Geletneken, Nagy-Kálnán, Nagy-Sallón, Nagy-Szecsén, Vámos-Ladányon és Zselizen. Ezen a 13 fedezettési állomáson állítottak 3 angol telivér, 20 angol fajta, 3 arab fajta, 5 Nonius, 2 Gidrán és 3 Norfolkli mént. Már ebből a fajta megválasztásból is látni, hogy a földművelésügyi kormányzatnak lótenyésztési irányzata consolidálódik és már is közelállunk egy czéltudatos tenyésziránynak kidolgozásához. Normanni ménnel immár nem találkozunk s a nehezebb fajta lovat teljesen a Nonius pótolja.

Tudjuk, hogy Magyarország lóállománya a régibb időkből, különösen az erdélyi részekben, sok spanyol vért tartalmaz; a törökkel folytatott és több századra terjedő fájdalmas emlékü érintkezés hazai lótenyésztésünkbe sok arabs vért hozott; és ma tényleg az arabs faj jellegzi a tulajdonképeni magyar fajta lovat.

Mig tehát a róna vidéken az arab és angol fajta lovak tenyészétére lenne a fősúly fordítandó, a hegyesebb vidékek számára a lipiczai lónak tenyészése a célnak teljesen megfelelő lenne.

Első sorban mégis oda kell törekednünk, hogy hadászati szükségletünk fedezésére alkalmas remonda lovakat tenyészszünk.

A kistapolcsányi uradalomnak lótenyésztése nincsen. A gazdaságban használt lovakat a vidéki vásárokon szerzik be.

A zselizi uradalom a muraközi kanczát pingau ménnel keresztezve sikerrel tenyésztí.

A lévai uradalom 1860-tól 1886-ig Revolver és Nónius állami ménekkel fedezett. A katonaság sokat szedett belőle tisztí és tüzérlóvaknak. Szerették az e fajta lovakat. Kicsit hosszú derekú, de más-különben jóállású lovak voltak. Az 1887—1892-ig angol telivérrel kereszteztek. Az állomány könnyebb lett, egyes kiváló példányok voltak ugyan közte, de a nagy átlag nem javult, sőt rosszabbodott. Katona lónak drága, amellet puha volt. Nem szerették. 1893-ban

egészen felhagytak a ménessel, de 1899. óta újra folytatják. Jelenleg Normandiából inportált normandiai ménjük van. Csikai sokat ígérnek. *Juh* tenyésztése az uradalomnak 1886. óta nincsen. Azelőtt juhászata jó hirben állott. Elektoral, Negretti, és Rambouillet juhait a kiállításokon többször kitüntették. A gyapjú árhanyatlása miatt abbahagyták. Juhot az uradalom évenként tavasszal annyit vásárol, hogy a tarló legelőket kihasználja, ősszel valamennyit eladja.

A kistapolcsányi uradalom az 1897-ben Erdélyből 500 darab czigája anyajuhot és 10 darab czigája kost hozatott. Ezt a juhászatot azonban 1901-ben feloszlatták, mert a legelőterület egészségtelennek bizonyult, mivel a juhok nagy százaléka mételykórban elhullott.

A zselizi uradalom 10 000 darab marinó fajta juhot tenyészt.

A *sertés*tenyésztés emelése érdekében a kormány az 1899-ik évben hat zsirfajta, az 1900. évben pedig 25 húsfajta tanyészkant osztott ki.

A halászat terén a 80-as években Bars vármegye mondhatni a vezető szerepet vitte. Akkor volt ez, midőn gróf Migazzy Vilmos, mint a felső-magyarországi, majd később országos halászati egyesület elnöke nagy lelkesedéssel buzgólkodott a halászat ügyének országos fellendülésén. Ő alapította meg a mesterséges haltenyésztést Aranyos-Maróthon s nyomban utána gróf Keglevich István állított Fenyő-Kosztolányban haltenyésztőt. Ő törekedett az erdő kincstár hegyi patakait pizstránggal benépesíteni, ő képviselte Magyarország halászati érdekeit a Bécsben 1884. évi szeptember 29-étől október 1-ig megtartott congressuson, az ő indítványára szervezte a kormány a halászati felügyelőség intézményét, ő képviselte a halászati érdekeket a vizjogi törvény tárgyalásánál; e közlemény írójával ő szerkesztette meg az első halászati törvényjavaslat szövegét, neki és Hermann Ottónak köszönhető, hogy az 1885. évi országos kiállításon az ország halászata oly fényes keretben, oly tartalmas részletekkel jelent meg, hogy az nemcsak az ország közönségét, de a külföld szakköreit is meglepte.

Sajnalni való, hogy Migazzy Vilmos gróf halála által a halászat iránti érdeklődés mintegy megszűntnek mondható. A kis-tapolcsányi uradalom a Zsitva folyó forrásánál Keglevich István gróf által létesített nagy haltenyésztéssel felhagyott és a halastavakat házi szárnyasok tenyésztésére szándékozik berendezni. Az aranyosmaróthi halastavakat a tulajdonos gróf Erdődi Imréné inkább édes atyja iránti kegyeletből tartja fenn. Az erdőuradalmakban zuhogó pompás hegyi patakok, mint a Lutilla, Klak, a Pila még mindig nem a piros pettyes pizstrángot ringatják, melyet a gőzfürészek pora s a nép rablóhalászata majdnem teljesen kiirtott. Legújában az oszlányi járásban jelentkezik némi javulás, hol az érdekeltek halászati szövetkezetet alkottak. A Thonet-család saját költségén tenyészházat állított, azt az országos halászati felügyelőség ingyen látja el a szivárvány-pizstráng megtermékenyített ikráival. Az eredmény felette örvendetes; az állomány gyorsan fejlődik, a hal húsa kitűnő és 3 éves állománynál 30 cm. halhosszúságra tettek szert.

*A lévai uradalom erdei patakjainak vize nyáron át kiapad. Hal bennök nincsen, kivéve az almási pagonyon végig folyó Szikincze patakot, melyben apróbb halak találhatók. Leidenfrost László próbált benne pizstrángot tenyészteni, de nem sikerült. Ő létesített Prandorfon a 80-as évek elején egy két hektár nagyságú tavat, pontyokat bocsátott bele, de vize

nem jó, a halak nem tenyésznek benne. A Percz vizében sem tenyésztek a halat, pedig ott megélne. A rákok, körülbelül 10 éve annak, egy szálig kivesztek, pedig volt benne sok.

Vadállomány és vadászati viszonyok.*) Bars vármegye földrajzi fekvésénél, talajviszonyainál, növényzetének tenyészete, sőt éghajlati viszonyainál fogva is, hasznos vadban a gazdag vármegyék közé sorolható.

A természetnek ezt a kedvezését nagyrészt elősegíti a birtokosság és a vadászati jog bérlőinek szakszerű és céltudatos törekvése, a meglévő és telepített vadnemek gondozása, annak kiméltése, az okszerű vadászati beosztás, de a közigazgatási hatóságoknak ébersége is, és a vadászati törvénynek s a vonatkozó rendeleteknek szigorú alkalmazása.

Bars vármegye azok közé a kevésnek mondható vármegyék közé tartozik, melynek területén kisebb-nagyobb mennyiségben, kevés kivétellel, Közép-Európa összes hasznos vadnemei feltalálhatók. Vadszegénynek, az utóbbi 25–20 év óta, csupán vizivadban mondható, de ennek örvendetes oka a posványos és árterületeknek rohamos lecsapolása, vagyis a gazdasági cultura.

A vármegye északi és észak-keleti magas hegységeit majdnem kétszázezer holdra terjedő bükk-, fenyő-, tölgy- és csererdő fedi. Otthona ez a medvének, sörtevadnak, az őznek, sőt az őzek legnagyobb ellenségeinek, a hiuz- és vadmacskának is. Nem ritkán üti fel fejét itt-ott egy-egy erdei farkas, mely a pusztításban erős versenytársa a hiuznak. Ezek ellen a dúvadak ellen azonban elkeseredett és eredményes harcz folyik.

A felsorolt vadnemek között legritkább a medve. Főleg Körömczbánya rengetegekben tanyázik, hol rendes gaurái (odui) vannak. Nyár végén, gyümölcs-, de főleg málnaéréskor elhagyja otthonát és délfelé vonul. Ellátogat még a nagyugróci és kistapolcsányi lomb-erdőségekbe is.

Nem kevésbé ritka a vármegye északi részeiben a szarvas, bár nagyon kimélik.

Körömczbánya, Jánoshegy és Garamberzencze erdeiben süket- és nyirfajdok is vannak, s ezek az elég nagy számban előforduló császármadarakat nyugtalanítják.

A vadászati jogot ezeken a vidékeken, kevés kivétellel, maguk a tulajdonosok és az erdőségeket kezelő alkalmazottak gyakorolják.

A nehéz terepviszonyok és nagy távolságok miatt még manapság is, leginkább kopókkal vadásznak, a mi a vad nyugalmanak és elszaporodásának nem kis kárára van.

Délnyugat felé haladva, a klíma enyhülése és a cultura növekedésével párhuzamosan emelkedik a vadállomány, vagyis a gazdasági cultura intenzivitásával a vizivad kivételével a vadállomány is növekszik.

A vadászat szempontjából az első helyet foglalja el József kir. főherceg kistapolcsányi uradalma, mely nemcsak a vármegyének, hanem Magyarországnak is egyik legjobb és legjobban kezelt vadászterüle-

*) A vadállományról és vadásatról szóló egész közlemény Révay Simon báró tajnai nagybirtokosnak tollából ered. Barsvármegye vadászatával közigazdasági szempontból eddig még nem foglalkozott senki s így a leírás annál becsesebb. Fogadja annak szerzője őszinte köszönetemet.

tének mondható. Ez az ugynevezett magas vadászat non plus ultrája, minden igazi vadászember Eldorádója.

A ma már mintegy 45.000 holdat kitevő vásárlások és újabb bérletek által folyton növekvő pagonynak mintegy kilencztized része, kevés kivétellel, lomberdő. Eme kitűnően beosztott pagony kezelését maga József-Agost főherczeg irányítja. Költséget, fáradságot nem ismerő kiváló szakértelemmel.

A vármegyében itt van a legtöbb fővad, itt vannak az ország északnyugoti részének legerősebb szarvasbikái. Az itteni agancsok nyerik el és méltán, — már több év óta — az országos agancskiállítások első és főbb díjait.

A 10—12 kilós, sőt még súlyosabb XVIII-as, XX-as és XXII-es agancsok maholnap leszorítják az első helyről az ugyszólván világhírű mármarosí és ungi szarvasokat is. Igaz ugyan, hogy az utóbbi években, mondhatni, tulságosan, mintegy 1000—1200 darabra szaporodott föl a fővadállomány, ez pedig rendszeren a minőség rovására esik; ezt azonban a kedvező növényzeti vegetáció, a rendszeres lelövés, nagyrészt pedig az időnkénti fajfelfrissítés fogja ellensúlyozni.

A múlt évben is a kisjenői vadaskertben befogott mármarosbakonyi keresztvezést mintegy negyven darab fővadat eresztettek a kistapolcsányi pagonyba.

Fővaden kívül igen nagy számban fordul elő a sörtevad is, mely a fővad okozta erdei károkon felül meglehetősen pusztításokat okoz a culturákban és veteményekben. Ezeket a károkat a pénzbeli kártalanításon felül, nagyobb részét fával és ingyenesen átengedett marhalegelőkkel pótolja az uradalom a lakosságnak.

A fővadat nyugtalanító, folytonosan kószáló dām vad még ma is meglehetősen szép számmal tenyész, bár pusztítják.

Az őzeket a szarvasok már eddig is meglehetősen kiszorították a pagony belsejéből, de azért az aljakban ma is igen sok látható. Agancsra nézve elég jók.

Az 1830-as évek elején gróf Forgách Károly, a hires vadász Bars vármegyével szomszédos nyitra vármegyei uradalmán, Ghymesen, mufflonokat telepített. A törzsállományt részben a mufflonok hazájából, Korzika szigetéről, részben a lainzi császári vadaskertből inportálta.

A mufflon (ovis musimon Schreb) egyik válfaja a juhnak, ezért köznyelven vadbirkának is nevezik. Sötétbarna, jóval nagyobb a közönséges juhnál. A kosnak, sőt kivételesen a birkának is, erősen recézett, kétszer is megcsavart szarva van. Igen vad, ezért nehezen megközelíthető. Meglehetősen szopora. A sziklás hegységeket kedveli. Húsa, erősen faggyús ízénél fogva alig élvezhető.

Ez a vadnem több évi kimélet és a szomszédokkal történt meggyezés folytán annyira elszaporodott, hogy ma már Ghymes sziklái között 60—70 darabból álló falkákra bukkanni nem is ritkaság.

Innen jönnek át a vármegye szomszédos pagonyaiba, meglehetősen csekély számmal, mert megszokott biztos helyeiket változtatni nem szeretik.

A mufflonokon kívül a fő vadállományt is gróf Forgách Károly áldozatkészségének, buzgalmának és szakértelmének köszöneti nagyrészben Bars vármegye.

Közlemények és ismertetések.

Kereskedelmi politika.

Georg Gothein, *Der deutsche Aussenhandel. Materialien und Betrachtungen.* Berlin 1901. Siemenroth und Troschel. Erste Hälfte XVI. és 420. l.

Gothein a boroszlói kereskedelmi kamara titkára és porosz képviselő, jelen munkájával a szabad kereskedés mellett szólal föl, illetőleg kimutatja, hogy Németország közgazdasági jóléte és kereskedelmi forgalma a kivitelben találja a súlypontját s ennél fogva kivitelét minden áron fentartania kell, ezt pedig csak a szerződéses politika továbbfejlesztése útján érheti el. A munka bevezetésében utal arra, hogy kulturnemzet saját szükségleteit a saját termeléssel nem elégítheti ki; különösen nyers terményekben nem is volna gazdaságos a saját termelés, ha a külföldről olcsóbban meg lehet azokat szerezni; épp ezért a nyersanyagok termelése vámok által nem mozdítandó elő. Bizonyos gyártási ágaknál előfordulhat az az eset, hogy átmenetileg vámok által a belföldi termelés védhető, de az csak addig indokolt, míg az illető iparág nem ment át a gyermekbetegségeken. A védvám mindazáltal kartellekre szolgáltat alkalmat és minél concentráltabb egy ipar, annál jobban használhatja ki a védvám által nyújtott előnyöket. Minél kisebb az egyes államok közt a vám által való elszigeteltség, annál könnyebben nyújthatja minden ország a saját előnyösebb termelési ágainak czikkeit kölcsönös cserébe, s így annál gazdaságosabban fejlődhetnek az egymással érintkező országok. Egy ország, melynek érdekében fekszik a kivitelnek fentartása, a behozatal elől el nem zárkozhatik.

Oly kereskedelmi politika, mely minden országra nézve, s a legkülönbözőbb fejlődési fokokra, valamint minden zónára nézve egyaránt alkalmas volna, nem létezik. A kereskedelempolitika az ország gazdasági viszonyai szerint idomúl; egy tisztán mezőgazdasági állam czélszerűen nem üzheti azt a politikát, melyet egy ipari állam követ. Az idők ugyan rég elmúltak, a midőn a »szabadkereskedés« szava a nagy tömegre lelkesítően hatott; annyi azonban bizonyos, hogy lehetetlen a termelés számára a belföldi piacot biztosítani s ugyanakkor a kivitel előmozdítani; mert miután az előbbi csak az oly áruk behozatalának megakadályozása által érhető el, melyek a belföldön is termeltetnek, az efféle elzárkózási politika hasonló intézkedések idézet elő azon államoknál, a hová exportunk irányulna. Szerzőnk ezen álláspontja következtében felette meggondolandónak tartja azt az eljárást,

melynél a kormány a vámtarifa ujjá alakulásakor az egyes érdekelték meghallgatását rendeli el, mert annyi bizonyos, hogy ezen eljárásnál minden iparos saját czikke számára a védekezés szükségét fogja követelni és megokolni. Az ily szakértekezletek alapján létrejövő ugynevezett autonom vámtarifák, melyek később tarifaszereződések alapjául szolgálnak, hasonlítanak a chinaiak festett várerődeihez, melyekkel hajdanában az ellenséget ijeszteni akarták, de a melyeket tulajdonképen senki sem vett komolyan.

Szerzőnk Németország kereskedelmi és fizetési mérlegét ismerteti. Tudvalevő, hogy Németország kereskedelmi mérlege erősen passiv; így 1899. évben 1275 millió márkával volt nagyobb a behozatal a kivitelnél; de nem is említve, hogy Angolország és Franciaország kereskedelmi mérlege szintén erősen passiv, holott ellenkezőleg Ausztria-Magyarország és Oroszország erős activ mérleggel dicsekszik, nem szabad a mérleg passivitásából azt következtetni, hogy Németország gazdasági állapota kedvezőtlen. Ugyanis Németország kereskedelmi mérlegének passivitásával szemben számos oly tényező áll, mely a kereskedelmi mérleg hiányait potolja. Így Németország hitelező ország, s adósi a felvett adósság kamataiban évenként egy részét a passiv kereskedelmi mérlegnek fedezik; a német tőke által idegeneknek adott kölcsönök, tehát a külföldön a német hitelezők javára fennálló adósságok kamatai évenként 1 $\frac{1}{4}$ milliárd márkára rugnak. Egy további tétel, mely a mérleg ellenében mutatkozik, a tengeri hajóépítkezés; a német hajóépítő ipar által a külföldre kivitt újonnan épített hajók értéke a kereskedelmi forgalom adataiban elő sem fordulnak. Tekintetbe kell továbbá venni azt, hogy a kereskedelmi forgalom értékei a termelés helye és az érkezés helye szerint állapíttatnak meg, s így a határig és a rendeltetésig terjedő forgalom jövedelme nem szerepel a kereskedelmi mérlegben, a mi szintén nem megvetendő összegeket képvisel és a mely összegek a német közgazdaság javára esnek. Ugyancsak a német gazdaság előnyére szolgálnak az átviteli árúk szállítása alkalmából a szállítási vállalatok által megszerzett fuvardíjak. Szerzőnk nézete szerint a német kereskedelmi mérleg előnyös volta abban található, hogy a behozatal nagyobb részében nyers anyagokban, a kivitel pedig iparczikkékben áll. Németország passiv kereskedelmi mérlegének ellenére folyton gazdagabbá lett, s így semmi oka sincs arra, hogy a kereskedelmi mérleg passivitása miatt aggódják, sőt majdnem azt lehetne mondani, hogy a német kereskedelmi mérlegnek passivnak kell lennie, mert fizetési mérlege annyira activ; és ugyan mivel fizetné meg a külföld tartozását, ha nem termelvényeivel.

Szerzőnk ezután a kereskedelmi szerződészek jelentőségével foglalkozik és ez alkalomból vizsgálat tárgyává teszi az egyes foglalkozási ágakat és jelentőségüket a kereskedelmi politika szempontjából. Németország nézete szerint többé nem túlnyomólag mezőgazdasági ország; az 1895. felvételek szerint az összes népesség 35% mezőgazdasággal, 39.1% iparral, bányászattal és halászattal, 11.5% kereskedéssel és forgalommal foglalkozott. A jövedelmi adó Poroszországban a városokban (1900) 119.5 millió márkát, a vidéken 38.8 millió márkot tett ki; egy-egy főre esik városokban 8.34, városi kerületekben 11.11 és vidéken 2.03 márka jövedelmi adó. Az indirect adók még jobban mutatják, mily aránytalanul kevesebbet szolgáltat a mezőgazdasági lakosság szemben az ipar és kereskedéssel foglalkozókkal

az államnak; így a tőzsde egymagában 54 millió márkával adózik, ez sokkal több, mint mennyit a mezőgazdaság összesen egyenes adó fejében fizet; a váltóbélyegnek legalább 90%-kát a kereskedés fizeti; ha talán a szeszadónak nagyobb részét a mezőgazdaság viseli, bizonyos, hogy a söradó, a dohányadó és a cukoradó nagyobb része a kereskedés és ipar terhére van. De kivált a vámok (506 millió márk) határozottan a nem gazda közönséget sújtják, mert 356 millió m. élelmi szerekre és élvezeti cikkekre esik s mindezek a vámok nagyobbrészt védvámok a mezőgazdaság érdekében. Az ujonczállításnál is nem a gazdaság adja a nagyobb létszámot, így az 1893/4—1895/6 ik három ujonczállításnál 247.945 ujoncz került a túlnyomólag agrár kerületekből is, 512.014 ujoncz a túlnyomólag iparos kerületekből. Mindezekből az adatokból kitűnik, hogy Németországnak közzgazdasági politikájának irányításánál nagyobb súlyt kell fektetnie az iparra és kereskedésre, mint a mezőgazdaságra.

Ezen fejtegetések után szerzőnk tüzetesen foglalkozik Németország külkereskedési forgalmával; kimutatja, hogy az iparcikkek kivitelének értéke (1899. évben) 4207 millió márk, a miből 2849 millió márk direct vagy indirect munkakereset. Föltéve, hogy a foglalkozástűzők évi munkakeresete átlagban 800 m., úgy 3,562.000 lélek élt a kivitt árucikkek készítéséből. Nyujthat-e a mezőgazdaság az iparnak és kereskedésnek kárpótlást, ha a mezőgazdaság érdekében meghonosítandó vámok a kivitt megcsappantanák? E kérdéssel szemben szerzőnk arra utal, hogy a gabonavámok uralma alatt a mezőgazdasági foglalkozásúak aránylag fogytak, tehát a gazdaközönység nagyobb fogyasztása nem valószínű, azaz az ipar a gazdáknak nagyobbodó kelendőségre nem talál. A német nép nagy többségének érdekében az élelmi szerek vámmentessége fekszik. Legkevésbé nyujthat a mezőgazdasági termelésnek fokozása kárpótlást az iparnak az ipari cikkek kivitele helyébe; az a kísérlet, hogy a gazdasági termények árának fokozása által éressék el ez, az ipar ellen elkövetett merénylet. Külön kérdés az, vajon a gabnavámok azonnal megszüntetendők-e avagy a kereskedelmi szerződések megkötésekor? Ez czélszerűségi kérdés, mely a körülmények szerint döntendő el.

Mindezek után nem foroghat fenn legkisebb kétsége sem annak, hogy Németország kereskedelmi politikája — ha az az egész ország közzgazdasági fejlődésének és nem pusztán a nagyobb termelők kis csoportjának előnyére akar válni — oda kell irányulnia, miszerint a kiviteli kereskedés fejlődjék és hogy a német ipar alkalmas szerződések által a külföldi piacokon állandó kelendőséget nyerjen. A megkötendő újabb szerződéseknel — még ha a védvámnak jogsultsága elismertetik is — sokkal kisebb szerep jut a német termelésnek magas vámsorompók által leendő biztosítására, mint azon lehetőségre, hogy kedvező föltételek mellett a kivitel állandósittassék. Ez okból szerzőnk azt követeli, hogy az új német autonom vámtarifa ezen czélnek feleljen meg és a megkezdendő tárgyalások számára compensatio alapjául szolgáljon.

Ezen kereskedelempolitikai fejtegetéseket a német kereskedelmi politika története egészíti ki, még pedig a francia szabadságharczótól kezdve a legújabb időkig; külön fejezet van szentelve a védvám iránynak és a hetvenes évek közepe óta tapasztalt fejlődésének. Tüze-

tesen tárgyalatik Caprivi kereskedelmi politikája és a legújabb agrár mozgalom. Ez alkalomból nem érdek nélküli az, a mit szerzőnk az állategészségügyi ürügyek alatt az állatbehozatal ellen életbe léptetni szokott tilalmak- és akadályokra nézve mond: »vajon a behozatal megtiltása tényleg bir-e állategészségügyi szempontból helyes czéllal, az iránt a tudósok maguk sincsenek tisztában. A nagy járványoknál, melyek az emberek közt föllépnek, a kik talán mégis értékesebb anyagot képviselnek, mint az állatok, a mai közlekedési viszonyok mellett már régen elhagyták az elzárkózás rendszerét és nem egészen valószínűtlen, hogy az állatvédek ellen mai napság alkalmazott elzárkózási rendszabályok felett egykor napirendre térnek.«

Szerzőnk ezek után vázolja a jövőndő német kereskedelmi politika előkészületeit. A német kormány szükségét látta annak, hogy állandó szaktestület álljon oldala mellett, mely a különböző gazdasági ágakat érdeklő kérdésekben felvilágosításokat nyújtson. Alakított tehát egy a gazdasági intézkedések előkészítésére hivatott bizottságot (Ausschuss zur Vorbereitung wirthschaftlicher Massnahmen). Szerzőnk nézete szerint a bizottságnak szervezése sok tekintetben ellenszenvvel találkozott; mert nem tekintve azt, hogy a mezőgazdasági érdek benne tulságosan van képviselve, még pedig a kereskedelmi szerződések és legtöbb vámügyi kérdés megítélésére nem is illetékes nagybirtokosok által, a német Handelstag, ez a kereskedelmi érdekek előmozdítására annyira hivatott közeg, a bizottságban helyet nem talált. A kereskedelmi szerződések előkészítésére egy termelési statisztikai főlvétel eszközöltetett, mely valószínűleg sok becses anyagot fog rendelkezésre juttatni. A vámtarifa előkészítésére egy új nomenclatura tervezetett, melynek főczélja az, hogy egyes árucikkek a tarifa nagyobb specialisálása által értéküknek megfelelőbb vámozásában részesüljenek. Szerzőnk tagadja, hogy az eddigi kevésbé tagolt és elaprózott vámtarifa a szerződések kötésénél akadályul szolgált volna, és helyesen utal arra, hogy ha egyes országok részéről egyes külön árucikkekre nézve kívánnak vámkedvezményeket, azt szerződésekben mindenkor meg lehet adni a nélkül, hogy ezért az általános vámtarifa sokkal több árucikket magában foglaló tételét egészében kellene megkötni, illetőleg azt leszállítani.

Szerzőnk a kormány oldala mellett működő szakbizottságban bizonyos veszélyt lát, főkép ha e bizottságban – a mint ez gyakran történik – a védvámpolitika tekintetéből a kölcsönös do ut des elve jut érvényre, és az egyik érdek a másiknak a vámok nagyobbítására ad támogatást; egy ily szakbizottság javaslata folytán a vámtarifa csupa magas tételekkel lesz megrakva. Igaz, a kereskedelmi szerződések barátjai közül is sokan azt a nézetet vallják, hogy a tárgyalásokat czélszerű magas vámokkal kezdeni, hogy legyen miből engedni, illetőleg ellenengedmények árán engedményeket elérni. Csakhogy ezek felejtik azt, hogy más államokban is ép oly okosak az emberek. Ily tárgyalások czéljából készülő magas autonom tarifák, azzal a hátránnyal járnak, hogy a külföldi verseny távoltageására reményeket keltenek, melyek abban a pillanatban megsemmisíttetnek, a midőn a tárgyalások folyamatán a vámtételek leszállíttatnak.

Szerzőnk a jelenlegi szerződések hatását bírálván, utal arra, hogy az agráriusoknak tényleg sikerült azt a véleményt érvényre juttatni, mely szerint e szerződések a német közgazdaságra nézve hátrányo-

sak voltak. Szerzőnk ezzel szemben egyszerűen utal a külforgalmi adatokra és Németország közgazdasági állapotaira, melyek az ellenkezőt igazolják.

Ez a munka általános része. A munka különös része, — mely tulajdonképp a munka főanyagát teszi — egyenkint előveszi az egyes árúcikkekét. Minden árúcikknél közli az összes behozatal és kivitel adatait 1889-től kezdve 1900. évig, még pedig összesen, és az egyes országok szerint; megbeszéli azután a kereskedelmi szerződések hatását mind a behozatal, mind a kivitel tekintetében; felsorolja a különböző államok vámtételeit; fölemlíti azokat a kivánságokat, a melyek egyes érdekeltek részéről a jövőre nézve a kereskedelmi szerződések megkötésénél vagy az autonóm vámtarifa megállapításánál követeltetnek; e kivánságokra nézve szerzőnk saját álláspontját fejtegeti, a mely a kereskedelmi szabadság érvényesülésében áll. A munka, mely még befejező (kisebb terjedelmű) részét várja, nélkülözhetlen segédkönyvet képez mindazokra nézve, a kik Németország közgazdasági és kereskedelmi politikájával foglalkozni akarnak. — *vits.*

Öröklési jog.

Dr. Baross János: *Az öröklési jog kérdései.* Budapest 1901.

Baross munkája a polgári törvénykönyv tervezetének öröklési jogát beszéli meg birtokpolitikai szempontból.

A tervezet azonban csak kiindulás, a munka ennél sokkal tovább megy. Összefüggő programját adja a mezőgazdasági ingatlan öröklési jogának, kis- és középbirtoknál, törvényi és végrendeleti öröklésnél.

Az egész füzetet jellemzi, hogy a római jog internationalismussával szemben a nemzeti szempontokat állítja előtérbe. Van valami a levegőben, a mi az egész világon az elkülönzés utáni törekvés jeleit mutatja. A védvámpolitika terjedése, a honi munkások, a honi ipar védelme közel hoznak ahhoz a kérdéshez, hogy nem kell-e a nemzeti földbirtokos osztályt is különös intézményekkel támogatni?

Minthogy a laissez faire-t az elmélet és a kormánypárti politika egyaránt elejtették, a földbirtokos osztály is védelmet keres fennmaradása érdekében.

Mintha a fölfelé irányuló osztálymozgalom Európaszerte megakadt volna, mindenfelől a létező társadalmi osztályok fentartásának, conserválásának kivánságát halljuk. Többé nem uralkodik abszolút hatalommal az a tétel, hogy a legtöbbet termelők foglaljanak el a gazdasági és társadalmi életben minden positiót, érvényesülni kezd az a szempont is, hogy a különleges nemzeti érdekek nem engedhetik meg bizonyos, múlttal bíró osztályok eltűnését, kivált akkor, ha azok helyét a nemzeti regeneráció nem képes a pusztulással egyenes arányban betölteni.

Baross mindenütt a létező osztályok fentartásának szükségességéből indul ki.

Összetartani a földbirtokot, megóvni azt az öröklés esetén való széthullástól, ez az, a mit igyekszik beleönteni minden öröklési jogi intézménybe. Kivánja az ági öröklés minél teljesebb érvényesülését, a köteles rész megszorítását, a végrendelezési szabadság kiterjesz-

tését. De legérdekesebb az, a mit a parasztosztály és a középbirtokos osztály számára orvosságul ajánl. Ez a törzsöröklés és a hitbizomány. Magyarországon új mind a kettő. A törzsöröklés merőben idegen valami, a középbirtok hitbizomány pedig, mint külön intézmény szintén ismeretlen. Nem mond határozott véleményt a törzsöröklésnek Magyarországon való életbeléptetése mellett, hanem igyekszik annak különféle formáival megbarátkoztatni az olvasót.

Valóban az ilyen reformoknak előnyei és hátrányai egyaránt relatívek; hogy hol lehet a törzsörökléstől több előnyt mint hátrányt várni, az ténykérdés. Ennek eldöntése pedig még sok tanulmányt, főleg pedig a honi birtokeloszlási, mezőgazdasági művelési és örökési viszonyok apróra való ismeretét igényli. A mitől itt leginkább kell óvakodni, az az általánosítás.

A középbirtok-hitbizomány mellett már határozottan állást foglal Baross. Találóan mutat rá arra, hogy a hitbizomány célja közszempontból nem egyes családok fényének fentartása, hanem az a gazdasági és társadalmi közérdek, mely megköveteli, hogy a földbirtok művelésében bizonyos állandóság legyen és legyen egy olyan független társadalmi osztály, mely a közügyekben részt vehet s a népet vezetni képes. Szóval: míg népnek és katonaságnak kell lenni és mindenki nem lehet tiszt vagy épen tábornok, addig viszont arról is kell gondoskodni, hogy legyenek állandó tisztek, legyenek állandó vezérek és ezek olyanok legyenek, a kiknek erre képességök is van. A középbirtokosok ilyen hadnagyai, kapitányai a parasztosztálynak.

Baross egyrésztől védi a meglevő hitbizományokat, a mennyiben oknyomozó történeti alapon mutat rá azok keletkezésének körülményeire és statisztikai adatokkal igyekszik beigazolni azt, hogy a hitbizományok káros hatásait túlozták, másrésztől elismeri a reform szükségességét és súlyt helyez arra, hogy inkább legyen több, kisebb, mint számra kevés, de kiterjedésre nagy hitbizomány. Melegséggel ecseteli a középbirtokos-osztály hivatását és szereplését [a múltban és feladatait a jövőben úgy általános, mint különleges magyar nemzeti szempontokból. Ez utóbbiak közt említi a vármegyei önkormányzat fentartásának érdekét és a nemzetiségi kérdést. Védelmébe veszi a középbirtokos-osztályt azon vád ellen, mintha kizárólag saját hibái okozták volna pusztulását és arra az eredményre jut, hogy a középbirtokos-osztály »tönkrejutásának okát szerencsétlenül összetalálkozott és összekuszált politikai, gazdasági és társadalmi eseményekben kell keresnünk«.

A hitbizomány intézményének reformját szerzőnk kettős irányban gondolja. Igyekeznii kellene megszüntetni a nagykiterjedésű hitbizományok kinövéseit és lehetővé tenni több kisebb, közép nagyságú hitbizomány alapítását. Az előbbi szempontból a codificationalis bizottság által kidolgozott alapelvi vázlatot pontonként tárgyalja Baross. Rámutat továbbá arra is, hogy a mostani hitbizományok legtöbb hátrányos hatása azok latifundiumos alakulása-ára vezethető vissza és ezért azt javasolja, hogy a törvény engedje meg egyes, túlnagy hitbizományoknak több, kisebb hitbizományra való szétosztását. A középbirtok-hitbizományok alapításának szempontjából pedig kívánja, hogy a hitbizomány-alapításnál ne legyenek a földbirtok igény-és tehermentessége, hanem az előbbi hitelezők sérelme nélkül, a teher-
tételek leszámítása után fenmaradó tiszta értéket lehessen hitbizomány-

nyá tenni. Ebben találkozik Tisza Istvánnal, a ki az »Agrarius kérdésről« a Budapesti Szemle 1887-iki évfolyamában írt cikkében szintén felvetette ezt az eszmét.

Baross munkája minden izében actualis s mindazoknak érdeklődését, kik a törvénykönyv tervezetével vagy a magyar mezőgazdasági politikával foglalkoznak, teljes mértékben megérdemli.

Mattyasovszky Miklós.

A nemzetek vagyona.

Victor Turquan: *Évaluation de la fortune privée en France et à l'étranger. Dans des rapports avec la fécondité des familles. Étude économique et géographique de la répartition de la richesse.* Paris 1901, 219. l.

A munka címe sokkal többet mond, mint a mennyit tartalmaz; tulajdonképen csak Franciaországgal foglalkozik és csak egy táblázatban közli összehasonlításképp a külföld vagyoni állapotát. De Franciaországot illetőleg is csak egy becslési móddal találkozunk, a mennyiben ugyanis az örökségi adó fölvételeiből egy, a középélettartamból vett tényező sokszorosítása által számítja ki szerzőnk Franciaország vagyonosodását.

Mielőtt szerzőnk saját számításait felsorolná, a Franciaország vagyoni állapotáról található adatokat közli. Az egyenes adók igazgatósága és egyes írók a föld jövedelmét becsülték:

1791. évben	1440	millió	francra
1821. »	1580	»	»
1851. »	2643	»	»
1862. »	3216	»	»
1874. »	4049	»	»
1879. »	4671	»	»

Az ingóvagyon jövedelmét becsülték, és pedig Délai d'Agier 1791. évben 1050 millió francra, Poussiélgue 1817-ben 2130 millió francra, Goudchaux 1848-ban 3—4 milliárdra, Hippolyt Passy 1849-ben az ingó és ingatlan vagyonát 6—10 milliárdra, Edmond Vignes 1872-ben 8169 millióra, Cochut 1849-ben 3137 millióra, Wolovsky 1871-ben 6—7 milliárdra. Huszonöt évvel ezelőtt a legmegbízhatóbb írók az ország évi jövedelmét 15 milliárdra becsülték s miután Franciaország azóta gazdaságban emelkedett, legalább 20 és 30 milliárd közt tehetni.

Az 1892. évi nagy mezőgazdasági enquête Franciaország mezőgazdasági évi jövedelmét 17·8 milliárdra becsüli és pedig a gabna szemét 3354, szalmáját 1313, más magtermését 94, burgonyáét 670, mesterséges takarmányét 1509, természetes legelők termését 1237, kereskedelmi növényeket 373, bort 905, kertészeti terményeket 867, fa és erdei termékeket 289 millió frank vagyis a növényi termés összesen 10.611 millió frankra rug; vágómarha levágva vagy kivitelre 1763, tej 1251, gyapjú 48, baromfi, nyul és tojás 316, selyemgubó 32, méz és viasz 16, az igásállatok vonó ereje 2946, trágya 832, összesen állati termény 7204 millió frank. A mezőgazdaság terhei gyanánt ugyanaz az enquête fölemlit 8802 millió francot adó, földbér, munkabérek és általános kiadások fejében és 8213 millió francot gazdasági kiadásért,

vetőmag, trágya, állati táplálás, állati munka egyenértéke fejében, úgy, hogy 17.015 millió franc kiadás mutatkozik. A mezőgazdaság e szerint évi 800 millió franc tiszta jövedelmet eredményez, ehhez hozzáadva a 4000 millió munkabért, a mezőgazdaság 4800 millió franc tiszta jövedelmet ad.

A mezőgazdasági vagyona nézve a következő adatok állnak rendelkezésre. A be nem épített ingatlanról az 1879. adóügyi enquête szerint volt: szántóföld 57.799, rét és kaszáló 14.799, szőlő 6888, erdő 6257, tengermelletti legelő 1395, különböző művelés alatt 4730, összesen 91.868 millió frank értékben; az 1892-ik évi gazdasági enquête alapján az állatok értéke 5202, a gazdasági felszerelésé 1500, a vetőmagé 483, a trágyaé 832, összesen 8017 millió franc. Ez a két becslés közel 100 milliárd értéket tüntet fel a mezőgazdaságban. A beépített tulajdon 55¹/₂ milliárdra van becsülve; az ingó vagyon 55—60 milliárd belföldi és 60—65 milliárd külföldi állampapír, részvény és más efféle értékpapír; a pénz összege 6¹/₂ milliárd, összesen Franciaország vagyona ezen különböző becslések alapján 229 milliárd; ha kétszeres számítás fejében 15—16 milliárdot leütünk, még mindig marad 213—214 milliárd vagyon.

Szerzőnk Franciaország vagyoni erejét az örökösödési adó adataiból akarja kiszámítani. Ezen adó részletes fölvétele 1898. évben eszközöltetett. Ez a fölvétel a valószínűségi közép élettartalommal sokszorozva adja szerzőnk felfogása szerint az ország összes magánvagyont. Szerzőnk közép élettartamul 31·7 számot veszi s ez alapon számítva Franciaország magánvagyont 212.800 millió franczal állapítja meg.

Munkájának részletei inkább a francia közönséget érdeklik, mert részletesen foglalkozik éppen az örökösödési adó adatai alapján Franciaország departementjaival és sorban veszi a vagyonmegoszlást a vagyon fő alkatrészei szerint, jelesen az állami adósságok, külföldi államok adóssági címletei, francia részvénytársaságok részvényei, külföldi részvénytársaságok részvényei, franciaországi kötvények, idegen országbeli kötvények, francia társaságokban és idegen társaságokban való vagyonrészesedés, készpénz, arany, ezüst, bankjegyek, életbiztosítási járadékok, bankletétek és folyószámlák, takaréktári könyvecskék és állami nyugdíjigények, hitelokmányok, kereskedelmi alapok, ingó tárgyak és ingatlanok szerint.

Bennünket érdekelhet két adathalmaz. Az egyikben Európa nevezetesebb államainak vagyonát közli; e szerint a vagyon volt:

Angolországban a pénzügyminister becslése szerint	235	milliárd frank	1886	évben
» Giffon	»	»	251	» » 1894 »
Franciaországban Foville	»	»	200	» » 1888 »
» Turquan	»	»	214	» » 1898 »
Poroszországban Soetbeer	»	»	85	» » 1893 »
Németországban Mulhall	»	»	142 (?)	» » 1888 »
Ausztriában Inama Sterneg	»	»	61	» » 1892 »
Magyarországon	»	»	23	» » 1892 »
Belgiumban Graux	»	»	34	» » 1893 »
Hollandban Boissevain	»	»	22	» » 1892 »
Svédországban Falbeck	»	»	9	» » 1891 »
Dániában Falbe Hansen	»	»	7	» » 1880 »
Olaszországban Pantaleone	»	»	54·7	» » 1889 »
Görögországban Skiadan	»	»	5·3	» » 1890 »
az Egyesült amerikai államokban a Cenzus	»	»	313	» » 1890 »
Mexikóban Penafiel becslése szerint	»	»	2·5	» » 1892 »

Szerzőnk megjegyzi, hogy ezek a számok nem készültek egyenlő alapon s természetesen egyszerűen összehasonlítási alapul nem szolgálhatnak.

A másik adatcsoport mutatja, hogy az örökösödési adók adatai alapján miképen oszlik meg Franciaország vagyona. E szerint:

városi ingatlan	23·6	bank letétek	1·7
mezei ingatlan	23·0	vagyonrészesedés francia vál-	
hitelkövetelések	12·5	lalatokban	1·45
francia kötvények	8·7	kereskedelmi értékek	1·2
francia járadék	7·4	külföldi részvények	1·2
francia részvények	7·2	készpénz	1·2
ingó tárgyak	3·5	takarékpénztári könyv	1·1
idegen járadékok	2·8	életbiztosítás	0·6
idegen kötvények	2·6	külföldi vállalatokban részesedés	0·01

az összes örökösödési összegeknek.

Turqan kiszámítja, hogy a magán vagyon Franciaország lakosságánál fejtenként mennyire rug; szerinte egy-egy főre 5.520 franc esik; a Szajna departementben 16.210 franc, a többi departementban 4.500 frank. Egy-egy hektár területre esik 3.940 frank vagyon, még pedig a Szajna departementban 1,134.000 franc, a többi departementban 2.960 frank. Egy-egy háztartásra jut 20.000 frank vagyon, még pedig a Szajna departementban 48.450, a többi departementokban 16.600 frank.

A francia vagyonosság emelkedése szerzőnk szerint a következő volt: az 1876—1880 évek átlaga szerint 188, az 1885—1887-ik évek átlaga szerint 203·8 és az 1898 év szerint 212·8 milliárd frank; esett tehát

	egy-egy háztartásra	egy-egy egyénre
1876—1880 években	18.610 franc	5.095 franc
1885—1887 »	19.200 »	5.320 »
1898 évben	20.000 »	5.520 »

—vits.

Védvám és agrárizmus.

Dr. M. Lehmann: *Auf zum Kampf gegen Agrarier und Zöllner*. Ein Vorschlag zur Bezeitigung des Protectionssystems in Deutschland. Allen Zollgegnern und Volkshreunden gewidmet. Berlin, 1901. 23 l.

Egy agitatorius röpirat, mely népies nyelven neki indul a védvámoknak. Utal arra, hogy a német népnek azért kell magas cukoradót fizetni, hogy a kiviteli díjak segítségével a cubai és jávai lakos olcsó német cukrot fogyaszthasson; Kisázsiban a német vassinek 10⁰/o-kal olcsóbbak, mint magában a termelő országban. A termelést, a mely magában véve nem volna jövedelmező, vámok és praemiumok által jövedelmezővé tenni körülbelől ugyanaz, mint ha Németországban üvegházban narancsot és fügét termelnének, ezeket vámok segítségével a szabadban termett olasz narancs és füge ellenében versenyképesekké tenni, a vámokat a kivitelnél visszatéríteni és talán az angoloknak a német narancsot és fügét még olcsóbban adni, a mint ezt Olaszország teszi. Igaz, narancs- és füge-culturáig még nem fejlődött a német védvámrendszer; tényleg azonban a német vámok hatása, melyeknek gerincze az agrárvámok, sokkal veszélyesebbek voltak, ha mindjárt nem oly szembeszökők, mint az említett példák. Az agrár-

vámok hatása a következőbe foglalható össze: a föld járadéka és bérlete emelkedik és a tőkejövedelem csökken; és pedig a tőke többet veszít, mint a mennyit a földtulajdon nyer; a tőkejövedelmének csökkenése akkép hat, hogy a munka által Németországban reprodukált tőkének mind kisebb része marad Németországban, és a többi külföldön keres alkalmazást; a tőkekivándorlást nemsokára követi az emberek kivándorlása.

A védvámok ellen leginkább akkép lehet hatni, ha az agrár-vámok érvényesülése lehetetlenné tétetik. Szerzőnk e tekintetben a parlamentre akár directe, akár a képviselők választásánál befolyást nem kíván gyakorolni; ezt hiábavaló erőlködésnek tekinti. Egyedüli hathatós eszköznek az agráriusok boycottálását tartja. Azok az árúk, melyek védvámokban részeltetnek, boycottálandók, s a német nép az efféle árúkból csak külföldit vásároljon; ekkép a vámok mit sem fognak használni a belföldi termelőnek és a vágy a védvám iránt meg fog szünni.

—*vits.*

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 szeptember 30-án.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen des Deutschen Reichs.	MGT	Magyar Gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allgemeines statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv für soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Journal of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue des deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie politique.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue internationale de Sociologie.
GE	Giornale degli Economisti.	RiIS	Rivista internazionale di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal des Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft.	StM	Statistische Monatschrift.
JNS	Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.	ZGS	Zeitschrift f. die ges. Staatswissensch.
JPE	Journal of Political Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verwaltung.

A rövidítés után levő arabszám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Colson, C.: Cours d'économie politique. T. 1: Exposé général des phénomènes économiques. Le travail et les questions ouvrières. Paris: Guillaumin & Cie 1901. (596) 8°. 10 fr.
- Conrad, J.: Leitfaden zum Studium der Volkswirtschaftspolitik. Jena: Fischer 1901. (VIII, 147) 8°. M. 2.80.
- Ferri Nicola, R.: Esposizione sintetica dei principî di scienza delle finanze. Napoli: 1901. (113) 8°. l. 2.50.
- Hellen, E. v. d.: Le condizioni presenti dell'economia pubblica italiana. Trad. dal N. Vianello. Cagliari: Valdès 1901. (58) 8°. l. 1.20.
- Sismondi: Neue Grundsätze der politischen Oekonomie oder der Reichtum in seinen Beziehungen zur Bevölkerung. Uebers. v. R. Prager. II. Berlin: Prager 1901. (VI, 369) 8°. M. 5.—. Bibl. d. Volkswirtschaft u. Gesellschaftsw.

2. Elmélet.

- Cabonati, J.: Syndicats et coopératives. Paris: Giard Brière 1901. (16) 8°. — Extr. de la RIS.
- Le Rossignol, J. E.: Monopolies: past and present. Newyork: Crowell 1901. 12°. \$ 1.25.
- Lorini, E.: Il profitto: appunti di critica economica. Roma: 1901. (171) 8°. l. 2.50.
- Meyer, R.: Das Zeitverhältnis zwischen der Steuer und dem Einkommen und seinen Teilen. Wien: Manz 1901. (X, 186) 8°. K 3.60.
- Wagner, A.: Agrar- und Industriestaat. Eine Auseinandersetzung mit den Nationalsozialen und mit L. Brentano üb. die Kehrseite des Industriestaats und zur Rechtfertigung agrarischen Zollschatzes. Jena: Fischer 1901. (IV, 92) 8°. M. 1.—.

- Bouvier, E.: La méthode mathématique en économie politique. **REP** 8/9.
 Carver, T. N.: Clark's distribution of wealth. **QJE** 4.
 Clark, J. B.: Monopolies and the law. **PSQ**.
 Giddings, F. H.: The economic ages **PSQ** 2.
 Hawley, Fr. B.: Reply to final objections to the risk theory of profit. **QJE** 4.
 Keasbey, L. M.: The principles of economic geography. **PSQ** 3.
 Noves, A. O.: The trust companies. **PSQ** 2.

3. A gazdasági és társadalmi kultúra története és leírása.

- Fischer, P. D.: Italien und die Italiener. Politische, wirtschaftliche u. soziale Zustände. 2. Aufl. Berlin: Springer 1901. (VII, 455) 8°. M. 7.—
 Huber, P.: Der Haushalt der Stadt Hildesheim am Ende des XIV. und in der ersten Hälfte des XV. Jahrh. Leipzig: Jäh & Schunke 1901. (VII, 148) 8°. M. 3.—. Volksw. und wirtschaftsgesch. Abhdlg. 1.
 Leroy-Beaulieu, P.: Les Nouvelles Sociétés anglo-saxonnes (Australie; Nouvelle-Zélande; Afrique du Sud). Nouv. éd., entièrement ref. Paris: Colin 1901. (XX, 487) 16°.
 Lingke, A. F.: Die Schuhmacher-Innung zu Dresden 1401—1901. Dresden: Zahn & Jaensch 1901. (99) 8°. M. 3.—.
 Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky S. (6. k.): Biharvármegye és Nagyvárad. Irták a biharvármegyei helyi munkatársak. Budapest: »Apollo« rt. 1901. (XII, 684) 4°. 12 K.
 Mell, A.: Die Anfänge der Bauernbefreiung in Steiermark unter Maria Theresia und Josef II. Graz: Styria, 1901. (XI, 243) 8°. 4 K.
 Schweiz, die industrielle u. kommerzielle, beim Eintritt ins XX. Jahrh. Lief. 3, 4: Schweizerische Bergbahnen. Zürich: Polygr. Inst. 1901. (XI, 151—328) 2°. M. 8.
 Thonnar, A.: Essai sur le système économique des primitifs. Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (121) 8°. 3 fr.
 Wirth, A.: Die Entwicklung Russlands. Berlin: Gose & Tetzlaff 1901. (34) 8°. M. 1.—.
 Carnegie, A.: British pessimism. 19th Century, June.
 Economica decay, the, of Great Britain. Contemporary, May a. June.
 Liesse, A.: Les travaux parlementaires de la Chambre des députés, 1900—1901. **JE** 9.
 Morgan-Browne, H.: But are we decaying? Contemporary, June.
 Ruffy P.: Barsvármegye közigazdasági leírása. 2. **KS** 9.
 Siegfried, A.: Le développement économique et social du Japon. Musée social, Mars.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Ardemani, E.: Colonia Eritrea: agricoltura, pastorizia, sottosuolo, varietà. Roma: 1901. (67) 8°. l. 1.—
 Baudin: La part de Besançon dans le mouvement de la dépopulation française. Extr. Besançon: imp. Dodivers 1901. (19) 8°.
 Bernard, A.: L'Afrique du Nord et l'empire colonial français. Paris: Tallandier (1901). (20) 8°.
 Bourdarie, P.: Le Congo français. (Histoire; géographie; colonisation.) Paris: imp. Duc. 1901. (50) 8°.
 Dodd, A. F.: A short history of the english colonies. London: Dent 1901. (228) 8°. 2/6 net.
 Feillet, P.: La politique indigène en Nouvelle-Calédonie. Extr. Paris: Tallandier 1901. (20) 8°.
 Lamazière, H.: Colonie de Madagascar. Tulear et le Sud Ouest. Paris: Person 1901. (29) 8°.
 Lowery, W.: Spanish settlements within present limits of United-States. 1513—1561. Newyork: Putnam 1901. 8°. 12/6.
 Panel, G.: Démographie et statistique médicale de la ville de Rouen pour l'année 1900. Rouen: imp. Lecerf 1901. (63) 8°.
 Roncagli, G.: Marina e colonie. Spezia: 1901. (44) 8°. 75 e.
 Statistiques coloniales pour l'année 1899. Commerce. Melun: Imp. alministr. 1901. (XIII, 954) 8°. Minist. des colonies.
 Westergaard, H.: Die Lehre von der Mortalität und Morbidität. 2. Aufl. Jena: Fischer 1901. (7, 702) 8°. M. 20.—
 Keller, A. G.: The beginnings of German colonization. Yale Rev., May.
 Thallóczy L.: Tanulmányok a Balkán-félsziget telepedési története köréből. **BS** 9.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- Annual report, 15th, of the Commissioner of labor 1900: A compilation of wages in commercial countries from official sources. Vol. 1—2. Washington: Gov. Pr. off. 1901. 2 vols. 8°.
- Artibal, J.: L'assurance ouvrière à l'étranger. Paris: Soc. d'Éd. scientif. 1901. (111, IV) 8°. M. 2.50.
- Bonnard, E.: La question des salaires. Paris: Fiquet 1901 (1) 4°.
- Bonomi e Vezzani: Il movimento proletario nel mantovano. Aggiuntovi: Nuovi patti colonici; Regolamento delle Camere arbitrali; Statuti delle leghe di miglioramento. Milano: 1901. (96) 16°. 50c.
- Boudet, L.: Défense de la propriété individuelle. Nécessité des syndicats de propriétaires. Leur fédération. St.-Mandé: Paturot-Moser 1901. (32) 8°.
- Bourgin, H.: Proudhon. Paris: Bellais 1901. (99) 16°. 50 c. — Bibl. socialiste.
- Canitrot, J. B. et E. Sudre: Travail et patronat au point de vue économique et politique. Avignon: imp. Seguin 1901. (16) 16°. 30 c.
- Donati, P.: Questioni di assistenza sociale. Sondrio: 1901. (175) 8°. l. 2.50.
- Ehamecel, P.: Fonds d'Etats et valeurs industrielles. Monopoles et garanties. Tours: Ass. ouvrière d'impr. 1901. (8) 8°. 50 c.
- Engels, Fr.: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. 4. Aufl. Stuttgart: Dietz 1901. (XX, 354) 8°. M. 2.50.
- Fischer, E.: Die Bedeutung des 1. Mai und die Zukunft der Socialdemokratie. Berlin: Deutschnationale Buchh. 1901. (31) 8°. 20 Pf.
- Friedländer, B.: Die vier Hauptrichtungen der modernen sozialen Bewegung. 2: Eugen Dührings sozialitäres System, Henry Georges Neophysiokratie. Berlin: Calvary & Co. 1901. (XXIV, 453) 8°. 7 Mk.
- Guénard, G.: Rapport au comité central de la fédération française des travailleurs du livre sur l'économie sociale à l'exposition de 1900. Préf. par A. Keufer. Paris: imp. Mangeot 1901. (VIII, 142) 8°.
- Hashagen, F.: Die kirchliche Armenpflege. Gütersloh: Bertelsmann 1901. (III, 154) 8°. M. 2.—.
- Hayes, F. W.: State industrialism: story of the Phalanx. London: Reeves 1901. 8°. 1 s. — Bellamy Lib.
- Hitze, F.: Die Arbeiterfrage und die Bestrebungen zu ihrer Lösung. 13—14. Tsd. Berlin: Germania 1901. (251, III) 8°. M. 1.—.
- (Hoffmann A.) Jönnek a szocialisták! Budapest: Krammer L. ny. (1901). (8) 8°.
- Huber-Burckhardt, A.: Zur Dienstbotenfrage. S. A. Zürich: Schröter 1901. (27) 8°. 50 Pf.
- Jahresbericht, 13. u. 14., des leitenden Ausschusses des schweizerischen Arbeiterbundes und des schweizerischen Arbeitersekretariats f. 1899 u. 1900. Zürich: Buchh. d. Schweiz. Grütlivereins 1901. (143) 8°. M. 1.20.
- Jahresbericht des Schweizerischen Grütlivereins f. 1900. Zürich: Buchh. d. Schweiz. Grütlivereins. 1901. (122) 4°. M. 1.60.
- Jahresbericht der grossh. hessischen Gewerbeinspektion f. d. J. 1900. Darmstadt: Junghaus 1901. (109) 8°. M. 1.—.
- Lamy, P.: Socialisme. Cavaillon: Mistral 1901. (87) 16°. 50 c.
- Las Cases, de: Le féminisme, d'après l'école socialiste et d'après l'école de la paix sociale. Paris: imp. Levé 1901. (19) 8°. — Extr. de la ReS.
- Lenzi, O.: La produzione nazionale alla stregua del tenore di vita del salariato. Siena: 1901. (113) 8°. l. 3.—.
- Marx, K. et F. Engels: Le manifeste communiste. Traduction nouv. de Ch. Andler avec les articles de F. Engels dans la Réforme. Paris: Soc. nouv. de libr. et d'éd. 1901. (99) 8°. 50 c.
- (Marx): Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferd. Lassalle. Hrsg. v. F. Mehring. 1. Gesamm. Schriften von Marx u. Engels 1841 bis 1850. Bd. 1: von März 1841 bis März 1841. Stuttgart: Dietz 1901. (XII, 492) 8°. M. 7.—.
- Matteotti, M.: L'assicurazione contro la disoccupazione. Torino: 1901. (233) 8°. 5 l.
- Meffert, F.: Arbeiterfrage und Socialismus. Mainz: Kirchheim 1901. (VIII, 386) 8°. M. 4.50.
- Métin, A.: Le socialisme sans doctrines. La question agraire et la question ouvrière en Australie et Nouvelle-Zélande. Paris: Alcan 1901. (III, 286) 8°. 6 fr.
- Mocchi, W.: I moti italiani del 1898: lo stato d'assedio a Napoli. Napoli: 1901. (608) 16°. l. 3.—.
- Népszava naplója, az 1902. évre. A magyar munkásnép számára kiadja a Népszava könyvkereskedése. Budapest: Krammer L. ny. 1901. (122) 8°. 60 f.
- Patton, Dunlop a. Inglis: A study of the diet of the laboring classes

- of Edinburgh. Edinburgh: Schultz 1901. 8°. 4 s.
- Reichsberg, J.: Die Arbeiterwohnungsfrage und die Vorschläge zu ihrer Lösung. Bern: Sturzenegger 1901. (29) 8°. 60 Pf. Aus: Schweiz. Blätter f. Wirtschafts- u. Sozialpol.
- Report on changes in rates of wages and hours of labour in the United Kingdom in 1900. With statistical tables. London: Darling & S. pr. 1901. (XCIV, 273) 8°. 1s. 5¹/₂d. — Board of Trade. Labour Department.
- Retraites ouvrières, des. (Société d'économie politique. Réunions des 4 et 13 juin 1901.) Paris: Guillaumin & Cie. 1901. (43) 8°. 1 fr. Extr. du JE.
- Rochebillard, Mlle M. L.: Le travail de la femme à Lyon. Monographie de syndicats de femmes. Paris: imp. Levé 1901. (24) 15°. — Extr. de la **ReS**.
- Ross, E. A.: Social control. A survey of the foundations of social order. New-York: Macmillan 1901. (463) 12°. \$ 1.25.
- Schaeffle, A. E.: La quintessenza del socialismo. Nuova traduzione. Genova: Libr. moderna 1901. (VIII, 64) 16°. l. 0.60.
- Schriften der Centralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen. Nr. 21: Die Fürsorge für die schulentlassene gewerbliche männliche Jugend. Verhandlg. der 10. Konferenz, München 1901. Berlin: Heymann 1901. (XII, 333) 8°. M. 6.—.
- Schriften des deutschen Vereins f. Armenpflege u. Wohltätigkeit, 52—55. Hft. Leipzig: Duncker & H. 1901. 8°. 52. Münsterberg, E.: Das ausländische Armenwesen. Uebersicht über die neueren Bestrebgn auf dem Gebiet der Armenpflege in den f. uns wichtigsten Staaten des Auslands. Neue Folge. (IX, 307) M. 7.—. — 53. Olshausen u. W. Helling: Das Verhältnis der Armenverbände zu den Versicherungsanstalten. (V, 86) M. 2.—. — 54. Flesch u. Soetbeer: Sociale Ausgestaltung der Armenpflege. (V, 45) M. 1.20. — 55. Hollander, v.: Die Fürsorge f. Erhaltung des Haushalts, insbesondere durch Hauspflege. — Samter u. Waldschmidt: Die Aufgaben der Armenpflege gegenüber trunksüchtigen Personen. (V, 165) M. 3.80.
- Schriften des Vereins für Socialpolitik, Bd 94—97. Leipzig: Duncker & H. 1901. 8°. — 94. Untersuchungen, neue, über die Wohnungsfrage in Deutschland und im Ausland. Hrsg. vom Verein f. Socialpolitik. 1. Bd. Deutschland u. Oesterreich. 1. Bd. 1. Abtlg. (IX, 384) M. 9.60 — 95. Dasselbe. 1. Bd. 2. Abtlg. (VIII, 364) M. 8.—. — 96. Dasselbe. 2. Bd. Deutschland und Oesterreich. 2. Bd. (VIII, 302) M. 6.40. — 97. Dasselbe. 3. Bd. Schweiz. England. Frankreich. Belgien. Vereinigte Staaten. Russland. Norwegen. Schweden. Dänemark. (VII, 327 mit 2 Plänen) M. 7.20.
- Shaw, B.: Socialism for the millionaire. London: The Fabian Soc'y 1901. 8°.
- Sterza, A.: La questione sociale. Roma: Desclée, Lefebvre & C. 1901. (811) 16°. l. 2.50.
- Strauss, P.: Assistance sociale. Pauvres et mendiants. Paris: Alcan 1901. (308) 8°. 6 fr.
- Sutter, Miss J.: Cities and citizens. London: Marshall 1901. 8°. 6 s.
- Torrès, A.: Le soit de l'ouvrier dans la société actuelle et les devoirs du gouvernement. Alger: imp. Crescenzo 1901. (20) 8°. 30 c.
- Turati, F.: Il partito socialista e l'attuale momento politico. Milano: Critica sociale 1901. (24) 8°.
- Vaglianini, T.: Lavoro e capitale. Catania: 1901. (141) 16°. l. 2.—.
- Vila, A.: Procès-verbaux sommaires du congrès international des associations ouvrières de production, Paris 1900. Paris: Imp. nat. 1901. (16) 8°. Exp. univ. 1900. Min. du commerce.
- Villani, G.: Essai d'une classification rationnelle (numérique) des accidents du travail. Paris: Béranger 1901. (49) 8°.
- Willis, W. A.: Workmen's Compensation Act, 1897 a. 1900. 7th ed. London: Butterworth 1901. 8°. 2/6. net.
- Zacher: Die Arbeiterversicherung im Auslande. H. 13: Die Arbeiterversicherung in den Niederlanden. Berlin: Verlag der Arbeiter-Versorgung 1901. (111) 8°. M. 3.60.
- Adler, V.: Unmassgebliche Betrachtungen. **NZ** 51.
- Bebel, A.: Zum Parteitag in Lübeck. **NZ** 51.
- Bernstein, E.: Der Kernpunkt des Streites. **SM** 10.
- Berthelod, Ph.: Louis Ménard. Revue de Paris, Juin.
- Cailleux, E.: La question des règlements d'atelier en France **REP** 8/9.
- Dokumente des Sozialismus. Hrsg. von E. Bernstein. Jg. 1. H. 1. Berlin: Verl. der Sozialist. Monatshefte 1901. (1—46) 8°. pro epl't M. 15.—. (Aus dem Inhalte: Bibliographie des Sozialismus. — Das erste politische Arbeiter-

- programm des 19. Jahrh. — Ein Aufsatz Proudhons aus dem J. 1848. — Das Glaubensbekenntnis der Saint-Simonisten. — Der Sozialismus in den Zeitschriften etc. etc.)
- Dramas, P.:** La petite production. **RSO** 9.
- Düwell, W.:** Kritisches zur Gewerkschaftsbewegung. **NZ** 49.
- Ellis, L. B.:** A new class of labor in the South. Forum, May.
- Franz, J.:** Die Gewerkschaften in den Ver. Staaten m. bes. Hinbl. auf den Strike der Stahlarbeiter. **NZ** 50.
- Heinke, G.:** Die Aufgaben in der Frage des Bauarbeiterschutzes. **SM** 10.
- Hertz, Fr.:** Der neue Programm-entwurf für die österreichische Sozialdemokratie. **SM** 10.
- Lang, O.:** Der Sozialismus in der Schweiz. **SM** 10.
- Limousin, Ch.-M.:** Le socialisme devant la sociologie. **REP** 8/9.
- Luxemburg, R.:** Der Parteitag und der Hamburger Gewerkschaftsstreit. **NZ** 49.
- Macvey, F. L.:** The work and problems of the consumers league. **AJS** 5.
- Mailáth J. gr.:** A szocializmus multja, jelene és jövője. **KS** 9.
- Marko, O.:** Sozialdemokratische Jugendliteratur. **NZ** 52.
- Mehring, Fr.:** Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle. Eine Selbstanzeige. **NZ** 50.
- Moran, T. F.:** The ethics of wealth. **AJS** 5.
- Parvus:** Der Opportunismus in der Praxis 3. Die Taktik Vollmars. 4. Der Auersche Praktizismus. 5. Der Bernsteinsche Revisionismus. 6. Die Leistungen der Opportunismus. **NZ** 48, 50, 51.
- Rapport, Ch.:** La socialisme et l'évolution des idées politiques. **RSO** 9.
- Rouanet, G.:** Les retraites ouvrières. **RSO** 9.
- Soukup, F.:** Die tschechische Arbeiterbewegung in Oesterreich. **NZ** 52.
- Vliegen:** Aus Holland. **NZ** 50.
- Williams, A. a. H. Vivean:** Recent progress of labor copartnership. **ER** 4.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Aengenheister, H.:** Die Landwirtschaft des Kreises Geldern unter Berücksichtigung der natürlichen, wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse. Bonn: Lindner 1901. (V, 81) 8°. M. 1·50.
- Berget, A.:** Les vins de France. Histoire, géographie et statistique. Paris: Alcan 1900. (215) 16°.
- Cadolini, B.:** Il bonificamento dell'agro romano. Roma: 1901. (342) 8°. l. 2·50.
- Cot:** La consommation des vins. Extr. Paris: imp. Levé 1901. (14) 8°.
- De Angelis Mangane:** Sulle forme primitive della proprietà fondiaria in Roma. Catania: 1901. (83) 8°. l. 2—
- Noiret, G.:** La dispersion des domaines ruraux et les réunions territoriales. Thèse. Poitiers: imp. Blais & Roy 1901. (X, 424) 8°.
- Bogdánffy Ö.:** Talajjavító vizimunkálatok az Alföldön. **BS** 9.
- Ghio, P.:** Les dernières crises agraires en Italie. **JE** 9.
- Herrmann, R.:** Ist die Gefahr einer kleinasiatischen Getreidekonkurrenz für den deutschen Markt vorhanden? **ZS** 8.
- Vandervelde, E.:** L'exode rural et les moyens de retenir les ouvriers à la campagne. Mouv. socialiste 64.

7. Ipar.

- Congrès, 1er,** international de la propriété bâtie. Paris 1900. Paris: Soc. d. publ. scientif. 1901. (XL, 535) 8°.
- Grävelli, A.:** Die Baugenossenschaftsfrage. Berlin: Schuster & Buflieb 1901. (316, 65) 8°. Kart. M. 8—.
- Lemberg, H.:** Die Eisen- u. Stahlwerke, Maschinenfabriken, Metallgiessereien und verwandte Gewerbe des niederrheinisch-westfälischen Industriebezirks. 2. Aufl. Dortmund: Krüger 1901. (168) 8°. M. 4—.
- Roth, E.:** Baugenossenschaften und staatl. Kredit. Stuttgart: Deutsches Volksbl. 1901. (64) 8°. 75 Pf.
- Statistische Zusammenstellungen** über Blei, Kupfer, Zink, Zinn, Silber, Nickel, Aluminium und Quecksilber von der Metallgesellschaft und der Metallurgischen Gesellschaft A.-G. Jg. 8. 1900 Frankfurt a/M.: Druck. Adelman 1901. (76) 4°.
- Witt, O. N.:** Die chemische Industrie auf der Weltausstellung in Paris 1900. Berlin: Gaertner 1901. (III, 136) 8°. Geb. M. 5—.
- Boissieu, H. de:** La fabrique lyonnaise. Le type ancien. **SS** 9.
- Meade, E. St.:** The genesis of the United States steel corporation. **QJE** 4.

8. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. Hrsg. vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 3. Leipzig: Duncker & H. 1901. (VII, 218) 8°. M. 4.80. — Schrift. d. Ver. f. Sozialpolitik 92.
- Bellincioni, G.: Studi e proposte per un canale navigabile in Toscana. Firenze: 1901. (13) 8°. 50 c.
- Bertolini, A. e A. Graziadei: La rinovazione dei trattati di commercio e 'gli interessi della provincia di Bari. 2a ediz. Roma: 1901. (77) 8°. l. 1.50.
- Biggar, H. P.: The early trading companies in New France. Toronto: The Univers. of Toronto 1901. (310) 8°. \$ 4.
- Blondel, A. et F. Paul-Dubois: La traction électrique sur voies ferrées. T. 1. Paris: Béranger 1901. (XXXVIII, 843) 8°.
- Böttger, H.: Zolltarif und Weltmarktssorgen. Berlin: Heymann 1901. (III, 62) 8°. M. 1.—.
- Borchardt, J.: Der Kampf ums tägliche Brot. Königsberg: Lindé & Co. 1901. (38) 8°.
- Calwer, R.: Arbeitsmarkt und Handelsverträge. Frankfurt: Schnapper 1901. (39) 8°.
- Commercio, il, delle frutta fresche italiane all'Estero. Roma: tip. Bertero 1901. (127) 8°. — Minist. di agricoltura.
- Denkschrift der Handelskammer Bielefeld betr. den Zolltarifgesetzentwurf und den Entwurf e. Zolltarifs. H. 1: Beschlüsse zum Zolltarifgesetzentwurf. Bielefeld: Küster 1901 (22) 8°.
- Deutschlands Aussenhandel 1891—1900. Berlin: Baensch 1901. (15) 8°. 20 Pf.
- Dumas, A.: Le chemin de fer métropolitain de Paris. Paris: Chaix 1901. (183) 8°.
- Giretti, E.: Polemica intorno al dazio sul grano. Bologna: Tip. Garagnani 1901. (26) 8°. Estr. del GE.
- Gülpen, A. v.: Das Interesse des Mittelstandes an den neuen Handelsverträgen. Die Entartung des Kredits. Berlin: Walther 1901. (16) 8°. 50 Pf.
- Heinz, R. v.: Staffelzölle. Bern: Hoffmann & Co. 1901. (40) 8°. M. 1.25.
- Kimutatás a magy. kor. országainak területén levő vámhivataloknál az 1900. évben a behozatalban és a kivitelben vámkezelt árukról. Összeáll. a m. k. pénzügyminiszteri számvevőség jövedéki csoportja. Budapest: Államny. 1901. (123) 8°.
- Lohmann, F.: Die Entwicklung der Lokalbahnen in Bayern. Leipzig: Deichert 1901. (VII, 240) 8°. M. 6.50. — Wirtsch. u. Verwaltungsstudien 11.
- Maranghi, G.: L'Italia, i trattati di commercio e l'esportazione. Genova: 1901. (70) 8°. l. 3.—.
- Müller, P. G.: Die Entwicklung der subventionirten Reichs-Postdampferlinien. Leipzig: Luckhardt 1901. (IV, 42) 8°. M. 1.—.
- Ollech: Ueber Zölle und kleine Mittel zur Hebung der Landwirtschaft. Berlin: Walther 1901. (39) 8°. 50 Pf.
- Simons, G.: Die Brotfrage und die Brotantwort. 2. Aufl. Feldmühle: Simons 1901. (24) 8°. 25 Pf.
- Tunell, G. G.: Railway mail service: a comparative study of railway rates and service. Chicago: Lakeside Press 1901. (214) 8°.
- Uhlenhorst, M.: Kaufmann oder Schmarotzer? Eine Anklageschrift gegen den Handelsstand. Berlin: Nahmmacher 1901. (48) 8°. M. —.50.
- Vital, A.: Studie über die österr.-ungar. Handelsmarine. S. A. Triest: Schimpff 1901. (32) 8°. 1 K.
- Zusammenstellung der Zollsätze des Zolltarifentwurfs mit den geltenden Zollsätzen des allg. Tarifs und des Vertragstarifs. Hrsg. vom deutschen Handelstag. Berlin: Heymann 1901. (55) 2°. M. 1.20.
- Bardoux, J.: Le mouvement coopératif en France, d'après les récents Congrès des associations ouvrières de production. Rev. pol. & parl. 8.
- Hull, C. H.: Railway alliance and trade districts of the United States. Intern. Monthly, June.
- Kauffmann, H.: Grosseinkaufsgesellschaften deutscher Konsumvereine. SM 10.
- Matlekovits S.: A magyar kereskedelmi politika legközelebbi feladata. KS 9.
- Rohé, H.: Das kaufmännische Auskunftsvesen. ADR 9.
- Rouxel: Travaux des chambres de commerce. JE 9.
- Wiesinger, C.: Handelsverträge und Handelspolitik. ADR 9.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

- A**mtliche Nachrichten des Reichs-Versicherungsamtes 1901. 1. Beiheft: Statistik der Invalidenversicherung f. d. J. 1891—1899. Berlin: Asher & Co. 1901. (177) 4°. M. 5.—.
- B**olles, A. S.: American finance, with chapters on money and banking. Newyork: American Banker 1901. (11, 303) 12°. cl. \$ 1.
- C**oll, A.: Les unions et les fédérations des sociétés de secours mutuels. Thèse. Toulouse: imp. Berthoumieu 1901. (VIII, 176) 8°.
- D**elcourt-Haillet: Les caisses rurales. Valenciennes: imp. Dupuis-Lesne 1901. (72) 8°. 30 c.
- G**esell, S.: Das Monopol der schweizerischen Nationalbank. Bern: Wyss 1901. (42) 8°. 60 Pf.
- G**obbi, U.: La società di mutuo soccorso. Milano: 1901. (247) 8°. l. 3.—.
- H**önig, F.: Die österr.-ungar. Lebensversicherungs-Gesellschaften im J. 1900. Wien: Gerold & Co. 1901. (50) 12°. 1 K.
- K**iesselbach, S. A.: Die wirtschafts- u. rechtsgeschichtliche Entwicklung der Seeversicherung in Hamburg. Hamburg: Gräfe & Sillem 1901. (VI, 181) 8°. M. 6.—.
- K**rüger, E.: Die Gewinnquellen der Lebensversicherung. Frankfurt a/M.: Schnapper 1901. (XII, 119) 8°. M. 3.—.
- L**eitner, K. F.: Die private Versicherung im Dienste des Kaufmanns. Leipzig: Huberti 1901. (X, 126) 8°. Geb. M. 2.75.
- L**imann, C.: Die Ursachen der Krisis bei der National-Hypothekenkreditgesellschaft in Stettin, den Spielhagenbanken etc. Berlin: Simion 1901. (51) 8°. 75 Pf.
- P**ennetti, V.: Il problema sociale dell'usura in rapporto alle leggi penali. Napoli: 1901. (162) 8°. l. 5.—.
- S**chweizerisches Finanzjahrbuch, 1901. Jg. 3. Red. durch J. Steiger u. A. Berlin: Polytechn. Anst. 1901. (IV, 357) 8°. Geb. M. 10.—.
- (T**imes) The financial half-year. London: The Times off. 1901.
- W**alsh, C. M.: The measurement of general exchange value. Newyork: Macmillan Co. 1901. (594) 8°.
- Z**ustand u. Fortschritte d. deutschen Lebensversicherungsanstalten im J. 1900. Jena: Fischer 1901. (74) 8°. M. 2.40.
- A**ndrew, A. P.: Indian currency problems of the last decade. **QJE** 4.
- F**alkner, R. P.: The private issue of token coins. **PSQ** 2.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- A**nnuaire général des finances, publié sous les auspices du ministère des finances. 12e année, 1901—1902. Paris: Berger-Levrault & Cie 1901. (XII, 493) 8°.
- C**astillon, J.: Manuel-formulaire de l'enregistrement, des domaines et du timbre. 4e éd. Paris: Chevalier-Maresq & Cie 1901. (824) 8°. 8 fr.
- E**scher, C.: Der Finanzhaushalt der Stadt Zürich. Zürich: Orell Füssli 1901. (41) 8°. M. 1.—
- L**aur, E.: Die Stellung der Landwirtschaft zur Revision des aargauischen Steuergesetzes. Aarau: Wirz 1901. (39) 8°. 50 Pf.
- L**aurent, F.: La régie des tabacs en Autriche-Hongrie et en Italie. Paris: Berger-Levrault & Cie (1901.) (43) 8°.
- W**hitten, R. H.: Taxation of corporations in New-York, Massachusetts, Pennsylvania, and New-Yersey. Albany: University of State of New-York 1901. (188) 8°. 25 c.
- A**ckland, J.: The revolution in the incidence of taxation. Contemporary, May.
- R**ehm, H.: Das Budgetrecht des bayerischen Landtages. **ADR** 9.

11. Statisztika.

Ausztria.

- N**achrichten über Industrie, Handel und Verkehr aus dem statist. Departement im k. k. Handelsministerium. Bd. 77, H. 3: Berichte über die Handelsbewegung, sowie Bewertung der im J. 1900 ein- und ausgeführten Waren des österr.-ungar. Zollgebiets. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (LI, 314) 8°. 2.40 K.
- O**esterreichische Statistik. Hrsg. v. der k. k. statist. Centralkommission. Bd. 55, H. 4. Bd. 57, H. 3. Bd. 59, H. 1. Wien: Hölder 1901. 4°. — 55. 4. Statistik der Unterrichtsanstalten f. 1897/8. (XXXVII, 224)

7-60 K. — 57. 3: Der österreichische Staatshaushalt 1897 u. 1898. (III, XXV, 130) 4 K. — 59. 1. Statistik des Sanitätswesens im J. 1898. (II, XXXII, 248) 10 K.

Statistisches Jahrbuch des k. k. Ackerbauministeriums f. d. J. 1898. H. 2, Lief. 3: Die Gebarung und die Ergebnisse der Krankheits-, Mortalitäts- und Invaliditätsstatistik der Bergwerksbruderladen i. J. 1897. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (191) 4°. 4 K.

Franciaország.

Statistique de l'industrie minérale de la France; années 1899 et 1900. Paris: Dunod 1901. (12) 8°. — Extr. des Annales d. mines.

Magyarország.

Magyar statisztikai közlemények. Uj f. 28. k.: A magyar kor. országainak vasutjai 1897—1899. Szerk. és kiadja a m. k. központi statiszt. hivatal. Budapest: Athenaeum ny. 1901. (15, 182) 4°. 6 K.

Nagy-Britannia.

Abstract, 2nd, of foreign labour statistics. London: Darling & Son pr. 1901. (XI, 325) 8°. 1s. 4½d. — Board of Trade. Labour Department.

Német birodalom.

Dampfkessel-Explosionen während des J. 1900. Bearb. im kais. statist. Amt. Berlin: Puttkammer & M, 1901. (14) 4°. M. 1.—. Aus: Vierteljahrsh. z. Statist. des D. Reichs.

Statistik des Deutschen Reichs. Hrsg. v. Kais. statist. Amt. Neue F. Bd. 133. Berlin: Puttkammer & M. 1901. 4°. — 133: Statistik der Krankenversicherung i. J. 1899 (IV, 39, 191). M. 5.—.

Svájcz.

Schweizerische Statistik. Hrsg. v. statist. Bureau des eidg. Departements des Innern. Lief. 128 u. 129. Zürich: Orell Füssli 1901. 4°. — 128: Ehe, Geburt und Tod in der schweiz. Bevölkerung 1871—90. Tl. 3. 1: Die Sterbefälle (45, 198). M. 8.—. 129: Pädagogische Prüfung bei der Rekrutierung 1900. (7, 16). M. 2.—.

12. Osztályozatlan.

Guntton, G. a. Robbins, H.: Outlines of political science. New-York: Appleton 1901. (228) 12°. 75 c.

Hollitscher, J.: Das historische Gesetz. Zur Kritik der materialistischen Geschichtsauffassung. Dresden: Reissner 1901. (VIII, 134) 8°. M. 3.—.

Jelentés a Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség 1900. évi működéséről. (Függ.: A szocialista munkásmozgalmak az 1900. évben (245—582). Budapest: Orsz. közp. közs. ny. rt. 1901. (582) 8°.

Isaieff, A. A.: Socialpolitische Essays. Stuttgart: Dietz 1902. (351) 8°.

Loria, A.: Die Sociologie. Ihre Aufgabe, ihre Schulen und ihre neuesten Fortschritte. Uebers. v. C. Heiss. Jena: Fischer 1901. (IV, 112) 8°. M. 1.—.

Martin, L.: Droit commercial et législation industrielle. Paris: Dunod 1901. (675) 8°.

Meszleny A. Magánjogpolitikai ta-

mulmányok. Kül. tek. a magyar ált. polgári törvénykönyv tervezetere. Budapest: Politzer és fia 1901. (224) 8°. 5 K.

Narodj, D.: Poverty and Un-British rule in India. London: Sonnenschein 1901. (692) 8°. 10/6.

Nelken, F.: Die deutschen Handwerker- und Arbeiterschutzgesetze. Mit Erläuterungen. Berlin: Springer 1901. (XX, 1176) 8°. M. 18.—.

Shaw, W. H.: John Ruskin, ethical and religious teacher. London: Simpkin 1901. 8° 1 s. net. — Univers. Ex-tens. Lectures.

Széchenyi J. gr.: Hitel. Szemelvények. Bev. és jegyzetekkel ellátta Gyulai Á. Budapest: Lampel 1901. (126) 8°. 60 f. — Magyar Könyvtár 238/9.

Watson, E.: Municipal activity in England. PSQ 2.

Magyar kivándorlók Canadában és Romániában.

A magyar közvéleménynek gyilkos közönye immár nagy lassan tünedezni kezd s apránként kinyilik szemünk, hogy meglássuk országunknak legnagyobb sebet: honfitársaink kivándorlását, melyet nem egyszer vészes elzüllésük követ. A kisebb s szakadozottabb népmozgalmi áramlatokról, bár ezeknek is rendkívüli a fontosságuk, nagyon keveset tudunk ugyan még mind máig, de máris három nagy kivándorlási áramlatot látunk tisztán: egyet, mely Észak-Amerika felé, másik, mely Romániába viszi-csábítja a magyarokat, míg a harmadik ág Szlavóniába özönlik. Lehet, hogy nemsokára több világosság fog derülni a negyedik kivándorlási mozgalomra is, mely Dél-Amerika exotikus országai felé viszen, de ennek a tüneménynek még nem akadt magyar kutatója.

A Közgazdasági Társaság többrendbeli felolvasást tartott már az amerikai kivándorlásról, s épen a Közgazdasági Szemle volt az, melynek felszólítására tavaly s idén két tanulmány jelenhetett meg a székely kivándorlásról. Ekként csak kitűzött irányunkat követjük, mikor kiadjuk ama két érdeemes dolgozatot, melyeket magyar kézből Canadából s Romániából kaptunk. Ha irodalmi feldolgozásuk nem tartja is meg mindenütt a tanulmányok szoros formáját, tudósításaik s eszme-ébresztéseik nem mindennapiak. Kiadjuk őket egymásután, azzal a magyarázattal, hogy canadai írónk maga is kivándorolt magyar, galaczi munkatársunk pedig ottani consulatesunk tisztviselője.

A magyar kivándorlók Canadában.

Ha kivándorlóink helyzetét szemügyre vesszük, s az e téren haladottabb államok kivándorlóival összehasonlítjuk, úgy e tekintetben a legszomorúbb eredményre jutunk, — mert kivándorlóink sorsa nem egyéb, mint azok fosztogatása.

Ha a kivándorló úti célját a külföldön levő rokonai, ismerősei vagy a kivándorlási ügynökök által megválasztotta, megkezdődik az útlevél után való járás. A körjegyző, a ki a személyleirást állítja ki, az ezt kérő féltől először is némely helyen egy pár kacsa, lud, pulyka, potyka vagy egy nyul társaságában látogattatik meg. A jegyző a haza, a szülőföld és a törvény tilalmáról tart az illetőnek egy épületes prédikációt, őt lépésének megfontolására intve, — az idény szerinti tárgyat megtartva, — a felet szépen haza igazítja. A helyzet mindinkább kényszerítő hatalma által üzelve a fél egy pár hét múlva új tárgyak társaságában, a jegyző urnál újra megjelenván, attól a főbíróhoz utasittatik, megigérvén közvetítését e magas forumnál. A főbírónál a fenti jelenet egyszer-kétszer ismétlődvén, ez a felet a jegyzőhöz — kivel időközben értekezett — utasítja. A fél ott újra, de nem üres kézzel megjelenván, a jegyző »személyes jóindulatból«, »családja, gyermekei iránti tekintetből«, »kivételesen« a személyleirást 2—3 hónapi huza-vona után végre valahára ki is adja, s a fél nagy örömmel siet a községi bíróhoz azt hitelesíttetni. A község érdemes birája a kishatalom, — a legtöbb esetben még sógor vagy koma is, — ő nem kap semmit — de nem is tart igényt reá. Teljes tudatában hivatalos kötelességének, s azon önérzet és felelősségtől áthatva, mely őt a községi pecsét használata közben megszállja, csak arra van körültekintő gondossággal, hogy úgy neve aláírása, mint a pecsétlenyomat lehetőleg tiszta legyen. A fél a már hitelesített személyleirással, hogy a főbíró még hivatalában érje, mi rendesen csak délhez közel eső órákban lehetséges, — másnap reggel a járás székhelyére siet. A véletlen körülmény úgy hozza magával, hogy a községi bírónak is akkor akad hivatalos dolga »bent az uraknál«, no meg, hogy a felet igyekezetében segítse, vele megy, ki is becsületnek találván a kíséretet, a »bajok« elvégzése után vendégét a kellő tisztesség tudással egy kis villásreggelire, s fél liter borra meginvitálja, ki azt véget alig érő szabadkozás után el is fogadja. Hazatérve a bíró nem feledvén el a 70 krajczárnyi napi díj bejegyzését a községi költségvetésbe, sem a megkimélt soron levő »forspont« vagy az újabb magyar nyelvezet szerint »ordonáncz«-ostól egy pár szivar, s egy pár pohár sör biztosítását a már a kivándorló által helyette lerótt »közszolgálat« fejében. Ezek az én saját, valamint az itt levő honfitársaim tapasztalatai »páratlan« közigazgatási rendszerünkről.

Az útlevél a hitelesített személyleirásnak a főbíró kezébe való átadás, bélyegilleték lefizetése után 2—3, ennek megszerzésére meg-ejtett kezdőlépéstől fogva 4—6 hónap múlva megérkezik s ha az illető katona-adót fizet, ennek még összes hátralevő éveinek megfizetésével végre az a kivándorló kezébe jut. Ezen nehézségek, költségekkel egybekötött megszerzése az útlevélnek, — az ügynökök biztatása, hogy az a katona-, cselédkönyv, keresztlevél birtokában felesleges — igen sokakat arra bírják, hogy útlevél nélkül hagyják el

hazájukat, mely ugyan legtöbbjének ha sikerül is, némelyike drágán fizeti meg az útlevel megszerzésétől megtakarított időt s költséget.

Minden rendben lévén, részint a fájdalom, a bánat, a szegyen-érzés elpalástolása, részint az útlevel hiányában lehetőleg éjjeli vonatot használva megindul az utazás. Hazánkból a kiadott útlevelek s egyéb adatok szerint a kivándorlás főleg Romániába s Amerikába irányul. A Romániába kivándorlók nagy része a román nyelvet bírva, a román szokásokat ismerve, nincs annyira a fosztogatásnak többé, ha hazáját elhagyta, kitéve, mint a tengert átszelő. A Romániába kivándorlók legnagyobb része leány és székely földműves, s mezei munkás, kiknek számát meghatározni nem lehet, mert legtöbbje a határ-hegység »tolvajút«-jain szökik át. A gyászvirágokról annyit tudok, hogy ez államban jutnak a legnyomorúságosabb sorsra. A székelyek közül többen csak nyári munkára jönnek ide, de sokan mint cselédek, munkások itt meg is telepednek, szétszórva az oláh-ság közt, idővel úgy ezek, mint gyermekeik a magyar iskola hiányában eloláhosodnak.

Az Amerikába kivándorlók legnagyobb része a német kikötőkön át veszi útját. Az ide utazó, útlevelel utas bíró több-kevesebb nehézségek után szerencsésen el is jut háborítatlanul, de sok esetben nem így az, a kinek útlevele nincs.

Budapesten a központi indóházból a rendőrök nem egy ízben tolonczoltatják ezeket vissza illetőségi helyeikre. Több itt levő (Canada) kivándorlónkkal ez két esetben megtörtént. Harmadszor sikerülvén a szökés párosan, Zólyomon felül, közel a határhoz, a vasuti kalauz ezektől fejenként 10—10 forintnyi »bánatpénzt« szedett, ennek le nem fizetése esetén feljelentéssel, visszatolonczolással fenyegetődzvén. A felek, hogy ez ideig kiadott költségeik kárba ne vesszenek, s hogy céljukat elérjék, azt meg is fizették. Ezek Zicsifalváról valók voltak, s név szerint is megnevezhetném őket. Bécsben a magyar kivándorlóval nem törődnek. Ezen tapasztalás az otthon maradottakkal közöltetvén, az útlevelnélküliek Budapest elkerülésére kanyarodót csinálva Bécs, Prága, Lipsének vagy a szintén szabad levegőjű Zágrábon át olasz, francia kikötőknek veszik útjukat.

Már Bécsben, vagy a porosz határ felé utazó odaérésekor, mindjárt lelketlen ügynökök kezébe kerül, s a »legközelebbi csatlakozás«-ig szállásokra kalauzoltatnak, mely szives útmutatás az illetőnek rendszeren 1—2 forintjába kerül. Átlépve a határt, idegen országba jut, melynek sem nyelvét, sem pénzegységét nem értvén, útközben élelmi szükségleteinek beszerzésénél, Berlin, Lipcse stb. városokban az átszállás nehézségei után azon tapasztalatra jut, hogy nemcsak a váltó, hanem a váltópénz is kamattal jár!

Bármely kikötőbe érkezve, ott a hajóügynökök által a legudvariasabban fogadtatnak, ezek által a kivándorlási csarnokba, vagy magán szállásra vezetvén. A hajó elindulása előtt legalább két nappal kell az utasnak oda érkeznie, ez idő alatt az ügynökök a becsapás minden elgondolható módját gyakorolják a kivándorlón, melyeknek egyenkénti leírását a rövidség kedvéért itt elhagyom.

Hajóra kerülvén végre, ki-ki a maga úti célja felé halad.

Habár Argentínia, Brazília a kivándorlónak igen kecsegtető feltételeket ígér, az ide kivándorlók legnagyobb része a lélekkufárok

árúczikke, kikről csak annyit tudok, hogy e két államban van a legtűrhetőbb sorsuk. Telepeseink vagy kivándorlottjainkról semmi más tudomásom nincsen, minthogy 1895-ben Magyar- és Szlavonországokból ca. 900-an vándoroltak ki Olaszországon át Braziliába, s ezek ennek belsejébe vitettek minden közlekedéstől távoltage, még leveleiket is felfogva, a legrosszabb sorsra jutottak, s többen, kik 2—5000 frttal hagyták el hazánkat, Braziliából hazaszökve, otthon mint munkások tengetik most életüket. Az Argentiniába kivándorolt canadaiak rokonaitól az ottani állapotokról jót, de hazánkfiairól semmit se hallottam.

Kivándorlóink 60% az Egyesült-Államokba megy, de újabban megindult hazánkból a kivándorlás Canadába is.

Nézzük először az Uniót. Ha az ide érkező egészséges, s a bevándorlási feltételeknek megfelel, úgy a bevándorlási épületbe vitetik. Itt a csempészet ellenőrzésére átmotoztatván, megóvás czímén minden garasnyi pénzét elveszik, nem egy izben a szoknya aljából bontván ki azt, ki nem bocsátják az illetőt, míg hozzátartozója (ha ügynök is) czímét felmutatni nem bírja.

A ki a hivatalos inquisition átesett, már most bemehet (New-York) az ígért földre. Itt kikötve, a Battery-téren csoportokba vergődve tanakodnak a kezdet kezdetén. A »honfitársak« csakhamar segítségül jönnek.

Sokan egészen kifosztva a szegények házába kerülnek, s innen hivatalból állítják őket munkába, s olynemű, oly módon fizetett munkát kénytelen az ilyen elfogadni, a milyet kap, s csak miután a legnagyobb nyomorra jutott, a legterhebb munkával küzdheti fel magát. A legszelidebb, legjobb indulatú is a saját maga nehézségein okulva, a megélhetés önérdékétől vezetve önzővé válik úgyannyira, hogy ha valahol jó munka kínálkozik, volt községbeliit is félrevezeti, hogy azt önmaga kaphassa el. Szerencsések az olyanok, kik rokonságukhoz jöve (ezek száma legnagyobb) ezek jó akaratát, kalauzolását vehetik igénybe, mert itt már a »familia« érdeke érvényesül az ugyanazon falubeli másik család ellen, versenynyé tévén az iparkodást, szorgalmat, a kettő közül ki az életrevalóbb, melyik fél bir többet szerezni. Oly dolog ez, melyet ha hazájukban tettek volna meg, sok esetben a kivándorlás feleslegessé tette volna. De a megfeszített munkásságot, a szerzésre való törekvést sehol oly jól nem tanítják, mint az Unió és Canada területén.

Ha a hazába visszatérő volt kivándorló anyagi eredményén kívül e két elsajátított tulajdont is magával viszi haza, úgy ez sem megvetendő nyereség.

Az unióbeli magyarság képvisellete Stockinger kinevezéséig nem a legjobb volt. Az ő ideje alatt ez lényegesen javult, de ennek Londonba való áthelyezésével az unióbeli magyarság érdekének képviselleti ügye félő, hogy a régi kerékvágásba fog visszaesni, mert sajnos, a magyarok közül kevesen lépnek a diplomatiái pályára, melyen működve pedig úgy hazánk specialis, mint a külföldön tartózkodó magyarság ügyeit jelentékenyen előremozdithatnák, mert consulátusaink emberei rendszeren németek lévén, ezek a magyarsággal nem törődnek, sőt nem egy izben ellenséges állást foglalnak el ezekkel szemben. Kivánatos, hogy ez ne történjék.

Ennek magyarázatául szolgáljon még az, hogy az egyes lapok

önző érdeke által, hogy az egyesületek legtöbbször hivatalos lapjává válva, előfizetőinek számát szaporítsa, s ezáltal vezérszerepet játszik — a valódi hazafiság rovására az álhazafisággal üzérkedve — a magyarság — melyből egyik tősgyökeres hibájánál fogva az összetartás, a szövetkezésre való hajlam úgy is hiányzik, — megbontatik, szétforgácsoltatik. Így megoszlott a bridgeporti »Magyar szövetség« is, s új szövetség alakult.

E tekintetben az unióbeli magyarság helyzete hasonlít a bukarestiekéhez, csak hogy míg azoknak vagyonuk, házuk, telkük, könyvtáruk van — az unióbeli szövetségeknél ezek egyike sincs meg! De némi tekintetben az 5 magyar lap azért, ha mindjárt álhazafiságból is, de a munkaszerezésnél, egyik-másik ügyes bajaiknak elintézésében ha nem is díjtalanul, mégis segítségére vannak a magyarságnak, így a magyar lelkészek is.

A lapok főérdeme — ha nem is önérdéknélküli — a magyar szellem, a magyar haza szeretetének ápolása. Van az itteni magyarságnak már 72 kölcsönösen biztosító, betegsegélyző, dalegyesülete, több különféle hitfelekezeti egyháza, s a mi leginkább fontos, három magyar iskolája.

Anyagi tekintetben az ide kivándoroltak eredményéről, ha eleinte a kezdet nehéz is, de végül jót mondhatni. Az Unió főleg a termelő nyers erőnek magasabb bérért való értékesítése céljából kivándorlottaknak — a munkásoknak színhelye, s hogy ez kellő mértékben megtörténik, bizonyítják az Unióból hazánkba a munkások által haza küldött, a postaigazgatóságaink által kimutatott összegek, — melyek évenként ma már évi 10 millió forintra rugnak.

De hovatovább itt a napszámos helyzete a százezreket kitevő szegénység bevándorlása által is mindinkább nehezebb lesz, munkája idényszerűvé válik, több esetben szünetelni is kénytelen.

Az Unió intéző körei nem jó szemmel nézik, hogy hazánkfiai csak azért jönnek ide, hogy innét a pénzt Magyarországra küldözzessék. Ezért akar úgy intézkedni az Unió kormánya dr. Doty ur által, hogy a szegény pénznélküli, a pénzt a köztársaságból kiszállító, yankeek közé a tapasztalat szerint be nem olvasztható nemzetiségekhez tartozók bevándorlását megnehezítse. De nem lehetetlen, hogy ezen kívül üzleti háttere is van a dolognak, mert a yankee úgy csinál pénzt, a hogyan tud, érvényesülvén itt a szó legteljesebb értelmében az az elv: a cél szentesíti az eszközt.

Ha ezen intézkedés megtörténik, semmi esetre sem lesz kihatás nélkül kivándorlóinkra, nem mintha ezzel hazánkból a kivándorlás egyszerre elvágatnék, hanem kivándorlóinkat még jobban fogják fosztogatni, vagy azok más államban is megtalálhatván megélhetésüket, többfelé oszlanak, vagy pedig oly kikötőkön át, melyekben ezen tervezett akadályok nem lesznek meg, sok költséggel, de egészségügyi akadályok nélkül Canadán át fogják útjukat az Unióba venni, — mert nagy mester a szükség — no meg a kivándorlási ügynök!

Canada a róla, de különösen nyugati államairól (Manitoba, Assiniboia, Saskatchewan, a két Alberta, Athabasca, Britt-Columbia) keringő kisebb-nagyobb mértékben téves hírek elosztatására, azoknak a legjobb világításba helyezett megismertetésére mindent elkövet, hogy ez által az Európából kivándorló néparadatot óriási kiterjedésű, de néptelen nyugati területeinek betelepítésére, mezőgazdasági termelésének emelésére megnyerje.

Hogy ezen törekvése nem sikertelen, bizonyítják úgy a bevándorlási, mint a mezőgazdasági, kiviteli adatok, melyekből látható, hogy a bevándorlás évenként 40.000 lelken felül van, látható, hogy e közel 6 milliányi nép a számát 14-szer felülmuló Unióval a versenyt felvéve, ennek az angol piacon a gazdasági termékekkel érzékeny versenyt csinál. Ezen birodalom a kivándorló számára minden körülményt egybe foglalva oly előnyöket biztosít, minőket tudomásom szerint a földgömb egyetlen állama se manapság, kívánni valót csak éghajlattani szempontból hagy, lévén a tél kemény és hosszú. A nyugati területek még új államok lévén, az ipar itt még kevés. Ámbár a munkás is találhat foglalkozást jó bérért, de ezen nyugati területek buja gazdaságú, s, még soha nem szántott földje a megkezdésre elegendő tőkével (1.500—2.000 frt) bíró gazdát s az ekét várja, s az ingyen adott 160 acre (110 kat. hold)-nyi »homstead« mely szabadon választható, — ingyen széna, fa, legelő, halászat, vadászat — ad nemcsak a megélhetésre, de a vagyonosodásra is elég alkalmat. Az itteni éghajlathoz s körülményekhez megfelelően gazdálkodva pénzvesztés lehetetlen.

Ezen imént említett rendkívül előnyös feltételek ugyan a kivándorlók megnyerésére igen alkalmasak, de lássuk már most, mennyire veszik hasznát ezen nyújtott előnyöknek a magyar kivándorlók.

Az európai continensen a fosztogatáson, az oczeán átszelésével a tengeri út kellemetlenségein átesett Canadába iparkodó kivándorló, ha New-Yorknak jön, az ottani honfitársak fogásait egy is alig kerülheti el, azonkívül a német kikötők »legbiztosabb, leggyorsabb« hajóinak igénybevétele által a hajójegy fejenként legkevesebb 10 forinttal többbe kerülván, a New-Yorktól Montrealig a vasuti jegyért fizetendő 25 frtnyi költségtöbbletbe verődik személyenként, — nem számítva az Unióban podgyászanak feltörését.

Montrealba érve, s a bevándorlási hivatal által nyakon csipetvén, hogy a »zöldnek« se ideje, se alkalmá bizonyos kétes értékű ismeretségek s tapasztalatok szerzésére ne legyen, de főleg, hogy a bevándorlási hivatal politikájának ártó felvilágosítást ne kapjon — az itteni bevándorlók házában a külvilágtól lehetőleg megóva tartatik a legközelebbi vonat indulásáig.

A hajóról Quebecben közvetlenül canadai partra szálló dolga jobb, mert a fenti, összesen fejenként 35 frtnyi utazási többlettől, a bevándorló podgyásza vámmentes lévén, ennek feltörésétől, s a canadai rendőrség dicséretére legyen mondva vagy talán azon körülménynél fogva, hogy talán még nem találta érdemesnek egy »honfitárs« se e kikötőt üzlet színhelyévé tenni, ezektől is megmenekül. A hajóból való kiszállás után a kivándorlók utazási pontjuk szerint csoportokra osztatnak — a nyugati államokba utazók per »Winnipeg« csoportosítatván, azok podgyászjegyeik, nehogy valamelyik azzal talán visszaéljen, elszedetvén, a már készen álló helyi közlekedésre használt kis csavargözösbe berakatnak, s a hatalmas Szt.-Lőrincz folyón átkelve annak baloldalán levő, kizárólag a bevándorlók által használt indóházba kísértetnek. A málhajjegyek elszedésével a hajóstársaság érdekei, a mint látni, meg vannak védve, de nem úgy a kivándorlóké.

Az európai kikötőből való elindulása előtt a hajóstársaságnak átadott podgyászat a kivándorló úgy Montrealban, mint Quebecben

a vasuti állomáson, hova mérlegelés és csekkelés végett szállított, az indulás előtt itt látja először újra.

S ha a podgyász nincs itt? A legnagyobb jajveszéklés sem teremti azt többé vissza, mert a málhalevél már át van adva és sok esetben a kivándorló egyetlen vagyonát tevő egyetmása így örökre elvesz.

Igy károsultak meg Kerék és Meiszter nejeik, s többek is.

A quebeci bevándorló-indóháznál vasutra szállva, útközben Szt. John állomáson a Montrealból jövőket felvéve, itt magukat érlelmi szerrel ellátva, — útközben csak viz és szén felvételére állván meg, — megindítatnak nyugatnak az innen »csak« 2450 kilométerre fekvő Winnipegre, hol a bevándorló hivatal emberei által az itteni bevándorlók házába kísértetnek, a hol, az étkezést bele nem értve, nyolcz napi ingyen szállást kapnak.

Itt aztán a magyar bevándorló igazán meg van akadva — a szó teljes értelmében elhagyatva, — nem lévén Canadában se magyar hirlap, se magyar egyesület, se Winnipegen consulátus — s a jelenben egy tolnamegyei német órás és rajtunk kívül más magyar sincs.

Magam is csak 9 hónapja hogy itt élek és sok esetben, mikor szükséges volnék, nem lehetek itthon, mert nekem is a kenyér után kell nézni, de ha itthon is vagyok, a bevándorló hivatal jól ismerve gondolkozásmódomat, ha teheti, a bevándorlókat előlem eldugja.

Kihez forduljon már most az ügynökök által terjesztett röpiratokkal ide csalt kivándorlónk? Ki ad ezeknek segédkezet a »homstead« kiválasztásában? Ki adjon ezeknek a csupán magyar nyelvet beszélőknek felvilágosítást a nyugati államok óriási területeinek nagy változatosságánál fogva tudni annyira szükséges talaj, éghajlati stb. viszonyokról, az itt követendő gazdasági rendszerről, vagy az egész birodalomban vásárok nem lévén — a gazdasági eszközök, használatok bevásárlására?

Senki!

Consulátusunk innen 2500 kilométerre van Montrealban. Consulunk Schulze Ede igen szivélyes öreg ur, s személyét nem kívánom a legkevésbé is sérteni azon tény fölemlítésével, hogy nem is osztrákmagyar alattvaló, hanem stettini születésű porosz; 59 éve lévén Canadában, yankee-ideákkal telt el, s e két körülményt s azt, hogy a magyar nyelvet nem bírja, tekintetbe véve, ha valami speciális érdeket a magyarság iránt nem tanusít, én természetesen találom.

Canadában az Uniohoz hasonlóan a szélsőségig menő párturalom van.

Ezen pártérdekből kiindulva, a bevándorlók tekintet nélkül ezek jövőjére, az uralkodó párthoz tartozó oly városok környékére vitetnek, melyek szavazatát megtartani, vagy olyanokéra, melyekét megnyerni óhajtják, adván azoknak kereskedelmi forgalma fentartására, nagyobbítására százával termelőket és fogyasztókat.

Ezen »üzleti« pártérdek kifolyása az, hogy az uralkodó párt a különféle vasuti társaságok politikai szövetségének biztosítása vagy megnyerése céljából a bevándorlókat tekintet nélkül ezek sorsára az ily vonalakra igazítja, ez által kiszolgáltatván azokat teljesen a vasutak érdekeinek, melyek által oly vidékekre vitetnek, hova angol bevándorlót, ki a nyelvet bírva akár a hirlapokból, akár a lakosoktól tájékozást nyerne, nem kaphatnak.

A bevándorlási hivatal ezen politikáját vannak hivatta előmoz-

ditani az idegen — az angolt nem értő finn, islandi, de főleg az orosz, az ausztriai ruthének, a magyarokat szállító ügynökök, kik ezen munkájukért fejenként megállapított commissionális díjat kapnak.

Ezen módon alapítottatott egy Döry által a tótokból álló »Hunus Vallay« telep.

Igy alakítottak a jelenleg New-Yorkban tartózkodó gróf Eszterházy Pál (igazi nevén Grün Mór) által a whitewoodi állomástól 35 mérföldre fekvő »Eszterház«, »Kaposvár« telepek.

Igy jött létre a Kovács János — volt temesvári később pittsburgi (Unió) református lelkész — által a yorktoni állomástól 15 mérföldre fekvő »Otthon« telep, melynek az illető lelkésze is volt, de a canadai színódától való megrovása s az ez által addig neki adományozott 400 dollárnyi évi segélydíj megvonása, volt hiveinek tőle való elfordulása s ezeknek vallásukból való kitérése után Kovács egészen a bevándorlásnak adta magát s az ugyanazon telepen élő Konyha Ferencz volt adjutánsával meghasonlva, most a »Beaver Hill's« telepet népesíti. Konyha pedig más irányban dolgozik a saját számlájára.

Igy vitettek el a vasuttársaság által az atlanti parttól 4300 kilométerre fekvő »Red Deer Lake« telepre »magnak« Kerék, Meiszter, Broz és Krisztián — összesen 22 lelket számláló családok — de eredménytelenül, mert ezek 17 mérföldre lévén a vasuttól, az amúgy is száraz, fagyos vidékről eljönni kívánnak.

Igy »vezéreltettek« el bánáti (Zichifalva, Bethlenháza stb.) németjeink a »Szt. Pál« és Reginától délre eső, ezek által alapított »Zichydorf« községekbe.

Ezen bevándorlási politika előmozdítására jött az 1899. évi magyar bevándorlás főalakja is: Zoltán von Rajcs s még két, valószínűleg az ittlelvő honfitársaik által kihivott zichifalvi »delegátus« is: Jakob Noel, Peter Bartel. Ezen személyiségekről soron kívül alább óhajtók megemlékezni, vázolván ezek idei s jövődöbeli munkálkodását.

A már több ízben említett módként vitetett el e tavaszon 18 személyből álló bevándorló csapat (Botrágy, Beregmegye) Whitewood állomásra megtelepítés végett. De ezeket itt szerencsére láthattam s röviden tájékozhattam az itteni viszonyokról, címemet adván ezeknek, hogy ha baj lesz, forduljanak hozzám.

A whitewoodi állomáson kirakatra, egy ott élő magyarnál huzódtak meg s ott voltak mintegy nyolcz napig, mig hozzám fordultak.

En nyomban sürgönyöztem egy whitewoodi ismerősömnek (a helyi lap szerkesztője s képviselő), kérve őt honfitársaim munkába helyezésére a farmereknél, másrésről a Canadai Pacific-vasut bevándorlási hivatalnokához fordultam, sürgetve a vonalukon levő magyarok számára bárminemű munkát is. Ez azután sürgönyileg értesítette az ottani állomásfőnököt, de magyarjaink az időre már foglalkozást kaptak kielégítő bér mellett.

Később földet, »homstead«-et óhajtottak foglalni. Sajnos, hogy én nem vagyok oly anyagi helyzetben, hogy e tekintetben is segítségükre lehettem volna útra kelni s alkalmas földet kiválasztani.

Minden áron rossz vidékre akarják őket erőszakolni, vagy Whitewood mellett ingyen föld már nem lévén, csak a vasuttársaságé, ezek amortisationális vételére akarják őket kényszeríteni. Ha pedig

ezt megtéve, esetleg ezen vállalkozásba belebuknak, további sorsukkal senki sem törődik; de a vasuttársaság elérné célját, mert ily üzlet mellett csinálna csak igazán pénzt, a mi a bevándorlók fel- és kihasználása révén főcélja.

Ezen két dologtól meg akarván őket óvni, az itteni bevándorlási biztoshoz elkövettem mindent, hogy őket Whitewoodból kimentve lehetőleg jó vidéken megtelepíthessem.

De nem használt ott se kérés, se könyörgés, se ijesztgetés, se csselfogás, pedig ezek mindegyikét megkísérlettem.

Cselül használtam, a leggyöngébb oldalukat érintve, a következőket: Szabó otthoni ösmerősei által intéztessen egy levelet a bevándorlási irodába, hogy sokan akarnak jönni s megbiznak engem és Szabót, hogy keressünk számukra helyet s ha ilyet megfelelőt találunk, úgy jönni fognak. Megtörtént, 56-an irták alá, de hiába.

Elvégeztetett, hogy magyarjainknak vagy vasuti földet kell venni, vagy egy köves, rossz helyen megtelepedni.

Segíteni nem bírok tehát ez idő szerint rajtuk, de megtartóztattam őket ezek mindkettőjétől, s biztatom őket, hogy a magyarság ügye rendezve lesz, legyenek türelemmel s dolgozzanak az ideig. Szabó egy farmot feléből bérelt volt ez évben. Ezen remény táplálja őket s addig is felhasználva az időt, pénzt keresnek.

Igy szállítottak »nyugatnak« a lapokból vett értesitésem szerint 74 »Hungarians« november és deczember hónapokban, de hogy hová vitték őket, azt nem tudom, sem a legutóbb jött 67 bánáti német sorsát.

Zoltán von Rajcs — az afrikai expedíciójáról hazánkban ismeretes Inger Szoliman kebelbarátja — Budapestre költözött, hol is saját mondása szerint az 1896. kiállítás tartama alatt a kiállítási téren a debreczeni csárdát, a Nefelejts-utczában egy vendéglőt tartott. Vagyonát vesztve New-Yorkba ment, hol egypár hónapi tartózkodás után egy sörcsarnokot nyitott. Ezen üzlet nem prosperálván, azt egy újonnan jött honfitársunk nyakába csapva, nagyurason öltözve 1898. év november havában beállított egyenesen az Ottawában székelő belügyministerium államtitkárához, mint a bevándorlási osztály főnökéhez, magyar írónak adván ki magát ki azért jött, hogy Canadát megismerje, azt leírja s a Magyarországból kivándorlókat itt megtelepítse.

Egyéb se kell a bevándorlási osztálynak itt.

Volt becsület mindjárt, véget nem érő s több, mint nekem abból az O. M. G. E. ajánló levele daczára kijutott. Ellátták őt itt ajánlólevéllel a bevándorlási biztoshoz Winnipegre s ezáltal az egyes államok kormányzóihoz s a vasuttársaságokhoz, s ez utóbbiak ingyenjeggyel az egész nyugati államok területének minden vonalára. Fizették szálloda-, fuvar- s egyéb mindennemű költségeit, elküldték a banffi fürdőbe s így utaztatták hazánk e nagy íróját jó két hónapig a vastag hóréteggel takart nyugati területek megismerésére, leírására!

Az igaz, az amerikai bőkezű, ha jó üzletet kínálnak neki és kedve szerintit.

A belügyministeriumban reám figyelmessé tétetvén, ez útjában meglátogatott engem is akkori tartózkodási helyemen, Wetaskiwinban.

Útja befejezése után Rajcs New-Yorkba ment bevándorlók toborzására, hol e célra felolvasást tartott, de eredménytelenül, mert ott élő »érett« honfitársaink alighanem érezték a háttérbe rejtett szán-

dékot s senki sem jött más, mint egy az anyja által kísért leány, (Filotás Dániel volt debreczeni lakos neje és leánya), ki is befolyása által az itteni bevándorlási hivatalban mint magyar tolmács és levelező nyert alkalmazást.

Rajcs április hóban Winnipegre visszatérve az itteni kormányt már nem birta ámitani annyira, mert én időközben úgy a bevándorlási biztost Winnipegben, mint a belügyi osztályt Ottawában Rajcsra figyelmessé tettem, humbugistának bélyegezve őt. Ez ugyan a kormányt a pénzzel elővigyázóvá tette, de nem szakított Rajcsral.

Rajcs célja volt Prince-Albert — Saskatchewan állam fővárosa vidékén levő Chamastapakin indián reservatio földjeit a magyar stb. bevándorlók által megvétenni és ott telepet alkotni — ezáltal úgy a kormány-, mint a város- és vasutársaságtól hasznot húzni.

Ő községet akart alapítani. E célra egy a várostól 20 mérföldre eső helyen a prairiet házhelyekre osztotta fel, a telepések mindegyikétől 30 dollárnyi házhelypénzt szedve, melyet id. és ifj. Kocsonyai és Kreneisz András budapesti lakosok kijövetelök előtt hazulról megküldtek neki, a három személy utáni 90 dollárt kiegészítvén 100-ra.

Első jövevények voltak Bornemisza és Angyal, kik (Hajdú-Nánás-Nádudvar) Winnipegre érve, az Otthon-telepre mentek, ezt megnézni s az itt élő Stanik Lajossal kocsin indultak el az innen 160 mérföldre fekvő Prince-Albertre s kik ezen útjukban egy késői hózivatar »blizzard« által utóléretve, majdnem hogy elvesztek az amúgy is teljesen lakatlan prairien. Nemsokára megjött Kladrobotz András újpesti kőfaragó is a telepre. A házhelyekből összegyűlt pénz a község közös tulajdonát volt hivatva képezni. A telepéseknek pénzük nem igen lévén, egy pár ló, szerszám, kocsi, eke stb. bevásárlására Rajcs az ottani (Prince Albert) vendéglőstől, Wittamantól »pénze megérkezéséig« 300 dollárt kért, aláíratván ennek biztosítására a váltót a telepésekkel. Meglévén a fogat stb. ezek megkezdték a gyeptörést, a közös munkát. De Kovács haragból, hogy Bornemisza és Angyal nem az ő telepjére hozták a Hajdú-Nánás-Nádudvar stb. községekből várva-várt 6—800 kivándorlót s hogy Rajcs a telepítéssel rajta ki ne fogjon, a nevezett két egyén az Otthon-telepen tartózkodván, azoktól illetőségük helyét stb. kivéve, irt azok illetőségi helyére a tanítóhoz, elriasztván a népet a kivándorlástól.

Irigységből, de jót tett ezen emberekkel!

Bornemisza neje megküldte e levél másolatát férjének Prince-Albertre, de nem az ettől kért pénzt! Időközben megjött ifj. Kocsonyai anyjával s Kreneisz nővérével is a telepre, de két napi tartózkodás után azt elhagyván, bementek a városban élő Rajcshoz, a házhelypénzt ettől visszakövetelték, de Rajcs vagy nem tudott, vagy nem akart fizetni, pénzének megérkeztéig várakozásra kérte őket s a legközelebbi vonattal, podgyászát visszahagyva — Winnipegben bevándorlók fogadására — Prince Albertet elhagyta, megkárosítván a telepések mindegyikét 30 dollárral, a szállodást 110 dollárnyi vendéglő-számlával, azonkívül több ottani kereskedőt kisebb-nagyobb összeggel, Kladrobotz állítólag 300 dollárral, Bornemiszával, Angyalt és Stanikot a házhelypénzekon kívül még kisebb-nagyobb összeggel, nyakukon hagyva az általuk aláíratott váltót, elment New-Yorkba. Wittaman kölcsönének részbeni fedezetéül elvette a telepésektől a lófogatot s ekét, a

váltót perelte, illetőleg megóvatolta. A telepések ekkor a bevándorlási biztoshoz fordultak elszállításért, lévén pénz, munka és kenyér nélkül.

Ezeknek Winnipegre való érkezésük alkalmával mindezt tőlük maguktól hallottam.

Kreneisz, ifj. Kocsonyai, Kladrobotz itt a bevándorlási biztos útján panaszt tettek a kormánynál Rajcs ellen s Magyarországba utaztak.

Bornemisza St.-Paul-(Unio)-ra ment munkába. Stanik vissza az Otthon-telepre. Hogy Angyallal és a cseh fiúval mi történt, nem tudom.

Rajcs pártfogoltjának, a bevándorlási irodában alkalmazott magyar tolmács és levelezőnek ezek után — nagyszámú magyar bevándorlás kilátásban nem lévén — felmondtak (julius végén) s részint az én, részint ezek könyörgésére még két hónapig, míg más alkalmazást találhat, az irodában megtartották Alkalmazást itt, — az angolban gyöngé lévén, — nem találva, anyjával együtt New-Yorkban élő családjukhoz októberben visszatértek. De ezzel Rajcs szereplése nincs még befejezve.

Lamentálván Ottawában a kormánynál, mennyi pénzébe került ezen nem sikerült telepítés s hogy magyar röpirat nélkül nem dolgozhatik a kellő eredménnyel, de az első sikertelenségtől el nem riasztatva, magyar bevándorlást létesít, kérte a kormányt egy magyar röpirat megírására való megbízásért. Hogy a Kanadában jelenleg uralkodó párt emberei mennyire nem válogatósak az egyén- és eszközben, mutatja azon tény, hogy a vázoltak után Rajcsot a magyar röpirat megírásával meg is bízták, mit ez Mayer Ferencz segítségével meg is irt s a kanadai kormány költségén kinyomatva, otthon terjeszti is, tavasszal itt a telepítést újra akarván kezdeni. Tartok tőle, hogy e röpiratokkal való csábítás nem lesz eredménytelen.

Hogy Jakob Noel, vagy a lap szerint Jakob Nikolaus és társa zichifalvi (Torontál) honfitársaink Rajcs vagy itt levő ismerőseik hívása folytán jöttek-e ki, nem tudom.

Megutaztatták ezeket is egy bevándorlási ügynök kíséretében Halifax kikötőtől az ügynök által kívánatosnak tartott irányban egész Regina-Prince Albertig.

A prairie, az erdők a legszebb zöldben lévén ez időben, az ingyen jegy, ingyen kocsi, ingyen szálloda, szivar, az ingyen föld, széna, legelő, fa, halászat, vadászat, az adó- és katonamentesség annyira megzavarták svábjaink fejét (kikkel nem beszélhettem), hogy ennél többet sem kívántak látni, még a 400 mérfölddel közelebb levő buzatermelő Manitobát se. El lévén telve nagy gyönyörűséggel, örömmel siettek haza faluzni, hirdetni, mily dicső országban jártak ők, hogy az itteni bevándorlási hivatalnak tett ígéretöket: »fél Zichyfalva fogja őket követni«, már becsületből is és köszönet fejében a páratlan fogadtatásért (s talán a bevándorlási hivatal által ígert commissio megszerzéséért) beváltandó, mentül több ki-, illetve bevándorlót toborzani, szótartásuk és hálájuk bebizonyítására.

Ha ez megtörténik?

Ez esetben az eget-földet ígért bevándorló-biztos kezeit dörzsölve, jót nevet svábjaink ostobaságán, elhalmozva ezeket a legnagyobb dicsérettel, az esetleg nekik ígért commissiót az ezeket

vezetett ügynökekkel nyugtáztatva s ezzel azt megosztva, svábjainkat a bevándorlási hivatal politikájának legjobban megfelelő helyre telepíti.

Megtelepedve, az igás, haszonállatok s gazdasági eszközök bevétele után, ha pénzek elfogy s a gyep-törés megkezdésétől az első — kérdés, hogy milyen — termés elnyeréséig mintegy másfél évnyi időtartam alatt a család fentartására a család egy, vagy lehetőség szerint két tagjának pénzszerzésre munkába kell menni. Ha ekkor a telepes kenyér-, illetve munkáért a bevándorlási hivatalhoz fordul, ez süket marad, a kereskedők, kiknél vásároltak, megtudván, hogy nem lévén pénz, üzletre kilátás az illetővel jó darab ideig nincsen, elfordulnak tőle s atyafiaink szeme csak akkor nyílik fel, hogy, miért volt az a nagy udvariasság, voltaképen miért is kívánatosak ők ez országban.

Hogy ez így van, például hozom fel az Alberta állam »Red Deer Lake« telepén élő Kerék, Meiszter Bráz János sorsát az 1897/98. télen. Minden termés elfagyván az 1897. évben, ezek a telet munka hiányában és még hozzá a legnagyobb nyomorúsággal húzták ki, lap útján fordulva az amerikai magyarsághoz, de eredménytelenül. Különösen Bráz neje elhunytá után apró gyerekeivel maradván e télen, öt hónapig beteg lévén, a távolabbi telepesek sziveségéből adott sósvizben főzött burgonyán élt családjával nyolcz hónapon át. Én megtettem a tőlem telhetőt, ellátva őt, a ruha hiányában levőt ruhával is, melyet még ma is visel.

Irtam a bevándorlási hivatalnak. Beszéltem azon időben Wetaskiwinban tartózkodó C. P. R. bevándorló ügynökével is érdekében s a többiekében is, de hiában, mert a legkisebb intézkedés sem történt helyzetök javítására.

»*Help your self*« itt a jelszó, ha a bevándorló egyszer megtelepült.

Ezen körülmény és a vázolt bevándorlási politika, a segítő, útmutató, oktató hiánya következménye, ha telepesek nagy nélkülözések, nagy fáradságos munka árán anyagilag haladnak is, nem érnek el oly gyorsan oly eredményt, mint az angol vagy német települők, mint a minőt a telepesedés helyét, a talaj, éghajlat stb. viszonyok kellő tekintetbevételével ezt jól megválasztva és a kellő útmutatás mellett elérhetnének ugyanannyi vagy kevesebb munkával.

Lelkésze csak az egymás mellett fekvő, mondhatni egyesült Kaposvár, Eszterház telepeknek van egy francia jezsuita személyében, ki a magyart, telepesek 12 év óta az angolt, úgy a mennyire megtanulva, e kettő keverékével tart istentiszteletet.

Többi telepeseknek se egyháza, se iskolája nincsen.

A Canadában élő magyar kivándorlottak száma körülbelül 1000 lélekre tehető.

Az osztrákok száma 18.000-en felül van, kik csupán a Winnipeg-től északnyugatra fekvő területeken (a consulatustól 2500—4000 kilométerre távol) élnek.

Foglalkozván kivándorlóink által leginkább felkeresett államokban ezek helyzetével, nézzük az épenséggel nem kívánatosnak tartott kivándorlás elhárítására irányuló intézkedéseket.

Ha a kivándorlás okainak elhárítását célzó intézkedések a

legtökéletesebben végrehajthatnak is, ezzel ugyan a kivándorlók száma apadna, de a kivándorlás meg nem szűnnék, azért lesznek elszegényedők, tönkremenők, állást, foglalkozást, magasabb bért, munkát, kenyeret keresők, kik azt más, erre alkalmasabbnak vélt vagy állított államok területén reménylik megtalálhatni. A legszorosabb határzár elrendelésével is lesznek olyanok, kik a határon átjutva, a hazát elhagyják.

De nem hárittathattak el a kivándorlás okai más államokban sem, mert azok megszüntetése a magánviszonyokon kívül a meglevő politikai, társadalmi rend megbontásával, s akkor is csak rövid időre volna lehetséges. Ezeket az elégedetleneknek feláldozni nem akarván, ezeknek az országban való szaporítását nem óhajtván, az e téren is haladottabb Angol- és Németország a kivándorlást szabaddá téve, ennek szervezésére intézkedett.

Ha mi is elégedetleneinket kielégíteni, kivándorlóinkat a haza, nemzet, fajunknak továbbra is megtartani óhajtjuk, — nemcsak hogy foglalkozni kell e kérdéssel, de kívánatos, hogy a magyar kivándorlás mihamarabb szerveztessék.

Hogy e nézetemmel nem állok egyedül, bizonyítja Hegedüs Loránt országgyűlési képviselő úrnak (ki 1898-ban az Ünióban kivándorlottjaink sorsát tanulmányozta), 1899-ben a magyar kivándorlásról és ennek szervezéséről a »Közgazdasági Társulat«-ban tartott értekezése. Legyen szabad nekem is itt a magyar kivándorlás szervezéséről nagy általánosságban, Canadában két évig élve, a Canadában lévő vagy ide kivándorlók helyzetének javítására irányuló intézkedésekkel különöbben foglalkozni.

Törődik-e hazánkban az elszegényedők, elszegényedettek, állást, foglalkozást, munkát, kenyeret kérőkkel valaki? Nem.

Törődik-e kivándorlottaink sorsával hazánkban valaki? Nem.

Pedig e kettő egymással szoros kapcsolatban van, mert az előbbiek adják az utóbbiakat, s a kivándorló sorsának javításával, a kivándorlás szervezésével segítve volna a hazánkban élő elszegényedett, állást, foglalkozást, munkát, kenyeret kérőkön is.

Hazánkban a kivándorlás, ha nem is egészen bűnnek, de szégyennek tartatik még a jelenben is. A kivándorlottokról az az uralkodó nézet hazánkban, hogy azok a hazától elszakadva, másutt fizetnek adót, másutt termelnek, fogyasztanak, s ezzel másutt járulnak hozzá a nemzetgazdaság emeléséhez, s mint hűtlen elpártoltak nem érdemlik az anyaország gondoskodását.

Ezen uralkodó nézet kifolyása, hogy kivándorlóink a már ecsetelt módon fosztogattatnak úgy hazánkban, mint a külföldön is.

Ennek kifolyása, hogy kivándorlottaink a különféle kivándorlási ügynökök árúczikkéi, s hogy a kellő tájékozottság s útmutatás hiányában a külföld által nyújtott előnyöket teljes mértékben nem használhatják ki. Ezen uralkodó nézet következménye, hogy kivándorlóink egyike-másika az idegenben teljesen elhagyatva, s egyedül állva, a többi nemzetiségek intézményeit megismerve, ezután gazdátlan jószágként barangolva a többi nemzetiségek közt, sokszor ezek által a legbaromibb munkára kénytelenítettik, csupán megélhetéséért. Ilyenkor feljajdul fájdalmában, elkeseredve, haraggal szívében, átokkal ajakán az égre felnézve, mintha onnan varná még a segítséget, nem a legjobban emlékezik meg azon földről, melynek

szeretetére tanították. Sokan, igen sokan pedig már ezzel, s e módon hagyják el házuk küszöbét, hazánk határát.

Azon előítélet sokszor az álnemzetgazdaság, álhazafiság takarójával leplezgetett állásnál fogva, melylyel a kivándorlási kérdésnél hazánkban találkozunk, — el van minden dugva, gondosan elkerülve minden, mi a kivándorolni akaró egyénnek felvilágosítást, útmutatást adna a felől, hogy anyagi boldogulásának kisebb-nagyobb mértékben való elérésére úgy egészségügyi, mint ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi tekintetben, mely államok volnának a legmegfelelőbbek vagy leginkább ajánlhatók, hogy ehhez képest a kivándorolni akaró foglalkozása, célja, tőkéje szerint nem új hazát, — ezt a magyar nem keres, — hanem tevékenységének új helyét megválaszthatná.

Erre nézve a hiteles, megbízható támpontok hiányoznak még a legintelligensebb osztály számára is, mely pedig magasabb földrajzi ismereteinél, olvasottságánál fogva inkább tájékozhatja magát, — de nem úgy az ezzel nem bíró kisiparos, földműves és a munkásosztály. Ezen tájékozatlanság, a kivándorlás elleni előítélet, s az uralgó ellenszenves felfogás úgyis addig tartják fogva a vagyoni elszegényedésnek mindinkább alsóbb fokára jutó egyént, míg az a legtöbb esetben egészen tönkre jut.

De a kirandulókat befogadó országok földrajzi leírásai nem elegendők a kivándorlás helyének kijelöléséül, ezek mindegyikét tanulmányozni kellene, különös figyelemmel az ezek által a bevándorlónak nyújtott előnyöket s hátrányokat, az ott élő bevándoroltak körülményeit, viszonyait, hogy kivándorlóinknak a szükséges hű és megbízható felvilágosítást e tekintetben megadhassuk.

Ennek megtételére úgy elméletileg, de főleg gyakorlatilag képzett egyének kiküldését ajánlanám. Hogy kivándorlóinkat, s a hazában élőket miként informálhatjuk tevékenységük új színhelyének megválasztásáról, s az erre alkalmas államok viszonyairól, e célból nézzük Angol- és Németországot.

Angolországban annak minden coloniáját s egyéb államokat ismertető állami kivándorlási ügynöke van, ki a hozzá fordulót felvilágosításul egy az érdeklődés tárgyául szolgáló állam rövid leírását tartalmazó könyvecskével látja el, s azonkívül bármi tekintetben is felvilágosítást van hivatva adni. Az angol lapirodalom teljesen eltérő lévén a mienktől felfogásban, lévén a föld kerekéségén majd mindenütt angol, ezek leveleit, leírásait, észrevételeit hozza minden lap, mindenkép arra törekedvén, hogy a külföldet s annak viszonyait az angol néppel minél teljesebben s tökéletesebben megismertesse, annak lehetőleg alkalmat szerzendő »üzlet«-re. Nem hiába a világ első kereskedő népe!

Németországban a régi kivándorlási egyesületek megszűntek egynek kivételével: a »Colonisationsverein für Südbrasilien« Hamburgban. De alakultak újak. (Colonial-Verein zu Berlin, Frankfurt aM.) Ezek a kivándorlónak minden államról, minden tekintetben nyújtanak felvilágosítást.

Én hazánkban Angolhon mintájára állami kivándorlási hivatalt jól informált lelkiismeretes vezetés mellett előnybe helyeznék, melynek céljáról, feladatáról lapok, közigazgatás útján (szolgabírák, jegyzők) a közönség tudomást szerezhethetne.

A kivándorlásra kijelölendő államok kormányaival — kivándorlóink számára a lehető legnagyobb előnyök megszerzésére, s ezek biztosítására — ugyanis egyezséget kell kötni, s ez alkalommal úgy vélekedem, nem volna lehetetlen elérni, hogy az államukat ismertető, hazánkban a kivándorlási biztos útján terjesztendő leírás az illető állam költségén állitassék ki, megkimélve ezáltal magunknak e költséget is.

Legóhajtabb volna, ha kivándorlóink saját kikötőnkben (Fiume) szállnának hajóra.

De ez részint az út meghosszabbítása, részint, hogy a nagy és gyors hajók által, melyek több biztonságot nyújtanak, nem kerestetik fel, mert úton kívül esik, mert nekünk ilyen hajokkal rendelkező társulatunk nincs, nem igen ajánlható. Kijelölendő volna tehát egy német vagy egy francia kikötő a szerint, mely államnak kívánjuk átadni utasaink forgalmát, mely irányban utazhatik legegyszerűbben, legolcsóbban, mely kikötőbe irányulna az út.

Én erre legalkalmasabbnak tartom Hamburgot, s ott a »Hamburg-American Line« társaságot, mely ma a világ legnagyobb hajóstársasága, s a legtöbb nagy hajóval rendelkezik.

Dél-Amerikába a mi kikötőnkön át is mehetnének, mert azt hiszem, oda meglehetősen forgalmunk van. Külföldi kikötőkből csak egy helyet ajánlanék kivándorlóink számára, mert ezáltal jobban volnának ellenőrizhetők; minden esetre a kiválasztandó társaságnak minden tekintetben a kellő biztosítékot kellene nyújtania honfitársaink javára.

Az Unió és Canadába, s egyéb államokba is járó angol »White Star Line« »Allan Line« társulatok elsőrendűek.

A kivándorlóra nézve legfőbb fontosságú intézmény volna a külföldön azokat fogadó magyar — kivándorlási biztos, kormánybiztos vagy bármi néven nevezendő — hivatalnok, ki a kellő odaadással, lelkiismeretességgel, buzgósággal hivatva volna a kivándorlandót minden kívánságában segíteni, kinek, hogy ezt megtehesse, az illető állam viszonyaival a legapróbb részletig ösmeretesnek kell lennie s ott mindent figyelemmel kísérnie.

A kivándorlónak a haza, a nemzet, a faj számára való megtartása az előbbi ponttal szoros kapcsolatban van.

Ha kivándorlónk szegény marad, az a legtöbb esetben a szűkésztől kényszerülve marad külföldön s ennek fájdalmát az tudja felfogni, ki az ilyennek sóhajait hallotta, könyeit peregni látta, ki maga is kényszerűségből élt éveken át hazájától elszakadva az idegenben.

A magyart nem igen kell féltetni az elszakadástól, mindegyike ezeknek (legalább a canadaiak) alig várja, hogy vagyont szerezhette hazájába visszatérhessen. Bizonyítja ezt az Unióbeli magyarság, a tótok, kik fatornyos községeikbe visszatérve, túlságos áron is, vissza váltják az elvesztett örököt. Bizonyítja ezt a szerbek is ott, kik magyar iskolákat alapítanak az idegenben. Bizonyítja ezt azon ékesen szóló összegek, melyek az Unióbeli honfitársak által hazánkba küldetnek!

Tehát az első pont: a kivándorlót vagyonszerzésben segíyezni, egyik legfőbb tényező kivándorlóinkat a haza számára visszanyerni.

De e mellett a hazaszeretetnek ápolása egyik főtéyző a ki-

vándorló keblében égő tűz táplálására. Ez ápolható volna hazánk lelkészei, a hazafias szellemű lapok, magyar tanítók, magyar iskolák által. Ezek mindegyike megérdemli hazulról való támogatását, főleg a magyar iskolák.

Hogy a magyar szellem egy jövő nemzedék szívében megmaradjon, ahhoz nem elégséges, hogy családi tűzhelyünk körül magyar nyelven beszélünk gyermekeinkkel.

Számos példát hozhatni föl arra nézve, hogy gyermekeink, ha egyszer fölcseperednek, a külvilággal való érintkezésben az idegenben először is nyelvünket hanyagolják el s azután végkép megszűnnek magyarok lenni (Romániában s egy páran Canadában is) kétségtelen, hogy ily körülmények között a bennünket követő második nemzedék a magyarság számára nem léteznék, sem nyelvi tekintetben, sem szellemben.

Szülőhazánk iránt annál kevésbé érezhetnek ragaszkodást, mert azt nem ismerték, annak multját, dicsőséges voltát, szokásait megbecsülni nem tanulták. Így bekövetkeznék az, hogy derék magyar szülőknek ivadékaik Magyarországot még csak nevével fogva sem ismernék.

Ennek a megszorító jövőnek csak akkép vehetjük elejét, ha arról gondoskodunk, hogy mindenütt, a hol félig-meddig nagyobb számban élnek magyarok, magyar iskola létesíttessék. E magyar iskolákban azután nemcsak arra taníttassanak gyermekeink, hogy magyarul írni és magyarul olvasni bírjanak, hanem meg kell őket ismertetni hazánknak intézményeivel, történetével s történelmi nagyságaink életével. Ily módszer mellett gyermekeinkkel az idegenben együtt nagyra fog nőni bennök a magyar szellem is s megmarad közöttük és szülőhazánk között az összekötő kapocs s gyermekeink idegen földön is megmaradnak magyaroknak.

Magasztos dolog ez, melynek minden magyar embert tette kell buzdítania, a magyar iskoláknak idegen államokbani megalapítására s ezek segélyezésére s ez iránt hiszem, hogy érzést találunk hazánkban, kormányunk, a főpapok s hazánk összes lakosságánál s talán a főúri osztálynál is, hisz az szeret a külföldön élni!

Ezzel vázoltam nézeteimet a canadai kivándorlás céljáról, szervezéséről nagy általánosságban. Megengedem, hogy hazai felfogásunkkal sokban talán ellenkezik, megengedem, hogy nem tökéletes, de magam is a kivándorlás minden kellemetlenségén, keservén átesve, Canadában egyéb mellett a ki-, illetve bevándorlók sorsát tanulmányozva két évig éltem, én tapasztalatból eredő meggyőződésből irtam, a mit irtam.

Ezzel — véleményem szerint — a kivándorlási ügy ki lenne véve jelenlegi stádiumából.

Megszűnnek úgy hazánkban, mint külföldön a visszaélés a kivándorlóval.

Megszűnnek a kivándorló tájékoztatatlanságából úgy otthon, mint sokszor idegenben eredő nyomor.

Megszűnnek több esetben a való megtudásával a kivándorlási kedv.

Több ízben emelkednék az utóbbi, mi sokakat megóvna a teljes elszegényedéstől, látván az anyagi gyarapodás lehetőségét és ezen

lehetőség elérhetővé is lenne téve, valamint a kivándorlónak a haza, nemzet, a fajra való további megtartása is.

Nem kívánok a különféle államokban a kivándorlóink érdekében teendő speciális intézkedésekkel foglalkozni, mert azok különleges viszonyait oly tüzetesen nem ismerem, hogy eredményes javításokat említhetnék.

De igenis ismerem Canadát, különösen ennek észak-nyugoti államait, hova a bevándorlás a jelenben történik s azon bevándorlási s telepítési politikát, melynek oly számosan áldozatul esnek, melynek előmozdítására mindig több és több honfitársunk vállalkozik, jövedelmezőségénél fogva.

Előbb illusztráltam a canadai állapotokat s hogy Rajcs, Jakob Nikolaus, Péter Bartel által aknamunka folyó kivándorlók csábítására Canada számára, de erős a gyanúm, hogy Kladrabetz Uj-Pesten s ennek közelében, Kreneisz András, maga is bánáti német s pinczér, a bánáti megyékben már is dolgozik. A mellékelt legutóbbi értesüléseim szerint Stocker Kovácsal egyesülve consortiumot szándékoznak alapítani, ki- illetve canadai bevándorlási üzlet céljából. Mayer Ferencz pedig, ki életében soha sem látta Canadát, vaskos kötetre terjedő leirással már készen áll.

Ezen megrontó munka megakadályozására hazánkban kérem a közönségnek erre összes napilapjaink s ezek útján a helyi lapok által felvilágosítást adni, valamint ezek által indirecte az unióbeli magyar lapok révén ottani honfitársainknak is.

Ezen egyének megrontó munkájának megakadályozására, az ittlevő földnélküliek s a talán jövődő honfitársaink megóvására Canadában és ezek, valamint a régebb itt levők érdekeinek segítésére, az általam fentebb felállított, a magyar kivándorlás szervezése két legfőbb pontjának Canadában való megvalósítására a következőket vélem megteendőnek:

Értesíttessék a canadai kormány, hogy kivándorlásunk szervezésénél hazánk figyelme első sorban is az angol lobogó alatti államok felé fordulván s kormányunk tudomást véve Canada haladásáról, bevándorlásra alkalmas nagy területeiről s azon előnyökről, melyeket a bevándorlónak nyújt: mindezek közelebbi megismerése s tanulmányozásával s ezek kellő és pontos, hű leirásával megbizza X. Y.-t, kit is ezennel melegen ajánl a kanadai kormány figyelmébe, kérve, az illetőt feladatában segitendő, annak minden intézet, könyvtárak, kereskedelmi kamarák, gazdasági egyletek stb. segítségét megadni.

Megbizatik továbbá X. Y. addig is a magyarság (honfitársaink) érdekében úgy az ott (Canada) lévő földnélküliek, mint az esetleg ez évben jövők számára megfelelő területek kiválasztásával s azoknak vallás és nemzetiség szerinti elhelyezésével, esetleges iparlovagok, humbugisták ellenőrzésével, melyektől, hogy úgy honfitársaink, mint a canadai kormány meg legyen óva, a fenti megbizatus szolgáljon óvszerűl.

A megbizottnál jelentkezni tartozik bevándorlóink mindegyike s a bevándorlási hivatal a megbizott nélkül azokat el ne helyezze, ha kivándorlásunk Canadába irányittatni kívántatik, mi, ha a canadai kormány kivándorlóink iránt jó indulatú s Canada a megbizott által kivándorlásra illetve bevándorlásra alkalmasnak találtatik, kormányunk részéről Canadától a kellő garantiával birva, nem elleneztetik.

Igy magyar coloniák alakulnának, kizárólag csak magyaroknak reservált területeken, hol őket hazulról magyar lelkész, illetve lelkész-tanítóval lehetne ellátni s magyar iskolával, mi annál is könnyebb, mert az illető lelkész-tanító is felvehet 160 aresnyi földet (110 katasztrális hold) ingyen s azon gazdálkodhatik, továbbá az itteni szinódák 400 dollár évi segélydíjt adnak a hozzájuk tartozó lelkészeknek.

Feladata volna az illetőnek még hazánkfiainak minden tekintetben tőle telhetőleg segítségére lenni.

Ez volna a teendő addig, míg Winnipegen consulatusunk vagy állandó megbizottunk lesz, hogyha Canada a bevándorlásra beválik.

Farahó János

(Winnipeg, Canada.)

A magyar kivándorlók Galacson (Romániában.)

1896. óta Romániában a cs. és kir. osztrák-magyar ügyvivőség-nél mint tisztviselő vagyok alkalmazva, mely idő alatt a felekkel való érintkezés, anyakönyvezés és az útlevelek kezelése tartoztak ügykörömhöz — és így elég alkalmam nyílt különösen Galacson, hol mellesleg említve már 1898. óta működöm — földieim bajaival behatóan foglalkozni és érdekeikben eljárni.

Mielőtt a kivándorlásról szólnék, bátorkodom hazai közigazgatásunkról is nem mérvadó megjegyzéseimet megtenni. A centralisatio következtében a belügyministeriumnak csak arról lehet biztos tudomása, hogy mennyi útlevelet bocsát ki évenként, de nehezen jut tudomására annak, hogy hányan hagyják el tulajdonképen hazájukat és hányan térnek oda ismét vissza, mert bizony sokan vannak, kik csak határátkelési igazolvánnyal jönnek át Romániába és 5—6 évi itt tartózkodás után egy az ügyvivőség által nyert rövid tartamú útlevéllal térnek vissza hazájukba. Ennek meghatározására legalkalmasabbnak azt az eljárást vélem, hogy egyrészt minden község birája utasitassék, hogy a községből kivándorló vagy hazatérő egyénekről külön-külön vezetett névjegyzéket előljáró hatóságához évenként terjesszen fel, míg másrészt a határállomások közigazgatási közegei megfelelő lajstromok vezetése által pontosan ellenőrizhetnék az országból való ki- és belépést. Kellő érdeklődés mellett approximative meghatározható a hazába visszatérőknek arányszáma és így mondhatom, hogy körülbelül 100 erdélyi magyar közül — itt említem azt is, hogy tapasztalataim kizárólag Erdélyre vonatkoznak — 97-nek itt tartózkodása csak absentiat szül, mivelhogy ezen 97% javarésze évenként legalább egyszer haza megy 1—2 hónapra, avagy az ügyvivőség által újítja meg lejárt útlevelét. Egy idő óta Romániában szigoruan követelik, hogy az idegenek rendszer útlevéllal, vagy az ügyvivőségek által kibocsátott tartózkodási jeggyel legyenek ellátva, mely intézménynek eredménye az lesz, hogy a belügyministerium által kibocsátandó útlevelek száma is tetemesen növekedni fog. Állításom bizonyítására szolgáljon azon tény, hogy mig tavaly április hó 6-án az útlevelek a

24.800. számot érték el, addig az idén már a 29.700. számot mutatják fel.

Emlitém, hogy körülbelül 97%-a itt élő székelyeinknek megtartja honosságát, míg a fennmaradó 3 százalékból kettő házasság által, egy százalék pedig 10 évi távollét folytán veszíti el állampolgárságát, ámbár ezen utóljára említett százaléknak egy része az 1879. évi L. t.-cz. alapján felfolyamodás következtében még visszahonosítottatik.

Szerény nézetem szerint a kivándorlás, jobban mondva magyarjainknak hosszan (némelykor egy egész életen keresztül) tartó távollétük, — a mi körülbelül egyforma, ha nem rosszabb a végleges kivándorlásnál — szülőokát a Székelyföld túlszaporodásában és az ezzel kapcsolatos kedvezőtlen gazdasági viszonyokban kereshetjük. És így egy jó része fajilag legtisztább honfitársainknak kénytelen az idegenben megkeresni kenyerét, mely szomorú állapotnak legnagyobb baja az, hogy lazul ama kötelék, mely őket vérrel szerzett hazájukhoz fűzi; kénytelenek továbbá az itt uralkodó viszonyokhoz alkalmazkodni, mely lassan vérünkbe megy át és annak idején — különösen, ha itt tartózkodásuk ideje alatt kedvezett nekik a szerencse és anyagi eredményt mutathatnak fel — átplántálják ezen sajnos immorális és hazafiatlan eszméket szülőföldjükre is.

Büszke és öntudatos népünk a servilismus szolgálatába lép és azt azokkal szemben, kiktől valamit várhatnak, mindig érvényesítik, míg másrészt a hatóság iránti tiszteletük megcsappan. Hangzatos nyelvünk használata alkalmával sok román szó csuszlik beszédjükbe és úgy átjárja azt, hogy sok magyar ember, ki a románt nem bírja, bizony csak felét érti meg annak, a mit az illető mondani akar. A morálról szólni sem akarok, mert sajnos, ezen thema elegendő anyagot nyújtana, hogy az ember kötet számra írjon róla. A »báska« név alatt ismert magyar korcsmákban mily erkölcstelen mulatságok vannak napirenden, arról csak az alkothat magának fogalmat, ki személyesen győződött meg erről. 1898-ban egy ilyen mulatóhelyről 30—40 helynélküli cseléd lett bekisérve és miután másnap a consulatusra hozattak, kitűnt (12—14 éves leány is volt köztük több), hogy csak egy-kettőnek van rendes utlevele, míg a többi kerülő utakon passus nélkül jött Galaczra. Örömmel constatálható, hogy ma már jóformán ki van zárva az útlevél nélküli itt tartózkodás. Sok szó férne még a távollét káros következményeinek tárgyához, de, félve, hogy ígért tárgyilagosságom csorbát szenvedne, áttérek kitűzött célom fejtegetésére.

Csik és Háromszék megye lakosai azok, kik leginkább Romániában tartózkodnak, míg Brassó és Szeben vármegye románjai — és ez a furcsa a dologban — Oroszországban mint halkereskedők, juhászok stb találnak foglalkozást.

Az itt élő magyarok közül körülbelül 65—70% napszámos, 20—25% cseléd, 5—10% pedig kereskedő, gépész, iparos stb.

Itt tartózkodásom ideje alatt sok ezer ember fordult meg hivatalunkban és így bő alkalmam nyílt magamnak, meleg érdeklődés révén, kellő képet alkotni az alább tárgyalt kereseti források és viszonyokról.

A fő kereseti forrást az itteni (ezen a helyen csak Galaczról szólók) Götz-féle fűrészgyár nyújtja (csak férfi munkások), hol jelen-

leg 640 munkás dolgozik, kik közül körülbelül 400 magyar ember a gyári műhelyben jelenleg 61 iparos van alkalmazva (kovács, lakatos, kik közül csak 12 román), daczára annak, hogy egy a román kincstárral kötött egyezmény határozottan kimondja, hogy a munkások $\frac{2}{3}$ -a román legyen. De a gyár, tekintve a román munkás használhatatlanságát, kijátsza a fent említett egyezményt és a hasznavehető jó magyar munkást alkalmazza 2·50—3 Lei napibér mellett. Itt említem, hogy a gyárnak még Comanestin és Piatrán vannak fiókjai, hol szintén sok magyar ember talál foglalkozást.

A Götz-féle gyárban feldolgozott faanyag egy része mint nyers gyártmány Magyarországból kerül ide. És most azt kérdezem, miért szükséges, hogy egy kulturális szempontból annyira mögöttünk álló állam, mint Románia magyar emberrel magyar terményt a kelet részére feldolgozva biztosítsa magának a vállalkozói nyereséget, mely nyereség, tekintve a horribilis munkabéreket és a nagy számú tisztviselői karnak fizetését, elég szép összeget képviselhet. A gyárnak a kincstárral kötött egyezményében az idegen faanyag feldolgozása tekintetében határ van szabva, de eddig sajnos nincs megtartva, mert az ez irányban történendő pontosabb ellenőrzés következtében otthon is rájönne egynémely szállító, hogy a házában feldolgozott terményt olcsóbb előállítási költség és szép nyereség mellett szállíthatná — mint transit árút — keletre, szolgálatot téve ezuttal hazájának, mert sok jóra való munkást kimélné meg az idegenben szerzett keserű kenyértől. Különben erről még egypár megjegyzést későbbre tartok fenn magamnak.

Sok napszámos, mint teherhordó, vasuti- és földmunkás talál jóval csekélyebb napibér mellett kenyérkereseti forrást. Számosan kemény munkát végeznek aránylag minimalis kereset mellett. Így pl. egy vidéken dolgozó sajnálatra méltó gyámoltalan öreg ember fatuskók kiásásával 1 frcot keresett naponként. Kérdeztem ezen szegény embert, hogy miért nem marad otthon, 40 kr.-t minálunk is kereshet könnyebb munka mellett? Ime az öreg rövid válasza: »Bizony nem, nagyságos uram, sokan vagyunk és kevés a munka, mindent megpróbáltam, hogy megkeressem a falat kenyeret, de hiába minden, nehéz ott megélni, a hol 100 kéz egy kapa után nyúl.« Még sok szorgalmas derék magyar ember osztja az említett szegény öreg sorsát. De hányan vannak, kik nem kapják a nekik ígért (legtöbbnyire magas) bért, mely esetekben az ügyvivőiségek intervenciója folytán történik a solutió, ámbár ez sem sikerül mindig, mert nagy úram a bojár és a törvény alkalmazása vele szemben sok esetben csak irott malaszt marad. A mi a cselédekkel illeti, azok jól vannak fizetve. Egy férjcseléd (legtöbbnyire kocsis, vagy mindenes) 25—30 Leit, egy női cseléd pedig 20—35 Leit kap havonként, sőt még több havibért is ígérnek nekik, de az ilyenek legtöbbnyire nem fizetnek. E havibérek azelőtt még magasabbak voltak, de az 1899. évi rossz termés, melynek hatását még sokáig fogja érezni Románia, érzékeny befolyást gyakorol az összes kereseti forrásokra.

A kedvezőtlen pénzügyi viszonyok folytán legutóbb a hivatalnokok illetékei, valamint a nyugdíjasok pensiói is reducáltattak, minek az lett a következménye, hogy oly házak, melyek azelőtt két cselédet tartottak, most egygyel is beérik. Mig Románia előkelőségének iparczikkeit a külföld szolgáltatja, melyek a magas

vámok és a kereskedők kapzsisága folytán nagyon drágák (Romániában a gépek zakatolása nem igen zavarja a békés polgár nyugalmát), addig a középosztály legtöbb használati cikkét a kézműipar teremti, minek következtében szépszámu iparos talál jövedelmező foglalkozást (körülbelül háromnegyedrészre az iparosoknak idegen), úgy hogy egy szorgalmas és ügyes munkás 4—10, egy gyöngébb pedig 3—5 Lei keres naponként (a keresetnél nagy szerepet játszik a foglalkozás mibenléte). A gyakori válságok befolyását súlyosan érzik itt élő iparosaink, így a múlt év folyamán is sok iparos a legnagyobb nyomornak volt kitéve. A szellemi munka elég szép jövedelmet nyújt, így például egy középszerű zongoratanító 3—5 Lei szerez egy órai leckéért, ámbár 1—2 év óta ezen kereseti forrás is sokat szenvedett.

Mielőtt áttérnék a kivándorlás káros következményeinek elhárítására célzó szerény véleményem fejtegetésére, röviden szólni akarok itt élő honfitársaim gyermekeinek neveléséről is. Székelyeink gyermekeinek legnagyobb része állami vagy államilag subventionált román iskolákat látogatnak. Hogy mily szellemben történik ott a gyermekek nevelése, azt bővebben magyarázni feleslegesnek tartom. A szülőt főleg az olcsó nevelés vezérli ezen ténykedésében, mivel az itt létező, szegényes felszerelésű magyar iskolákban a nevelés, hol a magyar tanítón kívül egy román segédtanító (a román kormány a román nyelv tanítását követeli) működik, költségesebb, mint az állami iskolákban. A román iskolában nevelt magyar szülők sarjadékai vagy épen nem, vagy csak nagyon gyatrán beszélnek hazai nyelvünket, sőt még az is előfordul, hogy a szülő gyermekei kedvéért a román nyelvet használja. Még megjegyzendő, hogy a magyar iskolában használt könyvek a román kormány részéről censuráltak. Galacznak, hol annyi magyar él, nincs még magyar papja sem, ki az Isten ígését hazai nyelvünkön hirdetné; nincs oly egylete vagy olvasóköre sem, hol felolvasás, vagy eszmecsere által a király és haza iránti szeretetre buzdíthatók volnának földieink, és az ügyvivősegen elég gyakran előforduló ebbeli intelmek nem elegendők a fent említett erények istápolására. A mi itt élő honfitársaink vallását illeti, azok közül körülbelül 60% ev. ref., 30% kath., a fenmaradó 10% pedig különböző vallásfelekezettű. Egy pár lelkes hazafi jelenleg egy református templom építésére szükséges költségek előteremtésén fáradozik (60.000 sorsjegy à 1 Lei eladásával).

Most már rátérve elaboratumom főpontjára, tudniillik a kivándorlás csökkenésére célzó teendők fejtegetésére, úgy azt merem állítani, hogy Romániában élő magyarjaink távollétének szülőoka mintegy három tényezőben találja magyarázatát. Első sorban a túlszaporodás által előidézett kedvezőtlen gazdasági viszonyaink idézik elő a tömeges kivándorlást, ámbár behatóbban vizsgálva ezen bajokat, látni fogjuk, hogy egy intenzívebb mezőgazdaság és iparunk fejlesztése által szép eredményt lehetne elérni. Így különösen nagyobb birtokoknál célszerű mezőgazdasági ipar létesítése nemcsak tőkeszaporodást eredményezne, hanem általa számos család kenyérkeresete is biztosítható volna. Faiparunk célirányos fejlesztése által is, nem tekintve azon körülményt, hogy székelyeink kedvelik és elég jártasak ezen termelési ágban, szép nyereséget lehetne elérni és hazánk, mint culturállam, nem jutna azon viszás helyzetbe, hogy erdélyi fánskat

külföldön dolgoztassa fel magyar verejtékkel, tőkét szerezve ezáltal Romániának. Azt hiszem, hogy e téren csekély áldozatokkal is, mondjuk például egy pár gyártelep létesítése által, szép eredményt lehetne elérni. Nem mondom, hogy az állam teremtsen ezeket, (távol vagyok attól, hogy káros socialdemokrata elveket valljak), de igenis annak felügyelete alatt és némi engedmények árán elég solid részvénytársaság alakulhatna, hogy bölcsőben levő iparunkat fejlessze. De még számos iparág van, hol némi erő kifejtés mellett sok ember találna foglalkozást és így megélhetési forrást is. Hogy a mezőgazdaság és ipar consolidálása mellett mennyivel több ember élhet meg egy aránylag kisebb területen, arra elég példát nyújt a nyugat, hol még sok esetben a természeti viszonyok is kedvezőlenebbek, mint minálunk.

Ébreszszük fel gazda-népünkben az intensivebb gazdaság iránti hajlamot, biztosítsuk — kellő felvilágosítás mellett — részükre a vállalkozói nyereséget és nemsokára látni fogjuk az ez irányban elért kedvező eredményt. Földművelőink túlsokat várnak a természettől és konservatívok akarnak maradni oly korszakban, a midőn Európa legnagyobb része a cultura legmagasabb niveauján haladva biztosítja népeinek jólétét.

A baromfi-tenyésztés, tojáskereskedés, selvemhernyó-tenyésztés, marhabél kikészítése, bőr- és szaru-neműek feldolgozása, méhészet, olajgyártás (len, repce és napraforgó) és sok más productum rendezett és hathatósabb művelése által sok ezer kéz találhatna még munkát.

A túlszaporodott székely községek családjainak áttelepülése csak azon esetben ajánlható, ha a telepítvényesek közvetlen közelében nem volna túlnyomó részben a román, német, vagy szláv elem képviselve, mert sajnos, hogy fajunk vele született intelligentiájánál fogva az említett nemzetiségekkel való hozsantartó érintkezés folytán azokkal mihamar assimilálódnék. Az se volna talán czélszerűtlen, ha a kincstár nagyobb területeket kibérelne és azokat több évi adómentesség mellett a telepítvényesek közt felosztva albérletbe adná. De itt csak hosszú tartamú bérletről lehet szó, ellenkező esetben a telepítvényes nem takaríthatná meg azt az összeget, a melyből annak idején annyi földet vásárolhatna, a mennyinek hozadéka megélhetését biztosítaná.

Az áttelepülés (föld és felszerelés) ugyan sok költséget okozna az államnak, de a nyereség százszorta nagyobb volna, hacsak abból állna is, hogy a nemzetnek visszaadnók külföldön elzüllő fiait, kikre talán a jelenben nem, de a jövőben ki tudja mily nagy szükségünk leend. Ha ezen célra hiányoznák a szükséges nervus rerum, úgy egy felveendő subscriptiós járadék-kölcsön eszméje — nemzeti ügyről lévén szó — számtalan hazafiban élénk visszhangra találna.

A kivándorlás 2-ik oka iparosaink sanyarú helyzetében leli magyarázatát. Itt élő iparosaink között igen sok ügyes ember van, ki jobb sorsot érdemelne, minthogy Romániában — többé-kevésbé kontár munkát végezve — tanult mesterségében visszafejlődjék. Számos iparág létezik, hol a gép nem végzi, legalább nem mindenben a kézimunkát, avagy primitív és nem drága gépek elegendők volnának egy szerény műhely berendezésére. Ezen esetekben minden kockázat nélkül, pusztán előlegezéssel hathatós segély volna nyújtható (az ily előleggel történt felszerelés bekebelezhető). Ily műhelyek birtokosai, később tulajdonosai ismét többeknek adhatnának foglalkozást.

Egyes iparcikkek kivitelénél osztandó praemiumok, valamint a magyar iparos hajlamának és előszeretetének megfelelő termékeknek magas behozatali vámok által az országból való kizárása talán nem volna egészen czélszerűtlen. Nagy előnyére válnék fejlődő iparunknak fogyasztó közönségünk jóakaró pártolása is.

Állításom bizonyítására szolgáljon a következő példa: Brailán lakik egy igen ügyes hintókészítő, ki megunva a külföldön való tartózkodást, haza ment, hogy mestersége révén otthon keresse kenyerét, de sajnos, terve nem sikerült, és miután Romániába való visszatérése alkalmával megkérdeztem, hogy mi volt ezen elhatározásának indító oka, a következő választ kaptam: »Mindent elkövettem, hogy ne kelljen ismét kivándorolnom, de hiába való volt ebbeli igyekvésem; a környékbeli földesurak külföldről hozatják hintójukat és bár ép oly ügyes munkás vagyok, mint az a külföldi hintó-készítő, mégis belátom, hogy némely alkatrész előállításához szükséges gépek használata nélkül nem állom ki a versenyt: Mindent elkövettem, hogy egy kis gyár létesítéséhez a szükséges pénzt előteremtsem, de ez nem sikerült és így kénytelen voltam ismét ide jönni, pedig ha megszerezhettem volna a kellő tőkét, sok munkás talált volna nálam foglalkozást.«

A kivándorlás 3-ik okaként a jólét biztosítása utáni törekvés tekinthető. Sok honfitársunknak van ugyan némi megélhetési forrása, mely azonban mégsem elegendő egy sok tagú család kellő fentartására. Ezen a bajon szintén megfelelő hitelnyújtás által lehetne segíteni (pl. marhavételre és azt kellőleg biztosítani). E helyen csak is egy példát akarok felhozni. Mikor megkérdeztem egy házaspárt, hogy miért jön Romániába, vajon munkájával nem élhetne-e meg otthon is, azt a feleletet kaptam: »Volna otthon egy kevés földünk, de abból nem élhetünk meg, mert bizony 12 személyből áll családunk (2 nagyszülő, 2 szülő 4 testvér, a kérdésben levő házaspár és 2 gyermeke) és így kénytelenek vagyunk valami szolgálatot keresni, hogy egy kis pénzt megtakaríthassunk.« Szemmel kísértém az illetőket (a férfi 30 frtot szerzett mint kocsis egy péknél, a nő pedig 22 frtot mint szobaleány) és alig egy év letelte után, midőn hazájukba visszamenni készültek, megkérdeztem őket, hogy mennyit takarítottak meg, hogy mit kezdenek a pénzzel és hogy van-e most kilátásuk otthon tisztességesen megélhetni? Válaszuk a következő volt: »Hát bizony vagy 500 Leit spóroltunk, kijut ebből 2 tehén meg néhány malacz is és a jó Isten segítségével azután csak megélhetünk valahogyan.«

Még említést kell tennem azon egyénekről is, kik csábítgatások folytán jönnek Oláhországba, remélve, hogy itt könnyű szerrel meggazdagodhatnak. Ezek közül sokan biztos állást adnak fel, hogy egy jó leczke árán hazájukba visszatérjenek, míg mások sok nélkülözéssel és kemény munkával fizetik meg kalandvágjukat, de vannak olyanok is, kik egy szót sem értve olá hul, kölcsönvett pénzen jönnek ide szerencsét próbálni. Sok piros-pozsgás magyar leány züllése ennek következménye. A nyomor hány áldozatot sodor oly útra, melynek eredménye bűn. Ezen most jelzett esetekben szerény nézetem szerint hatósági tisztviselőink, papok és tanítók intő szavai nagyban lehűtenék kaland után vágó Robinsonjainkat.

Miután az általam jelzett, a kivándorlás megszüntetésére czélzó tennivalók időt, tanulmányt és mindenekelőtt tetemes pénzáldozatokat

vennének igénybe, úgy egyelőre legalább kísérik szemmel itt élő honfitársaink lelki és szellemi nevelését. Romániában vallási és iskolaügyünk csekély áldozattal volna rendezhető, megmentve ezáltal polyglott államunk azon elemének számottevő részét, melynek díszítő jelzője az, hogy »magyar«.

Eme fontos ügy érdekében egy országos gyűjtés sem volna czélszerűtlen. Meg vagyok győződve, hogy ezen szent cél megvalósítására a templomokban és hivatalokban kifüggesztett perzselyek is megtelnének idővel.

Befejezésül még röviden ecsetelni fogom itt élő honfitársaink életmódját. Legjobb sorsuk van azon cselédeknek, kik teljes ellátás mellett keresményük javarészt félre tehetik, különösen akkor, ha otthonról elegendő ruhaneművel látták el magukat. Keveset vagy épen semmit sem takaríthatnak meg azok, kik maguk kénytelenek gondoskodni élelmükről és ha még hozzájárul azon körülmény is, hogy hosszabb itt tartózkodás folytán ruházattal kell ellátni magukat, úgy keresményükből csak annyi marad meg esetleg, hogy vasárnaponként egy baskában egypár kupicza pálinka és egy rozoga cimbalom mellett el-el álmodozzanak távol eső szülőföldjükről. A szükségleti cikkek drágaságát legjobban megvilágítja a következő néhány példa: Egy pár erős cipő 20 Lei, egy kalap 5—6, egy erős ing 4—5, egy közönséges posztó nadrág 10—11 Leibe kerül. Lakás, élelmi- és fényűzési cikkek (dohány, sör) is nagyon drágák. De ha tudjuk, hogy mily magasak a vámok, mennyire fejletlen az ipar és mily béreket kapnak az iparosok, könnyen megmagyarázhatjuk magunknak az itt uralkodó drágaságot. Az idegen részéről fizetendő munkaadó sem mondható kicsinek, így pl. egy fűrészgári munkás 2 Leit fizet évnegyedenként. Egy cselédkönyv váltása (egy évre) pedig 4 fr. 50 baniba kerül. Az idegen munkás a különböző hatóságok részéről sok zaklatásnak van kitéve, mi oly arányban nő, a mennyivel távolabb tartózkodik az illető ügyvivőségétől.

A román hatóságok máris azon fáradoznak, hogy a rosszabb román munkásnak biztosítsák a kenyérkeresetet és nem fog sokáig tartani, hogy ebbeli törvények határt szabnak az idegen munkás-elem beözönlésének, mely körülmény egyrészt lehűtené székelyeink vándorkedvét, de talán másrészt, habár csekélyebb számban is, arra késztené kivándorlóinkat, hogy a hazai határtól távolabb eső országokban harcolják a létért való küzdelmet, a mi hosszabb távollétet, majd végleges kivándorlást vonna maga után.

Putnik Béla

(Galacz).

Magyarország és Északafrika.

Északafrika — a marokkói császárság, Algir, Tunis, Tripolis, Egyiptom és a Szahara — körülbelül 25 millió lakost számlál. Algirt és Tunist 5¹/₂ millió lakosával Franciaország, Egyiptomot 7 millió lakosával Anglia biztosította már magának; a Szaharát, a melynek oásisain (a mi Hornemann szerint emberek sokadalmát jelenti) 3—4 millió ember lakik, az 1900. francia-angol egyezség Franciaországnak ítélte oda, a mi azonban korántsem jelenti még a »nagy sivatag«-nak tényleges birtokát. Sok vérbe és pénzáldozatba kerülhet, míg a francziák a tuaregeket, tibbukát és a sivatag többi rabló népeit igába tudják hajtani.

Északafrika természeti kincsekben leggazdagabb országa a marokkói szultán birodalma. Legsűrűbben is lakott; 8 millió lelket számlál, a kik berberék és arabok. A városokban 200.000 izraelita lakik, a kik a kereskedést úgyszólván monopolizálják. Európaiak nagyobb számban csak Tangerben laknak, a hol a diplomácia is székel. Ezért nevezik Tangert a muszulmánok az ebek városának (A. Garnier). A császárság ötödöd része — a hol a berberék laknak — csak névleg ismeri el a szultán fenhatóságát, adót és katonát egyaránt megtagadnak. Ezeknek a független törzseknek a vidékei nincsenek is még mindenütt kikutatva, az európai utazó élete léptenyomon veszedelemben forog. Csak az arabok által lakott vidékek (Fez, Rabat és Tanger, továbbá Marokkó és Mogador közt) vannak teljesen a szultán fenhatósága alatt (Elisée Reclus: Nouvelle Géographie Universelle). A föld maga rendkívül termékeny, mert — itt lévén az Atlasz hegység főgerincze — csapadék bőségesen van. Hogy csak a gabonaneműeket említsük, a kezdetleges művelés mellett is — trágyázásról szó sincs — néha három termés is van egy évben. Buza, árpa kitűnően tenyészik. De mit ér mindez, mikor a seriff a gabona kivitelét — épp úgy, mint a lovakét, öszvérekét — megtiltja? A bölcs uralkodó ugyanis azért nem engedi meg a kivitelt, mert a termés feleslegére ő maga tart igényt. Bizonyos időközökben megjelennek az alattvalóknál az uralkodó ügynökei és kiüritik a magtárakat, ha ugyan már előbb nem tették ezt meg a szultán martalócz csapatai. Mérhetetlen parafatólgyerdői is vannak az országnak, de e czikkekre nézve is kiviteli tilalom áll fenn. A tengeri-, bab-, borsó kivitel meg van engedve, azért e czikkek termelése jelentékeny. Földdidiót (arachides) nem termelnek, pedig ennek termelésére a talaj és a climatológiai viszonyok igen kedvezőek volnának. Az ország hegyei ép olyan

temérdek vasat, rézérczet, ólmot, ként, kőszént, kősót, ezüstöt rejtenek, mint Spanyolország hegységei, de kiaknázásukról eddig szó sem volt. Általában nem győzik eléggé magasztalni az ország természeti kincsekben való gazdagságát, a buja vegetatiót az ott járt utazók — Rohlf, Soleillet stb. — de hasztalan, a despotikus kormányzat kerékkötője minden gazdasági haladásnak. Az arabs uralom, a mely Marokkóban már tizenkét század óta tart, ezt a sok tekintetben érdekes, titokzatos országot is, mint általában egész Északafrikát, az anyagi tönk szélére sodorta. Pedig tudjuk, hogy az északafrikai partvidék a karthagóiak és rómaiak idején a virágzás magas fokán állott; Mauretania (a mai Marokkó és Algirnak egy része), Numidia (körülbelül Algir keleti része) és Africa tartomány (Tunis és Tripolis nyugati fele) Róma éléstára volt hajdanta.

Az országnak természeti kincsekben való gazdagsága mindig csábító erővel bírt az európai államokra, de a harcias lakosság a függetlensége ellen irányuló támadásokat mindannyiszor visszaverte. A Riff lakói egész a múlt századokig hivatásszerűleg üzték a kalózkodást. Ebből kifolyólag Marokkó folyton hadilábon állt az európai államokkal; a tizenkilencedik század elején velünk is összeütközésbe került. Daczára az Ausztria-Magyarországgal fennállott barátságos viszonyuknak, Rabat mellett kiraboltak egy velencei vitorlást, a mely osztrák lobogó alatt hajózott és a legénységet lánczra verték. Eljárásukat azzal indokolták, hogy Velence kötelezte volt magát, hogy körülbelül 100.000 franc adót fizet a marokkói szultánnak. Bandiera tengernagy vezérlete alatt egy osztrák hajóraj jelent meg erre a marokkói vizeken és Larachet (El Arais) bombázni kezdte. A mi csapataink partra szállottak és ostromot intéztek a város ellen; a mikor egyszerre állig fegyverzett marokkói csapatok lepték el a partot, visszavervén a támadókat. Igen sok osztrák tengerész belefult a vízbe; az elfogottak fejét levágták és feltűzték Fez meg Tanger palotáira. Bandiera tengernagy azután Rabat felé ment, de nem tudott ott kikötni. A háború sokaig tartott; Ausztria végül is kénytelen volt megelégedni a felajánlott elégtétellel: az elrabolt hajó visszaszolgáltatásával; minek ellenében Marokkó a követelt adóról lemondott.*)

Az álnok és kétszínű császársággal azóta Franciaország (1845-ben) és Spanyolország (1844-ben és 1860-ban) viselt hadat, a nélkül, hogy positiv eredményt tudtak volna elérni. A hatalmak versengése megakadályozta eleddig azt is, hogy az országban vasut épüljön. Országutak sincsenek, a kikötőkkel karavánok közvetítik a forgalmat. Ilyen körülmények közt az ország jóléte nem emelkedhetik. A külkereskedelem értéke Washington Serruys egy előttem fekvő statisztikája szerint 1885-ben 55,156.000 franc volt (33,724.000 fr. behozatal és 21,432.000 fr. kivitel), míg 1898-ban, tangeri consulatusunk jelentése szerint, 61,682.000 fr. volt (36,76.000 fr. kivitel); tehát 13 év alatt mindössze 6¹/₂ millió frankkal emelkedett. Az ország gazdag erőforrásait tekintve, meglep a forgalom nagy passivitása és a kivitel relativ jelentéktelensége. Látszik ebből, mennyire megbénítják a termelést a kiviteli tilalmak. A fogyasztás túltengése miatt tőkék nem képződhetnek, ezzel a termelés alapföltételeitől fosztatik meg és nem fejlődhetik.

*) A. et B. Garnier: *Tanger*.

Az ipar kezdetleges stádiumban lévén, az ország iparczikkékben behozatalra szorul s ennek ellenére is (1898-ban) fejenkint csak $4\frac{1}{2}$ francot tett az import. Ez az adat legjobban bizonyítja a lakosság borzasztó szegénységét. Páratlanul hálás működési tér kínálkoznék itt az európai civilizációnak. Algir, a mely megközelítőleg sincs olyan termékeny, mint Marokkó és félannyi lakossága sincsen, a francia uralom alatt gazdaságilag annyira erősödött, hogy 1885-ben (korábbi adat nincs kezeim közt, mert főconsulátusunk évi jelenté-ében az algiri külkereskedelmet, sajnos, csak súly szerint tünteti ki) $237\frac{1}{2}$ millió fr. értékű árút importált.*) Ez 61 franc fejenkinti fogyasztásnak felel meg. Bár tekintetbe veendő, hogy Algirban az európai elem, melynek fogyasztása sokkal nagyobb mértékű és változatosabb, nagyon megsaporodott, mégis kétségtelen, hogy a fogyasztás túlnyomó contingense a ben-szülött lakosságra esik. Ennek az igényei is egyre emelkedtek, abban a mértékben, a mint a civilizáció a gyarmatban tért hódított és a mint a termelés fejlesztésével párhuzamosan a jólét emelkedett.

Marokkó külkereskedelmét illetőleg bennünket a kivitel csak másodsorban érdekelhet, mert az ország többnyire olyan nyers termé-nyeket exportál, a melyekre sem fogyasztásunknak, sem pedig gyári iparunknak nincs szüksége. A főpiacz**) Spanyolország (1898-ban $68\frac{3}{10}$), azután Anglia és Gibraltár, Francziország, Egyiptom és Tripolisz, Német- és Olaszország következnek. Főkiviteli cikkek: szarvas-marha, gyapjú, nyersbőrök, borsó (1898-ban az összes kikötőkből körülbelül $2\frac{1}{2}$ millió franc) és bab (körülbelül $1\frac{1}{2}$ franc), tojás, viasz, datolya, mandula.

Annál inkább érdekel bennünket a bevitel. Az importkereskedés Tangerben van összpontosítva; 1898-ban 14·077 millió frank értékű árú érkezett oda. A többi kikötők a beviteli forgalom lebonyolításában, fontosságuk sorrendjében, a következő mennyiségekkel vettek részt: Casablanca 5·657 millió franc, Mogador 4·626. Larache 4·117, Mazagan 3·854. Rabat 2·021, Saffi 1·826, Tetuan 0·780 millió frank. Összes import 36·760 millió franc.

A bevitel is túlnyomólag Anglia és Gibraltár kezén van. Tangert illetőleg a főbb beviteli államok részesedési aránya a következő volt 1898-ban: Anglia $58\frac{3}{4}$, Franciaország $18\frac{1}{2}$, Németország $12\frac{3}{4}$, Spanyolország $5\frac{1}{2}$, egyéb államok $4\frac{1}{2}\frac{0}{10}$. A fő beviteli cikk pamut-árú, a melyeket Anglia, Francia- és Spanyolország szolgáltat. Tea valamennyi kikötőbe nagy mennyiségben érkezik. Sajátságos, hogy a marokkói musulmánok, egyebütt lakó hitsorsosaikkal ellentétben, nem a fekete kávé, de a tea élvezetének hódolnak. Napjában háromszor is isznak teát, s mindannyiszor 2—3 csészével. Innét az aránylag jelentékeny czukorfogyasztás is. A teaimportot egész 1898-ig az angolok monopolizálták; ez évben szerepelt első ízben Németország 35.000 frankkal a teabehozatalban. Bizonyos, hogy a németek, az angol világkereskedelmi hegemonia legkomolyabb ellenségei, meg nem állanak ennél a kísérletnél. A czukorbehozatal 1898-ban a főbb kikötőkbe (Mogador és Tetuan kivételével, a melyek forgalmának részleteit nem ismerjük) 5,265.000 franc értékű volt. A czukorimport

*) Ebből $180\frac{1}{2}$ millió frank esett Franciaországra.

**) Itt csak a tangeri forgalomról van szó, a többi kikötők forgalmát ez irányban a consulátusi jelentések nem részletezik.

(Tangerbe) Francziaországból, Belgiumból és Németországból történt. Tanger főbb beviteli czikkei voltak 1898-ban: Pamutszövetek (főconsulatusunk, nyilván tévedésből, gyapjuszöveteket [Wollstoffe] említ) 2,839.000, posztó (szállítók Német-, Angol-, Francziaország) 654.000, tea 473.000, italok 437.000 és pedig bor (Spanyol- és Francziaország) 248.000, sör (Ausztria, Német-, Angol- Francziaország) 55.000, szeszes italok (gin, whisky, rum) 51.000, szesz (Németország) 21.000 franc; nyers selyem 272.000, olaj 268.000, czukor (főkép süvegczukor) 431.000, fűszerárú 211.000, dohány (Magyarország, Algir, Németország) 210.000, kávé 151.000, gyertya 134.000, liszt 132.000 (1897-ben, a mikor nem volt jó termés, 872.000), selyemárú 125.000, butor 92.000, üvegárú (Német-, Francziaország, Belgium) 60.000, épületfa (Svédország) 52.000, gyujtófa (Olasz-, Franczia-, Angolország) 65.000, papiros 49.000 franc.

A többi kikötők bevitték a bennünket érdeklő árukból (Mogodoron és Tetuánon kívül) vasárút 347.000, bort és szeszt 93.000, gyujtófát 61.000, papirost 54.000, fát és fagyapotot 53.000, üvegárút 31.000 franc értékben.

Marokkó ezenfelül a szárazföldön is bonyolít le forgalmat Szudánnal, Timbuctuval, a szaharai oázokkal és Algirral. Ennek a kereskedésnek az értéke mintegy 3—4 millió franc. Három-négy nagy karaván indul útnak évenként európai importczikkekkel; cserébe néger rabszolgákat, mézgát, aranyport, elefántcsontot, strucz tollat és tojást hoznak Afrika belsejéből.

A monarchia részvételét Marokkó bevételében — mivel nekünk eddig nem volt közvetlen összeköttetésünk még Tangerrel sem s így a bevétel idegen kikötőkön: Hamburgon, Marseillen, Génúán, Londonon keresztül történt — nem lehet megállapítani. Consulatusunk szerint csak annyi bizonyos, hogy Hamburgon keresztül (bizonyára kizárólag osztrák provenentiájú) barna- és kocz kacukor, posztó, bőrárú, hajlított butor, üveg- és porcellánárú került kisebb mennyiségben behozatalra. Magyar dohányt Marokkóban havonként legalább 100 métermázsát fogyasztottak, a mely Gibraltáron keresztül importálódott.*)

Ez a részesedés elég jelentéktelen, de rendes összeköttetések hiányában meg nem lephet.

1898-ban mindössze 1 osztrák-magyar gőzös vetett horgonyt Tangerben, míg az angol, spanyol, francia, német, olasz, holland gőzösök a marokkói kikötőket, vagy legalább Tangert rendszeresen felkeresték.

Pedig nem kell bővebben fejtegetni, hogy a közvetlen hajózási összeköttetés alapfeltétele a tengerentúli országokkal való kereskedés fejlesztésének. S tényleg, hogy az Osztrák Lloyd és az Adria trieszt-fiume-brazíliai járatán mult évi szeptember óta Tangert érintette, máris több ezer métermázsza czukor, épületfa, dohány, fagyapot, vasárú, szesz ment ki oda s jórészt Fiuméből.

Látni ebből is, hogy Marokkóval való kereskedelmünk életképes s ha még Tangeren kívül a többi marokkói kikötőbe is jó és olcsó

*) A m. kir. statisztikai hivatal adatai szerint Gibraltár-Malta-Cyprusba 1896-ban 2.922, 1897-ben 6.029, 1898-ban 14.306, 1899-ben 2.902 métermázsza nyersdohány ment Fiuméből. Tudomásom szerint a rendeltetési kikötő mindig Gibraltár volt, a honnét az említett mennyiségek, átrakással, Marokkóba mentek tovább.

közvetlen szolgálatot tudunk majd kivitelünknek biztosítani, Marokkó számottevő magyar piacczá fogja magát kinőni. Erre a közvetlen szolgálatra kivált czukor kivitelünknek lenne szüksége, mert mint fentebb kimutattam, Tanger maga egy tized részét sem közvetíti a czukorbevitelnek.

Ha ma még Marokkó nem játszik is olyan fontos szerepet a világkereskedelemben, mint megilletné, jelentősége mindig emelkedni fog. Tangeri főconsulatusunk tavaly jelenté, hogy »a marokkói kereskedelem a hosszú, évekig tartó tespedésből némileg kiszabadulva, ismét élénkülni kezd«, a minek oka a rendkívül dús termés és a pesetánál mutatkozó árkülönbség. A jelen általában tehát igen alkalmas voltna marokkói kivitelünknek szélesebb mederben való megindítására.

Természetes, hogy kereskedelmi érdekeink fejlesztése csak úgy képzelhető el, ha Marokkó nem kerül valamely európai állam fennhatósága alá. Aspiránsokban nincs hiány. Anglián és Franciaországon kívül Németország aspirációi vehetők komolyan. A németek 1899-ben egy marokkói küldöttséget fogadván, az adjeroudi öböl átengedését igyekeztek kieszközölni, a mi azonban nem történhetett meg, mert a többi hatalmak is követelésekkel léptek fel. Sőt Spanyol- és Olaszország is aligha nem számítanak arra, hogy a roskadozó császárság felosztásánál kőnczot kapnak.

Ausztria-Magyarországnak colonialis aspiratiói nincsenek. A területszerzési velleitások feladása azonban nem menti fel diplomatiánkat az alól a kötelesség alól, hogy gazdasági érdekeinket megóvja. Ennek csak egyetlen módja van: a status quo fentartása. Miként az Egyesült-Államok Chinában, igyekezzünk mi a nyilt ajtó politikáját Marokkóban győzelemre juttatni. Nyolcz millió fogyasztónak termelésünk számára való biztosítása nem csekélység s azért mindenestre jó lesz, ha a marokkói eseményeket nem tévesztjük szem elől.

A régi Africa és Cyrenaica, a mai tripolisi vilajet szintén sok tekintetben megérdemelné, hogy közvéleményünk vele tüzetesebben foglalkozzék.

Tripolishoz Olaszország után mi vagyunk a legközelebb eső európai hatalom; az egészen beleesik tengeri kereskedelmünk működési sphaerájába.

Tripolis, a kikötőváros, 460 kilométernyire fekszik Szicilia legdélbb csúcsától, a Capo Passaro-tól s 1150 kilométernyire Dalmácia legdélbb pontjától. Am Tripolis keleti része, a bengasi-i vilajet, vagy Barca (Cyrenaica), már csak 1086 kilométernyire fekszik Dalmáciától és 740 kilométernyire Olaszországtól.

Kereskedelmünk Tripolissal egész az utolsó időig nagyobb volt, mint Olaszországé.

Azért Tripolis annectálását sem volna szabad eltűrnünk bármely hatalom részéről; mert különben egy szintén nagy jövővel bíró piacztól fosztjuk meg kivitelünket. Gerhard Rohlfs mondta, hogy »a ki e földet birni fogja, ura lesz Szudánnak; Tunis birtoka nekem tizedrész annyit sem ér, mint Tripolisé.«*)

Ebben rejlik Tripolis óriási fontossága.

A Nagy- és Kis-Syrt öble mélyen benyulván az afrikai continensbe, Tripolistól 6—700 kilométerrel rövidebb az út Szudánba, mint

*) *La Tripolitania colonia italiana. L'Esploratore*, 1880 január.

akár Tunisból, akár pedig Algirből. Az innét kiinduló karavánutakon több az oásis, kevésbé vadak a benszülöttek s a futóhomok sem annyira kiterjedt. Két fő karavánút vezet Tripolistól a Tsad-tó és a Niger folyam medenczéjébe, Bornuba és a Houssa-államokba: az egyik Marsukon, a másik Ghadamesen (Rhadamesen)*) keresztül. Reclus szerint 1873. előtt a ghadamesi karaván-birtokosok monopolizálták a szudán-tripolisi kereskedést, de azóta a tripolisi izraelita kereskedők raktáraik kapujából indították el a karavánokat. A karavánfőnök a nyereség felét kapta veszedelmes vállalkozása fejében. Az út Szudánba 2—3 hónapig tartott, mivel azonban a kivitt európai cikkek haszonnal való becserélése (strucztollra, aranyporra, rabszolgákra, elefántesontra) csak úgy volt eszközölhető, ha a karaván sorba járta a szudáni piacokat, az ilyen csereüzletek körülbelül két év alatt voltak csak lebonyolíthatók. Évenként 6—8 nagy karaván ment el Tripolisból. Egy-egy karaván 1000—3000 tevéből állott s valami száz fegyveres arab kísérte utjában.

A tripolisi karaván-kereskedés azonban az utolsó évtizedben igen sokat vesztett jelentékenységből. A máhdi, továbbá szövetségese, Rabah, végül Samory, ez a három vérengző zsarnok a Szudánnal való kereskedést úgyszólván lehetetlenné tette. 1893-ban több nagy tripolisi karavánt semmisítették meg Bornuban, 1897-ben meg Aír-oasisban rabolták ki a Tripolisból elindított karavánokat. Ennek folytán a tripolisi karavánkereskedés ma már csak a közeli oasisokra szorítkozik s Tripolis külkereskedelme alacsony niveaura süllyedt.

A három zsarnok most már lehetetlenné van téve, uralmuk végkép megdőntve. Franciaország, Anglia és Németország megosztozván a Tsad-tó környékén, a kereskedés e rendkívül gazdag országokkal megint fel lesz vehető Tripolison át. Igaz ugyan, hogy időközben a szudáni kereskedés magának másfelé (Vörös tenger, Egyiptom, guineai öböl) is utat nyitott, de azért Tripolis mindig megmarad a legelőnyösebb útiránynak, már csak azért is, mert Szudánnak ez a kapuja a földközi tengerre nyílik.

Nagy dolgokat lehetne ilykép Tripolisban végezni, ha a törökuralom nem állana minden haladásnak útjában és ha csak bármily kevéssé is gondoskodnék a kereskedés biztonságáról.

Az olasz Eritrea-gyarmat partjaira, mióta tevény nyargaló ascarik portyáznak a karavánút mentén, 18—20 millió lira értékű árút hoznak évenként a karavánok. Pedig ott a kereskedés csak a közeli vidékekre szorítkozik. Az olaszok remélik, hogy idővel a belső szudáni kereskedés egy részét is gyarmatuk felé fogják terelhetni.

A Tsad-tó medenczéjében és Sokoróban, a melyek Tripolis felé gravitálnak, igen sűrű a lakosság: száma mintegy 23 millió. S ezek a vidékek tudvalevőleg Afrika leggazdagabb vidékei közé tartoznak. Ha az európaiak megkezdik ott a szinte kimeríthetetlen természeti kincsek értékesítését és a Tripolison keresztül való forgalom a tuaregek rablótámadásai ellen meg lesz védve, Tripolis lesz Északafrika egyik legjelentékenyebb kikötője.

A Száharát a tavalyi angol-francia egyezmény a francia érdeksphaerába utalta. Franciaország külkereskedelmének különben is nagy

*) Az arab nyelvben középhangzó a gh és rh között. Azért sokan Ghadamasnak, mások pedig Rhadamesnek írják. Epp így Ghat = Rhat.

érdeke, hogy Algir és Tunis háttérével, a Szudánnal és Szaharával való kereskedés akadályokba ne ütközzék, azért a köztársaság nem késhet sokáig a Szahara oasainak tényleges birtokbavételével. A mint egyszer a sivatag rabló beduin törzsei meg lesznek fékezve — a mi előbb vagy utóbb mégis csak bekövetkezik — egyrészt az Algir és Timbuktu s másrészt a Tripolis és Kuka-Sokoto közti útirány lesz a világkereskedelem egyik főútja.

Akkor elérkezik az ideje annak is, hogy a két párhuzamos saharai vasut, — a melyek közül a Timbuktuba vezetőt köztudomás szerint a francziák akarták kiépíteni, míg a Tsad-tóhoz vezető vasut eszméjét Paladini olasz mérnök vetette föl 1866-ban — kiépüljön. A transsiberiai vasúthoz képest alig ütközik ezeknek a vasutaknak a kiépítése nehézségekbe, a mellett, hogy kereskedelmi szempontból épen nem lesznek jelentéktelenebbek.

Tripolis külkereskedelme a mai kezdetleges állapotok mellett is*) aránylag elég jelentékeny és egyre emelkedik. Már a nyolczvanas években a tripolisi kikötő forgalma egymaga nyolczszor akkora volt, mint 1825-ben egész Tripolisé. 1898-ban behoztak**) 9,640.000 és kivittek 10,068.000 franc értékű árút (1897-ben 8,780.000 és 8,773.000 frank értékűt). A behozatal még Tripolis és Fezzan lakosságára elosztva is fejenkint 13 francot, tehát több, mint háromszor annyit tett, mint Marokkóban. A körülbelül egyforma gazdasági fejletlenség mellett a tripolisi forgalom nagyobb élénksége a kiterjedtebb átmeneti kereskedés számlájára irandó, bár mint említettük, ma a tripolisi kereskedés sokat veszített jelentőségéből.

Modern értelemben vett iparról alig lehet szó Tripolisban; az őstermelés is ép olyan primitív állapotban van, mint a X. században, mikor az arab hóditók a benszülötteket első izben leigázták. Plinius a Hesperidák kertjeit a tripolisi partra, Berenice mellé helyezte, a mi az ország akkori rendkívüli termékenysége mellett szól. Az ókorban Cyrenaica, a mely Krétával egy tartományt alkotott, a görög művészet és tudomány egyik gyúpontja volt; e téren Cyrene és Cyrenaica egyéb városai magasabb fokon állottak, mint Carthago, sőt a pún világvárossal a kereskedelem terén is felvették a versenyt. A földművelést a görög gyarmatosok magas színvonalra emelték, az általuk és a rómaiak által az északafrikai partokon létesített öntözőművek még ma romjaikban is, bámulatot érdemelnek. Ezt a magasfokú culturát kivált a második arab invasió — a XI. század közepe táján — teljesen eltörölte. Az arabok a vízműveket szétrombolták, az erdőket — a melyek iránt érthetetlen ellenszenvvel viseltetnek — kivágták. Azóta az esőzés ritkább, a források vagy elapadtak, vagy vízbőségükben csökkentek. Átlag minden ötödik évben szükség áll be. A lisztszükségletet, bár gabonát exportra is termelnek (kivált az árpa igen keresett az angol piaczon), legnagyobb részét a génuai és marseillei piaczon fedezik. A lépten-nyomon előbukkanó romok, az elpusztult ókori cultura néma hirdető, s a buján tenyésző, gyakran

*) Védett kikötők hiányában télen, mikor a Földközi-tengeren állandóan viharos az időjárás, a hajók sokszor épen nem képesek kikötni. Pedig pl. Tripolis kikötője egy millió franc költséggel pompás kikötővé volna átalakítható.

**) Bár alconsulatusunk nem említi, nyilvánvaló, hogy ez adatok csak a tulajdonképeni tripolisi vilajetre vonatkoznak, s nem Bengasira is. Az ottani consulatusi hivatal nem közölt 1898-ban jelentést.

50 méter magas cziprusok olyan benyomást tesznek az utazóra, mintha valami óriási temetőben járna.

Tripolis földje ma is rendkívül termékeny még. Kevés országnak van olyan enyhe, egyenletes climája, mint Barkának. A fensik és a tenger közti partszegélyen, a melyet a Karsztszerű fensikon eltűnő és a tengerparton kibukkanó források öntöznek, Barcában 21–22° az átlagos évi hőmérséklet; a fensikon, a melynek magassága átlag 500 m. a tenger színe felett, a hőmérséklet (téli) 12° és (nyáron) 29° közt váltakozik. A források környékén szinte tropikus a növényzet, kivált Derna híres örökzöld kertjeiről, a melyekben olajfa, füge, szőlő, datolya, narancs, banán buján tenyésznek. Az arabok Barkát buja vegetetiójáról ma is Dzsebel-Akhadar-nak (zöld hegyek) hívják.

A termékeny talaj — itt természetesen csak a partvidékekről és a források környékéről lehet szó s nem a belső, már a Szahara régiójába eső részekről — csak félig-meddig rationalis művelés mellett is busásan kifizetné a földmivelő fáradságát. Elengedhetetlen feltétel volna a vízművek jókarba helyezése, a mi francia mérnökök véleménye szerint alig ütköznék nehézségekbe.

Tripolis szivacsot (1898-ban 1,600.000 franc), nyers bőroket (1,450.000 franc), strucczottat (1,700.000 franc), vágómarnát (530.000 franc), tojást (325.000 frank), szalmából font gyékényeket, gabonát, faolajat, hennát, mézt, viaszt, kenet, déli gyümölcsöt, gyapjút, elefantsontot exportál, de ma már csak kis mértékben. Főexportczikk az espartofu (halfa), a melyből 1898-ban 34.400 tonna ment ki 1,860.000 franc értékben. E cikk vevője kizárólag Anglia, a hol azt papirgyártásra használják. A szivacs halászatot 120 görög bárka üzte, piaczkok voltak Görögország, Trieszt és Anglia. A nyersbőr az Egyesült Államokba ment, a strucczott kizárólag Londonba és Párisba, a vágómarha Maltába.

Anglia a behozatalban is dominált. A pamutszöveteket és fonalakat (1898-ban 2,245.000 franc) háromnegyedrészen szolgáltatta; a monarchiából $\frac{1}{8}$ része jött a behozott fonalnak és szövetnek. Liszt és korpa (1898-ban 1,300.000, 1897-ben 960.000 franc), főkép a milánói és genuai piacsról jött. Érkezett továbbá dohány 830.000, gyarmatárú, fűszer, tea 590.000, gyapjúárú 385.000, vas és vasárú 340.000, kávé 315.000, ezüst rudakban 280.000, cukor 255.000 építőanyag 240.000, gyertya 220.000, rizs 215.000, selyem- és selyemárú 190.000, szappan 170.000, szesz 165.000, fa- és szén 162.000, hüvelyesek 160.000, üvegárú 85.000, bor és szesz italok 45.000, gyufa 48.000, papir 41.000, butor 40.000 franc értékben.

Anglia 3,270.000, Franciaország 1,950.000, Törökország 1,250.000, Ausztria-Magyarország 1,050.000, Olaszország 625.000, Németország 500.000, Belgium 450.000 franc-kal részesedett az importban.

A monarchia tehát negyedik helyen áll az importállamok sorában, a mit kedvező geographiai fekvésünknek köszönhetünk. Sajnos, eddig inkább csak Ausztria használta ki a tripolisi piaczkot, hát az illető beviteli cikkek legtöbbszörében mi is versenyképesek vagyunk. Triest kivitt Tripolisba 1899-ben*) 792.664, 1898-ban 815.728, 1897-ben 571.184, 1896-ban 728.798 korona értékű árút, míg Fiume ugyanakkor 36.721,

*) *Navigazione e commercio di Trieste nel 1899*. Trieste, 1900.

28.486, 26.148 és 20.836 korona értékűt.)* Triest főkiviteli czikkei voltak 1899-ben: cukor 7089, szesz és pálinka 967, pamutfonal 498, faneműek 2635, üvegárúk 38, üveggyöngy 311, papiros 448, bab 310, kátrány 463, rövidárú 101, pamutszövet 84, liszt 32, varrógép 23 métermázsa (érték szerint e forgalom nincs részletezve).

Ugyanakkor Fiume csak 896 métermázsa finomított és homok-cukrot, 300 métermázsa babot, 75 métermázsa szeszt, 25 métermázsa fabutort, 4 métermázsa kötelet és 35 métermázsa burgonyát vitt ki oda.

Fiumének a múlt évben nem volt behozatala Tripolisból (1898-ban is csak 6008 koronát tett), ellenben Triest 1899-ben 148.426 korona értékű szivacsot, gyapjút, csontot importált.

Tripolisszal való forgalmunk sokkal nagyobb lehetne, ha a külkereskedés legelemibb követelménye: a közvetlen, rendszeres hajózási összeköttetések nem hiányzanának. Maltában rakják át a Tripolisba szánt osztrák és magyar árút idegen társulatok (leginkább a Navigazione Generale Italiana) gőzöseire. A szállítás hosszabb időt vesz igénybe és drágább is, mintha direct közlekedhetnénk. Marseilleből a Cie Navigation Mixte, Génuból és Nápolyból a N. G. I. tartanak fenn államilag segített rendes — hetenkénti, illetve kéthetenkénti — postajáratot Tripolis főbb kikötőivel: Tripolisszal, Misratával, Bengasival és Dernával.

Közlekedésügyi politikánk egyik sürgős feladata volna, hogy Tripolis, valamint Tunesia és Algir partvidékét is velünk direct hajózási vonalakkal összekösse.**)

Ha gazdasági téren jelentős sikert akarnánk Észak-Afrikában elérni, erre legalkalmasabb eszköz volna egy kellő tőkével rendelkező kereskedelmi társaság alapítása. Nem is említve Belgiumot, Angliát, Francia- és Németországot, a hol a colonialis kereskedés cultiválásával száz meg száz nagy kereskedelmi vállalat foglalkozik, afrikai kereskedelmet cultiváló társaságok még Olaszországban is vannak, a melyek jó sikerrel működnek hazájuk külkereskedelmének emelésén. Ez a kereskedelmi társaság Maroccó és Tripolis főpiaczain, esetleg a Szudánban is ügynökségeket állitana fel, a melyek célja volna, hogy hazai kiviteli cikkeinket Afrikában forgalomba hozzák

*) A m. kir. statisztikai hivatal adatai.

***) Tunesia 1898. évi 53.52 milliónyi összes bevitelében Anglia, Oroszország, Olaszország, Belgium és Malta után a hetedik helyen következünk 782.445 franc-kal. A monarchia külkereskedelmére vonatkozó adatok szerint különben tunisi bevitelünk nagyobb volt. Triestből ugyanis 1.207.420 korona értékű épületfa, szesz, gyapju- és pamutszövet, üvegárú, rövidárú, ásványviz, liszt, bab, cukor, stb. ment 1898-ban Tunisba, továbbá Fiuméből 161.104 korona értékű épületfa, dohány, liszt, bab, fabutor. Összes kiviteli 1.368.524 korona. 1897-ben még sokkal jelentékenyebb: 3.433.140 korona volt a kiviteli (ebből 3.342.488 korona esett Triestre és 150.652 Fiuméra); az export fejlődését megbénította az 1898. május 2-án a tunisi vámpolitikában bekövetkezett fordulat, t. i. Tunis bekebelezése a francia vámterületbe. 1899-ben már csak 1.221.560 koronát vitt ki a két kikötő (Fiume maga 330.784 koronát). Cukor- és szesz kiviteli csaknem teljesen megszűnt. Az új rendszer következtében Franciaország Tunisi 1898. évi bevitelében már több, mint 50%-al: 29.88 millió franc-kal részesedett. Mi már leginkább csak fában vagyunk versenyképesek. — Algeria forgalmi adatait érték szerint az 1898. évre nem részletezte algiri főconsulátusunk. Kiment az algiri kikötőkbe 1899-ben: Fiuméből 764.218 korona értékű árú, túlnyomólag fa és donga, azután kisebb mennyiségben bab, búkköny és liszt; Triestből pedig épületfa, üres hordó, árpa, vasárú 259.556 korona értékben.

s onnét viszont olcsó gyáripari nyersanyagokat és fogyasztási cikkeket exportáljanak hozzánk vagy egyébüvé is. Eszméimet melegen ajánlom Hegedüs Sándor kereskedelemügyi minister úr figyelmébe, mint a ki mindenkor őszintén szívén viseli külkereskedelmünk érdekeit.

A nagyhatalmak mind igyekeznek positiojukat a Földközi-tengeren erősíteni. Anglia évekre való hadifelszerelést halmozott fel Maltában és Gibraltárban; mint az olasz sajtó nyíltan hirdeti, a Földközi-tengeri érdekek védelmére még régebben egyezményt kötött Olaszországgal, sőt állítólag monarchiánkkal is. Németország vasutat épít Bagdadba; Franciaország a bizertai hadikikötő munkálatait folytatja lázasan, a melyek befejezésükig 18—20 millió francot fognak elnyelni. Igaz, hogy akkor — miként Anglia Gibraltárnál és Sueznél — Franciaország is kezében fogja tartani, Tunis és Sicilia közt, a Földközi-tengeren át vezető világkereskedelmet. Csak nemrég látogatták meg a francia hadügyminister és a tengerészeti minister a bizertai kikötőt; egyúttal megtekintették Portovecchiot is Corsica szigetén, a mely pontot szintén meg akarják erősíteni a francziák. Olaszország a mellett, hogy Tripolisra aspirál, befolyását Albániában is igyekszik növelni. Olaszország még a boszniai occupatio idejéből támaszt igényeket Albániára; Brunialti (Algeria, Tunisia e Tripolitania, 214. l.) azt állítja, hogy a hatalmak akkor Olaszországot Albániában, Franciaországot pedig Tunisban akarták kárpótolni, míg Anglia Cyprus-szigetét foglalta el. Azóta egyre aspirálnak az olaszok Albániára s kereskedelmüket és az olasz culturát minden eszközzel igyekeznek ott előmozdítani. A »Puglia« olasz hajótársaság államilag segített járatokat rendezett be tavaly Olaszország és Albania közt. Skutariban (Albania) ugyancsak tavaly nyílt meg az olasz külügyminister által alapított olasznyelvű kereskedelmi iskola; az alapításra vonatkozó hivatalos decretum a római »Gazzetta ufficiale« ez évi október 3-iki számában jelent meg. Az olasz iskolák számát Albánia kikötőben fokozatosan szaporítani szándékoznak. Min ten nevezetesebb ponton államilag támogatott kereskedelmi ügynökséget akarnak berendezni a már működő jóninai ügynökség mintájára. Szaporítják a postahivatalokat is; az idén Skutariban, Bengasiban rendeztek be egyet-egyét. (Tripolisban már van olasz postahivatal.)

Ezek tények, a melyeket nem lehet komolyan nem venni. Az általános versenyben, ha jövőnket feladni nem akarjuk, mi sem maradhatunk el. Igyekezzünk mi is terjeszkedni, hódítani, de csak a cultura békés fegyvereivel, hogy a világkereskedelemben azt a positiót elfoglaljuk, a mely bennünket nagyhatalmi helyzetünknel, gazdaságunk fejlettségénél és dicső multunknál fogva megillet.

Fiume, október hó.

Holek Sámuel.

Bars vármegye gazdasági leírása.

IV.

Ujabbán József Ágost főherceg a nyirfajd meghonosításán fáradozik, de az idő rövidségénél fogva az eredmény még nem constálható. Bars vármegye vadászterületei közül az erdei nagyvad, vagyis a magas vad szempontjából a főhercegi kistapolcsányi pagony után első helyen említendők Odescalchi Arthur herceg szkiczói, báró Lindelof Henrik kisaranyos-roszkosi, az esztergomi főkáptalan apáthibeli, a Thonet testvérek nagyugróczy, gróf Erdődy Imréné, Migazzy Irma csáradi és Szent-Ivány Oszkár perlepi pagonyai.

A Garammelléki pagonyok jóval az említettek mögött maradnak. Ezek az erdőterületek kevés kivétellel a kincstár, a besztercebányai püspökség és a községek tulajdonai.

Itt természetesen a kezelők csak mellékesen vagy egyáltalában nem foglalkozhatnak a vadászat fejlesztésével, a bérbeadott területek pedig aránylag oly rövid időre vannak kiadva, hogy itt vadkár, marhalegeltetés, a kezelő személyzet hiánya miatt a bérlők sem tehetnek sokat a vadállomány gyarapítása érdekében.

A mufflont kivéve, minden nagyobb erdei vad feltalálható itt is, de jóval csekélyebb számban. A szarvasok, melyek faj és erőre nézve nem sokat engednek a ghymes-kistapolcsányiaknak, ide nagyobbára Hont, Nógrád és Esztergom vármegyéből vándorolnak át.

Bars vármegye déli és délkeleti részeiben, tehát ott, hol a magas hegység és a folytatólagos erdőterületek megszűnnek, már csakis az úgynevezett mezei »alacsony vaddal« találkozzunk. Igaz ugyan, hogy nem ritkán fordul elő itt is a sörtevad, mely néha nagyobb kondába összeverődve, a veteményekben érzékeny károkat okoz és nagyobb aljerdőkben itt-ott hosszabb időre is meg szokott állapodni, de mégis csak váltóvadnak tekinthető.

Ezek a vándorló csordák többnyire a zab, burgonya és tengeri érésekor szoktak megjelenni, majd ismét hosszú időre eltűnnek, makkot ropogtatni a hegyek közé.

Az úgynevezett alsóvidék erdösebb és befásított részein őzvad igen nagy számmal van. Helyenkint annyira elszaporodott, hogy satnyul, sőt újabbán ragályos betegségekben (torokbaj, féreg, tüdőgümőkór stb.) pusztul. Egyes vidékeken az erős telek is eléggé megtizedelték. Ágancsra nézve évről-évre gyengébb, súlyra nézve pedig a 6-os bakok, átlagban, alig érik el a 18 kilót. Ma már sok helyütt a

mezőkön is állandó vadnak mondható. Itt a nádasokban, gabona és tengeri földekben tartózkodik.

Nyúlban a vármegye déli és délkeleti vidéke mondható gazdagnak. Feljebb minden kimélet és gondozás mellett sem sikerült eddig nagyobb eredményeket elérni.

A községi határok eddig — kevés kivétellel — jó kezekben vannak, a nagyobb birtokokon a vadállomány gyarapítására mindent elkövetnek. A nagy számban előforduló orvvadászok üldözése, a kártékony vad kérlelhetetlen pusztítása, viszont a hasznos vad téli etetése a barsi Nimródoknak nem kis fáradságába és költségébe kerül.

Hogy a nyúl a magasabb fekvésű vidékeken mindezek daczára rosszul, vagy legalább is nem a megfelelő mértékben szaporodik, ennek oka a kedvezőtlen talajviszonyokban keresendő.

Ugyanis oly vidékeken, hol a talaj túlnyomólag agyagos, kötött, kevés vizáteresztő képességű vagy ellenkezőleg vadvizes és hideg, ott a növénytenyésztés kedvezőtlen és nagyobb nyúlállomány eltartására nem is elégséges. Ezt a természetben rejlő hiányt pedig mesterségesen pótolni lehetetlen.

Szép eredményt értek el a fogoly és csekély részben a fáczántenyésztés terén is, az utóbbi tiz-tizenkét év alatt. Ma oly vidékeken, hol ennekelőtte a fogoly ritkaság számba ment, a fáczánt pedig csak hirből ismerték — a földműves még úgy sem ismerte, — most a fogoly igen szépen, a fáczánt pedig meglehetősen számban fordul elő.

Ennek oka — nem tekintve a kiméletet — a mezőgazdaság fokozódó intensivitásában keresendő.

A kapásnövények fokozott termelése, a talaj mesterséges javítása, az eddig ki nem használt területek feltörése, az arra utalt kotozású tyúkfajtáknak dús rovartakarmálékot nyújt. Viszont nem kis hasznára válik a mezőgazdaságnak a növényzetet rongáló és öltető rovarok ilyenkor pusztítása.

A fáczántenyésztés a vármegyében még újabb keletű. Daczára, hogy déli részeiben már eléggé el van terjedve, sőt egyes vidékeken máris kiváló eredményt értek el, tenyésztése mégsem mondható kielégítőnek.

A fáczántenyésztés nagyobb mérvű elszaporodását felette megnehezíti az erdei kullancsok leirhatatlan sokasága, mely különösen tölgy- és csererdőkben — meleg csapadékos időjárás mellett — a fiókokban kiszámíthatatlan károkat okoz. A kullancsok mesterséges kiirtása céljából egyes fáczántenyésztésekben kísérletezések most folynak.

Az üregi nyúl tenyésztése, a nagyobbára kötött, agyagos talaj miatt egyáltalán ki van zárva. Gazdasági szempontból különben sem kívánatos. Előfordul ugyan itt-ott, de alig említésre méltó számban.

Tüzek állandóan csak a vármegye déli részeiben tartózkodik.

Vándormadarak közül erdei szalonka és fűrészt, mint újabban az egész országban, itt is kevés szokott lenni. Előbbi az északi erdőségekben egész nyáron át található, mert ott költ.

Mezei »alacsony vad« dolgában a legjobb pagonyok közé sorolhatók — mert ezerszámra lövik a nyulat, foglyot, helyenként százsámra a fáczántenyésztést — a gróf Breuner-féle zselizi, a.

Schoeller-féle lévai uradalmak, a Klobusitzky János zsitvaujfalusi, a báró Révay Simon tajnai pagonyai, nemkülönben a nagysallói bérpagony.

Röviden áttérve a vadászati viszonyok fejlesztésének közgazdasági oldalára, látjuk, hogy a vadászat már manapság nem csupán »nagyuri kedvtelés« — mint azt felületesen mondani szokás, — hanem közhasznú s fontos közgazdasági ágazat.

Az 1883:XX. t.-cz. rendelkezése értelmében, a községek és közbirtokosságok, nyilvános árverésen, vagy egyhangú határozat alapján kötelesek a vadászati jogot a legtöbbet ígérőnek legalább is három esztendőre bérbe adni.

A bérleti feltételeket, saját előnyeik szem előtt tartásával, saját hatáskörükben állapítják meg.

Látva, hogy ez utóbbi két évtized alatt a vadászati szenvedély a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben mennyire lábrakapott; látva továbbá a külföldieknek — hogy úgy mondjam — invasióját, sok esetben határt nem ismerő áldozatkészségét, természetes, hogy mind- ezt saját előnyükre igyekeznek kihasználni.

A külföldiek versenyzése mellett nem is nehéz a bérletek árát a végletekig fokozni.

A községek előnyös helyzetüket felhasználva, közterheiknek tetemes részét a vadászati jog bérbeadásából fedezik. Sok esetben arra kötelezik a bérlőt, hogy a három, sőt hat évi bérösszeget, minden kamatlevonás nélkül, előre, egyszerre lefizesse. Ezen összegből telik új iskolára, ovodára, községházára, hidra és egyéb befektetésekre. A szegény napszámos osztály későn ősszel és télen, midőn a mezei munka szünetel, mint hajtó megkeresheti napibérét.

Nem ritkaság ma már, hogy Pozsony, Nyitra, sőt Barsvármegye déli részein, 2—3000 holdas községi határokért, csupán nyúl- és fogolyvadászat fejében 1200—2000 koronáig terjedő évi bért fizetnek. Bérlő, a vaddúsabb vidékeken, még a legdrágább határokra is akad.

Mennyi idegen, főleg német pénz jön be e révén Magyarországra! Midőn látjuk, hogy egy Prinz Friedrich Leopold, a német császár unokaöccse, egy-egy szikciói szarvasbika lelővéseért 1000 koronát fizet és egész udvartartásával hosszú időre Bars vármegye hegyei között telepszik le, majd pedig egy berlini bankártársaság Roszkoson nyolcz szarvasbika lelőhetése céljából nyolczezer, dám- és őzbakért darabonkint száz, vadsértésért hatvan koronát fizet. Ilyen példát sokat lehetne felhozni.

Köztudomású dolog, hogy évről-évre mily fokozódó vadszállítmány indul Magyarországból külföldre, főleg pedig Franciaországba, mely már a vámot emeli.

A vadászat oly jövedelmi ág, melyet csak újabban kezdünk komolyan számba venni.

Bars vármegye hálás talaja a vadászati viszonyok eredményes fejlesztésének. Nincs hiánya természeti adományokban, jóakaratan, áldozatkészségben, sőt talán az ügy előnyére, egy nemes fajtája a versengésnek érvényesül. Mindez biztosítéka a vadászati viszonyok cél tudatos, szakszerű s eredményes fejlesztésének.

Zavarólag hatna, sőt a java fejlődésében semmisíthetné meg Barsvármegyében a kitüzött célú szakavatatlan, a helyi viszonyokat

nem ismerő, idegen elemek mértéktelen betódulása. Ez a fejlődésnek indult vadállomány kipusztítását eredményezné.

Sajnos, ezen egészségtelen állapotoknak előjelei máris észlelhetők. Problematikussá válhatik, hogy az e tekintetben példás cseh- és morvaországi viszonyok, a legjobb igyekezet mellett is Bars vármegyében el lesznek-e érhetőek?

Áttérek a vármegye *kereskedelmügyi* és *ipari* viszonyainak bemutatására. Acsády Ignácznak az 1715—20. évekről szóló adatai szerint »Bars vármegye Körmöcz és Ujbánya sz. kir. városok nélkül is csupán vidéki községeiben olyan élénk kereskedelmi és ipari fejlődés (az utóbbi azonban leginkább a bányászattal kapcsolatban) képét kínálja, minővel kevés más vármegyében találkozunk«. »A lakosságot általában üzleti szellem, vállalkozó kedv, a nehéz munkától vissza nem riadás jellemzi. Egész sereg falunál említik, hogy élénk gabonakereskedést folytat. Ehhez a gabonát azonban a legtöbb ember nem maga termelte, hanem megrakta szekere a megyében levő ipar termékeivel, főleg deszkával, zsindelylyel, faedénynyel vagy szénnel s elvitte messze földre távoli vármegyébe, hol vagy készpénzért adta el, vagy gabonával cserélte be. Vándorútrjáról azután szekere gabonával megrakottan tért vissza s ezt a gabonát adta azután el otthon főleg bányamunkásoknak.« Igen sok község fuvarozásból él, ilyen Dallos, mely deszkát, Határkelecsény, mely szenet szállít. Több helyen találkozunk szatócsokkal. Egész községek űztek századokon át szénégetést, zsindely készítést, de természetesen legtöbbje bányászatot. Volt közte serfőző, pálinkafőző, halász, a molnár mesterséget természetesen szélében űzték. Nemesebb iparágakkal is találkozunk. Van közte üveges, szitakötő, kelme festő, gombkötő, ötvös, órás, pecsétkő-metsző.

A mai állapotokat tekintve, mindenekelőtt a *malomkő-ipar* Bars vármegyének egyik kimagasló specialitása. Ha Magyarországnak tudnának arról, hogy az országnak mi je van, akkor a francia malomkövek tömege nem árasztaná el az országot. Bars vármegye trachit kőzeteiről már megemlékeztem. Ezek a trachit-tömbök szolgáltatják azokat a malomköveket, melyek egyszer majd a magyar ipar fejlesztőinek kezelőit is Bars vármegye malomkőipara felé fogják terelni. Malomkő-gyártással jelenleg három iparvállalat foglalkozik, u. m.: 1. a Schwartz Berthold és Tsa vállalata G.-Szent-Kereszten. 2. Az ujbányai malomkőgyár részvénytársaság Ujbányán. 3. A Majerszky István és társai közkereseti társasága Geletneken.

A belföldi molnárvilágnak bizalmatlansága a hazai ipar iránt és szilárd ragaszkodása a francia származású kövekhez s az ásványgyáraknak hiánya voltak okozói, hogy a *szentkereshti malomkő-termelés* belföldre semmit sem szállított s kizárólag kivitelre szoritkozott. A gyárak munkásai közül a geletneki földmives-osztály foglalja el az első helyet, minthogy ez a birtoktagosítás alkalmával a kincstár tulajdonába szállott geletneki trachyt-kőbányáknál már némi előképzettségre szert tett.

Uj kőbányák nyitása iránt kísérletek történtek Mogyorómál, Ókörmöcske, Lutilla, Apáthegyalja, Kaproncza községekben.

A malomkövek gyártásának irányát az utóbbi időben a géptechnika fejlődése jelentékenyen befolyásolja, mert míg azelőtt a malomkő az összes malmoknak nélkülözhetlen alkatrésze volt, a gabonaörlésnél: az acél- és porcellán-hengerek, az ásványörlésnél pedig:

a golyós malomjáratok behozatala óta a malomkő iránti szükséglet csökkent.

Az édesvizi quarczból készült és kárpáti kova malomkő néven ismert termékek vagy egy darabból készült terméskövek, vagy pedig francia mintára rakott malomkövek.

A szentkereszti telep évi termelése 1500 drb. malomkőre tehető, kiviteli területe Románia, Egyiptom, Svájc, Oroszország, Németország és Ausztria.

A kőbányamunkásoknak társadalmi helyzete az állandóan darabszámra dolgozó napszámosokéval, a gyárban alkalmazattaké pedig a kőfaragó segédekével azonosítható.

A munkás keresete testalkatának erejétől és ügyességétől függ és azért 16—18 éven aluli középerős testalkatú munkás a vállalatnál nem is alkalmazható.

Mióta a vállalat a belföldi munkásoknak lassú, de fokozatos kiképzésére súlyt fektet, úgy fogékonyság, mint ügyesség és erő kifejtés tekintetében, az első hely a geletneki és apáthegyaljai munkásokat illeti meg, kik nemcsak a földtakarításhoz, a fúráshoz, kőrepszítéshez és a nyers idomításhoz értenek, hanem a kőösszerakás, egyengetés munkálatait is sikerrel teljesítik, sőt vázlatrajzok szerint is tudnak dolgozni.

Az újbányai malomkőbányák: 1. a Himmelreich hegyháton nyitott bánya, melyben likacsos trachitot termelnek, 2. a völgyben fekvő kékkőbánya, 3. az édesvizi quarczbányák, melyeket azonban, mert a befektetési tőke hiányzik, nem is művelhetnek.

Az úgynevezett Victoria kő a legtömörebb, a legszivósabb; az ebből készített köveket cementnek, csontnak és egyéb kemény anyagoknak őrlésére használják. A kékkőbányát 1895-ben a garamvölgyi vasut építése közben fedezték fel. Ez a kőzet a kir. József-műegyetem próbája szerint 1 kbcm. felületen 500 kg. nyomást megbir, fagy- és hőszéknél ellentáll. Jelenleg az építés alatt álló pozsonyi vasuti alagút kőszükségletét látják el belőle. Az 1900. évben 1400 db. malomkövet készítettek.

A *geletneki kőbánya* már a *pragmatica sanctio* korában ismeretes.*) A kőbánya a kies város vasuti állomásától keletre 2—5 km. távolságra a szklenői fürdőbe vezető uton a kincstári erdőben fekszik. A követ csekély földréteg borítja s így annak feltárása fölötté egyszerű. Malomköveit különösen Galiczia, Románia, Bulgária, Német- és Oroszországba szállítja. Bulgáriában és Ruszcsukban állandó raktára, illetve bizománya van.

Hogy ezek a malomkőipar-vállalatok nagyobb eredménnyel nem dolgoznak, annak egyik oka a vasuti szállítás díjtételeinek magassága. Egy 900 kg. súlyú kőnek előállítási ára 34 korona, ennek Újbányáról Budapestre szállítása 12 korona 42 fillér, tehát egy malomkő, melyet a vállalat Budapesten 83 korona 60 fillérrel értékesít, 46 korona 42 fillér előállítási és szállítási költségbe kerül. A csekély sikernek másik oka, hogy a nagy malmok mind francia követ használnak s ezt nekik vámmentesen szállítják.

*) Acsády Ignác i. művében azt mondja, hogy nagy kincse volt Geletnek községnek kőbányáiban, melyeket akkor is erősen műveltek s a híres malomkő gyártására használták.

Erősen kifejlett ipara van a mészégetésnek és a téglagyártásnak. Kitünő minőségben égetnek meszet Szukiczón, Szklenón.

Nevezetesebb tégláégetők: a kir. erdőkincstár téglagyára Zsarnócán, Weiss és Misák téglagyára Léván, Pető Albert téglagyára Maholányban, gróf Erdődy Imréné téglagyára Aranyos-Maróthon.

Legújabban erős fejlődésnek indult a kályhagyártás ipara. Ennek az iparágnak a fejlődésében nagy érdeme van gróf Migazzy Vilmosnak, ki Aranyos-Maróthon husz évvel ezelőtt kályhagyárat állított. Legújabban Knopp Ede állított kályhaipar-műhelyt Ujbányán, mely 1896. óta dolgozik. Az aranyos-maróthi kályhagyár nyomán épült a maholányi kályhagyár is.

Magasabb technikai színvonalon áll a vármegyében a kőedénygyártás is. Két évtizeddel ezelőtt Roszkoson, a mai Kis-Aranyos határában hatalmas kőanyagipar-vállalat létesült, mely fődélcserепet, különösen pedig kőanyag csöveket gyártott. A vállalat pár év múlva tönkrement és szünetel ma is.

Körmöczbányán a Kosuch-féle*) kőedénygyárat még a mult században porcellángyárnak alapították s így ez a gyár hazánkban az ebben a nemben működő gyárak között a legrégebb. Az alapítás eszméje egy a bécsi porcellángyárból ideszármazott embertől ered, kinek az volt a szándéka, hogy a bécsi porcellángyár termékeit itt utánozza. Ez az eszme azonban csakhamar kudarcot vallott s a porcellángyárat 1880-ban kőedénygyárrá alakították. A gyárnak új korszaka nyílt meg 1894-ben, mióta behozták a legfinomabb fajánsz-készletek gyártását, sőt a finom fél-porcellán email luszterekkel ellátott máz alá nyomtatott dísz tárgyak készítését is, melyeknél állandó figyelemmel vannak a magyar stil motívumaira. Főfogyasztó piacza Magyarország és csak másodsorban Bulgária, Románia és az európai Törökország. A munkások egy része körmöczi és vidékebeli s mindannyi a gyárban tanult; más része idegen, de kizárólag magyar honos. A körmöczi nép munkára igen alkalmas s a gyárban nevelt szakmunkások, úgy a korongosok mint a festők, ügyesség dolgában, de főleg megbízhatóság és szoliditás tekintetében jóval fölülmulják a külföldi munkásokat.

A körmöczi agyagpipagyár Körmöczbányán az ötvenes években alapított három pipagyár között az egyetlen, mely fennáll és a mellett lendületnek örvend. Alapította Stiassny Illés 1849-ben. A munkások többnyire körmöcziek, szorgalmasak, tanulékonyok és csekély bérrel megelégednek. A dr. Zechenter-Teschler hőelszigetelő anyag gyártása Körmöczbányán, hazánkban egészen új és nagyfontosságú iparág, mely aránylag még szűk körben ismeretes. Teschler György tanár geologiai kutatásainak során oly kovaföldre bukkant, melynek anyagát a »Diatomacea« néven ismert, egy sejtű moszatoknak tömérdek kovaváza alkotja.

Teschler hosszas kísérlet után rájött, hogy ez a pánczél hővédővé alakítható s azért a telepnek gyakorlati értékesítése végett eljárását szabadalmaztatta és az anyag gyártását megkezdette.

Üveggyára több volt a vármegyének, de ezek közül ma csak a rudnoi üveggyár működik, sőt ez életerős fejlődésben van. A kész árú

*) A körmöczbányai iparra vonatkozó adatokat dr. Matunák Mihály úrnak *Körmöczbánya ipara és kereskedelme* című értekezéséből vettem.

60⁰/o-át Budapesten, 20⁰/o-át a vidéken, 20⁰/o-át pedig Bécsben értékesítik. Két festékgyár működik Kőrmöczbányán és Ujbányán. A bányákból a bányavizek által mosott iszaphól készítenek vörös és sárga okkerfestéket; a festékanyagot nyers állapotban porban szállítják Budapestre és festékké itt dolgozzák fel.

Élelmi cikkek gyártásával foglalkozó vállalataink közül első helyen a *malmok* állanak. A statisztika szerint van a vármegyének: 1 kis gőzmalma, 1 nagy vízi malma, 2 gőz- és vízi malma, 193 kis vízi malma, 2 szárazmalma. Malmainak száma tehát 199; ezek 291 vízi kerékkel és 3 turbinával dolgoznak és összesen 1154 lóerőt használnak fel.

A műmalmok közül nevezetes az aranyosmaróthi uradalom gőzerőre berendezett hengermalma, mely naponta körülbelül 120 mm. gabonát dolgoz fel. Lövit R. és társa Brogyánban keményítőgyárat állított fel és tart üzemben. A mezőgazdasági szeszgyártás terén a lévai uradalom 7 gyárral dolgozik. Ezek a garamlöki, dobogói, gényei, lászló-művei, nixpródi, újbarsi és vámosladányi szeszgyárak. Ezek közül 5 répából, 2 burgonyából termeli a szeszt. A répaszeszgyárak, a 60, 70 és 80-as években épültek, a burgonyaszeszgyárak a 80-as évek végén. Az uradalom szeszcontingense évi 10.000 hektoliter. Szeszgyára van Frankl Edének Nagysárón, a Thonet-családnak Nagy-Ugróczon, Baer Rikárdnak Ohajon, Salzberger Józsefnek Simonyban.

Az *oroszkai cukorgyár* a hazai cukorgyártásnak egyik legremekőbb alkotása. A nagy iparvállalatnak az 1893. évi szeptember 28-án tették le alapkövét. A gyártelep területe 84 kat. hold. Az egész gyártelepen villanyvilágítás van berendezve s az egész telep gazdag vízvezetékkel van ellátva. A gyár naponként 14.000 métermázsra répát dolgoz fel és 750—800 munkást foglalkoztat. Fehér homokcukrot gyárt, melynek tömege évenként 180.000 métermázsára rug. A cukrot közvetlen fogyasztásra China, Japán és Indiába szállítják.

Teljesen új és az ipartechnika minden vívmányával felszerelt iparvállalat a Kachelmann Károly sör- és malátagyára Vihnyén. A sörgyár 1895. évben épült, a malátagyárat a régi idő óta fennállott sörház átalakítása által létesítették. Ez a régi épület történelmileg is nevezetes. Ebben a házban lakott az 1704. év augusztus és szeptember havában II. Rákóczi Ferencz. A gyár termelőképessége 10 ezer hektoliter. A malátagyár évi termelőképessége körülbelül 2000 métermázsra maláta. A malátagyártáshoz szükséges árpát a Garam völgyéből szerzik be, mely elsőrangú és hirnévnek örvendő sörárpát termel.

Bőripar terén nevezetesek az ujbányai és kőrmöczi bőrgyárak. Ujbányán Czibulka Mihály állított bőrgyárat 1856-ban. Ennek pár évvel ezelőtt bekövetkezett halála után fiai kettéváltak. Az egyik a régi gyárat tartotta meg, a másik új gyártelepet épített a Garam folyó mellett. A kőrmöczi bőrgyár régi keletű. A fenmaradt czéhkönyvek szerint a gyár helyén már 1773-ban állt egy bőrműhely.

Legnagyobb faiparvállalatunk a zsarnóczai erdőkinestárnak zsarnóczai gőzfűrésztelepe. Az erdőkinestár a fát házilag készíti eladásra és a fűrésztelepre szállítva adja el. Talán inkább lett volna helyén az erdészeti ismertetésénél bemutatni a zsarnóczai erdőkinestár fenyőmagpörgető intézetét, de mivel ez önálló iparág berendezésével bír, nem tévedtem, ha azzal itt foglalkozom. A kincstár fenyőmagpörgetője Zsarnóczán épült. A tobozokat 40 C⁰ melegben párolják.

1200 hl. jegenyefenyő-tobozból 8400 kg. magot nyernek, melynek ára kg.-kint 80 frt.

Figyelemre méltó faiparvállalat Pető Albert kistapolcsányi ipar-telepe is, mely deszkát, léczet, dongát kefelapot készít. A Thonet testvérek hajlitott fa butorgyárát Nagy-Ugrócson Thonet Mihály 1865-ben alapította. Egész butordarabok gyártásához 1867-ben fogtak. A butorkészítéséhez bükkfát használnak, a nem hajlitott butor részeket azonban gyertyán-, tölgy- és fenyőfából is készítik. Mivel a nagy-ugróczyi uradalmi erdő és a szomszéd környékbéli erdőségek nem bírják a gyár által szükségelt fakészletet kiállítani, gazdag bükk-állaggal bíró vidékeken fiókfűrészeket létesítettek, melyek a gyárnak a nyersanyagot szállítják. A gyár 350 munkást foglalkoztat, a gyengébb munkaerőt igénylő munkákat kizárólag nők által végezik. A munkások mind munkás-házakban vannak elhelyezve. Minden lakáshoz egy kis szántóföld tartozik. A gyártott árú tömege 1867-től 1873-ig emelkedőben volt; ez idő óta hanyatlás állott be, minek oka a fogyasztás csökkenése.

Van még egy hajlitott fabutor-iparunk Körnöczbányán, mely a zólyomi völgyben 1882 óta működik, A beszterczebányai székgyár tulajdona. Szövőipara is van a vármegyének; erről azonban a nagyvilág többet tud, mint mi, a vármegye. A nyolczvanas években felszámolás alá jutott az aranyosmaróthi czukorgyár. Az épületet a Haas Fülöp fiai czég vásárolta meg, hogy abban szövőgyárat állítson. A szövőgyár remek készítményei egyidőben feltűnést keltettek nemcsak a czég budapesti kirakatában, de az 1885. évi országos kiállításon is. Magában a gyárban 10—15 munkásnő dolgozott és régi szerkezetű kézi gépeken szőtte a legegyszerűbb szőnyegeket és butorszöveteket. Úgy látszik, a czég is megsokalta ezt a nehéz helyzetet, az aranyosmaróthi ugynevezett »Első magyar szőnyeg- és butorszövet-gyár«-at föloszlatja és Pozsonyban épít újat.

Schoeller Frigyes papirgyára a mult század végén alakult s eredetileg a budai egyetem volt tulajdonosa, mely a saját nyomtatványai és könyvei számára a meritett papírt itt gyártotta. Jelenleg működő gépeit 1810—15 körül állították tel. Ez volt az első magyar papirgyár, mely végnélküli papírt készített. A szabadságharcban itt készítették a Kossuth-bankóhoz való papirost. A finom papiranyagnak legnagyobb része azonban tönkrement, mert a Körnöczre jött osztrákok a magyar érzelmű igazgatót elfogták, Trencsénbe szállították börtönbe, hol meg is halt s a gyárüzem megszűnt. A szabadságharc leveretése után az osztrák kormány Schlott nevű biztost küldött a gyárüzem megindítására és annak vezetésére, ki után Mayer József lett a gyár igazgatója jutalmul azért, mert a forradalom alatt a muszkát a turcsek-jánoshegyi szoroson át Körnöczre vezette. Az 1863. évben a poroszországi Dürenből származó Schoeller Frigyes vette bérbe az egyetemtől a gyárat, ki hazánkban még 1849. évben telepedett meg és 1850-ben alapította a turóczmegyei neczpáli papirgyárat. Eleinte rongyból gyártottak papirost, azután pedig helyi viszonyokhoz mérten a gyárat tulajdonosa átalakította csomagolópapírnak fából való gyártására. Négy év óta a hermaneczi papirgyár bérlé a gyárat. A papiros dobozgyártást Buchsbaum Márk honosította meg Körnöczön. A gyár első feladata volt gyógyszerári dobozok készítése a külföldi export számára és abban az időben 50 nő- és 16 férfimunkást foglalkozta-

tott. Fogyasztási piacza különösen Oroszország és Románia volt. Oroszország azonban 1878-ban, Románia pedig 1886-ban zárta el határait ez iparcikk elől magas vámtarifája által, úgy, hogy a gyár bukófélben volt. Ekkor a gyártulajdonos folytatta ugyan a gyógyszerári dobozok készítését, de kisebb mennyiségben és csakis a hazai, szükséglet fedezésére, e mellett azonban gyártani kezdett fali sablonokat, patronokat, plafond-, ablak-, padozat-mintakártyákat s más dekoratív mintákat s egyuttal könyomdát is rendezett be a gyárban, a hol 5—6 színű izléses könyomatokat is készítenek.

Kachelmann Károly és fia gépgyára Vihnyén a Magyarországon létező legrégibb gépgyarak egyike. Ez a gyár a Kachelmann családnak még a mult század kezdete óta birtokában álló vashámorból fejlődött ki lassan gépgyárrá. Ehhez az impulsust a selmeczi és körmőczi fémbányászát gépszükséglete szerezte meg.

Ennek tulajdonitandó, hogy a gépgyár a bányászati és kohászati gépek gyártásában eddig utolérhetlen tökélyre emelkedett. A gyár a hatvanas években mezőgazdasági gépek gyártásával is szép eredménnyel foglalkozott és gyártmányaival több kiállitáson kitüntetést is nyert.

Különös figyelmet érdemel a Szandrik ezüstárú-gyár. Tulajdonosa a Geramb J. József-féle bányauió, melynek bányái Hodruson és Selmeczbélabánya határában vannak. Az ezüstárúnak rohamos csökkenése a tulajdonosokat arra bírta, hogy egy ezüstárú-gyárat állítsanak. Az óriás méretekben tervezett és felépített gyár működését az 1895. évben megkezdte és gyártmányaival az 1896. évi országos és 1900. évi párisi kiállitáson már meg is jelent. Az iparvállalat azonban, mely szerencsétlen vezetés mellett, beteg alapokon, hiányos eszközökkel és téves irányba terelt munkával indult meg, ellenére az állam hatályos támogatásának, oly mostoha helyzetbe jutott, hogy az már bukás előtt állott. Az uió azonban az iparvállalatot még idejében Kachelmann Károlyra és megválasztott több társának kezelésére bizta s ma már az üzemet, ha a szerényebb korlátok között is, de egészséges alapon, eredményesen folytatja.

Iparvállalataink sorozatát a körmőczi m. kir. pénzverővel kivonom lezárni. Üzemének 1900. évi eredménye a következő:

Beváltásra került:

1. Kincstári bányák és kohóművekből. 22.998⁴⁹⁶⁰ kg. aranyos ezüst 1.410²³³⁸⁶ kg. tiszta arannyal és 21.278⁶⁰⁹⁰⁰ kg. tiszta ezüsttel.

2. Magán bányákból 4.279⁵⁷⁶⁰⁰ kg, aranyos ezüst 1.988⁶⁷²¹⁴ kg. tiszta arannyal, 2.201⁷⁶⁴⁰⁰ kg. tiszta ezüsttel.

3. Iparhulladékok 108⁹²⁸⁰⁰ kg. aranyos ezüst 53⁴⁸²⁶⁷ kg. tiszta arannyal és 30⁴⁵⁶⁰⁰ kg. tiszta ezüsttel.

A beváltott 27.387⁰⁰⁰⁰⁰ kg. fémbe volt tehát összesen 3.452³⁸⁸⁶⁷ kg. tiszta arany és 23.510⁸²⁹⁰⁰ kg. tiszta ezüst.

Azonkivül a forgalomból kivont arany és osztrák értékű ezüst-pénzekben még 715³¹²⁵⁴ kg. tiszta arany és 2.584⁸⁹⁷⁰⁰ kg. tiszta ezüstöt szolgáltatott be.

Az átvett fémnek összes értéke 16,644.972 korona 72 fillér volt.

Az aranyválasztó intézetben 53.498⁴⁰⁰⁰ kg. aranyos ezüst került finomítás alá, melyből 3.366⁴¹¹³⁸ kg. tiszta aranyat, 47.176¹³⁸¹⁰ kg. tiszta ezüstöt, és 55.250 kg. jegeczes finom rézgáliczot termeltek.

A rendelkezésre állott nemes fémekből:

434.731	darab	20	koronás	aranypéncz,	
227.572	»	10	»	»	
3,840.000	»	5	»	ezüstpéncz,	
4.752	»	1	»	»	valamint
584.449	darab	2	filléres	bronzpéncz	
és 10,461.111	»	1	»	»	

összesen tehát 15,552.615 darab péncz készült 30,291.392 korona 9 fillér értékben.

Alkalmazva volt a pénczverőben 124 munkás, ezeknek keresete 56.698 korona 12 fillért tett ki.

A pénczverők társpéncztárának vagyona	170.000	kor.	49	fill.
A társpéncztár bevételei	16.293	»	05	»
A » kiadásai	12.913	»	01	»

Nyugbér fejében fizetett:

férfiaknak	7.923	»	75	»
özvegyeknek	3.204	»	47	»
árváknak nevelési pótlék	870	»	40	»

Foglalkozni szeretnék a kisipar leírásával is; nem tudok.

Valaha híres volt Oszlány a szitakötésről, Ar.-Maróth a takácsairól, Ujbánya, Magosmart a cserepeseiről és minden vidéknek megvolt az iparüző foglalkozása. Ma már a szövőszék is kipusztul a szobából, a gyáripár kiszorítja teljesen. Iparos emberek versenyt futnak egy hivataloszolgai vagy vasutőri, vagy levélhordói állásért, mert munkához nem juthatnak. Az ujbányai telepeken még élénk a kézi gazdasági eszközök gyártása. Nagy tömegekben szállítanak favillát, szórolapátot, kendertilolót, szénvonót, teknőt. Ha ezek az emberek szakavatott vezetőt nyernének, közöttük a faiparnak talán tökéletesebb ágazatai is kifejlődhetnének, Ujbánya pedig jobban értékesíthetné erdejét. Talán majd erre is rákerül egyszer a sor.

Körmöczbányán a kisiparüzésnek még sok alakulásával találkozunk. Ezek között a csipkeverés áll az első helyen, melynek primitív ismeretét az annak idején ide telepített némettség valószínűleg még Németországból hozta magával.*) Ipartörténeti szempontból érdekes Körmöczbánya tanácsának 1759-évi november hó 23-án kelt határozata, mely ezeket mondja: »Minthogy a túlságosan (allzusehr) elterjedt csipkeverés miatt a városban nagy cselédhiány érezhető s a szolgálatra alkalmas hajadonok inkább otthon a csipkeverésnél ülnek, semhogy szolgálatba állanának s minthogy a tapasztalás szerint az ilyen munkakerülők (Misgängerinen) többnyire erkölcstelen életre hajlandók, a visszaélés megszüntetésére a tanács határozata, hogy a hajadon és szolgálatra alkalmas csipkeverőket legközelebb házról-házra összeiratja s azok vagy az adópéncztárba, vagy egyéb szükségletekre taksát fizetnek, míg szolgálatba nem lépnek.«

A csipkeverés azonban a tanács sokszoros szigorú határozata ellenére is virágzott egészen a 70-es évekig. Még a süteményt áruló asszonyok is csipkét vertek kosaraik mellett s asszonyok jártak a hegyeken át Beszterczebányára az itt vett csipkéket árulni. Utóbb azonban a géppel gyártott külföldi csipkével sem finomság sem

*) L. Matunák Mihály értekezését.

olcsóság tekintetében nem voltak képesek versenyezni, olyannyira, hogy az ügyesebb csipkeverők is alig kerestek naponként többet 15 kr-nál. Lassankint tehát abbahagyták a verést s ma már a régibb csipkeverők közül alig egy-kettő foglalkozik vele. Új lendületet van hivatva adni a már-már megszűnt csipkeverésnek a jelenlegi körmöczbányai állami csipkeverő-tanműhely. A körmöczzi állami csipkeverő-tanműhely eredetileg »vándor tanműhely« volt.

Hodrusbányáról a vándor tanműhely 1888-ban Körmöczbányára (Jánoshegy) helyeztetett át a bányakincstár által átengedett mátyásaknai banyatiszti lakóházba. Czime: »Allami csipkeverő-tanműhely Körmöczbányán.« A tanműhely mellé a minister 1894-ben kereseti műhelyt is állított.

Hegedüs Sándor minister azonban észrevette a kisiparost. Az a törekvése, hogy a szétforgácsolt erőket egyesítse, Barsban is érezteti áldását. A minister az újbányai fazekasokat egyesítette közkereseti szövetkezetté, annak megfelelő anyagi segélyt és előleget adott. Ha a gazdasági faszerszámipar érdekében, melynek Újbányán oly jól előkészített talaja van, a minister oly áldásosan fog cselekedni, mint a fazekasok érdekében tette, akkor Újbányán értékesebb lesz a városi erdő, több lesz a sorsával megelégedett ember.

A vármegye közönségének hiteligenyeit az országos nagyobb és jelzáloghitel-üzletekkel foglalkozó intézeteken kívül a helyi pénzintézetek látják el. Ezek közül 7 takarékpénztár, 7 népbank és két hitelszövetkezet. Ezekben az intézetekben az elhelyezett takarékbetétek állománya következő örvendetes emelkedést mutat:

Takarékbetét állomány volt:

1891. évben	7,668.000 korona
1892. »	8,183.200 »
1893. »	9,448.800 »
1894. »	10,335.302 »
1895. »	10,913.366 »
1896. »	11,963.198 »
1897. »	12,442.368 »
1898. »	13,672.676 »
1899. »	14,110.000 »
1900. »	14,779.000 »

Ezt az örvendetes vagyonbeli gyarapodást azonban ellensúlyozza a vármegye területén fekvő ingatlanokat terhelő jelzálogos kölcsönök emelkedése, melynek mérvét a következő számadatok tüntetik fel:

Jelzálog kölcsön volt a vármegye területén:

1894. évben	9,516.036 korona
1895. »	10,376.694 »
1896. »	10,798.386 »
1897. »	11,278.574 »
1898. »	12,045.010 »
1899. »	16,301.052 »
1900. »	16,325.531 »

Mig tehát az 1894. évben a takarékbetét értéke a jelzáloghitel értékét több mint 800.000 korona értékkel meghaladta, már hat évre rá a jelzálogkölcsön haladja meg a takarékbetétek összegét még pedig 1.5 millió koronával.

A birtokváltásokról gyűjtött statisztikai adatok tiz év alatt évenként állandó hullámzást tüntetnek fel. A birtokváltások eseteinek száma:

Évben	szerződés	végrehajtás következtében	halálest keztében	mindezen okok
1891	3.165	150	1.120	4.435
1892	2.584	141	875	3.600
1893	2.705	157	1.114	3.976
1894	2.619	101	800	3.520
1895	2.565	117	912	3.594
1896	—	—	—	—
1897	2.841	80	1.212	4.133
1898	3.132	95	2.012	5.239
1899	3.554	108	1.829	5.491
1900	3.635	132	1.434	5.201

Pénzértékben — korona érték szerint — ezek a birtokváltozások a következő eredményt tüntetik fel:

Birtokváltozás:

Évben	szerződés	végrehajtás következtében	halálest keztében	mindezen okok
1891	7,054.575	180.410	2,497.379	9,732.364
1892	2,446.660	263.779	1,289.963	4,000.402
1893	2,616.514	108.480	1,541.128	4,266.122
1894	3,824.286	122.274	1,436.976	5,383.536
1895	2,955.338	124.414	1,509.844	4,589.596
1896	3,681.114	107.602	1,378.150	5,166.866
1897	6,109.314	101.252	2,108.290	8,318.856
1898	4,596.412	303.346	2,479.566	7,379.324
1899	3,203.700	292.786	2,190.316	5,686.802
1900	4,320.338	148.532	2,269.051	6,737.921

A birtokváltozásnak ez a csoportosítása is az állandóság jellegét tünteti fel. A végrehajtási esetek emelkedést nem mutatnak, de a szerződésen alapuló adásvétel sem és az 1891. és 1897. évek érték-számának rohamos felszökését a kistapolcsányi uradalom eladása okozza, mely tíz éven belül kétszer cserélt gazdát.

Közutainak fentartása mindig sok gondot okozott a vármegyének. A Garam völgyén felvonuló utat hadászati útnak mondotta ki a hadügyi igazgatás, a vármegye pedig ezt a 71.7 km.-nyi utat négy Garam-hidjával fentartani nem bírta. A vármegyének öt évvel ezelőtt csak 33 km. államútja volt, a verebély-lévai államút és ezzel szemben 438.3 km. törvényhatósági utat volt kénytelen fentartani, melyeken 61 műtárgy volt felépítve. A Garam folyón álló hidak mindegyike, még az államvasuton fekvő is — faalkotmány volt. Végre a kereskedelemügyi kormányzat az anyagilag kimerült vármegyének segítségére sietett; államköltségén épült fel a zsarnóczai fahid, a rudnói, a szénásfalusi és legújabbban 120.000 K költséggel a garam-szentkeresztzi vashid; az erdőkincstár Zsadányban fahidat épített. A vármegyének egy millió koronát meghaladó vasutépítési eladósodása sietette a garamvölgyi hadászati útnak állami kezelésbe átvételét, s ma a vármegyének 121.755 km. államútja van, törvényhatósági közúti hálózata pedig 350.148 km.-re csökkent. A vármegye közúti alapjának költségvetése az 1902. évre 262.002 K bevétellel, 260.044 K kiadással van előirányozva.

A viczinális utak kiépítése a közúti törvény, ezen utakat érdeklő részének, szerencsétlen rendelkezése miatt — még mindig a kísérletezés stadiumán vesztegel. Viczinális utaink hossza 569 km.

Áttérék vasutügyi politikánknak küzdelmes történetére.

Már az 1848. évi XXX. t.-cz. elrendelte, hogy a ministerium Budapestból a határszélekig irányzandó 6 új vaspálya vonalat

tervezzen. A még Széchenyi István gr. tervezte 6 vonal között bizonynyal a garamvölgyi vasut is helyet foglalt. A legrövidebb irány, mely az országot Berlinnel összeköti, emellett a fővárost a bányavárosok fejedelmével, a pénzverő Kőrmöczbányával toronyirányt kötötte volna össze.

Ez a vasutvonal ki nem épült. Az a politika, mely egyes befolyásos embernek a portáját többre becsülte egy nagy fejlődésre alkalmas városnál, az a vasuti politika, mely Debreczent, Pécset, Maros-Vásárhelyt elkerülte, megépítette a garamvölgyi vasut helyett a hatvan-ruttkai vonalat, hogy hatalmas félkör megírása által documentálja, hogy az egyenesnél a görbe jobb, rövidebb.

A ruttkai vasutvonalnak az 1872. évben történt kiépítése hozta be a gőzmozdonyt a vármegye területére, mely vasutvonal a vármegye legészakibb részét 36 km. hosszban átszeli. Ez a 36 km. azonban a közforgalom számára csakis Garam-Berzenczén és Kőrmöczbányán értékesíthető, mert az egész vonalszakasz a hegység derekán kerülve fordulva csúszik tova, s futásában a Garamvölgyét csakis madártávlatból látja.

Az osztrák-magyar államvasut-társaság azonban, mely budapest-bécsi fővonalának forgalmát emelni törekedett, nem maradt közömbös a Garamvölgyének gazdagon termő talaja iránt és azért az 1882. évi XLV. t.-cz.-be kebelezett szerződése által engedélyt kért és nyert, az Esztergom-Nánánál a fővonalból kiinduló Léváig terjedő vasut kiépítésére. Ezt a vasutat a társulat előbb Csataig, majd Léváig ki is építette, és a csata-lévai szakaszt a forgalomnak 1887. évi október 6-án tényleg át is adta. Ennek az összesen 33 km.-t kitevő vasutnak felépítéséhez a vármegye csakis a területnek ingyenes kisajátításával járult, mely segély a 200.000 koronának jóval alatta maradt.

Ez a vasut a vármegye közönségét azonban a közvetlenül helyi érdekelték kivételével ki nem elégítette, és méltán, mert kétségtelen volt, hogy az állam ennek a vasuti iránynak észak felé folytatólagos kiépítését és a budapest-ruttkai vonalba beágazását, az osztrák-magyar államvasutnak engedélyezni sohasem fogja, és mert ez a zsákvonala a zsitvavölgyi érdekeltséget nemcsak nem elégítette ki, hanem azt, legalább is a közel jövőben, egy szabványos vasutvonal kiépítésének még reményétől is elütötte. Az osztrák-magyar államvasut foglalkozott ugyan De-Serres eszméje szerint egy Érsekujvártól Aranyos-Maróthig vezetendő keskenyvágányú vasut kiépítésével, midőn azonban szakközegei ennek a vasutnak rentabilitását 3°/o-ban irányozták elő, a társulat — a vármegye — szerencséjére a vasut kiépítése iránti tárgyalásait elejtette.

A vármegye tehát fellelékezett, midőn a kormány az osztrák-magyar államvasut magyarországi vonalainak megváltását javaslatba hozta és jól számított, mert a tárgyalások az 1891. évi XXV. t.-cz. megalkotása után a garamvölgyi vasut kiépítése iránt nyomban megindultak.

Időközben a vármegye kormányzatában is változás állott be. A főispáni székbe a kormány bizalma Kazy Jánost ültette, ki megelőzőleg három országgyűlésen az újbányai választókerület képviselője volt és így a Garamvölgynek közforgalmi érdekeit alaposan ismerte.

Kazy János az ifjú, a tetterős, alkotni akaró és becsvágyó ember lelkesedésével fogott a vármegye vasuti politikájának megteremtéséhez és makacs kitartással szándékát meg is valósította.

Pedig a helyzet nehéz volt. A zsitvavölgyi vasut kiépítését egy-

részt az osztrák-magyar államvasutaktól átvett hagyományok, melyek a rentabilitást tették problematikusná, nehezítették meg, másrészt az a merész vállalat, mely Nyitra központtal 400 km. vasutat akart kiépíteni s mely a vármegyét Privigyétől Érsekújvárig, Lévától Verebélyen át Lundenburgig, tehát keresztbe szelte volna és mely tervezetet a legmagasabbkörök is méltánylással fogadták.

De a garamvölgyi vasut sorsa sem volt jobb, mert ennek a vasutnak tervezője saját előengedélyesi vérmes igényeihez alkalmas vállalkozót találni képes nem volt.

Kazy Jánosnak sikerült a mindkét vasutat fojtogató nehézségeket leküzdeni. A kormány a szarvas-mezőhegyesi vasut engedélyezését a zsitvavölgyi vasut kiépítésétől tette függővé és Baross Gábornak ez a genialis ötlete szerezte meg a zsitvavölgyi vasutat, melynek Nagy-Suránytól Aranyos-Maróthig terjedő szakasza 1894. szeptember 7-én, aranyosmaróth—kistapolcsányi szakasza 1895. szeptember 20-án a közforgalomnak tényleg átadatott.

Nehezebb sorsa volt a garamvölgyi vasutnak.

A vasut előengedélyese az előengedély számlájára élt, úgy hogy vele szemben kénytelen volt a vármegye előmunkálati engedélyért folyamodni és egy vállalkozó érdekcsoport az óvadékot a vármegye pénztárába el is helyezte.

Ekkor azonban a kormány vasutügyi politikája új tervvel kezdett foglalkozni. A kormány a komárom—érsekújvár—léva—garamberzenczei vonal iránt érdeklődött s egy ily vasutnak létesítése érdekében egy előkelő pénzintézet foglalt állást. Ez a vasut, mely a mellett, hogy a Garamvölgy nyerstermékeit Pozsonyon át a bécsi piaczhoz közelebb hozta volna, új főforgalmi vonalat volt hivatva létesíteni Oderberg és Fiume között. Egy ily főforgalmú vonal a komárom—érsekújvári óriás nagy költséggel építendő, stratégiailag bár fontos, de közgazdaságilag holt vonalnak forgalmát és ilyképen jövedelmezőségét megszerezte volna. A tárgyalások megindultak s Kazy János főispánnak sikerült ezt a nagy tervet is vállalati szerződés megkötése által biztosítani. Ezt a tervet az 1895. évi kormányválság buktatta meg. Lukács Bélának utóda a nagy tervet elejtette azzal az indokolással, hogy a komárom—érsekújvári vasutat maga az állam fogja építeni és a vármegye kénytelen volt a garamvölgyi vasút eredeti terveihez visszatérni. A vármegye örömmel fogadta ezt is és a lévai garam-berzenczei vasút 1896. évi október hó 26-án a forgalomnak tényleg átadatott.

A garamvölgyi vasut még a mai alakjában is a három északnyugoti irányban haladó vasutirány között a legrövidebb. Mert míg a galanthai irány 373, a hatvani irány 333 km., a garamvölgyi vasuti irányhossza Budapest—Ruttka között csak 303 km.

Daczára a vasut mostoha helyzetének, mely azt két fővonal forgalmi irányától függőségben tartja, daczára annak, hogy a fafuvarozásban a Garamon folytatott talpas közlekedés a vasutnak erős versenytársa, a vasut üzletforgalma emelkedik, bruttó bevétele négy év alatt 229.593 koronáról 270.738 koronára emelkedett, utasainak száma egy millió személykilometer és teherszállitmánya egy millió meghaladó tonnakilometer emelkedést mutat. Az elsőbbségi részvények osztaléka pedig 1.38⁰/₀-ról 2.21⁰/₀-ra emelkedett. Az elsőbbségi részvények 5⁰/₀ kamat hátraléka a vasut üzembehelyezése óta az 1901. évig 13.09⁰/₀.

A vasut üzleti hossza 66.114 km. Építési és felszerelési költ-

sége 5,880.000 korona, mely 2,058.000 korona értékű törzsrészvény és 5,096.000 korona értékű elsőbbségi részvény kibocsátása által nyert fedezetet. A törzsrészvényekből a vármegye 690.000 koronát, a községek és egyes magánérdekeltek 280.000 koronát vállaltak el.

A zsitvavölgyi vasut bruttó bevétele az 1894. csonka év elhagyásával 163.555 K. összegről 230.699 K. összegre emelkedett. Utasainak száma másfél millió személykilométer, teherszállítása 831.150 tonnakilométer emelkedést mutat. Az 1900. üzletévben az elsőbbségi részvényeket 3,55%-kal kamatoztatta, s a részvények 5%-os kamathátraléka a vasut üzembehelyezése óta 11,59%-ra emelkedett. Ennek a vasutnak üzleti hossza 44,643 km. Építési és felszerelési költsége 3,236 000 korona. Ez a költség 1,132.600 korona törzsrészvény kibocsátása által nyert fedezetet. A törzsrészvényekből a vármegye 400.000 koronát a községek és egyes magánérdekeltek 310.600 koronát vállaltak el.

A nagy-bélicz—privigyei vasut kiépítése során az oszlányi járás is elnyerte a vasuti vágányt, mely a vármegyének ezt a járását 16 km. hosszban hasítja át. A vármegye áldozatkészsége itt sem maradt el és 150.000 korona törzsrészvény erejéig járult ennek a vasutnak kiépítéséhez. Megnyilt 1896. évi április 18-án. Ilyképen a vármegye területét hasító összes vasut vonalainak hossza 215.677 km. Esik tehát egy lakóra 1,3 méter vasut.

*

De kifogytam a kiszabott térből, be kell fejeznem munkámat, bár tudom, hogy sok kérdést csak megérintettem, sokat elejtettem.

Az a közgazdasági nagy hatás, mely a vasuti forgalom kifejlesztése, s a fellendült külföldi gyáriparnak az országra zúdulása révén az ország közéletének átalakulását eredményezte, Bars vármegye közéletét is alapjaiban megrendítette.

Azt a természetes egyenes irányt, melyen Németország kereskedelme Budapesten át kelet felé a Garamvölgyén haladt, elvonta a hatvan-ruttkai görbe vágány. Azelőtt Körmöczbánya ennek a kereskedelmi iránynak egy nagy állomása volt, s a külföldi kereskedelem a körmöczi ipar termékeit útközben magával ragadta. Ma a körmöczi iparos egész nap rá ér nézni, mint kanyarog a feje fölött a hegy oldalon, háromszor megkerülve a várost a vasuti vonat, mely magával hozza a cseh és morva ipar minden selejtesét, hogy azzal az utazó ügynök ékesszólása közben a falvak népét elszédítse.

Az előtt minden vidéki városnak meg volt a maga helyi speciális ipara.

Ma az egész ország összes falujának minden vegyeskereskedésében ugyanazt az izléstelen gyolcsot, kartont, klárist, cifra tányért, bögrét, szent képet, kaszát, pótkávét, ostornyelet látjuk, ezek a külföldi hitvány cikkek olcsóságuk által a helyi izlést teljesen kiirtották. A cseh izlés elnyomta a hazai motivumokat, a történelmi tradíciókat, és a saját izléstelenségének teremtett otthont a legkisebb földművesember házában is.

A nemes-ércz bányaipar, mely az elmúlt századokban százakra menő családnak adott megélhetést, még vergődik ugyan Körmöczön, de a vármegye egyéb bányatelepe megszűnt. Zsarnócza kohónak csak a neve és kormos romjai hirdetik, hogy valaha ércz-kohó volt, Ujbánya határában csak a begyöpösödni nem bíró bányatörmelék alkotta halmok rideg képe emlékeztet arra, hogy valaha ott a bányászat oly

gazdag volt, hogy a bányász bér fejében beérte azzal az arannyal, mely munka közben ruhájához tapadt.

A mezőgazdasági munkás élete is átalakult. A középbirtok elmulóban van s a nagybirtok erős tőkebefektetéssel a mezőgazdasági gépipar minden alkotását hasznosítja, hogy nagy terheinek megfelelni bírjon. A felvidék mezei munkása, ki azelőtt hónapokat töltött aratással és csépléssel, — hamar elkészül munkájával az aratógép, a gőzgép mellett, és ha a belterjesebb gazdálkodás mellett keresete nem csökkent is, az a régi patriarchalis viszony munkaadó és munkás között, mely még pár évtizeddel ezelőtt fennállott, megszűntnek mondható. A gépüzem mellett a munkás mintegy a gépnek kiegészítő alkatrészévé vált. Nagy hátránya van ennek az új állapotnak a nép erkölcsi érzületére. A munkás csoportok között megszűnt az összetartozandóság érzete és a gazda mint családfő által gondosan megőrizett családi kötelék. Arra az ifjú munkás leányra, a kit nem és korkülönbség nélkül beternelnek a nagy uradalmak munkás lakó felszereibe, nem ügyel senki; az alkalom ezernyi kisértése között saját becsületére van utalva.

Az általános elszegényedés az oka, hogy az úgynevezett nemzetiségi kérdés a felvidéken tért foglal. A felvidéken a panszlavizmus konkolyhintése nem a sötét szemüvegen látó hazafiak képzelődése. A panszlavizmus megvan; Mojzes István püspök kertészete nem gyümölcsstelen. Akkoron a panszlavizmus csak a besztercebányai papnevelő intézetben burjánzott, azóta az akkor ott nevelt papok egynémelyike elhintette azt a nép között, és ma a nép, mely ma már a panszláv lapokat olvassa, — azok tanai iránt fogékony. Ma a besztercebányai egyházmegye barsi részének egyetlen egy panszláv papja sincs; a kik ifjú korukban megtévelyedtek, azokat megtérítette Rimély Károlynak, a lánglelkű hazafias püspöknek nagy szelleme, ki egyházmegyéje kormányzatának a nemzeti jellemet megszerezte, de visszatérítette őket az élettapasztalat is és az érett férfikor bölcsessége.

Nagy hátránya a vármegyének, hogy közigazdasági, közmívelődési és társadalmi központja nincs és e miatt a polgári elemnek kifejlődése meg van bénítva. A vegyes ajkú vármegyéket a honalapítók talán öntudatlanul, talán az államfentartó öntudat bölcsességével olyképen határolták körül, hogy a magyar elemnek értelmi túlsúlyát — szemben a vármegye idegenajkú lakosságával — biztosítsák. Így alapították Barsmegyét is és Székes-Bars a Garam folyó mellett a vármegyének századokon át minden tájról megközelíthető valóságos központja volt. A török hódoltság elsöpörte az ősi székhelyet, a vármegye rendei a vármegye területén kívül, majd később a Rákóczyak ki-tapolcsányi kastélyában tartották közgyűléseiket. Migazzy Kristóf bibornok hozta a vármegye székhelyét a XVIII. század végén Aranyos-Maróthra — és azóta ott van. A régi Bars romjain nem épült új város, de épült mellette Léva, a lévai várkapitányok oltalma alatt, és idők folyamán ez a kies város Bars és Hont vármegyék egy nagy vidékének közigazdasági központjává lett. A hivatalos központ ma Aranyos-Maróth nagyszámú értelmiséggel, a gazdasági kereskedelmi és kulturális központ pedig Léva.

Ezt a hátrányt nagyon érezzük ma, midőn az egyes kisebb vidéki városok jelentőségét a vasutak leszállították, midőn a nagyobb

iparvállalatok népesebb góczpontok körül tömörülnek, midőn a közfelfogás a város falain belül keresi összes szükségleteit, a jogszolgáltatást csak úgy, mint a magasabb közoktatás intézményeit. Ott akarja értékesíteni nyersterményeit, onnan akarja beszerezni szükségleteit, ott akar szórakozni, épülni, okulni. Ahhoz, hogy a város mindezeket megszerezze, hogy annak a vidéknek, a melynek központja, a saját kényelmi berendezéseivel is szolgálatára legyen, nem nélkülözheti a vidék erőforrását, mert a város kiépítéséhez a nyers erőt a vidék adja s a város csak arra képes, hogy ezt a nyers erőt idomítsa.

A mi városaink közül saját erejéből csakis Körmöczbánya fejlődhetik, melynek vagyona az 1900. év adatai szerint 2.842.221 K, mely a pótdadót eddig nem ismeri. Ennek a városnak költségvetése 396.410 K szükséglettel szemben 396.903 K fedezetet képes felmutatni. Ujbánya, ámbár 1.070.903 K vagyonnal bir, 69.668 K évi szükségletét már 10⁰/o-os pótdadóval is kénytelen fedezni; a legszegényebb városaink közül Léva, mely 193.772 K szükségletét 46⁰/o-os pótdadóval kénytelen megszerezni.

A pótdadó rohamos emelkedése a községek fejlődésére is bénítólag hat. Tíz év alatt a pótdadó átlaga 31·5⁰/o-ról 37·6⁰/o-ra emelkedett. Van község, mely állandóan 183—188⁰/o-os pótdadóval küzd és ezeknek a községeknek legtöbbje olyan, hogy szántóföldében több a kő, mint a termőföld. Ha tehát az állami adó nem emelkedik is, a közterhek emelkedése rohamosan hozzájárul az általános elszegényedés fejlődéséhez.

Az általános elszegényedést mozdítja elő az egyes pénzintézeteink által űzött palástolt uzsora.

Az intézetek gazdagodásának, az osztalék emelkedésének főtenyezője a földműves, ki a kölcsönt 10—12⁰/o-kal képes csak megszerezni. Ily magas kamat pedig nem eshetik tisztán a befektetésnek önmagából termő gyümölcsére, benne van abban a munkás véres verejtéke, a közbirtokos földjára adéka is, melynek ő már csak kezelője, mert az nem neki, hanem a pénzintézetnek kamatoz.

A középbirtokos, a régi köznemesi osztály vonaglik és többé meg nem menthető. A modern kor szelleme megörölte immár teljesen. Vele megszűnt a régi patriarchális élet, az összekötő kapocs, mely a főúri osztályhoz a földműves osztályt fűzte. Azok, kik akár önerejük-ből, akár azért mert a forgandó szerencse kedvezett nekik és helyöket megállták, a változott társadalmi viszonyok körülbástyázták őket és sem a kiscgazdával, sem a földművessel nem találkoznak többé. A régi, nemzetfentartó elem neveivel már csak a temetők sirkövein fogunk találkozni, míg lassan onnan is elmossa az eső s a fagy erején elmállik lassan a kő is.

A nagybirtok fejlődését és a középbirtok elmállását élénken tünteti fel a legtöbb adótfizető törvényhatósági bizottsági tagoknak jegyzéke. Az 1890. évben a legmagasabb adó 17.379 K 06 f s a legkisebb 490 K volt, 1902-ben a legmagasabb adó 24.048 K 44 f és a legkisebb 388 K 79 f.

A közszolgálat megszűnt nobile officium lenni. A közép-nemesi osztály roskadozó kuriái közül szétröppent az újabb nemzedék. A kinevezési rendszer egyenlősítő elve szétszórta a vármegye fiait az egész országban, s a szülőhelyhez ragaszkodás utolsó lobbanását elfűtötte a telekkönyv tulajdon lapja. Az önkormányzat letéteményeseinek sorai között még találkozunk azokkal a nevekkal, melyek viselői a

mult század elején a vármegyét az ország vezérvármegyéjévé tették, kik a mult század hatvanas évei alkotmányos nagy ébredésének tanúi voltak, a Benkő, Bodó, Botka, Húzóczy, Kazy, Kosztolányi, Lakner, Lüley, Ordódy, Rudnyánszky, Ruffy, Simonyi, Tóth családok még rekrutálnak a tisztviselői kar contingensének egy hányadához. A kinevezési rendszer a közigazgatásban véget fog vetni ennek is.

Az aristokratia kihalóban van. A gróf Migazzy család, mely egy évszázadig viselt vezérszerepet, gróf Migazzy Vilmosban kihalt s az uradalom a gróf Erdődy családra szállott. Kihalt a gróf Breuner-család, meghalt a hatvanas évek két vezéralakja: gróf Hunyady Kálmán és László. Szlávy Józsefnek még hamvait is tova vitték a zsitva-ujfalusi temetőből. Kivált a vármegyéből gróf Keglevich István, a Jeszenszkyek, a Majthényiak, a Platthyak, a Lipthayak, Mattyasovszkyak, Konkolyak, Kürthyek részben kihaltak, részben kiváltak. Az oszlányi járás megszűnt a vallis dominorum lenni — új elemekkel találkozunk. — Sucedunt novi, veteres migrate coloni.

De nem a nevet siratom én, hanem azt a szellemet, mely a névvel elszállt, s melyet az új nevek szelleme pótolni nem bír. Voltak indigenáink vagy mint az okiratok nevezik »hospes«-eink azelőtt is, ezek műveltséget, vagyont hoztak hozzánk, és egy nemzedék nem mult el, s a magyar talaj ős ereje magyarrá tette őket. Idegenből jött a világtörténelmi hirnévvel bíró Odescalchy-család, és annak sarja, Odescalchy Arthur szerémi herceg, a magyar Clónak lelkes művelője lett. Idegen volt a gróf Migazzy család és gróf Migazzy Vilmos képviselte az elnyomatás szomorú korszakában a vármegye nemzeti közérzetét; idegenből jött Leidenfrost László és az ő ekevasa nyomán, európai cultura fakadt; a Kachelmannok ősei sem jöttek be Bars vezérrel, de immár a harmadik nemzedék küzd dicsőséggel a magyar iparért, és Kachelmann Károly nevéhez a vármegye évkönyvei elévülhetlen érdemeket fűznek. Mintha a magyar talaj elveszítette volna nemzetivé átídomítani bíró varázsát. A magyar talajba idegenből ültetett palánta újabban idegen marad, bár az ősi talaj erejéből él.

Letűnt a patriarchalis régi korszak és még nem látjuk az új korszak hajnalhasadását. Nemes bányáink a víz alatt, érczkohóink egy része romokban vannak. Hegyormaink erdőkoszorúja sok helyütt elpusztult, mezőgazdasági felszerelésünk hiányos, népünk eladósodott.

Pusztul, bomlik a sziklabérczen a kastély, de a tövében a füstölgő gyárkémény még nem meredez. Iparunk nem fejlődik, a kisipar elpusztult s a gyáripar fejlődése pedig késik, sőt a meglévő gyárat is a nagy gazdasági válság pusztítja el. Megszűnt az armaróthi cukorgyár és a helyén berendezett szövőgyár csak névleg indult meg és így is elmúlt, az ezüstárú-gyár pangásban van, vihnyei gépgyárunk, nagy-ugroczi butorgyárunk üzeme hanyatlak. Még nem volt vasutunk, nem fejlődhettek, most van vasutunk és hanyatlanak. Műmalmaink vesztességgel dolgoznak. Szabályozatlan a rakoncátlan Garam folyó, pedig az vízi közlekedésre berendezhető lenne, üresen zakatolnak vasutaink.

Vajon fog-e egy jobb jövő magja életerős csirát hajtani az ősi televényben?

Lehangoltságomat elűzi egy lélekemelő tudat. Mintegy vigasz-

talásul annyi elveszettért, az ősi dicsőség teljes fényében ragyog hajdan a Rákóczyaknak büszke kastélya, Kis-Tapolcsány. Ott élnek édes boldogságukban a nagy nádor unokája József Ágost kir. herczeg és hitvese, a mi felséges Urunknak unokája, Auguszta kir. herczegnő. Az a tősgyökeres magyar szellem, mely József Ágost kir. herczegnek lelkületét — édes atyjához méltón — átlengi, vissza fogja szerezni a bars talajnak régi erejét, ennek minden idegen elemet assimilálni bíró teljes hatalmát.

Bars vármegye elvégre is egymagában egységes kis világ, mely a földi megélhetésnek minden előfeltételét magában bírja, ha egy ily sziget emelkednék ki az Oczeán közepén — földi édenkertté lehetne tenni. Van rengő kalászszal gazdag alföldje, az elmálló trachiton tüzes bort termő tőkéje, van még erdők koszorúza sziklabércze, erdők rengetegében nemes vada, vizeiben hala. Van hajózhatóvá tehető vize, öntözni alkalmas forrásai. Vannak fürdői, klimatikus gyógyhelyei, ékes műemlékei, ezeréves culturája. Bérczeiben van még nemes ércz, mely a kohóban aranynya, a sajtó alatt pénzzé válik. Az a nép, melynek a föld otthont ad, egyrészt a magyar, másrészt a tót, egymásra utalva, egymásból megél. Nem megrontott, tiszta, egészséges szép faj mind a kettő, a tagbaszakadt erős magyar, a szálas termetű tót, a feketeszemű magyar menyecske, a fenyves illatán felserdült rövid ingvállú szőke tót leány.

És így, remélve jobb kort, teszem le a tollat.

Az aggodalom váltakozik lelkemben. Midőn ezeket megírtam, talán szigorú voltam, vagy talán elfogult. Elviselem a vádat, használni akartam. A hol elfogult voltam, mentségem legyen, hogy ez a vármegye háromszor emelt a vállaira, egyszer midőn egyhangú bizalommal alispánjává választott, kétszer akkor, midőn a közönség osztatlan bizalmával megbizott, hogy az ország nagy tanácsában képviseljem. Ma is fennáll még ez a kötelék. De ha csak ethikai lesz is a fonál, mely hozzá köt, de köt. Nem szakadhat el soha. Mert abban a vármegyében annak hegyvölgy-hullámos határai között van az én kis otthonom és a mi elmuló bennem — küzdés, csalódás, szenvedés — az oda kívánkozik az alá a gyepphant alá, mely mellől el-elárad a nyugalomra intő esteli harangszó, s mely alatt oly édes lesz álmodni Bars vezér utódainak nemes küzdéséről, régi dicsőségről.

Ruffy Pál.

Közlemények és ismertetések.

Bosnyák-magyar forgalom.

Szokolay Kornél jelentése a kereskedelemügyi minister urhoz Bosnyák-ország és Hercegovina kereskedelmi, ipari, közlekedési és hitelügyi viszonyairól, különös tekintettel a bosnyák-magyar forgalomra. A nm. kereskedelemügyi m. kir. minister ur engedélyével kiadja a Magyar Kereskedelmi Csarnok. Budapest, 1901. (159. l.)

Sem a sajtó, sem a közönség nem méltányolja eléggé a magyar kormánynak újabb időben egyre fokozott mérvben nyilvánuló azon törekvését, hogy a velünk kereskedelmi összeköttetésben levő országok és tartományok mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyai alapos tanulmány tárgyává tétessenek és állandóan figyelemmel kísértessenek. A kormány ezen törekvésének megvalósítására szolgálnak a fontosabb helyekre kiküldött gazdasági és kereskedelmi állandó szaktudósítók, továbbá az alkalmilag, hosszabb-rövidebb időre, egy vagy más kérdés tanulmányozására kiküldött szakférfiak.

Kiviteli kereskedelmünk szempontjából általában el van ismerve, hogy legfontosabbak ránk nézve a balkán tartományok s ezek között is a monarchiánkhoz való viszonyánál, geographai helyzeténél és sok egyéb oknál fogva Bosznia és Hercegovina. Kezdik ezt belátni iparosaink és kereskedőink is, mit bizonyít a folyó év tavaszán Boszniába tett tömeges kirándulásuk is, melyet a bosnyák-hercegovinai kereskedők ép most készülnék viszonzni. Reméljük, hogy ezen kölcsönös látogatásnak nem marad el gyakorlati haszna sem.

Különös figyelmet érdemel ennél fogva Szokolay Kornélnak ezen jelentése, mely, mondhatjuk, sok gondnal és utánjárással készült munka és elég kimerítő képet nyújt az occupált tartományok közgazdasági viszonyairól (a mezőgazdaságot kivéve). Nem hallgathatjuk el azonban, hogy jelentéstevő talán egy kissé tulságos kedvező színben tünteti fel a magyar érdekekre nézve a bosnyák kormány vasuti és ipari politikáját. E tekintetben egy kissé szigorúbb kritikával vizsgálni az országos kormány eljárását egyik félnek sem ártott volna s nem lenne a jelentésnek az a színezete, mintha kizárólag a bosnyák kormány eljárását akarná védeni az itthon felhangzott panaszokkal szemben.

Jelentéstevő tanulmánya során arra a meggyőződésre jut s ezt munkája minden egyes fejezetében hangsúlyozza, hogy ha a magyar ipar és kereskedelem eddigelé nem foglalta el az occupált tartományokban az őt megillető helyet, ennek oka kizárólag kereskedőink

nehézkességében, csekély vállalkozó szellemében és bizalmatlanságában keresendő, a mi ellen nagy kitartással küzd a m. kir. kereskedelmi muzeum, melynek jórészt köszönhetjük a Boszniában eddig elért eredményeket.

Kedvező jelnek vehetjük mindenesetre azt, hogy a bosnyák-magyar-forgalom lassú, de folytonos fejlődést mutat. Ugyanis volt:

	behozatal (Magyar- országba)	kivitel (Magyar- országból)	összesen
	k o r o n á k b a n		
1893	7,894.000	12,150.000	20,044.000
1894	13,650.000	14,548.000	28,198.000
1895	16,252.000	14,520.000	30,772.000
1896	15,822.000	15,662.000	31,504.000
1897	15,380.000	16,890.000	32,270.000
1898	15,064.000	19,809.000	34,874.000

Az egész forgalomban volt tehát hat év alatt 14·8 millió, a behozatal 7·2 millió, a kivitel 7·7 millió koronával emelkedett; az emelkedés a kivitelnél 0·5 millió koronával nagyobb, mint a behozatalnál, a mi mellett megjegyzendő, hogy a behozatal 1895. óta csökken, míg a kivitel évről-évre emelkedik.

Magyarország egész külkereskedelmi forgalmában Bosznia és Herzegovina ez idő szerint is a hatodik helyen áll. A balkánfélszigeti kivitelünkben pedig, ha kivitelünket viszonyba állítjuk az illető ország lakosságának a számával, ezen az alapon Bosznia és Herzegovina az első helyre kerül.

Mindenesetre sok hasznos és megszívlelendő dolgot tanulhatnak kereskedőink és iparosaink Szokolay jelentéséből és egyúttal biztatást is merithetnek arra nézve, hogy még nincs késő és nem is lehetetlen ezen nem megvetendő piacot az osztrák kereskedők elől elhódítani.

Vásárhelyi Zoltán

Kereskedelmi politika.

I.

Dr. Julius Wolf: *Das deutsche Reich und der Weltmarkt.* Jena, 1901. 78. l.
Dr. Karl Diehl: *Kornzoll und Socialreform.* Jena, 1901. 57.

Dietzel bonni tanárnak szemlénkben is ismertetett legújabb kereskedelempolitikai munkái adtak alkalmat e két műre, melyek közül Wolf a szabad kereskedelmi, Diehl pedig a védekező irányban nyilatkozik.

Wolf boroszlói egyetemi tanár ezen munkájában két föl-olvasást közöl, az egyik a nemzetgazdaság és a világgazdaság problémájával foglalkozik, a másik a huszadik századbeli mezőgazdaság kilátásaira terjeszkedik ki. Szerzőnk abból indul ki, hogy »a gabonavám csak exponens, csak az, a mi a felszínre jut és a mi egyelőre azon nagy problémákból, melyek »agrárállam és iparos állam«, »nemzetgazdaság és világgazdaság«, »nationalismus és imperialismus« neve alatt ismeretesek, kézzelfogható.« Az a vita, a mely Oldenburg és Dietzel közt kitört s a mely Oldenburgnak azon állításából keletkezett, hogy nagy veszély Németországra, ha saját kenyérszükségletét saját maga nem tudja fedezni, mindenesetre figyelemre méltó. Aggályos

lenne Németországnak helyzete, ha iparterményeivel rendszeresen nem tudna kivittelt fentartani s így kivittelével meg nem tudná szereznigabonabehozatalának ellenértékét. Németország kivitelét korlátozhatná: a) a vele versenyző országok kivitele, főképp Franciaország és Nagybritannia; ezen országoknak túlsúlyától egyelőre azonban tartani nem kell; b) a keletázsiai országoknak versenyre kelése; ettől sem kell egyelőre félni; a keletázsiai verseny megvan, de Európára nézve inkább előnnyel, mint hátránnyal jár; egyes iparágak talán szenvedni fognak, de mások a keletázsiai forgalomból rendkívüli előnnyel lesznek; c) az agrár államoknak lassankint iparállamokká leendő átalakulása, illetőleg fejlődése. E tekintetben W. első sorban az északamerikai egyesült államokat vizsgálja, a melyekre nézve nem fojthatja el abbéli aggályát, hogy gazdasági fejlődésük Németország kereskedésére nézve tényleg hátrányos lehet; Amerikában az ipar fejlődése egyrészt azt fogja eredményezni, hogy Németország kivitele Amerikába iparcikkokban csökkenni fog, de másrészt Amerika iparcikkeit oly államokba is ki fogja vinni, a hol Németország eddig erősen állt s versenyre fog kelni Németországgal. — Sokkal könnyebb megoldást nyújt W. arra a kérdésre, honnan lássa el Németország gabnaszükségletét, ha egyszer Argentina, Oroszország és Északamerika iparos országokká lesznek. W. nézete szerint ettől nem kell nagyon tartani. Először Északamerikában még aránytalanul sok terület áll rendelkezésre; Északamerika területe 760 millió hektár, eddig mezőgazdasági művelés alatt áll 144 millió hektár, tehát alig egyötöde a rendelkezésre álló területnek. Oroszországban a viszonyok mások; ott most már minden művelhető föld le van foglalva; Szibéria szállítókéességét nagyon is túlbecsülik; Oroszország mindazáltal gabonájával nagyobb szállítóképes lesz, ha vasuti hálózata fejlődik; most van 46.000 kilométer vasutja, míg Északamerika 300.000 km. vasut felett rendelkezik; ha Oroszország vasutjait szaporítja, gabonakivitele is nagyobb jelentőségű lesz. Argentina területe majdnem teljesen szűz; újabb fölvételek szerint Argentina 48 millió hektár búzafölddel rendelkezik, tényleg pedig alig 4 millió hektár van művelés alatt. Mindezekhez járul még Mesopotamia, Észak- és Délamerika számos területe, Észak- és Délafrika és Ausztrália. Nem kell tehát félni, hogy Németország valaha abba a helyzetbe jusson, hogy gabnaszükségletét a világ valamely részéről meg ne szerezhesse.

Diehl königsbergi egyetemi tanár művében Dietzel azon állítását czáfolja, mely szerint a gabnavámok a socialpolitikával ellenkeznek és a munkásokra nézve hátrányosak. Szerzőnk tüzetesen foglalkozik a parallel és conträreln életnek a tudományban mutatkozó jelenségeivel. A parallel elmélet, azaz hogy a munkabérek a gabna árával egyenközűen haladnak (emelkednek vagy csökkennek) a régi classikus nemzetgazdaság mestereinél előfordul; Ricardo hosszabb időközökre nézve ezt az elvet tartotta valónak, rövid időközökre mindazáltal a conträr elmélet mellett szolt, vagyis hogy a gabnaárak emelkedésével csökkennek a munkabérek és viszont. Cobden, Bright és más vezérei a freetrade leaguenek a conträr elméletet tartották helyesnek és zászlajukon »cheap bread, dear labour, dear bread, cheap labour« jelszók szerepeltek. Peel, a ki sokáig a parallel elmélet mellett volt, hosszú időről szóló statisztikai adatokból azt a meggyőződést merítette, hogy az élelmi szerek árai és a munkabérek közt nincsen direct viszony,

vagy ha van, nem olyan, mely okvetetlenül az ellenkező irányban való törekvést involválná. Prince Smith a conträr elmélet mellett nyilatkozott, de csak hosszú időközökre; Brentano felette óvatosan mondja el véleményét. Csak Dietzel kardoskodik egészen határozottan a tudomány fegyvereivel a conträr elmélet mellett. Diehl mindenkéltt tisztába akarja hozni azt, hogy közgazdasági kérdések közül sokat tisztán a deductiv módszer szerint nem lehet megoldani s ilyen kérdésül tekinti épen a munkabéreknek kapcsolatát a gabnaárakkal; ez a kérdés annyi sok más közgazdasági és társadalmi viszonynyal kapcsolatos, hogy a gabnaárak egymagukban hatásukban nem jutnak egyedül kifejezésre. D. már most történetstatisztikai adatokkal czáfolja a conträr elméletet. Eredményül abban concludál, hogy »teljes lehetetlen a gabnaárak és a munkabérek egymásra való hatására nézve akármilyen állandó és biztos szabályt fölláztatni és ép ezért Dietzel azon formulája: magas gabnaárak alacsony munkabérek, alacsony gabnaárak magas munkabérek nem tekinthető megfelelőnek. A közgazdaságtan azon problémáról, vajon a gabnaárak emelkedése vagy csökkenése mikép hat a munkabérekre, bizonyost nem mondhat; nyiltan be kell vallania az »Ignoramus«-t. Csak annyi bizonyos, hogy a vámnak nagymérvű fölemelése a gabnaárak emelésére hat; mikép fog azonban az árnak ezen emelkedése a munkabérek alakulására hatni, ezt előre megmondani lehetetlen; semmi sem szól azonban a mellett, hogy a gabnaárak emelkedése a munkabérek leszállítását vonná maga után. A gabnavámok emelkedésében az egész nemzetgazdaság tributumot fizet a mezőgazdaságnak; melyik néposztály viseli ezt a tributumot, ez bizonytalan.

—vits.

II.

Dr. Josef Grunzel: *System der Handelspolitik*,

A kereskedelmi politika. mondja Grunzel, nem egyéb, mint azon intézkedések összessége, melyekkel az állam és a nyilvános egyesületek (Korporationen) a bel- és külkereskedelmet az ország közgazdaságára nézve kedvező módon szabályozni törekszenek. E szabályozás alatt nem mindig az előmozdítás értendő, hanem igen gyakran a negatív működés, sőt az akadályozás is. A józan kereskedelmi politika dictálja például azt is, hogy a tisztességtelen versenyről és a megrendelések gyűjtéséről külön törvény intézkedjék, holott eme törvények irányzata, szigorú értelemben véve, inkább akadályozó, mint előmozdító. Kereskedelempolitikai szempontból csakis az államok és a nyilvános egyesületek intézkedéseiről szólhatunk, mert az egyes kereskedő tevékenysége sohasem lehet kereskedelempolitikai, hanem pusztán csak üzleti. Itt van a válaszfal, melynek szem előtt tartása megóvhat mindenkit attól, hogy e kérdést illetőleg elvileg hibás tételeken lovagoljon. Mikor a magyar, a német, vagy az angol kereskedő összeköttetéseket keres távoleső világrészeken: ő tulajdonképen üzleti tevékenységet fejt ki, a mely tevékenység azonban, bármily nagyarányú is, sohasem lesz kereskedelempolitikai; ezzel ellentétben a törvényhozásnak mindennemű tevékenysége, még ha kisebb-szerű is, magán hordja a politikai jelleget. A világ nagykereskedő házainak különböző jellegű pusztán a reklám körébe tartoznak, egyes politikai pártoknak a jelszavai azonban, mint a németeknél p. o. az

»Unsere Zukunft liegt auf dem Wasser« és a »Bleibe im Lande und nähre dich redlich« határozottan politikai jellegű.

Az ily értelemben vett kereskedelmi politikával foglalkozik Grunzelnek terjedelmes és tartalmas munkája. Sokkal inkább informatív jellegű munka, mintsem hogy önálló tételek hirdetésére vagy propagálására vállalkoznék. Mindamellettt azonban majdnem mindenütt elmondja az író egyéni álláspontját is, a mi a legtöbb esetben hasznára válik a könyv értékének. A nagy anyagot tekintve, bámuljuk az önmérséklést, melylyel egyes kérdések tárgyalásánál meg tudta tartani azt a keretet, melyen túllépve már irányzatossá vált volna munkája. Lexikonszerű rövidséggel, de egyúttal igen nagy szaktudással tárgyal minden kérdést. Nagyon vigyáz arra, hogy lehetőleg minden irányzatnak a képviselőjét megszólaltassa és hogy a kérdés iránt érdeklődő minden fontosabb momentumról, akár a múltban történt, akár pedig a jelenben van az folyamatban, alaposan tájékozva legyen. És ki ne érdeklődne ma e kérdések iránt? Minden nemzet évtizedekre terjedő megfigyelés alapján nagy anyagot hordott össze, hogy a küszöbön álló gazdasági mérkőzésnél minden argumentumként felhasználható eszköze kéznél legyen. Mit érne a katona kezében a fegyver, ha nem tudna vele bánni? A gazdasági mérkőzés közkatonáit akarja kioktatni a könyv, mely a kereskedelmi politika felhalmozott anyagát részeire bontja és a célok egyidejű megjelölésével igaz rendeltetésüket ismerteti.

A legszigorúbb elemzéssel indul meg a könyv. A kereskedelem fogalma, jelentősége és fejlődése pontos megvilágításban részesül. Nagy előnye az elrendezésnek, hogy minden egyes fejezet szinte külön, az illető kérdés főbb pontjait teljesen kimerítő tanulmány. E mellett az is előny számba megy, hogy az anyag csoportosítása annyira rendszeres, hogy a jegyzetszerű függelékek, a melyek pedig sokszor igen zavarólag hatnak az olvasókra, teljesen kiküszöbölhetőkké váltak. A kereskedelmet úgy definálja, hogy ez ama gazdasági tevékenység, mely a mezőgazdasági és ipari termelést az által egészíti ki, hogy azok terményeit hely- és időbeli elosztással a fogyasztókhoz juttatja. A kereskedelem alfajainak ismertetése után rátér a kereskedelmi politika feladatának körvonalozására, mi közben két, egymással éles ellentétben álló, de azért mégis összetartozó kereskedelmi politikai irányra hívja fel a figyelmet, nevezetesen a bel- és a külkereskedelemnek a politikájára. Rámutat arra, hogy a belkereskedelmi politika inkább passiv, míg a külkereskedelmi activ természetű. Hogy egy példával éljünk, ez körülbelül azt jelenti, hogy a verseny (concurrentia) szempontjából a belkereskedelmi politika figyelmét inkább a tisztességtelen verseny, míg a külkereskedelmi politika figyelmét csakis a tisztességes verseny köti le. Ehhez a kérdéshez fűzi reflexióit a múlt és az újabb idők kereskedelméről, majd a mai világkereskedelemtől, miközben igen értékes statisztikai anyaggal világítja meg az egyes nemzetek kereskedelmi jelentőségét. Az erre vonatkozó jelentősebb adatokat alább közlöm, azoknak részletesebb ismertetése helyszűke miatt lehetetlen.

Grunzel könyvének első részét a belkereskedelmi politikának szenteli. Részletesen ismerteti a kereskedelem üzemformáit: a nagy- és kiskereskedelmet, az áruházakat és bazárokat, a fogyasztási szövetkezeteket, a házalást, a vándorraktárakat és az auctiókat, részlet-

üzletet és az utóbbi időben valósággal hirhedtségre szert tett u. n. lavinarendszert; foglalkozik ezeken kívül a kereskedelem érdekében működő ügynökök, bizományosok és utazók gazdasági jelentőségével. Nálunk gazdasági fejletlenségünk mellett nem is ismerik azt a nagy differentiát, mely a kicsinyben és a nagyban való kereskedés között van. Nálunk a szó igaz értelmében egyik sincs kifejlődve. Valami különös, keleties keveréke van a mi üzleti berendezésünknek, mely kizárja azt, hogy akár az egyik, akár a másik formában tisztán jusson az üzleti jelleg kifejezésre. Pedig a modern államokban igen nagy jelentősége van a nagyban és kicsinyben való kereskedés között fennálló ellentétnek. Egészen más természetű ez az ellentét, mint p. o. a kis- és nagyipar között létező, mert míg az iparnál csak az üzem nagysága és tökéletessége az irányadó arra nézve, hogy a kis- vagy a nagyiparról van-e szó, addig a kereskedelemnél e meghatározás inkább az eladás mennyiségére és a közvetlen fogyasztóhoz való viszonyra vonatkozik. Az üzem nagysága és tökéletessége a kereskedelem osztályozására egyáltalában semminemű hatással sincs. Nálunk a nyelvben sincs külön szó e két teljesen elütő érdekű kereskedelmi osztály megjelölésére. Nálunk csak kicsinyben vagy nagyban való kereskedésnek nevezik, míg a francia *commerce en gros* és *en détail*, az angol pedig *wholesale* és *retail* szavakkal különbözteti meg a két foglalkozási ágat. Mi nagy- vagy kiskereskedőnek szoktuk nevezni a két osztály képviselőit; a francziák a *marchands grossiers* és *négociants*, az angolok pedig *merchants* és *shopkeepers* szavakkal tesznek különbséget közöttük. Nagy elméleti apparatussal fejtegeti azt is, hogy a nagy és kiskereskedelemnek milyen hatása van az áralakulásra, a hitelviszonyokra, a versenyzés kifejlődésére és ennek tisztességére; hogy az áruházak és bazárok hogyan ragadták magukhoz a nagyvárosokban a kis- és nagykereskedést, hogy milyen nagy ellentét fejlődött ki utóbbi időben a kicsinyben való kereskedés legkülönbözőbb fajai és a fogyasztási szövetkezetek között.

Alapos tanulmányt szentelt a vásárok és a tőzsdék ismertetésének, mely utóbbiak fejlődéséről és jelentőségéről bő tájékoztatást nyújt. Különösen felhívja a figyelmet az árútőzsdék jelentőségére, melyek utóbbi időben mind jobban előtérbe nyomulnak és mind nagyobb jelentőséget nyernek. Ismerteti úgy az áru- mint az érték-tőzsdéknek szervezetét, a tőzsdei ügyleteket, az ügynöki szervezetet és a tőzsdei árszabást. Egészen modern értelemben foglalkozik a tőzsdei választott bíróságokkal, miközben igen sok érdekes kritikai anyagot hord össze a tőzsdékkal kapcsolatos minden kérdéstről. A vásárok ezidő szerinti jelentőségéről tiszta képet nyújt, nemkülönben ismerteti az úgynevezett specialis vásárok hatását, az auctiókat és a nem kis fontosságú nischnei-nowgorodi és irbiti vásárokat. Majd átmegy a kereskedelmi verseny különböző alakjainak tárgyalására. A verseny leghatalmasabb eszközét, a reklámot, a mai gazdasági életben méltán megillető alaposággal tárgyalja. Határozottan állást foglal a reklám jogossága és hasznossága mellett. Felsorolja a verseny korlátozásai közül a rendőri (élelmiszerekre stb.), az állami (monopoliumok stb.) és a gazdasági természetű korlátozásokat. Ez utóbbiak sorában főként az áruvédjegy kérdésével és a tisztességtelen verseny ellen irányuló törvényes intézkedésekkel foglalkozik. A könyvnek e fejezeteiből azt olvashatjuk ki, hogy a verseny korlátozása a gazdasági

élet sokoldalúságának és intensitásátának kifejlődésével mind szigorúbb lesz.

A továbbiakban a kereskedelmi társaságok alfajait, a kereskedelem érdekképviselőinek formáit, a kereskedelmi művelődés módzatait és a kereskedői osztálynak a socialismushoz való viszonyát tárgyalja. A kereskedelmi társaságok fajai között különösen említést érdemelnek a Németországban legutóbbi időben nagy jelentőségre szert tett betéti részvénytársaságok, melyeknek helyzetével, előnyeivel és felemlíthető hátrányaival nagy alaposággal foglalkozik Grunzel könyve. A kereskedelmi érdekképviselő kérdésének nagy figyelmet szentel. A mult küzdelmekben gazdag idejének ismertetése után rámutat azokra a nagy ellentétekre, melyek az egyes gazdasági szempontból jóformán egyenrangú nemzeteknél a kereskedelmi érdekképviselőt illetőleg felfedezhetők. Nem tekintve azt, hogy talán egyedül az angol nemzetet kivéve, a törvényhozás terén mindenütt a jogász elem van túlsúlyban, még szűkebb körben is sokkal kisebb a kereskedő osztály szervezkedőképessége, mint jóformán bármely más gazdasági érdekcsoporté vagy osztályé. Nem is kell a munkásosztály nagyszerű szervezkedésére rámutatni; éppen most folyik előttünk az az isteni színjáték, hogy a számra nézve aránylagosan nagyon csekély német agrárpárt egészen a maga szellemében uralja a német birodalom kormányát. A kereskedelmi kamarákról szóló fejezetben nagy gonddal összegyűjtött anyagot találunk az úgynevezett külföldi kereskedelmi kamarákról, nemkülönben a lassankint mégis csak szorosabban szervezkedő kereskedői egyesületekről. Értékes útbaigazítást ad arra nézve is, hogy szakiskolák létesítésével mennyi új cél és új eszköz nyílik a kereskedő érdekének előmozdításához. A kereskedelmi alkalmazottak helyzetének ismertetése egészen új perspectivát nyújt a sociális reformok megvalósításához. A munkaidő maximumának megállapítása, a vasárnapi munkaszünet, a felmondás szabályozása, a tanoncok nevelése mind a legmodernebb socialpolitikai szempontból nyer megvilágítást még pedig oly alapon, hogy teljesen tárgyilagosan állanak egymással szemben az ellentétes érdekek képviselőinek nézetei.

Grunzel könyvének egyik legértékesebb fejezete az, mely a mercantil védvámrendszer, a szabadkereskedelem elvét és a szigorú védvámi rendszert ismerteti. Nemcsak azért van e fejezetnek kiváló fontossága, mert mindenre kiterjedő alaposággal van megírva, hanem azért is, mert ezidő szerint ez a kérdés áll a discussió középpontjában. A mult minden phasisa ügyesen ki van domborítva. Szépen elvonul lelki szemünk előtt mind a három kereskedelempolitikai rendszer. A mercantil rendszer az egyedül boldogítónak képzelt fémfelhalmozással; egyedül a kivitelre irányuló törekvéseivel; a kereskedelmi mérlegnek olyan irányításával, hogy lehetőleg nyersanyagokat hozzanak be és kész gyártmányokat vigyenek ki; a népszaporodásnak a különös hangsúlyozásával, a mi magával hozta a kereskedelem és ipar intensivebb ápolását. Ezenkívül a physiokrata iskola története is méltó világításban kerül az olvasó elé. Nemcsak az elmélet emberei szólalnak meg, hanem a gyakorlati tevékenységet is méltatja. Leírja azt az elméleti harcot, mely Liszt és Carey védvámos elvei nyomán kelt életre, nemkülönben e betűharcznak a gyakorlati életre gyakorolt befolyását.

Épp ily érdekesek a vámokról, a vámtarifákról, a kereskedelmi szerződésekről, az adókról és a praemiumokról írott fejezetek is. Mielőtt ezeknek a taglalásába bocsátkoznánk, érdekesnek tartjuk néhány, a kérdés megvilágításához sokban hozzájáruló adatnak felsorolását. Az egyes államok közötti kereskedelem ugyanis az utolsó évtizedekben rohamosan emelkedett. Juraschek szerint (Geographisch-statistische Tabellen) ugyanis, míg 1860-ban csak 15 milliárdra emelkedett a világ összes államainak egymás közötti kereskedelmi forgalma, addig a kilenczvenes években már átlagban 35–40 milliárdos (márkákban) forgalmat mutatnak. Az egyes nemzetek ebben a forgalomban a következő arányokban vettek részt:

	Bevitel millió márkákban	Kivitel		Bevitel	Kivitel
		millió márkákban		millió márkákban	millió márkákban
1. Anglia (1899) . . .	9700·8	6590·6	11. Spanyolország (1898)	578·7	735·1
2. Németország (1899)	5784·0	4368·0	12. Svédország (1898) .	523·5	396·6
3. Amerika (Unio)			13. Norvégia (1898) . .	476·3	270·8
(1898/9)	3018·4	5212·9	14. Dánia (1899) . . .	460·5	311·8
4. Franciaország (1899)	3373·0	3119·3	15. Törökország (1896/7)	384·5	277·7
5. Hollandia (1898) . .	3052·7	2577·0	16. Albánia (1898) . . .	311·9	226·6
6. Oroszország (1899) .	1926·2	1949·2	17. Portugália (1899) .	226·7	129·1
7. Belgium (1899) . .	1808·2	1559·4	18. Finnország (1898) .	189·6	144·0
8. Ausztria-Magyaror-			19. Görögország (1899) .	102·5	75·8
szág (1899)	1367·6	1582·4	20. Bulgária (1899) . .	48·2	42·8
9. Olaszország (1899) .	1205·3	1145·1	21. Szerbia (1899) . . .	37·1	52·6
10. Svájc (1899)	930·1	636·8			

Ily módon egymással szembe van állítva az egyes országok kereskedelmi jelentősége. Erre főként azért van szükség, hogy megérthessük az egyes államok részéről fogantatott kereskedelem-politikai intézkedések súlyát. A könyv részletesen tárgyalja a vámokat általánosságban, a be-, a kiviteli és az átmeneti vámokat, továbbá a be-, ki- és átviteli tilalmakat. A vámok nagy csoportjában a legnagyobb jelentőségűek természetesen a beviteli vámok. Ezek a legkülönbözőbbek az egyes országokban. Nagyon könnyen áttekinthető formában megtaláljuk a pénzügyi, a védvamos, a különbözeti vámok részletes felsorolását. Igen tanulságos az összeállítás, melyben fel van tüntetve, hogy az egyes államokban a bevitel értékének hány százalékát teszi ki a vám. Így a bevétel értéke után a vám

Egyesült-Államokban (1898/9-ben)	50·2 ⁰ / ₀ -ra	rugott
Oroszországban (1895/7-ben)	33·2 ⁰ / ₀ -ra	»
Spanyolországban (1898-ban)	21·5 ⁰ / ₀ -ra	»
Olaszországban (1898-ban)	20·2 ⁰ / ₀ -ra	»
Svédországban (1898-ban)	12·8 ⁰ / ₀ -ra	»
Norvégiában (1898-ban)	10·8 ⁰ / ₀ -ra	»
Franciaországban (1898-ban)	10·8 ⁰ / ₀ -ra	»
Németországban (1899-ben)	8·9 ⁰ / ₀ -ra	»
Ausztria-Magyarországban (1899-ben)	8·7 ⁰ / ₀ -ra	»
Angliában (1899-ben)	4·8 ⁰ / ₀ -ra	»
Svájcban (1899-ben)	4·4 ⁰ / ₀ -ra	»
Belgiumban (1899-ben)	2·2 ⁰ / ₀ -ra	»

Ez elég világos képet nyújt a legnagyobb államok eddig követett kereskedelmi politikájáról. A jövő azonban bizonyosan nagy változásokat hoz. Emme változásoknak előrelátható irányzatáról igen érdekes dolgokat mond Grunzel. Még egy dolog fog minket érdekelni. A vámok magasságát illetőleg Ausztria-Magyarország

a kávéra	nézve az	5.	helyen áll	
a theára	»	a 6.	»	»
kakaóra	»	a 6.	»	»
a dohányra	»	a 14.	»	» (monopoliuma ellenére)
a borsra	»	a 6.	»	»
a vaniliára	»	a 8.	»	»
a búzára	»	a 7.	»	»
a lisztre	»	a 6.	»	»
a rozsra	»	a 6.	»	»
a babra	»	a 7.	»	»
az ökrökre	»	a 4.	»	»
a sertésekre	»	a 11.	»	»
a juhokra	»	a 11.	»	»

A hely szűke nem engedi meg, hogy a könyv nagyérdekű számadatait továbbra is kivonatoljuk. De nem hagyhatjuk szó nélkül a vámtarifákra vonatkozó fejezetet. Részletes méltatásban van része úgy az egységes, mint a conventionális és kettős tarifának, melyeknek mindegyikét a legjelesebb képviselők nyilatkozataival világítja meg: Nagyérdekű a specifikus és az értékszerinti elvámolásról szóló részlet is, nemkülönben a kereskedelmi szerződések különböző fajait, azok általános és specifikus tartalmát, a reciprocitást és a legtöbb kedvezményt, továbbá a vámuniót megvilágító adatok. Felállította ama határozmányok schémáját, mely a legtöbb kereskedelmi szerződés megkötésénél alapul szolgált. Az Ausztria Magyarország és Németország között, a közbenső vámoknak fentartásával létesítendő vámunió kérdését is alaposan mérlegeli. A mi a külkereskedelmi politikával kapcsolatban áll, az mind megfelelő méltatásra talál a könyvben, hol külön fejezeteket szentel az idegen árúk belföldi megadóztatásának, az adó- és vámvisszatérítésnek, a kiviteli jutalmaknak általában és a cukorpraemiumoknak különösen. Azonkívül a vámpolitikai forgalmi könnyítésekről, ú. m. a határforgalomról, a vásári és műátalakítási (gyártási) forgalomról, nemkülönben a szabadkikötőkről és a szabadraktárakról is részletesen ír. A kereskedelmi statisztika, a kereskedelmi, a fizetési és a gazdasági mérleg sem kerüli el figyelmét, sőt a kereskedelmi muzeumoknak, a külkereskedelmi tndakozó intézeteknek, a kiviteli mintaraktáraknak, az u. n. kiviteli syndicatusoknak és a consuli intézménynek is külön fejezeteket szentel.

Czeisler Emil.

A sociáldemokratia és a vámpolitika.

Karl Kautsky: *Handelspolitik und Socialdemokratie. Populäre Darstellung der handelspolitisch n Streitfragen.* Berlin, 1901 96 l.

A mű egy része a kereskedelempolitikai kérdésekben járatos olvasóra meglehetősen közömbös, mert számos ismert kérdéssel egészen népies modorban foglalkozik és a socialista közönséggel meg akarja ismertetni azokat. A pénzügyi vámok, a kereskedelmi mérleg, a régi védvámrendszer, a régi szabadkereskedési elmélet, a szabadkereskedésből az átmenetel a védelemhez, a régi és az új védő vám, az agráriusok, a kereskedelmi szerződések, a világkereskedés és a sociáldemokratia, ezek a tárgyak teszik a könyv tartalmát.

Kautsky a socialdemokratia szempontjából a szabadkereskedés mellett kardoskodik és lépten-nyomon a magas vámok súlyos voltát épen a munkás-osztály szempontjából bizonyítja. Könyvének kezdetén, midőn a pénzügyi vámokról szól, mindjárt utal arra a nagy teherre, mely a gabnavámokból a német népre hárul; 1899. évben 128 millió márka, vagyis az összes vám bevételnek egy negyede gabnavámokból eredt; a gabnavámokból a német népeesség egy-egy lelkére 2·32 s így egy öttagú családra 11·5 márk esik. A petroléumvám 68 millió márkát, az összes vámbevétel 13⁰/₀-kát jövedelmezte, egy-egy lélekre 1·22 márka esik. Az összes vámok fejenként 10 márkot, családonként 50 márkát tettek ki. Kautsky felfogásának sajátosságai kitűnik egyébként abból, a mit a hetvenes évek szabadkereskedelmi politikájáról mond; szerinte »a szabadkereskedésnek főelőmozdítói voltak Németországban és Ausztriában az ideologok és kereskedők mellett az élelmi szereket exportáló nagybirtok és pedig Ausztriában a magyar mágnások, kiket az 1866-iki év a dualistikus monarchiában uralkodókká tett, és Poroszországban a kelet-elbei junkerek.« A kereskedelmi politika történetének vázolásánál K. fölhozza, hogy Németországban a szabadkereskedés és a védvám közt a hetvenes években lezajló küzdelemben a munkások meglehetősen közönyösen viselkedtek a védvám tekintetében: »Miért tegyék a munkások kockára legjobb erejüket, talán hogy fosztogatóiknak, ezeknek a vérszopóknak, nyereségeit fokozzák? Ugyanazok közt az emberek közt, a kik az ipar védelmét követelték, a munkások védelmének leghevesebb elleneségei voltak; ellenkezőleg épen a conservatív agráriusok, mint Rodbertus, Meyer a munkások iránt meleg érzéseket tanusítottak, a munkások számára az állam közbenjárását követelték, sőt a socialismusnak bizonyos rendszerét dolgozták ki. Pedig az agráriusok akkor szabadkereskedők voltak.« Az ipar virágzása nem a szabadkereskedéstől vagy a védvámától függ, hanem a munkások hatalmától, szabadságától és az egész közgazdaságra való behatásától »ha Németország ipara képes volt, aránylag fiatal stadiumában szabadkereskedés mellett nemcsak megállni, hanem fényes virágzásig is fejlődni, ezt mindenképp munkásosztályának köszönheti«. Oroszország a capitalistikus ipar minden föltételeivel bir, van szene, vasa, fája, olcsó élelmi szere, nagyszámú munkaereje; tőkében sem szenved hiányt, ad neki eleget Angolország, Franciaország, Belgium és Németország. Védvámjai elég nagyok. És mégis világpiacokon nem tudja fölvenni a versenyt. »Ennek főoka az orosz munkásosztálynak tudatlansága és csekély termelőképessége.« »Az iparéért kifejtett minden gondoskodása mellett az absolutismus lesz Oroszország ipari erősödésének legszomorúbb akadályja és ennek egyik főoka a munkásosztálynak elnyomása.« »Más oldalon látjuk Svájcot vas, kőszén, gabnatermelés hiányában és ha ennek ellenére erőteljes iparra tett szert, akkor az munkásosztályának derekasságában, politikai szabadságában és népoktatásának túlsúlyában keresendő.«

K. szerint az új védelmi vámpolitikának alfája és omegája az agrár vámok. E vámoknál természetesen az a kérdés, kinek nyujtának azok segítséget. K. kimutatja, hogy téves az a felfogás, mintha a vámok a mezőgazdasági képességnek volnának hasznára. A 178 millió egyén közül, kik mezőgazdaságban találják főfoglalkozásukat, 65 millió bér munkás, ezek nem adnak, hanem vesznek mezőgazdasági

terményeket s így a vámok által megdrágított gazdasági termények nem előnyükre, hanem hátrányukra szolgálnak. Az önálló foglalkozók családtagjai közül is legalább 2 millió mint cseléd működik közre a termelésnél, tehát szintén nem élvezi a vám előnyeit. Az 1895. évi foglalkozási statisztika 5,558.317 gazdasági üzemet mutat ki, közte 3,236.367 volt két hektárnál kisebb területen; az efféle gazdaságok sokkal több élelmiszert vásárolnak, sem mint vesznek; 2—5 hektárnyi területű volt 1,016.238 gazdaság, ezekről azt lehet mondani, hogy az élelmiszerek árának emelkedésében semmi érdekük nincsen, de nem is szenvednek általa. Csak 1,305.032 gazdaság (mely 5 hektárnál nagyobb területen működik) van tehát érdekelve a nagyobb árakban. K. szerint 5—6 millió egyén az, mely az agrárvámokból előnyt élvez vagyis a mezőgazdasági népességnek egy harmada és az egész népességnek egy tizede. »Igazán nagy érdek megvédéséről kellene gondoskodni, ha a lakosságnak kilencztizede egy tized javára áldozatot hoz, még pedig a mikor a kilencz tizednek fele legalább a vagyon nélküliek és a szegények közé tartozik és az egy tizedben a vagyonosok és a dúsgazdag egyének legnagyobb része van.« K. ezek után vizsgálata tárgyává teszi azt, vajon a vámok igazán segíthetnek-e a német mezőgazdaságon és ebbeli fejtegetéseiben utal arra, hogy az a versenynek, a mely a német gazdákat legjobban sújtja (a tengerentúli) oly előnyei vannak, melyek vámok által nem ellensúlyozhatók. Ott szűz és ki nem szípolozott föld áll rendelkezésre; az európai nemzetközi czivódások ott nem kényszerítik a militarismus terheit a népre; föld még elég bőségben áll rendelkezésre s így a földjáradék nem terheli a közzgazdaságot. Európában a földjáradék nagyban sújtja a mezőgazdaságot; a bérlő a földjáradékot kénytelen megfizetni s gazdálkodását ez a bérlet terheli. Ha maga a földtulajdonos gazdálkodik, nem érzi a földjáradék terhét; de mihelyt eladósodik, a jelzáloghitelező ép oly hatással van a földtulajdonosra, mint a földtulajdonos a bérlőre. Minél nagyobbak a mezőgazdasági termények árai, annál nagyobb a bérlet, melyet a bérlőnek fizetnie kell és annál magasabb lesz a birtok értéke, melyet a vevőnek és az örökösnek meg kell fizetni. Ha a terményárak mindig emelkednek, a mint ez a hetvenes évek közepéig történt, akkor bérlő, tulajdonos, hitelező egyaránt nyer; a fogyasztó megfizeti a nyereséget. Ha azonban az árak csökkennek, akkor a bérlő érdekében áll a bérlet leszállítása, holott a földbirtokos a bérlet leszállításáról hallani sem akar és hogy a bérlet leszállítható legyen, a mezőgazdasági vámokat követelik. Amde ezek a vámok is csak átmenetileg és muló módon nyújthatnak segítséget a mezőgazdaságnak, mert a terményárak a világpiacztól függenek. Minél nagyobbak a gabnavámok, annál súlyosabban érzik ezt a fogyasztók, de annál nagyobb a termelési költségek aránya a külföldi gabnák költségeihez. A gabnavámok végnélküli csavar; következményük időközi könnyebbités a mezőgazdaság helyzetén, a mely azonban mindig a helyzet súlyosbitására vezet; mindig nagyobb vámok felé terelnek, míg végre oly magasságot érnek el, a mely türehtelenekké teszi őket és vagy leszállításukhoz vagy teljes megszüntetésükhöz vezet.

A gabonavámok socialpolitikai szempontból azért károsak, mert a munkásosztályt terhelik és az élelmiszereket megdrágítják. Egy tonna buza ára volt:

	1879—85.	1884—5.	1886—90.	1891—5.	1899.
		m	á	r	k
			a		a
Londonban	200	153·41	142·63	119·72	120·77
Berlinben	205	161·55	174·21	166·13	155·25
Berlinben Londonnál több	5	8·14	31·58	46·41	33·48

Berlinben tehát a tonna ára körülbelől ugyannyival magasabb volt, mint a mennyit a vám tett ki. Természetesen, ha a buza ára a világpiacdon csökken, csökken az a védett vámterületen is, de mindig a vámösszeg erejéig mégis magasabb. Németországon kenyértermény fejenként egy évben 200 kg. fogyasztatik; 5 márkás vám tehát fejenként 10 márkás terhet képvisel s így egy öt tagból álló családnál 50 márkára rug, s a német nemzetet egy évben 500 millió márkával sújtja. Ehhez járultak még a többi élelmi czikkekre vetett vámok; a vaj kilója 16 fillérrel, a só 13 fillérrel, a hús 15—17 fillérrel, a sajt 15 fillérrel, a zsír 10 fillérrel drágul meg a vám által. Hús-fogyasztásnak, fejenként, 40 kgot véve, a hús vámja által fejenként 6, családonként 30 márka, az egész nemzetre 300 millió márka a kiadás a vám következtében. Röviden a teher, melyet a német nemzet a mezőgazdaság érdekében magára vállal, egy-egy évben megközelíti az egy milliárd márkát, 100 márkát kell évenként a legszegényebb munkáscsaládból kipréselni, hogy egy csoport here, közte a gazdagoknak leggazdagabbjai, nyereségét fokozva lássa. De azt lehet talán mondani, hogy a munkabérek a vám erejéig emelkedni fognak. Amde ez nagy tévedés. A gabonavámok nem fokozták a termelést, ellenkezőleg gátolják azt; de nem is fokozzák a munkásnak testi erejét. A német ipar exportra szorul; a világpiacdon neki oly országok iparosaival kell küzdenie, a hol az élelmiszerek nincsenek vámok által megdrágítva; ennek az iparnak küzdeni kell az ellen, hogy az élelmiszerek megdráguljanak, mert nem tűrheti, hogy termelési költségei nagyobbjanak.

Ha a német kormánytól és a német parlamenttől függne: akkor a jövőben követendő vámpolitika agrár irányzatú lenne. De van még egy tényező, melynek a német birodalomban befolyása van, ha szava elég nyomatékkal nyilatkozik s ez a nép tömege. Ezt a kartell és a szabadalom politika ellen mozgósítani, ez föladata a legközelebbi időknak. Az agráriusokkal szemben erős harcra kell készülni. Le kell rántani a hazug álarcot, mely a »hazai munka« védelmének ürügye alatt önös érdekeket juttat érvényre. A védővám elleni harc a proletáriatusnak harca azok ellen, a kikkel küzdelmében lépten-nyomon találkozik. Minél erélyesebben folytatja e harcot, annál nagyobbak lesznek sikerei, annál inkább javítja helyzetét nemcsak mint fogyasztó, hanem mint termelő is. Itt is igaz: kenyér a szabadság és szabadság a kenyér!

A mit Németország, épúgy mint munkásosztálya, most kíván, az egy barátságos kereskedelmi politikának aerája kereskedelmi szerződésekre alapítva, a mely a birodalmat és az általa befolyásolt országokat lassankint a szabadkereskedéshez vagy, ha jobban tetszik, a szabad forgalomhoz vezeti. De — ugymond K. — semmikép sem ringatja magát abban az illúsióban, mintha ekkép a kereskedelmi politika problémái egyszersmindenkorra meg volnának oldva. Ellenkezőleg nemsokára újabbak merülnek fel, melyek nem lesznek oly könnyen megoldhatók. A szabadkereskedés elmélete úgy, a mint az

Angliában megállapítatott, az iparállam és az agrárállam nemzetközi munkamegosztásán sarkalt. Ez az elmélet — K. szerint — teljesen hajótörést szenvedett; kiindult abból a nézetből, hogy Angolország a világ egyedüli iparos állama, s a többi állam mind csak mezőgazdasági ország. Angolország mellett azóta keletkezett több más iparos állam, de bármennyire fokozódott is ezekben az új államokban a védővám rendszere, minden iparos állam kénytelen ismét a szabadkereskedés tanát valamelyik alakban érvényre juttatni s ismét hirdetni a munkamegosztást iparos államok és mezőgazdaságiak közt. Csakhogy most már ez a szabadkereskedés nem oly egyszerű, mert az ipar nem csak egy országnak monopolja. Így a jelenlegi rendszer, mely a gazdasági államokat iparos államokká fejleszti, lassankint oda vezet, hogy az iparos államok kivitele mindinkább kisebbedik; most már a capitalistikus irányzat arra törekszik, hogy gyárak alapítása végett tőkeivel kivándorol más országokba, ellenséges mozgalmakat növeszt nagyra oly országok közt, a hol előbb az árúcsere békés forgalma fejlődött; szóval a capitalistikus irányzat a kereskedelmi viszonyokban a nemzetközi munkamegosztás elvét keresztül nem tudja vinni. A socialismus van hivatva — K. szerint — itt is arra, hogy a békés fejlődést biztosítsa.

—vits.

Magyar iparfelügyelet.

A magyar királyi iparfelügyelők tevékenysége 1899. és 1900. évben. Kiadja a kereskedelemügyi m. kir. minister. Budapest, 1901,

Az iparfelügyelőről szóló törvény 43. §-a értelmében a kereskedelemügyi minister évenként jelentést tenni tartozik az iparfelügyelők tevékenységéről. E rendelkezésnek mindeddig oly módon felelt meg a kereskedelmi kormány, hogy a törvényhozás elé terjesztett jelentésben, később pedig a statisztikai hivatal által kiadott jelentésben és évkönyvben közölte az iparfelügyeletre vonatkozó adatokat. E jelentésekben a közlendők nagy anyagánál fogva szűkre volt szabva a tér, minélfogva azok csak bizonyos összesített főadatokat tartalmaztak és így nem is méltathatták az iparügyi igazgatás ezen fontos ágát annak érdeme szerint. Jóformán elvesztek e jelentések az ugyancsak testes kötetek nagyszámú fejezetei között és számhalmazában, úgy, hogy nehéz volt azokhoz hozzáférni, sőt jártasság kellett azok felfedezéséhez.

Kétségtelen pedig, hogy az iparfelügyelők működésének módja és eredményei a közönség nem csekély részét érdeklik és így azok joggal az eddiginél nagyobb nyilvánosságra tarthatnak igényt. A külföldön már szintén elismerték annak szükségét, hogy az iparfelügyelői jelentések külön kiadványok gyanánt a nagyközönség számára hozzáférhetőkké tétessenek és így az iparfelügyelők működése nem hivatalos ellenőrzés alá is helyeztessék; némely állam, például a Németbirodalom ily kiadványai már egy kis könyvtárt tesznek ki.

Mindeneknél fogva csak örömmel üdvözölhetni Hegedüs Sándor kereskedelemügyi minister azon intézkedését, melylyel gondoskodott arról, hogy az iparfelügyelők évi jelentései egy kötetbe összefoglalva évenként kiadassanak. Az első ily kötet, mely a folyó év június havában jelent meg, az iparfelügyelők 1899. és 1900. évi tevékenységéről ad

számot. E kiadvány tartalmát óhajtjuk a következőkben nagy vonásokban ismertetni, mert oly beható méltatásának, mint a milyent tárgyának fontossága és általános érdeke megkívánna, korlátot szab a könyv terjedelme és a közölt anyag gazdagsága.

A kötetet bevezető rövid, de tömör előszóban Szterényi József ministeri tanácsos, mint a kinek ügykörébe az iparfelügyelet tartozik, utal ez intézmény jelentőségére és feladataira, kifejti a jelentések közzétételének szükségességét és megemlékezik néhány szóban az iparfelügyelők létszámának növekvéséről. A könyv egyébként három részre oszlik, az első az iparfelügyelők 1899., a második az 1900. évi működéséről szóló jelentéseket tartalmazza; mindkét rész élén a kir. ipari felügyelő közli az iparfelügyeletről szóló összjelentését. Mindkét rész 10—10 önálló jelentést tartalmaz.

Ez iparfelügyelői jelentések első sorban az összetevékenységről számolnak be, vagyis a megvizsgált ipartelepek számáról, közölvén azok motoraira és alkalmazottai számára vonatkozó adatokat, továbbá a vizsgálatok alkalmával megállapított hiányokat ismertetik. Majd a telepengedélyezések kimutatása és az iparoktatás ellenőrzése folyamán tett tapasztalatok közöltetnek. Gondosan és bőven dolgozzák ki a munkásvédelemről szóló fejezetek, melyek a balesetstatisztika adatait, a figyelemreméltó balesetek részletes leírását, az azokból levonható tapasztalatok közlését, a balesetbiztosítás állásának és a betegélyzőpénztárak működésének ismertetését, az egészségre ártalmas befolyásokat illető észrevételeket és a munkásjóléti intézmények terén tett haladás méltatását tartalmazzák. A jelentéseket végül az illető kerületben lefolyt strikeok ismertetése zárja be.

Bár az egyes iparfelügyelői jelentésekben számos figyelemreméltó és érdekes részlet van, azokra itt most nem terjeszkedhetünk ki, hanem csupán az iparfelügyelők tevékenységének az egész országra kiterjedő főbb adatait óhajtjuk felemlíteni az ipari felügyelő jelentéseiben foglalt összesítés alapján. E szerint 1899-ben az iparfelügyelői kar 19 tagból állott, kik közül 5 a központba volt beosztva. A kerületekben működő 14 iparfelügyelő 2.719 gyárat és 185 építkezést vizsgált meg. E gyárok körül 2.371 motorikus erővel, 348 pedig motor nélkül dolgozott. Az alkalmazott motorok száma 3.898 volt, összesen 174.537 lóerőnyi munkaképességgel. A megvizsgált telepeken 131.636 egyén volt alkalmazva, köztük 117.971 munkás és 5.214 tanoncz. A vizsgálatok alkalmával az iparfelügyelők 5.647 rendbeli hiánnt constatatáltak és természetesen ugyanannyi intézkedést tettek a hiányok pótlása iránt. Balesetekről 10.042 jelentés érkezett hozzájuk, melyek közül 91 halálos, 4.946 súlyos, 5.005 pedig könnyebb természetű sérülésről adott számot.

1900-ban az iparfelügyelők létszáma 24-re, a kerületi szolgálatot teljesítők száma 18-ra emelkedett és ennek megfelelően az iparfelügyelet nagyobb tevékenységet mutat fel, mint az előző évben. 1900-ban ugyanis az iparfelügyelők már 3.317 gyár- és 127 építkezésvizsgálatot végeztek; e gyárok közül 462 kézi, 2.855 pedig motorikus erővel dolgozott. Az utóbbiakban 4,577 motor működött összesen 233.499 lóerővel. Az összes megvizsgált telep k alkalmazottjainak száma 164.390 volt, köztük 146.469 munkás és 6.221 tanoncz. A vizsgálatok folyamán 16.136 hiány és rendellenesség pótlása, illetve megszüntetése iránt történt intézkedés, tehát majdnem háromszor annyi, mint az előző

évben. Baleset 12.103 fordult elő és pedig 152 halálozás, 5.019 súlyos és 6.932 könnyű.

Csak néhány fontosabb adatot szakitottunk ki a közélet tömegéből annak a fokozatos fejlődésnek jellemzésére, melyet iparfelügyeleti intézményünk a legutóbbi években felmutatott. Így első sorban mindjárt a vizsgálatok számánál látunk nagy emelkedést; már úgyszólván minden gyárnak nevezhető telep vizsgálat alá kerül évenként. Manapság már teljesen alaptalan a munkás-vezérszónokoknak az a stereotyp kijelentése, hogy még nem láttak a gyárban élő iparfelügyelőt. Az a jelenség továbbá, hogy a constatált hiányok és rendellenességek száma jóval nagyobb arányban növekszik, mint a gyárvizsgálatoké, azt mutatja, hogy az iparfelügyelet tevékenysége nemcsak extensive, hanem intensive is fejlődik.

Megemlítjük még, hogy a harmadik részben függelék gyanánt dr. Szegedy-Maszák Elemér iparfelügyelőnek a »Tüdővész és az ellene való védekezés, különös tekintettel az ipari munkásokra« című alapos és érdekes tanulmánya közöltetik.

Az iparfelügyelői szolgálat tudvalevőleg a folyó évben újabb lényeges átalakuláson ment át, sőt úgyszólván újjászerveztetett, a létszám emelkedett, egyes kerületek tulságos terjedelme ellenben apasztatott. Miután a jelenlegi szervezet lehetővé teszi azt, hogy az iparfelügyelők fokozottabb mérvben teljesítsék nehéz hivatásukat, a legközelebbi jelentések előreláthatólag az iparfelügyeleti intézménynek további fejlődéséről fognak örvendetes tanúságot szolgáltatni és arról fognak számot adni, hogy az iparfelügyelői kar mindinkább áthatva feladatának nagy hörderejétől, áldásos tevékenységet fejt ki hazai iparunk fejlesztése és munkásvédelmünk terén.

Fenyvessy József.

Közgazdasági irodalom.

(Lezárva 1901 október 31-én.)

AAP	Annals of the American Academy of political and social science.	MGS	Magyar Gazdák Szemléje.
ADR	Annalen des Deutschen Reichs.	MGT	Magyar Gazdaságtört. Szemle.
AJS	American Journal of Sociology.	NZ	Die Neue Zeit.
ASA	Allgemeines statistisches Archiv.	PSQ	Political Science Quarterly.
ASG	Archiv für soziale Gesetzgebung.	QJE	Quarterly Journal of Economics
ASP	Annales des sciences politiques.	RDM	Revue des deux Mondes.
At	Athenaeum (Budapest).	REP	Revue d'Economie politique.
BS	Budapesti Szemle.	ReS	Réforme sociale.
EJ	Economic Journal.	RiS	Riforma sociale.
ER	Economic Review.	RSo	Revue socialiste.
F	Finanzarchiv.	RIS	Revue internationale de Sociologie.
GE	Giornale degli Economisti.	RiIS	Rivista internazionale di Sociologia.
HS	Huszadik Század.	SS	La Science sociale.
JE	Journal des Economistes.	SM	Sozialistische Monatshefte.
JGV	Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft.	StM	Statistische Monatsschrift.
JNS	Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik.	ZGS	Zeitschrift f. die ges. Staatswissensch.
JPE	Journal of Political Economy.	ZS	Zeitschrift f. Sozialwissenschaft.
KS	Közgazdasági Szemle.	ZSW	Zeitschrift f. Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.
		ZVS	Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Socialpol. und Verwaltung.

A rövidítés után levő arabs szám a füzetnek számát jelenti. Ezen jegyzékbe föl nem vett folyóiratokat teljes címükkel idézzük.

1. Tudománytörténet. Szótárak. Tan- és kézikönyvek.

- Földes, B.: *Közgazdasági értekezések. 1. k.* Budapest: Politzer és fia 1902. (580) 8°. 7 K.
- Milner: *Arnold Toynbee: reminiscence. 2nd impr.* London: Arnold 1901. (60) 8°. 2/6.
- Bosco, A.: *Per la bibliografia di A. Messedaglia* GE 6.
- Cognetti de Martiis, S. RiIS 3.
- Einaudi, L.: *Salvatore Cognetti di Martiis.* GE 7.
- Finanzarchiv. *Register zu den 17. Jahrgängen 1884—1901.* F 2.
- Kmiotek, B.: *Bibliographie der finanzwissenschaftlichen Literatur für d. J. 1900.* F 2.
- Renan, E.: *Turgot. Revue de Paris, Juillet.*

2. Elmélet.

- Dagan, H.: *Superstitions politiques et phénomènes sociaux.* Paris: Stock 1901. (XXIII, 297) 16°. 3 fr. 50. — *Recherches sociales, 6.*
- Hohoff, W.: *Warenwert und Kapitalprofit. Eine Einführung in das Studium der politischen Oekonomie.* Paderborn: Junfermann 1901. (III, 72) 8°. M. 1.20.
- Manganò, E.: *Sulle forme primitive della proprietà fondiaria in Roma.* Catania: Gianotta 1901. (83) 8°. l. 2.—.
- Nordenholz, A.: *Allgemeine Theorie der gesellschaftlichen Produktion.* München: Beck 1901. (X, 292) 8°. M. 7.—.
- Bastable, C.: *Disputed points in international trade.* EJ 2.

- Baylis, W. D.: Depression: the disease of the time. Westminster Rev., July.
- Boninsegni, P.: Il concetto dell'importanza nell'economia pura. **GE** 7.
- Flux, S. W.: Some thoughts on industrial combinations. *Transact. Manchester statist. So.* 1900/1.
- Hoxie, R. F.: On the empirical method of economic instruction. **JPE** 4.
- Richesse, la, et le pouvoir. (Discussion dans la Société de sociologie de Paris.) **RIS** 7.

3. A gazdasági és társadalmi cultura története és leírása.

- Bertrand, L.: Histoire de la coopération en Belgique. Préf. par E. Vandervelde. Fasc. 1. Bruxelles: Dechenne & Co 1901. 8°. Cpl. en 20 fasc. à 50 c.
- Biddle, A. J.: The land of the wine: an account of the Madeira Islands at the beginning of the 20th century. Vol. 1—2. Philadelphia: Biddle 1901. (267, 300) 8°. \$ 7.50.
- Boyd, J. P.: Progress of one hundred years and review of the 19th century. Philadelphia: Holman & Co. 1901. (720) 8°. \$ 2.50.
- Chamberlain, H. St.: Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts. 3. Aufl. Bd. 1—2. München: Bruckmann 1901. (XXXI, 1054) 8°. M. 18.—
- Chamberlain, H. St.: Die Grundlagen des 19. Jahrh. Kritische Urteile. München: Bruckmann 1901. (VIII, 108) 8°. 50 Pf.
- Courant, M.: En Chine (Moeurs et institutions; hommes et faits) Paris: Alcan 1901. (II, 285) 16°.
- Eggleston, E.: The transit of civilisation from England to America in the 17th century. London: Hirschfeld 1901. (354) 8°. 6/—.
- Espinass, G. et H. Pirenne: Les coutumes de la Gilde marchande de Saint-Omer. Paris: Bouillon 1901. (8) 8°. Extr. du Moyen Age.
- Levasseur, E.: Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France avant 1789. 2e éd. T. 2. Paris: Rousseau 1901. (LXXXVIII, 992) 8°. 25 fr.
- Liebe, G.: Soziale Studien aus deutscher Vergangenheit. Jena: Costenoble 1901. (VII, 119) 8°. M. 2.—.
- Lynch, H. F. B.: Armenia travels and studies. Vol. 1—2. New-York: Longmans, Green & Co. 1901. 2 vols. 4°. \$ 15.—.
- Maccarthy, M.: Five years in Ireland: a german view. London: Simpkin 1901. 16°. 2 d.
- Miliukov, P.: Essais sur l'histoire de la civilisation russe. Trad. par P. Dramas et de Soskice. Préf. de L. Herr. Paris: Giard & Brière 1901. (VII, 305) 8°. 6 fr.
- Niessel, A.: Le Maroc (Aperçu géographique; Gouvernement; Commerce; etc.) Paris: Chapelot & Co 1901. (57) 8°. 2 fr.
- Russland in Asien. Bd. 5: Krahnmer: Das nordöstliche Küstengebiet. Leipzig: Zuckschwerdt & Co. 1901. (VII, 296) 8°. M. 8.—.
- Speck, E.: Handelsgeschichte des Altertums. Bd. 2: Die Griechen. Leipzig: Brandstetter 1901. (VIII, 582) 8°. M. 7.—.
- Tornow, M. L.: Die wirtschaftliche Entwicklung der Philippinen. Berlin: Paetel 1901. (53) 8°. M. 2.40.
- Wright, M. R.: The new Brazil, its resources and attractions, historical, descriptive a. industrial. Philadelphia: Barie & Son 1901. (450) 2°. \$ 10.
- Claudel, M.: La reine est morte. — Vive le roi! **ASP** 5.
- Hesse, A.: Die wirtschaftliche Gesetzgebung der deutschen Bundesstaaten. **JNS** 9.
- Katayama, S. J.: La situation politique et sociale au Japan. *Mouv. Socialiste* 66.
- Kovalewsky, M.: Le droit seigneurial et la situation économique et sociale du paysan à la fin du siècle dernier. **RIS** 7.
- Lapham, E. C.: The industrial status of women in Elizabethan England. **JPE** 4.
- Sartori, F.: Un paese in progresso: il Messico. **GE** 7.
- Thallóczy L.: Gróf Benyovszky Móricz haditengerészeti és kereskedelempolitikai terveit. 1779—1781. **MGT** 8.
- Wissowa, F.: Die wirtschaftliche Gesetzgebung des Deutschen Reichs i. J. 1900. **JNS** 8.

4. Népesedés. Kivándorlás és gyarmatosítás.

- Année coloniale, l', publiée sous la dir. de Ch. Mourey et L. Brunet. 2e année, 1900. Tours: imp. Deslis frères 1901. (446) 8°.
- Aymonier, E.: Le Cambodge. 2: Les provinces siamoises. Paris: Leroux 1901. (487) 8°.
- Chatelain, C.: L'Afrique et l'expansion coloniale. Paris: Charles-Lavauzelle (1901). (296) 8° 5 fr.

- F**armer, C.: Notions pratiques de cultures coloniales. La culture du cotonnier. Paris: André 1901. (VI, 378) 18°. 5 fr.
- L**abbé, P.: La colonisation russe en Bachkirie. Paris: Impr. nat. 1901. (24) 8°.
- R**ecueil des dispositions en vigueur concernant les registres de population. Lois, arrêtés, règlements, circulaires, instructions et décisions de principe conc. la tenue des registres. Bruxelles: typ. Lesigne 1901. (91) 8°.
- R**enard: La colonisation au Congo français. Paris: imp. Balitout 1901. (122) 8°.
- W**ittschier: Das staatliche Besiedelungswesen in den deutschen Ostprovinzen. Stuttgart: Wittwer 1901. (36) 8°. 60 Pf.
- Z**immermann, A.: Weltpolitisches. Beiträge zur neueren Kolonialbewegung. 2. Aufl. Berlin: Allg. Ver. f. dtsh. Literatur 1901. (VI, 224) 8°. M. 5.

5. Társadalmi kérdés és reform. Tőke és munka. Socialismus. Szegényügy.

- A**mateis, M.: Due parole sul socialismo. Torino: tip. Giuseppe 1901. (19) 8°.
- A**nnuaire des syndicats professionnels, industriels, commerciaux et agricoles, constitués conformément à la loi du 21 mars 1884, en France et aux colonies. 12e année, 1901. Paris: Impr. nat. 1901. (LVIII, 624) 8°. — Ministère du commerce.
- A**nnual report of the Chief Inspector of factories and workshops for the year 1901. (664) 2°. 7/—.
- A**rbeiterkrankenversicherung, die, in Berlin im J. 1900. Bearb. im Statist. Amt der Stadt Berlin. Berlin: Druck v. Loewenthal 1901. (31) 4°.
- A**rgyriadès, P.: Che cosa è il socialismo. Napoli: tip. Gennaro & M. 1901. (42) 12°. 30 c. — Biblioteca della »Propaganda«, 2.
- B**aratta, C. M.: Un fatto importante per gli studiosi del problema sociale. Parma: Fiacadori 1901. (30) 12°. 25 c.
- B**artóky J.: A gazdasági munkásügyi törvények, rendeletek, határozatok gyűjteménye. Budapest: Grill 1901. (VII, 396) 8°. 5 K.
- B**ax, E. Belfort u. H. Quelch: A new catechism of socialism. London: 20th Century Press 1901. (41) 8°. 2 d.
- B**esse, A.: L'employé de commerce et d'industrie. Lyon: Nicolas 1901. (70) 8°. Extr. de: Quest. prat. de législ. ouv., etc.
- B**oissard, A.: Le problème de l'invalidité et de la vieillesse. Note pour la consultation des associations professionnelles sur le projet de loi rel. aux retraites ouvrières. Paris: Rondelet & Co 1901. (16) 8°. — Extr. de l'Association catholique.
- B**oulard, E.: Intégralisme (philosophie et pratique). Etudes synthétiques sur une organisation sociale, logique, conforme aux lois naturelles. Paris: Soc. d'éd. scientif. 1901. (404) 18°.
- B**oulard, E.: Le Clairon socialiste. Châteauroux: imp. Langlois (1901). (30) 18°. 30 c.
- B**riand, A.: Projet d'unité socialiste soumis à la ratification des groupes (Exposé des motifs; Texte du projet). Paris: Bellais 1901. (40) 16°.
- B**uschmann, C.: Der Kampf um Arbeit. Stuttgart: Heimdall 1901. (VII, 67) 8°. M. 1.—
- C**ompte rendu sténographique non officiel de la version française du 5e congrès socialiste international, Paris 1900. Paris (8, rue de la Sorbonne) 1901. (212) 18°.
- D**eslinières, L.: Entretiens socialistes. Paris: (62, rue St.-Lazare). (1901). (128) 32°. 30 c.
- D**ucros, A.: La mouvement social actuel dans le protestantisme français. Thèse. Cahors: imp. Coueslant 1901. (108) 8°.
- E**tudes et conférences sur la retraite; par la Fédération des sociétés de secours mutuels de Tarn-et-Garonne. Lyon: Nicolas 1901. (38) 8°. — Extr. de: Questions prat. de législ. ouvrière, etc.
- F**actory and Workshoph Acts Amendment Bill, and the Factory and Workshop Acts Consolidation Bill, consolidated into the Factory and Workshop Acts Amendment and Consolidation Bill — Report

- with proceedings. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 5¹/₂ d.
- F o u r i e r**: Selections from his works, Intro. by Ch. Gide. Trans. J. Franklin. London: Sonnenschein 1901. (208) 8°. 2/6.
- G e n e r a l** report and statistics on mines and quarries for 1900, Part 2: Labour, persons employed and accidents at mines and quarries in United Kingdom, enforcement of Mines and Quarries Acts. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8¹/₂ d.
- G h e s q u i è r e**, H.: La mine et les mineurs. Préf. de G. Delory. Lille: Maison du peuple 1901. (47) 16° 10 c. — Bibl. du Parti ouvrier franç.
- G r i f f a t o n**, P.: Compte rendu in extenso du congrès international officiel du patronage de la jeunesse ouvrière, Paris 1900. Paris: Firmin-Didot & Co 1901. (362) 8°.
- (**H u g o**, C.): Wohnungsstatistik v. H. Lindemann. (Pseudonym.) Altenburg: Geibel & Co. 1901. (384) 8°.
- J a h r e s b e r i c h t e** der kgl. sächsischen Gewerbe-Aufsichtsbeamten f. 1900. Nebst Berichten der Berginspektoren... Dresden: Schröer 1901. (XVIII, 377) 8°. M. 3.—.
- K a u f m ä n n i s c h e** Schiedsgerichte. Anhang: Entwurf e. Gesetzes betr. kaufmännische Schiedsgerichte. Hamburg: Hanseat. Druck. u. Verlagsanst. 1901. (68) 8°. 20 Pf. — Deutschnationaler Handlungsgehilfen Verbd.
- L e f r a n c**, M.: La grève de Montceau 1901, ses causes et ses conséquences. Moulins: imp. Coussat 1901. (16) 16°. 20 c.
- L i e v e n**, M.: Die Arbeiterverhältnisse des Grossgrundbesitzes in Kurland. Abt. 1, Bd. 1: Die Enquête vom Frühjahr 1899 und ihre Resultate. Lief. 3. u. 4. Berlin: Puttkammer & M. 1901. (83—199) 4°. à M. 2:40.
- M a c R a m e y**: De la condition comparée des ouvriers de la ville et des ouvriers de la campagne. Niort: Clouzot 1901. (15) 16°.
- M a i e r**, A. C.: Der Verband der Glacéhandschuhmacher und verwandten Arbeiter Deutschlands, 1869—1900. Leipzig: Deichert 1901. (VIII, 392) 8°. M. 8.—. Wirtsch.- u. Verwaltungsstudien, hrsg. v. G. Schanz. 12.
- M a r g u i n**, J. B.: Création de la caisse des retraites à la vieillesse et aux invalides nécessiteux. Bourg: imp. Allombert 1901. (8) 16°.
- M u l l y**, R. v.: Alters- und Invaliditäts-Sparkasse als Uebergang zur Allgemeinen Volksversorgung. Wien: Hölder 1901. (32) 8°. 80 h. Aus: Mittlgn. d. Verb. öst. u. ung. Ver- sichrsgs.-Techniker.
- N i k e l**, J.: Die Reichsgesetze üb. die Kranken-, Unfall- und Invalidenversicherung. In kurzem Auszuge. Freiburg i. B.: Geschäftsst. d. Charitasverb. 1901. (XI, 140) 8°. 80 Pf. Charitas-Schriften 7.
- P i c o t** de Plédran, C.: Le projet de loi sur les retraites ouvrières. Ses conséquences. St.-Brieuc: Guyon 1901. (43) 8°. 60 c.
- P o i s o n s** industriels. Paris: Imp. nat. 1901. (VII, 451) 8°. — Minist. du commerce. Office du travail.
- P o s a d a**, A.: Le mouvement social en Espagne, 1899—1900. Paris: Giard & Brière 1901. (15) 8°. — Extr. de la **RIS**.
- P r o t o k o l l** üb. die Verhandlungen des Parteitage der sozialdemokratischen Partei Deutschlands, Lübeck 1901. Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (319) 8°. 60 Pf.
- R a d ó m s k i**, S.: Ueber Förderung der Wohnungshygiene in Posen. Vortrag. Posen: Jolowicz 1901. (11) 8°. 20 Pf. Veröff. d. Ver. z. Fürsorge f. kranke Arbeiter, 1.
- R e p o r t** of the Industrial Commission on the relations and conditions of capital and labor employed in manufacturers a. general businers. Washington: Gov. Pr. Off. 1901. (1071) 8°. 13/—.
- R e p o r t** of strikes and lockouts of 1900. With statistical tables. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 10¹/₂ d.
- R e y**, A.: L'évolution économique et le socialisme. Exposé de quelques points de la doctrine socialiste. Avignon: imp. David 1901. (20) 18°. 15 c.
- R o b i n s o n**, C. M.: The improvement in towns and cities. London: Putnam's Sons 1901. 8°. 5/—.
- R o u b a u d**, E.: L'organisation du travail. Les employés du commerce et de l'industrie. Le réforme des usages marseillais. Marseille: Aubertin & Rolle 1901. (174) 16°.
- S a l m o n**, L. M.: Domestic service. 2nd ed. New-York: The Macmillan Co. 1901. (XV, 358) 8°.
- S a n d e r s**, F.: The standard of living in its relation to economic theory and land nationalization. Chicago: University press. 1901. (64) 8°. 50 c.
- S a n f t e n b e r g**: Die deutsche Krankenversicherung, nebst Ergänzungsgesetzen u. Anlagen. 2. Aufl. Leipzig: Reclam 1901. (236) 80 Pf. — Universal-Bibl.
- S c h i p p e l**, M.: Sozialdemokratisches Reichstags-Handbuch. Ein Führer

- durch die Zeit- u. Streitfragen des Reichspolitik. (In 30 Heften) H. 1. Berlin: Buchh. Vorwärts 1901. (1—32) 8°. 20 Pf.
- Schlüter, H.: Municipale Forderungen der Sozialdemokratie. New-York: Socialist Cooper. Publ. Assn. 1901. (22) 8°. 5 c. Volkszeitg. Library, 3, 4.
- Schluster, H. Gibt es charakteristische Unterschiede zwischen innerer Mission und christlich-sozialer Reform? Neue [Titel-] Aufl. Breslau: Dülfer 1901. (IV, 39) 8°. 50 Pf.
- Sinzheimer, L.: Die Arbeiterwohnungsfrage. Stuttgart: Moritz 1901. (190) 8°. M. 1'60.
- Steffen, G. F.: Studien zur Geschichte der englischen Lohnarbeiter, m. bes. Berücks. der Veränderungen ihrer Lebenshaltungen. Bd. 1, Tl. 3. Stuttgart: Hobbing & B. 1901. (VI, 369—511). M. 3'—.
- Südongarischer Arbeiterkalender für 1902. Jg. 2. Hrsg. vom Verlage der »Volkswille«. Temesvár: »Union« Buchdr. 1901. (100) 8°. 40 h.
- Thomas, A. M. Our London poor. London: Hopkins 1901. 8°. 6 d.
- Tolstoj, L.: Zur Arbeiterfrage. Ihr einziges Lösungsmittel. Deutsch v. N. Syrkin. 3. Aufl. Berlin: Steinitz 1901. (48) 8°. 50 Pf.
- Unfallverhütungsvorschriften beim Österr. Bergbau. Hrsg. v. k. k. Ackerbauministerium. 1. Nachtr. Wien: Manz 1901. (VIII, 219) 8°. 2 K. 60.
- Vercesi, E.: Le mouvement catholique social en Italie. Mgr. Iginio Bandi, évêque de Tortona. Extr. Vanves: imp. Lafolye 1901. (23) 8°.
- Verwaltungsberichte der Gewerbe-Aufsichtsbeamten in Elsass-Lothringen f. 1900. Strassburg: E. d'Oleire 1901. (123) 8°. M. 1'50.
- Wodtke, E. v.: Unfallversicherungsgesetz. Kommentar. 5. Aufl. Berlin: Reimer 1901. (XII, 722) 8°. M. 15'—.
- Wohnungsenquête in Augsburg. Verant. u. bearb. v. wirtschaftl. Verband der Arbeitervereine von Augsburg und Umgebung. Augsburg: Huttler 1901. (45) 8°. 50 Pf.
- Zanten, H. v.: Die Arbeitsschutzgesetzgebung in den europäischen Ländern. Jena: Fischer 1901. (XII, 338) 8°. M. 7'—.
- Beer, M. Die gegenwärtige Lage des Trade Unionismus. **NZ** 2.
- Bernstein, E.: Parteidisziplin und Ueberzeugungstreue. **SM** 11.
- Blocher, H.: Das internationale Arbeitsamt in Basel. Arbeiterfreund 2.
- Böhmer, V.: Die Gewinnbeteiligung der Arbeitnehmer und ihr gegenwärtiger Stand in Deutschland. Arbeiterfreund 2.
- Bottoni, C.: Previdenza (le casse pensioni). **GE** 6.
- Bottoni, C.: Gli scioperi nel Ferrarese. **GE** 7.
- Cabouat, J.: Syndicats et coopérations. **RIS** 6.
- Carlyle, A. J.: The housing of a provincial city. **ER** 4.
- David, E.: Rückblick auf Lübeck. **SM** 11.
- Düwell, W.: Fabrikfeudalismus. **NZ** 4.
- Engels, Fr.: Zur Kritik des sozialdemokratischen Programmwurfes 1891. **NZ** 1.
- Fauquet, G.: Le projet de loi sur les retraites ouvrières et les industries à domicile. Mouv. Socialiste 67.
- Fleissner, H.: Strömungen im deutschen Genossenschaftswesen. **NZ** 3.
- Franz, J. L.: Epilog zum amerikanischen Stahlarbeiter-Ausstand. **NZ** 3.
- Gonnard, R.: Les accidents agricoles en France. **REP** 10/11.
- Hamilton, W. D.: Labour questions and Empire. Manchester Rev., July.
- Hofmann, E.: Der öffentliche Arbeitsnachweis in der Schweiz. **JNS** 9.
- Hofmann, E.: Der öffentliche Arbeitsnachweis in der Schweiz. **ZS** 9/10.
- Hué, O.: 15 Jahre Bergarbeiterschutz in Deutschland. **NZ** 4.
- Kautsky, K.: Der Parteitag in Lübeck. **NZ** 1.
- Kautsky, K.: Die Revision des Programms der Sozialdemokratie in Oesterreich. **NZ** 3.
- Knightley: Women as home workers. Ninth century, Aug.
- Lambrechts, H.: Le problème social de la petite bourgeoisie en Belgique. **REP** 10/11.
- Lang, O.: Der Sozialismus in der Schweiz. **SM** 11.
- Laws of various States rel. to labor enacted since January 1, 1896. Bull. Departm. Labor 36.
- Leigh, J. C.: The philosophy of the workmen's hotel movement. **ER** 4.
- Lichtenberger, A.: Le mouvement ouvrier en France. Revue univers., Juillet.
- Livesey, G.: Profit-sharing — a vindication. **ER** 4.
- Lorenz, M.: Von der Utopie zur Praxis. Preuss. Jahrb. 7.
- Anderlind, O. V.: Mitteilung über den im Landwirtschaftsbetriebe Aragoniens üblichen achtstündigen Arbeitstag. **JNS** 8.
- Bebel, A. Nachklänge zum Lübecker Parteitag. **NZ** 4.

- Martineau, E.: Le principe de Lavoisier et le socialisme scientifique. **JE** 10.
- May, M.: Der Mangel an sozialem Geist in den Genossenschaften. Schweizer. Blätter f. Wirtsch.- u. Sozialpol. 14/15.
- Métayage, du, et de la participation aux bénéfices dans l'agriculture. (Discussion dans la Société d'économie pol.) **JE** 10.
- Návay L.: Robot és engária. **KS** 10.
- Poór J.: A magánhivatalnokok biztositása Ausztriában. **KS** 10.
- Price, L. L.: Conciliation in the cotton trade. **EJ** 2.
- Reichesberg, J.: Die Arbeiterwohnungsfrage und die Vorschläge zu ihrer Lösung. Schweizer. Blätter f. Wirtsch.- u. Sozialpol. 14/15.
- Simons, A. M.: L'unité socialiste aux États-Unis. Mouv. socialiste 67.
- Sykes, J. F. J.: The results of state, municipal and organized private action on the housing of the working classes. Jour. R. Statist. Soc., June.
- Taylor, B.: How trade-unionism affects british industries. North Am. Rev., August.
- Troeltsch, W.: Die soziale Lage der Pforzheimer Bijouterie-Arbeiter. **JNS** 9.
- Umbreit, P.: Les syndicats en Allemagne. Mouv. Socialiste 67.
- Valran, G.: La colonisation par l'assistance. **RIS** 7.
- Waxweiler, E.: Die belgische Lohnstatistik und die Lohngestaltung der Kohlenarbeiter 1896—1900. **JNS** 8.
- Willoughby, W. F.: The measurement of unemployed, a statistical study. Yale Rev., 2.
- Wilson, M.: The factory and workshop acts amendment bill. **EJ** 2.
- Winston, A. P.: The significance of the Pullman strike. **JPE** 4.
- Wolf, J.: Das Ende des »wissenschaftlichen« Sozialismus. **ZS** 10.
- Wolff, H. W.: Progress and deterioration in the cooperative movement. **ER** 4.
- Wood, G. H.: Stationary wage-rate. **EJ** 2.

6. Mezőgazdaság. Erdészet. Bányászat.

- Adressbuch der Grossgrundbesitzer im Kgr. Kroatien-Slavonien. Hrsg. v. E. Jahn z. 2. Aufl. Agram: Hartmann in Komm. 1901. (21) 4°. 4 K.
- Berget, A.: La situation économique de la viticulture allemande. Paris: imp. Levé 1901. (14) 8°. — Extr. de la Revue de viticulture.
- Bingner: Landwirtschaftspolitik. Lösung der Fragen des Schutzes und e. besonderen Landwirtschaftsrechtes durch Organisation der Landwirte als Berufsstand. Berlin: Hoffmann 1901. (29) 8°. 50 Pf.
- Blanchemain, P.: Rapport sur l'enseignement libre de l'agriculture en France. Paris: Poussièrgue 1901. (132) 8°.
- Brouilhet, L.: Etude sur le métayage. Limoges: Duvèrger 1901. (47) 8°. 75 c.
- Cosby, D.: Irish land problem, and how to solve it: Defence of irish landlords. London: Johnson 1901. (126) 8°. 1/6 net.
- Ergebnisse der Katastralrevision auf Grund des Gesetzes v. 12/VII. 1896. Verf. im k. k. Finanzministerium. Bd. 1—2. Wien: Hof- und Staatsdr. 1901. 2 Bde. 4°. 2 K. (1. Darstellung der Flächenmasse und Reinerträge der einzelnen Kulturgattungen (IX, 893). — 2. Die Verteilung der Kulturfächen auf die einzelnen Klassen des Tarifes der jochweisen Reinerträge. (VI, 291).
- Grabmayr, C. v.: Agrarstatistische Stichproben. S. A. Innsbruck: Vereins-Buchh. 1901. (59) 8°. 40 h.
- Hennesy, J.: Le Comité de viticulture de l'arrondissement de Cognac. Cognac: imp. Béraud 1901. (62) 8°.
- Higgins, A. P.: Elements of agricultural law. 2nd ed. with Addenda. London: Vinton 1901. (186) 8°. 3/6 net.
- Holló J.: A háromfitenyésztés és a kereskedelem. (Jelentés.) Kiskúnfőlegyháza: Vesszősi J. ny. 1901. (65) 8°.
- Howard, D.: Die Produktionskosten unserer wichtigsten Feldfrüchte während der letzten drei bis fünf Jahre. Berlin: Parey 1901. (84) 8°. M. 1·50.
- Hreblay E.: A háromfitenyésztés értékesítése szövetkezeti uton. Budapest: Nagel biz. 1901. (VII, 151) 8°. 2 K.
- Jahresbericht über die Landwirtschaft im Kgr. Sachsen f. d. J. 1900. Hrsg. v. dem Landeskulturat des Kgr. Sachsen. Dresden: Schönfeld 1901. (IV, 224) 8°. M. 4.—
- Landwirtschaftliche Jahrbücher. Hrsg. v. H. Thiel. Bd. 29. (1900). 4. u. 5. Erg.-Bd., Bd. 30. 1. Erg.-Bd. Berlin: Parey 1901. 3 Bde. 8'. — 29, 4—5.: Beiträge zur land-

- wirtsch. Statistik von Preussen f. 1899. Bearb. im kgl. preuss. Ministerium f. Landwirtschaft. Tl. 1—2. M. 25. — 30, 1.: Verhandlungen des kgl. Landes Oekonomiekollegiums v. 31. I. bis 2. II. 1901. (VI, 253). M. 7.—
- Mines, les, et la métallurgie à l'exposition universelle de 1900. Publié sous la dir. de F. Laur. T. 3, 4, 6. Paris: Soc. d. publ. scientif. et industr. 1901. 3 vols. 8°. cplt. 50 fr.
- Mitteilungen üb. die Verhandlungen der Sektion für Land- und Forstwirtschaft und Montanwesen des Industrie- und Landwirtschaftsrates bei der 4. Tagung im J. 1901. Wien: Frick 1901. (III, 171) 8°. 3 K.
- Rabe, O.: Die Kornhausgenossenschaft, e. G. m. b. H., zu Halle a. S. Berlin: Parey 1901. (35) 8°. 50 Pf.
- Rabier, J.: La crise agricole. De ses causes, de ses effets et des remèdes à y apporter. Chartres: Imp. industr. & commerc. 1901. (16) 8°.
- Report on the distribution of farm products. Prepared by J. F. Crowell. Washington: Gov. Pr. Off. 1901. 8°. 8 s.
- Roth, F.: On the forestry conditions of Northern Wisconsin. London: Wesley 1901. (78) 8°. 2/.
- Sea fisheries (England a. Wales) — 15th annual report of Inspectors, 1900. Appendices. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 10 d.
- Sea fisheries (Restrictive legislation in foreign countries) — Return. London: Eyre & S. 1901. 8°. 1/4.
- Sea and inland fisheries of Ireland. — Report of Inspectors of Irish fisheries for 1900. Appendices. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 1/1.
- Világ gabonatermése, az 1901. évi. Kiadja a m. k. földművelésügyi miniszter. Budapest: Pallas rt. ny. 1901. (57) 4°. — A m. kir. földm. min. kiadv. 1901. 15.
- Westhoff, W.: Das preussische Gewerkschaftsrecht unt. Berücks. der übrigen deutschen Berggesetze, kommentirt. Bonn: Marcus & W. 1901. (360) 8°. Geb. M. 6.—
- Coletti, F.: Le associazioni agrarie in Italia dalla costituzione dell'unità politica ad oggi. GE 6.
- Leisewitz, C.: Die landwirtschaftliche Produktion im deutschen Reich und ihr Verhältnis zum Stande des inländischen Bedarfs. JNS 8.
- Lepel: Bericht über die genossenschaftliche Wirtschaftsorganisation mehrerer bäuerlicher Grundbesitzer des Dorfes Welsleben. Landw. Jahrbüch. 1/2.
- Lotz, W.: Wirtschaftsergebnisse einiger mittlerer und kleinerer Getreidebauern in der Pfalz. Ein Beitrag zur Frage der Agrarzölle. JNS 8.
- Lowndes, E. A.: The rural exodus. Manchester Rev., Aug.
- Pudor, H.: Das landwirtschaftliche Genossenschafts- und Unterrichtswesen in Dänemark und Finland. Schweizer. Blätter f. Wirtsch. und Socialpol. 14/15.
- Schiff, W.: Statistik des Grundbesitzes von Schlesi-en. StM 9.
- Wiedfeldt: Genossenschaftliche Getreideverwertung im Kgr. Sachsen. Landw. Jahrb. 1/2.
- Zolla, D.: L'association et l'agriculture. ASP 5.

7. Ipar.

- Bernewitz, A. v.: Die Reichs-Gewerbeordnung in ihrer dermaligen Fassung. 7. Aufl. Bd. 2. Leipzig: Rossberg & B. 1901. (XII, 606) 8°. Geb. M. 9.—. Leipziger jurist. Handbibl.
- Bittner, L.: Das Eisenwesen in Innerberg-Eisenerz bis zur Gründung der Innerberger Haupt-Gewerkschaft im J. 1625. Wien: Gerold's Sohn 1901. (196) 8°. M. 4.20.—. Aus: Archiv f. öst. Geschichte.
- Clas sen, H.: Die Zuckerfabrikation m. bes. Berücks. des Betriebes. Magdeburg: Schallehn W. 1901. (XI, 335) 8°. Geb. M. 15.—.
- Congrès, 3e, international de l'acétylène, Paris 1900. Rapports, discussions et travaux. Paris: Soc. d. publ. scientif. et ind. 1901. (456) 8°.
- Fromentault et Bouchet: Comptes rendus sommaires du 2e congrès international de la boulangerie, Paris 1900. Paris: Imp. nat. 1901. (17) 8°. Expos. univ. 1900. Minist. du commerce.
- Guyot, Y.: Sugar question in 1901. Pref. by Sir N. Lubbock. London: Rees 1901. (148) 8° 3s. net.
- Hylv ert, G.: La crise de l'industrie française de plomb. Carcassone: imp. Servièrè 1901. (71) 4°. 5 fr.
- Jahrbuch des Allgemeinen Verbandes der auf Selbsthilfe beruhenden deutschen Erwerbs- und Wirtschaftsgenossenschaften f. 1900. Jg. 4. Hrsg. v. H. Crüger. Berlin: Gutten-tag 1901. (XLVII, 270) 4°. M. 10.—.
- Lowe, C. J.: Building society movement: Halfcentury record, with spe-

- cial reference to Bristol, West of England and South Wales. London: Simpkin 1901. (148) 8°. 3/6.
- Maclea n, A.: Local industries of Glasgow and the West of Scotland Glasgow: Maclehose 1901. (294) 8°. 3/6 net.
- Meili, F.: Der gesetzgeberische Kampf gegen Schädigungen im Bauhandwerk in der illoyalen Konkurrenz und im Kreditwesen. Zürich: Orell Füssli 1901. (71) 8°. M. 2.—. Schweizer. Zeitfragen 32.
- Rudan A.: Ipari közigazgatás. Az 1884: XVII. t.-cz., továbbá az arra vonatkozó rendeletek, utasítások és elvi határozatok rendszeres gyűjteménye. Budapest: Orsz. Közs. Közp. ny. rt. 1901. (XVI, 243) 8°. 2 K 40. Közigazg. könyvtár.
- Rüger, O.: Festschrift zum 25j. Bestehen des Verbandes deutscher Schokoladefabrikanten. Dresden: Heinrich 1901. (47) 8°. Kart. M. 2.50.
- Senkel, W.: Wollproduktion und Wollhandel im 19. Jahrh. m. bes. Berücks. Deutschlands. Tübingen: Laupp 1901. (VII, 143) 8°. M. 5.—. Ztscht. f. d. ges. Staatsw. 2. Ergänzungsh.
- Shaw, S.: History of the Staffordshire potteries and the rise and progress of the manufacture of potterie and porcelain; with references to genuine specimens and notices of eminent potters: a reissue of the original work published in 1829. New-York: Nostrand Co. 1901. 8°. cloth \$ 3.—.
- Thissen, O.: Beiträge zur Geschichte des Handwerks in Preussen, unt. Mitwirk. v. F. J. Neumann bearb. Tübingen: Laupp 1901. (XX, 250) 8°. M. 8.—. Beitr. z. Gesch. d. Bevölker. in Deutschland 6.
- Cooke, C. W.: The cider industry in France and England. 19th Century, August.
- Landgraf: Industrielle Fachverbände, ihre Entstehung, ihre Aufgaben, ihre Erfolge. JNS 9.
- Limousin, Ch. M.: L'instruction professionnelle et l'industrie nouvelle. JE 10.
- Lindholm, S. G.: Trusts in Europe. JPE 4.
- MacLean, S.: Trust and trade combinations in Canada. EJ 2.
- Richter, J.: Erfahrungen eines Handwerkers über das Innungswesen in Oesterreich, Italien, der Schweiz, Frankreich und Deutschland von 1832—1901. Arbeiterfreund, 1.

S. Bel- és külkereskedelem. Vámügy. Közlekedés.

- Annuaire général des tramways de France, publié sous les auspices de l'Union des tramways de France, par E. Fuster. Paris: Dunod 1901. (800) 8°.
- Bartens, A.: Die wirtschaftliche Entwicklung des Kgr. Württemberg, m. bes. Berücks. der Handelsverträge. Frankfurt a. M.: Schnapper 1901. (VIII, 120) 8°. M. 2.80.
- Berndt, W.: Der neue deutsche Zolltarif! Vergleich der grösseren Erhöhungen, nebst der Darstellung der Ein- und Ausfuhr, sowie der Agrarverhältnisse Deutschlands in populär-graph. Darstellung. Wien: Freytag & Berndt 1901. (6, 4) 8°. 80 h.
- Calwer, R.: Die Meistbegünstigung der Vereinigten Staaten von Nordamerika. Berlin: Akad. Verl. f. soz. Wiss. 1901. (154) 8°. M. 3.—.
- Denkschrift der Handelskammer Bielefeld betr. den Zolltarifgesetz-Entwurf und den Entwurf e. Zolltarifs. Th. 2: Beschlüsse v. Zolltarif-Entwurf. Bielefeld: Küster 1901. (32) 8°.
- Eger, G.: Das internationale Uebereinkommen üb. den Eisenbahn-Frachtverkehr, nebst Ausführungsbestimmungen, Anlagen u. Formularen. 2. Aufl. Berlin: Guttentag 1901. (X, 269) 8°. M. 6.—.
- Ettinger, M.: Zollpolitische Interessengegensätze zwischen der Schuhwaren- und Lederindustrie Oesterreichs. Red. im Auftrage der österr. Schuhwarenfabrikanten in Wien. Wien: Hölder 1901. (15, 10 Tab.) 8°. K. 1.30.
- Freuler, H.: Die Liquidation der schweizer. Nordbahn und die Stellung der Aktionäre und Obligationäre bei derselben. Gutachten. Schaffhausen: Freuler 1901. (II, IV, 28) 4°. M. 4.—.
- Gerstner, Th.: Der neueste Stand des Berner internationalen Uebereinkommens üb. den Eisenbahn-Frachtverkehr v. 14. X. 1890. Berlin: Vahlen 1901. (XII, 191) 8°. M. 4.20.
- Golokhwastoff, A. D.: La route commerciale «Obi-Irtish» entre la Sibérie et l'Europe. Paris: Charles 1901. (36, XI) 4°.
- Heller, V.: Der Getreidehandel und seine Technik in Wien. Tübingen: Mohr 1901. (VIII, 163) 8°. M. 4.80. — Wr. staa'sw. Studien, 3, 2.
- Heubach, E.: Die zukünftige Verkehrsentwicklung auf dem regulirten Main m. bes. Berücks. der Stadt

- Würzburg. Leipzig: Deichert 1901. (X, 74) M. 1.80. — Wirtsch. u. Verwaltungsstudien, hrsg. G. Schanz, 14.
- Hieronymi K.: A csatornakérdés. Budapest: Kilián ut. biz. 1901. (31) 8°. 1 k. — K. l. a **KS**-böl.
- Hitchcock, F. H.: Our trade with Scandinavia, 1890—1900. Washington: Gov. Pr. Off. 1901. (124) 8°. — Departm. of agriculture.
- Kolonialwaren-Kleinhandel und Konsumvereine. Untersuchungen, unt. Mitwirkg. der Handelskammern Brandenburg, Magdeburg, Nordhausen, Hildesheim und Hildburghausen hrsg. v. der Handelskammer f. Braunschweig. Leipzig: Teubner 1901. (120, 7) 8°. M. 2.60.
- Krisztinkovich E.: A viziutakról. Közgazdasági tanulmány. A tervezett magyar és osztrák csatornák térképével... Budapest: Athenaeum 1900. (XVI, 350) 8°. 6 k.
- Laffitte, L. L'organisation commerciale de notre réseau de voies navigables. Paris: imp. Duruy 1901. (24) 8°. — Extr. du Bull. de la Mutuelle-Transports.
- Naumann, M.: Kornzoll und Volkswirtschaft. Eine Streitschrift. Leipzig: Duncker & Humblot 1901. (VII, 60) 8°. 80 Pf.
- Post Office — 47th Report of Postmaster-General for 1900—1. With appendices. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 5 d.
- Procès-verbaux sommaires de la 6e session du congrès international des chemins de fer, Paris 1900. Paris: Imp. nat. 1901. (85) 8°. — Expos. univ. 1900. Minist. du commerce.
- Proposed, the, new german customs tariff. Translation. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 4^{1/2} d.
- Schickert: Wasserwege und Deichwesen in der Memelniederung. Eine geschichtl. Darstellung. Königsberg: Koch 1901. (VI, 472) 8°. M. 6.—
- Schloss, M.: Procès-verbal sommaire du congrès international du commerce et de l'industrie, Paris 1900. Paris: Impr. nat. 1901. (62) 8°. — Expos. univ. 1900. Minist. du commerce.
- Schöler, H.: Wider den Brotwucher. Gegen Erhöhung der Lebensmittelzölle und für Fortführung e. volksfreundlichen Handelsvertragspolitik. Berlin: Steinitz 1901. (204) 8°. M. 2.—
- Soetebier, J.: Zolltarif-Handbuch. Im Auftrage des Handelsvertragsvereins bearb. Berlin: Liebheit & Th. 1901. (VIII, 131) 4°. M. 4.—
- Verbandsschriften des deutsch-österreichisch-ungarischen Verbandes f. Binnenschifffahrt. Neue F. No 1—8. Berlin: Troschel 1901. 8. He. 8°. M. 9'50.
- Vollversammlung, 28. (ausserordentliche), des deutschen Handelstags in Berlin am 30. IX. 1901. Stenogr. Bericht. Berlin: Liebheit & Thiesen 1901. (XV, 70) 4°. M. 1.50.
- Azambuja, G. d': Les grands magasins doivent-ils tuer les petits? **SS** 10.
- Baltzer, F.: Die japanischen Eisenbahnen. Arch. f. Eisenbahnw. 3.
- Boninseigno, P.: Il principio della convenienza economica e la scienza delle quantità. **GE** 7.
- Castelot, E.: Bounties on the export of french corn. **EJ** 2.
- Daurys, H.: La question des canaux en Autriche. Quest. diplomat. et colon., Juillet.
- Giretti, E.: Il dazio sul grano difeso da un professore di economia politica. **GE** 6.
- Gobbi, U.: In difesa del principio della convenienza economica. **GE** 7.
- Heller, V.: Die Handelspolitik in Oesterreich. **NZ** 4.
- Helm, E.: The middleman in commerce. Transact. Manchester Statist. So. 1900/1.
- Hüttenchwiler, A.: Die passive Handelsbilanz der Schweiz. Monatschrift f. christl. Sozialref. 5.
- Kautsky, K.: Missgünstiges über die Meistbegünstigung. **NZ** 2.
- Levasseur, E.: Les traités de commerce entre la France et l'Angleterre sous l'ancien régime. **REP** 10/11.
- Lévy, R. G.: Anvers. Gênes et Hambourg. **RDM** 13.
- Lippert, G.: Die Entwicklung der österreichisch. Handelsmarine. **ZVS** 4.
- Marshall, A.: An export duty on coal. **EJ** 2.
- Mertig, J.: Die Konsumvereinsbewegung in Deutschland. Schweiz. Blätt. f. Wirtsch.- u. Sozialpol. 12.
- Millanich: Die österreichische Seemannsordnung. **ZVS** 4.
- Nagel, R.: Die Eisenbahnen Ungarns. Arch. f. Eisenbahnw. 4.

9. Pénz-, bank-, hitel- és biztosításügy. Tőzsde.

Amtliche Nachrichten des Reichs-Versicherungsamtes, Register für die Jgge 1885—1900. Berlin:

Asher & Co. 1901. (III, 416) 4°. M. 7'50.

Amtliche Nachrichten des

- Reichs-Versicherungsamts 1901. 2. Beiheft: Das Ausscheiden der Invalidenrentenempfänger aus dem Rentengeuuss. Berlin: Asher & Co. 1901. (153) 4°. M. 5.—
- Arboux, J.: Compte rendu des travaux du 1er congrès international de la mutualité, Paris 1900. Paris: Firmin-Didot & Cie 1901. (688) 8°. 6 fr.
- Davis, A.: Currency and banking in the province of the Massachusetts-Pay. P. 1. Currency. Newyork: Macmillan 1901. (12, 473) 8°. \$ 2.—
- Devbeck, K.: Das Reichsgesetz üb die privaten Versicherungsunternehmungen v. 12. V. 1901. Erläutert. Leipzig: Deichert 1901. (IV, 268) 8°. M. 2.80.
- Duckworth, L.: Epitome of law affecting marine insurance. London: Wilson 1901. (186) 8°. 3/6 net.
- Dunbar, Ch. J.: Chapters on the theory and history of banking. 2nd ed., enlarged. Ed. by O. M. W. Sprague. Newyork: 1901. (VIII, 252) 8°.
- Entwürfe e. Reichsgesetzes, betr. die Sicherung der Bauforderungen nebst Begründung und e. Uebersicht der Aeusserungen zu dem 1897 veröffentlichten Gesetzentwurf. Amtl. Ausg. Berlin: Decker 1901. (IV, 170) 8°. M. 1.50.
- Heinemann, E.: Das Problem der deutschen Börsenreform in rechtlicher und wirtschaftlicher Beziehung. Berlin: Heymann 1901. (VIII, 136) 8°. M. 2.40.
- Irányi, B.: Die Geschäftsergebnisse der öst.-ung. Lebensversicherungsgesellschaften und der ausländischen Gesellschaften in Oesterreich-Ungarn im J. 1900. Jg. 25. Wien: Eisenstein & Co. 1901. (24) 8°. M. 1.20. — S. A. aus: Der Nationalökonom.
- Irányi, B.: Die in- und ausländischen Privatversicherungsgesellschaften in Oesterreich-Ungarn Im J. 1901. Jg. 7. Wien: Eisenstein & Co. 1901. (15) 8°. 1 K.
- Kommerzielle Auskunftswesen, das, im modernen Verkehr. Gutachten der Handels- und Gewerbekammer in Wien. Wien: Braumüller 1901. (88) 8°. M. 1.—. Aus: Jahresber. d. H. u. Gk.
- Kreibitz, J. C.: Staatliche Institutionen für Lebens- und Rentenversicherung. Wien: Hölder 1901. (35) 8°. 70 h.
- Laughlin, J. L.: Gold and prices since 1873. Chicago: University press 1901. (56) 8°. 25 c.
- Lévy, R. G.: Le bimétallisme. Conférence. Le Mans: Imp. de l'Inst. intern. de bibliogr. scientif. 1901. (14) 8°.
- Milde, J.: Der Zusammenbruch der Leipziger Bank und der Aktiengesellschaft für Trebertrocknung in Cassel. Leipzig: Milde 1901. (48) 8°. 60 Pf.
- Müller, E. u. J. Prager: Das Reichsgesetz üb. die privaten Versicherungsunternehmungen v. 12. V. 1901. nebst den einschlägigen Vorschriften anderer Gesetze. Anh.: Die schweizerische und österreichische Gesetzgebung. Fürth: Rosenberg 1901. (IV, 306) 8°. Geb. M. 3.60.
- Neymarck, A.: La France se ruine-t-elle? Paris: Guillaumin & Co 1901. (72) 8°. — Extr. du Rentier.
- Otto, B.: Der Leipziger Bankkrach als Erscheinung unseres Wirtschaftslebens. Leipzig: Scheffler 1901. (96) 8°. M. 1 — Hauslehrerschriften, 1.
- Rak, Th.: Die Sparsamkeit. Stuttgart: Roth 1901. (86) 8°. 20 Pf. Allg. Bucherei, hrsg. v. d. öst. Leo-Gesellsch.
- Rapport de l'administration des monnaies et médailles au ministre des finances. 6e année, 1901. Paris: Imp. nat. 1901. (XLI, 362) 8°.
- Rustmann, O.: Zur Frage der Mobiliar-Feuerversicherung in Bayern. Leipzig: Deichert 1901. (VII, 82) M. 1.50. — Wirtsch.- u. Verwaltungsstudien, hrsg. v. G. Schanz, 13.
- Sugi, N.: Die Reform des japanischen Geldwesens im J. 1897. Diss. Göttingen: Vandenhoeck & R. 1901 (57) 8°. M. 1.40.
- Swoboda, O.: Die kaufmännische Arbitrage. Notizen und Usancen sämtl. Börsenplätze des Welt. 11. Aufl., bearb. v. A. Sandheim. Berlin: Haude & Spener 1901. (VIII, 711) 8°. Geb. M. 12.
- Easton, A. T.: The growth of banking facilities. **EJ** 2.
- Gabonaárak és gabonakereskedelem a budapesti tőzsdén 1900-ban. — Getreidehandel u. Getreidepreise an der Budapester Börse i. J. 1900. Bp. statiszt. havifüz. 10.
- Hawelka, F.: Statistik der registrierten Kreditgenossenschaften in Oesterreich f. 1898. **StM** 9.
- Hüttenschwiler, A.: Die Staatsaufsicht über die privaten Versicherungsunternehmungen in der Schweiz. Monatschr. f. christl. Socialref. 8.
- Oppenheimer, F.: Der Kapitalmarkt. Preuss. Jahrb. 6.
- Roncalli, C.: Die Tätigkeit der Börsenschiedsgerichte im J. 1899. **StM** 9.
- Warschauer, J.: Die Probleme der Diskontpolitik und der inländische Wechselverkehr. **F** 2.
- Zablet, M.: Le mouvement financier et colonial. **JE** 10.

10. Állami és községi pénzügy. Adók.

- Brambilla, G.: Storia della ragioneria italiana. Milano: tip. Boriglione 1901. (157) 12°. 1. 3.—
- Fejér M.: Az egyenes adók reformja. Budapest: Athenaeum 1901. (66) 8°. 1 K 20.
- Kmety K.: A magyar pénzügyi jog kézikönyve. Budapest: Politzer és fia 1902. (VIII, 244) 8°. 5 K.
- Laureyns de Roosendaële, C. de: La répercussion de l'impôt. Thèse. Paris: Rousseau 1901. (XXIV, 440) 8°.
- Lehmann, O.: Das sächsische Einkommensteuergesetz, erl. 4. Aufl. Dresden: Köhler 1901. (52) 8°. 50 Pf.
- Pap D.: A bélyeg- és illetékszabályok szótára. A bélyeg- és illetékek iránti törvények és szabályok. Budapest: Grill 1901. (920) 8°. 12 K. — Magy. törvények Grill-féle kiadása.
- Toureille, C.: L'octroi et la loi du 29. décembre 1897. Rapport. Nîmes: Imp. coop. la Laborieuse 1901. (24) 8°.
- Zimmermann, E.: Das Wechselstempelsteuergesetz v. 10. VI. 1869 nebst den Ausführungsbestimmungen v. 8. III. 1901. Erläutert. Karlsruhe: Braun 1901. (IV, 112) 8°. Kart. M, 2.20.
- Bastable, C.: The budget of 1901. **EJ** 2.
- Bernatzky, E.: Ueber das Gesetz v. 8. VII. 1901. betr. die Erhöhung der Branntweinabgabe etc. **ZVS** 4.
- Blunden, G. H.: The future of the income tax. **EJ** 2.
- Fogo, J. R.: Statistics of municipal trading. **EJ** 2.
- Gerlach, O.: Die Landwirtschaft und die preuss. Ergänzungssteuer. **F** 2.
- Graf, F.: Die Tabakbesteuerung in Deutschland. **ADR** 10.
- Schanz, G.: Die Reform der französischen Erbschaftssteuer durch das Budgetgesetz vom 26. II. 1901. **F** 2.
- Sikés, G. C.: Public policy conc. franchise values — a problem in taxation. **JPE** 4.
- Smart, W.: Municipal industries and the ratepayer. **EJ** 2.
- Sodoffsky, G.: Einige Ergänzungen und Aenderungen des Gesetzes üb. die Staatsgewerbsteuer in Russland. **F** 2.
- Sodoffsky, G.: Einige Ergänzungen und Aenderungen des Gesetzes üb. die Staatswohnungssteuer in Russland. **F** 2.
- Sodoffsky, G.: Das Gesetz über die Hundesteuer in den Städten Russlands. **F** 2.

11. Statisztika.

Általános.

- Statistical abstract of foreign countries, 1889, 1898—99. 27th number. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 1/6.
- Buday L.: A nemzetközi statisztikai intézet Budapestén. **KS** 10.
- Crum, F. S.: The statistical work of Süßmilch. Quart. Publ. Am. Statist. Asso., Sept.
- Ausztria.*
- Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Kgr. Böhmen. Deutsche Ausg. Bd. 3, H. 1: Ernteergebnisse f. d. J. 1900 und landwirtschaftliche Industrie. Prag: Calve 1901. (III, LXVI, 43) 8°. 2 K.
- Oesterreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. Nebst e. Anh. f. die gemeinsamen Angelegenheiten. Hrsg. von der K. k. statist. Centralcommission. Wien: Gerold's Sohn in Komm. 1901. (III, 375) 8°. 6 K.
- Statistik des Zwischenverkehrs zwischen Oesterreich und Ungarn im J. 1900. Hrsg. vom K. k. zwischenverkehrsstatistischen Amt im K. k. Handelsministerium. Wien: Hof- u. Staatsdr. 1901. (IX, XXXIX, 293) 8°. 5 K.
- Löwy, W.: Die Ergebnisse der Volkszählung v. 31. XII. 1900 in Wien. **StM** 7/8.
- Franciaország.*
- Résultats statistiques du recensement des industries et professions (dénombrement général de 1896). T. 4: Résultats généraux. Paris: Impr. nat. 1901. (CXXVIII, 444) 4°. 10 fr. — Minist. du commerce.
- Statistique des chemins de fer français au 31 décembre 1899. Documents divers. 1e partie: Intérêt général. Paris: Imp. nat. 1901. (VI, 412) 4°. 5 fr.
- Statistique des pêches maritimes. Année 1899. Paris: Imp. nat. 1901. (186) 8°. Min. de la marine.
- Statistique de la production de la soie en France et à l'étranger. 30e année. Récolte de 1900. Lyon: imp. Rey & Co 1901. (62, 2 Tabl.) 8°. Synd. de l'Union d'export. de soie de Lyon.
- Statistique sanitaire des villes de France et d'Algérie. 14e année, 1899, et Tableaux récapitulatifs des années 1886 à 1899. Melun: Imp. administr.

1900 (XII, 342) 4°. — Minist. de l'intérieur.

Magyarország.

Magyar statisztikai közlemények. Uj f. 29. k.: A magyar kor. országainak 1901. évi külkereskedelmi forgalma. Szerk. és kiadja a m. k. központi statiszt. hivatal. Budapest: Kilián ut. biz. 1901. (59, 178) 4°. 6 K.
 Publikationen des statistischen Bureaus der Haupt- und Residenzstadt Budapest. (Üebers. a. d. Ungarischen) 29, 1. u. 31. Berlin: Puttkammer & M. 1901. 2 Bde. 8°. — 29. Körösy: Die finanziellen Ergebnisse der Aktiengesellschaften 1874—1898. H. 1. (92) M. 1:50. — 31. Körösy: Die Sterblichkeit der Stadt Budapest 1891—95 und deren Ursachen. (VIII, 216) M. 4—.

Nagy-Britannia.

Annual statement of the trade of the United Kingdom with foreign countries and british possessions, 1900. Compared with the 4 preceding years. Compiled at the Custom House. Vol. 2: Abstract and detailed tables of trade with each country and at each port. London: pr. Hyman & Ss. 1901. (VII, 475) 2°. 4/5.

Ireland agricultural statistics, 1901. Abstracts showing acreage under crops, and number of live stock in each country and province, 1900—01. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 1½ d.

Statistical abstract rel. to British-India from 1890—91 to 1899—1900. London: Eyre & Spottiswoode 1901. 8°. 1/6.

Német birodalom.

Mitteilungen des statist. Amtes der Stadt Dresden. H. 10: Dresdner Berufs- und Gewerbestatistik und die Aufgaben der Berufs- und Gewerbezahlungen von H. Schöbel. Dresden: Zahn & Jaensch 1901. (42, 58) 4°. M. 1—.

Mitteilungen des statistischen Amtes der Stadt München. Bd. 17, H. 3: Volk- und Wohnungszählung v. 1. XII. 1900 in München. München:

Lindauer 1901. (II, 56, II, 56) 4°. M. 2—.

Statistischer Bericht üb. den Betrieb der unter kgl. sächsischer Staatsverwaltung stehenden Staats- und Privateisenbahnen mit Nachrichten üb. Eisenbahn-Neubau im J. 1900. Hrsg. v. kgl. sächs. Finanzministerium. Dresden: Burdach 1901. (IV, 169) 4°. M. 12:50.

Tabellarische Übersichten des Hamburgischen Handels im J. 1900, zusammengest. v. dem handelsstatist. Bureau. Hamburg: Herold 1901. (V, 375) 4°. M. 2:40.

Svájcz.

Buomberger, F.: Die schweizerische Ehegesetzgebung im Lichte der Statistik. Freiburg: Univers.-Buchh. 1901. (30) 8°. 50 Pf. Volkst. statist. Aufsätze 2.

Hauptergebnisse der eidg. Viehzählung im Kanton Bern v. 19. IV. 1901. Hrsg. v. Kant. statist. Bureau. Bern: Schmid & F. 1901. (4) 8°. 40 Pf.

Schweizerische Eisenbahnstatistik für d. J. 1899. Statistique des chemins de fer suisses pour 1899. Bd. 29. Hrsg. vom schweizer. Post- und Eisenbahndepartment. Bern: Körber 1901. (III, 231) 2°. M. 4—.

Schweizerische Statistik. Lief. 113, Bd. 1—2. Bern: Schmid & Francke 1901. 2 Bde. 4°. 1—2. Statistik der amtlichen Armenpflege. Vom statist. Bureau des eidg. Departements des Innern. Tl. 1: Die Ergebnisse der Erhebung pro 1890. (LII, 1372). M. 10—.

Szerbia.

Gesetz betr. die Organisation der Staatsstatistik im Kgr. Serbien. **StM** 7/8.

Amerika.

Annuaire statistique de la ville de Buenos-Ayres. 10e année 1900. Buenos-Ayres: Comp. Sud-Americaine 1901. (342) 4°.

Statistics of cities. Bull. Departm. Labor 36.

12. Osztályozatlan.

Annales de l'Institut international de sociologie, publiées sous la dir. de R. Worms. T. 7, contenant les travaux du 4e congrès tenu à Paris, 1900. Paris: Giard & Brière 1901. (319) 8°. 7 fr.

Lukas, F. K.: Der Kampf um mein Recht gegenüber Inama-Sternegg und Genossen. Auf Grundlage der Ge-

richtsakten dargestellt. Gedruckt i. Auslande 1901. (72) 8°.

Renauld, E. v.: Die finanzielle Mobilmachung der deutschen Wehrkraft. Leipzig: Duncker & Humblot 1901. (VII, 112) 8°. M. 2:60.

Lagardelle, H.: Der Nationalismus in Frankreich. **NZ** 1, 2.

A magyar nemzeti vagyon becslése, tekintettel egyéb államokra.

A nemzeti vagyon becslése, értékének számszerű kifejezése egyike a legnagyobb érdekű és legnehezebb gazdaság-statisztikai problémáknak. Magának a nemzeti vagyon fogalmának megállapítása körül is a legnagyobb ellenmondásokkal találkozunk. A nemzeti vagyon fogalmának megállapítása és lényegének kifejtése tekintetében a tudomány több nemzedéken keresztül teljesen hamis irányban haladt, a mi nem maradt hatás nélkül a gyakorlati közgazdasági politikára sem. A mercantilismus idejében általánosan elfogadott nézet volt, hogy a nemzeti vagyon pusztán pénzből vagy azzá átalakítható nemes érczből áll, a mely felfogás szerint a nép vagyona oly arányban szaporodik, a mily mérvben a pénz vagy nemes fém a népnél felhalmozódik és a nemes fémeknek az országból való kivonulása egyértelmű annak elszegényedésével. Ez a téves nézet természetesen káros közgazdasági politikát vont maga után. Valamint a nemes fém mennyiségét a nemzet gazdagságának fokmérőjéül tekinteni helytelen, épp oly meghaladott nézet az, a melyet a physiokraták tápláltak s mely a a nemzet vagyonát a természet közreműködésével, őstermelési uton előhozott anyagi javak összességének tekinti.

Smith és utána Ricardo nem adják ugyan a nemzeti vagyon fogalom meghatározását, de annak értelmezésénél helyes útra tértek. Smith tanítása szerint a nemzeti vagyon részint fogyasztásra, élvezetre szolgáló javakból, részint termelésre használt javakból áll. Smith után a tudósok egész sora foglalkozott a nemzeti vagyon fogalmának megállapításával, a nélkül, hogy megállapodásra jutottak volna. Ahány tudós, annyi definitio. Nem lesz érdektelen, ha a nevezetesebb fogalom meghatározásokat megösmérjük, hogy így az ellentétes felfogások lényegéről tájékozást nyerhessünk.

John Stuart Mill szerint a nemzeti vagyon (wealth) a csereértékkel bíró hasznos és kellemes dolgok összessége, azoknak kivételével, a melyek tetszés szerinti mennyiségben áldozat és munka nélkül megszerezhetők. Rau szerint a nép- vagy nemzetvagyon az állampolgárok vagyonában lévő összes javak foglalata. Marshall szerint a nemzeti vagyon a magánvagyonok és a collectiv javak összessége. Rümelin nemzeti vagyon alatt az egyes vagyonok összegét érti, jelenlegi árak szerint számítva. Schall mindazon gazdasági javak összességét érti nemzeti vagyon alatt, melyek bizonyos időben egy nép rendelkezésére állanak. Schäffle szerint a nemzeti vagyon a tár-

sadalomtestet alkotó összes természeti és erkölcsi személyek külső anyagi hatalmának foglalata, a különvagyonok egésze. Fahlbeck szerint a nemzeti vagyon valamely népnek és tagjainak birtokában lévő anyagi értékek és külföldi tőkekövetelések összessége, a melyek fenntartási eszközeiket alkotják. Földes nemzeti vagyon alatt a nemzet összes tagjainak, tehát egyeseknek, társulatoknak, alapítványoknak, egyháznak és államnak összes gazdasági erejét érti.

Vannak közgazdák, a kik a nélkül, hogy a nemzeti vagyon fogalmát meghatároznák, inkább csak lényegének kifejtésére szoritkoznak. Így Mangoldt kiemeli, hogy a nemzeti vagyonnál nemcsak az egyeseknek magánvagyonára jön tekintetbe, hanem a közhasználatra szánt állami és testületi vagyon, valamint a köz- és vízi utak is, és a nemzet vagyonához számítandók a tenger partjai, légáramlatok stb. is. Philippovich fejtegetése szerint a nemzeti vagyon fogalma nem csak a közgazdaság vagyoni javait foglalja magában, hanem ide értendő mindég a jóllét, gazdagság és termelékenység is, a mely tények nemcsak a javaktól, hanem ezeknek a megoszlásától is függnének, a mi a nemzeti vagyon jelentős momentuma.

Vannak ismét írók, a kik azt az álláspontot foglalják el, hogy nemzeti vagyon nincs is, hogy erről beszélni sem lehet. Így Storch, Hermann. Előbbi szerint a vagyon főjellemvonása, hogy munka nélkül biztosít jövedelmet, nem képzelhető tehát, hogy egy nép összes tőkéjét kikölcsönözve, mint járadékos éljen. Ennek az okoskodásnak az a hibája, hogy a vagyont csak hitel alakjában képzei. Hermann szerint nincs nemzeti vagyon, mert a nemzet összessége nem gazdálkodó jogi személy.

E dogmatikai történeti visszapillantásból látható, hogy a tudomány jelen állása szerint a nemzeti vagyon fogalmára vonatkozólag nézeteltérésekkel találkozunk, a melyek két főnehezségben gyökereznek. Az egyik a gazdasági jószág fogalom meghatározásában rejlő különbözőségben áll, a mennyiben a tudományban vita tárgyául szolgál, vajon a gazdasági jószág fogalma tisztán dologi javakra szorítandó-e, vagy pedig kiterjesztendő személyes szolgálatokra, viszonyokra és a gazdasági élet olyan állapotaira is, melyeknek gazdasági értéke van (pl. törzs-vevőség). Ez azért fontos, mert a tágabb és szűkebb értelmezés alapján a nemzeti vagyon fogalma is változik. A másik főnehezséget az a kérdés okozza, vajon a nemzeti vagyon felépítésénél a gazdasági javakból kell-e kiindulni, tehát vissza kell-e menni e végből a gazdasági javak fogalmához, vagy pedig az egyesek vagyona legyen-e az alap és kiinduló pont, tehát az egyes vagyon legyen-e, mint alapfogalom irányadó, a gazdasági javak helyett. Minden vagyonnak, tehát a nemzeti vagyonnak is utolsó sejtjét a gazdasági javak alkotják. A gazdasági javak ennél fogva a nemzeti vagyonnak is természetes alapja. Annnyival is inkább, mert a nemzeti vagyon több mint az egyes vagyonok összessége. Alkotó elemei közé olyan javak is sorolandók, melyek az egyesek vagyonának megállapításánál nem jöhetnek számításba. A nemzeti vagyon egészként vett foglalata mind azon gazdasági javaknak és értékeknek, melyek bizonyos időben valamely államalkotó nép rendelkezésére állanak. A nemzeti vagyon a népnek gazdasági javakban és értékekben nyilvánuló összereje. Ide természetesen nem csak az egyes természeti személyek vagyonát alkotó javak sorolandók, hanem a társulatok, testületek, községek, törvényhatóságok, alapítványok és az állam vagyona is, az ország nyilvánjainak

belefoglalásával. Minthogy a nemzeti vagyon a nemzet anyagi hatalmának kifejezésére szolgál, ez pedig egyedül a rendelkezésre álló javak mennyiségében nem jó kifejezésre, hanem szoros kapcsolatban van a gazdasági javak személyi és tárgyi megoszlásával is, a statisztikusnak vizsgálódásait a nemzeti vagyon megoszlási viszonyaira is ki kell terjesztenie. A nemzeti vagyon megoszlása megfigyelhető tárgyi szempontból, a mi a nemzeti vagyon dologi tagozatába enged bepillantást pl. földbirtok, épületek, ingók, közlekedési eszközök stb. Vagy pedig ez a minőségileg különböző jószág tömeg abból a szempontból vizsgálható, hogyan oszlik meg mennyiségileg a nemzet egyes tagjai között, a mi a nemzeti vagyon alanyi tagozatába enged bepillantást.

A nemzeti vagyon becslését kiváló statisztikusok alapos és nagy körültekintéssel végzett tanulmányok révén a legkülönbözőbb módon kísérelték meg. A nemzeti vagyon becslésével foglalkoztak: Rümelin (1863), Schall (1884), Giffen (1878, 1889), A. de Foville (1883, 1893), Gannett (1884), Bodio (1890), Pantaleoni (1890), Inama-Sternegg (1893), Losch (1887), Boissevain (1892), Fahlbeck (1892), Verrijn Stuart (1893), Neumann-Spallart (1887), Juraschek (1896), Mulhall (1896), E. Besson (1899), C. Juglar (1899), Turquan (1900), Láng L. (1897), Földes B. (1899), Megemlítendőek még: Girardin, Block, I. B. Say, Wolowski, Vacher, Amelin,*Mony, Beer, Neymarck, Graziani, Salandra, Falbe-Hansen, Leroy-Beaulieu, Salefranque, Levasseur, Skiadan, Mossalski, Beernaert, Roschmann-Hoerburg, Schiff. Mig ellenben Vauban, Petty, Gregory King,†Krug, Dieterici, Moreau de Jonnés, Porter, Dudley Baxter inkább mint úttörők jönnek számba. Nem lehet feladatunk mind ezen munkálatok ösmertetése, főleg mert nagy részük közös alapon, azonos módszerrel törekszik a kérdés megoldására. A mi feladatunk a különböző munkálatokat csoportosítva, az egyes módszereket ösmertetni, hogy a kérdésnek jelen állásáról a tudományban tájékozást szerezvén, annak jelentőségéről kritikai vizsgálódásaink alapján világos képet nyerhessünk.

Az *objectiv* módszer lényege egy nép rendelkezésére álló vagyon tárgyak pénzértékének közvetlen kipuhatolásában és összesítésében áll. A gazdasági javak főcategoriái mindegyikének (föld, épületek, közlekedési eszközök, ingók stb.) összértéke közvetlenül puhatoltatik ki, a mi pillantást enged vetni a nemzeti vagyon dologi tagoltságába és a termelési, használati és fogyasztási eszközök csoportjának viszonylagos jelentőségébe. Ebben rejlik az *objectiv* módszer előnye. Ennek a módszernek segélyével kísérték meg jelen problema megoldását Rümelin,¹⁾ Schall,²⁾ Fahlbeck³⁾ stb.

A földbirtok értéke a fő művelési ágak szerint, holdanként vett átlagáruk alapján, vagy ha erre megbízható adatok nincsenek, a tiszta hozadéknak, megfelelő kamatláb mellett eszközölt tőkésítése alapján állapittatik meg. Megfelelő körültekintéssel a földadó bizonyos sokszorosra is figyelembe jöhet. A bányák értékét a nyers hozadékból

¹⁾ *Beiträge zur Ermittlung des Volksvermögens und Volkseinkommens.* (Das Königreich Württemberg. Herausgegeben von dem k. statistisch-topographischen Bureau. Stuttgart 1863.)

²⁾ *Volksvermögen und Volkseinkommen* (Das Königreich Württemberg. II. Stuttgart 1884.)

³⁾ *La richesse nationale de la Suède* (Bulletin de l'Institut International de Statistique 1892. Tome VI. Livraison 1.)

a termelési költségek levonása után fenmaradó tiszta hozadéknak tőkésítése alapján állapítják meg. Az épületek becslése, ott a hol általános és kötelező tűzbiztosítás van, a tűzbiztosítási becslés alapján történik; a becslési összeg, tekintettel arra, hogy az épületek bizonyos részei biztosítás alapjául nem szolgálnak és a becslés rendszerint a tényleges értéken alul marad, az érték bizonyos hányadrészével felemelendő. Az épületadókataszter adatai is szolgálhatnak a becslés alapjául, csak nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a házadókötelezettség rendszerint nem általános. Az adóköteles és adómentes házak bérjövödelmeinek tőkésítésével nyerjük az épületek tőkeértékét.

A közlekedési eszközök becslése már nagyobb nehézséggel jár. Ide tartoznak: a különböző országos és helyi érdekű kőutak, a vasutak, vízi utak, posta, távirda és telefon. Az utak csereforgalmon kívül állnak; tehát eladási értékük szerint nem becsülhetők. A mezőgazdaságilag hasznosított földbirtokhoz hasonlóan, hozadéki értékük szerint sem becsülhetők, mert nem adnak hozadékot. Az utak értékeinek kipuhatólásánál a statisztikus tehát csak az előállítási költségekre támaszkodhatik, a mennyiben fel kell tételezni, hogy az utak építése körül felmerült áldozatok nem hozattak volna, ha az utak értékében azok nem térülnének meg teljesen. A mesterséges vízi utak tőkeértéke gyanánt szintén az előállítási költségek veendői számításba. A vasutak értéke vagy a tiszta hozadék tőkésítése alapján állapíttatik meg, vagy az alaptőke állítható a vasutak tőkeértéke gyanánt a nemzeti vagyon leltárába. Ugyanez áll a posta-, távirda- és telefonról. Ambár, ha a postát és távirdát mint kizárólagos állami jogot tekintjük, bizonyos tárgyak illetve hírek szállítására, úgy a posta- és távirda regale, mint a belforgalom jogi korlátozásán alapuló egyéb viszonyok, jóllehet magángazdaságilag értékes szerzési eszközök, de nemzetgazdaságilag nem jöhetnek a nemzeti vagyon alkatrészei gyanánt tekintetbe. Mint állandó szervezetet is bizonyos létesítményeket igénylő intézmény azonban beállítandó a nemzeti vagyon leltárába.

Kétségtelen, hogy az ingó értékek becslése a tárgyi módszer mellett a legnehezebb feladat. A termelésre és fogyasztásra szolgáló legkülönbözőbb gazdasági javak, a földmivelés, ipar, kereskedelem készletei és üzemszerei, a készpénz, a házi eszközök, butorok mindenféle nemei, a gyűjteményi tárgyak becslése tartozik e csoportba. Megnehezíti a becslést az a körülmény, hogy míg a földbirtok és épületek nyíltan fekszenek mindenki előtt, addig az ingó értékek a leltározás előtt rejtve vannak, mert a gazdaságokon belül használatnak fel rendeltetészerűleg. Továbbá, míg az ingatlan forgalmánál a helycsere hiányzik, addig az ingó értékek a termelés és fogyasztás szolgálatában szakadatlanul mozgásban vannak, egyik gazdaságból a másikba vándorolnak. Mindez megoldhatatlanná tenné az ingó értékek becslését, ha a biztosítási statisztika nem nyújtana az értékkipuhatólásokhoz támpontot. Természetes, hogy minél pontosabb és részletesebb a biztosítási statisztika, annál megbízhatóbb eredmény nyerhető. A biztosítási statisztikából mindenek előtt meg kell tudni, hogy az összes biztosító intézeteknél mennyi a biztosított ingók értéke. Ez az érték természetesen nem képviseli a nemzeti vagyon összes ingó elemeit, mert sok ingóság nincs biztosítva. Az összes ingó nemzeti vagyont a biztosított és nem biztosított ingók együtt adják. Kérdés tehát, hogy

aránylik az ingó javak biztosított tömege a nem biztosítottéhoz? Ez megállapítható a kártérítési biztosítási statisztikából, még pedig a biztosító társaságok által megtérített ingóveszteségek alapján. Feltehető ugyanis, hogy az összes ingó nemzeti vagyon értéke úgy aránylik az összes biztosított ingók értékéhez, valamint az ingóságokban bekövetkezett összes károk értéke aránylik a biztosító társaságok által megtérített károk értékéhez. Más szóval feltehető, hogy az összes ingók értékéből annyi van biztosítva, a hány százalékot a kárból a biztosító társulatok megtérítettek. Így kiszámítható a nem biztosított ingók értéke, a mi a biztosított ingók ösmert értékével együtt adja az összes ingó nemzeti vagyont. Megjegyzendő, hogy ha a statisztikai adatok megengedik, úgy a kárveszteség és kártérítés aránya mellett számításba vehető a háztartások és a kötvények számaránya is és ekkor e két arány középértéke még hűbb kifejezője a nem biztosított ingók értékének.

A külföld elleni követelések illetve a külfölddel szemben fennálló tartozások kiszámítása pusztán becslés útján történhetik, míg a statisztikus részére pontos adatok nem állanak rendelkezésre. A belső elhelyezett idegen kamatozó értékek tőkeösszege a pénzügyzetek közvetítésével beváltott idegen szelvények összegéből állapítható meg. Épp így a külföldiek részére fizetett kamatokból számíthatók ki a külföldi tőkések követelései belső adósok ellen.

Az objectív módszer alapján Württemberg nemzeti vagyonát Rümelin 1863-ban 2710 millió frtra (4645 millió márkára) becsülte, míg Schall 1883-ban 9006 millió márkára. Svédország nemzeti vagyonát Fahlbeck 1892-ben 5944 millió koronára becsülte. Württemberg nemzeti vagyonát Rümelin és Schall következő eredménnyel állapította meg:

	1863-ban (Rümelin)	1883-ban (Schall)
	millió márka.	
Telek és föld	2022·9	3095
Bányászat	60·0	79
Épületek	1097·1	2419
Közlekedési eszközök	94·3	421
Ingó javak	1200·0	2432
Külföldi elleni követelések	171·4	560
Nemzeti vagyon	4645·7	9006

Svédország nemzeti vagyon 1885-ben Fahlbeck szerint:

Mezőgazdasági ingatlanok és állami erdők	2.745,700.000	kor.
Egyéb ingatlanok	1.458,500.000	»
Bányák és egyéb üzemek	43,100.000	»
Halászat és halas vizek	36,500.000	»
Utak és közlekedési eszközök	442,200.000	»
Tengeri kereskedelem	79,400.000	»
Baromállomány	441.000.000	»
Mezőgazdasági anyagok	139,000.000	»
Ingó eszközök, melyek az egyéb ingatlanoknál nem vették számba	80,000.000	»
Nyersanyagok és élelmi szerek	400,000.000	»
Házi eszközök és butorok	650,000.000	»
Nemes ércz és pénz	43,700.000	»
Követelések külföld ellen	50,000.000	»
Összes nemzeti vagyon	6.608,100.000	kor.

A külfölddel szemben fennálló 664 millió korona tartozás levonása után a tiszta nemzeti vagyon 5.944 millió korona.

A nemzeti vagyon becslésénél alkalmazott másik módszer, a subjectiv módszer, mely egy népegészen létező minden egyes vagyonalany vagyonának kipuhatólásában és a nyert eredmény összesítésében áll. Tehát nem csak a phisikai személyeknek rendelkezésére álló vagyon-egészek, hanem a jogi és erkölcsi személyekéi is számításba veendőek. Egyes tárgyak kétszeres számításának elkerülése végett a kipuhatólás tárgyát tevő vagyonok tisztán, önállóan veendőek, vagyis a tartozások levonásával. Ezen módszer segélyével közvetlenül nyerünk képet a nemzeti vagyonnak az egyes vagyonalanyok közötti megoszlásáról. A subjectiv módszer alkalmazása ott ajánlatos, a hol általános személyi vagyonadó vagy jövedelemadó van. Ezen alanyi adók keresztülvitele, kifejlődése és megerősödése kétségtelenül előmozdítja a problémánk megoldására czélzó vizsgálódásokat; de e módszernek meg lesz mindig az a főhátránya, hogy olyan statisztikai anyagot kénytelen használni, a mely egyéni bevalláson nyugszik, tehát az adatok megbízhatósága kétséges. A subjectiv módszer segélyével kísérelte meg a nemzeti vagyon becslését Angliára nézve Giffen, az ottani »income tax« alapján.¹⁾ Giffen módszere nem tekinthető tisztán subjectivnek, mert a módszere alapjául szolgáló income tax sem tulajdonképeni személyes jövedelmi adó. Az angol jövedelmi adó tulajdonképen tárgyilag szabályozott részleges jövedelmi adók rendszere; mondhatni, jövedelmi adóvá összefoglalt hozadéki adók rendszere, mert a hozadéktárgyaknál adóztatja meg a jövedelmet, de az adózók személyére is tekintettel van. Módszere abban áll, hogy az income tax alá eső, tehát hivatalos becslés alapján megállapított jövedelemforrásokat a lehetőség szerint megkülönböztetve, külön-külön tőkésítési megfelelő kamatláb mellett; nem feledkezvén meg azon tőkékről, melyeknek jövedelmeit nem érinti az adó, sem azokról, a melyek egyáltalán nem adnak jövedelmet. A módszer lényege legjobban kitunik a következő táblázatból, mely az angol nemzeti vagyon állapotát adja 1885. évről:

	Jövedelem font sterling	A tőkésítés szorzója	Tőke font sterling
Földek	65,039.000	26	1.691,313.000
Épületek	128,459.000	15	1.926,885.000
Egyéb jövedelmek	877.000	30	26,310.000
A bérlők jövedelmei	65,233.000	8	521,864.000
Közföldek, bele nem értve az állam földjeit	21,096.000	25	527,400.000
Kőbányák, érczbányák, kohók, csatornák, vízművek, halászat, árucsernokok	23,841.000	4, 25, 20	329,134.000
Egyéb köztársulatok	34,789.000	20	695,780.000
Idegen és gyarmatértékek	9,859.000	20	197,180.000
Angol vasutak	33,270.000	28	931,560.000
Vasutak a királyságon kívül	3,808.000	20	76,160.000
Pénzkölcsön kamatai	5,041.000	25	126,025.000

¹⁾ On recent accumulation of capital in the United Kingdom. Journal of the statistical Society. 1878.) Ujabban: The growth of capital. London, 1889.

	Jövedelem font sterling	A tőkésítés szorzója	Tőke font sterling
Egyéb jövedelmek . . .	1,435.000	20	28,700,000
Adó alá eső kereskedelem és ipar	36,096.000	15	541,440.000
Az adó alá eső jövedelmek	428,843.000		7.619,751.000
Adómentes kereskedések és foglalkozások	8,179.000	15	122,685.000
Adómentesek tőkejövedelmei	67,000.000	5	335,000.000
Adómentes külföldi tőkeelhelyezések . .	50,000.000	10	500,000.000
Jövedelmet nem hajtó ingóságok, mütárgyak, butorok stb. .	—	—	960,000.000
Köztulajdonok	—	—	500,000.000
Főösszeg	554,022.000		10,037.436,000

Az angol nemzeti vagyon — Giffen becslése szerint — 10.037 milliárd font sterlinget képvisel.

Érdekes és jelentékeny fordulatot jelent problémánk megoldásánál a Foville által ajánlott módszer¹⁾, a melyet sok jeles statisztikus fogadott el. Tudományunk kiválóbb képviselői közül a Foville-féle módszernek hívei Cauwès, Yves-Guyot, Leroy Beaulieu, Fournier de Flaix, Juglar, Besson, Turquan, továbbá Bodio, Pantaleoni, Neumann-Spallart, Inama-Sternegg stb. Lényege e módszernek abban áll, hogy az évenként megadóztatott örökségek és ajándékozások átlagos tőkeértéke szoroztatik azzal a számmal, a mely az illető ország népessége átlagos élettartamának (survie moyenne) megfelel. Ha ugyanis valamely népesség, tehát az összes birtokosok, 30 vagy 40 éven át birtokolnának és azután meghalnának, úgy az egy évi örökség összege, vagyis az örökösödési annuitas, az átruházható vagyonok összeségének $\frac{1}{30}$ vagy $\frac{1}{40}$ részét képviselné. Ezt az örökösödési annuitast megszorozva azon évek számával, a mely átlag elvlasztja a pillanatot, melytől kezdve kiki a saját javait örökölte, attól a pillanattól, melyben azokat a javakat, ha a sor reá kerül, utódjára fogja hagyni: a tőkék teljes összegéhez jutunk. Más szóval, ha az egy évi örökségek és ajándékozások átlagos összegét megszorozzuk a népesség (fenti értelemben vett) átlagos élettartamának számával, megkapjuk a nemzeti vagyon számszerű értékét. Az örökségek mellett azért veendőek számításba az élők közötti ajándékozások is, mert ez utóbbi birtokváltozások, a hagyatékok előlegei, anticipált örökségek gyanánt jelentkeznek. Természetes, hogy e módszer csak ott alkalmazható, a hol örökösödési adó van, mert csak ott nyerhetők statisztikai adatok az évi örökségek összegéről.

Foville a francia nemzeti vagyont e módszerrel 225 milliárd francra becsüli 1893-ban. Ugyanis az utolsó években az örökségek és ajándékozások évi átlaga $6\frac{1}{4}$ milliárd franc; a generatio élettartama (survie moyenne) 36 év. E kettőnek szorzata adja a nemzeti vagyon értékét: 225 milliárdot.

¹⁾ A. de Foville: *La fortune de la France*. Nancy 1883. — *La France Economique*. Paris 1889. — *Richesse* (Say: *Dictionnaire des Finances*).

Ezzel a módszerrel állapította meg az olasz nemzeti vagyont Pantaleoni¹⁾ és Bodio.²⁾ Pantaleoni az örökségek és ajándékozások évi átlagát 1069 millió lirát 25⁰/₀-kal felemelve correctura gyanánt, az így nyert 1335·3 millió lirát 36-tal szorozva 48·1 milliárd lira olasz nemzeti vagyont hozott ki, Bodio eredménye 54·4 milliárd lira, a melyből 32 milliárd lira esik ingatlanokra, 6 milliárd gyártmányokra és 16 milliárd ingókra.

Ugyancsak a Foville által ajánlott módszerrel állapította meg Inama-Sternegg az osztrák nemzeti vagyont sok körültekintéssel alkalmazott correctura után 30 milliárd forintban.³⁾

Besson⁴⁾ 1894-re a francia magánvagyonok összességét, 35 esztendő t véve egy nemzedék átlagos élettartamának, 201.246 millió francra becsüli, a miből az ingókra 100.219, az ingatlanokra 101.027 millió franc esik. Mig Turquan⁵⁾ szerint a francia magánvagyonok értéke 212·8 milliárd franc. A nemzedék átlagos élettartamának szám-szerű értéke Turquan szerint a szülők átlagos kora valamelyik gyermekük születése idejében. Négy és fél millió születés megfigyelése alapján az atyákra 33 év 7 hó, a törvényes anyákra 29 év 10 hó 13 nap esett, a minnek számtani középáránya 31 év 8 hó és 21 nap (tizedesben 31·73) a nemzedék átlagos élettartama.

Hollandia nemzeti vagyonát Verriijn Stuart 11,177.093,464 frtra becsüli, 35·8 szorzási coëfficiens utján.⁶⁾

A nemzeti vagyon magánbecslésein kívül a nemzeti vagyon hivatalos megállapításával is találkozunk. Ha a nép rendelkezésére álló gazdasági erő megismerésének fontosságát s az állam életére kiható jelentőségét tekintjük, korántsem meglepő, ha az állam maga törekszik intézkedni a lassanként valóságos népleírásokká fejlődő népszámlálások alkalmával azon felvételek eszközléséről, melyek a nép vagyonosodását hivatvák feltüntetni. Az Észak-Amerikai Egyesült Államokban az 1850. május 23. népszámlálási törvény el is rendeli úgy a personalis (ingó), mint a realis (ingatlan) vagyon hivatalos felbecslését, a mi két módon történik: a vagyonadó alapján (assessed valuation), a mi főleg az ingók tekintetében mutat a tényleges értéknél kisebb eredményt és a valódi értéket feltüntetni hivatott becslés (true valuation), a mi tisztán statisztikai felvételek alapján történik, a magánérdekek szemmel tartásával, discret módon (az egyének és kereskedelmi házak nevei közzé nem tétetnek).

Az Egyesült Államok vagyona 1880-ban hozzávetőleg

¹⁾ *Dell' amontare probabile della ricchezza privata in Italia.* (Giornale degli Economisti 1890.)

²⁾ *Dell' aumento della Richezza privata.* (Alcuni indici misuratorii della movimento economico in Italia, Roma 1890.)

³⁾ *Die Ergebnisse der Erbschaftssteuer in Oesterreich in den Jahren 1888—1891 und ihre Bedeutung für die Schätzung des Nationalvermögens.* (Statistische Monatsschrift, XIX Jahrg. 1893.)

⁴⁾ *La progression des valeurs successorales au XIXe siècle.* (Journal de la Société de Statistique de Paris 1899.)

⁵⁾ *Evaluation de la fortune privée en France.* Revue d'Économie Politique, Paris 1900.)

⁶⁾ *Über die Methode der Berechnung des gesellschaftlichen Vermögens aus der Erbschaftsstatistik.* (Allgemeines Statistisches Archiv. Herausgeg. von Dr. G. von Mayr. III. Jahrg. 2. Halbb.)

43,642,000.000 dollárra becsültetett,¹⁾ míg 1890-ben 65.037,091.197 dollár a valódi érték.²⁾ A becslés dologi tagozata a következő:

	dollár
Ingtalan vagyon, felszereléssel	39.544,544.333
Baromállomány, mezőgazdasági szerelvények és gépek	2.703,015.040
Bányák és kőbányák, beleértve a termelvényeket	1.291,291.579
Arany és ezüst pénz és rudak	1.158,774,748
Gépek, gyári készletek, nyersanyagok, kézműárúk	3.058,593.441
Vasutak és szerelvények	8.685,407.323
Telegraf, telefon, hajózás, csatornák és felszerelés	701,755.912
Vegyes	7.893,708.821

Mi előtt a nemzeti vagyon becslésére vonatkozó módszerekre illetve az egyes munkálatokra nézve bírálatos észrevételeinket megtennénk, hogy az ilyenmű becslések értékéről számot adhassunk, megkíséreljük a magyar nemzeti vagyon értékét számszerűleg megállapítani.

Mielőtt problémánk megoldásához, a *magyar nemzeti vagyon becsléséhez* fognánk, feladatunk határait kell pontosan megállapítani. A nemzeti vagyon — a mint kifejtettük — egészként vett foglalatára mindazon gazdasági javaknak és értékeknek, a melyek bizonyos időben egy nép rendelkezésére állnak. A pénzértékben ki nem fejezhető gazdasági javak, a szabad természetadományok, személyi képességek stb. tekinteten kívül maradnak és csak azokat a szükségletkielégítésre tényleg rendelkezésre álló külső gazdasági javakat fogjuk számba venni, a melyekhez, mert megszerzésük áldozatokkal jár, gazdasági érdek fűződik. A magyar nemzeti vagyon alkatelemei: 1. a földbirtok; 2. az épületek; 3. a közlekedési eszközök; 4. az ingó-vagyon; 5. a külföld elleni követelések.

A magyar adórendszer az általános személyes jövedelmi adót és vagyonadót nem ösméri és így hiányzik minden megbízhatóbb alap a becslés keresztül vitelére. Ehhez járul, hogy az örökösödési illetékekről és így a hagyatékok értékeiről sincsenek az adatok közzé téve, a mi problémánknak tudományos és gyakorlati értékű megoldását eleve kizárja. A ma rendelkezésünkre álló hézagos adatok segítségével csak úgy juthatunk többé-kevésbé megbízható eredményhez, ha a különböző és egymást ellenőrző adatok és módszerek combinatív alkalmazásával járunk el.

I. A magyar nemzeti vagyon legjelentékenyebb alkotó eleme a *föld*. Nálunk a földterületnek miveléságak szerinti pénzértéke nincs megállapítva, ezért módot kell keresni, hogy bizonyos más megbízható adatok felhasználásával a földbirtok értéke kipuhatótassék. Erre többféle módszer kínálkozik.

Mindenek előtt a jelzálogul lekötött birtoktestek értékére vonatkozó adatok alapján megállapítható a mezőgazdasági földbirtokok

¹⁾ *Tenth Census of the United States*. 1880. Vol. III. *Report on valuation, taxation and public indebtedness in the United States*. Washington, 1884.

²⁾ *Eleventh Census of the United States* 1890. *Report on wealth, debt and taxation Part II*. Washington 1895.

hitelértéke. A pénzügyintézetek részére jelzálogul lekötött földbirtokok területe 1893-ban kitett 7,476.079 kat. holdat, 866.218.151 forint értékben. A hitelintézetek részére jelzálogul lekötött földbirtokok kat holdankénti (1600 □ öles) átlagos értéke tehát 115 frt. Ha ezt az értéket az egész ország földbirtokterületére generalisáljuk, úgy ezen 115 frt értéknek a magyar korona országainak terjedelmét kitevő holdak számával való szorzata adja a magyar földterület értékét. E szerint a magyar korona országainak 53,565.775 kat. holdnyi termő területe 6.160,064.125 frt, vagy 12.320,128.250 korona értéket képvisel.

A magyar föld értékének becslésére más mód is ajánlkozik. Az, a mely a tiszta hozadéknak megfelelő kamatlábbal való tőkésítésében nyilvánul. A magyar korona országai összes termő területének kataszteri tiszta hozadéka volt:

1893-ban	151,793.616 forint
1894-ben	151,377.686 »
1895-ben	151,322.998 »
1896-ban	151,067.711 »
1897-ben	151,173.902 »
1898-ban	151,056.166 »
1899-ben	151,038.435 »
1900-ban	151,005.280 »
Átlag 1893—1900.	151,229.474 forint

Tudjuk, hogy a kataszteri tiszta hozadék a tényleges tiszta hozadék mögött messze visszamarad. Azt kell tehát megtudnunk, hogy milyen az arány a kataszteri és a tényleges tiszta hozadék között. A tényleges tiszta hozadéknak egyik legpregnansabb kifejezője a földbér. Ha tehát tudom, hogy milyen arány van a kibérelt földbirtokok bérösszege és kataszteri tiszta hozadéka között, úgy megközelítő tájékozásom van a tényleges és kataszteri tiszta hozadék aránya felől. A hivatalos adatok szerint¹⁾:

az 1899-ben kibérelt földbirtokok bérösszege volt
 Magyarországon . . . . . 43,279.118 frt.
 Horvát Szlavonországokban . . . . . 997.813 »

a magyar korona országaiban 44,276.931 frt.
 az 1899-ben kibérelt földbirtokok kataszteri tiszta hozadéka volt Magyarországon . . . . . 17,922.109 frt,
 Horvát-Szlavonországokban . . . . . 503 892 »

a magyar korona országaiban 18,426.001 frt.

Ha ezt az arányt elfogadjuk a kataszteri és tényleges tiszta hozadék közötti arány gyanánt, úgy a tényleges tiszta hozadék csaknem két és félszer (2.40 : 1) oly nagy mint a kataszteri. Hogy tehát a földbirtok tényleges tiszta hozadékanak mérvét fixirozhatjuk, a fenti 151.229 millió frt kataszteri tiszta hozadéknak 2.40-szeresét véve, 362.950,737 forint tényleges tiszta hozadékot nyerünk. Ennek huszszorosa (5%-os tőkésítés) adja a magyar föld hozadéki értékét: 7,259.014.740 frtot (14,518.029.480 korona). A föld hozadéki értéke tehát jóval meghaladja annak fent kimutatott hitelértékét, a mi különben könnyen

¹⁾ Adatok az egyenes adók reformjához. V. kötet. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1901. (50. és 70. lap)

érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy jelzáloghitelt nyújtó pénzintéze-
teink a biztosítékul szolgáló ingatlanok becslésénél rigorozusan jár-
nak el.

Végül még egy módszer segélyével kísértsük meg a magyar
föld értékének becslését. Adataink vannak arra nézve, hogy évenként
mennyi azoknak az ingatlanoknak értéke, melyek haláleset folytán
cserélnek gazdát. Egy generatio kihaltával, illetve az örökösöknek az
örökhagyókkal szemben való átlagos túlélése (survie moyenne) folytán
átlag az összes ingatlan birtok gazdát cserél, vagyis az egyik gene-
ratio kezéről a másikéra megy. Ha ennél fogva az ingatlanok örökö-
södési annuitása ismeretes, úgy ennek a generatio átlagos élettarta-
mával való szorzata adja az egy generatio kihaltával haláleset foly-
tán gazdát cserélt összes birtok értékét. A haláleset folytán gazdát
cserélő ingatlanok összes értéke volt:

1897-ben	134.210	millió	forint
1898-ban	126.257	»	»
1899-ben	132.624	»	»

Átlag 1879—1899: 131.030 millió forint.

Egy generatio élettartama hazánkban 33 évre tehető. Ha tehát
ezt a számot szorzási coëfficiensnek vesszük a 131.030 millió mellé,
úgy megkapjuk az egy generatio kihaltával, haláleset folytán gazdát
cserélt összes ingatlan értékét, mi 4.323,990.000 forintnak felel meg.
Meglepő az eredmény a fentebb nyert több mint 7 milliárd mellett,
főleg ha tekintetbe vesszük, hogy ez a 4.323 milliárd az épületek érté-
két is képviseli. Ennek magyarázatául két körülmény szolgál. Az
egyik az, hogy a telekkönyvi hatóságok kimutatásaiban a hagyatéki
ingatlanok értéke gyanánt az átíratási illeték kiszabásánál alapul vett
érték, vagyis az adóérték szolgál, a mi főleg a mezőgazdasági ingat-
lanoknál a valódi forgalmi értéken nagyon jelentékenyen alul marad.
A tényleges érték kipuhatólása czéljából ezen 4.323 milliárdnak 2.4-
szeresét véve — a fenti alapon — 10.377,576.000 frt értéket nyerünk.
Fontosabb a másik körülmény; az nevezetesen, hogy abban a 4.323
milliárd forintnyi értékben képviselve nincsenek a holt kéz, a vallás-
és közalapítványi, kincstári, községi, compossessoratusi stb. szóval a
korlátolt, kötött forgalmu birtokok, a melyek nem esnek örökösödési
illeték alá, hanem a helyett illetékegyenértékét fizetvén — a fenti
kimutatásban nem szerepelnek. Ha tehát a 34.27⁰/o-ra menő kötött
birtokok pótlásául a 4.323 milliárd forintból 34.27⁰/o-ot, vagyis
1.481,830.970 millió frtot a kötött birtokok egyenértéke gyanánt a
fent nyert 10.377 milliárdhoz csatolunk, úgy a magyar korona orszá-
gainak összes ingatlanaira 11.859,406,970 frt forgalmi adó-értéket
nyerünk. Ebből az eredményből azonban az ország épületeinek értékét
le kell ütnünk, hogy a mezőgazdasági földbirtok értékét megkaphas-
suk. Az épületek értéke — az alábbi becslés szerint — 2.216,387.193
frt. Ennek levonása után a földbirtok forgalmi adó-értéke gyanánt
9.643,019.777 frt összeget nyerünk.

A magyar föld értéke a különböző módszerek szerint:

hitelérték	6.160,064.125	forint
hozadéki érték	7.259,014.740	»
forgalmi adó-érték	9.643,019.777	»

Ezen három érték átlaga 7.687,366.214 frt (15.374,732.428 korona) mint végeredmény, a magyar föld összértéke gyanánt elfogadható.

Földes tanár tizenöt évvel ez előtt 5 milliárd forintra becsülte a magyar föld értékét; Wekerle volt miniszterelnök és pénzügyminiszter később csak 4 milliárd frtra.

II. A földbirtokhoz sorolandók a *bányák* is. A bányák tőkeértékének megállapítása helyesen csak is azok tiszta hozadékának tőkésítése alapján történhetik.

A bánya- és kohótermelés nyers hozadékának értéke volt:

Átlag 1891–1895-ig . . .	66,886.000 kor. kész áru	10,054.000 kor. nyers termék
1896-ban	83,360 000 »	10.216.000 » » »
1897-ben	85,350.000 »	12.002.000 » » »
1898-ban	93,405.000 »	13,713.000 » » »
1899-ben	97,305.000 »	15,049.000 » » »
Átlag 1891–1899-ig . . .	85,261.000 kor. kész áru	12,207.000 kor. nyers termék

Vagyis a bánya- és kohótermelés nyers hozadékainak átlagos évi összértéke 97.468.000 korona, Ennek — a mint Rümelin és Schall tették — 40%-át, 38,987.200 koronát tiszta hozadéknak véve, ha ezt 4%-os kamatlábbal tőkésítjük, úgy 974,680.000 korona v. i. 487,340.000 forint tőkeértéket kapunk. De ez az érték kevesebb, mint Magyarország bányáinak összes értéke, mert az itt feltüntetett értékek csakis a bányászat és kohászat termékeire vonatkoznak, a sóbányák kivételével, a melyeknek értéke az 1899. évi állami zárszámadás szerint 183,725.238 frt. Ezt az értéket alacsonynak kell tekintenünk. Mert a termelt só értéke volt:

Átlag 1891–1897-ig	29,134.000 korona	1,495.226 kor. termelési költséggel
1896-ban	30,562.000 »	1,546.590 » » »
1897-ben	26,534.900 »	1,532.982 » » »
1898-ban	27,978.000 »	1,561.410 » » »
1899-ben	26,994.000 »	1,572.555 » » »
Átlag 1891–1899-ig	28,234.000 korona	1,541.752 kor. termelési költséggel.

A sótermelésnek 28,234.000 korona nyers hozadékából az 1,541.752 korona termelési költséget levonva 26,692.248 korona tiszta hozadékot kapunk, a mi 4%-os tőkésítéssel 667,307.200 korona tőkeértéknek felel meg. A magyarországi összes bányák és kohók tőkeértéke 819.992.600 forintra rug (1.639,985.200 korona).

III. Az ingatlan nemzeti vagyon harmadik alkotó elemét az *épületek* képviselik. Ezeknek becslése már nagyobb nehézséggel jár. A magyar korona országainak épületekben fekvő vagyont a házadóstatistika felhasználásával állapíthatjuk meg. A házadó Magyarországon kétféle: házbéradó és házosztályadó. A tényleg bérbeadott házak illetve lakrészek mindenütt kivétel nélkül házbéradó alá esnek; de azon városokban és községekben, a hol a tényleg bérbe adott lakrészek száma a létező lakrészek összes számának legalább felét teszi, a ki nem bérelt épületek is házbéradó alá esnek, még pedig a tényleg kibéreltekkel eszközölt összehasonlítás útján megbecsült bérhozádek alapján. A hol a tényleg bérbe adott lakrészek száma a lakrészek összes számának felénél kevesebb, ott a ki nem bérelt lakrészek házosztályadó alá esnek. Magyarországon az épületeknek, az adózás szempontjából, két nagy csoportját különböztetjük meg: az adóköteles és adómentes házakat. Ezeknek bérjöveldmi és adózási viszonyait a

következő táblázat tünteti fel Budapestre vonatkozólag, mint a mely az ország épületei tőkeértékének nagy részét szolgáltatja.

Év	B é r j ö v e d e l e m			Állami házadó	
	adóköteles házak után	adómentes házak után	összesen	Budapesten	az egész országban
	f o r i n t				
1896	21,277.437	20,548.119	41,825.556	3,655.701	12,317.491
1897	21,220.804	23,544.799	41,765.603	3,623.214	12,489.829
1898	21,293.795	27,051.093	48,344.889	3,612.129	12,561.667
1899	22,137.487	28,840.084	50,977.576	3,997.669	13,458.972
Átlag 1896 – 99	21,482.333	24,996.023	45,728.406	3,722.178	12,706.989

Az adóköteles házak bérjövédelmé Budapesten évenként átlag 21,482,333 frt; az adómenteseké 24,996.023 frt. Vagyis Budapesten az évi házbérjövédalom összege 45,728.406 frt. Tőkeérték gyanánt e jövédalom tizenötszörösét véve (mintegy 6·5%-os tőkésítés) Budapest összes épületeinek tőkeértéke 685,926.090 frt. Kérdés már most, hogy mennyi a Magyarországon lévő összes épületek tőkeértéke? Ennek hozzávetőleges megoldása a főváros összes épületei tőkeértékének és adószolgáltatásának, az ország összes épületeinek adószolgáltatásához való viszonyából következőleg vihető keresztül. Miután az egész ország összes épületeinek házadó-szolgáltatása (12,706.989 frt) úgy aránylik a fővárosi házak házadószolgáltatásához (3,722.178 frt), valamint az országnak (általunk keresett) épülettőke-összege, aránylik a főváros épületértékeinek összegéhez (685,926.090 frt). — ebből következik, hogy az ország összes épületeinek tőkeértéke 2.338,968.306 frt volna. Hogy ez az eredmény — habár a becslés némileg ingatag alapon áll — a valóságtól messze nem lehet, azt megerősíti a főváros épületei tőkeértékének más módszer alapján való megállapítása is. Adataink szerint 1874. évtől, a főváros egyesülésétől 1899-ig az új építkezések (új lakóházak és új épületek) száma 10.984. Ezekre az új építkezésekre összesen 949,221.965 korona (474,610.982 frt) fordított. Egy épület tehát átlag 43.209 frtba került. Budapesten 1899. év végén volt 17.983 épület és lakóház. Egy épület értékének 43.209 forintot véve, a főváros összes épületeinek tőkeértéke 777,027.497 frt. Ez az eredmény a fent nyert 685·926 millió frt-hoz közel áll, és e két számarány indokolt is; mert Budapest az utolsó huszonöt év alatt jóformán újjá épült és míg az első módszer szerint nyert eredmény alacsonyabb számát igazolja az a körülmény, hogy abban a régi, kisebb házak értéke visszatükröződik, addig az építkezési költségek alapján eszközölt becslés magasabb eredménye az újabban épült házak átlagos értéktöbbletét fejezi ki.

¹⁾ Budapest főváros statisztikai havi füzetek. Szerk. dr. Körösy József. 1900. október. (487. lap.)

Magyarország összes épületeinek tőkeértékét még egy más módszer mellett is megállapíthatjuk. Az 1899—1901. évi cyclusra történt házadókiivetés adatai szerint¹⁾ a nyers házbérjövedelem évenként 107,194.645 forintban van felvéve, a melyben Budapest házbérjövedelem is benn foglaltatik. Ebből a 107 millióból épületfenntartási költségre 10⁰/o-ot levonva a tiszta házbérjövedelem 96,475.181 forint. Ennek tizenötöszöröse (mintegy 6·5⁰/o-os tőkésítés) 1,447,127.715 forint képviseli a házbéradó alá eső magyarországi épületek tőkeértékét. Hogy az ország összes épületeinek tőkeértékét megtudhassuk, ehhez az 1.447 millióhoz a házosztályadó alá eső épületek tőkeértéke hozzáadandó. A házosztályadó alá eső épületek tőkeértéke a következő módon állapítható meg. A házadó az utolsó adatok szerint a magyar korona országában 13,533.517 forint; ebből 4,175.025 forint házosztályadó, tehát 9,358.492 forint a házbéradó.²⁾ A házbéradó alá eső épületek tőkeértéke úgy aránylik az (általunk keresett) házosztályadó alá eső épületek tőkeértékéhez, mint a házbéradó a házosztályadóhoz. E szerint a házosztályadó alá eső épületek tőkeértéke 646,678.366 forint volna, a mit a házbéradó alá eső épületek fenn nyert 1·447 milliárd összegéhez adva nyerjük a magyar korona országainak épületekben fekvő értékét: 2 093,806.081 forintot. Ez az eredmény tényleg igen közel áll az első módszer szerint nyert eredményhez: 2,338,968.306 forinthoz. Az ország épületeinek tőkeértéke gyanánt e két eredmény átlagát 2.216,387.193 forintot (4,432,774.386 koronát) fogadjuk el.

A magyar nemzeti vagyon ingatlanai tehát a következő értéket képviselik:

Termőföld	7.687,366.214 forint
Épületek	2.216,387.193 »
Bányák és kohók	819.992.600 »
	<hr/>
	10.723,746.007 forint.

IV. A magyar nemzeti vagyon jelentékeny alkatelemét teszik a *közlekedési eszközök* a melyek részint a földterülethez, részint az épületekhez, részint az ingó vagyonhoz volnának számítandók. Ide tartoznak: a különböző kő-utak, a vasutak, a vízi utak, a posta, távirda és telefon.

A közlekedési eszközök első csoportját az utak képezik, a melyek nálunk három osztályba oszthatók. Megkülönböztetünk állami utakat, melyeknek hossza 8665 kilométer; törvényhatósági utakat, a melyeknek hossza 37.109 km.; és községi utakat 46.248 km. hosszban. A közuti hálózat 92.023 km. volt az 1899. év végén. Mennyi ezen utak értéke? A módszerek lényegének kifejtésénél említettük, hogy az utaknak, mint csereforgalmon kívüli tárgyakkal, eladási, forgalmi értékük nincs; hozadéki értékről sem lehet szó itt, mert nem adnak hozadékot. Az utak tőkeértéke gyanánt tehát csakis az előállítási költségek szerepelhetnek, mert el kell fogadni, hogy az utak építésénél megkövetelt áldozatok nem hoztak volna, ha az utak értékében nem volna meg a teljes kárpótlás az építési költségekért. Nem kell hangsúlyozni, hogy az ilyenféle értékkipuhatólások szükségképen oly megszire mennek vissza, hogy a tényleges állapotról nem is adhatnak hü

¹⁾ *Adatok az egyenes adók reformjához.* V. kötet. Kiadja a m. kir. pénzügy-ministerium. Budapest, 1901. (158. lap.)

²⁾ U. ott 156. lap.

képet, úgy hogy az úthálózat jelenlegi értékéről csak hozzávetőleges tájékozást nyerhetünk. Hieronymi Károly 1869-ben az állami közutak építését kilometerenként átlag 11.088 frtra, a megyeit 5.676 frtra becsülte. Hieronymi becslését alapul véve, a 8.665 kmnyi állami utak 96,077.520 frtot, a 37.109 kmnyi törvényhatósági utak pedig 210,630.684 forint értéket képviselnének. Az 1899. évre vonatkozó állami zárszámadásban az állami közutak értéke 86,893.069 frtban van felvéve. Az állam és törvényhatósági utak együttes értéke 306,708.204 frt. A községi utakról adatok hiányában nem szólhatunk.

Nem tekintve a Ferencz- és Béga-csatornákat, nem lévén mesterséges vízi utaink, a becslés következő tárgya az állami- és magánvasutak. A vasutak valódi tőkeértéke vagy a befektetett tőkék alapján vagy a tiszta hozadék szerint állapítható meg.

Az államvasutak tulajdonában levő vasúthálózat hossza 7.650 kilom.
 magánvasutak tulajdonában, de állami kezelésben van 5.988 »
 magánvasutak tulajdonában és magánkezelésben van . . . 3.312 »

Az 1899. év végén a vasúthálózat összes hossza . . . 16.926 kilométer.

Ennek a 16.926 km. hosszú vasutainknak értéke gyanánt a névleges beruházási tőkét véve, vasutaink értéke 3095.64 millió korona, vagyis 1547.82 millió frt volna. A 485.67 millió korona évfolyamveszteségek leszámításával a tényleges befektetés volna 2609.97 millió korona. Minthogy azonban ebben az 1.5 milliárd frt értékben az épületek értéke is bennfoglaltatik, a double emploi elkerülése végett a vasutak tőke-értékét czélszerűbb a tiszta hozadék alapján megállapítani. A magyar vasutak üzleti bevételei az 1899. évben 259.76 millió koronára rugtak, üzleti kiadásai 142.37 millió koronára mentek. A kiadások a bevételeknek 54.81%-át tették. A tiszta hozadék volt 117.39 millió korona, a minek huszonötszöröse (4%-os tőkésítés) 2,934.750.000 korona, 1,467.370.000 frt tőkeértéknek felel meg. A valódi hozadékérték kiszámítására egyetlen üzletév tiszta hozadéka nem elegendő alap; vasutainknál 10—15 évi átlagösszeg azonban még kevésbé felelne meg, mert az előbbi években a vonalak egész sora épülőfélben lévén, nem adott hozadékot; a hol a vasuti hálózat folyton épül, kiterjed, ott a több évi átlag alapján tett számítás a tényleges érték mögött maradna. A vasutak hozadéki értékének kiszámítása csak ott lehet sikeres, a hol a vasutépítés befejezése után az üzemi évek egész sorozata az összes vasuti hálózatra rendelkezésre áll.

A posta és távirda 45.51 millió korona bevételéből a 32.71 millió korona üzleti kiadást levonva, a tiszta jövedelem 12.80 millió korona, a mi 4%-os tőkésítés alapján 330 millió korona, 165 millió frt tőkeértéknek felel meg.

A közlekedési eszközök értéke :

Utak : állami utak	96,077.520 frt
törvényhatósági utak	210,630.684 »
összesen	306,708.204 frt
Vasutak	1467,370.000 »
Posta- és távirda	165,000.000 »
Összesen	1,939,078.204 frt.

Ez az 1.93 milliárd frt nem képviseli az összes közlekedési eszközök értékét, mert ebben az összegben nincsenek számba véve a községi utak, a hajózás.

V. Következik a nemzeti vagyon becslésének legnehezebb pontja, az *ingó vagyon* értékének megállapítása. Ide tartozik, — nem tekintve a forgalomnak szolgáló és a közlekedési eszközök becslésénél már figyelembe vett ingó javakat, — a dologi vagyonnak mindazon alkotó eleme, a mely az ingatlanal nincs válhatlan kapcsolatban. Tehát a termelésre és fogyasztásra szolgáló legkülönbözőbb gazdasági javak, a földművelés, ipar, kereskedelem készletei és üzemszeri, a készpénz, a házi eszközök, butorok mindenféle nemei, a gyűjteményi tárgyak becslése tartozik e csoportba. Utaltunk már az ingó vagyon becslésével járó tárgyi nehézségek okaira, a mely nehézségek feladatunkat megoldhatatlanokká tennék, ha a biztosítási statisztika nem nyújtana az értékkipuhatólathoz támpontokat.

A tűzkárstatisztika adatai szerint Magyarországon 1896-ban biztosítva voltak :

az épületek, ingóságok és szalmás gabonaneműek . . .	2.085,323.300	frt értékben ;
a gyárak felszerelésekkel és készletekkel	366,973.500	» »
a mezőgazdasági átalánybiztosítás értéke volt . . .	505,975.000	» »
Az összes biztosítás értéke . . .		2.958,271.000

Ott, a hol kötelező biztosítás van, ott sem képviseli az összes ingó biztosítás értéke az összes ingó vagyont, mennyivel kevésbbé nálunk Magyarországon, a hol nincs kötelező biztosítás. Tűzmentes, könnyen menthető, nehezen felbecsülhető tárgyak egyáltalán nem biztosíthatók, vagy nem biztosíthatók teljes értékük erejéig. Üzletemberek gyakran csak bizonyos határig biztosítják készleteiket, mert a kockázat egy részét magukra vállalják. A legtöbb biztosító társaságnál készpénz és ékszerek nem biztosíthatók, műrecek csak mérsékelt határok közt. A marhaállomány nagy része, a pinczékben és tűzmentes helyiségekben lévő készletek igen gyakran nincsenek biztosítva. Ez a 2·958 milliárd frt érték az épületek és az ingóságok tényleges értéket tehát nem képviseli, annál sokkal kevesebb. Hogy az ingó vagyon tényleges összértékét megállapíthassuk, mindenek előtt ki kell hasítanunk ebből a 2·958 milliárdból az épületekre és gyárakra eső értéket. A tűzkárstatisztika szerint a szenvedett kárösszegekből 1895—96-ban átlag 53·16⁰/₀ esett az ingatlanokra és 46·84⁰/₀ az ingóságokra. Ezt az arányt elfogadva a biztosított összes ingatlan és ingó értékekre a 2·958 milliárd frtból az ingóságokra 1·395,664·511 frt. érték esik.

Kérdés már most, hogyan aránylik az ingó javak biztosított tömege a nem biztosítottéhoz? Az 1882—96.-ig terjedő tizenöt évben előfordult 151·951 tüzesetben a szenvedett tűzkár összegéből 40·12⁰/₀ megtérítettett, 59·88⁰/₀ biztosítatlan volt. Elfogadva, hogy a biztosított javak értéke a nem biztosítottéhoz általában is így áll és figyelembe véve, hogy az ingóságokat a tűzkárosultak közül 1895—96-ban átlag 20·34⁰/₀ biztosította, míg 79·66⁰/₀ egyáltalán nem, kombinálva e két mozzanatot, a nem biztosított ingóságok értékét az ösmert adatok alapján a következő képletből állapíthatjuk meg:

$$1·395 \text{ milliárd} : x = \frac{40·12 + 20·34}{2} \cdot \frac{59·88 + 79·66}{2}$$

E szerint a nem biztosított ingó érték 3,214·539·038 frt, a mit a fent talált 1,395,664·511 frt biztosított ingó értékhez adva, nyerjük a 4,610,203·549 frtnyi ingó nemzeti vagyon biztosítási értékét, a mely összeg azonban a valódi értéknél alacsonyabb, ha tekintetbe vesszük, hogy a biztosítási érték az ingó tulajdon teljes értéke mögött marad,

az esetek tulnyomó részében. A valódi érték kipuhatólása czéljából a biztosítási értéket egy tizedrészszel mérsékelten felemelve, az ingó nemzeti vagyon valódi értéke gyanánt 5.071,223.903 frtot (10.142,447.807 kor.) nyerünk.

Hogy ez a 5.071 $\frac{1}{2}$ milliárd frt ingó összérték, a tényleges viszonyoktól nem eshetik messze, az kitűnik abból, ha az ingó vagyónoknak nagyobb tömegét tekintjük, a melyekről közvetlen és hivatalos értékadataink vannak.

Igy az új mezőgazdasági statisztikai felvétel szerint volt:¹⁾

a baromállomány	száma darab	értéke korona
szarvasmarha	6,738.257	907,810.489
ló	2,282,028	428,610.101
szamár	23.852	565.728
öszvér	1.911	241.712
kecske	303.810	2,677.678
sertés	7,330.091	234,830.914
juh	8,122.681	90,826.263
Baromállomány létszáma . . .	24,807.430	1.735,563.385

Vagyis a baromállomány (élő leltár) összes értéke 867,781.692 forint. Az egy évi mezőgazdasági termés összes értéke (1899. évi adat), a mely mint készlet jelentkezik, 2,494.212.000 korona, vagyis 1.247,106.000 frt.²⁾ A mezőgazdaságokban az összes gépek és eszközök száma 5,726.829 darab; ezeknek értéke (tehát a holt leltár) 170,281.114 frtra (340,562.228 korona) tehető.³⁾ A mezőgazdasági élő és holt leltár, valamint a terméskészlet értéke összesen 2.285,168.806 forintra (4.570,337.612 koronára) tehető.

A gyárakban és ipartelepeken felhalmozott gyártmányok és iparcikkek készlete 83,458.515 frt (1.366,917.031 korona) értéket képvisel.⁴⁾

Az állam ingó vagyona szerek, anyagok és eszközökben 182,455.912 frt értéket képvisel az 1899. évre vonatkozó állami zárszámadás szerint.

Nem akarjuk a positiv adatok alapján keresztül vitt becslési eredményeinket conjecturalis számításokkal zavarni. De azt hisszük, nem tévedünk, ha a szűkebb értelemben vett magánosok ingóságainak értékét kipuhatólandó, mindennemű házi készletre, butorokra, ruhákra, fehérneműekre, ékszerekre stb. családonként átlag 300 frtot

¹⁾ *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája.* A földmivelésügyi m. kir. minister rendeletéből szerkeszti és kiadja a magyar kir. központi statisztikai hivatal. IV. kötet. Budapest 1900. — (40* lap); éz V. kötet. Budapest 1900. — (73* lap).

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1899. Budapest 1900 — (85. lap.)

³⁾ A mezőgazdasági statisztikában (*A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája.* IV. köt. 57.* lap.) ki van mutatva az egyes mezőgazdasági gépek és eszközök száma, a melyekre átlagértéket véve állapítottuk meg azoknak értékét. 19,325 darab locomobil és cséplőszekrény (à 3.000 frt) 57,975.001 frt; 179 db gőzeke (à 25.000 frt) 3,475.000 frt; 1,188.830 faeke (a 10 frt) 11,888.300 frt; 177.479 db vaseke (à 20 frt) 3,549.580 frt; 1,353.937 db borona (à 15 frt) 20,309.055 frt; 45,934 db vetőgép (à 30 frt) 1,378,020 frt; 1,473 db kéveköti aratógép (à 300 frt) 441.900 frt; 5,761 db marokrakó aratógép (à 150 frt) 864.150 frt; 6,095 db kaszáló-gép (à 75 frt) 457,125 frt; 1,545.859 szekér (à 40 frt) 61,834.360 frt; e gépek és eszközök száma 4,344.872 darab, 162,172.490 frt értékben. Egyéb 1,381.957 darab kisebb gépek- és eszközökre a fenti érték öt százalékát számítva, 8,108.624 frtot vettünk.

⁴⁾ *A magyar korona országainak gyáripara az 1898. évben.* Hegedüs Sándor kereskedelemügyi m. kir. minister rendeletéből szerkesztette Sztéryni József. Budapest 1901. I. füzet. (246. lap). E nagyszabású iparstatisztikai munkálatban a gyáripari termelés értéke 1.366,917.031 koronában van felvéve.

számítva,¹⁾ 3,790.741 háztartásra e czimen 1.137,222.300 frtot veszünk, fel. Az 5·071 milliárd frtból, mint az ingók összértékéből ily módon még fennmaradó 783 millió forint, esnek a muzeumokban, képtárakban, egyházi kincsekben, gyári üzemszerekben, készpénzben stb. fekvő értékekre. Az értékpapírok, mint ingó vagyonelemek figyelembe nem jöhetnek; ezek csak képviselik, de nem testesítik meg az értékeket; nem javak önmagukban, csak igényt jelentenek javakra. Ha megsemmisül egy értékpapír, úgy az magángazdasági szempontból veszteség, de nem az közgazdasági szempontból, mert a nemzeti vagyon állagában változás nem áll be. Máskép a külföldi értékpapíroknál. Egy ilyen papirnak megsemmisülése nem csak a magánvagyonra, de nemzeti vagyonra nézve is veszteség, mert igényt képvisel, követelési jogot jelent külföldi javakra. A nemzeti vagyonnak tehát talkotó részei a külföld elleni követelések is.

VI. A *külföld elleni követeléseket* a nemzeti vagyonhoz kell adni, a külfölddel szemben fennálló tartozásokat pedig abból levonni, hogy a tiszta nemzeti vagyon értékösszegéhez jussunk. Természetes, hogy a belföldieknek követeléseivel illetve adósságai belföldiekkel szemben figyelmen kívül hagyandók, mert a belföldieknek egymás között fennálló követeléseivel és tartozásaival kölcsönösen fedezik egymást. Számításba a belföldieknek csak is a külföldiekkel szemben fennálló követeléseivel és tartozásaival jöhetnek.

Arra nézve, hogy Magyarországnak a külföld elleni követeléseivel mennyire rugnak, kimerítő és pontos adataink nincsenek. A hazai hitelintézeteknek s az azok által kezelt alapok és alaptványoknak az 1899. év végén birtokában volt külföldi (osztrák és idegen) értékpapírok (államadóssági és egyéb közkölcsönök kötvényei, záloglevelek részvények stb.) összege 14,398.000 korona volt.²⁾ A Magyarországon lévő biztosító társulatok birtokában ugyanekkor 165,900.000 korona értékű külföldi (osztrák és idegen) értékpapír volt.³⁾ A magyar hitelintézetek és itteni biztosító társulatok külföldi értékpapír-állománya tehát 180,298,000 korona (90,149.000 frt). Ez az összeg azonban a külföld elleni követeléseket nem meríti ki, mert magánosoknak kezében is vannak külföldi, főleg osztrák értékpapírok. A fenti 90·149 milliónak felét számítva e czimen, Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló követelése értékpapírokban 135,223.500 frtra tehető.

Magyarországnak *tartozása szemben a külfölddel* jelentékenyen meghaladja a külföld elleni követelését. A tartozások összegének pontos megállapítására hiányzanak ugyan a támaszpontok, de a tartozások többlete könnyen megállapítható abból, hogy a magyar államadósságnak nagy része van külföldön, továbbá, hogy a külföldi tőke elhelyezése a belföldi magánvállalatokba jelentékeny és hogy czimleteinknek, zálogleveleinknek, kötvényeinknek fő piacza a külföld. Kérdés, mennyi Magyarország tartozásának összege a külfölddel szemben?

A magyar államadósság mérvéről és czimleteinek területi megosztásáról a pénzügyministerium következő kimutatása ad számot:

¹⁾ Rümelin és Schall Württembergben e czimen 400 frtot vett fel családonként.

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1899. — Budapest, 1900. (276. és 277. lap).

³⁾ A biztosító társaságok évi zárszámadásaiból összeállítva a »Közgazdaság« cz. szaklap 1900. évi július 30. számában.

⁴⁾ *Magyar Statisztikai könyv.* 1899. — (268—269 lapokon.)

A magyar államadóssági címletek elhelyezése.

Év	Elhelyezett tőke										Hollandiában	Államadósság összege együtt	A névre szóló és kötnényezett kötvények álladéka
	Magyar- országban	Ausztriában	Francia- országban	Angliában	Német- birodalomban	névérték forintokban				%			
1892 . .	642,085.700	29.28	1.219,699.600	55.62	53,726.400	2.45	5,920.900	0.27	271,482.900	12.38	—	2.192,915.500	145.020,100
1893 . .	491,648.800	22.45	1.336,821.200	61.02	54,311.300	2.48	5,475.000	0.25	302,216.200	13.80	—	2.189,972.500	146,912.100
1894 . .	664,492.000	29.40	1.121,047.700	49.60	101,029.900	4.47	9,718.800	0.43	363,888.500	16.10	—	2.260,176.900	174,259.600
1895 . .	766 689.654	34.16	790,480.376	35.22	115,362.553	5.14	30,523.944	1.36	541,351.126	24.12	—	2.244,407.653	247,630.700
1896 . .	838,672.999	37.06	715,791.337	31.63	108,172.072	4.78	31,908.498	1.41	567,337.617	25.07	1,131.507	2.263,014.030	240,189.450
1897 . .	829,770.778	36.19	751,814.972	32.79	145,823.215	6.36	35,080.114	1.53	529,411.640	23.09	917.128	2,292,817.847	234,565.250
1898 . .	852,473.011	37.27	717,522.897	31.37	101,784.408	4.45	35,452.996	1.55	579,370.576	25.33	686.187	2,287,290.075	230,366.500
1899 . .	823,818.452	36.35	701,477.820	30.78	205,338.374	9.01	34,412.979	1.51	507,762.372	22.28	1,595.303	2,279,005.260	232,969.550

E táblázatból kitűnik, hogy Magyarország államadósságából, vagyis 2.279,005.260 frtból¹⁾ belföldön 36.35% van elhelyezve, míg 63.65% külföldön. Ez adatok az esedékes szelvények beváltási helye alapján készültek. Vagyis a külföldön elhelyezett államadósság összege 1.450,586,848 forint.

Jelentékeny a külföldi hitelezőknek tőkekövetelése záloglevelekben, kötvényekben és belföldi vállalatokba történt befektetések czimén. Ezekre nézve csak hozzávetőleg adhatunk számot. 1899. év végén a magyar korona országában lévő összes hitelintézetek által forgalomba hozott záloglevelek összege kitett 1.152,936,000 koronát; a községi kötvényeké 440,624.000 koronát; az összes hitelintézetek befizetett részvénytőke összege 595,514.000 koronát.²⁾ Vagyis e háromféle czimlet összértéke 2.189,074,000 korona. Arra nézve, hogy e czimletek közül mennyi van külföldön elhelyezve, csak hozzávetőleg becslés útján adhatunk felvilágosítást. A pénzügyministerium 1890. évre vonatkozólag kimutatást tett közzé³⁾, a mely szerint, míg az aranyforintra szóló államadóssági czimletekből csak 6.35% van Magyarországon forgalomban 93.15% pedig külföldön, addig a bankértékben kibocsátott czimletekből 34.70% van belföldön és 65.30% van külföldön elhelyezve.

Ezt az utóbbi arányt alkalmazva a fenti 2.189 milliárd koronára, a záloglevelekből, községi kötvényekből és hitelintézeti részvényekből csak 759,608.678 korona volna belföldön elhelyezve, míg a többi 1,429 455.332 korona külföldiek kezében. Hasonlóképen a budapesti iparvállalatok (334.263,090 korona), a budapesti közlekedési vállalatok (108,653 000 korona) és a budapesti biztosító intézetek (18,700.000 korona) részvénytőkéiből⁴⁾, 461,616.090 koronából 65.30%-ot külföldön elhelyezettnek számítva, 301,335.306 korona külföldi tőke volna a budapesti ipari, közlekedési vállalatok és biztosító társulatok részvénytőkéjében elhelyezve. A vidéki ipari és egyéb vállalatokba elhelyezett tőkéről adatok hiányában számot nem adhatunk; de az itt említett hatalmas tőke-tömegekkel jóformán számba is van véve a külfölddel szemben álló tartozások összege. E szerint a külfölddel szemben fennálló tartozások összege kitesz:

államadóssági czimletekben	1.450,586.848	frtot
záloglevelekben	376,428.604	»
községi kötvényekben	143,863.736	»
különféle részvényekben	345.102.974	»
Tartozások összege . .		2.315,983,162 frt

Magyarország tiszta nemzeti vagyona a következő elemekből áll:

	korona	%
I. Termőföld	15.374,732.428	43.02
II. Bányák és kohók	1.639,985.200	4.58
III. Épületek	4.432,774.386	12.40
Ingatlan vagyon	21.447,492.014	60.00

¹⁾ *A magyar korona országainak állami zárszámadása az 1899. évre.* Budapest 1900.— (206—209. lapokon).

²⁾ *Magyar Statisztikai Évkönyv.* 1899. (268—269. lap).

³⁾ *A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok.* Kiadja: a m. kir. pénzügyministerium. Budapest 1891.— (86—87 lap).

⁴⁾ *Budapest főváros Statisztikai Havi Füzetei.* Szerk. Dr. Körösy József. 1900. Deczember hó. (651. lapon)

IV. Közlekedési eszközök . . .	3.878,156.408	10·85
V. Ingó javak	10.142,447.806	28·38
VI. Külföld elleni követelések	270,447.000	0·77
Összes nemzeti vagyon . . .	35.738,543.228	100·00
Tatozások külfölddel szemben	4.631,966.324	
Magyarország tiszta nemzeti vagyon	31.106,576.904	korona.

Látható ez adatokból, hogy Magyarország nemzeti vagyonának legjelentékenyebb alkotó eleme a mezőgazdaságilag hasznosított földbirtok, a mely az egész népvagyon 43·02°/o-át teszi. Az összes ingatlan vagyon pedig a nemzeti vagyon három ötödrésze (60°/o).

A 31 milliárd koronára menő nemzeti vagyonból az államra esik 4.144,083 798 korona vagyon; még pedig 3.529,932.016 kor. ingatlan és 614,151.782 kor. ingó vagyon. A huszonhat szab. kir. és törvényhatósági joggal felruházott, tehát a nagyobb városok tiszta vagyon 429,010.920 kor.; a százhat rendezett tanácsú, tehát a kisebb városok tiszta vagyon 163,835.062 kor.¹⁾ Vagyis a városok tiszta vagyon összesen 592,845.982 korona. A községek összes törzsvagyon 268,702.163 korona.²⁾ Az állam, a városok és községek vagyon 5.005,631.943 korona, a mely a tiszta nemzeti vagyon 19·30°/o-a.

A 31·10 milliárd korona csak a tiszta nemzeti vagyon. A magyar nép összes activ vagyonának nagysága ebből nem látható meg, ép oly kevésbé passivájának állapota vagy eladósodottsága. Ha az összes activ tőkevagyon akarjuk kipuhatolni, úgy az ingatlan és ingó dologi javak értékéhez (I—V.), 35.468 millió koronához nem csak a külföld elleni követeléseket kell számitanunk, hanem az összes cselekvő tőkevagyon, (tehát a haszonhajtó jogokat, pénzköveteléseket stb.) is, a melyek magángazdasági szempontból értékesek, alkotó részei az egyesek vagyonának, de közgazdasági szempontból nem veendő számításba, tehát a nemzeti vagyonnak sem elemei, mert egyben tartozások gyanánt is jelentkeznek az adósnál, a melynek vagyonát ugyanannyival csökkentik).

A Magyarországon kamatozóan elhelyezett összes tőkevagyon elég pontosan állapitható meg a magyar egyenes-adó rendszer sajátossága mellett; mert a tőkekamat- és járadékadó-törvény rendelkezése szerint az adókötelesek tartoznak évenként bevallani a teljes kamat- és járadékjövendelmet, a netaláni adóssági kamatok vagy tartozások levonása nélkül, illetve a pénzügyintézetek kötelesek a náluk gyümölcsözés végett elhelyezett tőkéből folyó kamatjövedelem összegét kimutatni az adóhivatalnak és a kamatok után járó 10°/o-os adót egyidejűleg beszolgáltatni; hasonlóképen tartoznak a bíróságok a tőkék és kamatok zálogjogi bekebelezésére vonatkozó végzéseket beszolgáltatni. A kamatozóan elhelyezett összes tőkevagyon tehát úgy

¹⁾ Magyarország összes szabad királyi és törvényhatósági joggal felruházott városainak, valamint a rendezett tanácsú városoknak mint erkölcsi testületeknek vagyoni állapota a millenium évében. Hivatalos adatok alapján szerkesztette Paulovits M. Szeged, 1898. (19. és 421. lap)

²⁾ Az egyenes adóreformok tárgyában összehívandó szakbizottsághoz intézett emlékirata a pénzügyminiszterinnm vezetésével megbízott m. kir. miniszterelnöknek. Budapest, 1893. (Mellékletek 5. lap.) Az adatok 12.426 községre vonatkoznak.

állapítható meg, hogy a 10⁰/₀-os tőkekamatadónak megfelelő kamatjövedelem a szokásos kamatláb mellett tőkésítettik.

Az 1899. évre kivetett 10⁰/₀-os tőkekamat- és járadékadó 1,679.437 forint;¹⁾ a pénzügyintézeteknél elhelyezett tőkék után járó adó 4,423.348 forint.²⁾ Ez a 6,102.785 frt tőkekamat- és járadékadó, 61,027.850 frt kamat- és járadékjövedelem után fizettetik, ennek pedig (4⁰/₀-os tőkésítés mellett) 1.525,696.250 frt tőkevagyon felel meg. Ez az 1525 millió azonban a Magyarországon kamatozó tőkék összességét még nem képviseli. Mert a tőkék utáni kamatjövedelemek eltitkoltatnak az adóztatás elől és sok tőkejövedelem adómentes. Tehát az 1525 millióhoz legalább 25⁰/₀-ot kell, a nem teljes bevallások folytán a megadóztatás alól elvont tőkék fejében adnunk, s az így nyert 1906 millióhoz számítandók a tőkekamat- és járadékadó alól mentes belföldi tőkék. Adómentesek a záloglevelek, a községi kötvények, a postatakarékpénztárnál elhelyezett betétek kamatai, a részvények osztalékai és az államadóssági címletek legnagyobb része (1774 millió forint). Ezen értékekből annyit kell az 1906 millióhoz adni, a mennyi a belföldön van elhelyezve, vagyis — a fenti módszer alapján eszközölt számítás szerint³⁾ — 1039 millió forintot. Ez a tőkekamatadó alól mentes összeg az adó alá eső 1906 millióval együtt adja megközelítőleg az összes kamatozó tőkekövetelést: 2945 millió frtot.

A magánosok adósságainak becslésére teljesen hiányzanak az adatok. Pedig igen érdekes volna hozzávetőleges képet alkotni az eladósodottság jelen állásáról. A magánosok összes tartozásának összegére, tehát a Magyarországon levő összes adósságok nagyságára indirecte következtethetünk. Mert világos, hogy az országban levő összes követelések sommája (2945 millió frt), mely egyben az adó részéről tartozás gyanánt jelentkezik, az ebben benne foglalt külföldi adósok elleni követelések (135 millió frt) levonásával, ellenben a külfölddel szemben fennálló adósságok (2316 millió frt) hozzáadásával adja a belföldieknek belföldi és idegen hitelezők irányában fennálló összes adósságait, a mi 5126 millió frt (10.252 millió korona) passiva összességét eredményez. Ebben foglaltatik az államadósság 2279 millió frt (4558 millió korona) összeggel, a községek adóssága 220 millió frttal.

Ha 35.648 millió korona dologi vagyonhoz, a tőkéseknek 5890 millió korona tőkekövetelésből álló vagyonát számítjuk, úgy Magyarország összes cselekvő vagyona 41.358 millió korona, melylyel szembe állítandó 10.252 millió korona szenvedő vagyon. Vagyis a tiszta vagyon az országban 31.106 millió korona.

Magyarországban 3,790.741 háztartásból és 17,643.791 lélekből álló összlakosságra esik, az állam, városok és községek 5 milliárd koronára menő vagyonának levonásával:

	egy háztartásra korona	egy fejre korona
activ vagyon	9589·90	2081·60
adósság	2704·48	587·04
tiszta ²⁾ vagyon	6885·42	1494·56

¹⁾ *Egyenesadó-statisztika*. V. kötet. Budapest, 1901. 604 lap.)

²⁾ U. ott. (802 lap.)

³⁾ A záloglevelek, kötvények, részvényekből 34·70⁰/₀-ot, az államadóssági kötvényekből 36·35⁰/₀-ot véve. A postatakarékpénztár betétálladéka 14,738.000 frt teljes összegben veendő.

Az általános eladósodottság az összes cselekvővagyonnak 24·8⁰/₀-áig terjed; az összes dologi vagyon pénzértékének pedig 28·9⁰/₀-áig.

A vagyon-megoszlási viszonyokról, adatok hiányában, nem nyilatkozhatunk.

A nemzeti vagyon becslése — a mint már az eddigiekből is látható — a közgazdasági statisztika legnehezebb problémái közé tartozik és az ilyenmű vizsgálódásoknak kétségtelen tudományos és gyakorlati jelentősége igazolja csak azt, hogy az elégtelen statisztikai anyag ellenére a legjelentékenyebb statisztikusok ismételt törekvéseivel találkozunk problémánk megoldása körül.

Ha végig tekintünk a nemzeti vagyon becslésével foglalkozó munkálatokon, kezdve a legprimitívebb kísérletektől a legújabb dolgozatokig, azt fogjuk látni, hogy a nemzeti vagyon nagyságát számbelileg kifejezni célzó összes törekvések eredménytelenek.

Ennek két oka van. Az egyik, a rendelkezésre álló anyag elégtelensége, a mely azonban csak tudomány-technikai akadály s mint ilyen, idővel úgy mennyiségileg, mint minőségileg fokozatosan elhárítható; a másik ok inhaerens hibája a problémánk megoldására vonatkozó kísérleteknek, a mennyiben a nemzeti vagyonnak jelentékeny elemei pénzértékben meg nem állapíthatók. A becslés pénzben történik, a jószágok ára szerint, a mely nem egyéb, mint a jószágoknak pénzben kifejezett csereértéke. A pénznek értéke ugyan a legtöbb esetben, korlátolt időre és helyre nézve, a legjobb mérője az értékeknek; csak hogy ez az érték időközönként nagy változásoknak van alávetve, folytonos hullámvásznak kitéve, úgy, hogy a pénz értéke nem szolgálhat egyéb javak értékének abszolút, változatlan, matematikai mértéke gyanánt. Ezért lesz mindig problematikus egy nemzet vagyonának összehasonlítása egy másikéval, vagy egy előbbi időre vonatkozólag. Eltekintve azonban mind ettől és feltéve, hogy sikerül egyes physikai és jogi személyek rendelkezésére álló javaknak becslése pénzértékben, ott vannak a nyilván-javak (*res extra commercium*) becslésével kapcsolatos nehézségek, a melyek nem tekinthetők legyőzötteknek az által, hogy megállapítjuk hozadékértékeiket, vagy ha nem adnak hozadékot, előállítási költségeiket.

Gondoljunk folyókra, csatornákra, kikötőkre, utakra stb. Csereértékük meg nem állapítható, mert nem cserélhetők. Hozadékuk szerint szintén nem juthatunk eredményre, nemcsak azért, mert nagyrésztük nem ad hozadékot, de mert itt nemcsak a pénzügyi tekintetben elért eredmény, hanem az egész gazdasági érdek irányadó és veendő tekintetbe. Tehát a nemzeti vagyon nagyon jelentékeny része a becslésből elmarad, vagy nem teljes és valódi érték szerint jut kifejezésre.

A tudomány megjelöli annak határait, a mit problémánk terén nyújtani képes. Semmi ilyenmű becslési kísérletnél matematikai pontosságról szó sem lehet; ha az eredmény a tényleges állapotot megközelíti, úgy elértük azt, a mire a tudomány e kérdésnél törekszik. Nem szabad exact eredményt keresni a nemzeti vagyon értékét fel-tüntető számszerű végösszegekben, hanem csak tájékoztatót.

A nemzeti vagyon becslésével foglalkozó munkálatok idővel mindinkább értékesebbek, mert a statisztikai anyag tökéletesebb és

az előző munkálatokban elkövetett hibák, tapasztalt hiányok fokozatosan pótoltnak. Az egyes munkálatok értékének megítélésénél azzal kell tisztában lennünk, hogy az elérhetőnél többet nem szabad kívánunk e kísérletektől. Ha e tudományos vizsgálódások tárgya gyanánt a népesség jólléti viszonyait állítjuk oda, ha azt várjuk, hogy a vagyongoszlási viszonyokról nyerjünk megbízható képet, úgy olyan igényünk van, a melynek a statisztika nem fog megfelelni. De ha abból indulunk ki, hogy a nemzeti vagyon becslésének problémájára vonatkozó kísérletek végeredményeinek adatai nem absolut értékek és a megközelítő értékeket is el kell fogadnia a tudománynak; ha belátjuk, hogy az exact statisztikának folytonos fejlődése mellett a conjecturalis statisztikának is megvan a maga jelentősége: úgy a problémákra vonatkozó vizsgálódások tudományos és gyakorlati értékét nem fogjuk kétségbe vonni.

A nemzeti vagyon becslésére vonatkozó különböző módszereknek megvan absolut és relativ hiánya. A tárgyi módszerrel keresztül vitt becsléseknél a vagyontömeg approximative kifejezésre jut, de a nemzeti vagyon alanyi megoszlásának mozzanatát nélkülözzük.

Az arbitrarius becslések megbízhatósága szempontjából nagy szerepe van a kiváló helyismeretnek, az ország gazdasági és hitelviszonyaiban való alapos tájékozottságnak, a mit a terület kis terjedelme folytán a két württembergi munkálatnál észlelhetünk.

A tárgyi és alanyi módszer sajátos vegyülete gyanánt jelentkező Giffen-féle, kiváló gondossággal készült munkában követett módszernek, valamint Foville sok inventioval megteremtett módszerének értéke attól függ, mennyiben felelnek meg az ő módszereik alapjául szolgáló tényezők a tényleges viszonyoknak.

Az eredmény megbízhatósága függ e tényezők megbízhatóságától. Így Giffen az egyes jövedelmeket tőkésíti különböző kamatlábak mellett. Az eredmény csak akkor lesz a tényleges állapotnak megfelelő, ha az a jövedelem, a melyet tőkésít, a valódi és a kamatláb, a melylyel a tőkésítés történik, el van találva.

A Foville-féle módszer egyik tényezője, az évenként megadóztatott örökségek és ajándékozások összege, hivatalos adatokból van véve, tehát úgy, mint Giffennél a jövedelem; de a másik tényező, az átlagos túlélés (survie moyenne) inkább arbitrarius jellegű, ép úgy, mint ott a tőkésítési kamatláb.

A végeredmény helyessége tehát az azt létesítő tényezőktől függ. Ez már nem a módszernek, hanem az anyag használhatóságának kérdése. A hivatalos adatokról maga Foville mondja: »Seulement de la vérité officielle à la vérité vraie, il y a quelquefois loin«. Ez tény; mert az adóköteles tárgyakra vonatkozólag csalárd színlelések történnek, melyek a vagyónátruházások, a csereforgalmi ügyletek valódi számát kisebbitthetik; a törvény előírta becslésmód az ingatlanok valódi értékét esetenként túlbecsüli, majd csökkenti. Másfelől meg kell engedni — és ez biztosítja az említettek daczára e munkálatok értékét — hogy e hiányok jelentőségét túlbecsülni nem szabad, mert ezen csalárd színlelések és egyéb zavaró momentumok jóformán csak is az ingóságokra vonatkozhatnak és mert az összes értékek a fiscus szorgos kutatásai alá esnek. Foville módszerének hátránya, hogy az örökösödés tárgyát nem képező, illetve az örökösödési adó alá nem eső vagyonrészeket, mint az állami, egyházi, testületi vagyont, továbbá

a nyilvánjavakat, hová a közlekedési eszközök nagyrésze tartozik, számíton kívül hagyja és végeredményben csak a magánvagyonok összegét tünteti fel, a mi a nemzeti vagyonnál kisebb. További fogyatkozása, hogy nem közvetlen kipuhatólás alapján, hanem kiszámítás útján történik a népvagyon megállapítása. Talpraesetten mondja Földes tanár: »Az ilyen számítás úgy viszonylik a tényleges statisztikai felvételhez, mint a népességi számnak kiszámítása, egy tényleg végrehajtott népszámlálás eredményeihez.«¹⁾ Hogy nem nyerünk pillantást a nemzeti vagyon dologi tagozatába és így nem tudjuk, mennyi jut a productiv javakra a vagyonegészből, továbbá hogy e módszer a személyi megoszlás viszonyait nem tüntetheti fel, az nem specialis hiánya e módszernek, hanem sajátja a többinek is. Jelentékeny szerepe van a végeredmény szempontjából az átlagos túlélés számának, mint szorzási coefficiensnek; itt, sajnos, megint a conjecturalis statistika veszélyes talaján mozgunk és a statisztikusok között nézeteltérésekkel találkozunk.

Ott, azokban az államokban, a hol örökösödési adó van, a nemzeti vagyon megállapítására Foville módszere egyszerű eszközt nyújt; ép úgy megközelíti a tényleges értékeket, mint akármilyen más hozszadalmas módszer. Ezért van méltán annyi híve is.

A különböző becslési munkálatokból látható, hogy a nemzeti vagyon becslésének kérdése ma még sokkal kezdetlegesebb stadiumban van, semhogy annak nagyobb gyakorlati jelentőséget lehetne tulajdonítani. Magyarország és Ausztria közös ügyeinek költségeihez való hozzájárulás aránya, a quota megállapításának alapjául kívánták tekinteni a nemzeti vagyont, illetve a nemzeti jövedelmet. De Láng Lajos találóan mondta²⁾: »... senki sem fogja állítani, hogy a kutatás ezen a téren akár a legkiválóbb szaktudósok munkáiban is eljutott volna már arra a magaslatra, hogy az általuk nyert eredményeket oly életbevágó és fontos kérdésnél, minő a két állam quotájának kiszámítása, alapul elfogadni lehetséges volna.«³⁾ Az egyik nemzeti vagyonnak egy másikkal való összehasonlításától főleg azért kell óvakodni, mert az egyes becslések eltérő természetű adatok alapján történnek.

Az egyes statisztikusok által a különböző országokban eszközölt becslések módszerének megválasztását mindenkor az adott viszonyok, a rendelkezésre álló adatok minősége döntik el. Habár minden egyes országban olyan módszer alkalmazandó, a melyre az ottani adatok utalnak, és kell, hogy a statisztikus minden rendelkezésére álló adatot — mely a problema megoldásához közelebb viszi — felhasználjon, kívánatos volna mind a mellett, hogy a becslések — melyek különben is approximativ eredménynél többet nem mutatnak fel — azonos alapon történjenek, hogy így legalább a különböző államok vagyoni viszonyainak összehasonlítása megbízhatóbb alapon történjék.

Tekintettel arra, hogy a statisztikai congressusok egyik legfőbb hivatása a különböző országok összehasonlíthatatlan statisztikáját egy-

¹⁾ *Quota-tanulmányok.* (Budapesti Szemle 1899. 377. lap),

²⁾ *Javaslat a quota megállapítására.* Budapest 1897. (15 lap).

³⁾ Nem egészen érdektelen, hogy az Inama-Sternegg által megállapított osztrák nemzeti vagyon értéke 60 milliárd korona úgy aránylik a magyar nemzeti vagyon fenti 31·106 milliárd korona értékhez, mint 65·85 : 34·15. A quota-arány pedig 65·6 : 34·4.

formává tenni, a feltételek egységesítését biztosítani; tekintettel arra, hogy a statistika a nemzeti vagyon becslésénél a különböző országok idevágó viszonyainak összehasonlítását mellőzni kénytelen, mert az adatoknak tulnyomó nagy része annyira heterogen, hogy azokat összehasonlítani nem lehet; tekintettel végül arra, hogy örökösödési adó vagy illeték minden államban van és így a hagyatékok értékéről pontos és lehető részletes adatok közzététele — mint Franciaországban, Hollandiában és újabban Ausztriában történik²⁾ — minden nehézség nélkül keresztül vihető: óhajtandó volna, hogy minden országban, a nemzeti vagyonnak az ottani specialis módszer alapján eszközölt becslése mellett, a Foville féle módszer is alkalmaztassék. Annnyival is inkább kívánatos ez, mert így a különböző módszerek által elért eredmények egymás ellenőrzésére is alkalmasak. Nem kell hangsúlyozni, hogy nem azért jelöljük meg a Foville-féle módszert általánosan használandónak, mintha ennek inhaerens hibái nem volnának, de mert az ezen módszer alapját tevő adatok minden államban rendelkezésre állithatók. A szorzási coefficiens is egységes módon volna megállapítandó.

Az átlagos túlélés arányszámának pontos és közvetlen megállapítására a nemzeti vagyon becslésével foglalkozó magánstatisztikus nem vállalkozhatik; oly módszer alkalmazására van tehát szükségképpen utalva, a mely megközelítő eredményt biztosít. Az eredmények nemzetközi összehasonlítása céljából kell továbbá, hogy a módszer egyszerűsítése mellett minden államban alkalmazható legyen. Kiinduló pont gyanánt elfogadva e szempontokat, a következő módon lehetne minden államban megállapítani a szorzási coefficiens értékét problémánk megoldására.

A magánvagyonok bizonyos száma évenként örökösödés folytán gazdát cserél. Az összes magánvagyon tehát akkor jut más kézre örökösödés útján, ha mindazok, a kiknek vagyonuk van, meghalnak. Keresnünk kell tehát azt a számot, a mely mutatja, hogy mikor, mennyi év alatt lép a régi nemzedék helyébe az új, mennyi év alatt újul meg a népesség, vagyis mennyi év alatt megy a nép vagyona az egyik nemzedék kezéről a másikra. Az éveknek ezt a számát megkapjuk, ha a népszámlálás alkalmával talált népszámhoz adjuk a következő években történt születések és bevándorlások számát, levonva a halálozások és kivándorlások számát s az így nyert tényleges népesség számát osztjuk az ugyanezen évekre vonatkozó halálozások évi átlagával.¹⁾ Más szóval, ha a tényleges népesség számát osztjuk az évenkénti halálozások számával, úgy megtudjuk, hány esztendő alatt újul meg a népesség és megy az egyik nemzedék kezén levő vagyon halálozás folytán a másik generatio kezére. Így Magyarországon az utolsó népszámlálás alkalmával a népesség száma 19,207.103 volt,²⁾ az utolsó évek adatai szerint a halálozások száma évenként átlag 537,874; tehát a népesség 35 év alatt újul meg, vagyis évenként a magánvagyonok $\frac{1}{35}$ része cserél gazdát halálozás folytán. Ott, azok-

²⁾ A pénzügyminister 41,682/1888. decz. 21. és 22,414/1890. jun. 26. számú rendeletei folytán. Nagyon itt volna az ideje, hogy ily rendelet Magyarországon is kibocsáttassék.

¹⁾ Módszerünk pontosabb, mint a melyet des Essars rövid, de szellemes felszólalásában ajánlott. (Journal des Economistes 1901. — 203. lap.)

²⁾ Nem végleges eredmény.

ban az országokban, a hol a halandóság kicsiny, azon évek száma, a melyek alatt a népesség felujul, nagy lesz, tehát a szorzási coefficient is magasabb. Hol ellenben nagy a halandóság (és ez lesz az eset, a hol a születések száma és ennek következtében a gyermekek halandósága jelentékeny), ott a szorzási coefficient kisebb. Ez a körülmény azonban teljesen közömbös problémánk eredménye szempontjából. Képzeljünk például két nemzetet ugyan oly nagy nemzeti vagyonnal, tegyük fel, 100 milliárdal. Ha az egyikben a népesség pl. 30 év alatt ujul meg, a másikban ellenben 50 év alatt, úgy az örökösödési annuitás $\frac{1}{30}$ illetve $\frac{1}{50}$ lesz; vagyis ott, a hol a megújulás időtartama nagyobb, ott az örökösödési annuitás kisebb, mert ott kevesebb a haláleset, következésképen kevesebb az örökösödés. Így tehát száz milliárdnak $\frac{1}{30}$ része szorozva harmincczal, ép úgy 100 milliárd, mint százmilliárdnak $\frac{1}{50}$ része szorozva ötvennel.

Verrijn Stuart, Hollandia központi statisztikai hivatalának igazgatója¹⁾ a nemzeti vagyon kiszámításánál az átlagos életkornak a halandósági tábla szerint megfelelő valószínű élettartamot veszi szorzónak. Tekintettel arra, hogy nincs minden államra nézve halandósági tábla, e módszer általános alkalmazásra — legalább ez idő szerint és egyelőre — nem találhat.

Turquan szerint az átlagos túlélés arányszáma, a nemzedék átlagos élettartama, a demographusok tapasztalata alapján megfelelően a szülők átlagos életkorának valamelyik gyermekük születése pillanatában, néhány évi születések megfigyelése alapján, az apák és anyák koréveinek összességét osztja a születések számával s a szülők így nyert átlagos korát veszi szorzóul, mint a mely a nemzedék átlagos élettartama gyanánt jelentkezik.²⁾ E módszer általános alkalmazása ellen szól az, hogy nagy apparatust igényel és e mellett is csak megközelítő eredményre vezet.

Egyszerűségénél, általános alkalmazhatóságánál és megközelítő pontosságánál fogva tehát az általunk ajánlott fenti módszert véljük elfogadhatónak az átlagos túlélés értékszámának megállapítására,

¹⁾ Id. ért. (477 és 482. lap)

²⁾ V. Turquan id. ért. *Revue d'Economie Politique* 1900 (178. lap)

Közlemények és ismertetések.

Gazdaság és jog.

Dr. Gengler G. H.: *Ueber die deutschen Städteprivilegien des XVI., XVII. und XVIII. Jahrhunderts.* Erlangen és Lipcse, 1901.

Kampffmeyer P.: *Wohin steuert die ökonomische und staatliche Entwicklung.* Berlin, 1901.

Ennek a két füzetnek így egymás mellé állítása és együttes ismertetése az első pillanatra talán különösnek fog feltűnni. Egy legnagyobb részében jogtörténeti és egy tisztán gazdasági, socialisztikus tanulmány összefoglalását csak az teszi elfogadhatóvá, ha van oly közös szempont, a mely alá eshetik mind a kettő. Azt hisszük, hogy az a szempont, a mely itt legközelebbről érdekel, csak a közgazdasági lehet s így nem követünk el erőszakot, ha ilyen világitásban vizsgáljuk az egyik munkának látszólag teljesen jogi vonatkozású részét is.

Valóban a két füzetnek van egy fontos érintkező pontja, a mely hol egyenesen, világosan, hol elburkoltan, öntudatlanul elibénk tűnik: a gazdasági élet és a jog viszonya ez, az a szoros és néha végzetes kapcsolat, a mely a kettőt egymásba fűzi, elválaszthatatlanul összeköti.

A német újkori városi életnek fejlődését látszólag csak formalisztikus oldaláról nézve világítják meg Gengler kutatásai. Reámutat ő arra a tényre, hogy az újkori városi jogélet vizsgálata mennyire el van hanyagolva, pedig a középkori fejlődés folytonossága nem csak, hogy nem szakadt meg, de sőt megújult erővel folyt tovább. A városi jogélet vívői a privilegiumok, kiváltságlevelek, a melyeket a városnak urai (császár, tartományúr stb.) különös kegyképen adományoznak az uralmuk alatt levő községeknek.

Ezeknek a privilegiumoknak, a városi »Freyheit« okleveles adatainak vizsgálata hát a szerző célja. Látjuk előbb a privilegiumok különféle fajtáit: az alapító, várossá emelő, bevándorlást biztosító, visszaállító, megerősítő, kiegészítő, megújító leveleket, végül az egyik városi jogot egy másikra átültető kiváltságokat. Az adatok egész tömegével rajzolja meg a munka a levelek jogi részét. A második, kisebb rész a kiváltságok tartalmáról ad összefoglaló képet és pedig szintén főleg jogi szempontból, egyrészt leginkább a városi magistratus szervezését célzó collectiv levelek, másrészt a közjogi viszonyokról, majd a városi háztartásról, a magánjogról, a törvénykezésről, büntető szabályokról s végül a kereskedelemről és iparról intézkedő

specialis levelek bemutatásával. Kétségtelen, hogy Genglernek ez a munkálata, a mely igen röviden, inkább csak jelezve adatot adatra halmaz, lehetővé teszi, hogy most már némi áttekintést nyerjünk az újkori városi jogélet folyamáról. De kétségtelen az is, hogy a sok pontosan felsorolt adat közt csak itt-ott pihenhet meg szemünk egy általános jellegű tételen s elvétve csillan fel a formák szürke egyhangúságában az ott rejtőző élet elevensége. Mintegy aggódó gondossággal takargatja el a jogtörténész pecsétos leveleivel a jogi formába lekötött gazdasági élet erejét, mozgalmasságát. Mindamellett megtaláljuk azokat a jelenségeket, a melyek megmutatják a háttérben levő erők működését és rábukkanunk arra a pontra, a melyen a gazdaság és a jog viszonya a legtisztábban tűnik fel.

A modern gazdaságnak újkori hatalmas lendülete a városokban kifejlődő ipari és gyári étellel indul meg. Olvassuk, hogy a város alapítások legnagyobb része a XVI—XVIII. századokban is egyszermind letelepítés s ennek célját világosan bele is írják az alapító kiváltságba: »allerley Handwerke, Malzhäuser, Brauhäuser, Salzkammern« felállítására a cél. (Schmiedeberg sziléziai város részére 1513-ban.) A reformatio után, különösen a nantesi edictum következtében feltartóztathatlanul megindul a ki- és bevándorlás folyamata. Amerika, Anglia, a continensen pedig Németalföld, Svájc és Németország szívesen fogadják a jövevényeket, a kik mint »erfahrene und kunstreiche Leute« a bevándorlást biztosító levelek oltalma alatt városokat alapítanak s így ültetnek át nem egy nagy fontosságra jutott iparágat. A confessionális igények kielégítése, gazdasági kedvezmények, önkormányzat mind jogi formába öntve arra szolgálnak, hogy az idegeneket lekössék. De látjuk más oldalról azt is, hogy ugyancsak a vallási mozgalmak következtében nem egy eretnecségbe esett város veszt el városi kiváltságait s hogy ennek következtében a legérzékenyebb hátrányokat szenvedti »so dass hier und da eine so schwer betroffene Stadt sich kaum mehr über dem Niveau eines Dorfes zu erhalten vermochte«. S mindent elkövetnek, hogy a privilegiumot adományozó úr kegyeibe jutva, ismét elnyerhessék azokat a jogi biztosítókat, a melyek gazdasági fejlődésüknek elengedhetlen feltételei. A privilegiális levelek rendkívül nagy jelentőségét mutatják, hogy időről-időre, különösen a város urának változásával, újból kiadják, összefoglalják őket, hogy épségüket minél jobban óvják s ilyenkor nem egyszer a régi jogokhoz újakat csatolnak s a város ura ünnepélyesen tesz ígéretet mindezek megtartására: »sin Handt op dat heilig Evangelium leggende«. Már az itt röviden érintett jelenségekből is kitűnik hogy a városok gazdasági élete a legszorosabb kapcsolatban áll azzal a jogi formával, a melyet a privilegiális levél ad neki. Emelkedőben van, ha kiváltságait élvezi, hanyatlásnak indul, ha azokat elveszti. S itt értünk el — nézetünk szerint — Gengler egész munkálatainak legfontosabb tételéhez: »Aus vorstehenden Quellenzeugnissen erhellt nun unzweifelhaft, dass ein Ort nur dann als Stadt erachtet und bezeichnet werden konnte, wenn er speziell den Namen »Stadt« freibrieflich überkommen hatte«. És a mint tovább kifejti, a városközönségnek más megkülönböztető jelei (megerősítés, igazgatószolgáltatás, vásártartás, czimer-, pecsét viselés joga stb.) éppen nem pótolhatták a »város« név adományának hiányát. Más szavakkal kifejezve, ajognak arról a funkciójáról van szó, melylyel az utolsó formát

rászoritja a kész anyagra s ezt erejében meg- és összetartja. Ime a gazdaság és a jog viszonya: mindazt, a mit a gazdasági fejlődés, mint elért eredményt fel tud mutatni, megőrzi a jog. S ez a conserválás az erőgyűjtés, az erőbiztosítás főkelléke. Minden talpalatnyi földet, a melyet a gazdasági erők megtudtak hódítani, a jogszabályok szilárd hálózata von be. Gengler munkájának vége felé, akkor a midőn a privilegiumok tartalmát egyedül a jog felé fordított tekintettel taglalja, világosan megjelenik ez a viszony, a melyet ő nem lát és nem is akar észrevenni. Elmondja, hogy a XVII. század második felében új szellem hatja át a privilegiumokat s ezeknek jellege is megváltozik. Ezután megállapítja, hogy ezt az egész változást az ipari fejlődés okozza: »Die Tendenz dieser Stadtbrieft ist weniger der Regelung des bürgerlichen Gemeinwesens als vielmehr einer gedeihlichen Förderung des Wohlstandes der Bewohnerschaft zugewendet, wie sie ein blühender Handels- und Gewerbebetrieb zu schaffen pflegt«. Bármily egyoldalú legyen is tehát a kutatás, a viszonyok összefüggése nem egyszer akarata ellenére is kényszeríti a kutatót, hogy tovább is lásson, mint a meddig akar.

A szempont egyoldalúsága uralkodik abban a másik tanulmányban is, a melynek Kampffmeyer a szerzője. A különbség csak az, hogy míg amott a jogi, itt a gazdasági téren vagyunk. A munkát socialista író írta s ezzel — úgy látszik — jeleztük volna annak jellegét és egész irányát is. A sok erővel és színesen, nem a szokott phrasisokkal megírt munka azonban több oly jelenség kifejezője, melyet megfigyelni érdekes sőt tanulságos. Már az előszó jelzi, hogy a szerzőt nem vezeti »felsenfeste Gewissheit und Bestimmtheit« s ez a hang kellemesen lep meg, mert elűt a doctrinair socialisták mindentudó s megingathatlan bizonyosságától, melylyel az eljövendőket lerajzolják. De ha tovább lapozunk, csakhamar meg is győződhetünk, hogy szerzőnk új szempontokat kíván érvényesíteni a régiekkel szemben. Halljuk az erfurti programot, mely a termelő erők óriási fejlődését s ezzel együtt a munkások helyzetének folytonos sülyedését jövendőli meg, megszólal a nagy elméleti törvényhozó, Marx s hirdeti, hogy a capitalismus és a gépek mind jobban megtörik az egész munkásosztályt. A termelő erők és a termelési viszonyok közt, a mely utóbbiak alatt a jogiakat (tulajdoni viszonyok) kell érteni, mind nagyobb aránytalanság áll elő. A gigászi módon megnőtt termelési erők nem férnek el az őket lenyűgöző jogi keretekben. Szinte halljuk, mint feszülnek meg a végsőig a kötelek s közel van a nagy pillanat, midőn a lekötött erők felszabadulnak s egyszerre összetörik bilincseiket; kitör a nagy socialis forradalom s elsöpör mindent, a legrettentőbb anarchiát idézve fel. De vajon így lesz-e? Igaza van-e a »Zusammenbruchstheoretiker«-eknek? S ezt már nemcsak mi kérdezzük, hanem írónk is. Hogy a felvetett kérdésre megfelelhessen, csodálatos módon a socialistáknak látszólag mit sem nyújtó multhoz fordul s egy pillantásra a történelem tanulságait idézi fel. Persze mindaz, a mi 1789-ig történt, alig mondhat valami érdekeset: hiszen a legnagyobb részt földmivelő népek életében a termelési erők gyermekkorukat élik s szépen elférnek a jogi schémákban. A középkori városok műhelyeiben kezdődik el a termelési eszközök gyökeres átalakítása, de még igen lassan és nagyon szerény keret között mozog az egész gazdasági élet. Nagy tanulsággal szolgál azonban a hűbériség

megszünése és átalakulása az ujkorban. S erre a tanulságra volt szüksége szerzőnknek. A hűbéri termelési rend lényegileg másként szűnik meg Németországban mint Franciaországban. Itt a nemességet, mint az egész rendszer képviselőjét, erőszakkal taszítják le, ott a nemesség maga vezeti be a saját érdekében az új rendet. Ime tehát nem szükséges, hogy egy új gazdasági rend megteremtése forradalom útján menjen végbe: lehetséges, hogy a termelési viszonyok a törvényhozás segítségével lassan alkalmazkodjanak a megnövekedett termelési erőkhöz. Sőt a jelenkori Anglia példája is azt mutatja, hogy a productiv erők minden jövedőlgetések mellett sem érték el még növekvésük véghatárát, sőt folyton újabb és újabb nem remélt lendületnek indulnak, s lám, a termelési viszonyokat még sem robbantották szét. »Es ist kein ehernes Gesetz der Geschichte, dass die Produktivkräfte jeweilig die Productionsverhältnisse gewaltsam sprengen müssen«. Ez az a tétel, a mire szerzőnknek a jövő megítélése szempontjából szüksége van. Mert Kampffmeyer már nem tartozik azokhoz a socialista írókhoz, a kik a jövőt apokalyptikus szörnylátományokkal rajzolják meg. Ő fejlődést lát, mely bizalommal tölti el a jövő iránt. Látja a községi (communalis), állami és szövetségi élet fejlődését, mely a termelési erőket új irányokba vezeti és a termelési viszonyokat lépésről-lépésre befolyásolja, átváltoztatja. A termelési erők részleges államosítása (vasút, posta stb.) a capitalismus legujabb termékeivel szemben, így különösen a trust-ok felett, ellenőrzés, felügyelet gyakorlása s a capitalistikus állam kényszerűsége a törvényhozási intézkedések egész sorával beavatkozni a termelési erők szertelen játékába, mindez azt bizonyítja, hogy a termelési viszonyok sokkal rugalmasabbak, semmint hittük s lehetséges őket lassan és békésen úgy átformálni, a mint azt a gazdasági szükség megkívánja.

És itt egy nagyon érdekes fejezet következik, a mely a statisztikai adatok egész tömegével s különösen az angol viszonyok ismeretével törekszik bizonyítani, hogy 1848 óta lassan bár, de kétségbevonhatatlanul és folytonosan javult a munkások helyzete. Különösen hangzik ez egy socialista író szájából, de jóval inkább meggyőzőleg, mintha az ellentáborból hallanánk. Minél jobban tudja érvényesíteni a munkásosztály befolyását a társadalmi, a politikai életbe, annál inkább fogja áthatni az egész szervezetet; a proletár elem a polgári társadalomba ennek összes porusain áthatolva, lassankint telíti azt az új socialis szellemmel. Ime a bourgeois és capitalistikus állam átfejlődése socialista állammá. Ezt az egész nagy átalakulást vezetni, biztosítani fogja a törvényhozás. Nincs igazuk szerzőnk szerint azoknak a socialista íróknak, a kik azt állítják, hogy a mit nem a törvényhozás hozott létre, hanem a gazdasági élet, azt nem is változtathatja meg a törvényhozás. Kampffmeyer reájok olvassa ismét a történelemből, hogy igenis a capitalistikus törvényhozás hozta létre a munkás bérszolgásgát s ime a munkástörvényhozás fogja azt megszüntetni. Tehát a munkásosztály ne várja ölbe tett kézzel s telve keserűséggel a nagy földindulást, hanem teljes erejével, a szervezettség hatalmával és nyugodt bizalommal vesse magát — a jogra s új viszonyok (termelési viszonyok) megteremtésével kovácsolja meg a mindent agyontipró termelési erők bilincseit.

Tehát ott vagyunk, a honnét kiindultunk: a gazdaság és jog

viszonyánál. A socialista író felismerte azt a nagyjelentőségű kapcsolatot, a melyet a jogász schémái közt mozogva, öntudatlanul is megállapított. Az a jog, a mely a város gazdasági életének szervezésével lehetővé tette a modern ipar és kereskedelem kifejlődését, ma újjáalakításnak néz elébe. A régi kiváltságlevelek pergamentje elsárgult, a függő pecsétek elkorhadtak s a nagy gyárvárosok füstjében és izzó kohói körül dolgozók tömege új privilegiumok megszerzésén munkálkodik.

Illés József.

Észak-Amerika kereskedelme.

Viktor Leo: *Entwicklungstendenzen im Welthandel*. Eine handelspolitische Skizze. Berlin, 1901. 38 l.

A. Sartorius Freiherr von Waltershausen: *Die Handelsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika*. Berlin, 1901. 71 l.

Mindkét munka az északamerikai Egyesült Államok óriási fejlődésével és a világpiacokon az utolsó időben elfoglalt állásával foglalkozik.

Leo — a német birodalmi biztosságnak tagja a párisi világkiállításon — mindenekelőtt utal arra a hatalmas lendületre, melyet az északamerikai államok külkereskedésükben 1894. óta felmutatnak; kivitelük 1894. évben 3.693 millió márk értékről, 1899. évben 5.263 millió márkra emelkedett; bevitelük ugyanabban az időben 2.784 millió márkra 3.356 millió márkra, úgy hogy kereskedelmi mérlegük két milliárd márkkal *activ*. Ezen forgalomban mindig nagyobb és nagyobb hányaddal szerepel a behozatalban a nyersanyag és a kivitelben az iparcikk; így 1900. évben a 829 millió dollár behozatalból már 280 millió dollár, azaz 33·81% nyersanyagra, az 145·3 millió dollár kivitelből már 44·1 millió dollár, azaz 30·38% iparcikkre esett. Északamerika egyesült államai Nagybritanniát forgalmában nemsokára utoléri, Németországot már is túlszárnyalta.

Az amerikai államok köszén, nyersvas és aczéltermelésben az első állam; ugyanis termelt

	kőszenet 1893 évben	aczélt 1899 évben	nyers vasat 1900 évben
	m i l l i ó t o n n á t		
Amerika egyesült államai	220	10·7	14·0
Nagybritánia	226	4·9	8·9
Németország	144	6·2	8·3

aranyat 71 millió dollárt termel, s így közvetlenül Afrika és Ausztrália után sorakozik; a pamutiparának fejlődése kitűnik abból, hogy orsóinak száma 1888/9 évben 14 millióról 1899—1900 évben 19 millióra emelkedett. Amerika ezen rendkívüli gazdasági haladását különösen következő hat körülménynek köszöni: népjellemének és égaljának, az ország természetbeli gazdagságának, kereskedelmi szervezetének, vám- és kereskedelmi politikájának, forgalmi politikájának, míveltségi fejlődésének és a tőke koncentrációjának. Mily nagy szerepet játszik a tőke hatalma, kitűnik abból, hogy 1899. évben 81 ipari vállalat consolidációjára 1838·5 millió dollár részvénytőke fordított. Amerika külkereskedése nem áll csak nyers terményekben, ellenkezőleg újabb időben iparcikkeket szállít nagy mennyiségben és Európának arra kell számítani, hogy mindig több műiparcikk, luxustárgyak, borok

és más finomabb élvezeti cikkek fogják szolgáltatni az amerikai kivitel tárgyait.

Nagybritánia még mindig a leghatalmasabb kereskedő állam. Nála még csak megállapodásról sincsen szó. Kivitele 1899. évben 5.293 millió márkára emelkedett; ipara minden tekintetben nagyszerű. A mi Nagybritániánál hiányzik, az az egységes közgazdasági terület a mi Amerikát oly hatalmassá teszi. Nevezetes fordulat Nagybritánia kereskedelmi politikájában az, hogy a 27 év óta megszüntetett cukorvámokat 1901. április 18-án ismét meghonosította és a kőszénkivitelre vámot vetett. Szerzőnk ezen intézkedésre azt mondja, »hogy ez az angol szabad kereskedés nagy korszakában a végnek kezdetét« jelenti.

Németország helyzete a világforgalomban részben nem egészen kedvező. Igaz, a német kivitel 1894-ről 1899-ra 2.962 millió márkáról 4.207 millió márkára emelkedett. De a német külkereskedés 1¼ milliárd márkával passiv és ez a passivitás a külföldön elhelyezett német tőke összes kamatjövedelmeit veszi igénybe. A nyerstermények és élelmi szereknek emelkedése 1894-ről 1899-re 661 millió márka volt, holott az iparcikkek kivitele csak 19 millió márkával emelkedett. Németország mezőgazdasága 2.280 millió hiányt mutat, azaz ennyivel kevesebbet termel, mint a mennyire az ország fogyasztása igényt tart s a mit ennél fogva külföldről kell fedezni. Mindezek a tények — a szerző nézete szerint — felette komoly aggodalomra adnak okot. A mitől Németországnak tartani kell, az nem az, hogy ipara nem tud lépést tartani a fejlődésben, hanem az, hogy a reá nézve fontos fogyasztási területek: Oroszország, Amerika és Nagybritánia iparcikkei elől elzárkoznak, »szabadság a kereskedés számára, a kelendőség előmozdítása, új piacoknak megszerzése és a régieknek tágitása, a külföld vámjainak alacsony fokon tartása: ez az, a mi a német iparnak kell, szabad kereskedés, de nem egyoldalúan német!« A panslavismus, a panamerikanismus és Greater Britain ha megvalósulnának, lehetnének Németországra nézve veszélyesek.

Oroszország lényegében agrár állam; ahhoz, hogy egyhamar iparos állam legyen, bármennyit igyekszik is az orosz kormány az ipar előmozdításán, két dolog hiányzik: egy nagy forgalmi hálózat, tehát vasutak és viziutak, és a szükséges tőkeconcentratio. Ez utóbira nézve elég utalni arra, hogy 1900. évben Oroszországban 1700 részvénytársaság 2.100 millió rubel alaptőkével működött, holott például csak a berlini bankok alaptőkéi 2 milliárd márkára rugnak és Németországban az utolsó öt évben 1.390 részvénytársaság 1.997 millió márka alaptőkével alakult. Oroszország a legközelebbi jövőben fogja ugyan iparát fejleszteni s talán a saját szükségletét iparcikkekben maga elégítheti ki, de versenyzőül — kivéve talán a fa- és naftaipart — a világpiaczon nem fog szerepelni.

Indiától is tartottak s abban a véleményben voltak, hogy a pamutipar ott annyira fejleszthető, hogy a világpiaczon számbaveendő tényező leend. Újabb adatok és tapasztalatok e részben megnyugtatóan szolgálnak. Japánról az a nézet volt elterjedve, hogy gyors fejlődésében számbaveendő versenyre fog alkalmul szolgálni; de itt is a viszonyok másképp alakultak; Japánban a tőke nem áll oly mértékben rendelkezésre, a mint ez a nagy ipar fejlesztésére szükséges; a munkabérek is annyira emelkednek, hogy ez okból sem valószínű a japáni iparnak versenyképessége. China elzárkózási politikája

mellett egyelőre még lassan fejlődik a kereskedelmi összeköttetés. China közgazdasági felvirulása leginkább a külföldi tőkétől függ. Egyelőre Németország az első állam, a mely Angolország után China bevitelében szerepel. Ausztrália az újabb politikai egyesülés következtében valószínűleg védvamos tarifájával elzárkózasi politikát fog követni, de még sokáig lesz az, hogy a világversenyben mint iparállam szerepelhessen. A délamerikai államokat Északamerika a panamerikai mozgalomba kívánta belefogni, mi által természetesen Európa és Németország kereskedésére nézve elvesztek volna; a délamerikai államok mindazonáltal észrevették azt, hogy az északamerikai államok a panamerikai szövetséggel első sorban önös érdekeket akarnak érvényre juttatni és így tartózkodtak az eszme megvalósításától; Németország kivitele a déli államokba elég jelentős ugyan, de semmi esetre nem fejlődött annyira, a miként azt kívánták. Déli Afrika a mostani háború következtében kereskedelmi viszonyaira nézve egyelőre egészen bizonytalan.

Összegezve az így felsoroltakat, szerzőnk szerint az által, hogy a nyersanyagtermelő országok lassan-lassan az iparos államok sorába lépnek, a régibb iparos országokra nézve módosulások állanak be, ez utóbbiak elvesztik tömegarú szállitmányaikat és kénytelenek a finomabb élvezet tárgyainak készítésére és szállítására. Ezek az átalakulások a mennyiben a nyersanyagtermelő országok természetes fejlődésén nyugszanak, nem veszélyesek, mivel ugyanezen országok szükségleteinek szaporodásával s így nagyobb behozattal kapcsolatosak. Aggasztó Európára s főképp Németországra az a gazdasági elzárkózási politika, melynek csirái Oroszországban, Nagy-Britanniában, Amerikában és Ausztráliában megvannak.

Waltershausen, a strassburgi egyetemen a közgazdaságtan tanára, tüzetesen foglalkozik mindenekelőtt az északamerikai államok kereskedelmi mérlegével. Volt ugyanis a június hó 30-ával végződő években:

évben	behozatal millió dollár	kivitel
1840.	98·2	123·6
1850.	173·5	144·3
1860.	353·6	333·5
1870.	435·9	392·7
1880.	667·9	835·6
1890.	789·3	857·8
1900.	849·9	1394·4

Az óriási kivitel természetét a következő százalék részeltetésből lehet kivenni. Az összes kivitelből esett százalék:

évben	mező- gazdasági	n e m bányá- szati	i p a r i erdészeti	c z i k k e k r e halá- szati	egyéb	összesen	gyári cikkekre
1860	81·13	0·31	3·26	1·31	1·23	87·24	12·76
1870	79·35	1·10	3·27	0·62	0·66	85·00	15·00
1880	83·25	0·71	2·11	0·64	0·81	87·52	12·48
1890	74·51	2·64	3·49	0·88	0·61	82·13	17·87
1895	69·73	2·33	3·61	0·67	0·52	76·86	23·14
1900	60·98	2·76	3·81	0·46	0·34	68·35	31·65

Ebből kitűnik, hogy a gyári cikkek kivitele mindinkább emelkedik, még pedig a mezőgazdasági cikkek rovására.

Amerika behozatalában az iparczikkék behozatala mindinkább aránylag csökken. Így ha a behozatali árúkat a következő öt csoport szerint vesszük: 1. élelmi szerek és állatok, 2. nyersanyagok a bel-földi ipar számára; 3. feldolgozott anyagok, az ipar számára további feldolgozásra, 4. rendes fogyasztási iparczikkék, 5. fényüzési czikkék, akkor Amerika összes behozatalában az arány (százalékban) a következő fejlődést mutatja:

évben	1.	2.	3.	4.	5.
1882	32·13	22·91	11·06	22·08	11·82
1887	30·94	24·28	11·66	19·90	13·22
1892	36·83	24·32	9·89	17·46	11·50
1897	32·27	26·26	8·85	20·91	11·72
1898	29·08	32·16	9·91	16·15	12·70
1899	30·27	31·82	8·76	16·15	13·00
1900	26·02	36·04	9·70	15·72	12·51

A behozatal a tömeg-szükséglet czikkeiben csökkent; luxustárgyakban meglehetősen egyenlő maradt.

Amerika újabb időben hitel viszonyai tekintetben is teljesen átalakul. Míg előbb Amerika hiteligenyeit Európában elégítette ki, újabban Amerika nyújt az európai államoknak kölcsönöket.

Amerika gazdasági viszonyaiban ériásilag fejlődik: tíz év lefolyása alatt Amerika talán fémárúk, gépek és textilárúkra nézve a legelső iparállam lesz és Európának gondja lesz az ifjú óriással szemben védekezni. Európa államaiban a védekezésnek az a neme, hogy egy vámegyesülést alkotva egységesen álljanak ellen Amerika versenyének, nem akar testet ölteni. Lényegesen más eljárás alá tartoznék az, ha az egyes államok vámtarifáik egységes átalakítása útján keresnének védelmet a hatalmas verseny ellen. —*vits.*

Munkáshivatali kiadványok.

1. Office du Travail: *Législation ouvrière et sociale en Australie et Nouvelle-Zélande.* Mission de M. Albert Métin. Paris, 1901.
2. Direction du Travail: *Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage survenus pendant l'année 1900.* Paris, 1901.
3. Office du Travail: *Répartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1899.* Tome I: *Moteurs à vapeur.* II. *Moteurs hydrauliques.* Paris, 1900—1901.
4. Board of Trade (Labour Department): *Report on changes in rates of wages and hours of labour in the United Kingdom in 1900.* London 1901.
5. Board of Trade (Labour Department): *Report by the chief labour correspondent on the Strikes and lockouts of 1900.* London, 1901.

1. A francia kormány kiküldte Métin Albert párisi egyetemi magántanárt Ausztráliába az ottani munkásvédelmi törvényeknek, valamint az államnak és a községeknek a munkástörvényhozásban való szerepének tanulmányozására. E tanulmányút eredményeit a párisi munkahivatal külön kiadványban teszi közzé. A könyv többet tartalmaz, mint czíme sejteti, a mennyiben nem csupán a munkásvédelmi törvények keletkezése módját és tartalmát ismerteti, hanem szól azonkívül az ausztráliai földbirtokviszonyokról, a munkáspártokról és mozgalmakról, az aggkor elleni biztosításról és végül az ausztráliai munkások anyagi és erkölcsi helyzetéről. Sok újat nem mond ugyan a szerző, mennyiben a tárgyalt anyag meglehetősen ismert már loghlan évkönyve, a Schwiedland, Pierre Leroy-Beaulieu és más írók művei

révén azok előtt, kik e világrész közgazdasági és socialpolitikai viszonyai iránt eddig is érdeklődtek. Mindazonáltal ügyesen használja fel forrásait és olvasztja egybe saját helyszini tapasztalataival s élvezetes tárgyalás módja kellemes és érdekes olvasmánnyá teszi könyvét.

2. A francia strikestatistikának legújabb 10-ik kötete teljesen az előzőkkel megegyező módon tárgyalja az 1900. évi strikeokat. Ezek száma 902 volt, melyekben 222.714 munkás vett részt 10.253 telep alkalmazottjai; az elvesztett munkanapok száma 3.760,577 volt. Eredményt tekintve 205 (22.72^o/o) sikerrel járt, 337 (37.36^o/o) kudarczczal, 360 (39.91^o/o) pedig kölcsönös engedményekkel végződött; ez utóbbiak arányszáma évről-évre örvendetesen emelkedik. A strikek több mint kétharmadánál (69°/o) a béremelés szolgált indító okul. A békéltetési eljáráshoz 234 esetben folyamodtak, ennek arányszáma is növekvést mutat; a békéltetésről szóló törvény alkalmazása folytán azonban csak 106 strike ért véget.

3. A párisi Office du Travail külön adatgyűjtés tárgyává tette Franciaország összes ipari vállalataiban alkalmazott gőz- és vízi motorainak összeírását azon czélból, hogy így kiegészítvén az 1896. évi népszámlálásnak az ipari népességre vonatkozó adatait, a francia ipar viszonyairól teljes kép legyen adható. Ez adatgyűjtés főeredményei a következők: a gőzmotorok löereje 47.680 vállalatban összesen 1,435,982 volt; a vizesések száma 48.860, melyek egyrésze azonban kihasználatlan; a vizimotorok löereje 47.892 vállalatban pedig 574.972 volt.

4. Az angol munkahivatal közlése a munkabérekben és a munkaórákban beállott változásokról szóló 1900. évi közleményét. Felemlitjük az ebben közölt adatok közül, hogy az elmúlt évben 1,136.000 munkásnak bérénel állott be emelkedés, mely hetenkint összesen 209,373 £-et tett ki. Legkedvezőbb ez év a szénbányászokra volt, kiket e sorrendben a textilmunkások követtek. Az előző évhez képest a béremelésben részesült munkások száma csökkent ugyan, de a bérnövekvés értéke jelentékenyen nagyobb. A munkaórákban 57.726 munkásnál állott be változás; ezek összes munkaóráinak száma hetenkint átlag 208.043 órávul csökkent. A 8 órás munkanap az elmúlt évben szintán figyelemreméltó térfoglalást mutat föl, a mennyiben újabb 27.708 munkás részesült ennek áldásában, vagyis jóval több, mint az előző években, 1894-et kivéve, midőn a tengerészeti és hadügyi ministerium alkalmazottjainak nagy része számára életbe léptette a nyolczórás munkát.

5. Az angol munkahivatal másik rendes évi kiadványa, a strikeokról és a lockoutokról szóló jelentés, az 1900. évről is az előzőkkel megegyező beosztásban és rendszerben közli az adatokat. Ezek főbbjei a következők: a strikeok száma 648 volt, a strikeolók száma 135.145, kevesebb, mint a lefolyt öt év bármelyikében. A strikeok munkaszünetelésre kényszerített k azonkívül 53.393 munkást; átlagos tartamuk 3,152.694 munkanap volt. Nagyobb strike, vagyis olyan, melyben 5000 munkásnál több vett részt, 4 volt, melyek 36.470 munkás szünetelésével jártak. Az eredmény ez évben meglehetősen kedvező volt a munkásokra, a mennyiben a strikeolók számát véve alapul, azok 30.05^o/o-ának követelése teljesült, 41.72^o/o-a, egyezsége lépett a munkaadókkal és csak 24.79^o/o-a szenvedett teljes vereséget, 3.44^o/o-ára nézve pedig a vita eldöntetlen maradt.

Fenyvessy József.

Pénzintézeteink.

I.

Geider Béla. *A jelzálogos kölcsönügyletek lebonyolítása.* 95 l. Ára 2 K. 1901.

A munka rövid és népszerű utbaigazítás akar lenni gazdák és háztulajdonosok számára, a kik jelzálogos kölcsönökre szorulnak. Ez a rendeltetés sokat megbocsát, de nem mindent. Ennek a munkának pedig a soknál jóval többet kellene megbocsátani, hogy csak valamelyes értéket is tulajdonítsunk neki. Kezdődik a füzet a »jelzálogos kölcsönök történetével«, szerkezet és tartalom nélküli silány compiliatio. Azután jön a mű tulajdonképeni gerincze, a jelzálogos kölcsönök üzletágának részletes ismertetése. Csakhogy ehhez hiányzik szerzőnél úgy a tájékozottság, mint a tárgy ismerete. A mikor a záloglevél fogalmát úgy határozza meg, hogy »a záloglevelek által az intézet *kezességet* vállal az iránt, hogy a záloglevelek kamatait fizetni fogja és a zálogleveleket készpénzre visszaváltja« (21. l.), nyilván bizonyítja, hogy vagy azt nem tudja, mi a kezesség, vagy azt nem, hogy mi a záloglevél. Az idevágó törvényhozás ismertetése teljesen hibás. A szerző szerint a záloglevél-törvény azt mondja ki, hogy »a záloglevelekre (!) végrehajtás nem intézhető« (21. l.), majd ugyanott azt állítja, hogy »az 1876. évi törvény az 1897. évi XXIXI. t.-cz. 8. §-a által módosított, amennyiben az intézetek, melyek záloglevelek kibocsátásával foglalkoznak, tartoznak a záloglevelek külön biztosítására alapot alkotni, mely alap 3 millió koronánál csekélyebb nem lehet«. Világos, hogy ez teljes tájékozatlanság, mert az 1897. évi törvény egyszerű átolvasása elég lett volna ahhoz, hogy meggyőződést szerezzen a szerző magának arról, hogy ez a törvény az 1876. évi törvényt absolute nem módosítja és egyáltalán záloglevelekről nem is rendelkezik. Még csak néhány példát arra, milyen lelkiismeretesen oktatja ki ez a »vezérfonál« azokat, a kiknek kioktatására iratott. Arra a kérdésre, hogy mi történik akkor, ha a záloglevélbirtokosok csőd esetén mit csinálnak, ha a külön biztosításukra rendelt vagyonból nem nyernek kielégítést, szerzőnk azzal felel, hogy »ez esetben a záloglevélbirtokosok *megtámadják* (!) a lekötött ingatlanokat«. (22. l.) Nagy fogalomzavar! A kölcsönök leszámolásánál levonandó árfolyamkülömbőség mérvét a következő lucidus magyarázat fejti ki: »Az árfolyam nagysága függ attól, hogy a kölcsönt 4⁰/₀-os, vagy 4¹/₂⁰/₀-os záloglevelekben vesszük-e föl, de különben az árfolyam nagyságát maga az intézet állapítja meg esetről-esetre, nemkülömben a börzei jegyzés is irányadó az árfolyam nagyságára«. (30. l.) Ebből a magyarázatból ugyancsak meg tudja állapítani a gazda, hogy mi határozza meg az árfolyamot. A váltó- és folyószámla-hiteleknél szerzőnk kiemeli, hogy »II. fokú bélyegilleték a váltóhitelnél nincs« (33. l.), holott épen az ellenkező igaz. — De máris többet foglalkoztunk a füzettel, mint a mennyit az megérdemel. Nem sorolhatjuk föl összes botlásait, mert akkor körülbelül az egész füzetet kellene lenyomatnunk. Csak egy kivétel van. Egész hibátlanul vannak a füzetben reproducálva a budapesti záloglevélintézetek nyomtatott külön prospectusai.

II.

1901—1902. *Pénzügyi Compass, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és a nagyipar évkönyve.* Tizenegyedik évfolyam. Szerkeszti Kormos Alfréd. 1020 oldal.

Kormos Alfréd Pénzügyi compassa, mely immár pénzügyintézeteinknek egyik általánosan használt segédkönyve és codexe, tizenegyedszer is megjelent, szokott rendszerességével és lehetőleg kimerítő tartalmával. A Compass (mely magyarabb címet is választhatott volna) nagy szorgalmi összeállítással sorolja fel Budapestre nézve külön-külön rovatokban: a bankok és hitelintézetek, a takarékpénztárak, biztosító-intézetek, bánya és kohó részvénytársaságok, cukorgyári, cosinó rt., faipari, szállodai, gazdaságiipari társaságok, gőzmalmok, kereskedelmi társaságok, nyomdák, közénbányák, légszesz és petroleum vállalatok, sör- és szeszgyári, valamint szállítási és vagonkölcsonzó társaságok, szövő, téglá és vasgyári vállalatok, vegyipari és villamosági részvénytársaságok, végül pedig a vasutak, hajózási társaságok s hitelszövetkezetek rendjét, mindenütt közölve a társaság személyzetét s legutóbbi vagyonmérlegét és nyereség-veszteség számláját. A fővárosi intézetek után a vidékiek bemutatása következik, ugyanily sorrenddel, lehető teljességre törekedve. Az ily összeállító munkákról, utmutatókról s éppen a gazdasági intézetek könyvéről természetesen alig írhatunk egyebet, minthogy bejelentjük pontos megérkezését és gazdag tartalmát és pénzügyintézeteinkre bizzuk a munkának minél erősebb kipróbálását. Megjegyezzük, hogy a h. é. vasutak összeállításában találtunk hiányt.

m. n.

Magyar közgazdasági társaság.

A Magyar Közgazdasági Társaság az új évadban első felolvasó ülését november hó 14-én, csütörtökön délután 6 órakor tartotta meg társulati helyiségében, Láng Lajos v. b. t. t. elnöklete alatt. Az ülésen, melyen a tagok szép számmal jelentek meg, Wiener Moskó tartott előadást *A magyar cukoriparról.*

Az előadó vázolta a magyar cukoripar fejlődését tárgyaló legközelebb megjelenő munkájának tartalmát. A munka részletesen foglalkozik cukoriparunk történetével a mai napig, cukoriparunk jelenlegi állapotával és cukoriparunk jelentőségével, jövőjével és fejlesztési módjával. Előadásában rátért a szerző a magyar cukoripar jövőjére, terjeszkedő képességére és versenytársaival szemben a világpiaczon elfoglalt állására. Arra a következtetésre jut, hogy cukoriparunk még terjeszkedhetik és nincs szükségünk rá, hogy a »krízis« jelszó elől visszariadjunk, ha fejlesztését helyes utakra tereljük. Majd szólt a cukoripar fejlesztésének módjairól. Megkülönböztet kis és nagy eszközöket. A kis eszközök, a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és forgalmi technika alkalmazott tanai; azok a mikor a laboratóriumot, vagy a kísérleti telepet, avagy a tudós szobáját elhagyják, azonnal az egész világ cukoriparának köztulajdonává válnak. Alkalmazásuk feltétlenül szükséges, eredményük azonban csak az, hogy a technikailag fejlettebb cukoripari államoktól vissza nem maradunk. A nagy eszközök alatt a

hazai viszonyokhoz alkalmazott nagy alkotások értendők. Az elsőket mellőzve, csak az utóbbiakkal foglalkozott az előadó. A nagy conceptiók példájául felemlíti, hogy a cukorgyárosok 1899-ben a homokcukortermelésre tértek át és az indiai és japáni kivitel fejlesztették, úgy, hogy nemcsak kárpótlást találtak az elvesztett olasz vevőkért és a dunai fejedelemségek piacziért, hanem termelésüket nagyban emelhették, jobb árakat érhetek el és függetlenné tették magukat az osztrák közvetítő kereskedelemtől. A nagy conceptiók sorába tartozik továbbá az 1888-iki cukoradótörvény és az ezzel egyesített tarifapolitika, mi által sikerült cukoriparunkat új életre keltetni és a répatermelést több vidéken meghonosítani. Végre a réparayonálási és a cukortermelést contingentáló kartell is nagy alkotásnak nevezhető, csak hogy ez rossz conceptio, mert egyoldalú, a fennálló vállalatokat védi és a cukoriparral kapcsolatos nagy nemzetgazdasági érdekeket mellőzi, sőt oly áldozatot kíván a mezőgazdák és a fogyasztók részéről, melylyel szemben a gyárak védelme egyedül nem nyújt kellő recompensatiót. Mindamellet egy rossz szervezés is bír némi jogosultsággal mindaddig, míg annak helyébe a jobb szervezés nem lép. Kötelességünk tehát a kellő helyettesítésről gondoskodnunk és oly alkotásokat teremtenünk, melyek segítségével cukoriparunk továbbra is, helyesebb irányban is fejleszhető. E tekintetben részletesen szolt a felolvasó egy új kereskedelmi szervezkedésről, a cukoripar mai characterének megváltoztatásáról, a praemiumpolitikának az állami támogatás egy új rendszerével való helyettesítéséről, valamint arról, hogy a cukoripar, mint gazdasági iparág, a mi viszonyaink között minő állást foglaljon el Ausztriával való közösségünkben. Szükségesnek tartja szerző, hogy cukorgyárosaink a helyett, hogy a belfogyasztás fedezésére kartellbe lépnek, a kivitel fejlesztésére egyesüljenek s e célból kiviteli társaságot alakítsanak. Szükséges továbbá, hogy egy új mezőgazdasági cukoripar teremtsék, hogy a belföldi fogyasztás az állam által contingentáltassék s hogy ezen contingens az újonnan keletkező mezőgazdasági gyáraknak átengedtsék, míg a mostani nagy ipari vállalatok tőkeerejük és berendezésüknél fogva kereskedelmi szerződésükkel és ha szükséges, állami támogatással is, arra volnának hivatva, hogy a kivitel kultiválják. Ezzel el volna érve az, hogy a hazai termelés részére a hazai fogyasztó terület biztosittatik s egyuttal célszerű adóintézkedésekkel a fogyasztást is fejleszthetjük. Így azután kisebb gyárak nagyobb számban keletkezhetnének s a cukorrépatermelést sok helyen megint jövedelmező foglalkozássá tehetnék, míg a fogyasztó kisebb árt fizetne a cukorért, mint most. De a kivitel is fejlődne, ha a nagy ipari vállalatok reátereltetnének, ha a kiviteli kereskedelem helyesen szervezve volna és a kiviteli gyárüzem is mindenkép biztosítva volna, ha továbbá a mostani praemiumrendszer helyett oly állami támogatást nyernének a gyárak, mely őket a világpiacon időnként felmerülő veszteségekért kárpótolná. Ezen az elven alapul a szerzőnek az állami támogatásra vonatkozó indítványa, a mely az államkincstárt sokkal kisebb mérvben veszi igénybe, mint a mostani praemiumrendszer. A mi végre Ausztriához való viszonyunkat illeti, utal szerző arra, hogy a mezőgazdasági iparnak, mert a mezőgazdaság és az ipar közt a középhelyet foglalja el, tehát e két főérdek kiegyenlítését magában foglalja, a vám- és kereskedelmi szövetség

szellemében is joga van ahhoz, hogy a kölcsönös verseny kizárásával a hazai szükségletnek megfelelően fejlesszessék. Czukortörvényeink terén már vannak praecedens esetek, melyek a mellett bizonyítanak, hogy közös vámterület mellett is nagyon jól alkalmazható az önálló fogyasztó terület, különböző adótétel, különböző praemiumfelosztás itt és a Lajtán túl. Ha tehát a praemiumokat megszüntetjük, csak a fogyasztási adórendszer marad közös s ezen alapon azután úgy fejleszthetjük czukoriparunkat, hogy az minden tekintetben megfelel hazai igényeinknek.

A tetszéssel fogadott előadásért Láng Lajos mondott köszönetet és ezzel az ülés véget ért.

A M. Közgazdasági Társulat deczember 12-én d. u. 5 órakor válaszmányi ülést tartott, Láng Lajos v. b. t. t. elnöklete alatt. Elnök a szünetek után üdvözölve a válaszmányt, azon reményét fejezte ki, hogy a társaság működése élénk és sikeres lesz. *Halász* Sándor igazgató a társaság új tagjait, Hieronymi Károlyt, Kunz Jenőt, Klein Gyulát és Turchányi Elemért jelentette be. A válaszmány jegyzőkönyvileg fejezte ki részvétét buzgó tagjának, Walkó Lajosnak halála fölött. Az Erdélyi Kárpátgyesületnek a jövő évben tartandó székely kongresszusra szóló meghívója véleményezés végett kiadatott. Elhatározta a válaszmány, hogy a polgári törvénykönyv tervezetére adandó szakvélemény tárgyában kiküldött bizottság jelentését közelebbi ülésén fogja tárgyalni. Végül örvendetes tudomásul vétetett, hogy több előadás van bejelentve.

A válaszmányi ülést felolvasó ülés követte, melyen *Fischer* Gyula, a belvárosi takarékpénztár tisztviselője, nagyszámú hallgatóság jelenlétében tartott érdekes előadást »*A záloglevél-kölcsönök reformjáról*«.

A népszámlálás codexe.

A magyar állam területén 1900-ban tartott népszámlálás eredményeit most fogja kiadni a statisztikai hivatal. A nagy munkának I. és II. kötete nem sokára meg fog jelenni. Az I. kötet a fontosabb demographiai adatokat községenként foglalja magában, a II. pedig a foglalkozási statisztika adatait közli, ugyancsak községenként. Hogy olvasóink e nagyérdékű kiadványok tartalmát előre megismerhessék, mai számunkhoz a két kötet mutatványlapjait mellékeljük.

A Közgazdasági Szemle

I. régi és I–XXV. új évfolyamainak tartalom-mutatója.

Közli: Barcza Imre.

- Nemzetgazdasági Szemle. I. kötet. 1874. Szerk. Halász Imre.
» » új folyam 1877–1886. Szerk. György Endre.
» » » » 1887–1888. » dr. Heltai Ferencz.
» » » » 1889–1892. » dr. Jekelfalussy József.
Közgazdasági és Közigazgatási Szemle 1893–1894. Szerk. dr. Jekelfalussy József.
Közgazdasági Szemle 1895–1899. Szerk. dr. Jekelfalussy József.
» » 1900-tól szerk. Hegedüs Lóránt és Mandelló Gyula.

I. Értekezések.

- Acsády Ignác dr.: A magyar postaügy történetéhez . . . N. Sz. XI. 1887. 174.
— Közgazdasági állapotaink a XVI–XVII. században N. Sz. XII. 1888. 16, 245, 621, 809.
— Statisztika és történetírás . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 441.
— Ipartörténetünk feladatai . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 375.
— A magyar mezőgazdaság története . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 14.
— A magyar közigazgatás történetéhez . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 335.
— Békésmegye 1715–1720-ban . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 689.
Alpha: Teendőink Fiumében . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 530.
— Fiume tengerészteréről . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 767.
Altenburger Gyula: Állami ellenőrzés az életbiztosítás terén . K. Sz. XXII. 1898. 148.
Anglia világkereskedelmi jelentőségének okai . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 563.
Anglia pénzügyi gazdálkodása az utolsó két évtized alatt . . N. Sz. VIII. 1884. 628.
Apponyi Albert gróf: Magyar benyomások Amerikából . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
Arányi Miksa: Válasz »Néhány szó az életbiztosításról« című
cikkekre . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 612.
Árúforgalmunk Ausztriával . . . . . N. Sz. X. 1886. 766.
Bálint Imre: Az 1889. év . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 41.
Ballagi Géza dr.: A községi adókról . . . . . N. Sz. I. 1877. 116.
— A magyarországi népmozgalom statisztikája . . . . . N. Sz. II. 1878. 118.
— Zemplén vármegye közigazdasági és közművelődési sta-
tisztikája . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 114.
Balogh Vilmos: A mezőrendőrségről szóló törvényjavaslat ismer-
tetése . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 196.
Bamberger Béla dr.: Egy valutarendezés története és sorsa N. Sz. XV. 1891. 337.
— A szeszmonopolium . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 19.
Bánfi Oszkár: A valutareform az Észak-Amerikai Egyesült-
Államokban . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 281.
Barabás Endre: A székely kivándorlás és a Romániában élő
magyarok helyzete . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 424.
Barna Zoltán: A mezőgazdasági válság francia világitásban. K. Sz. XIX. 1894. 231.
Baross Gábor: A helyi (községi) kormányzat Amerikában . N. Sz. VII. 1883. 32.
Baross Károly: A különbözeti üzletek . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 38.
Beck Dénes: A jelzáloglevelek biztosítása . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1023.
Beck Hugó: Állami felügyelet a magánbiztosítási vállalatoknál K. Sz. XXI. 1897. 775.

- Bedő Albert: Az erdészeti ügyek közigazgatási kezelése hazánkban . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
 — A Horvát- és Szlavonországgal egyesített katonai határőrvidék beruházási alapja . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 929.
- Békés András: A tűzbiztosítás bajai . . . . . N. Sz. XV. 1891. 744.
- Békésy Károly: Adalék a földjáradék elméletéhez . . . . . N. Sz. XII. 1888. 711.
- Berényi Pál: Kereskedelmi szakoktatásunk reformálásáról . N. Sz. XV. 1891. 235.
 — Sopron vármegye közigazgatási és közművelődési állapota . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 165, 410, 490.
 — A vidéki takarékpénztárak reformja . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 237.
- Bernáth István: Rodbertus-Jagetzow és a német agrárius mozgalmak . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
 — A vízjogi törvény megalkotásához . . . . . N. Sz. VII. 1883. 76.
 — Gazdasági egyesületeink működése 1882-ben . . . . . N. Sz. VII. 1883. 45.
 — A keletindiai buza versenye . . . . . N. Sz. XI. 1887. 205.
 — A magyar malomipar állása a világpiaczon különös tekintettel az amerikai viszonyokra . . . . . N. Sz. XII. 1888. 1.
 — Az iparoktatás fejlődése Württembergben . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 950.
 — Az iparfejlesztés Württembergben . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 328.
- Bethlen András gróf: Néhány szó az »International«-ról . . N. Sz. I. 1877. 1.
 — Marhatenyésztési érdekeink . . . . . N. Sz. III. 1879. 239.
 — A regále megváltásáról . . . . . N. Sz. IV. 1880. 575.
 — A regále megváltásáról . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
- Bezerédj Viktor: A közutak- és vámokról szóló törvényjavaslat . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 829.
- Biasini Domokos: A halászat rendezésének kérdéséhez . . . N. Sz. IX. 1885. 329.
- Bihari Mór: A cukoradó története Magyarországon . . . . . N. Sz. VII. 1883. 14.
- Blum Brunó: Pénzgazdaságunk és a vidéki intézetek . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 740.
- Bokor Gusztáv: A nemzetközi statisztikai intézetről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 531.
- Borovszky Károly: Magyarország szőlőművelése és borászata N. Sz. XI. 1887. 584.
 — A dohányjövedék Magyarországon . . . . . N. Sz. XII. 1888. 210, 334, 542, 664.
- Bossányi Endre: Szeszadó törvényhozásunk és a szeszfőzés kisipara az állampénzügyek és az alkoholizmus szempontjából . . . . . N. Sz. XII. 1888. 127.
 — A malomipar szerepe és jelentősége közigazdaságunkban N. Sz. XV. 1891. 985.
- Braun Sándor: A vándoripar szabályozása . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 128.
 — Agrártörékvések Magyarországon . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 697.
- Brentano Lujo: A keresztyén-szocialisztikus mozgalom Angliában . . . . . N. Sz. VII. 1883. 39.
- Budapest emelkedése . . . . . N. Sz. IX. 1885. 705.
- Buday László dr: Felekezeten kívüliek . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 663.
 — A reprezentatív számlálásról . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 601.
 — Az ipartestületekről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 191.
 — A nemzetközi statisztikai intézet Budapesten . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 740.
- Bujanovits Sándor: A kisbirtokosok országos földhitelintézete N. Sz. III. 1879. 223.
 — A felvidék, különösen a sárosmegyei kivándorlásról . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Courcelle—Seneuil: A köztisztviselők helyzete, kinevezése, előléptetése és nyugdíja . . . . . N. Sz. IX. 1885. 9.
- Csáky Gyula gróf: A tanyabérrendszer . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
- Csillag Gyula: A talajjavítási és vízszabályozási hitelügy jogi szervezéséről . . . . . N. Sz. V. 1881. 10.
 — Telekkönyv és kataszter . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 194.
 — Irányeszmék a reálhitel fejlesztése körül . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 587.
 — A bajor talajjavítási hitelintézet . . . . . N. Sz. XV. 1891. 729.
- Cz. G. Mezőgazdasági reformtervek . . . . . N. Sz. X. 1886. 597.
- Czeiszler Emil: A külföldi váltó- és a valutarendezés . . . K. Sz. XXIV. 1900. 611.
 — A sóbányajegyek . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 272.
- Darányi Ignác dr.: A Tiszavölgy kérdései . . . . . N. Sz. I. 1877. 70.
- Dékány Mihály: Vízügyeink, különösen a Tiszaszabályozás és ármentesítés fejlődéséről . . . . . N. Sz. II. 1878. 24. 97.
- Dell'Adami Rezső dr.: A vízijog szabályozásához . . . . . N. Sz. VI. 1882. I.
- Dessewffy Aurél gróf: A kereskedelmi szerződések megújítása előtt . . . . . N. Sz. I. 1877. 72.
 — Az arany jövője . . . . . N. Sz. II. 1878. 31.
 — A hazai közlekedésügy viszonyairól és kívánalmairól . . N. Sz. IV. 1880. 229.

- Deutsch Antal: Az elsőbbségi kölcsönök conversiója . . . . N. Sz. XI. 1887. 80.
- Deutsch József ifj.: Tanulmány a répaczukoradóról . . . . N. Sz. XI. 1887. 843.
- Dobner Rudolf: Az egyenesadók reformjának tervezete Ausztriában . . . . . N. Sz. I. 1877. 39.
- A földadó kataszter . . . . . N. Sz. IV. 1880. 56.
- Közgazdasági állapotaink . . . . . N. Sz. IV. 1880. 374.
- Dobránszky Péter dr.: Természet és társadalom . . . . . N. Sz. I. 1877. 169.
- Gyógyhelyeink és ásványvizeink értékesítéséről . . . . N. Sz. VI. 1882. 38.
- Éber Antal és Havas Miksa: Az életbiztosítás a földhitelezés szolgálatában . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1893. I. k. 190.
- Éber Antal: A záloglevelek biztosításáról . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 50.
- A földhitelezés tehermentesítése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 770.
- A jelzálog-kölcsönök conversiójának illetékmentessége . K. Sz. XXIV. 1900. 931.
- A fővárosi pénzügyintézetek 1900-ban . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 351.
- A mezőgazdasági hitel reformja . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 519.
- Eisenstädter Lukács: A birtokközösség az orosz községek parasztsága előtt . . . . . N. Sz. I. 1877. 110.
- Engel Aurél: A magyar záloglevelek visszaözönlése . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 293.
- Enyedi Lukács: A munkás-biztosításokról . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 172.
- A valutakérdésről . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 777.
- Exner Kornél dr.: Fogyasztási adóink az Ausztriával való kapcsolat szempontjából . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 257.
- Farahó János: Magyar kivándorlók Canadában . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 818.
- Farkas Jenő: Teendők a munkáslakások ügyében . . . . . K. Sz. XX. 1896. 255.
- Fáy Béla: Az agrárpolitika és az adórendszer . . . . . N. Sz. XII. 1888. 75.
- Fazekas Oszkár: A közgazdaságtan módszer kérdéséhez . . K. Sz. XXI. 1897. 682.
- Fekete Ignác dr.: Szabadalmi jogunk reformja . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 46.
- A valutaügy és a szociális kérdés . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 316.
- A valutapolitika és a pénzügyi statisztika . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 590.
- A legújabb bimetalista agitáció . . . . . N. Sz. IX. 1885. 409.
- A monarchia jegybankja 1818—1886 . . . . . N. Sz. X. 1886. 401.
- A legújabb statisztikai munka . . . . . N. Sz. XI. 1887. 55.
- Az angol gyarmatok értekezlete . . . . . N. Sz. XI. 1887. 310.
- Az őrlelési forgalom . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 595.
- Félegyházy Ágost dr.: A tőzsde-reformról . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 256.
- Fellner Frigyes dr.: Adalék mezőgazdasági hitelpolitikánkhoz I. . . . . K. Sz. XX. 1896. 766.
- Adalék mezőgazdasági hitelpolitikánkhoz II. . . . . K. Sz. XXI. 1897. 37, 193.
- A telepítési járadék-rendszer . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 677.
- A magyar nemzeti vagyon becslése, tekintettel más államokra . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 889.
- Fellner Simon: A vasuti tarifák reformjának kérdéséhez . . N. Sz. VIII. 1884. 89, 177, 273, 354.
- Fenyvessy Adolf: Új közmunkák Franciaországban . . . . N. Sz. II. 1878. 64.
- A vízszabályozás Poroszországban . . . . . N. Sz. III. 1879. 361.
- A földadó új szabályozása . . . . . N. Sz. III. 1879. 573.
- Budapest községi háztartása . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
- Két beteg ipar (cukor és szesz) . . . . . N. Sz. XI. 1887. 5.
- A fővárosi új kölcsön . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 81.
- Az italmérési jövedék . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 887.
- A nemzetközi munkásvédő értekező . . . . . N. Sz. XV. 1890. 667.
- Fenyvessy Ferencz dr.: Némely szociális bajok és azok orvoslása adóreform által . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 26.
- Fenyvessy József dr.: A nemzetközi szövetkezeti congressus . K. Sz. XXI. 1897. 705.
- A drága kenyér . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 89.
- A musée social . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 493.
- Fest Aladár: Fiume és a magyar tengerpart . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 869.
- Fiáth Miklós báró: A házi állatok összeírása 1884-ben I—II. N. Sz. X. 1886. 222.
- Magyarország háziállat-állományának megoszlása . . . N. Sz. XI. 1887. 109.
- Földes Béla dr.: A tulajdonjogról . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
- Az államvasuti rendszer kérdése . . . . . N. Sz. VI. 1882. 20.
- A statisztikai szemináriumokról . . . . . N. Sz. VI. 1882. 30.
- Természet és népesség a gazdaságban . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. 279.
- Forray Arthur: A pénzügyminister javaslata a közadók kezeléséről . . . . . N. Sz. I. 1874. 319.

- Frecskay János: A találmányok szabadalmazásának önálló-
sitása . . . . . N. Sz. X. 1886. 293.
— Két külföldi szakvéleménye a szabadalmi törvényjavas-
latról . . . . . N. Sz. XI. 1887. 24.
- Friedmann Lipót: A munkások kötelező biztosítása baleset-
tek ellen . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 881.
- Friedrich Vilmos: Az alkoholizmus és az ellene való véde-
kezés. I—II. . . . . K. Sz. XXV. 1901. I—II. k. 95, 748.
- Gaál Jenő: Békés vármegye közművelődési és közgazdasági
állapota . . . . . N. Sz. XVI, 1892. 414.
— Csanád vármegye közművelődési és közgazdasági álla-
pota . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 664, 741.
— A magyarországi telepítések kérdése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 97.
— A külön vámterület felállítása és hasznosságának fel-
tételéről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 1.
- Gajary Ödön: Néhány szó a vármegyékről . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 739.
- Galgóczy Károly: Községi háztartás . . . . . N. Sz. I. 1874. 55, 121, 765.
— Hitelügyeink szabályozásának kérdéséhez . . . . . N. Sz. II. 1878. 1.
— A keleti világkereskedés jövő utvonalai . . . . . N. Sz. II. 1878. 72.
— A telepítések mai fontossága s vizsgálódás sikerülésök
feltételei körül . . . . . N. Sz. III. 1879. 1.
— Morócz István emlékezete . . . . . N. Sz. VI. 1882. 17.
- Gámán Zsigmond, Jekelius Jenő: Két értekezés az erdélyi
iparviszonyokról . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 747.
- Géber Zsigmond Antal: A német kereskedelmi forgalom ter-
jeszkedése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 619.
- Gelléri Mór: Ipartársulataink szervezése és iparunk fejlődése . . . . . N. Sz. I. 1877. 178.
— A brüsszeli kereskedelmi muzeum . . . . . N. Sz. VII. 1883. 52.
— A kiállításokról hajdan és most . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 721, 804.
— A kivitel és külkereskedelem fejlesztése . . . . . N. Sz. XI. 1887. 124.
- Giffen Richárd: A nemzetközi cukorkereskedelem . . . . . N. Sz. IX. 1885. 38.
- Gonda József: A magyar vasutügy 1848—49-ben . . . . . K. Sz. XX. 1896. 241.
- Gorove István: A vámpolitika a védegyelet korában . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Gorove László: A tőke a nemzetgazdaság és a socializmus
szempontjai szerint . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 242.
— A munkaidő kérdéshez . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 309.
— Az agrársocializmus adatainak gyűjtése . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 453.
- Grünwald Béla: Zólyom megye közgazdasági viszonyai . . . . . N. Sz. XI. 1887. 241.
— A régi Magyarország . . . . . N. Sz. XI. 1887. 691.
- György Aladár: A szibériai nagy pacific-vasut . . . . . K. Sz. XV. 1891. 664.
— Sweating-rendszer . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 361.
— A társadalmi tevékenység határai . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 942.
— A munkaidő törvényes rendezése a művelt államokban . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 666, 722.
— A munkaidő törvényes rendezése a művelt államokban . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 73.
— A földművesek és a német socialisták . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 519.
— A munkásvédelemnek nemzetközi jellegűvé alakulása . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 765.
- György Endre: A keleti vasuti csatlakozások nemzetgazdasági
jelentősége . . . . . N. Sz. I. 1874. 31.
— Gyakorlati adatok a munkabér alakulatának kérdéséhez . . . . . N. Sz. I. 1874. 88.
— A vidéki érdekű vasutak a törvényhozás előtt . . . . . N. Sz. IV. 1880. 102.
— A hazai közlekedésügy viszonyairól és kívánalmairól . . . . . N. Sz. IV. 1880. 229.
— Az Alduna és a magyar érdekek . . . . . N. Sz. VI. 1882. 22, 29.
— Adalék az első magyar vasut történetéhez . . . . . N. Sz. VI. 1882. 50.
— A Dunagőzhajózási társaság és a magyar érdekek . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
— Az angol és francia adórendszeréről . . . . . N. Sz. IX. 1885. 65.
— Blunt jelentései és Saloniki kereskedelme . . . . . N. Sz. X. 1886. 412.
— Raiffeisen-féle hitelszövetkezetek Magyarországon . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 351.
- H. A.: A gyermekhalandóság statisztikája . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 589.
- Hajdu László: Agrárstatisztikánk reformja . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 77.
- Hajnal Vilmos: A vicinális vasutak és az állam . . . . . N. Sz. XI. 1887. 91.
- Halász Imre: Pénzügyeink hanyatlásának okai . . . . . N. Sz. I. 1874. 241.
— Az 1875-ki fedezet és a pénzügyi kibontakozás . . . . . N. Sz. I. 1874. 401.
— Egy pillantás a magyar pénzügyek jövőjébe . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 850.
- Halász Sándor: A postatakarékpénztárakról . . . . . N. Sz. XI. 1887. 891.
— A postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmáról . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 345.

- Halász Sándor; Az osztálysorsjátékról . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 688.
 — Takarékpénztári reformkérdések . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 767.
 — Az állami sorsjáték-vállalatok . . . . . N. Sz. XV. 1891. 36.
 — A takarékpénztárak és az alsóbb néposztályok . . . . . N. Sz. XV. 1891. 319.
 — Cheque- és giróforgalmunkról . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 41.
 — Az iskolai takarékpénztárak Magyarországon . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 129.
 — Takarékpénztáraink fejlődésének történetéhez . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 41.
 — A betétüzlet fejlődésének iránya . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1104.
 Harmos Zoltán: A pénzügyi igazgatás reformja . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 261.
 Havas Miksa: Arany és ezüst közötti viszony. Arany forint.
 Arany ágio . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 342,
 — A részletiv-üzletek . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 398
 — Kereskedelmi szakoktatásunk reformja . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 302.
 — Az életbiztosítás a földhitel szolgálatában . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 736, 1016.
 — A törlesztési tervekről . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 953.
 — A pénzügyi intézetek ellenőrzése, tekintettel a biztosító-
 társaságokra . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 212.
 Havas Rezső: A magyar biztosítási törvényjavaslat az élet-
 biztosítás szempontjából . . . . . K. Sz. XX. 1896. 678.
 Hegedüs Ferencz dr.: Az italmérés reformjáról . . . . . N. Sz. XV. 1891. 444.
 Hegedüs Loránt: Az adó alapelve . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. 624.
 — A tőzsde adója . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 723.
 — és Mandelló Gyula: A szerkesztők beköszöntője . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 1.
 — A magyar egyenes adózás kifejlődése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 190, 581, 661.
 Hegedüs Sándor: A bankjegyek kényszerforgalma nálunk és
 Franciaországban . . . . . N. Sz. I. 1874. 196.
 — A párisi szabadalmi kongresszus és hazánk . . . . . N. Sz. IV. 1880. 188.
 — Újabb pénzügyi törvényeink jellemzéséhez . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 523.
 — Oroszország pénzügyeiről . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 318.
 — A nemzetközi arbitrage forgalom . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 363.
 Hegyeshalmy Lajos: A magyar áruforgalmi statisztika készí-
 tési módszeréről, különös tekintettel az árúértékek meg-
 állapítására . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 579.
 Heim Péter: A postatakarékpénztári kérdés hazánkban . . . . . N. Sz. IV. 1880. 207.
 Heller Farkas Henrik: Németország kereskedelmi politikája . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 752.
 Heltai Ferencz: Az ipartörvény revíziója . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1, 21, 23, 45, 54.
 — A kereskedelmi- és iparkamarák reformja . . . . . N. Sz. VII. 1883. —
 — Az új ipartörvény és az állam és a társadalom fel-
 adatai . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 425.
 — Olvasóinkhoz . . . . . N. Sz. XI. 1887. 1.
 — Közgazdasági és statisztikai évkönyv . . . . . N. Sz. XI. 1887. 911.
 — A vasuti személyszállítás reformja . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 161.
 — A Dunagőzhajózási társaság és a magyar álláspont . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 540.
 — Az állami beavatkozás határai az iparfejlesztés körül . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 853.
 — A belga államvasutak személydíjzabásának története . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 801, 879.
 — A községek rendezéséről . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 5.
 — A közuti vasutakról . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 318, 389.
 — Az állatorvosi közszolgálat államosításáról . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 699.
 Hensch Árpád: Gazdálkodási rendszerek . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 784.
 Herczeg Ferencz: Fiume árú- és hajóforgalma az 1896.
 évben . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 587.
 Hermann Antal: A cigányok nyelvismerete és nemzetiségi
 viszonyai . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 551.
 Herrich Károly: Vámügyi tanulmányok . . . . . N. Sz. I. 1877. 87.
 Hertzka Tivadar: A magyar álláspont a valutakérdésben . . . . . N. Sz. XII. 1888. 593.
 Hieronymi Károly: A magyar vasutak pénzügyi jövője . . . . . N. Sz. I. 1877. 91.
 — Az osztrák csatornatervek és feladataink víziutaink fejleszté-
 tése körül . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 329.
 — A csatornakérdés . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 569.
 Holec Sámuel: Magyarország és Északafrika . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 833.
 Horánszky Nándor: A vízszabályozási ügyek administratiója
 és a tenerviselés kérdése . . . . . N. Sz. VI. 1882. 32.
 Horinka Imre: A statisztikai eszmék történeti fejlődése . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
 — Az egyenes és fogyasztási adók összefüggéséről . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
 Horn Antal: Az orosz bank története . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 289.

- Horváth János : Ipari szakszövetkezetek . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 12.
 — Uj ipari szövetkezeteink rendszere . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 294, 363.
- Hunfalvy János : Bolgárország . . . . . N. Sz. VII. 1883. 33.
- Izrael Bernát : Válasz a New-York életbiztosító-társ. magyarországi képviselőjének . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 1003.
- Jakab Elek : Adalék Magyarország ásványvizei és gyógyfürdői törvényhozás utján rendezése kérdéséhez . . . . . N. Sz. X. 1886. 28.
- Jankó János ifj. : Érdekeink Észak-Amerikában . . . . . N. Sz. XII. 1888. 107.
 — Kereskedelmünk Észak-Afrikában . . . . . N. Sz. XII. 1888. 520.
- Jankovich Béla : Külkereskedelem és váltoárfolyam . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 747.
 — Az aranyagio és áralakulás . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 855.
 — Agio és áralakulás az osztrák-magyar monarchiában 1867—1897-ig . . . . . K. Sz. XXIV. 1899. 453, 567, 623
- Jekelfalussy József : Magyarország népességének megosztása N. Sz. VIII. 1884. 452.
 — Magyarország házi ipara 1884-ben . . . . . N. Sz. IX. 1885. 673.
 — Magyarország malomipara . . . . . N. Sz. X. 1886. 42, 89.
 — Magyarország iparstatisztikája . . . . . N. Sz. X. 1886. 465, 529.
 — Fogházaink állapota . . . . . N. Sz. XI. 1887. 790.
 — A fonó és a szövőipar szerepe áruforgalmunkban . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 271.
 — Néhány szó a jövő népszámlálásunkról . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 201.
 — A vasutak szerepe állami háztartásunkban . . . . . N. Sz. XV. 1891. 126.
 — Statisztika és logika . . . . . N. Sz. XV. 1891. 946.
 — Keleti Károly emlékezete . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 407.
 — Mégegyszer a statisztika és logika . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 54.
 — Előszó . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 3.
 — Emlékbeszéd Keleti Károly felett . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 553.
 — Az államtudományok oktatása és állami életünk igényei K. és K. Sz. XVIII. 1894. 3.
 — Az új agrárstatisztika . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 100.
 — Értelmiségünk és a magyarság . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1894. 501.
 — A Szemle olvasóihoz . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1145.
 — Az egyházpolitikai törvények hatása . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 799.
- Jeszenszky Ignác : A telepítés elvei és kivitele . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 32.
 — A bárczasági szászok gazdasági viszonyai . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 683.
- Jónás János : Az életbiztosítás és a földhitel . . . . . N. Sz. VII. 1883. 18.
 — Közgazdaságunk és a játék . . . . . K. Sz. XX. 1896. 53.
- Joób Lajos : A német adóreform . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
 — A valutaügy Magyarországon . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 214.
 — A községek közvetett fogyasztási adózásai . . . . . N. Sz. IX. 1885. 795.
 — Egy javaslat az ipar fejlesztése érdekében . . . . . N. Sz. XI. 1887. 119.
- Kada Elek : Gyümölcskereskedelmünk jövője . . . . . N. Sz. IX. 1885. 768.
- Kállay Béni : A bankárüzlet és bankügy az angol bank alapítása előtt . . . . . N. Sz. I. 1877. 19.
 — Néhány szó a vidéki vasutainkról . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Kármán Elemér : A betegsegélyző pénztárak statisztikája 1897—98-ig . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 690.
- Károlyi Sándor gróf : Terménykivitelünk és a viziutak . . . . . N. Sz. V. 1881. 40.
- Kautz Gyula : Néhány irodalomtörténelmi adat a hazai telepítés kérdéséhez . . . . . N. Sz. I. 1877. 30.
 — A fém pénz és a valutaügy . . . . . N. Sz. I. 1877. 217.
 — Nemzetgazdasági első remekiróink I. Berzeviczy Gergely emlékezete . . . . . N. Sz. I. 1877. 1.
 — Sociális kérdés . . . . . N. Sz. IV. 1880. 321.
 — Smith Ádám, mint a közgazdasági tudomány megalapítója . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 953.
- Kecskeméti Emil : Mezőgazdasági viszonyok és álláspontok Kecskeméten és határában . . . . . N. Sz. XII. 1888. 375.
- Kégly Sándor : Hazánk népességének gyarapodása . . . . . N. Sz. X. 1886. 485.
 — Válasz dr. Weszelovszky Károly úrnak . . . . . N. Sz. X. 1886. 743.
- Keleti Károly : Néhány adat Magyarország szőlőszeti statisztikájából . . . . . N. Sz. I. 1874. 102.
 — A telepítés ügye Magyarországon . . . . . N. Sz. I. 1877. 41.
 — Hitel és uzsora . . . . . N. Sz. I. 1877. 56.
 — Az általános védkötelezettségről . . . . . N. Sz. II. 1878. 1.
 — A népszámlálásról . . . . . N. Sz. III. 1879. 401.
 — Magyarország élelmezése . . . . . N. Sz. XI. 1887. 321.

- Keleti Károly: Az áruforgalmi statisztika . . . . . N. Sz. VI. 1882. 50.
 — Programvázlatok . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 3.
 — Elmélkedés . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 3.
 — A magyar és osztrák népszámlálás . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 487.
 — 1890-iki népszámlálás előleges eredményei . . . . . N. Sz. XV. 1891. 113.
 — A statisztika hazai és nemzetközi művelése . . . . . N. Sz. XV. 1891. 649.
 — Institut internationale de statistique . . . . . N. Sz. XV. 1891. 809.
 — Hazánk népe 1890-ben . . . . . N. Sz. XV. 1891. 1054.
- Kenessey Albert: Az első magyar dunagőzhajózási társaság jogi viszonya az államhoz . . . . . N. Sz. II. 1878. 58
- Kenessey Kálmán: Kulturmérnöki intézmény a külföldön és annak meghonosítása hazánkban . . . . . N. Sz. II. 1878. 61.
- Kenéz Béla: A munkanélküliség kérdéséhez . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 16.
- Képesy Árpád: A magyar államvasutak jellege . . . . . N. Sz. X. 1886. 438.
 — Vasutaink egészségügye 1885-ben . . . . . N. Sz. X. 1886. 450.
- Kerkápoly Károly: Az ipartörvény módosításához . . . . . N. Sz. I. 1877. 73.
 — Három emlékirat . . . . . N. Sz. IV. 1880. 78.
- Kerpely Antal: Bányászatunk jelen állapotáról . . . . . N. Sz. VI. 1882. 81.
 — A magyar vasgyárak, hámorok és vasgyártmányok ismeretése . . . . . N. Sz. IX. 1885. 193.
- Kilényi Hugó: Adatok Magyarország gabonakivitelének kérdéséhez az utolsó évtizedben . . . . . N. Sz. IV. 1880. 354., 536.
- Kmety Károly dr.: A »Conseil de prefecture« mint közigazgatási bíróság . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 210., 379.
- Koch Antal ifj.: Az átírási (giró) forgalom fejlődéséről hazánkban . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 337.
- Kohn Dávid: A trust . . . . . N. Sz. XV. 1891. 431.
 — Az olasz valuta története . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 3, 115, 253, 429, 495,
 — A jegybank kérdése . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 557.
 — Adók reformjáról . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 648, 784, 841, 921.
 — Vasuti tarifák könyve . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1077, 1180.
 — Kartellek és ringek . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 619.
- Kolozsváry Lajos: Kereskedelmünk a Balkán félszigettel . . . . . N. Sz. X. 1886. 273.
- Konek Sándor: A fekvő birtok forgalma Horvát-Szlavóniában . . . . . N. Sz. I. 1877. 63.
 — Tengeri kereskedelmünk érdekei . . . . . N. Sz. II. 1878. 14.
 — Wenninger Vincze emlékezete . . . . . N. Sz. 1880. 280.
 — Magyarország fekvőbirtoka, annak évi forgalma és megterhelhetése . . . . . N. Sz. VI. 1882. 57.
- Korizmic László: A pénzügyi vámok . . . . . N. Sz. I. 1877. 23.
 — Közgazdasági helyzetünk délkeleti szomszédaink felé . . . . . N. Sz. II. 1878. 93.
- Kovách Imre: Közegészségünk állapotáról. I., II. . . . . N. Sz. IX. 1885. 1, 98.
- Kovács Gyula: Az agio ingadozásának hatása a kereskedelmi forgalomra . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Kovács Sándor: A vízjogi törvényjavaslat . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 480, 521.
 — A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló törvényjavaslat . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 348.
- Köllner Károly: Szegénység és fertőző betegségek . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 367.
- Kőrösi József: Statisztikai irodalmi szemle . . . . . N. Sz. I. 1877. 144.
 — Észrevételek a halandósági statisztikához . . . . . N. Sz. II. 1878. 14.
 — Európai nagyvárosok háztartása . . . . . N. Sz. IX. 1885. 84.
 — A statisztika statisztikája . . . . . N. Sz. XI. 1887. 343.
 — A részvénytársulati statisztika reformja I., II., III. . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 177, 273, 341.
- Kőváry László: A biztosításügyi politika nálunk és a külföldön . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
 — A katonai kötelezettség- és háború veszély biztosítás . . . . . N. Sz. VI. 1882. 23.
- Közigazdasági Ismeretek Tára . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 753.
- Közigazgatási bíróságokról szóló törvényjavaslat a képviselőházi bizottság előtt . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 265, 417.
- Közlekedési intézetek pénzügyi igazgatása . . . . . N. Sz. X. 1886. 749.
- Krejsi Rezső: A szövetkezetekre vonatkozó törvényjavaslatról . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 771.
- Krisztinkovich Ede: Viziutaink államosítása . . . . . N. Sz. VI. 1882. 44.
 — Győr . . . . . N. Sz. X. 1886. 346.
- Kubinyi Lajos: Háziiparunk jelen helyzete . . . . . N. Sz. III. 1879. 111.

- Kubinyi Miklós ifj.: Árvamegye közgazdasági és közművelődési állapota . . . . . N. Sz. XV. 1891. 475, 553.
- Kvassay Jenő: A visszabályozási és talajjavítási hitel törvényhozási rendezése . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 18.
- Landauer Béla: A boszniai agrárkérdés . . . . . K. Sz. XX. 1896. 759.
- Láng Lajos: A kettős valutáról . . . . . N. Sz. I. 1877. 158.
- A magyar iparélet történeti fejlődése . . . . . N. Sz. I. 1877. 106.
- A védvám és a történelem . . . . . N. Sz. II. 1878. 102, 89.
- A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig . . . . . N. Sz. IV. 1880. 583.
- Az értékelmélet az újabb angol felfogás szerint . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- A munkások biztosítása baleset ellen Ausztriában . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 58.
- A benső gyarapodás szerepe népességünk szaporodásában az utolsó évtized alatt . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 25.
- Magyarország adóstatistikája 1891-ről . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 105.
- A nemzetközi vámpolitika jövője . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 297.
- A kereskedelmi politika kilátásai . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 409.
- László Gyula: Székely kivándorlás . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 527.
- Legányi Gyula: A szükségéről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 205.
- Lendvay Sándor: A tőzsdeadó . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 97.
- Lepsényi Jenő: Az adóügy és adóügyi igazgatás az 1878—1881-iki országgyűlés tartama alatt . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Lers Vilmos: A gyarmatügyről . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 441.
- Lestyánszky Sándor: A községi és közejegyzői intézmény kérdéséhez . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 31.
- Liégard Armand: A bevándorlás az Egyesült-Államokban . . . . . N. Sz. IX. 1885. 84.
- Lippich Gusztáv: A középföldbirtokos osztály hiteléről . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 155.
- London népessége . . . . . N. Sz. IX. 1885. 757.
- Lónyay Menyhért gróf: A nemzetgazdasági tudomány befollyása a jó kormányzatra . . . . . N. Sz. I. 1874. 1.
- A visszabályozó társulatokról, különös tekintettel az öntözésre . . . . . N. Sz. I. 1877. 1.
- Néhány adat a vám- és kereskedelem szerződéshez . . . . . N. Sz. II. 1878. 1.
- Lukács Béla: Birtok és erdőrendezés . . . . . N. Sz. I. 1877. 47.
- Oroszország pénzügyeiről . . . . . N. Sz. IV. 1880. 267.
- Anglia fennálló vámrendszere . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
- Lukács György: Az agrársocializmus és orvoslása . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 257.
- Lukács László: Állami zárszámadások . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 127.
- Máday Izidor: Az állam- és mezőgazdaságunk . . . . . N. Sz. I. 1874. 350.
- Mailáth József gróf: A socializmus multja, jelene és jövője . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 670.
- Mandelló Gyula: Valutánk rendezése . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 233.
- Mandelló Károly: Az erkölctan- és mennyiségtan az értékelméletben . . . . . N. Sz. II. 1878. 58.
- Carey jelentősége az ujkori nemzetgazdaságtanban . . . . . N. Sz. III. 1879. 431.
- Iparunk fejlesztése . . . . . N. Sz. XI. 1887. 23.
- A tizedik magyar országgyűlés és a különbözeti üzlet . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 872.
- M. L. A Munkács-Striji vasut kérdése . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
- Mándy Lajos: Visszatekintés a párisi érme kongresszus tárgyalásaira . . . . . N. Sz. II. 1878. 83.
- Michel Chevalier művei és emlékezete . . . . . N. Sz. IV. 1880. 177.
- A valuta-kérdés a párisi pénz-conferentián . . . . . N. Sz. VI. 1882. 11.
- Az uzoratorvény tárgyalása a képviselőházban . . . . . N. Sz. VII. 1883. 74.
- A Duna-gőzhajózási társulat díjszabási autonómiája . . . . . N. Sz. VII. 1883. 67.
- Helyiérdekű vasutaink . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 617.
- Póstatakarékpénztárak . . . . . N. Sz. IX. 1885. 295.
- Mariska Vilmos: A személyes jövedelmi adó . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 238.
- Matiekovits Sándor: Olaszország szeszadó-politikája, tekintettel a magyar szesz kivételre . . . . . N. Sz. I. 1874. 19.
- Olaszország kereskedelmi összeköttetése az osztrák-magyar monarchiával . . . . . N. Sz. I. 1874. 430.
- A vámügyi mozgalom Ausztriában . . . . . N. Sz. I. 1877. 3.
- A kikészítési eljárás és a védvám . . . . . N. Sz. I. 1877. 3.
- Az olasz-francia kereskedelmi szerződés . . . . . N. Sz. II. 1878. 45.
- Az ipartörvény hatása . . . . . N. Sz. XI. 1881. 270.
- Üzleti törekvések a versenyben . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 258.
- Bismarck herceg közgazdasági nézete . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 21.

- Matlekovits Sándor: A vámok hatásáról . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 563.
- Az Észak-amerikai Egyesült-Államok legújabb vám- és kereskedelmi politikája . . . . . N. Sz. XV. 1891. 3.
  - A francia vámtarifa-javaslat . . . . . N. Sz. XV. 1891. 401.
  - Az új vámszerződések . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 3.
  - Az 1875-iki költségvetés története . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 961.
  - A legnagyobb kedvezés és a különbözeti vámok . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 547.
  - A német tőzsde törvényjavaslata . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 569.
  - Az agrárpolitika és Ruhland . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 605.
  - Kereskedelmi szerződéseink hatásáról . . . . . K. Sz. XX. 1896. 3.
  - A 34⁰/₀-os kvóta . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 4.
  - A magyar kereskedelmi politika legközelebbi feladata . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 649.
- Mattyasovszky Miklós: A socialismusról, különös tekintettel az agrármozgalmakra . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 381.
- A polgári törvénykönyv tervezetének öröklési joga, gazdasági- és társadalompolitikai szempontból . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 502.
- Miklós Ödön: A gabona-elevátorokról . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 85, 173, 527.
- Moldoványi Béla: A válságelméletek története . . . . . K. Sz. XX. 1896. 387, 517.
- Mucius: A közigazgatás reformjához . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 411.
- Mudrony Pál: A magyar gazdák hitelképessége . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 38.
- A pénzforgalom fejlesztése hazánkban . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 72.
  - Egy amerikai mezőgazdasági- és iparegyetem . . . . . N. Sz. IX. 1885. 28.
  - A szeszegyedárúság kérdése Németországban és hazánkban . . . . . N. Sz. X. 1886. 118.
  - A valutakérdés külföldön és hazánkban . . . . . N. Sz. X. 1886. 563.
  - Ezüst 1 : 22 vagy 1 : 15¹/₂ . . . . . N. Sz. X. 1886. 766.
  - A német socialpolitikai egyesület közgyűlése . . . . . N. Sz. XII. 1888. 878.
- Mudrony Soma: Oroszország ipara . . . . . N. Sz. I. 1874. 444.
- A hazai ipar helyzete . . . . . N. Sz. I. 1877. 95.
  - A gazdaság válság és a kibontakozás útjai . . . . . N. Sz. III. 1879. 173.
- Munkások helyzete Angliában . . . . . N. Sz. IX. 1885. 208.
- Nagy Ernő: A socialismus . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 563.
- Nagy Gábor: Adatok a magyar korona országainak 1868—1877-ig terjedő államháztartása eredményeiről . . . . . N. Sz. III. 1879. 551.
- Nagy Gyula: Az életbiztosítás a földhitel szolgálatában . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 922.
- Návay Lajos ifj.: A termelők és dohánykertészek közötti jogviszony szabályozásáról szóló törvényjavaslat . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 863.
- Gazdasági munkás és cseléd segélypénztárak szervezése . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 85.
  - Robot és munka . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 729.
- Navratil Ákos: A sociologia és módszere . . . . . K. Sz. XX. 1896. 881.
- Az értékekről . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 523, 584.
  - A szövetkezés szerepe társadalmunkban . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 863.
  - A közigazdaságtan a párisi kiállításon . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 840.
- Neményi Ambrus: Kamatbiztosítást élvező vasutak és az államosítás Magyarországon . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 72.
- Az új magyar iparkataszter . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 598.
- Népesedési mozgalom hazánkban s a külföldön . . . . . N. Sz. VII. 1883. 37.
- Neumann Ármin: A cheque és annak törvényhozási szabályozása . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 3.
- Neumann Károly: A mezőgazdaság történelme, mint a nemzetiségi statisztika alapja . . . . . N. Sz. XII. 1888. 146.
- A magyar királyi államvasutak új árúdíjszabása . . . . . N. Sz. XV. 1891. 209.
  - A kereskedelmi törvény revíziója . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 137.
- Nyegre László: Máramarosmegye közigazdasági leírása . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 821, 901.
- Pap Dávid: A telepítés kérdése . . . . . K. Sz. XX. 1896. 75.
- A zárszámadás joga . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 3, 100.
- Parlagi Ferencz: Agrárbank . . . . . N. Sz. IX. 1885. 477.
- Parlagi Imre: Állami vagy magán állatbiztosítás? . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 717.
- Pekár Imre: A mezőgazdaságnak és különösen egyesületeinek viszonya a kormányhoz különféle államokban . . . . . N. Sz. IV. 1880. 489.
- Pikler Gyula: Ricardó I., II., III., IV. . . . . N. Sz. IX. 1885. 334, 422, 545, 612.
- Pisztory Mór: Egy statisztikai emlék a gőz jubileuma alkalmából . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Az arany valuta elmélete és Németország újabb valuta-rendezésének következményei . . . . . N. Sz. XI. 1887. 161.

- Pisztory Mór: Pozsony . . . . . N. Sz. XI. 1887. 383, 515.
- Piványi Ignác: A vasuti válság . . . . . N. Sz. I. 1874. 81. 161.
- P. J.: Az új ir földbirtok-törvény . . . . . N. Sz. VII. 1883. 39.
- Pólya Jakab: Magyarország államadósságai . . . . . N. Sz. VI. 1882. 38.
- Országos közszükségleti pénztár . . . . . N. Sz. VI. 1882. 1.
- A szegényügy . . . . . N. Sz. VII. 1883. 44.
- A Raiffeisen kölcsönpenztárak . . . . . N. Sz. VII. 1883. 19.
- Az újabb agrármozgalom és irodalom hazánkban N. Sz. VIII. 1884. 1, 142 236, 273.
- A mezőgazdasági válság. I. II. . . . . N. Sz. IX. 1885. 153, 268.
- Haladás és inség. Társadalmi kérdések . . . . . N. Sz. IX. 1885. 593.
- A nemzetközi gazdakongresszus . . . . . N. Sz. IX. 1885. 687.
- Talajjavítási bank . . . . . N. Sz. X. 1886. 161.
- Valuta és gazdasági válság . . . . . N. Sz. X. 1886. 680.
- A földbirtok tulajdona . . . . . N. Sz. XI. 1887. 440, 528.
- A deficit . . . . . N. Sz. XI. 1887. 549.
- A kis- és nagybirtok . . . . . N. Sz. XII. 1888. 489.
- A londoni nemzetközi czukoradó-értekezlet . . . . . N. Sz. XII. 1888. 894.
- Az öröklési jog társadalmi és gazdasági szempontból . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 359.
- A valutakérdés fejlődése a jelen században . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 615.
- Egyenes adóink fejlődése . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 871, 1076.
- A biztosítási vállalatok . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 501, 617.
- A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 112.
- Az egyenes adók reformja . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 677.
- Ausztria vámpolitikája . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 212.
- Külkereskedelmi politika . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 265.
- Az egyenes adók reformja . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 13.
- A magyar szövetkezeti ügy . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 625.
- A társadalmi kérdés . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1005.
- A magánbiztosítási vállalatok . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 242.
- Az egyenes adók reformja . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 700.
- A kereskedelem-, pénz- és hitelügy a kiállításon . . . . . K. Sz. XX. 1896. 461.
- A mezőgazdasági válság . . . . . K. Sz. XX. 1896. 517, 587.
- A német vámegegyet . . . . . K. Sz. XX. 1896. 783.
- Az ezredéves közgazdasági irodalom . . . . . K. Sz. XX. 1896. 843.
- Poór Jakab: A biztosítási enquete . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 459.
- Az élet- és kárbiztosítási díjtartalékok elhelyezéséről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 104.
- A magánhivatalnokok biztosítása Ausztriában . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 758.
- Popovics Sándor: Az italmérési jog és az italmérési jövedék behozatala folytán adandó kártalanítás. I., II. . . . . N. Sz. XIV. 1890. 218, 594.
- Potsa Ferenc: A szeszdó fejlődése Magyarországon 1850—1868. . . . . K. Sz. XXI. 1897. 373, 441, 517.
- Putnik Béla: A magyar kivándorlók Galaczon . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 286.
- Rácz Sándor: Kereskedelem a villamossággal és a villammonopólium . . . . . N. Sz. X. 1886. 655.
- Ráth Károly: Az 1880. és 1881. években tartott országos iparkiállítások szervezete és pénzügyi eredményei . . . . . N. Sz. VI. 1882. 25.
- Ráth Zoltán: A pénzérték emelkedésének némely következményéről . . . . . N. Sz. XII. 1888. 171.
- Az érték fogalma és osztályozása . . . . . N. Sz. XII. 1888. 717.
- Az új német törvény a szövetkezetekről . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 935.
- A közgazdaság elméletének és törvényeinek kérdéséhez . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 495.
- A tőke közgazdasági fogalmáról . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 986.
- Munkásbiztosítás hazánkban . . . . . N. Sz. XV. 1891. 54.
- Az új porosz jövedelmiadó törvényjavaslat . . . . . N. Sz. XV. 1891. 507.
- A földbirtokososztály hitelszükséglete és annak kielégítése. . . . . N. Sz. XV. 1891. 824. 911, 1070.
- Az árstatisztika feladatai, különös tekintettel hazánkra . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 721.
- A közgazdaságtan újabb feladatairól . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 789.
- Népünk korviszonyai és halálozási statisztikánk . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 71, 318, 448, 580, 725.
- Gazdasági haladásunk és a munkásosztály . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 185, 329, 540.
- Közgazdaságtan és ethika . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 1153.
- Igazságügyi statisztikánk reformjáról . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 471.
- A statisztika lényege és viszonya a társadalmi tudományokhoz . . . . . K. Sz. XX. 1896. 159.

- Ráth Zoltán: Áralakulás . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 758.
 — Egy új tankönyvről . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 387.
 — Népeességünk szaporodásáról . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 249.
 — A monopol kérdéshez . . . . . K. Sz. XXV. 1901. II. k. 489.
- Rodiczky Jenő: A mezőgazdaságtan oktatása a jog- és állam-
 tudományi kar keretében . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 126
- Róka József: Pénzügyi igazgatásunk reformja . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 462.
- Roszner Ervin báró: Magyar agrárpolitika és a magyar gazda-
 szövetség nézetei a buzaárak hanyatlásáról . . . K. Sz. XXI. 1897. 343, 419, 495. 561.
- Róth Pál: Az épületek tűzkár biztosításáról szóló osztrák
 törvényjavaslat . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 75.
- Rózsa Károly: Helyi érdekű vasutaink bajai és ezek orvoslása K. Sz. XX. 1896. 341.
- Rubinek Gyula: Kereskedelmi szerződéseink hatása a mező-
 gazdaságra . . . . . K. Sz. XX. 1896. 113.
- Ruffy Pál: Bars vármegye közgazdasági leírása I., II., III., IV. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 602
 687, 766, 843.
- Sarlay Károly: A mezőgazdasági hitelszövetkezetekről . . . N. Sz. VII. 1883. 19.
- Sasvári Ármin: Az ipar Szerbiában . . . . . N. Sz. XI. 1887. 824.
- Schnierer Gyula: Fiume multja és jövője . . . . . N. Sz. VI. 1882. 12.
- Schumacher Sándor: Dán törvényjavaslat telepparcellák lé-
 tesítéséről mezőgazdasági munkások számára . . . . K. Sz. XXII. 1898. 365.
- Schwarz Bódog: Pénzrendszerünk megváltoztatása . . . N. Sz. VII. 1883. 58, 64.
 — Agio-tanulmányok . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 660, 607, 787
- Sipos Árpád: A szénbányászat joga és a földbirtok . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k.
 61, 170, 306.
- Smialovszky Valér: Néhány szó vasuti politikánkról . . . N. Sz. XV. 1891. 1086.
- Somló Bódog: Törvényszerűség a sociológiában . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 86.
- Strausz Adolf: Keleti kereskedelmünk és egy magyar keres-
 kedelmi muzeum . . . . . N. Sz. IX. 1885. 233.
 — Keleti pavillon . . . . . N. Sz. IX. 1885. 727.
 — Magyar mintaraktárt Bulgáriának . . . . . N. Sz. X. 1886. 633.
- Sugár Ignác: Vidéki városaink helyzete . . . . . K. Sz. XX. 1896. 179.
 — A honoratior osztály helyzete . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 829.
 — Pénzintézetek reformja . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 403.
- Süss Nándor: A mechanika fejlődése külföldön és hazánkban N. Sz. X. 1886. 633.
- Sváby Frigyes: Szepes vármegye közgazdasági viszonyai . . N. Sz. XII. 1888. 265.
- Szabó Jenő: Néhány szó a vasutak csoportosításáról . . . N. Sz. I. 1877. 93.
- Szalai Béla: Fiume és Orsova szerepe tarifapolitikánkban . K. Sz. XX. 1896. 329.
- Szana Sándor: A létminimum biztosítása szövetkezeti uton . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 358.
- Szántó Menyhért: Mezőgazdasági munkásvédő törvényhozá-
 sunk kezdetei . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 22.
- Szapáry Gyula gróf: Államköltségvetési tanulmányok . . . N. Sz. II. 1878. 34.
- Széchenyi Dénes gróf: Falusi népünk elszegényedése . . . N. Sz. IV. 1880. 198.
- Széchenyi Imre gróf: Somogy vármegye közgazdasági és köz-
 művelődési állapota . . . . . N. Sz. XV. 1892. 257.
- Széchenyi Pál gróf: Az országos magyar gazdasági egyesület
 megalakulásának ötvenedik évfordulója . . . . . N. Sz. III. 1879. 55.
- Székely Ferencz: Valutánk rendezéséről . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 101.
 — Takarékpénztárainak reformja . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 309.
- Székely Mihály: Kiviteli törekvéseink és a gyarmatok . . . K. Sz. XXII. 1898. 741.
- Szepesi Béla: Állami és magán tűzbiztosítás . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 389, 528, 597.
- Szilágyi István: Két régi emlék (Postai utasítás 1705. Stóla-
 szabályzat 1779.) . . . . . N. Sz. VII. 1883. 57.
 — A magyar királyi Helytartó-tanács létszáma és fizetése
 a miképpen 1783—84-ben megállapított . . . . . N. Sz. VII. 1883. 29.
 — Magyarország bevételei és kiadásai 1811-ben . . . . N. Sz. VII. 1883. 35.
- Szilágyi Virgil: Uzsora- és kamat-maximum . . . . . N. Sz. VI. 1882. 48.
- Szmrecsányi Arisztid: Liptó megye közgazdasági viszonyai . N. Sz. XII. 1888. 190.
- Szokolay Kornél: Bosnyák vasutak és bosnyák vasuti politika . K. Sz. XIX. 1895. 299.
- Szuesz Ede és Bánffy Béla gróf: Eszmecsere a dunai láncz-
 hajózás tárgyában . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Teleszky János: A franciaországi kapuadó rendszer . . . N. Sz. XV. 1891. 590, 673.
 — A magyar, a porosz és az osztrák egyenesadó-rendsze-
 rek I., II. . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 421, 501.
- Telkes Simon: A világforgalom főbb árúcikkei . . . . . N. Sz. IX. 1885. 504.

- Telkes Simon; Az eledelipar . . . . . N. Sz. XI. 1887. 465.
 — Kereskedelmünk iparokkal . . . . . N. Sz. XI. 1887. 647.
 — Hogyan és hol lehetne az erdélyrészi vármegyékben fonószövőipart létesíteni . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 378.
- Thalloczy Lajos: Gróf Benyovszky Móricz és a magyar tengerparti kereskedelem első kezdetei . . . . . N. Sz. III. 1879. 193.
- Thaly Emil: Gabonakivitelünk és vasutaink exportképessége N. Sz. I. 1879. 43.
 — A szucsavai vagy tölgyesi vasúti csatlakozás kérdése . N. Sz. III. 1879. 61.
 — A budapest-zimonyi vasút . . . . . N. Sz. III. 1879. 259.
 — A magyar délnyugati vasút helyes irányának megválasztása . . . . . N. Sz. IV. 1880. 340.
- Thirring Gusztáv: A fővárosi szegény néposztályok lakásai K. és K. Sz. XVIII. 1894. 872.
 — A magyarok kivándorlása Amerikába . . . . . K. Sz. XX. 1896. 30.
 — Budapest építőipara és építkezései . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 436.
- Thuróczy Károly: Nyitra vármegye közgazdasági és közművelődési állapota . . . . . K. Sz. XIX. 1895. 780, 873.
- Tisza István: Néhány szó az 1890. évi költségvetésről . . . N. Sz. XIV. 1890. 9.
 — Az 1891-iki költségvetés . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 49.
 — Az 1892-iki költségvetés . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 298.
- Tóth Jenő: A kötött birtok agrárpolitikai szempontból . . . K. Sz. XXIII. 1899. 530.
- Travnyik József: Quesnay Ferencz és tanai . . . . . N. Sz. X. 1886. 306.
- Türr István: A panamai csatorna . . . . . N. Sz. IV. 1880. 481.
 — A vizekről . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
- Uray Zoltán: Kizárólagos kocsinhasználat . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 325.
 — Árúszállítás vasúton . . . . . N. Sz. VIII. 1884. 637.
- Vajda Ármin: A termelő-szövetkezetek . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 168.
- Vajda Zoltán: Az 1895-iki tőzsde-krízis, annak okai és következményei . . . . . K. Sz. XXI. 1897. 905.
 — A checkrendszer elterjedésének nehézségeiről . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 112.
- Vámbergy Rusztem: A bünygyi statisztika reformja . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 28.
- Vargha Gyula: A szeszdóreform Németországban . . . . N. Sz. XII. 1888. 38.
 — Poroszország mezőgazdasági statisztikája . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 459.
 — Biztosítási statisztikánk kérdéséhez . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 671.
 — Néhány szó az életbiztosításról . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 338.
 — Monarchiánk és Németország gabonával való ellátása . N. Sz. XIV. 1890. 1064.
 — Népünk mozgalma a népszámlálás adatai szerint . . . N. Sz. XVI. 1892. 185.
 — A statisztika szerepe a millenáris kiállításon . . . . . K. Sz. XVI. 1892. 43.
 — A hitfelekezeti viszonyok hazánkban . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 571.
 — A magyar nyelv hódítása az utóbbi tíz év alatt . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 254.
 — Egy röpirat a nemzeti politikáról . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 445.
 — Az ezredéves magyar állam és népe . . . . . K. Sz. XX. 1896. 451.
 — Néhány szó a magyar mezőgazdaságról . . . . . K. Sz. XX. 1896. 667.
 — Tisza István röpirata a magyar agrárpolitikáról . . . K. Sz. XXI. 1897. 91.
 — Tűzkárok a magyar birodalomban . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 228. 318.
 — Mezőgazdaságunk . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 647.
 — Békés vármegye mezőgazdasága . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 817.
 — Visszaemlékezés Keleti Károlyra . . . . . K. Sz. XXIII. 1899. 3.
 — Jekelfalussy József . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 169.
- Varró Péter: Vasúti részvénytársulataink és az új kereskedelmi törvény . . . . . N. Sz. III. 1879. 1.
 — Állami, magán vagy vegyes vasútkezelési rendszer . . N. Sz. III. 1879. 509.
- Vécsey Loránd: Törvény a közérdekű öntöző csatornák létesítéséről . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 43.
- Vécsey Sándor báró: Az arany jövője Bamberger L. világitásában . . . . . N. Sz. II. 1878. 106, 20.
- Vizaknai Antal: Néhány szó közegészségi állapotainkról és teendőinkről . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 3.
 — A magyarság és a nemzetiségek az új népmozgalmi statisztika szerint . . . . . K. Sz. XXII. 1898. 647.
 — A zónatarifa reformja és a vasúti személyforgalom fejlesztése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 351.
 — A m. kir. államvasutak személydíjzabása tekintettel a kocsiosztályokra . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 519.
- Vizneker Antal: Jog- és államtudományi vizsgálati rendszerünk reformjához . . . . . N. Sz. XII. 1888. 313.

- Vizneker Antal: Felelet dr. Apáthy István úrnak a jogi vizsgálatok reformja tárgyában . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 330.
 — Közegészségügyi igazgatásunkhoz . . . . . N. Sz. XIII. 1889. 894.
 — A jog- és államtudományi szakoktatás reformja . . . . . N. Sz. XIV. 1890. 142.
 Vörös László: Angol-India vasutai . . . . . N. Sz. III. 1879. 1.
 — Az állami vasút kezelési rendszer előnyei . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
 Wachtel Aurél: A franciaországi italadók s alkalmazásuk Elzász-Lothringiában . . . . . N. Sz. VII. 1883. 1.
 Wágner László: A bélyei uradalom . . . . . N. Sz. VII. 1883. 10.
 Waldmayer Károly: A monarchia jegybankja az 1878-iki reform óta . . . . . K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 472.
 Wallon Dezső: A hirdetményi és naptári bélyeg megszüntetése . . . . . K. Sz. XXIV. 1900. 134.
 Weisz Béla: Újabb irányok az angol nemzetgazdaságtanban N. Sz. I. 1877. 85.
 — Colbert . . . . . N. Sz. I. 1877. 56.
 — A községi pénzügyekről . . . . . N. Sz. II. 1878. 76.
 — Gazdasági szabadság érvényesülése Angliában . . . . . N. Sz. III. 1879. 37.
 — Eszmék a magyar ipar kérdéséhez . . . . . N. Sz. III. 1879. 380.
 — Közgazdasági viszonyok az ókori római köztársaságban N. Sz. IV. 1880. 1.
 — Magyarország adószolgáltatása 1838—1877-ig . . . . . N. Sz. IV. 1880. 513.
 Weisz Bernát Ferencz: Az iskolai takarékpénztárak Magyarországon . . . . . N. Sz. II. 1878. 1.
 — Az iskolai takarékpénztárak Magyarországon . . . . . N. Sz. III. 1879. 477.
 Weisz Berthold: Kereskedelmi hódítások . . . . . N. Sz. X. 1886. 133.
 Wekerle Sándor: A pénzverési regále . . . . . N. Sz. V. 1881. 1.
 — Hitelviszonyainkról . . . . . K. Sz. XXV. 1901. I. k. 174.
 Weszelovszky Károly: Közegészségügyi állapotaink . . . . . N. Sz. X. 1886. 337.
 — Mikép számítja az országos statisztikai hivatal hazánk népességének gyarapodását? . . . . . N. Sz. X. 1886. 713.
 — Az agrárkérdés Oroszországban . . . . . N. Sz. XI. 1887. 139.
 — Magyarország népességének időelőtti elhalálózása . . . . . N. Sz. XII. 1888. 569, 739.
 — A munkaképtelenség és aggság esetére való biztosítás Németországban . . . . . N. Sz. XII. 1888. 326.
 Wickenburg Márk gróf: A váltoárfolyamokról . . . . . N. Sz. XI. 1887. 198.
 — A legújabb magyar conversiók . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 101.
 Wlassics Gyula: Álhírek terjesztése és a büntetőjog . . . . . N. Sz. XVI. 1892. 208.
 Zichy Jenő gróf: Közgazdasági és társadalmi eszmetörédek N. Sz. VI. 1882. 1.
 Zlinszky István: Az agrár-socialismus Békés vármegyében . K. Sz. XIX. 1895. 145.
 Zsilinszky Mihály: Adatok a községek rendezéséhez, kiváló tekintettel az államkincstári telepekre . . . . . K. és K. Sz. XVIII. 1894. 46, 110.
 Z. V.: A keleti vasutak bulgáriai csatlakozása . . . . . N. Sz. X. 1886. 368.

II. Közlemények. — Könyvismertetések. — Könyvészet.

- Abonyi Henrik: Tanulmány és törvénytervezet a megengedett gabonaelővételről. K. Sz. XXIV. 1900. 316.
 Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt. N. Sz. XIII. 1889. 106.
 Acsády Ignác: A magyar jobbágy népesség száma a mohácsi vész után. N. Sz. XIV. 1890. 535.
 Acsády Ignác: Az Athenaeum Kézi Lexikona. N. Sz. XV. 1891. 959.
 Adatok a fonó- és szövőipar állása és forgalmáról. N. Sz. XIII. 1889. 314.
 Adatok a gazdasági tanügy- és a ráfordított államsegélyről. N. Sz. I. 1877. 117.
 Adatok hazánk hitfelekezeti viszonyainak megvilágításához. N. Sz. XVI. 1892. 600.
 Adatok a legújabb magyar konverzióhoz. N. Sz. XVI. 1892. 157.
 Adler G.: Die Frage des internationalen Arbeiterschutzes. N. Sz. XIII. 1889. 114.
 Administratív statisztika állapota. N. Sz. IX, 1885. 663.
 Adórendszer. A magyar — külföldön megvilágítva. N. Sz. V. 1881.
 Adóstatisztika, 1891. évi. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 224.
 Adótörvényhozás. N. Sz. I. 1877. 197.
 Agió es külkereskedelem. N. Sz. XV. 1891. 177.
 Ágoston József: Emlékirat a magánbiztosítási vállalatokról. K. Sz. XXIV. 1900. 231.
 Agréménkereskedés Sziciliában. N. Sz. IX. 1885. 61.
 Agrárizmus. K. Sz. XXIV. 1900. 63, 479.
 Agrárizmus. Az — harca a kereskedelem és ipar ellen. K. Sz. XXIV. 1900. 63.

- Agrár törvényhozás Ausztriában és nálunk. N. Sz. XXIII. 1889. 708.
- Agrárvámtörékvések. K. Sz. XXIV. 1900. 790.
- Albrecht H. dr.: Fünf Jahre praktisch-socialer Thätigkeit. K. Sz. XXII. 1898. 342.
- Alkoholizmus Ausztriában. K. Sz. XXI. 1897. 169.
- Alkoholismusról. N. Sz. XIV. 1890. 405.
- Allard A.: Dépréciation des richesses. N. Sz. XIII. 1889. 913.
- Államháztartásunk 10 évi állapota. K. Sz. XXIV. 1900. 24.
- Államhitelügy. N. Sz. VII. 1883. 69.
- Állami biztosítás Dániában. N. Sz. VII. 1883. 85.
- Állami biztosítást élvező vasutak 1881. évi üzletelőirányzatai. N. Sz. IV. 1880. 620.
- Állami jégkárbiztosító intézet Bajorországban. N. Sz. VIII. 1884. 82.
- Állami jutalmak. K. Sz. XXIV. 1900. 634.
- » számvitel. K. Sz. XXIV. 1900. 952.
- » » K. Sz. XXV. 1901. II. k. 551.
- Államköltségvetések. N. Sz. II. 1878. 171.
- » 1881. N. Sz. IV. 1880. 610.
- Államtudományi Lexikon. K. Sz. XXIV. 1900. 67.
- Államtudományi Lexikon. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 55.
- Államvasutak üzlete 1884-ben. N. Sz. IX. 1885., 713.
- Államvasutak, Magyar királyi — gépgyára Budapesten és a diósgyőri magy. kir. vas- és aczélgyár története. K. Sz. XX. 1896. 720.
- Állatbiztosítás. K. Sz. XXIV. 1900. 640.
- Állatbiztosítás Oroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 776.
- Állatbiztosítás Svájcban. K. Sz. XVIII. 1894. 157.
- Állategészségügy. K. Sz. XXIV. 1900. 951.
- Állatszámolás. Az 1892. évi bajor — K. Sz. XVIII. 1894. 76.
- Amerikai Egyesült-Államok állattenyésztése. K. Sz. XVIII. 1894. 905.
- Amerikai Egyesült-Államok kereskedelmi forgalma 1790. óta, különös tekintettel az Európával való forgalomra. K. Sz. XVIII. 1894. 1054.
- Amerikai gazdasági gépek. N. Sz. 1884. 417.
- Amerikai mezőgazdaság. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 713.
- Amerikai munkások anyagi helyzete. N. Sz. VII. 1883. 77.
- Amerikai trustök. K. Sz. XXIV. 1900. 544.
- Ammon: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 133.
- Anglia és Wales 1891-iki népszámlálása. K. és K. Sz. XVIII. 1894. 309.
- Anglia élelmezése. N. Sz. IX. 1885. 394.
- Anglia hajói. N. Sz. IX. 1885. 395.
- Anglia kőszénfogyasztása. N. Sz. IX. 1885. 721.
- Anglia mezőgazdasági helyzete. N. Sz. IX. 1885. 721.
- Anglia pénzügyei. N. Sz. I. 1877. 122.
- Anglia piacjai. N. Sz. X. 1886. 265.
- Anglia posta- és távirdaforgalma. N. Sz. IX. 1885. 720.
- Angol aranyvalutát védő egyesület iratai. K. Sz. XIX. 1895. 904.
- Angol gyapjúárak árhullámzása. N. Sz. VIII. 1884. 409.
- Angol hajóépítés. N. Sz. VIII. 1884. 415.
- Angol mezőgazdasági statisztika. N. Sz. VI. 1882. 76.
- Angol mezőgazdasági statisztika. N. Sz. XI. 1887. 154.
- Angol nép jövedelme. N. Sz. VII. 1883. 87.
- Angol postatakarékpénztári reformtörékvések. N. Sz. XI. 1887. 235.
- Angol tarifa törvényjavaslat. N. Sz. XI. 1887. 158.
- Angol vasuti clearing-house. N. Sz. XII. 1888. 683.
- Angolország államadóssága. N. Sz. VII. 1883. 67.
- Angora-kecske tenyésztése. N. Sz. VIII. 1884. 422.
- Anjoukori adózásunk. K. Sz. XXIV. 1900. 558.
- Annuaire de la législation du travail pour 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Aphoristische Bemerkungen über das Eisenbahnwesen in London. N. Sz. I. 1874. 223.
- Apostol: L'Artèle et la Coopération en Russie. K. Sz. XXIV. 1900. 313.
- Arany- és ezüstszámitás. N. Sz. XV. 1891. 707.
- Arany- és ezüsttermelés az Egyesült-Államokban 1881-ben. N. Sz. VII. 1883. 71.
- Aranyvaluta Japánban. K. Sz. XXIV. 1900. 713.
- Aranyvám. N. Sz. II. 1878. 139.
- Aratás átlaga Németországban. N. Sz. IX. 1885. 388.
- Aratás, Ausztria — 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 313.
- Aratása, Magyarország 1893-ik évi —. K. Sz. XVIII. 1894. 160.
- Aratásunk és a statisztika. N. Sz. XIII. 1889. 656.
- Ardai Ignác és dr. Exner Kornél. Magyar jövedéki büntetőjog. K. Sz. XX. 1896. 809.
- Arbeitseinstellungen. Die — und Aussperrungen in Oesterreich während des Jahres 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Argentín új petroleumtelepei. N. Sz. VIII. 1884. 423.
- Argentíniai köztársaság. N. Sz. VII. 1883. 78.
- Argyl herczeg a földbérletről. N. Sz. II. 1878. 157.

- Árhullámozás a legutolsó félszázad alatt Európában. K. Sz. XXIII. 1899. 678.
- Ármentesítési statisztika. K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Artellek. K. Sz. XXIV. 1900. 313.
- Árúforgalma, Nagy-Británna. K. Sz. XXIV. 1900. 396.
- Árúforgalmunk 1884-ben. N. Sz. IX. 1885. 581.
- Árúforgalom a magyarországi víziutakon. N. Sz. XVI. 1892. 489.
- Árúrészletügyletről, Törvényjavaslat az — K. Sz. XXIV. 1900. 49. 209.
- Asboth János: Jellemrajzok és tanulmányok. N. Sz. XVI. 1892. 386.
- Aschrott: Die Entwicklung des Armenwesens in England seit dem Jahre 1885. K. Sz. XXIII. 1899. 40.
- Association française pour l'avancement des sciences. N. Sz. I. 1877. 139.
- Atkinson Edward: The wheat growing capacity of the Unites States. K. Sz. XXIII. 1899. 116.
- Atlanticus: Ein Blick in den Zukunftsstaat. Production und Consum im Socialstaat. K. Sz. XXIII. 1899. 36.
- Ausztrália gabonakivitele. N. Sz. IX. 1885. 406.
- Ausztrália gazdasági és népességi viszonyairól. K. Sz. XXIII. 1899. 192.
- Ausztráliai britt gyarmatok. N. Sz. IX. 1885. 669.
- Ausztráliai fagyott hus. N. Sz. X. 1886. 87.
- Ausztria-Magyarország hitelszükséglete. N. Sz. VI. 1882. 84.
- Ausztria-Magyarország kivitele Oláhországba. N. Sz. VII. 1883. 73.
- Ausztria-Magyarország és Szerbia árúforgalma. N. Sz. IX. 1885. 134.
- Ausztria mezőgazdasága és 1893. évi aratása. K. Sz. XVIII. 1894. 321.
- Ausztria népmozgalma az 1891—1896. években. K. Sz. XXIII. 1899. 49.
- Ausztria, Németország és Franciaország 1892. évi népesedési mozgalma. K. Sz. XVIII. 1894. 485.
- Ausztria bank- és hitelintézetei. N. Sz. X. 1886. 84.
- Ausztria szesztermelése és szeszadószoigáltatása. N. Sz. IX. 1885. 590.
- Ausztria kereskedelmi politikája. K. Sz. XXIV. 1900. 710.
- Bábaügy. K. Sz. XXIV. 1900. 403.
- Bagehot: Lombardstreet, a pénzpiacz leírása. N. Sz. I. 1874. 212.
- Bagehot Walter, meghalt. N. Sz. I. 1877. 208.
- Bajor községek pénzügyi viszonyai 1890-ben. K. Sz. XVIII. 1894. 322.
- Baku petroleumforrásai. N. Sz. VIII. 1884. 421.
- Baku világforgalmi jelentősége. N. Sz. IX. 1885. 150.
- Balás Árpád: Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei. K. Sz. XXI. 1897. 802.
- Baleset elleni biztosítási statisztika. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Balkán államok. N. Sz. XVI. 1892. 775.
- Ballagi Aladár: Colbert. N. Sz. XIV. 1890. 353.
- Balogh Elemér: A valuta szerepe a gazdasági válságban. K. Sz. XX. 1896. 717.
- Bamberger Béla: A valutakérdés az Észak-Amerikai Egyesült-Államokban. N. Sz. XIV. 1890. 1017.
- Bányamivelés Ausztriában. K. Sz. XVIII. 1894. 1047, 1124.
- Bányák államosítása. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 714.
- Baranovszky; Geschichte der russischen Fabrik. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Barcza Imre: Közgazdasági irodalmunk. 1886—1900. K. Sz. XXIV. 1900. 80, 172, 246, 337, 411, 575.
- Bárdossy Jenő: Az állatok, állati nyerstermények és ragályfogó tárgyak Austria és Magyarország közötti kölcsönös forgalmának szabályozása tárgyában kiadott földmivelésügyi ministeri rendeletek magyarázata. K. Sz. XXIV. 1900. 951.
- Baross János: Idegenek birtokszerezése. K. Sz. XXIV. 1900. 802.
- Az öröklési jog kérdései. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 795.
- Barth, Paul: Die Philosophie der Geschichte als Sociologie. K. Sz. XXII. 1898. 118.
- Bartha Béla: A magyar államgazdaság tankönyve. K. Sz. XXII. 1898. 544.
- Baumgarten Nándor: A tőzsdebiróság és a különbözőzeti üzletek perelhetősége. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 685.
- Baxter: On the principles, which regulate the rate of interest and on the currency laws. London, 1876. N. Sz. I. 1877. 200.
- Beck Hugó: Törvényhozási reformok a biztosítás-ügy terén. N. Sz. XIV. 1890. 283.
- Beckmann J. D.: Capital und Arbeit. N. Sz. XV. 1891. 292.
- Behrend: Buchführung und Bilanzen bei Nebenbahnen, Kleinbahnen und ähnlichen Verkehrsanstalten. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Beiträge zur neuesten Handelspolitik Deutschlands. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 56, 232, 464.
- Békekongresszus eredményei. K. Sz. XXIV. 1900. 716.
- Békéssy Károly: Kolozsvár közgazdasági multja és jelene. N. Sz. XIV. 1890. 923, 1116.
- A társadalmi forradalom. N. Sz. XIV. 1890. 1019.
- Beksics új terve. K. Sz. XXIV. 1900. 480.

- Beksics Gusztáv: A magyar nemzet függetlensége az állami és egyházi (külső) kormányzatban. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. 356.
- Magyarország jövője az újabb nemzeti elhelyezkedés alapján. K. Sz. XXIV. 1900. 480.
- Belga afrikai kereskedelmi társaság. N. Sz. VII. 1883. 78.
- Belga népbankok kongresszusa. N. Sz. I. 1877. 142.
- Belházy N. J.: A régi magyar pénzverési súlymérték. N. Sz. XIII. 1889. 910.
- Bélyeg és illeték. K. Sz. XXIV. 1900. 156.
- Benedek Sándor és Róka József: Az itál-, fogyasztási és italmérési adók és az állami italmérési jövedék jogtana. K. Sz. XX. 1896. 641.
- Bensing, Franz: Der Einfluss der landwirtschaftlichen Maschinen auf Volks- und Privatwirtschaft. K. Sz. XXII. 1898. 407.
- Beöthy Leo: A társadalmi fejlődés kezdetei. N. Sz. VII. 1883. 89.
- Berényi Pál: A soproni takarékpénztár ötvenéves története. N. Sz. XVI. 1892. 851.
- Pénzintézetek üzletvitele. K. Sz. 1901. II. k. 717.
- Bérmunkásnök terve. K. Sz. XXI. 1897. 477.
- Bernát István: Segíts magadon és az Isten is megsegít. A rochdalei becsületes takácsok története és sikerei. N. Sz. XV. 1891. 620.
- Változások küszöbén. Sociálpolitikai tanulmányok, melyeket a jövő kormány híveinek figyelmébe ajánl. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 92.
- Bernstein: Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Socialdemokratie. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
- Besson Emanuel: Le controle des budgets en France et à l'étranger. K. Sz. XXIV. 1900. 952.
- Betegsegélyző pénztárak szervezete. N. Sz. VII. 1883. 71.
- Bevetett területek Bajorországban. K. Sz. XVIII. 1894. 1207.
- Die Bevölkerung Oesterreichs auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890. K. Sz. XIX. 1895. 587.
- Bibliographiája, A socialismus—. K. Sz. XXIV. 1900. 77.
- Bibliographiák gyűjteménye. K. Sz. XXIV. 1900. 232.
- Birálati jelentések. N. Sz. XV. 1891. 1107.
- » » N. Sz. XXI. 1897. 890.
- Biró Pál: A magyar kir. honvédelmi miniszterium működése az 1877—1890. évben. N. Sz. XV. 1891. 458.
- Birtokszerzése, Idegenek—. K. Sz. XXIV. 1900. 802.
- Birtokviszonyok alakulásának kérdése Németországban. N. Sz. VII. 1883. 78.
- Birtokviszonyok hazánkban. N. Sz. VII. 1883. 84.
- Bismarck adópolitikája. N. Sz. V. 1881. 10.
- Bizottsági jelentés idegen nyelvű régi magyar közgazdasági művek lefordítása és kiadása tárgyában. K. Sz. XVIII. 1894. 296.
- Biztosítási statisztika. K. Sz. XX. 1896. 815.
- Biztosítási ügyünk reformja. K. Sz. XXIV. 1900. 231.
- Bliss, W. D. P.: A Handbook of Socialism. K. Sz. XIX. 1895. 813.
- Block, Maurice, a tanszéki socialismus lényegéről. N. Sz. II. 1878. 151.
- L'Europe politique et sociale 2me ed. Paris, 1893. K. Sz. XVIII. 1894. 1034.
- Les progrès de la science économique depuis Adam Smith. Revision des doctrines économiques. N. Sz. XIV. 1890. 540.
- Board of labor statistics of the State New-York: Seventeenth annual report 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade Labour Departement: Report on changes in rates of wages and hours of labour in the United Kingdom in 1900. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 923.
- Board of trade Labour Department: Report by the chief labour correspondent on the strikes and lockouts of 1900. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 923.
- Board of trade. Labour Department: Report on standard times rates of wages in 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Labour Department: Report on standard piece rates of wages in 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Labour Department: Wages and earnings of agricultural labourers in the United Kingdom. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Report on trade unions in 1899. K. Sz. 1899. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Labour Department: Report on the strikes and lockouts of 1899. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Labour Department: Report on changes in rates of wages and hours of labours in 1899. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Board of trade. Labour Department: Seventh Annual Abstract of Labour Statistics of the United Kingdom 1899—1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Bode, Wilhelm: Wirtshausreform in England, Norwegen und Schweden. K. Sz. XXIII. 1899. 366.
- Bödiker T.: Die Arbeitsversicherung in den europäischen Staaten. K. Sz. XX. 1896. 59.
- Bodnár Zsigmond: A népfajok sorsa és más kérdések. K. Sz. XXIV. 1900. 479.
- Bodoki Lajos: Franciaország vizi utainak és csatornahálózatának leírása. N. Sz. IV. 1880. 315.

- Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. K. Sz. XX. 1896. 895.
- Bolgár szeszipar. N. Sz. IX. 1885. 402.
- Borgh: Das Verkehrswesen. K. Sz. XIX. 1895. 664.
- Borgh: Handel und Handelspolitik. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 228.
- Bonjansky: Die gewerblichen Genossenschaften Belgiens. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 387.
- Borgyártás kérdése. N. Sz. I. 1877. 198.
- Borgyártás korlátozása. N. Sz. I. 1877. 205.
- Borkivitelünk Oroszországba. N. Sz. IX. 1885. 217.
- Bortermelés hanyatlása Franciaországban. N. Sz. VII. 1883. 60.
- Bosnyák-magyar forgalom. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 862.
- Bosznia közgazdasági viszonyai. N. Sz. II. 1878. 138.
- Bosznia és Hercegovina népszámlálása és állatösszeírása az 1895. évben. K. Sz. XX. 1896. 723.
- Brandt: China und seine Handelsbeziehungen zum Auslande. K. Sz. XVIII. 1899. 426.
- British Association. N. Sz. I. 1877. 149.
- Brüll Lipót: A munkásosztály sorsának javítása. N. Sz. VII. 1883. 60.
- Brüsseli külügyi hivatal konzulátusi osztálya. N. Sz. VI. 1882. 74.
- Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve. K. Sz. XXI. 1897. 236.
- Budapest székesfőváros tíz évi háztartása. N. Sz. IX. 1885. 213.
- Budapesti árú- és értéktőzsde. N. Sz. I. 1877. 120.
- Budapesti Dunarész szabályozása. N. Sz. IX. 1885. 826.
- Budapesti gabonakereskedelem az utolsó 10 évben. N. Sz. X. 1886. 525.
- Budapesti kereskedelmi és iparkamara. N. Sz. II. 1878. 140.
- Budapesti munkások vizsgálata. N. Sz. I. 1877. 129.
- Budapesti pénzügyintézetek értékpapír tárczája. N. Sz. XIV. 1890. 644.
- Bulgáriai orosz kereskedelem. N. Sz. X. 1886. 453.
- Buza a nemzetközi piacon. N. Sz. IX. 1885. 583.
- Bűnügyi statisztika. N. Sz. XIII. 1889. 572, 991.
- Bureau of labor statistics of the state of New-York; XVI. annual report 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Bureau of Labor Statistics, State of Connecticut: Public Document Nr. 23. Sixteenth Annual Report for the year ended November 30. 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. K. 475.
- Bureau of Statistics of Labor and Industries of New-Jersey: Twenty-Third Annual Report for the year ending October 31st 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 475.
- Burtik Győző: A mezei munkások egészségügyi viszonyairól, különös tekintettel a volt korona-területre. K. Sz. XXIV. 1900. 157.
- Cahn, Ernst: Das Schlafstellenwesen in den deutschen Grossstädten. K. Sz. XXIII. 1899. 269.
- Carnegieis Conundrum. K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Caviglia: L'imposta progressiva. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 65.
- Chélard R.: La Hongrie contemporaine. N. Sz. XIV. 1890. 1025.
- Cheque. K. Sz. XXIV. 1900. 963.
- » rendszer. K. Sz. XXV. II. k. 554.
- Clarc: Possibility of a scientific law of wage. N. Sz. XIV. 1890. 359.
- Clearinghouse Berlinben. N. Sz. VII. 1883. 54.
- Cohn: Ueber die staatswissenschaftliche Vorbildung zum höheren Verwaltungsdienste in Preussen. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Cohn, dr.: Az angol törvényhozás a vasutakról. N. Sz. I. 1874. 473.
- Commissioner of labour: XIII. annual report 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Commissioner of labor: Fourteenth annual report 1894. Water, gas and electric-light plants under private and municipal ownership. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Conrad, J.: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie. K. Sz. XXIV. 1900. 68.
- Coste, Adolphe: Les principes d'un sociologie objective. K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Courtois A.: Banques populaires. N. Sz. XIV. 1890. 1028.
- Crüger, Hans: Der heutige Stand des deutschen Genossenschaftswesens. K. Sz. XXII. 1898. 335.
- Crump, A.: An investigation into the causes of the great fall in prices which took place coincidentally with the demonetisation of silver by Germany. N. Sz. XIV. 1890. 81.
- Csarada János dr.: A tengeri zsákmányjog elvei a háborúban. N. Sz. VI. 1882. 82.
- Csehország erdőségei. N. Sz. VII. 1883. 73.
- Csejegy-rendszer. N. Sz. VIII, 1884. 349.
- Csillag Gyula dr.: Az iszákosság korlátozásáról. K. Sz. XVIII. 1894. 1119.
- Csillag Gyula dr.: A talajjavítási érték-többletekről. N. Sz. VI. 1882. 82.
- Csődök 1885-ik évi statisztikája. N. Sz. X. 1886. 267.
- Culturphilosophia. K. Sz. XXIV. 1900. 65.
- Czulkorivitel az osztrák-magyar monarchiából. N. Sz. X. 1886. 630.
- Czulkortermelés Braziliában. N. Sz. VII. 1883. 79.

- Czukortermelés Európában. N. Sz. VIII. 1884. 399.
- Czukortermelés Európában. N. Sz. IX. 1885. 226.
- Dán gazdák intézkedése a marhatenyésztés emelése tárgyában. N. Sz. X. 1886. 526.
- Debreczeni kereskedelmi és iparkamara. N. Sz. VI. 1882. 68.
- Dékány Mihály: A mezőgazdasági munkáskérdés. K. Sz. XIX. 1895. 273.
- Dékány Mihály: A hazai közmunka és közlekedésügyek története és fejlődése. N. Sz. IX. 1885. 818.
- Demokratia és császárság. K. Sz. XXIV. 1900. 562.
- Demokratia viszonya a nemzetgazdaságtanhoz. N. Sz. 1878. 133. II.
- Demokratikus világuralom. K. Sz. XXIV. 1900. 479.
- Denkschrift der Aeltesten der Kaufmannschaft von Berlin betreffend die Neugestaltung der deutschen Handelspolitik. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 627.
- Deutsch Antal: 25 Jahre ungarischer Finanz- und Volkswirtschaft N. Sz. XVI. 1892. 1031.
- Deutsch Antal: Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1899. K. Sz. XXIV. 1900. 396.
- Diehl, Karl: Kornzoll und Socialreform. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 863.
- Dietzel: Die Theorie von den drei Weltreichen. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 384.
- Dietzel: Weltwirtschaft und Volkswirtschaft. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 384.
- Dietzel: Kornzoll und Socialreform. K. Sz. XXV. 1901. I. K. 384.
- Direction du travail: Repartition des forces motrices à vapeur et hydrauliques en 1900. I. Moteurs à vapeur. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Direction du travail: Statistique des grèves et des recours à la conciliation et à l'arbitrage, Survenus pendant l'année 1899. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141.
- Direction du travail: Statistique des grèves et de recours à la conciliation et à l'arbitrage, Survenus pendant l'année 1900. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 923.
- Disconto ingadozásairól. N. Sz. VII. 1883. 76.
- Dobner Rudolf: A földadó-kataszter. N. Sz. IV. 1880. 137.
- Dobner Rudolf †. N. Sz. VI. 1882. 24.
- Dohánygyedárúság jövedelme hazánkban. N. Sz. VIII. 1884. 507.
- Dohányjövedék eredménye 1884-ben. N. Sz. IX. 1885. 827.
- Dohányjövedék (külföldi és magyar). N. Sz. XV. 1891. 90.
- Dohánykivitelünk 1875—1882-ben. N. Sz. IX. 1885. 48.
- Dohánymonopolium Törökországban. N. Sz. VII. 1883. 61.
- Dohánytermelési kísérlet Angliában. N. Sz. X. 1886. 710.
- Dolencz József dr.: A selyemtenyésztés közgazgatása. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 638.
- Drage, Geoffrey: Eton and the Labour Question. K. Sz. XVIII. 1894. 971.
- Drahotuszky Rezső: Egyenes adók kézi könyve. N. Sz. III. 1879. 601.
- Drezdai Gehe-Stiftung. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 302.
- Drill Róbert: Soll Deutschland seinen ganzen Getreidebedarf selbst produciren. K. Sz. XIX. 1895. 749.
- Dumon: Depopulation et civilisation. N. Sz. XV. 1891. 371.
- Dun: The banking institutions. London, 1876. N. Sz. I. 1877. 200.
- Dunadelta. N. Sz. VIII. 1884. 347.
- Duna-Oderai csatorna. N. Sz. VII. 1883. 94.
- Dunagőzhajózási társaság. N. Sz. VII. 1883. 67.
- Durand, L. Le credit agricole en France a l'étranger. N. Sz. XVI. 1892. 68.
- Durban, William; The trans-siberian railway. K. Sz. XXIII. 1899. 604.
- Egészségügye, A mezei munkás —. K. Sz. XXIV. 1900. 157.
- Egészségügyi statisztika. K. Sz. XXIV. 1900. 314.
- Egy iparvállalat története. K. Sz. XX. 1896. 720.
- Egy milliárd korona K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Egyenes-adó Ausztriában. N. Sz. I. 1877. 138.
- Egyenes-adó enquête irományai. K. Sz. XIX. 1895. 446.
- Ehrenberg, Richard: Handelspolitik. K. Sz. XXIV. 1900. 630.
- Egyesült Államok bányászata 1884-ben. N. Sz. IX. 1885. 728.
- 1890. évi censusának főbb eredményei. K. Sz. XIX. 1895. 122.
- gabonatermelése. K. Sz. XIX. 1895. 367.
- ipara. N. Sz. VIII. 1884. 342.
- iparúzó városai. N. Sz. VII. 1883. 70.
- külforgalma. K. Sz. XIX. 1895. 751.
- külkereskedelme. N. Sz. VII. 1883. 64.
- pénzügyministerének jelentése. N. Sz. VI. 1882. 20.
- pénzügyministerének jelentése. N. Sz. VII. 1883. 63.
- petroleumipara. N. Sz. VIII. 1884. 781.
- termelése. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 126.
- vasuti hálózata. N. Sz. IX. 1885. 63.
- Egyiptom. A régi — mezőgazdasága. K. Sz. XXIV. 1900. 552.
- Egyiptom árúforgalma. N. Sz. IX. 1885. 148.
- vagyoni állapota. N. Sz. VIII. 1884. 266.
- Eisenbahntarife und Wasserfrachten. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 62.
- Élelmi szerek értéke a művelt világon. N. Sz. VIII. 1884. 415.
- Elemi csapások a mezőgazdaságban. K. Sz. XXII. 1898. 178.

- Életbiztosítás fejlődése az 1859–1883. években. N. Sz. X. 1886. 393.
- Életbiztosítási díjtartalekről. K. Sz. XXIII. 1899. 502.
- Életbiztosítótársaságok Angliában. N. Sz. VII. 1883. 57.
- Élettartam növekedése. K. Sz. XXIII. 1899. 598.
- Eleutheropulos: Die Philosophie und die Lebensauffassung des Griechentums auf Grund der gesellschaftlichen Zustände. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Élőállat-kivitelünk a külföld előtt. N. Sz. I. 1877. 196.
- Első Hazai Takarékpénztár. N. Sz. I. 1877. 116.
- Emlékirat a Pesti hengermalom-társaság fennállásának félszázados evfordulója alkalmából. N. Sz. XIV. 1890. 356.
- a köszönkérdés tárgyában. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. 501.
- Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai cziszterci rend. K. Sz. XX. 1896. 124.
- Építészeti és butorfa kivitel Szerbiába. N. Sz. IX. 1885. 404.
- Épületek statisztikája Franciaországban. N. Sz. XV. 1891. 718.
- Erdészet Oroszországban. N. Sz. VI. 1882. 80.
- Érdőfelület Európában. N. Sz. X. 1883. 73.
- Erdőségünk értékesítése. N. Sz. X. 1886. 78.
- Erdőterület és annak tulajdoni viszonyai Poroszországban. K. Sz. XIX. 1895. 199.
- Ergebnisse, Vorläufige — der Volkszählung vom 31. Dezember 1890. in den im Reichsrath vertretenen Königreichen und Ländern. N. Sz. XV. 1891. 365.
- Érkövy Adolf: A telepítési kérdéstről. N. Sz. VII. 1883. 52.
- Érkövy Adolf † N. Sz. VIII. 1884. 77.
- Érték-chablon a közös vámterület kereskedelmi forgalmában. N. Sz. II. 1878. 145.
- Értekezletei, A magyar tud. akadémia nemzetgazdasági és statisztikai állandó bizottságának nyilvános —. N. Sz. I–VII. 1878–1883.
- Értékpapírforgalmi adózás. K. Sz. XXIV. 1900. 383.
- Értékpapírok, Tőzsde. K. Sz. XXIV. 1900. 318.
- Észak-Amerika kereskedelme. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 920.
- Észak-Amerika munkásstatisztikai hivatalai. K. Sz. XXIII. 1899. 608.
- Észak-amerikai Egyesült-Államok népszámlálásai. K. Sz. XXIII. 1899. 135.
- Észak-amerikai Egyesült-Államok szövetségi vasuti törvény. N. Sz. XI. 1887. 615.
- Etienne, August Dr.: Zur Frage des handelspolitischen Systems. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 627.
- Eufrat-völgyi vasut. N. Sz. VII. 1883. 79.
- Európa államai számokban. N. Sz. XVI. 1892. 12, 853, 936.
- Európa államainak adóssága. N. Sz. VIII. 1884. 401.
- Európa államainak adóssága. N. Sz. XI. 1887. 758.
- Európa népességének növekedése. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 762.
- Európai bankok aranykészlete. N. Sz. VI. 1882. 80.
- Evert, Georg: Der Arbeiterschutz und seine Entwicklung im XIX-ten Jahrhundert. K. Sz. XXIV. 1900. 69.
- Exner: Magyar pénzügyi jog. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 308.
- Ezüstkészletről és annak megosztásáról. N. Sz. I. 1877. 115.
- Fakivitel Egyiptomba. N. Sz. X. 1886. 527.
- Falk Zsigmond: Oroszországi utivázlatok. K. Sz. XXII. 1898. 280.
- Farkas Géza: A fényűzés. K. Sz. XXI. 1897. 879.
- Farkas Jenő: Teendők a munkásalakások ügyében. K. Sz. XX. 1896. 361.
- Farkas Jenő dr. † K. Sz. XXIV. 1900. 320.
- Farmok az Egyesült-Államokban. N. Sz. IX. 1885. 145.
- Faucher, Julius † N. Sz. II. 1878. 132.
- Fawcett † N. Sz. VIII. 1884. 871.
- Fegyházi iparverseny ellen. N. Sz. VII. 1883. 75.
- Fejadó eltörlése Oroszországban. N. Sz. VII. 1883. 51.
- Félegyházy Ágost: A budapesti tőzsde története. K. Sz. XX. 1896. 713.
- Tőzsdei értékpapírok. K. Sz. XXI. 1897. 167.
- Tőzsdei értékpapírok. II. k. K. Sz. XXIV. 1900. 318.
- Félix, L.: Einfluss der Religion auf die Entwicklung des Eigenthums. N. Sz. XIII. 1889. 567.
- Fellner Frigyes: Kiegészítő vagyoadó. K. Sz. XX. 1896. 486.
- A járadékirtokok rendszere és alkalmazása Magyarországon. K. Sz. XXIV. 1900. 947.
- Fellner Simon: Magyar vasutak tarifája. N. Sz. VII. 1883. 51.
- Fellner Simon † N. Sz. VIII. 1884. 265.
- Felsőmagyarországi kivándorlás és hatása népesedési mozgalomra. N. Sz. XIV. 1890. 653.
- Felszeghy Ferencz: Biztosítás szövetkezés útján. K. Sz. XVIII. 1894. 1200.
- Válasz Sz. B. urnak. K. Sz. XIX. 1895. 191.
- Fenyvessy Adolf: A pesti hazai első takarékpénztár ötvenéves története. 1840–1889. N. Sz. XIV. 1890. 281.
- Fenyvessy József: Az egyesült budapesti fővárosi takarékpénztár ötvenéves története. 1846–1895. K. Sz. XX. 1896. 805.

- Ferri, Enrico : Das Verbrechen als sociale Erscheinung. K. Sz. XXI. 1897. 732.
- Financial Opinion. N. Sz. I. 1877. 150.
- First annual of foreign labour statistics 1898—1899. K. Sz. XXIV. 1900. 222.
- Fiume árú- és hajóforgalma 1897-ben. K. Sz. XXII. 1896. 552.
- Fiume forgalmának emelkedése. N. Sz. IX. 1885. 51.
- Fiumei kikötő építése. N. Sz. IX. 1885. 829.
- Foerster, K. W. Dr. : Die Arbeitslosigkeit und die moderne Wirtschaftsentwicklung. K. Sz. XXII. 1898. 490.
- Fogyasztási adó eredményei 1882-ben. N. Sz. VIII. 1884. 80.
- Foglalkozási ágak megoszlása Németországban. N. Sz. VII. 1888. 75.
- Foglalkozási mód megoszlása Angliában. N. Sz. VIII. 1884. 339.
- Foglalkozást keresők statisztikája. K. Sz. XXI. 1897. 71.
- Foglalkoztató műhely. K. Sz. XXIV. 1900. 58.
- Fogyasztási adók. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Folyamhajózás Oroszországban. K. Sz. XIX. 1895. 63.
- Föld, A magyar — terhe. K. Sz. XXIV. 1900. 151.
- Földbirtok jelzálogi megterhelhetése 1883-ban. N. Sz. X. 1886. 332.
- Földbirtok megosztása Oroszországban. N. Sz. VII. 1883. 62.
- Földbirtok telekkönyvi megterhelhetése hazánkban. N. Sz. VIII. 1884. 607.
- Földbirtokok árverése. N. Sz. VII. 1883. 87.
- Földbirtokosi hitel statisztikája. N. Sz. XV. 1891. 877, 965, 1144.
- Földbirtokosok változása Oroszországban. N. Sz. VI. 1882. 85.
- Földes Béla : A nemzetgazdaság- és pénzügytan kézikönyve. N. Sz. V. 1881. 60.
- Földes Béla : Adalék a nemzetgazdaságtan történetéhez. N. Sz. V. 1881. 85.
- Földes Béla : A társadalmi gazdaságtan elemei. K. Sz. XXIII. 1899. 267.
- Földes Béla : Társadalmi gazdaságtan. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 561.
- Földes Béla : A bűnügy statisztikája. N. Sz. XIII. 1889. 561.
- Földes Béla : Az államháztartástan (Pénzügytan). K. Sz. XXIV. 1900. 956.
- Földgömb benépesedésének hatásáról. N. Sz. XV. 1891. 394.
- Földhitel állapota Oroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 341.
- Földhitelintézetek. K. Sz. XXIV. 1900. 477.
- Földrajzi társaság emlékiratai keleti múzeum felállítása tárgyában. N. Sz. IX. 1885. 386.
- Föld vasutai. N. Sz. IX. 1885. 591.
- Föld vasúthálózatának kiterjedése 1881-ben. N. Sz. VI. 1882. 76.
- Fővárosunk bűnügyi statisztikája 1885—1889-re. N. Sz. XIV. 1890. 744.
- Folyóiratok, új —. K. Sz. XXIV. 1900. 132, 404.
- Fővárosi pénzügyintézetek statisztikája. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 539.
- Fővárosi statisztikai hivatal 30-éve. K. Sz. XXIV. 1900. 232.
- Francia akadémia statisztikája. N. Sz. XI. 1887. 682.
- Francia és angol pénzpiacz. N. Sz. I. 1877. 142.
- Francia bank. N. Sz. I. 1877. 127.
- közmunkákról. N. Sz. V. 1881. 10.
- munkaadók közreműködése a munkások nyugdíj biztosítása körében. K. Sz. XXIII. 1899. 44.
- Francia munkásélet. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 547.
- Francia nép vagyona. N. Sz. VIII. 1884. 775.
- Francia örökjradék törlesztése. K. Sz. XXIV. 1900. 633.
- Francia pénzügyministerium szervezete. N. Sz. XI. 1887. 64.
- Francia vámtarifa. N. Sz. I. 1877. 126.
- Franciaország bortermelése. N. Sz. VIII. 1884. 419.
- Franciaország külforgalma. 1891., 1892. és 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 910.
- Franciaország népesedési mozgalma 1893-ban. K. Sz. XIX. 1895. 280.
- Franciaország népessége. N. Sz. VII. 1883. 85.
- Franciaország legújabb népszámlálása. N. Sz. XIII. 1889. 148.
- Franciaország pénzügyi helyzete. N. Sz. VII. 1883. 54.
- Franciaország szőlőszete. 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 737.
- Franciaországi strikeok statisztikája 1895-ben. K. Sz. XXII. 1898. 630.
- Frankl, Ludwig : Unsere künftige Handelspolitik vom Standpunkte der Land- und Forstwirtschaft. K. Sz. XXIV. 1900. 711.
- Frankl, Ludwig : Getreidezoll und nationaler Getreidepreis in Oesterreich. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 470.
- Gaál Jenő : Az alföldi munkásmozgalom. N. Sz. XIV. 1891. 1122.
- Gabonaárak története hazánkban. N. Sz. VIII. 1884. 683.
- Gabonaárak története hazánkban. K. Sz. XX. 1896. 576.
- Gabonaelővételi üzlet. K. Sz. XXIV. 1900. 218. 316.
- Gabonaliszt- és kenyérárak viszonya. N. Sz. XI. 1887. 631.
- Gabonánk versenyképessége. N. Sz. VIII. 1884. 397.
- Gabonaneműek, burgonya és a hus ára Németországban. K. Sz. XIX. 1895. 58.
- Gabonatermelés Kelet-Indiában. N. Sz. II. 1878. 147.
- Gabonatermelés nagysága 1885-ben. N. Sz. X. 1886. 78, 393.
- Gabonavámok. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 470.

- Gabonavámok kérdése Belgiumban. N. Sz. IX. 1885. 143.
- Gabonavámok hatása Franciaországban. N. Sz. XV. 1891. 543.
- Gache : Les logements ouvriers à Buenos-Ayres. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Galgóczy János : A magyar vasutak 1876-ban. N. Sz. II. 1878. 132.
- Galicziai parasztok anyagi helyzete. N. Sz. VIII. 1883. 78.
- Gamp : Der landwirtschaftliche Kredit. N. Sz. VII. 1883. 61.
- Garnier, Joseph † N. Sz. VI. 1882. 40.
- Gáz harcza a villamosság ellen. N. Sz. VII. 1883. 72.
- Gazdakongresszus tárgyalásai, A III. országos —. K. Sz. XIX. 1891. 432.
- Gazdaság és jog. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 916.
- Gazdasági egyesületek Bajorországban. K. Sz. XIX. 1895. 127.
- Gazdasági egyesületek hazánkban. N. Sz. VII. 1883. 68.
- Gazdasági egyesületek Poroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 410.
- Gazdasági élet átalakulása 1858 óta. N. Sz. X. 1886. 703.
- Gazdasági hitelszövetkezetek. N. Sz. X. 1886. 444.
- Gazdasági jog. K. Sz. XXIV. 1900. 962.
- Gazdasági szakoktatás Franciaországban. N. Sz. I. 1877. 126.
- Gazdasági tanintézetek fejlődése. N. Sz. III. 1879.
- Gazdasági válság Olaszországban. N. Sz. XIII. 1889. 501.
- Gelléri Mór : A magyar háziipar jövő iránya. N. Sz. VII. 1883. 63.
- Ötven év a magyar ipar történetéből, 1842—1892. Az orsz. iparegyesület félszázados működése. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. 204.
- Harcz a munkanélküliség ellen. K. Sz. XXIV. 1900. 961.
- Genl József : Temesvár szabad királyi város statisztikája 1898-ban. K. Sz. XXIV. 1900. 481.
- Gengler G. H. : Über die deutschen Städteprivilegien des XVI., XVII. und XVIII. Jahrhunderts. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 916.
- Gerlóczy Géza : Jogisme, gazdálkodók, gazdasági akadémiai és tanintézeti hallgatók számára. K. Sz. XXIV. 1900. 962.
- Gerlóczy Gyula : A közegészségügy szerepe a nemzetgazdaságtanban. N. Sz. XV. 1891. 290, 363.
- (Ghyezy Kálmán) : Javaslat a cukor-, kávé-, pótkávé-, csokoládé- és sörfogyasztási adónak az 1881. évi IV. t.-cz.-ben megállapított eltérő módon való kezeléséről. N. Sz. VI. 1882. 20.
- Gibbins, R. : Industrie in England. K. Sz. XXI. 1897. 472.
- Giddings : Democracy and Empire with studies of their psychological economic and moral foundations. K. Sz. XXIV. 1900. 479.
- Giraud-Teulon, A. : Double péril social. K. Sz. XIX. 1895. 662.
- Göhre, Paul : Die evangelisch-soziale Bewegung. K. Sz. XXI. 1896. 462.
- Görög társadalom és világfejlődés. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Görögország anyagi állapota. N. Sz. VIII. 1884. 270.
- Gőzhajózás az egyes államokban. N. Sz. VIII. 1884. 399.
- Gothein, Georg : Der deutsche Aussenhandel. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 791.
- Grafikus rajzok a statisztikából. K. Sz. XXI. 1897. 743.
- Grave, Jean : La société future. K. Sz. XIX. 1895. 907.
- Gregoire, Léon : Le pape, les catholiques et la question sociale. K. Sz. XIX. 1895. 663.
- Gruber Lajos : A közigazgatási biráskodás eszméje. N. Sz. I. 1877. 120.
- Grundschuldschein. N. Sz. XIV. 1890. 71.
- Grunzel, Josef : System der Handelspolitik. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 865.
- Grünwald Béla : Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István. N. Sz. XV. 1890. 277.
- József : Az ipartörvény. N. Sz. XIV. 1890. 71.
- Gümőkór pusztítása. N. Sz. XXIII. 1899. 789.
- Gyári törvény Oroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 348.
- Gyárvárosrészek elhelyezése. K. Sz. XXIV. 1900. 303.
- Gyermekápolás Franciaország közigazgatásában. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 381.
- Gyermekhalandóság. K. Sz. XXIV. 1900. 159.
- Gyümölcsaszalás hazánkban. N. Sz. IX. 1885. 53.
- Gyümölcs-konzerv-gyártó-szövetkezet. N. Sz. VIII. 1884. 415.
- Gyümölcs- és zöldségtermelés Angliában. N. Sz. XI. 1887. 318.
- Gyümölcs- és húskivitelünk Németországba. K. Sz. XXIV. 1900. 316.
- Háború és a béke befolyása a közgazdaságra és különösen a külkereskedelemre. N. Sz. III. 1879. 153.
- Hajózási iskolák száma Oroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 269.
- Hajózási összeköttetésünk az Egyesült Államokkal. N. Sz. IX. 1885. 398.
- Halálokok statisztikája. N. Sz. XIV. 1890. 294.
- Halálozások Európában. N. Sz. IX. 1895. 826.
- Halász Sándor : A postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmáról. N. Sz. XIV. 1890. 168.

- Halász Sándor: A postatakarékpénztárakról, különös tekintettel a gyakorlati szolgálatra. K. Sz. XIX. 1895. 532.
- A chequerendszer és fejlesztése Magyarországon. K. Sz. XXV. 1900. II. k. 554.
- Halászlati telep Északamerikában. N. Sz. VII. 1883. 77.
- Haller Károly: A magyar mezőgazdasági jogisme kézikönyve. N. Sz. I. 1877. 126.
- A magyar mezőgazdasági jogisme kézikönyve. N. Sz. II. 1878. 146, 151.
- Handwörterbuch der Staatswissenschaften. K. Sz. XXIV. 1900. 67, 312.
- Hasbach: Untersuchungen über AdamSmith u. die Entwicklung der politischen Oekonomie. N. Sz. XVI. 1889. 148.
- Haupt, Ottomar: L'histoire monétaire de notre temps. N. Sz. X. 1886. 698.
- La hausse de l'argent. N. Sz. XV. 1891. 83.
- Hauptresultate der Volkszählung in Bosnien und der Herzegovina vom 22. April 1895. K. Sz. XX. 1896. 412.
- Havas Miksa: A mezőgazdasági hitel és a zálogleveles kölcsönök. N. Sz. XV. 1891. 617.
- A jelzálogos kölcsönök. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 693.
- Havi Szemle. K. Sz. XXIV. 1900. 161, 233, 322, 405, 483, 567, 642, 728, 885, 968.
- Hazai bortermelés. N. Sz. X. 1886. 379.
- Házassági perek az új házasságjog első esztendejében. K. Sz. XXI. 1897. 626.
- Házasságok időtartama Franciaországban. K. Sz. XVIII. 1894. 1204.
- Házi munka számba vétele Ausztriában. XXII. 1887. 199.
- Hecht, Felix: Der europäische Bodenkredit. I. K. Sz. XXIV. 1900. 477.
- Hell Lajos: Egyiptom politikai, közgazdasági, föld- és néprajzi leírása. K. Sz. XXII. 1898. 546.
- Helyi érdekű vasutak. N. Sz. IX. 1885. 666.
- Helyi érdekű vasutak tárgyában hozott 1879-iki új francia törvény. N. Sz. IV. 1880. 146.
- Helyi érdekű vasutakról szóló 1880. évi XXXI. t.-cz. N. Sz. IV. 1880. 310.
- Helyi érdekű vasutak. K. Sz. XXIV. 1900. 726.
- Hensch Árpád: Jóságrendezés és kezeléstan. K. Sz. XIX. 1895. 46.
- Herkner, H.: Die sociale Reform. N. Sz. XV. 1891. 774.
- Herschell-féle bizottság jelentése az indiai reform tárgyában. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. 369.
- Hertzka, Theodor: Freiland. Ein soziales Zukunftsbild. N. Sz. XIV. 1890. 289.
- Herz, Hugo: Der gegenwärtige Stand und Wirksamkeit der Arbeiterschutzgesetzgebung in Oesterreich. K. Sz. XXII. 1898. 271.
- Hieronymi Károly: A közmunkaügyek állami kezelése Franciaországban. N. Sz. I. 1874. 135.
- A budapesti Duna-szakasz szabályozás N. Sz. IV. 1880. 300.
- magyar kir. belügyminiszter jelentése az ország közegészségügyi viszonyairól 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 1113.
- Hirlapirodalom Oroszországban. N. Sz. VII. 1883. 75.
- Hirlapok statisztikája. N. Sz. XIV. 1890. 551.
- Hivatalos statisztikai évkönyvek. N. Sz. XVI. 1892. 709.
- Hivatalos statisztikánk és az idej termés. N. Sz. 1890. 845.
- Hildebrand Brunó †. N. Sz. II. 1878. 191.
- Hizómarha-kivitelünk Svájcba. N. Sz. VIII. 1884. 769.
- Hódosi Lajos: Az értéktőzsde pangásának okairól és orvoslásáról. K. Sz. XXIV. 1900. 811.
- Högyes Endre: A veszettség elterjedéséről és annak gyógyításáról Magyarországon. K. Sz. XXIV. 1900. 318.
- Högyes Ferencz: Tapasztalati adatok a szabályos és szabálytalan alsó végtagállások fejlődéséről a gyermekkorban. K. Sz. 1894. 709.
- Hollandi vasutak. N. Sz. IX. 1885. 404.
- Hortobágyi sajttermelő szövetkezet. N. Sz. VIII. 1884. 414.
- Horvát kvóta. N. Sz. XV. 1891. 640.
- Horvát-szlavon deficit. N. Sz. X. 1886. 392.
- Horvát-Szlavonországok 1893. évi aratása. K. Sz. XVIII. 1894. 728.
- Horvát-Szlavonországok bortermelése. N. Sz. XIV. 1890. 931.
- Horvát-Szlavonországok gyümölcsstermelése. N. Sz. XIV. 1890. 1035.
- Horvát-Szlavonországok mezőgazdasági viszonya. N. Sz. XIV. 1890. 1123.
- Horvát-Szlavonországok 1894. évi mezőgazdasági termelése. K. Sz. XIX. 1895. 281.
- Horvát-Szlavonországok népessége. N. Sz. VII. 1883. 66.
- Horvátországi népszámlálás. N. Sz. IX. 1885. 215.
- Hugo, C.: Städteverwaltung und Municipal-Socialismus in England. K. Sz. XXI. 1897. 619.
- Human, Arthur: Der deutsch-russische Handels- und Schifffahrtsvertrag vom 20. März 1894. K. Sz. XXIV. 1900. 632.
- Hűsfogyasztás Szászországban. K. Sz. XX. 1896. 64.
- Hutyra Ferencz: Állategészségügyi évkönyv 1889-re. N. Sz. XIV. 1890. 926.
- Állategészségügyi évkönyv 1890-re. N. Sz. XV. 1891. 960.

- Huxley, Thomas : Sociale Essays. K. Sz. XXI. 1897. 880.
- Hydrográfiai hivatal. N. Sz. X. 1886. 451.
- Hypotheka teher Olaszországban. N. Sz. VII. 1883. 64.
- Idegen honosok Franciaországban. K. Sz. XVIII. 1894. 72.
- Idegen lakosság Svájcban. N. Sz. IX. 1885. 60.
- Idegenforgalom. K. Sz. XXIV. 1900. 63.
- Idegenek birtokszerzése. K. Sz. XXIV. 1900. 802.
- Illés József : Az Anjou-kori társadalom és az adózás. K. Sz. XXIV. 1900. 558.
- Illés Sándor : A m. kir. államvasutak és az üzemükben levő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai. K. Sz. XX. 1896. 643.
- Illetékreform. K. Sz. XXIV. 1900. 555.
- India buzatermelése. N. Sz. X. 1886. 788.
- India gyapottermelése. N. Sz. IX. 1885. 401. 729.
- Indiai buza. N. Sz. IX. 1885. 399.
- Indiai vasutak. N. Sz. IX. 1885. 401.
- Ingtalan birtok megterhelhetése Bernben. K. Sz. XVIII. 1894. 157.
- Ingtalan birtok megterhelhetése Poroszországban. K. Sz. XVIII. 1894. 842.
- »Institut International.« K. Sz. XXI. 1897. 812.
- Mc Intosh : Report on village settlement. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 540.
- Ipszfelügyelők tevékenysége 1899. és 1900. évben. A magyar királyi —. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 877.
- Ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről. Tervezet —. K. Sz. XXIV. 1900. 701.
- Ipari szövetkezetek. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 387.
- Iparoktatásunk állapotáról. N. Sz. VIII. 1884. 875.
- Iparstatisztika főbb eredményei. N. Sz. XVI. 1892. 1033.
- Iparstatisztika egyik elhanyagolt ága. N. Sz. XV. 1891. 198.
- Ipartörténet, Orosz —. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Iparállalat története, Egy —. K. Sz. XX. 1896. 720.
- Iratai, Az angol aranyvalutát védő egyesület —. K. Sz. XIX. 1895. 904.
- Irek kivándorlása. N. Sz. VII. 1883. 93.
- Iskolásgyermekek ipari mellékfoglalkozásainak kérdése. K. Sz. XXIII. 1899. 506.
- Italmérési jog, mint új állambevételi forrás. N. Sz. III. 1879. 129.
- Jahresbericht des k. u. k. österr.-ung. General-Consulates New-York über die wirtschaftlichen Verhältnisse des Amtsbezirkes im J. 1889. N. Sz. XIV. 1890. 641.
- James E. J. : A nagy városok növekedése. K. Sz. XXIII. 1899. 280.
- Japán kereskedelme. N. Sz. VII. 1883. 58.
- Japáni hajózási társulat. N. Sz. VIII. 1884. 346.
- Járadékbirok. K. Sz. XXIV. 1900. 947.
- Járadékbirok alakítása Poroszországban 1899-ben. K. Sz. XXIV. 1900. 548.
- Jastrow : Arbeitsmarkt und Arbeitsnachweis in Deutschland. K. Sz. XXII. 1898. 765.
- Jász Géza : A fejlődés törvényei, különös tekintettel a társadalmi és gazdasági életre. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 645.
- Jáva sziget kereskedelme. N. Sz. VIII. 1884. 351.
- Jégkárók az osztrák tartományokban. N. Sz. IX. 1885. 54.
- Jégkárók Poroszországban. N. Sz. XIV. 1890. 1040.
- Jekelfalussy József dr. : Népeink hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. N. Sz. VI. 1882. 60.
- Jekelfalussy József : A községi pénzügy főbb eredményei hazánkban. N. Sz. VII. 1883. 57.
- Jekelfalussy József : Válasz a »Budapesti Szemle« egy érdemes cikkirójának. N. Sz. XVI. 1892. 486.
- Jekelfalussy József és Vargha Gyula : Közgazdasági és statisztikai évkönyv. N. Sz. XIV. 1890. 462.
- Jekelfalussy József és Vargha Gyula : Közgazdasági és statisztikai évkönyv. N. Sz. XV. 1891. 771.
- Jekelfalussy József és Vargha Gyula : Közgazdasági és statisztikai évkönyv. K. Sz. XX. 1896. 807.
- Jelentés és statisztikai évkönyv, A m. kir. kormány 1899. évi működéséről és ország közállapotairól szóló —. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 54.
- 1898. évről. K. Sz. XXIV. 1900. 60.
- Jelentése, A budapesti kereskedelmi és iparkamara — a kereskedelemügyi miniszterhez az osztrák-magyar vámterület általános vámtarifájának revíziója tárgyában. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 226.
- Jelentése, A földmívelésügyi m. kir. miniszternek — évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett — 1891. évről. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 210.
- 1892. évről. K. és K. Sz. XVII. 1893. II, k. 687.
- 1893. évről. K. Sz. XIX. 1895. 358.
- Jelentése a kulturmérnökségnek a talajjavítások terén 1881-ik évben tett intézkedésekről. N. Sz. VI. 1882. 80.
- Jelentése, A kereskedelemügyi m. kir. miniszternek — évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett.
- 1888. évi működéséről. N. Sz. XIII. 1889. 975.
- 1889. évi működéséről. N. Sz. XIV. 1890. 1099.

- Jelentése, A kereskedelemügyi m. kir. miniszternek — 1890. évi működéséről. N. Sz. XV. 1891. 1112.
- 1890. évi működéséről. N. Sz. XVI. 1892. 320.
- 1891. évi működéséről. N. Sz. XVI. 1892. 1026.
- 1892. évi működéséről. K. Sz. XVIII. 1894. 59.
- 1893. évi működéséről. K. Sz. XVIII. 1894. 1194.
- 1896. évi működéséről. K. Sz. XXII. 1898. 32.
- Jelentése, A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek — a közoktatásügy állapotáról —.
- XVIII. jelentés. N. Sz. XIV. 1890. 60.
- XIX. „ N. Sz. XIV. 1890. 1106.
- XX. » N. Sz. XVI. 1892. 221.
- Jellinek Lajos és Gonda József: A magyar vasutak díjszabásügyének fejlődése 1846-tól 1896-ig. K. Sz. XXI. 1897. 571.
- Jelzáloghitelintézet statisztikáinkról. K. Sz. XXIII. 1899. 120.
- Jelzálogterhek forgalma Oroszországban. N. Sz. XIII. 1889. 731.
- Jelzálogterhek statisztikája. N. Sz. VII. 1893. 68.
- Jenks: The trust problem. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 146.
- Jog- és bélyegilleték. K. Sz. XXIV. 1900. 727.
- Joób Lajos: A magyar adórendszer. N. Sz. V. 1881. 1.
- Jótekonyság. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 68.
- Kähler, Wilhelm: Gesindewesen und Gesinderecht in Deutschland. K. Sz. XXI. 1897. 242.
- Kaliforniai gőzmalomipar. N. Sz. VIII. 1884. 518.
- Kalkmann, Philipp: England's Uebergang zur Goldwährung im XVIII-ten Jahrhundert. K. Sz. XIX. 1895. 660.
- Die Entwertung der österreichischen Valuta im Jahre 1893 und ihre Ursachen. K. Sz. XXIV. 1900. 68.
- Kamatláb. K. Sz. XXIV. 1900. 68.
- Kampffmeyer P.: Wohin steuert die ökonomische und staatliche Entwicklung. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 916.
- Károlyi Sándor gróf emlékirata a Tisza-szabályozásról. N. Sz. III. 1879. 623.
- emlékirata a Tisza-szabályozásról. N. Sz. V. 1881. 1.
- A telepítés kérdéséhez. K. Sz. XXIV. 1900. 12.
- Kartellek. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 146.
- Kartellstatisztika a legújabb évekből. N. Sz. XV. 1891. 200.
- Kassa-oderbergi vasut sanirozása. N. Sz. I. 1877. 135.
- Katedra-socialismus ellen. K. Sz. XXIV. 1900. 547.
- Kautió-biztosító intézetek. N. Sz. VII. 1883. 78.
- Kautsky, Karl: Bernstein und das socialdemokratische Programm. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
- Handelspolitik und Socialdemokratie. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 870.
- P. Lafargue, Ed. Bernstein, C. Hugo: Die Geschichte des Socialismus in Einzeldarstellung. K. Sz. XIX. 1895. 741.
- Kautz Gyula: A nemzetgazdaságtan rendszere. I. k. N. Sz. XIV. 1890. 461.
- Kedvezményezett tengeri forgalmunk. N. Sz. VIII. 1884. 768.
- Kék keresztgyesület, A —. K. Sz. XXIV. 1900. 214.
- Kelet-Ázsia szerepe a világkereskedelemben. N. Sz. X. 1886. 152.
- Kelet-India külkereskedelme. N. Sz. VII. 1883. 77.
- mezőgazdasága. K. Sz. XX. 1896. 826.
- Keleti Károly: A népszámlálás eredménye. N. Sz. VII. 1883. 71.
- Jelentés az első magyar biztosító-társaság alapítványából adott akadémiai 500 frtra pályázott nemzetgazdasági munkákról. N. Sz. VIII. 1884. 602.
- Keleti érdekeink. N. Sz. II. 1878. 146.
- Keleti kereskedelmünk emelése. N. Sz. VI. 1882. 20.
- Keleti vasutakra vonatkozó okmányok. N. Sz. XII. 1888. 427.
- Keleti vasuthálózat. N. Sz. VII. 1883. 68.
- Keletrumélia áruforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 346.
- Keller, Gottfried: Der Staatsbahngedanke bei den verschiedenen Völkern. K. Sz. XXII. 1898. 122.
- Kendertermelés hazánkban. N. Sz. X. 1886. 269.
- Kenessey Albert emlékezete. N. Sz. IV. 1880. 296.
- Keresete, Magyarország orvosainak. — K. Sz. XXIV. 1900. 216.
- Kereskedelmi congressus, A miskolci —. K. Sz. XXIV. 1900. 808.
- földrajzi társaságok. N. Sz. VIII. 1884. 402.
- Kereskedelmihajózás állapota az egész földön. N. Sz. IX. 1885. 140.
- múzeum szervezete. N. Sz. X. 1886. 376.
- múzeumok. N. Sz. VIII. 1884. 338.
- Kereskedelmi oktatás Japánban. K. Sz. XXIV. 1900. 394.
- politika. K. Sz. XXIV. 1900. 630.
- politika. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 56, 228., 462.
- politika. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 628, 791, 863.
- üzletek átruházásáról. Törvényjavaslat —. K. Sz. XXIV. 1900. 389.
- Kereskedelmünk Bulgáriával. N. Sz. VIII. 1884. 510.
- Spanyolországgal. N. Sz. VIII. 1884. 690.

- Kereskedés rövidárúkkal Bécsben. N. Sz. IX. 1885. 718.
- Kerpely Antal: A magyar vasipar jövője a legközelebbi tíz évben. N. Sz. VIII. 1884. 505.
- Kálmán: A cukorrépa mint iparnövény. N. Sz. XIV. 1890. 538.
- Kézpénzfizetés az Egyesült-Államokban. N. Sz. VII. 1883. 87.
- Keynes: The scope and method of political economy. N. Sz. XVI. 1892. 478.
- Keyserling, Robert: Vom Japanischen Meer zum Ural. K. Sz. XXII. 1898. 493.
- Khina árúforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 782.
- kereskedelme 1882-ben. N. Sz. VIII. 1884. 173.
- népessége. N. Sz. IX. 1885. 146.
- teakereskedelme. N. Sz. VII. 1883. 74.
- teakivitele. N. Sz. IX. 1885. 504.
- Kiadványai. Az országos m. kir. statisztikai hivatal 1895. évi - . K. Sz. XIX. 1895. 271.
- Kiao-csau világhelyzete és előrelátható jelentősége. K. Sz. XXII. 1898. 111.
- Kidd Benjámín: Social Evolution. K. Sz. 1895. 277. XIX.
- Kiegyezés, A — osztrák világitásban. K. Sz. XXIV. 1900. 468.
- Kivándorlások Magyarországból, különösen Amerikába. K. Sz. XXI. 1896. 981.
- Kiviteli kereskedelmünk Szerbiába. N. Sz. IX. 1885. 664.
- Kleinwächter, Friedrich: Das Einkommen und seine Vertheilung. K. Sz. XX. 1896. 363.
- Koenig: Die Lage der englischen Landwirtschaft unter dem Drucke der internationalen Konkurrenz der Gegenwart. K. Sz. XXI. 1897. 804.
- Kohn Dávid: A gabona-határidőüzlet. N. Sz. XIV. 1890. 836.
- Konlótermelés hazánkban. N. Sz. IX. 1885. 326.
- Konek Sándor dr. † N. Sz. VI. 1882. 57.
- Konstantinápoly népessége. N. Sz. IX. 1885. 735.
- Korea kereskedelme. N. Sz. VIII. 1884. 420.
- Korinthy csatorna. N. Sz. VIII. 1884. 422.
- Korizmics László † N. Sz. X. 1886. 700.
- Kovács Gyula dr.: A miskolczi kereskedelmi és iparkamara jelentése. 1882. N. Sz. VII. 1883. 74.
- Közgazdaságtan. N. Sz. XXIII. 1899. 364.
- Kowalewski, W. J.: Die Produktivkräfte Russlands. K. Sz. XXII. 1898. 400.
- Köllner Károly: A gyermekek halandósága Magyarországon 1898-ban. K. Sz. XXIV. 1900. 159.
- Könyvészet. N. Sz. I - VI. 1877—1882.
- Könyvhitel és ellenszere. N. Sz. I. 1877. 202.
- Könyvszemle. N. Sz. XIII. 1889. 155., 251., 327., 438., 521., 584. 668., 736., 826., 926., 1001.
- N. Sz. XIV. 1890. 99., 196., 305., 372., 481., 559., 664., 762., 853., 950., 1046., 1144.
- N. Sz. XV. 1891. 110., 205., 316., 397., 479., 548., 647., 723., 806., 907., 981., 1171.
- N. Sz. XVI. 1892. 180., 252., 347. 402., 496., 614., 718., 785., 876., 958., 1052.
- K. és K. Sz. XVII., 1893. I. k. 245., 406., 548., 671., 775.
- K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 101., 247., 387., 491., 592., 705.
- K. Sz. XVIII. 1894. 81., 171., 326., 497., 618., 742., 835., 918., 1002., 1071., 1140., 1219.
- K. Sz. XIX. 1895. 66., 133., 216., 288., 375., 463., 539., 602., 683., 761., 836., 916.
- K. Sz. XX. 1896. 68., 145., 223., 311., 388., 445., 501., 579., 661., 735., 834., 905.
- K. Sz. XXI. 1897. 78., 172., 255. 330., 407., 482., 579., 645., 746., 822., 894., 992.
- K. Sz. XXII. 1898. 65., 120., 203., 288., 352., 430., 501., 571., 638., 712., 786., 891.
- K. Sz., XXIII. 1899. 54., 140., 212., 288., 378., 435., 509., 556., 613., 690., 811.
- Kőrössy József: Jelentés a nemzetközi statisztikai intézetnek 1899. szeptember havában Krisztiániában tartott üléséről. K. Sz. XXIV. 1900. 63
- Budapest főváros 1881-ben. N. Sz. VI. 1882.
- A fővárosi születési statisztika újjáalakítása. N. Sz. XIV. 1890. 1021.
- Eltótosodás és magyarosodás Hont-megyében. K. és K. Sz. VIII. 1893. I. k. 216.
- A felvidék eltótosodása. K. Sz. XXII. 1898. 400.
- A felvidék eltótosodása. K. Sz. XXIII. 1899. 113.
- Köszénkérdés. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 501.
- Kötelező önszegély. N. Sz. VI. 1882. 79.
- Közállapotai, A mezzei munkás —. K. Sz. XXIV. 1900., 60.
- Közegészségügyi statisztikánk reformjához. N. Sz. XIII. 1889. 922.
- Közép-Afrika mint olajtermő vidék. N. Sz. IX. 1885. 731.
- Közép-ázsiai vasúthálózat. N. Sz. VII. 1883. 93.
- Közgazdasági új áramlat Észak-Amerikában. N. Sz. VII. 1883. 82.
- Közgazdasági folyóiratok szemléje. N. Sz. XI. 1887. 70., 157., 238., 320., 461., 686., 766., 841., 914.
- N. Sz. XII. 1888. 243.

- Közgazdasági folyóiratok szemléje. N. S. XIII. 1889., 70., 157., 238., 320., 461., 686., 766., 841., 914.
- N. Sz. XIV., 1890. 84., 175., 361., 543., 735., 840., 929., 1931., 1119.
- Közgazdasági Havikronika. N. Sz. XIII. 1889. 97., 221., 292., 390., 480., 554., 684., 701., 808., 902., 961.
- N. Sz. XIV. 1890. 52., 158., 266., 345., 402., 525., 627., 712., 784., 890., 1010., 1091.
- N. Sz. XV. 1891. 76., 150., 256., 355., 450., 527., 610., 692., 766., 843., 953., 1103.
- N. Sz. XVI. 1892., 61., 144., 214., 310., 378., 460., 594., 694., 761., 844., 926., 1022.
- K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 199., 345., 494., 641., 742.
- K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 87., 209., 365., 460., 555., 683.
- K. Sz. XVIII. 1894. 56., 131., 292., 466., 591., 703., 813., 892., 968., 1031., 1109., 1191.
- Közgazdasági irodalmunk. K. Sz. XXIV. 1900. 80., 172., 246., 337., 411., 575.
- Közgazdasági irodalom. K. Sz., XXIV. 1900. 40., 647., 733., 813., 892., 971.
- K. Sz., XXV., 1901. I. k. 70., 151., 239., 320., 399., 478.
- K. Sz. XXV. 1901. II. k. 557., 639., 921., 801., 877.
- Közgazdasági évkönyv. N. Sz. XXIV. 1900. 62.
- Közgazdasági és statisztikai évkönyv. N. Sz. XII. 1888. 918.
- Közgazdasági Lexikon. K. Sz. XXII. 1898. 695.
- Közgazdasági társaság, Magyar. K. Sz. XXIV. 1900. 160., 232., 319., 405.
- Közgazdasági társaságok. K. Sz. XXIV. 1909. 79.
- Közgazdasági társaságok, Külföldi —. K. Sz. XXIV. 1900. 160., 232., 314., 405.
- Közgazdasági szótárak. K. Sz. XXIV. 1900. 312.
- Közgazdasági törvényjavaslatok. K. Sz. XXIV. 1900. 48.
- Közgazdaságtan elmélete. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 698.
- Közgazdaságtan elmélete. K. Sz. XXIV. 1900. 67., 717.
- Közgazdaságunk 1899-ben. K. Sz. XXIV. 1900. 397.
- Közjótékonyosság statisztikája. K. Sz. XXI. 1897. 740.
- Közlekedési vállalatunk és a hazai ipar. N. Sz. X. 1886. 626.
- Közlekedési út Közép-Ázsiába. N. Sz. VII. 1883. 76.
- A közlekedésügyi miniszterium ujjászervezése. N. Sz. IV. 1880. 599.
- Közlekedésügyi tanács. N. Sz. VIII. 1884. 403.
- Közlemények, Magyar statisztikai — : A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. Első rész : Általános népesség. K. és K. Sz. XVII. 1893., I. k. 745.
- II. kötet. A népesség foglalkozása. K. és K. Sz. 1893. II. k. 464.
- Közművelődési eszközök forgalma. K. Sz. XVIII. 1894. 826.
- Közoktatási ügy néhány kérdése statisztikai világitásban. K. Sz. XX. 1896. 213., 283., 421.
- Közoktatásügyi jelentés az amerikai Egyesült-Államokban. K. Sz. XXI. 1897. 477.
- Közös közlekedési vállalatunk. N. Sz. II. 1878. 118.
- Közös vámjövődék. N. Sz. VI. 1882. 85.
- Közös vámterület külforgalma az utolsó tíz évben. K. Sz. XIX. 1895. 675.
- Közös vámterület külforgalma az utolsó tíz évben. K. Sz. XX. 1896. 494.
- Központi statisztikai bizottság Franciaországban. N. Sz. IX. 1885. 403.
- Községi birtokok felhasználásáról. K. Sz. XXIV. 1900. 472.
- Községi pótadó a porosz városokban. N. Sz. VI. 1882. 81.
- Községi vasutak községi jellegűvé tétele. K. Sz. XXIII. 1899. 672.
- Közuti vasutak Nagybritanniában. N. Sz. IX. 1885. 221.
- Kraepelin : Ueber geistige Arbeit. K. Sz. XVIII. 1894. 711.
- Krausz Gyula : A helyi érdekű vasutak kérdéséhez. K. Sz. XXIV. 1900. 726.
- Kubinyi Lajos : Közgazdaságunk életfeltételei és a munkásosztályok főbb teendői. N. Sz. III. 1879. 307.
- Kulemann : Darstellung der Gewerkschaftsbewegung, gewerkschaftlichen Organisation der Arbeiter und der Arbeitgeber aller Länder. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
- Külföldi folyóiratok szemléje. N. Sz. XIII. 1889. 130., 414., 719., 816., 918., 985.
- N. Sz. XIV. 1890.
- N. Sz. XV. 1891. 86., 194., 296., 474., 462., 539. 623., 702., 777., 870., 962., 1125.
- K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 217., 359., 506., 650., 753.
- K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 96., 218., 479., 694.
- K. és K. Sz. XVIII. 1894. 148., 472., 475., 479., 715., 721., 973., 1037., 1042.
- K. Sz. XIX. 1895. 50., 118., 194., 452., 669.
- K. Sz. XX. 1896. 128., 270., 415., 647., 148., 812., 891.
- K. Sz. XXI. 1897. 65.
- K. Sz. XXII. 1898. 697.
- K. Sz. XXIII. 1899. 549.
- Külforgalmunk főbb eredményei az 1888-ik évi áruforgalmi statisztika szerint. N. Sz. XIII. 1889. 506.

- Külkereskedelmi statisztika. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 56.
- Különbözeti díjszabások. N. Sz. III. 1879. 313.
- Kunz : A munka. Tanulmány. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 389.
- Kupka : Die Verkehrsmittel in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika. N. Sz. VII. 1883. 66.
- Kurella : Wohnungsnot und Wohnungsjammer. Beiträge zur Boden- und Wohnungsfrage. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Kvassay Jenő : A duna- és tiszavölgyi ármentesítő társulatokra vonatkozó statisztikai adatok. K. Sz. XXIV. 1900. 964.
- Lakásügy. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Lánczhajózás. N. Sz. VI. 1882. 80.
- Lánczy Gyula : A faluközösség eredete. N. Sz. IV. 1880. 616.
- Láng Lajos : A közgazdaság elmélete. N. Sz. V. 1881.
- Hazánk értelmi és anyagi fejlődése. 1870—80. N. Sz. VIII. 1884. 502.
- Javaslat a quóta megállapítására. K. Sz. XXI. 1897. 728.
- Langdorf K. : Die Landwirtschaft im Königreich Sachsen u. die Einrichtungen u. Wirksamkeit des Landes-Kulturrathes für das Königreich Sachsen. N. Sz. XIII. 1889. 300.
- László Pál : A bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok magyarázata. K. Sz. XXIV. 1900. 727.
- Latin államok pénzsövetsége. N. Sz. X. 1886. 459.
- Lavison : La protection par les primes. K. Sz. XXIV. 1900. 634.
- Léantes, Eugène, et Ad. Quilbault : Principes Généraux de Comptabilité : K. Sz. XIX. 1895. 902.
- Le Bon : Psychologie du socialisme. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
- Lehmann Róbert : A magyar adó- és illetékisme. N. Sz. XIII. 1889. 814.
- Lehmann, M. : Auf zum Kampf gegen Agrarier und Zöllner. K. Sz. XXV. 1901. 799.
- Lohmann und Parrus : Das hungernde Russland. Reiseindrücke, Beobachtungen, Untersuchungen. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 133.
- Leitgeb Imre : Közgazdasági tanulmányok. K. Sz. XXIV. 1900. 316.
- Leo, Viktor : Entwicklungstendenzen im Welthandel. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 920.
- Leslie Cliffe : On the philosophical method of political economy. Belfast. 1876. N. Sz. I. 1877. 208.
- Leszámitoló üzletág kamatlába Európában. N. Sz. XI. 1887. 237.
- Lexikon, Államtudományi. — K. Sz. XXIV. 1900. 67.
- Linder György : Őszinte szó az agrár kérdéshez. N. Sz. VII. 1883. 55.
- Lippmann, Karl : Die Kanzleijurisdiction im Orient. K. Sz. XXIII. 1899. 185
- Lipthay Sándor : Gróf Széchenyi István műszaki alkotásai. K. Sz. XX. 1893. 211.
- Liszt-kivitelünk a tengeri kikötőn át. N. Sz. IX. 1885. 133. 392.
- London Country Council : Housing of the working classes. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Lónyay Menyhért gróf †. N. Sz. VII. 1884. 785.
- Lotto Magyarországon és Ausztriában. N. Sz. XIII. 1889. 661.
- Lovak kivitele Indiába. N. Sz. IX. 1885. 399.
- Lukács Béla †. K. Sz. XXV. 1901. 69.
- Lukács György : A francia közigazgatás szervezete. K. Sz. XVIII. 1894. 709.
- Lukas : Etude sur les habitations à bon marché en France et à l'étranger. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Luxenburg Róza : Die industrielle Entwicklung Polens. K. Sz. XXIII. 1899. 114.
- M. L. : Magyar vasuti évkönyv. 1882. N. Sz. VIII. 1884. 332.
- Máday Andor : A női munka. K. Sz. XXIV. 1900. 158.
- Magángazdálkodás elvei. N. Sz. VII. 1883. 71.
- Magyar állami tisztviselők helyzete és ennek javulhatása. N. Sz. XIV. 1890. 920.
- Magyar állampolgárok. K. Sz. XXI. 1897. 888.
- Magyar aranyjaradékkölcsön. N. Sz. I. 1877. 146.
- Magyar börzepapírok emelkedése. N. Sz. X. 1886. 458.
- Magyar föld terhe. K. Sz. XXIV. 1900. 151.
- Magyar folyóiratok, Új —. K. Sz. XXIV. 1900. 78.
- Magyar fürdők vendégforgalma 1896-ban. K. Sz. XXII. 1898. 120.
- Magyar gazdák jégbiztosítási szövetkezete. N. Sz. X. 1886. 519.
- Magyar iparfelügyelet. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 874
- Magyar királyi vasuti felügyelőség évi jelentése. N. Sz. X. 1886. 514.
- Magyar Közgazdasági Társaság. K. Sz. XXIV. 1900. 160, 232, 319, 405.
- Magyar Közgazdasági Társaság. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 151, 238, 316, 392, 477.
- Magyar Közgazdasági Társaság tagjai. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 75.
- Magyar Közgazdasági Társaság Értesítője. K. Sz. XIX. 1895. 70, 140, 220, 291, 379, 467, 542, 766, 842, 920.
- K. Sz. XX. 1896. 73, 150, 227, 315, 507, 535, 740, 840, 911.
- K. Sz. XXI. 1897. 84, 179, 261, 337, 413, 489, 652, 901, 1001.

- Magyar Közgazdasági Társaság Értesítője. K. Sz. XXII. 1898. 72, 138, 211, 362, 513, 796.
 — K. Sz. XXIII. 1899. 66, 90, 219, 296, 445.
 Magyar malomipar. K. Sz. XX. 1896. 651.
 » nemzetgazdák a francia nemzetgazdák között. N. Sz. I. 1877. 139.
 Magyar pénzügyintézetekről. N. Sz. IX. 1885. 588.
 Magyar pénzügyi jog. K. Sz. XXV. I. k. 1901. 308.
 Magyar posta statisztikája 1868—1882. N. Sz. VIII. 1884. 77.
 Magyar socialistikus irodalom. K. Sz. XXIV. 1900. 77.
 Magyar sociologusok. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 623.
 Magyar statisztikai közlemények. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 745.
 — K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 464.
 Magyar vasutak 1876-ban. N. Sz. II. 1878. 132.
 Magyar vasutak és a kocsirakományi ár-
 szabás. N. Sz. II. 1878. 163.
 Magyar vasuti évkönyv. N. Sz. II. 1878. 152.
 Magyar vasuti politika. N. Sz. IV. 1880. 481.
 Magyarország aratása 1885-ben. N. Sz. IX. 1885. 712.
 — 1891-ben. N. Sz. XV. 1891. 783.
 — 1894-ben. K. Sz. XIX. 1895. 127.
 Magyarország áruforgalma 1881-ben. N. Sz. VI. 1882. 1.
 — 1886-ban. N. Sz. XI. 1887. 546.
 — 1890-ben. N. Sz. XV. 1891. 714.
 — 1895-ben. K. Sz. XX. 1896. 130.
 Magyarország bánya- és kohóipara 1892-
 ben. K. Sz. XVIII. 1894. 319.
 Magyarország haltenyésztése. N. Sz. X. 1886. 630.
 Magyarország külforgalma. K. Sz. XVIII. 1894. 1128.
 — 1889-ben. N. Sz. XIX. 1890. 476.
 — 1894-ben. K. Sz. XIX. 1895. 207.
 — 1896-ban. K. Sz. XXI. 1897. 247.
 Magyarország nemzetiségi viszonyai 1890-
 ben. N. Sz. XVI. 1892. 73.
 Magyarország népessége 1884-ben. N. Sz. X. 1886. 394.
 Magyarország népessége. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 653.
 Magyarország népessége 1897-ben. K. Sz. XXII. 1898. 418.
 Magyarország orvosainak keresete. K. Sz. XXIV. 1900. 216.
 Magyarország szerepe a múlt év házasa-
 ságaiban. K. Sz. XXI. 1897. 975.
 Magyarország szőlőszete 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 492.
 Magyarország szőlőszete 1894-ben. K. Sz. XIX. 1895. 370, 457.
 Magyarország tűzkárstatisztikája. N. Sz. XV. 1891. 886.
 Magyarország vasutai 1892-ben. K. Sz. XVIII. 1894. 166.
 Magyarország és Ausztria cukortermelése 1891-ben. K. Sz. XVIII. 1894. 78.
 Magyarország és a világ buzatermelése. N. Sz. XIV. 1890. 90, 180.
 Magyarországi bánya- és kohómunkások. N. Sz. X. 1886. 437.
 Magyarországi hitelintézetek 1887-ben. N. Sz. XIII. 1889. 423.
 Magyarországi takarékbetétek. N. Sz. XIV. 1890. 752.
 Magyarországi távírdák hálózata 1883-ban. N. Sz. VIII. 1884. 772.
 Magyarországi tűzkárok 1886-ban. N. Sz. XIII. 1889. 142.
 Magyarországi rendes vágánytávlatu vas-
 utak forgalmi eszközeinek létszáma. N. Sz. VIII. 1884. 772.
 Malomipar. N. Sz. XV. 1891. 1128.
 Malthus elmélete a british association előtt. N. Sz. XII. 1888. 913.
 Mandelló, Gyula dr. : Viszonzás dr. So-
 mogyi Manó urnak. K. Sz. XVIII. 1894. 816.
 — Az ipari kartellekről. N. Sz. XV. 1891. 459.
 Mandelló J. : Staatliches Schankgefälle in Ungarn. N. Sz. XIII. 1889. 912.
 Mandelló Károly : Ungarns Finanzlage nach den Staatsbudgets pro 1889 und 1890. N. Sz. XIV. 1890. 170.
 — Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1889. N. Sz. XIV. 1890. 358.
 — Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1891. N. Sz. XVI. 1892. 477.
 — Rückblicke auf die Entwicklung der ungarischen Volkswirtschaft im Jahre 1890. N. Sz. XV. 1891. 461.
 — I. Közgazdasági Havikronika.
 — Szemle a külföldi közgazdasági események felett. N. Sz. XV. 1891. 156. 252.
 — Szemle a külföldi közgazdasági események felett. N. Sz. XVI. 1892. 408, 788, 895.
 Marx Károly †. N. Sz. VII. 1883. 86.
 Marxismus és socialismus. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
 Mangini : Les petits logements dans les grandes villes et plus particulièrement dans la ville de Lyon. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
 Marhatenyésztésünk és az európai hus-
 piac. N. Sz. III. 1879. 147.
 Mariska Vilmos : A magyar pénzügyi jog kézi könyve. K. Sz. XXIV. 1900. 558.
 Marschall, Alfred : Principles of Economics. K. és K. Sz. XVIII. 1893. II. k. 475.
 — Elements of Economics of Industrie. K. Sz. XXIV. 1900. 67.
 Matlekovits S. : Die Zollpolitik der öst.-
 ung. Monarchie u. des deutschen Reiches

- seit 1868. und deren nächste Zukunft. N. Sz. XV. 1891. 80.
- Magyarország államháztartásának története, 1867—1893. K. Sz. XIX. 1895. 42.
- A tőzsdeadó. K. Sz. XIX. 1895. 114.
- Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. K. Sz. XXI. 1897. 607.
- May: Wie der Arbeiter lebt. Arbeiter-Haushaltungsrechnungen aus Stadt und Land. K. Sz. XXII. 1898. 111.
- Mayne: Der Discont. K. Sz. XXV. 1900. 68.
- Mayrhofer: Die Volkszählung in Oesterreich. K. Sz. XXII. 1898. 547.
- Mc Carty: The Statistician and Economist. K. Sz. XXI. 1897. 571.
- Megelőző szegény-gyámoltás. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 311.
- Mellékfoglalkozás számbavétele. K. Sz. XXIII. 1899. 553.
- Mendelson, Max: Die Stellung des Handwerks in den hauptsächlichsten der ehemals zünftigen Gewerbe. K. Sz. XXIV. 1900. 228.
- Meyer, E.: Die wirtschaftliche Entwicklung des Altertums. K. Sz. XIX. 1895. 746.
- Meyerinck: Praktische Massregeln zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit. K. Sz. XXI. 1897. 466.
- Mexikó emelkedése. N. Sz. VII. 1885. 75.
- Mezei munkások egészségügye. K. Sz. XXIV. 1900. 157.
- Mezőgazdasági kísérletügyi intézmények Magyarországon. K. Sz. XXIV. 1900. 950.
- Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1893-ban. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 139.
- Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1893-ban. K. Sz. XVIII. 1894. 1112.
- Mezőgazdasági statisztika. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 55.
- Mezőgazdasági syndicatusok. K. Sz. XXIV. 1900. 804.
- Mezőgazdasági statisztika. A magyar korona országainak gazdasági statisztikája. V. Végeredmények. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 55.
- Mezőgazdasági területek, Az árverésen eladott — Poroszországban. K. Sz. XIX. 1895. 909.
- Mezőgazdaságunk jövője. K. Sz. XXIV. 1900. 154.
- Michel, Georges: Léon Say sa vie ses oeuvres. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Milhoffer Sándor: A mezei munkásviszonyok hazánkban. K. Sz. XXII. 1898. 171.
- Chequeforgalmunk törvényes szabályozása. K. Sz. XXIV. 1900. 963.
- A régi Egyptom mezőgazdasága. A mezőgazdaság őstörténetének ismertetése. K. Sz. XXIV. 1900. 552.
- Miskolczi kereskedelmi congressus. K. Sz. XXIV. 1900. 808.
- Morcing, C. A.: Uj nagyvasut Ázsián keresztül. K. Sz. XXIV. 1899. 777.
- Moscovitz Iván: Önkormányzatunk mint alkotmányos garancia. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 648.
- Mudrony Pál: Magyar üzletkönyv. N. Sz. V. 1881.
- Müller, F.: Untersuchung über den gegenwärt. Stand der Agrarstatistik und deren Entwicklung seit dem Jahre 1868. N. Sz. XIII. 1889. 492.
- Munka. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 389.
- Munkabér emelkedése az osztrák tartományokban. N. Sz. IX. 1885. 217.
- Munkabérek, Mezőgazdasági —. K. Sz. XVIII. 1894. 1112.
- Munkabérek, Mezőgazdasági —. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 139.
- Munkaközvetítés statisztikája. K. Sz. XX. 1896. 497.
- Munkaközvetítés statisztikája Ausztriában. K. Sz. XXII. 1898. 412.
- Munkaközvetítés statisztikája. K. Sz. XXIV. 1900. 53, 315.
- Munka lovagjai rend és az 1886. évi nagyvasuti strike. N. Sz. XI. 1887. 750.
- Munkanélküliség. K. Sz. XXIV. 1900. 961.
- Munkásbetegségélyezés reformja. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 223.
- Munkásbiztosítás Oroszországban. N. Sz. VIII. 1884. 777.
- Munkás baleseteket kártalanító angol törvény. K. Sz. XXII. 1898. 165.
- Munkáshivatali közlemények. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 141, 475.
- Munkáshivatali kiadványok. K. Sz. XXIV. 1900. 223. 922.
- Munkáshivatali kiadványok. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 923.
- Munkáslakások számbavétele Svájcban. K. Sz. XXI. 1897. 402.
- Munkásotthon. K. Sz. XXIV. 1900. 60.
- Munkásügyi tanulmányok. K. Sz. XXIV. 1900. 395.
- Munkásvédelem. K. Sz. XXIV. 1900. 69.
- Munkások védelme, Az otthon dolgozó —. K. Sz. XXIV. 1900. 69.
- Munkások állapota az Egyesült-Államokban. N. Sz. VII. 1883. 74.
- Munkások gyülekezeti joga. K. Sz. XXIV. 1900. 639.
- Munkások mint gyárfelügyelők. N. Sz. VIII. 1884. 413.
- Munkásokra vonatkozó törvényhozás Franciaországban. N. Sz. XIII. 1887. 235.
- Művelt terület európai Oroszországban. N. Sz. X. 1886. 157.
- Myrenfuith, Gertrud: Die hausindustriellen Arbeiterinnen in der Berliner Blou-

- sen-Unterrockconfection. K. Sz. XXII. 1898. 173.
- Nagy-Británia és Írország bányászata. K. Sz. XVIII. 1894. 741.
- Nagy-Británia áruforgalma. K. Sz. XXIV. 1900. 398.
- Nagy-Británia és Írország behozatala mezőgazdasági termékekből az 1892. és 1893. évben. K. Sz. XVIII. 1894. 494.
- Nagy-Británia és Írország mezőgazdasága az utolsó 20 évben. K. Sz. XVIII. 1893. 488.
- Nagy-Británia hajóforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 10.
- Naumann: Demokratie und Kaisertum. K. Sz. XXIV. 1900. 562.
- Navratil Ákos: Smith Ádám rendszere és ennek bölcséleti alapja. K. Sz. XXII. 1898. 398.
- A gazdasági élet elemi jelenségei. K. Sz. XXV. 1901. II. 698.
- Négy közép-európai állam népesedési mozgalmá az utóbbi évtized alatt. N. Sz. XIII. 1889. 242.
- Nemek aránya hazánkban. N. Sz. VI. 1882. 70.
- Nemek aránya a múlt században. K. Sz. XXII. 1898. 634.
- Neményi Ambrus: Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Ungarn. N. Sz. XIV. 1890. 74.
- Jelentés a budapesti lakásügy tárgyában. N. Sz. VII. 1883. 58.
- Nemesércforgalom az osztrák-magyar vámterületen. N. Sz. II. 1878. 173.
- Német birodalom költségvetése. N. Sz. XI. 1887. 234.
- Német birodalom népességének foglalkozása 1895-ben. K. Sz. XXII. 1898. 53.
- Német előleg- és hiteleszövetkezetek. N. Sz. VII. 1883. 69.
- Német életbiztosító intézetek állapota és fejlődése 1884-ben. N. Sz. X. 1886. 154.
- Német ipartársulatok 1883-ban. N. Sz. IX. 1885. 390.
- Német kereskedelem Olaszországgal. N. Sz. IX. 1885. 392.
- Német kikötők forgalma. K. Sz. XX. 1896. 899.
- Német mezőgazdasági szövetkezetek. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Németek és lengyelek. N. Sz. X. 1886. 396.
- Németek kivándorlása. N. Sz. IX. 1885. 720.
- Német-orosz kereskedelmi szerződés. K. Sz. XXIV. 1900. 632.
- Németország áruforgalma, különös tekintettel a mezőgazdasági termékek forgalmára. K. Sz. XIX. 1895. 283.
- Németország bányászati és kohászati termése. K. Sz. XIX. 1895. 912.
- Németország húsfogyasztása. K. Sz. XXIV. 1900. 878.
- Németország ipara. K. Sz. XXIV. 1900. 474.
- Németországi hajózás. N. Sz. VIII. 1884. 611.
- Németországi szövetkezetek az 1882. évben. N. Sz. VII. 1883. 83.
- Német parasztbirtok helyzete. N. Sz. IX. 1885. 142.
- Német vámrendszer hatása. N. Sz. VII. 1883. 77.
- Német vámterület 1892. évi külkereskedelme. K. Sz. XVIII. 1894. 162.
- Német vasuti politika. N. Sz. II. 1878. 143.
- Német világbirodalom. K. Sz. XXIV. 1900. 540.
- Nemzetek vagyona. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 797.
- Nemzetgazdasági és statisztikai évkönyv. N. Sz. VII. 1883. 45.
- Nemzetgazdasági Irók Tára. N. Sz. X. 1886. 698.
- Nemzetgazdasági törvényhozás. N. Sz. I. 1874. 69, 146, 224. 377.
- Nemzetiségi arányok Magyarországon és Ausztriában. K. és K. Sz. XVII. 1893. 229.
- Nemzetiségi kérdés Oroszországban. N. Sz. IX. 1885. 222.
- Nemzeti vagyon becslése. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 364, 528.
- Nemzetközi behajózási congressus Párisban 1892-ben. N. Sz. XVI. 1892. 391.
- Nemzetközi forgalom egyöntetősége. N. Sz. VIII. 1884. 764.
- Nemzetközi jog bölcséletének alapelvei. K. Sz. XXII. 1898. 761.
- Nemzetközi kongresszusok. K. Sz. XXIV. 1900. 159, 403.
- Nemzetközi közgazdasági congressus Antwerpenben 1892. év aug. havában. N. Sz. XVI. 1892. 328.
- Nemzetközi közuti vaspálya-egyesület. N. Sz. X. 1886. 787.
- Nemzetközi statisztikai egyesület terve. N. Sz. IX. 1885. 393.
- Nemzetközi statisztikai intézet congressusa. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 697.
- Nemzetközi statisztikai intézet. K. Sz. XXIV. 1900. 63.
- Nemzetközi szövetkezeti statisztika. K. Sz. XXII. 1898. 282.
- Népesség foglalkozási viszonyai Ausztriában. K. Sz. XVIII. 1894. 987.
- Népesség-statisztikai törzstérképekről. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 304.
- Népességünk tömörülése községek szerint. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 236.
- Népkönyvtárak Braunschweigban. K. Sz. 1898. 708.
- Népmozgalom Magyarországon 1881—1888-ban. N. Sz. XIV. 1890. 369.

- Népmozgalom Magyarországon 1892-ben. K. Sz. XVIII. 1394. 76.
- Népmozgalom Magyarországon. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 570.
- Népoktatásunk állapota. K. Sz. XIX. 1895. 817.
- Népszámlálás Algirban. N. Sz. IX. 1885. 229.
- Népszámlálás 1890. évi — főbb eredményei. N. Sz. XV. 1891. 299.
- Népszámlálások eredménye a külföldön. N. Sz. XVI. 1892. 343.
- Népünk testi épsége az ujonczozási adatok alapján. N. Sz. XVI. 1892. 167.
- Neumark, M.: Un centenaire économique 1789—1889. N. Sz. XIV. 1890. 78.
- Newsholme: The Elements of Vital Statistics. K. Sz. XXIV. 1900. 314.
- Névy László: Magyar kereskedelmi levelező. N. Sz. XIV. 1890. 72.
- Njemetzki: Die Industrialisierung der Landwirtschaft, nebst einer Antwort auf die Frage Brotzoll oder Handelsverträge. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 470.
- Női munka. K. Sz. XXIV. 1900. 158.
- Női munkaverseny. K. Sz. XXI. 1897. 325.
- Nők munkatere. K. Sz. XXIII. 1899. 780
- Nők szerepköre a közgazdaságban. K. Sz. XXIII. 1899. 189.
- Norvégia áruforgalmáról. N. Sz. IX. 1885. 405.
- Nouvion: Les habitations ouvrières. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Nyeresség és veszteség az áralakulásnál. N. Sz. XI. 1887. 740.
- Nyilvános takarékpénztárak Bajorországban. K. Sz. XIX. 1895. 535.
- Objectiv sociologia. K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Office du travail: Bases statistiques de l'assurance contre les accidents d'après les résultats de l'assurance obligatoire en Allemagne et en Autriche. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Office du travail: Salaires et durée du travail dans l'industrie Française. K. Sz. XVIII. 1894. 300.
- Office du travail: Les industries à domicile en Belgique. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Office du travail: Les associations professionnelles ouvrières. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Office du travail: Saisie-arrêt sur les salaires. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Office du travail: Legislation ouvrière et sociale en Australie et Nouvelle-Zélande. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 923.
- Office du travail: Répartition des forces matrices à vapeur et hydrauliques en 1901. K. Sz. XXV. 1901. II. k.
- Oláh Gyula: Magyarország közegészségügyi viszonyairól. N. Sz. XIII. 1899. 980.
- Oláh nemzetiségi pénztintézetek. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 699.
- Olaj mint hullámtörő. N. Sz. VIII. 1884. 347.
- Olasz bankintézetek. N. Sz. VIII. 1884. 411.
- Olasz kereskedelem. N. Sz. VII. 1883. 95.
- Olasz kereskedelmi hajók. N. Sz. VIII. 1884. 410.
- Olasz vasuthálózat kiegészítéséről szóló törvény. N. Sz. IV. 1880. 152.
- Olaszország 1892. és 1893. évi áruforgalma. K. Sz. XVIII. 1894. 605.
- Olaszország áruforgalma. N. Sz. IX. 1885. 397.
- Olaszország népessége. N. Sz. VII. 1883. 93.
- Oldenburg Károly: A pékinások tulságos számának káros hatásáról. K. Sz. XXII. 1898. 770.
- Oppenheimer: Die Siedlungs-Genossenschaft. K. Sz. XXI. 1897. 808.
- Die Wohnungsnot und Wohnungsreform in England. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Öröklési jog. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 795.
- Orosz ipartörténet. K. Sz. XXIV. 1900. 66.
- Orosz kikötők forgalma. N. Sz. VII. 1883. 77.
- Orosz közgazdasági állapotok. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 313.
- Orosz parasztbirtok megváltása. N. Sz. VI. 1882. 78.
- Orosz vasutak. N. Sz. VI. 1882.
- Orosz vasutak. N. Sz. VIII. 1884. 780.
- Orosz vasutak. N. Sz. X. 1886. 631.
- Orosz vasutak államosítása. N. Sz. IX. 1885. 223.
- Orosz városok pénzügyi állapota. K. Sz. XXIII. 1899. 685.
- Orosz verseny. N. Sz. VII. 1883. 94.
- Oroszország aranytermelése. N. Sz. VII. 1883. 86.
- Oroszország dohánytermelése. N. Sz. X. 1886. 157.
- Oroszország és Ausztria-Magyarország. N. Sz. VIII. 1884. 406.
- Oroszország 1891. évi termése. N. Sz. XVI. 1892. 489.
- Oroszország 1883—1890. évi aratása. N. Sz. XV. 1891. 630.
- Oroszország bevételei a vámokból az 1870—79. években. N. Sz. V. 1881.
- Oroszország első népszámlálása. K. Sz. XVI. 1897. 632.
- Oroszország európai kereskedelme. N. Sz. IX. 1885. 722.
- Oroszország hitele. N. Sz. VII. 1883. 76.
- Oroszország ipara. N. Sz. IX. 1885. 150.

- Oroszország petroleumtermelése. N. Sz. IX. 1885. 733.
- Oroszország vasutai. N. Sz. I. 1874. 209.
- Oroszország vasutai. N. Sz. XI. 1887. 236.
- Ország, Az — közállapotai. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 54.
- Az — közállapotai. K. Sz. XXIV. 1900. 60.
- Országos állatvásárjaink. K. Sz. XIX. 1895. 595.
- Országos gyáripari kongresszus. N. Sz. IX. 1885. 151.
- Országgyűlési választók statisztikája. N. Sz. 1887. XI. 363.
- Összeköttetésünk Délamerikával. N. Sz. VII. 1883. 71.
- Oszták állami költségvetés. N. Sz. XII. 1888. 401.
- Oszták bűnügyi statisztika legújabb eredményei. K. Sz. XX. 1896. 376.
- Oszták bűnügyi statisztika legújabb eredményei. K. Sz. XXII. 1898. 192.
- Oszták egyletek statisztikája. N. Sz. IX. 1885. 665.
- Oszták földmívelési tanintézetek. N. Sz. IX. 1885. 389.
- Oszták iparos kongresszus. N. Sz. I. 1877. 143.
- Oszták költségvetés, Az — K. Sz. XXIV. 1900. 302.
- Oszták-magyar konzulságok. N. Sz. VIII. 1884. 170.
- Oszták-magyar konzulátusok. N. Sz. XI. 1887. 155.
- Oszták-magyar monarchia eladósodásához. K. Sz. XXIV. 1900. 145.
- Oszták-magyar bank igazgatása 1878—1885. N. Sz. X. 1886. 256.
- Oszták nemzetgazdák második congressusa. N. Sz. I. 1877. 129.
- Oszták népszámlálás. N. Sz. VII. 1883. 95.
- Oszták strike-statisztika legújabb eredményei. K. Sz. XXII. 1898. 346.
- Oszták törvényjavaslat a vidéki érdekű vasutak részére nyújtandó kedvezmények tárgyában. N. Sz. IV. 1880. 174.
- Oszták vasutak gabona-tarifái. N. Sz. VI. 1882. 85.
- Otthon dolgozó munkások. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 474.
- Otthon dolgozó munkások védelme. K. Sz. XXIV. 1900. 69.
- Palaestina áruforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 518.
- Palgrave : Dictionary of Political Economy. K. Sz. XXIV. 1900. 312.
- Panama-csatorna részvény-társaság. N. Sz. IX. 1885. 732.
- Papirgyártás a világon. N. Sz. VIII. 1884. 407.
- Papiriparunk. N. Sz. VIII. 1884. 612.
- Papirpénz Oroszországban. N. Sz. VII. 1883. 85.
- Papiros-adó Franciaországban. N. Sz. XI. 1887. 232.
- Parasztbirtok pusztulása Németországban. N. Sz. VII. 1883. 82.
- Parasztbirtokok örökösödését szabályozó 1879. évi osztrák törvény. N. Sz. X. 1890. 287.
- Parasztbirtokok örökösödését szabályozó német törvények. N. Sz. VII. 1883. 67.
- Páris Frigyes : Németországi mezőgazdasági szövetkezetek. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Társadalmi reformok. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 715.
- Párisi közkiállítás. N. Sz. X. 1886. 708.
- Pauer : Lehrbuch des Eisenbahntarifwesens mit besonderer Berücksichtigung des Tarifwesens der österreich-ungarischen Eisenbahnen. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Pekár Imre : Földünk buzája és lisztje a tudomány, a fogyasztó, a molnár és a termelő szempontjából. N. Sz. V. 1881.
- Pellagra gazdasági okai. K. Sz. XXII. 1898. 773.
- Pelloutier : La vie ouvrière en France. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 547.
- Pénzbüntetés reformja. K. Sz. XXIV. 1900. 953.
- Pénzintézetek üzlet-vitele. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 717.
- Pénzügyi jog. K. Sz. XXIV. 1900. 553.
- Pénzügyi válságok. K. Sz. XXV. 1901. 945.
- Pénzügytan. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 956.
- Pénzügytani vezérfonal. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 68.
- Pénzviszonyokról, A jelenlegi —. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 147.
- Philippini szigetek kereskedelme. N. Sz. VIII. 1884. 175.
- Philippopol városa. N. Sz. VII. 1883. 62.
- Phylloxera-vész hatása 1888-iki szüretünk eredményéhez. N. Sz. XIII. 1889. 822.
- Pisztori Mór : Nemzetgazdaságtan. N. Sz. XIV. 1890. 166.
- Az aranyvaluta behozatala Németországban. N. Sz. XVI. 1892. 699.
- Polgári törvénykönyv. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 152.
- Politikai Szemle. Havi folyóirat. N. Sz. XVI. 1892. 384.
- Pólya Béla : A vizügyi igazgatás kézi könyve. N. Sz. IV. 1880. 484.
- Pólya Jakab : Észrevételek Telkes Simon úr válaszára. N. Sz. VIII. 1884. 167.
- A budapesti bankok története az 1867—1894. években. K. Sz. XIX. 1895. 737.
- A gazdasági válság. N. Sz. XIII. 1889. 972.
- A gazdasági válság. N. Sz. XIV. 1890. 719.

- Pólya Jakab: A pesti m. kereskedelmi bank keletkezésének és ötvenéves fennállásának története. N. Sz. XVI. 1892. 387.
- A pesti polgári kereskedelmi testület és a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok társulatának története. K. Sz. XX. 1896. 482.
- Popp György: A bélyeg- és illetékek ismertetése. K. Sz. XXIV. 1900. 156.
- Porosz államvasutak 1887—1888-ban. N. Sz. XI. 1887. 153.
- Poroszország népessége anyanyelv szerint. K. Sz. XVIII. 1894. 74.
- Poroszország takarékpénztárai az 1892-ik évben. K. Sz. XVIII. 1894. 1210.
- Poroszország termelése 1886-ban. N. Sz. X. 1886. 522.
- Portugália árúforgalma. N. Sz. IX. 1885. 400.
- Posta az Egyesült-Államokban. N. Sz. VII. 1883. 73.
- Postakezelés pénzügyi eredménye a világposta szövetkezetéhez tartozó államokban. N. Sz. IX. 1885. 717.
- Postastatisztika 1885-ről. N. Sz. X. 1886. 703.
- Postatakarékpénztár. N. Sz. VII. 1883. 81.
- N. Sz. X. 1886. 374.
- Postatakarékpénztár cheque- és clearing-forgalmáról. N. Sz. XIV. 1890. 74.
- Postatakarékpénztárak Németországban. N. Sz. VIII. 1884. 874.
- Postatakarékpénztárak Olaszországban. N. Sz. VIII. 1864. 614.
- Progressiv-adó. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 65.
- Propper N. J.: Kereskedelmi ismeretek kézikönyve. N. Sz. XIV. 1890. 639.
- Rabe, Otto: Vierzig Jahre Brodgetreidebau. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 470.
- Rabszolgák felszabadítása Braziliában. N. Sz. IX. 1885. 406.
- Rácz Vilmos: A kender nemzetgazdaságunkban. N. Sz. IX. 1885. 44.
- Raffalovich, Arthur; Memoire sur la conférence de La Haye. K. Sz. XXIV. 1900. 716.
- Les crises commerciales et financières depuis. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 945.
- Raiffeisen-féle kölcsönpenztár egyesületek. N. Sz. IX. 1885. 142.
- kölcsönpenztárak Ausztriában. K. Sz. XXI. 1897. 639.
- Rank: Grundzüge des Eisenbahntarifwesens unter besonderer Berücksichtigung der Verhältnisse Oesterreichs. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Rannig: Die Bedeutung der Industrie für Oesterreich. K. Sz. XXI. 1897. 567.
- Ransome, Stafford: Modern Labour. K. Sz. XIX. 1895. 815.
- Rapport sur les opérations de la Bourse du Travail pendant l'exercice 1898—1899. K. Sz. XXIV. 1900. 315.
- Ráth Zoltán: Emlékirat a kartellekről. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 146.
- Rauber: Der Überschuss an Knaben-geburten und seine biologische Bedeutung. K. Sz. XXIV. 1900. 402.
- Rausch: Französische Handelspolitik vom Frieden bis zur Tarifreform von 1882. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 230.
- Recueil des travaux du congrès international d'assistance publique et de bienfaisance privée. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 68.
- Reichersberg: Wesen und Ziele der modernen Arbeiterschutzgesetzgebung. K. Sz. XXII. 1898. 276.
- Reitzenstein: Der Arbeitsnachweis, seine Entwicklung und Gestaltung im In- und Auslande. K. Sz. XXI. 1897. 968.
- Rendes- és keskenynyomású vasutakról. N. Sz. II. 1878. 141.
- Rényi József: A gyülekezési jog. K. Sz. XXIV. 1900. 639.
- Répaczukorfogyasztás Európában. N. Sz. VII. 1883. 95.
- Report on the adoption of the gold standard in Japan. K. Sz. XXIV. 1900. 718.
- Report of the director... N. Sz. XIV. 1890. 725.
- Report on the strikes and lock-outs of 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 223.
- Report on Trade Unions in 1898. K. Sz. XXIV. 1900. 70.
- Résumé statistique de l'empire du Japon. K. Sz. XXII. 1898. 619.
- Részegeskedés Massachusettsben. N. Sz. IX. 1885. 230.
- Részegség elleni intézkedések Galiciában s Bukovinában. N. Sz. VIII. 1884. 773.
- Részvénytársulatok reformja. K. Sz. XXIV. 1900. 307.
- Reusz József: Az esztergomi takarékpénztár ötvenéves története. K. Sz. XXII. 1898. 334.
- Révai Sámuel: A társadalmi jólét feltételei. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 623.
- Réztermelés mennyisége a földgömbön. N. Sz. IX. 1885. 667, 773.
- Ricardo: A közgazdaság és adózás alapelvei. N. Sz. XVI. 1892. 849.
- Riedl, Richard: Die deutschen Gewerbe-zählungen und die Reform der Gewerbestatistik in Oesterreich. K. Sz. XXII. 1898. 878.
- Rivas, De—: La politica economica de Espana. N. Sz. XIV. 1890. 172.
- Rizstermelő szövetkezet. N. Sz. VIII. 1884. 404.
- Rocquigny: Les syndicats agricoles et leur oeuvre. K. Sz. XXIV. 1900. 804.
- Római statisztikai congressus. N. Sz. XI. 1887. 317.
- Románia állattenyésztése. K. Sz. XVIII. 1894. 997.
- Románia aratása 1891-ben. K. Sz. XVIII. 1894. 489.

- Románia árúforgalma 1883-ban. N. Sz. IX. 1885. 144.
- Románia pénzügyeiről. N. Sz. I. 1877. 127.
- Románia pénzügyeiről. K. Sz. XXIII. 1899. 803.
- Románia statisztikája. N. Sz. I. 1877. 132.
- Roscher, Wilhelm : Nationalökonomie des Handels und Gewerbefleisses. N. Sz. VI. 1882. 92.
- Rost, Bernhard : Der achtstündige Normal-Arbeitstag. K. Sz. XXI. 1897. 318.
- Rostand, Eugène : La reforme des Caisses d'épargne française. N. Sz. XV. 1891. 536.
- »Royal Comission on Labour« zárjelentése. K. Sz. XVIII. 1894. 1120.
- Rózsa Károly : A Szatmár városi erdőirtványok betelepítése. K. Sz. XXIV. 1900. 564.
- Rubinek Gyula : A paraszt-socialismus. K. Sz. XIX. 1885. 365.
- Rubinek Gyula : A jövő vámpolitikája és új vámtarifánk. K. Sz. XXIV. 1900. 790.
- Rudloff : Die Landwirtschaft Ungarns. K. Sz. XXII. 1898. 41.
- Ruhland, Gusztáv : Gegengutachten zu Prof. Dr. Conrad's Stellung der landwirtschaftlichen Zölle in den 1903. zu schliessenden Handelsverträgen Deutschlands. K. Sz. XXV. 1901. I. K. 470.
- Rusz Andor : Az értékpapírforgalom megadóztatása. K. Sz. XXIV. 1900. 964.
- Saloniki forgalma monarchiánkkal. N. Sz. IX. 1885. 831.
- Say életrajza. K. Sz. XXIV. 1900. 68.
- Schiller R. : A könyvvitel tankönyve. N. Sz. XIV. 1890. 539.
- Schippel, Max : Das moderne Elend. N. Sz. VII. 1883. 64.
- Schlefer Adolf dr. : Das Volkseigenthum an den Bergwerken. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 714.
- Schmidt, Paul : Die Gesetze zum Schutze des gewerblichen Eigenthums. K. Sz. XXI. 1897. 394.
- Schmoller Gusztáv : Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. K. Sz. XXIV. 1900. 717.
- Schneider, K. : Die Bewegung für Errichtung von Heimstätten. N. Sz. XV. 1891. 869.
- Schreiber Viktor és Letzer Péter : Az ipari termelést közvetlenül érintő fogyasztási adók kézikönyve. K. Sz. XXIV. 1900. 400.
- Schriften des deutschen Vereins für Armenpflege und Wohlthätigkeit. K. Sz. XXII. 1898. 763.
- Schuler F. u. Burchardt A. E. : Untersuchungen über die Gesundheitsverhältnisse der Fabriksbevölkerung in der Schweiz. N. Sz. XIII. 1889. 124.
- Schulpe György : Törvényjavaslatok a socialis reformok terén. K. Sz. XXIV. 1900. 720.
- Schultze-Delitsch Ármin †. N. Sz. VII. 1883. 831.
- Schwarz, József dr. : Arbeiterwohnungen. K. Sz. XVIII. 1894. 1203.
- Schweizerische Blätter für Wirtschafts- u. Socialpolitik. Halb-Monatsschrift, red. von Otto Wullschleger. II. Jahrg. K. Sz. XVIII. 1894. 897.
- Schwiedland, E. : Ziele und Wege einer Heimarbeitsgesetzgebung. K. Sz. XXIV. 1900. 69.
- Selyemkereskedés. N. Sz. IX. 1885. 60.
- Selyemtenyésztés előmozdítása hazánkban. N. Sz. IX. 1885. 829.
- Selyemtenyésztésünk. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 638.
- Seventh Annual Abstract of Labour Statistics of the United Kingdom. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 475.
- Singer, R. : Das Recht auf Arbeit in geschichtlicher Darstellung. K. Sz. XX. 1896. 127.
- Sismondi János : A nemzetgazdaságtan újabb elmélete. K. Sz. XVIII. 1894. 298.
- Smith : The housing question. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 66.
- Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. N. Sz. XV. 1891. 190.
- Vizsgálódás a nemzeti vagyonosság természetéről és okairól. N. Sz. XVI. 1892. 391.
- Social-Antropologia. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 133.
- Social-Science kongresszus. N. Sz. I. 1877. 140.
- Socialdemocratia és a vámpolitika. K. Sz. XXV. 1901. II. K. 871.
- Socialismus bibliographiája. Sz. K. XXIV. 1900. 77.
- Socialismus és Marxismus. K. Sz. XXIV. 1900. 71.
- Socialista congressusról. N. Sz. I. 1877. 148.
- Socialistikus irodalom, Magyar —. K. Sz. XXIV. 1900. 77.
- Socialistikus irodalom Olaszországban. K. Sz. XX. 1896. 562.
- Socialpolitikai telepítési kísérlet. K. Sz. XXV. 1901. II. K. 540.
- Sociologia, objectiv —. K. Sz. XXIV. 1900. 64.
- Sociologiai congressus. K. Sz. XXIV. 1900. 78.
- Soetbeer : Edelmetallproduction. N. Sz. III. 1879. 314.
- Somogyi Manó dr. : A munkásosztalék. — Társadalom gazdasági tanulmány. K. Sz. XVIII. 1894. 596.
- Somogyi Manó dr. : A munkásosztalék. Válasz dr. Mandello Gyula bírálatára. K. Sz. XVIII. 1894. 707.
- Somogyi Manó : Socialpolitikai tanulmányok. K. Sz. XXIV. 1900. 398.
- Soproni ipar- és kereskedelmi kamara jelentése. N. Sz. VII. 1883. 62.

- Spahr, B. Charles: A essays on the present distribution of wealth in the United States. K. Sz. XXI. 1897. 736.
- Spanyolország állapota. N. Sz. VIII. 1884. 512.
- Spanyolország borforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 268.
- Spanyolország külforgalma az 1891., 1892. és 1893. évben. K. Sz. XVIII. 1894. 610.
- Stammhammer: Bibliographie der Socialpolitik. K. Sz. XXI. 1897. 63.
- Bibliographie des Socialismus und Communismus. K. Sz. XXIV. 1900. 77.
- State of Connecticut Public Document No. 23. Sixteenth Annual Report of the Bureau of Labor Statistics for the year ended November 30, 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 475.
- Statisztika, Egészségügyi —. K. Sz. XXIV. 1900. 314.
- Statisztikai adatok Dalmát-Szlavon-Horvátországról. N. Sz. I. 1877. 112.
- Statisztikai adatok népünk vándormozgalmához. N. Sz. XVI. 1892. 234.
- Statisztikai hivatal, Fővárosi — 30 éve. K. Sz. XXIV. 1900. 232.
- Steffen, Gustav J.: Streifzüge durch Grossbritannien. Schilderungen und Beobachtungen aus Stadt und Land. K. Sz. XVI. 1897. 972.
- Stein, Ludwig: An der Wende des Jahrhunderts. K. Sz. XXIV. 1900. 65.
- Strikeok Ausztriában 1895-ben. K. Sz. XXI. 1897. 988.
- Strikeok Ausztriában 1897-ben. K. Sz. XXIII. 1899. 795.
- Strikeok, Olaszországi — statisztikája. K. és K. Sz. XVII. 1893. II. k. 483.
- Struczenyésztes Egyiptomban. N. Sz. VIII. 1884. 519.
- Stumpfe, Emil: Der kleine Grundbesitz und die Getreide-Preise. K. Sz. XXII. 1898. 42.
- Suezi csatorna. N. Sz. VII. 1883. 50.
- » » N. Sz. VIII. 1884. 347.
- Süketnémák oktatása. K. Sz. XXI. 1897. 818.
- Svájcz életbiztosító intézetei és az állami felügyelet. N. Sz. XV. 1891. 794.
- Svájcz vasutai. N. Sz. VIII. 1884. 412.
- Svédország áruforgalma. N. Sz. VIII. 1884. 411.
- Svédország áruforgalma 1884-ben. N. Sz. X. 1886. 86.
- Szabadalmi ügy. N. Sz. I. 1877. 130.
- » » N. Sz. X. 1886. 386.
- Szabad kereskedelem és a védvám. N. Sz. II. 1878. 122.
- Szalay: A szegényügy. Adatok és tervek Budapest székesfővárosa szegényügyének végleges rendezéséhez. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 311.
- Szamosvölgyi vasut előmunkálatai. N. Sz. III. 1879. 136.
- Szapáry János gróf mint közgazdasági író. N. Sz. II. 1878. 128.
- Szászország járadék-bankra vonatkozó törvényei. N. Sz. V. 1881. 50.
- Szászország lakossága. N. Sz. XI. 1887. 67.
- Szászország vasutai. N. Sz. XI. 1887. 69.
- Szatmár városi telepítés. K. Sz. XXIV. 1900. 564, 964.
- Szathmáry György: Az amerikai verseny és a magyar mezőgazdaság. N. Sz. VI. 1882. 73.
- Szávay Gyula: A győri első takarékpénztár ötvenéves története. 1844—1894. K. Sz. XIX. 1895. 48.
- Széchenyi Imre gróf: Telepítési törekvések Németországban. K. Sz. XVIII. 1894. 471.
- Bimetallismus és a termények árhanat-lása. K. Sz. XX. 1896. 553.
- Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. N. Sz. XIV. 1890. 1111.
- Székely Ferencz: Vidéki pénzüzetek reformjáról. K. Sz. XXIII. 1899. 107.
- Székely Sámuel: Politikai és közgazdasági évkönyv. 1900. K. Sz. XXIV. 1900. 62.
- Személyforgalom a magyarországi vasutakon. N. Sz. XVI. 1892. 246.
- Szende Gyula: Földrajz-statisztikai táblák a föld összes államairól. K. Sz. XXIII. 1899. 33.
- Handbuch der Diplomaten. K. Sz. XXIII. 1899. 671.
- Széntermelés emelkedése. N. Sz. VIII. 1884. 418.
- Szerbia külkereskedelme. N. Sz. IX. 1885. 830.
- Szerbia személyforgalma. N. Sz. VII. 1883. 86.
- Szerény: Az ország és fővárosunk idegenforgalma. K. Sz. XXIV. 1900. 63.
- Szeszesitalok termelése és fogyasztása. K. Sz. XXIII. 1899. 799.
- Szeszkivitel Svájcba. N. Sz. X. 1886. 85.
- Szmrecsányi Arisztid: Önálló vámterület és védvám. N. Sz. I. 1874. 465.
- Szokolay Kornél jelentése a kereskedelemügyi minister urhoz Bosnyákország és Herzegovina kereskedelmi, ipari, közlekedési és hitelügyi viszonyairól, különös tekintettel a bosnyák-magyar forgalomra. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 862.
- Szülőterülete és szüretje, Magyarország — 1892-ben. K. Sz. XVIII. 1894. 152.
- Szövetkezés és közvetítő kereskedelem. K. Sz. XXIV. 1900. 150.
- Szövetkezetekről szóló törvényjavaslat. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 349.
- Szterényi József: Az iparoktatás Magyarországon. K. Sz. XXI. 1897. 397.
- Magyar iparoktatási évkönyv. K. Sz. XXII. 1898. 692.
- Születések és halálozások Magyarországon az állami anyakönyvek első esztendejében. K. Sz. XXII. 1898. 45.

- Születési fiutöbblet. K. Sz. XXIV. 1900. 402.
- Tabellen zur Währungsfrage. Herausgegeben vom k. k. Finanzministerium. Wien. 1893. K. Sz. XVIII. 1894. 136.
- Tabellen zur Währungs-Statistik. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 56.
- Takarékbetétek növekedésének okai. N. Sz. XIV. 1890. 1139.
- Takarékbetétek statisztikája. N. Sz. XV. 1891. 466.
- Talajjavítási járadék-bankok Poroszországban. N. Sz. III. 1879. 697.
- Talajjavítások. N. Sz. VIII. 1884. 405.
— N. Sz. IX. 1885. 322.
- Tanköteles gyermekek foglalkozása Németországban. K. Sz. XXII. 1898. 496.
- Társadalmi deficit. N. Sz. V. 1881. 40.
- Társadalmi reformok. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 715.
- Tauffer Vilmos: A szülészet ügyének állása hazánkban. N. Sz. XV. 1891. 533.
- Tauffer Vilmos: A bábaügy állása hazánkban az 1897. évben. K. Sz. XXIV. 1900. 403.
- Taussig: Protection to young industries. N. Sz. VII. 1883. 65.
- Távbeszélő Svédországban. K. Sz. XXIII. 1899. 285.
- Távirati árszabás. N. Sz. I. 1877. 136.
- Távirati forgalom Oroszországban. N. Sz. VII. 1883. 74.
- Táviratok censurája. K. Sz. XXIV. 1900. 220.
- Távirdák hossza a Fokföldön. N. Sz. IX. 1885. 62.
- Távíróhuzalok állapota. N. Sz. VII. 1883. 90.
- Tegze Gyula: Szerves társadalmi elméletek és az állam személyiségének teoriája. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 623.
- Tejgazdaság mai állása. N. Sz. X. 1886. 391.
- Telepítés. K. Sz. XXIV. 1900. 62.
- Telepítéseinkről. K. Sz. XXIV. 1900. 212.
- Telepítési enquete. K. Sz. XXIV. 1900. 51.
- Telkes Simon: Magyarország mezőgazdasági nyers terményeinek és némely főbb mezőgazdasági iparkészítményeinek behozatala és kivitele. N. Sz. VII. 1883. 78.
— Válasz P. J. ur birálatára. N. Sz. VIII. 1884. 166.
— Árúforgalmunk. N. Sz. X. 1886. 507.
- Temesvár statisztikája. K. Sz. XXIV. 1900. 481.
- Temesvári tankötelesek mellékfoglalkozásáról. K. Sz. XXIII. 1899. 687.
- Tengeralatti alagut Kana- és Eduard herceg sziget között. N. Sz. IX. 1885. 735.
- Tengeralatti távirók. N. Sz. VIII. 1884. 398.
- Tengeralatti távirók Ausztráliában. N. Sz. VIII. 1884. 270.
- Tengerészeti forgalom Khinában. N. Sz. VII. 1883. 69.
- Tenyészállatok törzskönyve. N. Sz. X. 1886. 442.
- Termelési statisztika. K. Sz. XXIV. 1900. 389.
- Termésünk értéke. N. Sz. VII. 1883. 55.
- Thaly Kálmán: A székesi gróf Bercsényi-család 1470—1835. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 357.
- Thiers Adolf: . . . . N. Sz. I. 1877. 128.
- Thoroczkay Viktor báró: A magyar állam és nemzetiségei. K. Sz. XX. 1896. 274.
- Tischert, Georg: Unterwegs zu den neuen Handelsverträgen. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 462.
- Tisza István: Valutánk rendezéséről. N. Sz. XIV. 1890. 533, 638.
- Tiszaszabályozásról. N. Sz. I. 1877. 144.
- Tisztességtelen verseny. K. Sz. XXIV. 1900. 144, 784.
- Tolstoi. Leo: Das Geld. N. Sz. XV. 1891. 621.
- Tormay Béla: Elmélkedés a mezőgazdasági egyensúlyról. K. Sz. XVIII. 1894. 298.
— Általános állattenyésztéstan. K. Sz. XIX. 1895. 363.
- Török államadósság kezelése. N. Sz. VIII. 1884. 84.
- Török vámpolitika. N. Sz. VII. 1883. 77.
- Török vasutak kiépítése. N. Sz. IX. 1885. 502.
- Törökország nemzetgazdasági viszonyai. N. Sz. VII. 1883. 72.
- Törvényjavaslat a kereskedelmi alkalmazottak szolgálati viszonyainak szabályozásáról. K. Sz. XXV. 1901. I. 49.
- Törvényjavaslat a kereskedelmi üzletek átruházásáról. K. Sz. XXIV. 1900. 389.
- Törvényjavaslat új — a szövetkezetekről. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. k. 349.
- Törvényjavaslat a tisztességtelen versenyről. K. Sz. XXIV. 1900. 784.
- Törvényjavaslat az árúrészlet-ügyletekről. K. Sz. XXIV. 1900. 49, 209.
- Törvényjavaslat az értékgazdálkodásról. K. Sz. XXIV. 1900. 384.
- Totalisateur a fővárosban. N. Sz. XIV. 1890. 944.
- Tőzsde. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 635.
- Tőzsdeadó. K. Sz. XXIV. 1900. 964.
- Tőzsdeértékpapírok. K. Sz. XXIV. 1900. 318.
- Tőzsdeválság. K. Sz. XXIV. 1900. 811.
- Trade-Unionismus. K. Sz. XXIV. 1900. 70.
- Transkaspai vasut. N. Sz. XI. 1887. 65.
- Transkontinentális vasut Khina és Európa között. N. Sz. VIII. 1884. 83.
- Trautmann Henrik: Kereskedelmi könyvitel. K. Sz. XIX. 1895. 116.
- Trefort Ágoston: Kiseb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből. N. Sz. VI. 1882. 61.
- Tunisi gabonaverseny. N. Sz. VII. 1883. 58.

- Türkel: Die Arbeits-Statistik, mit besonderer Berücksichtigung des österreichischen Gesetzentwurfes und der Reformanträge. K. Sz. XX. 1896. 127.
- Turquan, Victor: Évaluation de la fortune privée en France et a l'étranger. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 797.
- Twenty-Thierd Annual Report of the Bureau of Statistics of Labor and Industries of New-Jersey for the year ending October 31st 1900. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 475.
- Ullmann Sándor: A magyar kereskedelmi és iparkamarák reformjához. N. Sz. VI. 1882. 79.
- Untersuchungen über die Lage des Hausiergewerbe in Deutschland. K. Sz. XXIII. 1899. 274.
- Vadászat és halászat. N. Sz. X. 1886. 456.
- Tűzkárok Horvát-Szlavonországokban az 1882—1891. években. K. Sz. XVIII. 1894. 913.
- Tűzkárok Magyarországon az 1889., 1890. és 1891. évben. K. Sz. XVIII. 1894. 614.
- Tűzkárok Magyarországon 1892. és 1893. években. K. Sz. XIX. 1895. 130.
- Tűzkárok Magyarországon 1894-ben. K. Sz. XIX. 1895. 757.
- Új vámtarifa. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 226.
- Új folyóiratok. K. Sz. XXIV. 1900. 231, 404.
- Új közlöny. K. Sz. XXIV. 1900. 566, 727.
- Új magyar folyóiratok. K. Sz. XXIV. 1900. 78, 319.
- Új vámtarifa. K. Sz. XXIV. 1900. 625, 707, 786, 872.
- Újabb vasuti irodalom. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Uradalom monographiája. K. Sz. XXIV. 1900. 565.
- Vágó József: Havi Szemle. K. Sz. XXIV. 1900. 161, 233, 322, 405, 483, 567, 642, 728, 885. 968.
- Vagyon gyarapodás Nagy-Britanniában. N. Sz. II. 1878. 172.
- Vajda Zoltán: A csekk- és girórendszer fejlődése és ennek akadályai Magyarországon. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 554.
- Vallás- és tanulmányi alapok jövedelmei. N. Sz. I. 1877. 123.
- Valuta. K. Sz. XXIV. 1900. 68.
- Valuta enquête irománya. N. Sz. XVI. 1892. 228.
- Valutakérdés néhány új tünete. N. Sz. V. 1881.
- Valuta tanulmányok. N. Sz. XIII. 1889. 402.
- Valuta törvényjavaslat. N. Sz. XVI. 1892. 465.
- Valutatörvény életbeléptetése. K. Sz. XXIV. 1900. 48.
- Vámbery Rusztem: Büntetőpolitikai követelések. K. Sz. XXIV. 1900. 953.
- Vámkezelés költségei Franciaországban. N. Sz. XI. 1887. 684.
- Vámtarifa, Az új —. K. Sz. XXIV. 1900. 625, 707, 786, 872.
- Vámtarifáról. N. Sz. I. 1877. 144.
- Vandervelde, Emil: Ein Kapitel zur Aufsaugung des Landes durch die Stadt. K. Sz. XXIV. 1900. 229.
- Vándorló foglalkozásnélkülieket ellátó állomások. K. Sz. XXIII. 1899. 372.
- Vargha Gyula és Kanitz József: Magyarországi egyesületi és társulatai 1878-ban. N. Sz. V. 1881.
- A magyar hitelügy és hitelintézetek története. K. Sz. XX. 1891. 490.
- I. Jekelfalussy alatt is.
- Varigny J.: Les Grandes Fortunes aux États-Unis et en Angleterre. N. Sz. XIII. 1889. 407.
- Virgili: Az olasz socialis törvényhozás multjáról és jelen állapotáról. K. Sz. XXII. 1898. 268.
- Városi lakosság gyarapodásáról hazánkban. N. Sz. VI. 1882. 85.
- Városi lakosság szaporodása Franciaországban. N. Sz. IX. 1885. 722.
- Vas- és aczéllkivitel Nagy-Britanniából. N. Sz. VIII. 1884. 417.
- Vastermelés multjából és jövőjéből. N. Sz. XV. 1891. 311.
- Vasut Perzsián át. N. Sz. VIII. 1884. 423.
- Vasutak államosítása Poroszországban. N. Sz. VII. 1883. 90.
- Vasutak fejlődése. K. Sz. XXIII. 1899. 430.
- Vasutak és viziutak viteldijai. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 62.
- Vasuti és hajózási főfelügyelőség jelentése 1877. évi működéséről. N. Sz. II. 1878. 131.
- Vasuti irodalom, Újabb —. K. Sz. XXIV. 1900. 724.
- Vasuti szakoktatás. N. Sz. X. 1886. 517.
- Vasuti szerencsétlenségek. N. Sz. VII. 1884. 271.
- Vasuti törvényhozás Romániában és Svájcban. K. Sz. XXIV. 1900. 636.
- Vautier, Guillaume: La Hongrie économique. K. és K. Sz. XVIII. 1894. 64.
- Védvám és agrarismus. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 799.
- Védvám vagy szabadság. K. Sz. XXIV. 1900. 628.
- Vegyesházasságok termékenysége Poroszországban. K. és K. Sz. XVIII. 1893. I. 224.
- Verein für Socialpolitik. N. S. I. 1877. 142.
- Veress Vilmos: Politikai számtan. N. Sz. XIV. 1890. 73.
- Veszétség Magyarországon. K. Sz. XXIV. 1900. 318.
- Vesztegitézetek szervezése. N. Sz. I. 1877. 122.
- Vidék felszívása a város által. K. Sz. XXIV. 1900. 249.
- Vidéki érdekű vasutak építése Poroszországban. N. Sz. IV. 1880. 168.

- Vigouroux: Les villages communistes de l'Australie meridionale. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 540.
- Világ, A— 1900. évi gabonatermése és gabonafogyasztása. K. Sz. XXIV. 1900. 874.
- Világ buzatermelése N. Sz. XI. 1887. 730.
- Világforgalom megoszlása. N. Sz. IX. 1885. 834.
- Világ vastermelése. K. Sz. XXII. 1898. 625.
- Világ gazdasági problémák. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 384.
- Világtermés, Az 1900. évi —. K. Sz. XXIV. 1900. 874.
- Villamos kisipari műhelytelep. K. Sz. XXIV. 1900. 393.
- Vita a pénzintézetek, illetőleg biztosító-társaságok ellenőrzéséről. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 237.
- Vita a részvénytársulati statisztika reformjáról. K. Sz. XXIV. 1900. 307.
- Vita a magyar záloglevelek visszaözléséről. K. Sz. XXIV. 1900. 304.
- Viti szigetcsoport. N. Sz. IX. 1885. 226.
- Viziutak és vasutak igénybevétele Magyarországon, és versenyszerű befolyásuk a szállítási díjak csökkentésére. K. és K. Sz. XVII. 1893. I. 515.
- Viziutak forgalma Németországban. N. Sz. VIII. 1884. 350.
- Wagner, Adolph: Vom Territorialstaat zur Weltmacht. K. Sz. XXIV. 1900. 540.
- Wallon Dezső: A magyar állami számvitel kézikönyve. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 551.
- Walras, Léon: A matematikai nemzetgazdaságtan előharczosa. N. Sz. XVI. 1892. 332.
- Waltemath, Waldemar: Die Ursachen der niedrigen Preise unserer Zeit und der Bimetallismus. K. Sz. XXII. 1898. 340.
- Waltershausen: Die Handelsbilanz der Vereinigten Staaten von Amerika. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 920.
- Webb, Sidney: Englands Arbeiterschaft 1837 und 1897. K. Sz. XXIII. 1899. 35.
- Weichs-Glon: Die Brotfrage und ihre Lösung. K. Sz. XXII. 1898. 617.
- Weisz Béla dr.: Takarékpénztáraink reformja. N. Sz. III. 1879. 473.
- Weisz Béla dr.: Bevezetés a gazdaságtörténetbe. N. Sz. III. 1879. 619.
- Westergard, H.: Die Grundzüge der Theorie der Statistik. N. Sz. XVI. 1892. 66.
- Weyer, O. W.: Die englischen Fabriksinspectoren. N. Sz. XIII. 1889. 229.
- Wickenburg M. gróf: A német birodalom valutareformja. N. Sz. XV. 1891. 365.
- Wiener Moszkó: A magyar czukoripar története. K. Sz. XX. 1896. 811.
- Az ujlaki uradalom üzleti berendezése. K. Sz. XXIV. 1900. 565.
- Williams: The case for protection. K. Sz. XXIV. 1900. 628.
- Wirkungen, Die — der Handelsverträge von 1892—1894. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 627.
- Wohnungs- Die — und Gesundheitsverhältnisse der Heimarbeiter in der Kleider- und Wäscheconfection. K. Sz. XXV. 1901. I. k. 474.
- Wolf, H. W.: Les banques populaires au point de vue coopératif. K. Sz. XVIII. 1894. 711.
- Wolf, Julius: Das deutsche Reich und der Weltmarkt. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 863.
- Bemerkungen über Verhältnisse der Landwirtschaft im zwanzigsten Jahrhundert. K. Sz. XXIV. 1900. 154.
- Der Kathedersocialismus und die sociale Frage. K. Sz. XXIV. 1900. 577.
- Wollenberg Leone: Intorno al costo relativo di produzione. N. Sz. VIII. 1884. 169.
- Wright: The industrial evolution of the United States. K. Sz. XXI. 1897. 884.
- Yearbook of the United States Department of Agriculture. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 713.
- Yearbook of Australasia for 1899. K. Sz. XXV. 1901. II. k. 540.
- Záloglevelek visszaözléséről, Vita a magyar —. K. Sz. XXIV. 1900. 304.
- Zawadowski A.: Magyarország vizeinek statisztikája. N. Sz. XV. 1891. 698.
- Zenker, E. W.: Der Anarchismus. K. Sz. XIX. 1895. 814.
- Zsidók Oroszországban. N. Sz. IX. 1885. 734.
- Zobrist T.: Svájc nemzetgazdasági viszonyai. N. Sz. XV. 1891. 191.
- Zonatarifáról. N. Sz. XIII. 1889. 653.